DIGESTA

IUSTINIANI AUGUSTI

RECOGNOUIT

ADSUMPTO IN OPERIS SOCIETATEM PAULO KRUEGERO

TH. MOMMSEN

UOL. I

ACCEDUNT TABULAE DUAE

BEROLINI

APUD WEIDMANNOS

MDCCCLXX

EDUARDO BOECKINGIO

ADOLPHO FRIDERICO RUDORFF

IURISCONSULTIS PHILOLOGIS

SOCIIS COLLEGIS AMICIS

D · D

PRAEFATIO

THEODORI MOMMSENI.

Digesta iuris enucleati, iussu Iustiniani Augusti dato a. 530 Dec. 15 componi coepta, absoluta et promulgata post triennium a. 533 Dec. 16, quo consilio quaque arte compilata sint exponere non editoris est, neque huius fetus prudentiae Romanae et omnino litterarum earum uere postremi iusta aestimatio intra angustos praefationis cancellos minutulasque artis criticae quaestiones recte cohiberetur. reprehenderunt in digestis Iustiniani multi multa nec sine causa, et, ut fit, quae olim nimia fuit admiratio iam coepta est compensari quodammodo contemptione non minus iniusta: pauci tamen homines aequi et cordati negabunt recte referri ad hoc prudentiae Romanae siue templum siue sepulcrum quod ait poeta noster solem uel occidentem esse eundem. Digesta Iustiniani

Sed ut aliena est ab editoris digestorum praefatione ipsius syllogae aestimatio, ita antequam de subsidiis editionis eiusque ratione et consilio agatur, quaedam monenda sunt de forma ipsius corporis et diuisione, qualem esse uoluerunt qui digesta compilarunt. ac diuisum esse opus in libros quinquaginta apparet: eos autem libros quomodo titulauerint compilatores, hoc demum loco pertractabimus, cum quaestio implicata sit et ex parte in coniectura posita. scilicet reperiuntur numerationes inscriptionesque librorum binae, primaria et secundaria: quarum primaria sollemnis est et expedita, ea nimirum quae in codicis Florentini subscriptionibus dicitur 'ex ordine', id est librorum digestorum uniuersorum quinquaginta, eamque solam in ipsa editione exhibuimus, secundariae coniunctae cum digestorum partibus quae dicuntur tractationem huic loco reseruauimus. de hac ut recte iudicent qui legunt, codicis Florentini, qui unus ex libris hodie seruatis in ea quaestione auctoritatem habet, librorum inscriptiones subscriptionesque p. III*—XX* una exhibuimus, tam quae pertinent ad Indicem titulorum quam quae in codice sparsim leguntur singulis libris praescriptae uel subscriptae. adiciemus hoc loco commentariola tria breuissima prudentium Byzantiorum, quae ad hanc quaestionem pertinent, aut nondum edita aut certe parum nota, quibus commode uidetur locus dari in digestorum editione apparatu critico instructa. Digestorum forma

I. Περὶ τῆς τῶν διγέστων διαιρέσεως. Τοῦ νομικοῦ πτυχίου παντὸς τὸ μὲν εἰσι κώδικες, τὸ δὲ δίγεστα. ἄμφω δὲ τὰ μέρη ἤστην πρὸ τῆς Ἰουστινιανοῦ βασιλείας, οὐ πάνυ δὲ συντεταγμένως, ἀλλὰ τὸ πλέον συγκεχυμένως. οἱ δὲ κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους σοφοὶ τὰς μὲν βασιλικὰς διατάξεις ἐν δώδεκα βιβλίοις ἠρίθμησαν, πρότερον δὲ κώδικας ταῦτα κατωνομάκασι· τὸ

δὲ λοιπὸν μέρος ἰθύναντες ἐς τὸ ἀκριβὲς ἀπὸ τῆς ἐνεργείας τὸ ὄνομα τοῖς νόμοις ἔθεσαν καὶ δίγεστα τούτους ἐκάλεσαν· τὸ γὰρ πανδεχὲς βιβλίον καλῶς καὶ ἀκριβῶς ἰθυνθὲν τὴν τοῦ διγέστου κλῆσιν ἀποφέρεται. εἰς πεντήκοντα δὲ καὶ τοῦτο κατεμέρισαν τμήματα καὶ ταῦτα εἰς ἑπτὰ διῃρήκασι μέρη. καὶ τὸ μὲν πρῶτον εἰς τέσσαρα βιβλία μεμέρισται, ἃ δὴ περὶ συναλλαγμάτων διαλαμβάνει καὶ πρῶτα ὠνόμασται· τὸ δὲ δεύτερον εἰς ἑπτὰ βιβλία διείλοντο, ἃ δὴ τῶν δὲ ἰουδικίις ἤτοι περὶ κρίσεως προσηγόρευται· τὸ δέ γε τρίτον συνάθροισις πλειόνων ἐστὶ καὶ δὲ ρέβους ἤτοι περὶ πραγμάτων κέκληται καὶ εἰς ὀκτὼ βιβλία ἀφώρισται· τὸ δέ γε τέταρτον τῆς πάσης συνθέσεως ὀμφαλὸς ὂν εἰς ὀκτὼ βιβλία διῄρηται καὶ πλησίον τῆς τῶν δὲ ρέβους συνθήκης συντέθειται, ἐν ᾧ τὰ περὶ ἐνεχύρων, τὰ[1] περὶ ἀγορασιῶν καὶ πράσεων, τὰ περὶ μνηστειῶν ἢ γάμων ἢ προικῶν, τὰ περὶ ἐπιτρόπων καὶ κουρατώρων καὶ ἑτέρων πλειόνων διείληπται· πέμπτον τῶν διγέστων μέρος, ἐν ᾧ τὰ περὶ διαθηκῶν καὶ κωδικέλλων καὶ λεγάτων καὶ φιδεϊκομίσσων καὶ ἑτέρων πλειόνων νόμων ἠκρίβωται καὶ εἰς ὀκτὼ βιβλία ἠρίθμηται· τὸ δὲ ἕκτον αὐτῶν μέρος εἰς ὀκτὼ μὲν βιβλία διορίζεται, διαλαμβάνει δὲ περὶ βαθμῶν καὶ νομίμου κληρονομίας καὶ τῶν ἐξ ἀδιαθέτου διαδοχῶν καὶ περὶ ἐλευθεριῶν καὶ περὶ παραγραφῶν καὶ περὶ ἐνοχῶν καὶ ἀγωγῶν καὶ ἑτέρων πλειόνων· τὸ δὲ ἕβδομον καὶ τελευταῖον τῶν διγέστων μέρος περὶ ἐπερωτήσεων ἐξακριβοῦται καὶ ἀκεπτιλατιόνων[2] καὶ πραιτωρείων ἐξετάσεων καὶ περὶ ἐγκλημάτων δημοσίων τε καὶ ἰδιωτικῶν καὶ ἐξτραορδιναρίων καὶ ποινῶν, αἳ τοῖς κατακριθεῖσιν ἐπάγονται, καὶ ἑτέρων πολλῶν, καὶ δέχεται τὸ πεντηκοστὸν τῆς ἁπάσης συμπληρώσεως ἀποτέλεσμα. — **Commentariolo huic deinde his verbis:** καὶ τοῦτο μὲν δὲ ἱστορικώτερόν τε καὶ λογικώτερον ἔχεις εἰληφώς· περὶ δὲ ἰδικῶν ἀγωγῶν οὕτω σοι διοριστέον κ. τ. λ. **subnectitur tractatus de actionibus priuatis (cf. Zachariae hist. iuris Graecorom. p. 31: Mortreuil** ***hist. du droit Byzantin*** **1, 169 seq.) editus a G. E. Heimbachio (obss. iuris Graecoromani. Lipsiae 1830. p. 51 seq.). — Ex codice Parisino 1182 (olim 1837, antea cardinalis Mazarini) saeculi XIV bombycino foliorum 319 tineis corroso et situ corrupto ac lectu difficili, ubi exhibetur f. 182', cum eius tractatus mentionem fecisset Mortreuil (l. c. 2, 460), petenti mihi sua manu optime transscriptum benigne misit Carolus Wescher. in aliis quoque codicibus qui commentarium de actionibus continent hunc tractatum legi probabile est: ita non dubito quin eadem sit 'descriptio partium digestorum sine titulo', quam illi libello subiunctam repperit Heimbachius (l. c. p. 6) in codice Synopseos eo tempore seruato Lipsiae apud Haenelium (B f. 250. 251), iam restituto bibliothecae Escurialensi, postquam huic furto subtractum esse possessor intellexit.**

II. Τῶν πραττομένων ν' βιβλίων τῶν διγέστων οὕτως· πρῶτα τῶν πρώτων βιβλ. δ'· περὶ διακρίσεως **de iudiciis** βιβλ. ζ'· τῶν **de rebus** βιβλ. η'· Ἀντιπαπιανοῦ βιβλ. γ'· ὁμοῦ τὰ κατ' ὀρδινατίονα βιβλ. κβ' καὶ τῶν μονοβίβλων βιβλ. δ' οὐ κατ' ὀρδινατίονα· τὸ κγ' **de sponsalibus de nuptiis** περὶ σπόνσων [περὶ] γάμου, τὸ κς' **de curationibus de tutelis** περὶ ἐπιτρόπων, τὸ κη' **de testamentis** περὶ διαθήκης, τὸ λ' **de legatis** περὶ λεγάτου: ὁμοῦ κς'. λοιπὰ κδ' τὰ καλούμενα ἐξστραόρδινα ἤτοι μὴ κατὰ τάξιν κείμενα μετὰ δ' τὰ προγραφέντα μονόβιβλα· ὁμοῦ βιβλία ν'. — **Hanc de digestorum libris obseruationem inter additamenta Synopseos Basilicorum in codice Bodleiano 173 saec. XII repertam Zachariaeus edidit in Prochiro p. 284.**

III. Χρὴ γινώσκειν, ὅτι τὸ πλάτος τῶν νόμων εἰσὶ βίβλοι ξβ', πεντήκοντα μὲν τῶν διγέστων καὶ ιβ' τῶν κωδίκων· καὶ τινὰ μὲν ἔχουσιν ὀνόματα τούτων ἴδια, τινὰ δὲ εἰς τὰ κατορδινάτων

---

[1] τὰ **bis est in codice in transitu a uersu ad uersum.** [2] ἀκεπι (**correctum in** πα) λατιόνων **codex.**

ἀριθμοῦνται καὶ τάξιν ἔχουσι τῷ ἀριθμῷ· καὶ τὰ μὲν ἔχοντα εἰσὶ ταῦτα. τὰ πρῶτα [πρῶτα *del.*] τῶν πρώτων τέσσαρα· καὶ ὅτε ζητεῖς τὸ πρῶτον τῶν διγέστων, ὀφείλει νοεῖν τὸ πρῶτον τῶν πρώτων εἶναι· ὁπόταν δὲ ζητεῖς τὸ δεύτερον τῶν διγέστων, τὸ β΄ τῶν πρώτων, καὶ οὕτω καθεξῆς· τὰ δὲ γιουδίτζια ἑπτά· ὅταν οὖν ζητῇς τὸ πέμπτον τῶν διγέστων, ἐστὶν τῶν γιουδιτζίων τὸ πρῶτον. εἶτα εἰσὶ τὰ ἰνδερέους η΄· καὶ τὸ μὲν πρῶτον δερέους ἐστὶ τὸ ι΄ [immo τὸ ιβ΄] τῶν διγέστων· τὸ δὲ δεύτερον ἑνδέκατον [immo τὸ ιγ΄] καὶ μέχρι τοῦ ὀγδόου τῶν δερέους ἀνέρχεται ἀριθμός, ὅπερ ἐστὶν ιθ΄ τῶν διγέστων· μετὰ τὸ βιβλίον τοῦτο εἰσὶ τὰ Ἀντιπάπινα γ΄· καὶ τὸ μὲν α΄ τούτων ἐστὶ κ΄ τῶν διγέστων· τὸ δὲ β΄ κα΄, τὸ δὲ τρίτον κβ΄. εἶτα τὸ δὲ σπονσάλιβους μονόβιβλον, ὅπερ ἐστὶ κγ΄ τῶν διγέστων. τὰ δὲ μετὰ ταῦτα εἰσὶ τὰ κατορδινάτα, οἷον τὸ κδ΄, τὸ κε΄ καὶ τὰ ἑξῆς καθ' ὅμοιον [καὶ τὰ ἑξῆς καθ' ὁμοῖον *del.*]. λέγεται μὲν τὸ μὲν κϛ΄ βιβλίον τῶν διγέστων καὶ τὸ κζ΄ [καὶ τὸ κζ΄ *del.*] δὲ τουτέλαε, καὶ τὸ κη΄ δὲ τεσταμέντης, τὸ δὲ λ΄ δὲ λεγάτον: τὰ δὲ λοιπὰ καλοῦνται ἐξστραορδινάρια[1]. ἐπὶ δὲ τῶν κωδίκων εὐχερὴς ἡ ἔρευνα· τὸ γὰρ α΄ πρῶτόν ἐστι, καὶ τὸ β΄ δεύτερον, καὶ οὕτω μέχρι τοῦ ιβ΄ διασώζει τὸ ὄνομα τοῦ ἀριθμοῦ. Ἀπὸ δὲ τῶν ν΄ βιβλίων τῶν διγέστων τινὰ οὐχ εὑρίσκονται· εἰσὶ δὲ ταῦτα· τὸ κη΄ βιβλίον, ὅπερ ἐστὶ τῶν βασιλικῶν βιβλίων λε΄[1]. — Leguntur haec ante Harmenopuli cod. Paris. 1355 (olim 2522) f. 3': edidit inde Cangius in lexico infimae Graecitatis s. u. πλάτος, contulit mea causa idem Wescherus. — Ceterum nota ei, qui haec scripsit, defuisse ex L digestorum libris certe unum XXVIII, qui uere respondet basilicorum l. XXXV.

Secundaria L librorum titulatio

Secundaria quinquaginta librorum numeratio et titulatio quales fuisse uideantur, ostendit tabula subiuncta, ubi asteriscus numeris praepositus distinguit libros secundum constitutionem Omnem in scholis publicis non enarrandos: nam eos solos, quibus asteriscum non adscripsimus, antecessores Byzantii publice interpretabantur.

		l. I	protorum	I
		l. II	-	II
		l. III	-	III
		l. IIII	-	IIII
ex ordine		l. V	de iudiciis	I
-	-	l. VI	- -	II
-	-	l. VII	- -	III
-	-	l. VIII	- -	IIII
-	-	l. VIIII	- -	V
-	-	l. X	- -	VI
-	-	l. XI	- -	VII
-	-	l. XII	de rebus	I
-	-	l. XIII	- -	II
-	-	l. XIIII	- -	III
-	-	l. XV	- -	IIII
-	-	l. XVI	- -	V
-	-	l. XVII	- -	VI
-	-	l. XVIII	- -	VII
-	-	l. XVIIII	- -	VIII

[1] In codice commata duo λέγεται μὲν τὸ μὲν κϛ΄ ... ἐξστραορδινάρια et ἐπὶ δὲ τῶν κωδίκων ... βιβλίων λε΄ leguntur ordine inuerso: transposui ego.

ex ordine l. XX	singularium I	Antipapiniani I	ad hypothecariam formulam
- - l. XXI	- II	- II	
- - l. XXII	- III	- III	de usuris
- - l. XXIII	- IIII	de dotibus I	de sponsalibus[1]
- - l. *XXIIII	- V	- - II	
- - l. *XXV	- VI	- - III	
- - l. XXVI	- VII	de tutelis et curationibus I	
- - l. *XXVII	- VIII	- - - - II	
- - l. XXVIII	- VIIII	de testamentis I	
- - l. *XXVIIII	- X	- - II	
- - l. XXX	- XI	de legatis et fideicommissis I	
- - l. *XXXI	- XII	- - - - II	
- - l. *XXXII	- XIII	- - - - III	
- - l. *XXXIII	- XIIII	- - - - IIII	
- - l. *XXXIIII	- XV	- - - - V	
- - l. *XXXV	- XVI	- - - - VI	
- - l. *XXXVI	- XVII	- - - - VII	
- - l. *XXXVII		de bonorum possessionibus I	
- - l. *XXXVIII		- - - II	
- - l. *XXXVIIII			
- - l. *XXXX			
- - l. *XXXXI			
- - l. *XXXXII			
- - l. *XXXXIII			
- - l. *XXXXIIII			
- - l. *XXXXV			
- - l. *XXXXVI			
- - l. *XXXXVII			
- - l. *XXXXVIII			
- - l. *XXXXVIIII			
- - l. *L			

Secundariarum quae supra proponuntur inscriptionum in ipso corpore codicis Florentini non reperiuntur nisi tres, libri quinti, qui item dicitur 'de iudiciis l. I', libri XXVIII, qui item dicitur 'de testamentis', libri XXXIIII, qui item dicitur 'de legatis et fideicommissis l. V'. frequentius eaedem adsunt in Indice titulorum: ibi scilicet digestorum l. V—XI item inscribuntur 'de iudiciis l. I—VII', l. XII—XVIIII item 'de rebus l. I—VIII', l. XX—XXVIIII item 'singularium l. I—X', l. XXX—XXXIII. XXXVI item 'de legatis et fideicommissis l. I—IV. VII', l. XXXVII. XXXVIII item 'de bonorum possessionibus l. I. II': reliqui I—IIII. XXXIIII. XXXV. XXXVIIII—L secundaria inscriptione carent.

---

[1] Liber XXIII modo dicitur *de sponsalibus* μονοβίβλιον nomine ducto a primo titulo, modo τὸ πρῶτον *de dotibus* μονοβίβλιον. potuit etiam dici τὸ πραττόμενον *de dotibus*: nam ex pluribus libris eiusdem in uniuersum argumenti is qui enarratur in scholis sic distinguitur apud Byzantios ab iis qui ibi non pertractantur. certe l. XXVIII et XXX non raro sic laudantur τὸ πραττόμενον *de testamentis*, τὸ πραττόμενον *de legatis*: uide Basilica Heimbachiana 6, 23.

ex subscriptionibus modo relatis tabulam supra propositam concinnauimus adsumptis quibusdam ex praefationibus digestorum, de quibus non opus est singillatim monere. nec tamen quae ex his inscriptionibus in ipso archetypo libro perscriptae, quae scholarum magis usu receptae quam legitimae fuerint, quisquam opinor certo definiet. utut est, citantur digesta secundum inscriptiones supra relatas cum apud Byzantiae scholae prudentes[1] tum apud auctores Latinos sexti septimique saeculi, Iulianum antecessorem[2], scholiastam Institutionum Taurinensem[3], Gregorium Magnum[4]. ex septem igitur digestorum partibus, de quibus in primordiis digestorum exponitur, tam subscriptiones librorum quae supersunt quam usus forensis non agnoscunt nisi primas tres, quartam (l. XX—XXVII) quintam (l. XXVIII—XXXVI) sextam (l. XXXVII—XXXXIIII) septimam (l. XXXXV—L) tantum abest ut receperint, ut a l. XX ad XXXVIII secundariam numerationem sequantur ab illa longa diuersam (exempli causa l. ex ordine XX item dicitur Ἀντιπαπιανοῦ μονοβίβλιον ά, l. ex ordine XXVI item τὸ πρῶτον de tutelis μονοβίβλιον et sic deinceps), in postremis autem XII libris non admittant nisi ex ordine numerationem sollemnem. quocum conuenit quodammodo primum, quod partes tres primae certum nomen habent, reliquae nomine proprio destituuntur, deinde quod in praefatione Tanta de tribus primis partibus ita agitur, ut singulae singulis uersiculis expediantur, quattuor autem reliquae longa ratiocinatione et diligentissima commendatione inducuntur: id quod certe imperator non fecisset, nisi illae tres partes a quattuor his penitus discrepassent et quodammodo hae postea demum ad illas accessissent. quod quomodo fieri potuerit, non huius loci est explicare: uidetur enim coniunctum cum scholastica institutione ea quae et ante Iustinianum et post eum obtinuit. sed hoc demonstrandum fuit quattuor partibus postremis in subscriptionibus nullo tempore locum datum esse nec recte eas ab editoribus ex praefationibus translatas esse in ipsum corpus digestorum. quid quod partium

---

[1] Cf. quae composuit Heimbachius in Basilicorum prolegomenis ed. uol. 6 p. 21 seq. [2] In scholiis ad Iulianum a Miraeo editis, item in paratitlis ad Nouellas adhuc ineditis cod. Uindobonensis n. 2160 (u. Biener *Zeitschrift für gesch. Rechtswiss.* 5, 345 seq.), item in Iuliani dictato de consiliariis et collectione de tutoribus digesta passim sic laudantur. exempla selegi haec. ex scholiis Miraeanis ad c. 88: *in primo libro protorum titulo secundo* (= 1, 2, 2, 33). ex dictato de consiliariis: *titulo de officio praesidis ... in libro primo protorum ... relatum* (= 1, 18). ex eodem: *in libro primo de iudiciis titulo primo circa media loca* (= 5, 1, 68—73). ex paratitlis Uindobonensibus f. 154': *legem relatum in I° titulo de rebus digesto II°.* ex iisdem f. 154': *in primo titulo Antepapiniani digesto circa media loca tituli posita.* ex iisdem f. 154': *innouat legem, quae prohibet semel existentem heredem desinere heredem esse, ut est relatum in libro XX° VI° digestorum titulo III° digestorum Sceuole* (quem locum frustra quaesiui) *et VI° titulo eiusdem digesto Gai* (= 28, 5, 89). obseruandum est apud hos auctores uel, si magis placet, apud hunc auctorem (sunt enim aut eiusdem aut certe ex eadem schola profecta) leges perraro ad numerum citari, contra saepe aut locum in titulo aliquatenus determinari aut adici nomen auctoris. [3] U. Krueger in ephemeridis iuris Rudorffianae uol. 7 p. 44. sunt autem hae: n. 1 ad Inst. 1, 13, 4: *hoc libro primo protorum titulo V dig.* [insere *VII*] *leges,* id est 1, 5, 7. — n. 113 ad Inst. 2, 5, 5: *sicut libro tertio de iudiciis digestorum inuenies,* id est 7, 8, 10 pr. — n. 276 ad Inst. 3, 3, 6: *sicut nono* [scr. *primo*] *libro de tutelis titulo sexto dig. in* [scr. *dig. I*] *Modestini inuenies* et mox *sicut praedicto nono libro* [ins. *et*] *titulo dig. II,* id est 26, 6, 1 et 2. — n. 313 ad Inst. 3, 8 rubr.: *et hoc inuenies libro XXXVIII digestorum,* id est 38, 4, 7. — n. 129 ad Inst. 2, 7 pr.: *sicut libro L digestorum inuenies,* id est 50, 16, 162, 1. — n. 447 ad Inst. 3, 27, 6: *in libro* [ins. *L*] *digestorum titulo XVII,* id est 50, 17, 19 pr. [4] Uide uol. II ad p. 803, 25: *lib. XLVIII, titulo ad legem Iuliam maiestatis, degest. septimo,* id est 48, 4, 7.

harum a quarta ad septimam exceptis constitutionibus illis de digestis confirmandis nulla plane memoria superest, si excipias commentariolum supra editum cum tractatu de actionibus coniunctum: cuius auctorem probabile est scripsisse aetate Iustiniana et pendere in his ex ipsa constitutione Δέδωκεν.

Rubricae

Singuli libri constant titulis, qui in codice archetypo distinguebantur sine dubio, ut distinguuntur in Florentino, et litteris maioribus et rubro colore et nota rubricam significante ℞ eaque bis posita et ante tituli uerba et post ea. — Numeros titulis ab ipsis compilatoribus nullos adscriptos fuisse cum inde colligitur, quod in uolumine Florentino paucis locis exceptis correctores demum eos addiderunt, tum quod ubiuis scribuntur notis, non litteris. nam cum notarum etiam numeralium interdictio in primordiis digestorum expressa ad uniuersa digesta perueniat, si rubricae in archetypo exemplari numeratae fuissent, numeri hi ante singulos titulos litteris perscripti non ita euanuissent, ut nullum usquam eorum uestigium remaneret. mature tamen hosce numeros adiectos esse et antiquissimi codicis habitus declarat et allegationum tam Graecorum quam Latinorum auctorum ratio: nec nos eos recipere dubitauimus.

Leges quae dicuntur

Tituli componuntur locis auctorum, qui nunc uulgo appellantur leges siue fragmenta, Iustiniana autem aetate uocabulo aptiore digestorum: nam sic loquuntur non ipse quidem Iustinianus, at prudentes antiquissimi quique tam Latino sermone usi[1] quam Graeco[2]. excerptis his a compilatoribus numeros non magis adscriptos esse quam titulis tam ex codicibus apparet quam ex allegationibus. nam ex libris Florentinus numeros eiusmodi habet nullos nec magis habent Bononienses quotquot extant: Neapolitanus et Pommersfeldensis habent quidem, sed ille Latinos, hic Graecos, uterque autem in marginem reiectos formaeque minoris: Graecorum praeterea numerorum uestigia adsunt in libro Berolinensi. unde intellegitur hos quoque numeros initio a corpore afuisse, mature autem adici coeptos esse propter allegandi commoditatem. nam in digestis citandis excepto Iuliano antecessore, qui fere a numeris abstinet locum in titulo modo aliter significans (e. c. *circa media loca*), modo auctoris nomen adscribens[3], reliqui utriusque linguae auctores utuntur quidem numeris, tantopere autem ii numeri inter se differunt non tantum in singularibus citationibus, quae potuerunt a librariis corrumpi, sed ipsa numerandi ratione, ut alios numeros ab aliis auctoribus exemplaribus suis adscriptos esse appareat capite aliquo male, ut fit, siue adiuncto praecedentibus siue inde seiuncto[4]. uidentur

---

[1] Uide supra p. VIIII allegata testimonia. [2] Notum est Graecos sic fere laudare digesta: ἐν τῷ α' διγέστῳ τοῦ β' τίτλου τοῦ ν' βιβλίου, ut opponantur sibi δίγεστον et διάταξις. u. Heimbach Basil. uol. 6 p. 21. unus emendator libri Florentini pro eo uocabulo utitur Graeco quod est ἀνάγνωμα (u. ad I, 902, 42). [3] Etiam Graeci, maxime antiquiores, saepe ad numerum addunt nomen auctoris, exempli causa B. 22, 1, 7 sch. 1: ἐν τῷ κα' βι. τι. α' διγ. νη' Παύλου ῥητῷ, quo significatur D. 21, 1, 58, 2, uel B. 11, 2, 47 sch. 3: ὡς εἶπεν ὁ Οὐλπιανὸς ἐν τῷ η' βιβ. τῶν *de officio proconsulis* αὐτοῦ· ἐκεῖθεν γὰρ ἀνήνεκται τὸ γ' διγ. τοῦ τιτ. δὲ στελλιονάτους ἐγκλήματος, ὅς ἐστὶ εἰκοστὸς τοῦ μζ' βιβ. τῶν διγέστων (sic enim legendum est), ubi significatur D. 47, 20, 3. [4] Ita Graeci in libro tricesimo allegando plerumque numeros uulgares sequuntur, ut l. 66 (B. 4, 119) — 76 (B. 4, 109) — 77 (B. 4 p. 90. 96. 99. 105. 136) — 78 (B. 2, 619) — 80 (B. 2, 594) — 82 (B. 4, 94) — 87 (B. 2, 698), rarius numeros habent unione auctiores, ut 53 pro 52 (B. 5, 807) — 71 pro 70 (B. 2, 119) — 78 pro 77 (Uoelli bibl. 2, 1304. 1310) — 81 pro 80 (B. 3, 751) — 83 pro 82 (B. 4, 91). quod non casui tribuendum esse, sed explicandum ex inscriptione ante l. 50 § 1 perperam agnita recte monuit Zachariaeus. similia notauimus ad

igitur in archetypo Iustiniani singula excerpta distincta fuisse non numeris praescriptis, sed solo nomine auctoris eoque miniato accedente capitis indicatione, scilicet ut ibi uersus inciperet primaque littera et maior fieret et ex uersuum ordine in marginem emineret: id quod nos quoque aliquatenus imitati sumus auctorum nominibus expressis litteris formae maioris. nihilominus numeros adscripsimus, quibus in eiusmodi opere iam carere nequimus. — Capitum longiorum diuisiones in paragraphos quae nobis dicuntur, θέματα uero Byzantiis[1], Latini certe codices nullo tempore admiserunt: quamquam puncta tam in Florentino libro quam in similibus non raro ibi posita, ubi enuntiata finiunt et expositio ad alia transit, eiusmodi diuisionem quodammodo praeparant. Paragraphi

Unum addemus de forma operis uniuersa cum iis quae adhuc obseruauimus coniunctum et quodammodo consectarium inde, scilicet digesta uniuersa scripta esse Latine et quidquid ibi inuenitur expressum Graece, etsi primo adspectu ad ipsos compilatores redire uideatur, tamen uere ad corpus postea demum adiectum esse. sunt autem quattuor haec: numeri Graeci Indici titulorum adscripti, epigramma in laudem Iustiniani (p. XXI*), constitutio Δέδωκεν, Index auctorum. et epigramma nemo ambiget digestis perfectis inscriptum esse magis quam partem facere corporis iuris. — Constitutio deinde de confirmandis digestis cum in primordiis perscripta sit et Latine et Graece, dubium esse non potest legitimam magis visam esse eam quae priore loco posita est, alteram autem adiectam utilitatis causa siue in ipsa editione primaria siue editis demum digestis ab antiquissimo scriptore. nec praetereundum est similiter constitutionem Omnem promulgatam esse utraque lingua, sed Latinum tantum exemplum receptum in digestorum corpus adeoque Graeci commemorationem secundis curis e primordiis digestorum sublatam (u. p. XXXXVIII*, 24). — Auctorum autem index cum pars sit et sequela constitutionis de confirmatione digestorum (u. p. XXXXVI*, 19), iure quaeritur, cur non extet nisi Graece: qua in re ne neglegentiam editorum arguamus, non sine specie ueri suspicamur et ipsum olim prodiisse lingua utraque, sed exemplar Latinum spretum esse a librario codicis Florentini utpote ab altero uix alia re diuersum quam litterarum figuratione. — Denique numeri Graeci Indicis titulorum etsi a prima manu scripti sunt, tamen postea demum accesserint necesse est: non solum enim pugnant cum illa de compendiis scripturae interdicendis lege Iustiniani, sed etiam accommodati sunt ad errata complura et grauissima, quae in ipso archetypo adfuisse uix erit qui persuaderi sibi patiatur. Digesta tota Latina

His de digestorum forma pristina obseruationibus licebit adnectere quaedam de archetypi exemplaris uersuum numero, quem Iustinianus p. XXXIIII*, 14 scribit fuisse centum quinquaginta paene milium. secundum quod singuli uersus primarii libri numerarint necesse est litteras circiter XXXIIII[2]: quare tres libri antiqui cum in uersu litteras nume- Archetypi uersus

---

I, 431, 29. II, 832 et maxime ad I, 455, 31, ubi cum legem tituli 15, 3 nobis quartam decimam Florentini codicis librarius pro lege numeret, emendator ad praecedentem legem adiungat, eam ipsam diuersitatem ex diuersa Graecorum numeratione apparet apud hos quoque obtinuisse.

[1] Graeci interdum addunt principium: ita B. 11, 1, 42 sch. 1: ἀνάγνωθι τὸ ἐν τῷ δὲ τουτέλις μονοβιβλίῳ τιτ. ζ' διγ. λβ' κείμενον θεμ., οὗ ἡ ἀρχὴ Λούκιος Τίτιος. intellegitur D. 26, 7, 32, 6. [2] Exemplum Florentinum cum numeret demptis primordiis folia 887 paginarum quaternarum uersuum plerumque XXXXIIII uel XXXXV, litterarum c. XXXII, singula folia neglectis titulis et rubricis spatiisque in fine legum non scriptis litteras habent c. $\overline{\text{V}}$DCCLX: fiunt in opus uniuersum litterarum paullo supra quinquagies (5760 × 887 = 5109120) non deductis

rent Pommersfeldensis c. XXVIII, Florentinus c. XXXII, Neapolitanus c. XXXVI, neque Florentinus liber neque Neapolitanus hoc nomine ab archetypo longe recedunt. — Folia compaginesque quot numerauerit exemplum archetypum, definiri non potest nec scire nostra interest.

Subsidia Subsidia critica ei qui digesta recognoscit praesto sunt tripertita, posita scilicet aut in codicibus scriptis aut in allegationibus digestorum ipsorum locorumue in ea relatorum aut denique in interpretationibus Graecis: de quibus tribus generibus iam ex ordine agemus.

Codices Codicum digestorum duae classes sunt et aetate et diuisione et utilitate plane diuersae. prioris ordinis libri scripti sunt stante adhuc imperio si minus Romanorum, certe Romaeorum et complectuntur uel complectebantur olim corpus uniuersum testesque sunt in uniuersum idonei: posterioris ordinis scripti sunt postquam imperium Romanum esse desiit sequunturque fere digestorum in tria uolumina diuisionem scholasticam testesque sunt plerumque fallaces, dubii semper. illorum qui quidem integer fere sit unus aetatem tulit Florentinus: praeterea duorum similium librorum paruae reliquiae supersunt Neapolitanae et Pommersfeldenses. horum ut utilitas exigua est, ita numerus ingens. nos primum, ut par est, dicemus de codice Florentino teste semper primario et saepe unico, ut ab eo recte et aestimando et adhibendo digestorum tractatio tota pendeat.

Codex Florentinus

Codicis Florentini uices Uices ipsius codicis, quatenus memoria earum extat, cum alii magna et fortasse nimia diligentia persecuti sint, nobis satis erit testata et explorata breuiter composuisse. — Innotuit primum Pisis, ubi constat codicem extitisse saeculo XII medio[1] nec quominus diu antea fuerit quicquam impedit. certe iam in statutis eius urbis a. 1284 tam religiose de eo cauetur, ut appareat ea aetate eum in publico thesauro singulari cura custoditum fuisse[2]. Pisas autem quando et unde uenerit, ignoratur[3]. Pisanis deuictis Florentini a. 1406 inter reliquam praedam etiam Digestorum codicem transtulerunt Florentiam, ubi diu adseruatus in thesauro publico in Palatio uetere inde ab a. 1786 custoditur in bibliotheca Laurentiana[4]. numerum ibi adhuc nullum ei inscripserunt.

---

spatiis uacantibus rubricisque et reliquis talibus. etiam typographus qui haec excudit artis suae imprimis gnarus pluribus editionibus inter se comparatis repperit litterarum numerum totius operis demptis primordiis inter quinquagies et sexagies (52500000 — 5500000). anxie haec ratiocinatio persequenda non est, cum praesertim nesciatur, quam accurate facta sit Iustiniana illa computatio: quae haud scio an originem inde traxerit, quod scriptori in scripturae uersus centenos certa summa numerabatur (u. edictum Diocletiani de pretiis rerum VII, 39).

[1] Inter certa certaeque aetatis testimonia de libri domicilio Pisano antiquissimum esse uidetur id quod efficitur ex uersionibus Graecorum locorum confectis a Burgundione Pisano († 1194), quarum nos quoque specimen dedimus in uoluminis prioris appendice quarta. ea enim narratio in eo nititur, quod codex ibi fuit ubi uixit interpres. item scholia ad Uacarium saec. XII exeunte in Anglia scripta aliquoties allegant 'litteram Pisanam' (Savigny *Gesch. des röm. Rechts* 3, 477). inter Bononienses auctores, qui eius litterae diserte meminerint, uetustissimus quod sciam Hugolinus est († post a. 1233: cf. Savigny l. c. 5, 53), quamquam etsi anteriores prudentes de ea tacent, hoc non tam propterea fecisse putandi sunt, quod uocabulum ignorarunt, quam quod eius enuntiatio ab adnotationis eorum indole abhorrebat. ita non dubito, quin ipse Irnerius respexerit librum Pisanum, ubi ait (II, 603, 33): *istud non est additum a domino Iustiniano.* [2] Savigny 3, 447. [3] Nam tam Odofredi († 1265) narratio (Savigny 3, 97) librum Pisas uenisse Constantinopoli quam altera magis celebrata (Savigny 3, 92 — 102) Pisanos a. 1135 Amalfio oppido expugnato in praeda eum domum aduexisse idoneo auctore destituuntur. [4] Extremae codicis uices cum

Quinam uiri docti adhuc librum Florentinum tractarint, et infinitum est enarrare neque huius loci, cum uniuersa fere iuris Romani historia litteraria a saeculo inde undecimo ea quaestione contineatur. nam si uerum est, quod uerum esse mox demonstrabo, codices Digestorum post saeculum decimum scriptos ad unum omnes ex Florentino praecipue deriuatos esse, ne hoc quidem negari poterit Digestorum notitiam post Iustiniani aetatem in partibus Occidentis oblitteratam et quodammodo intermortuam resuscitatam esse saeculo XI exeunte inuento hoc ipso libro olim Pisano, iam Florentino. conuenit cum eo, quod excepto uno codice Berolinensi saeculi noni, qui post Institutiones partem habet Digestorum libri primi, nullus innotuit Digestorum liber, quem probabiliter conicias scriptum esse a saeculo octauo incipiente ad undecimum medium. idem efficitur ex iuris Romani excerptis quae inueniuntur tam in iuris canonici corporibus quam apud Langobardici iuris prudentes. nam cum ecclesiastici iuris corpora antiquiora ex iure Iustiniano et Codicem et Institutiones et Nouellas non raro adhibeant, e Digestis excerpta ibi comparent primum apud Iuonem, qui episcopus Carnutinus factus a. 1090 diem obiit a. 1115[1]. item apud Lombardos prudentes Digesta citantur primum in Expositione libri Papiensis scripta paullo post a. 1070[2]. iam qui coniunxerit quae posuimus, primum codices reliquos pendere ex Flo- Digesta innotuerunt saec. XI inuento codice Florentino

---

parum notae sint, hic locum dedi excerptis ex commentariis bibliothecae Laurentianae ms., quae intercedente Rudolfo Schoellio mecum communicauit Nicolaus Anziani bibliothecarius. '*Quando nel 1760 furono portate nella Biblioteca Laurenziana le Pandette collazionate da Ang. Poliziano, trovate pochi anni innanzi, venne in pensiero al Bandini, allora Bibliotecario, di fare istanza al Consiglio di Stato, perchè vi fossero del pari trasportate le Pandette Fiorentine, che si conservavano allora nel Guardaroba di Palazzo Vecchio, e con esso altri pochi ma preziosi MSS., che ivi si custodivano parimente. La proposta fu trovata così ragionevole, che il Consiglio incaricò uno de' suoi membri più illustri, il celebre giureconsulto Pompeo Neri, di prepararne il decreto. Ma la cosa venuta a cognizione del Marchese Bernardino Riccardi, primo custode del Guardaroba, geloso de' suoi diritti, e sopratutto dispiacente della perdita dei guadagni che ne venivano ai suoi dipendenti nel far vedere quelle preziosità ai forestieri, tanto si adoperò presso Gaetano Antinori, uno de' più influenti Consiglieri e suo amicissimo, onde non avesse effetto la presa deliberazione, allegando fra le altre ragioni la minor sicurezza di conservare MSS. in un luogo diverso da Palazzo Vecchio, che l'esecuzione dell' affare fu per allora sospeso. Venuto al potere Pietro Leopoldo, ordinò al Conte Pandolfini, successo al Riccardi, di consegnare alla B. Laurenziana le Pandette, e con esse gli altri pochi codici di Guardaroba. Egli pure geloso de' suoi diritti, consegnò gli altri codici il 19 Maggio del 1783 e ritenne presso di se le Pandette e le carte del Concilio Fiorentino, col pretesto di farle risarcire. — Dopo tre anni indotto ad eseguire gli ordini sovrani, consegnando i due articoli nel 1786, ritenne presso di se la ricca cassetta d'oro a traforo, fatta fare dalla Signoria Fiorentina appositamente per custodirvi il MS. delle Pandette, spogliò i due volumi di queste dei ricchi ornamenti d'oro e d'argento, ed ottenne inoltre per via di decreto che le chiavi della nuova cassetta in legno rimanessero al Luogotenente degli Operai della Chiesa di S. Lorenzo, carica da lui stesso coperta in quel tempo. Finalmente sotto Ferdinando III alle nuove istanze del Bandini, che rilevava i gravi inconvenienti che derivavano da cosi improvide disposizioni, ottenne con decreto del 29 Aprile 1793 che gli fossero consegnate anche le chiavi*'. — Hactenus commentarii bibliothecae. armarium ex ferro aurato, in quo olim et hic codex et alter euangeliorum adseruabantur, adhuc extat Florentiae in Palatio uetere (*Cappella Medici*) cum inscriptione hac: *Euangelium inuenit sibi domum et leges locum, ubi quiescant.*

[1] Uide uoluminis posterioris appendicem quartam p. 41* seq. [2] Alfr. Boretius in monum. Germ. leg. uol. 4 p. LXXXIX. hoc quoque non praetermittendum est plurimis locis ibi allegari reliquas partes legum Iustinianarum, Digesta autem paucissimis nec nisi semel (§ 5 ad l. Roth. 200)

rentino, deinde ex temporum notis modo relatis Digesta denuo prodiisse videri aetate Irneriana, inde colligat necesse est ea aetate emersisse ipsum eum codicem.

Studia posteriora

Pisanus liber cum semel descriptus esset et eius aetatis prudentibus innotuisset, passim a multis collatus est maxime quamdiu studia ea vigebant saeculo XII: cuius iteratae inspectionis fidem faciunt non tam testimonia diserta[1] quam ipsa exemplorum ratio per gradus reuocata ad archetypum, ut ubi antiquiores libri ab eo recedunt, recentiores persaepe Florentinam lectionem aut in margine ponant aut in textum admittant, ut adeo 'antiquae litterae' opponatur Pisana (u. ad II, 379, 34). haec opera per saecula in codice primario recognoscendo posita cum neglegenda non sit iis, qui in eorum temporum litteras inquirunt quique iuris ecclesiastici et Langobardici historiam condunt, ad huius operis propositum non magnopere pertinet: nisi quod paucis locis quae in codice Florentino iam deficiunt membrana aut perforata aut resecta repeti potuerunt ab apographis antiquis[2], item quaedam hodie euanida cum ea facta sunt fortasse minus male habita fuerunt[3]. sed non committendum est, ut silentio praetereamus qui post renatas litteras in codice Florentino excutiendo data opera bonoque cum fructu elaborarunt: nam ut eorum diligentiam nostra vincere studuimus, ita laudem eorum obscurare etsi possemus, certe nollemus. accedit, quod eorum antiquissimi quique hodie propriam utilitatem habent eo quod adhuc uiderunt folium unum (huius ed. p. XXXIII* seq.) quod inter a. 1553 et 1680 perierit necesse est[4]. ulterius tamen hoc nomine eorum utilitas non peruenit. nam in digestis quae hodie litteris uel exesis uel euanidis aut aegre leguntur aut legi omnino nequeunt, eorum saeculo certe XV meliorem condicionem fuisse uix crediderim. nam ut extremum uersum uoluminis I f. 2 (huius ed. I p. XXXXV*, 5), de quo legendo a Politiano inde adhuc omnes desperarunt, nuper demum ut recte et plane legeret Kruegero nostro successit, ita aliis quoque locis Graecis hodie obscuratis (ut I, 783, 41. 784, 20) saeculi XV et XVI apographa non magis opem tulerunt. idem cadit in ea quae marginibus a glutinatore resectis desiderantur in supplementis ab emendatore adscriptis ad primordia digestorum: nam constat ea defuisse iam aetate Politiani[5]. ne hoc quidem exploratum est integra haec uidisse qui Pisis librum tractauerunt. nam cum reliqua, quae in primordiis digestorum posita sunt, ab

---

nominatim. allegantur autem loci ex Digestorum libris I. II. IIII. XII, item aut XXXI (21) aut L (16, 94).

[1] Praeter alia uulgo nota uide quae de Homoboni Cremonensis inspectione Florentini libri attulimus ad I, 817, 40. [2] Intellego uerba totius operis postrema II, 969, 27, quae defuisse constat iam aetate Taurelli, item quae desiderantur II, 734. 735. [3] Uide inter alia I, 137, 22. 783, 40. II, 139: quamquam pleraque eorum difficulter quidem, sed tamen leguntur. ita quae euanuerunt, saepe in ipso codice aut ad marginem repetita sunt aut superscribendo instaurata manu saeculi XV. ceterum quaedam loca hodie male habita (ut I, 803, 29. II, 2, 17) satis apparet ab antiquissimis descriptoribus non tam lectione expleta esse quam coniectura. [4] Uiderunt id descripseruntque praeter Politianum Augustinus et Taurellus: Gronouius autem frustra quaesiuit sic adnotans ad recognitionem: 'Epistola Graeca tota cum indice suo librorum ICtorum 'soluta erat et sparsa per librum: denique et illam collegi et contuli, sed prima pagina periit et 'in secunda incipit sic ut bene iam uideo: τῷ βιβλίῳ καί. ordo siue locus epistulae Graecae mihi 'uidetur fuisse primus: nam in primis foliis haec est in uestibulo et ante titulos erat locus uacuus 'in ligatura, qui ante titulum de iustitia et iure non apparet, ... cum in frontispicio apparet 'lacuna et etiam fila soluta'. [5] Quae hodie desiderantur in indice rubricarum (huius ed. p. III*, 4. IIII*, 33 seq. V*, 25) et in constitutione Tanta (p. XXXXVIII*, 27), ea plane similiter hiantia leguntur inter Politiana illa in codice Monacensi, haec in libro Gaddiano.

iis neglegerentur utpote aut aliunde nota aut Graece scripta, quaestio redit ad solam constitutionem Omnem, quam ex Florentino libro diu ante Politianum descriptam esse constat: unicus tamen locus eius constitutionis, qui ita imminutus est, p. XXVIIII*, 1 in exemplaribus Bononiensibus ita comparatus est, ut non tam ex archetypo etiamtum integro exceptus uideatur quam coniectura expletus. — Sunt autem ii viri docti, quorum opera commemoranda est, numero quinque[1]: Angelus POLITIANUS (a. 1490), Antonius AUGUSTINUS (a. 1542), Laelius TAURELLUS (a. 1553), Laurentius Theodorus GRONOUIUS (a. 1680), Henricus BRENCMANNUS (a. 1710).

De Angeli POLITIANI Etrusci Montepulcianensis (1454—1494) studiis circa digesta Florentina egerunt Angelus Maria Bandini tam in commentario *ragionamento istorico sopra le collazioni delle Fiorentine Pandette fatte da Angelo Poliziano* (Liuorni 1762. 4) quam in catalogo codd. bibl. Laurentianae Latinorum uol. 4 p. 8 seq. et Sauignius in hist. iur. 6, 439 et nuper Franciscus Buonamici (*il Poliziano giureconsulto.* Pisis 1863. 8). contulit Politianus librum Florentinum cum editione Ueneta Digesti Ueteris a. 1486, Infortiati et Noui a. 1485[2], quae editiones a. 1760 Bandinii cura recuperatae hodie seruantur item in bibliotheca Laurentiana (Gadd. plut. 91 inf. cod. 15—17). adnotauit Politianus ad uolumen primum: 'con'tuleram cum Pisana littera ego Angelus Politianus die XVIIII Iulii MCCCCLXXXX hora $\frac{1}{2}$ 'noctis'. item ad uolumen tertium: 'impleui hanc emendationem diligentissime collatis Pan'dectarum libris archetypis, qui in Florentina curia religiosissime adseruantur, anno salutis 'MCCCCXC Augusti mensis die XXIX ..... hora XXI, adiutore Petro Matheo Uberto Flo'rentino familiari et studioso meo, in ipsa Florentina curia, Angelus Politianus Laurentii 'Medicis alumnus et cliens'. sed quod hodie plerique credunt tribus hisce uoluminibus studia a Politiano in digestis Florentinis posita omnia contineri, aliter se habet. nam extat codex aliquando Petri Uictorii, iam Monacensis cod. Lat. 755 (is ipse, de quo egi in mus. Rhen. nouo 16, 137 propter ibi relata scholia Uergiliana), collectanea continens Petri Criniti Politiani discipuli et in his f. 59—124 legum inscriptiones quotquot extant in Digestis (exceptis tantummodo D. 1, 1, 1—1, 2, 1) scriptas manu aut Politiani aut amici eius, fortasse Uberti: unde iam explicatur, cur in collatione eas inscriptiones a quarto fere libro adscribere desierit. quem librum glutinatoris incuria perturbatum mea causa diligentissime excussit H. Foeringer bibliothecarius Monacensis, eundemque monuit esse ipsum 'quaternio'nem manu Politiani scriptum', quem apud Petrum Crinitum Florentinum uidit Guilelmus Budaeus (annot. priores in pand. 1, 3, 30 p. 184 ed. Lugd. 1561: cf. Brencmannus hist. pand. p. 314). nam quae inde edidit Budaeus, ea inueniuntur in libro Monacensi f. 114'. praeter

Politianus

[1] Exempla duo recens descripta ex Florentino sed imperfectum utrumque extant Florentiae in Magliabecchiana, alterum cl. 29, 26 scriptum saec. XV finiens l. XI fin. neque habens ex primordiis nisi constitutionem Omnem, alterum cl. 29, 16 constans tribus uoluminibus, quorum secundum incipit a l. XXX, tertium a l. XXXVIIII, nullum perscriptum est nec picturae absolutae: praeterea Graeca desunt. in integumento haec adnotauit Magliabecchius: *Gio. Boccardi nel 1525 copiò e miniò questi tre tomi d'ordine della repubblica Fiorentina, che restarono interminati stante il fine che ebbe dopo pochi anni la detta repubblica. nel codice 1029 in foglio della Stroziana c. 130 vi è un Partito dei B. Priori, che si paghi R. 25 a Giovanni Boccardo miniatore delle copie delle pandette del loro palazzo.* haec ex Blumianis inter Schraderiana. cf. Brencmannus hist. pand. p. 70.

[2] Translata est Digesti Noui collatio a Politiano facta etiam in exemplum editionis Uenetae a. 1494, quod ex bibliotheca Francisci Uettori transiit in Monacensem (Bandini catal. l. c. p. 13: Savigny l. c. p. 441).

inscriptiones leguntur in eo libro constitutionis Tanta § 1—13. 19—24 omissis mediis et titulorum index, qui item deficit in codicibus Gaddianis, qualis praeponitur Florentino libro, sed imperfectus, denique excerpta quaedam ex quattuor primis libris digestorum. soluitur autem eo patefacto dubitatio a Sauignio l. c. p. 444 (cf. Buonamici l. c. p. 108) proposita, cum Haloandrum constet quae ex Florentinis digestis habuerit per Ludouicum Bologninum (1447—1508) traxisse a Politiano, qui fieri potuerit, ut Haloander legum inscriptiones fere plenas exhibeat ad librum usque XXV, cum eae inde a quarto in Politiani recognitione deficiant. — Quid praestiterit Politianus suo labore et per quos innotuerint ab eo excerptae uariae lectiones (cf. Savigny 6, 371. 444 seq.), a meo proposito alienum est enarrare[1]: ceterum iis qui in haec studia inquirent non neglegendae erunt epistulae nuper a Buonamico editae Ludouici Bolognini ad Laurentium Medicem scriptae Bononiae a. 1490 Ian. 5 et 9, quibus per nuntium ob id ipsum missum rogat ut D. 45, 1, 4, 1 'ab originalibus pandectis' sibi transcribatur idque impetrat per Angelum Politianum (cf. Savigny 6, 363). hoc notum est Politianum primum fuisse, qui Graeca ex digestis descripserit[2]: extatque constitutionis Δέδωκεν exemplum a Politiano factum in foliis praepositis Infortiato Gaddiano, cuius aliqua uel hodie utilitas est, sed exigua. nam deest ibi folii deperditi recta tota praeter inscriptionem incipitque a uersa demum siue a uerbis p. XXXV*, 17 περ ἄμφω παρακολουθήματα. Alciatum autem cum constet Florentinam non nouisse nisi ope exempli Politiani, uniuersam constitutionem illam Graece se habere contendentem mentitum esse quaeque ex prima illa pagina attulit[3], ipsum uertisse ex Latinis dudum Augustinus (emend. l. 3 c. 3) demonstrauit.

Ant. Augustinus Antonius AUGUSTINUS Hispanus Caesaraugustanus (1517—1586), qui ut in aliis ita in his quoque studiis eruditione subtilitate fide aequales longe superauit, qualem in pandectarum libro operam posuerit Florentiae morans a. 1542, ipse declarat in epistula Emendationibus et Opinionibus (primum editis Uenetiis a. 1543) praemissa: 'cum didicissem', inquit, 'optimam iuris ciuilis partem ex nobilissimis illis libris, qui Florentiae nunc sunt, patrum 'nostrorum memoria fuerant Pisis, exscriptam esse, cum primum per ceterarum partium 'studia iuris licuit, a Cosmo Medice Tuscorum duce humanissimo impetraui ..... ut mihi 'et Ioanni Metello Sequano adulescenti moribus et ingenio praeclaris tamdiu illis libris uti 'liceret, quamdiu nostrorum librorum emendationi operam dare uoluimus'. mox subicit se propter legendi difficultatem etiam Angeli Politiani libros adhibuisse auxilioque usum esse Laelii Taurelli, nec amplius tres menses ei labori impendisse. ex his studiis prodierunt imprimis Augustini commentaria duo praeclara et adhuc utilissima, alterum emendationum et opinionum, alterum de nominibus propriis in pandectis (primum editum Tarracone 1579 fol.): praeterea eorum uestigia cum alibi reperiuntur tum in epistulis Augustini ad Tau-

[1] Cum duobus locis Sauignius arguat Politianum male rettulisse lectionem libri Florentini, altero D. 43, 17, 3 pr. non Politianus errauit, sed Taurellus male tacuit. [2] Bononienses quid in Graecis praestiterint, post alios exposuimus in appendice quarta uoluminis prioris (p. 35* seq.): Graeca autem in principio corporis posita eo tempore plane uidentur neglecta esse. ad ea qui primi attenderunt, uidentur fuisse Christophorus Landinus et Marsilius Ficinus a. 1486, qui reperto epigrammate p. XXI* Βίβλον Ἰουστινιανὸς seq. sibi persuaserunt 'hoc uolumen proprie 'fuisse ab ipso Iustiniano compilatum neque solum transcriptum' (Brencmann hist. pand. p. 199). [3] Sic ait Dispunctionum l. IV c. 31: 'in autographo Graeco sic legitur: πᾶν τὸ ἔργον τοῦτο τῷ ὑψίστῳ ἀνδρὶ Τριβωνιανῷ ἐπετρέψαμεν τῷ παραγγελιάρχῳ καὶ τοῦ ἱεροῦ ἀνακτόρου ταμίᾳ καὶ ὑπάτῳ'. pertinent ad locum p. XXXII*, 20.

rellum Metellumque[1]. nostra hodie maxime interest exemplum quod fecit Augustinus folii illius iam deperditi. id lucem uidit primum, ex Metelli opinor schedis depromptum, in editione digesti ueteris impressa Lugduni a. 1552 apud Hugonem a Porta[2], deinde in constitutionum Graecarum codicis Iustiniani imp. collectione ab ipso Augustino publici iuris facta Ilerdae a. 1567[3]. scriptum exemplum, quod Augustinus in codice suo Graeco n. 170 (u. Augustini opp. 7 p. 54) posuisse uidetur, num adhuc supersit, ignoro.

Laelius TAURELLUS Fanensis (1489—1569) cum hortatu Augustini, iussu Cosmi I. Medicis post decennem laborem triplicemque uniuersi operis recognitionem primus ad archetypi fidem Digesta edidit sub nomine Francisci filii Florentiae a. 1553[4], perpetuum horum studiorum fundamentum posuit commendandum non tam propter eruditionis et ingenii laudem quam propter merita non minora et longe rariora fidei diligentiae simplicitatis. primus enim uulgaribus libris ita reiectis, ut paucissima tantum nec fere nisi monito lectore inde retinerentur, digesta in omnibus, etiam orthographicis, ad Florentinum codicem re- Taurellus

---

[1] Antonii Augustini epistolae nunc primum editae a Ioanne Andresio. Parmae 1804. 8. cum ipsae epistulae Augustini ad Laelium Taurellum (p. 103—152) et Taurelli ad Augustinum (p. 190—212) et Metellum (p. 212—217), item Metelli ad Augustinum (p. 153—189) tum erudita editoris praefatio multum conferunt ad studia iuris eius aetatis illustranda. [2] In ipso indice sic est: 'adiecimus huic editioni Graecam sanctionem a multis ante annis non uisam unaque 'Fr. Hotomani interpretationem Latinam'. in praefatione editor scribit 'totum iuris prudentiae 'corpus cum archetypo Florentino accuratissime collatum esse'. [3] Praeterea Augustinus in emend. l. 1 c. 3 sic ait: 'sciendum est primam partem Graecae constitutionis ita contritam esse, 'ut non multa uerba legi possint. ad quam legendam cum et solis splendorem et maximam aliis 'modis diligentiam ego et Io. Metellus adhibuissemus, bonam eius partem descripsimus'. addit attulisse se ad conferendam eam Alciati exemplum ex Politiani expressum, adhibuisse autem etiam ipsius Politiani, scilicet uolumen iam seruatum in bibliotheca Laurentiana Gaddiana. conferendae item epistulae Augustini ad Taurellum apud Andresium p. 150 et ad Ruicium opp. 7, 175, denique Mayansius in uita Augustini opp. 2 p. XVII. [4] Ex Laelii Taurelli ad Antonium Augustinum epistulis ab Andresio editis (u. n. 1) haec excerpsi non satis nota. Taurellus ad Augustinum IV k. Oct. 1543 (p. 198): 'Mihi propositum erat non solum uerba et 'eorum contextum, sed et litterarum figuram, ubicunque per apertissimos errores non impedirer, 'repraesentare ... recognosco iam tertio digestorum libros Francisco filio ex Florentino codice 'recitante, me uero si qua prius fugissent reponente'. — Augustinus ad Laelium XIII k. Nou. [1543] (p. 145): 'Molestum fuit quod de retardanda pandectarum editione scribis ... quod ad 'similem scripturam pertinet, uide ne ista res omnium librariorum studia frangat. multorum enim 'sumptuum, maximorum artificum, summi laboris et nescio quam necessarii, minime quidem certe 'uendibilis est et quod facile spes nostras frustrari possit. id uero ut obscuris dubiisque locis et 'mancis fiat, censeo, abs te autem lectores admoneantur, quibus litteris quoque modo scriptus 'totus iste liber sit. addita omnia et immutata iisdem obelorum et diplarum et liturarum notis si 'uideatur exprimenda sunt: manca uero loca quae siue ω littera siue cordis figura notata sunt, 'item alia quae tu facile deprehendes similibus notis ut scribantur, perplacet'. — Taurellus ad Augustinum XIII k. Sept. 1546 (p. 208): 'Pandectarum editio postquam princeps alibi quam Florentiae negauit, miro silentio transacta est'. — K. Apr. 1547 (p. 211): 'Laurentius typographus 'iam hic domum conducit, bombycinam chartam curat, cetera molitur, ut mense Maio cum familia et officina affuturus'. — Metelli adnotationes in Taurellianae editionis ternionem primum 'quem solum', ait, 'tantum uidi', cum ipsius Taurelli in margine replicationibus ex codice olim Augustini, iam bibliothecae Gissensis n. 946 f. 369—372 edidit Osann (Pomponii de origine iuris fragmentum. Gissae 1848. 8. p. 109—121) et ego codice Berolinum misso iterum examinaui.

praesentauit: tanta autem cura tam ipse quam typographus Laurentius Torrentinus ab operarum mendis cauerunt, ut eapropter spretis repetitionibus, inter quas maxime Gebaueriana eiusmodi erroribus referta est, Taurellianam editionem tamquam omnium emendatissimam typothetis tradiderim. nihilominus Taurellus non solum, ut fit, in quibusdam errauit, sed etiam ubi scriptura postea emendata est, duplices lectiones ita tractauit, ut ubi altera utra manifesto mendosa esse uideretur, falsam scripturam, siue prior ea esset siue posterior, silentio praeteriret, contra ubi utraque haberet quo se commendaret, priori in textu, posteriori in margine locum daret: quo instituto apparet ad iustam utriusque scripturae aestimationem peruenire non potuisse.

L. Th. Gronouius

Ad id quod post messem supererat spicilegium primus accessit Laurentius Theodorus GRONOUIUS Batauus, Iohannis Friderici filius, Iacobi frater. is a. 1680 tota Digesta Taurelliana non indiligenter ad archetypum recognouit[1], editionis tamen quam moliebatur non protulit nisi prodromum, id est Iustiniani de digestis conficiendis epistulas tres et auctorum indicem[2]. schedis autem Gronouii, quae adseruantur hodie Lugduni in bibliotheca uniuersitatis (cl. XXIII Gronou. n. 134, apud Geelium n. 552), praefecti eius optimi mihique amicissimi Pluygersii studio et liberalitate contigit, ut tamdiu uterer quamdiu haec editio prela exercebat.

Brencmannus

Secutus est Henricus BRENCMANNUS Roterodamensis collatis iisdem libris a. 1709/11 adiutore Antonio Maria Saluinio. is recognitionis suae notitiam quidem eamque uberrimam posuit in historia Pandectarum (Traiecti ad Rhenum 1722. 4), sed nouam editionem non magis perfecit quam Gronouius. delatis tamen post eius obitum (1736) collectaneis ad Georgium Christianum Gebauerum antecessorem Gottingensem eorum ope adornauit editionem Digestorum, quae publice proposita est post mortem ipsius cura Spangenbergii Gottingae a. 1776. huius in adnotationem Brencmanni de codice Florentino obseruationes rettulit satis accurate. ipsa Brencmanni collectanea[3] hodie seruata in bibliotheca uniuersitatis Gottingensis ego uidi omnia eiusque recognitionem libri Florentini (Brencmannianorum ms. uol. X, ms. iurid. n. 38) etiam domi habui: sed cum parum proficerem schedis adhibitis, plerumque in editis Brencmannianis comparandis me continui.

Recognitio postrema

Post Batauos hos nemo quod sciam libro Florentino excutiendo operam impendit, nisi quod a. 1835 Wittius in museo iuris Rhenano (uol. 7 siue noui uol. 3 a. 1834 p. 80—89) recognitione proposita titulorum 5. 6. 7 libri primi, item tituli secundi libri uicesimi primi docuit uarias lectiones momenti fere exigui, numero non paucas tam apud Taurellum quam apud Brencmannum desiderari. ego uero ex quo ad hoc opus accessi, unum nouae editionis digestorum fundamentum iudicabam esse debere codicis non tam primarii quam unici accuratam et plenam recognitionem: nam in ea opera quamquam plerique uiri docti

---

[1] Collationi adscriptum est ante lib. XXVIII: 'die 20 Februar. 1680 in Palatio habitans', item in fine: 'die VI Aprilis 1680 feliciter in Palatio ueteri Serenissimorum M. Ducum Florentiae'. cf. Brencmann hist. Pand. p. 85. [2] Laurentii Theodori Gronouii 'emendationes pandectarum iuxta Florentinum exemplar examinatae ad Ant. Magliabecquium' prodierunt primum Lugduni Batauorum 1685. 8: repetitae sunt deinde opera Fr. Car. Conradi in uolumine, cui inscribitur 'Historia Pandectarum authentica siue D. Iustiniani de Pandectis epistolae III una cum indice iurisconsultorum Florentino ex emendatione Laur. Th. Gronouii' Halae 1730. 8. [3] Cf. G. Chr. Gebaueri narratio de Henrico Brencmanno, de manuscriptis Brencmannianis cet. Gottingae 1764. 4 p. 73 seq.: item Savigny (scripta min. 3, 23 seq.): *Brencmanns Papiere zu Göttingen.*

elaborarunt, tamen aliis sollertia defuit, aliis constantia propositi, denique studia, quae saeculo decimo sexto uel etiam decimo octauo omni ex parte probanda uideri poterant, post se reliquit perpolita huius aetatis philologorum doctrina, modo qui hodie sunt prudentes a bonorum studiorum communione ne desciuissent fere et in dies magis desciscerent. itaque tertium post Taurellum a. 1862/3 meo iussu librum excusserunt duo uiri strenui peritique Adolphus Kiessling, qui contulit librum a capite usque ad huius ed. uol. I p. 593, et Augustus Reifferscheid, qui relegit reliqua, ut non solum ad primariam scripturam attenderent, sed etiam cuiusuis aetatis emendationes in eo libro perscriptas pari diligentia enotarent manusque emendatorum quatenus fieri posset ad singulas emendationes distinguerent. praeterea cum conferrent librum cum editione Gebaueriana, attendere eos iussi simul ad ea, quae de Florentino libro in notis afferuntur auctore Brencmanno, eaque aut confirmare testimonio suo aut emendare: itaque ubi editio haec discedit a Brencmannianis Gebaueri, id quod saepe fit maxime in iudiciis de emendationum aetatibus et auctoribus, hoc factum non est nisi contraria testatione perpensa et in re praesenti reiecta. denique ea, de quibus postea, Gronouiana praesertim collatione adhibita, ambigere coepi, quamquam ea pauca fuerunt et fere exigua, tamen omnia submisi Reifferscheidio a. 1866 in Italiam reuerso, ut iterata libri inspectione dubium solueretur. deinde post discessum Reifferscheidii magnae molis uoluminum impressione per plures annos extracta aliisque ut fit post alias dubitationibus opere progrediente subnascentibus in locum eius deinceps successerunt alii uiri docti et mihi amici, praesertim Kruegerus operis socius, qui et alia cum fructu examinauit et tres titulos *1*, 2. *28*, 2. *34*, 3 ad hanc editionem denuo cum exemplari contulit, et Rudolfus Schoellius, cuius per aliquot annos Florentiae degentis auxilium saepissime neque umquam frustra aduocabam, item Theodorus Heysius, Gustauus Parthey, Ernestus Rohde, Aeneas Siluius Piccolomini aliique non pauci, a quibus praestitam mihi operam ut grato animo reminiscor, ita ipsos quoque confido uastissimi et utilissimi libri non facile absoluendae retractationis adiutorium libenti animo recordaturos esse. sic iam cum mea opera tum illorum industria uel in minimis de Florentina lectione satis uidetur constare poteruntque opinor qui iuris studiis operam dant in discrepantia scripturae ex libro Florentino in hac editione enotata testimoniis ibi quoque adquiescere, ubi refragatur testimoniis auctorum antiquiorum. nam de erroribus eorum, maxime Taurelli et Brencmanni, in uaria lectione plerumque tacui ibi tantum mentione eorum facta, ubi iustae dubitationi occurrendum esse intellegebam. diligentissima autem uariae lectionis indicatio in hoc certe libro minime superuacua est, cum in quaestione implicatissima, quatenus secundi ordinis libri descripti esse uideri possint ex Florentino, etiam eae mutationes momentum suum habeant, quae non habent ad lectionem constituendam. accedit aliud idque grauissimum, quod liber Florentinus eadem aetate qua scriptus est perpetuam emendationem subiit ad exemplum digestorum antiquissimum et optimum confectam, ut iam unus liber duorum instar sit: id quod quamquam ante nos nequaquam ignorabatur, tamen quatenus perueniat nunc demum intellegitur, cum ex emendationibus manus secundae pleraeque eaeque optimae apud priores editores tacite magis admissae sint quam diserte adnotatae.

Praestantissimi libri proprietates antequam enarrentur, primum recognitionis eius, quam dedimus in editione, duo supplementa hoc loco proponenda sunt non praetermissa incuriose, sed huic loco reseruata, cum ad ipsam crisin inutilia ad Florentini libri et maxime Recognitionis supplementa duo

ad emendationis quam subiit naturam cognoscendam faciant, omnino autem coniunctim considerata et minorem molestiam et maiorem utilitatem habere uideantur: dico numeros rubricis adscriptos et orthographiam uocabuli *uice(n)simus* similiumque numeralium. his subiungemus quaedam de lege in syllabis diuidendis in hoc libro obseruata.

Rubricarum numeri in cod. Florentino

Numeri rubricis adscripti qui et a quo scripti cernantur in libro Florentino laterculus subscriptus declarat, in quo qui tituli numerantur nostris notis intra uncos quadratos conclusis, iis in codice numeri nulli adscripti sunt. praeterea more consueto quae nude proferuntur, scripta sunt a manu prima remanseruntque: intra uncos ' ' comprehensa scripsit librarius, deleuit corrector: intra uncos ˹ ˺ clausa corrector adiecit.

l. I	[1—6] ˹Z. H. Θ. I. IA. IB. IΓ. Id. IЄ. IϚ. IZ. IH. IΘ. K. KA. KB˺.
l. II	[1] ˹B. Γ. ∂. Є. Ϛ. Z. H. Θ. I. IA. IB. IΓ. Id. IЄ˺.
l. III	[1] ˹B˺. III. IV. V. ˹VI˺.
l. IIII	[1] ˹II˺. III (atramento). IV (unde IIII fecit m. 2). V. ˹Ϛ. Z (Ξ codex). H. Θ˺.
l. V	[1] ˹B. Γ. d. Є. Ϛ˺.
l. VI	[1] ˹B. Γ˺.
l. VII	[1] ˹B. Γ. d. Є. Ϛ. Z. H. Θ˺.
l. VIII	[1] ˹B. Γ. d. Є. Ϛ˺.
l. VIIII	[1] ˹B. Γ. d˺.
l. X	[1] ˹B. Γ. d˺.
l. XI	[1] ˹B. Γ. d. Є. Ϛ. Z˺.
l. XII	[1] ˹B˺: lib. XII † II. ˹Γ. ∂. Є. Ϛ. Z˺.
l. XIII	[1] ˹B. Γ. d. Є. Ϛ. Z˺.
l. XIIII	[1] ˹B. Γ. d. Є. Ϛ˺.
l. XV	[1] ˹B. Γ˺. d.
l. XVI	[1] ˹B. Γ˺.
l. XVII	[1. 2].
l. XVIII	[1] B. Γ. d. [5. 6. 7]
l. XVIIII	[1. 2] ˹III. IV. V˺.
l. XX	[1]˹II. III. IV. Є V[1]. Ϛ. VI[1].
l. XXI	[1] ˹II. III˺.
l. XXII	[1] ˹II. III. IV. V. VI˺.
l. XXIII	[1] ˹II. III. IV. V˺.
l. XXIIII	[1] ˹II. III˺.
l. XXV	[1] ˹II. III. IV. V. VI. VII˺.
l. XXVI	[1] ˹II. III. IV. V. VI. VII. VIII. IX. X˺.
l. XXVII	[1] ˹II. III. IV. V. VI. VII. VIII. IX. X˺.
l. XXVIII	[1] ˹II. III. IV. V. VI. VII. VIII˺.
l. XXVIIII	[1] ˹II. III. IV˺. [5] ˹VI. VII˺.
l. XXX	[1]
l. XXXI	[1]
l. XXXII	[1]

---

[1] Numeros duplices m. 2 adscripsit Latinum ante ℞ incipiens, Graecum post ℞ incipiens, sic Є ℞ V DE DISTRACTIONE cet.

l. XXXIII [1] II. III (cf. II, 113, 35). IV. V. ⸢VI. VII. VIII. IX⸣. X.
l. XXXIIII [1] ⸢II. III. IV. V. VI. VII. VIII. IX⸣.
l. XXXV [1] ⸢II⸣. III.
l. XXXVI [1] ⸢II⸣. [3. 4.]
l. XXXVII [1] ⸢II. III. IV. V. VI. VII. VIII. VIIII[1]. X⸣.
⸢XI⸣: 'LIB. XXXVII T[1] X (*sic*)'
⸢XII⸣
⸢XIII⸣: † XIII
⸢XIIII⸣: † XIIII. LIB. XXXVII
⸢XV⸣: T[1] XV. LIB. XXXVII
l. XXXVIII LIB. XXXVIII T[1] I ⸢II⸣: LIB. XXXVIII T[1] II
⸢III⸣: LIBRO XXXVIII T[1] III ⸢IIII⸣: LIB. XXXVIII T[1] IIII
⸢V⸣: LIBRO XXXVIII T[1] V ⸢VI⸣: LIB. XXXVIII T[1] VI
⸢VII⸣: LIB. XXXVIII T[1] VII ⸢VIII⸣: LIB. XXXVIII T[1] VIII
⸢VIIII⸣: T[1] VIIII LIB. XXXVIII ⸢X⸣: T[1] X LIBRO XXXVIII
⸢XI⸣: T[1] XI LIB. XXXVIII ⸢XII⸣: T[1] XII LIB. XXXVIII
⸢XIII⸣: T[1] XIII LIB. XXXVIII ⸢XIIII⸣: T[1] XIIII LIB. XXXVIII
⸢XV⸣: T[1] XV LIB. XXXVIII ⸢XVI⸣: T[1] XVI LIB. XXXVIII
⸢XVII⸣: T[1] XVII LIB. XXXVIII
l. XXXVIIII [1] ⸢II. III. IIII. V. VI⸣.
l. XXXX [1] ⸢II. III. IIII. V. VI. VII. VIII. VIIII. X. XI. XII. XIII. XIV. XV. XVI⸣.
l. XXXXI [1] ⸢II. III. IV. V. VI. VII. VIII. VIIII. X⸣.
l. XXXXII [1] ⸢II. III. IIII. V. VI. VII. VIII⸣.
l. XXXXIII [1] ⸢II. III. IIII. V. VI. VII. VIII. IX. X. XI. XII. XIII. XIIII. XV. XVI. XVII. XVIII. XIX. XX. XXI. XXII. XXIII. XXIIII. XXV. XXVI. XXVII. XXVIII. XXVIIII. XXX. XXXI. XXXII. XXXIII⸣.
l. XXXXIIII [1] ⸢II. III. IV. V. VI. VII⸣.
l. XXXXV [1] ⸢II. III⸣.
l. XXXXVI T[1] I LIB. XXXXVI. ⸢II. III. IIII. V. VI. VII. VIII⸣.
l. XXXXVII T[1] I LIB. XXXXVII ⸢II⸣: T[1] II LIB. XXXXVII
⸢III⸣: 'LIB. XXXXVII T[1] III' ⸢IIII⸣: 'LIB. XXXXVII T[1] IIII'
⸢V⸣: LIBRO XXXXVII T[1] V ⸢VI⸣: LIBRO XXXXVII T[1] VI
⸢VII⸣: LIB. XXXXVII T[1] VII ⸢VIII⸣: LIB. XXXXVII T[1] VIII
⸢IX⸣: LIB. XXXXVII T[1] VIIII ⸢X⸣: LIB. XXXXVII T[1] X
⸢XI⸣: LIB. XXXXVII T[1] XI ⸢XII⸣: LIB. XXXXVII T[1] XII
⸢XIII⸣: LIB. XXXXVII T[1] XIII ⸢XIIII⸣: LIB. XXXXVII T[1] XIIII
⸢XV⸣: LIB. XXXXVII T[1] XV ⸢XVI⸣: LIB. XXXXVII T[1] XVI
⸢XVII⸣: LIBRO XXXXVII T[1] XVII ⸢XVIII⸣: LIBRO XXXXVII T[1] XVIII
⸢XVIIII⸣: LIB. XXXXVII T[1] XVIIII ⸢XX⸣: LIB. XXXXVII T[1] XX
⸢XXI⸣: LIB. XXXXVII T[1] XXI ⸢XXII⸣: LIB. XXXXVII T[1] XXII
⸢XXIII⸣.

---

[1] Post rubricam ante R finiens legitur TITULUS, quod deleuit m. 2.

l. XXXXVIII	lib. XXXXVIII T¹ I	II: LIB. XXXXVIII T¹ II
	III: T¹ III LIB. XXXXVIII	IV: T¹ IIII LIBRO XXXXVIII
	V: LIBRO XXXXVIII T¹ V	VI: LIB. XXXXVIII (*sic*)
	VII: LIBRO XXXXVIII T¹ VII	VIII: T¹ VIII LIB. XXXXVIII
	IX: T¹ IX LIB. XXXXVIII	X: T¹ X LIB. XXXXVIII
	XI: T¹ XI LIB. XXXXVIII	XII: T¹ XII LIB. XXXXVIII
	XIII: T¹ XIII LIB. XXXXVIII	XIIII: T¹ XIV LIB. XXXXVIII
	XV: T¹ XV LIB. XXXXVIII	XVI: T¹ XVI LIB. XXXXVIII
	XVII: T¹ XVII LIB. XXXXVIII	XVIII: T¹ XVIII LIB. XXXXVIII
	XIX: T¹ XVIIII LIB. XXXXVIII	XX: T¹ XX LIB. XXXXVIII
	XXI: T¹ XXI LIB. XXXXVIII	XXII: T¹ XXII LIB. XXXXVIII
	XXIII: T¹ XXIII LIB. XXXXVIII	XXIIII: T¹ XXIIII LIB. XXXXVIII
l. XXXXVIIII	LIBRO XXXXVIIII T¹ I	II: LIB. XXXXVIIII T¹ II
	III: LIB. XXXXVIIII T¹ III	IIII: LIB. XXXXVIIII T¹ IIII
	V: LIBRO XXXXVIIII T¹ V	VI: LIB. XXXXVIIII T¹ VI
	VII: LIB. XXXXVIIII T¹ VII	VIII: LIB. XXXXVIIII T¹ VIII
	VIIII: LIB. XXXXVIIII T¹ IX	X: LIB. XXXXVIIII T¹ X
	XI: LIB. XXXXVIIII T¹ XI	XII: LIB. XXXXVIIII T¹ XII
	XIII: LIB. XXXXVIIII T¹ XIII	XIIII: LIB. XXXXVIIII T¹ XIIII
	XV: LIB. XXXXVIIII T¹ (*sic*)	XVI: LIB. XXXXVIIII T¹ XII (*sic*)
	XVII: LIB. XXXXVIIII T¹ XVI (*sic*)	XVIII: LIB. XLVIIII T¹ XVII (*sic*)
l. L	LIB. L T¹ I	II: LIB. XXXXX T¹ II
	III: LIB. XXXXX T¹ III	IIII: LIB. XXXXX T¹ IIII
	V: LIBRO XXXXX T¹ V	VI: LIB. XXXXX T¹ VI
	VII: LIB. XXXXX T¹ VII	VIII: LIB. XXXXX ✝ VIII
	IX: LIB. XXXXX T¹ VIIII	X: LIB. XXXXX T¹ X
	XI: LIB. XXXXX T¹ XI	XII: LIB. XXXXX T¹ XII
	XIII: LIBRO XXXXX T¹ XIII	XIIII: LIB. XXXXX T¹ XIIII
	XV: LIB. XXXXX T¹ XV	XVI
	XVII: LIB. XXXXX T¹ XVII	

Apparet ex hac tabula eiusmodi notationum duo genera esse, alterum profectum a scriptoribus, alterum ab emendatoribus. illud cum a plerisque libris absit, obseruatur passim in l. III. IIII. XII. XXXVII. XXXXVI, perpetuo uero in l. XXXVIII. XXXXVII — L: deinde exceptis rubricis l. III. IIII, ubi adsunt numeri Latini nudi, in his tituli uocabulum semper enuntiatur, plerumque etiam libri numerus, ponunturque ea in ipsa rubrica ante ℞ alterum minio scripta tamquam pars ipsius rubricae ad hoc exemplum: ℞ DE IURE PATRONATUS ✝. XIIII LIB. XXXVII ℞. — Alterum genus, quod adest perpetuo et ne ibi quidem deest, ubi prioris generis adnotationes reperiuntur, ut tamen in primo quoque singulorum librorum titulo constanter omittatur, consistit in numeris nudis modo Graecis modo Latinis atramento scriptis et plerumque post rubricae ℞ notam priorem insertis.

n in *ensimus* positum demptumne

Numeralia quae in *e(n)simus* exeunt per uniuersum corpus frequentissima nos in editione ita exhibuimus, ut ea Florentini libri emendatores aut reliquerunt aut formauerunt: hoc autem loco quam scribendi emendandiue rationem in iis librarii correctoresque secuti

sint, demonstrabimus tabula subiecta, quatenus fieri potest. nam in talibus nihil praeteritum esse nemo facile asseuerabit.

SCRIPTOR:	EMENDATOR:
l. I—XI *n* adest excepto uno loco l. II p. 54, 34 et in extrema parte libri quinti, ubi inde a p. 194, 17 usque ad libri finem *n* perpetuo abest.	*n* inseruit ubi deerat quattuor locis p. 54, 34. 195, 17. 199, 18. 200, 23, non inseruit tribus p. 194, 17. 33. p. 196, 39.
l. XII *n* adest usque ad p. 365, 37 semper, deinde p. 367, 11. 370, 19. 28. 32. 371, 25. 373, 27. 377, 16. 378, 27. 379, 41. 380, 3. 15. 381, 22. 384, 32. 385, 40. 388, 21: abest p. 366, 2. 28. 368, 16. 22. 31. 34. 37. 371, 21. 372, 21*. 29. 34*. 374, 3. 10. 377, 39. 378, 9. 379, 3. 14. 380, 31*. 34. 381, 18. 382, 1. 4. 8. 20. 383, 15. 22. 33. 36. 384, 20*. 28. 386, 25. 388, 29. deleuit librarius primus 371, 14.	*n* inseruit ubi deerat exceptis locis quattuor asterisco distinctis.
l. XIII *n* adest plerumque: abest p. 391, 18. 20. 30. 392, 3. 18. 394, 4. 396, 26. 397, 3. 13. 15. 398, 5. 8. 41. 399, 19. 401, 5. 34. 406, 27. 409, 28. 411, 4. deleuit librarius primus p. 395, 29.	*n* inseruit ubi deerat.
l. XIIII *n* abest plerumque: adest p. 417, 29. 31. 421, 14. 424, 10. 427, 27. 428, 33. 431, 30. 432, 12. 434, 30. 31.	*n* inseruit ubi deerat excepto uno loco p. 432, 42.
l. XV *n* abest plerumque: adest p. 441, 28. 41. 443, 12. 444, 16. 35. 447, 14. 22. 26. 30.	*n* inseruit ubi deerat excepto uno loco p. 454, 18.
l. XVI *n* abest: adest uno loco p. 475, 33.	*n* inseruit ubique.
l. XVII *n* abest: adest p. 493, 13. 502, 3. 511, 15.	*n* inseruit in ea parte quae emendata est excepto uno loco p. 502, 12: at cum partem mediam p. 488, 27 — 501, 25 emendator non attigerit, inter p. 488, 3 et p. 501, 26 nusquam ea littera reperitur postea inserta.
l. XVIII *n* abest: adest uno loco p. 542, 15.	*n* inseruit in titulis 1—5 (exceptis locis his: p. 515, 25. 31. 38. 516, 38. 517, 1. 533, 38. 534, 3. 11. 16. 19. 29), sed substitit p. 536, 19: inde a titulo 6 p. 538, 3 *n* nusquam reperitur insertum.
l. XVIIII—XXVI *n* abest plerumque: adest p. 641, 5*. 642, 32. 656, 14. 660, 27*. 662, 10. 666, 21*. 668, 24. 26. 670, 23. 714, 29*. 720, 3*.	*n* deleuit ubi aderat exceptis locis quinque asterisco distinctis. insertum est et rursus deletum a manu antiqua p. 595, 13. 597, 36. 598, 17: praeterea insertum est manu recenti p. 569, 26. 30. 36. 570, 27.
l. XXVII ad p. 798, 5 *n* abest plerumque: adest p. 789, 44. 790, 2. 795, 7. 12. 41.	*n* uno loco p. 795, 12 deleuit, reliquis (ubi haec uocabula non in inscriptionibus legum posita sunt itaque facilius praetereuntur) reliquit.
a p. 798, 10 *n* adest plerumque: abest p. 799, 4. 802, 17.	*n* deleuit ubi aderat exceptis locis p. 798, 10. 803, 22.

SCRIPTOR:	EMENDATOR:
l. XXVIII ad p. 842, 9 *n* adest.	*n* deleuit exceptis locis p. 823, 10. 834, 12.
a p. 844, 42 *n* abest: adest p. 853, 21. 862, 35.	*n* utroque loco, ubi aderat, deleuit.
l. XXVIIII *n* adest: abest p. 870, 32. 900, 21. 902, 20. 36. 903. 29. 906, 13.	*n* deleuit exceptis locis 867, 17. 868, 15. 871, 39. 900, 27. 37. 903, 3. 13. 904, 1. 905, 26.
l. XXX—XXXIII *n* abest plerumque: adest p. 10, 15. 15, 7. 20, 2. 55, 23. 87, 3. 90, 30. 116, 6.	*n* deleuit ubi aderat excepto loco p. 20, 2.
l. XXXIIII ad p. 167, 21 *n* adest: abest p. 159, 11. 160, 4. 31. 37. 165, 35. 167, 12.	*n* ubique deleuit[1].
a p. 167, 37 *n* abest: adest p. 173, 14.	*n* eo loco deleuit.
l. XXXV *n* abest: adest p. 189, 36.	nihil mutatum.
l. XXXVI *n* adest perpetuo.	*n* deletum et in principio libri (p. 228, 10. 231, 5) et in prima parte tituli secundi (259, 15. 260, 1. 14. 19. 23. 25. 27. 261, 10): a p. 235, 36 ad p. 254, 39, item a p. 261, 31 ad finem libri p. 274 intactum remansit.
l. XXXVII *n* adest perpetuo[2].	*n* deletum est usque ad p. 292, 8 (excepto uno loco p. 290, 16, ubi remansit): deinceps inde a 292, 14 nusquam reperitur deletum.
l. XXXVIII *n* adest perpetuo.	nihil mutatum.
l. XXXVIIII *n* adest: abest p. 403, 17. 404, 10. 20.	nihil mutatum, nisi quod p. 402, 25 ex *trigessimo* factum est *trigensimo*.
l. XXXX *n* adest: abest p. 439, 14. 440, 40. 479, 3.	nihil mutatum.
l. XXXXI *n* adest perpetuo.	nihil mutatum.
l. XXXXII *n* adest: abest tamen plerumque in titulo V (ibi *esimus* legitur uicies et semel, *essimus* semel, *ensimus* quater), item p. 560, 4. 6.	nihil mutatum.
l. XXXXIII *n* adest: abest p. 589, 30 (cf. err. typ.). 614, 8. 619, 14.	nihil mutatum.
l. XXXXIIII *n* adest: abest p. 621, 31 (ubi suppleuit m. 1). 625, 17. 626, 14. 646, 19. 648, 9. 14.	nihil mutatum.
l. XXXXV *n* adest: abest p. 649, 4. 652, 41. 653, 15. 18. 44. 681, 30.	*n* deletum duobus locis p. 654, 1. 681, 14.
l. XXXXVI *n* adest: abest p. 701, 6.	nihil mutatum.
l. XXXXVII—XXXXVIIII *n* adest perpetuo.	nihil mutatum.
l. L *n* adest: abest p. 959, 26. 961, 28 (cf. err. typ.). 964, 25. 33. 39. 42. 965, 3. 5. 26. 966, 20. 968, 25. 969, 11.	nihil mutatum.

[1] Dubitauit in his ut in aliis Reifferscheidius, utrum *n* expunxerit ipse scriptor an emendator: hoc uerum esse ex conspectu intellegitur. [2] Scilicet in iis quae scripsit librarius primus: nam in additamentis secundae manus, ut p. 278, 33. 280, 22, ab initio *n* abest.

Denique in syllabis diuidendis quem usum librarii secuti sint cum ex editione non perspiciatur, res tamen licet minuta sit et futilis paene, aliquid momenti habere uideatur ad codicum antiquissimorum origines et aetates explorandas[1], composui hoc loco quae ex paginis tribus Latine scriptis huic editioni adiectis, item ex quarta uol. II f. 176, cuius apud me imago est photographica, praeterea ex tabulis Siluestriana et duabus Brencmannianis (u. not. 7. 8) eius diuisionis exempla colligi potuerunt[2]. unde intellegitur librarios in ea re sibi non constare, ut in una eademque pagina modo sic, modo aliter syllabae diuidantur, sed longe frequentius sequi diuisionem Graecam, qua consonantes duae iuxta positae et uno sono pronuntiandae ad syllabam posteriorem trahuntur, quam Latinam, quae alteram consonantem ad priorem syllabam trahit, alteram ad posteriorem. deinde illam legem emendatori certe magis probatam esse inde colligitur, quod etiam in talibus ab emendatione non abstinuit et exempli causa in *ipse* uocabulo sic diuiso *ip|se* litteram *p* ad sequentem uersum reuocauit. eandem legem syllabarum diuidendarum secutus esse uidetur librarius codicis papyracei Pommersfeldensis[3], diuersam Latinam is qui scripsit Neapolitanum[4]. — Praeterea notabimus reperiri *qu|antum* trisyllabum[5], quod et ipsum defendi posse grammatici non ignorant.

Syllabarum diuisio in libro Florentino

Iam pergemus ad codicem ipsum, quantum uerbis fieri potest, describendum. quamquam eo nomine uerbis omnibus longe praestant exempla codicis ipsius accurate facta, qualia et antea proposuerunt Mabillonius[6], Brencmannus[7], Siluester[8], Bonamicus[9] et huic editioni addere potuimus beneficio maxime Rudolfi Schoellii, qui cum Ferruccius Laurentianae bibliothecae praefectus ea ut fierent benigne permisisset, operi faciendo strenue institit idque ita perfecit, ut tam Latinae scripturae quam Graecae, item tam primi librarii quam emendatoris idoneum specimen cum hac editione iam prodeat. repraesentauimus nos quattuor folia uol. I f. 70 (= I, 111, 12—112, 23). 327' (= I, 670, 30—672, 4). 381 (= I, 786, 40—787, 29), uol. II f. 386 (= II, 761, 37—762, 37).

Tabulae depictae ex codice Florentino

---

[1] Uide quae de ea re exposui in commentatione de Liuii codice Ueronensi inserta actis maioribus academiae Berolinensis a. 1868 p. 163 seq. [2] BL: *su|blato.* — CT: *edi|cto, fru|ctus* (bis). — MN: *da|mnum.* — PS: *ip|se F¹* mutatum in *i|pso* a *F²* (huius ed. II, 360, 5). — PT: *ca|ptionem, ne|ptis* quinquies, *nu|ptiarum.* — SC: *dis|cedere, re|scripsit.* — SP: *res|pondi.* — ST: *prae|stare, quae|stio* bis, *re|stitui* bis: at *contes|tata, diges|torum, dis|tulerit, praes|titerit.* — Etiam Kruegerus codice examinato rescripsit inueniri quidem *diges|tis* taliaque, sed longe frequentius talia qualia sunt *fa|cta, fru|ctuarius, pa|ctus, transa|ctionem, rescri|psit, exce|ptionem, prae|stitissem.* [3] Certe ibi est 3, 20 *i|sta.* [4] In hoc obseruaui p. 10*, 14 *direc|(tam)* — 10*, 26 *mag|(ni)* — 9*, 30/1 *(dam)|ni* — 3*, 29/30 *om|nes* — 10*, 28/9 *cap|tari* — 6*, 32 *dis|(cedere)* — 5*, 14/5 *bes|tiis.* [5] Uol. I tab. 4, 1, 38/9. eadem diuisio reperitur in libro Pommersfeldensi (u. uol. I, p. 11*). cf. quae exposui in actis maioribus soc. Saxonicae uol. 3 p. 506. [6] De re dipl. l. V tab. VII n. 3 exhibetur inscriptio constitutionis Deo auctore. [7] Uoluminis II f. 219 (= II, 441, 14—442, 7) ectypum fecit Brencmannus (u. hist. pand. p. 398), edidit Gebauer cum ad narrationis de Henrico Brencmanno (Gottingae 1764. 4) p. 75 tum ad editionem ipsorum digestorum. praeterea Brencmannus et uol. I f. 80 (= I, 131, 30—132, 2) partem incisam dedit in hist. pand. p. 155 et rubricam tituli 1, 7 aliasque particulas in tabula ad p. 110 adiecta proposuit et alia minora alibi passim. [8] In palaeographiae eius tomi II tabula 82 repraesentatur uol. I f. 119' pars (= I, 216, 3—17), item subscriptio l. XI. [9] Franc. Buonamici (*il Poliziano giureconsulto.* Pisis 1863. 8) proposuit uol. I f. 70 partem (= I, 112, 1—17): idem nos integrum exhibuimus.

Manus scriptorum

Manus librariorum secundum Kiesslingii et Reifferscheidii obseruationes a Kruegero diligenter retractatas distinguuntur duodecim sic.

I manus scripsit l. I—IIII [q. 1—8] siue Prota tota, l. VII particulam [q. 12 partem], l. XXXVI totum [q. 59 ex parte. 60. 61], l. XXXXIII particulam [q. 78 partem]. in rubricis litterae maiusculae longiusculae. in l. XXXVI. XXXXIII ultimis paginarum uersibus saepe cernitur S infra lineam ducta, item, sed rarius, in primis. inscriptiones legum interdum puncto finiuntur. in fine legum :— est aut : aut interpunctio nulla. miniata nulla in l. VII. — Hac manu scripta est pagina quam repraesentat tabula huic editioni adiuncta prima.

II manus scripsit l. V excepto fine [q. 9 et 10 partem], l. VI totum, l. VII excepto fine [q. 10 fin. — 12], item l. XXXX—XXXXIII [q. 70—80] excepta ea particula l. XXXXIII, quam scripsit prima. scriptura rotunda est et iusta. litterae eae, a quibus paginae ordiuntur, non multum eminent, praesertim in l. XXXX—XXXXIII. in rubricis usque ad l. VII tit. 1 litterae sunt maiusculae graciles et angulis acutis, inde a VII, 2 eaedem semunciales, quibus textus exaratus est. inscriptiones legum separantur interdum puncto interposito uel spatio exiguo relicto. in fine legis in l. V—VII punctum adest, in l. XXXX—XXXXIII raro punctum, frequentius colon :, saepe nihil omnino pingitur. in principiis legum ubi miniata scriptura desinit, in l. XXXX—XXXXIII punctum ponitur. fortasse uol. II f. 263—275' scripta sunt a manu diuersa: cernuntur ibi in primis quibusque paginarum uersibus litterae eminentes complures.

III manus scripsit l. V finem [q. 10 partem], l. VII finem et totos VIII. VIIII. X. XI [q. 12 partem. 13—18], sed ut a principio l. VIII quinternionisque XIII aliqua certe diuersitas scripturae appareat[1], l. XXXIII. XXXIIII [q. 52—56]: item (nisi haec diuersa est, licet simillima) l. XV finem [q. 23 partem], totos autem XVIIII [q. 28. 29], XXVI. XXVII [q. 38—41], XXXXVI [q. 85—87], denique Constitutionem Δέδωκεν cum indice auctorum. apparet huic librario tradita esse quaecunque Graeca potissimum essent. scriptura est rotunda iusta: in primis paginarum uersibus passim cernuntur litterae eminentes complures. a miniando librarius saepe abstinuit, ubi fieri debuit: in libro quinto auctorum nomina in parte priore omisit, in posteriore scripsit atramento, quo item scripsit rubricas et libri subscriptionem: in libris VIIII—XI praeter rubricas et subscriptiones minio non pinxit nisi in prima quaque cuiusque tituli lege nomen auctoris. inscriptiones legum plerumque non separantur: in l. XVIIII. XXVI. XXVII interdum interstitia cernuntur. item in his capita legum interdum dirimuntur punctis interpositis uel spatio relicto. in fine legum cernitur plerumque .·.~ uel etiam :~ uel .~ uel punctum nudum. — Hanc imitatur tabula nostra tertia.

IIII manus scripsit l. XII. XIII. XIIII et principium XV [q. 19—22 et 23 partem]. tam in primis quam in ultimis paginarum uersibus cernuntur litterae supra uel infra lineam excurrentes. in fine legum si adest nota, : est.

V manus scripsit l. XVI—XVIII [q. 24—27], XXIII—XXV [q. 34—37], XXVIII. XXVIIII [q. 42—46]. elementa longiuscula et rudiora. in fine legis si adest nota, : est. — Hanc expressit tabula nostra secunda.

VI manus scripsit l. XX—XXII [q. 30—33]. prima paginae littera ipsa non semper

[1] In extrema parte libri VII quinternionisque XII rubricae et auctorum nomina atramento scripta sunt: rubricatura solita denuo incipit a l. VIII, q. XIII.

eminet, sed eminent passim litterae quaedam in primis postremisque paginarum uersibus. inscriptiones interdum interstitiis separantur. in fine legum nota raro adest: si adest, est punctum nudum.

VII manus scripsit l. XXX—XXXII [q. 47—51]. in primis paginarum uersibus interdum elementa etiam media postremaue eminent. in fine legis : plerumque, : : raro, interdum nota nulla.

VIII manus scripsit l. XXXV [q. 57. 58 et 59 partem], item l. XXXXIIII. XXXXV [q. 81—84]. in fine legis .~, raro punctum, interdum nota nulla.

VIIII manus scripsit l. XXXVII. XXXVIII [q. 62—66] et XXXXVII—L [q. 88—98]. scriptura rudis et crassa et informis. in primis paginarum uersibus litterae passim eminent nec tamen semper prima quaeque. in fine legis cernitur : nota. hanc proponit tabula nostra quarta.

X manus scripsit l. XXXVIIII [q. 67—69]. in fine inscriptionis interdum punctum spatiumue. in fine legum aut punctum nudum aut nota nulla.

XI manus scripsit indicem titulorum. litterae passim eminent tam extremae quam mediae uersuum.

XII manus scripsit constitutiones tres Deo auctore et Omnem et Tanta. haec a reliquis omnibus longe recedit[1]. scriptura continuatur per totum folium non diuisum in paginas. litterae rudiores omnes sunt: in his *s* hac forma ſ perpetuo (nisi quod in uersuum principiis interdum adest S), item *d* littera d perpetuo, quibus formis reliqui librarii non utuntur nisi ubi uersus finit: *r* est plerumque r, raro R, *m* semper m. litterae passim eminent tam in primis postremisque paginarum uersibus quam in extremo uersuum exitu. librarius plurimis locis errauit.

Unde intellegitur eum qui hoc uolumen scribi iussit laborem secundum libros sic fere distribuisse: 1—4. 5—7. 8—11. 12—15. 16—18. 19. 20—22. 23—25. 26—27. 28—29. 30—32. 33—34. 35—36. 37—38. 39. 40—43. 44—45. 46. 47—50, ut sic particulatim totum opus a decem librariis describeretur, quasdam tamen particulas alios coepisse alios continuasse uel perfecisse. primordia digestorum similiter inter tres scriptores distributa sunt, quorum unus tantum etiam in ipsis digestis scribendis elaborauit.

Compagibus constat liber numero centum et una, scilicet tribus non numeratis, quibus continentur praefationes cum adnexis, et nonaginta octo numeratis numero adscripto sub prima cuiusque compagis pagina. ex his quiniones sunt LXVI, compages foliorum nouenorum III, octonorum XVIIII, septenorum III, senorum III, quinorum II, quaternorum IIII, trium I. compages imminutae cum uideantur aliquatenus pertinere ad librariorum mutationes, laterculum subieci, ex quo quae compages quot folia habeant, perspicitur. indicaui item in compagibus foliorum maxime numeri imparilis, quae folia solitaria sint esseue uideantur gemino resecto, item si qua spatia uacua remanserunt ibi ubi compages finiunt. numeri autem in primo ordine ita exhibentur, ut scripti sunt in ipso codice. denique in laterculo subscripto quae supra de duodecim diuersis scriptoribus exposui cum adiecta accurata determinatione repetiui. Compages

[1] Uide quae inde repraesentarunt Mabillonius et Brencmannus (p. XXV n. 6. 7).

Compagum numerus.	Foliorum in singulis compagibus numerus.	Incipit secundum codicis numerationem uol. I	Incipit secundum hanc editionem uol. I.	Incipit secundum libros titulos leges.	Qui scriptores quas compages compagumue partes scripserint.
quinio praepositus	decem (hodie f. 6 et 15 solitaria sunt)	f. 6—15	p. III*	. . . .	f. 6 — 10 (Index titulorum) } manus X
binio praepositus	quattuor	f. 16—19	p. XXXII*	. . . .	f. 11—19 (const. Deo auct., Omnem, Tanta) } manus X
ternio praepositus	sex (solitaria duo primum hodie deperditum et alterum olim secundum, nunc primum)	f. deperditum et 1—5	p. XXXIII*	. . . .	f. 1 — 5 (const. Δέδωκεν et Index auctorum) } manus II
I	decem	f. 20	p. 1	1, 1, 1	I
II	decem	30	23	1, 7, 41	II
III	decem	40	46	2, 4, 13	III
III [immo IIII]	decem	50	68	2, 14, 27	IIII
V	decem	60	90	3, 3, 35	V } . . . . manus I
VI	decem	70	111	3, 6, 8	VI
VII . . .	octo	80	131	4, 4, 13	VII
VIII . . .	octo (extremum uersum uac.)	88	147	4, 6, 43	VIII
IX	decem	f. 96	p. 164	5 in.	IX } manus I
X	decem	106	186	5, 3, 19	X f. 108 (p. 191, 25 *pytho*)
					f. 108 (p. 191, 25 *dori*) } manus II
					f. 112 (lib. 5 fin.)
					f. 112′ (lib. 6 init.)
XI	decem	116	208	6, 1, 49	XI } manus II
XII . . .	octo	126	231	7, 1, 73	XII f. 129′ (lib. 7 tit. 5)
					f. 129′ (lib. 7 tit. 6) } manus I
					f. 132′ (p. 247, 33 statim)
					f. 132′ (p. 247, 33 committ.)
XIII . . .	decem	f. 134	p. 250	8 in.	XIII
XIV . . .	octo	144	271	8, 5, 12	XIV
XV . . .	decem	152	287	9, 2, 29	XV } manus III
XVI . . .	decem	162	309	10, 2, 3	XVI
XVII . . .	octo	172	330	10, 4, 3	XVII
XVIII . . .	quattuor	180	349	11, 7, 6	XVIII
XIX . . .	decem	f. 184	p. 357	12 in.	XIX
XX . . .	decem	194	377	12, 4, 11	XX
XXI . . .	decem	204	397	13, 5, 7	XXI } . . . . . . manus III
XXII . . .	decem	214	419	14, 2, 2	XXII
XXIII . . .	octo	224	441	15, 1, 14	XXIII f. 225
					f. 225 — f. 231 } . . . . . . manus III
XXIV . . .	nouem (solitarium quintum)	f. 232	p. 459	16 in.	XXIV
XXV . . .	decem	241	479	17 in.	XXV } . . . . . . manus V
XXVI . . .	decem	251	502	17, 2, 43	XXVI
XXVII . . .	nouem (solitarium primum)	261	523	18, 1, 69	XXVII
XXVIII . .	decem	f. 270	p. 544	19 in.	XXVIII } . . . . . . manus III
XXIX . . .	octo	280	563	19, 2, 19	XXIX

Compagum numerus.	Foliorum in singulis compagibus numerus.	Incipit secundum codicis numerationem uol. I.	Incipit secundum hanc editionem uol. I.	Incipit secundum libros titulos leges.	Qui scriptores quas compages compagumue partes scripserint.
XXX . . .	decem	f. 288	p. 581	20 in.	XXX
XXXI . . .	decem	298	603	21, 1, 1, 9	XXXI . . . . . . manus VI
XXXII . .	decem	308	625	21, 2, 39	XXXII
XXXIII . .	quattuor (solitaria omnia): extremum uersum uacuum	318	647	22, 3, 25	XXXIII
XXXIV . .	decem	f. 322	p. 656	23 in.	XXXIV
XXXV . .	decem	332	683	23, 3, 69	XXXV . . . . . . manus V
XXXVI . .	decem	342	708	24, 1, 32	XXXVI
XXXVII . .	sex	352	732	25, 1, 8	XXXVII
XXXVIII. .	decem	f. 358	p. 745	26 in.	XXXVIII
XXXIX . .	decem	368	763	26, 7, 9	XXXIX . . . . . . manus III[b]
XL. . . .	decem	378	781	27 in.	XL
XLI . . .	octo: extremum uersum paene totum uacuum	388	799	27, 3, 18	XLI
XLII . . .	decem	f. 396	p. 815	28 in.	XLII
XLIII . . .	decem	406	836	28, 5, 10	XLIII
XLIV . . .	decem	416	856	28, 6, 34	XLIV . . . . . . manus V
XLV . . .	nouem (solitarium quintum)	426	876	29, 2, 17	XLV
XLVI . . .	septem (solitaria primum secundum septimum): extremum uersum uacuum	435	894	29, 4, 19	XLVI
		uol. II.	uol. II.		
XLVII . .	decem	f. 1	p. 1	30 in.	XLVII
XLVIII . .	decem	11	25	30, 39	XLVIII
XLVIIII . .	octo	21	51	31, 62	XLVIIII . . . . . . manus VII
[illegible]	octo	29	71	32 in.	L
[illegible]	octo	37	86	32, 41	LI
LII. . . .	decem	f. 45	p. 102	33 in.	LII
LIII . . .	decem	55	120	33, 5, 12	LIII
LIV . . .	decem	65	140	33, 10, 3	LIV . . . . . . manus III[a]
LV. . . .	octo	75	158	34, 3, 3	LV
LVI . . .	quinque (solitarium quintum)	83	172	34, 5, 9	LVI
LVII . . .	decem	f. 88	p. 182	35 in.	LVII manus VIII
LVIII . . .	decem	98	199	35, 1, 105	LVIII
LIX . . .	decem	108	218	35, 2, 87	LIX f. 111 (lib. 35 fin.) f. 111' (lib. 36 init.)
LX. . . .	decem	118	239	36, 1, 28	LX manus I
LXI . . .	octo	128	258	36, 1, 82	LXI
LXII . . .	decem	f. 136	p. 275	37 in.	LXII
LXIII . . .	decem	146	294	37, 6, 3	LXIII
LXIV . . .	decem	156	314	37, 11, 12	LXIV . . . . . . manus VIIII
LXV . . .	decem	166	336	38, 2, 42	LXV
LXVI . . .	septem (solitarium sextum): extremum uersum uacuum	176	358	38, 10, 10	LXVI

Compagum numerus.	Foliorum in singulis compagibus numerus.	Incipit			Qui scriptores quas compages compagumu[e] partes scripserint.	
		secundum codicis numerationem uol. II.	secundum hanc editionem uol. II.	secundum libros titulos leges.		
LXVII	decem	f. 183	p. 374	39 in.	LXVII	manus I[…]
LXVIII	octo	193	391	39, 2, 28	LXVIII	
LXIX	octo	201	404	39, 4, 5	LXIX	
LXX	decem	f. 209	p. 421	40 in.	LXX	manus I[…]
LXXI	decem	219	441	40, 5, 20	LXXI	
LXXII	decem	229	460	40, 7, 6	LXXII	
LXXIII	decem	239	481	40, 12, 27	LXXIII	
LXXIIII[1]	decem	249	502	41, 2, 1	LXXIIII	
LXXV[2]	quattuor	259	526	41, 4, 2	LXXV	
LXXVI	decem	263	535	42 in.	LXXVI	
LXXVII	decem	273	555	42, 5, 33	LXXVII	
LXXVIII	octo	283	575	43, 8, 2	LXXVIII f. 283 f. 283' (lib. 43 tit. 13 f.)	manus I[…]
					f. 284 (lib. 43 tit. 14)	manus I[…]
LXXIX	decem	291	592	43, 19, 2	LXXIX	
LXXX	tria (solitarium primum)	301	614	43, 26, 22	LXXX	
LXXXI	decem	f. 304	p. 620	44 in.	LXXXI	manus V[…]
LXXXII	decem	314	641	44, 7, 5	LXXXII	
LXXXIII	octo	324	661	45, 1, 75	LXXXIII	
LXXXIV	sex: extremum uersum uac.	332	676	45, 1, 138	LXXXIV	
LXXXV	decem	f. 338	p. 686	46 in.	LXXXV	manus II[…]
LXXXVI	decem	348	704	46, 3, 13	LXXXVI	
LXXXVII	septem (solitarium primum)	358	721	46, 4, 6	LXXXVII	
LXXXVIII	decem	f. 365	p. 736	47 in.	LXXXVIII	manus VI[…]
LXXXIX	decem	375	757	47, 2, 80	LXXXIX	
XC	decem	385	779	47, 10, 16	XC	
XCI	decem	395	805	48, 5, 3	XCI	
XCII	decem	405	829	48, 10, 32	XCII	
XCIII	decem	415	854	48, 19, 39	XCIII	
XCIV	decem	425	877	49, 14, 3	XCIV	
XCV	decem	435	900	49, 17, 18	XCV	
XCVI	octo	445	922	50, 8, 2	XCVI	
XCVII	octo	453	940	50, 16, 83	XCVII	
XCVIII	quinque (solitaria omnia)	461	959	50, 17, 32	XCVIII	

Summa foliorum

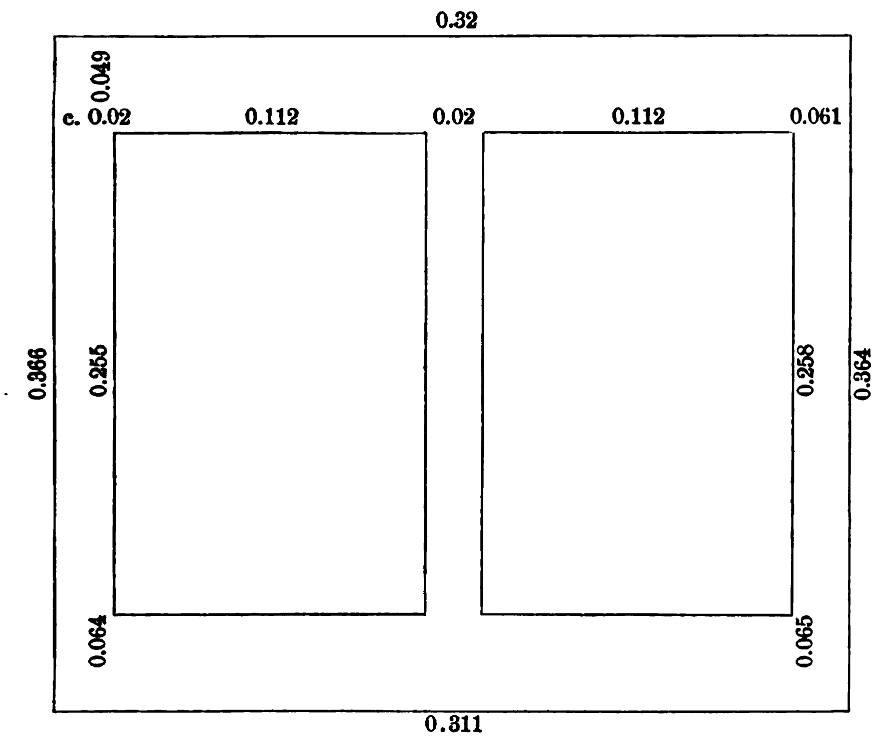
Summa foliorum efficitur 907 connumerato eo quod nunc deest: quorum hodie priore uolumine comprehenduntur 441, altero 465, unum, ut dixi, periit. et numeri quidem ipsius codicis foliis inscripti cum in illo uolumine cum meis conueniant, in hoc eos superant a f. 1—162 denis, a f. 163—465 nouenis foliis, connumeratis scilicet foliis recentioribus decem in capite secundi uoluminis adiectis, omisso autem in numeratione codicis foliis inscripta

[1] Quinternioni septuagesimo quarto inscriptus est numerus LXXXIIII, unde postea factum LXXIIII adscriptumque: τοῦτο τὸ πεντάδιον οδ̄ ἐστιν καὶ σαπρῶς ῥέραπται. [2] Quinternioni septuagesimo quinto inscriptum fuit LXXIV, factum inde LXXV.

scriptoris errore numero 163. praeterea eiusdem uoluminis folia 463. 464 glutinatoris errore transposita sunt. denique folia quinque (olim sex) ea, quibus continentur constitutio Δέδωκεν et index auctorum, antiquo tempore collocata ante uolumen secundum[1], iam inserta sunt uolumini priori neque tamen, ut fieri debuit, in fine primordiorum, sed ante ipsum indicem titulorum, ut uerus foliorum ordo sit 6—19, deperditum, 1—5, sicut nos edidimus. — Comparandi causa addo codicem Pommersfeldensem, cum integer esset, folia habuisse supra tria milia, Neapolitanum supra duo milia.

Folia exarata sunt bipertito exceptis tribus constitutionibus Latinis ante digesta collocatis uol. 1 f. 11'—19 scriptis per chartam non paginatim diuisam. praeter haec igitur singulis foliis quaternae paginae continentur uersuum plerumque XXXXIIII uel XXXXV[2]. litterarum in uersibus sedecim ex octo paginis diuersis ut fors tulit electis numerum uariare repperi a XXVII ad XXXVIII, proportione aequabiliter ducta uersum habere litteras circiter XXXII. Paginae uersusque

Mensurae foliorum intelleguntur ex forma subiecta excepta accurate ab optimo amico Piccolomini ad t. 1 f. 230: in qua aestimanda uelim obserues in quadratis formandis nec librarios perfectam aequabilitatem seruasse et multo minus dum folia recidunt glutinatores. mensuram ad metrum Francogallicum adaptaui. Mensurae

[1] Ita Politianus post apographum foliorum eorum sex adnotat: 'huc usque est in pandectis ante librum XXX uitio bibliopolae [sic], nam certe poni hoc in principio debuerat'. similiter Augustinus emend. l. 1 c. 3: 'ante posteriorem partem', inquit, 'Graeca constitutio scripta est ... eam sequitur index librorum, e quibus collectae sunt Pandectae'. soluta inuenerunt Gronouius (u. p. XIIII n. 4) et Brencmannus (p. 103).

[2] Scribae in uersuum numero non omnino sibi

Margines cum undique late pateant, olim etiam latius patuerunt: nam resectis iis, cum uolumina a glutinatore instaurarentur, adscripta quaedam perierunt alia in ipso corpore, sed in quibus iacturam nullam fecimus, cum scripta essent manu non antiqua[1], alia in primordiis digestorum, ubi quae in margine posuit emendator, passim iam reperiuntur dimidiata culpa glutinatoris (p. XXIIII*, 32. XXVI*, 2. XXXVI*, 13 cet.). quod damnum iam supra (p. XIIII) dixi librum passum esse uideri antiquissimo tempore et recentiorum neminem, ne eos quidem, qui Pisis usurparunt, uolumen uidisse cum marginibus integris.

Rubro scripta Rubro colore scriptae sunt librorum inscriptiones et subscriptiones paucis exceptis (ut ea quae claudit l. V), rubricae, auctorum nomina ea, a quibus singulae leges incipiunt[2]: praeterea non raro, errore tamen ut uidetur, librarius etiam sequens uocabulum miniauit[3]. nos de hoc discrimine atramenti miniique in adnotatione tacuimus. quibusdam locis scriptor quae minio scribenda essent non expleuit ipse, expleta deinde ab emendatore atramento[4]: nusquam enim is minium adhibuit. aliis locis ipse scriptor quae minio scribenda erant scripsit quidem, sed atramento, quod fecit duplici consilio: nam modo solae rubricae miniantur cum adhaerentibus nominibus auctorum legum earum, quae in singulis titulis primae sunt[5], modo omnia scribuntur atramento, etiam rubricae[6]. praeterea haud raro non minium, sed atramentum adhibitum est in locis singularibus casu solo, quantum apparet[7]. uidentur autem librarii in miniandis legum principiis non tam exemplar secuti esse

---

constant neque mei amici eam diuersitatem plene persecuti sunt: numerauerunt autem uersus XXXXV (quem numerum solum tradit Brencmannus hist. pand. p. 95) in t. I f. 26. 126. 179. 233. 263. 299. 300. 327. 354. 396. 381. 426. 440, t. II f. 1. 42. 139. 219. 230. 231. 232. 233. 397: uersus XXXXIIII in t. I f. 21. 416, t. II f. 137. 138. 140. 176. 229. 386. 398—402: praeterea u. XXXXVI t. I f. 180. in primordiis tomi I ex foliis non scriptis bipertito f. 17 habet u. XXXXI, f. 12. 14. 18 u. XXXXII, f. 18' u. XXXXIII, f. 19' u. XXXXV. lineae ante scripturam stilo exaratae non semper numero aequant postea perscriptas: ita t. I f. 12 uersus habet ductos XXXXIII, scriptos XXXXII, t. I f. 14 ductos XXXXVIII, scriptos XXXXII.

[1] Ita soliti signi, quo *nota* significatur, passim in margine appicti, suprema pars, sed exigua desecta est uol. 1 f. 300. [2] Haec ubi duplicia sunt, modo primum solum minio scribitur, ut 48, 3, 5 *Uenuleius*, modo utrumque, ut ibidem paullo post l. 9 *Uenuleius Saturninus:* scriptores in hoc sibi non constant. [3] Ita 42, 1, 35 *constitutionum* post *Papirius Iustus*, 47, 2, 16 *libro septimo* post *idem*, et alibi non raro. libri XI principium usque ad u. *aduersus* p. 336, 6 rubricatum est. [4] Id factum est *5*, 3, 26. 27. 30—34. 36 (l. 28. 29. 35 inscriptiones habent a manu prima illae duae minio scriptas, haec atramento, ut scribuntur deinceps usque ad finem l. V). *17*, 1, 11—20. 33—35 (in tribus his legibus ne secunda quidem manus nomina auctorum posuit, ut plane desiderentur). *20*, 4, 4. *30*, 50. 87. 88. 89. 93—108. 123. *41*, 1, 30 — 2, 1. *43*, 11. 12. 14, 1. 15, 1. 16, 1. 2. 3. 11—19. 18, 2. 19, 1. 2. 4—7. 20, 1. haec similiaque etiam in adnotatione posui, quoniam pertinent ad emendatoris partes a prima scriptura discernendas. — Deficiunt item auctorum nomina spatiis uacuis relictis in additamento antiquo *22*, 3 fin.: haec non expleuit emendator, sed totum locum deleuit. [5] Id factum est per totos libros 9. 10. 11 (tit. 5 ne primae quidem legis auctor rubro scriptus est), item *47*, 7, 9 — 9, 12. [6] Id factum est *5*, 3, 37 — *5* fin. et *7*, 9, 2 — *7* fin. [7] Ita atramento a prima manu scripta sunt auctorum nomina *8*, 1, 7. 2, 14. 3, 17. 27. 34. 5, 13. 21. *12*, 1, 1. 3. 4. 5. 34. 42. 2, 29. 4, 10. 6, 67. *15*, 1, 6, 10. *19*, 2, 60. *20*, 5, 10. *24*, 2, 5. *25*, 3, 5. *27*, 1, 7. *45*, 1, 13. *46*, 1, 4. *47*, 12, 2. 4. 23, 1. *48*, 5, 21. 19, 28. *49*, 1, 5. 28. 4, 2. 8, 2. 14, 2. 13. 48. 16, 4. 17, 2. 4. 15. *50*, 4, 4. 5. 7—11. 14—17. 5, 2—7, item rubrica *47*, 1. in adnotatione de his erroribus non monuimus, scilicet ibi ubi leges praeterea recte discretae sunt capite facto punctisque finalibus positis. 1, 18, 9 uocabuli *Callistratus* prima littera minio picta est, reliquae atramento.

quam suum iudicium[1] et saepissime aut coniunxisse distrahenda[2] aut distraxisse coniungenda[3], ut in ea quaestione ne codex quidem Florentinus auctoritatem ullam habeat totaque pendeat ex arbitrio editoris. indicauimus tamen ubiuis, ubi eo nomine a Florentino libro recessimus.

Litterae eminentes

Litterae eminent primae quaeque capitum singulorum: item plerumque primae quaeque singularum paginarum, non semper tamen (exempli causa non eminent uol. II f. 177. 386): praeterea pro lubitu scriptoris (u. p. XXVI) in paginarum uersiculis primis postremisque praeter primam aliae quoque litterae excurrunt forma maiore. denique rubricae subscriptionesque librorum scriptae sunt litteris maioribus continuis. — Iota mutum plerumque non scribitur: ubi autem adscriptum inuenitur (ut I, 513, 21. 758, 12. II, 92, 14. 850, 9. 868, 20), ibi in adnotatione monuimus. — De forma elementorum singulorum disputent, qui in palaeographiam ueterum inquirunt: iis qui haec legent sufficient exempla scripturae uolumini adiuncta quaeque supra obiter monuimus agentes de scripturarum diuersitate.

Iota mutum

Notae

Notarum usum cum interdixisset Iustinianus et omnia perscribi iussisset, etiam nomina auctorum et titulos operum et librorum numeros (p. XXXVIII*, 14 cf. p. XXVI*, 6), ad eam legem codex Florentinus exaratus est paucissimis exceptis. inter ea, quae excipienda sunt, caue referas formam —̣, qua littera M, et formam —, qua littera N in uersibus extremis repraesentari solent[4]: haec enim magis est litterarum earum figuratio certa lege diuersa quam notae usurpatio. idem dicimus de litteris in fine uersuum contignatis, ut fit in NT, NS, UM, US, Ň, AE, UNT similibusque. nam tam haec de quibus diximus quam quod saepe in uersibus extremis littera una pluresue exarantur forma imminuta redeunt ad unam eandemque causam, scilicet ut uersuum inter se aequabilitas retineatur salua lege de uocabulis diuidendis ad syllabas: quam ob causam ne litterae in marginem excederent, extremae quaeque modo contignabantur modo diminuebantur, latissimis autem

---

[1] Notabile est *39,* 3, 13. 4, 5 duos locos Gai a librario cum capite proxime antecedente confusos esse propterea, quod solitum libri uocabulum in his inscriptionibus non adest. ex simili causa 29, 2, 63 et 40, 1, 10 adiunctae sunt praecedentibus. [2] Exempla sunt praeter supra citata *1,* 18, 20/21*. *4,* 3, 39/40*. 8, 18/19. *6,* 3, 13/14. *7,* 9, 3/4. *8,* 2, 26/27. 3, 34/35. *11,* 7, 14/15. *12,* 3, 4/5. 6, 37/38. *13,* 1, 14/15. 7, 7/8. *14,* 2, 9/10*. 3, 19/20*. *17,* 2, 63/64. *19,* 1, 18/19. *36,* 4, 2/3. *39,* 3, 12/13. 4, 4/5. *40,* 1, 9/10. 5, 16/17. *44,* 1, 16/17. *49,* 14, 14/15. *50,* 7, 16/17. ubi asteriscum posui, error incidit in titulorum leges postremas. [3] Hoc etiam saepius usu uenit, ut uol. I p. 99, 18. 101, 9. 102, 18. 132, 2. 152, 6. 10. 23. 161, 5. 184, 16. 204, 2. 33. 212, 34. 213, 14. 214, 37. 217, 10. 219, 31. 220, 5. 222, 31. 252, 35. 389, 7. 422, 38. 424, 29. 451, 6. 460, 33. 36. 461, 27. 500, 26. 511, 11. 530, 11. 560, 8. 563, 6. 587, 38. 629, 18. 669, 28. 765, 38. 804, 25. 811, 41. 868, 29. 896, 37. uol. II p. 9, 15. 30. 68, 11. 82, 39. 325, 37 cet. [4] Utriusque elementi figuram ita differre docuerunt me tabulae huic editioni adiectae, scilicet —̣ esse *m,* — uero *n*: nam quamquam in quarta p. 1 u. 5 a fine cernitur TANTŪ, tamen punctum in ipso codice hic quoque adesse interroganti mihi respondit Schoellius. idem uerum esse quod supra dixi confirmauit libro propter id ipsum multis locis inspecto: punctum nusquam cerni, ubi requiritur littera *n,* ibi uero ubi *m* requiritur semper fere adesse, raro abesse (ut cod. uol. I f. 439 in FACTŪ, uol. II f. 201 in ITĒ, f. 387 in INFAMANDŪ) scilicet in iis quae scripsit prima manus: nam apud correctorem punctum passim deficere. — Similis differentia obseruatur etiam in libro Pommersfeldensi (e. c. fr. 4′, 16. 21), adsuntque uestigia eius in enotatis ex Neapolitano. nec dubium est eandem repertum iri in codicibus pluribus antiquis accurate scriptis, modo uiri docti ad eam satis attendant: quod adhuc non fecerunt, etsi monuerat de ea Brencmannus (hist. pand. p. 123).

earum, quae erant M et N, lineolae illae substituebantur supra uersum magis quam in eo pingendae itaque commodissimae spatio deficiente. — Uerae exceptiones, quales sunt in Neapolitano pandectarum libro notae non raro ibi usurpatae Q· = *que* et B· = *bus*, in Florentino reperiuntur uix ullae, scilicet tantummodo notae numerales quibusdam locis admissae[1] aliaeque perpaucae non tam rarae quam singulares omnes[2]. sed fieri potest, ut in archetypo Florentini quaedam per notas scripta fuerint, quae librarii eius legi illi oboedientes perscripserunt[3].

Signa legendi et interpunctiones

Signa non enuntianda a lectore, sed apposita ad lectionem adiuuandam tria maxime obseruantur: nota R̸ orta ex rubricae uocabulo, a qua singulae rubricae et incipiunt et clauduntur[4]: punctum duplex, quod uarie pingitur sic :⸗ uel : similiterue, quo singulae leges clauduntur[5]: denique diple[6] >, rarius › praeposita iis locis, ubi allegantur uerba legum uel edicti uel constitutionum[7], fere ut hodie fieri solet. praeterea et post nomina auctorum et ad capita distinguenda, maxime ante uocabula *si, item, idem,* non raro aut

---

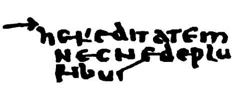
[1] In legum inscriptionibus adsunt *1,* 3, 5 — 19. 21. 24 — 32. 34 — 41. *36,* 1, 81, item *28,* 5, 25 et *42,* 2, 6, ubi tamen pro numeris UI et U emendator reposuit SEXTO, QUINTO. ex primordiis similia composuimus p. LVI*. — Rubricis etsi tam in indice titulorum quam in ipso corpore numeri adiecti sunt notis Graecis Latinisue, tamen eae notae proprie exceptionem non faciunt: nam supra p. X. XI demonstrauimus in archetypo et indicem et rubricas corpori insertas numeros nullos habuisse. — Denique in librorum inscriptionibus et subscriptionibus corpori inditis, etiam iis quae a prima manu sunt, numeri regnant (p. IIII seq.), cum in indice titulorum corpori praemisso uocabula numeralia reperiantur perscripta: scilicet librorum subscriptiones a librariis proficiscuntur, index a compilatoribus. item quaternionum numeri notis indicantur recte: neque enim partem faciunt operis, sed adscripti sunt propter glutinatorem. [2] Sic I, 284, 3 P̄STARE, quod emendauit in PRAESTARE manus secunda: item in Graecis ϗ pro καὶ I, 11, 28 (ante ΗΓΕΜΟΝΑ) semel: ΠͦΠ pro προ II, 45, 29 item semel: in primordiis p. XXXIII*, 1 θ̄Υ et ΙΗ̄Υ Χ̄Υ: p. LI*, 8 ΕΝΔΟΞΩΤ̂): item in indice auctorum non raro ΒΒ pro ΒΙΒΛΙΟΝ et ΒΙΒΛΙΑ (cf. p. LVI*, 14). alia exempla certa a manu prima non repperi: nam PAENITĒ pro *paenitere* I, 706, 28 et EDM pro *edictum* I, 12, 22, QUENIENDIS pro CONUENIENDIS p. XI*, 29 similiaque magis uidentur corrupta esse. secunda manus corrigendi causa posuit Q· pro *que* I, 139, 10 et N̄ pro *non* II, 252, 8. — In inscriptionibus et subscriptionibus ut notae numerales, ita talia quoque, qualia sunt LIB. INC. EXPL., passim reperiuntur, nequaquam uero in indice titulorum. [3] Hoc maxime cadit in indicem titulorum, ubi cum prima manus passim scripserit *libro,* cum requiratur *liber,* item p. XI*, 33. XII*, 1. 25 *singuli* uel *singulis* pro *singularium,* p. XI*, 29. XII*, 9 *queniendis* pro *conueniendis,* errores hos ortos esse apparet ex notis LIB̄ — SINGŪL — ƆUENIENDIS. in ipso corpore libri similia uix offendes: nam quae ibi deprehenduntur litterae singulares male solutae, ita comparatae sunt, ut errarint ibi non librarii, sed magis compilatores. [4] Paucis locis (nempe *3,* 4. *19,* 1. *20,* 5. 6. *21,* 1. 2. *22,* 3. 4. 5. *29,* 4. 6: item 22, 2, ubi R̸ suppleuit emendator, et 22, 6, ubi totam rubricam suppleuit) R̸ non adest nisi in principio rubricae. similiter in tabulis aereis Salpensana et Malacitana exaratis imperante Domitiano (C. I. L. uol. II n. 1963. 1964) singulae rubricae incipiunt a littera R̸: in fine rubricae ea nota ibi non adest. [5] Ibi ubi de librariorum diuersitate egimus, de eius signi forma, quae non semper eadem est, quaedam monuimus. praeterea nota puncta haec ibi quoque adesse, ubi leges culpa librariorum imperfectae sunt (cf. ad II, 856, 25): haec igitur librarii eodem arbitrio posuerunt quo usi sunt aut minio aut atramento. [6] Cf. Isidorus orig. 1, 21, 14: 'diple >: hanc scriptores nostri apponunt in libris 'ecclesiasticorum uirorum ad separanda uel demonstranda testimonia sanctarum scripturarum'. [7] Ita adest a manu prima uol. I fol. 106 = huius ed. I, 187, 25: f. 149′ = 281, 37: f. 313′ = 637, 24. 26: f. 324′ = 663, 7: f. 355′ = 740, 17. item a manu emendatoris adiecta est uol. I f. 83′ = 138, 36: f. 84′ = 140, 17: 147′ = 277, 36: f. 150 = 283, 25: f. 204 = 398, 35. iis locis, quibus apta est, diplen raro desiderari auctor est Schoellius.

punctum ponitur aut spatium aliquod scriptura uacuum relinquitur[1]: quod similiter usu uenit in libro Neapolitano. unde longiorum legum apud Graecos postea usitatam diuisionem in θέματα siue capita originem ducere supra p. XI obseruauimus: ipsa tamen in libro non adest, sed prima tantummodo stamina eius. — Scholia adscripta sunt omnino nulla: ne *regula* quidem uocabulum, quod cernitur in margine positum digestorum Pommersfeldensium et constitutionum Codicis Ueronensis, in Florentino sic reperitur. Scholia nulla

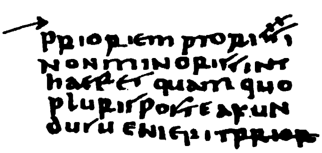
Pandectarum uolumen qui scripserunt etsi passim errores suos statim correxerunt ipsi, tamen emendationes et plures numero et re insigniores proficiscuntur a recognitione operis uniuersi antiquo tempore diligentissime instituta, de qua iam uidendum est. dicemus autem primum de forma emendandi signisque emendatoriis, quae in uniuersum eadem sunt in omnibus emendationibus siue primi scriptoris siue a correctore alio, antiquo tamen tempore factis: deinde disquiremus, quali operis distributione emendatio instituta esse uideatur et quot correctorum manus discernantur. Libri Florentini emendatio ordinaria

Liber ipse cum exaratus sit ab antiquariis scribendi artificio magis adsuefactis quam rerum cognitione imbutis, emendatores apparet non litterarum figuram scripturaeque pulcritudinem secutos esse, sed totos intentos fuisse in uerborum traditorum integritatem et sinceritatem recuperandam: unde factum est, ut scriptura ad cursiuam magis inclinet, litterae sint formae fere minutae, S littera plerumque habeat formam ſ, Δ in Graecis formam ϑ uel saepius etiam d, denique omnia scribantur atramento, minium nusquam ne in rubricis quidem emendandis adhibeatur. scripturae proprietas et si qua est diuersitas ut plenius intellegatur, praeter eas quas tabulae proponunt quattuor emendatoris adnotationes infra proposuimus exceptas sollerter a Kruegero nostro: Emendatorum scriptura

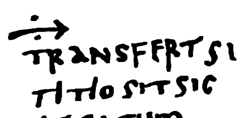
I f. 164 = ed. I, 314, 17

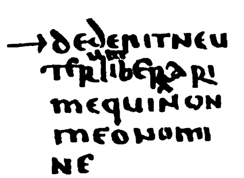
I f. 263 = ed. I, 529, 3

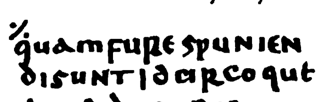
II f. 129 = ed.II, 261, 3

II f. 348 = ed. II, 704, 35

II f. 387 = ed. II, 785, 1

[1] I, 64, 10 post *Pomponius* punctum positum est, ne male cum illo uocabulo coniungatur sequens *ait* pertinens ad *ait praetor*. similiter in lege 9, 2, 23 ante paragraphos quae nunc sunt 1. 3. 6. 7. 8 adsunt puncta, ante § 11 spatium sine puncto. in lege 14, 2, 10 puncta adsunt post uocabula haec p. 421 u. 32 *pithanon, conduxisti,* u. 33 *debetur, Paulus,* u. 34 *impositi* (u. 35 post *daretur* spatium), u. 36 *mancipium,* u. 39 *sunt, paulus,* u. 40 *periit, esset,* p. 422 u. 1 *fuerit,* u. 3 *spectaret,* u. 6 *eius,* u. 7 *portasti, debes, Paulus,* u. 8 *merces:* ut in hac lege commata distincta sint punctis interpositis. similiter in laterculo mercium II, 407, 13 — 22 uoca-

Signa correctoria Transponenda uocabula uel commata breuiora denotantur solitis apicibus super ea positis, ut ' denotet id quod primum locum obtinere debet, '' et ''' quod secundum et tertium[1]: contra longiora capita si qua transponenda sunt, praescribuntur iis litterae nel potius notae numerales Graecae. male coniuncta separantur signo apposito 7[2], male separata coniunguntur ita, ut spatium perperam relictum linea traducta expleatur. inserenda qualibus signis ad suum locum reuocentur, figurae supra propositae declarant. delenda aut circumducuntur appositis utrimque sicilicis ‹ › (ut uides in uol. II tabula quarta 1, 25. 26): aut expunguntur punctis ad litteras appositis, et plerumque quidem supra eas (ut uides in tabula secunda 2, 1), rarius infra, interdum tam supra quam infra[3]: aut inducuntur (ut uides in tabula prima 1, 2): nec raro simul et expunguntur et inducuntur (ut uides in tabula quarta 2, 4). tria haec signa deletoria adhibentur nullo discrimine facto, nisi quod ubi plura delenda essent, emendatores plerumque ea circumduxerunt, ne euidentiore deletione librum deformarent. bonum factum, quod propter tenuitatem opinor membranae raro (ut I, 828, 28) lituram fecerunt, ut ea quoque quae tolli iusserunt plerumque non difficulter legantur. non ita raro etiam satisfecerunt sibi elemento eo, quod substituendum erat, alteri delendo superscripto[4]. nos cum in editione sedulo indicarimus, quas quoque loco emendator litteras uel adiecerit uel delerit, quo modo potissimum addiderit uel delerit non expressimus et in emendationibus his referendis magis id egimus, ut erroris causa, omissio maxime propter homoeoteleuton uel geminatio perperam facta, certo appareret quam ut declararemus, per quamnam uiam emendator ex antiqua scriptura suam effecerit[5]. — Suppressimus eas emendationes, quae continentur in litteris male diuisis ad sua quaeque uocabula reuocandis. nam ut in Neapolitano libro (uol. I p. 3*, 16. 17) reperies *se|det* pro *sed et*, in Pommersfeldensi (uol. I p. 11*) *haberet| amen* pro *habere tamen*, ita etiam in Florentino passim similiter errores et admissi sunt et sublati: sed cum uocabulorum diuisio antiquitus tradita non sit[6] neque in talibus librarii quicquam secuti sint nisi suum arbitrium, de his referre superuacaneum uisum est. — Praeter signa haec ad-

---

bula omnia spatiolis separantur exceptis his *foliumbarbaricum nardistachys aromaindicum onyxarabicus opusbussicum pellesbabylonicae pellesparthicae ferrumindicum lapisuniuersus hopiaindica ueladserta uestissericauel uelattincta nemasericum indicileones pardileo pardipantherae lanafucus:* praeterea cum errore *arabicuscardamomum* continuo scripta essent, separata sunt interposito duplici puncto: in fine post *indici* u. 22 coeptum *s* ex *si* uocabulo quod sequitur librarius erasit et spatio intermisso demum perscripsit.

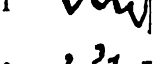
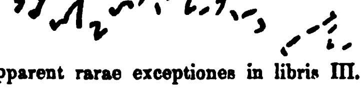
[1] Exempla uide I, 752, 34. 775, 12. [2] Hoc cernitur ad I, 248, 21, sed adiectum, ni oculi fefellerunt collatorem, a correctore antiquo quidem neque tamen ordinario. [3] Exempli causa N in SOLENT II, 282, 6, M in NEPOTEM II, 282, 31. [4] Ita legitur I, 10, 15 AUGUSTA: I, 12, 1 OPORTEC: I, 13, 24 et 14, 27 LEGES: I, 31, 3 UETUSTESORES: I, 41, 22 DIUIDENDUM. [5] Exempli causa II, 276, 22 cum uere sic sit in codice: BONORUM POSSESSIONEM PETERE IMPUBES NEC BONORUM POSSESSIONEM ADMITTERE, nos diximus emendatorem suppleuisse PETERE IMPUBES NEC BONORUM POSSESSIONEM. similiter II, 283, 25 cum in codice sit ADIERIT IN EAM PARTE 'QUA SCRIPTUS ADIERIT IN EAM PARTEM' QUA SCRIPTUS, nos sic rettulimus ADIERIT in EAM PARTEM (uel PARTE altero loco)· QUA SCRIPTUS bis scripsisse librarium, sublatum esse errorem ab emendatore: quaenam uero uerba ex male geminatis retinuerit, quaenam expunxerit, non indicauimus. talia sescenta inueniuntur. paucis tantum locis contrariam uiam tenui, ut I, 452, 19 monui de uocabulo ESSE ab emendatore et deleto et reposito, quoniam eo explicantur errores librariorum Bononiensium. [6] Inueniuntur adeo loci quidam ob id ipsum ambigui, ut I, 696, 7 legi potest et *ne cesset* et *nec esset*, II, 66, 19 et *exerceatis* et *exerceat is*, II, 181, 23 et *accusator is* et *accusatoris*.

dendi et delendi causa usurpata emendator ordinarius in margine passim posuit lineolarum nescio quas strues quibusdam locis postea erasas, plerumque relictas, quae explicationem non recipiunt: si quam significationem habent, crediderim notas esse priuatas, quibus qui librum recognoscebat fortasse sibi notabat agenda actaue. specimen tamen subieci[1] ex enotatis mihi a R. Schoellio, ne deliraturis de talibus materia desit.

Emendatores duo

Ut grandem librum multi librarii exararunt, ita emendatio quoque a duobus uiris perfecta est, quorum alter emendauit libros priores duodeuiginti, alter triginta duos posteriores: nam quamquam in confinio aliquid incerti remanet, tamen de ipsa re recognitorum testimonium aliis argumentis egregie stabilitur. scilicet tam Kiesslingius quam qui postea eam quaestionem data opera retractauerunt Reifferscheidius et Kruegerus ita rettulerunt inde a principio libri XVIIII (q. 28 uol. I f. 270, ed. I, 544) emendatorem reperiri mutatum, signa diuerse formari, litteras fieri multo rudiores, cum ipsam recognitionem, si recte iudicauit Reifferscheidius, posterior diligentius perfecerit quam prior. quocum plane conuenit, quod rubricis additi ab emendatore numeri per libros I — XVIII scribuntur Graece, deinceps Latine[2]. similiter usque ad libri XVIII titulum V emendator in adiectiuis numeralibus scriptionem cum *n* littera probauit, ut eam ubi scriptor omisisset insereret: e contrario inde a titulo sexto libri XVIII emendatori sine ea littera numeralia placuerunt, ut *-esimus* ubi reperisset relinqueret, ubi non reperisset, *n* litteram expungeret, nisi quod in medio fere libro XXXVII substitit eique litterae paucis locis exceptis deinceps pepercit[3]. — Haec ut satis certa, ita alia dubitationibus magis obnoxia sunt. libro XVII uol. I f. 245 — 250 emendata esse uideri ab emendatore a reliquis diuerso infra exposuimus in addendis. item Kiesslingius adnotauit in ea parte, quam emendauit secundus, exceptionem facere libro XVIIII uol. I f. 285′ — 287′ emendata a prioris partis emendatore. Kruegerus libros XXXII posteriores correctos esse indicauit non ab uno homine, sed a duobus, quorum alter relegerit et l. XVIII — XXXVIII (usque ad 4, 11, cod. f. 167) et l. XXXXVIII (inde a 10, 8, cod. f. 403) — L, alter interposita l. XXXVIII (inde a f. 168) — XXXXVIII (usque ad f. 402), fortasse item f. 429 r. 432 r. 440′. 441 r. sed ut omnino difficulter definitur scripturae diuersitatem aliquam utrum repetere necesse sit ab alius librarii substitutione an talis sit, qualis ex calami atramentique mutatione etiam apud eundem scriptorem offenditur, ita plurimis locis, cum praesertim emendationes de quibus agimus saepe consistant in punctis ductibus apicibus et omnino in minimis, cuius quaeque scriptoris sit determinari non potuit. praeterea hoc quoque passim euenit, ut emendatio aliqua facta uideatur a manu antiqua quidem, sed non ordinarii correctoris. tota haec quaestio ut argutiarum et minu-

---

[1] Ad uol. I f. 218′ iuxta uocabulum *Ulpianus* 1, 430, 14 : ibidem paullo infra ad uerba edicti I, 430, 18. 19 : ad uol. I f. 222 ad uersum qui incipit *puta non esse* I, 438, 21 : ad uol. I f. 163 ad uersus qui incipiunt *uxori* et *to quia* I, 312, 33 [2] Uide tabulam supra p. XX — XXII, unde item apparent rarae exceptiones in libris III. IIII. XX. [3] Uide p. XXIII. XXIIII.

tiarum plena est, ita ad crisin, ut uerum dicam, parum momenti habet: nam emendationes quotquot factae sunt in libro Florentino, modo sint a manu antiqua, quantum ego quidem perspicere potui, eandem fere auctoritatem habent, id est, sicut infra uidebimus, nulla earum est, quae non possit referri ad exemplar Florentino integrius et praestantius, sed item nulla immunis ab interpolationis suspicione, neque ubi ancipites haeremus de emendationis auctoritate, emendatorum diuersitas iudicium magnopere adiuuat. paullo maioris momenti est, quod testantur Brencmannus et Reifferscheidius, extremam partem libri XXXVI emendationem nullam subiisse: quod item confirmant rubricarum numeri numeraliumque emendatio hoc loco deficientes, denique tota textus condicio corruptelis hiatibusque multo magis laborans quam digesta reliqua. — Ceterum sine dubio eodem tempore eodemque loco codex et scriptus et emendatus est: diuersitas enim scripturae emendantium inde magis explicanda est, quod librum, ut diximus, scripserunt antiquarii, emendarunt prudentes.

Adscriptiones recentes

Ab antiquis adscriptionibus et emendationibus accurate distinguantur necesse est et paucis locis exceptis facile certoque distinguuntur recentiores, scilicet factae a saeculo XI ad XVI[1]: quas plane inutiles et saepe repetitas ex secundi ordinis codicibus tamen ubi uerborum tenorem mutant, omnes rettuli, ut errores ex talibus lectionibus adhuc orti tollerentur et a similibus in posterum caueretur. iidem qui haec scripserunt praeterea notulas quasdam in margine posuerunt, ut *gre:* iuxta Graeca, ∞ circumpositis plerumque punctis uirgulisque, *mancum* opinor, ad locos qui hiarent uel certe hiare uiderentur[2], *nota* solito compendio aliaque, futilia omnia, ex parte etiam obscura[3]. denique multis locis ubi antiqua scriptura euanuisset, recentiore atramento instaurata est: nec desunt adeo in Graecis accentus additi ab Italis saeculi XV uel XVI.

Florentinus liber scriptus et emendatus a librariis natione Graecis

De loco, quo liber Florentinus scriptus emendatusque est, parum constat: sed scriptum eum esse a librariis utriusque quidem linguae, magis tamen Graecae quam Latinae gnaris multa argumenta sunt. uno loco, ubi praeter uulgatum *feliciter* subscriptio adest ab ipso librario profecta in fine l. XI, ea Graeca est[4]. item errores non pauci reperiuntur, qui

---

[1] Additamentum I, 462, 24, quod saec. VIII uel VIIII scriptum esse adnotarat Kiesslingius, Reifferscheidius loco iterum examinato dixit esse correctoris non ordinarii quidem, sed omnino antiqui. additamentum I, 259, 8 tribuitur saeculo X uel XI, alterum I, 229, 22 saeculo XI: quae aetatis indicationes modo certae sint, hoc confirmant iam eo saeculo ipsum uolumen Florentinum tractatum esse et descriptum. [2] Sic ad *5*, 4, 10. *6*, 1, 42. *7*, 4, 10, 7. *9*, 2, 36, 1. 3, 5, 11. 4, 39, 4 (ubi minio in margine appicta est). *17*, 1, 38 pr. 44. *30*, 69, 3. *33*, 5, 21: qui loci omnes in uulgatis libris reperiuntur pleniores. — Minus certae significationis sunt littera ∂ inter quattuor puncta posita (e. c. ad ed. I, 4, 26. 314, 3) et nota ͻ̄ (ed. I, 208, 11. 246, 10. 250, 15. 259, 2. 273, 8. 287, 40. 304, 27. 333, 14. 449, 25. 451, 21 et alibi passim). [3] Eius generis haec sunt manu saeculi XIIII et XV adscripta. ad *17*, 1, 12, 11 'ta ꝑ ep̃', ad *17*, 1, 26, 6 'τα. ꝑ socio', ad *17*, 2, 4 'p̃a p̃nti' = pecunia praesenti, ad *17*, 2, 51 'nisi plagium fecerit ut supra de furto dictum est', ad *39*, 5, 31, 4: 'Tῦ c. ııı'. haec similiaque in editione suppressi, cum haec fraudi esse non possint. [4] Uide p. VII*: εὐτυχῶς τῷ γράψαντι τοῦτο τὸ βιβλίον ante solitum *feliciter*. contra *lege feliciter* p. XXVI*, 13. rubricae duae spuriae interpositae in titulo *45*, 1 II, 657, 21: ℞ τὸ β' τοῦ *de uerborum obligationibus* ℞ et imperfecta II, 671, 35: [τὸ γ' τοῦ] *de uerborum obligationibus*, quas deleuit emendator recte omnino (nam si profectae essent ab ipsis compilatoribus, sine dubio Latine scriptae essent: neque eas norunt Byzantii prudentes) cum adiectae esse non possint ab librario codicis Florentini (nam hic si primus

Graecum librarium prae se ferunt: ita *ei* pro *i* positum[1], *ou* pro *u*[2], *oi* pro *i*[3], quae tria errorum genera plerumque statim animaduersa ipse librarius sustulit, item *ex* pro *sex*[4], *ph* pro *f* in uocabulis Latinis quidem, sed quae imperito librario Graeca esse uiderentur[5], *u* in similibus mutatum in *y*[6]. quid quod interdum Graecum C = *s* et Latinum C = *c* inter se permutata reperiuntur[7], item Latina uocabula errore declinata Graece[8]. similiter passim obseruaui in declinandis uocabulis quid intersit inter *herede* et *heredi*[9], inter *utentur* et *utantur* librarium parum sensisse, quae peregrini hominis sermonis Latini ignorantia etiam ad uerba digestorum recognoscenda aliquid momenti habet[10]. nihilominus aliquam Latini sermonis notitiam etiam librarios habuisse quotquot occupati fuerunt in codice Florentino exarando nemo negabit nisi qui ignorat, qualia monstra etiam religiosi librarii pingere soleant linguae eorum quae describunt plane ignari. hoc supra p. XXVI uidimus eas partes digestorum, quae Graeca magis essent quam Latina, ab eodem librario scriptas esse, ut hunc iure credas reliquis doctiorem fuisse et utramque linguam pro suo artificio satis calluisse. scripserunt igitur uolumen librarii non tam Latini quam Graeci: quamquam inde non necessario sequitur codicem scriptum esse extra Italiam, multo minus scriptum esse Constantinopoli. — Ut librarii, ita emendatores quoque uoluminis Graeci fuerunt: nam

---

eas addidisset, secunda non proponeretur sic imperfecta), probant etiam archetypum libri Florentini a Graeco librario scriptum fuisse.

[1] E. c. II, 381, 37 *placuer'e'it F*[b]. II, 619, 3 *soluer'e'it F*[b]. II, 898, 2 *castrense'i's F*[b]: 898, 35 *parent'e'ibus F*[b]. similia inuénies I, 239, 17. 244, 16. 274, 19. 277, 1. 664, 21. 670, 33. II, 430, 27. 434, 22. 437, 19. 449, 27. 452, 2 et alibi passim. — Etiam *ai* pro *ae* inuenitur, raro tamen, ut II, 413, 28 *scaiuola.* [2] I, 133, 4. 177, 22. II, 15, 34. 16, 3. 37, 1. 81, 29. 340, 14. 375, 14. 445, 36. 40. 492, 29. 527, 23. 569, 44. 572, 4. 585, 20. 598, 8. 613, 38. 614, 40. 767, 35. 787, 30. 896, 4. 908, 41. [3] I, 70, 35. 92, 26. 318, 12. II, 86, 11. 284, 24. 295, 2. 329, 15. 339, 2. 488, 7. 528, 30. 532, 10. 553, 4. 722, 24. 893, 7. etiam *qui* in *quippe* saepe abiit in *coe* II, 281, 34. 433, 2. 504, 24 cet. [4] *ex* pro *sex* I, 107, 16. II, 836, 6. *exaginta* II, 808, 32. *'s'exaginta* I, 559, 28. *exagensimo* I, 94, 10. [5] Talia sunt *nauphragium* II, 175, 26. 30. 498, 2, quod propter primam syllabam Graeco homini facile uideri poterat Graecum uocabulum, item nomina propria, ut sunt *Alphenus* passim, *Fuphidius* II, 428, 1 uel *Phuphidius* II, 148, 43, *Ophilius* II, 395, 30, *Orphitus* II, 368, 35, *Ruphinus* II, 466, 3. — Alibi inuenitur error in contrarium uersus, ut sunt *Efesus* II, 675, ubi tamen sustulit emendator, *Tryfoninus* I, 684, 7 al., *fiala* II, 151, 45, *chirografum* I, 343, 9: pro *Daphnide* adeo *Dafnidem* reposuit librarius I, 481, 3. [6] Eo pertinet *centyrio* I, 691, 11. 853, 41 uocabulum eo tempore non magis Latinum quam Graecum, item nomina propria, ut sunt *Capya,* quod pro *Capua* adeo emendator reposuit II, 463, 29. 659, 26. 678, 36, *Eytychia* II, 433, 34. 35, *Lygdonensis* I, 788, 35 itemque II, 933, 12, ubi emendator id effecit ex *Lugdonensi, Lysitania* II, 933, 10, *Saccys* II, 433, 34. 37, *Sylla* II, 893, 42, *Tertyllianus* II, 897, 26. ceterum etiam e contrario passim in Graecis *u* scribitur pro *y,* ut I, 226, 14. 229, 20. 258, 6. 8. 9. 282, 6. — Etiam quod scribitur *Licinnius* perpetuo cum *n* duplici, ut adeo emendator *n* addiderit I, 652, 4, Graeco more fit: nam inscriptiones nummique ostendunt Licinium Graece esse ΛΙΚΙΝΝΙΟΝ. [7] Scribitur ΗΥΑCΙΝΤΗΟC II, 149, 8, CREDITOREC II, 252, 24. [8] Sic scriptum est *agendu* I, 620, 41, *seruu* II, 467, 29 pro *agendi, serui.* [9] Confer inter alia multa I, 46, 30. 205, 12. 219, 2. 3. 512, 24. 747, 41. 853, 40. II, 46, 27. 419, 27. 429, 34. 440, 21. 457, 20. 31. unde etiam explicandum, quod I, 640, 18 id quod est *procuratoreue* Graeci interpretes alii recte uerterunt, alii quasi legeretur *procuratoriue.* quod erroris genus haud scio an explicandum sit non tam ex duarum uocalium similitudine quam ex Graecae linguae ablatiui defectu: ut eodem referre possis etiam ablatiuum *hoc* saepissime (ut I, 114, 22) ibi usurpatum, ubi requiritur datiuus. [10] Uide quae obseruauimus in addendis ad II, 116, 22.

hi ubi uerba faciunt, loquuntur Graece[1] utunturque notis numeralibus Graecis[2] in transpositione, item prior etiam in rubricis numerandis (u. p. XX).

Liber Florentinus quo tempore scriptus

Quo tempore liber Florentinus scriptus sit, item duo alii libri in summa re certe Florentino pares Neapolitanus et Pommersfeldensis, idoneis argumentis definiri non potest, cum palaeographia Latina ad scripturam septem priorum saeculorum gradibus et aetatibus definiendam adhuc certe non peruenerit. nam qui eius generis codices hodie modo primo modo tertio modo sexto saeculo fidenter adiudicant, ii tuto quidem errant, cum refelli non possint, sed uere hoc unum probant nec subacti iudicii homines se esse nec ualde religiosos. ii de quibus agimus codices cum proponant librum compilatum a. p. Chr. 533, certe hoc effugerunt, ut propter rationes palaeographicas nescio quas antiquiores saeculo sexto iudicarentur: in eo autem utrum consistendum sit an saeculo septimo magis adsignandi sint, adhuc ignoramus. orthographia quidem puritatis eius est, quae Prisciani aequalibus conueniat: ita, ut unum eius generis argumentum idque omnium maxime memorabile ponam, in tantae molis uolumine nusquam reperies litteras *c* et *t* ante *i* sequente altera uocali inter se permutatas[3]. sed non propterea contenderim librum maxime a Graecis hominibus exaratum necessario scriptum esse ante saeculum septimum. e contrario quod Florentinus liber descriptus est ex codice imperfecto neque uno loco hiante potest quidem eo ducere, ut aliquantum temporis intercesserit inter eius perscriptionem et aetatem Iustinianam: sed cum probabile sit ne ea quidem aetate digestorum exemplaria magno numero prostitisse, ne hoc quidem multum probat, maxime si ponas, quod quominus ponamus nihil impedit, librum scriptum esse non Constantinopoli, sed in prouincia, uerbi causa Messanae uel Thessalonicae.

Subsidia antiqua reliqua

Praeter codicem Florentinum quae digesta recognoscenti praesto sunt subsidia, quae quidem certum sit non ex illo ipso libro ducta esse itaque parem auctoritatem habere atque Florentinum, exigua sunt eoque maxime nomine utilia, quod faciunt ad codicem Florentinum recte aestimandum. et duorum quidem codicum paris supparisue aetatis paruas reliquias, folia palimpsesta quattuor Neapolitana (*N*), quae partem continent libri decimi, et in papyro scriptas lacinias Pommersfeldenses, quae pertinent ad librum quadragesimum quintum, nos expressimus in uoluminis prioris additamentis primo secundoque ibique in

Libri Neapol. et Pommersfeld.

---

[1] Οὐδὲν λείπει ad I, 48, 32. — Τοῦτο τὸ ἀνάγνωμα τελευταῖόν ἐϲτιν τοῦ προλαβόντοϲ τίτλου, ὅπου τὸ ϲημεῖον ad I, 902, 42. — Οὗτοϲ ὁ τίτλοϲ μετὰ τὸν ἑξῆϲ ἐϲτίν ad II, 298, 17. — Ζήτει (ut uidetur) ad hiatus adscriptum ad II, 856, 25. 861, 13. — Τοῦτο τὸ πεντάδιον ολ̄ ἐϲτὶν καὶ ϲαπρῶϲ ῥέραπται (u. huius praef. p. XXX n. 1). [2] Sic in primordiis (u. p. III*), item ad I, 131, 29. II, 432, 28. 892, 10. [3] Quod diximus de librariis, item peruenit ad emendatores certe ordinarios: nam II, 755, 2 corrector non ordinarius, antiquus tamen (cf. II, 774, 12) ex *speies* fecit *speties* (cf. de hoc barbarismo Hauptius in Hermae uol. II p. 12). — De ipsa re uide quae collegit Corssenus *Aussprache des Lat.* 1, 52 seq. 2, 1003 ed. alterius, qui cum priorum errores multos sustulerit, alios reliquit. ita nequaquam uerum est a Commodiano saeculi tertii auctore in concupiscentiae uocabulo quarto a fine loco *c* litteram agnosci: immo apud eum (l. 2 c. 22) pro *cum* scribendum est *tu*, ut Hauptius uidit. nec magis fidendum est titulo Africano scripto imperante Alexandro, ex quo talia proferuntur. equidem pro certo habeo eius corruptelae usurpationem coepisse sexto demum saeculo eoque exeunte magis quam incipiente. certe Byzantii prudentes aetatis Iustinianae Graece scribunt κονδικτίκιοϲ, πιγνερατίκιοϲ, ϲπέκιεϲ, nec nisi in scholiis recentioribus, id est non anterioribus saeculo nono, reperies κονδικτίτζιοϲ similiaque.

praefationibus seorsum de iis exposuimus, denique in supplementis huic praefationi subiectis adiecimus quae postea de iisdem didicimus.

Similis utilitatis est libri decimi tituli primi, qui est finium regundorum, exemplum positum in corpore auctorum gromaticorum (*G*) condito a mensore quodam ignoto aetatis si non Iustinianae, certe non multum inferioris. seruauerunt id libri duo saeculi noni uel decimi Guelferbytanus Gudianus n. 105 collatus a Carolo Lachmanno et Uaticanus Palatinus n. 1564 mea causa recognitus ab Reinhardo Kekulé[1]. mensorem eum adhibuisse codicem a Florentino diuersum et magis emendatum et per se probabile est et lectionum diuersitate comprobatur. Excerpta ex digestis apud gromaticos

Idem usu uenit in constitutionibus duabus Iustiniani, altera de conceptione digestorum, quae incipit *Deo auctore*, altera de confirmatione eorum Latine scripta, quae incipit *Tanta circa nos:* leguntur enim et inter ea, quae praemittuntur Digestis, et insertae constitutionum codici Iustiniano libro I titulo XVII qui est 'de uetere iure enucleando et auctoritate 'prudentium qui in digestis referuntur'. huius nos adhibuimus libros quattuor eos, quos in hoc genere (nam antiquior codicis Iustiniani librorum familia cum aliis plurimis has quoque constitutiones omisit) praestantissimos iudicauit Paulus Krueger codicis eius editor futurus, scilicet Casinatem 49 (218) saec. XI exeuntis uel incipientis XII nobis *C*, et Pithoeanos olim, iam Berolinenses tres Lat. fol. 273 eiusdem aetatis, nobis *O*, Lat. fol. 275 eiusdem aetatis, nobis *Q*, Lat. fol. 272 saec. XII exeuntis, nobis *T*: quos accuratius descriptos reperies apud eundem Kruegerum *Kritik des justin. Codex* (Berolini 1867) p. 12 seq. omnes contulimus ipsi: nam Casinatem quoque habuimus Berolini. quattuor libri ubi consentiunt, nota eorum est *S* littera. — Has constitutiones librarios codicis non traxisse ex libro Florentino cum ex aliis argumentis colligitur tum ex ipsa lectionis differentia: ita p. XXXVIII* n. 2 *praefectorium* pro eo quod est in *F praefectorem* sine dubio proficiscitur ab exemplari emendatiore, item p. XXIIII*, 21 ex iis quae leguntur in *S cum possit* [*unius forsit*]*an* Florentini scriptor ea omisit quae uncis inclusimus, aperte propter homoeoteleuton. quare primitiua codicum *S* lectio non minoris auctoritatis est quam est Florentina, quamquam illa cum per librarios numero plures cucurrerit, saepius quam haec labem traxit, ut adeo non raro parum liqueat, quaenam uere sit secundae familiae lectio genuina. quid quod deterioris notae Codicis libri interdum etiam praeuaricantur lectione emendata ad Florentinam: recte enim ita iudicauit Kruegerus l. c. p. 54 seq. de uno eorum, quos adhibuimus, nempe quarto *T*[2], item de codice Berolinensi Lat. fol. 274 aliisque, quos spreuimus. — Praeterea aliud tenendum est, quod pertinet ad duarum familiarum diuersitatem: nempe retractatas esse constitutiones, cum anno postquam emissae sunt in codicem repetitae lectiones reciperentur, earum autem emendationum et additionum, quae tum placuerunt, potiores Constitutiones Deo auctore et Tanta

---

[1] Uideantur huius ed. uol. I p. 306 et gromaticorum editionis Lachmannianae uol. 2 p. 42 seq.
[2] Exempla potiora haec sunt: p. XXIIII*, 13 sanctissimum *FT*, sacratissimum *COQ* — p. XXIIII*, 21 melius et aequius *FT*, equius et melius *COQ* — p. XXIIII*, 25 interpretationem FT^a, interpretationum $COQT^b$ — p. XXV*, 24 sequi *FT*, sequi et legem *CO* — p. XXXVIII*, 14 et diuersis *FT*, ac diuersis *COQ* — p. XXXVIII*, 25 quaestorium *FT*, quaestorem *COQ* — p. XXXVIII*, 29 quaestorium *F*, quaestorum *T*, quaestorem *COQ* — p. XXXXII*, 12 in tribus *FT*, tribus *COQ* — p. XXXXII*, 31 cognationem FT^a, cognitionem $COQT^b$ — p. XXXXIIII*, 1 uisiones *F*, diuisiones *T*, iussiones *COQ* — p. XXXXVI*, 23 quos et *FT*, quos *COQ* — p. XXXXVI*, 30 nec qui postea fuerint $COQT^b$ *recte*, neque postea fierent FT^a *male*.

ab emendatore Florentini libri, ad Codicis constitutionum exemplum opinor, eidem libro illatas esse[1].

Reliquae allegationes digestorum antiquae

Excerpta ex digestis apud auctores antiquos tam Graecos quam Latinos uix ulla reperiuntur, cum ipsa digesta antiquam litteraturam quodammodo claudant unusque auctor, apud quem iure talia quaeras, Isidorus Hispalensis († 636) iuris Iustiniani nullam omnino notitiam habuisse uideatur[2]. unum locum ex digestis allatum a Gregorio magno rettulimus II, 803, alterum ab Iuliano in collectione de contutoribus positum I, 796: praeterea apud eundem Iulianum cum alibi tum praesertim in commentario nondum edito ad nouellas (u. supra p. VIIII n. 2), item in Taurinensibus scholiis ad Institutiones, digesta allegantur quidem passim, sed cum uerba non ponantur, crisis inde non adiuuatur. — Graecum auctorem, qui ipsis digestis usus sit, nullum noui excepto Laurentio Lydo Iustiniani aequali[3]. —

Auctores expilati in dig. adhuc superstites

Longe utiliora his subministrat comparatio cum eorum uoluminum, quae ex ingenti numero excerptorum a prudentibus Iustinianis hodie supersunt perpauca, Gaii institutionum, Ulpiani regularum, Pauli sententiarum[4], tum eorum quae ex locis in digesta relatis alibi redeunt uel in

---

[1] Indicabo ex hoc genere quae reperiuntur potiora:

p. XXV*, 27	in futurum codicem compositi *F*, in futuro codice componendi *S*
p. XXVI* n. 1	quae paratitla nuncupantur F^2S, *om.* F^1
p. XXXIIII*, 7	trecentiens decem milia uersuum *F*, tricies centena milia uersuum *S*: *ubi apertum est quod est in Graeco exemplo est* μυριάδων τριακοσίων *primum male ad litteram uersum esse, postea retractatum*
21	quoddam ... umbilicum *F*, quidam ... umbilicus *S*
23	eodem inserto uolumine *F*, eidem inserto uolumini *S*: *cf. p. XXXVIIII n. 9.*
p. XXXVI*, 14	in bellicis periculis F^1, in bellicis uictoriis *S idemque uoluit* F^2
p. XXXVIII* n. 2	*ubi laudantur Anatolii pater et auus propter iuris scientiam, praeterea aliorum antecessorum, nempe Patricii aui et Leontii filii et Patricii nepotis, laudes accesserunt in* F^2S *ita, ut addito enuntiato* qui post Patricium ... filium eius *sententia antea simplex moleste oneretur.*
p. XXXX*, 20	hoc corrigendum esse putauimus et in melius restaurandum F^1, hanc corrigendam esse putauimus et in melius restaurandam *S similiterque* F^2: hoc *refertur ad uocabulum quod est* constitutio
p. XXXXVI*, 17	qui eorum audientiam patiatur F^1, qui eis audientiam accommodauit F^2S
p. XXXXVIII*, 22	[et in Latina] constitutione [et in Graeca], quam ad legum professores dimisimus F^1: *quae intra uncos posuimus, deleuit* F^2 *omittitque S, omnino propterea quod constitutionis* Omnem *exemplum Graecum in legum uolumen neutrum receptum est.*

Aliis locis non paucis similiter utramque recensionem differre non propter librariorum neglegentiam temeritatemue, sed propter uerba ab ipsis auctoribus emendata curis secundis non sine causa suspicere: nos certa sola et perspicua hoc loco componere uoluimus. [2] Ne glossaria quidem Graecolatina ipsa digesta citant, cum passim auctores laudent, ex quibus digesta compilata sunt (u. e. c. II, 790, 18). — Grammaticam denique Prisciani, quem non nemo nuper ipsa digesta expilasse dixit imperite, ante ea confecta non tantum scriptam esse, sed etiam descriptam monui ad II, 348, 20. [3] Cf. uol. I, 4, 3. 6, 6. 7, 26. 30, 5. 31, 3. Lydus quae traxit ex digestis, accepta refert iis auctoribus, quorum nomina in digestis praescripta sunt: nisi quod quae excerpsit ex Pomponianis D. 1, 2, 2 semel proponit sub nomine Pomponii, bis (I, 4, 3. 6, 6) sub nomine Gai, deceptus eo, quod prima eiusdem tituli lex uere Gai est. contra quae 1, 48 afferre se ait ex Ulpiano ἐν τοῖς προγραφομένοις προτριβουναλίοις, in digestis non leguntur. [4] Non citauimus quae apud hos auctores hodie leguntur in editionibus restituta ex ipsis digestis, quae multa sunt, maxime in Paulo.

Loci gemini uel alibi allati

ipsis digestis altero loco uel in similibus compilationibus, maxime in codice constitutionum Iustiniano et in fragmentis iuris Romani Uaticanis quae dicuntur et in lege dei siue collatione legum Mosaicarum et Romanarum, item in partibus non Gaianis institutionum Iustiniani, quas qui composuerunt, modo antiquos auctores adhibuerunt, modo ipsa digesta (cf. I, 841, 43). ita quae dupliciter tradita accepimus, non multa quidem sunt, sed eadem utilissima: inde enim intellegimus, quid secuti sint digestorum conditores et quomodo executi sint iussum imperatoris (p. XXV*, 1) inuenta apud auctores, ubi res postularet, aut in compendium redigendi aut pro lubitu immutandi. quam ob rem uerba geminata uel gemella suis quaeque locis et ad marginem citauimus et uariam lectionem inde petitam non in apparatu abscondimus, sed super eum posuimus in loco euidentiore. sed ita non tractauimus nisi locos geminos eos, de quorum origine non tantum coniectura probabilis, sed disertum testimonium suppetebat: contra exceptis institutionibus Iustiniani, quae diuersam tractationem flagitare uidebantur, locos similes nusquam in margine allegauimus. nam quamquam saepe euenit, ut exempli causa Papiniani responsum quod superest ita redeat in loco seruato uerbi causa ex libris Ulpiani uel Hermogeniani, ut hunc ex illo deriuatum esse appareat, tamen quaestio haec propter iuris Romani proprietatem tralaticiam plerumque anceps est et saepe fallax, ut in hoc opere, quod enarrationem non admittit, satius uisum sit ea tantum afferre ex gemellis, quae utroque loco auctoritatem testatam et enuntiatam haberent. — Ceterum in subsidiis his quam uiam tenuerimus, non opus est explicare: libros enim scriptos editosque, quos usurpauimus, nemo ignorat. ad Collationem adhibuimus, ut par erat, ipsum librum primarium olim Pithoeanum, iam Berolinensem: item in Pauli sententiis breuiarii Alariciani libri antiquissimi, nempe septimi saeculi, Monacensis (olim Wirceburg., nunc cimel. 12) collationem non eam, quae publice prostat, sed accuratiorem factam ab amico praestantissimo Carolo Halmio. quaedam praeterea utilia suppeditauit Kruegerus ex breuiarii libro Parisino 4403 item optimo (uol. I, 813, 39. 40. II, 817, 23. 883, 9). quaestio autem magnopere implicata, num eandem Pauli recensionem adhibuerint digestorum compilatores et breuiarii Alariciani, cum digestorum recognitione non ita coniuncta est, ut in hac praefatione eam pertractare opus sit.

Basilica

Sed subsidia quae enumerauimus extra codicem digestorum Florentinum constituta cum sparsa et rara sint, longe uincuntur reliquiis interpretationis digestorum Graecae, quae in Basilicorum libris scholiisque eorum antiquis continentur. nam postquam Basilius Macedo inter a. 883, ut credunt, et 886 primum Graece proposuit, ut ait in praefatione Prochiri, ἀνακεκαθαρμένον τοῦ νόμου πλάτοϲ, a filio eius Leone VI, qui sapiens dicitur (886—912), denuo edita est ἀνακάθαρϲιϲ τῶν παλαιῶν νόμων siue Basilica quae hodie dicuntur, quae quatenus ad digesta pertinet, non est fere nisi uersio eorum Graeca facta ab sexti saeculi auctore Anonymo (quo uocabulo quasi pro nomine utuntur) ordine tantum mutato. ei legum Anacatharsi mox uidetur adiectus esse scholiorum apparatus amplissimus et perpetuus ex uersionibus aliis saeculi sexti et adnotationibus prudentium eorundem concinnatus. sed hoc loco, ubi editionis apparatum indicamus, sufficit Basilica nominauisse. nam in Graecis his digerendis et constituendis ipse elaborare non potui, immo, praeterquam quod quae ex Basilicorum l. LX pertinent ad hiatus duos maiores explendos, mea causa ad codicem unicum Parisinum relegit Kruegerus, standum fuit copiis priorum editorum diligentia

paratis. quod ut feci libenter in Basilicorum libris XIIII — XVIIII, quos recensitos habemus perite et plene a Zachariaeo, ita coactus et saepe inuitus in parte longe maiore, quam postremum recognouit Carolus Gulielmus Heimbach: nam cum hic de Basilicis optime meruerit aucto apparatu, maxime excerptis Tipucitianis ab ipso primum editis, ita in recensione eius iusta doctrina et plena diligentia desideratur. non dico de uerbis recognoscendis: nam quamquam negari non potest raro ultra libros scriptos editorem sapere, maxime in scholiis, et ne hiatus quidem eum indicauisse aliosque errores eos, qui Latinis collatis facillime deprehenduntur, quae eo nomine peccauit, quatenus nostra interfuit ipsi aliquatenus explere potuimus. nec magnopere mihi offuisse opinor scholiorum antiquiorum recentiorumque confusionem: nam haec cum molestissima sit iis qui Basilica obiter tantum euoluentes coguntur in illo apparatu tamquam in siluis deuiis sine duce errare, facile uiam inueniet et ad suum quaeque auctorem reuocabit, qui in Basilicis operam continuam posuerit iisque uti didicerit. denique quod propediem prodibit sextum uolumen editionis Heimbachianae quem in ipso opere lector desiderat indicem aliquatenus suppeditabit. sed uere nocuit primum editionis adornatio ita comparata, ut in longis ordinibus scholiorum et saepe collocatis loco non suo certa quaedam uerba commode et breuiter allegare omnino nequeas: ut qui quae inde attuli in ipsa editione recognoscere cupiat, is saepe multum temporis frustra impenditurus sit non mea culpa, sed editoris Basilicorum. longe grauius est editionis uitium illud, quod qui passim in scholiis citantur digestorum loci nusquam fere ad ipsa digesta exacti sunt, ut quae scholia his allegationibus conferunt tam ad explendas interpretationes antiquas quam ad legum numeros secundum Byzantiorum recensionem restituendos, ex ipsa editione nequaquam satis agnoscatur. ei defectui digestorum editorem mederi non posse consentaneum est, quamquam ubi potui ad haec quoque attendi nec pauca eius generis in margine uel in adnotatione posui apud Heimbachium male omissa. quod si aliquando inuenietur, qui in haec curiose inquirat, inde uel ad digesta aliquid commodi redundaturum esse non dubito. sane si studia iuris Romani florerent hodie, ut floruerunt patrum nostrorum aetate, existeret opinor qui ipsarum interpretationum antiquarum digestorum ex Basilicis eorumque scholiis reconcinnandarum periculum faceret: nec frustra puto in eo incepto elaboraretur. sed haec iam in uotis magis sunt quam in speratis. — Praeter Basilica ex iurisprudentia Graeca pauca tantum

Ῥοπαί adhibui, maxime tractatum de temporibus siue τὰς ῥοπὰς editum a Zachariaeo (Heidelbergae 1836), propterea quod auctor Anonymus certe in recensione antiquiore ex ipsis

Epitoma iuris Graeca digestis Latinis uidetur pendere, item Epitomen iuris, cuius maiorem partem idem edidit in iuris Graeco-Romani uolumine secundo (Lipsiae 1856 p. 265 seq.), cum in ea quaedam reperiantur sumpta ex Basilicis neque dum in editionem Heimbachianam recepta: ex neutro tamen libello multum profeci. a reliquis Byzantii iuris auctoribus abstinui, cum non ex iuris Iustiniani libris pendeant, sed ex Basilicis, ad ea autem restituenda quae conferunt, paucis exceptis in Basilicorum editionibus dudum locum inuenerint.

Codex Digestorum Berolinensis saec. IX Superest, ut uideamus de digestorum libris scriptis aetatis recentioris. inter quos singularem locum occupat uel propter aetatem codex bibliothecae publicae Berolinensis emptus a. 1837 ex bibliotheca Rosnyana, olim Petri Pithoei, Lat. fol. n. 269 (nobis *R*). is enim praeter Iuliani nouellarum epitomen cum appendicibus scriptam saeculo fere VIII continet quaternionem (nunc f. 183 — 190) codici postea demum nec iusto loco insertum

scriptum saeculo nono[1], in quo legitur extrema pars institutionum Iustiniani digestorumque principium usque ad huius ed, I, 20, 11, sed ut desiderentur codice ipso hic integro ea quae leguntur a p. 17, 18 ad 19, 22. inscriptione digesta destituta sunt: ex rubricis non adsunt nisi 1. 2 eaeque rubro scriptae, reliquae omissae sunt spatiis uacuis relictis. rubricarum numerus adest ad tertiam ibique scriptus est Latine III. legum inscriptiones plenae sunt auctorum nominibus miniatis usque ad 1, 2, 1, deinde scriptis atramento. librorum numeri litteris perscripti sunt, etiam ibi ubi hic in Florentino substituti sunt notae numerales (u. I, 12, 5 seq.). praescribuntur singulis legibus passim (scilicet 1, 3, 3 — 36. 5, 12. 16. 6, 9. 10. 7, 2. 3) notae numerales Graecae ita corruptae, ut appareat librarium earum significationem non assecutum eas ex archetypo repetiuisse. Graeca quae inueniuntur non magis a scriptore intellecta tamen plena sunt et ita scripta, ut pleraque intellegi possint. emendationes quae reperiuntur omnes uidentur proficisci ab eodem qui librum scripsit. orthographia admodum barbara est. orthographica suppressimus omnia, ut ne talia quidem in uariam lectionem reciperentur qualia sunt *sacerdotis* pro *sacerdotes*, *mano* pro *manu*: praeterea uariam lectionem a me ipso enotatam attuli plenam. scripturae specimen methodo photolithographica factum proponit uoluminis prioris tabula prior.

Codices Bononienses

Reliqui digestorum libri quotquot extant omnes sunt Bononienses, id est profecti ex prudentia illa scholastica, quae saec. XI exeunte in Italia reuiruit et Bononiae maxime floruit: neque ullus quod sciam inter eos est, quin ad tripartitionem notissimam in scholis illis receptam aut scriptus sit aut certe uestigia eius prae se ferat, item nullus qui saec. XI extremum aetate superet. sunt autem ut numero permulti (ita Ueteris quod dicunt digesti codices numeraui ad ducentos crediderimque, si tria uolumina seorsum computamus, hodie in bibliothecis extare digestorum codices scriptos ad quingentos), ita non solum per se exiguae utilitatis, sed etiam ita comparati, ut quam praestare possunt, eam uniuersam percipias excussis paucis uoluminibus ex ingenti turba perite selectis. sane ipsum negotium componendi libros scriptos qui extant eosque ad certa indicia ita digerendi, ut inutilibus abiectis praestantissimi quique excutiantur, non solum magnum est, sed uere infinitum. adiuuit tamen in eo non dico perficiendo, sed tamen absoluendo cum ipsa librorum condicio tum diligentia priorum. primum notum est Bononiensia exemplaria initio ita describi solita esse, ut et legum inscriptiones plenae retinerentur et Graeca diffingerentur quidem, ut diffingunt librarii elementis sibi ignotis perscripta, neque tamen plane extirparentur, sed remanerent inde certe loci breuiores[2], omissi autem indicarentur nota *grec.* similiue. contra in recentioribus libris, qui repraesentant textum ordinarium, qualis legebatur in

---

[1] Sic de eo libro iudicauit peritissimus Iaffé: '*Das Digestenfragment im hiesigen cod. Lat. fol. 269 ist dem neunten Jahrhundert zuzuschreiben. Es fehlt kaum ein Merkmal. Die kolbig gebildeten Langstriche* (, *im l:* , *im d:* , *im b:*), *die oft windschief zu einander gerichteteten Buchstaben* *oder* , *vor allem Andern aber neben dem* *das außerordentlich häufige karolingische* (*es ist das nicht das beneventanische oder langobardische* , *das gegliedert ist und überhaupt mit einer anderen Buchstabenbildung zusammenhängt*) — *alles stimmt für das neunte Jahrhundert*'. [2] Graecis uocabulis in Latinum quoque sermonem receptis, quae propterea a librariis intellegebantur, in antiquissimis quibusque libris uocabula eadem Latinis litteris aut adscribuntur aut substituuntur (I, 603, 31).

scholis aetate Accursii et deinceps, ex legum inscriptionibus non remansit fere nisi nudum nomen auctoris reliquis non casu omissis, sed data opera expunctis: Graeca autem aut plane oblitterata sunt aut substituta est iis interpretatio Latina Burgundionis Pisani defuncti anno 1194[1]. iam cum et per se probabile esset et omni cuiusuis libri examinatione confirmaretur antiquissimos quosque libros etiam in digestis item optimos esse, tenebamus indicia et certa et conspicua, quae a turba inutilium praestantiores segregarent. quamquam in Bononiensi illa digestorum tripertitione uerum est indicia modo dicta ad tres partes non aequabiliter porrigi uel certe non semper sufficere. nam digestum Uetus quod dicitur ut apud iuris canonici doctores (uol. II p. 42*) et Longobardicos prudentes (u. supra p. XIII) antiquissimos ita regnat, ut prae eo Infortiati et Noui exilia tantum uestigia adsint[2], ita codices eius et numero et aetate et praestantia longe superant duarum aliarum partium libros scriptos. unde cum in Uetere recensendo nullum librum admitterem nisi aut saeculi XI exeuntis aut saeculi XII, item tot librorum cum inscriptionibus legum plenis uel fere plenis copia mihi esset, ut non paucos ex eo numero abicerem[3], in Infortiato praeter unum saeculi XII non habui nisi libros saeculi XIII[4], in Nouo nullum omnino ante id saeculum scriptum, quique inscriptiones legum plenas habent libri Infortiati et Noui tam rari sunt, ut ea penuria coactus etiam aliquot adhibuerim inscriptionibus destitutos. id quod maxime usu uenit in Infortiato maturius fortasse, quam factum est in Nouo, exacto ad legem illam scholasticam: certe eius non noui nisi duos libros cum legum inscriptionibus fere plenis, Uaticanum 1407 (*W*) et Cantabrigiensem (*K*)[5]. utut est, tam per haec indicia quam per alia uulgo nota (ita codices cum glossa Bononiensi antiquiore uel glossa destituti praestant fere codicibus apparatu Accursiano instructis) indicium ferri potuit pro re et facile et certum de libris Bononiensibus et electio ita institui, ut casui non plus tribueretur quam necessario quodammodo fit in tali re. hoc enim neque ignoro nec diffiteor in secundariis libris eligendis praeter consilium etiam fortunam dominari: nam requirimus primarios, ubicumque extant, in his uero utimur paratis.

Apparatus Schraderi

Paratis autem supra iam dixi usum me esse non tam mea diligentia quam aliena, nempe Eduardi Schraderi Tubingensis (1779—1860). qui cum per annos fere quinquaginta in corporis iuris editione paranda elaborasset, eam non absoluit quidem[6], sed multa

---

[1] Uide uol. I app. IIII p. 35* seq. [2] Fieri potest, ut digesta denuo in lucem prolata sint non tota simul, sed per gradus, ut aliquamdiu prima pars sola, quae Uetus dicitur, describeretur et in scholis tractaretur. argumenta tamen certa deficiunt, nisi forte ipsi Ueteris appellatione tantum tribuas: nam antiquissimi quique auctores etsi solo fere Uetere utuntur, tamen norunt etiam Infortiatum et Nouum. potest item fieri, ut in scholis initio prima tantum pars explicaretur, fere ut apud Graecos, et inde haec longe frequentius allegaretur quam libri XXVI posteriores. [3] Uide uol. I p. 17*. accedit codex Uindobonensis n. 2120 saec. XIII sero a me repertus, sed quem etsi ante uidissem, in ipsa editione non adhibuissem. [4] Infortiati Uaticanus Ottobonianus n. 1600 saec. XIII, cuius aliqua expectatio fuit apud harum rerum peritos, cum et pro Graecis interpretationem Latinam habeat neque plenas inscriptiones continuas nisi a l. *32,* 30 ad l. *34,* 4, praeterea sparsas tantum et raras, et interpolationes uetustiores et uulgares plerasque omnes, specimen tantum proposui in uol. II add. I. [5] Nuper Fritzlari in Hassia in bibliotheca quae fuit S. Petri reperta sunt quattuor folia pertinentia ad digestorum l. XXXVIII scripta sine glossis et cum inscriptionibus plenis: qui liber saec. ut uidetur XII si extaret integer, fortasse princeps omnium iudicaretur. rettulit de eo ad me Ubbelohdius antecessor Marburgensis. [6] Publice non prodierunt, quae quidem ad digesta pertineant, nisi particulae duae: 'Titulos digestorum 12, 5 et 22, 5 sedecim codicum manuscriptorum ... ope emen-

diligentissime collegit defuncto eo alia delata ad Schraderi affinem collegam meum coniunctissimum Georgium Bruns, alia eaque plura illata bibliothecae Tubingensi (ms. 303. 304. 311. 312), unde subministratis per complures annos commode et plene usus sum. in forma operis, quam Schraderus sibi proposuit, ego quid improbem, non opus est hoc loco exponere: sed quamquam pleraque in collectaneis illis reperta pandectarum recognitionem mihi non uisa sunt adiuuare itaque reicienda, tamen praeter alia, de quibus singillatim monui, utilissima mihi fuit codicum Bononiensium notitia elaborata examinatis a Schradero eiusque amicis, Clossio in Gallia, Hachio in Britannia, praesertim uero a Blumio et Maiero in Italia bibliothecis maioribus paene omnibus cum adiuncta breui descriptione et plerumque uno alterone lectionis specimine: quod etsi non satis perite selectum esse dolebam, tamen uel sic profuit. his copiis instructus scrutatusque praeterea ipse occasione oblata per bibliothecas non paucas digestorum uolumina scripta ex magno numero librorum uel examinatorum uel certe inspectorum selegi eos, quos in editione adhibui, adiutus in his quoque studiis summa liberalitate maxime praefectorum bibliothecae Parisinae, praeterea Lipsiensis et Bambergensis et Cantabrigiensis aliarumque: nam ut hodie si non felicius, certe facilius uiuimus quam patres nostri, ita commodius quoque litteris studemus et cum olim uix uiri docti ipsi numerarentur inter sese mouentia, iam bibliothecarum cimelia quoque iter facere didicerunt. ita quamuis in tanta codicum superstitum copia non spoponderim libros a me excussos esse peraeque in suo genere excellentissimos, tamen inter libros scriptos, quorum aliquam notitiam mihi paraui, nullus fuit, quem uehementer desiderarem[1] quique praeter eos quos habui propriam utilitatem promittere uideretur. apparatum meum scio facillime augeri posse auctoritatibus additis ad lectiones iam testatas ineditisque Bononiensium librariorum erroribus ex merita obliuione in lucem protractis: sed quae et noua et utilia sint ut addantur, optare magis licet quam sperare. omnino donec felici casu aliquando emergant libri nostris uere meliores, in his quos habuimus adquiescendum est.

Iam indicabimus, quaenam exemplaria elegerimus. poteramus indicem addere reliquorum, quae uel examine instituto reiecimus uel uidere aut non potuimus aut noluimus: at eiusmodi index non solum multa haberet incerta et imperfecta, sed etiam, si quid uideo, uera utilitate careret, certe ad digestorum textum emendandum nullo modo pertineret. unde magis placuit eum omittere eosque solos libros hoc loco recensere, quibus usus ipsam editionem adornaui, cum de adhibitis ad appendices suis locis disputatum sit. sunt autem hi.

Uniuersa digesta qui contineant codices cum rarissimi sint, ego eius generis unum adhibui, qui item unicus est ex meis qui habeat constitutionem Omnem[2], olim Germani Colladonii, deinde Meermanni, postea Kelleri, hodie ex dono Mauricii Hauptii optimi amici

Codex Colladonianus digestorum uniuersorum

datos ... edidit Schrader' Tubingae 1819. 8. pp. 90. item 'Editionis digestorum Tubingensis specimen complectens D. 1, 2, 2, 41—44' Berolini 1837. 4. pp. 14: qui libellus prodiit ad doctoris Gustaui Hugonis semisaecularia celebranda. in schedis repperi apparatum absolutum ad primordia digestorum et librum I secundique titulos 1—14.

[1] Codex digesti Noui saec. XII, qui fuit in bibliotheca senatus Lipsiensis rep. II n. 16 (cf. Blume de gem. et sim. p. 30: Sauigny hist. iur. 4, 39. 101. 213), commodatus c. a. 1820 Hauboldio et eo defuncto cum eius bibliotheca distractus delatusque in oppidum Abo paullo post ibi incendio absumptus est. [2] Eadem legitur in libro *U*, sed adiecta saeculo demum XIIII.

apud me (in ed. *C*), saec. XIII exeuntis uel XIIII incipientis. in fine digesti Ueteris (nempe post *24*, 3, 1 fin.) subscriptum est: *explicit lib. dig. uetus. si male quid feci ueniam peto si bene grates* folii parte reliqua non perscripta: sequitur *incipit lib. xxu* (sic). *soluto matrimonio* cet., ut lex quae est *24*, 3, 1 bis scripta sit tam in fine Ueteris quam in principio Infortiati. deinde post *35*, 2, 82, ed. II, 217, 38 *diuidantur* subscriptum est: *explicit liber infortiati. incipit liber trium partium* continuaturque sic: *ulpianus. tres partes* cet. in fine l. XXXVIII legitur: *expliciunt tres partes.* Nouum autem praeter solitam libri XXXVIIII propriam inscriptionem subscriptionemue non habet. Graecorum non adsunt nisi tenuia uestigia: in libro XXVII eorum locum ceperunt barbare uersa (uol. I p. 37*). inscriptiones legum plenae sunt non raro in Nouo, alibi raro. glossa adscripta est nulla. contuli librum ipse in Infortiato et Nouo: nam in Uetere spreui.

Digesti Ueteris libri adhibiti

Digesti Ueteris quod Bononienses dicere solebant, complectentis digestorum partem primam usque ad *24*, 3, 2, ed. I, 717, 1 uerb. *Ulpianus libro XXX* (eatenus enim perueniunt Ueteris codices uetustiores omnes), adhibiti sunt libri numero quattuor hi.

P = codex bibliothecae publicae Parisinae Lat. n. 4450 scriptus saec. XI exeunte uel incipiente XII, id est eo tempore quo floruit Irnerius († post a. 1118). integer est, nisi quod multis locis, id quod pariter usu uenit in exemplaribus Bononiensibus antiquioribus plerisque, in librariorum posteriorum lituris primitiua scriptura periit. ex iis, quae digestis praeponuntur in libro Florentino, hic codex unicus ex Bononiensibus hodie notis habet indicem titulorum omnium quinquaginta librorum non suo loco tamen, sed interiectum inter libros nonum et decimum (cf. ed. I p. III*). legum inscriptiones habet plenas, Graeca non plena quidem, sed reliquis huius ordinis libris multo pleniora (u. e. c. I, 476, 31). glossae insunt Irnerii Bulgari Martini aliaeque antiquissimae (cf. Savigny hist. 4, 39. 459 et alibi passim). contulit librum primum Schraderi causa Kauslerus Parisiis, denuo ego Berolini: quapropter ex uaria lectione non multa casu praetermissa esse certus sum. scripturae specimen triplex exhibent tabulae priori uolumini adiectae.

V = codex bibliothecae Uaticanae n. 1406 item saec. XI exeuntis uel incipientis XII praecedenti libro ut aetate suppar, ita per omnia simillimus est, ut ex eodem archetypo utrumque descriptum esse manifestum sit. absunt ab hoc libro aut recens suppletae sunt partes quaedam librorum 7. 11. 12. 15. 20. 21, quos hiatus accuratius indicat editio ipsa notis ad imas paginas singulas adscriptis. legum inscriptiones habet plenas: Graeca fere ut Parisinus, sed ut huic cedat, maxime in quaternione XIII (D. 11, 7, 2 — 12, 6, 5) minus bene scripto. glossae adsunt Irnerii Martini aliorumque uetustiorum. usus sum collatione, quam Schraderi causa Blumius confecit, seruata hodie in bibliotheca Tubingensi ms. 303. XIII: praeterea meo iussu Reinhardus Kekulé contulit denuo libri quinti titulos 3 — 6. de hoc libro ibi tantum mihi credi uolo, ubi quid in eo legatur enuntiaui, neque ex silentio meo de ea iudicari: nam perite quidem, sed non ita collatus est, ut satis de lectione constet praeterquam in uerbis disertis inde enotatis.

L = codex bibliothecae uniuersitatis Lipsiensis n. 873, cuius pars antiqua perueniens ad solos libros 3 — 15. 22 — 24 neque eos omnes integros (ut suis locis in editione indicatum est) scripta est imperite et parum emendate saec. XII: reliqua a me spreta adiecit librarius saec. XIII. legum inscriptiones in parte antiqua non so-

lum plenae sunt, sed numeri quoque in l. XXII. XXIII raro notis significantur, plerumque litteris perscribuntur, quod in alio secundi ordinis libro simili continuitate repperisse me non memini. Graeca minus plena sunt quam in praecedentibus. glossae rarae eaeque doctorum antiquiorum. contuli ipse Berolini. specimen scripturae duplex exhibent tabulae priori uolumini adiectae.

U = codex bibliothecae uniuersitatis Patauinae n. 941 (in fine legitur manu saec. XIIII: *liber ordinis fratrum heremi sci Aug. concessus ad usum fratri Aug. de plebe*) saec. XII a librario prudentissimo optime scriptus. integer est. ipse liber et inscriptione et subscriptione caret: legum inscriptiones plenae sunt. Graeca plerumque multo minus plena magisue corrupta sunt in hoc libro quam in *PV*: quibusdam tamen locis (ut I, 513, 25. 604, 8. 23. 605, 25) contrarium euenit. glossae adsunt paucae eaeque antiquiores. contuli ipse Berolini. specimen scripturae triplex exhibent tabulae eaedem.

Ad hos accedit codex

T = Taurinensis F. II, 14 saec. XII, desinens non ibi ubi solent digesti Ueteris libri, sed 25, 3, 5, 13 uol. I p. 739, 4 uerb. *dixerit patrem.* hunc librum in ipso Uetere digesto, ubi meliorum librorum copia erat, non adhibui, adhibui cum in appendice IIII uoluminis prioris (u. p. 17*) tum in parte ea, quam habet ex Infortiato. inscriptiones legum habet fere plenas. contulit Berolini Kruegerus.

Infortiati quod dicitur, id est alterius digestorum uoluminis ex recensione Bononiensium (l. 24, 3, 1 — 35, 2, 82, ed. II, 217, 38 uerb. *diuidantur*), cum Tribus partibus (35, 2, 82 uerb. *tres partes* — 38 extr.) libros adhibui hos: Infortiati libri adhibiti

W = codex Uaticanus 1407 saec. XII, cui et Blumius eum adscribit et inspecto scripturae specimine Iaffeus adiudicauit. incipit a libro 26 neque quicquam initio deest: finit propter aliquot foliorum defectum 37, 4, 12 pr. uol. II, 282, 30 in uerbis *si uero.* inscriptiones habet plerumque plenas tam in Infortiato (ubi tamen deficiunt et per librum uicesimum nonum et in parte extrema inde a 34, 5, 2) quam in Tribus partibus. Graeca omissa sunt nec recepta est eorum uersio Latina. glossae adsunt usque ad D. 32, 41, 9, sed paucae eaeque Accursianis antiquiores: subscriptiones obseruatae sunt Martini Bulgari Rogerii. scriptus est optime mansitque, quod rarissime accidit in huius generis libris, a lituris fere immunis. contulit partem Blumius (cf. Savigny *Gesch. des röm. Rechts* 3, 432), reliqua inde a 27, 5 Maierus Schraderi causa, qua collatione utor seruata hodie Tubingae (ms. 303. XV. XVII).

K = codex collegii Caiani, quod Cantabrigii est, numero signatus 15 (olim 845) in membranis formae maximae scriptus est saec. XIII, glossam inde ab origine habens Accursianam et pessime mendosissimeque exaratus, deriuatus tamen ex exemplari uetusto et Uaticani 1407 simillimo. in primo folio legitur: *Liber iste inpignoratur per R. Hutthreye magistro W. de Louth pro XL s(olidis) et postea idem Rogers uendidit presentem librum dicto magistro W. pro LX s(olidis).* in fine inter alia in folio ultimo: *VI idus Febr. anno incarnationis domini MCCXLVIII inpignoratus fuit liber iste ..... pro una marca usur. III d. per m. Iekke et Thom. (?) de Vo et Ioh. ..... Nichol. ..... in presentia Ric. de Alsinge.* item in paenultimo: *Memorandum quod .... de Dordeburch (?) inpignorauerat istud Inforciatum in communi cista pro una marca die sabbati proxima ante festum sancti Gregorii in quadragesima anno domini M^{o} CC^{o} LXXX° V* [= 10 Mart. 1285] *et tradatur alteri eorum.* denique in folio quarto a fine casus qui-

dam ponitur sic incipiens: *Titius et Seyus rectores ecclesiarum de V. (?) et de C. Norwicensis dyoceseos auctoritate capituli ecclesie Norwicensis predictas permittant a capitulo predicto* cet. has inter alias multas eiusdem generis adscriptiones, inter quas etiam Hebraica est, a me Iaffeoque in hoc uolumine obseruatas ideo rettuli, quod ad aetatem et originem codicis aliquatenus pertinere uidebantur. folia quaedam alterius codicis item Infortiati, in quibus pars est libri XXVIII, huic uolumini in principio fineque adhaerentia enumerauit Hachius (apud Sauignium *Zeitschrift für gesch. Rechtswissensch.* 5, 165), in eo errans, quod iis adnumerauit folium formae minoris medio libro XXVIIII insertum, quippe quo huiusce codicis hiatus expleretur. liber integrum continet Infortiatum cum Tribus partibus, quae distinguuntur principio TRESPAR litteris maioribus et pictis scripto, continuo tamen ordine, ut nec pagina ibi incipiat nec manus mutetur. inscriptiones in Infortiato proprio plenae sunt perpetuo fere, in Tribus partibus sola nomina auctorum ponuntur. pro Graecis 26, 3, 1 adest uersio Latina talis fere, qualem expressi uol. I p. 37*, cum inscriptione *Modestinus l. ui excusat.*: eadem tamen inscriptio mox repetitur confusa cum inscriptione l. 2 sic: *Modestinus l. ui exc. eracius uel terito reg.* pro 26, 5, 21. 22 in textu legitur: *idem l. i excusationum. capitulum· grecum* Latina uersione in margine adiecta calamo diuerso. similiter pro 26, 6, 2 in textu est *idem l. 1 excusatur. lex greca* uersione item adscripta in margine manu recentiore. post finem l. XXVI remanserunt ex recensione antiquiore (ed. uol. I app. p. 38*. 39*) primum rescriptum 27, 1, 15, 17: *imperator lex. quamuis filius .... compellatur,* deinde uerba petita ex 27, 1, 3 *trima honera .... non numerus pupillorum,* in quibus uerbis folium desinit. quod sequebatur folium excisum est. mox quod uenit incipit 27, 17, 4 *ii sunt secundum diui marci* pergitque ad finem l. 17, quam excipit libri inscriptio *incipit liber xxui* (sic) *de excusacionibus et temporibus earum* ℞ proceditque iam solito ordine liber 27, ut pro Graecis substituantur Latina repetanturque etiam ea quae antea iam ex eo libro leguntur. — Hic liber, quem descriptum ab Hachio desiderare me dixi in praefatione cum priore parte Infortiati edita, mox singulari beneficio magistri sociorumque collegii Caiani Berolinum ad me transmissus est, ut in secunda parte Infortiati recensenda ad manus esset. descripsi eum hoc loco paullo plenius, quoniam in appendicibus uoluminis prioris eo uti non potui.

D = codex olim Petri Pithoei, deinde Rosnyanus, hodie Berolinensis Lat. fol. 268 saec. XIII medii cum subscriptione in fine a manu diuersa exarata in litura nec referenda ad ipsum libri corpus hac: 'Dominus custodiat introitum et exitum 'nostrum. liber iste uocatur Inforciatum. quod est Rucadi (?) Palot clerici qui pro'pria manu scripsit hanc literam apud Andegauis anno domini M° CC° LXXmo sexto 'die Ueneris ante festum beati Andree apostoli'. incipit mutilus hodie D. 25, 1, 12, finit l. 38 extremo. inscriptiones habet integras fere usque ad 27, 2, 1, postea sola fere nomina auctorum. Graeca deficiunt neque adest uersio nisi ex supplemento postea adiecto. glossae adscriptae sunt nullae. contuli ego.

E = codex Bambergensis D. I. 10 (n. 827 catalogi Iaeckiani) saec. XIII incipientis. integer est. inscriptiones plenae sunt fere a 26, 5, 9 ad 29, 3, 3: praeterea plerumque praescripta sunt sola nomina auctorum. Graeca praetermissa sunt itemque abest uel afuit olim interpretatio Latina. glossae sunt doctorum ante Accursium omnes,

pleraeque Rogerii: conspicuae sunt in his uariae lectiones plurimae ex Pisano libro desumptae. contuli Berolini.

I = codex Bambergensis D. I. 12 (n. 829 catalogi Iaeckiani) saec. XIII exeuntis. integer est. inscriptiones plenae fere sunt cum in principio Infortiati proprii usque ad 26, 2, 19 tum in principio Trium partium usque ad 37, 4, 3: deinceps aut numeri adsunt cum nominibus aut nomina sola. pro Graecis plerumque reperitur uersio Latina suis locis in ordinem recepta. glossae similes sunt alterius Bambergensis, sed his uberiores, Rogerii maxime, item Pillii: uariae lectiones hic quoque saepe adnotantur Pisani libri praesertim, sed item sumptae ex libris Martini (I, 817, 12 al.) et Rogerii (I, 810, 19 al.). contuli Berolini.

Et Infortiati partem et digesti Noui continet

Q = codex Parisinus Lat. 4454 saec. XIII. complectitur iam partem et Infortiati et digesti Noui, incipiens 27, 1, 31, finiens 43, 4 fin., sed a principio, fortasse etiam a fine mutilus est. inscriptiones habet ex parte plenas uel certe solitis pleniores. Graeca deficiunt (u. c. 31, 34, 7 et 31, 88, 15) non substituta uersione Latina. glossae adscriptae sunt Irnerii (Savigny *Gesch.* 4, 39) Martini Bulgari aliaeque Accursianis antiquiores. adhibui uariam lectionem inde, non summa tamen cura neque ultra librum 39, enotatam Schraderi causa a Kauslero, seruatam hodie apud collegam meum Brunsium. in hoc quoque libro caue ex silentio meo quicquam colligas.

Digesti Noui quod dicunt, id est tertii uoluminis digestorum secundum diuisionem Bononiensem, complexi libros 39—50, usurpaui codices hos: **Digesti Noui libri adhibiti**

X = codex bibliothecae publicae Parisinae Lat. n. 4455 scriptus saec. XIII, olim, ut in fine adnotatum legitur, Aem. Ranconneti Aquitani Burdigalensis. continet l. XXXVIIII—L, ut incipiat ab ipsa subscriptione l. XXXVIII ('domni iustiniani sacratissimi principis perpetui aug̅. iuris enucleati ex omni uetere iure collecti dig̅. seu pand̅. l. xxxuiii explicit'): tituli duo 50, 16. 17 seorsum scripti fuerunt, ut post 50, 15 adsit subscriptio librarii (*finito libro reddatur gloria XPisto*) et reliqua pars paginae uacet, deinde sequantur in quaternionibus seiunctis tituli illi. inscriptiones plenae sunt 39 in. — 47, 22, item 50, 16. 17. Graeca fere deficiunt nec substituta est uersio Latina. ad glossam una cum ipso textu scriptam auctorum antiquissimorum Bononiensium postea adiectus est apparatus Hugolini (cf. Savigny *Gesch. des röm. Rechts* 3, 744 sq. 5, 53): adest praeterea ad titulum de regulis iuris commentarius Azonis (Savigny l. c. 5, 15).

Y = codex bibliothecae publicae Parisinae Lat. n. 4458 A, quo continentur duo olim separata uolumina profectum utrumque ex schola Bononiensi antiquiore, scilicet digestum Uetus saec. XIII, finiens 24, 2 fin. in *probandum*, inscriptiones proponens fere plenas, glossas doctorum Bononiensium antiquiorum (cf. Savigny *Gesch. des röm. Rechts* 4, 39. 101. 136. 213. 295. 5, 14), et digestum Nouum saec. XIII integrum, pro praescriptione proponens subscriptionem liber XXXVIII ('explicit lib. xxxuiii'), Graecis carens, inscriptiones legum habens plenas, glossas item Accursiano apparatu anteriores, sed rariores (cf. Savigny 4, 39. 101. 463 sq. 474. 484 sq.). interponitur inter utrumque digestum folium eiusdem aetatis et condicionis pertinens ad Infortiatum (D. 36, 1, 1—7 uerb. *essent ratio*): adhaeret in uolumine extremo extrema pars digesti Noui (scilicet 50, 16 fin. et 50, 17 totus) cum apparatu Accursiano.

Z = codex Palatinus Uaticanus n. 754 scriptus accurate saec. XIII, nisi quod folia prima quindecim a principio Noui ad 39, 3, 2, 7 recentissima sunt, praeterea etiam particulae 40, 1, 4, 12 — 40 fin. et 50, 5, 1, 3 — 50, 15 extr. 50, 17, 7 — fin. postea accesserunt. in parte antiqua inscriptiones fere plenae sunt nec raro numeri litteris perscripti. Graeca minora satis integra sunt, maiora deficiunt apposita nota *gr* siue *grcu*. glossa est Accursiana. examinaui ipse Romae: contulit Maierus a 39, 3, 2, 7 ad 40 fin., quam collationem repperi inter Schraderiana (ms. 312. VI).

M = codex bibliothecae publicae Bambergensis D. I. 7 (catalogi Iaeckiani n. 830) scriptus saec. XIII. continet l. XXXVIIII — L, ut incipiat ab ipsa subscriptione l. XXXVIII ('digestorum seu pandectarum ex omni ueteri iure collectarum explicit lib. xxxuiii incipit xxxix'). totus scriptus est ab eodem librario accurate, ut etiam duo tituli extremi a reliquis non distinguantur nisi interstitio maiore uacuo relicto. inscriptiones plenae sunt per totum librum paucis solitariisque fere exceptis. Graeca deficiunt uersione nulla substituta. glossae rarae sunt eaeque anteriores Accursianis.

O = codex bibliothecae uniuersitatis Regiomontanae n. 10 scriptus saec. XIIII. continet l. XXXVIIII — L, sed ut manus antiquior deficiat 50, 16, 244 in uerbis *poena est multa*. inscriptiones plerumque plenae sunt. glossa, quae ab alia manu saec. XV adscripta est, Accursiana est. uariarum lectionum huius libri specimen dedit Dirksenus *civilist. Abhandlungen* 1, 419 seq. ut aetate ita bonitate cedit meis *XYZM*.

Libri Bononienses adhibiti alii perpetuo, alii non plene

Libros hos, quos a me adhibitos esse dixi, sic tractaui, ut primum supprimerentur orthographica omnia[1], quae ex libris post Carolum magnum scriptis ut proferat nemo a se impetrabit, qui cur quid faciat secum reputare solet. deinde in omnibus libris non attendi nisi ad primitiuam scripturam spretis plerumque iis quae addiderunt deleuerunt mutarunt emendatores: in Parisino tamen digesti Ueteris libro scripturam primitiuam postea mutatam (P^a) perpetuo distinxi a scriptura antiqua quae mansit (*P*). praeterea emendationes non indicaui nisi ex certa causa, maxime ut immutationum et interpolationum propago intellegeretur: ubi autem eas indicare uisum est, id feci numquam morans in manibus distinguendis, sed his notis perpetuo utens, ut primitiuam scripturam significarem *a* litterula (P^a), emendationem siue eiusdem manus siue posterioris littera *b* (P^b), secundam emendationem si qua est littera *c* et sic porro. — In ipsa autem uaria lectione afferenda uiam tenui pro re diuersam. plenam non dedi nisi in digesto Uetere, praeter librum *R*, libri antiquissimi et optimi omnium *P*: item in Infortiato in libris XXX. XXXI librorum trium meliorum *WDE* (nulli enim ex his sic, ut Parisino in Uetere, principatum adsignare licet): item in Nouo in libri XXXXI titulo secundo librorum quattuor meliorum *XYZM*: praeterea librorum inscriptiones et subscriptiones ex libris *PVLU* omnes attuli p. III* — XI*. reliquorum codicum *VLUIQCKOC*, item praeter libros digestorum XXX. XXXI etiam codicum *WDE* et praeter XXXXI, 2 etiam codicum *XYZM* lectionem uariam non dedi nisi selectam, sed id ipsum diuerse. nam in digesto Uetere libris *VLU* ita usus sum, ut sicubi

[1] Eo refero etiam talia, qualia sunt *praegnas* et *praegnans*, *trifonius* pro *Tryphoninus*, *carthaginenses* pro *Carthaginienses*, *aduentinus* pro *Auentinus*, *diminutio* pro *deminutio*, *liber* pro *libro*, *respondens* pro *respondit*, *strupum* pro *stuprum*, item confusas inter se formas *amittere ammittere admittere*, *existimare extimare estimare*, *condicio condictio*, *proditio prodictio*.

aut discrepant *F* et *RP* aut deficit Parisini manus prima, illorum lectio poneretur, contra ubi consentiunt *FRP* uel, ex quo *R* deficit, ubi consentiunt *FP*, reliquorum dissensum insuper haberem[1]. similiter in apparatu ad libros 30. 31 quattuor deteriorum *IQCK* lectionem uariam ibi suppressi, ubi *FWDE* inter se consentiunt, ut etiam in titulo 41, 2 errores proprios codicum *OC*. contra in reliqua parte Infortiati (*24*, 3, 1 — *29* fin. *32* — *38*), item per totum digestum Nouum excepto unico titulo 41, 2 ex secundi ordinis libris satis uisum est enotare potiora, id est ubi Florentina lectio aut duplex esset aut manifesto mendosa, ut quomodo Bononienses inde se expediuissent intellegeretur, praeterea locus daretur in adnotatione emblematis maioribus: nec uolui procedere ultra, non laborem defugiens, sed ueritus, ne inani diligentia lectio antiquitus tradita, qua una aut standum est aut certe ab ea proficiscendum, magis opprimeretur quam adiuuaretur. hanc in usurpandis codicibus diuersitatem ita declaraui, ut ad singulas paginas in ima margine codices suo quique loco adhibiti nominarentur et plene quidem adhibiti extra parentheses, non plene adhibiti cancellis circumscripti sic *FP(VLU)*. cur autem tam uarie libris meis usus sim, infra explicabo. — Molestum fuit in Bononiensibus libris adhibendis, quod antiquissimi quique et a nobis propter uetustatem et bonitatem selecti pristinam lectionem proponere solent non ut initio perscripta fuit, sed plerumque a posterioris aetatis prudentibus exactam ad receptam inde a saeculo XIII et quodammodo ordinariam Bononiensem, ut multis locis illa in paucis uel adeo uno solo ex libris uetustioribus supersit, quibusdam in omnibus oblitterata sit. eiusmodi pristinae codicis alicuius scripturae defectum propter lituram, uel etiam propter hiatum culpa librarii admissum, significaui fere uerbis *def(icit) P*ª et sic deinceps. ceterum etiam eorum librorum secundi ordinis, quorum lectionem plenam referre uolui, lituras enotaui non omnes, sed ibi tantum monui eos deficere, ubi ex reliquis libris primitiua scriptura colligitur: nullius enim eorum tanta est auctoritas, ut operae pretium sit scire, quibus locis olim recedere potuerit a Florentina, cum ipsa pristina scriptura neque in eo appareat neque ex affinibus libris efficiatur.

Excerpta ex digestis quae adsunt apud medii aeui scriptores missa feci omnia: neque enim ulla puto extare nisi petita ex codicibus Bononiensibus aut iis qui supersunt aut deperditis non melioribus. — In scholiis uel, ut uulgo appellantur, in glossis auctorum Bononiensium quae memorantur uariae lectiones compositae diligenter apud Sauignium in historia iuris (3, 719 — 760) cum ad studia eius aetatis illustranda non parum faciant, ipsam crisin non adiuuant: tantum abest enim, ut antiquiorum librorum aetatem excedant, ut aut in his redeant aut coniecturae sint in recensionem Bononiensem aut numquam aut postea demum admissae. ego quae inueni monente Sauignio uel casu duce temptamina Bononiensium memorabiliora in adnotatione proposui: at nec quaesiui abscondita neque in ea quae nota essent inquisiui. — In antiquissimis corporibus iuris canonici quae inueniuntur excerpta ex digestis composita in uoluminis II appendice quarta neque tempore superant saeculum XI extremum et sequuntur fere lectionem Bononiensem non uulgarem, sed pristinam (uol. II p. 42*). — Petri exceptiones (editas apud Sauignium in historia iuris Romani uol. II p. 321 seq.) cum sint etiamnunc qui conscriptas putent saec. XI medio, ego quam-

Excerpta medii aeui

Glossatorum uariae lectiones

Excerpta in collectionibus canonum

Excerpta apud Petrum

---

[1] Uerum est ita codicum *VLU* in ipsa editione imaginem nequaquam iustam repraesentari suppressis propriis eorum erroribus. at si qui illam noscere cupiunt, adeant additamenta, ubi specimen quod datur iusto desiderio satisfaciet: iniustum autem non curamus.

quam magis probo eorum opinionem, qui centum annis posteriores iudicant, tamen in digesto Nouo, quo constat Petrum et saepius usum esse quam Uetere (Infortiato enim caruit) et locos inde magis ad uerbum rettulisse, Petri uariam lectionem adscripsi[1], ut ita demonstrarem, quod quidam male negauerunt, adhibuisse eum codicem in suo quidem genere eximium habentemque legum inscriptiones plenas, sed omnino recensionis Bononiensis, nempe simillimum ex nostris codici *Y* (u. e. c. II, 736. 751, 38. 39). — Reliqua talia, ut librum ex uniuerso iure enucleato exceptum magistri Uacarii scriptum in Anglia c. a. 1150 similiaque spreui, cum et tempore aliquanto posteriora sint ipsis libris scholae Bononiensis qui hodie extant antiquissimis et lectionem exhibeant uel his libris longe deteriorem: ut in eo genere librorum qui digestorum causa elaborant, eorum patientiam mirer, ingenium non admirer.

De traditae lectionis auctoritate

Indicauimus apparatum: superest quaestio difficillima et grauissima de auctoritate traditae lectionis uel, ubi in partes eae discedunt, de lectionum traditarum iusta aestimatione. in ea quaestione cum primum locum obtineat codex Florentinus, qui ipse propter emendationem perpetuam duorum librorum quodammodo instar est, reliqua subsidia in primario libro modo adiuuando modo emendando contineantur, ita rem instituemus, ut primum definiamus ipsius libri cum archetypo coniunctionem et quantum fieri potest statuamus, quid liceat uel non liceat critico nec temerario nec meticuloso in iis, quae eius libri auctoritate nituntur. singillatim deinde examinabimus et emendationes ab ipsis codicis Florentini librariis profectas et curas emendatorum eius uetustorum. mox exquiremus, quaenam origo sit librorum deteriorum et ad textum Florentinum emendandum supplendumue quid conferant. denique breuiter indicabitur, textus effectus ex Latinis libris qui aetatem tulerunt quatenus emendationem recipere uideatur ex uersionibus antiquissimis Graecis.

Florentini libri mendae

Idoneis rationibus demonstrari potest multis locis Florentini libri lectionem aberrare ab ea quae archetypi fuit, etiam pluribus uerba quaedam, quae adfuerunt in archetypo, in hoc nostro libro desiderari. in titulo finium regundorum uersuum huius editionis non plus LXXIIII ope exemplaris seruati apud gromaticos Florentinum quinque locis emendatur, septem suppletur[2]. similiter fragmenta libri decimi Neapolitana etsi minus uberem fructum dederunt, tamen inde in huius editionis uersibus circiter CXXXIII septem loci supplentur emendanturue[3], emendarentur autem aliquanto plures, nisi codex passim hiaret obscura-

---

[1] Hoc ubi factum est, etiam meorum librorum uariam lectionem integram apposui: ad hos enim aetate Petro aut pares aut certo suppares comparatio instituenda est, non, ut fecit Sauignius (cf. eius hist. iur. 2, 155), ad editiones saec. XV exeuntis tam lectionis ratione quam tempore longe inde remotas. [2] I, 306, 10 adiudicationem *G*, iudicationem *F* — 16 re(s)scindi *G*, scindi *F* — 18 aliquam *G*, aliquem *F* — non *G*, *om.* *F* — 22 aut enim *G*, autem *F* — 307, 3 habebit quam *G*, habebat (habeat F^2) quoniam *F* — 5 an *G*, ad *F* — 14 nam in confinio praediorum *G*, *om.* *F* — 18 siue flumen *G*, *om.* *F* — 24 primo et *G*, *om.* *F* — 25 possident *G*, possidens *F* — 308, 3 successionum G^p, successionam *F* — De inscriptione, quam addunt *G* 306, 9, iure dubitatur, num genuina sit: ut e contrario multis locis, ubi errat gromaticorum exemplum, Florentina lectio proba est. — Locos recte expletos a Florentini emendatore (ut 306, 6) in supra relatis non computauimus. [3] I, 310, 7 adiectum eo *ins. F*, *om. N* — 15 fuerint *N*, fuerit *F* — 21 pomponius *geminat F*, *semel ponit N* — 27 non *N*, *om. F* — 328, 34

tusue esset. denique constitutionum Deo auctore et Tantum circa nos exemplaria codici Iustiniano inserta et alios errores libri Florentini non ita paucos, sed minoris fere momenti tollunt et uno certe loco hiatum eius ex homoeoteleuto ortum explent (uide p. XXXXI). — His tribus testibus, quos nemo negare potest paris auctoritatis esse atque librum Florentinum, satis refutata erit timidorum hominum praua religio, qui si quis ultra Florentinum sapere audeat, eum delirare credant et cum recte iudicent Florentini codicis ope digesta Iustiniani longe minus corrupta ad nos peruenisse quam Latina pleraque, quae per libros scriptos tradita habemus, inde eum perhibeant testem esse omni exceptione maiorem.

Florentini libri hiatus

Eodem ducunt hiatus tres unus in l. XXXVI (II, 262, 16), duo in l. XXXXVIII (II, 856, 26. 861, 14) indicati in ipso codice spatiis uacuis ibidem relictis neque ab emendatore expleti[1]: unde sequitur eadem afuisse etiam a Florentini archetypo, siue id item descriptum fuit ex exemplari imperfecto, siue, quod magis crediderim (cf. ad II, 243, 2), damnum passum est, antequam Florentini uoluminis librariis traderetur. itaque cum ipsum integrum sit uel certe fuerit ad saeculum usque XVI, integra autem digesta non seruarit, non certum quidem, probabile tamen est illud ab archetypo scripto a. 533 aliquot certe codicum generationibus distare. quod confirmat in uniuersum frequentia non tam errorum quam hiatuum aliorum in codice quidem non indicatorum, sed aut expletorum ab emendatore aut explendorum ex Basilicis[2]: de quibus hiatibus quaedam praeterea addamus necesse est. originem ducunt maxime ex duabus causis: scilicet aut eodem uocabulo post breue interuallum redeunte et a priore ad posterius oculo aberrante scriptor media omisit aut integrum uersum errore transiit. ob eas ipsas causas errore in contrarium uerso multis locis uerba quaedam librarii male geminauerunt. et alterum quidem errorum genus cum euidens sit, alterum totum in coniectura positum est: nescimus enim, quot litteras archetypum per singulos uersus numerarit, componanturque opus est hiatus geminationesque maiores, quotquot reperiuntur in codice Florentino neque ex homoeoteleuto originem ducunt, antequam certo de ea re iudicare possimus. quod quamquam non perfeci, tamen obseruaui eiusmodi errores non ita paucos reperiri explicandos ex uersu archetypi elementorum inter XXXXII et XXXIII[3], ut archetypi uersus paullo longior fuisse uideatur quam est Florentini ipsius. — Simili ratiocinatione fortasse indagari poterit, quot litteras in singulis foliis habuerit codex is, ex quo Florentinus descriptus est. scilicet locus II, 857, 19 — 861, 10 ita medius est inter duos hiatus magnos, ut probabile sit eos ortos esse ex causa communi, nempe interitu foliorum duorum olim coniunctorum, quorum alterum illum locum praecederet, alterum subsequeretur. iam cum illa quae media sunt litterarum contineant paullo supra X milia praeter rubricas duas, ubi sumas haec duo folia archetypi occupauisse,

---

cum *N*, sum *F* — 329, 18 ait *N*, *om. F* — 335, 3 peculiariter *N*, *si recte lectum est*, peculiater *F*. — Pommersfeldensibus laciniis perparuis non mirum est Florentinam lectionem nusquam emendari.

[1] Hiatus minores a primo librario relicti, postea uero ab emendatore expleti reperiuntur e. c. II, 412, 34. 476, 4. 496, 36. alibi (II, 885, 32: cf. I, 48, 32) spatia uacua relicta sunt in codice, cum nihil desit. [2] Talia reperies I, 571, 21. 580, 8. 696, 19. 697, 12. II, 243, 2. 258, 29. 274, 3. 362, 17. 446, 14. 735, 22. 744, 36. 763, 27. 891, 28, item alibi passim. [3] XXXXII: I, 125, 16. 142, 5. 273, 28. II, 74, 8. 802, 13. — XXXXI: II, 94, 38. — XXXVIIII: II, 82, 38. 120, 12. — XXXVIII: I, 264, 39. II, 89, 1. 100, 13. — XXXVII: II, 74, 8. 40. — XXXVI: II, 283, 12. — XXXIIII: II, 74, 38. — XXXIII: II, 306, 15. 565, 39.

efficitur folium archetypi paullo minoris ambitus fuisse quam Florentinum, quod continet litteras c. $\overline{\mathrm{V}}$DCCLX[1]. — Sed has ratiocinationes ut non prorsus spernas (habent enim aliquam utilitatem ad hiatuum spatia determinanda), tamen ut uerum fateamur non multae utilitatis sunt: quare diutius iis non immorabimur.

Florentinorum librariorum interpolationes

At Florentinus liber non solum passim labem traxit ex errore scriptorum Iustiniano posteriorum, sed ne ab interpolatione quidem iidem homines abstinuerunt. possis ad eiusmodi interpolationem referre uel mendas tales, quales sunt II, 366, 19 *incipit a* factum ex *in capita,* II, 931, 33 *indicia* factum ex *in Dacia:* sed ne cauillationis arguamur, proponemus grauiora. responsa duo auctoris cuiusdam, cuius nomen in spatiis uacuis omisit librarius, scripta in fine tituli de probationibus et praesumptionibus (I, 649 n. 1) partem non facere digestorum probabile est: nam deleuit ea emendator et absunt a Basilicis et abhorrent a lege compositionis, cum in titulo consueta ratione ex quattuor partibus iuris concinnato sequantur post eam quae ultima esse solet. denique inscriptionum ratio differt a solita: quod si excipietur quaedam extare responsa Ulpiani similiter concepta (u. *17*, 2, 73. *32*, 68 pr. *46*, 3, 45. 5, 10. *50*, 12, 5), replicabitur eo magis mirandum esse, cur haec non legantur post huius tituli legem 22 sumptam ex ipsis iis responsis. quare satis constat haec adiecta esse ad digestorum exemplum id, a quo pendet Florentinum, antiquissimo tempore, scilicet antequam antiquae prudentiae extra digesta positae memoria penitus exoleret. — Quod sequitur, etiam grauius est. supra (p. XXXIII) monuimus nullam fere ne Florentino quidem libro fidem esse in legum capitibus definiendis et passim ibi tam male diuidi coniungenda quam male coniungi separanda. Graeca interpretatio ubi satis plene seruata est, in tali definitione longe praestat Florentino libro: quamquam sunt loci quidam (ut *40*, 5, 16/7), ubi eiusmodi error ei libro cum Graecis communis est, nec mirum, cum compilatores capitibus numeros nullos adscripserint (u. p. X), mature in ea re erratum esse, ut fortasse ne ipsum quidem archetypum ab eiusmodi confusione immune fuerit. sed hoc notabile est ab eiusmodi erroribus antiquissimis profectum librarium siue Florentini libri siue etiam antiquiorem aliquot locos male interpolasse. ita I, 220, 5. 563, 11 pro eo quod est *Iulianus* posuit *idem,* propterea quod paullo ante p. 219, 31. 563, 6 ab eo quod ibi est *Iulianus* male caput orsus erat. similiter I, 217, 10 uocabulum male repetitum *Celsus* ideo a librario adiectum est, quod caput hic inchoaturus propter ea quae sequebantur *libro octauo decimo digestorum* nomen auctoris desiderabat. illos errores emendator sustulit, huic pepercit. etiam magis memorabilis est locus II, 212, 37, ubi cum post legem 50, quae est Celsi, sequatur lex 53 item Celsi nulla inscriptione interposita, omissis scilicet hoc loco inter alia etiam legum 51. 52 inscriptionibus, librarius legi 53 praescripsit *idem:* quod deinde emendator hiatu expleto item recte correxit[2]. — Unde capita in digestis aut geminata II, 97, 29 aut aliis iuris locis contraria II, 328, 9. 330, 31, quae emendator demum adiecit a primo librario omissa, iure statuemus non casu excidisse, sed inducta esse propter argumentum.

---

[1] Ad compagis archetypi ambitum determinandum fortasse ducent ea quae obseruauimus ad uol. II, 243, 3.

[2] Confer etiam I, 122, 38, ubi post inscriptionem proxime praecedentem *Ulpianus libro undecimo ad edictum* Florentinus librarius scripsit *Paulus libro eodem,* mox uocabulo *eodem* sublato substituit *undecimo.* apparet in talibus eum arbitrium suum magis secutum esse quam exemplar.

Emendationes Florentinae manus primae (F^1)

Errores et interpolationes de quibus diximus utrum ad ipsius Florentini codicis librarios redeant an ad eos qui exararunt siue archetypum siue archetypi archetypum, plerumque diiudicari non potest. iam uidendum est de emendationibus uel inter scribendum uel post scriptum librum factis. prioris generis emendationes (nobis F^1) profectae ab eo ipso librario qui codicem exarauit ut plerumque non perueniunt nisi ad mendas leuiores, ita raro fallunt. quamquam reperiuntur aliquot loci ab ipso librario secundis curis non correcti, sed corrupti: ut I, 867, 16, ubi ex primitiuo *ducitum* librarius fecit *dictum,* emendator recte *ductum:* II, 449, 35, ubi primitiuum *cogetur* male mutatum in *cogeretur* recte emendator reuocauit: II, 267, 11, ubi ex *aduersarium* factum est *ad eum,* cum potius quaedam excidisse uideantur[1]. etiam II, 394, 29 cum in inscriptione legis praeter librum etiam rubrica ponatur, primus librarius eam deleuit sine dubio contra archetypum, ut consuetudini compilatorum obtemperaret. nihilo minus cum longe plerisque locis emendationes ab ipso librario factae aut prorsus uerae sint aut probabiles, in re dubia, scilicet ubi per se utraque lectio ferri posset, emendationem sequi non dubitaui.

Florentini libri correctores (F^2 F^3)

Magis implicata est quaestio de auctoritate eius uel potius eorum, qui codicem Florentinum emendarunt: nam correctorem ordinarium tam certum est pleraque suppleuisse uel emendasse ad optimum exemplum quam corrupisse eum passim lectionem traditam sinceram et ueram interpolatione temeraria et saepe inscita. nos de emendationum meritis et uitiis ita disputabimus, ut inter emendatores diuersos, modo antiqui sint, non distinguamus: nam quamquam supra (p. XXXVII) uidimus duos certe homines correctoris ordinarii (nobis F^2) officio functos esse in digestis emendandis, praeterea alias aliis locis manus (nobis F^3) cerni, quae antiquo tempore ea correxerunt prout res incidit, tamen quisquis fuit is qui emendauit, auctoritas emendationis eadem est, sit modo ut diximus antiqua: scilicet potest esse uera et optima, potest esse interpolatio ab iuris prudente saeculi sexti excogitata.

Exemplum digestorum ab emendatoribus usurpatum

Florentini uoluminis emendatorem plurimis locis primitiuam scripturam recte aut expleuisse aut correxisse adhibito libro scripto praestantissimo et propter emendationem illam antiquissimam factum esse, ut digesta hodie in uniuersum expedite legantur solitaque librariorum portenta raro uiam obstruant, nemo opinor negabit qui apparatum huius editionis inspexerit: nam Taurellus cum pleraque eius generis tacite receperit, quid debeatur correctori nunc demum satis intellegi potest. saepenumero quae restituit emendator comprobantur Graecorum testimonio, id quod in adnotatione quantum fieri potuit persecuti sumus. saepenumero praeterea supplementa defenduntur ὁμοιοτελεύτῳ: alibi defendi uidentur litterarum simul omissarum numero aequabili, ut ex Florentino libro suspicere excidisse archetypi uersum integrum (uide p. LV). sed ut hae emendationis uirtutes demonstratione non indigent, ita quaestio oritur, emendatores utrum adhibuerint ipsum uolumen, unde descriptum fuit Florentinum, an diuersum: a qua quaestione quamquam crisis digestorum non pendet (nam in summa re non multum interest error recte ab emendatore sublatus a quo librario primum commissus sit), tamen praetereunda non est, cum praesertim in alteram utram sententiam momenta quaedam ducant. nam eodem archetypo usum esse et

---

[1] Alia id genus reperies I, 155, 17. 251, 24. 320, 58 (?). 515, 37 (?). 517, 24. 621, 31. II, 371, 11. 12. 387, 40. 394, 12. 572, 31. 576, 36. 645, 12. orthographica male mutata ab ipso librario deprehendes I, 517, 25. 807, 28. II, 83, 39. aliis locis quid mutanda lectione secutus sit librarius, non satis intellegitur, ut I, 529, 10. 540, 32. II, 162, 37.

scriptores et emendatores inde uidetur comprobari, quod hi cum diligenter officio functi sint, tamen hiatus complures maiores non expleuerunt, in his tres spatiis uacuis a primo librario relictis ita indicatos, ut praeteriri nullo modo potuerint: neque praeteriit eos corrector, sed cum explere non posset, adscripsit ΖΗΤΕΙ (u. p. XXXX). quod argumentum cum grauissimum sit, tamen in contrariam partem uocant alia non leuiora. ita sex legum uno ordine scriptarum *D.* 32, 15—20 cum auctorum nomina in Florentino libro sic repraesententur scripta perperam, recte autem emendata:

ϵ	POϖPONIUS	ϵ		UAL	ULP
ϖARCIANUS —	PAPINIANUS —	ϖARCIANUS —	POϖPONIUS —	QLϵϖϵNS —	PAPINIANUS

haec uidentur descripta esse ex archetypo hoc loco in miniatis damnum passo, ut librarius ductus euanidos non satis assequeretur, emendata autem ex libro integro itaque diuerso. quamquam etiam docta lectione adsumpta coniectura non admodum difficili uerum recuperari potuit. magis mouent loci supra (p. LVI) propositi, ubi emendator recte sustulit aliena mutauitque interpolata in ipsam primitiuam scripturam admissa: ita ubi deleuit emendator additamentum antiquum in fine tituli de probationibus, ubi restituit quae exciderant inter l. 50 et 53 tituli ad legem Falcidiam et eapropter in inscriptione l. 53 pro interpolata lectione *idem* genuinam reuocauit, quae est *Celsus,* confugiendum est ad artificia et paene dixerim miracula, ut hisce locis tam primitiuam lectionem libri Florentini quam emendatam ad unum idemque archetypum reuoces. quid quod uno certe loco differentia inter Florentinam priorem et posteriorem commemoratur etiam apud prudentes Byzantios aetatis recentioris, id est saeculi decimi undecimiue: scilicet eo ipso de quo modo dixi loco hi adnotant legem 51 tituli ad legem Falcidiam deficere in multis exemplaribus, ut uere deficit in Florentini scriptura primitiua. hiatus igitur antiquissimus est neque primum admissus culpa librarii Florentini, sed adfuit iam certe in archetypo eius libri itaque inde emendari non potuit. quare quamuis explicare nequeam, cur qui haec explere potuit, non explerit alia non minus hiantia, tamen magis crediderim emendatorem adhibuisse exemplar a Florentini archetypo diuersum.

Emendationes libri Florentini imperfectae

Non raro in libro Florentino emendationes reperiuntur recte coeptae, sed imperfectae. ita I, 103, 20 *et si postea* [*habuit, sibi postea*] emendator non ea addidit, quae uncis comprehendimus, sed *si* tantum mutauit in *sibi:* ita I, 61, 33 *si a capite* [*edatur nam ratio nisi a capite*] *inspiciatur* emendator ex iis quae uncis comprehendimus non addidit nisi priora *edatur nam ratio ni* omissis uerbis, quae causa erroris fuerunt *si a capite:* ita II, 46, 22 *alterius* [*serui per alterum seruum adquiro perinde ac si meo et alterius*] *seruo* ipse librarius (nam emendator locum non attigit) omissa quidem non suppleuit, sed *seruo* mutauit in *serui.* similia saepe obseruantur[1], ut in ipsa erroris emendatione facillime denuo erratur.

Libri Florentini interpolatio scholastica

Iam ab emendationibus ueris ubi nos conuertimus ad interpolationes, hae quoque in posterioribus Florentinae lectionibus quanto numero et qualis temeritatis reperiantur, huius editionis apparatus sescentis locis demonstrat: nam Taurelliana item non pauca suppressit, maxime euidenter falsa, sed ad emendationis rationem recte aestimandam omnino neces-

---

[1] Sic I, 158, 35, ubi requiritur *alterius mora alteri,* librarius omisit uerba *mora alteri,* emendator fecit *alterius* '*mora alterius*'. item 150, 21 ex *fecerit* emendator fecit *feceperit,* facere uoluit *receperit.* alia eius generis inuenies I, 259, 8. 14 et passim.

saria. nos hoc loco non tam exempla afferemus, quae qui uolet nullo negotio ex adnotatione colliget[1], quam genera quaedam interpolandi notabimus. ita obseruatione dignum est tantum abesse, ut emendator legum inscriptiones et auctorum allegationes neglexerit, ut in his emendandis uel maxime studium posuerit. sic ubi duae leges ex eodem auctore sumptae ita se excipiunt, ut secundae quoque nomen praescribatur, emendator perpetuo substituit *idem*[2], consilium compilatorum religiosius secutus quam ipsi executi sunt. similiter ubi remansit inscriptio *idem eodem libro* similisue formula[3], eam deleuit, ut certe deleri debuit ex mente compilatorum, qui ex eodem libro excerpta ubi continuo ordine proponunt, sub eadem inscriptione omnia complecti solent. similiter plenam inscriptionem reuocauit pro forma breuiore in Gaii libris *rerum cottidianarum siue aureorum* (I, 479 n. 2), in eiusdem libris *ad edictum praetoris* [*urbani*] (I, 679, 7), in Hermogeniani [*iuris*] *epitomarum*[4], in Alfeni [*digestorum*] (I, 540, 29), in libris *ad legem Iuliam* [*et Papiam*] (I, 886, 30): item *publicorum* uel *de publicis iudiciis* libri ubi allegantur, *publicorum iudiciorum* eos esse maluit (II, 811, 4. 839, 33 cet.), *breuium* mutauit in *breuis edicti* (I, 399, 35), ad *Modestini* nomen adiecit *Herennii* (I, 134, 31. 35), *Uari* ad *Alfeni* (II, 402, 44. 543, 25), ante *respondit* respondentis nomen inseruit (II, 109, 13. 921, 16 cet.): e contrario *Sabino* detraxit nomen *Masurii* (I, 20, 33), Ulpiani libris *ad edictum* quod aliquoties additur *praetoris* (II, 921, 41. 923, 40). apparet emendatores in inscriptionibus legum id praecipue egisse, ut ad certam normam omnia reuocarentur legesque plerumque a compilatoribus custoditae perpetuo obseruarentur. interdum eiusmodi emendatione uerum inuenit, ex coniectura tamen: ut II, 742, 11 *Paulus* uerum est, sed Ulpiani nomen praescriptum fuisse in exemplari ex consensu Basilicorum cum Florentini codicis scriptura prima colligitur. contra alibi idem studium ad peruersam interpolationem usque processit, ut I, 526, 34 ex octogensimo octauo digestorum Iuliani libro emendator fecit quadragensimum octauum respiciens ad I, 527, 20, at perperam, ut aliunde constat. — In grammaticis et orthographicis item diasceuasta elaborauit diligentia maiore quam fructu. ita supra p. XXIII iam uidimus in numeralibus *uicesimus* similibusque quomodo bellum inter se gerentes emendatores duo elaborarint: similiaque, si luberet in hisce tricis morari, componi possent de *s* littera post *x* in *exsequi* uocabulo similibusque, de aspiratione in *Trahianus* uocabulo ab emendatore passim male inserta[5]. sed in orthographicis emendatores etsi errarunt, tamen intra prouinciae suae fines se continuerunt.

---

[1] Pauca haec subiecimus casu magis composita quam consilio delecta. proba male mutata sunt inter alia haec: I, 103, 30 *usucepisti*] *suscepisti:* 118, 6 *scelere*] *si celere:* 131, 39 *Glabrionem*] *glabronem* (illud reuocauit emendator secundus): 146, 35 *quo deflexerit*] *quod efluxerit:* 217, 15 *ab ea re relicta*] *ab ea relicta:* 667, 1 *in re familiari*] *iure familiari:* II, 346, 44 παρατατικῶς] παρατακτικως: 527, 23. 26 *auctione*] *actione* bis: 687, 28 *non* deletum. corrupta mutata in peius sunt exempli causa I, 121, 40 *praescriptis*] *parescriptis* F^1, *perscriptis* F^2: 125, 24 *remittantur*] *demintantur* F^1, *permintantur* F^2: II, 407, 21 *item arborum lana*] *item marocorum lana* F^1, *item a pecorum lana* F^2 (uoluit *item pecorum lana*). [2] Ita II, 379, 36. 398, 23. 401, 10. 436, 18. 469, 10. 484, 27. 492, 14. 513, 14 et passim alibi. [3] I, 641, 14. 667, 6. II, 425, 30. 785, 4. 7. 15. 832, 1, 20. 918, 31. 923, 3. 15. 924, 13. 24. aliquoties eam formulam sustulit non emendator, sed ipse librarius. [4] *23*, 3, 74. *41*, 8, 9. *48*, 2, 10. 15, 7. 19, 36. *50*, 2, 8. 4, 17. 17, 97. breuior forma non expleta remansit *39*, 4, 10. *47*, 10, 45. *48*, 19, 42. *50*, 4, 1. cf. item II, 186, 8. [5] Sic I, 878. 37. 43. 879, 18. 26. 28. 884, 38. a prima manu aspiratio adest I, 859, 5. 931, 33. confer *c'h'aritatem* sic mutatum ab ipso librario II, 547, 3.

non eandem excusationem merentur, ubi progressi sunt ad ipsam orationem reformandam, exempli causa *sequestris* uocabulum perpetuo ad secundam declinationem reuocauerunt (I, 473, 16 seq.), pro *qualiterqualiter*, quod non magis assecuti esse uidentur quam assecuti sunt postea Bononienses (p. LXVIII), dederunt *qualiter* (II, 557, 17. 747, 36. 760, 3), post *nisi* inseruerunt *si* (II, 431, 15. 474, 43. 576, 43), modos, maxime ubi oratio pendet ex particulis *si* et *cum*, ad nescio quas leges immutauerunt[1]. nec longe distat, quod ex *lego* uocabulo fecerunt *do lego* (II, 149, 4), ad *castrense* nude positum addiderunt *peculium* (I, 871, 32. 874, 44). grauius est, quod I, 423, 1 ad *libitinarii* uocabulum Graecis parum notum adscripsit emendator uerba ex glossario aliquo Graeco et Latino desumpta *quos Graece* νεκροθάπτας *uocant.* haec ex grammatistarum lucubrationibus petita ad ipsas res non perueniunt: at interpolatio scholastica minime in minutis his se continuit, sed etiam mutauit omisitue quaedam propter ius mutatum. eo pertinet quodammodo uocabulum *milia,* ubi in nummorum quantitate definienda inuenitur, ibi passim expunctum ab emendatoribus[2]: scilicet secuti formam datam ab ipso Iustiniano (Inst. 3, 7, 3), *ut pro mille sestertiis unus aureus computetur,* et inde deriuatam consuetudinem prudentium Byzantiorum, qui decem milia reddere solent per δέκα νομίσματα, Latina quoque similiter formarunt uel potius deformarunt. denique ut multi loci inueniuntur, ubi emendator ex iis quae non satis intellegeret uel quae displicerent coniectura se expediuit eaque raro (ut e. c. II, 836, 3) felici, quibusdam etiam commata tota inserta ex interpolatione (ita I, 800, 19. II, 220, 30), ita quidam deprehenduntur immutati ad ius Iustinianum maxime nouellarum. nam I, 687, 34 caput totum inductum est propterea quod ibi nominatur actio de moribus, scilicet ab emendatore memore rubricae codicis Iustiniani 5, 17 'de iudicio de moribus sublato'. item ad I, 722, 13 uerba quaedam deleta esse docui utpote contraria nouellae Iustiniani 117. similiter I, 728, 3 uerba *uel ancilla effecta* inducta sunt propterea quod Iustinianus nouella 22 c. 8 seruitutem poenae et cum eo coniunctam matrimonii dissolutionem aboleuit[3].

Interpolatio Florentini libri ex scholis Byzantiorum sexti saeculi repetenda

Hanc Florentini libri retractationem tam in uerbis quam in rebus positam scholasticam totam qui componit cum sexti saeculi prudentium uersionibus adnotationibusque in Basilicis eorumque apparatu seruatis, statim intelleget utraque proficisci ex studiis scholisque iisdem eosdemque uiros doctos et Florentinum librum relegisse et Graecas illas uersiones elaborasse et adnotasse. nam quamquam multa ex iis quae supra de emendatore obseruauimus sua natura apud interpretes redire nequeunt, tamen eadem ibi cernitur formularum cura, idem in auctorum nominibus librorumque titulis studium[4], ubi diligentissima ipsorum digestorum pertractatio mire coniuncta est cum absoluta iuris antiquioris omnium-

---

[1] Post *si* et *nisi* pro indicatiuo substituitur coniunctiuus I, 816, 6. II, 552, 41. 557, 3. 558, 11: post *cum* II, 364, 29: post *an* II, 558, 28: absolute I, 712, 17. 715, 23. e contrario post *si* indicatiuus pro coniunctiuo I, 713, 16.

[2] I, 91, 2 (ubi male secutus sum emendatorem). 240, 9. 293, 23. 469, 1. 475, 40. 510, 34. 727, 9. 862, 18. II, 83, 19. 660, 12. 664, 11. 693, 26. praeiuerunt opinor compilatores ipsi: u. II, 118, 29.

[3] Etiam I, 682, 30 negatio deleta esse potest propterea quod Byzantii, ut recentiores prudentes complures, legem Iustiniani de ratihabitione ad tempus negotii gesti retrotrahenda (Cod. 5, 16, 25. 4, 28, 7) etiam ad nuptias trahebant.

[4] Eo pertinent responsa ab Africano relata tributa Iuliano (uide quae obseruaui in ephemeride iuris Rudorffiana 9, 93), relata ab Alfeno tributa Seruio (I, 566, 20), item Aufidii nomen parum notum male mutatum in Alfeni (I, 505, 14), Marcelli I, 86, 10 mutatum in Marciani recte quidem, sed contra archetypum, cum pars Graecorum cum Florentino libro in falsa lectione consentiat.

que omnino quae extra corpus iuris posita essent ignoratione, idem in textu constituendo sagax iudicium, sed a temeraria licentia non alienum. sed de his infra agemus, ubi ad Graecas uersiones deuenerimus: hoc autem loco proponemus testimonia, quae directo probant nexum intercedere inter emendatorem libri Florentini et prudentes Byzantios aetatis Iustinianae. scilicet ex interpolationibus, quas deprehendimus apud emendatorem, plures eaeque grauissimae redeunt apud Byzantios. ita I, 800, 19 quae addit emendator recepit non Dorotheus quidem, sed Anonymus. item quae modo diximus duobus locis 722, 13. 728, 3 propter nouellas 117 et 22 inducta esse in Florentino libro, ea apud Graecos non comparent. caput I, 787, 41 recte scriptum in Florentino libro a prima manu, ab emendatore autem non recte intellectum et peruersa ratione mutatum legitur apud interpretem Graecum ad eam ipsam peruersam sententiam redactum. testimonium etiam euidentius suppeditat locus II, 215, 2, ubi cum proba lectio Florentini libri *quod Ulpianus recte improbat* ab emendatore in contrarium mutata sit *probat* uocabulo substituto pro *improbat*, ex scholiis Graecis apparet Constantinopolitanos prudentes utramque lectionem nouisse[1]. itaque emendator libri Florentini Dorotheo et Stephano et reliquis Iustinianis auctoribus aetate certe suppar ab eorum scholis aliquatenus pendet suumque digestorum exemplar ad eorum doctrinam similiter accommodauit, ut Bononiae discentes uerba mutarunt ad libros Martini uel Rogerii.

Ex iis quae dixi apparet, quomodo Florentini libri scriptura posteriore mihi utendum esse uideatur quaque ego eam ratione tractarim, certe in quadraginta libris posterioribus: in principio enim antequam emendationis peculiarem condicionem satis perspexi, plus ei interdum tribui quam debebam. scilicet ubi in libro Florentino duae lectiones inueniuntur, ratione et arte quaerendum est, utra lectio tam a re quam a uerbis magis commendetur, maxime num posterior sua natura interpolationis suspicionem moueat: quod ubi euenit, omnino reicienda est. Graecorum in hac aestimatione magna quidem auctoritas est, sed talis, ut consensus interpretum Graecorum uel etiam unius eorum solius cum Florentina priore rem iudicatam faciat, in consensu Graecorum cum emendatore Florentino quaestio supersit, annon testes colludant. caute igitur utendum est Graecis scholasticis tam iis qui digesta uerterunt quam qui Florentinum uolumen recognouerunt, sed item cauendum, ne nimia cautio in contrarium uertat neue iusta religio abeat in caecam superstitionem, cum sescentis locis iidem Graeci, maxime Florentini libri recognitores Florentinum librum ex ipso authentico et emendarint et etiam saepius supplerint. nam supplementa, maxime quae pluribus uerbis constant, emendationibus longe praestare usus docuit. sane restant uel sic multi loci, ubi prior scriptura aut ferri potest aut ita uindicari, ut corruptela iudicetur in ipsum digestorum archetypum admissa, posterior scriptura per se probabilior item modum non excedit coniecturae felicis uel etiam temerariae immutationis: ut etiam post argumenta diligenter perpensa non raro ad auctoritatem res redeat. ea autem uere par est. nam quod hodie critici commendare solent quodque utique plerumque consentaneum, certe semper commodum est, ut unum aliquem auctorem tamquam ducem tibi deligas, quem non relinquas nisi propter idoneam causam, id magnopere uereor, ut ad hanc

De auctoritate scripturarum duarum Florentinarum

---

[1] Non aliter I, 3, 17 *potissima pars* F^1 recte, *potentissima pars* F^2 cum Graeco interprete uertente ἰσχυρότατον μέρος: II, 833, 13 *prouincia abiret* F^1, *in prouincia(m) abiret* F^2 cum Graecis omnibus. similia inuenies I, 595, 33. 682, 30. II, 562, 24.

quaestionem inter Florentinam priorem et posteriorem certa ratione umquam conuertatur. equidem ingenue fateor saepe me in ea diiudicatione incertum haesisse: in uniuersum autem etsi emendatori saepius locum dedi quam fecit Taurellus, a quo adhuc pependerunt digestorum editores ad unum omnes, tamen in re incerta tutius uisum est priorem scripturam sequi quam posteriorem.

Libri primi codicis Berolinensis origo et auctoritas

Inter codices aetatis recentioris, de quibus ut agamus superest, Berolinensis liber saeculi noni (*R*) et aetate et lectionibus singularem locum obtinet, quamquam difficile est certum de eo iudicium ferre, cum praesertim non habeat nisi dimidiam fere partem libri primi (I, 1—17, 18. 19, 22—20, 11). ex ipso Florentino libro descriptus esse non potest, cum hic integer sit, ab archetypo autem libri Berolinensis folium comprehendens I, 17, 18 — 19, 22 afuisse hiatus eius ostendat. praeterea folium id aequat quidem fere Florentini libri folii ambitum, sed non conuenit cum foliis Florentini libri. sed per interpositum exemplum originem ducere potuit Berolinensis ex Florentino: cui opinioni lectionum Berolinensis et Florentini summa similitudo patrocinatur, maxime ubi eam compares cum fragmentis Neapolitanis et excerptis gromaticorum passim ita discedentibus a textu Florentino, ut eum emendent, cum in Berolinensi libro perpaucae quae quidem alicuius momenti sint Florentinae lectionis emendationes inueniantur[1]. accedit consensus in erroribus etiam tam leuibus, ut per multos libros similiter propagari uix potuerint[2] consensusque in falsis[3]. nihilo minus in contrariam partem uocant momenta alia: quod in hoc solo libro coniuncta inueniuntur digesta Iustiniani cum eius institutionibus: quod numeri litteris perscribuntur ibi quoque, ubi notas ponit Florentinus (p. XXXXV): quod legibus praescribuntur numeri Graece, cum nulli sint in Florentino (p. XXXXV): quod in ipsis Graecis quaedam emendatiora sunt quam in Florentino leguntur, re perexigua, sed certe non inuenta coniectura[4]. quare Berolinensem credimus proficisci aut ex libro descripto quidem ex Florentino, sed ea aetate, qua Graeca adhuc intellegebantur, aut potius ex libro a Florentino diuerso, sed eius gemello. — Hoc quoque scire interest, Berolinensis liber num pertineat ad eandem stirpem, ex qua nati sunt deteriores. nam hoc quidem certum est non ex ipso Berolinensi hos pendere, cum hiatus maiores minoresque in illo obseruati in his non redeant: nec minus certum est saepissime Berolinensem solum cum Florentino stare aduersus deteriores omnes et immunem esse cum ab erroribus plurimis tum ab interpolationibus scholasticis aetatis posterioris[5]. sed hoc non impedit, quominus tam Berolinensis quam dete-

---

[1] Cum nihil probent neque ii loci, ubi Florentina lectio duplex est et alteram utram sequitur Berolinensis (ut primam manum 13, 31 al., secundam p. 3, 17. 4, 2 al.) neque ii ubi ex indice titulorum Florentino textus emendari potuit (ut 3, 13), pauci admodum restant, ubi uerum offert Berolinensis contra Florentinum, iique fere leuioris momenti: nam talia, ut 4, 9 *ex accidenti* pro *ex accidentia*, 5, 12 *de* omissum, 6, 8 *quod* additum, 9, 6 *ad* omissum, 10, 6 *hos* pro *hoc*, 12, 16 *et* omissum, etiam coniectura reperiri potuerunt. grauior est adiectio uerborum *autem sulpicius* 9, 8 alteraque 10, 22 *nerua* [*qui a*]*dhuc*, nec tamen eae rem decidunt: nam illa commoda quidem est, sed non necessaria, haec autem coniecturam non excedit. [2] Sic 5, 31 *infereremus*, 8, 30 *munianus*, 11, 29 ποιντεον, 13, 15 *producemus*. cf. 4, 12. 13, 15. 14, 7. 12. [3] Nimirum consentiunt *FR* 16, 13 in falsa lectione *fortunae iudicio*, cum in archetypo ueram fuisse *fortunae iudici* ex Graecis colligatur. [4] 11, 29 ων *R*, ον *F*: 12, 7 διc *R*, δειc *F* [5] Ita 16, 33. 34 *in orbe romano* et *imperatoris antonini* FR, *in urbe romana* et *diui antonini* Bononienses ad unum omnes.

riores omnes ab uno eodemque exemplari descendant, cuius uestigium deprehendisse ad saeculum nonum adscendens licet ad crisin pandectarum parum, tamen ad studiorum iuris litterarumque historiam aliquid momenti habet. et adsunt uere quaedam indicia, quae talem librorum propaginem non euidentem quidem, uerisimilem tamen reddunt[1].

Codices Bononienses recentiores inutiles

In secundi ordinis libris tractandis ante omnia hoc tenendum est in censum non uenire nisi antiquissimos quosque et abiciendos esse non solum typis descriptos omnes cum alios tum Haloandrinum (a. 1529), sed etiam calamo exaratos recentiores, quotquot extant. hi enim libri tam scripti quam editi ita pendent a prioribus, ut quidquid proprium habent tribuendum sit aut repetitae interim Florentini codicis lectioni (cuius generis praesertim ea sunt, quae reperiuntur primum in marginibus librorum meliorum postea adscripta littera 'Pisana' passim citata nominatim, deinde in ordinem uerborum recepta in libris deterioribus, deprompta ex libri Florentini recognitionibus post stabilitam aliquatenus pristinam lectionem Bononiensem institutis) aut errori librarii aut, si quando propriam eamque probabilem lectionem proponunt, emendationi et coniecturae[2]: quas coniecturas antiquas ubi in libro scripto offendi, libris deterioribus (*dett.*) acceptas tuli, ubi in libro edito, editionibus (*edd.*). scio apud iuris prudentes, quorum hodie auctoritas obtinet, eius generis libros mirifice suspici eumque prudentem, qui philologum agat, pro loco obtinendo demonstrare solere inspexisse se aliquot uolumina Bartoli et Baldi elegantiam resipientia: neque tamen apud quemquam eorum explanatum uidi, cur audire malint qui exararunt petias istas Bononienses quique deinde eas petias typothetis tradiderunt, quam librum non dico Florentinum, at certe Parisinum Uaticanumue Ueteris digesti duobus minimum saeculis uetustiores. nec magis ullam lectionem apud antiquiores auctores non repertam allatam uidi siue ex libro scripto cum glossa ordinaria siue ex Koburgerianis illis et Iensonianis et Ragazzonianis editionibus uel adeo ex ipso Haloandro, quam non referas iusta certaque ratione aut ad errorem librarii editorisue aut ad emendationem. quod si qui improbabunt et eiusmodi lectionem ex archetypo nescio quo interim reperto et mox iterum deperdito proficisci iudicabunt, eorum est contrarium docere et demonstrare, quis ex librariis editoribusue illis codicem nactus sit ab iis quibus adhuc utimur diuersum indeque digestorum uerba emendarit. sed tamen ne nimium sumpsisse mihi uidear (fortasse enim, ex quo iuris consultorum castra deserui et contuli me ad philologos homines suspiciosos et librorum nouiciorum hodie fere contemptores, inhabilis factus sum ad istius generis thesauros recte aestimandos), in additamentis speciminis causa uariam lectionem exhibui excerptam ex eiusmodi generis libris aliquot, qui forte ad manus fuerunt, ut inde appareret nihil in iis reperiri quod et proprium et bonum sit, Haloandrum autem, qui nescio quomodo saepius citatur quam reliqui editores antiqui pariter inutiles, non proposuisse nisi lectionem uulgatam multis locis recte emendatam ad Florentinam, plurimis autem coniectura eaque plerumque temeraria, raro felici. apparatum ita factum dedi ex digesto Uetere ad *5*, 3—6 in uol. I add. III (p. 17*—34*): ex Infortiato ad *28*, 2 in uol. I

---

[1] Sic 4, 17 *prout F, ut RPVU*: 8, 3 *appiam F, et appiam RPU*: 10, 24 *rescripsit F¹, respondit F², scripsit RPVU*: 11, 4 *hic F, is et RPVU.* contra 11, 19 *cohercio RPVU* (neque aliter liber Papiensis Langobardicus mon. Germ. LL. IV p. 291) pro *coercitio F* proficisci potest ex pronuntiatione corrupta. his addent uerba *autem sulpicius* 9, 8 et *qui* 10, 22, qui ea deriuari ex archetypo negabunt (u. p. LXII n. 1). [2] Ita II, 741, 28 uera coniectura proponitur sub nomine Martini.

add. V (p. 46*—54*) et ad *33*, 5. *34*, 3 in uol. II add. I (p. 1*—14*): ex Tribus partibus ad partem tituli *36*, 1 ibidem add. II (p. 15*—32*): ex digesto Nouo ad *43*, 16. 31. 32. 33 ibidem add. III (p. 33*—40*). nam quamquam uix sperandum est, ut qui hodie sunt iuris prudentes Haloandrina eripi sibi patiantur criticae artis umbra ea, qua adhuc et alios et se ludificantur, aliquando dimissa, tamen meum fuit exemplo luculento demonstrare in ea uarietate, quam omisi, non reperiri nisi sordes meras bonae frugis expertes[1]. praeterea licet Iustiniani iuris uerbis emendandis additamenta illa non inseruiant, aliud declarabunt, quod et ipsum suam utilitatem habet, scilicet quomodo elaborarint iuris prudentes a saeculo undecimo ad sextum decimum in digestorum lectione immutanda cum emendatione probabili repetitaque archetypi recognitione tum incuria inscitia interpolatione. quod ut non omittendum esse duxi, ita non persequendum per uniuersum ingentis corporis tenorem: nam id quod uere utile est, puto satis disci ex supra dictis quinque additamentis. denique hoc docebit uaria lectio a me allata, nimirum eos, quibus datum est discere, uariam lectionem recensionis Bononiensis adscriptam in editione Gebaueriana et inde in Kriegelianam translatam pendere ex libris saeculi XV et XVI, cum uel hodie extent eius generis codices trecentis minimum annis antiquiores possitque certe pro recensione Bartoliana et Politiana substitui ea, quam adhibuerunt quattuor doctores.

Bononiensium antiquiorum origo communis

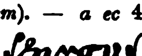
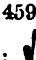
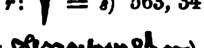
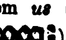
Iam uero ad secundi ordinis exemplaria antiquissima et optima ubi nos conuertimus, primum hoc apparet omnia descendere ex archetypo communi, quod nos deinceps appellabimus Secundum (*S*). primum ista siue tripartitio siue quadripartitio, quam Bononiensibus exemplis quotquot extant insitam esse supra p. XXXXV uidimus, communis originis certum indicium est: nam tam Digesti ueteris quam Infortiati proprii termini ita comparati, ut medias periodos interrumpant, omnino repetendi sunt ex codice archetypo olim iis locis casu diuulso. deinde Ueteris digesti codices antiquissimi quique, in his a nobis adhibiti omnes, originem communem certa ratione declarant transpositione ea, quam archetypus liber passus est in libro XXIII[2]: quae quod et ex iis libris omnibus sublata est ab emendatore neque in Bononiensibus aetatis recentioris amplius reperitur, pertinet ad eas, de quibus modo diximus, pristinae lectioni Bononiensi ex Florentino libro illatas emendationes. idem probant innumeri loci pariter aut corrupti aut hiantes aut male aucti in codicibus secundi ordinis omnibus et in Uetere et in Infortiato et in Nouo: cuius generis cum plurimos suppeditet uaria lectio in editione allata, hic non cito nisi capita supposititicia I, 281, 29. 304, 35. 859, 39. II, 13, 8. 582, 38. 628, 35 reperta alia in Ueteris, alia in Infortiati, alia in Noui libris omnibus quotquot supersunt. lectionibus archetypo com-

---

[1] Simile quid secutus sum in proponenda in uol. I app. IIII (p. 35*—45*) interpretatione uulgata Graecorum Modestini insertorum libris digestorum uicesimo sexto et uicesimo septimo. haec enim cum hodie uulgo credatur facta saeculo Iustiniano, id si uerum esset, non solum utilissimum subsidium praeberet ad emendanda Modestiniana, sed etiam hoc statuendum esset posteriores demum Bononienses eo thesauro potitos esse: nam omittunt eam libri eorum uetustiores (ut *WDE*) apparetque tantummodo in recentioribus (ut *IC*: de *K* uide p. L). quam ob rem demonstrare debui eam uersionem scriptam esse non sexto saeculo Constantinopoli, sed duodecimo Pisis, scilicet a Burgundione. quod feci inuitus: nam molestum est commenta refellere non minus incredibilia quam uulgo credita. occasione oblata simul ostendere uolui, quomodo differant uetustiores libri Bononienses a recentioribus in Latinis his uel omittendis uel ponendis. [2] Uide ad I, 679, 17. eam transpositionem tabula secunda uolumini priori adiecta aliqua ex parte repraesentat.

mmi *S* propriis deinceps passim substitutae sunt Florentinae aliis locis ab Haloandro demum uel adeo a Taurello, aliis uero iam antea ab ipsis Bononiensibus recentioribus, quos constat Pisanum librum saepius excussisse eiusque lectiones primum ad marginem adnotauisse, deinde in ipsum uerborum ordinem recepisse. quam ob rem ubi dissentiunt inter se Bononienses ita, ut recentiores cum Florentina faciant, antiquiores autem ab ea discrepent, ibi plerumque illi ad Florentinam exacti sunt, hi archetypi deperditi *S* lectionem seruant. ita in Uetere libri *PVL* multis locis antiquam lectionem habent uel certe olim habuerunt, ubi liber *U* ad Florentinam emendatus est[1]: ita in Infortiato *WDK* saepe in errore consentiunt, ubi recentiores cum Florentina conspirant.

Codex is deperditus *S* communis origo Bononiensium diuersus fuerit a Florentino necesse est. nam foliorum termini, qui ex supra allatis intelleguntur incidisse in quattuor locos l. XXIII per traiectionem determinatos, item fortasse in eos locos, ubi finiunt Uetus et Infortiatum proprium, nusquam conueniunt cum foliis Florentinis, ut nec diuulsionem operis nec traiectionem modo dictam ad hunc ipsum librum referre possis. immo singula folia eius, quantum ex traiectione illa colligi potest, paene terna codicis Florentini aequabant: capiebant enim uersus huius editionis CXXX—CXXXX. item ex errorum qualitate intellegitur codicem eum, ex quo descripti sunt codices uetustissimi digesti Ueteris certe plerique, scriptum fuisse litteris non quadratis, ut scriptus est Florentinus, sed minusculis iisque Langobardicis saeculi decimi uel undecimi[2], ut apographa antiquissima Bononiensium principes diuersus a Florentino

[1] Uel solius tituli de hereditatis petitione plenum apparatum quem edidi qui examinat, hoc intelleget. ita l. 38 = I, 194, 7 omittunt $P^a V^a L^a$, adest in $U P^b V^b L^b$ et deinceps locum tenuit. similiter uerba male repetita in *F* 195, 3 *eorum quoque fructus* etsi in ipso recte expuncta sunt, tamen transierunt in apographum Florentini id, unde manarunt $P^a V^a L^a$: expunxit ea primum *U* neque postea redeunt apud Bononienses. e contrario 194, 27 uera lectio *complures* in antiquissima recensione ita oblitterata, ut in uno libro *P* adsit a prima manu iuxta falsam *quamplures* (nempe sic *quaconplures* P^a), reuocata in *U* tamen locum non tenuit, sed tralaticium *quamplures* remansit usque ad Haloandrum. praeterea coniecturae quoque non paucae in *U* libro primum apparent. ita 194, 26 cum in *F* sit *nouellet*ᵃa, apud antiquissimos inde factum est *nouelle*, pro quo *U* et deinceps Bononienses substituerunt *nouale*, ad sententiam recte: ueram lectionem ante Taurellum ego non repperi nisi in margine antiquissimorum duorum *VL*. similiter 186, 14 *ut*, quod adest in *F*, apud Bononienses comparet in uno Lipsiensi a manu secunda: apud antiquissimos excidit, *U* et recentiores eius loco suppleuerunt *qui*. item 192, 30 *haec*, quod est in *F*, cum apud antiquissimos $P^a V^a L^a T^a$ corruptum sit in *et*, apud *U* et posteriores legitur *hoc* coniectura inuentum. similia reperies 183, 17. 200, 3 et passim. — Haec faciunt ad studia litteraria Bononiensium recte aestimanda: nam codex Patauinus cum scriptus sit saeculo XII, uides quomodo elaborarint in digestis relegendis iuris magistri eo tempore, quo schola florebat. [2] Commutantur inter se elementa *a t* (Langobardice = *a*: = *t*) I, 412, 2 (*aradat P* ex *tradidit*). 4 (*aradiatum P* ex *traditum*). — *a ec* 400, 29 (*peculus PVU* ex *paulus*). 459, 19 (*senectus P* ex *senatus*, Langobardice). — *r s* (Langobardice = *r*: = *s*) 563, 34 (*cesto P* ex *certo*). — *r st* 554, 33 (*certiorauestit P* ex *certiorauerit* =). 592, 19 (*potestat P* ex *poterat*). — *d al* 452, 23 (*sederet P* ex *se aleret*). — *d cl* 604, 16 (*spacio P* ex *spado*). 40 (*dabum P* ex *clabum*). — Commutantur item *us* (Langobardice ;) *et* 478, 20 (*iminet P* ex *si minus*). 523, 10 (*toti et P* ex *totius* =). 526, 27 (*solus P* ex *solet*). item notabilia sunt *enim uero hoc* inter se permutata in *P* 504, 33. 505, 20. 519, 24, scilicet notae · н · ů · h: item *sit* corruptum in *si id est* (*si* · i ·) 415, 7 in *PV*: *uel* ꝉ corruptum in *tibi* ᵗᵻ 429, 32 in *P*: *priores* (ṗores) in *potes* 456, 8 in *P*: *abest* (abē) in *habere* 461, 5

tempore non multum praecessisse uideatur: quamquam codex hic non tam ipse Secundus uidetur fuisse communis parens Bononiensium omnium quam inde descriptus. codex enim Lipsiensis et ipse ex antiquissimis immunis fere mansit ab uitiis illis ex Langobardica scriptura repetendis: contra passim apud eum offendes litteras *u* et *b* permutatas, quod genus erroris cum non eius saeculi fuerit quo codex scriptus est, sine dubio proficiscitur ex scriptura archetypi. uidentur igitur ex *S* duo certe exempla originem traxisse, alterum Langobardicum illud, a quo pendent *PVU*, alterum archetypum Lipsiensis, quem etiam in lectione passim reperies consentire cum Florentina contra reliquos antiquiores[1]. ceterum accuratius exsequi haec nolui, cum quod facile fallunt (mature enim libri digestorum inter se collati sunt lectionesque contaminatae), tum maxime quod exiguam uel, ut uerum dicam, nullam utilitatem habent extante libro Florentino: quo si careremus quae instituenda esset auctoritatis disceptatio difficillima, hodie felici casu superuacanea est.

Bononiensium princeps ex Florentino descriptus

Sed quamquam negari non potest codicem *S* non fuisse ipsum Florentinum, non minus constat eum ex eo descriptum esse. probant hoc primum quaecunque in digestis tradita habemus praeter Florentinum librum etiam ab aliis Florentino auctoritate paribus, scilicet et titulus finium regundorum qualem exhibet corpus gromaticorum et laciniae Neapolitanae: nam quaecunque ueri hi testes in Florentina lectione emendant (u. p. LIIII), in iis codicis *S* propago conspirat cum Florentina. deinde hiatus maiores libri Florentini (supra p. LV) neque in Uetere neque in Infortiato neque in Nouo ab aliis libris explentur: mendae autem illius minimae quaeque et apertissimae redeunt passim in libris secundi ordinis eoque magis redeunt, quo ipsi libri praestantiores sunt[2]. tum quibusdam locis, ubi pristina lectio Florentina ab emendatore perperam mutata est, secundi ordinis libri eandem interpolationem receperunt (ita e. c. I, 252, 5. 329, 10. 468, 21): aliis iisque longe pluribus, ubi in Florentino libro uerba quaedam recte sublata mutataue sunt, alterius classis codices

---

in *P*: *omni* (oī) in *eius* (Ɛ4) 490, 26 in *PV* similiaque complura. frequentissima haec sunt in primitiua scriptura antiquissimi libri *P*, sed perueniunt etiam ad *VU*. numeralia in archetypo notis significata fuisse etiam ibi, ubi in Parisino litteris perscripta sunt, indicat u. c. I, 498, 34 *decimo primo P* ex *nono:* scilicet ut *iiix* saepe significat *tertio decimo*, ita librarius ex *ix* illud effecit. — Usus sum in scripturae antiquissimae genere definiendo consiliis desideratissimi amici Iaffé.

[1] Sic, ut unum exemplum ponam e sescentis quae praesto sunt, I, 235, 7 cum in F sit LEG''ATUSD'IES, Lipsiensis ea ipsa traiectionis signa imitatus est sic: *leg''atus di''es*. idem usu uenit I, 201, 18.

[2] Unde intellegitur quam caute iudicandum sit de consensu Florentini libri cum parte Bononiensium. scilicet cum horum princeps ex Florentino libro descriptus sit, deinde exempla quaedam ex eo propagata ad Florentinum denuo exacta, consensus redire potest aut ad pristinam Bononiensium lectionem postea coniectura mutatam aut ad pristinae scripturae errorem sublatum a recognitore recentioris uel adeo recentissimae aetatis. quorum illud plerumque usu uenit in mendis minoribus libri Florentini, hoc in lectionibus eius probis et ueris. exempli causa I, 185, 11 *ne forte euanescit,* quod est in libro Florentino et ex Bononiensibus in uno Parisino a prima manu, uenit sine dubio ex *F* in *S* et inde in *P*[a], cum reliqui omnes habeant aut *ne forte euanescat* ex coniectura uera aut *num forte euanescat* ex coniectura minus felici. contra I, 192, 27 pro *agnoscere,* quod est in *F,* cum Bononienses antiquiores omnes habeant *cognoscere,* ea lectio omnino fuit in *S* non ex errore nata, sed ex interpolatione: quod si Florentina lectio adest in margine codicis Lipsiensis et in editione Koburgeriana a. 1482 (u. I, 27*), eo uenit ex recognitione posteriore. certo tamen fines utriusque generis determinari nequeunt neque opus est determinentur.

lectionem habent oriundam ex Florentini libri priore posterioreque male conflatis (e. c. I, 100, 3. 181, 3. 190, 1. 328, 5. 806, 27). item inueniuntur loci, ubi emendationis Florentinae proprietas Bononienses in errorem induxit: ut I, 452, 19 uocabulum *esse* ab emendatore et deletum et adiectis aliis quibusdam restitutum longam errorum propaginem in Bononiensibus omnibus generauit. in Infortiato Nouoque etiam grauiores et euidentiores errores, quorum originem, nisi ad artificia confugias aliena a uera critica arte, non explices nisi ut hoc sumas codicis *S* scriptorem ante oculos habuisse ipsum Florentinum, dudum notauerunt Laelius Taurellus et Antonius Augustinus iuris consulti philologi. ita traiectiones legum titulorumque, quas emendator Florentini libri recte sustulit in l. XXXVII (II, 298, 17) et in l. XXXX (II, 432, 28), nihilominus transierunt in libros Bononienses omnes, propterea quod emendatio facta est adscriptis Graecis siue notis siue uerbis a descriptore Italo non intellectis. ita in libro L codicis Florentini folia 464. 463 cum inuerso ordine posita sint errore glutinatoris a nemine animaduerso ante Taurellum[1], in exemplaribus Bononiensibus omnibus praecedunt ea quae leguntur f. 463, sequuntur perscripta folio praecedente: unde duo loci ita male diuulsi grauem labem traxerunt (II, 964, 3. 969, 2). quibus addo in l. XXXVIII uerba quaedam (II, 347, 1) in Florentino ad marginem suppleta, in Bononiensibus paucis omissa, in plerisque in ordinem uerborum recepta loco non suo. scilicet cum in Florentino libro ita scriptum sit:

	κ
← NONAD	ΠAPATATIKωCETCUMQUODAMTEMPORISSPA
MORTIS	TIOACCIPIUNTUR
TESTATO	
RISTEM	
PUSRE	
FERUN	
TUR	

uerba inserenda post ACCIPIUNTUR non ad signum appictum inseruit librarius, sed ubi casu adscribi coepti sunt ad uersum eum qui praecedit, id est ante ETCUMQUODAM, Graeco scilicet uocabulo omisso. sed etiam in ipso Uetere digesto repperi similia item euidentissima. tribus locis in libris quinto[2] quarto decimo[3] undeuicesimo[4] apparet in communi Bononiensium archetypo excidisse integros uersus libri Florentini. deinde in libro XXIII (I, 671, 22) uerba *utitur eueniet enim si aestimata sit et ea mulier* in Florentino codice a primo scriptore omissa cum ab emendatore suppleta sint in interstitio inter paginas duas eiusdem chartae uacuo relicto, iuxta uersum paginae praecedentis finientem uerbis *dominium inuito* (670, 33), sicut repraesentat tabula secundi uoluminis quarta, codices Bononienses ea

---

[1] Cf. Antonius Augustinus emend. et opin. l. 1 c. 1: 'ostendit mihi Florentiae Laelius Taurellus ... praepostere in omnibus libris tres ultimas digestorum chartas esse, propterea quod idem error a se tum primum animaduersus conglutinatoris peccato in illis Florentinis libris esset'. [2] Uol. I, 166, 36, ubi in *F* sic est: *si res non* || *ex maleficio ueneat sed ex contractu de|beat*, Bononienses consentiunt in lectione hac: *si res moueat* uel *moneat* omisso uersu medio. Florentina lectio primum prodiit opinor in adnotatione editionis Blaublommianae (Parisiis apud Cheuallonium 1524), quam qui curauit ad manus habuit Lazari Bayfii ex Politiani recognitione excerpta. Haloandrina lectio *si res moneat nec ex maleficio ueniat, sed ex contractu debeatur* contaminata est ex Bononiensi et Florentina. [3] Uol. I, 415, 31, ubi in *F* est *si in eam rem* || *praepositus sit ut puta si ad onus uehen||dum locatum sit*, Bononienses antiquiores omnes legunt *si in eam rem dum locatum sit:* quae deficiunt, expleta sunt in margine Lipsiensis Patauinique. [4] Uol. I, 548, 37, ubi uide.

omittunt loco suo, habent post *dominium inuito:* ut appareat a principis Bononiensium codicis *S* scriptore Florentinum describente uerba illa errore relata esse non ad posteriorem paginam, sed ad priorem.

Bononiensium interpolatio scholastica

Praeterea Bononiensibus libris quotquot extant interpolatio insedit scholastica tam ad uerba pertinens quam ad res: quae quamquam subinde creuit per generationes iuris peritorum Bononiensium, tamen uel in antiquissimis libris deprehenditur satis late grassata. saepe interpolatio ea prae se fert aliquam cum iuris prudentiae renascentis incunabulis coniunctionem: quo pertinent inter alia capita commenticia, de quibus supra p. LXIIII monuimus, in his unum (II, 13, 8) regulam iuris, quae desiderabatur in digestis, sub ficto Sabini nomine proponens, aliud (I, 264, 10) tractum ex Iustiniani institutionibus. alibi adsunt glossae in ipsis antiquissimis libris in uerborum ordinem receptae[1]. aliis locis rursus quae propter argumentum offenderent uel clam uel etiam ui sublata sunt, ut I, 365, 25 pro eo quod ibi traditur iureiurando propria superstitione iurato standum esse, ei non standum esse ponere maluerunt[2]. etiam saepius uerba pessumdata sunt ignorantia grammatistarum, qui insueta et obsoleta ad plebeiam sui saeculi consuetudinem reuocabant: ita formulis *ope consilio, locati conducti* similibusque copulam inserebant, pro *parando* et *pensando* et *apiscendo* substituebant composita usitatiora *comparare compensare adipisci, qualisqualis* uocabulum suspicati credo malam geminationem in eo inesse ubiuis dimidiabant (sic I, 163, 4 cet.), formulam *e re esse* cum non intellegerent mutabant in *bene esse* (sic I, 357, 5. 399, 14. II, 403, 25), denique tanta fiducia, quanta talem ignorantiam comitari solet, et res et uerba peruertebant. hoc obseruatione dignum est ab eiusmodi scholastica interpolatione, grauiore nimirum, codicem digestorum Berolinensem saeculi noni immunem esse, certe illustre exemplum, quod posuimus p. LXII n. 5, orbis Romani mutati in urbem Romanam, item imperatoris Antonini in Antoninum diuum, reperiri in libris qui extant omnibus praeter Florentinum et Berolinensem: unde probabiliter colligemus post hunc librum scriptum demum interpolationem illam coepisse, id est aut decimo aut quod magis crediderim undecimo saeculo aetate Irneriana.

Bononiensium princeps emendatur ex archetypo secundo

Quod si recte docuimus Bononiensium principem librum descriptum esse ex Florentino, deinde uero et indoctorum librariorum incuria et doctorum licentia lectionem magis magisque deprauatam esse, iure quaerent qui haec legunt, cur in tam infelici librorum genere tamdiu moremur. sane in hac secundi ordinis librorum deriuatione si subsistere liceret, peruentum esset ad solutionem si non expetitam, certe expeditam: scilicet id genus librorum in recognoscendis digestis non secundum locum obtinere, sed nullum. at negari non potest quibusdam locis Bononienses solos uerum proponere non coniectura inuentum, sed propagatum ex archetypo antiquo et diuerso a Florentino. inter ipsa horum studiorum incunabula prudens aliquis, siue Irnerius is fuit siue Irnerio antiquior nobis ignotus, nactus sit necesse est alterum digestorum exemplar uere antiquum et ex eo quaedam ad marginem uel inter lineas exempli sui adnotarit: unde fit, ut paucis et longe dissitis, sed tamen quibusdam locis ex Bononiensibus illis emergant lectiones quaedam residuae ex archetypo

---

[1] Ita I, 36, 10 *id est nisi:* I, 549, 35 *natura actionis ex uendito.* [2] Similiter I, 297, 15 *in lege antiqua* F, *in lege XII tabularum* PVLU — I, 657, 33 *contrahi posse* FL[b], *contrahi non posse* PVL[a] — I, 660, 8 *amitam* FU, *materteram* PV — I, 672, 3 *si res non exstet* F, *si rem non* (uel *non rem*) *praestet* PVLU. pauca delibaui: nam talibus paginas impleas.

secundo. — Duplicis lectionis uestigia passim deprehenduntur in ipsis antiquissimis qui extant digestorum codicibus Bononiensibus. eius generis quae subieci, omnia sumpta sunt ex digesto Uetere.

I, 131, 9	noui *F* inquit P^aU	noui inquit *V*, inquit nouis *L*
185, 11	tractat *F* scribit *PVU*	scribi tractat L^a
194, 27	complures *F* quam plures P^bVL	quaconplures P^a
235, 30	tempus sit legatus *F* diem posuit legatum PVL^b	tempus diem posuit legatum sit legatus· L^a
262, 29	imi^s *F* unius *PVU*	unius imi *L*
359, 10	meus et *F* numeret *LU*	meus numeret et *P*
396, 1	traditurum *F* condicturum P^bVLU^b	contradicturum P^a
478, 3	ab ullius personae *F* [ab illis personis]	ab illis ullius persone personis P^a
492, 30	aut si quis non exegerit quod exigere soluere *F* aut si quis nolit quod exegerit soluere P^a	aut si quis non exegerit quod exigere potest aut si quis nolit soluere quod exegerit P^bVU
493, 18	exuolunta *F* exsoluta fP^bV^bU	uel ex uoluntate exsoluta P^aV^a
511, 11	maxime F^1 maximinae F^2 maximino *P*	maxime maximino *U*
513, 12	quantitatis *F* quam citius P^a	quantitatis quam tocius U^a
553, 36	an *F* a me fP^bV^bU	a me an P^aV^a
562, 14	teprae motu *F* terrae motu P^bVU	terre motu prae motu P^a
566, 17	transuersarium incidisset *F* aduersarium incidisset P^bV^bU	aduersarum transincidisset P^a aduersarium transcendisset V^a
578, 5	est tutius *F* est utilius P^bV^bU	est utilius utius P^aV^a

Haec exempla ex similibus multis arrepta magis quam selecta satis declarant iam in iis libris, unde descripti sunt antiquissimi nostri, passim perscriptam fuisse duplicem lectionem alteram in ordine uerborum, alteram inter uersus uel in margine positam. nullum autem

locum repperi, ubi clarius appareat origo emendationum harum, quam qui legitur I, 494, 10. ibi quod edidimus *et idcirco mandati* [*eum non teneri, sed contra mandati*] *agere posse*, in Florentino libro eatenus desideratur quatenus uncis comprehendimus: contra explent locum Bononienses omnes supplemento modo relato. quorum qui longe optimus est Parisinus cum post prius *mandati* elementa duo *ag* habeat mox expuncta, aperte se ostendit descriptum ex codice ita comparato:

eum non teneri sed contra mandati
et idcirco mandati ^ *agere posse*

id est ex codice, qui in ordine uerborum lectionem exhiberet Florentini libri, supra uersum autem uel ad marginem supplementum. similiter alio loco I, 103, 20 cum sic esset in codice *S*

habuit sibi postea
et si postea ^ *soluere debet*

supplementum reliqui Bononienses suo loco inseruerunt, Parisinus autem bipertitum *habuit* post *postea*, *sibi postea* post *debet*, quod item explicatur eo quod librarius cum superscriptum inueniret, partem hic partem illic inserendum esse putauit. — Iam cum supra uiderimus codicem *S* descriptum esse ex codice Florentino, non propterea decisum est de lectionibus iis, quae in Bononiensibus inueniuntur geminatae: nam cum alterae earum aperte descendant ex libro Florentino, quaerendum superest, alterae utrum uenerint ex interpolatione coniecturaue an ex archetypo secundo. et plurimis quidem locis apertum est secundam lectionem proficisci aut ex interpretatione uocabulorum paullo rariorum, ut *scribit* substituitur pro *tractat*, *aduersarius* pro *transuersario*, *utilius* pro *tutius*, aut ex correctura uel facillima, ut ex *teprae* efficitur *terrae*, uel etiam falsa, ut pro corrupta lectione *exuolunta* praeter ueram, quae est *exsoluta*, falsa emendatio proponitur *ex uoluntate*. sed quibusdam Bononiensium additamentis, ut duobus modo dictis aliisque similibus, cum erroris explicatio facillima tum Graecorum testium consensus ita patrocinantur, ut cauillari uideatur, qui talia praesertim in antiquissimis quibusque libris reperta ad coniecturam aetatis a philologia abhorrentis et ne prudentiae quidem nisi primordiis imbutae reuocet. idem euenit quibusdam locis, ubi consentiunt Bononienses omnes: et cum emendationes ex archetypo altero petitae initio omnes locum habuisse credendae sint inter uersus uel ad marginem, non mirum est quasdam earum tam mature in ordinem uerborum receptas esse, ut nostri libri in iis non uarient: nam id ipsum supra (p. LXIIII) uidimus obtinere etiam in interpolationibus non paucis, quas nemo negare potest olim adscriptas fuisse in codicis *S* marginibus.

Uerae emendationes Bononiensium in quibus partibus digestorum reperiantur

Qui sint loci, ubi Bononiensis lectio ad archetypum deperditum redire uideatur, in adnotatione quantum potuimus expediuimus. in uniuersum numero pauci sunt, ut lectio Florentina ex Bononiensi raro expleatur, etiam rarius corrigatur, iique obruti fere ingenti turba mendarum et interpolationum et omnis generis additamentorum futilium. praeterea tantum abest, ut per uniuersa digesta aequabiliter distributi sint, ut de iis certo non constet nisi per libros II[1]. III[2]. VI[3]. VII[4]. VIIII[5]. XII[6]. XVII[7]. XXX[8]. XXXI[9]. XXXIII[10]. XXXIIII[11]:

---

[1] 14, 7, 7 = I, 64, 12. 15, 14 = I, 78, 19. [2] 3, 26 = I, 88, 40. 3, 58 = I, 94, 31. 3, 68 = I, 95, 25. ibi negatio, quam flagitant et res (nam quae in contrarium disseruit Rudorffius *Zeitschrift für Rechtsgesch.* 6, 438, mihi non probantur) et Graeci, adest in uno libro Parisino a prima manu, abest et a Florentina et a Bononiensibus reliquis. 5, 18 pr. = I, 103, 20. [3] 1, 42 = I, 208, 7: nisi ex coniectura potius descendit emendatio neque ὁμοιοτελεύτῳ defensa nec magnopere Graecis. [4] 4, 10, 7 = I, 237, 1. [5] 2, 36, 1 = I, 289, 11. 3, 5, 11. 12 =

in reliquis libris quae offenduntur emendationes probabiles uel etiam certae, eae saeculi decimi emendandi artem excedere non uidentur[1]: nam antiquissima digestorum recognitione ita instituta, ut quiduis sibi licere emendator crederet, digestis quamquam plurima et grauissima uulnera illata sunt, tamen alia recte sanata esse consentaneum est[2]. iam cum uerisimile sit ex archetypo eo quod suppeditauit emendationes et additiones illas partim bonas, partim eximias, multo pluribus locis corruptis opem ferri potuisse, modo plenum esset et plene excuteretur, antiquus is, qui eas inde enotauit, aut perfunctorie admodum emendandis digestis operam dederit necesse est aut, quod magis crediderim, exemplar nactus sit imperfectum. quatenus autem peruenerit, hodie determinari non potest. nam Infortiati quod proprie dicitur terminum ante uerba *tres partes* II, 217, 38, quem olim ex archetypo secundo ibi desinente explicandum esse putabam, hodie libris plenius exploratis constat cum ea quaestione, quatenus peruenerit archetypum secundarium, nullo modo coniunctum esse, immo uniuersam recensionem Bononiensem etiam in Uetere et Infortiato

---

I, 296, 13. 4, 29 = I, 303, 12. [6] 1, 9, 8 = I, 359, 10. [7] 1, 32 = I, 490, 14. 1, 33. 34. 35 = I, 490, 17. 22. 491, 9 loco prae ceteris notabili: nam tria auctorum nomina in Florentino libro non perscripta Bononienses testibus Basilicis recte expleuerunt, cum secundum certo coniectura nullo modo reperiri posset. 1, 38 pr. = I, 492, 4. 1, 44 = I, 492, 30. 1, 49 = I, 494, 9. 10. 1, 50 = I, 494, 17. 2, 28 = I, 501, 6, ubi *pure* uocabulum seruarunt P^a et Graeci soli. accedunt emendationes non paucae minores, quas tamen omnes coniectura inuentas esse parum probabile est I, 489, 1 bis. 12. 14. 29. 490, 12. 15. 35. 491, 29 (*ingratis* P^a solus recte, *ingratus* reliqui). 492, 12. 37. omitto loca ea, ubi emendatoris ab ordinario diuersi, antiqui tamen lectio apud Bononienses redit. [8] l. 69 § 2. 3 = II, 18, 35. l. 90 § 1 = II, 26, 1. [9] l. 40 = II, 46, 22. l. 50 § 1 = II, 49, 2, ubi legis inscriptionem recte uidentur inserere Bononienses. [10] 5, 9 pr. = II, 120, 9. 5, 21 = II, 121, 32. 7, 3, 1 = II, 124, 23. [11] 3, 11 = II, 160, 16. 3, 21 pr. = II, 161, 27.

[1] Speciminis causa composui quae in titulo de seruitutibus praediorum urbanorum 8, 2 ex antiquissimis Bononiensibus libris contra Florentinum uel recepi uel commendaui. leuiusculae sunt neque quemquam fugere possunt emendationes hae: 252, 25 *luminibus*] *nominibus* F — 252, 36 *inuitos*] *inuitose* FL^a — 253, 4 *tuae aedibus*] *tuaedibus* F^1, *tua aedibus* F^2 — 253, 36 *aedificia*] *aedificio* F — 255, 36 *me altius*] *mea altius* FL^a — 257, 17 *liberarer alteri*] *liberare altero* F, *liberare alteri* L — 257, 22 *cuius*] *eius* F. item facile coniectura inueniri potuit emendatio 252, 30 *seruitute*] *in seruitute* F: quae emendatio praeterea suspecta est. contra melioris generis sunt 253, 5 *praefixas*] P, *perfixas* FL — 254, 30 *cui sol*] PU, *sui locum* F, quibus fortasse adnumerari potest 252, 36 additum uocabulum *primo* in PV post *quadragensimo*. haec si proferrentur ex codicibus scriptis a benemeritis librariis iis, qui a cogitando plane abstinuerunt, quin ex archetypo deperdito profecta essent nemo dubitaret: at digestorum libri Bononienses optimi quique cum repraesentent lectionem ex codicibus pluribus artis criticae aliquo siue usu siue abusu effectam, uel in his dubitationi locus superest. ceterum emendationes probabiles ex Bononiensibus petendae in hoc titulo numero solito maiore adsunt: plerumque et rarius apparent et minoris momenti sunt. [2] Exempli causa cum I, 533, 32 *non* recte additum uideatur et adsit iam in antiquissimis libris scriptum a prima manu, potest quidem id profectum esse ex archetypo, sed non minus ex coniectura. supplementum per se uerum I, 856, 44 uenit non ex coniectura quidem, sed ex Institutionibus, ubi eadem uerba redeunt. item I, 198, 7 quod habent Bononienses omnes excepto Lipsiensi a manu prima *defunctorum* pro *defuncti* reperto in FL^a, sine dubio uerum tamen repertum est coniectura: Graeci enim stant cum Florentina. inter eos autem locos, ubi antiquissimi ex secundariis libri contra uulgatam cum Florentina faciunt aut aperte aut tacite (scilicet ubi posterior scriptura eorum uulgatae conuenit, primitiua dignosci non potest), nullum repperi, quin uulgata recte repetatur ex coniectura, nec iam dubito de locis I, 548, 22. 850, 25.

proprio principaliter pendere non ex archetypo aliquo deperdito, sed ex ipso Florentino: ut et origo tripertitionis digestorum Bononiensium et nomina singularum partium et, quo praeter nomen etiam alia indicia ducunt (u. p. XXXXVI n. 2), digesti Ueteris instauratio fortasse antea facta quam innotescerent denuo Infortiatum et Nouum, explicationem nullam admittant nisi quae proficiscatur a solo codice Florentino. qui quomodo primum innotuerit, in tenebris densissimis saeculi decimi latet et in perpetuum opinor latebit[1]. fortasse primum prolatum est apographum eius imperfectum ita, ut desineret ibi ubi finit Uetus, idque per aliquod tempus solum in scholis tractatum est et exemplaribus factis propagatum: deinde cum exscriberetur reliquum, id descripserunt duobus uoluminibus, quorum prius casu ibi finiret, ubi desinit Infortiatum proprium: denique ut uolumina inter se aliquatenus exaequarentur et secundo uolumini terminus adsignaretur non in media periodo positus, pars ea cui a tribus partibus nomen indita est diuulsa a tertio uolumini secundo adiecta est. hoc modo opinor uel certe non absimili euenit, ut primum uolumen *Uetus* appellaretur, secundum *Infortiatum*, id est auctum, tertium uocabulo proprie etiam ad secundum pertinente *Nouum*.

Auctoritatis Bononiensium aestimatio

Haec igitur est secundi ordinis codicum indoles et natura. sequitur ut consensus librorum deteriorum Florentinam lectionem nequaquam confirmet, item, ubi dubius haereas inter Florentinam pristinam et eandem emendatam, ut nullum alteri utri adminiculum inde accedat, quod secundae classis libri aut cum hac aut cum illa conspirant. deinde huic ordini propriae lectiones, etiamsi eius generis libri uel omnes uel certe antiquiores constanter eas retineant, tamen plerumque deriuari et possunt et debent ex mera neglegentia uel adeo interpolatione eorum qui ante Irnerium Florentinum librum descripserunt. denique etsi per se quidem probabiles uidentur, tamen propriam auctoritatem uix poterunt sibi uindicare, nisi aut a Graecis interpretibus confirmantur, id quod raro accidit, aut ita comparatae sunt, ut coniecturae fines excedere uideantur, cui opinationi ancipiti semper et ex arbitrio magis quam ex iudicio pendenti etiam rarius locus dandus est. sane cum haec ita se habere intellexissem, mecum quaesiui, annon supersedendum esset ingrato officio enotandae eiusmodi librorum uariae lectionis, qua hanc editionem onerari magis quam ornari erunt qui iudicent: archetypi enim illius secundarii uestigia in Tribus partibus et in toto digesto Nouo omnino nulla offendi, rara, ut dixi, et minime aequabilia etiam in Uetere et in Infortiato, ut per longum tractum plane euanescant, deinde post ingens interuallum insperato uideantur redire. ita miro casu in libro septimo decimo cum deficiat emendatio ordinaria libri Florentini, in eius uicem aliquatenus succedit recensio Bononiensis, quam in hoc certe libro quaedam habere eximia et certo uera nemo negabit. quod in Uetere digesto aliquatenus indicare uolui ita, ut in iis partibus, ubi secundi ordinis codices propria bona nulla mihi habere uiderentur, notas eorum in ima margine adscriptas uncinulis quadratis circumducerem sic [*PVLU*]: quamquam in tali partitione nec mihi ipsi satis feci et in ea suo cuique iudicio standum esse uix opus est monere. uerum et propter ipsam incertam codicum horum naturam et propter litigia de eorum utilitate per saecula agitata in Uetere digesto praesertim, cuius qui extant libri optimi et aetate et bonitate

---

[1] Certe quae post plus ducentos Odofredus († 1265) in scholis de eius diuisionis origine narrauit (Savigny hist. iur. 3, 426 cf. p. 97 n. *b*), etsi discipulis tum fortasse satisfecerunt, hodie nemini satisfacient: neque enim apparet, unde haec scire potuerit, nec narratio iusto ordine procedit.

longe uincunt optimos quos habemus Infortiati et Noui (u. p. XXXXVI), unum certe eorum sui generis praestantissimum delegi eiusque uariam lectionem edidi non meo arbitrio selectam, sed ita dispositam, ut cuiuis de eius indole ipsi iudicare liceret. contra neque idem perficere sustinui etiam in Infortiato et Nouo, quorum codices secundarios non habebam nisi Parisino Ueteris longe inferiores, neque in Uetere plures secundi ordinis libros plene conferre et mendas mendis cumulare, praesertim cum usus me docuisset quidquid utile habeant codices ex *S* propagati repraesentari libro Parisino, ea autem quae reliqui libri proponunt sibi propria, id est diuersa a Florentino Parisinoque consentientibus, tuto sperni. itaque Bononiensium librorum unicum Parisinum plene excussi, praeterea uero ex melioribus quibusque libris non multis, sed cum cura selectis attuli quae ad rem facere uidebantur. nam omnino iusta auctorum antiquorum recognitio in eo uertitur, ut ex libris qui extant optimi quique deligantur, parum utiles uel inutiles procul habeantur, uere utiles plene et diligenter excutiantur, non ut ex libris quam plurimis potiora quae sint uideanturue afferantur. certe longi illi litterarum singularium ordines, quos artis criticae uere gnari tam expauescunt quam contemnunt, ab iis maxime frequentantur, qui cum impares sint scripturis recte aestimandis et probis segregandis a uulgaribus, inani quadam et fucata diligentia artis ignorantiam et iudicii debilitatem tegunt ita libros agentes ad lectorem ut ex ouili pecora. omnium uero maxime in opere, qualis hoc est, et ingenti et ita comparato, ut in describendo facillime librarius etiam peritus et modestus labatur, cauendum est ne testis admittatur praeter necessitatem. quapropter cum hanc operam susciperem, eam ei legem dedi, ut ab ipso inde principio uela contraherem et in apparatu instituendo intra codices stricto iure necessarios me continerem, nimia autem et superuacua euitarem.

Graecorum interpretum condicio et auctoritas

Diximus de digestorum libris recte aestimandis et adhibendis: superest, ut agamus de interpretibus Graecis, scilicet pro huius editionis ratione et praefationis modulo, nam totius quaestionis enarrationem et alii susceperunt[1] neque huius loci est. — Uersiones Graecae digestorum uel, ut apud Byzantios appellantur, ἐκδόϲειϲ innotuerunt potissimum tres, omnes factae tempore Iustiniano uel certe saeculo sexto, plena una, duae compendiariae. plena ea est, quam indicaui alibi sub nomine τοῦ πλάτουϲ[2], alibi sub nomine Stephani uel Dorothei: scilicet in ea parte digestorum, quam Byzantii antecessores publice interpretabantur (uide p. VII. VIII), eam habemus raro forma pristina[3], plerumque insertam scholis Stephanianis[4] adiectis eius interpretationibus, quibus passim ipsae auditorum quaestiones

---

[1] Nouissime eam pertractauit Heimbachius in ed. Basilicorum uol. 6 p. 33 sq. [2] Hoc uocabulo nostri auctores cum soleant significare uersionem quamcunque non epitomatam (cf. e. c. B. 60, 3, 27 sch. 25: προϲκεῖται εἰϲ τὸ πλάτοϲ ..... τοῦτο δὲ τὸ θέμα κεῖται ἐν τῇ τοῦ Κυρίλλου ἐκδόϲει, οὐ μὴν δὲ καὶ ἐν τῷ Ἀνωνύμῳ: plura Heimbachius 6 p. 6), ego ibi eo usus sum, ubi indicare uolui interpretationem auctoris non satis certi, qui plene digesta uertisset, siue is Dorotheus fuit siue Stephanus siue alius quispiam. [3] Hoc euenit *D. 9,* 1 — 3. *11,* 3 — 6. *22,* 3 — 6, ubi deficientibus Stephanianis in eorum locum succedunt Dorotheana. praeterea ad digestorum libros 12 — 15 adnotationes quidem Stephanianae multae inueniuntur, sed cum enarratione uersio deficit. scilicet illae adscriptae fuerunt ad textum Latinum (u. e. c. B. 14, 1, 29 pr. et passim tam per eum titulum quam alibi) potuitque igitur qui apparatum Basilicorum ordinauit eas habere, scholis autem destitui. [4] Quae ex uersione petita leguntur apud Stephanum

cum magistri responsis interponuntur: in ea uero parte, quae sic non enarrabatur, uersio ea ad nos peruenit forma puriore praescripto nomine Dorothei[1]. tam Stephaniana autem quam Dorotheana quae aetatem tulerunt, extant inter scholia Basilicorum. uersiones duae compendiariae a Byzantiis tribuuntur altera Anonymo (sic enim eum allegant), altera Cyrillo. illa paucis locis exceptis pro textu est Basilicorum eorum, quae habemus, sed mutatis quibusdam[2], maxime Graecis iuris uocabulis substitutis pro Latinis ab Anonymo retentis, scholiis autem quae adiecit Anonymus inter scholia Basilicorum receptis. Cyrilli quae restant, in iisdem scholiis reperiuntur. ex his longe optima sunt Dorotheana, cuius digestorum uersio non aequat, prope tamen accedit ad uersionem κατὰ πόδα Codicis Thalelaeanam. Stephaniana secundum locum obtinent nec spernenda sunt, modo probe discernas quae uersionem Graecam constituunt a commentariis et glossis et casibus adiectis interiectisue. Anonymi et Cyrilli epitomis, quarum illa plenior esse solet, haec et rerum intellegentia et sermonis tersa breuitate insignis est, plerumque ibi tantum utimur, ubi plenior uersio deficit. ipsa uerba Latina a Graecis interpretibus raro ita afferuntur, ut inde proficias[3]: de lectionis diuersitate exemplarium a se obseruatorum nusquam uerba faciunt[4]. de ipsis uersionibus exponere nec meum est et dixerunt dicentque alii: ego pauca tantum addam de cautela, qua opus est ad digesta emaculanda eas adhibentibus. uersionum harum forma admodum uaria est et cum non raro presse sequantur Latina, alibi longe inde recedunt modo deflectentes ad epitomae formam, modo ad commentariorum instar exspatiantes, ut recte iis uti non possit nisi qui uniuersam earum indolem antea perdidicerit et quid Latina sic uertenti licere crediderint Byzantii, satis intellexerit. quod quamquam cadit maxime in Anonymi et Cyrilli et Stephani commentaria, tamen ne Dorotheana quidem ab additionibus et omissionibus immunia manserunt. deinde interpretis officium, maxime in eiusmodi opere multa complexo non solum difficilia et ambigua, sed etiam inextricabilia et antiquitus corrupta, quasi quadam necessitate coniunctum est cum interpolatione: nam cui uertenda sunt quae intellegi nequeunt, fieri non potest, quin ui aut clam magis rem expediat quam ratione et consilio. etiam Byzantii interpretes quamquam saepe ipsas corruptelas tam accurate reddiderunt, ut mendae archetypi pariter ex uersione appareant[5], alibi corrupta aut omisisse inueniuntur aut immutasse coniectura plerumque uiolenta neque ad traditae lectionis elementa satis aptata, ut emendatio adeo non raro degeneraret in in-

---

num ipse Graece fecerit ex Latinis an traxerit ex uersione antiquiore, quod magis crediderim, quaerent quorum interest.

[1] Uerum est huiusce interpretationis particulas plerumque in scholiis Basilicorum legi auctoris nomine praescripto nullo: sed ubi nomen enuntiatur, nuncupatur Dorotheus. uide Heimbachium l. c. p. 43. [2] Etiam propter ius interim mutatum quaedam immutata sunt, ut pro legitima quarta portionis ab intestato tertiam fere substituerunt propter nouellam 18 (u. I, 176, 13 al.): alia similia uide apud Heimbachium 6, 126. ad scholia interpolationes eae uix umquam peruenerunt et praeterea ita comparatae sunt, ut facillime deprehendantur nec noceant. [3] Exempli causa B. 22, 1, 8 sch. 2: ἀνάγνωθι ὅ φησι τὸ ῥητὸν πρίορ, quod pertinet ad D. 22, 3, 8. cf. Heimbach 6, 29 n. 14. ego talia non adnotaui, nisi ubi quae sic afferuntur ad textum constituendum aliquid momenti habere uisa sunt. [4] Aliter est in scholiis recentioribus, ubi aliquoties monetur de differentia exemplarium (uide ad I, 110, 29. 640, 18. II, 211, 37. 215, 2. 743, 17. 806, 5. 808, 10, item Heimbachium uol. 6 p. 158). exemplaria autem ibi intellege non digestorum, sed aut ipsorum Basilicorum aut potius uersionum Graecarum inter se collatarum (e. c. II, 806, 5). [5] Uide e. c. I, 64, 28. II, 451, 33.

terpolationem, ubi aut uerba displicerent[1] aut ipsae res[2]. in uniuersum iam supra (p. LXI) de digestorum apud Graecos retractatione egimus, ubi de emendatione Florentini libri diximus, et cum ostenderimus, quam caute Byzantiorum recognitio adhibenda sit, simul declarauimus multo maiore cautione opus esse in Graecis uersionibus ex eadem omnino iuris schola profectis. sane qui temere admittit apud Graecos reperta quae non leguntur aliterue leguntur in libris Latinis, etsi per se probabilia et fortasse optima, ne is uideat, ne Graecorum commentis Latina corrumpat magis quam corrigat. immo diligenter considerandum est, num extent interpretationes eiusdem loci plures: quod ubi euenit, non raro reperies unam earum ita conuenire cum Latinis traditis, ut haec eo consensu confirmentur, altera autem interpretatio interpolationis conuincatur (e. c. II, 559, 21. 22: cf. II, 587, 25). quod si consentiunt inter se contra Latinos libros, auctoritas eorum non parum confirmabitur, sed tamen ex consensu eo ne hoc quidem certo colliges plures de eadem lectione testes esse: satis enim constat tam Cyrillum[3] quam Anonymum[4] ante oculos habuisse praeter archetypum[5] etiam uersionem pleniorem et multa inde retinuisse, ut consensus interpretum licet raro fallat, tamen fallere possit. deinde ubi interpretes inter se consentiunt uel ubi testes non sunt nisi singulares, diligenter dispiciendum est, emendatio uel additio ea, quam Graeci uidentur suppeditare, utrum interpolationis suspicionem suggerat an commendetur et iuris ratione habita et erroris facili explicatione. — Ego in hoc negotio etsi multam operam collocaui et hoc meo Graecarum uersionum examine digestorum crisin aliquantum profecisse arbitror (neque enim quisquam ante me perpetuo ad eas attendit), tamen tantum absum, ut eam comparationem ad finem perduxisse me contendam, ut editionis criticae notis omnino comprehendi posse negem, quae habent Graeci inter- Basilicorum in hac editione pertractatio

[1] Ita nota II, 793, 22 in lege Solonis ex ἢ ναῦται, quod certo corruptum est, factum μηνυταί, ex θεοῦ βίᾳ I, 566, 1 θεουμηνίαν. [2] Sic II, 806, 5 pro uicesimo sexto anno Anonymus (non Dorotheus) substituit uicensimum quintum. II, 808, 20 testibus scholiis recentioribus *iure uiri* quidam interpretes ita uerterunt, quasi esset *non iure uiri*. alia, ut tertiam in Falcidia substitutam pro quarta, modo (p. LXXIII n. 5) uidimus non tam interpretes aetatis Iustinianae immutasse quam Basilicorum compilatores. in loco qui notariorum iura imminuit (I, 146, 1) negatio sublata est magis scriptoris fraude quam prudentis. [3] Ita B. 12, 2, 7, 13 sch. 21 additamentum, quod reperitur in uersione pleniore, Cyrillus in epitoma item in compendium redegit. similiter B. 12, 2, 7, 8 *seruandorum* post *legatorum* inserunt uersio plenior et Cyrillus contra Anonymum et digesta Latina I, 325, 8. e contrario B. 12, 2, 3, 1 uerba digestorum *sine dolo malo* I, 322, 38 Anonymus uertit, omittunt latior uersio et Cyrillus. paullo ante I, 322, 37 duo commata *aut abest alicui sociorum aut ad eum peruenit* eodem ordine collocat Anonymus, inuertunt latior uersio et Cyrillus. denique I, 490, 31, ubi *nihilo magis* latior uersio errore ita uertit, quasi esset *nihilo minus*, is error etiam ad Cyrillum peruenit nec tamen ad Anonymum. — Aliis locis Cyrillus propius accedit ad Latina quam uersio plena: ita I, 323, 23 uerba *ut damnum ad ipsum respiciat* Cyrillus uertit αὐτὸν ὁρᾷ ἡ ζημία, alter interpres ὑπόκειται τῇ ἐντεῦθεν ζημίᾳ: ita I, 327, 31 uerba *lapis qui per utrumque fundum extenditur* Cyrillus reddit ὁ ... λίθος ... κατὰ τὸ μέρος, ὃ εἰς τὴν ἑκάστου γῆν ἐκτέταται, alter interpres λίθος μέγας ὁ τῶν δύο ἀγρῶν ἐφαπτόμενος: ita I, 324, 4 *in factum*, I, 325, 29 comma *solum illud ... interuenit*, I, 328, 10 *poena legis Fabiae*, I, 330, 15 *contumax ... iudice ... taxante* ita redeunt apud Cyrillum, ut his locis eum ipsum archetypum respexisse pateat, non uersionem plenam. [4] Uide e. c. I, 681, 2. II, 763, 25. Heimbach l. c. 6, 55. [5] Nam grauiter erraret, qui trium uersionem qualemcunque factam esse crederet adhibitis reliquis solis sine archetypo. quid quod interdum ipsa lectionis diuersitas ex Graecis apparet: ut I, 221, 6 Stephanus recte legit *refigere*, Anonymus male *refiaere*.

pretes ad digestorum instaurationem utilia. immo idoneam in digestis emendandis operam collocaturo semper redeundum erit ad ipsa Basilica[1]. quid autem secutus sim in excerpendis Graecis interpretibus, iam indicabo. primum curaui, ut ubi uerae auctoritates inter se dissident, maxime ubi Florentina manus prior posteriorque in diuersa abeunt, eam litem si fieri potest finirem allato Graecorum testimonio. finitur autem eorum interuentu plerumque ita, ut appellationi locus non sit: quamquam supra (p. LXI) uidimus quibusdam locis Graecos interpretes ita praeuaricari, ut eadem interpolatio ob ius Iustinianum mutatum tam apud interpretes obtineat quam apud Florentini libri emendatorem. non idem feci ubi dissident inter se codices Bononienses et Florentini, cum illorum auctoritas tam exigua sit uel potius nulla, ut qui Graecorum auxilio Florentinam tueantur aduersus Accursium uel adeo Haloandrum, ii mihi probare uideantur meridie solem lucere. contra sicubi secundi ordinis libri praeter consuetudinem uerum uidentur seruasse idque confirmatur a Graecis, eiusmodi consensum ut par erat diligenter adnotaui. praeterea ubi Florentinam lectionem aut constat aut certe suspicari licet hiare uel corruptam esse, si qua repperi apud Graecos ad eiusmodi locorum crisin pertinentia, siue a tradita lectione recedere uidebantur siue eam confirmabant, omnia adscripsi, ratione habita interpretationum diuersarum quotquot extant. est enim haec harum uersionum non minima utilitas, quod saepissime inde probari potest locum aliquem uel suspectum uel etiam certo corruptum non aliter perscriptum fuisse in ipso digestorum archetypo: nam ubi consentiunt Florentinus liber et interpretes Graeci uel etiam interpretum unus, ibi in ea lectione eatenus adquiescendum est, ut, si quid in ea erratum esse deprehenditur, ibi compilatores credendi sint aut adhibuisse libros parum emendatos aut ipsi errasse. denique si qua repperi in uersione non explicanda nisi ex uerbis aliter constitutis atque leguntur in Florentina, ea ut par erat adnotaui, etiamsi saepenumero eiusmodi differentia explicanda est ex uerbis non lectis diuerse, sed temere mutatis. non adscripsi autem, quae interpres casu consilioue omisit quaeue explicandi causa de suo interposuit[2], nec magis ubi errauit: id enim et infinitum fuisset et parum utile. denique in locis grauioribus et magis implicatis plerumque Graeca rettuli apposita Latina eorum uersione ita adornata, ut quae Graecae orationis membra quibus Latinis responderent, inde facile intellegeretur: id quod maxime ibi feci, ubi hiatum ex Graecis expleui. ita puto clarius quam antea hac editione demonstrari, quid conferant ad digestorum instaurationem prudentium Byzantiorum, qui sexto saeculo iuri Iustiniano operam dederunt, reliquiae: quae si uerum fatemur, solae aliquid momenti habent in digestis emendandis praeter librum Florentinum ipsum eiusque correctorem, haberent autem multo magis, si eorum subsidium perpetuum esset. iam cum non solum Basilicorum conditores partem non exiguam digestorum excluserint propter iuris studia condicionemue interim mutata[3], sed etiam ipsorum Basilicorum magna pars ita interierit, ut alibi uices eorum

---

[1] Ut de interpretationum Graecarum natura et diuersitate facilius et certius cuiuis iudicare liceat, magnopere optandum est, ut proponatur specimen certe selectum ex iis Basilicorum libris, qui plenum apparatum habent, ita comparatum, ut tres uersiones iuxta ponantur adiecto item textu Latino, abiectis autem tam enarrationibus Stephanianis quam scholiis recentioribus, quibus in digestis recognoscendis aequo animo caremus. uniuersorum enim Basilicorum ad hanc normam retractatio ut perficiatur quamquam sperare non audeo (u. p. XXXXIIII), fortasse non deerit, qui modestiori uoto satisfaciat. [2] Ab hac lege interdum recessi adiecta interpretatione Graeca uocabulorum rariorum, ut factum est e. c. II, 819, 10. 29. [3] Ita omiserunt titulum de origine

faciant exiles reliquiae seruatae in legum indice noto sub nomine Tipuciti (τί ποῦ κεῖται), alibi plane deficiant, saepissime uero scholiis antiquis destituamur neque copia nobis sit nisi uersionis Anonymi imperfectae et saepe fallacis, in magna parte uiae non breuis, quam percurrimus, progrediendum fuit sine ducibus his, quorum quamquam fallaciam saepe experti eramus, tamen ubi deficerent, ingens desiderium nos cepit: nec dubium est eas digestorum partes, quas ad Graecas uersiones exigere potuimus, hodie legi reliquis aliquantum emendatiores.

Dixi de subsidiis, quibus instructus hanc digestorum recognitionem perfeci, enarrauique, quid secutus sim in apparatu colligendo et digerendo. restat, ut paucis exponam de partibus iis, quae suo arbitrio magis quam ad apparatum editori adornanda sunt. et de orthographia quidem pauca sufficient. in summa re retinui codicis Florentini, ut ubi is duplicem lectionem offerret priorem et posteriorem, in orthographicis haec mihi potior esset utpote profecta ab hominibus doctioribus et in uniuersum propior a uera. aequabilitatem in orthographicis non sum secutus, sed ancipitia, ut sunt *extare* et *exstare, inprobare* et *improbare, optinere* et *obtinere, set* et *sed* aliaque complura, ut tradita accepimus, ita edidi. sed tamen quae in Florentino inueniebam plane intolerabilia, in marginem amoui, ut perpetuam litterarum *b* et *u*, non raram uocalis *e* cum diphthongo *ae* confusionem aliaqua ea aetate uulgo recepta aperte barbara. unde tamen ne colligas ea quae reliqui omnia mihi probari, qui non ignorem non pauca etiam relictorum, ut sunt *promisisse, inclusisse, suppellex, suppremus, f* pro *ph* in Graecis, nullo patrocinio defendi posse: sed ne ulterius procederem in uera orthographia reuocanda, factum est propter duas causas. primum corpus iuris edimus sexto post Christum saeculo Constantinopoli conscriptum, cuius compilatores dubitari non possit in orthographicis saepe aberrasse a uero modo ignorantia modo praua doctrina scholastica: at ultra auctorem sapere editorem non oportet. deinde aliquatenus etiam parcere uolui lectoris patientiae neque ei fastidium mouere cumulatis in uaria lectione tot obseruationibus minutis de orthographia, quas cum supprimere non liceret in teste tantae et auctoritatis et utilitatis, tamen quam simplicissime proponere placuit. propter similem causam in numeralibus quae *n* litteram ante *s* modo adsciscunt modo omittunt, emendatorum mutationes ex uaria lectione in eum locum amoui (supra p. XXIII), ubi nemini molestae erunt. quasnam autem leges in orthographia Florentini libri scriptores emendatoresque secuti sunt quasue infregerint, de eo aut tacebimus aut disputabimus loco et tempore opportuniore. Orthographia

Cum nullum Latinae litteraturae opus ita indigeat recta et commoda interpunctione, ut indigent ea digesta profecta ab auctoribus rebus magis intentis quam uerborum structurae accuratae, curaui quantum potui ut tradita emendaretur uitareturque scopulus uterque, tam quae in digestis adhuc obtinuit profusio incisionum, quae dum copulam particulamque nullam missam facit sine uirgula comite, sententiam non conectit, sed discerpit, quam penuria illa, quae nostro tempore regnat, quo quanto rarius in oratione incidunt, tanto magis philologi sibi esse uidentur. quibusdam locis opem ferre potui sola Interpunctio

---

iuris 1, 2 totum fere (Heimbach 6, 128), magnam partem tituli de ritu nuptiarum 23, 2 (Heimbach 6, 53), pleraque quae pertinent ad decuriones, quoniam ipse Leo nouella 46 curias decurionesque aboleuit (Heimbach 6, 126), aliaque (u. ibi 6, 126. 128. cf. 112).

interpunctione mutata (ut I, 889, 27. II, 807, 4. 907, 21 al.): sed in apparatu plerumque tacui de eiusmodi mutatione, quae a traditis uere non discedit.

Coniecturae Denique subsidiis deficientibus coniectura opus est, ut alibi perpetuo, ita uel maxime in digestis. nam licet uerum sit codicis Florentini ope digesta Iustiniani longe minus corrupta nos habere quam Latina pleraque, quae libris scriptis tradita accepimus, tamen tam collatio Florentini libri cum Neapolitanis fragmentis gromaticorumque excerptis quam Basilicorum comparatio satis ostendit coniecturae, modo ad artis leges et cum iudicio exerceatur, etsi in digestis non respicimus nisi eam operis formam, quam edi iussit Iustinianus, uel sic aliquem locum esse. sed artis hisce finibus coniecturae usus in digestis nequaquam continetur. nam conditorum cum incuria maxime in litteris singularibus explicandis tum interpolatio, licita quidem iis et saepe necessaria, sed nobis molesta, fecit ut recensio quam ii proposuerunt a primaria auctorum scriptura tantopere recedat, ut qui haec olim scripserunt si legerent hodie in digestis accepta sibi relata, credibile sit saepe fore ut ipsi se non agnoscerent. prioris generis errores ut deprehendat et emendet, iure poscitur ab eo qui digesta recognoscit: contra in alterius generis interpolationibus inuestigandis et aliquatenus ad antiquiorem statum reuocandis cum nostrae aetatis iurisprudentia magna ex parte uertatur, digestorum editoris in ea re partes aut nullae sunt aut certe secundariae. ego in hac editione adornanda cum hoc potissimum mihi proposuissem, ut instrumentum ad uerba digestorum recte et apte constituenda pararetur certum et plenum, constitutionem ipsam non neglexi quidem (neque enim inter eos nomen dedi, qui cum codicis cuiusdam exemplum typis exscribi iusserunt, auctorem sibi uidentur edidisse), sed subitariam magis et prout res incidit operam ei impendi: idque puto qui hac editione utentur non tam excusabunt quam laudabunt. nam qui sciunt quid requiratur ad digestorum recognitionem absoluendam et iuris auctorum in uocabulorum usu et structura et omnino in re grammatica proprietatem perdiscendam rerumque cognitionem quae singulis locis sufficiat comparandam, ii ultro confitebuntur eiusmodi negotium ab uno homine perfici non posse, sed flagitare uires unitas opera diuisa. certe si quis existet aliquando qui nobis depingat digestorum editorem qualis esse debeat, et optimum grammaticum et iuris publici priuatique prudentissimum pergatque inde cum eiusmodi operis forma perfecta hanc meam opellam componere, equidem sane fatebor me non esse nisi unum ex multis neque philologiae neque iuris scientiae plane expertem, sed nihilominus hominem ridebo. ego feci quod potui:

Editionis adornatio quomodo uero editionem adornarim, paucis complectar. quaecumque in uerborum ordinem recepi non confirmata aut priore Florentini libri scriptura aut posteriore, distinxi litteris obliquis, ut qui hac editione utitur ipsis typis statim moneretur aliter legi in codice Florentino. rarissime tamen in uerbis a Florentino libro recessi nec fere in grauioribus nisi ubi lectio diuersa non solum sua ipsius probabilitate commendaretur, sed etiam testimonio aliquo idoneo, maxime interpretum Graecorum: nam praeterea quamquam saepissime liquet de corruptela, saepe etiam emendatio suppetit uel certa uel probabilis, tamen plerumque incertum est, menda utrum recentior sit Iustiniano an in ipso digestorum archetypo fuerit propterea ab eorum editore non tollenda. itaque hanc uiam tenui, ut quae praeterea praesto essent emendationum pericula probabiliora uel ab aliis inuenta uel a me excogitata, ea in ima margine ita adscriberem, ut neque uariarum lectionum immundiciebus demergerentur nec facile effugerent eos qui textum legunt. contra interpolationes auctorum Iustinianorum plerumque non indicaui: ea enim opera, ut dixi, non tam digestorum editoris est quam

eorum qui in iure antiquo inuestigando operam collocant. quamquam ubi aptum uideretur, maxime ubi propter eam ipsam interpolationem uerba quae nunc legimus uel hiare cernerem uel alia ratione offensionem habere, talia quoque adnotaui. errores compilatorum mendasque antiquiores ubi deprehendere mihi uidebar, eos indicaui, sed ita, ut hae ipsius Iustiniani archetypi corruptelae, scilicet repertae tam in Florentino libro quam apud Graecos, a reliquis originis fortasse posterioris distinguerentur et ubi fieri poterat neque res ipsa loquebatur, lectores monerentur coniecturam prolatam ad ius Iustinianum porrigi non debere. caui autem, ne ad modum Haloandri auctorum uerba ad ordinarias grammaticae leges ita exigerem, ut magistri castigant puerorum scriptiones scholasticas: nam eorum quae offendunt apud prudentes cum bonam partem et ipse persuasum habeam non ab auctoribus proficisci, sed a librariorum neglegentia et compilatorum incuria[1], tamen inter eiusmodi errores et cottidiani sermonis licentiam fines si quidem regi possunt, certe non is sum, qui eos regam. quare talia, quae contra grammaticam quidem peccant, sed sententiam non pessumdant, minora praesertim passim ita retinui, ut ne in adnotatione quidem de orationis uitio monerem. emendationes quas alii proposuissent non inuestigaui data opera: id enim infinitum erat neque perficiendum ab homine multis negotiis praeterea districto. denique eiusmodi inuestigatio haud scio an maiorem difficultatem habeat quam utilitatem. nam nescio quomodo digestorum emendatio plus quam credas iacuit post Cuiacium in hac quidem re non tam maximum quam unum scientiae nostrae lumen, et iacet etiamnunc. philologi enim ii quoque qui a Gaio et Ulpiano non abhorrent a digestis abstinent: iuris autem auctores optimi quique, quos propter prudentiae acumen suspicimus, ubi uerba auctorum tractare incipiunt, mirum in modum et artis philologicae expertes se probare solent et saepe adeo ne mediocri quidem linguae Latinae notitia imbutos, ut peruersissima quaeque et quouis auctore non inscito uel infante plane indigna nescio quibus eculeis tormentisque adhibitis defendant, denique si quando ad emendationem ipsi accedunt, monstra fere parturiant et prodigia mirifica: quamquam rarius hoc faciunt et frequentius peccant uetustis ineptiis defendendis quam proferendis nouiciis. propter has causas in emendationibus priorum cognoscendis non multum temporis collocaui, sed examinaui tantum adnotatas in editione Gebaueriana commentariisque Schultingii et Smallenburgii et si quas praeterea uel ipse aliud agens obseruaui uel a me rogati Paulus Krueger et Hermannus Fitting mecum communicauerunt. singulis nomen auctoris apposui, ut ubi nullum adscriptum inuenitur, coniectura mea sit. emendatio antea proposita ubi ita mihi probabatur, ut aliqua immutatione egere uideretur, id quod saepe usu uenit maxime in emendationibus excogitatis a prudentibus de iuris rationibus magis quam de erroris probabili origine sollicitis, ita id significaui uirum doctum illum similia proposuisse: nam neque mea facere uolui uere aliena neque aliis obtrudere mea neque enarrare eiusmodi differentias minutas fere et leuiusculas. coniecturas interrogationis signo notaui. quibus rationibus motus uerba ea de quibus agitur corrupta esse dixerim et ita ut proposui emendanda, saepe significaui, raro enarraui: nam plerisque locis nec corruptela demonstratione eget nec quid in emendando secutus sim, in uniuersum autem prouidendum erat, ne apparatus critici fines excederentur. non paucos locos cum ita comparatos esse deprehenderem, ut emendationem

[1] Excerptorum quoque condicio saepe facit, ut quae offendunt, non tam mendose descripta sint quam male in compendium redacta: ut cernitur II, 144, 22 et alibi.

quae philologo probaretur non reciperent, maxime propter interpolationem nulla arte eliminandam, de sententia tamen auctoris in uniuersum satis constaret, adscripsi in adnotatione, quid ad iustam sententiam efficiendam requiri uideretur, uerba non praestans.

Iam igitur e manibus mittenda sunt uolumina haec, quorum prius edi coeptum est uere anni 1866, absolutum post biennium, alterum cum operis praefatione iam perfectum lectoribus traditur. eorum autem, quibus ea inscripsi, alteri iam tradi non possunt: nam dum Rudorffio timemus, Boeckingii summi harum litterarum luminis carum caput nobis ereptum est. fatigauit me saepe labor sexennis continuus non depositus nisi necessitate cogente per breuissima interualla: hoc enim mecum constitui, cum coepi, ut perficeretur. iuris Romani studiis, quibus adulescentiam dedi, acceptum refero quidquid in litteris profeci, uoluique ad ea ita reuerti, ut quod in iis studiis ipse maxime semper desideraram putabamque item ab aliis desiderari, mea opera expleretur, itaque factum est. multa esse in his uoluminibus, quae si nunc demum ad eum laborem accederem, mutata prodirent, addenda demonstrant: sed errores, quos commissos esse adhuc intellexi, paucis exceptis eius naturae sunt, ut utilitatem libri non multum imminuant. longe plura erunt quae alii qui sunt futurique sunt merito improbabunt: spero tamen fore ut iidem mihi testes sint operam me in digestis recognoscendis utiliter posuisse. hoc non ignoro ueram utilitatem libri pendere ab uniuersa horum studiorum condicione, maxime a felici iuris prudentiae litterarumque Latinarum communione, quae hodie iacet, nec iuri magis operam dant Latine docti quam iuris prudentes Latine sciunt. sunt qui dum huic meae operae fauent putant fieri posse, ut studia reuirescant: nec desperandum est. uideant qui hodie iuri operam dant adulescentes ingenui: apud eos enim stat, utrum perduratura sit ars iuris nobilis et liberalis an in artificium sordidum degeneratura. ius Romanum creatum ingenio populi ad id ipsum nati, perpolitum decursu illo mirabili per uiginti saecula nationesque quae fuerunt quaeque sunt omnium principes, tamquam nobile aurum identidem decoctum splendet hodie splendore non imminuto aetate, sed adaucto: et ut causarum patroni idonei iudicesque sagaces et religiosi etiam eo non adhibito institui possint, tamen ut studium efficiatur liberali homine dignum, id est eo qui hoc intellexit neminem plene uiuere diem praesentem nisi memorem dierum praeteritorum, opus est iure Romano, coniuncto cum ipsorum populorum tam Romani quam nostri creatione et formatione, uitae communi autem neque ita applicato, ut animus adulescentis a libero motu statim in sordium eius uincula abripiatur, neque ita ab ea alieno, ut ex tirocinio ad arma difficilis transitus sit.

Paulus Krueger, qui uniuersi laboris socius fieri uoluit, cum iuris doctrina saepe me adiuuit tum in uaria lectione ex libris ueteribus enotanda et in plagulis corrigendis opera continua et fideli. in cuius absentis locum per aliquod tempus successit Fridericus Menge. porro Graecis quae in digesta recepta sunt castigandis operam nauauit optimus amicus Rudolfus Hercher Graece doctissimus, cuius comi adiutorio et liber et auctor plurimum debent. neque umquam ubi appellaui Hauptium meum, destituit me incomparabilis eius eruditio. in iuris quaestionibus difficilioribus saepe cum fructu consului, dum noster erat, necessarium meum Henricum Degenkolb, item aliquoties Zachariaeum Lingenthalium et Adolfum Schmidt iam Lipsiensem. quorum reliquorumque omnium uirorum in Latinis litteris iurisue studiis insignium de hac opera bene meritorum grata recordatio cum his ipsis studiis coniuncta in perpetuum in animo insidebit.

Berolini d. XXX Iul. MDCCCLXX.

EMENDANDA ET ADDENDA.

I. IN TEXTU.

I, 6, 15 occupatum *scribe* occupatam
108, 2 creditoribus *scribe* creditoris
164, 3 et *del.* (*om. ind. F*)
224, 40 usu *scribe* usum
265, 32 esto *scribe* est (*cum F: cf. D. 21, 2, 69, 5*)
329, 15 reciperar*i* *scribe* reciperare (*cum de* i *extrema in* reciperari *N dubitet Kruegerus, Florentina retinenda est*)
408, 9 esset *scribe* est (*cum F*[1]*: quamquam* esset *F*[2] *eodem redit*)
428, 26 abit *scribe* abiit *utroque loco* (*cum F*)
606, 12 *sic interpunge* (*cf. ad II, 317, 10*): Idem ait: interrogatus Proculus de eo ... subtraheret, ait
638, 5 praestabunt *scribe* praestabant
667, 6 *sic interpunge:* Idem eodem. Respondit *deleta n. 1.*
688, 32 contrahensium *scribe* contrahentium
723, 18 commodauer*it* *scribe* commodauerit
762, 10 in legitimas *scribe* in legitimis
778, 16 admistrat *scribe* administrat
784, 25 ϲρατιωτῶν *scribe* ϲτρατιωτῶν
785, 18 *interpunge post* πριμιπιλον
801, 43 *sic interpunge:* dicendum est non deperire ei usuras. In contrario iudicio sufficit
807, 26 magituum *scribe* magistratuum
829, 37 libro libro *scribe* libro
844, 36 locum *scribe* loco
867, 27 cum testamenti faciunt perscripturam *omnino retinendum est*
II, 25, 22 denegandum *scribe* denegandam
30, 10 legatam *scribe* legatum
577, 21 *notae 4 numerum colloca post* ἄλλων
589, 30 sexagensimo *scribe* sexagesimo
961, 28 uicensimo *scribe* uicesimo

II. IN MARGINE EXTERIORE.

I, 26, 14 *adde* B. 60, 36, 11
27, 21 *adde* D. 23, 2, 34, 3
68, 27 q. 3 *scribe* q. 4
84, 26—30 *adde* B. 28, 5, 12
166, 12 *adde* D. 10, 3, 2, 1
169, 18 *adde* cf. D. 48, 6, 5, 1

I, 170, 3. 8 *dele asteriscos*
195, 26 *adde* cf. D. 34, 9, 5, 1
207, 12 *adde* B. 53, 2, 4
209, 17 *adde* cf. Paulus D. 46, 5, 2, 2
216, 14 *adde* I. 2, 4, 1 fin.
224, 6 *adde* cf. Ulp. D. 41, 1, 23, 3
238, 16 **A scribe* **S*
250, 1 f. 134 *scribe* q. 13 f. 134
251, 39 *adde* D. 43, 25, 1, 5
252, 12 *A scribe* **S*
278, 13—20 *adde* B. 60, 12, 54 fin.
279, 35 *adde* cf. D. 50, 17, 132
287, 3 *adde* B. 58, 10 fin. (cf. Heimb. 5 p. 205 not. *p* et p. 209 n. *f*)
303, 15 *adde* cf. D. 39, 2, 19 pr.
322, 32 *adde* D. 5, 1, 13
363, 38 *Pf scribe* **S*
409, 8 *adde* cf. Cod. 7, 32, 1
429, 24 *adde* D. 50, 17, 44
439, 1 *adde S*
477, 20 *adde* Paul. 2, 12, 5
641, 27 *adde* D. 50, 17, 173, 1
648, 14 *adde* cf. Paulus D. 39, 3, 2, 8
740, 13 *SEA scribe ESA: secundum id muta asteriscos*
818, 19 *adde* cf. I. 2, 10, 13
832, 5 *adde* cf. D. 34, 9, 12
II, 57, 31 *adde* § 9
59, 19 *adde* cf. Ulp. D. 36, 1, 18, 4
69, 24 *adde* D. 36, 1, 80 pr.
179, 38 *adde* cf. D. 28, 4, 3
265, 7 *ESPA scribe EPSA*
348, 2 *adde SEP*
375, 17 *adde* D. 43, 25, 1, 4
395, 11 *ESP scribe ES*
405, 31 *ad* § *1 adde* Synops. p. 303 ed. Zachar.
408, 28 *ad* § *3. 4 adde* cf. D. 44, 4, 7
591, 30 *EA scribe E*
648, 23 *adde* I. 4, 9, 1 fin.

III. IN IMO MARGINE SUPERIORE.

p. XXXII* n. 1 peremptum *scribe* peremptam
I, 2, 29 *adde:* ipsius *om. Gai codex teste Studemundo*
18, 24 *adde:* quidam sunt patres familiarum, quaedam matres familiarum, [quidam filii familiarum], quaedam filiae familiarum (*eiectis interpositis ab emendatore: Bremer Ulp. p. 59*)?
24, 15 *adde:* deducitur] diducitur *Gaius*
16 et 23 *adde:* ueluti] uelut *Gaius*
20 *adde:* in bonis esse creduntur] [ui]dentur in bonis esse *Gaius*
21 *adde:* autem *om. Gaius*
23 *adde:* sunt] *F cum Inst., om. Gaius*
25 *adde:* in *om. Gaius*
27 *adde:* id] *F cum Inst., om. Gaius*
29 *adde:* et iura] iura *Gai. Inst.*

I, 25 n. 3 *adde Vergil. Aen. 6, 505:* tunc egomet tumulum Rhoeteo litore inanem constitui

26, 29 *adde:* diuus] diui?

27, 22 *adde:* liberti] libertini *l. gem.*

34 n. 2 *emendationem hanc recte improbauit Borghesius opp. 5, 405, non recte defendit Hotomanianam* licet senatores non sint. *scilicet, ut in adnotatione ad Borghesium l. c. obseruaui, errauimus omnes neque opus est emendatione ulla. hoc dicit Macer proprie praesidem dici rectorem prouinciae non senatorem, cogitans nimirum de procuratore et praeside (Orelli-Henzen inscr. 74. 3601. 5419), posse tamen praesidem appellari quicumque prouinciae praeest, etiam senatorem.*

40, 17 *adde:* et *del.*

54, 1 *adde:* cum etiam] quin etiam (*Fuchs krit. Stud. p. 28*)?

59 n. 2 *erratum quidem est in inscriptione, sed in libri titulo potius quam in nomine auctoris: simillima est enim l. 49, 14, 15 petita ex Mauriciani l. III ad legem Iuliam et Papiam.*

64, 28 *adde:* uel inpensarum (*sic* F^1, incensarum F^2) aedium agatur] uel depensi mecum agatur *Ulpianum scripsisse probabile est:* depensi *proposuit Rudorff Zeitschrift für Rechtsgesch. 6, 412*

81, 26 *Admonuit Zachariaeus scholii Thalelaeani ad B. 8, 1, 36, ubi Thalelaeus relato Pauli loco D. 3, 1, 10, quem ait Pauli esse legique* ἐν τοῖς Πρώτοις, *sic pergit:* ἐν αὐτῷ δὲ τῷ τίτλῳ ἐν τῇ πρὸ ταύτης σεντεντίας [*immo* σεντεντίᾳ] καὶ τιμωρίαν ὁρίζει ὁ Παῦλος κατὰ τοῦ φισκοσυνηγόρου συνηγορήσαντος κατὰ τοῦ φίσκου. *talia cum neque hoc loco inueniantur neque praeterea usquam in iure Iustiniano (cf. fr. de iure fisci* § 16: [contra fi]scum ... adesse [proh]ibentur et si adfue[rint], infamia plectun[tur]), *uidendum num ante l. 10 alter locus Pauli exciderit. quod commendatur etiam ordine legum. nam lex 10, ut titulus hodie legitur, non apparet cur extra ordinem inserta sit: at si sumas ante eam locum de fisci aduocato plectendo scriptum fuisse desumptum puta ex Pauli sententiis, ordo recte procedit. Pauli enim sententiae excerptae sunt inter Papiniani responsa et Tryphonini disputationes: legem autem 10 ita locum mutare iusserunt compilatores ob argumentum coniunctum cum praecedente. obstat quidem, quod tam Florentinus codex haec ignorat quam Graeci interpretes omnes: sed Thalelaeus nominatus inter antecessores eos, ad quos constitutionem Omnem Iustinianus dedit, fieri potest, ut locum antiquissimo tempore librariorum culpa in digestis omissum nihilo minus norit.*

33 *adde: uerba* qui autem inter infames sunt, sequenti titulo explanabitur *cum appareat non esse Tryphonini, Ulpiano tribuit Karlowa (Zeitschrift für Rechtsgesch. 9, 210) inserenda 80, 25 post uerba* ne postulent *non improbabiliter: magis tamen crediderim et haec et inscriptionem sequentem* Iulianus libro primo ad edictum *commentum esse compilatorum.*

96, 17 *adde:* Iulianus *del.*

37 *adde:* societatis siue cuiusque alterius eorum nomine proprium est] societatis siue cuiusque alterius nomine, eorum proprium est (*sic etiam BS:* οἷς καὶ σωματεῖα ἔχειν ἐπιτέτραπται κολεγίου ἢ ἑταιρείας ἢ ἑτέρου τινός, τούτοις ἐφεῖται)?

102, 23 *adde sublata n. 3:* ne poena traiecticiae pecuniae augeretur aut ex compromisso committeretur] *iam malim:* ne fenus traiecticiae pecuniae augeretur aut poena ex compromisso committeretur.

106, 27 *adde:* Nesennius] *immo* Nasennius, *etsi* nesennius *scribitur perpetuo* (27, 1, 33. 35, 2, 22. 42, 1, 41).

113, 30 *adde:* maioris malitatis] *Ulpianus scripsisse uidetur* maioris mali talis [quod et constantissimum hominem moueat] *similiterue eaque male in epitomen redegisse compilatores.*

144, 10 *adde:* per magistratus factum uidetur *del.*

146, 10 *adde:* ibi] ibidem?

166, 36 *adde:* ut si] ut et si (*Fuchs krit. Stud. p. 57*)?

I, 173, 18 *adde:* possit] non possit?

191 n. 4 *dele*

200 n. 1 nomen *scribe* nomine

205, 12 *adde:* iunctum] iunctum tuum?

227, 36 *adde: Scaeuolae magis quam Pauli: u. ad D. 32, 78*

229, 24 *scribe sublata n. 5:* initio] *iam malim non delere, sed mutare in* inibi

252, 30 *scribe sublata n. 6:* luminum in seruitute] luminum inmittendorum seruitute?

253, 27 *adde:* alteri aedes, alteri aliarum] *pro his Marcellus scripsit opinor* alterarum aedium

256, 29 *adde:* nempe] de ea re?

263, 30 *adde:* τὴν ἐν Ἰσθμῷ, ἢ ὅπου ἂν βούλῃ *scribendum esse deletis uocabulis* τῷ *et* δ' *monuit Kirchhoffius*

264 n. 1 *monuit Kruegerus haec formanda esse ad locum Inst. 2, 3, 1 et ipsum probabiliter desumptum ex institutionibus Ulpiani, ubi sic est:* praediorum urbanorum sunt seruitutes quae aedificiis inhaerent, ideo urbanorum praediorum dictae, quoniam aedificia omnia urbana praedia appellantur, etsi in uillis aedificata sunt. *scripsit igitur Ulpianus ad hunc modum:* et urbana quidem praedia aedificia omnia appellamus: igitur etsi in uilla aedificia sint *cet.*

270 n. 2 *sic muta:* balineis] balneariis *potius quam* balinei: *cf. II, 600, 12*

271 n. 2 *dele*

292, 25 *adde:* mulae ducerent inter] mulae facerent iter?

296, 21 *adde:* et heredi] *idem Graeci:* nec heredi (*Wachendorff: cf. Schmidt Interd. p. 127, Bruns Zeitschr. für Rechtsgesch. 3, 384*)?

327 n. 1 *praestabit uerba sic formare cum Cuiacio:* etiam non manente rei communione, *deinde inserere talia:* idem dicendum est, ubi erraui in persona socii (*cf. p. 326, 22*)

330 n. 3 *sic muta:* exhibitis] ex exhibitis?

362, 40 *adde:* etiam *del.*

364, 23 *adde:* quo minus] quod minus?

365, 23 *adde:* stabitur] stabitur eo?

38 *adde:* delatum] datum?

404, 7 *adde:* eius *del.*

420, 1 *adde:* fuerint] fuerit (*Hal.*)?

423 n. 5 *sic muta:* quisquis praeposuit] quis sit qui praeposuit

436, 29 *adde:* et huius *del.*

453, 40 *adde:* actio est] *firmant Graeci* (οὐδὲν ἧττον τῇ δὲ ἰν ρὲμ βέρσο γίνεται χώρα *Steph.*, ἔχεις κατὰ μοῦ τὴν περὶ τῆς δαπάνης ἀγωγήν *Anon.*): actio cessat (*Windscheid in pand. 2, 2, 397*)?

457, 8 *adde:* et quo magis] etsi quo magis?

478, 11 *adde:* etiamnunc ab ignorante] ab ignorante etiamnunc?

509, 3 *adde:* eam *del.* (P^bU)

514, 11 *sic exple deleta n. 1:* si scias alienationem esse [prohibitam, alienationem esse.]

523 n. 3 *iam malim ante* qui scribsit *inserere* si

523, 32 *adde:* aliqui] nequiquam?

527, 22 *adde:* emptio remanserit (*Boecking*)?

555, 5 *adde:* rebus] arboribus?

23 *adde:* quam in prato] uel in prato?

557, 30 *adde:* aliqua] alia qua (*similiter Fuchs krit. Stud. p. 66*)?

562, 14 *adde:* uel ubi greges eius stare oporteat *non sunt Ulpiani*

567 n. 6 *praestat scribere* soluere *pro* solueret *quam cum Haloandro inserere* ut

572 n. 2 *sic muta:* in kalendas Iulias

573, 28 *adde:* nauis] magister nauis?

574, 28 *adde: ante* conductione *ins.* locatione

I, 583, 1 *adde:* dimidias partes possessionis *scribendum esse suadet locus similis 43, 33, 1, 1*
585, 17 *adde:* diuus] diui?
32 *adde:* uideatur] uidetur?
590, 2 *adde:* habere] *malim* competere (pete[r]e F^1)
594 n. 2 *dele: similiter dicitur* optinere fiscum *D. 32, 27, 2*
599 n. 2 *lectio tradita fortasse explicari potest sic, quaecumque eius fundi pars certa a quolibet possessore petatur, eius partis certae dimidiam non recte petitum iri*
600 n. 2 *quod inserui, etiam cogitatione suppleri potest: malim autem* ubi *pro* cui
602 n. 2 *non dele* fuisset, *dele* fuerit
605, 3 *adde:* et latus] latus?
607, 26 *adde: sic transpone:* uel ... a domino uel si exportandus uel ab aliqua potestate damnatus
609, 21 *adde:* peruenturam] euenturam?
612 n. 4 *sic muta:* uel plura mancipia ab uno emantur] emant (*del. reliquis: similiter Ribbentrop Correalobl. p. 159*)?
616 n. 8 *immo dele* potius
631, 37 *adde:* hoc casu] hoc casu non interueniente?
649 n. 3 *sub finem* obligata *scribe* obligatae
661 n. 4 *non mutandum fuit nisi* condicione *in* condicionem: *reliqua tuetur D. 48, 5, 7*
685 n. 4 *dele: cf. D. 10, 3, 19, 1*
705 n. 2 *sic muta:* emisset *ins.*
707, 20 *adde:* deinde matrimonium restauratur *del.*
712, 22 *adde:* praelegata] *requiritur* relegata
714, 5 *adde:* deinde diuortium fecerat. LABEO. Trebatius] deinde diuortium fecerat ab eo. Trebatius?
737, 26 *adde:* reiecerit] eiecerit?
772, 29 *adde:* conuenire *del.* (*Zellmer*)
781 n. 3 *dele.*
808 n. 4 *sic muta:* quae possunt] quae soli sunt?
809, 21 *adde:* ne] nec (*edd.*)?
810 n. 2 *dele.*
822, 11 *adde:* impuberibus eisque] impuberibus eis qui?
13 *adde: Scaeuolae magis quam Pauli: u. ad D. 32, 78*
830, 3 *adde:* rumpat] rumpatur *Gai codex Uer.*
4 *adde:* exheredare nominatim] [nominatim] exheredare *Gai codex Uer.*
28 *adde:* etiamsi non extiterint *del.*
831, 12 *adde:* inductum deletumue *del.*
22 *adde:* quoniam ... 24 denegabuntur] quoniam, etiam si totum testamentum non exstet, si quidem illud concidit testator, denegabuntur actiones, si uero alius inuito testatore, non denegabuntur (*deleta glossa* constat ... scripta sunt et: etiam *inserui monitus a Kruegero*)?
846 n. 3 cum eo *locutionem male sollicitaui. cf. l. Iul. municip. u. 103:* quae stipendia ... maiorem partem sui quoiusque anni fecerit aut bina semestria, quae ei pro singuleis annueis procedere oporteat, cum eo quod ei legibus ... procedere oportebit.
879, 41 *adde:* si secus, secundum multorum opinionem potest (*Ad. Schmidt Notherbenrecht p. 10*)?
900, 25 *adde:* ubi quis incuria necatus est uel medici insidiis] ubi quis incuria necatus est uel insidiis medici?
II, 43, 32 *adde:* relictum sit] dictum sit?
45, 16 *adde:* in se sustineret] ipse sustineret?
53, 8 *adde:* itaque si cum forte] utique sic cum forte?
57 n. 1 potuerunt *scribe* poterunt

II, 60, 27 *adde:* si soli] quasi soli?

66 n. 2 *sic muta:* cepisset dedisset] cepisset uendidisset?

75, 8 *adde:* eiusdem *del.*

116, 21 sed et marito ex parte heredi instituto a socero dote praelegata] *sic uoluisse dare compilatores propter consensum Graecorum cum Florentina satis constat, cum praesertim formae* herede *et* heredi *Byzantii iam non satis distinguerent (u. p. XXXVIIII): Ulpianus autem scripsit omnino, quod dudum proposuit Haloander defenditque nuper Arndtsius (Zeitschr. für Rechtsgesch. 8, 432):* sed et marito ex parte herede instituto, a socero dote relegata. *id in margine adscribi debuit, ne recepta lectio falleret*

118, 29 *adde:* denarios decem] *fuit* denarium x milia

137, 40 *adde:* poculenta] posculenta? (*uide quae dixi in symbolis Bethmanno Hollwegio oblatis p. 89*)

160, 15. 17 *adde:* respondit] respondi?

167, 26 *adde:* libro primo] libro undecimo (*Krueger*)?

177, 5 *adde:* respondit] respondi?

196 n. 2 *post* licet *excidit* legato

205 n. 2 *dele*

314 n. 2 *delendam esse recte monuit Krueger collato loco D. 29, 1, 36, 3. scilicet ipsa aestimatio, anne is qui actori opposuit exceptionem doli ipse magis dolum committat, pro replicatione est neque admittitur propterea replicatio doli ulla*

367, 37 *adde:* respondit] respondi?

376, 28 *adde:* id est lapilli ictum *delendum esse uidit Windscheid Pand. 2, 2, 238: cf. D. 41, 1, 50*

408, 39 *adde:* respondit] respondi?

416, 38 *adde:* respondit] respondi?

430, 21 *adde:* respondit] respondi?

518, 25 *adde:* si consumpti sint] si non summisit *scribendum esse persuasit mihi litteris ad me datis Ihering: cf. D. 7, 1, 69. 70, 1*

528, 36 *adde:* respondit] respondi?

558, 28 *adde:* respondit] respondi?

564, 16 *adde:* respondit] respondi?

636 n. 3 *dele* idem Graeci

646 n. 3 *adde: cf. D. 50, 12, 2, 1*

773 n. 5 *id ipsum proposuit Ad. Schmidt Interd. p. 281*

920, 20 *adde:* polliones] *lectionem non esse sollicitandam docuit me titulus Reginensis (C. I. L. III, 5949) positus* Fl. Amabili pollioni leg. III: *quod uero officii militaris genus eo uocabulo significetur, adhuc ignoramus*

IV. IN IMO MARGINE INFERIORE.

I, 3, 12. 13 ℞ *om. non utroque loco, sed posteriore F (teste Kruegero, qui l. 1 tit. 2, ed. p. 3, 11 — 11, 14 denuo relegit)*

4, 2 aliˈqua utiˈquam F^3 (*errore Kiesslingius legit* quanti) | uiginti annis *lectionem etiam Graeco testimonio confirmari (nempe schol. ad Synopsim apud Zachariaeum in anecd. p. 180 not. et in Synopsis ed. p. 520:* μετὰ τὸ ἐξελάσαι τοὺς ῥῆγας οἱ Ῥωμαῖοι νόμον ἔθεντο, ὥστε τοὺς νόμους αὐτῶν μὴ πολιτεύεσθαι· καὶ τοῦτο ἐκράτει κʹ ἔτη) *monuit Zachariaeus: itaque Epitomae auctor suo Marte ex* uiginti *fecit* quinquaginta

10 in itˈalˈia F^2

25 *dele* etˈtˈ aedilis *F: nam uere ex* e‖taedilis *emendator fecit* et ‖ aedilis

28 ˈsˈextus aelius (*non* aelˈiˈus) F^2

I, 5, 11 sunt] sint F^{ac}

27 animaduertere] F^2, animouertere F^1

30 cum] con F^{ac}

6, 3 plebei'h'i F^2

7 auct'i'u's' F^2

7, 1 auocarentur] F^{b1}, abocarentur F^{a1} | finiti'u'mis *F*

8 *dele* capitalis F^{ar}: *z formam habet F, non* ε, *non ex emendatione, sed ab initio*

31 propessum F^a

8, 8 est] esit *F* (*non* es'i't F^b)

10 qui'n'tus *F*

13 exsta'n't *F*

16 ut] ui (*non* in) F^{ac}

16. 20. 22. p. 9, 10. 17. p. 43, 5. 10. 35. p. 44, 12 (*sed dubitatur de manu*). p. 45, 4. 6. 15. 21. p. 48, 27. p. 50, 31. p. 51, 38. 39. p. 52, 19. p. 53, 19. p. 55, 13. p. 57, 8. 10. 12. 24. 28. 32. p. 59, 3. 4. 13. 26. 31. p. 60, 2. 11. 21. 35. p. 61, 33. p. 63, 2. p. 64, 7 *pro signo f substitue* F^2

19 dein 's'ubtexitur F^b, dein'de' subtexitur F^2

30 hunc *potius quam* hinc *F*

9, 6 *dele* exstant't'ut *F*, *nam* exstan't' ‖ 't'ut *F*

15 extant'e'cercinae *F*

16 populus romanus pro (*non* pr) romanus pro *F*

19 tucca] tucta F^1

28 corneli'i' F^2

10, 16 FIERET · ET *puncto interposito F*

18 d(?)eret F^1

24 respondit] F^2, rescripsit F^1, scripsit *RPVU*

11, 4 appelat *F*

5 auctoritat'e'is F^b

6 uespas's'iano F^{b1}

13 fuerunt'q'celsus *F*

19, 16 sed et] sed P^aU

42, 20 ut *om. etiam ind.* F^1

43, 15 huic F^2 (*non f*)

44 *b u. 6* 4454 *scribe* 4465

45, 15 cxhibere (*sic*) *F*, *em.* F^3

46, 40 castigatur] F^bPU, ligaturgatur F^a, castigator F^2

50, 11 iudicatum] F^aU, indicatum (*non* in iudicatum) F^b, in iudicatum *P*

53, 31 obtemperauerit] obtemperabit *ind. F*

64, 25 roga'i'uit F^2

95, 25 *Rudorffius* (*Zeitschrift für Rechtsgesch. 6, 438*) *quamquam non diffitetur eam lectionem, quam sequuntur Parisinus liber et interpretes Graeci, ab auctoritate magis commendari eamque compilatoribus probatam esse uideri, tamen Papinianum sic scripsisse existimat, ut legitur in libro Florentino. mihi secus uidetur: nam collatis locis similibus 3,* 5, 30, 1. *14,* 3, 19 *pr. 19,* 1, 13, 25 *Papinianum intellegimus in ea opinione fuisse, ut utilis actio in dominum quidem daretur neque tamen domino, ut quod addit Ulpianus 19,* 1, 13, 25: ergo et per contrarium dicendum est *seq. pertineat non ad referendam Papiniani sententiam, sed ad eam impugnandam.*

103, 14 proculus et] proculire F^a, proculs re F^b, proculset F^2

107, 30 auctoritate] *super* i *scripsit* e F^b, *correcturus* auctore, *sed mox* e *litteram ipse rursus deleuit*

116 *b u. ult. dele* atiam F^a

125, 24 demī|tantur *F*, *ut post* demī *uersus finiat: itaque librarius dare uoluit* demintantur

I, 140, 12 ex] de *ind. F*

142, 35 ut quemadmodum, *super* q *adscripta littera* e, *F*

143, 37 sed] set (*non* sel) F^a

193 *a u. 9* 27 *scribe* 25

210 *a u. 4* ἤψατου *scribe* ἤψατο

245 *a u. 5* suis *scribe* suisque

250, 24 ulpianus libro tertio decimo ... seruitus est *om.* F^1, *add.* F^2

26 paulus libro quinto decimo F^2, paulus libro tertio decimo F^1

309, 28 *dele* uel adgressura *ut uidetur N*

310, 13 peruenerint *etiam N secundum Uesmium*

29 usuceperunt *etiam N secundum Uesmium*

37 adiudicar'e'i *N*

311, 1 condicione *uere N*

329, 24 *dele* quis *N*

29 impinditur *N*

335, 3 pecuni....er *N secundum Uesmium*

5 dolo malo fecit *etiam N secundum Uesmium*

29 neque *etiam N secundum Uesmium*

357, 24 mutui] *sic* F^{em}, mut.. *uel* mut... F^{ac}

402, 14 sed interdum] *sic f*, setnterdum *F*

462, 24 debitore experiri F^3, *non f: scriptum esse manu correctoris non ordinarii, sed aequalis testatur Reifferscheidius*

488—502 *foliis 245—250 post factam editionem bis relectis a Schoellio et a Kruegero apparuit haec recognita esse non a correctore ordinario, sed ab alio aequali tamen, cui pleraque uidentur tribuenda esse quae in his emendata reperiuntur, tam uariae lectiones omnes quae secundum Kiesslingianam collationem signantur in editione* F^2 *uel* F^{em} *quam pars notatarum f, quoniam a manu recenti eas esse dixerat Kiesslingius: ita p. 498, 21* coita sit *ibidemque* (quae)ritur quae sit, *et p. 500,* 35 aucta. *contra p. 494, 9* de mandatu *etiam Schoellius contendit scriptum esse a manu nouicia. de emendationibus his: p. 488, 31* acta — *36* cui — est — *p. 489, 14* ei *del.* — *29* diuisionibus — *p. 490, 9* essem — *10* repellat — *15* hereditaes — *30* pecuniam — *34* fuerint — *38* quem — *p. 491, 10* mandaui — *12* partes — *14* pretiis — *18* pretio — *19* tua — *20* interest tua — *24* impedire — *28* habueris — *p. 492, 8* quam — *40* exhibuero — *p. 493, 7* praestabit — *9* ab — *18* exsoluta — *20* dotem — *p. 494, 16* fideiussorem — *p. 495, 1* obligatos — *10* uenditi — *13* redimi — *24* annos — *34* ab — *p. 496, 1* mandatum — *2* negotium — *13* herede — *16* si — *21* praestare — *38* condicione — *p. 497, 9* titio — *31* suprascriptae — *32* familias — *p. 498, 5* dicas — *7* hac — *12* coiri — *18* praestare *Kruegerus adnotauit non constare sibi, utrum sint a correctore recentiore, ut ait editio, an ab antiquiore. ordinarius corrector redit certe a p. 502, 23, ubi addidit* gestorum

491, 35 libro 'quart' oct. F^b

494, 3 cuius *uere F*

545, 46 usu'm' fructum F^b *uel* F^2 (*non f*)

553, 36 *adde post* praestariā *uersum finire cernique sub lineola punctum: uoluit igitur librarius scribere* praestariam (*uide praef. p. XXXIII*)

652, 17 *D. 22, 5, 12 legitur inter appendices Iuliani cod. Uindobonensis (n. 2160, olim Salisburg. 360) f. 162' sic:* constit̄. xxiiii kp̄ DXCVI de numero testium. Ubi numero testium non adicitur, etiam duo sufficiunt: pluralis enim elocutio duorum numerus contextus est. *De iis quae praecedunt et sequuntur dixit Bienerus Zeitschrift für gesch. Rechtswiss. 5, 355*

706, 28 *adde post* paenitē *uersum finire: librarius itaque dare uoluit* paeniten

718 *a u. 4 post uerba* καὶ ἐκ τούτων πάντων *exciderunt haec* τὸ μὲν τρίτον μέρος

I, 719 *a u. 7* 21, 5, 18 *scribe* 23, 5, 18
722 *b u. 7* Nou. 150 *scribe* Nou. 117
728 *a u. 9* κλγρονόμος *scribe* κληρονόμος
796, 25 *seq. Inspecto codice Uindobonensi (n. 2160, olim Salisburg. n. 360) Iuliani haec ibi repperi emendatius scripta quam scripta sunt in Berolinensi* § 13 culpam] culpa qui *V* — § 14 cessionesque *B,* censio ne quae *V* — § 15 *post* personae publicae *ins.* reseruantur *V*
819 *b u. 7 scribe* 32 (*pro* 33) gradum F^1
821, 6 et 'hoc' tamen F^b (*non* F^2)
12 tanto amplius quam filia] tantum amplius quam filia F^1
822, 34 condicione] condiciones *F*
823, 11 condicione's' F^b
22 *supra* n *in* nactus *scriptum est* a *mox rursus deletum F*
824, 12 uiuis] F^2, niuit F^1
825, 1 pater] F^2, patre (*non* patr) F^1
8 exigemus] F^b, εχιϐεϖυϲ (ϖ *imperfectum*) F^a
826, 5 ratum] ratus F^a
7 cap'i'tibus F^b
8 inducere] F^2, inlucere F^1
861 *a u. 1 ante* legatarii *ins.* 2: *nam u. 1 recte* legatarii *F*
902 *b u. 3 in codice est* ανανάγνωμα *pro* ανάγνωμα
II, 2, 7 rei 'i' F^b (*non* F^2)
promittendi] F^2, permittendum (*non* promittendum) F^1
4, 6 deberi] F^b, debere F^a
166, 5 titio 'dato o' fundum dato F^b
13 sit] s'i'it *F*
168, 1 munificientia (*sic*) *F*
39 quisi ‖ iusserat *F*
170, 4 diuisionem] diuicionem F^{ac}
227 *a u. 4* sed et *E dele*
375, 20 fiat F^2 *cum l. gemina*
387 *b u. 5 pro* SX^b *scribe* OX^b
398, 36 ab eo] F^2, labeo F^1
406, 20 an *addidit, mox rursus deleuit* F^2
407, 22 indici's', *non* indici'a': *cf. praef. p. XXXVI n.*
408, 29 incerti] incepti *F*
a u. 8 pro acceptam *scribe* acceptum
36 perferret] perferpet *F*
409, 28 senatoriae] $F^{a\,et\,2}$, senatorii F^b
441, 25 *potuit adnotari ex meis digesti Noui libris ad marginem codicis O, item in codice Uaticano eo, de quo dixit Brencmannus hist. pand. p. 278, interponi inter l. 21 et 22 haec commenticia:* Idem (*om. O*). Qui honoris adipiscendi causa quid de suo alicui adicere uel spondere (respondere *O*) desiderat, non magis quod datur deperdere uolumus quam spondentem ignominiam pati decreuimus
513 *a u. 8* κτῆμαι *scribe* κτῶμαι
526, 34 tantum F^1, tantus *emendauit, mox* tantum *reposuit* F^2
679, 14 prolutus F^a, *m. 1 expunxit* s *litteram aliamque superscripsit, quae uidetur esse* o *uel* r
809 *b u. 6 scribe* παραγγελίας
b u. 7 scribe procuratorem

V. AD UOL. I ADDITAMENTUM I.

Digestorum fragmenta Neapolitana et Kruegerus ad hanc eorum editionem cum codice denuo maiore ex parte contulit, item Uesmius Taurinensis mea causa diligentissime recognouit. rettuli in sequentibus quae hi duo uiri obseruarunt, quatenus ad rem facere uisa sunt.

Supra quamuis paginam uersam cum fuerit /LIB/, supra quamuis rectam /X/, haec nota adscribenda est supra 3* et 7*, ubi deest in editione: in p. 6*. 10* margo aut perforatus est aut lacer.

. Numeri Latini, singulis legibus non tam praescripti quam collocati inter cuiusuis legis uersus primum et secundum, comprehensi fuerunt lineolis duabus sic U et X. praeterea adde VI ante 4*, 4, VII ante 4*, 8, VIII ante 4*, 25, XIII ante 6*, 14, XXIX ante 8*, 23, XIIII ante 9*, 14. ex his numerum 4*, 8 agnouit uterque testis, reliquos Uesmius solus.

In fine legum uirgulae ∽ cernuntur 6*, 13. 18. item intra leges in fine capitum 6*, 3 post posse signum hoc ∑ uidere sibi uisus est Kruegerus (pro eo punctum uidit Uesmius), 6*, 10 signum ./ post est. punctum nudum adest 7*, 25 ante longe et fortasse 7*, 32 ante respondi.

In fine inscriptionis 3*, 24 post prouinciale, 4*, 4 post edictum, 4*, 8 post stipulationum, 4*, 25 post edictum, 5*, 20 post edictum, 8*, 23 post quaestionum, 10*, 4 post sabinum, 10*, 17 post nionum, 10*, 22 post alfeni sunt puncta: item 8*, 5 post gestorum spatium uacans: item 7*, 4 post digestorum signum / simileque signum 7*, 17. 28 post idem uocabulum: item 9*, 7 post causa puncta tria :·

Compagis nota nulla est in p. 7* testibus tam Kruegero quam Uesmio: fefellit Gauppium macula quaedam etiam posteriore scriptura recentior. itaque quae de compagibus codicis coniecimus p. 1*, pro non scriptis habenda sunt. contra in fine p. 10* supra secundum uocabulum uersus paenultimi scripturae recentioris Uesmius agnouit quaternionis notam XXIX: in hoc codice igitur notae eae adscriptae fuerunt non ubi quaternio incipit, ut factum est in Florentino (u. supra p. XXVII), sed ubi desinit. ipse numerus cum calculis meis accurate conuenit: nam digestorum libri primi decem requirunt folia ad similitudinem Neapolitanorum circiter CCXXXII siue quaterniones XXIX. primordia igitur ne in hoc quidem codice quaternionum numeratione comprehendebantur.

Scripturae specimen Mayerianum hic repetiuimus sic ut emendauit ad codicem Kruegerus.

Scripturam a nobis editam comprobarunt Kruegerus et Uesmius exceptis his quae sequuntur, scilicet ubi iis successit, ut librum legerent. in iis quae legerunt uel certe legere sibi uisi sunt priores, Kruegerus autem Uesmiusque quaerentes non reppererunt, ibi tantum adnotauimus horum testimonium deficere, ubi praecipue desideranda erat traditae lectionis aut confirmatio aut improbatio.

3*, 2 IIII pro IIII Uesmius.
4 nemen Krueger.
8 nonde Krueger et Uesmius.
11 elictionis, ut uidetur, non electionis Krueger.
15 latro..oaut[ ]ad (sic Kruegerus: autad[ ] Uesmius) codex: ubi quadratum posuimus, spatium relictum est membrana ibi corrupta.
20 uedita, non uedita Krueger.
4*, 6. 7 ...edi|ta...nonplacet Krueger, here|ditariahocnon Uesmius.
9 in. res legit Uesmius.
21 in. dum legerunt Krueger et Uesmius.

4*, 22 in. h legit, reliqua ex uersu notata non agnouit Kruegerus: hispersonissilentium cet. Uesmius.

24 peruenerint Uesmius.

5*, 12 fin. apib·, non apibus Krueger.

22 ceperunt Uesmius.

26 nostri Krueger.

6*, 3 carėi littera e expuncta Krueger et Uesmius.

5 condicione Krueger et Uesmius.

23 fruc neque Kruegerus deprehendit nec Uesmius: uidetur esse in fine u. 22.

24 in. ·tputa Krueger, utputa Uesmius.

7*, 19 chc· in margine uidit neuter uideturque abesse a libro.

8*, 3 in recipera̓ri litteram extremam certam esse negat Krueger.

6 fin. communis (s dubia) hoc uersu legit, sequentem legere non potuit Krueger.

9 in. sabinusaitine non agnouit Krueger.

10 quiδquam Uesmius.

18. 19 resarcire non agnouit Krueger, re non agnouit Uesmius.

20 fin. quiδ (non quis) Krueger et Uesmius.

31 impinδitur Krueger.

9*, 2 δefua Krueger.

inter 10 et 16 uersus interpositos fuisse numero quinque (non quattuor) hodie euanidos Krueger ait. Uesmius sic legit u. 10—16:

habereнamaδexhibe
reminutilisuiδe
•••••••••actio
recuiuspecuni••••erin
pomponiuslibroquarto
xiiii siuirnummosabux
suosfactosnonessepro

17 fecit post malo inserit Uesmius.

27 s ante esse agnouit Krueger, deleuit Uesmius.

inicum (ut F[1]) Krueger.

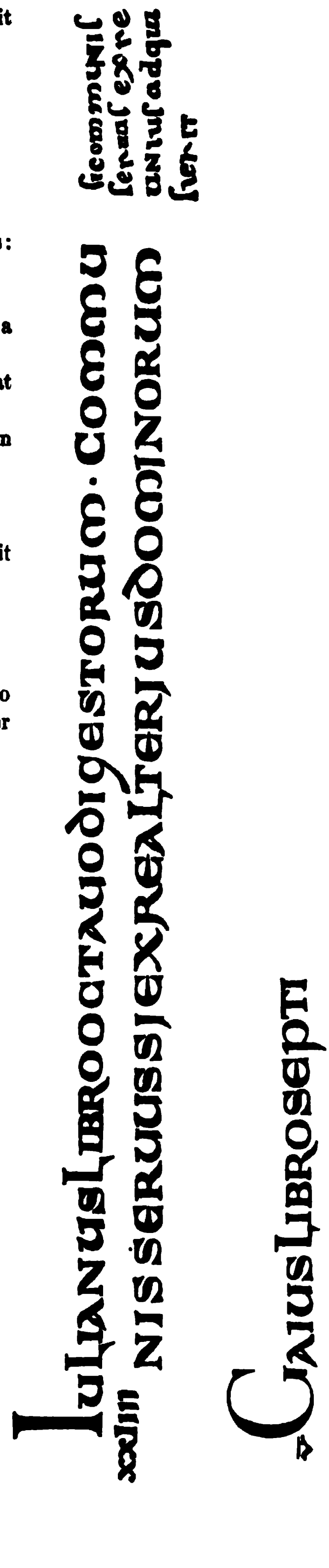
28 fin. po[ ]s{ Krueger.

31 incipere ab infec ait Uesmius.

10*, 6 aliqu|iδ Krueger.

11 scr. lib· (uh· error est typographicus).

28 nec] neq· Uesmius.

VI. AD UOL. I ADDITAMENTUM II.

Laciniarum Pommersfeldensium pertinentium ad librum digestorum XLV exempli eius, quod ante multos annos Sauignii causa excepit Ludouicus Grimmius, ut copia mihi fieret, saepe temptaui, cum probabile sit quaedam in eo legi postea deperdita: sed haec mea temptamina irrita fuerunt. contra contigit mihi domini earum illustrissimi comitis Schoenborn beneficio, ut ipsas liceret Berolinum transmissas imitari arte photolithographica: unde iam exempla earum huius operis uolumini alteri (tab. 5—10) adiecta cernuntur. schedae pessime habitae sunt nec dilaceratae tantum, sed etiam madore corruptae, quo factum est, ut praeter ueras litteras aliae quoque spuriae subinde appareant inuerse expressae ex paginis superpositis olim his superstitibus: ut inter alia 1′, 22 super LIG cernitur OL, 1′, 23 super UI (ex QUIS) uestigia quae speciem prae se ferunt SL, item margo 3′ repletus est eiusmodi uestigiis, ut adeo iuxta u. 18 deprehendisse mihi uidear inuersis scilicet litteris uerba integra SI NOLINT·. alibi denique laciniae exiguae alieno loco superpositae (ut 1, 18—21) uel margines non explicati (ut 5, 13—15) lectioni officiunt, cum praesertim schedae sub uitro latentes hodie tractari commode nequeant. in summa re tamen cum codex propter scripturae specimen magis quam propter lectionem notabilis sit, haec impedimenta tolerari potuerunt. — Archetypo collato in uniuersum, ut consentaneum est, non repperi nisi recte legisse peritissimum Iaffeum: haec uero praeterea inueni adnotatione non plane indigna. nam minora quaedam, maxime dimidiatorum quorundam elementorum uestigia in exemplo typis descripto omissa iam in lithographico facile deprehendentur.

1, 24 in. uere in charta est IOAÐSABINUM ut primum elementum fuerit non T, ut dedit Ianius, sed U ex *octauo*.

1′, 15 sic explendus est: *omnino* FIERI *quominus nobis habe*|. super litteram F ex diuersa pagina littera rotunda impressionem reliquit, qua illa obscuratur.

19 iam deprehendi esse fuisseue in codice ita ut conieci in adnotatione: nempe sic *tur alie*NUMFA*ctum promittendo*. cum M confusa cernitur linea quaedam recta expressa ex pagina diuersa, ut ad P speciem accedat.

2, 22. 23 et 2′, 23 hodie desiderantur margine imminuto. accidit tamen, ut quae frustulo 2′ continebantur, paullum auctiora legantur madore expressa et inuersa in margine alterius frustuli n. 1, unde principium proponi potest sic auctum et emendatum:

sorem non fieri quominus	SIUIIRE
agere liceat non ius stipu	LATIONIS
inquit sed factum uer	*satur*SEÐ
uidetur mihi licet iuris uer	BACONTI

2′, 27 RETINĒN codex: uidetur librarius N primum lineola repraesentauisse, mox ipsum addidisse.

3, 5 U ex *ser*|UU*s* codex.

13 |EOS *nemo* codex.

14 |A*ccipitur* codex.

20 |ISTA codex.

3′, 4 *di*CICU· codex.

7 *adi*Ū codex.

15 punctum post R euidenter apparet. adest item uestigium litterae T post A.

19 nota in fine uersus litterae S formam diuersam ſ

4, 18 fin. del. *di*

4′, 14 est RI, non RE cauda litterae R solito longiore.

5', 6 δεῖ codex. in margine quaedam minoribus litteris scripta fuerunt: non agnoui nisi iuxta hanc lineam ο(?)ɴδιs.

15 SABINV̄.

17. 18 sic fuerunt: *nihil ualet stipulatio adeo ut etsi* ETSI | *poena adiecta sit ne ipsa qui*δεm

6 periit.

7 extat hodie discerptum in quinque lacinias ita perturbatas, ut lithographus de exprimendis totis desperaret: unde maximum tantum fragmentum tabula decima proponitur. perierunt tamen post Ianium non multa. quae deprehendi haec sunt. anticae principium sic fuit:

*factum non erit cum quid ne fi*ATSIC
*si aduersus id factum s*IT :
idem libro uicensimo ad εδICTUm

unde intellegitur in fine legum in codice hoc ut in Florentino adfuisse punctum duplex.

7, 20 in RECI uersus finit, non in RECIPI.

22 V̄ in medio uersu non adfuit: cernitur adhuc pars litterae sequentis m.

7', 23 PORIS *praetereat quanto insula fa* codex.

26. 27 sic cernuntur:

AGETU\
O̅Γ PAULUSL\

ut legis 73 prima littera emineat in marginem. numerus a primo librario adscriptus est extrinsecus litteris paulo minoribus.

EXPLICATIO
SIGNORUM NOTARUMQUE.

I. In textu.

cursiuis litteris si qua expressa sunt in uerborum ordine scilicet Latinorum, ibi scriptura in editionem recepta discedit a Florentino libro, ita tamen, ut, siue prior siue posterior eius scriptura admissa sit, ea exprimatur rectis litteris, deinde cursiuae ne adhibeantur, ubi mutatio non est nisi orthographica. ceterum non tantum ubi litterae quaedam additae sunt uel mutatae, eae inclinantur, sed etiam ubi quaedam sublatae sunt (e. c. I, 310, 7), ne fallantur qui legunt, inclinantur proximae quaeque.

* asteriscum in prima parte operis praescripsi uocabulis iis, quae in textum recepta sunt, cum neque ullis libris neque Graeca uersione satis defenderentur. hoc tamen et ibi paucissimis locis feci et mox omisi, secundariorum librorum edoctus auctoritatem etiam minorem esse quam olim putaram.

II. In margine sinistro.

q. 1, item f. 1. 1'. 2. 2' et sic deinceps numeri adscripti significant quiniones, item folia recta et uersa exemplaris Florentini, ita ut prius huius editionis uolumen respondeat uolumini eius priori, posterius posteriori. et prioris quidem uoluminis foliorum numeri ipsi sunt foliis hodie inscripti: posterioris autem huius editionis uoluminis numeri ab inscriptis codici ita recedunt, ut f. 1—162 in codice numerentur 11—172, f. 163 ibi sit 172ᵃ, f. 164—465 ibi numerentur 173—474 (u. p. XXX).

S = Sabiniana excerpta	u. uol. II p. 50*—67*.
E = edictalia excerpta	
P = Papiniana excerpta	
A = appendix excerptorum	

SEPA similiaque iuxta rubricam indicant ordinem, quo in eo titulo, de quo agitur, dictae partes collocatae inueniuntur.

ƒ post *S E A P* significat in hac lege finire uniuscuiusque tituli partem siue Sabinianam siue edictalem siue Papinianam siue appendicem excerptorum.

* ante *S E A P* significat leges ab ordine eo, quem compilatores in libris excerpendis tenuisse uidentur, ita recedere, ut ex sua parte in aliam translatae sint.

* post *S E A P* significat leges ab ordine eodem ita recedere, ut suam partem non egrediantur.

Praeterea in eodem margine paginarum singularum uersus numerauimus: in altero autem adscripsimus numeros legum paragraphorumque quae dicuntur, ut uniuscuiusque paragraphi principium in ipso uerborum ordine distinguatur littera maiuscula.

Digestorum loci si qui item extra ea extant aut in ipsis libris, unde deprompti sunt, aut apud alios auctores Codiceue (C.) Institutionibusue (I.) Iustiniani aut alibi in digestis eadem uel leguntur uel certe allegantur eodem auctore nominato, item si qua afferuntur ex digestis apud auctores sexti uel septimi saeculi, loci hi gemini citantur ad eos quibus respondent numeris positis in margine intra cancellos (u. p. XXXXII. XXXXIII).

Basilicorum capita Latinis respondentia similiter citauimus intra cancellos in margine: Graeca uersio ubi deficit, adscripta est *B* littera intra parentheses rotundas sic (*B*).

III. In imo margine notae codicum ad singulas paginas adhibitorum adscriptae sunt et plene quidem collatorum extra, non plene collatorum intra parentheses rotundas (u. p. LIII). in codicibus Bononiensibus ubi propria bona nulla inesse credebam, eorum notas in Uetere digesto praeterea circumscripsi uncis quadratis: quod uellem non fecisse (u. p. LXXII).

IIII. In adnotatione critica.

B	Basilica	in l. 1—14. 20—60 secundum editionem Heimbachianam (Lipsiae 1833—1850), in l. 15—19 secundum supplementum eius, quod curauit Zachariae a Lingenthal (Lipsiae 1846).
BS	Basilicorum scholia	

C Colladonianus codex, hodie meus per totum librum (u. p. XXXXVII).

C (in const. *Deo auctore* et *Tanta*) Casinas Codicis Iustiniani (u. p. XXXXI).

D Berolinensis Infortiati (u. p. L).

E Bambergensis n. D. 1. 10 Infortiati (u. p. L).

F Florentinus, ut in hoc libro significent notae hae

- F^a primitiuam scripturam, quam postea mutarit manus eadem.
- F^b emendationem librarii primi (u. p. LVII).
- F^1 primitiuam scripturam, quam postea mutarit manus secunda.
- F^2 emendationem emendatoris ordinarii (u. p. XXXVII. LVII).
- F^3 emendationem profectam ab antiquo quidem neque tamen ordinario correctore (u. p. XXXVII. LVII).
- *f* emendationem aetatis recentioris, id est Bononiensis (u. p. XXXVIII).
- F^{ac} Florentini libri lectionem, qualis fuit antequam emendaretur a manu antiqua incerta, siue ea primi librarii fuit siue emendatoris antiqui.
- F^{pc} Florentini libri lectionem emendatam a manu antiqua incerta.
- ‘ ’ in iis, quae afferuntur ex Florentino libro, litteras comprehendunt postea deletas, scilicet ubi sequitur F^b, a manu prima, ubi sequitur F^2, a manu secunda, ubi sequitur *F* nudum, a manu antiqua incerta. exempli causa *po‘te’st* F^b indicat codicis librarium scripsisse *potest,* ipsum emendasse *post: po‘te’st* F^2 librarium codicis scripsisse *potest,* emendatorem ordinarium inde fecisse *post: po‘te’st F* librarium scripsisse *potest,* aut ipsum aut alium inde fecisse *post.*
- ⸢ ⸣ in iis quae afferuntur ex Florentino libro similiter litteras comprehendunt postea adiectas siue a manu prima siue a manu secunda siue a manu antiqua incerta, prout sequitur aut F^b aut F^2 aut *F* nudum.

G gromaticorum auctorum ex digestorum l. X excerpta (u. p. XXXXI).

I Bambergensis codex n. D. I. 12 Infortiati (u. p. LI).

K Cantabrigiensis Infortiati (u. p. XXXXVIIII).

L Lipsiensis Digesti ueteris (u. p. XXXXVIII).

M Bambergensis Digesti noui (u. p. LII).

N Neapolitana fragmenta digestorum l. X (u. p. XXXX. LXXXXX).

O Regiomontanus codex Digesti noui (u. p. LII).

O (in const. *Deo auctore* et *Tanta*) Berolinensis Lat. fol. 273 Codicis Iustiniani (u. p. XXXXI).

P Parisinus n. 4450 Digesti ueteris (u. p. XXXXVIII).

Q Parisinus n. 4454 partis Infortiati cum parte Digesti noui (u. p. LI).

Q (in const. *Deo auctore* et *Tanta*) Berolinensis Lat. fol. 275 Codicis Iustiniani (u. p. XXXXI).

R Berolinensis digestorum partis l. I (u. p. XXXXI).

S (in const. *Deo auctore* et *Tanta*) quattuor Codicis Iustiniani libri *COQT* consentientes (u. p. XXXXI).

T Taurinensis Digesti ueteris cum parte Infortiati (u. p. XXXXVIIII).

T (in const. *Deo auctore* et *Tanta*) Berolinensis Latin. fol. 272 Codicis Iustiniani (u. p. XXXXI).

U Patauinus Digesti ueteris (u. p. XXXXVIIII).

V Uaticanus n. 1406 Digesti ueteris (u. p. XXXXVIII).

W Uaticanus n. 1407 Infortiati (u. p. XXXXVIIII).

X Parisinus n. 4455 Digesti noui (u. p. LI).

Y Parisinus n. 4458 *A* Digesti noui (u. p. LI).

Z Uaticanus Palatinus n. 754 Digesti noui (u. p. LII).

? signum interrogationis maius codicis notae postpositum (sic *F*? *P*? F^b?) indicat ipsam lectionem dubiam esse, minus dubitari de emendationis auctore: ita ubi est $F^{b?}$, intellege uideri sic emendasse ipsum librarium, fieri tamen posse, ut emendatio proficiscatur a correctore posteriore. praeterea tenendum est signum id non referri nisi ad notam proxime praecedentem: ita ubi legitur *PV?LU*, sola Uaticani libri lectio dubia habenda est.

a b c ad codicis notam adiecta litterula distinguit lectionem primitiuam (e. c. P^a) ab emendata (P^b) et emendata iterum (P^c) et sic deinceps. in emendationibus his excepto Florentino libro scriptorum manus non distinguuntur (u. p. LII).

def(icit) ante codicis notam significat uerba, de quibus agitur, in eo codice aut primi librarii culpa membranaue hiante intercepta esse aut propter maiorem lituram iam non dignosci (u. p. LIII).

inc. significat incertam esse lectionem codicis eius de quo agitur uel propter recognitionis defectum uel scriptura primaria oblitterata propter emendationem.

dett., id est *deteriores* dixi secundi ordinis libros siue omnes siue aliquot excepto primario primariisue: ita in priore parte libri primi ita significantur libri reliqui eorumue quidam excepto *R*, in reliquo digesto Uetere libri reliqui eorumue quidam excepto *P*, in Infortiato et Nouo codex codicesue quidam diuersi ab iis quos ibi adhibui. usus autem sum eiusmodi nota tantummodo in indicandis coniecturis iis, quae natae in schola Bononiensi inde in editiones propagatae sunt, et ibi tantum, ubi parum refert, in quo codice lectio de qua quaeritur reperiatur (u. p. LXIII).

edd., id est *editiones* similiter dixi editionem digestorum aliquam, praesertim ex antiquioribus, in qua lectionem eam de qua agitur coniectura inuentam ego primum repperim (u. p. LXIII).

( ) cancellis comprehensa quae interponuntur codicum notis, ea pertinent ad solum codicem proxime praecedentem: u. c. ad I, 859, 39 quod legitur (*in margine:* hoc totum deest Pi[sis]), pertinet ad codicem *E*.

l(ex) inc(ipit).

om(isit).

em(endauit).

add(idit).

suppl(euit).

DIGESTA SEU PANDECTAE

IUSTINIANI AUGUSTI

TITULI

TOTIUS

OMNIUM[1] DIGESTORUM SEU PANDECTARUM

IURIS ENUC[LEATI EX OMNI] IURE UETERI COLLECTI

AUCTORITATE DOMINI NOSTRI SACRATISSI[MI

IUSTINIANI] AUGUSTI. f. 6

Quae praeposita sunt digestis, ordinaui non ut nunc se excipiunt in libro Florentino (qui ordo et ipse recens est: nam ad principium certe saec. XVIII folia, quae nunc sunt uoluminis prioris 1—5, una cum deperdito fuerunt in capite uoluminis secundi), sed reuocato pristino ordine foliorum. nimirum cum desint in his quinternionum numeri, ordinatio pendet cum a foliorum coniunctione tum a uerborum continuatione: unde uerus ordo efficitur hic.

fol.		
solitarium 6 7 8 9 10	I. Index titulorum. II. Βίβλον Ἰουστινιανὸς ἄναξ τεχνήσατο τήνδε.	
11 12	III. Const. Deo auctore (de conceptione digestorum)	a. 530 Dec. 15.
13 14 solitarium 15	IIII. Const. Omnem rei publicae	a. 533 Dec. 16.
16 17 18 19	V. Const. Tanta circa nos (de confirmatione digestorum)	a. 533 Dec. 16.
deperditum 0 solitarium 1 2 3	VI. Const. Δέδωκεν ἡμῖν ὁ θεός	a. 533 Dec. 16.
4 5	VII. Index auctorum.	

Ita et ratio constat et temporis ordo, cum utrumque pessumdederint editores, dum quae sexto septimoque loco leguntur in uoluminis principio collocant. error inde ortus est, quod sex folia, quibus continentur Constitutio Δέδωκεν et auctorum index, olim suo loco mota primum, ut dixi, secundo uolumini praeposita fuerunt, inserta postea priori recte quidem, sed loco non suo. — Emendator autem cum constitutioni *Tanta* litteram β̄ praescripserit, constitutioni *Omnem* litteram ᾱ, praeterea constitutioni Δέδωκεν, cuius principium hodie deest, litteram praescripsisse γ̄ putandus est et talem ordinem efficere uoluisse, ut post indicem titulorum et epigramma de auctoris laudibus sequerentur constitutiones de concipiendis digestis una duaeque Latina et Graeca de iisdem confirmandis cum indice auctorum his adiuncto (certe hic allegatus in ipsis constitutionibus § 20 non recte ab iis separatur), denique has exciperet constitutio de studiis iuris ad antecessores. qui ordo quamquam probabilis est, tamen cum tres constitutiones *Omnem*, *Tanta*, Δέδωκεν eodem die promulgatae sint, qui ad dies tantum respicit, ut fieri solet in codice constitutionum, potuit eas collocare sic ut a librario Florentini codicis factum est.

F (*ubi quae in titulorum indice hodie desiderantur desiderabanturque certe iam Politiani aetate, proponuntur intra* [ ]) *P* (*scilicet index titulorum plenus insertus codici Paris. 4450 post l. IX*)

---

[1] totius omnium *del.*

pro 1 ... *p.* IIII*, 1 incipiunt tituli dig. seu pandectarum libri primi *P*

Feliciter incipit liber pri[mus].

Explicitus est liber primus.

Incipit liber secundus.

FP

---

2 α *et reliqui numeri Graeci absunt a P* 3 et successione] successione *P* 4 senatusque] et senatus *P* 8 potestas] in (*uoluit* ius *ut est in V*) potestatis *P* | dissoluitur *P* 17 et *om.* F^1 20 uel rationalis *om. P* 22 cui] qui F^1 24. 25 expliciunt tituli lib. primi, incipiunt tituli lib. secundi *P et deinceps similiter* 27 constituerit *P* | ut *om.* F^1P | iure *om. P* 32 u'n't eant *F* | aut satis 'uel cautum dent' F^2, uel satis dent aut caueant *P* 33 uocabitur] uocatus P^a 34 committatur *P* 35 noxalibus P^a

---

Subieci in paginis extremis inscriptiones subscriptionesque singulorum librorum codicis F, item quatenus perueniunt codicum RPVLU

ante l. I domini nostri sacratissimi principis iustiniani iuris enucleati ex omni uetere 'iure' collecti digestorum seu pandectarum lib. i *F* (*f. 20*). incip. digestorum seu pandectarum liber primus *V, om. RP* (*ubi post* de iustitia et iure *inscriptio fuit hodie deleta uersum unum explens, finiens in* pandectarum) *U*

ante l. II ℞ incipit liber secundus ℞ *F* (*f. 37*). explicit liber i incipit secundus *P*, explic. lib. i incipit digestorum ex ordine ii *V*, dig. seu pandectar. l. i explic. incip. secundus *U*

ια R Si quis cautionibus in iudicio sistendi causa factis non obtemperabit.
ιβ R De feriis et dilationibus et diuersis temporibus.
ιγ R De edendo.
ιδ R De pactis.
ιε R De [tr]ansactionibus.

Ex[plic]itus est liber secundus.

[Incip]it liber tertius.

α R De postulando.
β R De his qui notantur infamia.
γ R De procuratoribus et defensoribus.
δ R Quod cuiuscumque uniuersitatis nomine uel contra eam agatur.
ε R De negotiis gestis.
ϛ R De calumniatoribus.

Explicit liber tertius.

Inc. lib. quartus.

α R De in integrum restitutionibus.
β R Quod metus causa gestum erit.
γ R De dolo malo.
δ R De minoribus uiginti quinque annis.
ε R De capite minutis.
ϛ R De quibus causis maiores uiginti quinque annis in integrum restituantur.
ζ R De alienatione iudicii mutandi causa facta.
η R De receptis qui arbitrium receperint, ut sententiam dicant.
θ R Nautae caupones stabulari ut recepta restituant.

‖ [Explicit liber q]uartus feliciter. f. 6'

[Incipit liber] quintus.

[α R De iudiciis], ubi quisque agere [uel con]ueniri debeat.
[β R De inof]ficioso testamento.
[γ R De he]reditatis petitione.
[δ R Si] pars hereditatis petatur.

FP

1 sistendi causa *om.* *P* | obtemperabit] obtemperauerit per aliquam causam *P* 2 dilectionibus *P* | et de diuersis temporibus et quibus causis feriae non impediantur *P* 11 eam *om.* *P* 17 de eo quod *P* 21 maiores uiginti quinque annis] minores *P* 23 receperunt *P* 24 caupone *P* | stabulari ut] *F*[2], stabulariius *F*[1] 25 explitiunt tituli lib. iiii dig. seu pand. art. (*sic*) i incipiunt tit. lib. u de iuditiis primus art. (*sic*) ii *P et sic deinceps, ut partes dicantur articuli* 27 ..... s ubi quisque agat ‖ ..... nutriri debeat *Politiani apographum Monacense* (*cod. Lat. 755*), de iudiciis (*om.* ubi ... debeat) *P*

ante l. III feliciter (*in priore pagina folii 54', quae praeterea uacat*) ‖ incipit liber te'r'tius *F* (*f. 54'*). explicit liber secundus incip. ex ordin. digeg. (*sic*) seu pandect. liber iii ‖ incip. lib. iii *P*, explicit lib. ii incipit tercius *VU*

ante l. IIII explicit liber iii incipit lib. iiii (*haec atramento*) feliciter (*hoc minio*) 'incipit liber quartus' *F*[2] (*f. 70*). exp. lib. iii incipit liber iiii *PLU*, explicit liber tercius pandectarum, incipit quartus *V*

post l. IIII subscriptum f. 95 feliciter *reliqua pagina totaque sequente uacuis relictis: librarius qui successit a f. 96 ante l. V inscriptionem nullam posuit F.* explic. lib. iiii incip. quintus de iudiciis lib. i *P*, explic. lib. iiii incip. u de iudiciis primus (primus *om.* *V*) *VL*, explic. lib. iiii incipit lib. u *U*

ε ℞ De possessoria hereditatis petitione.
ς ℞ De fideicommissaria hereditatis petitione.

Explicit ex ordine digestorum liber quintus, de iudiciis liber primus.

Incipit ex ordine sextus, de iudiciis secundus.

Α ℞ De rei uindicatione.
Β ℞ De Publiciana in r[em a]ctione.
Γ ℞ Si ager uectig[alis id e]st emphyteutica[rius pe]tatur.

Explicit ex ordine lib. sextus, de iudiciis lib. secundus.

Incipit ex ordine liber septimus, de iudiciis liber tertius.

Α ℞ De usu fructu, et quemadmodum *quis* utatur fruatur.
Β ℞ De usu fructu adcrescendo.
Γ ℞ Quando dies legati usus fructus cedat.
Δ ℞ Quibus modis usus fructus uel usus amittitur.
ε ℞ De usu fructu earum rerum, quae usu consumuntur uel minuuntur.
ς ℞ Si usus fructus petetur uel ad alium pertinere negetur.
Ζ ℞ De operis seruorum.
Η ℞ De usu et habitatione.
Θ ℞ Usufructuarius quemadmodum caueat.

Explicit ex ordine digestorum liber septimus, de iudiciis liber tertius.

Incipit ex ordine liber octauus, de iudiciis liber quartus.

Α ℞ De seruitutibus.
Β ℞ De seruitutibus praediorum urbanorum.
Γ ℞ De seruitutibus praediorum rusticorum.
Δ ℞ Communia praediorum tam urbanorum quam rusticorum.
ε ℞ Si seruitus uindicetur uel ad alium pertinere negetur.
ς ℞ Quemadmodum seruitutes amittantur.

Explicit ex ordine digestorum liber octauus, de iudiciis liber quartus.

FP

---

3 explicit'ur' F^2 7 id est] uel *P* 8 explicit'ur' F^2 9 libro tertius F^1 10 et] aut *P* | quis *om.* *F* 12 usus fructus legati *P* 13 amittatur *P* 15 negetur] legetur *P* 17 et 'e'habitatione F^2 19 explicit'ur' F^2 20 libro octauus F^1 | libro quartus F^1 25 negetur] dicatur *P* 27 explicit'ur' F^2 | libro octauus F^1

---

ante l. VI expl. dig. seu pandectar. | ex ord. lib. quintus | de iud. autem lib. primus | feliciter (*atramento*) *F* (*f. 112*), *ubi l. VI incipienti f. 112' nihil praescribitur.* explic. ex ordine dig. seu pandt. lib. u de iuditiis i incip. lib. ui de iudic. ii *P*, explic. lib. u de iudiciis primus incip. ex ordine dig. seu pandectarum lib. ui ℞ de iudiciis secundus *L*, explicit lib. u ex ordine de iudiciis lib. i incipit ui de iudiciis ii *U*, lib. u digs. incipit sextus *V*

ante l. VII 'incipit lib. uii' F^2 (*f. 119*). expl. ex ord. dig. lib. ui de iuditiis secundus (*sequitur rubrica VII, 1*) incip. ex ordine dig. lib. uii de iuditiis tercius *P*, explic. lib. ui de iudiciis secundus incip. lib. uii de iudiciis tertius *L*, explicit lib. ui de iudiciis lib. ii incipit ex ordine lib. uii de iudiciis iii *U*, explicit liber ui incip. uii *V*

post l. VII subscriptum f. 133' feliciter: *librarius qui successit a f. 134 inscripsit* lib. uiii *F*. explic. lib. uii dig. seu pand. (*sequuntur tituli l. VIII*) incip. lib. dig. seu pandect. uiii *P*, expliciunt libri uii incip. uiii (*sequuntur tituli l. VIII*) explic. lib. uii incip. digestorum seu pandectarum ex ordine octauus *V*, explic. lib. uii de iudiciis tertius incip. ex ordine dig. lib. uiii de iudiciis quartus *L*, explicit lib. uii incipit uiii *U*

Incipit ex ordine liber nonus, de iudiciis liber quintus.

Α ℞ Si quadrupes pauperiem fecisse dicatur.
Β ℞ Ad legem Aquiliam.
Γ ℞ De his, qui effuderint uel deicerint.
Δ ℞ De noxalibus actionibus.

Explicit ex ordine digestorum liber nonus, de iudiciis liber quintus.

Incipit ex ordine liber decimus, de iudiciis liber sextus.

Α ℞ Finium regundorum.
Β ℞ Familiae herciscundae.
Γ ℞ Communi diuidundo.
Δ ℞ Ad exhibendum.

Explicit ex ordine digestorum liber decimus, de iudiciis liber sextus.

Incipit ex ordine liber undecimus, de iudiciis liber septimus.

Α ℞ De interrogationibus in iure faciendis et de interrogatoriis actionibus.
Β ℞ De quibus rebus ad eundem iudicem eatur.
Γ ℞ De seruo corrupto.
Δ ℞ De fugitiuis.
‖ Ε ℞ De aleatoribus. f. 7
Ϛ ℞ Si mensor falsum modum dixerit.
Ζ ℞ De religiosis et sumptibus funerum et ut funus ducere liceat.
Η ℞ De mortuo inferendo et sepulchro inaedificando.

Explicitus est ex ordine digestorum liber undecimus, de iudiciis liber septimus feliciter.

Incipit de rebus creditis si certum petetur liber primus, ex ordine digestorum seu pandectarum duodecimus.

Α ℞ De rebus creditis si certum petetur et de condictione.

FP

---

1 libro quintus F^1 2 quasrupes F^a 4 deiecerint *P* 6 explicit'ur' F^2 | libro nonus F^1 | libro quintus F^1 7 libro decimus F^1 | libro sextus F^1 12 explicit'ur' F^2 | libro decimus F^1 | libro sextus F^1 13 libro undecimus F^1 | libro septimus F^1 21 sepulch'i'ro *F* | aedificando *P* 24 libro primus F^1

---

ante l. VIIII explicit | lib. uiii. | incipit | lib. ix | FELICIT *F* (*f. 146'*). digestorum seu pandectarum explic. lib. uiii incip. lib. uiiii *P*, explic. digestorum seu pandectarum uiii incip. ex ordine nonus *V*, explic. dig. seu pandectarum ex ordine lib. uiii de iudiciis quartus incip. uiiii de iudiciis quintus *L*, explicit lib. uiii incipit uiiii lib. *U*

ante l. X feliciter *f. 160 F*, incipit liber decimus *f. 160' add.* F^2. digestorum seu pandectarum explicit lib. nonus (*sequuntur rubricae lib. X*) incip. lib. x (*sequitur rubrica X, 1, deinde index titulorum omnium qui sunt in digestis*) incip. liber decimus *P*, expliciunt tituli libri uiiii incipiunt decimi (*sequuntur rubricae lib. X*) expl. liber nono digestorum seu pandectarum incip. ex ordine decimi *V*, explicit lib. uiii de iudiciis quintus incip. ex ordine dig. liber decimus de iudiciis ui *L*, explicit liber uiiii incipit lib. decimus *U*

ante l. XI explicit lib. x. | incipit lib. xi. | feliciter *F* (*f. 174*). expli. ex ord. dig. lib. x de iudiciis ui incip. ex ordine dig. lib. xi de iudiciis uii *P*, explic. liber xi incip. digestorum seu pandectarum ex ordine xi *V*, explic. digestorum seu pandectarum lib. x de iudiciis quintus incip. ex ordn. xi de iudiciis ui *L*, explicit lib. x incipit liber xi digestorum seu pandectarum *U*

post l. XI subscriptum f. 183 ΕΥΤΥΧΩϹ ΤΩ ΓΡΑΨΑΝΤΙ | ΤΟΥΤΟ ΤΟ ΒΙΒΛΙΟΝ | FELICITER: *f. 183' uacuum: librarius qui successit f. 184 inscriptionem nullam posuit*, incipit lib. xii *add.* F^2. expl. ex dig. lib. xi de iuditiis lib. uii incip. epla. digestorum seu p. lib. xii de re-

β R De iureiurando siue uoluntario siue necessario siue iudiciali.
γ R De in litem iurando.
δ R De condictione causa data causa non secuta.
ε R De condictione ob turpem uel iniustam causam.
ς R De condictione indebiti.
ζ R De condictione sine causa.

Explicit ex ordine digestorum liber duodecimus, de rebus liber primus.

Incipit ex ordine tertius decimus, de rebus secundus feliciter.

α R De condictione furtiua.
β R De condictione ex lege.
γ R De condictione triticiaria.
δ R De eo, quod certo loco dari oportet.
ε R De pecunia constituta.
ς R Commodati uel contra.
ζ R De pigneraticia actione uel contra.

Explicitus est liber ex ordine tertius decimus, de rebus liber secundus.

Incipit liber ex ordine quartus decimus, de rebus tertius.

α R De exercitoria actione.
β R De lege Rhodia de iactu.
γ R De institoria actione.
δ R De tributoria actione.
ε R Quod cum eo, qui in aliena potestate est, negotium gestum esse dicetur.
ς R De senatus consulto Macedoniano.

Explicit liber ex ordine quartus decimus.

Incipit liber ex ordine quintus decimus, de rebus quartus.

α R De peculio.
β R Quando de peculio actio annalis est.

FP

---

2. 1 *sic P* 1 siue uoluntario *om. P* 4 condictione˹m˺ *F* 5. 4 *sic P* 7 explicit˹ur˺ *F²* | libro duodecimus *F¹* 9 de condictione sine causa hic repetit *P* 11 tricticiaria *F*, triciaria *P* 16 libro ex ordine tertio *F¹* | libro secundus *F¹* 17 tertius] liber tertius *F²* 19 rodia *F* 20 institutoria *P* 22 gestum *om. F¹* 23 senatu consultu *P* 24 explicit˹ur˺ *F²* | libro *F¹* 25 libro *F¹*

---

bus i ... (*sequuntur rubricae libri XII*) incip. ex ordine dig. lib. xii de rebus i *P*, domini Iustiniani iuris enucleati ex omni ueteri iure colecte digestorum seu pandectarum lib. xi explicit incipit xii *V*, digestorum seu pandectarum ex ordine lib. undecimus explic. incip. ex ordine lib. duodecimus de rebus i *L*, explic. lib. xi incip. lib. xii *U*

ante l. XIII incipit lib. ˹x˺ii˹i˺ *F²* (*f. 200'*). explic. ex ordine dig. lib. xii de rebus lib. ii incip. ex ordine digestorum tercius decimus de rebus iii (*sequuntur rubricae l. XIII*) explitiunt tituli lib. xiii ex ordine dig. seu pandectarum *P*, expliciunt tituli l. xii incip. xiii (*sequuntur rubricae l. XIII*) explicit ex ordine dig. liber xii incipit xiii *V*, explicit ex ordin. dig. seu pand. lib. xii de rebus i incp. ex ordin. xiii de rebus ii *L*, explicit liber xii de rebus primus incipit xii lib. r̄ de rebus secundus *U*

ante l. XIIII ˹expl. lib. xiii˺ *f. 211'*, ˹incipit lib. xiu˺ *f. 212 F.* explicit ex ordine dig. seu pandect. liber xiii | incip. lb. ex ordine digestorum xiiii de rebus tercius *P*, expliciunt tituli libri xiii incipiunt xiiii (*sequuntur rubricae l. XIIII*) explic. liber xiii incip. ex ordine dig. seu pandect. xiiii *V*, digestorum seu pandectarum explic. xiii de rebus ii incp. lib. xiiii *L*, explicit liber xiii incipit quartus decimus *U*

ante l. XV ˹expl. lib. xiu | incip. lib. xu˺ *F²* (*f. 221'*). incipit lib. xu dig. seu pandectarum *P*, expliciunt tituli libri xuiiii incipiunt xu (*sequuntur rubricae l. XV*) explicit lib. xiiii ex

Γ ℟ De in rem uerso.

Δ ℟ Quod iussu.

Explicit liber ex ordine quintus decimus.

Incipit liber ex ordine sextus decimus, de rebus liber quintus.

Α ℟ Ad senatus consultum Uelleianum.

Β ℟ De compensationibus.

Γ ℟ Depositi uel contra.

Explicit ex ordine liber sextus decimus.

Incipit liber ex ordine septimus decimus, de rebus liber sextus.

Α ℟ Mandati uel contra.

Β ℟ Pro socio.

Explicit liber ex ordine septimus decimus.

Incipit liber ex ordine digestorum octauus decimus, de rebus liber septimus.

Α ℟ De contrahenda emptione et de pactis inter emptorem et uenditorem compositis et quae res ueniri non possunt.

Β ℟ De in diem addictione.

Γ ℟ De lege commissoria.

Δ ℟ De hereditate uel actione uendita.

Ε ℟ De rescindenda uenditione et quando licet ab emptione discedere.

Ϛ ℟ De periculo et commodo rei uenditae.

Ζ ℟ De seruis exportandis uel si ita mancipium ueneat, ut manumittatur, uel contra.

‖ Incipit ex ordine digestorum liber nonus decimus, de rebus octauus. f. 7'

Α ℟ De actionibus empti uenditi.

Β ℟ Locati conducti.

FP

---

3 explicit'ur' F^2 | libro F^1 4 libro F^1 | libro F^1 7 depos'i'ti F^2 8 explicit'ur' F^2 | libro F^1 9 libro ex ordine septimo F^1 | libro F^1 12 explicit'ur' F^2 | libro F^1 13 libro F^1 | libro F^1 14 emptione] emptione et uendicione *P* 19 ab emptione] a uenditione *P* 21 u't' manumittatur F^2 22 libro F^1 23 uenditi] et uenditi F^b

---

ordine incip. dig. xu *V*, ℟ digestorum seu pandectarum lib. xiiii incip. xiiiii *L*, explicit lib. xiiii incipit lib. xu *U*

ante l. XVI explicit liber xu *F* (*f. 231'*), incipit lib. xui *add.* F^2 (*f. 232*). explicit lib. quintus decimus dig. seu pandectarum ‖ incip. liber ex ordine digestorum seu pandectarum sextus decimus *P*, expl. lib. xu incip. xui *V*, explicit ex ordine digestorum seu pandectarum lib. xu de rebus iiii incip. lib. xui *U*

ante l. XVII explicit lib. xui | incipit lib. xuii | feliciter *F f. 240: f. 240' uacuum:* incipit lib. xuii *add.* F^2 *f. 241.* explic. lib. xui ‖ incip. lib. (lib *om. V*) xuii *PV*, ex ordine digestorum seu pandectarum explic. lib. xui incip. lib. xuii de rebus ui *U*

ante l. XVIII explicit lib. xuii | incipit lib. xuiii | feliciter *F* (*f. 255*). explic. liber septimus decimus incip. liber octauus decimus digestorum seu pandectarum feliciter (*sequuntur rubricae l. XVIII*) incip. lib. octau^us^ decim^us^ digestorum seu pandectarum *P*, explic. lib. xuii incip. xuiii *V*, explicit liber xuii rebus (*sic*) sextus incipit ex ord. dig. liber xuiii de rebus septem *U*

ante l. XVIIII explicit digestorum | siue pandectarum lib. xuiii (xuiiii *f*) | feliciter *F* (*f. 269'*). explicit ex ordine digestorum seu pandectarum lib. xuiii | incipit lib. xuiiii dig. seu pandectarum feliciter *P*, expl. xuiii | incip. xuiiii *V*, explic. lib. xuiii de rebus septem incipit ex ordine digest. lib. xuiiii de rebus uiiii (*sic*) *U*

γ ℞ De aestimatoria actione.
δ ℞ De rerum permutatione.
ε ℞ De praescriptis uerbis et in factum actionibus.

Explicit ex ordine digestorum liber nonus decimus feliciter.

Incipit ex ordine digestorum liber uicensimus, singularium primus.

α ℞ De pignoribus et hypothecis et qualiter ea contrahantur et de pactis eorum.
β ℞ In quibus causis tacite contrahitur pignus uel hypotheca.
γ ℞ Quae res pignori uel hypotheca*e* datae obligari non possunt.
δ ℞ Qui potiores in pignore uel hypotheca habeantur et de his qui in priorum creditorum locum succedunt.
ε ℞ De distractione pignorum uel hypothecarum.
ς ℞ Quibus modis pignus uel hypotheca soluitur uel non.

Explicitus est ex ordine liber uicensimus, singularium liber primus.

Incipit ex ordine liber uicensimus primus, singularium secundus.

α ℞ De aedilicio edicto et de redhibitione et quanti minoris.
β ℞ De euictionibus et duplae stipulatione.
γ ℞ De exceptione re*i* uenditae, et traditae.

Explicit ex ordine liber uicensimus primus, singularium secundus.

Incipit ex ordine digestorum liber uicensimus secundus, singularium tertius.

α ℞ De usuris et omnibus accessionibus et mora.
β ℞ De nautico faenore.
γ ℞ De probationibus et praesumptionibus.
δ ℞ De fide instrumentorum.
ε ℞ De testibus.
ς ℞ De iuris et facti ignorantia.

Incipit ex ordine liber uicensimus tertius, singularium liber quartus.

α ℞ De sponsalibus.
β ℞ De ritu nuptiarum.

FP

---

1 de estimatoria F^1, destimatoria *P* 2 rerum] rum P^a 3 explicit'ur' F^2 | libro F^1 | *post* feliciter *ins.* libri singulares F^2 5 libro F^1 8 qua'e' F^2 | hypotheca *FP* 9 abentur *P* | in priorum] priorem F^a 13 explecitus *F* | libro uicensimus F^1 14 libro F^1 15 et de rebitoria *P* 16 duple estipulatione *P* 17 rei] re *F* 18 explicit'ur' F^2 | libro F^1 19 libro F^1 20 et de omnibus *P* | et mora *om. P* 26 tertius *om.* F^1

---

ante l. XX 'incip. lib. xx' F^2 (*f. 288*). explicit ex ordine digestorum seu pandectarum liber nonus decimus | incip. ex ordine dig. seu pandectarum lib. xx (singularium i *add. m. 1*) *P*, explic. lib. xuiiii incip. lib. (lib. *om. V*) xx *VU*

ante l. XXI explic. digestorum | liber uicesimus *f. 297:* incipit liber xxi *f. 297' F.* explic. ex ordine digestorum seu pandectarum lib. xx (*sequuntur rubricae l. XXI*) incip. lib. dig. seu pandectarum xxi (singularium ii *add. m. 1*) *P*, explic. lib. xx incipit xxi *VU*

ante l. XXII inc. lib. xxii *F* (*f. 312*). explic. lib. degestorum seu pandectarum xxi (*sequuntur rubricae l. XXII*) incipit liber dig. seu pandectarum xxii *P*, incip. xxii *V*, explicit liber ex ordine dig. xxi incipit xxii *U*

ante l. XXIII explicit digestorum | liber xxii *f. 321: f. 321' uacat:* incipit lib. xxii'i' *f. 322 F.* explic. lib. dig. seu pandectar. lib. xxii | incip. lib. xxiii digestorum seu pandectarum *P*, explic. lib. xxii incip. lib. (lib. *om. LU*) xxiii *VLU*

ϛ ℞ De iure dotium.
ꝺ ℞ De pactis dotalibus.
ε ℞ De fundo dotali.

Explicit ex ordine liber uicensimus tertius.

Incipit ex ordine liber uicensimus quartus, singularium liber quintus.

α ℞ De donationibus inter uirum et uxorem.
β ℞ De diuortiis et repudiis.
γ ℞ Soluto matrimonio dos quemadmodum petatur.

Explicitus est liber ex ordine uicensimus quartus, singularium liber quintus.

Incipit ex ordine liber uicensimus quintus, singularium liber sextus.

α ℞ De impensis in res dotales factis.
β ℞ De rerum amotarum actione.
γ ℞ De agnoscendis et alendis liberis uel parentibus uel patronis uel libertis.
δ ℞ De inspiciendo uentre custodiendoque partu.
ε ℞ Si uentris nomine muliere in possessionem missa eadem possessio dolo malo ad alium translata esse dicatur.
ϛ ℞ Si mulier uentris nomine in possessionem calumniae causa fuisse dicatur.
ζ ℞ De concubinis.

|| Explicitus est liber ex ordine uicensimus quintus, singularium sextus. f. 8

Incipit ex ordine liber uicensimus sextus, singularium liber septimus.

α ℞ De tutelis.
β ℞ De testamentaria tutela.
γ ℞ De confirmando tutore uel curatore.
δ ℞ De legitimis tutoribus.
ε ℞ De tutoribus et curatoribus datis ab his, qui ius dandi habent, et qui et in quibus causis specialiter dari possunt.
ϛ ℞ Qui petant tutores uel curatores et ubi petantur.
ζ ℞ De administratione et periculo tutorum et curatorum, qui gesserunt uel non, et de agentibus uel conueniendis uno uel pluribus.
η ℞ De auctoritate et consensu tutorum et curatorum.
θ ℞ Quando ex facto tutoris uel curatoris minores agere uel conueniri possunt.
ι ℞ De suspectis tutoribus et curatoribus.

Explicitus est ex ordine liber uicensimus sextus, singul*arium* liber septimus.

FP

---

4 explicit'ur' F^2 9 ordina F^1 | singula'rium F^2 | libro quintus F^1 10 libro F^1 | libro F^1 11 de expensis in res dotales factis *post u. 8, ut sit libri 24,* *P* | factus F^1 13 uel parentibus] parent. *P* 15 si] de *P* | eadem possessio] de adeunda possessione si *P* 17 possessione *P* 20 libro F^1 | singularium liber] incipit ex rium libro F^1 25 a'b his' F^2 | et qui *om.* F^1, qui *P* | in *om.* F^1 27 petent *P* 28 qui] quae *P* | gesserit F^1 29 conueniendis] queniendis $F^{a.c.}$ | plurimis *P* 31 ex] et *P* | curato'ris mino'res F^2 | possunt] ipsunt F^1 33 explicit'us' est F^2 | singularium] singuli *F*

---

ante l. XXIIII incipit liber xxiu *F* (*f. 337*). explic. lib. xxiii dig. seu pandectar. | incip. lib. xxiiii dig. seu pandectarum *P*, incip. liber xxiiii *V*, explicit liber xxiii incipit liber (liber *om. U*) xxiiii *LU*

ante l. XXV explicit lib. xxiu | incipit lib. xxu | feliciter *F* (*f. 351*).

ante l. XXVI explicit lib. xxu | incipit lib. xxui | feliciter (*f. 357*), incipit digestorum siu pan|dectarum liber xxui (*f. 358*) *F*

Incipit ex ordine liber uicensimus septimus, singularium liber octauus.

Α ℞ De excusationibus.
Β ℞ Ubi pupillus educari uel morari debet et de alimentis ei praestandis.
Γ ℞ De tutelae et rationibus distrahendis et utili curationis causa actione.
Δ ℞ De contraria tutelae et utili actione.
Ε ℞ De eo qui pro tutore proue curatore negotia gessit.
Ϛ ℞ Quod falso tutore auctore gestum esse dicatur.
Ζ ℞ De fideiussoribus et nominatoribus et heredibus tutorum et curatorum.
Η ℞ De magistratibus conueniendis et heredibus eorum.
Θ ℞ De rebus eorum, qui sub tutela uel cura sunt, sine decreto non alienandis uel supponendis.
Ι ℞ De curatoribus furioso et aliis extra minores dandis.

Explicitus est ex ordine liber uicensimus septimus, singularium octauus feliciter.

Incipit ex ordine liber uicensimus octauus, singularium liber nonus.

Α ℞ Qui testamenta facere possunt et quemadmodum testamenta fiant.
Β ℞ De liberis et postumis heredibus instituendis uel exheredandis uel praeteritis.
Γ ℞ De iniusto rupto irrito facto testamento.
Δ ℞ De his quae in testamento delentur, inducuntur uel inscribuntur.
Ε ℞ De heredibus instituendis.
Ϛ ℞ De uulgari et pupillari substitutione.
Ζ ℞ De condicionibus institutionum.
Η ℞ De iure deliberandi.

Explicit liber ex ordine uicensimus octauus, singularium liber nonus.

Incipit ex ordine liber uicensimus nonus, singularium decimus.

Α ℞ De testamento militis.
Β ℞ De adquirenda uel amittenda hereditate.
Γ ℞ Testamenta quemadmodum aperiantur, inspiciantur et describantur.
Δ ℞ Si quis omissa causa testamenti ab intestato uel alio modo ‖ possideat hereditatem. f. 8'
Ε ℞ De senatus consulto Silaniano et Claudiano, quorum testamenta ne aperiantur.
Ϛ ℞ Si quis aliquem testari prohibuerit uel coegerit.
Ζ ℞ De iure codicillorum.

FP

---

1 singulis libro F^1 3 praetandis *F* 4 tutela F^2P 5 tutela F^2P 6 proue] prouel *F*, uel pro *P* | negotium *P* 8 et hered.] de hered. *P* 9 conueniendis] queniendis F^1 12 extra minoribus *P* 13 ex ordine] uxoreine F^1 16 possunt et quemadmodum] posse et que aut men F^1 17 pr'a'eteritis F^2 18 iniusto] iusto P^a 19 quae] qui *F* | dele'ge'ntur F^2 | uel inducuntur uel scribuntur *P* 22 de constitutionibus institutionum *P* 24 explicit'ur' F^2 | libro ex ordine F^1 25 singulis F^1 26 militum *P* 27 admittenda *P* 28 testamenta] de testamentis *P* 29 uel alio modo] succedat uel alius *P* 31 silaniano] largiano *P* 32 quogerit *P* 33 quodicillorum *P*

---

ante l. XXVII explicit digestorum | seu pandectarum: | liber xxui (*f. 377*), lib. xxuii (*f. 378*) *F*

ante l. XXVIII nec subscriptio neque inscriptio in F

ante l. XXVIIII explicit digestorum siue | pandectarum lib. xxuiii | de testamentis lib. xxix | feliciter *F* (*f. 421*)

Incipit liber primus de legatis et fideicommissis, ex ordine liber trigensimus.

Α ℞ De legatis et fideicommissis.

Incipit liber secundus de legatis et fideicommissis, ex ordine trigensimus primus.

Α ℞ De legatis et fideicommissis.

Incipit liber tertius de legatis et fideicommissis, ex ordine trigensim*us* secundus.

Α ℞ De legatis et fideicommissis.

Incipit liber quartus de legatis et fideicommissis, ex ordine liber trigensimus tertius.

Α ℞ De annuis et menstruis legatis.
Β ℞ De usu et usu fructu et habitatione et operis per legatum uel fideicommissum datis.
Γ ℞ De seruitute legata.
Δ ℞ De dote praelegata.
Ε ℞ De optione uel electione legata.
Ϛ ℞ De tritico uino uel oleo legato.
Ζ ℞ De instructo uel instrumento legato.
Η ℞ De peculio legato.
Θ ℞ De penu legata.
Ι ℞ De supellectili legata.

Incipit ex ordine digestorum liber trigensimus quartus.

Α ℞ De alimentis uel cibariis legatis.
Β ℞ De auro argento mundo ornamentis unguentis ueste uel uestimentis et statuis legatis.
Γ ℞ De liberatione legata.
Δ ℞ De adimendis uel transferendis legatis.
Ε ℞ De rebus dubiis.
Ϛ ℞ De his, quae poenae causa relinquuntur.
Ζ ℞ De regula Catoniana.
Η ℞ De his, quae pro non scripto habentur.
Θ ℞ De his, quae ut indignis auferuntur.

FP

---

1 de *om.* F^1 2 trigensimus 'de legatis et fideicommissis' F^2 4 *ante* incipit *add.* Β F^2 | ex ordine trigensimus primus ... 6 fideicommissis *om.* F^1 4 ... 11 *om.* *P* 6 Α ℞ *om.* *F* 7 et fideicommissis ex ordine trigensimus secundus *del.* F^2 | trigensimo F^1 9 Α ℞ *om.* *F* 16 electione] emptione *P* 17 trico *P* | legata F^1 18 legata F^1 21 supellectile F^1 22 incipit] explicit F^1 23 ciuariis *F* 24 arg.] et arg. *P* | unguentis ueste uel uestimentis *om.* F^1P 27 adimentis F^1 28 dubiis *bis* F^{ac} 29 quae] qui *P* 31 quae] qui F^1

---

ante l. XXX feliciter (*in fine paginae*), explicit lib. xxix | incipit lib. xxx | feliciter (*in pagina sequente praeterea uacua* *F* (*f. 441*)

ante l. XXXI explicit lib. xxx | incipit lib. xxxi | feliciter *F* (*f. 15'*)

ante l. XXXII explicit lib. xxxi | incipit lib. xxxii | feliciter *F* (*f. 29*)

ante l. XXXIII explicit | digestorum | libro xxxii (*f. 44'*), incipit digestorum liber xxxiii (*f. 45*) *F*

ante l. XXXIIII explicit digestorum | seu pandectarum | liber trigesimus tertius | feliciter (*f. 65'*), lib. xxxiiii (*f. 66*) *F*

Incipit ex ordine liber trigensimus quintus.

- ᴀ R̸ De condicionibus et demonstrationibus et causis et modis eorum, quae in testamento scribuntur.
- B R̸ Ad legem Falcidiam.
- Γ R̸ Si cui plus, quam per legem Falcidiam liceret, legatum esse dicetur.

Incipit ex ordine liber trigensimus sextus.

- ᴀ R̸ Ad senatus consultum Trebellianum et Pegasianum.
- B R̸ Quando dies legatorum uel fideicommissorum cedat.
- Γ R̸ Ut legatorum seu fideicommissorum seruandorum causa caueatur.
- Δ R̸ Ut in possessionem legatorum uel fideicommissorum causa esse liceat.

Explicit de legatis et fideicommissis liber septimus, ex ordine digestorum liber trigensimus sextus.

Incipit de bonorum possessionibus liber primus, ex ordine liber trigensimus septimus.

- ᴀ R̸ De bonorum possessionibus.
- B R̸ Si tabulae testamenti extabunt.
- Γ R̸ De bonorum possessione furioso infanti muto surdo caeco conpetenti.
- Δ R̸ De bonorum possessione contra tabulas.
- Є R̸ De legatis praestandis contra tabulas bonorum possessione petita.
- ς R̸ De collatione bonorum.
- Z R̸ De collatione dotis.
- H R̸ De coniungendis cum emancipato liberis eius.
- Θ R̸ De uentre in possessionem mittendo et curatore eius.
- I R̸ De Carboniano edicto.
- || IA R̸ De bonorum possessione secundum tabulas. f. 9
- IB R̸ Si a parente quis manumissus sit.
- IΓ R̸ De bonorum possessione ex testamento militis.
- IΔ R̸ De iure patronatus.[1]

Explicit ex ordine digestorum trigensimus septimus.

Incipit liber trigensimus octauus, de bonorum possessionibus secundus.

- ᴀ R̸ De operis libertorum.
- B R̸ De bonis liberti.
- Γ R̸ De libertis municipum et aliarum uniuersitatium.
- Δ R̸ De adsignandis libertis.

FP

---

[1] *titulus XV* de obsequis parentibus et patronis praestandis *omissus est* (*cf. ad p. XV*, 10*)

---

1 ordone *F* 2. 3 *ad librum 34 refert P* 2 causis et] causis *F¹*, causet *F²*, cause *P* | eorum] de his *P* 5 cui] qui *F¹* 9 seu] seii *F¹*, uel *P* | fideicommis'sorum' *F²* 11 explicit'ur' *F²* 13 de *om. F¹* 17 *om. P* | mut'u'o *F²* 20 collatione's' *F²* 23 bentre *F¹* | curatore] qui ratio rei *F¹* 24 carbonano *F* 25. 24 *sic P* 29 explicit'ur' *F²* 32 libertorum *P* 33 muncipium et alium *F¹*, municipii et aliorum *P* | uniuersitatis *P*

---

ante l. XXXV explicit liber xxxiu | de legatis et fideicommissis | liber quintus feliciter *F* (*f. 87'*)

ante l. XXXVI nec subscriptio neque inscriptio F

post l. XXXVI feliciter (*f. 135'*): *in f. 136 inscr. nulla F*

ante l. XXXVIII explicit lib. xxxuii | incipit ex ordine dig. lib. | xxxuiii *F* (*f. 158'*)

ε ℟ Si quid in fraudem patroni factum sit.
ϛ ℟ Si tabulae testamenti nullae extabunt, unde liberi.
ζ ℟ Unde legitimi.
η ℟ Unde cognati.
θ ℟ De successorio edicto.
ι ℟ De gradibus et adfinibus et nominibus eorum.
ια ℟ Unde uir et uxor.
ιβ ℟ De ueteranorum et militum successione.
ιγ ℟ Quibus non competit bonorum possessio.
ιδ ℟ Ut ex legibus senatusue consultis bonorum possessio detur.
ιε ℟ Quis ordo in bonorum possessionibus detur.
ιϛ ℟ De suis et legitimis heredibus.
ιζ ℟ Ad senatus consultum Tertullianum et Orfitianum.

Explicitus est liber ex ordine digestorum trigensimus octauus, de bonorum possessionibus secundus.

Incipit ex ordine liber trigensimus nonus.

α ℟ De operis noui nuntiatione.
β ℟ De damno infecto et proiectionibus et suggrundis.
γ ℟ De aqua et aquae pluuie arcendae.
δ ℟ De publicanis et uectigalibus et commissis.
ε ℟ De donationibus.
ϛ ℟ De mortis causa donationibus.

Explicit liber ex ordine digestorum trigensimus nonus.

Incipit ex ordine liber quadragensimus.

α ℟ De manumissionibus.
β ℟ De manumissis uindicta.
γ ℟ De manumissionibus, quae seruis ad uniuersitate*m* pertinentibus imponuntur.
δ ℟ De manumissis testamento.
ε ℟ De fideicommissariis libertatibus.
ϛ ℟ De ademptione libertatis.
ζ ℟ De statuliberis.
η ℟ Qui sine manumissione ad libertatem perueniunt.
θ ℟ Qui et a quibus manumissi liberi non fiunt.[1]
ι ℟ Ad legem Aeliam Sentiam[1].
ια ℟ De iure aureorum anulorum.

FP

---

[1] *debuit esse* Qui ... fiunt et ad legem Aeliam Sentiam *numero* ι *sublato*

1 quid] quis F^1 2 extabunt unde liberi] extabuntur de libero F^1 6 afinitatibus *P* 9 *om.* F^1, *suppleuit in imo folio* F^2, *habet post rubr. 39, 2 P* 10 senatusue] senatus *P* | ιε de obsequis parentibus et patronis praestandis (*cf. ad p. XIIII*, 28*) *in imo folio add. et numeros titulorum huius libri seqq. in* ιϛ, ιζ, ιη *mutauit* F^2, *habet post rubr. 39, 2 P* 13 tertyllianum et orphitianum *F* 17 annuntiatione *P* 18 suggru'e'ndis F^2, sugrundiis *P*, *ubi deinde sequuntur rubricae duae in F in imo folio suppletae 38, 13* quibus ... possessio *et 37, 15* (*cf. ad 38, 14*) de obsequiis ... praestandis 19 aqua pluuia arcenda *P* 20 publi'c'i'anis *F* 23 explicit'ur' F^2 26 manumissione *P* 27 seruis] uerbis F^1, libertis *P* | uniuersitate *F* 34 ad legem eleiscensiciam *P* 35 aureorum] nireorum F^1

---

ante l. XXXVIIII explicit lib. xxxuiii | incipit lib. xxxuiiii *F* (*f. 182: f. 182' uacat: in f. 183 inscriptio nulla*)

ante l. XXXX feliciter | explicit | lib. xxxix (*f. 208*), 'incipit liber xxxx' (*f. 209*) F^2

ιβ ℞ De natalibus restituendis.
ιγ ℞ De liberali causa.
ιδ ℞ Quibus ad libertatem proclamare non liceat.
ιε ℞ Si ingenuus esse dicatur.
ις ℞ Ne de statu defunctorum post quinquennium quaeratur.
ιζ ℞ De collusione detegenda.

Explicit liber ex ordine digestorum quadragensimus.

Incipit ex ordine liber quadragensimus primus.

α ℞ De adquirendo rerum dominio.
β ℞ De adquirenda uel amittenda possessione.
γ ℞ De usurpationibus seu usucapionibus.
δ ℞ Pro emptore.
ε ℞ Pro herede et pro possessore.
‖ ς ℞ Pro donato. f. 9'
ζ ℞ Pro derelicto.
η ℞ Pro legato.
θ ℞ Pro dote.
ι ℞ Pro suo.
ια ℞ Communia de accessionibus possessionum[1].

Explicit liber ex ordine digestorum quadragensimus primus.

Incipit ex ordine liber quadragensimus secundus.

α ℞ De re iudicata et de effectu sententiarum et de interlocutionibus.
β ℞ De confessis.
γ ℞ De cessione bonorum.
δ ℞ Quibus ex causis in possessionem eatur.
ε ℞ De rebus auctoritate iudicis possidendis seu uendundis.
ς ℞ De separationibus.
ζ ℞ De curatore bonis dando.
η ℞ Quae in fraudem creditorum facta sunt ut restituantur.

Explicit liber ex ordine digestorum quadragensimus secundus.

Incipit ex ordine liber quadragensimus tertius.

α ℞ De interdictis.
β ℞ Quorum bonorum.
γ ℞ Quod legatorum.
δ ℞ Ne uis fiat ei qui in possessionem missus erit.
ε ℞ De tabulis exhibendis.

FP

---

[1] *undecimum hunc titulum ipsa digesta non habent*

3 lice'a't F^2 5 de *om.* F^1 7 explicit'ur' F^2 10 omittenda F^2, admittenda P 11 usuprationibus F^1, usurationibus P 13 et pro] et P 15 pro *om.* F^1 20 explicit'ur' F^2 22 iudicata'e' F^2 | de effectu] defectu P 23 confensis F 24 de concessione P 26 uendendis] F^1P, uendundis F^2: de priuilegis creditorum *minio adiecit* P 29 ut *om.* P | restitua'n'tur F^2 30 explicit'ur' F^2 34 quod] quorum P 35 missu's' F^2

---

ante l. XXXXI 'expl. lib. xxxx | incip. lib. xxxxi' F^2 (*f.* 241')
ante l. XXXXII feliciter 'explicit liber | xlii (*sic*)' (*f.* 262'), 'incipit lib. xxxxii' (*f.* 263) F^2
ante l. XXXXIII explicit | lib. xlii | feliciter (*f.* 278'), 'incipit lib. xliii' (*f.* 279) F^2

ς ℞ Ne quid in loco sacro uel itinere[1] fiat.
ζ ℞ De locis et itineribus publicis.
η ℞ Ne quid in loco sacro[2] uel itinere fiat.
θ ℞ De loco publico fruendo.[3]
ι ℞ De uia publica et itinere publico reficiendo.
ια ℞ De fluminibus, ne quid in flumine publico ripaue eius fiat, quo peius nauigetur.
ιβ ℞ Ne quid in flumine publico fiat, quo aliter aqua fluat, atque ut priore aestate fluxit.
ιγ ℞ Ut in flumine publico nauigare liceat.
ιδ ℞ De ripa munienda.
ιε ℞ De ui et de ui armata.
ις ℞ Uti possidetis.
ιζ ℞ De superficiis.
ιη ℞ De itinere actuque priuato.
ιθ ℞ De aqua cottidiana et aestiua.
κ ℞ De riuis.
κα ℞ De fonte.
κβ ℞ De cloacis.
κγ ℞ Quod ui aut clam.
κδ ℞ De remissionibus.
κε ℞ De precario.
κς ℞ De arboribus caedendis.
κζ ℞ De glande legenda.
κη ℞ De homine libero ex*hib*endo.
κθ ℞ De liberis exhibendis, item ducendis.
λ ℞ Utrubi.
λα ℞ De migrando.
λβ ℞ De Saluiano interdicto.

Explicitus est liber ex ordine digestorum quadragensimus tertius.

Incipit ex ordine liber quadragensimus quartus.

α ℞ De exceptionibus, praescriptionibus et praeiudiciis.
β ℞ De exceptione rei iudicatae.
γ ℞ De diuersis temporalibus praescriptionibus et de accessionibus possessionum.
δ ℞ De dolo malo et metus exceptione.
ε ℞ Quarum rerum actio non datur.
ς ℞ De litigiosis.
θ ℞ De obligationibus et actionibus.

Explicitus est liber ex ordine digestorum quadragensimus quartus. f. 10

FP

[1] uel itinere *del.* [2] sacro] publico? [3] *titulus X* De uia publica et si quid in ea factum esse dicatur *omissus est: unde numeri deinceps fallunt*

1 fiat 'de locis' F^2 3 *sic, sed* itineri, F^1P^a, publico *pro* sacro P^b, *rubr. deleuit* F^2 4 θ *et sic deinceps usque ad* λβ F^1, η *et sic deinceps usque ad* λα *dempto unione* F^2 5 bia F^1 6 ri'a'paue F^2 7 atque] quam P | priore] posteriore P 12 superfeciis F^a, superficiebus P 14 aqua'e' F^2 | 'a'estiua F^2 15 riuis] muos F^1, ripis P 20 pr'a'ecario F 21 cedentis P 22 glandae F 23 liber exigendo F 32 tempor'al'ibus F^2 33 de doli mali P | metut F^1 34 quarum 'i' rerum F

ante l. *XXXXIIII* feliciter (*f. 303: f. 303' uacat*), 'incipit lib. xliiii' (*f. 304*) F^2

Incipit ex ordine liber quadragensimus quintus.

Α ℞ De uerborum obligationibus.
Β ℞ De duobus reis constituendis.
Γ ℞ De stipulatione seruorum.

Explicitus est liber ex ordine digestorum quadragensimus quintus.

Incipit ex ordine liber quadragensimus sextus.

Α ℞ De fideiussoribus et mandatoribus.
Β ℞ De nouationibus et delegationibus.
Γ ℞ De solutionibus et liberationibus.
Δ ℞ De acceptilatione.
Ε ℞ De stipulationibus praetoriis.
ϛ ℞ Rem pupilli uel adulescentis saluam fore.
Ζ ℞ Iudicatum solui.
Η ℞ Ratam rem haberi et de rati habitione.

Explicitus est liber ex ordine digestorum quadragensimus sextus.

Incipit ex ordine liber quadragensimus septimus.

Α ℞ De priuatis delictis.
Β ℞ De furtis.
Γ ℞ De tigno iuncto.
Δ ℞ Si qui testamento liber esse iussus fuerit, post mortem domini ante aditam hereditatem subripuisse aut corrupisse dicetur.
Ε ℞ Furti aduersu*s* nautas caupones stabularios.
ϛ ℞ Si familia furtum fecisse dicet*ur*.
Ζ ℞ Arborum furtim caesarum.
Η ℞ Ui bonorum raptorum.
Θ ℞ De incendio ruina naufr*ag*io rate naue expugnata.
Ι ℞ De iniuriis et famosis libellis.
ΙΑ ℞ De extraordinariis criminibus.
ΙΒ ℞ De sepulchro uiolato.
ΙΓ ℞ De concussione.
ΙΔ ℞ De abigeis.
ΙΕ ℞ De praeuaricatione.
Ιϛ ℞ De receptatoribus.
ΙΖ ℞ De furibus balneariis.
ΙΗ ℞ De effractoribus et expi*l*atoribus.
ΙΘ ℞ Expilatae hereditatis.
Κ ℞ Stellionatus.
ΚΑ ℞ *De* termino moto.

FP

---

3 constituendi *P* 8 nobationibus F^1 | et delegationibus *om.* F^1 14 habere F^1 18 de frictis *P* 20 si quis *P* 21 corripuisse *P* 22. 23 *om. P* 22 aduersusinautas *F* 23 dicetor F^2, digestorum F^1 26 naufraugio *F* 31 auigeis *F* 33 de receptoribus *P* 34 ualneariis *F* 35 et] est F^1 | exp'l'icatoribus F^2 36 'de' expilat'a'e F^2 37 'de' stellionatus F^2 38 de *om. FP* | amoto *P*

---

ante l. XXXXV explicit liber | xxxxiu (*f. 317*), 'incipit lib. xlu' (*f. 317'*) F^2
ante l. XXXXVI 'incipit lib. xlui' F^2 (*f. 338*)
ante l. XXXXVII subscriptio et inscriptio nulla

κβ ℞ De collegiis illicitis et corporibus.

κγ ℞ De popularibus actionibus.

Explicitus est liber ex ordine digestorum quadragensimus septimus.

Incipit ex ordine liber quadragensimus octauus.

α ℞ De iudiciis publicis.

β ℞ De accusationibus et inscriptionibus.

γ ℞ De custodia et exhibitione reorum.

δ ℞ Ad legem Iuliam de adulteriis coercendis.

ε ℞ Ad legem Iuliam maiestatis.

ϛ ℞ Ad legem Iuliam de ui publica.

ζ ℞ Ad legem Iuliam de ui priuata.

η ℞ Ad legem Corneliam de sicariis et ueneficis.

θ ℞ Ad legem Pompeiam de parricidiis.

ι ℞ De lege Cornelia de falsis.

ια ℞ Ad legem Iuliam repetundarum.

ιβ ℞ De lege Iulia de annona.

ιγ ℞ Ad legem Iuliam peculatus et de sacrilegiis et residuis.

ιδ ℞ Ad legem Iulia*m* ambitus.

ιε ℞ De lege Fabia de plagiariis.

ιϛ ℞ Ad senatus consultum Turpillianum et de abolitionibus criminum.

ιζ ℞ De requirendis uel absentibus damnandis.

ιη ℞ De quaestionibus.

ιθ ℞ De poenis.

κ ℞ De bonis damnatorum[1], qui ante sententiam uel mortem sibi consciuerunt uel accussatorem corruperunt.

|| κα ℞ De interdictis et de relegatis et deportatis. f. 10'

κβ ℞ De sententiam passis et restitutis.

κγ ℞ De cadaueribus punitorum.

Explicitus est liber ex ordine digestorum quadragensimus octauus.

Incipit ex ordine liber quadragensimus nonus.

α ℞ De appellationibus et relationibus.

β ℞ *A* quibus appellari non licet[2].

γ ℞ Quando appellandum sit et intra quae tempora.

δ ℞ De appellationibus recipiendis uel non.

ε ℞ De libellis dimissoriis, qui apostoli dicuntur.

FP

---

[1] *omissa sunt uerba* κα ℞ De bonis eorum: *numeri qui sequuntur perturbati* [2] *omissus est titulus III* Quis a quo appelletur: *numeri qui sequuntur turbati*

---

6 et inscriptionibus *om.* F^1 7 custodiet P^a | rei *P* 12 beneficiis F^1 13 pompeiam] iuliam *P* | patricidis *P* 17 de *om.* F^1*P* 18 iulia *F* 19 fauia *F* 20 turpellianum *F*, trebelianum *P* | auolitionibus *F* 22 qu'a'e-stionibus F^2 24. 25 *sic FP* 24 bonis] penis *P* | consci'u'erunt F^2, consiuerunt *P* 25 corrumperunt F^1*P* 27 κβ ℞ de sententiam passis et restitutis κγ ℞ *om.* F^1, de sententiam passis et restitutis *ponit post* 28 punitorum *P* 28 de cadaueribus] et de cadaueribus *P* | 'explicitus est li' *litteris non miniatis post* punitorum *F* 32 a *om. FP* 35 apostolo F^1

---

ante l. XXXXVIII explicit libro xxxxuii | incipit libro xxxxuiii *F* (*f. 390'*)

ante l. XXXXVIIII explic. lib. xxxxuiii | inc. lib. xxxxuiiii *F* (*f. 418'*)

ϛ ℞ An per alium causae appellationum reddi possunt[1].
ζ ℞ Nihil innouari appellatione interposita[1].
η ℞ Eum, qui appellauerit, in prouincia defendi.
θ ℞ Apud eum, a quo appellatur, aliam causam agere compellendum.
ι ℞ Si pendente appellatione mors interuenerit.
ια ℞ De iure fisci.
ιβ ℞ De captiuis et postliminio et redemptis ab hostibus.
ιγ ℞ De re militari.
ιδ ℞ De castrensi peculio.
ιε ℞ De ueteranis.

Explicitus *est* liber ex ordine digestorum quadragensimus nonus.

Incipit ex ordine liber quinquagensimus.

α ℞ Ad municipalem et de incolis.
β ℞ De decurionibus et filiis eorum.
γ ℞ De albo scribendo.
δ ℞ De muneribus et honoribus.
ε ℞ De uacatione et excusatione munerum.
ϛ ℞ De iure immunitatis.
ζ ℞ De legationibus.
η ℞ De administratione rerum ad ciuitates pertinentium.
θ ℞ De decretis ab ordine faciendis.
ι ℞ De operibus publicis.
ια ℞ De nundinis.
ιβ ℞ De pollicitationibus.
ιγ ℞ De uariis et extraordinariis cognitionibus et si iudex litem suam fecisse dicetur.
ιδ ℞ De proxeneticis.
ιε ℞ De censibus.
ιϛ ℞ De uerborum significatione.
ιζ ℞ De diuersis regulis iuris antiqui.

Explicitus est ex ordine digestorum liber quinquagensimus feliciter.

FP

[1] *sic esse debuit inuersis rubricis* ϛζ *additisque duabus omissis:* (VII) Nihil innouari appellatione interposita. (VIII) Quae sententiae sine appellatione rescindantur. (VIIII) An per alium causae appellationum reddi possunt. (X) Si tutor uel curator magistratusue creatus appellauerit.

1 an] si *P* | causa interpellationis *P* 2 reddi possunt nihil innouari appellatione *om. P, praeterea consentiens cum F* | 'in'nouari F^2 3 defendi] du F^1, defendit *P* 4 co'm'pellendum F^2 6 ια] ιβ F^a | iuri F^1 7 redempti *F* 9 de castrensi] a castrensi P^a, e castrensi P^b 10 de uetere *P* 11 est *om. F* 13 munipalem *P* 15 alb'end'o scribendo F^2, aluo sciuendo *P* 16 honeribus *P* 17 uocatione F^1P 21 *om. P* 22 operi'bu's F^2 23 nundinis 'd' *F* 25 cognitionibus] criminibus *P* 26 proxeniticis *F*, proseniticis *P* 29 regulis] periculis *P* 30 liber *euanuit F, subscriptio eadem P*

ante l. L explic. lib. xxxxuiiii | inc. lib. xxxxx *F* (*f. 435'*)

post l. L explicit liber | xxxxx | feliciter *F* (*f. 465 in secunda pagina praeterea non scripta*)

Βίβλον Ἰουϲτινιανὸϲ ἄναξ τεχνήϲατο τήνδε,
ἣν ῥα Τριβωνιανὸϲ μεγάλῳ κάμε παμβαϲιλῆι,
οἷά τιϲ Ἡρακλῆι πανάιολον ἀϲπίδα τεύξαϲ,
ἧϲ ἔπι μαρμαίρουϲιν ἀγάλματα πάντα θεμίϲτων,
ἄνθρωποι δ᾽ Ἀϲίηϲ τε δορυκτήτου τε Λιβύϲϲηϲ
Εὐρώπηϲ τε πίθονται ὅλου ϲημάντορι κόϲμου. ‖

f. 11 uacat

DE CONCEPTIONE DIGESTORUM.

f. 11'

IMPERATOR CAESAR FLAUIUS IUSTINIANUS PIUS FELIX INCLUTUS UICTOR AC TRIUMFATOR SEMPER AUGUSTUS TRIBONIANO QUAESTORI SUO SALUTEM.

Deo auctore nostrum gubernantes imperium, quod nobis a caelesti maie- [C. 1, 17, 1]
state traditum est, et bella feliciter peragimus et pacem decoramus et statum rei publicae
sustentamus: et ita nostros animos ad dei omnipotentis erigimus adiutorium, ut neque
armis confidamus neque nostris militibus neque bellorum ducibus uel nostro ingenio, sed
omnem spem ad solam referamus summae prouidentiam trinitatis: unde et mundi totius
1 elementa processerunt et eorum dispositio in orbem terrarum producta est. Cum itaque
nihil tam studiosum in omnibus rebus inuenitur quam legum auctoritas, quae et diuinas
et humanas res bene disponit et omnem iniquitatem expellit, repperimus autem omnem
legum tramitem, qui ab urbe Roma condita et Romuleis descendit temporibus, ita esse
confusum, ut in infinitum extendatur et nullius humanae naturae capacitate concludatur:
primum nobis fuit studium *a* sacratissimis retro principibus initium sumere et eorum con-
stitutiones emendare et uiae dilucidae tradere, quatenus in unum codicem congregatae et
omni superuacua similitudine et iniquissima discordia absolutae uniuersis hominibus
2 promptum suae sinceritatis praebeant praesidium. Hocque opere consummato *et* in uno
uolumine nostro nomine praefulgente coadunato, cum ex paucis et tenuioribus releuati ad
summam et plenissimam iuris emendationem peruenire properaremus et omnem Romanam
sanctionem et colligere et emendare et tot auctorum dispersa uolumina uno codice indita
ostendere, quod nemo neque sperare neque optare ausus est, res quidem nobis difficillima,
immo magis impossibilis uidebatur. sed manibus ad caelum erectis et aeterno auxilio in-
uocato eam quoque curam nostris reposuimus animis, deo freti, qui et res penitus despe-
3 ratas donare et consummare suae uirtutis magnitudine potest. Et ad tuae sinceritatis
optimum respeximus ministerium tibique primo et hoc opus commisimus, ingeni tui docu-

FCOQT (*significantur ita codicis Iustiniani libri quattuor hi: Casinas 49 = C, Berolinenses Lat. fol. 273 = O, 275 = Q, 272 = T, qui ubi consentiunt inter se, significantur littera S*)

---

2 … 4 imp. iustinianus aug. (aug. *om.* *C*) tribuniano (uiro *ins.* *Q*) eminentissimo quaestori sacri palatii *S* 2 imp.] ℞ imp. *F* 5 de'e'o *F* | guberna'n'tes F^b, gubernante *S* | a 'e' celesti maestate F^2 6 de'c'oramus F^2 | statum] *S*, statutum *F* 7 erigimus] *S*, eregimus *F* | adiutoriam F^1 8 nostris] nostrs *F* 9 summa'e' F^2 | totius elementa mundi *T* 10 orbe *COT* | producta] deducta *T* | est] et F^1 11 onnibus F^1 | inbenitur F^1 12 bene'n' *F* | rep'p'erimus F^2 | omne *CO* 13 roma *om.* *S* 14 in 'in'finitum F^2 15 studium fuit *T* | a sacratissimis] *S*, sacratissimis *F* | princip'ib'us F^2 16 diluciae *F* | codicem *om.* O^a | congraegatae *F* 17 superuaqua *F*, superuacue Q^a 18 suae] siue] O^a | s'i'nceritatis F^2 | praesiduum F^1 | hocqu'a'e operae F^2 | et in] *S*, in *F* 19 nomin'a'e F^2 | ex] et *C* | releuati] CT^b, releuatia *F*, reuelati *Q*, reuelatis O^aT^a, releuatis O^b 20 et plenissimam *om.* *T* | emendatione *C* | properaremus] *FO*, properemus CQT^b, properamus T^a 21 tota auctorum *F* | dispersu O^a | uno codice] *FC*, uno codici *OT*, uni codici *Q* 22 ostendete O^a | nemo] nemo alius *S* | neque sperare] sperare *CO* | nobis] nobilis O^a | difficilema F^1 23 erecti's et' F^2 | aeterno] externo *O* 24 reprosuimus C^a | animus *F* | uespe'ra'tas F^2, disperatas *O*, desperatus C^a 25 coniummare *F* 26 opus] post Q^a | ingenui CQ^a?

mentis ex nostri codicis ordinatione acceptis, et iussimus quos probaueris tam ex facun-
dissimis antecessoribus quam ex uiris disertissimis togatis fori amplissimae sedis ad so-
ciandum laborem eligere. his itaque collectis et in nostrum palatium introductis nobisque
tuo testimonio placitis totam rem faciendam permissimus, ita tamen, ut tui uigilantissimi
4 animi gubernatione res omnis celebretur. Iubemus *i*gitur uobis antiquorum prudentium,
quibus auctoritatem conscribendarum interpret*a*ndarumque legum sacratissimi principes
praebuerunt, libros ad ius Romanum pertinentes et legere et elimare, ut ex his omnis
materia colligatur, nulla (secundum quod possibile est) neque simil*i*tudine neque discordia
derelicta, sed ex his hoc colligi quod unum pro omnibus sufficiat. quia autem et alii
libros ad ius pertinentes scripserunt, quorum scripturae a nullis auctoribus ‖ receptae nec f. 12
usitatae sunt, neque nos eorum uolumina nostram inquietare dignamu*r* sanctionem.
5 Cumque haec materia summa numinis liberalitate collecta fuerit, oportet eam pulcherrimo
opere extruere et quasi proprium et sanctissimum templum iustitiae consecrare et in libros
quinquaginta et certos titulos totum ius digerere, tam secundum nostri constitution*u*m
codicis quam edicti perpetui imitationem, prout hoc uobis commodius esse patuerit, ut
nihil extra memoratam consummationem possit esse derelictum, sed his quinquaginta libris
totum ius antiquum, per millesimum et quadringentesimum paene annum confusum et a
nobis purgatum, quasi quodam muro uallatum nihil extra se habeat: omnibus auctoribus
iuris aequa dignitate pollentibus et nemini quadam praerogatiua seruanda, quia no*n* omnes
6 in omnia, sed certi per certa uel meliores uel deteriores inueniuntur. Sed neque ex mul-
titudine auctorum quod melius et aequius est iudicatote, cum possit *unius forsit*an et de-
terioris sententia et multos et maiores in aliqua parte superare. et ideo ea, quae antea[1]
in notis Aem*i*lii Papiniani ex Ulpiano et Paulo nec non Marciano adscripta sunt, quae
antea nullam uim optinebant propter honorem splendidissimi Papiniani, non statim respuere,
sed, si quid ex his ad repletionem summi ingenii Papiniani laborum uel interpretationem
necessarium esse perspexeritis, et hoc ponere legis uicem optinens non moremini: ut
omnes qui relati fuerint in hunc codicem prudentissimi uiri habeant auctoritatem tam,
quasi et eorum studia ex principalibus constitutionibus profecta et a nostro diuino fuerant
ore profusa. omnia enim merito nostra facimus, quia ex nobis omnis eis impertietur
auctoritas. nam qui non suptiliter factum emendat, laudabilior est eo qui primus inuenit.
7 Sed et hoc studiosum uobis esse uolumus, ut, si quid in ueteribus non bene positum
libris inueniatis uel aliquod superfluum uel minus perfectum, superuacua longitudine se-
mota et quod imperfectum est repleatis et omne opus moderatum et quam pulcherrimum

F (*u. 10* receptae ... *u. 27* prudentissimi uiri *difficulter leguntur*) *COQT*

---

[1] antea *del.*

---

1 probaueris] probauimus Q^a | ex facundissimis 'ex' antecessoribus F^2 2 iuris *O* 4 placiti F^1C 5 omnes celebrentur *T* | igitur] *S*, iugitur F^2, iugetur F^1 | nobis *O* 6 conscribendarum *om. C* | interpretendarumque *FQ*, que *om. C* 7 omnibus *S* 8 'pos'sibile F^2 | similetudine *F* 9 sed] et *C* | hoc] unum *T* | quia autem] qui ante *O*, qui autem Q^aT^b | alios *O* 10 a *om.* F^1 11 nostra ... sanctione *T* | dignamus *F* 12 summa] *F* (*sic*), a summa *CO*, a summi *QT* | numinis] *FQT*, nostri nominis *CO* 13 proprium] proximum *Q* | sanctissimum] *FT*, sacratissimum *COQ* | templum *om.* O^a | iustitia'e' F^2 14 ius] usi F^2?, *om.* F^1T | digerere] diligere Q^a | tam] tan F^{ac} | constitutionum] *S*, constitutionem *F* 15 potuerit *CO* 16 quinquaginta] quinquinta *Q*, *om. O* 17 quadragesimum O^a 19 iuris] uiris *C* | non] nomn *F* 20 in omnia] F^2S, sin onnia F^1 | cert'i' F^2 21 au'c'torum F^2 | melius et aequius] *FT*, equius et melius *COQ* | iudicatore CT^b | unius forsitan] *S*, an *F* 22 multos] *S*, multas *F* | et maiores] maiores *T* | antea] ante F^1OT 23 notis] libris O^aC | aemelii *F*, emelii *O* | papiani *O* | non] *FCO*, non et *Q T* | quae] et quae *C* 24 antea] ante *O* | propter] partim propter *S* 25 quid] quis Q^aT^b, quod Q^b | uel *om.* O^a | interpretationem] F^2T^a, interpraetationem F^1, interpretationum $COQT^b$ 26 prospexeritis *CO* | uicens F^1? | moremin'i' F^2 27 habent *C* | tam quasi et] *F* (*sic*), tamquam si et *QT*, tamquam et si *CO* 28 principalibus] principum *T* | perfecta *C* | a *om.* F^1 | fuerant] *FT*, fuerint *OQ*, fuerit *C* 29 omnibus eis *T*, eis omnis *Q* 30 auctorita's' F^2 | non *om.* F^1C^a | suptiliter] subtilitate T^a 31 sed et] sed O^a | studium CT^b | bobis F^1, nobis O^a? 32 aliquid *CT* | superuacua similitudine semota et quod imperfectum *S*, superua ... ‖ longitu .... ‖ semota ... ‖ quod ..... *margine reciso* F^2, *om.* F^1

ostendatis. hoc etiam nihilo minus obseruando, ut, si aliquid in ueteribus legibus uel con-
stitutionibus, quas antiqui in suis libris posuerunt, non recte scriptum inueniatis, et hoc
reformetis et ordini moderato tradatis: ut hoc uideatur esse uerum et optimum et quasi
ab initio scriptum, quod a uobis electum et ibi positum fuerit, et nemo ex comparatione
ueteris uoluminis quasi uitiosam scripturam arguere audeat. cum enim lege antiqua, quae
regia nuncupabatur, omne ius omnisque potestas populi Romani in inperatoriam translata
sunt potestatem, nos uero sanctionem omnem non diuidimus in alias et alias conditorum
partes, sed totam nostram esse uolumus, quid possit antiquitas nostris legibus abrogare?
et in tantum uolumus eadem omnia, cum reposita sunt, optinere, ut et si aliter fuerant
apud ueteres conscripta, in contrarium autem in compositione inueniantur, nullum crimen
8 scripturae imputetur, sed nostrae electioni hoc adscribatur. Nulla itaque in omnibus prae-
dicti codicis membris antinomia (sic enim a uetustate Graeco uocabulo nuncupatur) ali-
quem sibi uindicet locum, || sed sit una concordia, una consequentia, aduersario nemine f. 12'
9 constituto. Sed et similitudinem (secundum quod dictum est) ab huiusmodi consumma-
tione uolumus exulare: et ea, quae sacratissimis constitutionibus quas in codicem nostrum
redegimus cauta sunt, iterum poni ex uetere iure non concedimus, cum diualium consti-
tutionum sanctio sufficit ad eorum auctoritatem: nisi forte uel propter diuisionem uel
propter repletionem uel propter pleniorem indaginem hoc contigerit: et hoc tamen perraro,
10 ne ex continuatione huiusmodi lapsus oriatur aliquid in tali prato spinosum. Sed et si
quae leges in ueteribus libris positae iam in desuetudinem abierunt, nullo modo uobis
easdem ponere permittimus, cum haec tantummodo optinere uolumus, quae uel iudiciorum
frequentissimus ordo exercuit uel longa consuetudo huius almae urbis comprobauit, se-
cundum Saluii Iuliani scripturam, quae indicat debere omnes ciuitates con- [D. 1, 4, 32 pr.
suetudinem Romae sequi, quae caput est orbis terrarum, non ipsam alias ciuitates. Ro-
mam autem intellegendum est non solum ueterem, sed etiam regiam nostram, quae deo
11 propitio cum melioribus condita est auguriis. Ideoque iubemus duobus istis codicibus
omnia gubernari, uno constitutionum, altero iuris enucleati et in futurum codicem com-
positi: uel si quid aliud a nobis fuerit promulgatum institutionum uicem optinens, ut rudis
animus studiosi simplicibus enutritus facilius ad altioris prudentiae redigatur scientiam.
12 Nostram autem consummationem, quae a uobis deo adnuente [cf. const. Tanta et Δέδωκεν § 21
componetur, digestorum uel pandectarum nomen habere sancimus, nullis iuris peritis in
posterum audentibus commentarios illi applicare et uerbositate sua supra dicti codicis
compendium confundere: quemadmodum et in antiquioribus temporibus factum est, cum

FCOQT (*cod. T deficit u.* 32 *in* applicare)

2 posuerunt] *F²S*, imsuerunt *F¹* 3 tradatis] traditis *F* | ut] et *C* 4 quod] et qui *Tᵃ* | uobis electum] bobis elactum *F¹* | ibi] ubi *Oᵃ* | comparatione] comparat *Oᵃ* 5 scipturam *F²*, sempturam *F¹* | quae *om. C* 6 nuncupatur *T* | in *om. C* 7 sa'n'ctionem omne'm' *F²* | diuidimus] *F*, diuisimus *COQ*, dimisimus *T* | et alias] et in alias *Q*, *om. T* 8 quid possit ... 9 uolumus *om. Oᵃ* | derogare *Q* 9 et si] si *S* | fuerit *C*, fuerint *Q* 10 uetere's' *F²* | autem] aut *C* | 'com'positione *F²*, compositionem *Q* | inueniatur *T* 11 elictioni *F* 12 ad uetustatem *O⁴Q* | bocabulo *F¹* 13 si'bi' uindicet *F²*, sibimet uidelicet *Tᵃ*, sibimet uindicet *T⁴* | consecuentia *F¹*, conscientia *Tᵃ*, consonantia *T⁴* | nemine] minime *O* 15 uolomus *F¹* | exulari *Q* | sacratissimus *F¹* 16 redegimus] *F²CQ⁴*, redigemus *F¹*, redigimus *OT*, degimus *Qᵃ* | cauta] incauta *Oᵃ* | ueteri *S* | constitutionum] constituto *F¹* 17 sufficiat *C* | uel] *fOQT*, ue *F*, *om. C* | diuisionem] eorum diuisionem *CO* 18 propter'ep'letionem *F²*, propter repletione *C* | p'p'leniorem *F²* 19 ne] nec *O* | pra'e'to *F* 20 leges 's' in *F*, legis in *Oᵃ* | i'n' des't'uetudinem *F²*, per desuetudinem *S* | uobis (uouis *F¹*) easdem ponere permittimus *om. Tᵃ*, permittimus ... optinere *om. Q* 21 haec] hoc *O* 22 or'do' *F²* | exercuit] exposuit *Tᵃ* | comprobabit *F* 23 salui'i' *F²* | indicat] iniudicat *Oᵃ*, indicat recte *C* 24 romanae *Tᵃ* | sequi] *FT*, sequi et legem *CO*, sequi et *Q* | qu'a'e *F²* | urbis *F¹* | ipsa *C* 25 est *om. T* | nostran *F*(*em. f*) 26 cum *om. CO* | ideo'que' *F²* 27 omnia *om. Q* | u'm'no *F* | fu'i'turum codicem compositi *F*, futuro codice componendi *S* 28 aliud] aliquid *Q* | in constitutionum *Oᵃ* | optinens] obtinere *CO* 29 simpliciter *O* | enutriut *F¹* 30 a *om. F¹* | ad'n'uente *F²* 31 componitur *S* | pe'ri'tis *F²* 32 audientibus *COᵃTᵃ* | illi] illi 'in posterum audentibus commentarios' *F⁴* | supra dict'i c'odicis *F²* 33 'et i'n antiquioribus 'temporibus' *F²*, in *om. C*

per contrarias interpretantium sententias totum ius paene conturbatum est: sed sufficiat per indices tantummodo et titulorum suptilitatem[1] quaedam admonitoria eius facere, nullo

13 ex interpretatione eorum uitio oriundo. Ne autem per [cf. const. citt. § 22 et const. Omnem § 8] scripturam aliqua fiat in posterum dubitatio, iubemus non per siglorum captiones et compendiosa aenigmata, quae multas per se et per suum uitium antinomias induxerunt, eiusdem codicis textum conscribi: etiam si numerus librorum significatur aut aliud quicquam: nec hae*c* etenim per specialia sigla numerorum manifestari, sed per litterarum con-

14 sequentiam explanari concedimus. Haec igitur omnia deo placido facere tua prudentia una cum aliis facundissimis uiris studeat et tam suptili quam celerrimo fini tradere, ut codex consummatus et in quinquaginta libros digestus nobis offeratur in maximam et aeternam rei memoriam deique omnipotentis prouidentiae argumentum nostrique imperii uestrique ministeri gloriam. Data octauo decimo calend*as* Ianuar*ias* Lampadio et Oreste uiris clarissimis consulibus[2].

FCOQ

[1] quae paratitla nuncupantur *add. recensio posterior* (*u. i.*) [2] *anno p. Chr. 530 Dec. 15*

1 interpr'a'etantium *F*, interpretationum *C*O^a 2 iudices *CQ* | et (et *om.* F^1*C*) titulorum] ut̄ • et de nūs (= numerus) uocando titulorum O^a | suptil'c'itatem *F* | *post* suptilitatem *add.* quae παράτιτλα nuncupantur (*sic:* quae '.. patitλa nun || .. pantur quae'dam) F^2, quae paraticia (particia *Q*) nuncupatur *S*, *om.* F^1 | admonitaria *O* | eius] eis *Q* 3 interpr'a'etatione *F* 4 siglorum] sinplorum F^1, singulorum F^2, signorum *S* | captione *Q* 6 etiam si] et *C* 7 nec haec etenim] ne'c hae' etenim F^2, nec enim hoc *CO*, nec etenim hec *Q* | speciatorlia Q^a | signa *S* 8 omnia igitur *S* | deo] de Q^a 9 quam'quam' cellerimo (*sic*) F^2, quam celeberrimo *Q* 10 et 'in' quinquaginta F^2 | libris digestis *C* | maximam 'a' et aeternam *F* 11 prouidentiae] F^2, prudentiae F^1, prouidentiam et *S* | nostrique] nostri *CQ* 12 data ... 13 consulibus *om. S* 12 data] ℞ data *F* | calendis ianuariis *F* | et] fe F^1 13 consulibus ℞ || lege || feliciter *F*

IMPERATOR CAESAR FLAUIUS IUSTINIANUS ALAMANNICUS GOTTHICUS FRANCICUS GERMANICUS ANTICUS ALANICUS UANDALICUS AFRICANUS PIUS FELIX INCLUTUS UICTOR AC TRIUMPHATOR SEMPER AUGUSTUS THEOPHILO, DOROTHEO, THEODORO, ISIDORO ET ANATOLIO ET THALELAEO ET CRATINO UIRIS ILLUSTRIBUS ANTECESSORIBUS ET SALAMINIO UIRO DISE*R*TISSIMO ANTECESSORI SALUTEM. f. 13

Omnem rei publicae nostrae sanctionem iam esse purgatam et compositam tam in quattuor libris institutionum seu elementorum quam in quinquaginta digestorum seu pandectarum nec non in duodecim imperialium constitutionum quis amplius quam uos cognoscit? et omnia quidem, quae oportuerat et ab initio mandare et post omnium consummationem, factum libenter admittentes, definire, iam per nostras orationes tam Graeca lingua quam Romanorum, quas aeternas fieri optamus, explicita sunt. sed cum uos professores legitimae scientiae constitutos etiam hoc oportuerat scire, quid et in quibus temporibus tradi necessarium studiosis credimus, ut ex hoc optim*i* atque eruditissimi efficiantur: ideo praesentem diuinam orationem ad uos praecipue faciendam existimamus, quatenus tam prudentia uestra quam ceteri antecessores, qui eandem artem in omne aeuum exercere maluerint, nostris regulis obseruatis inclutam uiam eruditionis legitimae possint ambulare. itaque dubio procul quidem est necesse esse institutiones in omnibus studiis primum sibi uindicare locum, utpote prima uestigia cuiusque scientiae mediocriter tradentes. ex libris autem quinquaginta nostrorum digestorum sex et triginta tantummodo sufficere tam ad uestram expositionem quam ad iuuentutis eruditionem iudicamus. sed ordinem eorum et tramites per quos ambulandum est manifestare tempestiuum nobis esse uidetur, et uos in memoriam quidem eorum, quae antea tradebatis, redigere, ostendere autem nouellae nostrae compositionis tam utilitatem quam tempora, ut nihil huiusmodi artis relinquatur incognitum.
1 Et antea quidem, quemadmodum et uestra scit prudentia, ex tanta legum multitudine, quae in librorum quidem duo milia, uersuum autem tricies centena extendebatur, nihil aliud nisi sex tan*t*ummodo libros et ipsos confussos et iura utilia in se perraro habentes a uoce magistra studiosi accipiebant, ceteris iam desuetis, iam omnibus inuiis. in his autem sex libris Gaii nostri institutiones et libri singulares quattuor, primus de illa uetere re uxoria, secundus de tutelis et tertius nec non quartus de testamentis et legatis connumerabantur: quos nec totos per consequentias accipiebant, sed multas partes eorum quasi superuacuas praeteribant. et primi anni hoc opus legentibus tradebatur non secundum edicti perpetui ordinationem, sed passim et

F (C = Colladonianus totius Digesti, qui ex meis solus hanc const. habet)

---

1 ℞ *ante* imperator *F* | alamannicum F^{ac} | frangicus *F* 2 sermanicus F^1 | alanicus] alamannicus F^1 3 inclytus *F* 4 thalleleo *F* 5 diseptissimo *F* 6 antecessore F^1 7 sanctionem⌜m⌝ iam *F* | composita⌜m⌝ F^2 10 qu⌜a⌝e F^2 11 liberater F^1 12 quas⌜et⌝ F^3 | aet⌜a⌝ernas F^2 | sunt *om.* F^1 | *post* uos *add.* et omnes postea F^2 14 credi⌜di⌝mus F^2 | optim atque eruditissim *F* (*em. f*) 15 oratione⌜m⌝ F^3 16 tam *bis* F^a 17 ae⌜u⌝um F^2 | inclytam F^2 18 necesse ⌜esse⌝ inst. F^2 19 cuiusque] F^3, quius F^1 21 tam *om.* F^1 23 o⌜b⌝stendere *F* 24 nostra⌜e⌝ F^3 25 scit] siet F^1 26 multitudine⌜m⌝ quae F^3 27 tandummodo *F* | libros] F^3, licros F^1 28 ⌜stu⌝diosi F^2 | eteris *F* (*em. f*) 29 libri⌜s⌝ F^2 | gaii nnostrae F^{ac} (ae *in* i *em.* F^3) 30 uetera F^1 31 ⌜con⌝sequentias F^3 32 praeteriuant *F* 33 perpetu⌜o⌝i *F*

quasi per saturam collectum et utile cum inutilibus mixtum, maxima parte inutilibus deputata. in secundo autem anno prae*pos*tera ordinatione habita prima pars legum eis tradebatur, quibusdam certis titulis ab ea exceptis: cum erat enorme post institutiones aliquod[1] legere, quam quod in legibus et primum positum est et istam nuncupationem meruerit. post eorum uero lectionem (neque illam continuam, sed particularem et ex magna parte inutilem constitutam) tituli alii eis tradebantur tam ex illa parte legum, quae de iudiciis nuncupatur (et ipsis non continuam, sed raram utilium recitationem praebentibus, quasi cetero toto ‖ uolumine inutili constituto) quam ex illa quae de rebus appel- f. 13'
latur, septem libris (semotis et in his multis partibus legentibus inuiis, utpote non idoneis neque aptissimis ad eruditionem constitutis). in tertio autem anno quod ex utroque uolumine, id est de rebus uel de iudiciis, in secundo anno non erat traditum, accipiebant secundum uicissitudinem utriusque uoluminis: et ad sublimissimum Papinianum eiusque responsa iter eis aperiebatur: et ex praedicta responsorum consummatione, quae decimo et nono libro concludebatur, octo tantummodo libros accipiebant, nec eorum totum corpus eis tradebatur, sed pauca ex multis et breuissima ex amplissimis, ut adhuc sitientes ab eis recederent. his igitur solis a professoribus traditis Pauliana responsa per semet ipsos recitabant, neque haec in solidum, sed per inperfectum et iam quodammodo male consuetum inconsequentiae cursum. et is erat in quartum annum omnis antiquae prudentiae finis: [2]quis ea quae recitabant enumerare malet, computatione habita inueniet ex tam immensa legum multitudine uix uersuum sexaginta milia eos *s*uae notionis perlegere, omnibus aliis deuiis et incognitis constitutis et tunc tantummodo ex aliqua minima parte recitandis, quotiens uel iudiciorum usus hoc fieri coegerit uel ipsi magistri legum aliquid ex his perlegere fest*in*abatis, ut sit uobis aliquid amplius discipulorum peritia. et haec quidem fuerant
2 antiquae eruditionis monumenta, secundum quod et uestro testimonio confirmatur. Nos uero tantam penuriam legum inuenientes et hoc miserrimum iudicantes legitimos thensauros uolent*i*bus aperimus, quibus per uestram prudentiam quodammodo er*o*gatis ditissimi le*g*um oratores efficiantur discipuli. et primo quidem anno nostras hauriant institutiones ex omni paene ueterum institutionum corpore elimatas et ab omnibus turbidis fontibus in unum liquidum stagnum conriuatas tam per Tribonianum uirum magnificum magistrum et ex quaestore sacri palatii nostri et ex consule quam duos e uobis, id est Theophilum et Dorotheum facundissimos antecessores. in reliquam uero anni partem secundum optimam consequentiam primam legum partem eis tradi sancimus, quae Graeco uocabulo πρῶτα nuncupatur, qua nihil est anterius, quia quod primum est aliud ante se habere non potest. et haec eis exordium et finem eruditionis primi anni esse decernimus. cuius auditores non uolumus uetere tam friuolo quam ridiculo cognomine dupondios appellari, sed Iustinianos nouos nuncupari, et hoc in om*n*e futurum aeuum optinere censemus, ut hi, qui rudes adhuc legitimae scientiae adspirent et scita prioris anni accipere maluerint, nostrum nomen mereant, quia ilico tradendum eis est primum uolumen, quod nobis emanauit auctoribus. antea enim dignum antiqua confusione legum cognomen habebant: cum autem leges iam

F(C)

---

[1] aliud (*Hal.*)? [2] itaque si *similiaue ins.*

---

1 saturum F^1 | mixtum maxima parte inutilibus *om.* F^1 2 praespotora F^1, praespotera F^2 | prima *add.* F^3 3 anorme F^1 | pos⸢t⸣ F^2 | aliquod] F^1, aliquid F^3 4 nunccipationem mestuerit F^1 5 particularen F^1 6 legun F^1 7 non *add.* F^3 | raram] parar F^1 9 inui⸢i⸣s F^3 10 eru⸢di⸣tionem F^3 13 iter eis aperiebatur] F^2 (*sic*), reriebatur F^1 14 tamtummodo *F* 15 et] ex (*non* ea) F^1 17 inperfectum] F^3, inperfectun F^1 18 inconsequentia⸢e⸣ F^2 | is] F^3, inc F^1 19 quis] F^1, ut quis F^3 | mallet compu⸢ti⸣ ea quae reci⸢ta⸣tione F^2 20 eos ua⸢cu⸣e F^3 23 fest⸢ra⸣nabatis F^2 24 antiqu⸢a⸣e F^2 25 iudicantis F^1 | thensauro⸢s⸣ F^2 26 uolentimbus *F* | eragatis *F* 27 lecum *F* | institutiones ex omni pene ueterum *add.* F^2 29 liquidem F^2 | tribunianum F^1 30 ex questore *F* | pala⸢ti⸣ni⸢i⸣ *F* | theopilum *F* 33 qua] quae F^1 | ante se] F^3, an ante ae F^1 34 cuius *om.* F^1 35 tam] tan F^1 | dupondios] dupondics F^1 36 omne] omine *F* 38 eman⸢a⸣uit F^3 39 ant⸢e⸣a F^2

clare et dilucide *prostant* animis eorum *facile* tradendae, *uisum est* necesse eos et
3 cognomine mutato fulgere. In secundo autem anno, per quem ex edicto eis nomen antea positum et a nobis probatur, uel de iudiciis libros septem uel de rebus octo accipere eos sancimus, ‖ secundum quod temporis uicissitudo indulserit, quam intactam obseruari prae- f. 14
cipimus. sed eosdem libros de iudiciis uel de rebus totos et per suam consequentiam accipiant, nullo penitus ex his derelicto: quia omnia noua pulchritudine sunt decorata, nullo inutil*i*, nullo desueto in his penitus inueniendo. alterutri autem eorundem uolumini, id est de iudiciis uel de rebus, adiungi in secundi anni audientiam uolumus quattuor libros singulares, quos ex omni compositione quattuordecim librorum excerpsimus: ex collectione quidem tripertiti uoluminis, quod pro dotibus composuimus, uno libro excerpto: ex duobus autem de tutelis et curationibus uno: et ex gemino uolumine de testamentis uno: et ex septem libris de legatis et fideicommissis et quae circa ea sunt simili modo uno tantum libro. hos igitur quattuor libros, qui in primordiis singularum memoratarum compositionum positi sunt, tantummodo a uobis eis tradi sancimus, ceteris decem oportuno tempor*i* conseruandis: quia neque possibile est neque anni secundi tempus sufficit ad istorum
4 quattuordecim librorum magistra uoce eis tradendorum recitationem. Tertii insuper anni doctrina talem ordinem sortiatur, ut, siue libros de iudiciis siue de rebus secundum uices legere eis sors tulerit, concurrat eis tripertita legum singularium dispositio: et in primis liber singularis ad hypothecariam formulam, quem oportuno loco in quo de hypothecis loquimur posuimus, ut, cum aemula sit pigneraticiis actionibus, quae in libris de rebus positae sunt, non abhorreat eorum uicinitatem, cum circa easdem res ambabus paene idem studium est. et post eundem librum singularem alius liber similiter eis aperiatur, quem ad edictum aedilium et de redhibitoria actione et de euictionibus nec non duplae stipulatione composuimus: cum enim, quae pro emptionibus et uenditionibus legibus cauta sunt, in libris de rebus praefulgent, hae autem omnes quas diximus definitiones in ultima parte prioris edicti fuerant positae, necessario eas in anteriorem locum transtulimus, ne a uenditionibus, quarum quasi ministrae sunt, uicinitate ulterius deuagentur. et hos tres libros cum acutissimi Papiniani lectione tradendos posuimus, quorum uolumina in tertio anno studiosi recitabant, non ex omni eorum corpore, sed sparsim pauca ex multis et in hac parte accipientes: uobis autem ipse pulcherrimus Papinianus non solum ex responsis, quae in decem et nouem libros composita fuerant, sed etiam ex libris septem et triginta quaestionum et gemino uolumine definitionum nec non de adulteris et paene omni eius expositione in omni nostrorum digestorum ordinatione praefulgens propriis partibus praeclarus sui recitationem praebebit. ne autem tertii anni auditores, quos Papinianistas uocant, nomen et festiuitatem eius amittere uideantur, ipse iterum in tertium annum per bellissimam machinationem introductus est: librum enim hypothecariae ex primordiis plenum eiusdem maximi Papiniani fecimus lectione, ut et nomen ex eo habeant et Papinianistae ‖ uocentur f. 14'
et eius reminiscentes et laetificentur et festum diem, quem, cum primum leges eius accipiebant, celebrare solebant, peragant, et maneat uiri sublimissimi praefectorii Papiniani et
5 per hoc in aeternum memoria hocque termine tertii anni doctrina concludatur. Sed quia

F(C)

---

1 *post* dilucide (dilicite F^1, diluci't'e F^2: *supra eius uocabuli litteram* t *signum* ·/· *posuit* F^2) *suppleuit* ... animis eorum ‖ ... tradendae ‖ ...t necesse ‖ *in margine iam resecto* F^2: animis eorum tradendae (tradite *C*) erant necesse erat *cum libris deterioribus Taur.: quae cum nec sententiam probabilem efficiant nec reliquiis satis conueniant, uidentur ex iis ipsis imperite consarcinata esse* 3 probatur uel] F^3, probatur mel F^1 4 uicissitodo F^1 5 ˹e˺t F^2 6 p'a'enitus F^2 7 inutile *F* | desuoto F^1 | eoru'm'ndem F^2 10 triperti˹ti˺ F^2 11 autem de tutelis et curationibus *om.* F^1 | et ex gem.] ut ex gem. F^1 12 septem] aeptem F^1 | e˹a˺ F^2 14 de˹ce˺m o˹po˺rtuno tempore F^2 15 suffi˹ci˺t F^2 16 magistra] a magistra F^2 18 consurrat F^1 19 quo] qui F^1 20 qu˹a˺e F^2 23 de'i' redhibitoria *F* | duplae 'st' stipulatione'm' composuimus *F* 26 amteriorem F^1 27 ˹qua˺si F^2 29 corpore's' sed *F* | sparsim 'a' pauca *F* | multis] militis F^1 30 ipse *om.* F^1 32 exp'e'ositione *F* 33 praefulgen'e's *F* | praeclaris F^2 34 papini˹ani˺stas F^2 36 inproductus F^1 | ex] et F^1 38 eius reminiscentes et laetificentur et *om.* F^1 39 sole˹ba˺nt F^b

solitum est anni quarti studiosos Graeco et consueto quodam uocabulo λύτας appellari,
habeant quidem, si maluerint, hoc cognomen: pro responsis autem prudentissimi Pauli,
quae antea ex libris uiginti tribus uix in decem et octo recitabant, per iam expositam
confusionem eos legentes, decem libros singulares, qui ex quattuordecim quos antea enu-
merauimus supersunt, studeant lectitare: multo maioris et amplior*is* pruden*t*iae ex eis then-
saurum consecuturi, quam quem ex Paulianis habebant responsis. et ita omnis ordo libro-
rum singularium a nobis compositus et in decem et septem libros partitus eorum animis
inponetur (quem in duabus digestorum partibus posuimus, id est quarta et quinta, secun-
dum septem partium distributionem) et quod iam primis uerbis orationis nostrae posuim*us*,
uerum inueniatur[1], ut ex triginta sex librorum recitatione fiant iuuenes perfecti et ad omne
opus legitimum instructi et nostro tempore non indigni: duabus aliis partibus, id est sexta
et septima nostrorum digestorum, quae in quattuordecim libros compositae sunt, eis de-
positis, ut possint postea eos et legere et in iudiciis ostendere. quibus si bene sese im-
buerint et in quinti anni, quo prolytae nuncupantur, metas constitutionum codicem tam
legere quam suptiliter intellegere studeant, nihil eis legitimae scientiae deerit, sed omnem
ab initio usque ad finem suis animis anplectantur, et (quod paene in alia nulla euenit arte,
cum etsi uilissimae sint, omnes tamen infinitae sunt) haec sola scientia habeat finem mira-
6 bilem, in praesenti tempore a nobis sortita. Disciputi igitur omnibus eis legitimis arcanis
reseratis nihil habeant absconditum, sed omnibus perlectis, quae nobis per Triboniani uiri
excelsi ministerium ceterorumque composita sunt, et oratores maximi e*t* iustitiae satellites
inueniantur et iudiciorum optimi tam athletae quam gubernatores in omni loco aeuoque
7 felices. Haec autem tria uolumina a nobis composita tradi eis tam in regiis urbibus quam
in Berytiensium pulcherrima ciuitate, quam et legum nutricem bene quis appellet, tantum-
modo uolumus, quod iam et a retro principibus constitutum est, et non in aliis locis quae
a maioribus tale non meruerint priuilegium: quia audiuimus etiam in Alexandrina splendi-
dissima ciuitate et in Caesariensium et in aliis quosdam imperitos homines deuagare et
doctrinam discipulis adulterinam tradere: quos sub hac interminatione ab hoc conamine
repellimus, ut, si ausi fuerint in posterum hoc perpetrare et extra urbes regias et Berytien-
sium metropolim hoc facere, denarum librarum auri poena plect*a*ntur et reiciantur ab ea
8 ciuitate, in qua non leges docent, sed in leges committunt. Illud autem, [Const. Deo auct. § 13
quod iam cum ab initio hoc opus mandantes[2] in nostra oratione et post completum in
alia nostri ‖ numinis constitutione scripsimus, et nunc utiliter [Const. Tanta et Δέδωκεν § 22 f. 15
ponimus, ut nemo audeat eorum qui libros conscribunt sigla in his ponere et per com-
pendium ipsi legum interpretationi uel compositioni maximum adferre discrimen: sciturls
omnibus librariis, qui hoc in posterum commiserint, quod post criminal*em* poenam etiam
aestimationem libri in duplum domino eius, si nescienti dederint, inferre compellentur:
cum et ipse, qui talem librum comparauerit, pro nihilo eum habebit, nemine iudice ex tali
9 libro fieri recitationem concedente, sed pro *non* scripto eum haberi disponente. Illud uero
satis necessarium constitutum cum summa interminatione edicimus, ut nemo audeat neque

F(C)

---

[1] inuenietur (*Hal.*)? [2] *requiritur* mandauimus

---

1 graeco] praeco F^1 | ΛΥΤΑϹ F^1 2 si *om.* F^1 3 re'r'citaban't' F (t *add.* F^2) 4 legent'er'es F^2 | enumerantmus F^1, numerauimus F^2 5 lectitare'm' multo F | ampliores pruden-diae F 6 responsis's' et F 7 septem] sepe F^1 8 qui'n'ta F^2 9 posnim uerum F 12 quat-tuordecim'i' libros F^2 | eisde'm' F^3 13 po-sitis u'n't F^2 14 prolutae F^1 | mecas F^1 15 quam suptiliter intellegere *om.* F^1 17 infi-nita'e' F^2 | habeat fin. mir. in (im *altero loco*) praesentia *bis* F^1 18 sortisa F^1 19 abeant F | quae 'a' nobis F^2 20 et iustitiae] ex iusti-tiae F | satel'l'ites F^3 21 optimi tam ath-letae] optimatulaetae F^1 | gubernatores] F^3, quebernatores F^1 22 felices] sfilices F^1 | bolumina F^1 | no'no'bis F | re'i'giis F 23 be-ryti'ensium pulcherrima ciuitate quam et le'gum F^2 24 uolumus] tradi uolumus F^1 25 a *om.* F^1 | etiam] quotiam F^1 | splende-dissima F^1 26 caesarieetsium F^1 27 doci-prinam F^1 28 in posterum 'in' hoc F^4 | per-pe't'rare 'et' extra F^2 29 plectentur F | ea] eo F^1 31 cum] *sic* F 33 libro's' F^2 35 criminalimen F | 'etiam' aestimatione'm' F^3 37 'pro' nihilo F^3 38 pro non pro scripto F | habere F^1 (*em.* F^3)

in hac splendidissima ciuitate neque in Berytiensium pulcherrimo oppido ex his, qui legi-
tima peragunt studia, indignos et pessimos, immo magis seruiles et quorum effectus iniuria
est ludos exercere et alia crimina uel in ipsos professores uel in socios suos et maxime
in eos, qui rudes ad recitationem legum perueniunt, perpetrare. quis enim ludos appellet
eos, ex quibus crimina oriuntur? hoc etenim fieri nullo patimur modo, sed optimo ordini
in nostris temporibus et hanc partem tradimus et toto postero transmittimus saeculo, cum
10 oportet prius animas[1] et postea linguas fieri eruditos. Et haec omnia in hac quidem floren-
tissima ciuitate uir excelsus praefectus huius almae urbis tam obseruare quam uindicare,
prout delicti tam iuuenum quam scriptorum qualitas exegerit, curae habebit: in Berytien-
sium autem ciuitate tam uir clarissimus praeses Poenicae maritimae quam beatissimus
11 eiusdem ciuitatis episcopus et legum professores. Incipite igitur legum doctrinam eis dei
gubernatione tradere et uiam aperire quam nos inuenimus, quatenus fiant optimi iustitiae
et rei publicae ministri et uos maximum decus in omne saeculum sequatur: quia uestris
temporibus talis legum inuenta est permutatio, qualem et apud Homerum[2] patrem omnis
uirtutis Glaucus et Diomedes inter se faciunt dissimilia permutantes:

χρύσεα χαλκείων, ἑκατόνβοια[3] ἐννεαβοίων.

quae omnia optinere sancimus in omne aeuum, ab omnibus tam professoribus quam legum auditoribus et librariis et ipsis et iudicibus obseruanda. Data septimo decimo kalendas Ianuarias Constantinopoli domino nostro Iustiniano perpetuo Augusto ter consule[4]. f. 15' *uacat*

F(C)

---

[1] animos? [2] *Il. 6, 236* [3] ἑκατόμβοι' *Homerus* [4] *anno p. Chr. 533 Dec. 16*

---

1 spendidissima *F* | qui's' legitima *F* 2 pessimo's' F^3 | seruile'gi's F^3 4 quis] *f*, quid *F* 5 hoc] oc *F* | set F^1 | optimodini *F* 6 transmittiturus F^1, transmittitumus F^3 9 iubenum *F* 10 antem *F* | maritemae F^o 13 omnae seculum *F* 15 claucus *F* | diomedes] domidis F^1 | se *add.* F^3 17 sancimus] F^3, sansimus F^1 | omnaeuum *F* 18 septimo decimo kalandas ianuarias F^{ac}, septimo decimo kalandis ianuariis F^{m}

DE CONFIRMATIONE DIGESTORUM. f. 16

IN NOMINE DOMINI DEI NOSTRI IHESU CHRISTI

IMPERATOR CAESAR FLAUIUS IUSTINIANUS ALAMANNICUS GOTTHICUS FRANCICUS GERMANICUS ANTICUS ALANICUS UANDALICUS AFRICANUS PIUS FELIX INCLUTUS UICTOR AC TRIUMPHATOR SEMPER AUGUSTUS AD SENATUM ET OMNES POPULOS.

Tanta circa nos diuinae humanitatis est prouidentia, ut semper aeternis [C. 1, 17, 2] liberalitatibus nos sustentare dignetur. post bella enim Parthica aeterna pace sopita postque Uandalicam gentem ereptam[1] et Carthaginem, immo magis omnem Libyam Romano imperio iterum sociatam et leges antiquas iam senio praegrauatas per nostram uigilantiam praebuit in nouam pulchritudinem et moderatum peruenire compendium: quod nemo ante nostrum imperium umquam sperauit neque humano ingenio possibile esse penitus existimauit. erat enim mirabile Romanam sanctionem ab urbe condita usque ad nostri imperii tempora, quae paene in mille et quadringentos annos concurrunt, intestinis proeliis uacillantem hocque et in imperiales constitutiones extendentem in unam reducere consonantiam, ut nihil neque contrarium neque idem neque simile in ea inueniatur et ne[2] geminae leges pro rebus singulis positae usquam appareant. namque hoc caelestis quidem prouidentiae peculiare fuit, humanae uero inbecillitati nullo modo possibile. nos itaque more solito ad immortalitatis respeximus praesidium, et summo numine inuocato deum auctorem et totius operis praesulem fieri optauimus, et omne studium Triboniano uiro excelso magistro officiorum et ex quaestore sacri nostri palatii et ex consule credidimus eique omne ministerium huiuscemodi ordinationis imposuimus, ut ipse una cum *aliis* illustribus et prudentissimis uiris nostrum desiderium adimpleret. nostra quoque maiestas semper inuestigando et perscrutando ea quae ab his componebantur, quidquid dubium et incertum inueniebatur, hoc numine caelesti erecta emendabat et in competentem formam redigebat.

FCOQ (cf. p. XXIII)*

---

[1] peremptum? [2] nec?

---

1. 2 de confirmatione digestorum ℟ in nomine domini dei nostri ihesu christi ℟ *F: absunt haec ab S* 3 impp. cesarius *O* | ala·mannicus ... 5 semper *om. S* | frangicus *F* 5 a'c' F^b 6 et] et ad *CO* 8 sustentare] sùstare O^a | uella F^1 | enim] etenim *Q* 9 car-t'h'aginem F^b | libuam F^1 10 societam F^1 | saenio *F*, seruo *C* 11 praebuit] F^1S, praebui F^2 | nauam F^1 12 umquam] F^{ae} *et f*, quam F^{m} | sperauit] separauit F^1 | estimauit *C* 13 mirabile romanam] mirabilem Q^a | 'us'usque F^2 14 in] im *F* | et quadr.] et in quadr. *CO* | intestinis] et intestinis CO^a | uacillantem] ualillatem F^1 15 et inperiales F^1CO | constitu'tu'tiones F^2 16 nihil *om.* O^a | idem neque contrarium *C* | in ea *om. Q* 17 prouidentia'e' F^2 18 inuecillitati F^2 20 op'or'tauimus F^2 | tribuniano *S perpetuo* 21 ex quaestore] exquaestori CO^b, quaestori O^aQ | palatii nostri *Q* | ex consule] exconsuli CO^bQ, consuli O^a | omnem *Q* 22 huiusmodi CO^a | aliis] *S*, aliis uiris *F*: καὶ τισὶν ἄλλοις ἐνδόξοις τε καὶ σοφοῖς ἀνδράσιν *Const.* Δέδωκεν *pr.* | et prud.] inprud. F^a 23 adimpleret et nostra *Q* 24 ab] hab *F* | componeba'n'tur F^b, contionebantur O^a | inbeniebatur *F* (*em. f*), inueniatur O^a 25 hoc numine] F^2, hoc nominae F^1, cum numine *S* (*sic* CO^cQ, cum nomine O^b, cetmune O^a) | celesti *F* | erecta] recte *S*

ЄΝ ΟΝΟΜΑΤΙ ΤΟΥ ΔЄСΠΟΤΟΥ ΚΑΙ ΘЄΟΥ ΗΜΩΝ ΙΗСΟΥ ΧΡΙСΤΟΥ

ΑΥΤΟΚΡΑΤΩΡ ΚΑΙСΑΡ ΦΛ. ΙΟΥСΤΙΝΙΑΝΟС, ΑΛΑΜΑΝΝΙΚΟС ΓΟΤΘΙΚΟС ΦΡΑΓΚΙΚΟС ΓЄΡΜΑΝΙΚΟС ΑΝΤΙΚΟС ΑΛΑΝΙΚΟС ΒΑΝΔΑΛΙΚΟС ΑΦΡΙΚΑΝΟС ЄΥСЄΒΗС ЄΥΤΥΧΗС ЄΝΔΟΞΟС ΝΙΚΗΤΗС ΤΡΟΠΑΙΟΥΧΟС ΑЄΙСЄΒΑСΤΟС ΑΥΓΟΥСΤΟС, ΤΗ ΜЄΓΑΛΗ ΒΟΥΛΗ ΚΑΙ ΤΩ ΔΗΜΩ ΚΑΙ ΠΑСΑΙС ΤΑΙС ΤΗС ΟΙΚΟΥΜЄΝΗС ΗΜΩΝ ΠΟΛЄСΙΝ.

Δέδωκεν ἡμῖν ὁ θεὸς μετὰ τὴν πρὸς Πέρσας εἰρήνην, μετὰ τὸ κατὰ Βανδίλων τρόπαιον καὶ τὴν ὅλην[1] Λιβύης κτῆσιν καὶ τὴν τῆς ὀνομαστοτάτης Καρχηδόνος ἐπανάληψιν καὶ τὸ τῆς ἐπανανεώσεως [τῶν παλαιῶν νόμων ἔργον] εἰς πέρας ἀγαγεῖν, [ὅπερ οὐδεὶς] τῶν πρὸ ἡμῶν βεβασιλευκότων [αὐτοκρατόρων] ἔτι οὐδὲ εἰς νοῦν βάλλεσθαι ἤλπισεν ἂν οὔτε δυνατὸν ὅλως [τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει] αὐτὸ ἂν ἐνομίσθη· [τὴν γὰρ τῶν Ῥωμαίων] νομοθεσίαν [ἐναντιουμένην ἑαυτῇ ἀπὸ] τοῦ τῆς πρεσβυτέρας [Ῥώμης κτίσματος] μέχρι τῶν [τῆς ἡμετέρας βασιλείας χρόν]ων, οἵπερ ἀμφὶ τὰ χίλια [καὶ τετρακόσια ἔτη ἐκτρέχουσιν,] οὐκ ἐν τοῖς ἄλλοις μόνον ἀλλὰ καὶ ἐν ταῖς βασιλικαῖς διατάξεσι πρὸς ἅπασαν ἄγειν συμφωνίαν τε καὶ διαφωνίαν[2], καὶ τὸ μὲν μαχόμενον αὐτῆς ἐξελεῖν, τὸ δὲ ταὐτόν τε καὶ ὅμοιον ἐξωθῆσαι, μίαν δὲ αὐτῇ κάλλους ἰδέαν παρασχεῖν, ὥστε ἕνα τὸν κείμενον ἐφ' ἑκάστῳ καθεστάναι πράγματι νόμον, τῆς ἄνωθεν ῥοπῆς καὶ τῆς ἐκεῖθεν φιλανθρωπίας ἴδιον ἦν, ἀλλ' οὐκ ἀνθρωπίνης τινὸς διανοίας ἢ ἐγχειρήσεως ἢ δυνάμεως ὅλως. ἡμεῖς οὖν (τοῦτο δὴ τὸ συνειθισμένον ἡμῖν) τὰς χεῖρας εἰς θεὸν ἀνατείναντες καὶ αἰτήσαντες ἡμῖν αὐτὸν συλλαβεῖν ἐνεχειρήσαμέν τε καὶ τὸ πᾶν ἐξειργασάμεθα, Τριβωνιανῷ τῷ ἐνδοξοτάτῳ μαγίστρῳ καὶ ἀπὸ κυαιστόρων τοῦ θείου ἡμῶν παλατίου καὶ ὑπάτων πρὸς τὴν ὅλην ὑπουργίαν χρησάμενοι καί τισιν ἄλλοις ἐνδόξοις τε καὶ σοφοῖς ἀνδράσιν· ἐρωτῶντες μὲν ἀεὶ τὸ γινόμενον, τὸ δὲ ἀμφισβητήσιμον μανθάνοντες, πᾶσιν δὲ ἐκ τῆς ἐνδιδομένης ἡμῖν παρὰ τοῦ

F (folii quod fuit ante id quod hodie primum est olim deperditi adhibuimus tria quae extant exempla Angeli POLITIANI exceptum a. 1490, quod legitur in cod. Laurentiano Gaddiano 91 inf. n. 16, a quo absunt u. 6 δέδωκεν ... *p. XXXV*, 17* ἐπερώτησις ἅ: *Laelii TAURELLI in editione Pandectarum a. 1553: Antonii AUGUSTINI et in editione Digesti ueteris quae prodiit Lugduni apud Hugonem a Porta a. 1552 [mihi Aug. 1: errores tamen et interpolationes editoris quae utilitatem nullam habent non enotaui] et in constitutionum Graecarum codicis Iustiniani imp. collectione edita Ilerdae a. 1567 p. 139 [mihi Aug. 2])*

---

[1] καὶ τὴν ὅλην] καὶ τὴν τῆς ὅλης (*Io. Bern. Koehler praetermissa ad constitutionem* Δέδωκεν *Regiomonti 1781. 8:* post ... Carthaginem, immo magis omnem Libyam Romano imperio iterum sociatam *Const. Tanta pr.*)? [2] τε καὶ διαφωνίαν *tollendum* (*Krueger*)

---

1 θεου] θυ *Taur.* | ιησου χριστου] ιῡ χ̄ῡ *Taur.*, *in spatio uacuo om. Pol. Aug.* 7 καὶ τὴν τῆς] καὶ τῆς *Aug.* | καὶ τὸ τῆς ... 8 ἀγαγεῖν] et leges antiquas iam senio praegrauatas per nostram uigilantiam ... in nouam pulchritudinem et moderatum peruenire compendium *Const. Tanta pr.: de ambitu hiatuum per uniuersum folium hodie deperditum non satis constat* 8 [ὅπερ οὐδεὶς] τῶν πρὸ ἡμῶν βεβασιλευκότων [αὐτοκρατόρων] ἔτι (*sic Koehler,* ἐπ' *Aug.,* επει *Taur.*) οὐδὲ εἰς νοῦν βάλλεσθαι ἤλπισεν ἂν οὔτε δυνατὸν ὅλως [τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει] αὐτὸ (αὐτῷ *Aug.*) ἂν ἐνομίσθη] quod nemo ante nostrum imperium umquam sperauit neque humano ingenio possibile esse penitus existimauit *Const. Tanta pr.* 10 [τὴν γὰρ τῶν Ῥωμαίων] νομοθεσίαν [ἐναντιουμένην ἑαυτῇ ἀπὸ] τοῦ τῆς πρεσβυτέρας [Ῥώμης κτίσματος] μέχρι τῶν [τῆς ἡμετέρας βασιλείας χρόν]ων, οἵπερ ἀμφὶ τὰ χίλια [καὶ τετρακόσια ἔτη ἐκτρέχουσιν] *frustula seruauit unus Augustinus, nam omisit haec hiatu maiore indicato Taur.:* erat enim mirabile Romanam sanctionem ab urbe condita usque ad nostri imperii tempora, quae paene in mille et quadringentos annos concurrunt, intestinis proeliis uacillantem hocque et in imperiales constitutiones extendentem in unam reducere consonantiam *Const. Tanta pr.* 13 ἄγειν] *Koehlerus,* αϊειν (*sic*) *Taur., om. hiatu non indicato Aug.* 14 αὐτῆς] αὐτοῖς *Aug.* | ειδεαν *Taur. Aug. 1* 17 συνηθισμενον *F* 18 τε καὶ] *Taur.,* καὶ τοίνυν *Aug. 1,* τοίνυν *Aug. 2* | τῷ] τῷ τε *Aug.* 20 ὑπουργείαν *Aug.* 21 γιγνόμενον *Taur.*

omnia igitur confecta sunt domino et deo nostro Ihesu Christo possibilitatem tam nobis
1 quam nostris in hoc satellitibus praestante. Et principales quidem constitutiones duodecim
libris digestas iam ante in codicem nostro nomine praefulgentem contulimus. postea uero
maximum opus adgredientes ipsa uetustatis studiosissima opera iam paene confusa et dis-
soluta eidem uiro excelso permisimus tam colligere quam certo moderamin*i* tradere.
sed cum omnia percontabamur, a praefato uiro excelso suggestum est duo paene milia
librorum esse conscripta et plus quam trecenties decem milia[1] uersuum a ueteribus effusa,
quae necesse esset omnia et legere et perscrutar*i* et ex his si quid optimum fuisset eli-
gere. quod caelesti fulgore et summae trinitatis fauore confectum est secundum nostra
mandata, quae ab initio ad memoratum uirum excelsum fecimus, et in quinquaginta libros
omne quod utilissimum erat collectum est et omnes ambiguitates d*e*cisae nullo seditioso
relicto. nomenque libris inposuimus digestorum seu pandectarum, quia omnes disputa-
tiones et d*e*cisiones in se habent legitimas et quod undique fuit collectum, hoc in sinus
suos receperunt, in centum quinquaginta paene milia uersuum totum opus consummantes.
et in septem partes eos digessimus, non perperam neque sine ratione, sed in nume-
rorum naturam et artem respicientes et consentaneam eis diuisionem partium conficientes.
2 Igitur prima quidem pars totius contextus, quae Graeco uocabulo πρῶτα nuncupatur, in
3 quattuor libros seposita est. Secundus autem articulus septem libros habet, qui de iudi-
4 ciis appellantur. In tertia uero congregatione omnia quae de rebus nominantur contu-
5 limus, octo libris || eis deputatis. Quartus autem locus, qui et totius compositionis quasi f. 16'
quoddam inuenitur umbilicum, octo libros suscepit. in quibus omnia quae ad hypothecam
pertinent reposita sunt, ut non pigneraticia actione in libris de rebus posita mult*u*m dista-
rent: alio libro eodem inserto uolumine, qui aedilicium edictum et redhibitoriam actionem
et duplae stipulationem, quae de euictionibus proposita est, continet, quia haec omnia
titulis emptionum et uenditionum consentanea sunt et praedictae actiones quasi pedisequae
illarum ab initio processerunt, in uetustioris quidem edicti ordinatione in loca deuia et
multo distantia deuagantes, per nostram autem prouidentiam his congregatae, cum opor-
tuerat ea quae de eodem paene loquuntur in confinio ponere. alius itaque liber post duo
primos nobis excogitatus est de usuris et traiecticiis pecuniis et de instrumentis et testibus
et probationibus nec non praesumptionibus. et memorati tres singulares libri iuxta com-
positionem de rebus positi sunt. post hos si qua de sponsalibus uel nuptiis uel dotibus
legibus dicta sunt reposuimus, tribus librorum uoluminibus ea concludentes. de tutelis
autem et curationibus geminos libros conscripsimus. et memoratam ordinationem octo

FCOQ

---

[1] tricies centena milia *recensio posterior* (*u. i.*)

---

1 et *om.* *Q* | possibitatem *Q* 2 praestande O^a 3 codicem nostro] F^2O, condice nostro F^1, codice nostro *C*, nostro codice *Q* | praefulgente *CQ* 4 maximus F^1 | uetustati⸢s⸣ F^2 | iam] lam F^1 | et] est F^1 5 moderamini] CO^bQ, moderamine FO^a 6 omnia] per omnia *C* | praefecto F^1 | est] et F^1 7 trecentie˙n˙s decem milia (300 × 10000) F^2, tricies centena milia (30 × 100000) *S*: ϲτίχων οὐκ ἐλάττω μυριάδων τριακοϲίων *Const.* Δέδωκεν | uersum F^1 8 esset *om.* F^1 | perscrutari] *S*, perscruta⸢re⸣ F^b 9 summae ˙t˙ trinitatis F^2 11 utilissimus Q^a | amuiguitates F^1 | dicisae *F* 12 qui⸢a⸣ F^2 13 dicisiones *F* | undi⸢que⸣ F^2 14 suos *om.* F^1 | receperunt] F^2S, re⸢ci⸣perunt F^b | quinq⸢u⸣aginta F^2 | uersum *F* 15 partem Q^a | difessimus F^1 16 consenteneam F^a 17 quidem prima *Q* | quae] quem F^{ac} | πρῶτα] *FQ*, νρωτα *CO* 18 autem *om.* *Q* | libro⸢s⸣ habet F^2, liberos habet O^a 19 appellantur] F^1Q, appellatur F^2CO 20 oc˙t˙au˙o F^2 | eis] FO^aQ, ei CO^b 21 quoddam inuenitur umbilicum] *F*, quidam inuenitur umbilicus *S* 22 repositam O^a | ut non] *FC*, non ut *OQ* | pigneraticia] *F*, a pignoraticia *S* | multim *F* 23 eodem inserto uolumine] *F*, eidem inserto uolumini *S* 24 duplae] F^2Q, dupla F^1, duplam *CO* | euictione C^a | qui⸢a⸣ F^2 25 emptionum] optionum F^a 26 edicti] praedicti Q^a 27 multa *Q* | congraegatae *F* | opertuerat F^a 28 qua⸢e⸣ F^2 | in] in suo *C* | post] praeter *C* | duos primus *S* 29 et testibus *om.* *Q* 30 nec non praesumptionibus] *CO*, ..c non prae || ..mptionibus *in extremo margine iam lacero suppl.* F^2, et praesumptionibus *Q*, *om.* F^1: καὶ ἀποδείξεών τε καὶ προλήψεων *Const.* Δέδωκεν: *fortasse additamentum est recognitoris* 31 qua] F^1S, quae F^2 | uel nupt.] et nupt. *CO* 33 et de curationibus *CO* | conscripsimus] composuimus *Q*

δεσπότου θεοῦ καὶ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ γνώσεώς τε καὶ θάλψεως ἐπιτιθέντες πέρας
1 προσῆκον. Τὰς μὲν οὖν εὐσεβεῖς διατάξεις ἤδη πρότερον δώδεκα βιβλίοις περιστείλαντες τὸ τῆς ἡμετέρας εὐσεβείας ἐπώνυμον συντεθείκαμεν βιβλίον· νῦν δὲ τὰς ἁπάντων τῶν ἔμπροσθεν νομοθετησάντων συναγαγόντες γνώμας ἐκ τοῦ πλήθους ἀπὸ[1] τῶν βιβλίων, ἅπερ ἦν μὲν ἀμφὶ τὰ δισχίλια, ἀριθμὸν δὲ εἶχε στίχων οὐκ ἔλαττω μυριάδων τριακοσίων, ἐπὶ ἔμμετρόν τε ἅμα καὶ εὐσύνοπτον συνηγάγομεν ἄθροισμα. πεντήκοντα οὖν τὰ πάντα πεποιήμεθα βιβλία τὰ νῦν, ἄνωθεν συναγαγόντες τὸ χρήσιμον καὶ ἁπάσας τὰς ζητήσεις τεμόντες καὶ μηδὲν καταλιπόντες ἔτι στασιαζόμενον. ὅπερ βιβλίον digesta εἴτε πανδέκτην προσηγορεύσαμεν, ἔκ τε τοῦ τῶν νόμων ἔχειν διαιρέσεις τε καὶ διατυπώσεις ἔκ τε τοῦ τὸ πᾶν εἰς ἓν ἀθροισθὲν ὑποδέξασθαι ταύτην αὐτῷ θέμενοι τὴν προσηγορίαν, οὐ περαιτέρω τε πέντε καὶ δέκα μυριάδων στίχων ἀριθμὸν αὐτῷ δόντες καὶ εἰς ἑπτὰ τοῦτο διαθέμενοι πραγματείας, καὶ τοῦτο οὐ παρέργως, ἀλλὰ τῆς τῶν ἀριθμῶν φύσεώς τε καὶ ἁρμονίας στοχασάμενοι.

2 3 Τά τε γὰρ καλούμενα παρὰ πᾶσι πρῶτα ἐν τέσσαρσιν ἀπεθέμεθα βιβλίοις, Ἐφεξῆς τε τὰ
4 5 de iudiciis ἐν ἑτέροις ἑπτά. Καὶ τὰ de rebus οὐκ ἐν πλείοσι τῶν ὀκτώ. Τὸ δὲ ἐφεξῆς τοῦ συγγράμματος μέρος, ὅπερ δὴ τέταρτόν τε ἅμα καὶ μέσον ἐστὶ τοῦ παντός, ὀκτὼ βιβλίοις ἄλλοις ἐναπεθέμεθα. ἐν οἷς ἐστὶ μὲν ἡ ὑποθηκάρια οὐ πόρρω που τῆς pigneraticias ἀφεστῶσα, ἔστι δὲ καὶ aedilicion ἤδικτον καὶ ἡ περὶ τῶν ἐκνικήσεων ἐπερώτησις, ἅπερ ἄμφω παρακολουθήματα μὲν καθεστῶτα τῶν πράσεων πόρρω δέ που τῆς νομοθεσίας ἀπῳκισμένα συνηγάγομεν ἐγγύθεν διὰ τὴν πρὸς ἄλληλα συγγένειαν, ἵνα τὰ περὶ τῶν αὐτῶν διαλεγόμενα μὴ πόρρω διεστήκοι ἀλλήλων. εἶτα ἐπηγάγομεν τούτοις τά τε περὶ τόκων ἐγγείων καὶ θαλασσίων, καὶ τὰ περὶ συμβολαίων τε καὶ παρόδου μαρτύρων καὶ ἀποδείξεών τε καὶ προλήψεων εἰς βιβλίον ἕν, τρία δὲ ταῦτα μονόβιβλα μετὰ τὴν τῶν de rebus πραγματείαν συνεγγὺς ἀλλήλων καταθέμενοι. καὶ αὖθις τὰ περὶ μνήστρων καὶ γάμων καὶ προικὸς νενομοθετημένα συναγαγόντες τρία δεδώκαμεν ἔχειν καὶ ταύτῃ τῇ συντάξει βιβλία. καὶ μὴν καὶ περὶ τῶν κηδεμόνων τῆς νέας ἡλικίας δύο, ταῦτα δὴ τὰ de tutelis παρὰ πᾶσιν ὀνομαζόμενα. κἀνταῦθα συνεκεφαλαιωσάμεθα τὴν τῶν ὀκτὼ τούτων βιβλίων πραγματείαν καὶ μεσαίτατον ὡς εἴρηται τοῦτο μέρος τῆς πάσης συν-

F

[1] ἀπὸ *del.* (*Krueger*)

5 εἶχε] ειχον *F* | οὐκ ἔλαττω *Aug.*, *om. Taur.*: plus quam trecentiens decem milia uersuum *Const. Tanta* 9 τὸ πᾶν] *Taur.*, τὸ πάντα (*sic*) *Aug. 2*, τὰ πάντα *Aug. 1* 11 ἀριθμὸν *Aug. 2* 13 τέσσαρσι *Taur. Aug. 1*, τέτταρσιν *Aug. 2* 16 η υποθηκαρια *Taur.*, hypothecaria *Aug.* | οὐ πόρρω που] *Taur. Aug. 1*, ὑπὲρ ῥώπου *Aug. 2* 17 aedilicion] medius τὸ *Aug.* 19 διεστηκοιεν *F* 20 ἐγγείων καὶ] ἐγγείων τε καὶ *Aug.* 21 δὲ] *Taur.*, δη *Fol. Aug.* 23 μνηστῶν καὶ γάμον *Aug. 2* | νενομοτεθημενα *Taur.* 26 μεσέτατον *Aug. 1*

librorum mediam totius operis reposuimus, omnia undique tam utilissima quam pulcher-
6 rima iura continentem. Quintus autem exoritur nobis digestorum articulus, in quem de
testamentis et codicillis tam priuatorum quam militum omne, quidquid antiquis dictum est,
inueniat quis depositum: qui de testamentis appellatur[1]. de legatis autem et fideicommissis
6a quinque librorum numerus adgregatus est. Cumque nihil tam peculiare fuerat, quam ut[2]
legatis quidem legis Falcidiae narratio, fideicommissis autem senatus consulti Trebelliani,
singulis libris utrique eorum applicatis tota pars quinta in nouem libros coadunata est.
solum autem senatus consultum Trebellianum ponendum esse existimauimus: captiosas
etenim et ipsis ueteribus odi*o*sas Pegasiani senatus consulti ambages et utriusque senatus
consulti ad se tam superuacuas quam scrupulosas diuersitates respuentes totum ius super
6b his positum Trebelliano senatus consulto adiudicauimus. Sed in his nihil de caducis a
nobis memoratum est, ne causa, quae in rebus non prospere gestis et tristi*bus* temporibus
Romanis increbuit calamitatibus, bello coale*s*cens ciuili, nostris remaneat temporibus, quae
fauor caelestis et pacis uigore firmauit et super omnes gentes in bellicis periculis[3] posuit,
7 ne luctu*o*sum monumentum laeta saecula inumbrare concedatur. Sexta deinde pars digesto-
rum exoritur, in quibus omnes bonorum possessiones positae sunt, quae ad ingenuos, quae
ad libertinos respiciunt: ut et ius omne, quod de gradibus et adfinitatibus descendit, legi-
timaeque hereditates et omnis ab intestato successio et Tertullianum et Orfitianum senatus
consultum, ex quibus mater et filii inuicem sibi heredes existunt. in geminos libros con-
tulimus bonorum possessionis multitudinem in compendiosum et manifestissimum ordinem
7a concludentes. Post haec ea, quae de operis noui nuntiationibus damnique infecti et pro
aedificiis dirutis et eorum insidiis et quae de aqua pluuia arcenda ueteribus auctoribus
placita sunt, nec non de publicanis et donationibus *tam* inter uiuos quam mortis causa
7b conficiendis cauta legibus inuenimus, in librum singularem deduximus. De manumissio-
7c nibus autem et de liberali causa alius liber respondit: Quemadmodum et de adquisitione
tam dominii quam possessionis et titulis qui eam inducunt multae et uariae lectiones uni
7d sunt ‖ ins*er*tae uolumini: Alio libro deputato his, qui iudicati uel in iure confessi sunt, et f. 17
de bonorum detentionibus et uenditionibus et ut ne quid in fraudem creditorum fiat.

FCOQ

---

[1] depositum duobus libris qui de testamentis appellantur *requiritur* [2] ut *del., nisi excidit* adiungeretur [3] uictoriis *recensio posterior* (*u. i.*)

---

1 libro'p'r'i'um F^2 | reposuimus mediam totius operis reposuimus Q^a, reposuimus mediam totius operis Q^b 2 quem] *F*, quo *S* 3 et] F^2, uel *S*, *om.* F^1: περὶ διαθηκῶν καὶ κοδικίλλων *Const.* Δέδωκεν | antiquitus *S* | est *om.* F^1 4 repositum *S* | et] *FQ*, uel *CO* 5 cumque nihil ... 6 falcidiae (falcidia F^1) narratio] καὶ ἐπειδήπερ ὁ τοῦ Falcidiu λόγος προσεχής τε καὶ ἁρμόδιος ἦν τῇ τῶν ληγάτων καὶ φιδεϊκομμίσσων ἰδιότητι *Const.* Δέδωκεν 6 senatus consulti] ex senatus consulti *C* 7 amplicatis *C* | tuta F^1 | e's't F^2 8 captiosis enim *Q* 9 et ipsis] ipsis *S* | odiasas *F* | pagasiani *O* 10 ad] et ad *C* | tam] sectam *C* | superlcuas F^a | scrupulos'as' F^2 | super his] superbus F^1 11 trabelliano *O* | sed] sed et *CO* 12 'pros'pere F^2 | tristibus] *S*, tristis *F* | temporibus 'non pros regestris et tristis temporibus' romanis F^2 13 increbuit] *S*, increbruit F^2, horebuit F^1 | uello F^1 | coalencens *F* | ciuibi F^1 | nostris] F^1, in nostris F^2S | remaneat temporibus quae fauor caelestis] *sic* F^2 (*ubi tamen margine resecto hodie supersunt tantum* ... aneat ‖ ... poribus ‖ ... fauor ‖ ... estis) *S*, *om.* F^1 14 uigor *S* | et omnes gentes in uellicis periculis superposuit F^1, et super omnes gentes in bellicis uictoriis posuit *S*, et super omnes gentes in bellicis uictori periculis (*uoluit opinor* 'pericul'is) posuit F^2 15 luctuusum F^1, luctuasum *reposuit, mox* a *deleuit* F^2 | l'a'eta sae'sae'cula F^2 | inumbra're' F^b 16 omnes possessiones bonorum *CO* | quae ad ingenuos (iungenuos F^1) quae] *F*, quae tam ad ingenuos quam *S* 17 ut et] F^1, et F^2S | ius omne's' F^2, omne ius *C* | legitimae qu'a'e F^2, que *om.* *Q* 18 hereditatis *S* | omn'e'is F^b | orphitianum *F* 19 mater] *F*, matres *S* | in geminos] ingenuos Q^a 20 possessionis] F^2S, possessionus F^1 21 quae *om.* F^1 | pr'o' F^b 22 qu'a'e de F^b | plubia F^a, pluuiali *CQ*, pluuiana O^b | argenda *F* 23 placida *C* | plublicanis *Q* | tam] *fS*, nam *F* 25 et liberali *Q* | aquesitione F^1 26 indicunt *OQ* | uni'u' sunt F^2, uni *om.* *C* 27 insertae] *fS*, inseptae *F* | in iure] iniuriae *fC* | confessi] *fS*, cunfessi *F* | et de] et *O* 28 et uenditionibus] *sic* F^2 (*superest* ‖ et ue ... ‖ tion .... *reliquis desectis in margine*) *C*, et de uenditionibus *O*, *om.* F^1Q, καὶ πράσεως *Const.* Δέδωκεν: *fortasse additamentum recognitoris*

τάξεως τοῦ βιβλίου πεποιήμεθα, τὰ κάλλιστα δὴ καὶ χρησιμώτατα τῶν νόμων ἐν τούτοις ἀνα-
6 γραψάμενοι. Τὰ δὲ δὴ περὶ διαθηκῶν καὶ πρός γε ληγάτων καὶ φιδεϊκομμίσσων ἅπαντα συνη-
γάγομεν εἰς ἐννέα βιβλίων ἀριθμόν, ὧν ἡγεῖται μὲν τὰ περὶ διαθηκῶν καὶ κωδικίλλων, τῶν τε
καθόλου, φαμέν, τῶν τε ἃς ποιοῦσιν ὡς βούλονται στρατιῶται, δύο καθεστῶτα καὶ de testa-
mentis ἐπιγεγραμμένα· πέντε δὲ ἐφεξῆς τὰ περὶ ληγάτων καὶ φιδεϊκομμίσσων καὶ πάσης τῆς ἐν
6a αὐτοῖς ζητήσεως διαλεγόμενα. Καὶ ἐπειδήπερ ὁ τοῦ Falcidiu λόγος προσεχής τε καὶ ἁρμόδιος
ἦν[1] τῶν ληγάτων καὶ φιδεϊκομμίσσων ἰδιότητι, διὰ τοῦτο δὴ καὶ αὐτὸν εὐθὺς τῇ τῶν ληγάτων
ὑπεθήκαμεν πραγματείᾳ, βιβλίον ὅλον ἀναθέντες αὐτῷ μετά τινος βραχείας προσθήκης. καὶ
αὖθις ἐπειδὴ πρὸς τὴν τοῦ Falcidiu μίμησιν ἐπὶ τῶν φιδεϊκομμίσσων ἦν τὸ καλούμενον Tre-
bellianon δόγμα, καὶ[2] τούτῳ τὴν τελευταίαν τῆς συντάξεως ταύτης ἀπενείμαμεν χώραν, τὸ πᾶν
τῆς νομοθεσίας ταύτης εἰς τὸ Trebellianon συναγαγόντες καὶ περιττὴν εἶναι τὴν τοῦ πάλαι
Πηγασιανοῦ νομοθεσίαν εὑρόντες καὶ τὰς ἀλόγους τῶν δογμάτων τούτων διαφοράς τε καὶ κοι-
νωνίας, ἃς δὴ καὶ οἱ πάλαι μισήσαντες περινενοημένας τε καὶ ἐπιζημίους ἐκάλουν, καὶ ἁπλου-
στέρῳ τινὶ λόγῳ τὸ πᾶν τοῦτο σχῆμα συναθροίσαντες καὶ εἰς τὴν τοῦ Τρεβελλιανίου μεθαρμο-
σάμενοι τάξιν· καὶ τοῦτο δὴ τὸ πέμπτον μέρος τῆς ὅλης συντάξεως τοῖς ἐννέα τούτοις ἀνεῖται
6b βιβλίοις. Ἐν οἷς οὐδὲν ὑπὲρ τῶν πάλαι καδούκων ἡμῖν εἴρηται, διότι καὶ ταῦτα κατά τινα χρείαν
οὐκ εὐτυχῆ τῇ Ῥωμαίων ἐπιπολάσαντα πολιτείᾳ καὶ ὑπόμνημα δεινὸν τῶν ἐμφυλίων καθεστῶτα
πολέμων οὐκ ἐχρῆν ἐν καιροῖς πολιτεύεσθαι, καθ' οὓς ὁ θεὸς εἰρήνην τε δέδωκεν ἡμῖν ἄγειν
ἔκ τε τῶν ἔνδον ἔκ τε τῶν ἔξωθεν καί, ὅταν δέοι[3] πολεμεῖν, ῥᾷστα μετὰ τῆς αὐτοῦ ῥοπῆς τῶν
7 ἐναντίων κρατεῖν. Ἕπεται δὲ ἡμῖν καὶ ἕκτη τις μοῖρα τούτου δὴ τοῦ παντὸς συστήματος, ὀκτὼ
περικεκλειμένη βιβλίοις. ἄρχεται δὲ καλῶς ἐκ τῶν ὀνομαζομένων διακατοχῶν, ἃς ἡμεῖς ὁμοίως
τοῖς ἄλλοις κατασκεψάμενοι, τάς τε εἰς τοὺς εὖ γεγονότας τάς τε εἰς τοὺς ἀπελευθέρους φερο-
μένας, ἐκ πολλῆς τῆς ἔμπροσθεν συγχύσεώς τε καὶ ἀσαφείας εἰς καθαρὰν ἠγάγομεν συντομίαν,
δύο βιβλίων αὐταῖς ἀριθμὸν ἀρκεῖν νενομικότες. προσανεπλέξαμεν δὲ αὐτοῖς καὶ τὰς ἐξ ἀδια-
θέτου καλουμένας ἁπάσας διαδοχάς, καὶ αὐτὰς τὰς τῶν γενῶν τάξεις καὶ τοὺς ἐπὶ τούτοις βαθ-
μοὺς ἐγγράψαντες τῷ || βιβλίῳ, καὶ ἐπὶ τῆς ἐσχατιᾶς αὐτῶν τὰ περὶ τοῦ Tertullianiu τε καὶ f. 1
Orfitianiu συνεθήκαμεν δόγματος, ἐξ ὧν μητέρες τε καὶ παῖδες ἀλλήλων διάδοχοι γίνονται.
7a Πρόεισι δὲ ἐφεξῆς βιβλίον ἄλλο τά τε περὶ τῶν ἐν οἰκοδομήμασιν ἔργων, καὶ τὰ περὶ τῆς τῶν
ὀλισθαινόντων τε καὶ καταφερομένων οἰκημάτων ἀσφαλείας, καὶ τῶν ἐν τούτοις τι κακουργούν-
των καὶ ἐκ τῆς τῶν ὑδάτων φορᾶς ἀδικούντων τοὺς πέλας, καὶ τὰ περὶ τῶν ἀθροιζόντων τὰ
δημόσια τέλη, καὶ πρός γε δωρεῶν τῶν τε ἀπροσδιορίστων τῶν τε εἰς ἔννοιαν τελευτῆς ἀναφε-
7b ρομένων νομοθετοῦν. Καὶ αὖθις εἴ τι περὶ τῆς ὁποιασοῦν ἐλευθερίας ἐστὶν ἢ καὶ τῶν ὑπὲρ
7c ταύτης ἀγώνων, τοῦτο ἑνὶ παραδέδοται βιβλίῳ. Ἔτι δὲ καὶ τὰ περὶ νομῆς καὶ τῆς δι' αὐτῆς
7d κτήσεως καὶ τῶν εἰσαγουσῶν αὐτὴν αἰτιῶν εἰς ἓν ἀπεθέμεθα σύγγραμμα. Καὶ εἴ τί γε ὅλως
περὶ δικαστικῶν ἐστὶν ἀποφάσεών τε καὶ τῶν ἐν τούτοις τινὰ κατὰ σφῶν αὐτῶν ὁμολογούντων,
καὶ τῆς τῶν ὄντων ἀναχωρήσεως, καὶ δανειστικῆς τε κατοχῆς καὶ πράσεως, καὶ τῆς τῶν
πραγμάτων διακρίσεώς τε καὶ κηδεμονίας, καὶ τοῦ μή τι παθεῖν τοὺς δανείζοντας βλάβος, καὶ

F

---

[1] τῇ *ins.* (*Hercher*) [2] καὶ *del.* (*Hercher*) [3] δέῃ (*Hercher*)?

---

2 συνηγάγομεν] *Taur. Aug., om. Pol.* 3 βιβλιον *Pol.* 4 καθόλου φαμέν τῶν τε *om. Aug. 2* 7 *post* ἦν *in margine add.* καὶ *Aug. 2* 8 ὑπεθίκαμεν *Aug. 2* 9 trebellianion *Pol. Aug.* 10 ἀπενείμαμεν] αρενειναμεν *Taur.* 11 trebellianion *Aug.* | τοῦ πάλαι] *Taur.*, παλαι του *Pol. Aug.* 12 πηγασιανιου *Pol. Aug.* 13 μισήσαντες] *Taur. Aug.: uacuo spatio relicto om., in margine dedit* μειισησαντες *Pol.* | ἁπλουστέρῳ] απλωστερω (ου *supra*) *Pol.* 15 ἀνεῖται] tota pars quinta in nouem libros coadunata est *Const. Tanta* § 6 16 οὐδὲν] μεν *Pol.* 21 περικεκλειμένη] *Aug.*, περικεκλεισμενη *Taur.* 24 βιβλιον *Pol.* | προσανεπλέξαμεν] *Aug. 1,* προσαναπλεξαμεν *Pol. Aug. 2 Taur.* 25 ἁπάσας *om. Pol.* 26 βιβλιω *F et sic deinceps iota subscriptum omittitur* 27 orficianiu *Taur. errore* 30 πέλας] *F*[b], πελαεν *F*[a] 37 κηδαιμονιας *F*

7e Postque haec omnia interdicta glomerata sunt: et deinceps exceptiones et de temporum pro-
lixitatibus et de obligationibus et actionibus liber iterum singularis extenditur: ut praefata
8 sexta pars totius digestorum uoluminis octo libris definiatur. Septimus autem et nouissi-
mus articulus digestorum sex libris formatus est. quo de stipulationibus seu uerborum obli-
gationibus et fideiussoribus et mandatoribus, nec non nouationibus et solutionibus et ac-
ceptilationibus et de praetoriis stipulationibus omne quod ius inuenitur[1] gemino uolumine
8a inscriptum est, quod in libris antiquis nec numerari possibile fuit. Et post hoc duo terri-
biles libri positi sunt pro delictis priuatis et extraordinariis nec non publicis criminibus,
qui omnem continent seueritatem poenarumque atrocitatem. quibus permixta sunt et ea
quae de audacibus hominibus cauta sunt, qui se celare conantur et contumaces existunt:
et de poenis, quae condemnatis infliguntur uel conceduntur, nec non de eorum substantiis.
8b Liber autem singularis pro appellationibus nobis excogitatus est contra sententias tam
8c ciuiles quam criminales causas finientes. Cetera autem omnia, quae ad municipales uel
de decurionibus et muneribus uel publicis operibus uel nundinis et pollicitationibus et di-
uersis cognitionibus et censibus uel significatione uerborum ueteribus inuenta sunt quae-
que regulariter definita, in sese recepit quinquagensimus, totius consummationis perfectus.
9 Quae omnia confecta sunt per uirum excelsum nec non prudentissimum magistrum ex
quaestore et ex consule TRIBONIANUM, qui similiter eloquentiae et legitimae scientiae artibus decoratus et in ipsis rerum experimentis emicuit nihilque maius nec carius nostris unquam iussionibus duxit: nec non per alios uiros magnificos et studiosissimos perfecta sunt, id est CONSTANTINUM uirum illustrem comitem sacrarum largitionum et magistrum scrinii libellorum sacrarumque cognitionum, qui semper nobis ex bona opinione et gloria sese commendauit: nec non THEOPHILUM uirum illustrem magistrum iurisque peritum in hac splendidissima ciuitate laudabiliter optimam legum gubernationem extendentem: et DOROTHEUM uirum illustrem et facundissimum quaestorium, quem in Berytiensium splendidissima ciuitate leges discipulis tradentem propter eius optimam opinionem et gloriam ad nos deduximus participemque huius operis fecimus: sed et ANATOLIUM uirum illustrem magistrum, qui et ipse apud Berytienses iuris interpres constitutus ad hoc opus allectus est, uir ab antiqua stirpe legitima procedens, cum et pater eius Leontius et auus Eudoxius[2] optimam sui

FCOQT (*cod. T redit u. 5 a uerbis* iussoribus et mandatoribus)

---

[1] quod inuenitur ius? [2] post Patricium inclutae recordationis quaestorium et antecessorem et Leontium uirum gloriosissimum praefectorium et consularem atque Patricium filium eius *ins. recensio secunda* (*u. i.*)

---

1 postqu'a'e F^b | haec] hoc O | glo'ria'merata F^2, glomera O^a | exceptiones et] FC, exceptiones sed OQ 2 et actionibus] exactionibus F^1 | singularis extenditur] ostenditur singularis Q 3 totius] fS, totium F | uoluimus Q 4 quo] S, quos F | seu uerborum obligationibus] *sic* F^2 (*superest* ‖ seu ... ‖ bor ... ‖ obl ... ‖ tio ... *reliquis resectis*) S, *om.* F^1: *puto additum a recognitore* 5 fideiussoribus] de fideiussoribus S | nobationibus F^1 | et acceptilationibus et de (de *om.* O) praetoriis stipulationibus *om.* T^a 7 inscriptum] scriptum T^a | numerare fO | et post hoc (haec S) ... 8 sunt *om.* Q | terribiles] fS, terbiles F 8 sunt pro delicti *bis* F^1 | et] FC, *om.* OQT 10 hominibus] fS, hominus F | cauta (causa F^1 *altero loco*) ... 13 causas *bis* F^{ac} | se celare] selare F *altero loco* | conatur F^1 *altero loco* 12 tam 'i' ciuiles F *altero loco* 13 ad municipales uel de (de *om.* F^1) decurionibus] pro municipalibus uel decurionibus S 14 et diuersis] FT, ac diuersis COQ 15 et censibus] *sic* F^2 (*superest* ‖ et ... ‖ bu ... *margine resecto*) S, *om.* F^1: *fortasse addidit qui recognouit* | uel sign.] et sign. CO | ueteribus] a ueteribus T 16 sese recepit] se recipit S | consummationis] conditionis O^aT 17 confecta] perfecta C^a | excelsum nec non prud. magistrum *bis* F^a | et (ex O^bT) quaestorem et ex (ex *om.* O) consulem S 19 e't' in F^2 | capius F^1 21 libellorum] librorum S (liberorum T^a) 22 sese] rese F^1 | commendabit F 23 illustrem] mil' T | spendidissima F 24 doreum Q^a 25 uirum *om.* F^1 | quaestorium] FT, quaestorem COQ | que'm' F^2 | uerutiensium F, beritensium S | spendidissima'm' ciuitate F, ciuitate splendidissima Q 26 legem Q | uptimam F 27 antolium Q 28 uerytiensens F^2, uerutiensens F^1, beritrihenses CO, beritenses Q, beritentes T | allectus] adiectus S 29 stirpe] fS, stipre F | legatima F | auus] auus eius T | eudosius COQ, eudotius T | *post* eudoxius *ins.* qui (qui *abundat*) post patricium inclytae recordationis quaestorium (quaestorum T, quaestorem COQ) et antecessorem (antecessorium T) et leontium

7e τοῦτο ὁμοίως εἰς ἓν ἤθροισται βιβλίον. Καὶ τὸν τῶν interdicton τε[1] τρόπον οὐ πλείοσιν ἑνὸς
παραδεδώκαμεν βιβλίου. Ἐκεῖθέν τε ἐπὶ τὰς παραγραφὰς καὶ τοὺς ἐπ' αὐταῖς τεταγμένους ἐχω-
ρήσαμεν χρόνους, καὶ τὸν τῶν ἐνοχῶν τε καὶ ἀγωγῶν ἀπεθέμεθα τρόπον. καὶ συνηγάγομεν τὸ
πᾶν δὴ τοῦτο μέρος, οὗπερ ἡγεῖται τὰ περὶ τῶν διακατοχῶν ὡς εἴρηται γεγραμμένα, εἰς ὀκτὼ
8 βιβλίων ἀριθμόν, ἕκτον δὴ τοῦτο μέρος τῆς ὅλης συντάξεως ἀποθέμενοι. Τὸ δὲ δὴ τοῦ παντὸς
τελευταῖον, ὅπερ ἕβδομον ἁπάσης ἐστὶν τῆς πραγματείας, ἓξ βιβλίων ἀριθμῷ περιέσταλται, ἀρχό-
μενον μὲν ἐκ τῶν ἐπερωτήσεων, διαβαῖνον δὲ διά τε τῶν ὑπὲρ ἐγγύης γεγραμμένων καὶ τῆς
τῶν χρεῶν καταβολῆς, καὶ διαλύσεώς τε καὶ ἐλευθερίας αὐτῶν, καὶ τῶν εἰσηγμένων ἐκ τῆς τῶν
πραιτόρων νομοθεσίας ἐπερωτήσεων (ἅπερ ἅπαντα δύο παρ' ἡμῶν συνέσταλται βιβλίοις, καίτοι
8a γε ἔμπροσθεν οὐδὲ εἰπεῖν ἐστὶν ὅσα καθεστῶτα)· Προϊὸν δὲ εἰς τὸν ὑπὲρ τῶν ἐγκλημάτων λόγον
καὶ ἅπαντα καταλέγον ὁπόσα τῶν τε μετριωτέρων ἐστὶν ἁμαρτημάτων ἅπερ ἰδιωτικὰ καλοῦσιν,
ὅσα τε οὐχὶ τεταγμένα προσονομάζουσιν, ἀλλὰ τὴν τῶν extraordinarion αὐτοῖς ἐπιτιθέασιν ἐπω-
νυμίαν, ἀναβαῖνον δὲ καὶ εἰς τὰ δημόσια τῶν ἐγκλημάτων, ἅπερ σφοδρότατά τέ ἐστιν καὶ με-
γάλην ἐφ' ἑαυτοῖς καλεῖ τὴν ποινήν. δύο δὲ κἀνταῦθα βίβλοι ταῦτα δὴ τὰ περὶ τῶν ἁμαρτη-
μάτων τε καὶ ἐγκλημάτων συνέχουσιν· προσαναμέμικται γὰρ αὐτοῖς καὶ τὰ περὶ τῶν ἐπ' ἐγκλή-
μασι μὲν ἁλισκομένων, ἑαυτοὺς δὲ ἀφανεῖς καθιστάντων, καὶ τῆς οὔσης αὐτοῖς περιουσίας, καὶ
8b τῆς ἐπαγομένης τοῖς καταδεδικασμένοις ποινῆς ἢ συγχωρήσεως. Ἀρχὴ δὲ ἡμῖν ἑτέρου βιβλίου
πάλιν ὁ περὶ τῶν ἐφέσεων γίνεται λόγος, κοινὸς ὢν εἰκότως κατὰ τῶν ψήφων τῶν τε εἰς χρή-
8c ματα τῶν τε εἰς ἐγκλήματα φερομένων. Ὁπόσα δὲ ὑπέρ τε πολιτῶν ὑπέρ τε βουλευτῶν καὶ
λειτουργημάτων καὶ τῶν δημοσίων ἔργων καὶ πανηγύρεων καὶ πόρων ἐπαγγελίας καὶ ποικίλων
[ἐρω]τήσεων[2] καὶ τῆς δημοσίας ἀπογρα[φ]ῆς νενομοθέτηται τοῖς πάλαι, [ὅσ]α τε [ὅλ]ως ὑπὲρ τῆς
τῶν ῥημάτων ἐστ[ὶν ὀνο]μασίας καὶ τῶν ἐν κανόσιν εἰρημ[έ]νων τοῖς πάλαι, ταῦτα ἅπαντα τὸ
τε[λευ]ταῖον περιέχει βιβλίον, τούτου δὴ τοῦ σ[υσ]τήματος, ᾧπερ ἀρχὴ τὰ περὶ τῶν ἐπερωτήσεων
ἐστίν, ἕκτον μέν, ὅσον πρὸς τὴν οἰκείαν ἀρχὴν καθεστός, πεντηκοστὸν δὲ πρὸς τὴν ὅλην τῆς
συν‖τάξεως ἁρμονίαν. f. 1'

9 Ἅπερ ἅπαντα συντέθειταί τε καὶ ἐκπεπόνηται καλῶς τε καὶ τῆς παρ' ἡμῶν κελεύσεως ἀξίως
παρά τε ΤΡΙΒΩΝΙΑΝΟΥ, τοῦ ἐνδοξοτάτου καὶ σοφωτάτου μαγίστρου καὶ ἀπὸ κυαιστόρων τῶν
ἡμετέρων βασιλείων καὶ ὑπάτων, ἀνδρὸς ἔν τε τῷ πράττειν ἔν τε τῷ ῥητορεύειν ἔν τε τῷ
τοὺς νόμους γράφειν εὐδοκιμοῦντος, τῶν τε ἡμετέρων ἔνπροσθεν οὐδὲν τιθεμένου προστάξεων:
καὶ τῶν ὑπ' αὐτῷ τὸ πρᾶγμα ἡμῖν ἐκπονησαμένων, τοῦτ' ἔστιν ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ τε τοῦ μεγα-
λοπρεπεστάτου κόμητος τῶν θείων λαργιτιόνων καὶ ἀντιγραφέως τοῦ θείου σκρινίου τῶν τε
θείων λιβέλλων καὶ τῶν βασιλικῶν διαγνώσεων, χρηστὴν ἑαυτοῦ δόξαν ἡμῖν ἐν ἅπασιν παρασχο-
μένου: καὶ πρός γε ΘΕΟΦΙΛΟΥ, τοῦ μεγαλοπρεπεστάτου μαγίστρου καὶ νόμους ἐπὶ τῆς βασι-
λίδος ταύτης πόλεως σεμνῶς τε καὶ ἀγρύπνως καὶ τῆς διδασκαλικῆς ἐπιτηδεύσεως ἀξίως διδά-
σκοντος: καὶ ΔΩΡΟΘΕΟΥ τοῦ μεγαλοπρεπεστάτου κυαιστωρίου καὶ διδασκάλου ἐν τῇ τῶν νόμων
ἀναδεδειγμένου πόλει (φαμὲν δὲ τὴν ἀοίδιμόν τε καὶ περιφανῆ τῶν Βηρυτίων μητρόπολιν), ὃν
ἡ περὶ αὐτοῦ χρηστὴ δόξα καὶ εἰς ἡμᾶς ἤγαγεν καὶ τῶν παρόντων μετασχεῖν προυτρέψατο πόνων:
καὶ ΑΝΑΤΟΛΙΟΥ τε[3] τοῦ μεγαλοπρεπεστάτου μαγίστρου, ὃς δὴ καὶ αὐτὸς παρὰ Βηρυτίοις τὰ ἐκ
νόμων παιδεύει [κα]λῶς, ἀνὴρ ἐκ τριγονίας σεμνῆς τ[ῆ]ς παρὰ Φοίνιξιν τῶν νόμων διδασ[κα-
λίας καταβ]αίνων (ἀναφέρει γοῦν [ε]ἰς Λεόντιόν τε καὶ Εὐδόξιον, ἄνδρας [ἐ]πὶ νόμοις μετὰ
F

[1] τε] δὲ (*Hercher*)? [2] *requiritur* διαγνώσεων [3] τε *del.* (*Hercher*)

7 δὲ *om.* F^1 9 και τοι'σ' γε εμπροσθεν 'ουδε' ειπειν F^2 12 extraorδinariων *F* 19 φερο-μένων] F^b *uel* F^2, φερομενον F^a 21 ... 24 *elementa uncis quadratis comprehensa aut euanuerunt aut abscisa sunt in F: habent fere priores, sed omnino ex supplemento, certe* 21 τε ... ‖ως *Pol. Krueger* (*qui adnotat margine lacerato deficere posse post* τε *litteras non plus tres*), τε ως *Taur.*, τε ... (*om.* ως) *Aug. et* 22 εσ-γ ... μασιας *Pol.* 23 τουτο'υ' δη το (*sic*) σ••τηματος $F^{b?}$ 25 συνταξεος *errore Taur.* 27 ενδοξωτατου *F* | σοφωτα'τα'του F^b 30 τῶν] F^1, των και F^2 *uel f* 31 κομιτος *F* 32 βασιλεικων *F* | παρασχοιμενου F^a 34 α'γ'ρυπνως F^b 35 δωροθεον F^{ac} 36 αναδεδειγμενω *F*: quem in Berytiensium splendidissima ciuitate leges discipulis tradentem ... ad nos deduximus *Const. Tanta* 39 καλῶς] *Taur.*, ολως *Aug.*, ••λως *F* | τῆς] τ••σ *F*, τους *Taur.*, τοῦ (*sic*) *Aug.* | διδασ•••••••••••αινων *F*, διδασκαλους καταβαινων *Taur.*, διδασκαλίας καταβαίνων *Aug.*: uir ab antiqua stirpe legitima procedens *Const. Tanta*

memoriam ‖ in legibus reliquerunt: nec non CRATINUM uirum illustrem et comitem sacrarum f. 17′
largitionum et optimum antecessorem huius almae urbis constitutum: qui omnes ad praedictum opus electi sunt una cum STEPHANO, MENA, PROSDOCIO, EUTOLMIO, TIMOTHEO, LEONIDE, LEONTIO, PLATONE, IACOBO, CONSTANTINO, IOHANNE, uiris prudentissimis, qui patroni quidem sunt causarum apud maximam sedem praefecturae, quae orientalibus praetoriis praesidet, omne autem suae uirtutis testimonium undique accipientes et a nobis ad tanti operis consummationem el*e*cti sunt. et, cum omnes in unum conuenerunt gubernatione TRIBONIANI uiri excelsi, ut tantum opus nobis auctoribus possint conficere, deo propitio in praedictos
10 quinquaginta libros opus consumma*t*um est. Tanta autem nobis antiquitati habita est reuerentia, *u*t nomina prudentium taciturnitati tradere nullo patiamur modo: sed unusquisque eorum, qui auctor legis fuit, nostris digestis inscriptus est: hoc tantummodo a nobis effecto, ut, si quid in legibus eorum uel superuacuum uel inperfectum uel minus idoneum uisum est, uel adiectionem uel deminutionem necessariam accipiat et rectissimis tradatur regulis. et in multis similibus uel contraris quod rectius habere apparebat, hoc pro aliis omnibus positum est unaque omnibus auctoritate indulta, ut quidquid ibi scriptum est, hoc nostrum appareat et ex nostra uoluntate compositum: nemine audente comparare ea quae antiquitas habebat et quae nostra auctoritas introduxit, quia multa et maxima sunt, quae propter utilitatem rerum transformata sunt. adeo ut et si principal*is* constitutio fuerat in ueteribus libris rel*a*ta, neque ei pepercimus, sed et hoc corrigendum esse putauimus et in melius restaurandum[1]. nominibus etenim ueteribus *r*elictis, quidquid legum ueritati decorum et necessarium fuerat, hoc nostris emendationibus seruauimus. et propter hanc causam et si quid inter eos dubitabatur, hoc iam in tutissimam *per*uenit quietem,
11 nullo titubante relicto. Sed cum prospeximus, quod ad portandam tantae sapientiae molem non sunt idonei homines rudes et qui in primis legum uestibulis stantes intrare ad arcana eorum properant, et aliam mediocrem emendationem praeparandam esse censuimus, ut sub ea colorati et quasi primitiis omnium inbuti possint ad penetralia eorum intrare et formam legum pulcherrimam non coniuentibus oculis accipere. et ideo TRIBONIANO uiro excelso, qui ad totius operis gubernationem electus est, nec non THEOPHILO et DOROTHEO uiris illustribus et facundissimis antecessoribus accersitis mandauimus, quatenus libris, quos ueteres composuerunt, qui prima legum argumenta continebant et institutiones uo-

FCOQT

---

[1] hanc corrigendam esse putauimus et in melius restaurandam *recensio posterior* (*u. i.*)

---

uirum gloriosissimum (religiosissimum *Q*) praefectorium (*sic S*, ἀπὸ ὑπάρχων *Const.* Δέδωκεν, praefectorem F^2) consularem atque patricium filium eius F^2S *cum Const.* Δέδωκεν 1 relinquerunt *OQ* | non] non et *OQ* | cretinum *O*, gratinum *Q* | et (et *om. T*) comitem sacrarum largitionum *bis* F^{ac} 2 et optimum *bis C* | ad] apud CO^a 3 mena] monatio *C* | eutalmio *C*, eutolino *O*, eutolinio *Q*, eutoliamio *T* | timotheo] F^2 (*ubi superest* .. motheo) *S*, *om.* F^1 | leonido *OQT* 4 platon'a'e *F* | constantino] et constantino *O* | uiris] iuris O^a 5 praesidet] possidet O^a 6 omne] FO^a, omnes CO^bQT | suae] siue O^a, *om. Q* | et a] ad *Q* 7 elicti *F*, eliciti T^a | sunt et *om. T* | gubernationem O^a | tribuniani *FS* 8 ut] in *C* | in *om. T* | praedictos *om. S* 9 consummaum *F* | nobis] F^1CO, a nobis F^2Q^bT, *om.* Q^a | antiquitatis *CO* 10 ut] *fS*, aut *F* | taciturnitate *f* 11 a *om.* T^a | affecto *O* 12 uel superu.] superu. *C* | uel minus] *F*, aut minus *S* 13 accepiat F^1 14 in] FQ^b, ex COQ^aT | rectus *Q* | apparebit O^a 15 omnibus] hominibus *O* | indultate O^a 16 nemine (nomine C^a) audente comparare (comparate T^a) ea quae] *sic* F^2 (*supersunt* ... ineau ‖ ... e com ‖ ... re ea *margine reciso*) *S* (*nisi quod pro* 16 compositum ... 17 habebat *in Q est tantum* unaque), *om.* F^1 17 habeat O^a | et quae] *F*, his (his *om.* T^a) quae *S* | auctoritac F^1 | quia] qua *C* | maxime F^1 18 quae *bis* F^{ac} | et si] si et *T* | principalis] *fS*, principalibus *F* 19 relata] *fS*, releta *F* | perpecimus F^1 | et] *FQ*, *om. COT* | hoc corrigendum] F^1, hanc corrigendam F^2S | putamus T^b 20 restaurandum] *F*, restaurandam *S* | pelictis *F* | quid'quid' F^2 21 ueteritati *C* | et nec.] aut nec. Q^a | fuerit *S* 22 peruenit] repuenit *F* 23 tantae] tantam *O*, sancte *Q* | s't'apientiae F^2 24 sint *Q* | uestibulis legum *CO* | stantes] F^2T, tantes F^1, stant et *Q*, stant *O*, stantes et *C* 25 arcan'a' F^2 | mediocrem] mediorum F^1 | emendationem] *F*, eruditionem *S*: τινὰ μετρίαν εἰσαγωγήν *Const.* Δέδωκεν | preparandam *F* 26 primitias T^b 27 pulcherrima *OQ* 28 theothilo *Q* 29 arcessitis *OQ* | ma'n'dauimus F^b 30 uocabuntur *OT*

Πατρίκιον τὸν τῆς εὐκλεοῦς μνήμης κυαιστώριον καὶ ἀντικήνσορα καὶ Λεόντιον τὸν πανεύφημον ἀπὸ ὑπάρχων[1] ὑπάτων καὶ Πατρίκιον τὸν αὐτοῦ παῖδα [δικαί]ως τεθαυμασμέν[ους]: ΚΡΑΤΙΝΟΥ τε[2] μὴν τοῦ μεγαλοπρε[πεστάτο]υ καὶ σοφωτάτου κόμητος τῶν θείων λαργιτιόνων (νόμων δὲ καὶ αὐτὸς ἀγαθὸς ἐξηγητὴς ἐπὶ τῆς βασιλίδος ταύτης ἐστὶν πόλεως): καὶ πρὸς τούτοις ΣΤΕΦΑΝΟΥ ΜΗΝΑ ΠΡΟΣΔΟΚΙΟΥ ΕΥΤΟΛΜΙΟΥ ΤΙΜΟΘΕΟΥ ΛΕΩΝΙΔΟΥ ΛΕΟΝΤΙΟΥ ΠΛΑΤΩΝΟΣ ΙΑΚΩΒΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΙΩΑΝΝΟΥ τῶν σοφωτάτων, οἵπερ πάντες ῥήτορες μέν εἰσιν τῶν ἐνδοξοτάτων ὑπάρχων τῶν ἱερῶν ἡμῶν πραιτωρίων, δόξαν δὲ παρὰ πᾶσιν τὴν ἐπὶ σοφίᾳ δικαίως ἔχοντες εἰκότως παρ' ἡμῶν ἐκρίθησαν ἄξιοι καθεστάναι τοῦ τοσούτου μετασχεῖν ἀγῶνος. ταῦτα μὲν οὖν ἡμῖν περὶ τὴν τῶν Digeston ἐκπεπόνηται συγγραφὴν διὰ τῶν ἀρτίως ἡμῖν εἰρημένων ἐνδόξων τε καὶ σοφῶν ἀνδρῶν. Τοσαύτη δὲ ἡμῖν αἰδὼς τῆς ἀρχαιότητος γέγονεν, ὥστε οὐδὲ ἀμεῖψαι τὰς προσηγορίας τῶν ἔμπροσθεν νομοθετῶν ὑπεμείναμεν, ἀλλὰ τὴν ἑκάστου τούτων τοῖς νόμοις ἐπεγράψαμεν προσηγορίαν, ἀμείψαντες μὲν εἴ τι περ ἔχειν ἡμῖν οὐκ ὀρθῶς ἐδόκει, μέρη δὲ τὰ μὲν ἀφελόντες τὰ δὲ προσθέντες, ἐκ πολλῶν τε τὸ κάλλιον ἑλόμενοι καὶ τὴν ἴσην ἅπασιν παρασχόντες τῆς ἐξουσίας ἰσχύν. ὥστε πᾶν ὅπερ ἐγγέγραπται τῷ βιβλίῳ, τοῦτο ἡμετέρᾳ[3] γενέσθαι γνώμῃ, μηδένα τε θαρρεῖν παρατιθέναι τὰ γενόμενα νῦν τοῖς ἔμπροσθεν, ἐπειδὴ πολλὰ καὶ οὐδὲ ἀριθμηθῆναι ῥᾴδια μετατεθείκαμεν εἰς τὸ κρεῖττον, κἂν εἴ τι βασιλικῇ τινι τῶν παλαιοτέρων αὐτοκρατόρων διατάξει πρὸς ἀλλοῖον εἴρητο σχῆμα. τὰ μὲν γὰρ ὀνόματα τοῖς ἔμπροσθεν ἐφυλάξαμεν, τὴν δὲ τῶν νόμων ἀλήθειαν ἡμετέραν ἐποιησάμεθα, ὥσπερ καὶ εἴ τι στασιαζόμενον ἐκείνοις ἦν (πολλὰ δὲ τὰ τοιαῦτα ἀπέκειτο), τοῦτο διῄρηταί τε καὶ πεπέρασται καὶ εἰς σαφῆ περιέστηκε τέλος ἔχοντα νόμον. Ἐπειδὴ δὲ ἐχρῆν καί τινα μετρίαν εἰσαγωγὴν ποιήσασθαι πρὸς τοὺς ἄρτι νόμων ἁπτομένους καὶ τὴν μείζω διδασκαλίαν ‖ οὐ χωροῦντας, οὐδὲ τοῦτο τῆς ἡμε- f. 2 τέρας ἔξω κατελίπομεν προνοίας, ἀλλὰ ΤΡΙΒΩΝΙΑΝΩ τῷ ἐνδοξοτάτῳ τῷ καὶ τὴν τῆς ὅλης νομοθεσίας ὑπουργίαν ἐπιτετραμμένῳ, καὶ[4] ΘΕΟΦΙΛΩ γε μὴν καὶ ΔΩΡΟΘΕΩ τοῖς μεγαλοπρεπεστάτοις καὶ σοφωτάτοις ἀντικήνσορσιν ἐγκελευσάμενοι διεταξάμεθα προσήκειν ἐκ τῶν τοῖς ἀρχαίοις ἐν εἰσαγωγαῖς συγκειμένων τὰ καιριώτατά τε καὶ κρατοῦντα καὶ ὁπόσα τοῖς νῦν πολιτευομένοις

F

---

[1] καὶ *ins.* (*Hercher*) [2] γε (*Hercher*)? [3] τοῦτο [ἡμέτερον εἶναι δοκεῖν καὶ] ἡμετέρᾳ? [4] καὶ *del.*

---

1 εὐκλεοῦς] εγκλεγογς *F* 2 παιδα (δα *dubiae*) ….|ως *F teste Kruegero*, παιδα ως *Aug.*, παιδας ως *Pol. Taur.* | τεθαυμασμεν……………‖ τεμ(μ *dubia*)ηντου *F teste Kruegero qui suppleuit*, τεθαυμασμεν … την του *Taur.*, τεθαυμασμένους καὶ … τοῦ *Aug.*: cum et pater eius Leontius et auus Eudoxius … optimam sui memoriam in legibus reliquerunt *Const. Tanta* 3 μεγαλοπρε(λοπρε *dubiae*) ……υκαι(αι *dubiae*) *F teste Kruegero*, μεγαλοπεπεστάτου καὶ *Taur. Aug.* | κομιτος *F* | θιων *F* | δὲ] τε *Taur. errore* 4 στεφανον *F* (*em. f*) 5 ιακ'κ'ωβου *F* 14 τοῦτο ἡμετέρᾳ γενέσθαι γνώμῃ] hoc nostrum appareat et ex nostra uoluntate compositum *Const. Tanta* 15 γεναμενα *F*[a] 18 νόμων *om.* *F*[1] 19 τοιαυτ'οι'α *F*[a1] | περιεστηκαι *F*[1] 21 απ'ς'τομενους *F* 22 ενδοξωτατω *F* 25 οπασα *F* | τοις 'νυν' πολιτευομενοις *F*

cabantur, separatim collectis, quidquid ex his utile et aptissimum et undique sit elimatum
et rebus, quae in praesenti aeuo in usu uertuntur, consentaneum inuenitur, hoc et capere
studeant et quattuor libris reponere et totius eruditionis prima fundamenta atque elementa
ponere, quibus iuuenes suffulti possint grauiora et perfectiora legum scita sustentare.
admonuimus autem eos, ut memores etiam nostrarum fiant constitutionum, quas pro emen-
datione iuris promulgauimus, et in confectione institutionum etiam eadem emendatione
ponere non ‖ morentur: ut sit manifestum et quid antea uacillabat et quid postea in sta- f. 18
bilitatem *r*edactum est. quod opus ab his perfectum ut nobis oblatum et relectum est,
et prono suscepimus animo et nostris sensibus non indignum esse iudicauimus et prae-
dictos libros constitutionum uicem habere iussimus: quod et in oratione nostra, quam
12 eisdem libris praeposuimus, apertius declaratur. Omni igitur Romani iuris dispositione
composita et in tribus uoluminibus, id est institutionum et digestorum seu pandectarum
nec non constitutionum, perfecta et in tribus annis consummata, quae ut primum separari
coepit, neque in totum decennium compleri sperabatur: omnipotenti deo et hanc operam
ad hominum sustentationem piis optulimus animis uberesque gratias maximae deitati red-
di*di*mus, quae nobis praestiti*t* et bella f*e*liciter agere et honesta pace perpotiri et no*n*
tantum nostro, sed etiam omni aeuo tam instanti quam posteriori leges optimas ponere.
(13) omnibus itaque hominibus eandem sanctionem manifestam facere necessarium perspeximus,
ut sit eis cognitum, quanta confusione et infinitate absoluti in quam moderationem et
legitimam ueritatem peruenerunt: legesque in posterum habeant tam directas quam com-
pendiosas omnibusque in promptu positas et ad possidendi libros earum facilitatem ido-
neas: ut non mole diuitiarum expensa possint homines superuacuae legum multitudinis
adipisci uolumina, sed uilissima pecunia facilis eorum comparatio pateat tam ditioribus
13 (14) quam tenuioribus, minimo pretio magna prudentia reparanda. Si quid autem in tanta
legum compositione, quae ab immenso librorum numero collecta est, simil*e* forsitan raro
inueniatur, nemo hoc uituperandum existimet, sed primum quidem inbecillitati humanae,
quae naturaliter inest, hoc inscribat, quia omnium habere memoriam et penitus in *n*ullo
peccare diuinitatis magis quam mortalitatis est: quod et a maioribus dictum est. deinde
sciat, quod similitudo in quibusdam et his breuissimis adsumpta non inutilis est, *e*t nec
citra nostrum propositum hoc subsecutum: aut enim ita lex necessaria erat, ut diuersis
titulis propter rerum cognationem applicari eam oporteat, aut, cum fuerat aliis diuersis
permixta, impossibile erat eam per partes detrahi[1], ne totum confundatur. et in his par-

FCOQT

---

[1] distrahi (*Hal.*)?

---

1 undeque F^1 2 presenti *F* (*em. f*) | in usu] usu *Q* | uenturtur F^1 | hoc] uoc F^1 3 quattuor] in quattuor CQT^b | et totius eruditionis (totius's' erudit. *F*) ... 4 ponere *om.* T^a 4 iubenes F^1 | possunt *Q* 5 nostrarum fia'n't F^2, fiant nostrarum *CO* | constitutionum quas (quam F^1) ... 6 confectione (confectionem *C*) *om.* T^a 6 eadem emendatione] *F*, eandem emendationem *fS* 7 ma'm'nifestum *F* | quid antea] *FT*, quod antea *COQ* | bacillabat F^1 | quid postea] *F*, quod postea $COQT^b$, postea T^a | stabilitate *CO* 8 pedactum *F* | perfectum] perfectum est *Q* | et *om.* T^a | relictum *O* 9 iudicabimus *F*, iudicauimus *T* 10 nabere F^{a1} | et *om. S* 11 praeposuimus] *FC*, proposuimus *OQT* 12 et in] *FT*, et *OC*, *om. Q* 13 separari] F^1, sperari F^2COT, sperare *Q* 14 coeperit O^aT^a | spera'ua'batur *F* | et *om. C* 15 maximareitati F^1 | reddidimus] $fCOT^b$, reddimus FQ^bT^a, reddicmus Q^a 16 praestitit] $fCQT^b$, praestitet *F*, praestiterit OT^a | et bella] bella *Q* | filiciter *F* | perpotiri] *F*, potiri *S* | et *om.* T^a | non] *fS*, no *F* 18 necessarium] necessarium esse *fS* | perspeximus] *FT*, prospeximus *COQ* 19 infinitate] *F cum const.* Δέδωκεν, iniquitate *S* | quam] *F*, quantam *S* 20 peruenerint *Q* | conpendiosas F^1 21 pro'mptu' positas F^2, prompto positas *S* | eorum C^a | facilitatem] FCT^b, felicitatem OQ^b, facultatem Q^a, facultatem T^a | idoneam *C* 22 moles *C* | diuatiarum *O* | expessa F^1, *om. Q* | superuaquae *F*, supernacuae ac T^b 23 uolumina's'sed *F* 24 praetio *F* (*em. f*) | quod *Q* | in tanta legum] *FQ*, legum in tanta *CT*, legum in tanta autem *O* 25 simili *F* (*em. f*) | forsan *T* | raro] F^{em}, paro inueni paro F^{ac} 26 inbeniatur F^1 | inbecillitate F^1, inuecillitati F^2, inbecillitatem Q^a 27 in ullo *F* 28 est quam mortalitatis *T* 29 brenissimis F^1 | et nec] *fCOT*, ctne *F*, et *Q* 31 cognationem] FT^a, cognitionem $COQT^b$ 32 eam *om.* F^1 | confundantur F^1Q | in *om. T*

συμφέρεται πράγμασιν, ταῦτα ἐξελεῖν καὶ ἀθροῖσαι καὶ εἰς ἡμᾶς ἀγαγεῖν, μεμνῆσθαι δὲ καὶ τῶν ἡμετέρων διατάξεων ἃς εἰς ἐπανόρθωσιν τῶν ἔμπροσθεν πεποιήμεθα, καὶ οὕτω συνθεῖναι βίβλους τέσσαρας, πρῶτα στοιχεῖα τῆς εἰσαγωγῆς ἐσομένας, ἃς δὴ καλεῖν Instituta νενόμισται. καὶ δὴ καὶ ταύτην τὴν νομοθεσίαν συνθέντες προσήγαγον ἡμῖν, καὶ ἡμεῖς ἅπασαν κατασκεψάμενοι καὶ διακρίναντες καλῶς τε ἔχειν καὶ κατὰ τὸν ἡμέτερον ἐκρίναμεν νοῦν, καὶ ἡμέτερον εἶναι καὶ τοῦτο τὸ βιβλίον ἀπεφηνάμεθα, καὶ τό γε τὴν τῶν ἡμετέρων διατάξεων ἰσχὺν ἔχειν αὐτὸ παρ' αὐτῶν
12 ὧν ἐν προοιμίοις τοῦ βιβλίου διελέχθημεν ἅπασιν ἐδηλώσαμεν. Οὕτω τοίνυν τὴν Ῥωμαίων νομοθεσίαν τάξαντες καὶ ἐν τρισὶν τοῖς ὅλοις βιβλίοις τε καὶ ἐνιαυτοῖς πρᾶγμα τοσοῦτον ἐκπεπονηκότες, ὅπερ ἦν μὲν τὴν ἀρχὴν ὑπὲρ ἅπασαν ἐλπίδα, τὰ δὲ δὴ τελευταῖα, μεθ' ὅπερ ἡμεῖς βατὸν εἶναι τὸ πρᾶγμα ἐδείξαμεν, οὐδὲ εἰς δέκατον ἔτος ὅλον συντεθῆναι προσδοκηθέν, εἰς μόνων τριῶν ἐνιαυτῶν ἀποτελέσαντες τάχος, καὶ τῷ δεσπότῃ θεῷ καὶ τοῦτον ἀναθέντες τὸν ἆθλον τῷ καὶ εἰρήνην ἄγειν καὶ πολέμους κατορθοῦν καὶ νομοθετῆσαι παντὶ τῷ τε πρὸ ἡμῶν[1] τῷ τε ἐφ' ἡμῶν τῷ τε μεθ' ἡμᾶς χρόνῳ δωρησαμένῳ, δίκαιον ᾠήθημεν ἅπασιν ἀνθρώποις ποιῆσαι φανερὰν τὴν ἡμετέραν ὑπὲρ αὐτῶν σπουδήν τε καὶ πρόνοιαν, ὅπως ἂν τῆς ἔμπροσθεν ἀπαλλαγέντες ταραχῆς τε καὶ συγχύσεως καὶ πέρας ἐχούσης οὐδὲν νομοθεσίας χρήσωνται νόμοις ὀρθοῖς τε καὶ συντόμοις καὶ πᾶσιν προχείροις καὶ τὴν τῶν δικῶν συντομίαν ἀσπαζομένοις καὶ προκειμένοις γε ἅπασιν τοῖς βουλομένοις ῥᾳδίως εἰς κτῆσιν, οὐκέτι πολλῶν δεομένοις χρημάτων ἵνα τὸ τῶν ἀχρήστων ἐκείνων βιβλίων ἀθροίσαιεν πλῆθος, ἀλλ' ἐπ' ὀλίγῳ τιμήματι τοῖς τε πλουτοῦσιν ὁμοίως
13 τοῖς τε ἐξ ἐλάττονος ὁρμωμένοις οὐσίας ἄδειαν τῆς ἑαυτῶν παρεχομένοις κτήσεως. Εἰ δέ τι (πλήθους ὄντος τοῦ καὶ νῦν ἠθροισμένου καὶ ἐκ τοσούτων μυριάδων συλλεγέντος) δόξειεν ἔχειν ὁμοίως (τοῦτο δὲ οἰόμεθα σπάνιον ἔσεσθαι), πλὴν ἀλλὰ τοῖς τῆς ἀνθρωπίνης ἐστοχασμένοις φύσεως οὐκ ἔξω δικαίας ἀπολογίας οὐδὲ τοῦτο δόξειεν εἶναι· τὸ γὰρ διὰ πάντων ἀνεύθυνον θείας ἂν εἴη μόνης ἀλλ' οὐκ ἀνθρωπίνης ἰσχύος, καθὰ καὶ τοῖς πρὸ ἡμῶν εἴρηται. πλὴν ἔστιν ὅπῃ καὶ τὴν τῶν ὁμοίων παρεδεξάμεθα θέσιν, ἢ τῶν ὑποκειμένων πραγμάτων τοῦτο[2] ἀπαιτούντων τὸ δεῖν ταὐτὸ πλείοσιν ἐφαρμοσθῆναι τόποις, ἢ τοῦ[3] συναναμεμῖχθαί τινι ξένῳ τὸ δοκοῦν ὅμοιον τῷ πρόσθεν καὶ δύσκριτον αὐτῶν τὴν διαίρεσιν εἶναι, ἢ καὶ τῷ πολλάκις φυλαχθῆναι

F

---

[1] τῷ τε πρὸ ἡμῶν *del.* (*Koehler*) [2] τοῦτο *del.* (*Hercher*) [3] τῷ?

---

3 στοιχια *F* | νενομιστα *F* (*em. f*) 6 αυτο'το' (ο *dubia*) *F* 10 πρα'γμα' *F²* 12 καὶ νομοθετῆσαι παντὶ τῷ τε πρὸ ἡμῶν τῷ τε ἐφ' ἡμῶν τῷ τε μεθ' ἡμᾶς χρόνῳ] et non tantum nostro, sed etiam omni aeuo tam instanti quam posteriori leges optimas ponere *Const. Tanta* 25 συναναμεμι'χ'θαι *F²*

tibus, in quibus perfectissimae uisiones expositae ueterum fuerant, quod particulatim in
eas fuerat sparsum, hoc diuidere ac separare penitus erat inciuile, ne tam sensus quam
14 aures legentium ex hoc perturbentur. Similique modo si quid principalibus constitutio-
nibus cautum est, hoc in digestorum uolumine poni nullo concessimus modo, quasi con-
stitutionum recitatione sufficiente: nisi et hoc raro ex isdem causis, quibus similitudo ad-
15 sumpta est. Contrarium autem aliquid in hoc codice positum nullum sibi locum uindi-
cabit nec inuenitur, si quis suptili animo diuersitatis rationes excutiet: sed est aliquid
nouum inuentum uel occulte positum, quo*d* dissonantiae querellam dissoluit et aliam na-
16 turam inducit discordiae fines effugientem. Sed et si quid forsitan praetermissum est,
quod in tantis milibus quasi in profundo positum latitabat, et, cum idoneum fuerat poni,
|| obsc*u*ritate inuolutum necessario derelictum est: quis hoc adprehendere[1] recto animo f. 18'
possit? primo quidem propter ingenii mortalis exigui*ta*tem: deinde propter ipsius rei ui-
tium, quod multis inutilibus permixtum nullam sui ad eruendum praebuit copiam: dein
quod multo utilius est pauca idonea effugere, quam multis inutilibus homines praegrauari.
17 Mirabile autem aliquid ex his libris emersit, quod multitudo antiqua praesente breuitate
paucior inuenitur. homines etenim, qui antea lites agebant, licet multae leges fuerant
positae, tamen ex paucis lites perferebant uel propter inopiam librorum, quos conparare
eis inpossibile erat, uel propter ipsam inscientiam, et uoluntate iudicum magis quam le-
gitima auctoritate lites dirimebantur. in praesenti autem consummatione nostrorum dige-
storum e tantis leges collectae sunt uoluminibus, quorum et nomina antiquiores homines
non dicimus nesciebant, sed nec umquam audiebant[2]. quae omnia collecta sunt substantia
amplissima congregata, ut egena quidem antiqua multitudo inueniatur, opulentissima
autem breuitas nostra efficiatur. antiquae autem sapientiae librorum copiam maxime Tri-
bonianus uir excellentissi*mu*s praebuit, in quibus multi fuerant et ipsis eruditissimis ho-
minibus incogniti, quibus omnibus perlectis, quidquid ex his pulcherrimum erat, hoc semo-
tum in optimam nostram compositionem peruenit. sed huius operis conditores non solum
ea uolumina perlegerunt, ex quibus leges positae sunt, sed etiam alia multa, quae, nihil
uel utile uel nouum *in* eis inuenientes, quod exceptum nostris digestis applicarent, optimo
18 animo respuerunt. Sed quia diuinae quidem res perfectissimae sunt, humani uero iuris
condicio semper *in* infinitum decurrit et nihil est in ea, quod stare perpetuo possit (multas
etenim formas edere natura nouas deproperat), non desperamus quaedam postea emergi
negotia, quae adhuc legum laqueis non sunt inno*d*ata. si quid igitur tale contigerit, Augu-
stum imploretur remedium, quia ideo imperialem fortunam rebus humanis deus praepo-
suit, ut possit omnia quae nouiter contingunt et emendare et componere et modis et
FCOQT

[1] reprehendere (*edd.*)? [2] audierant?

1 perfactissimae F^1 | uisiones] *F*, iussiones *COQ*, diuisiones *T* | ueterum expositae *Q* 2 fuerat] fuerant *Q* | s'e'parsum F^2 | ne] ue F^1 3 perturbentur] perturbentium *Q* 4 modo concessimus *O* 5 recitatione's' suffici'en'te F^2, recitatione sufficientes *Q* | nisi *om.* T^a | hisdem *FS* | adsempta et F^1 6 uendicabit *F* (*em. f*), uindicat *T* 7 diuersitates *C* | est *om. O* 8 quod] *fS*, quos *F* 9 effugentem *Q* | praeter'r'missum *F* 10 militibus T^a | fuerat idoneum *T* 11 obscruritate *F* | necessarium OQT^a | quis] qui *C* 12 primum COT^b | ingenui *C*, ingnii Q^a | mortalitatis *T* | exiguitatatem *F*, exuitatem *T* 13 inutilibus] inutilitatibus T^a | sui] *F*, sibi *S* | erudiendum *CT* | copiam] F^2CT, propriam F^1, curam O^bQ, *inc.* O^a | dein] F^1, deinde F^2S 14 utilius] inutilius Q^a | est] et F^a | idonea effugere] *F*, idoneae fugere *Q*, idoneae effugere *COT* | praegrabari F^2, praegrabare F^1 15 aliquod *O* | emersit] FQT^b, emerserit COT^a 16 inbenitur *F* | multa'e' F^2 17 praeferebant *T* 18 uoluntatem *C* 20 e tantis] et antiquis *C* | lege collecti Q^a | et nomina] *F*, nomina et *S* | homines *om. CO* 21 substantiam *O* 22 inueniebatur *Q* 23 sapientia'e' F^2 24 excellentissibus *F* (*em. f*) | hominum *Q* 26 huius] ius T^a 28 in eis inuenientes] *OQT*, inuenientes in eis *C*, eis inuenientes *F* | nostris] in nostris *O* | applicaretur *T* 29 qui'n'a F^b | sunt] sint T^a 30 in infinitum] *fS*, in finitum *F* | decurret F^1 | possint T^a 31 formas's'edere *F*, edere *om.* T^a | nouas natura *T* | 'e'mergi F^2 32 innodata] *S*, innouata *F* 33 implorent *T* | fortunam] formam *Q* | praeposuit] *FT*, proposuit *COQ* 34 et emendare] emendare *CT* | et componere et modis et regulis competentibus tradere *om. Q*

τὸ τῆς ὅλης θεωρίας συνεχὲς καὶ μὴ διασπασθῆναι τὸν νοῦν τῇ τῶν ἤδη γεγραμμένων ἀφαι-
ρέσει ῥημάτων· πλὴν καὶ τοῦτο εἴ που καὶ παρείληπται διὰ τὴν τοῦ πράγματος ἀνάγκην, ἀλλ᾽
14 ἐστὶν βραχὺ καὶ οὐδεμίαν ἑαυτοῦ σχεδὸν παρεχόμενον αἴσθησιν. Ταὐτὸ δὲ τοῦτο καὶ ἐπὶ τῶν
ἤδη νενομοθετημένων ἐν ταῖς βασιλικαῖς διατάξεσιν ἐφυλάξαμεν· τὰ γὰρ[1] ἐκείναις εἰρημένα κατὰ
τοῦτο τεθῆναι τὸ βιβλίον οὐ συνεχωρήσαμεν, πλὴν ὅσον ἐκ τῶν ἔμπροσθεν ἡμῖν ὡρισμένων
15 προφά‖σει τῆς ὁμοιότητος αἰτιῶν. Ἐναντίως δὲ τοῖς ἄλλοις ἔχοντά τινα νόμον τῶν ἐπὶ τοῦ f. 2
βιβλίου τούτου κειμένων οὐκ ἂν τις εὕροι ῥᾳδίως, εἴγε διὰ πάντων τῶν τῆς ἐναντιότητος ὅρων
διεξελθεῖν σπεύσειεν· ἀλλ᾽ ἔστιν τι τὸ διάφορον, ὃ προσληφθὲν ἀλλοιοτέραν ἴσως παρὰ θάτερον
16 ποιεῖ τὴν τοῦ νόμου θέσιν. Εἰ δὲ καί τι τυχὸν παρεῖται τῶν τεθῆναι δεόντων (εἰκὸς γὰρ καί
τι τοιοῦτο συμβῆναι διὰ τὴν τῆς ἀνθρωπίνης ἀσθένειαν φύσεως), ἀλλὰ τῷ παντὶ κάλλιον ἂν εἴη
τοῖς ἡμῶν ὑπηκόοις πολλῶν ἀπηλλάχθαι κακῶν τοῦ καταλιπεῖν ἴσως ὀλίγα τινὰ τῶν δοκούντων
ἐπιτηδείων, μυριάσιν σχεδὸν ἀναριθμήτοις ἐγκατορωρυγμένα τε καὶ ἀποκείμενα καὶ οὐδενὶ σχεδὸν
17 τῶν πάντων γνώριμα, τούτου τε ἕνεκεν διαλαθόντα ῥᾳδίως. Τοσούτων δὲ ὄντων τῶν ἔμπρο-
σθεν γεγραμμένων βιβλίων ἐξ ἐλαχίστων νομοθετῶν τε καὶ βιβλίων ἐκρίνετο τὰ τῶν ἐν δικα-
στηρίοις ἀγώνων, τῶν μέν, ἐπειδὴ βιβλίων ἠπόρουν, τῶν δέ, ἐπείπερ οὐκ ἤρκουν πόνοις πλείο-
σιν, εὑρεῖν τὰ πολλὰ τῶν χρησίμων οὐκ ἰσχυόντων· νῦν δὲ κατὰ τὴν σύνταξιν ἤθροισται ταύτην
πολὺς νόμων κρατούντων ἀριθμὸς ἐκ βιβλίων σπανίων καὶ μόλις ἐξευρημένων καὶ ὧν οὐδὲ τὰς
προσηγορίας οἱ πολλοὶ καὶ τῶν σφόδρα εὐδοκιμούντων ἐπὶ νόμοις ἐγίνωσκον. ὧν δὴ τὴν ὕλην
ἡμῖν ἀφθονοτάτην ὁ ῥηθεὶς ἐνδοξότατος Τριβωνιανὸς παρέσχετο, πολλῶν τε βιβλίων καὶ οὐδὲ
ἀριθμηθῆναι ῥᾳδίων παρασχόμενος πλῆθος, ὧν ἁπάντων διαρκῶς ἀναγνωσθέντων ἠθροίσθη τὰ
παρόντα βιβλία. καίτοι γε οἱ παρ᾽ ἡμῶν πρὸς τοῦτο συναθροισθέντες πολλοῖς δὴ καὶ ἑτέροις
ἐνέτυχον βιβλίοις, ἐν οἷς οὐδὲν εὑρόντες σπουδαῖον οὐδὲ καινὸν παρὰ τὰ πρόσθεν ἠθροισμένα
18 τὴν ἐξ αὐτῶν εἰκότως ἀπεδοκίμασαν ἐν τῷδε τῷ συγγράμματι τῶν νόμων εἰσφοράν. Εἰ δὲ
καί τι τὸ λοιπὸν ἀμφισβητηθείη καὶ μὴ τοῖς νόμοις τούτοις ἐγγεγραμμένον φανείη (πολλὰ γὰρ
δὴ πέφυκεν καινουργεῖν ἡ φύσις), ἀλλὰ βασιλείαν ὁ θεὸς διὰ τοῦτο καθῆκεν εἰς ἀνθρώπους,
ὅπως ἂν τοῖς δεομένοις ἀεί τι διατάττουσα τὴν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ἀοριστίαν ἀναπληροῖ

F

---

[1] ἐν *ins.* (*Hercher*)

---

5 (εκ) τ(ω)ν ‖ εμ(πρ)οσθεν ημιν ορισμενων (π)ροφα‖σει *in F legit, de litteris intra uncos positis dubitans, primus Kruegerus:* εκ του ..... σει *Taur.*, ἐκ τοῦ .... *Pol. Aug.* 10 ανθρωπεινης *F* | εἴη] ετη *F*[1] 11 τοῦ καταλιπεῖν ἴσως ὀλίγα τινὰ τῶν δοκούντων ἐπιτηδείων] pauca idonea effugere *Const. Tanta* 16 νυν'ι' δε *F*[b] 20 αν'αν'αγνωσθενων *F*[2] 21 καίτοι γε] *Krueger*, και τοις γε *F:* sed huius operis conditores *Const. Tanta* 24 τουτο'υ'ις *F*[b]

regulis competentibus tradere. et hoc non primum a nobis dictum est, sed ab antiqua descendit prosapia: cum et ipse Iulianus legum et edicti perpetui suptilissimus conditor in suis libris hoc rettulit, ut, si quid inperfectum inueniatur, ab imperiali sa*n*ctione hoc repleatur. et non ipse solus, sed et diuus Hadrianus in compositione edicti et senatus consulto, quod eam secutum est, hoc apertissime defin*i*uit, ut, si quid in edicto positum non inuenitur, hoc ad eius regulas eiusque coniecturas et imitationes possit noua instruere auctoritas. [Iul. D. 1, 3, 11]

19 Haec igitur omnia scientes, patres conscripti et omnes orbis terrarum homines, gratias quidem amplissimas agite summae diuinitati, quae ue*s*tris temporibus tam saluberrimum opus seruauit: quo enim antiquitas digna diuino non est uisa iudicio, hoc uestris temporibus indultum est. hasce itaque leges et adorate et obseruate omnibus antiquioribus qui*e*scentibus: nemoque uestrum audeat uel comparare eas prioribus uel, si quid dissonans in utroque est, requirere, quia omne quod hic positum est hoc unicum et solum obseruari censemus. nec in iudicio || nec in alio certamine, ubi leges necessariae sunt, ex aliis f. 19
libris, nisi ab iisdem institutionibus nostrisque digestis et constitutionibus a nobis compositis uel promulgatis aliquid uel recitare uel ostendere conetur, nisi temerator uelit falsitatis crimin*i* subiectus una cum iudice, qui eorum audientiam patiatur[1], poenis grauissimis laborare.

20 Ne autem incognitum uobis fiat, ex quibus ueterum libris haec consummatio ordinata est, iussimus et hoc in primordiis digestorum nostrorum inscribi, ut manifestissimum sit, ex quibus legislatoribus quibusque libris eorum et quot milibus hoc iustitiae Romanae
20 a templum aedificatum est. Legislatores autem uel commentatores eos elegimus, qui digni tanto opere fuerant et quos et anteriores piissimi principes admit*t*ere non sunt indignati, omnibus uno dignitatis apice inpertito nec sibi *quo*dam aliquam praerogatiuam ui*n*dicante. cum enim constitutionum uicem et has leges optinere censuimus quasi ex nobis promulgatas, quid amplius aut minus in quibusdam esse intellegatur, cum una dignitas, una potestas omnibus est indulta?

21 Hoc autem, quod et ab initio nobis uisum est, cum hoc opus fieri deo ad*n*uente mandabamus, tempestiuum nobis uidetur et in praesenti sancire, ut nemo neque eorum, qui in praesenti iuris peritiam habent, ne*c* qu*i* postea fue*r*int audeat commentarios isdem legibus adnectere: nisi tantum si uelit eas in Graecam uocem trans- [cf. const. Deo auctore § 12]

FCOQT

[1] qui eis audientiam accommodauit *recensio posterior* (*u. i.*)

1 dictum 'edictum' est *F* | ab antiqua] ab tiqua *O*, antiqua T^b 2 prosapia'n' cum *F*, prosapia sed *O* | et edicti] edicti *CO* | suptilissimus] sublimis *T* 3 in *om.* *S* | suus C^a | hec *Q* | rettulit] retulerit OT^b | quid inperfectum] F^2, quiddimperfectum F^1 | imperiali'i' sactione *F* 4 sed et] sed T^b 5 eam] F^2S, eum F^1 | secutum] sequutus *Q* | definiuit] *fS*, definitiuit *F* 6 positum] *FQ*, posito *COT* | inuenitur] F^1, inueniatur F^2S 8 omnia igitur *QT* | scientias F^1 | et *in transitu a u. ad u. bis F* 9 uestris] CO^aT^a, uetris *F*, nostris O^bQT^b | temporis *C* 10 quo enim] quod T^b | non est diuino *T* | uestris] nostris *Q* 11 hasce] has *C* | obseruate] seruate *Q* | antiquioribus] antiquis *T* 12 quiscentibus *F* (*em. f*) 13 est requirere] requirere *T* | quia *om.* F^1 | hic] huic *T*, *om.* O^a | obseruari] seruari *Q* 14 cense'i'mus *F* | in alio] *F*, in aliquo *OQT*, aliquo *C* 15 nostrisque digestis et constitutionibus *bis* F^{ac} 16 uel recitare] recitare *CO* 17 crimini] *Q*, crimine *FCOT* | eorum audientiam patiatur] F^1, eis (ei *S*) audientiam accommodabit (accomodauerit *T*) F^2S 19 haec] hoc O^a 20 prim'im'ordiis *F* | inscribi] scribi *T* 21 ex] *FC*, et *OQT* | quod *FC* 22 commentatores eos elegimus qui digni tanto opere *om.* *Q* | eos *bis* F^1, *om.* T^b | eligimus *C* 23 tanto opere 'fue'rant F^2, tantopere fuerant *T* | quos et] *FT*, quos *COQ* | piissimae T^a | admittitere *F* | tere non sunt indignati omnibus *bis* F^{ac} | indign'it'ati F^2 *altero loco* 24 apice'm' inpertito *F* | sibi quodam aliquam praerogatiuam uindicante cum enim *om.* *Q* | sibi quodam] *CO*, sibi cuidam'na' *F*, quodam sibi T^a, quosdam (*om.* sibi) T^b | uidicante *F* (*em. f*) 25 optinere censuimus] retinere iussimus *Q* | promulgatis QO^a 26 una potestas] et una potestas COT^b 28 et] *F*, *om.* *S* 29 fieri] fuerit *Q* | adnuente] *fS*, aduente'm' F^2 | mandauimus *CT* | tempestibum *F* (*em. f*) 30 neque nemo *C* | nec qui] $COQT^b$, neque FT^a | fuerint] $COQT^b$, fierent FT^a | audeant *S* 31 commentario *C* | hisde'm' F^2 | adnectem *C* | uelint *CO* | greca uoce *C*

τε καὶ ῥητοῖς περικλείοι νόμοις τε καὶ ὅροις. καὶ οὐχ ἡμέτερόν γε τοῦτο λέγομεν μόνον, ἀλλ' ἤδη καὶ ὁ πάντων τῶν ἐν νομοθέταις εὐδοκιμηκότων σοφώτατος Ἰουλιανὸς αὐτὸ [Iul. D. 1, 3, 11] τοῦτο φαίνεται λέγων καὶ τὴν ἐκ τῆς βασιλείας ἐπὶ ταῖς ἀναφυομέναις ζητήσεσιν ἐπικαλούμενος ἀναπλήρωσιν, καὶ πρός γε Ἀδριανὸς ὁ τῆς εὐσεβοῦς λήξεως, ὅτε τὰ παρὰ τῶν πραιτόρων κατ' ἔτος ἕκαστον νομοθετούμενα ἐν βραχεῖ τινὶ συνῆγε βιβλίῳ, τὸν κράτιστον Ἰουλιανὸν πρὸς τοῦτο παραλαβὼν κατὰ τὸν λόγον ὃν ἐν κοινῷ διεξῆλθεν ἐπὶ τῆς πρεσβυτέρας Ῥώμης, αὐτὸ δὴ τοῦτο φησίν, ὡς εἴ τι παρὰ τὸ διατεταγμένον ἀνακύψειεν, προσῆκόν ἐστιν τοὺς ἐν ἀρχαῖς τοῦτο πειρᾶσθαι διαιρεῖν καὶ θεραπεύειν κατὰ τὴν ἐκ τῶν ἤδη διατεταγμένων ἀκολουθίαν.

19 Ταῦτα τοίνυν ἅπαντες (φαμὲν δὲ ὑμᾶς τε[1] ὦ μεγάλη βουλὴ καὶ ὁ λοιπὸς ἅπας τῆς ἡμετέρας πολιτείας ἄνθρωπος) γινώσκοντες χάριν μὲν ὁμολογεῖτε θεῷ τῷ τοῖς ὑμετέροις χρόνοις ἀγαθὸν τοσοῦτον φυλάξαντι, χρῆσθε δὲ τοῖς ἡμετέροις νόμοις, τῶν τοῖς πάλαι βιβλίοις ἐγγεγραμμένων προσέχοντες οὐδενί, οὐδὲ ἀντεξετάζοντες αὐτὰ πρὸς τὰ νῦν κείμενα, διὰ τὸ κἂν εἰ δοκοίη τινά πως ἀλλήλοις μὴ συμφθέγγεσθαι, ἀλλ' οὖν τὸ μὲν πρότερον ἡμῖν ὡς ἀλυσιτελὲς ἀπαρέσαι, τὸ νῦν δὲ[2] τοῦτο δόξαι κρατεῖν. καὶ γὰρ ἀπαγορεύομεν ἐκείνοις τὸ λοιπὸν χρῆσθαι, ταῦτα δὲ δὴ καὶ μόνα πολιτεύεσθαί τε καὶ ‖ κρατεῖν συγχωροῦμέν τε καὶ θεσπίζομεν· ὡς ὅ γε ἐπιχειρῶν ἐκ τῶν f. 8 ἔμπροσθεν βιβλίων, ἀλλ' οὐκ ἐκ τούτων δὴ τῶν δύο βιβλίων μόνων καὶ τῶν διατάξεων τῶν παρ' ἡμῶν συντιθεμένων ἢ γενομένων, χρῆσθαί τισιν νόμοις ἢ τούτους ἐν δικαστηρίοις ἀναγινώσκειν ἤ, εἴ γε δικάζοι, τούτων ὑπ' αὐτῷ δεικνυμένων ἀνέχεσθαι, παραποιήσεως ἔνοχος ἔσται καὶ δημοσίων ἀδικημάτων κριθεὶς τὰ τῆς ποινῆς, εἰ καὶ μὴ λέγοιμεν, ἀλλ' αὐτόθεν πρόδηλον ὡς ὑποστήσεται.

20 Καὶ τοῦτο δὲ ἄριστον εἶναι κρίνοντες τὸ προθεῖναι τοῦ τῶν Digeston βιβλίου καὶ τοὺς ἔμπροσθεν νομοθέτας καὶ τὰ τούτων βιβλία καὶ ὅθεν ἡ συλλογὴ τῶν νῦν ἡμῖν ἀθροισθέντων ἐγένετο νόμων, τοῦτό τε γενέσθαι προσετάξαμεν καὶ δὴ καὶ γέγονεν· καὶ ἅμα γε τὰ περὶ τούτων ὑποτεθῆναι τῇδε τῇ θείᾳ ἡμῶν διατάξει παρεκελευσάμεθα, ὅπως ἂν ἅπασιν ᾖ φανερὸν τί μὲν τὸ
20a τῆς προτέρας ἀπειρίας τε καὶ ἀοριστίας ἦν, τί δὲ τὸ παρ' ἡμῶν ἐξευρημένον. Νομοθέτας δὲ ἤτοι νόμων ἑρμηνευτὰς ἐκείνους ἠθροίσαμεν οἳ παρὰ πᾶσιν δεδοκιμασμένοι καθεστᾶσιν καὶ τοὺς ἔμπροσθεν ἀρέσαντες αὐτοκράτορας καὶ τῆς παρ' ἐκείνων τυχόντες μνήμης· εἰ γάρ τις τῶν οὐχὶ τοῖς παλαιοῖς νομοθέταις γνωριζομένων ἐστίν, τούτῳ δὲ τῆς πρὸς τοῦτο τὸ βιβλίον μετουσίας ἀπηγορεύσαμεν. πᾶσιν γε μὴν τοῖς ἐνταῦθα κειμένοις μίαν τάξιν τε καὶ ἀξίαν δεδώκαμεν, οὐδενὶ μείζονος αὐθεντίας παρὰ τὸν ἕτερον φιλοτιμηθείσης· εἰ γὰρ τοῖς παρ' αὐτῶν γεγραμμένοις ἅπασιν βασιλικῶν διατάξεων δεδώκαμεν ἰσχύν, τί ἂν ἐν τούτοις μεῖζόν τις ἢ ἔλαττον ἔχειν δοκοίη;

21 Ἐκεῖνό γε μὴν εὐθύς τε τὴν νομοθεσίαν ἀθροισθῆναι ταύτην ἐγκε- [cf. const. Deo auctore § 12] λευόμενοι νῦν τε αὖθις αὐτὴν βεβαιοῦντες ἅπασιν ὁμοίως ἀπαγορεύομεν τὸ μηδένα θαρρῆσαι μήτε τῶν νῦν ὄντων μήτε τῶν ὕστερον ἐσομένων τούτων δὴ τῶν νόμων ὑπομνήματα γράφειν, πλὴν εἰ μὴ βουληθεῖεν εἰς μὲν τὴν Ἑλλήνων γλῶτταν αὐτὰ μεταβαλεῖν, μόνῃ δὲ τῇ κατὰ

F

---

[1] τε *del.* (*Hercher*)   [2] τὸ δὲ νῦν (*Hercher*)?

---

1 νομων *F*   2 ηδε *F*   8 ακολουθειαν *F priores* (*em. f*)   11 τοσουτο'ν' F^b | χρῆσθε] F^1, χρησθαι F^2 13 ἀπαρέσαι τὸ νῦν] *Hercher*, ἀπαρέσαιτο νῦν   17 γεναμενων F^1 20 αριςταν *F*   22 προσ'ε'ταξαμεν F^2 27 τούτῳ] τουτο *f*   28 ουδενει *F*

formare sub eodem ordine eaque consequentia, sub qua et uoces Romanae positae sunt (hoc quod Graeci κατὰ πόδα dicunt), et si qui forsitan per titulorum suptilitatem adnotare maluerint et ea quae παράτιτλα nuncupantur componere. alias autem legum interpretationes, immo magis peruersiones eos iactare non concedimus, ne uerbositas eorum aliquid legibus nostris adferat ex confusione ded*e*cus. quod et in antiquis edicti perpetui commentatoribus factum est, qui opus moderate confectum huc atque illuc in diuersas sententias producentes in infinitum detraxerunt, ut paene omnem Romanam sanctionem esse confusam. quos si passi non sumus, quemadmodum posteritatis admittatur uana discordia? si quid autem tale facere a*u*si fuerint, ipsi quidem falsitatis rei constituantur, uolumina autem eorum omnimodo corrumpentur. si quid uero, ut supra dictum est, a*m*biguum fuerit uisum, hoc ad imperiale culmen per iudices referatur et ex auctoritate Augusta
22 manifestetur, cui soli concessum est leges et condere et interpretar*i*. Eandem autem poenam falsitatis constituimus et aduersus eos, qui in posterum leges nostras per siglorum obscuritates ausi fuerint conscribere. omnia enim, id est et nomina prudentium et titulos et librorum numeros, per consequentias litterarum uolumus, non per sigla manifestari, ita ut, qui talem librum sibi parauerit, in quo sigla posita sunt in qualemcumque locum libri uel uoluminis, sciat inutilis se esse codicis dominum: neque enim licentiam aperimus ex tali codice in iudicium aliquid recitare, qui in quacumque sua parte siglorum habet malitias. ipse autem librarius, qui eas inscribere ausus fuerit, non solum criminali poena (secundum quod dictum est) plectetur, sed etiam libri aestimationem in duplum domino reddat, si et ipse dominus ignorans talem librum uel comparauerit uel confici curauerit. quod et antea a nobis dispositum est et in Latina constitutione et in Graeca[1], quam ad legum professores dimisimus.

const. Deo auct. § 13

cf. const. Omnem § 8

23 Leges autem nostras, quae[2] in his ‖ codicibus, id est institutionum seu elementorum et digestorum uel pandectarum posuimus, suum optinere robur ex tertio nostro felicissimo sancimus consulatu, praesentis duodecimae indictionis tertio calendas Ianuarias[3], in omne aeuum ualituras et una cum nostris constitutionibus pollentes et suum uigorem in iudiciis ostendentes in omnibus causis, siue quae postea emerserint siue in iudiciis adhuc pendent nec eas iudicialis uel amicalis forma compescuit. quae enim iam uel iudiciali sententia finita sunt uel amicali pacto sopita, haec resuscitari nullo uolumus modo. bene f. 19

FCOQT

---

[1] dispositum est in constitutione (*reliquis deletis*) *recensio posterior* (*u. i.*) [2] *requiritur* quas [3] *anno post Chr. 533 Dec. 30*

---

1 qua] quo *T* | et *om. S* | uoces] *S*, uoce *F* 2 hoc] hec *Q* | qudd Q^a | κατὰ πόδα dicunt] *FT*, kata noda dicunt *Q*, dicunt κλτλνοδα *CO* | si quid *f*, si quis *Q* 3 maluerit *Q* | et ˺e˹a F^b | paratitla *F*, λλρατιτλχ *O*, ααρατιταχ *C*, napatitax *QT* | nuncupatur $F^a Q$, nuncuparentur T^a | legum *om.* O^a | interpr'a'etationes F^2 4 concedimus] cedimus Q^a | berbositas F^1 5 deducus *F* (*em. f*) | et *om. CO* 6 opuc F^1 7 producentes 'contrahentes' in infinitum F^2 | dextraxerunt *Q* | paen'a'e F^2 8 quos] *F*, quod *S* | uana] una T^b 9 ausi] aut si *F* 10 autem *om. S* | quid] quis Q^a | abiguum *F* 11 fuerit 'a' uisum F^2 | et *om. C* | auctoritate'm' augusta'm' F^2 12 cui] qui F^1 | solum *O* | concensum *F* | et condere] condere *S* | interpr'a'etare F^2 13 siglorum] *F*, signorum *S* 14 au't'si *F* 15 consequentiam *T* | sigla] *F*, signa *S* 16 talem] tale *T* | parauerit] *FT*, parauerint *O*, parauerunt *Q*, comparauerint *C* | sigla] *F*, signa *S* 17 locum *om.* T^a | uel ˺uol˹uminis F^2 | dominum] nominum F^1 18 sua] sui *Q* | siglorum] signorum *S* 19 habeat *Q* | malitias] maliciam *S* | eas *om. Q* | inscribere ausus (autsu F^1) fuerit] *F*, ausus fuerit inscribere *Q*, scribere ausus fuerit *COT* 20 poena's' secundum *F* 22 ante a nobis *S* | est *om. CO* | et in latina constitutione et in graeca] F^1 *et sic fere const.* Δέδωκεν, constitutione *om. rel.* $F^2 S$ 23 professorem *Q* 24 quae] *sic FS* | in *om.* C^a | codicibus his *Q* 26 sanximus *C* | calendis ianuariis F^2 27 pollentes 'et suum uigorem in iudiciis ostendentes in omnibus pollentes' et suum uigorem in iudiciis adhuc pendent (*addens in margine* … stendentes ‖ … mnibus cau ‖ … siue quae post ‖ … emerserint ‖ … e in iudiciis) F^2: *non plura legit Politianus* | pallentes Q^a | iudi extendentes *Q* 28 siue in] *OQT neque aliter fuit in F*, siue quae in *C* 29 nec] esc F^1 | iudiciis eas *Q* | forma'm' comp. *F* 30 sopita] facta sunt sopita Q^a | hae˺c˹ F^2, hoc *CO* | uolumus] concedimus *Q*

πόδα καλουμένῃ χρήσασθαι τῶν νόμων ἑρμηνείᾳ, καὶ εἴ τι κατὰ τὴν τῶν ὀνομαζομένων παρατίτλων ὡς εἰκὸς προσγράψαι βουληθεῖεν χρείαν· ἕτερον δὲ παντάπασιν μηδ' ὁτιοῦν περὶ αὐτὰ πράττειν μηδὲ αὖθις δοῦναι στάσεως τε καὶ ἀμφισβητήσεως καὶ πλήθους τοῖς νόμοις ἀφορμήν· τοῦτο[1] ὅπερ καὶ πρόσθεν ἐπὶ τῆς τοῦ ἠδίκτου γέγονεν νομοθεσίας, ὥστε καίτοι γε οὕτω βραχύτατον αὐτὸ καθεστός, ἐκ τῆς τῶν ποικίλων ὑπομνημάτων διαφορᾶς εἰς ἀναρίθμητον ἐκταθῆναι πλῆθος. εἰ γάρ τι φανείη τυχὸν ἀμφισβητούμενον ἢ τοῖς τῶν δικῶν ἀγωνισταῖς ἢ τοῖς τοῦ κρίνειν προκαθημένοις, τοῦτο βασιλεὺς ἑρμηνεύσει καλῶς, ὅπερ αὐτῷ μόνῳ παρὰ τῶν νόμων ἐφεῖται. ὡς ὅ γε θαρρῶν παρὰ ταύτην ἡμῶν τὴν νομοθεσίαν ὑπόμνημά τι καταθέσθαι κατὰ σχῆμα τῆς ἡμετέρας κελεύσεως ἀλλοιότερον, οὗτος ἴστω τοῖς τῆς παραποιήσεως ἐνεξόμενος νόμοις, τοῦ παρ' αὐτοῦ συντεθέντος ἀφαρπαζομένου καὶ πᾶσιν διαφθειρομένου τρόποις.

22 Αὐτῆς ταύτης ἐπικειμένης τῆς ποινῆς καὶ κατὰ τῶν σημείοις τισὶν ἐν τῇ γραφῇ χρωμένων, ἅπερ σίγλας καλοῦσιν, καὶ δι' αὐτῶν συνταράττειν τὴν γραφὴν ἐπιχειρούντων, ἀλλὰ μὴ δι' ὅλου τούς τε ἀριθμοὺς τά τε ὀνόματα τῶν πάλαι σοφῶν τήν τε ὅλην νομοθεσίαν γραφόντων. ἴστωσαν δὲ καὶ οἱ βιβλίον οὕτω γεγραμμένον κτώμενοι ὡς ἀνόνητον ἕξουσιν τὴν τούτου κτῆσιν· οὐδὲ γὰρ δίδομεν ἄδειαν τοῖς τοιούτοις βιβλίοις ἐν τοῖς δικαστηρίοις πολιτεύεσθαι καὶ κρατεῖν, κἂν εἰ συμβαίη, τὸ βιβλίον ἐπ' αὐτοῦ τοῦ μέρους, οὗπερ ἀναγινώσκεται, μηδὲν ἔχειν τοιοῦτο σημεῖον, ἀλλ' ἐν ἑτέρῳ οἱῳδήποτε ἑαυτοῦ μέρει, κἂν εἰ προσάπαξ εἴη τοῦτο γενόμενον. ὥστε αὐτὸς μὲν ‖ τὸ βιβλίον ἀντὶ μηδὲ γεγραμμένου παντελῶς ἕξει, ὁ δὲ τοῦτο γεγραφὼς καὶ ἀγνοοῦντι τῷ (f. 8') κτησαμένῳ δοὺς διπλασίαν καταθήσει τῆς τούτου διατιμήσεως τῷ βεβλαμμένῳ τὴν ποσότητα, οὐδὲν ἧττον ἁρμοζούσης καὶ τῆς ἐγκληματικῆς κατ' αὐτοῦ ποινῆς. τοῦτο γὰρ δὴ καὶ ταῖς ἄλλαις διατάξεσιν ταῖς περὶ τούτων τεθείσαις ἐνεγράψαμεν, ταῖς τε τῇ Ῥωμαίων [const. Deo auct. § 13] προελθούσαις φωνῇ, τῇ τε τῶν Ἑλλήνων γλώττῃ, ἣν πρὸς τοὺς τῶν νόμων [cf. const. Omnem § 8] καθηγητὰς ἀντεγράψαμεν.

23 Ταῦτα δὲ δὴ τὰ βιβλία, τά τε τῶν Instituton τά τε τῶν Digeston φαμέν, ἐκ τοῦ πέρατος τῆς τρίτης εὐτυχοῦς ἡμῶν ὑπατείας κρατεῖν θεσπίζομεν, τοῦτ' ἔστιν ἀπὸ τῆς πρὸ τριῶν καλανδῶν Ἰανουαρίων τῆς παρούσης δωδεκάτης ἐπινεμήσεως[2], εἰς τὸν λοιπὸν ἅπαντα κρατοῦντα χρόνον καὶ ταῖς βασιλικαῖς συνπολιτευόμενα διατάξεσιν καὶ χώραν ἔχοντα ἐπί τε τῶν ὕστερον συμβησομένων ἐπί τε τῶν ἐν δικαστηρίοις ἠρτημένων ἔτι καὶ φιλίαις μὴ παραδεδομένων ἀπαλλαγαῖς· τὸ γὰρ ἔμπροσθεν ἅπαν ἢ δεδικασμένον ἢ συμβεβασμένον ἀνακινεῖν οὐκ ἀνεχόμεθα. ἣν δὴ τρίτην ὑπατείαν ἡμῖν ὀνομαστοτάτην δέδωκεν ὁ θεός, εἴγε ἐπ' αὐτῆς ἥ τε πρὸς Πέρσας

F

---

[1] τοῦτο *del.* (*Hercher*) [2] *anno post Chr. 533 Dec. 30*

6 πληθο'υ'ς F^b 11 σιγγλας *F* 16 σημ'ε'ιον *F* 17 γεναμενον F^1 21 τα'ι'ς περι F^b? 25 ὑπα-τιας *F* 27 συνπολιτευομενον F^1 | εχον'τα' F^2? 30 ὑπατιαν *F*

autem properauimus in tertium nostrum consulatum et has leges edere, quia maximi dei et domini nostri Ihesu Christi auxilium felicissimum eum nostrae rei publicae donauit: cum in hunc et bella Parthica abolita sunt et quieti perpetuae tradita, et tertia pars mundi nobis adcreuit (post Europam enim et Asiam et tota Libya nostro imperio adiuncta est), et tanto oper*i* legum caput impositum est, omnia caelestia dona nostro tertio
24 consulatu*i* indulta. Omnes itaque iudices nostri pro sua iurisdictione easdem leges suscipiant et tam in suis iudiciis quam in hac regia urbe habeant et proponant, et praecipue uir excelsus huius almae urbis praefectus. curae autem erit tribus excelsis praefectis praetoriis tam orientalibus quam Illyricis nec non Libycis per suas auctoritates omnibus, qui suae iurisdictioni suppositi sunt, eas manifestare. Data septimo decimo calend*as* Ianuari*as* Iustiniano domino nostro ter consule[1].

FCOQT

---

[1] *anno post Chr. 533 Dec. 16*

---

1 properamus *CO* | tercio nostro consulatu *S* | et has leges edere] has edere leges *Q* | maximae *COQ*. 2 nostri hesu *F* | felicissimus *Q* | eum] aeuum *COQ*T^b, *om.* T^a | nostra'e' F^2 3 et bella] bella *C* 4 adcrebit *F* | et tota] tota *OQ* | libua F^1, libiae T^a 5 est et] et *C* | tanto operi] Q^b, tanto opere *FO*T^b, tanto operis Q^a, tantopere T^a | omnia] omniaque *O* 6 consulatu indulta *FOT*, consulatu indulta sunt *CQ* | itaque omnes *S* | suscipiant] suspiciant F^1 7 et tam] tam *COQ*: et tam in suis iudiciis quam in hac regia urbe habeant (habent *O*) et proponant (preponant *Q*) *om. T* 8 almae] armae F^1 | curae] iure *O*Q^v | excelsis] exceptis O^{a1}*Q* 9 praetorio T^v | orientalibus] auarientalibus Q^a, aurientalibus Q^b | illuricis *F* | libucis F^1 10 iuriditioni *Q* | suppotiti C^a | data septimo decimo calendas ianuarias (calendis ianuariis *F, emendaui ex const.* Δέδωκεν) iustiniano domino nostro ter consule (consule't' feliciter F^2) *om. S*

εἰρήνη τὸ βέβαιον ἔσχεν τό τε τοιοῦτο τῶν νόμων ἀνατέθειται βιβλίον, ὅπερ οὐδενὶ τῶν ἔμπροσθεν ἐξεύρηται, καὶ πρός γε ἡ τρίτη τῆς οἰκουμένης μοῖρα, τὴν ὅλην Λιβύην φαμέν, τοῖς ἡμετέροις προστέθειται σκήπτροις, ἅπαντα ταῦτα ἐκ τοῦ μεγάλου θεοῦ καὶ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ
24 Χριστοῦ δῶρα τῆς τρίτης ὑπατείας ἡμῖν δεδομένα. Ἅπαντες τοίνυν οἱ εὐκλεέστατοι τῆς ἡμετέρας πολιτείας ἄρχοντες τὴν θείαν ἡμῶν ταύτην δεχόμενοι διάταξιν χρῆσθαι τοῖς προειρημένοις ἡμῶν νόμοις ἕκαστος ἐν τῷ καθ' ἑαυτὸν παρασκευάσει δικαστηρίῳ. προθήσει δὲ αὐτὴν. ἐν τῇ μεγίστῃ καὶ βασιλίδι ταύτῃ πόλει καὶ ὁ ταύτης ἐνδοξότατος ὕπαρχος. μελήσει δὲ τῷ τε ὑπερφυεστάτῳ καὶ εὐκλεεστάτῳ ἡμῶν μαγίστρῳ τοῖς τε ἐνδοξοτάτοις καὶ πανευφήμοις ὑπάρχοις τῶν ἱερῶν ἡμῶν πραιτωρίων, τοῖς τε πρὸς ἥλιον ἀνίσχοντα τοῖς τε ἐπὶ τῆς Ἰλλυρίδος τοῖς τε ἐπὶ Λιβύης διὰ προστάξεων οἰκείων ἅπασιν τοῖς ὑφ' ἑαυτοὺς τεταγμένοις ταῦτα ποιῆσαι καταφανῆ πρὸς τὴν ἁπάντων τῶν ἡμετέρων ὑπηκόων ἀπαραλόγιστον γνῶσιν. **Data XVII kalendas Ianuarias domino nostro Iustiniano perpetuo Augusto III Consule[1].**

F

---

[1] *anno post Chr. 533 Dec. 16*

4 υπατιας *F* 7 ενδοξωτατος *F¹* 8 ενδοξωτ *F¹*: ω *in* ο *mutauit F²* 10 ἑαυτοὺς] *F²*, εαυτων *F¹*

ΕΞ ΟΣΩΝ ΑΡΧΑΙΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΥΠ' ΑΥΤΩΝ ΓΕΝΟΜΕΝΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ f. 4
ΣΥΝΚΕΙΤΑΙ ΤΟ ΠΑΡΟΝ
ΤΩΝ DIGESTON ΗΤΟΙ ΤΟΥ ΠΑΝΔΕΚΤΟΥ
ΤΟΥ ΕΥΣΕΒΕΣΤΑΤΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΟΥ
ΣΥΝΤΑΓΜΑ.

I. Ἰουλιανοῦ	1. digeston βιβλία ἐνενήκοντα 2. ad Minicium βιβλία ἕξ 3. ad Urseium βιβλία τέσσαρα 4. de ambiguitatibus βιβλίον ἕν
II. Papinianu	1. quaestionon βιβλία τριάκοντα ἑπτά 2. responson βιβλία δεκαεννέα 3. definition βιβλία δύο 4. de adulteriis βιβλία δύο 5. de adulteriis βιβλίον ἕν 6. ἀστυνομικὸς βιβλίον ἕν
III. Quintu Muciu Scaeuola	1. ὅρων βιβλίον ἕν
IIII. Ἀλφηνοῦ	1. digeston βιβλία τεσσαράκοντα
V. Sabinu	1. iuris ciuilion βιβλία τρία
VI. Προκούλου	1. ἐπιστολῶν βιβλία ὀκτώ
VII. Λαβεῶνος	1. πιθανῶν βιβλία ὀκτώ 2. posteriorum βιβλία δέκα
VIII. Νερατίου	1. regularion βιβλία δεκαπέντε 2. μεμβρανῶν βιβλία ἑπτά 3. responson βιβλία τρία
VIIII. Iauolenu	1. ex Cassio βιβλία δεκαπέντε 2. epistolon βιβλία δεκατέσσαρα 3. ad Plautium βιβλία πέντε
X. Celsu	1. digeston βιβλία τριακονταεννέα
XI. Πομπωνίου	1. ad Quintum Mucium lectionum βιβλία τριακονταεννέα 2. ad Sabinum βιβλία τριακονταπέντε 3. ἐπιστολῶν βιβλία εἴκοσι 4. uariarum lectionum βιβλία δεκαπέντε 5. ad Plautium βιβλία ἑπτά 6. fideicommison βιβλία πέντε 7. senatus consultum βιβλία πέντε 8. regularion βιβλίον ἕν 9. ἐγχειριδίου βιβλία δύο
XII. Βαλέντος	1. fideicommisson βιβλία ἑπτά
XIII. Μαικιανοῦ	1. fideicommisson βιβλία δεκαέξ 2. publicon βιβλία δεκατέσσαρα

F

---

1 γενομενον *F* 9 βιβλ'ια'ον *F* 12 defini-t'i'on *F* 16 quintum muciu'm' *F* | scaeuola] *F¹*, scaeuolu *F²* 20 πειθανων *F* 22 nebatiou *F* 25...27 *om. F¹, add. signo remissionis adiecto F²* 29 πομπονιου *F* 32 ἕξ *pro* βιβλια *F* 37 εγχειριδιον *F*°

XIIII. Μαυρικιανοῦ — 1. ad leges βιβλία ἕξ

XV. Τερεντίου Κλήμεντος — 1. ad leges βιβλία εἴκοσι

XVI. Ἀφρικανοῦ — 1. quaestionon βιβλία ἐννέα

XVII. Μαρκέλλου — 1. digeston βιβλία τριάκοντα ἕν
2. ad leges βιβλία ἕξ
3. responson βιβλίον ἕν

XVIII. Κερβιδίου Σκαιβόλου — 1. digeston βιβλία τεσσαράκοντα
2. quaestionon βιβλία εἴκοσι
3. responson βιβλία ἕξ
4. regularion βιβλία τέσσαρα
5. de quaestione familiae βιβλίον ἕν
6. quaestionum publice tractatarum βιβλίον ἕν

XVIIII. Φλωρεντίνου — 1. instituton βιβλία δεκαδύο

XX. Γαΐου — 1. ad edictum prouinciale βιβλία λβ
2. ad leges βιβλία δεκαπέντε
3. ad edictum urbicum τὰ μόνα εὑρεθέντα βιβλία δέκα
4. aureon βιβλία ἑπτά
5. δυοδεκαδέλτου βιβλία ἕξ
6. instituton βιβλία τέσσαρα
7. de uerborum obligationibus βιβλία γ
8. de manumissionibus βιβλία τρία
9. fideicommisson βιβλία δύο
10. de casibus βιβλίον ἕν
11. regularion βιβλίον ἕν
12. dotalicion βιβλίον ἕν
13. ὑποθηκαρίας βιβλίον ἕν

XXI. Βενουλείου — 1. stipulationon βιβλία δεκαεννέα
2. actionon βιβλία δέκα
| 3. de officio proconsulis βιβλία τέσσαρα f. 4'
4. de poenis paganorum βιβλίον ἕν
5. publicon βιβλία τρία
6. de interdictis βιβλία ἕξ

XXII. Τερτυλλιανοῦ — 1. quaestionon βιβλία ὀκτώ
2. de castrensi peculio βιβλίον ἕν

XXIII. Ἰούστου — 1. constitutionon βιβλία εἴκοσι

XXIIII. Οὐλπιανοῦ — 1. ad edictum βιβλία ὀγδοήκοντα τρία
2. ad Sabinum βιβλία πεντήκοντα ἕν
3. ad leges βιβλία εἴκοσι
4. disputationon βιβλία δέκα
5. protribonalion βιβλία δέκα
6. de officio proconsulis βιβλία δέκα
7. πανδέκτου βιβλία δέκα
8. regularion βιβλία ἑπτά
9. fideicommisson βιβλία ἕξ
10. opinionon βιβλία ἕξ
11. de adulteriis βιβλία πέντε
12. de appellationibus βιβλία τέσσαρα
13. de officio consulis βιβλία τρία
14. instituton βιβλία δύο
15. regularion βιβλίον ἕν
16. de censibus βιβλία ἕξ
17. responson βιβλία δύο

F

---

1 μαυρικιανου (*sic*) *F*[1], μαρκιανου *F*[2] 10 τεσσερα *F* 12 ββ *pro* βιβλιον *F* 13 δεκαδυω *F* 19 τεσσερα *F* 20 βιβλία] ββ *F* 29 βιβλία τέσσαρα] ββ τεσσερα *F* 36 ουγδοηκοντα *F* 41 *add. signo remissionis adiecto F*[2] | βιβλία] ββ *F* 47 τεσσερα *F* 52 *add. in margine nullo remissionis signo addito F*[2]: r *et* βιβ *hodie perierunt*

Τοῦ αὐτοῦ μονόβιβλα

18. de sponsalibus
19. de officio praefecti urbi
20. de officio praefecti uigilum
21. de officio curatoris rei publicae
22. de officio praetoris tutelaris
23. de officio quaestoris

XXV. Παύλου

1. ad edictum βιβλία ὀγδοήκοντα
2. quaestionon βιβλία εἴκοσι ἕξ
3. responson βιβλία εἴκοσι τρία
4. brebion βιβλία εἴκοσι τρία
5. ad Plautium βιβλία δεκαοκτώ
6. ad Sabinum βιβλία δεκαέξ
7. ad leges βιβλία δέκα
8. regularion βιβλία ἑπτά
9. regularion βιβλίον ἕν[1]
10. sententiοn ἤτοι facton βιβλία ἕξ
11. sententiοn βιβλία πέντε
12. ad Uitellium βιβλία τέσσαρα
13. ad Neratium βιβλία τέσσαρα
14. fideicommisson βιβλία τρία
15. decreton βιβλία τρία
16. de adulteriis βιβλία τρία
17. manualium βιβλία τρία
18. instituton βιβλία δύο
19. de officio proconsulis βιβλία δύο
20. ad legem Iuliam βιβλία δύο
21. ad legem Aeliam Sentiam βιβλία Γ
22. de iure fisci βιβλία δύο
23. regularion βιβλίον ἕν[1]
24. de censibus βιβλία δύο

Τοῦ αὐτοῦ μονόβιβλα

25. de poenis paganorum
26. de poenis militum
27. de poenis omnium legum
28. de usuris
29. de gradibus et adfinibus
30. de iure codicillorum
31. de excusationibus tutelarum
32. ad regulam Catonianam
33. ad senatus consultum Orfitianum
34. ad senatus consultum Tertyllianum
35. ad senatus consultum Silanianum
36. ad senatus consultum Belleianum
37. ad senatus consultum Libonianum seu Claudianum
38. de officio praefecti uigilum
39. de officio praefecti urbi
40. de officio praetoris tutelaris
41. de extraordinariis criminibus
42. ὑποθηκάρια
43. ad municipalem
44. de publicis iudiciis
45. de inofficioso testamento
46. de septemuiralibus[2] iudiciis
47. de iure singulari

F

[1] *titulus n. 9. 23 male bis repetitus praeterea collocari debuit inter* μονόβιβλα

[2] centumuiralibus (*cf. ad 5, 2, 7*)?

6 practoris *F* 11 breuion *F*[2] 17 ββ *F* 19 τεccερα *F* 20 τεccερα *F* 27. 28 ad legem iuliam (*sic F*[a], aeliam sentiam *F*[b], iuniam *F*[2]) βιβλια δυο ‖ ad legem aeliam sententiam ββ Γ *F*: *transposuit uersus praescriptis ante n. 20. 21. 22 litteris* Β Δ Γ *m. fortasse recens. nota tractatum ad legem Aeliam Sentiam, cum tres libros habeat, poni loco non suo* 32 α'υ'του *F*[b] 35 poe'nis' *F*[b] 40 catoniannm *F*[a] 45 consultum 'be' lib. *F* 48 tutelaris 'd' *F* 50. 51. *uno uersu F* 53 testamen'tamen'to *F*

48. de secundis tabulis
49. ad orationem diui Seueri
50. ad orationem diui Marci
51. ad legem Uelleam
52. ad legem Cinciam
53. ad legem Falcidiam
54. de tacito fideicommisso
55. de portionibus quae liberis damnatorum | conceduntur f. 5
56. de iuris et facti ignorantia
57. de adulteriis
58. de instructo et instrumento
59. de appellationibus
60. de iure libellorum
61. de testamentis
62. de iure patronatus
63. de iure patronatus quod ex lege Iulia et Papia uenit
64. de actionibus
65. de concurrentibus actionibus
66. de intercessionibus feminarum
67. de donationibus inter uirum et uxorem
68. de legibus
69. de senatus consultis
70. de legitimis hereditatibus
71. de libertatibus dandis

XXVI. TRYPHONINU 1. disputationum βιβλία εἴκοσι ἕν

XXVII. Καλλιστράτου 1. de cognitionibus βιβλία ἕξ
2. edicton monitorion βιβλία ἕξ
3. de iure fisci βιβλία τέσσαρα
4. instituton βιβλία τρία
5. quaestionon βιβλία δύο

XXVIII. Μενάνδρου 1. militarion βιβλία τέσσαρα

XXVIIII. Μαρκιανοῦ 1. instituton βιβλία δεκαέξ
2. regularion βιβλία πέντε
3. de appellationibus βιβλία δύο
4. publicon βιβλία δύο
Τοῦ αὐτοῦ μονόβιβλα
5. de delatoribus μονόβιβλον
6. ὑποθηκαρίας μονόβιβλον
7. ad senatus consultum Turpillianum μονόβιβλον

XXX. Γάλλου Ἀκύλα 1. responsa

XXXI. Μοδεστίνου 1. responson βιβλία δεκαεννέα
2. πανδέκτου βιβλία δεκαδύο
3. regularion βιβλία δέκα
4. differention βιβλία ἐννέα
5. excusationum βιβλία ἕξ
6. de poenis βιβλία τέσσαρα
Τοῦ αὐτοῦ μονόβιβλα
7. de praescriptionibus
8. de inofficioso testamento
9. de manumissionibus
10. de legatis et fideicommissis
11. de testamentis
12. de eurematicis
13. de enucleatis casibus
14. de differentia dotis
15. de ritu nuptiarum

F

2 di'ui' F^b 8 at *in* damnatorum *euanuit in F* 11 'et' de instr. *F* 12 *add. in margine* F^2 15 patron'at'us *F* 16 tulia F^a 17 *add. in margine* F^2 21. 22 *add. in margine* (*priorem titulum n. 68 lineola interposita separans a posteriore n. 69*) F^2 23 legitimis] legatiis F^a 25 tryphon'i'anus disputationum ßß εικοσι εν *F* 28 τεccερα *F* 31 υενανδρου F^{ac} | τεccερα *F* 32 μαρcιανου *F* 37 de legatoribus F^a 39 contultum F^a 55. 56 *uno uersu F* 56 ritu] ditu F^a

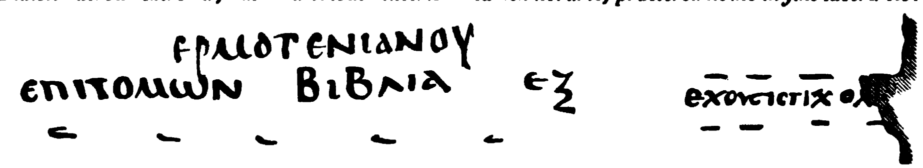
XXXII.	Ταρρουντηνοῦ Πατέρνου	1. militarion βιβλία τέσσαρα
XXXIII.	Μακροῦ	1. militarion βιβλία δύο 2. publicon βιβλία δύο 3. de officio praesidis βιβλία δύο 4. εἰκοστῶν βιβλία δύο 5. de appellationibus βιβλία δύο
XXXIIII.	Ἀρκαδίου	1. de testibus βιβλίον ἕν 2. de officio praefecti praetorio βιβλίον ἕν 3. de muneribus ciuilibus βιβλίον ἕν
XXXV.	Ῥουφίνου	1. regularion βιβλία δεκαδύο
XXXVI.	Ἄνθου ἤτοι Φωρίου Ἀνθιανοῦ	1. μέρος edictu βιβλία πέντε
XXXVII.	Μαξίμου	1. ad legem Falcidiam
XXXVIII.	Ἑρμογενιανοῦ	1. ἐπιτομῶν βιβλία ἕξ

Ἔχουσι στίχ(ων) ὅλ(ας) [μυριάδας τριακοσίας]

F

---

4 offi·ci·o *F*ᵇ 8 praefaecti *F* | ββ εν *F* 9 ββ *F* 11 ητοι ʽα᾽ φωριου *F* | βιβλιων *F*ᵃᵃ 14 *subscriptio legitur eodem uersu, quo scripta sunt Indicis uerba extrema, ut maioribus litteris praecedant uerba* επιτομων βιβλια εξ, *deinde spatio interiecto haec subsequantur perscripta minoribus litteris et neglegentioribus, ab eodem tamen librario, praeterea hodie in fine lacera sic:*

delinearunt mihi accuratissime E. Rohde Lubecensis et A. S. Piccolomini Senensis testati simul, id quod item testatus erat Kiesslingius, paenultimam litteram neque c *esse (quod dederunt Politianus et in plerisque exemplaribus Taurellus) neque* γ *(quod habere dicuntur exempla alia Taurelliana), sed omnino* o. *intercidisse autem post* ολ *litteram minimum unam efficitur ex lineolis, quibus concluditur haec subscriptio ut aliae codicis Florentini: nam cum lineolae eae non collocentur nisi supra et infra litteras ipsas, hic adsunt tam supra quam infra locum exesum eum, qui est pone litteras* ολ. *deesse posse elementa etiam plura ad sex usque adnotauit Rohdius. quibus positis cum et ex ipsa re constet et ex diserto testimonio Iustiniani (supra p. XXXXVI* u. 21) hic enuntiatum fuisse numerum uersuum, quem auctorum libri modo enumerati efficerent, id est tricies centenorum milium (supra p. XXXIIII* u. 7), crediderim intercidisse post* ολ *notam, qualis est* $\overset{\text{T}}{\text{M}}$, *similemue id ipsum significantem. uerum est librarium praeterea numeralibus notis raro (ut p. LI* u. 11. 12 p. LIII* u. 14. 20 p. LIIII* u. 28) usum esse: sed cum uerba quae supra leguntur spatium longe excedant, quomodo res expediatur nisi nota admissa non perspicio. denique quod haec adiciuntur litteris, ut dixi, minus accuratis minoribusque, etiam ad notae usum excusandum aliquid momenti habet.*

EDUARDO BOECKINGIO

ADOLPHO FRIDERICO RUDORFF

IURISCONSULTIS PHILOLOGIS

SOCIIS COLLEGIS AMICIS

D · D

Praefatio donec prodibit opere absoluto editionis huius Iustiniani digestorum subsidia rationesque data opera explanatura, interim quaedam monere uisum est de critico apparatu. nam satis aperta sunt per se opinor quae in huiusce editionis marginibus proponuntur cum auctorum Latinorum interpretumque Graecorum citationes tum indicationes quattuor partium earum, in quas uolumina digestorum causa a Iustinianis auctoribus enucleata distributa esse Blumius repperit, Sabinianam (*S*) edictalem (*E*) Papinianam (*P*) appendicem (*A*): hoc tantum addendum leges unamquamque partem finientes distingui addita nota *f* (e. c. *Sf*), item leges ita transpositas, ut partem suam non egrederentur, distingui asterisco post litteram collocato (e. c. *S**), ex sua autem parte in aliam translatas asterisco ante litteram collocato (e. c. **S*). subsidia autem illa mea, de quorum iusto et proprio usu huius editionis utilitas tota pendet, quadripartita sunt: scilicet consistunt in libris ordinis melioris, in auctorum locis alibi laudatis, in Graecarum interpretationum reliquiis, denique in libris secundariis. de hisce iam ordine agemus.

I. Inter codices primi ordinis longe primarium locum tenere Florentinum nemo ignorat: nam reliqui etsi non deteriores sunt, tamen non habent nisi ingentis corporis paucas pagellas.

1. Florentinus liber postquam a. 1553 sedulo editus est a Taurellis duobus Laelio patre et Francisco filio bis quod sciam collatus est totus, primum a. 1680 a Laurentio Theodoro Gronouio, quam collationem hodie seruat bibliotheca uniuersitatis Lugdunensis, deinde a. 1711 ab Henrico Brencmanno, quam collationem postea illatam in bibliothecam uniuersitatis Gottingensis (ms. iurid. 38, Brencmannianorum uol. X) adhibuit in editione Gottingensi a. 1776 G. Chr. Gebauer. usurpaui utramque collationem, sed Brencmannianum librum scriptum etsi inspexi, tamen insuper habui et contentus fui editis inde a Gebauero. tertium a. 1862/3 librum excusserunt meo iussu duo uiri strenui peritique Adolphus Kiessling et Augustus Reifferscheid ita, ut non solum ad primariam scripturam attenderent, sicut fecerunt fere qui antea eodem officio functi sunt, sed praeterea cuiusuis aetatis emendationes in eo libro perscriptas pari diligentia notarent manusque emendatorum quatenus eius fieri posset ad singulas emendationes distinguerent. praeterea cum conferrent librum cum editione Gebaueriana, attendere eos iussi simul ad ea, quae de Florentino libro in notis afferuntur auctore Brencmanno, eaque aut confirmare testimonio suo aut emendare: unde ubi editio haec discedit a Brencmannianis Gebaueri, id quod saepe fit maxime in iudiciis de emendationum aetatibus et auctoribus, hoc factum non est nisi contraria testatione perpensa et in re praesenti reiecta. denique ea, de quibus postea, ut fit, dubitare coepi, praesertim adhibita collatione Gronouiana, quamquam pauca fuerunt et fere exigua, tamen omnia submisi Reifferscheidio nuper in Italiam reuerso, qui libro denuo inspecto dubia ea soluit. ita iam non tam mea opera quam illorum industria uel in minimis de Florentina lectione satis uidetur constare. eiusmodi autem cura in hoc certe libro minime superuacua est, cum in quaestione implicatissima, quatenus secundi ordinis libri descripti esse uideri possint ex Florentino, uel eae mutationes momentum suum habeant, quae non habent ad lectionem constituendam. sed accedit aliud idque grauissimum, scilicet quod Florentinus

liber eadem aetate qua scriptus est item perpetuam emendationem subiit ad exemplum digestorum antiquissimum et optimum, ut iam unus liber duorum instar sit: id quod quamquam ante nos nequaquam ignorabatur, tamen quatenus pertineat nunc demum intellegitur, cum ex emendationibus manus secundae pleraeque eaeque optimae apud priores editores tacite magis admissae sint quam diserte adnotatae. sed quae ratio intercedat inter libri scriptorem et emendatorem et utra auctoritas potior sit, tum quaeremus, cum editione hac ad finem perducta uniuersa uaria lectio publice proposita erit: est enim quaestio anceps et admodum difficilis. nunc hoc tantum obseruabo secundum scriptorem plurimis quidem locis primariam scripturam emendauisse ex libro scripto praestantissimo, ut quod digesta in uniuersum expedite leguntur et solita librariorum portenta perraro in contextu apparent, id maxime factum sit propter emendationem illam antiquissimam: sed eundem librarium secundum aliis locis neque iis paucis traditam lectionem perperam ex ingenio cum emendare uellet interpolauisse, ut saepe dubius haereas, utram scripturam sequare. sane quod hodie critici commendare solent quodque utique plerumque consentaneum, certe semper commodum est, ut unum aliquem auctorem tamquam ducem tibi deligas, quem non relinquas nisi propter idoneam causam, id magnopere uereor, ut ad hanc quaestionem inter Florentinam priorem et posteriorem certa ratione umquam conuertatur. equidem ingenue fateor saepe me in ea diiudicatione incertum haesisse: quamquam in summa re emendatoris auctoritas apud me potior fuit multis locis iniuria spreta a prioribus editoribus.

Florentini libri uix est quod moneamus integram uariam lectionem hic edi, ut uel orthographica omnia quae in textum non sunt recepta (recepi autem quaecunque si non uera at certe tolerabilia uidebantur) suis locis indicarentur in adnotatione: nisi quod non adscripsimus, quotiens emendator in numeralibus quale est *uicensimus* *n* litteram sustulerit a primo librario perpetuo fere positam, nec magis adnotauimus prauam uocabulorum diuisionem saepe ab emendatore ad ueram formam reuocatam. denique de librorum inscriptionibus melius agetur in operis praefatione, ubi proponentur coniunctae. in Florentina scriptura referenda significaui

F^a primitiuam scripturam mutatam manu eadem:

F^b emendationem librarii primi:

F^1 primitiuam scripturam non a prima manu mutatam, sed a secunda:

F^2 emendationem librarii secundi emendatoris ordinarii:

F^3 emendationem profectam ab antiqua quidem manu, sed non correctoris ordinarii[1]):

f emendationem aetatis recentioris, id est Bononiensis:

F^{ac} Florentini libri lectionem, qualis fuit antequam emendaretur a manu antiqua incerta, siue ea primi librarii fuit siue emendatoris antiqui.

F^{em} indicat Florentini libri lectionem emendatam a manu antiqua incerta.

' ' in iis quae afferuntur ex Florentino libro litteras comprehendunt postea deletas, scilicet ubi sequitur F^b, a manu prima, ubi sequitur F^2, a manu secunda, ubi sequitur *F* nudum, a manu antiqua incerta. exempli causa *po'te'st* F^b indicat codicis librarium scripsisse *potest*, ipsum emendasse *post*: *po'te'st* F^2 indicat librarium codicis scripsisse *potest*, emendatorem inde fecisse *post*.

˹ ˺ in iis quae afferuntur ex Florentino libro similiter litteras comprehendunt postea adiectas siue a manu prima siue a manu secunda siue a manu antiqua incerta, prout sequitur aut F^b aut F^2 aut *F* nudum.

---

[1] Errore meo factum est, ut in primis plagulis male daretur *f* pro F^3 locis his: p. 4, 2 (ubi non *quanti* est in codice, sed *qua uti* itaque lectio librorum reliquorum *aliqua uti* in ipso Florentino libro adest ex emendatione antiqua). p. 6, 7. p. 8, 16. 20. 22. p. 9, 10. 17. p. 43, 5. 10. 35. p. 44, 12 (sed dubitatur de manu). p. 45, 4. 6. 15. 21. p. 46, 40. p. 48. 27. p. 50, 31. p. 51, 38. 39. p. 52, 19. p. 53, 19. p. 55, 13. p. 57, 8. 10. 12. 24. 28. 32. p. 59, 3. 4. 13. 26. 31. p. 60, 2. 11. 21. 35. p. 61, 33. p. 63, 2. p. 64, 7. Ceterum emendationes hae ab iis, quae proficiscuntur a correctore ordinario, auctoritate non multum uidentur differre: scilicet aliae petitae uidentur ex exemplo magis emendato, aliae ex coniectura.

? signum interrogationis maius (sic F^{a}?) indicat ipsam lectionem dubiam esse, minus (sic F^{a1}) dubitari de emendationis auctore, utrum sit is qui codicem scripsit an emendator posterior. quod similiter pertinet ad reliquos codices. praeterea tenendum est signum id semper referri ad solam notam proxime praecedentem, ut ubi legitur e. c. *PV?LU*, sola Vaticani libri lectio dubia habenda sit.

Quinternionum denique foliorumque codicis Florentini numeros in editionis margine adscripsimus.

Haec interim sufficient de libro primario Florentino.

2. Palimpsesti codicis digestorum Neapolitani (*N*) quae supersunt pertinentia ad librum eorum decimum expressi in additamento primo adiectis etiam scripturae speciminibus: ibidem exposui de subsidiis quae ad ea edenda nactus sum. lectionem Florentinam liber Neapolitanus duobus locis p. 310, 27 et p. 329, 18 supplet, item duobus p. 310, 7. 21 uerba male repetita expellit, quattuor locis tollit mendas, sed leues omnes, p. 310, 15. p. 328, 34. p. 329, 15. p. 335, 3.

3. Codicis digestorum in papyro scripti Schoenborniani (*S*) quae supersunt pertinentia ad librum digestorum quadragesimum quintum item expressi in additamento secundo, ubi pariter dixi de libri indole subsidiisque meis.

4. Libri decimi titulum primum, qui est finium regundorum, habemus in gromaticorum (*G*) corpore eo quod seruauerunt libri duo saeculi noni uel decimi, Guelferbytanus Gudianus n. 105 collatus a Carolo Lachmanno, et Uaticanus Palatinus n. 1564 mea causa recognitus a Reinholdo Kekulé: uideantur huius ed. p. 306 et gromaticorum editionis Lachmannianae vol. 2 p. 42 sq. quod corpus qui condidit mensor aetatis fortasse Iustinianae titulum eum desumpsit ex digestorum codice a Florentino diuerso et magis emendato, unde in hoc titulo Florentina lectio ex gromatico libro suppletur sexies (p. 306, 10. 16. 18. p. 307, 14. 18. 24), emendatur item sexies (p. 306, 22. p. 307, 3. 4. 5. 25. p. 308, 3).

II. Secundo loco adhibui ut par erat et in margine citaui pauca quae hodié supersunt uolumina ex ingenti numero eorum quae excusserunt Iustiniani prudentes, Gaii institutiones Pauli sententias Ulpiani regulas: deinde ex capitibus in digesta relatis si qua redeunt in aliis iuris tractatibus quos habemus, maxime in fragmentis quae dicuntur Uaticanis et in collatione legum Mosaicarum et Romanarum: denique qui loci in iure Iustiniano aut bis leguntur (quo item quodammodo referas capita quaedam quae ex digestis transiisse uidentur in partes Institutionum non Gaianas) aut alio loco proponuntur alio citantur adscripto nomine iurisconsulti. nam a locis qui non sunt nisi similes in margine laudandis consulto abstinui. ita quae afferuntur rara quidem sunt, sed eadem utilissima: inde enim intellegimus, quid secuti sint digestorum conditores, cum ea quae apud auctores inuenissent aut in compendium redigerent aut data opera immutarent. hinc commodum uisum est eius generis uariam lectionem plenam adnotare in marginis inferioris loco superiore.

III. Byzantii prudentes qui saeculo sexto digesta Graece uerterunt quantum conferant ad eorum crisin licet nemo ignoret, tamen clarius etiam quam antea hac mea editione puto demonstrari: nam ut uerum fateamur, perpetua subsidia in digestis emendandis non habemus nisi Florentinum librum ipsum eiusdemque correctorem et Graecarum uersionum reliquias. nec dubitandum est, ubicunque Florentina lectio aut prior aut posterior confirmetur Graecorum auctoritate, ibi, excepto casu rarissimo et fortasse unico qualis habetur p. 3, 17, tenere nos ipsam archetypi Iustiniani scripturam et eatenus in ea adquiescendum esse, ut, si quid in ea erratum esse deprehenditur, ibi compilatores credendi sint aut adhibuisse libros parum emendatos aut ipsi errasse. ceterum de Graecarum uersionum natura et usu hoc loco non disseram, cum quaestio et longa sit et uix mea: pauca tantum adnotabo quae maxime ad hanc editionem pertinent. notum est nullam digestorum Graecam uersionem extitisse factam κατὰ πόδα, qualis fuit Codicis Iustiniani interpretatio Thaleleana: sed aut latius exspatiantur digestorum interpretes, ut uersio ad commentarii formam prope accedat, quales sunt quae sub nomine τοῦ πλάτους laudantur quaeque hodie fere leguntur inter reliquias scholarum Stephanianarum: aut digestorum uerba proponunt in compendium redacta, quod facere solet et Cyrillus, cuius uersionis partem non exiguam seruant

scholia Basilicorum, et Anonymus, cuius uersionem hodie legimus fere pro eorum textu recepto. sane caute adhibendae sunt utriusque generis interpretationes, quippe quarum auctores modo omittant quaedam modo de suo addant modo tradita emendent: quique eas adhibebit, nisi antea et uniuersam earum indolem perdidicerit et diligenter examinarit in singulis titulis quaenam Graecorum interpretum condicio sit (uariat enim secundum libros Basilicorum, cum scholiorum ratio minime aequabilis sit), ne is uideat, ne Graecorum commentis Latina corrumpat magis quam corrigat. equidem tantum absum ut rem perfecisse me contendam eaque omnia ex Graeco corpore iuris attulisse, quae inde ad digestorum crisin utilia afferri possunt, ut haec omnino editionis criticae notis comprehendi posse negem: immo qui uere elaborabit in digestis emaculandis, ei semper redeundum erit ad ipsos Graecos. sed tamen non puto hoc nomine me nihil egisse. nam primum curaui, ut ubi uerae auctoritates inter se dissident, maxime ubi Florentina manus prior posteriorque in diuersa abeunt, eam litem si fieri potest finirem allato Graecorum testimonio. non idem feci ubi dissident inter se codices Bononienses et Florentini, cum illorum auctoritas tam exigua sit uel potius nulla, ut qui Florentinam ope Graecorum tueantur aduersus Accursium uel adeo Haloandrum, ii mihi probare uideantur meridie solem lucere: contra sicubi secundi ordinis libri praeter consuetudinem uerum uidentur seruasse idque confirmatur a Graecis, eiusmodi consensum ut par erat diligenter adnotaui. praeterea ubi Florentinam lectionem aut constat aut certe suspicari licet hiare uel corruptam esse, si qua repperi apud Graecos ad eiusmodi locorum crisin pertinentia, siue traditam lectionem confirmabant ea siue inde recedere uidebantur, omnia adscripsi, ratione habita etiam interpretationum diuersarum: nam ubi duas uel tres eiusdem loci uersiones Graecas inter se conferre licet, id quod fieri potest non raro, nemo non intelleget quantum inde crisis etiam Latinorum proficiat. — In Basilicis, quae notaui littera *B* adiecto praeterea plerumque interpretis nomine, adhibuisse me editionem Heimbachianam cum supplemento quod edidit Zachariae consentaneum est: adhibui praeterea Epitomen iuris editam ex parte maiore in eiusdem iuris Graeco-Romani uolumine secundo (Lipsiae 1856 p. 265 sq.) et tractatum de temporibus siue τὰς ῥοπὰς editum ab eodem (Heidelbergae 1836), licet ex neutro libello multum profecerim: ab reliquis autem Byzantii iuris auctoribus eo magis abstinui, quod non ex iuris Iustiniani libris pendent, sed ex ipsis Basilicis.

IV. Restant secundi ordinis libri, scilicet qui sunt scripti inde a saeculo nono, profecti fere a iuris auctoribus Bononiensibus. et in ea quidem digestorum parte quam ii appellare solent digestum uetus, complectente digesta a principio usque ad 24, 3, 2 uerb. *Ulpianus libro trigensimo* (ibi enim finiunt libri scripti uetustiores omnes) ad hanc editionem ornandam adhibiti sunt eius generis libri quinque hi:

R = codex bibliothecae publicae Berolinensis olim Rosnyanus Lat. fol. n. 269 saec. IX, omnium huius classis antiquissimus et praestantissimus, sed qui praeter extremam partem Institutionum non habet nisi D. 1, 1, 1 — 5, 24. 6, 8 — 7, 3. contuli ipse et uariam lectionem attuli plenam. scripturae specimen methodo photolithographica paratum exhibet tabula adiecta prior.

P = codex bibliothecae publicae Parisinae n. 4450 scriptus saec. XI exeunte uel incipiente XII, id est eo tempore quo floruit Irnerius († post a. 1118), omnium huiusce classis, qui quidem integri sint, antiquissimus et praestantissimus. contulit eum primum Schraderi causa Kauslerus Parisiis, denuo ego Berolini. scripturae specimina tria exhibent tabulae adiectae.

V = codex bibliothecae Uaticanae n. 1406 item saec. XI exeuntis uel incipientis XII et praecedenti libro ut aetate suppar, ita per omnia simillimus, ut ex eodem archetypo utrumque descriptum esse manifestum sit. usus sum collatione, quam Schraderi causa Blumius confecit, seruata hodie in bibliotheca Tubingensi ms. 303. XIII: praeterea meo iussu Reinholdus Kekulé contulit denuo libri quinti titulos 3—6.

L = codex bibliothecae uniuersitatis Lipsiensis n. 873, cuius pars antiqua scripta est imperite et parum emendate saec. XII: reliqua adiecit librarius saec. XIII. contuli ipse Berolini. specimina scripturae duo exhibent tabulae.

U = codex bibliothecae uniuersitatis Patauinae n. 941 saec. XII a librario prudentissimo optime scriptus. contuli ipse Berolini. specimina scripturae tria exhibent tabulae.

Horum librorum duo tantum integri sunt *PU*: a *V* aut absunt aut recentius suppletae sunt partes quaedam librorum 7. 11. 12. 15. 20. 21: codicis *L* pars uetustior non habet nisi libros 3—15. 22—24 neque eos integros omnes: ex *R* denique non superesse nisi partem libri primi supra iam obseruaui. quae omnia accuratius indicabunt auctoritates in ima singularum paginarum margine indicatae notis suis. digestis quae praefiguntur in libro Florentino a secundi ordinis libris absunt omnia, nisi quod titulorum index et quidem omnium quinquaginta librorum est in uno codice *P* inter libros nonum et decimum medius interiectus. contra legum inscriptiones codices quibus usi sumus omnes habent plenas: Graeca plena et satis emendata habet *R*, cum ceteri pleraque eorum omittant, reliqua proponant plus minus deprauata, sed ut *PV* hoc nomine longe praestent reliquis duobus. hoc aegre fero nullum me huiusce ordinis librum nancisci potuisse, qui ita manserit, ut initio perscriptus fuit: nam quotquot extant libri antiquiores, eorum pristina lectio a posterioris aetatis prudentibus exacta est ad receptam postea apud Italos et quodammodo ordinariam Bononiensem, ut aliis locis modo in hoc modo in illo libro primitiua scriptura adhuc dignoscatur, aliis plane perierit. eiusmodi pristinae codicis alicuius scripturae defectum propter lituram significaui fere uerbis *def.* P^a et sic deinceps. non attendi autem in his libris omnibus nisi ad primitiuam scripturam, ut tamen in Parisino libro scriptura primitiua postea mutata semper distingueretur addita nota (P^a) a scriptura antiqua quae mansit (*P*). praeterea emendationes non indicaui nisi ex certa causa, maxime ut immutationum et interpolationum propagines inde perciperentur: ubi autem indicare eas uisum est, id feci numquam morans in manibus distinguendis, sed his notis perpetuo usus, ut primitiuam scripturam significarem *a* litterula (P^a), emendationem siue eiusdem manus siue posterioris littera *b* (P^b), emendationem si qua est secundam littera *c* et sic porro. denique primitiuae quoque scripturae discrepantiam plenam non attuli nisi duorum librorum primariorum *RP* suppressisque in his quoque orthographicis omnibus, quae ex libris post Carolum magnum scriptis ut proferat nemo a se impetrabit qui cur quid faciat secum reputare soleat. denique ubi propter lituras de quibus diximus hodie deficit Parisini libri prima manus, eum defectum plerumque ibi tantum indicauimus, ubi ex reliquis libris intellegatur Parisini lectio primitiua a Florentina diuersa: neque enim tanta est Parisini libri auctoritas, ut operae pretium sit scire, quibus locis olim recedere potuerit a Florentina, cum pristina scriptura ipsa neque in eo appareat neque ex affinibus libris efficiatur. reliquis tribus libris *VLU* ita usi sumus, ut sicubi aut discrepant *F* et *RP* aut deficit, ut dixi, Parisini manus prima, eos adhiberemus, contra ubi consentiunt *FRP* uel, ex quo *R* deficit, ubi consentiunt *FP*, reliquorum dissensum insuper haberemus: id quod in auctoritatibus allegandis ita significauimus, ut codices non plene collati a reliquis distinguerentur uirgulis circumductis sic (*VLU*). ceterum excepto libro Uaticano, de quo ne quid colligant lectores moneo ex mero silentio (neque enim ita collatum habui ut satis de lectione constaret praeterquam in uerbis diserte inde enotatis), cum quattuor reliquos libros ipse una excusserim diligenter, primarii duo etiam bis repetita lectione collati sint, ex eorum uaria lectione non multa casu praetermissa esse confido.

His quinque libris scriptis contentus missa feci excerpta media aetate ex digestis sumpta, ut magistri Uacarii et quae sunt eius generis alia, cum et tempore posteriora sint ipsis libris scholae Bononiensis qui hodie extant antiquissimi et lectionem sequantur uel his libris longe deteriorem. spreui item secundi ordinis libros reliquos, qui ingenti numero extant per omnes bibliothecas dispersi, cum eorum complures aut collatos haberem ab aliis Schraderi causa aut nullo negotio parare potuissem a me conferendos. similiter abieci editiones omnes cum alias tum Haloandrinam (a. 1529). hi enim libri tam scripti quam editi ita pendent a prioribus, ut quidquid proprium habent tribuendum sit aut repetitae Florentini codicis lectioni (cuius generis praesertim ea sunt quae in marginibus librorum meliorum afferuntur ex 'Pisana' passim nomine citata, in ordinem autem uerborum recepta non leguntur nisi in libris inde a saeculo XIII exaratis, desumpta ex collatione Florentini

libri instituta post stabilitam quodammodo lectionem ordinariam Bononiensem) aut errori librariorum aut, si quando propriam eamque probabilem lectionem proponunt, emendationi et coniecturae: quas coniecturas antiquas ubi in libro scripto offendi, nomine librorum deteriorum (*dett.*[1]) allegare soleo, ubi in libro edito, editiones (*edd.*) cito. scio apud iuris prudentes, quorum hodie auctoritas obtinet, eius generis libros mirifice suspici: neque tamen apud quemquam eorum explanatum uidi, cur audire malint qui exararunt petias istas Bononienses quique deinde easdem petias typothetis tradiderunt quam librum non dicam Florentinum, at certe Parisinum Uaticanumue duobus minimum saeculis anteriores. nec magis ullam lectionem allatam uidi sine ex libro cum glossa ordinaria siue ex Koburgerianis illis et Iensonianis et Ragazzonianis editionibus uel adeo ex ipso Haloandro, quae apud antiquiores non reperiatur neque certa ratione repetatur aut ex errore librarii editorisue aut ex emendatione. quod si qui improbabunt, eorum est contrarium docere et demonstrare, quinam ex librariis editoribusue illis codicem nactus sit ab iis quibus adhuc utimur diuersum indeque digestorum uerba emendarit. sed tamen ne nimium sumpsisse mihi uidear (fortasse enim, ex quo iuris consultorum castra deserui et contuli me ad philologos homines suspiciosos et librorum nouiciorum hodie fere contemptores, inhabilis factus sum ad istius generis thesauros recte aestimandos), in additamento tertio speciminis causa uariam lectionem exhibui excerptam ex eiusmodi generis libris aliquot, qui forte ad manus fuerunt, ut inde appareret nihil in iis reperiri quod et proprium et bonum sit, Haloandrum autem, qui nescio quomodo saepius citatur quam reliqui editores antiqui pariter inutiles, non proposuisse nisi lectionem uulgatam multis locis recte emendatam ad Florentinam, plurimis autem coniectura eaque plerumque temeraria, raro felici.

Longe difficilior quaestio est de ipsis illis libris, quos in secundo ordine primum locum obtinere uidimus: cui disquisitioni cum locus futurus sit in praefatione editionis absolutae (neque enim recte institui potest nisi publice proposita uaria lectione codicum secundi ordinis meliorum, certe quatenus peruenit digestum uetus), interim paucis comprehendemus quae necessaria uidentur esse, ne fallantur qui hac editione utentur in ea adhibenda et maxime in librorum *PVLU* uaria lectione aestimanda: nam ad *R* quatenus pertineant quae iam dicentur, non definio.

1. Secundi ordinis codices digesti ueteris originem ducere ex codice eodem hodie deperdito (*Z*) probant cum innumeri loci pariter aut hiantes aut corrupti in codicibus secundi ordinis omnibus tum quattuor foliorum transpositio in libro XXIII, quam habent habueruntue codices nostri quattuor *PVLU* omnes quamque aliqua ex parte tabula secunda repraesentat. eae mendae cum a prudentibus recentioribus deinceps magna ex parte corrigerentur ope codicis Florentini (quamquam non paucae earum uel in recepta lectione Bononiensi adeoque in Haloandrina resederunt neque sublatae sunt omnes nisi editione Taurelliana ad ipsum Florentinum librum exacta), sequitur, ut codices, qui deriuantur ex archetypo deperdito *Z*, quo antiquiores sunt, eo propius accedant ad eius lectionem, cum recentiores magis magisque ad Florentinam deflectant: ita uel inter nostros libri *PVL* multis locis et quidem aliis alius antiquam lectionem seruant, ubi liber *U* ad Florentinam exactus est.

2. Codicem *Z* negari non potest et ipsum descriptum fuisse ex libro Florentino. probant hoc primum quaecunque ex digestis reperiuntur seruata in libris Florentino auctoritate paribus, scilicet et titulus finium regundorum qualem exhibet corpus gromaticorum et laciniae Neapolitanae: nam quaecunque ueri hi testes in Florentina lectione emendant, in iis codicis *Z* propago conspirat cum Florentina. deinde mendae libri Florentini uel minimae quaeque et apertissimae redeunt fere in libris secundi ordinis eoque magis redeunt, quo ipsi libri praestantiores sunt. tum quibusdam locis, ubi pristina lectio Florentina ab emendatore perperam mutata est, secundi ordinis libri et ipsi interpolationem receperunt (ita e. c. p. 252, 5. p. 329, 10): contra aliis locis iisque longe pluribus, ubi in Florentino libro uerba quaedam recte sublata mutataue sunt, alterius classis codices lectionem habent

[1] Itaque ubi *R* extat, 'dett.' significant libros reliquos siue omnes siue quosdam excepto Berolinensi: item ubi *R* deficit, libros reliquos siue omnes siue quosdam excepto Parisino.

oriundam ex Florentina priore posterioreque male conflata (e. c. p. 328, 5). eiusmodi errores uel in ea parte quam nunc edidi abundant, quorum originem nisi ad artificia confugias a uera critica arte aliena nemo explicabit nisi ut hoc sumat codicis *Z* scriptorem ante oculos habuisse ipsum librum Florentinum. addam simile argumentum desumptum ex D. 23, 3, 9. 10 omnium eius generis euidentissimum. nimirum in dictae legis 9 § 1 inter uerba *dominium inuito* et *eo fatendum est* codices *PVLU* interponunt uerba *utitur eueniet enim si aestimata sit et ea mulier* desumpta ea ex l. 10 pr., ubi desunt: scilicet eadem uerba cum omisisset Florentini codicis librarius, suppleuit qui eundem emendauit in fine paginae proxime praecedentis, quae pagina cum finiat uerbis *dominium inuito,* qui librum descripsit facillime supplementum ibi adnectere potuit, ubi uere legitur in codicibus ex *Z* propagatis neque ad Florentinum denuo exactis. — Sane in hac secundi ordinis librorum deriuatione si consistere liceret, peruentum esset ad solutionem si non expetitam, certe expeditam: scilicet secundam classem uniuersam abiciendam esse. sed aliter res se habet: nam adsunt loci pauci, sed certi, ubi secundi ordinis librorum lectiones Florentinam aut emendant aut supplent confirmanturque adeo interdum mirifice ab interpretibus Graecis. quare hoc solum restat ut statuamus codicem *Z* descriptum quidem fuisse ex Florentino, sed postea hic illic emendatum ad librum paris auctoritatis (*Y*), cuius exigua sane et incerta, sed tamen aliqua notitia per eos solos libros ad nos manarit. id quod confirmant loci quidam in Parisino maxime libro ita comparati, ut in eius prototypo gemina lectio adfuisse uideatur, scilicet tam Florentina quam adscripta ei uel superscripta lectio archetypi alterius.

3. Denique tenendum est uel antiquissimos secundae classis libros multis locis pessum datos esse non librariorum incuria, sed scholastica interpolatione: ita, ut paucis exemplis defungar, antiqui illi formulam *e re esse* cum non intellegerent, bis (D. 12, 1, 1. 13, 5, 18, 2, ubi tamen P^a uerum seruauit) mutarunt in *bene esse:* item D. 12, 2, 5, 1, ubi Ulpianus scribit 'iureiurando propria superstitione iurato standum esse', 'ei non standum esse' illi praescribere maluerunt: tum totum caput commenticium legitur apud eosdem p. 281, 29: denique D. 1, 5, 17 cum scriptum sit in *FR* 'in orbe Romano qui sint ex constitutione imperatoris Antonini ciues Romanos effectos esse', ex orbe Romano 'urbem Romanam', ex imperatore 'diuum Antoninum' effecerunt. hae traditarum rerum uerborumque immutationes sane peruersae et ab interpolatione non alienae neglegendae quidem non sunt: nam cum interpolationes illae in libris ex *Z* deriuatis omnibus adsint itaque dubitari non possit quin perscriptae fuerint in eo ipso codice saeculi opinor minimum undecimi incipientis, indicia sunt sine dubio Irnerio uetustiora et omnino antiquissima quae habemus interpretationis digestorum apud Italos renascentis. at codicum auctoritati inde multum detrahitur, quod non solum contaminati esse deprehenduntur, sed etiam interpolati.

Haec igitur est secundi ordinis codicum indoles et natura. sequitur ut consensus librorum deteriorum cum Florentina lectione hanc nequaquam confirmet, item, ubi dubius haereas inter Florentinam pristinam et eandem emendatam, ut nullum alteri utri adminiculum inde accedat, quod secundae classis libri aut cum hac aut cum illa conspirant. deinde huic ordini propriae lectiones, etiamsi eius generis libri uel omnes uel certe antiquiores constanter eas retineant, tamen plerumque deriuari et possunt et debent ex mera neglegentia uel adeo interpolatione eorum qui ante Irnerium Florentinum librum descripserunt. denique etsi per se quidem probabiles uidentur, tamen propriam auctoritatem uix poterunt sibi uindicare, nisi aut a Graecis interpretibus confirmantur, id quod raro accidit, aut ita comparatae sunt, ut coniecturae finem excedere uideantur, cui opinationi ancipiti semper et ex arbitrio magis quam ex iudicio pendenti etiam rarius locus dandus est. sane cum haec ita se habere intellexissem, quaesiui mecum, annon supersedendum esset ingrato officio enotandae eiusmodi librorum uariae lectionis, qua hanc editionem onerari magis quam ornari erunt qui iudicent: rara enim sunt, ut dixi, archetypi illius *Y* uestigia et uel per digestum uetus solum minime aequabilia, ut per longum tractum plane euanescant, deinde post ingens interuallum insperato uideantur redire. quod aliquatenus indicare uolui ita, ut in iis partibus, ubi secundi ordinis codices propria bona nulla mihi

habere uiderentur, notas eorum in ima margine adscriberem uncinulis circumductas sic [*PVLU*]: quamquam in tali partitione nec mihi ipsi satis feci et in ea suo cuique iudicio standum esse uix opus est monere. uerum et propter ipsam incertam codicum horum naturam et propter litigia de eorum utilitate per saecula agitata non uidebatur omittendum esse, quin ex iis unum certe sui generis praestantissimum deligerem eiusque uariam lectionem non meo arbitrio selectam, sed ita dispositam ederem, ut cuiuis de eius indole ipsi iudicare liceret. contra non sustinui plures eius ordinis libros plene conferre et mendas mendis cumulare, praesertim cum usus me docuisset quidquid utile habeant codices ex *Z* propagati repraesentari libro Parisino, ea autem quae reliqui libri proponant sibi propria, id est diuersa a Florentino Parisinoque consentientibus, omnino sperni posse. quod cadere uel in Uaticanum Lipsiensem Patauinum (*VLU*) demonstrabit additamentum tertium habens plenam eorum lectionem ad titulos quattuor extremos libri quinti. contra libri Parisini in suo quidem genere excellentia non solum inde intellegitur, quod sescentis locis cum Florentino consentit, ubi reliqui omnes eius ordinis libri interpolatione mutati in alia omnia abeunt, sed quod etiam locis quibusdam quamuis raris tam contra Florentinum quam contra reliquos secundi ordinis libros uerum ex altero scilicet archetypo solus uidetur seruasse. inter quos maxime insignis locus est Papiniani D. 3, 3, 68 propositus inter specimina scripturae tabula priore, ubi *non* uocabulum a Parisini manu prima seruatum confirmatumque a Graecis cum non sit in Florentino, ad eius normam et deletum est in Parisino et abest a reliquis quotquot mihi innotuerunt digestorum libris. itaque in eo substiti. nam omnino iusta auctorum antiquorum crisis in eo uertitur, ut ex libris qui extant optimi quique deligantur, delecti plene et diligenter excutiantur, non ut quam plurimi libri inspiciantur et potiora quae sint uideanturue ex iis omnibus afferantur: certe longi illi litterarum singularium ordines, quos artis magistri non magis expauescunt quam contemnunt, ab iis maxime frequentantur, qui cum impares sint scripturis recte aestimandis et probis segregandis a uulgaribus et inutilibus, ita libros agunt ad lectorem ut ex ouili pecora. omnium uero maxime in libro, qualis hic est, et ingenti et ita comparato, ut in describendo facillime librarius etiam peritus et modestus labatur, cauendum est ne testis praeter necessitatem admittatur. quapropter cum hanc operam susciperem, eam ei legem dedi, ut ab ipso inde principio uela contraherem et in apparatu instituendo intra codices stricto iure necessarios me continerem, nimia autem et superuacua euitarem.

Dixi de apparatu: pauca supersunt dicenda de mea horum librorum recognitione. digesta quamquam Florentini codicis ope longe minus corrupta ad nos peruenerunt quam Latina pleraque quae libris scriptis tradita accepimus, tamen quantopere errent qui talia nos legere opinantur qualia emiserunt eorum conditores, uel unus titulus finium regendorum satis demonstrat, quem alterius non minoris auctoritatis exempli ope, cum sit uersuum non plus LXXIV, duodecim locis emendare potuimus. quare coniecturae, modo ad artis leges et cum iudicio exerceatur, in his quoque libris omnino locus est. praeterea conditorum cum incuria maxime in litteris singularibus explicandis tum interpolatio, licita quidem iis et saepe necessaria, sed nobis molesta, fecit ut recensio quam ii proposuerunt a primaria auctorum scriptura tam saepe recedat, ut qui haec olim scripserunt si legerent hodie in digestis accepta sibi relata, credibile sit saepe fore ut ipsi se non agnoscerent. prioris generis errores ut deprehendat et emendet, iure poscitur ab eo qui digesta recognoscit: contra in alterius generis interpolationibus deprehendendis et aliquatenus ad antiquiorem statum reuocandis cum nostrae aetatis iurisprudentia magna ex parte uertatur, digestorum editoris in ea re partes aut nullae sunt aut certe secundariae. ego in hac editione adornanda cum hoc potissimum mihi proposuissem, ut instrumentum ad crisin exercendam pararetur certum et plenum, crisin ipsam non neglexi quidem (neque enim ex iis sum qui cum codicis cuiusdam exemplum typis exscribi iusserunt auctorem sibi uidentur edidisse), sed subitariam magis et prout res incidit operam ei impendi: idque puto qui hac editione utentur non tam excusabunt quam laudabunt. nam qui sciunt quid requiratur ad digestorum crisin recte et plene instituendam et iuris auctorum in uocabulorum usu et structura et omnino in re grammatica proprietatem perdiscendam rerumque cogni-

tionem quae singulis locis sufficiat comparandam, ii ultro confitebuntur eiusmodi negotium ab uno homine perfici non posse, sed flagitare uires unitas opera diuisa. certe si quis existet aliquando qui nobis depingat digestorum editorem qualis esse debeat, et optimum grammaticum et iuris publici priuatique prudentissimum pergatque inde cum eiusmodi forma operis perfecti hanc meam opellam componere, equidem sane fatebor me non esse nisi unum ex multis neque philologiae neque iuris scientiae plane expertem, sed nihilominus hominem ridebo. ante omnia textum quem edo ad Florentinam lectionem siue priorem siue posteriorem quam fieri potest proxime accedere uolui. quaecunque autem in textum recepi neutra Florentini libri scriptura confirmata, distinxi litteris obliquis, ut qui hac editione utitur statim moneretur aliter legi in codice Florentino. praeterea lectionibus iis, quae nullis libris defenduntur, sed aut nituntur mera coniectura aut certe receptae sunt contra Florentinam alterutram Graecosque consentientes (id quod usu uenit p. 3, 17), asteriscum praefixi, scilicet in iis partibus, ubi secundariorum librorum si non magna, tamen aliqua auctoritas esse uideretur. omnino rarissime in textu ornando a Florentino libro recessi nec fere in rebus grauioribus nisi ubi lectio diuersa non solum sua ipsius probabilitate commendaretur, sed etiam testimonio aliquo idoneo, maxime interpretum Graecorum: nam praeterea quamquam saepissime liquet de corruptela, saepe etiam de emendatione uel certa uel probabili, tamen plerumque incertum est, menda utrum recentior sit Iustiniano an in ipso digestorum archetypo fuerit atque ita ab eorum editore tolli non debeat. itaque hanc uiam tenui, ut quae praeterea praesto essent emendationum pericula probabiliora uel ab aliis inuenta uel a me excogitata, ea in ima margine ita adscriberem, ut neque uariarum lectionum immunditiebus demergerentur nec facile effugerent eos qui textum legunt. contra interpolationes auctorum Iustinianorum plerumque non indicaui: ea enim opera, ut dixi, non tam digestorum editoris est quam eorum qui in iure antiquo inuestigando operam collocant. quamquam ubi aptum uideretur, maxime ubi propter eam ipsam interpolationem uerba quae nunc legimus uel hiare uiderentur uel alia ratione offensionem habere, talia quoque adnotaui. at meros errores compilatorum mendasque antiquiores ubi deprehendere mihi uiderer, eos animaduerti, sed ita, ut hae ipsius Iustiniani archetypi corruptelae, scilicet repertae tam in Florentino libro quam apud Graecos, a reliquis originis fortasse posterioris distinguerentur et ubi fieri poterat neque res ipsa loquebatur, lectores monerentur coniecturam prolatam ad ius Iustinianum porrigi non debere. ceterum caui, ne ad modum Haloandri auctorum uerba ad ordinarias grammaticae leges ita exigerem, ut magistri castigant puerorum scriptiones scholasticas: nam eorum quae offendunt apud prudentes cum bonam partem et ipse persuasum habeam non ab auctoribus proficisci, sed a librariorum neglegentia et compilatorum incuria, tamen inter eiusmodi errores et quotidiani sermonis licentiam fines si quidem regi possunt, certe non is sum, qui eos regam. emendationes quas alii proposuissent non inuestigaui data opera: id enim infinitum erat neque perficiendum ab homine multis negotiis praeterea districto. denique eiusmodi inuestigatio haud scio an maiorem difficultatem habeat quam utilitatem. nam nescio quomodo digestorum crisis plus quam credas iacuit post Cuiacium in hac quidem re non tam maximum quam unum scientiae nostrae lumen, et iacet etiamnunc. philologi enim ii quoque qui a Gaio et Ulpiano non abhorrent a digestis abstinent: iuris autem auctores optimi quique, quos propter prudentiae acumen suspicimus, ubi uerba auctorum tractare incipiunt, mirum in modum et artis philologicae expertes se probare solent et saepe adeo ne mediocri quidem linguae Latinae notitia imbutos, ut peruersissima quaeque et quouis auctore non inscito uel infante plane indigna nescio quibus eculeis tormentisque adhibitis defendant. denique si quando ad emendationem ipsi accedunt, monstra fere parturiunt et prodigia mirifica: quamquam rarius hoc faciunt et frequentius peccant uetustis ineptiis defendendis quam proferendis nouiciis. propter has causas in emendationibus priorum cognoscendis non multum temporis collocaui, sed examinaui tantum adnotatas in editione Gebaueriana uel in commentariis Schultingii et Smallenburgii et si quas praeterea uel ipse aliud agens obseruaui uel a me rogati Paulus Krueger et Hermannus

Fitting mecum communicauerunt. singulis nomen auctoris apposui, ut ubi nullum adscriptum inuenitur, coniectura mea sit: coniecturas interrogationis signo notaui.

Graecis quae in digesta recepta sunt castigandis operam nauauit perutilem amicus optimus Rudolphus Hercher Graece doctissimus. in iuris quaestionibus difficilioribus quibusdam consului cum fructu necessarios meos Henricum Degenkolb et Paulum Krueger iuris consultos: hic praeterea uniuersi laboris socius factus cum in uaria lectione ex libris ueteribus enotanda tum in plagulis corrigendis me adiuuit.

Scripsi Berolini d. 15 Mart. 1866.

TH. MOMMSEN.

DOMINI NOSTRI SACRATISSIMI PRINCIPIS q. 1 f. 20

IUSTINIANI

IURIS ENUCLEATI EX OMNI UETERE IURE COLLECTI

DIGESTORUM SEU PANDECTARUM

LIBER PRIMUS.

I.

R DE IUSTITIA ET IURE R S

1 ULPIANUS libro primo institutionum. Iuri operam daturum prius [B. 2, 1, 1. Ep. 1, 1 – 3. 6. 40] S
nosse oportet, unde nomen iuris descendat. est autem a iustitia appellatum: nam, ut ele-
1 ganter Celsus definit, ius est ars boni et aequi. Cuius merito quis nos sacerdotes appellet:
iustitiam namque colimus et boni et aequi notitiam profitemur, aequum ab iniquo sepa-
rantes, licitum ab illicito discernentes, bonos non solum metu poenarum, uerum etiam prae-
miorum quoque exhortatione efficere cupientes, ueram nisi fallor philosophiam, non simu-
2 latam affectantes. Huius studii duae sunt positiones, publicum et priua- [(Ep.) I. 1, 1, 4. 1, 2, 1]
tum. publicum ius est quod ad statum rei Romanae spectat, priuatum quod ad singulorum
utilitatem: sunt enim quaedam publice utilia, quaedam priuatim. publicum ius in sacris, in
sacerdotibus, in magistratibus constitit[1]. priuatum ius tripertitum est: collectum etenim est
3 ex naturalibus praeceptis aut gentium aut ciuilibus. Ius naturale est, quod natura omnia
animalia docuit: nam ius istud non humani generis proprium, sed omnium animalium, quae
in terra, quae in mari nascuntur, auium quoque commune est. hinc descendit maris atque
feminae coniunctio, quam nos matrimonium appellamus, hinc liberorum procreatio, hinc edu-
4 catio: uidemus etenim cetera quoque animalia, feras etiam istius iuris peritia censeri. Ius [(I.)]
gentium est, quo gentes humanae utuntur. quod a naturali recedere facile intellegere licet,
quia illud omnibus animalibus, hoc solis hominibus inter se commune sit.

2 POMPONIUS libro singulari enchiridii. Ueluti erga deum religio: ut paren- [B. 2, 1, 2] *P
tibus et patriae pareamus:

3 FLORENTINUS libro primo institutionum. ut uim atque iniuriam pro- [B. 2, 1, 3. Ep. 2, 15] S
pulsemus: nam iure hoc euenit, ut quod quisque ob tutelam corporis sui fecerit, iure

FRP(VU)

---

[1] consistit (*uide infra*)?

1–5 *sic F, ubi* 3 iure *atramento suppletur; inscriptio nulla in RP. Uide praef.* 5 lib. I *F* | 6 *rubricae numerus abest a F cum hic tum passim, v. praef.* 7 iustitia et] iusticie *R* | R *om. F* 9 oportet 't' *F* | a *om. R* | elegantetr *F* 10 definic ius *R* | ars boni] sbo *hodie fere euanuit F* 11 et aequi] aequaequi *R* 12 illicito] inlicitum *R* | poenarem *F*[1] 13 q'uoq'ue *F*[2] 14 publicum et priuatum *bis F (em. f)* 15 speciat *R* 16 publicae *F* | priuatum *P*[2] 17 consistit *PVU*, ϹΥΝΙϹΤΑΤΑΙ *B* | e's'tenim est *F*, est enim *PV Inst.*, enim est *U* 19 ius's' *F* | proprium] proprium est *P*, est proprium *U* | quae in terra *bis F*[ac], quae in terra quae in celo *ex Inst. V* 20 auum *R* 21 coniugatio *PVU Inst.* | hinc lib.] in hic lib. *F*[ac], lib. *U* 22 etenim] *F*[m]*P*, est enim *F*[ac], enim *V*, et *U* 23 quo] quod *R* | a *om. F*[ac] 24 hoc solis hominibus *bis F*[ac] | communes sit *R* 25 pomponius] ••••onius *primis litteris euanidis F* | libros *R* 26 et patriae] patriae *PV* 27 florentinus *R*, florentius *PU* | propolsemus *F*[ac]

fecisse existimetur, et cum inter nos cognationem quandam natura constituit, consequens est hominem homini insidiari nefas esse.

4 ULPIANUS libro primo institutionum. Manumissiones quoque iuris [I. 1, 5 pr. B. 2, 1, 4] S gentium sunt. est autem manumissio de manu missio, id est datio libertatis: nam quamdiu quis in seruitute est, manui et potestati suppositus est, manumissus liberatur potestate. quae res a iure gentium originem sumpsit, utpote cum iure naturali omnes liberi nascerentur nec esset nota manumissio, cum seruitus esset incognita: sed posteaquam iure gentium seruitus inuasit, secutum est beneficium manumissionis. et cum uno naturali nomine homines appellaremur, iure gentium tria genera esse coeperunt: liberi et his contrarium serui et tertium genus liberti, id est hi qui desierant esse serui.

5 HERMOGENIANUS libro primo iuris epitomarum. Ex hoc iure gentium intro- [B. 2, 1, 5] *P ducta bella, discretae gentes, regna condita, dominia distincta, agris termini positi, aedificia collocata, commercium, emptiones uenditiones, locationes conductiones, obligationes institutae: exceptis quibusdam quae iure ciuili introductae sunt.

6 ULPIANUS libro primo institutionum. Ius ciuile est, quod neque in totum a [B. 2, 1, 6] S naturali uel gentium recedit nec per omnia ei[1] seruit: itaque cum || aliquid addimus uel detrahi- f. 20'
1 mus iuri communi, ius proprium, id est ciuile efficimus. Hoc igitur ius nostrum con- [I. 1, 2, 3] stat aut ex scripto aut sine scripto, ut apud Graecos: τῶν νόμων οἳ μὲν ἔγγραφοι, οἳ δὲ ἄγραφοι.

7 PAPINIANUS libro secundo definitionum. Ius autem ciuile est, quod ex legi- [B. 2, 1, 7] *P bus, plebis scitis, senatus consultis, decretis principum, auctoritate prudentium uenit. [(B)]
1 Ius praetorium est, quod praetores introduxerunt adiuuandi uel supplendi uel corrigendi iuris ciuilis gratia propter utilitatem publicam. quod et honorarium dicitur ad honorem[2] praetorum sic nominatum.

8 MARCIANUS libro primo institutionum. Nam et ipsum ius honorarium uiua [B. 2, 1, 8] S uox est iuris ciuilis.

9 GAIUS libro primo institutionum. Omnes populi, qui legibus et mo- [Gai. 1, 1. B. 2, 1, 9] S ribus reguntur, partim suo proprio, partim communi omnium hominum iure utuntur. nam quod quisque populus ipse sibi ius constituit, id ipsius proprium ciuitatis[3] est uocaturque ius ciuile, quasi ius proprium ipsius ciuitatis: quod uero naturalis ratio inter omnes homines constituit, id apud omnes[4] peraeque custoditur uocaturque ius gentium, quasi quo iure omnes gentes utuntur.

10 ULPIANUS libro primo regularum. Iustitia est con- [I. 1, 1 pr. 3. 1. B. 2, 1, 10. Ep. 1, 4—6] S
1 stans et perpetua uoluntas ius suum cuique tribuendi[5]. Iuris praecepta sunt haec: honeste
2 uiuere, alterum non laedere, suum cuique tribuere. Iuris prudentia est diuinarum atque humanarum rerum notitia, iusti atque iniusti scientia.

11 PAULUS libro quarto decimo ad Sabinum. Ius pluribus modis dicitur: uno [B. 2, 1, 11] S*

FRP(VU)

---

[1] eis (*Brencm.: u. i.*)? [2] ab honore (*dett.*)? [3] ciuitatis *habent etiam Inst. 1, 2, 1, om. Gaius recte* [4] populos *ins. Gaius et Inst. recte* [5] tribuens (*u. i.*)?

---

1 naturam *R* 2 mini insidiari ne] *sic f²*, minehoinscidiari ne *f¹ in litura; inc. F* | nefas] ineffas *R* 3 manumissione's' *F* 4 de manu missio id est *om. PVU* 5 potestates *R* 6 sum's'p'i'sit *F* | utposte *R* 7 notam *R* 8 naturalis *R* 9 genere *R* 11 germogeminianus *P* | gentium] gen *R* 12 introducta] *FP*, introductam *R*, introducta sunt *VU* 13 collata *PVU* 14 iure] a iure *fRPU* | introductae] *fRPU*, introducta *F;* καὶ τὰ ϲυναλλάγματα καὶ αἱ ἐνοχαὶ πάντα ϲχεδὸν τοῦ ἐθνικοῦ ἐϲτί· τινὰ δὲ καὶ ὁ πολιτικὸϲ ἐφεῦρεν *B* 16 ei seruit] αὐτοῖϲ ἕπεται *B, quod ducit ad lectionem* eis seruit | 'de'trahimus *F²* 17 icitur *F* 18 gra'e'cos *F²* | *Graeca recte* (*nisi quod* αγγραφοι) *F, recte fere* (*nisi quod* εττραφοι *et* αβραφοι) *R*, ιοννωμωνωνμηνέττραφωγλεάϲφωγ *P*, τονωγαγμννετγραφαγαγυαγραφογ *V*, τονωμωνωzμηττραφωωγαϲραφωγ *U* 19 papianus *R* | ex] et *P* 20 decretis *om. R* 21 i'u's *F²* | est *om. PU* | adiuuand *R* 22 honerarium *P* | ab honore *PVU* | praetorem *R*, praetorio *V* 24 uiua] *FP^bU*, uiuas *R*, quia uiua *P^a*, quasi uiua *V* 26 primo] secundo *PVU* 29 ius propr.] huius propr. *P^a* 30 gentium] centium *F* 31 gentes] centes *F* 33 tribuendi] tribuens *Inst. cum B et Ep.*: δικαιοϲύνη ἐϲτὶ ϲταθηρὰ βούληϲιϲ καὶ διηνεκὴϲ ἑκάϲτῳ τὸ ἴδιον ἀπονέμουϲα δίκαιον 34 cuique] quique *F¹*, quuique *R*, unicuique *U* | iurisprudenti *F* (*suppl. f*) | est *om. P^a* 35 ini'u'sti *F²* 36 plurimus *P^a*

modo, cum id quod semper aequum ac bonum est ius dicitur, ut est ius naturale. altero modo, quod omnibus aut pluribus in quaque ciuitate utile est, ut est ius ciuile. nec minus ius recte appellatur in ciuitate nostra ius honorarium. praetor quoque ius reddere dicitur etiam cum inique decernit, relatione scilicet facta non ad id quod ita praetor fecit, sed ad illud quod praetorem facere conuenit. alia significatione ius dicitur locus in quo ius redditur, appellatione collata ab eo quod fit in eo ubi fit. quem locum determinare hoc modo possumus: ubicumque praetor salua maiestate imperii sui saluoque more maiorum ius dicere constituit, is locus recte ius appellatur.

12 MARCIANUS libro primo institutionum. Nonnumquam ius etiam pro necessitu- [B. 2, 1. 12] S* dine dicimus ueluti 'est mihi ius cognationis uel adfinitatis.'

II.

℞ DE ORIGINE IURIS ET OMNIUM MAGISTRATUUM ET SUCCESSIONE *PRUDENTIUM* ℞

1 GAIUS libro primo ad legem duodecim tabularum. Facturus legum [Ep. 1, 38. 14, 70] P uetustarum interpretationem necessario prius[1] ab urbis initiis repetendum existimaui, non quia uelim uerbosos commentarios facere, sed quod in omnibus rebus animaduerto id perfectum esse, quod ex omnibus suis partibus constaret: et certe cuiusque rei * potissima pars principium est. deinde si in foro causas dicentibus nefas ut ita dixerim uidetur esse nulla praefatione facta iudici rem exponere: quanto magis interpretationem promittentibus inconueniens erit omissis initiis atque origine non repetita atque illo||tis ut ita dixerim manibus f. 21 protinus materiam interpretationis tractare? namque nisi fallor istae praefationes et libentius nos ad lectionem propositae materiae producunt et cum ibi uenerimus, euidentiorem praestant intellectum.

2 POMPONIUS libro singulari enchiridii. Necessarium itaque nobis uidetur ipsius iuris P
1 originem atque processum demonstrare. Et quidem initio ciuitatis nostrae populus sine lege certa, sine iure certo primum agere instituit omniaque manu a regibus gubernabantur.
2 Postea aucta ad aliquem modum ciuitate ipsum Romulum traditur populum in tri- [Ep. praef.] ginta partes diuisisse, quas partes curias appellauit propterea quod tunc reipublicae curam per sententias partium earum expediebat. et ita leges quasdam et ipse curiatas ad populum tulit: tulerunt et sequentes reges. quae omnes conscriptae exstant in libro Sexti Papirii, qui fuit illis temporibus, quibus Superbus Demarati Corinthii filius, ex principalibus uiris. is liber, ut diximus, appellatur ius ciuile Papirianum, non quia Papirius de suo quicquam
3 ibi adiecit, sed quod leges sine ordine latas in unum composuit. Exactis deinde regibus

FRP(VU)

[1] p(opuli) R(omani) ius?

1 cum id quod] quidem id *P*ᵃ, quidem id quod *P*ᵇ*VU* 2 quaque] quacunque *PU* | utile est *om. P* 3 honerarium *P* 4 ad illud] aliud *R*, ad id *U* 7 maistate *F* | saluumque *P*ᵃ 8 constitu'i't *F*² 9 primo *om. P*ᵃ | necessitudinem *R* 12. 13 *om. F*¹, *suppl., om. tamen* ℞ *utroque loco, F*² 13 prudentium] *sic RPU et in indice F; in textu cum tota rubrica om. F*¹, eorum *F*² 15 repetandum *F*¹ | estimaui *P* 16 uerbos hos *R, om. P* | fatere *F*¹ | perfectum] τέλειον *Epit.*, rectum *P*ᵃ, fectum *V*(?) 17 certe] ecce *P*ᵃ | cuiuscunque *PU* | potissima] *F*¹, potentissima *F*²*RPVU*, ἰσχυρότατον μέρος *Ep. Cf. Aristoteles soph. elench. c. 32 p. 183 b 22:* μέγιστον γὰρ ἴσως ἀρχὴ παντός, ὥσπερ λέγεται, *item Plato resp. II p. 377 a:* οἶσθα ὅτι ἀρχὴ παντὸς ἔργου μέγιστον 18 principum *P*ᵃ | nefos *F*¹ 19 quantum *R* 20 omisisis *F, inc. R*ᵃ | ut itam *R* 21 istae] este *R* 22 lection'i'em *F* | propositae materiae *bis F*ᵃᶜ | perducunt *PVU* | uenerimus] uenerimus huius *P*ᵇ*V* 24 ridii n. i. nobis *om. R* | uidentur *R* 25 proces's'um *F* | demontrare *F* | initio] in inio *P* | popolus *F* 27 aucta] aut tam *F*ᵇ | promulum *R* | diu. pop. in xxx partes *PU* 28 diuisse *R* 29 per sententias (sententiam *PU*) p. e. expe] *om. R* | curiatas (curitas *P*) ad p. t. tulerunt] *om. R* 30 exsistant *R* | sexti] ui *PU*, sexto *V* 31 demariti *F*¹; Σούπερβός τις ῥὴξ Δημοράτορος υἱὸς Κορίνθιος *Epit.* | uiribus *R* 32 is] hisque *R*, isque *PV* | liber't'u's't *F* | papianum *R* | qu'am'icquam *F*, quiquam *R* 33 untim *F* | concoposuit *R*

lege tribunicia omnes leges hae exoleuerunt iterumque coepit populus Romanus incerto magis iure et consuetudine ali*qua uti* quam per latam legem, idque prope uiginti[1] annis passus est. 4 Postea ne diutius hoc fieret, placuit publica auctoritate decem con- [Lydus de mag. 1, 34] stitui uiros, per quos peterentur leges a Graecis ciuitatibus et ciuitas fundaretur legibus: [(Lyd.)] quas in tabulas eboreas perscriptas pro rostris composuerunt, ut possint leges apertius percipi: datumque est eis ius eo anno in ciuitate summum, uti leges et corrigerent, si opus esset, et interpretarentur neque prouocatio ab eis sicut a reliquis magistratibus fieret. qui ipsi animaduerterunt aliquid deesse istis primis legibus ideoque sequenti anno alias duas ad easdem tabulas adiecerunt: et ita ex acceden*ti* appellatae sunt leges duodecim tabularum. quarum ferendarum auctorem fuisse decemuiris Hermodorum quendam Ephesium exulantem in Italia quidam rettulerunt. 5 His legibus latis coepit (ut naturaliter euenire solet, ut interpre- [(Ep.)] tatio desideraret prudentium auctoritate*m*) necessariam esse disputatione[2] fori. haec disputatio et hoc ius, quod sine scripto uenit compositum a prudentibus, propria parte[3] aliqua non appellatur, ut ceterae partes iuris suis nominibus designantur, datis propriis nominibus ceteris partibus[4], sed communi nomine appellatur ius ciuile. 6 Deinde ex his legibus eodem [Ep. praef.] tempore fere actiones compositae sunt, quibus inter se homines disceptarent: quas actiones ne populus prout uellet institueret, certas sollemnesque esse uoluerunt: et appellatur haec pars iuris legis actiones, id est legitimae actiones. et ita eodem paene tempore tria haec iura nata sunt: lege[5] duodecim tabularum ex his fluere coepit ius ciuile, ex isdem legis actiones compositae sunt. omnium tamen harum et interpretandi scientia et actiones apud collegium pontificum erant, ex quibus constituebatur, quis quoquo[6] anno praeesset priuatis. et fere populus annis prope centum hac consuetudine usus est. 7 Postea cum Appius Claudius proposuisset[7] et ad formam redegisset has actiones, Gnaeus Flauius scriba eius libertini filius subreptum librum populo tradidit, et adeo gratum fuit id munus populo, ut tribunus plebis fieret et senator et aedilis curulis. hic liber, qui actiones continet, appellatur ius ciuile Flauianum, sicut ille ius ciuile Papirianum: nam nec ‖ Gnaeus Flauius de suo quic- [f. 21'] quam adiecit libro. augescente ciuitate quia deerant quaedam genera agendi, non post multum temporis spatium Sextus Aelius alias actiones composuit et librum populo dedit, qui appellatur ius Aelianum. 8 Deinde cum esset in ciuitate lex duodecim tabularum et ius ciuile, essent et legis actiones, euenit, ut plebs in discordiam cum patribus perueniret et secederet sibique iura constitueret, quae iura plebi scita uocantur. mox cum reuocata est plebs, quia multae discordiae nascebantur de his plebis scitis, pro legibus placuit et ea obseruari lege Hortensia: et ita factum est, ut inter plebis scita et legem species constituendi interesset, potestas autem eadem esset. 9 Deinde quia difficile plebs conuenire coepit, po-

FRP(VU)

[1] quinquaginta (*u. i.*)? [2] disputationem (*dett.*)? [3] parte] appellatione? [4] datis p. n. c. partibus *delenda* (*Hal.*) [5] nata sunt lataque lege? [6] quoque (*Hal.*)? [7] composuisset (*Muret.*)?

1 hae] hec *R*, *om. P*, *eras. U* | coep'er'it *F* 2 aliqua uti] ali *F*, καὶ ἤρξατο μᾶλλον ὁ Ῥωμαϊκὸς δῆμος ἀδήλῳ νόμῳ καὶ συνηθείᾳ κεχρῆσθαι ἢ διά τινος εἰσενεγκομένου *Epit.* | quam] quanti *f* | legem latam *P*, la legem *R* | uiginti annis] ἐπὶ πεντήκοντα ἐνιαυτούς *Epit.* 4 fundarentur F^{ac} 5 in tabulas eboreas] ἐν ἐλεφαντίναις δέλτοις *Epit.* | pro rostris] pro nomem loci ostris *R* | possunt *R* | legas F^1 6 eo] in eo *P* | su'nt'mmum *F* | corrige're'nt F^2 | esse't' F^b 7 interpretaretur *R* 8 ad easdem] eisdem P^aVU 9 ex *om.* P^a | haccedenti *R*, accedenti *PVU*, accidentia *F*, ἐκ τοῦ συμβάντος *Epit.* | appellata *R* 10 fuisset *R* | in it'ali'ia (*uoluit* it'al'ia) F^2 11 quid'e'am *F* | enenires R^1 12 auctoritatem] —tate *F* | disputatione] *FR*, disputationem *PVU* 13 partee *R* | non *om. P* 14 suis] uis *R* 15 seodem *R* 17 populus] polus *R* | prout] prous F^1, ut *RPVU* | instituere *F* | sollemnesque] et sollempnesque P^a, et sollempnes *U* 18 temporere *R* | haec] hec *F* 19 lege] *FR*, leges *PU* | isdem] hidem P^a 21 quoquo] quequo P^a 22 centum] tentum F^1 | hac] a P^a | cum *om. R* 23 red'd'egisset *F* | gnaeus] graeus F^1 24 subpertum *R* | id'e'munus *F* | tribunos F^1 25 et 't'aedilis *F* 26 ius ciuile fl. sicuti *bis* P^a | ciuile] ciuile uile *R* | n'a'ec *F* 27 liber P^a, *inc. U* | deaerant *R*, derant F^1PU | agendi non] agend non *R*, agendi composuerunt non (non *in litura*) *P* | po'te'st *F* 28 sextus aelius] extus aelus F^1 | alias] aliac P^a 29 ciuitatem *R* 30 eueni't' F^b 31 sibique] sibequi F^1 | quae iura] *FRU*, quae *PV* 32 plebscitis *R* | et *om. RU* | ea *om. PV* 33 pleuiscita *R* | species] et spe P^a, specie *V*, spiritales *U* 34 interesset] F^2RPVU, interessent F^1 | quia] qui *R*

pulus certe multo difficilius in tanta turba hominum, necessitas ipsa curam reipublicae ad senatum deduxit: ita coepit senatus se interponere et quidquid constituisset obseruabatur,
10 idque ius appellabatur senatus consultum. Eodem tempore et magistratus iura reddebant et ut scirent ciues, quod ius de quaque re quisque dicturus esset seque praemuniret[1], edicta proponebant. quae edicta praetorum ius honorarium constituerunt: honorarium dicitur, quod
11 ab honore praetoris uenerat. Nouissime sicut ad pauciores iuris constituendi uias transisse ipsis rebus dictantibus uidebatur per *partes*[2], euenit, ut necesse *esset* rei publicae per unum consuli (nam senatus non perinde omnes prouincias probe gerere poterant[3]): igitur consti-
12 tuto principe datum est ei ius, ut quod constituisset, ratum esset. Ita in ciuitate [(Ep.)] nostra aut iure, id est lege, constituitur, aut est proprium ius ciuile, quod sine scripto in sola prudentium interpretatione consistit, aut sunt legis actiones, quae formam agendi continent, aut plebi scitum, quod sine auctoritate patrum est constitutum, aut est magistratuum edictum, unde *ius* honorarium nascitur, aut senatus consultum, quod solum senatu constituente inducitur sine lege, aut est principalis constitutio, id est, ut quod ipse princeps constituit pro lege seruetur.

13 Post originem iuris et processum cognitum consequens est, ut de magistratuum nominibus et origine cognoscamus, quia, ut exposuimus, per eos qui iuri dicundo praesunt effectus rei accipitur: quantum est enim ius in ciuitate esse, nisi sint, qui iura regere possint? post hoc dein de auctorum successione dicemus, quod constare non potest ius, nisi
14 sit aliquis iuris peritus, per quem possit cottidie in melius produci. Quod ad magistratus
15 attinet, initio ciuitatis huius constat reges omnem potestatem habuisse. Isdem temporibus et tribunum celerum fuisse constat: is autem erat qui equitibus praeerat et ueluti secundum locum a regibus optinebat: quo in numero fuit Iunius Brutus, qui auctor fuit regis[4] eiciendi.
16 Exactis deinde regibus consules constituti sunt duo: penes quos summum ius uti esset, lege rogatum est: dicti sunt ab eo, quod plurimum reipublicae consulerent. qu*i* tamen ne per omnia regiam potestatem sibi uindicarent, lege lata factum est, ut ab eis prouocatio esset neue posse*nt* in caput ciuis Romani animaduertere iniussu populi: solum relictum est
17 illis, ut coercere possent et in uincula publica duci iuberent[5]. Post deinde cum census iam maiori tempore agendu*s* esset et consules non sufficerent huic quoque officio, || cen- f. 22
18 sores constituti sunt. Populo deinde aucto cum crebra orerentur bella et quaedam acriora a finitimis infe*rr*entur, interdum re exigente placuit maioris potestatis magistratum constitui: itaque dictatores proditi sunt, a quibus nec prouocandi ius fuit et quibus etiam capitis animaduersio data est. hunc magistratum, quoniam summam potestatem habebat, non erat
19 fas ultra sextum mensem retineri. Et his dictatoribus magistri equitum iniungebantur sic, quo modo regibus tribuni celerum: quod officium fere tale erat, quale hodie praefectorum

FRP(VU)

[1] praemunirent (*Hal.*)? [2] uidebatur r(es) p(ublica) per partes, euenit? *nisi praestat rem publicam non geminatione adicere, sed cogitatione repetere ex sequentibus* [3] regere poterat (*Hal.*)? [4] reges (*dett.*)? [5] iubere (*Bynkersh.*)?

2 obserua·ba·tur F^2, obserbatur R^a 3 appellatur P^aU | iure R 4 sc'r'irent F | quisque *om.* P^a | edicta] dicta P^a 5 bonorarium F^1: ιογρι ΒΟΝΟΡΑΡΙΟΥΜ *Epit.* | quod] quidem P^a 6 uias] FRP^a, uia P^bVU 7 per papartes F | necesse esset] necesset F 8 probe gerere] prouegere $P^aV^oU^a$?, prouide gerere P^b *(ut uid.)* V^b *(ut uid.)*, regere U^b 9 ei ius] eius R | ita sic in R 12 patruum R 13 eductum F^1 | unde ius de hon. F | senatu] senatu's' F, senatum R | costituente F 14 sine] in R 15 lege] le R 17 eos] hos R 18 'si'nisi F | sint] sunt P^a | iura regere] iura..retere P^a, iura redere U^b | possi·n·t F^2 19 deinde de $RPVU$ | aucturum F^{ac} | successionem R | constanre R | potest] possit P | nisi] ni R 20 'a'quod F 21 habuisset P^a 22 fuissem R 23 regibus] geribus F^1 | obtinebant P^a | eicendi P^a 24 quo R 25 consolerunt F^1 | qui] quia F 26 potestamem R | factum *bis* R 27 posset F | romamani R | anim·a·duertere F | populi] ppoli R 28 coercerc'ere' F | possint R | deinde] inde R | census] cessus F^1 29 iam] ia R | maiori] amari P^a | augendus P^a | censores] censuras P^a 30 cum] cun F^{ac} 31 finitumis R | infererentur FR, insererentur P^a, inferentur U | constituitaque R, constituti itaque P^a 32 dictares P^a | et *om.* R 34 falsustra xestum R | mensum F^{ac} | retineri et] F^2RP^bVU, retineret F^1, retinere et P^a | magistre quintum R 35 fere] rere R

20 praetorio, magistratus tamen habebantur legitimi. Isdem temporibus cum plebs a patribus
secessisset anno fere septimo decimo post reges exactos, tribunos sibi in monte sacro
creauit, qui essent plebeii magistratus. dicti tribuni, quod olim in tres partes populus di-
21 uisus erat et ex singulis singuli creabantur: uel quia tribuum suffragio creabantur. Itemque
ut essent qui aedibus praeessent, in quibus omnia scita sua plebs deferebat, duos ex plebe
22 constituerunt, qui etiam aediles appellati sunt. Deinde cum aerarium [Lydus de mag. 1, 26
populi auctius esse coepisset, ut essent qui illi praeessent, constituti sunt quaestores, qui
pecuniae praeessent, dicti ab eo *quod* inquirendae et conseruandae pecuniae causa creati
23 erant. Et quia, ut diximus, de capite ciuis Romani iniussu populi non erat lege permissum
consulibus ius dicere, propterea quaestores constituebantur a populo, qui capitalibus rebus
praeessent: hi appellabantur quaestores parricidii, quorum etiam meminit lex duo- [(Lyd.)
24 decim tabularum. Et cum placuisset leges quoque ferri, latum est ad populum, uti omnes
magistratu[1] se abdicarent, quo decemuiri[2] constituti anno uno cum magistratum prorogarent
sibi et cum iniuriose tractarent neque uellent deinceps sufficere magistratibus[3], ut ipsi et
factio sua perpetuo rem publicam occupatum retineret: nimia atque aspera dominatione eo
rem perduxerant, ut exercitus a re publica secederet. initium fuisse secessionis dicitur Uer-
ginius quidam, qui cum animaduertisset Appium Claudium contra ius, quod ipse ex uetere
iure in duodecim tabulas transtulerat, uindicias filiae suae a se abdixisse et secundum eum,
qui in seruitutem ab eo suppositus petierat, dixisse captumque amore uirginis omne fas ac
nefas miscuisse: indignatus, quod uetustissima iuris obseruantia in persona filiae suae de-
fecisset (utpote cum Brutus, qui primus Romae consul fuit, uindicias secundum libertatem
dixisset in persona Uindicis Uitelliorum serui, qui proditionis coniurationem indicio suo de-
texerat) et castitatem filiae uitae quoque eius praeferendam putaret[4], arrepto cultro de
taberna lanionis filiam interfecit in hoc scilicet, ut morte uirginis contumeliam stupri arceret,
ac protinus recens a caede madenteque adhuc filiae cruore ad commilitones confugit. qui
uniuersi de Algido, ubi tunc belli gerendi causa legiones erant, relictis ducibus pristinis
signa in Auentinum transtulerunt, omnisque plebs urbana mox eodem se contulit, populique
25 consensu partim in carcere necati[5]. ita rursus res publica suum statum recepit. Deinde
cum post aliquot annos duodecim tabulae latae sunt et plebs[6] contenderet cum patribus
et uellet ex suo quoque corpore consules creare[7] et patres recusarent: factum est, ut tri-
buni militum crearentur partim ex plebe, partim ex patribus consulari potestate. hique
constituti sunt uario numero: interdum enim uiginti[8] || fuerunt, interdum plures, nonnum- f. 22'
26 quam pauciores. Deinde cum placuisset creari etiam ex plebe consules, coeperunt ex utroque
corpore constitui. tunc, ut aliquo pluris[9] patres haberent, placuit duos ex numero patrum

FRP(VU)

---

[1] magistratus (*dett.*)? [2] quo decemuiri [crearentur legum scribendarum causa. itaque decemuiri] constituti? [3] magistratus (*Hal.*)? [4] putans? [5] partim [in exilium acti decemuiri, partim] in carcere necati (*edd.*)? [6] cum post aliquot annos, quam d. t. l. sunt, plebs? [7] creari (*edd.*)? [8] sex (uiginti *ex* ui: *Cuiac.*)? [9] plus iuris?

---

3 plebe'h'ii F^2 | olim] tunc *PU* 4 singulis] imgulis *R* | quia a trib. P^a 5 qui aedibus] quedibus *R* | praesent *R* | plebs] pleb *F* (*suppl. f*) 7 auctius] auctu *F* (*suppl. f*); εἰς ἐπίδοσιν ἦλθε *Lydus* | essent] eesent *R* | praeesse *R* 8 praeessent *om. R* | dicti] dicti sunt *PVU* | quod *om. F* | in requirendae P^a 9 quia] qua P^a | ciuis *om. R*, cuius P^a | permiss. lege *PU* 10 constitueuantur F^1 | rebu *R* 12 ferri] fieri $P^a VU$ | latu *R* 13 magistratu ... uno cum *om. R* | magistratus se *PU* | abdicerent *P* | magistaratum F^1 14 uti P^a | ips'i' *F* 15 retinerent *PVU* | eo rem] *om. R*, eos rem publicam P^a, eo rempublicam *U* 16 perduxerunt *PVU* | sec. fuisse *P* 17 cum animaduertisset *R*, cum auertisset P^a | amplium P^a | ueteri *P* 18 a se] eas se *R*, asse *U* | abdisisse *R*, abdixisset P^a 19 ab eo] ab eos F^1 | que *om. R* 20 obseruanciam *R* | persone *R* | defeciset *F* 22 uindiciis *R* | seruis P^a 23 arrecto *F* 25 a caede madenteque] ea sedem adempteque *R*, a cede madensque *PVU* 26 hunuersi *R* | algid'u'o *F* | gerendi] *FRU*, gerandi *PV* 27 omnqui *R* 28 carcere] F^1, carcerem F^2RPU | estatum *R* 29 tabularum lete *R* | contenderent *R* 30 tribuni litum *R* 31 patribus] partibus P^a 32 fuerunt uiginti *P* 34 aliud quo plures *R*, aliquo plures PU^a, aliquos pl. VU^b | partes P^a | numeros *R*

27 constitui[1]: ita facti sunt aediles curules. Cumque consules auocarentur bellis finitimis neque
esset qui in ciuitate ius reddere posset, factum est, ut praetor quoque crearetur, qui ur-
28 banus appellatus est, quod in urbe ius redderet. Post aliquot deinde annos non sufficiente
eo praetore, quod multa turba etiam peregrinorum in ciuitatem ueniret, creatus est et alius
praetor, qui peregrinus appellatus est ab eo, quod plerumque inter peregrinos ius dicebat.
29 Deinde cum esset necessarius magistratus qui hastae praeessent[2], decemuiri in[3] litibus
30 iudicandis sunt constituti. *Constituti sunt* eodem tempore et quattuoruiri qui curam uiarum
agerent, et triumuiri monetales aeris argenti auri flatores, et triumuiri capitales qui
carceris custodiam haberent, ut cum animaduerti oporteret interuentu eorum fieret.
31 Et quia magistratibus uespertinis temporibus in publicum esse inconue- [B. 6, 1, 14 (Fabrot.)
niens erat, quinqueuiri constituti sunt cis Tiberim et ultis Tiberim[4], qui possint pro ma- [(B)
32 gistratibus fungi. Capta deinde Sardinia, mox Sicilia, item Hispania, deinde Narbonensi
prouincia totidem praetores, quot prouinciae in dicionem uenerant, creati sunt, partim qui
urbanis rebus, partim qui prouincialibus praeessent. deinde Cornelius Sulla quaestiones
publicas constituit, ueluti de falso, de parricidio, de sicariis, et praetores quattuor adiecit.
deinde Gaius Iulius Caesar duos praetores et duos aediles qui frumento praeessent et[5] a
Cerere cereales constituit. ita duodecim praetores, sex aediles sunt creati. diuus deinde
Augustus sedecim praetores constituit. post deinde diuus Claudius duos praetores adiecit
qui de fideicommisso ius dicerent, ex quibus unum diuus Titus detraxit: et adiecit diuus
Nerua qui inter fiscum et priuatos ius diceret. ita decem et octo praetores in ciuitate ius
33 dicunt. Et haec omnia, quotiens in re publica sunt magistratus, obseruantur: quotiens autem
proficiscuntur, unus relinquitur, qui ius dicat: is uocatur praefectus urbi. qui praefectus[6]
olim constituebatur: postea fere Latinarum feriarum causa introductus est et quotannis ob-
seruatur. nam praefectus annonae et uigilum non sunt magistratus, sed extra ordinem uti-
litatis causa constituti sunt. et tamen hi, quos Cistiberes diximus, postea aediles[7] senatus
34 consulto creabantur. Ergo ex his omnibus decem tribuni plebis, con- [Lydus de mag. 1, 48
sules duo, decem et octo praetores, sex aediles in ciuitate iura reddebant. [(Lyd.)
35 Iuris ciuilis scientiam plurimi et maximi uiri professi sunt: sed qui eorum maximae
dignationis apud populum Romanum fuerunt, eorum in praesentia mentio habenda est, ut
appareat, a quibus et qualibus haec iura orta et tradita sunt. et quidem ex omnibus, qui
scientiam nancti sunt, ante Tiberium Coruncanium publice professum neminem traditur:
ceteri autem ad hunc uel in latenti ius ciuile retinere cogitabant solumque[8] consultatoribus
36 uacare potius quam discere uolentibus se praestabant. Fuit autem in primis peritus
PUBLIUS[9] PAPIRIUS, qui leges regias in unum contulit. ab hoc APPIUS CLAUDIUS unus ex
FRP(VU)

---

[1] qui ludos curarent *uel similia uidentur excidisse* [2] praeesset (*dett.*)? [3] in *del.* (*Hal.*) [4] et ultis Tiberim *compilatores adiecerunt: cf.* § *33 et Liu. 39, 14, 10* [5] *aut* et *delendum (Hal.) aut scribendum* et dicerentur a Cerere cereales (*Muretus*) [6] qui profectis iis (profectis *Muretus*)? *cf. Tac. ann. 6. 11* [7] postea aediles] praepositos aedificiis? [8] solumque] uel solebant? [9] Publius] *del. fortasse, cf. supra* § 2

---

1 constitui ita] constituit *R* | abocarentur *F* (*em. f*) *R*, aduocarentur $P^a U$ 2 esset] esse *R* | redere *F* | possit *PVU* | crearearetur *R* 5 qui peregrinus iudicebat apellatus *R* | peregrinus iudicebat *R* 6 hastae] *FR*, h•ste P^a, iste *V*, geste U^a, heste $P^b U^b$ (*in mg.* id est uestes [*immo* Uestae], cui edes consecrate fuerant), aste p(isana) *U* (*m. rec.*) | praessent *F*, praeessent P^a, praeesset $RP^b U$ 7 iudicandi *R* | sunt constituti constituti sunt] *U*, sunt constitutis *F et sic, sed* —ti, *R*, constituti sunt constituti sunt *P*, constituti sunt *V* | quaetuoruiri F^1 8 agerent] gerent *F* | aeris] auris F^{ac} | capitalis F^{ac} 9 carcerem P^a 11 qui'n'queuiri F^2, quinqueuiro *R* | ulta *R*, ultra *PVU* | tiberium *R* 12 cepta P^a | dein *R* | narbonense *R*, narbonensi in *P* 14 sulla] ulla *R*, scilla *U* | questicionis *R* 15 stcariis *R* 16 et a cerere] ia cerere *R*, et • cere P^a 17 cereales 'qui frumento' *F*, ceales *R* | sex aediles ... practores *om. R* | sex] ex F^1 20 'h'octo *F* | in] 's'in *F* 21 quotians F^1 | magist'r'atus *F* 22 profiscicuntur *F* | relinquetur P^a 23 latinarum] laniarum P^a 28 sciencienciam *R* | pluri b'mi *F* | uiri] dri F^{ac} (*em. f*?) 29 apud] ad P^a | eorum *om.* F^1 | praesentiam *P* 31 nacti *et sic deinceps PU* | quorum cannium *P*, quorum canium *U* 32 ad] an *R* | hunc] huc *P* | solumquem *R* | consulatoribus P^a

decemuiris, cuius maximum consilium in duodecim tabulis scribendis fuit. post hunc
APPIUS CLAUDIUS eiusdem generis maximam scientiam habuit: hic ‖ Centemmanus appel- f. 23
latus est, Appiam uiam strauit et aquam Claudiam induxit et de Pyrrho in urbe non reci-
piendo sententiam tulit: hunc etiam actiones[1] scripsisse traditum est primum de usurpa-
tionibus, qui liber non exstat: idem Appius Claudius, qui uidetur ab hoc processisse, R lit-
37 teram inuenit, ut[2] pro Ualesiis Ualerii essent et pro Fusiis Furii. Fuit post eos maximae
scientiae SEMPRONIUS, quem populus Romanus σοφὸν appellauit, nec quisquam ante hunc
aut post hunc hoc nomine cognominatus est. GAIUS SCIPIO NASICA, qui optimus[3] a senatu
appellatus est: cui etiam publice domus in sacra uia data est, quo facilius consuli posset.
deinde QUINTUS MUCIUS[4], qui ad Carthaginienses missus legatus, cum essent duae tesserae
positae una pacis altera belli, arbitrio sibi dato, utram uellet referret Romam, utramque
38 sustulit et ait Carthaginienses petere debere, utram mallent accipere. Post hos fuit TIBE-
RIUS CORUNCANIUS, ut dixi, qui primus profiteri coepit: cuius tamen scriptum nullum ex-
stat, sed responsa complura et memorabilia eius fuerunt[5]. deinde SEXTUS AELIUS et frater
eius PUBLIUS AELIUS et PUBLIUS ATILIUS[6] maximam scientiam in profitendo habuerunt,
ut duo Aelii etiam consules fuerint, Atilius autem primus a populo Sapiens appellatus est[7].
Sextum Aelium etiam Ennius laudauit[8] et exstat illius liber qui inscribitur 'tripertita', qui
liber ueluti cunabula iuris[9] continet: tripertita autem dicitur, quoniam lege duodecim tabu-
larum praeposita iungitur interpretatio, deinde subtexitur legis actio. eiusdem esse tres
alii libri referuntur[10], quos tamen quidam negant eiusdem esse: hos sectatus ad aliquid est
Cato. deinde MARCUS CATO princeps Porciae familiae, cuius et libri exstant: sed plurimi
39 filii eius, ex quibus ceteri oriuntur[11]. Post hos fuerunt PUBLIUS MUCIUS et BRUTUS et
MANILIUS, qui fundauerunt ius ciuile. ex his Publius Mucius etiam decem libellos reliquit,
Brutus septem, Manilius tres[12]: et extant uolumina scripta Manilii monumenta[13]. illi duo
40 consulares fuerunt, Brutus praetorius, Publius autem Mucius etiam pontifex maximus. Ab
his profecti sunt PUBLIUS RUTILIUS RUFUS, qui Romae consul et Asiae proconsul fuit,
PAULUS[14] UERGINIUS et QUINTUS TUBERO ille stoicus Pansae[15] auditor, qui et ipse consul.
etiam SEXTUS POMPEIUS Gnaei Pompeii patruus fuit eodem tempore: et COELIUS ANTI-
PATER, qui historias conscripsit, sed plus eloquentiae quam scientiae iuris operam dedit:
etiam LUCIUS CRASSUS frater Publii Mucii, qui Munianus[16] dictus est: hunc Cicero[17] ait
FRP(VU)

---

[1] actiones *del.: interpolauit ex § 7 nescio qui immemor illa uolumina a Pomponio non numerari inter scripta auctorum* [2] idem Ap. Cl. R litteram inuenit uideturque ab hoc processisse ut (*Muretus*)? [3] qui uir optimus (*Muretus*)? [4] Q. Maximus (*Bynkersh.*)? [5] feruntur (*Muretus*)? [6] L. Acilius *dicitur apud Pomponii auctorem Ciceronem Lael. 2, 6* [7] appellatus sit? [8] *Ennius in ann.* (*u. 335 Vahlen*): egregie cordatus homo Catus Aelius Sextus. [9] ciuilis *ins.* (*Huschke ap. Sauigny Zeitschrift f. g. R. 15, 181*) [10] feruntur (*edd.*)? [11] ordiuntur? *certe auctores posteriores citant passim Catonem neque uero auctorem ullum eo antiquiorem, nisi quod semel laudat Sex. Aelium Celsus* [12] Manilius septem, Brutus tres (*Zimmern 1, 276*) *coll. uerbis u. 24:* illi duo *et Cic. de or. 2, 55, 223* [13] monumenta *del.* [14] Aulus (*Zimmern 1, 282*)? *cf. Cic. Lael. 27, 101* [15] Panaetii (*Hal.*)? *cf. Cic. Tusc. 5, 2, 4* [16] Mucianus (*dett.*)? [17] *Brut. 39, 145:* eloquentium iurisperitissimus Crassus [*scilicet L. Crassus*

---

1 demuiris *R* 2 centummanus *R*, centimanus *PVU* 3 appiam] appium F^{ac}, et appiam *RPU* | urbem *PU* 4 scripsisset *R* 5 ex'i'stat *F* | idem 'usurpatioi' *F* | processes eo literam *R* 6 ualesiis *om.* F^1, ualesii F^2 | fusiis] fusus F^1 | furii] furiis *F* | maxsimae *F* 7 σωφων *P*, σωφωνα *V*, σφων *U* | quisquam] quis *P* 8 est] es'i't F^b | gaium *R* | scipio] scripho F^1 9 possit $P^b VU$ 10 cart'h'aginienses F^2 | cum esset legatus *PU* 11 pa'u'cis *F* 12 hos *om.* $P^a V$ 13 corumcanius *R*, quorum canius (oannius *U*) *PU* | exstan F^{ac} 14 sextus aelius] sextus caelius *FR*, sextus cecilius *PVU* 15 aelius et publius *om.* P^a, aelius et *om.* *V* | atilius (atulius F^{ac}) 'et publius atilius' max. *F* 16 ut] in F^{ac}, et $P^b U$ | alii *F* | fuerunt *fRPVU* | pri'm'us F^2 | saplens F^{ac} 17 'sex'tum F^2, extum *R* | ennius] innius F^1, emmius *U* | laudabit *F* | tripercia *R* 18 liber 'qui inscribit' ueluti *F* | ueluduti *R* | iuris *om.* *R* | quoniam] quod *PVU* 19 dei 'des'ubtexitur F^2 20 quo *F* (*em. f*) | quidem F^{ac} | ad't'aliquid *F* 22 filiae *R* | ex] sex *R* | mucius] munitius *PV* | rutus *F* (*expl. f*) 23 fundauerunt ius] fundaueretur *R* | muntius *P* 24 malii *R* | illo *R* 25 praetorio P^a | muntius P^a | autem ... sunt publius *om.* *R* 26 utilius P^a 28 sextum *R* | coelius] olius F^1 | 't'antipater *F* 30 munianus] *FR*, mutianus *PV* | hunc] hinc *F*

41 iurisconsultorum disertissimum. Post hos Quintus Mucius Publii filius pontifex maximus
42 ius ciuile primus constituit generatim in libros decem et octo redigendo. Mucii auditores
fuerunt complures, sed praecipuae auctoritatis Aquilius Gallus, Balbus Lucilius, Sextus
Papirius, Gaius[1] Iuuentius: ex quibus Gallum maximae auctoritatis apud populum fuisse
Seruius dicit. omnes tamen hi a Seruio Sulpicio nominantur: alioquin per se eorum scripta
non talia exstant, ut ea *omnes* appetant: denique nec uersantur omnino scripta eorum inter
manus hominum, sed Seruius[2] libros suos compleuit, pro cuius scriptura ipsorum quoque
43 memoria habetur. Seruius *autem* Sulpicius cum in causis orandis primum locum aut pro
certo post Marcum Tullium optineret, traditur ad consulendum Quintum Mucium de re amici
sui peruenisse cumque eum sibi respondisse de iure Seruius parum intellexisset, iterum
Quintum interrogasse et[3] a Quinto Mucio responsum esse nec tamen percepisse, et ita ob-
iurgatum esse a Quinto Mucio: nam||que eum dixisse turpe esse patricio et nobili et causas f. 28'
oranti ius in quo uersaretur ignorare. ea uelut contumelia Seruius tactus operam dedit iuri
ciuili et plurimum eos, de quibus locuti sumus, audiit, institutus a Balbo Lucilio, instru-
ctus autem maxime a Gallo Aquilio, qui fuit Cercinae: itaque libri complures eius extant
Cercinae confecti. hic cum in legatione perisset, statuam ei populus Romanus pro rostris
posuit, et hodieque exstat pro rostris Augusti. huius uolumina complura exstant: reliquit
44 autem prope centum et octaginta libros. Ab hoc plurimi profecerunt, fere tamen hi libros
conscripserunt: Alfenus Uarus Gaius[4], Aulus Ofilius, Titus Caesius, Aufidius Tucca,
Aufidius Namusa, Flauius Priscus, Gaius Ateius, Pacuuius Labeo Antistius[5] Labeonis
Antisti pater, Cinna, Publicius[6] Gellius. ex his decem libros octo conscripserunt, quo-
rum omnes qui fuerunt libri digesti sunt ab Aufidio Namusa in centum quadraginta libros.
ex his auditoribus plurimum auctoritatis habuit Alfenus Uarus et Aulus Ofilius, ex quibus
Uarus et consul fuit, Ofilius in equestri ordine perseuerauit. is fuit Caesari familiarissimus
et libros de iure ciuili plurimos et qui omnem partem operis fundarent reliquit. nam de
legibus uicensimae primus conscribit[7]: de iurisdictione idem edictum praetoris primus dili-
genter composuit, nam ante eum Seruius duos libros ad Brutum perquam breuissimos ad
45 edictum subscriptos reliquit. Fuit eodem tempore et Trebatius, qui idem Corneli Maximi

FRP(VU)

---

orator cos. a. 659, non P. Crassus Mucianus cos. a. 623], iurisperitorum eloquentissimus Scaeuola *et post alia c. 40, 48:* consultorum alterum disertissimum, disertorum alterum consultissimum fuisse. *Cf. 26, 102* [1] Gaius] Titus (*Schrader*)? *cf. Cic. Brut. 48, 178* [2] Seruius iis (*Cannegieter*)? [3] respondentem de iure Seruius parum intellexisset et iterum Quintum interrogasset (*Hal.*)? [4] Gaius *aut delendum* (*Cuiac.*) *aut transponendum ante* Cinna: *praenomen Alfeno uidetur fuisse Publii (C. I. L. I p. 467) nec nisi raro plus bina nomina ponit Pomponius* [5] Antistius *del.; praeterea ante* Pacuuius *recte distinxit Hertzius ad Priscianum 8, 18 citata epistula Sinnii Capitonis (apud Gell. 5, 21, 10)* 'ad Pacuuium Labeonem' [6] Publius? [7] conscribsit (*Hal.*)?

---

3 auctoritatis] eaucturitatis *R* | callus *F* | lucillius *R* 4 gallu's'm *F* | auctoritoritatis *R* 5 sulpitiam *R* 6 exstant t'ut *F* | omnes adpetant *RU*, homines appetant *PV*, ad omnes appetant (*corr. ex* adpetan) *F* | nec] ne P^a 7 seruios *R* 8 autem sulpicius *om. F* | aut pro certo post marcum *bis F* 9 't'raditur *F*, tradatur P^a 10 sibi] si P^a | serui *F* | intellexiset *F* (*suppl. f*) 12 dixisset *R* | et causas] ex causas F^{ac}. 13 seuius P^a | t'r'a'cta'tus (*uoluit* t'r'ac'ta'tus) *F*, tractus *U* | iuri ciuili] iuris iuri F^1 14 lucillio *FPU* | instructus autem] intructus est *R* 15 itaquae *F* | complures libri *P* 16 legatione's' *F*, ligacionem *R* | statuum F^{ac} | populus romanus pr romanus pro *F* 17 odiequexstat *R*, hodie exstat *f* | pro rostris] prostris *P* | complura'e' *F* 18 hoctaginta *R*, octoaginta *P*, octuaginta *U* | hoc] ho *R* | proficiscerunt *PVU* | hi] 'ni'hi *F*, *om. PVU* 19 aulus] alus P^a | titus] titius *RPVU* | caesius] census P^a 20 eteios *R* | pacubius *FR*, proculus *PVU* | labeonis antisti i' *F*, labeonis antistitis *R*, *om. PVU* 21 cellius *PVU* | ex] et ex *PU* | decem et octo libros *PV*, decem libros et octo *U* 22 qui] que F^1 | fidio .... quadragin *om. R* | libris *R* 23 aulus] olus *R* | ex quibus plurimum auctoritatem habuit alfenus uarus *R* 24 'in eque' in equestri *F* | caesari's' *F* | familiari scimus P^a 25 ciuil'e'i *F*, ciciuili *R* 26 idem] id *R* 27 ante] autem P^a, de legibus ante *V* | seruios *R* 28 et *om. PVU* | qui idem] quidem RV^bU

auditor fuit[1]: Aulus Cascellius, Quintus Mucius Uolusii auditor[2], denique in illius hono-
rem testamento Publium Mucium nepotem eius reliquit heredem. fuit autem quaestorius
nec ultra proficere uoluit, cum illi etiam Augustus consulatum offerret. ex his Trebatius
peritior Cascellio, Cascellius Trebatio eloquentior fuisse dicitur, Ofilius utroque doctior.
Cascellii scripta non exstant nisi unus liber bene dictorum, Trebatii complures, sed minus
46 frequentantur. Post hos quoque Tubero[3] fuit, qui Ofilio operam dedit: fuit autem patri-
cius[4] et transit a causis agendis ad ius ciuile, maxime postquam Quintum Ligarium accu-
sauit nec optinuit apud Gaium Caesarem. is est Quintus Ligarius, qui cum Africae oram
teneret, infirmum Tuberonem applicare non permisit nec aquam haurire, quo nomine eum
accusauit et Cicero defendit: exstat eius oratio satis pulcherrima, quae inscribitur pro Quinto
Ligario. Tubero doctissimus quidem habitus est iuris publici et priuati et complures
utriusque operis libros reliquit: sermone etiam[5] antiquo usus affectauit scribere et ideo
47 parum libri eius grati habentur. Post hunc maximae auctoritatis fuerunt Ateius Capito,
qui Ofilium secutus est, et Antistius Labeo, qui omnes hos audiuit, institutus est autem
a Trebatio. ex his Ateius consul fuit: Labeo noluit, cum offerretur ei ab Augusto consu-
latus, quo suffectus fieret, honorem suscipere, sed plurimum studiis operam dedit: et totum
annum ita diuiserat, ut Romae sex mensibus cum studiosis esset, sex mensibus secederet
et conscribendis libris operam daret. itaque reliquit quadringenta uolumina, ex quibus
plurima inter manus uersantur. hi duo primum ueluti diuersas sectas fecerunt: nam Ateius
Capito in his, quae ei tradita fuerant, perseuerabat, Labeo ingenii qualitate et fiducia
doctrinae, || qui et ceteris operis sapientiae operam dederat, plurima innouare instituit. f. 24
48 Et ita Ateio Capitoni Massurius Sabinus successit, Labeoni Nerua, qui adhuc eas dissen-
siones auxerunt. hic etiam Nerua Caesari familiarissimus fuit. Massurius Sabinus in equestri
ordine fuit et[6] publice primus respondit: posteaque hoc coepit beneficium dari, a Tiberio
49 Caesare hoc tamen illi concessum erat[7]. Et, ut obiter sciamus, ante tempora Augusti
publice respondendi ius non a principibus dabatur, sed qui fiduciam studiorum suorum
habebant, consulentibus respondebant: neque responsa utique signata dabant, sed plerumque
iudicibus ipsi scribebant, aut testabantur qui illos consulebant. primus diuus Augustus, ut
maior iuris auctoritas haberetur, constituit, ut ex auctoritate eius responderent: et ex illo
tempore peti hoc pro beneficio coepit. et ideo optimus princeps Hadrianus, cum ab eo
uiri praetorii peterent, ut sibi liceret respondere, rescripsit eis hoc non peti, sed praestari
solere et ideo, si quis fiduciam sui haberet, delectari se populo ad respondendum se prae-
50 pararet[8]. Ergo Sabino concessum est a Tiberio Caesare, ut populo responderet: qui in
FRP(VU)

---

[1] Trebatius Quinti Corneli Maximi auditor: fuit (*Goueanus*)? *aut* Trebatius qui quidem C. M. auditor fuit (*Osann*)? [2] Quinti Muci auditoris Uolcatii auditor? *cf. Plinius h. n. 8, 40, 144:* Uolcatium qui Cascellium ius ciuile docuit [3] post hos Q. Tubero? [4] patronus? [5] etiam] tamen? [6] fuit et *fortasse interpolatoris sunt* [7] nam posteaquam hoc coepit beneficium dari, a Ti. Caesare hoc tandem illi concessum erat? [8] delectari se, si populo ad respondendum se praestaret (*uel* praeberet)?

---

1 aulius *R* | cas'c'ellius F^2, cassellius *P* | mancius *R* | uolosii *F* 3 illi] illa P^a | offeret *FR*, auferret P^aU^a, afferret P^bU^b 4 cascelio *F*, *om. PV* | cascelius *F* | eloquentius fuit se dicitur *R* 5 cascelii *F*, cascellis *R*, casselii *P* | trebicii *R*, trabacii *P* 6 frequentatur *F* | hos] hoc *F* 7 transit] *FPU*, tranxiit *R* 8 ora *R* 9 appicare *R* | aurire *F* 10 defundit F^{ae} 11 doctissimis *R* | publici 's'et priuati *F* 14 qui of.] quo f. *R* | et *om. PVU* | antisti's'us *F* | qui] que *F* 15 trebicio *R* | adeius *R* | offeretur *FR*, offerereretur *U*, offertur *PV* | augusta F^1 | consolatus F^a 16 soffectus *F* | fieret'e't (*uoluit* fieret'et') *F*, fieret et RP^bU, fierit et P^a | susciperet RP^bVU, susciperit P^a | 'p'plurimum *F* | studii's' F^2, studium *R* 17 an'n'um F^2 | ita'n' *F*, *om. V* | diuiser'u'at *F* | romai F^1 | constitudiossus *R* | esset] esset et *PVU* 18 conscribendis libros *R*, cum libris scribendis *cum signis transpos. P* | deret F^1 | quadrigenta *R*, quadraginta *PU* 20 traditae *F*, tradite RP^a | fidu'ci'a F^2 21 sapientia P^a | operem *R* | inuocare *P* 22 ita 'ateita' *F* | siocessit F^1 | nerua qui adhuc] neruadhuc *F* 23 nerua] et nerua P^a | massirius F^1, mansurius P^a | in equestri] sine questori *R* 24 respondit] F^2, scripsit F^1RPVU 25 tempor'e'a *F* 27 consulsullentibus P^a | plerumque] plerum P^a 28 ipsis *RV* | testaba'n'tur F^b | u'r't F^2 31 no'n' F^2 | petis *R* 32 praepa'ra'ret F^b

equestri ordine iam grandis natu et fere annorum quinquaginta receptus est. huic nec
51 amplae facultates fuerunt, sed plurimum a suis auditoribus sustentatus est. Huic successit Gaius Cassius Longinus natus ex filia Tuberonis, quae fuit neptis Seruii Sulpicii: et ideo proauum suum Seruium Sulpicium appellat. hic consul fuit cum Quartino[1] temporibus Tiberii, sed plurimum in ciuitate auctoritatis habuit eo usque, donec eum Caesar ciuitate
52 pelleret. Expulsus ab eo in Sardiniam, reuocatus a Uespasiano diem suum obit. Neruae successit Proculus. fuit eodem tempore et Nerua filius: fuit et alius Longinus ex equestri quidem ordine, qui postea ad praeturam usque peruenit. sed Proculi auctoritas maior fuit, nam etiam plurimum potuit: appellatique sunt partim Cassiani, partim Proculiani,
53 quae origo a Capitone et Labeone coeperat. Cassio Caelius Sabinus successit, qui plurimum temporibus Uespasiani potuit: Proculo Pegasus, qui temporibus Uespasiani praefectus urbi fuit: Caelio Sabino Priscus Iauolenus: Pegaso Celsus: patri Celso Celsus filius et Priscus Neratius, qui utrique consules fuerunt, Celsus quidem et iterum: Iauoleno Prisco Aburnius Ualens et Tuscianus, item Saluius Iulianus.

III.

℞ DE LEGIBUS SENATUSQUE CONSULTIS ET LONGA CONSUETUDINE ℞ S(P)ESPE

1 Papinianus libro primo definitionum. Lex est commune praeceptum, [B. 2, 1, 13. Ep. 1, 7. 9] *P uirorum prudentium consultum, delictorum quae sponte uel ignorantia contrahuntur coercitio, communis rei publicae sponsio.

2 Marcianus libro primo institutionum. Nam et Demosthenes orator[2] [B. 2, 1, 14. Ep. 1, 8. 9] S sic definit: τοῦτό ἐστιν[3] νόμος, ᾧ πάντας ἀνθρώπους[4] προσήκει πείθεσθαι[5] διὰ πολλά, καὶ μάλιστα ὅτι πᾶς ἐστιν[6] νόμος εὕρημα μὲν καὶ δῶρον θεοῦ[7], δόγμα δὲ ἀνθρώπων φρονίμων, ἐπανόρθωμα δὲ τῶν ἑκουσίων καὶ ἀκουσίων ἁμαρτημάτων, πόλεως δὲ συνθήκη κοινή, καθ' ἣν ἅπασι προσήκει ζῆν τοῖς ἐν τῇ πόλει. sed et philosophus summae stoicae sapientiae Chrysippus sic incipit libro, quem fecit περὶ ‖ νόμου: ὁ νόμος πάντων ἐστὶ βασιλεὺς θείων τε καὶ ἀνθρωπίνων πραγμάτων· δεῖ δὲ αὐτὸν προστάτην τε εἶναι τῶν καλῶν καὶ τῶν αἰσχρῶν καὶ ἄρχοντα καὶ ἡγεμόνα, καὶ κατὰ τοῦτο κανόνα τε εἶναι δικαίων καὶ ἀδίκων καὶ τῶν φύσει πολιτικῶν ζῴων προστακτικὸν[8] μὲν ὧν ποιητέον, ἀπαγορευτικὸν δὲ ὧν οὐ ποιητέον. f. 24'

FRP(VU)

---

[1] cum Quartino] cum Surdino (*Norisius*)? *C. Cassius Longinus L. Naeuius Surdinus consules sunt secundi semestris a. p. C. 30 (Orelli inscr. n. 4033)* [2] *orat. adu. Aristogitonem uol. 1 p. 774 Reisk.* [3] τοῦτ' ἔστι *Demosth.* [4] ἀνθρώπους *om. libri Demosthenis* [5] πείθεσθαι προσήκει *libri Demosthenis* [6] ἐστι *Demosth.* [7] θεῶν *Demosthenes* [8] καὶ ἄρχοντα καὶ ἡγεμόνα τῶν φύσει πολιτικῶν ζῴων καὶ κατὰ τοῦτο κανόνα τε εἶναι (τε εἶναι *fortasse del.*) δικαίων καὶ ἀδίκων καὶ προστακτικὸν (*Hercher*)?

1 equaestri *F* | natu'm' *F²* 2 su'i'stentatus *F²* 3 suplicii *F¹PU* 4 suplicium *F¹*, supplicium *P* | hic] is et *RPVU* | tib'i'erisi *F* 6 a] ab *P* 7 eodem] eo *PVUᵃ* 8 auctoris *R* 9 plurimum] plurima in *R* | appellatiqu'a'e *F²* | cassianim *R* | proculiani] *RPU*, proculeiani *F* 11 ues'passiani potuit *F²*, uespesiani pot. *P* | uespassiani *F* 12 urbis *PVU* | paegaso *F* 13 'o'celsus *Fᵇ* 14 aburnius] *RPVU*, aburnus *F; cf. 4, 4, 33. 32, 78, 6* 15—17 *om. R* 16 senatusque] senatus *P*, et senatus *U* 18 papianus *R* 19 consulto *PVUᵃ* | dilectorum *R* | spontum uel *R*, ex sponte uel *P* | cohercio *RPVU* 20 rei p. sp. comm. *P* 22 ΤΟΥΤΟΕϹΙΝΝΟΜΟϹ *R*, ΘΩΥΘΩΕϹΤΙΝΝΟΜΟΩ 7 ϹΤΛ (*om. Graecis reliquis*) *P*, ΟΩΥΕΩϹϹΙΝΝΟ et cetera (*om. Gr. rel.*) *V*, ΦΩΜΩϹϹΥΙΝΝΑΜΟϹΥ et cetera d. (*om. Gr. rel.*) *U* | ΠΑΝΤΑϹ *Fᵃᵉ* | ΑΝΘΡΩΜΟΥϹ *R* | πείθεσθαι ... ὅτι *om. R* 23 ἐστιν νόμος] ϹΕΠΙΝΝΟΜΟ *R* | ΕΥΡΝΜΑ *Fᵃ*, ΕΥΡΕΜΑ *Fᵇ*, ΕΤΡΝΜΑ *R* | καὶ] ΚΙ *R* | ἐπανόρθωμα ... ἑκουσίων *om. R* 24 ἁμαρτημάτων] ΑΡΤΗΜΑΩΝ *R* | ϹΙΝΘΗΚΗ *R* | κοινὴ *om. R* | καθ'] ΚΘ *R* | ἅπασι προσήκει] ΑΝΤΙΑϹϹΙΡΟϹΡΟΝΚΕΙ *R* 25 ΖΗ *R* | et *om. R* | ummae *R* 26 lobro *R* | ΠΗΡΝΟΜΥΟΝΟΜΟϹ et cetera (*om. Graecis rel.*) *P similiterque V*, ΤΙΝΡΙΝΟΜΟΥΟΝΟΜΩϹ (*om. Graecis rel.*) *U* | ἐστὶ ... ἀνθρωπ *om. R* 27 ΠΡΟϹΤΑΤΙΗΝ *R* | καλῶν ... ἄρχοντα *om. R* 28 ΚΑΝΟΝ'Ο'Α *F*, ΚΑΝΟΝΝΑ *R* | τε εἶναι] *F*, ΤΕΙΝΑΙ *R*, εἶναι *BS* | καὶ ἀδίκων] τε καὶ ἀδίκων *BS Ep.* | καὶ τῶν ... προστακτικὸν] ΚΑΙΤΩΝΚΙΤΩΝΦΥϹΕΙΝΟΛΙΚΗΩΝΖΩΝΡΟϹΚΤΙΚΟΝ *R*; ζῴων *om. BS* 29 ὧν] *R Ep.*, ΟΝ *F* (*em. f*) | δὲ ὧν] ΔΕΥΙΝΩ *R* | ΠΟΙΝΤΕΟΝ *FR*

3 POMPONIUS libro uicensimo quinto ad Sabinum. Iura constitui oportet, ut dixit Theophrastus[1], in his, quae ἐπὶ τὸ πλεῖστον accidunt, non quae ἐκ παραλόγου. | B. 2, 1, 15 | S

4 CELSUS libro quinto digestorum. Ex his, quae forte uno aliquo casu accidere possunt, iura non constituuntur: | B. 2, 1, 16 | *E

5 IDEM libro XVII digestorum. nam ad ea potius debet aptari ius, quae et frequenter et facile, quam quae perraro eueniunt. | Ep. 1 sch. 9 | *E

6 PAULUS libro XVII ad Plautium. Τὸ γὰρ ἅπαξ ἢ δὶς, ut ait Theophrastus[2], παραβαίνουσιν οἱ νομοθέται. | D. 5, 4, 3. B. 2, 1, 17. Ep. 1 sch. 4 | *E

7 MODESTINUS libro I regularum. Legis uirtus haec est imperare uetare permittere punire. | B. 2, 1, 18. Ep. 1, 10 | *E

8 ULPIANUS libro III ad Sabinum. Iura non in singulas personas, sed generaliter constituuntur. | B. 2, 1, 19. Ep. 1, 11 | S

9 IDEM libro XVI ad edictum. No*n* ambigitur senatum ius facere posse. | B. 2, 1, 20 | *E

10 IULIANUS libro LVIIII digestorum. Neque leges neque senatus consulta ita scribi possunt, ut omnes casus qui quandoque inciderint comprehendantur, sed suffic*it* ea quae plerumque accidunt contineri. | B. 2, 1, 21. Ep. 1, 12 | S

11 IDEM libro LXXXX digestorum. Et ideo de his, quae primo constituuntur, aut interpretatione aut constitutione optimi principis certius statuendum est. | B. 2, 1, 22. Ep. 1, 28 | S

12 IDEM libro XV digestorum. Non possunt omnes articuli singillatim aut legibus aut senatus consultis compraehendi: sed cum in aliqua causa sententia eorum *m*anifesta est, is qui iurisdictioni praeest ad similia procedere atque ita ius dicere debet. | B. 2, 1, 23. Ep. 1, 13 | S

13 ULPIANUS libro I ad edictum aedilium curulium. Nam, ut ait Pedius, quotiens lege aliquid unum uel alterum introductum est, bona occassio est cetera, quae tendunt ad eandem utilitatem, uel interpretatione uel certe iurisdiction*e* suppleri. | Ep. 1, 14 | E

14 PAULUS libro LIIII ad edictum. Quod uero contra rationem iuris receptum est, non est producendum ad consequentias. | D. 50, 17, 141 pr. B. 2, 1, 24. Ep. 1 sch. 8 | E

15 IULIANUS libro XXVII digestorum. In his, quae contra rationem iuris constituta sunt, non possumus sequi regulam iuris. | B. 2, 1, 25. Ep. 1, 13 | S

16 PAULUS libro singulari de iure singulari. Ius singulare est, quod contra tenorem rationis propter aliquam utilitatem auctoritate constituentium introductum est. | B. 2, 1, 26 | P

17 CELSUS libro XXVI digestorum. Scire leges non hoc est uerba earum tenere, sed uim ac potestatem. | B. 2, 1, 27. Ep. 1, 15. 16. sch. 7 | E

18 IDEM libr*o* XXVIIII digestorum. Benignius leges interpretandae sunt, quo uoluntas earum conseruetur. | B. 2, 1, 28. Ep. 1, 16. 35 | E

FRP(VU)

---

[1] *locus est ex libro deperdito neque adhuc receptus inter fragmenta* [2] *item ex libro deperdito*

---

1 constitut F^a | oporteo F^a 2 dixit] duxi *R* | ἐπὶ τὸ πλεῖστον] eti ito ΗΛΙCΤΟΝ *R*, enitonia et alia (*om. reliqua parte legis*) *P*, ΕΠΙΤΟΝΛΙCΤΟΝΕΙC et alia (*om. rel. parte legis*) *V*, enitoma et alia (*om. rel. parte legis*) *U* 3 quinto] u F^a | forte uno] fortuito P^a | case *R* 4 iur⌜a⌝ F^a, *om. R* | constituantur P^a 5 *numeros litteris scribit in his quoque R* | libro uii *PV*, libro uiii *U* | nam] non *R* | ea] eam *R* 7 τὸ γὰρ ἅπαξ (ΑΗΞ *R*) ἢ δὶς (*sic R*, ΔΕΙC *F*)] topitata ea (to *supra uersum*) *P*, topitaea *U*, tepita *rel. parte legis om. V* | ut] ot F^a 8 theofastrus *P* | ΠΑΡΑΒΑΤΝΟΥCΙΝ *F* | οἱ νομοθέται] ΥΟΟΕΤΑΙ *R*; παρ. οἱ νομ. *om. PU* 9 ⌜uetare⌝ F^2, uetere *R*, uatare P^a 12 negeraliter *R* 13 non] nom *F* | sednatum *R* 14 luiiii] l *PU*, x *U* 15 ⌜ita⌝ F^2, ibi *V* | ⌜casus⌝ F^2 16 sufficit] sufficit et *F*; ἀρκεῖ τῷ νόμῳ τὰ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον συμβαίνοντα περιέχεσθαι *BS* (*Doroth.*?) 17 lxxxx] quintodecimo *PVU* | constitituuntur *R* 18 interpraetacionem *R* | optimis *R* 19 di's'gestorum *F* 20 $\overline{ut}$ (*sic*) senatusconsultis *R*, aut senatusconsultus P^a | conpreaendit *R* | aliquo easu *PU*, aliquo causu *V* | eorumanifesta est *F*, eorum manifeste sit *R*, eorum manifestata est *U* 21 iurisdiction *R* | simili'a'e' *F* | procere *R* 22 edictum] F^2, ed'm' F^1 | ⌜curulium⌝ F^2, curilium *P* 23 uel alterum (alteram P^a) introductum est bo] *om. R* | cetera] etchera *R*, et cetera *PU* 24 utilitate's'm *F* | iurisdictionem *F*, iurisdicione *RP* 25 $\overline{id}$ paulus (id *ortum ex numero Graeco*) *R* | edicto *R* 26 consequentia *loco gem. F* 27 iulianus] ΟΥΛΠ. *B* 31 xxui] xxuii *PV* 32 eorum F^a 33 libros *F* | xxuii⌜ii⌝ F^2, xxxuiii *V*, xxuiii *U* | benignus P^a

19 IDEM libro XXXIII digestorum. In ambigua uoce legis ea potius accipienda est significatio, quae uitio caret, praesertim cum etiam uoluntas legis ex hoc colligi possit. [B. 2, 1, 29] *E*

20 IULIANUS libro quinquagensimo quinto digestorum. Non omnium, quae a maioribus constituta sunt, ratio reddi potest, [B. 2, 1, 30. Ep. 1, 12] *S*

21 NERATIUS libro VI membranarum. et ideo rationes eorum, quae constituuntur, inquiri non oportet: alioquin multa ex his quae certa sunt ‖ subuertuntur. [B. 2, 1, 31] *S* f. 25

22 ULPIANUS libro trigensimo quinto ad edictum. Cum lex in praeteritum quid indulget, in futurum uetat. [B. 2, 1, 32] *S*

23 PAULUS libro quarto ad Plautium. Minime sunt mutanda, quae interpretationem certam semper habuerunt. [B. 2, 1, 33] *E*

24 CELSUS libro VIIII digestorum. Inciuile est nisi tota lege perspecta una aliqua particula eius proposita iudicare uel respondere. [B. 2, 1, 34. Ep. 1, 21. 14, 51] *E*

25 MODESTINUS libro VIII responsorum. Nulla iuris ratio aut aequitatis benignitas patitur, ut quae salubriter pro utilitate hominum introducuntur, ea nos duriore interpretatione contra ipsorum commodum producamus ad seueritatem. [B. 2, 1, 35] *E*

26 PAULUS libro IIII quaestionum. Non est nouum, ut priores leges ad posteriores trahantur. [B. 2, 1, 36] **P*

27 TERTULLIANUS libro I quaestionum. Ideo, quia antiquiores leges ad posteriores trahi usitatum est, semper quasi hoc legibus inesse credi oportet, ut ad eas quoque personas et ad eas res pertinerent, quae quandoque similes erunt. [B. 2, 1, 37] *E*

28 PAULUS libro V ad legem Iuliam et Papiam. Sed et posteriores leges ad priores pertinent, nisi contrariae sint, idque multis argumentis probatur. [B. 2, 1, 38] *E*

29 IDEM libro singulari ad legem Cinciam. Contra legem facit, qui id facit quod lex prohibet, in fraudem uero, qui saluis uerbis legis sententiam eius circumuenit. [B. 2, 1, 39. Ep. 1, 20] *E*

30 ULPIANUS libro IIII ad edictum. Fraus enim legi fit, ubi quod fieri noluit, fieri autem non uetuit, id fit: et quod distat ῥητὸν ἀπὸ διανοίας, hoc distat fraus ab eo, quod contra legem fit. [B. 2, 1, 40. Ep. 1 sch. 12. 2, 15] *E**

31 IDEM libro XIII ad legem Iuliam et Papiam. Princeps legibus solutus est: Augusta autem licet legibus soluta non est, principes tamen eadem illi priuilegia tribuunt, quae ipsi habent. [B. 2, 6, 1. Ep. 1, 29. 30] *Ef**

32 IULIANUS libro LXXXIIII digestorum. De quibus causis scriptis legibus non utimur, id custodiri oportet, quod moribus et consuetudine inductum est: et si qua in re hoc deficeret, tunc quod proximum et consequens ei est: si nec id quidem apparеat, tunc ius, quo urbs Roma utitur, seruari oportet. [B. 2, 1, 41. Ep. 2, 28] *S*

1 Inueterata consuetudo pro lege non immerito custoditur, et hoc est ius quod dicitur moribus constitutum. nam cum ipsae leges nulla alia ex causa nos teneant, quam quod iudicio populi receptae sunt, merito et ea, quae sine ullo scripto populus probauit, tenebunt omnes: nam quid interest suffragio populus uoluntatem suam declaret an rebus ipsis et factis? quare rectissime etiam illud receptum est, ut leges non solum suffragio legis latoris, sed etiam tacito consensu omnium per desuetudinem abrogentur.

FRP(VU)

---

1 uoces *R* 2 ui'ti'o (*sic*) *F²* | 'h'ex *F* | colligit *R* 5 geracius *Pᵃ* 9 int'e'rpretationem *F¹* 12 pers'p'ecta *F¹* | preposita *P* 13 responsum *Fᵇ* | racio iuris *P* 14 duriori *R* 15 producemus *FRPᵃ* | 'u'seueritatem *F* 16 quaescionum *R* | priore *R* | ad] a *R* 18 tertyllianus *F* | quaescionum *R* | ideo] ide *R* | ad] a *R* 19 est] *F¹*, est et *F²RPU* | legibus *om. R* | ines's'e credi *F*, credi inesse *V* 23 citiciam *P*, ticiam *V* | id facit quod lex] facit quod lex *U*, quod facit lex *PV* 24 leges *Fᵃ* 26 quod] que *Pᵃ* | noluit *R* | ἀπὸ *om. PVU* | διανοίας] διανοιας *P*, διανοιc *V*, λανοιλc *U* 27 quod] que *R* 28 princenps et leg. *R* 29 principes] *RP¹*, principis *U*, princepes *F¹*, princeps *FᵃPᵃV* 30 quae] quae et *PU* 31 iulianus] οὐλπ. *B* | lxxxiiii] *F¹P*, octagensimo quarto *R*, lxxxiii *U*, xxxiiii *V*, lxxxxiiii *F² perperam: nam Iuliani digestorum libri numero fuerunt nonaginta* 32 custodir'e'i *F* | est *om. F¹* 33 't'unc *F²* 34 urb'i's *F* | inueterata] inuentera *F¹*, inuerata *R* 35 ipsam *R* 38 re'p'ctissime *F*, rectissimam *R* | illum *R* 39 leges latoris *R* 40 abrogetur *F*

33 ULPIANUS libro primo de officio proconsulis. Diuturna consuetudo [B. 2, 1, 42. Ep. 2, 28] S pro iure et lege in his quae non ex scripto descendunt obseruari solet.

34 IDEM libro IIII de officio proconsulis. Cum de consuetudine ciuitatis [B. 2, 1, 43. Ep. 2, 28] S uel prouinciae confidere quis uidetur, primum quidem illud explorandum arbitror, an etiam contradicto aliquando iudicio consuetudo firmata sit.

35 HERMOGENIANUS libro I iuris epitomarum. Sed et ea, quae longa consue- [B. 2, 1, 44] *P tudine comprobata sunt ac per annos plurimos obseruata, uelut tacita ciuium conuentio non minus quam ea quae scripta sunt iura seruantur.

36 PAULUS libro VII ad Sabinum. Immo || magnae auctoritatis hoc ius habetur, [B. 2, 1, 45] Sf f. 2. quod in tantum probatum est, ut non fuerit necesse scripto id comprehendere.

37 IDEM libro I quaestionum. Si de interpretatione legis quaeratur, in [B. 2, 1, 46. Ep. 2, 28] P primis inspiciendum est, quo iure ciuitas retro in eiusmodi casibus usa fuisset: optima enim est legum interpres consuetudo.

38 CALLISTRATUS libro I quaestionum. Nam imperator noster Seuerus rescripsit [B. 2, 1, 46] P in ambiguitatibus quae ex legibus proficiscuntur consuetudinem aut rerum perpetuo similiter iudicatarum auctoritatem uim legis optinere debere.

39 CELSUS libro XXIII digestorum. Quod non ratione introductum, sed errore [B. 2, 1, 47] E primum, deinde consuetudine optentum est, in aliis similibus non optinet.

40 MODESTINUS libro I regularum. Ergo omne ius aut consensus fecit aut ne- [B. 2, 1, 48] E cessitas constituit aut firmauit consuetudo.

41 ULPIANUS libro II institutionum. Totum autem ius constitit[1] aut in adqui- [B. 2, 1, 49] *S rendo aut in conseruando aut in minuendo: aut enim hoc agitur quemadmodum quid cuiusque fiat, aut quemadmodum quis rem uel ius suum conseruet, aut quomodo alienet aut amittat.

IIII.

℞ DE CONSTITUTIONIBUS PRINCIPUM ℞

1 ULPIANUS libro primo institutionum. Quod principi placuit, legis habet [I. 1, 2, 6. B. 2, 6, 2] S uigorem: utpote cum lege regia, quae de imperio eius lata est, populus ei et in eum omne
1 suum imperium et potestatem conferat. Quodcumque igitur imperator per epi- [Ep. 1, 28] stulam et subscriptionem statuit uel cognoscens decreuit uel de plano interlocutus est uel edicto praecepit, legem esse constat. haec sunt quas uolgo constitutiones appellamus.
2 Plane ex his quaedam sunt personales nec ad exemplum trahuntur: nam quae [Ep. 1, 27] princeps alicui ob merita indulsit uel si quam poenam irrogauit uel si cui sine exemplo subuenit, personam non egreditur.

FRP(VU)

---

[1] consistit (*u. i.*)?

---

1 ulpianus] *ita F neque quicquam ibi emendatum est* | I F^1, prim. F^2, *om.* *V* 2 non ex] non *R*, ex non *V* | obseruar solet *R* 3 libro iiii] libro i *PVU* 4 contradicto aliquando (aliquam *R*) iudicio] *ita Graeci quoque uidentur legisse:* ἀντιρρήσεώς ποτε γενομένης ἐν δικαστηρίῳ *BS* (*Doroth.?*); φιλονεικίας ποτὲ γενομένης ... ψῆφος δικαστικὴ ταύτην ἐκύρωσεν *BS* (*Steph.*); ἀμφισβητηθεῖσα ἐν δικαστηρίῳ *B* (*Anon.*). *nec puto Latinum esse rem contradici pro rei et magis sic accipio* contradicto *ut 2, 4, 15* dissimulato 6 germonianus *P* | sed et] sed *PVU* 7 uelut] uel *R*, *om.* *V* | tacita] tacina $F^{ac}R$ | conuentione *P* 8 ea] eam *R* 10 ut *om.* F^1 | necesses *R* | scripto] pt *in litura F* | id *om.* *PVU* 11 quaesticionum *R* | interpretatione's' *F*, interpraetacionem *R* | in'primis in'spiciendum F^3 12 petro *R* | eiusmodo P^a, huiusmodi *V* | casibus usa] casibusa F^1R 14 quaesticionum *R* | rescipsit *R* 16 uim legis] in legibus *PU* 17 introductum est *PU* 18 'si'milibus F^b 19 consensu's' F^b 21 constituta F^a, consistit *PU*, συνίσταται *B* | in adqu.] adq. *R* 23 conseruat *R* 24 aut at amittat *R* 26 *rubricam om.* *R* 27 legis] leges F^1 28 utpote] utputate F^{ac} 29 imperator 'conferat quodcum igitur imperator' per *F* 30 cognoscen *R* 31 esse] esset *R* | quas] que P^aVU | const. uulgo *PVU* 32 his] ius *R* | nam quae] nam quod *P*, namque quod *U* 33 aliqui *F* | meritum *P*

2 Ulpianus fideicommissorum libro quarto. In rebus nouis constituen- [B. 2, 6, 3. Ep. 1, 31] P
dis euidens esse utilitas debet, ut recedatur ab eo iure, quod diu aequum uisum est.
3 Iauolenus epistularum libro tertio decimo. Beneficium imperatoris, quod a [B. 2, 6, 4] E
diuina scilicet eius indulgentia proficiscitur, quam plenissime interpretari debemus.
4 Modestinus libro secundo excusationum. αἱ μεταγενέστεραι διατάξεις [B. 2, 6, 5. Ep. 1, 33] E
ἰσχυρότεραι τῶν πρὸ αὐτῶν εἰσίν.

V.

℞ DE STATU HOMINUM ℞ SPE

1 Gaius libro primo institutionum. Omne[1] ius quo utimur [Gai. 1, 8. Ep. 1, 25. BS. 46, 1, 1] S
uel ad personas pertinet uel ad res uel ad actiones.
2 Hermogenianus libro primo iuris epitomarum. Cum igitur hominum causa [BS. 46, 1, 1] *P
omne ius constitutum sit, primo de personarum statu ac post de ceteris, ordinem edicti perpetui secuti et his proximos atque coniunctos applicantes titulos ut res patitur, dicemus.
3 Gaius libro primo institutionum. Summa itaque de iure personarum [Gai. 1, 9. B. 46, 1, 1] S
diuisio[2] haec est, quod omnes homines aut liberi sunt aut serui.
4 Florentinus libro nono institutionum. Libertas est naturalis fa- [I. 1, 3, 1–3. B. 46, 1, 2] S*
1 cultas eius quod cuique facere libet, nisi si quid ui aut iure prohibetur. Seruitus est
2 con||stitutio iuris gentium, qua quis dominio alieno contra naturam subicitur. Serui [BS. 46, 1, 1] f. 26
ex eo appellati sunt, quod imperatores captiuos uendere ac per hoc seruare nec occidere
3 solent: mancipia uero dicta, quod ab hostibus manu capiantur.
5 Marcianus libro primo institutionum. Et seruorum quidem una est condicio: [B. 46, 1, 3] S
1 liberorum autem hominum quidam ingenui sunt, quidam libertini. Serui autem in dominium nostrum rediguntur aut iure ciuili aut gentium: iure ciuili, si quis se maior uiginti annis ad pretium participandum uenire passus est: iure gentium serui nostri sunt, qui ab
2 hostibus capiuntur aut qui ex ancillis nostris nascuntur. Ingenui sunt, qui ex [I. 1, 4 pr.] matre libera nati sunt: sufficit enim liberam fuisse eo tempore quo nascitur, licet ancilla concepit. et e contrario si libera conceperit, deinde ancilla pariat, placuit eum qui nascitur liberum nasci. nec interest iustis nuptiis concepit an uolgo, quia non debet calamitas
3 matris nocere ei qui in uentre est. Ex hoc quaesitum est, si ancilla praegnas [Ep. 4, 1] manumissa sit, deinde ancilla postea facta aut expulsa ciuitate *pe*pererit, liberum an seruum pariat. et tamen rectius probatum est liberum nasci et sufficere ei qui in uentre est liberam matrem uel medio tempore habuisse.
6 Gaius libro primo institutionum. Libertini sunt, qui[3] ex iusta serui- [Gai. 1, 11. B. 46, 1, 4] S
tute manumissi sunt.
7 Paulus libro singulari de portionibus, quae liberis damnatorum con- [B. 46, 1, 5. Ep. 4, 2] Sf
ceduntur. Qui in utero est, perinde ac si in rebus humanis esset custoditur, quotiens de commodis ipsius partus quaeritur: quamquam alii antequam nascatur nequaquam prosit.
FRP(VU) (l. 6. 7 transp. P)

---

[1] autem *ins. Gaius* [2] et quidem summa diuisio de iure personarum *Gaius* [3] Ingenui sunt qui liberi nati sunt, libertini qui *Gaius*

1 nobis *F* 3 nabolenus *P[a]* 5 μετατεννέcτραι *R*, ... *P*, ματατενεcτεπαι *V*, εματατενετεπαι *U* | διατάξεις] αιατατιc *P*, αιαιαzιc *V*, ριατazic *U* 6 τῶν] θων *P*, θω (*reliquis Graecis om.*) *V*, φων *U* | πρὸ αὐτῶν] πραυτων *R*, νροαυθωνπρουθων *P*, ρουεων *U* 8 *rubricam om. R* | de testatu *F* 9 omne 'e'ius *F* | quod *R* | utitur *F[ac]* 10 accionem *R* 11 hermogenius *R* | epitomarcu *R*, eptomarum *P[a]* 12 ac] haec *R* 13 decemus *F[ac]* 15 homines a *om. R* 17 si quid 'ui' *F[2] cum Inst.*, si quid uia *R*, quod ui *PVU* 18 constutio *F*, constitucium *R* | domino *P[a]* | natura *P[a]* 19 capiuos *R* | ac] hec *R*, et *P* 21 primo *om. P[a]U* | intitucionum *R* 22 dominio (domino *P[a]*) nostro *PU* 23 'c'rediguntur *F* | ciuili] ciulet *F[1]* | quis *om. RP[a]U*; γίνεται τις οἰκέτης, ἔνθα *BS* (*Steph.*) 24 annos *R* | iure] isre *F[a]* 26 fuissem *R* 27 conceperit *P Inst.* | e *om. PV* | concepit *PVU* 30 pererit *F*, perpererit *R*, peperit *PU Inst.* 32 habuisset *R* 33 quia ex *R* | seruitute] seruit'a'tet *emendatione imperfecta F* 34 sunt manumissi *R* 35 porticionibus *R* 36 quotie'n's *F[1]* 37 quaeretur *F[a]* | nequequam *F[a]*, nequamquam *R*

8 PAPINIANUS libro tertio quaestionum. Imperator Titus Antoninus rescripsit non laedi statum liberorum ob tenorem instrumenti male concepti. [B. 46, 1, 6. Ep. 4, 1] *P*

9 IDEM libro trigensimo primo quaestionum. In multis iuris nostri articulis deterior est condicio feminarum quam masculorum. [B. 46, 1, 7] *P*

10 ULPIANUS libro primo ad Sabinum. Quaeritur: hermaphroditum cui comparamus? et magis puto eius sexus aestimandum, qui in eo praeualet. [B. 46, 1, 8] **S*

11 PAULUS libro octauo décimo responsorum. Paulus respondit eum, qui uiuente patre[1] et ignorante de coniunctione filiae conceptus est, licet post mortem aui natus sit, iustum filium ei ex quo conceptus est esse non uideri. [Ep. 23, 3] *P*

12 IDEM libro nono decimo responsorum. Septimo mense nasci perfectum partum iam receptum est propter auctoritatem doctissimi uiri Hippocratis[2]: et ideo credendum est eum, qui ex iust*i*s nuptiis septimo mense natus est, iustum filium esse. [B. 46, 1, 9; 'Ροπ. 20] *P*

13 HERMOGENIANUS libro primo iuris epitomarum. Seruus in causa capitali fortunae iudic*i* a domino commissus, etsi fuerit absolutus, non fit liber. [B. 46, 1, 10] *P*

14 PAULUS libro quarto sententiarum. Non sunt liberi, qui contra formam humani generis conuerso more procreantur: ueluti si mulier monstrosum aliquid aut prodigiosum enixa sit. partus autem, qui membrorum humanorum officia ampliauit, aliquatenus uidetur effectus et ideo inter liberos connumerabitur[3]. [Paul. 4, 9, 3. 4. B. 46, 1, 11. Ep. 4, 12] *P*

15 TRYPHONINUS libro decimo disputationum. Arescusa, si tres pepererit libera esse testamento iussa, primo partu unum, secundo tres peperit: quaesitum est, an et quis eorum liber esset. haec condicio libertati adposita ‖ iam implenda mulieri est. sed non dubitari debet, quin ultimus liber nascatur: nec enim natura permisit simul uno impetu duos infantes de utero matris excedere, ut ordine incerto nascentium non appareat, uter in seruitute libertateue nascatur. incipiente igitur partu existens condicio efficit, ut ex libera edatur quod postea nascitur, ueluti si quaelibet alia condicio libertati mulieris adposita parturiente ea existat. uel[4] manumissa sub hac condicione, si decem milia heredi Titioue dederit, eo momento quo parit per alium impleuerit[5] condicionem: iam libera peperisse credenda est. [B. 46, 1, 12. 'Ροπ. p. 23. 26. 1, 1. 2] *Pf* f. 26'

16 ULPIANUS libro sexto disputationum. Idem erit, si eadem Arescusa primo duo pepererat, postea geminos ediderat: dicendum est enim non posse dici utrumque ingenuum nasci, sed eum qui posterior nascitur. quaestio ergo facti potius est, non iuris. [B. 46, 1, 12. 'Ροπ. p. 24. 1, 1] **S*

17 IDEM libro uicensimo secundo ad edictum. In orbe Romano qui sunt ex constitutione imperatoris Antonini ciues Romani effecti sunt. [B. 46, 1, 13] *E*

FRP(VU)

[1] uiuente matris patre? [2] *Hippocrates de uictus ratione l. 1 (uol. 1 p. 648 ed. Kuehn)*: ὡσαύτως καὶ γόνιμα γίνεται τὰ μὲν θᾶσσον, ἑπτάμηνα τελείως· τὰ δὲ βραδύτερον, ἐννέα μησὶ τελείως ἐς φάος ἀναδείκνυται, *item aliis locis* [3] Mulier si monstrosum aliquid aut prodigiosum enixa sit, nihil proficit: non sunt enim liberi, qui contra formam generis humani conuerso more procreantur. partum, qui membrorum humanorum officia duplicauit, quia hac ratione aliquatenus uidetur effectus, matri prodesse placuit *Paulus is quem habemus* [4] uel] uelut? [5] impleuit?

1 papianus *R* | quaescionum *R* | titus] citus *R* | scripsit *P^a* 2 tenerem *F^a* 3 questicionum *R* 5 hermaproditum *F^1R*, ermofrodium *P^a*, ermofraditum *P^b* 6 sexus] exsus *R* | eo'q' *F* 7 eum *om. PU* 9 'con'ceptus *F^b* | esse *om. P^aU* 10 libro *om. R* 11 uiri *om. R* | hippogratis *F^ac*, hypochratis *P* 12 iustiis *F* 13 fortunae iudici] τῇ τύχῃ τοῦ δικαστηρίου παρὰ τοῦ δεσπότου δοθεὶς *BS* (*Steph.*); fortunae iudicio *libri* 14 commisus *F* 15 s'ol'unt *F* 16 more] mbre *F^ac* 17 eixa *R* 19 trufoninus *R*, trifonius *ut fere semper P* | aretusa *PU* 20 pepererit] peperit *PU* | esse] esset *R* | unum] uno *P^a* | secundum *R* | perperit *R* 21 esse't' *F^2*, esses *R* 22 dubitori *P^a* | qui in ultimis *R* 23 nancencium *R* 24 incipiendi *R* 25 liberedatur *R* | alio *P^a* 26 partur'it'iente *F* | uel] et *P*, *inc. U* | hereditatioue *F^1*, heredicioue *R* 27 m'om'ento *F^b* | peperisse] reperise *R* 29 libro uii *P^bVU*, libro uiii *P^a* 30 aretusa *PV*, aretrusa *U* | duos *PVU* | pariat *PU^b*, *inc. U^a* 31 quaescio *R* | potius] ootius *F^ac* 32 iuris] iniuriis *R* 33 lib. xii *PV*, libro xui *U* | in orbe Romano] *FR cum BS* (*Steph.*): ἐν τῷ κύκλῳ τῷ Ῥωμαϊκῷ, in urbe romana *PVU* 34 imperatoris] *FR cum BS* (*Steph.*): Ἀντωνίνου τοῦ βασιλέως, diui *PVU*

18 IDEM libro uicensimo septimo ad Sabinum. Imperator Hadrianus [B. 46, 1, 14. Ep. 4, 10] S* Publicio Marcello rescripsit liberam, quae praegnas ultimo supplicio damnata est, liberum parere et solitum esse seruari eam, dum partum ederet. sed[1] si ei, quae ex iustis nuptiis concepit, aqua et igni interdictum est, ciuem Romanum parit et in potestate patris.

19 CELSUS libro uicensimo nono digestorum. Cum legitimae nuptiae factae [B. 46, 1, 15] E sint, patrem liberi sequuntur: uolgo quaesitus matrem sequitur.

20 ULPIANUS libro trigensimo octauo ad Sabinum. Qui furere coepit, [B. 46, 1, 16. Ep. 4, 17] S* et statum et dignitatem in qua fuit et magistratum et potestatem uidetur retinere, sicut rei suae dominium retinet.

21 MODESTINUS libro septimo regularum. Homo liber, qui se uendidit, manumissus non E ad suum statum reuertitur, quo se abdicauit, sed efficitur libertinae condicionis.

22 IDEM libro duodecimo responsorum. Herennius Modestinus respondit, si [B. 46, 1, 17] E eo tempore enixa est ancilla, quo secundum legem donationis manumissa esse debuit, cum ex constitutione libera fuerit, ingenuum ex ea natum.

23 IDEM libro primo pandectarum. Uolgo concepti dicuntur qui patrem de- [B. 46, 1, 18] E monstrare non possunt, uel qui possunt quidem, sed eum habent, quem habere non licet. qui et spurii appellantur παρὰ τὴν σποράν.

24 ULPIANUS libro uicensimo septimo ad Sabinum. Lex naturae haec est, ut [B. 46, 1, 19] S* qui nascitur sine legitimo matrimonio matrem sequatur, nisi lex specialis aliud inducit.

25 IDEM libro primo ad legem Iuliam et Papiam. Ingenuum accipere debemus [B. 46, 1, 20] E etiam eum, de quo sententia lata est, quamuis fuerit libertinus: quia res iu- [D. 50, 17, 207] dicata pro ueritate accipitur.

26 IULIANUS libro sexagensimo nono digestorum. Qui in utero sunt, [B. 46, 1, 21. Ep. 4, 2. 6] S* in toto paene iure ciuili intelleguntur in rerum natura esse. nam et legitimae hereditates his restituuntur: et si praegnas mulier ab hostibus capta sit, id quod natum erit postliminium habet, item patris uel matris condicionem sequitur: praeterea si ancilla praegnas subrepta fuerit, quamuis apud bonae fidei emptorem pepererit, id quod natum erit tamquam furtiuum usu non capitur: his ‖ consequens est, ut libertus quoque, quamdiu patroni f. 27 filius nasci possit, eo iure sit, quo sunt qui patronos habent.

27 ULPIANUS libro quinto opinionum. Eum, qui se libertinum esse fatetur, nec [B. 46, 1, 22] S* adoptando patronus ingenuum facere potuit.

VI.

R DE HIS QUI SUI UEL ALIENI IURIS SUNT R SE

1 GAIUS libro primo institutionum. De iure personarum alia diuisio se- [Gai. 1, 48. 50—53] S* quitur, quod quaedam[2] personae sui iuris sunt, quaedam alieno iuri subiectae sunt[3]. uideamus itaque[4] de his, quae alieno iuri subiectae sunt[5]: nam si cognouerimus [B. 31, 1, 1]

FR (deficit u. 18 in septimo*) P(VU)*

---

[1] sed et (*Hal.*)? [2] sequitur de iure personarum alia diuisio. nam quaedam *Gaius* [3] sunt subiectae *Gaius* [4] sed rursus earum personarum, quae alieno iuri subiectae sunt, aliae in potestate, aliae in manu, aliae in mancipio sunt. uideamus nunc *Gaius* [5] sint *Gaius*

---

2 puplio *R*, publico *P^aU* | rescipsit *F* | libera *P^aV* | sulpicio *R* 3 eam] eaṁ *F* 4 igne *P^a* | e's't *F^b* | parit] parere *PVU* 6 liberis *R* 7 octauo] uiiii *P* | furore *F^b* 8 in qua] iniqua *R* 9 suae] sui *R* | retinet *om. F^1* 10 septi reg. *R* | homor *R* 11 seuertitur *F^a* | 's'e *F^2* 13 enixest *R* | manumissa esse debuit cum constitutione *bis F^{ac}* 15 librimo pand. *R* | uolgo] uol *R* | concepti] necepti *F^1* 17 παρὰ] ΗΑΡ *P* 19 lex'natur' spec. *F* 20 ingenium *P* 21 eum] cum *P^a* | de *om. F^a* | quo'que' *F* 23 qui in] quin *F* 24 ciuile· *F^a* 25 postliminum *P^aU* 26 ancilla *om. F^1* 27 peperit *PU* 31 adoptandum *F^{ac}* 33 sunt *om. P* 35 personae *om. PVU* 36 nam *om. Gaii codex Uer.*

quae istae personae sunt, simul intellegemus quae sui iuris sunt. dispiciamus itaque de
1 his, quae[1] in aliena potestate sunt. Igitur in potestate[2] sunt serui dominorum (quae quidem potestas iuris gentium est: nam apud omnes peraeque gentes animaduertere possumus dominis in seruos uitae necisque potestatem fuisse) et quodcumque per seruum adquiritur, id
2 domino adquiritur. Sed hoc tempore nullis hominibus, qui sub imperio Romano sunt[3], licet supra modum et sine causa legibus cognita[4] in seruos suos saeuire. nam ex constitutione diui[5] Antonini qui sine causa seruum suum occiderit, non minus puniri[6] iubetur, quam qui alienum seruum occiderit. sed et maior[7] asperitas dominorum eiusdem principis constitutione[8] coercetur.

2 Ulpianus libro octauo de officio proconsulis[9]. Si [Coll. 3, 3. I. 1, 8, 2. B. 31, 1, 2. 19, 7, 11 S* dominus in seruos saeuierit uel ad impudicitiam turpemque uiolationem compellat, quae sint partes praesidis, ex rescripto diui Pii ad Aelium Marcianum proconsulem Baeticae manifestabitur. cuius rescripti uerba haec sunt: 'Dominorum quidem potestatem in suos 'seruos illibatam esse oportet nec cuiquam hominum ius suum detrahi: sed dominorum 'interest, ne auxilium contra saeuitiam uel famem uel intolerabilem iniuriam denegetur his 'qui iuste deprecantur. ideoque cognosce de querellis eorum, qui ex familia Iulii Sabini 'ad statuam confugerunt, et si uel durius habitos quam aequum est uel infami iniuria 'affectos cognoueris, ueniri iube ita, ut in potestate domini non reuertantur. qui si meae 'constitutioni fraudem fecerit, sciet me admissum seuerius exsecuturum.' diuus etiam Hadrianus Umbriciam quandam matronam in quinquennium relegauit, quod ex leuissimis causis ancillas atrocissime tractasset.

3 Gaius libro primo institutionum. Item in potestate nostra sunt liberi [Gai. 1, 55. B. 31, 1, 3 S* nostri, quos ex iustis nuptiis procreauerimus[10]: quod ius proprium ciuium Romanorum est.

4 Ulpianus libro primo institutionum. Nam ciuium Romanorum quidam sunt [B. 31, 1, 4. 5 S* patres familiarum, alii filii familiarum, quaedam matres familiarum, quaedam filiae familiarum. patres familiarum sunt, qui sunt suae potestatis siue puberes siue impuberes: simili modo matres familiarum: filii familiarum et filiae, quae sunt in aliena potestate. nam qui ex me et uxore mea nascitur, in mea potestate est: item qui ex filio [I. 1, 9, 3 meo et uxore eius nascitur, id est nepos meus et neptis, aeque in mea sunt potestate, et pronepos et proneptis et deinceps ceteri.

5 Idem libro trigensimo sexto ad Sabinum. Nepotes ex filio mortuo auo reccidere solent S* in filii potestatem, hoc est patris sui: simili modo et pronepotes et deinceps uel in filii potest||ate[11], si uiuit et in familia mansit, uel in eius parentis, qui ante eos in potestate est. f. 27 et hoc non tantum in naturalibus, uerum in adoptiuis quoque iuris est.

FP(VU)

---

[1] sint ac prius dispiciamus de iis qui *Gaius* [2] in potestate itaque *Gaius* [3] nec ciuibus Romanis nec ullis aliis hominibus, qui sub imperio populi Romani sunt *Gaius* [4] legibus cognita *om. Gaius* [5] diui] sacratissimi imperatoris *Gaius* [6] teneri *Gaius* [7] quoque *ins. Gaius* [8] per eiusdem principis constitutionem *Gaius* [9] sub titulo de dominorum saeuitia *add. Coll.* [10] quos iustis nuptiis procreauimus *Gaius* [11] potestatem (*Hal.*)?

1 intelligimus *P* 4 in't'seruos *F*, in seruis *P^a* | adquiritur id] ad *P^a* 5 imperi *F* (*suppl. f*) 6 licet] leget *F^1* | modus *P^a* 7 non] no *F* (*suppl. f*) | poniri *F* 8 eiusdem] eius *P^a* 11 seruum *Coll.* 12 sunt *PVU* | aelium] aurelium *Coll.* | ueticae *FPV*, uertice (misso *postea add. m. ead.*) *U*, beticae *Coll.* (*Berol.*) 13 manifestatur *Coll.* | sunt haec *P* | in seruos suos *PU Coll.* (*Berol.*) 14 su'u'm *F^2* 17 et] ut *PVU* | 'a'durius *F* | infami] infamiae *Coll.* (*Berol.*) 18 ueniri *F^ac PV Coll.* (*Berol.*), uenire *F^m U*, uendere *uel* uenundari *Inst.* | iube ita] iubeta *F* (*suppl. f*), iubet *Coll.* (*Berol.*) | potestatem *Coll.* (*Berol.*) *Inst.* | qui si] quod si *Coll.* 19 exsecuturus *P^a*, exequiturum *V* | etiam *om. P^a* 20 umbriciam] umbram *Coll.* 21 tractasset] tractare *Coll.* (*Berol.*) 23 quos] quod *F^a* 25 patrem familias *P^a* | alii filii familiarum *om. F^1*, alii filii familias *P^a* | matrem *P^a* 26 suae pot. sunt *PVU* 27 filii familiarum *om. PVU* (*hic suppl. m. rec. ex* 'pi') | quae] quedam *P^a* 29 eius] eiui *F^1* | nepos't' *F* 30 pro 'nepos et pro' neptis *F^2* 31 lib. xxui *P*, liberi lxxxu *U* | re'c'cidere *F* 32 potestate *PU* | hoc est] hoc est in potestate *P* | pronepos *PV* | 'et' deinceps *F^b* 33 potest||tate *F* | si] sui *P* | familiam *PU* | parentes *P^a*

6 Idem libro nono ad Sabinum. Filium eum definimus, qui ex uiro et uxore eius nascitur. sed si fingamus afuisse maritum uerbi gratia per decennium, reuersum anniculum inuenisse in domo sua, placet nobis Iuliani sententia hunc non esse mariti filium. non [B. 31, 1, 6] tamen ferendum Iulianus ait eum, qui cum uxore sua adsidue moratus nolit filium adgnoscere quasi non suum. sed mihi uidetur, quod et Scaeuola probat, si constet maritum aliquamdiu cum uxore non concubuisse infirmitate interueniente uel alia causa, uel si ea ualetudine pater familias fuit ut generare non possit, hunc[1], qui in domo natus est, licet uicinis scientibus, filium non esse. S

7 Idem libro uicensimo quinto ad Sabinum. Si qua poena pater fuerit affectus, [B. 31, 1, 7] ut uel ciuitatem amittat uel seruus poenae efficiatur, sine dubio nepos filii loco succedit. S

8 Idem libro uicensimo sexto ad Sabinum. Patre furioso liberi nihilominus in [B. 31, 1, 8] patris sui potestate sunt: idem et in omnibus est parentibus, qui habent liberos in potestate. nam cum ius potestatis moribus sit receptum nec possit desinere quis habere in potestate, nisi exierint liberi quibus casibus solent, nequaquam dubitandum est remanere eos in potestate. quare non solum eos liberos in potestate habebit, quos ante furorem genuit, uerum et si qui ante furorem concepti in furore editi sunt. sed et si in furore agente eo uxor concipiat, uidendum an in potestate eius nascatur filius: nam furiosus licet [Ep. 4, 18] uxorem ducere non possit, retinere tamen matrimonium potest: quod cum ita se habeat, in potestate filium habebit. proinde et si furiosa sit uxor, ex ea ante conceptus in potestate nascetur: sed et in furore eius conceptus ab eo qui non furebat sine dubio in potestate nascetur, quia retinetur matrimonium. sed et si ambo in furore agant et uxor et maritus et tunc concipiat, partus in potestate patris nascetur, quasi uoluntatis reliquiis in furiosis
1 manentibus: nam cum consistat matrimonium altero furente, consistet et utroque. Adeo autem retinet ius potestatis pater furiosus, ut et adquiratur illi commodum eius, quod filius adquisiuit. S

9 Pomponius libro sexto decimo ad Quintum Mucium. Filius familias in publicis [B. 31, 1, 9] causis loco patris familias habetur, ueluti ut magistratum gerat, ut tutor detur. E

10 Ulpianus libro quarto ad legem Iuliam et Papiam. Si iudex nutriri uel ali [B. 31, 1, 10] oportere pronuntiauerit, dicendum est de ueritate quaerendum, filius sit an non: neque enim alimentorum causa ueritati facit praeiudicium. E

11 Modestinus libro primo pandectarum. Inuiti filii naturales uel emancipati [B. 31, 1, 11] non rediguntur in patriam potestatem. E

VII.

℞ DE ADOPTIONIBUS ET EMANCIPATIONIBUS ET ALIIS MODIS QUIBUS POTESTAS SOLUITUR ℞ SPE

1 Modestinus libro secundo regularum. Filios familias non solum natura, uerum [Ep. 5, 10] *E
1 et adoptiones faciunt. ‖ Quod adoptionis nomen est quidem generale, in duas autem species f. 28 diuiditur, quarum altera adoptio similiter dicitur, altera adrogatio. adoptantur filii familias, adrogantur qui sui iuris sunt.

2 Gaius libro primo institutionum. Generalis enim adoptio duo- [Gai. 1, 98. 99. Ep. 5, 10] *S

FR (incipit u. 22 a patris*) P(VU)*

---

[1] hnic?

---

1 eum *om.* F^1 2 adfuisse P^a, abfuisse P^b *VU* 4 noluit *PU* 5 m'i'hi F^2 | prouat F^1 9 lib. xxui *P*, lib. xxii *U* 12 est] et F^1 13 sit] fit *P* 14 solent] solent liberi P^a 15 potestata quare F^1 16 et *om.* P^a*U* | furore'o' ed. *F* 17 concepiat F^a | an] est an $P^{a\,1\,b\,1}$*U* 18 non posset P^a | habet *P* 19 sit] fuerit *PU* 20 nascitur *PV*U^b, *inc.* U^a | sed et] sed *PV*, sed et si *U* 21 nascitur *PVU* | sed et] et *PU*, at *V* 22 nascitur *PU* | reliquis *FR* 23 cons. in matrimonium *R* | constet utroque P^a, constet et utroque P^b, const.. (constat U^b) et utroque *U* | adeo] deo *R* 24 potestati *R* 27 ut tutor] tutor *PVU* 28 e's't *F* | ali oportere] *F*, alioppptere *R*, ali . oportere *PU* 29 debueritate *R* 34. 35 *rubricam om. R* 37 adoptiones nom. *R* | generalem *R* 38 diuitur *R*

bus modis fit, aut principis auctoritate aut magistratus imperio. principis auctoritate[1] adoptamus eos qui sui iuris sunt: quae species adoptionis dicitur adrogatio, quia et is qui adoptat rogatur, id est interrogatur, an uelit eum quem adoptaturus sit iustum sibi filium esse, et is qui adoptatur rogatur, an id fieri patiatur[2]. imperio magistratus adoptamus eos qui in potestate parentis[3] sunt, siue primum gradum liberorum optineant, qualis est filius
1 filia[4], siue inferiorem, qualis est nepos neptis, pronepos proneptis. Illud[5] [(Ep.) Gai. 1, 108] utriusque adoptionis commune est, quod et hi qui generare non possunt, quales sunt spadones,
2 adoptare possunt. Hoc uero proprium est eius adoptionis, quae per prin- [Gai. 1, 107. B. 33, 1, 1] cipem fit[6], quod is qui liberos in potestate habet si se adrogandum dederit, non solum ipse potestati adrogatoris subicitur, sed et[7] liberi eius in eiusdem fiunt potestate tamquam nepotes.

3 PAULUS libro quarto ad Sabinum. Si consul uel praeses filius familias [B. 33, 1, 2. Ep. 5, 13] sit, posse eum apud semet ipsum uel emancipari uel in adoptionem dari constat. *S

4 MODESTINUS libro secundo regularum. Magistratum, apud quem legis actio [B. 33, 1, 3] est, et emancipare filios suos et in adoptionem dare apud se posse Neratii sententia est. *E

5 CELSUS libro uicensimo octauo digestorum. In adoptionibus eorum [B. 33, 1, 4. Ep. 5, 11] dumtaxat, qui suae potestatis sunt, uoluntas exploratur[8]: sin autem a patre dantur in adoptionem, in his utriusque arbitrium spectandum est uel consentiendo uel non contradicendo. *E

6 PAULUS libro trigensimo quinto ad edictum. Cum nepos adoptatur [B. 33, 1, 5. Ep. 5, 16] quasi ex filio natus, consensus filii exigitur, idque etiam Iulianus scribit. *S

7 CELSUS libro trigensimo nono digestorum. Cum adoptio fit, non est necessaria in eam rem auctoritas eorum, inter quos iura adgnationis consequuntur. *E

8 MODESTINUS libro secundo regularum. Quod ne curatoris auctoritas [B. 33, 1, 6. Ep. 5, 20] intercederet in adrogatione ante tenuerat, sub diuo Claudio recte mutatum est. *E

9 ULPIANUS libro primo ad Sabinum. Etiam caecus adoptare uel [B. 33, 1, 7. Ep. 5, 15] adoptari potest. S

10 PAULUS libro secundo ad Sabinum. Si quis nepotem quasi ex filio [B. 33, 1, 8. Ep. 5, 17] natum quem in potestate habet consentiente filio adoptauerit, non adgnascitur auo suus heres, quippe cum post mortem aui quasi in patris sui reccidit[9] potestatem. S

11 IDEM libro quarto ad Sabinum. Si is qui filium haberet in nepotis [B. 33, 1, 9. Ep. 5, 17] locum adoptasset perinde atque si ex eo filio natus esset, et is filius auctor factus non esset: mortuo auo non esse nepotem in potestate filii. S

12 ULPIANUS libro quarto decimo ad Sabinum. Qui liberatus est patria potestate, [B. 33, 1, 10] is postea in potestatem honeste reuerti non potest nisi adoptione. S

13 PAPINIANUS libro trigensimo sexto quaestionum. In omni fere iure [B. 33, 1, 11. Ep. 5, 18] finita patris adoptiui potestate nullum ex pristino retinetur uestigium: denique et patria dignitas quaesita per adoptionem finita ea deponitur. *P

FR (deficit u. 11 in filius*) P(VU)*

---

[1] Adoptio autem duobus modis fit: aut populi auctoritate aut inperio magistratus, uelut praetoris. populi auctoritate *Gaius* [2] et populus rogatur, an id fieri iubeat *ins. Gaius* [3] parentium *Gaius* (*u. i*) [4] filius et filia *Gaii cod.* [5] uero *ins. Gaius* [6] illud proprium est eius adoptionis quae per populum fit *Gaius* [7] sed etiam *Gaius* [8] eorum qui suae pot. sunt ipsorum dumtaxat uoluntas exploratur (*Hal.*)? *sed potius crediderim quae sequuntur post* exploratur *Iustinianorum esse, qui priora uere Celsi suis aptare neglexerint* [9] reccidat (*edd.*)?

---

1 aut mag. i. p. auctoritate *om.* $P^a U$ | auctoritatem ad. *R* 2 iuri *R* 3 interrog.] inrogatur P^a 4 paciuntur *R* | eos *om.* F^1 5 parenti *R*, parentium *Gai.*, τῶν πατέρων *Ep.* | filius filias *R*, filius et filia *Gai.*, ὁ υἱὸς καὶ ἡ θυγάτηρ *Ep.* 6 nepos *om.* F^1 7 adoptiones F^1 | quod] quia *Gaii codex contra dig. et inst.* 9 in potestatem *R* 10 nepotes't' *F* 11 sabinom *R*, edictum sabinum P^a 12 emancipare P^a (*inc.* U^a) *cum B* (*Tipuc.*): δύναται παρ' ἑαυτῷ αὐτεξούσιον ποιεῖν καὶ εἰς θέσιν διδοσθαι 13 actio est] actione P^a, actionem *U* 14 ést 'et' eman. F^2 | nerati'i' F^4 22 adgnation'e'is *F* 23 ne] nec P^a, ut nec *U* 29 au'i' *F* | pot. rec. *PU* 30 habet P^a 31 adoptasset 'et' *F* | et is] ut et is P^a 33 ad 'massurium' sabinum *F* 34 potestate *PU* | 're'uerti F^2 | adopcionem P^a 35 iura P^a 36 adoptiui *om.* P^a | retine're'tur F^2

14 | POMPONIUS libro quinto ad Sabinum. Sed etiam nepos ex filio apud adoptatum[1] patrem conceptus et natus per emancipationem iura omnia perdit. S f. 28'

15 ULPIANUS libro uicensimo sexto ad Sabinum. Si pater familias adoptatus sit, omnia quae eius fuerunt et adquiri possunt tacito iure ad eum transeunt qui adoptauit: hoc amplius liberi eius qui in potestate sunt eum sequuntur: sed et hi, qui postliminio redeunt, uel qui in utero fuerunt cum adrogaretur, simili modo in potestatem adrogatoris rediguntur. [B. 33, 1, 12. Ep. 5, 14] S [(B)]
1 Qui duos filios et ex altero eorum nepotem habet, si uult nepotem quasi ex altero natum sic adoptare, potest hoc efficere, si eum emancipauerit et sic adoptauerit quasi ex altero natum. facit enim hoc quasi quilibet, non quasi auus, et qua ratione quasi ex quolibet natum potest adoptare, ita potest et quasi ex altero filio. [(Ep.)]
2 In adrogationibus cognitio uertitur, num forte minor sexaginta annis sit qui adrogat, quia magis liberorum creationi studere debeat: nisi forte morbus aut ualetudo in causa sit aut alia iusta causa adrogandi, ueluti si coniunctam sibi personam uelit adoptare. [B. l. c. 'Pon. 44 not. Ep. 5, 19]
3 Item non debet quis plures adrogare nisi ex iusta causa, sed nec libertum alienum, nec maiorem minor. [('Pon.)]

16 IAUOLENUS libro sexto ex Cassio. Adoptio enim in his personis locum habet, in quibus etiam natura potest habere. [Ep. 5, 20] *E

17 ULPIANUS libro uicensimo sexto ad Sabinum. Nec ei permittitur adrogare, qui tutelam uel curam alicuius administrauit, si minor uiginti quinque annis sit qui adrogatur, ne forte eum ideo adroget, ne rationes reddat. item inquirendum est, ne forte turpis causa adrogandi subsit. [B. 38, 1, 13. 'Pon. 38, 1. Ep. 5, 21] S [('Pon.)]
1 Eorum dumtaxat pupillorum adrogatio permittenda est his, qui[2] uel naturali cognatione uel sanctissima affectione ducti adoptarent, ceterorum prohibenda, ne esset in potestate tutorum et finire tutelam et substitutionem a parente factam extinguere. [Ep. 5, 22]
2 Et primum quidem excutiendum erit, quae facultates pupilli sint et quae eius, qui adoptare eum uelit, ut aestimetur ex comparatione earum, an salubris adoptio possit pupillo intellegi: deinde cuius uitae sit is, qui uelit pupillum redigere in familiam suam: tertio cuius idem aetatis sit, ut aestimetur, an melius sit de liberis procreandis cogitare eum quam ex aliena familia quemquam redigere in potestatem suam. [Ep. 5, 23]
3 Praeterea uidendum est, an non debeat permitti ei, qui uel unum habebit uel plures liberos, adoptare alium, ne aut illorum, quos iustis nuptiis procreauerit, deminuatur spes quam unusquisque liberorum obsequio paret sibi, aut qui adoptatus fuit minus percipiat quam dignum erit eum consequi. [(Ep.)]
4 Interdum et ditiorem permittetur adoptare pauperiori, si uitae eius sobrietas clara sit uel affectio honesta nec incognita.
5 Satisdatio autem in his casibus dari solet. [Ep. 5, 23]

18 MARCELLUS libro uicensimo sexto digestorum. Non aliter enim uoluntati eius, qui adrogare pupillum uolet, si causam eius ob alia probabit, subscribendum erit, quam si cauerit seruo publico se restituturum ea, quae ex bonis eius consecutus fuerit, illis, ad quos res peruentura esset, si adrogatus permansis||set in suo statu. *E f. 29

19 ULPIANUS libro uicensimo sexto ad Sabinum. His uerbis satisdationis quae ab adrogatore praestari debet 'ad quos ea res pertinet' et libertatibus prospectum esse, quae se- [Ep. 5, 24] S

FP(VU)

---

[1] adoptati? [2] his qui] si qui?

1 quinto] ui $P^a U^*$ | adoptatum] optatum P^a 2 et] est $F^{2c} P^a$ | perdet *PVU* 4 omnia'e' *F* | et adq. poss. *om. PU* (*in mg. suppl. ex* 'pi') 5 eum conseq. $P^a VU$ 6 postliminium P^a | in utero] utero P^a | cum *om.* F^1 | arrogarentur *P* | potestate *PU* 9 et sic adopt. *om.* P^a | non] et non *PVU* | auus et q. r. quasi *om.* P^a, et *om.* $P^b U$ 11 adrogation'e'ibus *F* 12 qui *om.* F^1 | debet *PVU* 15 minus P^a 18 permititur *F* 19 uel *om.* F^1 20 ideo *om.* P^a 21 turpis] temporis P^a 22 permittend'a' F^1 23 adoptaret P^a, adoptauerint *U* 25 qui facultates F^1 | quae 'in' eius *F* 27 redegere F^1 | cuius idem] cuiusdem P^a. cuius demum $P^b U^b$, cuiusdam *V*, cuius U^a 28 sit *om.* $P^a U^a$ 29 potestate sua *P* | uidendum] euidendum P^a 30 quos] quod F^1 32 er'o'it *F* | permittitur *PU* 35 enim *om.* P^a 36 probauit F^1 37 restiturum P^a | ea *om.* *PVU* 39 ab] ad P^a 40 ea's' *F*

cundis tabulis datae sunt, et multo magis substituto seruo, item legatariis, nemo dubitat. [(Ep.)]
1 Quae satisdatio si omissa fuerit, utilis actio in adrogatorem datur.

20 MARCELLUS libro uicensimo sexto digestorum. Haec autem satisdatio locum habet, si impubes decessit. sed etsi de pupillo loquitur, tamen hoc et in pupilla obseruandum est. *E

21 GAIUS libro singulari regularum. Nam et feminae ex rescripto principis adrogari possunt. [B. 33, 1, 17] S*

22 ULPIANUS libro uicensimo sexto ad Sabinum. Si adrogator decesserit impubere relicto filio adoptiuo et mox impubes decedat, an heredes adrogatoris teneantur? et dicendum est heredes quoque restituturos et bona adrogati et praeterea quartam partem. [B. 33, 1, 18] S
1 Sed an impuberi adrogator substituere possit, quaeritur: et puto non admitti substitutionem, nisi forte ad quartam solam quam ex bonis eius consequitur, et hactenus ut ei usque ad pubertatem substituat. ceterum si fidei eius committat, ut quandoque restituat, non oportet admitti fideicommissum, quia hoc non iudicio eius ad eum peruenit, sed principali proui-
2 dentia. Haec omnia dicenda sunt, siue in locum filii siue in locum nepotis aliquis impuberem adrogauerit. [(B)]

23 PAULUS libro trigensimo quinto ad edictum. Qui in adoptionem datur, his quibus adgnascitur et cognatus fit, quibus uero non adgnascitur nec cognatus fit: adoptio enim non ius sanguinis, sed ius adgnationis adfert. et ideo si filium adoptauero, uxor mea illi matris loco non est, neque enim adgnascitur ei, propter quod nec cognata eius fit: item nec mater mea auiae loco illi est, quoniam his, qui extra familiam meam sunt, non adgnascitur: sed filiae meae is quem adoptaui frater fit, quoniam in familia mea est filia: nuptiis tamen etiam eorum prohibitis. [B. 33, 1, 19. Ep. 5, 26] S

24 ULPIANUS libro primo disputationum. Neque absens neque dissentiens adrogari potest. [B. 33, 1, 20] S

25 IDEM libro quinto opinionum. Post mortem filiae suae, quae ut mater familias quasi iure emancipata uixerat et testamento scriptis heredibus decessit, aduersus factum suum, quasi non iure eam nec praesentibus testibus emancipasset, pater mouere contro-
1 uersiam prohibetur. Neque adoptare neque adrogare quis absens nec per alium eiusmodi sollemnitatem peragere potest. [B. 33, 1, 21] S

26 IULIANUS libro septuagensimo digestorum. Quem filius meus emancipatus adoptauerit, is nepos meus non erit. [B. 33, 1, 22] S

27 IDEM libro octagensimo quinto digestorum. Ex adoptiuo natus adoptiui locum optinet in iure ciuili. [B. 33, 1, 23] S

28 GAIUS libro primo institutionum. Liberum arbitrium est ei, qui filium et ex eo nepotem in potestate habebit, filium quidem potestate demittere, nepotem uero in potestate retinere: uel ex diuerso filium quidem in potestate retinere, nepotem uero manumittere: uel omnes sui iuris efficere. eadem et de pronepote ‖ dicta esse intellegemus. [Gai. 1, 133 rest. I. 1, 12, 7. B. 33, 1, 24] S f. 29'

29 CALLISTRATUS libro secundo institutionum. Si pater naturalis loqui quidem non possit, alio tamen modo quam sermone manifestum facere possit uelle se filium suum in adoptionem dare: perinde confirmatur adoptio, ac si iure facta esset. [B. 33, 1, 25] S

30 PAULUS libro primo regularum. Et qui uxores non habent filios adoptare possunt. [B. 33, 1, 26] S

FP(VU)

---

1 dubitabat P^a 4 obserbandum *F* 5 fiminae F^a | adrogare P^a, γιοθετογνται *Tipuc.* 8 e's't dic. *F* 9 restituere se bona *PVU* | propterea P^a 11 usqu'a'e *F* 12 si *om.* P^a | ut] at F^1 13 fideicom'm'issum *F*, fidei commissus P^a | hoc] haec P^a, *om.* *U* | iudicio eius] dico P^a 16 adoptione *P* 17 et *om.* *PVU* 18 offert *PU* | adoptauero] adoptauerit *F*, adoptauerim *Taur.* 19 'p'illi *F* | cognita F^1 20 nec] ne P^a | extra'm' *F* 21 frater fit (est P^bU) quoniam in familia mea (mae F^a) est filia FP^bU, fr...m in filia mea . filie P^a 28 absent F^1 | neque P^a | huiusmodi *P* 31 nepos meus] meus P^a, meus nepos P^bU 33 in iure] ure P^a 35 est ei] ei P^a, ei est *V* | dimittere *PVU* 37 et 'de' F^2 38 intelligimus *PVU* 40 fac. potest *P* | se's' *F* | suum *om.* *PU* 41 confirs|matur *F* | iura P^a

31 MARCIANUS libro quinto regularum. Non potest filius, qui est in potestate [B. 33, 1, 27] S
patris, ullo modo compellere eum, ne sit in potestate, siue naturalis siue adoptiuus.
32 PAPINIANUS libro trigensimo primo quaestionum. Nonnumquam autem im- [B. 33, 1, 28] *P
pubes qui adoptatus est audiendus erit, si pubes factus emancipari desideret, idque causa
1 cognita per iudicem statuendum erit. Imperator Titus Antoninus rescripsit pri- [Ep. 5, 25]
uignum suum tutori adoptare permittendum.
33 MARCIANUS libro quinto regularum. Et si pubes factus non expedire [B. 33, 1, 29. Ep. 5, 25] Sf
sibi in potestatem eius redigi probauerit, aequum esse emancipari eum a patre adoptiuo
atque ita pristinum ius reciperare.
34 PAULUS libro undecimo quaestionum. Quaesitum est, si tibi filius in adoptionem [B. 33, 1, 30] P
hac lege sit datus, ut post triennium puta eundem mihi in adoptionem des, an actio ulla
sit. et Labeo putat nullam esse actionem: nec enim moribus nostris conuenit filium tem-
poralem habere.
35 IDEM libro primo responsorum. Per adoptionem dignitas non minuitur, [B. 33, 1, 31. Ep. 5, 9] P
sed augetur. unde senator etsi a plebeio adoptatus est, manet senator: similiter manet et
senatoris filius.
36 IDEM libro octauo decimo responsorum. Emancipari filium a patre quocumque [B. 33, 1, 32] P
1 loco posse constat, ut exeat de patria potestate. Apud proconsulem etiam in ea prouincia,
quam sortitus non est, et manumitti et in adoptionem dari posse placet.
37 IDEM libro secundo sententiarum. Adoptare quis nepotis loco potest, [B. 33, 1, 33. Ep. 5, 26] Pf
1 etiam si filium non habet. Eum quem quis adoptauit, emancipatum uel in adoptionem
datum iterum non potest adoptare.
38 MARCELLUS libro uicensimo sexto digestorum. Adoptio non iure facta a [B. 33, 1, 34] E
principe confirmari potest.
39 ULPIANUS libro tertio de officio consulis. Nam ita diuus Marcus Eutychiano rescripsit: E
'Quod desideras an impetrare debeas, aestimabunt iudices adhibitis etiam his, qui contra
'dicent, id est qui laederentur confirmatione adoptionis'.
40 MODESTINUS libro primo differentiarum. Adrogato patre familias liberi, qui [B. 33, 1, 35] E
in eius erant potestate, nepotes apud adrogatorem efficiuntur simulque cum suo patre in
eius reccidunt potestatem. quod non similiter in adoptionem contingit: nam nepotes ex eo
1 in aui naturalis retinentur potestate. Non tantum cum quis adoptat, sed et cum adrogat, [(B)]
maior esse debet eo, quem sibi per adrogationem uel per adoptionem filium facit, et utique
2 plenae pubertatis: id est decem et octo annis eum praecedere debet. Spado adrogando [B. l. c.]
suum heredem sibi adsciscere potest nec ei corporale uitium impedimento est.
41 IDEM libro secundo regularum. Si pater filium, ex quo nepos illi est iu po- [B. 33, 1, 36] E
testate, emancipauerit et postea eum adoptauerit: mortuo eo nepos in patris non reuertitur
potestatem. ‖ nec is nepos in patris reuertitur potestatem, quem auus retinuerit filio dato q. 2 f. 30
in adoptionem, quem denuo redadoptauit.
42 IDEM libro primo pandectarum. Etiam infantem in adoptionem dare possumus. [B. 33, 1, 37] E
43 POMPONIUS libro uicensimo ad Quintum Mucium. Adoptiones non solum [B. 33, 1, 38] E
FP(VU)

1 regularis *P* | est *om. P* 2 compellere] compellė *Pª* | sit in] sciti *Pª* 4 emancipare *Pª* | desideret] uelit *PVU*, ἐπιζητεῖ *B* (*Tipuc.*) 5 statu'en'dum *F²* | imperator] nam imperator *PVU* 7 regularis *P* 9 recupera *Pª*, recuperare *PᵇVU* 10 quaesitum est *om. Pª*, *item, sed ut* quaesitum *adsit post* recuperare *u. 9, V*, *item, sed ut* quaes. est *adsit u. 11, post* des *PᵇU* 11 ha'e'c *F* | an *om. Pª* 12 nulla *Pª* | null. put. *PªU* | minoribus *Pª* 14 primo] ii *PªU* 15 et si] si *Pª* 17 octauo decimo] xxuiii *PVU* | emancipa-ri' *F* | fi'm'lium *F* 19 quam sortitus] *F²*, quaititurs *F¹* 20 sententia'ru'm *F²* 25 dein officio proconsulis *P*, de offitio proconsulis *U* | eutuchiano *F*, entichiano *PV*, eutibiano *U* 26 existimabunt *PVU* 27 laedere'n'tur 'con'-firmatione *F²* 29 in eius] eius *Pª* 30 potestate *PU* | quid *Pª* 31 cum] quicum *Pª* 33 's'pado *F²* 34 adsciscere] accrescere *PU*, adcrescere *V* 35 regionum *Pª*, *om. U* 36 emanciuaerit *F¹* | reuer'u'titur *F* 37 potestate *P* | nec (ne *V*) is nepos … 38 redadoptauit *in litura Pᵇ* (*inc. Pª*), nec is nepos in p. reu. pot. *om. U* 40 uicensimo] xxi *PV*, xxu *U*

filiorum, sed et quasi nepotum fiunt, ut aliquis nepos noster esse uideatur perinde quasi ex filio uel incerto natus sit.

44 Proculus libro octauo epistularum. Si is, qui nepotem ex filio habet, in nepotis loco aliquem adoptauit, non puto mortuo auo iura consanguinitatis inter nepotes futura esse. sed si sic adoptauit, ut etiam iure legis nepos suus esset, quasi[1] ex Lucio puta filio suo et ex matre familias eius natus esset, contra puto. [B. 33, 1, 39] *E*

45 Paulus libro tertio ad legem Iuliam et Papiam. Onera eius, qui in adoptionem datus est, ad patrem adoptiuum transferuntur. [B. 33, 1, 40. Ep. 5, 27] *E*

46 Ulpianus libro quarto ad legem Iuliam et Papiam. In seruitute mea quaesitus mihi filius in potestatem meam redigi beneficio principis potest: libertinum tamen eum manere non dubitatur. [Ep. 5, 19] *E*

VIII.

R DE DIUISIONE RERUM ET QUALITATE R *SE*

1 Gaius libro secundo institutionum. Summa[2] rerum diuisio in duos articulos deducitur: nam aliae sunt diuini iuris, aliae humani. diuini iuris sunt ueluti res sacrae et religiosae. sanctae quoque res, ueluti muri et portae, quodammodo diuini iuris sunt. quod autem diuini iuris est, id nullius in bonis est: id uero, quod humani iuris est, plerumque alicuius in bonis est, potest autem et nullius in bonis esse: nam res hereditariae, antequam aliquis heres existat, nullius in bonis sunt. hae autem res, quae humani iuris sunt, aut publicae sunt aut priuatae. quae publicae sunt, nullius in bonis esse creduntur, ipsius enim uniuersitatis esse creduntur: priuatae autem sunt, quae singulorum sunt. [Gai. 2, 2. 3. B. 46, 3, 1] *S* [Gai. 2, 8–14 fere rest.]

1 Quaedam praeterea res corporales sunt, quaedam incorporales. corporales hae sunt, quae tangi possunt, ueluti fundus homo uestis aurum argentum et denique aliae res innumerabiles: incorporales sunt, quae tangi non possunt, qualia sunt ea, quae in iure consistunt, sicut hereditas, usus fructus, obligationes quoquo modo contractae. nec ad rem pertinet, quod in hereditate res corporales continentur: nam et fructus, qui ex fundo percipiuntur, corporales sunt, et id quod ex aliqua obligatione nobis debetur plerumque corporale est, ueluti fundus homo pecunia: nam ipsum ius successionis et ipsum ius utendi fruendi et ipsum ius obligationis incorporale est. eodem numero sunt et iura praediorum urbanorum et rusticorum, quae etiam seruitutes uocantur. [I. 2, 2]

2 Marcianus libro tertio institutionum. Quaedam naturali iure communia sunt omnium, quaedam uniuersitatis, quaedam nullius, pleraque singulorum, quae uariis ex causis cuique adquiruntur. [I. 2, 1 pr. 1. B. 46, 3, 2] *S*

1 Et quidem naturali iure omnium communia sunt illa: aer, aqua profluens, et mare, et per hoc litora maris.

3 Florentinus institutionum libro sexto. Item lapilli, gemmae ceteraque, quae in litore inuenimus, iure naturali nostra statim fiunt. [I. 2, 1, 18. BS. 46, 3, 2] *S*

4 Marcianus libro tertio institutionum. Nemo igitur ad litus maris [I. 2, 1, 1. BS. 46, 3, 2] *S*

FP(VU)

---

[1] uti tam iure lege nepos suus esset quam si (*similiter Vintimillius: cf. Gell. 5, 19, 9*)?
[2] itaque *ins. Gaius*

---

1 nepotum] nepotes P^a, nepotis P^b*VU* 2 uel incerto] FU^b, uel ince..o U^a, uel deinceps $P^b V^b$, *inc.* $P^a V^a$, ὡς ἐξ ἀδήλου υἱοῦ *Tipuc.* | sit] fit *P* 4 mortuo] tuo P^a | nepote'm's *F* 5 si sic] sic si P^a | legis] legis uel P^a 7 pa'p'ulus *F* 9 quarto] iii P^a | iuliam] iolam F^1 10 potestatem 'm'eam F^2, potestate mea *U* 14 summa rerum] sumam enim *ut uid.* P^a 15 articulos *om.* F^1 17 iuris e's't F^2 | in nullius P^a, *inter alia om. V* 18 in alicuius *PU* | et *om.* F^1 19 res *om.* F^1 | aliquis] alius P^a | hae] haec $P^a U$ 20 aut publicae sunt 'nullius' *F*, aut publicae (*om.* sunt) *P*, *inter al. om. V* | null'e'ius *F* 21 credantur ipsius *P* | sunt *om. P* 22 sunt sing. *P* 23 ea] haeae *PVU* 26 hereditate's' *F* 29 'u'tendi fruendi F^2 30 et rusticorum *om.* P^a, et *om. V* 32 sunt omn. q. uniuersitatis *om.* P^a, sunt *om. V* 33 quique F^a 34 aer *om.* P^b*VU* (aer … 35 item *in litura* P^b, *inc.* P^a) 35 libro i institutionum *U* | item] *om.* P^b*VU* | ceteraque] cetera P^a, et cetera $P^b V$ 36 iur'e n'aturali F^2 | statim nostra *PVU*

accedere prohibetur piscandi causa, dum tamen uillis et aedificiis et monumentis abstineatur,
quia non sunt iuris gentium sicut et mare: idque et diuus Pius piscatoribus Formianis et
1 Capenatis[1] rescripsit. Sed flumina paene omnia et portus publica sunt. [I. 2, 1, 2. B. 46, 3, 3]
5 GAIUS libro secundo rerum cottidianarum ‖ siue aureorum. Ripa- [I. 2, 1, 4 cf. 5. B. 46, 3, 4] S f. 30'
rum usus publicus est iure gentium sicut ipsius fluminis. itaque nauem ad eas appellere,
funes ex arboribus ibi natis religare, retia siccare et ex mare reducere[2], onus aliquid in
his reponere cuilibet liberum est, sicuti per ipsum flumen nauigare. sed proprietas illorum
est, quorum praediis haerent: qua de causa arbores quoque in his natae eorundem [(B)]
1 sunt. In mare piscantibus liberum est casam in litore ponere, in qua se recipiant,
6 MARCIANUS libro tertio institutionum. in tantum, ut et soli domini constituantur qui ibi S
aedificant, sed quamdiu aedificium manet: alioquin aedificio dilapso quasi iure postliminii
reuertitur locus in pristinam causam, et si alius in eodem loco aedificauerit, eius fiet.
1 Uniuersitatis sunt, non singulorum ueluti quae in ciuitatibus sunt theatra [I. 2, 1, 6. B. 46, 3, 5]
et stadia et similia et si qua alia sunt communia ciuitatium. ideoque nec seruus com- [(I.)]
munis ciuitatis singulorum pro parte intellegitur, sed uniuersitatis et ideo tam contra ciuem
quam pro eo posse seruum ciuitatis torqueri diui fratres rescripserunt. ideo et libertus
2 ciuitatis non habet necesse ueniam edicti petere, si uocet in ius aliquem ex ciuibus. Sacrae
3 res et religiosae et sanctae in nullius bonis sunt. Sacrae autem res sunt hae, quae publice
consecratae sunt, non priuatae: si quis ergo priuatim sibi constituerit sacrum, sacrum non
est, sed profanum. semel autem aede sacra facta etiam diruto aedificio locus sacer manet.
4 Religiosum autem locum unusquisque sua uoluntate facit, dum mortuum infert in [I. 2, 1, 9]
locum suum. in commune autem sepulchrum etiam inuitis ceteris licet inferre. sed et in
alienum locum concedente domino licet inferre: et licet postea ratum habuerit quam illatus
5 est mortuus, religiosus locus fit. Cenotaphium quoque magis placet locum esse religio- [(I.)]
sum, sicut testis in ea re est Uergilius[3].
7 ULPIANUS libro uicensimo quinto ad edictum. Sed diui fratres [D. 11, 7, 6, 1. BS. 46, 3, 5] *E
contra rescripserunt.
8 MARCIANUS libro quarto regularum. Sanctum est, quod ab iniuria [B. 46, 3, 6. Ep. 15, 2] Sf
1 hominum defensum atque munitum est. Sanctum autem dictum est a sagminibus: sunt
autem sagmina quaedam herbae, quas legati populi Romani ferre solent, ne quis eos uio-
2 laret, sicut legati Graecorum ferunt ea quae uocantur cerycia. In municipiis quoque muros
esse sanctos Sabinum recte respondisse Cassius refert, prohiberique oportere ne quid in his
immitteretur.
9 ULPIANUS libro sexagensimo octauo ad edictum. Sacra loca ea sunt, [B. 46, 3, 7. Ep. 15, 2] E
FP(VU)

---

[1] Capenatis] *firmant BS (Steph.)*: ΚΑΠΕΝΆΤΟΙϹ: *fuitne* Caietanis (*Burmann ad Suetonii Tib. 60*)?
[2] retia siccare et ex mare reducere] *firmant B: fuitne* retia ex mari reducere et siccare?
[3] *Aen. 3, 303:* libabat cineri Andromache manesque uocabat Hectoreum ad tumulum, uiridi quem caespite inanem et geminas, causam lacrimis, sacrauerat aras

---

1 et mon. et aedificiis (ediciis P^a) *PVU cum Inst.* 3 flumina'e' *F* | e't' *F* | porticis *uel* portius *P* 5 publicus] plicus *F* | ips'i'us *F* | appellere] *F cum BS (Steph.)*: ὠθεῖν τε καὶ προσορμίζειν, *ubi more solito prius uocabulum uersio est* κατὰ πόδα; aplicare *P*, applicare *VU Inst.* 6 mare 're'd'uc'ere F^2, mari deducere *P*, mari deduceret *U*, mare deducere *Inst.*, ἕλκειν ἐκ θαλάσσης *BS (Steph.)* | unus F^{ac} 7 illorum] eorum P^a, illarum P^bU 8 his] hisdem *P*, eisdem *U cum Inst.* 9 pisca'n'tibus F^2 | 'in' qua F^2 | recipiunt *P* 10 ut *om.* P^a 11 aedificium dil. P^a 13 th'e'atra 'e't F^2, theatra *U* 14 et stadia *bis* F^{ac} | comm. ciuitatum *VU*, ciuitatum comm. *P* 16 libertis F^1 18 boni sint *P* | heae *PU* | publicae *FP* 19 priuatae *FP* | priuatum *P* | const. sacrum sacrum] PU^b, const. sacrum U^a, sacrum 'constituerit sacrum' F^2 20 ae'de' F^2, hedes P^aV | sacra'e' facta *F* 22 sepulcrhum *F* 23 ratum habuerit] *F cum BS (Steph.)*: εἰ δὲ καὶ μὴ ἐξ ἀρχῆς συνεχώρησε, μεθὸ δὲ τὸ λείψανον εἰσηνέχθη, ῥατοναβίτευσεν ὁ τούτου δεσπότης *et Theophilo:* μαθὼν δὲ τοῦτο κύριον ἡγήσατο τὸ πραχθὲν ὁ δεσπότης, ratum non habuerit *PVU cum Inst. libris praeter Anselmum* 24 locus fit] sit *P*, fit *U*, fit locus *V* | cenotraphium P^a | locum] locus P^a 25 testis] testis est P^a 28 marcianus] οὐλπιανός *B* 29 est aut. dict. P^aU | a sagminibus] *F et Latine BS;* sanguinibus P^aU^a 31 cencia P^a 32 quidem P^a 33 immitetur P^a 34 ulpianus] μαρκιανός *B*

1 quae publice sunt dedicata, siue in ciuitate sint siue in agro. Sciendum est locum [(Ep.)] publicum tunc sacrum fieri posse, cum princeps eum dedicauit uel dedicandi dedit pote-
2 statem. Illud notandum est aliud esse sacrum locum, aliud sacrarium. sacer locus est locus consecratus, sacrarium est locus, in quo sacra reponuntur, quod etiam in aedificio priuato esse potest, et solent, qui liberare eum locum religione uolunt, sacra inde euocare.
3 Proprie dicimus sancta, quae neque sacra neque profana sunt, sed sanctione quadam confirmata: ut leges sanctae sunt, sanctione enim quadam sunt subnixae. quod enim sanctione quadam subnixum est, id sanctum est, etsi deo non sit consecratum: et interdum in san-
4 ctionibus adicitur, ut qui ibi aliquid commisit, capite puniatur. Muros autem municipales nec reficere licet sine principis uel praesidis auctoritate nec aliquid eis coniungere uel su-
5 perponere. Res sacra non recipit aestimationem.

10 Pomponius libro sexto ex Plautio. Aristo ait, sicut id, quod in mare aedi- [B. 46, 3, 8] *E* ficatum sit, fieret priuatum, ita quod mari ‖ occupatum sit, fieri publicum. f. 31

11 Pomponius libro secundo ex uariis lectionibus. Si quis uiolauerit muros, [B. 46, 3, 9] *E* capite punitur, sicuti si quis transcendet scalis admotis uel alia qualibet ratione. nam ciues Romanos alia quam per portas egredi non licet, cum illud hostile et abominandum sit: nam et Romuli frater Remus occisus traditur ob id, quod murum transcendere uoluerit.

VIIII.

℟ DE SENATORIBUS ℟ *EPS*

1 Ulpianus libro sexagensimo secundo ad edictum. Consulari feminae utique [B. 6, 1, 1] *E* consularem uirum praeferendum nemo ambigit. sed uir praefectorius an consulari feminae
1 praeferatur, uidendum. putem praeferri, quia maior dignitas est in sexu uirili. Consulares autem feminas dicimus consularium uxores: adicit Saturninus etiam matres, quod nec usquam relatum est nec umquam receptum.

2 Marcellus libro tertio digestorum. Cassius Longinus non putat ei [B. 6, 1, 2. Ep. 14, 38] *E* permittendum, qui propter turpitudinem *senatu* motus nec restitutus est, iudicare uel testimonium dicere, quia lex Iulia repetundarum hoc fieri uetat.

3 Modestinus libro sexto regularum. Senatorem remotum senatu capite non [B. 6, 1, 3] *E* minui, sed Romae morari diuus Seuerus et Antoninus permiserunt.

4 Pomponius libro duodecimo ex uariis lectionibus. Qui indignus est inferiore [B. 6, 1, 4] *E* ordine, indignior est superiore.

5 Ulpianus libro primo ad legem Iuliam et Papiam. Senatoris filium accipere [B. 6, 1, 5] *E* debemus non tantum eum qui naturalis est, uerum adoptiuum quoque: neque intererit, a quo uel qualiter adoptatus fuerit nec interest, iam in senatoria dignitate constitutus eum susceperit an ante dignitatem senatoriam.

6 Paulus libro secundo ad legem Iuliam et Papiam. Senatoris filius est et is, quem [B. 6, 1, 5] *E* in adoptionem accepit, quamdiu tamen in familia eius manet: emancipatus uero nomen filii
1 emancipatione amittit. A senatore in adoptionem filius datus ei qui inferioris [B. 6, 1, 6] *FP(VU)*

---

1 qu'a'e *F* | sint] sunt *PU* 2 pubicum *F* | dedicauit] dificauit *P^a* | dedicando *P^a* 6 proprie] prope *P^a* | sanctione] *F cum BS* (*Steph.*): ϑεσπίσματι δέ τινι ἤτοι σεβάσματι (*nam sanctio postea quoque uertitur* ϑέσπισμα), sacratione *PU*, sed sanctione ... sanctae sunt *om. V* 7 sanctione] sanctio ē *P^a* | quod] qui *P^a* | sanctione'm' *F* 8 deo] ideo *P^aU^b*, id deo *P^b*, deo *U^b* | sa'n'ctionibus *F^2* 9 commisserit *P^a* | mancipales *F^1* 10 refi'c'ere *F^2* | nec] uel *P* 11 sacre *P^a* | respicit *P^a* 12 plaudio *PVU* 13 occupa'n'tum *F* | sit] fit *P* | publico *P^a* 14 u'i'olauerit *F* 15 puniatur *PV^bU* | si quis] qui *PVU* | trans's'cendet *F* 16 alia] alias *PVU*; ἑτέρωθεν *BS* (*Steph.*) | egredi] *firmat BS* (*Steph.*): ἐξιέναι | 'h'abeonunandum *F^b*, abhonunandum *F^2* | sit] est sit *P^a* 17 transcedere *F* 19 'se'natoribus *F^2* 20 consulare fem. *P^a* 22 putem] potest *P^a*, *inc. V^a* | qu'i'a *F^b* | sexu uirili] xexurili *F^1* 23 saturnius *P^a* 24 umquam] usquam *PU* 26 qui] quod *P^a* | turpitudinem (turputudinem *F^a*) senatum senatu motus *F* 27 repetendarum *P* 28 'remo'tum *F^2* | senatu capite] senatusuecapere *F^a* 29 diui *PU* 30 indignor *P* 32 senatorib *F^a* 35 senatoriam dignit. *P* 36 senatori'bu's *F* 38 emancipationem *P^a* | ei] in *F^1*

dignitatis est, quasi senatoris filius uidetur, quia non amittitur senatoria dignitas adoptione inferioris dignitatis, non magis quam ut consularis desinat esse.

7 ULPIANUS libro primo ad legem Iuliam et Papiam. Emancipatum a patre sena- [B. 6, 1, 7] *Ef*
1 tore quasi senatoris filium haberi placet. Item Labeo scribit etiam eum, qui post mortem patris senatoris natus sit, quasi senatoris filium esse. sed eum, qui posteaquam pater eius de senatu motus est, concipitur et nascitur, Proculus et Pegasus opinantur non esse quasi senatoris filium, quorum sententia uera est: nec enim proprie senatoris filius dicetur is, cuius pater senatu motus est antequam iste[1] nasceretur. si quis conceptus quidem sit, antequam pater eius senatu moueatur, natus autem post patris amissam dignitatem, magis est ut quasi senatoris filius intellegatur: tempus enim conceptionis spectandum plerisque placuit.
2 Si quis et patrem et auum habuerit senatorem, et quasi filius et quasi nepos senatoris intellegitur. sed si pater amiserit dignitatem ante conceptionem huius, quaeri poterit an, quamuis quasi senatoris filius non intellegatur, quasi nepos tamen intellegi debeat: et magis est ut debeat, ut aui potius ei dignitas prosit, quam obsit casus patris.

8 IDEM libro sexto fideicommissorum. Feminae nuptae clarissimis per- [B. 6, 1, 8. Ep. 14, 36] *P*
sonis clarissimarum personarum appellatione continentur. clarissimarum feminarum nomine senatorum filiae, nisi quae uiros clarissimos sortitae sunt, non habentur: feminis enim ‖ digni- f. 31'
tatem clarissimam mariti tribuunt, parentes uero, donec plebeii nuptiis fuerint copulatae: tamdiu igitur clarissima femina erit, quamdiu senatori nupta est uel[2] clarissimo aut separata ab eo alii inferioris dignitatis non nupsit.

9 PAPINIANUS libro quarto responsorum. Filiam senatoris nuptias liberti secutam [B. 6, 1, 9] *Pf*
patris casus non facit uxorem: nam quaesita dignitas liberis propter casum patris remoti a senatu auferenda non est.

10 ULPIANUS libro trigensimo quarto ad edictum. Liberos senatorum accipere de- [B. 6, 1, 10] *S*
bemus non tantum senatorum filios, uerum omnes, qui geniti ex ipsis exue liberis eorum dicantur, siue naturales siue adoptiui sint liberi senatorum, ex quibus nati dicuntur. sed si ex filia senatoris natus sit, spectare debemus patris eius condicionem.

11 PAULUS libro quadragensimo primo ad edictum. Senatores licet in urbe do- [B. 6, 1, 11] *S*
micilium habere uideantur, tamen et ibi, unde oriundi sunt, habere domicilium intelleguntur, quia dignitas domicilii adiectionem potius dedisse quam permutasse uidetur.

12 ULPIANUS libro secundo de censibus. Nuptae prius consulari uiro impetrare [B. 6, 1, 12] *S*
solent a principe, quamuis perraro, ut nuptae iterum minoris dignitatis uiro nihilominus in consulari maneant dignitate: ut scio Antoninum Augustum Iuliae Mamaeae consobrinae suae
1 indulsisse. Senatores autem accipiendum est eos, qui a patriciis et consulibus [Ep. 14, 37 not.]
usque ad omnes illustres uiros descendunt, quia et hi soli in senatu sententiam dicere possunt.

X.

℞ DE OFFICIO CONSULIS ℞

1 ULPIANUS libro secundo de officio consulis. Officium consulis est consilium [B. 6, 2, 1] *E*
1 praebere manumittere uolentibus. Consules et seorsum singuli manumittunt: sed non potest

FP(VU)

---

[1] ipse? [2] uel] uiro (*ex* ū)?

---

1 dignitatis est quasi senatoris *bis* F^{a} | admittitur *P* | dignita'ti's adoptione *F* 2 'a'esse *F* 4 qui *om.* P^{a} 5 pa'r't'e'ris senatoris *F*, senatoris patris *PU* | natus sit] fit natus *P* 8 senatus $P^{a}U^{a}$ | iste] inte F^{a} 9 senatum P^{a} 10 comceptionis *F* 11 sen. habuerit (habuit P^{a}) *PU* 12 sed si] sed et si *P*, εἰ δὲ *B* | an] tanquam P^{a} 13 sinetoris F^{1} | intelle'gatur quasi nepos tamen intelle'gi F^{2} 14 aui] abi F^{1} | pro'po'sit *F* 18 tribuuntur P^{a} | uero *bis* F^{a} | fuerunt *P* | copulutae F^{1} 19 igitur *om.* P^{a} 21 papiamnus F^{a} | responsorum *om.* P^{a} 24 libero P^{a} 25 senatori fil. P^{a} | exue] uel ex *PVU* 26 sint] *FU*, sunt *PV* | dicuntur] nascuntur P^{a}, dicantur *V* 28 se'd'natores *F* 29 dom. hab. int. *PU* 30 uideatur *PVU* 31 inputare P^{a} 32 it'a'erum *F* 33 maneant 'm' dign. *F* | anthonium *P* | augustum gmen iuliae mammae P^{a} 34 'se'natores F^{2} | est *om.* *P* 35 omnes ill. uir.] homines uiros ill. *P* | quia et] qui P^{a} | senatus sententia P^{a} 39 singulari P^{a}

is, qui apud alterum nomina ediderit, apud alterum manumittere: separatae enim sunt
manumissiones. sane si qua ex causa collega manumittere non poterit infirmitate uel aliqua
2 iusta causa impeditus, collegam posse manumissionem expedire senatus censuit. Consules
apud se seruos suos manumittere posse nulla dubitatio est. sed si euenerit, ut minor ui-
ginti annis consul sit, apud se manumittere non poterit, cum ipse sit, qui ex senatus con-
sulto consilii[1] causam examinat: apud collegam uero causa probata potest.

XI.

℞ DE OFFICIO PRAEFECTI PRAETORIO ℞

1 Aurelius Arcadius Charisius magister libellorum libro singulari de officio praefecti (*P*)
praetorio. Breuiter commemorare necesse est, unde constituendi praefectorum praetorio
*offic*i* origo manauerit. ad uicem magistri equitum praefectos praetorio antiquitus institutos
esse a quibusdam scriptoribus traditum est. nam cum apud ueteres dictatoribus ad tempus
summa potestas crederetur et magistros equitum sibi eligerent, qui adsociati participales
curae ad militiae gratia[2] secundam post eos potestatem gererent: regimentis rei publicae
ad imperatores perpetuos translatis ad similitudinem magistrorum equitum praefecti prae-
torio a principibus electi sunt. data est plenior eis[3] licentia ad disciplinae publicae emenda-
1 tionem. His cunabulis praefectorum auctoritas initiata in tantum meruit augeri, ut B.6,4,1
appellari a praefectis praetorio non possit. nam cum ante quaesitum fuisset, an liceret a
praefectis praetorio appellare et iure liceret et extarent exempla eorum qui prouocauerint:
postea publice sententia principali lecta appellandi ‖ facultas interdicta est. credidit enim f. 32
princeps eos, qui ob singularem industriam explorata eorum fide et grauitate ad huius of-
ficii magnitudinem adhibentur, non aliter iudicaturos esse pro sapientia ac luce dignitatis
2 suae, quam ipse foret iudicaturus. Subnixi sunt etiam alio priuilegio praefecti praetorio,
ne a sententiis eorum minores aetate ab aliis magistratibus nisi ab ipsis praefectis praetorio
restitui possint.

XII.

℞ DE OFFICIO PRAEFECTI URBI ℞ *PE*

1 Ulpianus libro singulari de officio praefecti urbi. Omnia omnino crimina prae- B.6,4,2 (*P*)
fectura urbis sibi uindicauit[4], nec tantum ea, quae intra urbem admittuntur, uerum ea
quoque, quae extra urbem intra Italiam[5], epistula diui Seueri ad Fabium Cilonem prae-
1 fectum urbi missa declaratur. Seruos qui ad statuas confugerint, uel sua pecunia emptos
2 ut manumittantur, de dominis querentes audiet. Sed et patronos egentes de suis libertis
3 querentes audiet, maxime si aegros se esse dicant desiderentque a libertis exhiberi. Rele-
4 gandi deportandique *in* insulam, quam imperator adsignauerit, licentiam habet. Initio eius-

FP(VU)

---

[1] ex sententia consilii (*Hotomannus*)? [2] qui adsociati participales ad curas militiae gratia? [3] data pleniore eis (*u. i.*)? [4] a praefectura urbis sibi uindicari? [5] intra Italiam] *firmant B: fuitne* intra c̄ lapidem?

---

1 is qui] quia P^a, qui P^bU | sed paratae P^a | enim *om.* F^1 4 nullo P^a 6 concilii *PU* | ex'a'minat F^2 | probate P^a 10 ureuiter F^{ac} 11 offici] *Brencmannus;* officio *libri* 12 apud] p̄ P^a 13 crede're'tur F^b | elige're'nt F^b, elegerint *P*, elegerunt *V* | qui adsoc.] quia soc. *P* | participali cura a (*om.* a P^bU, *inc.* *V*) militiae gratia *PVU* 14 eos] eis F^{ac} | potestate'm' F^2 15 perpetuo *P*, perpetuo meritis *U* | translapis F^1 | praefectu P^a 16 data est plenior e'is' F^2, data est eis pleniore P^a, data eis pleniore P^bVU 17 cunabilis F^1 | inatiata F^a 18 fuisse't' F^2 19 appellari *PVU* 21 indu's'triam F^b | explorati P^a 22 iudicatores *P* 23 subnixe P^a | praefecti praetorio] proprias P^a 27 urbi] F^1, urbis F^2 *cum ind. PVU, et sic fere libri praeter F* 28 praefecti urbi] praefectorum P^a, proū *U* 29 uindicab'u'it *F* | u'r'bem F^b | admittitur F^1 30 'it'aliam F^2 | fauium *F* | praefectum urbi] praetorum *et sic deinceps passim* P^a *similiterque V*, p. u. *U* 31 seruus F^{ac} | statuam *P* 32 manumittant *P* | audiet] audi P^a 33 audiet] audi P^a 34 in insulam] insulam *F* | i'm'perator F^2 | habe P^a | instio F^{ac}

dem epistulae ita scriptum est: 'cum urbem nostram fidei tuae commiserimus': quidquid
igitur intra urbem admittitur, ad praefectum urbi uidetur pertinere. sed et si quid intra
centensimum miliarium admissum sit, ad praefectum urbi pertinet: si ultra ipsum lapidem,
5 egressum est praefecti urbi notionem. Si quis seruum suum adulterium commisisse dicat
6 in uxorem suam, apud praefectum urbi erit audiendus. Sed et ex interdictis quod ui aut
7 clam aut interdicto unde ui audire[1] potest. Solent ad praefecturam urbis remitti etiam
tutores siue curatores, qui male in tutela siue cura uersati grauiore animaduersione indigent,
quam ut sufficiat eis suspectorum infamia: quos probari poterit uel nummis datis tutelam
occupasse, uel praemio accepto operam dedisse ut non idoneus tutor alicui daretur, uel
consulto circa edendum patrimonium quantitatem minuisse, uel euidenti fraude pupilli bona
8 alienasse. Quod autem dictum est, ut seruos de dominis querentes praefectus *audiat, sic
accipiemus non accusantes dominos (hoc enim nequaquam seruo permittendum est nisi ex
causis receptis) sed si uerecunde expostulent, si saeuitiam, si duritiam, si famem, qua eos
premant, si obscenitatem, in qua eos compulerint uel compellant, apud praefectum urbi exponant. hoc quoque officium praefecto urbi a diuo Seuero datum est, ut mancipia tueatur
9 ne prostituantur. Praeterea curare debebit praefectus urbi, ut nummularii probe se agant
10 circa omne negotium suum et temperent his, quae sunt prohibita. Cum patronus contemni
se a liberto dixerit uel contumeliosum sibi libertum queratur uel conuicium se ab eo passum liberosque[2] suos uel uxorem uel quid huic simile obicit: praefectus urbi adiri solet et
pro modo querellae corrigere eum. aut comminari aut fustibus castigare aut ulterius procedere in poena eius solet: nam et puniendi plerumque sunt liberti. certe si se delatum a
liberto uel conspirasse eum contra se cum inimicis doceat, etiam metalli poena in eum
11 statui debet. Cura carnis omnis ut iusto pretio praebeatur ad curam praefecturae pertinet,
et ideo et forum suarium sub ipsius cura est: sed et ceterorum pecorum siue armentorum
12 quae ad huiusmodi praebitionem spectant ad ipsius curam pertinent. Quies ‖ quoque po- f. 32'
pularium et disciplina spectaculorum ad praefecti urbi curam pertinere uidetur: et sane
debet etiam dispositos milites stationarios habere ad tuendam popularium quietem et ad
13 referendum sibi quid ubi agatur. Et urbe interdicere praefectus urbi et [·Рот. 46, 11 not.]
qua alia solitarum regionum potest, et negotiatione et professione et aduocationibus et foro,
et ad tempus et in perpetuum: interdicere poterit et spectaculis: et si quem re- [(·Рот.)]
14 leget ab Italia, summouere eum etiam a prouincia sua. Diuus Seuerus rescripsit eos etiam,
qui illicitum collegium coisse dicuntur, apud praefectum urbi accusandos.

2 PAULUS libro singulari de officio praefecti urbi. Adiri etiam ab argentariis uel [B. 6, 4, 8] (P)
aduersus eos ex epistula diui Hadriani et in pecuniariis causis potest.

FP(VU)

---

[1] aut unde ui adiri? [2] liberosue?

1 quodquid *F*ᵃ 2 p'e'raefectum *F* | sed et] sed *PVU* 4 egressus *P*ᵃ | praefecti urbi notionem] .... notio praetorum non est *P*, praefecti urbis notio .. n̄ ē *U*, praefecti urb̄ nocio non est *V* | commi'si'sse *F*² 5 apud praefectum] ap̄fectum *P*ᵃ, a praefecto *P*ᵇ | et ex] *F*², et et *F*¹, ex *PVU* 6 sole'n't *F*² 7 uersat'a'i *F* 8 eis] ei *P*ᵃ | infamia's' *F* | probare *P* | potuit *P*ᵃ 9 occupasset *P*ᵃ | aliqui *F*¹ 10 uel ... 11 alienasse *bis F*ᵃᶜ 11 audiet *FPV* | sic] sis *F*ᵃᶜ 13 expostulant *F*ᵃ | seuitiam *F*, seuitia *PU* | duritia *PU* | fame *PU* | qu'a' eos 'con'premant *F*², que eos premant *PU*ᵃ 14 in qua] *FP*ᵃ?, in quam *P*ᵇ*V*ᵇ*U*ᵃ, iniquam *V*ᵃ*U*ᵇ | comp'u'lerint *F*² | expona'n't *F*ᵇ 15 tueantur *PU* 17 omnem *P*ᵃ | contemi *P*ᵃ 18 conciuium *F*¹ | possum *F*¹ 19 quid huic] qui uhic *P*ᵃ | urbi] *FP*ᵃ, urbis *P*ᵇ 20 modo'd' *F* | querell'a'e *F*ᵇ 21 in poenam *PVU* 22 eum contra se *om. P*ᵃ | noceat *P*ᵃ | poenam *PU* 23 debeat *PU* | ut] et *ut uid. P*ᵃ | raebeatur *F* (*suppl. f*) | pertinet] praeti... *P*ᵃ 24 et ideo et] ideoque *P*, et ideo *VU* | pecorium *P*ᵃ 25 praebationem *F*¹, probitionem *U* | pertinet *PU*ᵃ | pupalarium *F*¹ 26 disciplinam *P*ᵃ | spectaculurum *F*¹ | curam] carem *F*¹ 27 etiam] adiciam *P*ᵃ | dispposituros *P*ᵃ | pupularium *F*ᵃᶜ 28 quod *P*ᵃ | urbem *P*ᵇ*VU*, ubem *P*ᵃ 29 qualia *F*, καὶ μέρους αὐτῆς *B* (*Anon.*) | solitarium *P*ᵃ*U* | et professione *bis F*ᵃᶜ, professione (*om.* et) *PVU* 30 potuit *P*ᵃ | 's'pectaculis *F* 31 a prou.] prou. *P* | dibus *F* 32 quillicitum *F* | cogisse *P*ᵃ, coegisse *P*ᵇ*U* 33 paulos *F*¹ | de in off. *P*ᵃ | etiam] et *P*ᵃ 34 ex *om. P*ᵃ*U*

3 Ulpianus libro secundo ad edictum. Praefectus urbi cum terminos urbis exierit, potestatem non habet: extra urbem potest iubere iudicare. [B. 6. 4. 4. Ep. 14. 13 *E*

XIII.

℞ DE OFFICIO QUAESTORIS ℞

1 Ulpianus libro singulari de officio quaestoris. Origo quaestoribus creandis antiquissima est et paene ante omnes magistratus. Gracchanus denique Iunius libro septimo de potestatibus etiam ipsum Romulum et Numam Pompilium binos quaestores habuisse, quos ipsi non sua uoce, sed populi suffragio crearent, refert. sed sicuti dubium est, an Romulo et Numa regnantibus quaestor fuerit, ita Tullo Hostilio rege quaestores fuisse certum est: et sane crebrior apud ueteres opinio est Tullum Hostilium [Lydus de mag. 1. 24. 25. B. 6. 5. 1 *P*)

1 primum in rem publicam induxisse quaestores. Et a genere quaerendi quaestores initio

2 dictos et Iunius et Trebatius et Faenestella scribunt. Ex quaestoribus quidam solebant prouincias sortiri ex senatus consulto, quod factum est Decimo Druso et Porcina[1] consulibus. sane non omnes quaestores prouincias sortiebantur, uerum excepti erant candidati

3 principis: hi etenim solis libris principalibus in senatu legendis uacant. Hodieque optinuit indifferenter quaestores creari tam patricios quam plebeios: ingressus est enim et quasi

4 primordium gerendorum honorum sententiaeque in senatu dicendae. Ex his, sicut dicimus[2], quidam sunt qui candidati principis dicebantur quique epistulas eius in senatu legunt.

XIIII.

℞ DE OFFICIO PRAETORUM ℞

1 Ulpianus libro uicensimo sexto ad Sabinum. Apud filium familias praetorem potest pater eius manumittere. [B. 6, 7, 1 *S*

2 Paulus libro quarto ad Sabinum. Sed etiam ipsum apud se emancipari uel in adoptionem dari placet. [B. 6, 7, 2 *S*

3 Ulpianus libro trigensimo octauo ad Sabinum. Barbarius[3] Philippus cum seruus fugitiuus esset, *Ro*mae praeturam petiit et praetor designatus est. sed nihil[4] ei seruitutem obstetisse ait Pomponius, quasi praetor non fuerit: atquin uerum est praetura eum functum. et tamen uideamus: si seruus quamdiu latuit, **d*ignitate praetoria functus sit, quid dicemus? quae edixit, quae decreuit, nullius fore momenti? an fore propter utilitatem eorum, qui apud eum egerunt uel lege uel quo alio iure? et uerum puto nihil eorum reprobari: hoc enim humanius est: cum etiam potuit populus Romanus seruo decernere hanc potestatem, sed et si scisset seruum esse, liberum effecisset. quod ius multo magis in imperatore obseruandum est. *S* [B. 6, 7, 3

4 ‖ Idem libro primo de omnibus tribunalibus. Praetor neque tutorem neque specialem iudicem ipse se dare potest. [B. 6, 7, 4 *S* ℒ

FP(VU)

---

[1] D. Bruto et Porcina cos. (*male iunctis consulibus altero a. u. c. 616, altero a. 617*)? [2] diximus (*Hal.*)? [3] Barbatius (*Glandorpius: cf. Borghesi opp. 2, 428*)? [4] nihil] enim (*notis permutatis*)?

1 urbi] F^1P, urbis F^2 2 extra urbem] *libri cum B et Ep.:* ἔτι μέντοι ὢν ἐν τῇ πόλει δύναται κελεύειν τινὶ δικάζειν, εἰ καὶ ἔξω τῆς πόλεως, nec extra urbem *Itali quidam* (*cod. meus*) 4 quaestores F^1 6 graechanus F^1, martianus P^a, gratianus P^bVU 7 iunius] inus P^a unius *V*, uiuus *U* | pomp'i'lium *F*, pampilium *PVU* | binos] duos *P* 8 habuis'se' F^2 | populi's' suffr. *F* | sed sicuti *bis* F^{1c} 9 ita a tullio *P*, ita a tullo *V*, ita attulo *U* 10 est 'et' F^2 | creurior F^1, crebior *P* | tullum *F*, tullium *PU* 11 ind. quaestiores P^a 13 drusio P^a | portino P^a, portina P^b, portuna *V*, portinna *U* 16 inu'd'diferenter (*uoluit* in 'ud'diferenter) *F* | est *om.* P^a 18 princip'i's' F^2 22 manumittere'p' *F* 23 quarto] iii *PVU* 25 trigensimo octauo] FP^a, xxxui P^b, xxuiiii *U* | sabinum] edictum F^1 | fugitibus *F* 26 romae] prome *F* | obstisse *P* 27 non praetor *PU* | adquin F^{1c} | praetora F^{1c} 28 dignitate] *V*, indignitate FP^bU, indempnitate P^a 29 dicimus *P* | quae edixit *om.* P^a 30 apud] adp P^a, ad P^b 31 hamanius F^{1c} 32 magis 'imaust' 'in in'peratore F^2, magis in imperatorem *PU*

XV.

℞ DE OFFICIO PRAEFECTI UIGILUM ℞

1 Paulus libro singulari de officio praefecti uigilum. Apud uetustiores [Lydus de mag. 1, 50 P incendiis arcendis triumuiri praeerant, qui ab eo quod excubias agebant nocturni dicti sunt: interueniebant nonnumquam et aediles et tribuni plebis. .erat autem familia publica circa portam et muros disposita, unde si opus esset euocabatur: fuerant et priuatae fami- [(Lyd.) liae, quae incendia uel mercede uel gratia extinguerent. deinde diuus Augustus maluit per se huic rei consuli

2 Ulpianus libro singulari de officio praefecti uigilum. pluribus uno die incendiis exortis: P

3 Paulus libro singulari de officio praefecti uigilum. nam salutem rei publicae tueri P nulli magis credidit conuenire nec alium sufficere ei rei, quam Caesarem. itaque septem cohortes oportunis locis constituit, ut binas regiones urbis unaquaeque cohors tueatur, praepositis eis tribunis et super omnes spectabili uiro qui praefectus uigilum appellatur. [B. 6, 5, 1

1 Cognoscit praefectus uigilum de incendiariis effractoribus furibus raptoribus recepta- [B. 6, 5, 2 toribus, nisi si qua tam atrox tamque famosa persona sit, ut praefecto urbi remittatur. et quia plerumque incendia culpa fiunt inhabitantium, aut fustibus castigat eos qui neglegentius ignem habuerunt, aut seuera interlocutione comminatus fustium castigationem remittit.

2 Effracturae fiunt plerumque in insulis in horreisque, ubi homines pretiosissimam partem fortunarum suarum reponunt, cum uel cella effringitur uel armarium uel arca: et custodes plerumque puniuntur et *ita* diuus Antoninus Erucio Claro rescripsit. ait enim posse eum horreis effractis quaestionem habere de seruis custodibus, licet in illis ipsius imperatoris

3 portio esset. Sciendum est autem praefectum uigilum per totam noctem uigilare debere

4 et coerrare calciat*u*m cum hamis et dolabris, ut curam adhibeant omnes inquilinos admonere, ne neglegentia aliqua incendii casus oriatur. praeterea ut aquam unusquisque inqui-

5 linus in cenaculo habeat, iub*e*tur admonere. Aduersus capsarios quoque, qui mercede seruanda in balineis uestiment*a* suscipiunt, iudex est constitutus, ut, si quid in seruandis uestimentis fraudulenter admiserint, ipse cognoscat.

4 Ulpianus libro singulari de officio praefecti urbi. Imperatores Seuerus et An- [B. 6, 5, 3 (P) toninus Iunio Rufino praefecto uigilum ita rescripserunt: 'Insularios et eos, qui neglegenter ignes apud se habuerint, potes fustibus uel flagellis caedi iubere: eos autem, qui dolo fecisse incendium conuincentur, ad Fabium Cilonem, praefectum urbi amicum nostrum remittes: fugitiuos conquirere eosque dominis reddere debes.'

XVI.

℞ DE OFFICIO PROCONSULIS ET LEGATI ℞ SE

1 Ulpianus libro primo disputationum. Proconsul ubique quidem proconsularia [B. 6, 2, 4 S insignia habet statim atque urbem egressus est: potestatem autem non exercet nisi in ea prouincia sola, quae ei decreta est.

FP(VU)

---

3 uetustesores F^{ac}, uestiores P^a 4 quod] quo P^a | no'n'cturni *F* 5 a'e'diles *F* | public'i'a *F* 6 uocabantur *PU* 7 extinguerunt F^{ac} 8 consili F^{ac} 9 uno die] unonde F^1 | incediis *F* 10 praefecto P^a | uiquilum F^{ac} 11 quam] quiom F^{ac} 13 eis] eius *P* | o'mnes' $F^{2?}$ | spectauili F^{ac} 14 in'cen'deiariis *F* | receptoribus *PVU* 16 qu'i'a F^b, *om. P* | inhabitanteium F^{ac} 17 in ignem P^a | 'a'habuerunt *F* 18 insulis] singulis P^a | praetiosissimam *F*, pretiosam *P* 20 et ita] *PVU*, et *F* | erycio *F*, erutio *P*, eruptio *V* 21 efractis *F* | habere'c' *F* | de seruis] deseruit P^a 22 est *om. P* | praefectum] praetorem P^a 23 oberrare *P* | calcia'u'tem *F* | harmis *f*, armis *PU* | dolabra P^a | 'a'ut *F* 24 aliquo F^{ac} | inqu'e'ilinus *F*, inquilinos *P* 25 habet *P* | iubetur] *P*, iubentur *FVU* | se'r'uanda F^2 26 in ebalneis .*P*, in balneias *V*, in balneis *U* | uestimentas‖suscipiunt F^2, uestimenta usucapiunt F^1 27 fraudul'en'ter F^2 28 praefecti urbi] praetorum P^a 29 eos] tuos F^{ac} 30 potest flag. u. fust. *PU* 31 incendio P^a, incendia *U* | conuincetur *F* | fauium *FPVU* | urbi's' *F* | remittere *P*, remittere et *U* 32 debet *P* 37 qua'e' *F*

2 MARCIANUS libro primo institutionum. Omnes proconsules statim quam urbem [B.6, 2, 5] S
egressi fuerint habent iurisdictionem, sed non contentiosam, sed uoluntariam: ut ecce manu-
1 mitti apud eos possunt tam liberi quam serui et adoptiones fieri. Apud legatum uero [(B)]
proconsulis nemo manumittere potest, quia non habet iurisdictionem talem.
3 ULPIANUS libro uicensimo sexto ad ‖ Sabinum. Nec adoptare potest[1]: omnino enim S* f. 33'
non est apud eum legis actio.
4 IDEM libro primo de officio proconsulis. Obseruare autem proconsulem oportet, [B.6, 2, 6] S
ne in hospitiis praebendis oneret prouinciam, ut imperator noster cum patre Aufidio Se-
1 ueriano rescripsit. Nemo proconsulum stratores suos habere potest, sed uice eorum milites
2 ministerio in prouinciis funguntur. Proficisci autem proconsulem melius quidem est sine
uxore: sed et cum uxore potest, dummodo sciat senatum Cotta et Messala consulibus[2] cen-
suisse futurum, ut si quid uxores eorum qui ad officia proficiscuntur deliquerint, ab ipsis
3 ratio et uindicta exigatur. Antequam uero fines prouinciae decretae sibi proconsul ingressus
sit, edictum debet de aduentu suo mittere continens commendationem aliquam sui, si qua
ei familiaritas sit cum prouincialibus uel coniunctio, et maxime excusantis[3], ne publice uel
priuatim occurrant ei: esse enim congruens, ut unusquisque in sua patria eum exciperet.
4 Recte autem et ordine faciet, si edictum decessori suo miserit significetque, qua die fines
sit ingressurus: plerumque enim incerta haec et inopinata turbant prouinciales et actus
5 impediunt. Ingressum[4] etiam hoc eum obseruare oportet, ut per eam partem prouinciam
ingrediatur, per quam ingredi moris est, et quas Graeci ἐπιδημίας appellant siue κατάπλουν
obseruare, in quam primum ciuitatem ueniat uel applicet: magni enim facient prouinciales
seruari sibi consuetudinem istam et huiusmodi praerogatiuas. quaedam prouinciae etiam
hoc habent, ut per mare in eam prouinciam proconsul ueniat, ut Asia, scilicet usque adeo,
ut imperator noster Antoninus Augustus ad desideria Asianorum rescripsit[5] proconsuli ne-
cessitatem impositam per mare Asiam applicare καὶ τῶν μητροπόλεων Ἔφεσον primam at-
6 tingere. Post haec ingressus prouinciam mandare iurisdictionem legato suo debet nec hoc
ante facere, quam fuerit prouinciam ingressus: est enim perquam absurdum antequam ipse
iurisdictionem nanciscatur (nec enim prius ei competit, quam in eam prouinciam uenerit)
alii eam mandare, quam non habet. sed si et ante fecerit et ingressus prouinciam in ea-
dem uoluntate fuerit, credendum est uideri legatum habere iurisdictionem, non exinde ex
quo mandata est, sed ex quo prouinciam proconsul ingressus est.
5 PAPINIANUS libro primo quaestionum. Aliquando mandare iurisdictionem pro- [B.6, 2, 7] *P
consul potest, etsi nondum in prouinciam peruenerit. quid enim si necessariam moram in
itinere patiatur, maturissime autem legatus in prouinciam peruenturus sit?
6 ULPIANUS libro primo de officio proconsulis. Solent etiam custodiarum cogni- [B.6, 2, 8] S
tionem mandare legatis, scilicet ut praeauditas custodias ad se remittant, ut innocentem
ipse liberet[6]. sed hoc genus mandati extraordinarium est: nec enim potest [D. 50, 17, 70]
quis gladii potestatem sibi datam uel cuius alterius coercitionis ad alium transferre, [(D)]
1 nec liberandi igitur reos ius, cum accusari apud eum non possint. Sicut autem mandare
iurisdictionem uel non mandare est in arbitrio proconsulis, ita adimere mandatam iuris-

FP(VU)

---

[1] potest *del.* [2] *anno p. C. 20* [3] excusans? [4] ingressurum (*u. i.*) *uel* in ingressu (*Brencmann*)? [5] rescripserit? [6] ipse liberet] *firmant B: fuitne* ipsi liberent (*Schulting*)?

---

1 proconsule's' *F* 2 habeant *P* | ut] et P^a 3 et *om. P* 4 nemo *om.* P^a | tulem F^{ac} 5 'sexto' uicensimo sexto *F* 8 hospiti'i's F^b, ospitios P^a | 'i'oneret *F* | rescr. auf. seu. *P* 9 sed uice eorum] seuitia eorum uice eorum P^a 10 finguntur P^a | est *om. PU* 11 sed et] sed P^a | e't' *F* 12 quit *F*(*em. f*) | uxoret F^{ac} 15 e'x't *F* 16 occur'r'ant F^2 | ei *om. PU*, αὐτῷ *B* 18 inorinata F^{ac}, inopina P^a 19 impendiunt P^a | ingressum] ingressurus P^a, ingressus UP^b 20 et *om. P* | quas] quam *PVU* | graeci'ae' *F* | CΝΙΑΗΜΑC *PV*, ΟΙΙΑΗϽΤΑC *U* | appella'n't F^2, *om. U* | ΚΑΤΝΑCΥΝ *P*, CΥΝ *U* 21 qua'm' F^2 23 habe'n't F^2, habeant *P* | mare'a' *F* | 'pro'-consul F^2 24 de'side'ria F^2 | necessitate imposita P^a 25 ΚΑΙCΟΝΜΝΤΡΩΑΝ *P*, ΚΑΙΤΟΝ-ΜΗΤΡΩΑΝΩΝ *V*, ΚΑΥCΝ *U* | ΕΦΕCΩΝ *F*, *om. PVU* 26 legato suo ... 28 iurisdictionem *bis* P^a 29 sed si et] sed et si et P^a, sed et si P^bU 30 est *om.* P^a 34 itenere *F* | sit] est *P* 36 praeaud.] post uel praeaud. P^a | custoditas P^a | remitta'n't F^2 38 cohertionis *PVU*

2 dictionem licet quidem proconsuli, non autem debet inconsulto principe hoc facere. Legatos
non oportet principem consulere, sed proconsulem suum, et is ad consultationes legatorum
3 debebit respondere. Non uero in totum xeniis abstinere debebit proconsul, sed modum
adicere, ut neque morose in totum ‖ abstineat neque auare modum xeniorum excedat. f. 34
quam rem diuus Seuerus et imperator Antoninus elegantissime epistula sunt moderati, cuius
epistulae uerba haec sunt: 'quantum ad xenia pertinet, audi quid sentimus: uetus prouer-
'bium est: οὔτε πάντα οὔτε πάντοτε οὔτε παρὰ πάντων. nam ualde inhumanum est a ne-
'mine accipere, sed passim uilissimum est et omnia auarissimum.' et quod mandatis con-
tinetur, ne donum uel munus ipse proconsul uel qui in alio officio erit accipiat ematue quid
nisi uictus cottidiani causa, ad xeniola non pertinet, sed ad ea quae edulium excedant
usum. sed nec xenia producenda sunt ad munerum qualitatem.
7 IDEM libro secundo de officio proconsulis. Si in aliam quam[1] celebrem ciuitatem [B. 6, 2, 9] S*
uel prouinciae caput aduenerit, pati debet commendari sibi ciuitatem laudesque suas non
grauate audire, cum honori suo prouinciales id uindicent: et ferias secundum mores et
1 consuetudinem quae retro optinuit dare. Aedes sacras et opera publica circumire inspiciendi
gratia, an sarta tectaque sint uel an aliqua refectione indigeant, et si qua coepta sunt ut
consummentur, prout uires eius rei publicae permittunt, curare debet curatoresque operum
diligentes sollemniter praeponere, ministeria quoque militaria, si opus fuerit, ad curatores
2 adiuuandos dare. Cum plenissimam autem iurisdictionem proconsul habeat, omnium partes,
qui Romae uel quasi magistratus uel extra ordinem ius dicunt, ad ipsum pertinent:
8 IDEM libro trigensimo nono ad edictum. et ideo maius imperium [D. 1, 18, 4. B. 6, 2, 10] S*
in ea prouincia habet omnibus post principem
9 IDEM libro primo de officio proconsulis. nec quicquam est in prouincia, quod [B. 6, 2, 11] S
non per ipsum expediatur. sane si fiscalis pecuniaria causa sit, quae ad procuratorem prin-
1 cipis respicit, melius fecerit, si abstineat. Ubi decretum necessarium est, per libellum id
expedire proconsul non poterit: omnia enim, quaecumque causae cognitionem [D. 50, 17, 71]
2 desiderant, per libellum non possunt expediri. Circa aduocatos patientem [(D) Ep. 14, 2 not.]
esse proconsulem oportet, sed cum ingenio, ne contemptibilis uideatur, nec adeo dissimu-
lare, si quos causarum concinnatores uel redemptores deprachendat, eosque solos pati [(Ep.)]
3 postulare, quibus per edictum eius postulare permittitur. De plano autem proconsul potest
expedire haec: ut obsequium parentibus et patronis liberisque patronorum exhiberi iubeat:
comminari etiam et terrere filium a patre oblatum, qui non ut oportet conuersari dicatur,
poterit de plano: similiter et libertum non obsequentem emendare aut uerbis aut fustium
4 castigatione. Obseruare itaque eum oportet, ut sit ordo aliquis postulationum, scilicet [(B)]
ut omnium desideria audiantur, ne forte dum honori postulantium datur uel improbitati
ceditur, mediocres desideria sua non proferant, qui aut omnino non adhibuerunt, aut minus
5 frequentes neque in aliqua dignitate positos aduocatos sibi prospexerunt. Ad- [B. l. c. Ep. 14, 68]
uocatos quoque petentibus debebit indulgere plerumque: feminis uel pupillis uel alias de-
bilibus uel his, qui suae mentis non sunt, si quis eis petat: uel si nemo sit qui petat, ultro

FP(VU)

---

[1] si in aliquam (*dett.*)?

2 consulationes P^a 4 modose *PU* | xesaeniorum P^a, exeniorum $P^b U$ 5 re'm' F^2 | cuius] cuius sunt P^a 6 a'd' F^2 7 οὔτε πάντα … πάντων] ϹΥΤΟΝΛΤΛϹΥΤϹΥΥΛ *P*, ϹΥΤΟΝΑΤΑϹΥΙϹΙϹΥΑ *U* 8 omnia] per omnia *PVU* 9 alio] *F cum B:* ἢ ὁ ἕτερον χειρίζων ὀφφίκιον, aliquo *PVU* | erit] gerit *P* 10 xeniolam P^a, exenia iam $P^b U$ | ad *om.* $P^a U$ 11 nec] ne P^a | ad'ad' *F* 12 aliam quam] *FU*, aliam quamquam P^a, aliquam P^b | ciuitatem] dignitatem P^a 14 grauitate $P^a VU$ | audiri $P^a U$ | honore P^a 15 's'acras F^2 16 tectaquae *FP* | indigens F^1, indigiant F^2, indigent P^a 17 permittuntur P^a | que] quoque *P*, *inc.* U^a 18 diligentem P^a | proponere *P* 19 adiubandos *F* 20 pertine'n't F^2, *inc.* P^a 21 xxxuii *PU* 22 rincipem *F* 23 libro secundo *loco gemino Dig. probante Bluhmio p. 425* | e's't *F* | in ea prou. P^a 24 ipsum] eum *PU* | procur.] curatorem P^a 25 dic'e'retum *F* | necessariam F^1 | id] idem PU^a 27 exp. non possunt *loco gemino Dig.* | circaduocatos *F* 28 dissimilare P^a 29 contionares P^a 31 exdire P^a 32 terre P^a, terreri *U* | portet *F* (*suppl. f*) 35 improuitati *F*, improbitate $P^a U$ 36 quia *PV* 39 'e'is *F*, eas P^a

eis dare debebit. sed[1] si qui per potentiam aduersarii non inuenire se aduocatum dicat, aeque oportebit ei aduocatum dare. ceterum oprimi aliquem per aduersarii sui poten- (Ep.) tiam non oportet: hoc enim etiam ad inuidiam eius qui prouinciae praeest spectat, si quis
6 tam impotenter se gerat, ut omnes metuant aduersus eum aduocationem suscipere. Quae etiam omnium praesidum communia sunt et debent et ab his obseruari.

10 ‖ Idem libro decimo de officio proconsulis. Meminisse oportebit usque ad ad- B.6, 2, 12 *S* f. 34' uentum successoris omnia debere proconsulem agere, cum sit unus proconsulatus et utilitas prouinciae exigat esse aliquem, per quem negotia sua prouinciales explicent: ergo in ad-
1 uentum successoris debebit ius dicere. Legatum suum ne ante se de prouincia dimittat, et lege Iulia repetundarum et rescripto diui Hadriani ad Calpurnium Rufum proconsulem Achaiae admonetur.

11 Uenuleius Saturninus libro secundo de officio proconsulis. Si quid erit quod B.6, 2, 13 *Sf* maiorem animaduersionem exigat, reicere legatus apud proconsulem debet: neque enim animaduertendi coercendi uel atrociter uerberandi ius habet.

12 Paulus libro secundo ad edictum. Legatus mandata sibi iurisdictione iudicis B.6, 2, 14 *E* dandi ius habet.

13 Pomponius libro decimo ad Quintum Mucium. Legati proconsulis nihil pro- B.6, 2, 15 *E* prium habent, nisi a proconsule eis mandata fuerit iurisdictio.

14 Ulpianus libro uicensimo ad legem Iuliam et Papiam. Proconsules non am- B.6, 2, 16 *E* plius quam sex fascibus utuntur.

15 Licinnius Rufinus libro tertio regularum. Et legati proconsulum tutores dare B.6, 2, 16 *E* possunt.

16 Ulpianus libro secundo ad edictum. Proconsul portam Romae ingressus de- B.6, 2, 17 *E** ponit imperium.

XVII.

℞ DE OFFICIO PRAEFECTI AUGUSTALIS ℞

1 Ulpianus libro quinto decimo ad edictum. Praefectus Aegypti non prius de- B.6, 4, 5 *E* ponit praefecturam et imperium, quod ad similitudinem proconsulis lege sub Augusto ei datum est, quam Alexandriam ingressus sit successor eius, licet in prouinciam uenerit: et ita mandatis eius continetur.

XVIII.

℞ DE OFFICIO PRAESIDIS ℞ *SEP*

1 Macer libro primo de officio praesidis. Praesidis nomen generale est eoque B.6, 1, 35 **S* et proconsules et legati Caesaris et omnes prouincias regentes, licet senatores sint[2], praesides appellantur: proconsulis appellatio specialis est.

2 Ulpianus libro uicensimo sexto ad Sabinum. Praeses apud se adoptare potest, B.6, 1, 36 *S* quemadmodum et emancipare filium et manumittere seruum potest.

3 Paulus libro tertio decimo ad Sabinum. Praeses prouinciae in suae B.6, 1, 37. Ep. 14, 17 *S* prouinciae homines tantum imperium habet, et hoc dum in prouincia est: nam si excesserit, priuatus est. habet interdum imperium et aduersus extraneos homines, si quid manu com-

FP(VU)

---

[1] sed et (*Hal.*)? [2] *sic etiam B:* εἰ καὶ συγκλητικοί εἰσι: *fuitne* scilicet si senatores sunt?

2 aliquam *P*ᵃ 3 etiam *om. P*ᵃ*V* 5 et ab] ab *PVU* | obseruant *P*ᵃ 7 utilit·as· *F*² 8 aliqñ *P*ᵃ 9 debebit] *F*²*P*ᵇ*U*, debet *F*¹*P*ᵃ | ne] non *P*ᵃ 10 repetundarem *F* | calfurnium *PVU* 11 admone're'tur *F* 13 debet] ne debet *P*ᵃ 16 ius habet] *libri boni cum B*, ius non habet *P*ᵇ*V*ᵇ 18 iurisdictione *P*, *inc. U*ᵃ 26 pr'o'aefecti *F* 33 nom. praes. *PVU* | que] quod *P*ᵃ*V*ᵇ*U*ᵇ *contra B*, *inc. U*ᵃ 34 sint] *F*²*PVU*, sunt *F*¹ 36 xxxui *P*ᵃ*VU* 37 et em.] em. *P*ᵃ*V* | potest *om. PU* 38 prae-s'ed'es *F* (praesides *em. f*) 39 excesseris *P*ᵃ 40 si quis malum commiserit *PVU*, ἡνίκα τι χειρὶ ... πλημμελήσουσιν *B*

miserint: nam et in mandatis principum est, ut curet is, qui prouinciae praeest, malis hominibus prouinciam purgare, nec distinguuntur unde sint.

4 Ulpianus libro trigensimo nono ad edictum. Praeses prouinciae [D. 1, 16, 8. B. 6, 1, 38] *S* maius imperium in ea prouincia habet omnibus post principem. 4

5 Idem libro primo de omnibus tribunalibus. Praeses prouinciae non magis tu- [B. 6, 1, 39] *S* torem quam specialem iudicem ipse se dare potest.

6 Idem libro primo opinionum. Illicitas exactiones et uiolentia factas, [B. 6, 1, 40. Ep. 14, 30] *S* et extortas metu uenditiones et cautiones uel sine pretii numeratione prohibeat praeses prouinciae. item ne quis iniquum lucrum aut damnum sentiat, praeses prouinciae pro- [(Ep.)]
1 uideat. Ueritas rerum erroribus gestarum[1] non uitiatur: et ideo praeses prouinciae id sequatur
2 quod conuenit eum ex fide eorum quae probabuntur. Ne potentiores uiri humiliores ‖ in- f. 85 iuriis adficiant neue defensores eorum calumniosis criminibus insectentur innocentes, ad
3 religionem praesidis prouinciae pertinet. Illicita ministeria sub praetextu adiuuantium militares uiros ad concutiendos homines procedentia prohibere et deprachensa coercere praeses
4 prouinciae curet, et sub specie tributorum illicitas exactiones fieri prohibeat. Neque licita negotiatione aliquos prohiberi neque prohibita[2] exerceri neque innocentibus poenas irrogari
5 ad sollicitudinem suam praeses prouinciae reuocet. Ne tenuis uitae homines sub praetextu aduentus officiorum uel militum, lumine[3] unico uel breui suppellectili ad aliorum usus
6 translatis, iniuriis uexentur, praeses prouinciae prouidebit. Ne quid sub nomine militum, [(B)] quod ad utilitates eorum in commune non pertinet, a quibusdam propria sibi commoda
7 inique uindicantibus committatur, praeses prouinciae prouideat. Sicuti medico imputari euentus mortalitatis non debet, ita quod per imperitiam commisit, imputari ei debet: praetextu humanae fragilitatis delictum decipientis in periculo homines innoxium esse non debet.
8 Qui uniuersas prouincias regunt, ius gladii habent et in metallum dandi [B. 6, 1, 40. Ep. 14, 26]
9 potestas eis permissa est. Praeses prouinciae si multam quam irrogauit ex praesentibus facultatibus eorum, quibus eam dixit, redigi non posse deprehenderit: necessitate[4] solutionis moderetur repraehensa exactorum illicita auaritia. remissa propter inopiam multa a prouincias regentibus exigi non debet.

7 Idem libro tertio opinionum. Praeses prouinciae inspectis aedificiis dominos [B. 6, 1, 41] *S* eorum causa cognita reficere ea compellat et aduersus detractantem competenti remedio deformitati auxilium ferat.

8 Iulianus libro primo digestorum. Saepe audiui Caesarem nostrum dicentem [B. 6, 1, 42] *S* hac rescriptione: 'eum qui prouinciae praeest adire *potes' non imponi necessitatem proconsuli uel legato eius uel praesidi prouinciae suscipiendae cognitionis, sed eum aestimare debere, ipse cognoscere an iudicem dare debeat.

9 Callistratus libro primo de cognitionibus. Generaliter quotiens princeps ad [B. 6, 1, 42] **E* praesides prouinciarum remittit negotia per rescriptiones, ueluti 'eum qui prouinciae praeest adire poteris' uel[5] cum hac adiectione 'is aestimabit, quid sit partium suarum', non imponitur necessitas proconsuli uel legato suscipiendae cognitionis, quamuis non sit ad-

FP(VU)

[1] gestarum] *firmare uid. B:* τὸ ἀληθὲς ἐκ τῶν κατὰ πλάνην γενομένων οὐ βλάπτεται: *fuitne* gestorum ($P^b V^b U$)? [2] prohibitam (*u. i.*)? [3] homine (*Hotomanus*)? [4] necessitati (*u. i.*)? [5] uel simpliciter uel?

1 homnibus *F* 2 distingguntur *P*, distingutur *F*, distinguitur *VU* 4 habet in ea prou. *PV* 6 se *om.* $P^a V$ 7 exact.] act. P^a | e't' F^2 | uiolentias *PVU* | factas'e't F^2 8 et cautiones *om. P* 10 id] in $P^a VU$ 11 ne] illicitas ne P^a | potiores $P^a V$; τοὺς δυνατοὺς *B* 12 ne'de'ue *F* 13 relegonem F^{ac} | illicito F^1 16 prohibita] prohibitas P^b; κωλυέτω τὰς ἀπηγορευμένας (ἐμπορίας) *B* | poena P^a, penam *V* 17 tenui's' F^{21} 18 breui's' *F* | suppelectili *F* | ad *om.* P^a 19 uersentur P^a | nomine] lumine P^a 20 u'ti'litates F^2 23 in] im *F* | non *om.* P^a 24 in] e P^a 25 eis] eius P^a | est] sit P^a 26 indixit *PU* | necessitate] συμμετρείτω τῇ δυνάμει αὐτοῦ τὴν ἀπαίτησιν *B*, *quod ducit ad* necessitati *propositum a Brencmanno* 27 a *om.* P^a 30 eas P^a | compella't' *F* | detrectandem F^1 31 fu'erat *F* 33 ha'e'c *F* | audire P^a | potes] $P^b VU^b$, potest $FP^a U^a$ 34 praesidis *P* | cognitionis … 36, 6 institutionum *a m. 1 in litura et coartata scriptura P* 37 remitti P^a | negatia F^{ac}

iectum 'is aestimabit quid sit partium suarum': sed is aestimare debet[1], utrum ipse cognoscat an iudicem dare debeat.

10 HERMOGENIANUS libro secundo iuris epitomarum. Ex omnibus causis, de qui- [B. 6, 1, 43] *P bus uel praefectus urbi uel praefectus praetorio itemque consules et praetores ceterique Romae cognoscunt, correctorum et praesidum prouinciarum est notio.

11 MARCIANUS libro tertio institutionum. Omnia enim prouincialia desideria, quae [B. 6, 1, 44] S Romae uarios iudices habent, ad officium praesidum pertinent.

12 PROCULUS libro quarto epistularum. Sed licet is, qui prouinciae praeest, omnium [B. 6, 1, 45] *E Romae magistratuum uice et officio fungi debeat, non tamen[2] spectandum est quid Romae factum est, quam quid fieri debeat.

13 ULPIANUS libro septimo de officio proconsulis. Congruit bono et graui prae- [B. 6, 1, 46] S sidi curare, ut pacata atque quieta prouincia sit quam regit. quod non difficile obtinebit, si sollicite agat, ut malis ‖ hominibus prouincia careat eosque conquirat: nam et sacrilegos f. 35' latrones plagiarios fures conquirere debet et prout quisque deliquerit, in eum animaduertere, 1 receptoresque eorum coercere, sine quibus latro diutius latere non potest. Furiosis, si non possint per necessarios contineri, eo remedio per praesidem obuiam eund*u*m est: scilicet ut carcere contineantur. et ita diuus Pius rescripsit. sane excutiendum diui fratres putauerunt in persona eius, qui parricidium admiserat, utrum simulato furore facinus admisisset an uero re uera compos mentis non esset, ut si simulasset, plecter*e*tur, si fureret, in carcere contineretur.

14 MACER libro secundo de iudiciis publicis. Diuus[3] Marcus et Com- [B. 6, 1, 46. Ep. 4, 20. 21] S modus Scapulae Tertullo rescripserunt in haec uerba: 'Si tibi liquido compertum est Aelium 'Priscum in eo furore esse, ut continua mentis alienatione omni intellectu careat, ne*c* subest 'ulla suspicio matrem ab eo simulatione dementiae occisam: *potes de modo poenae eius 'dissimulare, cum satis furore ipso puniatur. et tamen diligentius custodiendus erit ac, si 'putabis, etiam uinculo coercendus, quoniam[4] tam ad poenam quam ad tutelam eius et 'securitatem proximorum pertinebit. si uero, ut plerumque adsolet, interuallis quibusdam 'sensu saniore, non forte eo momento scelus admiserit nec morbo eius danda est uen*ia*, 'diligenter explorabis[5] et si quid tale compereris, consules nos, ut aestimemus, an per im'manitatem facinoris, si, cum posset uideri sentire, commiserit, supplicio adficiendus sit. 'cum autem ex litteris tuis cognouerimus tali eum loco atque ordine esse, ut a suis uel 'etiam in propria uilla custodiatur: recte facturus nobis uideris, si eos, a quibus [B. 6, 1, 47] 'illo tempore obseruatus esset, uocaueris et causam tantae neglegentiae excusseris et in 'unumquemque eorum, prout tibi leuari uel onerari culpa eius uidebitur, constitueris. nam 'custodes furiosis non ad hoc solum adhibentur, ne quid perniciosius ipsi in se moliantur, 'sed ne aliis quoque exitio sint: quod si committatur, non immerito culpae eorum adscri'bendum est, qui neglegentiores in officio suo fuerint.'

15 MARCIANUS libro primo de iudiciis publicis. Illud obseruandum est, [B. 6, 1, 48. Ep. 14, 16] S *FP(VU)*

---

[1] cognitionis, sed, quamuis ... suarum, is aest. debet? [2] non tamen] *firmant B:* οὐκ ὀφείλει δὲ σκοπεῖν: *fuitne* non tam ei (non tam $P^b U$)? [3] diui? [4] quod non (*notis permutatis*)? [5] sensu saniore est, num forte ... admiserit nec ... danda sit uenia, diligenter explorabis (*Hal.*)?

---

1 sed is] sed *PVU* 3 iuri *P* 4 ceteri-qu'a'e *F* 6 des'id'eria *F²* 7 habeant *P* 8 proculus] proconsulis *F* 10 quam] id est nisi quam *Pª*, n quam *V* 11 septimo] ui *PV* | congruit] congruo et *Pª*, congruet *P^b VU* 13 'ca'reat *F²* 14 debe'a't *F* | 'i'n eum *F* 15 furiosi non *Pª*, furiosi si non *P^b VU* 16 possunt *Pª* | continere *Pª* | eundem *F* 17 continuantur *Pª* | excutiandum *Pª* | fra-t'r'es *F²* 18 simul'a'to *F²*, simulata *Pª* 19 re ueram *P* | plectetur *F* 20 carcerem *P* 21 macer] marcellus *PV*, malleus *U* | dibus *F* 22 tertyllo *F* 23 priscom *F^{ac}* | nec] ne *F* 24 occissam *F* | potest *FPªUª*? | mo'do' *F²* 25 dissimilare *Pª* | ipse *Pª* 26 'co'ercendus *F²* 28 momentoscel's'us *F* | ne'c mo'r'bo *F²* | ueaaligenter *F¹*, uena (*uoluit* uenia) diligenter *F²* 29 exploratus *Pª* | quid] quit *F* | i'm'manitatem *F²* 30 possit *PVU* 32 recta *Pª*, rectius *P^b* 33 excuseris *F* | in *om. PU* 35 custo'p'des *F*, custos *PVU* | adhibetur *PVU* 36 commitatur *F* | adscr. est culpae (culpae *om. Pª*) eorum *PV* 37 in'n' *F*

ne qui prouinciam regit fines eius excedat nisi uoti soluendi causa, dum tamen abnoctare ei non liceat.

16 MACER libro primo de officio praesidis. Senatus consulto cauetur, ut [B. 6, 1, 49. Ep. 14, 22] *Sf* de his, quae prouincias regentes[1], comites aut libertini eorum, antequam in prouinciam uenerint, contraxerunt, parcissime ius dicatur, ita ut actiones, quae ob eam causam institutae non essent, posteaquam quis eorum ea prouincia excesserit, restituerentur. si quid tamen inuito accidit, ueluti si iniuriam aut furtum passus est, hactenus ei ius dicendum est, ut litem contestetur resque ablata exhibeatur et deponatur aut sisti exhiberiue satisdato promittatur.

17 CELSUS libro tertio digestorum. Si forte praeses prouinciae manumiserit uel [B. 6, 1, 50] *E* tutorem dederit, priusquam cognouerit successorem aduenisse, erunt haec rata.

18 MODESTINUS libro quinto regularum. Plebi scito continetur, ut ne quis prae- [B. 6, 1, 51] *E* sidum munus donum caperet nisi esculentum potulentumue, quod intra dies proximos prodigatur.

19 CALLISTRATUS libro primo de cognitio||nibus. Obseruandum est [B. 6, 1, 52. Ep. 14, 2 not.] *Ef* f. 86 ius reddenti, ut in adeundo quidem facilem se praebeat, sed contemni non patiatur. unde mandatis adicitur, ne praesides prouinciarum in ulteriorem familiaritatem prouinciales ad-
1 mittant: nam ex conuersatione aequali contemptio dignitatis nascitur. Sed et in cognoscendo neque excandescere aduersus eos, quos malos putat, neque precibus calamitosorum inlacrimari oportet: id enim non est constantis et recti iudicis, cuius[2] animi motum uultus detegit. et summatim ita ius reddi debet, ut auctoritatem dignitatis ingenio suo augeat.

20 PAPINIANUS libro primo responsorum. Legatus Caesaris, id est praeses uel [B. 6, 1, 53] *P* corrector prouinciae, abdicando se non amittit imperium.

21 PAULUS libro singulari de officio adsessorum. Praeses cum cognoscat de seruo [B. 6, 1, 54] *P* corrupto uel ancilla deuirginata uel seruo stuprato, si actor rerum agentis[3] corruptus esse dicetur uel eiusmodi homo, ut non *ad* solam iacturam aduersus substantiam, sed ad totius domus euersionem pertineat: seuerissime debet animaduertere.

XIX.

R̸ DE OFFICIO PROCURATORIS CAESARIS UEL RATIONALIS R̸ *E*

1 ULPIANUS libro sexto decimo ad edictum. Quae acta gestaque sunt a procu- [B. 6, 23, 1] *E*
1 ratore Caesaris, sic ab eo comprobantur, atque si a Caesare gesta sunt[4]. Si rem Caesaris procurator eius quasi rem propriam tradat, non puto eum dominium transferre: tunc enim transfert, cum negotium Caesaris gerens consensu ipsius tradit. denique si uenditionis uel donationis uel transactionis causa quid agat, nihil agit: non enim alienare ei rem Caesaris,
2 sed diligenter gerere commissum est. Est hoc praecipuum in procuratore Caesaris, quod et eius iussu seruus Caesaris adire hereditatem potest et, si Caesar heres instituatur, miscendo se opulentae hereditati procurator heredem Caesarem facit.

FP(VU)

[1] regentis (*u. i.*)? [2] si cuius? [3] absentis? [4] si ab eo comprobantur, atque si a Caesare gesta essent ita sunt?

1 quis *P^a* | prouinci'am' *F^2* | uotis *P^a* 3 marcius *P^a*, marcianus *P^b VU* | primo] secundo *PVU* 4 prouincias regentes (regen'en'tes *F*) comites aut libertini eorum] οἱ σύνεδροι ἢ ἀπελεύθεροι αὐτῶν *B*, οἱ περὶ αὐτοὺς ὄντες *Ep.*, *quasi legerint* prouincias regentis comites 5 eam *om. P^a* 6 restituantur *F^1* 7 ei ius] eius *F^1*, ius *PVU* 8 et *om. P^a*, uel *U* | aut sisti 'exhibeatur deponatur aut sisti' exhiberiue *F* 9 p'e'romittatur *F* 11 successores *P^a* 16 reddenti ut] reddentis *P^a* | sed] esse sed *P^a* 17 ulteriorum *F^{ac}* | a'd'-mittant *F^b* 19 malos] in alios *P^a* | calamitatorum *ut uid. P^a*, calamito *U^a* 22 idem praesides *P^a* 23 correptor *F^1V*, *inc. P^a* | amitti'm' imperium *F* 24 *l. 20. 21 coniungit F* | co'gnos'cat *F^{21}* 25 si actor rerum agentis corruptus esse dicetur (dicitur *PVU*)] ἐὰν εὕρῃ τὸν τοιοῦτον διοικητὴν τῶν τοῦ δεσπότου πραγμάτων *B* 26 ad solam iacturam] πρὸς μόνην ζημίαν *B*, solam (solum *P*) iacturam (*om.* ad) *libri* 27 reuersionem *P^a* 29 caesaris *om. P^a* 30 libro xuiiii *P*, lib. xiii *U* | procuratores *P^a* 34 donationis 'causa' *F* 35 gerere] agere *PV* 36 et *om. PVU* | eius 'ius'su *F^2* | caesaris *om. PVU*

2 PAULUS libro quinto sententiarum. Quod si ea bona, ex quibus imperator B. 6, 23, 1. 2 *P
heres institutus est, soluendo non sint, re perspecta consulitur imperator: heredis enim in-
stituti in adeundis uel repudiandis huiusmodi hereditatibus uoluntas exploranda est.
3 CALLISTRATUS libro sexto de cognitionibus. Curatores[1] Caesaris ius depor- B. 6, 23, 3 E
1 tandi non habent, quia huius poenae constituendae ius non habent. Si tamen quasi tumul-
tuosum uel iniuriosum aduersus colonos Caesaris prohibuerint in praedia Caesariana acce-
2 dere, abstinere debebit idque diuus Pius Iulio rescripsit. Deinde neque redire cuiquam
permittere possunt idque imperatores nostri Seuerus et Antoninus ad libellum Hermiae
rescripserunt.

XX.
℞ DE OFFICIO IURIDICI ℞

1 ULPIANUS libro uicensimo sexto ad Sabinum. Adoptare quis apud iuridicum B. 6, 24, 1 S
potest, quia data est ei legis actio.
2 IDEM libro trigensimo nono ad Sabinum. Iuridico, qui Alexandriae agit, datio B. 6, 24, 1 S
tutoris constitutione diui Marci concessa est.

XXI.
℞ DE OFFICIO EIUS, CUI MANDATA EST IURISDICTIO ℞ *PSE*

1 PAPINIANUS libro primo quaestionum. Quaecumque specialiter lege uel senatus B. 6, 24, 2 P
consulto uel constitutione principum tribuuntur, mandata iurisdictione non transferuntur:
quae uero iure magistratus competunt, mandari possunt. et ideo uidentur errare ma‖gistratus, f. 36'
qui cum publici iudicii habeant exercitionem lege uel senatus consulto delegatam, ueluti
legis Iuliae de adulteriis et si quae sunt aliae similes, iurisdictionem suam mandant. huius
rei fortissimum argumentum, quod lege Iulia de ui nominatim cauetur, ut is, cui optigerit
exercitio, possit eam si proficiscatur mandare: non aliter itaque mandare poterit, quam si
abesse coeperit, cum alias iurisdictio etiam a praesente mandetur. et si a familia dominus
occisus esse dicetur, cognitionem praetor, quam ex senatus consulto habet, mandare non
1 poterit. Qui mandatam iurisdictionem suscepit, proprium nihil habet, *sed* eius, qui man-
dauit, iurisdictione utitur. uerius est enim more maiorum iurisdictionem quidem transferri,
sed merum imperium quod lege datur non posse transire: quare nemo dicit animaduer-
sionem legatum proconsulis habere mandata iurisdictione. PAULUS notat: et imperium, quod
iurisdictioni cohaeret, mandata iurisdictione transire uerius est.
2 ULPIANUS libro tertio de omnibus tribunalibus. Mandata iurisdictione a prae- B. 6, 24, 3 S
1 side consilium non potest exercere is, cui mandatur. Si tutores uel curatores uelint praedia
uendere, causa cognita id praetor uel praeses permittat: quod si mandauerit iurisdictionem,
nequaquam poterit mandata iurisdictione eam quaestionem transferre.
3 IULIANUS libro quinto digestorum. Et si praetor sit is, qui alienam iurisdictio- B. 6, 24, 4 S
nem exsequitur, non tamen pro suo imperio agit, sed pro eo cuius mandatu ius dicit, quo-
tiens partibus eius fungitur.
4 MACER libro primo de officio praesidis. Cognitio de suspectis tutoribus man- B. 6, 24, 5 S
FP(VU)

[1] procuratores (*u. i.*)?

2 perfecta $P^a U^b$, *inc.* U^a | cons. in imperatore P^a, cons. imperatori $P^b U$ 3 experanda P^a 4 curatores] ὁ καθολικός *B* 5 poena'e' F^2 | custodiendae P^a 6 aduersos *P*, *inc.* U^a 7 iulio's' *F* | 'q'cuiquam *F* 8 imperatore's nostri' F^2 14 tr. nono] quadragesimo P^a 15 tu‖tutoris *F* 18 ulpianus $P^a V$ | primo *om.* P^a, ii *U* | uel *om.* P^a 19 mandat'a' F^b | non *om.* $P^a V$ 23 cui] qui F^{ac}, cuius P^a | optigerit] contingerit P^a, contigerit $P^b U$ 24 profi'ci'scatur F^2 25 mandatur P^a 26 dicitur *PVU* 27 sed] sed et *F*; οὐδὲν ἴδιον ἔχει ἀλλὰ τοῦ ἐντειλαμένου *B* 28 enim est *P* | maiorem F^1 30 iurisdictione'm' *F* 32 mandati F^{ac} 35 poterint *P* | iurisdictione'm'eam *F* 37 mandato *PU* 39 macer] marcus *PU*

dari potest. immo etiam ex mandata generali iurisdictione propter utilitatem pupillorum eam contingere constitutum est in haec uerba: 'Imperatores Seuerus et Antoninus Braduae 'proconsuli Africae. Cum propriam iurisdictionem legatis tuis dederis, consequens est, ut
1 'etiam de suspectis tutoribus possint cognoscere.' Ut possessio bonorum detur, uel si cui damni infecti non caueatur ut is possidere iubeatur, aut uentris nomine in possessionem mulier, uel is cui legatum est legatorum seruandorum causa in possessionem mittatur, mandari potest.

5 PAULUS libro octauo decimo ad Plautium. Mandatam[1] sibi iurisdictionem man- [B. 6, 24, 6] *E*
1 dare alteri non posse manifestum est. Mandata iurisdictione priuato etiam imperium quod non est merum uidetur mandari, quia iurisdictio sine modica coercitione nulla est.

XXII.

℟ DE OFFICIO ADSESSORUM ℟ *SP*

1 PAULUS libro singulari de officio adsessorum. Omne officium adsessoris, quo [B. 6, 24, 7] •*P* iuris studiosi partibus suis funguntur, in his fere causis constat: in cognitionibus postulationibus libellis edictis decretis epistulis.

2 MARCIANUS libro primo de iudiciis publicis. Liberti adsidere possunt. infames [B. 6, 24, 8] *S* autem licet non prohibeantur legibus adsidere, attamen arbitror, ut aliquo quoque decreto principali refertur constitutum, non posse officio adsessoris fungi.

3 MACER libro primo de officio praesidis. Si eadem prouincia postea diuisa sub [B. 6, 24, 9] *S* duobus praesidibus constituta est, uelut Germania, Mysia, ex altera ortus in altera adsidebit nec uidetur in sua prouincia adsedisse.

4 PAPINIANUS libro quarto responsorum. ‖ Diem functo legato [Ulp. 19, 2, 19, 10. B. 6, 24, 10] *P* f. 37 Caesaris salarium comitibus residui temporis, quod a legatis praestitutum est, debetur, modo si non postea comites cum aliis eodem tempore fuerunt. diuersum in eo seruatur, qui successorem ante tempus accepit.

5 PAULUS libro primo sententiarum. Consiliari[2] eo tempore quo adsidet negotia [B. 6, 24, 11] *P* tractare in suum quidem auditorium nullo modo concessum est, in alienum autem non prohibetur.

6 PAPINIANUS libro primo responsorum. In consilium curatoris rei publicae uir [B. 6, 24, 12] *P*• eiusdem ciuitatis adsidere non prohibetur, quia publico salario non fruitur.

FP(VU)

---

[1] mandatarium mandatam? [2] consiliario (*Brencmannus*)?

---

4 possi'n't F^2 | cui] qui F^{ac} 5 dam'ni' F^2 | infacti F^1 | possider'e' F 6 cui] qui F^{ac} 8 xuiiii *PU* | mandari alt. *P* 10 meum' P^a | cohertione *PVU* 13 singularis *P*, sinon *U* | omnem P^a 19 macer] marc̄ *P*, marcus *U* 20 ex eltera P^a | ortus in altera *om.* F^1, ortus in alia *P* 21 adsesisse F^1 23 debetur] crebetur F^1 26 consiliarii $P^a V^a$, consiliariis $P^b V^b U$ 29 primo *om.* P^a | consilio PV^b

LIBER SECUNDUS.

I.

℞ DE IURISDICTIONE ℞ ESP

1 ULPIANUS libro primo regularum. Ius dicentis officium latissimum est: nam [B. 7, 3, 1] *S
et bonorum possessionem dare potest et in possessionem mittere, pupillis non habentibus
tutores constituere, iudices litigantibus dare.
2 IAUOLENUS libro sexto ex Cassio. Cui iurisdictio data est, ea quoque concessa [B. 7, 3, 2] *E
esse uidentur, sine quibus iurisdictio explicari non potuit.
3 ULPIANUS libro secundo[1] de officio quaestoris. Imperium aut merum aut mixtum [B. 7, 3, 3] *(P)
est. merum est imperium habere gladii potestatem ad animaduertendum[2] facinorosos homines, quod etiam potestas appellatur. mixtum est imperium, cui etiam iurisdictio inest, quod in danda bonorum possessione consistit. iurisdictio est etiam iudicis dandi licentia.
4 IDEM libro primo ad edictum. Iubere caueri praetoria stipulatione et in pos- [B. 7, 3, 4] E
sessionem mittere imperii magis est quam iurisdictionis.
5 IULIANUS libro primo digestorum. More maiorum ita comparatum est, ut is [B. 7, 3, 5] *S
demum iurisdictionem mandare possit, qui eam suo iure, non alieno beneficio habet:
6 PAULUS libro secundo ad edictum. et quia nec principaliter ei iurisdictio data [B. 7, 3, 6] E
est nec ipsa lex defert, sed confirmat mandatam iurisdictionem. ideoque si is, qui mandauit iurisdictionem, decesserit, antequam res ab eo, cui mandata est iurisdictio, geri coeperit, solui mandatum Labeo ait, sicut in reliquis causis.
7 ULPIANUS libro tertio ad edictum. Si quis id, quod iurisdictionis perpetuae [B. 7, 3, 7] E
causa, non quod prout res incidit, in albo uel in charta uel in alia materia ‖ propositum f. 37'
erit, dolo malo corruperit: datur in eum quingentorum aureorum iudicium, quod populare
1 est. Serui quoque et filii familias uerbis edicti continentur: sed et utrumque sexum praetor
2 complexus est. Quod si dum proponitur uel ante propositionem quis corruperit, edicti [(B)]
quidem uerba cessabunt, Pomponius autem ait sententiam edicti porrigendam esse ad haec.
3 In seruos autem, si non defenduntur a dominis, et eos qui inopia laborant corpus [B. 7, 3, 7]
4 torquendum est. Doli mali autem ideo in uerbis edicti fit mentio, quod si per imperitiam
5 uel rusticitatem uel ab ipso praetore iussus uel casu aliquis fecerit, non tenetur. Hoc uero
edicto tenetur et qui tollit, quamuis non corruperit: item et qui suis manibus facit et qui
alii mandat. sed si alius sine dolo malo fecit, alius dolo malo mandauit, qui mandauit tene-
FP(VU)

---

[1] singulari (*Cuiacius*)? *cf. 1, 13, 1* [2] in *ins.* (*dett.*)

---

4 decentis F^{ac} 7 cassius F^{ac} 8 explicare *P* 9 libro ˋprimo ad edictum iuberi caueri praetoria stipulatione et in possessionemˊ secundo *ex u. 13. 14* *F* | imp. autem P^a | merum aut mixtum est merum est] *PVU*, merum est F^1, merum est aut mixtum est merum est F^2 10 ad *om.* P^a 11 cui] qui F^{ac} 12 consistiˋtˊ F^2 | iurisdictioˋnem mandarˊ est *F* | ligentia F^{ac} 13 idem] ulp̄ *PVU* | cauerˋeˊi *F*, cauere *PVU*, δοθῆναι *B* 15 moreˋmˊ mai. *F* 16 demum] demum qui P^a | habeˋreˊt *F* 18 mandatum P^a 19 cui] qui F^{ac} 20 mandandum P^a? 21 iurisdictionˋeˊis *F*, iurisdictiones P^a 22 causae P^a | quod] quidem *PVU* | ˋpropoˊ‖proˋpoˊsitum *F* 23 eum] eo P^a | quintorum P^a 24 seruus P^a 25 quiˋsˊ F^2 | carruperit F^1 26 haec] hec *F* •27 defendantur *PU* 28 autem mali *P* | fˋuˊit *F* | quod] qui P^a 29 non teneatur *PVU* 30 corripit P^a | item ˋetˊ F^2

bitur: si uterque dolo malo fecerit, ambo tenebuntur: nam et si plures fecerint uel corruperint uel mandauerint, omnes tenebuntur:

8 GAIUS libro primo ad edictum prouinciale. adeo quidem, ut non sufficiat unum eorum poenam luere. [B.7, 8, 8] *E*

9 PAULUS libro tertio ad edictum. Si familia alicuius album corruperit, non similiter hic edicitur ut in furto, ne in reliquos actio detur, si tantum dominus, cum defendere noluit, unius nomine praestiterit, quantum liber praestaret: fortasse quia hic et contempta maiestas praetoris uindicatur et plura facta intelleguntur: quemadmodum cum plures serui iniuriam fecerunt uel damnum dederunt, quia plura facta sunt, non ut in furto unum. Octauenus hic quoque domino succurrendum sit: sed hoc potest dici, si dolo malo curauerint, ut ab alio album corrumperetur, quia tunc unum consilium sit, non plura facta. idem Pomponius libro decimo notat. [B.7, 8, 9] *E*

10 ULPIANUS libro tertio ad edictum. Qui iurisdictioni praeest, neque sibi ius dicere debet neque uxori uel liberis suis neque libertis uel ceteris, quos secum habet. [B.7, 8, 10] *E*

11 GAIUS libro primo ad edictum prouinciale. Si idem cum eodem pluribus actionibus agat, quarum singularum quantitas intra iurisdictionem iudicantis sit, coaceruatio uero omnium excedat modum iurisdictionis eius: apud eum agi posse Sabino Cassio Proculo
1 placuit: quae sententia rescripto imperatoris Antonini confirmata est. Sed et si mutuae sunt actiones et alter minorem quantitatem, alter maiorem petat, apud eundem iudicem agendum est ei qui quantitatem minorem petit, ne in potestate calumniosa aduersarii mei sit,
2 an apud eum litigare possim. Si una actio communis sit plurium personarum, ueluti familiae herciscundae, communi diuidundo, finium regundorum, utrum singulae partes spectandae sunt circa iurisdictionem eius qui cognoscit, quod Ofilio et Proculo placet, quia unusquisque de parte sua litigat: an potius tota res, quia et tota res in iudicium uenit et uel uni adiudicari potest, quod Cassio et Pegaso placet: et sane eorum sententia probabilis est. [B.7, 8, 11] *E*

12 ULPIANUS libro octauo decimo ad edictum. Magistratibus municipalibus supplicium a seruo sumere non licet, modica autem castigatio eis non est deneganda. [B.7, 8, 12] *Ef*

13 IDEM libro quinquagensimo primo ad Sabinum. Eum qui iudicare iubet magistratum
1 esse oportet. Magistratus autem uel is qui in potestate aliqua sit, ut puta proconsul uel praetor[1] uel alii qui prouincias regunt, iudicare iubere eo die, quo priuati futuri essent, non possunt. [B.7, 8, 13] *S*

14 IDEM libro trigensimo nono ad edictum. | Est receptum eoque iure utimur, ut si quis maior uel aequalis subiciat se iurisdictioni alterius, possit ei et aduersus eum ius dici. [B.7, 8, 14] *S*ᵃ f. 38

15 IDEM libro secundo de omnibus tribunalibus. Si per errorem alius pro alio praetor fuerit aditus, nihil ualebit quod actum est. nec enim ferendus est qui dicat consensisse eos in praesidem[2], cum, ut Iulianus scribit, non consentiant qui errent: quid enim tam contrarium consensui est quam error, qui imperitiam detegit? [B.7, 8, 15] *S*

16 IDEM libro tertio de omnibus tribunalibus. Solet praetor iurisdictionem man- [B.7, 8, 16] *S*

FP(VU)

---

[1] praetor uel proconsul? [2] in praesentem (*Cuiacius*)?

---

1 anbo *F* (*em. f*) | tenentur *PVU* 2 mandaueri'n't F^2 3 primo *om.* P^a 4 e'o'rum F^2, quidem P^aU, quidem eorum P^bV | luere] plure F^{ac} 6 ut in] ut P^a | nec P^a 7 libet praestare P^a 8 uindicantur P^a | quemadm.] quoniamadm. P^a 9 fecerunt] faciunt P^a, fecerint *V* | dandum dederint *P* 10 dominus P^a, dominum P^b 14 quod P^a | habent PVU^a 16 coaceruitio F^{ac} 17 sabinus P^a 18 sed et] quod *PVU* 19 alter maiorem ... 20 quantitatem *bis* P^a 20 minorem] maiorem P^a *cum Ant. Fabro, sed illud confirmant B:* εἰ δὲ καὶ ἐνάγεις μοι περὶ μεγάλου ποσου, καλῶς σοι ἀντενάγω παρὰ τῷ αὐτῷ περὶ μετρίου, κἂν σὺ μείζονα προβάλλῃς | ne *om.* P^a 21 eum $F^{pc}P^aU$, eundem $F^{ac}P^b$ | possit PU^a 22 diuidendum F^{ac}, diuundo P^a | specta'nda'e F^2 23 quod ofilio] quo filio P^a 24 et tota] ••• tota *P*, tota *VU* | uelit FP^a | adiucari *F*, adiudicare P^a 25 quod 'et' *F* | 'et' sane eorum F^2, *om.* P^a 26 xxuiii P^a 27 eis] eius *P* 29 magistratu'm's aut. *F* | uel is *om. PU*, uel *om. V* 30 uel alii *om.* P^a 31 non *om.* P^a 32 xxxuiii *PU* | eo *om.* P^a 33 iurisdictione F^{ac} 36 qui errent *bis* F^{ac}, qui errant *PVU* 37 t'r'am *F* | est cons. *PU* | inperiam P^a 38 praeto'to'r *F*

dare: et aut omnem mandat aut speciem unam: et is cui mandata iurisdictio est fungetur uice eius qui mandauit, non sua.

17 IDEM libro primo opinionum. Praetor sicut uniuersam iurisdictionem | B. 7, 3, 17. Ep. 14, 43 | *S* mandare alii potest, ita et in personas certas uel de una specie potest, maxime cum iustam causam susceptae ante magistratum aduocationis alterius partis habuerat.

18 AFRICANUS libro septimo quaestionum. Si conuenerit, ut alius praetor, quam | B. 7, 3, 18 | *Sf* cuius iurisdictio esset, ius diceret et priusquam adiretur mutata uoluntas fuerit, procul dubio nemo compelletur eiusmodi conuentioni stare.

19 ULPIANUS libro sexto fideicommissorum. Cum quaedam puella apud compe- | B. 7, 3, 19 | *P* tentem iudicem litem susceperat, deinde condemnata erat, posteaque ad uiri matrimonium alii iurisdictioni subiecti peruenerat, quaerebatur, an prioris iudicis sententia exsequi possit. dixi posse, quia ante fuerat sententia dicta: sed et si post susceptam cognitionem ante sententiam hoc eueniet, idem putarem, sententiaque a priore iudice recte fertur. quod ge-
1 neraliter et in omnibus huiuscemodi casibus obseruandum est. Quotiens *de* quantitate ad iurisdictionem pertinente quaeritur, semper quantum petatur quaerendum est, non quantum debeatur.

20 PAULUS libro primo ad edictum. Extra territorium ius dicenti impune non | B. 7, 3, 20 | **E* paretur. idem est, et si supra iurisdictionem suam uelit ius dicere.

II.

℞ QUOD QUISQUE IURIS IN ALTERUM STATUERIT, UT IPSE EODEM IURE UTATUR ℞

1 ULPIANUS libro tertio ad edictum. Hoc edictum summam habet aequitatem, | B. 7, 3, 23 | *E* et sine cuiusquam indignatione iusta: quis enim aspernabitur idem ius sibi dici, quod ipse
1 aliis dixit uel dici effecit? 'Qui magistratum potestatemue habebit, si quid in aliquem noui 'iuris statuerit, ipse quandoque aduersario postulante eodem iure uti debet. si quis apud 'eum, qui magistratum potestatemque[1] habebit, aliquid noui iuris optinuerit, quandoque 'postea aduersario eius postulante eodem iure aduersus eum decernetur': scilicet ut quod ipse quis in alterius persona aequum esse credidisset, id in ipsius quoque persona ualere
2 patiatur. Haec autem uerba: 'quod statuerit qui iurisdictioni praeest' cum effectu accipimus, non uerbo tenus: et ideo si, cum uellet statuere, prohibitus sit nec effectum decretum habuit, cessat edictum. nam statuit uerbum rem perfectam significat et consummatam iniuriam, non coeptam. et ideo si inter eos quis dixerit ius, inter quos iurisdictionem non habuit, quoniam pro nullo hoc habetur nec est ulla sententia, cessare edictum putamus: quid enim offuit conatus, cum iniuria nullum habuerit effectum?

2 PAULUS libro tertio ad edictum. Hoc edicto dolus debet ius dicentis puniri: | B. 7, 3, 24 | *E* nam si adsessoris imprudentia ius aliter dictum sit quam oportuit, non debet hoc magistratui officere, sed ipsi adsessori.

FP(VU)

---

[1] potestatemue (*u. i.*)

---

1 unam] unam nam *PU* | fungitur *PVU*; τὴν τάξιν ἐπέχει *B* 2 eius] estis F^{ac} 4 ita] item P^a | de una sp.] ad unam speciem *PVU* 5 magistratu's'm *F* | habuerit *PVU* 8 ne-m'o' F^2 | compellitur *PV* 9 libro uii *P* 10 susceperit *PVU* | erat] est *PVU* 11 aliis P^a, alius P^b | peruenerint P^a, peruenerit P^bVU 12 et *om.* P^aV 13 euenerit PVU^b, *inc.* U^a | sententiaquae FP^a 14 et *om.* *P* | casibus *om.* P^aV | de *om.* *F*; περὶ ποσότητος *B* 17 paulus ... edictum *om.* *P* 18 si *om.* P^a 20 iuri'bu's *F* | ut *om.* *PVU* | ips'e' F^2 22 ecitatem 'si quis in aliquo iuris' et *P* 23 indign'it'atione *F* | 'e'ius *F* 24 efficit P^a | aliquam P^a 25 statuerat F^1 | quis] P^bU, quid *F*, qui. P^a 26 qui *om.* P^a | potestatemue P^bU, *inc.* P^a 28 credidisse't i'd F^2 | in *om.* P^a 30 uellet ... effectum *om.* F^1 32 quos] quod F^1 33 hoc] haec *P* | abetur *F* | scientia P^a 36 oportu'it' 'ulpianus libro tertio' non F^b, *uerba* non ... assessori *post* oportuit *suppleuit, postea deleuit* F^2 37 offecere *F*

3 | Ulpianus libro tertio ad edictum. Si quis *iniquum* ius aduersus aliquem [B. 7, 3, 25] *E* f. 38'
impetrauit, eo iure utatur ita demum, si per postulationem eius hoc uenerit: ceterum si
ipso non postulante, non coercetur. *sed* si impetrauit, siue usus est iure aliquo, siue im-
1 petrauit ut uteretur licet usus non sit, hoc edicto puniatur. Si procurator meus postulauit,
quaeritur quis eodem iure utatur: et putat Pomponius me solum, utique si hoc ei specia-
liter mandaui uel ratum habui. si tamen tutor uel curator furiosi postulauerit uel adu-
lescentis, ipse hoc edicto coercetur. item aduersus procuratorem id obseruandum est, si
2 in rem suam fuerit datus. Haec poena aduersus omnem statuitur, qui in edictum incidit,
3 non solum eo postulante qui ab eo laesus est, sed omni, qui quandoque experitur. Si is
pro quo spopondisti impetrauerit, ne aliquis debitor ipsius aduersus eum exceptione utatur,
deinde tu in negotio, in quo spopondisti, uelis exceptione uti: nec te nec ipsum oportet
hoc impetrare, etsi interdum patiaris iniuriam, si soluendo debitor non sit. sed si tu inci-
disti in edictum, reus quidem utetur exceptione, tu non utaris[1]: nec poena tua ad reum
4 promittendi pertinebit: et ideo mandati actionem non habebis. Si filius meus in magistratu
in hoc edictum incidit, an in his actionibus, quas ex persona eius intendo, hoc edicto locus
5 sit? et non puto, ne mea condicio deterior fiat. Quod autem ait praetor, ut is eodem iure
utatur, an etiam ad heredem haec poena transmittatur? et scribit Iulianus non solum ipsi
6 denegari actionem, sed etiam heredi eius. Illud quoque non sine ratione scribit non solum
in his actionibus pati eum poenam edicti, quas tunc habuit cum incideret in edictum, ue-
7 rum si quae postea ei adquirentur. Ex hac causa solutum repeti non posse [Ep. 2 schol. 2]
Iulianus putat: superesse enim naturalem causam, quae inhibet repetitionem.

4 Gaius libro primo ad edictum prouinciale. Illud eleganter praetor excipit: [B. 7, 3, 26] *E*
'praeterquam si quis eorum contra eum fecerit, qui ipse eorum quid fecisset': et recte, ne
scilicet uel magistratus, dum studet hoc edictum defendere, uel litigator, dum uult bene-
ficio huius edicti uti, ipse in poenam ipsius edicti committat.

III.

Rt SI QUIS *IUS* DICENTI NON OBTEMPERAUERIT Rt

1 Ulpianus libro primo ad edictum. Omnibus magistratibus, non tamen duum- [B. 7, 7, 1] *E*
uiris, secundum ius potestatis suae concessum est iurisdictionem suam defendere poenali
1 iudicio. Is uidetur ius dicenti non obtemperasse, qui quod extremum in iurisdictione est
non fecit: ueluti si quis rem mobilem uindicari a se passus non est, sed duci eam uel ferri
2 passus est[2]: ceterum si et sequentia recusauit, tunc non obtemperasse uidetur. Si procu-
rator tuus uel tutor uel curator ius dicenti non obtemperauit, ipse punitur, non dominus
3 uel pupillus. Non solum autem reum, qui non obtemperauit, hoc edicto teneri Labeo ait,
4 uerum etiam petitorem. Hoc iudicium non ad id quod interest, sed quanti ea ['Ροπ. 24, 17]
res est concluditur: et cum meram poenam contineat, neque post annum neque in here-
dem datur.

FP(VU)

---

[1] uteris? [2] obtemperasse *ins.*

1 'ulpianus lib'ro F^b | iniquum] iniquum ad edictum *F* 2 imperauit *F*; αἰτήσω *B* | haec euenerit *P*, hoc euenerit *VU* 3 coercetur *F* | sed] *P cum B:* εἰ δέ, sed et *FU*, ipso non … sed si *om. V* 4 puni'a'tur F^2 | postulauerit *P* 5 queritur … 6 postulauerit *bis* P^a | puta P^a *utroque loco* | utique] uti *f* | hoc] hac P^a *altero loco* 10 spopondissti *F* (*em. f*), sspospondisti *P passim* | ipsius *om.* P^a 11 'o'portet F^2 13 'e'dictum F^2 | utitur P^aU^a | 'tu' non F^2, tu uero non P^bU | reum] reem F^1 15 edicto *P* | hoc] $FP^bV^aU^a$, huic fV^bU^b, haec P^a 18 quoqu'o'e *F* 19 inciderit *P*, incidit *U* 20 quae'm' *F* 21 superest P^a | inhiberet petitionem *P* 22 elegante'i'r *F* | excepit F^1 24 hoc] haec P^a 27 eius dicenti *F*, dicenti ius *P* | obtemperau'er'it F^2 31 'e'am F^2 | ferri] fere *P*, ferre *V*, auferri U^a, adferri U^b 32 est] et F^1 34 obtemperauerit P^aVU 35 berum *F* (*em. f*) | petitore'm' F^2 36 cum eram P^a

IIII.

℞ DE IN IUS UOCANDO ℞ *EPS*

1 Paulus libro quarto ad edictum. In ius uocare est iuris experiundi causa uocare. [B. 7, 8, 1] *E*

2 Ulpianus libro quinto ad edictum. In ius uocari non oportet neque consulem [B. 7, 8, 2] *E* neque praefectum neque praetorem ‖ neque proconsulem neque ceteros magistratus, qui f. 39 imperium habent, qui et coercere aliquem possunt et iubere in carcerem duci: nec pontificem dum sacra facit: nec eos qui propter loci religionem inde se mouere non possunt: sed nec eum qui equo publico in causa publica[1] transuehatur. praeterea in ius uocari non debet qui uxorem ducat aut eam quae nubat: nec iudicem dum de re cognoscat: nec eum dum quis apud praetorem causam agit: neque funus ducentem familiare iustaue mortuo facientem:

3 Callistratus libro primo cognitionum. uel qui cadauer prosequuntur, quod [B. 7, 8, 3] *E** etiam uidetur ex rescripto diuorum fratrum comprobatum esse:

4 Ulpianus libro quinto ad edictum. quique litigandi causa necesse habet in iure [B. 7, 8, 4] *E*
1 uel certo loco sisti: nec furiosos uel infantes. Praetor ait: 'parentem, patronum patronam,
2 'liberos parentes patroni patronae in ius sine permissu meo ne quis uocet'. Parentem hic utriusque sexus accipe: sed an in infinitum, quaeritur. quidam parentem usque ad tritauum appellari aiunt, superiores maiores dici: hoc ueteres existimasse Pomponius refert: sed Gaius Cassius omnes in infinitum parentes dicit, quod et honestius est et merito optinuit.
3 Parentes etiam eos accipi Labeo existimat, qui in seruitute susceperunt: nec tamen[2], ut Seuerus dicebat, ad solos iustos liberos: sed et si uolgo quaesitus sit filius, matrem in ius non uocabit,

5 Paulus libro quarto ad edictum. quia semper certa est, etiam si uolgo conceperit: pater uero is est, quem nuptiae demonstrant. [B. 7, 8, 5] *E*

6 Idem libro primo sententiarum. Parentes naturales in ius uocare nemo potest: [B. 7, 8, 6] **P* una est enim omnibus parentibus seruanda reuerentia.

7 Idem libro quarto ad edictum. Patris adoptiui parentes impune uocabit, quoniam [B. 7, 8, 7] *E* hi eius parentes non sunt, cum his tantum cognatus fiat quibus et adgnatus.

8 Ulpianus libro quinto ad edictum. Adoptiuum patrem, quamdiu in potestate [B. 7, 8, 8] *E* est, in ius uocare non potest iure magis potestatis quam praecepto praetoris, nisi sit filius qui castrense habuit[3] peculium: tunc enim causa cognita permittetur. sed naturalem pa-
1 rentem ne quidem dum est in adoptiua familia in ius uocari[4]. 'Patronum', [BS. 28, 4, 21] inquit, 'patronam'. patroni hic accipiendi sunt, qui ex seruitute manumiserunt: uel si collusionem detexit: uel si qui praeiudicio pronuntietur esse libertus, cum alioquin non fuerit, aut si iuraui eum libertum meum esse: quemadmodum per contrarium pro patrono non habebor, si contra me iudicatum est aut si me deferente iurauerit se libertum non [(BS.)]
2 esse. Sed si ad iusiurandum adegi, ne uxorem ducat, ne nubat, impune in ius uocabor. et Celsus quidem ait in tali liberto ius ad filium meum me uiuo non transire: sed Iulianus

FP(VU)

[1] *firmant B:* διὰ δημοσίαν χρείαν: *fuitne* in Capitolium (*ex nota ambigua* CAP: *Cuiacius obs.* 13, 29)? [2] tantum (*Hal.*)? [3] habeat (*Hal.*)? [4] uocabit (*u. i.*)?

3 experi'u'ndi F^b | uocari P^a 4 uocare F^a 5 qui *om.* P^a 6 qui et] qui P^aV^a | possunt aliquem *P* | po'n'tificem F^2 7 se moueri F^a 8 e'o'quo *F* 9 ducat] ductu F^1, ducit *PU* | nub'e'at F^2, nubit *PU* | dum] dun F^1 | cognoscit *P* 10 causam] *FU*, *om.* P^bV, *inc.* P^a | mortuum P^a 12 qui,dauer *F* (*suppl. f*) 14 lib. ui P^a 15 ne P^a | furiosus F^1 | par'en'tem F^2 16 ne *om.* P^aV 17 sex‖xus F^1 | accipere $F^{ac}P^a$ | tretauum F^b 19 est e't' F^2 20 susceperint *PVU* 23 certum P^a | conceperunt F^{ac}, concepit *V* 24 uero his F^2, uerbis F^1 | est] et *F* 25 sententia'm'rum *F* 27 libro 'primo sententiarum parentes' quarto *F* 31 permittitur F^bPVU 32 uocari] uocar'e'i *F*, uocabit *recte Paris.* *4454 cum B:* τὸν θετὸν πατέρα . . . κωλύομαι καλεῖν τὸν δὲ φυσικὸν οὔτε (leg. οὐδὲ) ἐν ὅσῳ εἰμὶ ἐν τῇ θέσει καλῶ 33 si *om.* F^1P^a 34 qui] quis P^bVU 35 pro *om.* F^1 37 adegi] adhaec P^a? | ne nubat] uel nubat P^b, nec nubat U^a 38 celsus] scelus P^a

contra scribit. plerique Iuliani sententiam probant. secundum quod eueniet, ut patronus
quidem in ius uocetur, filius quasi innocens non uocetur.

9 PAULUS libro quarto ad edictum. Is quoque, qui ex causa fideicommissi manu- [B. 7, 8, 9] *E*
mittit, non debet *in* ius uocari, quamuis ut manumittat, in ius uocetur.

10 ULPIANUS libro quinto ad edictum. Sed si hac lege emi ut manumittam, et [B. 7, 8, 10] *E*
ex constitutione diui Marci uenit ad libertatem: cum sim patronus, in ius uocari non potero.
1 sed si suis nummis emi et fidem fregi, pro patrono non habebor. Prostituta contra legem
uenditionis uenditorem ‖ habebit patronum, si hac lege uenierat, ut, si prostituta esset, f. 39'
fieret libera. at si uenditor, qui manus iniectionem excepit, ipse prostituit, quoniam et haec
peruenit ad libertatem, sub illo quidem, qui uendidit, libertatem consequitur, sed honorem
2 haberi ei aequum non est, ut et Marcellus libro sexto digestorum existimat. Patronum
autem accipimus etiam si capite minutus sit: uel si libertus capite minutus[1], dum adrogetur
per obreptionem. cum enim hoc ipso, quo[2] adrogatur, celat condicionem, non id actum ui-
3 detur ut fieret ingenuus. Sed[3] si ius anulorum accepit, puto eum reuerentiam patrono [(B)]
exhibere debere, quamuis omnia ingenuitatis munia habet. aliud si natalibus sit restitutus:
4 nam princeps ingenuum facit. Qui manumittitur a corpore aliquo uel collegio uel [B. l. c.]
ciuitate, singulos in ius uocabit: nam non est illorum libertus. sed rei publicae honorem
habere debet et si aduersus rem publicam uel uniuersitatem uelit experiri, ueniam edicti
5 petere debet, quamuis actorem eorum constitutum in ius sit uocaturus. Liberos parentesque
6 patroni patronaeque utriusque sexu saccipere debemus. Sed si per poenam deportationis ad
peregrinitatem redactus sit patronus, putat Pomponius *eum* amisisse honorem. sed si fuerit
7 restitutus, erit ei etiam huius edicti commodum saluum. Parentes patroni etiam adoptiui
8 excipiuntur: sed tamdiu quamdiu adoptio durat. Si filius meus in adoptionem datus sit,
uocari a liberto meo in ius non poterit: sed nec nepos in adoptiua familia susceptus. sed
si filius meus emancipatus adoptauerit filium, hic nepos in ius uocari poterit: nam mihi
9 alienus est. Liberos autem secundum Cassium, ut in parentibus, et ultra trinepotem acci-
10 pimus. Si liberta ex patrono fuerit enixa, mutuo se ipsa et filius eius in ius non uocabunt.
11 Sin autem liberi patroni capitis accusauerunt libertum paternum uel in seruitutem petierunt,
12 nullus eis honor debetur. Praetor ait: 'in ius nisi permissu meo ne quis uocet'. permis-
surus enim est, si famosa actio non sit uel pudorem non suggilat, qua patronus conuenitur
uel parentes. et totum hoc causa cognita debet facere: nam interdum etiam ex causa fa-
mosa, ut Pedius putat, permittere debet patronum in ius uocari a liberto: si eum grauis-
13 sima iniuria adfecit, flagellis forte cecidit. Semper autem hunc honorem patrono habendum,
etsi quasi tutor uel curator uel defensor uel actor interueniat patronus. sed si patroni tutor
uel curator interueniat, impune posse eos in ius uocari Pomponius scribit et uerius est.

11 PAULUS libro quarto ad edictum. Quamuis non adiciat praetor causa cognita [B. 7, 8, 11] *E*
se poenale iudicium daturum, tamen Labeo ait moderandam iurisdictionem: ueluti si pae-
niteat libertum et actionem remittat: uel si patronus uocatus non uenerit: aut si non in-
uitus uocatus sit, licet edicti uerba non patiantur.

12 ULPIANUS libro quinquagensimo septimo ad edictum. Si libertus in ius uoca- [B. 7, 8, 12] *E*
FP(VU)

---

[1] sit *ins.* [2] quod (*dett.*)? [3] sed et (*Hal.*)?

1 secudum F^1 2 innocens] nocens P^a | uocetur] cetur F^a 3 quoqu'o'e *F* | manumitti P^a 4 non] no F^1 | in *om.* *F* (*add. f*) 5 hac] ex hac P^a 6 sim] si *F* (*em. f*) 7 suis] uis F^1 8 uendition'em'is *F* | ha'e'c *F* 9 i'ni'ectionem F^2 10 sub illo] suo illi F^1 | *inde a uerbis* qui uendidit *per decem uersus singulis uersibus praescriptae sunt litterae singulares* ILRLPCIEUM *postea rursus deletae F* 11 ei] et ei *P* | aquum F^1 | et *om.* P^a | existimabat F^2 12 minutus dum] minuto dum P^a 13 enim *om.* P^a | quo adr.] quod r. F^1, quod arr. P^bU 14 si *om.* P^a 15 exhibere *F* (*em. f*) | muni'a' F^2 | naturalibus F^1 18 debet F^1PVU, debeat F^2 21 peregnitatem *F* | eum] *fPVU*, eodem *F* 22 saluium P^a 23 adoptio durat] adoptario iurat F^1 24 'sed' nec F^2 26 accepimus P^aVU 27 motuo sei ipsa F^{ac} 28 accusauerint *PV* | seruitute *PU* 29 nisi] sine *P* | perm. 'est' enim est *F* 30 pudorem] si . pudorem *P* | sigillat *V*, ..gillat P^a 33 flagelli'u's *F* 34 actor] actor non P^a | patronus sed si *bis* F^{ac} 36 quarto] quinto F^1 37 iuris] is iuris P^a 38 ueniat *PU* 40 si't' *F*

uerit contra praetoris edictum filium patroni sui, quem ipse patronus in potestate habet: probandum est absente patre subueniendum esse filio qui in potestate est et ei poenalem in factum actionem, id est quinquaginta aureorum, aduersus libertum competere.

13 MODESTINUS libro decimo pandectarum. Generaliter eas personas, quibus ‖ re- [B. 7, 8, 13] *Ef* q. 3 uerentia praestanda est, sine iussu praetoris in ius uocare non possumus.

14 PAPINIANUS libro primo responsorum. Libertus a patrono reus constitutus, [B. 7, 8, 14] *P* qui se defendere paratus pro tribunali praesidem prouinciae frequenter interpellat, patronum accusatorem in ius non uidetur uocare.

15 PAULUS libro primo quaestionum. Libertus aduersus patronum dedit libellum [B. 7, 8, 15] *P* non dissimulato se libertum esse eius: an si ad desiderium eius rescribatur, etiam edicti poena remissa esse uidetur? respondi non puto ad hunc casum edictum praetoris pertinere. neque enim qui libellum principi uel praesidi dat, in ius uocare patronum uidetur.

16 IDEM libro secundo responsorum. Quaesitum est, an tutor pupilli nomine pa- [B. 7, 8, 16] *P* tronam suam sine permissu praetoris uocare possit. respondi eum, de quo quaeritur, pupilli nomine etiam in ius uocare patronam suam potuisse sine permissu praetoris.

17 IDEM libro primo sententiarum. Eum, pro quo quis apud officium cauit, ex- [B. 7, 8, 17] *P* hibere cogitur. item eum qui[1] apud acta exhibiturum se esse quem promisit, etsi officio non caueat, ad exhibendum tamen cogitur.

18 GAIUS libro primo ad legem duodecim tabularum. Plerique putauerunt nullum [B. 7, 8, 18] *P* de domo sua in ius uocari licere, quia domus tutissimum cuique refugium atque receptaculum sit, eumque qui inde in ius uocaret, uim inferre uideri.

19 PAULUS libro primo ad edictum. Satisque poenae subire eum, si non defen- [B. 7, 8, 19] **E* datur et latitet, certum est, quod mittitur aduersarius in possessionem bonorum eius. sed si aditum ad se praestet aut ex publico conspiciatur, recte in ius uocari eum Iulianus ait.

20 GAIUS libro primo ad legem duodecim tabularum. Sed etiam ab *ianua* et ba- [B. 7, 8, 20] *P* lineo et theatro nemo dubitat in ius uocari licere.

21 PAULUS libro primo ad edictum. Sed etsi is qui domi est inter- [D. 50, 17, 103. B. 7, 8, 21] **E* dum uocari in ius potest, tamen de domo sua nemo extrahi debet.

22 GAIUS libro primo ad legem duodecim tabularum. Neque impuberes puellas, [B. 7, 8, 22] *Pf*
1 quae alieno iuri subiectae essent, in ius uocare permissum est. Qui in ius uocatus est, duobus casibus dimittendus est: si quis eius personam defendet, et si, dum in ius uenitur, de re transactum fuerit.

23 MARCIANUS libro tertio institutionum. Communis libertus licet plurium sit, [B. 7, 8, 23] *S* debet a praetore petere, ut ei liceat uel quendam ex patronis in ius uocare, ne in poenam incidat ex edicto praetoris.

24 ULPIANUS libro quinto ad edictum. In eum, qui aduersus ea fecerit, [B. 7, 8, 24. Pon. 24, 17] **E* quinquaginta aureorum iudicium datur: quod nec heredi nec in heredem nec ultra annum datur.

25 MODESTINUS libro primo de poenis. Si sine uenia edicti impetrata libertus [B. 7, 8, 25] **E* patronum in ius uocauerit, ex querella patroni uel supradictam poenam, id est quinquaginta aureos dat uel a praefecto urbi quasi inofficiosus *casti*gatur, si inopia dinoscitur laborare.

FP(VU)

---

[1] item cum quis (*Charondas*)?

---

2 est et] et P^a 3 id *om.* P^a 5 uocari P^a 6 a *om.* *PV* | patrono reus] patronus re. P^a | constitus F^1 7 pro] pa F^1 9 primo] ii $P^a VU$ 10 dissimulato] $F^1 PVU$, dissimulando F^2 | eius esse *PU* 11 poena'm' *F* 12 patroni P^a 14 uocari $P^a V$ 17 exhibituro P^a 18 cauerat P^a 20 suo F^1 | quique F^1 21 qui inde] quin *V*, qui P^a 22 poena F^1 23 latit'et' F^2 24 concipiatur P^a 25 ab ianua] *Cuiacius obs. 21, 38,* ἀπὸ πυλῶνος *B*, abinea *F*, abuinea $P^a U$, a uinea $P^b U^b$. *pro* ἀπὸ πυλῶνος *Saluinius scribi iussit* ἀπ' ἀμπελῶνος, *defendens lectionem librorum Latinorum, non recte, nam uinea non sic usurpari solet ut sit pro hortis* 26 th'a'eatro *F* 28 uicari F^a | potes F^a | do'mo' *F* | nemo] nomine F^a | 'de'bet F^2 29 ad *om.* *P* | 'i'neque *F* 30 iuri] *PU*, iure *F* | subiecta'e' F^2, subiecta P^a | uocatum P^a 31 dimittedus *F*, dimittendum P^a | defendat *PV* 32 de] ae F^1, *inc.* P^a 34 p'ra'etere *F* 36 'e'a F^2, eam $P^a V$ 39 in *om.* F^1 40 urbis *PU* | castigatur] *fPU*, ligaturgatur F^1, ligaturgator F^2, μαστίζεται *B* | inopia'n' *F* | dignoscitur *PVU*

V.

℟ SI QUIS IN IUS UOCATUS NON IERIT SIUE QUIS EUM UOCAUERIT, QUEM EX EDICTO NON DEBUERIT ℟

1 ULPIANUS libro primo ad edictum. Si quis in ius uocatus fideiussorem dederit [B. 7, 12, 1] *E* in iudicio sistendi causa non suppositum iurisdictioni illius, ad quem uocatur, pro non dato fideiussor habetur, nisi suo priuilegio specialiter renuntiauerit.

2 PAULUS libro primo ad edictum. Ex quacumque causa ad praetorem uel alios, [B. 7, 12, 2] *E* qui iurisdictioni praesunt, in ius uocatus ‖ uenire debet, ut hoc ipsum sciatur, an iurisdictio f. 40' 1 eius sit. Si quis in ius uocatus non ierit, ex causa a competenti iudice multa pro iurisdictione iudicis damnabitur: rusticitati enim hominis parcendum erit: item si nihil intersit actoris eo tempore in ius aduersarium uenisse, remittit praetor poenam, puta quia feriatus dies fuit.

3 ULPIANUS libro quadragensimo septimo ad Sabinum. Cum quis in iudicio sisti [B. 7, 12, 4] *S* promiserit neque adiecerit poenam, si status non esset: incerti cum eo agendum esse in id quod interest uerissimum est, et ita Celsus quoque scribit.

VI.

℟ IN IUS UOCATI UT EANT AUT SATIS UEL CAUTUM DENT ℟

1 PAULUS libro primo ad edictum. Edicto cauetur, ut fideiussor iudicio sistendi [B. 7, 12, 5] *E* causa datus pro rei qualitate locuples detur exceptis necessariis personis: ibi enim qualemcumque accipi iubet: ueluti pro parente patrono,

2 CALLISTRATUS libro primo ad edictum monitorium. item pro patrona liberisue [B. 7, 12, 5] *E** suis uel uxore nurune. tunc enim qualiscumque fideiussor accipi iubetur: et in eum, qui non acceperit, cum sciret eam necessitudinem personarum, quinquaginta aureorum iudicium competit,

3 PAULUS libro quarto ad edictum. quoniam pro locuplete accipitur[1] fideiussor [B. 7, 12, 5] *E* in necessariis personis.

4 ULPIANUS libro quinquagensimo octauo ad edictum. Qui duos homines in iudicio [B. 7, 12, 6] *E* sisti promisit, si alterum exhibet, alterum non, ex promissione non uidetur eos[2] stetisse, cum alter eorum non sit exhibitus.

VII.

℟ NE QUIS EUM QUI IN IUS UOCABITUR UI EXIMAT ℟ *ES*

1 ULPIANUS libro quinto ad edictum. Hoc edictum praetor proposuit, ut metu [B. 7, 13, 1] *E* 1 poenae compesceret eos, qui in ius uocatos ui eripiunt. Denique Pomponius scribit serui quoque nomine noxale iudicium reddendum, nisi sciente domino id fecit: tunc enim sine 2 noxae deditione iudicium suscipiet. Ofilius putat locum hoc edicto non esse, si [B. 7, 13, 1. 4] persona, quae in ius uocari non potuit, exempta est, ueluti parens et patronus ceteraeque

FP(VU)

---

[1] quiuis *ins.* [2] eos *del.* (*u. i.*)

2 uoca'r'tus *F* | ierit] serit F^1 | siue quis] si quisue quis P^a 3 quem] quam F^1 5 daturo VU^a, datu. P^a 8 uocatus uenire] uocatum inire P^a 9 ierit] erit F^1P^aV | iudice-'pe'multa *F* 11 remitti *P* | poenam praetor *PVU* | puta'e' *F* 12 dies fer. *PV* 13 libro *om.* P^a | quis *om.* P^a 15 et *om.* F^1 | quoque celsus *PVU* 17 dent'ent' *F* 22 et *om.* P^a 23 accepit *P* | iudicio P^a 25 lucuplete *F* 27 quiquagentasimo octauo F^{sr}, luiiii P^b, uiiii P^aV, uiii *U* 28 promiserit *P* | exibeat *P* | ex promissione non uidetur eos stetisse (s'i'tetisse *F*)] ΟΥ̓ ΠΟΙΕΙ͂ ΤΗ͂ ἘΓΓΥΗ ΤῸ ἹΚΑΝΌΝ *B* (*Anon.*), *unde* eos *fortasse del.* 29 'a'eorum *F* 33 comesseret F^1 | erip'ot'unt *F* 34 noxali iudicio P^a | reciendum F^1 | sine] si P^aV 35 hoc] *F*, huic *PU* 36 quae] que F^1 | putuit F^1

personae: quae sententia mihi uidetur uerior. et sane si deliquit qui uocat, non deliquit qui exemit.

2 PAULUS libro quarto ad edictum. Nam cum uterque contra edictum faciat, [B. 7, 13, 2] *E*
et libertus qui patronum uocat, et is qui patronum ui eximat: deteriore tamen loco libertus est, qui in simili delicto petitoris partes sustinet. Eadem aequitas est in eo, qui alio quam quo debuerat in ius uocabatur: sed et fortius dicendum est non uideri ui eximi eum, cui sit ius ibi non conueniri.

3 ULPIANUS libro quinto ad edictum. Quod si seruum quis exemit in ius uoca- [B. 7, 13, 3] *E*
tum, Pedius put*at* cessare edictum, quoniam non fuit persona, quae in ius uocari potuit.
1 quid ergo? ad exhibendum erit agendum. Si quis ad pedaneum iudicem uocatum quem [(B)]
2 eximat, poena eius edicti cessabit. Quod praetor praecepit 'ui eximat': ui an et dolo [B. l. c.]
malo? sufficit ui, quamuis dolus malus cesset.

4 PAULUS libro quarto ad edictum. Sed eximendi uerbum generale est, ut Pom- [B. 7, 13, 5] *E*
ponius ait. eripere enim est de manibus auferre per raptum: eximere quoquo modo auferre. ut puta si quis non rapuerit quem, sed moram fecerit quo minus in ius ueniret, ut actionis dies exiret uel res tempore amitteretur: uidebitur exemisse, quamuis corpus non exemerit.
1 sed et si eo loci retinuerit, non abduxit, his uerbis tenetur. Item si quis eum, qui per ca-
2 lumniam uocabatur, exemerit: constat eum hoc edicto teneri. Praetor ait 'neue faciat ‖ dolo f. 41
'malo, quo magis eximeretur': nam potest sine dolo malo id fieri, ueluti cum iusta causa est exemptionis.

5 ULPIANUS libro quinto ad edictum. Si per alium quis exemerit, hac clausula [B. 7, 13, 6] *E*
1 tenetur, siue praesens fuit siue absens. In eum autem, qui ui exemit, in factum iudicium datur: quo non id continetur quod in ueritate est, sed quanti ea res est ab actore aestimata, de qua controuersia est. hoc enim additum est, ut appareat etiam si calumniator
2 quis sit, tamen hanc poenam eum persequi. Docere autem debet quis per hanc exemptionem factum quo minus in ius produceretur. ceterum si nihilo minus productus est, cessat
3 poena: quoniam uerba cum effectu sunt accipienda. Hoc iudicium in factum est: et si plures
4 deliquerint in singulos dabitur, et nihilo minus manet qui exemptus est obligatus: Heredibus autem ita dabitur, si eorum intersit: neque autem in heredem neque [Pott. 24, 18]
post annum dabitur.

6 IDEM libro trigensimo quinto ad edictum. Is qui debitorem ui exemit, si sol- [B. 7, 13, 7] *S*
uerit, reum non liberat, quia poenam suam soluit.

VIII.

℞ QUI SATISDARE COGANTUR UEL IURATO PROMITTANT UEL SUAE PROMISSIONI COMMITTANTUR ℞ *EPS*

1 GAIUS libro quinto ad edictum prouinciale. Satisdatio eodem modo appellata [B. 7, 14, 1] **E*
est quo satisfactio. nam ut satisfacere dicimur ei, cuius desiderium implemus, ita satisdare

FP(VU)

---

1 deliqui'd qui' uocat F^2 2 eximit *U*, exim.. P^a, eximat P^bV 3 edictum] dictum P^a 4 patronam *P* 5 delicto] F^2P^bU, cto F^1, edicto P^a | e'x'st *F* 6 quo] quod P^a 8 edictu'm' F^2 | quis seruum *PU* | eximi P^1, eximit P^2VU 9 pedius] pedimi F^1 | putat cessare] *PU*, putat at cessare F^b, putat essessare F^a | quae *om.* P^a 11 eius *om.* P^a | praetor quod P^a | praecepit] praeterit F^1 | xiemat F^1, exemat F^2 | ui *om.* P^a 12 cessat P^aV 14 aufferre per *F* | eximer'e' F^2 | aufferre *F* 15 quem] q̄m̄ (= quoniam) P^a | sed moram] edamoram F^1 16 admitteretur *PU* | uidetur *PV* | eximeret *P* 17 sed et] sed P^aVU 18 uocauatur F^1 | 'edic'to F^2 19 nam et potest *PVU* 20 exceptionis P^a 21 haec P^a 22 fuerit *P* | siue absens] fiet absens F^1 | exemerit *PV*, eximit *U* | iudicio P^a 23 contin'tin'etur *F* 24 ad'd'itum F^2 | calumniatur P^a 25 exceptionem P^a 26 in ius *om.* P^aV 27 sint *F* (*em. f*) 32 *post* soluit *reliqua pars pagellae uacat F;* ΟΥΔΕΝ ΛΕΙΠΕΙ *adscripsit* F^2 34 cogantur] iurantur P^a 35 committatur F^1, comitatur *V* 37 quo] quod P^a | satisda'ti'o' *F* | dicimur] diximus P^a, dicimus *V* | cuius] cui ius P^a | implamus F^1 | satisdare dicimur] satisdare dicimus (— mur P^bU^a) dare *PVU*

dicimur aduersario nostro, qui pro eo, quod a nobis petiit, ita cauit[1], ut eum hoc nomine
securum faciamus datis fideiussoribus.
2 ULPIANUS libro quinto ad edictum. Fideiussor in iudicio sistendi causa locu- [B. 7, 14, 2] E
1 ples uidetur dari non tantum ex facultatibus, sed etiam ex conueniendi facilitate. Si quis
his personis, quae agere non potuerunt, fideiussorem iudicio sistendi causa dederit, frustra
2 erit datio. Praetor ait: 'Si quis parentem, patronum patronam, liberos aut parentes patroni
'patronae, liberosue suos eumue quem in potestate habebit, uel uxorem, uel nurum in iu-
3 'dicium uocabit: qualiscumque fideiussor iudicio sistendi causa accipiatur.' Quod ait praetor
'liberosue suos', accipiemus et ex feminino sexu descendentes liberos. parentique dabimus
hoc beneficium non solum sui iuris, sed etiam si in potestate sit alicuius: hoc enim Pom-
ponius scribit. et filius fideiussor pro patre fieri potest, etiam si in alterius potestate sit.
4 nurum etiam pronurum et deinceps accipere debemus. Quod ait praetor 'qualiscumque
5 fideiussor accipiatur': hoc quantum ad facultates, id est etiam non locuples. In fideiussorem,
qui aliquem iudicio sisti promiserit, tanti quanti ea res erit actionem dat praetor. quod
utrum ueritatem contineat an uero quantitatem, uideamus. et melius est ut in ueram quan-
titatem fideiussor teneatur, ‖ nisi pro certa quantitate accessit. f. 41'
3 GAIUS libro primo ad edictum prouinciale. Siue in duplum est actio siue tripli [B. 7, 14, 3] E
aut quadrupli, tanti eundem fideiussorem omnimodo teneri dicimus, quia tanti res esse in-
tellegitur.
4 PAULUS libro quarto ad edictum. Si decesserit qui fideiussorem dederit iu- [B. 7, 14, 4] E
dicio sistendi causa, non debebit praetor iubere exhibere[2] eum. quod si ignorans iusserit
exhiberi uel post decretum eius ante diem exhibitionis decesserit, deneganda erit ['Poπ. 3, 3]
actio. si autem post diem exhibitionis decesserit aut amiserit ciuitatem, utiliter agi potest.
5 GAIUS libro primo ad edictum prouinciale. Si uero pro condemnato fideiusserit [B. 7, 14, 5] E
et condemnatus decesserit aut ciuitatem Romanam amiserit, recte nihilo minus cum fide-
1 iussore eius agetur. Qui pro rei qualitate euidentissime locupletem uel, si dubitetur, adpro-
batum fideiussorem iudicio sistendi causa non acceperit: iniuriarum actio aduersus eum
esse potest, quia sane non quaelibet iniuria est duci in ius eum, qui satis idoneum fide-
iussorem det. sed et ipse fideiussor, qui non sit acceptus, tamquam de iniuria sibi facta
queri poterit.
6 PAULUS libro duodecimo ad edictum. Quotiens uitiose cautum uel satisdatum [B. 7, 14, 6] E
est, non uidetur cautum.
7 ULPIANUS libro quarto decimo ad edictum. Si fideiussor non negetur idoneus, [B. 7, 14, 7] E
sed dicatur habere fori praescriptionem et metuat petitor ne iure fori utatur: uidendum
quid iuris sit. et diuus Pius (ut et Pomponius libro epistularum refert et Marcellus libro
tertio digestorum et Papinianus libro tertio quaestionum) Cornelio Proculo rescripsit merito
petitorem recusare talem fideiussorem: sed si alias caueri non possit, praedicendum ei non
1 usurum eum priuilegio, si conueniatur. Si necessaria satisdatio fuerit et non facile possit
reus ibi eam praestare, ubi conuenitur: potest audiri, si in alia eiusdem prouinciae ciuitate
FP(VU)

---

[1] cum pro eo ... ita cauetur? [2] exhiberi (*Hal.*)?

1 a *om.* F^a | petiit ita] *P*, peti't'it ita *F*, petita sunt *U*, petita sunt ita *V* | hoc] haec P^a 2 faciamus] *om. V*, ficiamus F^{ac} | fideiussoris P^a 4 facultibus *P* 5 potuerint *P* | frusta *F* 6 ait] et F^1 7 eumue 're' quem *F*, eum • ue quem *P* | iudicio P^a 9 femininis P^a 10 iuris sui *PVU* | si in *om.* P^a 12 pronuru P^a 13 id est] idem P^a | non *om.* F^1 14 aliquem] aliquant. P^a | sisti iud. *PVU* | ea] e F^1 15 uero] turso F^a | quantitate F^1 | uideamus ... quantitatem *bis* F^{ac} 18 teneri] *PVU*, tenere *F* | dicimus] F^1V, dicemus F^2P^bU, *inc.* P^a | quia tanti] quanti *PU* 20 si] se F^a 22 diem] dem F^1 | defesserit F^1 | si] sin *P* 24 gaius] FP^bU, paulus P^aV 25 et *om.* F^1 | am. rom. *P* 26 agitur PVU^a 27 acepit *P* 28 sane non quaelibet] sine non quelibet P^a, sane non sine qualibet P^b, sine non qualibet *V*, non sine qualibet *U* 29 dein'dein'iuria *F*, deiuria P^a 31 quinto decimo *P*, xu *VU* 32 cautum] cautum uel satisdatum *V*, cautum ...... *P* 33 negetur] egetur P^a 34 et *om.* F^1 36 papinianus] pomponianus P^a 37 cauere non potest *P*

satisdationem praestare paratus sit. si autem satisdatio uoluntaria est, non in alium locum
2 remittitur: neque enim meretur qui ipse sibi necessitatem satisdationis imposuit. Si satisdatum pro re mobili non sit et persona suspecta sit, ex qua satis desideratur: apud officium deponi debebit si hoc iudici sederit, donec uel satisdatio detur uel lis finem accipiat.

8 PAULUS libro quarto decimo ad edictum. De die ponenda in stipulatione solet | B.7, 14, 8 | *E* inter litigatores conuenire. si non conueniat, Pedius putat in potestate stipulatoris esse
1 moderato spatio: de hoc a iudice statuendum. Qui mulierem adhibet ad satisdandum, non uidetur cauere: sed nec miles nec minor uiginti quinque annis probandi sunt: nisi hae personae in rem suam fideiubeant, ut pro suo procuratore. quidam etiam, si a marito fundus
2 dotalis petatur, in rem suam fideiussuram mulierem. Si seruus inueniatur, qui antequam iudicium accipiatur fideiussit iudicatum solui: succurrendum est actori, ut ex integro caueatur[1]. minori quoque uiginti quinque annis succurrendum est, fortasse et mulieri propter
3 imperitiam. Si fideiussor iudicatum solui stipulatori heres extiterit aut stipulator fideiussori,
4 ex integro cauendum erit. Tutor et curator, ut rem saluam fore pupillo caueant, mittendi sunt in *municipium, quia necessaria est satisdatio: item de re restituenda domino proprietatis, cuius usus fructus[2] datus est: item legatarius, ut caueat euicta hereditate legata reddi, et quod amplius per legem Falcidiam ceperit: heres quoque ut legatorum satisdet audiendus est, ut in municipium mittatur. plane si ‖ misso iam legatario in possessionem, cum f. 42 per heredem staret quominus caueret, heres postulet uti de possessione decedat paratumque se dicat in municipio cauere: impetrare non debebit. diuersum, si sine culpa aut dolo
5 heredis missus sit in possessionem. Iubetur iurare de calumnia, ne quis uexandi magis aduersarii causa, forsitan cum Romae possit satisdare, in municipium euocet: sed quibusdam hoc iusiurandum de calumnia remittitur, uelut parentibus et patronis. sic autem iurare debet qui in municipium remittitur 'Romae se satisdare non posse et ibi posse, quo postulat remitti, idque se non calumniae causa facere': nam sic non est compellendus iurare 'alibi se quam eo loco satisdare non posse', quia si Romae non potest, pluribus autem locis
6 possit, cogitur peierare. Hoc autem tunc impetrabitur, cum iusta causa esse uidebitur. quid enim si, cum erat in municipio, noluit cauere? hoc casu non debet impetrare, cum per eum steterit, quominus ibi, ubi ire desiderat, satisdaret.

9 GAIUS libro quinto ad edictum prouinciale. Arbitro ad fideiussores probandos | B.7, 14, 9 | *E* constituto, si in alterutram partem iniquum arbiterium uideatur, perinde ab eo atque ab iudicibus appellare licet.

10 PAULUS libro septuagensimo quinto ad edictum. Si ab arbitro probati sunt | B.7, 14, 10 | *E** fideiussores, pro locupletibus habendi sunt, cum potuerit querella ad competentem iudicem
1 deferri, qui ex causa improbat ab arbitro probatos, alias improbatos probat[3]: multoque magis, si sua uoluntate accepit fideiussores, contentus his esse debet. quod si medio tempore calamitas fideiussoribus insignis uel magna inopia accidit, causa cognita ex integro satisdandum erit.

FP(VU)

---

[1] ex causa *uel similia hic male omissa sunt* [2] proprietatis cui usus fructus (*P*[b])? [3] *sic distinxit Cuiacius ad Paulum h. l.; uulgo caput incipit a uerbis* qui ex causa *itaque acceperunt etiam Graeci:* δύναται δὲ ὁ ἐνάγων δοκιμάζειν τὸν ἀποδοκιμασθέντα παρὰ τοῦ δοκιμαστοῦ

1 si] *F*[2]*V*, sin *PU*, *om.* *F*[1] 5 stipulationem *P*[a] 7 ad iudice *P*[a] | statuendum] *P*[a], statuendo *FP*[b]*U* 10 fideiussoram *F*[a]*P*[a] | inueniatur] *FP*[c], interueniatur *P*[b], in...ueniat *P*[a], interueniat *VU*; ἐὰν δοῦλος εὑρεθῇ *B* 11 iudicatum] *F*[b]*U*, in iudicatum *F*[1]*P* | ut] et ut *P*[a] | ex *om.* *F*[1] 14 cauerdum *F*[a] | curat'r'or *F* 15 in municipium] πέμπονται εἰς ἑτέραν πόλιν *B*, in municipio *FPVU* | d'ar'e re *F*, de (*om.* re) *PVU* | proprietates *F*[2], proprietate *V*?, proprietate is *P*[b]*U* 17 ceperit] acceperit *PVU* | satisdet] sedet *F*[1] 18 miss'i'o *F* 20 se] si *F*[1] 21 possessione *P* 22 causa 'cum' forsitan (forsita *F*[1]) cum *F* | possesset datisdare *F*[1] | euocet sed] euocesset *F*[1] 23 iu'ri'siurandum *F* 24 et ibi] ibi *P*[a], ibique *P*[b] | potulat *F*[1] 25 se non] sine *P*[a] | fecere *F*[1] 26 quia si] quasi *P*[a]*U*[a], quia *V* 27 peserare *F*[1], periurare *PVU* | uidetur *PVU* 28 municio *F*[1], municipium *PU* 29 ire *om.* *PU* | 'de'siderat *F*[2] 31 in *om.* *P*[a] | arbitrium *fPU* | ab iud.] a iud. *PU* 33 ab arbitro] arbitrio *P*, ab arbitrio *U* 34 ad] apud *PVU* 35 improba *P*[a] | alios *P*[b]*VU*, *inc.* *P*[a] 37 accedit *PVU*

11 Ulpianus libro septuagensimo quinto ad edictum. Iulianus ait, si antequam | B. 7, 14, 11 | *E* mandarem tibi ut fundum peteres, satis acceperis petiturus fundum et postea mandatu meo agere institueris, fideiussores teneri.

12 Idem libro septuagensimo septimo ad edictum. Inter omnes conuenit here- | B. 7, 14, 12 | *E* dem sub condicione, pendente condicione possidentem hereditatem, substituto cauere debere de hereditate, et, si defecerit condicio, adeuntem hereditatem substitutum et petere hereditatem posse et, si optinuerit, committi stipulationem. et plerumque ipse praetor et ante condicionem existentem et ante diem petitionis uenientem ex causa iubere solet stipulationem interponi.

13 Paulus libro septuagensimo quinto ad edictum. Sed et si plures substituti | B. 7, 14, 13 | *Ef* sint, singulis cauendum est.

14 Idem libro secundo responsorum. Filius familias defendit absentem patrem: | B. 7, 14, 14 | *P* quaero an iudicatum solui satisdare debeat. Paulus respondit eum qui absentem defendit, etiam si filius uel pater sit, satisdare petituro ex forma edicti debere.

15 Macer libro primo de appellationibus. Sciendum est possessores immobilium | B. 7, 14, 15 | *S*
1 rerum satisdare non compelli. Possessor autem is accipiendus est, qui in agro uel ciuitate rem soli possidet aut ex asse aut pro parte. sed et qui uectigalem, id est emphyteuticum agrum possidet, possessor intellegitur. item qui solam proprietatem habet, possessor intellegendus est. eum uero, qui tantum usum fructum habet, possessorem non esse Ulpianus
2 scripsit. Creditor, qui pignus accepit, possessor non est, tametsi possessionem habeat aut
3 sibi traditam aut precario debitori concessam. Si fundus in ‖ dotem datus sit, tam uxor f. 42'
4 quam maritus propter possessionem eius fundi possessores intelleguntur. Diuersa causa
5 est eius, qui fundi petitionem personalem habet. Tutores, siue pupilli eorum siue ipsi possideant, possessorum loco habentur: sed et si unus ex tutoribus possessor fuit, idem di-
6 cendum erit. Si fundum, quem possidebam, a me petieris, deinde cum secundum te esset indicatum, appellauerim: an possessor eiusdem fundi sim? et recte dicetur possessorem me esse, quia nihilominus possideo, nec ad rem pertinet, quod euinci mihi ea possessio
7 possit. Possessor autem quis nec ne fuerit, tempus cautionis spectandum est: nam sicuti ei, qui post cautionem possessionem uendidit, nihil obest, ita nec prodest ei, qui post cautionem possidere coepit.

16 Paulus libro sexto ad edictum. Qui iurato promisit iudicio sisti, non uidetur | B. 7, 14, 16 | **E* peierasse, si ex concessa causa hoc deseruerit.

VIIII.

℞ SI EX NOXALI CAUSA AGATUR, QUEMADMODUM CAUEATUR ℞ *ES*

1 Ulpianus libro septimo ad edictum. Si quis eum, de quo noxalis actio est, | B. 7, 15, 1 | *E* iudicio sisti promisit, praetor ait in eadem causa eum exhibere[1], in qua tunc est, donec
1 iudicium accipiatur. 'In eadem causa' quid sit, uideamus: et puto uerius eum uideri in eadem causa *sistere*, qui ad experiendum non facit ius actoris deterius. si de*si*nat seruus *FP(VU)*

[1] debere *ins.*

2 madarem *F* (*em. f*) | acciperes P^aU 5 pendente condicione'm' *F*, *om. PVU* | cauere ... 6 substitutum (— to P^b) *om.* P^a | et pe'r'tere *F*, repetere P^b, *inc.* P^a 8 stipulationum F^a 11 sint *bis* F^{ac} 12 ab'sen'tem F^2 14 petitori *PVU* 15 macer] mart *P*, marcianus *V*, marcus *U* | 's'immobilium *F* 16 uel in ciu. *PU* 17 emphyteyticum *F* 18 proprietatem] pietatem P^a 20 scribit *PVU* | posesionem *F* 23 siue pup.] seu pup. *P* | siui ipse F^1, si ipsi P^a, uel si ipsi P^b 24 habeantur *P* | sed et] est F^1, sed *P* | posse'r'sor *F* 26 appella'ue'rim F^2 27 me *om.* P^a 28 expectandum *PU* 32 periurasse *PVU* 34 'c'ausa *F* 35 caue'a'tur F^2 38 quid sit uideamus et puto (puta P^a) uerius eum uideri in eadem causa (i. e. c. uer. eum uid. *U*) sistere *PVU*, sistere 'quid sit uid. et p. u. e. uiderin (*sic*) eadem causa' *supplemento addito loco non suo* F^2, sistere *post* causa *add. f* 39 auctoris P^aU | desinat *fPU*, destinat *F*

esse promissoris uel actio amissa sit, non uideri in eadem causa statum Labeo ait: uel si qui pari loco erat in litigando, coepit esse in duriore, uel loco uel persona mutata: itaque si quis ei qui in foro promissoris conueniri non potest uenditus aut potentiori datus sit, magis esse putat, ut non uideatur in eadem causa sisti. sed et si noxae deditus sit, Ofilius non putat in eadem causa sisti, cum noxae deditione ceteris noxalem actionem peremi putat.

2 Paulus libro sexto ad edictum. Sed alio iure utimur. nam ex praeceden- B. 7, 15, 1 E
tibus causis non liberatur noxae deditus: perinde enim noxa caput sequitur, ac si uenisset.

1 Si absens sit seruus, pro quo noxalis actio alicui competit: si quidem dominus B. 7, 15, 2
non negat in sua potestate esse, compellendum putat Uindius uel iudicio eum sisti promittere uel iudicium accipere, aut, si nolit defendere, cauturum, cum primum potuerit, se exhibiturum: sin uero falso neget in sua potestate esse, suscepturum iudicium sine noxae deditione. idque Iulianus scribit et si dolo fecerit, quominus in eius esset potestate. sed si seruus praesens est, dominus abest nec quisquam seruum defendit, ducendus erit iussu praetoris: sed causa cognita domino postea dabitur defensio, ut Pomponius et Uindius scribunt, ne ei absentia sua noceat: ergo et actori actio restituenda est, perempta eo quod ductus seruus in bonis eius esse coepit.

3 Ulpianus libro septimo ad edictum. Si cum usufructuario noxali iudicio age- B. 7, 15, 3 E
tur isque seruum non defenderit, denegatur ei per praetorem usus fructus persecutio.

4 Gaius libro sexto ad edictum prouinciale. Si cum uno ex dominis noxalis[1] B. 7, 15, 4 E
agetur, an pro parte socii satisdare deberet? Sabinus[2] ait non debere: quia quodammodo totum suum hominem defenderet, cui in solidum defendendi necessitas esset, nec auditur, si pro parte paratus sit defendere.

5 Ulpianus libro quadragensimo septimo ad Sabinum. Si seruum in eadem B. 7, 15, 5 S
causa sistere quidam promiserit et liber factus sistatur: si de ipso controuersia est ‖ capi- f. 43
talium actionum iniuriarumque nomine, non recte sistitur; quia aliter de seruo supplicium et uerberibus de iniuria satisfit, aliter de libero uindicta sumitur uel condemnatio pecuniaria[3]. quod autem ad ceteras noxales causas pertinet, etiam in meliorem causam uidetur peruenisse.

6 Paulus libro undecimo ad Sabinum. Sed si statu liberum sisti promissum sit, B. 7, 15, 6 S
in eadem causa sisti uidetur, quamuis liber sistatur, quod implicitus ei casus libertatis fuerit.

X.

℞ DE EO PER QUEM FACTUM ERIT QUOMINUS QUIS IN IUDICIO SISTAT ℞ ES

1 Ulpianus libro septimo ad edictum. Aequissimum putauit praetor dolum eius B. 7, 15, 7 E

1 coercere, qui impedit aliquem iudicio sisti. Fecisse autem dolo malo non tantum is putatur, qui suis manibus uel per suos retinuerit, uerum qui alios quoque rogauit ut eum detinerent uel abducerent, ne iudicio sistat, siue scientes siue ignorantes quid esset quod

2 comminisceretur. Dolum autem malum sic accipimus, ut si quis uenienti ad iudicium aliquid pronuntiauerit triste, propter quod is necesse habuerit ad iudicium non uenire, teneatur

FP(VU)

[1] noxali (*dett.*)? [2] debet et Sabinus? [3] *similiter B:* ἄλλως γὰρ ὁ δοῦλος τιμωρεῖται καὶ σωφρονίζεται καὶ ἄλλως ὁ ἐλεύθερος. *fuit fere:* aliter de libero uindicta sumitur uel condemnatio pecuniaria, aliter de seruo supplicium et uerberibus de iniuria satisfit?

3 promisoris F^b 4 siti F^1 | et *om.* *PVU* 5 siti F^a 7 noxa] doxa F^b 9 iudicium $P^a U$ | eum] com F^1 11 sine] si P^a 12 esset] esse F^1 | potestatem *P* 13 est] sit *PU* | abest] absent F^b | dicendus P^a 14 dominus F^a 15 ne ˈeˈi F^2 | et *om.* $P^a U$ | est] es F^1, et P^a 19 unum P^a | noxalis] FP^a?, noxali fP^b, noxali iuditio *U* 20 partˈaˈe *F* | ait] aut P^a 21 defeˈreˈndendi F^2 23 quadr. sept.] septimo decimo P^a 24 causa *om.* P^a 25 supplicium] FP^a, supplicio $P^b U$ 26 berberibus F^b, berberium F^a | summitur F^{ac} 30 sˈisˈti F^2 | quod ... casus implicitus .. (*in ras. uid. fuisse* ei) libertatis P^a 32 de eo ˈquˈper *F* 36 retinuerit] $F^a PU$, retinuit F^b | quoque *om.* P^a | ut] id F^1 37 abducerint F^2 38 si quis] *fPU*, si quid *F* 39 propter *om.* P^a | tenatur F^a

3 *ex* hoc edicto: quamuis quidam putent sibi eum imputare, qui credulus fuit. Si reus dolo
actoris non steterit, non habebit reus aduersus eum actionem ex hoc edicto, cum contentus
esse possit exceptione, si ex stipulatu conueniatur de poena, quod ad iudicium non uenerit.
aliter atque si ab alio sit impeditus: nam actionem propositam aduersus eum exercebit.
4 Si plures dolo fecerint, omnes tenentur: sed si unus praestiterit poenam, ceteri liberantur,
5 cum nihil intersit. Serui nomine ex hac causa noxali iudicio agendum omnes consentiunt.
6 Et heredi datur, sed non ultra annum. aduersus heredem autem hactenus puto [ʹPoπ. 24, 19]
dandam actionem, ut ex dolo defuncti heres non lucretur.

2 PAULUS libro sexto ad edictum. Si actoris seruus domino sciente et cum possit [B. 7, 15, 8] *E*
non prohibente dolo fecerit, quo minus in iudicio sistam, Ofilius dandam mihi exceptionem
aduersus dominum ait, ne ex dolo serui dominus lucretur. si uero sine uoluntate domini
seruus hoc fecerit, Sabinus noxale iudicium dandum ait nec factum serui domino obesse
debere nisi hactenus, ut ipso careat: quando ipse nihil deliquit.

3 IULIANUS libro secundo digestorum. Ex hoc edicto aduersus eum, qui dolo [B. 7, 15, 9] *S*
fecit, quo minus quis in iudicium uocatus sistat, in factum actio competit quanti actoris
interfuit eum sisti. in quo iudicio deducitur si quid amiserit actor ob eam rem: ueluti si
1 reus tempore dominium rei interim sibi adquirat aut actione liberatus fuerit. Plane si is,
qui dolo fecerit, quo minus in iudicio sistatur, soluendo non fuerit, aequum erit aduersus
ips*um* reum restitutoriam actionem competere, ne propter dolum alienum reus lucrum faciat
2 et actor damno adficiatur. Si et stipulator dolo Titii et promissor dolo Maeui impeditus
fuerit, quo minus in iudicio sistatur: uterque aduersus eum, cuius dolo impeditus fuerit,
3 actione in factum experietur. Si et stipulator dolo promissoris et promissor dolo stipula-
toris impeditus fuerit quo minus ad iudicium ueniret: neutri eorum praetor succurrere de-
4 bebit, ab utraque parte dolo compensando. Si a fideiussore quinquaginta stipulatus fuero,
si in iudicium reus non uenerit, petiturus a reo centum, et dolo malo Sempronii factum
fuerit, ne in iudicium reus ueniat: centum a Sempronio consequar. tanti enim mea inter-
fuisse uidetur, quia, si uenisset ‖ in iudicium, actio mihi centum aduersus reum uel ad- f. 48'
uersus heredem eius competebat, licet fideiussor minorem summam mihi promiserit.

XI.

℞ SI QUIS CAUTIONIBUS IN IUDICIO SISTENDI CAUSA FACTIS NON OBTEMPERAUERIT ℞ *ESP*

1 GAIUS libro primo ad edictum prouinciale. Uicena milia [B. 7, 16, 1. Ep. 18, 17. ʹPoπ. 8, 2] *E*
passuum in singulos dies dinumerari praetor iubet praeter eum diem, quo cautum promit-
titur, et in quem sistere in iudicium oportet. nam sane talis itineris dinumeratio neutri
litigatorum onerosa est.

2 ULPIANUS libro septuagensimo quarto ad edictum. Non exigimus reum iudicio [B. 7, 16, 2] *E*
sisti, si negotium, propter quod iudicio sisti promisit, fuerit transactum: sed hoc ita, si
prius id negotium transactum sit, quam sisti oporteret. ceterum si postea transactum est,
exceptio doli op*p*oni debet: quis enim de poena promissa laborat post negotium transactum?

FP(VU)

---

1 ex hoc edicto *PVU*, ʻhocʼ edicto F^2 3 uenerit] uenitur F^1 7 heredem autem] autem heredes P^aU | puto *om.* P^aU 10 oplius F^a 14 ulpianus *PU* 15 iʻaʼn iudicium *F* 17 reuʻsʼ tempore domiʻniʼum F^2 | actionem P^a | plane et si *PU* 19 ipsum] *fPU*, ipsus *F* 20 si et] sed et P^a, sed et si P^bVU | et prom.] prom. P^a 21 sistat *PVU* | fuerat P^a 22 si et] sed P^a, sed si et P^b, sed et si *U* | prom. dolo stip. imp. *om.* F^1 23 succurere *F* 25 si *om.* *P* | non uen. reus *PU* | malo *om.* *PVU* 26 ne *om.* P^a 31 obtemperauʻerʼit F^2 32 paulus *P* 33 pessuum F^1 34 iteneris *F* | dinumeratio neutri] dinumeratione ut P^a 36 sept. quarto] xxiiii *P* 37 si negotium] siue negotium P^a?, si de negotio P^bU | promiserit *PU* | si prius] P^bU, εἴτε πρὸ τῆς προθεσμίας εἴτε μετὰ ταῦτα διαλύσεταί τις, οὐκ ἀναγκάζεται παραστῆναι *B*; si non prius *FV et ut uid.* P^a 39 doli opponi] P^b, dolʻiʼ oproni F^2, doli P^a | promisa *F*, promissi *P*

cum etiam transacti negotii exceptionem putauerit quis nocere, quasi etiam de poena trans-
1 actum sit, nisi contrarium specialiter partibus placuerit. Si quis municipalis muneris causa
sine suo dolo malo impeditus in iudicio secundum suam promissionem non stetit, aequis-
2 simum est tribui ei exceptionem. Simili modo et si ad testimonium desideratus ad iudicium
3 occurrere non potuit, erit ei subueniendum. Si quis iudicio se sisti promiserit et ualetudine
uel tempestate uel ui fluminis prohibitus se sistere non possit, exceptione adiuuatur, nec
immerito. cum enim in tali promissione praesentia opus sit, quemadmodum potuit se sistere
qui aduersa ualetudine impeditus est? et ideo etiam lex duodecim tabularum, si iudex uel
4 alteruter ex litigatoribus morbo sontico impediatur, iubet diem iudicii esse diffisum. Si
non propter ualetudinem mulier non steterit iudicio, sed quod grauida erat, exceptionem
ei dandam[1] Labeo ait: si tamen post partum decubuerit, probandum erit quasi ualetudine
5 impeditam. Idem est et si quis furere coeperit: nam qui furore impeditur, ualetudine im-
6 peditur. Quod diximus succurri etiam ei, qui tempestate aut ui fluminis prohibitus non
uenit, tempestatem sic intellegere debemus, siue maritima siue terrestris sit. tempestatem
7 intellegere debemus talem, quae[2] impedimento sit itineri uel nauigationi. Uis fluminis etiam
sine tempestate accipienda est: uim fluminis intellegimus, et si magnitudo eius impedimento
8 sit siue pons solutus sit uel nauigium non stet. Si quis tamen cum posset non incidere in
tempestatem uel in fluminis uim, si ante profectus esset uel tempore oportuno nauigasset,
ipse se artauerit: numquid exceptio ei minime prosit? quod quidem causa cognita erit
statuendum. nam neque sic artandus sit[3], ut possit ei dici, cur non multo ante profectus
est[4] quam dies promissionis ueniret: neque iterum permittendum ei, si quid sit quod ei
imputetur, causari tempestatem uel uim fluminis. quid enim si quis, cum Romae esset ipso
tempore promissionis sistendi, nulla necessitate urguente uoluptatis causa in municipium
profectus sit? nonne indignus est, cui haec exceptio patrocinetur? aut quid si tempestas
quidem in mari fuit, terra autem iste potuit uenire: uel flumen circumire? aeque dicendum
non semper ei exceptionem prodesse: nisi[5] angustiae non patiebantur terra iter metiri uel
circumire. cum tamen uel flumen sic abundasset, ut implesset omnem locum, in quo sisti
oportuit, uel aliqua fortuita calamitas eundem locum euertit uel praesentiam uenienti peri-
9 culosam fecit, ex bono et aequo et hic exceptio ei ‖ accommodanda est. Simili modo ex- f. 44
ceptio datur ei, qui cum ad iudicium uenire uolebat, a magistratu retentus est, et retentus
sine dolo malo ipsius: nam si ipse hoc affectauit uel causam praestitit, non ei proderit ex-
ceptio: sed ipsius quidem dolus ei oberit, ceterorum non oberit, qui dolo fecerunt ut re-
tineretur. sed si priuatus eum detinuerit, nullo modo ei proderit haec exceptio,

3 PAULUS libro sexagensimo nono ad edictum. sed actio ei datur aduersus eum B.7,16,3 *E*
qui detinuit in id quod eius interest.

FP(VU)

---

[1] dandam] *firmant B:* non dandam? (*Cuiacius obs. 12, 18*) [2] non uenit, siue m. siue t. sit, tempestatem intellegere debemus talemque quae? [3] est (*Hal.*)? [4] sit (*Brencm.*)? [5] temporis *ins.*

---

1 transacti'o' negotii *F* | exceptiones putauerint P^a 3 suo *om.* P^a*VU* | iudicium *P* 4 tribu'i' F^2 | testimoniom *F* 5 occurere *F* | potuit erit ei subuen.] potuerit ei subuen. *PV*, potuerit ei subuen. est *U* | iudicio] in iudicio *P* 6 tempestate] tespetate F^1 | se sistere] se's' sistere *F*, est sistere *V*, sistere *PU* | adiuuatur] diubatur F^1 7 quemad'p'modum *F* | potuit] poterit *P* 9 diem] dicenm F^{ac} | iudicium P^a | difisum P^a?, d...... *V*, diuisum (al. difusum *add.*) P^b, diffusum *U* 10 steterit *om.* P^a 12 fur. impediatur (*om.* ual. imp.) F^1 13 succuri *F* | te's'mpestatem *F* 14 siue mar. ... 15 int. debemus *om.* F^1 | nauig'r'ation'e'i *F* 16 tempetate F^a 17 pons solutus] postolutus F^a | stet] stetit *PU* | possit *PVU* 18 u'i'm F^2 | esset uel] esset et *P* 19 se art.] sart. F^a 20 sic] si P^a | e'i' F^2 | dici] dicere P^a? 22 roma F^a 23 sistendi] intendi *F* | uoluntatis PU^a 24 cui] qui F^1 | haec] et P^a | patricinetur F^1 | si] in P^a 25 mari] muri F^1 | uel *om.* F^1 26 angusti non patebantur terram. *P* 27 tamen uel fl. ... omnem locum *bis* F^1 | implasset *priore loco* F^1 | omne loco P^a 28 euertit] euenerit P^a 30 reten'ten'tus *F* 31 affactauit F^1 32 non obierit P^a | dolo] F^1*PVU*, malo dolo F^2, *ubi cum a* dolo *uersus incipiat,* malo *adiectum est in fine u. praecedentis* | fecerint *PVU* 33 eum *om.* F^1 | prod. ei *PVU* 34 sexag. nono] octauo decimo *P*, uiii *V*, lxxiiii *U* 35 detinet *P*, detinebit *U*

4 Ulpianus libro septuagensimo quarto ad edictum. Sed et si quis rei capitalis [B. 7, 16, 4] E ante condemnatus iudicio sistere se non potuit, merito huic ignoscitur: rei capitalis condemnatum accipere debemus, qui morte exilioue coercitus est. dixerit aliquis, quo ergo haec exceptio damnato? sed respondebitur fideiussoribus eius esse necessariam: aut si forte
1 in exilium salua ciuitate abiit, ubi defensori eius exceptio ista proderit[1]. Illud sciendum est eum, qui idcirco non stetit, quia capitis reus factus est, in ea causa esse, ut exceptione uti non possit: damnato enim datur. plane si uinculis uel custodia militari impeditus ideo
2 non stetit, in ea erit causa, ut exceptione utatur. Praeterea si funere quis domestico im-
3 peditus non uenit, debet ei exceptio dari. Item si quis in seruitute hostium fuerit ac per
4 hoc in iudicium non stetit, debet exceptione adiuuari. Quaesitum est an possit conueniri, ne ulla exceptio in promissione deserta iudicio sistendi causa facta obiciatur: et ait Atilicinus conuentionem istam non ualere. *sed* ego puto conuentionem istam ita ualere, si specialiter causae exceptionum expressae sint, quibus a promissore sponte renuntiatum est.
5 Item quaeritur, si quis, cum iudicio sistendi causa satisdare non deberet, satisdato promiserit, an fideiussoribus eius exceptio detur. puto interesse, utrum per errorem satisdato promissum est an ex conuentione: si per errorem, dandam fideiussoribus exceptionem: si ex conuentione, minime dandam. nam et Iulianus scribit, si iudicio sistendi causa pluris quam statutum est per ignorantiam promissum fuerit, exceptionem dari debere: si autem ex conuentione tantae summae promissio facta sit, exceptionem pacti conuenti replicatione infirmandam Iulianus ait.

5 Paulus libro sexagensimo nono ad edictum. Si duo rei stipulandi sint et uni [B. 7, 16, 5] E debitor iudicio se sisti cum poena promiserit, alter autem impedierit: ita demum exceptio
1 aduersus alterum danda est, si socii sint: ne prosit ei[2] dolus propter societatem. Item si duo rei promittendi sint et unus ad iudicium non uenerit contempta sua promissione iudicio sistendi causa facta, actor autem ab altero rem petat, ab altero poenam desertionis:
2 petendo poenam exceptione summouebitur. Aeque si a patre facta fuerit promissio iudicio sistendi gratia ex filii contractu, deinde de re actor egerit cum filio, exceptione summouebitur, si cum patre ex eius promissione agat. et contra idem erit, si filius promiserit et actor egerit cum patre de peculio.

6 Gaius libro primo ad legem duodecim tabularum. Si is qui fideiussorem dedit [B. 7, 16, 6] *P ideo non steterit, quod rei publicae causa afuit: iniquum est fideiussorem ob alium necessitate sistendi obligatum esse, cum ipsi liberum esset non sistere.

7 Paulus libro sexagensimo nono ad edictum. Si quis seruum in iudicio sisti [B. 7, 16, 7] E promiserit uel alium qui in aliena potestate est, isdem exceptionibus utitur, quibus si pro libero uel patre familias fideiussit[3], praeterquam si rei publicae causa abesse diceretur seruus: nam seruus rei publicae causa abesse non potest. praeter hanc || autem [D. 50, 17, 211] f. 44' exceptionem ceterae, quia communes sunt, tam in libero homine quam in seruo locum habent.

8 Gaius libro uicensimo nono ad edictum prouinciale. Et si post tres aut quin- [B. 7, 16, 8] E que pluresue dies, quam iudicio sisti se reus promisit, secum agendi potestatem fecerit nec

FP(VU)

---

[1] uti defensor eius exceptione ista poterit (*Hotomanus*)? [2] qui impediit *uel similia exciderunt* [3] fideiussisset (*Hal.*)?

---

1 uigesimo quarto *P*, lxxiii *U* 2 merito et huic *PU* 3 coercetus *F^a*, condempnatus (*supra u. m. 2:* al. coercitus) *P* 4 damnato] pro dampnato *P^a* | responduntur *P^a* | eius *om. P^a* 5 ubi *om. PVU* 6 steterit *PU* 7 uti] ati *F^1*, ut *P^a* | ideo] *F^2U*, deo *F^1*, *om. P* 8 s'i' *F^2* | quis fun. *PU* 10 'a'diuuari *F^2* | conuenire *F^2PVU* 11 ne] nec *P* | si's'tendi *F^2* | at'i'licinus *F^2* 12 i's'tam *F^2* | sed] *PVU*, sed et *F* | puto] pato *F^1* 13 exceptionum] *fPU*, exceptionem *F* 15 satisdatio *P^a* 16 conuenitone *F^a* 18 quam] quem *F^1* 21 septuagesimo septimo *P*, lxuii *U* | sint et uni] *F^2PU*, sunt (*om.* et uni) *F^1* 23 ne] nec *P^a* 24 conte'm'pta *F^2* 25 facta actor] factor auctor *F^a* | altero] alio *P* | rem] rum *F^1* 27 gratia ex filii] *FU*, causa ... exilii *P^a*, causa ex filii *P^b* | auctor *F^ac* | egerit] gerit *P^a* 31 sist. nec. *PU* 32 non *om. P^a* 33 octauo decimo *P* 34 isdem] idem *F^1*, dem *P^a* 36 seruus nam seruus] seruus *P^aV*, seruus enim *P^bU* 37 cetaere *F* 38 prouinciale *om. P* | e't' si *F^2* 39 pluresue'n' *F* | se reus] seruus *F^1*

actoris ius ex mora deterius factum sit, consequens est dici defendi eum debere per exceptionem.

9 ULPIANUS libro septuagensimo septimo ad edictum. Si seruus iudicio se sisti | B. 7, 16, 9 | *E*
1 promittat, non committitur stipulatio neque in eum neque in fideiussores eius. Si plurium seruorum nomine iudicio sistendi causa una stipulatione promittatur, poenam quidem integram committi, licet unus status non sit, Labeo ait, quia uerum sit omnes statos non esse: uerum si pro rata unius offeratur poena, exceptione doli usurum eum, qui ex hac stipulatione conuenitur.

10 PAULUS libro primo ad Plautium. Si eum iudicio sisti promisero, qui iam | B. 7, 16, 10 | *Ef* tempore liberatus esse dicebatur, quia iam actione forte non tenebatur[1]: actio in me danda
1 est, ut uel exhibeam eum uel defendam, ut ueritas inquiratur. Homo sisti promissus ante diem dolo promissoris periit: certo iure utimur non ante poenam peti posse, quam dies
2 uenerit: tota enim stipulatio in diem collata uidetur. Qui iniuriarum acturus est, stipulatus erat ante litem contestatam[2] ut aduersarius suus iudicio sistat: commissa stipulatione mortuus est. non competere heredi eius ex stipulatu actionem placuit, quia tales stipulationes propter rem ipsam darentur, iniuriarum autem actio heredi non competit. quamuis enim haec stipulatio iudicio sistendi causa facta ad heredem transeat, tamen in hac causa danda non est: nam et defunctus si uellet omissa iniuriarum actione ex stipulatu agere, non permitteretur ei. idem dicendum esse et[3] si is, cum quo iniuriarum agere uolebam, stipulatione tali commissa decesserit: nam non competit mihi aduersus heredem eius ex stipulatu actio, et hoc Iulianus scribit. secundum quod et si fideiussores dati erant, minime dabitur in eos actio mortuo reo. idem Pomponius, si non post longum tempus decesserit: | Pomp. 47, 16 | quia si ad iudicium uenisset, litem cum eo con*te*stari *ac*tor potuisset.

11 ULPIANUS libro quadragensimo septimo ad Sabinum. Si quis quendam in | B. 7, 16, 11 | *S* iudicio sisti promiserit, in eadem causa eum debet sistere. in eadem autem causa sistere hoc est ita sistere, ut actori persecutio loco deteriori non sit, quamuis exactio rei possit esse difficilior. licet enim difficilior exactio sit, tamen dicendum est uideri in eadem causa eum stetisse: nam et si nouum aes alienum contraxisset uel pecuniam perdidisset, uidetur tamen in eadem causa stetisse: ergo et qui alii iudicatus sistitur, in eadem causa stare uidetur.

12 PAULUS libro undecimo ad Sabinum. Qui autem nouo priuilegio utitur, non | B. 7, 16, 12 | *S*
1 uidetur in eadem causa sisti. Illud tenendum est, quod aestimationem eius quod interest agentis ad illud tempus referendum est, quo sisti debuit, non ad id, quo agitur, quamuis desierit eius interesse.

13 IULIANUS libro quinquagensimo quinto digestorum. Quotiens seruus iudicio | B. 7, 16, 13 | *S* sistendi causa ut ipse litigaturus uel ab alio stipulatur uel ipse promittit: nec committitur stipulatio nec fideiussores tenentur, quia seruus conueniri uel conuenire non potest.
FP(VU)

---

[1] quia iam a. f. n. tenebatur *del.* [2] ante litem contestatam *ponendum ante* mortuus est (*u. i.*) [3] esset (*Smallenburg*)?

---

1 ex] e F^1 | per exceptionem] exceptionem P^a, exceptione P^b*VU* 3 septuagensimo septimo] xx *P*, lxx *U* | edictu'i'm *F* | iudicio *om.* P^a | si's'ti F^2 4 promiserat *P*, promittit *U* 6 status F^1 9 iudicio *om.* P^a | qui iam ... 10 dicebatur *bis* F^{ac} 9 qui iam] qui ia *priore loco* F^1 10 quia iam] *om. ut uid.* P^a, quia P^b*U* | forte *om.* F^1 11 es'i't *F* | promissus] promisit P^a 12 qua'n'm dies *F* 13 ueniat *PU* | stipulatus erat ... 14 mortuus est] ἐὰν ... λάβω παραστάσεως ἐγγυητὴν καὶ μετὰ τὸ βεβαιωθῆναι ἢ ἐγὼ ἢ ὁ ἐναγόμενος ἀποθάνῃ πρὸ τῆς προκατάρξεως *B*, *unde uerbis* ante litem contestatam *locum dedit in commate sequente Schulting* 14 aduersus F^a 15 quia] qui P^a 18 permitteretur] *FP*, permittetur *U*, permittatur *V* 19 'i'agere *F* 20 non con competit *P* | heredes *PU* 21 et hoc iul. scribit *bis* P^a | se'q'cundum *F* | et *om.* P^a 22 reo] F^2*PU*, re F^1, eo *V* 23 quia] qui F^1 | contestari actor] *fPU*, constari auctor *F* 25 promiserit] F^a*PU*, promisit F^b | cau'sa' eum F^2 | in eadem a. c. sistere *om. PVU* 26 est *om.* P^a | a'u'ctori *F* | deteriore P^a, deterior P^b 27 est *om.* P^a 28 eum *om. P* 29 ergo et] sed P^a | si's'titur F^b 31 nouo] nona F^1 33 ad id *om.* P^a | quod *PU* 34 'des'ierit F^2 35 quinquagensimo quinto] xl quinto P^a 36 ut] et P^a | ipse] ipsa F^{ac} | permittit P^a | committitur] com P^a

14 Neratius libro secundo membranarum. Si procurator ita stipulatus est, ut [B.7,16,14] *S* sistat dumtaxat eum quem stipularetur, non etiam poenam si status non esset stipularetur: propemodum nullius momenti est ea ‖ stipulatio, quia procuratoris, quod ad ipsius utilitatem pertinet, nihil interest sisti. sed cum alienum negotium in stipulando egerit, potest defendi non procuratoris, sed eius cuius negotium gesserit utilitatem in ea re spectandam esse: ut quantum domini litis interfuit sisti, tantum ex ea stipulatione non stato reo procuratori debeatur. eadem et fortius adhuc dici possunt, si procurator ita stipulatus esset 'quanti ea res erit': ut *hanc* conceptionem uerborum non ad ipsius, sed ad domini utilitatem relatam interpretemur. f. 45

15 Papinianus libro secundo quaestionum. Si tutor iudicio sisti promiserit *et* [B.7,16,15] *P* stipulationi non obtemperauerit, et interea pupillus adoleuerit aut mortem obierit aut etiam abstentus sit hereditate: denegabitur ex stipulatu actio. nam et ipsius rei, quae petebatur, si tutor iudicatus fuerit et eorum quid acciderit, non esse dandam in eum actionem iudicati probatum est.

XII.

℞ DE FERIIS ET DILATIONIBUS ET DIUERSIS TEMPORIBUS ℞ *ESP*

1 Ulpianus libro quarto de omnibus tribunalibus. Ne quis messium uindemiarumque tempore aduersarium cogat ad iudicium uenire, oratione diui Marci exprimitur, quia [B.7,17,1] **S*
1 occupati circa rem rusticam in forum conpellendi non sunt. Sed si praetor aut per ignorantiam uel socordiam euocare eos perseuerauerit hique sponte uenerint: si quidem sententiam dixerit praesentibus illis et sponte litigantibus, sententia ualebit, tametsi non recte fecerit qui eos euocauerit: sin uero, cum abesse perseuerauerint, sententiam protulerit etiam absentibus illis, consequens erit dicere sententiam nullius esse momenti (neque enim praetoris factum iuri derogare opor*tet*): et citra appellationem igitur sententia infirmabitur.
2 Sed excipiuntur certae causae, ex quibus cogi poterimus et per id temporis, cum messes uindemiaeque sunt, ad praetore*m* uenire: scilicet si res tempore peritura sit, hoc est si dilatio actionem sit peremptura. Sane quotiens res urguet, cogendi quidem sumus ad praetorem uenire, uerum ad hoc tantum cogi aequum est ut lis contestetur, et ita ipsis uerbis orationis exprimitur: denique alterutro recusante post litem contestatam litigare dilationem oratio concessit.

2 Idem libro quinto ad edictum. Eadem oratione diuus Marcus in senatu reci- [B.7,17,2] *E** tata effecit de aliis speciebus praetorem adiri etiam diebus feriaticis: ut puta ut tutores aut *cura*tores dentur: ut offici admoneantur cessantes: excusationes allegentur: alimenta constituantur: aetates probentur: uentris nomine in possessionem mittatur, uel rei seruandae causa, uel legatorum fideiue commissorum, uel damni infecti: item de testamentis exhibendis: ut curator detur bonorum eius, cui an heres exstaturus sit incertum est: aut de

FP(VU)

---

1 si *om.* F^1 3 propemodum] proponendum P^a | quia] atque P^a 4 in *om.* F^1 8 ut] et ut P^a | hanc conc.] ac cō ‖ conc. *F* (*em. f*) 9 interpretetur P^a 10 pap̄ libro iiii de omnibus tribulati·bus *P*, ulpianus libro secundo quaestionum *V*? | et stip.] *fPU*, e stip. *F* 11 morte *PU* 12 abstentus] *fPU*, absentus *F* | sit hereditate] si herede P^a | et ipsius rei] ip P^a 13 fuit PVU^a | 'et' eorum F^2 | quid] quidem P^a, qui *U* 16 'et' diu. F^2 17 *sq.: ante huius tituli uersus sex primos litterae solitariae* cstgdi (castigandi?) *F* | tribulat··bus P^a | messum F^1 21 et sponte] estponte F^1 | litigatibus *F* 22 eos euoc.] seouoc. F^1, eos reuoc. P^a | 'h'abesse *F* | protulerint P^aVU | etiam *om.* F^1 23 enim *om.* *PVU* 24 oportet *fPU*, oportaret *F* | et *om.* *PU* 25 uindemiae qu'a'e *F* 26 praetorem] *PVU*, praetores *F* | scilicet *om.* P^a | delatio *F* 27 peremptura*m* P^a 28 tandum F^{aa} | ut'i'lis *F* | ipsis] *PU*, ipseis *F*, ipsius *f*, ipsi *V* 29 altreultro F^1 | di'la'tionem F^2 31 senatu] senato eo P^a 32 efficit PU^a | feriatis *PU* | ut tutores aut (*sic fU*, uel *P*) curatores dentur] *fPU*, ut tutores auctores dentur *F*, διδονται ἐπίτροποι *B*, *ut Graeci* curatores *non uideantur legisse: nam talia Anonymus omittere non solet* 33 offici] *F*, officia *fPU*: καὶ οἱ ῥαθύμως διοικοῦντες ὑπομιμνήσκονται *B* 34 possessione *P* 36 cui] qui F^1 | extiturus *PV*, exiturus *U* | aut] an P^a

alendis liberis parentibus patronis: aut de adeunda suspecta hereditate? aut ut aspectu atrox iniuria aestimetur: uel fideicommissaria libertas praestanda[1].

3 Idem libro secundo ad edictum. Solet etiam messis uindemiarumque tempore ius dici de rebus quae tempore uel morte periturae sunt. morte: ueluti furti: damni iniuriae: iniuriarum atrocium: qui de incendio ruina naufragio rate naue expugnata rapuisse dicuntur: et si quae similes sunt. item si res tempore periturae sunt aut actionis dies exiturus est. Liberalia quoque iudicia omni tempore finiuntur. 1 Item in eum, qui quid nundinarum nomine aduersus communem utilitatem ‖ acceperit, omni tempore ius dicitur. f. 45' | B. 7, 17, 3 | *E*

4 Paulus libro primo ad edictum. Praesides prouinciarum ex consuetudine cuiusque loci solent messis uindemiarumque causa[2] tempus statuere. | B. 7, 17, 4 | *E*

5 Ulpianus libro sexagensimo secundo ad edictum. Pridie kalendas Ianuarias magistratus neque ius dicere, sed nec sui potestatem facere consuerunt. | B. 7, 17, 5 | *E*

6 Idem libro septuagensimo septimo ad edictum. Si feriatis diebus fuerit iudicatum, lege cautum est, ne his diebus iudicium sit nisi ex uoluntate partium, et quod aliter aduersus ea iudicatum erit ne quis iudicatum facere neue soluere debeat, neue quis ad quem de ea re in ius aditum erit iudicatum facere cogat. | B. 7, 17, 6 | *E*

7 Idem libro primo de officio consulis. Oratione quidem diui Marci amplius quam semel non esse dandam instrumentorum dilationem expressum est: sed utilitatis litigantium gratia causa cognita et iterum dilatio tam ex eadem quam ex alia prouincia secundum moderamen locorum impertiri solet, et maxime si aliquid inopinatum emergat. illud uidendum, si defunctus acceperit aliquam dilationem propter instrumenta, an successori quoque eius dari debeat, an uero, quia iam data est, amplius dari non possit? et magis est, ut et hic causa cognita dari debeat. | B. 7, 17, 7 | *Ef*

8 Paulus libro tertio decimo ad Sabinum. More Romano dies a media nocte incipit et sequentis noctis media parte finitur. itaque quidquid in his uiginti quattuor horis, id est duabus dimidiatis noctibus et luce media, actum est, perinde est, quasi quauis hora lucis actum esset. | B. 7, 17, 8. BS. 11, 2, 37. Pott. 2, 3. 3, 1. p. 29 | *S*

9 Ulpianus libro septimo de officio proconsulis. Diuus Traianus Minicio Natali rescripsit ferias a forensibus tantum negotiis dare uacationem, ea autem, quae ad disciplinam militarem pertinent, etiam feriatis diebus peragenda: inter quae custodiarum quoque cognitionem esse. | B. 7, 17, 9 | *S*

10 Paulus libro quinto sententiarum. In pecuniariis causis omnibus dilatio singulis causis plus semel tribui non potest: in capitalibus autem reo tres dilationes, accusatori duae dari possunt: sed utrumque causa cognita. | B. 7, 17, 10 | *P*

XIII.

℞ DE EDENDO ℞

1 Ulpianus libro quarto ad edictum. Qua quisque actione agere uolet, eam edere debet: nam aequissimum uidetur eum qui acturus est edere actionem, ut proinde sciat reus, utrum cedere an contendere ultra debeat, et, si contendendum putat, ueniat in- | B. 7, 18, 1 | *E*

FP(VU)

---

[1] uel de f. c. libertate praestanda? [2] causa *del.*

---

1 aut de ad.] aut ad. *PV* 4 iniuriae *om.* $P^a V$ 5 incedio *F* 6 si res] *fPU,* resi F^{ac}, si re *F* | actione P^a 9 cuius'que' F^2 10 missis F^{ac} | stature *P* 11 sexagensimo secundo] xii *PV,* xu *U* | pridias *PV* | kalendis ianuariis F^2 12 magist'rat'us F^2 | neque 'e'ius *F* | consueuerunt *PU,* censuerunt *V* 14 legibus *P* | iudicium] iudicatum *PU* 15 solbere F^1 16 aditum] adiudicatum *PU* 17 proconsulis *PVU* 18 non *om.* F^1 | expressum] comprehensum *PVU* 19 t'r'am e'a'x *F* 20 moderationem *PV* 22 qui'a i'am F^2 24 libro *om. P* 25 sequenti'a's *F* | quidquid] quod *PU* 26 quatuor *F* | et *om. PU* 27 est *om. P* | luc't'is *F* | esset] est *PVU* 28 trai'h'anus F^2 | munitio naturali *PVU* 29 dicisciplinam *F* 30 inter 'est' quae *F* 32 omnibus] *PU,* omnis *F* 33 plus quam semel *P* | acusantori F^1 34 due $F^2 U$, duo $F^1 P^a$ 37 quam q. actionem *P* | agere't' *F*

1 structus ad agendum cognita actione qua conueniatur. Edere est etiam copiam describendi
facere: uel in libello complecti et dare: uel dictare. eum quoque edere Labeo ait, qui pro-
ducat aduersarium suum ad album et demonstret quod dictaturus est uel id dicendo[1], quo
2 uti uelit. Editiones sine die et consule fieri debent, ne quid excogitetur edito die et con-
sule et praelato die fiat. diem autem et consulem excepit praetor quo instrumentum con-
scriptum est, non in quem solutio concepta est: nam dies solutionis sicuti summa pars est
stipulationis. rationes tamen cum die et consule edi debent, quoniam accepta et data non
3 alias possunt apparere, nisi dies et consul fuerit editus. Edenda sunt omnia, quae quis apud
iudicem editurus est: non tamen ut et instrumenta, quibus quis usurus non est, compel-
4 5 latur edere. Edere non uidetur qui stipulationem totam non edidit. Eis, qui ob aetatem
uel rusticitatem uel ob sexum lapsi non ediderunt uel ex alia iusta causa, subuenietur.

2 Paulus libro tertio ad edictum. Si legatum petatur, non iubet praetor uerba | B. 7, 18, 2 E
testamenti edere: ideo fortasse, quia heredes solent habere exemplum testamenti.

3 Mauricianus[2] libro secundo de poenis. ‖ Senatus censuit, ne quisquam eorum, | B. 7, 18, 3 E^* f. 46
a quibus quid fisco petetur, alia instrumenta delatori cogatur edere, quam quae ad eam
causam pertinerent, ex qua se deferre professus est.

4 Ulpianus libro quarto ad edictum. Praetor ait: 'Argentariae mensae exercitores | B. 7, 18, 4 E
1 rationem[3], quae ad se pertinet, edent adiecto die et consule'. Huius edicti ratio aequis- | (B)
sima est: nam cum singulorum rationes argentarii conficiant, aequum fuit id quod mei
2 causa confecit meum[4] quodammodo instrumentum mihi edi. Sed et filius familias | B. l. c.
continetur his uerbis, ut uel ipse cogatur edere: an et pater, quaeritur. Labeo scribit pa-
trem non cogendum, nisi sciente eo argentaria exercetur: sed recte Sabinus respondit tunc
3 id admittendum, cum patri quaestum refert. Sed si seruus argentariam faciat (potest enim),
si quidem uoluntate domini fecerit, compellendum dominum edere ac perinde in eum dan-
dum est iudicium, ac si ipse fecisset. sed si inscio domino fecit, satis esse dominum iurare
eas se rationes non habere: si seruus peculiarem faciat argentariam, dominus de peculio
uel de in rem uerso tenetur: sed si dominus habet rationes nec edit, in solidum tenetur. | (B)
4 5 Etiam is qui desit argentariam facere, ad editionem compellitur. Sed ibi quis com- | B. l. c.
pellitur edere, ubi argentariam exercuit, et hoc est constitutum. quod si instrumentum ar-
gentariae in alia prouincia habeat, in alia administrauerit, ibi puto cogendum edere, ubi
argentariam exercuit: hoc enim primum deliquit, quod alio instrumentum transtulit. quod
si in alio loco argentariam exercet, alibi autem ad editionem compelletur, minime hoc facere
cogitur: nisi descriptum uelis ubi de ea re agitur eum tibi dare, tuis uidelicet sumptibus:

5 Paulus libro tertio ad edictum. spatiumque ad perferendas eas tribuendum est. | B. 7, 18, 5 E
FP(VU)

---

[1] uel indicando? [2] Modestinus (*Hal.*)? [3] cuique *ins.* (*Muretus*): *sed excidit potius tale quid:* quam quis postulat sibi edi [4] meumque?

---

1 agendu's'm *F* 3 album] alium *PU* | et *bis* F^{ac} | demonstrat *P* | dictaturus] FP^a, dicturus P^bU | est *fPU*, et *F* 4 excogitetur] *fPU*, excogietur *F* | edito] F^2P^b, e F^1, edicto P^aU, *om. V* 5 praelato $F^1P^aU^a$, *quod firmant B:* αἱ προεκδόσεις χωρὶς ἡμέρας καὶ ὑπάτου γίνονται διὰ τὸ μὴ πλημμεληθῆναι προχρονισμόν (ἤτοι ἐπέκτασιν τῆς ἡμέρας *add. cod. Coislin.*): prolato $F^2P^bVU^b$: *cf. Dig. 48, 10, 28* | di'e' F^2 7 rationis F^{ac} 8 appare're' F^2 9 no'n' F^2 | et *om.* P^aU 10 edidit] F^2PU, edit F^1V 11 subueniatur P^aV 13 abere *F* (*em. f*) 14 senatus *om.* P^aVU 15 petatur *PVU* 16 est] *altero loco F (uide post) PVU*, esset *priore loco F* 17 ulpianus 'qua se deferre professus est' libro *F* | argentaria'e' F^2 | excertiores F^1 18 rationem q. ad se pertinent P^a, rationem q. ad se pertinent U^a, rationes q. ad se pertinent P^bU^b | edent] edante F^a 19 mei] ei P^a 20 quodadmodo *F* | inst'r'umentum F^2 21 patrem] partem P^a 23 sed et si *P* | facit *PU*, fecerit *V* | potes't' F^2 24 fecit *P* | compello dom. P^aU^a, compelli dom. P^bU^b | perinte F^1 25 ipse *om.* P^a | fecit] fecerit P^a 26 si] sed si *PU* | faciat] *fPU*, fiat *F* 28 is] si P^a? *U*, is P^b, *om. V* | desinit *uel* desiuit *P*, desistit *V*, siuit *U* | sed ibi quis compellitur *om.* PVU^a 29 exerceant *P* | sed hoc est F^2U, ees hoc et F^a, et hoc et F^b, sed est hoc et *PV* | si *om.* F^1 30 alia'e' adm. *F* | e'r'dere *F* 31 argenteriam *F* (*em. f*) 32 ad editionem] aeditationem F^1, ad edicionem *P*, ad edictionem *U*, editionem (*om.* ad) *V* | compellatur *PVU* 33 rescriptum *PU*

6 Ulpianus libro quarto ad edictum. Si quis ex argentariis, ut plerique eorum, B.7,18,6 *E*
in uilla habeat instrumentum uel in horreo: aut ad locum te perducet aut descriptas ra-
1 tiones dabit. Cogentur et successores argentarii edere rationes. quod si plures sunt heredes
et unus habeat, solus ad editionem compelletur: sed si omnes habeant et unus ediderit,
omnes ad editionem compellendi sunt. quid enim si humilis et deploratus unus edidit, ut
dubitare quis merito de fide editionis possit? ut igitur comparari rationes possint, etiam
ceteri edere debent aut certe unius editioni subscribere. hoc idem erit et si plures fuerint
argentarii, a quibus editio desideratur. nam et si plures tutores tutelam administrauerunt
2 simul, aut omnes edere debent aut unius editioni subscribere. Exigitur autem ab aduer-
sario argentarii iusiurandum non calumniae causa postulare edi sibi: ne forte uel super-
3 uacuas rationes uel quas habet edi sibi postulet uexandi argentarii causa. Rationem autem
esse Labeo ait ultro citro dandi accipiendi, credendi[1], obligandi soluendi sui causa negotia-
tionem: nec ullam rationem nuda dumtaxat solutione debiti incipere. nec si pignus acce-
perit aut mandatum, compellendum edere: hoc enim extra rationem esse. sed et quod solui
4 constituit, argentarius edere debet: nam et hoc ex argentaria uenit. Ex hoc edicto in id
5 quod interfuit actio competit: unde apparet ita demum tenere hoc edictum, si ad eum per-
tineat. pertinere autem uidetur ad me ratio, si modo eam tractaueris me mandante. sed
si procurator meus absente me mandauerit, an mihi edenda sit, quasi ad me pertineat?
et magis est ut edatur. procuratori quoque meo edendam rationem, quam mecum habet,
6 non dubito, quasi ad eum pertineat: et cauturum de rato, si mandatum ei non sit. Si
initium tabularum habet diem, in quibus[2] Titii ratio scripta est, postmodum ‖ mea sine die f. 46'
et consule, etiam mihi edendus est dies et consul: communis enim omnis rationis est prae-
7 positio diei et consulis. Edi autem est uel dictare uel tradere libellum uel codicem pro-
8 ferre. Praetor ait: 'Argentario eiue, qui iterum edi postulabit, causa cognita edi iubebo'.
9 Prohibet argentario edi illa ratione, quod etiam ipse instructus esse potest instrumento suae
professionis: et absurdum est, cum ipse in ea sit causa, ut edere debeat, ipsum petere ut
edatur ei. an nec heredi argentarii edi ratio debeat, uidendum: et si quidem instrumentum
argentariae ad eum peruenit, non debet ei edi, si minus, edenda est ex causa. nam et ipsi
argentario ex causa ratio edenda est: si naufragio uel ruina uel incendio uel alio simili
10 casu rationes perdidisse probet aut in longinquo habere, ueluti trans mare. Nec iterum
postulanti edi praetor iubet, nisi ex causa:

7 Paulus libro tertio ad edictum. ueluti si peregre habere quod primum editum B.7,18,7 *E*
est doceat: uel minus plene editum: uel eas rationes, quas casu maiore, non uero negle-
1 gentia perdiderit. nam si eo casu amisit, cui ignosci debeat, ex integro edi iubebit. Haec
uox iterum duas res significat: alteram, qua demonstraretur tempus secundum, quod Graeci
δεύτερον dicunt: alteram, quae ad insequentia quoque tempora pertinet, quae Graece dicitur

FP(VU)

---

[1] debendi *ins.* [2] in quibus] in sequentibus (*u. i.*)?

---

1 qui P^a 2 uila *F* (*em. f*) | habet *P* | ad] in *PVU* | perducet 'o'aut *F*, perducit aut *PU* 3 sint P^bU (2 rationes ... 5 enim si *in litura* P^b) 4 ad *om.* P^b | compellitur P^bVU 5 compell'end'i F^2 6 fide] fine F^1 | ut i. c. r. possint *om. PU* 7 unus P^a | edition'i s'ubscr. F^2 | hoc idem erit] merito (*supra u.* al. hoc erit) *P*, hoc erit *VU* 8 editio] edici P^a | tutores *om.* P^a | tutelas P^a | administrauerint *PVU* 9 simul 'a'aut *F* | ab *om. PV* 10 cause P^a | ne forte ... 11 edi sibi *om.* F^1 11 postule'x't ue'n'xandi *F*, postulet uel uexandi *PVU* | argenturii *F* (*em. f*) 12 labeo ait esse *PU* | utro F^a | citro *om.* F^1 13 nec 'c'ullam *F* 16 edictum] edicto *PVU* 17 tractauerit F^a 18 edanda F^1U 19 mecum] meum P^a 20 cautorum P^a 21 diem] d. et consulem *f* | in quibus] in sequentibus *malim*: ἐὰν ἐν τῇ ἀρχῇ τῶν πυκτῶν γέγραπται ἡμέρα καὶ οὕτως· ὁ λόγος Πέτρου· εἶτα ὁ ἐμός *B* 22 enim *om.* F^1, enim o. r. est *om.* P^a 24 iterum] interim P^a | edi] eui F^1 | postulauerit *PU*, postulaū *V* 25 argentaria P^a | edi 'i'lla'm' *F* (i *suppl.* F^2) | ipse] ille *P* 26 professionis] possessionis P^a | e'de're F^2 27 ratio] tario F^1 29 edanda F^a | naufregio F^1 | incedio *F* | alia simili causa P^aVU 30 probat *PVU* | haberet PVU^b, *inc.* U^a 34 nam et si *PVU* | 'q'cui *F* 35 i'terum' F^2 | altera *P* | demonstratur *f* 36 δευθηρων *PV*, agγεηρ.vιν *U* | dicunt alteram] di et cetera altera *P* | inseq.] seq. *PU*

πάλιν, quod ita accipitur 'quotiens opus erit'. nam potest fieri ut bis editam sibi rationem quis perdiderit: ut uerbum iterum pro saepius accipiatur.

8 Ulpianus libro quarto ad edictum. Ubi exigitur argentarius rationes edere, [B. 7, 18, 8] *E* tunc punitur, cum dolo malo non exhibet: sed culpam non praestabit nisi dolo proximam.
1 dolo malo autem non edidit et qui malitiose edidit et qui in totum non edidit. Is autem, qui in hoc edictum incidit, id praestat, quod interfuit mea rationes edi, cum decerneretur a praetore, non quod hodie interest: et ideo licet interesse desiit uel minoris uel pluris interesse coepit, locum[1] actio non habebit neque augmentum neque deminutionem.

9 Paulus libro tertio ad edictum. Quaedam sunt personae, quas rationes nobis [B. 7, 18, 9] *E* edere oportet nec tamen a praetore per hoc edictum compelluntur. ueluti cum procurator res rationesue nostras administrauit, non cogitur a praetore per metum in factum actionis rationes edere: scilicet quia id consequi possumus per mandati actionem. et cum dolo malo socius negotia gessit, praetor per hanc clausulam non interuenit: est enim pro socio actio. sed nec tutorem cogit praetor pupillo edere rationes: sed iudicio tutelae solet cogi edere.
1 Nihil interest, si successores aut pater aut dominus argentarii eiusdem fuerunt professionis: quia cum in locum et in ius succedant argentarii, partibus eius fungi debent. is autem, cui argentarius rationes suas legauit, non uidebitur contineri, quia iuris successor his uerbis significatur: non magis, quam si ei uiuus eas donasset. sed nec heres tenebitur, cum nec possideat nec dolo malo fecerit: sed si ei, antequam eas legatario traderet, renuntiatum fuerit, ne ante eas tradat, tenebitur quasi dolo fecerit: item antequam eas tradat, tenebitur.
2 quod si nihil dolo fecerit, causa cognita legatarius cogendus est edere. Nummularios quoque non esse iniquum cogi rationes edere Pomponius scribit: quia et hi nummularii sicut argentarii rationes conficiunt, quia et accipiunt pecuniam et erogant per partes, quarum probatio scriptura codicibusque eorum maxime continetur: et frequentissime ad fidem eorum
3 decurritur. Ceterum omnibus postulantibus et iurantibus ‖ non calumniae causa petere f. 47
4 rationes, quae ad se pertineant, edi iubet. Ad nos enim pertinet non tantum cum ipsi contraximus uel successimus ei qui contraxit, sed etiam si is qui in nostra potestate est contraxit.

10 Gaius libro primo ad edictum prouinciale. Argentarius rationes edere iube- [B. 7, 18, 10] *E*
1 tur: nec interest cum ipso argentario controuersia sit an cum alio. Ideo autem argentarios tantum neque alios ullos absimiles eis edere rationes cogit, quia officium eorum atque ministerium publicam habet causam et haec principalis eorum opera est, ut actus sui rationes
2 diligenter conficiant. Edi autem ratio ita intellegitur, si a capite edatur, nam ratio *nisi a capite* inspiciatur, intellegi non potest: scilicet ut non totum cuique codicem rationum totasque membranas inspiciendi describendique potestas fiat, sed ut ea sola pars rationum,
3 quae ad instruendum aliquem pertineat, inspiciatur et describatur. Cum autem in id actio competit, quanti agentis intersit editas sibi rationes esse: eueniet, ut, siue quis condemnatus sit siue quod petierit non optinuerit eo, quod non habuerit rationes ex quibus causam suam

FP(VU)

---

[1] locum *del.* (*Ant. Faber*); *sed magis putem quaedam excidisse sic fere:* locum actio non habebit [minus et habebit] neque augmentum neque deminutionem: *B certe negationem reiciunt:* ὃ μὴ ἐκδοὺς μοι ἐνέχεται εἰς ὃ διέφερέ μοι, ὅτε διελαλήθη περὶ τῆς ἐκδόσεως, εἴτε μηδὲν ὕστερον ἢ πλέον ἢ ἧττον διαφέρει μοι

---

1 παλιν] tiam *P*, παιν *V*, nam *U* 2 berbum F^1 5 dolo autem malo *P*, malo dolo autem *U* | non edi'di't F^2 | et qui ... non edidit *bis* F^{ac} | militiose *post. loco* *F* | totum] toto tum *post. loco* *F* | ededit *post. loco*, edit *priore* *F* 6 inciderit *PV* | id 'non' praestat *F* | mea] meas F^2 7 'a' praetore F^2 10 per hoc edictum] hoc edicto *PVU* 11 adm'o'inistrauit *F* | praetor'e' F^2 12 per] pre F^1 | et] sed *PU* | malo] malo ....edi P^a 15 nihil] nec P^aVU | arg. aut dom. P^a 17 uidetur *PU* 18 ei uiuus] eius F^1 19 eas 'legatario' F^2U, legatario eas *P* 20 ne] nec *PV* 23 argentari'i' F^2 | per *om.* F^1 25 calumnia'e' F^2 26 qu'a'e F^2 27 sucessimus *F* | 's'ed F^2 29 argentariis P^a | rationes] FP^a, rationem P^bVU 30 ideo] idem P^a 31 adsimiles P^a | offici'c'um *F* 32 habeat F^1 | rationem *P* 33 edatur n. r. nisi (ni *V*) a (e P^a) capite] *PVU, om.* F^1, *imperfecte suppleuit* edatur n. r. ni (nisi *f*) F^2 34 quique F^{ac} 36 quae] qui F^1 | id *om.* F^1 37 rat. sibi *P* | 'es'se 'e'ueniet F^2, esse eueniat *V*, esse ueniet U^a

tueri possit, id ipsum, quod ita perdiderit, hac actione consequatur. sed an hoc procedat uideamus: nam si apud hunc iudicem, qui inter eum et argentarium iudicat, potest probare se illo iudicio, quo uictus est, uincere potuisse, poter*a*t et tunc probare: et si non probauit aut probantem iudex non curauit, de s*e* ipso aut de iudice queri debet. sed non ita est. fieri enim potest, ut nunc, rationes uel ipso edente uel alio modo nanctus, aut aliis instrumentis uel testibus, quibus illo tempore aliqua ex causa uti non potuit, possit probare potuisse se uincere. sic enim et de cautione subrepta aut corrupta competit condictio et damni iniuriae actio: quia quod ante non potuimus intercepta cautione probare et ob id amisimus, hoc nunc aliis instrumentis aut testibus, quibus tum uti non potuimus, probare possumus.

11 Modestinus libro tertio regularum. Exempla instrumentorum etiam sine subscriptione edentis edi posse receptum est. B. 7, 18, 11 E*

12 Callistratus libro primo edicti monitorii. Feminae remotae uidentur ab officio argentarii, cum ea opera uirilis sit. B. 7, 18, 12 E*

13 Ulpianus libro quarto ad edictum. Haec actio neque post annum neque in heredem nisi ex suo facto dabitur. heredi autem dabitur. B. 7, 18, 13. Ῥοπ. 24, 21 E

XIIII.

℞ DE PACTIS ℞

EPA

1 Ulpianus libro quarto ad edictum. Huius edicti aequitas naturalis est. quid B. 11, 1, 1 E
1 enim tam congruum fidei humanae, quam ea quae inter eos placuerunt seruare? Pactum
2 autem a pactione dicitur (inde etiam pacis nomen appellatum est) et est pactio duorum
3 pluriumue in idem placitum *et* consensus. Conuentionis uerbum generale est ad omnia pertinens, de quibus negotii contrahendi transigendique causa consentiunt qui inter se agunt: nam sicuti conuenire dicuntur qui ex diuersis locis in unum locum colliguntur et ueniunt, ita et qui ex diuersis animi motibus in unum consentiunt, id est in unam sententiam decurrunt. adeo autem conuentionis nomen generale est, ut eleganter dicat Pedius nullum esse contractum, nullam obligationem, quae non habeat in se conuentionem, siue re siue
4 uerbis fiat: nam et stipulatio, quae uerbis fit, nisi habeat consensum, nulla est. Sed conuentionum pleraeque in aliud nomen transeunt: ueluti in emptionem, in locationem, in pignus uel in stipulationem.

2 Paulus libro tertio ad edictum. Labeo ait conuenire posse[1] uel re: uel per B. 11, 1, 2 E epistulam uel per nuntium inter absentes quoque posse. sed etiam tacite consensu con-
1 uenire intellegitur: et ideo si debitori meo ‖ reddiderim cautionem, uidetur inter nos con- f. 47'
uenisse ne peterem, profuturamque ei conuentionis exceptionem placuit.

3 Modestinus libro tertio regularum. Postquam pignus uero debitori reddatur, B. 11, 1, 3 E* si pecunia soluta non fuerit, debitum peti posse dubium non est, nisi specialiter contrarium actum esse probetur.

4 Paulus libro tertio ad edictum. Item quia conuentiones *e*tiam *t*acite ualent, B. 11, 1, 4 E placet in urbanis habitationibus locandis inuecta illata pignori esse locatori, etiamsi nihil

FP(VU)

---

[1] posse] *firmant B, sed del.*

3 poterat] *PU,* poterit *F* | probabit *F* 4 iudex non ʽprobabit aʼ curabit *F* | se ipso] P^bU^b, sipso *F,* ipso P^aU^a 5 ipsoʽsʼ edente *F* | nactus *PU* 6 tempora F^1 7 uincire F^{ac} | eʽtʼ de F^b | condicio F^a 8 iniuriae, *non* iniuria *F* | obmisimus *P,* admisimus *U* 9 nonc F^1 10 tertio] iiii *PU* 12. 13 *l. 12 om.* F^1 15 heredi autem dabitur] hereditatem d. F^1, *om. V* 17 ℞ de pactis resp̄ *P,* ℞ de pactis r̄s̄ *U* 19 ea] ae F^1 20 inde] unde P^a | et *om.* P^a 21 placitum] pactum P^a | et cons.] *fPVU,* cons. *F*: πάκτον ἐστὶ δύο τινῶν ἢ καὶ πλειόνων εἰς ταὐτὸ συνελθόντων σύνοδος καὶ συναίνεσις *BS* (*Steph.*): σύμφωνόν ἐστι δύο ἢ πλειόνων εἰς ταὐτὸν ἀρεστὸν καὶ συναίνεσις *B* (*Anon.*): et *agnoscit uterque interpres et uerba* in idem = εἰς ταὐτόν *enarrat per se sumpta* 23 et *om. PVU* 24 sententiam *om.* F^1 26 in se non habeant (—at P^b) *P* | abeat *F* (*em. f*) 28 pleraque P^a | in loc.] loc. *PV* 32 intelliguntur *PVU* | conuenire *PU* 34 tertio] septimo F^a 35 est ʽspeʼ (*non* iure) nisi spec. *F* 37 quia] que P^a | conuentione sententiam acite *F* (*em. f*): tacitae *ne scribe, cum sit in BS* σιωπηρῶς συνίστανται 38 locatis *PVU* | ʽeʼsse F^b

1 2 nominatim conuenerit. Secundum haec et mutus pacisci potest. Huius rei argumentum etiam stipulatio dotis causa facta est: nam ante nuptias male petitur, quasi si hoc expres-
3 sam fuisset, et nuptiis non secutis ipso iure euanescit stipulatio. idem Iuliano placet. Ex facto etiam consultus, cum conuenisset, ut donec usurae soluerentur sors non peteretur, et[1] stipulatio pure concepta fuisset, condicionem inesse stipulationi, atque si hoc expressum fuisset.

5 ULPIANUS libro quarto ad edictum. Conuentionum autem tres sunt species. B.11,1,5 E aut enim ex publica causa fiunt aut ex priuata: priuata aut legitima aut iuris gentium. publica conuentio est, quae fit per pacem[2], quotiens inter se duces belli quaedam paciscuntur.

6 PAULUS libro tertio ad edictum. Legitima conuentio est quae lege aliqua con- B.11,1,6 E firmatur. et ideo interdum ex pacto actio nascitur uel tollitur, quotiens lege uel senatus consulto adiuuatur.

7 ULPIANUS libro quarto ad edictum. Iuris gentium conuentiones quaedam B.11,1,7 E
1 actiones pariunt, quaedam exceptiones. Quae pariunt actiones, in suo nomine non stant, sed transeunt in proprium nomen contractus: ut emptio uenditio, locatio conductio, socie-
2 tas, commodatum, depositum et ceteri similes contractus. Sed et si in alium contractum res non transeat, subsit tamen causa, eleganter Aristo Celso respondit esse obligationem. ut puta dedi tibi rem ut mihi aliam dares, dedi ut aliquid facias: hoc συνάλλαγμα esse et hinc nasci ciuilem obligationem. et ideo puto recte Iulianum a Mauriciano reprehensum in hoc: dedi tibi Stichum ut Pamphilum manumittas: manumisisti: euictus est Stichus. Iulianus scribit in factum actionem a praetore dandam: ille ait ciuilem incerti actionem, id est praescriptis uerbis sufficere: esse enim contractum, quod Aristo συνάλλαγμα dicit, unde
3 haec nascitur actio. Si ob maleficium ne fiat promissum sit, nulla est obligatio ex hac con-
4 uentione. Sed cum nulla subest causa, propter conuentionem hic constat non posse con-
5 stitui obligationem: igitur nuda pactio obligationem non parit, sed parit exceptionem. Quin immo interdum format ipsam actionem, ut in bonae fidei iudiciis: solemus enim dicere pacta conuenta inesse bonae fidei iudiciis. sed hoc sic accipiendum est, ut si quidem ex continenti pacta subsecuta sunt, etiam ex parte actoris insint: si ex interuallo, non inerunt, nec ualebunt, si agat, ne ex pacto actio nascatur. ut puta post diuortium conuenit, ne tempore statuto dilationis dos reddatur, sed statim: hoc non ualebit, ne ex pacto actio nascatur: idem Marcellus scribit. et si in tutelae actione conuenit, ut maiores quam statutae sunt usurae praestentur, locum non habebit, ne ex pacto nascatur actio: ea enim pacta insunt, quae legem contractui dant, id est quae in ingressu contractus facta sunt. idem responsum scio a Papiniano, et si post emptionem ex interuallo aliquid extra naturam contractus conueniat, ob hanc causam agi ex empto non posse propter eandem regulam, ne ex pacto actio nascatur. quod et in omnibus bonae fidei iudiciis erit dicendum. sed ex parte rei locum habebit pactum, quia solent et ea pacta, quae postea inter||ponuntur, parere f. 48
6 exceptiones. Adeo autem bonae fidei iudiciis exceptiones[3] postea factae, quae ex eodem sunt contractu, insunt, ut constet in emptione ceterisque bonae fidei iudiciis re nondum

FP(VU)

---

[1] etsi (*u. i.*)? [2] pro pace? [3] *firmant B: fuitne* pactiones? (*u. i.*)

1 rei *om.* F^1 2 si *om. PVU* | hoc] noc *F* (*em. f*) 3 stip. eu. *P* 4 petitur *F* | et] etsi *malim:* κἂν πούρως τις ἐπερωτήσῃ *BS* (*Steph.*) 8 priuata *om.* F^1 9 se *om.* F^1, inter se *in litura* P^b 12 adiubatur *F* 14 exceptiones] acceptiones P^a 15 proprio P^a | locato *F* (*em. f*), locatio et *PU* 16 si in] sin *F* 18 συνάλλαγμα] γ·ναacma *P*, ynmλicm *V*, cynλλlacλλa *U* 19 inc *F* (*em. f*) | ciuilem] quilem F^1 | a mauriciano] ὁ δὲ Μαρκιανὸς πρὸς αὐτὸν *BS* (*Steph.*) 20 pamphilu'm' man. F^2 21 incerti] intentam P^a, incertam P^bVU | id est *om. P* 22 cynλλtm *P*, cinλmrna *V*, cynλλnma *U* 24 set F^1 25 pactio 'o'bl. F^2 | non *om.* P^a | quino inmo F^{a} 26 interdum] nondum P^a 27 bonae fideiudiciis *F* 28 si *om.* F^1, εἰ γὰρ ἐξ ἰντερβάλλο, οὐκ ἔνεστι τῷ συναλλάγματι *BS p. 560* (*Steph.*) | inerunt] erunt P^a, inierunt *U* 31 mare'us'ellus *F* | tu'te'lae F^2 33 id est quae] idemque quod P^a, id.que U^a | contractu P^a | resp onso scio pap. P^a 35 ob hanc causam] abhinc cuusam F^1 | regula'm' F^2 36 fideiudiciis *F* 37 'p'acta F^2 38 'a'utem F^b | exceptiones] FU^a, παραγραφαὶ *BS* (*Steph., Cyr. p. 566. 568*): conuentiones P^b, pactiones V^bU^b *recte opinor, inc.* P^aV^a | factae] nactae P^a 39 contracte P^a | ineptione P^a

secuta posse abiri ab emptione. si igitur in totum potest, cur non et pars eius pactione
mutari potest? et haec ita Pomponius libro sexto ad edictum scribit. quod cum est, etiam
ex parte agentis pactio locum habet, ut et ad actionem proficiat nondum re secuta, eadem
ratione. nam si potest tota res tolli, cur non et reformari? ut quodammodo quasi reno-
uatus contractus uideatur. quod non insuptiliter dici potest. unde illud aeque non reprobo,
quod Pomponius libris lectionum probat, posse in parte recedi pacto ab emptione, quasi
repetita partis emptione. sed cum duo heredes emptori exstiterunt, uenditor cum altero
pactus est, ut ab emptione recederetur: ait Iulianus ualere pactionem et dissolui pro parte
emptionem: quoniam et ex alio contractu paciscendo alter ex heredibus adquirere sibi potuit
7 exceptionem. utrumque itaque recte placet, et quod Iulianus et quod Pomponius. Ait
praetor: 'Pacta conuenta, quae neque dolo malo, neque aduersus leges plebis scita senatus
'consulta *decreta* edicta principum, neque quo fraus cui eorum fiat facta erunt, seruabo.'
8 Pactorum quaedam in rem sunt, quaedam in personam. in rem sunt, quotiens generaliter
paciscor ne petam: in personam, quotiens ne a persona petam, id est ne a Lucio Titio pe-
tam. utrum autem in rem an in personam pactum factum est, non[1] minus ex uerbis quam
ex mente conuenientium aestimandum est: plerumque enim, ut Pedius ait, persona pacto
inseritur, non ut personale pactum fiat, sed ut demonstretur, cum quo pactum factum est.
9 Dolo malo ait praetor pactum se non seruaturum. dolus malus fit calliditate et fallacia:
et ut ait Pedius, dolo malo pactum fit, quotiens circumscribendi alterius causa aliud agitur
10 et aliud agi simulatur. Sed si fraudandi causa pactum factum dicatur, nihil praetor adicit:
sed eleganter Labeo ait hoc aut iniquum esse, aut superuacuum. iniquum, si quod semel
remisit creditor debitori suo bona fide, iterum hoc conetur destruere: superuacuum, si de-
11 ceptus hoc fecerit, inest enim dolo et fraus. Siue autem ab initio dolo malo pactum factum
est siue post pactum dolo malo aliquid factum est, nocebit exceptio propter haec uerba
12 edicti 'neque fiat'. Quod fere nouissima parte pactorum ita solet inseri 'rogauit Titius, spo-
'pondit Maeuius', haec uerba non tantum pactionis loco accipiuntur, sed etiam stipulationis:
ideoque ex stipulatu nascitur actio, nisi contrarium specialiter adprobetur, quod non animo
13 stipulantium hoc factum est, sed tantum paciscentium. Si paciscar, ne pro iudicati[2] uel
14 incensarum aedium agatur, hoc pactum ualet. Si paciscar, ne operis noui nuntiationem ex-
sequar, quidam putant non ualere pactionem, quasi in ea re praetoris imperium uersetur:
Labeo autem distinguit, ut si ex re familiari operis noui nuntiatio sit facta, liceat pacisci,
si de re publica, non liceat: quae distinctio uera est. et in ceteris igitur omnibus ad edictum

FP(VU)

[1] non *del.* (*u. i.*) [2] ne iudicati proue iudicato (*u. i.*)?

1 ab eptione P^a 2 pumponius F^{ac} | est etiam] F^2PU, est et F^b, est F^a 3 et *om.* P^a 4 poste. (postea?) t. r. tolli... (tollitur?) cur non et reforma. (reformatur?) P^a 5 quod 'i' non F | insupt.] subt. P^a 6 libro PU | lectionum] questionum P^a | partem PVU 7 partis] pactis PU *contra* BS (*Steph.*): καὶ δοκεῖν ὥσπερ πρᾶσίν τε καὶ ἀγορασίαν ἄλλην συνίστασθαι εἰς τὸ ἥμισυ τοῦ ἀγροῦ | emptoris P^a | extiterint $fPVU$ | cum altero ... 8 ait *om.* F^1 10 placet et] placet P^a | ait praetor] FP^a, ait pr. ait P^bVU 11 pac'i'ta F 12 decreta] PU, *om.* F, ἢ δεκρέτου ἢ ἐδίκτου βασιλικοῦ BS (*Steph.*) *p. 569* (*cf. Dig. 4, 6, 1, 1*) | quo] quod P^a | cui] qui F 13 pactorum 'd' quaedam F 15 pactum factum] FP^b, factum P^a, factum pactum V | non minus ex uerbis quam ex mente] non *delendum, nam* BS (*Steph.*): οὐκ ἐκ τῶν ῥημάτων, ἀλλὰ ἐκ τῆς ἐννοίας | berbis F 16 e's't F^2 | ut pedius ait] F^2U, ut et F^1, ut et pedius ait P: καθάπερ φησὶν ὁ Παίδιος BS (*Steph.*) *p. 569* 17 insiritur F^{ac} | non 'e' ut F | factum] fiat sum F^a 18 fit ex call. P^aVU 19 dolus F^{ac} | fit] sit PVU 20 s'i'mulatur F^2 | adicit] dicit P^a, edicit P^bU, μᾶλλον οὐκ εἶπεν BS (*Steph.*) *p. 570* 21 superuaquum F^1 | semsel F^1 23 dolus P^a | fruus F^1 | pactum factum] factum factum F^1, aliquid factum V 24 est] sit P | siue post] siue potest siue post P^a 25 nobissima F | rogauut F^{ac} 26 loco pact. P | stipulationi P 27 exstipulatio F^{ac} | quod] PVU, ὅτι οὐκ ἔσχον διάθεσιν *cet.* BS (*Steph.*) *p. 571*, ὅτι ψυχῇ πακτευόντων μόνον συνῆλθον BS (*Cyr.*) *p. 571*, quo F 28 pro iudicati] F, . iudicati P, iudicati VU: τὴν προϊουδικάτι ἤτοι τὴν ἰουδικάτι, ἐπειδὴ σήμερον ἐξτραορδιναρίων ὄντων τῶν δικαστηρίων οὐκ ἔστι κυρίως ἰουδικάτι BS (*Steph.*) *p. 572. puto scripsisse Ulpianum* iudicati proue iudicato *collato Gaio 4, 25* 29 inpensarum F^1 | ne *om.* P^a 31 si] se F^a | ex re fam.] re familiaris P^a | paci'sci' F^2 32 si] quod si PU

praetoris pertinentibus, quae non ad publicam laesionem, sed ad rem familiarem respiciunt,
15 pacisci licet: nam et de furto pacisci lex permittit. Sed et si quis paciscatur, ne depositi
agat, secundum Pomponium ualet pactum. item si quis pactus sit, ut ex causa depositi
omne periculum praestet, Pomponius ait pactionem ualere nec quasi contra iuris formam
16 factam non esse seruandam. Et generaliter quotiens pactum a iure communi remotum est,
seruari hoc non oportet: nec legari, nec iusiurandum de hoc adactum[1] ne quis agat seruan-
dum Marcellus libro secundo digestorum scribit: et si stipulatio sit interposita de his, pro
17 quibus pacisci non licet, seruanda non est, sed omnimodo rescindenda. Si ante aditam
hereditatem paciscatur quis cum || creditoribus ut minus soluatur, pactum ualiturum est. f. 48'
18 Sed si seruus sit, qui paciscitur, priusquam libertatem et hereditatem apiscatur, quia sub
condicione heres scriptus fuerat, non profuturum pactum Uindius scribit: Marcellus autem
libro octauo decimo digestorum et suum heredem et seruum necessarium pure scriptos,
paciscentes priusquam se immisceant putat recte pacisci, quod uerum est. idem et in ex-
traneo herede: qui si mandatu creditorum adierit, etiam mandati putat eum habere actio-
nem. sed si quis, ut supra rettulimus, in seruitute pactus est, negat Marcellus, quoniam
non solet ei proficere, si quid in seruitute egit, post libertatem: quod in pacti exceptione
admittendum est. sed an uel doli ei prosit exceptio, quaeritur. Marcellus in similibus spe-
ciebus licet antea dubitauit, tamen admisit: ut puta filius familias heres institutus pactus est
cum creditoribus et emancipatus adiit hereditatem: et dicit doli eum posse uti exceptione.
idem probat, et si filius uiuo patre cum creditoribus paternis pactus sit: nam et hic doli
19 exceptionem profuturam. immo et in seruo doli exceptio non est respuenda. Hodie tamen
ita demum pactio huiusmodi creditoribus obest, si conuenerint in unum et communi con-
sensu declarauerint, quota parte debiti contenti sint: si uero dissentiant, tunc praetoris
partes necessariae sunt, qui decreto suo sequetur maioris partis uoluntatem.

8 PAPINIANUS libro decimo responsorum. Maiorem esse partem pro modo debiti, B. 11, 1, 8 *P
non pro numero personarum placuit. quod si aequales sint in cumulo debiti, tunc plurium
numerus creditorum praeferendus est. in numero autem pari creditorum auctoritatem eius
sequetur praetor, qui dignitate inter eos praecellit. sin autem omnia undique in unam
aequalitatem concurrant, humanior sententia a praetore eligenda est. hoc enim ex diui
Marci rescripto colligi potest.

9 PAULUS libro sexagensimo secundo ad edictum. Si plures sint qui eandem B. 11, 1, 9 F*
actionem habent, unius loco habentur. ut puta plures sunt rei stipulandi uel plures argen-
tarii, quorum nomina simul facta sunt: unius loco numerabuntur, quia unum debitum est.
et cum tutores pupilli creditoris plures conuenissent, unius loco numerantur, quia unius
pupilli nomine conuenerant. nec non et unus tutor plurium pupillorum nomine unum de-
bitum praetendentium si conuenerit, placuit unius loco esse. nam difficile est, ut unus homo
duorum uicem sustineat. nam nec is, qui plures actiones habet, aduersus eum, qui unam

FP(VU)

---

[1] nec legari ... adactum] *sententia tale quid requirit:* nec de ea re iusiurandum in hoc adactum (*u. i.*)

---

4 omnem P^a | nec] ne P^a 6 nec legari] οὐδὲ ληγατεύειν *B*, οὔτε ληγατεύεσθαι δύναται *BS* (*Cyr.*) *p. 574*, οὔτε ληγατεύεσθαί τι τοιοῦτον *BS* (*Steph.*) *p. 574: est tamen omnino corruptum, quamquam quid subsit nemo adhuc inuenit, ne Muretus quidem dum scribi iussit* allegari | de] ne P^a | quis ad agat reseru. *ut uid.* P^a 8 ante *om.* F^1 9 creditoribus 'a'ut *F* | balitурum *F* 10 seruum P^a | paciscitur] *fP*, pascitur *F*, paciscatur *VU* | adipiscatur *fPVU* 11 scriptus ... uindius *om.* F^1 | non profut.] profecturum P^a 12 decimo *om.* *PU* 13 im-m'o'isceant *F* | pacis'ci' F^b | quod et uerum est *P* 14 mandato *PVU* | ereditorum $F^{2?}$ | etiam] etiam si P^a 16 exceptionem P^a 17 ei *om.* *PV* | prosit *om.* P^a 18 ante *PVU* | here'dibu's *F* 19 e's't em. *F*, em. (*om.* et) *PU* | adii't' F^2 | exceptionem P^a 20 hic] F^1 *cum BS* (*Steph.*): καὶ ἐνταῦθα ... δόλου ... παραγραφὴν αὐτῷ δίδωσιν ὁ Μάρκελλος, huic F^2*PU* 21 excepti'o' F^2 22 conuenirint F^1, conuenerunt *U* | consentu F^1 23 tum *P* | 25 papinianus] *F cum B*, paulus *PVU* 26 plurimus P^a 28 sequitur *P* | 'inte'r F^2 | si autem *P* 29 aequitatem *PVU* | 'a' praetore F^2 31 sexagensimo secundo] xii *P* | si'n't F^2 33 deditum F^2 34 creditoris] crederis *P* 35 un'n'us *F* 36 conuene'n'rit *F* 37 pl. act. habeat (habe.t *P*) P^a*U*

1 actionem habet, plurium personarum loco accipitur. Cumulum debiti et ad plures summas
referemus, si uni forte minutae summae centum aureorum debeantur, alii uero una summa
aureorum quinquaginta: nam in hunc casum spectabimus summas plures, quia illae excedunt
2 in unam summam coadunatae. Summae autem applicare debemus etiam usuras.

10 Ulpianus libro quarto ad edictum. Rescriptum autem diui Marci sic loqui- [B. 11, 1, 10] E
tur, quasi omnes creditores debeant conuenire. quid ergo si quidam absentes sint? num
exemplum praesentium absentes sequi debeant? sed an et priuilegiariis absentibus haec
pactio noceat, eleganter tractatur: si modo ualet pactio et contra absentes. et repeto ante
formam a diuo Marco datam diuum Pium rescripsisse fiscum quoque in his casibus, in
quibus hypothecas non habet, et ceteros priuilegiarios exemplum creditorum sequi oportere.
1 haec enim omnia in his creditoribus, qui hypothecas non habent, conseruanda sunt. Si
pacto subiecta sit poenae stipulatio, quaeritur, utrum pacti exceptio locum habeat an ex
stipulatu actio. Sabinus putat, quod est uerius, utraque uia uti posse prout elegerit qui
stipulatus est: si tamen ex causa pacti exceptione utatur, aequum erit ‖ accepto eum sti- f. 49
2 pulationem ferre. Plerumque solemus dicere doli exceptionem subsidium esse pacti ex-
ceptionis: quosdam denique, qui exceptione pacti uti non possunt, doli exceptione usuros
et Iulianus scribit et alii plerique consentiunt. ut puta si procurator meus paciscatur, ex-
ceptio doli mihi proderit, ut Trebatio uidetur, qui putat, sicuti pactum procuratoris mihi
nocet, ita et prodesse,

11 Paulus libro tertio ad edictum. quia et solui ei potest. [B. 11, 1, 11] E

12 Ulpianus libro quarto ad edictum. Nam et nocere constat, siue ei mandaui [B. 11, 1, 12] E
ut pacisceretur, siue omnium rerum mearum procurator fuit: ut et Puteolanus libro primo
adsessoriorum scribit: cum placuit eum etiam rem in iudicium deducere.

13 *Paulus* libro tertio ad edictum. Sed si tantum ad actionem procurator factus [B. 11, 1, 13] E
1 sit, conuentio facta domino non nocet, quia nec solui *ei* possit. Sed si in rem suam datus
sit procurator, loco domini habetur: et ideo seruandum erit pactum conuentum.

14 Ulpianus libro quarto ad edictum. Item magistri societatium pactum et [B. 11, 1, 14] E
prodesse et obesse constat.

15 Paulus libro tertio ad edictum. Tutoris quoque, ut scribit Iulianus, pactum [B. 11, 1, 15] E
pupillo prodest.

16 Ulpianus libro quarto ad edictum. Si cum emptore hereditatis pactum sit [B. 11, 1, 16] E
factum et uenditor hereditatis petat, doli exceptio nocet. nam ex quo rescriptum est a diuo
Pio utiles actiones emptori hereditatis dandas, merito aduersus uenditorem hereditatis ex-
1 ceptione doli debitor hereditarius uti potest. Sed et si inter dominum rei uenditae et
emptorem conuenisset, ut homo qui emptus erat redderetur, ei qui pro domino rem uen-
didit petent*i* pretium doli exceptio nocebit.

17 Paulus libro tertio ad edictum. Si tibi decem dem et paciscar, ut uiginti mihi [B. 11, 1, 17] E
debeantur, non nascitur obligatio ultra decem: re enim non potest obligatio contrahi, nisi
1 quatenus datum sit. Quaedam actiones per pactum ipso iure tolluntur: ut iniuriarum, item
2 furti. De pignore iure honorario nascitur ex pacto actio: tollitur autem per exceptionem,
FP(VU)

---

2 uni] cui *P* (*ubi adscr.* al. uni) *V* | summa'e' F^2 5 s'i'c F^2 6 creditoris F^{ac} | obsentes F^1 7 an't'et *F* | priuileg'i'ari'is' F^2 8 pautio et F^1 | absentem P^a 11 haec] hoc F^1 | hupothecas *F* (*em. m. 3*) 13 posse uti *P* 15 subsiduum F^1U | exceptiones P^a 16 exceptionem P^a | uti *om.* F^a | exceptionem P^a 17 ut put'o'a *F* | pasciscatur *P*, pascatur *V* 18 ut 't'rebatio F^2 | patat F^a | si uti P^a 19 prodest PU^b, *inc.* U^a 20 libro iiii *PU* | solu'i' ei F^2 22 puteolanus] ὁ ΠοτελιανόϹ *BS* 23 ad'ses'soriorum F^2, adsessorum *PV*, assessor *U* 24 paulus] *PU cum B*, ulpianus *F* | 'i' sed *F* | procurator *om.* P^a 25 no'i'n *F* | ei *om. F:* αὐτῷ καταβάλλεται *B*, τῷ τοιούτῳ καταβάλλει προκουράτωρι *BS* (*Steph.*) 26 sit] est *P* 27 e's't prod. *F* 31 si't' f. F^2 33 hereditatis emptoribus *P* 34 deb. hereditatis *P* | et si] si *PU* 36 petenti] petenti ei *libri, contra Graecos, nam tam Stephanus quam Anonymus conuentionem accipiunt de seruo reddendo non procuratori qui uendidit, sed ipsi domino: recte locum tractauit d'Arnaud uar. coni. p. 64 scribens* petenti eius 37 decem milia P^aVU: δέκα νομίσματα *B et BS* 38 decem milia P^aU | re etenim *P* 39 datum] datus P^a | in'i'uriarum F^3 40 pignori F^{ac} | ex *om.* F^1

3 quotiens paciscor ne petam. Si quis paciscatur, ne a se petatur, sed ut ab herede petatur,
4 heredi exceptio non proderit. Si pactus sim, ne a me neue a Titio petatur, non proderit Titio, etiamsi heres extiterit, quia ex post facto id confirmari non potest. hoc Iulianus scribit in patre, qui pactus erat, ne a se neue a filia peteretur, cum filia patri heres exti-
5 tisset. Pactum conuentum cum uenditore factum si in rem constituatur, secundum plurium sententiam et emptori prodest, et hoc iure nos uti Pomponius scribit: secundum Sabini autem sententiam etiam si in personam conceptum est, et in emptorem ualet: qui hoc esse[1]
6 existimat et si per donationem successio facta sit. Cum possessor alienae hereditatis pactus
7 est, heredi, si euicerit, neque nocere neque prodesse plerique putant. Filius seruusue si paciscantur, ne a patre dominoue petatur,

18 Gaius libro primo ad edictum prouinciale. siue de eo paciscantur, quod cum ipsis, siue de eo, quod cum patre dominoue contractum est, [B. 11, 1, 18] E

19 Paulus libro tertio ad edictum. adquirent exceptionem. idem est et in his, qui bona fide seruiunt. item si filius familias pactus fuerit ne a se petatur, proderit ei, et patri quoque, si de peculio conueniatur [B. 11, 1, 19] E

20 Gaius libro primo ad edictum prouinciale. uel de in rem uerso, uel si quasi defensor filii, si hoc maluerit, conueniatur, [B. 11, 1, 20] E

21 Paulus libro tertio ad edictum. et heredi patris uiuo filio: post mortem uero [B. 11, 1, 21] E
1 filii nec patri nec heredi eius, quia personale pactum est. Quod si seruus, ne a se peteretur, pactus fuerit, nihil ualebit pactum: de doli exceptione uideamus. et si in rem paciscatur, proderit domino ‖ et heredi eius pacti conuenti exceptio: quod si in personam pactum con- f. 49'
2 ceptum est, tunc domino doli superest exceptio. Nos autem his, qui in nostra potestate sunt, paciscendo prodesse non possumus: sed nobis id profuturum, si nomine eorum conueniamur, Proculus ait: quod ita recte dicitur, si in paciscendo id actum sit. ceterum si paciscar, ne a Titio petas, deinde actionem aduersus me nomine eius instituas, non est danda pacti conuenti exceptio: nam quod ipsi inutile est, nec defensori competit. Iulianus quoque scribit[2], si pater pactus sit ne a se neue a filio petatur, magis est ut pacti exceptio
3 filio familias danda non sit, sed doli prosit. Filia familias pacisci potest, ne de dote agat,
4 cum sui iuris esse coeperit. Item filius familias de eo, quod sub condicione legatum est,
5 recte paciscetur. *In* his, qui eiusdem pecuniae exactionem habent in solidum uel qui eiusdem pecuniae debitores sunt, quatenus alii quoque prosit uel noceat pacti exceptio, quaeritur. et in rem pacta omnibus prosunt, quorum obligationem dissolutam esse eius qui paciscebatur interfuit. itaque debitoris conuentio fideiussoribus proficiet,

22 Ulpianus libro quarto ad edictum. nisi hoc actum est, ut dumtaxat a reo non petatur, a fideiussore petatur: tunc enim fideiussor exceptione non utetur. [B. 11, 1, 22] E

23 Paulus libro tertio ad edictum. Fideiussoris autem conuentio nihil proderit reo, quia nihil eius interest a debitore pecuniam non peti. immo nec confideiussoribus [B. 11, 1, 23] E
1 proderit. Neque enim quoquo modo cuiusque interest, cum ali*i* conuentio facta prodest,

FP(VU)

---

[1] qui hoc esse] quin prodesse? [2] competit et id Iulianus q. scr. (*Rueckerus*)?

---

1 se] si F^{a}, re P^{a} 2 prodest si *P* 3 hoc iul. scr.] ex hoc iul. scr. P^{a}, et hoc iul. scr. $P^{b}U$, et iul. scr. hoc *V* 4 n'a'eue *F* | patris *PV* 5 facto P^{a} 6 prodest] FP^{a}?*U*, proderit P^{b} 7 ualet qui hoc esse] ualidum hoc esse *PU*, ualidum esse hoc *V* 8 aliena'e' F^{2} 9 eredi F^{a} | si fil. seruusue .. *P* 10 paciscatur $P^{a}VU$ 11 paciscatur $P^{a}U$ 12 de] cum P^{a} 13 tertio] iiii *P* 16 uel si quasi] $F^{2}PU$, uel is quasi F^{1}, uel quasi *V* 18 tertio] iiii *PU* 20 uidemus F^{1} 21 conuenti *om.* P^{a} 22 nos] non F^{1} 23 profuturam F^{1} 25 actiones *P* | aduersum *PV* 28 danda ... filia familias *om.* F^{1} 30 paciscatur $P^{a}V^{a}U^{a}$, paciscitur $P^{b}V^{b}U^{b}$ | in his] $P^{b}U$, ni his *F*, nisi is P^{a}: ἐπὶ τῶν ... ἄξιον ἔσται ζητῆσαι *B* 31 pecunia F^{a} 34 autum F^{1} 35 fidei. petat'a'ur *F*, fidei. non petatur P^{a} | exceptio'ne' F^{b} | utatur *P* 36 tertio] iiii $P^{a}V$ 38 neque enim quoquo modo cuiusque (cuiuscumque P^{a}) interest, cum alii (alio *libri*) conuentio facta prodest (proderit *P*)] *sic scripsi secundum BS* (*Steph.*): οὔτε τῷ τυχόντι τοῦ πάκτου ἀεὶ διαφέρει τὸν ἕτερον ὠφεληθῆναι ἀπὸ τοῦ πάκτου, ἀλλὰ τότε αὐτῷ διαφέρει *cet.*

sed tunc demum, cum per eum, cui exceptio datur, principaliter ei qui pactus est proficiat: sicut in reo promittendi et his qui pro reo obligati sunt.

24 IDEM libro tertio ad Plautium. Sed si fideiussor in rem suam spopondit, hoc B.11,1,24 E^*
casu fideiussor pro reo accipiendus est et pactum cum eo factum cum reo factum esse uidetur.

25 IDEM libro tertio ad edictum. Idem in duobus reis promittendi et duobus B.11,1,25 E
1 argentariis sociis. Personale pactum ad alium non pertinere, quemadmodum nec ad here-
2 dem, Labeo ait. Sed quamuis fideiussoris pactum reo non prosit, plerumque tamen doli
exceptionem reo profuturam Iulianus scribit,

26 ULPIANUS libro quarto ad edictum. uidelicet si hoc actum sit, ne a reo quo- B.11,1,26 E
que petatur. idem et in confideiussoribus est.

27 PAULUS libro tertio ad edictum. Si unus ex argentariis sociis cum debitore B.11,1,27 E
pactus sit, an etiam alteri noceat exceptio? Neratius Atilicinus Proculus, nec si in rem
pactus sit, alteri nocere: tantum enim constitutum, ut solidum alter petere possit. idem
Labeo: nam nec nouare alium posse, quamuis ei recte soluatur: sic enim et his, qui in
nostra potestate sunt, recte solui quod crediderint, licet nouare non possint. quod est ue-
1 rum. idemque in duobus reis stipulandi dicendum est. Si cum reo ad certum tempus pactio
facta sit, ultra neque reo neque fideiussori prodest. quod si sine persona sua reus pepigerit, ne a fideiussore petatur, nihil id prodesse fideiussori quidam putant, quamquam id rei intersit: quia ea demum competere ei debeat exceptio, quae et reo. ego didici prodesse fideiussori exceptionem: non sic enim illi per liberam personam adquiri, quam ipsi, qui
2 pactus sit, consuli uidemur[1]. quo iure utimur. Pactus, ne peteret, postea conuenit ut peteret:
prius pactum per posterius elidetur, non quidem ipso iure, sicut tollitur stipulatio per stipulationem, si hoc actum est, quia in stipulationibus ius continetur, in pactis factum uersatur: et ideo replicatione exceptio elidetur. eadem ratione contingit, ne fideiussoribus prius pactum prosit. sed si pactum conuentum tale fuit, quod actionem quoque tolleret, uelut iniuriarum, non poterit, ‖ postea paciscendo ut agere possit, agere[2]: quia et prima actio sublata est et q. 3 f.
posterius pactum ad actionem parandam inefficax est: non enim ex pacto iniuriarum actio nascitur, sed ex contumelia. idem dicemus et in bonae fidei contractibus, si pactum conuentum totam obligationem sustulerit, ueluti empti: non enim ex nouo pacto prior obligatio resuscitatur, sed proficiet pactum ad nouum contractum. quod si non ut totum contractum tolleret, pactum conuentum intercessit, sed ut imminueret, posterius pactum potest renouare primum contractum. quod et in specie dotis actionis procedere potest. puta pactam mulierem, ut praesenti die dos redderetur, deinde pacisci, ut tempore ei legibus dato dos reddatur: incipiet dos redire ad ius suum. nec dicendum est deteriorem condicionem dotis fieri per pactum: quotiens enim ad ius, quod lex naturae eius tribuit, de dote actio redit,

FP(VU)

---

[1] uidetur (*Hal.*): *sed pro* uid. q. i. utimur *scr.* uidemurque eo iure uti [2] agere] facere? (*u. i.*)

---

2 reo] *sic scripsi propter BS* (*Steph.*): ὡς ἐπὶ τῶν δύο ῥέων προμιττένδων καὶ τῶν ἐνεχομένων ὑπὲρ τοῦ ῥέου: eo *libri* 3 tertio] iiii *PV* | si *om.* P^aV | in rem] iurem F^1 | spoponderit *P* 4 cum reo factum *om.* P^a, cum eo factum *om.* U^a 6 tertio] iiii *P* 8 possit F^1 (*em. m. 3*) | plurumque F^{ac} 10 reo] rio F^{ac} | quoque *om.* P^a 12 tertio] iiii *PU* 13 neratius atitius atilicinus P^aV | nec] ne P^a 14 tentum F^1 15 etthis *F* 16 possit F^1, possent P^a, possunt *U* 17 que *om.* P^a 18 perigerit F^{ac} 19 prodest P^a 20 ea] e F^1, *om.* P^aV | quae] quod P^a 21 qui *om.* P^a 22 uidemus *PV?U* | post. conu. ut pet. *bis* F^{ac} 23 tolitur *F* 24 auctum P^a | 'in' stipul. F^2 25 replicationem P^a | exc. eliditur F^1, elidetur exceptio *P* 26 'quo'que F^2 | tollere't' *littera* t *primum expuncta, deinde restituta F* | ueluti *PU* 27 agere *post* possit *deleuit* F^2, *om. PVU* (efficere *ante* ut *add.* U^b): [τότε] εἰ [καὶ] δεύτερον γένηται πάκτον ἐπιτρέπον κινεῖν [τῷ ὑβρισθέντι καὶ ἅπαξ συμφωνήσαντι μὴ κινεῖν], οὐ δυνήσεται [τὴν ἅπαξ διὰ τοῦ πάκτου σβεσθεῖσαν] κινεῖν [ἀγωγήν] *BS* (*Steph.*), *confirmans lectionem* F^1, *nam quae intra cancellos posui, uidentur esse solita interpretis additamenta* 28 ineffic'i'ax *F* 30 enim ex] nec P^a? 31 ut totum contr. tolleret] ... ut tollere P^a, ut tolleret P^bU, *inc.* V^a 32 sed imminueret et post. P^a, sed ut minueret post. P^bU 33 actionis 'i' proc. *F* | puta] pacta P^a 35 red'd'ire *F*, reddire *P* | nec] ne ea F^b 36 tribuit 'a' de *F* | reddit *P*

non fit causa dotis deterior, sed formae suae redditur. haec et Scaeuolae nostro placuerunt.
3 Illud nulla pactione effici potest, ne dolus praestetur: quamuis si quis paciscatur ne depo-
4 siti agat, ui ipsa id pactus uideatur, ne de dolo agat: quod pactum proderit. Pacta, quae
turpem causam continent, non sunt obseruanda: ueluti si paciscar ne furti agam uel iniu-
riarum, si feceris: expedit enim timere furti uel iniuriarum poenam: sed post admissa haec
pacisci possumus. item ne experiar interdicto unde ui, quatenus publicam causam contingit,
pacisci non possumus. et in summa, si pactum conuentum a re priuata remotum sit, non
est seruandum: ante omnia enim animaduertendum est, ne conuentio in alia re facta aut
5 cum alia persona in alia re aliaue persona noceat. Si cum decem mihi deberes, pepigero,
ne a te uiginti petam: in decem prodesse tibi pacti conuenti uel doli exceptionem placet.
item si cum uiginti deberes, pepigerim, ne decem petam: efficeretur per exceptionem mihi
6 opponendam, ut tantum reliqua decem exigere debeam. Sed si stipulatus decem aut Stichum
de decem pactus sim et petam Stichum aut decem: exceptionem pacti conuenti in totum
obstaturam: nam ut solutione et petitione et acceptilatione *unius* rei tota obligatio solue-
retur, ita pacto quoque conuento de una re non petenda interposito totam obligationem
summoueri. sed si id actum inter nos sit, ne decem mihi, sed Stichus praestetur: possum
efficaciter de Sticho agere, nulla exceptione opponenda. idem est et si de Sticho non pe-
7 tendo conuenerit. Sed si generaliter mihi hominem debeas et paciscar, ne Stichum petam:
Stichum quidem petendo pacti exceptio mihi opponetur, alium autem hominem si petam,
8 recte agam. Item si pactus, ne hereditatem peterem, singulas res ut heres petam: ex eo,
quod pactum[1] erit, pacti conuenti exceptio aptanda erit, quemadmodum si conuenerit ne
fundum peterem et usum fructum petam, aut ne nauem aedificiumue peterem et dissolutis
9 his singulas res petam: nisi specialiter aliud actum est. Si acceptilatio inutilis fuit, tacita
10 pactione id actum uidetur, ne peteretur. Seruus *hereditarius* heredi post adituro nominatim
pacisci non potest, quia nondum is dominus sit: sed si in rem pactum conuentum factum
sit, heredi adquiri potest.

28 Gaius libro primo ad edictum prouinciale. Contra iuris ciuilis regulas pacta [B.11,1,28 *E*
conuenta rata non habentur: ueluti si pupillus sine tutoris auctoritate pactus sit ne a debi-
tore suo peteret, aut ne intra certum tempus ueluti quinquennium peteret: nam nec solui
ei sine tutoris auctoritate potest. ex diuerso autem si pupillus paciscatur, ne quod debeat
a se peteretur, ratum habetur pactum conuentum: quia meliorem condicionem suam facere
1 ei etiam sine tutoris auctoritate ‖ concessum est. Si curator furiosi aut prodigi pactus sit, f. 50'
ne a furioso aut prodigo peteretur, longe utile est curatoris recipi pactiones: sed non contra.
2 Si filius aut seruus pactus sit, ne ipse peteret, inutile est pactum. si uero in rem pacti
sunt, id est ne ea pecunia peteretur, ita pactio eorum rata habenda erit aduersus patrem
dominumue, si liberam peculii administrationem habeant et ea res, de qua pacti sint, pe-
culiaris sit. quod et ipsum non est expeditum: nam cum uerum est, quod Iuliano placet,

FP(VU)

---

[1] actum?

---

2 efficere P^a? 3 agat ui] FU^b, agat in P^b, agat rei V^b, *inc.* $P^aV^aU^a$ | pactus] pactum *P* | quod pactum proderit] id ipsa . pactum uide .. P^a 4 continent] continet F^a, obtinent P^aU 6 item ne] inteme F^1 8 conuento P^a 9 aliane personae P^a, aliaeue personae P^bU | decem *om.* P^a 11 perigerim *F* 12 tantam P^a | si *om.* F^1 13 pati F^a 14 obstaturum P^a | et pet. *bis* F^{ac}: καταβολῆ καὶ ἀπαιτήσει καὶ ἀκεπτιλατίονι *BS* (*Cyr.*) | unius] in ius *F*: τοῦ ἑνός *BS* (*Steph.*) | resolueretur *PU* 15 quoque pacto *PU* | conuento 'tamen' de F^b 16 id] et P^a, ad U^a | sit] fit *P*, fiet *V* 18 conuenerint P^a 19 opponitur *P* 21 pactum] pactus P^a 22 peterem] petam P^aV | ne *om.* P^aU | nauim *PV* 23 petam *om.* P^a 24 p'r'actione *F* | pe'te'-retur F^2 | seruus heredi post ad'a'ituro *F*, seruus hereditarius heredi futuro *PU*, *adhibito, ut censet Krueger, loco simili 45, 3, 16,* seruus hereditarius heredi *V*?: δοῦλος κληρονομιαῖος ... μήπω ἀδιτεύσαντι τῷ κληρονόμῳ *BS* (*Cyr.*), κληρονομιαῖος οἰκέτης ἀναδιτεύτης τῆς κληρονομίας ἔτι τυγχανούσης *BS* (*Steph.*), ὁ κληρονομιαῖος δοῦλος ... τῷ μέλλοντι ὑπεισελθεῖν τὴν κληρονομίαν *B* (*Anon.*) 25 nondum] non P^a 26 sit] fuit *PVU*: μὴ ὄντι τέως δεσπότῃ *BS* (*Cyr.*) 27 propruincialo *F* 28 habentur] dentur P^a | si'nt' pup. *F* 29 ne intra] infra (*om.* ne) P^a 31 haberetur P^aV 32 ei *om.* P^aVU 35 ne 'e'a F^2 36 'et' ea F^2 37 si'n't F^3

etiamsi maxime quis administrationem peculii habeat concessam, donandi ius eum non habere: sequitur ut, si donandi causa de non petenda pecunia pactus sit, non debeat ratum haberi pactum conuentum. quod si pro eo ut ita pacisceretur aliquid, in quo non minus uel etiam amplius esset, consecutus fuerit, rata habenda est pactio.

29 ULPIANUS libro quarto ad edictum. Sin autem dominicam pecuniam crediderit, quod credendi tempore pactus est ualere Celsus ait. B. 11, 1, 29 E

30 GAIUS libro primo ad edictum prouinciale. In persona tamen filii familias uidendum est, ne aliquando, et si pactus sit ne ageret, ualeat pactio: quia aliquando filius familias habet actionem, ueluti iniuriarum. sed cum propter iniuriam filio factam habeat et pater actionem, quin pactio filii nocitura non sit patri agere uolenti, dubitari non oportet. B. 11, 1, 30 E

1 Qui pecuniam a seruo stipulatus est, quam sibi Titius debebat, si a Titio petat, an exceptione pacti conuenti summoueri et possit et debeat, quia pactus uideatur, ne a Titio petat, quaesitum est. Iulianus ita summouendum putat, si stipulatori in dominum istius serui de peculio actio danda est, id est si iustam causam intercedendi seruus habuit, quia forte tantandem pecuniam Titio debuit: quod si quasi fideiussor interuenit, ex qua causa in peculium actio non daretur, non esse inhibendum creditorem, quo minus a Titio petat: aeque nullo modo prohiberi eum debere, si eum seruum liberum esse credidisset.
2 Si sub condicione stipulatus fuerim a te quod Titius mihi pure deberet: an deficiente condicione si a Titio petam, exceptione pacti conuenti et possim et debeam summoueri? et magis est exceptionem non esse opponendam.

31 ULPIANUS libro primo ad edictum aedilium curulium. Pacisci contra edictum aedilium omnimodo licet, siue in ipso negotio uenditionis gerendo conuenisset siue postea. B. 11, 1, 31 E

32 PAULUS libro tertio ad Plautium. Quod dictum est, si cum reo pactum sit, ut non petatur, fideiussori quoque competere exceptionem: propter rei personam placuit, ne mandati iudicio conueniatur. igitur si mandati actio nulla sit, forte si donandi animo fideiusserit, dicendum est non prodesse exceptionem fideiussori. B. 11, 1, 32 E

33 CELSUS libro primo digestorum. Auus neptis nomine, quam ex filio habebat, dotem promisit et pactus est, ne a se neue a filio suo dos peteretur. si a coherede filii dos petatur, ipse quidem exceptione conuentionis tuendus non erit, filius uero exceptione conuentionis recte utetur. quippe heredi consuli concessum est nec quicquam obstat uni tantum ex heredibus prouidere si heres factus sit, ceteris autem non consuli. Pomp. D. 23, 4, 10. B. 11, 1, 33 E

34 MODESTINUS libro quinto regularum. Ius adgnationis non posse pacto repudiari, non magis quam ut quis dicat nolle suum esse, Iuliani sententia est. E

35 IDEM libro secundo responsorum. Tres fratres Titius et Maeuius et Seia communem hereditatem inter se diuiserunt instrumentis interpositis, quibus diuisisse[1] maternam hereditatem dixerunt nihilque sibi commune remansisse cauerunt. sed postea duo de fratribus, id est Maeuius et Seia, qui absentes erant tempore mortis matris suae, cognouerunt pecuniam auream a fratre suo esse subtractam, cuius nulla || mentio instrumento diuisionis continebatur. quaero an post pactum diuisionis de subrepta pecunia fratribus aduersus fratrem competit actio. Modestinus respondit, si agentibus ob portionem eius, quod subreptum a Titio dicitur, generalis pacti conuenti exceptio his, qui fraudem a Titio commissam ignorantes transegerunt, obiciatur, de dolo utiliter replicari posse. B. 11, 1, 35 E f. 51

FP(VU)

[1] diuisisse se?

1 habet *P* 2 si *om.* P^a 4 habendum P^a 11 titius] titio P^a 12 uidetur *PV* 13 istius] ipsius *P* (*add.* al. istius) *U* 14 ˈsˈi iustam F^2 15 tantandam pecuniam F^a, tantundem pecuniam *PV*, tantundem peccunie *U* | quod si quasi] qui si P^a 16 atˈiˈtio F^2 17 eum prohiberi *P*, prohibere eum *V* | creˈdiˈdisset F^2 20 oˈpˈponendam F^2 21 aed. cur.] curilium (*om.* aed.) *P* 25 mandatis iud. *P* | forte si] porte si F^1, forte et si P^a 28 filio suo] fili duo F^1 29 exceptionem P^a 30 exceptione conuentionis] exceptionis P^a | utatur *P*, utitur *V* 31 obstant P^a 32 adgnotionis F^a 33 suum esse] suum esse libertum P^a, suum esse liberum $P^b U$, suum liberum esse *V* 34 seio P^a 35 interpositˈoˈis *F* 37 sei . *P* | erˈuˈant *F* 38 fatre *F* | subreptam (al. substractam) *P* | instrumento] uestimento P^a 39 pactum diuisionis] factum conuentioi (*sic*) *P* | subrepta] subtracta *P* 42 utiˈliˈteˈiˈr F^b

36 **Proculus** libro quinto epistularum. Si cum fundum meum possides, conuenisset mihi tecum, ut eius possessionem Attio traderes: uindicantem eum fundum a te non aliter me conuentionis exceptione excludi debere, quam si aut iam tradidisses, aut si tua causa id inter nos conuenisset et per te non staret quo minus traderes. [B. 11, 1, 36] *E*

37 **Papirius Iustus** libro secundo de constitutionibus. Imperatores Antoninus et Uerus rescripserunt debitori[1] rei publicae a curatore permitti[2] pecunias non posse et, cum Philippensibus remissae essent, reuocandas. [B. 11, 1, 37] *Ef*

38 **Papinianus** libro secundo quaestionum. Ius publicum priuatorum pactis mutari non potest. [B. 11, 1, 38. Ep. 15, 11] *P*

39 **Idem** libro quinto quaestionum. Ueteribus placet pactionem obscuram uel ambiguam uenditori et qui locauit nocere, in quorum fuit potestate legem apertius conscribere. [B. 11, 1, 39] *P*

40 **Idem** libro primo responsorum. Tale pactum 'profiteor te non teneri' non in personam dirigitur, sed cum generale sit, locum inter heredes quoque litigantes habebit. [B. 11, 1, 40] *P*
1 Qui prouocauit, pactus est intra diem certum pecunia, qua transegerat, non soluta iudicatis se satisfacturum: iudex appellationis nullo alio de principali causa discusso iustam con-
2 uentionem uelut confessi sequetur. Post diuisionem bonorum et aeris alieni singuli creditores a singulis heredibus non interpositis delegationibus in solidum, ut conuenerat, usuras acceptauerunt: actiones, quas aduersus omnes pro partibus habent, impediendae non erunt,
3 si non singuli pro fide rei gestae totum debitum singulis offerant. Pater, qui dotem promisit, pactus est, ut post mortem suam in matrimonio sine liberis defuncta filia portio dotis apud heredem suum fratrem remaneret. ea conuentio liberis a socero postea susceptis et heredibus testamento relictis per exceptionem doli proderit, cum inter contrahentes id actum sit, ut heredibus consulatur et illo tempore, quo pater alios filios non habuit, in fratrem suum iudicium supremum contulisse uideatur.

41 **Idem** libro undecimo responsorum. 'Intra illum diem debiti partem mihi si solueris, acceptum tibi residuum feram et te liberabo.' licet actionem non habet, pacti tamen exceptionem competere debitori constitit. [B. 11, 1, 41] *P*

42 **Idem** libro septimo decimo responsorum. Inter debitorem et creditorem conuenerat, ut creditor onus tributi praedii pignerati non adgnosceret, sed eius soluendi necessitas debitorem spectaret. talem conuentionem quantum ad fisci rationem non esse seruandam respondi: pactis etenim priuatorum formam iuris fiscalis conuelli non placuit. [B. 11, 1, 42] *P*

43 **Paulus** libro quinto quaestionum. In emptionibus scimus, quid praestare debitor debeat quidque ex contrario emptor: quod si in contrahendo aliquid exceptum fuerit, id seruari debebit. [B. 11, 1, 43] *P*

44 **Scaeuola** libro quinto responsorum. Cum in eo esset pupillus, ut ab hereditate patris abstineretur, tutor cum plerisque creditoribus decidit, ut certam portionem [cf. D. 26, 7, 59] *P*

FP(VU)

---

[1] debitoribus? [2] *firmant B:* remitti? (*u. i.*)

---

1 proculus] F^2B, paulus F^1PU | possedisses *PU*, possideres *V* 2 possessionem attio] *F*, Ἀττίῳ *BS* (*Doroth.?*), Τιτίῳ *BS* (*Cyr.*), possessionem a titio P^a, possessionem titio P^bVU | eum] meum *PV* 3 tradisset P^a | tua 'g' causa *F* 4 st'r'aret *F* 6 et seuerus *PU*: καὶ Σεβήρου *BS* (*Steph.*) | permitti] *F*, συγχωρεῖν *B* (*Anon.*) *et BS* (*Doroth.?*), παραχωρεῖ *BS* (*Cyr.*), remitti *PU* 7 reuocande F^1 10 'pa'idem F^1 | obsc'r'uram *F* 11 apartius F^1, apertis P^a 13 primo] ii *P* 14 dirigetur *P* 15 prouocabiut F^1, prouocauit ut F^1 | pecuniam P^a | quam F^1P^a | iudicatis] F^1P, iudicantis *V*, iudicati F^2U: ὑποκείσεται τῇ ἰουδικάτι *BS* (*Steph.*), ὑποκεῖσθαι τῇ ἰουδικάτου *BS* (*Cyr.*), ὑπόκειμαι τοῖς κριθεῖσιν *B* (*Anon.*) 17 ueluti *PU* | confessi] F^2PVU, confessis F^1 | sequitur *P* | et *om.* P^a | singuli cr. a *om.* F^1 19 ac'ce'ptauerunt F^2 | habeant P^a 20 si non] se. (sed?) P^a | debitum *om.* P^a | offerant] proferant *PV* 21 ut] at F^{ac} 22 remaneret] FP^a, maneret P^bVU | conuento P^a | socero] socerea F^1 23 id] quid P^a 26 intra … si solu.] si intra … solu. *PVU* 28 constat *P* 29 septimo decimo] u. x. *P* 31 talem] talet F^1 33 quid *f*P^bVU, quis *F*, qui P^a 34 debitor] FP^aV^a, uenditor P^bV^bU: τί παρέχειν ὁ δεβίτωρ ἤτοι ὁ πράτης ὀφείλει *BS* (*Steph.*) 36 quinto] i *P* | ab] ad P^a 37 abstenerétur F^1, abstinentur *V*

acciperent: idem curatores cum aliis fecerunt. quaero, an et tutor idemque creditor patris eandem portionem retinere debeat. respondi eum tutorem, qui ceteros ad portionem uocaret, eadem parte contentum esse debere.

45 HERMOGENIANUS libro secundo iuris epitomarum. Diuisionis placitum nisi traditione uel stipulatione sumat effectum, ad actionem, ut nudum pactum, nulli pro||desse poterit. B. 11, 1, 44 P f. 51'

46 TRYPHONINUS libro secundo disputationum. Pactum inter heredem et legatarium factum, ne ab eo satis accipiatur, cum in semestribus relata est constitutio diui Marci seruari in hoc quoque defuncti uoluntatem, ualidum esse constat. nec a legatario remissa heredi satisdatio per pactionem ex paenitentia reuocari debet, cum liceat sui iuris persecutionem aut spem futurae perceptionis deteriorem constituere. B. 11, 1, 45 Pf C. 6, 54, 2

47 SCAEUOLA libro primo digestorum. Emptor praedii uiginti cauerat se soluturum et stipulanti spoponderat: postea uenditor cauit sibi conuenisse, ut contentus esset tredecim et ut ea intra praefinita tempora acciperet: debitor ad eorum solutionem conuentus pactus *est*, si ea soluta intra praefinitum tempus non essent, ut ex prima cautione ab eo petitio esset. quaesitum est an, cum posteriore[1] pacto satisfactum non sit, omne debitum ex prima cautione peti potest. respondi secundum ea, quae proponerentur, posse. B. 11, 1, 46 A

1 Lucius Titius Gaium Seium mensularium, cum quo rationem implicitam habebat propter accepta et data, debitorem sibi constituit et ab eo epistulam accepit in haec uerba: 'Ex 'ratione mensae, quam mecum habuisti, in hunc diem ex contractibus plurimis remanserunt 'apud me ad mensam meam trecenta octaginta sex et usurae quae competierint. summam[2] 'aureorum, quam apud me tacitam habes, refundam tibi. si quod instrumentum a te emis'sum, id est scriptum[3], cuiuscumque summae ex quacumque causa apud me remansit, uanum 'et pro cancellato habebitur.' quaesitum est, cum Lucius Titius ante hoc chirographum Seio nummulario mandauerat, uti patrono eius trecenta redderet, an propter illa uerba epistulae, quibus omnes cautiones ex quocumque contractu uanae et pro cancellato ut haberentur cautum est, neque ipse neque filii eius eo nomine conueniri possunt. respondi, si tantum ratio accepti atque expensi esset computata, ceteras obligationes manere in sua causa.

48 GAIUS libro tertio ad legem duodecim tabularum. In traditionibus rerum quodcumque pactum sit, id ualere manifestissimum est. B. 11, 1, 47 *P

49 ULPIANUS libro trigensimo sexto ad Sabinum. Si quis crediderit pecuniam et pactus sit ut, quatenus facere possit debitor, eatenus agat: an pactum ualeat? et magis est hoc pactum ualere. nec enim improbum est, si quis hactenus desideret conueniri, quatenus facultates *patiuntur*. B. 11, 1, 48 S

50 IDEM libro quadragensimo secundo ad Sabinum. Non impossibile puto in contractibus depositi, commodati et locati et ceteris similibus hoc pactum: 'ne facias fu*rem uel* '*fugiti*uum seruum meum', hoc est: *ne* sollicites ut fur fiat, ut fugitiuus fiat: ne ita neglegas seruum, ut fur efficiatur. sicut enim serui corrupti actio locum habet, ita potest etiam haec pactio locum habere, quae ad non corrumpendos seruos pertinet. B. 11, 1, 49 S

51 IDEM libro uicensimo sexto ad edictum. Si cum te ex causa legati debere B. 11, 1, 50 S

FP(VU)

---

[1] posteriori? [2] eam *ins.* [3] id est scriptum *del.* (*Hal.*)

1 et *om. P* | creditor] debitor *Pª* 2 ea'n'dem *F³* | detinere *Fª* | respondi] responde *Fª* 5 traditionem *Pª* | nullis *Pª* 7 trifonis *P*, triphonius *VU* 11 preceptionis *PªVUª* 12 praedi'i' *F²* 13 sposponderat *P* 14 tredecim] quindecim (ιέ) *B* 15 est si] *Pᵇ*, et si *F*, est ut si *Pª*? *U* 17 'pro'proponerentur *F* 19 in haec] nec *Pª* 20 mensae *om. Pª* 21 sex et usurae] seiusurae *F¹* 24 canselato *P* 25 mandauerat (*non* mandauerit) *F* 26 cancell'at'o *F²*, cancellatis *F³*, concellato *P* 27 conuenire *Pª* 28 expenri *F¹* 31 se'd'xto *F* 32 posit *F¹* 33 ualere] uel re *F¹* | est] *fPU*, et *FV*: οὐδὲ γάρ ἐστιν ἀναισχυντία *BS* | desiderat *PV* 34 patiuntur *om. F*: τὸν χρεώστην τοσαῦτα ἀπαιτεῖσθαι, ὅσα καταβαλεῖν δυνηθείη *BS* 35 'qu'adragensimo secundo *F³*, xiii *VU* 36 furem uel fugitiuum] *PVU*, furemuum *Fª*, fuciuum (*uoluit* fugitiuum) *Fᵇ*, furem *F³* | ne] no *F* 37 fur *om. Pª* 39 corrumpendos 's'eruos *F³* 40 idem] ulpianus *F¹PVU*

pacisci debitori tuo existimas, pactus sit ne ab eo peteres: neque iure ipso liberatur debitor
1 neque petentem summouebit exceptione conuentionis, ut Celsus libro uicensimo scribit. Idem
eodem loco scribit, si debitorem tuum iussisti soluere Titio, cui legatum falso debere exi-
stimas, et debitor pactus sit cum Titio suo debitore constituto: neque tibi aduersus tuum
debitorem neque ipsi aduersus suum actionem peremptam.

52 Idem libro primo opinionum. Epistula, qua quis coheredem sibi aliquem esse [B. 11, 1, 51 S]
1 cauit, petitionem nullam aduersus possessores rerum hereditariarum dabit. Si inter debi-
torem et eum, qui fundum pigneratum a creditore quasi debitoris negotium gereret emerit,
placuit ut habita compensatione fructuum solutoque, quod reliquum deberetur, fundus de-
2 bitori restitueretur: etiam heres pacto, quod defunctus fecit, fidem praestare debet. Pactum,
ut si quas summas propter tributiones praedii pignori nexi factas || creditor soluisset, a f. 52
debitore reciperet, et ut tributa eiusdem praedii debitor penderet, iustum ideoque seruan-
3 dum est. De inofficioso patris testamento acturis, ut eis certa quantitas, quoad uiueret heres,
praestaretur, pactus est: produci ad perpetuam praestationem id pactum postulabatur: re-
scriptum est neque iure ullo neque aequitate tale desiderium admitti.

53 Idem libro quarto opinionum. Sumptus quidem prorogare litiganti honestum [B. 11, 1, 52 S]
est: pacisci autem, ut non quantitas eo nomine expensa cum usuris licitis restituatur, sed
pars dimidia eius, quod ex ea lite datum erit, non licet.

54 Scaeuola apud Iulianum libro uicensimo secundo digestorum notat. Si [B. 11, 1, 53 S]
pactus sim, ne Stichum, qui mihi debebatur, petam: non intellegitur mora mihi fieri mor-
tuoque Sticho puto non teneri reum, qui ante pactum moram non fecerat.

55 Iulianus libro trigensimo quinto digestorum. Si debitor sit fructuarius et [B. 11, 1, 54 S]
paciscatur seruus, in quo usum fructum habet, ne ab eo petatur: paciscendo meliorem con-
dicionem eius facit. item si creditor esset fructuarius et pactus esset, ne peteret, seruus
autem fructuarius pacisceretur, ut peteret: beneficio pacti, quod seruus interposuisset, uti-
liter ad petitionem admittetur.

56 Idem libro sexto ad Minicium. Si conuenerit, ne dominus a colono quid pe- [B. 11, 1, 55 S]
teret, et iusta causa conuentionis fuerit: nihilo minus colonus a domino petere potest.

57 Florentinus libro octauo institutionum. Qui in futurum usuras a debitore [B. 11, 1, 56 S]
1 acceperat, tacite pactus uidetur, ne intra id tempus sortem petat. Si ex altera parte in
rem, ex altera in personam pactum conceptum fuerit, ueluti ne ego petam uel ne a te pe-
tatur: heres meus ab omnibus uobis petitionem habebit et ab herede tuo omnes petere
poterimus.

58 Neratius libro tertio membranarum. Ab emptione uenditione, locatione con- [B. 11, 1, 57 S]
ductione ceterisque similibus obligationibus quin integris omnibus consensu eorum, qui inter
se obligati sint, recedi possit, dubium non est. Aristoni hoc amplius uidebatur, si ea, quae
me ex empto praestare tibi oporteret, praestitissem et cum tu mihi pretium deberes, con-
uenisset mihi tecum, ut rursus praestitis mihi a te in re uendita omnibus, quae ego tibi
praestitissem, pretium mihi non dares tuque mihi ea praestitisses: pretium te debere de-
sinere, quia bonae fidei, ad quam omnia haec rediguntur, interpretatio hanc quoque con-
FP(VU)

---

1 sis *PVU* 3 existimabas *PU* 4 constitutio *F* 5 suum] tuum *F*[b] 6 esse aliquem eum cauit *P*[a] 8 pignoratum quasi creditorem debitoris negotium gerere emere *P*[a] 10 fecit] coepit *P*[a] 11 pignori] gni *P*[a] 13 acturis] *FU*[a], acturos *P*[a], acturus *P*[b] *V*[b] *U*[b], *inc.* *V*[a] | eis] ei.. *P*[a], ei *P*[b] *V*[b] *U*, *inc.* *V*[a] 14 praestatur *F*[b], daret *P*, praestaret .. *V*, praestaret *U* | ad] a *P*[a], *inc.* *U*[a] 15 neque iure] ne iure *P*[a] | nequ a e aeq. *F* 17 u su ris *F*[a] | restiatur *F* 19 p uicensimo secundo *F*, xxxii *P* 21 teneri] tenet *P*[a] 22 libro *om.* *P* 23 paciscitur *P*[a] | usus fructus *P*[a] 24 si *om.* *F* (*add.* *f*): κἂν ὁ οὐσουφρουκτουάριος *BS* (*Steph.*) | pactus esset] p. est *PVU* 25 poteret *F*[1] | interposuiset *F*[1] 27 munitium *PU* | si conuen.] sicut uen. *P*[a] *U* 28 et *om.* *P*[a] | minus colo *om.* *P*[a] 30 intra] inter *P*[a] 31 n e ego *F*[2] 32 heres] et heres *PVU* | omnes] onus *P*[a] 35 quin] qui *F* | inter se] interest *P*[a] 36 sint] sunt *P* | possit] posse *PV* 37 emptione *P* | cum] eum *P*[a] | conuenisset mihi] conuenissem *P*[a], conuenisse mihi *U* 38 rem uenditam *PU* | tibi] te mihi *P*[a]? 39 ea *om.* *PVU* | q praestitisset *F* (—ses *m. 3*) 40 ha n c *F*[1]

uentionem admittit. nec quicquam interest, utrum integris omnibus, in quae obligati essemus, conueniret, ut ab eo negotio discederetur, an in integrum restitutis his, quae ego tibi praestitissem, consentiremus, ne quid tu mihi eo nomine praestares. illud plane conuentione, quae pertinet ad resoluendum id quod actum est, perfici non potest, ut tu quod iam ego tibi praestiti contra praestare mihi cogaris: quia eo modo non tam hoc agitur ut a pristino negotio discedamus, quam ut nouae quaedam obligationes inter nos constituantur.

59 PAULUS libro tertio regularum. Per quos adquiri nobis stipulatione potest, [B. 11, 1, 58] *Sf** per eosdem etiam pactis conuentis meliorem condicionem nostram fieri posse placet.

60 PAPIRIUS IUSTUS libro octauo constitutionum. Imperator Antoninus Auidio [B. 11, 1, 59] **E* Cassio rescripsit, si creditores parati sint partem ex bonis licet ab extraneo consequi, rationem habendam prius necessariarum personarum, si idoneae sint.

61 POMPONIUS libro nono ad Sabinum. Nemo paciscendo efficere potest, ne sibi [B. 11, 1, 60] **S* locum suum dedicare liceat aut ne sibi in suo sepelire mortuum liceat aut ne uicino inuito praedium alienet.

62 FURIUS ANTHIANUS libro primo ad edictum. Si reus, postquam pactus sit a [B. 11, 1, 61] **A* se non peti pecuniam ideoque coepit id pactum fideiussori quoque prodesse, pactus sit ut a se peti liceat: an utilitas prioris pacti sublata sit fideiussori, ‖ quaesitum est. sed uerius f. 52' est semel adquisitam fideiussori pacti exceptionem ulterius ei inuito extorqueri non posse.

XV.

℞ DE TRANSACTIONIBUS ℞ *SEP*

1 ULPIANUS libro quinquagensimo ad edictum. Qui transigit, quasi de re dubia [B. 11, 2, 1] **E* et lite incerta neque finita transigit. qui uero paciscitur, donationis causa rem certam et indubitatam liberalitate remittit.

2 IDEM libro septuagensimo quarto ad edictum. Transactum accipere quis potest [B. 11, 2, 2] **E* non solum, si Aquiliana stipulatio fuerit subiecta, sed et si pactum conuentum fuerit factum.

3 SCAEUOLA libro primo digestorum. Imperatores Antoninus et Uerus ita re- [B. 11, 2, 3] **A*
scripserunt: 'Priuatis pactionibus non dubium est non laedi ius ceterorum. quare trans-
'actione, quae inter heredem et matrem defuncti facta est, neque testamentum rescissum
'uideri posse[1] neque manumissis uel legatariis actiones suae ademptae. quare quidquid ex
'testamento petunt, scriptum heredem conuenire debent: qui in transactione hereditatis aut
'cauit sibi pro oneribus hereditatis, aut si non cauit, non debet neglegentiam suam ad alie-
1 'nam iniuriam referre.' Cum transactio propter fideicommissum facta esset et[2] postea co-
dicilli reperti sunt: quaero, an quanto minus ex transactione consecuta mater defuncti fuerit
2 quam pro parte sua est, id ex fideicommissi causa consequi debeat. respondit debere. De-
bitor, cuius pignus creditor distraxit, cum Maeuio, qui se legitimum creditoris heredem esse
iactabat, minimo transegit: postea testamento prolato Septicium heredem esse apparuit.
quaesitum est, si agat pigneraticia debitor cum Septicio, an is uti possit exceptione trans-
actionis factae cum Maeuio, qui heres eo tempore[3] non fuerit: possitque Septicius pecu-
niam, quae Maeuio ut heredi a debitore numerata est, condictione repetere, quasi sub prae-

FP(VU)

---

[1] potest (*Hal.*)? [2] et *del.* (*Hal.*) [3] eo testamento?

---

2 conuenire P^a | his *om.* P^aV | ergo P^a 3 conuentioni P^a 5 cogeris P^a | a *om.* P^aV 9 papirius] παπιανός *B* 12 ne] ni F^1 13 serelire F^a 15 *lex 62 continuatur praecedenti F* | Neurius antrianus *P*, furius aut chianus *U* | si] i F^a 21 quinquagensimo] luiii *P*, uiii *VU* | qui transiit P^a 22 fin. transigit 'quasi de re d. et l. i. n. finita' qui *F* 23 indubitat'a'm F^b 25 si aq.] quia aq. P^a 26 imperatoris F^a | et seuerus *PVU* 27 transactionem P^a 28 est *om.* P^a 29 ad m'emptae F^3 30 aut canit s. p. o. hered. *bis* F^{ac} 31 sibi] siue *altero loco* F^1 32 fa'cta' F^2 33 an quanto minus] F^2PU, an minus F^a, antominus F^b, an eo minus F^{m} *antequam in margine* quanto *pro* eo *emendaret* F^2: παρ' ὅσον ἧττον *BS* (*Steph.*) | transactione'm' F^3 34 pro] ex P^a | sua est id est ex causa fid. comm. P^a | respondi *PVU* | dibitor F^1 35 creditoris] creditorem P^a 36 minime P^aV: ὀλίγα καταβαλών *BS* (*Steph.*) 37 pigner'e'aticia F^3 39 quae] quem P^a

textu hereditatis acceptam.[4] respondit secundum ea quae proponerentur non posse, quia
neque cum eo ipse transegit nec negotium Septicii Maeuius gerens accepit.

4 ULPIANUS libro quadragensimo sexto ad Sabinum. Aquiliana stipulatio omni- [B. 11, 2, 4] S
modo omnes praecedentes obligationes nouat et peremit ipsaque peremitur per acceptila-
tionem: et hoc iure utimur. ideoque etiam legata sub condicione relicta in stipulationem
Aquilianam deducuntur.

5 PAPINIANUS libro primo definitionum. Cum Aquiliana stipulatio interponitur, [B. 11, 2, 5] *P
quae ex consensu redditur[1], lites, de quibus non est cogitatum, in suo statu retinentur.
liberalitatem enim captiosam interpretatio prudentium fregit.

6 GAIUS libro septimo decimo ad edictum prouinciale. De his con- [D. 29, 3, 1, 1. B. 11, 2, 6] S
trouersiis, quae ex testamento proficiscuntur, neque transigi neque exquiri ueritas[2] aliter
potest quam inspectis cognitisque uerbis testamenti.

7 ULPIANUS libro septimo disputationum. Et post rem iudicatam transactio ualet, [B. 11, 2, 7] S
1 si uel appellatio intercesserit uel appellare potueris. Si fideiussor conuentus et condemnatus
fuisset, mox reus transegisset cum eo, cui erat fideiussor condemnatus: *an* transactio ualeat
quaeritur: et puto ualere, quasi omni causa et aduersus reum et aduersus fideiussorem
dissoluta. si tamen ipse fideiussor condemnatus transegit, *etsi* transactio *non* peremit rem
2 iudicatam, tamen eo quod datum est releuari rem iudicatam oportet. Usque adeo autem
quod datum est etiamsi non proficit ad transactionem, extenuat tamen rem iudicatam, ut
inde sit et dictum et rescriptum ‖ circa alimentorum transactionem citra praetoris aucto- f. 58
ritatem factam, ut quod datum est proficiat ad alimenta: ita ut, si quid amplius ex causa
alimentorum deberi potest, id praestetur, quod autem datum est, imputetur.

8 IDEM libro quinto de omnibus tribunalibus. Cum hi, quibus alimenta relicta [B. 11, 2, 8] S
erant, facile transigerent contenti modico praesenti: diuus Marcus oratione in senatu reci-
tata effecit, ne aliter alimentorum transactio rata esset, quam si auctore praetore facta.
solet igitur praetor in*ter*uenire et inter consentientes arbitrari, an transactio uel quae ad-
1 mitti debeat. Eiusdem praetoris notio ob transactionem erit, siue habitatio siue uestiarium
2 siue de praediis alimentum legabitur. Haec oratio pertinet ad alimenta, quae testamento
uel codicillis fuerint relicta siue ad testamentum factis siue ab intestato. idem erit dicen-
dum et si mortis causa donata fuerint relicta uel ab eo, cui mortis causa donata sunt, re-
licta[3]. sed et si condicionis implendae gratia relicta sunt, adhuc idem dicemus. plane de
3 alimentis, quae non mortis causa donata sunt, licebit et sine praetore aucto*re* transigi. Siue
igitur in menses singulos siue in dies siue in annos fuerint relicta, oratio locum habet.
4 sed et si non fuerint perpetuo relicta, sed usque ad annos certos, idem est. Si in- ['Ρoπ. 47, 17]
tegra quantitas alicui fuerit legata, ut ex usuris eius se alat et mortis tempore pecu- [('Ρoπ.)]
FP(VU)

[1] redditur] regitur? [2] ratio autem huius edicti manifesta est: neque enim sine iudice transigi neque apud iudicem exquiri ueritas de his controuersiis, quae ex testamento proficiscerentur *D. l. gem.* [3] relictaue ab eo, cui mortis causa donatum est? (*u. i.*)

1 respondi *PVU* 2 nec] ue *F*[1] 4 procedentes *P*[a] | perimit *PVU* | perimitur *PU* 8 ex *om. P*[a] 9 liberalitatem enim captiosam] *tuentur BS* (*Steph.*): κατὰ περιγραφὰς γενομένας φιλοτιμίας ἡ ἑρμηνεία τῶν νομικῶν οὐκ ἐπικυροῖ 10 gaio *P* 12 beruis *F* 15 fuisset et mox *P*[a]*VU* | trans's'egisset *F* | an. transactio] *PVU*, transactio *F* 16 reus *P*[a] 17 condemnatus *om. P*[a] | etsi transactio non peremit] *sic* (*sed* perimit) *PVU*, stransactionemonferemit *F*[a], transactionnonperemit *F*[2], n *ante* non *delere et* etsi *addere oblita*, εἰ μὴ ἔρρωται ἡ διάλυσις, ὅμως *cet. BS* (*Steph.*) 19 re'm' *F*[2] 20 et edictum *PU* | citra] circa *P*[a] 21 profici ad al. *P*[a] | ita'a' ut *F* | quid amplius] quidam plus *P*[a], quidem amplius *U* 22 debere potes *P*[a] | praestatur *F*[1] 24 modo *F*[a] 25 elementorum *P*[a] | actore *P*[a] 26 inuenire *F* | transactio] tr. ualeat *F*[2]*U*[b] 28 legabitu'm'r *F* | quae'e' test. *F* 29 codicillus *F*[a] | idem erit *seq.*] τοῦτο δὲ εἶναί φαμεν καὶ εἰ μόρτις καῦσα κατελείφθη τὸ ἀλίμεντον ἢ καὶ παρὰ τοῦ μόρτις καῦσα τοῦτο παρ' ἑτέρου τινὸς εἰληφότος *BS* (*Steph.*), *confirmans lectionem traditam praeter uocabulum* donata *priore loco positum* 30 cui] cum *P*[a] 32 auctore transigi] *PU*, auctoritateransigi *F*, auctoreransigi *f*, auctoritate transigi *V* | siue] tiue *F*[a] 33 mensa singulorum *P*[a] 34 et *om. P*[a] | usquae *F* 35 quantitate al. fuerint *P*[a] | ut ex usuris] usuxuris *F*[1] | sese *PVU* | mortis tempore] μόρτις τέμπορε *BS* (*Steph.*)

5 nias restituat: non cessabit oratio, licet non in annos singulos uideatur id relictum. Sed et[1]
si sit certa quantitas relicta Titio uel res ita, ut inde alimenta Seio praestentur: magis est
ut transigere Titius possit, nec enim transactione Titii minuuntur alimenta Seii. idemque
6 est et si per fideicommissum alimenta ad hoc legatario[2] fuerint relicta. Eam transactionem
oratio improbat, quae idcirco fit, ut quis repraesentatam pecuniam consumat. quid ergo si
quis citra praetoris auctoritatem transegerit, ut quod per singulos annos erat ei relictum,
consequeretur per singulos menses? aut quid si, quod per singulos menses ei relictum erat,
consequeretur per singulos dies? quid deinde si, quod consummato anno ut[3] acciperet,
initio anni consequatur? et puto eam transactionem ualere, quia meliorem condicionem
suam alimentarius tali transactione facit: noluit enim oratio alimenta per transactionem
7 intercipi. Nihil autem interest, utrum libertini sint quibus alimenta relicta sunt an ingenui,
8 satis locupletes an minus. Uult igitur oratio apud praetorem de istis quaeri: in primis de
9 causa transactionis, dein de modo, tertio de persona transigentium. In causa hoc erit re-
quirendum, quae causa sit transigendi: sine causa enim neminem transigentem audiet praetor.
causae fere huiusmodi solent allegari: si alibi domicilium heres, alibi alimentarius habeat:
aut si destinet domicilium transferre alter*uter* eorum: aut si causa aliqua urgueat prae-
sentis pecuniae: aut si a pluribus ei alimenta relicta sint et minutatim singulos conuenire
difficile ei sit: aut si qua alia causa fuit, ut plures solent incidere, quae praetori suadeant
10 transactionem admittere. Modus quoque pecuniae, quae in transactionem uenit, aestimandus
est: ut puta quantitas transactionis. nam etiam ex modo fides transactionis aestimabitur.
modus autem pro aetate eius, qui transigit, arbitrandus est et ualetudine: nam alias cum
puero, alias cum iuuene, alias cum sene transigi palam est: constat enim alimenta cum
11 uita finiri. Sed et personarum contemplatio habenda est, hoc est, cuius uitae sint hi, qui-
bus alimenta relicta sunt: utrum frugi uitae hi sint, qui alias sufficere sibi possint, an se-
quioris, qui de alimentis pendeant. in persona eius, a quo alimenta relicta sunt, haec erunt
specienda[4]: in quibus sunt facultatibus, cuius propositi, cuius opinionis. tunc enim appa-
12 rebit, numquid circumuenire uelit eum, ‖ cum quo transigit. Qui transigit de alimentis, f. 53'
non uidebitur neque de habitatione neque de uestiario transegisse, cum diuus Marcus spe-
13 cialiter etiam de istis transigi uoluerit. Sed et si quis de alimentis transegerit, non habebit
necesse etiam de habitatione uel ceteris inuitus transigere: poterit igitur uel de omnibus
14 simul uel de quibusdam facere transactionem. De calciario quoque arbitrio praetoris transi-
15 gendum est. Si uni pluribusue fundus ad alimenta fuerit relictus uelintque eum distrahere:
necesse est praetorem de distractione eius et transactione arbitrari. sed si pluribus fundus
ad alimenta fuerit relictus et hi inter se transigant: sine praetoris auctoritate facta trans-
actio rata esse non debet. idem est et si ager fuerit in alimenta obligatus: nam nec pignus
16 ad hoc datum inconsulto praetore poterit liberari. Arbitratu praetoris uel de uniuersis ali-

FP(VU)

[1] et *del.* [2] per fideicommissum ad hoc alimenta a legatario (*u. i.*)? [3] ut *del.* (*edd.*)
[4] inspicienda?

1 in singulos annos *BS* (*Steph.*) | id] de P^a 3 sei F^1U, ei P^a | idemque est] idem est .. P^a 4 ad hoc] *sic Stephanus quoque legit, nam cum uertisset quasi esset* ab hoc, *id quod fecit etiam Cyrillus, addit:* ἔϲτιν ϲὶ πὲρ φιδεικομμίϲϲουμ ἀλιμέντουμ ad hoc ληγαταρίῳ, τουτέϲτιν εἰ καὶ κατὰ φιδεικόμμιϲϲον κατελείφθη τὰ ἀλίμεντα παρ' αὐτοῦ ἐπὶ τούτῳ ληγαταρίῳ. *nec probabiliter scribitur* ab hoc, *cum ita* hoc *abundet: magis putarim fuisse* ad hoc alimenta a leg. 5 fit] fugit *P*, fuit *U* | consumat] constituat P^a 6 annos e. e. r. c. p. singulos *om.* F^1, annos *om.* *V* 7 conseq.] mox seq. P^a, *inc.* V^a | quid si] si P^aV, si quid *U* 8 quid] quod P^a | acceperit P^a 9 consequeretur *P* | et puto] ut p. P^a 10 tali *om.* F^1, tali transact. alim. *P* 11 autem] enim *P* | sint *om.* P^a 12 apud] a P^a 13 transigentium] transigendum P^a 14 audit P^a, audiuit *V* 15 here'dibu's *F* | habet *P* 16 alteruter] alter *F*: τιϲ αὐτῶν *BS* (*Steph.*) | urguet F^1 18 praetoris *P*, praeto U^a 19 amittere F^1, mittere *U* 21 ualetudinene'm' F^2 22 transi'gi' F^2 23 s'e'd F^2 24 frui *P* 25 alimenta *om.* P^a | ha'e'c F^2 26 specienda in quibus] *F*, spectanda quibus *PVU*, spectanda in quibus *f*, χρὴ ϲκοπῆϲαι τὸν πραίτωρα, ἐν ποίαιϲ *cet.* *BS* (*Steph.*) 28 buestario F^{ac} | transegisset P^a 30 uel cet.] et cet. *P* 32 uelinque P^a | detrahere P^a 33 sed et si *P* 34 hi *om.* P^a | transa'n'ctio *F* 35 et *om.* *P* 36 uel ... uel] et ... et P^a

17 mentis uel de parte eorum transigi oportere plus quam manifestum est. Si praetor aditus
citra causae cognitionem transigi permiserit, transactio nullius erit momenti: praetori enim
ea res quaerenda commissa est, non neglegenda nec donanda. sed et si non de omnibus
inquisierit, quae oratio mandat, hoc est de causa de modo de personis transigentium, di-
18 cendum est, quamuis de quibusdam quaesierit, transactionem esse irritam. Sed nec man-
19 dare ex hac causa iurisdictionem uel praeses prouinciae uel praetor poterit. Transactiones
alimentorum etiam apud procuratorem Caesaris fieri possunt: scilicet si a fisco petantur
20 alimenta. secundum quae et apud praefectos aerarii transigi poterit. Si cum lis quidem
esset de alimentis, transactum autem de lite fuisset: transactio ualere inconsulto praetore
non potest, ne circumueniatur oratio. fingi enim lites poterunt, ut transactio etiam citra
21 praetoris fiat auctoritatem. Si eidem alimenta et praeterea legatum praesenti die datum
sit, et transactum fuerit citra praetoris auctoritatem: id quod datum est imputabitur prius
22 in legatum quod praesenti die datum est, superfluum in alimentariam causam. Si quis de
alimentis transegerit sine praetoris auctoritate, id quod datum est in praeterita alimenta
cedet. nec interest tantum in quantitate sit debita, quantum datum est, an minus, an plus:
nam et si minus sit, adhuc tamen id quod in solutum datum est in praeterita alimenta im-
putabitur. sane si is, qui de alimentis transegit, locupletior factus sit ea solutione: *in* quod
factus sit locupletior aequissimum erit in eum dari repetitionem: nec enim debet ex alieno
23 damno esse locuples. Si in annos singulos certa quantitas alicui fuerit relicta homini hone-
stioris loci ueluti salarium annuum uel usus fructus, transactio et sine praetore fieri poterit:
ceterum si usus fructus modicus alimentorum uice sit relictus, dico transactionem citra prae-
24 torem factam nullius esse momenti. Si cui non nummus ad alimenta, sed frumentum atque
oleum et cetera, quae ad uictum necessaria sunt, fuerint relicta: non poterit de his transi-
gere, siue annua siue menstrua ei relinquantur. si tamen ita sine praetore transegerit, ut
in uicem eorum nummum quotannis uel quotmensibus acciperet et neque diem neque mo-
dum permutauit, sed tantum genus: uel ex contrario si pactus fuerit, ut in generibus ali-
menta acciperet, quae in nummis ei relicta fuissent: uel si uinum pro oleo uel oleum pro
uino uel quid aliud commutauit: uel locum permutauit, ut quae erant ei Romae alimenta
relicta, in municipio uel in prouincia acciperet uel contra: uel personam commutauit, ut
quod a pluribus erat accepturus, ab uno acciperet: uel alium pro alio debitorem acceperit:
25 haec omnia habent disceptationem praetoris et pro utilitate alimentarii recipienda sunt. Si
ad habitationem ‖ certa quantitas sit annua relicta et ita sit transactum sine praetore, ut f. 54
habitatio praestetur, ualet transactio, quia fructus habitationis praestatur, licet ruinae uel
incendio subiecta transactio[1] est. per contrarium quoque si pro habitatione, quae erat re-
licta, placuerit certam quantitatem praestari, transactio rata est et citra praetorem.
9 IDEM libro primo opinionum. Qui cum tutoribus suis de sola portione admini- B. 11, 2, 9 S
stratae tutelae suae egerat et transegerat, aduersus eosdem tutores ex persona fratris sui,
1 cui heres extiterat, agens praescriptione factae transactionis non summouetur. Transactio
quaecumque fit, de his tantum, de quibus inter conuenientes placuit, interposita creditur.
2 Qui per fallaciam coheredis ignorans uniuersa, quae in uero erant, instrumentum trans-
3 actionis sine Aquiliana stipulatione interposuit, non tam paciscitur quam decipitur. Ei qui,
nondum certus ad se querellam contra patris testamentum pertinere, de aliis causis cum
FP(VU)

[1] *firmant B*: transactio *del.*

1 opostere F^1 3 negle'gen'da F^3 8 et *om.* P^a 11 auctoritate fiat *P* | si et idem P^a 13 sup.] et sup. *PVU* 14 datum et praet. P^a 16 praeterita] praetor ista F^a 17 d'e' alim. F^2, alim. *P* | in quod] $P^a V^a$, in in quod F^1, in id quod $P^b V^b U$, in id quo F^3 18 factum est P^a | repetionem *F*, peticionem *V* 21 usufructus *F* | relictu *F* (*em. f*) 23 fuerit *P* | poterint $P^a VU^a$, poterunt $P^b U^b$ 25 acceperint *P* | e't' n. d. F^2 31 haec o. h. disc. praetoris] *affert Latine BS* (*Steph.*) | accipienda *PU* 32 si't' transactum *F* | ut] et P^a, ut et *U* 33 ha'be'bitatio *F* 35 quanti'ta'te'm F^2 | citra pr.] sine praetore *P* 39 fit] *F cum BS* (*Steph.*): εἰ οἱαδήποτε διάλυσις γένηται, sit *PU*, *et sic eadem scholia ad 11, 2, 4 hoc caput citant Latine:* τρανσάκτιο κουαεκούμκουε σιτ 40 falliciam *F* | ignoras *F* | untuersa *F*, omnia *V* 41 decipi'a'tur *F* | ei qui] siue P^a?

aduersariis pacto transegit, tantum in his interpositum pactum nocebit, de quibus inter eos actum esse probatur. his tantum transactio obest, quamuis maior annis uiginti quinque eam interposuit, de quibus actum probatur. nam ea, quorum actiones competere ei postea conpertum est, iniquum est peremi pacto. id de quo cogitatum non docetur[1].

10 IDEM libro primo responsorum. De re filiorum, quos in potestate non habuit, [B.11,2,10] *Sf* transigentem patrem minime eis obesse placet.

11 IDEM libro quarto ad edictum. Post rem iudicatam etiam si prouocatio non [B.11,2,11] *E* est interposita, tamen si negetur iudicatum esse uel ignorari potest an iudicatum sit: quia adhuc lis subesse possit, transactio fieri potest.

12 CELSUS libro tertio digestorum. Non est ferendus qui generaliter in his, quae [B.11,2,12] *E* testamento ei relicta sunt, transegerit, si postea causetur de *eo* solo *se* cogitasse, quod prima parte testamenti ac non etiam quod posteriore legatum sit. si tamen postea codicilli proferuntur, non improbe mihi dicturus uidetur de eo d*u*mtaxat se cogitasse, quo*d* illarum tabularum, quas tunc nouerat, scriptura contineretur.

13 AEMILIUS MACER libro primo ad legem uicensimam hereditatium. Nulli pro- [B.11,2,13] *Ef* curatorum principis inconsulto principe transigere licet.

14 SCAEUOLA libro secundo responsorum. Controuersia inter legitimum et scriptum [B.11,2,14] *P* heredem orta est eaque transactione facta certa lege finita est: quaero creditores quem conuenire possunt? respondit, si idem creditores essent, qui transactionem fecissent, *id obseruandum de aere alieno, quod inter eos conuenisset:* si alii creditores essent, propter incertum successionis pro parte hereditatis, quam uterque in transactione expresserit, utilibus *actionibus* conueniendus est.

15 PAULUS libro primo sententiarum. Pacto conuento Aquiliana qui- [Paul. 1, 1, 3. B.11,2,15] *P* dem stipulatio subici solet: sed consultius est huic poenalem quoque stipulationem subiungere, quia rescisso forte pacto poena ex stipulatu peti potest.

16 HERMOGENIANUS libro primo iuris epitomarum. Qui fidem licitae transactionis [B.11,2,16] *P* rupit, non exceptione tantum summouebitur, sed et poenam, quam, si contra placitum fecerit rato manente pacto, stipulanti recte promiserat, praestare cogetur.

17 PAPINIANUS libro secundo quaestionum. Uenditor hereditatis emptori mandatis [B.11,2,17] *P^a* actionibus cum debitore hereditario, qui ignorabat uenditam esse hereditatem, transegit: si emptor hereditatis hoc debitum ab eo exigere uelit, exceptio transacti negotii debitori propter ignorantiam suam accommodanda est. idem respondendum est et in eo, qui fideicommissam recepit hereditatem, si heres cum ignorante debitore transegit.

FP(VU)

---

[1] *Haec turbata interpretationibus antiquis male inter uerba receptis sic olim fuerunt:* tantum in his transactio obest, quamuis maior uiginti quinque annis eam interposuit, de quibus actum probatur: nam iniquum est peremi pacto id de quo cogitatum non docetur.

2 esset P^a 3 etsi postea compertum habet *Latine affert BS* (*Steph.*) 5 potesta'te' F^2 8 es'se' F^2 10 quae *om.* F^1 11 testamento ei] •• testamento P^a | transegerat F^1 | de eo] deo *F* | se] *PVU, om. F* 12 posteriori F^a 13 eodemtaxat *F* | quod] *sic Hal. cum BS* (*Steph.*): ὅπερ τῇ γραφῇ περιέχεται τῶν διαθηκῶν, quo *libri* 14 continetur *PVU* 15 alius martianus *P*, elius marcianus *V*, celius (*uoluit* aelius) macer *U*: Αἰμίλιος *B* | hereditatio P^a, hereditatum *VU* | procuratorem F^a 18 transactione] transactio est P^a | fa'cta' F^2 19 respondi F^2PVU | isdem *P* | id obs. ... 20 conuenisset *om. F*: εἰ μὲν οἱ διαλυσάμενοι αὐτοί εἰσι δανεισταί, τὰ συμφωνηθέντα μεταξὺ αὐτῶν κρατείτω περὶ τῶν χρεῶν *BS* (*Cyr.*): εἰ μὲν οἱ αὐτοὶ δανεισταὶ ἦσαν τῆς κληρονομίας, ἕπονται τοῖς συμφωνηθεῖσιν *B* (*Anon.*): *similiter etiam Steph.* 22 actionibus *om. F*: οὐτιλίας ἀγωγὰς ἔχουσι *B* (*Anon.*), οὐτιλίως ἐναγόμενος *BS* (*Steph.*) 23 conue'n'to F^3 | 'a'quiliana F^b | quidem *om.* P^a *et Pauli libri, quorum perpauci tantum hoc caput habent* 24 poenalem quoque stipulationem] poenam quoque *Pauli libri* 25 forte] quoquomodo *Pauli libri* | poena *om.* P^a | stipulatione *Pauli liber Aurel.* | peti] repeti *Pauli edd. contra librum Aurel.* 26 licitae 't' transact. F^b 30 debitor'e' F^3 | ignorauat *F*

LIBER TERTIUS. f. 54'

I.

℟ DE POSTULANDO ℟ *EPS*

1 Ulpianus libro sexto ad edictum. Hunc titulum praetor proposuit habendae [B. 8, 1, 1] *E*
rationis causa suaeque dignitatis tuendae et decoris sui causa[1], ne sine delectu passim
1 apud se postuletur. Eapropter tres fecit ordines: nam quosdam in totum prohibuit postu-
lare, quibusdam uel pro se permisit, quibusdam et pro certis dumtaxat personis et pro se
2 permisit. Postulare autem est desiderium suum uel amici sui in iure apud eum, qui iuris-
3 dictioni praeest, exponere: uel alterius desiderio contradicere. Initium autem fecit [Ep. 14, 72]
praetor ab his, qui in totum prohibentur postulare. in quo edicto aut pueritiam aut casum
excusauit. pueritiam: dum minorem annis decem et septem, qui eos non in ['Poπ. 35, 2]
totum compleuit, prohibet postulare, quia moderatam hanc aetatem ratus est ad [(Ep. 'Poπ.)]
procedendum in publicum, qua aetate aut paulo maiore fertur Nerua filius et publice de
iure responsitasse. propter casum surdum qui prorsus non audit prohibet apud se postulare:
nec enim erat permittendum ei postulare, qui decretum praetoris exaudire non poterat,
quod etiam ipsi erat periculosum futurum: nam non exaudito decreto praetoris, quasi non
4 obtemperasset, poena ut contumax plecteretur. Ait praetor: 'Si non habebunt aduocatum,
'ego dabo.' nec solum his personis hanc humanitatem praetor solet exhibere, uerum et si
quis alius sit, qui certis ex causis uel ambitione aduersarii uel metu patronum non inuenit.
5 Secundo loco edictum proponitur in eos, qui pro aliis ne postulent: in quo edicto excepit
praetor sexum et casum, item notauit personas in turpitudine notabiles. sexum: dum fe-
minas prohibet pro aliis postulare. et ‖ ratio quidem prohibendi, *ne* contra pudicitiam sexui f. 55
congruentem alienis causis se immisceant, ne uirilibus officiis fungantur mulieres: origo
uero introducta est a Carfania improbissima femina, quae inuerecunde postulans et magi-
stratum inquietans causam dedit edicto. casum: dum caecum utrisque luminibus orbatum
praetor repellit: uidelicet quod insignia magistratus uidere et reuereri non possit. refert
etiam Labeo Publilium caecum Asprenatis Noni patrem auersa sella a Bruto destitutum,
cum uellet postulare. quamuis autem caecus pro alio postulare non possit, tamen [D. 5, 1, 6]
et senatorium ordinem retinet et iudicandi officio fung*i*tur. numquid ergo et magistratus
gerere possit? sed de hoc deliberabimus. exstat quidem exemplum eius, q*ui* gessit: [(D)]
Appius denique Claudius caecus consiliis publicis intererat et in senatu seuerissimam dixit
sententiam de Pyrrhi captiuis. séd melius est ut dicamus retinere quidem iam coeptum
FP(VU)

---

[1] *similiter B: fuit fere* habendae rationis causa decoris sui suaeque dignitatis tuendae causa

---

4 preposuit *P* 5 sui'o' causa *F* 6 ordines 'si' nam *F* 7 p'ot'ermisit *F* | quibusdum F^1 (*em. m. 3*) 8 ami'ci' F^2 11 exc'a'usauit *F* 14 respon'pon'sitasse F^2, respondisse F^3PVU | prohibet'ur' F^2 17 obtemperassent P^a | contuma'x' plecte're'tur F^2 | habebit P^a 20 proponetur *PU* | qui pro aliis ne postulent] οἵτινες ἑτέροις συνηγορεῖν οὐδὲ δύνανται *BS* (*Steph.*) | excipit *P* 22 prohibet *om.* P^a | nec contra *F* 23 nec uirilibus (uiribus P^a) *PVU* 24 carfania] *F cum BS* (*Steph.*): Καρφανία, capharnia *P*, chapharnia *V*, cafarnia *U* 26 uideri P^a | reuereri] retineri P^a 27 'et' etiam *F* | publium *PVU*: Πούβλικόν τινα *BS* (*Steph.*): *cf. Ual. Max.* 8, 7, 5 | aspenatis P^a, aspernati P^bU, 'Ασπερνάτου Νόννου *BS* (*Steph.*) | aduersa *PV* 29 fungitur] *PVU cum gemino loco*, fungetur *F* | namquid F^1 | et *om.* F^1 30 deliberauimus *P* | exst'it'at *F*, et extat *V*, et estat *U* | qui] quiui *F* | ges's'it F^3 31 cladius F^a 32 piirrhi F^a, pyrris PU^b

magistratum posse, adspirare autem ad nouum penitus prohiberi: idque multis comprobatur
6 exemplis. Remouet autem a postulando pro aliis et eum, qui corpore suo muliebria pas-
sus est. si quis tamen ui praedonum uel hostium stupratus est, non debet notari, ut et
Pomponius ait. et qui capitali crimine damnatus est, non debet pro alio postulare. item
senatus consulto etiam apud iudices pedaneos postulare prohibetur calumniae publici iu-
dicii damnatus. et qui operas suas, ut cum bestiis depugnaret, locauerit. bestias autem
accipere debemus ex feritate magis, quam ex animalis genere: nam quid si leo sit, sed
mansuetus, uel alia dentata mansueta? ergo qui locauit solus notatur, siue depugnauerit
siue non: quod si depugnauerit, cum non locasset operas suas, non tenebitur: non enim
qui cum bestiis depugnauit, tenebitur, sed qui operas suas in hoc locauit. denique eos,
qui uirtutis ostendendae causa hoc faciunt sine mercede, non teneri aiunt ueteres, nisi in
harena passi sunt se honorari: eos enim puto notam non euadere. sed si quis operas suas
locauerit, ut feras uenetur, uel ut depugnaret feram quae regioni nocet, extra harenam:
non est notatus. his igitur personis, quae non uirtutis causa *cum* bestiis pugnauerunt, pro
se praetor permittit allegare, pro alio prohibet. sed est aequissimum, si tutelam uel curam
huiusmodi personae administrent, postulare eis pro his, quorum curam gerunt, concedi. qui
aduersus ea fecisse monstretur, et pro aliis interdicta postulatione repellitur et pro aesti-
7 matione iudicis extra ordinem pecuniaria poena multabitur. Ut initio huius tituli dixi- (B)
mus, tres ordines praetor fecit non postulantium: quorum hic tertius est, quibus non in
totum denegat postulandi facultatem, sed ne pro omnibus postularent: quasi minus deli-
8 querint quam *hi*[1] qui superioribus capitibus notantur. Ait praetor: 'Qui lege, plebis B. 1. c.
'scito, senatus consulto, edicto, decreto principum nisi pro certis personis postulare prohi-
'bentur: hi pro alio, quam pro quo licebit, in iure apud me ne postulent.' hoc edicto con-
tinentur etiam alii omnes, qui edicto praetoris ut *in*fames notantur, qui omnes nisi pro se
9 et certis personis ne postulent. Deinde adicit praetor: 'Qui ex his omnibus, qui supra scripti
'sunt, in integrum restitutus non erit, eum.' 'Qui ex his, qui supra scripti sunt' sic accipe:
si fuerit inter eos, qui tertio edicto continentur et nisi pro || certis personis postulare pro- f. 55'
10 hibentur: ceterum si ex superioribus, difficile in integrum restitutio impetrabitur. De qua
autem restitutione praetor loquitur? utrum de ea quae a principe uel a senatu? Pomponius
quaerit: et putat de ea restitutione sensum, quam princeps uel senatus indulsit. an autem
et praetor restituere possit, quaeritur: et mihi uidetur talia praetorum decreta non esse ser-
uanda, nisi sicubi ex officio iurisdictionis suae subuenerunt: ut in aetate obseruatur, si quis
deceptus sit, ceterisque speciebus quas sub titulo de in integrum restitutione exsequemur.
pro qua sententia est, quod si quis famoso iudicio condemnatus per in integrum restitutio-
11 nem fuerit absolutus, Pomponius putat hunc infamia eximi. Deinde adicit praetor: 'Pro
'alio ne postulent praeterquam pro parente, patrono patrona, liberis parentibusque patroni
'patronae': de quibus personis sub titulo de in ius uocando plenius diximus. Item adicit:
'liberisue suis, fratre sorore, uxore, socero socru, genero nuru, uitrico nouerca, priuigno
'priuigna, pupillo pupilla, *furioso* furiosa,'

2 GAIUS libro primo ad edictum prouinciale. 'fatuo fatua': cum istis quoque per- B. 8, 1, 2 *E*
sonis curator detur.
FP(VU)

[1] hi quam *uel* quam ii?

2 'c'autem *F* | mulieria P^a 5 ped. iud. *PV* 6 autem *om.* P^aV 7 f'u'eritate *F* 8 denta'n'ta *F* | logauit *F* 9 quod] F^2PU, quid F^b, quad F^1 | non enim ... 10 tenebitur *bis F* (*em. m. 3*) 11 ostendaedae F^{ac} 12 honerari F^{ac} | eos] hos *PV* 13 ut pugnaret P^a, ut expugnaret P^b 14 cum] *PVU*, *om. F* | pugnaueru's'nt *F*, pugnauerint *U* 15 hui. pers. tut. u. cur. *PV* 18 titu'd'li *F* 20 deneget P^a | 'n'quasi *F* 21 quam hi] qua mihi *F* 22 scitu F^1 | *post* principum *ins.* placito *PVU*: δεκρέτου βασιλέως ἤτοι διατάξεως *BS* (*Steph.*) 23 quam] nisi quam P^a? 24 ut in infames *F* 26 eum] ex P^a | accipimus *PV* 28 rest. imp.] restitutionem impetrauit (—bit *V*) *PVU* 30 quam] qua *P* | uel] del F^1 31 et praet.] praet. F^a, ut praet. U^a 32 sicubi] cui P^aV, si cui P^bU 33 sub's' *F* | exsequitur P^aU, exsequimur P^b 34 famosa F^1 38 pi-'ui'gno F^2 (*em.* priuigno *m. 3*) 39 furioso *om. F* 40 fatu'a'o fatua *F*, factuo P^a, fatua fatuo P^b, fatue fatuae U^a, fatuo fatuae U^b

3 Ulpianus libro sexto ad edictum. 'Cui eorum a parente, aut de maioris partis 'tutorum[1] sententia, aut ab eo cuius de ea re iurisdictio fuit ea tutela curatione data erit.' [B. 8, 1, 3] *E*

1 2 Adfinitates non eas accipere debemus, quae quondam fuerunt, sed praesentes. Item Pomponius nurus et generi appellatione et soceri et socrus et ulteriores, quibus pro praepositio 3 solet accedere, contineri ait. In curatoribus debuisse eum adicere: muti ceterorumque, quibus dare solent, id est surdo prodigo et adulescenti:

4 Paulus libro quinto ad edictum. item quibus propter infirmitatem curatorem praetor dare solet, [B. 8, 1, 3] *E*

5 Ulpianus libro nono ad edictum. et qui negotiis suis aliquo perpetuo morbo superesse non possunt. [B. 8, 1, 4] *E**

6 Idem libro sexto ad edictum. Puto autem omnes, qui non sponte, sed necessario officio funguntur, posse sine offensa edicti postulare, etiamsi hi sint, qui non nisi pro se postulare possunt. si quis aduocationem praestare fuerit prohibitus, si quidem apud se, ut solent facere, tempore magistratus sui, puto eum postea apud successorem eius adesse posse. [B. 8, 1, 5] *E*

7 Gaius libro tertio ad edictum prouinciale. Quos prohibet praetor apud se postulare, omnimodo prohibet, etiam si aduersarius eos patiatur postulare. [B. 8, 1, 6] *Ef*

8 Papinianus libro secundo quaestionum. Imperator Titus Antoninus rescripsit eum, cui aduocationibus in quinquennio[2] interdictum esset, post quinquennium pro omnibus postulare non prohiberi. diuus quoque Hadrianus rescripserat de exilio reuersum postulare posse. nec adhibetur distinctio, quo crimine silentium uel exilium sit irrogatum, ne scilicet poena tempore determinata contra sententiae fidem ulterius porrigatur. [B. 8, 1, 7. Ep. 14, 72] *P*

9 Idem libro primo responsorum. Ex ea causa prohibitus pro alio postulare, quae infamiam non irrogat ideoque ius pro omnibus postulandi non aufert, in ea tantum prouincia pro aliis non recte postulat, in qua praeses fuit qui sententiam dixit, in alia uero non prohibetur, licet eiusdem nominis sit. [B. 8, 1, 8] *P*

10 Paulus libro singulari regularum. Hi qui fisci causas agunt suam uel filiorum [B. 8, 1, 9] **S*
1 et parentium suorum uel pupillorum quorum tutelas gerunt causam et aduersus fiscum agere non prohibentur. decuriones quoque contra patriam suam causas agere prohibentur, praeter superiores personas. f. 56

11 Tryphoninus libro quinto disputationum. A principe nostro rescriptum est non prohiberi tutorem adesse pupillo in negotio, in quo aduocatus contra patrem eius fuisset. sed et illud permissum ab eo est agere tutorem pupilli caus*am* aduersus fiscum, in qua 1 aduersus patrem pupilli antea aduocatus fisci fuisset. Qui autem inter infames sunt, sequenti titulo explanabitur. [B. 8, 1, 10] *P*

II.

℞ DE HIS QUI NOTANTUR INFAMIA ℞ *EPS*

1 Iulianus libro primo ad edictum. Praetoris uerba dicunt: 'Infamia notatur 'qui ab exercitu ignominiae causa ab imperatore eoue, cui de ea re statuendi potestas fuerit, [B. 21, 2, 1] (*E**)
FP(VU)

---

[1] tribunorum (*Rueckerus*)? *cf. Gai. 1, 185* [2] quinquennium (*Hal.*)?

1 de *om.* $P^a VU$ 2 curatioue data 'o' erit *F*, curata erit P^a 3 acc. deb. non eas *PV* 4 praepositio] proposito F^3, praeposito *PV*, propositio U^a 5 muti] uti $F^3 PVU$ 6 dari $F^1 PU$ 11 sponteestdnec. F^a 12 fung. off. *PVU* 14 adisse P^a 15 prohibet 'etiamsi aduersarius' praetor *F* 18 cui] qui *F* | in *om.* $P^a V$ | post *bis* F^{ac} 19 rescripsirat F^{ac}, rescripsit *U* | reuersus *PV* 20 iprorogatum F^1 21 ne] nec P^a, ne cui $P^b U^b$, nec cui U^a | 's'cilicet F^b 23 affert $P^a V$ 26 causam *PU* 27 s'i'uorum *F* 28 prohibetur decriones q. contrariam *F*(*em. m. 3*): καὶ οἱ βουλευταὶ τῶν πόλεων κατὰ τῆς οἰκείας πατρίδος *BS* (*Steph.*) | suas PU^a 29 'i'personas *F* 30 triphonius *PVU* 31 prohiberum F^1 32 eo est] eo et F^a, eodem $P^b U$ | causam aduersus] *PU*, cau'ca'saduersus *F* · 34 explinabitur F^{ac} 36 inf. not. *P* 37 iulianus] *ita libri cum B et BS* (*Steph.*) | lib. iii *PVU* | uerba 'ignominiae causa ab imperatore eoue' dicun'd't *F* | nitatur F^{ac}, notantur P^a 38 exercites F^1 | cui] qui F^{ac} | statuendi p. f. dim. erit qui *om.* F^1 | statuendi causa pot. P^a?*V*

'dimissus erit: qui artis ludicrae pronuntiandiue causa in scaenam prodierit: qui lenocinium
'fecerit: qui in iudicio publico calumniae praeuaricationisue causa quid fecisse indicatus
'erit: qui furti, ui bonorum raptorum, iniuriarum, de dolo malo et fraude suo nomine
'damnatus pactusue erit: qui pro socio, tutelae, mandati, depositi suo nomine non contrario
'iudicio damnatus erit: qui eam, quae in potestate eius esset, genero mortuo, cum [Uat. 320]
'eum mortuum esse sciret, intra id tempus, quo elugere uirum moris est, antequam uirum
'elugeret, in matrimonium collocauerit: eamue sciens quis[1] uxorem duxerit non iussu eius,
'in cuius potestate est: et qui eum, quem in potestate haberet, eam, de qua supra com-
'prehensum est, uxorem ducere passus fuerit[2]: quiue suo nomine non iussu eius in [(Uat.)]
'cuius potestate esset, eiusue nomine quem quamue in potestate haberet bina sponsalia
'binasue nuptias in eodem tempore constitutas habuerit.'
2 ULPIANUS libro sexto ad edictum. Quod ait praetor: 'qui ab exercitu dimissus [B. 21, 2, 2] *E*
'erit': dimissum accipere debemus militem caligatum, uel si quis alius usque ad centurionem,
uel praefectum cohortis uel alae uel legionis, uel tribunum siue cohortis siue legionis di-
missus est. hoc amplius Pomponius ait etiam eum, qui exercitui praeest, licet consularibus
insignibus utitur, ignominiae causa ab imperatore missum hac nota laborare: ergo et si
dux cum exercitui praeest dimissus erit, notatur, et[3] si princeps dimiserit et adiecerit igno-
miniae causa se mittere, ut plerumque facit, non dubitabis et ex edicto praetoris eum in-
famia esse notatum: non tamen si citra indignationem principis successor ei datus est.
1 Exercitum autem non unam cohortem neque unam alam dicimus, sed numeros multos mi-
litum: nam exercitui praeesse dicimus eum, qui legionem uel legiones cum suis auxiliis ab
imperatore commissas administrat: sed hic etiam eum, qui ab aliquo numero militum mis-
2 sus est, quasi ab exercitu missum sic accipiemus. 'Ignominiae causa missum': hoc ideo
adiectum est, quoniam multa genera sunt missionum. est honesta, quae emeritis stipendiis
uel ante ab imperatore indulgetur: est causaria, quae propter ualetudinem laboribus militiae
soluit: est ignominiosa. ignominiosa autem missio totiens est, quotiens is qui mittit addidit
nominatim ‖ ignominiae causa se mittere: semper enim debet addere, cur miles mittatur. f. 56'
sed et si eum exauctorauerit, id est insignia militaria detraxerit, inter infames efficit, licet
non addidisset ignominiae causa se eum exauctorasse. est et quartum genus missionis, si
quis euitandorum munerum causa militiam subisset: haec autem missio existimationem non
3 laedit, ut est saepissime rescriptum. Miles, qui lege Iulia de adulteriis fuerit damnatus, ita
4 infamis est, ut etiam ipsa sententia eum sacramento ignominiae causa soluat. Ignominia
5 autem missis neque in urbe neque alibi, ubi imperator est, morari licet. Ait praetor: 'qui
'in scaenam prodierit, infamis est'. scaena est, ut Labeo definit, quae ludorum faciendorum
causa quolibet loco, ubi quis consistat moueaturque spectaculum sui praebiturus, posita sit

FP(VU, inde a u. 17 ceps dim. L)

[1] qui? *sed potius* quis *del.* [2] et qui eam, quam in potestate haberet, genero mortuo, cum eum mortuum esse tum sciret, in matrimonium conlocauerit eamue sciens uxorem duxerit: et qui eum, quem in potestate haberet, earum quam uxorem ducere passus fuerit *Uatic.* [3] notatur et *del.*

1 aritis *F* | 'p'ronuntiandiue *F*² | prodiderit *PVU* | len'e'ocinium *F* 2 praebaricationisue *F* 3 furti] porti *F*¹ 6 esse 'i'sciret *F*²: esse tum sciret *Iulianus Uat. fr. 320* | moris] mortis *P*ᵃ 7 elug.] lug. *PV* | in] i *F*ᵇ | matrimonio *PVU* 10 pot. esset *om. P*ᵃ 11 in *om. F*¹ 13 centyrionem *F* 14 c'o'hortis *F*² | alie *P*ᵃ | cohertis *F*¹ 16 ins. ut. *bis F*ᵃᶜ | leorare *F*¹ | ergo] *PVU*, ego *F*: ὁποῖός ἐστιν ὁ στρατηγός *BS* (*Steph.*) 18 causa se mittere] *FP*ᵇ*V*ᵇ, causa remittere *U*, causa •emittere *P*ᵃ, causa emittere *V*ᵃ, causa se emittere *L* | indign'it'ationem *F*² 20 exercitus *P*ᵃ | cohertem *F*ᵃᶜ | aliam *P*ᵃ 23 'a'ccipiemus *F*ᵇ¹²¹ 25 ab *om. P*ᵃ | est] *PVLU*, et *F*: ἔστι καὶ ἡ καυσαρία μισσίων *BS* (*Steph.*) | ualetudines *P* 26 ignominiosa *alterum om. F*¹ | metit *P*ᵃ | addidit] *F*²*LU*ᵇ, addit *F*¹, adicit *PVU*ᵃ: ὅταν ἰδικῶς εἴπῃ *BS* (*Steph.*), ὅταν εἴπῃ ῥητῶς *B* (*Anon.*) 28 infames] inlacumes *F*ᵃ, fames *LU* 29 cause eum *P*ᵃ, causa eum *U* | quirtum *F*ᵃᶜ 30 eotandorum *F*¹ | estimationem *PU*, exstimacionem *L* 31 adulterius *F*ᵃᶜ | fuerit damn. de adult. *PV*, de ulteris dampnatus (*om.* fuerit) *L* 32 ignominiae autem *P*ᵃ*L*, ignominiae autem causa *P*ᵇ*U*, ignominia (?) autem causa *V* 34 in] *F*³*P*ᵇ*LU*, *om. F*¹*P*ᵃ*V*: εἰς σκηνὴν *BS* (*Steph.*) 35 consistat] constans *P*ᵃ

in publico priuatoue uel in uico, quo tamen loco passim homines spectaculi causa admit-
tuntur. eos enim, qui quaestus causa in certamina descendunt et omnes propter praemium
in scaenam prodeuntes famosos esse Pegasus et Nerua filius responderunt.
3 Gaius libro primo ad edictum prouinciale. Qui autem operas suas locauit, ut [B.21, 2, 3] E
prodiret artis ludicrae causa neque prodit, non notatur: quia non est ea res adeo turpis,
ut etiam consilium puniri debeat.
4 Ulpianus libro sexto ad edictum. Athletas autem Sabinus et Cassius respon- [B.21, 2, 4] E
derunt omnino artem ludicram non facere: uirtutis enim gratia hoc facere. et generaliter
ita omnes opinantur et utile uidetur, ut neque thymelici neque xystici neque agitatores nec
qui aquam equis spargunt ceteraque eorum ministeria, qui certaminibus sacris deseruiunt,
1 ignominiosi habeantur. Designatores autem[1], quos Graeci βραβευτὰς appellant, artem ludi-
cram non facere Celsus probat, quia ministerium, non artem ludicram exerceant. et sane
2 locus iste hodie a principe non pro modico beneficio datur. Ait praetor: 'qui lenocinium
'fecerit'. lenocinium facit qui quaestuaria mancipia habuerit: sed et qui in liberis hunc
quaestum exercet, in eadem causa est. siue autem principaliter hoc negotium gerat siue
alterius negotiationis accessione utatur (ut puta si caupo fuit uel stabularius et mancipia
talia habuit ministrantia et occassione ministerii quaestum facientia: siue balneator fuerit,
uelut in quibusdam prouinciis fit, in balineis ad custodienda uestimenta conducta habens
3 mancipia hoc genus obseruantia in officina), lenocinii poena tenebitur. Pomponius et eum,
4 qui in seruitute peculiaria mancipia prostituta habuit, notari post libertatem ait. Calumnia-
tor ita demum notatur, si fuerit calumniae causa damnatus: neque enim sufficit calumnia-
tum: item praeuaricator. praeuaricator autem est quasi uaricator[2], qui diuersam [D. 47, 15, 1]
partem adiuuat prodita causa sua: quod nomen Labeo a uaria certatione tractum ait, nam
5 qui praeuaricatur, ex utraque parte constitit, quin immo ex aduersa. Item 'si qui furti, [(D)]
'ui bonorum raptorum, iniuriarum, de dolo malo suo nomine damnatus pactusue erit' simili
modo infames sunt,
5 Paulus libro quinto ad edictum. quoniam intellegitur confiteri crimen qui [B.21, 2, 5] E
paciscitur.
6 Ulpianus libro sexto ad edictum. 'Furti' accipe siue manifesti siue nec mani- [B.21, 2, 6] E
1 festi. Sed si furti uel aliis famosis actionibus quis condemnatus prouocauit, pendente iu-
dicio nondum inter famosos habetur: si autem omnia tempora prouocationis lapsa sunt,
retro infamis est: quamuis si iniusta appellatio eius uisa sit, hodie ‖ notari puto, non retro f. 57
2 notatur. Si quis alieno nomine condemnatus fuerit, non laborat infamia: et ideo nec pro-
curator meus uel defensor uel tutor uel curator uel heres furti uel ex alia simili specie
condemnatus infamia notabuntur, nec ego, si ab initio per procuratorem causa agitata est.
FP(VLU)

[1] autem] item? [2] *sic digesta et hic et loco gemino 47, 15, 1 et 50, 16, 212: sed Ulpianum dedisse* quasi uariator *intellexit Stephanus* (*BS:* ὡσανεὶ βαριάτωρ ἤτοι ποικιλλόμενος)

2 quaestatus *F* 3 scena P^{a}?*VL* (m *fort. erasa*) | petasus F^{ac} 5 prodiret] proderet *U*, proderit *L*, prod.. P^{a} | adeu F^{ac} 7 athletus *F*(*em. m. 3*) 8 eratia *F* 9 thymelici] thumelici *libri:* οἱ θυμελικοί, τουτέστι οἱ τὰ ἐνθύρια λέγοντες ἐν τοῖς Ὀλυμπίοις *BS* (*Steph.*): *cf. Epit. 13, 18 not.* | xystici] exustici *F*, sexustici P^{a}*VU*, se esustici *L*: οἱ ξυστικοί *BS* (*Steph.*) 11 ludicram] F^{3}*PVL*, iudicam F^{1}: τέχνην παιγνικὴν *BS* (*Steph.*) 12 qui'd'a *F* 13 hod'i'e F^{3} 14 quaes't'uaria mancipi'a' F^{3}, questuria mancipia *V*, quaestruaria mancipia *U* | habuerat *PV* 15 quaes'i'tum *F* 16 accessione] cessione *F*: ἐν προσθήκῃ ἄλλης τινὸς ἐπιτηδεύσεως *BS* (*Steph.*) | ut puta'i' *F* 18 ueluti *PVL* | balneis F^{3}*PLU* | custodiend'um'a *F* | habens] *Brencm. et sic BS* (*Steph.*): βαλανεὺς ... ἀνδράποδα ἔχων μισθωθέντα *BS* (*Steph.*), habent *libri* 19 obseruanta *F* (*em. f*) | in] non in P^{b}*LU* | lenocii P^{a} 20 p'r'ostituta F^{3} 22 praebaricator *F* 23 adiubat *F* | prodita's' *F* | uaria certatione] uaricacione P^{a}*V*, uaria ratione P^{b}, *inc.* U^{a}: ἀπὸ τῆς ποικίλης ἀγωνίας *BS* (*Steph.*) | tractum] $F^{3}P^{b}$ *cum loco gemino et BS* (*Steph.*): παρῆκται, tractatum $F^{1}P^{a}$*VLU* | num *F* 24 aduersa] alia *loco gemino Dig.* | quis *PVLU* 26 sint P^{a}*V* 28 paciscatur P^{a} 29 sexto] u *PV*, *om. inter alia U* | manifesti siue nec manifesti] *f*P^{a}, manifesti's's'io nec manifesti' F^{2}, manifesti sit siue nec man. P^{b}*LU* 30 sed si] sed P^{a}, si U^{a}, sed et si *L* | prouocadit *F* 32 infami'a's *F* 35 ego] F^{2}*PVLU*, egu F^{1}: ergo *Taur.*

3 'Pactus*ue*' inquit 'erit': pactum sic accipimus, si cum pretio quantocumque pactus est: alioquin et qui precibus inpetrauit ne secum ageretur erit notatus nec erit uenia ulla ratio, 4 quod est inhumanum. Qui iussu praetoris pretio dato pactus est, non notatur. sed et si iureiurando delato iurauerit quis *se* non deliquisse, non erit notatus: nam quodammodo in-5 nocentiam suam iureiurando adprobauit. 'Mandati condemnatus': uerbis edicti notatur non solum qui mandatum suscepit, sed et is, qui fidem, quam aduersarius secutus est, non 6 praestat. ut puta fideiussi pro te et solui: mandati te si condemnauero, famosum facio. Illud plane addendum est, quod interdum et heres suo nomine damnatur et ideo infamis fit, si in deposito uel in mandato male uersatus sit: non tamen in tutela uel pro socio heres suo nomine damnari potest, quia heres neque in tutelam neque in societatem succedit, sed tan-7 tum in aes alienum defuncti. Contrario iudicio damnatus non erit infamis: nec immerito. nam in contrariis non de perfidia agitur, sed de calculo, qui[1] fere iudicio solet dirimi.

7 PAULUS libro quinto ad edictum. In actionibus, quae ex contractu proficiscun- B. 21, 2, 7 *E*
tur, licet famosae sint et damnati notantur, attamen pactus non notatur, merito: quoniam ex his causis non tam turpis est pactio quam *ex* superioribus.

8 ULPIANUS libro sexto ad edictum. 'Genero' inquit 'mortuo': merito adiecit B. 21, 2, 8 *E*
praetor: 'cum eum mortuum esse sciret', ne ignorantia puni*a*tur. sed cum tempus luctus continuum est, merito et ignoranti cedit ex die mortis mariti: et ideo si post legitimum tempus cognouit, Labeo ait ipsa die et sumere eam lugubria et deponere.

9 PAULUS libro quinto ad edictum. Uxores uiri lugere non compellun- B. 21, 2, 9. Ep. 20, 14 *E*
1 tur. Sponsi nullus luctus est.

10 IDEM libro octauo ad edictum. Solet a principe impetrari, ut intra B. 21, 2, 10. Ep. 20, 14 *E**
1 legitimum *tem*pus mulieri nubere liceat. Quae uirum eluget, intra id tempus sponsam fuisse non nocet.

11 ULPIANUS libro sexto ad edictum. Liberorum autem et parentium B. 21, 2, 11. Ep. 20, 14 *E*
1 l*u*ctus impedimento nuptiis non est. Etsi talis sit maritus, quem more maiorum lugeri non oportet, non posse eam nuptum intra legitimum tempus collocari: praetor enim ad id tem-2 pus se rettulit, quo uir elugeretur: qui solet elugeri propter turbationem sanguinis. Pomponius eam, quae intra legitimum tempus partum edide*rit*, putat statim posse nuptiis[2] se 3 collocare: quod uerum puto. Non solent autem lugeri, ut Neratius ait, hostes uel perduellionis damnati nec suspendiosi nec qui manus sibi intulerunt non taedio uitae, sed mala conscientia: si quis ergo post huiusmodi exitum mariti nuptum se collocauerit, infamia 4 no*ta*bitur. Notatur etiam 'qui eam duxit', sed si sciens: ignorantia enim excusatur non iuris, sed facti. excusatur qui iussu eius, in cuius potestate erat, duxerit, et ipse, qui passus est ducere, notatur, utrumque recte: nam et qui obtemper*a*uit, uenia dignus est et qui passus est ducere, notari[3] ignominia.
FP(VLU)

---

[1] qui *del.* [2] nuptum? [3] notari *del.*

1 pactusue] *PVLU et sic Latine BS* (*Steph.*), pactusque *F*¹, actusque *F*² | pactum sic] *PVLU*, pactus sit *F*: τοῦτο νόησον, εἰ μετὰ τιμήματος ὅσου δήποτε τὸ πάκτον ἐποίησε *BS* (*Steph.*) 2 ne] ine *F* 3 qui iussu] quissu *F* (*em. f*): κατὰ κέλευσιν *BS* (*Steph.*) 4 iure'iur'ando *F*² | uelato *F*ᵃᶜ | iur'e'auerit *F* | se *om. F* 5 mandatis *P*ᵃ | edicto *F* 7 te si] *F*²*P*ᵇ*U*, tes *F*¹, item si *P*ᵃ, ••• te si *L*: ἐὰν κινήσω κατὰ σοῦ τὴν κοντραρίαν μανδάτι καὶ καταδικασθῆναι δέ σε παρασκευάσω *BS* (*Steph.*) 8 fit] fis *F* (*em. m. 3*), sit *LU* 9 uel mandato *PVLU* 10 nomi'nomi'ne *F*² 13 profiscincuntur *F* 15 quam ex sup.] *PVU*, quam sup. *FL*: ὡς ἐπὶ τῶν ἀνωτέρω *BS* (*Steph.*) 17 punitur *F* 18 cedit] *F*, ced•• *L*ᵃ, cedet *PVL*ᵇ*U* 19 ait ipso *PU*, ait ut ipso *VL* 20 compelluntur] *PVLU*, compellentur *F*, ἀναγκάζονται *BS* (*Steph.*) 21 sponsi enim n. l. *PVU* | est *om. P* 23 elugit *P*ᵃ*V* | leg. tempus] leg. qpus *F* (*em. f*) 26 lactus 'est' imp. *F*², luto cum imp. *U* | etsi] si *PVL*ᵃ*U* | maiorem *F*ᵃ 27 nuptui *PVLU* 28 uir elugeretur] iure lugetur *P*ᵃ, iure elugetur *V*, uir elugetur *P*ᵇ 29 ediderit at putat *F* | nuptiis (*non* nuptus) *F* 30 uel *om. PVLU*: ὁ πρὸς τοὺς πολεμίους αὐτομολήσας καὶ ὁ κατακριθεὶς ἐπὶ τυραννίδι *BS* (*Steph.*) 32 quis] que *V*, qua *U* | marito *F*² | nuptui *PVL*ᵃ?, nuptiis *U* | s'e' *F*² 33 nobitur *F* (*em. f*) | eam] eum *F*ᵃ 34 excuitur qui *ut uid. F* (*em. m. 3*) | duxerit et ipse] *fortasse* duxerit ipse et: αὐτὸς μὲν ἐξκουσατεύεται, ὁ δὲ ἀνασχόμενος *BS* (*Steph.*) 35 obtempeuit *F* (*em. f*) | passus e's't *F*² 36 notari] *F*², notatur *PVLU*, nutariri *F*¹: ἀτιμοῦται δικαίως *BS* (*Steph.*) | ignomia *P*ᵃ*L*

12 Paulus libro quinto ad edictum. Qui iussu patris duxit, quamuis liberatus B.21,2,12 E
potestate patria eam retinuit, | non notatur. f. 57'
13 Ulpianus libro sexto ad edictum. Quid ergo si non ducere *sit* passus, sed B.21,2,13 E
posteaquam duxit ratum habuerit? ut puta initio ignorauit talem esse, postea scit? non
1 notabitur: praetor enim ad initium nuptiarum se rettulit. Si quis alieno nomine bina spon-
salia constituerit, non notatur, nisi eius nomine constituat, quem quamue in potestate ha-
beret: certe qui filium uel filiam constituere patitur, quodammodo ipse uidetur constituisse.
2 Quod ait praetor 'eodem tempore', non initi*um* sponsaliorum eodem tempore factum acci-
3 piendum est, sed si in id*em* tempus concurrant. Item si alteri sponsa, alteri nupta sit, ex
4 sententia edicti punitur. Cum autem factum notetur, etiam si cum ea quis nuptias uel
5 sponsalia constituat, quam uxorem ducere uel non potest *uel* fa*s* non est, erit notatus. Ex
6 compromisso arbiter infamiam non facit, quia non per omnia sententia est. Quantum ad
infamiam pertinet, multum interest, in causa quae agebatur causa cognita aliquid pronun-
7 tiatum sit an quaedam extrinsecus sunt elocuta: nam ex his infamia non inrogatur. Poena
grauior ultra legem imposita existimationem conseruat, ut et constitu*tum* est et responsum.
ut puta si eum, qui parte bonorum multari debuit, praeses relegauerit: dicendum erit du-
riori sententia cum eo transactum de existimatione eius idcircoque non esse infamem. sed
si in causa furti nec manifesti in quadruplum iudex condemnauit, oneratum quidem reum
poena auct*a*, nam ex furto non manifesto in duplum conueniri debuit: uerum hanc rem
existimationem ei non conseruasse, quamuis si in poena non pecuniaria eum onerasset,
8 transactum cum eo uidetur[1]. Crimen stellionatus infamiam irrogat damnato, quamuis publi-
cum non est iudicium.

14 Paulus libro quinto ad edictum. Seruus, cuius nomine noxale iudicium dominus acceperit, deinde eundem liberum et heredem instituerit, ex eodem iudicio damnatus non est famosus, quia non suo nomine condemnatur: quippe cum initio lis in eum contestata non sit. B.21,2,14 E

15 Ulpianus libro octauo ad edictum. Notatur quae per calumniam uentris nomine in possessionem missa est, dum se adseuerat praegnatem, B.21,2,15 E

16 Paulus libro octauo ad edictum. cum non praegnas esset uel ex alio conceptisset: B.21,2,17 E

17 Ulpianus libro octauo ad edictum. debuit enim coerceri quae praetorem decepit. sed ea notatur, quae cum suae potestatis esset hoc facit. B.21,2,16 E

18 Gaius libro tertio ad edictum prouinciale. Ea, quae falsa existimatione decepta est, non potest uideri per calumniam in possessione fuisse. B.21,2,19 E

19 Ulpianus libro octauo ad edictum. Non alia autem notatur quam ea, de qua pronuntiatum est calumniae causa eam fuisse in possessionem missam. idque et in patre erit seruandum, qui calumniae causa passus est filiam, quam in potestate habebat, in possessionem uentris nomine mitti. B.21,2,18.19 Ef

20 Papinianus libro primo responsorum. Ob haec uerba sententiae praesidis B.21,2,20 P

FP(VLU) .

---

[1] uideretur (*Hal.*)?

---

3 sit passus] si passus F^1, passus est F^3*PVLU* 4 habuerit] habueri *F* | ut *om.* P^a*V*, *inc.* L^a | scit non not.] sic not. P^a 8 initium] *PVU*, initia *F*, *om. inter alia* L^1 | factum] *FPV*L^a, factorum L^b*U* 9 idem] id *libri: sed* ἐὰν κατὰ τὸν αὐτὸν εὑρεθῶσι καιρόν *B* (*Anon.*) 11 uel ux. duc. non *PVU* | uel fas non est] non fa (fas F^3) non est *F*: πρὸς ἣν ὁ γάμος ἢ κατὰ φύσιν ἢ κατὰ νόμον κεκώλυται *BS* (*Steph.*) 12 infamia P^a 13 'in'famiam F^b 14 quidam P^a | extrincus sunt F^1, extrinsecus sint F^3, ex..trinsecus sunt *P*, ex intrinsecus sint *U*: τὰ ἔξωθεν λαλούμενα *B* (*Anon.*) | ex *om.* P^a 15 ut et constitum est *F*, et ut est constitutum P^a, ut est constitutum P^b*V*, ut constitutum est *LU* 16 praesens P^a | legauerit P^a, relegauit *L* 18 condempnauerit *PV* 19 auctā *F* | manifest'a'o *F* 20 pecuniauia *F* (*em. m. 3*) 21 damnat'm'o *F* 24 dempnatus P^a 25 in eum] ineom F^{ac}, initio lis F^{ac} 31 qu'i'ae *F* | decerit F^{ac} 33 falsa'e' *F* 34 possessionem *PLU* 39 primo] uiii *PVLU*

prouinciae 'callido commento uideris accusationis instigator fuisse' pudor potius oneratur, quam ignominia uidetur irrogari: non enim qui exhortatur mandatoris opera fungitur.

21 PAULUS libro secundo responsorum. Lucius Titius crimen intendit Gaio Seio [B. 21, 2, 21] *Pf*
quasi iniuriam passus atque in eam rem testationem apud praefectum praetorio recitauit: praefectus fide non habita testationis[1] nullam iniuriam Lucium Titium passum esse a Gaio Seio pronun||tiauit. quaero, an testes, quorum testimonium reprobatum est, quasi ex falso f. 58
testimonio inter infames habentur. Paulus respondit nihil proponi, cur hi, de quibus quaeritur, infamium loco haberi debeant, cum non oportet ex sententia siue iusta siue iniusta pro alio habita alium praegrauari.

22 MARCELLUS[2] libro secundo publicorum. Ictus fustium infamiam non importat, [B. 21, 2, 22] *S*
sed causa, propter quam id pati meruit, si ea fuit, quae infamiam damnato irrogat. in ceteris quoque generibus poenarum eadem forma statuta est.

23 ULPIANUS libro octauo ad edictum. Parentes et liberi utriusque sexus nec [B. 21, 2, 23] **E*
non et ceteri adgnati uel cognati secundum pietatis rationem et animi sui patientiam, prout quisque uoluerit, lugendi sunt: qui autem eos non eluxit, non notatur infamia.

24 IDEM libro sexto ad edictum. Imperator Seuerus rescripsit non offuisse mu- [B. 21, 2, 24] **E*
lieris famae *quaestum eius* in seruitute factum.

25 PAPINIANUS libro secundo quaestionum. Exheredatum quoque [Ulp. Uat. 321. B. 21, 2, 25] **P*
filium luctum habere patris memoriae placuit, idemque et in matre iuris est, cuius here-
1 ditas ad filium non pertinet. Si quis in bello ceciderit, etsi corpus eius non conpareat, lugebitur.

III.

℟ DE PROCURATORIBUS ET DEFENSORIBUS ℟ *EPS*

1 ULPIANUS libro nono ad edictum. Procurator est qui aliena negotia mandatu [B. 8, 2, 1] *E*
1 domini administrat. Procurator autem uel omnium rerum uel unius rei esse potest constitutus uel coram uel per nuntium uel per epistulam: quamuis quidam, ut Pomponius libro uicensimo quarto scribit, non putent unius rei mandatum suscipientem procuratorem esse: sicuti ne is quidem, qui rem perferendam uel epistulam uel nuntium perferendum suscepit, proprie procurator appellatur. sed uerius est eum quoque procuratorem esse qui ad unam
2 rem datus sit. Usus autem procuratoris perquam necessarius est, ut qui rebus suis ipsi
3 superesse uel nolunt uel non possunt, per alios possint uel agere uel conueniri. Dari autem procurator et absens potest,

2 PAULUS libro octauo ad edictum. dummodo certus sit qui datus intellegetur [B. 8, 2, 2] *E*
1 et *is* ratum habuerit. Furiosus non est habendus absentis loco, quia in eo animus [Ep. 4, 22]
deest, ut ratum habere non possit.

3 ULPIANUS libro nono ad edictum. Item et ad litem futuram et in diem et sub [B. 8, 2, 3] *E*
condicione et usque ad diem dari potest

4 PAULUS libro octauo ad edictum. et in perpetuum. [B. 8, 2, 4] *E*

FP(VLU)

---

[1] testationi (*edd.*)? [2] Macer (*u. i.*)?

2 ignomia *P* | 'o'pera *F^b* 5 habita'ta' *F* | luci'n'um *F* | a gaio seio pass. esse *PV* 6 pronuntiauerit *F* 7 habeantur *F^3U* 9 'a'lium *F^b* | praegrauiri *F* (*em. m. 3*) 10 marcellus] *FU cum B:* Μάρκελλ., Μαρκιανός *BS* (*Steph.*) *ad B. 22, 5, 13 fin.*, macer *PVL* | postium *F* (*em. m. 3*): ἡ τῶν ῥοπάλων πληγή *BS* (*Steph.*) 11 quam 'u'i's'd pati *F* 15 eos *om. P^a V* | non eluxit 'nō' non n. infamia'm' *F* 16 seuerus] serui *F* (*em. m. 3*) | mulieri *P* 17 quaestum eius] *PVU*, eius quaestum 'eius' *F*, questus eius *L* 19 lucium *F* | ruris *F^a* 20 con'pareat' *F^3*: μὴ φαίνηται *B* (*Anon.*): μηδὲ φαίνεται *BS* (*Steph.*) 23 et definioribus *F* (*em. m. 3*), *om. P^a* 24 negotiu *F^a* | mandato *PVU* 26 curam *F^1* | nuntiam *F^1* 27 scripsit *PVL*, rescripsit *U* | puntent onius *F^1*, putet unius *U* 28 sicuti] sicui *P^a*, sicut *VLU* | qui'r'dem *F* 30 ipse *P^a* 31 per] uel per *P^aU*, uel *V*, saltim per *L* 33 intelligitur *PV* 34 is] *P^a VU*, is si *FP^b*, *inc. L* | animo *F^1* 38 libro ... perpetuum] lib. uiii et (et *om. V*) in perpetuo (—tuum *P^b V*) ad edictum *PV*

5 Ulpianus libro septimo ad edictum. Praesens habetur et qui in hortis est B.8,2,5 E^{*}

6 Paulus libro sexto ad edictum. et qui in foro et qui in urbe et in continentibus aedificiis: B.8,2,6 E^{*}

7 Ulpianus libro septimo ad edictum. et ideo procurator eius praesentis esse uidetur. B.8,2,7 E^{*}

8 Idem libro octauo ad edictum. Filius familias et ad agendum dare procuratorem potest, si qua sit actio, qua ipse experiri potest: non solum si castrense peculium habeat, sed et quiuis filius familias: ut puta iniuriam passus dabit ad iniuriarum actionem, si forte neque pater praesens sit nec patris procurator uelit experiri, et erit iure ab ipso filio familias procurator datus. hoc amplius Iulianus scribit et si filio familias patri per ...m eius in eadem potestate manentem fiat iniuria neque auus praesens sit, posse patrem ...atorem dare ad ulciscendam iniuriam, quam nepos absentis passus est. ad defenden...quoque poterit filius familias procuratorem dare. sed et filia familias poterit dare pro...ratorem ad iniuriarum actionem. ‖ nam quod ad dotis exactionem cum patre dat procu- f. 58' ratorem, superuacuum esse Ualerius Seuerus scribit, cum sufficiat patrem dare ex filiae uoluntate. sed puto, si forte pater absens sit uel suspectae uitae, quo casu solet filiae competere de dote actio, posse eam procuratorem dare. ipse quoque filius procurator dari
1 poterit et ad agendum et ad defendendum. Inuitus procurator non solet dari. inuitum accipere debemus non eum tantum qui contradicit, uerum eum quoque qui consensisse
2 non probatur. Ueterani procuratores fieri possunt: milites autem nec si uelit aduersarius procuratores dari possunt, nisi hoc tempore litis contestatae quocumque casu praetermissum est: excepto eo qui in rem suam procurator datus est, uel qui communem causam
3 omnis sui numeri persequatur uel suscipit, quibus talis procuratio concessa est. 'Procuratorem ad litem suscipiendam datum, pro quo consentiente dominus iudicatum solui exposuit' praetor ait 'iudicium accipere cogam'. Uerum ex causa non debebit compelli. ut puta inimicitiae capitales interuenerunt inter ipsum procuratorem et dominum: scribit Iulianus debere in procuratorem denegari actionem. item si dignitas accesserit procuratori: uel rei publicae causa afuturus sit:

9 Gaius libro tertio ad edictum prouinciale. aut si ualetudinem aut si necessariam peregrinationem alleget: B.8,2,9 E

10 Ulpianus libro octauo ad edictum. uel hereditas superueniens eum occupet: B.8,2,10 E uel ex alia iusta causa. hoc amplius et si habeat praesentem dominum, non debere compelli procuratorem,

11 Paulus libro octauo ad edictum. si tamen dominus cogi possit. B.8,2,11 E

12 Gaius libro tertio ad edictum prouinciale. Sed etiam ex his causis dicitur B.8,2,12 E aliquando cogendum procuratorem iudicium accipere: ueluti si dominus praesens non sit et actor adfirmet tractu temporis futurum ut res pereat.

13 Ulpianus libro octauo ad edictum. Sed haec neque passim admittenda sunt B.8,2,13 E neque destricte deneganda, sed a praetore causa cognita temperanda.

FP(VLU)

---

2 in] intin F^{1} 4 praesentis] *PVLU*, praesents F^{2c}, praesenti F^{2m}: παρόντος εἶναι προκουράτωρ δοκεῖ *BS* (*Steph.*), παρόντος ἐστὶ διοικητής *B* (*Anon.*) 6 filios *F* 7 si qua] F^{b}, si quae F^{a}, si qua ei *PVLU*: ἐὰν τις ὑπέστιν αὐτῷ ἀγωγή *BS* (*Steph.*) | qua] quia P^{a} 8 quiuis] FP^{b}, si uim $P^{a}VLU$ | actione'm' F^{2} 11 iniur'ia n'eque F^{b} | praesens's' sit F^{2} 12 ulescendam *F* (*em. m. 3*) | nepost *F* | ad *om.* P^{a} 13 dare sed et filia familias poterit dare procuratorem *om.* F^{1} 14 dat] FP^{b}, dare $P^{a}VL^{b}U^{b}$, *inc.* $L^{a}U^{a}$: εἰς δὲ τὸ ἀπαιτῆσαι τὴν προῖκα περιττόν ἐστιν αὐτὴν ἅμα τῷ πατρὶ δοῦναι διοικητήν *B* (*Anon.*) 15 uale-r'e'ius seuerus *F*, ualere huius reuersu seuerus P^{a} 16 absensit *F* | uita F^{a} | casu's' solet *F* 18 inuitum] inuitus P^{a} 19 consensisse F^{2c}, conienisse L^{a}, concessisse L^{b}, consensisse L^{c} 21 casu] causa F^{1} 23 suscepit *PVLU* 24 consententiaente dom. *F* (*em. m. 3*) 25 debet *PVU* 26 interuenerunt *bis* F^{2c} 27 aenegari F^{a}, degari P^{a} 28 adfuturus P^{a}?*VL*, abfuturus $P^{b}U^{b}$, futurus U^{a} 29 ueletudinem F^{b} | si *om. P* 32 et] est $P^{a}VL$ 34 octauo] uii *PVU* 38 aec F^{1} 39 neque estcricte F^{1} | den'iqu'eganda F^{b} | temperuen.a *F* (*em. m. 3*), temperan.. *L*

14 PAULUS libro octauo ad edictum. Si post datum procuratorem[1] capitales ini- B. 8, 2, 14 *E*
micitiae intercesserunt, non cogendum accipere iudicium nec stipulationem ob rem non defensam committi, quoniam noua causa sit.

15 ULPIANUS libro octauo ad edictum. Si defunctus sit dominus ante litem con- B. 8, 2, 15 *E*
testatam, iudicatum solui stipulatione pro suo procuratore data, procurator compellendus
est ad iudicium accipiendum: ita tamen si hoc dominus sciente procuratore et non contra-
dicente fecit. quod si aliter actum est, inscium quidem procuratorem teneri satis inciuile
1 est, committitur autem ob rem non def*e*nsam stipulationis clausula. Qui ad communi diui-
dundo iudicium datus est, ad agendum item et ad defendendum uidebitur datus duplici
cautela interponenda.

16 PAULUS libro octauo ad edictum. Ante litem contestatam libera potestas est B. 8, 2, 16 *E*
uel mutandi procuratoris uel ipsi domino[2] iudicium accipiendi.

17 ULPIANUS libro nono ad edictum. Post litem autem contestatam reus qui pro- B. 8, 2, 17 *E*
curatorem dedit mutare quidem eum uel in se litem transferre a uiuo procuratore uel in
1 ciuita*te* manente potest, causa tamen prius cognita. Non solum autem ipsi qui dedit pro-
2 curatorem hoc permittitur, sed etiam heredi eius et ceteris successoribus. In causae autem
cognitione non ‖ solum haec uersantur, quae supra diximus in procuratore non compellendo f. 59
suscipere iudicium, uerum et aetas

18 MODESTINUS libro decimo pandectarum. aut religionis beneficium. B. 8, 2, 18 *E**

19 ULPIANUS libro nono ad edictum. Item si suspectus sit procurator aut in uin- B. 8, 2, 19 *E*
culis aut in hostium praedonumue potestate,

20 PAULUS libro octauo ad edictum. uel iudicio publico priuatoue uel ualetudine B. 8, 2, 20 *E*
uel maiore re sua distringatur

21 GAIUS libro tertio ad edictum prouinciale. uel exilio, uel si latitet, uel inimi- B. 8, 2, 21 *E*
cus postea fiat,

22 PAULUS libro octauo ad edictum. aut adfinitate aliqua aduersario iungatur, B. 8, 2, 22 *E*
uel heres ei existat,

23 ULPIANUS libro nono ad edictum. aut longa peregrinatio et aliae similes B. 8, 2, 23 *E*
causae impedimento sint,

24 PAULUS libro octauo ad edictum. mutari debebit uel ipso procuratore postulante. B. 8, 2, 24 *E*

25 ULPIANUS libro nono ad edictum. Quae omnia non solum ex parte rei, sed B. 8, 2, 25 *E*
etiam in persona actoris obseruabuntur. sed si aduersarius uel ipse procurator dicat dominum mentiri, apud praetorem haec finiri oportet. nec ferendus est procurator qui sibi adserit procurationem: nam hoc ipso suspectus est qui operam suam ingerit inuito. nisi forte purgare magis conuicium quam procurationem exsequi maluit. et hactenus erit audiendus, si dicat se procuratione quidem carere uelle, sed si id inlaesa existimatione sua fiat: ceterum ferendus erit pudorem suum purgans. plane si dicat in rem suam se procuratorem datum et hoc probauerit, non debet carere propria lite. item si retentione aliqua procurator uti uelit, non facile ab eo lis erit transferenda,

26 PAULUS libro octauo ad edictum. *nisi dominus* ei soluere paratus sit. B. 8, 2, 26 *E*

FP(VLU)

---

[1] inter dominum et procuratorem *add.* [2] domino uel ipsi?

3 causa sit] causit P^a, causa fit *VLU* 6 accipiendum *bis* F^{ac} | tamen] FP^bL, demum P^aVU | et] ei F^1 8 defansam *F* 9 item] idem F^1PVU, ὁ δοθεὶς ... δοκεῖ δίδοσθαι καὶ ἐπὶ τῷ ἐνάγειν καὶ ἐνάγεσθαι *B* 10 caututela *F* (*em. m. 3*) 12 accipiendum P^a 14 'm'utare F^2 | procuratorruel F^1 15 ciuitatetamenente F^1, manente *pro* menente F^2 | autem *om.* P^a 16 causae] causa F^1P^a | autem] adtem F^a 19 relionis P^a 20 susceptus P^a 21 aut] ant F^1 | praedonumde F^1 22 uel mai. r. s. uel ual. *PV* 23 distingatur P^a, distinguatur *V* 25 po's'tea F^2 26 octauo] octauo nono *F* | aut 'longa peregrinatio et aliae s. c. i. sint' adfinita'o'te *F* 30 mutare P^a | postulante's' *F* 31 omnia'e' non *F* 32 actoris] etoris F^a | obseruauuntur *F* | uel ipse uel procurator *P* 33 menti'a'ri *F* | fini'o'ri *F* | e's't proc. F^2 34 operam suam] FL^aU, operas suas PVL^b 36 carare F^1 | id *om.* P^aVL^a | existimatione s'ua' F^2, existimatione sui *PLU* 37 fefendus F^1 | erit] est *PVLU* 38 procurator'e' *F* 40 nisi dominus] in causae (*u. p. 89, 1*) *F* (*em. f*)

27 ULPIANUS libro nono ad edictum. In causae cognitione etiam hoc uersabitur, B. 8, 2, 27 *E* ut ita demum transferri a procuratore iudicium permittatur, si quis omnia iudicii ab eo transferre paratus sit. ceterum si uelit quaedam transferre, quaedam relinquere, iuste procurator hanc *in*constantiam recusabit. sed haec ita, si mandato domini procurator egit. ceterum si mandatum non est, cum neque in iudicium quicquam deduxerit, nec tu ea comprobasti: quae inuito te acta sunt tibi non praeiudicant ideoque translatio earum litium non est tibi necessaria, ne alieno facto onereris. haec autem cognitio procuratoris mutandi

1 praetoris est. Si ex parte actoris litis translatio fiat, dicimus committi iudicatum solui stipulationem a reo factam, idque et Neratius probat et Iulianus et hoc iure utimur: scilicet si dominus satis accepit. sed et si procurator satis accepit et transferatur iudicium in dominum: uerius est committi et ex stipulatu actionem a procuratore in dominum transferri. sed et si a domino uel a procuratore in procuratorem iudicium transferatur, non dubitat Marcellus, quin committatur stipulatio. et haec uera sunt. et licet procuratori commissa sit stipulatio, tamen domino erit danda utilis ex stipulatu actio, directa penitus tollenda.

28 IDEM libro primo disputationum. Si procurator meus iudicatum solui satis ac- B. 8, 2, 28 *S ceperit, mihi ex stipulatu actio utilis est, sicuti iudicati actio mihi indulgetur. sed et si egit procurator meus ex ea stipulatione me inuito, nihilo minus tamen mihi ex stipulatu actio tribuetur. quae res facit ut procurator meus ex stipulatu agendo exceptione debeat repelli: sicuti cum agit iudicati ‖ non in rem suam datus nec ad eam rem procurator factus. per f. 59' contrarium autem si procurator meus iudicatum solui satisdederit, in me ex stipulatu actio non datur. sed et si defensor meus satisdederit, in me ex stipulatu actio non datur, quia nec iudicati mecum agi potest.

29 IDEM libro nono ad edictum. Si actor malit dominum potius conuenire quam B. 8, 2, 29 *E* eum qui in rem suam procurator est, dicendum est ei licere.

30 PAULUS libro primo sententiarum. Actoris procurator non in rem suam datus B. 8, 2, 30 *P propter inpensas quas in litem fecit potest desiderare, ut sibi ex indicatione satisfiat, si dominus litis soluendo non sit.

31 ULPIANUS libro nono ad edictum. Si quis, cum procuratorio nomine condemna- B. 8, 2, 31 *E* tus esset, heres extiterit domino litis: iudicati actionem non recte recusabit. hoc si ex asse. sin autem ex parte heres extiterit et totum soluerit, si quidem ei mandatum est hoc quoque ut soluat, mandati actionem aduersus coheredes habebit: si non sit mandatum, negotiorum gestorum actio datur. quod est et si heres procurator non exstiterit et soluerit.

1 2 Unius litis plurium personarum plures dari procuratores non est prohibitum. Iulianus ait eum, qui dedit diuersis temporibus procuratores duos, posteriorem dando priorem prohibuisse uideri.

32 PAULUS libro octauo ad edictum. Pluribus procuratoribus in solidum simul B. 8, 2, 32 *E* datis occupantis melior condicio erit, ut posterior non sit in eo quod prior petit procurator.

33 ULPIANUS libro nono ad edictum. Seruum quoque et filium familias procura- B. 8, 2, 33 *E* torem posse habere aiunt. et quantum ad filium familias uerum est: in seruo subsistimus. et negotia quidem peculiaria serui posse gerere aliquem et hoc casu procuratorem eius

FP(VLU)

---

2 a proc. iud. transf. *PV* | iudicii] F^1 *cum B* (*Anon.*): ογκ ὀφείλει τινὰ τῆc δίκηc μεταφέρειν, ἀλλὰ πάντα, iudicia F^2*PLU* 4 inconstanciam] *PLU*, constantiam *F* 7 ne] nec $F^a P^a$ 8 transl. litis *PVU* | stipulatione a reo factam P^a, stipulatione a reo facta *V* 10 et si proc. F^b, et proc. *V* | in dom. iud. *PV* 11 ex *om.* P^a 13 macellus P^a 14 d.recta *F* (directa F^3) | p'a'enitas *F* (penitus F^3) 15 primo *om.* *PV* 16 est] et *F*: δίδοταί μοι οὐτιλία ἐκ cτιπουλάτου *BS* (*Steph.*): ἁρμόζει *B* (*Anon.*) | egit] agat *PVLU*, κινήcει *B* (*Anon.*) *BS* (*Steph.*) 18 tribuitur *PVLU*: δίδοται *BS* (*Steph.*) 19 eam] eandem *PVLU*: ἢ ἐπὶ τούτῳ προβληθεὶc *BS* (*Cyr.*) 21 sed et] eo det F^a, set *P* 23 a'u'ctor *F* 26 desiderera *F* (*em. m. 3*) | ex indicatione] F^1*L*, ex iudicati actione $F^3 P V^b U$ (ex accione V^a) *cum BS* (*Steph.*): ὡc ἔχων τὴν διρέκταν ἰουδικάτου, καὶ ἵνα ἐκ ταύτηc γένηται αὐτῷ τὸ ἱκανόν *BS* (*Steph.*), *sed cum sit in B* (*Anon.*): δαπάναc ἀπολαβεῖν διὰ τῆc ψήφου, *uix credendum Graecos legisse uere* ex indicati actione, *neque res id requirit* 29 esset heres] esset esset F^1 30 si quidem ei m. e. h. q. ut soluat (soluerit F^b *altero loco*) *bis F* 31 mandatumctionem F^1 32 et si *om.* P^a 33 plurimum P^a | dare *PVLU* | prohibetum F^a 40 aliquam P^a

1 esse admittimus, quod et Labeoni uidetur: actionem autem intendere uetamus. Eum uero qui de statu suo litigat procuratorem habere posse non dubitamus non solum in administratione rerum, sed etiam in actionibus, quae ei uel aduersus eum competant, ex possessione siue seruitutis siue libertatis de suo statu litigat. ex contrario quoque eum procura-
2 torem dari posse manifestum est. Publice utile est absentes a quibuscumque defendi: nam et in capitalibus iudiciis defensio datur. ubicumque itaque absens quis damnari potest, ibi quemuis uerba pro eo facientem et innocentiam excusantem audiri aequum est et ordina-
3 rium admittere: quod et ex rescripto imperatoris nostri apparet. Ait praetor: 'Cuius (B) 'nomine quis actionem dari sibi postulabit, is eum uiri boni arbitratu defendat: et ei quo 'nomine[1] aget id ratum habere eum ad quem ea res pertinet, boni uiri arbitratu satisdet'.
4 Aequum praetori uisum est eum, qui alicuius nomine procurator experitur, eun- B. 8, 2, 33
5 dem[2] etiam defensionem suscipere. Si quis in rem suam procurator interueniat, adhuc erit dicendum debere eum defendere: nisi forte ex necessitate fuerit factus.

34 Gaius libro tertio ad edictum prouinciale. Si quis in rem suam procuratorio B. 8, 2, 34 E
nomine agit, ueluti emptor hereditatis: an debeat inuicem uenditorem defendere? et placet, si bona fide et non in fraudem eorum qui inuicem agere uellent gestum sit negotium, non oportere eum inuicem defendere.

35 Ulpianus libro nono ad edictum. Sed et hae personae procuratorum debebunt B. 8, 2, 35 E
defendere, quibus sine mandatu agere licet: ut puta liberi, licet sint in potestate, item
1 parentes et fratres et adfines et liberti. ‖ Patronus libertum et per procuratorem ut in- q. 5 f. 60
2 gratum accusare potest et libertus per procuratorem respondere. Non solum autem si actio postuletur a procuratore, sed et *si* praeiudicium uel interdictum, uel si stipulatione legatorum uel damni infecti uelit caueri: debebit absentem defendere in competenti tribunali et eadem prouincia. ceterum cogi eum etiam in prouincia[3] de Roma abire uel e contrario
3 uel a prouincia in aliam prouinciam et defendere durum est. Defendere autem est id facere quod dominus in litem faceret, et cauere idonee: nec debebit durior condicio procuratoris fieri quam est domini, praeterquam in satisdando. praeter satisdationem procurator ita defendere uidetur, si iudicium accipiat. unde quaesitum est apud Iulianum, an compellatur, an uero sufficiat ob rem non defensam stipulationem committi. et Iulianus scribit libro tertio digestorum compellendum accipere iudicium: nisi et agendum causa cognita recusauerit uel ex iusta causa remotus fuerit. defendere uidetur procurator et si in possessionem uenire patiatur, cum quis damni infecti satis uel legatorum desideret,

36 Paulus libro octauo ad edictum. uel in operis noui nuntiatione. sed et si B. 8, 2, 36 E
seruum ex causa noxali patiatur duci, defendere uidetur: ita tamen, ut in his omnibus ratam rem dominum habiturum caueat.

37 Ulpianus libro nono ad edictum. Omnium autem actionum nomine debet B. 8, 2, 37 E
1 defendere, etiam earum quae in heredem non dantur. Unde est quaesitum: si aduersarius plures intendat actiones et in singulas singuli existant defensores suscipere parati, uideri eum recte defendi Iulianus ait. quo iure nos uti Pomponius scribit.

FP(VLU)

---

[1] et ei quocum alterius nomine? [2] eiusdem? [3] prouinciam (*dett.*)?

---

1 admissimus P^a, admisimus P^bVU, amisimus *L* | uide'a'tur *F* 2 posse *om. P* | dubitamus] FL^a, uetamus PVL^bU 3 competant] F^1, competent $F^{3?}PVUL$ 4 siue seruitutis] siue *add.* $F^{3?}$ 6 in *om.* P^a | quis] qui F^3 7 faci't'entem *F* | audiri's' F^3 8 et] *F, om. PLU Taur.* | appuret F^a, apparebit *PVU* 10 agit *PVLU* 15 agis F^{ac}, agat *U* | e'm'tor F^b 16 fraude *PV* 19 defendere 'in' quibu F^b (quibus F^3) | mandato *PU* 20 et aff. et fr. P^aV | ut ingr. acc. p. et (*ex* ut) lib. per proc. *suppl.* F^2 22 sed et si] P^aVLU, sed et *F* | uel si] uel P^aVL | stipulatione'm' *F* 23 adsentem *F* (*em. m. 3*) 24 eadem pro 'defendere in comp. trib. ei eadem pro' uincia *F* | 'e'um F^3 | e *om.* F^1PLU^a 25 def. durum est *om.* F^1 26 faceret] ἐποίει παρών *B* (*Anon.*), *unde* praesens *post* faceret *excidisse conicit Ruhnkenius* 27 quam] quem F^1 28 com'm'pellatur *F*, compellantur U^a 30 libro tertio dig. scr. *PVU* | et 'ad' ag. F^3: εἰ μὴ ἄρα καῦσα κόγνιτα ... καὶ τοῦ κινεῖν ἀπῄτησεν αὐτῷ *BS* (*Steph.*), εἰ μὴ ... ἀποτάττεται τῇ ἐναγωγῇ *B* (*Anon.*), *unde apparet Graecos legisse ut nos legimus et uerba* nisi et agendum recusauerit *ita accepisse:* nisi etiam actionem omiserit 34 in *om.* P^a 37 quaes. est *P* 39 uti] ui P^a

38 Idem libro quadragensimo ad edictum. *Non* tamen eo usque procedendum erit, [B. 8, 2, 38] *E*
ut, si decem petantur et exstant duo defensores parati in quina defendere, audiantur.
39 Idem libro nono ad edictum. Non solum autem in actionibus et interdictis[1] [B. 8, 2, 39] *E*
et in stipulationibus debet dominum defendere, uerum in interrogationibus quoque, ut in
iure interrogatus ex omnibus causis respondeat, ex quibus dominus. an igitur heres sit
1 absens, respondere debebit et si responderit uel tacuerit, tenebitur. Qui alieno nomine
agit quamcumque actionem, id ratam habiturum eum ad quem ea res pertinebit cauere
debet. sed interdum licet suo nomine procurator experiatur, tamen de rato debebit cauere,
ut Pomponius libro uicensimo quarto scribit. ut puta iusiurandum procuratori rettulit[2],
iurauit absenti dari oportere: agit hoc iudicio suo nomine propter su*um* iusiurandum (ne-
que enim haec actio domino competere potuit): sed debebit de rato cauere. sed et si pro-
curatori constitutum est et ex ea causa agat: dubitandum non est quin locus sit de rato
2 cautioni idque Pomponius scribit. Quaeritur apud Iulianum: utrum dominum solum ratam
rem habere debet satisdare an etiam ceteros creditores? et ait dumtaxat de domino cauen-
dum nec illis uerbis 'ad quem ea res pertinet' creditores contineri: nam nec ipsi domino
3 haec incumbebat cautio. Si de dote agat pater, cauere debet ratam rem filiam habituram:
4 sed et defendere eam debet, ut et Marcellus scribit. Si pater filii nomine iniuriarum agat,
5 cum duae sint actiones una patris altera filii, cessat de rato cautio. Si status controuersiam
cui faciat procurator, siue ex seruitute in libertatem aduersus eum quis litiget siue ipse ex
libertate in seruitutem petat, debet cauere ratam rem dominum habiturum. et ita edicto
6 scriptum est, ut ex utroque latere quasi actor habeatur. Est et casus, quo quis eiusdem
¦ actionis nomine et de rato caueat et iudicatum solui. ut puta postulata est cognitio de f. 60'
in integrum restitutione, cum minor circumscriptus in uenditione diceretur: alterius pro-
curator existit: debet cauere hic procurator et ratam rem dominum habiturum, ne forte
dominus reuersus uelit quid petere, item iudicatum solui, ut si quid forte propter hanc re-
stitutionem in integrum praestari adulescenti debeat, hoc praestetur. et haec ita Pomponius
7 libro uicensimo quinto ad edictum scribit. Item ait, si suspectus tutor postuletur, [Uat. 340b]
defensorem eius oportere etiam de rato cauere, ne reuersus ille uelit retractare quod actum
est. sed non facile per procuratorem quis suspectus accusabitur[3], quoniam famae causa
est, nisi constet ei a tutore mandatum nominatim, aut si etiam absente tutore, quasi non
defenderetur, praetor erat cogniturus.
40 Idem libro nono ad edictum. Pomponius scribit non omnes actiones per pro- [B. 8, 2, 40] *E*
curatorem posse quem instituere. denique ut liberi, qui in potestate absentis dicuntur,
ducantur, interdictum non posse desiderare ait nisi, ut Iulianus ait, causa cognita, id est
1 si et nominatim ei mandatum sit et pater ualetudine uel alia iusta causa impediatur. Si
2 stipuletur procurator damni infecti uel legatorum, debebit de rato cauere. Sed et is, qui
quasi defensor in rem actione conuenitur, praeter solitam satisdationem iudicatum solui
etiam de rato debet cauere. quid enim si in hoc iudicio rem meam esse pronuntietur, re-

FP(VLU)

---

[1] et in interdictis? [2] aduersarius et is *ins.* [3] *firmant B* (*u. i.*): per procuratorem qui susp. accusabitur defendetur?

---

1 non] nam *F*: οὐ μέντοι *B* (*Anon.*) 2 decem] $F^2P^bV^bU$ *cum BS* (*Steph.*), decē. *L*, decem milia $F^1P^aV^a$ | pa'ra'ti F^2 | quina] FP^bLU^b, quinque P^aVU^a 5 iure] uire F^1 6 uel 'i' tacuerit F^2 8 experitur P^a 10 iurabit *FL* | dare F^1 | suum iusiur.] suusiur. *F* (*em. f*) 11 si *om.* P^a 12 est et ex] F^2P^bLU, est ex F^1, est ut ex P^aV 15 u'e'rbis F^2 | 'c'reditores F^2 | ipse P^a 17 eam] eum F^1 | iniuriarum 'filii ces' a'c'ga's't' *F*, iuriarum agat P^a 19 siue ex] serui ex F^1 20 et ita] esta F^1 21 e's't et F^2 | cas's'us *F* 23 'circum'scriptus F^2 26 'et' haec F^2 27 ait si] ait et L^a, ait et si PVL^bU 29 non facile (faci P^a) per … accusabitur] οὐκ εὐχερῶς διὰ προκουράτωρος κατηγορηθήσεται ὡς ὕποπτός τις *BS* (*Steph.*) | famae causa] αἰτίᾳ τῆς ἀτιμίας *BS* (*Steph.*) 32 ad] nd F^{ac} 33 dicuntur ducantur] ducantur *L*, dicuntur P^aVU^a: ἵνα οἱ ὑπεξούσιοι παῖδες τοῦ ἀπεῖναι λεγομένου ἐναχθεῖεν *BS* (*Steph.*) *quasi legerit: 'ut liberi in potestate absentis qui dicitur ducantur'* 35 et nominatim] *FP*, nominatim *VLU* 36 stipuletur] postuletur P^a | infacti F^1 | et *om.* P^a 37 in rem] si iurem F^1 | actione'm' *F* 38 si in] sin L^a?, si *PU*

uersus ille, cuius defensor extiterat, uelit fundum uindicare: nonne ratum non uidebitur habere quod iudicatum est? denique si uerus procurator extitisset uel ipse praesens causam suam egisset et uictus esset: si a me uindicaret, exceptione rei iudicatae summoueretur, et ita Iulianus libro quinquagensimo digestorum scribit: nam cum iudicatur rem
3 meam esse, simul iudicatur illius non esse. Ratihabitionis autem satisdatio ante litis contestationem a procuratore exigitur: ceterum semel lite contestata non compelletur ad cau-
4 tionem. In his autem personis, in quibus mandatum non exigimus, dicendum est, si forte euidens sit contra uoluntatem eos experiri eorum pro quibus interueniunt, debere eos repelli. ergo non exigimus ut habeant uoluntatem uel mandatum, sed *ne* contraria uoluntas probetur: quamuis de rato offerant cautionem.

41 PAULUS libro nono ad edictum. Feminas pro parentibus agere interdum per- B. 8, 2, 41 E mittetur causa cognita, si *f*orte parentes morbus aut aetas impediat, nec quemquam qui agat habeant.

42 IDEM libro octauo ad edictum. Licet in popularibus actionibus procurator dari B. 8, 2, 42 E non possit, *t*amen dictum est merito eum qui de uia publica agit et priuato damno ex pro*h*ibitione adficitur, quasi priuatae actionis dare posse procuratorem. multo magis dabit
1 ad sepulc*h*ri uiolati actionem is ad quem ea res pertinet. Ad actionem iniuriarum ex lege Cornelia procurator dari potest: nam etsi pro publica utilitate exercetur, priuata tamen est.
2 Ea obligatio, quae inter dominum et procuratorem consistere solet, mandati actionem parit. aliquando tamen non contrahitur obligatio mandati: sicut euenit, cum in rem suam procuratorem praestamus eoque nomine iudicatum solui promittimus: nam si ex ea promissione aliquid praestiterimus, non ma*n*dati, sed ex uendito si hereditatem uendidimus, uel ex pri-
3 stina causa mandati agere debemus: ut fit cum fideiussor reum ‖ procuratorem dedit. Is f. 61 cui hereditas ex Trebelliano senatus consulto restituta est heredem iure dabit procurato-
4 5 rem. Sed et dominum pignoris creditor recte dabit procuratorem ad Seruianam. Porro si uni ex reis credendi constitutum sit isque alium in constitutam pecuniam det, non negabimus posse dare. sed et ex duobus reis promittendi alter alterum ad defendendum pro-
6 curatorem dabit. Si plures heredes sint et familiae erciscundae aut communi diuidundo agatur, pluribus eundem procuratorem non est permittendum dare, quoniam res expediri non potest circa adiudicationes et condemnationes: plane permittendum dare, si uni cohe-
7 redi plures heredes existant. Reo latitante post litem contestatam ita demum fideiussores eum defendere uidebuntur, si uel unus ex his eum pro solido defendat, uel omnes uel qui [1] ex his unum dederint in quem iudicium transferetur [2].

43 IDEM libro nono ad edictum. Mutus et surdus per eum modum qui procedere B. 8, 2, 43 E potest procuratorem dare non prohib*en*tur: forsitan et ipsi dantur non quidem ad agendum,
1 sed ad administrandum. Cum quaeretur, an alicui procuratorem habere liceat, inspicien-
2 dum erit, an non prohibeatur procuratorem dare, quia hoc edictum prohibitorium est. In

FP(VLU)

---

[1] *firmant B* (*u. i.*): uel quidam (*dett.*)? [2] transferretur?

---

1 nunne F^{ac} 3 summouetur P^{a} 5 lites F^{1} 6 lite cont. sem. *PV* | conpellitur *PLU* 8 experi *P* 9 ut] an *PLU*: ΟΥΚ ἀΠΑΙΤΟΥ͂ΜΕΝ, ἽΝΑ — ἀΛΛ ἽΝΑ ΜΗ *BS* (*Steph.*) | nec contraria *F* 10 offerrant *F* 11 permittitur *PVLU* 12 forte] porte *F* 14 actibibus F^{1} 15 possitamen $F^{a m}$, possitumen F^{ac} | de uia] *sic etiam BS* (*Steph.*), περὶ βίας *male B* (*Anon.*) 16 probitione *F* | prouatae F^{ac} | procur'ator'em F^{3} 17 sepulchiri *F* 18 pro *om.* $P^{a}L$ (nam etsi … exercetur *om. V*): διὰ τὴν κοινὴν χρησιμότητα *B* (*Anon.*), ὑπὲρ τῆς κοινῆς χρησιμότητος *BS* (*Steph.*) | utilitute F^{1} 21 eoque] loque F^{ac} 22 praestiteremus *L*, praestamus $P^{a}V$ | madati *F* 23 fit] si P^{a} 26 un'o'i *F* | re'is' F^{3} | constitu'tu'm F^{3} | constitutam] constitutum F^{1} | det] προβάλλεσθαι προκουράτωρα *BS* (*Steph.*): procuratorem *exciditne*? 27 et *om. PLU* 28 'h'erciscundae *F* 29 agatur] *FL*, iudicio agatur *PVU*: ἐὰν κινῆται τὸ φαμιλίας καὶ τὸ κομμουνιδιβιδοῦνδο δικαστήριον *BS* (*Steph.*) 30 curca F^{ac} | adiu'n'dicationes *F* | comdemnationes F^{ac} | perm. dare] perm. *V*, dare perm. *PLU* 31 reo *om.* P^{a} | tideiussore'm's *F* 32 uel qui ex his unum dederint] δεφενδεύῃ δὲ αὐτὸν εἰς ὁλόκληρον εἷς ἐκ τῶν ἐγγυητῶν ἢ πάντες, ἢ ὅντινα ἐξ αὐτῶν προεβάλοντο *BS* (*Steph.*) *similiterque B* (*Anon.*) 34 surdus] serdus F^{1} 35 prohibentur] *PVLU*, prohibetur *F* 36 queretur F^{a}, queratur $F^{b}PVU$ | aliqui F^{ac} 37 in *om.* P^{a}

popularibus actionibus, ubi quis quasi unus ex populo agit, defensionem ut procurator praestare cogendus non est. 3 Is, qui curatorem alicui praesenti petat, non aliter audietur nisi adulto consentiente: 4 quod si absenti, ratam rem eum habiturum necesse habet[1] dare. Poena non defendentis procuratoris haec est, ut denegetur ei actio. 5 Si procurator agat et praesens sit absentis seruus, Atilicinus ait seruo cauendum, non procuratori. 6 Qui non cogitur defendere absentem, tamen si iudicatum solui satisdedit defendendi absentis gratia, cogendum procuratorem[2] iudicium accipere, ne decipiatur is qui satis accepit: nam eos, qui non coguntur rem defendere, post satisdationem cogi. Labeo causa cognita temperandum, et si captio actoris *sit* propter temporis tractum, iudicium eum accipere cogendum: quod si aut adfinitas dirempta sit aut inimicitiae intercesserint aut bona absentis possideri coeperint

44 ULPIANUS libro septimo disputationum. uel si longinquo sit afuturus uel alia [B. 8, 2, 44] *S iusta causa interuenerit,

45 PAULUS libro nono ad edictum. non cogendum. Sabinus autem nullas praetoris partes esse ad compellendum defendere, sed ex stipulatu ob rem non defensam agi posse: *at* si iustas causas habeat, cur iudicium accipere nolit, fideiussores non teneri, quia uir bonus arbitraturus non fuerit, ut qui iustam excusationem adferret, defendere cogeretur. [B. 8, 2, 45] E 1 sed et si satis non dedit, sed repromittenti ei creditum est, idem statuendum est. Qui ita de publico agunt, ut et priuatum commodum defendant, causa cognita permittuntur procuratorem dare, et postea alius agens exceptione repelletur. 2 Si procuratori opus nouum nuntiatum sit isque interdicto utatur 'ne ei uis fiat aedificanti', defensoris partes eum sustinere nec compelli cauere ratam rem dominum habiturum Iulianus ait, et si satisdederit, non animaduerto, inquit Iulianus, quo casu stipulatio committatur.

46 GAIUS libro tertio ad edictum prouinciale. Qui proprio nomine iudicium accepisset, si uellet procuratorem dare, in quem actor transferat iudicium, audiri debet sollemniterque pro[3] iudicatum solui satisdatione cauere. [B. 8, 2, 46] E f. 61' 1 ‖ Ei qui defendit eum, cuius nomine ipse non agat, liberum est uel in unam rem defendere. 2 Qui alium defendit, satisdare cogitur: nemo enim alienae litis idoneus defensor sine satisdatione intellegitur. 3 Item quaeritur, si iudicium acceperit defensor et actor in integrum restitutus sit, an cogendus sit restitutorium iudicium accipere: et magis placet cogendum. 4 Procurator ut in ceteris quoque negotiis gerendis, ita et in litibus ex bona fide rationem reddere debet. itaque quod ex lite consecutus erit siue principaliter ipsius rei nomine siue extrinsecus ob eam rem, debet mandati iudicio restituere usque adeo, ut et si per errorem aut iniuriam iudicis non debitum consecutus fuerit, id quoque reddere debeat. 5 Item contra quod ob rem iudicatam procurator soluerit, contrario mandati iudicio reciperare debet: poenam autem, quam ex suo delicto praestitit, reciperare non debet. 6 Litis impendia bona fide facta uel ab actoris procuratore uel a rei debere ei restitui aequitas suadet. 7 Si duobus mandata sit administratio negotiorum, quorum alter debitor sit mandatoris, an alter cum eo recte acturus sit? et utique recte: non enim ob id minus procurator intellegitur, quod is quoque cum quo agitur procurator sit.

47 IULIANUS libro quarto ad Urseium Ferocem. Qui duos procuratores omnium [B. 8, 2, 47] *S

FP(VLU)

---

[1] satis *ins.* (*Hal.*) [2] procuratorem *del.* [3] pro eo (*u. i.*)?

---

2 procuratorem *P*ᵃ, et curatorem *P*ᵇ*U* | aliqui *F*ᵃᶜ 6 gratia *om. F*¹ 7 accepere *F* 9 sit] si *F* | tempori's' *F*² 10 direpta *PVLU* | aut bona] uel bona *PV* 12 interuenerint *P*ᵃ 13 autem] autem ... *P*ᵃ, autem ait *P*ᵇ, ait *VLU* | part. praet. *P* 15 at] *PLU*ᵇ, ac *F*, ait *U*ᵃ: ἔνθα δὲ εὐλόγως παραιτεῖται *B* (*Anon.*) 17 repromittenti ei] *F*²*P*ᵇ*U*ᵇ, repromittentei *F*¹, repromittendi ei *L*, repromittendi *P*ᵃ. repromittenti *V*, promittendi ei *U*ᵃ | 'st'atuendum *F*² 18 defenda'n't *F*², defend... *L*ᵃ 19 repellitur *PVLU* | procuratorem *F*¹ 20 ei uis] *PVLU cum B* (*Anon.*) *ubi haec proferuntur Latine*, eius *F* 21 i'u'lianus *F*ᵇ 25 pro] pro eo, *quod habent codd. dett., commendant B* (*Anon.*): λοῦναι ὑπὲρ αὐτοῦ τὴν ἀσφάλειαν 26 in unam r. def. qui alium def. *om. F*¹ | cogetur *PLU* 28 acceperat *F*¹ 29 acc'e'ipere *F* | procuratorem *P*ᵃ*VLU* 30 in litibus] litibus *P*ᵃ, *inc. L*ᵃ 32 iudici'i's non *F* 33 ob] ub *F*ᵃᶜ | iudicatum *F*ᵃᶜ 35 praestit'it' *F*²

rerum suarum reliquit, nisi nominatim praecepit ut alter ab altero pecuniam petat, non uidetur mandatum utrilibet eorum dedisse.

48 GAIUS libro tertio ad edictum prouinciale. Itaque, si hoc specialiter mandatum est, tunc excipiente eo cum quo agitur 'si non mihi mandatum sit, ut a debitoribus 'peterem' actorem ita debere replicare 'aut si mihi mandatum est, ut a te peterem'. [B. 8, 2, 48] E

49 PAULUS libro quinquagensimo quarto ad edictum. Ignorantis domini condicio deterior per procuratorem fieri non debet. [B. 8, 2, 49] E

50 GAIUS libro uicensimo secundo ad edictum prouinciale. Quacumque ratione procurator tuus a me liberatus est, id tibi prodesse debet. [B. 8, 2, 50] E

51 ULPIANUS libro sexagensimo ad edictum. Minor uiginti quinque annis si defensor existat, ex quibus causis in integrum restitui possit, defensor idoneus non est, quia
1 et ipsi et fideiussoribus eius per in integrum restitutionem succurritur. Quoniam tamen[1] defendere est eandem uicem quam reus subire, defensor mariti in amplius quam maritus
2 facere possit non est condemnandus. Is qui suscepit defensionem, etsi locupletissimus sit, [B. 8, 2, 51] E

52 PAULUS libro quinquagensimo septimo ad edictum. etsi consularis sit, [B. 8, 2, 52] E

53 ULPIANUS libro sexagensimo ad edictum. non uidetur defendere, nisi satisdare fuerit paratus. [B. 8, 2, 53] E

54 PAULUS libro quinquagensimo ad edictum. Neque femina neque miles neque qui rei publicae causa afuturus est aut morbo perpetuo tenetur aut magistratum initurus
1 est aut inuitus iudicium pati non potest, idoneus defensor intellegitur. Tutores, qui in aliquo loco administrauerunt, eodem loco et defendi debent. [B. 8, 2, 54] E* [(B)]

55 ULPIANUS libro sexagensimo quinto ad edictum. Procuratore in rem suam dato praeferendus non est dominus procuratori in litem mouendam uel pecuniam suscipiendam: qui enim suo nomine utiles actiones habet, rite eas intendit. [BS. 11, 1, 16] E

56 IDEM libro sexagensimo sexto ad edictum. Ad rem mobilem petendam datus procurator ad exhibendum recte aget. [B. 8, 2, 55] E

57 IDEM libro septuagensimo quarto ad edictum. Qui procuratorem dat, ut con-
1 festim agat, is intellegendus est permittere || procuratori et postea litem peragere. Si quis remisit exceptionem procuratoriam, non poterit ex paenitentia eam opponere. [B. 8, 2, 56] E f. 62

58 PAULUS libro septuagensimo primo ad edictum. Procurator, cui generaliter libera administratio rerum commissa est, potest exigere, *nouare*, aliud pro alio permutare. [B. 8, 2, 57. BS. 8, 2, 66] E

59 IDEM libro decimo ad Plautium. Sed et id quoque ei mandari uidetur, ut soluat creditoribus. [B. 8, 2, 58] E*

60 IDEM libro quarto responsorum. Mandato generali non contineri etiam transactionem decidendi causa interpositam: et ideo si postea is qui mandauit transactionem ratam non habuit, non posse eum repelli ab actionibus exercendis. [B. 8, 2, 59] *P

61 IDEM libro primo ad Plautium. Plautius ait: procuratorem damnatum non debere conueniri, nisi aut in rem suam datus esset aut optulisset se, cum sciret cautum non esse, omnibus placuit. idem erit obseruandum et si defensoris loco cum satisdatione se liti optulerit. [B. 8, 2, 60. BS. 22, 5, 28] E

FP(VLU)

---

[1] tamen *del.*

1 reliquit] *PVLU,* relinquit *F* 5 aut si mihi] ἀλλ' εἰ μὴ ἐνετάλθη μοι *BS* (*Steph.*), *male negationem inserens, quam inserunt etiam codd. plerique dett.* 6 quinquagesimo iiii *P*, iiii (*om.* qu.) *VLU* 7 p'e'r F^b 10 exagensimo *F*, xl *U* 11 causis] exosis F^1 | es'i't *F* 12 in integrum] integrum F^aU^a 13 eadem *F* 14 sit] est F^1 18 neque qui] qui P^aV 19 magistratus PL^a? *U* | inuturus F^1 21 aliquo] alio PL^a? | administrauerunt] *FPU,* administrauerint *VL* 23 procuratori] F^2PLU *cum BS,* procuratoris F^1 24 act. habet (habent *P*) utiles P^aV 26 recte aget *om.* F^1 28 is *om. PVU, inc.* L^a | es't' F^3 29 remisit] FU^b, omisit P^bU^a, obmiserit L^b, *inc.* P^aL^a 31 nouare *om. F*: καὶ ἀπαιτεῖν δύναται καὶ μετατιθέναι καὶ ἀνταλλαγὴν ποιεῖν *B* (*Anon.*) | pro'u'alio *F* 33 decimo] xi *PVU* | id] ud F^1 | e'i'mandari F^2 36 deci'e'dendi *F* 40 satisdatione'm' *F*

62 POMPONIUS libro secundo ex Plautio. Ad legatum petendum procurator datus [B.8,2,61] *E* si interdicto utatur aduersus heredem de tabulis exhibendis, procuratoria exceptio, quasi non et hoc esset ei mandatum, non obstat.

63 MODESTINUS libro sexto differentiarum. Procurator totorum bonorum, cui [BS.11,1,12.16] *E* res administrandae mandatae sunt, res domini neque mobiles uel immobiles neque seruos sine speciali domini mandatu alienare potest, nisi fructus aut alias res, quae facile corrumpi possunt.

64 IDEM libro tertio regularum. Is, cuius nomine defensor exstitit, si ante litem [B.8,2,62] *E* contestatam in praesentia fuerit et postulet suo nomine litem suscipere, causa cognita audiendus est.

65 IDEM libro singulari de heurematicis. Si procuratorem absentem[1] dominus [B.8,2,63] *Ef* satisdatione releuare uelit, litteras suas ad aduersarium derigere debebit, quibus significet, quem aduersus eum procuratorem et in qua causa fecerit, ratumque se habiturum quod cum eo actum sit: hoc enim casu litteris eius adprobatis uelut praesentis procuratorem interuenire intellegendum est. itaque etsi postea mutata uoluntate procuratorem esse noluerit, tamen iudicium, quo quasi procurator expertus est, ratum esse debet.

66 PAPINIANUS libro nono quaestionum. Si is qui Stichum uel Damam, utrum [B.8,2,64] *P* eorum ipse uellet, stipulatus est et[2] ratum habeat, quod alterum procuratorio nomine Titius petit: facit, ut res in iudicium deducta uideatur, et stipulationem consumit.

67 IDEM libro secundo responsorum. Procurator[3], qui pro euictione praediorum [Uat. 328] *P* quae uendidit fidem suam adstrinxit, etsi negotia gerere desierit, obligationis tamen onere praetoris auxilio non leuabitur: nam procurator[3], qui pro domino uinculum obliga- [Uat. 332] tionis suscepit, onus eius frustra recusat.

68 IDEM libro tertio responsorum. Quod procurator ex re domini mandato non [B.8,2,65] *P* refragante stipulatur, inuito procuratore dominus petere *non* potest.

69 PAULUS libro tertio responsorum. Paulus respondit etiam eum, qui ad litem [B.8,2,66] *P* suscipiendam procuratorem dedit, causae suae adesse non prohiberi.

70 SCAEUOLA libro primo responsorum. Pater filio suo pupillo tutorem dedit Sempronium *P* creditorem suum: is administrata tutela reliquit fratrem suum heredem, qui et ipse decessit et per fideicommissum nomen debitoris Titio ‖ reliquit eique mandatae sunt actiones ab f. 62' heredibus: quaero, cum tam tutelae actio quam pecuniae creditae ex hereditate Sempronii descendant, an non aliter mandata actio ei detur, quam si defendat heredes, a quibus ei actiones mandatae sunt. respondi debere defendere.

71 PAULUS libro primo sententiarum. Absens reus causas *abs*entiae *per* procuratorem reddere potest. [B.8,2,67] *P*

72 IDEM libro primo manualium. Per procuratorem non semper adquirimus actiones, sed retinemus: ueluti si reum conueniat intra legitimum tempus: uel si prohibeat opus nouum fieri, ut interdictum nobis utile sit quod ui aut clam, nam et hic pristinum ius nobis conseruat. [B.8,2,68] *P*

FP(VLU)

---

[1] *firmant B:* absens (*Arnaldus*)? [2] et *del.* (*Hal.*) [3] absentis *ins. bis Uat.*

1 datus si] FP^bLU, si datus sit P^a, datus *V* 5 uel] neque *PVU* | seruus *F* 6 mandato *PU* 8 tertio] iiii *PVLU* | existit $PVLU^b$, existat U^a 9 s'u'o F^b 11 de eurematicis *F*, deurematicis *P* 12 uelit'lit'teras F^2 14 pra'e'sentis F^2 15 etsi] ei si F^1 16 ra'c'tum F^2 | debet 'idem libro decimo pandectarum' F^b 17 damam] F^3PLU, daman F^1 18 e's't et F^b 19 petis F^1 | in *om.* P^a 20 secundo] iiii *P*, iii *U* 21 negotia gerere] F^3PL *Uat.*, negotia sua gerere *U*, negotiagere F^1, negotia agere *Taur.* | tamen 'n'onere *F* 22 releuabitur *Uat.* | nam *om. Uat.* | uingulum F^{ae} 24 tertio] ii *PU* | ex 're' F^2 25 refrangente *P* | petere non potest] P^a *cum B* (*Anon.*): ἄκοντος αὐτοῦ ὁ δεσπότης ἀπαιτεῖν οὐ δύναται *et BS* (*Steph.*): οὐ δύναται κινεῖν ὁ δεσπότης παρὰ γνώμην αὐτοῦ: petere potest FP^bVLU 29 administra'ta' tutela F^3 33 debere *om.* F^1 34 primo *om. PV* | causasentiae *F* (*suppl. f*): τῆς ἰδίας ἀπουσίας λόγον *BS* (*Steph.*), τὴν αἰτίαν τῆς οἰκείας ἀπολείψεως *B* (*Anon.*) | per *om. FU*: διὰ ἐντολέως *B* (*Anon.*), διὰ προκουράτωρος *BS* (*Steph.*) 36 adquiri's'mos F^b 38 aut] ait P^a | c'a'lam *F* 39 conseruat] *PLU*, conseruet *F*

73 IDEM libro singulari de officio adsessorum. Si reus paratus sit ante litem contestatam pecuniam soluere, procuratore agente quid fieri oportet? nam iniquum est cogi eum iudicium accipere. propter quod suspectus uideri potest, qui praesente domino non optulit pecuniam? quid si tunc facultatem pecuniae non habuit, numquid cogi debeat iudicium accipere? quid enim si et famosa sit actio? sed hoc constat, ut ante litem contestatam praeses iubeat in aede sacra pecuniam deponi: hoc enim fit et in pupillaribus pecuniis. quod si lis contestata est, hoc omne officio iudicis dirimendum est. B. 8, 2, 69 *Pf*

74 ULPIANUS libro quarto opinionum. Nec ciuitatis actor negotium publicum per procuratorem agere potest. B. 8, 2, 70 *S*

75 IULIANUS libro tertio digestorum. Qui absentem emptorem eundemque possessorem fundi defendebat et iudicium nomine eius accipiebat, postulabat a uenditore fundi, ut ab eo defenderetur: uenditor desiderabat caueri sibi ratam rem emptorem habiturum: puto eum uenditori de rato satisdare debere, quia si fundum agenti restituerit, nihil prohibet dominum rem petere et cogi uenditorem rursus defendere. B. 8, 2, 71 *S*

76 IDEM libro quinto ad Minicium. Titius cum absentem defenderet, satisdedit et prius quam iudicium acciperet desiit reus soluendo esse: quam ob causam defensor recusabat iudicium in se reddi oportere. quaero, an id ei concedi oporteat. Iulianus respondit: defensor cum satisdedit, domini loco habendus est. nec multum ei praestaturus est praetor, si eum non coegerit iudicium accipere, cum ad fideiussores eius iri possit et hi quidquid praestiterint a defensore consecuturi sint. B. 8, 2, 72 *S*

77 PAULUS libro quinquagensimo septimo ad edictum. Omnis qui defenditur boni uiri arbitratu defendendus est. B. 8, 2, 73 **E*

78 AFRICANUS libro sexto quaestionum. Et ideo non potest uideri boni *uiri* arbitratu litem defendere is, qui actorem frustrando efficiat, ne ad exitum controuersia deducatur. B. 8, 2, 74 *S*

1 Ad duas res petendas procurator datus si unam rem petat, exceptione non excluditur et rem in iudicium deducit.

IIII.

℞ QUOD CUIUSCUMQUE UNIUERSITATIS NOMINE UEL CONTRA EAM AGATUR ℞ *ESP*

1 GAIUS libro tertio ad edictum prouinciale. Neque societas neque collegium neque huiusmodi corpus passim omnibus habere[1] conceditur: nam et legibus et senatus consultis et principalibus constitutionibus ea res coercetur. paucis admodum in causis concessa sunt huiusmodi corpora: ut ecce uectigalium publicorum sociis permissum est corpus habere uel aurifodinarum uel argentifodinarum et salinarum. item collegia Romae certa sunt, quorum corpus senatus consultis atque constitutionibus principalibus confirmatum est, ueluti pistorum et quorundam aliorum, et || nauiculariorum, qui et in prouinciis sunt. B. 8, 2, 101 *E*

1 Quibus autem permissum est corpus habere collegii societatis[2] siue cuiusque alterius eorum nomine, proprium est ad exemplum rei publicae habere res communes, arcam communem et actorem siue syndicum, per quem tamquam in re publica, quod communiter agi fierique f. 63

FP(VLU)

---

[1] haberi (*edd.*)? [2] societatisue?

3 susceptus P^a 4 pec. non opt. *PV* 5 si et] F^2U, et si *PL*, et F^1: ἴcωc καὶ ἀτιμοποιῷ ἀγωγῇ *BS* (*Steph.*) 6 aede] eade F^a, edem *U* | sacra] sac̄ P^a, sacram *U* 7 est hoc] hoc P^a 8 auctor P^aL^a 10 possesorem *F* 11 postulabat a'ut' *F* 12 desiderebat *F*(*em. f*) 13 restituer'e'it F^a, restituerat F^b 14 rem petere] FP^a?*L*, repetere P^bU 15 minicium] mucium F^1, minutium *U* | defenderit $P^aL^aU^a$ 17 oporte'a't F^2 18 praestaturus est *bis* F^{ac} 19 cogerit *PVL* | ire P^aU^a 20 praestiterit *F*, praestituerint U^a 21 septimo *om.* F^1U 22 u'i'ri *F* 23 uideri boni uiri] P^bL, uideri boni (*om.* uiri) *F*, boni uiri (*om.* uideri) P^a, uiri boni (*om.* uideri) *V*?*U* 28 cuiusque PL^aU: ἀπὸ οἱουδήτινος *BS* (*Steph.*) 29 agatur] F^1L *cum F indice,* agetur F^2PU 32 causas F^a 36 et nau.] nau. P^aU^a 37 cuiuscumque *PV* 38 ex'em'plum F^3

2 oporteat, agatur fiat. Quod si nemo eos defendat, quod eorum commune erit possideri et, si admoniti non excitentur ad sui defensionem, uenire se iussurum proconsul ait. et quidem non esse actorem uel syndicum tunc quoque intellegimus, cum is absit aut ualetudine
3 impedietur aut inhabilis sit ad agendum. Et si extraneus defendere uelit uniuersitatem, permittit proconsul, sicut in priuatorum defensionibus obseruatur, quia eo modo melior condicio uniuersitatis fit.

2 ULPIANUS libro octauo ad edictum. Si municipes uel aliqua uniuersitas ad | B. 8, 2, 102 | *E* agendum det actorem, non erit dicendum quasi a pluribus datum sic haberi: hic enim pro re publica uel uniuersitate interuenit, non pro singulis.

3 IDEM libro nono ad edictum. Nulli permittitur nomine ciuitatis uel curiae | B. 8, 2, 103 | *E* experiri nisi ei, cui lex permittit, aut lege cessante ordo dedit, cum duae partes adessent aut amplius quam duae.

4 PAULUS libro nono ad edictum. Plane ut duae partes decurionum adfuerint, | B. 8, 2, 104 | *E* is quoque quem decernent numerari potest.

5 ULPIANUS libro octauo ad edictum. Illud notandum Pomponius ait, quod et | B. 8, 2, 105 | *E* patris suffragium filio proderit et filii patri,

6 PAULUS libro nono ad edictum. item eorum, qui in eiusdem potestate sunt: | B. 8, 2, 106 | *E* quasi decurio enim hoc dedit, non quasi domestica persona. quod et in honorum petitione
1 erit seruandum, nisi lex municipii uel perpetua consuetudo prohibeat. Si decuriones decreuerunt actionem per eum mouendam quem duumuiri elegerint, is uidetur ab ordine electus et ideo experiri potest: parui enim refert, ipse ordo elegerit an is cui ordo negotium dedit. sed si ita decreuerint, ut quaecumque incidisset controuersia, eius petendae[1] negotium Titius haberet, ipso iure id decretum nullius momenti esse, quia non possit uideri de ea re, quae adhuc in controuersia non sit, decreto datam persecutionem. sed hodie
2 haec omnia per syndicos solent secundum locorum consuetudinem explicari. Quid si actor datus postea decreto decurionum prohibitus sit, an exceptio ei noceat? et puto sic hoc
3 accipiendum, ut ei permissa uideatur, cui et permissa durat. Actor uniuersitatis si agat, compellitur etiam defendere, non autem compellitur cauere de rato. sed interdum si de decreto dubitetur, puto interponendam et de rato cautionem. actor itaque iste procuratoris partibus fungitur et iudicati actio ei ex edicto non datur nisi in rem suam datus sit. et constitui ei potest. ex isdem causis mutandi actoris potestas erit, ex quibus etiam procuratoris. actor etiam filius familias dari potest.

7 ULPIANUS libro decimo ad edictum. Sicut municipum nomine actionem prae- | B. 8, 2, 107 | *E* tor dedit, ita et aduersus eos iustissime edicendum putauit. sed et legato, qui in negotium
1 publicum sumptum fecit, puto dandam actionem in municipes. Si quid uniuersitati debetur,
2 singulis non debetur: nec quod debet uniuersitas singuli debent. In decurionibus uel aliis uniuersitatibus nihil refert, utrum omnes idem maneant an pars maneat uel omnes immu-

FP(VLU)

---

[1] *firmare uidentur B:* controuersia eis, petendi (*u. i.*)?

3 a'u'ctorem *F* 4 ad *om.* P^a 5 e'o' modo F^2 6 uni'us'uersitatis *F* | fit] sit *P* 7 municipet *F* | oniuersitas *F*, uniuersitate P^a 8 d'ic'endum F^b | quasi 'a' F^2 | sic] sic ait praetor P^a 9 'non' pro F^2? 10 permittitur] *PVLU*, p'e'rmittetur *F*, ἐφεῖται *BS* (*Steph.*) | 'nom'ine F^2 11 lex permittit] *F cum B et BS* (ὁ νόμος ἐπιτρέπει), ex lege permittitur PV^bLU, *plura om.* V^a 14 quoquo F^1 | quem *om.* P^aVL^a 17 eiusdem] *F*, eiusdem patris *PVLU*, οἱ συνυπεξούσιοι *B et BS* | sunt *om.* P^a 18 et *om.* F^1U^a | petitione (petitionem *P*) hon. *PV* 19 seruandus P^a 21 cui ordo] cui ordi F^1 22 controuersiae'i''cumque incidisset'us *F* (i *add.* F^2): ἵνα οἱαδήποτε φιλονεικία ἐμπέσῃ, ταύτης ἀπαιτεῖται τέως (?) ὥστε Τίτιον τῶν ἰδικῶς ἀνακυπτόντων φροντίζειν *BS* (*Steph.*) 24 hodi'a'e *F* 25 expl. sec. loc. cons. *PV* | a'u'ctor *F* 27 ut ei permissa uideatur] ὥστε δοκεῖν ἐκείνῳ τὴν τοιαύτην ἄδειαν ἐπιτετράφθαι *BS* (*Steph.*), *sed potest ex* actor *cogitatione effici* actio | et *om.* P^aU | sitatis . . . 28 autem compellitur *bis* F^{ac} 28 de decreto] decreto P^aV 29 et 'de' F^b | a'u'ctor *F* | ist'a'e *F* | procuratoribus P^a 30 non detur F^1 | sit et] sit ex F^1 31 ei potest] et potest F^1 | isde'm' F^2 | a'u'ctoris *F* | potestus F^1 33 municipium $P^aV^aL^a$ 34 lega'cu'to *F* 35 monicipes F^1 | uniuersitati's' F^3 | debitor sing. P^a, debitur sing. L^a 36 alias F^{ac}

tati sint. sed[1] si uniuersitas ad unum redit, magis ‖ admittitur posse eum conuenire et conueniri, cum ius omnium in unum reciderit et stet nomen uniuersitatis. f. 63'

8 Iauolenus libro quinto decimo ex Cassio. *Ciuitates* si per eos qui res earum administrant non defenduntur nec quicquam est corporale rei publicae quod possideatur, per actiones[2] debitorum ciuitatis agentibus satisfieri oportet. [B. 8, 2, 108] *E*

9 Pomponius libro tertio decimo ad Sabinum. Si tibi cum municipibus hereditas communis erit, familiae erciscundae iudicium inter nos redditur. idemque dicendum est *et* in finium regundorum et aquae pluuiae arcendae iudicio. [B. 8, 2, 109] *S*

10 Paulus libro primo manualium. Constitui potest actor etiam ad operis noui nuntiationem et ad stipulationes interponendas, ueluti legatorum, damni infecti, iudicatum solui, quamuis seruo potius ciuitatis caueri debeat: sed et si actori cautum fuerit, utilis actio administratori rerum ciuitatis dabitur. [B. 8, 2, 110] *P*

V.

℞ DE NEGOTIIS GESTIS ℞ *EPS*

1 Ulpianus libro decimo ad edictum. Hoc edictum necessarium est, quoniam magna utilitas absentium uersatur, ne indefensi rerum possessionem aut uenditionem patiantur uel pignoris distractionem uel poenae committendae actionem, uel iniuria rem suam amittant. [B. 17, 1, 1] *E*

2 Gaius libro tertio ad edictum prouinciale. Si quis absentis negotia gesserit licet ignorantis, tamen quidquid[3] utiliter *in* rem eius impenderit uel etiam ipse se in rem absentis alicui obligauerit, habe*t* eo nomine actionem: itaque eo casu ultro citroque nascitur actio, quae appellatur negotiorum gestorum. et sane sicut aequum est ipsum actus sui rationem reddere et eo nomine condemnari, quidquid uel non ut oportuit gessit uel ex his negotiis retinet: ita ex diuerso iustum est, si utiliter gessit, praestari ei, quidquid eo nomine uel abest ei uel afuturum est. [B. 17, 1, 2] *E*

3 Ulpianus libro decimo ad edictum. Ait praetor: 'Si quis negotia alterius, siue quis
1 'negotia, quae cuiusque cum is moritur fuerint, gesserit: iudicium eo nomine dabo.' Haec uerba 'si quis' sic sunt accipienda 'siue quae': nam et mulieres negotiorum gestorum agere
2 3 posse et conueniri non dubitatur. 'Negotia' sic accipe, siue unum siue plura. 'Alterius',
4 inquit: et hoc ad utrumque sexum refertur. Pupillus sane si negotia gesserit, post rescriptum diui Pii etiam conueniri potest in id quod factus est locupletior: agendo autem conpensa-
5 tionem eius quod gessit patitur. Et si furiosi negotia gesserim, competit mihi aduersus eum negotiorum gestorum actio: curatori autem[4] furiosi uel furiosae aduersus eum eamue
6 dandam actionem Labeo ait. Haec uerba: 'siue quis negotia, quae cuiusque cum is moritur 'fuerint, gesserit' significant illud tempus, quo quis post mortem alicuius negotia gessit: de quo fuit necessarium edicere, quoniam neque testatoris iam defuncti neque heredis qui nondum adiit negotium gessisse uidetur. sed si quid accessit post mortem, ut puta partus *et fetus* et fructus, uel si quid serui adquisierint: etsi his uerbis non continentur, pro adiecto
7 tamen debent accipi. Haec autem actio cum ex negotio gesto oriatur, et heredi et in he-

FP(VLU)

[1] sed et? [2] per exactiones? [3] tamen si quid? [4] item?

1 sed 'si' *F²* | eum conuenere *F^ac* 3 cassio ciuitates] *P^b VLU*, cassio ciuitas *P^a*, cassio an ciuitates *F* | 'e'arum *F²*, eorum *U* 4 posside'a'tur *F²* 7 'h'erciscundae *F* 8 est et in] *PVU*, est in *FL*: τὸ αὐτό ἐστι καὶ τὸ (*scr.* ἐπὶ) τοῦ finium regundorum *BS* (*Steph.*) 11 potius] potuis *F¹* | a'u'ctori *F* 12 ciuitatis] ciuitumtis *F¹* 16 possessio *P^a* 17 distractionem 'ut uenditionem pat. u. p. distractionem' uel *F* | iniuriarum s. a. *F^ac*, iuria rem sua admittant *P^a* 20 ta'te'men *F* | intrem *F* | se in rem] *F²PVLU*, se in re *F¹* 21 alicui *om.* *P^a* | habet] *PVLU*, habeat *F* | cas'u'ultro *F^b* 23 uel'u'non *F* 26 alterius siue quis negotia *bis F^ac* 27 cuiusqu'a'e *F* 30 sexu's'm *F* | pupillu's' sane *F³*, pupillus (*om.* sane) *U* 32 si *om.* *P^a* 33 aduersum *P* 34 actionem] negotiorum gestorum actionem *PVLU* | cuiusqu'a'e *F* 35 gesserint *P^a L^a U^a* | siquificant *F¹* | 'i'de'o'quo *F* 37 et fetus] *f PVLU*, effectus *F* 38 etsi 'ex' his *F²* | uerbis] cerbis *F¹* | contine'n'tur *F^b* 39 et heredi] eredi *P^a*

8 redem competit. Si exsecutor a praetore in negotio meo datus dolum mihi fecerit, [B.17,1,3] 9 dabitur mihi aduersus eum actio. Interdum in negotiorum gestorum actione Labeo scribit dolum solummodo uersari: nam si affectione coactus, ne bona mea distrahantur, negotiis te meis optuleris, aequissimum esse dolum dumtaxat te ‖ praestare: quae sententia habet f. 64 10 aequitatem. Hac actione tenetur non solum is qui sponte et nulla necessitate cogente immiscuit se negotiis alienis et ea gessit, uerum et is qui aliqua necessitate urguente uel necessitatis suspicione gessit. 11 Apud Marcellum libro secundo digestorum quaeritur, si, cum proposuissem negotia Titii gerere, tu mihi mandaueris ut geram, an utraque actione uti possim? et ego puto utramque locum habere. quemadmodum ipse Marcellus scribit, si fideiussorem accepero negotia gesturus: nam et hic dicit aduersus utrumque esse actionem.

4 IDEM libro quadragensimo quinto ad Sabinum. Sed uideamus, an fideiussor [B.17,1,4] *S hic habere aliquam actionem possit: et uerum est negotiorum gestorum eum agere posse, nisi donandi animo fideiussit.

5 IDEM libro decimo ad edictum. Item si, cum putaui a te mihi mandatum, ne- [B.17,1,4] E gotia gessi, et hic nascitur negotiorum gestorum actio cessante mandati actione. idem est 1 etiam, si pro te fideiussero, dum puto mihi a te mandatum esse. Sed et si, cum putaui Titii negotia esse cum essent Sempronii, ea gessi, solus Sempronius mihi actione negotio- 2 (6) rum gestorum tenetur. Iulianus libro tertio digestorum scribit, si pupilli tui ne- [B.17,1,5] gotia gessero non mandatu tuo, sed ne tutelae iudicio tenearis, negotiorum gestorum te 3 (1) habebo obligatum: sed et pupillum, modo si locupletior fuerit factus. Item si procuratori tuo mutuam pecuniam dedero tui contemplatione, ut creditorem tuum uel pignus tuum liberet, aduersus te negotiorum gestorum habebo actionem, aduersus eum cum quo contraxi nullam. quid tamen si a procuratore tuo stipulatus sum? potest dici superesse mihi aduersus te negotiorum gestorum actionem, quia ex abundanti hanc stipulationem inter- 4 (2) posui. Si quis pecuniam uel aliam quandam rem ad me perferendam acceperit: quia [(B)] 5 (3) meum negotium gessit, negotiorum gestorum mihi actio aduersus eum competit. Sed [B.17,1,5] et si quis negotia mea gessit non mei contemplatione, sed sui lucri causa, Labeo scripsit suum eum potius quam meum negotium gessisse (qui enim depraedandi causa accedit, suo lucro, non meo commodo studet): sed nihilo minus, immo magis et is tenebitur negotiorum gestorum actione. ipse tamen si circa res meas aliquid impenderit, non in id quod ei abest, quia improbe ad negotia mea accessit, sed in quod *ego* locupletior factus sum habet contra 6 (4) me actionem. Si quis ita simpliciter uersatus est, ut suum negotium in suis bonis quasi meum gesserit, nulla ex utroque latere nascitur actio, quia nec fides bona hoc patitur. quod si et suum et meum quasi meum gesserit, in meum tenebitur: nam et si cui mandauero, ut meum negotium gerat, quod mihi tecum erat commune, dicendum esse Labeo ait, si et 7 (5) tuum gessit sciens, negotiorum gestorum eum tibi teneri. Si quis quasi seruus meus negotium meum gesserit, cum esset uel libertus uel ingenuus, dabitur negotiorum gestorum 8 (6) actio. Sed si ego tui filii negotia gessero uel serui, uideamus, an tecum negotiorum gestorum habeam actionem. et mihi uidetur uerum, quod Labeo distinguit et Pomponius libro uicensimo sexto probat, ut si quidem contemplatione tui negotia gessi peculiaria, tu mihi tenearis: quod si amicitia *filii* tui uel serui, uel eorum contemplatione, aduersus patrem uel

FP(VLU)

---

1 si exsecutor ... 2 actio *om. F¹* 2 actionem *P* 3 ˈsolumˈmodo *F²* 6 se] si *F* (*em. f*) 10 accipero *F*, accepere *Pᵃ* 13 donandi] ducandi *F¹* 14 a'u'te *F* 15 et *om. Pᵃ* | censante *F* (*em. m. 3*) | actione'm' *F* 16 a'u'te *F* | putauitminegotia *F¹* 18 *ab* iulianus (ulpianus *Pᵃ*) *l. inc. FPVL: Graeci tamen legerunt haec continuata praecedentibus (u. Zachariae ad h. l. et Blume Ztschr. f. g. R. 4 p. 331)* 19 tulae *Pᵃ* 20 habebo] abeb *Pᵃ*, habeo *Lᵃ* 21 comtemplatione *F* 22 habeo *PᵃLᵃUᵃ* 24 actionem ˈqui aduersus te neg. gest. actionemˈ quia *F* 25 uel ˈabˈ aliam *F* | quendam *F¹* | re'm' *F²* 27 mea neg. *P* | gesserit *PV* | scribit *PV* 29 studet] studio *F¹* 30 me'as' aliquid *F²* | impedierit *Fᵇ* | non in id quod] non in quid *L*, non id quod *Pᵃ* 31 at negotia *F* | quod go *F* (*suppl. f*), quo ego *PVLU* 33 utraque *F*, utr.que *Uᵃ* | pati'a'tur *F²*, ἀνέχεται *BS* (*Steph.*) 34 et si] si *PᵃV*: εἰ γὰρ καὶ ἐντείλωμαι *BS* (*Steph.*) 38 negatia *Fᵃᵉ* 40 ut *bis Fᵃᵉ* 41 amiciciae *PᵃUᵃLᵃ* | filii tui] fitui *F* (*em. f saec. XVI*)

dominum de peculio dumtaxat dandam actionem. idemque est et si sui iuris esse eos pu-
taui. nam et si seruum non necessarium emero filio tuo et tu ratum habueris, nihil f. 64'
agitur[1] ratihabitione eodem loco Pomponius scribit hoc adiecto, quod putat, etsi nihil sit
in peculio, quoniam plus patri dominoue debetur, et in patrem dandam actionem, in quan-
9 (7) tum locupletior ex mea administratione factus sit. Sed si hominis liberi qui tibi bona fide
seruiebat negotia gessero: si quidem putans tuum esse seruum gessi, Pomponius scribit
earum rerum peculiarium causa, quae te sequi debent, tecum mihi fore negotiorum gesto-
rum actionem, earum uero rerum, quae ipsum sequuntur, non tecum, sed cum ipso. sed[2]
si liberum sciui, earum quidem rerum, quae eum sequuntur, habebo aduersus eum actionem,
10 (8) earum uero, quae te sequuntur, aduersus te. Si Titii seruum putans qui erat Sempronii,
dedero pecuniam ne occideretur, ut Pomponius ait, habebo negotiorum gestorum aduersus
11 (9) Sempronium actionem. Item quaeritur apud Pedium libro septimo, si Titium quasi debi-
torem tuum extra iudicium admonuero et is mihi soluerit, cum debitor non esset, tuque
postea cognoueris et ratum habueris: an negotiorum gestorum actione me possis conuenire.
et ait dubitari posse, quia nullum negotium tuum gestum est, cum debitor tuus non fuerit.
sed ratihabitio, inquit, fecit tuum negotium: et sicut ei a quo exactum est aduersus eum
datur repetitio qui ratum habuit, ita et ipsi debebit post ratihabitionem aduersus me com-
petere actio. sic ratihabitio constituet tuum negotium, quod ab initio tuum non erat, sed
12 (10) tua contemplatione gestum. Idem ait, si Titii debitorem, cui te heredem putabam, cum
esset Seius heres, conuenero similiter et exegero, mox tu ratum habueris: esse mihi ad-
uersus te et tibi mutuam negotiorum gestorum actionem. adquin alienum negotium gestum
est, sed ratihabitio hoc conciliat: quae res efficit, ut tuum negotium gestum uideatur et a
13 (11) te hereditas peti possit. Quid ergo, inqnit Pedius, si, cum te heredem putarem, insulam
fulsero hereditariam tuque ratum habueris, an sit mihi aduersus te actio? sed non fore ait,
cum hoc facto meo alter sit locupletatus et alterius re ipsa gestum negotium sit, nec pos-
14 (12) sit, quod alii adquisitum est ipso gestu, hoc tuum negotium uideri. Uideamus in persona
eius, qui negotia administrat, si quaedam gessit quaedam non, contemplatione tamen eius
alius ad haec non accessit, et si uir diligens (quod ab eo exigimus) etiam ea gesturus fuit:
an dici debeat negotiorum gestorum eum teneri et propter ea quae non gessit? quod puto
uerius. certe si quid a se exigere debuit, procul dubio hoc ei imputabitur. quamquam
enim hoc ei imputari non possit, cur alios debitores non conuenerit, quoniam conueniendi
eos iudicio facultatem non habuit, qui nullam actionem intendere potuit: tamen a semet
ipso cur non exegerit, ei imputabitur: et si forte non fuerit usurarium debitum, incipit esse
usurarium, ut diuus Pius Flauio Longino rescripsit: nisi forte, inquit, usuras ei remiserat.

6 (7) Paulus libro nono ad edictum. Quia tantundem in bonae fidei iudiciis officium B.17,1,6 E
iudicis ualet, quantum in stipulatione nominatim eius rei facta interrogatio.

7 (8) Ulpianus libro decimo ad edictum. Si autem is fuit qui negotia administrauit B.17,1,7 E
a quo mandatum non exigebatur, posse ei imputari, cur oblata de rato cautione eum non
conuenit: si modo facile ei fuerit satisdare. certe in sua persona indubitatum est: et ideo

FP(VLU)

---

[1] agi tua? [2] *firmant BS* (*Steph.*): εἰ δὲ ᾔδειν: sed et (*Hal.*)?

3 adiecto] F^2P^b*LU*, edicto F^1, ad edicto P^a 4 et in patrem dandam actionem] καὶ οὕτω δίδωμι τὴν δὲ πεκουλίο κατὰ τοῦ πατρὸς ἢ τοῦ δεσπότου *BS* (*Steph.*) 5 sed et si *P* | hominis] hēis P^a | fide] side F^a 8 earum] earem F^1 9 sciui] *LU*, scibi *F*, sciuerim *PV* | habeo P^a, habebit *V* 10 uero's' *F* 11 habeo P^a | gestorum] questorum *F* 14 habuerit *F* | accionem P^a 15 et 'ait' F^2 17 repecio quia *P*, repetitio qua *V* | post] post pro P^a 18 sic] si P^a, *inc.* L^a | neg. tuum *PL* 20 's'eius F^3, sei P^a | e's't *F* 21 nenegotiorum *F* | atquin F^3 | negotium] negociorum P^a 24 habueri. *F* (habueris *m. 3*) 25 alter s'ed'it *F* 26 gestum P^a, gesto $P^b V$ 29 'd'an dici *F* | gestorum] FL^a, gestorum accione PL^bU | quod 'ic' puto *F* 30 exigerat P^a 31 hoc *bis* F^{ae} | ei imputari] eumputari F^{ae} 33 'ex'egerit F^2 | ei] et F^{ae} | imputabitur] putabitur P^a | et si] si P^a | ussura'r'ium debitum $F^{3?}$ 36 iudicis *om.* P^aVU^a | re'i' F^2 38 posse eumputari *F* | 'cu'r oblata *F* 39 conuenit] cuiuenit F^1, conuenerit $PVLU^a$ | per's'ona F^b | est e'x't *F*

si ex causa fuit obligatus, quae ‖ certo tempore finiebatur, et tempore liberatus est, nihilo minus negotiorum gestorum actione erit obligatus. idem erit dicendum et in ea causa, ex qua heres non teneretur, ut Marcellus scribit. f. 65
1 Item si fundum tuum uel ciuitatis per obreptionem petiero negotium tuum uel ciuitatis gerens et ampliores quam oportuit fructus fuero consecutus, debebo hoc ipsum tibi uel rei publicae praestare, licet petere non potuerim.
2 Si quocumque modo ratio compensationis habita non est a iudice, potest contrario iudicio agi: quod si post examinationem reprobatae fuerint pensationes, uerius est quasi re iudicata amplius agi contrario iudicio non posse, quia exceptio rei iudicatae opponenda est.
3 Iulianus libro tertio tractat, si ex duobus sociis alter me prohibuerit administrare, alter non: an aduersus eum qui non prohibuit habeam negotiorum gestorum actionem? mouetur eo, quod si data fuerit aduersus eum actio, necesse erit et eum pertingi qui uetuit: sed et illud esse iniquum eum qui non prohibuit alieno facto liberari, cum *et* si mutuam pecuniam alteri ex sociis prohibente socio dedissem, utique eum obligarem. et puto secundum Iulianum debere dici superesse contra eum qui non prohibuit negotiorum gestorum actionem, ita tamen ut is qui prohibuit ex nulla parte neque per socium neque per ipsum aliquid damni sentiat.

8 (9) SCAEUOLA libro primo quaestionum. Pomponius scribit, si negotium a te quamuis male gestum probauero, negotiorum tamen[1] gestorum te mihi non teneri. uidendum ergo ne in dubio hoc, an ratum habeam, actio negotiorum gestorum pendeat: nam quomodo, cum semel coeperit, nuda uoluntate tolletur? sed superius ita uerum se putare, si dolus malus a te absit. Scaeuola: immo puto et si comprobem, adhuc negotiorum gestorum actionem esse, sed eo dictum[2] te mihi non teneri, quod reprobar*e* non possim semel probatum: et quemadmodum quod utiliter gestum est necesse est apud iudicem pro rato haberi, ita omne quod ab ipso probatum est. ceterum si ubi probaui, non est negotiorum actio: quid fiet, si a debitore meo exegerit et probauerim? quemadmodum recipiam? item si uendiderit? ipse denique si quid impendit, quemadmodum recipiet? nam utique mandatum non est. erit igitur et pos*t* ratihabitionem negotiorum gestorum actio. B.17,1,8 *P

9 (10) ULPIANUS libro decimo ad edictum. Sed an ultro mihi tribuitur actio sumptuum quos feci? et puto competere, nisi specialiter id actum est, ut neuter aduersus alterum habeat actionem. B.17,1,9 E
1 Is autem qui negotiorum gestorum agit non solum si effectum habuit negotium quod gessit, actione ista utetur, sed sufficit, si utiliter gessit, etsi effectum non habuit negotium. et ideo si insulam fulsit uel seruum aegrum curauit, etiamsi insula exusta est uel seruus obit, aget negotiorum gestorum: idque et Labeo probat. sed ut Celsus refert, Proculus apud eum notat non semper debere dari. quid enim si eam insulam fulsit, quam dominus quasi impar sumptui dereliquerit, uel quam sibi necessariam non putauit? onerauit, inquit, dominum secundum Labeonis sententiam, cum unicuique liceat et damni infecti nomine rem derelinquere. sed istam sententiam Celsus eleganter deridet: is enim negotiorum gestorum, inquit, habet actionem, qui utiliter negotia gessit: non autem utiliter negotia gerit, qui rem non necessariam ‖ uel quae oneratura est patrem familias adgreditur. f. 65′
iuxta hoc est et, quod Iulianus scribit, eum qui insulam fulsit uel seruum aegrotum curauit, habere negotiorum gestorum actionem, si utiliter hoc faceret, licet euentus non sit secutus. ego quaero: quid si putauit se utiliter facere, sed patri familias non expediebat? dico hunc
FP(VLU)

[1] probauero tamen: negotiorum (*Krueger*)?

[2] eo dumtaxat?

3 teneretur] F^2*PVLU*, tenetur F^1 | c'u'iuitatis *F* 4 quam op. fr.] quam op. P^aV, fr. quam op. *U* 5 res publicae F^{ac} | potuerum F^{ac} 6 'a'iudice F^2 7 reprobato P^a, reprobare U^a | compensaciones *PVLU* 9 *ab* iulianus *l. inc. FPVLU contra B* 10 an] ad F^a | 'pro'hibuit F^2 11 pertingi] *F*, perstringi *PVLU* 12 esse] esset *PVLU* | cum et] *PVLU*, cum *F*: εἰ καὶ ... δανείσω *B* | mutuum F^{ac} 13 socio] sbcio F^{ac} 16 sen'ten'tiat *F* 19 actione neg. P^aU^a 20 putaret P^a, putar.. L^a 21 comprobant P^a 22 dictum] *F*, dicto *PVLU* | reprobari *F* 23 pro'cu'rato *F* 24 non 'est' F^2, non esset *U* 25 defitore *F*(*em. f*) | exegerim F^3 | probauerit P^a, probaui L^a 27 post] pos *F* 28 'prim'decimo *F* 32 etiamsi'n' insula'm' *F*, etiamsi insulam P^a 33 sed] se P^a 36 one'ra'bit F^2 37 'de'relinquere F^a | 'e'leganter F^2 | deridet] dederit P^a 39 rem non] non rem *PVLU*

non habiturum negotiorum gestorum actionem: ut enim euentum non spectamus, debet utiliter esse coeptum.

10 (11) Pomponius libro uicensimo primo ad Quintum Mucium. Si negotia | B. 17, 1, 10. Ep. 9, 2 E' absentis et ignorantis geras, et culpam et dolum praestare debes. sed Proculus interdum etiam casum praestare debere, ueluti si nouum negotium, quod non sit solitus absens facere, tu nomine eius geras: ueluti uenales nouicios coemendo uel aliquam negotiationem ineundo. nam si quid damnum ex ea re secutum fuerit, te sequetur, lucrum uero absentem: quod si in quibusdam lucrum factum fuerit, in quibusdam damnum, absens pensare lucrum cum damno debet.

11 (12) Ulpianus libro decimo ad edictum. Successori eius, cuius fuerunt negotia[1], | B. 17, 1, 11 E
1 qui apud hostes decessit, haec actio danda erit. Sed si filii familias militis defuncti testa-
2 mento facto gessi, similiter erit danda actio. Sicut autem in negotiis uiuorum gestis sufficit utiliter negotium gestum, ita et in bonis mortuorum, licet diuersus exitus sit secutus.

12 (13) Paulus libro nono ad edictum. Debitor meus, qui mihi quinquaginta debe- | B. 17, 1, 12 E bat, decessit: huius hereditatis curationem suscepi et impendi decem: deinde redacta ex uenditione rei hereditariae centum in arca reposui: haec sine culpa mea perierunt. quaesitum est, an ab herede, qui quandoque extitisset, uel creditam pecuniam quinquaginta petere possim uel decem quae impendi. Iulianus scribit in eo uerti quaestionem, ut animaduertamus, an iustam causam habuerim seponendorum centum: nam si debuerim et mihi et ceteris hereditariis creditoribus soluere, periculum non solum sexaginta, sed et reliquorum quadraginta me praestaturum, decem tamen quae impenderim retenturum, id est sola nonaginta restituenda[2]. si uero iusta causa fuerit, propter quam integra centum custodirentur, ueluti si periculum erat, ne praedia in publicum committerentur, ne poena traiecticiae pecuniae augeretur[3] aut ex compromisso committeretur: non solum decem, quae in hereditaria negotia impenderim, sed etiam quinquaginta quae mihi debita sunt ab herede me consequi posse.

13 (14) Ulpianus libro decimo ad edictum. Si filius familias negotia gessisse pro- | B. 17, 1, 13 E ponatur, aequissimum erit in patrem quoque actionem dari, siue peculium habet siue in rem patris sui uertit: et si ancilla, simili modo.

14 (15) Paulus libro nono ad edictum. Pomponius libro uicensimo sexto in negotiis | B. 17, 1, 14 E gestis initio cuiusque temporis[4] condicionem spectandam ait. quid enim, inquit, si pupilli negotia coeperim gerere et inter moras pubes factus sit? uel serui aut filii familias et interea liber aut pater familias effectus sit? hoc et ego uerius esse didici, nisi si ab initio quasi unum negotium gesturus accessero, deinde alio animo ad alterum accessero eo tempore, quo iam pubes uel liber uel pater familias effectus est: hic enim quasi plura negotia gesta sunt et pro qualitate personarum et actio formatur et condemnatio moderatur.

FP(VLU)

---

[1] cuius fuerunt negotia *add. Iustiniani* [2] periculum non solum quinquaginta, sed et reliquorum quadraginta me praestaturum, decem tamen, quae impenderim retenturum (*deletis sequentibus* id est sola nonaginta restituenda: *I. B. Koehler*)? [3] *firmant B* (*u. i.*): augeretur *del.* [4] *firmant B:* temporis *del.*

---

1 euen'i'tum F 3 negotiabsentis F, negocia absens P^a 4 et ign.] etiam ign. P^aVLU 6 ue'na'les F^b 7 ineund'e'o F | sequitur $PVLU$ 11 hostes] hos P^a 12 uirorum P^a 13 secutus *cum euanidum esset, atramentum superinduxit* F^2, *om. Taur.* 14 mihi] nichil P^a 15 suscepi et impendi] suscipetiampendi F^a | redata F, redactam P^a 18 *ab* iulianus *l. inc.* FV 20 's'exaginta F^2 21 quadraginta 'milium' F^2 | retenturum] F^3PLU, petentorum F^1, petenturum F^2 22 nonagint'a' F 23 erat *om.* F^1 | tr'i'aiecticiae F 24 auge're'tur F^2, ἡ ποινὴ ἀπὸ δανείου διαποντίου αὐξηθῇ *BS* (*Steph. p. 211 Heimb.*), *sed ad sententiam recte Cyrillus:* ἢ κομμιττευθῇ ἡ ποινὴ ἢ τοῦ τρ[illegible]εκτικίου ἢ τοῦ κομπρομίσσου | 'com'promisso $F^{b?}$ 25 impederim F | quae'i'mihi F 26 'conse'qui F^2 28 erat P^aV 30 in negotiis] in niriarugotiis F^{ac} 31 initio cuiusque temporis condicionem spectandam] δεῖ σκοπῆσαι ἕκαστον καιρὸν ἐξ ἀρχῆς καὶ οἵας εἰσὶ καταστάσεως … τῶν πραγμάτων δεσπόται *et mox* δεῖ τῇ ἀρχῇ προσέχειν ἑκάστης διοικήσεως καὶ σκοπεῖν τὴν ἐν ἐκείνῳ τῷ καιρῷ τῶν προσώπων κατάστασιν *loco corrupto ut fieri potuit restituto BS* (*Steph.*) 35 est] sit PL^b, *inc.* L^a 36 prō 'qu'alitate F^2 | moderatur *post* plautium *p. 103, 1* F^1

15 (16) IDEM libro septimo ad Plautium. Sed et cum aliquis negotia mea gerat, ‖ non multa negotia sunt, sed unus contractus, nisi si[1] ab initio ad unum negotium accessit, ut finito eo discederet: hoc enim casu si noua uoluntate aliud quoque adgredi coeperit, alius contractus est. B. 17, 1, 15 E* f. 66

16 (17) ULPIANUS libro trigensimo quinto ad edictum. Eum actum[2], quem quis in seruitute egit, manumissus non cogitur reddere. plane si quid conexum fuit, ut separari ratio eius quod in seruitute gestum est ab eo quod in libertate gessit non possit: constat uenire in iudicium uel mandati uel negotiorum gestorum et quod in seruitute gestum est. denique si tempore seruitutis aream emerit et in ea insulam aedificauerit eaque corruerit, deinde manumissus fundum locauerit: sola locatio fundorum in iudicio negotiorum gestorum deducetur, quia ex superioris temporis administratione nihil amplius *in* iudicio deduci potest quam id, sine quo ratio libertatis tempore administratorum negotiorum expediri non potest. B. 17, 1, 16 *S

17 (18) PAULUS libro nono ad edictum. Proculus et Pegasus bonam fidem eum, qui in seruitute gerere coepit, praestare debere aiunt: ideoque quantum, si alius eius negotia gessisset, seruare potuisset, tantum eum, qui a semet ipso non exegerit, negotiorum gestorum actione praestaturum, si aliquid habuit in peculio, cuius retentione id seruari potest[3]. idem Neratius. B. 17, 1, 17 E

18 (19) IDEM libro secundo ad Neratium. Adquin natura debitor fuit etiam si in peculio nihil habuit, et *si postea habuit,* sibi postea soluere debet in eodem actu perseuerans: sicut is, qui temporali actione tenebatur, etiam post tempus exactum negotiorum gestorum actione id praestare cogitur. B. 17, 1, 18 *P

1 Scaeuola noster ait putare se, quod Sabinus scribit debere[4] a capite rationem reddendum sic intellegi, ut appareat, quid reliquum fuerit tunc, *cum* primum liber esse coeperit, non ut dolum aut culpam in seruitute admissam in obligationem reuocet: itaque si inueniatur uel malo more pecunia in seruitute erogata, liberabitur.

2 Si libero homini, qui bona fide mihi seruiebat, mandem, ut aliquid agat, non fore cum eo mandati actionem Labeo ait, quia non libera uoluntate exsequitur rem sibi mandatam, sed quasi ex necessitate seruili: erit igitur negotiorum gestorum actio, quia et gerendi negotii mei habuerit affectionem et is fuit, quem obligare possem.

3 Cum me absente negotia mea gereres, imprudens rem meam emisti et ignorans usucepisti: mihi negotiorum gestorum ut restituas obligatus non es. sed si, antequam usucapias, cognoscas rem meam esse, subicere debes aliquem, qui a te petat meo nomine, ut et mihi rem[5] et tibi stipulationem euictionis committ*at*: nec uideris dolum malum facere in hac subiectione: ideo enim hoc facere debes, ne actione negotiorum gestorum tenearis.

4 Non tantum sortem, uerum etiam usuras ex pecunia aliena perceptas negotiorum gestorum iudicio praestabimus, uel etiam quas percipere potuimus. contra quoque usuras, *quas* praestauimus uel quas ex nostra pecunia percipere potuimus quam in aliena negotia impendimus, seruabimus negotiorum gestorum

FP(VLU)

---

[1] sic? [2] rationem eius actus? [3] potuit? [4] debere quod Sabinus scribit? [5] recipiat *ins.*

---

1 gerit *PLU* 4 est] sit *PLU,* fit *V* 6 connexum F^{3} | fuerit *PVLU* 7 constut F^{ac} 9 si] ˈe'sˈt'i F^{3} 11 deducitur *PVLU* | temporis *om.* F^{1} | in iudicio] *PVL,* iudicio *F,* in iuditium *U* 12 experiri $P^{a}U^{a}$ 14 proculus et] proculure *F* (*em. m. 3*), proctulus *L*: Πρόκουλος καὶ Πήγασος *BS* (*Steph.*) | eum *om.* $P^{a}L$ 15 coepit] ederit F^{ac}, ceperit *U* 16 exigerit *F* (*em. m. 3*) 19 sencundo *F* | peculium *PL* 20 ˈh'abuit F^{b} | et si postea (post *L*) habuit sibi postea soluere debet (debuit *U*)] *VLU, item, sed ut primum scriptum fuerit* soluere debet sibi postea, *P, cum B* (*Anon.*): ἔχρῆν αὐτὸν . . . τῇ διοικήσει ἐπιμένοντα καταβαλεῖν ἑαυτῷ, εἰ καὶ τότε μὲν οὐκ εἶχε πεκούλιον, ὕστερον δὲ ἔσχεν, et sibi postea soluere debet F^{2}, etsi postea soluere debet F^{1} 21 tempus] temins F^{1} 23 reddendum F^{1}, reddendan *P,* reddendam $F^{3}VLU$ | tuncˈum' primum F^{b} 24 autˈem' culpam *F* | obligacione *P* 25 seruitute erogata liberabitur *om.* F^{1} 26 serbiebat *F* 28 seruiliˈt'erit *F* | quia] qua P^{a} 29 cum ˈm'e F^{2}, cum ne U^{a} 30 usucepisti] $F^{1}PVL^{b}U$ *cum B,* suscepisti F^{2}, ...pisti L^{a} 31 cognoscat F^{ac} 33 committat] $P^{b}VLU$, committit $F^{1}P^{a}$, committet F^{2}, ἵνα κἀμοὶ τὸ πρᾶγμα καὶ σοὶ ἡ τῆς ἐκνικήσεως ἐπερώτησις φυλαχθῇ *B* (*Anon.*) 34 actioneˈt' *F* 35 gestorum *om.* F^{1} 36 quas praestau.] praestau. *F* | eˈx' nostra F^{2} 37 impeˈn'dimus F^{2} | negotiˈa'orum *F*

[illegible] Sine hereditaria negotia sine ea [illegible] poterit quod [illegible] sed ita scilicet hoc dici potest, [illegible] quae in consumptae [illegible] sunt, quibusdam consentit.

22 (23) Paulus libro uicensimo ad edictum. Si quis negotia aliena gerens indebitum exegerit, restituere cogitur: de eo autem, quod indebitum [illegible] magis est ut sibi imputare debeat.

23 (24) Idem libro uicensimo quarto ad edictum. Si ego hac mente pecuniam procuratori dem, ut ea ipsa creditoris fieret, proprietas quidem per procuratorem non adquiritur, potest tamen creditor etiam inuito me ratum habendo pecuniam suam facere, quia procurator in accipiendo creditoris duntaxat negotium gessit: et ideo creditoris ratihabitione liberor.

24 (25) Idem libro uicensimo septimo ad edictum. Si quis negotia aliena gerens plus quam oportet impenderit, reciperaturum eum id, quod praestari debuerit.

25 (26) Modestinus libro primo responsorum. Cum alicui ciuitati per fideicommissum restitui iussa esset hereditas, magistratus actores horum bonorum Titium et Seium et Gaium idoneum creauerunt: postmodum hi actores inter se diuiserunt administrationem bo-

B. 17. 1. 19 E — B. 17. 1. 20 E — B. 17. 1. 21 E — B. 17. 1. 22 E — B. 17. 1. 23 E — B. 17. 1. 24. Ep. 9, 3 E — B. 17. 1, 25 E

¹ quamdiu? ² emit:?

3 haberent PL, haberent U 4 opud F^1 | successores [illegible] aduersus om. F^1 [illegible] 8 alfenum] pfenum F^1 | lusitanis exter… P^a, lisitani tres U^a [illegible] reddidisset P^a, reddisset L, reddisset U, ΑΥΤΟΥ [illegible] (Anon) 10 et ob hanc [illegible] 12 gerit] egerit [illegible] estat P^aVL 15 debebo P^aVL | inch'o'are F^b 17 gerentur F^a | co'm'nsummentur F 19 gestorum om. F^1 20 'e'legeris F^2 21 praestes F 22 gaius] paulus P^a 23 necessario] si necessario P^aV | potest P, om. L 25 parauerit] FU^a, comparauerit $PVLU^a$ | scilicet et hoc P^aVLU 27 absurdum 'est' F^b 30 ex'e'gerit F^b 32 hanc F 33 ea ips'e'a F | proprietas] nec proprietas F^3 34 potest 't'amen F^3 | creditor etiam om. F^1 37 libro xxxuii P 41 gaius F^1 | creuerunt P^a

norum idque egerunt sine auctoritate et sine consensu magistratuum. post aliquod tempus testamentum, per quod restitui ciuitati hereditas fideicommissa esset, irritum probatum est pro tribunali atque ita ab intestato Sempronius legitimus heres defuncti extitit: sed ex his actoribus unus non soluendo decessit et nemo heres eius extitit. quaero, si Sempronius conueniet actores horum bonorum, periculum inopis defuncti ad quos pertinet? Herennius Modestinus respondit, quod ab uno ex actoribus ob ea quae solus gessit negotiorum gestorum actione seruari non potest, ad damnum eius cui legitima hereditas quaesita est pertinere.

26 (27) Idem libro secundo responsorum. Ex duobus fratribus uno quidem suae [B. 17, 1, 26] *E* aetatis, alio uero minore annis, cum haberent communia praedia rustica, ‖ maior frater in f. 67 saltu communi habenti habitationes paternas ampla aedificia aedificauerat: cumque eundem saltum cum fratre diuideret, sumptus sibi quasi re meliore ab eo facta desiderabat[1] fratre minore iam legitimae aetatis constituto. Herennius Modestinus respondit ob sumptus nulla re urguente, sed uoluptatis causa factos eum de quo quaeritur actionem non habere.
1 Titium, si pietatis respectu sororis aluit filiam, actionem hoc nomine contra eam non habere respondi.

27 (28) Iauolenus libro octauo ex Cassio. Si quis mandatu Titii negotia Seii gessit, [B. 17, 1, 27] *E* Titio mandati tenetur lisque aestimari debet, quanto Seii et Titii interest: Titii autem interest quantum is Seio praestare debet, cui uel mandati uel negotiorum gestorum nomine obligatus est. Titio autem actio competit cum eo, cui mandauit aliena negotia gerenda, et antequam ipse quicquam domino praestet, quia id ei abesse uidetur in quo[2] obligatus est.

28 (29) Callistratus libro tertio edicti monitorii. Cum pater testamento postumo [B. 17, 1, 28] *Ef* tutorem dederit isque tutelam interim administrauerit nec postumus natus fuerit, cum eo non tutelae, sed negotiorum gestorum erit agendum: quod si natus fuerit postumus, tutelae erit actio et in eam utrumque tempus ueniet, et quo, antequam nasceretur infans, gessit et quo, posteaquam natus sit.

29 (30) Iulianus libro tertio digestorum. Ex facto quaerebatur: [B. 17, 1, 29. 37, 2, 40. BS. 38, 3, 24] **S* quendam ad siliginem emendam curatorem decreto ordinis constitutum: eidem alium subcuratorem constitutum siliginem miscendo corrupisse atque ita pretium siliginis, quae in publicum empta erat, curatori adflictum esse: quaque actione curator cum subcuratore experiri possit et consequi id, ut ei saluum esset, quod causa eius damnum cepisset. Ualerius Seuerus respondit aduersus contutorem negotiorum gestorum actionem tutori dandam: idem respondit: ut magistratui aduersus magistratum eadem actio detur, ita tamen, si non sit conscius fraudis. secundum quae etiam in subcuratore idem dicendum est.

30 (31) Papinianus libro secundo responsorum. Liberto uel amico mandauit pecuniam [B. 17, 1, 30] *P* accipere mutuam: cuius litteras creditor secutus contraxit et fideiussor interuenit: etiamsi pecunia non sit in rem eius uersa, tamen dabitur in eum negotiorum gestorum actio creditori uel fideiussori, scilicet ad exemplum institoriae actionis.
1 Inter negotia Sempronii, quae gerebat, ignorans Titii negotium gessit: ob eam quoque speciem Sempronio tenebitur, sed ei cautionem indemnitatis officio iudicis praeberi necesse est aduersus Titium, cui datur actio.
2 idem in tutore iuris est. Litem in iudicium deductam et a reo desertam frustratoris amicus ultro egit, causas absentiae eius allegans iudici: culpam contraxisse non uidebitur, quod sententia contra absentem dicta ipse non prouocauit. Ulpianus notat: hoc uerum

FP(VLU)

---

[1] meliore facta ab eo [computari] desiderabat? [2] in quod?

1 magistrat'u'um F^b | aliquot *F* 4 accionibus P^a | suluendo *F* | extit'er'it F^2 5 conueniut F^1 | herennius] *FPU, om. VL* 10 saltu] sulatu F^1 | aedificauerit F^a 11 cum patre *F* (*em. m. 3*): ἀδελφοὶ . . . εἰς διαίρεσιν . . . ἦλθον *B* (*Anon.*) 12 herennius] *FP, om. VLU* 13 re] te P^a | uoluntatis P^aLU^a | eum] eam F^a 14 soris P^a 15 respondit *PVLU* 16 mandato *PVLU* 17 lisqu'e' F^2 18 quanto P^aV 19 est] et F^1 20 qu'ia' id F^2 21 postumu F^{ae} 24 quo] quod *PL* | nasce're'tur F^b 29 coratori *F* (*em. m. 3*) | quaqu'a'e *F* 32 ad'm'uersus *F* 33 fraudi *P* | subcitratore P^a 36 'ta'men F^3 38 speciem *om.* P^a | 's'empronio F^b 39 nececesse *F* 40 in *om.* P^a | iodicium *F* (*em. m. 3*) 41 uidetur *PVLU* 42 pro'uo'cauit F^2 | hoc] FP^a, et hoc P^bVLU

est, quia frustrator condemnatus est: ceterum si amicus, cum absentem defenderet con-
demnatus, negotiorum gestorum aget, poterit ei imputari, si cum posset non appellasset.
3 Qui aliena negotia gerit, usuras praestare cogitur eius scilicet pecuniae, quae purgatis ne-
4 cessariis sumptibus superest. Libertos certam pecuniam accipere testator ad sumptum mo-
numenti uoluit: si quid amplius fuerit erogatum, iudicio negotiorum gestorum ab herede
5 non recte petetur *nec* iure fideicommissi, cum uoluntas finem erogationis fecerit. Tu- B. 37, 2, 41
toris heres impubes filius ob ea, quae tutor ‖ eius in rebus pupillae paternae gessit, non f. 67'
6 tenetur, sed tutor proprio nomine iudicio negotiorum gestorum conuenietur. Quam- B. 17, 1, 30
quam mater filii negotia secundum patris uoluntatem pietatis fiducia gerat, tamen ius actoris
periculo suo litium causa constituendi non habebit, quia nec ipsa filii nomine recte agit aut
7 res bonorum eius alienat uel debitorem impuberis accipiendo pecuniam liberat. Uno BS. 16, 1, 5
defendente causam communis aquae sententia praedio datur: sed qui sumptus necessarios
ac probabiles in communi lite fecit, negotiorum gestorum actionem habet.

31 (32) Idem libro tertio responsorum. Fideiussor imperitia lapsus alterius quoque B. 17, 1, 31 *P*
contractus, qui personam eius non contingebat, pignora uel hypothecas suscepit et utram-
que pecuniam creditori soluit, existimans indemnitati suae confusis praediis consuli posse.
ob eas res iudicio mandati frustra conuenietur et ipse debitorem frustra conueniet, nego-
tiorum autem gestorum actio utrique necessaria erit: in qua lite culpam aestimari satis est,
non etiam casum, quia praedo fideiussor non uidetur. creditor ob id factum ad restituen-
dum iudicio, quod de pignore dato redditur, cum uideatur ius suum uendidisse, non tene-
1 bitur. Ignorante uirgine mater a sponso filiae res donatas suscepit: quia mandati uel de-
positi cessat actio, negotiorum gestorum agitur.

32 (33) Idem libro decimo responsorum. Heres uiri defuncti uxorem, quae res uiri B. 17, 1, 32 *P*
tempore nuptiarum in sua potestate habuit, compilatae hereditatis postulare non debet.
prudentius itaque faciet, si ad exhibendum et negotiorum gestorum, si negotia quoque uiri
gessit, cum ea fuerit expertus.

33 (34) Paulus libro primo quaestionum. Nesennius Apollinaris Iulio Paulo B. 17, 1, 33. Ep. 9, 4 *P*
salutem. Auia nepotis sui negotia gessit: defunctis utrisque auiae heredes conueniebantur a nepotis heredibus negotiorum gestorum actione: reputabant heredes auiae alimenta praestita nepoti. respondebatur auiam iure pietatis de suo praestitisse: nec enim aut desiderasse, ut decernerentur alimenta, aut decreta essent. praeterea constitutum esse dicebatur, ut si mater aluisset, non posset alimenta, quae pietate cogente de suo praestitisset, repetere. ex contrario dicebatur tunc hoc recte dici, ut de suo aluisse mater probaretur: at in proposito auiam, quae negotia administrabat, uerisimile esse de re ipsius nepotis eum aluisse. tractatum est, numquid[1] utroque patrimonio erogata uideantur. quaero quid tibi iustius uideatur. respondi: haec disceptatio in factum constitit: nam et illud, quod in matre constitutum est, non puto ita perpetuo obseruandum. quid enim si etiam protestata est se filium ideo alere, ut aut ipsum aut tutores eius conueniret? pone peregre patrem eius obisse et matrem, dum in patriam reuertitur, tam filium quam familiam eius exhibuisse: in qua specie etiam in ipsum pupillum negotiorum gestorum dandam actionem diuus Pius Antoninus constituit. igitur in re facti facilius putabo auiam uel heredes eius audiendos, si reputare uelint ali-
FP(VLU)

[1] de *ins.* (P^b)

1 frust'r'ator F^2 2 imputeri F^1 | appallasse *F*(*em. m. 3*) 3 qui] *F cum B*, papinianus libro ii (sexto *PV*, ii *om. U*) responsorum qui *PVLU* 5 negotiarum F^1 6 pete'tur' F^2 | nec] de *F*, οὔτε τὴν νεγοτιόρουμ γεστόρουμ ... [ο]ὔ[τε ἀπὸ] fidei [commissoυ] *BS* (*Steph.*) 9 uoluntatis P^a | fiduciam P^a 10 habebit ... aut res *bis* F^{ac} 11 un'o' F^2 12 deferente P^aU^a | sumptos *F* (*em. m. 3*) 13 ac probabiles (probiles P^a)] *PLU*, probabiles *F*, ἀναγκαίως καὶ δεδοκιμασμένως *B* (*Anon.*) | fecerit *L*, fecerint *P* 15 contigebat P^a | suscipit F^1 | u't'ramque F^b 17 frust'r'a conu. F^2 18 qua lite] F^1PLU^b, qualitate F^2U^a 19 praedio F^2 | ad] a P^a 22 cesset *P* 24 sua] sui F^1 25 gestorum *om.* F^1 29 're'putabant $F^{2?}$ 31 decernentur *P* | de'c'reta F^2 32 possit *PVLU* 33 aliusse F^1 | at] an P^a 35 es't' F^2 36 consistit PV^b 37 ita perpetuo *bis* F^{ac} | obserbandum *F* 39 exhibu'i'sse F^b 40 ipsam F^1 41 in re'm' *F* | facti] FL^a, facta PVL^bU

menta, maxime si etiam in ratione impensarum ea rettulisse auiam apparebit. illud nequa-
quam admittendum puto, ut de utroque patrimonio erogata uideantur.
34 (35) SCAEUOLA libro primo quaestionum. Diuortio facto negotia uxoris gessit ma- [B. 17, 1, 34] *P*
ritus: dos non solum dotis actione, uerum ‖ negotiorum gestorum seruari potest. haec ita, f. 68
si in negotiis gestis[1] maritus dum gerit facere potuit: alias enim imputari non potest, quod
a se non exegerit. sed et posteaquam patrimonium amiserit, plena erit negotiorum gesto-
rum actio, quamuis si dotis actione maritus conueniatur, absoluendus est. sed hic quidam
modus seruandus est, ut ita querellae locus sit 'quantum[2] facere potuit, quamuis postea
amiserit', si illo tempore ei soluere potuit: non enim e uestigio in officio deliquit, si non
protinus res suas distraxit ad pecuniam redigendam: praeterire denique aliquid temporis
debebit, quo cessasse uideatur. quod si interea priusquam officium impleat, res amissa est,
perinde negotiorum gestorum non tenetur, ac si numquam facere possit. sed et si facere
possit maritus, actio negotiorum gestorum inducitur, quia forte periculum est, ne facere[3]
1 desinat. Illum autem non credimus teneri, qui gerit negotia debitoris, ad reddendum
2 pignus, cum pecunia ei debeatur nec fuerit quod sibi possit exsoluere. Sed nec redhibi-
toriae speciem uenire in negotiorum gestorum actionem et per hoc sex mensibus exactis
perire, si uel mancipium in rebus non inuenit: uel eo inuento quod accessionum nomine
additum est, uel quod deterior homo factus esset, uel quod per eum esset adquisitum non
ex re emptoris, nec inuenit nec recepisset: nec esset in ipsis emptoris negotiis quae gere-
3 bat, unde sibi in praesenti redderet. Ceterum si ex alia causa perpetuae obligationis, cum
sit locuples, debeat, non est imputandum, quod non soluerit, utique si neque usurarum ratio
querellam mouet. diuersumque est in tutore debitore, quia ibi interfuit ex priore [BS. 38, 3, 13]
obligatione solui, ut deberetur ex tutelae actione.
35 (36) PAULUS libro quarto quaestionum. Si liber homo bona fide mihi seruiens [B. 17, 1, 35] *P*
mutuam pecuniam sumpserit eamque in rem meam uerterit, qua actione id, quod in rem
nostram uertit, reddere debeam, uidendum est: non enim quasi amici, sed quasi domini
negotium gessit. sed negotiorum gestorum actio danda est: quae desinit competere, si
creditori eius soluta sit.
36 (37) IDEM libro primo sententiarum. Litis contestatae tempore quaeri solet, an [B. 17, 1, 36] *P*
pupillus, cuius sine tutoris auctoritate negotia gesta sunt, locupletior sit ex ea re factus,
1 cuius patitur actionem. Si pecuniae quis negotium gerat, usuras quoque [Paul. 1, 4, 3. Ep. 9, 1]
praestare cogitur et periculum eorum nominum, quae ipse contraxit: nisi fortuitis casibus
debitores ita suas fortunas amiserunt, ut tempore litis ex ea actione contestatae soluendo
2 non essent[4]. Pater si emancipati filii res[5] a se donatas admini- [Paul. 1, 4, 7. B. 17, 1, 37. (Ep.)]
strauit, filio actione negotiorum gestorum tenebitur.
37 (38) TRYPHONINUS libro secundo disputationum. Qui sine usuris pecuniam debe- [B. 17, 1, 37] *P*
bat, creditoris sui gessit negotia: quaesitum est, an negotiorum gestorum actione summae
illius usuras praestare debeat. dixi, si a semet ipso exigere eum oportuit, debiturum usuras:
FP(VLU)

[1] ita in negotiis gestis, si? [2] quantum tum? [3] posse *ins.* (P^b) [4] Si pecuniae quis negotium gerat, usuras quoque totius temporis praestare cogitur et periculum eorum nominum, quibus collocauit, agnoscere, si litis tempore soluendo non sint: hoc enim in bonae fidei iudiciis seruari conuenit *Pauli libri* [5] sine ulla exceptione (expectatione *Mon.*) *ins. Pauli libri*

1 'ma'xime F^b | racionem *PL* 5 potes *F* (*em. f*) 6 plaen'a' F^b, plana *L* 7 quauis P^a 9 uistigio *F* (*em. f*) 10 detraxit P^a*VL* 11 officium 'set' imple'u'at *F* 14 desinet F^1 15 sed 'n'ec F^2 16 sex] ex *F*, παριόντων ἑξ μηνῶν *B* 17 eo inuen'i'to *F* | accessionum] autessionum *F*, ἢ τὰς προσθήκας *B* (*Anon.*) 18 ad....tum P^a 19 re'ce'pisset F^2 | 'n'ec F^2 | ipsius *PVLU* | emptoris] empro F^1 20 prasenti *F* 21 quo non *F*: οὐ χρὴ ἐγκαλεῖσθαι διὰ τί μὴ κατέβαλεν *BS* (*Steph.*) 23 tutela'e' F^3 24 quarto] iii *P* 25 sum'p'serit F^3 | 'in' rem F^2 26 uerterit $P^{a\ ex\ b}$*VLU* 27 s'i' creditor'i' F^2, si creditoribus *P* 30 sunt] fuerint *P* 31 cui'us' F^2, cum ius F^3, cum is P^bU^b | negociorum P^a, negotia *U* 32 fort'u'i's'tis F^b 34 pater ... 35 tenebitur *post* disputationum *collocant, Tryphonino adscribentes*, *B* 34 administrauerit *Pauli libri* 35 tenebitur] F^b*PLU cum Pauli libris*, tenetur F^a 36 ususuris *F* | debeat P^a*V* 38 eum] cum F^1, *om. L* | debitorum F^1P^a, usura P^a

quod si dies soluendae pecuniae tempore quo negotia gerebat nondum uenerat, usuras non debiturum: sed die praeterito si non intulit rationibus creditoribus cuius negotia gerebat eam pecuniam a se debitam, merito usuras bonae fidei iudicio praestaturum. sed quas usuras debebit, uideamus: u*tr*um eas, quibus aliis idem creditor faenerasset, an et maximas usuras: quoniam ubi quis eius pecuniam, cuius tutelam negotiaue ‖ administrat, aut magi- f. 68' stratus municipii publicam in usus suos conuertit, maximas usuras praestat, ut est constitutum a diuis principibus. *sed* istius diuersa causa est, qui non sibi sumpsit ex administratione nummos, sed ab amico accepit et ante negotiorum administrationem. nam illi, de quibus constit*ut*um est, cum gratuitam certe integram et abstinentem omni lucro praestare fidem deberent, licentia, qua[1] uidentur abuti, maximis usuris uice cuiusdam poenae subiciuntur: hic bona ratione accepit ab alio mutuum et usuris, quia non soluit, non quia ex negotiis quae gerebat ad se pecuniam transtuli*t*, condemnandus est. multum autem refert, incipiat nunc debitum an ante nomen fuerit debitoris, quod satis est ex non usurario facere usurarium.

38 (39) Gaius libro tertio de uerborum obligationibus. Soluendo quisque pro alio [B.17,1,38] *Pf* licet inuito et ignorante liberat eum: quod autem alicui debetur, alius sine uoluntate eius non potest iure exigere. naturalis enim simul et ciuilis ratio suasit alienam condicionem meliorem quidem etiam ignora*n*tis et inuiti nos facere posse, deteriorem non posse.

39 (40) Paulus libro decimo ad Sabinum. Si communes aedes tecum habeam et pro [B.17,1,39] *S* tua parte damni infecti uicino cauero, dicendum est quod praestitero negotiorum gestorum actione potius quam communi diuidundo iudicio posse me petere, quia potui partem meam ita defendere, ut socii partem defendere non cogerer.

40 (41) Idem libro trigensimo ad edictum. Qui seruum meum me ignorante uel ab- [B.17,1,40] *S* sente in noxali causa defenderit, negotiorum gestorum in solidum mecum, non de peculio aget.

41 (42) Idem libro trigensimo secundo ad edictum. Si serui mei rogatu negotia mea [B.17,1,41] *S* susceperis, si dumtaxat admonitus a seruo meo id feceris, erit inter nos negotiorum gestorum actio: si uero quasi mandatu serui, etiam de peculio et de in rem uerso agere te posse responsum est.

42 (43) Labeo libro sexto posteriorum epitomatorum a Iauoleno. Cum pecuniam [B.17,1,42] **A(** eius nomine solueres, qui tibi nihil mandauerat, negotiorum gestorum actio tibi competit, cum ea solutione debitor a creditore liberatus sit: nisi si quid debitoris interfuit eam pec*u*niam non solui.

43 (44) Ulpianus libro sexto disputationum. Is, qui amicitia ductus paterna pupillis [B.17,1,43] *S* tutorem petierit uel suspectos tutores postulauit, nullam aduersus eos habet actionem secundum diui Seueri constitutionem.

44 (45) Idem libro quarto opinionum. Quae utiliter in negotia alicuius erogantur, in [B.17,1,44] *S* quibus est etiam sumptus honeste ad honores per gradus pertinentes factus, actione negotiorum gestorum peti possunt.
1 Qui pure testamento libertatem acceperunt, actus, quem uiuentibus dominis administrauerunt, rationem reddere non conpelluntur.
2 Titius pecuniam creditoribus hereditariis soluit existimans sororem suam defuncto heredem testamento extitisse. quamuis animo gerendi sororis negotia id fecisset, ueritate *ta*men filiorum defuncti,

FP(VLU)

[1] licentia quia?

1 non *om. P^a* cuuis *F(em. m. 3)* 3 bona'e' *F²* 4 utrum] uerum *F* | moximas *F¹* 5 negotiaui *F^ac* 6 praestat 'ut' *F^b* 7 sed] etd *F* 9 constitum *FU* | integram 'et' *F²* | praestare] praestra *P^a* 10 maxumis *F* | usoris *F¹* 11 qui'a' ex *F²* 12 ad se] a se *P^a* | transali *F¹*, transtuli *F²* 13 nunc] nō *P^a*, nūo *U^a*, ne *P^b* | an *om. P^a* 16 inuita *F¹* | liber't'at *F* | debitur *F^ac* 17 ratiu *F^ac* 18 ignoratis *F* 20 cauer'e'o *F* 22 'co'gerer *F²*, cogerem *P^a V*, coger *U^a* 23 cui *P^a* 24 ignoscali c. defenderet *P^a* 26 tr. secundo] xxxu *PL* 30 *l. 42 praecedenti continuat F* | libro *om. F¹* | epitomarum iaboleno *PVLU* | iouaileno *F^ac* 31 negoti'or'um *F^b* | gestarum *F¹* 32 pecuiniam non solui *F²*, pecuiniusolui *F¹* 35 postulabit *PVL^a*, postulabat *U* 38 est *om. P^a* 40 non] *F²PUL^b cum B, om. F¹L^a* 41 so'ro'rem *F^b* 42 in ueritate *f* | tamen] men *F (em. f)*

qui sui heredes patri sublato testamento erant, gessisset: quia aequum est in damno eum non uersari, actione negotiorum gestorum id eum petere placuit.

45 (46) AFRICANUS libro septimo quaestionum. Mandasti filio meo, ut tibi fundum [B. 17, 1, 45] S emeret: quod cum cognouissem, ipse eum tibi emi. puto referre, qua mente emerim: nam si propter ea, quae tibi necessaria esse ‖ scirem, et te[1] eius uoluntatis esse, ut emptum f. 69 habere uelles, agemus inter nos negotiorum gestorum, sicut ageremus, si aut nullum omnino mandatum intercessisset, aut Titio mandasses et ego, quia per me commodius negotium possim conficere, emissem. si uero propterea emerim, ne filius mandati iudicio teneatur, magis est, ut ex persona eius et ego tecum mandati agere possim et tu mecum actionem habeas de peculio, quia et si Titius id mandatum suscepisset et, ne eo nomine teneretur, ego emissem, agerem cum Titio negotiorum gestorum, et ille tecum et tu cum illo mandati. idem est, et si filio meo mandaueris, ut pro te fideiuberet, et ego pro te fideiusserim.
1 Si proponatur te Titio mandasse, ut pro te fideiuberet, meque, quod is aliqua de causa impediretur quo minus fideiuberet, liberandae fidei eius causa fideiussisse, negotiorum gestorum mihi competit actio.

46 (47) PAULUS libro primo sententiarum. Actio negotiorum gestorum illi datur, cuius [B. 17, 1, 46] *P
1 interest hoc iudicio experiri. Nec refert directa quis an utili actione agat uel conueniatur, quia in extraordinariis iudiciis, ubi conceptio formularum non obseruatur, haec suptilitas superuacua est, maxime cum utraque actio eiusdem potestatis est eundemque habet effectum.

47 (48) PAPINIANUS libro tertio quaestionum. Ignorante quoque sorore si frater ne- [B. 17, 1, 47] *P gotium eius gerens dotem a uiro stipulatus sit, iudicio negotiorum gestorum ut uirum liberaret iure conuenitur.

48 (49) AFRICANUS libro octauo quaestionum. Si rem, quam seruus uen- [B. 17, 1, 48. BS. 24, 6, 19] S ditus subripuisset a me uenditore, emptor uendiderit eaque in rerum natura esse desierit, de pretio negotiorum gestorum actio mihi danda sit[2], ut dari deberet, si negotium, quod tuum esse existimares, cum esset meum, gessisses: sicut ex contrario in me tibi daretur, si, cum hereditatem quae ad me pertinet tuam putares, res tuas proprias legatas soluisses, quandoque de[3] ea solutione liberarer.

VI.

℞ DE CALUMNIATORIBUS ℞ ES

1 ULPIANUS libro decimo ad edictum. In eum qui, ut calumniae causa negotium [B. 60, 1, 1] E faceret uel non faceret, pecuniam accepisse dicetur, intra annum in quadruplum eius pe-
1 cuniae, quam accepisse dicetur, post annum simpli in factum actio competit. Hoc autem iudicium non solum in pecuniariis causis, sed et ad publica crimina pertinere Pomponius scribit, maxime cum et lege repetundarum teneatur, qui ob negotium faciendum aut non
2 faciendum per calumniam pecuniam accepit. Qui autem accepit pecuniam siue ante iudi-
3 cium siue post iudicium acceptum[4], tenetur. Sed et constitutio imperatoris [C. 7, 49, 1] *FP(VLU)*

---

[1] necessaria essent, scirem te? [2] est (*edd.*)? [3] quando quidem (*cod. Barb.*)? [4] *firmant B:* accepit?

1 here's'des F | a'e'quum F^2 | damno 'eum no'n uersari F^2, dampno eum uersari U^a 2 eum *om.* P^a 4 em'i' F^2 5 sc'r'irem F | esset ut P^a 7 intercessisset] intercesse F (*em. m 3*), intercecisset P^a | aut] atit F^{ac} | et] set *PVLU*, κἀγὼ B | per 'me' F^2 8 conficerememissem F | si ue'ro' F^2 | 'e'merim F^2 | filius] filius meus *PVLU* | tene'a'tur F^2 10 suscipisset F | tene're'tur F^b 11 ille 'te'cum F^2 12 pro'c'te F | 'et' ego F^2 | per te P^a | fideiuss'o'erim F 13 titio] tiho F^1 | de iuberet … aliqua *bis* F^{ac} | cau'a'sa F 14 impenderetur P^aL^a | fidei eius causa *bis* F^{ac} | fideiussissem $FP^{a\,aut\,b}U^b$ 16 primo *om.* F^a | actio 'ne'neg. F 19 affectum F^1 20 f'r'ater F^2 21 iudicium P^aL^a 24 subripuissetame'n' uend. F 26 gessisset FP^a: ὅτε πρᾶγμά μου χειρίζῃ B (*Anon.*) 27 qu'a'e F^2 | soluisset F^1 28 liberer *PLU* 31 in] an P^a | qui ut] P^bU, qui aut F, ut P^a, qui L 32 pecunia'm a'cce's'pisse F^2 | 'dice'tur F^2, dicitur $PVLU^a$ 33 dicitur P^aL | simpli] in simplum P^a, simplum U^a 34 sed et ad] sed et P^a, sed ad *VL* 35 teneatur *om.* P^a 36 accepit pecuniam *bis* F^{ac}

nostri, quae scripta est ad Cassium Sabinum, prohibuit iudici uel aduersario in publicis
uel priuatis uel fiscalibus causis pecuniam dare, et ex hac causa litem perire iussit. nam
tractari potest, si aduersarius non per calumniam transigendi animo accepit, an constitutio
cessat? et puto cessare sicuti hoc quoque iudicium: neque enim transactionibus est inter-
4 dictum, sed sordidis concussionibus. Pecuniam autem accepisse dicemus[1] etiam B.60, 1, 2
si aliquid pro pecunia accepimus.
2 PAULUS libro decimo ad edictum. Quin etiam si quis obliga- D, 50, 17, 115 pr. B. 60, 1, 2 E
tione liberatus sit, potest uideri cepisse: idemque si || gratuita pecunia utenda data sit, (D) f. 69'
aut minoris locata uenditaue res sit. nec refert, ipse pecuniam acceperit an alii dari ius-
serit uel acceptum suo nomine ratum habuerit.
3 ULPIANUS libro decimo ad edictum. Et generaliter idem erit, si quid omnino B.60, 1, 3 E
1 compendii sensit propter hoc, siue ab aduersario siue ab alio quocumque. Si igitur accepit
ut negotium faceret siue fecit siue non fecit, et qui accepit ne faceret etsi fecit, tenetur.
2 3 Hoc edicto tenetur etiam is qui depectus est: depectus autem dicitur turpiter pactus. Illud
erit notandum, quod qui dedit pecuniam, ut negotium quis pateretur, non habebit ipse
repetitionem: turpiter enim fecit: sed ei dabitur petitio, propter quem datum est ut ca-
lumnia ei fiat. quare si quis et a te pecuniam accepit, ut mihi negotium faceret, et a me,
ne mihi faceret, duobus iudiciis mihi tenebitur.
4 GAIUS libro quarto ad edictum prouinciale. Haec actio heredi quidem non B.60, 1, 4 E
competit, quia sufficere ei debet, quod eam pecuniam quam defunctus dedit repetere potest:
5 ULPIANUS libro decimo ad edictum. in heredem autem competit in id quod B.60, 1, 5 E
ad eum peruenit. nam est constitutum turpia lucra heredibus quoque extorqueri, licet cri-
mina extinguantur: ut puta ob falsum uel iudici ob gratiosam sententiam datum et heredi
1 extorquebitur et si quid aliud scelere quaesitum. Sed etiam praeter hanc actionem con-
dictio competit, si sola turpitudo accipientis uersetur: nam si et dantis, melior causa erit
possidentis. quare si fuerit condictum, utrum tollitur haec actio, an uero in triplum danda
sit? an exemplo furis et in quadruplum actionem damus et condictionem? sed puto suf-
ficere alterutram actionem. ubi autem condictio competit, ibi non est necesse post annum
dare in factum actionem.
6 GAIUS libro quarto ad edictum prouinciale. Annus autem in personam[2] qui- B.60, 1, 6 E
dem eius, qui dedit pecuniam ne secum ageretur, ex eo tempore cedit, ex quo dedit, si
modo potestas ei fieret experiundi. in illius uero personam[2], cum quo ut agatur alius pe-
cuniam dedit, dubitari potest, utrum ex die datae pecuniae numerari debeat, an potius ex
quo cognouit datam esse: quia qui nescit, is uidetur experiundi potestatem non habere. et
uerius est ex eo annum numerari, ex quo cognouit.
7 PAULUS libro decimo ad edictum. Si quis ab alio acceperit pecuniam ne mihi B.60, 1, 7 E
negotium faciat, si quidem mandatu meo datum est, uel a procuratore meo *omnium* rerum,
uel ab eo qui negotium meum gerere uolebat et ratum habui: ego dedisse intellegor. si
FP(VLU)

[1] dicemur (*Krueger*)? [2] persona (*Hal.*)?

2 uel in (in *om. U*) priu. uel in fisc. *PLU* 5 sordodis *F* (*em. m. 3*) | accipisse *F* 6 pecunia accepimus] pecuniacceptum F^1 7 qui's' F^2 8 cepisse] *F cum loco gemino,* accepisse *PVLU* | gratuitam pecuniam P^a 9 res'si't F^2 | alii dari] aliudrui F^1 10 acceptim *F* 11 libro *om.* F^1 | et] at F^1 13 ut negotium f. s. f. s. n. f. et q. accepit *om.* F^1 | faceret] faceret et *PLU* | non fecit] *F,* n. f. tenetur *PVLU,* εἴτε συκοφαντήσῃ εἴτε μή, κατέχεται *BS* (*Steph.*) | etsi fecit (feci F^1) tenetur] *tamquam legisset* et si fecit et si non fecit *uertit Stephanus* (εἴτε ἐποίησε ... εἴτε μὴ ἐποίησε), *sed alterum comma accessisse interpretatione ex sequentibus apparet* 14 depe'ctus' est F^2 16 ei] et F^{ac} 17 accepit] *VU,* accipit *F, a* 15 qui dedit *ad* 18 tenebitur *in litura a m. 2 P* 18 mihi 'faceret et a me ne mihi facere' tenebitur *F* 19 gaius] paullus PL^b, *inscr. om.* L^a | 'h'aec *F* 20 qu'i'a F^2 22 extorquere *F* (*em. m. 3*) 23 extingantur *F* 25 si et] *FP,* etsi *VLU* 26 treplum F^1 27 furis] fuerit F^1 | 'dan'damus *F* 29 in factum] *quasi esset* in duplum *uerterunt Graeci, quod reprehendunt scholia recentiora tamquam* σφάλμα τοῦ ἐξελληνιστοῦ 30 gaius] paulus *P* | prouinciale] pecuniale F^1 35 annus P^a | e quo P^a 36 mi'hi' F^3 37 faceret *PLU* | mandatu meo] mandatu meo ei *P,* ei mandato meo UL^b | meomnium *F*

autem non mandatu meo alius ei licet misericordiae causa dederit ne fiat neque ratum
1 habui, tunc et ipsum repetere et me in quadruplum agere posse. Si ut filio familias *negotium* fieret acceptum est, etiam patri actio danda est. item si filius familias pecuniam acceperit, ut faceret negotium uel non faceret, in ipsum iudicium dabitur: et si alius non meo mandatu ei dederit ne fiat, tunc etiam ipsum repetere et me in quadruplum agere
2 posse. Cum publicanus mancipia retineret dataque ei pecunia esset quae non deberetur, et ipse ex hac parte edicti in factum actione tenetur.

8 ULPIANUS libro quarto opinionum. Si ab eo, qui innocens fuit, sub specie [B.60,1,8] S criminis alicuius, quod in eo probatum non est, pecuniam acceptam is cuius de ea re notio est edoctus fuerit: id quod illicite extortum est secundum edicti formam, quod de his est, qui pecuniam ut negotium facerent aut non facerent accepisse dicerentur, restitui iubeat
1 et ei, qui id commisit, pro modo delicti poenam irroget. q. 6 f. 70

9 PAPINIANUS libro secundo de adulteriis. De seruo qui accusatur, si postuletur, [B.60,1,9] S quaestio habetur: quo absoluto in duplum pretium accusator domino damnatur: sed et citra pretii aestimationem quaeritur de calumnia eius. separatum est etenim calumniae crimen a damno quod in seruo propter quaestionem domino datum est.

FP(VLU)

---

2 famili't'as *F* | negotium] decogitium *F*(*em. f*) 3 et'iam' *F²* 4 non meo mandatu (mandato *F¹*)] *F cum B* (*Anon.*): μὴ κατὰ ἐντολὴν μου, nomine meo *PV²LU, inc. V^a* 6 retinerat *F¹* | ei] et *F¹* 7 par'en'te *F* | edicto *F¹* 8 fuit] puit *F¹* 10 edoctus] odectus *F¹* 11 faceret aut non faceret *P^a* 12 delicta *P^a* | irrogatum *F¹* 13 adulterius *F^{ac}* 14 quo soluto *P^a* 16 domino] a domino *P^aL^aU^a*

LIBER QUARTUS.

I.

R DE IN INTEGRUM RESTITUTIONIBUS R ES

1 Ulpianus libro undecimo ad edictum. Utilitas huius tituli non eget commendatione. ipse[1] enim se ostendit. nam sub hoc titulo plurifariam praetor hominibus uel lapsis uel circumscriptis subuenit, siue metu siue calliditate siue aetate siue absentia inciderunt in captionem B.10, 1, 1 E

2 Paulus libro primo sententiarum. siue per status mutationem aut iustum errorem[2]. Paul. 1, 7, 2. B. 10, 1, 2 *P

3 Modestinus libro octauo pandectarum. Omnes in integrum restitutiones causa cognita a praetore promittuntur, scilicet ut iustitiam earum causarum examinet, an uerae[3] sint, quarum nomine singulis subuenit. B.10, 1, 3 E*

4 Callistratus libro primo edicti monitorii. Scio illud a quibusdam obseruatum, ne propter satis minimam rem uel summam, si maiori rei uel summae praeiudicetur, audiatur is qui in integrum restitui postulat. B.10, 1, 4 E*

5 Paulus libro septimo ad edictum. Nemo uidetur re exclusus, quem praetor in integrum se restituturum polliceatur. B.10, 1, 5 E*

6 Ulpianus libro tertio decimo ad edictum. Non solum minoris, uerum eorum quoque, qui rei publicae causa afuerunt, item omnium, qui ipsi potuerunt restitui in integrum, successores in integrum restitui possunt, et ita saepissime est constitutum. siue igitur heres sit siue is cui hereditas restituta est siue filii familias militis successor, in integrum restitui poterit. proinde et si minor in seruitutem redigatur uel ancilla fiat, dominis eorum dabitur non ultra tempus statutum in integrum restitutio. sed et si forte hic ‖ minor erat captus in hereditate quam adierit, Iulianus libro septimo decimo digestorum scribit abstinendi facultatem dominum posse habere non solum aetatis beneficio, uerum et si aetas non patrocinetur: quia non apiscendae hereditatis gratia legum beneficio usi sunt, sed uindictae gratia. B.10, 1, 6 E f. 7

7 Marcellus libro tertio digestorum. Diuus Antoninus Marcio Auito praetori de succurrendo ei, qui absens rem amiserat, in hanc sententiam rescripsit: 'Etsi 'nihil facile mutandum est ex sollemnibus, tamen ubi aequitas euidens poscit, subueniendum 'est. itaque si citatus non respondit et ob hoc more pronuntiatum est, confestim autem 'pro tribunali te sedente[4] adiit: existimari potest non sua culpa sed parum exaudita uoce B.10, 1, 7 E D. 50, 17, 183 (D)

FPVLU)

---

[1] ipsa? [2] [quae per metum, dolum] et status permutationem et iustum errorem [et absentiam necessariam et infirmitatem aetatis gesta esse dicuntur] *Pauli libri* [3] uere eae? [4] sedentem (*u. i.*)?

---

6 metus *F* | inciderunt] *FU*, inciderint *PVL* 8 stratus *P*ᵃ 10 omnis *F* 11 iustitiafarum *F*ᵃ, iustitia earum *F*ᵇ, iustiam earum *U*ᵃ 12 quorum *P*ᵃ 13 obseruatur *F*ᵃ 14 maiori rei *F*³ 15 in *om.* *PU* 16 uidetur re exclusus] *PVLU*, uidetureexclusus *F*: ἐκπεπτωκέναι πράγματος *B* 17 se] re *F*ᵃ, *om.* *P*ᵃ 18 eorum *om.* *F*¹ 19 causa'm' *F* | omnium qui] qui *P*ᵃ, qui omnium *U* 21 filius familias *P*ᵃ 24 *ab* Iulianus *L* *inc.* *PU* | lib. xui *PVU* | scribit *om.* *P* 26 quia non *F*¹ | adipiscendae *PVLU* | feneficio *F*¹ | 'u'si *F*² | uindicta gratiae *F*¹, uindicte gratie *U*ᵃ 28 lib. iiii *PV* | 'm'arcio *F*² | aueto *P*ᵃ, uito *U*ᵃ 29 hans sentent. *F*¹ | et'si' nihil *F*² 30 possit *P*ᵃ*L* 32 te sedente adiit] ἐὰν παραχρῆμα προκαθημένῳ τῷ ἄρχοντι προσέλθῃ *B*, *unde scr. cum dett.* sedentem | estimari *P*, exstimari *V*, extimari *L* *et sic passim in hoc uocabulo*

1 praeconis defuisse, ideoque restitui potest.' Nec intra has solum species consistet huius generis auxilium: etenim deceptis sine culpa sua, maxime si fraus ab aduersario interuenerit, succurri oportebit, cum etiam de dolo malo actio competere soleat, et boni praetoris est potius restituere litem, ut et ratio et aequitas postulabit, quam actionem famosam constituere, ad quam tunc demum descendendum est, cum remedio locus esse non potest.

8 MACER libro secundo de appellationibus. Inter minores uiginti quinque annis [B. 10, 1, 8] *S* et eos qui rei publicae causa absunt hoc interest, quod minores annis etiam qui per tutores curatoresue suos defensi sunt, nihilo minus in integrum contra rem publicam[1] restituuntur, cognita scilicet causa: si uero qui rei publicae causa absit, ceteris quoque qui in eadem causa habentur, si per procuratores suos defensi sunt, hactenus in integrum restitutione subueniri solet, ut appellare his permittatur.

II.

℞ QUOD METUS CAUSA GESTUM ERIT ℞ *EPS*

1 ULPIANUS libro undecimo ad edictum. Ait praetor: 'Quod metus causa gestum [B. 10, 2, 1] *E* 'erit, ratum non habebo'. olim ita edicebatur 'quod ui metusue causa': uis enim fiebat mentio propter necessitatem impositam contrariam uoluntati: metus instantis uel futuri periculi causa mentis trepidatio[2]. sed postea detracta est uis mentio ideo, quia quodcumque ui atroci fit, id metu quoque fieri uidetur.

2 PAULUS libro primo sententiarum. Uis autem[3] est maioris[4] rei [Paul. 1, 7, 7. B. 10, 2, 2] •*P* impetus, qui repelli non potest.

3 ULPIANUS libro undecimo ad edictum. Continet igitur haec clausula et uim [B. 10, 2, 3] *E*
1 et metum, et si quis ui compulsus aliquid fecit, per hoc edictum restituitur. Sed uim accipimus atrocem et eam, quae aduersus bonos mores fiat, non eam quam magistratus recte intulit, scilicet iure licito et iure honoris quem sustinet. ceterum si per iniuriam quid fecit populi Romani magistratus uel prouinciae praeses, Pomponius scribit hoc edictum locum habere: si forte, inquit, mortis aut uerberum terrore pecuniam alicui extorserit.

4 PAULUS libro undecimo ad edictum. Ego puto etiam seruitutis timorem simi- [B. 10, 2, 4] *E* liumque admittendum.

5 . ULPIANUS libro undecimo ad edictum. Metum accipiendum Labeo dicit non [B. 10, 2, 5] *E* quemlibet timorem, sed maioris malitatis.

6 GAIUS libro quarto ad edictum prouinciale. ‖ Metum autem non uani hominis, [B. 10, 2, 6] *E* f. 71 sed qui merito et in homine constantissimo cadat, ad hoc edictum pertinere dicemus.

7 ULPIANUS libro undecimo ad edictum. Nec timorem infamiae hoc edicto con- [B. 10, 2, 7] *E* tineri Pedius dicit libro septimo, neque alicuius uexationis timorem per hoc edictum restitui. proinde si quis meticulosus rem nullam frustra timuerit, per hoc edictum non re-
1 stituitur, quoniam neque ui neque metus causa factum est. Proinde si quis in furto uel adulterio deprehensus uel in alio flagitio uel dedit aliquid uel se obligauit, Pomponius libro uicensimo octano recte scribit posse eum ad hoc edictum pertinere: timuit enim uel mortem uel uincula. quamquam non omnem adulterum liceat occidere, uel furem, nisi se telo de-

F[*P*(*VLU*)]

---

[1] *firmant B:* contra rem iudicatam (*Cuiacius*)? [2] metus ... trepidatio *collocanda u. 21 ante* continet [3] autem *om. Pauli libri* [4] maior *Pauli libri*

3 et *om.* F^1P^a | bonis P^a 7 annis etiam q. p. tutores *bis* F^{ac} | et. ann. *PL* 10 restitucionem P^a 11 subueneri F^1 (*em.* F^2), subuenire *U* 13 quod] de eo quod *PL* 15 habeo P^aU 16 uoluntat'i' F^2 | metus] *F*, metus est *PVLU* 17 trepidatio] F^2PLU, trepidatione F^1 | uix P^a 18 uidetur] F^bP^bVLU, uideatur F^aP^a 19 'ui's autem F^b 22 restituimur P^a 23 et *del.* F^2 | non eam] non etiam P^a 24 iure lic.] ique lic. F^1 26 uerborum P^aL | extorsit *PVLU* 30 malitatis] FL^a?, uanitatis P^a, mali P^bVL^bU: ἀπὸ μεγάλης κακοθελείας *B* 31 paulus *P* | nonoani mominis F^1 33 ad ed. prouinciale *P* | infamia'e' F^b 34 uexationis] exactionis F^1, τοῦ σκυλμοῦ *B* 35 metuculosus FP^a | timuerim *F* (*em. f*) 36 uel in ad. *P*, aut in ad. *L* 37 *a* pomponius *l. inc. P* 38 scribis P^a | pertinere'e' *F* 39 omne adulterium P^a, omnem adulterium U^a

fendat: sed potuerunt uel non iure occidi, et ideo iustus fuerit metus. sed et si, ne pro-
datur ab eo qui deprehenderit, alienauerit, succurri ei per hoc edictum uidetur, quoniam
si proditus esset, potuerit ea pati quae diximus.
8 PAULUS libro undecimo ad edictum. Isti quidem et in legem Iuliam incidunt, [B.10,2,8 E
quod pro conperto stupro acceperunt. praetor tamen etiam ut restituant interuenire debet:
nam et gestum est malo more, et praetor non respicit, an adulter sit qui dedit, sed hoc
1 solum, quod hic accepit metu mortis illato. Si is accipiat pecuniam, qui instrumenta status
mei interuersurus est nisi dem, non dubitatur quin maximo metu compellat, utique si iam
2 in seruitutem petor et illis instrumentis perditis liber pronuntiari non possum. Quod si
dederit ne stuprum patiatur uir seu mulier, hoc edictum locum habet, cum uiris bonis iste
3 metus maior quam mortis esse debet. Haec, quae diximus ad edictum pertinere, nihil interest
in se quis ueritus sit an in liberis suis, cum pro affectu parentes magis in liberis terreantur.
9 ULPIANUS libro undecimo ad edictum. Metum autem praesentem accipere de- [B.10,2,9 E
bemus, non suspicionem inferendi eius: et ita Pomponius libro uicensimo octauo scribit.
ait enim metum illatum accipiendum, id est si illatus est timor ab aliquo. denique tractat,
si fundum meum dereliquero audito, quod quis cum armis ueniret, an huic edicto locus sit?
et refert Labeonem existimare edicto locum non esse et unde ui interdictum cessare, quoniam
non uideor ui deiectus, qui deici non expectaui sed profugi. aliter atque si, posteaquam
armati ingressi sunt, tunc discessi: huic enim edicto locum facere. idem ait, et si forte
adhibita manu in meo solo per uim aedifices, et interdictum quod ui aut clam et hoc
edictum locum habere, scilicet quoniam metu patior id te facere. sed et si per uim tibi
1 possessionem tradidero, dicit Pomponius hoc[1] edicto locum esse. Animaduertendum autem,
quod praetor hoc edicto generaliter et in rem loquitur nec adicit a quo gestum: et ideo
siue singularis sit persona, quae metum intulit, uel populus uel curia uel collegium uel
corpus, huic edicto locus erit. sed licet uim factam a quocumque praetor conplectatur,
eleganter tamen Pomponius ait, si quo magis te de ui hostium uel latronum uel populi
tuerer uel liberarem, aliquid a te accepero uel te obligauero, non debere me hoc ‖ edicto f. 71
teneri, nisi ipse hanc tibi uim summisi: ceterum si alienus sum a ui, teneri me non debere,
2 ego enim operae potius meae mercedem accepisse uideor. Idem Pomponius scribit quos-
dam bene putare etiam serui manumissionem uel aedificii depositionem, quam quis coactus
3 fecit, ad restitutionem huius edicti porrigendam esse. Sed quod praetor ait ratum se non
habiturum, quatenus accipiendum est uideamus. et quidem aut imperfecta res est, licet
metus interuenerit, ut puta stipulationem numeratio non est secuta, aut perfecta, si post
stipulationem et numeratio facta est aut per metum accepto debitor liberatus est uel quid
simile contigerit[2] quod negotium perficeret. et Pomponius scribit in negotiis quidem per-
fectis et exceptionem interdum et actionem competere, in imperfectis autem solam ex-
ceptionem. sed ex facto scio, cum Campani metu cuidam illato extorsissent cautionem
pollicitationis, rescriptum esse ab imperatore nostro posse eum a praetore in integrum
restitutionem postulare, et praetorem me adsidente interlocutum esse, ut siue actione uellet

F[*P*(*VLU*)]

---

[1] huic (*dett.*)? [2] contigit?

---

1 me't'us F^{2} | ne] non P^{a} 2 deprahenderit F^{1} | ei] *PVUL*^{b}, et *FL*^{a}? | uidetur *om.* P^{a} 3 potuit *PVU* 5 co'n'perto F^{3} 7 accepit] accipit $F^{1}L^{1}$, acceperit *U* | si i'a's *F* 8 nisi 'i'dem *F* | compellat] conpellit at P^{a}, conpellar at $P^{b}V$, compellar et *U*, conpellar L^{b}, *inc.* L^{a} 9 seruitute *PL* 10 pati'a'tur F^{3} | seu] sed F^{1} | hoc] 'sed' hoc *F* | ista F^{1} 12 an in] aut P^{a}, aut in *VU*, an • in *L* 15 accepiendum F^{1} | id est] ideo P^{a}, id *L* 16 derelinquero f. m. *P*, f. m. derelinquerem *U* | cum arbis F^{1} | hic P^{a} 17 exist. edictum P^{a} | undo ui F^{1} 18 delectus *F* | expactaui F^{1} 19 discesse F^{ac} | edicto *om.* P^{a} 21 haberet P^{a} 22 hoc] FP^{a}, huic $P^{b}VLU$ 23 a quo'a' *F* 24 singularus F^{ac} | quae] ea quae *PVLU* | curi'a' F^{1} 25 quocumqu'a'e *F* | cumplectatur F^{ac} 26 quo] cum *PV* 27 deberem 'et' hoc F^{2} 28 a ui] ui P^{a}, *om.* U^{a} | tenere $P^{a}U^{a}$ 29 mea'e' *F* 31 huius 'ea' edicti *F* 33 numeratio non] num actio P^{a} 34 et] F^{b}, *inc.* F^{a} | numeratio] non actio P^{a} | accepta debiturum P^{a} 35 contingerit *P* | perfeceret F^{ac} 36 in *om.* $P^{a}L$ 37 ex facto] exsp‖ecto P^{a} | cum] com F^{1}

aduersus Campanos experiri, esse propositam, siue exceptione aduersus petentes, non deesse exceptionem. ex qua constitutione colligitur, ut siue perfecta siue imperfecta res sit, et
4 actio et exceptio detur. Uolenti autem datur et in rem actio et in personam rescissa ac-
5 ceptilatione uel alia liberatione. Iulianus libro tertio digestorum putat eum, cui res metus
6 causa tradita est, non solum reddere, uerum et de dolo repromittere debere. Licet tamen in rem actionem dandam existimemus, quia res in bonis est eius, qui uim passus est, uerum non sine ratione dicetur, si in quadruplum quis egerit, finiri in rem actionem uel
7 contra. Ex hoc edicto restitutio talis facienda est, id est in integrum[1], officio iudicis, ut, si per uim res tradita est, retradatur et de dolo sicut dictum est repromittatur, ne forte deterior res sit facta. et si acceptilatione liberatio interuenit, restituenda erit in pristinum statum obligatio, usque adeo, ut Iulianus scribat libro quarto digestorum, si pecunia debita fuit, quae accepta per uim facta est, nisi uel soluatur uel restituta obligatione iudicium accipiatur, quadruplo eum condemnandum. sed et si per uim stipulanti promisero, stipulatio accepto facienda erit. sed et si usus fructus uel seruitutes amissae sunt, restituendae
8 erunt. Cum autem haec actio in rem sit scripta nec personam uim facientis coerceat, sed aduersus omnes restitui uelit quod metus causa factum est: non inmerito Iulianus a Marcello notatus est scribens, si fideiussor uim intulit, ut accepto liberetur, in reum non esse restituendam actionem, sed fideiussorem, nisi aduersus reum quoque actionem restituat, debere in quadruplum condemnari. sed est uerius, quod Marcellus notat: etiam aduersus reum competere hanc actionem, cum in rem sit scripta.

10 Gaius libro quarto ad edictum prouinciale. Illud uerum est, si ex facto de- B. 10, 2, 10 E
bitoris metum adhibentis fideiussores acceptilatione liberati sunt, etiam aduersus fideiussores agi posse, ut se reponant in obligationem. si metu a te coactus acceptam tibi Ep. 17, 51
‖ stipulationem fecerim, arbitratu iudicis, apud quem ex hoc edicto agitur, non solum illud f. 72
continetur, ut in tua persona redintegretur obligatio, sed ut fideiussores quoque uel eosdem uel alios non minus idoneos adhibeas: praeterea ut et pignora quae dederas in eandem causam restituas.

11 Paulus libro quarto Iuliani digestorum notat. Si quis alius sine malitia fide- B. 10, 2, 11 *S
iussoris ut fideiussori accepto fieret uim fecit, non tenebitur fideiussor, ut rei quoque obligationem restituat.

12 Ulpianus libro undecimo ad edictum. Sed et partus ancillarum et fetus pe- B. 10, 2, 12 E
corum et fructus restitui et omnem causam oportet: nec solum eos qui percepti sunt, uerum si plus ego percipere potui et per metum impeditus sum, hoc quoque praestabit.
1 Quaeri poterit, an etiam ei qui uim fecerat passo uim restitui praetor uelit per hoc edictum ea quae alienauit. et Pomponius scribit libro uicensimo octauo non oportere ei praetorem opem ferre: nam cum liceat, inquit, uim ui repellere, quod fecit passus est. quare si metu te coegerit sibi promittere, mox ego eum coegero metu te accepto liberare, nihil esse quod
2 ei restituatur. Iulianus ait eum, qui uim adhibuit debitori suo ut ei solueret, Ep. 17, 50 sch.
hoc edicto non teneri propter naturam metus causa actionis quae damnum exigit: quamuis negari non possit in Iuliam eum de ui incidisse et ius crediti amisisse.

F[P(VLU)]

[1] id est in integrum *del.* (*Keller*)

1 exeptionem *P* | de'c'esse *F* 2 perfacta F^1 | imperfacta F^1 3 detur . . . actio *bis* P^a 4 alia *om.* *P* | libertacione P^a | *ab* iulianus *l. inc.* *PVL* | iulianus] paulus P^a 7 di'n'cetur *F* 8 id est] FP^a, *om.* P^bVL^bU, *inc.* L^a | ut] et P^a 9 retra'da'tur F^2 10 re's' sit F^2 11 statum] statutum uel factum P^a, statutum U^a | scribat] F^2P, scribit F^1VLU 14 seruitates F^{ac} 15 haec *om.* P^a 17 liberaretur *PVU*, liberatur *L* 18 aduersum P^a | quosque P^a 22 acciptilatione F^{ac} 23 i'n' obligationem F^2, in obligacione *PU* | cohactus *F* 24 fecerim] cecerim F^1, feceris in P^a 25 fideiussori F^1 | eosdem el al. *F* 27 causam] rem causam P^a 28 sine] sine P^a | fideiussoris ut *om.* F^1L 31 fectus *F* 32 uerum] uel P^a 33 et per] et ui per P^a 34 qui *om.* P^a | posso F^1 | uim] uin F^1 36 facit F^1 37 co'e'gerit F^2 | mox] mon F^1 39 actionis quae damnum exigit] quedam P^a 40 in iuliam] iniuriam legem P^a, in iuliam legem P^bL, in legem iuliam *VU* | et uim crediti omisisse P^a

13 CALLISTRATUS libro quinto de cognitionibus. Exstat enim decre- [D. 48, 7, 7. B. 10, 2, 13 E^{*}]
tum diui Marci in haec uerba[1]: 'Optimum est, ut, si quas putas te habere petitiones, actio-
'nibus experiaris[2]. cum Marcianus diceret: uim nullam feci, Caesar dixit: tu uim putas esse
'solum, si homines uulnerentur? uis est et tunc, quotiens quis id, quod deberi sibi putat,
'non per iudicem reposcit[3]. quisquis igitur probatus mihi fuerit rem ullam debitoris uel
'pecuniam debitam[4] non ab ipso sibi sponte datam[5] sine ullo iudice temere possidere uel
'accepisse, isque[6] sibi ius in eam rem dixisse: ius crediti non habebit'.
14 ULPIANUS libro undecimo ad edictum. Item si, cum exceptione aduersus te [B. 10, 2, 14 E]
perpetua tutus essem, coegero te acceptum mihi facere, cessare hoc edictum, quia nihil
1 tibi abest. Si quis non restituat, in quadruplum in eum iudicium pollicetur: ['Pomp. 24, 36]
quadruplabitur autem omne quodcumque restitui oportuit. satis clementer cum reo praetor
egit, ut daret ei restituendi facultatem, si uult poenam euitare. post annum uero in sim-
2 plum actionem pollicetur, sed non semper, sed causa cognita. In causae autem [('Pomp.)]
cognitione uersatur, ut, si alia actio non sit, tunc haec detur: et sane cum per metum facta
iniuria anno et quidem utili exoleuerit, idonea esse causa debet, ut post annum actio haec
dari debeat. alia autem actio esse sic potest: si is cui uis admissa est decesserit, heres
eius habet hereditatis petitionem, quoniam pro possessore qui uim intulit possidet: propter
quod heredi non erit metus causa actio, quamuis, si annus largiretur, etiam heres in qua-
druplum experiri possit. ideo autem successoribus datur, quoniam et rei habet persecu-
3 tionem. In hac actione non quaeritur, utrum is qui conuenitur an alius metum fecit: suf-
ficit enim hoc docere metum sibi illatum uel uim, et ex hac re eum qui conuenitur, etsi
crimine caret, lucrum tamen sensisse. nam cum metus habeat in se ignorantiam, merito
quis non adstringitur ut designet, quis ei metum uel uim adhibuit: et ideo ad hoc tantum
actor adstringitur, ut doceat metum in causa fuisse, ut alicui acceptam ‖ pecuniam faceret f. 72
uel rem traderet uel quid aliud faceret. nec cuiquam iniquum uidetur[7] ex alieno facto
alium in quadruplum condemnari, quia non statim quadrupli est actio, sed si res non re-
4 stituatur. Haec autem actio cum arbitraria sit, habet reus licentiam usque ad sententiam
ab arbitro datam restitutionem, secundum quod supra diximus, rei facere: quod si non
5 fecerit, iure meritoque quadrupli condemnationem patietur. Aliquando tamen et si metus
adhibitus proponatur, arbitrium absolutionem adfert. quid enim si metum quidem Titius
adhibuit me non conscio, res autem ad me peruenit, et haec in rebus humanis non est
sine dolo malo meo: nonne iudicis officio absoluar? aut si seruus in fuga est, aeque, si
cauero iudicis officio me, si in meam potestatem peruenerit, restituturum, absolui debebo.
unde quidam putant bona fide emptorem ab eo qui uim intulit comparantem non teneri
nec eum qui dono accepit uel cui res legata est. sed rectissime Uiuiano uidetur etiam hos
teneri, ne metus, quem passus sum, mihi captiosus sit. Pedius quoque libro octauo scribit
arbitrium iudicis in restituenda re tale esse, ut eum quidem qui uim admisit iubeat resti-
tuere, etiamsi ad alium res peruenit, eum autem ad quem peruenit, etiamsi alius metum
6 fecit: nam in alterius praemium uerti alienum metum non oportet. Labeo ait, si quis per
F[*P*(*VLU*)]

[1] diuus Marcus decreuit ius crediti eos non habere. uerba decreti haec sunt *D. l. gem.* [2] interim ille in possessione debet morari, tu petitor es. et *ins. D. l. gem.* [3] non puto autem nec uerecundiae nec dignitati nec pietati tuae conuenire quicquam non iure facere *ins. D. l. gem.* [4] uel pecuniam debitam *om. D. l. gem.* [5] traditam *pro* sponte datam *D. l. gem.* [6] eumque (*om.* uel accepisse) *D. l. gem.*: *fuitne* ipseque? [7] uideatur (*dett.*)?

2 in *om.* P^{a} 3 fecit $P^{a}U^{a}$ 4 est et] est etenim P^{a}, enim est et *U* | quotiens F^{2}, qui-tie'n's F^{b} 5 'p'uel pec. *F* 7 dexisse F^{ac} 8 item *om.* *PVLU* | exceptionem P^{a} 9 esse P^{a}, *inc.* L^{a} 14 'et s'an'a'e F^{2} | pacta F^{1} 15 et quidem] equidem *PVU*, quidem *L* | 'in'utili *F* | exsoluerit ait *L*, exsoluerit ... P^{a}, exoluerit U^{a} | esse *om.* P^{a} 16 cui u'i's F^{2}, cuius U^{a} 18 heres] heredes P^{a} 20 hac *om.* P^{a} | metu's'm *F* 22 caret] non caret P^{a} 23 ei *om.* P^{a} 24 acceptum P^{a} 25 rem *om.* F^{1}, uel rem traderet *om.* P^{a} | cuidam P^{a} 26 si *om.* P^{a} 28 'di'ximus F^{b} 29 tamen] tamet F^{1} 30 adfert] faciat afferat P^{a}, afferat *VL*, *om.* U^{a} 31 me *om.* P^{a} 32 nonne] nomine P^{a} | officia absoluat P^{a} | acque F^{ac} 33 iudicis 'officis' officio *F* | restitutirum F^{ac} | debeo $P^{a}U$ 34 comparentem $F^{a}U$ 35 cui] qui F^{1} 36 *a* pedius *l. inc.* *PL* 38 etiam] atiam F^{a}, *om.* P^{a} 39 facit F^{ac}

metum reus sit constitutus et fideiussorem uolentem dederit, et ipse et fideiussor liberatur:
7 si solus fideiussor metu accessit, non etiam reus, solus fideiussor liberabitur. Quadruplatur
8 autem id quanti ea res erit, id est cum fructibus et omni causa. Si quis per uim sisti
9 promittendo postea fideiussorem adhibeat, is quoque liberatur. Sed et si quis per uim
stipulatus, cum acceptum non faceret, fuerit in quadruplum condemnatus, ex stipulatu eum
agentem aduersus exceptionem replicatione adiuuari Iulianus putat, cum in quadruplo et
simplum sit reus consecutus. Labeo autem etiam post quadrupli actionem nihilo minus
exceptione summouendum eum, qui uim intulit, dicebat: quod cum durum uidebatur[1], ita
temperandum est, ut tam tripli condemnatione plectatur, quam acceptilationem omnimodo
10 facere compellatur. Quatenus autem diximus quadruplo simplum inesse, sic hoc disponen-
dum est, ut in condemnatione quadrupli res quidem omnimodo contineatur et eius restitutio
11 fiat, poenae autem usque ad triplum stetur. Quid si homo sine dolo malo et culpa eius,
qui uim intulit et condemnatus est, periit? in hoc casu a rei condemnatione ideo relaxa-
bitur, si intra tempora iudicati actionis moriatur, qui*a* tripli poena propter facinus satis-
facere cogitur. pro eo autem, qui in fuga esse dicitur, cautio ab eo extorquenda est, qua-
tenus et persequatur et omnimodo eum restituat: et nihilominus in rem uel ad exhibendum
uel si qua alia ei competit actio ad eum recipiendum integra ei qui uim passus est serua-
bitur, ita ut, si dominus eum quoquo modo receperit, is qui ex stipulatione conuenitur ex-
ceptione tutus fiat. haec si post condemnationem: si autem ante sententiam homo sine dolo
malo et culpa mortuus fuerit, tenebitur[2], et hoc fit his uerbis edicti 'neque ea res arbitrio
'iudicis restituetur'. ergo si in fuga sit seruus sine dolo malo et culpa eius cum quo age-
tur, cauendum est ‖ per iudicem, ut eum seruum persecutus reddat. sed et si non culpa f. 73
ab eo quocum agitur aberit, si tamen peritura res non fuit, si metum non adhibuisset,
tenebitur reus: sicut in interdicto unde ui uel quod ui aut clam obseruatur. itaque inter-
dum hominis mortui pretium recipit, qui eum uenditurus fuit, si uim passus non esset.
12 Qui uim intulit, cum possessionem a me sit consecutus, fur non est: quamuis qui rapuit,
13 fur improbior esse uideatur, ut Iuliano placet. Eum qui metum fecit et de dolo teneri
certum est, et ita Pomponius, et consumi alteram actionem per alteram exceptione in
14 factum opposita. Iulianus ait quod interest quadruplari solum, et ideo eum, qui ex causa
fideicommissi quadraginta debebat, si trecenta promiserit per uim et soluerit, ducentorum
15 sexaginta quadruplum consecuturum: in his enim cum effectu uim passus est. Secundum
haec si plures metum adhibuerint et unus fuerit conuentus, si quidem sponte rem ante
sententiam restituerit, omnes liberati sunt: sed etsi id non fecerit, sed ex sententia qua-
druplum restituerit, uerius est etiam sic peremi aduersus ceteros metus causa actionem.

15 PAULUS libro undecimo ad edictum. Aut in id dabitur aduersus ceteros actio, [B. 10, 2, 15] *E*
quod minus ab illo exactum sit.

16 ULPIANUS libro undecimo ad edictum. Quod diximus si plures metum ad- [B. 10, 2, 16] *E*
1 miserunt, idem dicendum erit et si ad alium res peruenit, alter metum adhibuit. Sed si
serui metum adhibuerint, noxalis quidem actio ipsorum nomine erit, poterit autem quis
F[*P*(*VLU*)]

---

[1] uideatur (*Hal.*)? [2] *firmant B*: non tenebitur? *cf. u. 22*: non culpa ... aberit

1 constitutum *P*ᵃ | liberatur si solus fideiussor *om. P*ᵃ 2 metus *P*ᵃ 5 fuerat *P* 8 intuᵖlⁱᵗ *F*² 9 'tem'temperandum *F* | acceptilatione *P*ᵃ 10 sic] si *P*ᵃ*U*ᵃ 11 es't' ut *F*² | in *om. P*ᵃ 12 poenae] *F*²*P*ᵃ, poena *F*¹*P*ᵇ*VLU* | autem *om. P*ᵃ | et *om. P*ᵃ 13 casu a rei] casu rei *F*²*PLU*, casa re *F*¹ | re'la'xarbitur *F*ᵇ 14 iudicati actionis] iudicationis *F*²*PVLU*, εἴσω τοῦ χρόνου τῆς καταδίκης *B* | quiad tripli *F*, qui triplicem *L*, qui tripli *P*ᵇ | penae *PLU* 15 fuga] *F*²*PVU*, fugam *F*¹*L* | extorquende sit quat. *F*ᵃᶜ 17 est] est et *P*ᵃ 18 quoquo] quocunque *PV* | qui'a' ex *F* 19 post] praeter *P*ᵃ? 21 restituitur *PL*ᵇ*U*, restituatur *L*ᵃ | agitur *PU* 22 et] at *F*¹ (*em. F*²) | non *om. P*ᵃ, εἰ δὲ καὶ μὴ κατὰ ῥᾳθυμίαν *B* 23 cum quo *PL*ᵇ*U*, quo *L*ᵃ | non peritura res *PVU* 24 in *om. PV* | quod 'ui' *F*² 25 recipit] recipere *P*ᵃ, recepit *U*ᵃ | uenditorus *F* | fuit] puit *F*¹ (*em. F*²) 26 qui rapuit] *F*¹, qui ui rapuit *F*²*PVU*, qui ui raperit *L*, ὁ ἅρπαξ *B* 27 eum] cum *P*ᵃ | de *om. P*ᵃ 30 debeat *P*ᵃ*V* | absoluerit *P*ᵃ 31 enim *bis F*ᵃᶜ 32 metus *P*ᵃ | s'i'ponte *F* 33 restituitur *P*ᵃ | id *om. P*ᵃ 35 aut] quod aut *F*ᵃᶜ*P*ᵃ, aquos ut *L* 39 adhibuerunt *PU*

dominum ad quem res peruenerit conuenire: qui conuentus siue rem siue secundum quod iam dictum est quadruplum praestiterit, proderit et seruis. si uero noxali conuentus ma-
2 luerit noxae dedere, nihilo minus ipse poterit conueniri, si ad eum res peruenit. Haec actio heredi ceterisque successoribus datur, quoniam rei habet persecutionem. in heredem autem et ceteros in id, quod peruenit ad eos, datur non inmerito: licet enim poena ad heredem non transeat, attamen quod turpiter uel scelere quaesitum est, ut est et rescriptum, ad compendium heredis non debet pertinere.

17 PAULUS libro primo quaestionum. Uideamus ergo, si heres, ad quem aliquid [B. 10, 2, 17] *P peruenerit, consumpserit id quod peruenit, an desinat teneri, an uero sufficit semel peruenisse? et, si consumpto eo decesserit, utrum aduersus heredem eius omnimodo competit actio, quoniam hereditariam suscepit obligationem, an non sit danda, quoniam ad secundum heredem nihil peruenit? et melius est omnimodo competere in heredem heredis actionem: sufficit enim semel peruenisse ad proximum heredem, et perpetua actio esse coepit: alioquin dicendum erit nec ipsum, qui consumpsit quod ad eum peruenit, teneri.

18 IULIANUS libro sexagensimo quarto digestorum. Si ipsa res, quae ad alium [B. 10, 2, 18] *S peruenit, interiit, non esse locupletiorem dicemus: sin uero in pecuniam aliamue rem conuersa sit, nihil amplius quaerendum est, quis exitus sit, sed omnimodo locuples factus uidetur, licet postea deperdat. nam et imperator Titus Antoninus Claudio Frontino de pretiis rerum hereditariarum rescripsit ob id ipsum peti ab eo hereditatem posse, quia licet res quae in hereditate fuerant apud eum non sint, tamen pretium earum quo[1], locupletem eum uel saepius mutata specie faciendo, perinde obliga*t*, ac si corpora ipsa in eadem ‖ specie f. 73 mansissent.

19 GAIUS libro quarto ad edictum prouinciale. Quod autem in heredem eatenus [B. 10, 2, 19] *E* pollicetur actionem proconsul, quatenus ad eum peruenerit, intellegendum est ad perpetuo dandam actionem pertinere.

20 ULPIANUS libro undecimo ad edictum. Quantum autem ad heredem peruenerit, [B. 10, 2, 20] *E* litis contestatae tempore spectabitur, si modo certum sit aliquid peruenisse. idem et *si* ipsius qui uim intulit sic in corpus patrimonii peruenit aliquid, ut certum sit ad heredem peruenturum, id est si debitor liberatus est.

21 PAULUS libro undecimo ad edictum. Si mulier contra patronum suum ingrata [B. 10, 2, 21] *E* facta sciens se ingratam, cum de suo statu periclitabatur, aliquid patrono dederit uel pro-
1 miserit, ne in seruitutem redigatur: cessat edictum, quia hunc sibi metum ipsa infert. Quod
2 metus causa gestum erit, nullo tempore praetor ratum habebit. Qui possessionem non sui fundi tradidit, non quanti fundus, sed quanti possessio est, eius quadruplum uel simplum cum fructibus consequetur: aestimatur enim quod restitui oportet, id est quod abest: *abest*
3 autem nuda possessio cum suis fructibus. quod et Pomponius. Si dos metu promis*s*a sit, non puto nasci obligationem, quia est uerissimum nec talem promissionem dotis ullam esse.
4 Si metu coactus sim ab emptione locatione discedere, uidendum est, an nihil sit acti et antiqua obligatio remaneat, an hoc simile sit acceptilationi, quia nulla ex bonae fidei[2] obligatione possimus niti, cum finita sit dum amittitur: et magis est ut similis species

F[*P*(*VLU*)]

---

[1] quoque? [2] ex bona fide?

---

2 est *om.* P^a | et seruis ... maluerit *bis* $F^{a\epsilon}$ | noxalis P^a 3 si 'e'ad *F* | e'u'm F^2 | peruenerit *PVLU* 6 s'i'celere *F*, celere P^a 9 a'n' desinat F^bU, an uero desinat *PVL* 10 et sicut sumpto P^a 11 actio] hec acio *PVLU* 12 et] ad F^a | cumpetere $F^{a\epsilon}$, *om.* P^a 14 ipse qui sumpsit P^a 15 aluum F^1 16 's'in F^2, si *PU* | aliamue] aliummue F^1 17 amplius] aliud *PU*, *om.* *L* | exi's'tus *F* 18 tit'i'us *F*, pius *LU*, prius *P* | antonius *PL* | cladio P^a | prontino F^1 (*em.* F^2) 19 id *om.* P^a 20 hereditatem PVU^a | lucupletem *F* 21 metata F^1 (*em.* F^2) | obligata ac FL^a | in] de *PVU* 23 gaius] paulus P^a | heredem eatenus] F^2P^bVLU, heredeatenus F^1, herede eatenus P^a 24 qu'i'atenus *F*, quotenus P^a | perpetuum P^a 26 peruenitur P^a 27 lites F^1 | et si] PV^bLU, et FV^a 28 uim] ..m $F^{a\epsilon}$ 32 i'n'psa *F* 35 quod] que P^a, quid P^bU | quod abest autem FP^aL^a 36 promisa *F* 37 promis's'ionem F^b 38 acti] $FP^aV^aL^aU^a$, actum $P^bV^bL^bU^b$ 39 'di'simile *F* | ac exeptilacionem P^a 40 possumus F^2PLU

5 acceptilationis sit, et ideo praetoria actio nascitur. Si metu coactus adii hereditatem, puto
me heredem effici, quia quamuis si liberum esset noluissem, tamen coactus uolui: sed per
6 praetorem restituendus sum, ut abstinendi mihi potestas tribuatur. Si coactus hereditatem
repudiem, duplici uia praetor mihi succurrit aut utiles actiones quasi heredi dando aut
actionem metus causa praestando, ut quam uiam ego elegerim, haec mihi pateat.

22 PAULUS libro primo sententiarum. Qui in carcerem quem detrusit, [Paul. 1, 7, 10. B. 10, 2, 22] P
ut aliquid ei extorqueret, quidquid ob hanc causam factum est, nullius momenti est[2].

23 ULPIANUS libro quarto opinionum. Non est uerisimile compulsum in urbe [B. 10, 2, 23] S
inique indebitum soluisse eum, qui claram dignitatem se habere praetendebat, cum potuerit
ius publicum inuocare et adire aliquem potestate praeditum, qui utique uim eum pati pro-
hibuisset: sed huiusmodi praesumptioni debet apertissimas probationes uiolentiae opponere.
1 Si iusto metu perterritus cognitionem, ad quam ut uinctus iret, potens aduersarius mina-
batur, id quod habere licebat compulsus uendidit, res suae aequitati per praesidem pro-
2 uinciae restituitur. Si faenerator inciuiliter custodiendo athletam et a certaminibus pro-
hibendo cauere compulerit ultra quantitatem debitae pecuniae, his probatis competens
3 iudex rem suae aequitati restitui decernat. Si quis, quod aduersario non debebat, delegante
eo per uim, apparitione praesidis interueniente, sine notione iudicis, coactus est dare, iudex
inciuiliter extorta restitui ab eo, qui rei[1] damnum praestiterit, iubeat. quod si debitis
satisfecit simplici iussione et non cognitione ‖ habita, quamuis non extra ordinem ex- f. 74
actionem fieri, sed ciuiliter oportuit, tamen quae solutioni debitarum ab eo quantitatium
profecerunt, reuocare inciuile est.

III.

℞ DE DOLO MALO ℞ EAS

1 ULPIANUS libro undecimo ad edictum. Hoc edicto praetor aduersus uarios et dolosos, E
qui aliis offuerunt calliditate quadam, subuenit, ne uel illis malitia sua sit lucrosa uel istis
1 simplicitas damnosa. Uerba autem edicti talia sunt: 'Quae dolo malo facta esse [B. 10, 3, 1]
'dicentur, si de his rebus alia actio non erit et iusta causa esse uidebitur, iudicium dabo.'
2 Dolum malum Seruius quidem ita definiit machinationem quandam alterius decipiendi causa,
cum aliud simulatur et aliud agitur. Labeo autem posse et sine simulatione id agi, ut quis
circumueniatur: posse et sine dolo malo aliud agi, aliud simulari, sicuti faciunt, qui per
eiusmodi dissimulationem deseruiant et tuentur uel sua uel aliena: itaque ipse sic definiit
dolum malum esse omnem calliditatem fallaciam machinationem ad circumueniendum fal-
3 lendum decipiendum alterum adhibitam. Labeonis definitio uera est. Non fuit autem con-
tentus praetor dolum dicere, sed adiecit malum, quoniam ueteres dolum etiam bonum
dicebant et pro sollertia hoc nomen accipiebant, maxime si aduersus hostem latronemue
4 quis machinetur. Ait praetor: 'si de his rebus alia actio non erit.' merito praetor ita
demum hanc actionem pollicetur, si alia non sit, quoniam famosa actio non temere debuit
a praetore decerni, si sit ciuilis uel honoraria, qua possit experiri: usque adeo, ut et Pedius
libro octauo scribit, etiam si interdictum sit quo quis experiri, uel exceptio qua se tueri
F[*P*(*VLU*)]

---

[1] ei? [2] est momenti *Pauli libri*

1 acceptilationis] *F*³*P*ᵇ*LU*ᵃ, acceptilatione *F*¹ *P*ᵃ, acceptilationi *U*ᵇ 4 succurit *F* 5 actiones *P* | elegerim] *FU*ᵇ, elegero *PVL*, elegere *U*ᵃ 6 destrusit *P*ᵃ, destruxit *L*ᵃ, *inc.* *U*ᵃ 8 quinto *F*³*PLU* 9 poterit *FP*ᵃ 10 potestate'm' *F* 11 prouationes *F*¹ 12 si *om.* *P*ᵃ | cognacionem *P*ᵃ, cognitione iudicis *U* | uictus iret *P*ᵇ*VL*, uinctum scire *P*ᵃ? 13 res] reis *P*ᵃ, rei *P*ᵇ*U* 14 ath'e'letam *F* 16 non] te non *P*ᵃ 17 notacione *P*ᵃ 18 praestitit *P*ᵃ 19 exactionem *om.* *P*ᵃ 20 qu'a'e *F*² | hab eo *F* | quantitatum *PLU* 21 reuocari *P* 26 simplicita's' *F*² 27 de *om.* *P*ᵃ 28 diffiniit et mach. *P*ᵃ 29 simulatione ... et sine *om.* *P*ᵃ | id] ad *F*ᵃ 30 secuti *P*ᵃ 31 huiusmodi *PVL* | dissim.] sim. *PL* | definiit] *F*¹*P*, definit *F*³*U*, difiniuit *L*, diffinit *V* 32 falliciam *F*¹ (*em.* *F*³), falsaciam *P*ᵃ | machinationem] m̄ nationem *P*ᵃ 35 et pro soll. h. n. accipiebant *om.* *P*ᵃ 36 erat *P*ᵃ 38 si sit] nisi sit *P*ᵃ*L*ᵃ 39 octauo] *sic, non* octaneo *F* | scribat *Taur.*

possit, cessare hoc edictum. Idem et Pomponius libro uicensimo octauo: et adicit, et si stipulatione tutus sit quis, eum actionem de dolo habere non posse, ut puta si de dolo
5 stipulatum sit. Idem Pomponius ait et si actionem in nos dari non oporteat, ueluti si stipulatio tam turpis dolo malo facta sit, ut nemo daturus sit ex ea actionem, non debere laborare, ut habeam de dolo malo actionem, cum nemo sit aduersus me daturus actionem.
6 Idem Pomponius refert Labeonem existimare, etiam si quis in integrum restitui possit, non debere ei hanc actionem competere: et si alia actio tempore finita sit, hanc competere non debere, sibi imputaturo eo qui agere supersedit: nisi in hoc quoque dolus malus admissus
7 sit ut tempus exiret. Si quis cum actionem ciuilem haberet uel honorariam, in stipulatum deductam acceptilatione uel alio modo sustulerit, de dolo experiri non poterit, quoniam
8 habuit aliam actionem: nisi in amittenda actione dolum malum passus est. Non solum autem si aduersus eum sit alia actio, aduersus quem de dolo quaeritur,

2 Paulus libro undecimo ad edictum. uel ab eo res seruari poterit, B.10, 3, 2 E

3 Ulpianus libro undecimo ad edictum. non habet hoc edictum locum, uerum etiam si aduersus alium B.10, 3, 3 E

4 Paulus libro undecimo ad edictum. sit actio uel si ab alio res mihi seruari potest. B.10, 3, 4 E

5 Ulpianus libro undecimo ad edictum. Ideoque si quis pupillus a Titio, tutore auctore conludente, circumscriptus sit, non debere eum de dolo actionem aduersus Titium habere, cum habeat tutelae actionem, per quam consequatur quod sua intersit. plane si tutor soluendo non sit, dicend*um* erit de dolo actionem dari ei. B.10, 3, 5 E

6 Gaius libro quarto ad edictum ‖ prouinciale. Nam is nullam uidetur actionem habere, cui propter inopiam aduersarii inanis actio est. B.10, 3, 6 E f.

7 Ulpianus libro undecimo ad edictum. Et eleganter Pomponius haec uerba 'si alia actio non sit' sic excipit, quasi res alio modo ei ad quem ea res pertinet salua esse non poterit. nec uidetur huic sententiae aduersari, quod Iulianus libro quarto scribit, si minor annis uiginti quinque consilio serui circumscriptus eum uendidit cum peculio emptorque eum manumisit, dandam in manumissum de dolo actionem (hoc enim sic accipimus carere dolo emptorem, ut ex empto teneri non possit) aut nullam esse uenditionem, si in hoc ipso ut uenderet circumscriptus est. et quod minor proponitur, non inducit in integrum restitutionem: nam aduersus manumissum nulla in integrum restitutio potest locum
1 habere. Secundum quae et si poenali actione indemnitati eius consuli possit, dicendum erit
2 cessare de dolo actionem. Pomponius autem, etiam si popularis actio sit, cessare de dolo
3 ait actionem. Non solum autem si alia actio non sit, sed et si dubitetur an alia sit, putat Labeo de dolo dandam actionem et adfert talem speciem. qui seruum mihi debebat uel ex uenditione uel ex stipulatu, uenenum ei dedit et sic eum tradidit: uel fundum, et dum tradit, imposuit ei seruitutem uel aedificia diruit, arbores excidit uel extirpauit: ait Labeo, siue cauit de dolo siue non, dandam in eum de dolo actionem, quoniam si cauit, dubium est, an competat ex stipulatu actio. sed est uerius, si quidem de dolo cautum est, cessare actionem de dolo, quoniam est ex stipulatu actio: si non est cautum, in ex empto quidem actione cessat de dolo actio, quoniam est ex empto, in ex stipulatu de dolo actio neces-
4 saria est. Si seruum usuarium proprietarius occidit, legis Aquiliae actioni et ad exhiben-

F[*P*(*VLU*)]

---

1 *ab* idem *l. inc. P* | et adicit] et ita addicit PU^b, ita adicit LU^a, ita dicit *V* | si] sine P^a, *om.* U^a 2 qui's' eum F^b 3 stipulatum] FP^aU^a, stipulatus P^bLU^b | si stip.] stip. P^aV 4 mal'a'o *F* 5 ut iabeam F^1 (*em.* F^3) 6 *ab* idem *l. inc. P* 8 eo] e P^a 10 ali'a'o *F* 11 admittendam actionem *PU*, admittendum actionem *L* 17 poterit *PVLU* 19 auctore *om.* P^a | conludente . . . debere *om.* F^1 | eum] enim P^a 20 consequetur *PU* 21 dicenderit *F* (*suppl. f*) | dare ei *P*, dari (*om.* ei) L^a 22 gaius] paulus P^a | is] si P^a | uidetur . . . 23 inopiam *bis* $F^{ac}P^a$ 23 qui propter *utroque loco* F^1, *secundo P* 24 elegenter F^1 (*em.* F^3) 25 re P^a 27 annon xxuinqui concilio P^a? 28 emptor qui P^a | dandum *P* | accepimus *P* 29 non poss. ten. *P* | aut *om.* F^1 32 quae] F^3P^b, que F^1P^a 33 do'm'lo act. *F* 34 ait actionem] actione P^a, actionem U^a, actionem ait P^bVLU^b 38 siue cabit *F*, sinegauit P^a, *inc.* L^a | si cauit] sic aut P^a 39 co'm'petat F^b 40 actionem *om.* P^a

5 dum accedit, si possidens proprietarius occidit, ideoque cessat de dolo actio. Item si
seruum legatum heres ante aditam hereditatem occiderit, quoniam priusquam factus sit
legatarii, interemptus est, cessat legis Aquiliae actio: de dolo autem actio, quocumque
6 tempore eum occiderit, cessat, quia ex testamento actio competit. Si quadrupes tua dolo
alterius damnum mihi dederit, quaeritur, an de dolo habeam aduersus eum actionem. et
placuit mihi, quod Labeo scribit, si dominus quadrupedis non sit soluendo, dari debere de
7 dolo, quamuis si noxae deditio sit secuta, non puto dandam nec in id quod excedit. Idem
Labeo quaerit, si compeditum seruum meum ut fugeret solueris, an de dolo actio danda
sit? et ait Quintus apud eum notans: si non misericordia ductus fecisti, furti teneris: si
8 misericordia, in factum actionem dari debere. Seruus pactionis pro libertate reum domino
dedit ea condicione, ut post libertatem transferatur in eum obligatio: manumissus non patitur in se obligationem transferri. Pomponius scribit locum habere de dolo actionem. sed
si per patronum stabit, quo minus obligatio transferatur, dicendum ait patronum exceptione
a reo summouendum. ego moueor: quemadmodum de dolo actio dabitur, cum sit alia actio?
nisi forte quis dicat, quoniam exceptione patronus summoueri potest, si agat cum reo, debere dici, quasi nulla actio sit quae ‖ exceptione repellitur, de dolo decernendam: atquin f. 75
patronus tunc summouetur, si nolit expromissorem ipsum manumissum accipere. expromissori plane aduersus manumissum dari debebit de dolo: aut si non sit soluendo expromissor,
9 domino dabitur. Si dolo malo procurator passus sit uincere aduersarium meum, ut absolueretur, an de dolo mihi actio aduersus eum qui uicit competat, potest quaeri. et puto
non competere, si paratus sit reus transferre iudicium sub exceptione hac 'si collusum est':
alioquin de dolo actio erit danda, scilicet si cum procuratore agi non possit, quia non esset
10 soluendo. Idem Pomponius refert Caecidianum praetorem non dedisse de dolo actionem
aduersus eum, qui adfirmauerat idoneum esse eum, cui mutua pecunia dabatur, quod uerum est: nam nisi ex magna et euidenti calliditate non debet de dolo actio dari.

8 GAIUS libro quarto ad edictum prouinciale. Quod si cum scires eum faculta- B. 10, 3, 8 E
tibus labi, tui lucri gratia adfirmasti mihi idoneum esse, merito aduersus te, cum mei decipiendi gratia alium falso laudasti, de dolo iudicium dandum est.

9 ULPIANUS libro undecimo ad edictum. Si quis adfirmauit minimam esse here- B. 10, 3, 9 E
1 ditatem et ita eam ab herede emit, non est de dolo actio, cum ex uendito sufficiat. Si
autem mihi persuaseris, ut repudiem hereditatem, quasi minus soluendo sit, uel ut optem
seruum, quasi melior eo in familia non sit: dico de dolo dandam, si callide hoc feceris.
2 Item si tabulae testamenti, ne de inofficioso diceretur, diu suppressae sint, mox mortuo
filio prolatae, heredes filii aduersus eos qui suppresserunt et lege Cornelia et de dolo posse
3 experiri. Labeo libro trigensimo septimo posteriorum scribit, si oleum tuum quasi suum
defendat Titius, et tu hoc oleum deposueris apud Seium, ut is hoc uenderet et pretium
seruaret, donec inter uos deiudicetur cuius oleum esset, neque Titius uelit iudicium accipere: quoniam neque mandati neque sequestraria Seium conuenire potes nondum impleta
condicione depositionis, de dolo aduersus Titium agendum. sed Pomponius libro uicensimo
septimo posse cum sequestre *prae*scriptis uerbis actione agi, uel si is soluendo non sit,
4 cum Titio de dolo. quae distinctio uera esse uidetur. Et si seruum pigneratum noxae
mihi dederis per iudicem et sis absolutus: de dolo teneris, si apparuerit esse eum pigneri
F[*P*(*VLU*)]

---

1 accedit] *PVU*, subiacebit L^b, *inc.* L^a, accidit *F* 3 autem ˹actio˺ F^2, actio autem *P* 7 danda P^a | in *om.* P^aU^a 8 soluerem P^a, solueres *V* 9 sit] est *PVLU* | fecistiteurti F^a, fecistit (*uoluit* fecisti) furti F^b 10 pro *om.* P^a 11 transferantur P^aU^a 13 per *om.* P^a | ˹a˺it F^2 15 agant P^a 17 ipsum ˹m˺anumissum F^2 20 actio mihi *PL* | aduers˹u˺ 'arsum meum' seum *F* (u *suppl.* F^2) 21 exemptionem *P* | ha'n'c *F* 24 cui] qui F^1 | dabitur P^aV 25 et *om.* P^a 27 ˹me˺rito F^2 28 iudici P^a 29 a˹d˺firmauit F^b 30 ita'e'eam *F* 31 ut] *FU, om. PVL* 33 sup˹p˺ressa˹e˺ F^3 | mo'r'x *F*, mons P^a 34 heredem *P* | et lege] ut et lege P^a, ex lege *L* | de dolo] dodo P^a 35 *a* labeo *l. inc. PVL* 36 et tu *bis* F^{ac} 38 ne˹que se˺questraria F^2, neque sequestria P^a | seius P^a | potes't' *F*, potest P^aVLU^a 40 sequere parescriptis F^1, sequestre perscriptis F^2 41 si] si tu *PLU* | noxie *P* 42 et sis absolutus] P^bVLU *cum B:* καὶ ἐλεγθερωθῇς, et sisbsolutus F^2, et itabsolutus F^1, et si absolutus P^a | eum esse P^aL

4a datum. Haec de dolo actio noxalis erit: ideo Labeo quoque libro trigensimo praetoris
peregrini[1] scribit de dolo actionem serui nomine interdum de peculio, interdum noxalem
dari. nam si ea res est, in quam dolus commissus est, ex qua de peculio daretur actio,
et nunc in peculio dandam: sin uero ea sit, ex qua noxalis, hoc quoque noxale futurum.
5 Merito causae cognitionem praetor inseruit: neque enim passim haec actio indulgenda est.
nam ecce in primis, si modica summa sit,
10 PAULUS libro undecimo ad edictum. id est usque ad duos aureos, B. 10, 3, 10 *E*
11 1 ULPIANUS libro undecimo ad edictum. non debet dari. Et quibusdam per- B. 10, 3, 11 *E*
sonis non dabitur, ut puta liberis uel libertis aduersus parentes patronosue, cum sit famosa.
sed nec humili aduersus eum qui dignitate excellet debe*t* dari: puta plebeio aduersus con-
sularem receptae auctoritatis, uel luxurioso atque prodigo aut alias uili aduersus hominem
uitae emendatioris. et ita Labeo. quid ergo est? in horum persona dicendum est in factum
uerbis temperandam actionem ‖ dandam, ut bonae fidei mentio fiat, f. 75'
12 PAULUS libro undecimo ad edictum. ne ex dolo suo lucrentur. B. 10, 3, 12 *E*
13 ULPIANUS libro undecimo ad edictum. Heredibus tamen harum personarum, B. 10, 3, 13 *E*
1 item aduersus heredes de dolo actio erit danda. Item in causae cognitione uersari Labeo
ait, ne in pupillum de dolo detur actio, nisi forte nomine hereditario conueniatur. ego ar-
bitror et ex suo dolo conueniendum, si proximus pubertati est, maxime si locupletior ex
hoc factus est.
14 PAULUS libro undecimo ad edictum. Quid enim, si impetrauerit a procuratore B. 10, 3, 14 *E*
petitoris, ut ab eo absolueretur, uel si de tutore mentitus pecuniam accepit, uel alia similia
admisit, quae non magnam machinationem exigunt?
15 ULPIANUS libro undecimo ad edictum. Sed et ex dolo tutoris, si factus est B. 10, 3, 15 *E*
1 locupletior, puto in eum dandam actionem, sicut exceptio datur. Sed an in municipes de
dolo detur actio, dubitatur. et puto ex suo quidem dolo non posse dari: quid enim muni-
cipes dolo facere possunt? sed si quid ad eos peruenit ex dolo eorum, qui res eorum ad-
ministrant, puto dandam. de dolo autem decurionum in ipsos decuriones dabitur de dolo
2 actio. Item si quid ex dolo procuratoris ad dominum peruenit, datur in dominum de dolo
3 actio in quantum ad eum peruenit: nam procurator ex dolo suo procul dubio tenetur. In
hac actione designari oportet, cuius dolo factum sit, quamuis in metu non sit necesse.
16 PAULUS libro undecimo ad edictum. Item exigit praetor, ut comprehendatur, B. 10, 3, 16 *E*
quid dolo malo factum sit: scire enim debet actor, in qua re circumscriptus sit, nec in
tanto crimine uagari.
17 ULPIANUS libro undecimo ad edictum. Si plures dolo fecerint et unus resti- B. 10, 3, 17 *E*
tuerit, omnes liberantur: quod si unus quanti ea res est praestiterit, puto adhuc ceteros
1 liberari. Haec actio in heredem et ceteros successores datur dumtaxat de eo quo*d* ad eos
peruenit.
18 PAULUS libro undecimo ad edictum. Arbitrio iudicis in hac quoque actione B. 10, 3, 18 *E*
restitutio comprehenditur: et nisi fiat restitutio, sequitur condemnatio quanti ea res est.
ideo autem et hic et in metus causa actione certa quantitas non adicitur, ut possit per
contumaciam suam tanti reus condemnari, quanti actor in litem iurauerit: sed officio iudicis
1 debet in utraque actione taxatione iusiurandum refrenari. Non tamen semper in hoc iudicio

F[*P*(*VLU*)]

---

[1] trigensimo posteriorum (p'ter̄ = p̄r̄ p̄ēr̄)?

---

2 de peculio interdum *bis* F^{ac} 4 da'nda'm F^{3} 5 inseruit P^{a} 8 et] $F^{2}PVL^{b}U$, *om.* $F^{1}L^{a}$ | quibusdam] quibus P^{a} 10 debet] *PVLU*, debent *F* 11 recepta'e' F^{2}, praeceptae $PV^{b}LU$, *inc.* V^{a} | luxorioso *F* 12 ho'no'rum *F* 14 lucretur *PVU* 16 cognicionem P^{a} 17 ergo P^{a} 18 est] sit *P* 21 petitor P^{a} 23 sed et] F^{2}, sed $F^{1}PVU$, sei . L^{a}, sed si L^{b} 24 an 'i'n *F* | de dolo *om.* P^{a} 27 dabitur] deabitor F^{1} 28 quid e'm'x *F* 30 ha'n'c *F*, *om.* P^{a} | metum P^{a} 31 *inter l. 15 et 16* ℞ actio de dolo ℞ *ins. litteris rubris* P^{a} | libro 'eodem' und. F^{b} 32 sc'i're F^{b} | auctor P^{a} 34 libro 'eodem' und. *F* 36 et] et in PL^{b}, *inc.* L^{a} | successores] heredes P^{a} | quod] *PLU*, quo *F* 37 feruenit F^{ac} 38 libro 'eodem' und. F^{b} | 'in' hac F^{b} 39 res *om.* P^{a} 42 tam'en' F^{2}

arbitrio[1] iudicis dandum est: quid enim si manifestum sit restitui non posse (ueluti si seruus
dolo malo traditus defunctus sit) ideoque protinus condemnari debeat in id quod intersit
2 actoris? Si dominus proprietatis insulam, cuius usus fructus legatus erat, incenderit, non
3 est de dolo actio, quoniam aliae ex hoc oriuntur actiones. De eo qui sciens commodasset
pondera[2], ut uenditor emptori merces adpenderet, Trebatius de dolo dabat actionem. at-
quin si maiora pondera commodauit, id quod amplius mercis datum est repeti condictione
potest, si minora, ut reliqua merx detur ex empto agi potest: nisi si ea condicione merx
uenit, ut illis ponderibus traderetur, cum ille decipiendi causa adfirmasset se aequa pondera
4 habere. Dolo cuius effectum est, ut lis temporibus legitimis transactis pereat: Trebatius
ait de dolo dandum iudicium, non ut arbitrio iudicis res restituatur, sed ut tantum actor
consequatur, quanti eius interfuerit id non esse factum, ne aliter obseruantibus lex circum-
5 scribatur. Si seruum, quem tu mihi promiseras, alius occiderit, ‖ de dolo malo actionem[3] f. 76
in eum dandam plerique recte putant, quia tu a me liberatus sis: ideoque legis Aquiliae
actio tibi denegabitur.

19 Papinianus libro trigensimo septimo quaestionum. Si fideiussor promissum | B. 10, 3, 19 | *P
animal ante moram occiderit, de dolo actionem reddi aduersus eum oportere Neratius Priscus et Iulianus responderunt, quoniam debitore liberato per consequentias ipse quoque dimittitur.

20 Paulus libro undecimo ad edictum. Seruus tuus cum tibi deberet nec sol- | B. 10, 3, 20 | E
uendo esset, hortatu tuo pecuniam mutuam a me accepit et tibi soluit: Labeo ait de dolo malo actionem in te dandam, quia nec de peculio utilis sit, cum in peculio nihil sit, nec
1 in rem domini uersum uideatur, cum ob debitum dominus acceperit. Si persuaseris mihi
nullam societatem tibi fuisse cum eo, cui heres sum, et ob id iudicio absolui te passus sim: dandam mihi de dolo actionem Iulianus scribit.

21 Ulpianus libro undecimo ad edictum. Quod si deferente me iura- | B. 10, 3, 21. Ep. 12, 67 | E
ueris et absolutus sis, postea periurium fuerit adprobatum, Labeo ait de dolo actionem in eum dandam: Pomponius autem per iusiurandum transactum uideri, quam sententiam et Marcellus libro octauo digestorum probat: stari enim religioni debet.

22 Paulus libro undecimo ad edictum. Nam sufficit periurii poena. | B. 10, 3, 22 | E

23 Gaius libro quarto ad edictum prouinciale. Si legatarius, cui supra modum | B. 10, 3, 23 | E
legis Falcidiae legatum est, heredi adhuc ignoranti substantiam hereditatis ultro iurando uel quadam alia fallacia persuaserit, tamquam satis abundeque ad solida legata soluenda sufficiat hereditas, atque eo modo solida legata fuerit consecutus: datur de dolo actio.

24 Ulpianus libro undecimo ad edictum. Si dolo acciderit eius, qui uerba fa- | B. 10, 3, 24 | E
ciebat pro eo, qui de libertate contendebat, quo minus praesente aduersario secundum libertatem pronuntietur, puto statim de dolo dandam in eum actionem, quia semel pro libertate dictam sententiam retractari non oportet.

25 Paulus libro undecimo ad edictum. Cum a te pecuniam peterem eoque no- | B. 10, 3, 25 | E
mine iudicium acceptum est, falso mihi persuasisti, tamquam eam pecuniam seruo meo aut procuratori soluisses, eoque modo consecutus es, ut consentiente me absoluereris: quaerentibus nobis, an in te doli iudicium dari debeat, placuit de dolo actionem non dari, quia

F[P(VLU)]

---

[1] arbitrium ($P^b L^b$)? [2] iniqua *ins.* [3] mihi *ins.*

1 restitu't'i'o' *F*, res restitui *P* 2 que] si P^a 3 actoris 'si' dom. F^b 4 est *om.* P^a | hoc cooriuntur P^a | actione's' F^2 5 atquin] *F*, adquin P^a, atque L^a, atqui $P^b L^b U$ 6 maiura F^{ac} | merces P^a | repeti't' *F* 7 reliquam P^a | si *om.* *PLU* | condicione'm' merx *F* 8 ponderibus] praetoribus P^a, pondere U^a | s'e' aequa F^2 | ponder'a' F^3 10 de dolo ait *PL* | arbitrium P^a | consequatur actor *PL* 13 re'c'te F^3 | libertus P^a 19 debere't' F^2 20 mut. pec. *P* 22 persuaserit $P^a L^a$ 23 eo] co F^{ac} | absolu'i te F^b 24 de dolo dand. mihi act. *P*, dand. m. act. de d. *L* 26 po's'tea F^3 27 'pom'ponius F^2 | et *om.* *PVU* 28 octauo] uiiii *P* | stari] FL^a, stare $PVL^b U$ 30 quarto] xiii *P* 31 e'st' heredi F^b 32 fallicia F^1 | abundeque'a'd F^b | solue'r'nda *F* 36 qu'i'a F^2 38 paterem *F* (*em.* *f*) 40 es] est *F* | consentiente] conscientiae P^a 41 iud. doli *PU*, iud. (*om.* doli) *L*

alio modo mihi succurri potest: nam ex integro agere possum et si obiciatur exceptio rei iudicatae, replicatione iure uti potero.

26 GAIUS libro quarto ad edictum prouinciale. In heredem eatenus daturum se eam actionem proconsul pollicetur, quatenus ad eum peruenerit, id est quatenus ex ea re locupletior ad eum hereditas uenerit B. 10, 3, 26 *E*

27 PAULUS libro undecimo ad edictum. doloue malo eius factum est, quo minus peruenerit. B. 10, 3, 27 *E*

28 GAIUS libro quarto ad edictum prouinciale. Itaque si accepto lata sit tibi pecunia, omnimodo cum herede tuo agetur. at si res tibi tradita sit, si quidem mortuo te ea res extitit, agetur cum herede tuo, si minus, non agetur. sed utique in heredem perpetuo dabitur, quia non debet lucrari ex alieno damno. cui conueniens est, ut et in ipso, qui dolo commiserit, in id quod locupletior esset perpetuo danda sit in factum actio. B. 10, 3, 28 *E*

29 PAULUS libro undecimo ad edictum. Sabinus putat calculi ratione potius quam maleficii heredem conueniri, denique famosum non fieri: ideoque in ‖ perpetuum teneri oportere. B. 10, 3, 29 *E* f. 76'

30 ULPIANUS libro undecimo ad edictum. Neque causae cognitio in heredis persona erit necessaria. B. 10, 3, 30 *E*

31 PROCULUS libro secundo epistularum. Cum quis persuaserit familiae meae, ut de possessione decedat, possessio quidem non *a*mittitur, sed de dolo malo iudicium in eum competit, si quid damni mihi accesserit. B. 10, 3, 31 *Ef*

32 SCAEUOLA libro secundo digestorum. Filius legatum sibi seruum per praeceptionem rogatus manumittere post certum tempus, posteaquam rationes ipsi et coheredibus fratribus reddidisset, ante diem et ante redditas rationes ad libertatem uindicta manumittendo perduxerat: quaesitum est, an ex fideicommisso fratribus tenetur, ut rationes eorum pro portionibus redderet. respondi, cum liberum fecisset, ex causa quidem fideicommissi non teneri: uerum si ideo *pro*perasset manumittere, ne rationes fratribus redderet, posse de dolo actionem in eum exercere[1]. B. 10, 3, 32 *A*

33 ULPIANUS libro quarto opinionum. Rei, quam uenalem possessor habebat, litem proprietatis aduersarius mouere coepit et posteaquam oportunitatem emptoris, cui uenundari potuit, peremit, destitit: placuit possessori hoc nomine actionem in factum cum sua indemnitate competere. B. 10, 3, 33 *S**

34 IDEM libro quadragensimo secundo ad Sabinum. Si cum mihi permisisses saxum ex fundo tuo eicere uel cretam uel harenam fodere, et sumptum in hanc rem fecerim, et non patiaris me tollere: nulla alia quam de dolo malo actio locum habebit. B. 10, 3, 34 *S* 34

35 IDEM libro trigensimo ad edictum. Si quis tabulas testamenti apud se depositas post mortem testatoris deleuit uel alio modo corruperit, heres scriptus habebit aduersus eum actionem de dolo. sed et his, quibus legata data sunt, danda erit de dolo actio. B. 10, 3, 35 *S**

36 MARCIANUS libro secundo regularum. Si duo dolo malo fecerint, inuicem de dolo non agent. B. 10, 3, 36 *S** 39

37 ULPIANUS libro quadragensimo quarto ad Sabinum. Quod uenditor ut commendet dicit, sic habendum, quasi neque dictum neque promissum est. si uero decipiendi emptoris causa dictum est, aeque sic habendum est, ut non nascatur aduersus dictum promissumue actio, sed de dolo actio. B. 10, 3, 37 *S*

F[*P*(*VLU*)]

---

[1] exerceri (*edd.*)?

4 procusul F^{ac} 9 pecunia 'o'mnimodo F^2 | agitur *PU*, ag *V* 10 non agitur *PVU* 11 conueniens est] F^2PVLU, conueniestet F^1 | in *om.* P^a 12 dolum *P*, dolum non *L* | esse P^a 19 possessione decedat *bis* F^{ac} | admittitur FP^aL 23 uindictam man. F^aU^a 26 si id ideo $F^{ac}P^a$ | properasset] *fPLU*, perasset *F* | manumitteret P^a | ratione's' F^2 27 posset P^a 28 rei quam] FL^a, rem quandam PVL^bU^b, rem quam U^a | uenalem *om.* P^a 29 postquam *P* 30 actionem *om.* P^a 31 cumpetere F^{ac} 33 sum'm'ptum *F* 37 data sunt] danda sunt *PVU*, sunt danda *L* 38 fecerunt *PU* 41 dicet *PVU* | decipiend'i' F^2 42 aequae *F* | ut *om.* P^a

38 **Idem** libro quinto opinionum. Quidam debitor epistulam quasi a Titio mitti [B. 10, 3, 38] creditori suo effecit, ut ipse liberetur: hac epistula creditor deceptus Aquiliana stipulatione et acceptilatione liberauit debitorem: postea epistula falsa uel inani reperta creditor maior quidem annis uiginti quinque de dolo habebit actionem, minor autem in integrum restituetur. *S*

39 **Gaius** libro uicensimo septimo ad edictum prouinciale. Si te Titio optuleris [B. 10, 3, 39] de ea re quam non possidebas in hoc ut alius usucapiat, et iudicatum solui satisdederis: quamuis absolutus sis, de dolo malo tamen teneberis: et ita Sabino placet. **E*

40 **Furius Anthianus** libro primo ad edictum. Is, qui decepit aliquem, ut hereditatem non idoneam adiret, de dolo tenebitur, nisi fortasse ipse creditor erat et solus erat: tunc enim sufficit contra eum doli mali exceptio. **A*

IIII.

℞ DE MINORIBUS UIGINTI QUINQUE ANNIS ℞ *EPAS*

1 ‖ **Ulpianus** libro undecimo ad edictum. Hoc edictum praetor naturalem aequitatem secutus proposuit, quo tutelam minorum suscepit. nam cum inter omnes constet fragile esse et infirmum huiusmodi aetatium consilium et multis captionibus suppositum, multorum insidiis expositum[1]: auxilium eis praetor hoc edicto pollicitus est et aduersus captiones opi- *E f. 77*
1 tulationem. Praetor edicit: 'Quod cum minore quam uiginti quinque annis natu gestum esse
2 'dicetur, uti quaeque res erit, animaduertam'. Apparet minoribus annis uiginti [B. 10, 4, 1]
3 quinque eum opem polliceri: nam post hoc tempus compleri uirilem uigorem constat. Et ideo hodie in hanc usque aetatem adulescentes curatorum auxilio reguntur, nec ante rei suae administratio eis committi debebit, quamuis bene rem suam gerentibus.

2 **Idem** libro nono decimo ad legem Iuliam et Papiam. Nec per liberos suos [B. 10, 4, 2] rem suam maturius a curatoribus recipiat[2]. quod enim legibus cauetur, ut singuli anni per singulos liberos remittantur, ad honores pertinere diuus Seuerus ait, non ad rem suam recipiendam. *E**

3 **Idem** libro undecimo ad edictum. Denique diuus Seuerus et imperator noster [B. 10, 4, 3] huiusmodi consulum uel praesidum decreta quasi ambitiosa esse interpretati sunt, ipsi autem perraro minoribus rerum suarum administrationem extra ordinem indulserunt: et eodem *E*
1 iure utimur. Si quis cum minore contraxerit et contractus inciderit in tempus quo maior efficitur: utrum initium spectamus an finem? et placet, ut est et constitutum, si quis maior factus conprobauerit, quod minor gesserat, restitutionem cessare. unde illud non ineleganter Celsus epistularum libro undecimo et digestorum secundo tractat, ex facto a Flauio Respecto praetore consultus. minor annis uiginti quinque, annos forte uiginti quattuor agens, iudicium tutelae heredi tutoris dictauerat: mox factum ut (non finito iudicio iam eo maiore effecto uiginti quinque annis) tutoris heres absolutus proponeretur: in integrum restitutio desiderabatur. Celsus igitur Respecto suasit non facile hunc quondam minorem in integrum restitui, sed si ei probaretur calliditate aduersarii id actum, ut maiore eo facto liberaretur: neque enim extremo, inquit, iudicii die uidetur solum deceptus hic minor, sed

F[*P*(*VLU*)]

---

[1] multorum ins. exp. *del.* [2] recipiant (P^bL)?

2 efficit *PL* | ha'e'c *F* | acceptus P^a 3 a'c'ceptilatione F^2 | falsa *om.* P^a | neperta F^a 4 restitueretur *PV*, restituitur *L* 5 prouinciale *om.* *P* | 'ti'tio F^2 6 possidebas] $F^2PV^bL^bU$, possidebat $F^1V^aL^a$ | hoc] haec *PL* | satisdederit $F^aP^aL^a$, satisdedit *V* 8 *l. 40 continuatur praecedenti F* | nurrius *P* | anthiinus F^2, anphianus *P*, amphianus *U*, anthinianus *L* 9 cred'i'tor *F* 12 uibinti F^1 13 ulpianus *euanuit fere F* | edicto P^a 14 fragile] facile P^a 16 eis ... aduersus *om.* F^1 | hoc] haec P^a | captionis P^a, captionem *U* 18 digetur F^{ac}, uidetur *L* 19 complexi P^a 20 rei] ret F^a 21 'e'is F^2, *om.* *L* 22 nec] haec P^a 23 singuli anni] F^2PVLU, singulaniii F^1 24 libereos F^1 | remittantur] *PVLU*, demitantur F^1, permitantur F^2, ἕκαστον παῖδα ἀντὶ ἐνιαυτοῦ λογίζεσθαι *B* 26 idem ... 36 desiderabatur *om.* F^1 | imperitor F^{ac} 27 praedum P^a 28 eodem] eorum *PU* 30 est et] et est P^a, est LP^bU 31 minor] maior P^a 32 flauio] *FL*, fului P^a, fuluio P^bV, suluio *U* 36 quondam] quoda P^a 37 caliditatem P^a 38 inquit *om.* P^a | d'i'e F^b

totum hoc structum, ut maiore eo facto liberaretur. idem tamen confitetur, si leuior sit
2 suspicio aduersarii quasi dolose uersati, non debere hunc in integrum restitui. Scio etiam
illud aliquando incidisse. minor uiginti quinque annis miscuerat se paternae hereditati
maiorque factus exegerat aliquid a debitoribus paternis, mox desiderabat restitui in in-
tegrum, quo magis abstineret paterna hereditate: contradicebatur ei, quasi maior factus
comprobasset, quod minori sibi placuit: putauimus tamen restituendum in integrum initio
3 inspecto. idem puto, et si alienam adiit hereditatem. Minorem autem uiginti [ⁱPomp. p. 26. 1, 3]
quinque annis natu uidendum, an etiam die natalis sui adhuc dicimus ante horam qua natus
est, ut si captus sit restituatur? et cum nondum compleuerit, ita erit dicendum, ut a momento
in momentum tempus spectetur. proinde et si bissexto natus est, siue priore [ⁱPomp. p. 30. 3, 4]
siue posteriore die Celsus scripsit nihil referre: nam id biduum pro uno die [Cels. D. 50, 16, 98]
4 habetur et posterior dies kalendarum[1] intercalatur. Sed utrum solis patribus fami- [(ⁱPomp.)]
liarum an etiam filiis familiarum succurri debeat, uidendum. mouet dubitationem, quod, si
quis dixerit etiam filiis familiarum in re peculiari subueniendum, efficiet, ut per eos etiam
maioribus subueniatur, id est patribus eorum: quod nequaquam fuit praetori propositum:
praetor enim minoribus auxilium promisit, non maioribus. ego autem uerissimam arbitror
sententiam existimantium, filium familias minorem annis in integrum restitui posse ex his
solis causis quae ipsius intersint, puta si sit obligatus. proinde si iussu patris obligatus
sit, pater utique poterit in solidum conueniri: filius autem cum et ipse possit uel in pote-
state manens conueniri, uel etiam emancipatus uel exheredatus in id quod facere potest, et
quidem in potestate manens etiam inuito patre ex condemnatione conueniri: ‖ auxilium im- f. 77'
petrare debebit, si ipse conueniatur. sed an hoc auxilium patri quoque prosit, ut solet
interdum fideiussori eius prodesse, uideamus: et non puto profuturum. si igitur filius con-
ueniatur, postulet auxilium: si patrem conueniat creditor, auxilium cessat: excepta mutui
datione: in hanc enim si iussu patris mutuam pecuniam accepit, non adiuuatur. proinde
et si sine iussu patris contraxit et captus est, si quidem pater de peculio conueniatur, filius
non erit restituendus: si filius conueniatur, poterit restitui. nec eo mouemur, quasi intersit
filii peculium habere: magis enim patris quam filii interest, licet aliquo casu ad filium pe-
culium spectet: ut puta si patris eius bona a fisco propter debitum occupata sunt: nam
5 peculium ei ex constitutione Claudii separatur. Ergo etiam filiam familias in dote captam,
dum patri consentit stipulanti dotem non statim quam dedit, uel adhibenti aliquem qui
dotem stipularetur, puto restituendam, quoniam dos ipsius filiae proprium patrimonium est.
6 Si quis minor uiginti quinque annis adrogandum se dedit et in ipsa adrogatione se circum-
uentum dicat (finge enim a praedone eum hominem locupletem adrogatum): dico de-
7 bere eum audiri in integrum se restituentem. Si quid minori fuerit filio familias legatum
post mortem patris uel fideicommissum relictum et captus est, forte dum consentit patri
paciscenti, ne legatum peteretur: potest dici in integrum restituendum, quoniam ipsius in-
terest propter spem legati, quod ei post mortem patris competit. sed et si ei legatum sit
aliquid quod personae eius cohaeret, puta ius militiae, dicendum est posse eum restitui in

F[*P*(*VLU*)]

---

[1] kalendarum *aut del. aut scr.* posterior dies bissexti kalendarum

1 structum] est structum *L*, sructum P^a | sit *om.* P^a 2 restituˈtuˈi *F* 3 miscuerit *P* 6 minoris $P^a L^a$? | putabimus F^1 8 etiaˈmˈ F^2 | die] U^b, diem *FPVL*, *om.* U^a | adhuc] adque P^a, ad *L*, *inc.* V^a 9 eompleuerit F^1 | moˈnuˈmento *F* 10 momentum] momento $P^a V$ | bisˈsˈexto F^b 11 siue post. *om.* P^a | dieˈeˈ *F* 12 posterior dies] FP^b, posteriore dies P^a, posteriore die *VU* 13 filius familiarum *F*, filiis familias *PVU*, *inc.* L^a 14 filius familiarum F^{ac}, filiis familias *U* 16 min.] in min. P^a, • min. *L* 18 intersunt $P^a VL$ | proinde ... obligatus *bis* F^{ac} 20 exheredatus] *PVLU*, heredatus *F* | et quidem] quidem et *L*, quidem P^a 22 sed an] sed *L*, an *V*, an • P^a 24 postulat PU^b | creditor] reditur F^1, credit•• P^a 25 hanc] hac *PU* | si] *FU*, si filius *PV*, filius (*om.* si) *L* | pˈrˈatris *F* | mutuam] nuto an P^a 26 contrasit P^a | pecalio F^1 27 mouetur F^1 | intersit filium P^a 30 ei ex] F^2 *cum B:* χωρίζεται τῷ υἱῷ τὸ πεκούλιον αὐτοῦ, et ex F^1, eius ex *PVLU* 33 seˈtˈ circumu. *F* 34 funge *F*, fige P^a | enim ˈaˈ F^2 35 in ˈinˈtegrum F^2 36 captˈaˈus *F* 38 sed et] set *PVU*

integrum: interfuit enim eius non capi, cum hanc patri non adquireret, sed ipse haberet.
8 Et si heres sit institutus, si a patre in diebus centum sit emancipatus: mox patrem debuerit
certiorare nec fecerit cum posset: qui eum emancipasset, si cognouisset: dicendum erit
9 posse eum restitui in integrum parato patre eum emancipare. Pomponius adicit ex his
causis, ex quibus in re peculiari filii familias restituuntur, posse et patrem quasi heredem
10 nomine filii post obitum eius impetrare cognitionem. Si autem filius familias sit, qui ca-
strense peculium habeat, procul dubio ex his, quae ad castrense peculium spectant, in in-
11 tegrum restituendus erit quasi in proprio patrimonio captus. Seruus autem minor annis
uiginti quinque nullo modo restitui poterit, quoniam domini persona spectatur, qui sibi de-
bebit imputare, cur minori rem commisit. quare et si per impuberem contraxerit, idem erit
dicendum, ut et Marcellus libro secundo digestorum scribit. et si forte libera peculii ad-
ministratio minori seruo sit *con*cessa, maior dominus ex hac causa non restituetur.

4 AFRICANUS libro septimo quaestionum. Etenim quodcumque seruus ita gerit, [B.10,4,4 *S
uoluntate domini gerere intellegendus est. et magis hoc apparebit, si aut de institoria
actione quaeratur, aut si proponatur maiorem annis uiginti quinque negotium aliquod ge-
rendum minori mandasse et illum in ea re deceptum esse.

5 ULPIANUS libro undecimo ad edictum. Si tamen is seruus fuit, cui fideicom- [B.10,4,5 E
missaria libertas debebatur praesens, et fuit captus, cum re mora ei fit, || poterit dici prae- f. 78
torem ei succurrere oportere.

6 IDEM libro decimo ad edictum. Minoribus uiginti quinque annis subuenitur [B.10,4,6 E*
per in integrum restitutionem non solum, cum de bonis eorum aliquid minuitur, sed etiam
cum intersit ipsorum litibus et sumptibus non uexari.

7 IDEM libro undecimo ad edictum. Ait praetor: 'gestum esse dicetur'. gestum [B.10,4,7 E
1 sic accipimus qualiterqualiter, siue contractus[1] sit, siue quid aliud contigit. Proinde si emit
aliquid, si uendidit, si societatem coit, si mutuam pecuniam accepit, et captus est, ei suc-
2 curretur. Sed et si ei pecunia a debitore paterno soluta sit uel proprio et hanc perdidit,
dicendum est ei subueniri, quasi gestum sit cum eo. et ideo si minor conueniat debitorem,
adhibere debet curatores, ut ei soluatur pecunia: ceterum non ei compelletur soluere.
sed hodie solet pecunia in aedem deponi, ut Pomponius libro uicensimo octauo scribit, ne
uel debitor ultra usuris oneretur uel creditor minor perdat pecuniam, aut curatoribus solui,
si sunt. permittitur etiam ex constitutione principum debitori compellere adulescentem ad
petendos sibi curatores. quid tamen: si praetor decernat soluendam pecuniam minori sine
curatoribus et soluerit, an possit esse securus? dubitari potest: puto autem, si allegans
minorem esse compulsus sit ad solutionem, nihil ei imputandum: nisi forte quasi aduersus
iniuriam appellandum quis ei putet. sed credo praetorem hunc minorem in integrum re-
3 stitui uolentem auditurum non esse. Non solum autem in his ei succurritur, sed etiam in
interuentionibus, ut puta si fideiussorio nomin*e* se uel rem suam obligauit. Pomponius
autem uidetur adquiescere distinguentibus: arbiter ad fideiussores probandos constitutus
eum probauit an uero ipse aduersarius? mihi autem semper succurrendum uidetur, si minor
4 sit et se cir*cum*uentum doceat. Sed et in iudiciis subuenitur, siue dum agit siue dum

F[*P*(*VLU*)]

[1] contractum (*Hal.*)?

1 adquiret P^a | sed *om.* P^a 5 peculari *P* | 'q'uasi F^2 6 cogn. imp. *P* 7 habeat ... castr. peculium *om.* F^1 | spectent P^aL^a? 8 autem 'm'inor F^2 9 debebit] debet *L*, *om.* P^a 10 minori rem] minorem P^aVU^b, minorem res .. *L*, minores U^a | quare] qua P^a 11 ut et] ut *PL* 12 minore F^a | conconcessa *F* 13 ser'u'us F^2 14 institutoria *PL* 16 mand. min. *P* | esse] est succurrere oportere P^a, *inc.* L^a 18 debeatur P^a | 'si'cum *F* | re] rem P^a, in re F^2, in rem P^bV^bLU 20 annis] ..... tomis P^a 23 idem] gaius F^b | libro 'quar' undecimo *F* 24 accepimus *P* | qualiter qualiter] F^2, qualiter $F^1PL^aU^a$, qualitercunque VL^bU^b | contingit *PVL*, contingat *U* 26 si *om.* P^a | e'i' F^2 27 est] ait *PVU* 31 sint F^1 | compellere] competet P^a 32 quod P^aL^a | minoris in curat. P^a, minoris si neque curat. L^a 35 putet] potest F^1 36 auditorum P^a | etiam in] etiam *PU* 37 interuen'i'tionibus *F*, interuenientibus P^a?*VU* | fideiussori P^a | nomino *F*, mino L^a 38 atquiescere F^1 | ad] a P^a | constitus P^a 39 eum *om.* P^aV 40 ciruentum *F* | iudici'i's F^2 | siue dum agit *om.* P^a

5 conuenitur captus sit. Sed et si hereditatem minor adiit minus lucrosam, succurritur ei ut
se possit abstinere: nam et hic *ca*ptus est. idem et in bonorum possessione uel alia succes-
sione. non solum autem filius, qui se miscuit paternae hereditati, sed et si aliquis sit ex
necessariis minor annis, simili modo restitutionem impetrabit, ueluti si seruus sit cum liber-
tate institutus: dicendum enim erit, si se miscuit, posse ei subueniri aetatis beneficio, ut
habeat bonorum suorum separationem. plane qui post aditam hereditatem restituitur, debet
praestare, si quid ex hereditate in rem eius peruenit nec periit per aetatis inbecillitatem.
6 7 Hodie certo iure utimur, ut et in lucro minoribus succurratur. Pomponius quoque libro
uicensimo octauo scribit et si sine dolo cuiusquam legatum repudiauerit, uel in optionis
legato captus sit dum elegit deteriorem[1], uel si duas res promiserit illam aut illam et
8 pretiosiorem dederit, debere subueniri: et subueniendum est. Quaesitum est ex eo, quod
in lucro quoque minoribus subueniendum dicitur, si res eius uenierit et existat qui plus
liceatur, an in integrum propter lucrum re*s*tituendus sit? et cottidie praetores eos restituunt,
ut rursum admittatur licitatio. idem faciunt et in his rebus, quae seruari eis debent. quod
circumspecte erit faciendum: ceterum nemo accedet ad emptionem rerum pupillarium, nec
si bona fide distrahantur. et destricte probandum ‖ est in rebus, quae fortuitis casibus f. 78'
subiectae sunt, non esse minori aduersus emptorem succurrendum, nisi aut sordes aut eui-
9 dens gratia tutorum siue curatorum doceatur. Restitutus autem cum se hereditati misceat
uel eam adeat quam repudiauit, rursus restitui poterit, ut se abstineat: et hoc et rescriptum
10 et responsum est. Sed quod Papinianus libro secundo responsorum ait minori substitutum
seruum necessarium repudiante quidem hereditatem minore necessarium fore, et si fuerit
restitutus minor, liberum nihilo minus remanere: si autem prius minor adiit hereditatem,
mox abstentus est, substitutum pupillo seruum cum libertate non posse heredem existere
neque liberum esse: non per omnia uerum est. nam si non est soluendo hereditas, absti-
nente se herede et diuus Pius rescripsit et imperator noster, et quidem in extraneo pupillo
locum fore necessario substituto. et quod ait liberum manere, tale est, quasi non et heres
maneat, cum pupillus impetrat restitutionem posteaquam abstentus est: cum enim pupillus
11 heres non fiat, sed utiles actiones habeat, sine dubio heres manebit, qui semel extitit. Item
12 si non prouocauit intra diem, subuenitur ut prouocet: finge enim hoc desiderare. Item et
in eremodiciis ei subuenitur. constat autem omnis aetatis hominibus restaura- BS. 8, 2, 33
tionem eremodicii praestari, si se doceant ex iusta causa afuisse.

8 Hermogenianus libro primo iuris epitomarum. Minor etiam si quasi contu- B. 10, 4, 8 *P
max condemnatus sit, in integrum restitutionis auxilium implorabit.

9 Ulpianus libro undecimo ad edictum. Si ex causa iudicati pignora minoris B. 10, 4, 9 *E*
capta sint et distracta, mox restitutus sit aduersus sententiam praesidis uel procuratoris
Caesaris, uidendum, an ea reuocari debeant, quae distracta sunt: nam illud certum est
pecuniam ex causa iudicati solutam ei restituendam. sed interest ipsius corpora potius
1 habere: et puto interdum permittendum, id est si grande damnum sit minoris. In dotis
quoque modo mulieri subuenitur, si ultra uires patrimonii uel totum patrimonium circum-
2 scripta in dotem dedit. Nunc uidendum minoribus utrum in contractibus captis dumtaxat
F[*P*(*VLU*)]

[1] deteriorem rem (*Brencm.*)?

1 conueniatur *PVLU* 2 se *om.* $P^a VL^a$ | ˹et˺ hic F^2 | captus] *PVLU*, acceptus *F* | uel al. succ. *om.* P^a 3 ex *om.* P^a 4 annis˹s˺imili F^2, annis similet P^a | libertate˹m˺ *F* 5 subueniri˹i˺ F^2 6 reparacionem P^a 8 succurrator F^1 | *a* pomponius *l. inc. PV* | quoque *om. PU* 9 repudiauerit] *super* rep *scripsit* de F^1, *deleuit rursus* F^2 10 dum] cum *PVU* 11 et subueniendum est] et subuenie... P^a 12 existut F^1 | quin P^a 13 in ˹in˺tegrum F^b | resstituendus *F* 14 seruare P^aL | deberet P^aV, deberent *U* 15 accedit P^a, accedat *L* | ˹s˺nec si *F* 16 quae *om.* P^a 17 succurrendam F^1 (*em.* F^2) | aut sordes *om.* P^a 18 hereditate P^a 19 adeut F^1 (*em.* F^2) | u˹t˺ se F^b, u. se U^a | et ˹si˺ hoc *F* (*em., ut uidetur, f*) 26 necessarium P^a | non ˹et˺ heres F^2 27 impetrar F^1 (*em.* F^2) 28 habet *P* 29 ut] ei ut *PVLU* | idem et F^1 30 ei] eis *P* | etas P^aV | rest˹a˺urationem F^b 31 eremodici˹i˺ F^b | praestari si] praestare P^a, praestari *U* | adfuisse P^a, habuisse U^a 32 iuris] ius *P*, *om. VLU* 35 mox] et P^a 36 an] est P^a 37 restituendum F^1 (*em.* F^2) 39 mulieri˹o˺ *F* | circumscriptam P^a

subueniatur, an etiam delinquentibus: ut puta dolo aliquid minor fecit in re deposita uel commodata uel alias in contractu, an ei subueniatur, si nihil ad eum peruenit? et placet in delictis minoribus non subueniri. nec hic itaque subuenietur. nam et si furtum fecit uel damnum iniuria dedit, non ei subuenietur. sed si, cum ex damno dato confiteri possit ne dupli teneatur, maluit negare: in hoc solum restituendus sit[1], ut pro confesso habeatur. ergo et si potuit pro fure damnum decidere magis quam actionem dupli uel quadrupli pati,
3 ei subuenietur. Si mulier, cum culpa diuertisset, uelit sibi subueniri, uel si maritus, puto restitutionem non habendam: est enim delictum non modicum. nam et si adulterium minor
4 commisit, ei non subuenitur. Papinianus ait, si maior annis uiginti minor uiginti quin- (B) que se in seruitutem uenire patiatur, id est si pretium participatus est, non solere restitui:
5 sed hoc merito, quoniam res nec capit restitutionem cum statum mutat. Si in com- B. l. c. missum incidisse uectigalis dicatur, erit in integrum restitutio. quod sic erit accipiendum,
6 si non dolus ipsorum interueniat: ceterum cessabit restitutio. Aduersus libertatem || quoque f. 79 minori a praetore subueniri impossibile est,

10 PAULUS libro undecimo ad edictum. nisi ex magna causa hoc a principe B. 10, 4, 10 *E* fuerit consecutus.

11 ULPIANUS libro undecimo ad edictum. Uerum uel de dolo uel utilis actio B. 10, 4, 11 *E* erit in id quod minoris interfuit non manumitti: proinde quidquid hic haberet, si non manumisisset, id ei nunc praestabitur. sed et nomine earum rerum, quas dominicas seruus manumissus supprimebat, competunt aduersus eum actiones ad exhibendum et furti et condictio, uidelicet quoniam et manumissus eas contrectabat. ceterum ex delicto in seruitutem[2] facto domino aduersus eum post libertatem actio non competit: et hoc rescripto diui Seueri con-
1 tinetur. Quid si minor uiginti quinque annis, maior uiginti hac lege uendiderit, ut manumittatur? ideo proposui maiorem uiginti, quoniam et Scaeuola scribit libro quarto decimo quaestionum et magis est, ut sententia constitutionis diui Marci ad Aufidium Uictorinum hunc, id est minorem[3] uiginti annis non complectatur. quare uidendum, an maiori uiginti annis subueniatur: et si quidem ante desideret, quam libertas competat, audietur: sin uero postea, non possit. item quaeri potest, si is qui emit hac lege minor sit, an restitui possit. et si quidem nondum libertas competit, erit dicendum posse ei subueniri: sin uero postea-
2 quam dies uenit, uoluntas maioris[4] uenditoris libertatem imponit. Ex facto quaesitum est: adulescentes quidam acceperant curatorem Saluianum quendam nomine: hic cum curam administrasset, beneficio principis urbicam procurationem erat adeptus et apud praetorem se a cura adulescentium excusauerat absentibus eis: adulescentes adierant praetorem desiderantes in integrum aduersus eum restitui, quod esset contra constitutiones excusatus. cum enim susceptam tutelam non alii soleant deponere, quam qui trans mare rei publicae causa absunt uel hi qui circa principem sunt occupati, ut in consiliarii Menandri Arrii persona est indultum, meruisset autem Saluianus excusationem, adulescentes quasi capti in integrum restitui a praetore desiderauerant. Aetrius Seuerus quia dubitabat, ad imperatorem Seuerum rettulit: ad quam consultationem successori eius Uenidio Quieto rescripsit
F[*P*(*VLU*)]

---

[1] est (*edd.*)? [2] seruitute (*edd.*)? [3] maiorem (*Degenkolb*)? *nisi praestat delere uerba* id est minorem uiginti annis [4] uiginti annis *ins.*

1 dolo *om.* P^a 2 eis P^a | placatur P^a 3 nam ... 4 subuenietur *om.* F^1 6 fore F^1 | pati ˈeˈi F^2 7 puto *om.* P^a 8 adulterum P^a, *inc.* L^a 9 si maior ann. uig. minor uig. q.] si minor annis xxu P^aVL 10 solore F^1, sole P^a, solet P^bL^b 11 capi P^aV | restitutione P^a 16 fuerunt P^a 18 manumiˈsˈsisset *F* 19 et nomine] $F^2P^bVLU^b$, et si nomine F^1, et in nomine P^aU^a | reum *P* | manumissum P^a 20 supprimebaˈnˈt *F* 21 contractabat *PVLU* 22 actio non] F^2PVLU, actionem F^1, ἀγωγὴν οὐκ ἔχει *B* 23 uenderit *P* 24 maiorˈemˈ (em *add. fere euanuit*) F^2 | et scaeu.] etsi scaeu. P^a, et sic scaeu. *L* 26 an] *FU*, est an *PVL* 27 desiderit P^a 29 competit erit dic.] compecierit dic. PV^a, compecierit dic. est V^bLU 31 adulescens P^a | hinc P^a, huic *V*, *inc.* L^a 32 administraˈnˈsset *F* | adeptus] $F^{2m}P$, ademptus $F^{1m}VU$ 34 esseˈtˈ F^2 35 causa reip. causa P^a, causa reip. P^bV 36 arrii *om.* PL^bU^b | personam P^aU^a 37 indulsum F^1 38 seueris F^1 39 rettulit] rettuliin F^1 | successor *F* | benidio *F*, uendidio *PV*, uindi... L^a, uenditio *U*

nullas partes esse praetoris: neque enim contractum proponi cum minore annis uiginti
quinque: sed principes interuenire et reducere hunc ad administrationem, qui perperam
3 esset a praetore excusatus. Sciendum est autem non passim minoribus subueniri, sed causa
4 cognita, si capti esse proponantur. Item non restituetur, qui sobrie rem suam administrans
occasione damni non inconsulte accidentis, sed fato uelit restitui: nec enim euentus damni
restitutionem indulget, sed inconsulta facilitas. et ita et Pomponius libro uicensimo octauo
scripsit. unde Marcellus apud Iulianum notat, si minor sibi seruum necessarium comparauerit, mox decesserit[1], non debere eum restitui: neque enim captus est emendo sibi rem
5 pernecessariam, licet mortalem. Si locupleti heres extitit et subito hereditas lapsa sit (puta
praedia fuerunt quae chasmate perierunt, insulae exustae sunt, serui fugerunt aut decesserunt): ‖ Iulianus quidem libro quadragensimo sexto sic loquitur, quasi possit minor in f. 79'
integrum restitui. Marcellus autem apud Iulianum notat cessare in integrum restitutionem:
neque enim aetatis lubrico captus est adeundo locupletem hereditatem, et quod fato contingit, cuiuis patri familias quamuis diligentissimo possit contingere. sed haec res adferre
potest restitutionem minori, si adiit hereditatem, in qua res erant multae mortales uel
praedia urbana, aes autem alienum graue, quod non prospexit posse euenire, ut demoriantur mancipia, praedia ruant, uel quod non cito distraxerit haec, quae multis casibus
6 obnoxia sunt. Item quaeritur, si minor aduersus minorem restitui desiderat, an sit audiendus. et Pomponius simpliciter scribit non restituendum. puto autem inspiciendum a praetore, quis captus sit: proinde si ambo capti sunt, uerbi gratia minor minori pecuniam dedit
et ille perdidit, melior est causa secundum Pomponium eius, qui accepit et uel dilapidauit
7 uel perdidit. Plane si minor annis cum filio familias maiore contraxerit, et Iulianus libro
quarto digestorum et Marcellus libro secundo digestorum scribit[2] posse in integrum restitui,
ut magis aetatis ratio quam senatus consulti habeatur.

12 GAIUS libro quarto ad edictum prouinciale. Si apud minorem mulier pro | B. 10, 4, 12 | *E*
alio intercesserit, non est ei actio in mulierem danda, sed perinde atque ceteri per exceptionem summoueri debet: scilicet quia communi iure in priorem debitorem ei actio restituitur. haec si soluendo sit prior debitor: alioquin mulier non utetur senatus consulti
auxilio.

13 ULPIANUS libro undecimo ad edictum. In causae cognitione uersabitur, utrum | B. 10, 4, 13 | *E*
soli ei succurrendum sit, an etiam his qui pro eo obligati sunt, ut puta fideiussoribus.
itaque si cum scirem minorem et ei fidem non haberem, tu fideiusseris pro eo, non est
aequum fideiussori in necem meam subueniri, sed potius ipsi deneganda erit mandati actio.
in summa perpendendum erit praetori, cui potius subueniat, utrum creditori an fideiussori:
nam minor captus neutri tenebitur. facilius in mandatore dicendum erit non debere ei subuenire: hic enim uelut adfirmator fuit et suasor, ut cum minore contraheretur. unde tractari
potest, minor in integrum restitutionem utrum aduersus creditorem an et aduersus fideiussorem implorare debeat. et puto tutius aduersus utrumque: causa enim cognita et praesentibus aduersariis uel si per contumaciam desint in integrum restitutiones perpendendae
1 sunt. Interdum autem restitutio et in rem datur minori, id est aduersus rei eius possessorem, licet cum eo non sit contractum. ut puta rem a minore emisti et alii uendidisti:

F[*P*(*VLU*)]

[1] is *ins.* [2] scribunt?

1 cu'm'minore F^3 2 ad *om.* $F^a P^a VLU^a$ 4 propona'n'tur F^2, proponatur P^a, probantur $P^b VU$ | restitue're'tur F^2 | administrans] administ P^a 5 facto $P^a VL^a$ 6 facilita'ti's F^2 7 sibi] si P^a 8 deberi $P^a U^a$ | es't' F^b 9 extit'it' F^3 | puto P^a 10 fuerint F^{ac}, fuerant *V* | exusta'e' F^2 13 lubrico (librico P^a) aetatis *P* | hereditatem *om.* $P^a V$ | facto $F^{ac} P^a L^a U^a$ 14 cuius $P^a VU^a$ | posset PU^b, posse VLU^a 15 minori si] $F^3 PL^b U$, minoris F^1, minori quia L^a: εἰ δὲ κληρονομίαν ... κληρονομήσει ... ἀποκαθίσταται *B* 16 prosospexit P^a 21 dilapidabit *F* 25 quarto] iii *PL* 26 est *om.* $P^a U^a$ | mulieres $P^a U^a$? 28 debitur F^{ac} 35 subueniri $PL^b U^b$ 36 uelut] uelit F^{ac}, ueut U^a } adfirmatur F^{ac}. | fui't' F^b, *om.* *U* 39 tocius $P^a V$, pocius *LU* 40 rest. in rem datur minori (*om.* et) *VL*, min. rest. in rem datur *P*, et rest. in rem d. min. *U* 41 emisisti $P^a L^a$

potest desiderare interdum aduersus possessorem restitui, ne rem suam perdat uel re sua
careat, et hoc uel cognitione praetoria uel rescissa alienatione dato in rem iudicio. Pom-
ponius quoque libro uicensimo octauo scribit Labeonem existimasse, si minor uiginti quin-
que annis fundum uendidit et tradidit, si emptor rursus eum alienauit, si quidem emptor
sequens scit rem ita gestam, restitutionem aduersus eum faciendam: si ignorauit et prior
emptor soluendo esset, non esse faciendam: sin uero non esset soluendo, aequius ‖ esse q. 7 f. 80
minori succurri etiam aduersus ignorantem, quamuis bona fide emptor est.

14 PAULUS libro undecimo ad edictum. Plane quamdiu is qui a minore *rem* ac- [B. 10, 4, 14] *E*
cepit aut heres eius idoneus sit, nihil noui constituendum est in eum, qui rem bona fide
emerit, idque et Pomponius scribit.

15 GAIUS libro quarto ad edictum prouinciale. Sed ubi restitutio datur, poste- [B. 10, 4, 15] *E*
rior emptor reuerti ad auctorem suum poterit: per plures quoque personas si emptio am-
bulauerit, idem iuris erit.

16 ULPIANUS libro undecimo ad edictum. In causae cognitione etiam hoc uer- [B. 10, 4, 16] *E*
sabitur, num forte alia actio possit competere citra in integrum restitutionem. nam si com-
muni auxilio et mero iure munitus sit, non debet ei tribui extraordinarium auxilium: ut
1 puta cum pupillo contractum est sine tutoris auctoritate nec locupletior factus est. Item
relatum est apud Labeonem, si minor circumscriptus societatem coierit uel etiam donationis
causa, nullam esse societatem nec inter maiores quidem et ideo cessare partes praetoris:
2 idem et Ofilius respondit: satis enim ipso iure munitus est. Pomponius quoque refert libro
uicensimo octauo, cum quidam heres rogatus esset fratris filiae complures res dare ea con-
dicione, ut, si sine liberis decessisset, restitueret eas heredi et haec defuncto herede heredi
eius cauisset se restituturam, Aristonem putasse in integrum restituendam. sed et illud
Pomponius adicit, quod potuit incerti condici haec cautio etiam a maiore: non enim ipso
3 iure, sed per condictionem munitus est. Et generaliter probandum est, ubi contractus non
4 ualet, pro certo praetorem se non debere interponere. Idem Pomponius ait in pretio em-
5 ptionis et uenditionis naturaliter licere contrahentibus se circumuenire. Nunc uidendum,
qui in integrum restituere possunt. et tam praefectus urbi quam alii magistratus pro iuris-
dictione sua restituere in integrum possunt, tam in aliis causis quam contra sententiam suam.

17 HERMOGENIANUS libro primo iuris epitomarum. Praefecti etiam praetorio ex [B. 10, 4, 17] **P*
sua sententia in integrum possunt restituere, quamuis appellar*i* ab his non possit. haec
idcirco tam uarie, quia appellatio quidem iniquitatis sententiae querellam, in integrum uero
restitutio erroris proprii ueniae petitionem uel aduersarii circumuentionis allegationem
continet.

18 ULPIANUS libro undecimo ad edictum. Minor autem magistratus contra sen- [B. 10, 4, 18] *E*
1 tentiam maiorum non restituet. Si autem princeps sententiam dixit, perraro solet permittere
restitutionem et induci in auditorium suum eum, qui per infirmitatem aetatis captum se
dicat, dum ea, quae pro causa sunt, dicta non allegat[1] uel ab aduocatis proditum queratur.
denique Glabrionem Acilium diuus Seuerus et imperator Antoninus non audierunt incolorate
2 restitui desiderantem aduersus fratrem post speciem in auditorio eorum finitam. Sed et

F[*P*(*VLU*)]

---

[1] dicat non allegata (*u. i.*)?

---

1 adu. poss. int. *P* | restitui'i'ne *F* 6 esse *om. P*, soluendo . . . uero non *om.* V^a 8 minore rem] *f*PVL^bU, minorem *F*, minore L^a 9 noui] inquit P^aU, noui inquit *V*, inquit nouis *L* 13 idem] id *P* 14 cognitionem P^aU^a 15 num] non P^a | citra't'in F^3 16 monitus P^a 20 est] *FU*, sit *PVL* 21 fatris *F* (*suppl. f*) 22 si *om.* P^a | eas] eam P^a | heredi et h. d. herede *om.* P^aV, heredi *om.* L^a | et hae'c' F^b | heredi heredi F^{ac} 23 se *om.* P^aV | et *om.* P^aL 26 ait in] F^2LU, et eum in F^b, et eum F^a, ait ..... in *P* 28 urbi] ubi P^a, urbis P^bLU 29 *inter l. 16 et 17 inserit u. 35* ulpianus . . . *u. 40* restitui, *ut lex 18 extr. adhaereat legi 17*, F^1, *restituit ordinem appositis litteris* β̄ ᾱ γ̄ *ante l. 18 in. 17. 18* desiderantem *notisque appictis tam post* restitui *quam ante* desiderantem F^2 31 sua] suo F^1 | appellare *F* 36 maiorum . . . sententiam *bis* F^{ac} 38 dicta non allegat] εἰ λέγει ὁ νέος παραλιπεῖν δικαιολογίας, *unde scr.* dicat non allegata *uel similiter* | quaeratur *F* 39 glabrionem] $F^{1\,et\,3}PLU$, glabronem F^2 | antonius *PV* 40 eorum] eius P^a, eo U^a

Percennio Seuero contra res bis iudicatas in integrum restitui[1] diuus Seuerus et imperator
3 Antoninus permiserunt in auditorio suo examinari. Idem imperator Licinnio Frontoni rescripsit insolitum esse post sententiam uice sua ex appellatione dictam alium in integrum
4 restitutionem tribuere nisi solum principem. Sed et si ab imperatore iudex datus cognoscat,
5 ‖ restitutio ab alio nisi a principe, qui iudicem destinauit, non fiet. Non solum autem *mi*- f. 80'
noribus, uerum successoribus quoque minorum datur in integrum restitutio, etsi sint ipsi maiores.

19 Idem libro tertio decimo ad edictum. Interdum tamen successori plus quam [B. 10, 4, 19] *E**
annum dabimus, ut est edicto expressum, si forte aetas ipsius subueniat: nam post annum uicensimum quintum habebit legitimum tempus. hoc enim ipso deceptus uidetur, quod, cum posset restitui intra tempus statutum ex persona defuncti, hoc non fecit. plane si defunctus ad in integrum restitutionem modicum tempus ex anno utili habuit, huic[2] heredi minori post annum uicensimum quintum completum non totum statutum tempus dabimus ad in integrum restitutionem, sed id dumtaxat tempus, quod habuit is cui heres extitit.

20 Idem libro undecimo ad edictum. Papinianus libro secundo responsorum ait exuli re- *E*
uerso non debere prorogari tempus in integrum restitutionis statutum, quia afuit, cum potuerit adire praetorem per procuratorem, nec dixit[3], uel praesidem ubi erat. sed quod idem dicit et indignum esse propter irrogatam poenam, non recte: quid enim commune habet
1 delictum cum uenia aetatis? Si quis tamen maior uiginti quinque annis intra [B. 10, 4, 20]
tempus restitutionis statutum contestatus postea destiterit, nihil ei proficit ad in integrum restitutionem contestatio, ut est saepissime rescriptum.

21 Idem libro decimo ad edictum. Destitisse autem[4] is uidetur non [D. 5, 1, 10. B. 10, 4, 21] *E**
qui distulit, sed qui liti renuntiauit in totum.

22 Idem libro undecimo ad edictum. In integrum uero restitutione postulata [B. 10, 4, 22] *E*
aduersus aditionem a minore factam, si quid legatis expensum est, uel pretia eorum qui ad libertatem aditione eius peruenerunt, a minore refundenda non sunt. quemadmodum per contrarium cum minor restituitur ad adeundam hereditatem, quae antea gesta erant per curatorem bonorum decreto praetoris ad distrahenda bona secundum iuris formam constitutum, rata esse habenda Calpurnio Flacco Seuerus et Antoninus rescripserunt.

23 Paulus libro undecimo ad edictum. Cum mandatu patris filius familias res [B. 10, 4, 23] *E*
administraret, non habet beneficium restitutionis: nam et si alius ei mandasset, non succurreretur, cum eo modo maiori potius consuleretur, cuius damno res sit cessura. sed si euentu damnum minor passurus sit, quia quod praestiterit seruare ab eo cuius negotia gessit non potest, quia is non erit soluendo, sine dubio praetor interueniet. si autem ipse dominus minor sit, procurator uero maioris aetatis, non potest facile dominus audiri, nisi si mandatu eius gestum erit nec a procuratore seruari res possit. ergo et si procuratorio nomine minor circumscriptus sit, imputari debet hoc domino, qui tali commisit sua negotia. idque et Marcello placet.

F[*P*(*VLU*)]

---

[1] desiderante eas res *ins.* [2] huius (*u. i.*)? [3] nec adierit? [4] autem *om. D. l. gem.*

1 persennio *PV*, persemio *L*, perseno *U* 2 *ab* idem *legem incipit F* 3 post] potest *P*ᵃ | uice sua] suam *PVLU*: τοῦ ἐν τάξει βασιλέως δικάσαντος *B* 4 et *om.* *P*ᵃ*LU* 5 auteminoribus *F* (*suppl. f*) 6 datur in int. r. datur *P*ᵃ, in int. r. datur *P*ᵇ*V* 9 fort'e' aetas *F*ᵇ 10 abebis *P*ᵃ 12 huic] huius (*Hal.*) *commendant B*: ὁ διάδοχος αὐτοῦ νέος ὢν 13 minoris *P*ᵃ 16 adfuit *P*ᵃ, affuit *U* | potuit *PU* 17 uel *om.* *P*ᵃ*VL* 19 si quid *P*ᵃ, *inc.* *L*ᵃ 20 profecit *P*, profuerit *U* 21 saep. rescr. est *PV* 22 decimo] xi *PVLU* 23 lit'i' *F*² | re'nu'nuntiauit *F* 25 praetia eorum *F*, preciorum *V*, *inc.* *P*ᵃ 27 ad adeundam] ad'a'deundam *F*, adeundam *P*ᵃ*L*ᵃ, ad edendam *U*ᵃ | ante *P* | gesta erunt *F*² 28 praetoris] minoris *P*ᵃ*V* 29 ratam esse habendam *P*ᵃ, ratam habendam *U* 30 mandato *F*¹*PLU* 31 administraret] *FP*ᵃ*U*, administraset *P*ᵇ, administrasset *VL* | succurretur *P*ᵃ*LU* 32 maiori potius] pocius maiori *L*ᵃ*U*, maiori etiam pocius *P*, pocius maiori etiam *L*ᵇ | consuleretur] consule *P*ᵃ 35 ueru maioris *F*ᵃᵉ 36 si *om.* *PVU* | mandato *PVL*ᵇ*U* | possit ergo et si procuratorio] 'pos'possit 'etsi procuratore obseruari res possit' ergo et si procuratorio *F*, possit ergo et si a procuratore seruari res possit procuratorio *P*ᵃ

24 **Paulus** libro primo sententiarum. Quod si minor sua sponte negotiis maioris interuenerit[1], restituendus erit, ne maiori damnum accidat. quod si hoc facere recusauerit, tunc si conuentus fuerit negotiorum gestorum, aduersus hanc actionem non restituitur: | sed compellendus est sic ei cedere auxilio in integrum restitutionis, ut procuratorem eum in rem suam faciat, ut possit per hunc modum damnum sibi propter minorem contingens resarcire. [B. 10, 4, 24] *P f. 81
1 Non semper autem ea, quae cum minoribus geruntur, rescindenda sunt, sed ad bonum et aequum redigenda sunt, ne magno incommodo huius aetatis homines adficiantur nemine cum his contrahente et quodammodo commercio eis interdicetur[2]. itaque nisi aut manifesta circumscriptio sit aut tam[3] neglegenter in ea causa uersati sunt, praetor interponere se non debet.
2 Scaeuola noster aiebat, si quis iuuenili leuitate ductus omiserit uel repudiauerit hereditatem uel bonorum possessionem, si quidem omnia in integro sint, omnimodo audiendus est: si uero iam distracta hereditate et negotiis finitis ad paratam pecuniam laboribus substituti ueniat, repellendus est: multoque parcius ex hac causa heredem minoris restituendum esse. [BS. 38, 3, 18]
3 Si seruus uel filius familias minorem circumscripserit, pater dominusue quod ad eum peruenerit restituere iubendus est, quod non peruenerit ex peculio eorum praestare: si ex neutro satisfiet et dolus serui interuenerit, aut uerberibus castigandus aut noxae dedendus erit. sed et si filius familias hoc fecit, ob dolum suum condemnabitur. [(BS.)]
4 Restitutio autem ita facienda est, ut unusquisque integrum ius suum recipiat. itaque si in uendendo fundo circumscriptus restituetur, iubeat praetor emptorem fundum cum fructibus reddere et pretium recipere, nisi si tunc dederit, cum eum perditurum non ignoraret: sicuti facit in ea pecunia, quae ei consumpturo creditur, sed parcius in uenditione, quia aes alienum ei soluitur, quod facere necesse est, credere autem non est necesse. nam et si origo contractus ita constitit, ut infirmanda sit, si tamen necesse fuit pretium solui, non omnimodo emptor damno adficiendus est.
5 Ex hoc edicto nulla propria actio uel cautio proficiscitur: totum enim hoc pendet ex praetoris cognitione.

25 **Gaius** libro quarto ad edictum prouinciale. Illud nullam habet dubitationem, quin minor si non debitum soluerit ex ea causa, ex qua iure ciuili repetitio non est danda[4], sit ei utilis actio ad repetendum: cum et maioribus uiginti quinque annis iustis ex causis dari solet repetitio. [B. 10, 4, 25] E
1 Si talis interueniat iuuenis, cui praestanda sit restitutio, ipso postulante praestari debet aut procuratori[5] eius, cui id ipsum nominatim mandatum sit: qui uero generale mandatum de uniuersis negotiis gerendis alleget, non debet audiri.

26 **Paulus** libro undecimo ad edictum. Quod si de speciali mandatu dubitetur, cum restitutio postuletur, interposita stipulatione ratam rem dominum habiturum rei potest mederi. [B. 10, 4, 26] E
1 Quod si is, qui circumscripsisse dicitur, absit, defensor eius satis iudicatum solui dare debebit.

F[P(VLU)]

---

[1] *cf. Paulus 1, 9, 2:* qui minori mandauit, ut negotia sua agat, ex eius persona in integrum restitui non potest, nisi minor sua sponte negotiis eius interuenerit. *quae sequuntur in digestis, uidentur esse ex Pauli l. XI ad edictum (Cuiacius): quamquam ne Basilica quidem quicquam mutant* [2] interdicatur (*edd.*)? [3] aut admodum (*u. i.*)? [4] non est deneganda (*u. i.*)? [5] procuratore (*Taur.*)?

---

1 sen'ten'tiarum F^2 | sua sponte] sua poste F^1 (*em. m. 3*) | maiori P^a 2 accidit F^1, accedat U | facerecusauerit F (*suppl. f*) 4 auxilio $F^{a}P^{a}L^{a}U^{a}$, auxilioum F^{ac}, auxilium $P^bL^bU^b$ 7 bonum'a' et F | adficerentur *PV, inc.* U^a 8 commercium *PLU* 9 autam F (*suppl. m. 3*): ὅτε ... ῥᾳθυμία αὐτῶν μεγάλη *B*: *fortasse scr.* aut admodum (= ā m̄?) | ne'g'legenter F^2 10 iuuenali P^a 12 iam *om.* P^a 13 laboribu's' substitu't'i F^2 15 pater] patea F^1 | restituere (restitere *altero loco*) i. e. q. n. peruenerit *bis* F^{a}, *om.* P^aV 17 berberibus F^1 | noxat F^1 | dedendum P^a 18 integrum] F^2P^b, in integrum F^1P^aLU: ἡ ἀποκατάστασις ἑκάστῳ περιποιεῖ τὸ ἴδιον δίκαιον *B* 19 fundum *PV*, *om.* U | restituetur] F^bPU, restitueretur F^aL 20 tunc] tuno F^1 21 ei] si F^1 22 cred'r'e'd're F 23 informanda P^a 27 quin] F^3PVLU, quid F^1 | non est danda] non est deneganda *uel tale quid uidentur requirere B*: ὁ νέος διδοὺς μὴ χρεωστούμενον ἐξ αἰτίας, ἐξ ἧς κατὰ τὸν πολιτικὸν ἐξ εὐλόγου αἰτίας δίδοται ἀνάληψις, ἀναλαμβάνει 28 causa P^a 29 iubenis F 30 procurator'i' eius F^2 | cui] qui F (*em. m. 3*) 32 mandato *PLU* 33 postuletur] $F^{a}P^a$, postuleretur F^{ac}, postularetur *VLU* | ratam *om.* F^a | habitaturum P | po'te'st F^3 34 dicetur *PVLU*

27 Gaius libro quarto ad edictum prouinciale. Patri pro filio omnimodo prae- B. 10, 4, 27 *E*
standa restitutio est, licet filius restitui nolit, quia patris periculum agitur qui de peculio
tenetur. ex quo apparet ceteros cognatos uel adfines alterius esse condicionis, nec aliter
audiri oportere, quam si ex uoluntate adulescentis postulent aut eius uitae sit iste adu-
1 lescens, ut merito etiam bonis ei debeat interdici. Si pecuniam, quam mutuam minor ac-
cepit, dissipauit, denegare debet proconsul creditori aduersus eum actionem. quod si egenti
minor crediderit, ulterius ‖ procedendum non est, quam ut iubeatur iuuenis actionibus suis, f. 81'
quas habet aduersus eum cui ipse credidisset, cedere creditori suo. praedium quoque si ex
ea pecunia pluris quam oporteret emit, ita temperanda res erit, ut iubeatur uenditor red-
dito pretio reciperare praedium, ita ut sine alterius damno etiam creditor a iuuene suum
consequatur. ex quo scilicet simul intellegimus, quid obseruari oporteat, si sua pecunia
pluris quam oportet emerit, ut tamen hoc *et* superiore casu uenditor, qui pretium reddidit,
etiam usuras, quas ex ea pecunia percepit aut percipere potuit, reddat, et fructus, quibus
locupletior factus est iuuenis, recipiat. item ex diuerso si minore pretio quam oportet uen-
diderit adulescens, emptor quidem iuberi debebit praedia cum fructibus restituere, iuuenis
2 autem eatenus ex pretio reddere, quatenus ex ea pecunia locupletior est. Si minor annis
uiginti quinque sine causa debitori acceptum tulerit, non solum in ipsum, sed et in fide-
iussores et in pignora actio restitui debet. et si ex duobus reis alteri acceptum tulerit, in
3 utrumque restituenda est actio. Ex hoc intellegimus, si damnosam sibi nouationem fecerit,
forte si ab idoneo debitore ad inopem nouandi causa transtulerit obligationem, oportere
4 eum in priorem debitorem restitui. Aduersus eos quoque restitutio praestanda est, quorum
de dolo agere non permittitur, nisi quaedam personae speciali lege exceptae sint.

28 Celsus libro secundo digestorum. Cum minor quam quinque et uiginti annis B. 10, 4, 28 *E*
aduersus eum, cum quo tutelae egit, restituitur, non ideo tutori contrarium tutelae iudi-
cium restituendum est.

29 Modestinus libro secundo responsorum. Etiamsi patre eodemque tutore B. 10, 4, 29 *Ef*
auctore pupillus captus probari possit, curatorem postea ei datum nomine ipsius in in-
1 tegrum restitutionem postulare non prohiberi. Ex causa curationis condemnata pupilla ad-
uersus unum caput sententiae restitui uolebat, et quia uidetur in ceteris litis speciebus re-
leuata fuisse, actor maior aetate, qui adquieuit tunc temporis sententiae, dicebat totam
debere litem restaurari. Herennius Modestinus respondit, si species, in qua pupilla in in-
tegrum restitui desiderat, ceteris speciebus non cohaeret, nihil proponi, cur a tota sententia
2 recedi actor postulans audiendus est. Si hereditate patris aetatis beneficio in integrum
restitutus abstinuit se nemine de creditoribus paternis praesente uel ad agendum a prae*s*ide
euocato, an ea restitutio recte facta uideatur, quaeritur. Herennius Modestinus respondit,
cum non euocatis creditoribus in integrum restitutionis decretum interpositum proponatur,
minime id creditoribus praeiudicasse.

30 Papinianus libro tertio quaestionum. Si filius emancipatus, contra tabulas B. 10, 4, 30 *P*
non accepta possessione, post inchoatam restitutionis quaestionem, legatum ex testamento
patris maior uiginti quinque annis petisset, liti renuntiare uidetur, cum et si bonorum posses-
sionis tempus largiretur, electo iudicio defuncti repudiatum beneficium praetoris existimaretur.

F[*P*(*VLU*)]

---

1 prouinciale *om.* *P* 2 rest. est] restitucione P^aL^a | filium P^a | quia] modo quia *P* 3 cognatos] adgnatos F^1, cyγγενεῖc *B* 4 oportet P^aVU | aut] au P^a | adolescentis ut P^a 5 min. mut. *P* 7 iubeat⌜ur⌝ iuuenis F^bLU, iubeatur iuuenes P^a, iubeat iuuenem P^b 8 cui] qui F^1 9 i⌜u⌝beatur F^3 10 damno *om.* P^a 12 et] P^bL^bU, ex FP^aVL^a | qui *om.* P^a | pretium reddidit] precium dedit L^a, praedium uendidit PL^b 13 perceperit *PV* | redd‛er’at *F* 14 iubenis *F* 16 ea *om.* P^aU 19 nouationem] donationem F^1 20 forte *om.* P^a | idoneo] FLP^bU, eo P^aV | inorem F^{ac} 22 permittitu⌜r⌝ F^3 | exempte *P* 24 eum ⌜cum⌝ quo F^2 26 que *om.* P^a 27 postea⌜e⌝i F^2, postea (*om.* ei) *U* 29 litis] latis F^1 | releuata‛e’ F^2, repleta P^aU 31 restaurari] F^2, restaurare F^1PVLU | herennius] F^2L, *om.* F^1PVU 33 est] sit *PVLU* | in *suppl.* F^3 34 abstinuit se] abstinuisse L^a, abstinuiset *P*, abstinuisset VL^bU | praeside] praede *F*(*om.* *f*) 35 uocato P^a | herennius] F^2L, *om.* F^1PVU 38 papianus P^aL 39 poss. non acc. *P* 41 elicto F^{ac}

31 Idem libro nono responsorum. Si mulier, postquam heres extitit, propter aetatem abstinendi causa in integrum restituta fuerit, seruos hereditarios ex fideicommisso ab ea recte manumissos retinere libertatem respondi: nec erunt cogendi uiginti aureos pro libertate retinenda dependere, quam iure optimo consecuti uidentur. nam et si quidam ex creditoribus pecuniam suam ante ‖ restitutionem ab ea reciperassent, ceterorum querella contra eos qui acceperunt ut pecunia communicetur, non admittetur. f. 82 [B. 10, 4, 31] P

32 Paulus libro primo quaestionum. Minor uiginti quinque annis adito praeside ex aspectu corporis falso probauit perfectam aetatem: curatores cum intellexissent esse minorem perseuerauerunt in administratione: medio tempore post probatam aetatem ante impletum uicensimum. quintum annum solutae sunt adulescenti pecuniae debitae easque male consumpsit. quaero cuius sit periculum: et quid si curatores quoque in eodem errore perseuerassent, ut putarent maiorem esse et abstinuissent se ab administratione, curationem etiam restituissent, an periculum temporis, quod post probatam aetatem cessit, ad eos pertineat? respondi: hi, qui debita exsoluerunt, liberati iure ipso non debent iterum conueniri. plane curatores, qui scientes eum minorem esse perseuerauerunt in eodem officio, non debuerunt eum pati accipere pecunias debitas et debebunt hoc nomine conueniri. quod si et ipsi decreto praesidis crediderunt et administrare cessauerunt uel etiam rationem reddiderunt, similes sunt ceteris debitoribus, ideoque non conueniuntur. [B. 10, 4, 32] P

33 Aburnius Ualens libro sexto fideicommissorum. Si minor uiginti quinque annis seruum suum, qui pluris[1], quam in testamento ei legatum sit, manumittere rogatus fuerit et legatum acceperit, non cogendum praestare libertatem, si legatum reddere paratus sit, Iulianus respondit: ut quemadmodum maioribus liberum sit non accipere, si nolint manumittere, sic huic reddenti legatum necessitas manumittendi remittatur. [B. 10, 4, 33] P

34 Paulus libro primo sententiarum. Si minor uiginti quinque annis filio familias minori pecuniam credidit, melior est causa consumentis, nisi locupletior ex hoc inueniatur litis contestatae tempore is qui accepit. [B. 10, 4, 34] P
1 Minores si in iudicem compromiserunt et tutore auctore stipulati sunt, integri restitutionem aduersus talem obligationem iure desiderant.

35 Hermogenianus libro primo iuris epitomarum. Si in emptionem penes se collatam minor adiectione ab alio superetur, implorans in integrum restitutionem audietur, si eius interesse emptam ab eo rem fuisse adprobetur, ueluti quod maiorum eius fuisset: ita tamen ut id, quod ex licitatione accessit, ipse offerat uenditori. [B. 10, 4, 35] P

36 Paulus libro quinto sententiarum. Minor uiginti quinque annis omissam allegationem per in integrum restitutionis auxilium repetere potest. [B. 10, 4, 36] P

37 Tryphoninus libro tertio disputationum. Auxilium in integrum restitutionis exsecutionibus poenarum paratum non est: ideoque iniuriarum iudicium semel omissum repeti non potest. [B. 10, 4, 37] P
1 Sed et in sexaginta diebus praeteritis, in quibus iure mariti sine calumnia uir accusare mulierem adulterii potest, denegatur ei in integrum restitutio: quod ius omissum si nunc repetere uult, quid aliud quam delicti ueniam, id est calumniae deprecatur? et cum neque in delictis neque in calumniatoribus praetorem succurrere oportere

F[*P*(*VLU*)]

---

[1] sit *ins.*

---

2 seruus hereditarius P^a 5 suam *om.* F^1, mutuam U^a 6 admittitur *PU* 8 probabit *F* 9 perseuer'auer'unt F^2 | medio] *f*P^b*LU*, mdio *F*, euito P^a | probat'u'am *F* 11 errore] prore F^1 12 putare'm'nt *F* | esse'e't F^2 | se'd'ab *F* | iurationem F^1 13 temporis] emptoris P^a 14 exsolu'i'erunt F^2 15 esse min. *P* | in eod. off. non debuerunt *om.* $P^a V$ 16 pati'i'acc'e'ipere *F* 17 et administrare c. u. e. r. reddiderunt *bis* F^{ac} 19 ualenus P^a 21 si] set P^a 22 recipere *PV* | nolunt F^1 23 sic] si P^a 24 primo] ii P^a, *om.* *U* 25 me'l'ior F^2 26 contestate *F* | tempore is] temporis P^a | si] se PL^bU | compromiserunt] cum promiserunt *L*, comiserunt $P^a V$ 27 auctor'itat'e *F* | iure *om.* $P^a V$ 30 collocatam *PVLU* | adiectione] adiecit ne P^a | superetur] neuperetur F^{ac} 31 interesse't' *F* 32 ita tamen] *fPVLU*, tamen *F* | litacione P^a 36 exsecutionibus] F^2, executionibus F^b, exacusationibus F^b, in execucionibus *PVLU* | paratum] patum P^a 37 s'i'ne F^2 39 si] etsi *PLU* | alius P^a

certi iuris sit, cessabit in integrum restitutio. in delictis autem minor annis uiginti quinque non meretur in integrum restitutionem, utique atrocioribus, nisi quatenus interdum miseratio aetatis ad mediocrem poenam iudicem produxerit. sed ut ad legis Iuliae ‖ de adulteriis f. 82' coercendis praecepta ueniamus, utique nulla deprecatio adulterii poenae est, si se minor annis adulterum fateatur. dixi, nec si quid eorum commiserit, quae pro adulterio eadem lex punit, ueluti si adulterii damnatam sciens uxorem duxerit, aut in adulterio deprehensam uxorem non dimiserit, quaestumue de adulterio uxoris fecerit, pretiumue pro comperto stupro acceperit, aut domum praebuerit ad stuprum adulteriumue in eam[1] committendum: et non sit aetatis excusatio aduersus praecepta legum ei, qui dum leges inuocat, contra eas committit.

38 PAULUS libro primo decretorum. Aemilius Larianus ab Ouinio fundum Ruti- B. 10, 4, 38 Pf lianum lege commissoria emerat data parte pecuniae, ita ut si intra duos menses ab emptione reliqui pretii partem dimidiam non soluisset, inemptus esset, item si intra alios duos menses reliquum pretium non numerasset, similiter esset inemptus. intra priores duos menses Lariano defuncto Rutiliana pupillaris aetatis successerat, cuius tutores in solutione cessauerunt. uenditor denuntiationibus tutoribus saepe datis post annum eandem possessionem Claudio Telemacho uendiderat. pupilla in integrum restitui desiderabat: uicta tam apud praetorem quam apud praefectum urbi prouocauerat. putabam bene iudicatum, quod pater eius, non ipsa contraxerat: imperator autem motus est, quod dies committendi in tempus pupillae incidisset eaque effecisset, ne pareretur legi uenditionis. dicebam posse magis ea ratione restitui eam, quod uenditor denuntiando post diem, quo placuerat esse commissum, et pretium petendo recessisse a lege sua uideretur: non me moueri quod dies postea transisset, non magis quam si creditor pignus distraxisset, post mortem debitoris die solutionis finita. quia tamen lex commissoria displicebat ei, pronuntiauit in integrum restituendam. mouit etiam illud imperatorem, quod priores tutores, qui non restitui desiderassent, suspecti
1 pronuntiati erant. Quod dicitur non solere filiis familias post emancipationem adhuc minoribus succurri in his, quae omisissent manentes in potestate, tunc recte dicitur, cum patri adquirere possunt.

39 SCAEUOLA libro secundo digestorum. Intra utile tempus restitutionis apud B. 10, 4, 39 A praesidem petierunt in integrum restitutionem minores et de aetate sua probauerunt: dicta pro aetate sententia aduersarii, ut impedirent cognitionem praesidis, ad imperatorem appellauerunt: praeses in euentum appellationis cetera cognitionis distulit. quaesitum est: si finita appellationis apud imperatorem cognitione et iniusta appellatione pronuntiata egressi aetatem depraehendantur, an cetera negotii implere possunt, cum per eos non steterit, quo minus res finem accipiat? respondi secundum ea quae proponuntur perinde cognosci atque
1 si nunc intra aetatem essent. Uendentibus curatoribus minoris fundum emptor extitit Lucius Titius et sex fere annis possedit et longe longeque rem meliorem fecit: quaero, cum sint idonei curatores, an minor aduersus Titium emptorem in integrum restitui possit. respondi ex omnibus quae proponerentur uix esse eum restituendum, nisi si maluerit omnes expensas,

F[*P*(*VLU*)]

---

[1] ea (P^b)?

3 mediocrem] meliorem P^a | ad] at *F* 4 cohercentis P^a | ad. poen. est *om.* P^a 5 nec] ne P^aVU^a 7 quaestum *bis* F^{ac} | preciumque *PV* | compe'r'to F^2 8 ad] ad id *PVLU* 9 exc. aet. *P* 11 ouinio *PVL*, ob'u'inio *F* | rutilianum] putelianum *L*, petulianum *P*, peculianum *V*, putilianum *U* 12 commissaria P^aU^a 15 largiano *PV* | successesserat *F* | huius P^a | cessauerant *PVLU* 16 denunciantibus P^a | eandum F^{ac} 17 restitu't'i *F* | uicta] uacta F^1 18 probocauerat *F* 19 imperator] in tempore P^a 21 restitui] restitas F^1 | renunciando PVL^bU, ..nunciando L^a 22 recessisse a] rescissa ea P^a | me moueri] memorauit P^aVL^a, me mouit P^bL^bU 23 quam 'si' F^2 | distr. pign. *P* | 'non magis' post *F* 26 'i'quod *F*, id quod *PVLU* | filius familias $F^{ac}L^a$ | adhunc P^a 27 manenentes P^a 28 adquire're' F^3 29 utili F^{ac} 30 probauerint P^a 31 pr'o' aetate F^2 | appella'ue'runt F^2 32 praesis F^{ac} | cetera ... 33 appellationis *bis* F^{ac} | iniusta] iusta P^a | 'e'graessi F^2 35 cognosce F^1 | atqu'a'e *F* 37 titi't'us *F* | fe'r're *F* | longeque] lateque P^bVLU, la... P^a 38 an'i' minor *F* | respondit P^a

quas bona fide emptor fecisse adprobauerit, ei praestare, maxime cum sit ei paratum promptum auxilium ‖ curatoribus eius idoneis constitutis. f. 83

40 ULPIANUS libro quinto opinionum. Minor annis uiginti quinque, cui fideicom- B. 10, 4, 40 S
missum solui pronuntiatum erat, cauerat id se accepisse et cautionem eidem debitor quasi creditae pecuniae fecerat. in integrum restitui potest, quia partam ex causa iudicati per-
1 secutionem nouo contractu ad initium alterius petitionis redegerat. Praedia patris sui minor annis uiginti quinque ob debita rationis tutelae aliorum, quam pater administrauerat, in solutum inconsulte dedit: ad suam aequitatem per in integrum restitutionem reuocanda res est, usuris pecuniae, quam constiterit ex tutela deberi, reputatis et cum quantitate fructuum perceptorum compensatis.

41 IULIANUS libro quadragensimo quinto digestorum. Si iudex circumuento in B. 10, 4, 41 S
uenditione adulescenti iussit fundum restitui eumque pretium emptori reddere, et hic nolit uti hac in integrum restitutione paenitentia acta, exceptionem utilem aduersus petentem pretium quasi ex causa iudicati adulescens habere poterit, quia unicuique licet contemnere haec, quae pro se introducta sunt. nec queri poterit uenditor[1], si restitutus fuerit in eam causam, in qua se ipse constituit et quam mutare non potuisset, si minor auxilium praetoris non implorasset.

42 ULPIANUS libro secundo de officio proconsulis. Praeses prouinciae minorem B. 10, 4, 42 S
in integrum restituere potest etiam contra suam uel decessoris sui sententiam: quod enim appellatio interposita maioribus praestat, hoc beneficio aetatis consequuntur minores.

43 MARCELLUS[2] libro primo de officio praesidis. De aetate eius, qui se maiorem B. 10, 4, 43 S
annis uiginti quinque dicit, causa cognita probandum est, quia per eam probationem in integrum restitutioni eiusdem adulescentis et aliis causis praeiudicatur.

44 ULPIANUS libro quinto opinionum. Non omnia, quae minores annis uiginti B. 10, 4, 44 Sf
quinque gerunt, irrita sunt, sed ea tantum, quae causa cognita eiusmodi deprehensa sunt[3], uel ab aliis circumuenti uel sua facilitate decepti aut quod habuerunt amiserunt[4], aut quod adquirere emolumentum potuerunt omiserint, aut se oneri quod non suscipere licuit obligauerunt[5].

45 CALLISTRATUS libro primo edicti monitorii. Etiam ei, qui prius quam nasce- B. 10, 4, 45 *E
1 retur usucaptum amisit, restituendam actionem Labeo scribit. Imperator Titus Antoninus rescripsit eum, qui fraude tutoris aduersarium suum diceret absolutum et agere cum eo ex integro uellet, licentiam habere prius cum tutore agere.

46 PAULUS libro secundo responsorum. Eum, qui ex sua uoluntate minorem B. 10, 4, 46 *P
annis in iudicio defendit et condemnatus est, ex causa iudicati posse conueniri nec eius quem defendit aetatem ad restitutionem impetrandam ei prodesse, cum causam iudicati recusare non possit. ex quo apparet nec eum, cuius nomine condemnatus est, auxilium restitutionis propter eam sententiam implorare posse.

47 SCAEUOLA libro primo responsorum. Tutor urguentibus creditoribus rem pu- B. 10, 4, 47 *P
pillarem bona fide uendidit, denuntiante tamen matre emptoribus: quaero, cum urguentibus creditoribus distracta sit nec de sordibus tutoris merito quippiam dici potest, an pupillus
F[P(VLU)]

---

[1] emptor (*Cuiacius*)? [2] Macer (*V*)? [3] ut *ins.* (*Ruecker*) [4] amiserint? [5] obligauerint?

1 fecisse] *FLU*, fecisse se *PV* | pro'm'ptum F^b, propinquum *L* 4 id se] ipse *P* | debitori P^a 5 partam] paratam *non recte proposuerunt quidam propter B:* ἀπὸ τῆς κρίσεως ἕτοιμον ἐχούσης ἀπαίτησιν | indicati] iudicatur *F* 6 peti'ti'onis F^2 7 amministrauit *PVLU* 8 inconsult'a'e *F* 9 debe'ri' F^2, debere *PVU* | reputotis F^1 | cum *om.* P^aV 10 compensata P^aVU^a 13 uti *om.* *F* | penitencie P^a 14 indicandi adolescentes P^a | quia] qui P^a | 'u'nicuique F^2 15 uenditori P^a 18 presens *P* 20 praestat *bis* F^{ac} | aet. ben. *P* | min. cons. *PV* | consecuuntur *F* 21 qui] que F^1 22 in integrum ... 23 adoles *super ueterem scripturam, quae cum euanuisset erasa uidetur esse, scripsit saec. XV f* 23 restitutioni] restitui P^a 26 aliis] his uel P^a, his uel ab aliis *V*, *inc.* L^a | decepti'o' *F* | amiserunt] commiserunt P^a 27 'e'molumentum F^2 | omiserunt *PVLU* | quod 'non' F^2 | suspicere F^1 29 libro *om.* F^1 30 titus *om.* PL^b 31 descripsit P^a 34 uidicio F^1 36 possint P^a 39 t *in* uendidit *hodie corrosa F* | matre] *PVLU*, matre et *F* 40 sordibus 'tutoribus creditoribus d. s. n. de sordibus' tutoris *F*, sordibus tutoribus *V* | quipptam F^1

in integrum restitui potest. respondi cognita causa aestimandum, nec idcirco, si iustum sit
1 restitui, denegandum id auxilium, quod tutor delicto uacaret. || Curator adulescentium prae- f. 83'
dia communia sibi et his, quorum curam administrabat, uendidit: quaero, si decreto praetoris adulescentes in integrum restituti fuerint, an eatenus uenditio rescindenda sit, quatenus adulescentium pro parte fundus communis fuit? respondi eatenus rescindi, nisi si emptor a toto contractu uelit discedi, quod partem empturus non esset. item quaero, emptor utrum a Seio et Sempronio pupillis pretium cum usuris recipere deberet an uero ab herede curatoris? respondi heredes quidem curatoris teneri, uerum in Seium et Sempronium pro parte, qua eorum fundus fuit, actiones dandas: utique si ad eos accepta pecunia pro eadem parte peruenisset.

48 PAULUS libro primo sententiarum. Minor se in id, quod fideiussit [Paul. 1, 9, 5. B. 10, 4, 48] *P
1 uel mandauit[1], in integrum restituendo reum principalem non liberat. Minor ancil- [(Paul.)]
lam uendidit: si eam emptor manumiserit, ob hoc in integrum restitui non poterit, sed
2 aduersus emptorem quanti sua interest actionem habebit. Mulier minor uiginti quinque
annis si pactione dotis deterior condicio eius fiat et tale pactum inierit, quod numquam maioris aetatis constitutae paciscerentur, atque ideo reuocare uelit: audienda est.

49 ULPIANUS libro trigensimo quinto ad edictum. Si res pupillaris uel adulescentis [B. 10, 4, 49] *S
distracta fuerit, quam lex distrahi non prohibet, uenditio quidem ualet, uerumtamen si grande damnum pupilli uel adulescentis uersatur, etiam si collusio non intercessit, distractio per in integrum restitutionem reuocatur.

50 POMPONIUS libro nono epistularum et uariarum lectionum. Iunius Diophantus [B. 10, 4, 50] *A
Pomponio suo salutem. Minor uiginti quinque annis nouandi animo intercessit pro eo, qui temporali actione tenebatur, tunc cum adhuc supererant decem dies, et postea in integrum restitutus est: utrum restitutio, quae creditori aduersus priorem debitorem datur, decem dierum sit an plenior? ego didici ex tempore in integrum restitutionis tantundem temporis praestandum, quantum supererat: tu quid de eo putas uelim rescribas. respondit: sine dubio, quod de temporali actione, in qua intercessit minor, sensisti, puto uerius esse: ideoque et pignus, quod dederat prior debitor, manet obligatum.

V.

℟ DE CAPITE MINUTIS ℟ E

1 GAIUS libro quarto ad edictum prouinciale. Capitis minutio est status [BS. 46, 2, 10 fin.] E
permutatio.

2 ULPIANUS libro duodecimo ad edictum. Pertinet hoc edictum ad eas capitis [B. 46, 2, 1] E
deminutiones, quae salua ciuitate contingunt. ceterum siue amissione ciuitatis siue libertatis amissione contingat capitis deminutio, cessabit edictum neque possunt hi penitus conueniri:
1 dabitur plane actio in eos, ad quos bona peruenerunt eorum. Ait praetor: 'Qui quaeue,
'posteaquam quid cum his actum contractumue sit, capite deminuti deminutae esse dicentur,
2 'in eos easue perinde, quasi id factum non sit, iudicium dabo'. Hi qui capite minuuntur ex
his causis, quae capitis deminutionem praecesserunt, manent obligati naturaliter: ceterum si postea, imputare quis sibi debebit cur contraxerit, quantum ad uerba huius edicti per-
F[*P*(*VLU*)]

[1] in his quae fideiussit uel fidepromisit uel spopondit uel mandauit *Pauli libri*

1 est extimandum P^a 2 'ne'denegandum *F* 4 fuerint] sint *L*, sunt *PVU* | rescin'den'da F^2 5 'e'atenus F^2 6 emptus P^a 7 sei'o' F^2 | ad herede F^{ac}, ab heridem P^a 8 respondi he *bis* F^{ac} | pro *om.* P^a 9 utique 'si' F^2 12 liber'at minor' ancillam F^2 14 hab. act. *P* 15 fiat *om.* F^a | et 't'ale F^2 16 constitute pacisceretur *L*, constituta pacisceretur *PVU* | audie's'nda *F* 21 p'aulus'omponius F^2 | epistolarum F^1 | i'u'nius F^2 22 qui] qui in *PL*^{a} 23 superant P^aV 25 an] ā P^a 26 superat P^a, superant *V* 27 puto uer. esse ideoque et *om.* P^aV 31 quarto] iii *PVU*, ii *L* | diminucio *PVLU* | est *om.* P^a 34 deminutiones] deminutionibs F^a 35 edictū|eque *F* 36 actio 'i'n F^2 | ad] as F^1, at F^2 37 cum] eum *F* | capit *F* (e *suppl. f*) | deminuti deminutae] *F*, diminuti diminuteue *PU*, diminute diminutiue *L* 38 in eos in easue *P* 39 obliga'n'ti *F* 40 sibi quis *PVLU* | cur] cum P^aV

tinet. sed interdum, si contrahatur cum his post capitis deminutionem, danda est actio: et
3 quidem si adrogatus sit, nullus labor: nam perinde obligabitur ut filius familias. Nemo
4 delictis exuitur, | quamuis capite minutus sit. Ei, qui debitorem suum adrogauit, non re- f. 84
5 stituitur actio in eum, postquam sui iuris fiat. Hoc iudicium perpetuum est et in heredes
et heredibus datur.

3 PAULUS libro undecimo ad edictum. Liberos qui adrogatum parentem sequun- B.46, 2, 2 E
1 tur placet minui caput, cum in aliena potestate sint et cum familiam mutauerint. *E*man-
cipato filio et ceteris personis capitis minutio manifesto accidit, cum emancipari nemo pos-
sit nisi in imaginariam seruilem causam deductus: aliter atque cum seruus manumittitur,
quia seruile caput nullum ius habet ideoque nec minui potest:

4 MODESTINUS libro primo pandectarum. hodie enim incipit statum habere. B.46, 2, 3 E*

5 PAULUS libro undecimo ad edictum. Amissione ciuitatis fit capitis minutio, B.46, 2, 4 E
1 ut in aqua et igni interdictione. Qui deficiunt, capite minuuntur (deficere autem dicuntur,
qui ab his, quorum sub imperio sunt, desistunt et in hostium numerum se conferunt: sed
et hi, quos senatus hostes iudicauit uel lege lata): utique usque eo, ut ciuitatem amittant.
2 Nunc respiciendum, quae capitis deminutione pereant: et primo de ea capitis deminutione,
quae salua ciuitate accidit, per quam publica iura non interuerti constat: nam manere ma-
gistratum uel senatorem uel iudicem certum est.

6 ULPIANUS libro quinquagensimo primo ad Sabinum. Nam et cetera officia B.46, 2, 5 *S
quae publica sunt, in eo non finiuntur: capitis enim minutio priuata hominis et familiae
eius iura, non ciuitatis amittit.

7 PAULUS libro undecimo ad edictum. Tutelas etiam non amittit capitis minutio B.46, 2, 6 E
exceptis his, quae in iure alieno personis positis deferuntur. igitur testamento dati uel ex
lege uel ex senatus consulto erunt nihilo minus tutores: sed legitimae tutelae ex duodecim
tabulis interuertuntur eadem ratione, qua et hereditates exinde legitimae, quia adgnatis de-
feruntur, qui desinunt esse familia mutati. ex nouis autem legibus et hereditates et tutelae
plerumque sic deferuntur, ut personae naturaliter designentur: ut ecce deferunt hereditatem
1 senatus consulta matri et filio. Iniuriarum et actionum ex delicto uenientium obligationes
2 cum capite ambulant. Si libertate adempta capitis deminutio subsecuta sit, nulli restitutioni
aduersus seruum locus est, quia nec praetoria iurisdictione ita seruus obligatur, ut cum eo
actio sit: sed utilis actio aduersus dominum danda est, ut Iulianus scribit, et nisi in soli-
3 dum defendatur, permittendum mihi est in bona quae habuit mitti. Item cum ciuitas
amissa est, nulla restitutionis aequitas est aduersus eum, qui amissis bonis et ciuitate re-
licta nudus exulat.

8 GAIUS libro quarto ad edictum prouinciale. Eas obligationes, quae naturalem B.46, 2, 7 E
praestationem habere intelleguntur, palam est capitis deminutione non *perire*, quia ciuilis
ratio naturalia iura corrumpere non potest. itaque de dote actio, quia in bonum et aequum
concepta est, nihilo minus durat etiam post capitis deminutionem,

9 PAULUS libro undecimo ad edictum. ut quandoque emancipata agat. B.46, 2, 8 E

F[*P*(*VLU*)]

---

1 contrahantur $F^{ac}L$ | 'p'et quidem *F* 2 'l'abor F^2 5 et in heredibus P^aV, et d heredibus *L* | dabitur *P* 7 'm'inui F^2 | sunt *PVLU* | etmancipato *F* (*em. f*) 8 diminucio *PVU* 9 in imag.] in mag. *L*, imag. P^a 10 ideo'q.' F^2 11 hodie] hoc P^a | incip'it' F^2 12 fit capitis *om.* P^a | diminucio *PVU* 13 qui] que F^1 | dicunt P^a 14 desistit P^a | confertur P^a 15 lege lata] *F*, legata P^aL^a, relegati P^bL^b, relegata U^b, legat. *V*, *inc.* U^a ἢ νόμου τεθέντος παρ' αὐτῆς (τῆς συγκλήτου) *BS* (*Steph.*) 16 res'ci'piciendum *F*, rescipiendum *P* | diminucionem P^a 19 sabinianum *PV* 20 quae publica *om.* P^a, quae *om.* *V* | in eo] *F cum BS* (*Steph.*): καὶ τὰ ἄλλα γὰρ δημόσια ὀφφίκια οὐ σβέννυται ἐπὶ τοῦ κάπιτις δεμινούτου: ideo *PVLU* | priuati P^a 22 tutelas ... 23 deferuntur] *confirmant haec BS* (*Steph.*): ἀλλ' οὔτε τὰς ἐπιτροπὰς ἡ κάπιτις φθείρειν δύναται δεμινουτίων, ὑπεξῃρημένων ἐκείνων τῶν ἐπιτροπῶν, ὅσαι προσώποις καταφέρονται τοῖς οὖσι ὑπὸ ἀλλότριον δίκαιον 24 nihil'o'minus F^2 | tutelae *om.* F^1 | duodecem F^{ac} 25 interuerturtur F^{ac} 26 familie P^a 27 naturaliter] non taliter P^a | designetur P^a | defer'un't F^2 29 'ca'pite F^b | subsecuta's' sit *F* 30 locum P^a 33 bonis e's't *F* 34 exulat] exulta F^{ac} 35 eas] quas P^a, eas ad *L* 36 peperire *F* 37 iura] tura F^{ac} | et] at F^1 39 ut] et P^a

10 MODESTINUS libro octauo differentiarum. Legatum in annos singulos uel menses singulos relictum[1], uel si habitatio legetur, morte quidem legatarii legatum intercidit, capitis deminutione tamen interueniente perseuerat: uidelicet quia tale legatum in facto potius quam in iure consistit. | B. 46, 2, 9 | E

11 || PAULUS libro secundo ad Sabinum. Capitis deminutionis tria genera sunt, maxima media minima: tria enim sunt quae habemus, libertatem ciuitatem familiam. igitur cum omnia haec amittimus, hoc est libertatem et ciuitatem et familiam, maximam esse capitis deminutionem: cum uero amittimus ciuitatem, libertatem retinemus, mediam esse capitis deminutionem: cum et libertas et ciuitas retinetur, familia tantum mutatur, minimam esse capitis deminutionem constat. | B. 46, 2, 10 | S f. 84'

VI.

℞ EX QUIBUS CAUSIS MAIORES UIGINTI QUINQUE ANNIS IN INTEGRUM RESTITUUNTUR ℞ EPS

1 ULPIANUS libro duodecimo ad edictum. Huius edicti causam nemo non iustissimam esse confitebitur: laesum enim ius per id tempus, quo quis rei publicae operam dabat uel aduerso casu laborabat, corrigitur, nec non et aduersus eos succurritur, ne uel obsit uel prosit quod euenit. E

1 Uerba autem edicti talia sunt: 'Si cuius quid de bonis, cum is 'metus aut sine dolo malo rei publicae causa abesset, inue uinculis seruitute hostiumque 'potestate esset[2]: siue cuius actionis eorum cui dies exisse dicetur: item si quis quid usu 'suum fecisset[3], aut quod non utendo amisit[4], consecutus, actioneue qua solutus ob id, quod 'dies eius exierit, cum absens non defenderetur, inue uinculis esset, secumue agendi pote'statem non faceret, aut cum eum inuitum in ius uocari non liceret neque defenderetur: 'cumue magistratus de ea re appellatus esset siue cui pro magistratu[5] sine dolo ipsius actio 'exempta esse dicetur: earum rerum actionem intra annum, quo primum de ea re expe'riundi potestas erit, item si qua alia mihi iusta causa esse uidebitur, in integrum restituam, 'quod eius per leges plebis scita senatus consulta edicta decreta principum licebit.' | B. 10, 35, 1 |

2 CALLISTRATUS libro secundo edicti monitorii. Hoc edictum, quod[6] ad eos pertinet, qui ei continentur, minus in usu frequentatur: huiusmodi enim personis extra ordinem ius dicitur ex senatus consultis et principalibus constitutionibus. | B. 10, 35, 2 | E*

1 Hoc autem capite adiuuantur in primis hi, qui metus causa afuissent: scilicet si non superuacuo timore deterriti afuissent.

3 ULPIANUS libro duodecimo ad edictum. Metus autem causa abesse uidetur, qui iusto timore mortis uel cruciatus corporis conterritus abest: et hoc ex affectu eius intellegitur. sed non sufficit quolibet terrore abductum timuisse, sed huius rei disquisitio iudicis est. | B. 10, 35, 3 | E

F[*P*(*VLU*)]

[1] legato ... relicto? [2] posteaue non utendo deminutum esse *ins.* (*u. i.*) [3] *sic etiam l. 21 pr. h. t.:* fecisse (*Hal.*)? [4] amissum sit (*Hal.*)? *cf. l. 21 pr. h. t.* [5] cumue ... esset siue cui pro magistratu] siue cui, cum magistratus de ea re appellatus esset proue magistratu? *cf. l. 26 § 4 h. t.* [6] quoad?

1 i'n' annos *F²* | sigulos *F* 2 captis *F* 3 qui'a' *F²* 5 tr'i'a *F²* 6 m'a'edia *F* | quae *om. F^a V* 7 haec omnia *PU* | et ciu. *om. P^a V* | maxim'e'am *F* 8 diminucionem *bis P^a* | cum uer'o' *F²*, *om. P^a* | libertatem ... 9 cum et *om. F¹* 13 restituantur *F in indice* 15 enim 'ius' per *F²* | 'uel ad'uerso *F²* 16 'et' aduersus *F²* | uel ne *P^a*, *inc. L* 17 eu'en'it *F²*, euenerit *U* | uerua *F^{ac}* 18 metus] *FP^a VLU^a*, metu *P^b U^b Taur.* | inue] siue in *PVLU* | seruituteue *PVLU* 19 potatestate *F* | esset] *excidisse quaedam indicant cum quae leguntur l. 15 § 3 h. t. tum B:* ἐὰν μειωθῇ τὰ πράγματα τῇ ἀχρησίᾳ τοῦ διὰ φόβον ἀπολιμπανομένου *cet.: unde post* esset *suppleui* posteaue non utendo deminutum (*uel* amissum) esse | siue] sille *F¹* | cui] qui *F¹* | dicitur *PVL* 20 consecutu'tu's *F* | solitus *P^a* 21 secunue *F¹* 23 esset] est *PVL* | cui] qui *F¹* 25 uidetur *PV* 26 per leges *om. F¹* 27 quod ad] *F³PLU*, quos ad *F¹* 28 e'x'tra *F²* 29 ex] qui ex *P^a V*, et ex *U* 32 uidentur *P^a* 33 cruciatis *L*, cruciatu *P^b VU*, incriatu *P^a*? | abesset *P^a* 34 abduct'a'um *F*, adductum *P^b VU*, adhuc *L*

4 **Callistratus** libro secundo edicti monitorii. Item hi, qui rei publicae causa B. 10, 35, 4 E^* sine dolo malo afuissent. dolum malum eo pertinere accepi, ut qui reuerti potest neque reuerteretur, in eo, quod per id tempus aduersus eum factum est, non adiuuetur: ueluti si alterius grandis commodi captandi gratia id egerit, ut rei publicae causa abesset, et[1] reuocatur ab isto priuilegio,

5 **Ulpianus** libro duodecimo ad edictum. et qui data opera et sine lucro B. 10, 35, 4. 5 E hoc affectauerit: uel qui maturius profectus est: uel litis gratia coepit rei publicae causa abesse. sed haec adiectio doli mali ad rei publicae causa absentes refertur, non etiam ad

1 eum, qui metus causa: quoniam nullus metus est, si dolus intercedit. Sed qui B. 10, 35, 6 Romae rei publicae causa[2] operam dant, rei publicae causa non absunt,

6 **Paulus** libro duodecimo ad edictum. ‖ ut sunt magistratus. B. 10, 35, 6 E f. 85

7 **Ulpianus** libro duodecimo ad edictum. Milites plane, qui Romae militant, B. 10, 35, 7 E pro rei publicae causa absentibus habentur.

8 **Paulus** libro tertio breuium. Legatis quoque municipiorum succurritur ex B. 10, 35, 8 E principum Marci et Commodi constitutione.

9 **Callistratus** libro secundo edicti monitorii. Succurritur etiam ei, qui in B. 10, 35, 9 E^* uinculis fuisset. quod non solum ad eum pertinet, qui publica custodia coercetur, sed ad eum quoque, qui a latronibus aut praedonibus uel potentiore ui oppressus uinculis coercebatur. uinculorum autem appellatio latius accipitur: nam etiam inclusos ueluti lautumiis uinctorum numero haberi placet, quia nihil intersit, parietibus an compedibus teneatur. custodiam autem solam publicam accipi Labeo putat.

10 **Ulpianus** libro duodecimo ad edictum. In eadem causa sunt et qui a mili- B. 10, 35, 10 E tibus statoribusque uel a municipalibus ministeriis adseruantur, si probentur rei suae superesse non potuisse. in uinculis autem etiam eos accipimus, qui ita alligati sunt, ut sine dedecore in publico parere non possint.

11 **Callistratus** libro secundo edicti monitorii. Ei quoque succurritur, qui B. 10, 35, 11 E^* in seruitute fuerit, siue bona fide seruiat homo liber, siue detentus sit.

12 **Ulpianus** libro duodecimo ad edictum. Is autem, qui de statu suo litigat, B. 10, 35, 12 E ex quo lis inchoata est hoc edicto non continetur: tamdiu igitur in seruitute esse uidetur, quamdiu non est eiusmodi lis coepta.

13 **Paulus** libro duodecimo ad edictum. Recte Labeo ait eum non contineri, B. 10, 35, 13 E qui liber et heres institutus sit, antequam sit heres, quia nec bona habeat et praetor de

1 liberis hominibus loquatur. Puto tamen filium familias in castrensi peculio pertinere ad hoc edictum.

14 **Callistratus** libro secundo edicti monitorii. Item ei succurritur, qui in B. 10, 35, 14 E^* hostium potestate fuit, id est ab hostibus captus. nam transfugis nullum credendum est beneficium tribui, quibus negatum est postliminium. poterant tamen, qui in hostium potestate essent, illa parte edicti contineri, qua loquitur de his qui in seruitute fuerint.

15 **Ulpianus** libro duodecimo ad edictum. Ab hostibus autem captis post- B. 10, 35, 14. 15 E liminio reuersis succurritur aut ibi mortuis, quia nec procuratorem habere possunt: cum aliis supra scriptis etiam per procuratorem possit subueniri praeter eos, qui in seruitute de-

F[(*PVLU*)]

---

[1] et *del.* (*Hal.*) [2] causa *del.* (*Hal.*)

---

2 accipi F^1L^1 | potes P^a 3 tempos F^1 4 commodi's' *F* 6 et] at P^a 7 e's't uel F^2 8 ad rei publ. causa] rei publ. causa ad P^a, rei publ. causa *V* 9 'est' si F^2, est so P^a 11 u't' sunt F^b 13 cuusa F^1 14 legatus F^{ac} 15 principium P^aL^a 16 etiam] autem *PU* 18 quoque *om.* P^a | pontentiore *F*, a potentiore *PLU* | oppressus] orpraedossus F^1 19 inclu-so's' *F*, inclusus *P* 20 uictorum P^a | numero] numerati F^1 23 statoribus] *F*, stotoribus L^a, statutoribus P^aV^a, stratoribus $P^bV^bL^bU$: τῆς τάξεως *B* 24 etiam eos] e'os'tiam eos *F*, eos *PV* | it'a' allig. F^2 25 parere] pare P^a, apparere *L* | possunt *PV* 26 ei] si P^a 27 fide *om.* F^1 28 duodecimo] xi *PV* 29 seruitutem *P* 32 e's't heres F^2 | de] et de P^aV 33 loquatur] FP^a, loquitur P^bVLU 36 postestate *F* 37 e's't postlim. F^2 39 duodecimo adictum *F* | postliminum P^a, postliminium *L* 40 qu'i'a F^b

tinentur. ego autem etiam nomine eius, qui hostium potitus est, si curator (ut plerumque)
1 fuerit bonis constitutus, auxilium competere existimo. Non minus autem ab hostibus capto
2 quam[1] ibi nato, qui postliminium habet, succursum uidetur. Si damni infecti missus sit in aedes militis, si quidem praesente eo iussit praetor possideri, non restituitur, sin uero ab-
3 sente eo, dicendum subueniri ei debere. Sed quod simpliciter praetor edixit 'posteaue' ita accipiendum est, ut si inchoata sit bonae fidei possessoris detentatio ante absentiam[2], finita autem reuerso, restitutionis auxilium locum habeat non quandoque, sed ita de- [Pott. 47, 18 mum, si intra modicum tempus quam rediit hoc contigit, id est dum hospitium quis conducit, sarcinulas componit, quaerit aduocatum: nam eum, qui differt restitutionem, non esse audiendum Neratius scribit.

16 ‖ PAULUS libro duodecimo ad edictum. Non enim neglegentibus subuenitur, [B. 10, 35, 16 *E* f. 8 sed necessitate rerum impeditis. totumque istud arbitrio praetoris temperabitur, id est ut ita demum restituat, si non neglegentia, sed temporis angustia non potuerunt litem contestari.

17 ULPIANUS libro duodecimo ad edictum. Iulianus libro quarto scribit non [B. 10, 35, 17 *E* solum aduersus possessorem hereditatis succurrend*um* militi, uerum aduersus eos quoque, qui a possessore emerunt, ut uindicari res possint, si miles hereditatem adgnouerit: quod
1 si non adgnouerit, ex post facto usucapionem processisse manifestatur. Eum quoque cui sic legatum sit: 'uel in annos singulos, quibus in Italia esset', restituendum, ut capiat, atque si in Italia fuisset, et Labeo scribit et Iulianus libro quarto et Pomponius libro trigensimo primo probant: non enim dies actionis exit, ubi praetoris auxilium necessarium erat, sed condicio in causa est.

18 PAULUS libro duodecimo ad edictum. Sciendum est, quod in his casibus re- [B. 10, 35, 18 *E* stitutionis auxilium maioribus damus in quibus rei dumtaxat persequendae gratia queruntur, non cum et lucri faciendi ex alterius poena uel damno auxilium sibi impertiri desiderant.

19 PAPINIANUS libro tertio quaestionum. Denique si emptor, priusquam per [B. 10, 35, 19 **P* usum sibi adquireret, ab hostibus captus sit, placet interruptam possessionem postliminio non restitui, quia haec sine possessione non constitit, possessio autem plurimum facti habet: causa uero facti non continetur postliminio.

20 IDEM libro tertio decimo quaestionum. Nec utilem actionem ei tribui oportet, [B. 10, 35, 20 **P* cum sit iniquissimum auferre domino, quod usus non abstulit: neque enim intellegitur amissum, quod ablatum alteri non est.

21 ULPIANUS libro duodecimo ad edictum. 'Item', ait praetor, 'si quis[3] usu suum [B. 10, 35, 21 *E* 'fecisset, aut quod non utendo sit amissum consecutus, actioneue qua solutus ob id, quod 'dies eius exierit, cum absens non defenderetur.' quam clausulam praetor inseruit, ut quemadmodum succurrit supra scriptis personis, ne capiantur, ita et aduersus ipsas succurrit[4],
1 ne capiant. Et erit notandum, quod plus praetor expressit, cum aduersus eos restituit, quam cum ipsis subuenit: nam hic non certas personas enumerauit aduersus quas subuenit, ut supra, sed adiecit clausulam, qua omnes qui absentes non defenduntur complexus est.
F[*P*(*VLU*)]

---

[1] ab h. c. quam] quam ab hostibus capto? *cf. l. 1 § 1 h. t.* [2] *firmant B:* absentiam *del.* [3] quid *ins.*, [4] succurrat (*Hal.*)?

1 hostium potitus] FP^aV^a, in (in *om.* *L*) hostium potestate P^bV^bLU | e's't F^2 3 insecti F^1 | sit] sis F^1 5 ei] et F^1 | dixit P^aU^a | ita accip. ... 6 fidei *om.* F^1 | possess'ess'oris *F* | ante *om.* F^1 7 s'ed'ita F^2 | demum 'si intra modicum tempus quam redita demum' si *F* 12 arbitrium P^a 16 heredita'ta'tis *F* | succurrendi *F* 17 agnouerunt P^a 18 non agnouerint P^aVL | usuc'c'apionem *F* | manifestetur P^aV | eum quoque c. s. leg. sit *sequentibus praeterea quinque fere uocabulis erasis add.* F^2 19 sic] si P^a 21 primo *om.* F^1 | sed *om.* F^1 22 condicio'i'n F^b | est] fit P^a 26 papianus *PL*, paulus *BS 15, 2, 9* 27 inter'r'uptam F^b 28 restitui] *litteras* ui *induxit, mox ipsam inductionem sustulit* F^2 | consistit PL^b 30 tertio decimo] *FL*, ii decimo *P*, xii *VU* 31 domino] FP^a, dominium P^bVLU 32 non est *om.* F^1 33 usu] usum P^a 34 aut] at P^a 35 exigerit P^a | ut euemadm. F^1 36 succurritur sup. P^aU^b | succurritur ne PU^b 37 aduers'us e'os F^2 38 ipsisubùenit *F* | quas *om.* F^1 39 defenditur F^1

2 Haec autem restitutio locum habet, siue per se siue per subiectas sibi personas usu adquisierunt, qui absentes non defendebantur, et ita, si nemo eorum erat defensor. nam si fuit procurator, cum habueris quem conuenias, non debet inquietari. ceterum si non [(B)] existebat defensor, aequissimum erat subueniri, eo potius, quod eorum qui non defenduntur, si quidem latitent, praetor ex edicto pollicetur in bona eorum[1] mittere, ut si res exegerit
3 etiam distrahantur, si uero non latitent, licet non defendantur, in bona tantum mitti. Defendi autem non is uidetur, cuius se defensor ingerit, sed qui requisitus ab actore non *est* defensioni defuturus, plenaque defensio accipietur, si et iudicium non detrectetur et iudicatum solui satisdetur.

22 PAULUS libro duodecimo ad edictum. Ergo sciendum est non aliter hoc [B. 10, 35, 22] *E* edictum locum habere, quam si amici eius interrogati fuerint, an defendant, aut si nemo sit, qui interrogari potest. ita enim absens defendi non[2] uidetur, si actor ultro interpellat
1 nec quisquam defensioni se offerat: eaque testatione complecti oportet. Sicut igitur damno
2 ‖ eos adfici non uult, ita lucrum facere non patitur. Quod edictum etiam ad furiosos et f. 86 infantes et ciuitates pertinere Labeo ait.

23 ULPIANUS libro duodecimo ad edictum. Ait praetor: 'inue uinculis esset, [B. 10, 35, 23] *E* 'secumue agendi potestatem non faceret'. haec persona merito adiecta est: fieri enim poterat, ut quis in uinculis praesens esset, uel in publica uel in priuata uincula ductus: nam et eum qui in uinculis est, si modo non sit in seruitute, posse usu adquirere constat. sed
1 et is qui in uinculis est si defendatur, cessat restitutio. Is autem, qui apud hostes est, nihil per usum sibi adquirere potest, nec coeptam possessionem poterit implere, dum est apud hostes: hoc amplius nec postliminio reuersus reciperabit per usum dominii adquisi-
2 tionem. Item ei, qui per captiuitatem fundi possessionem uel usus fructus quasi possessionem amisit, *suc*currendum esse Papinianus ait, et fructus quoque medio tempore ab alio
3 ex usu fructu perceptos debere captiuo restitui aequum putat. Hi plane, qui fuerunt in potestate captiui, usu rem adquirere possunt ex re pecul*i*ari: et aequum erit ex hac clausula praesentibus, id est qui non sunt in captiuitate, subueniri, si cum non defenderentur usucaptum quid sit. sed et si dies actionis, quae aduersus captiuum competebat, exierit,
4 succurretur aduersus eum. Deinde adicit praetor: 'secumue agendi potestatem non [(B)] 'faceret', ut si dum hoc faciat, per usum adquisitio impleta uel quid ex supra scriptis contigit, restitutio concedatur: merito, nec enim sufficit semper in possessionem bonorum eius mitti, quia ea interdum species esse potest, ut in bonis latitantis mitti non possit aut non latitet: finge enim, dum aduocationes postulat, diem exisse, uel dum alia mora iudicii contingit.

24 PAULUS libro duodecimo ad edictum. Sed et ad eos pertinet, qui conuenti [B. 10, 35, 24] *E* frustrantur et qualibet tergiuersatione et sollertia efficiunt, ne cum ipsis agi possit.

25 GAIUS libro quarto ad edictum prouinciale. Quod quidem simili modo ad [B. 10, 35, 25] *E* eum quoque pertinere dicemus, qui non frustrandi gratia id faceret, sed quod multitudine rerum distringeretur.

26 ULPIANUS libro duodecimo ad edictum. Sed et si per praetorem stetit, re- [B. 10, 35, 26] *E*
1 stitutio indulgebitur. Aduersus relegatum restitutionem faciendam ex generali [BS. 38, 1, 28] clausula Pomponius ait: sed non et ipsi concedendam, quia potuit procuratorem relin-
2 quere: ex causa tamen puto etiam ipsi succurrendum. Ait praetor: 'aut cum eum [(BS.)] 'inuitum in ius uocare non liceret neque defenderetur'. haec clausula ad eos pertinet, quos

F[*P*(*VLU*)]

[1] eorum *del.* [2] non defendi?

1 se siue per] se siue P^a | adquisierint *PV* 6 distrabantur P^a | mittit P^a 7 resiquitus F^1 | est *om. F* 8 planaque P^a | detractetur *PL*, detractaretur *U* 12 uide're'tur F^b 14 eos *om.* F^a | paciatur $P^a LU$, pacietur *V* 15 labeo *om.* P^a 16 esset] et set F^1, *inc.* L^a 18 esset uel] est P^a, esse L^a 19 et *om.* P^a 20 hostes est] hostes esset *PVU* 21 necoeptam *F* 23 'ei' qui F^2 24 amisit *bis F*, amittit $P^a U$ | succurrendum] currendum *F* 25 usu fructa F^1 | hi] nic.. P^a 26 peculari'a'et F^2 29 succurritur *PVLU* 30 contingerit *P*, contingit LU^b 32 ea *om. PVU* 33 'l'atitet F^2, latitantis P^a 37 dicimus *PV* | sed] sel F^b 39 praetorem] procuratorem $P^a U^a$? 42 eo inuito P^a 43 licebit $P^a VLU$

more maiorum sine fraude in ius uocare non licet, ut consulem praetorem ceterosque, qui
imperium potestatemue quam habent. sed nec ad eos pertinet hoc edictum, quos praetor
prohibet sine permissu suo uocari, quoniam aditus potuit permittere: patronos puta et pa-
3 rentes. Deinde adicit 'neque defenderetur': quod ad omnes supra scriptos pertinet prae- (B)
4 terquam ad eum, qui absens quid usucepit: quoniam plene supra de eo cautum est. Ait B. l. c.
praetor: 'siue cui per magistratus sine dolo malo ipsius actio exempta esse dicetur'. hoc
quo? ut si per dilationes iudicis effectum sit, ut actio eximatur, fiat restitutio. sed et si
magistratus copia non fuit, Labeo ait restitutionem faciendam. per magistratus autem
factum ita accipiendum est, si ius non dixit: alioquin si causa cognita denegauit actionem,
restitutio cessat: et ita Seruio uidetur. item per ‖ magistratus factum uidetur, si per gra- f. 86'
tiam aut sordes magistratus ius non dixerit: et haec pars locum habebit, nec non *et* supe-
rior 'secumue agendi potestatem non faciat': nam id egit litigator, ne secum agatur, dum
5 6 iudicem corrumpit. Actio exempta sic erit accipienda, si desiit agere posse. Et adicitur:
'sine dolo malo ipsius', uidelicet ut, si dolus eius interuenit, ne ei succurratur: ipsis enim
delinquentibus praetor non subuenit. proinde si, dum uult apud sequentem praetorem agere,
tempus frustratus est, non ei subuenietur. sed et si, dum decreto praetoris non obtemperat,
iurisdictionem ei denegauerit, non esse eum restituendum Labeo scribit. idemque si ex
7 alia iusta causa non fuerit ab eo auditus. Si feriae extra ordinem sint indictae, ob res
puta prospere gestas uel in honorem principis, et propterea magistratus ius non dixerit,
Gaius Cassius nominatim edicebat restituturum se, quia per praetorem uidebatur factum:
sollemnium enim feriarum rationem haberi non debere, quia prospicere eas potuerit et de-
buerit actor, ne in eas incidat. quod uerius est, et ita Celsus libro secundo digestorum
scribit. sed cum feriae tempus eximunt, restitutio dumtaxat ipsorum dierum facienda est,
non totius temporis. et ita Iulianus libro quarto digestorum scribit: ait enim rescissionem
usucapionis ita faciendam, ut hi dies restituantur, quibus actor agere uoluit et interuentu
8 feriarum impeditus est. Quotiens per absentiam quis non toto tempore aliquem exclusit,
ut puta rem tuam possedi uno minus die statuto in usucapionibus tempore, deinde rei
9 publicae causa abesse coepi, restitutio aduersus me unius diei facienda est. 'Item', inquit
praetor, 'si qua alia mihi iusta causa uidebitur, in integrum restituam.' haec clausula edicto
inserta est necessari*o*: multi enim casus euenire potuerunt, qui deferrent restitutionis auxi-
lium, nec singillatim enumerari potuerunt, ut quotiens aequitas restitutionem suggerit, ad
hanc clausulam erit descendendum. ut puta legatione quis pro ciuitate functus est: aequis-
simum est eum restitui, licet rei publicae causa non absit: et saepissime constitutum est
adiuuari eum debere, siue habuit procuratorem siue non. idem puto, et si testimonii causa
sit euocatus ex qualibet prouincia uel in urbem uel ad principem: nam et huic saepissime
est rescriptum subueniri. sed et his, qui cognitionis gratia uel appellationis peregrinati sunt,
similiter subuentum. et generaliter quotienscumque quis ex necessitate, non ex uoluntate
afuit, dici oportet ei subueniendum.

27 PAULUS libro duodecimo ad edictum. Et siue quid amiserit uel lucratus B. 10, 35, 27 *E*
non sit, restitutio facienda est, etiam si non ex bonis quid amissum sit.

28 ULPIANUS libro duodecimo ad edictum. Nec non et si quis de causa pro- B. 10, 35, 28 *E*

F[*P*(*VLU*)]

---

1 consulem] non consulentur P^a 4 adiecit *P* 5 plen'a'e *F* 6 pretor *F* | hoc *om.* P^a 7 quo] quoque *f* (*m. saec. XV uel XVI*) *PVLU* | existimatur P^a 10 si] ipsi si P^aV 11 'et' haec F^2 | pars] spar F^1 | et] PVL^bU, est *F*, *inc.* L^a 13 corrumperit P^a, corruperit P^bVU | accipienda] *fPLU*, accipi.nda *F* 14 dolu'm's *F* | ne] nec *PVU*, non *L* 15 si] enim si P^a | dum] tum F^a 16 frustratum *PVLU* | eis P^a 17 ei] suam ei *PVU* 18 f'i'eriae *F* | e'x'tra F^b | uindicte P^a 19 ho'no'rem F^2 20 restiturum *P* | qu'i'a F^b 22 est 'et' F^2 23 restitutio] et rest. P^aV 25 auctor P^a 27 ut puta] puta P^bVU, *inc.* P^a | stato P^a 30 necessario] *U*, necessariu *F*, necessaria *PL*, necessariae *V* | casus euenire] causesuenire *L*, casus intereuenire P^a, casus interuenire P^b | qui] quiue P^a | def'f'errent *F* 31 singulatim F^1 32 functus est] functus e. *L*, functus *PVU* 34 ad'i'uuari F^2 35 huic] *PVLU*, hic *F* 36 e's't rescr. F^2 37 subuent'i'um *F*, subuenitur P^b, subuenietur *L*, *inc.* P^a 38 dicis P^a | eis P^a 39 lucratis F^1 41 de] FV^aLU, ex P^bV^b, *inc.* P^a

babili afuerit, deliberare debet praetor, an ei subueniri debeat, puta studiorum causa, forte
1 procuratore suo defuncto: ne decipiatur per iustissimam absentiae causam. Item si quis
nec in custodia nec in uinculis sit, sed sub fideiussorum satisdatione et, dum propter hoc
2 recedere non potest, captus sit, restituetur et aduersus eum dabitur restitutio. 'Quod eius'
inquit praetor 'per leges plebis scita senatus consulta edicta decreta principum licebit'
quae clausula non illud pollicetur restituturum, si leges permittant, ‖ sed si leges [Ep. 1, 22] f. 87
3 non prohibeant. Si quis saepius rei publicae causa afuit, ex nouissimo reditu tempus [(Ep.)]
restitutionis esse ei computandum Labeo putat. sed si omnes quidem absentiae annum
colligant, singulae minus anno, utrum annum ei damus ad restitutionem an uero tantum
temporis, quantum nouissima eius absentia occupauit, uidendum: et puto annum dandum.
4 Si cum in prouincia domicilium haberes, esses autem[1] in urbe, an mihi annus cedat, quasi
experiundi potestatem habeam? et ait Labeo non cedere. ego autem puto hoc ita uerum,
si ius reuocandi domum aduersarius habuit: si minus, uideri esse experiundi potestatem,
5 quia et Romae contestari litem potuit. Exemplo rescissoriae actionis etiam exceptio ei, qui
6 rei publicae causa afuit, competit: forte si res ab eo possessionem nancto uindicentur. In
actione rescissoria, quae aduersus militem competit, aequissimum esse Pomponius ait eius
quoque temporis, quo absens defensus non est, fructus eum praestare: ergo et militi debebunt restitui: utrimque actio erit,

29 Africanus libro septimo quaestionum. uidelicet ne cui officium publicum [B. 10, 35, 29] *S
uel damno uel compendio sit.

30 Paulus libro duodecimo ad edictum. Cum miles qui usucapiebat decesserit [B. 10, 35, 30] E
et heres impleuerit usucapionem, aequum est rescindi quod postea usucaptum est, ut eadem in heredibus, qui in usucapionem succedunt, seruanda sint: quia possessio defuncti
1 quasi iniuncta descendit ad heredem et plerumque nondum hereditate adita completur. Si
is, qui rei publicae causa afuit, usucepit et post usucapionem alienauerit rem, restitutio
facienda erit et licet sine dolo afuerit et usuceperit, lucro eius occurri oportet. item ex
reliquis omnibus causis restitutio facienda erit, ueluti si aduersus eum pronuntiatum sit.

31 Idem libro quinquagensimo tertio ad edictum. Si is, cuius rem usucepit rei [B. 10, 35, 31] E
publicae causa absens, possessionem suae rei ab illo usucaptae nanctus sit, etsi postea amiserit, non temporalem, sed perpetuam habet actionem.

32 Modestinus libro nono regularum. Abesse rei publicae causa intellegitur [B. 10, 35, 32] E
et is, qui ab urbe profectus est, licet nondum prouinciam excesserit[2]: sed et is qui excessit,
donec in urbem reuertatur. et hoc ad proconsules legatosque eorum et ad[3] eos, qui prouinciis praesunt, procuratoresue principum, qui in prouinciis tenentur, pertinet, et ad tribunos militum et praefectos et comites legatorum, qui ad aerarium delati aut in commentarium principis delati[4] sunt.

33 Idem libro singulari de enucleatis casibus. Inter eos, qui ex generali clau- [B. 10, 35, 33] E
1 sula adiuuantur, et fisci patronus connumeratur. Eos, qui notis scribunt acta praesidum,
F[*P*(*VLU*)]

---

[1] antem *del.* [2] accesserit (*P. Faber*)? [3] ad *del.: significantur duo genera legatorum, qui sunt sub proconsulibus et qui prouinciis praesunt legati Augusti* [4] relati (*Budaeus*)?

---

1 puta] pote F^1 | causa *bis* *F* 2 dicipiatur F^{ac} 3 ne in cust. P^aV | ne in uinc. P^a 4 restituitur *PVU* (recedere ... restituetur et *om.* *L*) 5 principium PL^a 11 haberet essem P^a, haberes esse *V*, *inc.* L^a | annus cedat] acedat P^a | quas'i' F^2 12 experiundi] experiuntur F^1 | labeonem cedet et P^a, labeo non cedere V^a, labeo non posse (se *in litura* *L*) cedere LV^b 13 domum a. h. s. m. u. e. experiundi *om.* P^a, domum *om.* *V* 14 exemplo ... 23 usucapionem *om.* F^1 15 possessionem] possessionemue P^aVU^a 16 competit] est *PVU* 17 debet *PVU* 18 utrimque] *F*, utrique *V*?, et utrimque *PL*, et utrique *U* 23 seruan'da' F^b | sunt P^a 24 quasi 'ini'uncta F^2, quasi iunctim PU^a, quasi coniuncta L^r?, quasi coniunctim U^b 25 usucapit P^aV, usuceperit U^b | rem *om.* P^a 26 op. occ. *P* 32 prouinciam excesserit] FP^bVU, prouinciam excessit *L*, prouintia excesserit P^a: κἂν ἔτι ἐστὶν ἐν Ἰταλίᾳ *B* | sed et] *PVLU*, sed *F* | excess'er'it F^b 33 et hoc ad] ad hoc et P^a, et hoc et L^a | proconsul et P^a, consules L^a | legatusque P^a?*V* 36 dilati sunt P^a

2 rei publicae causa non abesse certum est. Militum medici, quoniam officium quod gerunt
et publice prodest et fraudem eis adferre non debet, restitutionis auxilium implorare possunt.
34 IAUOLENUS libro quinto decimo ex Cassio. Miles commeatu accepto si domo B. 10, 35, 34 E
1 sua est, rei publicae causa abesse non uidetur. Qui operas in publico, quod uectigalium
causa locatum est, dat, rei publicae causa non abest.
35 PAULUS libro tertio ad legem Iuliam et Papiam. Qui mittuntur, ut milites B. 10, 35, 35 E
1 ducerent aut reducerent aut legendi curarent[1], rei publicae causa absunt. Hi quoque, qui
2 missi sunt ad gratulandum principi. Item procurator Caesaris, non solum cui rerum pro-
uinciae cuiusque procuratio mandata erit, sed et is, cui rerum quamuis non omnium. itaque
3 plures ibi procuratores diuersarum *rerum* rei publicae causa abesse intelleguntur. Praefectus
quoque Aegypti rei publicae causa abest, quiue aliam ob causam rei publicae gratia extra
4 5 urbem aberit. Sed et in urbanicianis militibus idem diuus Pius constituit. Quaesitum est
de eo, qui ad compescendos malos homines missus est, an rei publicae causa abesset: et
6 placuit rei publicae causa eum abesse. Item paganum, qui in expeditione consularis iussu
7 transierat ibique in acie ceciderat: heredi enim eius succurrendum est. Qui rei publicae
causa Romam profectus est, || abesse rei publicae causa uidetur. sed et si extra patriam f. 87'
suam rei publicae causa profectus sit, etiam, si per urbem ei iter competit, rei publicae
8 causa abest. Similiter qui in prouincia est, ut primum aut domo sua profectus est aut, cum
in eadem prouincia degit rei publicae administrandae causa, simul agere rem publicam
9 coepit, ad similitudinem absentis habetur.[2] Et dum eat in castra et redeat, rei publicae
causa abest, quod et eundum sit in castra militaturo et redeundum. Uiuianus scribit Pro-
culum respondisse militem, qui commeatu absit, dum domum uadit aut redit, rei publicae
causa abesse, dum domi sit, non abesse.
36 ULPIANUS libro sexto ad legem Iuliam et Papiam. Rei publicae causa ab- B. 10, 35, 36 E
esse eos solos intellegimus, qui non sui commodi causa, sed coacti absunt.
37 PAULUS libro tertio ad legem Iuliam et Papiam. Hi, qui in prouincia sua B. 10, 35, 37 E
ultra tempus a constitutionibus concessum adsident, publica causa abesse non intelleguntur.
38 ULPIANUS libro sexto ad legem Iuliam et Papiam. Si cui in prouincia sua B. 10, 35, 38 Ef
princeps adsidere speciali beneficio permiserit, puto eum rei publicae causa abesse: quod
si non ex permissu hoc fecerit, consequenter dicemus, cum crimen admisit, non habere eum
1 priuilegia eorum, qui rei publicae causa absunt. Tamdiu rei publicae causa abesse quis
uidebitur, quamdiu officio aliquo praeest: quod si finitum fuerit officium, iam desinit abesse
rei publicae causa. sed ad reuertendum illi tempora computabimus statim atque desiit rei
publicae causa abesse ea quibus reuerti in urbem potuit: et erit moderatum tempora ei
dare, quae lex reuertentibus praestitit[3]. quare si quo deflexerit suae rei causa, non dubita-
mus id tempus ei non proficere, habitaque dinumeratione temporis, quo reuerti potuit, sta-
tim eum dicemus desisse rei publicae causa abesse. plane si infirmitate impeditus continuare
F[*P*(*VLU*)]

[1] curam agerent (*dett.*) *uel* curagerent? [2] miles *ins.* [3] praestitit] praesidibus praestituit? (*cf. Dio 53, 15*)

1 non *om.* *B* (οἱ ἐξκέπτωρες δοκοῦσιν ἀπεῖναι εἰς πρᾶγμα δημόσιον), *scribae opinor dolo* 2 prodesse P^a | debet] *PU*, debent *FVL* 3 nabolenus P^a 4 publicae] publico quod uectigalium F^{ac} | qui'a' operas *F* | uectig.] utotig. P^a 6 tertio] iiii *PU* 7 a'ut reducerent' aut F^2, aut reducerent *om.* P^aV | curarent] FP^aLU, curam agerent P^b, οἱ στρατολογοῦντες *B* 8 princi'pi' F^2, principis P^a | non] nondum P^a | prouinciae ... 9 cui rerum *om.* F^1 9 erit] erat P^aU | itaque ... 11 gratia *in litura* P^b, *inc.* P^a: κἂν πολλοὶ ἐπὶ διοικήσει διαφόρων πραγμάτων εἰς τὴν αὐτὴν ἐπαρχίαν πεμφθῶσι *B* 10 rerum *om.* *F* 11 qui uel aliam $F^{ac}L$ 13 de] et de *PVLU* 15 ce'ci'derat F^b 19 agere] age P^a 20 et red.] ac red. *PVL* 21 in *om.* P^aU | redendum P^a | proculus P^a 22 commeatu] meatu P^a, comeatum *L* | domo P^a 24 ulpianus ... 28 papiam *in litura* P^b, 26 hi qui ... 28 papiam *om.* *V* 24 sexto] uii P^bV, iii *U* 25 causa commodi P^b 26 tertio 'ad' F^2 27 publica] publio F^1 28 legem] edictum F^a 31 tamdiu *om.* P^aV | abesse] absunt F^a | quis] tuis F^b 32 'quam'diu F^2 | 'e'officio *F* | fuerit *om.* P^a | iam] fam F^1 | desinet *PU* 34 ea quibus] ex quibus F^3 | ei] et P^aL 35 qu'a'e lex F^2 | quo deflexerit] F^1, quod effixerit P^a, quodefluxerit F^2U, quod effluxerit P^bVL 36 dinumeracionem P^a 37 con'tin'uare F^2

iter non potuit, habebitur ratio humanitatis, sicuti haberi solet et hiemis et nauigationis et ceterorum quae casu contingunt.

39 PAULUS libro primo sententiarum. Is qui rei publicae causa afuturus erat, [B. 10, 35, 39] *P* si procuratorem reliquerit, per quem defendi potuit, in integrum uolens restitui non auditur.

40 ULPIANUS libro quinto opinionum. Si qua militi accusatio competat tem- [B. 10, 35, 40] *S*
1 pore, quo rei publicae operam dedit, non peremitur. Quod eo tempore, quo in insula aliquis fuit ex poena ei irrogata, cuius restitutionem impetrauit, ab alio usurpatum ex bonis, quae non erant adempta, probatum fuerit, suae causae restituendum est.

41 IULIANUS libro trigensimo quinto digestorum. Si quis Titio legauerit, si [B. 10, 35, 41] *S* mortis suae tempore in Italia esset, aut in annos singulos, quod in Italia esset, et ei succursum fuerit, quia ob id, quod rei publicae causa afuit, exclusus fuerit a legato: fideicommissum ab eo relictum praestare cogitur. MARCELLUS notat: quis enim dubitabit salua legatorum et fideicommissorum causa militi restitui hereditatem, quam ob id perdidit, quod rei publicae causa afuit?

42 ALFENUS libro quinto digestorum. Non uere dicitur rei publicae causa ab- [B. 10, 35, 42] *S* esse eum, qui sui priuati negotii causa in legatione est.

43 AFRICANUS libro septimo quaestionum. Si quis stipulatus sit in annos sin- [B. 10, 35, 43] *S* gulos, quoad in Italia esset uel ipse uel promissor, et alteruter rei publicae causa abesse coeperit, officium praetoris est introducere utilem actionem. eadem dicemus, et si ita concepta stipulatio fuerit: 'si quin‖quennio proximo Romae fuerit[1]', uel ita: 'si Romae non fuerit[2], q. 8 f. 88 'centum dare spondes?'

44 PAULUS libro secundo ad Sabinum. Is, qui rei publicae causa abest, in ali- [B. 10, 35, 44] *S** qua re laesus non restituitur, in qua, etiam si rei publicae causa non afuisset, damnum erat passurus.

45 SCAEUOLA libro primo regularum. Milites omnes, qui discedere signis sine [B. 10, 35, 45] *S* periculo non possunt, rei publicae causa abesse intelleguntur.

46 MARCIANUS libro secundo regularum. Qui rei publicae causa afuit, etiam [B. 10, 35, 46] *S* aduersus eum, qui pariter rei publicae causa afuerit, restituendus est, si aliquid damni iuste queritur.

VII.

℞ DE ALIENATIONE IUDICII MUTANDI CAUSA FACTA ℞ *ES*

1 GAIUS libro quarto ad edictum prouinciale. Omnibus modis proconsul id agit, [B. 10, 37, 1] *E* ne cuius deterior causa fiat ex alieno facto, et cum intellegeret iudiciorum exitum interdum duriorem nobis constitui opposito nobis alio aduersario, in eam quoque rem prospexit, ut si quis alienando rem alium nobis aduersarium suo loco substituerit idque data opera in fraudem nostram fecerit, tanti nobis in factum actione teneatur, quanti nostra intersit
1 alium aduersarium nos non habuisse. Itaque si alterius prouinciae hominem aut potentiorem nobis opposuerit aduersarium, tenebitur:

2 ULPIANUS libro tertio decimo ad edictum. aut alium, qui uexaturus sit ad- [B. 10, 37, 2] *E* uersarium:

3 GAIUS libro quarto ad edictum prouinciale. quia etiam si cum eo, qui alte- [B. 10, 37, 3] *E*

F[*P*(*VLU*)]

[1] fueris? [2] fueris?

3 *l. 39—43 in fol. sep. formae minoris P m. eadem* 4 audiatur *P* 5 quinto] iiii *P*, ui *L* | militi'a' acc. *F* 6 insala P^{a}, insulam P^{b} 7 restitutionum F^{ac} | usurpa'c'tum *F* 8 non 'e'rant F^{2} | causa'e' F^{3} 10 suae] siue F^{a} | te'e'mpore *F* 11 causa 'a'fuit F^{b} 12 dubitauit $F^{1}LU$ 13 fideic. causa] fideicommissorummsa F^{a}, fide.iusorum causa P^{a} 18 quoad] F^{2}, quod $F^{1}VL$, quot P^{b}, quos U^{b}, *inc.* $P^{a}U^{a}$ | alteruter'r'eipubl. F^{b} 20 proximo] promisso P^{a} 22 secundo ad sabinum] i sentencia (*cf. ad u. 3*) *P* 23 non 'a'fuisset F^{2} 25 discidere F^{ac} | a signis *PLU* 27 afuit] affuerit *PVLU* 32 ait P^{a} 33 fit P^{a}, sit *V* | intellegerit *L*, intelligitur P^{a}, intelligit P^{b}, intellexerit *VU* 34 duriorum F^{ac}, donorem *L* 36 tenetur $P^{a}VL$ 37 habuisset P^{a} 39 sit *om.* F^{1} 41 lib. uii *P*, libro ui *L*

rius prouinciae sit, experiar, in illius prouincia experiri debeo et potentiori pares esse non
1 possumus. Sed et si hominem quem petebamus manumiserit, durior nostra condicio fit,
2 quia praetores faueant libertatibus. Item si locum, in quo opus feceris, cuius nomine inter-
dicto quod ui aut clam uel actione aquae pluuiae arcendae tenebaris, alienaueris, durior
nostra condicio facta intellegitur, qu*i*a si tecum ageretur, tuis impensis id opus tollere de-
beres, nunc uero cum incipiat mihi aduersus alium actio esse quam qui fecerit, compellor
meis impensis id tollere, quia qui ab alio factum possidet, hactenus istis actionibus tenetur,
3 ut patiatur id opus tolli. Opus quoque nouum si tibi nuntiauerim tuque eum locum *ali*ena-
ueris et emptor opus fecerit, dicitur te hoc iudicio teneri, quasi neque tecum ex operis
noui nuntiatione agere possim, quia nihil feceris, neque cum eo cui id alienaueris, quia ei
4 nuntiatum non sit. Ex quibus apparet, quod proconsul in integrum restituturum se polli-
cetur, ut hac actione officio tantum iudicis[1] consequatur actor, quantum eius intersit alium
aduersarium non habuisse: forte si quas inpensas fecerit aut si quam aliam incommoditatem
5 passus erit alio aduersario substituto. Quid ergo est, si is, aduersus quem talis actio com-
petit, paratus sit utile iudicium pati perinde ac si possideret? recte dicitur denegandam
esse aduersus eum ex hoc edicto actionem.

4 ULPIANUS libro tertio decimo ad edictum. Item si res fuerint usucaptae ab B. 10, 37, 4 *E*
1 eo cui alienatae sint nec peti ab hoc possint, locum habet hoc edictum. Itemque fieri
potest, ut sine dolo malo quidem possidere *de*sierit, uerum iudicii mutandi causa id fiat.
sunt et alia complura talia. potest autem[2] aliquis dolo malo desinere possidere nec tamen
iudicii mutandi causa fecisse nec hoc edicto teneri: neque enim alienat, qui D. 50, 17, 119
dumtaxat omittit possessionem. non tamen eius factum improbat praetor, qui tanti (D)
habuit re carere, ne propter eam saepius litigaret (haec enim uerecunda cogitatio eius, qui
lites exsecratur, non est uituperanda), || sed eius dumtaxat, qui cum rem habere uult, litem f. 88'
2 ad alium transfert, ut molestum aduersarium pro se subiciat. Pedius libro nono non solum
ad dominii translationem hoc edictum pertinere ait, uerum ad possessionis quoque: alioquin
3 cum quo in rem agebatur, inquit, si possessione cessit, non tenebitur. Si quis autem ob
ualetudinem aut aetatem aut occupationes necessarias litem in alium transtulerit, in ea
causa non est, ut hoc edicto teneatur, cum in hoc edicto doli mali fiat mentio. ceterum
erit interdictum et per procuratores litigare dominio in eos plerumque ex iusta causa trans-
4 lato. Ad iura etiam praediorum hoc edictum pertinet, modo si dolo malo fiat alienatio.
5 Haec actio in id quod interest competit. proinde si res non fuit petitoris aut si is qui
alienatus est sine culpa decessit, cessat iudicium, nisi si quid actoris praeterea interfuit.
6 Haec actio non est poenalis, sed rei persecutionem arbitrio iudicis continet, quare et heredi
dabitur: in heredem autem

5 PAULUS libro undecimo ad edictum. uel similem B. 10, 37, 5 E^a

6 ULPIANUS libro tertio decimo ad edictum. uel post annum B. 10, 37, 6. Ῥοπ. 24, 20. 44 *E*
non dabitur,

7 GAIUS libro quarto ad edictum prouinciale. quia pertinet quidem ad rei per- B. 10, 37, 7 *E*
secutionem, uidetur autem ex delicto dari.

8 PAULUS libro duodecimo ad edictum. Ex hoc edicto tenetur et qui rem ex- B. 10, 37, 8 *E*
1 hibet, si arbitratu iudicis pristinam iudicii causam non restituit. Ait praetor: 'quaeue alie-
F[*P*(*VLU*)]

[1] officio iudicis tantum (*Degenkolb*)? [2] item?

1 prouinciae sit] prouinciae est PL^bU, prouincia si L^a | experiat (—ar F^2) in ill'i'us prouincia F^b, *om.* P^aV | experi'ri' F^2 | et in pot. P^a | par'es' esse F^2 3 si] si in P^a | interdictum P^a 4 teneuaris F^{ac} 5 quia] *PLU*, qua *F*: εἰ γὰρ σὺ ἐνήγου *B* | o'po'pus *F* 6 ad'uer'sus F^3 | compellor'e' *F* 7 id *om.* P^a 8 si tibi] sibi P^a | locum enaueris *F* (ali *suppl. f*) 14 est] et P^a, est et *L*, *om. U* 15 paratis (*em.* paratus F^2) sit 'aduersus quem t. a. competit' paratis (*em.* paratus F^2) sit *F* | possideres P^a, possederit *V* 19 possideresierit *F* (de *suppl. f*) 20 et *om.* P^aV | a'u'tem F^2 21 mutanti P^a 24 exsegratur F^1 25 *a* Pedius *l. inc.* *PVLU* 29 teneatur cum in hoc edicto *bis* F^{ac} | in *om.* P^a 30 erit interdictum] *FL*, interdictum P^a, interdictum erit P^bVU | translat'i'o F^2 32 petit'i'oris F^2 36 undecimo] xii *PVLU* 38 non *om.* F^1 39 quarto] iii *PU*, xiiii *L*

'natio iudicii mutandi causa facta erit': id est *si* futuri iudicii causa, non eius quod iam sit.
2 3 Alienare intellegitur etiam qui alienam rem uendidit. Sed heredem instituendo uel legando
4 si quis alienet, huic edicto locus non erit. Si quis alienauerit, deinde receperit, non tene-
5 bitur hoc edicto. Qui uenditori suo redhibet, non uidetur iudicii mutandi causa abalienare,

9 PAULUS libro primo ad edictum aedilium curulium. quia redhibito homine [B. 10, 37, 9] *E** omnia retro aguntur: et ideo non uidetur iudicii mutandi causa alienare qui redhibet: nisi si propter hoc ipsum redhibet non redhibiturus alias.

10 ULPIANUS libro duodecimo ad edictum. Nam et si obligatus soluero quod [B. 10, 37, 10] *Ef* a me petere uelles, huic edicto locus non erit.
1 Si tutor pupilli uel adgnatus furiosi alienauerint, utilis actio competit, quia consilium huius fraudis inire non possunt.

11 IDEM libro quinto opinionum. Cum miles postulabat suo nomine litigare [B. 10, 37, 11] *S* de possessionibus, quas sibi donatas esse dicebat, responsum est, si iudicii mutandi causa donatio facta fuerit, priorem dominum experiri oportere, ut rem magis quam litem in militem transtulisse credatur.

12 MARCIANUS libro quarto decimo institutionum. Si quis iudicii communi di- [B. 10, 37, 12] *S* uidundo euitandi[1] causa rem alienauerit, ex lege Licinnia ei interdicitur, ne communi diuidundo iudicio experiatur: uerbi gratia ut potentior emptor per licitationem uilius eam accipiat et per hoc iterum ipse recipiat. Sed ipse quidem qui partem alienauerit communi diuidundo iudicio si agere uelit, non audietur: is uero qui emit si experiri uelit, ex illa parte edicti uetatur, qua cauetur, ne qua alienatio iudicii mutandi causa fiat.

VIII.

℞ DE RECEPTIS: QUI ARBITRIUM RECEPERINT UT SENTENTIAM DICANT ℞ *EPAS*

1 PAULUS libro secundo ad edictum. Compromissum ad similitudinem iudicio- [B. 7, 2, 1] *E* rum redigitur et ad finiendas lites pertinet.

2 ‖ ULPIANUS libro quarto ad edictum. Ex compromisso placet exceptionem non [B. 7, 2, 2] *E* f. 89 nasci, sed poenae petitionem.

3 IDEM libro tertio decimo ad edictum. Labeo ait, si compromisso fact*o* sen- [B. 7, 2, 3] *E* 'tentia dicta est, quo quis a minore uiginti quinque annis tutelae absolueretur, ratum id a praetore non habendum: neque poenae eo nomine commissae petitio dabitur.
1 Tametsi neminem praetor cogat arbitrium recipere, quoniam haec res libera et soluta est et extra necessitatem iurisdictionis posita, attamen ubi semel quis in se receperit arbitrium, ad curam et sollicitudinem suam hanc rem pertinere praetor putat: non tantum quod studeret lites finiri, uerum quoniam *non* debere*nt* decipi, qui eum quasi uirum bonum disceptatorem inter se elegerunt. finge enim post causam iam semel atque iterum tractatam, post nudata utriusque intima et secreta negotii aperta, arbitrum uel gratiae dantem uel sordibus corruptum uel alia qua ex causa nolle sententiam dicere: quisquamne potest negare aequissimum fore praetorem interponere se debuisse[2], ut officium quod in se recepit impleret? *F*[*P*(*VLU*)]

---

[1] *firmant B:* mutandi (*Degenkolb*)? [2] debuisse *del.* (*Hal.*)

1 si] sisi *F, om. L* | i'udicii' causa *F*² 3 si 'qi'quis *F* 5 redhibito] redhibet *F*¹ 9 furiosi] fur. uel *P*ᵃ | alienauerit *PLU* 12 'a'donatas *F* 16 ne] nec *P* 17 per] propter per *P*ᵃ, propter *V* | u'i'lius *F*² 18 et per hoc it. i. recipiat *om. P*ᵃ 22 receperint] *F*ᵇ*PU, item F in indice,* receperunt *F*ᵃ (qui ... dicant *om. L*) 23 dicant] *F in indice PLU,* dicunt *F* 24 's'ecundo *F*ᵇ, ii *PL*, i *LU* 25 litem *F* (*em. m. 3*) 28 si compromisso ... 29 absolueretur] ἐὰν αἱρετὸς δικαστὴς ἐλευθερώσῃ τινὰ τῆς κατὰ τῆς ἐπιτροπῆς ἀγωγῆς παρὰ τοῦ ἀφήλικος αἱρεθεὶς *B* | factu *F* 29 est dicta *P* 30 p'a'etitio *F*ᵇ | tametsi] *FP*ᵇ*U*, tamen si *P*ᵃ, tamsi *VL* 31 'nemi'neminem *F* | arbit'e'rium *F*² 33 solitudinem *P*ᵃ 34 non deberent] *LU*, non deberet *P*, deberet *F* 35 inter *om. F*¹ | eleg'au'erunt *F*ᵇ | iam] suam *F*ᵃ 36 arbitrium *F*ᵃ*P*ᵃ*L*ᵃ*U*ᵇ | uel sord.] sord. *P*ᵃ 37 quisquamna *F*¹, quisquam non *PVLU* | aequisimum *F* 38 interponere] ut int. *P*ᵃ

2 3 Ait praetor: 'Qui arbitrium pecunia compromissa receperit'. Tractemus de personis arbitrantium. et quidem arbitrum cuiuscumque dignitatis coget officio quod susceperit perfungi, etiam si sit consularis: nisi forte sit in aliquo magistratu positus uel potestate, consul forte uel praetor, quoniam in hoc[1] imperium non habet.

4 PAULUS libro tertio decimo ad edictum. Nam magistratus superiore aut pari imperio nullo modo possunt cogi: nec interest ante an *in* ipso magistratu arbitrium susceperint. inferiores possunt cogi. | B. 7, 2, 4 | E

5 ULPIANUS libro tertio decimo ad edictum. Sed et filius familias compelletur. | B. 7, 2, 5 | E

6 GAIUS libro quinto ad edictum prouinciale. Quin etiam de re patris dicitur filium familias arbitrum esse *posse:* nam et iudicem eum esse posse plerisque placet. | B. 7, 2, 6 | E

7 ULPIANUS libro tertio decimo ad edictum. Pedius libro nono et Pomponius libro trigensimo tertio scribunt parui referre, ingenuus quis an libertinus sit, integrae famae quis sit arbiter an ignominiosus. in seruum Labeo compromitti non posse libro undecimo
1 scribit: et est uerum. Unde Iulianus ait, si in Titium et seruum compromissum sit, nec Titium cogendum sententiam dicere, quia cum alio receperit: quamuis serui, inquit, arbiterium nullum sit. quid tamen si dixerit sententiam Titius? poena non committitur, quia non, ut receperit, dixit sententiam. | B. 7, 2, 7 | E

8 PAULUS libro tertio decimo ad edictum. Sed si ita compromissum sit, ut uel alterutrius sententia ualeat, Titium cogendum. | B. 7, 2, 8 | E

9 ULPIANUS libro tertio decimo ad edictum. Sed si in seruum compromittatur et liber sententiam dixerit, puto, si liber factus fecerit[2] consentientibus partibus, ualere.
1 Sed neque in pupillum neque in furiosum aut surdum aut mutum compromittetur, ut
2 Pom*pon*ius libro trigensimo tertio scribit. Si quis iudex sit, arbitrium recipere eius rei, de qua iudex est, inue se compromitti iubere prohibetur lege Iulia: et si sententiam dixerit,
3 non est dand*a* poenae persecutio. Sunt et alii, qui non coguntur sententiam dicere, ut
4 puta si sordes aut turpitudo arbitri manifesta sit. Iulianus ait, si eum infamauerunt liti-
5 gatores, ‖ non omnimodo praetorem debere eum excusare, sed causa cognita. Idem et si spreta auctoritate eius ad iudicium | B. 7, 2, 9 | E | f. 89'

10 PAULUS libro tertio decimo ad edictum. uel alium arbitrum | B. 7, 2, 10 | E

11 ULPIANUS libro tertio decimo ad edictum. litigatores ierint, mox ad eundem arbitrum redierint, praetorem non debere eum cogere inter eos disceptare, qui ei contu-
1 meliam hanc fecerunt, ut eum spernerent et ad alium irent. Arbitrum autem cogendum
2 non esse sententiam dicere, nisi compromissum interuenerit. Quod ait praetor: 'pecuniam compromissam'[3], accipere nos debere, non si utrimque poena nummaria, sed si et alia res uice poen*ae*, si quis arbitri sententia non steterit, promissa sit: et ita Pomponius scribit. quid ergo, si res apud arbitrum depositae sunt eo pacto, ut ei daret qui uicerit, uel ut
3 eam rem daret, si non pareatur sententiae, an cogendus sit sententiam dicere? et puto cogendum. tantundem et si quantitas certa ad hoc apud eum deponatur. proinde et si | B. 7, 2, 11 | E
F[*P*(*VLU*)]

---

[1] hos? [2] egerit? [3] pecunia compromissa (*edd.*)?

---

1 pecuniam F^1 (*em. m. 3*) $P^a L^a$ 4 hoc] *F*, *om.* P^a, hos $P^b LU$, κατὰ τούτων *B* 5 superiores *f* (*saec. XV*) *PVLU*: τὸν γὰρ ἴσον ἢ μείζονα οὐκ ἀναγκάζει *B* 6 imperia F^1 | an in ipso] *PLU*, an ipso *F*: εἴτε ἐν τῷ ἄρχειν . . . εἴτε πρὸ τούτου *B* 7 posse P^a 10 filius fam. P^a | posse nam] *PVLU*, nam *F*: δύναται . . . γενέσθαι *B* | et ind. e. e. posse *bis* F^{ae} 12 tricentesimo iii *P* | quin an *F* (*em. m. 3*) 13 qui sit *FL* 14 in titium] • icium P^a 15 receperit] $F^1 L$, recepit $F^2 PU$, recipit *V* | arbitrium *PLU* 16 compromittitur P^a, committatur *U* 19 titium] FP^a, ulpianus scribit titium $V^a L^a$, iulianus scribit titium $P^b V^b L^b U$ 21 dixerint P^a | fecerit] $F^1 L$, receperit $PVL^b U$, fecerit F^2, καὶ μετὰ τὴν ἐλευθερίαν ὁ δοῦλος συναινούντων τῶν μερῶν ψηφίζεται *B* 22 compromittitur *PV* 23 pomponponius *F* | eiusdem *PVLU* 24 inue se *om.* P^a | et 'si' F^2 25 dandae *F* 26 arbitra F^1 | litigatures F^{ae} 27 idem] *FV*, idem ait *PLU* 29 arbitrium $F^1 L$ 30 litigatores esserit mox F^1 31 arbitram *F* (*em. m. 3*) | red'i'erint F^2 | discaptare F^1 34 utrumquė P^a, utramque *V*, utrum *L* | sed] seun F^1 | si et] et si *PV*, si U^a 35 poena *F* (*suppl. f*) | stet'er'it F^2, sisterit P^a, stesterit *L* 36 sint *PU* | ut eam] ut eum F^1, ita eam $PVLU^a$, ita ut eam U^b 37 dare P^a 38 certa 'a'd F^b

alter rem, alter pecuniam stipulanti promiserit, plenum compromissum est et cogetur sen-
3 tentiam dicere. Interdum, ut Pomponius scribit, recte nudo pacto fiet compromissum, ut puta si ambo debitores fuerunt et pacti sunt, ne petat quod sibi debetur qui sententiae
4 arbitri non paruit. Item Iulianus scribit non cogendum arbitrum sententiam dicere, si alter promiserit, alter non. idem dicit, et si sub condicione fuerit poena compromissa, ueluti 'si nauis ex Asia uenerit, tot milia': non enim prius arbitrum cogendum sententiam dicere, quam condicio exstiterit: ne sit inefficax deficiente condicione. et ita Pomponius libro trigensimo tertio ad edictum scribit.

12 PAULUS libro tertio decimo ad edictum. Quo casu ad praetorem pertinebit [B.7,2,12] E
in eo forsitan solo, ut si possit dies compromissi proferri, proferatur.

13 ULPIANUS libro tertio decimo ad edictum. Pomponius ait, et si alteri accepto [B.7,2,13] E
1 lata sit poena compromissi, non debere eum compelli sententiam dicere. Idem Pomponius scribit, si de meis solis controuersiis sit compromissum et de te poenam sim stipulatus, uidendum ne non sit compromissum. sed cui rei moueatur, non uideo: nam si ideo, quia de unius controuersiis solum compromissum est, nulla ratio est: licet enim et de una re compromittere: si uero ideo, quia ex altera dumtaxat parte stipulatio interuenit, est *ratio*. quamquam si petitor *fuit* qui stipulatus est, possit dici plenum esse compromissum, quia is qui conuenitur tutus est ueluti pacti exceptione, is qui conuenit, si arbitro non pareatur, habet stipulationem. sed id uerum esse non puto: neque enim sufficit exceptionem habere,
2 ut arbiter sententiam dicere cogatur. Recepisse autem arbitrium uidetur, ut Pedius libro nono dicit, qui iudicis partes suscepit finemque se sua sententia controuersiis impositurum pollicetur. quod si, inquit, haetenus interuenit, ut experiretur, an consilio suo uel aucto-
3 ritate discuti litem paterentur, non uidetur arbitrium recepisse. Arbiter ex compromisso his diebus non cogitur sententiam dicere, quibus iudex non cogetur, nisi dies compro-
4 missi exitura sit nec proferri possit. Proinde si forte urgueatur a praetore ad sententiam, aequissimum erit, si iuret sibi de causa nondum liquere, spatium ei ad pronuntiandum dar*i*.

14 POMPONIUS libro undecimo ad Quintum Mucium. Sed si compromissum sine [B.7,2,14] E*
die confectum est, necesse est arbitro omnimodo dies[1] statuere, partibus scilicet consentientibus, || et ita causam disceptari: quod si hoc praetermiserit, omni tempore cogendus f. 90
est sententiam dicere.

15 ULPIANUS libro tertio decimo ad edictum. Licet autem praetor destricte edi- [B.7,2,15] E
cat sententiam se arbitrum dicere coacturum, attamen interdum rationem eius habere debet et excusationem recipere causa cognita: ut puta si fuerit infamatus a litigatoribus, aut si inimicitiae capitales inter eum et li*ti*gatores aut alterum ex litigatoribus intercesserint, aut si aetas aut ualetudo quae postea contigit id ei munus remittat, aut occupatio negotiorum propriorum uel profectio urguens aut munus aliquod rei publicae: et ita Labeo:

16 PAULUS libro tertio decimo ad edictum. et si qua alia incommoditas ei post [B.7,2,16] E
arbiterium susceptum incidat. sed in causa ualetudinis similibusue causa cognita differre
1 cogitur. Arbiter iudicii sui nemine, quod publicum aut priuatum habet, excusatus esse debet a compromisso, utique si dies compromissi proferri non potest: quod si potest, quare

F[*P*(*VLU*)]

---

[1] diem (P^b *al.*)?

---

1 rem alter *om.* P^aL^b, rem *om.* L^a 3 fuerint *PVLU* | debetur qui] debitorque P^a, detur qui L^a 4 non *om.* P^a | paruerit *PVU* 6 enim] est L^a, *om.* P^aL^b 7 existit P^a 13 meis 's'olis controuersii's' sit F^2 14 'ne' non F^2 | sed] sit F^a | rei] FP^a, res P^bLU 16 interuenit est (et *alt. loco*) ratio *bis F* 17 petitur F^1 ·| fuit] *PLU*, sit *V*, *om. F*: ἐὰν ὁ ἐνάγων μόνος ἐπερωτήσῃ ποινήν *B* | quis stip. P^a 22 experietur P^aU^a 24 cogetur] *F*, cogeretur *PLU*: ἐν αἷς ὁ δικαστὴς οὐκ ἀναγκάζεται *B* 26 linquere P^aV | pronuntiendum F^a | dari] *LU*, dare *P*, dar *F*, δίδοται αὐτῷ *B* 27 ad] at *F* 28 ne'q'cesse *F* | scilicet consentientibus *bis* F^{ac} 31 a'u'tem F^2 | dicat *PLU* 32 coacturus P^a 33 et *om.* P^aL^a 34 et ligatores *FL* (*item u.* 33. 34 ligatoribus *L*), et litigatorem P^a 36 it'a' labeo F^2 38 arbitrium *PLU* | in *om.* P^a | similibrosue F^1 39 iudici'i' F^2 40 quod si potest] F^2P^bVLU, *om.* F^1P^a: ἐξκουσατεύεται, εἰ μὴ ἄρα δύναται ἡ προθεσμία ἐπεκταθῆναι *B* | quare non cog. e. c. potest *bis* F^{ac}

non cogat eum, cum potest, proferre? quod sine ulla distinctione[1] ipsius interdum futurum
est. si tamen uterque uelit eum sententiam dicere, an, quamuis cautum non sit de die pro-
ferenda, non alias impetret, quia iudicium habet, ne cogatur, quam si consentiat denuo in
se compromitti? haec scilicet si dies exitura est.

17 ULPIANUS libro tertio decimo ad edictum. Item si unus ex litigatoribus bonis | B. 7, 2, 17 | E
suis cedat, Iulianus libro quarto digestorum scribit non esse cogendum arbitrum sententiam
1 dicere, cum neque agere neque conueniri possit. Si multo post reuertantur ad arbitrum
2 litigatores, non esse cogendum sententiam dicere Labeo scribit. Item si plures sunt qui
arbitrium receperunt, nemo unus cogendus erit sententiam dicere, sed aut omnes aut nullus.
3 Inde Pomponius libro trigensimo tertio quaerit, si ita sit compromissum, ut quod Titio
disceptatori placet, id Seius pronuntiet, quis sit cogendus? et puto tale arbitrium non ua-
4 lere, in quo libera facultas arbitri sententiae non est futura. Sed si ita sit compromissum
arbitratu Titii aut Seii fieri, Pomponius scribit et nos putamus compromissum ualere: sed
5 is erit cogendus sententiam dicere, in quem litigatores consenserint. Si in duos fuerit sic
compromissum, ut si dissentirent, tertium adsumant, puto tale compromissum non ualere:
nam in adsumendo possunt dissentire. sed si ita sit, ut eis tertius adsumeretur Sempronius,
6 ualet compromissum, quoniam in adsumendo dissentire non possunt. Principaliter tamen
quaeramus, si in duos arbitros sit compromissum, an cogere eos praetor debeat sententiam
dicere, quia res fere sine exitu futura est propter naturalem hominum ad dissentiendum
facilitatem. in impari enim numero idcirco compromissum admittitur, non quoniam con-
sentire omnes facile est, sed quia et si dissentiant, inuenitur pars maior, cuius arbitrio sta-
bitur. sed usitatum est etiam in duos compromitti, et debet praetor cogere arbitros, si non
7 consentiant, tertiam certam eligere personam, cuius auctoritati pareatur. Celsus libro se-
cundo digestorum scribit, si in tres fuerit compromissum, sufficere quidem duorum con-
sensum, *sed si* praesens fuerit et tertius: alioquin absente eo licet duo consentiant, arbi-
trium non ualere, quia in plures fuit compromissum et potuit praesentia eius trahere eos
in eius sententiam:

18 POMPONIUS libro septimo decimo epistularum et uariarum lectionum. | B. 7, 2, 18. Ep. 14, 46 | E^*
sicuti tribus iudicibus datis quod duo ex consensu absente tertio iudicauerunt, nihil ualet,
quia id demum, quod ‖ maior pars omnium iudicauit, ratum est, cum et omnes iudicasse f. 90'
palam est.

19 PAULUS libro tertio decimo ad edictum. Qualem autem sententiam dicat ar- | B. 7, 2, 19 | E
biter, ad praetorem non pertinere Labeo ait, dummodo dicat quod ipsi uidetur. et ideo si
sic fuit in arbitrum compromissum, ut certam sententiam dicat, nullum esse arbitrium, nec
1 cogendum sententiam dicere Iulianus scribit libro quarto digestorum. Dicere autem sen-
tentiam existimamus eum, qui ea mente quid pronuntiat, ut secundum id discedere eos a
tota controuersia uelit. sed si de pluribus rebus sit arbiterium receptum, nisi omnes con-
2 trouersias finierit, non uidetur dicta sententia, sed adhuc erit a praetore cogendus. Unde
uidendum erit, an mutare sententiam possit. et alias quidem est agitatum, si arbiter iussit
F[*P*(*VLU*)]

---

[1] districtione (*dett.*)?

1 cum potest] dum potest *PU* | distinctione] $FP^bV^aL^a$, distractione P^a, districtione P^aV^b L^bU | ipsius *om.* P^a | futurus P^a 2 an quamuis] F^bPLU, quamuis F^a *et sic fortasse legerunt Graeci, cum comma* si tamen u. u. e. s. dicere *ad praecedentia rettulerint, non, ut debuit fieri, ad ea quae sequuntur* 3 habeat F^1PU 4 compromissi P^a 6 *ab* iulianus *l. inc.* *F* 7 reuereantur P^a | arbitrum] F^2LU *cum* *B* (πρὸς αὐτὸν *sc.* τὸν αἱρετὸν δικαστήν), arbitrium F^1P 8 scribit] dicit *P* 10 inde] idem PVU^b, idest U^a, *om.* *L* | *a* pomponius *l. inc.* *F* 12 in qua F^a 13 'a'ut F^b | et] ex F^a 15 'a'ut si F^2 16 'di'dissent'i'rent F^2
21 arbi'trio stabi'tur F^2 22 usitandum P^a 23 auctoritate P^a | *a* celsus *l* *inc.* *FPV* 24 scribit *om.* *P* | 'a'duorum *F* 25 sed si] P^bVU, sed et si P^aL, sent *F*: εἴγε καὶ ὁ ἄλλος πάρεστιν *B* | fuerint P^a, fuit *L* | consentians F^1 | arbitrum *P* 28 'et'et uar. *F* 29 sicuti] sicum sicum F^1 30 quia] qui P^a | id] iu F^1, tum P^a? 32 *l. 19. continuatur praecedenti* *F* | tertio decimo] xiiii P^a 34 in arbitrium P^aLU^a | esse arbitrum *P* 35 *ab* iulianus *l. inc.* *PVL* 36 qui ea] quia P^aU^a | secondum *F* | id] quid P^a 37 tota'e' F^2 | arbitrium *PL* | nisi] aut nisi P^a 39 alias] aliis F^1

dari, mox uetuit, utrum eo quod iussit an eo quod uetuit stari debeat. et Sabinus quidem
putauit posse. Cassius sententiam magistri sui bene excusat et ait Sabinum non de ea
sensisse sententia, quae arbitrium finiat, sed de praeparatione causae: ut puta si iussit liti-
gatores calendis adesse, mox idibus iubeat: nam mutare eum diem posse. ceterum si con-
demnauit uel absoluit, dum arbiter esse desierit, mutare *s*ententiam non posse,
20 GAIUS libro quinto ad edictum prouinciale. quia arbiter, etsi errauerit in sen- [B. 7, 2, 20] *E*
tentia dicenda, corrigere eam non potest.
21 ULPIANUS libro tertio decimo ad edictum. Quid tamen si de pluribus contro- [B. 7, 2, 21] *E*
uersiis sumptus est nihil sibi communibus et de una sententiam dixit, de aliis nondum,
numquid desiit esse arbiter? uideamus igitur, an in prima controuersia possit mutare sen-
*ten*tiam, de qua iam dixerat. et multum interest, de omnibus simul ut dicat sententiam
compromissum est, an non: nam si de omnibus, poterit mutare (nondum enim dixit sen-
tentiam): quod si et[1] separatim, quasi plura sunt compromissa, et ideo quantum ad illam
1 controuersiam pertinet, arbiter esse desierat. Si arbiter ita pronuntiasset nihil uideri Titium
debere Seio: tametsi Seium non uetuisset petere, tamen si quid petisset, uideri contra sen-
2 tentiam arbitri fecisse: et id Ofilius et Trebatius responderunt. Solutioni diem posse arbi-
3 trum statuere puto: et ita et Trebatius uidetur sentire. Pomponius ait inutiliter arbitrum
incertam sententiam dicere, ut puta: 'quantum ei debes redde': 'diuisioni uestrae stari placet':
4 'pro ea parte, quam creditoribus tuis soluisti, accipe'. Item si arbiter poenam ex compro-
misso peti uetuerit, in libro trigensimo tertio apud Pomponium scriptum habeo non ualere:
5 et habet rationem, quia non de poena compromissum est. Papinianus libro tertio quae-
stionum ait, si cum dies compromissi finiretur, prolato die litigatores denuo in eum com-
promiserint nec secundi compromissi arbitrium receperit, non esse cogendum recipere, si
ipse in mora non fuit, quo minus partibus suis fungeretur: quod si per eum factum est,
aequissimum esse cogi eum a praetore sequens recipere. quae quaestio ita procedit, si nihil
in priore compromisso de die proferendo caueatur: ceterum si cauebatur et ipse protulit,
6 mansit arbiter. Plenum compromissum appellatur, quod 'de rebus controuersiisue' compo-
situm est: nam ad omnes controuersias pertinet. sed si forte de una re sit disputatio, licet
pleno com*promisso* actum sit, tamen ex ceteris causis actiones superesse: id enim uenit
in compromissum, ‖ de quo actum est *ut* ueniret. sed est tutius, si quis de certa re com- f. 91
7 promissum facturus sit, de ea sola exprim*e*re in compromisso. Non debent autem obtem-
8 perare litigatores, si arbiter aliquid non honestum iusserit. Si intra diem compromissi
9 aditus arbiter post diem compromissi adesse iusserit, poena non committetur. Si quis ex
litigatoribus ideo non adfuerit, quod ualetudine uel rei publicae causa absentia impeditus
sit aut magistratu aut alia iusta de causa, poenam committi Proculus et Atilicinus aiunt:
sed si paratus sit in eundem compromittere, actionem denegari aut exceptione tutum fore.
sed hoc ita demum uerum erit, si arbiter recipere in se arbiterium fuerit paratus: nam
inuitum non esse cogendum Iulianus libro quarto digestorum recte scribit: ipse autem
F[*P*(*VLU*)]

[1] et] *firmant* *B* (καὶ κεχωρισμένως): ut (*Hal.*)?

1 dari *om.* P^a | quidem *om.* P^a 2 sabinum (—nus P^a) non de ea sent. sens. *P*, de ea sent. sab. non sens. *V* 3 fini'u'at F^b | cau-sa'e' F^2, *om.* *L* | putat P^a | litigatoris F^a 4 idibet iub. P^a 5 mutare sententiam] P^b*V* *LU*, mutare se sententiam *F*, mutares se sen-tentiam P^a, οὐ δύναται μετὰ ταῦτα ψηφίσασθαι τἀναντία *B* 10 esse *om.* P^a | in *om.* P^a*V* | muture F^1 | sententententiam *F* 11 iam] eam *PVU* | ut] at F^2 12 nam *om.* P^a 15 ta-metsi] etsi P^a | no'n' F^b 16 arbitrium stat. P^a 19 accipere P^a | si *om.* *Taur.* 20 pompo-nius P^a 21 *a* papinianus *l. inc.* *PVLU* 22 f'm'iniretur *F* 23 secundumpromissi F^a 26 cabeatur *F*, cauebatur *PU* | cabe'b'atur F^2, cauebetur *L* 27 controuersi'i'sue F^2 | compisitum F^1 28 pertinet *om.* P^a 29 ple-no compromisso actum] *edd.*, pleno com-actum *F*, plenum coactum *L*, plenum con-promissum actum *PVU*, plenum compro-missum factum *Hal.*, κἂν γενικῶς συντεθῇ *B* | enim] ē P^a 30 est ut] est (*om.* ut) *F*, sit ut *PLU* | titius F^1 31 de 'e'a F^2 | ex-primere] *PVLU*, exprimire *F*: περὶ τοῦ ἑνὸς ἐκφωνεῖν *B* | in *om.* *PU* | obtemparare *F* 33 'non' committ. F^2 35 magistratum P^a | atilicinicus P^a, atilicinius P^b, atilicianus *V*, atiliciniianus *U*, acicinus *L* | aiant F^1, agiunt P^a 37 in se rec. *P* | arbitrium *PLU* 38 *ab* iulia-nus (ulpianus P^a) *l. inc.* *PVL* | autem *om.* P^a

10 nihilo minus poena absoluitur. Si arbiter iussit puta in prouincia adesse litigatores, cum Romae esset in eum compromissum, an ei impune *non* pareatur, quaeritur. *et est* uerius, quod Iulianus ait libro quarto, eum locum compromisso inesse, de quo actum sit ut promitteretur: impune igitur ei non parebitur, si alio loci adesse iusserit. quid ergo, si non appareat, de quo loco actum sit? melius dicetur eum locum contineri, ubi compromissum est. quid tamen si in eo loco, qui sit circa urbem, adesse iusserit? Pegasus admittit ualere iussum. quod puto ita uerum esse, si et eius sit auctoritatis arbiter, ut in secessibus soleat
11 agere, et litigatores facile eo loci uenire possint. Sed si in aliquem locum inhonestum adesse iusserit, puta in popina*m* uel in lupanarium, ut Uiuianus ait, sine dubio impune ei non parebitur: quam sententiam et Celsus libro secundo digestorum probat. unde eleganter tractat, si is sit locus, in quem alter ex litigatoribus honeste uenire non possit, alter possit, et is non uenerit, qui sine sua turpitudine eo ue*ni*re possit, is uenerit, qui inhoneste uenerat, an committatur poena compromissi an[1] quasi opera non praebita. et recte putat non
12 committi: absurdum enim esse iussum in alterius persona ratum esse, in alterius non. Intra quantum autem temporis, nisi detur quod a*r*biter iusserit, committatur stipulatio, uidendum est. et si quidem dies adiectus non sit, Celsus scribit libro secundo digestorum inesse quod*d*am modicum tempus: quod ubi praeterierit, poena statim peti potest: et tamen, inquit, et si dederit ante acceptum iudicium, agi ex stipulatu non poterit:

22 PAULUS libro tertio decimo ad edictum. utique nisi eius interfuerit tunc solui. [B. 7, 2, 22] *E*

23 ULPIANUS libro tertio decimo ad edictum. Celsus ait, si arbiter intra kalendas [B. 7, 2, 23] *E* Septembres dari iusserit nec datum erit, licet postea offeratur, attamen semel commissam poenam compromissi non euanescere, quoniam semper uerum est intra kalendas datum non esse: sin autem oblatum accepit, poenam petere non potest doli exceptione remouendus.
1 contra, ubi dumtaxat dare iussus est. Idem ait, si iusserit me tibi dare et ualetudine sis impeditus, quo minus accipias, aut alia iusta ex causa, Proculum existimare poenam non committi, nec si post kalendas te parato accipere non dem. sed ipse recte putat duo esse arbitri praecepta, unum pecuniam dari, aliud intra kalendas dari: licet igitur in poenam non committas, quod intra calendas non dederis, quoniam per te non stetit, tamen com-
2 mittis in eam partem, quod non das. Idem ait nihil aliud esse sententiae stare posse[2],
3 quam id agere, quantum in ipso sit, ut arbitri pareatur sententiae. Idem Celsus ait, si arbiter me tibi certa die pecuniam dare iusserit, tu accipere noluisti, posse defendi ipso iure poenam non committi.

24 PAULUS libro tertio decimo ad edictum. Sed si postea ille paratus sit accipere, [B. 7, 2, 24] *E* non ‖ impune me non daturum: non enim ante feceram. f. 91

25 ULPIANUS libro tertio decimo ad edictum. Labeo ait, si arbiter, cum in com- [B. 7, 2, 25] *E* promisso cautum esset, ut eadem die de omnibus sententiam diceret et ut posset diem proferre, de quibusdam rebus dicta sententia, de quibusdam non dicta diem protulit: ualere prolationem sententiaeque eius posse impune non pareri. et Pomponius probat Labeonis
1 sententiam, quod et mihi uidetur: quia officio in sententia functus non est. Haec autem

F[*P*(*VLU*)]

---

[1] an *del.* (*u. i.*) [2] posse] per se (*notis permutatis*)?

---

1 nihilhominus *F* | si] ut si P^a 2 romae esset] remississet F^1 | eum 'compromississet in eum' compromissum F^b | ei impune] et impus F^1, … inpune P^a | non pareatur] *PU*, compareatur *F*, non pareantur *L* | et est] *PLU*, est et *F* 3 compromisseum P^a | quo's' F^b 4 impune] inpone F^1 6 qui] quid P^a 7 ut *bis* F^{a} | secessibus] necessitatibus P^a 9 puta] puta ut *P* | in popinam] *dett.*, in popina FP^bLU, inopina P^a | lupinarium P^aL^a, *inc.* U^a 12 sine 's'ua F^2, sin.. sua P^a | uenire] uenere *F* 13 poena'e' *F* | an quasi] FL^a, .. quasi *P*, quasi VL^bU | putas F^1 (*em. m. 3*) 14 esse enim *P* 15 abiter *F* (*suppl. f*) 17 quodam FP^a, quod.. *L*, *inc.* U^a | poenam *f* | et tamen] ut tamen *PVU* 18 ex stip. agi *P* 21 septembrem F^1, septembris *PVL*, sepbr *U* 22 euanescer'e' F^2 24 ubi] obi *F* (*em. m. 3*) 25 accipiat P^a | iusta ex *bis* P^a, ex iusta *LU* 26 sed *om.* P^aV | duo 'duo' *F* | esse *om.* P^a 30 quam *om.* P^a 31 certo P^a 32 non *om.* P^a 35 cum *om.* *P* | compromissum P^a 36 ut in ead. *PU*, ut eodem *V* 37 dicta'e' sent. F^3 | diem] dieta F^2

clausula 'diem compromissi proferre' nullam aliam dat arbitro facultatem quam diem pro-
rogandi: et ideo condicionem primi compromissi neque minuere neque immutare potest:
2 et ideo cetera quoque discutere et pro omnibus unam sententiam ferre debebit. Si per
fideiussorem fuerit cautum in primo compromisso, et sequens similiter proferendum Labeo
dicit. sed Pomponius dubitat, utrum isdem an et aliis tam idoneis: quid enim, inquit, si
idem fideiubere noluerint? sed puto, si noluerint fideiubere, tunc alios non absimiles ad-
hibendos.

26 PAULUS libro tertio decimo ad edictum. ne in potestate sit fideiussorum [B. 7, 2, 26] E
postea se non obligantium, ut poena committatur. idemque et si decesserint.

27 ULPIANUS libro tertio decimo ad edictum. Diem proferre uel praesens uel [B. 7, 2, 27] E
1 per nuntium uel per epistulam potest. Si heredis mentio uel ceterorum facta in compro-
misso non fuerit, morte soluetur compromissum: nec utimur Labeonis sententia, qui existi-
mauit, si arbiter aliquem pecuniam dare iusserit et is decesserit antequam daret, poenam
2 committi, licet heres eius paratus sit offerre. Stari autem debet sententiae arbitri, quam
de ea re dixerit, siue aequa siue iniqua sit: et sibi imputet qui compromisit. nam et diui
3 Pii rescripto adicitur: 'uel minus probabilem sententiam aequo animo ferre debet'[1]. Si
plures arbitri fuerint et diuersas sententias dixerint, licebit sententia eorum non stari: sed
si maior pars consentiat, ea stabitur, alioquin poena committetur. inde quaeritur apud
Iulianum, si ex tribus arbitris unus quindecim, alius decem, tertius quinque condemnent,
qua sententia stetur: et Iulianus scribit quinque debere praestari, quia in hanc summam
4 omnes consenserunt. Si quis litigatorum defuerit, quia per eum factum est, quo minus
arbitretur, poena committetur. proinde sententia quidem dicta non coram litigatoribus non
ualebit, nisi in compromissis hoc specialiter expressum sit, ut uel uno uel utroque absente
sententia promatur: poenam autem is qui defuit committit, quia per eum factum est quo
5 minus arbitretur. Coram autem dicere sententiam uidetur, qui sapientibus dicit: ceterum
coram furioso uel demente non uidetur dici: item coram pupillo non uideri sententiam
dictam, nisi tutor praesens fuit: et ita de his omnibus Iulianus libro quarto digestorum
6 7 scribit. Et si quis praesens arbitrum sententiam dicere prohibuit, poena committetur. Sed
si poena non fuisset adiecta compromisso, sed simpliciter sententia stari quis promiserit,
incerti aduersus eum foret actio.

28 PAULUS libro tertio decimo ad edictum. Non autem interest, certa an incerta [B. 7, 2, 28] E
summa compromissa sit, ut puta 'quanti ea res erit'.

29 ULPIANUS libro tertio decimo ad edictum. Aduersus sententiam arbitri fit, si [B. 7, 2, 29] E
petatur ab eo a quo arbiter peti uetuit. quid ergo si a fideiussore eius petatur, an poena
committatur? et puto committi, et ita Sabinus scribit: nam τῇ δυνάμει a reo petit. sed si
cum fideiussore compromisi ‖ et a reo petatur, nisi intersit fideiussoris, non committetur. f. 92

30 PAULUS libro tertio decimo ad edictum. Si quis rem, de qua compromissum [B. 7, 2, 30] E
sit, in iudicium deducat, quidam dicunt praetorem non interuenire ad cogendum arbitrum

F[*P*(*VL, in quo u. 34* quid ... *36* committettur *sunt in litura a m. 2, u. 37* Paulus ... *p. 156, 7*
ferat *leguntur loco non suo post* iussus est *p. 154, 24, U*)]

[1] debes?

1 *post* aliam *denuo* diem compromissi proferre *repetit P, post* arbitro, *sed supra u. manu rec.*, die compromissi al. de compromisso *ins. L* 2 et] hec *P^a* 5 idoneus *P^a* 6 noluerint sed] non noluerint sed *P^a* | si noluerint fideiubere 'noluerint sed puto si nolue sed puto si noluerint fideiubere' tunc *F*, si fid. noluerint sed puto si fideiubere noluerint tunc *L* 8 sit *om. P^a* 9 se] si *P^a* | et *om. P* 10 praesens'p'uel *F* 11 cet'o'erorum *F* 14 sententia *P^a*, sentenciam *L^a* 15 de ea re] *scripsi*, de re *PVLU*, dare *F^1*, uere *F^2* | 'di'xerit *F^b* | siue aequa] siuequa *P* 17 sententia e‖orum] *F^a*, sententiae eorum *F^b PLU*, sententiae horum *F^2* | no'n' *F^2* | st'r'ari *F* 18 consentiat ea stabitur] *F^2 L^a*, consequentias eas dabitur *F^1*, consentiat an stabitur *P^a*, cons. ei stabitur *F^3 P^b U* | committitur *PVU* 20 qua] que *P^a* 21 consenserunt] consierunt *F^1* 23 in compromisit hoc *P^a*, in compromisso hoc *L* | ut uel uno]ununo *F^a* 27 distam *F*, ditam *L* 28 praeses *P* | committitur *PV* 35 committi'tur' et *F^b* | ita] ata *F^a* | nam τη δynadaei *P*, nam τη δynamae *V*, *om. in spat. uac. U^a*, nam qui a fideiussore petit *U^b*, *deficit L* 36 compromisit *PU* | committitur *PV*

sententiam dicere, quia iam poena non potest esse, atque si solutum est compromissum. sed si hoc optinuerit, futurum est, ut in potestate eius, quem paenitet compromisisse, sit compromissum eludere. ergo aduersus eum poena committenda est lite apud iudicem suo ordine peragenda.

31 ULPIANUS libro tertio decimo ad edictum. Ita demum autem committetur | B.7, 2, 31 | *E* stipulatio, cum aduersus eam quid fit, si sine dolo malo stipulantis factum est: sub hac enim condicione committitur stipulatio, ne quis doli sui praemium ferat. sed si quidem compromisso adiciatur 'ut si[1] quid dolo in ea re factum sit', ex stipulatu conueniri qui dolo fecit potest: et ideo si arbitrum quis corrupit uel pecunia uel ambitione, uel aduocatum diuersae partis, uel aliquem ex his, quibus causam suam commiserat, ex doli clausula poterit conueniri, uel si aduersarium callide circumuenit, et omnino si in hac lite dolose uersatus est, locum habebit ex stipulatu actio: et ideo si uelit de dolo actionem exercere aduersarius, non debebit[2], cum habeat ex stipulatu actionem. quod si huiusmodi clausula in compromisso adscripta non est, tunc de dolo actio uel exceptio locum habebit. hoc autem compromissum plenum est, quod et doli clausulae habet mentionem.

32 PAULUS libro tertio decimo ad edictum. Non distinguemus in compromissis, | B.7, 2, 32 | *E*
1 minor an maior sit poena quam res de qua agitur. Non cogetur arbiter sententiam dicere,
2 si poena commissa sit. Si mulier alieno nomine compromittat, non erit pecunia compro-
3 missa propter intercessionem. Summa rei est, ut praetor se non interponat, siue initio
nullum sit compromissum: siue sit, sed pendeat an ex eo poena exigi potest: siue postea
4 deficiat poena compromisso soluto die morte acceptilatione iudicio pacto. Sacerdotio ob-
ueniente uidebimus an cogatur arbiter sententiam dicere: id enim non tantum honori per-
sonarum, sed et maiestati dei indulgetur, cuius sacris uacare sacerdotes oportet. ceterum
5 si postea suscepit, iste quoque omnimodo sententiam ferre debet. Item non est cogendus,
si de negotio transactum est, uel homo mortuus est de quo erat compromissum: nisi si
6 posteriore casu aliquid litigantium intersit. Iulianus indistincte scribit: si per *er*rorem de
famoso delicto ad arbitrum itum est, uel de ea *re*, de qua publicum iudicium sit constitu-
tum, ueluti de adulteriis sicariis et similibus, uetare debet praetor sententiam dicere nec
7 dare dictae exsecutionem. De liberali causa compromisso facto recte non compelletur ar-
biter sententiam dicere, quia fauor libertatis est, ut maiores iudices habere debeat. eadem
dicenda sunt, siue de ingenuitate siue de libertinitate quaestio sit et si ex fideicommissi
8 causa libertas deberi dicatur. idem dicendum est in populari actione. Si seruu*s* compro-
miserit, non cogendum dicere sententiam arbitrum, nec si dixerit, poenae *ex*secutionem
dandam de peculio putat Octauenus. sed an, si liber cum eo compromiserit, executio ad-
9 uersus liberum detur, uideamus: sed magis est, ut non detur. Item si quis Romae com-
promiserit, mox Romam in legationem uenerit: non est cogendus arbiter sententiam dicere,
non magis quam cogeretur, si litem ante contestatus esset, nunc eam exercere: nec inter-
est, tunc quoque in legatione fuerit an non. sed si nunc in legatione compromittat, puto
cogendum arbitrum sententiam dicere, quia et si iudicium sponte accepisset, cogeretur ‖ per- f. 9
agere. sunt tame*n* qui de isto non recte dubitant: qui utique nullo modo dubitabunt, si de
ea re in legatione compromisit, quam in legatione contraxit: quia et iudicium eo nomine
accipere cogeretur. illud in prima specie potest dispici, an, si ante compromisit legatus,
F[*P*(*VLU*)]

---

[1] ut si] aut si (*Degenkolb*)? [2] dari *ins.*

---

2 paenitet 'compromississe sit' comprom. F^2, p.... compromisse sit comprom. P^a 5 committitur P^a 6 quit F^a 9 a'm'bitione F^b 10 claus'ul'a F^b 11 circumuenerit *PVL*^{b}*U* | ha'n'c F^2 | dolose] dolo *PVLU* 12 exercere ... 13 actionem *om.* P^a*V* 16 compromisis *F*, compromissum P^a*VL*^{b}, compromisso *U* 19 siue 'm'initio F^2 20 siue sit *om.* P^a 25 nisi si] nisi *P* 26 perrorem *F* (*suppl. f*) 27 a'd'a'rbitrum F^b | de ea re] *LU*, de ea *FPV* | publicam F^1 29 dictae *om.* F^1 | excusacionem P^a | compellitur *PV* 31 libertate P^a | sit *om.* P^a 32 liber'tas deber'i F^2 | in populari actione] in postulari actione P^a, περὶ πογπιλλαρίας ἀγωγῆς *B* | seruum *F* 33 poenaexsecutionem *FL*, penae excusacionem P^a 35 si quis] F^2P^b*VLU*, si qui F^1P^a 37 coge're'tur F^2 38 fuerit] non fuerit P^a 39 's'ponte F^b | cogetur P^a*VU* 40 tamentqui *F* 42 cogitur *PVU*, cogiretur *L* | an si *bis* F^{a}

cogendus sit arbiter sententiam dicere, si ipse legatus postulet: quod prima ratione poterit
uideri iniquum, ut in ipsius potestate sit. sed hoc tale erit, quale si actionem uelit dictare,
quod facere ei licet. sed compromissum istud comparabimus ordinari*ae* actioni, ut non alias
10 audiatur desiderans ut arbiter sententiam dicat, quam si se defendat. Si is faciat contro-
uersiam hereditatis, qui cum defuncto compromiserat, futurum est praeiudicium hereditati,
11 si arbiter sententiam dicat: ergo interea inhibendus est arbiter. Dies compromissi proferri
potest, non cum[1] ex conuentione, sed cum iussu arbitri eam proferri necesse est, ne[2] poena
12 committatur. Si arbiter sese celare temptauer*i*t, praetor eum inuestigare debet, et si diu
13 non paruerit, multa aduersus eum dicenda est. Cum in plures compromissum est ea con-
dicione, ut[3] quilibet uel unus dixisset sententiam, eo staretur, absentibus ceteris nihilo
minus qui praesens est cogetur: at si ea condicione, ut omnes dicant, uel quod de maioris
partis sententia placuerit, non debet singulos separatim cogere, quia singulorum sententia
14 ad poenam non facit. Cum quidam arbiter ex aliis causis *i*nimicus manifeste apparuisset,
testationibus etiam conuentus, ne sententiam diceret[4], nihilo minus nullo cogente dicere
perseuerasset, libello cuiusdam id querentis imperator Antoninus subscribsit posse eum uti
doli mali exceptione. et idem, cum a iudice consuleretur, apud quem poena petebatur, re-
scripsit, etiamsi appellari non potest, doli mali exceptionem in poenae petitione obstaturam.
per hanc *e*rgo exceptionem quaedam appellandi species est, cum liceat retra*cta*re de sen-
15 tentia arbitri. De officio arbitri tr*a*ctantibus sciendum est omnem tractatum ex ipso com-
promisso sumendum: nec enim aliud illi licebit, quam quod ibi ut efficere possit cautum
est: non ergo quod libet statuere arbiter poterit nec in qua re libet nisi de qua re com-
16 promissum est et quatenus compromissum est. Quaesitum est de sententia dicenda, et
dictum non quamlibet, licet de quibusdam uariatum sit. et puto uere[5] non committi, si
dicat ad iudicem de hoc eundum uel *in* se uel in alium compromittendum. nam et Iulia-
nus impune non pareri, si iubeat ad alium arbitrum ire, ne finis non sit: quod si ho*c* modo
dixerit, ut arbitrio Publii Maeuii fundus traderetur aut satisdatio detur, parendum esse sen-
tentiae. idem Pedius probat[6]: ne propagentur arbitria, aut in alios interdum inimicos agen-
tium transferantur, sua sententia finem controuersiae *e*um imponere oportet[7]: non autem
finiri controuersiam, cum aut differatur arbitrium aut in alium transferatur: partemque sen-
tentiae esse, quemadmodum satisdetur, quibus fideiussoribus, idque delegari non posse, nisi
17 ad hoc compromissum sit, ut arbiter statueret, cuius arbitratu satisdaretur. Item si iubeat
sibi alium coniungi, cum id in compromisso non sit, non dicit sententiam: nam sententia
18 esse debet de re compromissa, de hoc autem compromissum non est. Si domini, qui in-

F[*P*(*VLU*)]

[1] *firmant B:* οὐχ ὅτε ἐκ ϲυμφώνου: cum *del.* (*Hal.*) [2] ne] ut? [3] si *ins.* (*u. i.*) [4] et *ins.* [5] et puto uere] ualere: et puto? [6] Pedius id improbat? [7] oportere (*Hal.*)?

3 illud $P^a V$ | comparauimus *PLU* | ordinarie actioni *fPLU*, ordinariactioni F^2, ordinariactione F^1 4 desideratis P^a 6 s'i' F^2 7 conuentione] uentione P^a 8 sese] esse F^1 | temptauerat *F* 9 e's't F^2 10 quilibet] si quilibet $P^b L^b$: ὥϲτε δύναϲθαι τὸν ἕνα τῶν δικαϲτῶν εἰ τύχοι ψηφίζεϲθαι *B* | uel onus F^{ac} 11 e's't cog. F^2 | di'c'ant F^2 13 ad] FP^a, *om.* $P^b VLU$ | faciat $P^a U^a$ | quidem $F^1 P^a$ | animicus *F* 15 subscrib's'it F^2 | eum *om.* P^a 16 praescripsit P^a 17 petitionem $PV^b U$ 18 ergo] rego *F* | retractare] *fPVLU*, retrare *F*: ἀναψηλαφᾶται ἡ τοῦ αἱρετοῦ δικαϲτοῦ ψῆφοϲ *B* 19 de off. arb. *om.* P^a | tranctantibus *FP*, trantantibus *L* | 't'ractatum F^2 20 nec] uec F^1 | alius P^a | efficere] effi L^a, *om.* P^a | cautum e's't F^2 21 de] si F^1 22 et quatenus compromissum est *om.* *PVLU* 23 dic'i'tum *F* | uere] uare F^1 24 ad] at F^1 | 'de' hoc F^2 | uel in se uel in (in *om.* *U*) alium] $P^b VL^b U$ *ex emendatione, quam confirmant B* (οὐκ ἔρρωται ἡ ψῆφοϲ τοῦ αἱρετοῦ δικαϲτοῦ ἢ τὴν δίκην εἰϲ δικαϲτήριον παραπέμπουϲα ἢ διατυποῦϲα αἱρετὸν δικαϲτὴν γενέϲθαι αὐτὸν ἢ ἕτερον), uel se uel alium se (se *om.* *P*) uel in alium FP^a, nel in se uel in alium uel L^a 25 impone F^1 | pareri] parare F^1 | iubeat 'ad' alium F^2 | 'ne' finis F^2 | hoc] ho *F*(*em. f*), *om.* P^a 26 parendum esse sententiae] *sic etiam B secundum cod. Coislin.:* δύναται δὲ λέγειν, *quamquam negationem* οὐ *ante* δύναται *male additam a Fabroto Heimbachius retinuit* 27 eidem *P* | n'o'e propag. F^2 | agestium F^1 28 controuersiaeum *F* (*suppl. f*) 29 aut deferatur P^a 30 satis'q'detur *F* 31 commissum sit $F^a P^a$ | statuerit PU^a 32 non sit *om.* P^a 33 de re] dare $F^1 P^a$, d.re *L*

uicem stipulati sint, [1]procuratores suos agere apud arbitrum uelint, potest iubere ipsos
19 etiam adesse: ‖ sed si et heredis in compromissis mentio fit, potest iubere etiam heredem f. 93
20 eorum adesse. Arbitri officio continetur et quemadmodum detur uacua possessio. an et satis[2] ratam rem habiturum? Sextus Pedius putat, quod nullam rationem habet: nam si
21 ratum non habeat dominus, committetur stipulatio. Arbiter nihil extra compromissum facere potest et ideo necessarium est adici de die compromissi proferenda: ceterum impune iubenti non parebitur.

33 Papinianus libro primo quaestionum. Arbiter ita sumptus ex compromisso, [B. 7, 2, 33] *P ut et diem proferre possit, hoc quidem facere potest: referre autem contradicentibus litigatoribus non potest.

34 Paulus libro tertio decimo ad edictum. Si duo rei sunt aut credendi aut de- [B. 7, 2, 34] E bendi et unus compromiserit isque uetitus sit petere aut ne ab eo petatur: uidendum est, an si alius petat uel ab alio petatur, poena committatur: idem in duobus argentariis quorum nomina simul eunt. et fortasse poterimus ita fideiussoribus coniungere, si socii sunt:
1 alias nec a te petitur, nec ego peto[3], nec meo nomine petitur, licet a te petatur. Semel commissa poena solui compromissum rectius puto dici nec amplius posse committi, nisi id actum sit ut in singulas causas totiens committatur.

35 Gaius libro quinto ad edictum prouinciale. Si pupillus sine tutoris auctori- [B. 7, 2, 35] E tate compromiserit, non est arbiter cogendus pronuntiare, quia si contra eum pronuntietur, poena non tenetur: praeterquam si fideiussorem dederit, a quo poena peti possit. idque et Iulianus sentit.

36 Ulpianus libro septuagensimo septimo ad edictum. Si feriatis diebus cogente [B. 7, 2, 36] E praetore arbiter dicat sententiam et petatur ex compromisso poena, exceptionem locum non habere constat, nisi alia[4] lege eadem dies feriata, in qua sententia dicta est,[5] excepta.

37 Celsus libro secundo digestorum. Quamuis arbiter alterum ab altero petere [B. 7, 2, 37] E uetuit, si tamen heres petit, poenam committet: non enim differendarum litium causa, sed tollendarum ad arbitros itur.

38 Modestinus libro sexto regularum. Cum poena ex compromisso petitur, is qui [B. 7, 2, 38] E commisit damnandus est, nec interest, an aduersarii eius interfuit arbitri sententia stari nec ne.

39 Iauolenus libro undecimo ex Cassio. Non ex omnibus causis, ex quibus ar- [B. 7, 2, 39] E bitri paritum sententiae non est, poena ex compromisso committitur, sed ex his dumtaxat, quae ad solutionem pecuniae aut operam praebendam pertinent. idem. contumaciam litigatoris arbiter punire poterit pecuniam eum aduersario dare iubendo: quo in numero haberi
1 non oportet, si testium nomina ex sententia arbitri exhibita non sunt. Cum arbiter diem compromissi proferri iussit, cum hoc ei permissum est, alterius mora alteri ad poenam committendam prodest.

F[P(VL, in quo u. 6 inter potest *et* et ideo *inseruntur u. 13* poena ... *15* a te petitur, *U)*]

[1] per *ins.* (*u. i.*) [2] et quemadmodum tradatur uacua possessio: an et satis ut detur (*Degenkolb*)? [3] nec ego peto] licet ego petam (*Hal.*)? [4] *firmant B* (ἑτέρῳ νόμῳ): aliqua (*Pothier*)? [5] est *ins.*

1 procuratores] per procuratores *edd. cum B*: ἐὰν οἱ ἐπερωτήσαντες θέλωσι διὰ ἐντολέων ἀγωνίσασθαι 2 heredi *F* | in compromissis] si n̄ promissis *P^a*, in quo promissis *L^a* 3 et *om. PVU* | detur *om. F^1* 6 de *om. P^a* 11 si *om. F^a* | rei] rti *F^1* | aut credendi] *fPVLU*, aut redendi, *inductum a manu prima linea euanida, F* 12 isque] is et que *V, inc. P^a* | sit] sed *F* (*em. m. 3*) 13 an *om. F^1* 14 erunt *fP^b V^b LU* | si *om. P^a L^a* | sint *P^a* 15 meo] eo *P^a V* | petitur licet 'a t'e *F^2*, *om. P^a* 17 in *om. FP^a V^a L^a U*: ἐφ' ἑκάστῳ κεφαλαίῳ *B* 19 qu'i'a *F^2* 20 et *om. PLU* 23 exeptio *P^a* 24 est excepta] *FP^a*, est excepta fuerit *L*, est fuerit excepta *P^b VU* 26 penam committere *P^a*, penam committetur *L^a*, pena committetur *P^b VL^b U* 28 is *om. P^a* 29 commisit] *F cum B* (ὁ ὑποπεσών), compromisit *PVLU* | arb. sententia st'a'ri *F^b*, arb. sententiae stari *PV^b*, sentenciam arbitri stare *L*, sententiae arb. stari *U* 32 au'c't *F* | opera praebendam *P^a*, opera praebenda *P^b VU* | idem] *F*, sed eam *P^a L^a*, set etiam *P^b VL^b U*: δύναται προστιμᾶν *B* 33 punire ... 34 cum arbiter *bis F^ac* | dare] *fP^b*, dari *F utroque loco P^a VLU* | iubendo quo] iubere de quo *P^a* 34 nomine *P^a* | arbitri] arbitretur *P^a* | 'ex'hibita *altero loco F^b*, exhibiti *P^a* 35 proferri] *PLU*, proferre't' *F^b* | alterius mora alteri] *PVLU*, alterius *F^1*, alterius mora alterius *F^2*: καὶ ὁ εἰς ὑπέρθηται, βεβαιοῦται ἡ ποινὴ κατ' αὐτοῦ *B* 36 committenda *F*

40 Pomponius libro undecimo ex uariis lectionibus. Arbiter calendis Ianuariis [B. 7, 2, 40] adesse iussit et ante eum diem decessit: alter ex litigatoribus non adfuit. procul dubio poena minime commissa est: nam et Cassium audisse se dicentem Aristo ait in eo arbitro, qui ipse non uenisset, non esse commissam: quemadmodum Seruius ait, si per stipulatorem stet, quo minus accipiat, non committi poenam. *E*

41 Callistratus libro primo edicti monitorii. Cum lege Iulia cau- [B. 7, 2, 41. Ποπ. 37, 4] tum sit, ne minor uiginti annis iudicare cogatur, nemini licere minorem uiginti annis compromissarium iudicem eligere: ideoque poena ex sententia eius nullo modo committitur. maiori tamen uiginti annis, si minor uiginti quinque annis sit, ex hac causa succurrendum, si temere auditorium receperit, multi dixerunt. **Ef*

42 ‖ Papinianus libro secundo responsorum. Arbiter intra certum diem seruos [B. 7, 2, 42] restitui iussit, quibus non restitutis poenae causa fisco secundum formam compromissi condemnauit: ob eam sententiam fisco nihil adquiritur, sed nihilo minus stipulationis poena committitur, quod ab arbitro statuto non sit obtemperatum. *P* f. 93'

43 Scaeuola libro primo responsorum. De rebus controuersiisque omnibus com- [B. 7, 2, 43] promissum in arbitrum a Lucio Titio et Maeuio Sempronio factum est, sed errore quaedam species in petitionem a Lucio Titio deductae non sunt nec arbiter de his quicquam pronuntiauit: quaesitum est an species omissae peti possint. respondit peti posse nec poenam ex compromisso committi. quod si maligne hoc fecit, petere quidem potest, sed poenae subiugabitur. *P*

44 Idem libro secundo digestorum. Inter Castellianum et Seium controuersia de [B. 7, 2, 44] finibus orta est et arbiter electus est, ut arbitratu eius res terminetur: ipse sententiam dixit praesentibus partibus et terminos posuit: quaesitum est, an si ex parte Castelliani arbitro paritum non esset, poena ex compromisso commissa est. respondi, si arbitro paritum non esset in eo, quod utroque praesente arbitratus esset, poenam commissam. *A*

45 Ulpianus libro uicensimo octauo ad Sabinum. In compromissis arbitrium [B. 7, 2, 45] personae insertum personam non egreditur. *S*

46 Paulus libro duodecimo ad Sabinum. De his rebus et rationibus et contro- [B. 7, 2, 46] uersiis iudicare arbiter potest, quae ab initio fuissent inter eos qui compromiserunt, non quae postea superuenerunt. *S*

47 Iulianus libro quarto digestorum. Si compromissum ita factum est, ut prae- [B. 7, 2, 47] sente utroque aut heredibus eorum arbiter sententiam dicat et alter ex litigatoribus decesserit pupillo herede relicto, non aliter uidetur sententia dicta esse, nisi tutoris auctoritas
1 interposita fuerit. Item si alter ex compromittentibus furere coeperit, *S*

48 Modestinus libro quarto regularum. arbiter ad ferendam sententiam non [B. 7, 2, 48] compelletur: **E*

49 Iulianus libro quarto digestorum. sed et interpellatur, quo minus sententiam [B. 7, 2, 49] dicat, quia nihil coram furioso fieri intellegitur. quod si furiosus curatorem habet uel ha-
1 buerit adhuc litigio pendente, potest praesente curatore sententia dici. Arbiter adesse liti-
2 gatores uel per nuntium uel epistulam iubere potest. Si ab altera dumtaxat parte heredis mentio comprehensa fuerit, compromissum soluetur morte cuiusque ex litigatoribus, sicut solueretur altero mortuo, si neutrius heredis persona compraehenderetur. *S*

F[*P*(*VLU*)]

---

2 eum diem decessit] eundem decessessit P^a, eundem diem decessit P^bU, eum decessit diem *L* 3 audisse ˈseˈ F^2 | ait aristo *P* 4 seruus P^aL^a 7 ne] nec P^a, *om.* L^a | mˈinˈor F^3 8 ideoque *om.* P^a 12 poenaˈeˈ F^2 | condemnabit·*FL*, condemnatus P^a 14 ab *om.* *PLU* | arbitro] arbitrio P^bVL^bU, *inc.* P^a | non ˈsitˈ F^2 | obtemperatum] P^bL^bU, obtemperandum FP^aVL^a, κατὰ τοῦ μὴ πειθαρχοῦντος τῇ ψήφῳ *B* 15 controuerˈsiisˈque F^2 17 psecies F^a | petitioneˈmˈ F^2, peticione P^aVLU | sunt] sint F^1 | arbiter] habiter F^1 18 possint] possit P^a 19 compromissi *F* (*em. f*) | pˈoˈeˈnasˈtere quid. F^b 20 subiugabiˈuˈtur *F* 22 relectus P^a 23 partibus] testibus P^a 24 respondit P^a, *om.* *L* 25 poena *F* 28 controuersi iudic. *F* 30 superauerunt P^a 31 est] F^2LU, it F^1, sit *P* 32 legatoribus F^1 36 compellitur *PVU* 37 quo *om.* P^a 39 curatore] curatorem P^a | sententiaˈmˈ F^2 41 morˈeˈte *F* | cuiusque] cuius P^a, cuiusuis P^b

50 ALFENUS libro septimo digestorum. Arbiter ex compromisso sumptus cum [B.7,2,50 S] ante eum diem, qui constitutus compromisso erat, sententiam dicere non posset, diem compromissi proferri iusserat: alter ex litigatoribus dicto audiens non fuerat: consulebatur possetne ab eo pecunia ex compromisso peti. respondi non posse, ideo quod non esset arbitro permissum ut id iuberet.

51 MARCIANUS libro secundo regularum. Si de re sua quis arbiter factus sit, [B.7,2,51 S] sententiam dicere non potest, quia se facere iubeat aut petere prohibeat: neque autem imperare sibi neque se prohibere quisquam potest.

52 IDEM libro quarto regularum. Si qui iussus est *ab* arbitro ex compromisso [B.7,2,52 S] soluere pecuniam moram fecerit, poenam ex compromisso debet, sed postea soluendo poena liberatur.

VIIII.

℞ NAUTAE CAUPONES STABULARII UT RECEPTA RESTITUANT ℞

1 ‖ ULPIANUS libro quarto decimo ad edictum. Ait praetor: 'Nauta*e* caupones [B.53,1,6 E f.]
'stabularii quod cuiusque saluum fore *re*ceperint nisi restituent, in eos iudicium dabo'.
1 Maxima utilitas est huius edicti, quia necesse est plerumque eorum fidem sequi et res custodiae eorum committere. ne[1] quisquam putet grauiter hoc aduersus eos constitutum: nam est in ipsorum arbitrio, ne quem recipiant, et nisi hoc esset statutum, materia da- [(B)]
retur cum furibus aduersus eos quos recipiunt coeundi, cum ne nunc quidem abstineant
2 huiusmodi fraudibus. Qui sunt igitur, qui teneantur, uidendum est. ait praetor 'nautae'. nautam accipere debemus eum qui nauem exercet: quamuis nautae appellantur omnes, qui nauis nauigandae causa in naue sint: sed de exercitore solummodo praetor sentit. nec enim debet, inquit Pomponius, per remigem aut mesonautam obligari, sed per se uel per nauis magistrum: quamquam si ipse alicui e nautis committi iussit, sine dubio debeat obligari.
3 Et sunt quidam in nauibus, qui custodiae gratia nauibus praeponuntur, ut ναυφύ- [B.53,1,7]
λακες et diaetarii. si quis igitur ex his receperit, puto in exercitorem dandam actionem, quia is, qui eos huiusmodi officio praeponit, committi eis permittit, quamquam ipse nauicularius uel magister id faciat, quod χειρέμβολον appellant. sed et si hoc non exercet, [(B)]
4 tamen de recepto nauicularius tenebitur. De exercitoribus ratium, item lyntrariis nihil ca-
5 uetur: sed idem constitui oportere Labeo scribit, et hoc iure utimur. Caupones autem et stabularios aeque eos accipiemus, qui cauponam uel stabulum exercent, institoresue eorum. *F*[*P*(*VLU*)]

---

[1] neque (*u. l.*)?

2 possit *PU* 3 iusserit *F* | consulebatur ... 5 ut] F^{a}, consulebatur ... peti 'consulebatur possetne ab eo pecunia ex com'promissum ut F^{b}, consulebatur ... peti respondi ... arbitro compromissum ut F^{2}, ἐὰν ... ἐπεκτείνῃ τὴν προθεσμίαν ἄδειαν τούτου μὴ λαβών *B*, consulebatur ... non posse (post P^{a}) ideo (que *add.* P^{a}) quod non est (esset $P^{b}U$) arbitrio (arbitro $P^{b}U$) permissum (promissum *V*) ut *PVU*, consulebatur posse ab eo ex compromisso respondi non posse ideo quod non esse arbitrium promissum ut *L* 5 id iuberet] $F^{2}PVL^{b}U$, id aberit F^{1}, iunaberit L^{a} 7 prohibent FL^{a}, prohibet $PVL^{b}U$ | imperarare *F* 9 quis *PVU*, quid L^{a} | ab arbitro] *PVLU*, arbitro *F* 11 liberetur *P*, liberabitur *VL* 13 cauponae *PV* 15 nauta *F* | caupone *PV* 16 foreceperint *F*, fore receperunt *U* | restituent] $F^{b}P^{a}U$, restituenes F^{a}, restituant $P^{b}L^{b}$ | eos] eos igitur P^{a} 17 utilitas] utiles F^{a} | sequ'i' F^{2} | et res] res P^{a}, resque $P^{b}VU$, et se *L* 18 ne] neque *PVLU* 19 est] et si P^{a} | reccipia'n't F^{2} 21 ait] et ait *PU* | n'on'autae *F* 22 exer'cet' F^{b} | na'u'tae F^{2} 23 naue] neue F^{a}, naui $P^{b}LU$ | praeter $F^{b?}$ | ientit F^{a} 25 magistros *PVU* | ipse] ipse uel P^{a} | nau't'is F^{b} | committ'i' F^{2} 27 d'i'etarii F^{2}, diaetapit *V*: οἷον ναυφυλάκων καὶ διαιταρίων *B* 28 proponit *P* | nauigularius *F* 29 quod'e'χειρεμβολον *F*, qui exeipενβωλον *P*, quod exeipeλλβολον *V*, quod eaexcipeμβολον *L*, quod pe ḡ (*i. e.* Graeca) *sequente spatio uacuo U, pro* exei *em.* greci *manu recentissima* P^{b}: κἂν αὐτὸς ποιήσῃ τὸ χειρέμβολον *B* | exercet tamen] F^{2}, extet tamen $F^{1}P^{b}VLU$, est .. et damni P^{a} 30 nauigularius *F* | lyntrariis] $F^{2}P^{b}$, lyntrarius F^{1}, lyntrparius P^{a}, lintrariis *LU* | caue'a'tur *F* 32 institutoresue $F^{a}P^{a}L$

ceterum si qui opera mediastini fungitur, non continetur, ut puta atriarii et focarii et his
6 similes. Ait praetor: 'quod cuiusque saluum fore *re*ceperint': hoc est quamcumque rem
sine mercem receperint. inde apud Uiuianum relatum est ad eas quoque res hoc edictum
pertinere, quae mercibus accederent, ueluti uestimenta quibus in nauibus uterentur et cetera
7 quae ad cottidianum usum habemus. Item Pomponius libro trigensimo quarto scribit parui
referre, res nostras an alienas intulerimus, si tamen nostra intersit saluas esse: etenim nobis
magis, quam quorum sunt, debent solui. et ideo si pignori merces accepero ob pecuniam
8 nauticam, mihi magis quam debitori nauta tenebitur, si ante[1] eas suscepit. Recipit autem
saluum fore utrum si in nauem res missae ei adsign*a*tae sunt: an et si non sint adsignatae,
hoc tamen ipso, quod in nauem missae sunt, receptae uidentur? et puto omnium eum re-
cipere custodiam, quae in nauem illatae sunt, et factum non solum nautarum praestare
debere, sed et uectorum,

2 GAIUS libro quinto ad edictum prouinciale. sicut et caupo uiatorum. *E*

3 ULPIANUS libro quarto decimo ad edictum. Et ita de facto uectorum etiam Pom- *E*
ponius libro trigensimo quarto scribit. idem ait, etiamsi nondum sint res in nauem re-
1 ceptae, sed in litore perierint, quas semel recepit, periculum ad eum pertinere. Ait praetor:
'nisi restituent, in eos iudicium dabo'. ex hoc edicto in factum actio proficiscitur. sed an
sit necessaria, uidendum, quia agi ciuili actione ex hac causa poterit: si quidem merces
interuenerit, e*x* locato uel conducto: sed[2] si tota nauis locata sit, qui conduxit ex conducto
etiam de rebus quae desunt agere potest: si uero res perferendas nauta conduxit, e*x* locato
conuenietur: sed si gratis res susceptae sint, ait Pomponius depositi agi potuisse. miratur
igitur, cur honoraria actio sit inducta, cum sint ciuiles: nisi forte, inquit, ideo, ut inno-
tesceret praetor curam agere reprimendae improbitatis hoc genus hominum: et quia in lo-
cato conducto culpa, in deposito dolus dumtaxat ‖ praestatur, at hoc edicto omnimodo qui f. 94'
receperit tenetur, etiam si sine culpa eius res periit uel damnum datum est, nisi si quid
damno fatali contingit. inde Labeo scribit, si quid naufragio aut per uim piratarum perierit,
non esse iniquum exceptionem ei dari. idem erit dicendum et si in stabulo aut in caupona
2 uis maior contigerit. Eodem modo tenentur caupones et stabularii, quo exercentes nego-
3 tium suum recipiunt: ceterum si extra negotium receperunt, non tenebuntur. Si filius fa-
milias aut seruus receperit et uoluntas patris[3] domini interuenit, in solidum erit conue-
niendus. item si seruus exercitoris subripuit uel damnum dedit, noxalis actio cessabit, quia
ob receptum suo nomine dominus conuenitur. sin uero sine uoluntate exerceant, de peculio
4 dabitur. Haec autem rei persecutionem continet, ut Pomponius ait, et ideo et in heredem
5 et perpetuo datur. Nouissime uide*n*dum, an eiusdem rei nomine et de recept*o* honoraria
actione et furti agendum sit: et Pomponius dubitat: sed magis est, ut uel officio iudicis
uel doli exceptione alterutra esse contentus debeat.

4 PAULUS libro tertio decimo ad edictum. Sed et ipsi nautae furti actio competit, *E*
cuius[4] sit periculo, nisi si ipse subripiat et postea ab eo subripiatur, aut alio subripiente
F[*P*(*VLU*)]

---

[1] ante] a me (*Hal.*)? [2] sed] scilicet (= $\overline{\text{scl.}}$)? [3] aut *ins.* (*u. i.*) [4] cuius] cum eius?

---

1 atrarii *PU* 2 cuiusque] $F^2P^bVL^bU$, cuiu F^1, cuius P^aL | forereceperint *FL* | hoc est ... 3 receperint *bis* F^{ac} 4 accederint *P*, acciderint *V*, accedunt *U* | uelutiʼmʼ *F*, uelut in *L* | quiʼbusʼ in F^2 5 item *om.* P^aL | *a* pomponius *l. inc.* *FP* 6 intulimus F^1 7 accipere P^aV 8 recepit *PVL* 9 res missae] remisse *PV* | adsignitae *F* | an eʼtʼ si F^b, an si *L* | sunt *P* 10 missaʼeʼ F^2 | recepere *P* 11 illatae] recepte P^a 12 deberet P^a 13 prouinciale *om.* *P* 14 ueʼcʼtorum F^2 16 receperit *PVU* | ait enim pr. P^aVU^b (quas ... 17 restituent *om.* *L*) 19 ex loc.] *PVLU*, et loc. *F* | locatʼiʼa *F* | ex cond.] et cond. F^1 20 ex loc.] P^bVU, et loc. FP^aL 22 cur *om.* F^1 | ciuilis F^1 23 lʼocʼato F^b 25 receperit] F^2, recepit F^1PU, ceperit L^a, acceperit L^b 26 damnosa tali P^a | peratarum F^a 28 quo] F^1L^a, qui F^3L^c, quod PVL^bU 29 suum recipiunt ... negotium *om.* F^1, suum *om.* P^a | receperunt] P^a, reciperunt F^2, reciperint F^1, receperint P^bLU 30 seruum P^a | domini] *F*, aut domini *P*, uel domini *VU*, uel (*om.* domini) *L* | erit] erat F^a 33 autem] enim *PU* | et in] in P^aU 34 datur] F^2PLU, dabitur F^1 | uidetdum *F* 37 et] etsi P^a 38 subripuit *PVLU*

1 ipse nauta soluendo non sit. Si nauta nautae, stabularius stabularii, caupo cauponis[1] rece-
2 perit, aeque tenebitur. Uiuianus dixit etiam ad eas res hoc edictum pertinere, quae post
impositas merces in nauem locatasque inferentur, etsi earum uectura non debetur, ut uesti-
mentorum, penoris cottidiani, quia haec ipsa ceterarum rerum locationi accedunt.
5 Gaius libro quinto ad edictum prouinciale. Nauta et caupo et stabularius mercedem E
accipiunt non pro custodia, sed nauta ut traiciat uectores, caupo ut uiatores manere
in caupona patiatur, stabularius ut permittat iumenta apud eum stabulari: et tamen
custodiae nomine tenentur. nam et fullo et sarcinator non pro custodia, sed pro arte mer-
1 cedem accipiunt, et tamen custodiae nomine ex locato tenentur. Quaecumque de furto
diximus, eadem et de damno debent intellegi: non enim dubitari oportet, quin is, qui sal-
uum fore recipit, non solum a furto, sed etiam a damno recipere uideatur.
6 Paulus libro uicensimo secundo ad edictum. Licet gratis nauigaueris, uel in cau- E
pona gratis deuerteris, non tamen in factum actiones tibi denegabuntur, si damnum in-
1 iuria passus es. Si seruo meo in naue uel in caupona utaris et damnum mihi det uel fur-
tum faciat, quamquam et furti actio et damni iniuria mecum sit, haec tamen actio, quia
in factum est, etiam serui mei nomine aduersus te competit. idem dicetur, et si communis
sit: tu tamen quod mihi praestiteris eius nomine, uel communi diuidundo uel pro socio
actione, aut si partem eius uel totum conduxisti, etiam ex conducto habebis me obligatum.
2 Sed si damnum in eo datum sit ab alio, qui in eadem naue uel caupona est, cuius factum
praetor aestimare solet, non putat Pomponius eius nomine hanc actionem utilem futuram.
3 In factum actione caupo tenetur pro his, qui habitandi causa in caupona sunt: hoc autem
4 non pertinet ad eum, qui hospitio repentino recipitur, ueluti uiator. Possumus autem furti
uel damni iniuriae actione uti cum nautis, ut certi hominis factum arguamus: sed una con-
tenti esse debebimus, et si cum exercitore egerimus, praestare ei debemus actiones nostras,
‖ quamuis ex conducto actio aduersus eos competat exercitori. sed si absolutus sit exer- f. 95
citor hac actione, deinde agatur cum nauta, exceptio dabitur, ne saepius de eiusdem ho-
minis admisso quaeratur. et contra, si de admisso unius hominis actum sit, deinde in factum
actione agatur, exceptio dabitur.
7 Ulpianus libro octauo decimo ad edictum. Debet exercitor omnium nautarum suo- E
rum, siue liberi *sint* siue serui, factum praestare: nec immerito factum eorum praestat,
cum ipse eos suo periculo adhibuerit. sed non alias praestat, quam si in ipsa naue
damnum datum sit: ceterum si extra nauem licet a nautis, non praestabit. item si prae-
dixerit, ut unusquisque uectorum res suas seruet neque damnum se praestaturum, et con-
1 2 senserint uectores praedictioni, non conuenitur. Haec actio in factum in duplum est. Sed
si quid nautae inter se damni dederint, hoc ad exercitorem non pertinet. sed si quis sit
nauta et mercator, debebit illi dari: quod si quis quos uolgo ναυτεπιβάτας dicunt, et huic
3 tenebitur, sed[2] huius factum praestat, cum sit et nauta. Si seruus nautae damnum dederit,
4 licet seruus nauta non sit, aequissimum erit in exercitorem actionem utilem dare. Hac

F [*P*(*VLU*)]

---

[1] res *ins.* (*dett.*) [2] sed et (P^b)?

---

1 ʻcaupoʼ cauponis F^2, caupo caupones P^a | receperint *PL* 2 uiʻuiʼanus F^2, iulianus P^bU | eas res] eos P^a, eam res L^a 3 debentur P^a 6 traiciat uectores] traiectores P^a, trahiciat (hiciat *a m. 2 in litura*) uectores *L* 7 in caupoʻeʼna pat. *F*, pat. in caup. *P* 8 tenentur] tentitur F^1 | pro custodia] pro cutusdia F^a, custodia (*om.* pro) P^a 10 diximusʻedʼeadem *F* | dem et de damno *om.* P^a | quin *bis* F^{ae} 11 recepit *PVLU* | recipere] recedere F^1 12 cauponaʻeʼ *F* 14 es] est P^aU^a | furtur F^1 16 est *om.* P^a | dicitur *PLU* 17 praestiterit F^1 19 naue] daue F^a, naui *U* | factus F^1 20 ʻaʼestimare F^b | hanc *om.* P^a | futuram] tamen P^a 23 ʻcʼerti F^b 24 exercitore gerimus P^aL^a 25 adu. eos act. *P* 26 haʻnʼc actione *F*, haccione *L*, actione P^a 27 admisso quaer. . . . hominis *om.* P^a 19 exercitur F^1 30 liberi sint] *PVLU*, liberiʻnʼ *F* 33 uectorum] eorum P^a | damnum sʻaʼe *F* | consenserunt $PVLU^a$ 34 sed *om.* P^a 35 dampno P^a, dampnum P^bLU | hoc] hoc autem P^a 36 mercator] moriatur P^a | dari quod] F^a, dari et quod F^bP^aL, dari et quid P^bVU | ναυʻτεπιβαʼτας F^2, autembate P^a, nautebate P^bV, natebate *U*, ναυτ. dicunt *om.* *L* 37 ʻnoʼnautae *F*, non autem *L*

autem actione suo nomine exercitor tenetur, culpae scilicet suae qui tales adhibuit: et ideo et si decesserint, non releuabitur. seruorum autem suorum nomine noxali dumtaxat tenetur: nam cum alienos adhibet, explorare eum oportet, cuius fidei, cuius innocentiae sint: in suis
5 uenia dignus est, si qualesquales ad instruendam nauem adhibuerit. Si plures nauem exer-
6 ceant, unusquisque pro parte, qua nauem exercet, conuenitur. Haec iudicia quamuis honoraria sunt, tamen perpetua sunt: in heredem autem non dabuntur. proinde et si seruus nauem exercuit et mortuus est, de peculio non dabitur actio in dominum nec intra annum. sed cum uoluntate patris uel domini seruus uel filius exercent nauem uel cauponam uel stabulum, puto etiam hanc actionem in solidum eos pati debere, quasi omnia, quae ibi contingunt, in solidum receperint. *f. 95' non scr.*

F [*P*(*VLU*)]

---

1 culpae] culpae haec P^a, culpa haec *L* | et ideo et si'deo et si' *F* 2 decesserint] decesserit F^2 | reuelabitur P^aL^a 3 cuius inn.] inn. P^a 4 qualesquales] quales *PVLU* | adhibuerit] F^2LU^b, adhibuerit si plures nauem adhibueri'n't F^1 (si plures nauem adhibuerint *del.* F^2), adhibuerint PU^a | naue's'm *F* | exerceant] F^2P^bLU, exerceat F^1, exercet *V*, exerceant unusquisque pro parte qua nauem *om.* P^a 6 perpetuo P^a | et *om.* *PL* 8 exercet *PLU* 9 quae ibi] que ei ibi *L*, que .. ibi *P* | contingant *PVU*, contingit *L* 10 receperunt *P*

LIBER QUINTUS.

I.

℟ DE IUDICIIS ET UBI QUISQUE AGERE UEL CONUENIRI DEBEAT ℟ q. 9 f. 96 *EPS*

1 ULPIANUS libro secundo ad edictum. Si se subiciant aliqui iurisdictioni et [B. 7, 5, 1] *E*
consentiant: inter consentientes cuiusuis iudicis, qui tribunali praeest uel aliam iurisdictionem
habet, est iurisdictio.
2 IDEM libro tertio ad edictum. Consensisse autem uidentur, qui sciant se non [B. 7, 5, 2] *E*
esse subiectos iurisdictioni eius et in eum consentiant. ceterum si putent eius iurisdictionem
esse, non erit eius iurisdictio: error enim litigatorum, ut Iulianus quoque libro primo di-
gestorum scribit, non habet consensum. aut si putauerunt alium esse praetorem pro alio,
aeque error non dedit iurisdictionem. aut si, cum restitisset quiuis ex litigatoribus, uiribus
1 praeturae compulsus est, nulla iurisdictio est. Conuenire autem utrum inter priuatos suf-
ficit an uero etiam ipsius praetoris consensus necessarius est? lex Iulia iudiciorum ait 'quo
'minus inter priuatos conueniat': sufficit ergo priuatorum consensus. proinde si priuati con-
sentiant, praetor autem ignoret consentire et putet suam iurisdictionem, an legi satisfactum
2 sit, uidendum est: et puto posse defendi eius esse iurisdictionem. Si et iudex ad tempus
datus et omnes litigatores consentiant: nisi specialiter principali iussione prorogatio fuerit
3 inhibita, possunt tempora, intra quae iussus est litem dirimere, prorogari. Legatis in *eo*
quod ante legationem contraxerunt, item his qui testimonii causa euocati sunt uel si qu*i*
iudicandi causa arcessiti sunt uel in prouinciam destinati, reuocandi domum suam ius da-
tur. eo quoque qui[1] ipse prouocauit non imponitur necessitas intra tempora prouocationis
exercendae Romae uel alio loco ubi prouocatio exercetur aliis pulsantibus respondere: nam
Celsus huic etiam domus reuocationem dandam ait, quoniam ob aliam causam uenerit: haec
Celsi sententia et rationabilis est. nam et diuus Pius Plotio Celsiano rescripsit eum, qui
tutelae reddendae causa Romam erat a se euocatus, alterius tutelae causa, cuius causa non
erat euocatus, non debere compelli iudicium suscipere. idem Claudio Flauiano rescripsit
minorem uiginti quinque annis, qui desider*arat* in integrum restitui aduersus Asinianum,
4 qui alterius negotii causa uenerat, non esse Romae audiendum. Omnes autem isti domum
reuocant, si non ibi contraxerunt, ubi conueniuntur. ceterum si contraxerunt ibi, reuocandi
ius non habent: exceptis legatis, qui licet ibi contraxerunt, dummodo ante legationem

F[*P*(*VLU*)]

---

[1] eo quod quis?

3 de iudiciis et *om.* $P^a L^a$, *rubricam totam* (*propter praecedentem inscriptionem libri:* incip quintus de iudiciis lib i) *om.* *V* 7 habeat *PVL* 8 non se esse *PV*, non esse se *U* 10 enim *om.* $P^a V$ 13 praetorum *P* | sufficiat *PVLU* 16 ignoraret P^a | putat F^1 | satisfactum] satisractum F^1, satisfactum eis suus factus $P^a V$ 17 iuris esse dictionem *PVL* 19 eo] ec *F* 20 testimonii causa uocati *PU*, causa testimonii uocati *V*, testimonium cause uocati *L* | si qui] *PU*, si quid *FL*: οἱ διὰ τὸ μαρτυρῆσαι ἢ δικάσασθαι μετακληθέντες *B* 21 accersiti *PVLU* | in *om.* P^a | prouincia *PVLU* 22 eo] FP^a, ei $P^b VLU$ 24 huic etiam domus reuocationem] licentiam domum (domus *L*) reuocationis *PVL*, huic etiam licentiam domum reuocationis *U* 25 celsi *om.* *PV* 26 romam erat a se] romae memorata esset *P*, romae moratus esset *V*, romae abesset *L*, romae esset *U* 27 fauiano *P*, faniano *V* 28 desiderat *libri* 29 domos *PL*, domi *V* 30 contraxerint *PVU* | contraxerint *PV* 31 contraxerint *PVLU*

contraxerunt, non compelluntur se Romae defendere, quamdiu legationis causa hic demorantur. quod et Iulianus scribit et diuus Pius rescripsit. plane si perfecta legatione subsistant, con-
5 ueniendos eos diuus Pius rescripsit. Item si extra prouinciam suam contraxerunt, licet non in Italia, quaestionis est, an Romae conueniri possint. et Marcellus in eo solo priuilegio eos uti domum reuocandi, quod in ciuitate sua uel certe intra prouinciam contraxerunt: quod est uerum. sed et[1] si agant, compelluntur se aduersus omnes defendere: non tamen si iniuriam suam persequantur uel furtum uel damnum quod nunc passi sunt: alioquin, ut et Iulianus eleganter ait, aut impune contumeliis et damnis adficientur aut erit in potestate
6 cuiusque pulsando eos subicere ipsos iurisdictioni, dum se uindicant. Sed si dubitetur, utrum in ea quis causa sit, ut domum reuocare possit, nec ne, ipse praetor debet causa cognita statuere. quod si constiterit in ea eum esse causa, ut domum reuocet, debebit cauere in iudicio sisti, statuente praetore in quem diem promittat. sed utrum nuda cautione an satisdato, Marcellus dubitat: mihi uidetur sola promissione, quod et Mela scribit: alio-
7 quin compelletur iudicium accipere quam inuenire eos qui satis pro eo dent. In omnibus autem, in quibus protelatur admonitio, hoc procedere sine temporali damno creditorum
8 oportet. His datur multae dicendae ius, quibus publice iudicium est, et non aliis: nisi hoc specialiter eis permissum est.

3 Idem libro quarto ad edictum. Non uidetur frustrandae actionis causa latitare, qui praesens suscipere iudicium non compellitur. B. 7, 5, 3 E

4 Gaius libro primo ad edictum prouinciale. Lis nulla nobis esse potest cum eo quem in potestate habemus, nisi ex castrensi peculio. B. 7, 5, 4 E f. 96'

5 Ulpianus libro quinto ad edictum. Si quis ex aliena iurisdictione ad praetorem uocetur, debet uenire, ut et Pomponius et Uindius scripserunt: praetoris est enim aestimare, an sua sit iurisdictio, uocati autem non contemnere auctoritatem praetoris: nam et legati ceterique qui reuocandi domum ius habent in ea sunt causa, ut in ius uocati ueniant priuilegia sua allegaturi. B. 7, 5, 5 E

6 Idem libro sexto ad edictum. Caecus iudicandi officio fungitur. D. 8, 1, 1, 5. B. 7, 5, 6 E

7 Idem libro septimo ad edictum. Si quis, posteaquam in ius uocatus est, miles uel alterius fori esse coeperit, in ea causa ius reuocandi forum non habebit quasi praeuentus. B. 7, 5, 7 E

8 Gaius libro secundo ad edictum prouinciale. Si quis in legatione constituerit quod ante legationem debuerit, non cogi eum ibi iudicium pati ubi constituerit. B. 7, 5, 8 E

9 Ulpianus libro nono ad edictum. Insulae Italiae pars Italiae sunt et cuiusque prouinciae. B. 7, 5, 9 E

10 Idem libro decimo ad edictum. Destitisse is uidetur non qui distulit, sed qui liti renuntiauit in totum: desistere enim est de negotio abstinere, quod calumniandi animo instituerat. plane si quis cognita rei ueritate suum negotium deseruerit nolens in lite improba perseuerare, quam calumniae causa non instituerat, is destitisse non uidetur. D. 4, 4, 21. B. 7, 5, 10 E (D)

11 Idem libro duodecimo ad edictum. Si a me fuerit adrogatus qui mecum erat litem contestatus uel cum quo ego: solui iudicium Marcellus libro tertio digestorum scribit, quoniam nec ab initio inter nos potuit consistere. B. 7, 5, 11 E

F[*P*(*VLU*)]

[1] et *del.* (*u. i.*)

1 contraxerint *PVU* 2 et d. p. rescripsit *om.* P^a 3 contraxerint *PVLU* 4 romae] uero F^1 5 contraxerint *PVLU* 6 sed et si agant] εἰ δὲ αὐτὸς ἐνάγει *B*, *unde cum Hal. et del.* | adu. omn. se *PVU* 7 persequentur P^a 8 afficiantur P^aLU 9 dueitetur F^1, dubitentur P^a 10 reuocari *PVL* | praeter F^1 | causa cognita statuere] causas cognitas tuere P^a, causa cognitas tuere L^a, causa cognita tueri $P^bL^bU^a$, causa cognita intueri U^b 11 in ea] in eam $F^1P^aL^a$ | domus P^a 13 melas F^1P^aL 14 inuenire] conuenire P^a 15 autem *om.* P^a | creditoris P^bVLU, *inc.* P^a 16 ius] is P^a 18 ad edictum 'in iudicium quod actum' non uidetur F^2 22 ad edictum *om.* P^a 24 sua iurisdictione sit P^a, sua iurisdictio sit P^b 25 domus P^a 26 allegatori F^1 29 aterius *F* | iure uocandi *F*, iura uocandi *P*: οὐ δύναται περὶ τῆς αὐτῆς δίκης ἐπικαλεῖσθαι τὸν ἴδιον φόρον *B* 30 libro iii *PV*, libro iiii *U* 31 non cogi] *firmant B*: οὐκ ἐνάγεται | ibi] ubi P^a 34 destitisse 'is' uidetur F^2 36 deseierit P^a 37 in litem improbam *PVLU*

12 PAULUS libro septimo decimo ad edictum. Cum praetor unum ex pluribus [B.7,5,12] E
1 iudicare uetat, ceteris id committere uidetur. Iudicem dare possunt, quibus hoc lege uel
constitutione uel senatus consulto conceditur. lege, sicut proconsuli. is quoque cui mandata
est iurisdictio iudicem dare potest: ut sunt legati proconsulum. item hi quibus id more
2 concessum est propter uim imperii, sicut praefectus urbi ceterique Romae magistratus. Non
autem omnes iudices dari possunt ab his qui iudicis dandi ius habent: quidam enim lege
impediuntur ne iudices sint, quidam natura, quidam moribus. natura, ut surdus mutus: et
perpetuo furiosus et impubes, quia iudicio carent. lege impeditur, qui senatu motus est.
moribus feminae et serui, non quia non habent iudicium, sed quia receptum est, ut ciui-
3 libus officiis non fungantur. ' Qui possunt esse iudices, nihil interest in potestate an sui
iuris sint.

13 GAIUS libro septimo ad edictum prouinciale. In tribus istis iudiciis familiae [B.7,5,13] E
erciscundae, communi diuidundo et finium regundorum quaeritur quis actor intellegatur,
quia par causa omnium uidetur. sed magis placuit eum uideri actorem qui ad iudicium
prouocasset.

14 ULPIANUS libro secundo disputationum. Sed cum ambo ad iudicium prouocant, [B.7,5,14] *S
sorte res discerni solet.

15 IDEM libro uicensimo primo ad edictum. Filius familias[1] iudex si litem suam [B.7,5,15] E
faciat, in tantam quantitatem tenetur, quae tunc in peculio fuit, cum sententiam dicebat.
1 Iudex tunc litem suam facere intellegitur, cum dolo malo in fraudem legis sententiam dixerit
(dolo malo autem uidetur hoc facere, si euidens arguatur eius uel gratia uel inimicitia uel
etiam sordes), ut ueram aestimationem litis praestare cogatur.

16 IDEM libro quinto ad edictum. Iulianus autem in heredem iudicis, qui litem [B.7,5,16] E*
suam fecit, putat actionem competere: quae sententia uera non est et a multis notata est.

17 IDEM libro uicensimo secundo ad edictum. Iulianus ait, si alter ex litigatoribus [B.7,5,17] E
iudicem solum heredem uel ex parte fecerit, alius iudex necessario sumendus est, quia
iniquum est aliquem suae rei iudicem fieri.

18 IDEM libro uicensimo tertio ad edictum. ‖ Si longius spatium intercessurum [B.7,5,18] E f. 9
erit, quo minus iudex datus operam possit dare, mutari eum iubet praetor: hoc est si forte
occupatio aliqua iudicem non patiatur operam iudicio dare, incidente infirmitate uel neces-
1 saria profectione uel rei suae familiaris periculo. Si filius familias ex aliqua noxa, ex qua
patri actio competit, uelit experiri, ita demum permittimus ei agere, *si* non sit qui patris
nomine agat. nam et Iuliano placet, si filius familias legationis uel studiorum gratia aberit
et uel furtum uel damnum iniuria[2] passus sit: posse eum utili iudicio agere, ne dum pater
exspectatur impunita sint maleficia, quia pater uenturus non est uel dum uenit, se subtrahit
is qui noxam commisit. unde ego semper probaui, ut, si res non ex maleficio ueniat, sed
ex contractu, debeat filius agere utili iudicio, forte depositum repetens uel mandati agens
uel pecuniam quam credidit petens, si forte pater in prouincia sit, ipse autem forte Romae
uel studiorum causa uel alia iusta ex causa agat: ne, si ei non dederimus actionem, futu-

F [*P*(*VLU*)]

---

[1] *firmant B, sed post* filius familias *uerba* ubi contraxit *uel similia male uidentur sublata esse*
[2] uel iniuriam *ins.* (*u. i.*)

---

1 libro xuiii *PVL,* libro xuiiii *U* 2 id *om.* P^a | hoc] a *PVLU* 3 proconsul *PVLU* 4 legata P^a 5 urbis *PVLU* 7 quidam moribus natura *om. PVLU* 9 praeceptum P^a 12 libro ui P^a, libro i *U* 13 diuidundum P^a | auctor P^a 19 tunc] nunc P^a 20 legis uel sent. P^a 21 arguantur P^a 22 cogitur P^a 27 sui rei P^a 28 uicesimo secundo *P*, xxii *VU* | longum P^a | intercessurus P^aL^a 29 opera P^a 30 opera P^a 31 periculo] P^bLU, proculo FP^a: ἢ κινδυνεύει περὶ ἰδίου πράγματος *B* 32 uelit experiri ita demum permittimus] ius P^aV, *inc. L* | si non] *f*P^bU, non FP^aV, *inc.* L^a 33 legatione *PVLU* 34 uel furtum] futurum P^a, furtum P^b | uel damnum iniuria] ἢ ὕβριν ἢ ζημίαν *B*: *uidetur excidisse* uel iniuriam | utili] inutili P^a 35 dum] nondum P^a 36 non ex maleficio ueniat sed ex contractu debeat] moneat P^bV, monead *L*, ∗ouea∗ P^a, moueat *U* 38 petans P^a 39 stadiorum P^a | ne si] nisi *V*, n∗si P^a, nam si P^bU, nam ne si L^a

rum sit, ut impune fraudem patiatur et egestate Romae laboret uiaticulo suo non recepto, quod ad sumptum pater ei destinauerat. et finge senatorem esse filium familias qui patrem habet in prouincia, nonne augetur utilitas per dignitatem?

19 IDEM libro sexagensimo ad edictum. Heres absens ibi defendendus est, ubi [B. 7, 5, 19] *E*
defunctus debuit, et conueniendus, si ibi inueniatur, nulloque suo proprio priuilegio excu-
1 satur. Si quis tutelam uel curam uel negotia uel argentariam uel quid aliud, unde obligatio
oritur, certo loci administrauit: etsi ibi domicilium non habuit, ibi se debebit defendere et,
2 si non defendat neque ibi domicilium habeat, bona possideri patietur. Proinde et si merces
uendidit certo loci uel disposuit uel comparauit: uidetur, nisi alio loci ut defenderet con-
uenit, ibidem se defendere[1]. numquid dicimus[2] eum, qui a mercatore quid comparauit ad-
uena, uel ei uendidit quem scit inde confestim profecturum, non oportet ibi bona possideri[3],
sed domicilium sequi eius? at si quis ab eo qui tabernam uel officinam certo loci con-
ductam habuit, in ea causa est ut illic conueniatur[4]: quod magis habet rationem. nam ubi
sic uenit ut confestim discedat, quasi a uiatore emptis, uel eo qui transuehebatur, uel eo
qui παραπλεῖ, emit: durissimum[5] est, quotquot locis quis nauigans uel iter faciens delatus
est, tot locis se[6] defendi. at si quo constitit, non dico iure domicilii, sed tabernulam per-
gulam horreum armarium officinam conduxit ibique distraxit egit: defendere se eo loci de-
3 bebit. Apud Labeonem quaeritur, si homo prouincialis seruum institorem uendendarum
mercium gratia Romae habeat: quod cum eo seruo contractum est, ita habendum atque si
4 cum domino contractum sit: quare ibi se debebit defendere. Illud sciendum est eum, qui
ita fuit obligatus ut in Italia solueret, si in prouincia habuit domicilium, utrubique posse
conueniri et hic et ibi: et ita et Iuliano et multis aliis uidetur.

20 PAULUS libro quinquagensimo octauo ad edictum. Omnem obligationem pro [B. 7, 5, 20] *E* contractu habendam existimandum est, ut ubicumque aliquis obligetur, et contrahi uideatur, quamuis non ex crediti causa debeatur.

21 ULPIANUS libro septuagensimo ad edictum. Si debitori meo uelim actionem [B. 7, 5, 21] *E* edere, probandum erit, si fateatur se debere paratumque dicat soluere, audiendum eum, dandumque diem cum competenti cautela ad soluendam pecuniam: neque enim magnum damnum est in mora modici temporis. modicum autem tempus hic intellegendum est, quod post condemnationem reis indultum est.

22 PAULUS libro tertio ad Plautium. Qui non cogitur in aliquo loco iudicium pati, [B. 7, 5, 22] *E* si ipse ibi agat, cogitur excipere actiones et ad eundem iudicem mitti.

23 IDEM libro septimo ad Plautium. ‖ Non potest uideri in iudicium uenisse id [B. 7, 5, 23] *E* f. 97' quod post iudicium acceptum accidisset: ideoque alia interpellatione opus est.

24 IDEM libro septimo decimo ad Plautium. Non alias in eos, quos princeps euo- [B. 7, 5, 24] *E*
1 cauit, Romae competit actio, quam si hoc tempore contraxerint. Legati ex delictis in lega-
2 tione commissis coguntur iudicium Romae pati, siue ipsi admiserunt siue serui eorum. Sed
si postulatur in rem actio aduersus legatum, numquid danda sit, quoniam ex praesenti
possessione haec actio est? Cassius respondit sic seruandum, ut si subducatur ministerium
ei, non sit concedenda actio, si uero ex multis seruis de uno agatur, non sit inhibenda:

F[*P*(*VL omissis l.* 22. 23 *U*)]

---

[1] debere *ins.* (*dett.*) [2] dicimus] igitur? [3] possidere (*Hal.*)? [4] conueniat? [5] quasi a uiatore emis uel eo q. t. uel eo qui παραπλεῖ et durissimum? [6] se] et?

2 sumptus *PVLU* | destinauerit *PVU*^{a} 6 negotium P^b*VU*, *inc.* P^a 7 certo locis $P^a L^a$, certis locis *V*, certo loco *U* 8 patiatur P^a 9 ˈlˈcerto *F* | defenderet] defenderent *PL*, defendent *V* 12 tabernas uel officinas c. l. conductas *PVU* 14 transuehebatur (transuehabenatur F^a) uel eo qui *om.* *PLU*, *ubi in mg. suppl. ex P*(*isana*), transuehebatur uel eo *om.* *V*? 15 παραπλει] παρανλει *V*, napana ei *PU*, napana eius *L* | nauigat *PVLU* 16 domicilium P^a*L* | tabernulas *PVU* 17 officium P^a 19 habebit *VLU*, habuit P^b, *inc.* P^a 21 ut ubique P^a, ut ibique *L* 22 aliis] aliquis P^a 27 paratusque P^a 31 alio *P* 33 lib. xuii P^b*VU* 34 accedisset *FP*: τὸ μετὰ προκάταρξιν συμβὰν *B* 35 quos] quod *P* 36 ˈdeˈlegati ex delictis in legatione F^b, delegatione (*rel. om.*) P^a*VL*, ...gatione U^a, *ubi em. ex P*(*isana*) 37 cogunt P^a*V* | ipsis P^a | ammiserint *P*, amiserint *LU*, commiserit *V* | seruis P^a 39 cassius] casus P^a | subdicatur P^a

Iulianus sine distinctione denegandam actionem: merito: ideo enim non datur actio, ne ab officio suscepto legationis auocetur.

25 IULIANUS libro primo digestorum. Si legationis tempore quis seruum uel aliam [B. 7, 5, 24] *S rem emerit aut ex alia causa possidere coeperit, non inique cogetur eius nomine iudicium accipere: aliter enim potestas dabitur legatis sub hac specie res alienas domum auferendi.

26 PAULUS libro septimo decimo ad Plautium. De eo autem qui adiit hereditatem [B. 7, 5, 25] E Cassius scribit, quamuis Romae adierit hereditatem, non competere in eum actionem, ne impediatur legatio, et hoc uerum est. sed nec legatariis datur actio, sed nisi satisdet, mittuntur in possessionem rerum hereditariarum: quod et in hereditariis creditoribus dicendum est.

27 IULIANUS libro primo digestorum. Quid enim prohibet legatum publico munere [B. 7, 5, 26] *S fungi et actorem custodiae causa in possessione rerum hereditariarum esse?

28 PAULUS libro septimo decimo ad Plautium. Sed et si restituatur ei hereditas [B. 7, 5, 27] E ex Trebelliano, actio in eum non dabitur, siue sponte siue coactus heres eam adierit: commodius enim est reddi quidem ei hereditatem, perinde autem habendum, ac si ipse adisset
1 hereditatem. Contra si legatus tempore legationis adierit et restituerit, datur in fideicommissarium actio, nec exceptio Trebelliani obstat ex persona legati, quia hoc legati personale
2 beneficium est. Ex quibus autem causis non cogitur legatus iudicium accipere, nec iurare cogendus est se dare non oportere, quia hoc iusiurandum in locum litis contestatae suc-
3 cedit. Aedium nomine legatus damni infecti promittere debet aut uicinum admittere in
4 possessionem. Sed et si dies actionis exitura erit, causa cognita aduersus eum iudicium
5 praetor dare debet, ut lis contestetur ita, ut in prouinciam transferatur. Si pater familias mortuus esset relicto uno filio et uxore praegnate, non recte filius a debitoribus partem dimidiam crediti petere potest, quamuis postea unus filius natus sit, quia poterant plures nasci: cum per rerum naturam certum fuerit unum nasci[1]. sed Sabinus Cassius partem quartam peti debuisse, quia incertum esset an tres nascerentur: nec rerum naturam intuendam, in qua omnia certa essent, cum futura utique fierent, sed nostram inscientiam aspici debere.

29 IDEM libro octauo ad Plautium. Qui appellat prior, agit. [B. 7, 5, 28] E*

30 MARCELLUS libro primo digestorum. Ubi acceptum est semel iudi- [B. 7, 5, 29. Ep. 14, 37] E cium, ibi et finem accipere debet.

31 CELSUS libro uicensimo septimo digestorum. Si petitor plures heredes reli- [B. 7, 5, 30] E querit unusque eorum iudicio egerit, non erit uerum totam rem quae in priore iudicio fuerit deductam esse: nec enim quisquam alienam actionem in iudicium inuito coherede perducere potest.

32 ULPIANUS libro primo de officio consulis. Si iudex, cui certa tempora prae- [B. 7, 5, 31] E stita[2] erant, decesserit et alius in locum eius datus fuerit, tanta ex integro tempora in persona eius praestituta intellegemus, quamuis magistratus nominatim hoc in sequentis datione ‖ non expresserit: ita tamen ut legitimum tempus non excedat. f. 98

33 MODESTINUS libro tertio regularum. Non uidetur in iudicem consensisse, qui [B. 7, 5, 32] E edi sibi genus apud eundem iudicem desiderat actionis.

F[P(VLU)]

---

[1] quamuis postea unus filius natus sit nec quaquam poluerint plures nasci, cum per rerum naturam certum fuerit unum nasci? [2] praestituta (*Hal.*)?

---

2 aduocetur *P*ᵃ*L* 3 temporum *P*ᵃ 5 sub *om. P*ᵃ*V* 6 septimo 'decimo' *F*², uii *VLU*, ui *P* 7 aderit *P*ᵃ 9 rer. heditariarum *P*, rer. hereditarum *L* | quod] quo *P*ᵃ 12 auctorem *P*ᵃ 14 in eum non ... 16 in fideicommissarium actio *om. P*ᵃ, *suppl. m. aequalis* 15 est enim *P*ᵇ*VU* | heredit. adisset *P*ᵇ*VU* 18 cogetur *PLU* 19 se] sed *P*ᵃ 20 uicinum] si uicinus *P*ᵃ 21 si *om. P*ᵃ | eum] enim *P*ᵃ 22 prouinciam] prouincia *libri:* μεταφέρεται εἰς τὴν ἐπαρχίαν ἡ δίκη *B* 23 partes dimidias *P*ᵃ 25 fuerat *PVL* 26 debuisset *P*ᵇ*V*, debuisse. *P*ᵃ 27 nostra *P*ᵃ | ins'pi'cientiam *F* 28 deberet *P* 29 agat *PVLU* 31 ibi et finem] ubi et in finem *P*ᵃ 33 in priore] priore *P*ᵃ 34 perducere] ducere *P*ᵃ 36 certa] carta *P*ᵃ 37 alium *P*ᵃ 38 in consequentis *P*ᵃ 39 legitima tempora *PVLU*

34 LABEO libro quinto decimo ex Cassio. Si is qui Romae iudicium acceperat [B.7,5,33] *E* decessit, heres eius quamuis domicilium trans mare habet, Romae tamen defendi debet, quia succedit in eius locum, a quo heres relictus est.

35 IDEM libro decimo epistularum. Non quemadmodum fideiussoris obligatio in [B.7,5,34] *E* pendenti potest esse et uel in futurum concipi, ita iudicium in pendenti potest esse uel de his rebus quae postea in obligationem aduenturae sunt. nam neminem puto dubitaturum, quin fideiussor ante obligationem rei accipi possit: iudicium uero, antequam aliquid debeatur, non posse.

36 CALLISTRATUS libro primo cognitionum. Interdum ex iustis causis et ex certis[1] [B.7,5,35] *E* personis sustinendae sunt cognitiones: ueluti si instrumenta litis apud eos esse dicantur qui rei publicae causa aberunt: idque diui fratres in haec uerba rescripserunt. humanum est propter fortuitos casus dilationem accipi, ueluti quod pater litigator filium uel filiam uel uxor uirum uel filius parentem amiserit, et in similibus causis cognitionem ad aliquem
1 modum sustineri. Senator si negotiis alienis se optulerit in prouincia, non debet iudicium recusare negotiorum gestorum, sed actionem eum excipere oportere Iulianus respondit, cum sua sponte sibi hanc obligationem contraxerit.

37 IDEM libro quinto cognitionum. Si de ui et possessione quaeratur, prius [B.7,5,36] *E* cognoscendum de ui quam de proprietate rei · diuus Hadrianus τῷ κοινῷ τῶν θεccάλων Graece rescripsit.

38 LICINNIUS RUFINUS libro quarto regularum. Quod legatur, si quidem per per- [B.7,5,37] *Ef* sonalem actionem exigetur, ibi dari debet ubi est, nisi si dolo malo heredis subductum fuerit: tunc enim ibi dari debet ubi petitur. praeterea quod pondere aut numero aut mensura continetur, ibi dari debet ubi petitur, nisi si adiectum fuerit 'centum modios ex illo horreo' aut 'uini amphoras ex illo dolio'. si autem per in rem actionem legatum petetur, etiam ibi peti debet ubi res est. et si mobilis sit res, ad exhibendum agi cum herede poterit, ut exhibeat rem: sic enim uindicari a legatario poterit.

39 PAPINIANUS libro tertio quaestionum. Cum furiosus iudex addicitur, [B.7,5,38. BS.46,1,16] *P* non ideo minus iudicium erit, quod hodie non potest iudicare: ut scilicet suae mentis effectus quod sententiae dixerit, ratum sit: neque enim in addicendo praesentia uel scientia
1 iudicis necessaria est. Qui legationis causa Romam uenit, ex qualibet causa fideiubere potest, cum priuilegio suo, cum sit in Italia contractum, uti non potest.

40 IDEM libro quarto quaestionum. Non quidquid iudicis potestati permittitur, id [B.7,5,39] *P*
1 subicitur iuris necessitati. Iudex si quid aduersus legis praeceptum in iudicando dolo malo praetermiserit, legem offendit.

41 IDEM libro undecimo quaestionum. In omni- [B.7,5,40. BS.42,1,16 sch. 1. BS.42,1,20 sch. 6] *P* bus bonae fidei iudicis, cum nondum dies praestandae pecuniae uenit, si agat aliquis ad interponendam cautionem, ex iusta causa condemnatio fit.

42 IDEM libro uicensimo quarto quaestionum. Si uxor a legato Romae diuerterit, [B.7,5,41] *P* dotis nomine defendendum Romae uirum responsum est.

43 IDEM libro uicensimo septimo quaestionum. Eum, qui insulam Capuae fieri [B.7,5,42] *P*

F[*P*(*VLU*)]

---

[1] certis] tertiis? *deinde ante* humanum *u. 11 rescripti uerba omissa*

1 libro *om.* P^a | iudicio exceperat P^a 2 trans mare *om.* P^a 4 decimo *om.* P^a | fideiussores F^a 5 potesse et P^a | potesse uel P^a 6 aduenturae] aduensaturae P^a 11 rei p. c. ab. idque d. fratres *om.* P^aL, qui rei p. ... fratres *om.* *V* | idemque P^bU 12 dilationes *PVU*, dilacionis *L* 13 uel 'qu' filius F^b, uel quod filius *f*P^aV, uel quia fili *L*, uel quod filii P^bU | parentes amisserint *VLU*, parentes amiserat P^a, parentes amiserant P^b | et] ac P^a | ad aliq.] aut aliq. *P* 14 in prou.] uel in prou. PL^bU 18 τω κοινω τ. θ.] *F*, τωκοιντυγνθεccααωn *P*, τωκοιντγnθeccααωn *V et sic fere L, om. U* 19 Graece] Grece *P* | rescripsit] F^bU, rescripserit F^aPVL 21 exigitur P^a, exietur *V* | nisi si] nisi de P^a, nisi L^aU | subductus P^a 22 pondere] penderet P^a 23 nisi si] nisi P^aU | adiectus P^a 24 horeo *F*(*em. f*) | uineas foras P^a | petitur P^a 26 legatorio *P* 30 indiciis P^a 32 indiciis P^aL^a | promittitur P^a 37 condemnatio fit] eodem natio sit P^a 38 diuerterit dotis nomine defendendum romae uirum *om.* P^a?*V*, romae *om.* *L* 40 insulas capua effieri P^a

certo tempore stipulatus est, eo finito quocumque loco agere posse in id quod interest constat.

44 Idem libro secundo responsorum. Non idcirco iudicis officium impeditur, quod B. 7, 5, 43 *P quidam ex tutoribus post litem aduersus omnes inchoatam rei publicae causa abesse coeperunt, cum praesentium et eorum qui non defenduntur administratio discerni et aestimari possit.
1 Cum postea seruus apparuit, cuius nomine per procuratorem fuerat actum, ab||solui f. 98' debitorem oportet: quae res domino quandoque propriam litem inferenti non obstabit.

45 Idem libro tertio responsorum. Argentarium ubi contractum est conueniri B. 7, 5, 44 *P oportet nec in hoc dilationem nisi ex iusta causa dari[1], ut ex prouincia codices adferantur.
1 idem in actione tutelae placuit. Nomine puellae tutoribus in prouincia condemnatis curatores puellae iudicatum Romae facere coguntur, ubi mutuam pecuniam mater accepit, cui filia heres extitit.

46 Paulus libro secundo quaestionum. Iudex datus in eodem officio permanet, B. 7, 5, 45 P licet furere coeperit, quia recte ab initio iudex addictus est: sed iudicandi necessitatem morbus sonticus remittit. ergo mutari debet.

47 Callistratus libro primo quaestionum. Obseruandum est, ne is iudex detur B. 7, 5, 46 P quem altera pars nominatim petat: id enim iniqui exempli esse diuus Hadrianus rescripsit: nisi hoc specialiter a principe ad uerecundiam petiti iudicis respiciente permittetur.

48 Paulus libro secundo responsorum. Pars litterarum diui Hadriani: τοὺς ἄρ- B. 7, 5, 47 P χοντας ἐν ᾧ ἄρχουσιν ἐνιαυτῷ μήτε εἰσιέναι δίκην ἰδίαν μήτε διωκόντων μήτε φευγόντων, μήτε περὶ ὧν ἐπίτροποι ἢ κουράτορες εἶεν κρινέτωσαν[2]. ἐπειδὰν δὲ ἐξήκῃ ἡ ἀρχή, καὶ αὐτοῖς πρὸς τοὺς φεύγοντας καὶ τοῖς φεύγουσι[3] πρὸς αὐτοὺς εἰσαγωγίμους εἶναι τὰς δίκας.

49 Idem libro tertio responsorum. Uenditor ab emptore denuntiatus, ut eum B. 7, 5, 48 P euictionis nomine defenderet, dicit se priuilegium habere sui iudicis: quaeritur, an possit litem ab eo iudice, apud quem res inter petitorem et emptorem coepta est, ad suum iudicem reuocare. Paulus respondit uenditorem emptoris iudicem sequi solere.
1 Iudices a praeside dati solent etiam in tempus successorum eius durare et cogi pronuntiare easque sententias seruari. in eundem sensum etiam Scaeuola respondit.

50 Ulpianus libro sexto fideicommissorum. Si fideicommissum ab aliquo petatur B. 7, 5, 49 P isque dicat alibi esse maiorem partem hereditatis, non erit ad praestationem compellendus: et ita multis constitutionibus cauetur, ut ibi petatur fideicommissum, ubi maior pars hereditatis est: nisi si probetur eo loco uoluisse testatorem fideicommissum praestari, ubi petitur.
1 Tractatum est de aere alieno: si in ea prouincia, ubi fideicommissum petitur, plus esset aeris alieni, an quasi maior pars alibi esset, praescriptio locum haberet. sed et hic placuit nihil facere aeris alieni nomen, cum non loci sit aes alienum, sed uniuersarum facultatium: aes enim alienum patrimonium totum imminuere constitit, non certi loci facultates. quid tamen si forte certis oneribus destinatum sit id patrimonium, ut puta alimentis praestandis quae Romae praestari pater familias iusserat, uel tributis uel quibusdam aliis inexcusabilibus oneribus, an possit praescriptio locum habere? hic putem iustius dici locum habere.
F [*P*(*VLU*)]

---

[1] *firmant B: ins.* ut puta [2] *firmant B:* οὔτε ἐνάγει οὔτε ἐνάγεται ἄρχων οὔτε περὶ ὧν ἐπιτροπεύει ἢ κουρατωρεύει κρίνει (*sic cod. Coislin.*, ἢ κρίνει *Fabrot.*): *tamen* κρινέτωσαν *cum Hal. del.* [3] *aut scr.* διώκουσι *pro* φεύγουσι (*Krueger*) *aut potius deletis reliquis scr.* καὶ αὐτοῖς καὶ πρὸς αὐτούς

---

1 eo] et *P*ª 3 respons'or'um *F*² 4 caeperint *PVL*ᵇ*U*, ceperit *L*ª 5 defendunt *P*ª | discernit *P*ª 6 aperuit *P*ª, aparuerit *P*ᵇ *VLU* | actus *P*ª 14 iudex *om.* *PVL*ᵇ | addictus] aditus *V*, dictus *P*ª, adiectus *U* | est *om.* *P*ª 15 sonitieum *P*ª 18 rescriciente *F*ª, respicientes *P*ª 19 ΤΟΥCΑΡΧΟΝΤΑCΕΝΩΑΡΟΧΟΥCΙΝΕUΙΑΥΤΩΥCΗ *reliquis Graecis omissis P*, ΤΟΥCΑΡΧΟΝΤΑCΕΩΑΡΧΟΥCΙΝΕΜΑΥΝCΥCΗ *rel. Graecis om. V*, ΤΟΥCΑΡΧΟΝΤΑΤΕΩΑΡΧΟΥCΙUΕΝΙΑΥΟΥΥCΗ *reliquis Graecis omissis L*, torcaxonapxorcinені *reliquis Graecis omissis U* 26 uenditor *P*ª 27 eius] eis *P*ª 29 lib. uii *P*ᵇ*VU* | fideicommissum] fideicommissor *P* 32 si *om.* *P*ª 34 aeris alieni an quasi maior pars alibi esset *om.* *P*ª*V*, aeris *solum om. L* | habere *P*ª | hic] sic *P*ª 35 nomen cum] nomineum *F*¹ | non *om.* *P*ª | facultatum *PVU*, *om. L* 37 sit id] *P*ᵇ*U*, si id *FP*ª, sit *V*, sit .. *L* 39 putes *P*ª

2 Sed et rescriptum est, ut illic fideicommissum petatur, ubi domicilium heres habet. quotiens autem coepit quis fideicommissum soluere, non potest hac praescriptione uti,

51 Marcianus libro octauo institutionum. quamuis ad eum hereditas fuerit deuo- [B. 7, 5, 50] *S luta qui domicilium in prouincia habet. sed et diui Seuerus et Antoninus rescripserunt, si consenserit fideicommissarius[1] alio loco dare, necesse habere secundum consensum dare ubi consenserit.

52 Ulpianus libro sexto fideicommissorum. Sed et si suscepit actionem fideicom- [B. 7, 5, 51] P missi et aliis defensionibus usus hanc omisit, postea, quamuis ante sententiam, reuerti ad hanc defensionem non potest.

1 Si libertis suis tesseras frumentarias emi uoluerit, quamuis maior pars hereditatis in prouincia sit, tamen Romae debere fideicommissum solui dicendum est, cum apparet id testatorem sensisse ex genere comparationis.

2 Sed et si proponas quibusdam clarissimis uiris argenti uel auri pondo ‖ relicta et sit sufficiens ad huiusmodi f. 99 fideicommissa Romae patrimonium: licet maior pars totius patrimonii in prouincia sit, dici oportet Romae esse praestandum: nec enim uerisimile est testatorem, qui honorem habitum uoluit his quibus reliquit tam modica fideicommissa, in prouincia praestari noluisse.

3 Si ea res quae per fideicommissum relicta est eo loci sit, dicendum est non debere praescribi ei qui petit, quasi maior pars hereditatis alibi sit.

4 Sed si non fideicommissum petatur eo loci, sed fideicommisso satis, uidendum est, an haec praescriptio locum habeat: et non puto habere, quin immo, et si nihil sit eo loci, attamen iubendum satisdare. quid enim ueretur, cum, si satis non dederit, mittatur aduersarius in possessionem fideicommissi seruandi causa?

53 Hermogenianus libro primo iuris epitomarum. Uix certis ex causis aduersus [B. 7, 5, 52] P dominos seruis consistere permissum est: id est si qui suppressas tabulas testamenti dicant, in quibus libertatem sibi relictam adseuerant. item artioris annonae populi Romani, census etiam et falsae monetae criminis reos dominos detegere seruis permissum est. prae- [(B)] terea fideicommissam libertatem ab his petent: sed et si qui suis nummis redemptos se et non manumissos contra placiti fidem adseuerent. liber etiam esse iussus si rationes reddiderit, arbitrum contra dominum rationibus excutiendis recte petet. sed et si quis fidem alicuius elegerit, ut nummis eius redimatur atque his solutis manumittatur, nec ille oblatam pecuniam suscipere uelle dicat[2], contractus fidem detegendi seruo potestas tributa est.

54 Paulus libro primo sententiarum. Per minorem causam maiori cognitioni prae- [B. 7, 5, 53] P iudicium fieri non oportet: maior enim quaestio minorem causam ad se trahit.

55 Idem libro singulari de officio adsessorum. Edictum, quod ab antecessore da- [B. 7, 5, 54] Pf tum est, in numero trium edictorum connumerari debet. plane licet omnis ab antecessore numerus finitus sit, solet successor unum edictum dare.

56 Ulpianus libro tricensimo ad Sabinum. Licet uerum[3] procuratorem in iudicio [B. 7, 5, 55] S rem deducere uerissimum est, tamen et si quis, cum procurator non esset, litem sit contestatus, deinde ratum dominus habuerit, uidetur retro res in iudicium recte deducta.

57 Idem libro quadragensimo primo ad Sabinum. Tam ex contracti- [B. 7, 5, 56. BS. 28, 11, 3] S bus quam ex delictis in filium familias competit actio: sed mortuo filio post litis contesta-

F[P(VLU)]

---

[1] fideicommissum (*Faber*)? [2] dicatur? [3] tantummodo *ins.*

5 consenserit fideicommissarius] *F*, consenserint fideicommissariis P^a, consenserint fideicommissarii $P^b VLU$: οὔτε (δύναται παραγράφεσθαι ὁ κληρονόμος), ὅτε συμφωνεῖ καταβαλεῖν ἀλλαχοῦ *B* (*Anon.*), *quod ducit ad lectionem* fideicommissario *uel* fideicommissum 6 consenserint PL^bU 8 commisit P^a 9 libertis suis] liberta *P* 11 et *om.* P^a 12 pondere P^a | relicto P^aV 13 in prouincie P^a 15 tamen P^a 16 locis sit P^a | debet P^a 18 sed fideicommisso . . . 19 eo loci *om.* P^a 20 tatur aduer *bis* P^a | possessione *P* | fidei *om.* *P* 24 roman'ae'i census *F*, romana ei census P^a 25 et *om.* P^a 26 petent] *FPU*, petant *VL* | se] ae F^1 27 esse et iussui P^a 28 quid P^a | 29 alicuius] alienis P^a | elegit P^a 30 tributa] tribua P^a, tribuenda P^b 31 sentiarum *P* 32 ad se] *FU*, adesse P^a, ad sese P^bVL 34 omnis *om.* P^aV 37 et *om.* P^a | sit contestatus] contestatus *PVL*, contestatus est *U* 38 ratum d. h. 're' *F*, ratum d. h. *L*, ratum d. h. rem P^a, ratam d. h. rem P^bVU | retro res] rectores P^a

tionem transfertur iudicium in patrem dumtaxat de peculio et quod in rem eius uersum est. certe si quasi procurator alicuius filius familias iudicium acceperit, mortuo eo (BS.)
in eum quem defenderit transactio uel iudicati[1] datur.

58 Paulus libro tertio decimo ad Sabinum. Iudicium soluitur uetante eo qui B.7,5,57 S
iudicare iusserat, uel etiam eo qui maius imperium in eadem iurisdictione habet, uel etiam si ipse iudex eiusdem imperii esse coeperit, cuius erat qui iudicare iussit.

59 Ulpianus libro quinquagensimo primo ad Sabinum. Si locus in iubendo iudi- B.7,5,58 S
care non est comprehensus, uidetur eo loco iudicare iussisse quo solet iudicari, sine incommodo litigantium.

60 Paulus libro quarto decimo ad Sabinum. Mortuo iudice quod eum iudicare B.7,5,59 S
oportuerat idem eum qui subditus est sequi oportet.

61 Ulpianus libro uicensimo sexto ad edictum. Solemus quidem dicere id uenire B.7,5,60 S
in iudicium, de quo actum est inter litigantes: sed Celsus ait periculose esse ex persona rei hoc metiri, qui semper ne condemnetur hoc dicet non conuenisse. quid ergo? melius est dicere id uenire in iudicium non[2] de quo actum est ut ueniret, sed id non uenire, de
1 quo nominatim actum est ‖ ne ueniret. Latrunculator de re pecuniaria iudicare non (B) f. 99'
potest.

62 Idem libro trigensimo nono ad edictum. Inter litigantes non aliter lis expediri B.7,5,61 S
potest, quam si alter petitor, alter possessor sit: esse enim debet qui onera petitoris sustineat et qui commodo possessoris fungatur[3].

63 Idem libro quadragensimo nono ad edictum. Recte defendi hoc est iudicium B.7,5,62 S
accipere uel per se uel per alium, sed cum satisdatione: nec ille uidetur defendi, qui quod iudicatum est non soluit.

64 Idem libro primo disputationum. Non ab iudice doli aestimatio ex eo quod B.7,5,63 S
interest fit, sed ex eo quod in litem iuratur: denique et praedoni depositi et commodati
1 ob eam causam competere actionem non dubitatur. Si quis alio iudicio acturus iudicatum solui satis acceperit, deinde in[4] alio iudicio agat, non committetur stipulatio, quia de alia re cautum uidetur.

65 Idem libro trigensimo quarto ad edictum. Exigere dotem mulier debet illic, B.7,5,64 S*
ubi maritus domicilium habuit, non ubi instrumentum dotale conscriptum est: nec enim id genus contractus est, ut et[5] eum locum spectari oporteat, in quo instrumentum dotis factum est, quam eum, in cuius domicilium et ipsa mulier per condicionem matrimonii erat reditura.

66 Idem libro secundo disputationum. Si quis intentione ambigua uel oratione B.7,5,65 S
usus sit, id quod utilius ei est accipiendum est.

67 Idem libro sexto disputationum. Qui se dicit suis nummis redemptum, si hoc B.7,5,66 S
probauerit,[6] exinde liber erit ex quo redemptus est, quia constitutio non liberum pronuntiari praecipit, sed restitui ei libertatem iubet. proinde compellendus erit manumittere eum qui se suis nummis redemit. sed et si latitet, exempla senatus consultorum ad fideicommissam libertatem pertinentium debere[7] induci oportet.

68 Idem libro octauo disputationum. Ad peremptorium edictum hoc ordine uenitur, ut S
primo quis petat post absentiam aduersarii edictum primum, mox alterum
F[*P*(*VLU*)]

[1] transactio uel] transit id actione (*u. i.*) [2] non id uenire in iudicium (*Baudoza*)? [3] fruatur? [4] deinde in] dein (*Taurellus*)? [5] et *del.* [6] *firmant B:* non *ins.* (*Krueger*) [7] debere] de ea re?

1 transferatur *P*ª 2 iud.] si iud. *P*ª | eo *om. P*ª 3 transactio uel iudicati *F*, transactio uel iudici *P*ª, transactio uel iudicium *P*ᵇ, trans..tio.. iudi... *V*, translacio uel iudicii *L*, translacio iudicii *P*ᵇ*V*ᵇ*U*: μεταβαίνει ἡ δίκη καὶ ἡ ἀπόφασις πρὸς τὸν διεκδικηθέντα *B*, *loco ad sententiam emendato coniectura* 6 eiusdem] eius *P*ª | ceperint *P*ª | erat] est *PVLU* 7 lib. lii *P*ᵇ*VL* 13 periculosum *PVLU* 14 ne] nec *P*ª*L* 15 iudicio *P* | auctum *P*ª 18 libro xl (xl *expuncta*)xxuiiii *P* 25 in litem *om. in transitu a pagina ad paginam P* 31 contractum *P*ª | locum *om. P*ª 32 et *om. P*ª 37 ex quo sententia red. *P*ᵇ*L*, *inc. P*ª 38 praecepit *PVLU* 39 et *om. P*ª 40 induci] iudici *P*ª 41 peremptorum *P*ª

69 Idem libro quarto de omnibus tribunalibus. per interuallum non minus decem [Pott. 8, 1] dierum S^*

70 Idem libro octauo disputationum. et tertium: quibus propositis tunc peremptorium impetret. quod inde hoc nomen sumpsit, quod perimeret disceptationem, hoc est ultra non pateretur aduersarium tergiuersari. [Pott. 8, 1] S

71 Idem libro quarto de omnibus tribunalibus. In peremptorio autem comminatur is qui edictum dedit etiam absente diuersa parte cogniturum se et pronuntiaturum. S^*

72 Idem libro octauo disputationum. Nonnumquam autem hoc edictum post tot numero edicta quae praecesserint datur, nonnumquam post unum uel alterum, nonnumquam statim, quod appellatur unum pro omnibus. hoc autem aestimare oportet eum qui ius dixit et pro condicione causae uel personae uel temporis ita ordinem edictorum uel compendium moderari. S

73 Idem libro quarto de omnibus tribunalibus. Et post edictum peremptorium [Pott. 8, 4 not.] S
impetratum, cum dies eius superuenerit, tunc absens citari debet: et siue responderit siue
non responderit, agetur causa et pronuntiabitur, non utique secundum praesentem, sed in-
1 terdum uel absens, si bonam causam habuit, uincet. Quod si is qui edictum peremptorium
impetrauit absit die cognitionis, is uero aduersus quem impetratum est adsit, tum circum-
ducendum erit edictum peremptorium neque causa cognoscetur nec secundum praesentem
2 pronuntiabitur. Circumducto edicto uideamus an amplius reus conueniri possit, an uero
salua quidem lis est, uerum instantia tantum edicti periit: et magis est ut instantia tantum
3 perierit, ex integro autem litigari possit. || Sciendum est ex peremptorio absentem condemna- f. 100
tum si appellet non esse audiendum, si modo per contumaciam defuit: si minus, audietur.

74 Iulianus libro quinto digestorum. De qua re cognouerit iudex, pronuntiare quoque S
1 cogendus erit. Iudex, qui usque ad certam summam iudicare iussus est, etiam [B. 7, 5, 67]
2 de re maiori iudicare potest, si inter litigatores conueniat. Cum absentem defendere uellem,
iudicium mortuo iam eo accepi et condemnatus solui: quaesitum est an heres liberaretur,
item quae actio mihi aduersus eum competeret. respondi iudicium, quod iam mortuo debi-
tore per defensorem eius accipitur, nullum esse et ideo heredem non liberari: defensorem
autem, si ex causa iudicati soluerit, repetere quidem non posse, negotiorum tamen gesto-
rum ei actionem competere aduersus heredem: qui sane exceptione doli mali tueri se possit,
si ab actore conueniatur.

75 Idem libro trigensimo sexto digestorum. Si praetor iusserit eum a quo debitum petebatur adesse et ordine edictorum peracto pronuntiauerit absentem debere, non utique iudex, qui de iudicato cognoscit, debet de praetoris sententia cognoscere: alioquin lusoria erunt huiusmodi edicta et decreta praetorum. Marcellus notat: si per dolum sciens falso aliquid allegauit et hoc modo consecutum eum sententiam praetoris liquido fuerit adprobatum, existimo debere iudicem querellam rei admittere. Paulus notat: si autem morbo impeditus aut rei publicae causa auocatus adesse non potuit reus, puto uel actionem iudicati eo casu in eum denegandam uel exsequi praetorem ita iudicatum non debere. [B. 7, 5, 68] S

76 Alfenus libro sexto digestorum. Proponebatur ex his iudicibus, qui in eandem rem dati essent, nonnullos causa audita excusatos esse inque eorum locum alios esse sumptos, et quaerebatur, singulorum iudicum mutatio eandem rem an aliud iudicium fecisset. respondi, non modo si unus aut alter, sed et si omnes iudices mutati essent, tamen et rem eandem et iudicium idem quod antea fuisset permanere: neque in hoc solum euenire, ut [B. 7, 5, 69] S

F[P(VLU)]

---

1 minus] omnibus F^aP^a 3 libro uiiii PU | propositis] positis P^a 6 imperatorio P^a, in peremptorium V 7 se] sed P^a, *inc.* L^a 8 hoc *om.* P^a | tot *om.* P^a 9 unum *om. in spatio uacuo* P^a 10 et *om.* P^bV 11 ita] FP^a, et ita P^bVLU | moderare $F^1P^aV^aL^a$ 13 et siue] eos et ciues P^a 15 peremptor imp. P^a 23 qui usque] quisque P^a | certum F^1 24 conuenient P^a 25 accipi et P^aV, accipiat L 26 respondit P^a 32 petabatur P | adesse] abesse F^aP^a, *om.* V 33 debet] debet et P^a 34 illusoria PLU 35 allegabit $FPLU^a$ | sententiam] PLU, sententia F 36 'p'aulus F^2 37 aduocatus P^aVL 38 denegandum F^aP^a | uel *om.* P^a 40 inque] tercioque P^a 41 aliud] alium id V, *inc.* P^a 42 respondens P^a, R VLU | sed et si omnes] εἰ δὲ ἅμα πάντες ἐναλλαγῶσιν ἕτερον B *ex additamento interpretis* 43 ante affuisset P^a | eueniret P^aVL

partibus commutatis eadem res esse existimaretur, sed et in multis ceteris rebus: nam et legionem eandem haberi, ex qua multi decessissent, quorum in locum alii subiecti essent: et populum eundem hoc tempore putari qui abhinc centum annis fuissent[1], cum ex illis nemo nunc uiueret: itemque nauem, si adeo saepe refecta esset, ut nulla tabula eadem permaneret quae non noua fuisset, nihilo minus eandem nauem esse existimari. quod si quis putaret partibus commutatis aliam rem fieri, fore ut ex eius ratione nos ipsi non idem essemus qui abhinc anno fuissemus, pro*p*terea quod, ut philosophi dicerent, ex quibus particulis minimis constiteremus[2], ha*e* cottidie ex nostro corpore decederent aliaeque extrinsecus in earum locum accederent. quapropter cuius rei species eadem consisteret, rem quoque eandem esse existimari.

77 Africanus libro tertio quaestionum. In priuatis negotiis pater filium uel filius patrem iudicem habere potest: [B. 7, 5, 70] *S*

78 Paulus libro sexto decimo ad Plautium. quippe iudicare munus publicum est. [B. 7, 5, 71] **E*

79 Ulpianus libro quinto de officio proconsulis. Eum, quem temere aduersarium suum in iudicium uocasse constitit, uiatica litisque sumptus aduersario suo reddere oportebit. [B. 7, 5, 72. Ep. 12, 19] *S*

1 Iudicibus de iure dubitantibus praesides respondere solent: de facto consulentibus non debent praesides consilium impertire, uerum iubere eos prout religio suggerit sententiam proferre: haec enim res nonnumquam infamat et materiam gratiae uel ambitionis tribuit. [(Ep.)]

80 Pomponius libro secundo ad Sabinum. Si in iudicis nomine praenomine erratum est, Seruius respondit, si ex conuentione litigatorum is iudex addictus esset, eum esse iudicem, || de quo litigatores sensissent. [B. 7, 5, 73] *S** f. 100'

81 Ulpianus libro quinto opinionum. Qui neque iurisdictioni praeest neque a principe potestate aliqua praeditus est neque ab eo qui ius dandorum iudicum habet datus est nec ex compromisso sumptus uel ex aliqua lege confirmatus est, iudex esse non potuit. [B. 7, 5, 74] *S**

82 Idem libro primo de officio consulis. Nonnumquam solent magistratus populi Romani uiatorem nominatim uice arbitri dare: quod raro et non nisi re urguente faciendum est. [B. 7, 5, 75] **E*

II.

℞ DE INOFFICIOSO TESTAMENTO ℞

EP

1 Ulpianus libro quarto decimo ad edictum. Sciendum est frequentes esse inofficiosi querellas: omnibus enim tam parentibus quam liberis de inofficioso licet disputare. cognati enim proprii[3] qui sunt ultra fratrem melius facerent, si se sumptibus inanibus non uexarent, cum optinere spem non haberent. [B. 39, 1, 1] *E*

2 Marcianus libro quarto institutionum. Hoc colore[4] inofficioso testamento agitur, quasi non sanae mentis fuerunt, ut[5] testamentum ordinarent. et hoc dicitur non quasi uere furiosus uel demens testatus sit, sed recte quidem fecit testamentum, sed non ex officio pietatis: nam si uere furiosus esset uel demens, nullum est testamentum. [I. 2, 18 pr. B. 39, 1, 2] **S*

F[*P*(*VLU*)]

---

[1] fuisset (*dett.*)? [2] consisteremus (*VLU*³)? [3] proprii] proprie ii? [4] de *ins.* (*P*ᵇ *al.*) [5] ut] cum? (*u. i.*)

---

1 comitatis *P*ᵃ 2 legiones *P*ᵃ, leg...onem *V* 3 qui abhinc c. a. fuissent *om. V*: *habet inter* cum *et* ex illis, *et sic:* abhinc c. annis centum fuisset (*om.* qui) *L*: populum eundem ... cum ex illis *in litura m. rec. P* 4 saepe refecta] supertecta *P*ᵃ*VLU*ᵃ 5 ea'n'dem *F*², eadem *V* | nauem *om. PVLU* 6 computatis *P*ᵃ | ex *om. PVLU* | nos] non *P*ᵃ 7 praeterea *FPLU*ᵃ | philosophici dic. *P*, philosophi • dic. *L* 8 haec *FP*, heae *U*, *inc. L*ᵃ | decederent *om. P*ᵃ 11 patet *P*ᵃ 12 pat'e'rem *F*ᵇ 18 successerit *P*ᵃ, suggesserit *P*ᵇ *VLU* 20 iudiciis *P*ᵃ 21 seruus *P*ᵃ*L*ᵃ | litigatorum] ligaturus *P*ᵃ | esset] esse *P*ᵃ 23 opinionum] oppositorum *PV*, oppiniorum *L* | iurisdictionem *P*ᵃ 24 iudicium *P*ᵃ 25 alia qua *P*ᵃ 27 uice] in uicem *P*ᵃ 34 haberent] *F*¹, laborent *F*²*P*ᵇ*VU*, laurent *P*ᵃ, ualerent *L* 36 quam si *P*ᵃ | ut] qui *PVLU*, cum *Inst.* 38 est] esse *P*ᵃ*V*

3 MARCELLUS libro tertio digestorum. Inofficiosum testamentum dicere hoc est allegare, quare exheredari uel praeteriri non debuerit: quod plerumque accidit, cum falso parentes instimulati liberos suos uel exheredant uel praetereunt. B. 39, 1, 3 E^*

4 GAIUS libro singulari ad legem Glitiam. Non est enim consentiendum parentibus, qui iniuriam aduersus liberos suos testamento inducunt: quod plerumque faciunt, maligne circa sanguinem suum inferentes iudicium, nouercalibus delenimentis instigationibusue corrupti. B. 39, 1, 4 E^*

5 MARCELLUS libro tertio digestorum. Nam et his, qui non ex masculis descendunt, facultas est agendi, cum et de matris testamento agant et optinere adsidue soleant. huius autem uerbi 'de inofficioso' uis illa ut dixi est docere immerentem se et ideo indigne praeteritum uel etiam exheredatione summotum: resque illo colore defenditur apud iudicem, ut uideatur ille quasi non sanae mentis fuisse, cum testamentum inique ordinaret. B. 39, 1, 5 E^*

6 ULPIANUS libro quarto decimo ad edictum. Postumus inofficiosum testamentum potest dicere eorum, quibus suus heres uel legitimus potuisset fieri, si in utero fuerit mortis eorum tempore: sed et cognatorum, quia et horum ab intestato potuit bonorum possessionem accipere. quid ergo? eis imputatur cur intestati non decesserant? sed hoc nemo apud iudicem potest impetrare: non enim interdicitur testamenti factione. hoc plane ei imputare potest, cur eum heredem non scripserit: potuit enim scriptus heres in possessionem mitti ex clausula de uentre in possessionem mittendo: item natus secundum tabulas haberet. simili modo et eum, qui post testamentum matris factum[1] exsecto uentre extractus est, B. 39, 1, 6 E
1 posse queri dico. Si quis ex his personis, quae ad successionem ab intestato non admittuntur, de inofficioso egerit (nemo enim eum repellit) et casu optinuerit, non ei prosit[2] uictoria, sed his qui habent ab intestato successionem: nam intestatum patrem familias
2 facit. Si quis instituta accusatione inofficiosi decesserit, an ad heredem suum querellam transferat? Papinianus respondit, quod et quibusdam rescriptis significatur, si post adgnitam bonorum possessionem decesserit, esse successionem accusationis. et si non sit petita bonorum possessio, iam tamen coepta controuersia uel praeparata, uel si cum uenit ad mouendam inofficiosi querellam decessit, puto ad heredem transire.

7 PAULUS libro singulari de septemuiralibus[3] ‖ iudiciis. Quemadmodum praeparasse litem quis uideatur, ut possit transmittere actionem, uideamus. et ponamus in potestate fuisse eum, ut neque bonorum possessio ei necessaria et aditio hereditatis superuacua sit: is si comminatus tantum accusationem fuerit uel usque ad denuntiationem uel libelli dationem praecesserit[4], ad heredem suum accusationem transmittet: idque diuus Pius de libelli datione et denuntiatione rescripsit. quid ergo si in potestate non fuerit, an ad heredem actionem transmittat? et recte uidetur litem praeparasse, si ea fecerit quorum supra mentionem habuimus. B. 39, 1, 7 *S f. 101

8 ULPIANUS libro quarto decimo ad edictum. Papinianus libro quinto quaestionum recte scribit inofficiosi querellam patrem filii sui nomine instituere non posse inuito B. 39, 1, 8 E

F[*P*(*VLU*)]

---

[1] factum matris? [2] proficit (*Hal.*)? [3] *sic infra quoque est l. 28. 31 et in indice auctorum: fuitne* de centumuiralibus (*Hal.*)? [4] processerit (*Hal.*)?

4 litiam *P*, liciam *LU*, leciam *V* 5 quam iniuria P^a, iniuriam (*om.* qui) VU^b | induunt P^a, inducere P^bVU^b, *inc.* U^a 6 suum *om.* P^a | inoferentes P^a 8 Marcellus] Μάρκου *B* | et his] ex his P^a 9 cum *om.* P^a 10 ut dixi illa (ulla P^a) *P*, illa dixi ut *L* | docere mer. P^a | et ideo] et ideo et F^1 11 summotum] sumatu P^a | colere *P* 12 ordinare P^aU^a 13 testamentum *om.* P^a 14 eorum *om.* P^a | suis P^a | fieri *om.* P^a | fuerit m. e. t.] m. e. t. (*om.* fuerit) P^aV, m. e. t. non fuisset P^bLU 16 decesserat P^a 17 testamenta P^a | ei] et P^a, et ei *V* 18 imputari PU^b | scripsissent *P* 19 possessione *P* 21 admittantur P^aV 23 sed] sed ex P^a?, sed et P^bV | successione *P* | intestato F^1 24 accusatione] actione P^a, *inc.* L^a | ad *om.* F^a 25 respondens P^a | quibusdam] quibus P^a 27 cum uenit] conuenit P^a, eum uenit *V* 29 de septimo liberalibus P^a, de septem liberalibus P^bV, de septem libralibus *L*, de ui liberalibus *U* 30 ut] et *PVLU* 31 eum fuisse *PLU* 32 uerit uel usque … 33 accusationem *om.* P^a 35 praeparasse] non parasse P^a

eo: ipsius enim iniuria est. sequenti loco scribit, si filius post adgnitam litis ordinandae
gratia bonorum possessionem decesserit, finitam esse inofficiosi querellam, quae non patri,
1 sed nomine dabatur filii[1]. Si quis post rem inofficiosi ordinatam litem dereliquerit, postea
2 non audietur. Si imperator sit heres institutus, posse inofficiosum dici testamentum sae-
3 pissime rescriptum est. Papinianus libro secundo responsorum ait contra ueterani patris
familias testamentum esse inofficiosi querellam, etsi ea sola bona habuit quae in castris
4 quaesierat. Si quis in militia fecerit testamentum et intra annum post militiam decesserit,
dubito an, quia ad hoc usque temporis iure militari testamentum eius ualet, querella in-
5 officiosi cesset: et potest dici querellam inofficiosi cessare. Sed nec impuberis filii mater
inofficiosum testamentum dicit, quia pater ei hoc fecit (et ita Papinianus respondit): nec
patris frater, quia filii testamentum est: ergo nec frater impuberis, si patris non dixit. sed
si in patris obtentum est, nec hoc ualebit: nisi si pro parte patris rescissum est: tunc enim
6 pupillare ualet. Si quis mortis causa filio donauerit quartam partem eius quod ad eum
7 esset peruenturum, si intestatus pater familias decessisset, puto secure eum testari. Si
quis impuberi filio substituit secundas tabulas faciendo, non ob hoc admittemus ipsum im-
8 puberem ad inofficiosi querellam. Quoniam autem quarta debitae portionis sufficit ad ex-
cludendam querellam, uidendum erit an exheredatus partem faciat qui non queritur: ut
puta sumus duo filii exheredati. et utique faciet, ut Papinianus respondit, et si dicam in-
officiosum, non totam hereditatem debeo, sed dimidiam petere. proinde si sint ex duobus
filiis nepotes, ex uno plures, tres puta, ex uno unus: unicum sescuncia, unum ex illis
9 semuncia querella excludit. Quarta autem accipietur scilicet deducto aere alieno et funeris
impensa: sed an et libertates quartam minuant, uidendum est. et numquid minuant? nam
si, cum quis ex asse heres institutus est, ideo non potest dicere inofficiosum, quia habet
Falcidiam, Falcidia autem libertates non minuit: potest dici deductis libertatibus quartam
ineundam. cum igitur placet quartam minui per libertates, eueniet ut, qui seruos tantum
habet in patrimonio suo, dando eis libertatem inofficiosi querellam excludat: nisi forte hic
filius, si non fuit in potestate, a patre heres institutus merito omittit hereditatem et ad
substitutum transmittens querellam inofficiosi instituet, uel[2] ab intestato citra edicti poenam
10 habeat hereditatem. Si condicioni parere testator heredem iussit in persona filii uel alte-
rius qui eandem querellam mouere potest et sciens is accepit, uidendum, ne ab inofficiosi
querella excludatur: adgnouit enim iudicium. idem est et si legatarius ei uel statuliber
dedit. et potest dici excludi eum, maxime si heredem ei iusserat dare: ceterum si legata-
rium, numquid semel natam inofficiosi querellam non peremat legatarii oblatio? cur ‖ ergo f. 101
in herede absolute diximus? quoniam ante aditam hereditatem nec nascitur querella. ego
euentum puto sequendum in hac re, ut, si forte antequam iudicium moueatur oblatio ei fiat
eius quod relictum est, quasi ex uoluntate testatoris oblato eo satis ei factum uideatur.
F[*P*(*VLU*)]

---

[1] quae non patris nomine dabatur, sed filii? *fuitne* ut?

[2] uel] *firmant BS:* ἢ καὶ ἔνστατος γραφείς:

---

1 si filius ... 3 dabatur filii] εἰ καὶ μετὰ τὸ τὴν δίκην προευτρεπίσαι τελευτήσει ὁ υἱός, κινεῖ τὴν ἁρμόζουσαν αὐτῷ κατὰ τῆς διαθήκης μέμψιν ὁ πατὴρ *B* (*Anon.*), *quasi legerint Graeci* nisi filius: *sed magis est ut Anonymus ita locum mutarit coniectura sua, cum praesertim Stephanus adnotet legem hanc non pugnare cum praecedentibus, patrem enim non esse filii heredem* 4 sit *om.* P^a 6 ea] eam P^a 7 post militia P^a 8 qu'i'a F^2 9 inofficiosi c. et p. dici querellam *om.* *PVLU* 10 dicit *om.* P^a 11 frater imp.] pater imp. P^a 12 nisi si] nisi *PLU* | patris] partis P^a 13 filio] filia P^a | quartam partem] τέταρτον *etiam BS* (*Steph.*), τὸ τρίτον *propter nou. 18 B* (*Anon.*) *et sic deinceps, etiam ubi nou. 18 locum non habet, ut l. 8 § 15 h. t.* | ad *om.* P^a 15 sustinuit P^a 16 quartam indebitae P^a, quartam debitae *L* 18 exheredati *om.* P^a*V* 19 petere] partem P^a 20 unicum] *F*$P^a$$L^a$, unius $P^b$$L^b$*U*, uni *V* | sexcuncta P^a, secuncta L^a | unum] unus P^a, unius P^b*VLU* 21 semiuncia *PVLU* | querelam *PLU* 22 impensa *om.* P^a | libertas q. minuat (minuatur P^a) *PVU*, libertas q. minuant *L* | nunc quid P^a | minuant] *F*P^a, minuat P^b*VLU* | nam *om.* *PVLU* 23 quia habet falcidiam falcidia autem] qui habent autem falcidia P^a 24 potest] potes P^a 26 libertatem *om.* P^a | excludat] exclusi P^a, excludendi *V* 30 ab officiosi P^a 33 proimat P^a 34 in herede] in heredem P^b*LU*, heredem P^a | absoluite P^a

11 Unde si quis fuit institutus forte ex semisse, cum ei sextans[1] ex substantia testatoris deberetur, et rogatus esset post certum temporis restituere hereditatem, merito dicendum est nullum iudicium mouere[2], cum debitam portionem et eius fructus habere possit: fructus enim solere in Falcidiam imputari non est incognitum. ergo et si ab initio ex semisse heres institutus rogetur post decennium restituere hereditatem, nihil habet quod queratur,
12 quoniam facile potest debitam portionem eiusque fructus medio tempore cogere. Si quis et irritum dicat testamentum uel ruptum et inofficiosum, condicio ei deferri debet, utrum
13 prius mouere uolet. Si filius exheredatus in possessione sit hereditatis, scriptus quidem heres petet hereditatem, filius uero in modum contradictionis querellam inducat, quemad-
14 modum ageret, si non possideret, sed peteret. Meminisse autem oportebit eum, qui testamentum inofficiosum improbe dixit et non optinuit, id quod in testamento accepit perdere et id fisco uindicari quasi indigno ablatum. sed ei demum aufertur quod testamento datum est, qui usque ad sententiam iudicum[3] lite improba perseuerauerit: ceterum si ante sententiam destitit uel decessit, non ei aufertur quod datum est: proinde et si absente eo secundum praesentem pronuntietur, potest dici conseruandum ei quod accepit. eo autem solo carere quis debet, cuius emolumentum ad eum pertinet: ceterum si id rogatus fuit restituere, non debet iniuria fieri[4]. unde non male Papinianus libro secundo responsorum refert, si heres fuit institutus et rogatus restituere hereditatem, deinde in querella inofficiosi
15 non optinuit, id quod iure Falcidiae potuit habere solum perdere. Si quis impubes adrogatus sit ex his personis, quae et citra adoptionem et emancipationem queri de inofficioso possunt, hunc puto remouendum a querella, cum habeat quartam ex constitutione diui Pii. quod si egit nec optinuit, an quartam perdat? et puto aut non admittendum ad inofficiosum, aut si admittatur, etsi non optinuerit, quartam ei quasi aes alienum concedendam. [(B)
16 Si ex causa de inofficiosi cognouerit iudex et pronuntiauerit contra testamentum nec fuerit prouocatum, ipso iure rescissum est: et suus heres erit secundum quem iudicatum est et bonorum possessor, si hoc se contendit: et libertates ipso iure non ualent: nec legata debentur, sed soluta repetuntur aut ab eo qui soluit: aut ab eo qui optinuit et haec utili actione repetuntur. fere autem si ante controuersiam motam soluta sunt, qui optinuit re-
17 petit: et ita diuus Hadrianus et diuus Pius rescripserunt. Plane si post [BS. 42, 1, 7 sch. 4 quinquennium inofficiosum dici coeptum est ex magna et iusta causa, libertates non esse reuocandas, quae competierunt uel praestitae sunt, sed uiginti aureos a singulis praestandos uictori.

9 MODESTINUS libro singulari de inofficioso testamento. Si autem intra [BS. 39, 1, 8 sch. 21 E* quinquennium egerit, libertates non competunt. sed Paulus ait praestaturum fidei commissas libertates, scilicet uiginti aureis et in hoc casu a singulis praestandis

10 MARCELLUS libro tertio digestorum. Si pars iudicantium de inofficioso testa- [B. 39, 1, 9 E mento contra testamentum, pars secundum id sententiam dederit, quod interdum fieri solet, humanius erit sequi eius partis sententiam quae secundum testamentum spectauit: nisi si
1 aperte iudices inique secundum scriptum heredem pronuntiasse apparebit. Illud notissimum est eum qui legatum perceperit ‖ non recte de inofficioso testamento dicturum, nisi id totum f. 102 alii administrauit.

11 MODESTINUS libro tertio responsorum. Etiamsi querella inofficiosi testamenti [B. 39, 1, 10 E

F[P(VLU)]

---

[1] sescuncia (*Cuiacius*)? [2] debere *ins.* [3] in *ins.* (*Best*) [4] fieri] fieri alteri?

1 cum 'ei' sextans F^2 2 esse P^a 3 cum] non cum P^a 5 decennium] uicennium P^a 7 deferre P^aL | debet] F^1, debeat F^2PVLU 12 ei] et P^a, et ei U 13 ad *om.* P^a | ceterum] certum P^a, utrum V 14 non ei aufertur] auertur P^a, non ei auferetur VU 15 quo P^a 17 secundo] duo P^a 18 querelam PLU 19 solum perdere ... 20 adoptionem *om.* P^a 21 a querella] querelam P^a 22 egit] eit P^a | aut] ut P^a, ait V | admittend'o'um F | ad *om.* P 23 aes alienum] ex alieno P^a 25 quem] quod PVL, *inc.* U^a 29 post] non post P^a, non potest L^a 31 competierint PV 35 uiginti] xxu P^a, uiginti quinque L | et] sed P^a 36 Marcellus] μάρκου B 39 iudicem $PVLU$ 41 administrabit P, administrauerit V 42 querelas P^aL

optinuerit, non ideo tamen donationes, quas uiuus ei[1] perfecisse proponitur, infirmari neque in dotem datorum partem uindicari posse respondi.

12 Idem libro singulari de praescriptionibus. Nihil interest sibi relictum legatum [B. 39, 1, 11] *Ef* filius exheredatus adgnouerit an filio seruoue relictum consecutus sit: utrubique enim praescriptione submouebitur. quin etiam si idem institutum seruum priusquam adire hereditatem iuberet manumiserit, ut ille suo arbitrio adeat hereditatem, idque fraudulento consilio
1 fecerit, summouebitur ab actione. Si a statulibero exheredatus pecuniam petere coeperit,
2 uideri adgnouisse parentis iudicium. Si cum filius ademptum legatum instituerit petere, summotus repetat inofficiosi querellam, praescriptione remouendus non est: quamuis enim agendo testamentum comprobauerit, tamen est aliquid, quod testatoris uitio reputetur, ut
3 merito repellendus non sit. Filius testatoris, qui cum Titio eiusdem pecuniae reus fuerat, liberatione Titio legata per acceptilationem Titii liberatus ab actione inofficiosi non summouebitur.

13 Scaeuola libro tertio responsorum. Titia filiam heredem instituit, filio[2] legatum dedit: *P*[a] eodem testamento ita cauit: 'Ea omnia quae supra dari fieri iussi, ea dari fieri uolo ab 'omni herede bonorumue possessore qui mihi erit etiam iure intestato: item quae dari[3] 'iussero, ea uti dentur fiantque, fidei eius committo.' quaesitum est, si soror centumuirali iudicio optinuerit, an fideicommissa ex capite supra scripto debeantur. respondi: si hoc quaeratur, an iure eorum, quos quis sibi ab intestato heredes bonorumue possessores successuros credat, fidei committere possit, respondi posse. Paulus notat: probat autem nec fideicommissa ab intestato data deberi, quasi a demente.

14 Papinianus libro quinto quaestionum. Pater filium emancipauit et nepotem ex eo re- *P* tinuit: emancipatus suscepto postea filio, duobus exheredatis patre praeterito uita decessit. in quaestione de inofficiosi testamenti praecedente causa filiorum patris intentio adhuc pendet. quod si contra filios iudicetur, pater ad querellam uocatur et suam intentionem implere potest.

15 Idem libro quarto decimo quaestionum. Nam etsi parentibus non debetur filiorum here- *P* ditas propter uotum parentium et naturalem erga filios caritatem: turbato tamen ordine mor-
1 talitatis non minus parentibus quam liberis pie relinqui debet. Heredi eius, qui [B. 39, 1, 12] post litem de inofficioso praeparatam mutata uoluntate decessit, non datur de inofficioso
2 querella: non enim sufficit litem instituere, si non in ea perseueret. Filius, qui de inofficiosi actione aduersus duos heredes expertus diuersas sententias iudicum tulit et unum uicit, ab altero superatus est, et debitores conuenire et ipse a creditoribus conueniri pro parte potest et corpora uindicare et hereditatem diuidere: uerum enim est familiae erciscundae iudicium competere, quia credimus eum legitimum heredem pro parte esse factum: et ideo pars hereditatis in testamento remansit, nec absurdum uidetur pro parte intestatum uideri.

16 Idem libro secundo responsorum. Filio, qui de inofficioso matris testamento [B. 39, 1, 13] *P* contra fratrem institutum de parte ante[4] egit et optinuit, filia, quae non egit aut non

F [*P*(*VLU*)]

---

[1] ei] et? [2] filium h. i., filiae (*Cuiacius*)? [3] fieri *ins.* (*Hal.*) [4] de parte ante] de triente? (*u. i.*)

---

1 optinuerit] *F*$P^a L^a$ *cum B et BS*, non obtinuerit $P^b V L^b U$ 2 dotem] antea P^a 3 de pr.] praescriptionis P^a 4 seruoue] seduoue P^a | praescriptionem P^a 5 adiret P^a 6 manumitteret P^a | adeat] *FU*, habet *PL*, eat *V* 7 a] ad $P^a L^a$ 9 repetati (repetiti P^b) i. querela *P*, repetita i. querela *LU* | praescriptionem P^a 10 uitio] iudicio $P^a V^b$ 12 liberationem t. legatam P^a, liberacione t. legatam *L* | acceptislationim P^a 14 legata P^a 15 'ita' cauit F^b | eam omnia $P^a L$ | dari fieri iussi ea] dari fieri iussit ea *L*, datio fieri iussit e P^a 16 in testamento P^a, intestati $P^b U^b$ 17 fiantqu'a'e F^b 19 quos] quo $F^1 U^a$ | heredes *om.* P^a 20 fideicommitte possit P^a 21 fideicommisso P^a 22 quinto *om.* *PVU* 25 uocatus *PL* 28 parentum *PVLU* 29 reliqui P^a 30 muta P^a | datus P^a 31 querelam $P^a L^a$ | quidem inofficiosi actio adu. $P^a L$ 32 iudicium $P^a L^a$ 33 parte *om.* P^a 35 eum *om.* P^a 38 fratri P^a | de parte ante] *BS* (*Steph.*): κατέλυσε τὴν διαθήκην εἰς μέρος καὶ δ' ἔλαβεν οὐγκίας, αἵτινες αὐτῷ καὶ ἐξ ἀδιαθέτου καλουμένῳ διέφερον, *item B* (*Anon.*): τοῦ ἑνὸς τῶν παίδων εἰς τὸ ἀναλογοῦν αὐτῷ κινήσαντος: *Graecos crediderim non aliter legisse atque habent libri nostri, sed scripsit Papinianus opinor aut* de parte ad se spectante *aut* de triente

1 optinuit, in hereditate legitima fratri[1] non concurrit. Contra tabulas filii possessionem [(B)] iure manumissionis pater accepit et bonorum possessionem adeptus est: postea filia defuncti, quam ipse exheredauerat, quaestionem inofficiosi testamenti recte pertulit: possessio, quam pater accepit, ad irritum recidit: nam priore iudicio de iure patris, non de iure testamenti quaesitum est: et ideo uniuersam hereditatem filiae cum fructibus restitui necesse est.

17 PAULUS libro secundo quaestionum. Qui repudiantis animo non uenit ad ac- [B. 39, 1, 14] P f. 102' cusationem inofficiosi testamenti, partem non facit his qui eandem querellam mouere uolunt. unde si de inofficioso testamento patris alter ex liberis exheredatis ageret, quia[2] rescisso testamento alter quoque ad successionem ab intestato uocatur, et[3] ideo uniuersam hereditatem non recte uindicasset: hic si optinuerit, uteretur rei iudicatae auctoritate, quasi centumuiri hunc solum filium in rebus humanis esse nunc, cum facerent intestatum, cre-

1 diderint. Cum contra testamentum ut inofficiosum iudicatur, testamenti factionem ha- [(B)] buisse defunctus non creditur. non idem probandum est, si herede [BS. 24, 1, 2. 39, 1, 6 sch. 41] non respondente secundum praesentem iudicatum sit: hoc enim casu non creditur ius ex sententia iudicis fieri: et ideo libertates competunt et legata petuntur.

18 IDEM libro singulari de inofficioso testamento. De qua re etiam constitutio exstat P* diuorum fratrum, quae huiusmodi distinctionem admittit.

19 IDEM libro secundo quaestionum. Mater decedens extraneum ex dodrante [B. 39, 1, 15] P heredem instituit, filiam unam ex quadrante, alteram praeteriit: haec de inofficioso egit et optinuit. quaero, scriptae filiae quomodo succurrendum sit. respondi: filia praeterita id uindicare debet, quod intestata matre habitura esset: itaque dici potest eam quae omissa est etiam, si totam hereditatem ab intestato petat et optineat, solam habituram uniuersam successionem, quemadmodum si altera omisisset legitimam hereditatem. sed non est admittendum, ut aduersus sororem audiatur agendo de inofficioso: praeterea dicendum est non esse similem omittenti eam, quae ex testamento adiit: et ideo ab extraneo semissem uindicandum et defendendum totum semissem esse auferendum, quasi semis totus ad hanc pertineat. secundum quod non in totum testamentum infirmatur, sed pro parte intestata efficitur, licet quasi furiosae iudicium ultimum eius damnetur. ceterum si quis putauerit filia optinente totum testamentum infirmari, dicendum est etiam institutam ab intestato posse adire hereditatem: nec enim quae ex testamento adiit, quod putat ualere, repudiare legitimam hereditatem uidetur, quam quidem nescit sibi deferri: cum et hi qui sciant ius suum, eligentes id quod putant sibi competere, non amittant. quod euenit in patrono, qui iudicium defuncti falsa opinione motus amplexus est: is enim non uidetur bonorum possessionem contra tabulas repudiasse. ex quibus apparet non recte totam hereditatem praeteritam uindicare, cum rescisso testamento etiam institutae saluum ius sit adeundae hereditatis.

20 SCAEUOLA libro secundo quaestionum. Qui de inofficioso uult dicere, licet [B. 39, 1, 16] P negetur filius, Carbonianam bonorum possessionem non debet accipere (totiens enim ea indulgenda est, quotiens, si uere filius esset, heres esset aut bonorum possessor, ut interim et possideat et alatur et actionibus praeiudicium non patiatur: qui uero de inofficioso dicit, nec actiones mouere debet nec aliam ullam quam hereditatis petitionem exercere nec ali), ne umquam melioris sit condicionis, quam si confitetur aduersarius.

F [*P*(*VLU*)]

---

[1] *firmant B et BS:* fratri *del.* (*Ant. Faber*) [2] ageret et quia? [3] et *del.*

1 in hereditatem legitimam *PVU* 2 iure m. m. p. a. et b. possessionem *om. LU*, 1 concurrit ... 3 quaestionem *in litura P*[b], *inc. P*[a]*V*[a] 4 recidat *P*[a], recedit *U*[a] 7 non conuenit *P*[a] 8 in officio *P*[a] | querelam id mou. *P*[a]*L* 9 patris alter ... 10 testamento *om. P*[a]?*VL* 12 esse *om. P*[a] | faceret *VLU*[b], *inc. P*[a] | ʻcʼrediderint *F*[2], crediderant *P*[a] 13 test. ut inoff.] inoff. test. *P*[a], ut inoff. test. *P*[b] 15 responte *P*[a] 17 re] se *P*[a]*L* | exʻsʼtat *F*[2] 18 diuersorum *P*[a], duorum *L* | ammittat *P*[a] 22 eam quae] etiam *P*[a] 26 omittenti] omittendam *P*[a], omittendi *L* | ab *om. P*[a]*L* 28 non *om. P*[a] | intestati *P*[a] 30 optinente] optinere *P*[a] 32 deferri ... 33 sibi *om. P*[a] 33 eligenʻteʼs *F*[2] 35 apparet *om. P*[a]*V*, apparet non *om. L* 36 uindicaret *P*[a]*L* 41 nec ali: ne umquam] nec alienum quam *P*[a]?, nec ali∘num quamquam *L*[a], nec (ne *V*) alias unquam *fP*[b]*V*[b]*L*[b]*U*, *inc. V*[a]

21 PAULUS libro tertio responsorum. Eum, qui inofficiosi testamenti querellam [B. 39, 1, 17] P
instituit et fraude heredis scripti, quasi tertiam partem hereditatis tacite rogatus esset ei
restituere, reliquit eam actionem, non uideri deseruisse querellam et ideo non prohiberi eum
1 repetere inchoatam actionem. Item quaesitum est, an heres audiendus est, ante de inoffi-
ciosi querellam actam desiderans restitui sibi ea quae soluit[1]. respondit ei, qui sciens in-
2 debitum fideicommissum soluit, nullam repetitionem ex ea causa competere. Idem respondit,
euicta hereditate per inofficiosi querellam ab eo qui heres institutus esset, perinde omnia
obseruari ‖ oportere, ac si hereditas adita non fuisset: et ideo et petitionem integram debiti f. 103
heredi instituto aduersus eum qui superauit competere et compensationem debiti.

22 TRYPHONINUS libro septimo decimo disputationum. Filius non impeditur, quo [B. 39, 1, 18] P
minus inofficiosum testamentum matris accusaret, si pater eius legatum ex testamento ma-
tris accipiet uel adisset hereditatem, quamquam in eius esset potestate: nec prohiberi pa-
1 trem dixi iure filii accusare: nam indignatio filii est. Et quaerebatur, si non [BS. 39, 1, 10]
optinuisset in accusando, an quod patri datum est publicaretur? quoniam alii commodum
uictoriae parat et in hac causa nihil ex officio patris, sed totum de meritis filii agitur. et[2]
inclinandum est non perdere patrem sibi datum, si secundum testamentum pronuntiatum
2 fuisset. Multo magis si mihi legatum testator dedit, cuius de inofficioso testamento [(BS.)]
filius agens decessit me herede relicto, egoque hereditariam causam peregi et uictus sum:
id quod mihi eo testamento relictum est, non perdam: utique si iam defunctus agere coe-
3 perat. Item si adrogaui eum, qui instituerat litem de inofficioso testamento eius qui mihi
legatum dedit, litemque peregero nomine filii nec optinuero: perdere me legatum non
oportet, quia non sum indignus, ut auferatur mihi a fisco id quod derelictum[3] est: cum
non proprio nomine, sed iure cuiusdam successionis egi.

23 PAULUS libro singulari de inofficioso testamento. Si ponas filium emancipatum prae- Pf
teritum et ex eo nepotem in potestate retentum heredem institutum esse: filius potest
contra filium suum, testatoris nepotem petere bonorum possessionem, queri autem de in-
officioso testamento non poterit. quod si exheredatus sit filius emancipatus, poterit queri
1 et ita iungetur filio suo et simul cum eo hereditatem optinebit. Si hereditatem [B. 39, 1, 19]
ab heredibus institutis exheredati emerunt uel res singulas scientes eos heredes esse: aut
conduxerunt praedia aliudue quid simile fecerunt: uel soluerunt heredi quod testatori de-
2 bebant: iudicium defuncti adgnoscere uidentur et a querella excluduntur. Si duo sint filii
exheredati et ambo de inofficioso testamento egerunt et unus postea constituit non agere,
pars eius alteri adcrescit. idemque erit, et si tempore exclusus sit.

24 ULPIANUS libro quadragensimo octauo ad Sabinum. Circa inofficiosi querel- [B. 39, 1, 20] S
lam euenire plerumque adsolet, ut in una atque eadem causa diuersae sententiae profe-
rantur. quid enim si fratre agente heredes scripti diuersi iuris fuerunt? quod si fuerit,
pro parte testatus, pro parte intestatus decessisse uidebitur.

25 IDEM libro secundo disputationum. Si non mortis causa fuerit donatum, sed [B. 39, 1, 21] S
inter uiuos, hac tamen contemplatione, ut in quartam habeatur: potest dici inofficiosi que-
rellam cessare, si quartam in donatione habet aut si minus habeat, quod deest uiri boni
1 arbitratu repleatur: aut certe conferri oportere id quod donatum est. Si [BS. 39, 1, 6 sch. 3]
quis, cum non possit de inofficioso queri, ad querellam admissus pro parte rescindere
testamentum temptet et unum sibi heredem eligat, contra quem inofficiosi querellam
F[*P*(*VLU*)]

[1] desiderans r. s. e. q. soluit ante de inoff. q. actam? [2] agitur, eo? [3] relictum (*edd.*)?

1 testamento *P*ᵃ*L* 2 scripte *P*ᵃ 3 deseruiisse *P* 6 repetitione'm' *F* (*sed dubium, num* m *littera sit expuncta*) 7 hereditatem *P*ᵃ 9 competere] eos petere *P*ᵃ 10 filiu'c's *F* | impeditus *P*ᵃ 12 accipiat *P* 15 parat'i' *F*²¹*L* 17 testamento *om. P*ᵃ 18 me] nec *P*ᵃ 20 litem] item *F*¹*P*ᵃ*L*ᵃ 24 ponas] *FP*ᵃ*U*ᵃ, proponas *P*ᵇ*VLU*ᵇ 25 et *om. P*ᵃ*L*ᵃ | retentum *om. P*ᵃ 27 qu'a'eri *F* 28 cum eo] cum ex eo *F*ᵃ*P*ᵃ*L*ᵃ 29 exhereditati *P*ᵃ 30 conduxerint *PVLU* | fecerint uel soluerint *PLU*, fecerit uel soluerit *V* 31 excludantur *P* 32 egerint *PVL* 34 xluiiii *PLU*, quinquagesnono *V* 36 frater *P*ᵃ | fuerunt] fuerint *PVLU* 37 pro parte test. *om. P*ᵃ 40 donationem *PVLU* | quod] quo *P*ᵃ 42 inofficiosi *P*ᵃ, inoffi *L* 43 sibi *om. P*ᵃ

instituat[1], dicendum est, quia testamentum pro parte ualet et praecedentes eum personae
exclusae sunt, cum effectu eum querellam instituisse.
26 Idem libro octauo disputationum. Si sub hac condicione fuerit heres insti- B. 39, 1, 22 S
tutus 'si Stichum manumiserit' et manumisisset, et posteaquam manumisit inofficiosum uel
iniustum testamentum pronuntietur: aequum est huic quoque succurri, ut serui pretium a
manumisso accipiat, ne frustra seruum perdat.
27 Idem libro sexto opinionum. Si instituta de inofficioso testamento accusatione B. 39, 1, 23 S
de lite pacto transactum est nec fides ab herede transactioni praestatur, inofficiosi causam
1 integram esse placuit. Ei, qui se filium eius esse adfirmat, qui testamento id deneganit,
2 tamen eum exheredauit, de inofficioso testamento causa superest. De inofficioso testamento
3 militis dicere nec miles potest. De inofficioso testamento nepos contra patruum suum f. 108'
uel alium scriptum heredem pro portione egerat et optinuerat, sed scriptus heres appella-
uerat: placuit interim propter inopiam pupilli alimenta pro modo facultatium, quae per in-
officiosi testamenti accusationem pro parte ei uindicabantur, decerni eaque aduersarium ei
4 subministrare necesse habere usque ad finem litis. De testamento matris, quae existimans
perisse filium alium heredem instituit, de inofficioso queri potest.
28 Paulus libro singulari de septemuiralibus iudiciis. Cum mater militem filium B. 39, 1, 24 S*
falso audisset decessisse et testamento heredes alios instituisset, diuus Hadrianus decreuit
hereditatem ad filium pertinere ita, ut libertates et legata praestentur. hic illud adnota-
tum[2] quod de libertatibus et legatis adicitur: nam cum inofficiosum testamentum arguitur,
nihil ex eo testamento ualet.
29 Ulpianus libro quinto opinionum. Si suspecta collusio sit legatariis inter B. 39, 1, 25 S*
scriptos heredes et eum qui de inofficioso testamento agit: adesse etiam legatarios et uo-
luntatem defuncti tueri constitutum est, eisdemque permissum est etiam appellare, si contra
1 testamentum pronuntiatum fuerit. De inofficioso testamento matris spurii quoque filii dicere
2 possunt. Quamuis instituta inofficiosi testamenti accusatione res transactione de- Ep. 11, 21
cisa sit, tamen testamentum in suo iure manet: et ideo datae in eo libertates atque legata,
3 usque quo Falcidia permittit, suam habent potestatem. Quoniam femina nullum ad- (Ep.)
optare filium sine iussu principis potest, nec de inofficioso testamento eius, quam quis sibi
4 matrem adoptiuam falso esse existimabat, agere potest. In ea prouincia de inofficioso
testamento agi oportet, in qua scripti heredes domicilium habent.
30 Marcianus libro quarto institutionum. Aduersus testamentum filii in adoptio- B. 39, 1, 26 S
1 nem dati pater naturalis recte de inofficioso testamento agere potest. Tutoribus[3] BS. 39, 1, 32
pupilli nomine sine periculo eius, quod testamento datum est, agere posse de inofficioso
uel falso testamento diui Seuerus et Antoninus rescripserunt.
31 Paulus libro singulari de septemuiralibus iudiciis. Si is qui admittitur ad B. 39, 1, 27 S
accusationem, nolit aut non possit accusare, an sequens admittatur, uidendum est. et pla-
1 cuit posse, ut fiat successioni locus. Quantum ad inofficiosi liberorum uel parentium que-
rellam pertinet, nihil interest, quis sit heres scriptus ex liberis an extraneis uel municipibus.
2 Si heres extiterim ei, qui eo testamento institutus est quod de inofficioso arguere uolo,
non mihi nocebit, maxime si eam portionem non possideam uel iure suo possideam.
F[P(VLU)]

---

[1] et obtineat *ins.* (*u. i.*) [2] adnotandum? (*u. i.*) [3] tutorem?

---

1 instituat] *BS* (*Steph.*): ἐκίνησε δὲ ὅμως ... καὶ ἐνίκησε [δὲ] καὶ κατέλυσεν ἐκ μέρους τὴν διαθήκην: *item B* (*Anon.*): ἐάν τις μὴ δυνάμενος κινῆσαι τὴν κατὰ τῆς διαθήκης μέμψιν κινήσῃ καθ' ἑνὸς κληρονόμου,·· *ut excidisse uideatur* et obtineat *post* instituat: *quamquam fieri potest ut id supplerit Graecus uterque* | ualet] *FPU*, habet *VL*: ἐπειδὴ εἰς μέρος ἡ τοῦ τελευτήσαντος ἔρρωται διαθήκη *BS* (*Steph.*) *similiterque B* 2 effectu'm' *FL* 3 libro 'sexto opinionum' octauo *F*, libro (liber *P*) ui opinionum (opinio non P^a) octauo *PVLU* 4 et manumisset P^a | inofficium P^a 9 denegabit *F* 10 exheredabit (*non* exhaeredabit) *F* | causa superest de inofficioso testamento *om.* F^1 12 heredem *om. P* 13 facultatum *PL* 14 eaqu'a'e F^2 19 huic P^b*VLU*, *inc.* P^a | adnotatum] ἄξιον ἐνταῦθα σημειώσασθαι *BS* (*Steph.*): adnotandum *dett.* 22 suscepta P^a*V* 34 quo P^a 35 diuus *P* | antonini P^a, antonius *VL* 38 ad *om.* P^a | parentum *PVLU*

3 Diuersum dicemus, si legauerit mihi eam rem, quam quis ex eo testamento acceperat: nam si eam adgnoscam, repellar ab accusatione. quid ergo si alias uoluntatem testatoris probauerim? puta in testamento adscripserim post mortem patris consentire me? repellendus sum ab accusatione.

32 IDEM libro singulari de inofficioso testamento. Si exheredatus petenti lega- [B. 39, 1, 28] *P
tum ex testamento aduocationem praebuit procurationemue susceperit, remouetur ab accusatione: adgnouisse enim uidetur, qui qualequale iudicium defuncti comprobauit.
1 Si legatario heres extiterit exheredatus petieritque legatum, uidebimus an sit summouendus ab hac accusatione: certum est[1] enim iudicium defuncti et rursus nihil ei ex testamento relictum uerum est. tutius tamen fecerit, si se abstinuerit a petitione legati.

III.
℞ DE HEREDITATIS PETITIONE ℞ *EPS*

1 GAIUS libro sexto ad edictum prouinciale. Hereditas ad nos pertinet aut [B. 42, 1, 1] *E'*
uetere iure aut nouo. uetere e lege duodecim tabularum || uel ex testamento, quod iure f. 104
factum est

2 ULPIANUS libro quinto decimo ad edictum. (siue suo nomine siue per se[2] siue [B. 42, 1, 2] *E'*
per alios effecti sumus,

3 GAIUS libro sexto ad edictum prouinciale. ueluti si eam personam, quae in [B. 42, 1, 3] *E'*
nostra potestate sit, institutam iusserimus adire hereditatem: sed et si Titio, qui Seio heres extitit, nos heredes facti sumus, sicuti Titii hereditatem nostram esse intendere possumus, ita et Seii) uel ab intestato (forte quod sui heredes defuncto sumus, uel adgnati, uel quod manumisimus defunctum, quodue parens noster manumiserit). nouo iure fiunt heredes omnes qui ex senatus consultis aut ex constitutionibus ad hereditatem uocantur.

4 PAULUS libro primo ad edictum. Si hereditatem petam ab eo, qui unam rem [B. 42, 1, 4] *E*
possidebat, de qua sola controuersia erat, etiam id quod postea coepit possidere restituet.

5 ULPIANUS libro quarto decimo ad edictum. Diuus Pius rescripsit prohibendum [B. 42, 1, 5] *E*
possessorem hereditatis, de qua controuersia erit, antequam lis inchoaretur, aliquid ex ea distrahere: nisi maluerit pro omni quantitate hereditatis uel rerum eius restitutione satisdare. causa autem cognita, etsi non talis data sit satisdatio, sed solita cautio, etiam post litem coeptam deminutionem se concessurum praetor edixit, ne in totum deminutio impedita in aliquo etiam utilitates alias impediat. ut puta si ad funus sit aliquid necessarium: nam funeris gratia deminutionem permittit. item si futurum est, ut, nisi pecunia intra diem soluatur, pignus distrahatur. sed et propter familiae cibaria necessaria erit deminutio.
1 sed et res tempore perituras permittere debet praetor distrahere. Diuus Hadrianus Trebio Sergiano rescripsit, ut Aelius Asiaticus daret satis de hereditate quae ab eo petitur, et sic falsum dicat: hoc ideo, quia sustinetur hereditatis petitionis iudicium, donec falsi causa
2 agatur. Eorum iudiciorum, quae de hereditatis petitione sunt, ea auctoritas est, ut nihil in praeiudicium eius iudicii fieri debeat.
F [P(VLU)]

---

[1] certum est] secutum? (*similiter, nempe* secutus est, *Goudsmit eenige Opmerkingen betr. het rom. Regt 1865 p. 21*) [2] siue per se] *firmant B (u. i.), sed uidentur insiticia*

1 eo] *FP^aU, om. P^bVL* 2 repellat *P^a* | uoluntatem] uoluntates *P^aL* | testatoris *om. P^a*, testatores *V* 3 consentire me] *F^2*, consentirem *F^1PL*, consentire *V*, me consentire *U* 7 qualequale] tale *PVLU, ubi in margine adnotatur lectio Pisana* 14 ex lege *PVLU* 16 siue suo nomine] εἴγε σοὺ ὀνόμινε ἢ δι' ἑαυτῶν ἢ διὰ τῶν πεφυκότων ἡμῖν προσπορίζειν γεγόναμεν .... κληρονόμοι *BS (Steph.)*, εἴτε οἰκείῳ ὀνόματι εἴτε διὰ τῶν ὑπεξουσίων ἡμῶν *B (Anon.)*: *cf. locus similis Ulpiani 11, 1, 9, 6* 19 si *om. P^a* 22 manumissus *P^a*, manus simus *L^a* 23 senatus consultus *P^a*, senatus consulto *V* 25 possidebit *P^a* | sola *om. P^aV, inc. L^a* | possidere] retinere *P^a* 26 pius *om. P^aV* 27 possererem *P^a* 28 nisi mal. ... satisdare *om. P^a* 31 utilitates] uti *P^a* | impedias *P^a* 33 cinaria *F* 34 sed] si *P^a* | res t. perituras] res t. petitas *P^a*, rem t. perituram *VL* 35 satiaticus *P^a* | et sic] e *V, inc. P^a* 36 falsus *P^a* | causa falsi *PL* 37 eorum] quo *P^a*, quorum *P^bVLU* | de *om. PVL^aU*, in *L^b* | in praeiudicium] insinuandum inditium *P^a*

6 Idem libro septuagensimo quinto ad edictum. Si testamentum falsum esse dicatur et ex eo legatum petatur, uel praestandum est oblata cautione uel quaerendum an debeatur, etsi testamentum falsum esse dicatur. ei tamen qui falsi accusat, si suscepta cognitio est, non est dandum. B.42, 1, 6 E^*

7 Idem libro quarto decimo ad edictum. Si quis libertatem ex testamento sibi competisse dicat, non debebit iudex de libertate sententiam dicere, ne praeiudicium de testamento cognituro faciat: et ita senatus censuit: sed et diuus Traianus rescripsit differendum de libertate iudicium, donec de inofficioso iudicium aut inducatur aut finem accipiat. B.42, 1, 7 E

1 Ita demum autem sustinentur liberalia iudicia, si iam de inofficioso iudicium contestatum est: ceterum si non contestetur, non exspectantur[1] liberalia iudicia: et ita diuus Pius rescripsit. nam cum quidam Licinnianus de statu suo quaestionem patiebatur et, ne maturius pronuntiaretur de condicione sua, nolebat ad liberale iudicium ire, dicens suscepturum se de inofficioso testamento iudicium et petiturum hereditatem, quia libertatem et hereditatem ex testamento sibi defendebat: diuus Pius ait, si quidem possessor esset hereditatis Licinnianus, facilius audiendum, quoniam esset hereditatis nomine iudicium suscepturus et erat in arbitrio eius, qui se dominum esse dicit, agere[2] de inofficioso testamento iudicium. nunc uero sub obtentu iudicii de inofficioso testamento ab ipso Licinniano non suscepti per quinquennium non debere moram fieri seruituti. plane summatim aestimandum iudici concessit, an forte bona fide imploretur iudicium de testamento: et si id depraehenderit, praestituendum modicum tempus, intra quod si non fuerit contestatum, iubeat iudicem liber-
2 tatis ‖ partibus suis fungi. Quotiens autem quis patitur controuersiam libertatis et here- f. 104'
ditatis, sed se non ex testamento liberum dicit, sed alias uel a uiuo testatore manumissum, non debere impediri liberalem causam, licet iudicium de testamento moueri speretur, diuus Pius rescripsit: adiecit plane in rescripto, dummodo praedicatur iudici liberalis causae, ne ullum adminiculum libertatis ex testamento admittat.

8 Paulus libro sexto decimo ad edictum. Legitimam hereditatem uindicare non prohibetur is qui, cum ignorabat uires testamenti, iudicium defuncti secutus est. B.42, 1, 8 E

9 Ulpianus libro quinto decimo ad edictum. Regulariter definiendum est eum demum teneri petitione hereditatis, qui uel ius pro herede uel pro possessore possidet uel rem hereditariam B.42, 1, 9 E

10 1 Gaius libro sexto ad edictum prouinciale. licet minimam. Itaque qui ex asse uel ex parte heres est, intendit quidem hereditatem suam esse totam uel pro parte, sed hoc solum ei officio iudicis restituitur quod aduersarius possidet, aut totum, si ex asse sit heres, aut pro parte ex qua heres est. B. 42, 1, 10 E

11 Ulpianus libro quinto decimo ad edictum. Pro herede possidet, qui putat se heredem esse. sed an et is, qui scit se heredem non esse, pro herede possideat, quae- B. 42, 1, 11 E

F[*P*(*VL*, *u. 31* licet . . . *p. 184, 5* mendacium *erasis et a m. rec. restitutis, U*)]

---

[1] exspectant (*Hal.*)? [2] adigere?

---

1 ad edictum *om.* F^1 2 et *om.* P^a | uel quaerendum . . . 3 dicatur] *cum uulgo interpungatur plene post* debeatur, *Goudsmitius* (*l. c. p. 182*) *p. 22 recte distinxit sic secutus BS* (*Steph.*): ἡ τέως, ἐὰν πλαστὴ λέγεται εἶναι ἡ διαθήκη, αὐτὸ τοῦτο χρὴ ζητηθῆναι, εἴπερ ἄρα . . . ἐποφείλεται . . . τὸ αὐτὸ λήγατον 3 si] sed si P^a, *inc. V* 4 cognitio est] cognitione P^a 6 praeiudicio P^a 7 faciat] FP^a, fiat P^bVLU | trianus F^a, traianus F^b, trahianus F^2 10 exspectantur] contestantur P^a: τότε τὴν περὶ τῆς ἐλευθερίας οὐχ ὑπερτιθέμεθα ζήτησιν *BS* (*Steph.*), οὐχ ὑπερτίθεται ἡ περὶ τῆς ἐλευθερίας δίκη *B* (*Anon.*) 11 λικινιανός *BS* (*Steph.*) | materius F^a 12 liberare P^a | ire . . . 13 iudicium *om.* P^a 14 esset] esse U^a, *om. V*, *inc.* P^a 15 lucinianus P^a 17 nunc] non *PVLU* 18 indicii P^aL^a 19 concessit an] concessit in *F*, concessi P^aV^a, concessi .. L^a, concessit si P^bL^bU: εἰ μετὰ πίστεως ἀγαθῆς αἰτεῖ *BS* (*Steph.*) 20 praestituendam P^a 22 ex test. liberum esse dicit *P*, esse (esse ex L^b) test. liberum dicit *L* | manumisso P^aL^a 24 plane] sane *PVLU* | ne nullum P^a, nec ullum V^a, 25 admiculum P^a | admittat] fV^b, admittet FPL^bU, amittet L^a, admitti *V* 27 u'i'res F^b 31 minimam . . . 32 heres est] mini.........s ex parte heres qui ex asse uel ex parte heres P^a, minimam qui ex parte heres est *V*, m. i. qui uel ex a. u. ex p. h. est *U* 33 sit heres] heres est P^bV, heres ... P^a 35 proh'ib'erede F^2 36 proh'ib'erede F^2

ritur: et Arrianus libro secundo de interdictis putat teneri, quo iure nos uti Proculus scribit.
1 sed enim et bonorum possessor pro herede uidetur possidere. Pro possessore uero possidet
praedo,
12 Idem libro sexagensimo septimo ad edictum. qui interrogatus cur possideat, [B. 42, 1, 12] E^a
responsurus sit 'quia possideo' nec contendet se heredem uel per mendacium,
13 Idem libro quinto decimo ad edictum. nec ullam causam possessionis possit [B. 42, 1, 13] E
1 dicere: et ideo fur et raptor petitione hereditatis tenentur. Omnibus etiam titulis hic pro
possessore haeret et quasi iniunctus est. denique et pro emptore titulo haeret: nam si a
furioso emero sciens, pro possessore possideo. item in titulo pro donato quaeritur, an
quis pro possessore possideat, ut puta uxor uel maritus: et placet nobis Iuliani sententia
pro possessore possidere eum, et ideo petitione hereditatis tenebitur. item pro dote titulus
recipit pro possessore possessionem, ut puta si a minore duodecim annis nupta mihi quasi
dotem sciens accepi. et si legatum mihi solutum est ex falsa causa scienti, utique pro
2 possessore possidebo. Is autem qui restituit hereditatem teneri hereditatis petitione non
potest, nisi dolo fecit, id est si scit et restituit: nam et dolus praeteritus uenit in heredi-
3 tatis petitione, quasi dolo desierit possidere. Neratius libro sexto membranarum scribit
ab herede peti hereditatem posse etiam si ignoret pro herede uel pro possessore defunctum
possedisse. idem esse libro septimo ait etiam si putauit heres eas res ex hac hereditate
4 esse quae sibi delata est. Quid si quis hereditatem emerit, an utilis in eum petitio here-
ditatis deberet dari, ne singulis iudiciis uexaretur? uenditorem enim teneri certum est: sed
finge non extare uenditorem uel modico uendidisse et bonae fidei possessorem fuisse: an
porrigi manus ad emptorem debeant? et putat Gaius Cassius dandam utilem actionem.
5 Idem erit dicendum et si paruo pretio iussus uendere heres Titio hereditatem uendidit:
nam putat dicendum Papinianus aduersus fideicommissarium dari actionem: ab herede enim
6 peti non expedit perexiguum pretium habente. Sed et si retenta certa quantitate restituere
rogatus sit, idem erit dicendum. plane si accepta certa quantitate restituere rogatus est,
non putat Papinianus ab herede petendam hereditatem, quoniam pro herede, quod condi-
cionis implendae gratia accepit, non possidetur. sed Sabinus in statulibero contra: et id
7 uerius est, quia pecunia hereditaria est. Idem et in eo qui solos fructus ex hereditate re-
8 tinet, dicendum erit: tenetur enim et is ‖ hereditatis petitione. Si quis sciens alienam emit f. 105
hereditatem, quasi pro possessore possidet: et[1] sic peti ab eo hereditatem quidam putant.
quam sententiam non puto ueram: nemo enim praedo est qui pretium nu- [D. 50, 17, 126 pr.]
9 merauit: sed ut emptor uniuersitatis utili tenetur. Item si quis a fisco hereditatem [(D)]
10 quasi uacantem emerit, aequissimum erit utilem actionem aduersus eum dari. Apud Mar-
cellum libro quarto digestorum relatum est, si mulier hereditatem in dotem dedit, maritum
pro dote quidem possidere hereditatem, sed petitione hereditatis utili teneri: sed et ipsam
11 mulierem directa teneri Marcellus scribit, maxime si iam factum diuortium est. Heredem
autem etiam earum rerum nomine, quas defunctus pro emptore possedit, hereditatis peti-
tione teneri constat, quasi pro herede possideat: quamuis etiam earum rerum nomine, quas
12 pro herede uel pro possessore defunctus possedit, utique teneatur. Si quis absentis nomine

F [*P*(*VLU*)]

---

[1] possideret (*Krueger*)?

---

1 adrianus $P^a L$, hadrianus *V* | libro secundo *om.* P^a 2 enim] etenim *PV* | pro *om.* P^a 4 sexagensimo septimo] lx *PV*, xl *U* 5 contendit *PU*, contendat *V* 6 ulla causa P^a 7 raptor] raptoso pet. F^1 8 adheret et *PVU*, aderet et *L* | adheret nam *PVLU* 10 ut puta ut uxor P^a 11 titulus] tulus P^a, titulis L^a 13 accepi et] accipiet $F^1 P^a VL$, accipiam *U* 15 scit et] sciet P^a, sciens $P^b VLU$ 16 petitionem *PL* | *a* neratius (nenratius *L*, henratius P^a, heraclius *V*) *l. inc.* *FPVL* 18 *ab* idem *l. inc.* *PVL* | esse *om.* *PVLU* | heres *om.* P^a 20 ne singulis iudiciis uexaretur] ἵνα μὴ ὁ ἀληθὴς τῆς κληρονομίας κύριος ... πολλοῖς σκύλληται ... δικαστηρίοις *BS* (*Steph.*), *quasi esset in Latinis* uexaretur heres: *sed magis est, ut Latina male acceperit Stephanus* 22 cassius *in transitu a pagina ad pag. om.* *P* | actionem utilem *PVL* 25 habentem PL^a 27 conondicionis L^a, uenditionis P^a 28 gratiam P^a 29 est hereditaria *PVLU* 32 numerabit P^a 35 marito P^a 36 sed et ipsam mulierem directa teneri *om.* $PVLU^a$, *suppleuit ex Pi(sana)* U^b

possideat hereditatem, cum sit incertum an ille ratum habeat, puto absentis nomine petendam hereditatem, ipsius uero nequaquam, quia non uidetur pro herede uel pro possessore possidere, qui contemplatione alterius possidet: nisi forte quis dixerit, cum ratum non
13 habet, iam procuratorem quasi praedonem esse: tunc enim suo nomine teneri potest. Non solum autem ab eo peti hereditas potest, qui corpus hereditarium possidet, sed et si nihil. et uidendum[1], si non possidens optulerit tamen se petitioni, an teneatur. et Celsus libro quarto digestorum scribit ex dolo eum teneri: dolo enim facere eum qui se offert petitioni. quam sententiam generaliter Marcellus apud Iulianum probat: omnem, qui se offert peti-
14 tioni, quasi possidentem teneri. Item si quis dolo fecerit, quo minus possideat, hereditatis petitione tenebitur. sed si alius nanctus possessionem, quam ego dolo malo amiseram, paratus sit iudicium pati, Marcellus libro quarto digestorum tractat, ne forte euanescat aduersus eum qui desiit litis aestimatio: et magis euanescere ait, nisi petentis interest: certe, inquit, si rem paratus sit restituere, indubitatum erit euanescere. sed si is qui dolo desiit
15 ante conueniatur, eum qui possidet non liberabit. Item a debitore hereditario quasi a iuris possessore: nam et a iuris possessoribus posse hereditatem peti constat.

14 PAULUS libro uicensimo ad edictum. Sed utrum ex delicto an ex contractu [B. 42, 1, 14] *E* debitor sit, nihil refert. debitor autem hereditarius intellegitur is quoque qui seruo hereditario promisit, uel qui ante aditam hereditatem damnum dedit

15 GAIUS libro sexto ad edictum prouinciale. uel aliquam rem hereditariam [B. 42, 1, 15] *E* subripuerit.

16 ULPIANUS libro quinto decimo ad edictum. Quod si in diem sit debitor uel [B. 42, 1, 16] *E* sub condicione, a quo petita est hereditas, non debere eum damnari. rei plane iudicatae tempus spectandum esse secundum Octaueni sententiam, ut apud Pomponium scriptum est, an dies uenerit: quod et in stipulatione condicionali erit dicendum. si autem non uenerit, cauere officio iudicis debeat de restituendo hoc debito, cum dies uenerit uel condicio ex-
1 titerit. Sed et is qui pretia rerum hereditariarum possidet, item qui a debitore hereditario
2 exegit, petitione hereditatis tenetur. Unde Iulianus libro sexto digestorum ait ab eo, qui
3 petit hereditatem et litis aestimationem consecutus est, hereditatem peti posse. Non solum autem a debitore defuncti, sed etiam a debitore hereditario peti hereditas potest: denique ab eo, qui negotia hereditaria gessit, et Celso et Iuliano uidetur peti hereditatem posse, sed si heredis negotium gessit, nequaquam: ab heredis enim debitore peti hereditas non
4 potest. Iulianus scribit, si is, qui pro herede possidebat, ui fuerit deiectus, peti [BS. 18, 5, 51] ab eo hereditatem posse quasi a iuris possessore, quia habet interdictum unde ui, quo uictus cedere debet: sed et eum qui deiecit petitione hereditatis teneri, quia res hereditarias [(BS.)] 34
5 pro possessore possidet. Idem Iulianus ait, siue quis ‖ possidens siue non rem uendiderit, f. 105' petitione hereditatis eum teneri, siue iam pretium recepit siue petere possit, ut et hic actio-
6 nibus cedat. Idem scribit patronum hereditatem petere non posse ab eo, cui libertus in fraudem alienauit, quia Caluisiana actione ei tenetur: patroni enim iste debitor est, non
7 hereditarius. ergo nec ab eo, cui mortis causa donatum est, peti hereditas potest. Idem Iulianus scribit, si quis ex causa fideicommissi restituerit hereditatem uel singulas res praestiterit, peti ab eo hereditatem posse, quia habet condictionem earum, quae sunt ex ea
F[*P*(*VLU*)]

[1] sed et si nihil, uidendum?

2 ipsius] ipsi P^a 3 dixerit] *PVLU*, dixit *F*: εἰ μὴ ἄρα τις εἴποι *BS* (*Steph.*) 4 habeat *PVLU* | non solum a. ab eo p. h. potest *om.* $PVLU^a$ 6 et uidendum] euiuidendum P^a, euidendum P^b, cuipicendum *L*?, uidendum *VU* 8 generaliter marcellus] marc. P^a, marc. gen. P^bV | aufert P^a 10 nactus *fPVLU* 11 tractat] scribi tractat L^c, scribit *PVU* | ne f. euanescit *F*, .. f. euanescit P^a, ne forte euanescat V^aLU, num forte euanescat P^bV^b 13 inquid F^1 | dolo] do P^a 16 contractu uenit debitor P^a 17 s. heditario *P*, s. hereditatis *V* 18 dedit dampnum *PVL* 19. 20 *om.* P^a 21 sit *om.* P^a 23 octauaeni *L*, hoctauiani P^aV 24 et *om.* $PVLU^a$ 28 posse peti *PVLU* 29 defunctis P^a 30 negotium hereditaria P^a, negotium hereditarium P^bVL 31 neg. her. *PVL* | enim *om.* P^a | debitoris P^a | hereditatis P^a 32 here'de' F^2 | fuerat *P* 33 posse] possit P^a 35 quis possident F^aP^a 37 libertus in] libertus hereditatem in P^a 41 quia] qui P^aL

8 causa solutae, et ueluti iuris possessor est. Sed et si pretia rerum, quas distraxit, ex causa fideicommissi soluit, peti hereditatem ab eo posse, quia repetere potest. sed his casibus actiones suas dumtaxat eum praestaturum, cum et res exstant et[1] potest petitor etiam per in rem actionem eas uindicare.

17 GAIUS libro sexto ad edictum prouinciale. Quod si possessor hereditatis ob [B. 42, 1, 17 E] id, quod ex testamento heredem se esse putaret, legatorum nomine de suo soluit, si quis ab intestato eam hereditatem euincat, licet damnum uidetur esse possessoris, quod sibi non prospexerit stipulatione 'euicta hereditate legata reddi', attamen quia fieri potest, ut eo tempore soluerit legata, quo adhuc nulla controuersia mota sit, et ob id nullam interposuerit cautionem, placet in eo casu euicta hereditate dandam ei esse repetitionem. sed cum cessante cautione repetitio datur, periculum est, ne propter inopiam eius, cui solutum est legatum, nihil repeti possit, et ideo secundum senatus consulti sententiam subueniendum ei est, ut ipse quidem ex retentione rerum hereditariarum sibi satisfaciat, cedat autem actionibus petitori, ut suo periculo eas exerceat.

18 ULPIANUS libro quinto decimo ad edictum. Item uidendum, si possessor he- [B. 42, 1, 18 E] reditatis uenditione per argentarium facta pecuniam apud eum perdiderit, an petitione hereditatis teneatur, quia nihil habet nec consequi potest. sed[2] Labeo putat eum teneri, quia suo periculo male argentario credidit: sed Octauenus ait nihil eum praeter actiones praestaturum, ob has igitur actiones petitione hereditatis teneri. mihi autem in eo, qui mala fide possedit, Labeonis sententia placet: in altero uero, qui bona fide possessor est, Octa-
1 ueni sententia sequenda esse uidetur. Si quis, cum peteretur ab eo hereditas, neque rei neque iuris uelut possessor erat, uerum postea aliquid adeptus est, an petitione hereditatis uideatur teneri? et Celsus libro quarto digestorum recte scribit hunc condemnandum, licet
2 initio nihil possedit. Nunc uideamus, quae ueniant in hereditatis petitione. et placuit uniuersas res hereditarias in hoc iudicium uenire, siue iura siue corpora sint,

19 PAULUS libro uicensimo ad edictum. et non tantum hereditaria corpora, sed [B. 42, 1, 19 E] et quae non sunt hereditaria, quorum tamen periculum ad heredem pertinet: ut res pignori datae defuncto uel commodatae depositaeue. et quidem rei pignori datae etiam specialis petitio est, ut et hereditatis petitione contineatur, sicut illae quarum nomine Publiciana competit. sed licet earum nomine, quae commodatae uel depositae sunt, nulla sit facile
1 actio, quia tamen periculum earum ad nos pertinet, aequum est eas restitui. Quod si pro emptore usucapio ab herede impleta sit, non ueniet in hereditatis petitione: quia heres, id
2 est petitor, eam uindicare potest nec ulla exceptio datur possessori. Ueniunt et hae res in hereditatis petitionem, in quibus possessor retentionem habuit, non etiam petitionem: ueluti si iurauerat defunctus petitoris rem non esse et decesserit, debent hae quoque restitui. immo et si possessor sua culpa eas amiserit, tenebitur hoc nomine. idemque erit et in praedone, licet hic propter culpam non teneatur: quia nec hic debet has res retinere.
3 Seruitutes in restitutionem ‖ hereditatis non uenire ego didici, cum nihil eo nomine possit q. 10 restitui, sicut est in corporibus et fructibus, sed si non patiatur ire et agere, propria actione conuenietur.

20 ULPIANUS libro quinto decimo ad edictum. Item ueniunt in hereditatem[3] etiam [B. 42, 1, 20 E] ea, quae hereditatis causa comparata sunt, ut puta mancipia pecoraque et si qua alia, quae[4]

F [*P*(*VLU*)]: l. 18 *om.* *P^a V^a*, *supplent suo loco* *P^b V^b*, *habet, sed inter* restitui *et* immo *u.* *36*, *L*

---

[1] et *del.* (*Schulting*) [2] sed] et? [3] in hereditatis petitionem (*u. i.*) [4] quae *del.* (*dett.*)

---

1 solutae] soluti *P^a*, soluta *P^bVLU* | uelut *PVLU* 3 ex's'tant *F^2* 6 putaret et leg. *P^a* 7 in testamento *P^a* | uincat *P^a* | possesore *P^aVL^a*, possessori *P^bL^bU^a* 8 prospexit *P* | sotest *F^a* 9 mota] .. nata *P*, nata *VLU* 10 ei esse] *FU*, ei *PL*, et *V* 12 ei *om.* *PVL^aU* 13 retentione] restitutione *P^a* 14 ut] *FL^b*, *om.* *P^aVL^a*, et *P^b*, qui *V^bU* 19 eo] eum *PLU* 25 in hoc (in hoc in *U^a*) iudicio uenire *PU*, in hoc iudicio uni.. *L*, uen. in hoc iudicium *V* 27 et] etiam *PVLU* 31 pro] ab pro *P^a* 38 restitutione *PLU* 39 et in fructibus *PVL* 40 conueniatur *PV* 41 ueniunt in hereditatem] u. in hereditatis petitionem *Degenkolb:* καταφέρεται εἰς τὴν ἑρεδιτάτις πετιτίονα *BS* (*Steph.*)

necessario hereditati sunt comparata. et si quidem pecunia hereditaria sint comparata, sine
dubio uenient: si uero non pecunia hereditaria, uidendum erit: et puto etiam haec uenire,
1 si magna utilitas hereditatis uersetur, pretium scilicet restituturo herede. Sed non omnia,
quae ex hereditaria pecunia comparata sunt, in hereditatis petitionem ueniunt. denique
scribit Iulianus libro sexto digestorum, si possessor ex pecunia hereditaria hominem emerit
et ab eo petatur hereditas, ita uenire in hereditatis petitionem, si hereditatis interfuit eum
2 emi: at si sui causa emit, pretium uenire. Simili modo et si fundum hereditarium dis-
traxerit, si quidem sine causa, et ipsum fundum et fructus in hereditatis petitionem uenire:
3 quod si aeris exsoluendi gratia hereditarii id fecit, non amplius uenire quam pretium. Item
non solum ea quae mortis tempore fuerunt, sed si qua postea augmenta hereditati acces-
serunt, uenire in hereditatis petitionem: nam hereditas et augmentum recipit et deminu-
tionem. sed ea, quae post aditam hereditatem accedunt, si quidem ex ipsa hereditate, puto
hereditati accedere: si extrinsecus, non, quia persouae possessoris accedunt. fructus autem
omnes augent hereditatem, siue ante aditam siue post aditam hereditatem accesserint. sed
4 et partus ancillarum sine dubio augent hereditatem. Cum praediximus omnes hereditarias
actiones in hereditatis petitionem uenire, quaeritur, utrum cum sua natura ueniant an contra.
ut puta est quaedam actio, quae infitiatione crescit: utrum cum suo incremento an uero
in simplum uenit, ut legis Aquiliae? et Iulianus libro sexto digestorum scribit simplum
5 solutorum. Idem recte ait, si noxali iudicio condemnatus sit possessor defuncto, non posse
eum dedentem noxae officio iudicis liberari: quia tamdiu quis habet noxae dedendae facul-
tatem, quamdiu iudicati conueniatur, post susceptum iudicium non potest noxae dedendo
6 se liberare: suscepit autem per petitionem hereditatis. Praeter haec multa repperimus
tractata et de petitione hereditatis, de distractis rebus hereditariis, de dolo praeterito et
de fructibus. de quibus cum forma senatus consulto sit data, optimum est ipsius senatus
consulti interpretationem facere uerbis eius relatis. 'Pridie idus Martias Quintus Iulius Balbus
'et Publius Iuuentius Celsus Titius[1] Aufidius Oenus[2] Seuerianus consules[3] uerba fecerunt
'de his, quae imperator Caesar[4] Traiani Parthici filius diui Neruae nepos[5] Hadrianus Augustus
'imperator[6] maximusque princeps proposuit[7] quinto nonas Martias quae proximae fuerunt
6a 'libello complexus esset, quid fieri placeat, de qua re ita censuerunt. Cum, antequam partes
'caducae ex bonis Rustici fisco peterentur, hi, qui se heredes esse existimant, hereditatem
'distraxerint, placere redactae ex pretio rerum uenditarum pecuniae usuras non esse exi-
6b 'gendas idemque in similibus causis seruandum. Item placere, a quibus hereditas petita
'fuisset, si aduersus eos iudicatum esset, pretia, quae ad eos rerum ex hereditate uendita-
'rum peruenissent, etsi eae ante petitam hereditatem deperissent deminutaeue fuissent, re-
6c 'stituere debere. Item eos qui bona inuasissent, cum[8] scirent ad se non pertinere, etiam-
'si ante litem contestatam fecerint, quo minus possiderent, perinde condemnandos, quasi
'possiderent: eos autem, qui iustas causas habuissent, quare bona ad se pertinere existi-
F[P(VLU)]

[1] Titius] Titus (*Borghesi in fastis*) [2] Oenus] Hoenius (*Borghesi: cf. consul a. 141 T. Hoenius Seuerus*) [3] *anno p. Chr. 129* [4] diui *ins.* [5] Traianus *ins.* [6] imperator] optimus? [7] proposuit] pater patriae (*Pithoeus: notis permutatis*)? [8] cum] quae? *cf. l. 25 § 2 h. t.*

1 necessaria P^aV, necesari *ut uid.* L^a | pecuniam P^aL^a | hereditariam P^a 3 scilicet *om.* P^a | restituro P^a 4 ex *om.* *PVLU* 6 in hereditatis (hereditas P^a) uenire *PVL* | infuit P^a 7 emi at] emit P^aL^a, emi P^bVL^bU | distraxit F^a, distraxerat *L*: καὶ εἰ ἀγρὸν κεpεδιτάριον πωλήσῃ *BS* (*Steph.*) 8 si q. sine c.] sine c. si q. PVL^a | fructus in] fructum P^a, fructum in P^b 9 gratia] ratio P^a 10 fuerunt] fuerit P^a, fuerint P^bVLU | accesserint *PVLU* 11 uenire in *om.* P^a 14 her. aug. *PV*, augent ... aditam *om.* *L* 16 an *om.* P^a 20 liberati *V*, *inc.* P^a 22 se liberare] si liberale P^a 24 senatus consulto] FL^aU, senatus consulto interpretatione facere P^a, senatus consulti P^bVL^b | est ipsius] est ipsius est P^a 26 publicus P^aL^a | eufidius PV^bU, fidius V^a 27 tra'h'iani F^2, *sed* h *postea erasum* | parathiti *L*, parthi *U*, *inc.* P^a 28 non∘s marti∘s (nonis martiis *puto*) F^a, nonas martii *PVLU* | proxime *F* 29 placuit P^a, placet *LU* | quam *om.* P^a 30 fisco competerentur P^a, fisco comperentur L^a 31 distraxerint] F^1PL, distraxerunt F^2VU 32 seruandum] seruandum est *PVLU* 33 uenditarum *om.* P^aV 34 ea FP^a, eam *L*, *inc.* V^a 36 perinde condemnandos quasi possiderent *om.* P^a 37 bona *om.* P^a

6 d 'massent, usque eo dumtaxat, quo locupletiores ex ea re facti essent. Petitam autem fisco
'hereditatem ex eo tempore existimandum esse, quo primum scierit quisque eam a se ‖ peti, f. 106'
'id est cum primum aut denuntiatum esset ei aut litteris uel edicto euocatus esset. cen-
'suerunt'. aptanda est igitur nobis singulis uerbis senatus consulti congruens interpretatio.
7 Ait senatus: 'cum antequam partes caducae fisco peterentur'. hoc euenerat, ut partes ca-
ducae fisco peterentur: sed et si ex asse fiat, senatus consultum locum habebit: idem, et
si uacantia bona fisco uindicentur uel si ex alia quacumque causa bona ad eum peruene-
8 9 runt, senatus consultum hoc locum habebit: et si ciuitati peteretur. In priuatorum quoque
petitionibus senatus consultum locum habere nemo est qui ambigit, licet in publica causa
10 factum sit. Non solum autem in hereditate utimur senatus consulto, sed et in peculio
11 castrensi uel alia uniuersitate. 'Petitam autem hereditatem' et cetera: id est ex quo quis
scit a se peti: nam ubi scit, incipit esse malae fidei possessor. 'id est cum primum aut
denuntiatum esset': quid ergo si scit quidem, nemo autem ei denuntiauit, an incipiat usuras
debere pecuniae redactae? et puto debere: coepit enim malae fidei possessor esse. sed
ponamus denuntiatum esse, non tamen scit, quia non ipsi, sed procuratori eius denuntia-
tum est: senatus ipsi denuntiari exigit et ideo non nocebit, nisi forte is cui denuntiatum
est eum certiorauerit, sed non si certiorare potuit nec fecit. a quo denuntiatum est senatus
12 non exigit: quicumque ergo fuit qui denuntiauit, nocebit. Haec aduersus bonae fidei pos-
sessores, nam ita senatus locutus est: 'eos qui se heredes existimassent'. ceterum si quis
sciens ad se hereditatem non pertinere distraxit, sine dubio non pretia rerum, sed ipsae
res ueniunt in petitionem hereditatis et fructus earum. sed imperator Seuerus C. 6, 35, 1
epistula ad Celerem idem uidetur fecisse et in malae fidei possessoribus: atquin senatus
de his est locutus qui se heredes existimant. nisi forte ad eas res referemus, quas distrahi
expedierat, quae onerabant magis hereditatem quam fructui erant: ut sit in arbitrio peti-
toris, qualem computationem faciat aduersus malae fidei possessorem, utrum ipsius rei et
13 fructuum an pretii et usurarum post motam controuersiam. Licet autem senatus de his
locutus sit, qui se heredes existiment, tamen et si bonorum possessores se existiment uel
14 alios successores iustos uel sibi restitutam hereditatem, in eadem erunt condicione. [1] Papi-
nianus autem libro tertio quaestionum, si possessor hereditatis pecuniam inuentam in he-
15 reditate non attingat, negat eum omnino in usuras conueniendum. 'Redactae', inquit, 'pe-
'cuniae ex pretio rerum uenditarum.' redactam sic accipiemus, non solum iam exactam,
16 uerum et si exigi potuit nec exacta est. Quid si post petitam hereditatem res distraxerit?
hic ipsae res uenient fructusque earum. sed si forte tales fuerunt, quae uel steriles erant
uel tempore periturae, et hae distractae sunt uero pretio, fortassis possit petitor eligere,
17 ut sibi pretia et usurae praestentur. Ait senatus: 'placere, a quibus petita hereditas fuisset,
'si aduersus eos iudicatum esset, pretia, quae ad eos rerum ex hereditate uenditarum per-
'uenissent, etsi ante petitam hereditatem deperissent deminutaeue essent, restituere debere.'
bonae fidei possessor si uendiderit res hereditarias, siue exegit pretium siue non, quia
F [*P*(*VLU*)]

[1] 'Usuras' inquit *ins.*

1 eo] *FV*, adeo *PLU* 2 quod P^a | scierint P^a, scie..t *V*, sirent L^a, sciret L^bU | a] ad VU^a, *om.* P^a 3 uel ed. eu.] aut edictis aduocatus *PVL*, uel edictis aduocatus *U* 5 fisco part. cad. fisco *L*, fisco part. cad. *P*, *om. inter alia V* 6 et si ex] ex P^a, si ex P^bVLU 7 si *om. PVL* | causa a bona P^a 8 senatus consulto P^a 9 senatus consulto P^a 14 pecuniae r. e. p. debere *om.* $PVLU^a$, *suppl. ex Pi(sana)* U^b | sed *om. PVLU* 16 ipsi] est ipsi P^a 18 que *om.* P^aL^a | qui *om.* P^a | haec] hoc *PVLU* 20 pr'a'etia F^2 22 celere P^a | male *F* | poss.] poss. fecisse P^a | atquin] alioquin P^aL, *inc.* V^a 24 expetierat P^a | honerabat P^a | sit] si P^a 26 motam] natam P^a, moram *V* 27 possessores se existiment uel a. successores iustos] possessores iustos P^aVLU^a, possessor est iustus P^b, poss. iustos se esse existiment U^b 28 erunt] erit *PU* 30 negat eum omnino in us. conu.] omnino in us. conu. P^a, eum omn. in us. conu. *V*, eum omnino non in us. conu. P^b, eum omnino in us. non conuen. (non uen. L^a) LU^a: negat *ex Pi(sana) supplet* U^b 31 sic] si P^aU^a 33 ipsae] ip P^aL^a | ueniunt *PVU* | fuerint *PVLU* 34 uero pretio] pretio P^aVL^a, pretia P^bL^b, pretio uero P^c, *inc.* U^a, *ubi sec. m. emendauit ex Pi(sana)* 36 peruenisset P^a, peruetussent L^a, *om. inter alia* U^a

habet actionem, debebit pretium praestare: sed ubi habet actionem, sufficiet eum actiones
18 praestare. Sed si uendidit et euicta re restituit quod accepit, non uidebitur ad eum peruenisse: quamquam possit dici nec ab initio pretium uenire, quia non fuit res hereditaria quae distracta est: sed etsi senatus rerum ex hereditate distractarum, non hereditariarum fecit mentionem, restitui tamen non debet, quia nihil apud eum remanet. nam et Iulianus
libro sexto digestorum scribit quod indebitum exegit ‖ restituere eum non debere nec im- f. 107
19 putaturum quod non debitum soluit. Sed si res sit redhibita, hic utique et hereditaria est.
20 et pretium non ueniet quod refusum est. Sed et si ob uenditionem obstrictus sit emptori
21 possessor hereditatis, dicendum erit prospici ei cautione. Restituere autem pretia debebit possessor, etsi deperditae sunt res uel deminutae. sed utrum ita demum restituat, si bonae fidei possessor est, an et si malae fidei? et si quidem res apud emptorem exstent nec deperditae nec deminutae sunt, sine dubio ipsas res debet praestare malae fidei possessor aut, si recipere eas ab emptore nullo modo possit, tantum quantum in litem esset iuratum. at ubi deperditae sunt et deminutae, uerum pretium debet praestari, quia si petitor rem consecutus esset, distraxisset et uerum pretium rei non perderet.

21 Gaius libro sexto ad edictum prouinciale. Deperditum intellegitur, quod in rerum natura esse desiit: deminutum uero, quod usucaptum esset et ob id de hereditate exiit. [B. 42, 1, 21] E

22 Paulus libro uicensimo ad edictum. Si et rem et pretium habeat bonae fidei possessor, puta quod eandem redemerit: an audiendus sit, si uelit rem dare, non pretium? in praedone dicimus electionem esse debere actoris: an hic magis possessor audiendus sit, si uelit rem tradere licet deteriorem factam, non petitor, si pretium desideret, quod inuerecundum sit tale desiderium: an uero, quia ex re hereditaria locupletior sit, et id quod amplius habet ex pretio restituere debeat, uidendum. nam et in oratione diui Hadriani ita est: 'Dispicite, patres conscripti, numquid sit aequius possessorem non facere lucrum et 'pretium, quod ex aliena re perceperit, reddere, quia potest existimari in locum hereditariae 'rei uenditae pretium eius successisse et quodammodo ipsum hereditarium factum.' oportet igitur possessorem et rem restituere petitori et quod ex uenditione eius rei lucratus est. [B. 42, 1, 22] E

23 Ulpianus libro quinto decimo ad edictum. Utrum autem omne pretium restituere debebit bonae fidei possessor an uero ita demum, si factus sit locupletior, uidendum: finge pretium acceptum uel perdidisse uel consumpsisse uel donasse. et uerbum quidem peruenisse ambiguum est, solumne hoc contineret, quod prima ratione fuerit, an uero et id quod durat. et puto[1] sequentem clausulam senatus consulti, etsi haec sit ambigua, ut
1 ita demum competat, si factus sit locupletior. Proinde si non solum pretium, sed etiam poena tardius pretio soluto peruenerit, poterit dici, quia locupletior in totum factus est, debere uenire, licet de pretio solummodo senatus sit locutus. [B. 42, 1, 23] E

24 Paulus libro uicensimo ad edictum. At ubi ui deiectus fuit, non debet restituere poenam ex eo commissam, quod eam actor habere non potest. sic nec poena restitui debet, quam aduersarius ei promisit, si ad iudicium non uenerit. [B. 42, 1, 24] E

25 Ulpianus libro quinto decimo ad edictum. Sed et si lege commissoria uen- [B. 42, 1, 25] E
1 didit, idem erit dicendum lucrum, quod sensit lege commissoria, praestaturum. Item si
F[P(VLU)]

---

[1] *talia fere ins.*: in hereditatis petitionem uenire solum id quod durat propter

1 acceptionem deb. P^a 2 et *om.* F^a 5 non debet] debet P^a 7 sed] sed et *PVU*, et *L* | redhibita] reddidebita P^a, debita L^a 11 exstent F^2 12 ipsa P^aV 14 at] aut P^aVLU | deperditae sunt et demin.] ἔνθα δὲ δεπέρδιτα ἢ καὶ δεμινοῦτα γεγένηται *BS* (*Steph.*), εἰ δὲ ἐφθάρησαν ἢ ἐμειώθησαν *B* (*Anon.*): *similiter* aut *pro* et *Haloander* 15 perderet] deretur P^a 17 captum *bis* P^a | exigit P^a, *inc.* L^a 18 res P^a 19 eadem P^a | redemerit] F^bPVU, rem emerit F^a, rem redemerit *L*: ἀνταγοράσας αὐτό *B* (*Anon.*) | dare non pretium ... 21 si uelit rem *om.* P^a 20 auctoris P^b 21 inuerecundus P^a 24 aequius] equus P^a, equum P^bVLU 26 eius non succ. P^a 29 factum P^a 31 continere *PVLU* 32 senatus consulti etsi] senatus consulti si $PV^aL^aU^a$, senatus consulti sequendam si V^bU^b, 's(cilicet) sequendam esse: al. est textus' *inter uersus* L^b 33 competat] *U*, competet FL^a, conpetere L^b, computet *PV* 36 deiectus est fuit non debere *L*, deiectum ..... non deb..... P^a, deiectus fuit non debere (debebere P^b, deberet *U*) P^bVU 37 sic] sicut *P*, si *L* 39 commissaria P^a 40 commissaria *P*

rem distraxit et ex pretio aliam rem comparauit, ueniet pretium in petitionem hereditatis,
non res quam in patrimonium suum conuertit. sed si res minoris ualet quam comparata
est, hactenus locupletior factus uidebitur, quatenus res ualet: quemadmodum si consumpsisset,
2 in totum locupletior factus non uidebitur. Quod ait senatus: 'eos qui bona inuasissent, quae
'scirent ad se non pertinere, etiam si ante litem contestatam fecerint quo minus possiderent,
'perinde condemnandos quasi possiderent', ita intellegendum est, ut et dolus praeteritus in
petitionem hereditatis deduceretur: sed et culpa. et ideo ab eo qui ab alio non exegit uel
a semet ipso, si tempore esset liberatus, peti hereditatem ‖ posse: hoc utique si exigere f. 107'
3 potuit. Quod autem ait senatus 'eos qui bona inuasissent', loquitur de praedonibus, id est
de his qui, cum scirent ad se non pertinere hereditatem, inuaserunt bona, scilicet cum
4 nullam causam haberent possidendi. Sed et fructus non quos perceperunt, inquit[1], sed quos
5 percipere debuerunt, eos praestaturos. De eo autem loquitur senatus, qui ab initio mente
praedonis res hereditarias adprehendit. quod si ab initio quidem iustam causam habuit
adipiscendae possessionis, postea uero conscius ad se nihil hereditatem pertinere praedonio
more uersari coepit, nihil senatus loqui uidetur: puto tamen et ad eum mentem senatus
consulti pertinere: parui etenim refert, ab initio quis dolose in hereditate sit uersatus an
6 postea hoc facere coepit. Scire ad se non pertinere utrum is tantummodo uidetur, qui
factum scit, an et is qui in iure errauit? putauit enim recte factum testamentum, cum in-
utile erat: uel cum eum alius praecederet adgnatus, sibi potius deferri. et non puto hunc
7 esse praedonem qui dolo caret, quamuis in iure erret. 'Si ante litem contestatam', inquit,
'fecerit'[2]: hoc ideo adiectum, quoniam post litem contestatam omnes incipiunt malae fidei
possessores esse, quin immo post controuersiam motam. quamquam enim litis contestatae
mentio fiat in senatus consulto, tamen et post motam controuersiam omnes possessores
pares fiunt et quasi praedones tenentur. et hoc iure hodie utimur: coepit enim scire rem
ad se non pertinentem possidere se is qui interpellatur. qui uero praedo est, et ante litem
8 contestatam doli nomine tenebitur: hic est enim dolus praeteritus. 'Perinde', inquit, 'con-
'demnandos quasi possiderent': merito: nam is qui dolo fecit quo minus possideret, ut pos-
sessor condemnatur. accipies, siue dolo desierit possidere siue dolo possessionem noluerit
admittere. siue autem ab alio res possideatur siue in totum non extet, locum habebit haec
clausula. unde si sit alius possessor, ab utroque hereditas peti possit: et si per multos am-
9 bulauerit possessio, omnes tenebuntur. Sed utrum is solus qui possidet fructus praestabit
an etiam is qui dolo fecit quo minus possideret? et dicendum erit post senatus consultum
10 ambo teneri. Haec uerba senatus consulti etiam aduersus eum qui non possidet iusiuran-
dum inducunt: tam enim aduersus eum qui dolo fecit quo minus possideat quam aduersus
11 possidentem in litem iuratur. Consuluit senatus bonae fidei possessoribus, ne in totum
damno adficiantur, sed in id dumtaxat teneantur, in quo locupletiores facti sunt. quem-
cumque igitur sumptum fecerint ex hereditate, si quid dilapidauerunt perdiderunt, dum re

F[*P*(*VLU*)]

---

[1] inquit *del.* [2] *firmant BS:* fecerint (*u. i.*)? *cf. l. 20 § 6c h. t.*

---

1 distraxit et ex pretio aliam rem *om.* $F^1P^a VLU^a$, *supplent in margine ex P(isana)* P^bU^b | petitione *PVLU* 2 quas *PVL* | si *om.* P^a 4 non *om.* P^a | inuasisset P^a 5 contestatum P^a 7 petitione *PVU* | exegit] esiit P^a, exigit P^bVL 8 esset] esse P^a | posset P^a 9 autem *om.* P^a 10 inuaserint P^aLU 11 possidendam P^a | non quod P^a | perceperint *PVLU* | sed quod P^a 14 adipiscendae] F^{cm} *ut uid.* (*certe supra prius* a *litterae duae affuerunt postea erasae*) *PLU*, apiscendae F^{ac} | praedonis honore uersare P^a, praedonis honere uersari P^bLU, *inc.* V^a 15 coepit n. s. l. u. puto *om.* P^aVLU^a, *suppl. in margine ex P(isana)* P^bU^b | et ad] ad P^aL 17 non *om.* P^a 18 scit] F^2PU^b, sit F^1VLU^a 19 cum eo alius recederet P^a 20 erret *om.* *PLU* 21 fecerit] *FPV*, fecit *L*, fecerint *U*: εἰ ἐπιτηδὲς ἐπαύσατο νέμεσθαι πρὸ τῆς προκατάρξεως *BS* (*Steph.*) 22 contestatam P^a 23 tamen et post] F^1PVLU, tamen post F^2: ὅμως καὶ μετὰ μόταν κοντροβέρσιαν πάντες οἱ νομεῖς ἐνάγονται *BS* (*Steph.*) 25 se is] eis P^aL^a, is P^bL^bVU 26 tenetur *PVLU* | condempnandas P^a, condempnando L^a 27 possideret] possiderent P^aL^a 31 tenentur *PVLU* | sed *om.* *PVLU* 32 post] posse P^aVLU 33 ambos *fPVLU* 34 tam enim] tamen P^aL^a, et tam P^bU, tam VL^b | eum] eos P^a 36 adficiantur] fVL^bU, adficientur FPL^a 37 dilapidauerint perdiderint *PVLU*

sua se abuti putant, non praestabunt. nec si donauerint, locupletiores facti uidebuntur,
quamuis ad remunerandum sibi aliquem naturaliter obligauerunt. plane si ἀντίδωρα accepe-
runt, dicendum est eatenus locupletiores factos, quatenus acceperunt: uelut genus quoddam
12 hoc esset permutationis. Si quis re sua lautius usus sit contemplatione delatae sibi heredi-
tatis, Marcellus libro quinto digestorum putat nihil eum ex hereditate deducturum, si eam
13 14 non attigit. Simili modo et si mutuam pecuniam accepit, quasi diues se deceperit. Si
tamen pignori res hereditarias dedit, uidendum, an uel sic attingatur hereditas: quod est
15 difficile, cum ipse sit obligatus. Adeo autem qui locupletior factus non est non tenetur, ut
si quis putans se ex asse heredem[1] partem dimidiam hereditatis sine dolo malo consump-
serit, Marcellus libro quarto digestorum tractat, num non teneatur, quasi id quod erogauerit
ex eo fuerit, quod ad eum non pertinebat, sed ad coheredes: nam et si is qui heres non
erat totum, quidquid apud ‖ se fuit, consumpsisset, sine dubio non tenetur, quasi locuple- f. 108
tior non factus. sed in proposita quaestione tribus uisionibus relatis, una prima[2]: deinde
alia posse dici totum quod superest restituere eum debere, quasi suam partem consumpserit:
tertia utrique quod consumptum est decedere: ait utique nonnihil restituendum, de illo du-
bitat, utrum totum an partem restituendam dicat: puto tamen residuum integrum non esse
16 restituendum, sed partem eius dimidiam. Quod autem quis ex hereditate erogauit, utrum
totum decedat an uero pro rata patrimonii[3] eius? ut puta penum hereditarium ebibit: utrum
totum hereditati expensum feratur an aliquid et patrimonio eius? ut in id factus locuple-
tior uideatur, quod solebat ipse erogare ante delatam hereditatem: ut[4] si quid lautius con-
templatione hereditatis impendit, in hoc non uideatur factus locupletior, in statutis uero
suis sumptibus uideatur factus locupletior: utique enim etsi non tam laute erogasset, ali-
quid tamen ad uictum cottidianum erogasset. nam et diuus Marcus in causa Pythodori,
qui rogatus erat quod sibi superfuisset ex hereditate reddere, decreuit ea, quae alienata[5]
erant non minuendi fideicommissi nec pretium in corpus patrimonii Pythodori redisse, et
ex proprio Pythodori patrimonio et ex hereditate decedere, non tantum ex hereditate. et
nunc igitur statuti sumptus utrum ex[6] hereditate decedent exemplo rescripti diui Marci an
ex solo patrimonio, uidendum erit: et uerius est, ut ex suo patrimonio decedant ea quae
17 et si non heres fuisset erogasset. Item si rem distraxit bonae fidei possessor nec pretio
factus sit locupletior, an singulas res, si nondum usucaptae sint, uindicare petitor ab emp-
tore possit? et si uindicet, an exceptione non repellatur 'quod praeiudicium hereditati non
'fiat inter actorem et eum qui uenum dedit', quia non uidetur uenire in petitionem here-
ditatis pretium earum, quamquam uicti emptores reuersuri sunt ad eum qui distraxit? et
puto posse res uindicari, nisi emptores regressum ad bonae fidei possessorem habent[7].
F[*(PVLU)*]

---

[1] parte dimidia sola sibi relicta *ins.* [2] una prima] supra scripta? [3] patrimonio? [4] ut] at? [5] probata *ins.* [6] ex] ex parte ex? [7] *confirmant B* (*cum schol.*): δύναται ὁ ἐνάγων ... τὰ πράγματα ἐκδικεῖν, εἰ μὴ ἄρα ὁ ἀγοραστὴς τούτου γινομένου δύναται ἐνάγειν τῷ πράτῃ: *sed comma* nisi ... habent *non uidetur esse Ulpiani*

---

1 donauerit $P^a L$ 2 obligauerint *PVLU* 3 quodam *F* (*em. f*), quiddam L^a 4 esse *PV* | latius *PVLU* | hereditatem P^a 6 attigit] attingit F^1*PVLU*: ἐὰν μὴ ἐξ αὐτῆς ἐδαπάνησεν *BS* (*Steph.*) | diues se deceperit] FL^a, dius (*uel* diu) esse ..ceperit P^a, diues esse ceperit $P^b L^b U$: ὡς πλούσιος δῆθεν ... ἠπατήθη *BS* (*Steph.*) 8 scit P^a | teneatur $P^a V$ 11 et] *FU*, *om. PVL* 12 consumpsisse P^a, consumsit sed *L* | non *om.* P^a 13 diuisionibus $fP^b V^b LU$, ..ssionibus V^a, *inc.* P^a 14 totum] to P^a, *om.* V^b, *inc.* V^a 16 residuum uel int. $P^a L^a$ 20 latius $PVL^b U$, locuplecius L^a 21 in statutis u. s. s. u. f. locupletior *om.* P^a | statutis] τὰ ἰνστάντια ἤτοι τὰ ἐξ ἔθους δαπανηθέντα *BS* (*Steph.*) 22 tam *om.* P^a 23 pii theodori *PV*: Πυθιόδωρος *male dicitur BS* (*Steph.*) 25 fideicommissi] fideicommissi causa $P^b V^b L^b U^b$ *cum BS* (*Steph.*): τὰ ἀναλωθέντα νὸν μινουένδι φιδεικομμίσσι καῦσα | pythodori] qui theodori P^a, pii theodori $P^b V$ | redisse et ex p. p.] *FV*, redisse ex p. p. *PU*, redisse ex p. p. tet (*num fuit in archetypo* redisse^{tet} ex p. p.?) *L*: ἐφ' οἷς πλουσιώτερος οὐκ ἐγένετο *BS* (*Steph.*) 26 decedere (deducere P^b) n. t. ex hereditate] *om.* $P^a L^a$ 27 dece'de'nt F^2 | rescripti *om.* P^a 29 non *om.* $P^a L^a$, *inc.* V^a | pretium factum sit P^a 31 non fiat] fiunt P^a 32 peti'o'tionem *F* 33 eorum $PVLU^a$ | quamquam] quam L^a, qua V^a, quia $V^b U$, quoniam $P^b L^b$, *inc.* P^a 34 uindicare *PLU*

quid tamen si is qui uendidit paratus sit ita defendere hereditatem, ut perinde atque si possideret conueniatur? incipit exceptio locum habere ex persona emptorum. certe si minori pretio res uenierint et pretium quodcumque illud actor sit consecutus, multo magis poterit dici exceptione eum summoueri. nam et si id quod a debitoribus exegit possessor petitori hereditatis soluit, liberari debitores Iulianus libro quarto digestorum scribit, siue bonae fidei possessor siue praedo fuit qui debitum ab his exegerat, et ipso iure eos liberari.

18 Petitio hereditatis, etsi in rem actio sit, habet tamen praestationes quasdam personales,

19 ut puta eorum quae a debitoribus sunt exacta, item pretiorum. Hoc senatus consultum ad petitionem hereditatis factum etiam in familiae herciscundae iudicio locum habere placet,

20 ne res absurda sit, ut quae peti possint diuidi non possint. Augent hereditatem gregum et pecorum partus.

26 Paulus libro uicensimo ad edictum. Quod si oues natae sunt, deinde ex his [B. 42, 1, 26] *E* aliae, hae quoque quasi augmentum restitui debent.

27 Ulpianus libro quinto decimo ad edictum. Ancillarum etiam partus et par- [B. 42, 1, 27] *E* tuum partus quamquam fructus esse non existimantur, quia non temere ancillae eius rei causa comparantur ut pariant, augent tamen hereditatem: quippe cum ea omnia fiunt hereditaria, dubium non est, quin ea possessor, si aut possideat aut post petitam hereditatem

1 dolo malo fecit quo minus possideret, debeat restituere. Sed et pensiones, quae ex locationibus praediorum urbanorum perceptae sunt, uenient, licet a lupanario perceptae sint: nam et in multorum ‖ honestorum uirorum praediis lupanaria exercentur. f. 108'

28 Paulus libro uicensimo ad edictum. Post senatus consultum enim omne [B. 42, 1, 28] *E* lucrum auferendum esse tam bonae fidei possessori quam praedoni dicendum est.

29 Ulpianus libro quinto decimo ad edictum. Mercedes plane a colonis acceptae [B. 42, 1, 29] *E* loco sunt fructuum. operae quoque seruorum in eadem erunt causa, qua sunt pensiones: item uecturae nauium et iumentorum.

30 Paulus libro uicensimo ad edictum. Iulianus scribit actorem eligere debere, [B. 42, 1, 30] *E* utrum sortem tantum an et usuras uelit cum periculo nominum agnoscere. atquin secundum hoc non obseruabimus quod senatus uoluit, bonae fidei possessorem teneri quatenus locupletior sit: quid enim si pecuniam eligat actor, quae seruari non potest? dicendum itaque est in bonae fidei possessore haec tantummodo eum praestare debere, id est uel sortem et usuras eius si et eas percepit, uel nomina cum eorum cessione in id facienda, quod ex his adhuc deberetur, periculo scilicet petitoris.

31 Ulpianus libro quinto decimo ad edictum. Si quid possessor soluit credito- [B. 42, 1, 31] *E* ribus, reputabit, quamquam ipso iure non liberauerit petitorem hereditatis: nam quod quis suo nomine soluit, non debitoris, debitorem non liberat. et ideo Iulianus libro sexto digestorum scribit ita id imputaturum possessorem, si cauerit se[1] petitorem defensum iri. sed an et bonae fidei possessor debeat defendendum cauere, uidendum erit, quia in eo quod soluit non uidetur locupletior factus: nisi forte habeat condictionem et hoc nomine uidetur locupletior, quia potest repetere: finge enim eum, dum se heredem putat, soluisse suo nomine. et uidetur mihi Iulianus de solo praedone ut caueat sensisse, non etiam de bonae fidei possessore: condictionem tamen praestare debebit. sed et petitor si a credito-

1 ribus conueniatur, exceptione uti debebit. Sed si ipsi aliquid praedoni debebatur, hoc *F[P(VLU)]*

---

[1] se] a se (*Brencm.*)?

1 quid] quod *P^a V* 2 certe *om. PVLU* 4 exceptionem *FP^a*, excepcione in *L^a* | a] ad *P^a* 8 hoc] et hoc *L, inc. P^a* 10 peti possent *P^a*, peti possunt *U^b*, *inc. U^a* 11 partes *P^a L^a*, *om. inter alia V* 12 paulus *om. in sp. uac. F^1* 14 ulpianus *om. F^1* 16 comparatur *P^a* | augeant *P* | tamen *om. P^a VL* | fiant *P^a VL* 19 sunt *PVU* 22 possessor *P^a* 24 erunt] enim *P^a* 26 paulus *om. F^1* | auctores *P^a* 27 sortes *P^a* | nominem *P^a* | cognoscere *PV L^a U* 29 quid enim] quod *L^a*, *om. P^a* | auctor *P^a* | qu'a'e *F^2* 30 possessorem *PL* | haec] et *P^a VL*, hoc *P^b U* 31 si et] sit *F^a*, set *L^a*, sciet *P^a* | praecepit *P^a* | eorum 'eorum' *F* 32 ex his] etsi *P^a L^a*, *inc. V^a* 33 ulpianus *om. F^1* 34 liberauit *P^a* | quis] qui *P^a* 36 id imput.] idem put. *P^a VL^a* 37 et *om. P^a* 38 quid *P^a* 39 potest] post *P^a* | eum dum] eundum *P^a* 40 ut *om. P^a* 42 sed si] sed et si *PVLU^b*, sed et *U^a*

deducere non debebit: maxime si id fuit debitum, quod natura debebatur. quid tamen si
expediebat petitori id debitum esse dissolutum propter poenam uel aliam causam? potest
2 dici ipsum sibi uel soluisse uel debuisse soluere. Iustus autem possessor dubio procul de-
3 bebit deducere, quod sibi debetur. Sicut autem sumptum quem fecit deducit, ita si facere
debuit nec fecit, culpae huius reddat rationem, nisi bonae fidei possessor est: tunc enim,
quia quasi suam rem neglexit, nulli querellae subiectus est ante petitam hereditatem: postea
4 uero et ipse praedo est. Illud plane praedoni imputari non potest, cur passus est debitores
5 liberari et pauperiores fieri et non eos conuenit, cum actionem non habuerit. Quod autem
possessori solutum est an restituere debeat, uideamus: et si[1] bonae fidei possessor fuit siue
non, debere restituere placet, et quidem si restituerit, ut Cassius scribit et Iulianus libro
sexto, liberari ipso iure debitores.

32 PAULUS libro uicensimo ad edictum. Per seruum adquisitae res heredi resti- [B. 42, 1, 32 *E*
tuendae sunt: quod procedit in hereditate liberti et cum de inofficioso agitur, cum interim
in bonis esset heredis:

33 ULPIANUS libro quinto decimo ad edictum. nisi ex re heredis scripti stipu- [B. 42, 1, 33 *E*
1 latus sit. Iulianus scribit, si hominem possessor distraxerit, si quidem non necessarium
hereditati, petitione hereditatis pretium praestaturum: imputaretur enim ei, si non dis-
traxisset: | quod si necessarium hereditati, si quidem uiuit, ipsum praestandum, si dece- f. 109
serit, fortassis nec pretium: sed non passurum iudicem qui cognoscit possessorem pretium
lucrari scribit, et uerius est.

34 PAULUS libro uicensimo ad edictum. Filii familias militis puto peti posse [B. 42, 1, 34 *E*
1 hereditatem ex testamento nobis obuenientem. Si seruus uel filius familias res hereditarias
teneat, a patre dominoue peti hereditas potest, si facultatem restituendarum rerum habet.
certe si pretium rerum hereditariarum uenditarum in peculio serui habeat, et Iulianus
existimat posse a domino quasi a iuris possessore hereditatem peti.

35 GAIUS libro sexto ad edictum prouinciale. Idem Iulianus ait etiam si non- [B. 42, 1, 35 *E*
dum pretia rerum consecutus sit seruus, posse a domino quasi a iuris possessore heredi-
tatem peti, quia habet actionem, qua eam pecuniam consequatur, quae quidem actio etiam
ignoranti adquireretur.

36 PAULUS libro uicensimo ad edictum. Si a domino uel a patre, qui pretia [B. 42, 1, 36 *E*
possidet, hereditas petatur, an filio uel seruo mortuo uel seruo manumisso uel emancipato
filio intra annum agi debeat? et an debitum sibi dominus uel pater deducere potest? Iu-
lianus uerius esse ait, id quod Proculus quoque respondit, perpetuo actionem dandam nec
deduci oportere id quod ipsi debetur, quia non de peculio agatur, sed hereditas petatur.
haec recte, si pretia habeat seruus uel filius familias. quod si propterea hereditas petatur
a domino, quod seruus debitor fuit, perinde haberi debebit, atque si de peculio ageretur.
idem dicendum Mauricianus ait etiam si pecuniam ex pretio perceptam seruus uel filius
1 consumpserit, sed alias ex peculio eius solui potest. Sed et a filio familias peti hereditatem
posse non est dubium, quia restituendi facultatem habet, sicut ad exhibendum. multo magis
dicimus posse peti hereditatem a filio familias, qui, cum pater familias esset et possideret
2 hereditatem, adrogandum se praestauit. Si possessor hereditarium seruum occiderit, id
quoque in hereditatis petitione ueniet: sed Pomponius ait actorem debere eligere, utrum
uelit sibi eum condemnari, ut caueat se non acturum lege Aquilia, an malit integram sibi
F[*P*(*VLU*)]

---

[1] si] siue (*dett.*)?

2 id] ad id *P^a* 4 su'u'mptum *F* 8 fieri] feci *P^a* 12 paulus *om. F^1* 13 praecedit *P^a* | hereditatem *PV* | liberti *om. PVLU* 15 ulpianus *om. F^1* | re *om. P^aL^a* | scriptis *P^a* 16 homines *PL* | non *om. P^a* 17 petitionem *P^a* 18 quod si] quod *P^aV* 21 militis *om. P^a* | peti *om. P^a* 22 res hereditarias *om. P^a* 23 dominoue] domino uel *P^a* 24 pretium 'rerum' *F^2* | uenditatem *F^1* | habet *PVL* 27 a iuris] auris *P^a*, iuris *L^a* 28 quia] qui *P^a* 30 paulus *om. F^1* 31 petitur *P^aVL*, *inc. U^a* | mancipato *P^aL* 32 sibi] sibl *F^a* 33 ait] et *P^a*, ait et *P^bU* 34 de *om. P^aL* | agatur] cogatur *P^a*, agitur *P^bVU* | sed] sed et *P*, sed si *U^b*, *inc. U^a* 37 ex pretio] exceptio *P^a* 39 restituendis *P^a* 40 hereditatem'e' *F^b* 41 praestabit *FP^aLU^a* 42 auctorem *P^a* 43 condem'a'nari *F* | aucturum *P^a* | malit] in aliter *P^a*

esse actionem legis Aquiliae omissa eius rei aestimatione a iudice. quae electio locum habet, si ante aditam hereditatem occisus sit seruus: nam si postea, ipsius actio propria ef-
3 fecta est nec ueniet in hereditatis petitionem. Si praedo dolo desisset possidere, res autem
eo modo interierit, quo esset interitura et si eadem causa possessionis mansisset: quantum
ad uerba senatus consulti melior est causa praedonis quam bonae fidei possessoris, quia
praedo, si dolo desierit possidere, ita condemnatur atque si possideret, nec adiectum esset[1],
si res interierit. sed non est dubium, quin non debeat melioris esse condicionis quam bonae
fidei possessor. itaque et si pluris uenierit res, electio debebit esse actoris, ut pretium con-
4 sequatur: alioquin lucretur aliquid praedo. Quo tempore locupletior esse debeat bonae
5 fidei possessor, dubitatur: sed magis est rei iudicatae tempus spectandum esse. Fructus
intelleguntur deductis impensis, quae quaerendorum cogendorum con|seruandorumque eo- f. 109'
rum gratia fiunt. quod non solum in bonae fidei possessoribus naturalis ratio expostulat,
uerum etiam in praedonibus, sicut Sabino quoque placuit.

37 ULPIANUS libro quinto decimo ad edictum. Quod si sumptus quidem fecit, [B. 42, 1, 37] *E*
nihil autem fructuum perceperit, aequissimum erit rationem horum quoque in bonae fidei
possessoribus haberi.

38 PAULUS libro uicesimo ad edictum. Plane in ceteris necessariis et utilibus [B. 42, 1, 38] *E*
impensis posse separari, ut bonae fidei quidem possessores has quoque imputent, praedo
autem de se queri debeat, qui sciens in rem alienam impendit. sed benignius est in huius
quoque persona haberi rationem impensarum (non enim debet petitor ex aliena iactura lucrum facere) et id ipsum officio iudicis continebitur: nam nec exceptio doli mali desideratur.
plane potest in eo differentia esse, ut bonae fidei quidem possessor omnimodo impensas
deducat, licet res non exstet in quam fecit, sicut tutor uel curator consequuntur, praedo
autem non aliter, quam si res melior sit.

39 GAIUS libro sexto ad edictum prouinciale. Utiles autem necessariaeque sunt [B. 42, 1, 39] *E*
ueluti quae fiunt reficiendorum aedificiorum gratia: aut in nouelleta: aut cum seruorum
gratia litis aestimatio soluitur, cum id utilius sit quam ipsos dedi: denique alias complures
1 eiusdem generis esse impensas manifestum est. Uideamus tamen, ne et ad picturarum quoque et marmorum et ceterarum uoluptariarum rerum impensas aeque proficiat nobis doli
exceptio, si modo bonae fidei possessores simus: nam praedoni probe dicetur non debuisse
in alienam rem superuacuas impensas facere: ut tamen potestas ei fieret tollendorum eorum, quae sine detrimento ipsius rei tolli possint.

40 PAULUS libro uicesimo ad edictum. Illud quoque quod in oratione diui [BS. 42, 1, 40] *E*
Hadriani est, ut post acceptum iudicium id actori praestetur, quod habiturus esset, si eo
tempore quo petit restituta esset hereditas, interdum durum est. quid enim, si post litem
contestatam mancipia aut iumenta aut pecora deperierint? damnari debebit secundum uerba
orationis, quia potuit petitor restituta hereditate distraxisse ea. et hoc iustum esse in specialibus petitionibus Proculo placet: Cassius contra sensit. in praedonis persona Proculus
recte existimat, in bonae fidei possessoribus Cassius. nec enim debet possessor aut morta-

F[P(VLU)]: *l. 38 om.* $P^a V^a L^a$

---

[1] quid faciendum esset *ins.* (*u. i.*)

---

1 omissam e. r. extimationem P^a 2 sit] sis F^a 3 hereditatem P^a | dedisset P^a | possidere res] possideres P^a 4 quod $P^a L$ | mansi's'set F^b 5 melior est causam *L*, meliorem esse causam *P* 6 ita condempnatus P^a, itaque condempuatus *L* | nec adiectum esset (nec abiectum esse $P^a L^a$) si res interierit] οὔτε γὰρ προσέθηκεν ἡ σύγκλητος τί δέοι γενέσθαι τοῦ πράγματος ἀπολομένου *BS* (*Steph.*), *unde fortasse post* esset *addendum:* quid faciendum esset 8 auctoris $P^a L$ 9 aliquid] alioquin P^a 12 non *om.* P^a 13 's'abino F^b, ab initio P^a 14 sumptus] *PVLU*, sumptum *F* 15 perceperit fr. *PV*, percepit fr. *LU* 19 es't' F^2 20 quoque] quidem $P^b V^b L^b U$ 22 plane] F^a, plane si $F^b L^b$, plane sic $P^b V^b L^a U$ 23 deducet *libri* 25 necessariaequ'a'e F^b 26 ueluti] uti *PL*, ut *VU* | nouelleta] $F^b V^b L^b$, nouellet F^a, nouelle $P^a V^a L^a$, nouale $P^b U$ 27 utilis P^a | dedit P^a | complures] qua conplures P^a, quam plures $P^b VL$ 28 et ad] ad $P^a LU$ | quoque et marmorum et ceterarum *om.* F^1 29 marmorarum $P^a L^a$ | proficiunt P^a 30 sumus $PVLU^a$ 32 que *F* | possunt $F^1 PU$ 35 quo] quod $P^a L$ | durum est] est (eest P^a) durum *P* 37 petitorum P^a | distraxisse] destraxisset P^a 39 existimant $P^a L^a$, existimauit $P^b VU$

litatem praestare, aut propter metum huius periculi temere indefensum ius suum relinquere.
1 Praedo fructus suos non facit, sed augent hereditatem: ideoque eorum quoque fructus praestabit. in bonae fidei autem possessore hi tantum ueniunt in restitutione quasi augmenta
2 hereditatis, per quos locupletior factus est. Actiones si quas possessor nanctus est, euicta hereditate restituere debet, ueluti si interdictum unde ui, aut quod precario concessit. contra
3 quoque si possessor cauerit damni infecti, cauendum est possessori. Ad officium iudicis pertinebunt et noxales actiones, ut, si paratus sit possessor noxae dedere seruum qui damnum dederit in *re* hereditaria uel furtum fecerit, absoluatur, sicut fit in interdicto quod ui aut clam.

41 Gaius libro sexto ad edictum prouinciale. Si quo tempore conueniebatur pos- [B. 42, 1, 41] *E*
sessor hereditatis, pauciores res possidebat, deinde aliarum quoque rerum possessionem adsumpsit, eas quoque uictus restituere debebit, siue ante acceptum iudicium siue postea adquisierit possessionem. et si fideiussores, quos dederat, ad litem non sufficiant, iubere eum debebit proconsul ut idonee caueat. ‖ ex diuerso quoque si pauciores postea possi- f. 110
debit, quam initio possidebat, si modo id sine dolo eius acciderit, absolui debet quod ad
1 eas res quas desiit possidere. Fructus computandos etiam earum rerum, quas defunctus pignori accepit, Iulianus ait.

42 Ulpianus libro sexagensimo septimo ad edictum. Si debitor hereditarius non [B. 42, 1, 42] *E* ideo nolit soluere, quod se dicat heredem, sed ideo quod neget aut dubitet, an hereditas pertineat ad eum qui petit hereditatem, non tenetur hereditatis petitione.

43 Paulus libro secundo ad Plautium. Postquam legatum a te accepi, heredi- [B. 42, 1, 43] *E* tatem peto. Atilicinus quibusdam placuisse ait non aliter mihi aduersus te dandam petitionem, quam si legatum redderem. uideamus tamen ne non aliter petitor hereditatis legatum restituere debeat, quam ut ei caueatur, si contra eum de hereditate iudicatum fuerit, reddi ei legatum: cum sit iniquum eo casu possessorem hereditatis legatum, quod soluerit, retinere, et maxime si non per calumniam, sed per errorem hereditatem petierit aduersarius: idque et Laelius probat. imperator autem Antoninus rescripsit ei, qui legatum ex testamento abstulisset, causa cognita hereditatis petitionem negandam esse, scilicet si manifesta calumnia sit.

44 Iauolenus libro primo ex Plautio. Cum is, qui legatum ex testamento per- [B. 42, 1, 44] *E* cepit, hereditatem petit, si legatum quocumque modo redditum non sit, iudicis officio continetur, ut uictori deducto eo quod accepit restituatur hereditas.

45 Celsus libro quarto digestorum. Qui se liti optulit, cum rem non possideret, [B. 42, 1, 45] *E* condemnatur, nisi si euidentissimis probationibus possit ostendere actorem ab initio litis scire eum non possidere: quippe isto modo non est deceptus et qui se hereditatis petitioni optulit ex doli clausula tenetur: aestimari scilicet oportebit, quanti eius interfuit non decipi.

46 Modestinus libro sexto differentiarum. Praedonis loco intellegendus est is, [B. 42, 1, 46] *E* qui tacitam fidem interposuerit, ut non capienti restitueret hereditatem.

47 Idem libro octauo responsorum. Lucius Titius cum in falsi testamenti pro- [B. 42, 1, 47] *E* pinqui accusatione non optinuerit, quaero, an de non iure facto nec signato testamento querella illi competere possit. respondit non ideo repelli ab intentione non iure facti testamenti, quod in falsi accusatione non optinuerit.

F[*P*(*VLU*)]: *transponit l. 42. 43 V*

---

2 suos non ˋrelinquere praedo fructus suosˊ facit F^b 3 in bonae] in eorum quoque fructus bonae $F^a P^a V^a L^a$ 4 nanctus] F^1, nactus $F^{2?}$ *PLU* 5 prˋaˊecario *F* | consensit P^a 6 damni infecti] damnum facit P^a 7 partus P^a 8 re *om. FL*: τὸν βλάψαντα τὴν κληρονομίαν *B* (*Anon.*) | in *om. PVL* 10 aliorum P^a | adsumpsit] PL^bU *cum BS* (*Steph.*): ἄλλων πραγμάτων νομῆς ἐπελάβετο, absumpsit *F*, aut sumpsit L^a 11 eas] eam $P^a L^a$ | debeuit F^a | ante ceptum *PVU* 13 debebat *F*, debeat PVL^bU, debeant L^a 14 quod] quod si $P^a L^a$ 19 peticionem P^a 20 accepi] cepi *P* 21 atilicinius *P*, atticillinius *U* 23 caueˋaˊtur F^2, caueat *L* | fuerat P^a 24 ei] *om.* P^a, eum L^a, in *V* 25 non ˋsˊper *F* 26 laelius] elius *PVLU* | ˋeˊimperator F^2 27 abstuliset *F* 29 plaucico *P*, plancio *L* 31 uictoriˋiˊ *F* 33 condemnatus $P^a L$ 34 quippe] actores quippe L^a, actor.. quippe *P*, actor quippe $P^b VL^bU$ 38 septimo *PV* | in *om.* PL^aU, *inc.* V^a 40 intestacione P^aL, *inc.* V^a | testamentˋiˊ F^2

48 Iauolenus libro tertio ex Cassio. In aestimationibus hereditatis ita uenit [B. 42, 1, 48 *Ef* pretium uenditae hereditatis, ut id quoque accedat, quod plus fuit in hereditate, si ea negotiationis causa ueniit: sin autem ex fideicommissi causa, nihil amplius quam quod bona fide accepit.

49 Papinianus libro tertio quaestionum. Si bonae fidei possessor hereditatis [BS. 42, 1, 49 *P* uelit cum debitoribus hereditariis aut qui res hereditarias occupauerint consistere, audietur, utique si periculum erit, ne inter moras actiones intercidant. petitor autem hereditatis citra metum exceptionis in rem agere poterit: quid enim si possessor hereditatis neglegat? quid si nihil iuris habere se sciat?

50 Idem libro sexto quaestionum. Hereditas etiam sine ullo corpore iuris intel- [B. 42, 1, 50 *P*
1 lectum habet. Si defuncto monumentum condicionis implendae gratia bonae fidei possessor fecerit, potest dici, quia uoluntas defuncti uel in hoc seruanda est, utique si probabilem modum faciendi monumenti sumptus, uel quantum testator iusserit, non excedat, eum, cui aufertur hereditas, impensas ratione doli exceptione[1] aut retenturum aut actione negotiorum gestorum repetiturum, ueluti hereditario negotio gesto: quamuis enim stricto iure nulla teneantur actione heredes ad monumentum faciendum, tamen principali uel ‖ pontificali f. 110' auctoritate compelluntur ad obsequium supremae uoluntatis.

51 Idem libro secundo responsorum. Heres furiosi substituto uel sequentis gra- [B. 42, 1, 51 *P* dus cognato fructus medii temporis, quibus per curatorem furiosus locupletior factus uidetur, praestabit: exceptis uidelicet impensis, quae circa eandem substantiam tam necessarie quam utiliter factae sunt. sed et si quid circa furiosum necessarie fuerit expensum, et hoc
1 excipiatur, nisi alia sufficiens substantia est furioso, ex qua sustentari potest. Fructuum post hereditatem petitam perceptorum usurae non praestantur: diuersa ratio est eorum, qui ante actionem hereditatis illatam percepti hereditatem auxerunt.

52 Hermogenianus libro secundo iuris epitomarum. Si possessor ex hereditate [B. 42, 1, 52 *Pf* inhonestos habuerit quaestus, hos etiam restituere cogetur, ne honesta interpretatio non honesto quaestui lucrum[2] possessori faciat.

53 Paulus libro decimo ad Sabinum. Non solum ad aes alienum hereditarium [B. 42, 1, 53 *S* exsoluendum necessaria alienatio possessori est, sed et si impensae necessariae in rem hereditariam factae sunt a possessore, uel si mora perituræ deterioresue futurae erant.

54 Iulianus libro sexto digestorum. Ei, qui partes hereditarias uel totam a fisco [B. 42, 1, 54 *S* mercatus fuerit, non est iniquum dari actionem, per quam uniuersa bona persequatur, quemadmodum ei, cui ex Trebelliano senatus consulto hereditas restituta est, petitio hereditatis
1 datur. Heres debitoris id quod defunctus pignori dederat quin hereditatem petendo con-
2 sequi possit, dubium non est. Cum praedia urbana et rustica neglegentia possessorum peiora sint facta, ueluti quia uineae pomaria horti extra consuetudinem patris familias defuncti culta sunt: litis aestimationem earum rerum, quanto peiores sint factae, possessores pati debent.

55 Idem libro sexagesimo digestorum. Euicta hereditate bonae fidei possessor [B. 42, 1, 55 *S* quod lege Aquilia exegisset non simplum, sed duplum restituet: lucrum enim ex eo, quod propter hereditatem acceperit, facere non debet.

56 Africanus libro quarto quaestionum. Cum hereditas petita sit, eos fructus, [B. 42, 1, 56 *S* quos possessor percepit, omnimodo restituendos, etsi petitor eos percepturus non fuerat.

F [*P*(*VLU*)]

---

[1] exceptionis (*Cuiac.*)? [2] lucrum] locum?

---

2 id] hic P^aVL^a 6 audienter P^a 8 metum] impedimentum *PVLU* 14 ratione doli exceptione] *BS* (*Steph.*): δύναται διὰ τῆς τοῦ δόλου παραγραφῆς παρακατέχειν 16 teneatur *PU* | heres *PVU* 20 quae] quo F^1 22 expiatur *F* (*em. f*) 24 illa'quan't'e'am F^b | auxerint *PVLU* 26 nec P^aVL^a 29 et *om.* $PVLU^a$ 32 persequantur P^aV 36 sunt *PV* | quia uineae] quineae *L*, quod uineae (uineta *U*) *PVU* 37 cultura sunt L^a, culturata sunt *P*, culti.. sunt *V* | sunt factae *L*, factae sunt *PV* 43 possessor'espati' *ex u. 37* *F* | percepit] (*non* procepit) F^1, praecepit F^2, accepit *PVLU*: ἔλαβε *B* | fuerit *PLU*, *inc.* V^a

57 NERATIUS libro septimo membranarum. Cum idem eandem hereditatem aduersus duos defendit et secundum alterum ex his iudicatum est, quaeri solet, utrum perinde ei hereditatem restitui oporteat, atque oporteret, si aduersus alium defensa non esset: ut scilicet si mox et secundum alium fuerit iudicatum, absoluatur is cum quo actum est, quia neque possideat neque dolo malo fecerit, quo minus possideret quod iudicio reuictus[1] restituerit: an quia possit et secundum alium iudicari, non aliter restituere debeat quam si cautum ei fuerit, quod aduersus alium eandem hereditatem defendit. sed melius est officio iudicis cautione uel satisdatione uicto mederi, cum et res salua sit[2] ei, qui in exsecutione tardior uenit aduersus priorem uictorem. [B. 42, 1, 57] *Sf*

58 SCAEUOLA libro tertio digestorum. Filius a patre emancipatus secundum condicionem testamenti matris adiit hereditatem, quam pater, antequam filium emanciparet, possedit fructusque ex ea possedit[3], sed erogationem in honorem filii cum esset senator fecit ex ea. quaesitum est, cum paratus sit pater restituere hereditatem habita ratione eorum quae in eum erogauit, an filius nihilo minus perseuerans petere hereditatem doli mali exceptione summoueri possit. respondi, et si non exciperetur, satis per officium iudicis consuli. [B. 42, 1, 58] *A*

IIII. f. 111

℞ SI PARS HEREDITATIS PETATUR ℞ *ESP*

1 ‖ ULPIANUS libro quinto[4] ad edictum. Post actionem, quam proposuit praetor ei qui ad se solum hereditatem pertinere contendit, consequens fuit et ei proponere qui partem hereditatis petit. [B. 42, 2, 1] *E*

1 Qui hereditatem uel partem hereditatis petit, is non ex eo metitur quod possessor occupauit, sed ex suo iure: et ideo siue ex asse heres sit, totam hereditatem uindicabit, licet tu unam rem possideas, siue ex parte, partem, licet tu totam hereditatem possideas.

2 Quin immo si duo possideant hereditatem et duo sint, qui ad se partes pertinere dicant, non singuli a singulis petere contenti esse debent, puta primus a primo uel secundus a secundo, sed ambo a primo et ambo a secundo: neque enim alter primi, alter secundi partem possidet, sed ambo utriusque pro herede. et si possessor et petitor possideant hereditatem, cum unusquisque eorum partem dimidiam hereditatis sibi adserat, inuicem petere debebunt, ut partes rerum consequantur: aut si controuersiam sibi non faciunt hereditatis, familiae herciscundae experiri eos oportebit.

3 Si ego ex parte me dicam heredem, coheres autem meus possideat hereditatem cum extraneo, cum non plus coheres haberet sua parte, utrum a solo extraneo an uero et a coherede deberem petere hereditatem, quaeritur. et Pegasus fertur existimasse a solo extraneo me petere debere eumque restituturum quidquid possidet, et fortassis hoc officio iudicis debeat fieri: ceterum ratio facit, ut a duobus petam hereditatem, hoc est et a coherede meo, et ille quoque dirigat actionem aduersus exterum possessorem: sed Pegasi sententia utilior est.

4 Item si, cum me ex parte dimidia heredem dicerem, trientem hereditatis possiderem, deinde residuum sextantem uelim persequi, qualiter agam uideamus. et Labeo scribit utique partem dimidiam

F[*P*(*VLU*)]

---

[1] reuictus] *firmant BS* (*Steph.*): ἡττηθεὶς αὐτῷ τῷ πράγματι, τουτέστιν οὐ κατὰ συμπαιγνίαν: uictus (*P^b al.*)? [2] sit] *firmant B:* sit ita? [3] possedit] percepit (*u. i.*) [4] decimo *ins.* (*Hal.*)

---

1 neratius] Ἑρμογένους *B* | membrarum *P^a* 3 oporteat] *FVU*, oportet *PL* 5 possidet n. d. m. fecit *PV*, possidet n. d. m. facit *U* 6 restitueret *P* 8 uel satisdatione ... in exsecutione *om.* *F^1* | in *om.* *P^a* 9 ueniat *PVLU* 12 fructusque ex ea possedit] *F*, fructusque ex ea percepit *PVL^bU*, *om.* *L^a*: ὁ πατὴρ ... κατέσχε τὴν τῆς τελευτησάσης κληρονομίαν καὶ ἔλαβε καρποὺς ἐκ τῶν κληρονομιαίων πραγμάτων *BS* (*Steph.*), νεμηθεὶς τὴν κληρονομίαν καὶ καρποὺς λαβὼν *B* (*Anon.*) | sed et rogacionem *P^a*, sed et erog. *V*, si errogacionem *L^a* | honore *PL^bU*, honere *L^a* 13 ex ea] et *PVLU* 15 exceptione'm' *F^2* 18 pars] prās *P* 21 qui her. u. p. h. petit *om.* *PLU*, *inc.* *V^a* | is] ius *PVL^bU*, *om.* *L^a* 23 uindicauit *F* 28 adserat] *F^1PL^bU*, adserant *F^2*, adserit *L^a* 34 restiturum *P* | quidq'ui'd *F^2* 35 illi *P^aL^a* 36 exterum] extraneum *PL^bU* 38 utique] *P^bL^bU*, utrique *FL^a*, *inc.* *P^a*

me petere debere a singulis: sic fieri ut a singulis sextantem consequar, et habebo bessem: quod uerum puto: sed ipse tenebor ad restitutionem sextantis ex triente quem possidebam. et ideo officio iudicis inuicem compensatio erit admittenda eius quod possideo, si forte coheredes sint a quibus hereditatem peto. Interdum praetor incertae partis hereditatis petitionem indulget idoneis causis interuenientibus: ut puta est defuncti fratris filius, sunt et uxores defunctorum fratrum praegnates: quam partem fratris filius hereditatis uindicet incertum est, quia quot edantur fratrum defuncti[1] filii incertum est. aequissimum igitur est incertae partis uindicationem ei concedi. non audenter itaque dicetur, ubicumque merito quis incertus est quam partem uindicet, debere ei incertae partis uindicationem concedi.

2 GAIUS libro sexto ad edictum prouinciale. Si ex pluribus, ad quos eadem hereditas pertinet, quidam adierint, quidam adhuc deliberent: eos qui adierint, si petant hereditatem, non maiorem partem petere debere, quam habituri essent ceteris adeuntibus: nec eis proderit, si ceteri non adierint. non adeuntibus autem ceteris poterunt tunc partes eorum petere, si modo ad eos pertinerent. [B. 42, 2, 2 *E*

3 PAULUS libro septimo decimo ad Plautium. Antiqui libero uentri ita prospexerunt, ut in tempus nascendi omnia ei iura integra reseruarent: sicut apparet in iure hereditatium, in quibus qui post eum gradum sunt adgnationis, quo est id quod in utero est, non admittuntur, dum incertum est, an nasci possit. ubi autem eodem gradu sunt ceteri quo et uenter, tunc quae ‖ portio in suspenso esse debeat, quaesierunt ideo, quia non poterant scire quot nasci possunt: ideo nam[2] multa de huiusmodi re tam uaria et incredibilia creduntur[3], ut fabulis adnumerentur. nam traditum est et quattuor pariter puellas a matre familias natas esse: alioquin tradidere non leues auctores quinquies quaternos[4] enixam Peloponensi, multas Aegypti uno utero septenos. sed et tregeminos senatores cinctos uidimus[5] Horatios. sed et Laelius scribit se uidisse in Palatio mulierem liberam, quae ab Alexandria perducta est, ut Hadriano ostenderetur, cum quinque liberis, ex quibus quattuor eodem tempore enixa, inquit, dicebatur, quintum post diem quadragensimum. quid est ergo? prudentissime iuris auctores medietatem quandam secuti sunt, ut quod fieri non rarum[6] admodum potest, intuerentur, id est quia fieri poterat, ut tregemini nascerentur, quartam partem superstiti filio adsignauerint: τὸ γὰρ ἅπαξ ἢ δίς, ut ait Theophrastus, παραβαίνουσιν οἱ νομοθέται. ideoque et si unum paritura sit, non ex parte dimidia, sed ex quarta interim heres erit: [B. 42, 2, 3. Ep. 4, 4. 11 *E* | f. 111′ | Ῥοπ. p. 24. 25. Ep. 4, 11 | (Ep.) | D. 1, 3, 6 | (D. Ῥοπ.)

4 ULPIANUS libro quinto decimo ad edictum. et si pauciores fuerint nati, residuum ei pro rata adcrescere, si plures quam tres, decrescere de ea parte ex qua heres factus est. [B. 42, 2, 4 E^*

F [*P*(*VLU*)]

[1] defunctorum? (*u. i.*) [2] ideo *del.* (*Brencm.*) *aut scr.* possunt inde: nam? [3] traduntur (*dett.*) *uel* feruntur (*Bynkershoek*)? [4] quinquies quaternos] quinos quater (*Fabrot.*). *Cf. Plinius h. n. 7, 3, 33:* tergeminos nasci certum est Horatiorum Curiatiorumque exemplo ... proxime supremis diui Augusti Fausta quaedam e plebe Ostiae duos mares, totidem feminas enixa ... reperitur et in Peloponneso quinos quater enixa ... et in Aegypto septenos uno utero simul gigni auctor est Trogus [5] uidemus (*Brencm.*)? [6] raro (*dett.*)?

1 sic fieri ut a singulis *bis* F^{ac} 6 pregantes P^a, praegnantes *L* 7 defunctorum *PV* L^b*U contra FL*^{a} *et BS* (*Steph.*): κυοφορουμένων ἔτι τῶν παίδων τῶν ἄλλων ἀδελφῶν τοῦ τελευτήσαντος, *quamquam postea sic est:* ἄδηλον γὰρ πόσοι τεχθήσονται παῖδες τῶν προτελευτησάντων ἀδελφῶν | igitur est] igitur *L*, est igitur *PVU* 8 audentur P^a, audent *L*, audacter U^b, *inc.* U^a | dicitur F^1: εἴποι τις ἂν *BS* (*Steph.*) 14 poterunt et tunc *P*, poterit tunc *U* 15 libero's' *F* 17 hereditatum PL^b, hereditario *U* | gradus P^a | id quod] is qui PVL^bU 19 ceteri quo] ceteri quo 'autem eodem gradu sunt ceteri quo' *F*, ceteri quoq.. L^a 20 poterunt P^a | tam *om.* *PVLU* 22 l'a'eues *F* | quinques F^1V^a, quinque P^aL^a 23 exnixa P^a | peloponensi] FV^a, peloponensis P^a, pelopensi L^a, pelopensem P^b, penelopen sic V^b, peloponensim *U*, pelopen L^b | tresgeminos *PVLU* 24 laelius] FP^aL^a, τὸν Αἴλιον Ῥοπ., aelius *uel* elius P^bVL^b | uidisse *bis* P^a 25 placio P^aL | lib. mul. *PL* | perdocta F^1 27 quid est] quidem *PVLU* 29 poterant *P* | tresgemini *PLU*, tresgemina *V* | τὸ γὰρ ... νομοθέται] tota panaſh dicunt aut theophartus σιαραβα in yo cino innouo θ et *P*, tota panazh dicunt aut theoforastus napabainoiciuio moueo et *V*, tota panazh dict aut theopartus ciapabainyocinoinnouoθ *L*, tota pena et hoc dicunt ait therophāras tuscia paba inrocino in nouo θ *U*

5 PAULUS libro septimo decimo ad Plautium. Illud sciendum est, si mulier praegnans non sit, existimetur autem praegnans esse, interim filium heredem esse ex asse, | B.42,2,5 | *Kf*
1 quamquam ignoret se ex asse heredem esse. Idem est in extraneo, si ex certa portione heres institutus sit, ex reliqua postumi. quod si forte ita institutio facta est: 'quotcumque 'mihi nati erunt et Lucius Titius pro uirilibus portionibus heredes mihi sunto', habebit haesitationem, numquid adire non possit, atque qui in testamento portionem suam nescit. sed utilius est posse eum adire qui nescit portionem, si cetera, quae oportet eum scire, non ignoret.

6 ULPIANUS libro sexto opinionum. Sorori, quam coheredem fratribus quattuor | B.42,2,6 | *S* in bonis matris esse placuit, quinta portio pro portionibus[1] quae ad eos pertinuit cedet, ita ut singuli in quarta, quam antehac habere credebantur, non amplius ei quintam conferant.
1 Sumptus, qui propter onera totius hereditatis iusti[2] fiunt, ei, qui patroni iure portionem euicerit, pro rata computentur.

7 IULIANUS libro octauo digestorum. Non possumus consequi per hereditatis | B.42,2,7 | *S* petitionem id quod familiae erciscundae iudicio consequimur, ut a communione discedamus, cum ad officium iudicis nihil amplius pertineat, quam ut partem hereditatis pro indiuiso restitui mihi iubeat.

8 IDEM libro quadragensimo octauo digestorum. Permittendum erit possessori | B.42,2,8 | *S* hereditatis partem quidem hereditatis defendere, parte uero cedere, nec enim prohibet aliquem totam hereditatem possidere et[3] partem scire dimidiam ad se pertinere, de altera parte controuersiam non facere.

9 PAULUS libro tertio epitomarum Alfeni digestorum. Cum multi heredes insti- | B.42,2,9 | *Sf* tuti essent, ex his unus in Asia erat: eius procurator uenditionem fecit et pecuniam pro parte eius abstulerat: postea apparuerit[4] eum qui in Asia erat antea decessisse instituto ex parte dimidia herede procuratore suo et ex parte alio. quaesitum est, quemadmodum pecunia ex hereditate petenda esset. responsum est ab eo, qui procurator eius fuisset, totam hereditatem[5], quia ex hereditate ea pecunia fuisset quae ad procuratorem ex uenditione peruenisset, petere eos oportere: et nihilo minus partem dimidiam hereditatis a coheredibus eius. ita fore, siue omnis ea pecunia ‖ penes eum qui procurator fuisset resideret, ut omnem f. 112 per iudicem ab eodem recuperarent, siue is partem dimidiam coheredi suo reddidisset, ipsum ex dimidia parte et ex dimidia coheredes eius condemnarent.

10 PAPINIANUS libro sexto quaestionum. Cum heredis ex parte instituti filius, | B.42,2,10 | *P* qui patrem suum ignorabat uiuo testatore decessisse, partem hereditatis nomine patris ut absentis administrauerit et pecunias distractis rebus acceperit, hereditas ab eo peti non potest, quia neque pro herede neque pro possessore pretia possidet, sed ut filius patris negotium curauit. negotiorum autem gestorum actio ceteris coheredibus, ad quos portio defuncti pertinet, dabitur. illud enim utique non est metuendum, ne etiam patris, a quo

F[*P*(*VLU*)]

---

[1] portione? [2] iuste? (*u. i.*) [3] *firmant B* (*u. i.*): et *del.* [4] apparuit (*dett.*)? [5] *firmant B, sed uidentur ab interpolatore proficisci ea quae intra parentheses posui:* totam (hereditatem), quia ex hereditate ea pecunia (fuisset quae) ad procuratorem ex uenditione peruenisset, petere eos oportere et nihilo minus partem dimidiam (hereditatis) a coheredibus eius

---

2 p'rae'gnans F^2 | esse her. *PLU* 3 est *om. PV* 4 postumi 'post' *F* 5 sunpto *PVLU* 6 adiret P^aL^a 7 si *om.* P^a 10 cadet P^a 11 singulis P^aL^a | quartam *PVLU* | ante hanc P^aVLU^b | non amplius ei quintam conferant] ἀνὰ πέμπτον μέρος τῇ ἀδελφῇ συνεισάγουσιν *B* (*Anon.*) 12 totius] pocius $P^aV^aL^a$ | iusti] *fortasse* iuste: τὰ δαπανήματα . . . δεόντως γενόμενα *BS* (*Steph.*), τὰ . . . δικαίως δαπανηθέντα *B* (*Anon.*) 15 herciscundae *f* 16 pertinet *PVLU* 18 quadrage'n'simo octauo 'digestorum' F^2, octauo quadragesimo digestorum *P*, octauo quadragesimo uiii digestorum *L* 19 defendere] defendere hereditatem P^a | partem uero *fPVLU* | nec enim prohibet . . . 20 et partem scire] οὐδὲν γὰρ κωλύει τινὰ πᾶσαν νέμεσθαι τὴν κληρονομίαν καὶ τὸ μὲν ἥμισυ μέρος εἰδέναι *cet. BS* (*Steph.*) 24 eius *om. P* | apparuit *PVLU* | dececisse *P* 26 hereditate p. e. respond'it'sum (*sic*) est ab eo q. p. e. f. totam *add.* F^2 27 quia] qua L^a, quoniam P^bV^bU, *inc.* P^aV^a 29 fores P^aV | omne P^aL 30 reddisset *P*, redisset V^aL 34 administrauerunt *F* | distractis 'rebus' F^2 35 neque pro herede nec *P* 36 curauerit *P* 37 enim *om. PV* | ne] neque P^aL^a, ne .. *V*

forte exheredatus est, teneatur heredibus, quasi negotia hereditaria gesserit, cum id quod administrauit non fuerit paternae hereditatis. nam etsi negotiorum gestorum actio sit ei, cuius nomine perceptum est: ei cuius nomine *perceptum est*[1] *perceptum alieno nomine* restitui aequum est. sed in proposito neque patris negotia fuerunt, qui esse desierat, neque paternae successionis, quae fuerunt alterius hereditatis. quod si filius iste patri suo heres extitit et mouet controuersiam, quod pater eius, postquam heres extitit, mortem obierit, ille tractatus incurrit, an ipse sibi causam possessionis mutare uideatur. quoniam tamen qui negotia hereditaria gessit et debitor esse coepit, postea faciens controuersiam hereditatis ut iuris possessor conuenitur, idem etiam in hoc filio respondendum erit.

V.

℞ DE POSSESSORIA HEREDITATIS PETITIONE ℞

1 Ulpianus libro quinto decimo ad edictum. Ordinarium fuit post ciuiles actiones heredibus propositas rationem habere praetorem etiam eorum quos ipse uelut heredes facit, hoc est eorum quibus bonorum possessio data est. | B. 42, 2, 11 | *E*

2 Gaius libro sexto ad edictum prouinciale. Per quam hereditatis petitionem tantundem consequitur bonorum possessor, quantum superioribus ciuilibus actionibus heres consequi potest. | BS. 42, 2, 11 | *E*

VI.

℞ DE FIDEICOMMISSARIA HEREDITATIS PETITIONE ℞

1 Ulpianus libro sexto decimo ad edictum. Ex ordine occurrit actio quae proponitur his, quibus restituta est hereditas. nam quisquis susceperit restitutam hereditatem ex senatus consulto, ex quo actiones transeunt, fideicommissaria hereditatis petitione uti poterit. | B. 42, 2, 12 | *E*

2 Paulus libro uicensimo ad edictum. Quae actio eadem recipit, quae hereditatis petitio ciuilis. | B. 42, 2, 13 | *E*

3 Ulpianus libro sexto decimo ad edictum. Nec interest, mihi quis rogatus fuerit restituere an ei cui heres extit*i*. sed et si bonorum possessor sim eius cui fideicommissaria hereditas relicta est uel alius successor, per hanc actionem experiri poterim. | B. 42, 2, 14 | *E*

1 2 Hanc actionem sciendum est aduersus eum, qui restituit hereditatem, non competere. Hae autem actiones mihi dantur, quae heredi et in heredem competunt.

F[*P*(*VLU*)]

---

[1] ei cuius nomen perceptum est (*u. i.*) *uidetur bis positum esse errore et expulisse talia fere:* ei cuius ea res est *uel, quod proposuit Keller in commentatione de loco Plinii n. h. 14, 4 p. 9,* ei cuius negotium est

---

3 perceptum est ei cuius nomine perceptum est perceptum alieno nomine] *sic suppleui secundum BS* (*Steph.*): κἂν τὰ μάλιστα γὰρ ἡ νεγοτιόρουμ γεστόρουμ ἐκείνῳ δίδοται, οὗτινος τῷ ὀνόματι ἀπῃτήθη τὸ χρέος, [ἔνθα δηλονότι πρὸς τῆς ἀληθείας αὐτῷ ἐπωφείλετο τὸ ἀπαιτηθὲν ἢ ῥατοναβίτευσεν], ὅμως ἐνταῦθα τὸ ἀλίενο νόμινε ληφθὲν [τουτέστι τὸ ἀπαιτηθὲν ὀνόματι τῆς κληρονομίας] δίκαιόν ἐστιν ἐκείνῳ ἀποκαθίστασθαι, οὗ ὀνόματι ἀπῃτήθη· [ἀπῃτήθη ὀνόματι τῶν κληρονόμων· κληρονόμος δὲ οὐκ ἔστι Τίτιος ὁ τοῦ κομισαμένου πατήρ], *ubi interpretis secundum solitum eius morem sunt ea quae intra parentheses posui: Anonymus autem ea de quibus agimus uerba omisit:* εἰ καὶ τὰ μάλιστα γὰρ ὁ ἀπαιτήσας ὀνόματί μου χρέος ὑπόκειταί μοι τῇ τῆς διοικήσεως λογοθεσίᾳ, ὅμως ἐνταῦθα οὔτε τοῦ πατρὸς οὔτε τῆς κληρονομίας αὐτοῦ διοίκησιν ἔπραξα: perceptum est ei cuius nomine *om. rel. F* (*in mg.* ὤ), *omnia om.* $P^aV^aL^a$, debitum exactum est hoc (id *L*, hic *U*) tamen quod alieno nomine perceptum est *pro his ins.* $P^bV^bL^bU$ | restitui] $F^{b?}P^bL^bU$, reritituiꞏ (*sic*) F^a, perstitui P^aVL^a 4 fuerint *P*, fuerit *U*, *inc.* L^a 5 fuerat P^aV, fuerit *LU*, fuerant P^b | si *del.* F^2 6 moueat *PVLU* 7 uidetur *PVLU* 9 conueniatur PVL^a 13 quo˹s˺ F^2 16 superius P^aV 21 suscep˹er˺it F^2 25 nec] hec P^a 26 an ˹ei˺ heres cui extitis sed et si F^b, an ei cui heres extitis et si F^2 *et sic, sed* exstiti set, *U*, an ei et si $P^aV^aL^a$, an ei cui heres exstiti set et si P^bL^b, an ei heres cui existi set et si V^b: ἀδιάφορον εἴτε ἐμοί τις ἐκελεύσθη ἀποκαταστῆσαι ἢ ᾧτινι γέγονα κληρονόμος *B* (*Anon.*) | sim eius] si meuius *PV*, sim huius L^a 28 hanc act. *om.* P^aV, hanc *om.* L^a | hae autem] cum et P^a, *om.* L^a

LIBER SEXTUS.

I. f. 112'

℞ DE REI UINDICATIONE ℞ ESPA

1 Ulpianus libro sexto decimo ad edictum. Post actiones, quae de uniuersitate pro- E
1 positae sunt, subicitur actio singularum rerum petitionis. Quae specialis in rem [B.15,1,1]
actio locum habet in omnibus rebus mobilibus, tam animalibus quam his quae anima ca-
2 rent, et in his quae solo continentur. Per hanc autem actionem liberae personae, quae sunt iuris nostri, ut puta liberi qui sunt in potestate, non petuntur: petuntur igitur aut praeiudiciis aut interdictis aut cognitione praetoria, et ita Pomponius libro trigensimo septimo: nisi forte, inquit, adiecta causa quis uindicet: si[1] quis ita petit 'filium suum' uel 'in potestate ex iure Romano', uidetur mihi et Pomponius consentire recte eum egisse: ait enim
3 adiecta causa ex lege Quiritium uindicare posse. Per hanc autem actionem non solum singulae res uindicabuntur, sed posse etiam gregem uindicari Pomponius libro lectionum uicensimo quinto scribit. idem et de armento et de equitio ceterisque, quae gregatim habentur, dicendum est. sed enim gregem sufficiet ipsum nostrum esse, licet singula capita nostra non sint: grex enim, non singula corpora uindicabuntur.

2 Paulus libro uicensimo primo ad edictum. Sed si par numerus duorum inter- [B.15,1,2] E
fuerit, neuter solidum gregem, sed ne partem dimidiam totius eius uindicabit. sed si maiorem numerum alter habeat, ut detracto alieno nihilo minus gregem uindicaturus sit, in restitutionem non ueniunt aliena capita.

3 Ulpianus libro sexto decimo ad edictum. Marcellus libro quarto digestorum [B.15,1,3] E
scribit: qui gregem habebat capitum trecentorum, amissis centum redemit totidem capita aliena[2] ab eo, qui dominium eorum habebat uel aliena ab eo, qui bona fide ea possidebat: et haec utique gregis, inquit, uindicatione continebuntur. sed et si ea sola supersint capita,
1 quae redempta sunt, adhuc eum posse gregem uindicare. Armamenta nauis singula erunt
2 uindicanda: scapha quoque separatim uindicabitur. Pomponius scribit, si quid quod eiusdem naturae est ita confusum est atque commixtum, ut deduci et separari non possint[3], non totum, sed pro parte esse uindicandum. ut puta meum et tuum argentum in massam redactum est: erit nobis commune, et unusquisque pro rata ponderis quod in massa habemus uindicabimus, etsi incertum sit, quantum quisque ponderis in massa habet.

4 Paulus libro uicensimo primo ad edictum. Quo quidem casu etiam communi [B.15,1,4] E
diuidundo agi poterit: sed et furti et ad exhibendum tenebitur, qui dolo malo confundendum id argentum curauit: ita ut in ad exhibendum actione pretii ratio haberi debeat, in uindicatione uel communi diuidundo actione hoc amplius ferat, cuius argentum pretiosius fuerat.

F[P(VLU)]

---

[1] si] et si? [2] aliena *del.* (*edd.*) [3] possit (*u. i.*)?

4 que de u. praeposite (*om.* sunt) *L*, quas de uniuersitate (—tes *P*[a]) proposuit *PVU* 6 monilibus *F*, molibus *L* 8 petuntur *om. PVU* 11 ait] aut *P*[a] 13 gregem] graecem *F*[1], *inc. L*[a] 14 idem et *om. F*[1] 15 licet] licet et *P* 18 nec *PV*[b]*U* | eius (*puncta fortuita esse adnotat Reifferscheidius*) *F*, eius *L*, eius *U*, quis *PV* 25 erunt uindicanda] uendicanda *PV*, uind. erunt *L* 27 deduci] *FP*[b]*LU*[b], diduci *P*[a], deducet *U*[a] | possit *PV*[b]*LU* 28 massa *PLU*

5 Ulpianus libro sexto decimo ad edictum. Idem Pomponius scribit: si frumen- B.15,1,5 E
tum duorum non uoluntate eorum confusum sit, competit singulis in rem actio in id[1], in
quantum paret in illo aceruo suum cuiusque esse: quod si uoluntate eorum commixta sunt,
1 tunc communicata uidebuntur et erit communi diuidundo actio. Idem scribit, si ex melle
meo, uino tuo factum sit mulsum, quosdam existimasse id quoque communicari: sed puto
uerius, ut et ipse significat, eius potius esse qui fecit, quoniam suam speciem pristinam
non continet. sed si plumbum cum argento mixtum sit, quia deduci possit, nec communi-
cabitur nec communi diuidundo agetur, quia separari potest[2]: agetur autem in rem actio[3].
sed si deduci, inquit, non possit, ut puta si aes et aurum mixtum fuerit, pro parte esse
uindicandum: nec quaquam erit dicendum, quod in mulso dictum est, quia utraque materia
2 etsi confusa manet tamen. Idem scribit, si equam meam equus tuus praegnatem fecerit,
3 non esse tuum, sed meum, quod natum est. De arbore, quae in alienum agrum translata
coaluit et radices immisit, Varus et Nerua utilem | in rem actionem dabant: nam si non- f. 113
4 dum coaluit, mea esse non desinet. Cum in rem agatur, si de corpore conueniat, error
5 autem sit in uocabulo, recte actum esse uidetur. Si plures sint eiusdem nominis serui,
puta plures Erotes, nec appareat de quo actum sit, Pomponius dicit nullam fieri con-
demnationem.

6 Paulus libro sexto ad edictum. Si in rem aliquis agat, debet designare rem, B.15,1,6 E^a
et utrum totam an partem et quotam petat: appellatio enim rei non genus, sed speciem significat. Octauenus ita definit, quod infectae quidem materiae pondus, signatae uero numerum, factae autem speciem dici oportet: sed et mensura dicenda erit, cum res mensura continebitur. et si uestimenta nostra esse uel dari oportere nobis petamus, utrum numerum eorum dicere debebimus an et colorem? et magis est ut utrumque: nam illud inhumanum est cogi nos dicere, trita sint an noua. quamuis et in uasis occurrat difficultas, utrum lancem dumtaxat dici oporteat an etiam, quadrata uel rutunda, uel pura an caelata sint[4], quae ipsa in petitionibus quoque adicere difficile est nec ita coartanda res est: licet in petendo homine nomen eius dici debeat et utrum puer an adulescens sit, utique si plures sint: sed si nomen eius ignorem, demonstratione eius utendum erit: ueluti 'qui ex illa hereditate est', 'qui ex illa natus est'. item fundum petiturus nomen eius et quo loci sit dicere debebit.

7 Idem libro undecimo ad edictum. Si is, qui optulit se fundi uindicationi, dam- B.15,1,7 E^a
natus est, nihilo minus a possessore recte petitur, sicut Pedius ait.

8 Idem libro duodecimo ad edictum. Pomponius libro trigensimo sexto probat, B.15,1,8 E^a
si ex aequis partibus fundum mihi tecum communem tu et Lucius Titius possideatis, non ab utrisque quadrantes petere me debere, sed a Titio, qui non sit dominus, totum semissem. aliter atque si certis regionibus possideatis eum fundum: nam tunc sine dubio et a te et a Titio partes fundi petere me debere: quotiens enim certa loca possidebuntur, necessario in his aliquam partem meam esse: et ideo te quoque a Titio quadrantem petere debere. quae distinctio neque in re mobili neque in hereditatis petitione locum habet: nunquam enim pro diuiso possideri potest.

9 Ulpianus libro sexto decimo ad edictum. Officium autem iudicis in hac actione B.15,1,9 E
in hoc erit, ut iudex inspiciat, an reus possideat: nec ad rem pertinebit, ex qua causa possideat: ubi enim probaui rem meam esse, necesse habebit possessor restituere, qui non obiecit aliquam exceptionem. quidam tamen, ut Pegasus, eam solam possessionem puta-

F [P(VLU)]

[1] in id *del.* [2] quia separari potest *del.* (*Hal.*) [3] actio] separatim? (u. i.) [4] sit?

2 comfusum *F* 3 apparet *fU* 7 deduci possit] *FL*, possit diduci P^a, possit deduci P^bU 8 actio] actione $fP^bVL^bU^b$: κινεῖται δὲ περὶ ἑκάστου πράγματος ἀγωγή *B* (*Anon.*) 9 aes *om.* P^a 10 ne quaquam *fPLU* | in] de *PVLU* 12 translatu P^a 14 desinit *PU* 15 sint] sunt *PU* 21 species P^a 23 earum P^a 25 lances PL^a | quadratam uel rotundam *PVLU* 26 cohartata $PVLU^a$ 29 qui] uel qui *PU* | illa] ancilla illa *PU*, illa ancilla V^bL^b, ancilla V^a: ἀπὸ τῆςδε *B* (*Anon.*) 30 qui *om.* P^a 37 te quoque a] *F cum BS* (*Steph.*), a te quoque et a *PVLU* 38 districtio P^a | petitioni *F* (*em. f*) 41 pertinet *PVU* 43 obiciet P^aLU, obicit *V* | eam] ait P^aV^a, ait eam P^bV^bU

uerunt hanc actionem complecti, quae locum habet in interdicto uti possidetis uel utrubi. denique ait ab eo, apud quem deposita est uel commodata uel qui conduxerit aut qui legatorum seruandorum causa uel dotis uentrisue nomine in possessione esset uel cui damni infecti nomine non cauebatur, quia hi omnes non possident, uindicari non posse. puto autem ab omnibus, qui tenent et habent restituendi facultatem, peti posse.

10 **Paulus** libro uicensimo primo ad edictum. Si res mobilis petita sit, ubi restitui debeat, scilicet si praesens non sit? et non malum est, *si* bonae fidei possessor sit is cum quo agitur, aut ibi restitui ubi res sit aut ubi agitur: sed sumptibus petitoris, qui extra cibaria in iter uel nauigationem faciendi sunt. B. 15, 1, 10 E

11 **Ulpianus** libro sexto decimo ad edictum. Nisi si malit petitor suis impensis et periculo ibi, ubi iudicatur, rem restitui[1], tunc enim de restitutione cum satisdatione cauebitur. B. 15, 1, 11 E

12 **Paulus** libro uicensimo primo ad edictum. Si uero malae fidei sit possessor, qui in alio loco eam rem nactus sit, idem statui debet: si uero ab eo loco, ubi lis contestata est, eam subtractam alio transtulerit, illic ‖ restituere debet, unde subtraxit, sumptibus suis. B. 15, 1, 12 E f. 118'

13 **Ulpianus** libro sexto decimo ad edictum. Non solum autem rem restitui, uerum et si deterior res sit facta, rationem iudex habere debebit: finge enim debilitatum hominem uel uerberatum uel uulneratum restitui: utique ratio per iudicem habebitur, quanto deterior sit factus. quamquam et legis Aquiliae actione conueniri possessor possit: unde quaeritur an non alias iudex aestimare damnum debeat, quam si remittatur actio legis Aquiliae. et Labeo putat cauere petitorem oportere lege Aquilia non acturum, quae sententia uera est. B. 15, 1, 13 E

14 **Paulus** libro uicensimo[2] ad edictum. Quod si malit actor potius legis Aquiliae actione uti, absoluendus est possessor. itaque electio actori danda est, non ut triplum, sed duplum consequatur. B. 15, 1, 14 E*

15 **Ulpianus** libro sexto decimo ad edictum. Item si uerberatum tradidit, Labeo ait etiam iniuriarum competere actionem petitori. Si quis rem ex necessitate distraxit, fortassis huic officio iudicis succurretur, ut pretium dumtaxat debeat restituere. nam et si fructus perceptos distraxit, ne corrumpantur, aeque non amplius quam pretium praestabit. B. 15, 1, 15 E

1 Labeo ait etiam iniuriarum competere actionem petitori. Si quis rem ex necessitate distraxit, ...

2 Item si forte ager fuit qui petitus est et militibus adsignatus est modico honoris gratia possessori dato, an hoc restituere debeat? et puto praestaturum.

3 Si seruus petitus uel animal aliud demortuum sit sine dolo malo et culpa possessoris, pretium non esse praestandum plerique aiunt: sed est uerius, si forte distracturus erat petitor si accepisset, moram passo debere praestari: nam si ei restituisset, distraxisset et pretium esset lucratus.

16 **Paulus** libro uicensimo primo ad edictum. Utique autem etiam mortuo homine necessaria est sententia propter fructus et partus et stipulationem de euictione: non enim post litem contestatam utique et fatum possessor praestare debet.

1 Culpa non intellegitur, si nauem petitam tempore nauigationis trans mare misit, licet ea perierit: nisi si minus idoneis hominibus eam commisit. B. 15, 1, 16 E

17 **Ulpianus** libro sexto decimo ad edictum. Iulianus libro sexto digestorum scribit, si hominem, qui Maeuii erat, emero a Titio, deinde cum eum Maeuius a me peteret, B. 15, 1, 17 E

F[*P*(*VLU*)]: *l. 10. 11 om. P*ᵃ, *ordinat sic l. 8. 10. 11. 9. 12 L*

[1] *ex commatibus duobus u. 8* aut ubi agitur ... *u. 9* faciendi sunt *et u. 10* nisi si malit ... *u. 11* rem restitui *alterum utrum inducere Iustiniani neglexerunt* [2] uicensimo primo (*u. i.*)?

1 habebat *P*ᵃ, haberet *P*ᵇ | 'in' interdicto *F*ᵇ 3 uel uentris *PV*ᵇ*U* | possessionem *PV* 4 cauebantur *P*ᵃ | hi *om. PVL* 6 ad edictum *om. P*ᵇ*VLU* 7 et non] et *F*ᵇ | si *om. F* 8 aut ibi restitui ubi res sit *om. P*ᵇ, aut ubi res sit *P*ᵃ*VL*ᵃ, ibi restitui *add. in mg. P*ᵈ*L*ᵇ 9 ciuaria *F* | itinere uel nauigatione (negotiatione *P*ᵇ) *P*ᵃ*VLU* 13 ue'ro' malae *F*² 14 nactus] *F*²*PL*ᵇ*U*, nanctus *F*¹, natus *L*ᵃ 20 et] ex *PL* | posset *PL* 24 uicensimo] *FL*, uicensimo primo *f* (*manu saec. XII uel XIII*) *PVU* 29 nam *male Brencm. ait postea add. in F* 31 honeris *P*ᵃ 32 dato] docto *P*ᵃ 35 passos *P*ᵃ 36 primo *om. PLU* 38 fatum] *FP*ᵇ*L*ᵇ*U*, factum *P*ᵃ*L*ᵃ: τὰ τυχηρά *B* (*Anon.*) | prestare *F* 42 emero a] *FL*ᵇ, emerem a *PVU*ᵃ, emere *L*ᵃ, emerim a *U*ᵇ | eum *om. PL*ᵃ

eundem uendidero eumque emptor occiderit, aequum esse me pretium Maeuio restituere.
1 Idem Iulianus eodem libro scribit, si moram fecerit in homine reddendo possessor et homo mortuus sit, et fructuum rationem usque ad rei iudicatae tempus spectandam esse. idem Iulianus ait non solum fructus, sed etiam omnem causam praestandam: et ideo et partum uenire in restitutionem et partuum fructus. usque adeo autem et causae ueniunt, ut Iulianus libro septimo scribit, si per eum seruum possessor adquisierit actionem legis Aquiliae, restituere cogendum. quod si dolo malo ipse possessor desierit possidere et aliquis hominem iniuria occiderit, aut pretium hominis aut actiones suas praestare cogetur, utrum eorum uoluerit actor. sed et fructus, quos ab alio possessore percepit, restituere eum oportet: lucrum enim ex eo homine, qui in lite esse coeperit, facere non debet. sed fructus eius temporis, quo tempore possessus est ab eo qui euicerit, restituere non debet: sed quod dicit de actione legis Aquiliae, procedit, si post litem contestatam usucepit possessor, quia plenum ius incipit habere.

18 Gaius libro septimo ad edictum prouinciale. Si post acceptum iudicium possessor usu hominem cepit, debet eum tradere eoque nomine de dolo cauere: periculum est enim ne eum uel pignerauerit uel manumiserit. B. 15, 1, 18 *E*

19 Ulpianus libro sexto decimo ad edictum. Ipsi quoque reo cauendum esse Labeo dicit 'his rebus recte praestari', si forte fundi nomine damni infecti cauit. B. 15, 1, 19 *E*

20 Gaius libro septimo ad edictum prouinciale. Praeterea restituere debet possessor et quae post acceptum iudicium per eum non ‖ ex re sua adquisiuit: in quo hereditates quoque legataque, quae per eum seruum obuenerunt, continentur. nec enim sufficit corpus ipsum restitui, sed opus est, ut et causa rei restituatur, id est ut omne habeat petitor, quod habiturus foret, si eo tempore, quo iudicium accipiebatur, restitutus illi homo fuisset. itaque partus ancillae restitui debet, quamuis postea editus sit, quam matrem eius, post acceptum scilicet iudicium, possessor usuceperit: quo casu etiam de partu, sicut de matre, et traditio et cautio de dolo necessaria est. B. 15, 1, 20 *E* f. 114

21 Paulus libro uicensimo primo ad edictum. Si a bonae fidei possessore fugerit seruus, requiremus, an talis fuerit, ut et custodiri debuerit. nam si integrae opinionis uidebatur, ut non debuerit custodiri, absoluendus est possessor, ut tamen, si interea eum usuceperat, actionibus suis cedat petitori et fructus eius temporis quo possedit praestet. quod si nondum eum usucepit, absoluendum eum sine cautionibus, ut nihil caueat petitori de persequenda ea re: quo minus enim petitor eam rem persequi potest, quamuis interim, dum in fuga sit, usucapiat? nec iniquum id esse Pomponius libro trigensimo nono ad edictum scribit. si uero custodiendus fuit, etiam ipsius nomine damnari debebit, ut tamen, si usu eum non cepit, actor ei actionibus suis cedat. Iulianus autem in his casibus, ubi propter fugam serui possessor absoluitur, etsi non cogitur cauere de persequenda re, tamen cauere debere possessorem, si rem nanctus fuerit, ut eam restituat, idque Pomponius libro trigensimo quarto uariarum lectionum probat: quod uerius est. B. 15, 1, 21 *E*

22 Ulpianus libro sexto decimo ad edictum. Quod si dolo possessoris fugerit, damnandum eum, quasi possideret. B. 15, 1, 22 *E*

23 Paulus libro uicensimo primo ad edictum. In rem actio competit ei, qui
1 aut iure gentium aut iure ciuili dominium adquisiit. Loca sacra, item religiosa quasi nostra B. 15, 1, 23 *E*

F [*P*(*VLU*)]

---

1 acciderit F^1 | meuio *F* 2 *ab* idem *inc. l. FL* | scripsit *PL* 4 partum] partus *PLU* 5 et caus.] hae caus. PVL^b, heae caus. *U*, causae L^a | ut iulianus ... 6 scribit] ἐπὶ τοσοῦτον καὶ αἱ καῦσαι ... κατάγονται ... ὅτι, ἐὰν ... κτήσηται τὸν Ἀκουΐλιον ὁ ποσσέσσωρ, φησὶν Ἰουλιανός, ἀναγκάζεσθαι αὐτὸν *cet. BS* (*Steph.*) 6 adquisiuerit *P* 9 et *om.* P^aL | percepit] *FP*, perceperit *VLU* 10 eius] enim P^a, enim eius P^b 11 euicerit] obicerit P^a, uicerit *L* 12 usuceperit PL^bU 14 iudicem P^a 15 ceperit *PU* 18 recte *om.* P^aVL 20 adquisinit F^1 21 legaque P^a 22 est ut] est P^a 23 accipiebantur P^a 27 primo *om. PVLU* 29 uidebantur P^a 30 usuceperat] FL^a, usuceperit PVL^bU 31 usuceperit P^aL^b 32 persequende ea re P^a | quo minus] *firmant BS* (*Steph.*): πῶς γὰρ ἢ τίνα τρόπον οὐ δύναται τὸν οἰκέτην ὁ πετίτωρ συλλαμβάνεσθαι | interim dum] interdum L^a, *inc.* P^a 33 nec *om.* P^a | *a* pomponius *inc. l. FPVL* 37 debet possessor *PVU* 42 adquisiuit *PLU*

2 in rem actione peti non possunt. Si quis rei suae alienam rem ita adiecerit, ut pars eius fieret, ueluti si quis statuae suae bracchium aut pedem alienum adiecerit, aut scypho ansam uel fundum, uel candelabro sigillum, aut mensae pedem, dominum eius totius rei effici
3 uereque statuam suam dicturum et scyphum plerique recte dicunt. Sed et id, quod in charta mea scribitur aut in tabula pingitur, statim meum fit: licet de pictura quidam contra senserint propter pretium picturae: sed necesse est ei rei cedi, quod sine illa esse non
4 potest. In omnibus igitur istis, in quibus mea res per praeualentiam alienam rem trahit meamque efficit, si eam rem uindicem, per exceptionem doli mali cogar pretium eius quod
5 accesserit dare. Item quaecumque aliis iuncta siue adiecta accessionis loco cedunt, ea quamdiu cohaerent dominus uindicare non potest, sed ad exhibendum agere potest, ut separentur et tunc uindicentur: scilicet excepto eo, quod Cassius de ferruminatione scribit. dicit enim, si statuae suae ferruminatione iunctum bracchium sit, unitate maioris partis consumi et quod semel alienum factum sit, etiamsi inde abruptum sit, redire ad priorem dominum non posse. non idem in eo quod adplumbatum sit, quia ferruminatio per eandem materiam facit confusionem, plumbatura non idem efficit. ideoque in omnibus his casibus, in quibus neque ad exhibendum neque in rem locum habet, in factum actio necessaria est. at in his corporibus, quae ex distantibus corporibus essent, constat singulas partes retinere suam propriam speciem, ut singuli homines, singulae oues: ideoque posse me gregem uindicare, quamuis aries tuus sit immixtus: sed et te arietem uindicare posse. quod non idem in cohaerentibus corporibus eueniret: nam si statuae meae bracchium alienae statuae addideris, non posse dici bracchium tuum esse, quia tota statua uno spiritu continetur.
6 Tignum alienum ‖ aedibus iunctum nec uindicari potest propter legem duodecim tabularum, f. 114'
nec eo nomine ad exhibendum agi nisi aduersus eum, qui sciens alienum iunxit aedibus: sed est actio antiqua de tigno iuncto, quae in duplum ex lege duodecim tabularum descendit.
7 Item si quis ex alienis cementis in solo suo aedificauerit, domum quidem uindicare poterit, cementa autem resoluta prior dominus uindicabit, etiam si post tempus usucapionis dissolutum sit aedificium postquam a bonae fidei emptore possessum sit: nec enim singula cementa usucapiuntur, si domus per temporis spatium nostra fiat.

24 Gaius libro septimo ad edictum prouinciale. Is qui destinauit rem petere [B. 15, 1, 24] *E* animaduertere debet, an aliquo interdicto possit nancisci possessionem, quia longe commodius est ipsum possidere et aduersarium ad onera petitoris compellere quam alio possidente petere.

25 Ulpianus libro septuagensimo ad edictum. Is qui se optulit rei defensioni [B. 15, 1, 25] *E*[a] sine causa, cum non possideret nec dolo fecisset, quo minus possideret: si actor ignoret, non est absoluendus, ut Marcellus ait: quae sententia uera est. sed hoc post litem contestatam: ceterum ante iudicium acceptum non decipit actorem qui se negat possidere, cum uere non possideret: nec uidetur se liti optulisse qui discessit.

26 Paulus libro secundo ad Plautium. Nam si actor scit, tunc is non ab alio, [B. 15, 1, 26] *E*[a] sed a se decipitur: et ideo reus absoluitur.

27 Idem libro uicensimo primo ad edictum. Sin autem cum a Titio petere uel- [B. 15, 1, 27] *E* lem, aliquis dixerit se possidere et ideo liti se optulit, et hoc ipsum in re agenda testatione
1 probauero, omnimodo condemnandus est. Possidere autem aliquis debet utique et litis contestatae tempore et quo res iudicatur. quod si litis contestationis tempore possedit, cum autem res iudicatur sine dolo malo amisit possessionem, absoluendus est possessor. item

F[*P*(*VLU*)]

---

5 contra *om.* *P*[a]*V* (de pict. q. c. s. propter *om.* *L*[a]) 6 senserit *P*[a] 12 ferruminatione] *PU*, ferruminátioni *F* (scribit d. e. s. st. s. ferr. *om.* *L*[a]) 13 comsumi *F* (*em.* *f*) 17 quae ex dist. corp. *om.* *P*[a]*VL*[a] | esset *P*[a], *om.* *V* 18 singulae] et singule *PLU* 20 coheredibus *P*[a] | corporibus *om.* *P*[a]*VL*[a] | eueniet *PU* | alienum *P*[a]*L*[a] 22 nec uindicari] nemo uindicare *PVLU* 23 nec ex eo *P*[a], nec .. eo *L* 24 est *om.* *P*[a] | iniuncto *PV*[a]*U*, *inc.* *V*[a] | quae *om.* *P*[a], *inc.* *L*[a] | descendens *P*[a], *inc.* *L*[a] 26 dominus *om.* *P*[a] | uindicauit *FL*[a] 27 bona fide *PU*[a] 29 destinauerit *PVL* 36 decipiet *P*, decepit *U* 38 tunc is non] non is *P*[a], is non *V*? 40 primo *om.* *PVLU* 41 in re] iure *P*[a] 43 tempore] et tempore *P*[a]

si litis contestatae tempore non possedit, quo autem iudicatur possidet, probanda est Proculi sententia, ut omnimodo condemnetur: ergo et fructuum nomine ex quo coepit possi-
2 dere damnabitur. Si homo petitus dolo possessoris deterior factus sit, deinde sine culpa eius ex alia causa mortuus sit, aestimatio non fiet eius, quod deteriorem eum fecerat, quia nihil interest petitoris: sed haec quantum ad in rem actionem: legis autem Aquiliae actio durat.
3 Sed et is, qui ante litem contestatam dolo desiit rem possidere, tenetur in rem actione: idque ex senatus consulto colligi potest, quo cautum est, ut diximus, ut dolus praeteritus in hereditatis petitionem ueniat: cum enim in hereditatis petitione, quae et ipsa in rem est, dolus praeteritus fertur, non est absurdum per consequentias et in speciali in rem actione
4 dolum praeteritum deduci. Si per filium aut per seruum pater uel dominus possideat et is sine culpa patris dominiue rei iudicandae tempore absit: uel tempus dandum uel cauen-
5 dum est de possessione restituenda. In rem petitam si possessor ante litem contestatam sumptus fecit, per doli mali exceptionem ratio eorum haberi debet, si perseueret actor petere rem suam non redditis sumptibus. idem est etiam, si noxali iudicio seruum defendit et damnatus praestitit pecuniam, aut in area quae fuit petitoris per errorem insulam aedificauit: nisi tamen paratus sit petitor pati tollere eum aedificium. quod et in area uxori donata per iudicem, qui de dote cognoscit, faciendum dixerunt. sed si puerum meum, cum possideres, erudisses, non idem obseruandum Proculus existimat, quia neque carere seruo meo debeam nec potest remedium idem adhiberi, quod in area diximus:

28 Gaius libro septimo ad edictum prouinciale. forte quod pictorem aut librarium docueris. | dicitur[1] non aliter officio iudicis aestimationem haberi posse, B. 15, 1, 28 E f. 115

29 Pomponius libro uicensimo primo ad Quintum Mucium. nisi si uenalem eum habeas et plus ex pretio eius consecuturus sis propter artificium, B. 15, 1, 29 E*

30 Gaius libro septimo ad edictum prouinciale. aut si ante denuntiatum sit actori, ut impensam solueret, et eo dissimulante posita sit doli mali exceptio. B. 15, 1, 30 E

31 Paulus libro uicensimo primo ad edictum. Ceterum cum de fructibus serui petiti quaeritur, non tantum pubertas eius spectanda est, quia etiam impuberis aliquae operae esse possunt. improbe tamen desiderabit petitor fructus aestimari, qui ex artificio eius percipi potuerunt, quod artificium sumptibus possessoris didicit. B. 15, 1, 31 E

32 Modestinus libro octauo differentiarum. Quod si artificem fecerit, post uicensimum quintum annum eius, qui artificium consecutus est, impensae factae poterunt pensari. B. 15, 1, 32 E*

33 Paulus libro uicensimo primo ad edictum. Fructus non modo percepti, sed et qui percipi honeste potuerunt aestimandi sunt: et ideo si dolo aut culpa possessoris res petita perierit, ueriorem putat Pomponius Trebatii opinionem putantis eo usque fructuum rationem habendam, quo usque haberetur, si non perisset, id est ad rei iudicandae tempus: quod et Iuliano placet. hac ratione si nudae proprietatis dominus petierit et inter moras usus fructus amissus sit, ex eo tempore, quo ad proprietatem usus fructus reuersus est, ratio fructuum habetur. B. 15, 1, 33 E

34 Iulianus libro septimo digestorum. Idem est et si per alluuionem pars fundo accesserit. B. 15, 1, 34 *S

35 Paulus libro uicensimo primo ad edictum. Et ex diuerso si petitor lite con- B. 15, 1, 35 E

F [*P*(*VLU*)]: *l.* 35 *om.* V^a

---

[1] dicitur] igitur? (*u. i.*)

---

2 quo] cum *L*, q~ P^a 4 aestimatio] existimacionem P^a 8 petitionem] peticione *PU* | petitione] peticionem *PL* 9 consequenciam *PVU* 11 culpatris P^a 12 in re petita *PVLU* 13 fecerit *PVLU* | actor petere rem] petere $P^a VL$, petere rem $P^b U^a$ 14 est *om. P* 19 adhiberi] haberi *PL* 21 docueris] prouincium doc. P^a | dicitur] *malim* igitur: *BS* (*Steph.*) *l.* 28 *sic reddunt:* διότι τυχὸν αὐτὸν ζωγράφον ἢ βιβλιογράφον ἐδίδαξας. ἐκράτησε τοιγαροῦν ὥστε μὴ ἄλλως ὀφφικίῳ τοῦ δικάζοντος διατίμησιν [γίνεσθαι] 22 mucium ... 26 edictum *om.* F^1 25 opposita *PVLU* 26 edictum] eictum, *uoc.* quintum (*u. ad u.* 22) *imperfecte emendans*, F^2 30 uincensimum *err. typ. Taur.* 31 consecutus] eius consecutus $P^a L$ | factae *om. P* 34 honest'a'e F^2 37 quod *om.* P^a 38 usum fructus F^2 39 fructum P^a 40 allubionem *F*

testata usum fructum legauerit, ex eo tempore, ex quo discessit a proprietate, fructuum
1 rationem non habendam quidam recte putant. Ubi autem alienum fundum petii et iudex
sententia declarauit meum esse, debet etiam de fructibus possessorem condemnare: eodem
enim errore et de fructibus condemnaturum: non debere enim lucro possessoris cedere
fructus, cum uictus sit: alioquin, ut Mauricianus ait, nec rem arbitrabitur iudex mihi
restitui. et quare habeat quod non esset habiturus possessor, si statim possessionem resti-
2 tuisset? Petitor possessori de euictione cauere non cogitur rei nomine, cuius aestimationem
3 accepit: sibi enim possessor imputare debet, qui non restituit rem. Eorum quoque, quae
sine interitu diuidi non possunt, partem petere posse constat.

36 Gaius libro septimo ad edictum prouinciale. Qui petitorio iudicio utitur, ne | B. 15, 1, 36 | E
frustra experiatur, requirere debet, an is, cum quo instituat actionem, possessor sit uel dolo
1 desiit possidere. Qui in rem conuenitur, etiam culpae nomine condemnatur. culpae autem
reus est possessor, qui per insidiosa loca seruum misit, si is periit, et qui seruum a se
petitum in harena esse concessit, et[1] is mortuus sit: sed et qui fugitiuum a se petitum
non custodit, si is fugit, et qui nauem a se petitam aduerso tempore nauigatum misit, si
ea naufragio perempta est.

37 Ulpianus libro septimo decimo ad edictum. Iulianus libro octauo digesto- | B. 15, 1, 37 | E
rum scribit: si in aliena area aedificassem, cuius bonae fidei quidem emptor fui, uerum eo
tempore aedificaui, quo iam sciebam alienam, uideamus, an nihil mihi exceptio prosit: nisi
forte quis dicat prodesse de damno sollicito. puto autem huic exceptionem non prodesse:
nec enim debuit iam alienam certus aedificium ponere: sed hoc ei concedendum est, ut
sine dispendio domini areae tollat aedificium quod posuit.

38 Celsus libro tertio digestorum. In fundo alieno, quem imprudens emeras, | B. 15, 1, 38 | E^a
aedificasti aut conseruisti, deinde euincitur: bonus iudex uarie ex personis causisque con-
stituet. finge et dominum eadem facturum fuisse: reddat impensam, ut fundum recipiat,
usque eo dumtaxat, quo pretiosior factus est, et si plus pretio fundi accessit, solum quod
impensum est. finge pauperem, qui, si reddere id cogatur, laribus[2] sepulchris auitis caren-
dum habeat: sufficit tibi ‖ permitti tollere ex his rebus quae possis, dum ita ne deterior f. 115'
sit fundus, quam si initio non foret aedificatum. constituimus uero, ut, si paratus est do-
minus tantum dare, quantum habiturus est possessor his rebus ablatis, fiat ei potestas:
neque malitiis indulgendum est, si tectorium puta, quod induxeris, picturasque corradere
uelis, nihil laturus nisi ut officias. finge eam personam esse domini, quae receptum fundum
mox uenditura sit: nisi reddit, quantum prima parte reddi oportere diximus, eo deducto
tu condemnandus es.

39 Ulpianus libro septimo decimo ad edictum. Redemptores, qui suis cementis | B. 15, 1, 39 | E
1 aedificant, statim cementa faciunt eorum, in quorum solo aedificant. Iulianus | B. 26, 7, 64 |
recte scribit libro duodecimo digestorum mulierem, quae intercedens fundum pignori dedit,
quamuis a creditore distractum posse in rem actione petere:

40 Gaius libro septimo ad edictum prouinciale. quia nullum pignus creditor | B. 26, 7, 64 | E
uendidisse uidetur.

41 Ulpianus libro septimo decimo ad edictum. Si quis hac lege emerit, ut, si | B. 15, 1, 41 | E
alius meliorem condicionem attulerit, recedatur ab emptione, post allatam condicionem iam

F [*P*(*VLU*)]

---

[1] et] si (*Hal.*)? [2] paternis *ins.* (*u. i.*)

---

2 petii] P^bU, petit *F*, petiit P^a: ἐὰν περὶ ἀλλοτρίου ἀγροῦ ἐναγάγω *B* (*Anon.*) 3 debet] debere *PLU* 5 arbitratur *PL* 6 non *om.* *P* 9 poss'unt'e constat F^b 14 et is mortuus sit *om.* PL^a 18 alienarea F^aL^a | fui uerum] fuerim uerum *V?LU*, fuerim sed *P* 20 sol'l'icito F^2 21 alienum *fPL*, in alienum *V* 24 conseuisti *PV*, conseruasti *L*: ἔσπειρες *BS* (*Steph.*), γεωργήσω *B* (*Anon.*) 27 qui *om.* P^aV | laribus sepulchris auitis] στερηθῆναι τῶν πατρῴων οἴκων ἢ τῶν τάφων τῶν πα[τρῴων] ἢ τῶν προγονικῶν *BS* (*Steph.*), *unde fortasse scr.* laribus paternis sepulchris auitis 28 permitti't' *F* 31 induxerit PL^a | corradere u. n. l.] F^2U, corporadere u. n. l. F^1L, corpora deleret uelis nichilaturus P^a 34 tu c. es] c. est $PVLU^a$?, c. est possessor U^b 42 iam] tuam P^b?

non potest in rem actione uti. sed et si cui in diem addictus sit fundus, antequam adiectio
1 sit facta, uti in rem actione potest: postea non poterit. Si seruus mihi uel filius familias fundum uendidit et tradidit habens liberam peculii administrationem, in rem actione uti potero. sed et si domini uoluntate domini rem tradat, idem erit dicendum: quemadmodum cum procurator uoluntate domini uendidit uel tradidit, in rem actionem mihi praestabit.

42 Paulus libro uicensimo sexto ad edictum. Si in rem actum sit, quamuis heres possessoris, si non[1] persona defuncti commissum sit, omnimodo in damnationem ueniet. B. 15, 1, 42 E

43 Idem libro uigensimo septimo ad edictum. Quae religiosis adhaerent, religiosa sunt et idcirco nec lapides inaedificati postquam remoti sunt uindicari possunt: in factum autem actione petitori extra ordinem subuenitur, ut is, qui hoc fecit, restituere eos compellatur. sed si alieni sine uoluntate domini inaedificati fuerint et nondum functo monumento in hoc detracti erunt, ut alibi reponerentur, poterunt a domino uindicari. quod si in hoc detracti erunt, ut reponerentur, similiter dominum eos repetere posse constat. B. 15, 1, 43 E

44 Gaius libro uicensimo nono ad edictum prouinciale. Fructus pendentes pars fundi uidentur. B. 15, 1, 44 E

45 Ulpianus libro sexagensimo octauo ad edictum. Si homo sit, qui post conuentionem restituitur, si quidem a bonae fidei possessore, puto cauendum esse de dolo solo, debere ceteros etiam de culpa sua: inter quos erit et bonae fidei possessor post litem contestatam. B. 15, 1, 45 E

46 Paulus libro decimo ad Sabinum. Eius rei, quae per in rem actionem petita tanti aestimata est, quanti in litem actor iurauerit, dominium statim ad possessorem pertinet: transegisse enim cum eo et decidisse uideor eo pretio, quod ipse constituit. B. 15, 1, 46 *S

47 Idem libro septimo decimo ad Plautium. Haec si res praesens sit: si absens, tunc cum possessionem eius possessor nactus sit ex uoluntate actoris: et ideo non est alienum non aliter litem aestimari a iudice, quam si cauerit actor, quod per se non fiat possessionem eius rei non traditum iri. B. 15, 1, 47 E

48 Papinianus libro secundo responsorum. Sumptus in praedium, quod alienum esse apparuit, a bona fide possessore facti neque ab eo qui praedium donauit neque a domino peti possunt, uerum exceptione doli posita per officium iudicis aequitatis ratione seruantur, scilicet si fructuum ante litem contestatam perceptorum summam excedant: etenim admissa compensatione superfluum sumptum meliore praedio facto dominus restituere cogitur. B. 15, 1, 48 *P

49 ‖ Celsus libro octauo decimo digestorum. Solum partem esse aedium B. 15, 1, 49 E
1 existimo nec alioquin subiacere uti mare nauibus. Meum est, quod ex re mea superest, cuius uindicandi ius habeo. q. 11

50 Callistratus libro secundo edicti monitorii. Si ager ex emptionis causa B. 15, 1, 50 E/
F[P(VLU)]

---

[1] possideat absoluatur, tamen si quid ex *ins.* (*libri praeter F, u. i.*)

1 sed] set F^a 5 uel tradidit *om.* *P* 7 si non] *F*, si non possideat absoluatur, tamen si quid ex *PLU*. *BS* (*Steph.*) *ad l. 52* (*nam adh. l. non extant*) *sic h. l. referunt:* προκατάρξεως [γενομένης κατὰ τοῦ τελευτήσαντος κατὰ τῶν] κληρονόμ[ων] καταφέρεται εἰς [καταδίκην] τὰ ἀπὸ δόλου τοῦ τεστάτορος, κἂν μηδὲν εἰς τὴν κληρονομίαν περιῆλθεν, ὡς ἐν τῷ [μβ′] διγ. σοι παραδ[έδωκα] .... τοῦ παρόντος τί., ὅτι τῆς ἰν ῥὲμ προκαταρχθείσης ἀνάγκη τὸν κληρόνομον, ὑπὲρ ὧν δόλον ὁ τελευτήσας ἐπλημμέλησε ..... τῆς προκαταρχθείσης ... ἰν ῥέμ, *item ad l. 55:* εἰ γὰρ ἐγένετο προκάταρξις, τότε κατὰ τῶν αὐτοῦ κληρονόμων πρὸ νερεδιταρία πάρτε τὰ λοιπὰ τῆς ἰν ῥέμ ἐγυμνάζετο, ἐπειδὴ καθ᾽ ὧν αἱ προκατάρξεις, κατὰ τούτων αἱ ἀποφάσεις εν ...... προ .. τι ... αυτ .... ἔγνως ἐν τῷ μβ′ διγ. ..... προκατάρξεως κατὰ τοῦ ποσσέσσορος γενομένης ἀνάγκην ἔχει ὁ κληρονόμος, κἂν μὴ νέμηται, τὰ λοιπὰ γυμνάσαι [τῆς] ὑποθέσεως καὶ [ὑπ]έχειν λόγον τοῦ [δόλου] τοῦ τελευτήσαντος. *B* (*Anon.*) *legem hanc sic contraxerunt:* μετὰ προκάταρξιν ἐκ τῶν ἁμαρτημάτων τοῦ νομέως καταδικάζεται ὁ κληρονόμος αὐτοῦ 8 rereligiosis P^a, rebus religiosis P^b 9 per in factum autem (autem *om.* U^a) actionem P^b*VLU*, *inc.* P^a 11 compelletur *P* | nondum functo] *F*P^a, nondum destructo $P^b V^b$*LU*, non defuncto V^a: μήπω τινὸς ταφέντος *B* (*Anon.*) 12 poterant F^1, *om.* *PV*, *post* uindicari *U* (poterunt ... reponerentur *om.* *L*) 13 eos petere *P* 14 nono *om.* *P* 24 nanctus F^1 | et] sed P^a 26 traditu'm' F^2, *inc.* $P^a L^a$ 28 possessori F^1 | donat *PL* 29 oposita PV^b*LU* 30 scilicet *om.* *P* 34 uindica'r'ndi *F*

ad aliquem pertineat, non recte hac actione agi poterit, antequam traditus sit ager tuncque possessio amissa sit. Sed heres de eo quod hereditati obuenerit recte aget, etiamsi possessionem eius adhuc non habuerit.

51 Pomponius libro sexto decimo ad Sabinum. Si in rem actum sit et in heredem possessoris iudicium datum sit, culpa quoque et dolus malus heredis in hoc iudicium uenit. [B. 15, 1, 51] S

52 Iulianus libro quinquagensimo quinto digestorum. Cum autem fundi possessor ante litem contestatam dolo malo fundum possidere desiit, heredes eius in rem quidem actionem suscipere cogendi non sunt, sed in factum actio aduersus eos reddi debebit, per quam restituere cogantur, quanto locupletes[1] ex ea re facti fuerunt. [B. 15, 1, 52] S*

53 Pomponius libro trigensimo primo ad Sabinum. Si fundi possessor eum excoluisset seuissetue et postea fundus euincatur, consita tollere non potest. [B. 15, 1, 53] S

54 Ulpianus libro sexto opinionum. Inter officium aduocationis et rei suae defensionem multum *interest*: nec propterea quis, si postea cognouerit rem ad se pertinere, quod alii eam uindicanti tunc ignorans suam esse adsistebat, dominium suum amisit. [B. 15, 1, 54. Ep. 14, 67] S

55 Iulianus libro quinquagensimo quinto digestorum. Si possessor fundi ante iudicium acceptum duobus heredibus relictis decesserit et ab altero ex his, qui totum fundum possidebat, totus petitus fuerit, quin in solidum condemnari debeat, dubitari non oportet. [B. 15, 1, 55] S

56 Idem libro septuagensimo octauo digestorum. Uindicatio non ut gregis, ita et peculii recepta est, sed res singulas is, cui legatum peculium est, petet. [B. 15, 1, 56] S

57 Alfenus libro sexto digestorum. Is a quo fundus petitus erat ab alio eiusdem fundi nomine conuentus est: quaerebatur, si alterutri eorum iussu iudicis fundum restituisset et postea secundum alterum petitorem res iudicaretur, quemadmodum non duplex damnum traheret. respondi, uter prior iudex iudicaret, eum oportere ita fundum petitori restitui iubere, ut possessori caueret uel satisdaret, si alter fundum euicisset, eum praestare. [B. 15, 1, 57] S

58 Paulus libro tertio epitomarum Alfeni digestorum. A quo seruus petebatur et eiusdem serui nomine cum eo furti agebatur, quaerebat, si utroque iudicio condemnatus esset, quid se facere oporteret. si prius seruus ab eo euictus esset, respondit, non oportere iudicem cogere, ut eum traderet, nisi ei satisdatum esset, quod pro eo homine iudicium accepisset, si quid ob eam rem datum esset, id recte praestari. sed si prius de furto iudicium factum esset et hominem noxae dedisset, deinde de ipso homine secundum petitorem iudicium factum esset, non debere ob eam rem iudicem, quod hominem non traderet, litem aestimare, quoniam nihil eius culpa neque dolo contigisset, quo minus hominem traderet. [B. 15, 1, 58] S

59 Iulianus libro sexto ex Minicio. Habitator in aliena aedificia fenestras et ostia imposuit, eadem post annum dominus aedificiorum dempsit: quaero, is qui imposuerat possetne ea uindicare. respondit posse: nam quae alienis aedificiis conexa essent, ea quamdiu iuncta manerent, eorundem aedificiorum esse, simul atque inde dempta essent, continuo in pristinam causam reuerti. [B. 15, 1, 59] S

60 Pomponius libro uicensimo nono ad Sabinum. Quod infans uel furiosus possessor perdidit uel corrupit, impunitum est. [B. 15, 1, 60. Ep. 4, 24] S*

61 Iulianus libro sexto ex Minicio. Minicius interrogatus, si quis nauem suam [B. 15, 1, 61] Sf

F[P(VLU)]

[1] locupletiores? (*u. i.*)

1 hac *om.* P^a | tuncque] et tunc *PV* 2 agit *PLU* 7 iulianus] Ulpi. *B* 9 sint *P* 10 locupletes] locupletiores *edd. ant. cum B* (*Anon.*): εἰς ὃ γεγόνασι πλουσιώτεροι | fuerint P^aVL 12 seuissetue] seuisset P^a 14 interest] PV^bLU, est FV^a: μεταξὺ τοῦ ὀφφικίου τῆς συνηγορίας καὶ τῆς ἐπὶ οἰκείῳ πράγματι δεφενσίονος πολλή ἐστιν ἡ διαφορά *BS* (*Steph.*) 21 pec. est] pec. is F^a 24 res *om.* P^aVL^a 25 uter prior] ut et priori P^aL^a, uti priori P^bL^bU 29 querebatur *PVLU* 30 uictus P^a | respondi *P* 31 ei satis] satis ei P^aU | eo *om.* P^a | nomine F^a 32 accepisset et si *PVLU* 33 de *om.* P^a 34 ob eam rem *om.* *P* 38 respondi *PU* | connexa *f* 42 perdididit *P* 43 sexto ex *om.* *P*, *inscr. om.* *V*

aliena materia refecisset, num nihilo minus eiusdem nauis maneret. respondit manere. sed si in aedificanda ea idem fecisset, non posse ‖ IULIANUS notat: nam proprietas totius nauis f. 116' carinae causam sequitur.

62 PAPINIANUS libro sexto quaestionum. Si nauis a malae [B. 15, 1, 62. BS. 42, 1, 20 sch. 10] *P* fidei possessore petatur, et fructus aestimandi sunt, ut in taberna et area quae locari solent. quod non est ei contrarium, quod de pecunia deposita, quam heres non attingit[1], usuras praestare non cogitur: nam etsi maxime uectura sicut usura non natura peruenit, sed iure percipitur, tamen ideo uectura desiderari potest, quoniam periculum nauis possessor

1 sor petitori praestare non debet, cum pecunia periculo dantis faeneretur. Generaliter [(BS)] autem cum de fructibus aestimandis quaeritur, constat animaduerti debere, non an malae fidei possessor fruitus sit, sed an petitor frui potuerit, si ei possidere licuisset. quam sententiam Iulianus quoque probat.

63 IDEM libro duodecimo quaestionum. Si culpa, non fraude quis possessionem [B. 15, 1, 63] *P* amiserit, quoniam pati debet aestimationem, audiendus erit a iudice, si desideret, ut aduersarius actione sua cedat: cum tamen praetor auxilium quandoque laturus sit quolibet alio possidente, nulla captione adficietur. ipso quoque, qui litis aestimationem perceperit, possidente debet adiuuari: nec facile audiendus erit ille, si uelit postea pecuniam, quam ex sententia iudicis periculo iudicati recepit, restituere.

64 IDEM libro uicensimo quaestionum. Cum in rem agitur, eorum quoque no- [B. 15, 1, 64] *P* mine, quae usui non fructui sunt, restitui fructus certum est.

65 IDEM libro secundo responsorum. Emptor praedium, quod a non domino [B. 15, 1, 65] *P* emit, exceptione doli posita non aliter restituere domino cogetur, quam si pecuniam creditori eius solutam, qui pignori datum praedium habuit, usurarumque medii temporis superfluum reciperauerit, scilicet si minus in fructibus ante litem perceptis fuit: nam eos usuris

1 nouis dumtaxat compensari sumptuum in praedium factorum exemplo aequum est. Ancillam, quae non in dotem data, sed in peculium filiae concessa est, peculio filiae non legato mancipium hereditarium esse conuenit. si tamen pater dotis ac peculii contemplatione filiam exheredauit et ea ratione reddita nihil ei testamento reliquit aut eo minus legauit, filiam defensio tuebitur uoluntatis.

66 PAULUS libro secundo quaestionum. Non ideo minus recte quid nostrum [B. 15, 1, 66] *P* esse uindicabimus, quod abire a nobis dominium speratur, si condicio legati uel libertatis extiterit.

67 SCAEUOLA libro primo responsorum. A tutore pupilli domum [B. 15, 1, 67. Ep. 16, 18] *Pf* mercatus ad eius refectionem fabrum induxit: is pecuniam inuenit: quaeritur ad quem pertineat, respondi, si non thensauri fuerunt, sed pecunia forte perdita uel per errorem ab eo ad quem pertinebat non ablata, nihilo minus eius eam esse, cuius fuerat.

68 ULPIANUS libro quinquagensimo primo ad edictum. Qui restituere iussus [B. 15, 1, 68] **S* iudici non paret contendens non posse restituere, si quidem habeat rem, manu militari officio iudicis ab eo possessio transfertur et fructuum dumtaxat omnisque causae nomine condemnatio fit. si uero non potest restituere, si quidem dolo fecit quo minus possit, is, quantum aduersarius in litem sine ulla taxatione in infinitum iurauerit, damnandus est. si

F [*P*(*VLU*)]

[1] attigit? (*u. i.*)

1 manere] remanere *P* 3 sequatur *P* 4 mala'e' fidei F^b, mala fide *P* 6 heres non] heres not *F* (*em. f*) | attingit] *malim* attigit: ἐὰν μὴ ἥψατο αὐτῶν *B* (*Anon.*) 9 periculo pecunia *P* 10 animaduerti debere non (nuu *f*)] *om. P*, non *om. V* 11 fruitus] P^bL^b *cum BS* (*Steph.*): οὐκ εἰ ἐκαρπώσατό τι ὁ μάλα φίδε νομεύς *BS* (*Steph.*), fruiturus *libri boni* 14 peti P^a 16 nulla] ut nulla *PU* | capt. adf.] usucapione adficiatur P^aV, capcione efficiatur *L*, captione affici.. (afficiatur U^b) *U* | quoque qui] quoque F^1, que qui P^a, que V^a 18 iudicis periculo *om.* P^a 21 a non] an P^a, non *V*? 22 oposita *PVLU* 25 nobis FL^a: τοῖς νέοις τόκοις *B* | compensari um sumpt. P^a 26 in peculium] peculium P^a 27 dotis ac] doti P^a, dotis et P^b 31 uindicamus *PVLU* 34 induxit is] induxisti si $PVLU^a$?, induxit si U^b | pecunia inuenitur PVL^a?*U* 35 respondit P^a 39 omnisqu'a'e *F* 40 fit] FP^aU^a, fiat P^bVU^b, sit *L* 41 in infinitum] infinitum P^a

uero nec potest restituere nec dolo fecit quo minus possit, non pluris quam quanti res est, id est quanti aduersarii interfuit, condemnandus est. haec sententia generalis est et ad omnia siue interdicta, siue actiones in rem siue in personam sunt, ex quibus arbitratu iudicis quid restituitur, locum habet.

69 PAULUS libro tertio decimo ad Sabinum. Is qui dolo fecit quo minus pos- [B. 15, 1, 69] *S sideret hoc quoque nomine punitur, quod actor cauere ‖ ei non debet actiones, quas eius f. 117 rei nomine habeat, se ei praestaturum.

70 POMPONIUS libro uicensimo nono ad Sabinum. Nec quasi Publicianam qui- [B. 15, 1, 70] *S dem actionem ei dandam placuit, ne in potestate cuiusque sit per rapinam ab inuito domino rem iusto pretio comparare.

71 PAULUS libro tertio decimo ad Sabinum. Quod si possessor quidem dolo [B. 15, 1, 71] *S fecit, actor uero iurare non uult, sed quanti res sit aduersarium condemnari maluit, mos ei gerendus est.

72 ULPIANUS libro sexto decimo ad edictum. Si a Titio fundum emeris Sem- [B. 15, 1, 72] *E pronii et tibi traditus sit pretio soluto, deinde Titius Sempronio heres extiterit et eundem alii uendiderit et tradiderit, aequius est, ut tu potior sis. nam et si ipse uenditor eam rem a te peteret, exceptione eum summoueres. sed et si ipse possideret et tu peteres, aduersus exceptionem dominii replicatione utereris.

73 IDEM libro septimo decimo ad edictum. In speciali actione non cogitur [B. 15, 1, 73] *E possessor dicere, pro qua parte eius sit: hoc enim petitoris munus est, non possessoris: 1 quod et in Publiciana obseruatur. Superficiario,

74 PAULUS libro uicensimo primo ad edictum. id est qui in alieno solo su- [B. 15, 1, 74] *E perficiem ita habet, ut certam pensionem praestet,

75 ULPIANUS libro sexto decimo ad edictum. praetor causa cognita in rem [B. 15, 1, 75] *E actionem pollicetur.

76 GAIUS libro septimo ad edictum prouinciale. Quae de tota re uindicanda [B. 15, 1, 76] *E dicta sunt, eadem et de parte intellegenda sunt, officioque iudicis continetur pro modo partis

1 ea quoque restitui iubere, quae simul cum ipsa parte restitui debent. Incertae partis uindicatio datur, si iusta causa interueniat. iusta autem causa esse potest, si forte legi Falcidiae locus sit in testamento, propter incertam detractionem ex legatis, quae uix[1] apud iudicem examinatur: iustam enim habet ignorantiam legatarius, cui homo legatus est, quotam partem uindicare debeat: itaque talis dabitur actio. eadem et de ceteris rebus intellegemus.

77 ULPIANUS libro septimo decimo ad edictum. Quaedam mulier fundum non [B. 15, 1, 77] *E marito donauit per epistulam et eundem fundum ab eo conduxit: posse defendi in rem ei competere, quasi per ipsam adquisierit possessionem ueluti per colonam. proponebatur, quod etiam in eo agro qui donabatur fuisset, cum epistula emitteretur: quae res sufficiebat ad traditam possessionem, licet conductio non interuenisset.

78 LABEO libro quarto pithanon a Paulo epitomatorum. Si eius [B. 15, 1, 78. Ep. 6, 42] A fundi, quem alienum possideres, fructum non coegisti, nihil eius fundi fructuum nomine te dare oportet. PAULUS. Immo quaeritur: huius fructus idcirco factus est, quod is eum suo nomine perceperit? perceptionem fructus accipere debemus non si[2] perfecti collecti, sed etiam coepti ita percipi, ut terra continere se fructus desierint: ueluti si oliuae uuae lectae,

F[P(VLU)]: *u. 8* Pomponius ... *u. 16* potior sis, *item u. 32* eadem ... *u. 38* interuenisset *excepta inscriptione l. 77, quae est a m. antiqua, in lituris reposuit* P^b*: l. 70. 71 transponit L*

---

[1] uix] iuxta? [2] si *del.*

---

1 nec potest] non potest *P* 4 habeat *PU* 7 prestiturum *P* 9 rapi'o'nam *F* 27 dictata *P* | iudicis] rei iudicis P^aV 28 simile P^a 29 interu. iusta a. causa *om.* P^aL^a | potest esse *PU* 34 fundum 'ita' non F^2 36 colonum F^2: ΔΙ' ΑΥΤΗC ὡC ΚΟΛΩΝΗC *BS* (*Cyr.*) *similiterque B* (*Anon.*) *et BS* (*Steph.*) 39 quarto] primo *PU* | epitomatorum] F^bL, epitomarum F^aPU 40 fructus *PU* 43 percipi] percepit P^a, percepti P^bVL, *om.* *U* | uuae] uel uuae *PVLU* | lectae *om.* *P*

nondum autem uinum oleum ab aliquo factum sit: statim enim ipse accepisse fructum existimandus est.

79 IDEM libro sexto pithanon a Paulo epitomatorum. Si hominem a me pe- [B. 15, 1, 79] *A*
tieris et is post litem contestatam mortuus sit, fructus quoad is uixerit aestimari oportet. PAULUS. Ita id uerum esse puto, si non prius is homo in eam ualetudinem inciderit, propter quam operae eius inutiles factae sunt: nam ne si uixisset quidem in ea ualetudine, fructus eius temporis nomine aestimari conueniret.

80 FURIUS ANTHIANUS libro primo ad edictum. In rem actionem pati non [B. 15, 1, 80] *A*
compellimur, quia licet alicui dicere se non possidere, ita ut, si possit aduersarius conuincere rem ab aduersario possideri, transferat ad se possessionem per iudicem, licet suam esse non adprobauerit.

II. *f. 117'*

℟ DE PUBLICIANA IN REM ACTIONE ℟ *EPS*

1 ULPIANUS libro sexto decimo ad edictum. Ait praetor: 'Si quis id quod tra- [B. 15, 2, 1] *E*
1 'ditur[1] ex iusta causa non a domino et nondum usucaptum petet, iudicium dabo.' Merito praetor ait 'nondum usucaptum': nam si usucaptum est, habet ciuilem actionem nec de-
2 siderat honorariam. Sed cur traditionis[2] dumtaxat et usucapionis fecit mentionem, cum satis multae sunt iuris partes, quibus dominium quis nancisceretur? ut puta legatum

2 PAULUS libro nono decimo ad edictum. uel mortis causa donationes factae: [B. 15, 2, 2] *E*
nam amissa possessione competit Publiciana, quia ad exemplum legatorum capiuntur.

3 1 ULPIANUS libro sexto decimo ad edictum. Sunt et aliae pleraeque. Ait praetor: [B. 15, 2, 3] *E*
'ex iusta causa petet.' qui igitur iustam causam traditionis habet, utitur Publiciana: et non solum emptori bonae fidei competit Publiciana, sed et aliis, ut puta ei cui dotis nomine tradita res est necdum usucapta: est enim iustissima causa, siue aestimata res in dotem data sit siue non. item si res ex causa iudicati sit tradita

4 PAULUS libro nono decimo ad edictum. uel soluendi causa [B. 15, 2, 4] *E*

5 ULPIANUS libro sexto decimo ad edictum. uel ex causa noxae deditionis, siue [B. 15, 2, 5] *E*
uera causa sit siue falsa.

6 PAULUS libro nono decimo ad edictum. Item si seruum ex causa noxali, quia [B. 15, 2, 6] *E*
non defendebatur, iussu praetoris duxero et amisero possessionem, competit mihi Publiciana.

7 ULPIANUS libro sexto decimo ad edictum. Sed et si res adiudicata sit, Publi- [B. 15, 2, 7] *E*
1 ciana actio competit. Si lis fuerit aestimata, similis est uenditioni: et ait Iulianus libro uicensimo secundo digestorum, si optulit reus aestimationem litis, Publicianam competere.
2 Marcellus libro septimo decimo digestorum scribit eum, qui a furioso igno- [BS. 42, 1, 13 sch. 3]
3 rans eum furere emit, posse usucapere: ergo et Publicianam habebit. Sed et si quis [(BS.)]
ex lucratiuis causis rem accepit, habet Publicianam, quae etiam aduersus donatorem com-
4 petit: est enim iustus possessor et petitor, qui liberalitatem accepit. Si a minore quis
5 emerit ignorans eum minorem esse, habet Publicianam. Sed et si permutatio facta sit, ea-
6 dem actio competit. Publiciana actio ad instar proprietatis, non ad instar possessionis
7 respicit. Si petenti mihi rem iusiurandum detuleris egoque iurauero rem meam esse, competit Publiciana mihi, sed aduersus te dumtaxat: ei enim soli nocere debet iusiurandum, qui detulit. sed si possessori delatum erit iusiurandum et iurauerit rem petitoris non esse,
8 aduersus eum solum petentem exceptione utetur, non ut et habeat actionem. In Publiciana

F[*P*(*VLU*)]: *l. 80 om. P*[a], *habet, sed ante l. 78, P*[b]

---

[1] id quod traditur] *in edicto fuit* id quod bona fide emit traditum, *cf. l. 3 § 1. l. 7 § 11. 16. l. 11 § 3 h. t. et Gaius 4, 36: etiam uerba* non a domino *postea adiecta uidentur esse* [2] ex causa emptionis *ins.*

---

5 ita] ait *PL*[a], ait ita *VL*[b] 6 ne] nec *PVLU* | dixisset *F*[1] 10 possideri't' transf. *F* 15 petet (petat *P*[b]*LU*) ... 16 usucaptum *om. P*[a] 16 desierat *P*[a] 22 ex] qui ex *PVL*[b]*U* 24 aestimatae res in d. date sint *P* 27 ex *om. P* 33 competit *F*[1] 34 *a* marcellus *l. inc. FP*[a]*VLU* 36 accipit *P*, acceperit *U* 37 qui'i's *F*[2]

9 actione omnia eadem erunt, quae et in rei uindicatione diximus. Haec actio et heredi et
10 honorariis successoribus competit. Si ego non emero, sed seruus meus, habebo Publicia-
nam. idem est et si procurator meus uel tutor uel curator uel quis alius negotium meum
11 gerens emerit. Praetor ait: 'qui bona fide emit.' non igitur omnis emptio proderit, sed ea,
quae bonam fidem habet: proinde hoc sufficit me bonae fidei emptorem fuisse, quamuis
non a domino emerim, licet ille callido consilio uendiderit: neque enim dolus uenditoris
12 mihi nocebit. In hac actione non oberit mihi, si successor sum et dolo feci, cum is, in
cuius locum successi, bona fide emisset: nec proderit, si dolo careo, cum emptor, cui suc-
13 cessi, dolo fecisset. Sed enim si seruus meus emit, dolus eius erit spectandus, non meus,
14 uel contra. Publiciana tempus emptionis continet, et ideo neque quod ante emptionem
15 neque quod postea dolo malo factum est in hac actione deduci Pomponio uidetur. Bonam
16 autem fidem solius emptoris continet. Ut igitur Publiciana competat, haec debent concur-
rere, ut et bona fide quis emerit et ei res empta eo nomine sit tradita: ceterum ante tra-
17 ditionem, quamuis bonae fidei quis emptor sit, experiri Publiciana non poterit. ‖ Iulianus f. 118
libro septimo digestorum scripsit traditionem rei emptae oportere bona fide fieri: ideoque
si sciens alienam possessionem adprehendit, Publiciana eum experiri non posse, quia usu-
capere non poterit. nec quisquam *putet* hoc nos existimare sufficere initio traditionis igno-
rasse rem alienam, uti quis possit Publiciana experiri, sed oportere et tunc bona fide
emptorem esse.

8 Gaius libro septimo ad edictum prouinciale. De pretio uero soluto nihil ex- B. 15, 2, 8 *E*
primitur: unde potest coniectura capi, quasi nec sententia praetoris ea sit, ut requiratur,
an solutum sit pretium.

9 Ulpianus libro sexto decimo ad edictum. Siue autem emptori res tradita est B. 15, 2, 9 *E*
1 siue heredi emptoris, Publiciana competit actio. Si quis rem apud se depositam uel sibi
commodatam emerit uel pignori sibi datam, pro tradita erit accipienda, si post emptionem
2 3 apud eum remansit. Sed et si praecessit traditio emptionem, idem erit dicendum. Item si
hereditatem emero et traditam mihi rem hereditariam petere uelim, Neratius scribit esse
4 Publicianam. Si duobus quis separatim uendiderit bona fide ementibus, uideamus, quis
magis Publiciana uti possit, utrum is cui priori res tradita est an is qui tantum emit[1].
et Iulianus libro septimo digestorum scripsit, ut, si quidem ab eodem non domino emerint,
potior sit cui priori res tradita est, quod si a diuersis non dominis, melior causa sit possi-
5 dentis quam petentis. quae sententia uera est. Haec actio in his quae usucapi non pos-
6 sunt, puta furtiuis uel in seruo fugitiuo, locum non habet. Si seruus hereditarius ante
aditam hereditatem aliquam rem emerit et traditam sibi possessionem amiserit, recte heres
Publiciana utitur, quasi ipse possedisset. municipes quoque, quorum seruo res tradita est,
in eadem erunt condicione,

10 Paulus libro nono decimo ad edictum. siue peculiari nomine seruus emerit B. 15, 2, 10 *E*
siue non.

11 Ulpianus libro sexto decimo ad edictum. Si ego emi et mea uoluntate B. 15, 2, 11 *E*
1 alii res sit tradita, imperator Seuerus rescripsit Publicianam illi dandam. Si de usu fructu
agatur tradito, Publiciana datur: itemque seruitutibus urbanorum praediorum per tradi-
tionem constitutis uel per patientiam (forte si per domum quis suam passus est aquae
ductum transduci): item rusticorum, nam et hic traditionem et patientiam tuendam constat.
F[*P*(*VLU*)]

---

[1] tantum emit] eam tum tenet? (*u. i.*)

1 et hon.] *PVU*, et in hon. *FL*: ἁρμόζει κληρονόμοις καὶ διαδόχοις πραιτωρίοις *B* 2 habeo *P* 3 meus u. t. u. curator *om.* P^a 5 hoc *om.* $P^a U$ 10 uel contra] ultro citro *P* 14 *ab* iulianus *l. inc.* *FPVL* 15 bone fidei *P*, bona fide ei *L* 17 putet] potest *FPLU* 18 et tunc] καὶ ἐν τῷ καιρῷ τῆς ἀγορασίας καὶ τῷ τῆς παραδόσεως *B* (*Anon.*) 26 pr'a'e-cessit F^b, precesserit *PLU* 27 esse scribit F^1 29 an is qui tantum emit] ἢ ὁ πρῶτος ἠγορακώς *BS* (*Steph.*): *uidetur tamen Ulpianus scripsisse* an is qui eam tum tenet 30 et *om.* $P^a U$ | eodem 'non' domino F^b 34 rem aliquam *PU* 35 possedisset] possidens P^a 41 agatur tradito] agatur P^a, tradito agatur $P^b VU$ | publ. datur *om.* P^a

2 Partus ancillae furtiuae, qui apud bonae fidei emptorem conceptus est, per hanc actionem
petendus est, etiamsi ab eo qui emit possessus non est. sed heres furis hanc actionem
3 non habet, quia uitiorum defuncti successor est. Interdum tamen, licet furtiua mater
distracta non sit, sed donata ignoranti mihi et apud me conceperit et pepererit, competit
mihi in partu Publiciana, ut Iulianus ait, si modo eo tempore, quo experiar[1], furtiuam
4 matrem ignorem. Idem Iulianus generaliter dicit, ex qua causa matrem usucapere possem,
si furtiua non esset, ex ea causa partum me usucapere, si furtiuam esse matrem igno-
5 rabam: ex omnibus igitur *causis* Publicianam habebo. Idem est et si ex partu partus est
et si non natus, sed post mortem matris exsecto uentre eius extractus est, ut et Pomponius
6 libro quadragensimo scripsit. Idem ait aedibus emptis, si fuerint dirutae, ea quae aedificio
7 accesserunt huiusmodi actione petenda. Quod tamen per alluuionem fundo accessit, simile
fit ei cui accedit: et ideo si ipse fundus Publiciana peti non potest, non[2] hoc petetur, si
8 autem potest,[3] et ad partem, quae per alluuionem accessit: et ita Pomponius scribit. Idem
9 adicit et si statuae emptae partes recisae petantur, similem actionem proficere. Idem scribit,
10 si aream emero et insulam in ea aedificauero, recte me Publiciana usurum. Item, inquit,
si insulam emi et ad aream ea peruenit, aeque potero uti Publiciana.

12 ‖ Paulus libro nono decimo ad edictum. Cum sponsus sponsae seruum do- | B. 15, 2, 12 | *E* f. 118
nasset eumque in dotem accepisset ante usucapionem, rescriptum est a diuo Pio diuortio
facto restituendum esse seruum: nam ualuisse donationem inter sponsum et sponsam. da-
bitur ergo et possidenti exceptio et amissa possessione Publiciana, siue extraneus siue
1 donator possideat. Is cui ex Trebelliano hereditas restituta est, etiamsi non fuerit nactus
2 possessionem, uti potest Publiciana. In uectigalibus et in aliis praediis, quae usucapi non
3 possunt, Publiciana competit, si forte bona fide mihi tradita[4] est. Idem est et si superficia-
4 riam insulam a non domino bona fide emero. Si res talis sit, ut eam lex aut constitutio
alienari prohibeat, eo casu Publiciana non competit, quia his casibus neminem praetor tue-
5 tur, ne contra leges faciat. Publiciana actione etiam de infante seruo nondum anniculo
6 7 uti possumus. Si pro parte quis rem petere uult, Publiciana actione uti potest. Sed | Pott. 1, 4 |
etiam is, qui momento possedit, recte hac actione experiretur.

13 Gaius libro septimo ad edictum prouinciale. Quaecumque sunt iustae causae | B. 15, 2, 13 | *E*
adquirendarum rerum, si ex his causis nacti res amiserimus, dabitur nobis earum rerum
1 persequendarum gratia haec actio. Interdum quibusdam nec ex iustis possessionibus com-
petit Publicianum iudicium: namque pigneraticiae et precariae possessiones iustae sunt, sed
ex his non solet competere tale iudicium, illa scilicet ratione, quia neque creditor neque is
2 qui precario rogauit eo animo nanciscitur possessionem, ut credat se dominum esse. Qui
a pupillo emit, probare debet tutore auctore lege non prohibente se emisse. sed et si de-
ceptus falso tutore auctore emerit, bona fide emisse uidetur.

14 Ulpianus libro sexto decimo ad edictum. Papinianus libro sexto quaestio- | B. 15, 2, 14 | *Ef*
num scribit: si quis prohibuit uel denuntiauit ex causa uenditionis tradi rem, quae ipsius
F[*P*(*VLU*)]

---

[1] experiar] ea pariat? (*u. i.*) [2] non] nec (*notis permutatis, u. i.*)? [3] Publiciana pertinet *uel similia ins.* [4] res *ins.* (*u. i.*)

---

1 per] et per P^a 4 non sit sed donata *om.* P^a | et ap.] ea ap. P^a, eaque ap. P^b, et ea ap. VU^b | competi P^a 5 ut *om.* P^a | eo tempore quo experiar] κατὰ τὸν χρόνον ἐν ᾧ κινῶ *BS* (*Steph.*), ἐν τῷ κινεῖν *B* (*Anon.*): *Ulpianus tamen scripsisse uidetur* eo tempore quo ea pariat (pariat *proposuit Cuiacius*) 6 possem] posse me P^a 8 causis] PVL^bU (*inc.* L^a) *cum BS* (*Steph.*): ἐκ πάσης τοιαύτης αἰτίας, casibus *F* | et si ex partu partus est *om.* P^aV 10 diruta P^a 11 allubionem *FPL* 12 accedit] accessit *PU* | non hoc] *F*, nec hoc PV^bLU, *inc.* V^a 13 ad *om.* *PV* | allubionem *F* 15 in e'o'a aed. *F* | publicana PL^a | item 'in'quit F^2 16 ad] aduersus P^a, *om.* *L* | ea] ea re P^a 18 diuortio *om.* *V*, *inc.* P^a 21 nanctus F^1 23 tradita est] FPV^aL, tr. res est V^b, tr. sunt *U*: ἐάν τις λάβῃ . . . βόνα φίδε *BS* (*Steph.*) 25 casu] causa P^a 26 κόντρα λέγεμ *BS* (*Steph.*) 27 uelit *PU* 30 ex *om.* P^a | nacti] F^2LU, nancti F^1, nactas P^a, nanctas P^b, nancti P^c 32 praecariae *F* 35 deceptis F^1 37 ulpianus libro 's. d. ad edictum', *ut haec continuentur l. 13*, F^2, *om.* VP^b | *a* papinianus (uiuianus *P*, papianus *L*) *l. inc.* *FLU*

uoluntate a procuratore fuerat distracta, et is nihilo minus tradiderit, emptorem tuebitur praetor, siue possideat siue petat rem. sed[1] quod iudicio empti procurator emptori praestiterit, contrario iudicio mandati consequetur: potest enim fieri, ut emptori res auferatur ab eo, qui uenire mandauit, quia per ignorantiam non est usus exceptione, quam debuit opponere, ueluti: 'si non auctor meus ex uoluntate tua uendidit.'

15 Pomponius libro tertio ad Sabinum. Si seruus meus, cum in fuga sit, rem a non domino emat, Publiciana mihi competere debet, licet possessionem rei traditae per eum nactus non sim. [B. 15, 2, 15] S

16 Papiniani libro decimo quaestionum Paulus notat: Exceptio iusti dominii Publicianae obicienda est. [B. 15, 2, 16] P

17 Neratius libro tertio membranarum. Publiciana actio non ideo comparata est, ut res domino auferatur: eiusque rei argumentum est primo aequitas, deinde exceptio 'si ea res possessoris non sit': sed ut is, qui bona fide emit possessionemque eius ex ea causa nactus est, potius rem habeat[2]. [B. 15, 2, 17] *S

III.

℞ SI AGER UECTIGALIS, ID EST EMPHYTEUTICARIUS, PETATUR ℞

1 Paulus libro uicensimo primo ad edictum. Agri ciuitatium alii uectigales uocantur, alii non[3]. uectigales uocantur qui in perpetuum locantur, id est hac lege, ut tamdiu pro his uectigal pendatur, quamdiu[4] neque ipsis, qui conduxerint, neque his, qui in locum eorum successerunt, auferri eos liceat: non uectigales sunt, qui ita colendi dantur [B. 15, 3, 1] E
1 ut priuatim agros nostros colendos dare solemus. Qui in perpetuum fundum fruendum conduxerunt a municipibus, quamuis non efficiantur domini, tamen placuit competere eis in rem actionem aduersus quemuis possessorem, sed et aduersus ipsos municipes,

2 Ulpianus libro septimo decimo ad Sabinum[5]. ‖ ita tamen si uectigal soluant. [B. 15, 3, 2] *S f. 119

3 Paulus libro uicensimo primo ad edictum. Idem est et si ad tempus habuerint conductum nec tempus conductionis finitum sit. [B. 15, 3, 3] E

F[*P*(*VLU*)]

---

[1] sed et? [2] quam quilibet alius praeter dominum, si is rem habeat *ins.* (*u. i.*) [3] uectigales *ins.* (*u. i.*) [4] ut quamdiu p. h. u. p. tamdiu? (*u. i.*) [5] ad edictum (*Hal.*)?

---

2 iudicio] contrario iud. P^aV 3 contrario *om.* P^aV 5 actor F^1U^a 6 cum in] in cum F^1 7 debet licet possessionem rei traditae *om.* P^a 8 nanctus F^1P 9 papinianus *PU*, papianus *L* 10 obiciendam esse P^a 12 auferat'i'ur *F* | regi P^a | prima *FPVLU* 13 sed ut is *seq.*] ἀλλ' ἵνα ὁ βόνα φίδε πρᾶγμα ὠνησάμενος καὶ τὴν τούτου νομὴν ἐκ τῆς αὐτῆς αἰτίας κατεσχηκὼς βελτίων ἐστὶ παντὸς ἑτέρου πλὴν τοῦ δεσπότου τὸ πρᾶγμα κατέχοντος *BS* (*Steph.*), *unde uidentur in fine tituli quaedam excidisse* (*u. s.*) 14 nanctus F^1 | habet P^a 16. 17 *rubr. ante* *6, 2, 17* P^a 16 ager] aget F^1 | id est] uel *PV* | enfiteuticariis P^a 18 ciuitatum *PU* 19 non uectigales uocantur] (*ad* uocantur *uncinos apposuit, mox abstersit m. 2*) *F*, non uectigales uectigales uocantur P^bVLU, non *rel. om.* P^a 20 tamdiu] FP^a, quamdiu P^bVU, tamquamdiu *L*: ὥστε μὴ ἀφαιρεθῆναι . . . ἐφ' ὅσον τὸ τέλος δίδοται *B* (*Anon.*) | pendantur P^a | quamdiu] FP^a, tamdiu P^bU, tamquamdiu *L* 20 conduxerunt *PU* 21 da'n'tur F^b 22 nostros *om.* *P* 25 decimo *om.* *PU* 26 primo *om.* *PU* | abuerit *P*

LIBER SEPTIMUS. f. 119'

I.

℞ DE USU FRUCTU ET QUEMADMODUM QUIS UTATUR FRUATUR ℞ SEP

1 PAULUS libro tertio ad Uitellium. Usus fructus est ius alienis rebus utendi fruendi salua rerum substantia. [I. 2, 4 pr. B. 16, 1, 1] *E

2 CELSUS libro octauo decimo digestorum. Est enim usus fructus ius in corpore, quo sublato et ipsum tolli necesse est. [I. 2, 4 pr. B. 16, 1, 2. Ep. 6, 23] *E

3 GAIUS libro secundo rerum cottidianarum uel aureorum. Omnium praediorum iure legati potest constitui usus fructus, ut heres iubeatur dare alicui usum fructum. dare autem intellegitur, si induxerit in fundum legatarium eumue patiatur uti frui. et sine testamento autem si quis uelit usum fructum constituere, pactionibus et stipulationibus id efficere potest. [B. 16, 1, 3] *S
1 Constitit[1] autem usus fructus non tantum in fundo et aedibus, uerum etiam
2 in seruis et iumentis ceterisque rebus. Ne tamen in uniuersum inutiles essent proprietates semper abscedente usu fructu, placuit certis modis extingui usum fructum et *ad* proprietatem reuerti.
3 Quibus autem modis usus fructus et constitit[2] et finitur, isdem modis etiam nudus usus solet et constitui et finiri.

4 PAULUS libro secundo ad edictum. Usus fructus in multis casibus pars dominii est, et exstat, quod uel praesens uel ex die dari potest. [B. 16, 1, 4] *E

5 PAPINIANUS libro septimo quaestionum. Usus fructus et ab initio pro parte indiuisa uel diuisa constitui et legitimo tempore similiter amitti eademque ratione per legem Falcidiam minui potest: reo quoque promittendi defuncto in partes hereditarias usus fructus obligatio diuiditur: et si ex communi praedio debeatur, uno ex sociis defendente pro parte defendentis fiet restitutio. [B. 16, 1, 5] *P

6 GAIUS libro septimo ad edictum prouinciale. Usus fructus pluribus modis constituitur: ut ecce, si legatus fuerit. sed et proprietas deducto usu fructu legari potest, ut apud heredem maneat usus fructus. [B. 16, 1, 6] *E
1 Constituitur adhuc usus fructus et in iudicio familiae herciscundae et communi diuidundo, si iudex alii proprietatem adiudicauerit, alii usum
2 fructum. Adquiritur autem nobis usus fructus non solum per nosmet ipsos, sed etiam per eas quoque personas, quas iur*i* nostro subiectas habemus. [Ep. 6, 29] Nihil autem uetat seruo meo herede instituto legari proprietatem deducto usu fructu. [(Ep.)]

F[*P*(*VLU*)]

---

[1] consistit? (*u. i.*) [2] constituitur? (*u. i.*)

---

3 et] aut *P* | quis *om. ind. F* 10 usufructum *P et sic saepius* 11 potiatur F^1 | sine] siue F^1 12 pact.] rationibus F^1, pacci...onibus L^b, *inc.* L^a 13 constitit] *F*, consistit *PU*, const...t V^a, constat V^b, constituitur *L*, ϲυνίϲταται *BS* (*Steph.*) 14 propriaetates *F* 15 abscendente F^1L | ad *om. F*: καὶ πρὸϲ τὴν προπριεταρίαν ἐπαναϲτρέφειν *BS* (*Steph.*) *similiterque B* (*Anon.*) | propri'a'etatem F^2 16 reuerti] recerti F^1 | constitit] FL^a, constituitur PL^bU (usus fructus ... modis *om. V*): οἵϲτιϲι τρόποιϲ καὶ ϲυνίϲταται καὶ ϲβέννυται ὁ οὐϲοὐφρουκτοϲ, τοῖϲ αὐτοῖϲ καὶ ὁ οὖϲοϲ ϲυνίϲταταί τε καὶ ϲβέννυται *BS* (*Steph.*) 18 paulus] ul̄ (u *a min.*) P^a | pars domino F^1, par domini P^a 19 et exstat *seq.*] καὶ τοῦτο ἐντεῦθεν δείκνυταί τε καὶ δηλοῦται, ὅτι ὥϲπερ ἡ δεϲποτεία καὶ πούρωϲ καὶ ὑπὸ ἡμέραν δύναται δίδοϲθαι, τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ὁ οὐϲοὐφρουκτοϲ δύναται καὶ πούρωϲ καὶ ἀπὸ φανερᾶϲ ἡμέραϲ ϲυνίϲταϲθαι *BS* (*Steph.*) 21 constitui 'e't F^2 | ratione'm' F^2 26 sed 'et' propr. F^b | deduct'o' us. F^2 27 constit. adh. usus fructus *om.* F^1 | et in] in *PU* 28 s'i' iudex F^2 30 iuri] P^bU, iure FP^aVL 31 meo] modo P^a | institu-t'i'o F^2

7 ULPIANUS libro septimo decimo ad Sabinum. Usu fructu legato omnis [B. 16, 1, 7. Ep. 6, 27] S
fructus rei ad fructuarium pertinet. et aut rei soli aut rei mobilis usus fructus legatur.
1 Rei soli, ut puta aedium, usu fructu legato quicumque reditus est, ad usufructuarium pertinet quaeque obuentiones sunt ex aedificiis, ex areis et ceteris, quaecumque aedium sunt.
unde etiam mitti eum in possessionem uicinarum aedium causa damni infecti placuit, et
iure dominii possessurum eas aedes, si perseueretur non caueri, nec quicquam amittere
finito usu fructu. hac ratione Labeo scribit nec aedificium licere domino te inuito [Ep. 6, 35]
altius tollere, sicut nec areae usu fructu legato potest in area aedificium poni: quam sen-
2 tentiam puto ueram. Quoniam igitur omnis fructus rei ad eum pertinet, reficere quoque
eum aedes per arbitrum cogi Celsus scribit Celsus[1] libro octauo decimo digesto- [Ep. 6, 34]
rum, hactenus tamen, ut sarta tecta habeat: si qua tamen uetustate corruissent, neutrum
cogi reficere, sed si heres refecerit, passurum fructuarium uti. unde Celsus de modo sarta
tecta habendi quaerit, si quae uetustate corruerunt reficere non cogitur: modica igitur re-
fectio ad eum pertinet, quoniam et alia onera adgnoscit usu fructu legato: ut [Ep. 6, 28]
puta stipendium uel tributum uel salarium[2] uel alimenta ab ea re relicta. et ita Marcellus
3 libro tertio decimo scribit. Cassius quoque scribit libro octauo iuris ciuilis fructuarium per
arbitrum cogi reficere, quemadmodum adserere cogitur arbores: et Aristo notat haec [(Ep.)]
uera esse. Neratius autem libro quarto membranarum ait non posse fructuarium prohiberi,
quo minus reficiat, quia nec arare prohiberi ‖ potest aut colere: nec solum necessarias re- f. 120
fectiones facturum, sed etiam uoluptatis causa ut tectoria et pauimenta et si- [Ep. 6, 34]
milia facere, neque autem ampliare nec utile detrahere posse,

8 IDEM libro quadragensimo ad edictum. quamuis melius repositurus sit: quae [B. 16, 1, 8] S*
sententia uera est.

9 IDEM libro septimo decimo ad Sabinum. Item si fundi usus fructus [B. 16, 1, 9. Ep. 6, 24] S
sit legatus, quidquid in fundo nascitur, quidquid inde percipi potest, ipsius fructus est, sic
tamen ut boni uiri arbitratu fruatur. nam et Celsus libro octauo decimo digestorum scribit
1 cogi eum posse recte colere. Et si apes in eo fundo sint, earum quoque usus fructus [(Ep.)]
2 ad eum pertinet. Sed si lapidicinas habeat et lapidem caedere uelit uel cretifodinas habeat
uel harenas, omnibus his usurum Sabinus ait quasi bonum patrem familias: quam senten-
3 tiam puto ueram. Sed[3] si haec metalla post usum fructum legatum sint inuenta, cum totius
4 agri relinquatur usus fructus, non partium, continentur legato. Huic uicinus trac- [Ep. 6, 27]
tatus est, qui solet in eo quod accessit tractari: et placuit alluuionis quoque usum fructum
ad fructuarium pertinere. sed si insula iuxta fundum in flumine nata sit, eius usum fructum
ad fructuarium non pertinere Pegasus scribit, licet proprietati accedat: esse enim ueluti
proprium fundum, cuius usus fructus ad te non pertineat. quae sententia non est sine ra-
tione: nam ubi latitet incrementum, et usus fructus augetur, ubi autem apparet separatum,
5 fructuario non accedit. Aucupiorum quoque et uenationum reditum Cassius ait libro octauo
6 iuris ciuilis ad fructuarium pertinere: ergo et piscationum. Seminarii autem fructum [(Ep.)]
F[*P*(*VLU*)]

---

[1] Celsus *del.* (*u. i.*) [2] solarium? (*u. i.*) [3] sed et? (*u. i.*)

3 est 'ad' usufr. F^2 | pertinent *P* 4 et cet.] a cet. F^1 | qu'a'ecumque F^2 | aedium] aedem F^1 7 finita F^1 | licere] dicere P^a 8 sicuti *PLU* 9 ad 'r'eum F^2 | retinet F^1 10 celsus scribit celsus, *ut ab hoc uocabulo l. inc.*, *FL*, celsus scribit *PU* 12 serta F^1 14 pertine'a't F^2 15 stipendium uel tributum uel salarium] τὰ δημόσια καὶ τὰ δαπανήματα *B et Ep.*, *unde firmatur lectio* salarium, *quod Graeci uidentur accepisse de pecunia pro operis cultoris uiliciue soluenda: Ulpianus tamen omnino scripsit quod posuit Haloander* solarium | ab ea re relicta] F^1U, ab ea 're' relicta F^2, ab eo areae relicta (redicta P^a) P^aL, ab eo relicta P^b: καὶ τὰς ἐκ τοῦ πράγματος ἐαθείσας διατροφάς *B* (*Anon.*) *et Ep.* 16 cas'si'us F^2 | per] rei per *PL* 17 subserere *PVLU*: κεντρίζει τὰ δένδρα *B* (*Anon.*) 18 *a* neratius *inc. l. PV* 19 nec 'p'arare F^2 20 uoluptati'bu's F^2 | causa 'a'ut F^2 | et pauimenta *om.* P^a 26 libro lxuiii *P*, libro luii *U* 27 eo *om.* *P* | earum] F^2PLU, eorum F^1V 28 et 'in' lapidem F^2 | habeat uel har. *om.* *P* (et lapidem ... habeat *om.* *L*) 30 sed] sed et P^b: κἂν εὑρεθῇ *B* | 'a'metalla F^2 31 continea'n'tur (*uoluit* contine'a'ntur) F^2 32 allubionis *FPL* 35 usu fructus *F* | sententia non est sine ratione nam ubi latitet] sentit *rel. om.* P^a 38 seminarii autem fructus L^a, seminarios autem fructus PVL^bU

puto ad fructuarium pertinere ita tamen[1], ut et uendere ei et seminare liceat: debet tamen
conserendi agri causa seminarium paratum semper renouare quasi instrumentum agri, ut
7 finito usu fructu domino restituatur. Instrumenti autem fructum habere debet: uendendi
tamen facultatem non habet. nam et si fundi usus fructus fuerit legatus et sit ager, unde
palo in fundum, cuius usus fructus legatus est, solebat pater familias uti, uel salice uel
harundine, puto fructuarium hactenus uti posse, ne ex eo uendat, nisi forte salicti [Uat. 70]
ei uel siluae palaris uel harundineti usus fructus sit legatus: tunc enim et uendere potest.
nam et Trebatius scribit siluam caeduam et harundinetum posse fructuarium caedere, sicut
pater familias caedebat, et uendere, licet pater familias non solebat uendere[2], sed ipse uti:
ad modum enim referendum est, non ad qualitatem utendi.

10 POMPONIUS libro quinto ad Sabinum. Ex silua caedua pedamenta et [B. 16, 1, 10. Ep. 6, 37] *S*
ramos ex arbore usufructuarium sumpturum: ex non caedua in uineam sumpturum, dum
ne fundum deteriorem faciat.

11 PAULUS libro secundo epitomatorum Alfeni digestorum. Sed si gran- [B. 16, 1, 11. Ep. 6, 37] *S**
des arbores essent, non posse eas caedere.

12 ULPIANUS libro septimo decimo[3] ad Sabinum. Arboribus [Uat. 71. B. 16, 1, 12. Ep. 6, 37] *S*
euolsis uel ui uentorum deiectis usque ad usum suum et uillae posse usufructuarium ferre
Labeo ait: nec materia eum pro ligno usurum, si habeat unde utatur ligno. quam senten-
tiam puto ueram: alioquin[4] et si totus ager sit hunc casum passus, omnes arbores auferret
fructuarius: materiam tamen ipsum succidere quantum ad uillae refectionem putat posse[5]:
quemadmodum calcem, inquit, coquere uel harenam fodere aliudue quid aedificio necessarium
1 sumere[6]. Nauis usu fructu legato nauigandum[7] mittendam puto, licet naufragii [(B) Uat. 72, 2]
2 periculum immineat: nauis etenim ad hoc paratur, ut nauiget[8]. Usu- [(Uat.) B. 16, 1, 12. Ep. 6, 38]
fructuarius uel ipse frui ea re uel alii fruendam concedere uel locare uel uendere potest:
nam et qui locat, utitur et qui uendit, utitur. sed et si alii precario concedat uel donet, puto
eum uti atque ideo retinere usum fructum, et hoc Cassius et Pegasus responderunt [(Ep.)]
et Pomponius libro quinto ex Sabino probat. non solum autem si ego locauero, | retineo f. 120r
usum fructum, sed et si alius negotium meum gerens locauerit usum fructum, Iulianus libro
trigensimo quinto scripsit retinere me usum fructum. quid tamen si non locauero[9], sed
absente et ignorante me negotium meum gerens utatur quis et fruatur? nihilo minus re-
tineo usum fructum (quod et Pomponius libro quinto probat) per hoc, quod negotiorum
3 gestorum actionem adquisiui. De illo Pomponius dubitat, si fugitiuus, in quo meus [Uat. 89]
usus fructus[10] est, stipuletur aliquid ex re mea[11] uel per traditionem[12] accipiat: an per hoc
F[*P*(*VLU*)]

---

[1] tamen *del.* [2] [Nam et Trebatius scribit] siluam caeduam pos[se fructuarium caedere, sicut pater familias caedebat]. item ut arundinetu[m caedat fructuarius, quod caedendi causa pater familias] alebat, non puto prohibetur. [item poterit uendere, licet pater familias uendere] non solebat *Uat.* [3] *§ 3 ex Ulpiani ad Sabinum libro XVI afferunt Uat., ubi periit inscriptio excerptorum eorum quae pertinent ad § 1. 2* [4] [De ligno Labeo ait] usque ad usum suum [et uillae posse usufructuarium ferre nec materia eum pro ligno usurum, si] habeat unde utatur li[gno. idem ait usurum eum arboribus euulsis uel ui uentorum] etiam deiectis, puto tamen [usque ad usum suum: alioquin] *Uat.* [5] ipse su[ccidere quantum ad uillae refectionem poterit, ut putat Ne]ratius libro III membranarum *Uat.* [6] *secuta esse apud Ulpianum cum alia tum quae in digestis leguntur l. 21. 23 h. t. ostendunt excerpta Uaticana* [7] nauigatum (*edd.*)? [8] ... [i]dem e[t S]abinus, quamuis nauis [usu fructu legato nauigatum mittendam pute]t, licet naufragii peri[culum immineat . . . . . n]aues enim ad hoc parantur, [ut nauigent] *Uat.* [9] *firmant BS* (*Steph.*: οὐ μόνον εἰ ἐγὼ ὁ οὐσουφρουκτουάριος μισθώσω): locauerit? [10] usus fructus meus *Uat.* [11] ex re mea *om. Uat.* [12] per traditionem] mancipio (mancipium *cod.*) *Uat.*

---

1 ut et] ut *P* 3 finita *F*¹ 4 facultatem] ius *PVU* | fundi] fundus *F*¹, *om. V* 6 puto] palo *PU* | hactenus 'uel' uti *F*ᵇ 7 ei] eius *PVL* | palari'i's *F*² | harundineti] arundi nec *F*¹ 8 'h'arundinetum *F*² 9 pater familias cae'debat et u. l. p. f. n. s. uen'dere *F*² | caedebat et uendere] cedebat et uendebat et uendere *P* 14 epitomarum *PVLU* 16 sabinum] edictum *PU* 17 suum] fructuum *P*ᵃ 21 inquit *om. PV* 22 nauem *P*ᵃ*VU* | legatam *P*ᵃ 23 usufructuarius uel ipse f. e. r. uel (uel ... uel *erasa in P*) | locare uel uendere uel alii fruendam concedere potest *PU* 25 uendidit *P* | concedit *F*¹ 26 retineri *F*¹ 28 sed] seu *F*: ἀλλ' εἰ καὶ *BS* (*Steph.*) 32 gestorum *om. P* 33 us'us' fructus *F*² | stipulet *Uat.*

ipsum, quasi utar, retineam usum fructum? magisque admittit retinere[1]. nam saepe etiamsi praesentibus seruis non utamur, tamen usum fructum retinemus: ut puta aegrotante seruo uel infante, cuius operae nullae sunt, uel defectae senectutis homine: nam et si agrum aremus, licet tam sterilis sit, ut nullus fructus nascatur, retinemus usum fructum[2]. Iulianus tamen libro trigensimo quinto digestorum scribit, etiamsi non stipuletur quid seruus fugitiuus[3], retineri tamen[4] usum fructum: nam qua ratione, inquit, retinetur a proprietario[5]
4 possessio, etiamsi in fuga seruus sit, pari ratione etiam usus fructus retinetur[6]. Idem [(Uat.)] tractat: quid si quis possessionem eius nactus sit, an, quemadmodum a proprietario possideri desinit, ita etiam usus fructus amittatur? et primo quidem ait posse dici amitti usum fructum, sed licet amittatur, tamen dicendum, quod intra constitutum tempus ex re fructuarii stipulatus est, fructuario adquiri potest[7]. per quod colligi posse dici, ne quidem si possideatur ab alio, amitti usum fructum, si modo mihi aliquid stipuletur, paruique referre, ab herede possideatur uel ab alio, cui hereditas uendita sit uel cui proprietas legata sit, an a praedone: sufficere enim ad retinendum usum fructum esse affectum retinere uolentis et
5 seruum nomine fructuarii aliquid facere: quae sententia habet rationem. Iulianus [Ep. 6, 40. 42] libro trigensimo quinto digestorum tractat, si fur decerpserit uel desecuerit fructus maturos pendentes, cui condictione teneatur, domino fundi an fructuario? et putat, quoniam fructus non fiunt fructuarii, nisi ab eo percipiantur, licet ab alio terra separentur, magis proprietario condictionem competere, fructuario autem furti actionem, quoniam interfuit eius fructus non esse ablatos. Marcellus autem mouetur eo, quod, si postea fructus istos nactus fuerit fructuarius, fortassis fiant eius: nam si fiunt, qua ratione hoc euenit? nisi ea, ut interim fierent proprietarii, mox adprehensi fructuarii efficientur[8], exemplo rei sub condicione legatae, quae interim heredis est, existente autem condicione ad legatarium transit. uerum est enim condictionem competere proprietario: cum autem in pendenti est dominium (ut ipse Iulianus ait in fetu qui summittitur et in eo quod seruus fructuarius per traditionem accepit nondum quidem pretio soluto, sed tamen ab eo satisfacto), dicendum est condictionem pendere magisque in pendenti esse dominium[9].

13 Idem libro octauo decimo ad Sabinum. Si cuius rei usus fructus le- [B. 16, 1, 13. Ep. 6, 45] S gatus erit, dominus potest in ea re satisdationem desiderare, ut officio iudicis hoc fiat: nam sicuti debet fructuarius uti frui, ita et proprietatis dominus securus esse debet de proprietate. haec autem ad omnem usum fructum pertinere Iulianus libro trigensimo octauo digestorum probat. si usus fructus legatus sit, non prius dandam actionem usufructuario, quam satisdederit se boni uiri arbitratu usurum fruiturum[10]: sed et si plures sint, a quibus
1 usus fructus relictus est, singulis satisdari oportet. Cum igitur de usu fructu agitur, [(Ep.)] non solum quod factum est arbitratur, sed etiam in futurum quemadmodum uti frui debet.
2 De praeteritis autem damnis fructuarius etiam lege Aquilia tenetur et interdicto quod ui aut clam, ut Iulianus ‖ ait: nam fructuarium quoque teneri his actionibus nec non furti f. 121 certum est, sicut quemlibet alium, qui in aliena re tale quid commiserit. denique consultus,

F[*P*(*VLU*)]

[1] retineri *Uat.* [2] usum fructum] eum *Uat.* [3] intra annum mancipioue (mancipioque *cod.*) accipiat *ins. Uat.* [4] tamen retineri *Uat.* [5] proprietario] proprietatis domino *Uat.* [6] retinetur] non amittitur *Uat.* [7] potest *del.* [8] efficiantur (*Hal.*)? [9] magisque in p. esse dominium] *firmant B* (ἤρτηται οὖν καὶ ἡ τοῦ πράγματος ἀπαίτησις καὶ ἡ δεσποτεία), *sed aut abundant aut tale quid subest:* magisque sequi quod in pendenti est dominium [10] *Priscianus 10, 2, 13:* Ulpianus ad Sabinum futurum 'fruiturum' dixit, non 'fructurum'. *cf. D.* 7, 9, 12

1 utar *om. Uat.* | admittit'u'reti'ti'nere *F²* 2 aegrotante seruo uel infante] egrotante seruo infante *Uat.*, aegrotanti seruo uel infanti *F*, egrotantis serui uel infantis *PVLU*, [ὡς ἐπὶ ἀσθε]νοῦντι οἰκέτῃ ἢ ἴνφαντι *BS* (*Steph.*), ὡς ἐπὶ τοῦ ἀσθενοῦς καὶ τοῦ ἀνήβου καὶ τοῦ γέροντος *B* (*Anon.*) 3 homine] *Uat.*, homini *F*, hominis *PVLU* 4 ut] et *P* 5 quid] quis *Uat.* 6 nam] n enim *Uat.* 8 na'n'ctus *F²* 11 colligit posse dici *P*, colligi posse didici *L*ᵇ*U* 13 herede'de' *F²* | alio] *F*ᵃ *cum BS* (*Steph.*): εἴτε καὶ ἕτερός τις τὴν κληρονομίαν ἠγόρακώς, eo *F*ᵇ*PVLU* | uel cui p. l. sit *om. P* 18 separantur *F¹* 20 quo'd' si *F²* 21 hoc uenit *PL* 22 efficiuntur *PU* 23 qu'a'e int. *F²* 25 in' que' fetu *F* | qui] que *F¹* | summitur *PLU* 26 pendere] pendente *F*ᵃ*V* 30 ita'que' et 'a' proprietatis *F²* 31 *ab* iulianus *l. inc. FPV* 34 satisdare *PL* 37 fructuariam *F¹*

quo bonum fuit actionem polliceri praetorem, cum competat legis Aquiliae actio, respondit,
quia sunt casus, quibus cessat Aquiliae actio, ideo iudicem dari, ut eius arbitratu utatur:
nam qui agrum non proscindit, qui uites non subserit, item aquarum ductus conrumpi pa-
3 titur, lege Aquilia non tenetur. eadem et in usuario dicenda sunt. Sed si inter duos
fructuarios sit controuersia, Iulianus libro trigensimo octauo digestorum scribit aequissimum
esse quasi communi diuidundo iudicium dari uel stipulatione inter se eos cauere, qualiter
fruantur: cur enim, inquit Iulianus, ad arma et rixam procedere patiatur praetor, quos
potest iurisdictione sua componere? quam sententiam Celsus quoque libro uicensimo di-
4 gestorum probat, et ego puto ueram. Fructuarius causam proprietatis deteriorem [Ep. 6, 46]
facere non debet, meliorem facere potest. et aut fundi est usus fructus legatus, et non
debet neque arbores frugiferas excidere neque uillam diruere nec quicquam facere in per-
niciem proprietatis. et si forte uoluptarium fuit praedium, uirdiaria uel gestationes uel de-
ambulationes arboribus infructuosis opacas atque amoenas habens, non debebit deicere, ut
5 forte hortos olitorios faciat uel aliud quid, quod ad reditum spectat. Inde est quae- [(Ep.)]
situm, an lapidicinas uel cretifodinas uel harenifodinas ipse instituere possit: et ego puto
etiam ipsum instituere posse, si non agri partem necessariam huic rei occupaturus est.
proinde uenas quoque lapidicinarum et huiusmodi metallorum inquirere poterit: ergo et auri
et argenti et sulpuris et aeris et ferri et ceterorum fodinas uel quas pater familias instituit
exercere poterit uel ipse instituere, si nihil agriculturae nocebit. et si forte in hoc quod
instituit plus reditus sit quam in uineis uel arbustis uel oliuetis quae fuerunt, forsitan
6 etiam haec deicere poterit, si quidem ei permittitur meliorare proprietatem. Si tamen quae
instituit usufructuarius aut caelum corrumpant agri aut magnum apparatum sint desidera-
tura opificum forte uel legulorum, quae non potest sustinere proprietarius, non uidebitur
uiri boni arbitratu frui: sed nec aedificium quidem positurum in fundo, nisi quod [Ep. 6, 46]
7 ad fructum percipiendum necessarium sit. Sed si aedium usus fructus legatus sit, [(Ep.)]
Nerua filius et lumina immittere eum posse ait: sed et colores et picturas et marmora
poterit et sigilla et si quid ad domus ornatum. sed neque diaetas transformare uel coniun-
gere aut separare ei permittetur, uel aditus posticasue uertere, uel refugia aperire, uel
atrium mutare, uel uirdiaria ad alium modum conuertere: excolere enim quod [Ep. 6, 46]
inuenit potest qualitate aedium non immutata. item Nerua eum, cui aedium usus [(Ep.)]
fructus legatus sit, altius tollere non posse, quamuis lumina non obscurentur, quia tectum
magis turbatur: quod Labeo etiam in proprietatis domino scribit. idem Nerua nec ob-
8 struere eum posse. Item si domus usus fructus legatus sit, meritoria illic facere fructuarius
non debet nec per cenacula diuidere domum: atquin locare potest, sed oportebit quasi
domum locare. nec balineum ibi faciendum est. quod autem dicit meritoria non facturum
ita accipe quae uolgo deuersoria uel fullonica appellant. ego quidem, et si balineum sit in
domo usibus dominicis solitum uacare in intima parte domus uel inter diaetas amoenas,
non recte nec ex boni uiri arbitratu facturum, si id locare coeperit, ut publice lauet, non

F [*P*(*VLU*)]

---

1 quo] *F*[1] *cum BS* (*Steph.*): εἰς τί, quod *F*[2]*PVLU* | actio] actionem *P*[a] | respondit ... 2 actio *bis F*[ac] 2 ideo] et ideo *PVLU* | arbitrata *F*[1] | utatur] *FL*, utatur et fruatur *PVU* 3 non nubserit *F*[1] 4 dicendo *F*[1] 5 iulianus] idem *F*[1]: *legem hinc inc. F*[1]*PV* | octauo] iiiu *L*, *om. PU* 7 inquid *F*[1] | ad] ne ad *P*[a] 10 usu's' fructus *F*[2] 11 neque ... excidere *om. P* | u'i'llam *F*[2] 12 uoluptarium] *F*[2]*LU*[a], uoluptate *F*[1], uoluptare *ex P*(*isana*) *U*[b], uoluptuarium *PV*: ἐκ τῶν ἐπιτερπῶν τόπων *B*, ἐπὶ τερπνὸν τόπον *Ep.* | deambulationes] deastipulationes *F*[1] 13 deiecere *F* 15 harenifudinas *F*[1] 17 hiusmodi *P* 18 sulphuris *f* 20 uinetis *PVLU* | aliuetis *F*[1] 21 deicere] deiecerit *F*[1] | propriaetatem *F* 22 caelam *F*[1] 23 legulorum] *F*, iegulorum *L*[a], figulorum *PL*[b]*U* 25 sit sed si aedium *om. F*[1] | legatum *F*[1] 26 lumina] *F*, limina *PVLU*, φῶτα *B* | immittere] —mittere *spatio ante id uacuo relicto F*[1] | ex marmora *F*[ac] 27 domas *F*[1] 28 aut] uel *PU*, *om. L* | permittetur] *FL*, permittitur *PVU* | postic't'asue *F*[b] | uertere] *F*[1]*P*, euertere *F*[2]*LU*: τὰς διαίτας μεταποιεῖν ἢ τὰς εἰσόδους (*id est* cubicula introitusue mutare), ἢ τὰς κρυπτηρίας ἀνοίγειν *B* 30 inuenti *F*[1] 31 tectam *F*[1] 32 propriaetatis *F* | obseruere *F*[1] 33 dom'in'us *F*[2] 35 ualineum *F*[1] 36 accipe're' *F*[2], accipere *V* | ego] eo *P*[a] | ualineum *F*[ac] 37 'in' dominicis *F*[2] | uacare] ualere *F*[1] | di'a'etas *F*[2] 38 public'a'e *F*[2]

magis quam si domum ad stationem iumentorum locauerit, aut si stabulum quod erat do-
mus iumentis et carruchis uacans, pistrino locauerit,

14 PAULUS libro tertio ad Sabinum. licet multo ‖ minus ex ea re fructum[1] [B. 16, 1, 14] S f. 121'
percipiat.

15 ULPIANUS libro octauo decimo ad Sabinum. Sed si quid inaedificauerit, postea [B. 16, 1, 15] S
1 eum neque tollere hoc neque refigere posse: refixa plane posse uindicare. Mancipiorum
quoque usus fructus[2] legato non debet abuti, sed secundum condicionem eorum uti: nam
si librarium rus mittat et qualum et calcem portare cogat, histrionem balniatorem faciat,
uel de symphonia atriensem, uel de palaestra stercorandis[3] latrinis praeponat, abuti uide-
2 bitur proprietate. Sufficienter autem alere et uestire debet secundum ordinem et dignitatem
3 mancipiorum. Et generaliter Labeo ait in omnibus rebus mobilibus modum eum tenere
debere, ne sua feritate uel saeuitia ea corrumpat: alioquin etiam lege Aquilia eum con-
4 ueniri. Et si uestimentorum usus fructus legatus sit non sic, ut quantitatis usus fructus
legetur, dicendum est ita uti eum debere, ne abutatur: nec tamen locaturum, quia uir
5 bonus ita non uteretur. Proinde etsi scaenicae uestis usus fructus legetur uel aulaei uel
alterius apparatus, alibi quam in scaena non utetur. sed an et locare possit, uidendum est:
et puto locaturum, et licet testator commodare, non locare fuerit solitus, tamen ipsum
6 fructuarium locaturum tam scaenicam quam funebrem uestem. Proprietatis dominus non
debebit impedire fructuarium ita utentem, ne deteriorem eius condicionem faciat. de qui-
busdam plane dubitatur, si eum uti prohibeat, an iure id faciat: ut puta doleis, si forte
fundi usus fructus sit legatus, et putant quidam, etsi defossa sint, uti prohibendum: idem
et in seriis et in cuppis et in cadis et amphoris putant: idem et in specularibus, si domus
usus fructus legetur. sed ego puto, nisi sit contraria uoluntas, etiam instrumentum fundi
7 uel domus contineri. Sed nec seruitutem imponere fundo potest proprieta- [B. 16, 1, 15. 16]
rius nec amittere seruitutem: adquirere plane seruitutem eum posse etiam inuito fructuario
Iulianus scripsit. quibus consequenter fructuarius quidem adquirere fundo seruitutem non
potest, retinere autem potest: et si forte fuerint non utente fructuario amissae, hoc quoque
nomine tenebitur. proprietatis dominus ne quidem consentiente fructuario seruitutem im-
ponere potest,

16 PAULUS libro tertio ad Sabinum. nisi *per* quam deterior fructuarii condicio [B. 16, 1, 16] S
non fiat, ueluti si talem seruitutem uicino concesserit ius sibi non esse altius tollere.

17 ULPIANUS libro octauo decimo ad Sabinum. Locum autem religiosum facere [B. 16, 1, 17] S
potest consentiente usufructuario: et hoc uerum est fauore religionis. sed interdum et solus
proprietatis dominus locum religiosum facere potest: finge enim eum testatorem inferre,
1 cum non esset tam oportune, ubi sepeliretur. Ex eo, ne deteriorem condicionem fructuarii
faciat proprietarius, solet quaeri, an seruum dominus coercere possit. et Aristo apud Cas-
sium notat plenissimam eum coercitionem habere, si modo sine dolo malo faciat: quamuis
usufructuarius nec contrariis quidem ministeriis aut inusitatis artificium eius corrumpere

F[*P*(*VLU*)]

---

[1] fructuum (*Hal.*)? [2] usu fructu? (*u. i.*) [3] destercorandis (*Brencm.*)?

1 ab stationem *F*[1] 2 pristino *PU* 3 minus] *F*[2]*PU*, licet *F*[1], minus dicet *L*: εἰ καὶ ἐκ τούτου καρπὸν ἥττονα λαμβάνει *B* 6 reficere *P*[a]*V* *cum B* (*Anon.*): οὔτε περιελεῖν οὔτε ἀνανεοῦν, *cum Stephanus recte uerterit:* οὔτε ἀφαιρεῖσθαι οὔτε ἀπο[σπᾶν], rescindere *U*[b], *inc.* *U*[a] 7 usus fructu *L*, usu fructu *PU* 8 lib'e'rarium *F*[2] | mittat'ur' et *F*[2], mittat (*om.* et) *P* | fortare *F*[1] | cogit *F*[1]*L* | histrionem] uel istrionem *V*, uel instrionem *U*, uel istitorem *P*[a], uel institorem *L* 9 symphoniaco *PV*[a]*LU* | stercodandis *P*[a] | abuti] ueluti *F*[1], *om.* *L*[a] 11 mouilibus *F*[1] 12 eum] eam *F*[1] 13 legatus sit ... usus fructus *om.* *P*[a], sit non sicut *om.* *V* 15 aulaei] nulea aurei *L*[a], anuli aurei *PVL*[b], anuli auri *U*: τῶν ἐν θεάτρῳ παραπετασμάτων *BS* (*Steph.*) 16 in *om.* *P*[a] 17 ips'i'um *F*[2] 18 uestem 'si lande alicui' proprietatis *F* 19 ne] ue *F*[1] 20 doleis] *FPL*, doliis *fU* 22 et si in seruis *P*[a]*V*?, et si in seriis *U* 25 seruitutem *post* plane *om.* *PU* 27 retinere autem potest *om.* *P* | non tenente *P* 28 propr. autem d. *PVU* 30 per quam] *PVU*, quam *FL*[a], δι' αὐτῆς *B* 31 concesse'rit' *F*[2] 32 autem] ante *F*[1] 33 fauore] sed fauore *PU* 36 aput *F*[1] 37 cohercionem *PLU*

2 possit nec seruum cicatricibus deformare. Proprietarius autem et seruum noxae dedere poterit, si hoc sine dolo malo faciat, quoniam noxae deditio iure non peremit usum fructum, non magis quam usucapio proprietatis, quae post constitutum usum fructum contingit. debebit plane denegari usus fructus persecutio, si ei qui noxae accepit litis aestimatio non
3 offeratur a fructuario. Si quis seruum occiderit, utilem actionem exemplo Aquiliae fructuario dandam numquam dubitaui.

18 PAULUS libro tertio ad Sabinum. Agri usu fructu legato in locum demor- | B.16,1,18 | S tuarum arborum aliae substituendae sunt et priores ad fructuarium pertinent.

19 POMPONIUS libro quinto ad Sabinum. Proculus putat insulam[1] posse ita le- | B.16,1,19 | S gari, ut ei seruitus ‖ imponatur, quae alteri insulae hereditariae debeatur, hoc modo: 'Si f. 122 'ille heredi meo promiserit per se non fore, quo altius ea aedificia tollantur, tum ei eorum 'aedificiorum usum fructum do lego' uel sic: 'Aedium illarum, quoad altius, quam uti nunc
1 'sunt, aedificatae non erunt, illi usum fructum do lego.' Si arbores uento deiectas dominus non tollat, per quod incommodior is sit usus fructus uel iter, suis actionibus usufructuario cum eo experiundum.

20 ULPIANUS libro octauo decimo ad Sabinum. Si quis ita legauerit: 'fructus | B.16,1,20 | S 'annuos fundi Corneliani Gaio Maeuio do lego', perinde accipi debet hic sermo ac si usus fructus fundi esset legatus.

21 IDEM libro septimo decimo ad Sabinum. Si serui usus fructus sit | Uat. 71b. B.16,1,21 | S* legatus[2], quidquid is ex opera sua adquirit uel ex re fructuarii, ad eum pertinet[3], siue stipuletur siue ei possessio fuerit tradita. si uero heres institutus sit uel legatum acceperit, Labeo distinguit, cuius gratia uel heres instituitur uel legatum acceperit[4].

22 IDEM libro octauo decimo ad Sabinum. Sed et si quid donetur seruo, in quo | B.16,1,22 | S usus fructus alterius est, quaeritur, quid fieri oporteat. et in omnibus istis, si quidem contemplatione fructuarii aliquid ei relictum uel donatum est, ipsi adquiret: sin uero proprietarii, proprietario: si ipsius serui, adquiretur domino, nec distinguimus, unde cognitum eum et cuius merito habuit, qui donauit uel reliquit. sed et si condicionis implendae causa quid seruus fructuarius consequatur et constiterit contemplatione fructuarii eam condicionem adscriptam, dicendum est ipsi adquiri: nam et in mortis causa donatione idem dicendum est.

23 IDEM libro septimo decimo ad Sabinum. Sed sicuti stipulando[5] | Uat. 72, 1. B. 16, 1, 23 | S* fructuario adquirit, ita etiam paciscendo eum adquirere exceptionem fructuario Iulianus libro trigensimo[6] digestorum scribit. idemque et si acceptum rogauerit, liberationem ei pa-
1 rere. Quoniam autem diximus quod ex operis adquiritur ad fructuarium pertinere, sciendum est etiam cogendum eum operari: etenim modicam quoque castigationem fructuario competere Sabinus respondit et Cassius libro octauo iuris ciuilis scripsit, ut[7] neque torqueat, neque flagellis caedat.

F[P(VLU)]

[1] insulae usum fructum (*u. i.*)? [2] nunc uidendum si [fructus serui legatus sit ...... quid insit in] legato *Uat.* [3] [siue manci]pio accipiet *ins. Uat.* [4] [similiter lega]tario adquirit et si he[res institutus sit uel legatum acceperit, nec recte de hoc puto] quaeri: quamuis Labeo distin[guat, cuius gratia uel heres instituitur uel legatum acceperit] *Uat.* [5] [stipulatio]ne *Uat.* [6] Iulianus XXXV *Uat.* [7] ita ut *Uat.*

3 ususcapio *P* 6 dubitabi *F* 7 demortuorum F^1 9 insulam] insulae usum fructum *uidentur legisse Graeci:* οἶκον δύνασθαι οὐσούφρουκτον οὕτω ληγατεύεσθαι, ἵνα δουλεία τις ὥσπερ ἀγρῷ ἐπιτεθῇ *BS* (*Steph.*), ληγατεύω οἰκίας χρῆσιν ἐπὶ τῷ δουλείαν αὐτῇ ἐπιτεθῆναι *B* (*Anon.*), ἐν τῷ ληγατεύειν οὐσούφρουκτον οἴκου ἐπιτεθῆναι αὐτῷ δουλείαν *BS* (*Cyr.*) 11 me'o' F^2 | per] ser F^a | non *om.* P^aV | ea aedificia] *PU*, ue aedificia F^1, e (*uoluit* ea) aedificia F^2, ad edificia *L*: μὴ κωλύειν αὐτὸν ὑψοῦν τόνδε (οὐδὲ *cod.*) τὸν οἶκον *BS* (*Steph.*) 13 usu fructum F^aL | eiectas *P* 14 is *om.* *PVLU* 17 m'a'euio F^b 18 esse'e't F^2 20 quidquid] quod *P* 21 fuerat *P* | si uero] siue P^aV 24 usus fructus 'ut' alt. F^2 25 sin] si *PU* | proprietarii proprietario] *FL*, proprietario P^a, proprietarii P^bVU 26 si] siue *PVU* 28 et constiterit 'et' *F*, et constiterit ei *L* | eam] eum F^1 29 nam et] nam et mortis causa donatio facta *P* | item *P* 31 ceptionem (exceptionem *V*) fructuario *om. VL, inc.* P^a | *ab* iulianus *l. inc. FL* 32 idemque ... rog. *om. V* *eademque fere afuerunt a* P^a | parere] petere P^a 33 adquiritur *om. PV* 35 et *om.* F^1 | octauo] uii P^a | ut] *Uat. PVLU*, ui *F*: οὐ μὴν βασανίζεται ἢ φραγελίζεται *B*

24 Paulus libro decimo ad Sabinum. Si quis donaturus usufructuario [B.16,1,24. Ep.6,60] S^a
spoponderit seruo in quem usum fructum habet stipulanti, ipsi usufructuario obligabitur,
quia ut ei seruus talis stipulari possit, usitatum est.
25 Ulpianus libro octauo decimo ad Sabinum. Sed et si quid stipuletur [B.16,1,25. Ep.6,60] S
sibi aut Sticho seruo fructuario donandi causa, dum uult fructuario praestitum, dicendum,
1 si ei soluatur, fructuario adquiri. Interdum tamen in pendenti est, cui adquirat iste [(Ep.)]
fructuarius seruus: ut puta si seruum emit et per traditionem accepit necdum pretium
numerauit, sed tantummodo pro eo fecit satis, interim cuius sit, quaeritur. et Iulianus
libro trigensimo quinto digestorum scripsit in pendenti esse dominium eius et numerationem
pretii declaraturam, cuius sit: nam si ex re fructuarii, retro fructuarii fuisse. idemque est
et si forte stipulatus sit seruus numeraturus pecuniam: nam numeratio declarabit, cui sit
adquisita stipulatio. ergo ostendimus in pendenti esse dominium, donec pretium numeretur.
quid ergo si amisso usu fructu tunc pretium numeretur? Iulianus quidem libro trigensimo
quinto digestorum scripsit adhuc interesse, unde sit pretium numeratum: Marcellus uero
et Mauricianus amisso usu fructu iam putant dominium adquisitum proprietatis domino: sed
Iuliani sententia humanior est. quod si ex re utriusque pretium fuerit solutum, ad utrumque
dominium pertinere Iulianus scripsit, scilicet pro rata pretii soluti. quid tamen si forte
simul soluerit ex re utriusque, ut puta decem milia pretii nomine debebat et dena soluit
ex re singulorum: cui magis seruus adquirat? ‖ si numeratione soluat, intererit, cuius prio- f. 122'
res nummos soluat: nam quos postea soluerit, aut uindicabit[1] aut, si fuerint nummi con-
sumpti, ad condictionem pertinent: si uero simul in sacculo soluit, nihil fecit accipientis
et ideo nondum adquisisse cuiquam dominium uidetur, quia cum plus pretium soluit seruus,
2 non faciet nummos accipientis. Si operas suas iste seruus locauerit et in annos singulos
certum aliquid stipuletur, eorum quidem annorum stipulatio, quibus usus fructus mansit,
adquiretur fructuario, sequentium uero stipulatio ad proprietarium transit semel adquisita
fructuario, quamuis non soleat stipulatio semel cui quaesita ad alium transire nisi ad he-
redem uel adrogatorem. proinde si forte usus fructus in annos singulos fuerit legatus et
iste seruus operas suas locauit et stipulatus est ut supra scriptum est, prout capitis minu-
tione amissus fuerit usus fructus, mox restitutus, ambulabit stipulatio profectaque ad he-
3 redem redibit ad fructuarium. Quaestionis est, an id quod adquiri fructuario non potest
proprietario adquiratur. et Iulianus quidem libro trigensimo quinto digestorum scripsit, quod
fructuario adquiri non potest proprietario quaeri. denique scribit eum, qui ex re fructuarii
stipuletur nominatim proprietario uel iussu eius, ipsi adquirere. contra autem nihil agit, si
4 non ex re fructuarii nec ex operis suis fructuario stipuletur. Seruus fructuarius si usum
fructum in se dari stipuletur aut sine nomine aut nominatim proprietario, ipsi adquirit
exemplo serui communis, qui stipulando rem alteri ex dominis cuius res est, nihil agit,
5 quoniam rem suam stipulando quis nihil agit, alteri stipulando adquirit solidum. Idem Iu-
lianus eodem libro scripsit: si seruo fructuarius operas eius locauerit, nihil agit: nam et si
ex re mea, inquit, a me stipulatus sit, nihil agit, non magis quam seruus alienus bona fide
F[*P*(*VLU*)]

---

[1] uindicabuntur?

---

1 donaturus'u' fructuario *F*, donat usufructuario obligatur *L* 2 stipulacio ipsius usufr. P^a, stipulanti ipsius ius usufr. *L*, stipulanti · ipsius usufr. *U* 3 quia ut ei] *f*, qui'e'at ei F^2, quia ut *PVLU*: καλῶς γὰρ διὰ τοῦ τοιούτου δούλου ἐπερωτῶ *B* 4 si quis *PVU* 5 praestitum] praestari *PVLU* | dicendum est si *PU* 6 inpendentis P^a 7 si *om.* P^aV 8 sed . . . satis *om.* F^1 | satis fecit *PU* 10 praetii *F* | retro] recte PV^bLU, *inc.* V^a | est 'si' et si F^2 11 numeraturus *om.* *PV* | declarauit FP^a 13 quid] quod *P* | quidem *om.* *PVU* 17 rata] rata porcione *PVLU* | quod *P* 19 soluit F^1PLU 20 nummos] ummos *F* (*suppl. f*) | uindicauit F^1 21 ad condictionem] non P^a 22 cuiquam] quisquam F^1 26 cui] cuicunque *P*, cuique V^bLU 27 uel ad adrog. *P* 28 municione *L*, demunicione *P*, diminutione *U* 29 restitutus] restituitur *PLU* 32 propriaetario *F* 34 operibus *PU* 35 proprietario 'ipsi 'proprietario'' (*deleto rursus uocabulo extremo*) F^2, proprietario ipsi proprietario *LU*, ipsi proprietario *P*: αὐτῷ προσπορίζει *B* 36 alteri 'ex' dom. F^2 38 locauerat F^1 39 a me'n' stip. F^2

mihi seruiens idem agendo domino quicquam adquirit. simili modo, ait, ne quidem si rem
meam a me fructuario conducat, me non obligabit. et regulariter definiit: quod quis ab
alio stipulando mihi adquirit, id a me stipulando nihil agit: nisi forte, inquit, nominatim
6 domino suo stipuletur a me uel conducat. Si duos fructuarios proponas et ex alterius re
seruus sit stipulatus, quaeritur, utrum totum an pro parte, qua habet usum fructum, ei
quaeratur. nam et in duobus bonae fidei possessoribus hoc idem est apud Scaeuolam agitatum libro secundo quaestionum, et ait uolgo creditum rationemque hoc facere, ut si ex
re alterius stipuletur, partem ei dumtaxat quaeri, partem domino: quod si nominatim sit
stipulatus, nec dubitari debere, quin adiecto nomine solidum ei quaeratur. idemque ait
et si iussu eius stipuletur, quoniam iussum pro nomine accipimus. idem et in fructuariis
erit dicendum, ut quo casu non totum adquiretur fructuario, proprietatis domino erit quae-
7 situm, quoniam ex re fructuarii quaeri ei posse ostendimus. Quod autem diximus ex re
fructuarii uel ex operis posse adquirere, utrum tunc locum habeat, quotiens iure legati usus
fructus sit constitutus, an et si per traditionem uel stipulationem uel alium quemcumque
modum, uidendum. et uera est Pegasi sententia, quam et Iulianus libro sexto decimo secutus est, omni fructuario adquiri.

26 Paulus libro tertio ad Sabinum. Si operas suas locauerit seruus fructuarius [B. 16, 1, 26] S
et inperfecto tempore locationis usus fructus interierit, quod superest ad proprietarium pertinebit. sed et si ab initio certam summam propter operas certas stipulatus fuerit, capite
deminuto[1] eo idem dicendum est.

27 Ulpianus libro octauo decimo ad Sabinum. Si pendentes fructus iam ma- [B. 16, 1, 27] S
turos reliquisset testator, fructuarius eos feret, si die || legati cedente adhuc pendentes de- f. 123
1 prehendisset: nam et stantes fructus ad fructuarium pertinent. Si dominus solitus [Ep. 6, 49]
fuit tabernis ad merces suas uti uel ad negotiationem, utique permittetur fructuario locare
eas et ad alias merces, et illud solum obseruandum, ne uel abutatur usufructuarius uel
2 contumeliose iniurioseue utatur usu fructu. Si serui usus fructus legatus est, cuius [(Ep.)]
testator quasi ministerio uacuo utebatur, si eum disciplinis uel arte instituerit usufructua-
3 rius, arte eius uel peritia utetur. Si quid cloacarii nomine debeatur uel si quid [Ep. 6, 47]
ob formam aquae ductus, quae per agrum transit, pendatur, ad onus fructuarii pertinebit:
sed et si quid ad collationem uiae, puto hoc quoque fructuarium subiturum: ergo et quod
ob transitum exercitus confertur ex fructibus: sed et si quid municipio, nam solent possessores certam partem fructuum municipio uiliori pretio addicere: solent et fisco fusiones
4 praestare. haec onera ad fructuarium pertinebunt. Si qua seruitus imposita est fundo, [(Ep.)]
necesse habebit fructuarius sustinere: unde et si per stipulationem seruitus debeatur, idem
5 puto dicendum. Sed et si seruus sub poena emptus sit interdictis certis quibusdam, an si
usus fructus eius fuerit legatus, obseruare haec fructuarius debeat? et puto debere eum
obseruare: alioquin non boni uiri arbitratu utitur et fruitur.

28 Pomponius libro quinto ad Sabinum. Nomismatum aureorum uel argenteo- [B. 16, 1, 28] S
rum ueterum, quibus pro gemmis uti solent, usus fructus legari potest.

29 Ulpianus libro octauo decimo ad Sabinum. Omnium bonorum usu [B. 16, 1, 29. Ep. 6, 48] S
F[*P*(*VLU*)]

---

[1] *firmant B:* usufructuario mortuoue *ins.*

---

1 idem agendo] $F^{pc}L$, idem fagendo (*supra u. inter* g *et* e *cernitur* i *erasa: emendator cum primum* faciendo *ponere uellet, mox dedit* agendo) F^{ac}, id faciendo *PU* 2 obligauit *FPLU* 3 mihi ... stipulando *om.* P^{a} | agit] ait *P* 4 re's' seruus F^{2} 7 rationem'que' F^{2} 8 quaeri] quiri F^{1} 14 quocumque F^{1}, quemque *V* 15 uera 'e'st F^{2} | et *om. PU* 16 est] et *P* | omni] *Cuiacius cum B* (*Anon.*): παντὶ τῷ τὴν χρῆσιν ἔχοντι *et BS* (*Steph.*): τῷ ὁπωσδήποτε γενομένῳ οὐσουφρουκτουαρίῳ, omnia *libri* 17 si o. s. locauerit 'si' seruus F^{2} 22 feret] faceret P^{a} 23 nam extantes fructus *LU, om. PV* | ad usufructuarium *P*, aduersum fructuarium *U* 25 abutatur] abitur F^{1} 28 arte eius *om. PV* 32 uiliori] uilibri F^{1} | et fisco fusiones] *F*, et si.... fu.ctiones P^{a}, et (si *ins. P*) fisco funcciones $P^{b}LU$: εἰώθασι δὲ καὶ τινας πράσεις εὐώνους πρὸς τὸν φίσκον ποιεῖσθαι *BS* (*Steph.*), καὶ τὰ δημόσια τέλη *B* (*Anon.*) *et Ep.*: *cf. C. Th. 11, 28, 6 ibique Gothofred.* 36 haec] hoc *PU*, *om. V* 37 non uoni F^{1} 38 argentorum *V*, *inc.* P^{a} 39 usu fructus *F*

fructum posse legari, nisi excedat dodrantis aestimationem, Celsus libro trigensimo secundo digestorum et Iulianus libro sexagensimo primo scribit[1]: et est uerius.

30 PAULUS libro tertio ad Sabinum. Si is, qui binas aedes habeat, aliarum usum fructum legauerit, posse heredem Marcellus scribit alteras altius tollendo obscurare luminibus, quoniam habitari potest etiam obscuratis aedibus. quod usque adeo temperandum est, ut non in totum aedes obscurentur, sed modicum lumen, quod habitantibus sufficit, habeant. | B. 16, 1, 30 | S | Marcell. D. 8, 2, 10 |

31 IDEM libro decimo ad Sabinum. Ex re fructuarii etiam id intellegitur, quod ei fructuarius donauerit concesseritue uel ex administratione rerum eius compendii seruus fecerit. | B. 16, 1, 31 | S

32 POMPONIUS libro trigensimo tertio ad Sabinum. Si quis unas aedes, quas solas habet, uel fundum tradit, excipere potest id, quod personae, non praedii est, ueluti usum et usum fructum. sed et si excipiat, ut pascere sibi uel inhabitare liceat, ualet exceptio, cum ex multis saltibus pastione fructus perciperetur. et habitationis exceptione, siue temporali[2] siue usque ad mortem eius qui excepit, usus uidetur exceptus. | B. 16, 1, 32 | S

33 PAPINIANUS libro septimo decimo quaestionum. Si Titio fructus, Maeuio proprietas legata sit et uiuo testatore Titius decedat, nihil apud scriptum heredem relinquetur: | B. 16, 1, 33 | *P
1 et id Neratius quoque respondit. Usum fructum in quibusdam casibus non partis[3] effectum optinere conuenit: unde si fundi uel fructus portio petatur et absolutione secuta postea pars altera quae adcreuit uindicetur, in lite quidem proprietatis iudicatae rei exceptionem obstare, in fructus uero non obstare scribit Iulianus, quoniam portio fundi uelut alluuio portioni, personae fructus adcresceret.

34 IULIANUS libro trigensimo quinto digestorum. Quotiens duobus usus fructus legatur ita, ut alternis annis utantur fruantur, si quidem ita legatus fuerit 'Titio et Maeuio', potest dici priori Titio, deinde Maeuio legatum datum. si uero duo eiusdem nominis fuerint et ita scriptum fuerit 'Titiis usum fructum alternis annis do': nisi consenserint, uter eorum prior utatur, inuicem sibi impedient. quod si Titius eo anno, quo frueretur, proprietatem ‖ accepisset, interim[4] legatum non habebit, sed ad Maeuium alternis annis usus fructus pertinebit: et[5] si Titius proprietatem alienasset, habebit eum usum fructum, quia et si sub condicione usus fructus mihi legatus fuerit et interim proprietatem ab herede accepero, pen- | B. 16, 1, 34 | S | f. 123'
1 dente autem condicione eandem alienauero, ad legatum admittar. Si colono tuo usum fructum fundi legaueris, usum fructum uindicabit et cum herede tuo aget ex conducto et consequetur, ut neque mercedes praestet et impensas, quas in culturam fecerat, recipiat.
2 Uniuersorum bonorum an singularum rerum usus fructus legetur, hactenus interesse puto, quod, si aedes incensae fuerint, usus fructus specialiter aedium legatus peti non potest, bonorum autem usu fructu legato areae usus fructus peti poterit: quoniam qui bonorum

F[*P*(*VLU*)]

---

[1] scribunt? [2] temporalis (*u. i.*)? [3] proprietatis *ins.* (*u. i.*) [4] *firmant B:* quod si Titius proprietatem accepisset, eo anno quo frueretur interim? [5] et] at?

---

1 *a* celsus *l. inc. P,* libro ... 2 iulianus *om. V* 2 et iul.] iul. *P* 5 po'te'st F^2 9 ue *om. P* 11 unas] FP^b, binas *VLU, inc.* P^a: μίαν καὶ μόνην ἔχων οἰκίαν *BS* (*Steph.*) 13 sed et] sed ex *L,* sed *P* | sibi] siui F^1 | inhabitar'a'e F^b | ualet] F^2P, uolet F^1, ualeat *VL*: ἔρρωται *BS* (*Steph.*) 15 temporali] *F cum BS* (*Steph.*): εἴτε πρὸς καιρόν τινα ταύτην (τὴν οἴκησιν) ὑπεξεῖλεν εἴτε μέχρι τῆς αὐτοῦ τελευτῆς, temporalia *L,* temporalis *PU recte* 16 decimo *om.* F^1 17 sit et] si titio F^1 18 usum fructu's'm *F* | non partis] FL^a, proprietatis P^aV, non proprietatis P^bL^bU: οὐκ ἔοικεν ἡ χρῆσις τῷ μέρει τῆς δεσποτείας *B* (*Anon.*) *similiterque BS* (*Cyr.*), *unde uidetur scr.* non partis proprietatis 19 si fructus uel fundi *P,* si fundi uel (*om.* fructus) *V,* si fructus si fundi *L* 20 litem *PVU* 21 allubio *F* 22 adcresceret] FL^a, adcrescere P^aU, adcrescit P^b, adcrescet VL^b 23 usu's' fructus F^2 24 fruantur *om. P* 25 priori titio] prius actio P^a, prius ticio P^bU 26 titiis usum] titius usum F^1, ticiosum *L* 28 a'l'ternis F^2 30 propri'a'etatem F^2 31 ad legatum admittar] λαμβάνω τὴν χρῆσιν ἐξιούσης τῆς αἱρέσεως *B, ut exciderit fortasse* existente ea 32 usus fructum P^a | uindicauit F^1P^a 33 recipiat 'constitutum' *F* 34 uonorum F^1 | singulorum F^1L 36 poterit] peterit F^1

suorum usum fructum legat, non solum eorum, quae in specie sunt, sed et substantiae omnis usum fructum legare uidetur: in substantia autem bonorum etiam area est.

35 Idem libro primo ad Urseium Ferocem. Si usus fructus legatus est, sed [B. 16, 1, 35] S heres scriptus ob hoc tardius adit, ut tardius ad legatum perueniretur, hoc quoque prae-
1 stabitur, ut Sabino placuit. Usus fructus serui mihi legatus est isque, cum ego uti frui desissem, liber esse iussus est: deinde ego ab herede aestimationem legati tuli: nihilo magis eum liberum fore Sabinus respondit (namque uideri me uti frui homine, pro quo aliquam rem habeam), condicionem autem eius libertatis eandem manere, ita ut mortis meae aut capitis deminutionis interuentu liber futurus esset.

36 Africanus libro quinto quaestionum. Qui usum fructum areae legauerat, in- [B. 16, 1, 36] S sulam ibi aedificauit: ea uiuo eo decidit uel deusta est: usum fructum deberi existimauit. contra autem non idem iuris esse, si insulae usu fructu legato area, deinde insula facta sit. idemque esse, et si scyphorum usus fructus legatus sit, deinde massa facta et iterum scyphi: licet enim pristina qualitas scyphorum restituta sit, non tamen illos esse, quorum
1 usus fructus legatus sit. Stipulatus sum de Titio fundum Cornelianum detracto usu fructu: Titius decessit: quaesitum est, quid mihi heredem eius praestare oportet. respondit referre, qua mente usus fructus exceptus sit: nam si quidem hoc actum est, ut in cuiuslibet persona usus fructus constitueretur, solam proprietatem heredem debiturum: sin autem id actum sit, ut promissori dumtaxat usus fructus reciperetur, plenam proprietatem heredem eius debiturum. hoc ita se habere manifestius in causa legatorum apparere: etenim si heres, a quo detracto usu fructu proprietas legata sit, priusquam ex testamento ageretur, decesserit, minus dubitandum, quin heres eius plenam proprietatem sit debiturus. idemque
2 et si sub condicione similiter legatum sit et pendente condicione heres decessit. Usus fructus serui Titio legatus est: cum per heredem staret, quo minus praestaretur, seruus mortuus est: aliud dici non posse sit, quam in id obligatum esse heredem, quanti legatarii intersit moram factam non esse, ut scilicet ex eo tempore in diem, in quo seruus sit mortuus, usus fructus aestimetur. cui illud quoque consequens esse, ut si ipse Titius moriatur, similiter ex eo tempore, quo mora sit facta, in diem mortis aestimatio usus fructus heredi eius praestaretur.

37 Idem libro septimo quaestionum. Quaesitum est, si, cum in annos decem [B. 16, 1, 37] S proximos usum fructum de te dari stipulatus essem, per te steterit quo minus dares et quinquennium transierit, quid iuris sit. item si Stichi decem annorum proximorum operas de te dari stipulatus sim et similiter quinquennium praeteriit. respondit eius temporis usum fructum et operas recte peti, quod per te | transactum est quo minus darentur. f. 124

38 Marcianus libro tertio institutionum. Non utitur usufructuarius, si nec ipse [B. 16, 1, 38] S utatur nec nomine eius alius, puta qui emit uel qui conduxit uel cui donatus est uel qui negotium eius gerit. plane illud interest, quod, si uendidero usum fructum, etiamsi emptor non utatur, uideor usum fructum retinere,

39 Gaius libro septimo ad edictum prouinciale. quia qui pretio fruitur, non [B. 16, 1, 39] *E minus habere intellegitur, quam qui principali re utitur fruitur.

40 Marcianus libro tertio institutionum. Quod si donauero, non alias retineo, [B. 16, 1, 40] S nisi ille utatur.

41 Idem libro septimo institutionum. Statuae et imaginis usum fructum posse [B. 16, 1, 41] S relinqui magis est, quia et ipsae habent aliquam utilitatem, si quo loco oportuno ponantur.
F[P(VLU)]

6 iussus] uisus *PL* | tuli] uolo P^a 7 hominem P^a 11 decidi'ci't F^2 | existimabit *F* 12 esse] est *P* 13 et 'si' F^2 | schuphorum F^1 14 scuphi F^1 | scuphorum F^1 15 de] a *P* 16 quesitum est *bis* P^a | respondi PV^1U 18 usus fructus 'reciperetur plenam' constit. *ex u. 19 F* 19 si't' ut F^2 20 deuiturum *F* | apparet PV^1LU, appare V^a 22 deuiturus F^1 23 legatum] *PVLU*, legatus *F*: ὥϲπερ ὅτε ληγατευθῇ ὑπὸ αἵρεϲιν *B ambigue* 24 serui tutio F^1, seruo titii *P*, seruo titio *VU*, seruio *L* | cum] et cum *PLU* 26 factum P^a 28 quo *om. V, inc.* P^a | mora] mora ticio *PVU* | die *PVLU* 31 te *om.* P^a 33 respondi *PV* 34 daretur *PVU* 37 gierit P^a 39 prouincialem *P, om. U* 43 librui *P* | imagines F^2

1 Licet praedia quaedam talia sint, ut magis in ea impendamus, quam de illis adquiramus,
tamen usus fructus eorum relinqui potest.

42 FLORENTINUS libro undecimo institutionum. Si alii usus, alii fructus eiusdem [B. 16, 1, 42] S
rei legetur, id percipiet fructuarius, quod usuario superaerit: nec minus et ipse fruendi
1 causa et usum habebit. Rerum an aestimationis usus fructus tibi legetur, interest: nam si
quidem rerum legetur, deducto eo, quod praeterea tibi legatum est, ex reliquis bonis usum
fructum feres: sin autem aestimationis usus fructus legatus est, id quoque aestimabitur,
quod praeterea tibi legatum est. nam saepius idem legando non ampliat testator legatum:
re autem legata etiam aestimationem eius legando ampliare legatum possumus.

43 ULPIANUS libro septimo regularum. Etiam partis bonorum usus fructus legari [B. 16, 1, 43] S
potest. si tamen non sit specialiter facta partis mentio, dimidia pars bonorum continetur.

44 NERATIUS libro tertio membranarum. Usufructuarius nouum tecto- [B. 16, 1, 44. Ep. 6, 34] Sf
rium parietibus, qui rudes fuissent, imponere non potest, quia tametsi meliorem excolendo
aedificium domini causam facturus esset, non tamen id iure suo facere potest, aliudque est
tueri quod accepisset an nouum faceret[1].

45 GAIUS libro septimo ad edictum prouinciale. Sicut inpendia cibariorum in [B. 16, 1, 45] E
seruum, cuius usus fructus ad aliquem pertinet, ita et ualetudinis impendia ad eum respi-
cere natura manifestum est.

46 PAULUS libro nono ad Plautium. Si extraneo scripto et emancipato praeterito matri E
defuncti deducto usu fructu proprietas legata sit, petita contra tabulas bonorum possessione
1 plena proprietas pietatis respectu matri praestanda est. Si testator iusserit, ut [B. 16, 1, 46]
heres reficeret insulam, cuius usum fructum legauit, potest fructuarius ex testamento agere,
ut heres reficeret.

47 POMPONIUS libro quinto ex Plautio. Quod si heres hoc non fecisset, et ob id [B. 16, 1, 47] E
fructuarius frui non potuisset, heres etiam fructuarii eo nomine habebit actionem, quanti
fructuarii interfuisset non cessasse heredem, licet usus fructus morte eius interisset.

48 PAULUS libro nono ad Plautium. Si absente fructuario heres quasi negotium [B. 16, 1, 48] E
eius gerens reficiat, negotiorum gestorum actionem aduersus fructuarium habet, tametsi
sibi in futurum heres prospiceret. sed si paratus sit recedere ab usu fructu fructuarius,
1 non est cogendus reficere, sed actione negotiorum gestorum liberatur. Siluam [B. 16, 1, 49]
caeduam, etiamsi intempestiue caesa sit, in fructu esse constat, sicut olea immatura lecta,
item faenum immaturum caesum in fructu est.

49 POMPONIUS libro septimo ad Plautium[2]. Si mihi et tibi a Sempronio et [B. 16, 1, 49] E
Mucio heredibus usus fructus legatus sit, ego in partem Sempronii quadrantem, in partem
Mucii alterum quadrantem habebo, tu item in utriusque parte eorum quadrantes habes.

50 PAULUS libro tertio ad Uitellium. Titius Maeuio fundum Tusculanum reliquit [B. 16, 1, 50] E
eiusque ‖ fidei commisit, ut eiusdem fundi partis dimidiae usum fructum Titiae praestaret: f. 124'
Maeuius uillam uetustate corruptam necessariam cogendis et conseruandis fructibus aedi-
ficauit: quaesitum est, an sumptus partem pro portione usus fructus Titia adgnoscere de-
beat. respondit Scaeuola, si priusquam usus fructus praestaretur, necessario aedificasset,
non alias cogendum restituere quam eius sumptus[3] ratio haberetur.

51 MODESTINUS libro nono differentiarum. Titio 'cum morietur' usus fructus in- [B. 16, 1, 51] E
utiliter legari intellegitur, in id tempus uidelicet collatus, quo a persona discedere incipit.
F[*P*(*VLU*)]

---

[1] alind nouum facere (*u. i.*)? [2] ex Plautio (*Brencm.*)? [3] ut *ins.*

---

1 talia] mala *P* 2 relinquere *P* 4 usario P^a, usuraario *L* 5 an aestimationis usus *om.* *P* 7 si naute aest. usum fructum legatus P^a 12 menbranerum P^a 13 tamen et si P^aU 14 aedificio *PV* 15 an n. faceret] *FL*, aliud n. facere $P^bVL^bU^b$, *inc.* P^aU^a 16 ciuariorum *F* 17 pertinet et ita et F^aL 20 propriaetas *F* 21 pietatis respectu] FL^b, pietatis respectum L^a, respectum P^a, respectu pietatis P^bU 28 tamen et si P^a 29 usu fructu fructuarius] usu fructuarius P^a 30 re'fi'cere F^b 34 in partem m. a. quadrantem *om.* P^a 35 habes] partes F^a: κινείτω δὲ καὶ Κουάρτος … καὶ ἀναλαμβανέτω … *BS* (*Steph.*) 36 bitellium *L*, uitellum *P* 38 uetustate'm' *F* 39 pro *om.* F^1 40 necessirio *P* 41 rationi P^a

52 Idem libro nono regularum. Usu fructu relicto si tributa eius rei praestentur, [B. 16, 1, 52 *E* ea usufructuarium praestare debere dubium non est, nisi specialiter nomine fideicommissi testatori placuisse probetur haec quoque ab herede dari.

53 Iauolenus libro secundo epistularum. Si cui insulae usus fructus [B. 16, 1, 53. Ep. 6, 50 *E* legatus est, quamdiu quaelibet portio eius insulae remanet, totius soli usum fructum retinet.

54 Idem libro tertio epistularum. Sub condicione usus fructus fundi a te herede [B. 16, 1, 54 *E* Titio legatus est: tu fundum mihi uendidisti et tradidisti detracto usu fructu: quaero, si non extiterit condicio, aut extiterit et interiit usus fructus, ad quem pertineat. respondit: intellego te de usu fructu quaerere qui legatus est: itaque si condicio eius legati extiterit, dubium non est, quin ad legatarium is usus fructus pertineat et si aliquo casu ab eo amissus fuerit, ad proprietatem fundi reuertatur: quod si condicio non extiterit, usus fructus ad heredem pertinebit, ita ut in eius persona omnia eadem seruentur, quae ad amittendum usufructum pertinent et seruari solent. ceterum in eiusmodi uenditione spectandum id erit, quod inter ementem uendentemque conuenerit, ut si apparuerit legati causa eum usum fructum exceptum esse, etiamsi condicio non extiterit, restitui a uenditore emptori debeat.

55 Pomponius libro uicensimo sexto ad Quintum Mucium. Si infantis usus tantummodo *Ef* legatus sit, etiamsi nullus interim sit, cum tamen infantis aetatem excesserit, esse incipit.

56 Gaius libro septimo decimo[1] ad edictum prouinciale. An usus fructus nomine actio *'S* municipibus dari debeat, quaesitum est: periculum enim esse uidebatur, ne perpetuus fieret, quia neque morte nec facile capitis deminutione periturus est, qua ratione proprietas inutilis esset futura semper abscedente usu fructu. sed tamen placuit dandam esse actionem. unde sequens dubitatio est, quousque tuendi essent in eo usu fructu municipes: ['Pon. 46, 1 et placuit centum annos tuendos esse municipes, quia is finis uitae longaeui hominis est. 24

57 Papinianus libro septimo responsorum. Dominus fructuario praedium, quod ei per *P* usum fructum seruiebat, legauit, idque praedium aliquamdiu possessum legatarius restituere filio, qui causam inofficiosi testamenti recte pertulerat, coactus est: mansisse fructus ius integrum ex post facto apparuit.
1 Per fideicommissum fructu praediorum ob ali- [Ep. 6, 51 menta libertis relicto partium emolumentum ex persona uita decedentium ad dominum proprietatis recurrit.

58 Scaeuola libro tertio responsorum. Defuncta fructuaria mense Decembri iam omnibus *P* fructibus, qui in his agris nascuntur, mense Octobri per colonos sublatis quaesitum est, utrum pensio heredi fructuariae solui deberet, quamuis fructuaria ante kalendas Martias, quibus pensiones inferri debeant, decesserit, an diuidi debeat inter heredem fructuariae et rem publicam, cui proprietas legata est. respondi rem publicam quidem cum colono nullam actionem habere, fructuariae uero heredem sua die secundum ea quae proponerentur ‖ inte- f. 125 gram pensionem percepturum.
1 'Sempronio do lego ex redactu fructuum holeris et porrinae, 'quae habeo in agro Farrariorum[2], partem sextam'. quaeritur, an his uerbis usus fructus legatus uideatur. respondi non usum fructum, sed ex eo quod redactum esset partem legatam.
2 Item quaesitum est, si usus fructus non esset, an quotannis partem sextam redactam legauerit. respondi quotannis uideri relictum, nisi contrarium specialiter ab herede adprobetur.

59 Paulus libro tertio sententiarum. Arbores ui tempestatis, non culpa fructuarii euersas *P*

F [*P*(*VLU*)]

---

[1] decimo *del.* (*dett.*) [2] Farraticanorum? *cf. pagus Farraticanus agri Cremonensis (Henzen inscr. n. 6132)*

---

1 regulariter *P* 6 *Scaeuolae legem tribuit Stephanus* 7 detracto usu fructu] δελοῦκτο οὐσουφρούκτῳ, τουτέστι κ. τ. λ. *BS* (*Steph.*) 8 condicio aut extiterit *om.* $P^a V$ 10 is *om.* *P* 12 seruetur P^a 18 cum] si *P* 19 lib xui *P*, lib. uii *VLU* 20 perpetuis P^a 22 sed] et *P* 24 annis $P^a U^b$ 25 ei] et $P^a V$, ei et P^b 27 recte] relicti P^a, relicte *V* 29 emolument'o'um *F* 31 decembrio *PL* 32 octubrio PV^b | per *om.* F^a 34 p..essiones *V*, *inc.* P^a | debeant *PU* | fructuarii *P* 36 sua die'm' *F* 38 agrum *P* 39 non solum fructum sed P^a | esset] est *PV* 40 quitannis P^a 41 respondit *P* | quitannis P^a 42 probetur *PV*

1 ab eo substitui non placet. Quidquid in fundo nascitur uel quidquid inde percipitur, ad
fructuarium pertinet, pensiones quoque iam antea locatorum agrorum, si ipsae B. 16, 1, 59
quoque specialiter comprehensae sint. sed ad exemplum uenditionis, nisi fuerint specialiter
2 exceptae, potest usufructuarius conductorem repellere. Caesae harundinis uel pali compendium, si in eo quoque fundi uectigal esse consuenit, ad fructuarium pertinet.

60 Idem libro quinto sententiarum. Cuiuscumque fundi usufructuarius prohi- B. 16, 1, 60 P
bitus aut deiectus de restitutione omnium rerum simul occupatarum agit: sed et si medio
tempore alio[1] casu interciderit usus fructus, aeque de perceptis antea fructibus utilis actio
1 tribuitur. Si fundus, cuius usus fructus petitur, non a domino possideatur, actio redditur.
et ideo si de fundi proprietate inter duos quaestio sit, fructuarius nihilo minus Ep. 6, 52
in possessione esse debet satisque ei a possessore cauendum est, quod non sit pro- (Ep.)
hibiturus frui eum, cui usus fructus relictus est, quamdiu de iure suo probet. sed si ipsi
usufructuario quaestio moueatur, interim usus fructus eius *differtur*: sed caueri[2] de restituendo eo, quod ex his fructibus percepturus est, uel si satis non detur, ipse frui permittitur[3].

61 Neratius libro secundo responsorum. Usufructuarius nouum riuum parie- B. 16, 1, 61 P
tibus non potest inponere. aedificium inchoatum fructuarium consummare non posse placet, etiamsi eo loco aliter uti non possit, sed nec eius quidem usum fructum esse: nisi in
constituendo uel legando usu fructu hoc specialiter adiectum sit, ut utrumque ei liceat.

62 Tryphoninus libro septimo disputationum. Usufructuarium uenari in saltibus B. 16, 1, 62 P
uel montibus[4] possessionis probe dicitur: nec aprum aut ceruum quem ceperit proprium
1 domini capit, sed *aut fructus* iure aut gentium suos facit. Si uiuariis inclusae ferae in ea
possessione custodiebantur, quando usus fructus coepit, num exercere eas fructuarius
possit, occidere non possit? alias si quas initio[5] incluserit operis suis uel post sibimet
ipsae inciderint delapsaeue fuerint, hae fructuarii iuris sint? commodissime tamen, ne per
singula animalia facultatis fructuarii propter discretionem difficilem ius incertum sit, sufficit
eundem numerum per singula quoque genera ferarum finito usu fructu domino proprietatis
adsignare, qui fuit coepti usus fructus tempore.

63 Paulus libro singulari de iure singulari. Quod nostrum non est, trans- B. 16, 1, 63 Pf
feremus ad alios: ueluti is qui fundum habet, quamquam usum fructum non habeat, tamen
usum fructum cedere potest.

64 Ulpianus libro quinquagensimo primo ad edictum. Cum fructuarius paratus B. 16, 1, 64 *S
est usum fructum derelinquere, non est cogendus domum reficere, in quibus casibus et[6]
usufructuario hoc onus incumbit. sed et post acceptum contra eum iudicium parato fructuario
derelinquere usum fructum dicendum est absolui eum debere a iudice.

F [*P*(*VLU*)]

---

[1] aliquo (*dett.*)? [2] caueri] cauetur ei? [3] *firmant B, sed uidentur sic esse transponenda:* esse debet. sed si ipsi ... uel si satis non detur, ipse frui permittitur satisque ei a possessore (*id est ab eo, a quo uindicat usufructuarius ius utendi fruendi*) cauendum est, quod non sit prohibiturus frui eum, cui usus fructus relictus est, quamdiu de iure suo probet [4] posse *ins.* (*u. i.*) [5] initio *del. adscriptum propter id quod sequitur* post, *quod firmant B* (μετὰ τὴν σύστασιν τῆς χρήσεως) *et BS* (*Steph.*) [6] et] scilicet?

2 locatorium *P* | ips'a'e F^2 3 compr'a'ehensae F^2 | sed ad] sed et ad PU^b, set *L* 4 caesa'e' F^2 12 eum *om.* P^aV | cui] cuius *P* | relictus est *om.* *P* | probetur PVL^bU, *inc.* L^a 13 differtur] PVL^bU, offertur FL^a?: ὑπερτίθεται ἡ χρῆσις *B* (*Anon*), τὸν οὐσούφρουκτον τέως [οὐκ] ἀποκαθίστησι *BS* (*Steph.*) 16 nouum riuum] *ne muta:* καινὸν ὀχετόν *B* (*Anon.*), καινὸν ῥύακα ἤτοι κατώγαιον *BS* (*Steph.*) 17 posse] potest F^a 19 ut *om.* P^a 20 truphoninus F^1 | usufructuarius P^a 21 possessionis] posse possessionis *scr. propter B:* θηρεύειν ὁ τὴν χρῆσιν ἔχων δύναται *et BS* (*Steph.*): δύναται ὁ οὐσουφρουκτουάριος θηρᾶν | quem perceperit *P* 22 fructus aut iure aut gentium *F*, fructus aut iure gentium P^aV, fructus aut iure ciuili aut gentium *f* (*saec. XI?*) *LU*, fructus aut iure ciuili aut iure gentium P^bV^b: αὐτοῦ γίνεται τοῦ οὐσουφρουκτουαρίου τοῦτο μὲν τῷ δικαίῳ τοῦ οὐσουφρούκτου, τοῦτο δὲ καὶ τῷ φυσικῷ τῶν κτήσεων λόγῳ *BS* (*Steph.*), *quod ducit ad lectionem* aut fructus iure 23 coepit] ceperit *PVU* 24 occidere non possit *om.* P^aV 25 hae] haec *P* | commodissimae *F* 27 finito'r' usu fr. F^2 29 de iure sing. *om.* *P* | transferremus *P* 30 alium *P* | quamuis *P* 31 potest e *P* 32 primo *om.* *PV* 34 contra eam F^1 | parata F^1 35 relinquere *P* | eum] eam *F*

65 POMPONIUS libro quinto ex Plautio. Sed cum fructuarius debeat quod suo | B. 16, 1, 65 *E
suorumque facto deterius factum sit reficere, non est || absoluendus, licet usum fructum f. 125'
derelinquere paratus sit: debet enim omne, quod diligens pater familias in sua | Ep. 6, 53
1 domo facit, et ipse facere. Non magis heres reficere debet quod uetustate iam | Ep. 6, 54
deterius factum reliquisset testator, quam si proprietatem alicui testator legasset.
66 PAULUS libro quadragensimo septimo ad edictum. Cum usufructuario non | B. 16, 1, 66 *S
solum legis Aquiliae actio competere potest, sed et serui corrupti et iniuriarum, si seruum
torquendo deteriorem fecerit.
67 IULIANUS libro primo ex Minicio. Cui usus fructus legatus est, etiam inuito | B. 16, 1, 67 *S
herede eum extraneo uendere potest.
68 ULPIANUS libro septimo decimo ad Sabinum. Uetus fuit quaestio, an partus | B. 16, 1, 68 *S
ad fructuarium pertineret: sed Bruti sententia optinuit[1] fructuarium in eo locum non habere:
neque enim in fructu hominis homo esse potest. hac ratione nec usum fructum in eo
fructuarius habebit. quid tamen si fuerit etiam partus usus fructus relictus, an habeat in
1 eo usum fructum? et cum possit partus legari, poterit et usus fructus eius. Fetus tamen
2 pecorum Sabinus et Cassius opinati sunt ad fructuarium pertinere. Plane si gregis uel
armenti sit usus fructus legatus, debebit ex adgnatis gregem supplere, id est in locum
capitum defunctorum
69 POMPONIUS libro quinto ad Sabinum. uel inutilium alia summittere, ut post | B. 16, 1, 69 *S
substituta fiant propria[2] fructuarii, ne lucro ea res cedat domino. et sicut substituta statim
domini fiunt, ita priora quoque ex natura fructus desinunt eius esse: nam alioquin quod
nascitur fructuarii est et cum substituit, desinit eius esse.
70 ULPIANUS libro septimo decimo ad Sabinum. Quid ergo si non faciat nec | B. 16, 1, 70 *S
1 suppleat[3]? teneri eum proprietario Gaius Cassius scribit libro decimo iuris ciuilis. Interim
tamen, quamdiu summittantur et suppleantur capita quae demortua sunt, cuius sit fetus
quaeritur. et Iulianus libro tricensimo quinto digestorum scribit pendere eorum dominium,
ut, si summittantur, sint proprietarii, si non summittantur, fructuarii: quae sententia uera
2 est. Secundum quae si decesserit fetus, periculum erit fructuarii, non proprietarii et ne-
cesse habebit alios fetus summittere. unde Gaius Cassius libro octauo scribit carnem fetus
3 demortui ad fructuarium pertinere. Sed quod dicitur debere eum summittere, totiens ue-
rum est, quotiens gregis uel armenti uel equitii, id est uniuersitatis usus fructus legatus
4 est: ceterum si singulorum capitum, nihil supplebit. Item si forte eo tempore, quo fetus
editi sunt, nihil fuit quod summitti deberet, nunc et[4] post editionem: utrum ex his quae
edentur summittere debebit, an ex his quae edita sunt, uidendum est. puto autem uerius
ea, quae pleno grege edita sunt, ad fructuarium pertinere, sed posteriorem gregis casum
5 nocere debere fructuario. Summittere autem facti est et Iulianus proprie dicit dispertire et
diuidere et diuisionem quandam facere: quod[5] dominium erit summissorum proprietarii.
71 MARCELLUS libro septimo decimo digestorum. Si in area, cuius usus fructus | B. 16, 1, 71 *E
alienus esset, quis aedificasset, intra tempus quo usus fructus perit superficie sublata re-
stitui usum fructum ueteres responderunt.
72 ULPIANUS libro septimo decimo ad Sabinum. Si dominus nudae proprietatis | B. 16, 1, 72 *S
F[*P*(*VLU*)]

[1] *firmant B:* ius *ins.* [2] propria] priora (*u. i.*)? [3] nec suppleat *del.* (*Krueger*)
[4] et] est (*u. i.*)? [5] quod] quo?

1 quinto ad plautio *F*[1] 5 relinquisset *P* 6 cum *om.* *PVL*[a]*U*: κατὰ τοῦ τὴν χρῆσιν ἔχοντος *B* (*Anon.*) 8 facerit *P* 9 micio *P*, municio *L* 10 uendicare potest *P*[a] 17 in cap. loc. def. *P* 19 alia] alias *P* | ut post substituta fiant propria fructuarii] *idem uidentur legisse Graeci:* [ὥσ]τε μετὰ τ[ὴν αὐτῶν] ὑποβολ[ὴν] αὐτὰ τὰ ἄχρεια τῆς τοῦ οὐσουφρουκτουαρίου γενή[σε]ται δεσποτείας *BS* (*Steph.*), *quamquam recte* priora *pro* propria *posuit Ianus a Costa: praeterea pro* post substituta *fortasse fuit* pro substitutis 21 prior'a' *F*[2] | esse eius *P* 22 et *om.* *P*[a] | desinunt *PV* 25 f'a'etus *F*[2] 27 usufructuarii *P* 28 periculo *P* | non proprietarii *om.* *P* | necesset *P*[a] 32 suppleuit *P*[a] | festus *P* 33 et] est *PLU*, est et *V* 34 cedentur *P*[a], edentur *V*, eduntur *U* 35 quae] que *F* 37 summissorium *P*[a] 39 quo] quod *P*[a] | superficies *P*[a] 40 ueteres] uere *P*[a] 41 lib. xuiii *P*

usum fructum legauerit, uerum est, quod Maecianus scripsit libro tertio quaestionum de fideicommissis, ualere legatum: et si forte in uita testatoris uel ante aditam hereditatem proprietati accesserit, ad legatarium pertinere. plus admittit Maecianus, etiamsi post aditam hereditatem accessisset usus fructus, utiliter diem cedere et ad legatarium pertinere.

73 Pomponius libro quinto ad Sabinum. Si areae usus fructus legatus sit mihi, [B. 16, 1, 73] *S posse me casam ‖ ibi aedificare custodiae causa earum rerum, quae in area sint. q. 12 f. 126

74 Gaius libro septimo ad edictum prouinciale. Si Sticho seruo tuo et Pamphilo [B. 16, 1, 74] E meo legatus fuerit usus fructus, tale est legatum, quale si mihi et tibi legatus esset: et ideo dubium non est, quin aequaliter ad nos pertineat.

II.

℟ DE USU FRUCTU ADCRESCENDO ℟

SP

1 Ulpianus libro septimo decimo ad Sabinum. Quotiens usus [Uat. 75. B. 16, 2, 1. 2. Ep. 6, 55] S fructus legatus est, ita inter fructuarios est ius adcrescendi, si coniunctim sit usus fructus relictus[1]: ceterum si separatim unicuique partis rei usus fructus sit relictus, sine [(Ep.)]
1 dubio ius adcrescendi cessat. Denique apud Iulianum libro trigensimo quinto digestorum quaeritur, si communi seruo usus fructus sit relictus et utrique domino adquisitus[2], an altero repudiante uel amittente usum fructum alter totum habeat: et putat[3] ad alterum pertinere, et licet dominis usus fructus non aequis partibus, sed pro dominicis adquiratur, tamen persona ipsius, non dominorum inspecta ad alterum ex dominis pertinere, non proprietati
2 accedere. Idem ait et si communi seruo et separatim Titio usus fructus legatus sit, amissum ab altero ex sociis usum fructum[4] non ad Titium, sed ad solum socium pertinere debere quasi solum coniunctum: quae sententia uera est[5]: nam quamdiu uel unus utitur, potest dici usum fructum in suo statu esse[6]. idem est, si duobus coniunctim et [Uat. 76]
3 alteri separatim usus fructus esset relictus[7]. Interdum tamen etsi non sint con- [Uat. 77] iuncti, tamen usus fructus legatus alteri adcrescit: ut puta si mihi fundi usus fructus separatim totius et tibi similiter fuerit[8] relictus. nam, ut et[9] Celsus libro octauo decimo digestorum et Iulianus libro tricensimo quinto scribit[10], concursu partes habemus: quod et

F[P(VLU)]

---

[1] [Quotiens usus fructus legatus est, est inter fructu]arios ius adcrescendi, sed [ita, si coniunctim sit usus fructus relictus nec nisi] in do lego legato modo *Uat.* [2] [et ambobus domi]nis adquisitus sit *Uat.* [3] et Iulianus quidem [putat] *Uat.* [4] amissam partem usus fructus *Uat.* [5] quae sententia uera est] quam sententiam neque Marcellus neque Mauricianus probant: Papinianus quoque libro XVII quaestionum ab ea recedit. quae sententia Neratii fuerit (fuit *cod.*), est libro I responsorum relatum. sed puto esse ueram Iuliani sententiam *Uat.* [6] esse statu *Uat., ubi haec sequuntur:* Pomponius ait libro VII ex Plautio relata Iuliani sententia quosdam esse in diuersam opinionem: nec enim magis socio debere adcrescere quam deberet ei, qui fundi habens usum fructum partem usus fructus proprietario cessit uel non utendo amisit. ego autem Iuliani sententiam non ratione adcrescendi probandam puto, sed eo, quod quamdiu seruus est, cuius persona in legato spectatur, non debet perire portio. urgetur tamen Iuliani sententia argumentis Pomponi: quamquam Sabinus responderit ut et Celsus (*ins.* Iulianus *cod.*) libro XVIII (XVIIII *cod.*) digestorum refert, eum, qui partem usus fructus in iure cessit, et amittere partem et ipso momento recipere. quam sententiam ipse ut stolidam repehendit, etenim esse incogitabile eandem esse causam cuique et amittendi et recipiendi. [7] Idem ... relictus] Iulianus scribit, si seruo communi et Titio usus fructus legatur et unus ex dominis amiserit usum fructum, non adcrescere Titio, sed soli socio, quemadmodum fieret, si duobus coniunctim et alteri separatim esset relictus. sed qui diuersam sententiam probant, quid dicerent? utrum extraneo soli an etiam socio adcrescere? et qui Iulianum consuluit, ita consuluit, an ad utrumque (utrum *cod.*) pertineat, quasi possit et ipsi socio adcrescere. atquin quod quis amittit, secundum Pomponi sententiam ipsi non accedit *Uat.* [8] usus fructus *ins. Uat.* [9] et *om. Uat.* [10] *firmant BS* (φηcί ποv Κέλcοc κὰι Ιovλιανόc): scribunt (scr. *cod.*) *Uat.*

---

6 casum F^1 | ibi *om. PV* 11 usu fructo *P* 18 dominicis] dominii eius *L, inc.* P^a 19 ipsius] F^1P, eius F^2LU, *def. Uat.* 20 accidere *P* 21 sociis] hoc P^a | debere quasi] *Uat.* F^2 *rel.*, debere si *spatio uacuo relicto* F^1 23 est] et *P* 24 esset] esse P^a | coniu'n'cti F^b

in proprietate contingeret: nam altero repudiante alter totum fundum haberet. sed in usu fructu hoc plus est[1], quia[2] et constitutus et postea amissus nihilo minus[3] ius adcrescendi admittit: omnes enim auctores apud Plautium de hoc consenserunt et, ut Celsus et Iulianus eleganter aiunt, usus fructus cottidie constituitur et legatur, non, ut proprietas, eo solo tempore quo uindicatur. cum primum itaque non inueniet alter eum[4], qui sibi concurrat,
4 solus utetur in totum, nec refert, coniunctim an separatim relinquatur[5]. Idem[6] Uat. 78. B. 16, 2, 2 Iulianus libro trigensimo quinto digestorum scripsit[7], si duobus heredibus institutis deducto usu fructu proprietas legetur, ius adcrescendi heredes non habere: nam uideri usum fructum constitutum[8], non per concursum diuisum:

2 AFRICANUS libro quinto quaestionum. ideoque amissa pars usus fructus ad B. 16, 2, 2 S* legatarium eundemque proprietarium redibit.

3 ULPIANUS libro septimo decimo ad Sabinum. Idem[9] Neratius putat Uat. 79. B. 16, 2, 2. 3 S cessare ius adcrescendi libro primo responsorum: cui[10] sententiae congruit ratio Celsi dicentis totiens ius adcrescendi esse, quotiens in duobus, qui in[11] solidum habuerunt, concursu
1 diuisus est. Unde Celsus libro octauo decimo scribit[12], si duo fundi domini deducto Uat. 80 usu fructu proprietatem tradiderint[13], uter eorum amiserit, usum fructum ad proprietatem redire, sed non ad totam, sed cuiusque usum fructum ei parti accedere, quam ipse tradi-
2 derit[14]: ad eam enim partem redire debet, a qua initio diuisus est[15]. Non solum Uat. 83 autem si duobus[16] usus fructus legetur, est[17] ius adcrescendi, uerum et si alteri usus fructus, alteri fundus legatus est[18]: nam amittente usum fructum altero, cui erat legatus, magis iure adcrescendi ad alterum pertinet quam redit ad proprietatem. nec nouum: nam et si duobus usus fructus legetur et apud alterum sit consolidatus, ius adcrescendi non perit neque[19] ei, apud quem consolidatus est, neque ab eo, et ipse quibus modis amitteret ante consolidationem, isdem et nunc amittet[20]. et ita et[21] Neratio et Aristoni uidetur et Pomponius probat[22].

4 ‖ IULIANUS libro trigensimo quinto digestorum. Si tibi proprietas fundi legata B. 16, 2, 4 S* t fuerit, mihi autem et Maeuio et tibi eiusdem fundi usus fructus, habebimus ego et Maeuius trientes in usu fructu, unus triens proprietate miscebitur. siue autem ego siue Maeuius capite minuti fuerimus, triens inter te et alterutrum nostrum diuidetur, ita ut semissem in usu fructu habeat is, qui ex nobis capite minutus non fuerat, ad te proprietas cum parte dimidia usus fructus pertineat:

F[*P*(*VLU*)]

---

[1] contra quam Atilicinum respondisse Fufidius (anfidius *cod.*) Chius refert *ins. Uat.* [2] quia] quod *Uat.* [3] et postea amissus nihilo minus] nihilo minus amissus *Uat.* [4] alter eum] *firmant B* (*u. i.*): alterum *Uat.* [5] nec refert ... relinquatur] Uindius tamen dum consulit Iulianum, in ea opinione est, ut putet non alias ius adcrescendi esse quam in coniunctis: qui responso ait: nihil refert coniunctim an separatim relinquatur *Uat.* [6] idem *om. Uat.* [7] digestorum scripsit] scribit *Uat.* [8] *firmant Uat.*: per partes *ins.* [9] idem *om. Uat.* [10] cuius *Uat.*, τῇ τοιαύτῃ τοῦ Νερατίου γνώμῃ *BS* (*Steph.*) [11] in *om. Uat.* [12] scribit *om. Uat.* [13] tradiderint] mancipauerint *Uat.* [14] tradiderit] mancipauit *Uat.* [15] *complura de eodem argumento in digestis omissa inserunt Uat.* [16] do lego *ins. Uat.* [17] est] erit *Uat.* [18] fundus legatus est] proprietas *Uat.* [19] nec *Uat.* [20] amittet] ipso quidem iure non amittet, sed praetor secutus exemplum iuris ciuilis utilem actionem dabit fructuario *Uat.* [21] et *om. Uat.* [22] quamquam Iulianus libro XXXV digestorum scribat ipsi quidem ius adcrescendi [competere, non uero fructuario ab eo] *Uat.*, *ubi quae sequebantur exciderunt*

---

3 et ut] et *PV*, ut et *Uat.* 4 constitueretur • legantur P^a 5 alter eum] *F cum BS* (*Steph.*): ὅτε δήποτε θάτερος τῶν συνουσουφρουκτουαρίων μὴ εὕροι τὸν σὺν αὐτῷ δυνάμενον μέρος ἔχειν τοῦ οὐσουφρούκτου, εἰς ὁλόκληρον κέχρηται τούτῳ [τῷ] δικαίῳ τῆς προσαυξήσεως, alterum *Uat. PVLU* 6 in *om. Uat.* | *ab* idem *l. inc. PV* 7 scribit *Uat. P* 12 xuiii *P* 13 congr. sent. *P* 14 toti'e'ns F^b | concursus P^a, concursum $P^b L$ 15 xuii *P* 16 ad propr. ... 17 usum fructum *om. P* 17 ad totam] *Uat. cum BS* (*Steph.*): μετέρχεσθαί φησιν ἐπὶ τὴν προπριεταρίαν ὁ Κέλσος, μετερχόμενον δὲ μὴ πρὸς πᾶσαν ἐφαπλοῦσθαι τὴν προπριεταρίαν, ad totum *libri* 18 ad eam] et eam F^a 19 est] ist F^1, erit *Uat.* | et *om. Uat.* 20 altero] alterum P^a, alteri *V* 23 amitteret] amittere *Uat.* 24 amittit ita *P* 27 habemus *PV* 28 usum fructum *PV* | unius P^a | proprietate] *FV*, proprietati PLU^b, proprietatis U^a | ego siue maeuius *om.* P^a 29 diuidetur] uidetur P^a | ut] aut P^a

5 Gaius libro septimo ad edictum prouinciale. et si tradideris alicui proprietatem deducto usu fructu, nihilo minus putat Iulianus adcrescere, nec uideri nouum tibi adquiri usum fructum. [B.16,2,5] *E

6 Ulpianus libro septimo decimo ad Sabinum. Idem et si apud unum ex tribus fructuariis consolidatus sit usus fructus. [B.16,2,6] S
1 Sed si cui proprietas deducto usu fructu legata sit et mihi pars usus fructus, uidendum erit, an inter me et heredem ius adcrescendi uersetur: et uerum est, ut, quisquis amiserit, ad proprietatem reuertetur[1].
2 Si mihi usus fructus fundi pure, tibi sub condicione legatus sit, potest dici totius fundi usum fructum ad me pertinere interim et si capite minutus fuero, totum[2] amittere: sed si extiterit condicio, totum usum fructum ad te pertinere, si forte capite deminutus sum, ceterum cum in meo statu maneo, communicandum usum fructum.

7 Paulus libro tertio ad Sabinum. Si quis Attio et heredibus suis usum fructum legauerit, dimidiam Attius, dimidiam heredes habebunt: quod si ita scriptum sit 'Attio et Seio cum heredibus meis', tres partes fient, ut unam habeant heredes, tertiam Attius, tertiam Seius: nec enim interest ita legetur 'illi et illi cum Maeuio' an ita 'illi et illi et Maeuio'. [B.16,2,7] S

8 Ulpianus libro septimo decimo ad Sabinum. Si mulieri cum liberis suis usus fructus legetur, amissis liberis ea usum fructum habet: sed et matre mortua liberi eius nihilo minus usum fructum habent iure adcrescendi. nam et Iulianus libro trigensimo[3] digestorum ait idem intellegendum in eo, qui solos liberos heredes scripserit, licet non ut legatarios eos nominauerit, sed ut ostenderet magis uelle se matrem ita frui, ut liberos secum habeat fruentes[4]. sed et Pomponius quaerit[5]: quid si mixti fuerint liberi et[6] extranei heredes? et ait filios legatarios esse intellegendos[7] et per contrarium, si uoluit eos liberos simul cum matre frui, debere dici matrem legatariam esse intellegendam et per omnia similem esse et in hoc casu iuris euentum. [Uat. 86. B. 16, 2, 8] S [Uat. 87] [Uat. 88] [(Uat.)]

9 Africanus libro quinto quaestionum. Si proprietas fundi duobus, usus fructus uni legatus sit, non trientes in usu fructu habent, sed semissem duo, semissem fructuarius: item contra, si duo fructuarii et unus fundi legatarius sit. [B.16,2,9. Ep.6,58] S*

10 Ulpianus libro septimo decimo ad edictum. Interdum pars usus fructus et non habenti partem suam, sed amittenti adcrescit: nam si usus fructus duobus fuerit legatus et alter lite contestata[8] amiserit usum fructum, mox et collegatarius, qui litem contestatus non erat, usum fructum amisit, partem dimidiam dumtaxat, quam amisit qui litem contestatus est aduersus eum qui se liti optulit, a possessore consequitur: pars enim collega- [B.16,2,10] Sf

F[*P*(*VLU*)]

---

[1] reuertatur (*edd.*)? [2] me *ins.* [3] quinto *ins.* (*Hal.*) [4] si mulieri ... fruentes] Nouissime quod ait Sabinus, si uxori cum liberis usus fructus legetur, amissis liberis eam habere, quale sit uidendum. et si quidem do lego legetur, tametsi quis filios legatarios acceperit, sine dubio locum habebit propter ius adcrescendi: sed si legatarii non fuerint, multo magis, quoniam partem ei non fecerunt, tametsi cum ea uterentur. matre autem mortua, si quidem legatarii fuerunt, soli habebunt iure adcrescendi: si heredes, non iure adcrescendi, sed iure dominii, si fundus eorum est, ipsis adcrescit, sin minus, domino proprietatis: sed si nec heredes fuerunt nec legatarii, nihil habebunt. *post alia de legato per damnationem:* Sabinus certe uerbis istis non ostendit, utrum (*liberi*) legatarii fuerint necne. sed Iulianus libro XXXV digestorum relata Sabini scriptura ait intellegendum eum, qui solos liberos heredes scribit, non ut legatariorum fecisse mentionem, sed ut ostenderet magis matrem ita se uelle frui, ut liberos secum habeat *Uat., ubi sequuntur alia de eodem argumento* [5] sed et Pomponius quaerit] ego, inquit Pomponius, quaero *Uat.* [6] liberi et] liberis *Uat.* [7] filios legatarios esse intellegendos] filios pro legatariis habendos et mortui partem interituram, Aristonem autem adnotare haec uera esse: et sunt uera *Uat.* [8] aduersus eum qui se liti optulit *ins.*

---

2 usu fructo P^a 7 aduertetur F^1 | 'litem iu' si mihi F^b 8 pure et tibi *PV* 11 communicando P^a 12 attio] aticio P^aV^a, ticio P^bV^bLU 13 dimidiam ticius P^bVLU^b, dimidiam tocius U^a, *om.* P^a | attio] aticio P^aV, ticio P^bLU 14 meis] *F*, et meuio *PLU*, μετὰ τῶν κληρονόμων μου *B* (*Anon.*) | tertiam attius] terciam aticius P^a, tertiam ticius *LU*, secundam ticius P^b, alteram ticius V^b, *inc.* V^a 15 seius] *FL*, meuius *PVU* | et illi et] et P^a 20 numerauerit PV^b, *inc.* V^a 22 et extr.] extr. P^a | et ait] ait et *Uat.* | per contrarium] e contrario *P* 23 uoluit] F^bP^b, uoluerit F^aP^bLU | matrem] matrem frui P^a 24 intellegendam] dicendam *P* | in *om.* *P* 28 septimo decimo] uii *P* 30 colleg.] leg. P^aVU

tarii ipsi adcrescit, non domino proprietatis: usus fructus enim personae adcrescit et si fuerit amissus.

11 **PAPINIANUS libro secundo definitionum. Cum singulis ab heredibus singulis** B.16,2,11 *P*
eiusdem rei fructu*s* legatur, fructuarii separati uidentur non minus, quam si aequis portionibus duobus eiusdem rei fructus legatus fuisset: unde fit, ut inter eos ius adcrescendi non sit,

12 **ULPIANUS libro septimo decimo ad Sabinum. cum alius ab alio herede usum** B.16,2,12 *S
fructum uindicat.

III.

℞ QUANDO DIES USUS FRUCTUS LEGATI CEDAT ℞

1 **‖ ULPIANUS libro septimo decimo ad Sabinum. Quamquam[1] usus** Uat. 59. B. 16, 3, 1 *S* *t*
fructus ex fruendo consistat, id est facto aliquo eius qui fruitur et utitur, tamen[2] semel cedit dies: aliter atque si cui in menses uel in dies uel in annos singulos quid lege- (Uat.)
tur: tunc enim per dies singulos uel menses uel annos dies legati cedit. unde quaeri potest, si usus fructus cui per dies singulos legetur uel in annos singulos, an semel cedat: et puto non cedere simul, sed per tempora adiecta, ut plura legata sint: et ita libro quarto di-
1 **gestorum Marcellus probat in eo, cui alternis diebus usus fructus legatus est. Et ideo si is fructus legatus sit, qui cottidie percipi non potest, non erit inutile legatum, sed[3] dies**
2 **habebunt legatum, quibus frui potest. Dies autem usus fructus, item usus non** Uat. 60
prius cedet quam hereditas adeatur: tunc enim[4] constituitur usus fructus, cum quis iam frui potest. hac ratione et si seruo hereditario usus fructus legetur, Iulianus scribit, (Uat.)
quamuis cetera legata hereditati adquirantur, in usu fructu tamen personam domini ex-
3 **spectari, qui uti et frui possit. Item si ex die usus fructus legetur, dies eius nondum cedet,**
4 **nisi cum dies uenit: posse enim usum fructum ex die legari et in diem constat. Non solum autem usus fructus ante aditam hereditatem dies non cedit, sed nec actio de usu fructu: idemque et si ex die fuerit legatus usus fructus: denique Scaeuola ait agentem ante diem usus fructus nihil facere[5], quamuis alias qui ante diem agit, male agit.**

IIII.

℞ QUIBUS MODIS USUS FRUCTUS UEL USUS AMITTITUR ℞ *SI*

1 **ULPIANUS libro septimo decimo ad Sabinum. Non solum usum fructum** Uat. 61. B. 16, 4, 1 *S*
amitti capitis minutione constat, sed et actionem de usu fructu[6]. et parui refert, utrum iure sit constitutus usus fructus an uero tuitione praetoris: proinde traditus quoque usus fructus[7], item in fundo uectigali uel superficie non iure constitutus capitis minutione amit-
1 **titur[8]. Sed ita demum amittitur capitis deminutione usus fructus, si iam** Uat. 62. BS. 16, 9, 3
F [*P*(*VLU*)]

---

[1] ue[rum est usum fructum semel tantum] cedere. quamquam enim *Uat.* [2] ei *ins. Uat.* [3] ii *ins.* (*u. i.*) [4] quam hereditas adeatur] [quam adita heredi]tate. et Labeo quidem putabat etiam a[nte aditam eam diem eius cedere ut reliquorum] legatorum: sed est uerior Iu[liani sententia, secundum quam tunc] *Uat.* [5] facere] agere? [6] amitti autem usum fruc[tum capitis minutione constat nec solum usum] fructum, sed etiam actionem de usu [fructu] ..... uel per fidei commissum lego ..... *Uat.* [7] licet in fundo stipendi[ario uel tributario] *ins. Uat., a quibus uerba* traditus quoque *uidentur afuisse* . [8] *interponuntur alia, sed hiantia in Uat.*

---

3 singulis *om. P*ᵃ 4 fructuis *F* (*em. f*) 7 octauo decimo *P* 10 legati usus fructus *ind. F* 11 septimo decimo] septimo *P*, xuiii *V* 12 constat *PV*ᵇ 15 legetur uel in annos singulos] *om. P*ᵃ*VLU*, legatus sit *P*ᵇ 17 est et ideo si is fr. leg. sit] *om. P*ᵃ *V*ᵃ, et ideo si usus fr. leg. sit *P*ᵇ*V*ᵇ*LU* 18 dies] *FV*ᵃ, dies hi *LP*ᵇ, dies hii *U*, hii dies *V*ᵇ, *inc. P*ᵃ 20 cedit *P* 21 et *om. PU* 23 legatur *P* | cedit *PVLU* 29 ammittatur *P* 30 septimo decimo] uii *P* 31 et act.] act. *P*ᵃ*L* 32 quoque *om. P*ᵃ 33 superfaci..... iuri *P*ᵃ, superficiario non iure *V*ᵃ, superficiario iure *P*ᵇ*V*ᵇ*LU*

constitutus est: ceterum si ante aditam hereditatem aut ante diem cedentem quis capite
2 minutus est, constat non amitti[1]. Si tibi fundus ex die legatus est et usum fructum (BS.)
mihi rogatus es restituere, uidendum erit, si capite minutus fuero intra diem legato tuo
insertum, ne forte saluus sit mihi usus fructus, quasi ante diem cedentem capitis minutio
3 interueniat: quod benigne dici poterit[2]. Usque adeo autem capitis minutio[3] eum de- Uat. 63
mum usum fructum peremit, qui iam constitutus est, ut si in singulos annos uel (Uat.)
menses uel dies legatus sit, is demum amittitur, qui iam processit et si forte in annos sin-
gulos legatus est, illius dumtaxat anni usus fructus amittetur et si in menses, eius mensis,
si in dies, eius diei.

2 PAPINIANUS libro septimo decimo quaestionum. Si duobus separatim B 16, 4, 2. Ep. 6, 56 *P*
alternis annis usus fructus relinquatur, continuis annis proprietas nuda est, cum, si lega-
tarium unum substituas, cui alternis annis legatus sit usus fructus, plena sit apud heredem
proprietas eo tempore, quo ius fruendi legatario non est. quod si ex duobus illis alter de-
cedat, per uices temporum plena proprietas erit: neque enim adcrescere alteri quicquam
potest, quoniam propria quisque tempora non concurrente altero fructus integri habuit. (Ep.)
1 Si non mors, sed capitis deminutio intercesserit, quia plura legata sunt, illius anni tantum,
si modo ius fruendi habuit, fructus amissus erit: quod et in uno legatario, qui fructum in
singulos annos accepit, defendendum est, ut commemoratio temporum repetitionis potesta-
2 tem habeat. Cum singulis fructus alternis annis legatur, si consentiant in eundem Ep. 6, 57
annum, impediuntur, quod non id actum uidetur, ut concurrerent: multum etenim refert,
duobus simul alternis annis legetur (quod sane ultra primum annum procedere ‖ non pot- f. 127'
erit, non magis quam si uni legatus ita fuisset) an singulis alternis annis: nam si concur-
rere uolent, aut impedient inuicem propter uoluntatem aut, si ea non refragabitur, singu-
lorum annorum fructus uacabit.

3 ULPIANUS libro septimo decimo ad Sabinum. Sicut in annos singulos Uat. 64. B. 16, 4, 3 *S*
usus fructus legari potest, ita et capitis minutione amissus legari potest[4], ut adiciatur:
'quotiensque capite minutus erit, ei lego'[5], uel sic 'quotiens amissus erit': et tunc, si capitis
minutione amittatur, repetitus uidebitur. unde tractatum est, si cui quamdiu uiuat (Uat.)
usus fructus legatus sit, an uideatur repetitus, quotiens amissus est? quod et Maecianus
temptat: et puto repetitum uideri. quare si usque ad tempus sit legatus, ut puta usque ad
1 decennium, idem erit dicendum. Haec autem repetitio, quae fit post amissum capitis mi-
nutione usum fructum, quaeritur an et ius adcrescendi secum saluum habeat: ut puta Titio
et Maeuio usus fructus legatus est et, si Titius capite minutus esset, eidem usum fructum
legauit: quaesitum est, si Titius ex repetitione usum fructum haberet, an inter eos ius ad-
crescendi saluum esset. et Papinianus libro septimo decimo quaestionum scribit saluum
esse, perinde ac si alius esset Titio in usu fructu substitutus: hos enim tametsi non uerbis,
2 re tamen coniunctos uideri. Idem Papinianus quaerit, si Titio et Maeuio usu fructu legato
F[*P*(*VLU*)]

---

[1] et ita Iulianus lib. [XXXV digestorum scribit] *add. Uat.* [2] *loco* § 2 *in Uaticanis adsunt haec lacera:* ....tionem fuit ex die legatus ..... diminutio. hodie enim incip[it] .. [3] d[iminutio] *Uat.* [4] [it]a nec c. d. amis[sum denuo legari prohibemur] *Uat.* [5] ei lego *uidentur hic omisisse et post* amissus erit *collocauisse Uat.: similiter B:* ὅϲακιϲ ἂν ὑποϲτῇ τῆϲ πρώτηϲ καταϲτάϲεωϲ ἐναλλαγὴν ὁ ληγατάριοϲ ἢ ἀπολέϲῃ τὴν χρῆϲιν τῶν καρπῶν, ληγατεύω αὐτῷ

---

1 aditam *om. Uat.* 2 ex die *om.* P^a 5 interueniat] *fLU*, interueniet *P*, inueniat *F* | poterat *P* 6 constitus *P* | ut si] uti *Uat.* 7 legatus dies $F^{ac}L^a$, *uterque additis signis transpositionis* | is] is ita *L*, *inc.* P^a 8 amittitur *P* 9 si] et si *PLU* 11 relinquetur *P* 12 annis *om.* P^a 14 plena] plane P^a 15 integros *PVLU* 17 fructos P^a, fructus P^bVLU | in amnos singulos *P* 18 accipit *P* 19 sicut sentiant *U*, *inc.* P^a 21 procedere] *PLU*, praecedere *F*: εἰ ἅμα δύο τιϲὶν ἐνιαυτὸν παρ' ἐνιαυτὸν χρῆϲιϲ καρπῶν ληγατευθῇ, τὸν πρῶτον ἐνιαυτὸν ἅμα νέμονται, ὥϲπερ εἰ ἑνὶ ἐληγατεύθη *B* (*Anon.*) *et Ep.* 22 concurre P^a 23 inuicem *om.* P^a 26 ita et c. m. a. l. potest *om.* P^a 27 ei lego] do lego *VLU*, *om.* P^a | uel s. q. a. erit *om.* P^a 30 tempus sit legatus] *F*, tempus sit legatum *U*, diem posuit P^a, tempus diem posuit legatum sit legatus L^a, diem posuit legatum P^bVL^b 33 idem P^aV 34 quesitus P^a 36 tamen etsi P^a 37 idem *om.* *P* | usu fructu legato in] usus (usu *L*) fructus legatus est in P^bVLU, *inc.* P^a

in repetitione usus fructus non totum, sed partem Titio relegasset, an uiderentur coniuncti.
et ait, si quidem Titius amiserit, totum socio adcrescere: quod si Maeuius amisisset, non
totum adcrescere, sed partem ad eum, partem ad proprietatem redire. quae sententia habet
rationem: neque enim potest dici eo momento, quo quis amittit usum fructum et resumit,
etiam ipsi quicquam ex usu fructu adcrescere: placet enim nobis ei qui amittit usum
3 fructum ex eo quod amittit nihil adcrescere. Morte quoque amitti usum fructum non recipit dubitationem, cum ius fruendi morte extinguatur, sicuti si quid aliud, quod[1] personae
cohaeret.

4 MARCIANUS libro tertio institutionum. Si legatum usum fructum legatarius B.16,4,4 S*
alii restituere rogatus est, id agere praetor debet, ut ex fideicommissarii persona magis
quam ex legatarii pereat usus fructus.

5 ULPIANUS libro septimo decimo ad Sabinum. Repeti potest legatus usus fructus B.16,4,5 S
1 amissus qualicumque ratione, dummodo non morte: nisi forte heredibus legauerit. Si quis
usum fructum solum serui alienauerit, per quem usus fructus ei adquisitus est, dubium
2 non est, quin usus fructus per eum adquisitus retineatur. Rei mutatione interire usum
fructum placet: ueluti usus fructus mihi aedium legatus est, aedes corruerunt uel exustae
sunt: sine dubio extinguitur. an et areae? [2] certissimum est exustis aedibus nec areae nec
3 cementorum usum fructum deberi. et ita et Iulianus. Si areae sit usus fructus legatus et
in ea aedificium sit positum, rem mutari et usum fructum extingui constat. plane si proprietarius hoc fecit, ex testamento uel de dolo tenebitur,

6 POMPONIUS libro quinto ad Sabinum. (sed et interdictum quod ui aut clam B.16,4,6 S
usufructuario competit)

7 *IULIANUS* libro trigensimo quinto digestorum. nisi sublato aedificio usum B.16,4,7 S*
fructum areae mihi cesserit, tempore scilicet quo usus fructus perit transacto.

8 ULPIANUS libro septimo decimo ad Sabinum. Fundi usu fructu legato si uilla B.16,4,8 S
diruta sit, usus fructus non extinguetur, quia uilla fundi accessio est: non magis quam si
arbores deciderint.

9 PAULUS libro tertio ad Sabinum. Sed et eo quoque solo, in quo fuit uilla, B.16,4,10 S
uti frui potero.

10 ULPIANUS libro septimo decimo ad Sabinum. ‖ Quid tamen si fundus uillae B.16,4,9 S f. 1
fuit accessio? uideamus, ne etiam fundi usus fructus extinguatur: et idem dicendum est,
1 ut non extinguatur. Non tantum si aedes ad aream redactae sint, usus fructus B.16,4,10
extinguitur, uerum etiam si demolitis aedibus testator alias nouas restituerit: plane si per
2 partes reficiat, licet omnis noua facta sit, aliud erit nobis dicendum. Agri uel loci usus
fructus legatus, si fuerit inundatus, ut stagnum iam sit aut palus, procul dubio extinguetur.
3 Sed et si stagni usus fructus legetur et exaruerit sic, ut ager sit factus, mutata re usus
4 fructus extinguitur. Non tamen, si arui usus fructus legetur et ibi uineae sint positae uel
contra, puto extingui. certe siluae usu fructu legato si silua caesa illic sationes fuerint
5 factae, sine dubio usus fructus extinguitur. Si massae usus fructus legetur et ex ea uasa
sint facta uel contra, Cassius apud Urseium scribit interire usum fructum: quam sententiam
6 puto ueram. Proinde et ornamentum dissolutum aut transfiguratum extinguit usum fructum.
7 In nauis quoque usu fructu Sabinus scribit, si quidem per partes refecta sit, usum fructum
non interire: si autem dissoluta sit, licet isdem tabulis nulla praeterea adiecta restaurata sit, usum fructum extinctum: quam sententiam puto ueriorem. nam et si domus
F[*P*(*VLU*)]

---

[1] quod *del.* (*Hal.*) [2] et *ins.*

---

3 ad eum partem *om.* *P^a V* 5 et etiam *P^a* 10 aliis *P* 13 heredibus] *F*, heredibus eius eum *PVLU*, τοῖς κληρονόμοις τοῦ τὴν χρῆσιν ἔχοντος *B* 15 retineatus *P* 18 ita et] ita *VLU*, *inc.* *P^a* 19 sit positum] *FU*, sit situm *L*, situ *V*, *inc.* *P^a* | rem] res *L*, *inc.* *P^a* 20 facit *P* 23 iulianus] *PV cum B*, ulpianus *FLU* 24 quo'd' usus fr. *F* 25 legato s'i' *F²* | uilla f diruta *F* 27 diciderunt *P* 30 fundus] fundi *P^a* 31 et idem ... 32 extinguatur *om.* *P^a* 36 exarauerit *P^a* | factus *om.* *P^a* 37 arui] ari *V^a*, aree *V^b P^b LU*, *inc.* *P^a* 38 usus fructus *P^a* 41 dissolum aut *P^a* 42 quoque usu fructum *P* 44 et s'i' *F²*

8 fuerit[1] restituta, usus fructus extinguitur. Quadrigae usu fructu legato si unus ex equis decesserit, an extinguatur usus fructus quaeritur. ego puto multum interesse, equorum an quadrigae usus fructus sit legatus: nam si equorum, supererit in residuis, si quadrigae, non remanebit, quoniam quadriga esse desiit:

11 PAULUS libro tertio ad Sabinum. nisi alius ante diem legati cedentem substitutus sit. [B. 16, 4, 11 S

12 ULPIANUS libro septimo decimo ad Sabinum. Si cui balinei usus fructus legatus sit et testator habitationem hoc fecerit, uel si tabernae et diaetam fecerit, dicendum est usum fructum extinctum. Proinde et si histrionis reliquerit usum fructum et eum ad aliud ministerium transtulerit, extinctum esse usum fructum dicendum erit. [B. 16, 4, 12 S

1 est usum fructum extinctum.

13 PAULUS libro tertio ad Sabinum. Si fructuarius messem fecit et decessit, stipulam, quae in messe iacet, heredis eius esse Labeo ait, spicam, quae terra teneatur, domini fundi esse fructumque percipi spica aut faeno caeso aut uua adempta[2] aut excussa olea, quamuis nondum tritum frumentum aut oleum factum uel uindemia coacta sit. sed ut uerum est, quod de olea excussa scripsit, ita aliter obseruandum de ea olea, quae per se deciderit, Iulianus ait: fructuarii fructus tunc fieri, cum eos perceperit, bonae fidei autem possessoris, mox quam a solo separati sint. [B. 16, 4, 13. Ep. 6, 41 S

14 POMPONIUS libro quinto ad Sabinum. Excepta capitis minutione uel morte reliquae causae uel pro parte interitum usus fructus recipiunt. [B. 16, 4, 14 S

15 ULPIANUS libro octauo decimo ad Sabinum. Interdum proprietarius ad libertatem perducet, si forte usus fructus fuerit tamdiu legatus, quamdiu manumittatur: nam incipiente proprietario manumittere extinguetur usus fructus. [B. 16, 4, 15 S

16 IDEM libro quinto disputationum. Si sub condicione mihi legatus sit usus fructus medioque tempore sit penes heredem, potest heres usum fructum alii legare: quae res facit, ut, si condicio extiterit mei legati, usus fructus ab herede relictus finiatur. quod si ego usum fructum amisero, non reuertetur ad legatarium, cui ab herede pure legatus fuerat, quia ex diuersis testamentis ius coniunctionis non contingit. [B. 16, 4, 16 S

17 IULIANUS libro tricensimo quinto digestorum. Si tibi fundi usus fructus pure, proprietas autem sub condicione Titio legata ‖ fuerit, pendente condicione dominium proprietatis adquisieris, deinde condicio extiterit, pleno iure fundum Titius habebit neque interest, quod detracto usu fructu proprietas legata sit: [3]enim dum proprietatem adquiris, ius omne legati usus fructus amisisti. [B. 16, 4, 17 S f. 128'

18 POMPONIUS libro tertio ad Sabinum. Si seruo hereditario ante aditam hereditatem legatus usus fructus fuisset, magis placet adita hereditate eum usum fructum ad te transire nec interire quasi mutato dominio, quia nec dies ante cesserit, quam tu heres extiteris. [B. 16, 4, 18 Sf*

19 GAIUS libro septimo ad edictum prouinciale. Neque usus fructus neque iter actusue dominii mutatione amittitur. [B. 16, 4, 19 E

20 PAULUS libro quinto decimo ad Plautium. Is qui usum fructum habet si tantum utatur, quia existimet se usum tantum habere, an usum fructum retineat? et si quidem sciens se usum fructum habere tantum uti uelit, nihilo minus et frui uidetur: si uero [B. 16, 4, 20 E

F[P(VLU)]

---

[1] [diruta] et isdem cementis tignisque fuerit *ins. libri praeter* F (*u. i.*), *fortasse uere*
[2] dempta (*u. i.*)?   [3] tu *ins.* (*u. i.*)

---

1 restituta] *F*, diruta (diruta *om.* $P^a V^a L^a U^a$, destructa U^b) et isdem cementis tignisque fuerit restituta *PVLU*: ἐὰν ὁ οἶκος κατὰ μέρος ἀνανεωθῇ, σώζεται ἡ χρῆσις· εἰ δὲ λυθῇ, κἂν δι' αὐτῆς τῆς ὕλης μηδενὸς ἑτέρου προστεθέντος ἀνανεωθῇ, φθείρεται *nauis exemplo sublato et domo substituta pro naue B* (*Anon.*) | usus fructus $P^a V$ 3 nam et si *PL* 5 substitutus sit *om.* P^a 7 balnei *PVLU* | legatus *om.* P^a 9 relinquerit *P* 10 aliu'd' F^b, alium *V*, *inc.* L^a 11 usufructuarius *P* 12 terra] terre F^1LU 13 uua adempta] uua dempta *Hoffmann*, τεμὼν σταφυλὴν *Epit.* 15 excussa ... olea *om. P* 16 tunc *om.* P^a 18 ad sabinum 'si sub condicione mihi legatus sit usus fructus' interdum F^b 26 reuertatur P^a 27 quia] qui P^a | contigit *P* 31 enim] *F*, tu enim *PVLU* 33 *Iuliano tribuunt BS* (*Steph.*) 34 adita] aditam P^a 39 tantum 'm'utatur *F* 40 quia] qua P^a | habere 'se' an F^b

ignoret, puto eum amittere fructum: non enim ex eo quod habet utitur, sed ex eo quod putauit se habere.

21 MODESTINUS libro tertio differentiarum. Si usus fructus ciuitati legetur et aratrum in ea inducatur, ciuitas esse desinit, ut passa est Carthago, ideoque quasi morte desinit habere usum fructum. B. 16, 4, 21 *E*

22 POMPONIUS libro sexto ad Quintum Mucium. Si mulieri usus domus legatus sit et illa trans mare profecta sit et constituto tempore ad amittendum usum afuerit, maritus uero domo usus fuerit, retinetur nihilo minus usus, quemadmodum si familiam suam in domu reliquisset eaque peregrinaretur. et hoc magis dicendum est, si uxorem in domu reliquerit maritus, cum ipsi marito usus domus legatus sit. B. 16, 4, 22 *E*

23 IDEM libro uicensimo sexto ad Quintum Mucium. Si ager, cuius usus fructus noster sit, flumine uel mari inundatus fuerit, amittitur usus fructus, cum etiam ipsa proprietas eo casu amittatur: ac ne piscando quidem retinere poterimus usum fructum. sed quemadmodum, si eodem impetu discesserit aqua, quo uenit, restituitur proprietas, ita et usum fructum restituendum[1] dicendum est. B. 16, 4, 23 *E*

24 IAUOLENUS libro tertio ex posteriorum[2] Labeonis. Cum usum fructum horti haberem, flumen hortum occupauit, deinde ab eo recessit: ius quoque usus fructus restitutum esse Labeoni uidetur, quia id solum perpetuo eiusdem iuris mansisset. ita id uerum puto, si flumen inundatione hortum occupauit: nam si alueo mutato inde manare coeperit, amitti usum fructum existimo, cum is locus aluei publicus esse coeperit, neque in pristinum statum restitui posse. B. 16, 4, 24 *'A*

1 Idem iuris *in* itinere et actu custodiendum esse ait Labeo: de quibus rebus ego idem quod in usu fructu sentio.

2 LABEO. Nec si summa terra sublata ex fundo meo et alia regesta esset, idcirco meum solum esse desinit, non magis quam stercorato agro.

25 POMPONIUS libro undecimo ex uariis lectionibus. Placet uel certae partis uel pro indiuiso usum fructum non utendo amitti. B. 16, 4, 25 *Ef*

26 PAULUS libro primo ad Neratium. Si ager ab hostibus occupatus seruusue captus liberatus fuerit, iure postliminii restituetur usus fructus. B. 16, 4, 26 *P*

27 IDEM libro primo manualium. Si seruus, in quo usus fructus alienus est, noxae dedatur a domino proprietatis usufructuario, liberabitur con*f*usa seruitute proprietatis comparatione. B. 16, 4, 27 *Pf*

28 IDEM libro tertio decimo ad Plautium. Si usus fructus alternis annis legetur, non posse non utendo eum amitti, quia plura sunt legata. B. 16, 4, 28 *'E*

29 ULPIANUS libro septimo decimo ad Sabinum. Pomponius quaerit, si fundum a me proprietarius conduxerit eumque fundum uendiderit Seio non deducto usu fructu, | an usum fructum per emptorem retineam. et ait, licet proprietarius mihi pensionem soluerit, tamen usum fructum amitti, quia non meo nomine, sed suo fruitus est emptor: teneri plane mihi ex locato proprietarium, quanti mea interfuit id factum non esse. quamquam si a me conductum usum fructum quis alii locauerit, retinetur usus fructus: sed si proprietarius eum locasset suo nomine, dicendum amitti: non enim meo nomine fruitur colonus. B. 16, 4, 29 *'S* f. 12

1 Sed si emptum a me usum fructum proprietarius uendidisset, amitterem usum fructum, quaerendum est. et puto amitti, quoniam et hic non ut a me empto fruitur fundi emptor.

2 Idem Pomponius quaerit, si legatum mihi usum fructum rogatus sim tibi restituere, an per

F [*P*(*VLU*)]

---

[1] restitui (*Krueger*)? [2] posterioribus (*Hal.*)?

3 ciuitatis *P*ᵃ 4 inducatur] ducatur *PV* 5 usum fructus *P*ᵃ 6 domum *F* (*em. f*) 8 domo usus]· domum *P*ᵃ | retinet *PL* 9 domo *PL*, domum *U* 10 relinquerit *PL* 12 mari'e'inund. *F* 13 amittitur *P* 14 restituitur] reuertitur *PU* 18 lebeoni *P* 20 aluei publicus *om. P*ᵃ 21 posset *PV* | in] *PLU*, *om. F* | de *om. P*ᵃ 22 usum fructum *P*ᵃ 23 meum] eum *P*ᵃ 26 amittit *P*ᵃ 27 seruusue] aut seruus *P* 30 concusa *F* 31 comparacionis *P*ᵃ 32 si fructus *P*ᵃ | legatur *P*, legatus *L* 33 sint *P* 34 decimo *om. P* 38 mihi plane *P* | esse] et *P*ᵃ 41 amitteremus *PU* | fructum *om. P*ᵃ 42 est et] est *P*ᵃ*V* | fruitur fundi emptor *om. P*ᵃ 43 mihi 'si' usum fructum *F*²

te frui uidear nec amittatur usus fructus. et ait dubitare se de hac quaestione: sed est uerius, quod Marcellus notat, nihil hanc rem fideicommissario nocere: suo enim nomine utilem actionem eum habiturum.

30 GAIUS libro septimo ad edictum prouinciale. Caro et corium mortui pecoris [B. 16, 4, 30] *E in fructu non est, quia mortuo eo usus fructus extinguitur.

31 POMPONIUS libro quarto ad Quintum Mucium. Cum gregis usus fructus le- [B. 16, 4, 31] *E gatus est et usque eo numerus peruenit gregis, ut grex non intellegatur, perit usus fructus.

V.

R' DE USU FRUCTU EARUM RERUM, QUAE USU CONSUMUNTUR UEL MINUUNTUR R' SEP

1 ULPIANUS libro octauo decimo ad Sabinum. Senatus censuit, ut omnium re- [B. 16, 5, 1] S rum, quas in cuiusque patrimonio esse constaret, usus fructus legari possit: quo senatus consulto inductum uidetur, ut earum rerum, quae usu tolluntur uel minuuntur, possit usus fructus legari.

2 GAIUS libro septimo ad edictum prouinciale. Sed de pecunia recte caueri [B. 16, 5, 2] *E

1 oportet his, a quibus eius pecuniae usus fructus legatus erit. Quo senatus consulto non id effectum est, ut pecuniae usus fructus proprie esset (nec enim naturalis ratio auctoritate senatus commutari potuit), sed remedio introducto coepit quasi usus fructus haberi.

3 ULPIANUS libro octauo decimo ad Sabinum. Post quod omnium rerum usus [B. 16, 5, 3] S fructus legari poterit. an et nominum? Nerua negauit: sed est uerius, quod Cassius et Proculus existimant, posse legari. idem tamen Nerua ipsi quoque debitori posse usum fructum legari scribit et remittendas ei usuras.

4 PAULUS libro primo ad Neratium. Ergo cautio etiam ab hoc exigenda erit. [B. 16, 5, 4] *P

5 ULPIANUS libro octauo decimo ad Sabinum. Hoc senatus consultum non so- [B. 16, 5, 5] S lum ad eum pertinet, qui pecuniae usum fructum uel ceterarum rerum quas habuit legauit,

1 uerum et si fuerint alienae. Si pecuniae sit usus fructus legatus uel aliarum rerum, quae in abusu consistunt, nec cautio interueniat, uidendum, finito usu fructu an pecunia quae data sit uel ceterae res, quae in absumptione sunt, condici possint. sed[1] si quidem adhuc constante usu fructu cautionem quis uelit condicere, dici potest omissam cautionem posse condici incerti condictione: sed si finito usu fructu ipsam quantitatem, Sabinus putat posse condici: quam sententiam et Celsus libro octauo decimo digestorum probat: quae mihi non

2 inarguta uidetur. Quae in usu fructu pecuniae diximus uel ceterarum rerum, quae sunt in abusu, eadem et in usu dicenda sunt, nam idem continere usum pecuniae et usum fructum et Iulianus scribit et Pomponius libro octauo de stipulationibus.

6 IULIANUS libro trigensimo quinto digestorum. Si tibi decem milia legata fuerint, [B. 16, 5, 6] Sf mihi eorundem decem milium usus fructus, fient quidem tua tota decem milia: sed mihi quinque numerari debebunt ita, ut tibi caueam tempore mortis meae aut capitis deminutionis restitutum iri. nam et si fundus tibi ‖ legatus fuisset et mihi eiusdem fundi usus f. 129' fructus, haberes tu quidem totius fundi proprietatem, sed partem cum usu fructu, partem

1 sine usu fructu, et non heredi, sed tibi cauerem boni uiri arbitratu. Sed si duobus eorun-

F [*P*(*VLU*)]

[1] et (*edd.*)?

1 dubitares de *P*ᵃ 5 fructu ... eo usus *om. P*ᵃ | usus fructu *F* 7 numerus] nominerus *F*ᵃ 12 patrimonium *F*ᵃ 16 a quibus] quibus *P*ᵃ 17 proprius *PVU* | aucto-r'e'itate *F* 19 quod] quam *PVU* 21 tamen *om. PV* 22 ei] *F*¹*PLU*, eius *F*², *om. V*: καὶ συγχωροῦνται αὐτῷ οἱ τόκοι *B* (*Anon.*) 23 ergo et caucio *P* 24 ad sabinum ... 27 in abusu *in litura m. 2 P* 25 rerum *om. VL* 28 possunt *PVL*, possit *U* 29 constat... usu fructus *P*ᵃ | condicere dici] condici *P*ᵃ | omissa caucione *P*ᵃ 30 si *om. PU* 33 usum pecuniae et *om. P*ᵃ, usum et *P*ᵇ 34 libro uii *P*, libro octabo x *L* 36 eorundem] eorum *PL* 37 deminutione *P* 38 restitu'tum' iri *F*ᵇ, restiturum *P*ᵃ*V*, restitutu-rum *P*ᵇ*LU* | fuerit *PV* 39 sed partim *P*ᵃ*U* | fructu partim *P*ᵃ*U* 40 duo'bu's *F*ᵇ

dem decem milium usus fructus legatus fuerit, quina milia accipient et inuicem et heredi satisdabunt.

7 GAIUS libro septimo ad edictum prouinciale. Si uini olei frumenti usus fructus [B.16,5,7] *E* legatus erit, proprietas ad legatarium transferri debet et ab eo cautio desideranda est, ut, quandoque is mortuus aut capite deminutus sit, eiusdem qualitatis res restituatur, aut aestimatis rebus certae pecuniae nomine cauendum est, quod et commodius est. idem scilicet de ceteris quoque rebus, quae usu[1] continentur, intellegemus.

8 PAPINIANUS libro septimo decimo quaestionum. Tribus heredibus institutis [B.16,5,8] *P* usum fructum quindecim milium Titio legauit et duos ex heredibus iussit pro legatario satisdare: placebat utile esse cautionis quoque legatum nec refragari senatus consultum, quia cautio non impediretur, et esse alterum legatum uelut certi, alterum incerti. usus fructus itaque nomine partem pecuniae petendam ab eo, qui satis accepit a coherede, incertique cum eodem agendum, si satis non dedisset. eum uero, qui satis praestitit ac propter moram coheredis satis non accepit, neque fructus nomine interim teneri propter senatus consultum neque actione incerti, quia coheredi satisdedit. illud etiam nobis placet legatarium cogendum promittere. finito autem usu fructu si coheredes ex causa fideiussoria conuenirentur, eos mandati non acturos: non enim suscepisse mandatum, sed uoluntati paruisse: denique cautionis legato liberatos. de illo nec diu tractandum fuit secundum legatum, id est cautionis, non heredum uideri, sed eius, cui pecuniae usus fructus relictus est cuique testator prospicere uoluit et cuius interesse credidit fideiussores non suo periculo quaerere.

9 PAULUS libro primo ad Neratium. In stipulatione de reddendo usu fructu pe- [B.16,5,9] *Pf* cuniae duo soli casus interponuntur, mortis et capitis deminutionis,

10 ULPIANUS libro septuagensimo nono ad edictum. quoniam pecuniae [D.7,9,7,1. B.16,5,10] **E*
1 usus aliter amitti non potest quam his casibus. Si usus tantum pecuniae legatus sit, [(D)] quia in hac specie usus appellatione etiam fructum contineri magis accipiendum est, stipulatio ista erit interponenda. et quidam aiunt non ante hanc interponi stipulationem, quam data fuerit pecunia: ego autem puto, siue antea siue postea pecunia data sit, tenere stipulationem.

11 IDEM libro octauo decimo ad Sabinum. Si lanae alicui legatus sit usus fructus [B.16,5,11] **S* uel odorum uel aromatum, nullus uidetur usus fructus in istis iure constitutus, sed ad senatus consultum erit descendendum, quod de cautione eorum loquitur.

12 MARCIANUS libro septimo institutionum. Cum pecunia erat relicta Titio ita, [B.16,5,12] **S* ut post mortem legatarii ad Maeuium rediret, quamquam adscriptum sit, ut usum eius Titius haberet, proprietatem tamen ei legatam et usus mentionem factam, quia erat restituenda ab eo pecunia post mortem eius, diui Seuerus et Antoninus rescripserunt.

VI.

℞ SI USUS FRUCTUS PETETUR UEL AD ALIUM PERTINERE NEGETUR ℞ *SI*

1 ULPIANUS libro octauo decimo ad Sabinum. Si fundo fructuario seruitus de- [B.16,6,1] *S* beatur, Marcellus libro octauo apud Iulianum Labeonis et Neruae sententiam probat existi-

F[*P*(*VLU*)]

[1] abusu (*u. i.*)?

5 quandoque] quando *PV* | res *om. PVLU* 7 quoque rebus *om.* P^a | qu'a'e F^2 | quae usu continetur *P*: ἢ τῶν ἄλλων τῶν ἐν ἀποχρήσει *B* (*Anon.*) *cum adnotatione:* ἄλλως γὰρ τῶν in abusu οὐ φθείρεται ὁ ὀυσούφρουκτος, *ut fortasse scr. sit aut* quae abusu continentur (*Hal.*) *aut* quae usu consumuntur (*edd.*) | intellegimus *PU* 8 lib. xui *P* 9 milium *del.* F^2, *om. L* 11 et esset P^a | alterum *bis* P^a 12 acceperit *P* | incertique] incert. *P* 18 fuit secundum *om.* P^aV 19 cautione *V*, *inc.* P^a | pecuniae] pecuniae eius P^a 22 mortis] et mortis *PV* 25 etiam] et ita P^a 26 quidem *P* 27 postea] *PLU*, postea ea *F*, μετὰ ταῦτα *B* | tene.. stipulatione P^a, teneri stipulacionem *L* 33 ut] uti *P* 34 mentione facta *V*, *inc.* P^a 37 petetur] *F* (*item index F*) *U*, petatur *PVL* 38 legetur P^a 40 *a* marcellus *l. inc. P*

mantium seruitutem quidem eum uindicare non posse, uerum usum fructum uindicaturum
ac per hoc uicinum, si non patiatur eum ire et agere, teneri ei, quasi non patiatur uti frui.
1 Usus fructus legatus adminiculis[1] eget, sine quibus uti frui quis non potest: et ideo si usus
fructus legetur, necesse est tamen ut[2] sequatur eum aditus, usque adeo, ut, si quis usum
fructum loci leget ita, ne heres cogatur uiam | praestare, inutiliter hoc adiectum uideatur: f. 130
item si usu fructu legato iter ademptum sit, inutilis est ademptio, quia semper sequitur
2 usum fructum. Sed[3] si usus fructus sit legatus, ad quem aditus non est per hereditarium
fundum, ex testamento utique agendo fructuarius consequetur, ut cum aditu sibi praestetur
3 usus fructus. Utrum autem aditus tantum et iter an uero et uia debeatur fructuario legato
ei usu fructu, Pomponius libro quinto dubitat: et recte putat, prout usus fructus perceptio
4 desiderat, hoc ei praestandum. Sed an et alias utilitates et seruitutes ei heres praestare
debeat, puta luminum et aquarum, an uero non? et puto eas solas praestare compellendum,
sine quibus omnino uti non potest: sed si cum aliquo incommodo utatur, non esse
praestandas.

2 Pomponius libro quinto ad Sabinum. Si ab herede ex testamento fundi usus [B.16, 6, 2] S
fructus petitus sit, qui arbores deiecisset aut aedificium demolitus esset aut aliquo modo
deteriorem usum fructum fecisset aut seruitutes imponendo aut uicinorum praedia liberando,
ad iudicis religionem pertinet, ut inspiciat, qualis ante iudicium acceptum fundus fuerit, ut
usufructuario hoc quod interest ab eo seruetur.

3 Iulianus libro septimo digestorum. Qui usum fructum traditum sibi ex causa [B.16, 6, 3] S
fideicommissi desiit in usu habere tanto tempore, quanto, si legitime eius factus esset,
amissurus eum fuerit, actionem ad restituendum eum habere non debet: est enim absurdum
plus iuris habere *eos*, qui possessionem dumtaxat usus fructus, non etiam dominium
adepti sint.

4 Idem libro trigensimo quinto digestorum. Fundus detracto usu fructu legatus [B.16, 6, 4] Sf
est Titio et eiusdem fundi usus fructus Sempronio sub condicione: dixi interim cum proprietate
usum fructum esse, licet placeat, cum detracto usu fructu fundus legatur, apud
heredem usum fructum esse: quia pater familias cum detracto usu fructu fundum legat et
alii usum fructum sub condicione, non hoc agit, ut apud heredem usus fructus remaneat.

5 Ulpianus libro septimo decimo ad edictum. Uti frui ius sibi esse solus pot- [B.16, 6, 5] E
est intendere, qui habet usum fructum, dominus autem fundi non potest, quia qui habet
proprietatem, utendi fruendi ius separatum non habet: nec enim potest ei suus fundus
seruire: de suo enim, non de alieno iure quemque agere oportet. quamquam enim actio
negatiua domino competat aduersus fructuarium, magis tamen de suo iure agere uidetur
quam alieno, cum inuito se negat ius esse utendi fructuario uel sibi ius esse prohibendi.
quod si forte qui agit dominus proprietatis non sit, quamuis fructuarius ius utendi non
1 habet, uincet tamen iure, quo possessores sunt potiores, licet nullum ius habeant. Utrum
autem aduersus dominum dumtaxat in rem actio usufructuario competat an etiam aduersus
quemuis possessorem, quaeritur. et Iulianus libro septimo digestorum scribit hanc actionem
aduersus quemuis possessorem ei competere: nam et si fundo fructuario seruitus debeatur,
fructuarius non seruitutem, sed usum fructum uindicare debet aduersus uicini fundi dominum.
2 Si partis fundi usus fructus constituatur, potest de eo in rem agi, siue uindicet quis
3 usum fructum siue alii neget. In his autem actionibus, quae de usu fructu aguntur, etiam

F[*P*(*VLU*)]

---

[1] iis *ins.* [2] tamen ut] tacite (*u. i.*)? [3] sed et?

---

1 usus fructus P^aV | uindicatur P^a 4 tamen] *nisi post* legetur *uerba* sine itinere *similiaue exciderunt, scr.* tacite *ex B* (*Anon.*): τῷ ληγάτῳ τῆς χρήσεως εἴσοδος ἕπεται σιωπηρῶς | ut'q'si quis *F* 7 hereditariam F^1 8 consequitur *PV* | ut c. a. s. pr. usus fructus *om. V eademque uidentur afuisse a* P^a 9 autem *om.* P^bV, *inc.* P^a 10 *a* pomponius *l. inc. P* 11 alius P^a 12 et aq.] aq. P^aV 22 ad rem tuendum F^1, ad restiuendum F^2 23 eos] *PVLU*, eius *F* | etiam *om. P*, dumtaxat … dominium *om. V* 24 ademti *P* 27 legator F^1L 31 quia qui'n' habet *F*, quia quin habet *L*, quia quia habet *U* 34 uide'a'tur F^2 35 negat ius] negacius P^a 43 qu'a'e F^b

4 fructus uenire plus quam manifestum est. Si post litem de usu fructu contestatam fuerit finitus usus fructus, an ulterius fructus desinant deberi? et puto desinere: nam et si mortuus fuerit fructuarius, heredi eius actionem praeteritorum dumtaxat fructuum dandam
4a Pomponius libro quadragensimo scribit. Fructuario qui uicit omnis causa restituenda est:
et ideo si serui fuerit usus fructus ‖ legatus, quidquid ex re fructuarii uel ex operis suis f. 130'
5 consecutus est, possessor debebit restituere. Sed et si forte tempore usus fructus amissus est alio quidem possidente, alio autem liti se offerente, non sufficit eum usum fructum iterum renouare, uerum cauere quoque eum de euictione usus fructus oportet: quid enim si seruum aut fundum is qui possidebat pignori dedit isque ab eo qui pignori accepit iure uti
6 prohibetur? debebit itaque habere cautum. Sicut fructuario in rem confessoriam[1] agenti fructus praestandi sunt, ita et proprietatis domino, si negatoria actione utatur: sed in omnibus ita demum, si non sit possessor qui agat (nam et possessori competunt): quod si possident, nihil fructuum nomine consequentur. quid ergo officium erit iudicis quam hoc, ut securus consequatur fructuarius fruendi licentiam, proprietatis dominus, ne inquietetur?

6 PAULUS libro uicensimo primo ad edictum. Qui de usu fructu iudicium ac- B.16,6,6 E
cepit, si desierit possidere sine dolo, absoluetur: quod si liti se obtulit et quasi possessor actionem de usu fructu accepit, damnabitur.

VII.

℞ DE OPERIS SERUORUM ℞ E

1 PAULUS libro secundo ad edictum. Opera in actu consistit nec ante in rerum B.16,7,1 E
natura est, quam si dies uenit, quo praestanda est, quemadmodum cum stipulamur 'quod ex Arethusa natum erit'.

2 ULPIANUS libro septimo decimo ad edictum. Operae serui legatae capitis mi- B.16,7,2 E
nutione non amittuntur.

3 GAIUS libro septimo ad edictum prouinciale. In hominis usu fructu operae B.16,7,3 E
sunt et ob operas mercedes.

4 IDEM libro secundo de liberali causa edicti urbici. Fructus hominis in operis B.16,7,4 E
constitit[2] et retro in fructu hominis operae sunt. et ut in ceteris rebus fructus deductis necessariis impensis intellegitur, ita et in operis seruorum.

5 TERENTIUS CLEMENS libro octauo decimo ad legem Iuliam et Papiam. Operis B.16,7,5 E
serui legatis usum datum intellegi et ego didici et Iulianus existimat.

6 ULPIANUS libro quinquagensimo quinto ad edictum. Cum de serui operis arti- B.16,7,6 E*
ficis agitur, pro modo restituendae sunt, sed mediastini secundum ministerium: et ita Mela
1 scribit. Si minor annis quinque uel debilis seruus sit uel quis alius, cuius nulla opera esse
2 apud dominum potuit, nulla aestimatio fiet. Item uoluptatis uel affectionis aestimatio non
3 habebitur, ueluti si dilexerit eum dominus aut in deliciis habuerit. Ceterum deductis necessariis impensis fiet aestimatio.

F [*P*(*VLU*)]

---

[1] confessoria (*P*ᵇ*L*ᵇ)? [2] consistit (*Hal.*)?

---

1 f'u'ructus *F* 2 alterius fructus *F*ᵃ*L*, *om. P*ᵃ 4 *a* pomponius *l. inc. PV* | est *om. P*ᵃ 5 serui] seruus *P*ᵃ | legatas *F*² | uel] uex *F*ᵃ 6 et *om. P* 8 oportet *om. P*ᵃ 10 comfessoriam 't'agenti *F* 12 et possori *F* (*suppl. f*) 13 quid] quod *PL* | ut *om. P*ᵃ 14 secutus *P*ᵃ 16 ob'p'tulit *F*² 19 *rubricam ante 7, 6, 6 PV* 20 actum *P*ᵃ*L*ᵃ 21 si] *FV*ᵃ*LU*ᵃ, is *P*ᵃ, si is *P*ᵇ*V*ᵇ*U*ᵇ | qu'a'emadmodum *F*ᵃ | stipulantur *P*ᵃ | quod e't'x *F*ᵃ 25 eperae *F*ᵃ 27 urb'an'ici *F*², urbi *U* | operis'o' *F* 28 consistit *PU* | fructus *P*ᵃ | deduct.. in necessariis *P*ᵃ 32 iulianus *P* 33 mediaasistini *P*ᵃ, medestini *V*, mediestini *U* 34 annis xxu *P*ᵃ*U* 35 aestimat'o'io *F* 36 d'i'lexerit *F*² | deliciis] *sic, non* deligiis *F* | necessarii's' *F*² 37 fi'a'et *F*ᵇ

VIII.

℞ DE USU ET HABITATIONE ℞ SEP

1 Gaius libro septimo ad edictum prouinciale. Nunc uidendum de usu et habi- B.16,8,1 *E
1 tatione. Constituitur etiam nudus usus, id est sine fructu: qui et ipse isdem modis constitui solet, quibus et usus fructus.
2 Ulpianus libro septimo decimo ad Sabinum. Cui usus relictus est, uti potest, B.16,8,2 S
1 frui non potest. et de singulis uidendum. Domus usus relictus est aut marito aut mulieri: si marito, potest illic habitare non[1] solus, uerum cum familia quoque sua. an et cum libertis, fuit quaestionis, et Celsus scripsit, et cum libertis: posse hospitem quoque recipere, nam ita libro octauo decimo digestorum scripsit, quam sententiam et Tubero probat. sed an etiam inquilinum recipere possit, apud Labeonem memini tractatum libro posteriorum, et ait Labeo eum, qui ipse habitat, inquilinum posse recipere: idem et hospites et libertos suos
3 Paulus libro tertio ad Uitellium. et clientes: B.16,8,3 *E
4 Ulpianus libro septimo decimo ad Sabinum. ceterum sine eo ne hos quidem B.16,8,4 S habitare posse. Proculus autem de inquilino notat non belle inquilinum dici, qui cum eo habitet. secundum haec et si pensionem percipiat, dum ipse quoque inhabitat, non erit ei inuidendum: quid enim si tam spatiosae domus usus sit relictus homini mediocri, ut portiuncula contentus sit? sed et cum his, quos loco seruorum ‖ in operis habet, habitabit, f. 181
1 licet liberi sint uel serui alieni. Mulieri autem si usus relictus sit, posse eam et cum marito habitare Quintus Mucius primus admisit, ne ei matrimonio carendum foret, cum uti uult domo. nam per contrarium quin uxor cum marito possit habitare, nec fuit dubitatum. quid ergo si uiduae legatus sit, an nuptiis contractis post constitutum usum mulier habitare cum marito possit? et est uerum, ut et Pomponius libro quinto et Papinianus libro nono decimo quaestionum probat[2], posse eam cum uiro et postea nubentem habitare. hoc amplius Pomponius ait et cum socero habitaturam.
5 Paulus libro tertio ad Sabinum. Immo et socer cum nuru habitabit, utique B.16,8,5 S cum uir una sit.
6 Ulpianus libro septimo decimo ad Sabinum. Non solum autem cum marito, B.16,8,6 S sed et cum liberis libertisque habitare et cum parentibus poterit: et ita et Aristo notat apud Sabinum. et huc usque erit procedendum, ut eosdem quos masculi recipere et mulieres possint.
7 Pomponius libro quinto ad Sabinum. Non aliter autem mulier hospitem re- B.16,8,7 S cipere potest, quam si is sit, qui honeste cum ea quae usum habeat habitaturus sit.
8 Ulpianus libro septimo decimo ad Sabinum. Sed neque locabunt seorsum B.16,8,8 S
1 neque concedent habitationem sine se nec uendent usum. Sed si usus aedium mulieri legatus sit ea condicione 'si a uiro diuortisset', remittendam ei condicionem et cum uiro habitaturam, quod et Pomponius libro quinto probat.
9 Paulus libro tertio ad Sabinum. Ceterarum quoque rerum usu legato dicen- B.16,8,9 S dum est uxorem cum uiro in promiscuo usu eas res habere posse.
10 Ulpianus libro septimo decimo ad Sabinum. Si habitatio legetur, an perinde B.16,8,10 S

F[*P*(*VLU*)]

[1] solum *ins.* (*u. i.*) [2] probant?

2 de usu fructu et P^a 4 constituetur F^a | constitui't' F^b 5 sole's't *F* 8 solus] solum P^a: *fortasse leg.* solum solus, *nam* ΟΥ ΜΟΝΟΝ ΑΥΤΟΣ *BS* (*Steph.*) 9 scribit *P* 10 decimo *om. P* | di's'gestorum *F* 11 tra't'ctatum *F* 12 eum *om.* P^aV | ipse 'a' habitat *F* 13 c'r'lientes *F*, hentes *L* 14 libro 'tertio' sept. *F* | sine] si P^a | ne] nec *P* 15 belle] u.llae P^a, uelle P^bVLU 16 ei] *om. PV*, enim *L* 17 enim] enm *F* | spitiosae F^1 18 sed et] F^2, relictus se homini det (hominid *deleuit* F^b) F^1, sed et et P^a 19 uel serui] seruiue *P* 20 carendo *P* 21 per trarium P^a | dubitandum *P* 22 siue duae P^a | habitare] habere P^a 25 et *om. P* 26 habitabit] habebit *P*, *inc.* V^a 29 et comparentibus F^1 | aristo notat] aristonis F^1 30 hoc usque *F* 32 aliter] solum *P* 35 concedunt *PLU* 38 ceterorum F^1 39 eas'e'res *F*

sit atque si usus, quaeritur. et effectu quidem idem paene esse legatum usus et habitationis et Papinianus consensit libro octauo decimo quaestionum. denique donare non poterit, sed eas personas recipiet, quas et usuarius: ad heredem tamen nec ipsa transit[1] nec
1 non utendo amittitur nec capitis deminutione. Sed si χρῆсιс sit relicta, an usus sit, uidendum: et Papinianus libro septimo responsorum ait usum esse, non etiam fructum relictum.
2 Sed si sic relictus sit: 'illi domus usus fructus[2] habitandi causa', utrum habitationem solam an uero et usum fructum habeat, uidendum. et Proculus et Neratius putant solam habitationem legatam, quod est uerum. plane si dixisset testator 'usum habitandi causa',
3 non dubitaremus, quin ualeret. Utrum autem unius anni sit habitatio an usque ad uitam, apud ueteres quaesitum est: et Rutilius donec uiuat, habitationem competere ait, quam
4 sententiam et Celsus probat libro octauo decimo digestorum. Si usus fundi sit relictus, minus utique esse quam fructum longeque nemo dubitat. sed quid in ea causa sit, uidendum. et Labeo ait habitare eum in fundo posse dominumque prohibiturum illo uenire: sed colonum non prohibiturum nec familiam, scilicet eam, quae agri colendi causa illic sit: ceterum si urbanam familiam illo mittat, qua ratione ipse prohibetur, et familiam prohibendam eiusdem rationis est. idem Labeo ait et cella uinaria et olearia eum solum usurum, dominum uero inuito eo non usurum.

11 Gaius libro secundo rerum cottidianarum siue aureorum. Inque eo | L. 2, 5, 1. B. 16, 8, 11 | S' fundo hactenus ei morari licet, ut neque domino fundi molestus sit neque his, per quos opera rustica fiunt, impedimento sit: nec ulli alii ius quod habet aut uendere aut locare aut gratis concedere potest.

12 Ulpianus libro septimo decimo ad Sabinum. Plenum autem usum debet ha- | B. 16, 8, 12 | S bere, si et uillae et praetorii ei relictus est. uenire[3] plane proprietarium ad fructus percipiendos magis dicendum est, et per tempora fructuum colligendorum etiam habitare illic
1 posse admittendum est. Praeter ‖ habitationem quam habet, cui usus datus est deambu- f. 131'
landi quoque et gestandi ius habebit. Sabinus et Cassius et lignis ad usum cottidianum et horto et pomis et holeribus et floribus et aqua usurum, non usque ad compendium, sed ad usum, scilicet non usque ad abusum: idem Nerua, et adicit stramentis *et sarmentis* etiam usurum, sed neque foliis neque oleo neque frumento neque frugibus usurum. sed Sabinus et Cassius et Labeo et Proculus hoc amplius etiam ex his quae in fundo nascuntur, quod

F[*P*(*V*, *ubi extrema pars l. VII a u. 12* fructum *usque ad p. 249 fin. suppleta est a m. rec.*, *LU*)]

---

[1] nec ipsa transit ad heredem: tamen (*similiter Noodt, u. i.*)? [2] usum fructum? (*cf. u. 8*)
[3] posse *ins.* (*u. i.*)

---

3 ad heredem tamen 'n'ec ipsa transit F^2: τὸ αὐτὸ сχεδὸν εἶναι νομίζεται οὖсον καὶ ναβιτατίονα, ὅτι οὔτε ὁ ἔχων ναβιτατίονα δύναται δωρεῖсθαι τὴν οἴκηсιν, ἀλλ' ἐκεῖνα μόνα τὰ πρόсωπα δύναται ὑποδέχεсθαι κατὰ τὸν οἶκον, ἅτινα πρόсωπα καὶ ὁ οὐсουάριοс ὑποδέχεται, οὔτε δὲ ἡ ναβιτατίων ἐπὶ κληρονόμουс παραπέμπεται ... διαφορὰ δέ, ὅτι ὁ μὲν οὖсοс ἀπόλλυται τῷ νονουτένδο, ἡ δὲ ναβιτατίων οὔτε τῷ νονουτένδο οὔτε κάπιτιс δεμινουτίονι φθείρεсθαι πέφυκε *BS* (*Steph.*), *unde commendatur transpositio particulae* tamen *quam proposuit Noodtius, modo Stephanus non de suo emendarit traditam lectionem* 4 deminuciones P^a | sed si χρεсιс F^1, se. ρηсιс P^a, sed αρηсιс *V*, set si αρηсιс *L*, sed ρηсιс sic P^b, sed si sic *U* | an'n'usus'us' sit F^2, an usus *L* 7 uidendum 't'et *F* | proculus et neratius] Πρόκουλόс τε ἅμα καὶ Νεράτιοс *BS* (*Steph.*), priscus et neratius *libri nostri* 8 di's'xisset *F*, dixisse V^a | 't'estator F^2 9 unius *om.* P^a 10 rutillus *P* 11 lib̄ xuiiii *P*, lib̄ uiiii *V* 12 esse ... long'a'eque *suppl.* F^2 13 sed colonum *bis* F^{ac} 14 prohibitorum F^a | sit] sic F^1 15 ips'os'e F^b 16 ration'e'is *F* 17 usuram F^1 18 aurearum *P* | inque eo] $F^b P$, inidueeo F^a, in quo *LU* 23 et'r'praetorii *F*, . praetorii *L* | 'p'plane *F*: δύναται μέντοι ὁ δεсπότηс ... ἐλθεῖν *BS* (*Steph.*), δύναται ὁ δεсπότηс ἀπιέναι *B* (*Anon.*), *unde recte* posse *insertum uidetur ab Haloandro eodemque referri potest* p *ante* plane *in F* | fructos *F* (*em. f*) 24 est't'et *F* | fructuum] *fPLU*, fructum *F* | col'i'lgendorum *F* 25 habitationem autem quam *PU* | cui sit usus datus et deamb. *P*, cuius datus est et deamb. *U* 28 et *om. PLU* | stramentis et sarmentis] *sic scripsi secundum BS* (*Steph.*): δύναсθαι αὐτὸν καὶ τοῖс ὑποсτρώμαсι καὶ τοῖс φρυγάνοιс κεχρῆсθαι, tetramentis F^1, stramentis F^2PLU 29 foliis] μήτε τοῖс φύλλοιс· ταῦτα γὰρ εἰс ἀποτροφὴν βοῶν τε καὶ τῶν ἄλλων θρεμμάτων ποιεῖ *BS* (*Steph.*) *similiterque B*

ad uictum sibi *suisque* sufficiat sumpturum et ex his quae Nerua negauit: Iuuentius etiam
cum conuiuis et hospitibus posse uti: quae sententia mihi uera uidetur, aliquo enim largius
cum usuario agendum est pro dignitate eius, cui relictus est usus. sed utetur *his*, ut puto,
dumtaxat in uilla: pomis autem et oleribus et floribus et lignis uidendum, utrum eodem
loco utatur dumtaxat an etiam in oppidum ei deferri possint: sed melius est accipere et
2 in oppidum deferenda, neque enim graue onus est horum, si abundent in fundo. Sed si
pecoris ei usus relictus est, puta gregis ouilis, ad stercorandum usurum dumtaxat Labeo
ait, sed neque lana neque agnis neque lacte usurum: haec enim magis in fructu esse. hoc
amplius etiam modico lacte usurum puto: neque enim tam stricte interpretandae sunt uo-
3 luntates defunctorum. Sed si boum armenti usus relinquatur, omnem usum habebit et ad
4 arandum et ad cetera, ad quae boues apti sunt. Equitii quoque legato usu uidendum, ne
et domare possit et ad uehendum sub iugo uti. et[1] si forte auriga fuit, cui usus equorum
relictus est, non puto eum circensibus his usurum, quia quasi locare eos uidetur: sed si
testator sciens eum huius esse instituti et uitae reliquit, uidetur etiam de hoc usu sensisse.
5 Si usus ministerii alicui fuerit relictus, ad suum ministerium utetur et ad liberorum con-
iugisque, *neque* uidebitur alii concessisse, si simul cum ipsis utatur: quamquam, si filio fa-
milias usus serui sit relictus uel seruo, patri dominoue adquisitus ipsius *dum*taxat usum
6 exigat, non etiam eorum qui sunt in potestate. Operas autem serui usuarii non locabit
neque alii utendo concedet, et ita Labeo: quemadmodum enim concedere alii operas pot-
erit, cum ipse uti debeat? idem tamen Labeo putat, si fundum conduxerit quis, usuarium
seruum posse ibi operari: quid enim interest, in qua re opera eius utatur? quare et si
lanam conduxerit usuarius expediendam, poterit etiam per usuarias ancillas opus perficere,
idemque, si uestimenta texenda redemerit uel insulam uel nauem fabricandam, poterit ad
haec operis uti usuarii: nec offendetur illa Sabini sententia ancillae usu dato ad lanificium
eam non mitti nec ex operis mercedem capi, sed sibi lanam facere iure cogere: sibi enim
facere uidetur, qui non operas eius locauit, sed opus quod conduxit expediit. idem et
Octauenus probat.

13 Gaius libro septimo ad edictum prouinciale. Sed ipsi seruo ancillaeue pro | B. 16, 8, 13 | *E
opera mercedem imponi posse Labeoni placet.

14 Ulpianus libro septimo decimo ad Sabinum. Per seruum usuarium si sti- | B. 16, 8, 14 | S
puler uel per traditionem accipiam, an adquiram, quaeritur, si[2] ex re mea uel ex operis
eius. et si quidem ex operis eius, non ualebit, quoniam nec locare operas eius possumus:
sed si ex re mea, dicimus seruum usuarium stipulantem uel per traditionem accipientem
1 mihi adquirere, cum hac opera eius utar. Usus fructus an fructus legetur, nihil interest,
nam fructui et usus inest, usui fructus deest: et fructus quidem sine usu esse non potest,

F [*P*(*LU*)]

---

[1] et] at? [2] si] scilicet?

---

1 sibi suisque sufficiat sumpturum et ex his quae] $P^b U$, sibique sufficiat s. et ex his quae P^a, sibi suis 'sufficiat s. et ex his' qu'a'e F^2 *loco suppleto imperfecte*, sufficiat s. ex his sibi suis *L*: δύναται [κεχρῆσθαι] εἰς ἀποτροφὴν μέντοι ἰδίαν καὶ τῶν ἰδίων αὐτοῦ *BS* (*Steph.*) | nega'nt'uit *F* | iubentius *F* 2 ho'c'spitibus *F* | uti qu'a'e F^2 3 ut'u'etur *F* | his] is *F* 4 p'r'omis *F* | et floribus *om.* *P* 5 in'n'oppidum *F* | def'f'erri *F* 6 defer'r'enda *F* | est] esse *P* | a'f'bundent *F* 7 puta peregis F^{ac} | obilis *F* | 's'tercorandum F^2 8 fructum *P* 9 interpraetandae *F* 11 ad quae] atque F^1, adque F^2, que *L*, *inc.* P^a | boues's'apti *F* | sunt 'ne' *F* | equitsi F^1 | ne] $F^2 PLU$, *om.* F^1 12 ue'h'endum F^2 13 circensibus his] circensi... P^a 14 esse's' *F* | r'a'eliquit *F* | etiam *om.* *P* 15 alicui] alioni F^1 | utetu'm'r *F* | coniungisque $F^{ac} P$ 16 neque uidebitur] *fPU*, udeuitur (*om.* neque) *F*, uidebitur *L* 17 dumtaxat] *fPLU*, taxat *F*: οὐχ ἡ αὐτῶν (τῶν ὑπεξουσίων μου), ἀλλ' ἡ ἐμὴ χρῆσις σκοπεῖται *B* (*Anon.*) 19 qu'a'emadmodum *F*, quemadmodo P^a | poterat F^2 20 i't'dem tamen *F* | onduxerit *F* (*suppl. f*) 22 usurarias *P* 23 fab'l'ricandam *F* 24 operi'i's *F* | usuarius *PU* | offedent'e'ur *F* (*u. mox*) | usu] sus F^1 25 amitti *P*, admitti *U* | nec 'offendetur illa sabini sententia' ex operis *F* | cogere] uocare F^1 26 quo'd con'duxit F^2 | expedit *P* 27 octouenus *P* 28 pro opera] operis P^a, pro operis $P^b U$, per opera *L* 30 lib xiiii *P* | usu'r'arium *F* 31 uel'u'per *F* | contradicionem P^a 32 nec] nec uolupto *P* | possimus P^a 33 sed ... dicimus *om.* F^1 34 adquir'p'ere *F* | utar si usus *PU* 35 ines't' F^2

usus sine fructu potest. denique si tibi fructus deducto usu legatus sit, inutile esse legatum Pomponius libro quinto ad Sabinum scribit: et si forte usu fructu legato fructus ‖ adimatur, totum uideri ademptum scribit: sed si fructus sine usu, *usum* uideri constitu- f. 132
tum, qui et ab initio constitui potest. sed si usu fructu legato usus adimatur, Aristo scribit
2 nullam esse ademptionem: quae sententia benignior est. Usu legato si eidem fructus legetur, Pomponius ait confundi eum cum usu. idem ait et si tibi usus, mihi fructus legetur,
3 concurrere nos in usu, me solum fructum habiturum. Poterit autem apud alium esse usus, apud alium fructus sine usu, apud alium proprietas: ueluti si qui habet fundum, legauerit Titio usum, mox heres eius tibi fructum legauerit uel alio modo constituerit.

15 PAULUS libro tertio ad Sabinum. Fundi usu legato licebit usuario et ex penu | B. 16, 8, 15 | S
quod in annum dumtaxat sufficiat capere, licet mediocris praedii eo modo fructus consu-
1 mantur: quia et domo et seruo ita uteretur, ut nihil alii fructuum nomine superesset. Sicuti is, cui usus fundi legatus est, quo minus dominus agri colendi causa ibi uersetur, prohibere non potest (alioquin et frui dominum prohibebit), ita nec heres quicquam facere debet, quo minus is cui usus legatus est utatur, ut bonus pater familias uti debet.

16 POMPONIUS libro quinto ad Sabinum. Si ita legatus esset usus fundi, ut in- | B. 16, 8, 16 | S
structus esset, earum rerum, quae instrumento fundi essent, perinde ad legatarium usus
1 pertinet ac si nominatim ei earum rerum usus legatus fuisset. Dominus proprietatis etiam inuito usufructuario uel usuario fundum uel aedes per saltuarium uel insularium custodire potest: interest enim eius fines praedii tueri. eaque omnia dicenda sunt, quolibet modo
2 constitutus usus fructus uel usus fuerit. Seruo, cuius usum dumtaxat, non etiam fructum habemus, potest et a nobis quid donari uel etiam ex pecunia nostra negotiatum esse, ut quidquid eo modo adquisierit, in peculio nostro sit.

17 AFRICANUS libro quinto quaestionum. Filio familias uel seruo aedium usu | B. 16, 8, 17 | Sf
legato et utile legatum esse existimo et eodem modo persecutionem eius competituram, quo competeret, si fructus quoque legatus esset. itaque non minus absente quam praesente filio seruoue pater dominusue in his aedibus habitabit.

18 PAULUS libro nono ad Plautium. Si domus usus legatus sit sine fructu, com- | B. 16, 8, 18 | E
munis refectio est rei in sartis tectis tam heredis quam usuarii. uideamus tamen, ne, si fructum heres accipiat, ipse reficere debeat, si uero talis sit res, cuius usus *legatus* est, ut heres fructum percipere non possit, legatarius reficere cogendus est[1]: quae distinctio rationem habet.

19 IDEM libro tertio ad Uitellium. Usus pars legari non potest: nam frui quidem | B. 16, 8, 19 | E
pro parte possumus, uti pro parte non possumus.

20 MARCELLUS libro tertio decimo digestorum. Seruus, cuius mihi usus legatus | B. 16, 8, 20 | E
F[*P*(*LU*)]

---

[1] sit?

---

1 sine fructu's' *F* | 's'it F^{b} 2 pomponius] paulus *lege incip.* P^{a} | fructus] fructos F^{a} 3 si fructus sine usu usum] si fructus sine usum F^{ac}, si fructus sine usu F^{m}, sed si de (sed si de *om. L*) fructu sine (siue *P*) usu adimendo sensit, quare (quare *om. L*) non dicamus (quare mendicamus P^{a}) usum *PLU*: καὶ χρήσεως καρπῶν ληγατευθείσης ἐὰν ἀφαιρεθῇ ὁ καρπός, ὅλον τὸ ληγάτον ἀφαιρεῖται· εἰ μὴ ψυχὴν οὐκ ἔσχεν ἀφαιρέσαι τὴν μόνην χρῆσιν (*id est: nisi de hoc non cogitauit, ut usum quoque adimeret*) *B* (*Anon.*) 4 'usu' fructu F^{b}: χρήσεως καρπῶν ληγατευθείσης *B* (*Anon.*) 5 sententia'm' *F* | uenignior *F*(*em. f*) | eidem] edem *P* 7 nos in usu's' *F*, nos in usum *P*, tibi usum *L* 8 fructus] fructu P^{a} 10 e'x't ex *F* | penu] feno *PLU* 11 sufficit *PL* | 'c'apere F^{2} | praedis F^{a} 12 fructuum 'ita uteretur' nomine *F*, fructus nomine *L* | sicut'i' F^{2}, sicut *U* 13 dominus *om.* P^{a} 17 esset et earum *PU* | rerum *om.* P^{a} | instrumentis *P* 18 ei] et *P* 19 insu'l'arium F^{2} 20 interesse *P* | quodlibet *F* (*em. f*) 21 uel] 'est' uel F^{b} 22 et a] eciam *L*, aetiam a *U*, *inc.* P^{a} 23 quidquid] quid P^{a} 25 legato et] lege P^{a} | persecutione's'm *F* 26 legatos F^{a} | non] no *F* | qua's'm *F* 27 aedibus 'habitabit quia' habitabit *F*, hedibus habitauit qui habitabit *L* 28 sine fuctu *F* (*suppl. f*) 29 tectis tam *om.* F^{1} 30 reficere] *fPLU*, refugere *F* | debet P^{a} | legatus] *P*, relegatus *FU*, uel legatus relictus *L* 31 reficere non cogendus P^{a} 33 uitelium *F*, uitellum *P* 34 possumus u'ti pro parte non possumus' F^{2} (*add. 2 in spatio a m. 1 uacuo relicto*)

est, adquirit mihi, si institor erit et operis eius utar in taberna: nam mercibus uendundis emendisque adquirit mihi: sed et si iussu meo per traditionem accipiet.

21 MODESTINUS libro secundo regularum. Usus aquae personalis est et ideo *ad* heredem usuarii transmitti non potest. [B. 16, 8, 21] *E*

22 POMPONIUS libro quinto ad Quint*um* Mucium. Diuus Hadrianus, cum quibusdam usus siluae legatus esset, statuit fructum quoque eis legatum uideri, quia nisi liceret legatariis caedere siluam et uendere, quemadmodum usufructuariis licet, nihil habituri essent [B. 16, 8, 22] *Ef*
1 ex eo legato. Licet tam angustus est legatariu*s*, cui domus ‖ usus legatus est, ut non possit occupare totius domus usum, tamen eis quae uacabunt proprietarius non utetur, quia licebit usuario aliis et aliis temporibus tota domo uti, cum interdum domini quoque f. 182'
2 aedium, prout temporis condicio exigit, quibusdam utantur, quibusdam non utantur. Usu legato si plus usus sit legatarius quam oportet, officio iudicis, qui iudicat quemadmodum utatur, quid continetur? ne aliter quam debet utatur.

23 PAULUS libro primo ad Neratium. NERATIUS: usuariae rei speciem *is* cuius proprietas est nullo modo commutare potest. PAULUS: deteriorem enim causam usuarii facere non potest: facit autem deteriorem[1] etiam in meliorem statum commutata. [B. 16, 8, 23] *P*

VIIII.

℞ USUFRUCTUARIUS QUEMADMODUM *CAUEAT* ℞ *ESP*

1 ULPIANUS libro septuagensimo nono ad edictum. Si cuius rei usus fructus legatus sit, aequissimum praetori uisum est de utroque legat*a*rium cauere: et usurum se boni uiri arbitratu et, cum usus fructus ad eum pertinere desinet, restituturum quod inde [B. 16, 9, 1] *E*
1 2 exstabit. Haec stipulatio, siue mobilis res sit siue soli, interponi debet. Illud sciendum est ad fideicommissa etiam aptari eam debere. plane et si ex mortis causa donatione usus fructus constituatur, exemplo legatorum debebit haec cautio praestari: sed et si ex alia
3 quacumque *c*ausa constitutus fuerit usus fructus, idem dicendum est. Cauere autem debet uiri boni arbitratu perceptu iri usum fructum, hoc est non deteriorem se causam usus
4 fructus facturum ceteraque facturum, quae in re sua faceret. Recte autem facient et heres et legatarius, qualis res sit, cum frui incipit legatarius, si in testatum redegerint: ut inde
5 poss*i*t apparere, an et quatenus rem peiorem legatarius fecerit. Utilius autem uisum est stipulatione de hoc caueri, ut, si quis non uiri boni arbitratu utatur, committ*a*tur stipulatio
6 statim, nec expectabimus, ut amittatur usus fructus. Habet autem stipulatio ista duas causas, unam, si al*i*ter quis utatur quam uir bonus arbitrabitur, aliam de usu fructu restituendo: quarum prior statim committetur, quam aliter fuerit usus, et saepius committetur,

F [*P*(*LU*)]

---

[1] re *ins.* (*dett.*) *aut scr.* etiam si in m. st. commutat

1 si institor ... 2 adq. mihi *bis* F^{ac} | institutor erit F^{ac} (*priore loco*) *P*, instit'u'or 'r'erit *F* (*post. loco*) | eiu'u's *F* (*priore l.*) | utatur P^{a} | uendundis emundisque *f*, uenundantis emendasque *L*, uendendis emendisque *U*, *inc.* P^{a} 2 iussus P^{a} 3 ad heredem] haberedem F^{a}, a heredem F^{b}, εἰς κληρονόμους *B* 5 quintum] quinto *F* (*em.* *f*) | hadr'r'ianus *F* | quibusdam si usus P^{a} 6 uidere P^{a} 7 'u'et uendere *F* 8 e'o' legato F^{b} | tamen angustis P^{a} | legatarium *F* (*em.* *f*) 9 bacabunt *F* 11 quibusdam non utantur *om.* F^{1} 12 usas sit F^{1} | qui indicat ... 13 quid (qui *L*, id *PU*) continetur ne *add.* F^{2} 14 usuarias P^{a} | species P^{a} 15 deteri'o'rem F^{2} | fa'e'cere *F* 16 deteriorum F^{ac} | commutat'a' F^{2}, commutare P^{a}, commutara (*uoluit* commutata) P^{b}, commutatam *L*, .. mutata U^{a}, re mutata U^{b} 18 caueat *om.* *F*, *habet ind.* 20 aequisimum *F* | legaturtum F^{1}, legaturium F^{2}, legatum *L* 21 ad e'u'm F^{2} 22 extrabit F^{a} | hae's'c *F* | interpo'ni' F^{2} 23 est *om.* P^{a} | etiam *om.* *P* | aptare P^{a} | et *om.* $P^{a}U$ 24 ex *om.* $P^{a}U$ 25 causa] eausa *F* | fuerat *P* 26 perceptu i's'ri *F*, perceptum iri $P^{b}LU$, percepturi P^{a} | hoc] et hoc *P* 28 si't' in *F*, in *L* | testamentum P^{a} 29 possint FLU^{a}: ἵνα ... δειξαι δυνηθεῖεν *BS* (*Steph.*) | legatariu's'c' *F* | utiliu's'u' *F* 30 boni uiri arbitratu *Latine BS* (*Steph.*) | committatur] P^{b}, committetur *libri* 31 st'i'atim *F* | expectauimus *F*(*em.* *f*) P^{a} | stipu'p'latio *F* | duas causas] δύο ἔχει αἰτίας ἤτοι δύο κεφάλαια *BS* (*Steph.*) 32 alter *F*: ἄλλως *BS* (*Steph.*) | arbitratur *P*, arbitrauiinilstur *L*

7 sequens committetur finito usu fructu. Sed quod diximus id quod inde exstabit restitutu
iri, non ipsam rem stipulatur proprietarius (inutiliter enim rem suam stipulari uideretur),
sed stipulatur restitut*u* iri quod inde exstabit. interdum autem inerit proprietatis aestima-
tio, si forte fructuarius, cum possit usucapionem interpellare, neglexit: omnem enim rei
curam suscipit.
2 Paulus libro septuagensimo quinto ad edictum. Nam fructuarius custodiam [B.16, 9, 2] *E*
praestare debet.
3 Ulpianus libro septuagensimo nono ad edictum. Omnes autem casus conti- [B.16, 9, 3] *E*
1 nentur huic stipulationi, quibus usus fructus amittitur. Desinere pertinere usum fructum
accipiemus etiam si nec coeperit pertinere, quamuis legatus sit, et committetur nihilo minus
2 stipulatio, quasi desinat pertinere quod nec coepit. Si usus fructus repetitus erit legato,
quotiensque amissus fuerit (nisi utiliter fuerit cautum), committetur ista stipulatio: sed
3 exceptione opus erit[1]. Sed et si quis usum fructum tibi legauerit et sub condicione 'si
liberos habueris' proprietatem, amisso usu fructu committetur quidem stipulatio, sed ex-
4 ceptio locum habebit. Si heres alienauerit proprietatem et postea amittatur usus fructus,
an ex stipulatu agere possit, uideamus. et fortius dici potest ipso iure non committi sti-
pulationem, quia neque heredi successoribusue eius restitui potest neque is cui potest, id
est ad quem peruenit proprietas, pertinet ad stipulationem: sed is ad quem peruenit tem-
pore quaesiti || dominii sibi prospicere alia cautione debet: quod etsi non fecerit, nihilo f. 133
minus in rem actione uti potest.
4 Uenuleius libro duodecimo stipulationum. Si fructuarius proprietatem adse- [B.16, 9, 4] **P*
cutus fuerit, desinit quidem usus fructus ad eum pertinere propter confusionem: sed si ex
stipulatu cum eo agatur, aut ipso iure inutiliter agi dicendum est, si uiri boni arbitrium
huc usque porrigitur, aut in factum excipere debebit.
5 Ulpianus libro septuagensimo nono ad edictum. Huic stipulationi 'dolum [B.16, 9, 5] *E*
*m*alum abesse afuturumque esse' continetur: et cum in rem sit doli mali mentio concepta,
1 omnium dolum comprehendere uidetur successorum et adoptiui patris. Sed si usus sine
fructu legatus erit, adempta fructus causa satisdari iubet praetor: hoc merito, ut de solo
2 usu, non etiam de fructu caue*a*tur. Ergo et si fructus sine usu optigerit, stipulatio locum
3 habebit. Et si habitatio uel operae hominis uel cuius alterius animalis relictae fuerint, sti-
pulatio locum habebit, licet per omnia haec usum fructum non imitantur.
6 Paulus libro septuagensimo quinto ad edictum. Idem est et in reditu praedii, [B.16, 9, 6] *E*
sicuti si uindemia legata esset uel messis, quamuis ex usu fructu ea percipiantur, quae
legato[2] morte legatarii ad heredem redeunt.
7 Ulpianus libro septuagensimo nono ad edictum. Si usus fructus nomine re [B.16, 9, 7] *E*
tradita satisdatum non fuerit, Proculus ait posse heredem rem uindicare, et si obiciatur
exceptio de re usus fructus nomine tradita, replicandum erit. quae sententia habet ratio-
1 nem: sed et ipsa stipulatio condici poterit. Cum usus fructus pecuniae legatus esset, ex-
primi debent hi duo casus in stipulatione: 'cum morieris aut capite minueris, dari': idcirco hi
duo soli casus, quoniam *p*ecuniae usus aliter amitti non potest quam his casibus. [D. 7, 5, 10 pr.]

F [*P*(*LU*)]

---

[1] tutus eris? [2] quamuis ... quae legato] quasi ex usu fructu ea percipiantur legato, quae?

---

1 sequens committe're'tur F^b, *om.* P^a | diximus id quod *bis* F^{ac} | restitutu iri] *F*, restituere *PLU*, restitutum iri *f* 2 uidetur *P* 3 restituiri *F*, restitui *fPLU* 5 suscepit *P* 8 lib uii nono *P* 11 ceperit *P* 12 quotiens'a'que *F* 18 peruenit proprietas *om.* P^a 20 potest] post P^a 21 *haec lex cum antecedente coniungitur F* (*em. m. 3*) *L* | menuleius *P* 22 usum fructum P^a 23 agitur F^1 24 huc] hoc P^a 25 dolumalum *F* (*suppl. f*) 26 afuturum] futurum *P* 27 sed et si *PU* 28 iubeat *P* 29 de fructu] F^2LU, de fructo P^a, de usu fructu F^1: ἵνα περὶ μόνου οὔσου, μηκέτι δὲ καὶ περὶ τοῦ φρούκτου παρασχεθῇ καυτίων *BS* (*Steph.*) | cauetur *FL* 32 quinto] nono *P* | est et] F^2P, est F^1, et *L* | reditu praedii] prediis P^a 33 uindimia F^aP^a | esset] est et F^aL | missis F^1, mensis P^a 34 legato] *F*, legata *fPLU* 35 edictum 'et' si F^2: ἐὰν μὴ δοθῇ ἀσφάλεια *B* 38 et *om.* *P* 39 stipulationem $F^{ac}P$ 40 pecuniae] *fPU cum loco gemino*, ex pecuniae *F*, *om.* *L*

8 Paulus libro septuagensimo quinto ad edictum. Si tibi usus fructus et mihi [B.16,9,8] *Ef*
proprietas legata sit, mihi cauendum est: sed si mihi sub condicione proprietas legata sit, quidam et Marcianus et heredi et mihi cauendum esse putant: quae sententia uera est. item si mihi legata sit et, cum ad me pertinere desierit, alii, et hic utrisque cauendum ut supra placuit. quod si duobus coniunctim usus fructus legatus sit, et inuicem sibi cauere debebunt et heredi in casum illum: 'si ad socium non pertineat usus fructus, heredi reddi'.

9 Ulpianus libro quinquagensimo primo ad edictum. Si usus fructus mihi le- [B.16,9,9] *S*
gatus sit eumque restituere sim Titio rogatus, uidendum est, quis debeat cauere, utrum Titius an ego qui legatarius sum: an illud dicimus mecum heredem acturum, cum fideicommissario me agere debere? et est expeditius hoc dicere: si mihi spes aliqua durat usus fructus et, cum tu amiseris, potest ad me reccidere, hoc est ad legatarium, ita rem expediri, ut tu mihi, ego domino proprietatis caueam. quod si fideicommissarii causa usus fructus mihi relictus est nec est ulla spes ad me reuertendi fructus, recta uia fideicommissarium
1 cauere oportet domino proprietatis. Illud sciendum est siue iure ipso quis usum fructum habet siue etiam per tuitionem praetoris, nihilo minus cogendum esse fructuarium cauere
2 aut actiones suscipere. Plane si ex die proprietas alicui legata sit, usus fructus pure, dicendum esse Pomponius ait remittendam esse hanc cautionem fructuario, quia certum sit
3 ad eum proprietatem uel ad heredem eius peruenturam. Si uestis usus fructus legatus sit, scripsit Pomponius, quamquam heres stipulatus sit finito usu fructu uestem reddi, attamen
4 non obligari promissorem, si eam ‖ sine dolo malo adtritam reddiderit. Si plures do- [(B)] f. 183'
mini sint proprietatis, unusquisque pro sua parte stipulabitur.

10 Paulus libro quadragensimo ad edictum. Si serui, qui nobis communis erat, usum *Sf*
fructum tibi leganero, necessaria erit haec cautio heredi meo: quamuis enim de proprietate possit communi diuidundo experiri, tamen causa usus fructus, qui tuus proprius est, ad officium communi diuidundo iudicis non pertinebit.

11 Papinianus libro septimo responsorum. Usu quoque domus relicto uiri boni [B.16,9,11] *P*
arbitratu cautionem interponi oportet: nec mutat, si pater heredes filios simul habitare cum uxore legataria uoluit.

12 Ulpianus libro octauo decimo ad Sabinum. Si uasorum ipsorum usus fructus relictus *S
sit, non erit cautio senatus consulti necessaria, sed illa sola 'boni uiri arbitratu usurum fruiturum'[1]. si igitur tradita sunt fruendi causa, nemo dubitat non fieri eius qui accepit: non enim ideo traduntur, ut dominium recedat ab eo qui tradit, sed ut utatur fruatur legatarius. ergo cum non fiant fructuarii uasa, uindicari a proprietario possunt cautione non data. uidendum est de condictione, an possit locum habere: et proditum est neminem rem suam nisi furi condicere posse.

F[*P*(*LU*)]

---

[1] *cf. supra p. 219 n. 10*

2 condutionem *P*ᵃ 3 cauendum est esse *P*ᵃ 5 et *om. P* | inui'tus'cem *F* 6 debebant *F* (*em. f*) 7 legatum *F* (*em. f*) 8 rogatum *F*(*em. f*) 9 illum *P*ᵃ 10 mihi sres *F* (*em. f*) 11 a me recedere *P*, ad me redicere *L* | est] et *P* | expedire *P* 13 recta] pecta *F*¹ 16 proprietatis *P*ᵃ 17 *a* pomponius *l. inc. P* | caucionem certum sit fructuarium quia certum sit *P*ᵃ 18 ad eum] adeo *P*ᵃ | peruenturum *P*ᵃ 19 scribit *P* 21 sunt *P* 23 cautio] fantio *F*¹ 27 oportet] potest *F*ᵇ 30 necess's'aria *F* | boni biri *F* | usurum s.. (se et *P*ᵇ*U*) fruiturum *PU* 31 accipit *P* 32 dominum *P*ᵃ | ut utatur] utatur *PLU* 33 uindicare *P*ᵃ | pro'r'prietario *F* 34 condicione *FP* | prodi'c'tum *F* 35 furi] a fure *PU*ᵇ, frui *U*ᵃ

LIBER OCTAUUS. f. 134

I.

℞ DE SERUITUTIBUS ℞ *ESPA*

1 **M**ARCIANUS libro tertio regularum. Seruitutes aut personarum sunt, ut usus [B.58,1,1] **S*
et usus fructus, aut rerum, ut seruitutes rusticorum praediorum et urbanorum.
2 ULPIANUS libro septimo decimo ad edictum. Unus ex dominis communium [B.58,1,2] *E*
aedium seruitutem imponere non potest.
3 PAULUS libro uicensimo primo ad edictum. Seruitutes praediorum aliae in [B.58,1,3] *E*
solo, aliae in superficie consistunt.
4 PAPINIANUS libro septimo quaestionum. Seruitutes ipso quidem iure [B.58,1 n. BS.16,3,1] **P*
neque ex tempore neque ad tempus neque sub condicione neque ad certam condicionem
(uerbi gratia 'quamdiu uolam') constitui possunt: sed tamen si haec adiciantur, pacti[1] uel
per doli exceptionem occurretur contra placita seruitutem uindicanti: idque et Sabinum
1 respondisse Cassius rettulit et sibi placere. Modum adici seruitutibus posse constat: [(BS.) (B)]
ueluti quo genere uehiculi agatur uel non agatur (ueluti ut equo dumtaxat) uel ut certum
2 pondus uehatur uel grex ille transducatur aut carbo portetur. Interualla dierum et horarum non ad temporis causam, sed ad modum pertinent iure constitutae seruitutis.
5 GAIUS libro septimo ad edictum prouinciale. Uia iter actus ductus aquae [B.58,1 n.] *E*
1 isdem fere modis constituitur, quibus et usum fructum constitui diximus. Usus serui- [(B)]
tutium temporibus secerni potest, forte ut quis post horam tertiam usque in horam decimam eo iure utatur uel ut alternis diebus utatur.
6 PAULUS libro uicensimo primo ad edictum. Ad certam partem fundi seruitus tam remitti quam constitui potest. *E*
7 ULPIANUS libro tertio decimo ad legem Iuliam et Papiam. Ius cloacae mitten- [B.58,1 n.] *E^**
dae seruitus est.
8 PAULUS libro quinto decimo ad Plautium. Ut pomum decerpere liceat et ut [B.58,1 n.] *E*
1 spatiari et ut cenare in alieno possimus, seruitus imponi non potest. Si praedium tuum
mihi seruiat, siue ego partis praedii tui dominus esse coepero siue tu mei, per partes seruitus retinetur, licet ab initio per partes adquiri non poterat.
9 CELSUS libro quinto digestorum. Si cui simplicius[2] uia per fundum cuiuspiam [B.58,1 n.] *E*
cedatur uel relinquatur, in infinito, uidelicet per quamlibet eius partem, ire agere licebit,
F [*P*(*VLU*)]

---

[1] per pacti (*V^b*)? [2] simpliciter (*u. i.*)?

---

4 usus et *om.* *F^1PV* 9 s'eruit'uperficie's' consistunt *F* 12 uolam] nolunt *P^a* 13 p.. doli exceptione *P^a* | occurreretur *P* 14 rettulis *F^1* 15 ueluti quo ... non agatur *om.* *P^a* 16 grex ille t.] res illae transducantur *PVLU* 17 pertinet *PV* | seruitutes *F^1* 18 i'n'ter *F^2* | ductus] austus *PVLU*: περὶ ... ὑδραγωγίου δουλείας *Tipuc.* 19 constitu.ntur *P^a*, constituuntur *P^bVU* | seruitutum *PL^b*, *inc.* *L^a* 20 in 'h'oram *F^2* 21 eo] meo *P^a* 24 legem iuliam ... quinto decimo ad *om.* *F^1*, *add.* *F^2*: *legis septimae inscriptione omissa inscriptionem octauae ante* ius *collocat* *L* | ad] id (i *a miniatore*) *P* | ius cloacae mittendae] τὸ δίκαιον τοῦ ὑποβάλλειν ὑπόνομον, τουτέστι κανάλην *Tipuc.* 26 pomum] primum *F^a* 27 possumus *FL* 29 partis *F* (*em. f*) | poterit *F^1* 30 simplicius uia] *F et ex P*(*isana*) *U^b*, simplici usu uia *fPVLU*, simpliciter *Hal. cum Tipucito*: ἐὰν ἁπλῶς πλατεῖα ὁδός μοι παραχωρηθῇ ἢ ληγατευθῇ

ciuiliter modo: nam quaedam in sermone tacite excipiuntur. non enim per uillam ipsam nec per medias uineas ire agere sinendus est, cum id aeque commode per alteram partem facere possit minore seruientis fundi detrimento. uerum constitit, ut, qua primum uiam direxisset, ea demum ire agere deberet nec amplius mutandae eius potestatem haberet: sicuti Sabino quoque uidebatur, qui argumento riui utebatur, quem primo qualibet ducere licuisset, posteaquam ductus esset, transferre non liceret: quod et in uia seruandum esse uerum est.

10 IDEM libro octauo decimo digestorum. Si iter legatum sit, qua nisi opere facto iri non possit, licere fodiendo substruendo iter facere Proculus ait. B. 58, 1 n. *E*

11 MODESTINUS libro sexto differentiarum. Pro parte dominii seruitutem adquiri non posse uolgo traditur: et ideo si quis fundum habens uiam stipuletur et partem fundi sui postea alienet, corrumpit stipulationem in eum casum deducendo, a quo stipulatio incipere non possit. pro parte quoque neque legari neque adimi uia potest et, si id factum est, neque legatum neque ademptio ualet. B. 58, 1 n. *E*

12 IAUOLENUS libro quarto epistularum. Non dubito, quin fundo municipum per seruum recte seruitus adquiratur. B. 58, 1 n. *E*

13 POMPONIUS libro quarto decimo ad Quintum Mucium. Si tam angusti loci demonstratione facta uia concessa fuerit, ut neque uehiculum neque iumentum ea inire possit, iter *magis quam* uia aut actus adquisitus uidebitur: sed si ‖ iumentum ea duci poterit, non etiam uehiculum, actus uidebitur adquisitus. *Ef* f. 184'

14 PAULUS libro quinto decimo ad Sabinum. Seruitutes praediorum rusticorum etiamsi corporibus accedunt, incorporales tamen sunt et ideo usu non capiuntur: uel ideo, quia tales sunt seruitutes, ut non habeant certam continuamque possessionem: nemo enim tam perpetuo, tam continenter ire potest, ut nullo momento possessio eius in-
1 terpellari uideatur. idem et in seruitutibus praediorum urbanorum obseruatur. Seruitus itineris ad sepulchrum priuati iuris manet et ideo remitti domino fundi seruientis potest:
2 et adquiri etiam post religionem sepulchri haec seruitus potest. Publico loco interueniente uel uia publica haustus seruitus imponi potest, aquae ductus non potest: a principe autem peti solet, ut per uiam publicam aquam ducere sine incommodo publico liceat. sacri et religiosi loci interuentus etiam itineris[1] seruitutem impedit, cum seruitus per ea loca nulli deberi potest. B. 58, 1, 14 cum n. *S*

15 POMPONIUS libro trigensimo tertio ad Sabinum. Quotiens nec hominum nec praediorum seruitutes sunt, quia nihil uicinorum interest, non ualet, ueluti ne per fundum tuum eas aut ibi consistas: et ideo si mihi concedas ius tibi non esse fundo tuo uti frui, nihil agitur, aliter atque si concedas mihi ius tibi non esse in fundo tuo aquam quae-
1 rere minuendae aquae meae gratia. Seruitutium non ea natura est, ut aliquid faciat quis, uelut uiridia tollat aut[2] amoeniorem prospectum praestet, aut in hoc ut in suo pingat, sed ut aliquid patiatur aut non faciat. B. 58, 1, 16 cum n. *S*

16 IULIANUS libro quadragensimo nono digestorum. Ei, qui pignori fundum accepit, non est iniquum utilem petitionem seruitutis dari, sicuti ipsius fundi utilis petitio dabitur. idem seruari conuenit et in eo, ad quem uectigalis fundus pertinet. B. 58, 1 n. *S*

F [*P*(*VLU*)]

---

[1] etiam itineris] *firmant B* (*u. i.*): *scr.* etiam illam, *ut glossa* itineris *adscripta ad u. quod sequitur* seruitus *expulerit u.* illam *simileue* [2] *firmant B* (ἵνα δένδρα ἐκκόψῃς): ueluti uiridia attollat, ut amoeniorem prospectum praestet aut in hoc (*id est propter prospectum amoeniorem*) ut in suo pingat?

---

2 ire] ipse *P* 3 qua] quam *P*ᵃ*LU* 4 ea (eam *U*) demum uia (uiam *LU*) ire *PLU* 5 quem p. q. d. licuisset *om. P*ᵃ?*V* 6 et *om. V, inc. P*ᵃ*L*ᵃ 9 sub's'truendo *F*², subtrahendo *L* 10 domini *F* 17 tam] tamen *P*ᵃ 19 quam magis *F* | ea duci] per ea duci *P*ᵃ, per eam duci *P*ᵇ*VU*, perduci *L* 24 tam cont.] *F*ᵃ*L*, quam cont., *sed postea* quam *denuo deletum*, *F*ᵇ, tamque • cont. *P*, tamque cont. *VU* 25 *ab* idem *l. inc. P* | seruitutes *P*ᵃ 26 remitto *F*¹ 28 haustus seruitus imponi potest *sq.*] ἡ δουλεία τῆς ὁδοῦ συνίσταται, οὐ μὴν τοῦ ὑδραγωγίου *Tipuc.* 35 esse in] est *P*ᵃ, esse *P*ᵇ*U*, *inc. L* 37 uiridia] *FU*, uiridiaria *P*ᵃ*VL* 40 sicut *P*

17 Pomponius libro singulari regularum. Uiae itineris actus aquae ductus pars [B. 58, 1 n.] *Sf* in obligationem deduci non potest, quia usus eorum indiuisus est: et ideo si stipulator decesserit pluribus heredibus relictis, singuli solidam uiam petunt: et si promissor decesserit pluribus heredibus relictis, a singulis heredibus solida petitio est.

18 Paulus libro trigensimo primo quaestionum Papiniani notat. In omnibus ser- [B. 58, 1 n.] *P* uitutibus, quae aditione confusae sunt, responsum est doli exceptionem nocituram legatario, si non patiatur eas iterum imponi.

19 Labeo libro quarto posteriorum a Iauoleno epitomatorum. Ei fundo, quem [B. 58, 1, 17] *A* quis uendat, seruitutem imponi, et si[1] non utilis sit, posse existimo: ueluti si aquam alicui dedere[2] ducere non expediret, nihilo minus constitui ea seruitus possit: quaedam enim debere[3] habere possumus, quamuis ea nobis utilia non sunt.

20 Iauolenus libro quinto ex posterioribus Labeonis. Quotiens uia aut aliquid[4] [B. 58, 1 n.] *A* ius fundi emeretur, cauendum putat esse Labeo per te non fieri, quo minus eo iure uti possit, quia nulla eiusmodi iuris uacua traditio esset. ego puto usum eius iuris pro traditione possessionis accipiendum esse ideoque et interdicta ueluti possessoria constituta sunt.

II.

℞ DE SERUITUTIBUS PRAEDIORUM URBANORUM ℞ *ESP*

1 Paulus libro uicensimo primo ad edictum. Si intercedat solum publi- [B. 58, 2, 1 cum n.] *E* cum uel uia publica, neque itineris actusue neque altius tollendi seruitutes impedit: sed immittendi protegendi ‖ prohibendi[5], item fluminum et stillicidiorum seruitutem impedit, f. 135
1 quia caelum, quod supra id solum intercedit, liberum esse debet. Si usus fructus tuus sit, aedium proprietas mea, quae onera uicini sustinere debeant, mecum in solidum agi potest, tecum nullo modo.

2 Gaius libro septimo ad edictum prouinciale. Urbanorum praediorum iura [B. 58, 2, 2] *E* talia sunt: altius tollendi et officiendi luminibus uicini aut non extollendi: item stillicidium auertendi in tectum uel aream uicini aut non auertendi: item immittendi tigna in parietem uicini et denique proiciendi protegendiue ceteraque istis similia.

3 Ulpianus libro uicensimo nono ad Sabinum. Est et haec seruitus, ne pro- [B. 58, 2, 2] **S* spectui officiatur.

4 Paulus libro secundo institutionum. Luminum in[6] seruitute constituta id ad- [B. 58, 2 n.] **S* quisitum uidetur, ut uicinus lumina nostra excipiat: cum autem seruitus imponitur, ne luminibus officiatur, hoc maxime adepti uidemur, ne ius sit uicino inuitis nobis altius aedificare atque ita minuere lumina nostrorum aedificiorum.

5 Ulpianus libro septimo decimo ad edictum. Inuitum autem in seruitutibus [B. 58, 2 n.] *E* accipere debemus non eum qui contra dicit, sed eum qui non consentit. ideo Pomponius libro quadragensimo et infantem et furiosum inuitos recte dici ait: non enim ad factum, sed ad ius seruitutis haec uerba referuntur.

F[P(VLU)]

---

[1] ipsi *ins.* (*u. i.*) [2] dedere *del.* (*u. i.*) [3] debere *del.* (*u. i.*) [4] aliud (*Hoffmann*)? [5] proiciendi (*P^b al.*, *u. i.*) [6] in *del.* (*u. i.*)

3 relicti *P^a* | solidam] in solidum *PVU* 5 primo *om. PV* | papinianus *F²PLU*, papianus *V* 8 a *om. F¹PVL* | epitomarum *F¹P* 9 uenda'n't *F²* | etsi non utilis sit] *Goudsmit* (*u. p. 182*) *collata l. 15 pr. h. t. inserit* ei *post* etsi *propter B:* τῷ πωλοῦντι ἀγρὸν ἐφεῖται δουλείαν αὐτῷ ἐπιθεῖναι, κἂν μὴ χρησιμεύσῃ αὐτῷ: *recte, sed malim* ipsi 10 dedere ducere] *FL*, ducere *PVU*: ὡς τὸ (ὥστε *libri*) ἕλκειν ὕδωρ *B* 11 debere habere] *F*, habere *PVU*, *om. L*: δυνάμεθα γὰρ ἔχειν τινά *B* 13 caue'tur'ndum *F* | per te] parte *F¹* 14 possit] possem *PV* | u'i'sum *F* 20 protegendi prohibendi] *sic libri errore orto ex scriptura* prohiciendi (*cf. u. 27*): ἢ ἐξώστην ποιεῖν *B* 22 propri'a'etas *F* | uicina *P* 25 alia sunt *P^a* | luminibus] *fPLU*, nominibus *F* | uicinis *P^a* 26 uel aream] ualeream *F¹* | non a'd'uertendi *F* 27 et denique] que *P^a* | pro'h'iciendi *F* | protegendi *om. P^aL* 28 prospectus *F¹L* 30 numinum *F¹* | in seruitute] *F*, seruitute *PLU*: ὅταν παραχωρῶ σοι δουλείαν φωτός, ἄδειάν σοι δίδωμι τὰ φῶτά μου εἰσδέχεσθαι *Tipuc.* 32 adempti *PL* 35 consensit *P^a* | *a* pomponius *l. inc. FP* 36 quadragesimo primo *PV* | inuitos] inuitose *F*, inuito•e *L*

6 Gaius libro septimo ad edictum prouinciale. Haec autem iura similiter ut rusticorum quoque praediorum certo tempore non utendo pereunt: nisi quod haec dissimilitudo est, quod non omnimodo pereunt non utendo, sed ita, si uicinus simul libertatem usucapiat. ueluti si aedes tuae aedibus meis seruiant, ne altius tollantur, ne luminibus mearum aedium officiatur, et ego per statutum tempus fenestras meas *prae*fixas habuero uel obstruxero, ita demum ius meum amitto, si tu per hoc tempus aedes tuas altius sublatas habueris: alioquin si nihil noui feceris, retineo seruitutem. item si tigni immissi aedes tuae seruitutem debent et ego exemero tignum, ita demum amitto ius meum, si tu foramen, unde exemptum est tignum, obturaueris et per constitutum tempus ita habueris: alioquin si nihil noui feceris, integrum ius suum[1] permanet. [B. 58, 2, 6] *E*

7 Pomponius libro uicensimo sexto ad Quintum Mucium. Quod autem aedificio meo me posse consequi, ut libertatem usucaperem, dicitur, idem me non consecuturum, si arborem eodem loco sitam habuissem, Mucius ait, et recte, quia non ita in suo statu et loco maneret arbor quemadmodum paries, propter motum naturalem arboris. [B. 58, 2, 7] *E*[a]

8 Gaius libro septimo ad edictum prouinciale. Parietem, qui naturali ratione communis est, alterutri uicinorum demoliendi eum[2] et reficiendi ius non est, quia non solus dominus est. [B. 58, 2, 8] *E*

9 Ulpianus libro quinquagensimo tertio ad edictum. Cum eo, qui tollendo obscurat uicini aedes, quibus non seruiat, nulla competit actio. [B. 58, 2 n.] *E*

10 Marcellus libro quarto digestorum. Gaurus Marcello: binas aedes habeo, alteras tibi lego[3], heres aedes alteras altius tollit et luminibus tuis officit: quid[4] cum illo agere potes? et an interesse putes, suas aedes altius tollat an hereditarias? et de illo quaero, an per alienas aedes accessum heres ad eam rem quae legatur praestare debet, sicut ‖ solet quaeri, cum usus fructus loci legatus est, ad quem locum accedi nisi per alie- [f. 185'] num non potest. Marcellus respondit: qui binas aedes habebat, si alteras legauit, non dubium est, quin heres alias possit altius tollendo obscurare lumina legatarum aedium: idem dicendum est, si alteri aedes, alteri[5] aliarum usum fructum legauerit. non autem semper simile est itineris argumentum, quia sine accessu nullum est fructus legatum, habitare[6] autem potest et aedibus obscuratis. ceterum usu fructu loci legato etiam accessus dandus est, quia et haustu relicto iter quoque ad hauriendum praestaretur. sed ita officere luminibus et obscurare legatas aedes conceditur, ut non penitus lumen recludatur, sed tantum relinquatur, quantum sufficit habitantibus in usus diurni moderatione. [B. 58, 2 n.] *E* [Paulus D. 7, 1, 30]

11 Ulpianus libro primo de officio consulis. Qui luminibus uicinorum officere aliudue quid facere contra commodum eorum uellet, sciet se formam ac statum antiquorum aedificiorum custodire debere. [B. 58, 2, 11 cum n.] *E*

1 Si inter te et uicinum tuum non conuenit, ad quam altitudinem extolli aedifici*a*, quae facere instituisti, oporteat, arbitrum accipere poteris.

12 Iauolenus libro decimo ex Cassio. Aedificia, quae seruitutem patiantur ne [B. 58, 2, 12] *E*

F[*P*(*VLU*)]

[1] ius suum *del.* [2] eum *del.* [3] uel usum fructum earum *similiaue hic adfuerunt olim* [4] num quid (*edd.*)? [5] alteri aedes alteri *non sunt Marcelli* (*u. i.*) [6] habitari (*ex l. gem. Hal.*)?

4 tu'a'aedibus *F*[2] | meorum *P* 5 faenestras *F* | prefixas *P* (*cf. Plinius h. n. 19, 4, 59 de fenestris:* praefigi prospectus omnes), perfixas *FL*, fixas *U*: φράζω ἢ καταλύσω τὰς θυρίδας μου *B* | abuero *F* (*suppl. f*) 8 ex'a'emero *F* 9 nobi *F* 11 aedificio] ex edificio *PVU*: τὸ κτίσαι με περιποιεῖ μοι ἐλευθερίαν *B* 18 eo] eum *P*[a] 19 seruiad *F*[1] 20 gaurus] paulus *P*, gaius *U*, gaurus marcello *om. L* | uinas *F* (*em. f*) 21 heres] aeres *F*[1] 22 potest *PL* | iter esse *P*[a] | putes] potest *PU*, pote• *L* 23 qu'a'ero *F*[2] 25 *a* marcellus *l. inc. PV* 27 alteri aedes alteri aliarum usum fructum] si is qui binas aedes habebat aliarum usum fructum legauerit, posse heredem Marcellus scribit alteras altius tollendo obscurare luminibus *Paulus l. gem., unde recte uidetur collegisse Cuiacius uerba* alteri aedes alteri *non esse Marcelli, quamquam quod scribit Tipucitus:* τὸ αὐτό, κἂν τοῦ ἄλλου οἴκου τὴν χρῆσιν ἑτέρῳ ἐληγάτευσα *minime probat non legisse ea Graecos* 28 qu'i'a *F*[b], *inc. L*[a] | nullus (nullius *V*[a]) e. f. legatario *PVL*[b]*U*, *inc. L*[a] 29 legato loci *P* 30 haustu 'le'relicto *F* 31 reclaudatur *PV*, *om. inter alia L*[a] 34 ac] et *PV* 36 aedificia] *PLU*, aedificio *F* | poterit *PV* 37 libro *om. P*

quid altius tollatur, uiridia supra eam altitudinem habere possunt: at si de prospectu est
eaque obstatura sunt, non possunt.
13 Proculus libro secundo epistularum. Quidam Hiberus nomine, qui habet post B.58, 2, 13 E
horrea mea insulam, balnearia fecit secundum parietem communem: non licet autem tu-
bulos habere admotos ad parietem communem, sicuti ne parietem quidem suum per[1] pa-
rietem communem: de tubulis eo amplius hoc iuris est, quod per eos flamma torretur paries:
qua de re uolo cum Hibero loquaris, ne rem illicitam faciat. Proculus respondit: nec Hi-
berum pro ea re dubitare puto, quod rem non permissam facit tubulos secundum commu-
1 nem parietem extruendo. Parietem communem incrustare licet secundum Capitonis senten-
tiam, sicut licet mihi pretiosissimas picturas habere in pariete communi: ceterum si demolitus
sit uicinus et ex stipulatu actione damni infecti agatur, non pluris quam uulgaria tectoria
aestimari debent: quod obseruari et in incrustatione oportet.
14 Papirius Iustus libro primo de constitutionibus. Imperatores Antoninus et Seuerus[2] Ef
Augusti rescripserunt in area, quae nulli seruitutem debet, posse dominum uel alium uo-
luntate eius aedificare intermisso legitimo spatio a uicina insula.
15 Ulpianus libro uicensimo nono ad Sabinum. Inter seruitutes ne luminibus B.58, 2 n. S
officiatur et ne prospectui offendatur aliud et aliud obseruatur: quod in prospectu plus quis
habet, ne quid ei officiatur ad gratiorem prospectum et liberum, in luminibus autem, non
officere ne lumina cuiusquam obscuriora fiant. quodcumque igitur faciat ad luminis im-
pedimentum, prohiberi potest, si seruitus debeatur, opusque ei nouum nuntiari potest, si
modo sic faciat, ut lumini noceat.
16 Paulus libro secundo epitomarum Alfeni digestorum. Lumen id est, ut cae- B.58, 2 n. S*
lum uideretur, et interest inter lumen et prospectum: nam prospectus etiam ex inferioribus
locis est, lumen ex inferiore loco esse non potest.
17 Ulpianus libro uicensimo nono ad Sabinum. Si arborem ponat, ut lumini B.58, 2 n. S
officiat, ‖ aeque dicendum erit contra impositam seruitutem eum facere: nam et arbor ef- f. 136
ficit, quo minus caeli uideri possit. Si tamen id quod ponitur lumen quidem nihil impediat,
solem autem auferat, si quidem eo loci, quo gratum erat eum non esse, potest dici nihil
contra seruitutem facere: sin uero heliocamino uel solario, dicendum erit, quia umbram
1 facit in loco, *cui sol* fuit necessarius, contra seruitutem impositam fieri. Per contrarium si
deponat aedificium uel arboris ramos, quo facto locus opacus quondam coepit solis esse
plenus, non facit contra seruitutem: hanc enim debuit, ne luminibus officiat, nunc non lu-
2 minibus officit, sed plus aequo lumen[3] facit. Interdum dici potest eum quoque, qui tollit
aedificium uel deprimit, luminibus officere: si forte κατὰ ἀντανάκλασιν uel pressura quadam
3 lumen in eas aedes deuoluatur. Haec lex traditionis 'stillicidia uti nunc sunt, ut ita sint'
hoc significat impositam uicinis necessitatem stillicidiorum excipiendorum, non illud, ut
etiam emptor stillicidia suscipiat aedificiorum uicinorum: hoc igitur pollicetur uenditor sibi
4 quidem stillicidiorum seruitutem deberi, se autem nulli debere. Quae de stillicidio scripta
sunt, etiam in ceteris seruitutibus accipienda sunt, si in contrarium nihil nominatim actum est.
18 Pomponius libro decimo ad Sabinum. Si fistulae, per quas aquam ducas, aedi- B.58, 2 n. S
bus meis applicatae damnum mihi dent, in factum actio mihi competit: sed et damni infecti
stipulari a te potero.
F [*P*(*VLU*)]

[1] suum per] super? [2] Uerus (*edd.*)? [3] luminis (*Hal.*)?

1 uiridiaria *PVLU* 3 haberus *F*ᵃ, *inc. P*ᵃ | qui] quia *P*ᵃ 4 balneariam *PVLU* | tabulos habere *F*ᵃ, tabulos habulos habere *L*ᵃ, tub. habere habulos *L*ᵇ 5 ne] nec *L*, *inc. P*ᵃ 6 tabulis *F*ᵃ | iuris] ius *P*ᵃ*V* | parietes *P*ᵃ 7 uolo] uolo ut *P*ᵇ*VU*, *inc. P*ᵃ 8 faciat *PU* 12 in] *FU*, *om. PVL* 13 iustus *om. PU* | antoninus et seuerus] *FU*, antonius et seuerus *L*, seuerus et ant. *P*, seueri et ant. *V* 15 legi's'timo *F* 17 improspectu *F* 18 habeat *P*ᵃ | ei *om. PV* 19 obscurario *P*ᵃ 26 officit q. m. celum *PV*, efficit q. m. caelum *LU* 27 quid'em' *F*² | nihil] non *PU* 28 eo] in eo *PVL* 30 cui sol] *f* (*m. saec. XVI*) *PU*, cui (*om.* sol) *L*, sui locum *F* 31 esse solis *P* 33 plus aequo] plenus a quo *P* 34 ΚΑΤΑΑΝΤΑΝΑΚΑΑCΙΝ *PV*, *om. LU* 35 in meas *P*ᵃ 37 hoc *om. P*ᵃ 38 deberi] debere *P*ᵃ 42 a 'te' potero *F*²

19 PAULUS libro sexto ad Sabinum. Fistulam iunctam parieti communi, quae [B. 58, 2, 19] S
aut ex castello aut ex caelo aquam capit, non iure haberi Proculus ait: sed non posse prohiberi uicinum, quo minus balineum habeat secundum parietem communem, quamuis umorem capiat paries: non magis quam si uel in triclinio suo uel in cubiculo aquam effunderet. sed Neratius ait, si talis sit usus tepidarii, ut adsiduum umorem habeat et id noceat uicino,
1 posse prohiberi eum. Iuxta communem parietem cameram ex figlino opere factam, si ita retineatur, ut etiam sublato pariete maneat, si modo non impediat refectionem communis
2 parietis, iure haberi licet. Scalas posse me ad parietem communem habere Sabinus recte scribit, quia remoueri hae possunt.

20 IDEM libro quinto decimo ad Sabinum. Seruitutes, quae in superficie con- [B. 58, 2, 20] S
sistunt, possessione retinentur. nam si forte ex aedibus meis in aedes tuas tignum immissum habuero, hoc, ut immissum habeam, per causam tigni possideo habendi consuetudinem[1]. idem eueniet et si menianum in tuum inmissum habuero aut stillicidium in tuum
1 proiecero, quia in tuo aliquid utor et si[2] quasi facto quodam possideo. Si domo mea altior area tua esset tuque mihi per aream tuam in domum meam ire agere cessisti nec ex plano aditus ad domum meam per aream tuam esset, uel gradus uel cliuos propius ianuam meam iure facere possum, dum ne quid ultra quam quod necesse esset itineris causa demoliar.
2 Si sublatum sit aedificium, ex quo stillicidium cadit, ut eadem specie et qualitate reponatur, utilitas exigit, ut idem intellegatur: nam alioquin si quid[3] strictius interpretetur, aliud est quod sequenti loco ponitur: et ideo sublato aedificio usus fructus interit, quamuis area pars
3 est aedificii. Si seruitus stillicidii imposita sit, non licet domino seruientis areae ibi aedi-
4 ficare, ubi cassitare coepisset stillicidium. Si antea ex tegula cassitauerit stillicidium, postea
5 ex tabulato uel ex alia materia cassitare non potest. Stillicidium quoquo modo adquisitum sit, altius tolli potest: leuior enim fit eo facto seruitus, || cum quod ex alto, cadet[4] lenius f. 186'
et interdum direptum nec perueniat ad locum seruientem: inferius demitti non potest, quia fit grauior seruitus, id est pro stillicidio flumen. eadem causa retro duci potest stillicidium, quia in nostro magis incipiet cadere, produci non potest, ne alio loco cadat stillicidium, quam in quo posita seruitus est: lenius facere poterimus, acrius non. et omnino sciendum est meliorem uicini condicionem fieri posse, deteriorem non posse, nisi aliquid nominatim[5]
6 seruitute imponenda immutatum fuerit. Qui in area, in qua stillicidium cadit, aedificat, usque ad eum locum perducere aedificium potest, unde stillicidium cadit: sed et si in aedificio cadit stillicidium, supra aedificare ei conceditur, dum tamen stillicidium recte recipiatur.

21 POMPONIUS libro trigensimo tertio ad Sabinum. Si domus tua aedificiis meis [B. 58, 2 n.] S
utramque seruitutem deberet, ne altius tolleretur et ut stillicidium aedificiorum meorum recipere deberet, et tibi concessero ius esse inuito me altius tollere aedificia tua, quod ad
F[P(VLU)]

---

[1] consuetudine (*dett.*)? *nisi potius delenda sunt u.* habendi consuetudinem [2] sic (*Hal.*)? [3] quis? [4] cadet] cadit, cadat (*u. i.*)? [5] in *ins.* (*u. i.*)

---

2 a't'quam *F* | habere P^a | prohibere *F*: οὐ κεκώλυται *B* 3 ualineum F^a 4 uel in tricl. ... effunderet] *F*L^a?, uelit tricl. ... effundere *PV*, uelit in tricl. ... effundere *U*, uellet in tricl. ... effundere L^b 5 humorem *f* | cameram] F^2P^bLU, capmaram F^1, cam·ram P^a, camaram *V* 9 qu'i'a F^b | hae] F^2L^b, heae *U*, haec F^1PL^a? 12 uti PL^a 14 aliquid 't'utor *F*, aliquit 'utor *L* | si *om.* *PVLU* 16 cliuos] cliuos uel *L*, *inc.* P^a | proprius *PLU* 17 es'se't F^b 18 sit] est *PV* | speciem P^a 19 exigit u'r't idem *F* | interpr'a'etetur *F* 20 interierit PV^b, intererit V^aL 21 est] sit *PV* | stillicidiumposita F^a 22 si antea ex t. c. stillicidium *om.* P^a? *L* 24 eo facto fit *PVLU* | cadat *P* 25 et interdum direptum (directum P^bLU) *om.* P^a 29 deteriorem non posse *om.* P^a 30 seruitute] in seruitute *PU*: ἐν τῷ συνίστασθαι τὴν δουλείαν *B* | in 'e'area *F*, in ea area L^bU 31 cadit sed et si in aedificio cadit] F^2P^bU, cadit sed si in aed. cadit *L*, cadit sed et si *om. rel.* P^a, cadit *om. rel.* *V*, cadit recte sed et si in aed. cadit F^b, cadit recte sed et si in aedificio cadat stillicidium cadit recte sed et si in aed. cadit F^a: § 6 *sic contraxit Tipucitus:* ὅτι τῷ δεχομένῳ σταλαγμὸν ἔξεστι κτίζειν, ἕως οὗ δύναται καλῶς ὑποδέχεσθαι, *quod uidetur confirmare correctoris Florentini uocabuli quod est* recte *transpositionem* (*cf. u. proxime sequentem*) 32 recte *om.* F^1 35 et *om.* P^a 36 me altius] P^bU, mea altius *FL*, altius P^a

stillicidium meum attinet, sic statui debebit, ut si altius sublatis aedificiis tuis stillicidia mea cadere in ea non possint, ea ratione altius tibi aedificare non liceat: si non impediantur stillicidia mea, liceat tibi altius tollere.

22 IULIANUS libro secundo ex Minicio. Qui aedificium habet, potest seruitutem [B. 58, 2 n.] S* uicino imponere, ut non solum de his luminibus, quae in praesentia erunt, sed etiam de his quae postea fuerint, caueat.

23 POMPONIUS libro trigensimo tertio ad Sabinum. Si seruitus imposita fuerit [B. 58, 2 n.] S 'lumina quae nunc sunt, ut ita sint', de futuris luminibus nihil caueri uidetur: quod si ita sit cautum 'ne luminibus officiatur', ambigua est scriptura, utrum ne his luminibus officiatur quae nunc sint, an etiam his quae postea quoque fuerint: et humanius est uerbo generali omne lumen significari, siue quod in praesenti siue quod post tempus conuentionis contigerit.
1 Futuro quoque aedificio, quod nondum est, uel imponi uel adquiri seruitus potest.

24 PAULUS libro quinto decimo ad Sabinum. Cuius aedificium iure superius est, [B. 58, 2, 24] S ei ius est in infinito supra suum aedificium imponere, dum inferiora aedificia non grauiore seruitute oneret quam pati debent.

25 POMPONIUS libro trigensimo tertio ad Sabinum. Hoc, quod dictum est de immissis, S locum habet ex aedificio alio in aliud: aliter enim supra alienum aedificium superius habere nemo potest.
1 Si ex tribus aedibus in loco impari positis aedes mediae su- [B. 58, 2, 25] perioribus seruiant aedibus, inferiores autem nulli seruiant, et paries communis, qui sit inter aedes inferiores et medias, altius a domino inferiorum aedium sublatus sit, iure eum altius habiturum Sabinus ait.

26 PAULUS libro quinto decimo ad Sabinum. In re communi nemo dominorum [B. 58, 2 n.] S iure seruitutis neque facere quicquam inuito altero potest neque prohibere, quo minus alter faciat (nulli enim res sua seruit): itaque propter immensas contentiones plerumque res ad diuisionem peruenit. sed per communi diuidundo actionem consequitur socius, quo minus opus fiat aut ut id opus quod fecit tollat, si modo toti societati prodest opus tolli.

27 POMPONIUS libro trigensimo tertio ad Sabinum. Sed si inter te et me com- [B. 58, 2 n.] S munes sunt Titianae aedes et ex his aliquid non iure in alias aedes meas proprias immissum sit, nempe tecum mihi agere licet aut rem perdere[1]. idem fiet, si ex tuis propriis aedibus in communes meas et tuas aedes quid similiter || esset proiectum: mihi enim soli f. 137
1 tecum est actio. Si in area communi aedificare uelis, socius prohibendi ius habet, quamuis tu aedificandi ius habeas a uicino concessum, quia inuito socio in iure[2] communi non habeas ius aedificandi.

28 PAULUS libro quinto decimo ad Sabinum. Foramen in imo pariete conclauis [B. 58, 2 n.] S uel triclinii[3], quod esset proluendi pauimenti causa, id neque flumen esse neque tempore adquiri placuit. hoc ita uerum est, si in eum locum nihil ex caelo aquae ueniat (neque enim perpetuam causam habet quod manu fit): at quod ex caelo cadit, etsi non adsidue fit, ex naturali tamen causa fit et ideo perpetuo fieri existimatur. omnes autem seruitutes praediorum perpetuas causas habere debent, et ideo neque ex lacu neque ex stagno concedi aquae ductus potest. stillicidii quoque immittendi naturalis et perpetua causa esse debet.

29 POMPONIUS libro trigensimo secundo ad Quintum Mucium. Si quid igitur ex [B. 58, 2 n.] *E eo foramine, ex quo seruitus non consistit, damnum uicinus sensisset, dicendum est damni infecti stipulationem locum habere.

30 PAULUS libro quinto decimo ad Sabinum. Si quis aedes, quae suis aedibus [B. 58, 2 n.] S

F [P(VLU)]: in l. 29—32 def. P^a

---

[1] perdere] partiri? [2] in re (V^b)? [3] si *ins.*

---

1 meum *om.* *PV* | aedificiis] aedificio F^1 7 fueri'n't *F* 10 *aut* sunt *litteris contignatis aut* sint *F* | generaliter P^aV 12 adficio F^1 14 ei ius est] *LU*, eius est *F*, *om.* P^a?*V*: ἐν τῇ ἐξουσίᾳ τούτου ἐστὶν ἐπ' ἄπειρον ταῦτα ὑψοῦν *B* (*Prochir.*) | inponendum inf. P^a | grauiora *P* 15 deberent P^aVU 17 alio's'in *F* 18 impari] pari P^aV 22 in rem communem *PV* 26 ut] F^2U, *om.* F^1P^bVL, *inc.* P^a 27 *l. 27 iungitur antecedenti* F^{ac} | me et te $F^{ac}PLU$ 29 liceat *PV* 31 habeat F^1 33 habes *PU* 35 pauimenti *om.* *P* 37 at qu'e'od *F*, atque V^a, idem quod *L*, *inc.* P^a 39 locu F^1 | 's'tagno F^2 40 still.] et still. *PVL* | et *om.* F^1

seruirent, cum emisset traditas sibi accepit, confusa sublataque seruitus est, et si rursus
1 uendere uult, nominatim imponenda seruitus est: alioquin liberae ueniunt. Si partem praedii nanctus sim, quod mihi aut cui ego seruiam, non confundi seruitutem placet, quia pro parte seruitus retinetur. itaque si praedia mea praediis tuis seruiant et[1] tuorum partem mihi et ego meorum partem tibi tradidero, manebit seruitus. item usus fructus in alterutris praediis adquisitus non interrumpit seruitutem.

31 IDEM libro quadragensimo octauo ad edictum. Si testamento damnatus heres, B. 58, 2 n. S ne officeret uicini luminibus seruitutemque praestaret, deposuit aedificium, concedenda erit legatario utilis actio, qua prohibeatur heres, si postea extollere supra priorem modum aedificium conabitur.

32 IULIANUS libro septimo digestorum. Si aedes meae seruiant aedibus Lucii Titii B. 58, 2 n. S et aedibus Publii Maeuii, ne altius aedificare mihi liceat, et a Titio precario petierim, ut altius tollerem, atque ita per statutum tempus aedificatum habuero, libertatem aduersus Publium Maeuium usucapiam: non enim una seruitus Titio et Maeuio debebatur, sed duae. argumentum rei praebet, quod, si alter ex his seruitutem mihi remisisset, ab eo solo libe-
1 rarer, alteri nihilo minus seruitutem deberem. Libertas seruitutis usucapitur, si aedes possideantur: quare si is, qui altius aedificatum habebat, ante statutum tempus aedes possidere desiit, interpellata usucapio est. is autem, qui postea easdem aedes possidere coeperit, integro statuto tempore libertatem usucapiet. natura enim seruitutium ea est, ut possideri non possint, sed intellegatur possessionem earum habere, qui aedes possidet.

33 PAULUS libro quinto epitomarum Alfeni digestorum. Eum debere columnam B. 58, 2 n. S restituere, quae onus uicinarum aedium ferebat, cuius essent aedes quae seruirent, non eum, qui imponere uellet. nam cum in lege aedium ita scriptum esset: 'paries oneri ferundo uti nunc est, ita sit', satis aperte significari in perpetuum parietem esse debere: non enim hoc his uerbis dici, ut in perpetuum idem paries aeternus[2] esset, quod ne fieri quidem posset, sed uti eiusdem modi paries in perpetuum esset qui onus sustineret: quemadmodum si quis alicui cauisset, ut seruitutem praeberet, qui[3] onus suum sustineret, si ea res quae seruit et tuum onus ferret, perisset, alia in locum eius dari debeat.

34 ‖ IULIANUS libro secundo ex Minicio. Et qui duas areas habet, alteram tra- B. 58, 2 n. S f. 137' dendo seruam alteri efficere potest.

35 MARCIANUS libro tertio regularum. Si binarum aedium dominus dixisset eas B. 58, 2 n. Sf quas uenderet seruas fore, sed in traditione non fecisset mentionem seruitutis, uel ex uendito agere potest uel incertum condicere, ut seruitus imponatur.

36 PAPINIANUS libro septimo quaestionum. Binas quis aedes habebat una con- B. 58, 2 n. P tignatione tectas: utrasque diuersis legauit. dixi, quia magis placeat tignum posse duorum esse ita, ut certae partes cuiusque sint contignationis, ex regione cuiusque domini fore tigna nec ullam inuicem habituros actionem ius non esse immissum habere: nec interest, pure utrisque an sub condicione alteri aedes legatae sint.

37 IULIANUS libro septimo digestorum. Idemque esse et si duobus aedes cesserit. B. 58, 2 n. *S

38 PAULUS libro secundo quaestionum. Si aedes meae a tuis aedibus tantum B. 58, 2 n. P distent, ut prospici non possint, aut medius mons earum conspectum auferat, seruitus imponi non potest:

F [*P*(*VLU*)]

[1] tu *ins.* (*Rygerbos.*) [2] aeternus *del.* [3] si quis cauisset ut cui (*del.* alicui *et* seru. pr.)?

1 sublataqu'a'e *F* | est et] et *V*ᵃ 2 imponenda] in retinenda *F*¹ | uenibunt *LU* 3 pro parte] per partes *VLU* 11 ulpianus *V* 12 pr'a'ecario *F*² 15 liberare *FL*ᵃ 16 alteri] *VLU*, altero *F* 19 seruitutium] seruicii ticium *V*, seruitutum *LU* 20 possint sed] *U*, possi sed *F*, possit sed *fVL* 22 uicinorum *PV* | fereba'n't *F*², querebant *L* | cuius] eius *F* (*em. f saec. XV*) 23 esset] esse *P*ᵃ | ferendo *PVLU* 24 hoc 'h'is *F*² 25 dici u'n't in *F*, dictum ut im *U*, *inc.* *L*ᵃ | ne] nec *PVLU* | possit *P* 26 onus] non *P*ᵃ 27 qui] que *P* | onus suum] non usum *P*ᵃ 28 feret *P*ᵃ 32 in] en *F*¹ 34 binas quas haedes *F*¹ | habeat *P*ᵃ 35 diuersas *P*ᵃ | posse ... 36 sint *om.* *F*¹ 36 ita esse *PVU* | contignationes *P*ᵃ 39 cesserit] *PV*, decesserit *F*¹, cesserint *F*²*LU*: καὶ ἐὰν δυσὶ παραχωρήσω τοὺς οἴκους *Tipuc.*

39 Idem libro primo manualium. nemo enim propriis aedificiis seruitutem imponere potest, nisi et is qui cedit et is cui ceditur in conspectu habeant ea aedificia, ita ut officere alterum alteri possit. P*

40 Idem libro tertio responsorum. Eos, qui ius luminis immittendi non habuerunt, aperto pariete communi nullo iure fenestras immisisse respondi. B. 58, 2, 37 P

41 Scaeuola libro primo responsorum. Olympico habitationem et horreum, quod in ea domo erat, quoad uiueret, legauit: iuxta eandem domum hortus et cenaculum, quod Olympico legatum non est, fuerunt: ad hortum autem et cenaculum semper per domum, cuius habitatio relicta erat, aditus fuit: quaesitum est, an Olympicus aditum praestare deberet. respondi seruitutem quidem non esse, sed heredem transire per domum ad ea quae commemorata sunt posse, dum non noceat legatario. B. 58, 2, 38 cum n. P
1 Lucius Titius aperto pariete domus suae, quatenus stillicidii rigor et tignorum protectus[1] competebat, ianuam in publico aperuit: quaero, cum neque luminibus Publii Maeuii uicini neque itineri uicini officeret neque stillicidium ne[2] uicini domo cadat, an aliquam actionem Publius Maeuius uicinus ad prohibendum haberet. respondi secundum ea quae proponerentur nullam habere.

III.

℞ DE SERUITUTIBUS PRAEDIORUM RUSTICORUM ℞ ESP

1 Ulpianus libro secundo institutionum. Seruitutes rusticorum praediorum sunt hae[3]: iter actus uia aquae ductus. iter est ius eundi ambulandi homini, non etiam iumentum agendi[4]. actus est ius agendi uel iumentum uel uehiculum: itaque qui iter habet, actum non habet, qui actum habet, et iter habet[5] etiam sine iumento. uia est ius eundi et agendi et ambulandi[6]: nam et iter et actum in se uia continet. aquae ductus est ius aquam ducendi[7] per fundum alienum. I. 2, 3 pr. 1. B. 58, 3, 1 cum n. *S
1 In rusticis computanda sunt aquae haustus, pecoris ad aquam adpulsus[8], ius pascendi, calcis coquendae, harenae fodiendae. I. 2, 3, 2
2 Traditio plane et patientia seruitutium inducet officium praetoris. (I.)

2 Neratius libro quarto regularum. Rusticorum praediorum seruitutes sunt licere altius tollere et officere praetorio uicini, uel cloacam habere licere per uicini domum uel praetorium, uel protectum habere licere. B. 58, 3 n. *S
1 Aquae ductus et haustus aquae per eundem locum ut ducatur, etiam pluribus concedi potest: potest etiam, ut diuersis diebus uel horis ducatur:
2 si aquae ductus uel haustus aquae sufficiens est, potest et pluribus per eundem locum concedi, ut et isdem diebus uel horis ducatur.

3 Ulpianus libro septimo decimo ad edictum. Item sic possunt seruitutes imponi, et[9] ut boues, per quos fundus colitur, in uicino agro pascantur: quam seruitutem poni[10] posse ‖ Neratius libro secundo membranarum scribit. B. 58, 3 n. E
1 Idem Neratius etiam ut fructus in uicini uilla cogantur coactique habeantur et pedamenta ad uineam ex uicini praedio f. 13
F [*P*(*VLU*)]

[1] proiectus (*edd.*)? [2] stillicidium ne] stillicidio ne de? [3] rusticorum praediorum iura sunt haec *Inst.* [4] uel uehiculum *ins. Inst.* [5] eoque uti potest *ins. Inst.* [6] et ambulandi *del.* (*u. i.*) [7] aquae ducendae *Inst.* [8] in rusticorum praediorum seruitute quidam computari recte putant aquae haustum, p. ad a. appulsum *Inst.* [9] et *del.* [10] imponi (*u. i.*)?

1 propiis *F*¹, proriis *F*², propius *L* 2 qui'e' cedit *F* 5 aperto pariete communi] τυφλὸν τοῖχον ἀνοίγειν *B*, *quasi legerint* aperto pariete caeco | respondit *PU* 6 olumpico *F*¹ 7 quo'd'ad *F* | hortos *FP* 8 olumpico *F*¹ | fuerint *P*ᵃ | hortu *F* (*suppl. f*) | per *om. P*ᵃ 9 olumpicus *F*¹ 13 publici *P* 17 rust. praed. *PU* 19 hae] *F*², heae *U*, hac *F*¹, haec *PL* | homini] *FP*ᵃ *Inst.* (*cod. Bamb.*), hominis *P*ᵇ*VLU Inst.* (*cod. Taur. m. 1*) 21 qui habet iter *PV* 22 eundi et agendi et ambulandi] *sic etiam Inst.*, *transponunt B:* τὸ παριέναι καὶ διακινεῖν καὶ ἐλαύνειν: *crediderim* et ambulandi *non esse Ulpiani* | in se] *F*²*PLU cum Inst. et B:* περιέχει, et se *F*¹ 23 in rusticis] in prediis rusticis *PVLU* 24 austus *F* 25 patientiae *P*ᵃ 27 et *om. PV* | licere per] per *PV* 28 aqu'a'e *F*² 29 ducantur *PVL* | potest alterum *om. F*¹*LU* | ut diuersis] uniuersis *P*ᵃ | horis est ducatur *P*ᵃ 31 et isdem] eisdem *PU*, isdem *L* 32 item *om. F*¹ 33 fundum *P*ᵃ 34 poni] imponi *PU* 35 et pedamento *F*, ut pedamenta *PVLU*: καὶ λαμβάνειν εἰς τὰς ἀμπέλους ὑποθώματα *Tipuc.* | ad uineam ex] a *P*ᵃ*V*

2 **sumantur, constitui posse scribit. Eodem libro ait uicino, cuius lapidicinae fundo tuo immineant, posse te cedere ius ei esse terram rudus saxa iacere posita habere, et ut in tuum**
3 **lapides prouoluantur ibique positi habeantur indeque exportentur. Qui habet haustum, iter quoque habere uidetur ad hauriendum et, ut ait Neratius libro tertio membranarum, siue ei ius hauriendi et adeundi cessum sit, utrumque habebit, siue tantum hauriendi, inesse et aditum, siue tantum adeundi ad fontem, inesse et haustum. haec de haustu ex fonte priuato. ad flumen autem publicum idem Neratius eodem libro scribit iter debere cedi, haustum non oportere et si quis tantum *haustum* cesserit, nihil eum agere.**

4 **PAPINIANUS libro secundo responsorum. Pecoris pascendi serui-** [B. 58, 3 n. BS. 16, 1, 32] *P
tutes[1]**, item ad aquam appellendi, si praedii fructus maxime in pecore consistat, praedii magis quam personae uidetur: si tamen testator personam demonstrauit, cui seruitutem praestari noluit, emptori uel heredi non eadem praestabitur seruitus.**

5 **ULPIANUS libro septimo decimo ad edictum. Ergo secundum eum et uindicari poterit.** E
1 **Neratius libris ex Plautio ait nec haustum nec appulsum *pecoris* nec cretae exi-** [B. 58, 3 n.]
mendae calcisque coquendae ius posse in alieno esse, nisi fundum uicinum habeat[2]**: et hoc Proculum et Atilicinum existimasse ait. sed ipse dicit**[3]**, ut maxime calcis coquendae et cretae eximendae seruitus constitui possit, non ultra posse, quam quatenus ad eum ipsum fundum opus sit:**

6 **PAULUS libro quinto decimo ad Plautium. ueluti si figlinas haberet, in** [B. 58, 3, 5 cum n.] E*
quibus ea uasa fierent, quibus fructus eius fundi exportarentur (sicut in quibusdam fit, ut amphoris uinum euehatur aut ut dolia fiant), uel tegulae uel[4] **ad uillam aedificandam. sed**
1 **si, ut uasa uenire*nt*, figlinae exercerentur, usus fructus erit. Item longe recedit ab usu fructu ius calcis coquendae et lapidis eximendi et harenae fodiendae aedificandi eius gratia quod in fundo est, item siluae caeduae, ut pedamenta in uineas non desint. quid ergo si praediorum meliorem causam haec faciant? non est dubitandum, quin seruitutis sit**[5]**: et hoc et Maecianus probat in tantum, ut et talem seruitutem constitui posse putet, ut tugurium mihi habere liceret in tuo, scilicet si habeam pascui seruitutem aut pecoris appellendi, ut si hiemps ingruerit, habeam quo me recipiam.**

7 **IDEM libro uicensimo primo ad edictum. Qui sella aut lectica uehitur, ire, non agere** E
dicitur: iumentum uero ducere non potest, qui iter tantum habet. qui actum habet, et plostrum ducere et iumenta agere potest. sed trahendi lapidem aut tignum neutri eorum ius est: quidam nec hastam rectam ei ferre licere, quia neque eundi neque agendi gratia id faceret et possent fructus eo modo laedi. qui uiam habent, eundi agendique ius habent:
1 **plerique et trahendi quoque et rectam hastam referendi**[6]**, si modo fructus non laedat. In rusticis autem praediis impedit seruitutem medium praedium, quod non seruit.**

8 **GAIUS libro septimo ad edictum prouinciale. Uiae latitudo ex lege duodecim** [B. 58, 3, 7] E
tabularum in porrectum octo pedes habet, in anfractum, id est ubi flexum est, sedecim.
F **[*P*(*VLU*)]**

---

[1] seruitus (*Hal.*)? [2] habenti? [3] adicit (P^b)? [4] uel *aut del.* (P^b) *aut ins.* alia
[5] seruitutes sint? [6] ferendi (P^bV)?

---

1 immineant] homineant F^1 2 rudus] FP^a, in fundo P^bVU, in fundus L | in t'u'um F^2 3 rositi F^{w}, posita P 4 neratius *om.* P^a, *post* membr. *habet* V 5 ei ius] eius F^1P, ius L | auriendi et F | auriendi inesse F 6 et *om.* P | ex] et F^1 7 scribi P^a 8 non oportere et s. q. t. austum *f* (*s. X-XI*) *PL*, non op. et s. q. t. *emendatione imperfecta* F^2, *om.* F^1: εἰ δὲ μόνον ἄντλησις παραχωρηθῇ, οὐδὲν ἔρρωται *Tipuc.* 9 responsorunt P 10 appellandi F^1 13 decimo *om.* P | uindicare *PV* 14 haustum nec appulsum pecoris] *PVU*, austum nec pulsum putoris *L*, haustum pecoris 'nec apulsum' *supplemento adiecto loco non suo* F^2: τὴν ἄντλησιν καὶ πάροδον θρεμμάτων *Tipuc.* 16 sed ipse dicit] sed ...s. et dicit P^a, sed ipse heres adicit P^b 19 fig'u'linas F^2, fligi-nas *V*, fliglinas *U*, *inc.* P^a | haberent *VLU*, *inc.* P^a 20 quibus ea uasa fierent *bis* F^{w}, ea u. f. quibus *om. V et ut uid.* P^a | exportarentur] *F*, exportaretur *PLU Taur.* 21 aedificanda F^1 22 uenirent] uenire *F* 23 et lap. ex. et har. fodiendae 'et lapidis eximendi et' aedificandi *F*, et lap. ex. et ar. fod. sed lapidis eximendi et edificandi *VLU*, et lap. ex. et ar. fod. et lap. ex. et har. fod. (*sic bis*) aedificandi P^a 24 ceduae *F* 25 seruitutis sit] *F*, seruitus sit *PLU* 26 in] an F^1 27 pascuis P^a?*V* 34 referendi] *FLU*, ..ferendi *P*, ferendi *V* 35 impendit *P*, impedi *L* 37 amfractum F^2

9 PAULUS libro primo sententiarum. Seruitus aquae ducendae uel hauriendae [B. 58, 3 n.] *P nisi ex capite uel ex fonte constitui non potest: hodie tamen ex quocumque loco constitui solet.

10 IDEM libro quadragensimo nono ad edictum. Labeo ait talem seruitutem constitui posse, E ut aquam quaerere et inuentam ducere liceat: nam si liceat nondum aedificato aedificio || seruitutem constituere, quare non aeque liceat nondum inuenta aqua eandem constituere f. 138' seruitutem? et si, ut quaerere liceat, cedere possumus, etiam ut inuenta ducatur, cedi potest.

11 CELSUS libro uicensimo septimo digestorum. Per fundum, qui plurium est, ius [B. 58, 3 n.] E mihi esse eundi agendi potest separatim cedi. ergo suptili ratione non aliter meum fiet ius, quam si omnes cedant et nouissima demum cessione superiores omnes confirmabuntur: benignius tamen dicetur et antequam nouissimus cesserit, eos, qui antea cesserunt, uetare uti cesso iure non posse.

12 MODESTINUS libro nono differentiarum. Inter actum et iter nonnulla est differentia: iter E est enim, qua quis pedes uel eques commeare potest, actus uero, ubi et armenta traicere et uehiculum ducere liceat.

13 IAUOLENUS libro decimo ex Cassio. Certo generi agrorum adquiri seruitus [B. 58, 3 n.] E potest, uelut uineis, quod ea ad solum magis quam ad superficiem pertinet. ideo sublatis uineis seruitus manebit: sed si in contrahenda seruitute aliud actum erit, doli mali exceptio
1 erit necessaria. Si totus ager itineri aut actui seruit, dominus in eo agro nihil facere potest, quo seruitus impediatur, quae ita diffusa est, ut omnes glaebae seruiant, aut si iter actusue sine ulla determinatione legatus est: modo determinabitur et qua primum iter determinatum est, ea seruitus constitit[1], ceterae partes agri liberae sunt: igitur arbiter dandus est,
2 qui utroque casu uiam determinare debet. Latitudo actus itinerisque ea est, quae demonstrata est: quod si nihil dictum est, hoc ab arbitro statuendum est. in uia aliud iuris est:
3 nam si dicta latitudo non est, legitima debetur. Si locus non adiecta latitudine nominatus est, per eum qualibet iri poterit: sin autem praetermissus est aeque latitudine non adiecta, per totum fundum una poterit eligi uia dumtaxat eius latitudinis, quae lege comprachensa est: pro quo ipso, si dubitabitur, arbitri officium inuocandum est.

14 POMPONIUS libro trigensimo secundo ad Quintum Mucium. Per quem locum uiam alii E cessero, per eundem alii aquae ductum cedere non potero: sed et si aquae ductum alii concessero, alii iter per eundem locum uendere uel alias cedere non potero.

15 IDEM libro trigensimo primo ad Quintum Mucium. Quintus Mucius scribit, [B. 18, 3, 15] E cum iter aquae uel cottidianae uel aestiuae uel quae interualla longiora habeat per alienum fundum erit, licere fistulam suam uel fictilem uel cuiuslibet generis in riuo ponere, quae aquam latius exprimeret, et quod uellet in riuo facere, licere, dum ne domino praedii aquagium deterius faceret.

16 CALLISTRATUS libro tertio de cognitionibus. Diuus Pius aucupibus ita rescripsit: [B. 58, 3 n.] E οὐκ ἔστιν εὔλογον ἀκόντων τῶν δεσποτῶν ὑμᾶς ἐν ἀλλοτρίοις χωρίοις ἰξεύειν.

17 PAPIRIUS IUSTUS libro primo de constitutionibus. Imperatores Antoninus et [B. 58, 3 n.] E Uerus Augusti rescripserunt aquam de flumine publico pro modo possessionum ad irrigan-

F[P(VLU)]

---

[1] consistit (*edd.*)?

---

1 uel auriendae F^1, *om.* P^a 2 fonte] ponte FL^a 6 liceat n. i. aqua *om.* P^a?VL^a? | aquae're' 'eandem ... quaerere' liceat F^2 10 separatum P^a 11 uenignius F^{ac}, benignus P^aL 15 traiecere *F*, trahere P^bVLU, *inc.* P^a 16 licet *PVL* 17 a'd'quiri F^2 18 quod e'a' ad F^2 19 contrahenda ... mali *bis* F^{ac} | erit] sit *PV* 20 itineri 'ad' aut F^2 21 glaeuae *F* | aut] F^2, at F^1PLU: καὶ περὶ τοῦ ἐὰν ὅλος ὁ ἀγρὸς δουλεύῃ τῷ μονοπατίῳ ἢ τῇ παρόδῳ καὶ εἰ ληγατευθῇ ἀορίστως *Tipuc.* 22 modo] *FL*, modus P^bV^bU, *inc.* P^aV^a 26 non est] si non est F^1L 27 pretermissum *PLU* 28 latitudinis quae] latitudina poterit eligi uia dumtaxat quae F^a 32 uendere] uel dare *PV* 33 tricesimo nono *PV* 36 licere *om.* P^a | aquarium *PVLU* 39 *Graeca om.* *LU* | ἀκόντων] ακōτων *P*, ακοτων *V* | ημας *P* | χωριος *P*, χοριος *V* 41 seuerus *PVLU* | possessionem *F*

dos agros diuidi oportere, nisi proprio iure quis plus sibi datum ostenderit. item rescripse-
runt aquam ita demum permitti duci, si sine iniuria alterius id fiat.
18 ULPIANUS libro quarto decimo ad Sabinum. Una est uia et si per plures fun- [B. 58, 3 n.] S
dos imponatur, cum una seruitus sit. denique quaeritur, an, si per unum fundum iero, per
alium non per tantum tempus, quanto seruitus amittitur, an retineam seruitutem? et magis
est, ut aut tota amittatur aut tota retineatur: ideoque si nullo usus sum, tota amittitur, si
uel uno, tota seruatur.
19 PAULUS libro sexto ad Sabinum. Si unus ex sociis stipuletur iter ad commu- [B. 58, 3 n.] S
nem fundum, ‖ inutilis est stipulatio, quia nec dari ei potest: sed si omnes stipulentur siue f. 139
communis seruus, singuli ex sociis sibi dari oportere petere possunt, quia ita dari eis pot-
est: ne, si stipulator uiae plures heredes reliquerit, inutilis stipulatio fiat.
20 POMPONIUS libro trigensimo tertio ad Sabinum. Si mihi eodem tempore con- [B. 58, 3 n.] S
cesseris et ire agere per tuum locum et uti frui eo ius esse, deinde ego tibi concessero ius
mihi uti frui non esse: non aliter eo loco uteris frueris, quam ut ire agere mihi recte liceat.
item si et ducere per tuum fundum aquam iure potuero et in eo tibi aedificare inuito me
ius non fuerit: si tibi concessero ius esse aedificare, nihilo minus hanc seruitutem mihi
praestare debebis, ne aliter aedifices, quam ut ductus aquae meus maneat, totiusque eius
1 rei condicio talis esse debet, qualis esset, si una dumtaxat initio concessio facta esset. Ser-
uitus naturaliter, non manu facto laedere potest fundum seruientem: quemadmodum si imbri
crescat aqua in riuo aut ex agris in eum confluat aut aquae fons secundum riuum uel in
2 eo ipso inuentus postea fuerit. Si fundo Seiano confinis fons fuerit, ex quo fonte per fun-
3 dum Seianum aquam iure ducebam, meo facto fundo Seiano manet seruitus. Hauriendi
ius non *hominis*, sed praedii est.
21 PAULUS libro quinto decimo ad Sabinum. Si mihi concesseris iter aquae per [B. 58, 3, 21] S
fundum tuum non destinata parte, per quam ducerem, totus fundus tuus seruiet:
22 POMPONIUS libro trigensimo tertio ad Sabinum. sed quae loca eius fundi tunc, [B. 58, 3, 21] S
cum ea fieret cessio, aedificiis arboribus uineis uacua fuerint, ea sola eo nomine seruient.
23 PAULUS libro quinto decimo ad Sabinum. Uia constitui uel latior octo pedibus uel an- S
gustior potest, ut tamen eam latitudinem habeat, qua uehiculum ire potest: alioquin iter
1 erit, non uia. Si lacus perpetuus in fundo tuo est, nauigandi quoque seruitus, [B. 58, 3 n.]
2 ut perueniatur ad fundum uicinum, imponi potest. Si fundus seruiens uel is cui seruitus
debetur publicaretur, utroque casu durant seruitutes, quia cum sua condicione quisque
3 fundus publicaretur. Quaecumque seruitus fundo debetur, omnibus eius partibus debetur:
et ideo quamuis particulatim uenierit, omnes partes seruitus sequitur et ita, ut singuli recte
agant ius sibi esse eundi. si tamen fundus, cui seruitus debetur, certis regionibus inter
plures dominos diuisus est, quamuis omnibus partibus seruitus debeatur, tamen opus est,
ut hi, qui non proximas partes seruienti fundo habebunt, transitum per reliquas partes
fundi diuisi iure habeant aut, si proximi patiantur, transeant.
24 POMPONIUS libro trigensimo tertio ad Sabinum. Ex meo aquae ductu Labeo [B. 58, 3 n.] S

F[*P*(*VLU*)]

---

1 ostenderi'n't F^2 2 alterus P^a 4 deni-qu'a'e *F* 9 inutiles F^1 | nec 'nec' dari *F* | ei *om.* *PV* | stipu'lenr'‖lentur *F* (*ubi hoc u. quattuorque sequentibus in fine quaedam adiecit m. 1 tantum ad spatium explendum mox deleta*) 10 sin'mihi'‖guli *F* | pe'cum'‖tere *F* | potest'ate' ‖ ne si *F*, potestate si *L*, potest si *V*, potest at si P^bU, *inc.* P^a 11 heredes i qua' reliquerit *F* | inutilis] utilis *P*, ..utilis *V* | fiet *PU* 12 tertio] iiii *LU*, *om.* *PV* 13 per tuum] perpetuum F^1L^a 14 frueris] fueris F^1L 15 inuitu me F^1L^a 16 nihil h'ominus *F* | seruitutem 'm'ihi F^2 17 praestari F^1L | aquae] atque F^1 | meus] ei *V*, *inc.* P^a 18 si *om.* P^a 19 non manu facto] FP^aL^aU, non manu facto opere *f*, opere non manu facto P^bL^b 20 crescat] excrescat *U*, *inc.* P^a | in ribo F^1 | fons] fosis F^1 21 fueri'n't ex *F* 22 hauriendi ius] hauriendus F^1L 23 nominis *F*: οὔκ ἔστι προσώπου *Tipuc.* 25 tutus F^1 27 fierit F^1 | uinei'f's *F* | fierent P^a, fuerunt *V* 28 octo] ecto F^1 | pedibus] rediuus F^1 29 iter] inter P^a 35 eundi] fundi F^1L^a: *cf. 8, 5, 4 pr., ubi* ius eundi *confirmant Graeci uertentes* δίκαιον παρόδου 36 debeatur] uideatur F^1

scribit cuilibet posse me uicino commodare[1]: Proculus contra, ut ne in meam partem[2] fundi aliam, quam ad quam seruitus adquisita sit, uti[3] ea possit. Proculi sententia uerior est.

25 Idem libro trigensimo quarto ad Sabinum. Si partem fundi mei certam tibi uendidero, aquae ductus ius, etiamsi alterius partis causa plerumque ducatur, te quoque sequetur: neque ibi aut bonitatis agri aut usus eius aquae ratio *h*abenda est ita, ut eam solam partem fundi, quae pretiosissima sit aut maxime usum eius aquae desideret, ius eius ducendae sequatur, sed pro modo agri detenti[4] aut alienati fiat eius aquae diuisio. B. 58, 3 n. *S*

26 Paulus libro quadragensimo septimo ad edictum. Si uia iter actus aquae ductus legetur simpliciter per fundum, facultas est heredi, per quam partem ‖ fundi uelit, constituere seruitutem, si modo nulla captio legatario in seruitute fit. B. 58, 3 n. *S* f. 139'

27 Iulianus libro septimo digestorum. Si communi fundo meo et tuo seruiat fundus Sempronianus et eundem in commune redemerimus, seruitus extinguitur, quia par utriusque domini ius in utroque fundo esse incipit. at si proprio meo *fundo* et proprio tuo idem seruiat, manebit seruitus, quia proprio fundo per communem seruitus deberi potest. B. 58, 3 n. *S*

28 Idem libro trigensimo quarto digestorum. Itinere ad praedium commune duorum legato nisi uterque de loco itineris consentiat, seruitus neque adquiritur neque deperit. B. 58, 3 n. *S*

29 Paulus libro secundo epitomarum Alfeni digestorum. Qui duo praedia confinia habuerat, superiorem fundum uendiderat: in lege ita dixerat, ut aquam sulco aperto emptori educere in fundum inferiorem recte liceat: si emptor ex alio fundo aquam acciperet et eam in inferiorem ducere uellet, quaesitum est, an possit id suo iure facere nec ne. respondi nihil amplius, quam quod ipsius fundi siccandi causa deriuaret, uicinum inferiorem recipere debere. B. 58, 3 n. *S*

30 Idem libro quarto epitomarum Alfeni digestorum. Qui duo praedia habebat, in unius uenditione aquam, quae in fundo nascebatur, et circa eam aquam late decem pedes exceperat: quaesitum est, utrum dominium loci ad eum pertineat an ut per eum locum accedere possit. respondit, si ita recepisset: 'circa eam aquam late pedes decem', iter dumtaxat uideri uenditoris esse. B. 58, 3 n. *S*

31 Iulianus libro secundo ex Minicio. Tria praedia continua trium dominorum adiecta[5] erant: imi praedii dominus ex summo fundo imo fundo seruitutem aquae quaesierat et per medium fundum domino concedente in suum agrum ducebat: postea idem summum fundum emit: deinde imum fundum, in quem aquam induxerat, uendidit. quaesitum est, num imus fundus id ius aquae amisisset, quia, cum utraque praedia eiusdem domini facta essent, ipsa sibi seruire non potuissent. negauit amisisse seruitutem, quia praedium, per quod aqua ducebatur, alterius fuisset et quemadmodum seruitus summo fundo, ut in imum fundum aqua ueniret, imponi aliter non potuisset, quam ut per medium quoque fundum duceretur, sic eadem seruitus eiusdem fundi amitti aliter non posset, nisi eodem tempore etiam per medium fundum aqua duci desisset aut omnium tria simul[6] praedia unius domini facta essent. B. 58, 3 n. *S*

32 Africanus libro sexto quaestionum. Fundus mihi tecum communis est: partem tuam mihi tradidisti et ad eundem uiam per uicinum tuum proprium. recte eo modo seruitutem constitutam ait neque quod dici soleat per partes nec adquiri nec imponi seruitutes posse isto casu locum habere: hic enim non per partem seruitutem adquiri, utpote cum in id tempus adquiratur, quo proprius meus fundus futurus sit. B. 58, 3 n. *S*

F[*P*(*VLU*)]

---

[1] meo dare (*u. i.*)? [2] meam partem] partem mei? [3] uti] duci? [4] retenti? [5] *aut* continua *aut potius* adiecta *del.* [6] *aut* tria simul *aut potius* omnium *del.*

1 commodare] meo dare *PV*: παραχωρεῖν *Tipuc.* 2 uti ea] etiam *P* 4 ius] eius *PVLU* 5 habenda] nauenda *F* (*em. f*) 6 pr'a'etiosissima *F* | aquae] que *P*[a] 7 aut] et *PVU* 8 uia 'ut' iter *F* 11 septimo] xxuiii *P* 12 redemer'o'imus *F* 13 esse incipit at si proprio meo fundo] *PU*, esse i. at si p. meo *F*[2]*L*, *om.* *F*[1] 18 uendiderit *F*[1] 21 causa'm' deriuaret *F* 23 qui] is qui *V*, *inc.* *P*[a] 24 circam eam *P* 26 respondi *PU* 29 imi] unius *PVU*, unius imi *L* | im'm'o fundo *F*, *om.* *P*[a] | adquesierat *P*[a]*V* 32 num'i'mus *F*[2] | ami's'sisset *F* 37 omnium] omnia *P*[b]*V*, *inc.* *P*[a] 39 tecum] tectum *P*[a] 42 partem] patrem *F*[1] 43 quo proprius meus fundus futurus sit *om.* *P*[a]

33 Idem libro nono quaestionum. Cum essent mihi et tibi fundi duo communes B. 58, 3, n. Sf
Titianus et Seianus et in diuisione conuenisset, ut mihi Titianus, tibi Seianus cederet, in-
uicem partes eorum tradidimus et in tradendo dictum est, ut alteri per alterum aquam
ducere liceret: recte esse seruitutem impositam ait, maxime si pacto stipulatio subdita sit.
1 Per plurium praedia aquam ducis quoquo modo imposita seruitute: nisi pactum uel stipu-
latio etiam de hoc subsecuta est, neque eorum cuiuis neque ‖ alii uicino poteris haustum f. 140
ex riuo cedere: pacto enim uel stipulatione interuenientibus et hoc concedi solet, quamuis
nullum praedium ipsum sibi seruire neque seruitutis fructus constitui potest.

34 Papinianus libro septimo quaestionum. Unus ex sociis fundi communis per- B. 58, 3 n. P
mittendo ius esse ire agere nihil agit: et ideo si duo praedia, quae mutuo seruiebant, inter
eosdem fuerint communicata, quoniam seruitutes pro parte retineri placet, ab altero ser-
uitus alteri remitti non potest: quamuis enim unusquisque sociorum solus sit, cui seruitus
debetur, tamen quoniam non personae, sed praedia deberent, neque adquiri libertas neque
1 remitti seruitus per partem poterit. Si fons exaruerit, ex quo ductum aquae habeo isque
post constitutum tempus ad suas uenas redierit, an aquae ductus amissus erit, quaeritur:

35 Paulus libro quinto decimo ad Plautium. et Atilicinus ait Caesarem Statilio Tauro *E
rescripsisse in haec uerba: 'Hi, qui ex fundo Sutrino aquam ducere soliti sunt, adierunt
'me proposueruntque aquam, qua per aliquot annos usi sunt ex fonte, qui est in fundo
'Sutrino, ducere non potuisse[1], quod fons exaruisset, et postea ex eo fonte aquam fluere
'coepisse: petieruntque a me, ut quod ius non neglegentia aut culpa sua amiserant, sed
'quia ducere non poterant, his restitueretur. quorum mihi postulatio cum non iniqua uisa
'sit, succurrendum his putaui. itaque quod ius habuerunt tunc, cum primum ea aqua per-
'uenire ad eos non potuit, id eis restitui placet.'

36 Idem libro secundo responsorum. Cum fundo, quem ex duobus retinuit uen- B. 58, 3 n. P
ditor, aquae ducendae seruitus imposita sit, empto praedio quaesita seruitus distractum
denuo praedium sequitur: nec ad rem pertinet, quod stipulatio, qua poenam promitti pla-
cuit, ad personam emptoris, si ei forte frui non licuisset, relata est.

37 Idem libro tertio responsorum. Λούκιος Τίτιος Γαΐῳ Σεΐῳ τῷ ἀδελφῷ πλεῖστα B. 58, 3 n. P
χαίρειν. ὕδατος τοῦ ῥέοντος εἰς τὴν κρήνην τὴν κατασκευασθεῖσαν ἐν ἰσθμῷ ὑπὸ τοῦ πατρός
μου δίδωμι καὶ χαρίζομαί σοι δάκτυλον εἰς τὴν οἰκίαν σου τὴν ἐν τῷ ἰσθμῷ, ἢ ὅπου δ' ἂν βούλῃ.
quaero, an ex hac scriptura usus aquae etiam ad heredes Gaii Seii pertineat. Paulus re-
spondit usum aquae personalem ad heredem Seii quasi usuarii transmitti non oportere.

38 Idem libro primo manualium. Flumine interueniente uia constitui potest, si B. 58, 3 n. P
aut uado transiri potest aut pontem habeat: diuersum, si pontonibus traiciatur. haec ita,
si per unius praedia flumen currat: alioquin si tua praedia mihi uicina sint, deinde flumen,
deinde Titii praedia, deinde uia publica, in quam iter mihi adquiri uolo, dispiciamus ne
nihil uetet a te mihi uiam dari usque ad flumen, deinde a Titio usque ad uiam publicam.
sed uideamus, num et si tu eorum praediorum dominus sis, quae trans flumen intra uiam
publicam sint, idem iuris sit, quia uia consummari solet uel ciuitate tenus uel usque ad
uiam publicam uel usque ad flumen, in quo pontonibus traiciatur uel usque ad proprium

F [*P*(*VLU*)]

---

[1] se *ins.*

---

5 duci *PVLU* 6 poteris] proteris *P*[a] 9 fundi] fundum *F*[1] 13 praedio *PVLU* 14 remitti] amitti *P* | hisque *F* 16 *l.* 35 *continuant praecedenti FL* 18 aliquod *F*[1] | fundo] fundu *F*[1] 19 exaruisse'n't *F* | aqua fluere cepisset *PVU*, aquam fluere cepisset *L* 20 pecierentque *P* 22 sit] sunt *F*[1] 25 empto'r' praedio *F*, emptori predio *P*[a] | distracto d. praedio *P*[a]*VU*, distracto d. praedium *L* 26 qua'e' poenam *F* 28 idem] paulus *P* | *Graeca om. LU, ubi notatur* 'deest grecum' 29 ΤΗΝ *om. P* | ΚΑΤΑϹΚΕΥΑϹΕΤϹΑΝ *P* 30 χαριζομεϲοι *P* | εἰϲ τὴν] ΕΙΕΤΙΝ *P* | ἐν] ΕΝΕΝ *P* | ΗΟΠΟΥΔΑΝΒΟΥΛΕΙ *F*, ΗΟΝΟΥϹΙΑΝΒΟΥΑΝ *P* 31 quaero] queritur *PVLU* | sei'i' pert. *F*[2] 32 oportet *P*, oporteret *VL* 36 uia] n̄ uia *P*[a] | dispiciamus] id dispiciamus *PLU* 37 ue't'et *F*[2], uertet *P* | uiam] causam *P*[a] | deinde] inde *P*[a] 38 qu'a'e *F*[2] 39 consum'm'ari *F*[2] 40 uel usque ad flumen … traiciatur *om. F*[1] | propriam *P*[a]

alíud eiusdem domini praedium: quod si est, non uidetur interrumpi seruitus, quamuis inter eiusdem domini praedia flumen publicum intercedat.

IIII.

℞ COMMUNIA PRAEDIORUM TAM URBANORUM QUAM RUSTICORUM ℞ *ESP*

1 Ulpianus libro secundo institutionum. Aedificia[1] urbana quidem praedia [B. 58, 4, 1 cum n.] *S
appellamus: ceterum etsi in uilla aedificia sint, aeque seruitutes urbanorum praediorum
1 constitui possunt. ‖ Ideo autem hae seruitutes praediorum appellantur, quoniam [I. 2, 3, 3] f. 140'
sine praediis constitui non possunt: nemo enim potest seruitutem adquirere uel[2] urbani uel
rustici praedii, nisi qui habet praedium.

2 Idem libro septimo decimo ad edictum. De aqua per rotam tollenda ex flumine uel *E*
haurienda, uel si quis seruitutem castello imposuerit, quidam dubitauerunt, ne hae seruitutes non essent: sed rescripto imperatoris Antonini ad Tullianum adicitur, licet seruitus iure non ualuit, si tamen hac lege comparauit seu alio quocumque legitimo modo sibi hoc ius adquisiuit, tuendum esse eum, qui hoc ius possedit.

3 Gaius libro septimo ad edictum prouinciale. Duorum praediorum dominus si [B. 58, 4 n.] *E*
alterum ea lege tibi dederit, ut id praedium quod datur seruiat ei quod ipse retinet, uel contra, iure imposita seruitus intellegitur.

4 Iauolenus libro decimo ex Cassio. Caueri, ut ad certam altitudinem monumentum aedi- *E*
ficetur, non potest, quia id, quod humani iuris esse desiit, seruitutem non recipit: sicut ne illa quidem seruitus consistere potest, ut certus numerus hominum in uno loco humetur.

5 Idem libro secundo epistularum. Proprium solum uendendo an seruitutem [B. 58, 4, 5] *Ef*
talem iniungere possim, ut mihi et uicino seruiat? similiter si commune solum uendo, ut mihi et socio seruiat, an consequi possim? respondi: seruitutem recipere nisi sibi nemo potest: adiectio itaque uicini pro superuacuo habenda est, ita ut tota seruitus ad eum, qui receperit, pertineat. solum autem commune uendendo ut mihi et socio seruiat, efficere non possum, quia per unum socium communi solo seruitus adquiri non potest.

6 Ulpianus libro uicensimo octauo ad Sabinum. Si quis duas aedes habeat et [B. 58, 4 n.] *S*
alteras tradat, potest legem traditioni dicere, ut uel istae quae non traduntur seruae sint
his quae traduntur, uel contra ut traditae retentis aedibus seruiant: paruique refert, uicinae
sint ambae aedes an non. idem erit et in praediis rusticis: nam et si quis duos fundos
habeat, alium alii potest seruum facere tradendo. duas autem aedes simul tradendo non
potest efficere alteras alteris seruas, quia neque adquirere alienis aedibus seruitutem neque
1 imponere potest. Si quis partem aedium tradet uel partem fundi, non potest seruitutem
imponere, quia per partes seruitus imponi non potest, sed nec adquiri. plane si diuisit fun-
dum regionibus et sic partem tradidit pro diuiso, potest alterutri seruitutem imponere, quia
non est pars fundi, sed fundus. quod et in aedibus potest dici, si dominus pariete medio
aedificato unam domum in duas diuiserit, ut plerique faciunt: nam et hic pro duabus do-
2 mibus accipi debet. Item si duo homines binas aedes communes habeamus, simul tradendo
idem efficere possumus, ac si ego solus proprias binas aedes haberem. sed et si separatim
tradiderimus, idem fiet, sic tamen, ut nouissima traditio efficiat etiam praecedentem tradi-

F [*P*(*VLU*)]

---

[1] *firmant B:* in oppidis *ins.* (*cf. D. 50, 16, 198*) [2] uel *om. Inst.*

---

8 haec P^a 9 seruitem *F* 10 praedium] *FL*^{a}, nec quisquam debere nisi qui habet praedium *ex Inst. add. PVL*^{b}*U* 12 aurienda *F* 14 cumparauit F^1, comparuit L^a 15 adquisi'u'it F^2 18 imposita] composita F^1 20 id *om. PV* 21 hominum 'si' in *F* 22 uendendo] F^2P^b *VL*^{b}*U*, uendo $F^1P^aL^a$: ἐὰν πωλῶν ἔδαφος εἴπω *B* 23 similiter *bis* P^a | concumunem P^a 26 communem *PU* 28 aedas F^1 31 an no'n' F^2 32 a'e'des F^2 33 adquirere … neque *om.* F^1 34 tradat *PL* 38 domum] domum dominus $F^{ac}L^a$ 39 uinas F^{ac}, uel unas *L* | habeamus si'mul tr. … 40 ego' F^2 40 propriae F^1 41 fiet idem *PV*

3 tionem efficacem. Si tamen alterae unius propriae sint aedes, alterae communes, neutris seruitutem uel adquirere uel imponere me posse Pomponius libro octauo ex Sabino scripsit.

3a Si in uenditione quis dixerit seruas fore aedes quas uendidit, necesse non habet liberas tradere: quare uel suis aedibus eas seruas facere potest uel uicino concedere seruitutem, scilicet ante traditionem. plane si Titio seruas fore dixit, si quidem Titio seruitutem concesserit, absolutum est: si uero alii concesserit, ex empto tenebitur. a quo non abhorret, quod Marcellus libro sexto digestorum scribit, si quis in tradendo ‖ dixerit fundum Titio f. 141 seruire, cum ei non seruiret, esset autem obligatus uenditor Titio ad seruitutem praestandam, an agere possit ex uendito, ut emptor seruitutem imponi patiatur praedio quod mercatus est: magisque putat permittendum agere. idemque ait et si possit uenditor Titio seruitutem uendere, aeque agere permittendum. haec ita demum, si recipiendae seruitutis gratia id in traditione expressum est: ceterum si quis, inquit, ueritus, ne seruitus Titio debeatur, ideo hoc excepit, non erit ex uendito actio, si nullam seruitutem promisit.

7 PAULUS libro quinto ad Sabinum. In tradendis unis aedibus ab eo, qui binas [B. 58, 4 n.] S habet, species seruitutis exprimenda est, ne, si generaliter seruire dictum erit, aut nihil

1 ualeat, quia incertum sit, quae seruitus excepta sit, aut omnis seruitus imponi debeat. Interpositis quoque alienis aedibus[1] imponi potest, ueluti ut altius tollere uel non tollere liceat uel etiam si[2] iter debeatur, ut ita conualescat, si mediis aedibus seruitus postea imposita fuerit: sicuti per plurium praedia seruitus imponi etiam diuersis temporibus potest. quamquam dici potest, si tria praedia continua habeam et extremum tibi tradam, uel tuo uel meis praediis seruitutem adquiri posse: si uero extremo, quod retineam, quia[3] et medium meum sit, seruitutem consistere, sed si rursus aut id, cui adquisita sit seruitus, aut medium alienauero, interpellari eam, donec medio praedio seruitus imponatur.

8 POMPONIUS libro octauo ad Sabinum. Si cum duas haberem insulas, duobus [B. 58, 4 n.] S eodem momento tradidero, uidendum est, an seruitus alterutris imposita ualeat, quia alienis quidem aedibus nec imponi nec adquiri seruitus potest. sed ante traditionem peractam suis magis adquirit uel imponit is qui tradit ideoque ualebit seruitus.

9 IDEM libro decimo ad Sabinum. Si ei, cuius praedium mihi seruiebat, heres [B. 58, 4 n.] S exstiti et eam hereditatem tibi uendidi, restitui in pristinum statum seruitus debet, quia id agitur, ut quasi tu heres uidearis exstitisse.

10 ULPIANUS libro decimo ad Sabinum. Quidquid uenditor seruitutis nomine sibi recipere S* uult, nominatim recipi oportet: nam illa generalis receptio 'quibus est seruitus, utique esto' ad extraneos pertinet, ipsi nihil prospicit uenditori ad iura eius conseruanda: nulla enim habuit, quia nemo ipse sibi seruitutem debet: quin immo et si debita fuit seruitus, deinde dominium rei seruientis peruenit ad me, consequenter dicitur extingui seruitutem.

11 POMPONIUS libro trigensimo tertio ad Sabinum. Refectionis gratia ac- [B. 58, 4, 11 cum n.] S cedendi ad ea loca, quae non seruiant, facultas tributa est his, quibus seruitus debetur, qua tamen accedere eis sit necesse, nisi in cessione seruitutis nominatim praefinitum sit, qua accederetur: et ideo nec secundum riuum nec supra eum (si forte sub terra aqua ducatur) locum religiosum dominus soli facere potest, ne seruitus intereat: et id uerum est. sed et depressurum uel adleuaturum riuum, per quem aquam iure duci potestatem habes[4], nisi si

F[P(VLU)]

---

[1] seruitus *ins.* (*Krueger*) [2] sic? [3] quia] quamdiu? [4] duci potestatem habes] *uix aliter Graeci* (*u. i.*): ducis?

---

1 sint] sunt *V, inc. P*ᵃ 2 *a* pomponius *l. inc. PV* 6 a quo] quod *V, inc. P*ᵃ 13 excipit *F*¹ 14 unis] binis *PV* 16 seruitus imp.] seruiciis imp. *V, inc. P*ᵃ | interpositas *V, inc. P*ᵃ 17 ut 'poniut' (*antea fuit* ponius) altius *F* 20 et *om. PL* | tradam] *fPL*ᵇ*U*, tradem *FL*ᵃ 22 sit seruitutem] seru. sit *P*ᵃ | rersus *F*ᵇ 23 eam] *PVLU*, eum *F* 29 exstiti] *PL*, ex's'titit *F*²: καὶ γενόμενός σου κληρονόμος πωλήσω *Tipuc.* 30 ex's'titisse *F*² 32 quibus seruitus utique est *F*¹, q. est seru. utique est *F*²*LU*, q. est seru. utique *P*ᵃ*V*, q. est seru. utique sit *P*ᵇ: ὁ πράτης λέγων 'οἷς ὁ ἀγρὸς δουλεύει δουλευέτω' περὶ ἄλλων καὶ οὐ περὶ ἑαυτοῦ δοκεῖ λέγειν *Tipuc.*, *unde emendaui* 37 qua] quia *f* 41 duci] *FL*, ducis *PVU*: καὶ ὑψοῦν καὶ στενοῦν τὸν ὀχετὸν τοῦ ὕδατος δύναμαι *Tipuc.* | nisi si] nisi *PLU*

1 ne id faceres cautum sit. Si prope[1] tuum fundum ius est mihi aquam riuo ducere, tacita[2] haec iura sequuntur, ut reficere mihi riuum liceat, ut adire, qua proxime possim, ad reficiendum eum ego fabrique mei, item ut spatium relinquat mihi dominus fundi, qua dextra et sinistra ad riuum adeam et quo terram limum lapidem harenam calcem iacere possim.

12 PAULUS libro quinto decimo ad Sabinum. Cum fundus fundo seruit, uendito || quoque fundo seruitutes sequuntur. aedificia quoque fundis et fundi aedificiis eadem condicione seruiunt. B. 58, 4 n. S f. 141'

13 ULPIANUS libro sexto opinionum. Uenditor fundi Geroniani fundo Botriano, quem retinebat, legem dederat, ne contra eum piscatio thynnaria exerceatur. quamuis mari, quod natura omnibus patet, seruitus imponi priuata lege non potest, quia tamen bona fides contractus legem seruari uenditionis exposcit, personae possidentium aut in ius eorum succedentium per stipulationis uel uenditionis legem obligantur. S

1 Si constat in tuo agro lapidicinas esse, inuito te nec priuato nec publico nomine quisquam lapidem caedere potest, cui id faciendi ius non est: nisi talis consuetudo in illis lapidicinis consistat, ut si quis uoluerit ex his caedere, non aliter hoc faciat, nisi prius solitum solacium[3] pro hoc domino praestat: ita tamen lapides caedere debet, postquam satisfaciat domino, ut neque usus necessarii lapidis intercludatur neque commoditas rei iure domino adimatur. B. 58, 4 n.

14 IULIANUS libro quadragensimo primo digestorum. Iter nihil prohibet sic constitui, ut quis interdiu dumtaxat eat: quod fere circa praedia urbana etiam necessarium est. B. 58, 4 n. S

15 PAULUS libro primo epitomarum Alfeni digestorum. Qui per certum locum iter aut actum alicui cessisset, eum pluribus per eundem locum uel iter uel actum cedere posse uerum est: quemadmodum si quis uicino suas aedes seruas fecisset, nihilo minus aliis quot uellet multis eas aedes seruas facere potest. B. 58, 4 n. S

16 GAIUS libro secundo rerum cottidianarum siue aureorum. Potest etiam in testamento heredem suum quis damnare, ne altius aedes suas tollat, ne luminibus aedium uicinarum officiat, uel ut patiatur eum tignum in parietem immittere, uel stillicidia aduersus eum habere, uel ut patiatur uicinum per fundum suum uel heredis ire agere aquamue ex eo ducere. cf. I. 2, 3, 4 Sf

17 PAPINIANUS libro septimo quaestionum. Si precario uicinus in tuo maceriam duxerit, interdicto 'quod precario habet' agi non poterit, nec maceria posita donatio seruitutis perfecta intellegitur, nec utiliter intendetur ius sibi esse inuito te aedificatum habere, cum aedificium soli condicionem secutum inutilem faciat intentionem. ceterum si in suo maceriam precario, qui seruitutem tibi debuit, duxerit, neque libertas usucapietur et interdicto 'quod precario habet' utiliter cum eo agetur. quod si donationis causa permiseris, et interdicto agere non poteris et seruitus donatione tollitur. B. 58, 4 n. P

18 PAULUS libro primo manualium. Receptum est, ut plures domini et non pariter cedentes[4] seruitutes imponant uel adquirant, ut tamen ex nouissimo actu etiam superiores confirmentur perindeque sit, atque si eodem tempore omnes cessissent. et ideo si is qui B. 58, 4 n. P

F[*P*(*VLU*)]

---

[1] *firmant B:* per (*u. i.*)? [2] tacite (*u. i.*) [3] solarium (*dett.*)? [4] ·cedentes *del.*

1 prope tuum] F^2 *cum B* (*Prochir.*): ἐὰν πλησίον τοῦ ἀγροῦ σου ὑδραγώγιον ἔχω, perpetuum F^1, per tuum *PVLU et sic scripsit Pomponius* | mihi est *PV* 2 tacita] tacite *edd.*: σιωπηρῶς *B* (*Tipuc. et Proch.*) 4 qua] quo $F^1L^aU^b$ | 'h'arenam F^2 5 iacere] facere *f* 9 botr'o'iano F^2 10 nec contra *P* 11 qui tantum bona fide *P,* quia bona fide *V*? 13 in] est in P^a 16 solarium *f* 17 usus necessarius *LU,* necessarius usus *PV,* usus necessariis *f* 18 lapides *F* (*em. f*) 20 fere] facere fP^bV^bLU, *inc.* P^a 22 epitoma'to'rum *F* | certum] *fP* (*ubi quae sequuntur* locum iter a *sunt a m. 2 in litura*) *VU,* certi *FL*: διά τινος τόπου *Tipuc.* 27 herede'm' F^2 28 uinicarum *F* (*em. f*) | uelut ut P^a | eum tignum in parietem immittere uel 'ut patiatur' stillicidia aduersus eum habere uel ut patiatur *suppl.* F^2 29 'a'quamue F^2 31 si'c' pr'a'ecario *F* | in tuo] inuito F^1 | materiam F^1 35 usucapiatur P^aV 37 poterit P^a?*V* | et seruitus donatione tollitur *om.* P^a

primus cessit uel defunctus sit uel alio genere[1] uel alio modo partem suam alienauerit, post deinde socius cesserit, nihil agetur: cum enim postremus cedat, non retro adquiri seruitus uidetur, sed perinde habetur, atque si, cum postremus cedat, omnes cessissent: igitur rursus hic actus pendebit, donec nouus socius cedat. idem iuris est et si uni ex dominis cedatur, deinde in persona socii aliquid horum acciderit. ergo et ex diuerso si ei, qui non cessit, aliquid tale eorum contigerit, ex integro omnes cedere debebunt: tantum enim tempus eis remissum est, quo dare facere possunt, uel[2] diuersis ‖ temporibus possint, f. 142 et ideo non potest uni[3] uel unus cedere. idemque dicendum est et si alter cedat, alter leget seruitutes. nam si omnes socii legent seruitutes et pariter eorum adeatur hereditas, potest dici utile esse legatum: si diuersis temporibus, inutiliter dies legati cedit: nec enim sicut uiuentium, ita et defunctorum actus suspendi receptum est.

V.

℟ SI SERUITUS UINDICETUR UEL AD ALIUM PERTINERE NEGETUR ℟ *ESA*

1 Ulpianus libro quarto decimo ad edictum. Actiones de seruitutibus rusticis [B. 58, 5 n.] *E* siue urbanis eorum sunt, quorum praedia sunt: sepulchra autem nostri dominii non sunt: adquin uiam ad sepulchrum possumus uindicare.

2 Idem libro septimo decimo ad edictum. De seruitutibus in rem actiones conpetunt nobis *E* ad exemplum earum quae ad usum fructum pertinent, tam confessoria quam negatoria,
1 confessoria ei qui seruitutes sibi competere contendit, negatoria domino qui negat. Haec autem in rem actio confessoria nulli alii quam domino fundi competit: seruitutem enim nemo uindicare potest quam is qui dominium in fundo uicino habet, cui seruitutem dicit
2 deberi. Recte Neratius scribit, si medii loci usus fructus legetur, iter quoque sequi [B. 58, 5 n.] (per ea scilicet loca fundi, per quae qui usum fructum cessit constitueret) quatenus est ad fruendum necessarium: namque sciendum est iter, quod fruendi gratia fructuario praestatur, non esse seruitutem, neque enim potest soli fructuario seruitus deberi: sed si fundo [(B)]
3 debeatur, et ipse fructuarius ea utetur. Pomponius dicit fructuarium interdicto de itinere uti posse, si hoc anno usus est: alibi enim de iure, id est in confessoria actione, alibi de facto, ut in hoc interdicto, quaeritur: quod et Iulianus libro quadragensimo octauo digestorum scribit. pro sententia Iuliani facit, quod Labeo scribit, etiam si testator usus sit qui legauit usum fructum, debere utile interdictum fructuario dari, quemadmodum heredi uel emptori competunt haec interdicta.

3 Idem libro septuagensimo ad edictum. Sed et si partem fundi quis emerit, idem dicendum est. *E**

4 Idem libro septimo decimo ad edictum. Loci corpus non est dominii [B. 58, 5, 3 cum n.] *E*

F[*P*(*VLU*)]

---

[1] in bona eius successum sit *ins.* (*u. i.*) [2] quo … uel] quod dare facere possunt ut? [3] cedi *ins.*

---

1 defructus sit P^a | uel alio genere uel alio modo partem suam alienauerit] μετὰ τὸ τελευτῆσαι τὸν παραχωρήσαντα ἢ ἐκποιῆσαι τὸ ἴδιον μέρος *Tipuc.*, *unde apparet ex libris nostris nihil excidisse: sed quod plerique putant uerba* uel alio genere *tollenda esse admitti non potest, cum quod eiusmodi dittographiae ratio idonea reddi nequit tum quod non recte morti opponitur uenditio similiaque tamquam alius modus alienandi. quam ob rem puto fuisse hoc loco talia fere:* uel alio genere in bona eius successum sit uel alio modo partem suam alienauerit, *prius autem comma deletum esse imperfecte* 3 si ʻpostʼ cum F^b 4 est et] esset *PV* 5 in *om.* P^a | et *om.* *PV* 6 eorum] horum *P* | tantus P^a 7 possit et *PV* 8 alter cedat *om.* P^a, alter *om.* *V* 10 sicuti *PV* 13 aliud P^a *in indice ante librum* 14 negetur] dicatur *P*: ἢ παρ᾽ ἄλλου ἡ ἁρμόζουσα κωλύηται *B* 16 dominiʻiʼ F^2 20 comfessoria *F* 21 domini fundo P^a, domini fundi *L* 23 usuʻsʼ fructus F^2 24 uʻiʼsum fructum *F* | cessit] F^2P, censis F^1, concessit *LU* | consistueret F^1, consisteret *V*, *inc.* P^a 25 namque] nam *PV* 26 siruitutem F^1 | enim *om.* *PV* 27 de ʻiʼtinere F^b, detineri P^a 29 ut in] uti *P* 35 dominii] $F^2P^bL^bU$, domini $F^1P^aL^a$

1 ipsius, cui seruitus debetur, sed ius eundi habet. Qui iter sine actu uel actum sine itinere
2 habet, actione de seruitute utetur. In confessoria actione, quae de seruitute mouetur, fructus
etiam ueniunt. sed uideamus, qui esse fructus seruitutis possunt: et est uerius id demum
fructuum nomine computandum, si quid sit quod intersit agentis seruitute non prohiberi.
sed et in negatoria actione, ut Labeo ait, fructus computantur, quanti interest petitoris
3 non uti fundi sui itinere aduersarium: et hanc sententiam et Pomponius probat. Si fundus,
cui iter debetur, plurium sit, unicuique in solidum competit actio, et ita et Pomponius libro
quadragensimo primo scribit: sed in aestimationem id quod interest ueniet, scilicet quod
eius interest, qui experietur. itaque de iure quidem ipso singuli experientur et uictoria et
aliis proderit, aestimatio autem ad quod eius interest reuocabitur, quamuis per unum ad-
4 quiri seruitus non possit. Sed et si duorum fundus sit qui seruit, aduersus unumquemque
poterit ita agi et, ut Pomponius libro eodem scribit, quisquis defendit, || solidum debet f. 142'
5 restituere, quia diuisionem haec res non recipit. Si quis mihi itineris uel actus uel uiae
controuersiam non faciat, sed reficere sternere non patiatur, Pomponius libro eodem scribit
confessoria actione mihi utendum: nam et si arborem impendentem habeat uicinus, qua
uiam uel iter inuium uel inhabile facit, Marcellus quoque apud Iulianum notat iter peten-
dum uel uiam uindicandam. sed de refectione uiae et interdicto uti possumus, quod de
itinere actuque reficiendo competit: non tamen si silice quis sternere uelit, nisi nominatim
6 7 id conuenit. Sed et de haustu, quia seruitus est, competunt nobis in rem actiones. Com-
petit autem de seruitute actio domino aedificii neganti seruitutem se uicino debere, cuius
aedes non in totum liberae sunt, sed ei cum quo agitur seruitutem non debent. uerbi
gratia habeo aedes, quibus sunt uicinae Seianae et Sempronianae, Sempronianis seruitutem
debeo, aduersus dominum Seianarum uolo experiri altius me tollere prohibentem: in rem
actione experiar: licet enim seruiant aedes meae, ei tamen cum quo agitur non seruiunt:
hoc igitur intendo habere me ius altius tollendi inuito eo cum quo ago: quantum enim
8 ad eum pertinet, liberas aedes habeo. Si cui omnino altius tollere non liceat, aduersus
eum recte agetur ius ei non esse tollere. haec seruitus et ei, qui ulteriores aedes habet,
deberi poterit

5 PAULUS libro uicensimo primo ad edictum. et ideo si inter meas et Titii aedes tuae *E*
aedes intercedant, possum Titii aedibus seruitutem imponere, ne liceat ei altius tollere,
licet tuis non imponatur: quia donec tu non extollis, est utilitas seruitutis.

6 . ULPIANUS libro septimo decimo ad edictum. Et si forte qui medius est, B. 58, 5, 6 cum n. *E*
quia seruitutem non debebat, altius extulerit aedificia sua, ut iam ego non uidear luminibus
tuis obstaturus, si aedificauero, frustra intendes ius mihi non esse ita aedificatum habere
inuito te: sed si intra tempus statutum rursus deposuerit aedificium suum uicinus, re-
1 nascetur tibi uindicatio. Sciendum tamen in his seruitutibus possessorem esse eum iuris
et petitorem[1]. et si forte non habeam aedificatum altius in meo, aduersarius meus posses-
sor est: nam cum nihil sit innouatum, ille possidet et aedificantem me prohibere potest et
ciuili actione et interdicto quod ui aut clam: idem et si lapilli iactu impedierit. sed et[2] si
2 patiente eo aedificauero, ego possessor ero effectus. Etiam de seruitute, quae oneris ferendi
F [*P*(*VLU*)]

---

[1] *malim* eum *delere collata l. 8 § 3 h. t. quam transponere sic:* possessorem esse iuris et eum petitorem (*id est* qui et ipse petere possit): *neque enim de ea re hoc quidem loco agit Ulpianus, an qui possidet et ipse agere possit* [2] et *del.*

---

2 actione's' de *F* 3 possint *P* 5 computentur *F*[1] 6 itenere *F* (*em. f*) | probat'e' si *F* 7 cui] qui *F*[1] | *a*·pomponius *l. inc. P* 8 primo] octauo primo *P*, iii *V* 9 itaque . . . experientur *ter F*[ac] | experiuntur *PV* 10 reuocauitur *F* (*em. f*) 12 libro scr. eod. *P* | defendit] dedit *P*[a] 15 impedientem *PV* | qua] que *PVLU* 17 iter dicto *P*[a] | quod ⸢de⸣ itinere *F*[2] 18 cumpetit *F*[1] | silicem *PVLU* 22 sempronianis *om. P*[a] 23 me toll.] .. et toll. *P*[a] | in rem *om. P* 26 aedas *F*[1] | ⸢h⸣abeo *F*[2] 27 agitur *PV* | et *om. PV* 29 tuae ⸢ae⸣des *F*[2], tue (*om.* aedes) *LU* 30 intercedant] sint et cedant *P*[a] | ne] non *F*[1], *inc. P*[a] | ei] *PU*, et *FL*, *om. V* 33 debeat *P* 34 aedificiatum *P*[a] 37 in me'di'o aduersarius *F*, *om. P*[a] 38 nam cum *om. P*[a] | aedificantem] *F*[ac]*P*, aedificante *F*[pc]*LU*: πῶς δεῖ παραγγέλλεσθαί μοι κτίζοντι *Tipuc.* 39 sed et 'clam idem' si *F*

causa imposita erit, actio nobis competit, ut et onera ferat et aedificia reficiat ad eum
modum, qui seruitute imposita comprehensus est. et Gallus putat non posse ita seruitutem
imponi, ut quis facere aliquid cogeretur, sed ne me facere prohiberet: nam in omnibus ser-
uitutibus refectio ad eum pertinet, qui sibi seruitutem adserit, non ad eum, cuius res seruit.
sed eualuit Serui sententia, in proposita specie ut possit quis defendere ius sibi esse cogere
aduersarium reficere parietem ad onera sua sustinenda. Labeo autem hanc seruitutem non
3 hominem debere, sed rem, denique licere domino rem derelinquere scribit. Haec autem
actio in rem magis est quam in personam et non alii competit quam domino aedium et
4 aduersus dominum, sicuti ceterarum seruitutium intentio. Si aedes plurium dominorum
sint, an in solidum agatur, Papinianus ‖ libro tertio quaestionum tractat: et ait singulos f. 148
dominos in solidum agere, sicuti de ceteris seruitutibus excepto usu fructu. sed non idem
5 respondendum inquit, si communes aedes essent, quae onera uicini sustinerent. Modus
autem refectionis in hac actione ad eum modum pertinet, qui in seruitute imposita con-
tinetur: forte ut reficiat lapide quadrato uel lapide structili uel quouis alio opere, quod in
6 seruitute dictum est. Ueniunt et fructus in hac actione, id est commodum quod haberet,
7 si onera aedium eius uicinus sustineret. Parietem autem meliorem quidem, quam in serui-
tute impositum est, facere licet: deteriorem si facit, aut per hanc actionem aut per operis
noui nuntiationem prohibetur.

7 Paulus libro uicensimo primo ad edictum. Harum actionum euentus [B. 58, 5 n. Ep. 12, 71] E
hic est, ut uictori officio iudicis aut res praestetur aut cautio. res ipsa haec est, ut iubeat
aduersarium iudex emendare uitium parietis et idoneum praestare. cautio haec est, ut
eum iubeat de reficiendo pariete cauere neque se neque successores suos prohibituros al-
tius tollere sublatumque habere: et si cauerit, absoluetur. si uero neque rem praestat ne-
que cautionem, tanti condemnet, quanti actor in litem iurauerit.

8 Ulpianus libro septimo decimo ad edictum. Sicut autem refectio [B. 58, 5, 7. 8 cum n.] E
parietis ad uicinum pertinet, ita fultura aedificiorum uicini cui seruitus debetur, quamdiu
paries reficitur, ad inferiorem uicinum non debet pertinere: nam si non uult superior ful-
cire, deponat, et restituet, cum paries fuerit restitutus. et hic quoque sicut in ceteris ser-
1 uitutibus actio contraria dabitur, hoc est ius tibi non esse me cogere. Competit mihi actio
aduersus eum, qui cessit mihi talem seruitutem, ut in parietem eius tigna inmittere mihi
liceat supraque ea tigna uerbi gratia porticum ambulatoriam facere superque eum parietem
2 columnas structiles imponere, quae tectum porticus ambulatoriae sustineant. Distant autem
hae actiones inter se, quod superior quidem locum habet etiam ad compellendum uicinum
reficere parietem meum, haec uero locum habet ad hoc solum, ut tigna suscipiat, quod
3 non est contra genera[1] seruitutium. Sed si quaeritur, quis possessoris, quis petitoris partes
sustineat, sciendum est possessoris partes sustinere, si quidem tigna immissa sint, eum,
4 qui seruitutem sibi deberi ait, si uero non sunt immissa, eum qui negat. Et si quidem is
optinuerit, qui seruitutem sibi defendit, non debet ei seruitus cedi, siue recte pronuntiatum
est, quia habet, siue perperam, quia per sententiam non debet seruitus constitui, sed quae
est declarari. plane si non utendo amisit dolo malo domini aedium post litem contestatam,
5 restitui ei oportet, quemadmodum placet in domino[2] aedium. Aristo Cerellio Uitali respondit
F[P(VLU)]

[1] regulas? [2] dominio (*dett.*)?

1 actio *om.* P^a | ferat] ferrant F^1 2 qui *om.* F^b | seruitutem $F^{ac}L$ 3 cogeretur] cogatur *PVL*, ageretur *U* | sed ne me 'facere aliquid coger' facere *F*, sed ne me factum *L* | seruitutibus *om. PV* 4 res seruit sed praeualuit *f*P^b*VLU*, res est P^a 5 seruii *f* 8 impersonam F^1 | et adu.] adu. *PV* 11 sicut *P* 12 essent] sint *PV* 13 seruitutemposita *F* (*suppl. f*) 14 quadrato] strato *PV* | structile *P* | alio 'o'pere F^2 15 fructus 's'in *F* 16 autem *om. PV* 17 est] et *P* 20 pr'a'e-stetur F^2, praestaretur *U* | aut 'ui' cautio *F* | re ipsa haec et ut P^a 21 parietes F^1 22 neque se *om.* P^a | prohibiturus P^a 23 et si] et is F^b | absoluit P^a 25 sicuti *PU* | autem *om. PV* 27 refici'e'tur F^2: ἐφ' ὅσον ὁ κάτω κτίζει *B* 30 qui gessit F^{ac} 32 particus F^1 33 hae] haec $F^{ac}L$ | etiam] et item *P* 35 seruitutum *PU* 36 immissa] in massa P^a 38 si'ue' recte F^2 39 quia] qui P^a*VL* 40 ne si non utendo am. d. m. d. aedium *bis* F^{ac} | domini] domino *P*

non putare se ex taberna casiaria fumum in superiora aedificia iure immitti posse, nisi ei
rei[1] seruitutem talem admittit. idemque ait: et ex superiore in inferiora non aquam, non
quid aliud immitti licet: in suo enim alii hactenus facere licet, quatenus nihil in alienum
immittat, fumi autem sicut aquae esse immissionem: posse igitur superiorem cum inferiore
agere ius illi non esse id ita facere. Alfenum denique scribere ait posse ita agi ius illi non
esse in suo lapidem caedere, ‖ ut in meum fundum fragmenta cadant. dicit igitur Aristo f. 143'
eum, qui tabernam casiariam a Minturnensibus conduxit, a superiore prohiberi posse fumum
immittere, sed Minturnenses ei ex conducto teneri: agique sic posse dicit cum eo, qui eum
fumum immittat, ius ei non esse fumum immittere. ergo per contrarium agi poterit ius
esse fumum immittere: quod et ipsum uidetur Aristo probare. sed et interdictum uti pos-
6 sidetis poterit locum habere, si quis prohibeatur, qualiter uelit, suo uti. Apud Pomponium
dubitatur libro quadragensimo primo lectionum, an quis possit ita agere licere fumum non
grauem, puta ex foco, in suo facere aut non licere. et ait magis non posse agi, sicut agi
7 non potest ius esse in suo ignem facere aut sedere aut lauare. Idem in diuersum probat:
nam et in balineis[2], inquit, uaporibus cum Quintilla cuniculum pergentem in Ursi Iuli in-
struxisset, placuit potuisse tales seruitutes imponi.

9 PAULUS libro uicensimo primo ad edictum. Si eo loco, per quem mihi | B. 58, 5, 9 cum n. E
iter debetur, tu aedificaueris, possum intendere ius mihi esse ire agere: quod si probauero,
inhibebo opus tuum. item Iulianus scripsit, si uicinus in suo aedificando effecerit, *ne* stilli-
cidium meum reciperet, posse me agere de iure meo, id est ius esse immittendi stillicidium,
sicut in uia diximus. sed si quidem nondum aedificauit, siue usum fructum siue uiam habet,
ius sibi esse ire agere uel frui intendere potest: quod si iam aedificauit dominus, is qui
iter et actum habet adhuc potest intendere ius sibi esse, fructuarius autem non potest,
quia amisit usum fructum: et ideo de dolo actionem dandam hoc casu Iulianus ait. contra
si in itinere, quod per fundum tibi debeo, aedifices, recte intendam ius tibi non esse aedi-
1 ficare uel aedificatum habere, quemadmodum si in area mea quid aedifices. Qui latiore
uia uel angustiore usus est, retinet seruitutem, sicuti qui aqua, ex qua ius habet utendi,
alia mixta usus est, retinet ius suum.

10 ULPIANUS libro quinquagensimo tertio ad edictum. Si quis diuturno usu et | B. 58, 5 n. E
longa quasi possessione ius aquae ducendae nactus sit, non est ei necesse docere de iure,
quo aqua constituta est, ueluti ex legato uel alio modo, sed utilem habet actionem, ut
1 ostendat per annos forte tot usum se non ui non clam non precario possedisse. Agi | (B)
autem hac actione poterit non tantum cum eo, in cuius agro aqua oritur uel per cuius
fundum ducitur, uerum etiam cum omnibus agi poterit, quicumque aquam non[3] ducere
impediunt, exemplo ceterarum seruitutium. et generaliter quicumque aquam ducere im-
pediat, hac actione cum eo experiri potero.

11 MARCELLUS libro sexto digestorum. An unus ex sociis in communi loco in- | B. 58, 5 n. E
uitis ceteris iure aedificare possit, id est an, si prohibeatur a sociis, possit cum his ita ex-
periri ius sibi esse aedificare, et an socii cum eo ita agere possint ius sibi prohibendi esse
uel illi ius aedificandi non esse: et si aedificatum iam sit, non possit[4] cum eo ita experiri
F[*P*(*VLU*)]

---

[1] seruiunt: nam *ins.* [2] balinei (*u. i.*)? [3] nos (*Hotomanus*)? [4] num possint (V^b)?

2 admittit] amitti P^a, admitti *V* 6 a'n' superiore *F* 8 ei] eis P^a | dicit] dicunt *V*, *inc.* P^a | qui fumum [eum] dicit [immittit], *sed quae* [ ] *comprehenduntur, in lituris P* 9 ius] uel ius P^a | ei *om. P* 10 et *om. V*, *inc.* P^a | a'd'risto *F* 12 licere *om. V, inc.* P^a 13 puta't' ex *F*, puto ex P^a 14 labare *F* 15 ualineis *F*, balinei *Hal.*: ἐπὶ δὲ τοῦ καπνοῦ τοῦ λουτροῦ *B* | in ursi iuli] *L*, iursi iuli F^1, in hortis iulii F^2PVU: *intellegitur L. Iulius Ursus Seruianus cos. III a. 134 imp. Hadriani sororis maritus* 19 tullianus *V*, *inc.* P^a | effeceret P^a, efficeret *V* | ne] *PU*, he F^1, et F^2, te et *L* 20 recipiet P^a, recipiat P^b 25 intendam] dandum *P* 26 mea *om.* P^a 28 alia mixta] alii ita *V*, aliam iusta *L*, alias ita *U*, *inc.* P^a 30 na'n'ctus *F*, natus *L* 32 usum *om. PV*: περὶ τοῦ νεμηθέντος ἐπὶ τριετῆ χρόνον ὕδατος δουλείαν μὴ βιασάμενος μὴ λαθὼν μὴ παρακαλέσας *Tipuc.* 35 seruitium P^a | 'a'quam F^2 | impedit *PV* 37 communis $F^{ac}L$ 39 sibi 'esse aedificare et an socii' prohib'u'endi esse *F* 40 possit] *F*, possint *fPVLU*

ius tibi non esse ita aedificatum habere, quaeritur. et magis dici potest prohibendi potius
quam faciendi esse ius socio, quia magis ille, qui facere conatur ut dixi, quodammodo
sibi alienum quoque ius praeripit, si quasi solus dominus ad suum arbitrium uti iure[1] com-
muni uelit. q. 14 f. 144
12 ‖ IAUOLENUS libro secundo epistularum. Egi ius illi non esse tigna in parie- [B. 58, 5 n.] E
tem meum immissa habere: an et de futuris non immittendis cauendum est? respondi:
iudicis officio contineri puto, ut de futuro quoque opere caueri debeat.
13 PROCULUS libro quinto epistularum. Fistulas, quibus aquam duco, in uia pu- [B. 58, 5 n.] Ef
blica habeo et hae ruptae inundant parietem tuum: puto posse te mecum recte agere ius
mihi non esse flumina ex meo in tuum parietem fluere.
14 POMPONIUS libro trigensimo tertio ad Sabinum. Si, cum meus proprius esset [B. 58, 5 n.] S
paries, passus sim te immittere tigna quae antea habueris: si noua uelis immittere, pro-
1 hiberi a me potes: immo etiam agere tecum potero, ut ea, quae noua immiseris, tollas. Si
paries communis opere abs te facto in aedes meas se inclinauerit, potero tecum agere ius
tibi non esse parietem illum ita habere.
15 ULPIANUS libro sexto opinionum. Altius aedes suas extollendo, ut luminibus [B. 58, 5 n.] S
domus minoris annis uiginti quinque uel impuberis, cuius curator uel tutor erat, officiatur,
efficit: quamuis hoc quoque nomine actione ipse heredesque teneantur, quia quod alium
facientem prohibere ex officio necesse habuit, id ipse committere non debuit, tamen et
aduersus possidentem easdem aedes danda est impuberi uel minori actio, ut quod non
iure factum est tollatur.
16 IULIANUS libro septimo digestorum. Si a te emero, ut mihi liceat ex aedibus meis in S
aedes tuas stillicidium immittere et postea te sciente ex causa emptionis immissum habeam,
quaero, an ex hac causa actione quadam uel exceptione tuendus sim. respondi[2] utroque
auxilio me usurum.
17 ALFENUS libro secundo digestorum. Si quando inter aedes binas paries [B. 58, 5, 18 cum n.] S
esset, qui ita uentrem faceret, ut in uicini domum semipedem aut amplius procumberet,
1 agi oportet ius non esse illum parietem ita proiectum in suum esse inuito se. Cum in
domo Gaii Sei locus quidam aedibus Anni ita seruiret, ut in eo loco positum habere ius
Seio non esset, et Seius in eo siluam seuisset, in qua labra et tenes[3] cucumellas positas
haberet, Annio consilium omnes iuris periti dederunt, ut cum eo ageret ius ei non esse in
2 eo loco ea posita habere inuito se. Secundum cuius parietem uicinus sterculinum fecerat,
ex quo paries madescebat, consulebatur[4], quemadmodum posset uicinum cogere, ut stercu-
linum tolleret. respondi, si in loco publico id fecisset, per interdictum cogi posse, sed si
in priuato, de seruitute agere oportere: si damni infecti stipulatus esset, possit per eam
stipulationem, si quid ex ea re sibi damni datum esset, seruare.
18 IULIANUS libro sexto ex Minicio. Is, cuius familia uicinum prohibebat aquam ducere, S
sui potestatem non faciebat, ne secum agi posset: quaerit actor, quid sibi faciendum esset.
respondi oportere praetorem causa cognita iubere bona aduersarii possideri et non ante inde
discedere, quam is actori ius aquae ducendae constituisset et, si quid, quia aquam ducere
prohibitus esset, siccitatibus detrimenti cepisset, ueluti si prata arboresue exaruisset[5].

F[*P*(*VLU*)]

[1] iure] re? [2] respondit? [3] tenes] lenes et (*Hotomanus collatis Afranii et Laberii locis apud Nonium p. 544, qui iungunt uterque* labella lenis, *item D. 19, 1, 15:* lines et labra)? [4] consulebat? [5] exaruisset] exaruissent, restituisset?

3 ad s'ab'uum *F* 5 iauolenus] idem *P* | egi i. i. n. esse] si i. i. n. esset P^aU 7 cauere *PVU* 9 te *om. VLU, inc.* P^a 12 noua] περὶ δοκῶν ... παχυτέρων τῶν πρώην *Tipuc.* 16 suas] tuas FPV^bL^aU: ἐπίτροπος ἢ κουράτωρ ὑψώσας τὸν ἴδιον οἶκον *Tipuc.* 17 erat] F^1, eras F^2PVL^aU | officiatur] offeratur F^1 19 id *om. P* 23 sciente *om.* P^a | habeat P^aL^a 26 uinas F^a 27 facere *FL* | in *om.* P^aL 30 'cu'cumellas F^2 31 ut] et F^1 | ageret] F^1PU, agere F^2L 33 madescedebat *F*, adescebat P^a: καὶ ὑγράνῃ αὐτόν *B* 34 tollere P^a 35 seruitute] seruitutib F^1 38 possit *P* 39 causa'q'cognita *F* 40 quia] qui *P* 41 exaruisset] *F*, exaruissent *PLU*: *scr.* exaruissent restituisset

19 MARCIANUS libro quinto regularum. Si de communi seruitute quis bene quidem deberi intendit, sed aliquo modo litem perdidit culpa sua, non est aequum hoc ceteris damno esse: sed si per collusionem cessit lite aduersario, ceteris dandam esse actionem de dolo Celsus scripsit, idque ait Sabino placuisse. [B.58, 5 n.] S

20 SCAEUOLA libro quarto digestorum. Testatrix fundo, quem legauerat, casas ‖ iunctas habuit: quaesitum est, si hae fundo legato non cederent eumque legatarius uindicasset, an iste fundus aliquam seruitutem casis deberet aut, si ex fideicommissi causa cum[1] sibi dari legatarius desideraret, heredes seruitutem aliquam casis excipere deberent. respondit deberi[2]. [B.58, 5 n.] A f. 144'

1 Plures ex municipibus, qui diuersa praedia possidebant, saltum communem, ut ius compascendi haberent, mercati sunt idque etiam a successoribus eorum est obseruatum: sed nonnulli ex his, qui hoc ius habebant, praedia sua illa propria uenum dederunt. quaero, an in uenditione etiam ius illud secutum sit praedia, cum eius uoluntatis uenditores fuerint, ut et hoc alienarent. respondit id obseruandum, quod actum inter contrahentes esset: sed si uoluntas contrahentium manifesta non sit, et hoc ius ad emptores transire. item quaero, an cum pars illorum propriorum fundorum legato ad aliquem transmissa sit, aliquid iuris secum huius compascui traxerit. respondit, cum id quoque ius fundi, qui legatus esset, uideretur, id quoque cessurum legatario.

21 LABEO libro primo pithanon a Paulo epitomatorum. Si qua aqua nondum apparet, eius iter ductus constitui non potest. PAULUS: immo puto idcirco id falsum esse, quia cedi potest, ut aquam quaereres et inuentam ducere liceret. [B.58, 5 n.] A

VI.

℞ QUEMADMODUM SERUITUTES AMITTUNTUR ℞ ESP

1 GAIUS libro septimo ad edictum prouinciale. Seruitutes praediorum confunduntur, si idem utriusque praedii dominus esse coeperit. E

2 PAULUS libro uicensimo primo ad edictum. Qui iter et actum habet, si statuto tempore tantum ierit, non perisse actum, sed manere Sabinus Cassius Octauenus aiunt: nam ire quoque per se eum posse qui actum haberet. E

3 GAIUS libro septimo ad edictum prouinciale. Iura praediorum morte et capitis deminutione non perire uolgo traditum est. [B.58, 6, 3] E

4 PAULUS libro uicensimo septimo ad edictum. Iter sepulchro debitum non utendo numquam amittitur. [B.58, 6, 4] E

5 IDEM libro sexagensimo sexto ad edictum. Seruitus et per socium et fructuarium et bonae fidei possessorem nobis retinetur: [B.58, 6 n.] E

6 1 CELSUS libro quinto digestorum. nam satis est fundi nomine itum esse. Si ego uia, quae nobis per uicini fundum debebatur, usus fuero, tu autem constituto tempore cessaueris, an ius tuum amiseris? et e contrario, si uicinus, cui uia per nostrum fundum debebatur, per meam partem ierit egerit, tuam partem ingressus non fuerit, an partem tuam liberauerit? Celsus respondit: si diuisus est fundus inter socios regionibus, quod ad seruitutem attinet, quae ei fundo debebatur, perinde est, atque si ab initio duobus fundis debita sit: et sibi quisque dominorum usurpat seruitutem, sibi non utendo deperdit nec [B.58, 6 n.] E*

F[P(VLU)]

---

[1] cum] eum (*dett.*)? [2] debere (*dett.*)?

3 lite] F^2P^aVLU, litem F^1P^1 4 scripsit idque] scribit qui *P*, scribit idque *U*, *inc.* *V* 5 ca u sas *F* 8 dare *P* | heres *PVU* | deberet *PVU* 9 respondi *PU* 11 hoc] eo *P* 13 fuerunt F^2U | respondi *PU* | contrahentes e. s. si uoluntas *om.* P^a 14 emptorem *PV* 16 compascuis *P* | respondi *PVU* | ius fundi ... 17 id quoque *bis* F^{ac} 16 ius] eius *P* 18 epitomarum *PL* 19 ductus] dictus P^aL | *a* paulus *l. inc.* *P* 20 potest aquam querere sed inu. d. licere (liceret *U*) *PVU* 22 amittantur *ind. F*, ammittamur *P* (*non in indice ante librum*), admittantur *LU*, *om.* *V* 25 primo *om.* *PV* | si is stat. *PV* 27 qui] que F^1 29 non perire] ἀπόλλυνται *B errore* 35 uiam P^a 36 et e] et P^aVL, e *U* 38 liberauit *PLU* | si] se F^1 | diuusus F^{ac} | est] sit *PV* 39 que *F*

amplius in ea re causae eorum fundorum miscentur: nec fit ulla iniuria ei cuius fundus seruit, immo si quo melior, quoniam alter dominorum utendo sibi, non toti fundo proficit.

1a Sed si is fundus qui seruierit ita diuisus est, plusculum dubitationis ea res habet: nam si certus ac finitus uiae locus est, tunc, si per longitudinem eius fundus diuisus est, eadem omnia seruanda erunt, quae si initio constituendae eius seruitutis similiter hic duo fundi fuissent: si uero per latitudinem uiae fundus ‖ diuisus est (nec multum refert, aequaliter f. 145 id factum est an inaequaliter), tunc manet idem ius seruitutis, quod fundo indiuiso fuerat, nec aut usu detineri aut non utendo deperire nisi tota uia poterit: nec si forte inciderit, ut semita, quae per alterum dumtaxat fundum erit, uteretur, idcirco alter fundus liberabitur, quoniam unum atque eo modo indiuiduum uiae ius est.

1b Possunt tamen alterutrum fundum liberare, si modo hoc specialiter conuenit: certe si is cui seruitus debebatur alterum ex ea diuisione fundum redemerit, num ideo minus ea re fundi alterius seruitus permanebit? nec uideo, quid absurde[1] consecuturum sit eam sententiam fundo altero manente seruo: si modo et ab initio potuit angustior constitui uia quam lege finita est et adhuc id loci superest in eo fundo, cui remissa seruitus non est, ut sufficiat uiae: quod si minus loci superest quam uiae sufficiat, uterque fundus liberabitur, alter propter redemptionem, alter, quia per eum locum qui superest uia constitui non potest.

1c Ceterum si ita constitutum est ius uiae, ut per quamlibet partem fundi ire agere liceat, idque uel subinde mutare nihil prohibet atque ita diuisus est fundus: si per quamlibet eius partem aeque ire[2] atque agi possit, tunc perinde obseruabimus atque si ab initio duobus fundis duae seruitutes iniunctae fuissent, ut altera retineri, altera non utendo possit deperire.

1d Nec me fallit alieno facto ius alterius immutatu iri, quoniam ante satius[3] fuerat per alteram partem ire agere, ut idem ius ei[4] in altera parte fundi retineretur: contra illud commodum accessisse ei cui uia debebatur, quod per duas pariter uias ire agere possit bisque octonos[5] in porrectum et senos denos in anfractum.

7 PAULUS libro tertio decimo ad Plautium. Si sic constituta sit aqua, ut uel [B. 58, 6 n. E] aestate ducatur tantum uel uno mense, quaeritur quemadmodum non utendo amittatur, quia non est continuum tempus, quo cum uti non potest, non sit usus[6]. itaque[7] et si alternis annis uel mensibus quis aquam habeat, duplicato constituto tempore amittitur. idem et de itinere custoditur. si uero alternis diebus aut die toto[8] aut tantum nocte, statuto legibus tempore amittitur, quia una seruitus est: nam et si alternis horis uel una hora cottidie seruitutem habeat, Seruius scribit perdere eum non utendo seruitutem, quia id quod habet cottidianum sit.

8 IDEM libro quinto decimo ad Plautium. Si stillicidii immittendi ius habeam [B. 58, 6 n. E] in aream tuam et permisero ius tibi in ea area aedificandi, stillicidii immittendi ius amitto. et similiter si per tuum fundum uia mihi debeatur et permisero tibi in eo loco, per quem

F [*P*(*VLU*)]

---

[1] absurdi (*edd.*)? [2] iri (*Hal.*)? [3] satis (*edd.*)? [4] ei] et? [5] pedes *ins.* (*Brencm.*) [6] quo cum uti non potest non sit usus] *aut transpone:* quo non sit usus, cum uti non potest *aut potius* non *deleto scr.:* quo cum uti potest non sit usus [7] *quaedam exciderunt de aqua aestiua et menstrua quo tempore amittantur* (*Krueger*) [8] toto] tantum (*u. i.*)?

---

1 ulla *om.* *PV* | fundum P^a 2 toti fundi F^1L, totus fundi P^a 5 erant F^1 | quae si] quasi *P* | hic] hii *PVU* 6 diuisus ˈestˈ nec F^2 7 inˈaeˈqualiter F^2 9 semita quae ... erit] semel itemque ... ierit *PVU* 10 alterutrum] alterum *P* 12 eaˈmˈ re F^b | seruitusˈmˈ perm. *F* 13 uideo] bia·deo P^a | altero m. s. si modo *om.* P^a 15 sufficit P^a 17 qui sup.] quia sup. P^a 18 est] sit *PV* | uel] uelit *PU* 20 ire atque *om.* *PV* | obserbabimus *F*, obseruauimus P^a 21 ut *om.* *PV* | deperire] deperiri F^1, deberi P^aV? 22 ius] in F^1, huius *L* | immutatu] F^b, immittatu F^a, immutatum F^2PVU, inmittatium *L* | satius] natius P^a 23 iˈreˈ agere F^2 | in altera ... acc. ei *om.* P^a | retineretur fP^bU, retinetur *FVL*, *om. inter alia* P^a | modum accessisse e. c. u. debebatur quod per *bis* F^a 26 sic const. sit *om.* P^a 28 non potest ... 29 annis *quater* (*prima uice* alternisˈiˈ *pro* alternis, *secunda* usus ˈsˈ itaque) *F*: *emendator reliqua deleuit, sed secundo loco* non potest *male reliquit* 30 aut die toto aut tantum nocte (hoc F^1, hocte *L*)] aut die tantum aut tantum nocte V^b *cum* *B*: ἢ μόνην τὴν ἡμέραν ἢ μόνην τὴν νύκτα 32 seruitus scribit *FL* 34 habeat *P* 35 permiserit *P* | amitto et] amittit *P* 36 mihi uia PVL^a

uia mihi debetur, aliquid facere, amitto ius uiae. Is qui per partem itineris it totum ius usurpare uidetur.

9 IAUOLENUS libro tertio ex Plautio. Aqua si in partem aquagi influxit, etiamsi non ad ultima loca peruenit, omnibus tamen partibus usurpatur. [B.58, 6 n. E]

10 PAULUS libro quinto decimo ad Plautium. Si communem fundum ego ‖ et pupillus haberemus, licet uterque non uteretur, tamen propter pupillum et ego uiam re- [B.58, 6 n. E] f. 145'
1 tineo. Si is, qui nocturnam aquam habet, interdiu per constitutum ad amissionem tempus usus fuerit, amisit nocturnam seruitutem, qua usus non est. idem est in eo, qui certis horis aquae ductum habens aliis usus fuerit nec ulla parte earum horarum.

11 MARCELLUS libro quarto digestorum. Is cui uia uel actus debebatur, ut uehiculi certo genere uteretur, alio genere fuerat usus: uideamus ne amiserit seruitutem et alia sit eius condicio, qui amplius oneris quam licuit uexerit, magisque hic plus quam aliud egisse uideatur: sicuti[1] latiore itinere usus esset aut si plura iumenta egerit quam licuit aut aquae admiscuerit aliam. ideoque in omnibus istis quaestionibus seruitus quidem non [B.58, 6 n. E]
1 amittitur, non autem conceditur plus quam pactum est in seruitute habere. Heres, cum legatus esset fundus sub condicione, imposuit ei seruitutes: extinguentur, si legati condicio existat. uideamus, an adquisitae sequantur legatarium: et magis dicendum est, ut sequantur.

12 CELSUS libro uicensimo tertio digestorum. Qui fundum alienum bona fide emit, itinere quod ei fundo debetur usus est: retinetur id ius itineris: atque etiam si precario aut ui deiecto domino possidet: fundus enim qualiter[2] se habens ita, cum in suo habitu possessus est, ius non deperit[3], neque refert, iuste nec ne possideat, qui talem eum possidet. quare fortius et si aqua per riuum sua sponte perfluxit, ius aquae ducendae retinetur, quod et Sabino recte placet, ut apud Neratium libro quarto membranarum scriptum est. [B.58, 6 n. E]

13 MARCELLUS libro septimo decimo digestorum. Si quis ex fundo, cui uiam uicinus deberet, uendidisset locum proximum seruienti fundo non imposita seruitute et intra legitimum tempus, quo seruitutes pereunt, rursus eum locum adquisisset, habiturus est seruitutem, quam uicinus debuisset. [B.58, 6 n. E]

14 IAUOLENUS libro decimo ex Cassio. Si locus, per quem uia aut iter aut actus debebatur, impetu fluminis occupatus esset et intra tempus, quod ad amittendam seruitutem sufficit, alluuione facta restitutus est, seruitus quoque in pristinum statum restituitur: quod si id tempus praeterierit, ut seruitus amittatur, renouare eam cogendus [B. 58, 6, 15 cum n. E]
1 est. Cum uia publica uel fluminis impetu uel ruina amissa est, uicinus proximus uiam praestare debet.

15 IDEM libro secundo epistularum. Si, cum seruitus mihi per plures fundos deberetur, medium fundum adquisiui, manere seruitutem puto, quia totiens seruitus confunditur, quotiens uti ea is ad quem pertineat non potest: medio autem fundo adquisito potest consistere, ut per primum et ultimum iter debeatur. [B.58, 6 n. E]

16 PROCULUS libro primo epistularum. Aquam, quae oriebatur in fundo uicini, plures per eundem riuum iure ducere soliti sunt, ita ut suo quisque die a capite duceret, primo per eundem riuum eumque communem, deinde ut quisque inferior ‖ erat, suo quis- [B.58, 6 n. E] f. 146
que proprio riuo, et unus statuto tempore, quo seruitus amittitur, non duxit. existimo eum ius ducendae aquae amisisse nec per ceteros qui duxerunt eius ius usurpatum esse: pro-
F [*P*(*VLU*)]

---

[1] si *ins.* (*edd.*) [2] qualiter qualiter (*Hal.*)? [3] deperdit (*Heinsius*)?

1 qui] que *P*ᵃ 3 aqua si in partem aqua'a'gi *F*ᵇ, si in partem (partes *L*) agri aqua *fPVL*, aqua si in partem agri *U*: ἐν μέρει τινὶ τοῦ ὑδραγωγίου *Tipuc.* 4 usurpatur] *PVU*, usurpantur *FL*: μένει ἡ δουλεία *Tipuc.* 6 haberem *P*, habemus *U* | lice'a't *F*² | uteremur *fPU* 7 nocturnam aquam habet (habet aquam *V*) interdiu] nocturnum habet iter die *PU*, nocturnam iter habet die *L* 11 genere] gerere *F*¹ 12 eius] ei *PVU*, eis *L* 13 uideamur *F*¹ 16 ei] eis *P*ᵃ 19 usus eo retinet ius *P*ᵃ?, usus est retinetur ad ius *L* | itiner'e'is *F* | praecario *F* 21 ius *om.* *V*, *inc.* *P*ᵃ | qui talem eum possidet *om.* *V*, *inc.* *P*ᵃ 22 quare fortius et si] *F*ᵇ*VLU*, quare etsi *F*ᵇ, *inc.* *P*ᵃ 23 placuit *F*¹ 24 libro xiiu *P* 27 quam *om.* *P*ᵃ 28 it'in'er *F* 31 eam *om.* *P*ᵃ*V* 36 ea uti *P*, *inc.* *V* 38 primo libro *F*ᵃᵉ 39 ita ut *om.* *PV* | ducere *P*ᵃ 42 ius eius *PV* | esse] esse sed *P*ᵃ

prium enim cuiusque eorum ius fuit neque per alium usurpari potuit. quod si plurium fundo iter aquae debitum esset, per unum eorum omnibus his, inter quos is fundus communis fuisset, usurpari potuisset. item si quis eorum, quibus aquae ductus seruitus debebatur et per eundem riuum aquam ducebant, ius aquae ducendae non ducendo eam amisit, nihil iuris eo nomine ceteris, qui riuo utebantur, adcreuit idque commodum eius est, per cuius fundum id iter aquae[1], quod non utendo pro parte unius amissum est: libertate enim huius partis seruitutis fruitur.

17 POMPONIUS libro undecimo ex uariis lectionibus. Labeo ait, si is, qui haustum habet, per tempus, quo seruitus amittitur, ierit ad fontem nec aquam hauserit, iter quoque eum amisisse. [B. 58, 6 n. *Ef*]

18 PAULUS libro quinto decimo ad Sabinum. Si quis alia aqua usus fuerit, quam de qua in seruitute imponenda actum est, seruitus amittitur. [B. 58, 6, 18 cum n. *S*]
1 Tempus, quo non est usus praecedens fundi dominus, cui seruitus debetur, imputatur ei, qui in eius loco successit.
2 Si, cum ius haberes immittendi, uicinus statuto tempore aedificatum non habuerit ideoque nec tu immittere poteris[2], non ideo magis seruitutem amittes, quia non potest uideri usucepisse uicinus tuus libertatem aedium suarum, qui ius tuum non interpellauit.

19 POMPONIUS libro trigensimo secundo ad Sabinum. Si partem fundi uendendo lege cauerim, uti per eam partem in reliquum fundum meum aquam ducerem, et statutum tempus intercesserit, antequam riuum facerem, nihil iuris amitto, quia nullum iter aquae fuerit[3], sed manet mihi ius integrum: quod si fecissem iter neque usus essem, amittam. [B. 58, 6, 19 cum n. *S*]
1 Si per fundum meum uiam tibi legauero et adita mea hereditate per constitutum tempus ad amittendam seruitutem ignoraueris eam tibi legatam esse, amittes uiam non utendo. quod si intra idem tempus, antequam rescires tibi legatam seruitutem, tuum fundum uendideris, ad emptorem uia pertinebit, si reliquo tempore ea usus fuerit, quia scilicet tua esse coeperat: ut iam nec ius repudiandi legatum tibi possit contingere, cum ad te fundus non pertineat.

20 SCAEUOLA libro primo regularum. Usu retinetur seruitus, cum ipse cui debetur utitur quiue in possessionem eius est aut mercennarius aut hospes aut medicus quiue ad uisitandum dominum uenit uel colonus aut fructuarius: [B. 58, 6, 20 *S*]

21 PAULUS libro quinto sententiarum. fructuarius licet suo nomine. [B. 58, 6 n. *P*]

22 SCAEUOLA libro primo regularum. Denique quicumque quasi debita uia usus fuerit, [B. 58, 6 n. *S*]

23 PAULUS libro quinto sententiarum. (siue ad fundum nostrum facit, uel ex fundo) [B. 58, 6 n. *P*]

24 SCAEUOLA libro primo regularum. licet malae fidei possessor sit, retinebitur seruitus. [B. 58, 6 n. *Sf*]

25 PAULUS libro quinto sententiarum. Seruitute usus non uidetur nisi is, qui suo iure uti se credidit: ideoque si quis pro uia publica uel pro alterius seruitute ‖ usus sit, nec interdictum nec actio utiliter competit. [B. 58, 6 n. *P*] f. 146'

F [*P*(*VLU*)]

---

[1] est *ins.* (*edd.*)   [2] potueris (*dett.*)?   [3] fuit (*Hal.*)?

---

9 ierit] non ierit *P*ª*VLU*: ἀπέλθῃ *Tipuc.* 11 aqua alia *V*, *inc.* *P*ª 12 quam *om.* *V*, *inc.* *P*ª 15 tu *om.* *PV* 19 anteaqnam *P* 20 iter neque usus essem *om.* *PV* 22 amittendam 'meum uiam tibi legauero et aditam' seruitutem *F* 23 idem] diem *P*ª | legatum *F*ª 24 emptorem 'ad' uia *F* 25 ad te fundus] ad fundum *P*ª*V*? 28 eius est] *F*, eius nomine est *PVL*, eius est nomine *U*: διὰ τῆς χρήσεως τοῦ δουλευομένου καὶ διὰ τοῦ νεμομένου *B* | ospites *P* | aut medicus ... uenit] *firmat Tipuc.*: καὶ ἰατροῦ καὶ τοῦ πρὸς ἐπίσκεψιν αὐτοῦ ἐρχομένου 29 uenit] uelit *F*² 30 fructuarius] *repetitum firmat Tipuc.* 31 quemcunque *P* 34 sit *om.* *P*

LIBER NONUS.

I.

℞ SI QUADRUPES PAUPERIEM FECISSE DICATUR ℞ *ES*

1 Ulpianus libro octauo decimo ad edictum. Si quadrupes pauperiem fecisse [B. 60, 2, 1] *E*
dicetur, actio ex lege duodecim tabularum descendit: quae lex uoluit aut dari id quod
1 nocuit, id est id animal quod noxiam commisit, aut aestimationem noxiae offerre[1]. Noxia
2 3 autem est ipsum delictum. Quae actio ad omnes quadrupedes pertinet. Ait praetor
'pauperiem fecisse'. pauperies est damnum sine iniuria facientis datum: nec enim [I. 4, 9 pr.]
4 potest animal iniuria fecisse[2], quod sensu caret. Itaque, ut Seruius scribit, tunc haec [(I.)]
actio locum habet, cum commota feritate nocuit quadrupes, puta si equus calcitrosus calce
percusserit, aut bos cornu (petere solitus) petierit, aut mulae propter nimiam ferociam[3]:
quod si propter loci iniquitatem aut propter culpam mulionis, aut si plus iusto onerata qua-
5 drupes in aliquem onus euerterit, haec actio cessabit damnique iniuriae agetur. Sed et si
canis, cum duceretur ab aliquo, asperitate sua euaserit et alicui damnum dederit: si con-
tineri firmius ab alio poterit[4] uel si per eum locum induci non debuit, haec actio cessabit
6 et tenebitur qui canem tenebat. Sed et si instigatu alterius fera damnum dederit, cessabit
7 haec actio. Et generaliter haec actio locum habet, quotiens contra naturam fera mota pau-
periem dedit: ideoque si equus dolore[5] concitatus calce petierit, cessare istam actionem,
sed eum, qui equum percusserit aut uulnerauerit, in factum magis quam lege Aquilia teneri,
utique ideo, quia non ipse suo corpore damnum dedit. at si, cum equum permulsisset quis
8 uel palpatus esset, calce eum percusserit, erit actioni locus. Et si alia quadrupes aliam I. 1
9 concitauit ut damnum daret, eius quae concitauit nomine agendum erit. Siue autem cor-
pore suo pauperiem quadrupes dedit, siue per aliam rem, quam tetigit quadrupes, haec
10 actio locum habebit: ut puta si plaustro bos obtriuit aliquem uel alia re deiecta. In bestiis
autem propter naturalem feritatem haec actio locum non habet: et ideo si ursus [I. 4, 9, pr.]
fugit et sic nocuit, non potest quondam dominus conueniri, quia desinit dominus esse, ubi
11 fera euasit: et ideo et si eum occidi, meum corpus est. Cum arietes uel boues com- [(I.)]
misissent et alter alterum occidit, Quintus Mucius distinxit, ut si quidem is perisset qui
adgressus erat, cessaret actio, si is, qui non prouocauerat, competeret actio: quamobrem

F[*P*(*VLU*)]

---

[1] offerri (*dett.*)? [2] dici *ins. Inst.* [3] plaustrum in aliquem euerterint *uel tale quid ins.*
[4] potuit (*edd.*)? [5] *firmant B* (ἀπὸ πόνου) *et BS* (*Cyr.*: ὑπὸ πόνου): dolone (*Gothofred. coll. D.* 9, 2, 52, 1 *et Seruio ad Aen.* 6, 664: dolo est aut flagellum, intra cuius uirgam latet pugio, aut secundum Uarronem ingens contus cum ferro breuissimo)?

---

3 dicatur] *F* (*utroque loco*) *P* (*hoc loco*) *U*, dicetur *P* (*in ind.*) *VL* 4 libro xuii *PV* 7 quadrupes *P*ᵃ*V* 8 iniuria] iniuriam *PLU cum Inst.* 10 commota 'ferita'te *F*² 11 percuserit *F* 14 alioquo *F*¹ 19 percuserit *F* 20 'a'equum *F* 21 pallatus *P* | esset] *em. Gentilis*, est et *libri:* εἰ δὲ ἐν ὅσῳ καταψήχω ἢ ψηκτρίζω τὸν ἵππον λακτίσει με *BS* (*Cyr.*), εἰ δὲ ἐν τῷ καταπραΰνεσθαι ἢ τῷ ψήχεσθαι λακτίσει *B* (*Anon.*) | percuserit *F* 22 concitabit 'nomine agendum erit siue' ut *F*, concitauit ..... ut *L* | daret eius quae concitauit nomine] dari eius quadrupedis nomine *V*, daret eius quadrupedis quae concitauit nomine *LU*, *inc. P*ᵃ 24 ut puta] puta *PVLU* | plaustro] plostro *F*² (*sed* o *postea deletum*) *P* | ob's'triuit *F* | alia] ulla alia *PLU* | uestiis *F* (*em. f*) 27 et si] si *VL*, *inc. P*ᵃ 28 alter 'alter'um *F*² | distinxit] dixit *V*, *inc. P*ᵃ | perisse'n't *F* 29 competere't' *F*² | actio 'si is qui non prouocauerat' quamobrem *F*

12 eum sibi[1] aut noxam sarcire aut in noxam dedere oportere. Et cum etiam in quadru-
pedibus noxa caput sequitur, aduersus dominum haec actio datur, non cuius fuerit qua-
13 drupes, cum noceret, sed cuius nunc est. Plane si ante litem contestatam decesserit animal,
14 extincta erit actio. Noxae autem dedere est animal tradere uiuum. demum si commune
15 plurium sit animal, aduersus singulos erit in solidum noxalis actio, sicuti in homine. Inter-
dum autem dominus in hoc non conuenietur, ut noxae dedat, sed etiam in solidum, ut
puta si in iure interrogatus, an sua quadrupes esset, responderit non esse suam: nam si
16 constiterit esse eius, in solidum condemnabitur. Si post litem contestatam ab alio sit ani-
mal occisum, quia domino legis Aquiliae actio competit, ratio in iudicio habebitur legis
Aquiliae, quia dominus noxae dedendae facultatem amiserit: ergo ex iudicio proposito litis
17 aestimationem offeret, nisi paratus fuerit actionem mandare aduersus eum qui occidit. Hanc
actionem nemo dubitauerit heredi dari ceterisque successoribus: item aduersus heredes
ceterosque non iure successionis, sed eo iure, quo domini sint, competit.

2 Paulus libro uicensimo secundo ad edictum. Haec actio non solum domino, [B. 60, 2, 2] *E*
sed etiam ei cuius interest competit, ueluti ei cui res commodata est, item fulloni, quia
1 eo quod tenentur damnum uidentur pati. Si quis aliquem euitans, magistratum forte, in
taberna proxima se immisisset ibique a cane feroce laesus esset, non posse agi canis
nomine quidam putant: at si solutus fuisset, contra.

3 Gaius libro septimo ad edictum prouinciale. Ex hac lege iam non dubitatur [B. 60, 2, 3] *E*
etiam liberarum personarum nomine agi posse, forte si patrem familias aut filium familias
uulnerauerit quadrupes: scilicet ut non deformitatis ratio habeatur, cum liberum corpus
aestimationem non recipiat, sed impensarum in curationem factarum et operarum amis-
sarum quasque amissurus quis esset inutilis factus.

4 Paulus libro uicensimo secundo ad edictum. Haec actio utilis competit et [B. 60, 2, 4] *E*
si non quadrupes, sed aliud animal pauperiem fecit.

5 Alfenus libro secundo digestorum. Agaso cum in tabernam equum deduceret, [B. 60, 2, 5] *S*
mulam equus olfecit, mula calcem reiecit et crus agasoni fregit: consulebatur, possetne
cum domino mulae agi, quod ea pauperiem fecisset. respondi posse.

II.

℞ AD LEGEM AQUILIAM ℞ *ESPA*

1 Ulpianus libro octauo decimo ad edictum. ‖ Lex Aquilia omnibus legibus, quae [B. 60, 3, 1] *E* f. 147r
ante se de damno iniuria locutae sunt, derogauit, siue duodecim tabulis, siue alia quae
1 fuit: quas leges nunc referre non est necesse. Quae lex Aquilia plebiscitum est, cum eam
Aquilius tribunus plebis a plebe rogauerit.

2 Gaius libro septimo ad edictum prouinciale. Lege Aquilia capite primo ca- [B. 60, 3, 2] *E*
uetur: 'ut qui[2] seruum seruamue alienum alienamue quadrupedem uel[3] pecudem iniuria
1 occiderit, quanti id in eo anno plurimi fuit, tantum aes dare domino damnas esto': et

F[*P*(*VLU*)]

---

[1] eum sibi] cuius esset is qui adgressus erat eum tibi? [2] ut qui] si quis (*u. i.*)?
[3] quadrupedemue (*u. i.*)?

---

1 quadruped'e'ibus F^b (e *expunxit m. 1, uirgula traducta deleuit m. 2*) 3 *inter* litem *et* contestatam *ins.* cum offerret nisi partus fuerit actionem (*ex* § *16*) $P^a V$ 4 animal] *fPVL*, anima *F* 5 sicut *P* 6 non in hoc conuenitur *PV* 7 si 'i'n iure F^2 | si contra constiterit *P*, sicut constiterit *U* 11 offeret] *L*, offerret $FP^a VU$, offerret ... actionem *non hoc loco, sed post* litem *u. 3 habent* $P^a V$ 12 dari *om.* $P^a V$ 13 sint *om.* P^a?*V* 17 tauerna *F* (*em. f*) 20 filiumamfilias P^a 22 curacione *PV* 26 tauernam *F* (*em. f*) 27 crura *P* | consulebatur] ἠρωτήθη Σέρβιος *BS* (*Doroth.*) 28 agere P^a 31 libro xuii *P* 32 tabulisiue *F*, tabularum siue *PVLU* | alia qua P^a 33 qu'a'e lex F^2 | pleuiscitum *F* 34 pleuis a pleue F^1 | roga'u'erit F^2 36 ut qui] si quis *scr.*: ἐὰν τις *BS* (*Doroth.*) | quadrupedem uel pecudem] quadrupedemue pecudem *Hotomanus cum Inst. 4, 3 pr.* § *1 et Graecis:* ἢ τετράποδον ἀγεληδὸν βοσκόμενον *BS* (*Doroth.*), ἢ τετράποδον ἀγεληδὸν ἰθυνόμενον *B*

2 infra deinde cauetur, ut aduersus infitiantem in duplum actio esset. Ut igitur apparet,
seruis nostris exaequat quadrupedes, quae pecudum numero sunt et gregatim habentur,
ueluti oues caprae boues equi muli asini. sed an sues pecudum appellatione continentur,
quaeritur: et recte Labeoni placet contineri. sed canis inter pecudes non est. longe magis
bestiae in eo numero non sunt, ueluti ursi leones pantherae. elefanti autem et cameli
quasi mixti sunt (nam et iumentorum operam praestant et natura eorum fera est) et ideo
primo capite contineri eas[1] oportet.
3 ULPIANUS libro octauo decimo ad edictum[2]. Si seruus seruaue iniuria occi- B. 60, 3, 3 E
sus occisaue fuerit, lex Aquilia locum habet. iniuria occisum esse merito adicitur: Coll. 7, 3, 1
non enim sufficit occisum, sed oportet iniuria id esse factum[3].
4 GAIUS libro septimo ad edictum prouinciale. Itaque si seruum tuum B. 60, 3, 4. Ep. 2, 15 E
latronem insidiantem mihi occidero, securus ero: nam aduersus periculum naturalis ratio
1 permittit se defendere. Lex duodecim tabularum furem noctu deprehensum occidere per-
mittit, ut tamen id ipsum cum clamore testificetur: interdiu autem deprehensum ita permittit
occidere, si is se telo defendat, ut tamen aeque cum clamore testificetur.
5 ULPIANUS libro octauo decimo ad edictum. Sed et si[4] quem- Coll. 7, 3, 2. B. 60, 3, 5 E
cumque alium ferro se petentem quis[5] occiderit, non uidebitur iniuria occidisse[6]: Coll. 7, 3, 3
et si metu quis mortis[7] furem occiderit, non dubitabitur[8], quin lege Aquilia non teneatur.
sin autem cum posset adprehendere, maluit occidere, magis est ut iniuria fecisse uideatur:
1 ergo et[9] Cornelia tenebitur. Iniuriam autem hic accipere[10] nos oportet non quem- Coll. 7, 3, 4
admodum circa iniuriarum actionem contumeliam quandam, sed quod non iure factum est,
hoc est contra ius, id est si culpa quis occiderit: et ideo interdum utraque actio (Coll.)
concurrit et legis Aquiliae et iniuriarum, sed duae erunt aestimationes, alia damni, alia
contumeliae. igitur iniuriam hic damnum accipiemus culpa datum etiam ab eo, qui nocere
2 noluit. Et ideo quaerimus, si furiosus damnum dederit, an legis Aquiliae actio sit? et
Pegasus negauit: quae enim in eo culpa sit, cum suae mentis non sit? et hoc est ueris-
simum. cessabit igitur Aquiliae actio, quemadmodum, si quadrupes damnum dederit, Aquilia
cessat, aut si tegula ceciderit. sed et si infans damnum dederit, idem erit dicendum. quod-
si inpubes id fecerit, Labeo ait, quia furti tenetur, teneri et Aquilia eum: et hoc puto
3 uerum, si sit iam iniuriae capax. Si magister in disciplina uulnerauerit seruum uel occi-
derit, an *Aquilia* teneatur, quasi damnum iniuria dederit? et Iulianus scribit Aquilia teneri
eum, qui eluscauerat discipulum in disciplina: multo magis igitur in occiso idem erit di-
cendum. proponitur autem apud eum species talis: sutor, inquit, puero discenti D. 19, 2, 13, 4
ingenuo filio familias, parum bene facienti quod demonstrauerit, || forma calcei ceruicem f. 148
F[*P*(*VLU*)]

[1] eos (*Hal.*)? [2] sub titulo 'si quadrupes pauperiem dederit' *adicit Coll.* [3] Proinde si quis seruum latronem occiderit, lege Aquilia non tenetur quia non [iniuria] occidit *addit Coll. inter l. 3 et 5* [4] si *om. Coll.* [5] qui *Coll.* (*Berol.*) [6] Proinde si furem nocturnum, quem lex duodecim tabularum omni modo permittit occidere, aut diurnum, quem aeque (aeaque *Berol.*) lex permittit, sed ita (lex *ins. libri*) demum, si se telo defendat (defendatur *Berol.*), uideamus an lege (legem *Berol.*) Aquilia teneatur? et Pomponius dubitat, num (nunc *libri*) haec lex non sit in usu *ins. Coll.* [7] metu quis mortis] quis noctu *Coll.* [8] dubitamus *Coll.* [9] et] etiam lege *Coll.* [10] accipere hic *Coll.*

1 actio] haec actio *PVU* 2 qu'a'e *F²* 3 sed an] sed et an *PV* | pecudum] pecorum *P*, pecudis *Latine BS* | contineantur *f* 4 sed] et *Pᵃ* 6 quasi mixti sunt] ὥσπερ μεμιγμένης εἰσὶν ἐνεργείας *BS* (*Doroth.*), μέσης εἰσὶ φύσεως *B* 8 octauo decimo] uiii *Coll.* | iniuriam *Coll.* (*Berol.*) 10 iniuriam *Coll.* (*Berol.*) 11 paulus *F¹* 13 noctu'm' depr. *F* 14 interdum *PLᵃ* 16 quemcumque] quicumque *Coll.* (*Berol.*) 17 occisisse *Coll.* (*Berol.*) 18 dubitauitur *F¹* | qui in *Coll.* (*Berol.*) | non *om. Coll.* | tenea'n'tur *F²* 21 circa iniuriarum] et circa iniuriam *Coll.* | factum est] factum *Coll.* 22 contra ius] contrarius *Coll.* (*Berol.*) | interdum 'utra si culpa quis occid. et ideo interdum' utraque *F*, interdum (*om.* utraque) *L* 23 sed] sic *PVU*, *inc. L* 24 accipie'nt'mus *F*, accipimus *V* 26 quae (que *F*) enim in eo culpa sit] ἐπειδὴ μὴ δύναται κοῦλπα εἶναι *BS* (*Doroth.*), *quasi pro* sit *legerit* esse possit 27 aquilia cessat . . . 28 dederit *om. Pᵃ* 28 quodsi] *fPVU*, quos *F*, quosi *L* 29 teneri *om. Pᵃ* 31 aquilia] *fPVLU*, aliqua *F* | quasi] quia *V*, *inc. Pᵃ* 32 eluscauerit *f*, *inc. L* 34 demonstrauerat *f*

percussit, ut oculus puero perfunderetur[1]. dicit igitur Iulianus iniuriarum quidem actionem
non competere, quia non faciendae iniuriae causa percusserit, sed monendi et docendi causa:
an ex locato, dubitat, quia leuis dumtaxat castigatio concessa est docenti: sed lege Aquilia
posse agi non dubito:
6 Paulus libro uicensimo secundo ad edictum. praeceptoris enim nimia sae- B.60,3,6 E
uitia culpae adsignatur.
7 Ulpianus libro octauo decimo ad edictum. Qua actione patrem consecuturum B.60,3,7 E
ait, quod minus ex operis filii sui propter uitiatum oculum sit habiturus, et impendia,
1 quae pro eius curatione fecerit. Occisum autem accipere debemus, siue gladio siue etiam
fuste uel alio telo uel manibus (si forte strangulauit eum) uel calce petiit uel capite uel
2 qualiter qualiter. Sed[2] si quis plus iusto oneratus deiecerit onus et seruum occiderit,
Aquilia locum habet: fuit enim in ipsius arbitrio ita se non onerare. nam et si lapsus
aliquis seruum alienum onere presserit, Pegasus ait lege Aquilia eum teneri ita demum,
3 si uel plus iusto se onerauerit uel neglegentius per lubricum transierit. Proinde si quis
alterius inpulsu damnum dederit, Proculus scribit neque eum qui impulit teneri, quia non
occidit, neque eum qui impulsus est, quia damnum iniuria non dedit: secundum quod in
4 factum actio erit danda in eum qui impulit. Si quis in colluctatione uel in pancratio, uel
pugiles dum inter se exercentur alius alium occiderit, si quidem in publico certamine alius
alium occiderit, cessat Aquilia, quia gloriae causa et uirtutis, non iniuriae gratia uidetur
damnum datum. hoc autem in seruo non procedit, quoniam ingenui solent certare: in filio
familias uulnerato procedit. plane si cedentem uulnerauerit, erit Aquiliae locus, aut si non
in certamine seruum occidit, nisi si domino committente hoc factum sit: tunc enim Aquilia
5 cessat. Sed[3] si quis seruum aegrotum leuiter percusserit et is obierit, recte Labeo dicit
6 lege Aquilia eum teneri, quia aliud alii mortiferum esse solet. Celsus autem multum inter-
esse dicit, occiderit an mortis causam praestiterit, ut qui mortis causam praestitit, non
Aquilia, sed in factum actione teneatur. unde adfert eum qui uenenum pro medicamento
dedit et ait causam mortis praestitisse, quemadmodum eum qui furenti gladium porrexit:
7 nam nec hunc lege Aquilia teneri, sed in factum. Sed si quis de ponte aliquem praecipi-
tauit, Celsus ait, siue ipso ictu perierit aut continuo submersus est aut lassatus ui fluminis
8 uictus perierit, lege Aquilia teneri, quemadmodum si quis puerum saxo inlisisset. Proculus
ait, si medicus seruum imperite secuerit, uel ex locato uel ex lege Aquilia competere
actionem.
8 Gaius libro septimo ad edictum prouinciale. Idem iuris est, si medicamento B.60,3,8 E
perperam usus fuerit. sed et qui bene secuerit et dereliquit curationem, securus non erit,
sed culpae reus intellegitur. mulionem quoque, si per imperitiam impetum mularum reti-
nere non potuerit, si eae alienum hominem obtriuerint, uolgo dicitur culpae nomine teneri.
idem dicitur et si propter infirmitatem sustinere mularum impetum non potuerit: nec uidetur
iniquum, si infirmitas culpae adnumeretur, cum affectare quisque non debeat, in quo uel
intellegit uel intellegere debet ‖ infirmitatem suam alii periculosam futuram. idem iuris f. 148'
est in persona eius, qui impetum equi, quo uehebatur, propter imperitiam uel infirmitatem
retinere non poterit.
9 Ulpianus libro octauo decimo ad edictum. Item si obstetrix medicamentum B.60,3,9 E
F[*P*(*VLU*)]

---

[1] effunderetur (*u. i.*)? [2] sed et (*edd.*)? [3] sed et (*Hal.*)?

1 perfunderetur] effunderetur *D. l. gem.*: ὡς τὸν ὀφθαλμὸν τοῦ παιδὸς ἐκραγῆναι *BS* (*Doroth.*) 3 docenti's' *F* 7 ad edictum *om. P* 9 autem *om. PU* | accipere] officere F^1 11 qualiter qualiter sed] qualiter qualitercunque *P*, qualitercumque *V*, qualitercumque set *LU* 12 arbitrium P^a 14 si uel] siue *P*, si • *L* | iustu *F* | onerauerit] *fPVL*, onauerit *F*, onerauit *U*: ἐὰν πάνυ ἐφόρτωσεν ἑαυτόν *BS* (*Doroth.*) 16 iniuriae *P* 17 prancatio *P* 21 cedente'm' F^2 | uulnerauerit 'erit' aqu. F^2 | aut] ait F^1 22 certam'i'ne F^2, exertamine P^a | occiderit *PV* 23 aegrotu'u'm *F* | procusserit F^1 | dicit] ait PVU^r 25 praestiterit ... causam *om.* P^a 27 praestitisset $F^{ac}L$ (*hic om.* ait) 28 de ponite F^1 31 uel ex locato *bis* P^a 35 per'u'imperitiam *F* 36 eae] heae *fU*, •ae P^a, hae P^b, *om. L* | obtriuerint] obtribuerint F^2 39 periculo's'am F^2, periculo *PV*

dederit et inde mulier perierit, Labeo distinguit, ut, si quidem suis manibus supposuit,
uideatur occidisse: sin uero dedit, ut sibi mulier offerret, in factum actionem dandam,
1 quae sententia uera est: magis enim causam mortis praestitit quam occidit. Si quis per
uim uel suasum medicamentum alicui infundit[1] uel ore uel clystere uel si eum unxit
2 malo ueneno, lege Aquilia eum teneri, quemadmodum obstetrix supponens tenetur. Si quis
3 hominem fame necauerit, in factum actione teneri Neratius ait. Si seruum meum equitantem concitato equo effeceris in flumen praecipitari atque ideo homo perierit, in factum
esse dandam actionem Ofilius scribit: quemadmodum si seruus meus ab alio in insidias
4 deductus, ab alio esset occisus.[2] Sed si per lusum iaculantibus seruus fuerit occisus, Aquiliae locus est: sed si cum alii in campo iacularentur, seruus per eum locum transierit,
Aquilia cessat, quia non debuit per campum iaculatorium iter intempestiue facere. qui tamen
data opera in eum iaculatus est, utique Aquilia tenebitur:

10 Paulus libro uicensimo secundo ad edictum. nam lusus quoque noxius in culpa est. | B. 60, 3, 10 | E

11 Ulpianus libro octauo decimo ad edictum. Item Mela scribit, si, cum pila | B. 60, 3, 11 | E
quidam luderent, uehementius quis pila percussa in tonsoris manus eam deiecerit et sic
serui, quem tonsor habebat[3], gula sit praecisa adiecto[4] cultello: in quocumque eorum culpa
sit, eum lege Aquilia teneri. Proculus in tonsore esse culpam: et sane si ibi tondebat, ubi
ex consuetudine ludebatur uel ubi transitus frequens erat, est quod ei imputetur: quamuis
nec illud male dicatur, si in loco periculoso sellam habenti tonsori se quis commiserit,
1 ipsum de se queri debere. Si alius tenuit, alius interemit, is qui tenuit, quasi causam
2 mortis praebuit, in factum actione tenetur. Sed si plures seruum percusserint, utrum omnes
quasi occiderint teneantur, uideamus. et si quidem apparet cuius ictu perierit, ille quasi
occiderit tenetur: quod si non apparet, omnes quasi occiderint teneri Iulianus ait, et si cum uno agatur, ceteri non liberantur: nam ex lege Aquilia quod alius | Iul. l. 51, 1 h. t.
3 praestitit, alium non releuat, cum sit poena. Celsus scribit, si alius mortifero uulnere percusserit, alius postea exanimauerit, priorem quidem non teneri quasi occiderit, sed quasi
uulnerauerit, quia ex alio uulnere periit, posteriorem teneri, quia occidit. quod et Marcello
4 uidetur et est probabilius. Si plures trabem deiecerint et hominem oppresserint, aeque
5 ueteribus placet omnes lege Aquilia teneri. Item cum eo, qui canem irritauerat et effecerat,
ut aliquem morderet, quamuis eum non tenuit, Proculus respondit Aquiliae actionem esse:
sed Iulianus eum demum Aquilia teneri ait, qui tenuit et effecit ut aliquem morderet: ce-
6 terum si non tenuit, in factum agendum. Legis autem Aquiliae actio ero competit, hoc
7 est domino. Si in eo homine, quem tibi redhibiturus essem, damnum iniuria datum esset,
Iulianus ait legis Aquiliae actionem mihi competere meque, cum coepero ‖ redhibere, tibi f. 149
8 restituturum. Sed si seruus bona fide alicui seruiat, an ei competit Aquiliae actio? et
9 magis in factum actio erit danda. Eum, cui uestimenta commodata sunt, non posse, si
10 scissa fuerint, lege Aquilia agere Iulianus ait, sed domino eam competere. An fructuarius
uel usuarius legis Aquiliae actionem haberet, Iulianus tractat: et ego puto melius utile iudicium ex hac causa dandum.

F[*P*(*VLU*)]

---

[1] infudit (*u. i.*)? [2] *exciderunt similia iis quae leguntur Inst. 4, 3, 4, haec fere:* si miles, qui iaculis exercitatur in campo, ubi solent exercitari, transeuntem seruum tuum traiecerit, nulla culpa eius intellegitur: *talia requirunt quae sequuntur uerba* sed *et* alii (*u. i.*) [3] habebat] radebat (*u. i.*)? [4] adacto (*edd., u. i.*)?

---

4 infu‖dit *F*, infudit *PVU* | clistere *F²PLU*, crustere *F¹*, διὰ ... κλυστῆρος *B* 6 hominem] nominem *F¹* | actione'm' *F^b* | aequita'n'tem *F²* 9 iacul.] a iacul. *PLU* 10 cum alii in campo iacularentur] *firmant B:* ἐν κάμπῳ τινῶν παιζόντων *BS* (*Doroth.*) 11 quia] iulia *F¹* | tempestiue *VU*, *inc. P^a* 17 habebat] radebat *edd. recte:* ὁ κουρευόμενος δοῦλος *B* | praecisa adiecto] *P^bU*, praecisadiecto *F*, praecisa deiecto *fV*, praecisa abiecto *L*, *inc. P^a* 20 illud] illum *F*: εἰ καὶ τὰ μάλιστα καλῶς λέγει τις *B* 23 tenentur *V*, *inc. P^a* 26 praestitit ita alium non liberat cum *P^a*?*V* | uulnera *F* 29 est probauilius *F*, probabilius est *V*, probabilius (*om.* est) *L*, *inc. P^a* 30 placit *F¹* 31 morderet et *P^a*?*V* 33 hero *f* | cumpetit *F^a* 35 aquiliae *om. P^a* 36 restiturum *PU* 37 erit actio *PV* | cui uestimenta] cuius aestimenta *F¹* 38 an] in *F²* 40 dandam *F¹*

12 PAULUS libro decimo ad Sabinum. Sed et si proprietatis [ʻPoп. 24, 1. B. 60, 3, 11 f. 12] *S
dominus uulnerauerit seruum uel occiderit, in quo usus fructus meus est, danda est mihi
ad exemplum legis Aquiliae actio in eum pro portione usus fructus, ut etiam ea pars anni
in aestimationem ueniat, qua nondum usus fructus meus fuit.
13 ULPIANUS libro octauo decimo ad edictum. Liber homo suo nomine utilem [B. 60, 3, 13] E
Aquiliae habet actionem: directam enim non habet, quoniam dominus membrorum suorum
1 nemo uidetur. fugitiui autem nomine dominus habet. Iulianus scribit, si homo liber bona
2 fide mihi seruiat, ipsum lege Aquilia mihi teneri. Si seruus hereditarius occidatur, quae-
ritur, quis Aquilia agat, cum dominus nullus sit huius serui. et ait Celsus legem domino
damna salua esse uoluisse: dominus ergo[1] hereditas habebitur. quare adita hereditate heres
3 poterit experiri. Si seruus legatus post aditam hereditatem sit occisus, competere legis
Aquiliae actionem legatario, si non[2] post mortem serui adgnouit legatum: quod si repu-
diauit, consequens esse ait Iulianus dicere heredi competere.
14 PAULUS libro uicensimo secundo ad edictum. Sed si ipse heres eum occi- [B. 60, 3, 14] E
derit, dictum est dandam in eum legatario actionem.
15 ULPIANUS libro octauo decimo ad edictum. Huic scripturae consequens est [B. 60, 3, 15] E
dicere, ut, si ante aditam hereditatem occidatur legatus seruus, apud heredem remaneat
Aquiliae actio per hereditatem adquisita. quod si uulneratus sit ante aditam hereditatem,
1 in hereditate quidem actio remansit, sed cedere ea legatario heredem oportet. Si seruus
uulneratus mortifere postea ruina uel naufragio uel alio ictu maturius perierit, de occiso
agi non posse, sed quasi de uulnerato, sed si manumissus uel alienatus ex uulnere periit,
quasi de occiso agi posse Iulianus ait. haec ita tam uarie, quia uerum est eum a te oc-
cisum tunc cum uulnerabas, quod mortuo eo demum apparuit: at in superiore non est
passa ruina apparere an sit occisus. sed si uulneratum mortifere liberum et heredem esse
iusseris, deinde decesserit, heredem eius agere Aquilia non posse,
16 MARCIANUS libro quarto regularum. quia in eum casum res peruenit, a quo [B. 60, 3, 16] *S
incipere non potest.
17 ULPIANUS libro octauo decimo ad edictum. Si dominus seruum suum occi- [B. 60, 3, 17] E
derit, bonae fidei possessori uel ei qui pignori accepit in factum actione tenebitur.
18 PAULUS libro decimo ad Sabinum. Sed et si is qui pignori seruum accepit [B. 60, 3, 18] *S
occidit eum uel uulnerauit, lege Aquilia et pigneraticia conueniri potest, sed alterutra con-
tentus esse debebit actor.
19 ULPIANUS libro octauo decimo ad edictum. Sed si communem seruum oc- [B. 60, 3, 19] E
ciderit quis, Aquilia teneri eum Celsus ‖ ait: idem est et si uulnerauerit: f. 149'
20 IDEM libro quadragensimo secundo ad Sabinum. scilicet pro ea parte, pro [B. 60, 3, 20] *S
qua dominus est qui agat.
21 IDEM libro octauo decimo ad edictum. Ait lex: ʻquanti is homo in eo anno [B. 60, 3, 21] E
1 ʻplurimi fuisset'. quae clausula aestimationem habet damni, quod datum est. Annus autem
retrorsus computatur, ex quo quis occisus est: quod si mortifere fuerit uulneratus [ʻPoп. 24, 2]
et postea post longum interuallum mortuus sit, inde annum numerabimus secundum

F[P, ubi l. 12 est in litura, (VLU)]

---

[1] ergo] uero? [2] non] *firmant B (u. i.)*: uel (*notis* N̄ *et* ū *permutatis*)?

1 propri'a'etatis *F* 2 ue'l' occid. *F²* 3 pro portione ... 4 fuit *sola Paulo tribuunt praecedentibus relatis ad l. 11 B* 6 aquiliam *P* 9 aquiliae *FPLU*: τίς κινήσει τὸν Ἀκουΐλιον ἐζητήθη *BS* (*Doroth.*) | lege *P^a* 12 si non post mortem serui] εἰ μὴ ἄρα μετὰ τὴν ἀναίρεσιν κατεδέξατο *B* (*Anon.*) 19 ea] eam *PLU* 20 de *om. P^aLU* 23 at (*em. es* ad) *suppl. F²* 24 esse ... 25 heredem *om. F¹* 25 iusserim *V*, iusserit *LU, inc. P^a* 29 tenebitur] si coniunctim (coniunctis *L*) duobus legetur (legitur *L*) stichus et alter eorum occisum repudiauerit, puto coniunctum solum posse aquilia agere (ag. aq. *LU*), quia retro adcreuisse dominium ei (eis *L*) uideretur (uidetur *LU*) *add. PVLU ex l. 34. 35 h. t. contra FB* 30 ad sab. sed et si is qui pignori's' seruum accepit *suppl. F²* 31 alteru'm'tra *F* 32 debet *P* 33 sed et si *PU* 36 agit *fPLU* 39 computatus *P^a* 40 e's't postea *F²* | numerauimus *F¹PL*

2 Iulianum, ex quo uulneratus est, licet Celsus contra scribit. Sed [(Pott.) Iul. l. 51, 2 h. t.]
utrum corpus eius solum aestimamus, quanti fuerit cum occideretur, an potius quanti inter-
fuit nostra non esse occisum? et hoc iure utimur, ut eius quod interest fiat aestimatio.
22 PAULUS libro uicensimo secundo ad edictum. Proinde 'si seruum occidisti, [B. 60, 3, 22 E]
1 quem sub poena tradendum promisi, utilitas uenit in hoc iudicium. Item causae corpori
cohaerentes aestimantur, si quis ex comoedis aut symphoniacis aut gemellis aut quadriga
aut ex pari mularum unum uel unam occiderit: non solum enim perempti corporis aesti-
matio facienda est, sed et eius ratio haberi debet, quo cetera corpora depretiata sunt.
23 ULPIANUS libro octauo decimo ad edictum. Inde Neratius scribit, si seruus [B. 60, 3, 23 E]
1 heres institutus occisus sit, etiam hereditatis aestimationem uenire. Iulianus ait, si seruus
liber et heres esse iussus occisus fuerit, neque substitutum neque legitimum actione legis
Aquiliae hereditatis aestimationem consecuturum, quae seruo competere non potuit: quae
sententia uera est. pretii igitur solummodo fieri aestimationem, quia hoc interesse solum
substituti uideretur: ego autem puto nec pretii fieri aestimationem, quia, si heres esset[1],
2 et liber esset. Idem Iulianus scribit, si institutus fuero sub condicione 'si Stichum manu-
misero' et Stichus sit occisus post mortem testatoris, in aestimationem etiam hereditatis
pretium me consecuturum: propter occisionem enim defecit condicio: quod si uiuo testa-
tore occisus sit, hereditatis aestimationem cessare, quia retrorsum quanti plurimi fuit in-
3 spicitur. Idem Iulianus scribit aestimationem hominis occisi ad id tempus referri, quo plu-
rimi in eo anno fuit: et ideo et si pretioso pictori pollex fuerit praecisus et intra annum,
quo praecideretur, fuerit occisus, posse eum[2] Aquilia agere pretioque eo aestimandum,
4 quanti fuit priusquam artem cum pollice amisisset. Sed et si seruus, qui magnas fraudes
in meis rationibus commiserat, fuerit occisus, de quo quaestionem habere destinaueram, ut
fraudium participes eruerentur, rectissime Labeo scribit tanti aestimandum, quanti mea in-
5 tererat fraudes serui[3] per eum commissas detegi, non quanti noxa eius serui ualeat. Sed
et si bonae frugi seruus intra annum mutatis moribus occisus sit, pretium id aestimabitur,
6 quanto ualeret, priusquam mores mutaret. In summa omnia commoda[4], quae [Pott. 24, 3]
intra annum, quo interfectus est, pretiosiorem seruum facerent, haec accedere ad aestima-
7 tionem eius dicendum est. Si infans sit occisus nondum anniculus, uerius est suf- [(Pott.)]
8 ficere hanc actionem, ut aestimatio referatur ad id tempus, quo intra annum uixit. Hanc
actionem et heredi ceterisque successoribus dari constat: sed in heredem uel ceteros haec
9 actio non dabitur, cum ‖ sit poenalis, nisi forte ex damno locupletior heres factus sit. Si f. 150
dolo seruus occisus sit, et lege Cornelia agere dominum posse constat: et si lege Aquilia
10 egerit, praeiudicium fieri Corneliae non debet. Haec actio aduersus confitentem competit
11 in simplum, aduersus negantem in duplum. Si quis hominem uiuum falso confiteatur occi-
disse et postea paratus sit ostendere hominem uiuum esse, Iulianus scribit cessare Aquiliam,
quamuis confessus sit se occidisse: hoc enim solum remittere actori confessoriam actionem, ne
necesse habeat docere eum occidisse: ceterum occisum esse hominem a quocumque oportet.
F[P(VLU)]

---

[1] si heres esset] si superesset (*u. i.*)? [2] erum (*Cuiacius coll. l. 11 § 6 h. t.*)? [3] serui *del.*
[4] omnia commoda *del.*

---

1 uulneratos *F* (*em. f*) 2 fuerit] *FL cum BS*: ὅσου ἄξιον ἦν ὅτε ἀνῃρεῖτο, in eo anno fuerit *PVU*^{b}, quanti ... potius *om.* U^a 5 trade'r'ndum *F* 6 quis] quo F^1 | sumphoniacis F^1 7 coreoris F^1 8 depr'a'etiata *F* 9 libro octauo decimo] libro uiii *PV*, libro xuii *LU* 13 sentia P^a | in'e'teresse *F* 14 uidetur *PLU* | ergo P^a | quia si heres esset et liber esset] quia si superesset, et liber esset *similiterue scripserit Ulpianus* (*quod uidit Pothier*), *sed ut nos legerunt etiam Graeci*: ἐπειδὴ εἰ ἐγένετο κληρονόμος ὁ ἀναιρεθεὶς οἰκέτης καὶ ἐλεύθερος ἐγένετο *BS* (*Doroth.*) 15 condicione'm' *F* 16 et] et si *P* | etiam *om.* P^aL, *post* pretium P^bV 17 enim defecit condicio quod si uiuo t. o. s. h. aestimationem *bis* F^{ac} 21 pr'a'etioque *F* | eo *om. V, inc.* P^a 22 et *om. P* | frandes F^1 23 quaestionum F^1 | habere] abhere F^1 25 serui 'ualeat sed et s' per eum commissas *F*, serui ualeat permissa *L* | e's'ius *F*, ipsius *LU* 26 frugi] frugis *f* | aestimauitur F^1 29 uerius est] uerius et P^a 30 quo] F^1, quod F^2PLU 31 uel ceteros] καὶ τοὺς λοιποὺς διαδόχους *BS* (*Doroth.*) 37 ne *om. VL, inc.* P^a 38 docere 'r'eum F^2

24 Paulus libro uicensimo secundo ad edictum. Hoc apertius est circa uulne- B. 60, 3, 24 *E*
ratum hominem: nam si confessus sit uulnerasse nec sit uulneratus, aestimationem cuius
uulneris faciemus? uel ad quod tempus recurramus?
25 Ulpianus libro octauo decimo ad edictum. Proinde si occisus quidem non B. 60, 3, 24 *E*
1 sit, mortuus autem sit, magis est, ut non teneatur in mortuo, licet fassus sit. Si B. 60, 3, 25
procurator aut tutor aut curator aut quiuis alius confiteatur aut absentem[1] uulnerasse, con-
2 fessoria in eos utilis actio danda est. Notandum, quod in hac actione, quae aduersus con-
fitentem datur, iudex non rei iudicandae, sed aestimandae datur: nam nullae partes sunt
iudicandi in confitentes.
26 Paulus libro uicensimo secundo ad edictum. Puta enim, quod qui conue- B. 60, 3, 26 *E*
nitur fateatur se occidisse et paratus sit aestimationem soluere, et aduersarius magni litem
aestimat.
27 Ulpianus libro octauo decimo ad edictum[2]. Si seruus seruum alienum B. 60, 3, 27 *E*
subripuerit et occiderit, et Iulianus et Celsus scribunt et furti et damni iniuriae competere
1 actionem. Si seruus communis, id est meus et tuus, seruum meum occiderit, legi Aquiliae
locus est aduersus te, si tua uoluntate fecit: et ita Proculum existimasse Urseius refert.
quod si non uoluntate tua fecit, cessare noxalem actionem, ne sit in potestate serui, ut
2 tibi[3] soli seruiat: quod puto uerum esse. Item si seruus communis meus et tuus sit oc-
cisus a seruo Titii, Celsus scribit alterum ex dominis agentem aut litis aestimationem con-
secuturum pro parte aut noxae dedi ei in solidum oportere, quia haec res diuisionem non
3 recipit. Serui autem occidentis nomine dominus tenetur, is uero cui bona fide seruit non
tenetur. sed an is, qui seruum in fuga habet, teneatur nomine eius Aquiliae actione, quae-
4 ritur: et ait Iulianus teneri *et* est uerissimum: cum[4] et Marcellus consentit. Huius legis
5 secundum quidem capitulum in desuetudinem abiit. Tertio autem capite ait Pomp. 11, 8
eadem lex Aquilia: 'Ceterarum rerum praeter hominem et pecudem occisos si quis alteri
'damnum faxit, quod usserit fregerit ruperit iniuria, quanti ea res erit[5] in diebus triginta
6 'proximis, tantum aes domino dare damnas esto'. Si quis igitur non occiderit homi- ('Pomp.)
nem uel pecudem, sed usserit fregerit ruperit, sine dubio ex his uerbis legis agendum erit.
7 proinde si facem seruo meo obieceris et eum adusseris, teneberis mihi. Item si Coll. 12, 7, 1
8 arbustum meum uel uillam meam incenderis, Aquiliae actionem habebo[6]. Si Coll. 12, 7, 3
quis insulam uoluerit meam[7] exurere et ignis etiam ad uicini insulam peruenerit, Aquilia
F[*P*(*VLU*)]

---

[1] aut pupillum aut adultum *ins.* (*u. i.*) [2] sub titulo 'si fatebitur iniuria (— riam *Berol.*) occisum esse in simplum et cum doceret (diceret *altero loco 2, 4*)' *adicit Coll.* [3] ut tibi] utri (*u. i.*)? [4] cum] cui (*u. i.*)? [5] erit] fuit (*Hal.*)? *cf. l. 2 pr. l. 21 pr. l. 30 § 8 h. t.* [6] item si insulam (— la *Berol.*) meam adusseris (adusueris *Berol.*) uel incenderis, Aquiliae actionem (accione *Berol.*) habebo: itemque est et si arbustum meum uel uillam meam *Coll.*, *sic pergens*: quod si dolo quis insulam (— la *Berol.*) exusserit, etiam capitis poena (— nam *Berol.*) plectitur quasi incendiarius. Item si quis *et q. seq. in Dig.* [7] meam *om. Coll.*

---

1 libro xuiii *P* 5 magis est ut non teneatur] *sic etiam BS* (*Doroth.*), *at B* (*Anon.*) *uertunt omisso uocabulo* non, *quod ex coniectura supplent scholia Basilicorum recentiora* | fassus] $FV^a LU$, confassus V^b, conf•ssus P^a, confessus P^b 6 confite'a'tur F^2 | aut absentem] *F, inc.* P^a, absentem *VLU*: *puto post* aut absentem *talia fere excidisse* aut pupillum aut adultum: ὁμολογήσει ὡς ἐτραυμάτισεν ὁ τοῦ προκουράτορος δεσπότης τινὰ ἢ ὁ πούπιλλος ἢ ὁ κουρατωρευόμενος *BS* (*Doroth.*), ὁμολογήσῃ με πεφονευκέναι *B* (*Anon.*), *ut Graeci non uideantur plura legisse quam habent libri nostri et eapropter uerba* aut absentem *praeteriisse* 13 octauo decimo *om. Coll. tit. 12* (*Berol.*), *sed habent reliqui libri Coll. et ipse index libri Berol.:* xuiiii *Coll. tit. 2* 16 facit F^1 | procul'o'um *F* 17 ut tibi soli seruiat] utri soli seruiat *scr. et sic fortasse legerunt Graeci:* ἵνα μὴ ἐν ἐξουσίᾳ κεῖται τοῦ ἐπικοίνου δούλου ἁμαρτάνειν εἰς ἕνα τῶν δεσποτῶν καὶ αὐτῷ μόνῳ δουλεύειν ἐκδιδόμενος αὐτῷ παρὰ τοῦ ἑτέρου εἰς νόξαν *BS* (*Doroth.*) 20 non recipit ... 21 nomine *om.* P^a 21 fide's' seruit *F* 22 'h'abet F^2 23 et est] *PLU*, est *F* | cum] FP^aU^a, cui $fP^bV^bLU^b$, *inc.* V^a 25 occisus F^b?, occisum *PLU* | alteri • damnum *F* (*littera una ita corrosa, ut dignosci nequeat*) 26 faxit] fecit *PVL*, facit *U* | usserit] fP^bU, usuerit *F*, iusserit P^a, u•••serit *L* 27 damnans *P* 28 userit *F* (*suppl. f*) 29 aduseris *F* (*suppl. f*), adusserit P^a | teneueris F^{ac} | si arbustum meum uel uillam meam incen *bis* F^{ac} 31 uicini] *Coll. PLU cum B:* καὶ καυθῇ ὁ τοῦ γείτονος (οἶκος), uicinis *F*

| tenebitur etiam uicino: non minus etiam inquilinis tenebitur[1] ob res eorum exustas[2]. f. 150'
9 Si fornicarius[3] seruus coloni ad fornacem obdormisset et uilla fuerit exusta, [Coll. 12, 7, 7] Neratius scribit ex locato conuentum praestare debere, si neglegens in eligendis ministeriis fuit: ceterum si alius ignem subiecerit fornaci, alius neglegenter custodierit, an tenebitur qui subiecerit? nam qui[4] custodit, nihil fecit, qui recte ignem subiecit, non peccauit[5]: quid ergo est? puto utilem competere[6] actionem tam in eum qui ad fornacem obdormiuit quam in eum qui neglegenter custodit[7], nec quisquam dixerit in eo qui obdormiuit rem eum humanam et naturalem passum, cum deberet uel ignem extinguere uel ita munire, ne euagetur[8].
10 Si furnum secundum parietem communem haberes, an damni iniuria [Coll. 12, 7, 9] tenearis? et ait Proculus agi non posse[9], quia nec cum eo qui focum haberet: et ideo aequius puto[10] in factum actionem dandam, scilicet si paries exustus sit[11]: sin autem nondum mihi damnum dederis[12], sed ita ignem habeas[13], ut metuam, ne mihi damnum des, damni infecti puto sufficere cautionem[14].
11 Proculus ait, cum coloni serui uillam [Coll. 12, 7, 9] exussissent[15], colonum uel ex locato uel lege Aquilia teneri, ita ut colonus possit seruos[16] noxae dedere, et si uno iudicio res esset iudicata, altero amplius non agendum. sed [(Coll.)] haec ita, si culpa colonus careret: ceterum si noxios seruos habuit, damni eum iniuria teneri, cur tales *habuit*. idem seruandum et circa inquilinorum insulae personas scribit: quae sententia habet rationem.
12 Si cum apes meae ad tuas aduolassent, tu eas exus- [Coll. 12, 7, 10]

F[*P*(*VLU*)]

---

[1] etiam uicino: non minus et. inq. tenebitur] lege uicino etiam: non minus et. inq. *Coll. recte* [2] et ita Labeo libro XV responsorum refert *add. Coll., ubi plura sequuntur a compilatoribus omissa* [3] fornacarius (*u. i.*)? [4] namque qui non *Coll.* [5] quemadmodum si hominem medicus recte secuerit, sed neglegenter uel ipse uel alius curauerit, Aquilia cessat *ins. Coll.* [6] puto competere] et hic puto ad exemplum Aquiliae dandam *Coll.* [7] quam in eum q. n. c.] uel neglegenter custodiit quam in medicum qui neglegenter curauit, siue homo periit siue debilitatus est *Coll.* (custodiit ... neglegenter *om. Berol.*) [8] ut non euagaretur (euacaret *libri*) item libro VI ex Uiuiano relatum (relegatum *libri*) est *Coll.* [9] et ait proculus agi non posse] et agit non posset id Aquilia lege *Coll.* (*Berol.*): *scr. fortasse* et agi non posse ait Aq. lege [10] putat *Coll.* [11] scilicet si p. exustus sit] sed non proponit exustum parietem. sane enim quaeri potest *Coll.* [12] dederit *Coll.* (*Berol.*) [13] habeat *Coll.* (*Berol.*) [14] ne mihi damnum des ... cautionem] ne mihi detur (dete *libri*), aequum sit me interim (inter *libri*) actionem in factum impetrare (imperare *Berol.*). fortassis enim de hoc senserit Proculus. nisi quis dixerit damni non facti sufficere cautionem *Coll., ubi haec sequuntur:* sed et si qui (quis *libri*) serui inquilini insulam exusserint (—rit *Berol.*), libro X Urseius refert Sabinum respondisse lege Aquilia seruorum nomine dominum noxali (noxab *Berol.*) iudicio conueniendum: ex locato (tolcato *Berol.*) autem dominum teneri negat. Proculus autem respondit, cum coloni *et q. seq. in Dig.* [15] exusserint *Coll.* [16] seruos posset *Coll.* (*u. i.*)

---

1 uicino] uicini *Coll.* (*Berol.*) 2 fornicarius] fornacarius *requiritur ut pro* fornicatore *33, 7, 14* fornacator: φουρνάριος *BS et B*, forte *Coll.* | seruus coloni] seruus quae idem conductores coloni *Coll.* | obdormissent P^a *Coll.* | ex'i'usta *F* 3 neratius] muneris *Coll.* (*Berol.*) | loca conuentu *Coll.* (*Berol.*) | p̃stare F^1, p'rae'-stare F^2 | elegendis F^1, legendis *Coll.* (*Berol.*): ἐξελέξατο *BS et B* | ministris fP^bU^b 4 ceterum] ceterorum *Coll.* (tenetur ceterorum *Ber.*) | subicerit *P*, subiecit *V*, subierit *Coll.* (*Ber.*) | neglegentem *F*, *inc.* P^a | an tenebitur qui subiecerit] tenetur *rel. om. Coll.* 5 qua subiec. F^1 | nihil] si nihil hic *Coll.* (*Ber.*) | qui] quae *Coll.* | peccabit *FP* 6 tam in] tamen *Coll.* | ad *om. Coll.* (*Ber.*) | obdormiuit] et dormiuit F^1 7 custodi'r't *F* | nec] ne *Coll.* (*Ber.*) | quicquam *FL*: καὶ μηδεὶς λεγέτω *BS* 8 munere F^1 9 uagetur P^a 10 teneris *Coll.* | non posse] posse non F^{ac} | et *om. Coll.* (*Berol.*) 11 aequius] aequium *Coll.* | si'n' autem F^2, *om. Coll.* 12 sed] et *Coll.* | motuam *Coll.* (*Ber.*) 13 infacti F^1 | ait] aut F^1 14 uel lege] F^1 *Coll.* (*Uind. Uerc.*, lege, *om.* uel ex, *Ber.*), uel ex lege F^2PLU | teneri *om. Coll.* (*Ber.*) | seruos] F^2 *cum BS* (*Doroth.*): ἵνα ἐκδῷ μοι τοὺς οἰκέτας, seruus *Coll.* (*Ber.*, seruum *Uind. Uerc.*), seruum F^1PVLU 15 dedere] dederit *Coll.* (*Ber.*) | non agendum sed haec ita si culpa *om.* P^a | agendam *Coll.* (*Ber.*) 16 seruus F^{ac} | habuissent P^a, habuisset P^bVLU | damni eum iniuria teneri cur tales habuit (habuerit *f*) *fPVLU*, *om.* F^1, damni ... tales (*om.* habuit) *suppl.* F^2: ἐπεὶ ἐὰν ἐπιβλαβεῖς οἰκέτας ἔχων ἐν εἰδήσει, τότε καὶ τῷ Ἀκουϊλίῳ κατέχεται ἐγκαλούμενος διὰ τί τοιούτους οἰκέτας εἶχεν ἐν τῷ ἀγρῷ *BS* (*Doroth.*), *ubi* ἐν εἰδήσει *quod est id neque Cyrillus agnoscit neque Anonymus uideturque additamentum esse Dorothei* 18 habeat P^a | tu eas] totas *Coll.* | exuseris F^2, exuserit F^1 *Coll.* (*Ber.*)

13 seris, legis Aquiliae actionem competere Celsus ait[1]. Inquit lex 'ruperit'. rupisse [(Coll.)]
14 uerbum fere omnes ueteres sic intellexerunt 'corruperit'. Et ideo Celsus quaerit, si lolium
aut auenam in segetem alienam inieceris, quo eam tu inquinares, non solum quod ui aut
clam dominum posse agere uel, si locatus fundus sit, colonum, sed et in factum agendum,
et si colonus eam exercuit, cauere eum debere amplius non agi, scilicet ne dominus am-
plius inquietet: nam alia quaedam species damni est ipsum quid corrumpere et mutare, ut
lex Aquilia locum habeat, alia nulla ipsius mutatione applicare aliud, cuius molesta sepa-
15 ratio sit. Cum eo plane, qui uinum spurcauit uel effudit uel acetum fecit uel alio modo
uitiauit, agi posse Aquilia Celsus ait, quia etiam effusum et acetum factum corrupti ap-
16 pellatione continentur. Et non negat fractum et ustum contineri corrupti appellatione, sed
non esse nouum, ut lex specialiter quibusdam enumeratis generale subiciat uerbum, quo
17 specialia complectatur: quae sententia uera est. Rupisse eum utique accipiemus, [Coll. 2, 4]
qui uulnerauerit, uel uirgis uel loris uel pugnis cecidit, uel telo uel quo alio, ut scinderet
alicui corpus[2], uel tumorem fecerit, sed ita demum, si damnum iniuria datum est: ceterum
si[3] nullo seruum pretio uiliorem deterioremue fecerit, Aquilia cessat iniuriarumque erit
agendum dumtaxat: Aquilia enim eas ruptiones, quae damna dant, persequitur[4]. Ergo etsi
pretio quidem non sit deterior seruus factus[5], uerum sumptus in salutem eius et sanitatem
facti sunt, in haec mihi uideri damnum datum: atque[6] ideoque lege Aquilia agi posse.
18 19 Si quis uestimenta sciderit uel inquinauerit, Aquilia quasi ruperit tenetur. Sed et [(Coll.)]
20 si quis ‖ milium uel frumentum meum effuderit in flumen, sufficit Aquiliae actio. Item si f. 151
quis frumento harenam uel aliud quid immiscuit, ut difficilis separatio sit, quasi de cor-
21 rupto agi poterit. Si quis de manu mihi nummos excusserit, Sabinus existimat damni in-
iuriae esse actionem, si ita perierint, ne ad aliquem peruenirent, puta si in flumen uel in
mare uel in cloacam ciderunt: quod si ad aliquem peruenerunt, ope consilio furtum
factum agendum, quod et antiquis placuit. Idem etiam in factum dari posse actionem ait.
22 Si mulier pugno uel equa ictu a te percussa eiecerit, Brutus ait Aquilia[7] teneri quasi rupto.
23 Et si mulum plus iusto onerauerit[8] et aliquid membri ruperit, Aquiliae locum fore.
24 Si nauem uenaliciarum mercium perforasset, Aquiliae actionem esse, quasi rupe- [B. 53, 2, 4]
F[P(VLU)]

---

[1] Celsus libro XXVII digestorum scribit, si, cum apes meae ad tuas aduolassent, tu eas exusseris, quosdam negare competere legis Aquiliae actionem, inter quos et Proculum, quasi apes domini mei non fuerint. sed id falsum esse Celsus ait, cum apes reuenire (euenire *libri*) soleant et fructui mihi (missi *Berol.*) sint (sunt *libri*). sed Proculus eo mouetur, quod nec mansuetae nec ita clausae fuerint (hđ *ins. Berol.*). ipse autem Celsus ait nihil inter has et columbas interesse, quae si manum (manu *Berol.*) refugiunt, domi tamen fugiunt *Coll.*
[2] uel telo uel quo alio ut scinderet alicui corpus *non sunt Ulpiani* (*u. i.*) [3] in *ins. Coll.*
[4] dumtaxat ... persequitur *absunt a Coll.* [5] factus seruus *Coll.* [6] aeque (*u. i.*)?
[7] te *ins.* (*u. i.*) [8] oneraueris (*u. i.*)?

---

1 inquid *F* (*em. f*) *L* 3 abenam *F* | tu *om. PV* | i'n'quinares *F²* 6 inquiet'et' *F²* | e's't ipsum *F²* 8 effudit] ἐξέχεεν *BS* (*Doroth.*), ἐκχύσας *B* (*Anon.*) | agetum *F*ᵃᶜ 10 continentur] *F*ᵇ¹, continetur *F*ᵃ*PLU*: ἐπειδὴ καὶ ὁ ἐρημωθεὶς οἶνος καὶ ὀξίσας τῇ τοῦ φθαρέντος προσηγορίᾳ περιέχεται *BS* (*Doroth.*) | negant *PLU*ᵇ, negauit *VU*ᵃ | et 'i'ustum *F* 11 e't'numeratis *F* 12 utique] tique *P*ᵃ 13 loeris *Coll.* (*Ber.*) | cedit *Coll.* (*Ber.*) | uel telo uel quo alio ut scinderet alicui corpus] uel telo cum alio uis genere cederet hominis corpus *Coll.* (*ubi proposuit Lachmannus:* uel telo quoue alio uis genere sciderit hominis corpus): εἴτε τραυματίσει οἰκέτην εἴτε ῥάβδοις ἢ λώροις ἢ γρόνθοις τυπτήσει αὐτὸν ἢ ἀκοντίῳ ἢ ἄλλῳ τινὶ ἢ σχίσει τὸ δέρμα αὐτοῦ *BS* (*Doroth.*). *uerba* uel telo uel quo alio ut scinderet alicui corpus *non Ulpiani uidentur esse, sed adiecta antiquitus ad explicandum id quod est* qui uulnerauerit 14 sed] uel *Coll.* | iniuria *om. Coll.* | ceterum] et cetero *Coll.* 15 aquilia] ad aquiliam *Coll.* (*Ber.*) 17 salute eius et sanitate *Coll.* (*Ber.*) 18 in haec mihi uideri damnum datum atque ideoque (ideo *f PLU*) lege Aquilia agi posse] *F*, in haec nec mihi uideri damni aquilia lege posse *Collationis libri: tam* atque *illius lectionis quam* nec *huius corrupta uidentur ex* aeque 19 scinderit *P*, ruperit *L*ᵇ, *inc. L*ᵃ 20 frumentum *P*ᵃ 22 excusserit] exeiusserit *F¹* 25 quo'd' et *F²* 26 teneri] te teneri *Ruckerus:* ἔλεγεν ὁ Βροῦτος τῷ Ἀκουϊλίῳ σε κατέχεσθαι *BS* (*Doroth.*) | quasi rupto] ὡσανεὶ φθαρέντος τοῦ ἐμβρύου *BS* (*Doroth.*): *sed cf. l. 39 pr. h. t.* 27 onerauerit] *malim* oneraueris: εἰ δὲ ... ἐφόρτωσας καὶ ... διερράγη *BS* (*Doroth.*) | aquili'a'e *F²*

25 rit, Uiuianus scribit. Si oliuam inmaturam decerpserit uel segetem desecuerit inma- (B. 58)
turam uel uineas crudas, Aquilia tenebitur: quod si iam maturas, cessat Aquilia: nulla
enim iniuria est, cum tibi etiam impensas donauerit, quae in collectionem huiusmodi fru-
ctuum impenduntur: sed si collecta haec interceperit, furti tenetur. Octauenus in uuis
26 adicit, nisi, inquit, in terram uuas proiecit, ut effunderentur. Idem et in silua caedua scri-
bit, ut, si immatura, Aquilia teneatur, quod si matura interceperit, furti teneri eum et ar-
27 borum furtim caesarum. Si salictum maturum ita, ne stirpes laederes, tuleris[1], cessare
28 Aquiliam. Et si puerum quis castrauerit et pretiosiorem fecerit, Uiuianus scribit cessare
29 Aquiliam, sed iniuriarum erit agendum aut ex edicto aedilium aut in quadruplum. Si ca-
licem diatretum faciendum dedisti, si quidem imperitia fregit, damni iniuria tenebitur: si
uero non imperitia fregit, sed rimas habebat uitiosas, potest esse excussatus: et ideo ple-
rumque artifices conuenire solent, cum eiusmodi materiae dantur, non periculo suo se
30 facere, quae res ex locato tollit actionem et Aquiliae. Si cum maritus uxori margaritas
extricatas dedisset in usu eaque inuito uel inscio uiro perforasset, ut pertusis in linea
31 uteretur, teneri eam lege Aquilia, siue diuertit siue nupta est adhuc. Si quis aedificii mei
32 fores confregerit uel refregerit aut si ipsum aedificium diruit, lege Aquilia tenetur. Si quis
aquae ductum meum diruerit, licet cementa mea sunt, quae diruta sunt, tamen quia terra
33 mea non sit, qua aquam duco, melius est dicere actionem utilem dandam. Si ex plostro
lapis ceciderit et quid ruperit uel fregerit, Aquiliae actione plostrarium teneri placet, si
34 male composuit lapides et ideo lapsi sunt. Si quis seruum conductum ad mulum regendum
commendauerit ei mulum ille ad pollicem suum eum alligauerit de loro et mulus[2] eruperit
sic, ut et pollicem auelleret seruo et se praecipitaret, Mela scribit, si pro perito imperitus
locatus sit, ex conducto agendum cum domino ob mulum ruptum uel debilitatum, sed si
ictu aut terrore mulus turbatus sit, tum dominum eius, id est muli, et serui cum eo qui
turbauit habiturum legis Aquiliae actionem. mihi autem uidetur et eo casu, quo ex locato
35 actio est, competere etiam Aquiliae. Item si tectori locaueris laccum uino plenum curan-
dum et ille eum pertudit, ut uinum sit effusum, Labeo scribit in factum agendum.

28 PAULUS libro decimo ad Sabinum. Qui ‖ foueas ursorum ceruorumque ca- B. 60, 3, 28 *S f. 15
piendorum causa faciunt, si in itineribus fecerunt eoque aliquid decidit factumque deterius
est, lege Aquilia obligati sunt: at si in aliis locis, ubi fieri solent, fecerunt, nihil tenentur.
1 Haec tamen actio ex causa danda est, id est si neque denuntiatum est neque scierit aut
prouidere potuerit: et multa huiusmodi deprehenduntur, quibus summouetur petitor, si
euitare periculum poterit[3].

F[*P*(*VLU*)]

---

[1] tuleris] secueris (*u. i.*)? [2] *sublatis glossis sic scr.*: si quis seruum (conductum) ad mulum regendum commendauerit (ei), mulum ille ad pollicem (suum eum) alligauerit, de loro (et) mulus eruperit [3] poterat?

---

1 uiuianus] iulianus *P* 2 uineas] *sic, non* uuas *legerunt Graeci, nam* ἄμπελον *B* (*Anon.*), *quamquam* τὰς σταφυλάς *BS* (*Doroth.*) | cesset F^1 3 collectione *PLU* 5 terras P^a 6 maturam *fLU* | furti 'tenetur quod si matura interceperit furti' teneri *F* 7 tuleris] *scr.* secueris: εἰ δὲ καὶ τὸν ἐμὸν ἰτεῶνα ἔτεμες *BS* (*Doroth. sch. 75*), εἰ δὲ καὶ ἰτεῶνα κόψει *B* (*Anon.*) 9 aut ex edicto aedilium aut in (ut in P^aV, in *U*) quadruplum] aut *alterum abest a B* (*Anon.*): καὶ τῷ παραγγέλματι τῶν ἀγορανόμων εἰς τὸ τετραπλοῦν: *scholia antiqua deficiunt* 11 potest] sic potest *PU*, et sic potest *L* | excusatus *f* 12 suo se] suo le F^1 13 quae res ... aquiliae] οὐδὲ τῇ λοκάτι οὐδὲ τῷ Ἀκουϊλίῳ κατέχονται *BS* (*Doroth.*), ἀναιρεῖται καὶ ἡ περὶ μισθώσεως ἀγωγὴ καὶ ὁ Ἀκουΐλιος *B* (*Anon.*) 14 extricatas] *id est solutas, non in lineam redactas:* ἀτρήτους, *id est non perforatas*, *B* (*Anon.*) | in usu] ἐπὶ τῷ ἔχειν αὐτούς *BS* (*Doroth.*), εἰς χρῆσιν *B* (*Anon.*) | easque P^bVLU, *inc.* P^a 16 uel refregerit *om.* F^1PVLU 17 cementa] aementa F^1 18 sit 'a' qua F^2 20 seruum conductum] FP^aL^a, seruo conducto P^bL^bU, seruum conductum habens *V*: ἐὰν μισθωσάμενος τὸν δοῦλόν μου ποιήσῃς αὐτὸν μουλίωνα *B* (*Anon.*) 21 ei mulum ille] et mulum ille P^a, ei mulum et ille P^b 22 mela] mala *P* 23 debilitatem F^1 24 et serui] aut serui *PV* 26 tectori] tectoris P^a: κονιάτῃ *B* (*Anon.*) | lacum *f*: λάκκον *etiam Graeci, interpretantes* κινστέρναν | curandum] secundum F^1: ἐπὶ τῷ φιλοκαλῆσαι (= *curare*) αὐτόν *B*, ἐπιμελήσεσθαι αὐτοῦ *BS* (*Doroth.*) 29 causa'm' F^2 | 'si' in F^2 30 obligati'o' F^2

29 Ulpianus libro octauo decimo ad edictum. Quemadmodum si laqueos eo [B. 60, 3, 28] *E*
loci posuisses, quo ius ponendi non haberes, et pecus uicini in eos laqueos incidisset.
1 Si protectum meum, quod supra domum tuam nullo iure habebam, reccidisses, posse [(B)]
me tecum damni iniuria agere Proculus scribit: debuisti enim mecum ius mihi non esse
protectum habere agere: nec esse aequum damnum me pati recisis a te meis tignis. aliud
est dicendum ex rescripto imperatoris Seueri, qui ei, per cuius domum traiectus erat aquae
ductus citra seruitutem, rescripsit iure suo posse eum intercidere, et merito: interest enim,
2 quod hic in suo protexit, ille in alieno fecit. Si nauis tua inpacta in meam [B. 53, 2, 5]
scapham damnum mihi dedit, quaesitum est, quae actio mihi competeret. et ait Proculus,
si in potestate nautarum fuit, ne id accideret, et culpa eorum factum sit, lege Aquilia cum
nautis agendum, quia parui refert nauem immittendo aut serraculum ad nauem ducendo
an tua manu damnum dederis, quia omnibus his modis per te damno adficior: sed si fune
3 rupto aut cum a nullo regeretur nauis incurrisset, cum domino agendum non esse. Item
Labeo scribit, si, cum ui uentorum nauis impulsa esset in funes anchorarum alterius et
nautae funes praecidissent, si[1] nullo alio modo nisi praecisis funibus explicare se potuit,
nullam actionem dandam. idemque Labeo et Proculus et circa retia piscatorum, in quae
nauis piscatorum[2] inciderat, aestimarunt. plane si culpa nautarum id factum esset, lege
Aquilia agendum. sed ubi damni iniuria agitur ob retia, non piscium, qui ideo capti non
sunt, fieri aestimationem, cum incertum fuerit, an caperentur. idemque et in uenatoribus
4 et in aucupibus probandum. Si nauis alteram contra se uenientem obruisset, aut in guber-
natorem aut in ducatorem actionem competere damni iniuriae Alfenus ait: sed si tanta uis
naui facta sit, quae temperari non potuit, nullam in dominum dandam actionem: sin autem
5 culpa nautarum id factum sit, puto Aquiliae sufficere. Si funem quis, quo religata nauis
6 erat, praeciderit, de naue quae periit in factum agendum. Hac actione ex hoc [B. 60, 3, 29]
legis capite de omnibus animalibus laesis, quae pecudes non sunt, agendum est, ut puta
7 de cane: sed et de apro et leone ceterisque feris et auibus idem erit dicendum. Magistratus
municipales, si damnum iniuria dederint, posse Aquilia teneri. nam et cum pecudes ali-
quis pignori cepisset et fame eas necauisset, dum non patitur te eis cibaria adferre, in
factum actio danda est. item si dum putat se ex lege capere pignus, non ex lege ceperit
et res tritas corruptasque reddat, dicitur legem Aquiliam locum habere: quod dicendum
est et si ex lege pignus cepit. si quid tamen magistratus aduersus resistentem uiolentius
fecerit, non tenebitur Aquilia: nam et cum pignori seruum ‖ cepisset et ille se suspende- q. 15 f. 152
8 rit, nulla datur actio. Haec uerba: 'quanti in triginta diebus proximis fuit', etsi non habent
'plurimi', sic tamen esse accipienda constat.

30 Paulus libro uicensimo secundo ad edictum. Qui occidit adulterum depre- [B. 60, 3, 30] *E*
1 hensum seruum alienum, hac lege non tenebitur. Pignori datus seruus si occisus sit, de-
bitori actio competit. sed an et creditori danda sit utilis, quia potest interesse eius, quod
debitor soluendo non sit aut quod litem tempore amisit, quaeritur. sed hic[3] iniquum est
et domino et creditori eum teneri. nisi si quis putauerit nullam in ea re debitorem iniuriam
passurum, cum prosit ei ad debiti quantitatem et quod sit amplius consecuturus sit ab
eo, uel ab initio in id, quod amplius sit quam in debito, debitori dandam actionem: et ideo
in his casibus, in quibus creditori danda est actio propter inopiam debitoris uel quod litem
F[*P*(*VLU*)]

---

[1] si *del.* [2] piscatorum *del.* (*Hal.*) [3] hic] hoc?

4 iniuriae *PU* 8 impacta *F*¹ 11 aut *om.* *P*ᵃ*V* | serraculum] *F*²*PU*, seraculum *L*, seruaculum *F*¹*V*?: ὥσπερ ἐν χειρὶ ἢ κόντῳ ζημιώσαντες *B male, cum intellegatur gubernaculum ita directum ut nauis in scapham impingat* 12 dederit *F*¹ | dumno *F*¹ 13 a *om.* *P*ᵃ | incurpisset *F* 17 aestimarum *F*, aestimauerunt *f*, exstimauerunt *V* | esset] est *PVU*, *om.* *L* 18 non 'ob' piscium *F*⁴ 21 in ducatorem] ἢ ὁ πρωρεύς *B* 22 nauis *PVLU* 23 culpamautarum *F* (*em. f*) | quo] qua *F*¹ 24 actionem *F*¹*L* 25 puta ut *F*ᵃ*LU* 26 abibus *F*¹ 27 teneri] καὶ ἐν φάκτῳ γὰρ οἶδα *sequentibus praemittunt BS* (*Doroth.*), *ut fortasse post* teneri *exciderit* ex facto scio 28 ciuaria *F*¹*P* 31 ceperit *P*ᵇ¹*U*, accepit *L* 32 et cum] etsi cum *P*ᵃ*VU* 37 creditori] ereditari *F*¹ 39 in eam rem *PVLU* 40 passum *PVU* | quod sit] *F*, quod si *P*ᵃ*LU*, quod *P*ᵇ*V*

amisit, creditor quidem usque ad modum debiti habebit Aquiliae actionem, ut prosit hoc
2 debitori, ipsi autem debitori in id quod debitum excedit competit Aquiliae actio. Si quis
alienum uinum uel frumentum consumpserit, non uidetur damnum iniuria dare ideoque utilis
3 danda est actio. In hac quoque actione, quae ex hoc capitulo oritur, dolus et culpa punitur: ideoque si quis in stipulam suam uel spinam comburendae eius causa ignem immiserit et ulterius euagatus et progressus ignis alienam segetem uel uineam laeserit, requiramus, num imperitia eius aut neglegentia id accidit. nam si die uentoso id fecit, culpae reus est (nam et qui occasionem praestat, damnum fecisse uidetur): in eodem crimine est
4 et qui non obseruauit, ne ignis longius procederet. At si omnia quae oportuit obseruauit uel subita uis uenti longius ignem produxit, caret culpa. Si uulneratus fuerit seruus non mortifere, neglegentia autem perierit, de uulnerato actio erit, non de occiso.

31 IDEM libro decimo ad Sabinum. Si putator ex arbore ramum cum deiceret [B. 60, 3, 31] *S uel machinarius hominem praetereuntem occidit, ita tenetur, si is in publicum decidat nec ille proclamauit[1], ut casus eius euitari possit. sed Mucius etiam dixit, si in priuato idem accidisset, posse de culpa agi: culpam autem esse, quod cum a diligente prouideri poterit[2], non esset prouisum aut tum denuntiatum esset, cum periculum euitari non possit. secundum quam rationem non multum refert, per publicum an per priuatum iter fieret, cum plerumque per priuata loca uolgo iter fiat. quod si nullum iter erit, dolum dumtaxat praestare debet, ne immittat in eum, quem uiderit transeuntem: nam culpa ab eo exigenda non est, cum diuinare non potuerit, an per eum locum aliquis transiturus sit.

32 GAIUS libro septimo ad edictum prouinciale. Illud quaesitum est, an quod [B. 60, 3, 32] E proconsul in furto obseruat quod a familia factum sit (id est ut non in singulos detur poenae persecutio, sed sufficeret id praestari, quod praestandum foret, si id furtum unus liber fecisset), debeat et in actione damni iniuriae obseruari. sed magis uisum est idem esse obseruandum, et merito: cum enim circa furti actionem haec ratio sit, ne ex uno delicto tota familia dominus careat eaque ratio similiter et in actionem damni iniuriae interueniat, sequitur, ut idem debeat aestimari, ‖ praesertim cum interdum leuior sit haec causa delicti, f. 152'
1 ueluti si culpa et non dolo damnum daretur. Si idem eundem seruum uulnerauerit, postea deinde etiam occiderit, tenebitur et de uulnerato et de occiso: duo enim sunt delicta. aliter atque si quis uno impetu pluribus uulneribus aliquem occiderit: tunc enim una erit actio de occiso.

33 PAULUS libro secundo ad Plautium. Si seruum meum occidisti, [D. 35, 2, 63 pr. B. 60, 3, 33] E non affectiones aestimandas esse puto, ueluti si filium tuum naturalem quis occiderit quem tu magno emptum uelles, sed quanti omnibus ualeret. Sextus quoque Pedius ait pretia rerum non ex affectione nec utilitate singulorum, sed communiter fungi: itaque eum, qui filium naturalem possidet, non eo locupletiorem esse, quod eum plurimo, si alius possideret, redempturus fuit, nec illum, qui filium alienum possideat, tantum habere, quanti eum patri uendere posset. in lege enim Aquilia damnum consequimur: et amisisse dicemur, quod aut
F [*P*(*VLU*)]

---

[1] proclamarit? [2] quod cum a d. p. poterit] *eadem uidentur legisse Graeci* (*u. i.*): cum quod a diligente prouideri potuerit (*sic fere edd.*)?

---

2 ipsi autem debitori *om.* *P*ᵃ 6 euagatus *bis* *P*ᵃ | ui'm'neam *F* 8 nam et] nomen *F*¹ 10 uis 'uulneratus' uenti *F* 12 dei'e'ceret *F*², deiecerit *PU* 14 uitari *P*ᵃ | dixit etiam *PV* 15 de culpa agi culpam] de culpam *F*¹, agi culpam *super* m (*in* culpam), *quam litteram sic uidetur deleuisse, add.* *F*² | culpam ... 16 non possit] *non aliter Graeci:* ἀμέλεια δέ ἐστι καὶ τὸ μὴ προγνῶναι ὅπερ ἐπιμελὴς ἠδύνατο προγνῶναι ἢ τότε ἔκραξεν, ὅτε τὸν κίνδυνον οὐκ ἐνῆν διαφυγεῖν *B* (*Anon.*), ῥαθυμίαν δὲ αὐτοῦ νοεῖσθαι, ὅπερ ἕτερος μὲν ἐπιμελὴς ἠδύνατο παραφυλάξαι ... οὗτος δὲ οὐ παρεφύλαξεν· εἰ δὲ καὶ ἐπεβόησεν, ὅτε μὴ ἠδύνατο φυγεῖν τὸν ἐπηρτημένον κίνδυνον ὅμοιός ἐστι τῷ μὴ βοήσαντι *BS* (*Doroth.*) 15 diligente'r' *F*² 16 aut tum] aut tunc *PVU*, autem *L*ᵃ 19 exigendi *F*¹ 24 in *om.* *P*ᵃ | idem] iudex *F*¹ 25 ratio] actio *P* | ne'c' ex *F*² 26 eaque ratio *om.* *P*ᵃ | sequitur ... 27 interdum *om.* *P*ᵃ 28 dumnum *F*¹ | eundem *om.* *P*ᵃ 33 affectionem aestimandam *PVU* 34 sextus] lextus *F*¹ | pedius] perius *P*ᵃ | pr'a'etia *F* 36 naturalem] naturaliter *F*¹ | eo] eum *PU* 38 possit *PV*

1 consequi potuimus aut erogare cogimur. In damnis, quae lege Aquilia non tenentur, in factum datur actio.

34 MARCELLUS libro uicensimo primo digestorum. Titio et Seio Stichum legauit: [B. 60, 3, 34] *E* deliberante Seio, cum Titius uindicasset legatum, Stichus occisus est: deinde Seius repudiauit legatum. perinde Titius agere possit, ac si soli legatus esset,

35 ULPIANUS libro octauo decimo ad edictum. quia retro adcreuisse dominium [B. 60, 3, 35] *E** ei uidetur:

36 MARCELLUS libro uicensimo primo digestorum. nam sicut repudiante legatario legatum heredis est actio perinde ac si legatus non esset, ita huius actio est ac si soli [B. 60, 3, 36] *E*
1 legatus esset. Si dominus seruum, quem Titius mortifere uulnerauerat, liberum et heredem esse iusserit eique postea Maeuius *exstiterit heres, non habebit Maeuius* cum Titio legis Aquiliae actionem, scilicet secundum Sabini opinionem, qui putabat ad heredem actionem non transmitti, quae defuncto competere non potuit: nam sane absurdum accidet, ut heres pretium quasi occisi consequatur eius, cuius heres exstitit. quod si ex parte eum dominus heredem cum libertate esse iusserit, coheres eius mortuo eo aget lege Aquilia.

37 IAUOLENUS libro quarto decimo ex Cassio. Liber homo si iussu alterius manu [B. 60, 3, 37] *E* iniuriam dedit, actio legis Aquiliae cum eo est qui iussit, si modo ius imperandi *hab*uit:
1 quod si non habuit, cum eo agendum est qui fecit. Si quadrupes, cuius nomine actio esset cum domino, quod pauperiem fecisset, ab alio occisa est et cum eo lege Aquilia agitur, aestimatio non ad corpus quadrupedis, sed ad causam eius (in quo de pauperie actio est) referri debet et tanti damnandus est is qui occidit iudicio legis Aquiliae, quanti actoris interest noxae potius deditione defungi quam litis aestimatione.

38 IDEM libro nono epistularum. Si eo tempore, quo tibi meus seruus quem [B. 60, 3, 38] *E* bona fide emisti seruiebat, ipse a seruo tuo uulneratus est, placuit omnimodo me tecum recte lege Aquilia experiri.

39 POMPONIUS libro septimo decimo ad Quintum Mucium. Quintus Mucius scri- [B. 60, 3, 39] *E* bit: equa cum in alieno pasceretur, in cogendo quod praegnas erat eiecit: quaerebatur, dominus eius possetne cum eo qui coegisset lege Aquilia agere, quia equam in iciendo[1]
1 ruperat. si percussisset aut consulto uehementius || egisset, uisum est agere posse. POMPONIUS. Quamuis alienum pecus in agro suo quis deprehendit, sic illud expellere debet, quomodo si suum deprehendisset, quoniam si quid[2] ex ea re damnum cepit, habet proprias actiones. itaque qui pecus alienum *in* agro suo deprehenderit, non iure id includit, nec agere illud aliter debet quam ut supra diximus quasi suum: sed uel abigere debet sine damno uel admonere dominum, ut suum recipiat. *f. 158*

40 PAULUS libro tertio ad edictum. In lege Aquilia, si deletum chirographum [B. 60, 3, 40] *Ef** mihi esse dicam, in quo sub condicione mihi pecunia debita fuerit, et interim testibus quo-

F[P(VLU)]

---

[1] in eiciendo (*dett.*)? [2] si quis?

---

3 Μαρκιαν. *B* | libro xxx primo *PV* 4 deliberante] liberante *F*: Σέιος δὲ διεσκέπτετο *BS* (*Doroth.*), σοῦ διασκεπτομένου *B* (*Anon.*) 7 uidetur] F^2, uideretur F^1*PVLU* (*cf. ad p. 281, 29*) 8 nam] num F^1 10 seruu's'm *F* 11 esse] este F^a | exstiterit (existerit *L*) h. n. h. maeuius] *P* (*ubi uerba* 9 ita huius ... 11 maeuius exstiterit *in litura sunt a m.* 2) *VLU cum B* (*Anon.*): καὶ σὺ αὐτοῦ κληρονομήσης, οὐκ ἔχεις τὸν Ἀκουίλιον, *om. F* 14 ex's'titit F^2 15 eo *om.* P^a*V* 16 manu iniuriam] *F*, damnum iniuria *PVLU*: εἰ κελεύσει τινὸς ... ζημιώσει μέ τις ἐλεύθερος *B*: *exemplum quod ponit Dorotheus:* τυχὸν ἄρχων ἐκέλευσε ταξεώτῃ ζημιῶσαί με *uidetur confirmare Florentinam* 17 habuit] *fPVLU*, afuit *F*: εἰ δίκαιον εἶχε τοῦ ἐπιτάττειν *BS* (*Doroth.*), κελεύσει τινὸς ἔχοντος ἐξουσίαν ἐπιτάττειν *B* 18 quadrupes cuius] quadruped.. P^a 19 est et cum eo] esset cum eo P^a?*V*?*L* 20 pauperiae *F* (*em. f*) | actio'nem' F^b 21 damnandis P^a, dampnatus *L* 23 libro uiii *PL* | tiui *F* (*em. f*) 24 tuo *om.* P^a 27 quod] quo *PLU* | qu'a'erebatur F^2 28 dominus *om.* P^a 29 si pertulisset P^a 30 deprehendi'sse't F^b, deprehenderit *V* | sic ... 31 suum deprehendissent (deprehendisset *fPVLU*) F^2*PVLU*, *om.* F^1 31 cepit] coepit *Taur. male* 32 in] *PVLU*, et *F*: ἐν τοῖς ἰδίοις *B* 33 sine] *fPVLU*, siue *F*: διώκειν αὐτὸ πρᾴως ὀφείλει *BS* (*Doroth.*) 34 'a'dominum F^2, dapdominum *L* 36 condicionē F^{ae}

que id probare possim, qui testes possunt non esse eo tempore, quo condicio extitit, et si summatim re exposita ad suspicionem iudicem adducam, debeam uincere: sed tunc condemnationis exactio competit, cum debiti condicio extiterit: quod si defecerit, condemnatio nullas uires habebit.

41 ULPIANUS libro quadragensimo primo ad Sabinum. Si quis testamentum de- | B. 60, 3, 41 S
leuerit, an damni iniuriae actio competat, uideamus. et Marcellus libro quinto digestorum dubitans negat competere: quemadmodum enim, inquit, aestimatio inibitur? ego apud eum notaui in testatore quidem hoc esse uerum, quia quod interest eius aestimari non potest, uerum tamen in herede uel legatariis diuersum, quibus testamenta paene chirographa sunt. ibidem[1] Marcellus scribit chirographo deleto competere legis Aquiliae actionem. sed et si quis tabulas testamenti apud se depositas deleuerit uel pluribus praesentibus legerit, utilius est in factum et iniuriarum agi, si iniuriae faciendae causa secreta iudiciorum publi-
1 cauit. Interdum euenire Pomponius eleganter ait, ut quis tabulas delendo furti non teneatur, sed tantum damni iniuriae, ut puta si non animo furti faciendi, sed tantum damni dandi deleuit: nam furti non tenebitur: cum facto enim etiam animum furis furtum exigit.

42 IULIANUS libro quadragensimo octauo digestorum. Qui tabulas testamenti | B. 60, 3, 42 S*
depositas aut alicuius rei instrumentum ita deleuit, ut legi non possit, depositi actione et ad exhibendum tenetur, quia corruptam rem restituerit aut exhibuerit. legis quoque Aquiliae actio ex eadem causa competit: corrupisse enim tabulas recte dicitur et qui eas interleuerit.

43 POMPONIUS libro nono decimo ad Sabinum. Ob id, quod ante quam heredi- | B. 60, 3, 43 S
tatem adires damnum admissum in res hereditarias est, legis Aquiliae actionem habes, quod[2] post mortem eius, cui heres sis, acciderit: dominum enim lex Aquilia appellat non utique eum, qui tunc fuerit, cum damnum daretur: nam isto modo ne ab eo quidem, cui heres quis erit, transire ad eum ea actio poterit: neque ob id, quod tum commissum fuerit, cum in hostium potestate esses, agere postliminio reuersus poteris: et hoc aliter | Ep. 4, 8
constitui sine magna captione postumorum liberorum, qui parentibus heredes erunt, non poterit. eadem dicemus et de arboribus eodem tempore furtim caesis. puto eadem dici posse etiam de hac actione[3] quod ui aut clam, si modo quis aut prohibitus fecerit, aut apparuerit eum intellegere debuisse ab eis, ad quos ea hereditas pertineret, si rescissent, prohibitum iri.

44 ULPIANUS libro quadragensimo secundo || ad Sabinum. In lege Aquilia et | B. 60, 3, 44 S f. 15
1 leuissima culpa uenit. Quotiens sciente domino seruus uulnerat uel occidit, Aquilia dominum teneri dubium non est.

45 PAULUS libro decimo ad Sabinum. Scientiam hic pro patientia accipimus, ut | B. 60, 3, 44 S
1 qui prohibere potuit teneatur, si non fecerit. Lege Aquilia agi potest et sanato | B. 60, 3, 45
2 uulnerato seruo. Si meum seruum, cum liberum putares, occideris, lege Aquilia teneberis.
3 Cum stramenta ardentia transilirent duo, concurrerunt amboque ceciderunt et alter flamma

F[P(VLU)]

---

[1] ibidem] et ibidem? [2] quod] quamuis (*notis permutatis*)? [3] hac actione] interdicto (*u. i.*)?

---

1 esse] ex se F^1 | extiterit *fPU* 3 condemnationis exactio] condemnatio P^aV | conditio continuo extiterit P^a 5 primo *om.* *PV*, libro xxxii *LU* 7 inibitur] F^1P^bU, inhibitur F^2V^bL, inhibetur fP^aV 9 chiro'p'grapha F^b 11 positas P^aV | deleberit *F* | uel p. p. legerit *om.* P^a 12 in factum] *non aliter Graeci:* τῇ ἰμφάκτουμ *BS* (*Doroth. sch. 6*), τῇ ἀγωγῇ τῇ τὸ διπλοῦν ἀπαιτούσῃ (*ut solet Anonymus in factum actionem Aquilianam designare*) *B* (*Anon.*) | 'i'niuriae F^2 13 uenire P^aL^a? | agit *P* 13 ten. sed tandum F^1 15 nam de furti *P* 17 depositi *om.* P^a 18 quia c. r. rest. *om.* P^aV | restitueri't' F^2 | aut] aut em' F^2, aut si P^aV | quoque] aquoque *F* (*em. f*) 19 et qui] ut qui F^1 | eas *om.* P^aV 21 lib. xuiii *PVU* 22 amissum *PV* 29 etiam de hac actione quod ui aut clam] *pro* hac actione *expectes* interdicto: εἰ δὲ καὶ καινοτομήσει τις αὐτοὺς ἐν τοιούτῳ καιρῷ, καὶ οὕτω κατέχεται τῷ quod ui aut clam ἰντερδίκτῳ *BS* (*Doroth.*), τὸ αὐτὸ καὶ περὶ τῆς ἀγωγῆς ... καὶ τῆς ἡνίκα βίᾳ ἢ λάθρᾳ τις ποιήσει *B* (*Anon.*) 30 eab hereditas *F* (*em. f*), ac hereditas *L* 36 et senato F^1L^a 37 teneueris *F* (*em. f*), teneris *P* 38 strumenta F^1 | ardent'i'a F^2 | deciderunt *P*

consumptus est: nihil eo nomine potest agi, si non intellegitur, uter ab utro euersus sit.
4 Qui, cum aliter tueri se non possent, damni culpam[1] dederint, innoxii sunt: uim enim ui defendere omnes leges omniaque iura permittunt. sed si defendendi mei causa lapidem in aduersarium misero, sed non eum, sed praetereuntem percussero, tenebor lege Aquilia: illum enim solum qui uim infert ferire conceditur, et hoc, si tuendi dumtaxat, non etiam
5 ulciscendi causa factum sit. Qui idoneum parietem sustulit, damni iniuria domino eius tenetur.

46 Ulpianus libro quinquagensimo ad Sabinum. Si uulnerato seruo lege Aquilia actum sit, postea mortuo ex eo uulnere agi lege Aquilia nihilo minus potest. [B. 60, 3, 46] *S*

47 Iulianus libro octagensimo sexto digestorum. Sed si priore iudicio aestimatione facta, postea mortuo seruo, de occiso agere dominus instituerit, exceptione doli mali opposita compelletur, ut ex utroque iudicio nihil amplius consequatur, quam consequi deberet, si initio de occiso homine egisset. [B. 60, 3, 47] *S**

48 Paulus libro trigensimo nono ad edictum. Si seruus ante aditam hereditatem damnum in re hereditaria dederit et liber factus in ea[2] re damnum det, utraque actione tenebitur, quia alterius et alterius facti hae res sunt. [B. 60, 3, 48] *S*

49 Ulpianus libro nono disputationum. Si quis fumo facto apes alienas fugauerit uel etiam necauerit, magis causam mortis praestitisse uidetur quam occidisse, et ideo
1 in factum actione tenebitur. Quod dicitur damnum iniuria datum Aquilia[3] persequi, sic erit accipiendum, ut uideatur damnum iniuria datum, quod cum damno iniuriam attulerit[4]: nisi magna ui cogente fuerit factum, ut Celsus scribit circa eum, qui incendii arcendi gratia uicinas aedes intercidit: nam hic scribit cessare legis Aquiliae actionem: iusto enim metu ductus, ne ad se ignis perueniret, uicinas aedes intercidit: et siue peruenit ignis siue ante extinctus est, existimat legis Aquiliae actionem cessare. [B. 60, 3, 49] *S*

50 Ulpianus libro sexto opinionum. Qui domum alienam inuito domino demolit et eo loco balneas exstruxit, praeter naturale ius, quod superficies ad dominum soli pertinet, etiam damni dati nomine actioni subicitur. [B. 60, 3, 50] *S*

51 Iulianus libro octagensimo sexto digestorum. Ita uulneratus est seruus, ut eo ictu certum esset moriturum: medio deinde tempore heres institutus est et postea ab alio ictus decessit: quaero, an cum utroque de occiso lege Aquilia agi possit. respondit: occidisse dicitur uulgo quidem, qui mortis causam quolibet modo praebuit: sed lege Aquilia is demum teneri uisus est, qui adhibita ui et quasi manu causam mortis praebuisset, tracta uidelicet interpretatione uocis a caedendo et a caede. rursus Aquilia lege teneri existimati sunt non solum qui ita uulnerassent, ut confestim uita priuarent, sed etiam ‖ hi, quorum f. 154 ex uulnere certum esset aliquem uita excessurum. igitur si quis seruo mortiferum uulnus infixerit eundemque alius ex interuallo ita percusserit, ut maturius interficeretur, quam ex priore uulnere moriturus fuerat, statuendum est utrumque eorum lege Aquilia teneri. [B. 60, 3, 51] *S*
1 Idque est consequens auctoritati ueterum, qui, cum a pluribus idem seruus ita uulneratus esset, ut non appareret cuius ictu perisset, omnes lege Aquilia teneri iudi-
2 cauerunt. Aestimatio autem perempti non eadem in utriusque persona fiet: nam qui [Ulp. l. 11 § 2 h. t.]
F[*P*(*VLU*)]

---

[1] culpam] quiddam (QUIDAM *et* CULPAM *sibi similia*)? [2] eadem (*u. i.*)? [3] Aquiliam (*u. i.*)?
[4] *fortasse exciderunt talia*: fieri autem non potest, ut damnum iniuriam non attulerit

1 uter] ut uter *P^a* 2 possunt *F^1* 4 percusero *F* 5 si tuendi dumtaxat] si uenditum taxat *F^1* 6 qui ideo in eum parietem *P^a* 14 in rem hereditariam *PVU* | in ea re] in eadem re *Hal.*: πάλιν βλάψῃ [τὰ] τῆς κληρονομίας πράγματα *BS* (*Doroth.*), ζημιώσῃ ἐν τῷ αὐτῷ πράγματι *B* (*Anon.*) 15 h'a'e res *F^2* 16 fu'n'mo *F* 17 uide'a'tur *F^2* 18 aquilia] aquiliam *Hal.*: τὸ λεγόμενον, ὅτι τὴν ἄδικον ζημίαν ὁ Ἀκουίλιος τιμωρεῖται *BS* (*Doroth.*) 22 perueniss et *P^a* 24 ulpianus] *FPVLU*, Ἰουλ. *B*, idem *Taur.* | demolit] *FLU*, demolitur *fP^b*, detulit *P^a* 25 balneas] ualles *P^a*, balnea *L^bU* 26 actione *libri* | subicietur *PV* 27 octa'uo'gensimo *F*, octauo (*om.* sexto) *LU* 29 possint *P^a* | respondi *P* 30 uolgo *f* 32 interpr'a'etatione *F^2* | lege ten.] lega ten. *F^1* 33 comfestim *F* | priuare'nt' *F^2* | etiam 'hi quorum ex uulner'e'assent ut confestim uita priuare sed etiam' h (i quorum *suppl. f*) certum esset *F* 35 infixerit *P^aV* 36 prior'e' *F^2*, priori *P* 38 esse't' *F^2* | iudicauerunt] putauerit cogi et longe absurdius constitui *add.* (*cf. p. 292, 7*) *P^aV*, *ubi eadem suo loco desunt defueruntue* 39 perempti'o' *F^2*

prior uulnerauit, tantum praestabit, quanto in anno proximo homo plurimi fuerit repetitis ex die uulneris trecentum[1] sexaginta quinque diebus, posterior in id [Ulp. l. 21 § 1 h. t.] tenebitur, quanti homo plurimi uenire poterit[2] in anno proximo, quo uita excessit, in quo pretium quoque hereditatis erit. eiusdem ergo serui occisi nomine alius maiorem, alius minorem aestimationem praestabit, nec mirum, cum uterque eorum ex diuersa causa et diuersis temporibus occidisse hominem intellegatur. quod si quis absurde a nobis haec constitui putauerit, cogitet longe absurdius constitui neutrum lege Aquilia teneri aut alterum potius, cum neque impunita maleficia esse oporteat nec facile constitui possit, uter potius lege teneatur. multa autem iure ciuili contra rationem disputandi pro utilitate communi recepta esse innumerabilibus rebus probari potest: unum interim posuisse contentus ero. cum plures trabem alienam furandi causa sustulerint, quam singuli ferre non possent, furti actione omnes teneri existimantur, quamuis subtili ratione dici possit neminem eorum teneri, quia neminem uerum sit eam sustulisse.

52 ALFENUS libro secundo digestorum. Si ex plagis seruus mortuus esset ne- [B. 60, 3, 52 S] que id medici inscientia aut domini neglegentia accidisset, recte de iniuria occiso eo agitur.

1 Tabernarius in semita noctu supra lapidem lucernam posuerat: quidam praeteriens eam sustulerat: tabernarius eum consecutus lucernam reposcebat et fugientem retinebat: ille flagello, quod in manu habebat, in quo dolor[3] inerat, uerberare tabernarium coeperat, ut se mitteret: ex eo maiore rixa facta tabernarius ei, qui lucernam sustulerat, oculum effoderat: consulebat, num damnum iniuria non uidetur dedisse, quoniam prior flagello percussus esset. respondi, nisi data opera effodisset oculum, non uideri damnum iniuria fecisse, culpam enim penes eum, qui prior flagello percussit, residere: sed si ab eo non prior uapulasset, sed cum ei lucernam eripere uellet, rixatus esset, tabernarii culpa factum uideri.

2 In cliuo Capitolino duo plostra onusta mulae ducebant: prioris plostri muliones conuersum plostrum subleuabant, quo facile mulae ducerent: inter[4] superius plostrum cessim ire coepit et cum muliones, qui inter duo plostra fuerunt, e medio exissent, posterius plostrum a priore percussum retro redierat et puerum cuiusdam obtriuerat: dominus pueri consulebat, cum quo se agere oporteret. respondi in causa ius esse positum: nam si muliones, qui superius plostrum sustinuissent, sua sponte se subduxissent et ideo factum esset, ut mulae plostrum retinere non possint atque onere ipso retraherentur, cum domino mularum nullam ‖ esse actionem, cum hominibus, qui conuersum plostrum sustinuissent, lege Aquilia agi f. 154' posse: nam nihilo minus eum damnum dare, qui quod sustineret mitteret sua uoluntate, ut id aliquem feriret: ueluti si quis asellum cum agitasset non retinuisset, aeque si quis ex manu telum aut aliud quid immisisset, damnum iniuria daret. sed si mulae, quia aliquid reformidassent[5] et muliones timore permoti, ne opprimerentur, plostrum reliquissent, cum hominibus actionem nullam esse, cum domino mularum esse. quod si neque mulae neque homines in causa essent, sed mulae retinere onus nequissent aut cum coniterentur lapsae concidissent et ideo plostrum cessim redisset atque hi quo[6] conuersum fuisset onus

F[*P*(*VLU*)]

---

[1] trecentis (*nota male soluta*)? [2] potuerit? [3] dolo (P^b: *cf. supra p. 276 u. 19*)? [4] inter *del.* (*cf. u. 26*) [5] *firmant B et BS:* recessissent *ins.* [6] quod (*Hal.*)?

---

1 uulnerauerit *PV* | fueri'n't F^2 2 trecentum] *F*, trecentis *PVLU* 5 praestauit *F*(*em. f*) *P* 6 intellegitur F^1, *inc.* P^a 7 putauerit c. l. a. constitui *om. V afuitque a P: cf. p. 291, 38* 9 autem iure] enim in iure $P^b V$, enim iure *U*, *inc.* P^a 10 posuisse] proposuisse $F^2 PVLU$ 12 subptili *F*, suptili *f* 14 Ἰαβολ. *B* 17 tauernarius *F*(*em. f*) 19 effoderat] offoederat F^1 20 consulebatur *f*(*s. XV*) $P^b LU^b$ | non uidetur] non uidebitur *U*, uideretur *f* (*s. XV*) 23 tubernarii *F* (*em. f*) 24 capetoliho F^1, capetolino F^2 (*em. f*), capetulino *L*, capitolio *V* | plustra F^1, *om.* P^a | ducebant] ducebatur F^1 | mulionis F^1 25 plostrum'ori' subl. F^2, *in quo possit latere* plostrum more subleuabant: *sed lectionem F^2 confirmant BS* (*Doroth.*): οἱ μουλίωνες τῆς πρώτης ἁμάξης στραφεῖσαν αὐτὴν ἐκούφιζον | inter superios *F*, interim superius $fP^b LU$, interea pauperies P^a: ἀνεχάλασαν οἱ ἡμίονοι· ἔφυγον ἐκ τοῦ μέσου οἱ μουλίωνες *BS* (*Doroth.*) 27 obtriberat *F* | dominos F^1 30 possent *f* | oner'ar'e F^2 33 aeque ... 34 immisisset *om. V afueruntque item a* P^a 34 quid] quia F^1 35 et 'cu'muliones F^2, et mulionis P^a 37 neque homines ... mulae *om.* P^a | coniterentur] F^1, continerentur F^2, conerentur P^a, conarentur $P^b U$, quonantur *L* 38 hi quo] id *PU*, ideo *L*

sustinere nequissent, neque cum domino mularum neque cum hominibus esse actionem. illud quidem certe[1], quoquo modo res se haberet, cum domino posteriorum mularum agi
3 non posse, quoniam non sua sponte, sed percussae retro redissent. Quidam boues uendidit ea lege, uti daret experiundos: postea dedit experiundos: emptoris seruus in experiundo percussus ab altero boue cornu est: quaerebatur, num uenditor emptori damnum praestare deberet. respondi, si emptor boues emptos haberet, non debere praestare: sed si non haberet emptos, tum, si culpa hominis factum esset, ut a boue feriretur, non debere praestari,
4 si uitio bouis, debere. Cum pila complures luderent, quidam ex his seruulum, cum pilam percipere conaretur, impulit, seruus cecidit et crus fregit: quaerebatur, an dominus seruuli lege Aquilia cum eo, cuius impulsu ceciderat, agere potest. respondi non posse, cum casu magis quam culpa uideretur factum.

53 Neratius libro primo membranarum. Boues alienos in angustum locum coegisti [B. 60, 3, 53] *Sf* eoque effectum est, ut deicerentur: datur in te ad exemplum legis Aquiliae in factum actio.

54 Papinianus libro trigensimo septimo quaestionum. Legis Aquiliae debitori [B. 60, 3, 54] *P* competit actio, cum reus stipulandi ante moram promissum animal uulnerauit: idem est et si occiderit animal. quod si post moram promissoris qui stipulatus fuerat occidit, debitor quidem liberatur, lege autem Aquilia hoc casu non recte experietur: nam creditor ipse sibi potius quam alii iniuriam fecisse uidetur.

55 Paulus libro uicensimo secundo quaestionum. Stichum aut Pamphilum pro- [B. 60, 3, 55] *P* misi Titio, cum Stichus esset decem milium, Pamphilus uiginti: stipulator Stichum ante moram occidit: quaesitum est de actione legis Aquiliae. respondi: cum uiliorem occidisse proponitur, in hunc tractatum nihilum differt ab extraneo creditor. quanti igitur fiet aestimatio, utrum decem milium, quanti fuit occisus, an quanti est, quem necesse habeo dare, id est quanti mea interest? et quid dicemus, si et Pamphilus decesserit sine mora? iam[2] pretium Stichi minuetur, quoniam liberatus est promissor? et[3] sufficiet fuisse pluris cum occideretur uel intra annum. hac quidem ratione etiam si post mortem Pamphili intra annum occidatur, pluris uidebitur fuisse.

56 Idem libro secundo sententiarum. Mulier si in rem uiri damnum dederit, pro [B. 60, 3, 56] *P* tenore legis Aquiliae conuenitur.

57 Iauolenus libro sexto ex posterioribus Labeonis. Equum tibi commodaui: [B. 60, 3, 57] *A* in eo tu cum equitares et una com||plures equitarent, unus ex his irruit in equum teque f. 155 deiecit et eo casu crura equi fracta sunt. Labeo negat tecum ullam actionem esse, sed si equitis culpa factum esset, cum equite: sane non cum equi domino agi posse. uerum puto.

III.

℞ DE HIS, QUI EFFUDERINT UEL DEIECERINT ℞ *E*

1 Ulpianus libro uicensimo tertio ad edictum. Praetor ait de his, qui deiecerint [B. 60, 4, 1] *E* uel effuderint: 'Unde in eum locum, quo uolgo iter fiet uel in quo consistetur, deiectum

F[P(VLU)]

[1] certum esse? [2] an (*u. i.*)? [3] at (*u. i.*)?

3 boues] uobes *F* (*em. f*) 4 experiundos *om. P*ᵃ | seru. empt. *PVL* 6 boues] uoues *F*¹, bobes *F*² | debere] debet *P*ᵃ 7 debere] deberet *P*ᵃ 13 deiecerentur *F*, eicerentur *LU* 15 actio'nem' *F*² | animal'i' *F* | uulnerauerit *PVLU* 16 fuerit *PVU* 20 pamphilum *F* (*em. f*): ὁ μὲν Στίχος ἄξιος ἦν δέκα νομισμάτων, ὁ δὲ Πάμφιλος κ' *BS* (*Doroth.*) 23 milium *del. F*², *om. L* 24 iam pretium stichi minuetur, quoniam liberatus est promissor] *pro* iam *expectes* num (*Hal.*) *uel* an: μὴ μειοῦται τὸ τίμημα τοῦ Στίχου· λοιπὸν γὰρ εἰς οὐδὲν ὁ ἀνελὼν τὸν Στίχον καταδικάζεται τελευτήσαντος καὶ τοῦ Παμφίλου, ἀλλὰ μόνον τῆς ἐπὶ τῷ Στίχῳ ἐνοχῆς ἐλευθεροῦμαι (*cod.* ἐλευθεροῦται) *BS* (*Doroth.*) 25 et sufficiet] *opponi haec praecedentibus intellexit Dorotheus, nam sic pergit:* ἀλλὰ ταῦτα ὡς ἐν τρακτάτῳ εἰπὼν ὁ Παῦλος ἀντιτίθησιν ἑαυτῷ, ὅτι κἂν ἐτελεύτησεν ὁ Πάμφιλος, ἔτι σκοποῦμεν (= sufficiet) πόσου ἄξιος ἦν ὁ Στίχος ὅτε ἀνῃρέθη: *recte igitur pro* et *proposuit Krueger* at 27 uidentur *P*ᵃ 29 conueni'e'tur *primo emendauit, postea* conuenitur *restituit F*² 30 ex posteriorum *P* | 'a'equum *F*² 31 complures *fPLU*, cum plures *F* | inruit *F*¹ 32 eo] hoc *P*ᵇ*VLU*, *inc. P*ᵃ 33 equiti's' *F*² 35 deicerint *ind. F*

'uel effusum quid erit, quantum ex ea re damnum datum factumue erit, **in eum, qui ibi**
'habitauerit, in duplum iudicium dabo. si eo ictu homo liber perisse dicetur, **quinquaginta**
'aureorum iudicium dabo. si uiuet nocitumque ei esse dicetur, quantum ob **eam rem aequum**
'iudici uidebitur eum cum quo agetur condemnari, tanti iudicium dabo. **si seruus insciente**
1 'domino fecisse dicetur, in iudicio adiciam: aut noxam[1] dedere.' **Summa cum utilitate id**
praetorem edixisse nemo est qui neget: publice enim utile est sine **metu et periculo per**
2 itinera commeari. **Parui autem interesse debet, utrum publicus locus sit an uero priuatus,**
dummodo per eum uolgo iter fiat, quia iter facientibus prospicitur, non publicis uiis stu-
detur: semper enim ea loca, per quae uolgo iter solet fieri, eandem securitatem debent
habere. ceterum si aliquando uulgus in illa uia non commeabat et tunc deiectum quid[2]
uel effusum, cum adhuc secreta loca essent, modo coepit commeari, non debet hoc edicto
3 **teneri. Quod, cum suspenderetur, decidit, magis deiectum uideri, sed et quod suspensum**
decidit, pro deiecto haberi magis est. proinde et si quid pendens effusum sit, quamuis
4 **nemo hoc effuderit, edictum tamen locum habere dicendum *est*. Haec in factum actio in**
eum datur, qui inhabitat, cum quid de*i*ceretur uel effunderetur, non in dominum aedium:
culpa enim penes eum est. nec adicitur culpae mentio uel infitiationis, ut in duplum detur
5 **actio, quamuis damni iniuriae utrumque exiget. Sed cum homo liber periit, damni aesti-**
matio non fit in duplum, quia in homine libero nulla corporis aestimatio fieri potest, sed
6 **quinquaginta aureorum condemnatio fit. Haec autem uerba 'si uiuet nocitumque ei esse**
'dicetur' non pertinent ad damna, quae in rem hominis liberi facta sunt, si forte uestimenta
eius uel quid aliud scissum corruptumue est, sed *ad* ea, quae in corpus eius admittuntur.
7 **Si filius familias cenaculum conductum habuit et inde deiectum uel effusum quid sit, de**
peculio in patrem non datur, quia non ex contractu uenit: in ipsum itaque filium haec
8 **actio competit. Cum seruus habitator est, utrum noxalis actio danda sit, quia non est ex**
negotio gesto? an de peculio, quia non ex delicto serui uenit? neque enim recte serui
dicitur noxa, cum seruus nihil nocuerit. sed ego puto impunitum seruum esse non oportere,
9 **sed extra ordinem officio iudicis corrigendum. Habitare autem dicimus uel in suo uel in**
conducto uel gratuito. hospes plane non tenebitur, quia non ibi habitat, sed tantisper hospi-
tatur, sed is tenetur, qui hospitium dederit: multum autem interest[3] inter habitatorem et
10 **hospitem, quantum interest inter domicilium ‖ habentem et peregrinantem. Si plures in** f. 155'
eodem cenaculo habitent, unde *de*iectum est, in quemuis haec actio dabitur,

2 **Gaius libro sexto ad edictum prouinciale. cum sane impossibile est scire, quis** B.60,4,1 E
deiecisset uel effudisset,

3 **Ulpianus libro uicensimo tertio ad edictum. et quidem in solidum: sed** B.60,4,1.2 E
si cum uno fuerit actum, ceteri liberabuntur

4 **Paulus libro nono decimo ad edictum. perceptione, non litis contesta-** B.60,4,2.3.4 E
tione, praestaturi partem damni societatis iudicio uel utili actione ei qui soluit.

5 **Ulpianus libro uicensimo tertio ad edictum. Si uero plures diuiso inter se** B.60,4,5 E
cenaculo habitent, actio in eum solum datur, qui inhabitabat eam partem, unde effusum
1 **est. Si quis gratuitas habitationes dederit libertis et clientibus uel suis uel uxoris, ipsum**
eorum nomine teneri Trebatius ait: quod uerum est. idem erit dicendum et si quis amicis

F[*P*(*VLU*)]

---

[1] noxae (*edd.*)? [2] est *ins.* [3] multum autem interest] interest autem (*u. i.*)?

---

1 qui hibitauerit P^a 3 ei 'e'sse F^2 5 utilitati F^1 7 locus *om.* P^a 8 ui'i's F^2 11 cum ad 'et tunc deiectum quid ue' huc *F*, cum ad (*om.* huc) *L* 14 effunderit *P* | est] *fLU*, est dictum *F*, est haec in *in litura* P^b: χώρα τῷ ἐδίκτῳ *BS* (*Doroth.*), χώρα τῷ νόμῳ *B* (*Anon.*) 15 deieceretur FP^aU | domin'i'um F^2, *inc.* P^a 17 exiget] FP^aL, exigit *V*, exigat P^bU 19 uiu'e't F^2, uiuit *L* | ei *om.* P^aV 20 damnum F^1 21 sed ad ea] *PVLU*, sed ea *F* 23 patre P^a 24 ex] *fPVLU*, et *F*: ἐπειδὴ οὔτε συνάλλαγμα οὔτε ἁμάρτημά ἐστιν *B* (*Anon.*) 28 tenetur *PV* 29 hospitum P^a | multum autem interest ... 30 quantum interest] διαφορὰ γάρ ἐστι ... ὅση ἐστι *BS* (*Doroth.*) 31 deiectum] *fPVLU*, adiectum *F* | dauitur F^1 32 impossiuile *F* (*em. f*) 34 ad edictum prouinciale *P*, ad sabinum *L* 37 a'm'etione *F*, actionem P^a 39 hab'u'itent *F* 41 et *om.* *P*

suis modica hospitiola distribuerit. nam et si quis cenaculariam exercens ipse maximam partem cenaculi habeat, *solus tenebitur:* sed si quis cenaculariam exercens[1] modicum sibi hospitium retinuerit, residuum locauerit pluribus, omnes tenebuntur quasi in hoc cenaculo
2 habitantes, unde deiectum effusumue est. Interdum tamen, quod sine captione actoris fiat, oportebit praetorem aequitate motum in eum potius dare actionem, ex cuius cubiculo uel exedra deiectum est, licet plures in eodem cenaculo habitent: quod si ex mediano[2] cena-
3 culi quid deiectum sit, uerius est omnes teneri. Si horrearius aliquid deiecerit uel effuderit aut conductor apothecae uel qui in hoc dumtaxat conductum locum habebat, ut ibi opus faciat uel doceat, in factum actioni locus est, etiam si quis operantium deiecerit uel effu-
4 derit uel si quis discentium. Cum autem legis Aquiliae actione propter hoc quis condemnatus est, merito ei, qui ob hoc[3], quod hospes uel quis alius de cenaculo deiecit, in factum dandam esse Labeo dicit aduersus deiectorem, quod uerum est. plane si locauerat deiectori,
5 etiam ex locato habebit actionem. Haec autem actio, quae competit de effusis [Pon. 24, 22] et deiectis, perpetua est et heredi competit, in heredem uero non datur. quae autem de eo competit, quod liber perisse dicetur, intra annum dumtaxat competit, neque *in heredem datur neque heredi similibusque* personis: nam est poenalis et popularis: dummodo sciamus ex pluribus desiderantibus hanc actionem ei potissimum dari debere cuius interest uel qui adfinitate cognationeue defunctum contingat. sed si libero nocitum sit, ipsi perpetua erit actio: sed si alius uelit experiri, annua erit haec actio, nec enim heredibus iure hereditario competit, quippe quod in corpore libero damni datur, iure hereditario transire ad successores non debet, quasi non sit damnum pecuniarium, nam ex bono et *ae*quo oritur. [(Pon.)]
6 Praetor ait: 'Ne quis in suggrunda protectoue supra eum locum, qua uolgo iter fiet inue 'quo consistetur, id positum habeat, cuius casus nocere cui possit. qui aduersus ea fecerit, 'in eum solidorum decem in factum iudicium dabo. si seruus insciente domino fecisse di-

F[*P*(*VLU*)]

[1] quis cenaculariam exercens *del.* (*u. i.*) [2] *ita etiam Graeci* (*u. i.*): maeniano (*uir doctus apud Dirksenum s. u.*)? [3] *ita etiam Graeci* (*u. i.*): cum autem legis Aquiliae actione propter hoc quis tenetur, merito ei, qui ob hoc condemnatus est?

1 hospicialia *P* | distribueret *P,* distribuit *LU* | tiola distribuerit nam et si quis cenacula *bis* F^{ac} 2 habeat] *PV hoc loco et in repetitione F* (*uide mox*), habebat *F hoc loco LU* | solus tenebitur] solus tenebitur sed et si hospitaculi (hospitiola *f*) habeat solus tenebitur sed si quis cenaculia (*sic*) ipse solus aeque tenebitur *F* (sed si quis ... tenebitur *del. f*), solus tenebitur sed et si hospitalia habeat (habeat *om.* P^a, habebat P^bU) ipse solus aeque (aeque *om. L*) tenebitur *PVLU*. *at ignorant illa Graeci cum Anonymus;* καὶ ὁ ἐνοικιολόγος οἰκῶν ἐν τῷ μείζονι μέρει· εἰ δὲ μικρὸν μέρος κρατήσας τὸ λοιπὸν ἐμίσθωσε πλείοσι, πάντες ἐνέχονται *tum Cyrillus:* ἐνοικιολόγος εἰ μὲν τὸ μεῖζον μέρος τοῦ οἴκου ἑαυτῷ παρακατάσχῃ, αὐτὸς κατέχεται· εἰ δὲ μικρὸν μέρος, οἱ ἐνοικοῦντες. *Florentinam lectionem ortam crediderim ex tali:* cenaculi habebat solus tenebitur sed et si | aculi habeat solus tenebitur sed si quis cenacul | solus tenebitur sed si quis cenaculariam, *uerbis iisdem errore consueto bis terue male repetitis: quem errorem librarius posterior dum emendare studet auxit, ex uocabulis imperfectis* (cen)aculi *et* cenacul(ariam) *effingens monstra illa* hospitaculi *et* cenaculia *et cum ter scriptum esset* solus tenebitur *tertio loco addens de suo uerba* ipse *et* aeque. *uerba autem* quis cenaculariam exercens *cum et ipsa male intrusa sint ex u. 1, tamen non librarius ea addidit, sed qui compilarunt digesta* 3 ho'c' cenac. F^2 5 oportebat *P* 6 mediano] *F,* med. cenaculo *PVLU*: ἀπὸ τοῦ μέσου *B* (*Anon.*) *coll. sch. ad l. 5 pr.:* εἰ δὲ μεσαίτατος ἦν, τότε πάντες ἐνέχονται 8 conduc'i'tor *F* 10 cum autem legis Aquiliae actione *cet.*] *idem legerunt Graeci:* καὶ καταδικασθέντες τῷ Ἀκουιλίῳ ἔχουσι κατὰ τῶν ῥιψάντων ἰμφάκτουμ *cum adnotatione:* πῶς δὲ καταδικάζονται τῷ Ἀκουιλίῳ καὶ οὐ τῇ ἐκ τοῦ παρόντος νόμου ἰνφάκτουμ 11 deiecit] deiecit dampnatus est *U* (10 actione ... 13 effusis et *in litura a m. 2 P*) 12 ue'te'rum F^2 13 locata F^1 | habebat *U* 15 neque in heredem datur neque heredi similibusque personis] neque personis *rel. om. F,* neque in heredem sed nec heredi similibusque personis datur *PVU*, omnibus eque personis *L*: καὶ οὔτε κληρονόμοις οὔτε κατὰ κληρονόμων δίδοται *B et* Pon.: *supplementa tradita ita mutaui, ut ne duo hiatus fiant pro uno et adsit homoeoteleuton* 17 qui ad affinitate *P* 18 contingit F^1PL | liberi F^1 | sit] sic P^a | ipsi ... 19 annua *om. P* 19 nec] non P^a 20 ad successiones P^a 21 et aequo] *fPVLU,* et quo *F* 22 suggrunda] *PLU,* suggruenda *F* | protecto uel *P* | qua] quo P^aV | inue] uel in *PV*

7 'cetur, [1]aut noxae dedi iubebo.' Hoc edictum superioris portio est: consequens etenim fuit praetorem etiam ‖ in hunc casum prospicere, ut, si quid in his partibus aedium periculose L 156
8 positum esset, non noceret. Ait praetor: 'ne quis in suggrunda protectoue.' haec uerba 'ne quis' ad omnes pertinent uel inquilinos uel dominos aedium, siue inhabitent siue non
9 habent tamen aliquid expositum his locis. 'Supra eum locum, qua uolgo iter fieret[2] inde 'quo consistetur, id positum habeat.' accipere debemus positum siue in habitationis uel
10 cenaculi, siue etiam in horrei uel cuius alterius aedificii[3]. Positum habere etiam is recte uidetur, qui ipse quidem non posuit, uerum ab alio positum patitur: quare si seruus posuerit, dominus autem positum patiatur, non noxali iudicio dominus, sed suo nomine tene-
11 bitur. Praetor ait 'cuius casus nocere posset'. ex his uerbis manifestatur non omne quidquid positum est, sed quidquid sic positum est, ut nocere possit, hoc solum prospicere praetorem, ne possit nocere: nec spectamus[4] ut noceat, sed omnino si nocere possit, edicto locus sit[5]. coercetur autem, qui positum habuit, siue nocuit id quod positum erat *siue non*
12 *nocuit. Si id quod positum erat* deciderit et nocuerit, in eum competit actio qui posuit, non in eum qui habitauerit[6], quasi haec actio non sufficiat, quia positum habuisse non utique uidetur qui posuit, nisi uel dominus fuit aedium uel inhabitator. nam et cum pictor in pergula clipeum uel tabulam expositam habuisset eaque excidisset et transeunti damni quid dedisset, Seruius respondit ad exemplum huius actionis dari oportere actionem: hanc enim non competere palam esse, quia neque in suggrunda neque in protecto tabula fuerat posita. idem seruandum respondit et si amphora ex reticulo suspensa decidisset et damni[7]
13 dedisset, quia et legitima et honoraria actio deficit. Ista autem actio popularis est et heredi similibusque competit, in heredes autem non competit, quia poenalis est.

6 PAULUS libro nono decimo ad edictum. Hoc edictum non tantum ad ciuitates [B. 60, 4, 6] *B*
1 et uicos, sed et ad uias, per quas uolgo iter fit, pertinet. Labeo ait locum habere hoc
2 edictum, si interdiu deiectum sit, non nocte: sed quibusdam locis et nocte iter fit. Habi-
3 tator suam suorumque culpam praestare debet. Si de naue deiectum sit, dabitur actio (B) utilis in eum qui naui praepositus sit.

7 GAIUS libro sexto ad edictum prouinciale. Cum liberi hominis corpus ex eo, [B. 60, 4, 7] *B* quod deiectum effusumue quid erit, laesum fuerit, iudex computat mercedes medicis praestitas ceteraque impendia, quae in curatione facta sunt, praeterea operarum[8], quibus caruit aut cariturus est ob id, quod inutilis factus est. cicatricium autem aut deformitatis nulla fit aestimatio, quia liberum corpus nullam recipit aestimationem.

***F* [*P*(*VLU*)]**

---

[1] aut idem dari *ins.* [2] fiet? [3] protecto *ins.* [4] exspectamus (*u. i.*)? [5] sit] est? [6] qui posuit non in eum qui habitauerit] *firmant Graeci* (*u. i.*): qui habitauerit non in eum qui posuit (*Cuiacius*)? *praeterea crediderim post* posuit *ins. talia:* itaque utilis danda erit in eum qui posuit [7] quid *ins.* (V^b) [8] aestimationem *ins., quamquam abest etiam a loco simili Inst. 4, 5, 1*

---

1 superioris portio est] superiori $P^a V$, superioris L | etenim fuit] est etenim fuit P^a 2 casum *om.* P^a 3 esset et non P | suggruenda F 4 pertinet P 5 habent] habitent P^a, *inc* L | inue] uel in PVL 6 habitationes F^1, habitationibus PVU, habitacionembus L 7 cenaculis $PVLU$ | horreis $PVLU$ 8 posuit uidetur uerum (7 positum ... 8 non *om.*) P^a 9 autem ... dominus *om.* F^1 | patiatur *om.* P^a | dominus *om.* PV 10 possit PVL 11 sed ... est ut *om.* P^a, sed quidquid sic positum est *om.* U 12 spectamus] exspectamus *Ruckerus cum B:* οὐ περιμένομεν ἵνα βλάψῃ B 13 sit] FU, fit PL | id] si id P, *sed* si *uid. esse a m.* 2 | quod positum est (id quod positum est *om.* LU) siue non nocuit si id quod positum erat deciderit et nocuerit in eum $PVLU$, *quae retinui, etsi coniectura inuenta uidentur esse:* quod positum erat deciderit et nocuerit in eum *bis* F^{ac} (*interposita* siue non nocuit si id quod positum erat *absunt a F*): ἐὰν τὸ κρεμάμενον πεσὸν βλάψῃ B (*Anon.*), *ubi deest comma* coercetur ... siue non nocuit 14 in eum competit actio *seq.*] *eadem Graeci:* οὐ κατὰ τοῦ οἰκήσαντος δίδοται ἀγωγή, ἀλλὰ κατὰ τοῦ τεθεικότος· ἡ γὰρ παροῦσα ἰμφάκτουμ οὐκ ἀρκεῖ πρὸς τὴν ζημίαν B (*Anon.*) 15 positum] F^2PLU, posito F | habuisset P^a 19 sugru'e'nda F^2 21 actio ... 22 poenalis est] que competit popul. est *rel. om.* V *similiterque fuit in* P 22 heredes] F^1, heredem F^2PLU: ἁρμόζει διαδόχοις, οὐ μὴν κατὰ κληρονόμων B 24 iter f'u'it F^2: δι' ὧν τὸ πλῆθος παρέρχεται B 25 intra diem P, interdum V, inter diem LU | iter fit] erit iter PV 26 suorumque] suorum PV 31 capiturus F 32 quia liber P

IIII.

℞ DE NOXALIBUS ACTIONIBUS ℞ *ESA*

1 Gaius libro secundo ad edictum prouinciale. Noxales actiones appellantur, [B. 60, 5, 1] *E** quae non ex contractu, sed ex noxa atque maleficio seruorum aduersus nos instituuntur: quarum actionum uis et potestas haec est, ut, si damnati fuerimus, liceat nobis deditione ipsius corporis quod deliquerit euitare litis aestimationem.

2 Ulpianus libro octauo decimo ad edictum. Si seruus sciente domino occidit, [B. 60, 5, 2] *E** in solidum dominum obligat, ipse enim uidetur dominus occidisse: si autem insciente, noxalis est, nec enim debuit ex maleficio serui in plus teneri, quam ut noxae eum dedat.
1 Is qui non prohibuit, siue dominus manet siue desiit esse dominus, hac actione tenetur: ‖ sufficit enim, si eo tempore dominus, quo non prohibeat[1], fuit, in tantum, ut Celsus putet, f. 156' si fuerit alienatus seruus in totum uel in partem uel manumissus, noxam caput non sequi: nam seruum nihil deliquisse, *qui* domino iubenti obtemperauit. et sane si iussit, potest hoc dici: si autem non prohibuit, quemadmodum factum serui excusabimus? Celsus tamen differentiam facit inter legem Aquiliam et legem duodecim tabularum: nam in lege antiqua, si seruus sciente domino furtum fecit uel aliam noxam commisit, serui nomine actio est noxalis nec dominus suo nomine tenetur, at in lege Aquilia, inquit, dominus suo nomine tenetur, non serui. utriusque legis reddit rationem, duodecim tabularum, quasi uoluerit seruos dominis in hac re non obtemperare, Aquiliae, quasi ignouerit seruo, qui domino paruit, periturus si non fecisset. sed si placeat, quod Iulianus libro octagensimo sexto scribit 'si seruus furtum faxit noxiamue nocuit' etiam ad posteriores leges pertinere, poterit dici etiam serui nomine cum domino agi posse noxali iudicio, ut quod detur Aquilia aduersus dominum, non seruum excuset, sed dominum oneret. nos autem secundum Iulianum probauimus, quae sententia habet rationem et a Marcello apud Iulianum probatur.

3 Idem libro tertio ad edictum. In omnibus noxalibus actionibus, ubicumque [B. 60, 5, 3. 4] *E* scientia exigitur domini, sic accipienda est, si, cum prohibere posset, non prohibuit: aliud est enim auctorem esse seruo delinquenti, aliud pati delinquere.

4 Paulus libro tertio ad edictum. In delictis seruorum scientia domini quem- [B. 60, 5, 4] *E* admodum accipienda est? utrum cum consilio? an et si uiderit tantum, quamuis prohibere non potuerit? quid enim si ad libertatem proclamans domino sciente faciat aut qui contemnat dominum? uel cum trans flumen sit seruus, uidente quidem, sed inuito domino noxiam noceat? rectius itaque dicitur scientiam eius accipiendam, qui prohibere potest: et
1 hoc in toto edicto intellegendum est circa scientiae uerbum. Si extraneus seruus sciente me fecerit eumque redemero, noxalis actio in me dabitur, quia non uidetur domino sciente
2 fecisse, cum eo tempore dominus non fuerim. Cum dominus ob scientiam teneatur, an serui quoque nomine danda sit actio, uidendum est: nisi forte praetor unam poenam a domino exigi uoluit. ergo dolus serui impunitus erit? quod est iniquum: immo utroque
3 modo dominus tenebitur, una autem poena exacta, quam actor elegerit, altera tollitur. Si
F[*P*(*VLU*)]

---

[1] probibebat (*Hal.*)?

---

3 prouincialibus F^a 5 potestates P^a, potestatis *U* 9 dedit F^1 11 putet et si *PV*, putat et si *U* 13 seruus n. d. P^aV^a, seruus n. d. uidetur V^b | qui] *PVLU*, *om.* *F*: οὐδὲ γὰρ ἥμαρτεν ὁ οἰκέτης ὁ κελεύοντος τοῦ δεσπότου πεισθεὶς *BS* (*Steph.*) 15 antiqua si seruus] xii tabularum quando quasi seruus (*em.* seruus quasi P^bU) *PVU*, xii tabularum seruus (*om.* si) *L* 18 rationem] tradicionem P^a | uolueri't' F^2 19 ignouerit] P^bL *cum* *BS* (*Steph.*): ὁ δὲ Ἀκουίλιος συγγινώσκει τῷ οἰκέτῃ πειθομένῳ τῷ δεσπότῃ *et* *B*: (τοῦ νόμου) συγγινώσκοντος αὐτοῖς πειθαρχοῦσιν, ignorauerit FP^aU | qui] cum P^aV 20 si placeat] placet *PVU* | *ab* iulianus *l. inc.* *P* | octa'uo'gensimo *F* 21 facit *PVLU* | noxiamue] noxamue *BS* (*Steph.*), ubi 'τὰ ῥήματα τοῦ δυωδεκαδέλτου' si s. f. f. n. ue nocuit *laudantur Latine*, uel noxiam *PV* 22 dici] dicit *PVLU* | datur *PVLU* 24 prouabimus F^1, probabimus F^2 | marcello] marillo P^a 30 qui] quid si *PVU* | condemnat *FL* 32 recte P^aV | prohiberi *F* (*em.* *f*) *L* 33 intellegindum F^a 34 dabitur] ditabitur P^a | uidebitur *PVL* 38 quem P^a

detracta noxae deditione quasi cum conscio domino actum sit, qui non erat conscius: absolutione facta et finito iudicio amplius agendo cum noxae deditione exceptione rei iudicatae summouebitur, quia res in superius iudicium deducta et finita est. donec autem prius iudicium agitatur, licentia agenti est, si eum de scientia domini arguenda paeniteat, tunc ad noxalem causam transire. contra quoque si cum eo qui scit cum noxae deditione actum sit, amplius in dominum detracta noxae deditione danda actio non est: in ipso autem iudicio si uoluerit et scientiam domini arguere, non est prohibendus.

5 ULPIANUS libro tertio ad edictum. Si plurium seruus deliquerit omnibus igno- B.60,5,5 *E*
rantibus, noxale iudicium in quemuis || dabitur: sed si omnibus scientibus, quiuis eorum f. 157
tenebitur detracta noxae deditione, quemadmodum si plures deliquissent, nec altero conuento alter liberabitur: sed si alter scit, alter ignorauit, qui scit detracta noxae deditione
1 conuenitur, qui nescit, cum noxae deditione. Differentia autem harum actionum non solum illa est, quod qui scit in solidum tenetur, uerum illa quoque, quod, siue alienauerit seruum qui scit siue manumiserit siue decesserit seruus, dominus tenetur: sed si ipse dominus decesserit, heres eius non tenetur.

6 IDEM libro octauo decimo ad edictum. Sed et ipse seruus manumissus tenetur. B.60,5,6 *E'*

7 IDEM libro tertio ad edictum. Noxalis autem non alias datur, nisi apud me B.60,5,7 *E*
sit seruus: et si apud me sit, licet eo tempore non fuit, quo delinquebat, teneor, et heres
1 meus tenetur, si noxius uiuat. Pomponius ait, si emptor serui noxali conuentus sit, uenditorem, quo sciente factum est, conueniri iam non posse.

8 IDEM libro trigensimo septimo ad edictum. Si seruus communis furtum fecerit, B.60,5,8 **S*
quiuis ex dominis in solidum noxali iudicio tenetur: eoque iure utimur. sed non alias poterit is qui conuentus est euadere litis aestimationem, nisi in solidum noxae dederit seruum, nec ferendus est, si partem dedere fuerit paratus. plane si propter hoc, quod socii dedere parati non fuerint, in solidum fuerit condemnatus, communi diuidundo uel familiae erciscundae iudicio aduersus eos experietur. ante noxale sane iudicium acceptum poterit sua parte cedendo securitatem consequi, ne necesse habeat suscipere iudicium: quamquam quis possit dicere euenire, ut, dum pars eiue data[1] amittat actionem: dominus enim pro parte factus non potest cum socio noxali experiri. fortassis nec communi diuidundo agere possit eius maleficii nomine, quod ante communionem admissum est: quod si non potest, euidenti iniuria adficietur. sed melius est dicere, competere ei communi diuidundo iudicium.

9 PAULUS libro trigensimo nono ad edictum. Si communis familia uel communis B.60,5,9 **S*
seruus furtum fecerit altero ex dominis sciente, is qui scit omnium nomine tenebitur et conuentus alterum quoque liberat nec a socio quicquam debebit consequi: sui enim facti nomine poenam meruit. quod si is qui ignorauit duplum praestiterit, a socio simplum consequetur.

10 IDEM libro uicensimo secundo ad edictum. Sed et eo nomine agere cum B.60,5,10 *E'*
socio poterit, quod seruum communem deteriorem fecit, quemadmodum cum quolibet alio, qui rem communem deteriorem fecisset. ceterum si nihil praeterea post noxae deditionem commune habebit, pro socio uel, si socii non fuerunt, in factum agi poterit.

F[P(VLU)]

---

[1] eiue data] ei cedatur (*u. i.*)?

---

2 re'l'i F^b 3 in superius in iudicium P^a 5 transire ... qui scit cum *bis* F^{ac}, cum *post* scit *om.* P^aV 6 domino P^a | actio danda *PV* 11 qui scit] quis P^a | ne conuenitur q. n. c. n. deditione *om.* P^aV 12 actionem F^1 17 nis'i' apud F^2 18 me sit 'me sit' li'c'et F^2 | deli'beat'quebat *F* 22 sed] καὶ *B et BS* (*Steph.*): scilicet *pro* sed *proposuit Cuiacius: at aliud est in solidum teneri, aliud noxae dationem non admitti nisi in solidum* 23 is *om.* *PVLU* | litim F^1 24 est si] *PV cum BS:* οὐδὲ γὰρ φορητός ἐστι θέλων, etsi *FLU* | de'r'dere F^b 26 noxali F^a 27 consequ'n'i F 28 eiue data] *F*, ei cedat P^aU^a, ei ..dat L^a, ei cedatur *f* (*s. XV*) $P^bL^bU^b$: ἀλλ' ἐὰν τοῦτο εἴπωμεν, λαμβάνων τὸ μέρος τοῦ οἰκέτου ὁ ἁμαρτηθεὶς ἀπόλλυσι πᾶσαν ἐναγωγήν *BS* 30 eius 'f'maleficii *F* | communionem admissum est] comm........igere re ... possit V^a, *inc.* P^a 31 'a'dficie'n'tur F^2, afficeretur *V*, afficiatur *L* | commnis *F* (*suppl. f*) 34 conuentur F^1 35 consequatur *PVL* 38 fe'i'cit F^b | ali'o'qui F^2 39 dete'l'riorem F^b 40 commune'm' F^b | socii] sosii F^a, *inc.* *L*

11 Ulpianus libro septimo ad edictum. Bona fide serui possessor eius nomine [B. 60, 5, 11] furti actione tenebitur, dominus non tenetur. sed noxae dedendo non facit quidem actoris: cum autem coeperit istum seruum dominus uindicare, doli exceptione summouebitur uel officio iudicis consequetur, ut indemnis maneat. E

12 Paulus libro sexto ad edictum. Si bona fide possessor eum seruum, quem [B. 60, 5, 12] bona fide possidebat, dimiserit, ne agi cum eo ex noxali causa possit, obligari eum actione, quae datur aduersus eos, qui seruum in potestate habeant aut dolo fecerint, quo minus haberent, quia per hoc adhuc possidere ‖ uidentur. E f. 157'

13 Gaius libro tertio decimo ad edictum prouinciale. Non solum aduersus bona [B. 60, 5, 13] fide possessorem, sed etiam aduersus eos qui mala fide possident noxalis actio datur: nam et absurdum uidetur eos quidem qui bona fide possiderent excipere actionem, praedones uero securos esse. *S

14 Ulpianus libro octauo decimo ad edictum. Si quis a multis [B. 60, 5, 14 (cf. p. 918 Heimb.)] conueniatur ex noxa eiusdem serui, uel si ab uno, ex pluribus tamen delictis, non necesse habet, quia omnibus dedere non potest, litis aestimationem offerre his, quibus dedere non potest. quid ergo est, si a pluribus conueniatur? si quidem unus occupauit, an melior sit condicio, ut ipsi soli dedatur? an uero uel omnibus dedi debeat uel cauere debeat defensu iri aduersus ceteros? et uerius est occupantis meliorem esse condicionem. ei itaque dedetur non qui prior egit, sed qui prior ad sententiam peruenit: et ideo ei, qui postea uicerit, actionem denegari iudicati. E
1 Sed et si statuliber sit et ante deditionem exstiterit condicio uel fideicommissa libertas fuerit ante praestita uel existente condicione legati dominium fuerit translatum, arbitrio iudicis absolui eum oportet: et officii iudicis hoc quoque erit, ut caueatur ei cui deditur ob euictionem ob suum factum contingentem.

15 Gaius libro sexto ad edictum prouinciale. [1] Praetor decernere debet trans- [B. 60, 5, 15] lationem iudicii in statuliberum fieri: si uero rei iudicandae tempore adhuc in suspenso sit statuta libertas, Sabinus et Cassius liberari heredem putant tradendo seruum, quia toto suo iure cederet: quod et uerum est. E

16 Iulianus libro uicensimo secundo digestorum. Si heres dolo malo fecerit, [B. 60, 5, 16] ne statuliberum in potestate haberet, et propter hoc iudicium sine noxae deditione acceperit: et impleta condicione statutae libertatis condemnari debebit, sicuti mortuo seruo condemnaretur. *S

17 Paulus libro uicensimo secundo ad edictum. Si ex duobus dominis uno [B. 60, 5, 17] sciente, altero ignorante seruus deliquit, si ante cum altero qui nesciebat actum sit et noxae dediderit seruum, iniquum est uilissimi hominis deditione alterum quoque liberari: igitur agetur et cum altero, et si quid amplius est in damni persecutione, consequetur computato pretio hominis noxae dediti. ipsi tamen inter se sic debent pensare communi diuidundo iudicium, ut, si ille quo sciente fecit praestiterit, non totius partem ferat, sed partem E

F [*P*(*VLU*)]

[1] *continuantur his Gaianis uerba Ulpiani u. 20* exstiterit condicio

1 pos's'es's'or'i' (i *del. m. 1, duas* s *add. m. 2*) *F* 2 actio tenebitur *F*: ὁ καλῇ πίστει νομεύς, οὐ μὴν ὁ δεσπότης ἐνάγεται *B* | tenetur] tenebitur *PLU* 3 uin'ci'dicare 'dicar'a'e' *F* (ci *del. m. 1*), uidentur dicare *L* 4 indemn'etur'is *F* 5 sexto'd' *F* | bone fidei *PLU* 7 potestatem *P* | aut dolo f. q. m. h. q. p. h. a. p. u. *om.* P^a 8 ad'u'huc F^b | possidere 'uidere' uidentur F^2, possidere uidetur P^bVLU^a 9 gai'u'us *F* | lib. xii *P* | bone fidei PU^b 10 pssident *F* 15 o'mni'bus F^2 | estimationes *P* 16 occupabit *PV* 17 defensum iri *fPVL* 18 e's't uerius est *F* | ei itaque ded. non] ei ita ded. non *U*, itaque ded. ei non *L*, itaque ded. ei *V*, *inc.* P^a 19 egit s. q. prior *om. V, inc.* P^a 20 statuli'de'ber F^2 | condicio uel fideicommissa lib. fuerit] *PVLU*, *om.* F^1, condic. per fideicommissam (—sum *f*) lib. fuerit *suppl.* F^2: ὥσπερ εἰ καὶ πρὸ ψήφου ἀποκαταστατικὴν ἐλευθερίαν αὐτῷ ἐπιθήσω *B* (*Anon.*: *cf. BS Cyrill. uol. 5 p. 918 Heimb.*) 22 officio P^a, officium P^bLU 23 ut] ui F^1 | ob suum (suum'c' *F*) factum contingentem] *FU*, suum factum continentem *PVL*: ἐξ οἰκείου ἔργου *B*, παρ' αἰτίας αὐτοῦ *BS* (*Cyr.*), ἀπὸ φάκτου αὐτοῦ *BS 60, 5, 32 sch. 3* 24 debet] dedet F^a 25 's'tatulib. F^2 26 totu F^a 28 fecerit id ne *V*, fecerit .. ne *P* 29 noxali ded. P^a 30 impleta 'oi' cond. F^b 33 deliquit] *PVLU*, delinquit *F*: ἁμάρτῃ *B et BS* 34 dederit *PVLU* 35 pe's'rsecutione'm' F^b 37 si *PVLU*. *om. F* | partem ferat sed] p. f. sed 'p. f.' sed *F*

eius, quanti seruus est: sic et si alter aliquid praestiterit, eius partem fieri. illud iniquum est eum, qui iussit seruum facere, consequi aliquid a socio, cum ex suo delicto damnum patiatur. 1 Si plures eiusdem serui nomine noxali mecum agere uelint uel si unus pluribus iudiciis eiusdem serui nomine agat, in quo usus fructus tuus, proprietas mea *sit*, officio iudicis continebitur, cum eum noxae dedero, ut etiam usum fructum actoris faciam: sed per praetorem id consequar ego dominus proprietatis, ut aut cogat praetor te pro aestimatione usus fructus conferre ad liti*s* aestimationem aut usu fructu cedere, si hoc expediat. et si ego dominus proprietatis eum seruum nolui defendere, defensio tibi permittenda est, et si damnatus hominem tradas, et aduersus me tueris[1].

18 POMPONIUS libro octauo decimo ad || Sabinum. Is qui usum fructum in seruo [B. 60, 5, 18] *S f. 1 habet perinde cum domino habet actionem furti, atque si quilibet alius esset: sed cum eo non est, quamuis seruiat ei, et ideo dominus damnatus fructuario noxae dedens liberatur.

19 PAULUS libro uicensimo secundo ad edictum. Si in re communi mea et tua [B. 60, 5, 19] *E* damnum nobis dederit Titii seruus, si cum eo agemus, erit noxali Aquiliae actioni locus, ne damnatus in solidum singulis noxae dedere cogatur. sed potest dici, quasi unius damnum sit et una obligatio, aut utrisque pecuniam sufferendam[2] aut officio iudicis simul utrisque noxae dedendum: sed et si alterutri nostrum in solidum noxae deditus fuerit et ob id ab utroque dominus sit absolutus, recte dicitur eum, cui noxae deditus sit, alteri teneri communi diuidundo iudicio, ut communicet seruum noxae sibi deditum, cum ob rem communem aliquid ad socium peruenerit. 1 Si serui, in quo usus fructus alienus est, dominus proprietatis operas conduxerit, uerba efficiunt, ut cum noxae deditione damnetur. 2 Si [(B)] seruus tuus nauem exercuerit eiusque uicarius et idem nauta in eadem naue damnum dederit, perinde in te actio danda est ac si is exercitor liber et hic uicarius seruus eius esset, ut de peculio serui tui ad noxam[3] dedere uicarium damneris: ut tamen, si serui tui iussu uel sciente et patiente eo damnum uicarius dederit, noxalis actio serui tui nomine esse debeat. idemque sit[4] etiam, si nautam facere iusserit.

20 GAIUS libro septimo ad edictum prouinciale. Qui ex pluribus noxis diuersis [B. 60, 5, 20] *E* temporibus experitur, ex una noxia serui dominium nanctus nullam amplius actionem habet aduersus eum, qui dominus fuerat, cum actio noxalis caput *sequatur*: at si maluit dominus priori iudicio litis aestimationem sufferre, uel eidem uel alii ex alio maleficio agenti nihilo minus tenetur.

21 ULPIANUS libro uicensimo tertio ad edictum. Quotiens dominus ex noxali [B. 60, 5, 21] *E* causa conuenitur, si nolit suscipere iudicium, in ea causa res est, ut debeat noxae dedere eum, cuius nomine iudicium non suscipitur: aut si id non faciat, iudicium suscipiet omnimodo, sed non alias condemnabitur, quam si in potestate habeat doloue malo fecerit, quo

F [*P*(*VLU*)]

---

[1] tueris] tutus eris? [2] offerendam (*edd.*)? [3] ad noxam] aut noxae (*Keller in schedis*)? [4] est?

1 sic et si (sic est si P^a, sic esset si P^b) alter aliquid praestiterit eius partem fieri (seu fieri *V*, ferat P^b, *inc.* P^a)] ὅσα δὲ ὁ ἕτερος δεσπότης, οὗ ἐν ἀγνοίᾳ ὁ οἰκέτης ἥμαρτε, καταβάλῃ, τούτων τὸ ἥμισυ πάντων ἀπαιτεῖ *BS* 3 agere'c' *F* 4 ei'i'usdem *F* | sit] *fPLU*, si *F* 6 id] is F^1 7 litis] *fPVLU*, liti *F* | usum fructum *PVLU* 8 ego *om.* P^a ? *V* | noluit P^a 9 et adu.] adu. *P* | tueberis *PVLU*: οὐκ ἐνάγεται (ὁ τὴν χρῆσιν ἔχων) παρὰ τοῦ τὴν δεσποτείαν ἔχοντος *B* 11 habet 'perinde' act. *F* | esset] asset F^a 12 est] et P^a | ideo'm' *F* | liberatur] F^2PVU, liberabitur F^1L 13 in re'm' *F* 14 noxali aquiliae] noxae dedere *V*, *inc.* P^a 15 ne damnatus in sol. singulis noxae dedere cogatur] εἰ γὰρ καὶ ἑκατέροις ἡμῖν ἁρμόζει νοξαλίως κατ' αὐτοῦ ὁ Ἀκουίλιος, οὐκ ἀναγκάζεται ἑκατέρῳ ἡμῶν εἰς τέλειον ἐκδιδόναι τὸν οἰκέτην *BS*: *Graeci tamen non uidentur legisse* nec ... cogetur, *sed recte interpretati esse uerba sic actioni noxali ita locum esse, ut ne plus semel seruus noxae dandus sit* | unius] F^bU, unus F^a, unum *PVL* 18 dominis F^a | dicetur VL^b, *inc.* P^a, *om. inter alia* L^a | teneri] neneri F^1 19 co'n'mmunicet *F* 21 conduxitrit F^a | cum *om.* P^aV 22 na'c'uem *F* | exercu'e'rit F^2, exercait *U* | dederet F^1 23 exercitur F^1 24 ad noxam ... tui *om.* P^a 25 et patiente] *FU*, *om.* *PVL* 26 sit] *FU*, fit *PVL* | nautem F^1 27 noxiis diu. *PLU* 28 nactus *PLU* 29 sequatur] *PLU*, simulatur *F* 30 nihil'h'ominus *F* 33 deder'a'e *F*, debere *U* 34 suscipiet ur' F^2 35 alias] ad alias P^a

1 minus haberet. Eos, quorum nomine noxali iudicio agitur, etiam absentes defendi posse
placuit, sed hoc ita demum, si proprii sint serui: nam si alieni, praesentes esse oportet,
aut si dubitetur, utrum proprii sint an alieni. quod ita puto accipiendum, ut si constet
2 uel bona fide seruire, etiam absentes possint defendi. Praetor ait: 'Si is in cuius potestate
'esse dicetur negabit se in sua potestate seruum habere: utrum actor uolet, uel deierare
'iubebo in potestate sua non esse neque se dolo malo fecisse, quo minus esset, uel iudi-
3 'cium dabo sine noxae deditione.' 'In potestate' sic accipere debemus, ut facultatem et
potestatem exhibendi eius habeat: ceterum si in fuga sit uel peregre, non uidebitur esse
4 in potestate. Quod si reus iurare nolit, similis est ei, qui neque defendit absentem neque
5 exhibet: qui condemnantur quasi contumaces. Si tutor uel curator extent, ipsi iurare de-
bent in potestate domini non esse: si autem procurator sit, dominus ipse iuret necesse est.
6 Si iusiurandum exegit actor reusque iurauit, deinde postea noxali uelit actor experiri, ui-
dendum ‖ est, an exceptio iurisiurandi debeat aduersus actorem dari. et Sabinus putat non f. 158'
esse dandam, quasi de alia re sit iuratum, hoc est tunc non fuisse in potestate: modo uero
cum in potestate deprehendatur, de facto eius posse agi. Neratius quoque dicebat post
exactum iusiurandum posse actorem detracta noxae deditione experiri, si modo hoc con-
tendat, posteaquam iuratum est coepisse in potestate habere.
22 PAULUS libro octauo decimo ad edictum. Si seruus depositus uel commo- [B. 60, 5, 22 E]
datus sit, cum domino agi potest noxali actione: ei enim seruire intellegitur et, quod ad
hoc edictum attinet, in potestate eius est, maxime si copiam habeat reciperandi hominis.
1 Is qui pignori accepit uel qui precario rogauit non tenetur noxali actione: licet enim iuste
possideant, non tamen opinione domini possident: sed hos quoque in potestate domini in-
2 tellegi, si facultatem repetendi eos dominus habeat. Quid est habere facultatem repetendi?
habeat pecuniam, ex qua liberari potest: nam non debet cogi uendere res suas, ut soluat
3 pecuniam et repetat seruum. Dominus, qui seruum in sua potestate esse confitetur, aut
exhibere eum debet aut absentem defendere: quod nisi faciat, punitur atque si praesentem
4 non noxae dederit. Si negauit dominus in sua potestate esse seruum, permittit praetor
actori arbitrium, utrum iureiurando id decidere an iudicium dictare sine noxae deditione
uelit, per quod uincet, si probauerit eum in potestate esse uel dolo eius factum, quo minus
esset: qui autem non probauerit in potestate aduersarii esse seruum, rem amittit.
23 GAIUS libro sexto ad edictum prouinciale. Sed et[1] si postea aduersarius eius [B. 60, 5, 23 E]
in potestate habere coeperit seruum, tenetur ex noua possessione denegata ei exceptione.
24 PAULUS libro octauo decimo ad edictum. De illo uidendum, utrum ad- [B. 60, 5, 24. 25 E]
uersus eum tantum, qui dolo fecit, quo minus in potestate haberet, actio locum habeat
noxalis[2], si ex dolo eius acciderit, ut cesset noxalis actio (forte si seruo suo fugam man-

F[*P*(*VLU*)]

---

[1] et *del.* (*Krueger*) [2] *idem Graeci* (οὐ τότε μόνον κατέχεται τῇ νοξαλίᾳ *BS*): noxalis *del.* (*Cuiacius*)

1 agetur *PVL* 3 aut si dubitetur] ἀλλότριον δὲ οἰκέτην ἀπόντα ἡμαρτηκότα δεφενδεύειν οὐκ ἔξεστι, εἰ μὴ ἄρα ἀμφιβάλλεται πότερον ἴδιός ἐστιν ὁ οἰκέτης ἢ ἀλλότριος *BS*, *quasi interpres aut* nisi *legerit pro* aut si *aut sic locum acceperit, ut uerba* aut si dubitetur *pendeant a uerbis* ita demum | constat P^a 4 fide] *f*, fidei *F*, fide ei *PVLU* 5 negauit *libri*: εἰ ἀρνήσεται *BS* (*Cyr.*) | uel deierare] iurare *P*, uel iurare *VLU* 7 et *om.* P^a 8 exhibendam P^a, exibenda V^a 9 nolit] non uult *PV* 12 iurauit] *LU*, ignorauit *F*, ...auerit P^a, iurauerit P^b: ὁ ὀμόσας μὴ δύνασθαι, ἐὰν ἕτερον δυνηθῇ *B* (*Anon.*) 14 non fuisse *om.* F^1 | potestatem modo P^aV 15 posse *om.* F^1 | dicebant *F* (*em. f*) 16 p's'osse *F* | contend'i'at *F* 17 poteaquam *F* (*suppl. f*) | iuratur est *F* (*em. f*): μετὰ τὸ ὀμόσαι *BS* (*Cyr.*) | potestatem *P* 18 libro 'decimo ad edictum' octauo decimo ad ed. *F* 19 a'c'tione F^2 20 co'r'piam *F* | recuperandi *PLU* | homini's i's qui F^2 21 pr'a'ecario F^2 | li'e'cet *F* 22 possideat *PVL* | possedent *F* (*em. f*), possidet P^bL^b 23 eos'm' dom. *F* 24 habeat] *F*, si hab. *fPVLU* | ex qu'o'a *F* 26 a'd'tque *F* 27 dederi't' F^2 | in suo F^1 | per't'mittit *F* 28 iureiurand'e'o *F* | an] in F^1 29 uincit F^1 30 qui autem] quia qui autem *F* | pronauerit F^1 31 adueruersarius *F* 32 deneganda P^a 34 quo minus] *PL*, dominus *F*, ne *U*: ἡνίκα τις κατὰ δόλον παρασκευάσει τὸν ἁμαρτήσαντα δοῦλον μὴ εἶναι ὑπὸ τὴν αὐτοῦ κατοχήν *BS* 35 do'd'lo *F* | acederit F^1 | cesset] esset *f*, cessent P^a | suo] suo actio P^a

dauit) an et si possit nihilo minus cum alio agi (quod accidit, cum alienatus manumissusue
est). quod est uerius: in quo casu electio est actoris, cum quo uelit agere. Iulianus autem
ait de eo qui manumisit, si paratus sit defendere se manumissus, exceptionem dandam ei
qui manumisit. hoc et Labeo.
25 Gaius libro sexto ad edictum prouinciale. Idem est, et si nouus dominus [B. 60, 5, 25] E
serui iudicium patiatur.
26 Paulus libro octauo decimo ad edictum. Electio uero alterum liberabit: id [B. 60, 5, 26] E
enim praetor introduxit, ne eluderetur actor, non ut etiam lucrum faceret: ideoque ex-
1 ceptione a sequenti summouebitur. His consequens est, ut, si plures dolo fecerint, quo
2 minus in potestate haberent, eligere debeat actor, quem uelit conuenire. Item si ex pluri-
bus dominis quidam dolo malo partes suas desierint possidere, electio erit actoris, utrum
3 directo agere uelit cum eo qui possidet an praetoria cum eo qui desiit possidere. Si ser-
4 uum alienum alius in iure suum esse responderit, altero soluente alter liberatur. Si is,
quem desieris dolo possidere, decesserit, priusquam hac actione conuenireris, liberaris, quia
haec actio in locum directae actionis succedit: diuersum dicemus, si moram feceris in iu-
5 dicio accipiendo. Neque || heredi[1] neque in heredem, quod defunctus mentitus est, actio f. 159
danda est, nec in ipsum quolibet tempore: nam liberum esse debet defendenti absentem
seruum huius edicti poenam euitare, id est ut sine noxae deditione conueniatur. et ideo
si negaueris seruum in tua potestate esse, postea fateri poteris, nisi si iam lis aduersus te
contestata est: nam tunc audiri non debebis, ut Labeo ait: Octauenus ex causa etiam lite
6 contestata tibi succurrendum, utique si aetas tua ea sit, ut ignosci tibi debeat. Si absente
domino ductus sit seruus uel etiam praesente et in eadem causa sit, ut in integrum restitui
possit, defensio permittitur eius nomine qui ductus est: postulantibus enim exhiberi eum
ad defendendum indulgere praetor debet. idem concedendum est fructuario uel cui pignoris
nomine obligatus est, si praesens dominus defendere noluerit, ne alterius dolus aut desidia
aliis noceat. idem praestandum est in seruo communi, quem alter ex dominis praesens
noluit defendere. sed et actori his casibus succurrendum est, quia placet dominii adquisi-
tione extingui actionem: iussu enim praetoris ductus in bonis fit eius qui duxit.
27 Gaius libro sexto ad edictum prouinciale. Si noxali iudicio agitur de seruo [B. 60, 5, 27] E
qui pignoris iure tenetur aut de eo cuius usus fructus alterius est, admonendi sumus, si
creditor uel usufructuarius praesens defensionem suscipere noluerit, proconsulem interuen-
turum et pignoris persecutionem uel usus fructus actionem negaturum. quo casu dici pot-
est ipso iure pignus liberari (nullum enim pignus est, cuius persecutio negatur): usus fructus
autem, etiamsi persecutio eius denegetur, ipso iure durat eo usque, donec non utendo con-
1 stituto tempore pereat. Ex his quae diximus de seruo qui alicui pignoris iure obligatus
est deque statulibero et de eo cuius usus fructus alienus est, apparet eum, qui alienum
seruum in iure suum esse responderit[2], quamuis noxali iudicio teneantur, non tamen posse
noxae deditione ipso iure liberari, quia nullum ad actorem dominium transferre possunt,
cum ipsi domini non sint. certe tamen, si ex ea causa traditum postea dominus uindicet
nec litis aestimationem offerat, poterit per exceptionem doli mali repelli.
F [*P*(*VLU*)]

---

[1] neque heredi] *firmant B, sed uix sunt Pauli*

[2] eos qui ... responderint?

---

1 an *om.* P^a?*V* | minis F^1 | manumissus'u'e F^b 2 electio] uel electio P^a 3 si paratus sit *om.* F^1 | exceptione'm' F^2 | 'i qui' dandam *F* 4 hoc e's't *F* 5 et *om.* *PVL* 7 liberauit *FPLU* 8 exce'ce'ptione *F* 9 sequentibus *PV* | fecerit P^a | quo] quod *P* 10 haberet *F* 12 possident *F* (*em. f*) | eo] oo F^1 13 *post* responderit *quasi sequeretur* tenetur quidem uterque, sed *sic uertunt B* (κἀγὼ καὶ ὁ δεσπότης ἐνεχόμεθα καὶ τοῦ ἑνὸς καταβάλλοντος ὁ ἄλλος ἐλευθεροῦται), *fortasse non ex interpretatione* | a't'lter *F* | liberabitur *fL* 14 quia] qui *F*(*em. f*): ἐπειδὴ αὕτη ἡ νοξαλία τὸν τῆς διρέκτας τόπον ὑπεισέρχεται *BS* 15 direct'e'ae *F* | actionis 's'uccedit F^2 | in *om.* *P* 16 defunctus'ire' mentitus *F* 19 nisi si] nisi *PLU* 21 succurrendum ... tibi *om.* P^a 22 'in'ductus F^2 23 possit] *fPLU*, potest *F* | exhibere *PL* 26 communi] communi diuidundo P^a 28 ductus *om.* P^a 29 noxale iudicio *F*, noxale iudicium *fPVLU*: ἐὰν ... κινῆται νοξαλία *BS* 30 usu fructus *F* | sunus F^1 32 egaturum P^a | potes *F*(*suppl. f*) *L* 37 teneantur] *F*, teneatur *PLU*: *singulari numero omnia haec efferunt BS*

28 **Africanus** libro sexto quaestionum. Et generaliter si alieni serui nomine, [B. 60, 5, 28 *S qui tibi iustam seruitutem seruiret, noxali tecum egerim tuque eum mihi noxae dederis: siue me possidente dominus eum uindicet, exceptione doli mali, nisi litis aestimationem offerat, eum summouere possum, siue ipse possideat, Publiciana mihi datur, et aduersus excipientem 'si dominus eius sit' utilem mihi replicationem doli mali profuturam et secundum haec usu quoque me capturum, quamuis sciens alienum possideam: alioquin si aliter constituatur, futurum, ut summa iniquitate bonae fidei possessor adficiatur, si, cum ipso iure noxalis actio aduersus eum competit, necessitas ei imponatur, ut litis aestimationem sufferat. eademque dicenda sunt et si, cum ab eo non defenderetur, iussu praetoris eum duxerim, quoniam isto quoque casu iustam causam possidendi habeo.

29 **Gaius** libro sexto ad edictum prouinciale. Non solum autem qui in potestate [B. 60, 5, 29 E non habet recusare *potest noxale iudicium, uerum et habenti in* potestate liberum est euitare iudicium, si indefensam ‖ eam personam relinquat: sed huic necesse est ius suum ad f. 159v actorem transferre, perinde ac si damnatus esset.

30 **Idem** libro ad edictum praetoris urbani, titulo de damno infecto. In noxa- [B. 60, 5, 30 E libus actionibus eorum qui bona fide absunt ius non corrum*p*itur, sed reuersis defendendi ex bono et aequo potestas datur, *siue* domini sint siue aliquid in ea re ius habeant, qualis est creditor et fructuarius.

31 **Paulus** libro septimo ad Plautium. Quod ait praetor, cum familia furtum [B. 60, 5, 31 E faciat, ad eum modum se actionem daturum, ut tantum actor consequatur, quantum si liber fecisset consequeretur, quaeritur, utrum ad pecuniae praestationem respiciat an etiam ad noxae deditionem, ut puta [1] si ex pretiis noxae deditorum duplum colligatur, sequentes actiones inhibeantur. Sabinus et Cassius putant pretium quoque noxae deditorum imputari debere, quod Pomponius probat et est uerum: nam et si seruus indefensus ductus sit, aestimatio eius imputanda est. certe non tantum duplationis, sed et condictionis rationem habendam Iulianus putat. [2] furti faciendi tempus spectandum esse, an eiusdem familiae sint serui: nam si hi, qui plurium dominorum erunt, unius esse postea coeperint, locus edicto non erit.

32 **Callistratus** libro secundo edicti monitorii. Is qui in aliena potestate est [B. 60, 5, 32 Ef si noxam commisisse dicatur, si non defendatur, ducitur: et si praesens est dominus, tradere eum et de dolo malo promittere debet.

33 **Pomponius** libro quarto decimo ad Sabinum. Noxali iudicio inuitus [B. 60, 5, 33. 34 S nemo cogitur alium defendere, sed carere debet eo quem non defendit, si seruus est: quod si liber est qui in potestate sit, indistincte ipsi sui defensio danda est:

34 **Iulianus** libro quarto ad Urseium Ferocem. quotiens enim nemo filium [B. 60, 5, 35 S* familias ex causa delicti defendit, in eum iudicium datur

F[*P*(*VLU*)]

[1] puta *del.* (*u. i.*) [2] ubi de familia quae furtum fecit quaeritur, Iulianus (2) putat *uel similia ins.* (*u. i.*)

2 iusta seruitute *PLU* 9 ab eo] habeo *F* 12 potest ... habenti in *om. F, confirmant Graeci:* οὐ μόνον δὲ ὁ μὴ ἔχων ὑπὸ τὴν αὐτοῦ χεῖρα τὸν οἰκέτην ἄκων οὐκ ἐνάγεται τῇ νοξαλίᾳ, ἀλλὰ καὶ ὁ κατέχων αὐτὸν προφανῶς δύναται ἀδεφένδευτον αὐτὸν καταλιμπάνειν *BS,* οὐ μόνος ὁ μὴ ἔχων τὸν δοῦλον οὐκ ἀναγκάζεται ἐναχθῆναι, ἀλλὰ καὶ ὁ ἔχων *B* (*Anon.*) 14 transfere *F* 15 infectu *F* 16 corrupitur *F*(*em. f*), corrupetur *U* 17 datur ... ius *om.* F^1 | siue domini] *PVLU,* si domini *F:* εἴτε δεσπότης ἐστὶν εἴτε κ. τ. λ. *B* 19 lib. uiii P^a 20 action'e'm F^2 21 pecunia'm'e *F* 22 deditionem ... noxae *om. P* | ut puta] puta *non agnoscunt Graeci:* ἵνα ἐὰν τὸ τίμημα τοῦ ἐκδοθέντος εἰς νόξαν ποιῇ τὸ διπλάσιον, μηκέτι διὰ τοὺς ἄλλους οἰκέτας τῆς φαμιλίας κινῆται ἡ νοξαλία *BS* | si *om. VLU* | preti't'is *F* | colligatur et seq. *PVLU* 23 ca's'sius F^b | pr'a'etium F^2 | deditorem P^a 24 et t'es't' F^2 | ductus] dum tuus P^a 25 ra'di'tionem F^2 26 furti faciendi tempus spectandum esse] *excidisse quaedam* (*u s.*) *et ratio suadet et indicant Graeci:* ὅτε δὲ περὶ φαμιλίας κλεψάσης γίνεται ζήτησις, τὸν καιρόν, καθ' ὃν ἡ κλοπὴ γέγονε, περιεργαζόμεθα καὶ τότε εἰ πάντες μιᾶς ἦσαν φαμιλίας, χώρα γίνεται τῷ ἐδίκτῳ *BS* | a'e'n eiusd. *F* 28 edicto non *bis* F^{ac} 29 Callistratus] Γαΐου *B* 30 ducitur] dicitur P^a | et si] et's'si *F,* et (*om.* si) *VL* 31 et *bis* F^{ac} 33 defendit] F^b*PLU,* defendet F^a*V* 36 delacti F^1

35 ULPIANUS libro quadragensimo primo ad Sabinum. et si condemnatus fuerit, B. 60, 5, 35 S
filius iudicatum facere debet: tenet enim condemnatio. quin immo etiam illud dicendum est patrem quoque post condemnationem filii dumtaxat de peculio posse conueniri.

36 IDEM libro trigensimo septimo ad edictum. Si quis seruum pigneratum, de- B. 60, 5, 36 S
inde a debitore subreptum emerit a debitore, nomine eius furti tenebitur dominio serui adquisito, nec oberit, quod Seruiana potest ei homo auocari. idemque et si a minore quis uiginti quinque annis emerit uel in fraudem creditorum sciens: hi enim, quamuis auferri eis dominium possit, interim tamen conueniendi sunt.

37 TRYPHONINUS libro quinto decimo disputationum. Si alienus seruus furtum B. 60, 5, 37 *P
mihi fecerit, qui postea in meum dominium peruenerit, extinguitur furti actio, quae mihi conpetierat, nondum in iudicium deducta, nec si postea alienauero eum, quem ante litem contestatam emeram, furti actio restaurabitur: quod si post litem contestatam eum redemero, condemnandus erit uenditor,

38 ULPIANUS libro trigensimo septimo ad edictum. quemadmodum si alii uen- B. 60, 5, 38 S
didisset: parui enim refert, cui uendiderit, aduersario an alii: suaque culpa litis aestima-
1 tionem sublaturum, qui uendendo noxae deditionem sibi ademit. Iulianus autem libro uicensimo secundo digestorum scribit, si seruum pro derelicto habeam, qui tibi furtum fecerat, liberari me, quia statim meus esse desinit, ne eius nomine, qui sine domino sit, furti sit
2 actio. Si seruus meus rem tuam subtraxerit et uendiderit tuque nummos quos ex ‖ pretio f. 160
habebat ei excusseris, locus erit furti actioni ultro citroque: nam et tu aduersus me furti
3 ages noxali serui nomine et ego aduersus te nummorum nomine. Sed et si seruo creditoris mei soluerim nummos, ut is eos domino suo det, aeque locus erit furti actioni, si is nummos acceptos interceperit.

39 IULIANUS libro nono digestorum. Si plurium seruus furtum fecerit et omnes B. 60, 5, 39 S
dolo fecerint, quo minus eum in potestate haberent, subsequi debet praetor iuris ciuilis actionem et iudicium honorarium, quod ex hac causa pollicetur, in eum dare, quem actor elegerit: neque enim amplius praestare actori debet, quam ut detracta noxae deditione
1 agere possit cum eo, cum *quo* noxali iudicio experiri potuisset, si seruus exhiberetur. Qui alienum seruum suum esse fatetur, quamuis noxali actione obligetur, nihilo minus causa cognita satisdare debet: qui autem pro seruo conuenitur, satisdatione onerandus non est:
2 non enim offert se defensioni alieni serui. Si quis dicet dominum dolo fecisse, quo minus in potestate eius seruus esset, ille autem contendat eum seruum ab alio defendi cum satis-
3 datione, doli mali exceptioni locus erit. Sed et si post iudicium acceptum cum domino seruus apparuerit et, quia non defendebatur, ductus sit, exceptione doli mali posita dominus
4 absoluetur. Sed et mortuo seruo antequam iudicium accipiatur, omnino hac actione non tenebitur dominus.

40 IDEM libro uicensimo secundo digestorum. Si seruus legatus ante aditam B. 60, 5, 40 S
hereditatem rem heredis futuri subtraxerit, poterit is cum legatario qui legatum agnouerit furti agere: sed si idem seruus hereditariam rem subtraxerit, furti actio cessabit, quia huiusmodi rerum furtum non fit: ad exhibendum autem actio competit.

F[P(VLU)]

---

1 primo *om. PV* 3 pat'e'rem *F* 4 septimo] *VU, om. PV* 5 a debitori *F (em. f)* | su'p'b-reptum *F* | e'p'merit *F* | a] an F^1 8 eis *om. V*, ei. P^a 9 tryphoninus] F^2, trup'h'oninus F^b | disput'r'ationum *F* 11 nec] *tollunt negationem BS errore opinor librarii, sed antiquo, nam notant Antiquum propter negationem omissam scholia recentiora* 12 res't'aurabitur F^2 | post] postquam P^a 15 an alii] in aliis P^a, an̄ aliis *V*? | litus F^1 16 *ab* iulianus *l. inc. PV* 17 derelicto] *f (s. XV) PLU et* πρὸ δερελίκτῳ *etiam BS (ad l. 38 sch. 1)*, delicto *F* 20 me] *fPLU*, e *F* 21 noxalis PU^a | et ego ... nomine *om.* F^1 22 soluerem *PVL* | aequ'a'e *F* 23 acceptus F^1 24 omnes] omnes domini *PVLU* 25 habent P^a, habeant P^b 26 actionem] *PVLU*, actione *F* | quod ex *om. PVLU* 27 prestari *PVLU* 28 cum eo cum quo] *f (s. XV) PVU*, cum eo cum *F*, cum quo *L* 31 defensione $F^1 P^a$ | dice'n't F^2, dicat *PVLU* 33 exceptione F^1 | cum *om.* $P^a V$ 35 sed *om. PVLU* | mortuo seruo antequam] mortuo seruo susceptam sustineri (sustinere *L*) debet ad iudicium antequam *PVLU contra F et BS* 39 cessauit P^a

41 Idem libro secundo ad Urseium Ferocem. Cum seruus communis alteri do- [B. 60, 5, 41] *S*
minorum damnum iniuria dedit, idcirco legis Aquiliae actio non est, quia, si extraneo dam-
num dedisset, cum altero in solidum lege Aquilia agi posset: sicuti, cum seruus communis
furtum fecerit, cum altero domino furti agi non potest, sed communi diuidundo agi potest.
42 Ulpianus libro trigensimo septimo ad edictum. Si ad libertatem proclama- [B. 60, 5, 42] *S**
uerit is cuius nomine noxale iudicium susceptum est, sustineri debet id iudicium, quoad
de statu eius iudicetur: et sic, si quidem seruus fuerit pronuntiatus, noxale iudicium exer-
1 cebitur, si liber, inutile uidebitur. Si quis pro seruo mortuo ignorans eum decessisse noxale
2 iudicium acceperit, absolui debet, quia desit uerum esse propter eum dare oportere. Hae
actiones perpetuae sunt locumque habebunt tamdiu, quamdiu serui *d*edendi facultatem ha-
bemus: nec tantum nobis, uerum etiam successoribus nostris competent, item aduersus
successores, sed non quasi in successores, sed iure dominii. proinde et si seruus ad alium
peruenisse proponatur, iure dominii noxali iudicio nouus dominus conuenietur.
43 Pomponius libro octauo epistularum. Serui, quorum noxa caput sequitur, [B. 60, 5, 43] *A*
ibi defendendi sunt, ubi deliquisse arguentur: itaque seruos dominus eodem loco exhibere
debet, ubi uim intulisse dicentur et carere omnium dominio potest, si eos non defendat.

F[*P*(*VLU*)]

---

3 possit *PVL* 4 dominum *P*ᵃ 7 de *om. V, inc. P* | exercebitur] excipitur *P* 8 liber] libertum *P*ᵃ 9 hae'c' act. *F*² 10 locumque] locum quem *P*ᵃ | edendi *F*, defendendi *L*: ἐφ' ὅσον ὁ ἐναγόμενος ἐκδοῦναι δύναται *B* 13 peruenisset *P*ᵃ 14 noxe *P*ᵃ 15 delinquisse *F*¹*L* 16 dicuntur *PVU* | omnium] omnino *P*ᵃ | potest] potero *PVLU* | defendam *PVLU*

LIBER DECIMUS. f. 160'

I.

℞ FINIUM REGUNDORUM ℞ ESP

1 Paulus libro uicensimo tertio ad edictum. Finium regundorum actio in per- B. 58, 9, 1 E
sonam est, licet pro uindicatione rei est.
2 Ulpianus libro nono decimo ad edictum. Haec actio pertinet ad praedia B. 58, 9, 2 E
rustica, quamuis aedificia interueniant: neque enim multum interest, arbores quis in con-
1 finio an aedificium ponat. Iudici finium regundorum permittitur, ut, ubi non possit diri-
mere fines, adiudicatione controuersiam dirimat: et si forte amouendae ueteris obscuritatis
gratia per aliam regionem fines dirigere iudex uelit, potest hoc facere per *ad*iudicationem
et condemnationem.
3 Gaius libro septimo ad edictum prouinciale. Quo casu opus est, ut ex alter- B. 58, 9, 3 E
utrius praedio alii adiudicandum sit, quo nomine[1] is cui adiudicatur in uicem pro eo quod
ei adiudicatur certa pecunia condemnandus est.
4 Paulus libro uicensimo tertio ad edictum. Sed et loci unius contro- B. 58, 9, 3 cum n. E
uersia in partes *res* scindi adiudicationibus potest, prout cuiusque dominium in eo loco
1 iudex compererit. In iudicio finium regundorum etiam eius ratio fit quod interest. quid
enim si quis aliqu*a*m utilitatem ex eo loco percepit, quem uicini esse appareat? *non* inique
damnatio eo nomine fiet. sed et si mensor ab altero solo conductus sit, condemnatio erit
2 facienda eius, qui non conduxit, in partem mercedis. Post litem autem contestatam etiam
fructus uenient in hoc iudicio: nam et culpa et dolus exinde praestantur: sed ante iudi-
cium percepti non omnimodo hoc in iudicium uenient[2]: aut e*nim* bona fide percepit, et
3 lucrari eum oportet, si eos consumpsit, aut mala fide, et condici oportet. Sed et si quis
iudici non pareat in succidenda arbore uel aedificio ‖ in fine posito deponendo parteue eius, f. 161
4 condemnabitur. Si dicantur termini deiecti uel exarati, iudex, qui de crimine cognoscit,
5 etiam de finibus cognoscere potest. Si alter fundus duorum, alter trium sit, potest iudex

F[*P*(*VLU*)] *et inde a u. 3 G* (*gromaticorum cod. Guelferbytanus Gudianus n. 105 p. 161 sq., item Uaticanus Palatinus n. 1564 f. 124 sq.*), *ubi titulus sic datur: rubr. l. 1—4 § 10* (*additur* et cetera). *l. 7. 9. 10. 13* (*interponitur* item post alia). *l. 4 § 9 — l. 6. 8. 11. 12. 13* (*hic omissis Graecis*): *praeterea in Guelferbytano codice f. 9* (*nam Palatini pars quae huic respondebat intercidit*) *redeunt particulae u. 19* sed et si ... *u. 20* mercedis (*sub titulo* Paulus libro XXIII ad edictum post alia) *et u. 25* si dicantur ... *u. 26* cognoscere potest (*sub titulo* item post alia). *quae iterum proponunt G l. 4 § 1 partem et l. 4 § 4. 9. 10 et l. 13 Latina, ea distinguuntur nota G²: ubi differunt libri duo distinguuntur sic GᵍGᵖ*

[1] quo nomine *del.* [2] non uenient omnimodo hoc in iudicium?

4 fini't'um *F* 6 haec a. p. ad p. rustica *om. F¹* 7 quamuis 'ad' aed. *F* | interest] est *G* | confinium *G* 9 adiudicatione'm' *F* | *ante* et si forte *ins.* Paulus libro xxiii ad edictum *G*, *om. reliqui libri: Graecis in huius tituli legibus citandis conuenit cum Florentina, ut BS 12, 2, 32. 22, 1, 10* | admouendae *PUᵃ* 10 dirimere *PVL* | adiudicationem] *GPᵇLU*, iudicationem *FPᵃVᵃ* 16 res scindi] rescindi *Gᵖ*, rei scindi *Gᵍ*, scindi *FPLU*: καὶ ἕνα μόνον τόπον φιλονεικούμενον δύναται διαιρεῖν καὶ προσκυροῦν *B* 18 aliquem *F* | apparebat *PV* | non] *G*, *om. FL*, num *Pᵇ*, an *U*, *inc. Pᵃ* 19 solo] socio *G²* 20 non *om. PᵃVᵃ* 21 dolus] duobus *G* | prestatur *G*, praedus *U* 22 in hoc *GL* | ueniunt *G* | aut enim] *G*, autem in *F*, nam aut *PV²L*, non aut *Vᵃ*, nam ut *U* 23 conduci *Pᵃ* 24 partemue *PU* 25 ex'e'arati *F* 26 trium] utrum *G*

uni parti adiudicare locum de quo quaeritur, licet plures dominos habeat, quoniam magis
fundo quam personis adiudicari fines intelleguntur: hic autem cum fit adiudicatio pluribus,
6 unusquisque portionem habebit, *quam* in fundo habet, et pro indiuiso qui communem
fundum habent, inter se non condemnantur: neque enim inter ipsos accipi uidetur iudicium.
7 Si communem fundum ego et tu habemus et uicinum fundum ego solus, *an* finium regun-
dorum iudicium accipere possumus? et scribit Pomponius non posse nos accipere, quia
ego et socius meus in hac actione aduersarii esse non possumus, sed unius loco habemur.
idem Pomponius ne utile quidem iudicium dandum dicit, cum possit, qui proprium habeat,
8 uel communem uel proprium fundum alienare et sic experiri. Non solum autem inter duos
fundos, uerum etiam inter tres pluresue fundos accipi iudicium finium regundorum potest:
9 ut puta singuli plurium fundorum confines sunt, trium forte uel quattuor. Finium regun-
dorum actio et in agris uectigalibus et inter eos qui usum fructum habent uel fructuarium
et dominum proprietatis uicini fundi et inter eos qui iure pignoris possident competere
10 potest. Hoc iudicium locum habet in confinio praediorum rusticorum: *nam in confinio prae-
diorum* urbanorum displicuit, neque enim confines hi, sed magis uicini dicuntur et ea com-
munibus parietibus plerumque disterminantur. et ideo et si in agris aedificia iuncta sint,
locus huic actioni non erit: et in urbe hortorum latitudo contingere potest, ut etiam finium
11 regundorum agi possit. Siue *flumen siue* uia publica interuenit, confinium non intellegitur,
et ideo finium regundorum agi non potest,

5 IDEM libro quinto decimo ad Sabinum. quia magis in confinio meo uia publica uel *S
flumen sit quam ager uicini.

6 IDEM libro uicensimo tertio ad edictum. Sed si riuus priuatus interuenit, B. 58, 9 n. E
finium regundorum agi potest.

7 MODESTINUS libro *un*decimo pandectarum. De modo agrorum arbitri dantur B. 58, 9 n. Ef
et is, qui maiorem locum in territorio habere dicitur, ceteris, qui minorem locum possident,
integrum locum adsignare compellitur: idque ita rescriptum est.

8 ULPIANUS libro sexto opinionum. Si irruptione fluminis fines agri confudit B. 58, 9, 8 S
inundatio ideoque usurpandi quibusdam loca, in quibus ius non habent, occasionem prae-
stat, praeses prouinciae alieno eos abstinere et domino suum restitui terminosque per men-
1 sorem declarari iubet. Ad officium de finibus cognoscentis pertinet mensores mittere et
per eos dirimere ipsam finium quaestionem ut aequum est, si ita res exigit, oculisque suis
subiectis locis[1].

9 IULIANUS libro octauo digestorum. Iudicium finium regundorum manet, quam- B. 58, 9 n. S
uis socii communi diuidundo egerint uel alienauerint fundum.

10 IDEM libro quinquagensimo primo digestorum. Iudicium communi diuidundo, B. 58, 9 n. Sf
familiae erciscundae, finium regundorum tale est, ut in eo singulae personae duplex ius
habeant agentis et eius quocum agitur.

FG[P(VLU)]

[1] ut aequum est, oculisque suis subiectis locis, si ita res exigit?

1 adiudicare parti *G* | quaeratur *G* 2 adiudicare *G*L^a | fines] *FGU*, partes *PVL* | hic] huic P^a 3 habebit] *G*, habebat F^1, habeat F^2, horum habeat *PVU*, horum habet *L* | quam] *GPLU*, quoniam *F* | et in pro indiuiso *G* 4 habent] F^1GP^bLU, habet F^2V, *inc.* P^a: μεταξὺ κοινωνοῦ (*sic*) οὐ κινεῖται *Tipuc.* | condemnatur *F*(*em. f*) | ipsus F^a 5 uicin'i'um F^2 | an] *G*, ad *F*, *om. VLU*, *inc.* P^a 6 et scribit ... 7 non possumus *om.* P^a?*VLU* 6 et *om. G* | accipere't' F^2 7 sed] sed et *G* 8 habet *PV* 9 non solum] consulum F^1 10 fundus F^1 | tres *om. G* 12 et in] et $G^{1\,2}$ | usum fructuum $G^{1\,2}$, *sed Palatinus liber habet* fructum *ab eadem manu utroque loco mutatum in* fructuum 13 propri'a'etatis F^2 14 nam in confinio praediorum] $G^{1\,2}$, *om. FPLU* 15 confines hii $G^{1\,2}$, confinia haec P^bV^bLU 16 et si in] si G^2, si in *U* | sint] sunt G^2PVL 17 huic locus *PVLU* 18 siue flumen siue] *G cum Tipucito:* ποταμοῦ ἢ δημοσίας ὁδοῦ παρεντιθεμένης, siue FP^aV^a, si uero P^bV^bLU 22 libro xxiiii *G* 24 primo et decimo *G* (et *in cod. Pal. add. m. 1*), decimo *FPLU* 25 possident] *Gf*, possidens *F*, possidet *PVLU* 26 idque] ideoque *G* (eo *deletum est in Gud.*) 27 confundit *GPU* 28 inundato *G* | ius non habent] ius hoc non euenit *V*, *inc.* P^a 30 ad] et ad *G* 34 egerit G^a? 35 idem] iulianus *PV* 36 fiium P^a | est *om. G* | eo] eos *FG* 37 ha'e'beant F^b, habeat *G* | quocum] FG^aP, cum quo G^aVLU

11 Papinianus libro secundo responsorum. In finalibus quaestionibus [B. 58, 9, 11. BS. 22, 1, 10] *P* ‖ uetera monumenta[1] census auctoritas ante litem inchoatam ordinati sequenda est, modo f. 161' si non uarietate successionum et arbitrio possessorum fines additis uel detractis agris postea permutatos probetur.

12 Paulus libro tertio responsorum. Eos terminos, quantum ad dominii quaestionem pertinet, obseruari oportere fundorum, quos demonstrauit is, qui utriusque praedii dominus fuit, cum alterum eorum uenderet: non enim termini, qui singulos fundos separabant, obseruari debent, sed demonstratio adfinium nouos fines inter fundos constituere. *P*

13 Gaius libro quarto ad legem duodecim tabularum. Sciendum est in actione [B. 58, 9, 13] *P* finium regundorum illud obseruandum esse, quod ad exemplum quodammodo eius legis scriptum est, quam Athenis Solonem dicitur tulisse: nam illic ita est: ἐάν τις αἱμασιὰν παρ' ἀλλοτρίῳ χωρίῳ ὀρυγῇ[2], τὸν ὅρον μὴ παραβαίνειν· ἐὰν τειχίον, πόδα ἀπολείπειν· ἐὰν δὲ οἴκημα, δύο πόδας. ἐὰν δὲ τάφον[3] ἢ βόθρον ὀρύττῃ, ὅσον[4] τὸ βάθος ᾖ, τοσοῦτον ἀπολείπειν· ἐὰν δὲ φρέαρ, ὀργυιάν. ἐλαίαν δὲ καὶ συκῆν ἐννέα πόδας ἀπὸ τοῦ ἀλλοτρίου φυτεύειν, τὰ δὲ ἄλλα δένδρα πέντε πόδας.

II.

℞ FAMILIAE ERCISCUNDAE ℞ *EPS*

1 Gaius libro septimo ad edictum prouinciale. Haec actio proficiscitur e lege [B. 42, 3, 1] *E* duodecim tabularum: namque coheredibus uolentibus a communione discedere necessarium 1 uidebatur aliquam actionem constitui, qua inter eos res hereditariae distribuerentur. Quae quidem actio nihilo minus ei quoque ipso iure competit, qui suam partem non possidet: sed si is qui possidet neget eum sibi coheredem esse, potest eum excludere per hanc exceptionem 'si in ea re, qua de agitur, praeiudicium hereditati non fiat'. quod si possideat eam partem, licet negetur esse coheres, non nocet talis exceptio: quo fit, ut eo casu ipse iudex, apud quem hoc iudicium agitur, cognoscat, an coheres sit: nisi enim coheres sit, neque adiudicari quicquam ei oportet neque aduersarius ei condemnandus est.

FG (*desinit u. 15 in* ποδας) [*P*(*VLU*)]

---

[1] *non aliter Graeci* (*u. i.*): ubi deficiunt, proximi *ins.* [2] ὀρύττῃ? [3] *sic omnes* (*FG Tip. Syn.*): τάφρον (*Leunclauius ex Plutarchi l. c.*)? [4] ἂν *ins.*

---

1 papianus *G* | in finalibus quaestionibus uetera monumenta census (eius *PV*) auctoritas ante l. i. ordinati (ordinatim *G*, ordinari P^a, census ... ordinati *om. LU*) sequenda est (est *om. LU*)] ἐν ταῖς περὶ ὅρων ζητήσεσιν ἀκολουθοῦμεν τῷ κήνσῳ *Synopsis*, ἐν ταῖς π. ὁ. ζητήσεσι δεῖ τὸν δικαστὴν ἀκολουθεῖν ἢ τοῖς ὑπομνήμασιν ἢ τῇ δημοσίᾳ ἀπογραφῇ τῇ πρὸ τῆς κατάρξεως συστάσῃ *Prochiron*, *ut Graeci id ipsum legerint necesse sit quod habet liber Florentinus, non quod Grom. habent* ordinatim 3 successionam *F*, successionem G^s 4 permutatus probetur *G*, permutatas (—ta *V*) probetur P^aV^a, permutati probentur V^bLU 6 oportet *PLU* | his *FG* | utrisque P^aV | pr'a'edii F^2 7 seperebant *F*, separabat V^a 8 fines] fundos P^a 9 libro iii G^2 | sciendum est *om.* G^2 11 dicunt *PV* | *Graeca om. PV, habent* eantica *tantum LU*, *plena F et G* (*ubi* αλλ *promiscue significantur nota* λ), *item ex parte Tipucitus*, *integra sed mutata scholia ad Synopsin sic:* ἐάν τις αἱμασιὰν παρ' ἀλλοτρίῳ χωρίῳ ὀρύττῃ, τὸν ὅρον μὴ παραβαινέτω· ἐὰν τειχίον, ἀπολιμπανέτω πόδα· ἐὰν οἴκημα, πόδας ἕξ. ἐὰν τάφον ἢ βόθρον ὀρύττῃ ὅσον ἂν τὸ βάθος ᾖ, τοιοῦτον ἀπολιπέτω· ἐὰν φρέαρ, εἰ μήπω φρέαρ προϋπῆρχε τοῦ γείτονος καὶ ἐκ τοῦ καινοῦ ἔργου βλάπτεται, ἐπὶ ὅσον τὸ βάθος ὀφείλει ἀποφυγεῖν. εἰ δέ τις ἐν ἀγρῷ βούλοιτο κτίσαι, τόξου βολὴν ἀπὸ τοῦ ἀγρογείτονος ἀπεχέτω ἢ ὀργυιάν. ἐὰν ἐλαίαν καὶ συκῆν, ἐννέα πόδας ἀπὸ τοῦ ἀλλοτρίου φυτευέτω· τὰ δὲ ἄλλα δένδρα πέντε πόδας ἀπεχέτω. *praeterea argumentum legis rettulit Plutarchus* (*Solon. c.* 23) *sic:* ὥρισε δὲ καὶ φυτειῶν μέτρα μαλ' ἐμπείρως, τοὺς μὲν ἄλλο τι φυτεύοντας ἐν ἀγρῷ πέντε πόδας ἀπέχειν τοῦ γείτονος κελεύσας, τοὺς δὲ συκῆν ἢ ἐλαίαν ἐννέα ... βόθρους δὲ καὶ τάφρους τὸν βουλόμενον ἐκέλευσεν ὀρύσσειν ὅσον ἐμβάλλει βάθος ἀφιστάμενον μῆκος τἀλλοτρίου· καὶ μελισσῶν σμήνη καθιστάμενον ἀπέχειν τῶν ὑφ' ἑτέρου πρότερον ἱδρυμένων πόδας τριακοσίους | αἱμασιάν] αιμαντια *G* 12 τὸν ὅρον] τον (ιον G^s) ορονα *G* | τιχιον *G* | απολιπειν *FG* 13 οριττη *G* | η τος *om. G* | απολιπειν *FG* 14 οριγιαν *G* | ελεαν *FG* 17 erciscundae *F*, herciscundae *ind. F: deinceps* F^1 *scripsit fere* ercisc- (*similiter BS solent scribere* ἐρκισκοῦνδαε, *non* ἑρκ- *uel potius more suo* νερκ-), F^2 *passim emendauit* hercisc-, *quod in hoc quidem titulo non adnotauimus singillatim:* hercisc- *N semper* 18 ex lege *PVLU* 23 pr'a'eiudicium F^2 24 esse *om.* P^a | qua fit P^a 26 iudicari P^a

2 Ulpianus libro nono decimo ad edictum. Per familiae erciscundae actionem B.42, 8, 2 *E*
diuiditur hereditas, siue ex testamento siue ab intestato, siue ex lege duodecim tabularum
siue ex aliqua[1] lege deferatur hereditas uel ex senatus consulto uel etiam constitutione: et
1 generaliter eorum dumtaxat diuidi hereditas potest, quorum peti potest hereditas. Si quarta
ad aliquem ex constitutione diui Pii adrogatum deferatur, quia hic neque heres neque bo-
2 norum possessor fit, utile erit familiae erciscundae iudicium necessarium: Item si filii (B)
familias militis peculium sit. fortius defendi potest hereditatem effectam per constitutiones,
3 et ideo hoc[2] iudicio locus erit. In familiae erciscundae iudicio unusquisque he- B. 42, 8, 2
4 redum et rei et actoris partes sustinet. Dubitandum autem non est, quin familiae erciscun-
5 dae iudicium et inter pauciores heredes ex pluribus accipi possit. In hoc iudicium etsi
nomina non ueniunt, tamen, si stipulationes interpositae fuerint de diuisione eorum, ut
stetur ei et ut alter alteri mandet actiones procuratoremque eum in suam rem faciat, sta-
bitur diuisioni.

3 Gaius libro septimo ad edictum prouinciale. Plane ad officium iudicis non- B. 42, 8, 3 *E*
numquam pertinet, ut debita et credita singulis pro solido aliis alia adtribuat, quia saepe
et solutio et exactio partium non minima incommoda habet. nec tamen scilicet haec ad-
tributio illud efficit, ut quis solus totum ‖ debeat uel totum alicui soli debeatur, sed ut, q. 16 f. 162
siue agendum sit, partim suo partim procuratorio nomine agat, siue cum eo agatur, partim
suo partim procuratorio nomine conueniatur. nam licet libera potestas esse[3] maneat credi-
toribus cum singulis experiundi, tamen et his libera potestas est suo loco substituendi eos,
in quos onera actionis officio iudicis translata sunt.

4 Ulpianus libro nono decimo ad edictum. Ceterae itaque res praeter nomina B. 42, 8, 4 *E*
ueniunt in hoc iudicium. sin autem nomen uni ex heredibus legatum sit, iudicio familiae
1 erciscundae hoc heres consequitur. Mala medicamenta et uenena ueniunt quidem in iudi-
cium, sed iudex omnino interponere se in his non debet: boni enim et innocentis uiri of-
ficio eum fungi oportet: tantundem debebit facere et in libris improbatae lectionis, magicis
2 forte uel his similibus. haec enim omnia protinus corrumpenda sunt. Sed et si quid ex
peculatu uel ex sacrilegio quaesitum erit uel ui aut latrocinio aut adgressura, hoc non di-
3 uidetur. Sed et tabulas testamenti debebit aut apud eum, qui ex maiore parte heres est,
iubere manere aut in aede deponi. nam et Labeo scribit uendita hereditate tabulas testa-
menti descriptas deponi oportere: heredem enim exemplum debere dare, tabulas uero authen-
ticas ipsum retinere aut in aede deponere.

5 Gaius libro septimo ad edictum prouinciale. Si quae sunt cautiones heredi- B. 42, 8, 5 *E*
tariae, eas[4] iudex curare debet ut apud eum maneant, qui maiore ex parte heres sit, ceteri
descriptum et recognitum faciant, cautione interposita, ut, cum res exegerit, ipsae exhi-
beantur. si omnes isdem ex partibus heredes sint nec inter eos conueniat, apud quem

FN (*incipit u. 21* ra actionis: *cf. additamentum I*) [*P(VLU)*]

---

[1] alia qua (*u. i.*)? [2] huic (*u. i.*)? [3] esse *del.* (*u. i.*) [4] eae?

2 in's'testato *F* 3 ex aliqua lege] ex alia qua lege *D. Gothofr.*: εἴτε ἐξ ἑτέρου τινός *BS* (τὸ πλάτος) | etiam ex constitutione *PVL* 4 peti potest] potest esse *PVLU* 5 'ex const. d. p. adrogatum de'feratur F^2, ex c. d. p. ad arrogatum d. *P* 6 si] ei F^1 7 fortius] *f* $P^b V^b LU$, fortus *F*, forte $P^a V$ 8 hoc] *FPVLU*, huic *f* | erc. iudicium *PV* | heredum] heres *PV* 9 actores F^1 | partem *PLU* 10 inter] in *PV* 11 si *om.* P^a 15 et credita] hereditaria *V*, *inc.* P^a 17 debeat *om. V*, *inc.* P^a 18 agat siue ... 19 nomine *om.* P^a 18 agat] F^2, agit F^1, agatur $P^b LU$ | parte suo *V*, *def.* P^a 19 potestas esse maneat] *F*, potestas maneat *PVLU*: εἰ γὰρ καὶ μετὰ τὴν προσκύρωσιν ἄδειαν ἔχουσιν οἱ δανεισταὶ πᾶσιν ἐνάγειν, ὅμως κ. τ. λ. *B* (*Anon.*) *fidelius quam BS* (τὸ πλάτος), *ubi sic haec efferuntur immutata:* ὥσπερ γὰρ τοῖς δανεισταῖς ἔξεστιν ἐνάγουσιν ὑποκαθιστᾶν τινα ὀνόματι αὐτῶν, οὕτω κ. τ. λ. 21 translati F^1 23 fam'iliae' F^2 24 herciscundae *N semper* (*u. p. 308, 17*) | con'stituitur'sequitur *F* | et uenena *om.* P^a 26 et] ut *PVLU* | inprobatae *N*, probatae $P^a V$ | electionis *N* 28 quaesitum] $F^2 NPVLU$, adquaesitum F^1 | aut adgressura] uel adgressura *ut uidetur N* 29 et] et si P^a | debebit] diuidebit *V*, *inc.* P^a | aput *N* 32 retinere't' F^2 | aede] dde F^1 34 ceteri descriptum et recognitum faciant] *FN*, ceteris d. et r. faciant P^a, ceteris d. et r. faciat $P^b VLU$, *quod non recte crediderunt confirmari uersione Graeca:* ὁ εἰς πλεῖον κληρονομῶν ... δίδωσι τοῖς ἄλλοις ἴσα *B*

potius esse debeant, sortiri eos oportet: aut ex consensu uel suffragio eligendus est amicus, apud quem deponantur: uel in aede sacra deponi debent.

6 Ulpianus libro nono decimo ad edictum. Nam ad licitationem rem deducere, [B. 42, 3, 6] *E* ut qui licitatione uicit hic habeat instrumenta hereditaria, non placet neque mihi neque Pomponio.

7 Uenuleius libro septimo stipulationum. Si heres unus, cum sub condicione [B. 42, 3, 7] **P* adiectum coheredem aut apud *hostes* haberet, dixerit se heredem esse et actione expertus uicerit, deinde condicio heredis exstiterit uel postliminio redierit, an uictoriae commodum debeat cum eo communicare? nam indubitate iudicati actio ei in solidum competit. et electionem coheredi dandam, id est aut communicandam eam aut experiundi faciendam potestatem huic, qui post uictoriam coheredis effectus sit heres aut reuersus sit in ciuitatem. idemque obseruandum, si postea natus sit postumus. non enim his personis silentium imputari potest, cum ad hereditatem post uictoriam coheredis peruenerint.

8 Ulpianus libro nono decimo ad edictum. Pomponius scribit, si uni ex here- [B. 42, 3, 8] *E* dibus praelegatae fuerint rationes, non prius ei tradendas, quam coheredes descripserint. nam et si seruus actor, inquit, fuerit legatus, non alias eum tradendum, quam rationes reddiderit. nos uidebimus, numquid et cautio sit interponenda, ut, quotiens desideratae fuerint rationes uel actor praelegatus, copia eorum fiat? plerumque enim authenticae rationes sunt necessariae actori[1] ad instruenda ea, quae postea emergunt ad notitiam eius
1 spectantia. et necessarium est cautionem ab eo super hoc coheredibus ‖ praestari. Idem f. 162' Pomponius ait columbas, quae emitti solent de columbario, uenire in familiae herciscundae iudicium, cum nostrae sint tamdiu, quamdiu consuetudinem habeant ad nos reuertendi: quare si quis eas adpraehendisset, furti nobis competit actio. idem et in apibus dicitur,
2 quia in patrimonio nostro computantur. Sed et si quid de pecoribus nostris a bestia ereptum sit, uenire in familiae erciscundae iudicium putat, si feram euaserit: nam magis esse, ut non desinat nostrum esse, inquit, quod a lupo eripitur uel alia bestia, tamdiu, quamdiu ab eo *non* fuerit consumptum.

9 Paulus libro uicensimo tertio ad edictum. Ueniunt in hoc iudicium res, quas [B. 42, 3, 9] *E* heredes usuceperunt, cum defuncto traditae essent: hae quoque res, quae heredibus traditae sunt, cum defunctus emisset:

10 Ulpianus libro nono decimo ad edictum. item praedia, quae nostri patri- [B. 42, 3, 10] *E* monii sunt, sed et uectigalia uel superficiaria: nec minus hae quoque res, quas alienas defunctus bona fide possidet.

11 Paulus libro uicensimo tertio ad edictum. Partum quoque editum et post [B. 42, 3, 11] *E* aditam hereditatem

12 Ulpianus libro nono decimo ad edictum. et post litem contestatam Sabinus [B. 42, 3, 12] *E*
1 scribit in familiae erciscundae iudicium uenire et adiudicari posse. Idem erit et si seruis
FN[*P*(*VLU*)]

---

[1] actori] actorue (*u. i.*)?

---

1 potius esse *om.* P^a 2 aput *N* 4 uicit hi habet P^a | non] hoc non *L* (*non N*) | neque mihi] mihi *N* 7 hostes haberet] *N*, hostes adiectum eo haberet *F* (*uidelicet male repetitis iis quae proxime praecedunt* adiectum co), hostes (hostem P^a) adiectum haberet *PVL* (coheredem aut a. h. adiectum *om.* U^a): ἐὰν ἔχων ὑπὸ αἵρεσιν ἢ παρὰ τοῖς πολεμίοις ... συγκληρονόμον ἐναγάγω, μόνον ἐμαυτὸν εἰπὼν κληρονόμον *B* 8 extiterit F^1N 9 communicare] F^2NPLU, communicari F^1 10 faciendo *PVLU* 12 idemqu'a'e F^2 | his personis] *FPLU*, ...sonae *N* 13 coheredes *PV* | peruenerint] *FPU*, peruenerit *N*, peruenerunt *L* 14 pomponius *om.* F^1 15 fuerint] *fNPLU*, fuerit *F* | prius] pius P^a | ei] eas *P* | scripserint P^a 18 actur F^1 19 actori] et actor *Cuiacius:* καὶ ἀσφαλισθῶσιν, ὡς χρείας καλούσης προκομίζει τοὺς λογισμοὺς καὶ τὸν διοικητὴν πρὸς φανέρωσιν τῶν παρ' αὐτοῦ διοικηθέντων *B* (*Anon.*) | eius] eius qui P^aV 20 'h'abeo F^2 | *ab* idem *l. inc. P* 21 pomponius] *fNPVLU*, pomponius pomponius *F* | columuario *F* | in *om.* P^a 23 appraehendisset *N* | nobis] omnibus P^aV 24 de] F^2NPL, e F^1 | bestia] *F*, bestiis *NPVLU* 26 uel ab alia PV^bL | uestia F^1 27 non] *N*, *om. FPLU* 28 ad edictum *om. PV* 29 usuceperint NP^bV, susceperint P^a, susceperunt *LU* | defunctu *F* (*em. f*) 34 et] F^2N^bPLU, *om.* F^1N^m 37 adiudicarei N^m, adiudicare N^s | et] ut F^1 | seruus FP^aL

2 hereditariis ab extraneo aliquid datum sit. Res, quae sub condicione legata est, interim
heredum est et ideo uenit in familiae erciscundae iudicium et adiudicari potest cum sua
scilicet causa, ut existente condicione eximatur ab eo cui adiudicata est aut deficiente con-
dicione ad eos reuertatur a quibus relicta est. idem et in statulibero dicitur, qui interim
est[1] heredum, existente autem condicione ad libertatem perueniat.

13 PAPINIANUS libro septimo quaestionum. Alienationes enim post iudicium [B. 42, 3, 14] *P
acceptum interdictae sunt dumtaxat uoluntariae, non quae uetustiorem causam et originem
iuris habent necessariam.

14 ULPIANUS libro nono decimo ad edictum. Sed et si usucapio fuerit coepta [B. 42, 3, 13] E
ab eo, qui heres non erat, ante litem contestatam et postea impleta fuerit, rem de iudicio
1 subducit. Usus fructus an in iudicium deducatur, quaeritur: ut puta si de- [B. 42, 3, 15]
ducto usu fructu fundus fuit ab heredibus legatus

15 PAULUS libro uicensimo tertio ad edictum. uel si serue hereditario usus [B. 42, 3, 15] E
fructus legatus sit: nec enim a personis discedere sine interitu sui potest.

16 ULPIANUS libro nono decimo ad edictum. Et puto officio iudicis contineri, [B. 42, 3, 16] E
ut, si uolent heredes a communione usus fructus discedere, morem eis gerat cautionibus
1 interpositis. Iulianus ait, si alii fundum, alii usum fructum fundi iudex adiudicauerit, non
2 communicari usum fructum. Usus fructus et ex certo tempore et usque ad certum tempus
3 et alternis annis adiudicari potest. Id quod amnis fundo post litem contestatam alluit,
4 aeque uenit in hoc iudicium. Sed et si dolo uel culpa quid in usum fructum ab uno ex
heredibus factum sit, hoc quoque in iudicium uenire Pomponius ait: nam et omnia, quae
quis in hereditate dolo aut culpa fecit, in iudicium familiae erciscundae ueniunt, sic tamen,
si quasi heres fecerit. et ideo si uiuo testatore unus ex heredibus pecuniam sustulerit, in
familiae erciscundae iudicium ea non uenit, quia tunc nondum heres erat: ubi autem quasi
heres fecit, etsi aliam ‖ praeterea quis actionem habeat, tamen teneri eum familiae er- f. 168
5 ciscundae iudicio Iulianus scribit. Denique ait, si unus ex heredibus rationes hereditarias
deleuerit uel interleuerit, teneri quidem lege Aquilia, quasi corruperit: non minus autem
6 etiam familiae erciscundae iudicio. Item si seruus hereditarius propriam rem heredum
unius subripuerit, Ofilius ait esse familiae erciscundae actionem et communi diuidundo
furtique actionem cessare. quare agentem familiae erciscundae iudicio consecuturum, ut
aut ei seruus adiudicetur aut litis aestimatio in simplum offeratur.

17 GAIUS libro septimo ad edictum prouinciale. Damno commisso ab uno herede [B. 42, 3, 17] E
conueniens est dicere simpli habendam aestimationem in familiae erciscundae iudicio.

18 ULPIANUS libro nono decimo ad edictum. His consequenter Iulianus ait: si [B. 42, 3, 18] E
ex pluribus heredibus uni seruus sit generaliter per optionem legatus et heredes Stichum
tabulas hereditarias interleuisse dicant uel corrupisse et propter hoc renuntiauerint, ne
optaretur seruus, deinde optatus uindicetur, poterunt, si *ab* eis uindicetur, doli mali ex-
FN (*desinit u. 16 in* usus fructus dis) [*P(VLU)*]

---

[1] qui interim est] ut interim sit?

1 hereditarius *F?L* | sit *om. V, inc. P*ᵃ | conditione *N*ᵐ, •ndit••ne *N*ᵇ, *errore describentium opinor* 2 heredum] hereditatis *VLU, inc. P*ᵃ 3 eximatur ... condicione *om. P*ᵃ*?V* 4 a *om. V, inc. P*ᵃ | statu'i'libero *F* | interin *F* (*em. f*) 5 heredum] hereditatis *VLU, inc. P* | peruenit *P*ᵃ 6 Οὐλπιανοῦ *B* 11 deducatur] deductum *V, inc. P*ᵃ | ut puta *om. PVLU* | deducto usu fructu fundus *om. PVLU* 12 fuerit *P*ᵃ*U* | ab] *F*², •• *N, om. F*¹*PVLU* 13 lib'e'ro *F* 14 sine] siue *F*¹ 16 eis gerat] *PL*, eiserat *F*, ei gerat *f*, is gerat *U*: ἔργον τοῦ δικαστοῦ ἐστι διὰ καυτίονος μεταξὺ αὐτῶν γινομένης διαιρεῖν αὐτοῖς τὸν οὐσούφρουκτον· τοῦτο γὰρ σύνηθές ἐστιν *BS* (τὸ πλάτος), *quasi interpres pro* morem eis gerat *legerit* more eum eis diuidat 17 usu'm' fructum *F*² 19 alternis'i' *F*², alterius *P*ᵃ | possit *P* | annis *VL, inc. P*ᵃ | alluit] *F*²*P*ᵇ*L*ᵃ*U*, illuit *F*¹, aluit *P*ᵃ*VL*ᵇ 20 dolo 'et' ue'l' *F*² | usum fructum ... 21 heredibus *om. F*¹ | ex *om. PV* 22 fec'er'it *F*² | sic] sed et sic *P*ᵃ*V*, et sic *P*ᵇ*LU* 25 preter eam *PVLU* | habet *P*ᵃ 26 scribit d. ait] ait d. scribit *PV*, scribit ait d. *L* 27 quidem] quod ex *P*ᵃ 28 etiam *om P*ᵃ*U* | heredum] heredis *PVLU* 29 ofilius] filius *P*ᵃ 30 ut *om. P*ᵃ 33 conueniens] conueniet *F*¹ | est dicere] •• esse dicetur *P*, esse dicetur *VLU* | simplici *P*ᵃ*V* 34 consequentur *P*ᵃ 35 per adoptionem *P*ᵃ] et heredes] et heres *V, om. P*ᵃ 36 renuntiaueri'n't *F*² 37 oportaretur *P*ᵃ, aptaretur *L* | ab eis] *PVLU*, eis *F*

1 ceptione uti et de seruo quaestionem habere. Sed an in familiae erciscundae iudicium[1]
de morte testatoris uel de morte uxoris liberorumque suorum habebunt quaestionem he-
redes, quaeritur: et rectissime Pomponius ait haec ad diuisionem rerum hereditariarum
2 non pertinere. Idem quaerit, si quis testamento cauerit, ut seruus exportandus ueneat,
officio familiae erciscundae iudicis contineri, ut uoluntas defuncti non intercidat. sed et
cum monumentum iussit testator fieri, familiae erciscundae agent, ut fiat. idem tamen
temptat, quia heredum interest, quos ius monumenti sequitur, praescriptis uerbis posse eos
3 experiri, ut monumentum fiat. Sumptuum, quos unus ex heredibus bona fide fecerit, usuras
quoque consequi potest a coherede ex die morae secundum rescriptum imperatorum Seueri
4 et Antonini. Celsus etiam illud eleganter adicit coheredem et si non soluit habere familiae
erciscundae iudicium, ut cogatur coheres soluere, cum alias non sit liberaturus rem cre-
5 ditor, nisi in solidum ei satisfiat. Si filius familias patri heres pro parte extitisset et a
creditoribus peculiaribus conueniretur, cum paratus sit soluere id omne quod debetur, per
doli exceptionem consequetur a creditoribus mandari sibi actiones: sed etiam familiae
6 erciscundae iudicium cum coheredibus haberet. Cum unus ex heredibus legatum exsoluit
ei, qui missus fuerat in possessionem legatorum seruandorum causa, putat Papinianus, et
uerum est, familiae erciscundae iudicium ei competere aduersus coheredes, quia non alias
discederet legatarius a possessione, quam uice pignoris erat consecutus, quam si totum ei
7 legatum fuisset exsolutum. Sed et si quis Titio debitum soluerit, ne pignus ueniret, Ne-
ratius scribit familiae erciscundae iudicio eum posse experiri.

19 GAIUS libro septimo ad edictum prouinciale. Item ex diuerso similiter pro- B. 42, 3, 19 *E*
spicere iudex debet, ut quod unus ex heredibus ex re hereditaria percepit stipulatusue est
non ad eius solius lucrum pertineat. quae ita scilicet consequetur iudex, si aut reputationes
inter eos fecerit aut si curauerit cautiones interponi, quibus inter eos ‖ communicentur f. 163'
commoda et incommoda.

20 ULPIANUS libro nono decimo ad edictum. Si filia nupta, quae dotem con- B. 42, 3, 20 *E*
ferre debuit, per errorem coheredum ita cauit, ut, quod a marito reciperasset, pro partibus
hereditariis solueret, nihilo minus arbitrum familiae erciscundae sic arbitraturum Papinianus
scribit, ut, etiamsi constante matrimonio ipsa diem suum obierit, conferatur dos: nam im-
1 peritia, inquit, coheredum iurisdictionis formam mutare non potuit. Si filius familias iussu
patris obligatus sit, debebit hoc debitum praecipere: sed et si in rem patris uertit, idem
2 placet, et si de peculio[2], peculium praecipiet: et ita imperator noster rescripsit. Hoc am-
plius filius familias heres institutus dotem uxoris suae praecipiet, nec immerito, quia ipse
onera matrimonii sustinet. integram igitur dotem praecipiet et cauebit defensum iri cohe-
redes, qui[3] ex stipulatu possunt conueniri. idem et si alius dotem dedit et stipulatus est.

F[*P*(*VLU*)]

---

[1] iudicio? [2] *non aliter legerunt Graeci* (*u.i.*): sit actio, eatenus *ins.* [3] qui] si forte *uel tale quid Ulpianus scripsit* (*cf. Cod.* 5, 13)

---

3 hereditarium *PL*, hereditariaurum *U* 4 idem quaerit] *F*¹, idemque erit *F*²*PLU* | cauit *P*ᵃ | exportandum *P*ᵃ 6 agent] agetur *PVLU* 8 bone fide *P*ᵃ 10 ˹co˺heredem *F*² 11 liberatu's'rus *F* 13 per doli (*sic, non* doli mali) exceptionem consequetur *bis F*ᵃᶜ 14 a *om. P*ᵃ 15 cum heredibus *PVU*, cum quo heredibus *L* | habe˹re˺t cum unus *F*, habere et cum unus (et communis *P*ᵃ) *PVLU* 16 possessiones *P* 17 hercundae *P* 18 erat 'concessione quam u. p. erat' consecutus *F* 19 ex'eo'solutum *F*² 20 iudicium *L*, iudiciu. *P*, iudio *U* | experiri posse *PV* 22 re *om. P*ᵃ*V* 23 solius] *FU*, solidum *PL* 27 recuperasset *PLU* 28 soluerit *F*¹ 31 percipere *P*ᵃ*V* | et *om. P*ᵃ*V* | partis *F*¹ 32 et si de peculio, peculium praecipiet] εἰ δὲ εἰς τὸ πεκούλιον γένηται ἔνοχος, τὸ πεκούλιον ὑπεξαιρεῖ *B* (*Anon.*) *iisdemque uerbis BS* (*Cyr.*), *unde Florentina lectio stabilitur:* εἰ δὲ μήτε κέλευσις τοῦ πατρὸς προηγήσατο μήτε οὐέρσον ἐποίησε, τότε οὐχ ὅλον τὸ χρέος ὀφείλει ˋδίδοσθαι αὐτῷ κατ᾽ ἐξαίρετον, ἀλλὰ πρὸς τὸ μέτρον τοῦ πεκουλίου, ἐπειδὴ μόνης τῆς δὲ πεκουλίο τοὺς συγκληρονόμους ἀπαλλάττει *BS* (τὸ πλάτος), *ubi recte reprehenditur error compilatorum: excidisse quaedam oratio quoque indicat hians post uerba* et si de peculio, *quae non habent quibus recte expleantur, cum praesertim de peculio non filius obligatus sit, sed pater patrisque heredes* | amplius si filius familias heres sit inst. *PVLU* 35 possint *PV* | ali'q'us *F*²

nec solum uxoris suae dotem, sed etiam filii sui uxoris, quasi hoc quoque matrimonii onus
ad ipsum spectet, quia filii onera et nurus ipse adgnoscere necesse habet. praecipere autem
non solum patri datam dotem filium oportere, uerum etiam ipsi filio Marcellus scribit, sed
3 filio datam tamdiu, quamdiu peculium patitur uel in rem patris uersum sit. Si pater inter
filios sine scriptura bona diuisit et onera aeris alieni pro modo possessionum distribuit, non
uideri simplicem donationem, sed potius supremi iudicii diuisionem Papinianus ait. plane,
inquit, si creditores eos pro portionibus hereditariis conueniant et unus placita detrectet,
posse cum eo praescriptis uerbis agi, quasi certa lege permutationem fecerint, scilicet si
4 omnes res diuisae sint. Familiae erciscundae iudicium amplius quam semel agi non potest
nisi causa cognita: quod si quaedam res indiuisae relictae sunt, communi diuidundo de his
5 agi potest. Papinianus ait, si uni ex heredibus onus aeris alieni iniungatur citra speciem
legati, officio iudicis familiae erciscundae cognoscentis suscipere eum id oportere, sed non
ultra dodrantem portionis suae, ut quadrantem illibatum habeat: indemnes igitur coheredes
6 suos praestare cauebit. Idem scribit et si filius in muneribus publicis, in quibus pater ei
consentit[1], reliquatus est et pro parte heres scriptus est, hoc quoque debere praecipere,
quia et hoc patris aes alienum fuit: sed si qua munera post mortem patris suscepit, ab
7 his heredes patris soluti sunt. Neratius autem respondit: eum, qui plures filios haberet,
unum ex filiis ἀγωνοθεσίαν suscepturum professum esse et priusquam honore[2] fungeretur,
mortuum esse omnibus filiis heredibus institutis, et quaesitum esse, an is filius, quod in
eam rem impendisset, familiae erciscundae consequatur: eique respondisse[3] nulla actione
idem[4] consequi posse. quod merito displicet. debet itaque hoc in familiae erciscundae iu-
8 dicium uenire. Item Papinianus scribit, si maritus alterum ex heredibus onus dotis soluen-
dae, quae in stipulationem uenit, suscipere iussit et mulier aduersus utrumque dirigat dotis
petitionem, coheredem esse defendendum ab eo, qui suscipere onus iussus est. sed legata,
quae ab utroque pro dote data electa dote retinentur, in compendio coheredis esse, qui
debito leuatur, non oportet, uidelicet ut coheres, qui onus aeris alieni suscepit, officio iu-
9 dicis legatum ‖ consequatur. et uerum est hoc, nisi aliud testator edixit. Idem scribit, f. 164
quod uni ex coheredibus statuliber condicionis implendae nomine dedit de peculio, in hoc
iudicium non uenire nec communicari debere:

21 PAULUS libro uicensimo tertio ad edictum. idem et in communi diuidundo. B. 42, 3, 21 E

22 ULPIANUS libro nono decimo ad edictum. Item Labeo scribit, si unus he- B. 42, 3, 22 E
redum thensaurum relictum a testatore effodit, familiae erciscundae iudicio eum teneri, etsi
1 cum extraneo conscio partitus sit. Familiae erciscundae iudex ita potest pluribus eandem
rem adiudicare, si aut pluribus fuerit unius rei praeceptio relicta (ubi etiam necessitatem
facere Pomponius scribit, ut pluribus adiudicetur) uel si certam partem unicuique cohere-
2 dum adsignet: sed potest etiam licitatione admissa uni rem adiudicare: Sed et regionibus
3 diuisum fundum posse adiudicare secundum diuisionem nemo dubitauerit. Sed etiam cum
adiudicat, poterit imponere aliquam seruitutem, ut alium alii seruum faciat ex is quos ad-
iudicat: sed si pure alii adiudicauerit fundum, alium[5] adiudicando amplius seruitutem im-

F[P(VLU)]

[1] consensit (*Hal.*)? [2] munere (*u. i.*)? [3] se *ins.* [4] idem] id eum (*Cannegieter similiterque Cuiacius*)? [5] alium] alii alium (*Hoffmann*)?

1 hoc] FV^a, huius PV^bLU 4 uersus P^a | inter] in F^1: μεταξὺ τῶν παίδων *B* (*Anon.*) 7 inqui'e't F^2 | detrectet] det recte P^aV^aU, dent recte L^a, non det recte $P^bV^bL^b$ 8 le-ge'm' F^2 | scilicet et si P^a 9 sunt PV^b, *om.* V^a 10 res] sunt res P^a 11 iniungitur F^1, iniungantur P^a 12 cognoscens *V*, *inc.* P^a 13 indemnis F^1 14 scriuit *F* 15 reliquatus] relegati P^a, religatus P^bL^aU, obligatus V^a, illigatus V^bL^b: ἐλειτούργησεν … καὶ ἐντεῦθεν ἐλοιπάσθη τῇ πόλει *BS* (τὸ πλάτος) | est scriptus *P* 16 aes al. fuit] est alienum P^a 17 patrisoluti *FP* | autem] quidem *P* | filius F^1 18 filiis] *LU*, filio FP^aV: περὶ ἑνὸς τῶν υἱῶν *BS* (τὸ πλάτος) | ἀγωνοθεσίαν] γωνο·θ·etiam *PL*, ωνοθ etiam *U*, γωνοθεσιᾱ *V* | professus F^a | honere F^1P^b, hunere P^a, munere *L*, onere *U* 19 quaesi'onib'tum *F* 25 dote retinentur] continentur *V*, *inc.* P^a | conpendio F^1 26 alienis suse. *F* 31 unus] fundus F^1 | heres P^bVLU, *inc.* P^a 32 iudicio … 33 familiae erciscundae *om.* *PV* 34 si autem P^a | fuerit *om.* P^a 36 regeonibus F^1 38 ex is] *F*, ex his *fPL* 39 pure] plures P^a | alium adiudicandum P^a, alii adiudicandum P^b

4 ponere non poterit. Familiae erciscundae iudicium ex duobus constat, id est rebus atque
5 praestationibus, quae sunt personales actiones[1]. Papinianus de re quae apud hostes est
Marcellum reprehendit, quod non putat in[2] praestationes eius rei uenire in familiae erciscundae iudicium, quae apud hostes est. quid enim impedimentum est rei praestationem uenire, cum et ipsa ueniat

23 PAULUS libro uicensimo tertio ad edictum. propter spem postliminii? scilicet cum cautione, quia possunt non reuerti: nisi si tantum aestimatus sit dubius euentus. B. 42, 3, 23 E

24 ULPIANUS libro nono decimo ad edictum. Sed et eius rei, quae in rebus B. 42, 3, 24 E
1 humanis esse desiit, ueniunt praestationes: et ego Papiniano consentio. Familiae erciscundae iudicium et inter bonorum possessores et inter eum cui restituta est hereditas ex Trebelliano senatus consulto et ceteros honorarios successores locum habet.

25 PAULUS libro uicensimo tertio ad edictum. Heredes eius, qui apud hostes decessit, hoc E
1 iudicio experiri possunt. Si miles alium castrensium, alium ceterorum bonorum B. 42, 3, 25
heredem fecerit, non est locus familiae erciscundae iudicio: diuisum est enim per constitutiones inter eos patrimonium. quemadmodum cessat familiae erciscundae iudicium, cum
2 nihil in corporibus, sed omnia in nominibus sunt. Quantum uero ad accipiendum familiae
3 erciscundae iudicium nihil interest, possideat quis hereditatem nec ne. De pluribus hereditatibus, quae inter eosdem ex diuersis causis communes sint, unum familiae erciscundae
4 iudicium sumi potest. Si inter me et te Titiana hereditas communis sit, inter me autem
5 et te *et* Titium Seiana, posse unum iudicium accipi inter tres Pomponius scribit. Item si plures hereditates inter nos communes sunt, possumus de una familiae erciscundae iudicium
6 experiri. Si testator rem communem cum extraneo habebat siue rei suae partem alicui legauit aut heres ante iudicium familiae erciscundae acceptum partem suam alienauit, ad
7 officium iudicis pertinet, ut eam partem, quae testatoris fuit, alicui iubeat tradi. Quod pro emptore uel pro donato puta coheres possidet, in familiae erciscundae iudicium uenire
8 ‖ negat Pomponius. Idem scribit, cum ego et tu heredes Titio extitissemus, si tu partem f. 164'
fundi, quem totum hereditarium dicebas, a Sempronio petieris et uictus fueris, mox eandem partem a Sempronio emero et traditus mihi fuerit, agente te familiae erciscundae iudicio non ueniet non solum hoc quod pro herede possidetur, sed nec id quod pro emptore[3]: cum enim per iudicem priorem apparuit totam[4] non esse hereditatis, quemadmodum in familiae
9 erciscundae iudicium ueniat? An ea stipulatio, qua singuli heredes in solidum habent actionem, ueniat in hoc iudicium, dubitatur: ueluti si is qui uiam iter actus[5] stipulatus erat decesserit, quia talis stipulatio per legem duodecim tabularum non diuiditur, quia nec potest. sed[6] uerius est non uenire eam in iudicium, sed omnibus in solidum competere actionem

F[*P*(*VLU*)]

---

[1] *firmant BS* (πραεστατίονες δέ εἰσι … τὰ κατὰ τῶν προσώπων ἐγκλήματα): actiones *del.* (*cf. D. 5, 3, 25, 18. 10, 3, 1*) [2] in *tuentur B* (*u. i.*), *sed del.* [3] non solum hoc quod pro emptore possidetur sed nec id quod pro herede (*u. i.*)? [4] totum (*u. i.*)? [5] *eodem errore BS* (τὸ πλάτος): ἐπερωτήσας βίαν ἢ ἴτερ ἢ ἄκτους: actum P^b? [6] sed] et?

---

1 iudicio P^a 3 repr'a'ehendit *F* | in praestationes] *F similiterque BS* (τὸ πλάτος): ὅτι μὴ νομίζει Μάρκελλος εἰς τὰς … πραεστατίονας φέρεσθαι εἰς τοῦτο τὸ δικαστήριον, interim praestationes *PVLU* 4 a'l'pud *F* | impedimento P^a 7 non] ad nos PV^bLU, *inc.* V^a | si *om.* P^aL^aU | existimatus *P* | si't' F^2 8 libro xuiii *P* 9 desinit P^aV 11 honorarios *om.* *PVLU* | locum habe're't F^2, habet locum *P* 12 Paulus] Ἰαουλ. *B* | xxiii] xx *PVL*, xuiii *U* | eius *om.* P^a 13 iudicio] iudicium F^1 14 constitutionem *P* 16 ad *om.* P^aV, ad accipiendum *om.* *L* 17 nihil … 19 iudicium *om.* P^aV, nihil *solum om.* *L* 17 hereditatem … pluribus *om.* F^1 20 et te titium *F*, et titium P^aLU: καὶ οἱ δύο καὶ Παῦλος *B* (*cf. BS. 12, 1, 50 sch. 37*) | accipe P^a 25 puta] ruta F^1, puto P^a, *om.* *V* 26 heredes] heres P^a 29 non ueniet … 30 quemadmodum in *om.* P^a? 29 non solum hoc quod pro emptore possidetur sed nec id quod pro herede *uidentur legisse Graeci:* ἠγόρασα παρὰ σοῦ τὸ μέρος· οὔτε αὐτὸ φέρεται εἰς τὸ φαμιλίαε ἐρκισκοῦνδαε οὔτε τὸ μέρος ὃ νέμομαι ὡς κληρονόμος *BS* (*Cyr.*), ἐὰν … ἀγοράσω παρὰ Ἀνδρέου τὸ αὐτό, οὔτε αὐτό, ὅπερ ὡς κληρονόμος νέμομαι *B* (*Anon.*) 30 totam] totum (P^a *dett.*, *cf. Keller Litiscontest. p. 364*) *et sic BS:* ὁπότε γὰρ ἅπαξ ἐφάνη … μὴ εἶναι ὅλον τὸν ἀγρὸν ηερεδιτάριον 31 an] in F^1 32 ueniant P^a | dubitabatur *PVL* 33 decesserat *PVL* | quia 'iter' talis F^2 | diuiditur] datur P^aV, diuidatur P^b

10 et, si[1] non praestetur uia, pro parte hereditaria condemnationem fieri oportet. Contra si
promissor uiae decesserit pluribus heredibus institutis, nec diuiditur obligatio nec dubium
est quin duret, quoniam uiam promittere et is potest, qui fundum non habet. igitur quia
singuli in solidum tenentur, officio iudicis cautiones interponi debere, ut, si quis ex his
11 conuentus litis aestimationem praestiterit, id pro parte a ceteris consequatur. Idem dicen-
12 dum est et si testator uiam legauerit. In illa quoque stipulatione prospiciendum est co-
heredibus, si testator promiserat 'neque per se neque per heredem suum fieri, quo minus
'ire agere possit', quoniam uno prohibente in solidum committitur stipulatio, ne unius factum
13 ceteris damnosum sit. Idem iuris est in pecunia promissa a testatore, si sub poena pro-
missa sit: nam licet haec obligatio diuidatur per legem duodecim tabularum, tamen quia
nihilum prodest ad poenam euitandam partem suam soluere, siue non*d*um soluta est pecunia
nec dies uenit, prospiciendum est per cautionem, ut de indemnitate caueat per quem factum
fuerit, ne omnis pecunia solueretur, aut ut caueat se ei qui solidum soluerit partem prae-
staturum: siue etiam[2] soluit unus uniuersam pecuniam quam defunctus promittit[3], ne poena
14 committeretur, familiae erciscundae iudicio a coheredibus partes recipere poterit. Idem ob-
seruatur in pignoribus luendis: nam nisi uniuersum quod debetur offeratur, iure pignus
15 creditor uendere potest. Si unus ex coheredibus noxali iudicio seruum hereditarium de-
fenderit et litis aestimationem optulerit, cum hoc expediret, id pro parte hoc iudicio con-
sequatur. idem est et si unus legatorum nomine cauerit, ne in possessionem mitterentur[4].
et omnino quae pro parte expediri non possunt si unus cogente necessitate fecerit, familiae
16 erciscundae iudicio locus est. Non tantum dolum, sed et culpam in re hereditaria praestare
debet coheres, quoniam cum coherede non contrahimus, sed incidimus in eum: non tamen
diligentiam praestare debet, qualem diligens pater familias, quoniam hic propter suam par-
tem causam habuit gerendi et ideo negotiorum gestorum ei actio non competit[5]: talem
igitur diligentiam praestare debet, qualem in suis rebus. eadem sunt, si duobus res legata
17 sit: nam et hos coniunxit ad societatem non consensus, sed res. Si incerto homine legato
et postea | defuncto legatario aliquis ex heredibus legatarii non consentiendo impedierit f. 165
legatum, is qui impedit hoc iudicio ceteris quanti intersit eorum damnabitur. idem est, si
e contrario unus ex heredibus, a quibus generaliter homo legatus est quem ipsi elegerint,
noluerit consentire, ut praestetur quem solui omnibus expediebat, et ideo conuenti a lega-
18 tario iudicio pluris damnati fuerint. Item culpae nomine tenetur, qui, cum ante alios ipse
adisset hereditatem, seruitutes praediis hereditariis debitas passus est non utendo amitti.
19 Si filius cum patrem defenderet condemnatus soluerit uel uiuo eo uel post mortem, potest
20 aequius dici habere petitionem[6] a coherede in familiae erciscundae iudicio. Iudex familiae

F[*P*(*VLU*)]

[1] et si] sed si? [2] etiam] iam (*Hal.*)? [3] promisit (*edd.*)? [4] mitteretur (*u. i.*)? [5] *Graecus interpres* (τὸ πλάτος) *sic fere uertit, quasi esset:* non tantum dolum, sed et culpam in r. h. praestare debet coheres: quoniam tamen cum coherede non contrahimus, sed incidimus in eum, non talem diligentiam praestare debet, qualem diligens pater familias: nam quoniam hic propter suam partem causam habuit gerendi, ideo negotiorum gestorum in eum actio non competit: *quae quamquam non conueniunt cum altera uersione Anonymi ueniuntque sine dubio ex interpretatione emendatoria, tamen ad ea quae scripsit Ulpianus propius quam tradita uidentur accedere* [6] repetitionem (*edd.*)?

3 et *om.* *PV* | habent P^a, habeat P^b 6 uiam ... prospic. est *om.* P^a | coheredibus] coheredi huius *PLU* 9 dampnosus P^a | pecuniam promissam P^a 10 nam *om.* P^aV 11 soluere's' *F* | nondum] non cum *F* (*em. f*): μήπω δὲ κατεβλήθη τὸ χρέος *BS* 12 ut *om.* F^1 | de indemnitate] indempnitatem P^a?*V*? 13 pecuniae soluerentur *PV* | ut caueat] concaueat *V*, *inc.* P^a 15 committetur *PV* | isdem P^a 16 luendis] F^2*PLU cum BS:* ἐπὶ τῷ ῥύσασθαι τὸ κοινὸν ἐνέχυρον, soluendis F^1 | nam 'ni'si F^2 | offeretur F^1 19 possessione *PVL* | mitterentur] mitteretur *dett.:* ἠσφαλίσατο τὸν ληγατάριον, ἵνα μὴ πεμφθῇ εἰς νομὴν *B* 21 dolus sed et culpa P^a | rem hereditario F^1, rem heredita.... P^a, res hereditarias P^b*L*, res hereditaria *V* 22 cum coheredem P^a 25 legatae sint P^a 26 ad] at F^1 27 consentiens *P* 28 impendit P^aV | si e'go' contr. F^2 30 noluerint P^a*VU* | ideo] idem P^a 32 adisset 'et' her. F^2 33 eo *om.* P^a | uel post mortem] post mortemue *PV* 34 a coherede] cum herede P^a | iudicio *om.* P^a | iudex fam. erciscundae nihil debet] nihil debet (debet *om.* *V*) iudex *PV*?, nihil debet iudex fam. erciscundae *L*

21 erciscundae nihil debet indiuisum relinquere. Item curare debet, ut de euictione caueatur
22 his quibus adiudicat. Si pecunia, quae domi relicta non est, per praeceptionem relicta sit, utrum uniuersa a coheredibus praestanda sit an pro parte hereditaria, quemadmodum si pecunia in hereditate relicta esset, dubitatur. et magis dicendum est, ut id praestandum sit, quod praestaretur, si pecunia esset inuenta.

26 GAIUS libro septimo ad edictum prouinciale. Officio autem iudicis con- | B. 42, 3, 26 *E* uenit iubere rem hereditariam uenire unam pluresue pecuniamque ex pretio redactam ei numerari, cui legata sit.

27 PAULUS libro uicensimo tertio ad edictum. In hoc iudicio condemnationes | B. 42, 3, 27 *E* et absolutiones in omnium persona faciendae sunt: et ideo si in alicuius persona omissa sit damnatio, in ceterorum quoque persona quod fecit iudex non ualebit, quia non potest ex uno iudicio res iudicata in partem ualere, in partem non ualere.

28 GAIUS libro septimo ad edictum prouinciale. Rem pignori creditori datam | B. 42, 3, 28 *E* si per praeceptionem legauerit testator, officio iudicis continetur, ut ex communi pecunia luatur eamque ferat is cui eo modo fuerat legata.

29 PAULUS libro uicensimo tertio ad edictum. Si pignori res data defuncto | B. 42, 3, 29 *E* sit, dicendum est in familiae erciscundae iudicium uenire: sed is cui adiudicabitur in familiae erciscundae iudicio pro parte coheredi erit damnandus nec cauere debet coheredi indemnem eum fore aduersus eum qui pignori dederit, quia pro eo erit, ac si hypothecaria uel Seruiana actione[1] petita litis aestimatio oblata sit, ut et is qui optulerit aduersus dominum uindicantem exceptione tuendus sit. contra quoque si is heres, cui pignus adiudicatum est, uelit totum reddere, licet debitor nolit, audiendus est. non idem dici potest, si alteram partem creditor emerit: adiudicatio enim necessaria est, emptio uoluntaria: nisi si obiciatur creditori, quod animose licitus sit. sed huius rei ratio habebitur, quia quod creditor egit, pro eo habendum est ac si debitor per procuratorem egisset et eius, quod propter necessitatem impendit, etiam ultro est actio creditori.

30 MODESTINUS libro sexto responsorum. Fundus mihi communis est[2] pupillae | B. 42, 3, 30 *Ef* coheredi: in eo fundo reliquiae sunt conditae, quibus religio ab utriusque patribus debebatur, nam parentes quoque eiusdem pupillae ibi sepulti sunt: sed tutores distrahere fundum nolunt: ego non consentio, sed portionem meam possidere malo, cum uniuersitatem emere non possim et uelim pro meo arbitrio exsequi ius religionis. quaero, an recte arbitrum communi diuidundo ad hunc fundum partiendum petam an etiam is arbiter, qui familiae erciscundae datur, isdem partibus fungi possit, ut hanc possessionem exemptis[3] ceteris corporibus hereditariis pro iure cuique[4] nobis partiatur. Herennius Modestinus respondit nihil proponi, cur familiae erciscundae ‖ iudicio addictus arbiter officium suum etiam in eius fundi de f. 165'
quo agitur diuisionem interponere non possit: sed religiosa loca in iudicium non deduci eorumque ius singulis heredibus in solidum competere.

31 PAPINIANUS libro septimo quaestionum. Si seruus pignori obligatus luatur | B. 42, 3, 31 *P* ab uno ex heredibus, quamuis postea decedat, officium tamen arbitri durat: sufficit enim communionis causa quae praecessit quaeque hodie duraret, si res non intercidisset.

F[*P*(*VLU*)]

[1] re *ins.* [2] et *ins.* (*P^b*) [3] exemptam? [4] cuiusque (*edd.*)?

1 eui'n'ctione F^2 2 adiudicet *PV* | sit] sunt F^1 4 relicta esset] esse P^a 7 rem *om.* P^aV | pecuniaque ex pr. redacta (est *add.* *U*) P^aU 9 lib. xiii P^a 11 quoque persona] q. personam *PV* | quod] quae *P* 12 par'a'tem non F^2 13 rem ... 16 edictum si *om.* F^1 14 per'ce'praec. F^2 15 luatur] *FU*, soluatur *PVL* 18 coherede F^1 | nec (ne P^aV) cauere debet coheredi indemnem eum fore aduersus eum qui pignori dederit] *ne sollicita haec quae plane confirmant* *BS* (τὸ πλάτος): οὐ καταδικάζεται οὗτος τῷ συγκληρονόμῳ αὐτοῦ ἀσφαλίσαι μοι (μοι *del.*) ὅτι οὐκ ἐνάγει μοι περὶ τοῦ ἐνεχύρου ὁ χρεώστης 19 erit] dedit *PLU*, dederit *V* 20 petita] petite et P^a, petite *LU* 24 si *om.* *PLU* | licitum P^aVL | sit] est F^1 26 etiam ultro est etiam actio F^aP^a, ultro est etiam actio P^bLU 28 reliqu'i'ae F^2 | patribus] FL^b, *inc.* P^aL^a, partibus P^bU | debeatur *PV* 30 portionemeam *PL* 32 petam] partam P^a 33 exemptis] exceptis *PVLU* 34 hereditarius F^1 | proponitur cur *PVU* 35 eius fundi] eo fundo *PV*, eis fundi *L* 36 loca *om.* P^a | iudicio *P* 40 communis *PVLU* | odie *F*, chodie P^a | intercedisset *P*

32 Idem libro secundo responsorum. Quae pater inter filios non diuisit post datas[1] actiones uice diuisionis, ad singulos pro hereditaria portione pertinent, modo si cetera, quae non diuisit, in unum generaliter non contulit uel res datas non sequuntur. [B. 42, 3, 32 P

33 Idem libro septimo responsorum. Si pater familias singulis heredibus fundos legando diuisionis arbitrio fungi uoluit, non aliter partem suam coheres praestare cogetur, quam si uice mutua partem nexu pignoris liberam consequatur. [B. 42, 3, 33 P

34 Idem libro octauo responsorum. Seruos inter coheredes tempore diuisionis aestimatos non emendi, sed diuidendi animo pretiis adscriptos[2] uideri placuit: quare suspensa condicione mortuos tam heredi quam fideicommissario deperisse. [B. 42, 3, 34 P

35 Idem libro duodecimo responsorum. Pomponius Philadelphus dotis causa praedia filiae[3] quam habebat[4] in potestate tradidit et reditus[5] eorum genero solui mandauit: an ea praecipua filia retinere possit, cum omnes filios heredes instituisset, quaerebatur. iustam causam retinendae possessionis habere filiam, quoniam pater praedia de quibus quaerebatur dotis esse uoluit et matrimonium post mortem quoque patris steterat[6], respondi: filiam etenim, quae naturaliter agros tenuit[7], specie dotis cuius capax fuisset[8] defendi. [Uat. 258 P

36 Paulus libro secundo quaestionum. Cum putarem te coheredem meum esse idque uerum non esset, egi tecum familiae erciscundae iudicio et a iudice inuicem adiudicationes et condemnationes factae sunt: quaero, rei ueritate cognita utrum condictio inuicem competat an uindicatio? et an aliud in eo qui heres est, aliud in eo qui heres non sit dicendum est? respondi: qui ex asse heres erat, si, cum putaret se Titium coheredem habere, acceperit cum eo familiae erciscundae iudicium et condemnationibus factis soluerit pecuniam, quoniam ex causa iudicati soluit, repetere non potest. sed tu uideris eo moueri, quod non est iudicium familiae erciscundae nisi inter coheredes acceptum: sed quamuis non sit iudicium, tamen sufficit ad impediendam repetitionem, quod quis se putat condemnatum. quod si neuter eorum heres fuit, sed quasi heredes essent acceperint familiae erciscundae iudicium, de repetitione idem in utrisque dicendum est, quod diximus in altero. plane si sine iudice diuiserint res, etiam condictionem earum rerum, quae ei cesserunt, quem coheredem esse putauit qui fuit heres, competere dici potest: non enim transactum inter eos intellegitur, cum ille coheredem esse putauerit. [B. 42, 3, 35. Ep. 11, 29 P

37 Scaeuola libro duodecimo quaestionum. Qui familiae erciscundae iudicio agit, confitetur aduersarium sibi esse coheredem. [B. 42, 3, 36 P[a]

38 Paulus libro tertio responsorum. Lucius et Titia fratres emancipati a patre adulti curatores acceperunt: hi communes pecunias ex reditibus redactas ‖ singulis subministrauerunt: postea omne patrimonium diuiserunt: et post diuisionem Titia soror Lucio fratri suo coepit quaestionem mouere, quasi amplius accepisset quam ipsa acceperat. cum Lucius frater eius non amplius sua portione, immo minus quam dimidiam consecutus sit, [B. 42, 3, 37 P f. 166

F [*P*(*VLU*)]

[1] res et collatas *ins.*: *cf. l.* 20 § 3 *h. t.* [2] seruis inter coheredes tempore diuisionis aestimatis non emendi, sed diuidendi animo pretia adscripta? [3] Pomponiae *ins. Uat.* [4] habuit *Uat.* [5] mercedes *Uat.* [6] constiterat *Uat.* [7] retinuit *Uat.* [8] fuit *Uat.*

1 non *om. P*[a] 2 pertinet *P*[a]?*V* 3 sequitur *V*, consecuntur *L*, *inc. P*[a] 6 qua'm' si *F*[b] 8 pr'a'etiis *F* | uiderit *P*[a] | qua res *P*[a] 9 tam'e'her. *F* 10 duodecim *F* | philodelfus *P*[a] 11 solui] fului *Uat.* 12 cum omnis *F*, cum communes *Uat.* | heredes inst. quaerebatur *om. F*[1] 13 de *om. Uat.* 14 respondi] pro *Uat.* 15 fuisse *P*[a]?*V* 16 defendi't' *F*[2] 18 ad iudicem *P*[a] 20 est aliud (ali'q'ud *F*[2]) in eo qui heres *om. P*[a]*V* 25 repetitionem 'sufficit' quod *F* 26 putet *f* 27 iudicio *P*[a] | utri'u'sque *F*[2] 28 eis *P* 29 cesserint *PVLU* | putauit (putabit *F*) . . . 30 coheredem esse *om. PVLU* 30 putauerit] *FLU*, putauerint *P*[a] 32 confitetur] ὁμολογεῖ τὸν ἀντίδικον αὐτοῦ συγκληρονόμον εἶναι *B*, non confitetur *libri nostri omnino male, cum praesertim lex haec non casu, sed consilio collocata sit post locum Pauli negantem consistere iudicium familiae erciscundae nisi inter coheredes acceptum* | siui esse *F*[1], se fuisse *P*[a], fuisse *P*[b]*VLU* 33 emancipati] et mancipati *F* 34 hi'c' comm. *F*[2], ii comm. *PLU* | reditibus] peditus *F*[1] | singuli subministrauerunt *PLU* 36 coepit quaestionum *F*[1], quaestionem coepit *P* 37 quam dimidia sua portione consecutus *P*[a], dimidia consecutus *P*[b], quam dimidia consecutus *LU*

quaero, an Titiae competat aduersus fratrem actio. Paulus respondit, secundum ea quae
proponuntur si Lucius non amplius ex reditu praediorum communium accepit, quam pro
hereditaria portione ei competeret, nullam sorori eius aduersus eum competere actionem.
idem respondit, cum ex decretis alimentis a praetore amplius fratrem accepisse diceretur
quam sororem, non tamen ultra partem dimidiam.
39 Scaeuola libro primo responsorum. Ex parte heres institutus causam de B. 42, 8, 38 P
totis bonis, quam omnes heredes patiebantur ob inultam mortem[1], suscepit et optinuit:
coheres ab eo partem suam petebat nec partem sumptuum factorum in litem praestare
uolebat: quaesitum est, an doli exceptio noceret. respondi, si idcirco amplius erogatum
esset, quod ipsius quoque causa defensa esset, habendam rationem sumptuum. sed et si
1 omiserit doli exceptionem, agere potest de recipienda portione sumptuum. Intestato mo-
riens codicillis praedia sua omnia et patrimonium inter liberos diuisit ita, ut longe amplius
filio quam filiae relinqueret: quaesitum est, an soror fratri dotem conferre deberet. re-
spondi secundum ea quae proponerentur, si nihil indiuisum reliquisset, rectius dici ex uo-
2 luntate defuncti collationem dotis cessare. Seruo libertatem dedit qui erat annorum quin-
decim, 'cum erit annorum triginta', eidem ex die mortis suae quoad uiueret cibariorum
nomine denarios denos, uestiarii[2] denarios uiginti quinque praestari se uelle significauit:
quaesitum est, an utile esset cibariorum et uestiariorum legatum, cum Stichus ante liber-
tatis tempus decesserit, et an, si non est utile, heres qui praestiterat a coherede repetere
possit, apud quem morabatur. respondi non quidem debita fuisse, sed si id, quod datum
3 est, in alimenta consumptum sit, repeti non posse. Filius rei publicae debita, quae post
mortem patris contraxit, fratri suo pro parte hereditaria reputare non potest, si non in
omnibus socii essent, licet hereditatem paternam communem haberent et pater pro altero
4 filio in patria magistratu functus decessit. Duos filios scripsit heredes et certos homines
unicuique eorum praelegauit, in quibus uni Stephanum cum peculio: is uiuo testatore manu-
missus decessit, deinde pater: quaesitum est, an id, quod in peculio habuit Stephanus
priusquam manumitteretur, ad utrosque filios pertineat an uero ad eum solum, cui cum
5 peculio praelegatus fuerat. respondi secundum ea quae proponerentur ad utrosque. Pater
inter filios diuisit bona et eam diuisionem testamento confirmauit et cauit, ut aes alienum,
quod unusquisque eorum habet siue habebit, solus sustineret: postea unus ex filiis cum
pecuniam *mutuaretur*, interuenit pater eiusque consensu praedia quae filio adsignauerat
pignori data sunt: post mortem patris eadem praedia idem filius possedit, usuras soluit:
quaero, an familiae erciscundae iudicio, si praedia pignori data distrahat creditor, aliquid
ei a coherede praestandum sit. respondi secundum ea quae proponerentur non esse prae-
standum.
40 ‖ Gaius libro secundo fideicommissorum. Si ex asse heres institutus rogatus B. 42, 8, 39 P f. 16
sit mihi *partem aliquam* restituere, ueluti dimidiam, utile familiae erciscundae iudicium recte
inter nos agetur.
41 Paulus libro primo decretorum. Quaedam mulier ab iudice B. 32, 8, 40. cf. D. 37, 14, 24 Pf
F[P(VLU)]

---

[1] testatoris *ins.* (*u. i.*) [2] denos menstruos, annuos uestiarii? (*cf. D. 34, 1, 18 pr.*)

6 d'e t'otis F^2 7 omnes *om.* P^aV | ob inultam mortem] ubi nullam mortem P^aV^a, *om.* P^bV^bLU: ὡς μὴ ἐκδικησάντων τὴν ἀναίρεσιν τοῦ τελευτήσαντος *B*, *unde fortasse add.* testatoris (*cf. l. 18 § 1 h. t.*) 8 facturum *F* 10 et si] si P^a 12 codicill'o'is *F* 13 comferre *F* | respondit *PV* 14 relinquisset F^1PL | ex *om.* P^aV 16 cum *om.* F^1 | ciuariorum F^1 17 denarios xxxu P^aV, denarios xu *U* 18 ciuariorum *F* (*em. f*) | uestariorum P^a | libertates P^aL 19 util'l'e F^2 20 fuisse *om.* P^a | si id *om.* P^a 24 functu's' F^2, fructus *L* 25 unicuque P^a 27 manumitte're'tur F^2 28 utriusque $F^1P^aV^a$ 29 inter] in F^2U: μεταξὺ ἡμῶν *B* | bona'm' F^2 30 eorum *om.* *PVLU* 31 pecuniamutuar. FP^a? | pater eiusque] quoque pater *V*, *inc.* P^a 34 respondit P^a | proponuntur *PV* 37 partem aliquam] partem aliquam aliquam paratem *F* (paratem *del. f*): μέρος ἀποκαταστῆσαί μοι *B* | ueluti dimidiam] uel *L*, *om.* *PVU* | familiae herciscundae *om.* *PLU* | iuditio *V*, *inc.* P^a 38 agatur F^1

appellauerat, quod diceret eum[1] de diuidenda hereditate inter se et coheredem non tantum
res, sed et[2] libertos diuisisse et alimenta, quae dari testator certis libertis iussisset[3]: nullo
enim iure id eum fecisse. ex diuerso respondebatur consensisse eos diuisioni et multis annis
alimenta secundum diuisionem praestitisse[4]. placuit standum esse alimentorum praestationi:
sed et illud adiecit nullam esse libertorum diuisionem[5].
42 POMPONIUS libro sexto ad Sabinum. Si ita legatum fuerit uni ex heredibus: | B. 42, 3, 41 | S
'quod mihi debet, praecipito', officio iudicis familiae erciscundae continetur, ne ab eo co-
heredes exigant: nam et si quod alius deberet praecipere unus iussus fuerit, officio iudicis
actiones ei praestari debebunt pro portione coheredis.
43 ULPIANUS libro trigensimo ad Sabinum. Arbitrum familiae erciscundae uel | B. 42, 3, 42 | S
unus petere potest: nam prouocare apud iudicem uel unum heredem posse palam est: igitur
et praesentibus ceteris et inuitis poterit uel unus arbitrum poscere.
44 PAULUS libro sexto ad Sabinum. Inter coheredes etiam communi diuidundo | B. 42, 3, 43 | S
agi potest, ut res dumtaxat quae eorum communes sint et causae ex his rebus pendentes
1 in iudicium ueniant, de ceteris uero in integro sit familiae erciscundae iudicium. Si familiae
erciscundae uel communi diuidundo actum sit, adiudicationes praetor tuetur exceptiones
2 aut actiones dando. Si coheredes absente uno coherede rem uendiderunt et in ea re dolo
malo fecerunt, quo plus ad eos perueniret[6], uel familiae erciscundae iudicio praestabunt
3 ei qui afuit uel hereditatis petitione. Fructus, quos ante aditam hereditatem ex fundo he-
reditario heres capit, non aliter familiae erciscundae iudicio praestare eum Iulianus ait,
4 quam si, cum sciret hereditarium fundum esse, ceperit. Qui familiae erciscundae et com-
muni diuidundo et finium regundorum agunt', et actores sunt et rei et ideo iurare debent
5 non calumniae causa litem intendere et non calumniae causa ad infitias ire. Quod ex facto
suo unus ex coheredibus ex stipulatione hereditaria praestat, a coherede non repetet: ueluti
si a se heredeque suo dolum malum afuturum defunctus spopondit uel neque per se neque
per heredem suum fore, quo minus quis eat agat. immo et si reliqui propter factum unius
teneri coeperint, quasi condicio stipulationis hereditariae exstiterit, habebunt familiae ercis-
6 cundae iudicium cum eo propter quem commissa sit stipulatio. Si quis stipulatus fuerit
Titium heredemque eius ratum habiturum et Titius[7] pluribus heredibus relictis decesserit,
eum solum teneri qui non habuit ratum et solum ex heredibus stipulatoris acturum a quo
7 fuerit petitum. Usu fructu uxori legato donec ei dos soluatur, per arbitrum familiae ercis-
cundae tam id, quod coheredis nomine ex dote solutum sit, reciperare potest[8], quam ut
8 coheres soluat effici posse Cassius ait: et uerum est. Si duo coheredes damnati sint sta-
tuam ponere et altero cessante alter eam fecerit, non esse iniquum Iulianus | ait familiae f. 167
erciscundae iudicium dare, ut pars impendiorum boni uiri arbitratu praestetur.

F[*P*(*VLU*)]

---

[1] Paulus imperialium sententiarum in cognitionibus prolatarum siue decretorum ex libris sex libro primo. Camelia Pia ab Hermogene appellauerat quod diceret iudicem *D. l. gem.* [2] et] etiam *D. l. gem.* [3] et alimenta ... iussisset *om. D. l. gem.* [4] ex diuerso ... praestitisse *om. D. l. gem.* [5] placuit nullam esse libertorum diuisionem, alimentorum autem diuisionem a iudice inter coheredes factam eodem modo ratam esse *D. l. gem.* [6] *uidentur firmare B* (καὶ κατὰ δόλον κερδάνωσιν): et in ea re dolo malo fecerunt: quo plus ad eos peruenerit? [7] Titius] uterque? [8] reciperare potest] reciperari (*Hal.*)?

---

1 coheredes *PVU* 2 diuisisse't' et F^2 3 concessisse *PV* 4 praestatisse F^1 | standum esse alimentorum praestationi] stationi *om. rel.* $P^a V$, standum al. pr. *U*, stari al. praestationi $P^b V^b$ 5 lib'ro sexto'ertorum F^b, liberorum *P* 7 debes *PVLU* | eo] eo quid *PVLU* 8 iudici F^1 (*em. m. 3*) 29 actiones ei] actionem rei *PVLU* | praestare *PLU* | coheredes *PVLU* 11 prou'in'ocare *F* 12 et praesentibus ceteris et inuitis] καὶ παρόντων καὶ ἀντιλεγόντων καὶ ἀπόντων τῶν ἄλλων *B* (*Anon.*), *ubi illud* καὶ ἀπόντων *interpres uidetur desumpsisse ex commate* nam prouocare ... palam est 15 ueniunt F^1 | de] et de $P^a V$ | uero integrum *PVLU* 17 uno absente *V*, *inc.* P^a | et in ea re dolo malo fecerunt *om.* *P*?*V* 19 ei] si F^1, *inc.* L^a | afuit uel] fuit *V*, *inc.* $P^a L^a$ 21 esse] eos $P^b LU$, *inc.* P^a | ceperat *PV* 23 infitias] inficiationem P^a, inficiationes $P^b V^b L^b U$, inficati acciones L^a, *inc.* V^a: οὔτε συκοφαντικῇ ψυχῇ ἀρνοῦνται *BS* 24 non petet $P^a V$ | uelut $P^a LU$ 25 si ad se P^a 26 ea't' agat F^2, agat *PVLU* | et sic P^a 33 coheredes soluant P^a | sint] sunt *PVL*

45 POMPONIUS libro tertio decimo ad Sabinum. Si quid contendis ex hereditate [B. 42, 3, 44] *S* mihi tecum commune esse, quod ego ex alia causa meum proprium esse dico, id in fa-
1 miliae erciscundae iudicium non uenit. Dolus, quem seruus heredis admisit, in iudicium familiae erciscundae non uenit, nisi si domini culpa in hoc erat, quod non idoneum seruum rei communi applicuerit.

46 PAULUS libro septimo ad Sabinum. Si maritus sub condicione a patre heres [B. 42, 3, 45] *S* institutus sit, interim uxoris de dote actionem pendere. plane si post mortem soceri diuortium factum sit, quamuis pe*nd*ente condicione institutionis dicendum est praeceptioni dotis locum esse, quia mortuo patre quaedam filios sequuntur etiam antequam fiant heredes, ut matrimonium, ut liberi, ut tutela. igitur et dotem praecipere debet qui onus matrimonii post mortem patris sustinuit: et ita Scaeuolae quoque nostro uisum est.

47 POMPONIUS libro uicensimo primo ad Sabinum. In iudicio familiae ercis- [B. 42, 3, 46] *S* cundae uel communi diuidundo si, dum res in arbitrio sit, de iure praedii controuersia sit, placet omnes eos, inter quos arbiter sumptus sit, et agere et opus nouum nuntiare pro sua quemque parte posse, et cum adiudicationes ab arbitro fiant, si uni adiudicetur totus fundus, caueri oportet, ut quae ex his actionibus recepta fuerint reddantur aut quae in eas impensae factae fuerint praestentur: et si, cum res in iudicio esset, eo nomine actum non fuerit, eum sequi integram actionem, cui totus fundus adiudicatus fuerit, aut pro quacum-
1 que parte adiudicatus erit. Item quae res moueri possint et in ea iudicia ueniant, si interea subreptae sint, furti agere eos, quorum istae res periculo fuerint, posse.

48 PAULUS libro duodecimo ad Sabinum. Si familiae erciscundae uel communi [B. 42, 3, 47] *S* diuidundo uel finium regundorum actum sit et unus ex litigatoribus decesserit pluribus heredibus relictis, non potest in partes iudicium sciudi, sed aut omnes heredes accipere id debent aut dare unum procuratorem, in quem omnium nomine iudicium agatur.

49 ULPIANUS libro secundo disputationum. Qui erat heres ex parte institutus, [B. 42, 3, 48] *S* testatorem iussus a praetore sepelire seruum, cui erat testamento data libertas, ideo distraxit duplamque promissit et ex ea cautione conuentus praestitit: quaesitum est, an familiae erciscundae iudicio consequatur, quod ex duplae stipulatione abest. primo uideamus, an hic debuerit duplam cauere. et mihi uidetur non debuisse: hi enim demum ad duplae cautionem compelluntur, qui sponte sua distrahunt: ceterum si officio distrahentis[1] fungitur, non debet adstringi, non magis quam si quis ad exsequendam sententiam a praetore datus distrahat: nam et hic in ea condicione est, ne cogatur implere quod coguntur hi qui suo arbitrio distrahunt: nam inter officium suscipientis et uoluntatem distrahentis[2] multum interest. quapropter re quidem integra stipulationem duplae interponere non debuit, sed decernere praetor debet esse emptori aduersus heredem existentem actionem ex empto, si res

F[*P*(*VLU*)]: *l. 46 om.* P^a, *suppleuit m. antiqua* P^b

---

[1] distrahens? [2] inter officium suscipientes et uoluntate distrahentes (*u. i.*)?

---

1 si quis P^a, si quod *LU*, si id quod V^b, *inc.* V^a 2 quod ego ex a. c. meum] ex a. c. ego eum (ego meum P^bU) *PVU*, et ex a. c. ego meum *L* | id *om. PLU* 4 si *om. PLU* 5 communae P^a 8 pendente] fP^bLU *cum BS* (τὸ πλάτος): εἰ καὶ ἠρτημένης ἔτι τῆς αἱρέσεως, ὑφ᾽ ἣν ἐγράφη κληρονόμος *et B* (*Anon.*): καὶ πρὶν ἐξελθεῖν τὴν αἵρεσιν, petente *F* 10 tutelae P^bVLU | qui onus] F^2, quid unus F^1, quamuis P^bVLU 11 sustinuit] tenuit P^bLU 12 fam. herc. iud. *PV* 13 in] an F^1 14 placet et omnes P^a 15 adiudicationes 'ab arbitrio' ab arbitro *F*, adiudicationes ..... P^a | uni] uina F^1 | totus f. c. oportet] totus f. oportet c. *L*, *om.* P^aV 16 recerta F^1 18 adiudicatum P^a 19 et] FP^aL^bU, ut P^bL^a 20 fuerunt F^1, fiunt *L* 22 litiga're'toribus *F*, legatoribus *U* 23 'a'ut F^2 | accipe're id d. a. d. u. procurato'rem F^2 24 omnium] $F^2P^bV^bLU$, monumentum F^1V^a, *inc.* P^a 25 ulpianus] Παύλ. *B* | lib. i *P* 26 sepelire] se-relicti F^1 27 et *om. PV* | ea] eo F^1 | an tam familiae P^aV 28 uideamus] F^aPLU, uidemus F^{b1} 29 non *om. V*, *inc.* P^a 30 si officio distrahens fungitur *quod requiritur confirmant BS* (τὸ πλάτος): ἐὰν ἐξ ἐπιτάγματος πιπράσκῃ τις 31 ex's'equendam F^2 32 nam] nec P^a | coguntur] cogantur P^a 33 nam inter officium suscipientes et uoluntate distrahentes *recte Haloander et sic certe uertit* τὸ πλάτος: πολλὴ γάρ ἐστι διαφορὰ τοῦ ἑκουσίως πιπράσκοντος καὶ τοῦ ἐπιτεταγμένου πωλῆσαι 34 qu'i'apropter F^2 | stipulatione P^aV | sed *om.* F^1 35 emptori] F^2PVLU *cum BS*: ἁρμόζειν τὴν ἐξ ἔμπτο τῷ ἀγοράζοντι *et B:* τὸν ἀγοραστὴν ἔχειν τὴν ἐπὶ τῇ πράσει ἀγωγήν, actori F^1

distracta fuisset euicta. si autem heres errauit et cauit et seruus perueniat ad libertatem, stipulatio committetur: quae si fuerit ‖ commissa, aequum erit utilem actionem ei aduersus f. 167′ coheredem dari *deficiente directo* iudicio familiae erciscundae, ne in damno moretur. nam ut familiae erciscundae iudicio agere quis possit, non tantum heredem esse oportet, uerum ex ea causa agere uel conueniri, quam gessit quodque admisit, posteaquam heres effectus sit: ceterum cessat familiae erciscundae actio. et ideo si ante, quam quis sciret se heredem *esse*, in hereditate aliquid gesserit, familiae erciscundae iudicio non erit locus, quia non animo heredis gessisse uidetur. quare qui ante aditam hereditatem quid gessit, ueluti si testatorem sepeliuit, familiae erciscundae iudicium non habet: sed si post aditam hereditatem id fecit, consequenter dicemus familiae erciscundae iudicio consequi eum posse sumptum quem fecit in funus.

50 Idem libro sexto opinionum. Quae pater filio emancipato studiorum causa [B. 42, 3, 49] *S* peregre agenti subministrauit, si non credendi animo pater misisse fuerit comprobatus, sed pietate debita ductus: in rationem portionis, quae ex defuncti bonis ad eundem filium pertinuit, computari aequitas non patitur.

51 Iulianus libro octauo digestorum. Fundus, qui dotis nomine socero tradi- [B. 42, 3, 50] *S* tus fuerit, cum socer filium ex aliqua parte heredem instituerit, per arbitrum familiae erciscundae praecipi ita debet, ut ea causa filii sit, in qua futura esset[1], si dos per praeceptionem legata fuisset. quare fructus post litem contestatam percepti ad eum redigendi sunt habita ratione impensarum: qui uero ante litem contestatam percepti fuerint, aequaliter ad omnes heredes pertinebunt. et impensarum ratio haberi debet, quia nullus casus
1 interuenire potest, qui hoc genus deductionis impediat. Si ego a te hereditatem petere uellem, tu mecum familiae erciscundae agere, ex causa utrique nostrum mos gerendus est: nam si ego totam hereditatem possideo et te ex parte dimidia heredem esse confiteor, sed a communione discedere uolo, impetrare debeo familiae erciscundae iudicium, quia aliter diuidi inter nos hereditas non potest. item si tu iustam causam habes, propter quam per hereditatis petitionem potius quam familiae erciscundae iudicium negotium distrahere uelis, tibi quoque permittendum erit hereditatem petere: nam quaedam ueniunt in hereditatis petitionem, quae in familiae erciscundae iudicio non deducuntur: ueluti si ego debitor hereditarius sim, iudicio familiae erciscundae non consequeris id quod defuncto debui, per hereditatis petitionem consequeris.

52 Idem libro secundo ad Urseium Ferocem. Maeuius, qui nos heredes fecit, [B. 42, 3, 51] *S* rem communem habuit cum Attio: si cum Attio communi diuidundo egissemus et nobis
1 ea res adiudicata esset, uenturam eam in familiae erciscundae iudicio Proculus ait. Seruus liber et heres esse iussus id quod ex rationibus quas patri familias gessis*set* penes se re-
2 tineret iudicio familiae erciscundae coheredibus suis praestabit. Arbiter familiae erciscundae inter me et te sumptus quaedam mihi, quaedam tibi adiudicare nolebat, pro his rebus alterum alteri condemnandos esse intellegebat: quaesitum est, an possit pensatione ultro citroque condemnationis facta eum solum, cuius summa excederet, eius dumtaxat summae,

F[*P*(*VLU*)]

---

[1] ut (fundus) ea causa filii sit, qua futurus esset?

1 distracte P^a 3 deficiente directo i. f. e.] *scripsi secundum BS* (τὸ πλάτος): εἰ καὶ ἀτονεῖ τὸ δίρεκτον φαμιλίαε ἐρκισκούνδαε, derecto i. f. e. F^1, defecto i. f. herc. F^2, directo i. f. e. cessante (i. f. e. cessante P^b *in litura*) PV^bLU, *inc.* V^a 4 agere] agere uel conueniri P^bV^bLU, *inc.* P^aV^a 7 esse] et se *F* | gessit P^bV^b, *inc.* P^aV^a 9 sereliuit F^1 14 ductus debita *PV* 16 iuliani] Οὐλπιανοῦ *B* | lib. uiiii *P* 19 rediendi P^a 22 impendiat P^aV 23 agere] iudicio agere *PVLU* 24 postideo *F* (*em. f*) | comfiteor *F* 25 iudicio P^a 26 hereditas inter nos *P*, hereditatem inter nos *V* | tu tustam F^1 28 ueniunt] interueniunt P^a 29 iudicio non ... 30 erciscundae *om.* P^a, iudicio non ... erciscundae non *om.* *V* 30 debui per] debuerat P^a, debueram sed per P^b, debueram per *VLU* 33 cum titio si cum titio *PVLU* 34 iudicium *PVL* 35 gessisset] *Reizius*, gessisset et *libri:* ὅπερ ἐκράτησεν ἐκ τῆς διοικήσεως τῶν δεσποτικῶν λογισμῶν *B* (*Anon.*) 36 iudicio f. herc. iudicium coh. *P* | praestauit P^a | familiae *bis* P^a 38 ultro] uel ultro P^aU, •• ultro *L* 39 condempnatione *PLU*

3 quae ita excederet, damnare. et placuit posse id arbitrum facere. Cum familiae erciscundae ‖ uel communi diuidundo agitur, uniuersae res aestimari debent, non singularum rerum partes. f. 168

53 ULPIANUS libro secundo responsorum. Pecuniam, quam filius emancipatus [B. 42, 3, 52] *S* ita credidit, ut patri solueretur, ita demum in hereditatem patris numerari, si patri aduersus filium eiusdem quantitatis nomine actio competebat.

54 NERATIUS libro tertio membranarum. Ex hereditate Lucii Titii, quae mihi [B. 42, 3, 53] *S* et tibi communis erat, fundi partem meam alienaui, deinde familiae erciscundae iudicium inter nos acceptum est. neque ea pars quae mea fuit in iudicio ueniet, cum alienata de hereditate exierit, neque tua, quia etiamsi remanet in pristino iure hereditariaque est, tamen alienatione meae partis exit de communione. utrum autem unus heres partem suam non alienauerit an plures, nihil interest, si modo aliqua portio alienata ab aliquo ex heredibus hereditaria esse desiit.

55 ULPIANUS libro secundo ad edictum. Si familiae erciscundae uel communi [B. 42, 3, 54] **E* diuidundo iudicium agatur et diuisio tam difficilis sit, ut paene inpossibilis esse uideatur, potest iudex in unius personam totam condemnationem conferre et[1] adiudicare omnes res.

56 PAULUS libro uicensimo tertio ad edictum. Non solum in finium regundo- [B. 42, 3, 55] **E* rum, sed et familiae erciscundae iudicio praeteriti quoque temporis fructus ueniunt.

57 PAPINIANUS libro secundo responsorum. Arbitro quoque accepto fratres [B. 42, 3, 56] **P* communem hereditatem consensu diuidentes pietatis officio funguntur, quam[2] reuocari non oportet, licet arbiter sententiam iurgio perempto non dixerit, si non intercedat aetatis auxilium.

III.

℞ COMMUNI DIUIDUNDO ℞ *ESP*

1 PAULUS libro uicensimo tertio ad edictum. Communi diuidundo iudicium ideo [B. 12, 2, 1] *E* necessarium fuit, quod pro socio actio magis ad personales inuicem praestationes pertinet quam ad communium rerum diuisionem. denique cessat communi diuidundo iudicium, si res communis non sit.

2 GAIUS libro septimo ad edictum prouinciale. Nihil autem interest, cum socie- [B. 12, 2, 2] *E* tate an sine societate res inter aliquos communis sit: nam utroque casu locus est communi diuidundo iudicio. cum societate res communis est ueluti inter eos, qui pariter eandem rem emerunt: sine societate communis est ueluti inter eos, quibus eadem res testamento
1 legata est. In tribus duplicibus iudiciis familiae erciscundae, communi diuidundo, finium regundorum quaeritur, quis actor intellegatur, quia par causa omnium uidetur: sed magis placuit eum uideri actorem, qui ad iudicium prouocasset.

3 ULPIANUS libro trigensimo ad Sabinum. In communi diuidundo iudicio nihil [B. 12, 2, 3] **S* peruenit ultra diuisionem rerum ipsarum quae communes sint et si quid in his damni datum factumue est siue quid eo nomine aut abest alicui sociorum aut ad eum peruenit ex
1 re communi. Si quid ipsi sine dolo malo inter se pepigerunt, id in primis et familiae erciscundae et communi diuidundo iudex seruare debet.

4 IDEM libro nono decimo ad edictum. Per hoc iudicium corporalium rerum fit [B. 12, 2, 4] *E*
F[P(VLU)]

---

[1] ei *ins.* (*dett.*) [2] diuisionem *ins.*

1 qu'a'e F^2 | faceret *P* 5 patri ... hereditatem *om.* F^1 | patris in hered. *P* 8 iudicium *om.* P^a 13 esse't' F^2 14 se'xto'cundo *F* 15 difficili's' F^2 | poene *P* | inpossibiles *F*, inpossibile P^aU 16 et ad adiud. P^a 17 tertio *om.* *PVLU* | finium] fundum P^a 18 et *om.* *P* 19 fratre si comm. *F* 20 officium P^a | fungantur F^1 | quam ... 21 arbiter *om.* F^1 20 renouari *P* 21 perempto] perrentum P^a | dixit *PLU* | auxilio P^a 23 de communi diuidundo *P* (*ind.* 2) *U* 24 ideo] adeo F^1 25 personalis *F* 26 si ... 27 sit *om.* P^a 29 an sine'c' societate *F*, *om.* P^a | sit ... 30 res communis *om.* P^a: inter aliquos ... societate res *om.* *V* 30 pariter] parter P^a, partem P^b 31 emerint *PV* | res *om.* P^aV 32 'h'ercisc. F^2 36 sint] sunt *PVU* 37 abest] alie P^a, alii L^a 38 ipsi's' sine *F* | pe'r'pigerunt *F* | et in fam. *PLU* 40 decimo *om.* *PV*

1 diuisio, quarum rerum dominium habemus, non etiam hereditatis. De puteo quaeritur an communi diuidundo iudicio agi possit: et ait Mela ita demum posse, si solum eius com-
2 mune sit. Hoc iudicium bonae fidei est: quare si una res indiuisa relicta sit, ualebit utique et[1] ceterarum diuisio ‖ et poterit iterum communi diuidundo agi de ea quae indiuisa mansit. f. 168'
3 Sicut autem ipsius rei diuisio uenit in communi diuidundo iudicio, ita etiam praestationes ueniunt: et ideo si quis impensas fecerit, consequatur[2]. sed[3] si non cum ipso socio agat, sed cum herede socii, Labeo recte existimat impensas[4] et fructus a defuncto perceptos uenire. plane fructus ante percepti, quam res communis esset, uel sumptus ante facti in
4 communi diuidundo iudicium non ueniunt. Eapropter scribit Iulianus, si missi in possessionem damni infecti simus et ante, quam possidere iuberemur, ego insulam fulsero, sumptum istum communi diuidundo iudicio consequi me non posse.

5 IULIANUS libro secundo ad Urseium Ferocem. Sed si res non defenderetur et [B. 12, 2, 5] *S ideo iussi sumus a praetore eas aedes possidere et ex hoc dominium earum nansisceremur, respondit Proculus communi diuidundo iudicio partem eius impensae me seruaturum esse.

6 ULPIANUS libro nono decimo ad edictum. Si quis putans sibi cum Titio fun- [B. 12, 2, 6] E dum communem esse fructus perceperit uel sumptum fecerit, cum esset cum alio communis,
1 agi poterit utili[5] communi diuidundo iudicio. Quare et si fundum Titius[6] alienauerit, licet hic communi diuidundo iudicio locus non sit, quia a communione discessum est, utili tamen
2 locum futurum, quod datur de praestationibus, quotiens communis[7] esse desiit. Siue autem locando fundum communem siue colendo de fundo communi quid socius consecutus sit, communi diuidundo iudicio tenebitur, et si quidem communi nomine id fecit, neque lucrum neque damnum sentire eum oportet, si uero non communi nomine, sed ut lucretur solus, magis esse oportet, *ut* damnum ad ipsum respiciat. hoc autem ideo praestat communi diuidundo iudicio, quia uidetur partem suam non potuisse[8] expedite locare. ceterum non alias communi diuidundo iudicio locus erit, ut et Papinianus scribit, nisi id demum gessit, sine quo partem suam recte administrare non potuit: alioquin si potuit, habet negotiorum gesto-
3 rum actionem eaque tenetur. Si quid post acceptum communi diuidundo iudicium fuerit
4 impensum, Nerua recte existimat etiam hoc uenire. Sed et partum uenire Sabinus et Ati-
5 licinus responderunt. Sed et accessionem et decessionem hoc iudicium accipere idem
F[*P*(*VLU*)]

[1] et ualebit utique (*u. i.*)? [2] consequetur (*u. i.*)? [3] sed] sed et (*dett.*)? [4] a defuncto factas *ins.* (*u. i.*) [5] *firmant BS* (ουτίλιον κινεῖται κ. δ. δικαστήριον): utili *del.* (*Hal.*) [6] *firmant B:* Titius *del.* (*u. i.*) [7] res *ins.* (*u. i.*) [8] pro indiuiso colere neque eam potuisse *fortasse ins.* (*u. i.*)

3 ualebit (ualeuit *F*, *em. f*) utique et] et ualebit utique *scr. et sic B* (*Anon.*): καὶ ... ἰσχύει καὶ ... κινεῖται 4 agi] iudicio agi *PV* 6 consequatur] consequetur *edd.*, λαμβάνει *BS et B* | ipse F^2 7 impensas et fructus a defuncto perceptos (praeceptos P^a) uenire] *post* impensas *inserendum* a defuncto factas: *Graecos tamen id ipsum legisse quod nos legimus ostendunt B* (*Anon.*): καὶ εἴτε τῷ κοινωνῷ εἴτε τῷ κληρονόμῳ αὐτοῦ κινεῖ, καὶ αἱ δαπάναι καὶ οἱ ληφθέντες παρὰ τοῦ τελευτήσαντος καρποὶ κατάγονται, *cum BS ea quae requiruntur supplerint omnino ex coniectura:* ὅσα ἐδαπάνησεν ὁ τελευτήσας καὶ ὅσους καρποὺς ἔλαβεν 8 percepti] fP^bL^bU, perceptos FP^aL^a: οὐ φέρονται ταῦτα τὰ δαπανήματα οὔτε οἱ καρποὶ ἐν τῷ κομμοῦνι διβιδοῦνδο *BS* (τὸ πλ.) | uel si sumptus *P* | antea *P* 9 si missi ... 10 infecti *bis* F^{ac} 9 possessione *P* 10 iubemur P^aVL^b, iubemus L^a, iubeamur P^bU 13 sumus] FP^aLU, simus P^bV | poss'esso'idere *F* | eorum P^aV, *om.* L^a 15 sibi *om.* P^a | fundum 'si quis' communem *F* 17 quare et si fundum (fundum *om.* P^a) titius alienauerit] εἰ δὲ καὶ ἔφθασεν ὁ νομιζόμενος εἶναι τοῦ ἀγροῦ δεσπότης Τίτιος πωλήσει (πωλήσας?) αὐτὸν *BS, quo firmatur tradita lectio:* ὥσπερ καὶ ὅτε ὁ ἀληθής μου κοινωνὸς ἐκποιήσε τὸ μέρος αὐτοῦ *ex emendatione B* (*Anon.*): Titius *deleuit Cuiacius* 19 locus futurus *PLU* | quod] qui *P* 20 communis] communis res *dett. cum Graecis:* ὁσάκις τὸ πρᾶγμα παύσηται κοινὸν εἶναι *B* (*Anon.*), ὁσάκις μὴ ὕπεστιν τὸ κοινὸν πρᾶγμα *BS* | colendum *P* 22 si uero] et si uero *P*, *om. L* 23 ut] *PVLU cum BS* (*Cyr.*): αὐτὸν ὁρᾷ ἡ ζημία *et BS* (τὸ πλ.): ὑπόκειται τῇ ἐντεῦθεν ζημίᾳ *et B* (*Anon.*): τὴν ζημίαν αὐτὸς ἐπιγινώσκει, ut et *F* 24 non potuisse expedite locare 'locum' ceterum *F:* ἐπειδὴ οὐκ ἠδύνατο ἥμισυ μόνον ἐξ ἀδιαιρέτου γεωργῆσαι ἢ εὐχερῶς ἑτέρῳ μισθῶσαι *BS* (τὸ πλ.) *fortasse non ex interpretatione* (*u. s.*) | alios P^a 25 sine quo] neque P^aV 26 alioquin] aliquis PVL^aU 28 hoc uenisse *PVLU* | sed et partum uenire *bis* F^{ac} 29 sed 'et' accessionem F^2

6 existimauerunt. Si quis in communem locum mortuum intulerit, an religiosum fecerit uidendum. et sane ius quidem inferendi in sepulchrum unicuique in solidum competit, locum autem purum alter non potest facere religiosum. Trebatius autem et Labeo quamquam putant non esse locum religiosum factum, tamen putant in factum agendum. [BS. 12, 1, 39] [(BS.)]

7 Si damni infecti in solidum pro aedibus caueris, Labeo ait communi diuidundo iudicium tibi non esse, cum necesse tibi non fuerit in solidum cauere, sed sufficere[1] pro parte tua:

8 quae sententia uera est. Si fundus communis nobis sit, sed pignori datus a me, uenit quidem in communi diuidundo iudicio, sed ius pignoris creditori manebit, etiamsi adiudicatus fuerit: nam et si pars socio tradita fuisset, integrum maneret. arbitrum autem communi diuidundo hoc minoris partem aestimare debere, quod ex pacto uendere eam rem creditor

9 potest, Iulianus ait. ‖ Idem Iulianus scribit, si is, cum quo seruum communem habebam, f. 169
partem suam mihi pignori dederit et communi diuidundo agere coeperit, pigneraticia exceptione eum summoueri debere: sed si exceptione usus non fuero, officium iudicis erit, ut, cum debitori totum hominem adiudicauerit, partis aestimatione eum condemnet, manere enim integrum ius pignoris: quod si adiudicauerit iudex mihi, tanti dumtaxat me condemnet,

10 quanto pluris pignus sit quam pecunia credita, et debitorem a me iubeat liberari. Officio iudicis etiam talis adiudicatio fieri potest, ut alteri fundum, alteri usum fructum adiudicet.

11 12 Cetera eadem sunt, quae in familiae erciscundae iudicio tractauimus. Urseius ait, cum in communi aedificio uicinus nuntiauit ne quid operis fieret, si unus ex sociis ex hac causa damnatus fuisset, posse eam poenam a socio pro parte seruare: Iulianus autem recte notat ita demum hoc uerum esse, si interfuit aedium hoc fieri.

7 IDEM libro uicensimo ad edictum. Communi diuidundo iudicium locum habet [B. 12, 2, 7] *E*
et in uectigali agro. uectigalis ager an regionibus diuidi possit, uidendum: magis autem

1 debet iudex abstinere huiusmodi diuisione: alioquin praestatio uectigalis confundetur. Neratius scribit arbitrum, si regionibus fundum non uectigalem diuisum duobus adiudicauerit,

2 posse quasi in duobus fundis seruitutem imponere. Qui in rem Publicianam habent, etiam

3 communi diuidundo iudicium possunt exercere. Ex quibusdam autem causis[2] uindicatio cessat, si tamen iusta causa est possidendi, utile communi diuidundo competit, ut puta si

4 ex causa indebiti soluti res[3] possideatur. Inter praedones autem hoc iudicium locum non habet, nec si precario possideant locum habebit nec si clam, quia iniusta est possessio

5 ista, precaria uero iusta quidem, sed quae non pergat ad iudicii uigorem. Iulianus scribit,

F[*P*(*VLU*)]

---

[1] sufficeret (*u. i.*)? [2] ubi *ins.* [3] *fuit* ex causa debiti soluti fiducia (*u. i.*)

2 e's't sane F^2: καὶ ὅτε μὲν μνημεῖόν ἐστιν ..., ἕκαστος ... ἔχει δίκαιον τοῦ θάπτειν ἐν αὐτῷ *BS* (πλ.) | quidem] idem *PVU*, *om. L* 4 putant'ur' in fact. F^2 5 pro aedibus] F^{b1} *PLU*, praediis F^a: ὑπὲρ τοῦ κοινοῦ οἴκου *BS* (*Cyr.*), ἐὰν (*scr.* εἰ) ὁ γείτων τῆς ἐπικοίνου οἰκίας ἠβούλετο εἰς νομὴν αὐτῆς πεμφθῆναι καὶ εἷς ἐκ τῶν δεσποτῶν μόνος ἔδωκε τὴν δάμνι ἰμφέκτι *BS* (τὸ πλ.) | cauerit P^a 6 sufficeret P^a *cum Graecis:* ἠδύνατο *B et BS* (τὸ πλ. *et Cyr.*), suficit *L* 7 sed] et *PVL* 8 iudicio *om.* F^1 *cum BS:* ἔρχεται μὲν εἰς τὸ κομμοῦνι διβιδοῦνδο, *sed saepe Graeci interpretes ibi quoque sic loquuntur, ubi constat iudicii uocabulum eos legisse* 10 creditur F^1 11 *ab* idem *l. inc. F* 12 conmuni F^1 | exceptione] captione P^a 13 submouere *P* 14 ut] et *PL*, *inc.* U^a | eum *om.* P^a 16 debitor a me P^a 18 cetera *om.* *PVLU*^{a}, *ex P(isana) add.* U^b 19 aedificii F^1 20 fuisset et posse *PU*^{a} | seruaret P^a 23 et in] in *PV* | magis] magis esse P^a 24 confunditur P^aV 25 non uectigalem *om.* P^aV 26 publicanam P^aU^a 27 iudicio P^aV | uindicatio (indicatio P^a) cessat] ubi uindicatio cessat *scr.* (*scilicet* ubi *siue* uui *excidit quasi per geminationem ante* ui) *cum Graecis:* ἔνθα οὐχ ἁρμόττει ἰν ῥέμ, ὕπεστι δὲ εὔλογος αἰτία *BS* (*Cyr.*), ἐφ᾽ ὧν ἡ μὲν περὶ δεσποτείας ἀγωγὴ σχολάζει, δικαίαν δὲ τῆς νομῆς ἔχουσιν αἰτίαν *B* (*Anon.*) 28 commune F^1 | ut puta si ex causa indebiti soluti res possideatur] οἷον ἰνδέβιτον κατέβαλόν σοι τὸ ἥμισυ τοῦ ἀγροῦ μου καὶ ἐκδικήσας μὲν ἐκβάλλομαι παρὰ σοῦ, ἐὰν δὲ βούλωμαι διελέσθαι τὸν ἀγρόν, οὐτίλιον κ. δ. κινῶ *BS* (πλ.): *sed recte monuit Keller (in schedis) Ulpianum scripsisse* debiti soluti *et cogitasse de usu receptione (Gai. 2, 60), cui unice conuenit quod qui ita sciens alienam rem possidet, cum uindicatione careat, tamen a domino tutus est nec praedoni comparatur* 30 nec si precario (praecario *F*, *em. f*) ... habebit *om. PV* | nec si clam] nec si u (ui L^b) aut clam *L*, nec si ui aut si clam *PV*, nec si aut ui aut clam *U* | possessio ista precaria (praecaria *F*, *em. f*) ... 31 quidem *om.* P^aV^a, possessio ista *om.* P^bV^bLU

si alter possessor prouocet, alter dicat eum ui possidere, non debere hoc iudicium dari nec
post annum quidem, quia placuit etiam post annum in eum qui ui deiecit interdictum reddi.
et si precario, inquit, dicat eum possidere, adhuc cessabit hoc iudicium, quia et de precario
interdictum datur. sed et si clam dicatur possidere qui prouocat, dicendum esse ait cessare
6 hoc iudicium: nam de clandestina possessione competere interdictum inquit. Si duo sint
7 qui rem pignori acceperunt, aequissimum esse utile communi diuidundo iudicium dari. Sed
8 et si de usu fructu sit inter duos controuersia, dari debet. Item si duo a praetore missi
sint in possessionem legatorum: est enim iusta causa possidendi custodiae gratia. ergo et
9 si duo uentres, idem erit dicendum: quod habet rationem. Plane si iam damni infecti
missus iussus sit possidere, non erit huic utili iudicio locus, cum uindicationem habere
10 possit. Cum de usu fructu communi diuidundo iudicium agitur, iudex officium suum ita
diriget, ut uel regionibus eis uti frui permittat: uel locet usum fructum uni ex illis: uel
tertiae personae, ut hi pensiones sine ulla controuersia percipiant: uel si res mobiles sint,
etiam sic poterit, ut inter eos conueniat caueantque per tempora se usuros et fruituros,
11 hoc est ut apud singulos mutua uice certo tempore sit usus fructus. Neque colonis neque
12 eis qui depositum susceperunt hoc iudicium competit, quamuis naturaliter possideant. Inter
eos, qui pignori acceperunt, || talis diuisio fieri debet, ut non uero pretio aestimetur pars, f. 169'
sed in tantum dumtaxat, quantum pro ea parte debetur, et adsignetur quidem pignus uni
ex creditoribus, licentia tamen non denegetur debitori debitum offerre et pignus suum luere.
idemque dicitur et si possessor pignoris litis aestimationem pigneraticiam[1] in rem agenti
13 offerat. Si debitor communis praedii partem pignori dedit et a domino alterius partis prouocatus creditor eius aut ab alio creditore alterius debitoris licendo superauit et debitor
eius cui res fuit adiudicata uelit partem suam praedii reciperare soluto eo quod ipse debuit:
eleganter dicitur non esse audiendum, nisi et eam partem paratus sit reciperare, quam
creditor per adiudicationem emit. nam et si partem uendideris rei et prius, quam traderes
emptori, communi diuidundo iudicio prouocatus fueris aliaque pars tibi adiudicata sit, consequenter dicitur ex empto agi non posse, nisi totam rem suscipere fuerit paratus, quia
haec pars beneficio alterius uenditori accessit: quin immo etiam ex uendito posse conueniri
emptorem, ut recipiat totum: solum illud spectandum erit, num forte fraus aliqua uenditoris
interuenit. sed et si distracta parte cesserit uictus licitatione uenditor, aeque, pretium ut
restituat, ex empto tenebitur. haec eadem et in mandato ceterisque huius generis iudiciis
seruantur.

8 PAULUS libro uicensimo tertio ad edictum. Et si non omnes, qui rem com- B. 12, 2, 8 E
munem habent, sed certi ex his diuidere desiderant, hoc iudicium inter eos accipi potest.
1 Si incertum sit, an lex Falcidia locum habeat inter legatarium et heredem, communi diuidundo agi potest aut incertae partis uindicatio datur. similiter fit et si peculium legatum
2 sit, quia in quantum res peculiares deminuit id quod domino debetur, incertum est. Uenit
in communi diuidundo iudicium etiam si quis rem communem deteriorem fecerit, forte
3 seruum uulnerando aut animum eius corrumpendo aut arbores ex fundo excidendo. Si

F[*P*(*VLU*)]

---

[1] pigneraticia (*dett.*)?

1 prouocaret *PV* 2 quia] quod *P* | in *om.* P^a 3 praecario *F* (*em. f*) | eum dicat *P* | quia *om.* *PVLU* | praecario *F* (*em. f*) 4 dicatur possidere] datur dicat et possideret *P* 5 iudicium hoc *PV* | duo's' sint F^2, duo sunt *PV* 6 utilem P^a | sed et] sed *PVU* 7 de usu fructu] usus fructus *PV* | si't' inter F^2 | item] idem *PL* 8 sint] sunt *PL* | in possessionem (possessione P^aL) legatorum] *firmant B* (*Anon.*): τῶν πεμφθέντων εἰς νομὴν τῆς διὰ ληγάτον ἀγωγῆς, *quamquam* seruandorum *add.* *BS* (τὸ πλ. *et Cyr.*) 10 iussus sit] iussit *PV* 13 pensiones] persiones P^a | mobilis sit *PVL* 14 tempore F^1 15 uice'n' certo *F* 16 eis quidem qui positum P^a 17 uero] in P^a, in uero P^b, *om.* *V* 19 offere *F* (*em. f*) 20 et si] et id F^1 | pignoris] pignorum *PVLU* | estimatione P^a 21 conmunis *F* | prouocatis F^1, prouocatur *PLU* 22 aut ... 23 eius *om.* PVL^aU^a 25 uendiderit P^a 26 aliaqu'a'e F^2, alteraque P^bV^bLU 27 posse] potest P^a 29 illud *om.* P^aV, illum L^a 33 omnes qui] omnem P^a 34 inter eos *om.* P^a 35 habet *PVL* 38 iudicio P^a

communis serui gratia noxae nomine plus praestiterit, aestimabitur seruus et eius partem
4 consequetur. Item si unus in solidum de peculio conuentus et damnatus sit, est cum socio communi diuidundo actio, ut partem peculii consequatur.

9 AFRICANUS libro septimo quaestionum. Sed postquam socius serui communis [B. 12, 2, 9] *S nomine de peculio in solidum damnatus esset, si apud socium res peculiares intercidant, nihilo minus utile erit iudicium communi diuidundo ad reciperandam partem pecuniae: alioquin iniquum fore, si tota ea res ad damnum eius qui iudicium acceperit pertineat, cum utriusque domini periculum in rebus peculiaribus esse debeat. nam et eum, qui mandatu domini defensionem serui suscepit, omne quod bona fide praestiterit seruaturum, quamuis peculium postea interciderit. haec ita, si neutrius culpa interuenerit: etenim dominum, cum quo de peculio agitur, si paratus sit rebus peculiaribus petitori cedere, ex causa audiendum putauit, scilicet si sine dolo malo et frustratione id faciat.

10 PAULUS libro uicensimo tertio ad edictum. Item quamuis legis Aquiliae [B. 12, 2, 10] E actio in heredem non competat, tamen hoc iudicio heres socii praestet[1], si quid defunctus
1 in re communi admisit, quo nomine legis Aquiliae actio nascitur. Si usus ‖ tantum noster f. 170 sit, qui neque uenire neque locari potest, quemadmodum diuisio potest fieri in communi diuidundo iudicio, uideamus. sed praetor interueniet et rem emendabit, ut, si iudex alteri usum adiudicauerit, non uideatur alter qui mercedem accipit non uti, quasi plus faciat qui
2 uidetur frui, quia hoc propter necessitatem fit. In communi diuidundo iudicio iusto pretio rem aestimare debebit iudex et de euictione quoque cauendum erit.

11 GAIUS libro septimo ad edictum prouinciale. In summa admonendi sumus, [B. 12, 2, 11] E quod, si post interitum rei communis is, cui aliquid ex communione praestari oportet, eo nomine agere uelit, communi diuidundo iudicium utile datur: ueluti si actor impensas aliquas in rem communem fecit, siue socius eius solus aliquid ex ea re lucratus est, uelut operas serui mercedesue, hoc iudicio eorum omnium ratio habetur.

12 ULPIANUS libro septuagensimo primo ad edictum. Si aedes communes sint [B. 12, 2, 12] E aut paries communis et eum reficere uel demolire uel in eum immittere quid opus sit, communi diuidundo iudicio erit agendum, aut interdicto uti possidetis experimur.

13 IDEM libro septuagensimo quinto ad edictum. In iudicium communi diuidundo [B. 12, 2, 13] E omnes res ueniunt, nisi si quid fuerit ex communi consensu exceptum nominatim, ne ueniat.

14 PAULUS libro tertio ad Plautium. In hoc iudicium hoc uenit, quod communi [B. 12, 2, 14] E
1 nomine actum est aut agi debuit ab eo, qui scit se socium habere. Impendia autem, quae dum proprium meum fundum existimo feci, quae scilicet, si uindicaretur fundi pars, per exceptionem doli retinere possem, an etiam, si communi diuidundo iudicio mecum agetur, aequitate ipsius iudicii retinere possim, considerandum est. quod quidem magis puto, quia bonae fidei iudicium est communi diuidundo: sed hoc ita, si mecum agatur. ceterum si alienauero partem meam, non erit unde retinere possim. sed is, qui a me emerit, an re-

F[P(VLU)]

---

[1] praestat (*u. i.*)

---

2 est *om.* P^a 3 consequantur P^a 4 seruus F^1 5 esset] est *PVLU* | intercida'n't F^b, intercidat *L* 7 si *om.* P^aV^aLU, ut P^bV^b | iudicium] dum P^aV^a 8 mandatu] F^1, mandato F^2P^bLU, mandatum P^a 9 prestiterit *F* 12 si sine] et si sine P^aV^b, et sine V^a, si. sine *L* | id faciat *om.* P^aV 13 item *om.* P^a 14 competit P^aLU | praestat *PV* | si quidem P^a 17 iudicio] iusto pretio *add.* P^a | uideam P^a | interueniat P^a | et] hoc P^a | emendauit *F* (*em. f*) P^a 18 usus P^a | accepit F^1P | quasi plus faciat qui uidetur frui (*sic fPLU*, flui *F*)] ὁ δὲ ἄλλος ... ἀργύρια λαμβάνει καὶ μηδὲ ἐκπίπτει τοῦ οὔσου, [ὅτε οὐ] κέχρηται αὐτῷ, ἐπειδὴ πλεῖόν τι ποιεῖ ὧν ἔξεστιν αὐτῷ οὐσουαρίῳ· οὗτος γὰρ λαμβάνει καὶ δοκεῖ μιμεῖσθαι οὐσουφρουκτουάριον *BS*: *ubi quae post* faciat *accesserunt* quam licet usuario *puto uenire ex interpretatione* 19 pr'a'etio *F* 20 debet *PVL* 21 summam P^a 23 iudicium utile datur ueluti *om.* P^aV, ueluti *om.* P^b | actur F^1 24 solus *om.* *PLU* 25 opera serui mercedes suae *P* 26 sept. primo] lxx *PL*, lxxx *V*, lxi *U* 27 aut paries] et parias P^a, et paries P^bV | demoliri fP^bU | imittere *F*, mittere *PVLU* 30 res omnes *PV* | si *om.* *PLU* | ne *om.* P^a 33 existimo] extimatio P^a 34 possem] $F^{b?}P^bV^b$, possim F^aLU, posset P^aV^a 35 possit P^aV^a | quod ... 36 iudicium est *om.* P^a 36 hoc 'sim' ita *F* 37 possim] possit P^a

tinere possit, uidendum est: nam et si uindicaretur ab eo pars, impendiorum nomine, quae ego fecissem, ita ut ego poterat retentionem facere: et uerius est, ut et in hac specie expensae retineantur. quae cum ita sint, rectissime dicitur etiam impendiorum nomine utile iudicium dari debere mihi in socium etiam manente rei communione[1]. diuersum est enim, cum quasi in rem meam inpendo, quae sit aliena aut communis: hoc enim casu, ubi quasi in rem meam impendo, tantum retentionem habeo, quia neminem mihi obligare uolui. at cum puto rem Titii esse, quae sit Maeuii, aut esse mihi communem cum alio quam est, id ago, ut alium mihi obligem, et sicut negotiorum gestorum actio datur aduersus eum cuius negotia curaui, cum putarem alterius ea esse, ita et in proposito. igitur et si abalienauero praedium, quia in ea causa fuit[2], ut mihi actio dari deberet, danda mihi erit, ut Iulianus
2 quoque scribit, negotiorum gestorum actio[3]. Si conueniat, ne omnino diuisio fiat, huiusmodi pactum nullas uires habere manifestissimum est. sin autem intra certum tempus,
3 quod etiam ipsius rei qualitati prodest, ualet. Si inter socios conuenisset, ne intra certum tempus societas diuideretur, quin uendere liceat ei, qui tali conuentione tenetur, non est dubium: quare emptor quoque communi diuidundo agendo eadem exceptione summoue-
4 bitur, | qua auctor eius summoueretur. Si paciscatur socius, ne partem suam petat, effectu f. 170'
tollitur societas.

15 Idem libro quinto ad Plautium. Si socius serui communis nomine conuentus et condemnatus sit, aget communi diuidundo et antequam praestet: nam et si noxali iudicio cum uno actum sit, statim aget cum socio, ut ei pars traderetur, cautionibus interpositis, ut, si non dederit, reddat. [B. 12, 2, 15] E

16 Idem libro sexto ad Plautium. Cum socii diuidunt[4] societatem, de eo, quod sub condicione deberetur, cautiones interuenire solent. [B. 12, 2, 16] E

17 Modestinus libro nono regularum. Qui coheredes habet, si fundum pignori datum a testatore suo comparauerit a creditore, non debet a coheredibus iudicio communi diuidundo conueniri. [B. 12, 2, 17] E

18 Iauolenus libro secundo epistularum. Ut fundus hereditarius fundo non hereditario seruiat, arbiter disponere non potest, quia ultra id quod in iudicium deductum est excedere potestas iudicis non potest. [B. 12, 2, 18] Ef

19 Paulus libro sexto ad Sabinum. Arbor quae in confinio nata est, item lapis qui per utrumque fundum extenditur quamdiu cohaeret[5] fundo, e regione cuiusque finium utriusque sunt nec in communi diuidundo iudicium ueniunt: sed cum aut lapis exemptus aut arbor eruta uel succisa est, communis pro indiuiso fiet et ueniet in communi diuidundo iudicium: nam quod erat finitis partibus, rursus confunditur. qua re[6] duabus massis duo- [B. 12, 2, 19] S
F[*P*(*VLU*)]

[1] rectissime dicitur etiam, illo casu (*id est ubi quis scit socium se habere, sed aut quis sit nescit aut in persona errat, cf. p. 326, 32*) impendiorum nomine utile iudicium dari debere mihi in socium etiam non (non *add. Cuiacius*) manente rei communione? [2] fui? [3] *talia fere secuta uidentur esse:* si quidem socii negotia gessi: at, ubi non socii negotia gessi, sed propriam rem tuitus sum, utile communi diuidundo iudicium dandum erit [4] dirimunt? [5] cohaerent (*Hal.*)? [6] qua re] qua ratione? (*cf. D. 17, 2, 83, ubi haec ad uerbum redeunt*)

2 ita ut ego *om.* P^aV 3 etiam ... 4 communione] *firmant BS:* καὶ κινεῖν δύναμαι οὐτίλιον κ. δ. κατὰ τοῦ κοινωνοῦ μου περὶ ὧν ἐδαπάνησα 4 dare P^aV 5 cum *om.* P^aV | quae ... 6 impendo *om. PV* 6 abeo *F* (*suppl. f*) P^a 7 esse] esset *P* 9 curauit P^aL^a | ea *om. PVLU* | abalien.] alien. *PVLU* 10 dari *om.* P^a 11 neg. gest. actio] *agnoscit BS* (*Cyr.*): ἔχει νεγοτιόρουμ γεστόρουμ, κἂν ἐκποιήσῃ: *nec recte Cuiacius sustulit uerba* negotiorum gestorum, *cum actionis uocabulum de communi diuidundo iudicio raro usurpetur et subabsurde procedant uerba sic:* quia actio dari mihi debuit, danda mihi erit actio: *interciderunt potius post* actio *talia qualia supra proposui* 12 pactum] *aut* pactum *aut* factum *F*: σύμφωνον *BS* | certum] certum est P^aV^aL 14 quin uendere *om.* P^aV 16 qua auctor (actor *L*) eius summoueretur] qui auctor ius suum haberetur P^aV^a | paciscantur P^a, paciscitur *V*, piscatur L^a 19 et si] si P^a 20 ei] egi P^a 21 dederit] uendiderit F^1 | reddat] fV^b, reddet FPV^aLU 23 cautionem P^a 24 qui] sui F^1 | pignoris P^a 25 a coheredi P^a, a coherede *V* | comm. diuid. iudicium *PV* 27 fundus hereditarius *om.* P^a 28 seruat P^a 31 coheret *F* 32 utrisque P^a | nec] et P^aV, et nec *L* 33 eruta] eputa F^1 | communis *om.* P^a | 'in'diuiso F^2 | uenient P^a, ueniunt *V* 34 iudicium] m *erasum F*

rum dominorum conflatis tota massa communis est, etiamsi aliquid ex prima specie separatum maneat: ita arbor et lapis separatus a fundo confundit ius dominii.
1 De uestibulo communi binarum aedium arbiter communi diuidundo inuito utrolibet dari non debet, quia qui de uestibulo liceri cogatur, necesse habeat interdum totarum aedium pretium facere, si alias aditum non habeat.
2 Si per eundem locum uia nobis debeatur et in eam impensa facta sit, durius ait Pomponius communi diuidundo uel pro socio agi posse: quae enim communio iuris separatim[1] intellegi potest? sed negotiorum gestorum agendum.
3 Iudex communi diuidundo, item familiae erciscundae de seruo qui in fuga est iubere debet liceri eos inter quos iudex est et tunc eum adiudicare[2], penes quem licitatio remansit: nec erit periculum, ne ex senatus consulto poena legis Fabiae committatur.
4 Aquarum iter in iudicium communi diuidundo non uenire Labeo ait: nam aut ipsius fundi est et ideo in iudicium non uenit, aut separatum a fundo, diuisum tamen aut mensura aut temporibus. sed possunt iura interdum et separata a fundo esse et nec mensura nec temporibus diuisa, ueluti cum is cuius fuerunt plures heredes reliquit: quod cum accidit, consentaneum est et ea in arbitrio familiae erciscundae uenire, nec uidere[3] inquit Pomponius, quare minus in communi diuidundo quam familiae erciscundae iudicium ue*niant*. igitur in huiusmodi speciebus etiam in communi diuidundo iudicio uenit, ut praefata iura aut mensura aut temporibus diuidantur.

20 Pomponius libro tertio decimo ad Sabinum. Si is, cum quo fundum communem habes, ad delictum[4] non respondit et ob id motu iudicis uilla diruta est aut arbusta succisa sunt, praestabitur tibi detrimentum iudicio communi diuidundo: quidquid enim culpa socii amissum est, eo iudicio continetur. B. 12, 2, 20 *S*

21 ‖ Ulpianus libro trigensimo ad Sabinum. Iudicem in praediis diuidundis quod omnibus utilissimum est uel quod malint litigatores sequi conuenit. B. 12, 2, 21 *S* f.

22 Pomponius libro trigensimo tertio ad Sabinum. Si meo et uicini nomine parietem aedificem uel repetiturus ab eo pro parte impensam uel donationis gratia, communis fiet paries. B. 12, 2, 22 *S*

23 Ulpianus libro trigensimo secundo ad edictum. Si conuenerit inter te et socium tuum, ut alternis annis fructum perciperetis, et non patiatur te socius tui anni fructum percipere, uidendum, utrum ex conducto sit actio an uero communi diuidundo. eadem quaestio est et si socius, qui conuenerat, ut alternis annis frueretur, pecus immisit et effecit, ut futuri anni fructus, quos socium percipere oportuit, corrumperentur. et puto magis communi diuidundo iudicium quam ex conducto locum habere (quae enim locatio est, *c*um merces non intercesserit?) aut certe actionem incerti ciuilem reddendam. B. 12, 2, 23 *S*

FN (*incipit u. 33* quae enim) [*P(VLU)*]

[1] separati (*u. i.*)? [2] ei *ins.* (*dett.*) [3] se *ins.* (*Hal.*) [4] *firmant B:* delectum (*u. i.*)?

2 lapis] lapsus P^a | cumfundit F^1, confundet P^a | uestibulo 'lice' comm. *F* 3 inuiti F^1 4 licere P^a | habet *P* 5 habet F^1P | uiam P^a | in eam (eum *f manu s. XV*) 'locum uia no' impensa *F*, in eum locum uia nos impensa *P*, in eum locum a nobis impensa VL^bU, in eum locum an uirum (?) inpensa L^a: καὶ ἀναλώματα γένηται περὶ τὴν ὁδόν *BS* 6 factus P^a 7 separatim] *scr.* separati: κεχωρισμένον ἐστὶ τὸ ἑκάστου δίκαιον *B* (*Anon.*): τοῦ δικαίου τῆς δουλείας ἀτμήτου ὄντος καὶ ἑκατέροις ἐξ ὁλοκλήρου διαφέροντος *BS* (τὸ πλ.) | gestorum *om.* P^a 8 'h'ercisc. F^2 | licere P^aV 9 quem] quod P^a 10 fauiae *F* | conmittatur *F* | aquarum … 11 uenire *om.* P^a 11 est *om.* P^a | iudicio *P* 12 non *om.* P^a | aut mens.] autem mens. P^a 13 seprata P^a 14 relinquit P^a 15 et ea] et eam *P* | 'h'ercisc. F^2 16 diuidundo] diuidundo iudicio *PVLU* | 'h'ercisc. F^2 | ueniant] uenti *F*, uenit *PVLU*, ueniat *f* 17 ut] cum P^a 20 delictum] *F et sic Graeci:* πρὸς πταῖσμα *B* (*Cyr.*), ἐπὶ ἁμαρτήματι ἐναγόμενος καὶ κληθεὶς ὑπὸ τοῦ δικαστοῦ *BS* (τὸ πλ.), edictum *PVLU: fuisse olim* delectum *uiderunt Taurellii* | respondet P^a | motu iudicis] *ne muta:* κινηθεὶς ὁ ἄρχων *BS* 21 succisa] cesa *PV* | detrimento P^a 22 socii *om.* P^a | commissum *P* 23 diuidendis F^1V 24 malit litigator exsequi *PV*, malint litigatores exequi *L*, malunt (maluit U^a) litigatores exsequi *U* 26 parte'm' F^2 | impensas *PVLU* | uel donationis] donationis sue P^a, donationisue *V* 27 fiat P^aV 28 edictum] sabinum *PV* 29 ut *om.* P^a | praeciperis P^a 30 sit] si P^a | uero … 31 immisit *om.* P^a 31 qui] quia P^bV | annis *om.* P^bV 32 et effecit] F^2, effecit F^1, et fecit *PLU* | corru'm'perentur F^2, corrumperetur P^aVL | puto] tuto P^a 33 iudicio P^aV 34 cum] *fNPLU*, sum *F*

24 Iulianus libro octauo digestorum. Communis seruus si ex re alterius dominorum adquisierit, nihilo minus commune id erit: sed is, ex cuius re adquisitum fuerit, communi diuidundo iudicio eam summam percipere[1] potest, quia fidei bonae conuenit, ut unusquisque praecipuum habeat, quod ex re eius seruus adquisierit. [B. 12, 2, 24] S

1 Cum agere tecum communi diuidundo uellem, partem tuam Titio tradidisti mutandi iudicii causa: teneris mihi praetoria actione, quod fecisses, ne tecum communi diuidundo ageretur.

25 Idem libro duodecimo digestorum. Si Stichus communis meus et tuus seruus habuerit Pamphilum uicarium aureorum decem et mecum actum de peculio fuerit condemnatusque decem praestitero: quamuis postea Pamphilus decesserit, nihilo minus actione communi diuidundo uel pro socio quinque milia[2] praestare debebis, quia te hoc aere alieno liberaui. longe magis consequar, si Stichus post mortem Pamphili alium uicarium adquisierat. [B. 12, 2, 25] S

26 Alfenus Uarus libro secundo digestorum. Communis seruus cum apud alterum esset, crus fregit in opere: quaerebatur, alter dominus quid cum eo, penes quem fuisset, ageret. respondi, si quid culpa illius magis quam casu res communis damni cepisset, per arbitrum communi diuidundo posse reciperari. [B. 12, 2, 26] S

27 Paulus libro tertio epitomarum Alfeni digestorum. De communi seruo unus ex sociis quaestionem habere nisi communis negotii causa iure non potest. [B. 12, 2, 27] Sf

28 Papinianus libro septimo quaestionum. Sabinus *ait* in re communi neminem dominorum iure facere quicquam inuito altero posse. unde manifestum est prohibendi ius esse: in re enim pari potiorem causam esse prohibentis constat. sed etsi in communi prohiberi socius a socio ne quid faciat potest, ut tamen factum opus tollat, cogi non potest, si, cum prohibere poterat, hoc praetermisit: et ideo per communi diuidundo actionem damnum sarciri poterit. sin autem facienti consensit, nec pro damno habet actionem. quod si quid absente socio ad laesionem eius fecit, tunc etiam tollere cogitur. [B. 12, 2, 28. Ep. 10, 25] P [(Ep.)]

29 Paulus libro secundo quaestionum. Si quis, cum existimauerit fundum communem sibi cum Maeuio esse, quem cum Titio communem habebat, impendisset, recte dicitur etiam communi diuidundo iudicium ei ‖ sufficere: hoc enim est, si[3] sciam rem communem esse, ignorem autem cuius socii: neque enim negotia socii gero, sed propriam rem tueor et magis ex re, in quam impenditur, quam ex persona socii actio nascitur. denique ea actione pupillum teneri dicimus, ut impendia restituat officio iudicis. diuersa causa est eius, qui putat se in rem propriam impendere, cum sit communis: huic enim nec communi diuidundo iudicium competit nec utile dandum est. ille enim qui scit rem esse communem [B. 12, 2, 29] P f. 171'

1 uel aliena[4] negotia eo animo gerit, ut aliquem sibi obliget, et in persona labitur. Pomponius scripsit posci iudicem posse a quolibet sociorum: sed etiamsi unus ex sociis mutus erit, recte cum eo communi diuidundo agi.

FN (*deficit u. 30 in* ea) [*P(VLU)*]

---

[1] *firmant B* (*Anon.:* αὐτὸ λαμβάνω): praecipere (*Hal.*)? [2] mihi (*u. t.*)? [3] si] quasi?
[4] alienam (*dett.: cf. p. 327, 5*)

2 adquisierit *om.* P^a | sed his N^a 3 summam] suam P^a 4 praecipuum] pretium P^a, praecipui L^a | habet P^aL^a 5 communi ... 6 tecum *om.* P^a 6 quod] eo quod *VU* 8 aur. decem] aurearum P^aV | et mecum] mecum et *P* 9 quamuis] quominus P^a 10 milia] F^1NL, *om.* F^2PVU: mihi *quidam apud Schultingium* | debebis] debere P^aV | quia te hoc aere alieno liberauit (— bit *V*) *NV*, quia te haec here alieno liberabit quia hoc te ere alieno liberabit *P* 11 adquisierit *PVL* 12 uarus *om.* F^1 13 crus] orus F^1 13 qua'e'rebatur F^b | quid] F^2NPLU, quidem F^1 14 casus P^a, casum *V* 15 arbitrium *P* | reciperari] *N*, reciperare *F*, recuperare *PLU* 16 epitomatarum *P* 18 sabinus ait] *N*, sabinus *FPU*, *om. L* | re'm' comm. F^2 22 hoc] heo P^a 23 sarciri] resarcire *N* | sin] si *PV* 24 quid] quis *N* | a lesione *PV* | facit *P* 25 existimauerit] F^1N, existimaret F^2LU, estimaret *PV* 26 impendisse P^aV 27 commune P^a | hoc enim est *seq.*] τὸ μεῖζον γὰρ λέγω, εἰ μόνον ἐπίσταμαι εἶναι πρᾶγμα κοινόν, ἀγνοῶ δὲ τίς ἐστιν ὁ συγκεκτημένος μοι, δαπανῶν περὶ αὐτὸ ἔχω κατ' αὐτοῦ τὸ κομμοῦνι διβιδοῦνδο *BS* 28 neque enim negotia socii gero *seq.*] *firmant BS:* οὐ γὰρ νεγότιον χειρίζω τοῦ κοινωνοῦ μου ... ἀλλὰ τοῦ ἰδίου φροντίζω 29 tueor] tuero F^1 | in qua *PL* 31 impendere] dependere P^a 32 rem] in rem P^a | communem esse *PV* 33 personam $P^{b?}V^b$ 34 scripsit posci] scribi posse P^a, scribit posse *L* 35 agit P^a

30 SCAEUOLA libro primo responsorum. Communi diuidundo iudicio recte agi, siue neuter possideat siue alter sociorum fundum non possideat. [B. 12, 2, 30] *P*

31 PAULUS libro quinto decimo responsorum. Bina mancipia, quae ex hereditate paterna iussu praetoris pupillis ministerii causa reseruata essent, diuisa non uideri, sed *omnium* communia permansisse. [B. 12, 2, 31] *P*

IIII.

℟ AD EXHIBENDUM ℟ *ES*

1 ULPIANUS libro uicensimo quarto ad edictum. Haec actio perquam necessaria est et uis eius in usu cottidiano est[1] et maxime propter uindicationes inducta est. [B. 15, 4, 1] *E*

2 PAULUS libro uicensimo primo ad edictum. Exhibere est facere[2] in publico potestatem, ut ei qui agat experiundi sit copia. [B. 15, 4, 2] *E**

3 ULPIANUS libro uicensimo quarto ad edictum. In hac actione actor omnia [B. 15, 4, 3] *E*
1 nosse debet et dicere argumenta rei de qua agitur. Qui ad exhibendum agit, non utique dominum se dicit nec debet ostendere, cum multae sint causae ad exhibendum agendi.
2 Praeterea in hac actione notandum est, quod reus contumax per in litem iusiurandum peti-
3 toris damnari possit ei iudice quantitatem taxante. Est autem personalis haec actio et ei competit qui in rem acturus est qualicumque in rem actione, etiam pigneraticia Seruiana
4 siue hypothecaria, quae creditoribus competunt. Sed et usum fructum petituro competere
5 ad exhibendum Pomponius ait. Sed et si quis interdicturus rem exhiberi desideret, audietur.
6 Item si optare uelim seruum uel quam aliam rem, cuius optio mihi relicta est, ad exhiben-
7 dum me agere posse constat, ut exhibitis[3] possim uindicare. Si quis noxali iudicio experiri uelit, ad exhibendum ei actio est necessaria: quid enim si dominus quidem paratus sit defendere, actor uero destinare non possit nisi ex praesentibus, quia aut seruum non recognoscit aut nomen non tenet? nonne aequum est ei familiam exhiberi, ut noxium seruum adgnoscat? quod ex causa debet fieri ad designandum eum, cuius nomine noxali quis agit,
8 recensitione seruorum facta. Si quis extra heredem tabulas testamenti uel codicillos uel quid aliud ad testamentum pertinens exhiberi uelit, dicendum est per hanc actionem agendum non esse, cum sufficiunt sibi interdicta in hanc rem competentia: et ita Pomponius.
9 Sciendum est autem non solum eis quos diximus competere ad exhibendum actionem, uerum ei quoque, cuius interest exhiberi: iudex igitur summatim debebit cognoscere, an eius
10 intersit, non an eius res sit, et sic iubere uel ‖ exhiberi, uel non, quia nihil interest. Plus q. 17 f. 1
dicit Iulianus, etsi uindicationem non habeam, interim posse me agere ad exhibendum, quia mea interest exhiberi: ut puta si mihi seruus legatus sit quem Titius optasset: agam enim ad exhibendum, quia mea interest exhiberi, ut Titius optet et sic uindicem, quamuis ex-
F [*P*(*VLU*)]

---

[1] *firmant BS* (καθ' ἡμέραν ἡ δύναμις αὐτῆς πολιτεύεται): uis eius *et* est *del.* [2] rei *ins.* (*u. i.*)
[3] exhibitis] exhibitis iis (*Cannegieter*)?

---

1 recte *om. PV* 3 responsorum] digestorum P^a | uina mancipia F^1, si non accipiat P^a 5 omnium] *PLU cum BS:* δοκεῖ πάντων ἐπίκοινα αὐτὰ μεμενηκέναι, dominium *F* 9 cottid. est] cotid. manet P^aV | uindicationem *P* 10 libro xxii P^a | facere in publico (publicum P^a) potestatem] rei *post* facere *ins. ex gem. Hoffmann recte, similiterque* δημοσίᾳ παραγαγεῖν τὸ πρᾶγμα *BS* (τὸ πλ.), φανερῶσαι τὸ πρᾶγμα *BS* (*Cyr.*), *quamquam ex supplemento id adscitum esse ostendunt B* (*Anon.*): ἀγαγεῖν δημοσίᾳ 12 lib. xxu *PVLU* 13 agit] agi P^a 14 sint] sunt *PV* 15 reus 'in hac act. notandum' contumax *F* | petitori *PVL* 16 iudicem quantitates taxantem P^a 17 actionem P^a 18 et *om.* F^1P^aV 19 ait *om.* F^1 | quid interdicturum P^a 20 optare uel'l'im seruum *F*, optar. uel seruum P^a, uelim optare uel seruum *V* | cuius *om.* P^a 21 ut exhibitis possim uindicare] ἵνα πάντων τῶν πραγμάτων ὃ βούλεται δυνηθῇ ἐπιλέξασθαι ἤ[τοι ἐκδι]κῆσαι *BS* (τὸ πλ.) 22 est necessaria] saepe *add. BS:* χρήζει πολλάκις 24 nomen *om.* P^aV | ei] in F^1 | exhibere F^1P^aV | ut … 25 nomine *om.* P^a 25 noxalis qui F^1 26 recensione PLU^a, ostensione U^b 27 ad *om.* P^aVL^a | est *om.* P^aV 29 uerum] rerum F^1 31 non an] cum non P^a, an non *V* | et sic] ex sic F^1 | exhibere P^a 32 'et'si F^2 | habeant F^1 | posse me] possim P^a, posse *V* | quia mea interest exhiberi] actum P^a, *om.* P^bVLU 34 sic] si P^a

11 hibitum ego optare non possim. Si mecum fuerit actum ad exhibendum, ego ob hoc, quod
conuentus sum ad exhibendum actione, agere ad exhibendum non possum, quamuis uideatur interesse mea ob hoc, quod teneor ad restituendum. sed hoc non sufficit: alioquin et
qui dolo fecit quo minus possideret poterit ad exhibendum agere, cum neque uindicaturus
neque interdicturus sit, et fur uel raptor poterit: quod nequaquam uerum est. eleganter
igitur definit Neratius iudicem ad exhibendum hactenus cognoscere, an iustam et proba-
12 bilem causam habeat actionis, propter quam exhiberi sibi desideret. Pomponius scribit
eiusdem hominis nomine recte plures ad exhibendum agere posse: forte si homo primi sit,
secundi in eo usus fructus sit, tertius possessionem suam contendat, quartus pigneratum
sibi eum adfirmet: omnibus igitur ad exhibendum actio competit, quia omnium interest
13 exhiberi hominem. Ibidem subiungit iudicem per arbitrium sibi ex hac actione commissum
etiam exceptiones aestimare, quas possessor obicit, et si qua tam euidens sit, ut facile repellat agentem, debere possessorem absolui, si obscurior uel quae habeat altiorem quaestionem, differendam in directum iudicium re exhiberi iussa: de quibusdam tamen exceptionibus omnimodo ipsum debere disceptare, qui ad exhibendum actione iudicat, ueluti pacti
14 conuenti, doli mali, iurisiurandi reique iudicatae. Interdum aequitas exhibitionis efficit, ut,
quamuis ad exhibendum agi non possit, in factum tamen actio detur, ut Iulianus tractat.
seruus, inquit, uxoris meae rationes meas conscripsit: hae rationes a te possidentur: desidero eas exhiberi. ait Iulianus, si quidem mea charta scriptae sint, locum esse huic actioni,
quia et uindicare eas possum: nam cum charta mea sit, et quod scriptum est meum est:
sed si charta mea non fuit, quia uindicare non possum, nec ad exhibendum experiri: in
15 factum igitur mihi actionem conpetere. Sciendum est aduersus possessorem hac actione
agendum non solum eum qui ciuiliter, sed et eum qui naturaliter incumbat possessioni.
denique creditorem, qui pignori rem accepit, ad exhibendum teneri placet: B.15,4,4

4 POMPONIUS libro sexto ad Sabinum. nam et cum eo, apud quem deposita B.15,4,4 *S
uel cui commodata uel locata res sit, agi potest.

5 ULPIANUS libro uicensimo quarto ad edictum. Celsus scribit: si quis merces, B.15,4,5 E
quas exuehendas conduxit, in horreo posuit, cum conductore ad exhibendum agi potest:
item si mortuo conductore heres existat, cum herede agendum: sed si nemo heres sit, cum
horreario agendum: nam si a nullo, inquit, possidentur, uerum est aut horrearium possidere aut certe ille est, qui possit exhibere. idem ait: quomodo autem possidet qui uehendas conduxit? an quia pignus tenet? — quae species ostendit etiam eos, qui facultatem
1 exhibendi habent, ad exhibendum teneri. Iulianus autem ita scribit ad exhibendum actione
teneri eum, qui rerum uel legatorum seruandorum causa in possessione sit, sed et eum,
qui usus fructus nomine rem teneat, quamuis nec hic utique possideat. inde Iulianus
quaerit, quatenus hos oporteat exhibere: et ait priorem quidem sic, ut actor possessionem
habeat, ‖ is autem cum quo agetur rei seruandae causa sit in possessione: eum uero qui f. 172'

F[*P*(*VLU*)]

---

1 possit F^1 | ego ob ... 2 sum ad exhibendum *bis* F^{ac}, *om.* P^aV 2 actione agere ad exh.] actione ad exh. agere *LU*, agere *PV* 3 interest P^a | ob] ab P^a 4 neque uind. n. int. sit] neque uind. P^a, neque uind. sit neque int. *U*, neque int. n. uind. sit *L* 5 uel *om.* F^1 6 indicem F^1 | 'h'actenus F^2 | et prob. causam *om.* F^1 7 desiderat *PV* | scribit *om. PVL, inc.* U^a 8 eiusdem hominis] unius P^aV, unius rei *L*, unius hominis *U* | si *om.* P^aV 10 eum sibi *P* | interest] inest P^a 12 obicit] dicit P^aV 13 si] sicut P^a | habet P^a 14 de *om.* P^aV | tamen *om.* F^1 15 actioni *F* 16 iu'ri'siurandi F^2 | reique (que *om.* P^aV) iudicate *PVLU cum BS* (τὸ πλ.): τὴν rei iudicatae *et BS* (*Cyr.*): ἡ ῥεϊουδικάταε *et B* (*Anon.*): τὴν ἀπὸ ψήφου δικαστικῆς, rei quae iudicata est *F* 18 conscripsit] *recte* γράψῃ *B* (*Anon.*), *contra* διέφθειρε *BS*, *quasi interpres legerit* corruperit 19 mea] in mea *PLU* | scriptae sint] seruitus scripta P^a, sunt scripta P^bV, scripta sunt *LU* 21 experiri *om.* P^a 22 hac *om.* P^aV 23 sed et] sed *PVL* 24 qui pignori rem *om.* P^a 25 libro uii *PV* 28 exuehendas] uehendas *PVLU*: ἐπὶ τῷ μεταγαγεῖν εἴς τινα τόπον *BS similiterque B* | cum *om.* P^a 29 conducto P^a 30 a nullo] *quasi esset* a nullo alio *sic uertunt BS*: εἰ γὰρ μηδεὶς ἄλλος νέμεται 34 eum qui] qui eum F^{ac}, qui *PVLU* | et eum] eum P^bL, *om.* P^aV 35 hic *om.* P^aV 37 is autem cum ... *p. 332, 1* possideat *bis* P^a, is autem *om.* *L* | possessionem *P* (*altero loco*) *V*

2 usum fructum habeat sic, ut actor rem possideat, is cum quo agetur utatur fruatur. Idem Iulianus scribit emptorem, qui ruta caesa non restituit, ad exhibendum teneri in quantum in litem iurauero: sed ibi adicit, si emptor possideat aut dolo fecit quo minus possideat.
3 Item Celsus scribit stercus, quod in aream meam congessisti, per ad exhibendum actionem
4 posse te consequi ut tollas, sic tamen ut totum tollas: ceterum alias non posse. Sed et si ratis delata sit ui fluminis in agrum alterius, posse eum conueniri ad exhibendum Neratius scribit. unde quaerit Neratius, utrum de futuro dumtaxat damno an et de praeterito do-
5 mino agri cauendum sit, et ait etiam de praeterito caueri oportere. Sed et si de ruina aliquid in tuam aream uel in tuas aedes deciderit, teneberis ad exhibendum, licet non
6 possideas. Item si quis facultatem restituendi non habeat, licet possideat, tamen ad exhibendum non tenebitur, ut puta si in fuga seruus sit: ad hoc plane solum tenebitur, ut caueat se exhibiturum, si in potestatem eius peruenerit. sed et si non sit in fuga, permiseris autem ei ubi uelit morari, idem erit dicendum[1], aut peregre a te missus sit, uel in praediis tuis agat, ad hoc solum teneberis, ut caueas.

6 PAULUS libro quarto decimo ad Sabinum. Gemma inclusa auro alieno uel [B. 15, 4, 6] *S sigillum candelabro uindicari non potest, sed ut excludatur, ad exhibendum agi potest: aliter atque in tigno iuncto aedibus, de quo nec ad exhibendum agi potest, quia lex duodecim tabularum solui uetaret: sed actione de tigno iuncto ex eadem lege in duplum agitur.

7 ULPIANUS libro uicensimo quarto ad edictum. Tigni appellatione omnem ma- [B. 15, 4, 7] E
1 teriam in lege duodecim tabularum accipimus, ut quibusdam recte uidetur. Sed si rotam meam uehiculo aptaueris, teneberis ad exhibendum (et ita Pomponius scribit), quamuis tunc
2 ciuiliter non possideas. Idem et si armario uel naui tabulam meam uel ansam scypho iunxeris uel emblemata phialae, uel purpuram uestimento intexeris[2], aut bracchium statuae
3 coadunaueris. Item municipes ad exhibendum conueniri possunt, quia facultas est restituendi: nam et possidere et usucapere eos posse constat. idem et in collegiis ceterisque
4 corporibus dicendum erit. Si quis non possideat litis contestatae tempore, sed postea ante
5 sententiam possidere coeperit, oportere dici putamus debere condemnari, nisi restituat. Si quis, cum iudicii accepti tempore possideret, postea sine dolo malo possidere desierit, absolui eum oportet: quamuis sit, inquit Pomponius, quod ei imputetur, cur non statim re-
6 stituit, sed passus est secum litem contestari. Idem scribit, si quis litis contestatae tempore possederit, deinde desierit possidere, mox coeperit siue ex eadem causa siue ex alia, con-
7 demnari eum oportere, nisi restituat. Ibidem non male Pomponius iungit eius, qui ad exhibendum egit, utroque tempore interfuisse oportere rem ei restitui, hoc est et quo lis contestatur et quo fit condemnatio: et ita Labeoni placet.

8 IULIANUS libro nono digestorum. Si ad exhibendum actum est cum eo, qui [B. 15, 4, 8] *S neque possidebat neque dolo malo fecerat quo minus possideret, deinde eo defuncto heres eius possidet rem, exhibere eam cogendus erit. nam[3] si fundum uel hominem petiero et heres ex eadem causa possidere coeperit, restituere cogitur.

F[*P*(*VLU*)]

---

[1] idem erit dicendum *del.* (*Hal.*) [2] intexueris (*dett.*)? [3] et *ins.*

---

1 habeat] habet *P* (*altero loco*) *V* | u'b'tatur F^b | item *P* 2 rupta P^a 3 aut dolo fecit] uel dolo malo fecit *L*, uel dolo malo fatiat *V*, *inc.* P^a | possideat *om.* *V*, *inc.* P^a 4 ad exhibendum actionem] ad exibitionem P^a 5 ut tollas sic tamen *om.* $P^a V$ | sic tamen ... alias *bis* $F^{a e}$ | sed et] sed *P*, *om. inter alia* *L* 8 et ait *om.* *PLU* 10 habet P^a | exhibendam F^2 11 fuga seru'us sit ad hoc plane solum teneb'itur F^2 12 potestate *V*, *inc.* P^a 13 a'u'te F^2 14 caueat P^a 15 libro xiii P^a 17 atque] aque P^a | nec] neque *P* | duodecim'o' F^2 18 actionem *P* | iniuncto PLU^b | duplom P^a 19 ad edictum *om.* P^a 20 legem *F*, *inc.* P^a 21 meam] meam tuo ueh. *PV*, meam in tuo ueh. *L*, meam ueh. tuo *U* 22 possideas idem] possideam idem $L^a U$, possiuetam item P^a | uel ansam] ansamue *PV* | sipho P^a 23 intexeris] •iris P^a | statu't'ae F^2 24 est *om.* $P^a V$ 26 sed *om.* *PVLU* 27 cepit *PV* 28 postea sine dolo malo possidere *om.* P^a, possideret postea sine dolo malo *om.* *V* 29 quod am' ei F^2, quod (*om.* ei) *V*, *inc.* P^a 31 possiderit $F^2 P^a$, possideret *V* | ex eadem] in eadem P^a 32 ibidem] ibidere P^a 33 rem *om.* *PVLU* | restitui't' F^2 34 contestatur *om.* *V*, *inc.* P^a 36 possidebit P^a | feceris P^a, fecerit P^b | possiderent *P*, possideat *L* 37 et heres ex eadem causa] quem *V*, *inc.* P^a

9 Ulpianus libro uicensimo quarto ad edictum. Iulianus scribit: si quis homi- [B.15,4,9] *E*
nem quem possidebat occiderit siue ad alium transtulerit possessionem siue ita rem cor-
ruperit ‖ ne haberi possit, ad exhibendum tenebitur, quia dolo fecit quo minus possideret. f. 173
proinde et si uinum uel oleum uel quid aliud effuderit uel confregerit[1], ad exhibendum
1 tenebitur. Glans ex arbore tua in fundum meum decidit, eam ego immisso pecore ['Pon. 5,1]
depasco: qua actione possum teneri? Pomponius scribit competere actionem ad exhiben-
dum, si dolo pecus immisi, ut glandem comederet: nam et si glans extaret nec patieris
me tollere, ad exhibendum teneberis, quemadmodum si materiam meam delatam in agrum
suum quis auferre non pateretur. et placet nobis Pomponii sententia, siue glans extet siue
consumpta sit. sed si extet, etiam interdicto de glande legenda, ut mihi tertio quoque die
2 legendae glandis facultas esset, uti potero, si damni infecti cauero. Si quis rem fecit [('Pon.)]
ad alium peruenire, uidetur dolo fecisse quo minus possideat, si modo hoc dolose fecerit.
3 Sed si quis rem deteriorem exhibuerit, aeque ad exhibendum eum teneri Sabinus ait. sed
hoc ibi utique uerum est, si dolo malo in aliud corpus res sit translata, ueluti si ex scypho
massa facta sit: quamquam enim massam exhibeat, ad exhibendum tenebitur, nam mutata
4 forma prope interemit substantiam rei. Marcellus scribit, si tibi decem nomismata sint sub
condicione legata et mihi decem usus fructus pure, deinde heres pendente condicione non
exacta cautione decem fructuario soluerit, ad exhibendum eum actione teneri, quasi dolo
fecerit quo minus possideret: dolus autem in eo est, quod cautionem exigere supersedit a
fructuario effectumque[2], ut legatum tuum euanesceret, cum iam nummos uindicare non
possis. ita demum autem locum habebit ad exhibendum actio, si condicio extiterit legati.
potuisti tamen tibi prospicere stipulatione legatorum et, si prospexisti, non erit tibi neces-
saria ad exhibendum actio. si tamen ignarus legati tui a fructuario satis non exegit, dicit
Marcellus cessare ad exhibendum, scilicet quia nullus dolus est: succurrendum tamen lega-
5 tario in factum aduersus fructuarium actione ait. Quantum autem ad hanc actionem at-
tinet, exhibere est in eadem causa praestare, in qua fuit, cum iudicium acciperetur, ut quis
copiam rei habens possit exsequi actione quam destinauit in nullo casu quam intendit laesa[3],
6 quamuis non de restituendo, sed de exhibendo agatur. Proinde si post litem contestatam
usucaptum exhibeat, non uidetur exhibuisse, cum petitor intentionem suam perdiderit, et
ideo absolui eum non oportere, nisi paratus sit repetita die intentionem suscipere, ita ut
7 fructus secundum legem aestimentur. Quia tamen causa petitori in hac actione restituitur,
Sabinus putauit partum quoque restituendum, siue praegnas fuerit mulier siue postea con-
8 ceperit: quam sententiam et Pomponius probat. Praeterea utilitates, si quae amissae sunt
ob hoc quod non exhibetur uel tardius quid exhibetur, aestimandae a iudice sunt: et ideo
Neratius ait utilitatem actoris uenire in aestimationem, non quanti res sit, quae utilitas,
inquit, interdum minoris erit quam res erit.
F [*P* (*VLU*)]

[1] *firmant B* (*u. i.*): corruperit? [2] effecitque? [3] actionem (*sic dett.*) quam destinauit, in nullo causa (*sic Hal.*) postquam intendit laesa (*u. i.*)?

2 quem *om.* F^1 | ad alium] alio $P^a V$ 3 quia] qui $P^a V$ 4 et'u'si F^2 | uel confregerit] εἰ … ἐκχέῃ ἢ τὰ δυνάμενα κλασθῆναι συγκλάσῃ *BS*, σκορπισθέντος ἢ ἐκχυθέντος *B* 5 decidit] incidit F^1, decide P^a 7 dolo] dolo malo *PVLU* 9 sent. pomp. *PVL* 10 legenda ut mihi tertio quoque die *om.* $P^a V$ 11 esse $P^a V$ | facit *PV* 14 translata res sit *PV*, res translata sit *U* | 's'cypho F^2, sipho *PV* 15 sit facta *PV* 16 interimi *PVLU* 17 usu fructus *F* 18 exaucta P^a | cautione's' decem fructuario soluerit ad exhibendum eum actione 'decem fructuario soluerit' teneri quasi *F*, cautione teneri qui x fructuario soluerit quasi *rel. om. L*, cautione decem fr. soluerit *rel. om.* $P^a V$, cautione decem fr. solu. ad exhibendum eum actione qui decem fr. solu. teneri quasi P^b *manu uetusta*, cautione decem fr. solu. ad exh. eum actione teneri qui x fr. solu. quasi *U* 19 supersederit *PLU* 20 euanesceret] euanescere *F*, putemus euanescere $P^b L^b U^b$, *om.* $P^a V L^a U^a$ | iam *om.* F^1 | numm'i'os *F* 21 possit P^a 22 's'tibi F^b, *om. L* 23 exigit $P^a V$ 25 autem *om.* $P^a V$ 26 causam P^a | ut quis copiam rei habens possit exsequi actione quam (quod PVU^b, *inc.* U^a) destinauit in nullo casu quam intendit laesa] ὥστε σχεῖν εὐχέρειαν τὸν ἐνάγοντα κινῆσαι τὴν πρωτότυπον *B* (*Anon.*) 28 de 'ad' exhibendo *F*, ad exibendum *PLU* 30 aesolui F^a 34 exhibetur] exibuit P^a, exhibuerit *V* | aestimandae] ad exhibendae F^1 35 in estimatione *PLU*

10 Paulus libro uicensimo sexto ad edictum. Si optione intra certum tempus B. 15. 4. 10 *E*
data iudicium in id tempus extractum est, quo frustra exhibetur, utilitas petitoris conser-
uetur[1]: quod si ‖ per heredem non stetit quo minus exhiberet tempore iudicii accipiendi, f. 173'
absoluendus est heres. 4
11 Ulpianus libro uicensimo quarto ad edictum. Sed et si hereditas amissa sit B. 15. 4. 11 *E*
ob hoc, quod seruus non exhibeatur, aequissimum est aestimari officio iudicis damnum
1 hereditatis. Quo autem loco exhiberi rem oporteat uel cuius sumptibus, uideamus. et Labeo
ait ibi exhibendum[2], ubi fuerit cum lis contestaretur, periculo et inpendiis actoris perferen-
dam perducendamue eo loci ubi actum sit. pascere plane seruum uestire curare possesso-
rem oportere ait. ego autem arbitror interdum etiam haec actorem agnoscere oportere, si
forte ipse seruus ex operis uel artificio suo solebat se exhibere, nunc uero cogitur uacare.
proinde et si apud officium fuerit depositus exhibendus, cibaria debebit adgnoscere qui
exhiberi desiderauit, si non solebat possessor seruum pascere: nam si solebat, sicuti pascit,
ita et cibaria potest non[3] recusare. interdum tamen eo loci exhibere debet suis sumptibus,
si forte proponas data opera eum in locum abditum res contulisse, ut actori incommodior
esset exhibitio: nam in hunc casum suis sumptibus et periculo debebit exhibere in eum
2 locum ubi agatur, ne ei calliditas sua prosit. Si de pluribus rebus quis conueniatur et litis
contestatae tempore omnes possedit, licet postea quasdam desierit quamuis sine dolo malo
possidere, damnandum, nisi exhibeat eas quas potest.
12 Paulus libro uicensimo sexto ad edictum. De eo exhibendo, quem quis in B. 15, 4, 12 *E*
1 libertatem uindicare uelit, huic actioni locus esse potest. Et filius familias ea actione te-
2 netur, si facultatem rei exhibendae habet. Saepius ad exhibendum agenti, si ex eadem
causa agat, obstaturam exceptionem Iulianus ait: nouam autem causam interuenire, si is,
qui uindicandi gratia egisset, post acceptum iudicium eam[4] ab aliquo accepit, et ideo ex-
ceptionem ei non officere. item si ei, qui furti acturus ad exhibendum egisset, iterum fur-
tum factum sit. denique si quis optandi gratia ad exhibendum egisset et post litem con-
3 testatam alterius testamento optio data sit, ad exhibendum agere potest. Si quis ex uuis
meis mustum fecerit uel ex oliuis oleum uel ex lana uestimenta, cum sciret haec aliena
esse, utriusque nomine ad exhibendum actione tenebitur, quia quod ex re nostra fit nostrum
4 esse uerius est. Si post iudicium acceptum homo mortuus sit, quamuis sine dolo malo et
culpa possessoris, tamen interdum tanti damnandus est, quanti actoris interfuerit per eum
non effectum, quo minus tunc cum iudicium acciperetur homo exhiberetur: tanto magis si
5 apparebit eo casu mortuum esse, qui non incidisset, si tum exhibitus fuisset. Si iusta ex
causa statim exhiberi res non possit, iussu iudicis cauere debebit se illo die exhibiturum.
6 Heres non quasi heres, sed suo nomine hac actione uti potest: item heres possessoris suo
nomine tenetur: igitur non procedit quaerere, an heredi et in heredem danda sit. plane
ex dolo defuncti danda est in heredem haec actio, si locupletior hereditas eo nomine facta
sit, ueluti quod pretium rei consecutus sit.
13 Gaius libro ad edictum praetoris urbani titulo de liberali causa. Si liber B. 15, 4, 13 *Ef*
FN (*incipit u. 36* quaerere an) [*P(VLU)*]

---

[1] conseruetur] aestimabitur eamque is consequetur? [2] exhibendam (*Hal.*)? [3] non potest (*Fornerius*)? [4] rem *ins.*

---

2 data iud. in id tempus *om.* *P^a V* 3 quod] quid *P^a* | steterit *P^a L* | tempore 'in' iudicii *F^2* 5 et *om.* *P^a L U^a* 6 aestimari] estimati *P^a* 8 contestarentur *P^a* | perferendam] perferendis *F^1* 9 et perducendamue *P^a* | loci ubi] loco uel *F^1* | plascere *P^a* 10 actores *P^a* 11 se *om.* *P^a V* 12 et *om.* *P^a V* | ciuaria *F^a* | debebit ... 14 cibaria *om.* *P^a V* 12 qui 'ad' exhiberi *F* 14 ciuaria *F^a* | exhibere] *F^2 PLU*, ad exhiberi *F^1* | debet] nec uero cogitur uacare (et *ins.* *V*) debet *P^a V*, *cf. u. 11* 15 proponas] ponas *PVU^a* | aeditum *F^1* 16 esse't' *F^2* 17 agitur *PVL* | callitas *P^a* 18 possedit] possedere *P^a*, possidet *L* 20 paulus] gaius *PV* | exhibendo] ad exibendum *P^a L^a* 23 obstitutam exemptionem *P^a* 25 iterum ... 26 egisset et *om.* *PV*, iterum ... 26 egisset *om.* *L^a* 28 cum sciret haec aliena esse utriusque *bis* *F* 29 nostrum] uenostrum *P^a* 30 uerius] uenturum *PU^a*, uenditurum *L^a* 31 interdum tamen *P* | dampnatus *P^a* | interfuit *P^a V* 32 cum] in *P^a* | accipietur *P* | exhibetur *P^a V* 33 eo] eum *P^a* 39 de] uel *F^1* | si liber'a' *F*

homo detineri ab aliquo dicatur, interdictum ‖ aduersus eum, qui detinere dicitur, de exhibendo eo potest quis habere: nam ad exhibendum actio in eam rem inutilis uidetur, quia haec actio ei creditur competere, cuius pecu*niari*ter interest. f. 174

14 Pomponius libro quarto decimo ad Sabinum. Si uir nummos ab uxor*e* sibi donatos, sciens suos factos non esse, pro re empta dederit, dolo malo fecit quo minus possideat et ideo ad exhibendum actione tenetur. [B. 15, 4, 14 S

15 Idem libro octauo decimo ad Sabinum. Thensaurus meus in tuo fundo est nec eum pateris me effodere: cum eum loco non moueris, furti quidem aut ad exhibendum eo nomine agere recte non posse me Labeo ait, quia neque possideres eum neque dolo feceris quo minus possideres, utpote cum fieri possit, ut nescias eum thensaurum in tuo fundo esse. non esse autem iniquum iuranti mihi non calumniae causa id postulare uel interdictum uel iudicium ita dari, ut, si per me non stetit, quo minus damni infecti tibi operis nomine caueatur, ne uim facias mihi, quo minus eum thensaurum effodiam tollam exportem. quod si etiam furtiuus iste thensaurus est, etiam furti agi potest. [B. 15, 4, 15 S

16 Paulus libro decimo ad Sabinum. Cum seruus tenet aliquid, dominus ad exhibendum suo nomine tenetur: si autem seruus citra scientiam domini dolo fecit quo minus habeat, uel furti actio uel de dolo malo noxalis serui nomine danda est, ad exhibendum autem utilis nulla constituenda est. [B. 15, 4, 16 S

17 Ulpianus libro nono de omnibus tribunalibus. Si quis hominem debilitatum exhibeat uel eluscatum, ad exhibendum quidem absolui debet: exhi*b*uit enim et nihil impedit directam actionem talis exhibitio: poterit tamen agere actor ex lege Aquilia de hoc damno. [B. 15, 4, 17 S

18 Idem libro sexto opinionum. Solutione chirographo inani facto et pignoribus liberatis nihilo minus creditor, ut instrumenta ad eum contractum pertinentia ab alio quam debitore exhibeantur, agere potest. [B. 15, 4, 18 S

19 Paulus libro quarto epitomarum Alfeni. Ad exhibendum possunt agere omnes quorum interest. sed quidam consuluit, an possit efficere haec actio, ut rationes aduersarii sibi exhiberentur, quas exhiberi magni eius interesset. respondit non oportere ius ciuile calumniari neque uerba captari, sed qua mente quid diceretur, animaduertere conuenire. nam illa ratione etiam studiosum alicuius doctrinae posse dicere sua interesse illos aut illos libros sibi exhiberi, quia, si essent exhibiti, cum eos legisset, doctior et melior futurus esset. [B. 15, 4, 19 S

20 Ulpianus libro secundo regularum. Quaestionis habendae causa ad exhibendum agitur ex delictis seruorum ad uindicandos[1] conscios suos. [B. 15, 4, 20 S

FN (*deficit u. 30 in* illos aut illos) [*P(VLU)*]

[1] indicandos (*u. i.*)?

2 inutilis 'dicitur' uidetur *F* 3 pecuniariter] $P^{a?}$ $V^{a?}$ L^b (*cf. D. 47, 1, 3*) *cum B* (*Anon.*): χρηματικῶς *et BS:* πρὸς χρηματικὸν κέρδος, peculiariter *f*NL^a*U*, peculiater *F* 4 sabinum] edictum P^a | nummos 'ab uxores' ab uxores *F* 5 sciens] insciens F^1 | [fecit] dolo malo *N* | possiderat P^a 7 decimo octauo *N* 8 pat'u'eris F^2, poteris P^a | aut] F^2N, an F^1, et *PVLU* 10 utpote] utpute P^a, ut puta P^b | thesaurum *et sic mox N* 11 autem inicum F^1, iniquum autem *P* 12 iudicium] exhibitionem PV^bLU^b, exhibitio V^a 14 furtiuus ... etiam *om.* F^1, iste thesaurus furtiuus est etiam *P*, furtiuus thesaurus iste est etiam *V* 16 seruus] seruum F^1 | scientiam] sententiam P^a | domini *om.* P^a | dolo] dolo malo P^a 17 de *om.* NP^a 19 nono] *FU*, uiii *L*, *om. PV* 20 adsolui F^a | exhibuit] exiguit *F*, exibuit *f* | impendit P^a 21 tamen *om.* P^a | agere] habere F^a 24 creditor *om. N:* ἀπαιτεῖ ὁ δανειστὴς τὰ ... δικαιώματα κατεχόμενα παρ' ἑτέρου πλὴν τοῦ χρεώστου *B* (*Anon.*) | alio] aliquo P^a 27 haec actio] edictio *PV*, edicio *LU* 28 quas] quasi P^a | respondi *PVL* 29 neque] nec *N* | quid] id *PLU* 30 studiosum] F^1NP^bU, studiorum F^2V, *inc.* P^aL^a | dicere] discere P^a | interesse illus F^1 | aut illos] aut alios *P* 31 legissent P^aU^a | 'i'doctior *F*, dorcior *L* 33 uindicandos] iudicandos *P:* indicandos *dett. cum B* (*Anon*): πρὸς τὸ ... ἐξειπεῖν τοὺς συνίστορας | consocios P^a, socios *V*

LIBER UNDECIMUS. f. 174'

I.

℞ DE INTERROGATIONIBUS IN IURE FACIENDIS ET INTERROGATORIIS ACTIONIBUS ℞ *ESPA*

1 Callistratus libro secundo edicti monitorii. Totiens heres in iure interrogandus est, qua ex parte heres sit, quotiens aduersus eum actio instituitur et dubitat actor, qua ex parte is, cum quo agere uelit, heres sit. est autem interrogatio tunc necessaria, cum in personam sit actio et ita, si certum petetur, ne, dum ignoret actor, qua ex parte aduersarius defuncto heres exstiterit, interdum plus petendo aliquid damni sentiat. [B.42,4,1 *E**
1 Interrogatoriis autem actionibus hodie non utimur, quia nemo cogitur ante iudicium de suo iure aliquid respondere, ideoque minus frequentantur et in desuetudinem abierunt. sed tantummodo ad probationes litigatoribus sufficiunt ea, quae ab aduersa parte expressa fuerint apud iudices uel in hereditatibus uel in aliis rebus, quae in causis uertuntur.
2 Ulpianus libro uicensimo secundo ad edictum. Edictum de interrogationibus ideo praetor proposuit, quia sciebat difficile esse ei, qui heredem bonorumue possessorem conuenit, probare aliquem esse heredem bonorumue possessorem, [B.42,4,2 *E*
3 Paulus libro septimo decimo ad edictum. quia plerumque difficilis probatio aditae hereditatis est. [B.42,4,3 *E*
4 Ulpianus libro uicensimo secundo ad edictum. Uoluit praetor adstringere eum qui conuenitur ex sua in iudicio responsione, ut uel confitendo uel mentiendo sese oneret, [B.42,4,4 *E*
1 simul etiam portionis, pro qua quisque heres extitit, ex interrogatione certioretur[1]. Quod ait praetor: 'qui in iure interrogatus responderit' sic accipiendum est apud magistratus populi Romani uel praesides prouinciarum uel alios indices: ius enim eum solum locum esse, ubi iuris dicendi uel iudicandi gratia consistat, uel si domi uel itinere hoc agat.
5 Gaius libro tertio ad edictum prouinciale. Qui interrogatur, an heres uel quota ex parte sit uel an in potestate habeat eum, cuius nomine noxali iudicio agitur, ad deliberandum tempus impetrare debet, quia, si perperam confessus fuerit, incommodo adficitur: [Pon.47,2. B.42,4,5 *E**
6 Ulpianus libro uicensimo secundo ad edictum. et quia hoc defunctorum interest, ut habeant successores, interest et uiuentium, ne praecipitentur, quamdiu iuste deliberant. [B.42,4,5 *E*
1 Interdum interrogatus quis, an heres sit, non cogitur respondere, ut puta si controuersiam hereditatis ab alio patiatur: et ita diuus Hadrianus constituit, ne [B.42,4,6

F[*P*(*VLU*)]

---

[1] certioremur?

---

3 et] *F*, et de *ind.* *FPLU*: περὶ ἐπερωτήσεως … καὶ ἀντεπερωτήσεως πραχθείσης *B* 7 qua'e' ex F^2, qu. ex L^a | is] bis *F* (*em. f*) | quo *om.* P^a, is cum quo agere uelit *om.* *L* 8 persona *FU* 11 adeoque *F* (*em. f*): ὅθεν εἰς ἀσυνήθειαν ἀπῆλθον *BS* 12 ad *om.* F^1 | ab *om.* P^aU^a 13 uel in her.] ut in her. *PVLU* 15 bonorumue] bonorum *V*, *inc.* P^a 16 conuenit … possessorem *om.* P^aV 17 libro xxuii *P* 20 onoret *F* (*em. f*) 22 respondit *VL*, r̄ *U*, *inc.* P^a 23 uel praesides … 24 iuris dicendi *om.* *V*, *inc.* P^a 24 in itinere *PLU* 27 ad liberandum P^aU^a | comfessus *F* 30 ut hab. succ. interest *bis* F^{ac} | praecipiterentur V^a, praecipitarentur PV^b | quamdiu] quia diu P^a 31 non cogitur] non cogetur P^bVL, uel cogitetur P^a | responderit F^1 32 patitur *PVLU* | diu. const. adr. *PV*

aut negando se heredem praeiudicet sibi aut dicendo heredem illigetur etiam ablata sibi
hereditate.
7 IDEM libro octauo decimo ad edictum. Si quis in iure interrogatus, an qua- [B. 42, 4, 7] E^a
drupes quae pauperiem fecit eius sit, responderit [1], tenetur. 4
8 PAULUS libro uicensimo secundo ad edictum. Si quis interrogatus de seruo [B. 42, 4, 8] *E*
qui damnum dedit, respondit suum esse seruum, tenebitur lege Aquilia quasi dominus et,
si cum eo actum sit qui respondit, dominus ea actione liberatur.
9 ULPIANUS libro uicensimo secundo ad edictum. Si sine interrogatione quis [B. 42, 4, 9] *E*
1 responderit se heredem, pro interrogato habetur. Interrogatum non solum a praetore acci-
2 pere debemus, sed et ab aduersario. Sed si seruus interrogetur, nulla erit interrogatio,
3 non magis quam si seruus interroget. Alius pro alio non debet respondere cogi, an heres
4 sit: de se enim debet quis in iudicio interrogari, hoc est cum ipse conuenitur. Celsus
libro quinto digestorum scribit: si defensor in iudicio interrogatus, ‖ an is quem defendit f. 175
heres uel quota ex parte sit, falso responderit, ipse quidem defensor aduersario tenebitur,
ipsi autem quem defendit nullum facit praeiudicium. ueram itaque [2] esse Celsi sententiam
dubium non est. an ergo non uideatur defendere, si non responderit, uidendum: quod
5 utique consequens erit dicere, quia non plene defendit. Qui interrogatus heredem se respon-
derit nec adiecerit ex qua parte, ex asse respondisse dicendum est, nisi forte ita interro-
getur, an ex dimidia parte heres sit, et responderit 'heres sum': hic enim magis eum puto
6 ad interrogatum respondisse. Illud quaeritur, an quis cogatur respondere, utrum ex testa-
mento [3] heres sit, et utrum suo nomine ei quaesita sit hereditas an per eos quos suo iuri
subiectos habet uel per eum cui heres extitit. summatim igitur praetor cognoscere debebit,
cum quaeratur, an quis respondere debeat quo iure heres sit, ut, si ualde interesse com-
pererit, plenius responderi iubeat. quae optinere debent non solum in heredibus, sed [(B)]
7 etiam in honorariis successoribus. Denique Iulianus scribit eum quoque, cui est hereditas
8 restituta, debere in iure interrogatum respondere, an ei hereditas sit restituta. Si [B. 42, 4, 9]
de peculio agatur, non oportere responderi a patre uel domino, an in potestate habeat
filium uel seruum, quia hoc solum quaeritur, an peculium apud eum cum quo agitur est.
10 PAULUS libro quadragensimo octauo ad edictum. Non alienum est eum, [B. 42, 4, 10] **S*
a quo damni infecti stipulari uelimus, interrogare in iure, an aedes eius uel locus sit, ex
quo damnum timeatur, et pro qua parte, ut, si neget suum praedium esse nec caueat damni
infecti, aut cedere aut, [4] resistendum putauerit, quasi dolo uersatus tradere compellatur.
11 ULPIANUS libro uicensimo secundo ad edictum. De aetate quoque [Pοπ. 47, 8. B. 42, 4, 11] *E*
1 interdum interrogatus respondere debebit. Si quis, cum heres non esset, interro- [(Pοπ.)]
gatus responderit ex parte heredem esse, sic conuenietur, atque si ex ea parte heres
2 esset: fides enim ei contra se habebitur. Qui ex quadrante heres uel omnino cum heres
non esset responderit se heredem ex asse, in assem instituta actione conuenietur.
F[*P*(*VLU*)]

---

[1] suam esse *ins.* (*u. i.*) [2] utique (*Bynkershoek*)? [3] an ab intestato *ins.* [4] si *ins.* (*u. i.*)

---

1 dicendo heredem 'praeiudicet' illig. F^b, *inc.* P^a | etiam] etiamsi P^a 3 libro xuiiii *PVL* 4 responderit tenetur] respondere tenetur PLU^b: ὁ εἰπὼν ... ἴδιον εἶναι τὸ βλάψαν τετράποδον, ἐνέχεται *B* (*Anon.*), *unde fortasse cum de Water ante* tenetur *ins.* suam esse 6 qui] quid P^a 7 actione] ratione *PVLU* | libera'n'tur *F* 9 respondit *PVL* 10 debemus 'interrogetur' sed *F* | et *om.* *PV* | si] nisi P^a, *om.* *V* 11 quam] se (sed P^b) quam *P* | seruum P^a 12 conueniatur *PVL* 13 quem] quam P^a, quidem L^a 15 ipsi] ipse P^a 16 ergo] ego *V*, *inc.* P^a | quod *om.* P^a 17 utique 'et' F^2, itaque *PV* 18 respondisse 'se' dic. F^2 | ita *om.* P^a | interrogatur F^1 19 sit heres *PV*, si heres *L* | responderet F^1, respondit *V* | hic] hoc P^aV, *om.* L^a | eum puto ad interrogatum] puto ad int. *V*, ad interr. puto P^a, ad interr. puto eum P^b 21 et *om.* P^aV | quos suo 'e' iuri *F*, qui sui iuri P^a, quos suo iure L^a 23 pompererit F^1 24 respondere *PL* | debeat P^a 26 ei *om.* *PVLU* 27 de periculo P^a | habeat *bis* P^a 29 non] nec P^a 32 aut restendum P^a, aut si resistendum P^bV^bLU: καὶ ἐὰν ἀρνήσηται αὐτοῦ εἶναι καὶ οὐκ ἀσφαλίζηται, ἢ παραχωρεῖ ἢ ἀναγκάζεται διδόναι τὸν τόπον *B* (*Anon.*) 34 interdum] F^2L *cum* *B* (ἔσθ' ὅτε), *om.* F^1PVU 35 sic] si P^aL^a | atque] utque F^1 36 se *om.* P^a 37 non esset] esset non P^a | assem] asse *PVLU* | conueniatur P^aV

3 Si, cum esset quis ex semisse heres, dixerit se ex quadrante, mendacii hanc poenam feret,
quod in solidum conuenitur: non enim debuit mentiri, dum se minoris portionis heredem
adseuerat. interdum tamen iusta ratione potest opinari esse[1] heredem ex minore parte:
quid enim, si nescit sibi partem adcreuisse uel ex incerta parte fuit institutus? cur ei
4 responsum noceat? Qui tacuit quoque apud praetorem, in ea causa est, ut instituta actione
in solidum conueniatur, quasi negauerit se heredem esse. nam qui omnino non respondit,
contumax est: coutumaciae autem poenam hanc ferre debet, ut in solidum conueniatur,
5 quemadmodum si negasset, quia praetorem contemnere uidetur. Quod autem ait praetor
'omnino non respondisse', posteriores sic exceperunt, ut omnino non respondisse uideatur,
6 qui ad interrogatum non respondit, id est πρὸς ἔπος. Si interrogatus quis, an ex asse
heres esset, responderit ex parte, si ex dimidia esset, nihil ei nocere responsum: quae
7 sententia humana est. Nihil interest, neget quis an taceat interrogatus an obscure respon-
8 deat, ut incertum dimittat interrogatorem. Ex causa succurri ei, qui interrogatus respondit,
non dubitamus: nam et si quis interrogatus, an patri heres esset[2], responderit, mox pro-
lato testamento inuentus sit exheredatus, aequissimum est succurri ei: et ita Celsus scribit,
hic quidem et alia ratione, quod ea quae postea emergunt auxilio indigent: quid enim si
occultae tabulae et remotae postea prolatae sunt? cur noceat ‖ ei, qui id responderit, quod f. 175'
in praesentiarum uidebatur? idem dico et si qui heredem se responderit, mox falsum uel
inofficiosum uel irritum testamentum fuerit pronuntiatum: non enim improbe respondit, sed
9 scriptura ductus. Qui interrogatus responderit, sic tenetur quasi ex contractu obligatus
pro quo pulsabitur, dum ab aduersario interrogatur: sed et si a praetore fuerit interro-
10 gatus, nihil facit praetoris auctoritas, sed ipsius responsum siue mendacium. Qui iusto
11 errore ductus negauerit se heredem, uenia dignus est. Sed et si quis sine dolo malo,
culpa tamen responderit, dicendum erit absolui eum debere, nisi culpa dolo proxima sit.
12 Celsus scribit licere responsi paenitere, si nulla captio ex eius paenitentia sit actoris: quod
uerissimum mihi uidetur, maxime si quis postea plenius instructus quid faciat, instrumentis
uel epistulis amicorum iuris sui edoctus.

12 Paulus libro septimo decimo ad edictum. Si filius, qui abstinuit se paterna B. 42, 4, 12 E
hereditate, in iure interrogatus responderit se heredem esse, tenebitur: nam ita respon-
dendo pro herede gessisse uidetur. sin autem filius, qui se abstinuit, interrogatus tacuerit,
1 succurrendum est ei: quia hunc qui abstinuit praetor non habet heredis loco. Exceptio-
nibus, quae institutis in iudicio contra reos actionibus opponuntur, etiam is uti potest, qui
ex sua responsione conuenitur, ueluti pacti conuenti, rei iudicatae et ceteris.

13 Idem libro secundo ad Plautium. Confessionibus falsis respondentes ita obli- B. 42, 4, 13 E
gantur, si eius nomine, de quo quis interrogatus sit, cum aliquo sit actio, quia quae cum
alio actio esset, si dominus esset, in nosmet confessione nostra conferimus. et si eum, qui
in potestate patris esset, respondissem filium meum esse, ita me obligari, si aetas eius
pateretur, ut filius meus esse possit, quia falsae confessiones naturalibus conuenire debe-

F[*P*(*VLU*)]

---

[1] se *ins.* [2] esse se *ins.*

---

1 si cum ... 2 conuenitur (conuenietur *U*, conueniatur *V*P^b*L*) *om.* P^a 1 ex ⸢s⸣emisse F^2 3 racio *V*, *inc.* P^a 4 sibi *om.* P^a | incerta] certa *V*, *inc.* P^a 5 ea] e P^a, eo L^a 8 uid. cont. *PVL* | praetorem P^a 9 posteriores ... respondisse *om.* P^a*V*U^a | exciperunt F^1, acceperunt P^b*L*U^b 10 qui ⸢a⸣d F^2 | πρὸς ἔπος si} pro se posci *PV*, pro se possit *L*, pro se possit *U* 11 ex parte] F^1, se ex parte $F^2$$P^{a1b1}$*V*$L^b$*U*, si ex parte L^a: ἀποκρίνηται ἐκ μέρους *B* (*Anon.*) | responsum] possunt *P*L^a, poss... *V*, possit L^b, po. U^a, pot̄ U^b 13 dimittat] mittat *V*, *inc.* P^a | interrogantem ex P^{a1b1} 14 quis] quid P^a | probato F^1 15 sit exheredatus] est exheredatus *PVL*, *om.* F^1 16 hic] id *PVLU* | quod] pro P^a | indige⸢n⸣t F^2 17 qui id] quod *PVLU* 18 uidebitur P^a*V* | si quis *PVLU* 20 respondit] responderit *P* 21 sed ... interrogatus *om.* *V*, *inc.* P^a 22 praetoris *bis* P^a | mendantium *P* 23 deductus P^a 27 epistumis F^1 | edictus *F* (*em. f*) P^a 29 esse ... 30 pro herede *om.* *V*, *inc.* P^a 30 interrogatus tacuerit *om.* *V*, *inc.* P^a 31 praetur F^1 | exemptionibus F^1 34 secundum F^1 | plautium] sabinum P^a*V* 36 nosmet] nos ex *V*, nosmet ex L^b*U*, *inc.* P^a | comfessione *F* | conferimus] *PL*, conferemus *FU*: μεταφέρει *B* 37 respondisset P^a 38 debere *PV*L^a, debent L^b*U*

1 rent. propter quae fiat, ut patris familias nomine respondendo non obliger[1]. Eum, qui patrem familias suum esse responderit seruum, non teneri noxali actione: ac ne, si bona fide liber homo mihi seruiat, mecum noxali iudicio agi potest et, si actum fuerit, manebit integra actio cum ipso qui admisit.

14 IAUOLENUS libro nono ex Cassio. Si is, cuius nomine noxae iudicium ac- B. 42, 4, 14 *Ef* ceptum est, manente iudicio liber iudicatus est, reus absolui debet, nec quicquam interrogatio in iure facta proderit, quia eius personae, cuius nomine quis cum alio actionem habet, obligationem transferre *potest* in eum, qui in iure suum esse confitetur, uelut alienum seruum suum esse confitendo: liberi autem hominis nomine quia cum alio actio non est, ne per interrogationem quidem aut confessionem transferri poterit. quo casu eueniet, ut
1 non recte *hominis* liberi nomine actum sit cum eo qui confessus est. In totum autem confessiones ita ratae sunt, si id, quod in confessionem uenit, et ius et naturam[2] recipere potest.

15 POMPONIUS libro octauo decimo ad Sabinum. Si ante aditam hereditatem B. 42, 4, 15 *S* seruum hereditarium meum esse respondeam, teneor, quia domini loco habetur hereditas.
1 Mortuo seruo, quem in iure interrogatus suum esse confessus sit, non tenetur is qui respondit, quemadmodum, si proprius eius fuisset, post mortem eius non teneretur.

16 ULPIANUS libro trigensimo septimo ad edictum. Si seruus ab hostibus B. 42, 4, 16 *S* captus sit, de quo quis in iure interrogatus responderit in sua potestate esse, quamuis iura postliminiorum ‖ possint efficere dubitare nos, adtamen non puto locum esse noxali f. 176
1 action*i*, quia non est in nostra potestate. Quamquam autem placet etiam eum teneri, qui alienum seruum suum fassus esset, adtamen rectissime placuit eum demum teneri, qui suum potuit habere, ceterum, si dominium quaerere non potuit, non teneri.

17 IDEM libro trigensimo octauo ad edictum. Si seruus non sit unius, sed plu- B. 42, 4, 17 *S* rium et omnes mentiti sunt eum in sua potestate non esse uel quidam ex illis, aut dolo fecerunt quo minus sit in potestate, unusquisque illorum tenebitur in solidum, quemadmodum tenerentur, si haberent in potestate: is uero, qui nihil dolo fecerit quo minus in potestate haberet uel non negauit, non tenebitur.

18 IULIANUS libro quarto ad Urseium Ferocem. Qui ex parte dimidia heres erat B. 42, 4, 18 *Sf* cum absentem coheredem suum defendere uellet, ut satisdationis onus euitare possit, respondit se solum heredem esse et condemnatus est: quaerebat actor, cum ipse soluendo non esset, an rescisso superiore iudicio in eum, qui re uera heres erat, actio dari deberet. Proculus respondit rescisso iudicio posse agi, idque est uerum.

F[*P(VLU)*]

---

[1] propter quae ... obliger *non sunt Pauli, sed ex margine argumentum ad § 1 sequentem adscriptum* [2] natura (*u. i.*)?

1 non *om.* $P^a V$ | obligarer P^a?, obligari $P^b LU$ 2 patrem] a patre P^a | esse *om.* P^a | respondit $P^a U$ | ne] FU^a, nec $P^a VLU^b$, nec quidem P^b 5 noxale $P^b V$, *inc.* P^a 6 liber *om.* P^a | nec] ne $P^a VLU^a$ 8 potest] P^b *dett. cum B* (*Anon.*): οὔτε γὰρ ἡ κατὰ τοῦ ἐλευθέρου ἀγωγὴ μεταφέρεται ἐπὶ τὸν εἰπόντα διαφέρειν αὐτὸν ἑαυτῷ, ὥσπερ ἀπὸ τοῦ δεσπότου μεταφέρεται κατὰ τοῦ καταθεμένου τὸν δοῦλον ἑαυτῷ διαφέρειν, non potest *libri boni* | comfitetur *F* 9 suum *om.* $P^a V$ 10 casu *om.* $P^a V$ 11 hominis] *f*$P^b LU$, nominis *F*, in hominis $P^a V$ 12 in confessionem] confessione $P^a V$, in confessione $P^b LU$ | uenit et] ueniet *PVLU* | ius] 'e'ius F^2 | natura *PVLU*: ὅτε καὶ τῷ νόμῳ καὶ τῇ φύσει συμβαίνουσιν *B* (*Anon.*) 15 ten'e'or F^2 17 eius non] non P^a | tenetur $F^1 PV$, tenentur *L* 19 respondit *PV* 20 iura] cura F^1 | possint efficere dubitare nos] *F cum BS*: εἰ γὰρ καὶ τὸ δίκαιον τοῦ ποστλιμινίου ποιεῖ ἀμφιβάλλειν ἡμᾶς, ...ficere nos P^a, possint reficere nos *V*?, possunt interim reficere nos $P^b L^a U^a$: *in margine ex Pi(sana)* possint efficere dubitare nos U^b, nos facere dubitare L^b 21 actione *F* (*em. f*) $P^a V$ | qui'a' alienum F^2 22 suum f. esset *om.* P^a, suum *om.* $L^a U^a$ 23 dominum $P^a V$ | non teneri] teneri $P^a L^a$ 24 libro xxxuii *PU*, libro xxxiiii *L* 26 illorum] filiorum F^1 27 doli *P* 28 non neg.] neg. P^a 29 iulianus] Οὐλπιανοῦ *B* | quarto] iii *PVL*, *om.* *U* | ad ursicium *P* | erit F^1 30 cum] uel cum $P^a V$, cum uel $P^b LU$ | absentem ... defendere *om.* F^1 | uellet] uult *PVLU* 32 qui] uero qui P^a | debet $P^a VU$ 33 idque est uerum] in id quod uerum est $P^a V$

19 PAPINIANUS libro octauo quaestionum. Si filius, cum pro patre suo ageret, [B. 42, 4, 19] *P* taceat interrogatus, omnia perinde obseruanda erunt, ac si non esset interrogatus.

20 PAULUS libro secundo quaestionum. Qui seruum alienum responderit suum [B. 42, 4, 20] *P* esse, si noxali iudicio conuentus sit, dominum liberat: aliter atque si quis confessus sit se occidisse seruum quem alius occidit, uel si quis responderit se heredem: nam his casibus non liberatur qui fecit uel qui heres est. nec haec inter se contraria sunt: nam superiore casu ex persona serui duo tenentur, sicut in seruo communi dicimus, ubi altero conuento alter quoque liberatur: at is qui confitetur se occidisse uel uulnerasse suo nomine tenetur, nec debet impunitum esse delictum eius qui fecit propter eum qui respondit: nisi quasi defensor eius qui admisit uel heredis litem subiit hoc genere: tunc enim in factum exceptione data summouendus est actor, quia ille negotiorum gestorum uel mandati actione recepturus est quod praestitit: idem est in eo, qui mandatu heredis heredem se esse respon-
1 dit uel cum eum alias defendere uellet. In iure interrogatus, an fundum possideat, quaero an respondere cogendus sit et quota ex parte fundum possideat. respondi: Iauolenus scribit possessorem fundi cogi debere respondere, quota ex parte fundum possideat, ut si minore ex parte possidere se dicat, in aliam partem, quae non defenderetur, in possessionem actor
2 mittatur. Idem et si damni infecti caueamus: nam et hic respondere debet, quota ex parte eius sit praedium, ut ad eam partem stipulationem accommodemus: poena autem non repromittentis haec est, ut in possessionem eamus, et ideo eo pertinet scire an possideat.

21 ULPIANUS libro uicensimo secundo ad edictum. Ubicumque iudicem aequitas [B. 42, 4, 21] **E* mouerit, aeque oportere fieri interrogationem dubium non est.

22 SCAEUOLA libro quarto digestorum. Procuratore Caesaris ob debitum fiscale [B. 42, 4, 22] *A* interrogante unus ex filiis, qui nec bonorum possessionem acceperat nec heres erat, respondit se heredem esse: an quasi interrogatoria creditoribus ceteris teneatur? respondit ab his, qui in iure non interrogassent, ex responso suo conueniri non posse.

II.

℞ DE QUIBUS REBUS AD EUNDEM IUDICEM EATUR ℞

1 POMPONIUS libro tertio decimo ad Sabinum. Si inter plures familiae erciscun- [B. 7, 3, 21] *S* dae agetur et inter eosdem communi diuidundo aut finium regundorum, eundem iudicem sumendum: praeterea, quo facilius coire ‖ coheredes uel socii possunt, in eundem locum f. 176' omnium praesentiam fieri oportet.

2 PAPINIANUS libro secundo quaestionum. Cum ex pluribus tutoribus unus, quod [B. 7, 3, 22] *P* ceteri non sint idonei, conuenitur, postulante eo omnes ad eundem iudicem mittuntur: et hoc rescriptis principum continetur.

III.

℞ DE SERUO CORRUPTO ℞ *ES*

1 ULPIANUS libro uicensimo tertio ad edictum. Ait praetor: 'Qui seruum ser- [B. 60, 6, 1] *E* 'uam alienum alienam recepisse persuasisseue quid ei dicetur dolo malo, quo eum eam

F [*P*(*VLU*)]

---

1 libro uiiii *PV*, libro uii *L* | pro] *F cum B:* ὑπὲρ τοῦ πατρός, *om. PVLU* 2 ac si non esset interrogatus] *eadem legerunt Graeci:* ὡς ἂν εἰ μὴ τὰ ἠρωτήθη 4 no'n'xali *F* | concessus *F*[1] 7 tenerentur *PVLU* | dicimus] diuidundo *F*[1] 8 uel] uelut *P*[a] 11 gest. neg. *P* 12 est 'uel mandati actione' quod *F* 13 eum *om. P*[a]*V* 15 fundi] defendi *P*[a] 16 defenditur *P*[a], defendetur *L* 18 ut *om. V*, *inc. P*[a] 19 et *om. P*[a]*V* | eo *om. PLU* | pertineret *P*[a] 21 moueri *P*[a] | oportet *V*, *inc. P*[a] 23 respondi *P*[a] 25 ex] eo *P*[a]*V* 29 diuidundo iudicio aut *P* 30 heredes *P*[a], heres *L* | possunt] *F*[1]*PV*, possint *F*[2]*LU*: ὁ δικαστὴς κρίνει ... ἔνθα συνελθεῖν εὐχερῶς δύνανται *B* (*Anon.*) | in *om. P*[a] 31 praesentia fieri potest *PVLU* 33 omnes *om. PVL*[a]*U* 34 principis *P*[a], principium *L*[a] 36 *rubr. ante 11, 2, 2 P*[a] 37 seruamue *PVLU* 38 alienamue *f P*[b]*VLU*, *om. P*[a] | persuasisseue'l' *F*[2], persuasisse sue *P*[a], persuasisse *U* | quid] id quod *P*[a], quod *V* | eam] eamue *PVLU*

1 'deteriorem faceret, in eum quanti ea res erit in duplum iudicium dabo.' Qui bona fide
seruum emit, hoc edicto non tenebitur, quia[1] nec ipse poterit serui corrupti agere, quia
nihil eius interest seruum non corrumpi: et sane, si quis hoc admiserit, eueniet, ut duobus
actio serui corrupti competat, quod est absurdum. sed nec eum, cui bona fide homo liber
2 seruit, hanc actionem posse exercere opinamur. Quod autem praetor ait 'recepisse', ita
accipimus, si susceperit seruum alienum ad se: et est proprie recipere refugium abscon-
3 dendi causa seruo praestare uel in suo agro uel in alieno loco aedificioue. Persuadere
autem est plus quam compelli atque cogi sibi parere[2]. sed persuadere τῶν μέσων ἐστίν,
nam et bonum consilium quis dando potest suadere et malum: et ideo praetor adiecit
'dolo malo, quo eum deteriorem faceret': neque enim delinquit, nisi qui tale aliquid seruo
persuadet, ex quo eum faciat deteriorem. qui igitur seruum sollicitat ad aliquid uel fa-
4 ciendum uel cogitandum improbe, hic uidetur hoc edicto notari. Sed utrum ita demum
tenetur, si bonae frugi seruum perpulit ad delinquendum, an uero et si malum hortatus
est uel malo monstrauit, quemadmodum faceret? et est uerius etiam si malo monstrauit,
in quem modum delinqueret, teneri eum. immo et si erat seruus omnimodo fugiturus uel
furtum facturus, hic uero laudator huius propositi extitit, tenetur: non enim oportet lau-
dando augeri malitiam. siue ergo bonum seruum fecerit malum siue malum fecerit dete-
5 riorem, corrupisse uidebitur. Is quoque deteriorem facit, qui seruo persuadet, ut iniuriam
faceret uel furtum uel fugeret uel alienum seruum ut sollicitaret uel ut peculium intricaret,
aut amator existeret uel erro uel malis artibus esset deditus uel in spectaculis nimius uel
seditiosus: uel si actori suasit uerbis siue pretio, ut rationes dominicas intercideret adul-
teraret[3] uel etiam ut rationem sibi commissam turbaret:

2 PAULUS libro nono decimo ad edictum. uel luxuriosum uel contumacem fecit: B. 60, 6, 2 E
quiue ut stuprum pateretur persuadet.

3 ULPIANUS libro uicensimo tertio ad edictum. Dolo malo adiecto calliditatem B. 60, 6, 3 E
notat praetor eius qui persuadet: ceterum si quis sine dolo deteriorem fecerit, non notatur,
1 et si lusus gratia fecit, non tenetur[4]. Unde quaeritur, si quis seruo alieno suaserit in
tectum ascendere uel in puteum descendere et ille parens ascenderit uel descenderit et
ceciderit crusque uel quid aliud fregerit uel perierit, an teneatur: et si quidem sine dolo
malo fecerit, non tenetur, si dolo malo, tenebitur.

F[*P*(*VLU*)]

---

[1] quia *del.* (*u. i.*) [2] persuadere autem est plus quam [suadere: nam qui persuadet, tamquam] compellit et quasi cogit sibi parere (*similiter Noodtius*)? [3] adulteraretue (*u. i.*)? [4] si quis sine dolo deteriorem fecerit, ut si lusus gratia fecit, non tenetur?

---

2 quia *ante* nec *del. Noodt neque id agnoscunt Graeci:* οὔτε ἐνάγει οὔτε ἐνάγεται *B* (*Anon.*) 3 eius nihil int. *PV*, nihil inter ei inter eius est *L* | eueniet] et ueniet P^a 4 competit P^a 5 ait praetor *P* 6 ad] a P^a 7 seruo] seruum P^a | persuadere ... 8 parere] persuadere δέ ἐστι τὸ πάνυ συνωθῆσαί τινα καὶ ἀναγκάσαι πεισθῆναι αὐτῷ *BS* (τὸ πλάτος), συμβουλεύει ὁ συνωθῶν καὶ ἀναγκάζων ἑαυτῷ πεισθῆναι *B* (*Anon.*) 8 parere] iubere P^a | τῶν μεσῶν ἐστίν nam] etiam *PV*, ICNAAECѠNECTINѠAN *L*, ѠNMECѠNECTINNAѠ *U* 9 bon'or'um F^2 | ideo] idem P^a 10 deterioret faceret P^a 11 uel fac.] faciendum P^a 12 utrumque P^a 13 frugi] fidei P^a, serui L^a | pepulit *PVLU* | ad *om.* P^a | et *om.* P^aV | ortatus F^2P^bLU, ortatum F^1, ordinatus P^a: προτρέπων *BS* 14 monstrauit] monstrauit ut P^a 15 in quem modum] in quem ad modum V^a, ut quem ad modum P^a, quemadmodum P^bV^bLU | erat] eat P^a 16 furtus F^1 17 siue] si P^a | malum s. m. fecerit *om.* P^a, fecerit *om.* VU^b, siue malum *post* corruperit *coll.* U^a | detiorem *P* 18 is] pro his P^aV 19 uel al. seru. ut soll.] uel ut al. soll. (*om.* seruum) *V*, uel ut al. seru. soll. *PLU* 20 erro] pro F^1, errore PVL^a, errori L^bU: ἢ ἐρωτικὸν γενέσθαι ἢ ῥεμβόν *BS* (τὸ πλ.) *similiterque B* (*Anon.*) 21 sedi'a'tiosus F^2 | uerbis siue pretio ut] uerbis si de praedio ut P^a, uerbis .. de praedio ut *V*, uerbis de praedio ut L^a, uerbis ut is de praedio P^b, ut is de praedio (*om.* uerbis) U^a, uerbis uel pretio ut L^b, *Pisanam in mg. affert* U^b | intercideret adulteraret] ἵνα τοὺς λόγους μου διαφθείρῃ *BS* (τὸ πλ.), ἢ ἵνα τοὺς δεσποτικοὺς ἀναλείψῃ λογισμοὺς ἢ πλαστεύσῃ *B* (*Anon.*) 23 uel 'l'uxoriosum F^2 24 pateretur] perpetretur P^aV | persuaderat P^aV, persuadeat P^b, *om.* L^aU^a 25 adiectio P^a 26 si quis] qui P^a 27 luxus P^a | fecerit *PVL* 28 uel in puteum descendere (discendere *F*) *om.* P^a | uel discenderit F^1, *om.* P^aL^aU 29 uel perierit *om.* P^a

4 PAULUS libro nono decimo ad edictum. Sed commodius est utili lege Aquilia eum teneri. B.60,6,4 E

5 ULPIANUS libro uicensimo tertio ad edictum. Doli uerbum etiam ad eum qui recepit referendum est, ut non alius teneatur, nisi qui dolo malo recepit: ceterum si quis, ut domino custodiret, recepit uel humanitate uel misericordia ductus uel *alia* probata atque iusta ratione, non tenebitur. 1 Si quis dolo malo persuaserit quid seruo quem liberum putabat, mihi uidetur teneri eum oportere: maius ‖ enim delinquit, qui liberum putans corrumpit: f. 177 2 et ideo, si seruus fuerit, tenebitur. Haec actio etiam aduersus fatentem in duplum est, quamuis Aquilia infitiantem dumtaxat coerceat. 3 Si seruus seruaue fecisse dicetur, iudicium cum noxae deditione redditur. 4 Haec actio refertur ad tempus serui corrupti uel recepti, non ad praesens, et ideo et si decesserit uel alienatus sit uel manumissus, nihilo minus locum habebit actio, nec extinguitur manumissione semel nata actio: B.60,6,5 E

6 PAULUS libro nono decimo ad edictum. praeteritae enim utilitatis aestimatio in hoc iudicium uersatur[1]: B.60,6,6 E

7 ULPIANUS libro uicensimo tertio ad edictum. nam et mali serui forsitan consequuntur libertatem et posterior causa interdum tribuit manumissionis iustam rationem. B.60,6,6.7 E

8 PAULUS libro nono decimo ad edictum. Sed et heres eius, cuius seruus corruptus est, habet hanc actionem, non solum si manserit in hereditate seruus, sed et si exierit, forte legatus. B.60,6,8 E

9 ULPIANUS libro uicensimo tertio ad edictum. Si quis seruum communem meum et suum corruperit, apud Iulianum libro nono digestorum quaeritur, an hac actione teneri possit, et ait teneri eum socio[2]: praeterea poterit et communi diuidundo et pro socio, si socii sint, teneri, ut Iulianus ait. sed cur deteriorem facit Iulianus condicionem socii, si cum socio agat, quam si cum extraneo agit? nam qui cum extraneo agit, siue recepit siue corruperit agere potest, qui cum socio, sine alternatione, id est si corrupit. nisi forte non putauit Iulianus hoc cadere in socium: nemo enim suum recipit. sed si celandi animo recepit, potest defendi teneri eum. 1 Si in seruo ego habeam usum fructum, tu proprietatem, si quidem a me sit deterior factus, poteris mecum experiri, si tu id feceris, ego agere utili actione possum; ad omnes enim corruptelas haec actio pertinet et interesse fructuarii uidetur bonae frugi seruum esse, in quo usum fructum habet. et si forte alius eum receperit uel corruperit, utilis actio fructuario competit. 2 Datur autem actio B.60,6,9 E B.60,6,10 3 quanti ea res erit eius dupli. Sed quaestionis est, aestimatio utrum eius dumtaxat fieri debeat, quod seruus in corpore uel in animo damni senserit, hoc est quanto uilior seruus

F [*P*(*VLU*)]

---

[1] *l. 6 interponi debuit post* habebit actio *u. 12*

[2] socio] serui corrupti (*u. i.*)?

---

1 libro xuiii *P* | est *om.* P^a | utiliasquilias lege P^a 3 libro 'non' uicens. *F* 4 recipit ref. est *PV* | recepit] F^2*U cum BS* (τὸ πλ.): εἰ μὴ κατὰ δόλον ὑποδέξεται τὸν οἰκέτην, recipit *PVL*, fecerit F^1 | quis] quos F^1 5 domino] omnino *PVLU* | alia probata] *PVLU cum BS* (τὸ πλ.): ἢ δι' ἄλλην δεδοκιμασμένην καὶ δικαίαν αἰτίαν *et B* (*Anon.*): ἢ δι' ἕτερον δίκαιον λογισμόν, adprobata *F* 6 quid] quod F^1L^a 7 maius] magis *fLU*: μεῖζον γὰρ ἥμαρτεν *BS* (τὸ πλ.) | putans corrumpit] putat corrumpi P^b*VLU, inc.* P^a 9 cohercet *PV* 10 cum noxae deditione] siue noxa deditio P^a 11 uel recepti *om.* P^a*V* | et si] si P^a, erit si *V* | uel manum. n. m. locum *om.* F^1, manumissus … 12 extinguitur *om.* P^a 16 consequentur *P* | trib. manum. iust. rat.] manum. iust. rat. P^a, manum. iust. rat. tribuit P^b*V* 18 libro xxuiii P^a, libro xuiii P^b 19 et si] si *P*, et *V* 21 seru'or'um F^2 22 an *om.* P^a, 23 possit … teneri *om.* F^1 | eum socio] eum per socium P^a, eum pro socio P^b*VLU*: *fortasse* socio *ortum est ex* s(erui) c(orrupti), *si quidem sumere licet eiusmodi notam in hoc quidem titulo olim in usu fuisse* 24 sint] sunt *PV* | iulianus] iulianus ait *PVL* 25 agit siue] egit siue F^1 | receperit *V*, recipit L^a, *inc.* P^a 26 altercatione *V*, *inc.* P^a 27 recepit *VLU*, *inc.* P^a 28 receperit *VL*, *inc.* P^a | eum teneri *V*, *inc.* P^a | seruum P^a | us. fr. hab. *PV* 29 poteris mecum] poterimus …. P^a | si t'u' F^2 | id *om. VLU*, *inc.* P^a 30 possum] poss.. possimus P^a, sum L^a 31 alius *om.* P^a 33 sed] et P^a 34 anima P^a | uilior] inutilior P^a

factus sit, an uero et ceterorum. et Neratius ait tanti condemnandum corruptorem, quanti
seruus ob id, quod subpertus sit[1], minoris sit.
10 PAULUS libro nono decimo ad edictum. In hoc iudicium etiam rerum aesti- B. 60, 6, 10 E
matio uenit, quas secum seruus abstulit, quia omne damnum duplatur, neque intererit, ad
eum perlatae fuerint res an ad alium siue etiam consumptae sint: etenim iustius est eum
teneri, qui princeps fuerit delicti, quam eum quaeri, ad quem res perlatae sunt.
11 ULPIANUS libro uicensimo tertio ad edictum. Neratius ait postea furta facta B. 60, 6, 11 E
in aestimationem non uenire. quam sententiam ueram puto: nam et uerba edicti 'quanti
1 ea res erit' omne detrimentum recipiunt. Seruo persuasi, ut chirografa debitorum corrum-
pat: uidelicet tenebor. sed si consuetudine peccandi postea et rationes ceteraque similia
instrumenta subtraxerit uel interleuerit deleuerit, dicendum erit corruptorem horum nomine
2 non teneri. Quamuis autem rerum subtractarum nomine serui corrupti competat actio, tamen
et furti agere possumus, ope enim consilio sollicitatoris uidentur res abesse: nec sufficiet
alterutra actione egisse, quia altera alteram non minuit. idem et in eo, qui seruum recepit
et celauit et deteriorem fecit, Iulianus scribit: sunt enim diuersa maleficia furis et eius qui
deteriorem seruum facit: hoc amplius et condictionis nomine tenebitur. quamuis enim
condictione hominem, poenam autem furti actione consecutus sit, tamen et quod interest
debebit consequi actione ‖ serui corrupti, f. 177r
12 PAULUS libro nono decimo ad edictum. quia manet reus obligatus etiam B. 60, 6, 12 E
rebus redditis.
13 ULPIANUS libro uicensimo tertio ad edictum. Haec actio perpetua 'Ροπ. 47, 4. B. 60, 6, 13 E
est, non temporaria: et heredi ceterisque successoribus competit, in heredem non dabitur,
1 quia poenalis est. Sed et si quis seruum hereditarium corruperit, hac actione tene- ('Ροπ.)
bitur: sed et petitione hereditatis quasi praedo tenebitur,
14 PAULUS libro nono decimo ad edictum. ut tantum ueniat in hereditatis peti- B. 60, 6, 14 E
1 tionem quantum in hanc actionem. De filio filiaue familias corruptis huic edicto locus non
est, quia serui corrupti constituta actio est, qui in patrimonio nostro esset, [2]et pauperio-
rem se factum esse dominus probare potest dignitate et fama domus integra manente: sed
utilis competit officio iudicis aestimanda, quoniam interest nostra animum liberorum nostro-
2 rum non corrumpi. Si seruus communis meus et tuus proprium meum seruum corruperit,
Sabinus non posse agi cum socio, perinde atque si proprius meus seruus corrupisset con-
seruum. item si seruus communis extraneum corruperit, uidendum est, utrum cum duobus
agi debeat an et cum singulis exemplo ceterarum noxarum: et magis est, ut unusquisque
3 in solidum teneatur, altero autem soluente alterum liberari. Si is, in quo usum fructum
4 habeo, seruum meum corruperit, erit mihi actio cum domino proprietatis. Pignoris[3] dati
5 nomine debitor habet hanc actionem. In hac actione non extra rem duplum est: id enim
6 quod damni datum est duplatur. His consequenter et illud probatur, ut, si seruo meo
F[*P*(*VLU*)]

---

[1] subierit? [2] ubi *ins.* (*u. i.*) [3] pignori (*u. i.*) *uel* pignori serui?

---

1 tantum P^a 2 subpertus] *F*, subreptus *fPLU*, ◦orreptus *V*: διπλασιάζεται τὸ μειωθὲν τίμημα τοῦ ὑποφθαρέντος *B* (*Anon.*): *requiritur* corruptus *quod fere habent dett.* 3 iudicio *PV* 4 sicum F^1 | duplicatur *PVL* | interierit *PVL* | ad eum perlatae] FU^a, an ad eum perlatae LU^b, an ad eum prolatae *PV* 5 sint] sunt F^1 | iustus *V*, *inc.* P^a 6 quam ... sunt *om.* P^a 7 tertio *om.* F^1, iiii *L* 8 extimatione *P* 9 recipiunt] derecipiunt P^a | cyrographum *P* 10 ceteraque] et cetera *PVL* 11 erit *bis* F^{ac} 12 corrupti *om.* P^a 13 consilio] et consilio *PVLU* 14 minuunt P^aV | idem et] idem est et P^aV | in eum P^aL 15 celeuit F^1 | maleficia diuersa *PV* 17 condictione'm' F^2 | poenam] petam P^a | actione *om.* *PVLU* | interest] est interest P^a 19 libro xxuiiii P^a 22 temporalis $PVLU^b$ | heredis P^a | in herede *P* 23 seruum her. corruperit *bis* F^{ae}, seruum *om.* P^a 25 libro xuiii *PV* 26 f'a'iliaue *F* 27 corrupto *PVL* | et pauperiorem (pauperiem V^a, pauperem P^a) *Graeci fortasse ante* et *legerunt* ubi *uel* in quo: ἐφ ὧν καὶ δύναται ἀποδεῖξαι κ. τ. λ. *BS* (τὸ πλ.) 28 dignitas P^a | manente's' F^2, manet ei P^a, manente ei P^bVLU 30 non *om.* P^a | seruum ... 31 meus *bis* P^a 31 ac si *PV* 33 an *om.* F^1 34 teneatur *om.* P^a | soluendo *PVL* 35 pignoris] pignori *dett.*: προφάσει τοῦ ἐνεχυρασθέντος δούλου *B* (*Anon.*) 37 duplicatur *PV* | illud 'est duplatur his' probatur F^1

persuaseris, ut Titio furtum faciat, non solum in id teneris[1], quo deterior seruus effectus
7 est, sed et in id quod Titio praestaturus sim. Item non solum si mihi damnum dederit
consilio tuo, sed etiam si extraneo, eo quoque nomine mihi teneris, quod ego lege Aquilia
obnoxius sim: aut si ex conducto teneor alicui, quod ei seruum locaui et propter te de-
8 terior factus sit, teneberis et hoc nomine, et si qua talia sint. Aestimatio autem habetur
9 in hac actione, quanti seruus uilior factus sit, quod officio iudicis expedietur: Interdum
tamen et inutilis sit[2], ut non expediat talem seruum habere. utrum ergo et pretium cogitur
dare sollicitator et seruum dominus lucrifacit, an uero cogi debet dominus restituere seruum
et pretium serui accipere? et uerius est electionem domino dari, siue seruum detinere
cupit et damnum, quanti deterior seruus factus est, in duplum accipere, uel seruo restituto,
si copiam huius rei habeat, pretium consequi, quod si non habeat, pretium quidem simili
modo accipere, cedere autem sollicitatori periculo eius de dominio serui actionibus. quod
tamen de restitutione hominis dicitur, tunc locum habet, cum homine uiuo agitur. quid
autem si manumisso eo agatur? non facile apud iudicem audietur dicendo ideo se manu-
misisse, quoniam habere noluerat domi, ut et pretium habeat et libertum.

15 GAIUS libro sexto ad edictum prouinciale. Corrumpitur animus serui et si | B.60, 6, 15 | Ef
persuadeatur ei, ut dominum contemneret.

16 ALFENUS UARUS libro secundo digestorum. Dominus seruum dispensatorem | B.60, 6, 16 | S
manumisit, postea rationes ab eo accepit et cum eis non constaret, conperit apud quandam
mulierculam pecuniam eum consumpsisse: quaerebatur, possetne agere serui corrupti cum
ea muliere, cum is seruus iam liber esset. respondi ‖ posse, sed etiam furti de pecuniis, f. 178
quas seruus ad eam detulisset.

17 MARCIANUS libro quarto regularum. Serui corrupti nomine et constante ma- | B.60, 6, 17 | S
trimonio marito in mulierem datur actio, sed fauore nuptiarum in simplum.

IIII.

℞ DE FUGITIUIS ℞ ESP

1 1 ULPIANUS libro primo ad edictum. Is qui fugitiuum celauit fur est. Se- | B.60, 7, 1. Pon. 10, 6 | E
natus censuit, ne fugitiui admittantur in saltus neque protegantur a uilicis uel procurato-
ribus possessorum et multam statuit: his autem, qui intra uiginti dies fugitiuos uel dominis
reddidissent uel apud magistratus exhibuissent, ueniam in ante actum dedit: sed | (Pon.)
et deinceps eodem senatus consulto impunitas datur ei, qui intra praestituta tempora, quam
2 repperit fugitiuos in agro suo, domino uel magistratibus tradiderit. Hoc autem senatus
consultum aditum etiam dedit militi uel pagano ad inuestigandum fugitiuum in praedia
senatorum uel paganorum (cui rei etiam lex Fabia prospexerat et senatus consultum
F[*P*(*VLU*)]

---

[1] tenearis (*edd.*)? [2] sit] fit (*dett.*)?

---

1 faceret *PV* | quo] quod *P*, quidem *U* 2 praestiturus P^aV 4 sim] sum *PL* 5 et hoc] eo *PV*, hoc *LU* 6 seruum F^1 7 ta⸢men et inuti⸣lem F^b | ergo et] ergo P^aV 8 lucrifaci⸢a⸣t F^2, lucrari facit P^a, lucrari faciet L^a, lucrifaciet L^bU, lucrifacere V^b, *inc.* V^a | debet] debet et P^a 9 et uerius ... 10 accipere *om.* P^a 10 cupit] curit F^1 11 cop⸢h⸣iam F^2 | consequi q. s. n. h. pretium *bis* P^a 12 accipere ⸢debet⸣ cedere F^2 | eius de dominio] eiusdem domini V^aL^a, eiusdem domino P^a, eiusdem dominus P^bL^bU, eiusdem dominos V^b 13 tamen] tamen de domino P^a | habeant P^a | cum de homine PV^bLU | quid] quod F^1P: εἰ γὰρ ἐτελεύτησεν, πῶς ἔχει τὸν τελευτήσαντα ἀποδοῦναι; εἰ δὲ ἠλευθέρωσεν αὐτόν, οὐκ ὀφείλει προσδέχεσθαι αὐτὸν ὁ δικαστής *BS* 14 si de manumisso *PV* | eo *om.* P^aV^a | agatur] agitur *PLU* | ideo] ideo autem P^a 15 ut pretium P^a 16 gaius ... 17 contemneret *om.* P^a | prouinciale *om.* P^bV 17 persuadetur P^bVL 18 alfenus] Ἀφρικαν. *B* | uarus] uaro VL^b, laro L^a, *om.* *P* 19 constaret] contristari P^a, constari *V* | competit P^aV 20 muliercul⸢p⸣am F^2 | eum] cum F^1 | possene ageret P^a | corru⸢m⸣pti F^2 21 esset] est *PLU* 28 amittantur P^a | saltu *PLU*, saltis V^b, *inc.* V^a 31 eis P^aL^a | quam repperit] qua pepperit F^1, quam receperit *L* 34 fania FP^bLU, flauia P^a

**Modesto consule[1] factum), ut fugitiuos inquirere uolentibus litterae ad magistratus dentur,
multa etiam centum solidorum in magistratus statuta, si litteris acceptis inquirentes non
adiuuent. sed et in eum, qui quaeri apud se prohibuit, eadem poena statuta. est etiam
generalis epistula diuorum Marci et Commodi, qua declaratur et praesides et magistratus
et milites stationarios dominum adiuuare debere[2] inquirendis fugitiuis, et ut inuentos red-
3 derent, et ut hi, apud quos delitescant, puniantur, si crimine contingantur. Unusquisque
4 eorum, qui fugitiuum adpraehendit, in publicum deducere debet. Et merito monentur ma-
5 gistratus eos diligenter custodire, ne euadant. Fugitiuum accipe et si quis erro sit. fugi-
tiui autem appellatione ex fugitiua natum non contineri Labeo libro primo ad edictum
6 scribit. In publicum deduci intelleguntur qui magistratibus municipalibus traditi sunt uel
7 8 publicis ministeriis. Diligens custodia etiam uincire permittit. Tamdiu autem custodiuntur,
8a quamdiu ad praefectum uigilum uel ad praesidem deducantur. Eorumque nomina et notae
et cuius se quis esse dicat ad magistratus deferantur, ut facilius adgnosci et percipi fugi-
tiui possint (notae autem uerbo etiam cicatrices continentur): idem iuris est, si haec in
scriptis publice uel in aedes[3] proponas.**

2 **CALLISTRATUS libro sexto cognitionum. Fugitiui simplices dominis reddendi sunt: sed si pro libero se gesserint, grauius coerceri solent.** B. 60, 7, 2 *E*

3 **ULPIANUS libro septimo de officio proconsulis. Diuus Pius rescripsit eum, qui fugitiuum uult requirere in praediis alienis, posse adire praesidem litteras ei daturum et, si ita res exegerit, apparitorem quoque, ut ei permittatur ingredi et inquirere, et poenam eundem praesidem in eum constituere, qui inquiri non permiserit. sed et diuus Marcus oratione, quam in senatu recitauit, facultatem dedit ingrediendi tam Caesaris quam senatorum et paganorum praedia uolentibus fugitiuos inquirere scrutarique[4] cubilia atque uestigia occultantium.** B. 60, 7, 3 *S*

4 **PAULUS libro primo sententiarum. Limenarchae et stationarii fugitiuos deprae-hensos recte in custodiam retinent. magistratus municipales ad officium praesidis prouinciae uel proconsulis conpraehensos fugitiuos recte transmittunt[5].** B. 60, 7, 4 *P*

5 **TRYPHONINUS libro primo disputationum. Si in harenam fugitiuus seruus se dederit, ne isto quidem periculo, discriminis uitae tantum, sibi irrogato potestatem domini euitare poterit: nam diuus Pius rescripsit omnimodo eos dominis suis reddere[6] siue ante pugnam ad bestias siue post pugnam, quoniam interdum aut pecunia interuersa aut com-misso aliquo maiore | maleficio ad fugiendam inquisitionem uel iustitiam animaduersionis in harenam se dare mallent. reddi ergo eos oportet.** B. 60, 7, 5 *P* f. 178'

F[*P*(*VLU*)]

---

[1] *Consulem unum eius nominis ordinarium a. p. C. 228 (Modesto II et Probo cos.) cum Ulpianus non potuerit citare in commentariis editis imperante Caracalla, hic cogitandum est de suffecto aliquo, qui potest esse M. Mettius Modestus aetatis Domitianae (Plinius ep. 1, 5; C. I. L. III n. 355; Mur. 1467, 11)* [2] in *ins.* (*edd.*) [3] in aede sacra? [4] scrutandique (*Hal.*)? [5] *Cuiacius utrum hunc locum Paulo 1, 6, 3. 4 restituerit ex libro Vesontinensi an ex digestis, incertum* [6] reddi debere (*Brencmann*)?

---

1 modesto consule factum *om.* PV^aU^a 2 in *om.* P^a 3 adiubent *F*, adiuuant *PVLU* | est *om.* P^aV 4 que declaratur L^a, quae declarat *PVU* 5 et milites] milites P^a | dominos *PVL* | adiubare *F* | inuentum P^a 6 et *om.* P^a 8 ne euadant] nec uendant P^a | si't' F^2 9 non *om.* P^a | *a* labeo *l. inc.* *PV* | lib. ii *PL* 10 in] ad *PVL* | magistrat'ib'us F^2 11 publicis] mublicis F^1 | diligens custodia] diligentis custodire P^a, diligenti custodire *LU*, diligenter custodire P^bV | uincere P^aU^a | permittit *om.* P^a 12 nota P^a 13 fugitiuus possit. *PV* 15 in aedes proponas] F^1, in aedes proponant F^2PLU: τὸ δὲ αὐτό ἐστι νόμιμον, εἰ καὶ γράψας τις ... δημοσίᾳ προθήσει ἢ ἐν ναῷ *BS* (τὸ πλ.), καὶ προγράφεσθαι ταῦτα ἐν ναῷ ἢ τόπῳ δημοσίῳ *B* (*Anon.*) 16 callistratus] Γαι. *B* | sexto] *FU*, i *PV*, iii *L* | cognitionum] quaestionum P^a | domini P^a 17 si pro *om.* P^a, pro *om.* *V* | liberos P^a | cohercere *PV* 18 scripsit P^a 19 possit P^a 20 apparitorem] apud apparitorem P^aVLU^a | inquirere 'e't F^2, inquirere P^aV 21 orationē F^1 22 quam] qua *F* (*suppl. f s. XIII uel XIV*) 23 prae'si'dia F^2 24 sententiarum] senatorum *P* | linearcae P^a | fugitiuos 'et' F^2 25 magistr.] nam magistr. *L*, nam et magistr. *PVU* 26 conpraehens.s F^1, *om.* *V* 28 uitae tantum sibi irrogato] uite quod tantum sibi (sibi tantum *L*) irrogat *LU*, sui *rel. om.* P^a, *inc.* V^a 29 euitare] curare P^a | omnimodo] omnino *PV* | siue *om.* P^aV | ante] autem P^a 30 uestias *F* | aut pec.] pec. P^a 31 maleficio maiore *P* | animaduersioni P^a 32 eos] plus F^1

V.

℞ DE ALEATORIBUS ℞ E

1 ULPIANUS libro uicensimo tertio ad edictum. Praetor ait: 'Si quis eum, apud [B.60,8,1] E
'quem alea lusum esse dicetur, *uerber*auerit damnumue ei dederit siue quid eo tempore
'dolo[1] eius subtractum est[2], iudicium non dabo. in eum, qui aleae ludendae causa uim
1 'intulerit, uti quaeque res erit, animaduertam.' Si rapinas fecerint inter se collusores, ui
bonorum raptorum non denegabitur actio: susceptorem enim dumtaxat prohibuit uindicari,
2 non et collusores, quamuis et hi indigni uideantur. Item notandum, quod susceptorem
uerberatum quidem et damnum passum ubicumque et quandocumque non uindicat: uerum
furtum factum[3] domi et eo tempore quo alea ludebatur, licet lusor non fuerit qui quid
eorum fecerit, impune fit. domum autem pro habitatione et domicilio nos accipere debere
3 certum est. Quod autem praetor negat se furti actionem daturum, uideamus utrum ad
poenalem actionem solam pertineat an et si ad exhibendum uelit agere uel uindicare uel
condicere. et est relatum apud Pomponium solummodo poenalem actionem denegatam,
quod non puto uerum: praetor enim simpliciter ait 'si quid subtractum erit, iudicium non
4 dabo.' 'In eum', inquit, 'qui aleae ludendae causa uim intulerit, uti quaeque res erit, animad-
'uertam.' haec clausula pertinet ad animaduersionem eius qui conpulit ludere, ut aut multa
multetur aut in lautumias uel in uincula publica ducatur:

2 PAULUS libro nono decimo ad edictum. solent enim quidam et cogere ad lu- [B.60,8,2] E
1 sum uel ab initio uel uicti dum retinent. Senatus consultum uetuit in pecuniam ludere,
praeterquam si quis certet hasta uel pilo iaciendo uel currendo saliendo luctando pugnando
quod uirtutis causa fiat:

3 MARCIANUS libro quinto regularum. in quibus rebus ex lege Titia et Publicia [B.60,8,3] *S
et Cornelia etiam sponsionem facere licet: sed ex aliis, ubi pro uirtute certamen non fit,
non licet.

4 PAULUS libro nono decimo ad edictum. Quod in conuiuio uescendi causa po- [B.60,8,4] E
1 nitur, in eam rem familia[4] ludere permittitur. Si seruus uel filius familias uictus fuerit,
patri uel domino competit repetitio. item si seruus acceperit pecuniam, dabitur in dominum
de peculio actio, non noxalis, quia ex negotio gesto agitur: sed non amplius cogendus est
2 praestare, quam id quod ex ea re in peculio sit. Aduersus parentes et patronos repetitio
eius quod in alea lusum est utilis ex hoc edicto danda est.

F[*P*(*VLU*)]

---

[1] tempore e domo (*u. i.*)? [2] erit (*Hal. ex* § 3)? [3] factum] tantum? [4] familia] alea (*u. i.*)?

---

4 alea] in alea *PVL*^{b}*U* | uerberauerit] *P*^{b}*U* *cum B:* ὁ τύψας, uel liberauerit *F*^{1}, uel uerbauerit (*sic*) *F*^{2}, uel uerberauerit *L*, uulnerauerit *P*^{a}*V* | tempore dolo eius] tempore e domo eius *secundum dett.* (*P*^{b} *al.*) *Brencmannus recte* (*cf.* § 1 *uerb.* furtum domi): ἢ ἐν τῷ κυβεύειν ἐξ αὐτοῦ κλέψας *B* (*Anon.*), ἢ κλέψει τι παρ' αὐτῷ *BS* 5 aleae 'd' lud. *F*^{b} 6 animaduertim.. *P*^{a} 7 denegabuntur *P*^{a} | 'susceperem *F* (*em. f*) 8 hi *om. P*^{a} 10 qui quid] quicquid *P*^{a}*VLU* 11 prohiuitationem *P*^{a}? 12 se negat *P* 13 et si] si *P*^{a} 17 aut multa] a mulcta *P*^{a}?, *inc. V*^{a} 18 in lautumias 'in' uel in *F*^{b}, autum̃as uel *P*^{a}, lautumias aut *L*, in lautumias uel *U*, *inc. V*^{a} | duc. publ. *P*^{a}, *inc. V*^{a} 19 solent] cum solent *P*^{a}*V* 20 pecunia *PVL* 21 si quis certet] satisfieret *P*^{a} | iacendo *P*^{a} | saliendo luctando] salieno luctando *F*^{1}, alieno loco stando *P*^{a} | uel pugnando *PVL* 23 in *om. PVLU* | rebus *om. P*^{a} | ex letitia publica *P*^{a}*V* 24 ubi *om. P*^{a} 25 non licet] licet *P*^{a} 26 combibio *F* | uescen'den'di *F* 27 familias *F*^{a}*P*^{a}, familiam *P*^{b}*L*^{a}: εἰ μὴ ἄρα εἰς βρώσιμόν τί ποτε γίνεται ἡ συνθήκη, ὅταν ἐν συμποσίῳ τινὲς ὄντες ἐπὶ τῷ τὸν ἡττώμενον ἀγαγεῖν αὐτοῖς τινὰ τῶν βρωσίμων τὴν συνθήκην ἀποτίθενται [*immo* ἀποτιθῶνται] *BS*: *neque hic neque alibi uocabulum* familia *agnoscunt Graeci fortasse recte mutatum a Cuiacio in* alea | ludere *om. P*^{a}*V* 28 dominum] domino *P*^{a}*V* 30 praestare *om. PL*^{a}*U*^{a} | quod] quid *P*^{a} 31 quod in alea lusum] lusum quod in alea *P*^{a}

VI.

℞ SI MENSOR FALSUM MODUM DIXERIT ℞ *E*

1 ULPIANUS libro uicensimo quarto ad edictum. Aduersus mensorem agrorum [B.60, 9, 1] *E*
praetor in factum actionem proposuit. a quo falli nos non oportet: nam interest nostra, ne
fallamur in modi renuntiatione, si forte uel de finibus contentio sit uel emptor scire uelit
uel uenditor, cuius modi ager ueneat. ideo autem hanc actionem proposuit, quia non crediderunt
ueteres inter talem personam locationem et conductionem esse, sed magis operam
beneficii loco praeberi et id quod datur ei, ad remunerandum dari et inde honorarium appellari:
si autem ex locato conducto fuerit actum, dicendum erit nec tenere intentionem.
1 Haec actio dolum malum dumtaxat exigit: uisum est enim satis abundeque coerceri mensorem,
si dolus malus solus conueniatur eius hominis, qui ciuiliter obligatus non est. proinde
si imperite uersatus est, sibi imputare debet qui eum adhibuit: sed et si neglegenter,
aeque mensor securus erit: lata culpa plane dolo comparabitur. sed et si mercedem accepit,
non omnem culpam eum praestare propter uerba edicti: ‖ utique enim scit praetor f. 179
2 et mercede eos interuenire. Is autem tenetur hac actione qui renuntiauit: sed renuntiasse
et eum accipere debemus, qui per alium renuntiauit

2 1 PAULUS libro uicensimo quinto ad edictum. uel per litteras. Sed si ego [B. 60, 9, 1. 2] *E*
tibi, cum esses mensor, mandauerim, ut mensuram agri ageres et tu id Titio delegaueris
et ille dolo malo quid in ea re fecerit, tu teneberis, quia dolo malo uersatus es, qui tali
homini credidisti.

3 ULPIANUS libro uicensimo quarto ad edictum. Si duobus mandauero et ambo [B.60, 9, 3] *E*
dolose fecerint, aduersus singulos in solidum agi poterit, sed altero conuento, si satisfecerit,
1 in alterum actionem denegari oportebit. Competit autem haec actio ei, cuius interfuit falsum
modum renuntiatum non esse, hoc est uel emptori uel uenditori, cui renuntiatio offuit.
2 Pomponius tamen scribit, si emptor plus dederit uenditori propter renuntiationem, quia
condicere potest quod plus dedit, agi cum mensore non posse: nihil enim emptoris interesse,
cum possit condicere: nisi soluendo uenditor non fuit: tunc enim mensor tenebitur.
3 Sed si uenditor maiorem modum tradiderit fraudatus a mensore, consequenter dicit Pomponius
non esse actionem aduersus mensorem, quia est ex uendito actio aduersus emptorem,
4 nisi et hic emptor soluendo non sit. Idem Pomponius scribit, si propter iudicium
adhibitus mensor fraudauerit me in renuntiatione, teneri eum, si ob hoc de iudicio minus
tuli: plane si a iudice adhibitus contra me renuntiauerit dolo malo, dubitat, an teneri mihi
5 debeat? quod magis admittit. Hanc actionem heredi similibusque personis daudam Pomponius
6 scribit: sed in heredem similesque personas denegandam ait. Serui autem nomine
magis noxale quam de peculio competere ait, quamuis ciuilis actio de peculio competat.

4 PAULUS libro uicensimo quinto ad edictum. Haec actio perpetua est, quia [B.60, 9, 4] *E*
initium rei[1] non ad circumscriptionem, sed a suscepto negotio originem accipit.
F[*P*(*VLU*)]

---

[1] rei] redit?

---

5 uel de finibus] de finibus *L*, de quibus *V*, *inc.* P^a 6 ager eat ueneat *P* | hanc] hac L^a, *om.* *PV* 7 conditionem P^aV | opera P^aL 8 et id] id P^a | honorium P^a 9 actom P^a 10 exigi iussum P^a 11 solus *om.* $F^1P^aVL^aU^a$: ἀπὸ δόλου μόνου ἐγκαλεῖσθαι αὐτόν *BS* | perinde P^a 12 eum *om.* P^a | si] qui P^a 13 aeque] neque P^a | mensor'e' F^2 | lata] ita P^a 14 uerba] uero F^1 15 is] eos F^1 | sed] se P^a | renuntiasse ... 16 alium *bis* P^a 18 titio] lutio titio *V*, *inc.* P^a 19 est P^a 21 ambo] ambo se P^a 22 agi poteri'n't F^2, agere potero *L* 23 alterum] alterutrum P^aV | oportere P^bVLU, *inc.* P^a | cumpetit *F* | ei] eius P^a | falso modo P^a 24 esse] est P^a 26 dedit] dederit *PVL* | enim *om.* P^a 28 consequentur P^a 29 est *om.* P^a 31 de *om.* P^a 33 amittit P^a 34 heredes P^a 36 haec actio ... *p. 348, 1* edictum *om.* P^a 37 non ad circumscriptionem sed ad suscepto negotio (susceptum negotium *V*, su...septi negotii P^b) FP^bV^a, non a circumscriptione, sed a' suscepto negotio fP^aLU, *om.* P^a (*u. s.*): ἡ γὰρ ἀρχὴ ... αὐτῆς οὐκ ἀπὸ τῆς περιγραφῆς ..., ἀλλ' ὡς ἀπὸ συναλλάγματος ἀρχὴν ἀναδεχομένης (?) *BS*, *unde apparet Graecos quoque locum legisse mendosum* | accepit F^1P^bL

5 ULPIANUS libro uicensimo quarto ad edictum. Si mensor non falsum modum [B.60, 9, 5] *E*
renuntiauerit, sed traxerit renuntiationem et ob hoc euenerit ut uenditor liberetur, qui ad-
signaturum se modum intra certum diem promisit, haec actio locum non habet: sed nec
1 dari utilem debere Pomponius ait. erit ergo ad actionem de dolo decurrendum. Si cum
falsus modus renuntiatus esset, emptor cum uenditore ex empto egisset, agere poterit etiam
cum mensore: sed si nihil eius interest, condemnari mensorem non oportet. quod si non
de toto modo qui deerat cum uenditore egerit, sed de minore, consequenter scribit Pom-
2 ponius de residuo cum mensore agi posse. Hoc iudicium latius praetor porrexit: nam et si
cuius alterius rei mensuram falsam renuntiauisse dicetur, haec actio competit. proinde si
in aedificii mensura fefellit uel in frumenti uel in uini,

6 PAULUS libro uicensimo quarto[1] ad edictum. siue de itineris latitudine siue [B.60, 9, 5] E^a
de seruitute *im*mittendi proiciendique quaeratur, siue aream uel tignum uel lapidem me-
tiendo mentitus fuerit

7 ULPIANUS libro uicensimo quarto ad edictum. uel cuius alterius rei, tenebitur. [B.60, 9, 6] *E*
1 2 Et si mensor machinarius fefellerit, haec actio dabitur. Nec non illud quoque Pomponius
dicit etiam in eum, qui mensor non fuit, fefellit tamen in modo, competere hanc actionem.
3 Hoc exemplo etiam aduersus architectum actio dari debet qui fefellit: nam et diuus Se-
4 uerus aduersus architectum et redemptorem actiones dandas decreuit. Ego etiam aduersus
tabularium puto actiones dandas, qui in computatione fefellit.

VII.

℟ DE RELIGIOSIS ET SUMPTIBUS FUNERUM ET UT FUNUS DUCERE LICEAT ℟ *ESP*

1 ULPIANUS libro decimo ad edictum. Qui propter funus aliquid impendit, cum [B.59, 1, 1] *E*
defuncto contrahere creditur, non cum herede.

2 IDEM libro uicensimo quinto ad edictum[2]. ‖ Locum in quo seruus sepultus est religio- *E* f. 179'
1 sum esse Aristo ait. Qui mortuum in locum alienum intulit uel inferre curauit, tenebitur
in factum actione. 'in locum alterius' accipere debemus siue in agro siue in aedificio. sed
hic sermo domino dat actionem, non bonae fidei possessori: nam cum dicat 'in locum alte-
rius', apparet de domino eum sentire, id est eo cuius locus est. sed et fructuarius inferendo
tenebitur domino proprietatis. an et socius teneatur, si ignorante socio intulerit, tractari
potest: est tamen uerius familiae erciscundae uel communi diuidundo conueniri eum posse.
2 Praetor ait: 'Siue[3] homo mortuus ossaue hominis mortui in locum purum alterius aut in
'id sepulchrum, in quo ius non fuerit, illata esse dicentur.' qui hoc fecit, in factum actione
3 tenetur et poena pecuniaria subicietur. De ea autem illatione praetor sensit, quae sepul-
4 turae causa fit. Purus autem locus dicitur, qui neque sacer neque sanctus est neque reli-
5 giosus, sed ab omnibus huiusmodi nominibus uacare uidetur. Sepulchrum est, [B.59, 1, 1]
F[*P*(*VLU*)]

---

[1] quinto (*Hal.*)? [2] *huiusce l. pr. et* § *1 origine uidentur locum habuisse inter eiusdem* § *6 et 7*
[3] si (*edd.*)?

---

2 renuntiauerit] remu p̄ nunciauerit *V*, renunciauit *L*, *inc.* P^a | sed distraxerit P^a | ut uend. liberetur] *confirmant BS:* καὶ ἐντεῦθεν ἐλευθερωθῇ ... ὁ πράτης, *errant igitur B* (*Anon.*) *cum sic uertunt:* ἀλλ' ὑπερθέμενος βλάψῃ τὸν πράτην | quia ads. PLU^b, *inc.* U^a 5 uenditorem P^a 6 sed si ... mensorem *om.* P^a 7 uenditor P^a | sed ... scribit *om.* F^1 8 porrexerit *P*, *om. inter alia* L^a | nam ... 9 dicet(ur) *om.* P^a 9 cuiusuis $P^bVL^bU^a$, *om. inter alia* P^aL^a | renuntiabisse *F* 10 in] sin P^a | mensu'a'ra F^b | refellit F^1 12 inadmittendi FP^a | proiciendi'que' F^2, proi'e'ciendi F^b 13 mentitus fuerit *om.* F^1 14 uel cuius alterius rei] elsuisre P^a 15 mensor] non forte P^a | fellerit P^a 16 hanc] hac L^a, *om.* P^a 17 actio dari ... 18 architectum *om. PVLU* 19 computationem *PV* 23 libro] lucro F^1 26 uel *om.* F^1 | indeferre P^a 27 actionem *P* 28 non bono possessore P^a | in *om.* P^a 29 eum sentire] consentiret P^a 32 mortui in] mortuum P^a 35 fit] sit PU^a | dicitur qui (qui'a' F^2) neque s. n. s. est (est *om.* P^bVL, *post* religiosus *U*) neque religiosus] F^2P^bVLU, dicitur qui neque religiosus *om. mediis* F^1P^a

ubi corpus ossaue hominis condita sunt. Celsus autem ait: non totus, qui sepulturae desti-
6 natus est, locus religiosus fit, sed quatenus corpus humatum est. Monumentum est, quod
7 memoriae seruandae gratia existat[1]. Si usum fructum quis habeat, religiosum locum [(B)
non facit. sed et si alius proprietatem, alius usum fructum habuit, non faciet locum reli-
giosum nec proprietarius, nisi forte ipsum qui usum fructum legauerit intulerit, cum in
alium locum inferri tam oportune non posset: et ita Iulianus scribit. alias autem inuito
fructuario locus religiosus non fiet: sed si consentiat fructuarius, magis est ut locus reli-
8 giosus fiat. Locum qui seruit nemo religiosum facit, nisi consentiat is cui seruitus debetur.
sed si non minus commode per alium locum seruitute uti potest, non uidetur seruitutis
9 impediendae causa id fieri, et ideo religiosus fit: et sane habet hoc rationem. Is qui pignori
dedit agrum si in eum suorum[2] mortuum intulerit, religiosum eum facit: sed et si ipse in-
feratur, idem est: ceterum alii concedere non potest.

3 Paulus libro uicensimo septimo ad edictum. Ex consensu tamen omnium utilius est *E*
dicere religiosum posse fieri, idque Pomponius scribit.

4 Ulpianus libro uicensimo quinto ad edictum. Scriptus heres prius quam hereditatem *E*
adeat patrem familias mortuum inferendo locum facit religiosum, nec quis putet hoc ipso
pro herede eum gerere: finge enim adhuc eum deliberare de adeunda hereditate. ego
etiam si non heres eum intulerit, sed quiuis alius herede uel cessante uel absente uel ue-
rente ne pro herede gerere uideatur, tamen locum religiosum facere puto: plerumque enim
defuncti ante sepeliuntur, quam quis heres eis existet. sed tunc locus fit religiosus, cum
defuncti fuit: naturaliter enim uidetur ad mortuum pertinere locus in quem infertur, prae-
sertim si in eum locum inferatur, in quem ipse destinauit: usque adeo, ut etiamsi in le-
gatum locum sit illatus ab herede, inlatione tamen testatoris fit religiosus, si modo in alium
locum tam oportune inferri non potuit.

5 Gaius libro nono decimo ad edictum prouinciale. Familiaria sepulchra dicuntur, quae *E*
quis sibi familiaeque suae constituit, hereditaria autem, quae quis sibi heredibusque suis
constituit

6 Ulpianus libro uicensimo quinto ad edictum. uel quod pater familias iure hereditario *E*
adquisiit. sed in utroque heredibus quidem ceterisque successoribus qualescumque fuerint
licet sepeliri et mortuum inferre, etiamsi ex minima parte heredes ex testamento uel ab
intestato sint, licet non consentiant alii. liberis autem cuiuscumque sexus uel gradus etiam
filiis familiae et[3] emancipatis idem ‖ ius concessum est, siue extiterint heredes siue sese q. 18 f. 180
abstineant. exheredatis autem, nisi specialiter testator iusto odio commotus eos uetuerit,
humanitatis gratia tantum sepeliri, non etiam alios praeter suam posteritatem inferre licet.
liberti autem nec sepeliri nec alios inferre poterunt, nisi heredes extiterint patrono, quamuis
quidam inscripserint monumentum sibi libertisque suis fecisse: et ita Papinianus respondit
1 et saepissime idem constitutum est. Si adhuc monumentum purum est, poterit [B. 59, 1, 4

F[*P*(*V, cuius m. antiqua deficit u. 12 in* non potest, *LU*)]

---

[1] exstat (*u. i.*)? [2] quem *ins.* (*Cannegieter*) [3] filiis familiae et *del.*

---

1 ossaue ... 2 corpus *om.* P^a 2 humanum P^a | quod] quid P^a 3 gratiae *P* | existat] exstat *uidentur legisse Graeci:* μνημεῖον δέ ἐστι τὸ διὰ τὴν μνήμην φαινόμενον | usus fructus P^a 4 usus fructum *PV* | habuit] habeat *PVL* 6 inferri] infecti P^a | non *om.* P^a | possit P^a | scriuit F^1 8 facit] faciat *P*, faciet *V* | is cui seruitus debetur] F^2PLU, cuius seruetur deberetur F^1 9 si *om.* P^a 10 habent haec *PV* 11 in eum] meum P^a | etsi *om.* P^a 13 est *om.* P^a 16 nec] ne PL^a 17 gerere] agere P^a | finge ... hereditate *om.* P^a 18 etiam] etiam puto *PLU* 19 gere uidebatur P^a 20 sepellientur *P* | eis *om.* F^1P^a, eius *L* | existat *PU*, extat *L* | rel. fit *P* 22 'si' in eum F^2 | in legatum] neglectum P^a 23 illatus] illa P^a 25 familiaris] familiae P^a, familia L^a 26 familiaequ'a'e F^b | suae] siue P^a | autem quae] antequam P^a 28 libro u decimo *P* | quod *om.* P^a 29 adquisiuit *PLU* | in *om.* P^a | quidem] hidem *P*, item *LU* 30 sepellire *PLU* 31 alii's' F^2 32 filius familias P^aL^a, filiis familias P^bL^bU 33 exhered'it'atis F^2, exheredatus L^a | cummotus F^1 34 sepiliri F^a 35 nec'es'sep. F^2 | pot'u'erunt F^2 | extiterit P^a | patronos P^a 36 sibi] si P^a | liber'a'tisque F^2 37 constitutus est P^a, contestatutum L^a | monumentum] monumentum si libertisque suis f. et i. p. respondit P^a

quis hoc et uendere et donare. si cenotaphium fit, posse hoc uenire dicendum est: [D.1,8,7] nec enim esse hoc religiosum diui fratres rescripserunt.

7 GAIUS libro nono decimo ad edictum prouinciale. Is qui intulit mortuum in [B.59,1,4] *E* alienum locum, aut tollere id quod intulit aut loci pretium praestare cogitur per in factum
1 actionem, quae tam heredi quam in heredem competit et perpetua est. Aduersus eum, qui in alterius arcam lapideam, in qua adhuc mortuus non erit conditus, mortuum intulerit, utilem actionem in factum proconsul dat, quia non proprie uel in sepulchrum uel in locum alterius intulisse dici potest.

8 ULPIANUS libro uicensimo quinto ad edictum. Ossa quae ab alio illata sunt [B.59,1,4] *E* uel corpus an liceat domino loci effodere uel eruere sine decreto pontificum seu iussu principis, quaestionis est: et ait Labeo exspectandum uel permissum pontificale seu iussionem
1 principis, alioquin iniuriarum fore actionem aduersus eum qui eiecit. Si locus religiosus [(B)] pro puro uenisse dicetur, praetor in factum actionem in eum dat ei ad quem ea res per-
2 tinet: quae actio et in heredem competit, cum quasi ex empto actionem contineat. Si in locum publicis usibus destinatum intulerit quis mortuum, praetor in eum iudicium dat, si dolo fecerit et erit[1] extra ordinem plectendus, modica tamen coercitione: sed si sine dolo,
3 absoluendus est. In hac autem actione loci puri appellatio et ad aedificium producenda est.
4 Nec solum domino haec actio competit, uerum ei quoque, qui eiusdem loci habet usum
5 fructum uel aliquam seruitutem, quia ius prohibendi etiam hi habent. Ei, qui prohibitus est inferre in eum locum, quo ei ius inferendi esset, in factum actio competit et interdictum, etiamsi non ipse prohibitus sit, sed procurator eius, quia intellectu aliquo ipse prohibitus uidetur.

9 GAIUS libro nono decimo ad edictum prouinciale. Liberum est ei qui prohibetur mortuum ossaue mortui inferre aut statim interdicto uti, quo prohibetur ei uis fieri, aut alio inferre et postea in factum agere: per quam consequetur actor, quanti eius interfuerit prohibitum non esse, in quam computationem cadit loci empti pretium aut conducti merces, item sui loci pretium, quem quis, nisi coactus est, religiosum facturus non esset. unde miror, quare constare uideatur neque heredi neque in heredem dandam hanc actionem: nam ut apparet, pecuniariae quantitatis ratio in eam deducitur: certe perpetuo ea inter ipsos competit. *E*

10 ULPIANUS libro uicensimo quinto ad edictum. Si uenditor fundi exceperit locum sepulchri ad hoc, ut ipse posterique eius illo inferrentur, si uia uti prohibeatur, ut mortuum suum inferret, agere potest: uidetur enim etiam hoc exceptum inter ementem et uendentem, ut ei per fundum sepulturae causa ire liceret. *E*

11 PAULUS libro uicensimo septimo ad edictum. Quod si locus monumenti hac lege uenierit, ne in eum inferrentur, quos ius est inferri, pactum quidem ad hoc non sufficit, sed stipulatione id caueri oportet. *E*

12 ULPIANUS libro uicensimo quinto ad edictum. Si quis sepulchrum habeat, uiam autem ad sepulchrum non habeat et a uicino ire prohibeatur, imperator Antoninus cum patre rescripsit iter ad sepulchrum peti precario et concedi solere, ut quotiens non debetur, impetretur ab eo, qui fundum adiunctum ‖ habeat. non tamen hoc rescriptum, quod impe- *E* £ 180'
F[*P*(*LU*)]

[1] dat: si dolo fecerit, erit et (*similiter A. Faber*)?

1 fit] sit *PU* | ueniri *PU* 3 nono] non *F* | prouincialem *P*, *om. L* 4 aut loci] hoc loci *P^a* | praetium *F* 5 heredem] herede *P* 10 pontificum'is' seu *F^2* 11 uel promissum *P^a* | pontificales seu iussio est *P^a* 12 forte actione *P^a* 15 intuleret *F* (*em. f*) 17 in hanc autem actionem *P^aLU* 22 prohibitus] prohibitur *P^a* 23 prouincialem *P* 24 ossaue mortui inferre] inferre et postea in factum *P^a*, inferre *U* | uti quo] utique *F^1P^a* 25 consequitur *F^1* 26 praetium 'quem quis nis' aut *F^4*, precium quem quis si aut *L^a*, pretium si aut *P^a* 27 facturum *F^1P^a* 29 quantitas *P^a* 32 posteri'ori'que *F^2* | inferentur *F* (*suppl. f*) *P^aL^b*, inferuntur *L^aU* 33 etiam 'e' hoc *F^2* 36 inferentur *F* (*suppl. f*) *P^aU*, inferantur *L* | quos ius] quos ibi ius *P^bLU*, *inc. P^a* 38 sepulchrum 'non' habeat *F^2* 39 a *om. P^a* | bicino *F^1* | cum parte *P^a* 40 iter] item *P^a* | peti] petit *P^a* | praecario *F*, precatio *P*

trandi dat facultatem, etiam actionem ciuilem inducit, sed extra ordinem interpelletur praeses et iam compellere debet iusto pretio iter ei praestari, ita tamen, ut iudex etiam
1 de oportunitate loci prospiciat, ne uicinus magnum patiatur detrimentum. Senatus [B. 59, 1, 9] consulto cauetur, ne usus sepulchrorum permutationibus polluatur, id est ne sepulchrum
2 aliae[1] conuersationis usum accipiat. Praetor ait: 'Quod funeris causa sumptus factus[2] [(B)]
3 'erit, eius reciperandi nomine in eum, ad quem ea res pertinet, iudicium dabo.' Hoc edictum iusta ex causa propositum est, ut qui funerauit persequatur id quod impendit: sic enim
4 fieri, ne insepulta corpora iacerent neue quis de alieno funeretur. Funus autem eum facere oportet, quem decedens elegit: sed si non ille fecit, nullam esse huius rei poenam, nisi aliquid[3] pro hoc emolumentum ei relictum est: tunc enim, si non paruerit uoluntati defuncti, ab hoc repellitur. sin autem de hac re defunctus non cauit, nec ulli delegatum id munus est, scriptos heredes ea res contingit: si nemo scriptus est, legitimos uel cognatos:
5 quosque suo ordine quo succedunt. Sumptus funeris arbitrantur pro facultatibus uel digni-
6 tate defuncti. Praetor uel magistratus municipalis ad funus sumptum decernere debet, si quidem est pecunia in hereditate, ex[4] pecunia: si non est, distrahere debet ea, quae tempore peritura sunt, quorum retentio onerat hereditatem: si minus, si quid auri argentique fuerit, distrahi aut pignerari iubebit, ut pecunia expediatur:

13 GAIUS libro nono decimo ad edictum prouinciale. uel a debitoribus si facile exigi possit. *E*

14 ULPIANUS libro uicensimo quinto ad edictum. Et si quis impediat eum qui emit, quo *E* minus ei res tradantur, praetorem interuenire oportere tuerique huiusmodi factum si quid
1 impediat quo minus ei res uenditae tradantur[5]. Si colonus uel inquilinus sit is qui mortuus est nec sit unde funeretur, ex inuectis illatis eum funerandum Pomponius scribit et si quid superfluum remanserit, hoc pro debita pensione teneri. sed et si res legatae sint a testatore de cuius funere agitur nec sit unde funeretur, ad eas quoque manus mittere oportet: satius est enim de suo testatorem funerari, quam aliquos legata consequi. sed[6] si adita fuerit postea hereditas, res emptori auferend*a* non est, quia bonae fidei pos- [D. 50, 17, 137] sessor est et dominium habet[7], qui auctore iudice comparauit. legatarium tamen legato [(D)] carere non oportet, si potest indemnis ab herede praestari: quod si non potest, melius est
2 legatarium non lucrari, quam emptorem damno adfici. Si cui funeris sui curam testator mandauerit et ille accepta pecunia funus non duxerit, de dolo actionem in eum dandam Mela scripsit: credo tamen et extra ordinem eum a praetore compellendum funus ducere.
3 Funeris causa sumptus factus uidetur is demum, qui ideo fuit ut funus ducatur[8], [B. 59, 1, 10] sine quo funus duci non possit, ut puta si quid impensum est in elationem mortui: sed et si quid in locum fuerit erogatum, in quem mortuus inferretur, funeris causa uideri impen-
4 sum Labeo scribit, quia necessario locus paratur, in quo corpus conditur. Impensa peregre mortui quae facta est[9] ut corpus perferretur, funeris est, licet nondum homo funeretur: idemque et si quid ad corpus custodiendum uel etiam commendandum factum sit, uel si
5 quid in marmor uel uestem collocandam. Non autem oportet ornamenta cum corporibus
6 condi, nec quid aliud huiusmodi, quod homines simpliciores faciunt. Haec actio quae funeraria dicitur ex bono et aequo oritur: continet autem funeris causa tantum impensam, non etiam ceterorum sumptuum. aequum autem accipitur ex dignitate eius qui funeratus est,
F [*P* (*LU*)]

---

[1] alienae (*dett.*)? [2] factum (*Hal.*)? [3] aliquod (*Hal.*)? [4] ex] ex ea? [5] si quid ... tradantur *repetita ex praec. del.* [6] et *ins.* [7] et dominium habet *abest a D. loco gem.* [8] qui ideo ... ducatur *del.* [9] quae facta est peregre mortui?

---

2 prestare *P* 4 ne usu P^a | id est] idem P^aU^a 10 paruerint P^a 11 cauit] cadit F^1 14 sumptus F^1 16 quorumque *PL* 17 iubebit ut pecunia expediatur] iubebitur *LU*, iubetur *P* 18 libro nonos ad P^a | uel *om.* P^a 19 libro *om.* *P* 23 remanserint P^a | pensione] pensio est P^a 24 manu's' mittere F^2 25 sati'u's F^2 26 auferendo *F* (*em. f*) 27 iudice] indicet F^1 28 capere F^1 31 eum *om.* *PLU* 33 empensum F^1 | delationem F^1, elatione *LU*: τὰ περὶ τὴν ἐκκομιδήν *B* 34 inferetur *F* (*em. f*) PLU^a, infereretur U^b 36 perferetur *F* (*suppl. f*) *L*, perfereretur P^a 40 tantum 'or' impensam F^b, tantum impensa *P* 41 aequum autem] autem equum autem P^a

ex causa, ex tempore et ex bona fide, ut neque plus imputetur sumptus nomine quam
factum est neque tantum quantum ‖ factum est, si immodice factum est: deberet enim[1] f. 181
haberi ratio facultatium eius, in quem factum est, et ipsius rei, quae ultra modum sine
causa consumitur. quid ergo si ex uoluntate testatoris impensum est? sciendum est nec
uoluntatem sequendam, si res egrediatur iustam sumptus rationem, pro modo autem facul-
7 tatium sumptum fieri. Sed interdum is, qui sumptum in funus fecit, sumptum non recipit,
si pietatis gratia fecit, non hoc animo quasi recepturus sumptum quem fecit: et ita (B)
imperator noster rescripsit. igitur aestimandum erit arbitro et perpendendum, quo animo
sumptus factus sit, utrum negotium quis uel defuncti uel heredis gerit uel ipsius humani-
tatis, an uero misericordiae uel pietati tribuens uel affectioni. potest tamen distingui et
misericordiae modus, ut in hoc fuerit misericors uel pius qui funerauit, ut eum sepeliret,
ne insepultus iaceret, non etiam ut suo sumptu fecerit[2]: quod si iudici liqueat, non debet
eum qui conuenitur absoluere: quis enim sine pietatis intentione alienum cadauer funerat?
8 oportebit igitur testari, quem quo animo funerat, ne postea patiatur quaestionem. Plerique
filii cum parentes suos funerant, uel alii qui heredes fieri possunt, licet ex hoc ipso neque
pro herede gestio neque aditio praesumitur, tamen ne uel miscuisse se necessarii uel ceteri
pro herede gessisse uideantur, solent testari pietatis gratia facere se sepulturam. quod si[3]
superuacuo fuerit factum, ad illud se munire uidentur, ne miscuisse se credantur, ad illud
non, ut sumptum consequantur: quippe protestantur pietatis gratia id se facere. B. 59, 1 n.
9 plenius igitur eos testari oportet, ut et sumptum possint seruare. Fortassis quis possit (B)
dicere interdum partem sumptus facti posse reciperari, ut quis pro parte quasi negotium
gerens, pro parte pietatis gratia id faciat: quod est uerius: partem igitur sumptus con-
10 sequetur, quem non donandi animo fecit. Iudicem, qui de ea aequitate cognoscit, B. 59, 1, 10
interdum sumptum omnino non debere admittere modicum factum, si forte in contumeliam
defuncti hominis locupletis modicus factus sit: nam non debet huius rationem habere, cum
11 contumeliam defuncto fecisse uideatur ita eum funerando. Si quis, dum se heredem (B)
putat, patrem familias funerauerit, funeraria actione uti non poterit, quia non hoc animo
fecit, quasi alienum negotium gerens: et ita Trebatius et Proculus putat. puto tamen et
12 ei ex causa dandam actionem funerariam. Labeo ait, quotiens quis aliam actionem habet
de funeris impensa consequenda, funeraria eum agere non posse: et ideo si familiae ercis-
cundae agere possit, funeraria non acturum: plane si iam familiae erciscundae iudicio
13 actum sit, posse agi. Idem Labeo ait, si prohibente herede funeraueris testatorem, ex causa
competere tibi funerariam: quid enim si filium testatoris heres eius prohibuit? huic contra-
dici potest: 'ergo pietatis gratia funerasti'. sed pone me testatum: habiturum me funera-
riam actionem: de suo enim expedit mortuos funerari. et quid si testator quidem funus
mihi mandauit, heres prohibet, ego tamen nihilo minus funeraui? nonne aequum est mihi
funerariam competere? et generaliter puto iudicem iustum non meram negotiorum gesto-
rum actionem imitari, sed solutius aequitatem sequi, cum hoc ei et actionis natura indulget.
14 Diuus autem Marcus rescripsit eum heredem, qui prohibet funerari ab eo quem testator
15 elegit, non recte facere: poenam tamen in eum statutam non esse. Qui mandatu alterius
funerauit, non habet funerariam actionem, sed is scilicet, qui mandauit funerandum, siue
soluit ei cui mandauit siue debet. quod si pupillus mandauit sine tutore auctore, utilem
F[*P*(*LU*)]

---

[1] debet etenim? [2] fecerit] sepeliret? [3] sic *ins.*

2 deberem P^a, debet $P^b L^b$ 3 quae] qui F^1 4 sine causa 'ne causa' cons. *F* | testatoris ... 5 uoluntatem *om.* $L^a U^a$, *inc.* P^a 6 non recipit si pietatis gratia fecit *bis* $F^{a c}$ 7 et ita] etiam PL^a, etiam hoc *U* 9 sumptus 'sit' factus sit F^2 10 miseri't'cordiae *F* 11 misericordie motus *LU*, misericordia motus *P* | 'ut' in F^2, ut si in *PLU* 13 cadaber *F* 15 filii] fidei P^a 16 gestio] geritio *F* | ne uel] ne *P* | se *om.* $F^1 P^a$ 17 se *om.* PLU^a | quod] quid F^1 18 credantur] necessarii credantur P^a 20 sumptum (sumptus P^b) ... 21 partem *om.* P^a 23 qui de] quidem P^a 24 no'n' debere F^2 27 patrem funerauerit familias *P* 28 al'i'enum F^2 31 iudicium *PLU* 37 act. neg. gest. *P* 38 solicitius *PLU* | cum hoc ei *om.* P^a 40 mandatu] $F^1 P^a$, mandato $F^2 P^b LU$ 41 is *om.* *LU*, *inc.* P^a 42 soluerit *PLU* | auctore *om.* *PLU*

funerariam dandam aduersus heredem ei qui impendit: lucrari enim heredem iniquum est.
si autem pupillus funus ad se pertinens sine tutoris auctoritate mandauit, dandam in eum
actionem arbitror, si et heres extitit ei qui funeratus est ‖ soluendoque hereditas est. contra f. 181'
si quis mandatu heredis funerauit, non posse eum funeraria agere Labeo scribit, quia habet
16 mandati actionem. Si tamen quasi negotium heredis gerens funerauit, licet ratum non
17 habeat, tamen funeraria eum agere posse Labeo scribit. Datur autem haec actio aduersus
eos ad quos funus pertinet, ut puta aduersus heredem bonorumue possessorem ceterosque
successores.

15 Pomponius libro quinto ad Sabinum. Funeris impensam et patronus, qui bonorum *S
possessionem petit contra tabulas, praestat.

16 Ulpianus libro uicensimo quinto ad edictum. In eum, ad quem dotis nomine quid E
peruenerit, dat praetor funerariam actionem: aequissimum enim uisum est ueteribus mulieres quasi de patrimoniis suis ita de dotibus funerari et eum, qui morte mulieris dotem lucratur, in funus conferre debere, siue pater mulieris est siue maritus.

17 Papinianus libro tertio responsorum. Sed si nondum pater dotem recipera- [B. 59, 1 n. *P
uerit, uir solus conuenietur reputaturus patri, quod eo nomine praestiterit:

18 Iulianus libro decimo digestorum. impensa enim funeris aes alienum dotis est: *S

19 Ulpianus libro quinto decimo ad Sabinum. ideoque etiam dos sentire hoc aes alie- *S
num debet.

20 Idem libro uicensimo quinto ad edictum. Neratius quaerit, si is, qui dotem dederat E
pro muliere, stipulatus est[1] duas partes dotis reddi, tertiam apud maritum remanere, pactus
sit, ne quid maritus in funus conferret, an funeraria maritus teneatur. et ait, si quidem
ipse stipulator mulierem funerauit, locum esse pacto et inutilem ei funerariam fore: si uero
alius funerauit, posse eum maritum conuenire, quia pacto hoc publicum ius infringi non
possit. quid tamen si quis dotem hac lege dederit pro muliere, ut ad ipsum rediret, si in
matrimonio mortua esset, aut quoquo modo soluto matrimonio? numquid hic in funus non
1 conferat? sed cum dos morte mulieris ad eum peruenerit, potest dici conferre eum. Si
maritus lucratur dotem, conuenietur funeraria, pater autem non. sed in hunc casum puto,
si dos, quia permodica fuit, in funus non sufficit, in superfluum in patrem debere actionem
2 dari. Cum mater familias decedit nec est eius soluendo hereditas, funerari eam ex dote
tantum oportet. et ita Celsus scribit.

21 Paulus libro uicensimo septimo ad edictum. In patrem, cuius in potestate fuerit is E
cuius funus factum erit, competit funeraria actio pro dignitate et facultatibus.

22 Ulpianus libro uicensimo quinto ad edictum. Celsus scribit: quotiens mulier decedit, E
ex dote, quae penes uirum remanet, et ceteris mulieris bonis pro portione funeranda est.

23 Paulus libro uicensimo septimo ad edictum. Ueluti si in dotem centum sint, in here- E
ditate ducenta, duas partes heres, unam uir conferet.

24 Ulpianus libro uicensimo quinto ad edictum. Iulianus scribit: non deductis legatis E

25 Paulus libro uicensimo septimo ad edictum. nec pretiis manumissorum E

26 Pomponius libro quinto decimo ad Sabinum. nec aere alieno deducto *S

27 Ulpianus libro uicensimo quinto ad edictum. sic pro rata et maritum et heredem E
1 conferre in funus oportet. Maritus funeraria non conuenietur, si mulieri in matrimonio
dotem soluerit, ut Marcellus scribit: quae sententia uera est: in his tamen casibus, in
2 quibus hoc ei facere legibus permissum est. Praeterea maritum puto funeraria in id demum
teneri quod facere potest: id enim lucrari uidetur quod praestaret mulieri si conueniretur.
F[*P*(*LU*)]

---

[1] est *del.*

4 emendatu F^1, mandato F^2PLU 9 *l. 15 iungitur antecedenti F* 11 uicensimo *om. PL* 12 peruenit *P* 17 aes] ex P^a 20 n'a'eratius F^2 | dederit *PLU* 21 duas] quas F^1 | pactus] factus F^1, pactus *bis* P^a 22 sit] sit et *P*, est *L* 24 maritus F^1 27 comferre *F* | eum] eundem *PL* 30 est eius] est PL^a, eius est *U* 35 p'o'ro portione *F* 45 conueni'r'etur F^2, conueneretur P^a

28 Pomponius libro quinto decimo ad Sabinum. Quod si nulla dos esset, tunc omnem *S
inpensam patrem praestare debere Atilicinus ait aut heredes eius mulieris, puta emanci-
patae. quod si neque heredes habeat neque pater soluendo sit, maritum in quantum facere
‖ potest pro hoc conueniri, ne iniuria eius uideretur quondam uxorem eius insepultam f. 182
relinqui.

29 Gaius libro nono decimo ad edictum prouinciale. Si mulier post diuortium alii nupta E
decesserit, non putat Fulcinius priorem maritum, licet lucri dotem faciat, funeris impensam
1 praestare. Is qui filiam familias funerauit antequam dos patri reddatur, cum marito recte
agit: reddita dote patrem obligatum habet. utique autem, si cum marito actum fuerit, is
eo minus patri mulieris restituturus est.

30 Pomponius libro quinto decimo ad Sabinum. Contra quoque quod pater in funus *S
filiae inpendit aut alio agente secum funeraticia praestitit, ipse actione de dote a marito
1 recipit. Sed si emancipata in matrimonio decedat, collaturos heredes bonorumue possessores
et patrem pro portione dotis quam recipit et uirum pro portione dotis quam lucratus est.

31 Ulpianus libro uicensimo quinto ad edictum. Si filius familias miles sit et habeat E
castrense peculium, puto successores eius ante teneri, sic deinde ad patrem uenire.
1 Qui seruum alienum uel ancillam sepeliuit, habet aduersus dominum funerariam [B. 59, 1 n.]
2 actionem. Haec actio non est annua, sed perpetua, et heredi ceterisque successoribus [(B)]
et in successores datur.

32 Paulus libro uicensimo septimo ad edictum. Si possessor hereditatis funus fecerit, E
1 deinde uictus in restitutione non deduxerit quod impenderit, utilem esse ei funerariam. Si
eodem momento temporis uir et uxor decesserit, Labeo ait in heredem uiri pro portione
dotis dandam hanc actionem, quoniam id ipsum dotis nomine ad eum peruenit.

33 Ulpianus libro sexagensimo octauo ad edictum. Si quis fuit heres, deinde hereditas E
ablata sit ei quasi indigno, magis est, ut penes eum iura sepulchrorum remaneant.

34 Paulus libro sexagensimo quarto ad edictum. Si locus sub condicione legatus sit, E
interim heres inferendo mortuum non facit locum religiosum.

35 Marcellus libro quinto digestorum. Minime maiores lugendum [B. 59, 1, 35. BS. 21, 2, 11] E
putauerunt eum, qui ad patriam delendam et parentes et liberos interficiendos uenerit:
quem si filius patrem aut pater filium occidisset,[1] sine scelere, etiam praemio adficiendum
omnes constituerunt.

36 Pomponius libro uicensimo sexto ad Quintum Mucium. Cum loca capta [B. 59, 1, 36 cum n.] E
sunt ab hostibus, omnia desinunt religiosa uel sacra esse, sicut homines liberi in serui-
tutem perueniunt: quod si ab hac calamitate fuerint liberata, quasi quodam postliminio
reuersa pristino statui restituuntur.

37 Macer libro primo ad legem uicensimam hereditatium. Funeris sumptus [B. 59, 1 n.] Ef
accipitur, quidquid corporis causa ueluti unguentorum erogatum est, et pretium loci in
quo defunctus humatus est, et si qua uectigalia sunt, uel sarcophagi et uectura[2]: et quid-
quid corporis causa antequam sepeliatur consumptum est, funeris impensam esse existimo.
F[*P*(*LU*)]

---

[1] occidisse *ins.* [2] et pretium loci in q. d. h. est uel sarcophagi et uectura et si qua uectigalia sunt?

---

2 puta et emanc. *P*ᵃ 3 heredes habea'n't neque *F*ᵇ, her. neque *P*ᵇ, *om.* *P*ᵃ*L*ᵃ*U*ᵃ 7 priorem maritum] pro priore marito *P*ᵃ*L*ᵃ*U*, a priore marito *P*ᵇ*L*ᵇ 9 agit'u' reddita *F* 10 eo] eos *P*ᵃ 12 filie *PLU*, aliae *F*¹, familiae *F*² 13 recepit *F*¹ 14 recipit ... quam *om.* *PLU* 16 an'te' teneri *F*² 18 successoribus et in *om.* *P*ᵃ 21 restitutionem *PLU* 22 p'o'ro port. *F*² 23 dandam] tantam *P*ᵃ 26 libro lxuiii *PU* 27 religiosum *om.* *P*ᵃ 30 si *om.* *P*ᵃ 32 cum loca ... esse] τὰ σάκρα (τὰ ἱερὰ *B*) γινόμενα ὑπὸ τοὺς πολεμίους παύονται εἶναι τοιαῦτα (παύεται εἶναι ἱερά *B*) *Coll. const. eccl.* 34 fueri'n't *F*² 35 statu *P*ᵃ*U* 36 marcianus *PL*, marcellus *U* | hereditatio *P*, hereditarium *L*, hereditariam *U* 37 's'erogatum *F*² 38 est et] est *PLU* | uectigalia] *FP*ᵃ*L*ᵃ*U* *cum B*: καὶ τὸ τέλος, uestiaria *P*ᵇ*U*ᵇ | uel sarcophagi et uectura] καὶ ἡ σορὸς καὶ ἡ στολὴ *B*, *unde Cuiacius obs.* 5, 40 *corrigit* uel sarcophagi et uestiaria *collata l. 13 § 4 h. t.*: *sed uidetur praeferenda quae supra proponitur transpositio*

1 Monumentum autem sepulchri id esse diuus Hadrianus rescripsit, quod monumenti, id est causa muniendi eius loci factum sit, in quo corpus impositum sit. itaque si amplum[1] quid aedificari testator iusserit, ueluti incircum porticationes, eos sumptus funeris causa non esse.

38 ULPIANUS libro nono de omnibus tribunalibus. Ne corpora aut ossa mortuorum detinerentur aut uexarentur neue prohiberentur quo minus uia publica transferrentur aut quominus sepelirentur, praesidis prouinciae officium est. B. 59, 1, 38 S

39 MARCIANUS libro tertio institutionum. Diui fratres edicto admonuerunt, ne iustae sepulturae traditum, id est terra conditum corpus inquietetur: uidetur autem terra conditum et si in arcula conditum ‖ hoc animo sit, ut non alibi transferatur. sed arculam ipsam, si res exigat, in locum commodiorem licere transferre non est denegandum. B. 59, 1, 39 S f. 182'

40 PAULUS libro tertio quaestionum. Si quis enim eo animo corpus intulerit, quod cogitaret inde alio postea transferre magisque temporis gratia deponere, quam quod ibi sepeliret[2] mortuum et quasi aeterna sede dare destinauerit, manebit locus profanus. *P

41 CALLISTRATUS libro secundo institutionum. Si plures sint domini eius loci, ubi mortuus infertur, omnes consentire debent, cum extranei inferantur: nam ex ipsis dominis quemlibet recte ibi sepeliri constat etiam sine ceterorum consensu, maxime cum alius non sit locus in quo sepeliretur. B. 59, 1 n. S

42 FLORENTINUS libro septimo institutionum. Monumentum generaliter res est memoriae causa in posterum prodita: in qua si corpus uel reliquiae inferantur, fiet sepulchrum, si uero nihil eorum inferatur, erit monumentum memoriae causa factum, quod Graeci κενοτάφιον appellant. Sf

43 PAPINIANUS libro octauo quaestionum. Sunt personae, quae, quamquam religiosum locum facere non possunt, interdicto tamen de mortuo inferendo utiliter agunt, ut puta dominus proprietatis, si in fundum, cuius fructus alienus est, mortuum inferat aut inferre uelit: nam si intulerit, non faciet iustum sepulchrum, sed si prohibeatur, utiliter interdicto, qui[3] de iure dominii quaeritur, aget. eademque sunt in socio, qui in fundum communem inuito socio mortuum inferre uult. nam propter publicam utilitatem, ne insepulta cadauera iacerent, strictam rationem insuper habemus, quae nonnumquam in ambiguis religionum quaestionibus omitti solet: nam summam esse rationem, quae pro religione facit. P B. 59, 1 n.

44 PAULUS libro tertio quaestionum. Cum in diuersis locis sepultum est, uterque quidem locus religiosus non fit, quia una sepultura plura sepulchra efficere non potest: mihi autem uidetur illum religiosum esse, ubi quod est principale conditum est, id est caput, cuius imago fit, inde[4] cognoscimur. cum autem impetratur, ut reliquiae transferantur, desinit locus religiosus esse. P

45 MARCIANUS libro octauo fideicommissorum. Impensa funeris semper ex hereditate deducitur, quae etiam omne creditum solet praecedere, cum bona soluendo non sint. P

46 SCAEUOLA libro secundo quaestionum. Si plura praedia quis habuit et omnium usum fructum separatim legauerit, poterit in unum inferri et electio erit heredis et gratificationi locus: sed fructuario utilem actionem in heredem dandam ad id recipiendum, quod propter eam electionem minutus est usus fructus. P^{*}

1 Si heres mulieris inferat mortuam in hereditarium fundum, a marito qui debet in funus conferre pro aestimatione[5] loci consequatur.

F [P(LU)]

[1] amplius? [2] sepelire? [3] quo (*dett.*)? [4] unde (*u. i.*)? [5] pro portione aestimationem (*u. i.*)?

1 quod] quo *P* 2 inpositum situm sit P^a | quid] sit quid P^a 3 incircum] F^1 (*cf. Uarr. l. L. 5, 25:* incircum eum locum), in circuitum F^2PLU | fueris P^a | esse] est P^a 4 corpor'a' aut *F*, *inc.* L^a 5 uia ... 6 quominus *om.* P^a | transferentur FP^bLU 9 et si in arcula] id est terra F^1 | conditum h. a. s. ut n. a. t. sed arculam *bis* F^{ac} | ut non alibi transferatur] ἐπὶ τῷ ἀλλαχοῦ μετενεχθῆναι *B, sed ibi addendum* μή, *minime delendum* non *in dig.* 16 alias *PL* 18 institutionem F^1 19 reliqu'i'ae F^2 20 graeci'n' F^2 | κενο pro et ον *L*, κενωzαφν *U*, kenotaphium *P* 23 ut *om. PL* 28 iaceret P^a 29 religiosis P^aL 30 sepultus *PLU* 31 quia una sepult.] quiaudissepult. F^1, quia unius sepult. *L* 32 est principale] principale P^a, princ. est P^bLU 33 unde *PLU* | reliqu'i'ae F^b 35 semper ex her. deducitur *om.* P^a 38 unum 'usum fructum separatim' inferri F^b | et electio] electio P^aL 40 usufructus *F* | heredes P^a 41 pro *om.* F^1

2 Ei, cui uestimenta legantur, si in funus erogata sint, utilem actionem in heredem dandam
placuit et priuilegium funerarium.

VIII.

℞ DE MORTUO INFERENDO ET SEPULCHRO AEDIFICANDO ℞ *ES*

1 ULPIANUS libro sexagensimo octauo ad edictum. Praetor ait: 'Quo quaue illi mortuum *E*
'inferre inuito *te* ius est, quo minus illi eo eaue mortuum inferre *et ibi* sepelire liceat, uim
1 'fieri ueto.' Qui inferendi mortuum ius habet, non prohibetur inferre: prohiberi autem in-
2 ferre uidetur, siue in locum inferre prohibeatur siue itinere arceatur. Hoc interdicto de
3 mortuo inferendo dominus proprietatis uti potest, quod etiam de loco puro competit. || Item f. 183
si mihi in fundum uia debeatur, in quem fundum inferre uolo, et uia prohibear, hoc inter-
dicto posse me experiri placuit, quia inferre prohibeor qui uia uti prohibeor: idque erit
4 probandum et si alia seruitus debeatur. Hoc interdictum prohibitorium esse palam est.
5 Praetor ait: 'Quo illi ius est inuito te mortuum inferre, quominus illi in eo loco sepulchrum
6 'sine dolo malo aedificare liceat, uim fieri ueto.' Interdictum hoc propterea propositum est,
7 quia religionis interest monumenta exstrui et exornari. Facere sepulchrum siue monu-
8 mentum in loco, in quo ei ius est, nemo prohibetur. Aedificare uidetur prohibere [B. 59, 2 n.]
et qui prohibet eam materiam conuehi, quae aedificio necessaria sit. proinde et si operi
necessarios prohibuit quis uenire, interdictum locum habet, et si machinam alligare quis
prohibeat, si tamen eo loci prohibeat, qui seruitutem debeat: ceterum si in meo solo uelis
9 machinam ponere, non tenebor interdicto, si iure te non patiar. Aedificare autem non
10 solum qui nouum opus molitur intellegendus est, uerum is quoque, qui uult reficere. Is
qui id agit, ut labatur sepulchrum, hoc interdicto tenetur.

2 MARCELLUS libro uicensimo octauo digestorum. Negat[1] lex regia mulierem, [B. 59, 2, 3] *E*
quae praegnas mortua sit, humari, antequam partus ei excidatur: qui contra fecerit, spem
animantis cum grauida peremisse uidetur.

3 POMPONIUS libro nono ad Sabinum. Si propius aedes tuas quis aedific*et* se- [B. 59, 2 n.] *S*
pulchrum, opus nouum tu nuntiare poteris, sed facto opere nullam habebis actionem nisi
1 quod ui aut clam. Si propius aedificium alienum intra legitimum modum mortuus illatus
sit, postea eum prohibere non poterit aedificii dominus, quominus alium mortuum eo inferat
uel monumentum aedificet, si ab initio domino sciente hoc fecerit.

4 ULPIANUS libro secundo responsorum. Longa possessione ius sepulchri non [B. 59, 2, 4] *S*
tribu*i* ei, cui iure non competit.

5 IDEM libro primo opinionum. Si in eo monumento, quod imperfectum esse [B. 59, 2 n.] *S*
1 dicitur, reliquiae hominis conditae sunt, nihil impedit quominus id perficiatur. Sed si re-
ligiosus locus iam factus sit, pontifices explorare debent, quatenus salua religione desiderio
reficiendi operis medendum sit. f. 183' non scr.

F [*P*(*LU*)]

[1] uetat?

1 inutilem *PL^a U* 4 inaedificando *ind. F*: καὶ τάφον οἰκοδομεῖν *B* 5 sexagensimo] xl *P^a* | octauo *om. F^1* | illi] illic *FPLU* 6 inferre … mortuum *om. P^a* | te ius] eius *F*, ei ius *P^b U^a*, te ei ius *P^a L U^b* | illi eo eaue] illi eiue *P^b L^b U*, ei illeue *L^a* | et ibi] tibi et *F*, ibi et *PLU* 7 inferendo *P^a* | prohiberi … 8 locum inferre *om. P^a*, uidetur s. in l. inferre *bis F^ac* 8 de *om. P^a* 13 illi ius] illius *F* (*suppl. f*) *P^a* | mortuum inferre inuito te *P* 14 uim … interdictum *om. F^1* 17 pro'u'inde *F^2* 18 alligere *F^1* 19 debet *PU* 20 interuicto *F* (*em. f*) 22 id *om. P^a* | labatur] lauetur *P^a L^a U^a* 24 quae] si *PLU* 26 prop'r'ius *F*, proprias *P^a*, proprius (*sic*) *P^b U^b*, prius *U^a* | aedificet et sep. *F*, aedificet • sep. *P^a*: περὶ τοῦ κτίζοντος τάφον πλησίον τοῦ οἴκου μου *Tipuc.* 27 nouu's'm *F* | nuntiare tu *P* 28 propius *PU* 31 libro iii *P* | possessione 'ius se' pulchri *F^2*, possessio.. ius sep. *P^a*, possessio ius sep. *LU* | non tribui] *Taurellus*, non tribuit *FPL^b U*, *om. L^a*: ἐπὶ τῶν τάφων οὐ συμβάλλεται χρονία νομὴ τῷ μὴ ἔχοντι δίκαιον *B* 33 idem] idus *P^a* 34 reliqu'i'ae *F^2*: λείψανα *Tipuc.*

LIBER DUODECIMUS. q. 19 f. 184

I.

℞ DE REBUS CREDITIS SI CERTUM PETETUR ET DE CONDICTIONE ℞ *SEP*

1 Ulpianus libro uicensimo sexto ad edictum. E re est, priusquam ad uerbo- [B. 23, 1, 1] *S*
1 rum interpretationem perueniamus, pauca de significatione ipsius tituli referre. Quoniam
igitur multa ad contractus uarios pertinentia iura sub hoc titulo praetor inseruit, ideo re-
rum creditarum titulum praemisit: omnes enim contractus, quos alienam fidem secuti in-
stituimus, conplectitur: nam, ut libro primo quaestionum Celsus ait, credendi generalis
appellatio est: ideo sub hoc titulo praetor et de commodato et de pignore edixit. nam
cuicumque rei adsentiamur alienam fidem secuti mox recepturi quid, ex hoc contractu
credere dicimur. rei quoque uerbum ut generale praetor elegit.
2 Paulus libro uicensimo octauo ad edictum. Mutuum damus recepturi non [B. 23, 1, 2] *S*
eandem speciem quam dedimus (alioquin commodatum erit aut depositum), sed idem genus:
1 nam si aliud genus, ueluti ut pro tritico uinum recipiamus, non erit mutuum. Mutui datio
consistit in his rebus, quae pondere numero mensura consistunt[1], quoniam eorum datione
possumus in creditum ire, quia[2] in genere suo functionem recipiunt per solutionem quam
specie: nam in ceteris rebus ideo in creditum ire non possumus, quia aliud pro alio inuito
2 creditori solui non potest. Appellata est autem mutui datio ab eo, quod de meo tuum
3 fit: et ideo, si non fiat tuum, non nascitur obligatio. Creditum ergo a mutuo differt qua
genus a specie: nam creditum consistit extra eas res, quae pondere numero mensura con-
tinentur sic, ut, si eandem rem recepturi sumus, creditum est[3]. item mutuum non potest
esse, nisi proficiscatur pecunia, creditum autem interdum etiam si nihil proficiscatur, ueluti
4 si post nuptias dos promittatur. In mutui datione oportet dominum esse dantem, nec
obest, quod filius familias et seruus dantes peculiares nummos obligant: id enim tale est,
quale si uoluntate mea tu des pecuniam: nam mihi actio adquiritur, licet mei nummi non
5 fuerint. Uerbis quoque credimus quodam actu ad obligationem comparandam interposito,
ueluti stipulatione.
3 Pomponius libro uicensimo septimo ad Sabinum. Cum quid mutuum dede- [B. 23, 1, 3] *S**
rimus, etsi non cauimus, ut aeque bonum nobis redderetur, non licet debitori deteriorem
rem, quae ex eodem genere sit, reddere, ueluti uinum nouum pro uetere: nam in contra-
hendo quod agitur pro cauto habendum est, id autem agi intellegitur, ut eiusdem generis
et eadem bonitate soluatur, qua datum sit.
4 Ulpianus libro trigensimo quarto ad Sabinum. Si quis nec causam nec pro- [B. 23, 1, 4] *S**
positum faenerandi habuerit et tu empturus praedia desideraueris mutuam pecuniam nec

F[*P*(*L*, *ubi u.* 5 … *14* eandem spe *sunt in litura a m. rec.*, *U*)]

---

[1] constant (*Hal.*)? [2] quia] quae (*Hal.*)? [3] est] sit?

---

3 si certum petetur] *sic Latine etiam BS* (*p. 586 H.*) 4 ℞] resp̃ *P* 5 e re] *F*, bene *PLU* 6 interpr'a'etationem F^2 9 credenda F^1 12 dicimus *P* | ueruum F^1 17 praecipiunt P^a 18 speciem P^a | qui aliud P^a 20 creditur ergo P^a 22 simus *P* 23 nichil *f* | ueluti] …ut P^a, uelut *L* 29 libro xxui *P*, libro xxuiiii *U* 30 cabimus *F* 31 ex odem *PU* 33 qua] quod *PLU* 35 desid.] si desid. P^a

uolueris creditae nomine antequam emisses suscipere atque ita creditor, quia necessitatem
forte proficiscendi habebat, deposuerit apud te hanc eandem pecuniam, ut, si emisses,
crediti nomine obligatus esses, hoc depositum periculo est eius qui suscepit. nam et qui
1 rem uendendam acceperit, ut pretio uteretur, periculo suo rem habebit. Res pignori data
pecunia soluta condici potest. et fructus ex iniusta causa percepti condicendi sunt: nam
et si colonus post lustrum completum fructus perceperit, condici eos constat ita demum,
si non ex uoluntate domini percepti sunt: nam si ex uoluntate, procul dubio cessat con-
2 dictio. Ea, quae ui fluminum importata sunt, condici possunt.
5 POMPONIUS libro uicensimo secundo ad Sabinum. ‖ Quod te mihi dare opor- B. 23,1,5 S* f. 18
teat si id postea perierit, quam per te factum erit quominus id mihi dares, tuum fore id
detrimentum constat. sed cum quaeratur, an per te factum sit, animaduerti debebit, non
solum in potestate tua fuerit id nec ne aut dolo malo feceris quominus esset[1] uel fuerit
nec ne, sed etiam si aliqua iusta causa sit, propter quam intellegere deberes te dare oportere.
6 PAULUS libro uicensimo octauo ad edictum. Certum est, cuius species uel B. 23,1,6 S
quantitas, quae in obligatione uersatur, aut nomine suo aut ea demonstratione quae nominis
uice fungitur qualis quantaque sit ostenditur. nam et Pedius libro primo de stipulationibus
nihil referre ait, proprio nomine res appelletur an digito ostendatur an uocabulis quibusdam
demonstretur: quatenus mutua uice fungantur, quae tantundem praestent.
7 ULPIANUS libro uicensimo sexto ad edictum. Omnia, quae inseri stipulatio- B. 23,1,7 S
nibus possunt, eadem possunt etiam numerationi pecuniae, et ideo et condiciones.
8 POMPONIUS libro sexto ex Plautio. Proinde mutui datio interdum pendet, ut B. 23,1,8 *E
ex post facto confirmetur: ueluti si dem tibi mutuos nummos, ut, si condicio aliqua ex-
stiterit, tui fiant sisque mihi obligatus: item si legatam pecuniam heres crediderit, deinde
legatarius eam noluit ad se pertinere, quia heredis ex die aditae hereditatis uidentur nummi
fuisse, ut credita pecunia peti possit. nam Iulianus ait et traditiones ab herede factas ad
id tempus redigi, quo hereditas adita fuerit, cum repudiatum sit legatum aut adpositum[2].
9 ULPIANUS libro uicensimo sexto ad edictum. Certi condictio com- B. 23,1,9. Ep. 17,2 S
petit ex omni causa, ex omni obligatione, ex qua certum petitur, siue ex certo contractu
petatur siue ex incerto: licet enim nobis ex omni contractu certum condicere, dummodo
praesens sit obligatio: ceterum si in diem sit uel sub condicione obligatio, ante diem uel
1 condicionem non potero agere. Competit haec actio etiam ex legati causa et ex lege (Ep.)
Aquilia. sed et ex causa furtiua per hanc actionem condicitur. sed et si ex senatus con-
sulto agetur, competit haec actio, ueluti si is cui fiduciaria hereditas restituta est agere
2 uolet. Siue autem suo nomine quis obligatus sit siue alieno, per hanc actionem recte con-
3 uenitur. Quoniam igitur ex omnibus contractibus haec certi condictio competit, siue re
fuerit contractus factus siue uerbis siue coniunctim, referendae sunt nobis quaedam species,
4 quae dignum habent tractatum, an haec actio ad petitionem eorum sufficiat. Numeraui
tibi decem et haec alii stipulatus sum: nulla est stipulatio: an condicere decem per hanc
actionem possim, quasi duobus contractibus interuenientibus, uno qui re factus est, id est
numeratione, alio qui uerbis, id est inutiliter, quoniam alii stipulari non potui? et puto
F[*P*(*LU*)]

[1] sit? [2] amissum (*Blume*)?

1 a'u'tque *F* 3 credite *P* 4 praetio *F* 5 fructus] f....us *F* 9 quod mihi dari oportet *Latine BS* (*Cyr.*) 10 si id] si *P* | id mihi] ad mihi *F* 11 per t'a'e F^2 14 species uel quantitas] qualitas et *ut inseratur ante* quantitas *uidentur suadere B* (*Anon.*): τὸ εἶδος καὶ τὸ ποιὸν καὶ τὸ ποσόν *et BS* (*Cyr.*): τὸ εἶδος καὶ ἡ ποιότης καὶ ἡ ποσότης: *sed uide ne haec proficiscantur ex uerbis u. 16* qualis quantaque sit *non recte intellectis, cum* qualis *ibi referatur ad speciem,* quanta *ad quantitatem* 15 qu'a'e F^2 18 fungantur] F^1, fungatur F^2, refungatur *P*, res fungatur *LU*: τὰ ὀνόματα ἀντὶ ἀλλήλων λεγόμενα τὴν αὐτὴν σημασίαν δηλοῖ *BS* (*Steph.*) | praestent'i' *F*, praestet *LU* 22 ex's'titerit F^2 24 aditae] ad te P^a, *om. U* 25 herede's' F^2 26 adpositum] $F^{m}PU$, admositum F^{ac}, oppositum L^b, *inc.* L^a 27 conpetit F^1 30 si in] sint P^a | condicione'm' F^2 32 sed et] sed *PLU* | furtiba *F* 33 actio] actio etiam ex legati causa P^a 34 cumuenietur *P*, conuenietur *LU* 35 certa F^1 36 nouis F^1 37 earum *PLU* 40 potui] potuit P^a

5 posse. Idem erit, si a pupillo fuero sine tutoris auctoritate stipulatus, cui tutore *auctore*
6 credidi: nam et tunc manebit mihi condictio ex numeratione. Item quaeri potest[1] et si,
quod tibi numeraui, sub impossibili condicione stipuler: cum enim nulla sit stipulatio,
7 manebit condictio. Sed et si ei numerauero, cui postea bonis interdictum est, mox ab
8 eo stipuler, puto pupillo eum conparandum, quoniam et stipulando sibi adquirit. Si num-
mos meos tuo nomine dedero uelut tuos absente te et ignorante, Aristo scribit adquiri tibi
condictionem: Iulianus quoque de hoc interrogatus libro decimo scribit ueram esse Aristonis
sententiam nec dubitari, quin, si meam pecuniam tuo nomine uoluntate tua dedero, tibi
adquiritur[2] obligatio, cum cottidie credituri pecuniam mutuam ab alio poscamus, ut nostro
9 nomine creditor *numer*et futuro debitori nostro. Deposui apud te decem, postea permisi
tibi uti: Nerua Proculus etiam antequam moueantur, condicere quasi mutua tibi haec posse[3]
aiunt, ‖ et est uerum, ut et Marcello uidetur: animo enim coepit possidere. ergo transit f. 185
periculum ad eum, qui mutuam rogauit et poterit ei condici.

10 IDEM libro secundo ad edictum. Quod si ab initio, cum deponerem, uti tibi [B. 23, 1, 10] *E
si uoles permisero, creditam non esse antequam mota sit, quoniam debitu iri non est certum.

11 IDEM libro uicensimo sexto ad edictum. Rogasti me, ut tibi pecuniam cre- [B. 23, 1, 11] S
derem: ego cum non haberem, lancem tibi dedi uel massam auri, ut eam uenderes et num-
mis utereris. si uendideris, puto mutuam pecuniam factam. quod si lancem uel massam
sine tua culpa perdideris prius quam uenderes, utrum mihi an tibi perierit, quaestionis est.
mihi uidetur Neruae distinctio uerissima existimantis multum interesse, uenalem habui hanc
lancem uel massam nec ne, ut, si uenalem habui, mihi perierit, quemadmodum si alii de-
dissem uendendam: quod si non fui proposito hoc ut uenderem, sed haec causa fuit uen-
1 dendi, ut tu utereris, tibi eam perisse, et maxime si sine usuris credidi. Si tibi dedero
decem sic, ut nouem debeas, Proculus ait, et recte, non amplius te ipso iure debere quam
nouem. sed si dedero, ut undecim debeas, putat Proculus amplius quam decem condici
2 non posse. Si fugitiuus seruus nummos tibi crediderit, an condicere tibi dominus possit,
quaeritur. et quidem si seruus meus, cui concessa est peculii administratio, cre- [Ep. 17, 4]
diderit tibi, erit mutua: fugitiuus autem uel alius seruus contra uoluntatem domini credendo
non facit accipientis. quid ergo? uindicari nummi possunt, si extant, aut, si dolo malo
desinant possideri, ad exhibendum agi: quod si sine dolo malo consumpsisti, condicere
tibi potero.

12 POMPONIUS libro sexto ex Plautio. Si a furioso, cum eum [B. 23, 1, 12. Cf. Pomp. 44, 7, 24] *E
compotem mentis esse putares, pecuniam quasi mutuam acceperis eaque in rem tuam uersa
fuerit, condictionem furioso adquiri Iulianus ait: nam ex quibus causis ignorantibus nobis
actiones adquiruntur, ex isdem etiam furioso adquiri. item si is qui seruo crediderat fu-
rere coeperit, deinde seruus in rem domini id uerterit, condici furiosi nomine posse. et si
alienam pecuniam credendi causa quis dederit, deinde furere coeperit et consumpta sit ea
pecunia, condictionem furioso adquiri.

13 ULPIANUS libro uicensimo sexto ad edictum. Nam et si fur nummos tibi [B. 23, 1, 13] S
F[*P*(*L, cuius manus antiqua deficit u. 12 in uoc.* possidere, *U*)]

---

[1] item quaeri potest] idemque erit? [2] adquiratur (*dett.*)? [3] me *ins.*

---

1 fuero 'sine tutores se idem erit, si a pupillo fuero' sine *F* | tutore] tutorem *PU* | auctore *om. FPLU*: ἅπερ σὺν αὐθεντίᾳ αὐτοῦ (τοῦ ἐπιτρόπου) ἐδάνεισα *B* (*Anon.*) 9 adquiratur *PLU* 10 creditur F^1 | numeret] *LU cum BS* (*Cyr.*): εἰ δὲ καὶ δανεισάμενος παρὰ σοῦ καὶ μέλλων Τιτίῳ δανεῖσαι κελεύσω σοι αὐτὰ ἀπαριθμῆσαι *coll. B* (*Anon.*): εἰ γὰρ κατὰ παράκλησίν μου δῷς τινὶ νομίσματα ὀνόματί μου *et BS* (*Steph. sch. 19*): ἀπαριθμήσας ... ἔχει τὴν νεγοτιόρουμ ἢ τὴν μανδάτι, meus et *F*, meus numeret (numerit P^a) et *P* | future F^1 13 ei *om.* P^a 15 debitum *PU* 16 rogasti] iregasti F^1 17 uel mansam *P* 18 massam] massam auri ut eamue P^a 19 perdideris ... tibi *om.* P^a 22 fuit propositum F^2P^b, fuit proposito *U* 23 uteris P^a 24 nobem F^2 | et] te *PU* | te *om. PU* 25 nobem *F* | sed] F^1, sed et F^2PLU: ἔνθα δὲ συνεφωνήθη *BS* (*Steph.*) *similiterque B* (*Anon.*) *et BS* (*Cyr.*) 29 accipienti'bu's F^2 | exstant *f* 30 condicere tibi potero] F^2, condici tibi potero F^1P, condici potero *U* 32 furiose F^1 35 hisdem *F* 36 id uerterit] uerterit P^bU, *inc.* P^a 37 ea] ex F^1 38 adquirit *PU*

1 credendi animo dedit, accipientis non facit, sed consumptis eis nascitur condictio. Unde
Papinianus libro octauo quaestionum ait: si alienos nummos tibi mutuos dedi, non ante
mihi teneris, quam eos consumpseris. quod si per partes eos consumpseris, an per partes
tibi condicam, quaerit: et ait condicturum, si admonitus alienos nummos fuisse ideo per
2 partem condico, quia nondum totos consumptos compereram. Si seruus communis decem
crediderit, puto, siue administratio seruo concessa est, siue non et consumantur nummi,
quinum competere actionem: nam et si communes tibi nummos credidero centum, posse
me quinquaginta condicere libro octauo quaestionum Papinianus scribit, etiamsi singula
corpora communia fuerint.

14 IDEM libro uicensimo nono ad edictum. Si filius familias contra B. 23, 1, 14. Ep. 17, 73 *S*
senatus consultum mutuatus pecuniam soluerit, patri nummos uindicanti nulla exceptio obicietur: sed si fuerint consumpti a creditore nummi, Marcellus ait cessare condictionem, quoniam totiens condictio datur, quotiens ex ea causa numerati sunt, ex qua actio esse potuisset, si dominium ad accipientem transisset: in proposito autem non esset. denique per errorem soluti contra senatus consultum crediti magis est cessare repetitionem.

15 IDEM libro trigensimo primo ad edictum. Singularia quaedam recepta sunt B. 23, 1, 15 *S*
circa pecuniam creditam. nam si tibi debitorem meum iussero dare pecuniam, obligaris mihi, quamuis meos nummos non acceperis. quod igitur in duabus personis recipitur, hoc et in eadem persona recipiendum est, ut, cum ‖ ex causa mandati pecuniam mihi debeas f. 185'
et conuenerit, ut crediti nomine eam retineas, uideatur mihi data pecunia et a me ad te profecta.

16 PAULUS libro trigensimo secundo ad edictum. Si socius propriam pecuniam B. 23, 1, 16 *S*
mutuam dedit, omnimodo creditam pecuniam facit, licet ceteri dissenserint: quod si communem numerauit, non alias creditam efficit, nisi ceteri quoque consentiant, quia suae partis tantum alienationem habuit.

17 ULPIANUS libro primo disputationum. Cum filius familias uiaticum suum B. 23, 1, 17 *S*
mutuum dederit, cum studiorum causa Romae ageret, responsum est a Scaeuola extraordinario iudicio esse illi subueniendum.

18 IDEM libro septimo disputationum. Si ego pecuniam tibi quasi donaturus B. 23, 1, 18 *S*
dedero, tu quasi mutuam accipias, Iulianus scribit donationem non esse: sed an mutua sit,
uidendum. et puto nec mutuam esse magisque nummos accipientis non fieri, cum alia opinione acceperit. quare si eos consumpserit, licet condictione teneatur, tamen doli exceptione
1 uti poterit, quia secundum uoluntatem dantis nummi sunt consumpti. Si ego quasi depo-
nens tibi dedero, tu quasi mutuam accipias, nec depositum nec mutuum est: idem est et
si tu quasi mutuam pecuniam dederis, ego quasi commodatam ostendendi gratia accepi:
sed in utroque casu consumptis nummis condictioni sine doli exceptione locus erit.

19 IULIANUS libro decimo digestorum. Non omnis numeratio eum qui accepit B. 23, 1, 19 *S*
obligat, sed quotiens id ipsum agitur, ut confestim obligaretur. nam et is, qui mortis causa pecuniam donat, numerat pecuniam, sed non aliter obligabit accipientem, quam si exstitisset casus, in quem obligatio collata fuisset, ueluti si donator conualuisset aut is qui accipiebat prior decessisset. et cum pecunia daretur, ut aliquid fieret, quamdiu in pendenti esset, an id futurum esset, cessabit obligatio: cum uero certum esse coepisset futurum id non esse, obligabitur qui accepisset: ueluti si Titio decem dedero, ut Stichum intra calendas manumitteret, ante kalendas nullam actionem habebo, post kalendas ita demum agere potero,
1 si manumissus non fuerit. Si pupillus sine tutoris auctoritate crediderit aut soluendi causa

F[*P*(*U*)]

---

1 dederit *PU* | conductio *F*[1] 2 papianus *P* 3 quod ... consumpseris *om. P*[a] | per partem *PU* 5 consumptos *om. P*[a] 6 seruos *P*[a] | consummantur *F* | nummi's' *F*[2] 8 libro octauo (octabo *F*) q. pap.] papianus libro uiii questionum *P*, l' nouem quaestionum papinianus *U* 9 funerint *P*[a] 14 esset] esse *PU* 15 solutio *P*[a] 16 praecepta *F*[2]*PU* 23 dederit *PU* 30 mutua *P*[a] 34 mutuam pecuniam accipias *P*[a] 35 si] nam si *PU* 36 conditionis sine *P*[a] 38 causa] *PLU*, caussam *F* 39 donat numerat pecuniam *om. P*[a] | obligabit] *F*[2], -uit *F*[1]*PU* 41 et] id *P*[a] 42 id fut.] fut. *P*[a] 43 obligauitur *F*[1] | decimo *P*[a]

dederit, consumpta pecunia condictionem habet uel liberatur non alia ratione, quam quod facto eius intellegitur ad eum qui acceperit peruenisse: quapropter si eandem pecuniam is, qui in creditum uel in solutum acceperat, alii porro in creditum uel in solutum dederit, consumpta ea et ipse pupillo obligatur uel eum a se liberabit et eum cui dederit obligatum habebit uel se ab eo liberabit. nam omnino qui alienam pecuniam credendi causa dat, consumpta ea habet obligatum eum qui acceperit: item qui[1] in solutum dederit, liberabitur ab eo qui acceperit.

20 IDEM libro octauo decimo digestorum. Si tibi pecuniam donassem, ut tu mihi [B. 23, 1, 20] S eandem crederes, an credita fieret? dixi in huiusmodi propositionibus non propriis uerbis nos uti, nam talem contractum neque donationem esse neque pecuniam creditam: donationem non esse, quia non ea mente pecunia daretur, ut omnimodo penes accipientem maneret: creditam non esse, quia exsoluendi causa magis daretur, quam alterius obligandi. igitur si is, qui pecuniam hac condicione accepit, ut mihi in creditum daret, acceptam dederit, non fore creditam: magis enim meum accepisse intellegi debeo. sed haec intellegenda sunt propter suptilitatem uerborum: benignius tamen est utrumque ualere.

21 IDEM libro quadragensimo octauo digestorum. Quidam existima- [B. 23, 1, 21. Ep. 17, 20] S uerunt neque eum, qui decem peteret, cogendum quinque accipere et reliqua persequi, neque eum, qui fundum suum diceret, partem dumtaxat iudicio persequi: sed in utraque causa humanius facturus uidetur praetor, si actorem compulerit ad accipiendum id quod offeratur, cum ad officium eius pertineat lites deminuere.

22 | IDEM libro quarto ex Minicio. Uinum, quod mutuum datum erat, per iu- [B. 23, 1, 22] S f. 186 dicem petitum est: quaesitum est, cuius temporis aestimatio fieret, utrum cum datum esset an cum litem contestatus fuisset an cum res iudicaretur. Sabinus respondit, si dictum esset quo tempore redderetur, quanti tunc fuisset, *si dictum non esset, quanti tunc fuisset,* cum petitum esset. interrogaui, cuius loci pretium sequi oporteat. respondit, si conuenisset, ut certo loco redderetur, quanti eo loco esset, si dictum non esset, quanti ubi esset petitum.

23 AFRICANUS libro secundo quaestionum. Si eum seruum, qui tibi legatus sit, [B. 23, 1, 23] S quasi mihi legatum possederim et uendiderim, mortuo eo posse te mihi pretium condicere Iulianus ait, quasi ex re tua locupletior factus sim.

24 ULPIANUS libro singulari pandectarum. Si quis certum stipulatus fuerit, ex [B. 23, 1, 24] S stipulatu actionem non habet, sed illa condicticia actione id persequi debet, per quam certum petitur.

25 IDEM libro singulari de officio consularium. Creditor, qui ob restitutionem [B. 23, 1, 25] S aedificiorum crediderit, in pecuniam quam crediderit priuilegium exigendi habebit.

26 IDEM libro quinto opinionum. Si pecuniam militis procurator eius mutuam [B. 23, 1, 26] Sf* dedit fideiussoremque accepit, exemplo eo quo si tutor pupilli aut curator iuuenis pecuniam alterutrius eorum creditam stipulatus fuerit, actionem dari militi cuius pecunia fuerit placuit.

27 IDEM libro decimo ad edictum. Ciuitas mutui datione obligari potest, si ad [B. 23, 1, 27] E utilitatem eius pecuniae uersae sunt: alioquin ipsi soli qui contraxerunt, non ciuitas tenebuntur.

28 GAIUS libro uicensimo primo ad edictum prouinciale. Creditor, qui non ido- [B. 23, 1, 28] E

F[*P*(*U*)]

[1] item qui] siue?

1 liberatur] si liberatur *PU* 3 solutum acc.] sol. dederit acc. P^a 4 obl. pup. *P* | eum cui] cum cui F^1 5 uel se ab eo liberabit (liberauit *FP*, liberauerit *U*) *om.* F^1 9 dixit P^a 14 meum] eum P^a | intellegenda'e' F^2 20 offertur *P* 21 minutio *P*, mutio *U* 22 quaesitum] tuum itum F^1 24 si dictum non esset, quanti tunc fuisset] *suppleui ad B* (*Anon.*): ἐὰν [*immo* εἰ] συνεφωνήθη πότε … χρὴ δοθῆναι … πρὸς ἐκεῖνον … τὸν χρόνον δίδοται ἡ διατίμησις· εἰ δὲ μὴ συνεφωνήθη, πρὸς τὸν τῆς προκατάρξεως καιρόν (*similiter BS Cyrilli et Stephani*): *om.* FP^a, si non quanti tunc esset P^bU (*quae abesse a Pisano libro uidetur indicare* U^b) 25 cum] com *F* 30 factus] ractus F^1 32 condicticia actione] condictione *PU* 35 quam credidit *PU* 37 fideiussoremque P^aU | iubenis *F* 42 primo *om.* *P* | prouincialem *P*

neum pignus accepit, non amittit exactionem eius debiti quantitatis, in quam pignus non sufficit.

29 Paulus libro quarto ad Plautium. Si institorem seruum dominus | B. 23, 1, 29. Ep. 17, 20 *E* habuerit, posse dici Iulianus ait etiam condici ei posse, quasi iussu eius contrahatur, a quo praepositus sit.

30 Idem libro quinto ad Plautium. Qui pecuniam creditam accepturus spopondit | B. 23, 1, 30 *E* creditori futuro, in potestate habet, ne accipiendo se ei obstringat.

31 Idem libro septimo decimo ad Plautium. Cum fundus uel homo per con- | B. 23, 1, 31 *E* dictionem petitus esset, puto hoc nos iure uti, ut post iudicium acceptum causa omnis restituenda sit, id est omne, quod habiturus esset actor, si litis contestandae tempore so-
1 lutus fuisset. Seruum tuum imprudens a fure bona fide emi: | Iul. D. 19, 1, 24, 1. Ep. 16, 83 is ex peculio, quod ad te pertinebat, hominem parauit, qui mihi traditus est. Sabinus Cassius posse te mihi hominem condicere: sed si quid mihi abesset ex negotio quod is gessisset, inuicem me tecum acturum. et hoc uerum est: nam et Iulianus ait uiden- | (D) dum, ne dominus integram ex empto actionem habeat, uenditor autem condicere possit bonae fidei emptori. quod ad peculiares nummos attinet, si exstant, uindicare eos dominus potest, sed actione de peculio tenetur uenditori, ut pretium soluat: si consumpti sint, actio de peculio euanescit. sed adicere debuit Iulianus non aliter domino serui uenditorem ex empto teneri, quam si ei pretium solidum et quaecumque, si cum libero contraxisset, deberentur, dominus serui praestaret. idem dici debet[1], si bonae fidei possessori soluissem, si tamen actiones, quas aduersus eum habeam, praestare domino paratus sim.

32 Celsus libro quinto digestorum. Si et me et Titium mutuam pecuniam ro- | B. 23, 1, 32 *E* gaueris et ego meum debitorem tibi promittere iusserim, tu stipulatus sis, cum putares eum Titii debitorem esse, an mihi obligaris? subsisto, si quidem nullum negotium mecum contraxisti: sed propius est ut obligari te existimem, non quia pecuniam tibi credidi (hoc enim nisi inter consentientes fieri non potest): sed quia pecunia mea ad te peruenit, eam mihi ‖ a te reddi bonum et aequum est. f. 186'

33 Modestinus libro decimo pandectarum. Principalibus constitutionibus ca- | B. 23, 1, 33 *E* uetur, ne hi qui prouinciam regunt quiue circa eos sunt negotientur mutuamue pecuniam dent faenusue exerceant.

34 Paulus libro secundo sententiarum. Praesidis prouinciae officiales, quia per- | B. 23, 1, 34 •*P*
1 petui sunt, mutuam pecuniam dare et faenebrem exercere possunt. Praeses prouinciae mutuam pecuniam faenebrem sumere non prohibetur.

35 Modestinus libro tertio responsorum. Periculum nominum ad eum, cuius | B. 23, 1, 35 •*E*• culpa deterius factum probari potest, pertinet.

36 Iauolenus libro primo epistularum. Pecuniam, quam mihi sine condicione | B. 23, 1, 38 *Ef* debebas, iussu meo promisisti Attio sub condicione: cum pendente condicione in eo statu sit obligatio tua aduersus me, tamquam sub contrariam condicionem eam mihi spopondisti[2], si pendente condicione petam, an nihil acturus sum? respondit: non dubito, quin mea[3] pecunia, quam ipse sine condicione stipulatus sum, etiam si condicio in persona Attii, qui ex mea uoluntate eandem pecuniam sub condicione stipulatus est, non extiterit, *F*[*P*(*U*)]

---

[1] idem dici debet] *firmant B* (*Anon.*: τὸ αὐτὸ λέγομεν, *collato sch. 15 Stephani, ubi uerba aliter explicare conatur interpres*, ἵνα μὴ εὑρεθῶμεν ταυτολογοῦντες): item adici debet absolui me (*uenditorem serui uicarii intellege*) debere? [2] spopondisses (*Hal.*)? [3] ea (*Hal.*)?

---

1 amittat F^1 3 lib. uii *P* | institorem] $F^{m}P$, institutorem $F^{ac}U$ 4 ei posse] posse P^a, posse ei *U* 7 ei *om.* F^1 10 actor'i' F^2, auctor P^a 12 ex peculio] e poculo P^a 16 bona'e' F^2 | emptori] est emptori *P* 17 tenetur ... 18 peculio *bis* P^a 20 soluissem ... 21 habeam] FP^a, soluisset ... habeat P^bU 21 sim] sit *PU* 23 meum] eum meum P^a 25 propius] prius *P*, proprius *U* 26 mea ad] F^2PU, mea quae ad F^1 | peruenit] perueniet P^a 27 a'l' te *F* 35 deterior F^a, *em.* F^{b1} 37 attio] *FL cum BS*: ὁ Ἄττιος, titio *PU* | cum pend. condicione *om.* P^a | in eo] nec F^1 38 aduersum *PU* | sub contraria conditione *PU* 39 an] in P^a | sim *P* 41 attii] titii *PU* | eamdem F^a

credita esse permaneat (perinde est enim, ac si nulla stipulatio interuenisset): pendente autem causa condicionis idem petere non possum, quoniam, cum incertum sit, an ex ea stipulatione deberi possit, ante tempus petere uideor.

37 PAPINIANUS libro primo definitionum. Cum ad praesens tempus condicio con- | B. 23, 1, 39 *P* fertur, stipulatio non suspenditur et, si condicio uera sit, stipulatio tenet, quamuis tenere contrahentes condicionem ignorent, ueluti 'si rex Parthorum uiuit, centum mihi dari spondes?' eadem sunt et cum in praeteritum condicio confertur.

38 SCAEUOLA libro primo quaestionum. Respiciendum enim esse, an, quantum | B. 23, 1, 40 P^a in natura hominum sit, possit scire[1] eam debitu iri.

39 PAPINIANUS libro primo definitionum. Itaque tunc potestatem condicionis | B. 23, 1, 41 *P* optinet, cum in futurum confertur.

40 PAULUS libro tertio quaestionum. Lecta est in auditorio Aemilii Papiniani | B. 23, 1, 42 *P* praefecti praetorio iuris consulti cautio huiusmodi: 'Lucius Titius scripsi me accepisse a 'Publio Maeuio quindecim mutua numerata mihi de domo et haec quindecim proba recte 'dari kalendis futuris stipulatus est Publius Maeuius, spopondi ego Lucius Titius. si die[2] 'supra scripta summa Publio Maeuio eiue ad quem ea res pertinebit data soluta satisue eo 'nomine factum non erit, tunc eo amplius, quo post soluam, poenae nomine in dies tri'ginta[3] inque denarios centenos denarios singulos dari stipulatus est Publius Maeuius, spo'pondi ego Lucius Titius. conuenitque inter nos, uti pro[4] Maeuio ex summa supra scripta 'menstruos refundere debeam denarios trecenos ex omni summa ei herediue eius.' quaesitum est de obligatione usurarum, quoniam numerus mensium, qui solutioni competebat, transierat. dicebam, quia pacta in continenti facta stipulationi inesse creduntur, perinde esse, ac si per singulos menses certam pecuniam stipulatus, quoad tardius soluta esset, usuras adiecisset: igitur finito primo mense primae pensionis usuras currere et similiter post secundum et tertium tractum usuras non solutae pecuniae pensionis crescere[5] nec ante sortis non solutae usuras peti posse quam ipsa sors peti potuerat. pactum autem quod subiectum est quidam dicebant ad sortis solutionem tantum pertinere, non etiam ad usurarum, quae priore parte simpliciter in stipulationem uenissent pactumque id tantum ad exceptionem prodesse et ideo non soluta ‖ pecunia statutis pensionibus ex die stipulationis f. 187 usuras deberi, atque si id nominatim esset expressum. sed cum sortis petitio dilata sit, consequens est, ut etiam usurae ex eo tempore, quo moram fecit, accedant, et si, ut ille putabat, ad exceptionem tantum prodesset pactum (quamuis sententia diuersa optinuerit), tamen usurarum obligatio ipso iure non committetur: non enim in mora est is, a quo pecunia propter exceptionem peti non potest. sed[6] quantitatem, quae medio tempore colligitur, stipulamur, cum condicio exstiterit, sicut est in fructibus: idem et in usuris potest exprimi, ut ad diem non soluta pecunia quo[7] competit usurarum nomine ex die interpositae stipulationis praestetur.

41 AFRICANUS libro octauo quaestionum. Eius, qui in prouincia Stichum ser- | B. 23, 1, 43 *Pf* uum kalendario praeposuerat, Romae testamentum recitatum erat, quo idem Stichus liber et ex parte heres erat scriptus: qui status sui ignarus pecunias defuncti aut exegit aut credidit, ut interdum stipularetur et pignora acciperet. consulebatur quid de his iuris esset.

F [*P*(*U*)]

---

[1] sciri (*u. i.*)? [2] supra scripta *ins.* (*Bynkershoek*) [3] tricenos? [4] pro] Publio (P^b *cet.*)? *sed totum comma* pro Maeuio ex summa supra scripta *insiticium* [5] usuris non solutae pecuniae pensiones crescere? [6] sed] nisi? [7] quod (*u. i.*)?

---

3 uidetur F^1 6 centum dari F^2, centum dare *PU*, centum mihi a dare F^1, centum milia dare *Taur.* 7 confertur'i' F^b 8 libro *om.* *P* | enim *om.* F^1 9 sciri PU^b: ἀρκεῖ γὰρ τῇ φύϲει τῶν ἀνθρώπων γινώϲκεϲθαι *B* (*Anon.*) | eam] eadem P^a | deditu *F*, debitum *PU* 10 definitionē *F* 13 caut'i'o F^2 15 maeuius publius F^1PU 16 eique *PU* 17 triginta inque] xxu *PU* 20 trecentos *P*, ccc *U* 21 mens'i'um F^2 23 quoad] quod *PU* | tardiis P^a 24 primo mens'a'e F^2, mense primo *PU* | usuras ... 25 pensionis *om.* *P*, pensionis *om.* *U* 31 si ut] sint F^1 32 exceptiones P^a 34 sed] FP^aU^a, sed si P^bU^b | colligimur F^1 36 quo] FP^a, quod P^bU 39 quo] quod P^a 40 heres erat] *FU*, erat heres P^b, erat P^a

placebat debitores quidem ei qui soluissent liberatos esse, si modo ipsi quoque ignorassent dominum decessisse. earum autem summarum nomine, quae ad Stichum peruenissent, familiae herciscundae quidem actionem non competere coheredibus, sed negotiorum gestorum dari debere. quas uero pecunias ipse credidisset, eas non ex maiore parte, quam ex qua ipse heres sit, alienatas esse: nam et si tibi in hoc dederim nummos, ut eos Sticho credas, deinde mortuo me ignorans dederis, accipientis non facies: neque enim sicut illud receptum est, ut debitores soluentes ei liberentur, ita hoc quoque receptum, ut credendo nummos alienaret. quare si nulla stipulatio interuenisset, neque ut creditam pecuniam pro parte coheredis peti posse neque pignora teneri. quod si stipulatus quoque esset, referret, quemadmodum stipulatus esset: nam si nominatim forte Titio domino suo mortuo iam dari stipulatus sit, procul dubio inutiliter esset stipulatus. quod si sibi dari stipulatus esset, dicendum hereditati eum adquisisse: sicut enim nobismet ipsis ex re nostra per eos, qui liberi uel alieni serui bona fide seruiant, adquiratur, ita hereditati quoque ex re hereditaria adquiri. post aditam uero a coheredibus hereditatem non aeque idem dici potest, utique si scierint eum sibi coheredem datum, quoniam tunc non possunt uideri bonae fidei possessores esse, qui nec possidendi animum haberent. quod si proponatur coheredes eius id ignorasse, quod forte ipsi quoque ex necessariis fuerint, potest adhuc idem responderi: quo quidem casu illud euenturum, ut, si suae condicionis coheredes iste seruus habeat, inuicem bona fide seruire uideantur.

42 Celsus libro sexto digestorum. Si ego decem stipulatus a Titio deinceps [B. 23, 1, 44] *E stipuler a Seio, quanto minus a Titio consequi possim: si decem petiero a Titio, non liberatur Seius, alioquin nequicquam mihi cauetur: at si iudicatum fecerit Titius, nihil ultra Seius tenebitur. sed si cum Seio egero, quantumcumque est quo minus a Titio exigere potuero eo tempore, quo iudicium inter me et Seium acceptum est, tanto minus a

1 Titio postea petere possum. Labeo ait, cum decem *dari curari* stipulatus [Ulp. D. 45, 1, 67, 1] sis, ideo non posse te decem dare oportere intendere, quia etiam reum locupletiorem dando promissor liberari possit: quo scilicet significat non esse cogendum eum accipere iudicium, si reum locupletem offerat.

II. f. 187'

R' DE IUREIURANDO SIUE UOLUNTARIO SIUE NECESSARIO SIUE IUDICIALI R' ESP

1 Gaius libro quinto ad edictum prouinciale. Maximum remedium [B. 22, 5, 1. Ep. 12, 45] E expediendarum litium in usum uenit iurisiurandi religio, qua uel ex pactione ipsorum litigatorum uel ex auctoritate iudicis deciduntur controuersiae.

2 Paulus libro octauo decimo ad edictum. Iusiurandum speciem transactionis continet maioremque habet auctoritatem quam res iudicata. [B. 22, 5, 2. Ep. 11, 34. 12, 45] E

3 Ulpianus libro uicensimo secundo ad edictum. Ait praetor: 'Si is cum quo [B. 22, 5, 3] E 'agetur condicione delata iurauerit'. eum cum quo agetur accipere debemus ipsum reum. *F*[*P*(*U*)]

---

1 quidem] quod *P*[a] 7 liuerentur *F*[1] | nummo's' *F*[2] 9 referret ... 10 esset *om. F*[1] 11 sit ... stipulatus *bis P*[a] | 'si' sibi *F*[2], si (*om.* sibi) *U*[a] 13 seruiunt *F*[1]*P*[b] | adquiruntur *P*[a], adquiritur *P*[b]*U* 14 a quo heredibus *P* 15 bona'e' *F*[2] | possessiones *P*[a] 18 condicionis dominica coleretur deberi idem (dom. c. d. id. *del. uncinulis appositis F*[b]*U*[b]) coheredes (coheredes *erasum F*) iste *FPU*: εἰ δὲ δοῦλοι ἦσαν οἱ δύο, ἀλλήλοις δοκοῦσιν καλῇ πίστει δουλεύειν *B* (*Anon.*) 20 ergo *P*[a] 21 titio] tio *P*[a] 22 nequi'c'quam *F*[2], nec quicquam *P*[a]*U* 23 quantumcumquo *F*[1], quanticumque (*sic*) *P*, quanticumque *U* | eximere petiero *P*[a], exigere potero *U* 25 dari curari] curari *F*[1], dari *F*[2], curari dari *U*[b] *idque confirmare uidentur D. 45, 1, 67, ubi hunc Celsi locum Ulpianus citat sic:* eum qui decem dari sibi curari stipulatus sit, non posse decem petere, *et B* (*Anon.*): φροντίζειν τοῦ σχεῖν σε *et BS* (*Steph.*): φροντίζειν δοθῆναί σοι, tu dari *PU*[a] 26 possem *P*[a] | dari *F*[a]*PU* | promisso *P*[a] 27 quo] quod *PU* | significet *errore Taur.* 31 iudiciali lib. xii t ii R' *F* 32 prouincialem *P* 33 ligatorum *P*[a]

nec frustra adicitur 'condicione delata': nam si reus iurauit nemine ei iusiuran- [Ep. 12, 46] E
dum deferente, praetor id iusiurandum non tuebitur: sibi enim iurauit: alioquin facillimus
quisque[1] ad iusiurandum decurrens nemine sibi deferente iusiurandum oneribus actionum
1 se liberabit. Quacumque autem actione quis conueniatur, si iurauerit, proficiet ei ius-
iurandum, siue in personam siue in rem siue in factum siue poenali actione uel quauis
2 alia agatur siue de interdicto. Sed et si de condicione personae fuerit iuratum, praetor
iusiurandum tuebitur: ut puta detuli iusiurandum et iurasti in potestate mea te non esse:
3 tuendum erit iusiurandum. Unde Marcellus scribit etiam de eo iurari [Marc. D. 37, 10, 10]
posse, an praegnas sit mulier uel non sit, et iuriiurando standum: denique ait, si de pos-
sessione erat quaestio, seruari oportere, si forte quasi praegnas ire in possessionem uolebat
et, cum ei contradiceretur, uel ipsa iurauit se praegnatem uel contra eam iuratum est: nam
si ipsa, ibit in possessionem sine metu, si contra eam, non ibit, quamuis uere praegnas
fuerit: proderitque, inquit Marcellus, mulieri iuranti iusiurandum, ne conueniatur quasi ca-
lumniae causa uentris nomine fuerit in possessionem neue uim patiatur in possessione. sed
an iusiurandum eo usque prosit, ut post editum partum non quaeratur, ex eo editus sit an
non sit cuius esse dicitur, Marcellus tractat: et ait ueritatem esse quaerendam, quia ius-
iurandum alteri neque prodest neque nocet: matris igitur iusiurandum partui non proficiet:
4 nec nocebit, si mater detulerit et iuretur ex eo praegnas non esse. Iurari autem oportet,
ut delatum est iusiurandum: ceterum si ego detuli ut per deum iurares, tu per caput tuum
iurasti

4 PAULUS libro octauo decimo ad edictum. uel filiorum tuorum, [B. 22, 5, 4] E

5 ULPIANUS libro uicensimo secundo ad edictum. non erit ratum habendum ius- [B. 22, 5, 5] E
iurandum: quod si exegi, ut per salutem tuam iurares, et iurasti, stabitur. omne [Ep. 12, 47]
enim omnino licitum iusiurandum, per quod uoluit quis sibi iurari, idoneum est et si ex
1 eo fuerit iuratum, praetor id tuebitur. Diuus Pius iureiurando, quod propria super- [(Ep.)]
2 stitione iuratum est, standum rescripsit. Dato iureiurando non aliud quaeritur, quam an
3 iuratum sit, remissa quaestione an debeatur, quasi satis probatum sit iureiurando. Sed si
quis illicitum iusiurandum detulerit, scilicet improbatae publice religionis, uideamus an pro
4 eo habeatur atque si iuratum non esset: quod magis existimo dicendum. Si neque iura-
tum est neque remissum iusiurandum, pro eo debet haberi, atque si res in iusiurandum
admissa non esset. proinde si postea iurare paratus sit, nihil ei hoc iusiurandum proficiet,
quia ex eo quod delatum est iuratum non est.

6 ‖ PAULUS libro nono decimo ad edictum. Remittit iusiurandum, qui deferente [B. 22, 5, 6] E* f. 188
se cum paratus esset aduersarius iurare gratiam ei facit contentus uoluntate suscepti iuris-
iurandi. quod si non suscepit iusiurandum, licet postea parato iurare actor nolit deferre,
non uidebitur remissum: nam quod susceptum est remitti debet.

7 ULPIANUS libro uicensimo secundo ad edictum. Ait praetor: 'Eius rei, de qua [B. 22, 5, 7] E
'iusiurandum delatum fuerit, neque in ipsum neque in eum ad quem ea res pertinet actio-
'nem dabo.' eius rei sic erit accipiendum, siue de tota re siue de parte sit iuratum: nam
de eo quod iuratum est pollicetur se actionem non daturum neque in eum qui iurauit ne-
que in eos qui in locum eius cui iusiurandum delatum est succedunt,

F[P(U)]

---

[1] ad iurandum *ins.* (*cf. D. 28, 7, 8 pr.*)

---

2 id] ad P^a | sibi] si P^a 3 siui def. F^1 | iusiurandum 'decurrens nemine siui defere' oneribus F^2 4 liberauit FP^a | eis P^a 7 detuli tibi iusiur. *PU* 9 praegna'n's F^{b1} 13 proderitquae *F* 15 editus 'sit' F^2, editum sit *PU* 18 praegna'n's F^2 19 percaput F^1 21 octauo decimo] octauo octauo F^1, xuiiii *U* 22 'iu'ratum F^2: οὐκ ἔρρωται *B* (*Anon.*) 23 exegi] exigit P^a 24 iu'ri'siurandum F^b 25 propria *om. P, inc.* U^a 26 standum] *F* *cum B*: φυλάττεται καὶ ὃν τις ὀμόσει κατὰ τὴν ἰδίαν θρησκείαν, non standum *P*, non stando U^b, *inc.* U^a, *ubi Pi(sana) affertur in margine* 27 probatum] probat P^a 28 publicae *F*: publice *legit Stephanus* (*BS 22, 5, 26 sch. 1*): κατὰ θρησκείαν ἀπηγορευμένην τῇ πολιτείᾳ 32 quia ... non est *om.* PU^a, *ubi in mg. suppl. ex Pi(sana)* 34 uolun'p'tate *F* | suscepti i. q. si non *om.* P^a 35 par'a'to F^{b1} | auctor P^a 36 uideuitur F^1

8 Paulus libro octauo decimo ad edictum. etiamsi in rem successerint. [B. 22, 5, 8] E^{*}
9 Ulpianus libro uicensimo secundo ad edictum. Nam posteaquam iuratum est, [B. 22, 5, 9] *E*
denegatur actio: aut, si controuersia erit, id est si ambigitur, an iusiurandum datum sit,
1 exceptioni locus est. Iureiurando dato uel remisso reus quidem adquirit exceptionem sibi
aliisque, actor uero actionem adquirit, in qua hoc solum quaeritur, an iurauerit dari sibi
2 oportere uel, cum iurare paratus esset, iusiurandum ei remissum sit. Si damnetur quis post
3 iusiurandum ex famoso iudicio, famosum esse magis est. Si is, qui temporaria actione
mihi obligatus erat, detulerit iusiurandum, ut iurem eum dare oportere, egoque iurauero,
tempore non liberatur, quia post litem contestatam cum eo perpetuatur aduersus eum obli-
4 gatio. Si minor uiginti quinque annis detulerit et hoc ipso captum se dicat, ad- [ʻPoπ. 39, 2]
uersus exceptionem iurisiurandi replicari debebit, ut Pomponius ait. ego autem puto hanc
replicationem non semper esse dandam, sed plerumque ipsum praetorem debere cognoscere,
an captus sit, et sic in integrum restituere: nec enim utique qui minor est statim et cir-
cumscriptum se docuit. praeterea exceptio ista sine cognitio statutum tempus post annum
5 uicensimum quintum non debet egredi. Sed et si quis in fraudem creditorum ius- [(ʻPoπ.)]
iurandum detulerit debitori, aduersus exceptionem iurisiurandi replicatio fraudis creditoribus
debet dari. praeterea si fraudator detulerit iusiurandum creditori, ut iuret sibi decem dari
oportere, mox bonis eius uenditis[1] experiri uolet, aut denegari debet actio aut exceptio
6 opponitur fraudatorum creditorum. Iusiurandum defensoris uel procuratoris ei ab aduer-
sario delatum prodesse exceptionemque domino parere Iulianus scribit. idem ergo dicen-
dum erit et si datus ad petendum procurator reo deferente iurauerit dari mihi oportere:
7 nam actionem mihi parit. quae sententia habet rationem. Si petitor iurauit possessore de-
ferente rem suam esse, actori dabitur actio, sed hoc dumtaxat aduersus eum qui iusiuran-
dum detulit eosque qui in eius locum successerunt: ceterum aduersus alium si uelit prae-
rogatiua iurisiurandi uti, nihil ei proderit,
10 Paulus libro octauo decimo ad edictum. quia non deberet alii nocere, quod [B. 22, 5, 10] *E*
inter alios actum esset.
11 Ulpianus libro uicensimo secundo ad edictum. Sed si possessori fuerit ius- [B. 22, 5, 11] *E*
iurandum delatum iuraueritque rem petitoris non esse, quamdiu quidem possidet, aduersus
eum qui detulit iusiurandum, si petat, exceptione iurisiurandi utetur: si uero amiserit pos-
sessionem, actionem non habebit, ne quidem si is possideat qui ei iusiurandum detulit:
1 non ‖ enim rem suam esse iurauit, sed eius non esse. Proinde si, cum possideret, deferente f. 188'
petitore rem suam iurauit, consequenter dicemus amissa quoque possessione, si is qui de-
tulit iusiurandum nanctus sit possessionem, actionem in factum ei dandam. et [Ep. 12, 48]
fructus perceptos ex re, quam meam esse iuraui, restitui mihi placuit: sed et partum edi-
2 tum fetusque pecorum restituendos constat post iusiurandum delatum[2]. Item si iura- [(Ep.)]
uero usum fructum alicuius rei uel meum esse uel dari mihi oportere, eatenus mihi com-
petit actio, quatenus, si uere usum fructum haberem, duraret: quibus uero casibus amitte-
retur, non competit mihi actio. sed si rerum, in quibus usus fructus propter abusum con-
stitui non potest, iurauerit usum fructum se habere uel sibi deberi, effectum iurisiurandi
sequendum arbitror ideoque tunc quoque uideri eum recte iurasse puto et ex eo iureiurando
3 posse petere usum fructum cautione oblata. Si, cum de hereditate inter me et te contro-
F[*P*(*U*)]

[1] is *ins.* (*Hoffmann*) [2] *firmant BS* (μετὰ τὸ ἅπαξ ἐπενεχθῆναι τὸν ὅρκον ἀποδίδονται οἱ ὁτεδήποτε ληφθέντες καρποί): datum (*Hoffmann*)?

1 successerit $F^{a}PU^{b}$, successit U^{a} 3 sit datum *P* 5 uero *om.* P^{a} 6 quis] quit *F* (*em. f*): ἐὰν ... καταδικασθῇ τις *B* (*Anon.*) *et BS* (*Cyr.*) 7 temporali *PU* 11 iurisiurandum F^{ac} | replicari debebit] debebit iurari P^{a}, debebit repl. P^{b} 12 semper] seniper F^{1} 13 enim] ei P^{a} | es't' statim F^{2} 17 creditori] ἑτέρῳ μὴ ὄντι δανειστῇ *B* (*Anon.*) *ex interpretatione* 19 opponatur *P* 23 a'u'ctori *F* 26 libro'ct'octauo *F* | debet *PU* 28 sed et si *PU* | fu'er'it F^{2} 29 quidem p. a. eum *om.* P^{a} 30 exceptione'm' *F* 31 iusi. det. iusiurandum P^{a} 32 possideret] *dett.*, possideret et *FPU*: εἰ ὤμοσεν ὁ νομεὺς ἴδιον εἶναι τὸ πρᾶγμα *B* (*Anon.*) 34 ei] et F^{1} 39 propter *om.* P^{a} 42 petere *om.* P^{a} | cautionem *F* (*em. f*)

uersia esset, iurauero hereditatem meam esse, id consequi debeo, quod haberem, si secundum me de hereditate pronuntiatum esset. et non solum eas res restituere debes, quas tunc possidebas, sed et si quas postea coepisses possidere, perindeque haberi quod iuratum est atque si probatum esset: idcirco utilis actio mihi competit. quod si ego ex eadem hereditate possiderem tuque coepisses petere eam *a* ⸢*me*⸣, cum aduersus te iurassem, exceptione me uti debere iurisiurandi. plane si alius a me hereditatem petere coeperit, dubium non erit, ut et Iulianus scribit, nihil mihi iusiurandum prodesse.

12 IULIANUS libro nono digestorum. Idem est et si ego a quolibet alio possi- [B. 22, 5, 12] *S
dente res hereditarias petere uelim, quia et si petissem a te hereditatem et probassem meam, nihilo minus ab altero petendo id ipsum probare necesse haberem.

13 ULPIANUS libro uicensimo secundo ad edictum. Si duo patroni essent et li- [B. 22, 5, 13] E
bertus altero deferente iurasset se libertum eius non esse, utrum alteri totius debitae pa-
tronis portionis an uero dimidiae debitae eis partis bonorum possessio competeret? et ait,
si is cui iuratum est patronus fuisset, alteri suae partis bonorum possessionem competere
nec ei prodesse, quod aduersus alterum libertus iurasset: multum tamen fidei et auctoritatis
apud iudicem patronum habiturum, quo magis solum se patronum probaret, quod libertus
1 iurasset alterum patronum non esse. Iulianus ait eum, qui iurauit fundum suum esse, post
2 longi temporis praescriptionem etiam utilem actionem habere debere. Idem Iulianus scribit
eum, qui iurauit furtum se non fecisse, uideri de toto iurasse, atque ideo neque furti neque
condicticia tenetur, quia condicticia, inquit, solus fur tenetur. numquid ergo qui iurauit se
furtum ne fecisse hoc solo nomine, condictione si conueniatur, exceptione utatur? ceterum
si contendat qui condicit quasi cum herede se furis agere, non debet repelli et quasi μο-
νομερὴς condic*t*io e*i* dari debet aduersus furis heredem nec pati eum iudex debet, si coe-
3 perit temptare probare furem. Si quis iurauerit uendidisse me ei rem centum, ex empto
agere poterit, ut ei cetera praestentur, id est res tradatur et de euictione caueatur: an
tamen ad pretium consequendum ex uendito conueniri possit, uidendum. et si quidem et
de hoc ipso iuratum est, quod pretium solutum est, nulla pro pretio actio superest: si uero
4 | hoc non fuerit iuratum, tunc consequens est de pretio eum teneri. Idem dicemus et si f. 189
5 quis societatem fecisse iurauerit: nam et is pro socio poterit conueniri. Marcellus etiam
scribit, si quis iurauerit ob decem pignori dedisse fundum, non alias eum pigneraticia agere
posse, quam si decem soluerit: sed et illud adici[1] fortassis eum etiam in decem ex iure-
iurando suo posse conueniri, quod magis probat. cui Quintus Saturninus consentit argu-
mentoque utitur eius, qui iurauit eam, quae uxor sua fuerit, rem sibi in dotem dedisse:
nam et hic uxori ait utilem de dote actionem dandam. quae non esse extra aequitatem
6 posita non negauerim. Si quis iurauerit in re pecuniaria per gen*i*um principis dare se non
oportere et peierauerit uel dari sibi oportere, uel intra certum tempus iurauerit se solu-
turum nec soluit: imperator noster cum patre rescripsit fustibus eum castigandum dimittere[2]
et ita ei superdici: προπετῶς μὴ ὄμνυε.

14 PAULUS libro tertio ad edictum. Quotiens propter rem iuratur, [B. 22, 5, 14. Ep. 12, 49] E*
nec parenti nec patrono remittitur iusiurandum: propter rem autem iusiurandum exigitur
F[*P*(*U*)]

---

[1] adicit (*u. i.*)? [2] dimitti debere?

---

1 esset] sit et *PU* 3 et si] si *P*ᵃ 4 esset] esset et *PU* 5 hereditate⸢m⸣ *F*ᵇ | possidere⸢m⸣ *F*² | eam a me] eame *F*, a me *PU* 7 ut et ... prodesse *om. P*ᵃ | et *om. U* 9 rem hereditariam *PU* | probassemeam *F* 12 alteri totius debitae patronis portionis] *F*¹, totius *et* patronis *deleuit, item post* alteri *inseruit in margine* sibi debitae portionis (portionis *rursus del.*), *uoluit igitur* alteri sibi debitae portionis *F*², autem sibi debite porcionis *P*ᵃ, alteri ante sibi debite portionis *P*ᵇ*U* 13 eis] ei suae *PU* | possessionem competere *P*ᵃ 14 si] et si *P*ᵃ | possessione *F*(*suppl. f*) | compete⸢m⸣ *F*² 15 alterium *F* 16 quo] quod *PU* | se patronum] se *P*ᵃ 20 inquid *F* 21 hoc solum *P*ᵃ: ἰδίῳ ὀνόματι *B* (*Anon.*) *ex interpretatione* 22 con⸢ueniatur⸣tendat *F*ᵇ | ΔΙΟΝΟΝΕΡΗϹ *P*, ΝΙΟΝΟΝΕΡ *U* 23 condicticio ⸢eo⸣ dari *F*², condictitio eo (ei *P*ᵇ) dari *P* 25 potuit *F*ᵃ 26 praetium *F* 27 pr⸢a⸣etium *F*² 28 pr⸢a⸣etio *F*² 31 adicit *PU* 35 genum *F*(*suppl. f*) 36 pe⸢r⸣ierauerit *F*², periurauerit *PU* 37 soluit] solet *F*¹ 38 προπετῶς μὴ ὄμνυε] impone ΤΩϹΥΙΟΗΟΜΝΥΕ *P*, impone ΤΩϹΥΝΟ *U*

ueluti de pecunia credita, cum iurat actor sibi dari oportere uel reus se dare non oportere.
idem est, cum de pecunia constituta iusiurandum exigitur.

15 IDEM libro sexto ad edictum. Ad personas egregias eosque qui ualetudine [B. 22, 5, 15] E*
impediuntur domum mitti oportet ad iurandum.

16 ULPIANUS libro decimo ad edictum. Si patronus libertam suam [B. 22, 5, 16. Ep. 12, 50] E*
uxorem duxerit, non compelletur iurare de rerum amotarum iudicio. sed et si ipse deferat
iusiurandum libertae suae, de calumnia non debet iurare.

17 PAULUS libro octauo decimo ad edictum. Iusiurandum, quod ex conuentione [B. 22, 5, 17] E
1 extra iudicium defertur, referri non potest. Pupillus tutore auctore iusiuran- [Ep. 12, 51]
dum deferre debet: quod si sine tutore auctore detulerit, exceptio quidem obstabit, sed
2 replicabitur, quia rerum administrandarum ius ei non competit. Si tutor qui tutelam gerit
aut curator furiosi prodigiue iusiurandum detulerit, ratum id haberi debet: nam et alienare
3 res et solui eis potest et agendo rem in iudicium deducunt. Procurator quoque quod [(Ep.)]
detulit ratum habendum est, scilicet si aut uniuersorum bonorum administrationem sustinet
aut si id ipsum nominatim mandatum sit aut si in rem suam procurator sit:

18 ULPIANUS libro uicensimo sexto ad edictum. alias autem procuratorem de- [B. 22, 5, 18] *S
ferentem iusiurandum non esse audiendum Iulianus libro decimo digestorum scribit, ne
postea reus, qui semel iurauit, a domino conueniatur: nec multum ei proficere, si fuerit
ei de rato cautum: siue enim dominus petat, cogetur docere reus liquido[1] se iurasse po-
sita scilicet exceptione, siue ex stipulatione de rato agat, necesse habebit ipse de periurio
suo docere.

19 IDEM libro uicensimo sexto ad edictum. Si itaque mandatum fuit procura- [B. 22, 5, 19] *S
tori, ut petat, ille iusiurandum detulit, aliud fecit quam quod mandatum est.

20 PAULUS libro octauo decimo ad edictum. Seruus quod detulit uel [B. 22, 5, 20. Ep. 12, 53] E
iurauit, seruetur, si peculii administrationem habuit:

21 GAIUS libro quinto ad edictum prouinciale. huic enim solui quoque recte [B. 22, 5, 21] E*
potest et nouandae obligationis ius habuit.

22 PAULUS libro octauo decimo ad edictum. Quidam et de peculio actionem [B. 22, 5, 22] E
dandam in dominum, si actori detulerit seruus ‖ iusiurandum. eadem de filio familias di- f. 189'
cenda sunt.

23 ULPIANUS libro uicensimo sexto ad edictum. Si seruus iurauerit dominum [B. 22, 5, 23] *S
dare non oportere, exceptio domino indulgenda est sibique aduersarius imputabit, qui seruo
detulit iusiurandum.

24 PAULUS libro uicensimo octauo ad edictum. Multo magis proderit patri re- [B. 22, 5, 24] *S
ligio filii, cum quo etiam iudicium consistere potest. ipsi autem referentes[2] condicionem
eorum, quibus subiecti sunt, non faciunt deteriorem.

25 ULPIANUS libro uicensimo sexto ad edictum. Sed et si seruus meus delato [B. 22, 5, 25] *S
uel relato ei iureiurando iurauit rem domini esse uel ei dari oportere, puto dandam mihi
actionem uel pacti exceptionem propter religionem et conuentionem.

26 PAULUS libro octauo decimo ad edictum. Qui iurasse dicitur nihil [B. 22, 5, 26. Ep. 12, 54] E
refert cuius sexus aetatisue sit: omni enim modo custodiri debet iusiurandum aduersus
eum, qui contentus eo cum deferret fuit: quamuis pupillus non uideatur peierare, quia
1 sciens fallere non uideatur. Si pater filium dare non oportere iurauerit, Cassius re- [(Ep.)]
spondit et patri et filio dandam exceptionem iurisiurandi: si pater iurauerit in peculio nihil
F[*P*(*U*)]

---

[1] licito? [2] deferentes (*u. i.*)?

1 credita ... 2 pecunia *om. P*ᵃ 3 eosque] et .. eos *P*, et eos *U* 4 oporteat iusiurandum *PU* 6 uxorem *om. P*ᵃ 10 detulit *PU* | quidem] eidem *PU* 11 replicauitur *F*[1] 12 alienares et *P*ᵃ 13 eis] eius *P*ᵃ 14 uniuersarum *F*[1] 17 decimo *om. P*, digestorum *om. U* | ne] *PU*, nec *F* 19 opposita *PU* 21 doceret *P*ᵃ 22 ἴδεμ *etiam B* 23 alium *F*[2] 26 prouincialem *P* 27 et *om. F*[1] | ius *om. P*ᵃ 29 familias *om. P*ᵃ 32 indulgenda] non indulgenda *P*ᵃ 34 multo] quanto *PU* 35 filii *om. F*[1] | referentes] deferentes *legerunt Graeci:* αὐτοὶ μέντοι ἐπιφέροντες *B* (*Anon.*), αὐτοὶ δὲ ἐπάγοντες ὅρκον *BS Cyr.* 38 dare *P*ᵃ

esse, filius conueniri poterit: sed et pater ita conuenietur, ut post adquisiti peculii ratio
2 habeatur. Iurisiurandi condicio ex numero esse potest uideri nouandi delegandiue, quia
proficiscitur ex conuentione, quamuis habeat et instar iudicii.

27 Gaius libro quinto ad edictum prouinciale. Iusiurandum etiam loco solu- [B. 22, 5, 27] E^a
tionis cedit.

28 Paulus libro octauo decimo ad edictum. In duobus reis stipulandi ab altero [B. 22, 5, 28] E
1 delatum iusiurandum etiam alteri nocebit. Quod reus iurauit, etiam fideiussori proficit. a
fideiussore exactum iusiurandum prodesse etiam reo Cassius et Iulianus aiunt: nam quia
in locum solutionis succedit, hic quoque eodem loco habendum est: si modo ideo inter-
positum est iusiurandum, ut de ipso contractu et de re, non de persona iurantis ageretur.
2 Si ei, qui debitorem meum in iudicium exhibere promisit, iusiurandum detulerim isque
iurauerit se omnino exhibitionem eius non promisisse, prodesse debitori meo id non debet:
si uero iurauerit se nihil mihi praestare oportere, distinguendum sit[1] et replicatione emen-
dandum, utrum ideo iurauerit an quia post promissionem exhibuerit an uero quia soluerit:
3 quod et in fideiussorem[2] debiti distinguendum est. Ex duobus reis promittendi eiusdem
4 pecuniae alter iurauit: alteri quoque prodesse debebit. Exceptio iurisiurandi non tantum
si ea actione quis utatur, cuius nomine exegit iusiurandum, opponi debet, sed etiam si
alia, si modo eadem quaestio in hoc iudicium deducatur, forte si ob actionem mandati
negotiorum gestorum societatis ceterasque similes iusiurandum exactum sit, deinde ex isdem
5 causis certum condicatur, quia per alteram actionem altera quoque consumitur. Si quis
iurauerit se non rapuisse, non debet adiuuari hoc iureiurando in actione furti aut con-
6 dictione, quia aliud est furtum fecisse, quod uel clam fieri potest. Colonus, cum quo propter
succisas forte arbores agebatur ex locato, si iurauerit se non succidisse, siue e lege duo-
decim tabularum de arboribus succisis siue e lege Aquilia damni iniuria siue interdicto
7 quod ui aut clam postea conuenietur, per exceptionem iurisiurandi defendi poterit. Quae
iurauit diuortii causa rem se non amouisse, non debet defendi ‖ per exceptionem, si cum f. 190
ea in rem agatur et, si contendat suam esse, alio iureiurando opus est: contra si iurauerit
suam esse, debet in actione rerum amotarum defendi. et omnino hoc obseruandum est,
licet per aliam actionem eadem quaestio moueatur, ut exceptio iurisiurandi locum habeat.
8 Igitur si quis iurauit se non esse condemnatum, etiamsi ex stipulatu iudicatum solui ob rem
iudicatam conueniatur, defendetur per exceptionem. contra si, cum ex stipulatu iudicatum
solui conueniretur, iurauit se dare non oportere, agenti iudicati non utique obstabit ex-
ceptio: potest enim fieri, ut non sit commissa stipulatio, licet res iudicata sit: nisi ideo
9 iurasset, quod nec damnatum se esse diceret. Item Pomponius ait eum, qui furtum sibi
10 factum alicuius rei iurauit, non statim etiam condictionis causam nancisci. Item cum ex
hac parte iusiurandum et actionem et[3] exceptionem inducat, si forte reus extra iudicium
actore inferente iurauerit se dare non oportere et actor reo deferente dari sibi oportere,
uel contra, posterior causa iurisiurandi potior habebitur: nec tamen praeiudicium [Ep. 12, 55]
periurio alterius fiet, quia non quaeretur, an dare eum oportet, sed an actor iurauerit.

29 Tryphoninus libro sexto disputationum. Quod si iuraui te deferente non [B. 22, 5, 29] *P
iurasse te dare[4] tibi oportere, et aduersus utilem actionem, qua hoc quaeritur, an iuraueris
F[P(U)]

[1] sit] est (*Hal.*)? [2] fideiussore (*Hal.*)? [3] et act. et] actionem et ex hac? [4] dari (*Hal.*)?

2 quia p. ex conuentione *om.* P^a 4 prouincialem *P* 6 decimo *om. P,* l. xxuiii *U* | in *om. PU* | rei P^a 7 otiam $F^{a.c.}$ 9 hic] id *PU* 10 ut de] ut et de *PU* | non persona *P* 11 detulerit P^a 13 praestat op. P^a 14 utrum ideo iurauerit an quia ... soluerit] *confirmant B* (*Anon.*): πότερον ὡς μὴ ὁμολογήσας ἢ ὡς παραστήσας ἢ ὡς καταβαλών *et BS* (*Cyr.*): πῶς ὤμοσεν εἴτε ὡς μὴ ἐπερωτηθεὶς εἴτε ὡς παραστήσας εἴτε ὡς καταβαλών | exibuerit *F* 15 fideiussore *PU* | disting*u*endum F^2 16 iurauerit P^aU 18 si ob] sub P^a 19 similis *F* 21 debebit *P* | adiubari F^1 | in] et in *PU* 23 arbores forte *P* | e] ex *PU* | duodecim ... 24 e (ex *U*) lege *om.* P^a 25 conueniatur *P* 30 esse *om.* P^a 32 obstauit F^1 35 rei *om.* P^a 38 periudicium P^a 39 oporteret *P* 41 tibi] U^b, sibi *FP, inc.* U^a: ἐὰν ὀμόσω σε μὴ ὀμωμοκέναι χρεωστεῖσθαι *B* (*Anon.*) | oportere] oportere uel contra posterior causa P^a

tibi dari oportere, opponenda est exceptio iurisiurandi peremeutis quaestionem actione comprehensam.

30 PAULUS libro octauo decimo ad edictum. Eum, qui iurauit ex ea [B. 22, 5, 30. Ep. 12, 56] *E*
actione quae infitiando crescit aliquid sibi deberi, simpli, non dupli persecutionem sibi ad-
quirere Pedius ait: abunde enim sufficere exonerare petitorem probandi necessitate, [(Ep.)]
cum omissa hac parte edicti dupli actio integra maneat: et potest dici hoc iudicio non
1 principalem causam exerceri, sed iusiurandum actoris conseruari. Si iurauero te Stichum
mihi dare oportere, qui non sit in rerum natura, nec aestimationem mihi praestare reus
debet nisi ex causa furtiua uel propter moras: tunc enim etiam post mortem serui aesti-
2 matio praestatur. Si mulier iurauerit decem dotis sibi deberi, tota ea summa praestanda
est: sed si iurauit decem se dedisse in dotem, hoc solum non erit quaerendum, an data
3 sint, sed quasi data sint, quod ex eo reddi oportet praestandum erit. In popularibus actio-
nibus iusiurandum exactum ita demum aduersus alios proderit, si bona fide exactum fuerit:
nam et si quis egerit, ita demum consumit publicam actionem, si non per collusionem
4 actum sit. Si libertus deferente patrono iurauit se libertum non esse, ratum ha- [Ep. 12, 57]
bendum est iusiurandum, ut nec operarum petitio nec bonorum possessio contra tabulas
5 dari debeat. Si iurauero usum fructum mihi dari oportere, non aliter dari debet, [(Ep.)]
quam si caueam boni uiri arbitratu me usurum et finito usu fructu restituturum.

31 GAIUS libro trigensimo ad edictum prouinciale. Admonendi sumus interdum [B. 22, 5, 31] *E*
etiam post iusiurandum exactum permitti constitutionibus principum ex integro causam
agere, si quis noua instrumenta se inuenisse dicat, quibus nunc solis usurus sit. sed hae
constitutiones tunc uidentur locum habere, cum a iudice aliquis absolutus fuerit (solent
enim saepe iudices in dubiis causis exacto iureiurando secundum eum iudicare qui iura-
uerit): quod si alias inter ipsos iureiurando transactum sit negotium, non conceditur eandem
causam ‖ retractare. f. 190'

32 MODESTINUS libro ..... differentiarum. Iurisiurandi gratiam fa- [B. 22, 5, 32. Ep. 2 sch. 18] *Ef*
cere pupillus non potest.

33 ULPIANUS libro uicesimo octauo ad Sabinum. Qui per salutem suam iurat, [B. 22, 5, 33] *S*
licet per deum iurare uidetur (respectu enim diuini numinis ita iurat), attamen, si non ita
specialiter iusiurandum ei delatum est, iurasse non uidetur: et ideo ex integro sollemniter
iurandum est.

34 IDEM libro uicensimo sexto ad edictum. Iusiurandum et ad pecunias et ad [B. 22, 5, 34] *S*
omnes res locum habet: etiam de operis iusiurandum deferri potest. nec de iniuria queri
aduersarius potest, cum possit iusiurandum referre. quid tamen, si ideo dicat reus se libe-
ratum, quoniam Stichum, quem promiserat, putat decessisse? non erit tutus per relationem.
et ideo ex hac causa putat Marcellus, et recte, aut remittendum ei iusiurandum aut spa-
1 tium dandum, ut certioretur et sic iuret. Defensor municipum uel cuiusuis corporis ius-
2 iurandum deferre potest, si super hoc mandatum habeat. Pupillo non defertur iusiurandum.
3 Procurator non compellitur iurare nec defensor, et ita Iulianus scribit libro decimo dige-
storum defensorem iurare non compelli sufficereque ad plenam defensionem, si paratus sit
4 iudicium accipere. Qui iusiurandum defert, prior de calumnia debet iurare, si hoc exigatur,
deinde sic ei iurabitur. hoc iusiurandum de calumnia aeque patrono parentibusque remit-
5 titur. Si de qualitate iuramenti fuerit inter partes dubitatum, conceptio eius arbitri iudi-

F [*P*(*U*)]

---

4 duplici P^a 6 emissa P^a | duplicatio F^1, duplici actio U^a | potest] post P^a 7 exercens P^a 8 natura *bis* F^1, naturam P^a 10 sibi deberi] uideri P^a, deberi sibi P^bU | ea *om.* *PU* 11 decem se] se P^a, se decem P^bU 15 actum *bis* F^{ae} 17 iurauerit P^a, iurauerim P^b | debe'a't F^2 21 hae]·hac F^1, haeae *PU* 22 fueri'n't F^b 23 saepe] scape F^1 24 ea'n'dem F^2 26 libro .....] libro *FPU*, l. i *dett.*, libro (tertio) *Taur.* | gratia P^a 33 locum] legum F^a 36 hac *om.* P^a | aut remitt. ei iusiur. *om.* P^a 38 si] si quis P^a 39 libro decimo *om.* P^a 41 deferat P^a 42 aeque patrono parentibusque (que *om.* P^a)] F^2P *cum* *B* (*Anon.*): ὃν (τὸν περὶ συκοφαντίας ὅρκον) οὐκ ὄμνυσι πατὴρ ἢ πάτρων *et* *BS* (*Cyr.*): ὄμνυσι τὸν περὶ καλουμνίας, εἰ μὴ πάτρων ἢ πατὴρ εἴη, aeque patrono et parentibus *U*, neque patrono neque parentibus F^1

6 cantis est. Ait praetor: 'eum, a quo iusiurandum petetur, soluere aut iurare cogam': alterum itaque 'eligat reus, aut soluat aut iuret: si non iurat, soluere cogendus erit a
7 praetore. Datur autem et alia facultas reo, ut, si malit, referat iusiurandum: et si is qui petet condicione iurisiurandi non utetur, iudicium ei praetor non dabit. aequissime enim hoc facit, cum non deberet displicere condicio iurisiurandi ei qui detulit: sed nec iusiurandum de calumnia referenti defertur, quia non est ferendus actor, si condicionis quam
8 ipse detulit de calumnia uelit sibi iurari. Non semper autem consonans est per omnia referri iusiurandum quale defertur, forsitan ex diuersitate rerum uel personarum quibusdam emergentibus, quae uarietatem inducunt: ideoque si quid tale inciderit, officio iudicis con-
9 ceptio huiuscemodi iurisiurandi terminetur. Cum res in iusiurandum demissa sit, iudex iurantem absoluit: referentem audiet et, si actor iuret, condemnet reum: nolentem iurare reum si soluat, absoluit, non soluentem condemnat: ex relatione non iurante actore absoluit reum.

35 Paulus libro uicesimo octauo ad edictum. Tutor pupilli omnibus probationibus aliis deficientibus iusiurandum deferens audiendus est: quandoque enim pupillo
1 denegabitur actio. Prodigus si deferat iusiurandum, audiendus non est: idemque in ceteris similibus ei dicendum est. nam siue pro pacto conuento siue pro solutione siue pro iudicio hoc iusiurandum cedit, non ab aliis delatum probari debet, quam qui ad haec
2 habiles sunt. Qui non compelluntur Romae iudicium accipere, nec iurare compellendi sunt, ut legati prouinciales.

[B. 22, 5, 35 S] [Ep. 12, 58] [(Ep.)]

36 Ulpianus libro uicensimo septimo ad edictum. Si actor deferat iusiurandum de sola constituta pecunia ‖ et reus iurauerit, exceptione utetur, si de constituta conueniatur: sed si de sorte, id est de priore obligatione conueniatur, exceptio cessabit, nisi de hac quoque iurauerit aduersario deferente.

[B. 22, 5, 36 S] f. 191

37 Ulpianus libro tricensimo tertio ad edictum. Si non fuerit remissum iusiurandum ab eo qui detulerit, sed de calumnia non iuratur, consequens est, ut debeat denegari ei actio: sibi enim imputet, qui processit ad delationem iurisiurandi nec prius de calumnia iurauit, ut sit iste remittenti similis.

[B. 22, 5, 37 S]

38 Paulus libro trigensimo septimo ad edictum. Manifestae turpitudinis et confessionis est nolle nec iurare nec iusiurandum referre.

[B. 22, 5, 38. Ep. 12, 59 S]

39 Iulianus libro decimo digestorum. Si quis cum debitore suo pepigerit, ne ab eo pecunia peteretur, si iurasset se Capitolium non ascendisse uel aliud quodlibet fecisse uel non fecisse, isque iurauerit, et exceptio iurisiurandi dari debebit et solutum repeti poterit: est enim iusta conuentio, si quaelibet causa in condicione[1] iurisiurandi deducta fuerit.

[B. 22, 5, 39 S]

40 Idem libro tertio decimo digestorum. Iusiurandum a debitore exactum efficit, ut pignus liberetur: est enim hoc acceptilationi simile: perpetuam certe exceptionem parit. idcirco poenam quoque petentem creditorem exceptione summoueri oportet et solutum repeti potest, utpote cum interposito eo ab omni controuersia discedatur.

[B. 22, 5, 40 S]

41 Pomponius libro singulari regularum. Labeo etiam absenti et ignoranti iurisiurandi gratiam fieri posse respondit: sed et per epistulam gratia iurisiurandi fieri potest.

[B. 22, 5, 41 Sf]

42 Idem libro octauo decimo epistularum. Creditore, qui de mutua pecunia contra pupillum contendebat, iusiurandum deferente pupillus iurauit se dare non oportere: eandem[2] pecuniam a fideiussore eius petit: an excludendus sit exceptione iurisiurandi?

[B. 22, 5, 42 P]

F[*P*(*U*)]

---

[1] condicionem? [2] eandem] idem eandem?

---

2 alteram *F*[1] | iur'a'et *F*[b] 4 ei praetor] et praeter *F*[1] | dauit *F*[1] 5 hoc] non *P*[a] 7 consonant est *F*[1] 11 absoluet *P*, absoluat *U* 12 ex] et *PU* 16 idemque ... 17 est *om.* *P*[a] 17 p'e'ro solut. *F*[2] 25 ulpianus] ΙΔΕΜ *B* 26 iurabitur *P*[a]*U*, iurabit *P*[b] 27 delationem] electionem *PU* 28 remittendi *P*[a] 29 tricensimo *F*[1] 32 capitolio *P*[a] 33 uel non fecisse *om.* *P*[a] | deb. et] deb. et si *P* | solut'ion'um *F*[2] 34 in condicione] inditione *P*[a] 37 acceptilatione *F*[1], acceptilacionis *P* 40 libro singularis *P*[a], lib. iiii *U* 41 gratiam] gratia *P*[a]

quid tibi placet rescribe mihi. eam rem apertius explicat Iulianus. nam si controuersia inter creditorem et pupillum fuerit, an omnino pecuniam mutuam accepisset, et conuenit, ut ab omni condicione[1] discederetur, si pupillus iurasset, isque iurauerit se dare non oportere, naturalis obligatio hac pactione tolletur et soluta pecunia repeti poterit. sin uero creditor quidem se mutuam dedisse contendebat, pupillus autem hoc solo defendebatur, quod tutor eius non interuenisset et hoc tale iusiurandum interpositum est, hoc casu fideiussorem praetor non tuebitur. si autem liquido probari non potest, quid actum sit, et in obscuro erit (ut plerumque fit), de facto an de iure inter creditorem et pupillum controuersia fuerit[2] deferente creditore pupillum iurasse, intellegere debemus id actum inter eos, ut, si iurasset se dare non oportere, ab omni condicione[3] discederetur: atque ita et solutam pecuniam
1 repeti posse et fideiussoribus exceptionem dari debere existimauimus. Si fideiussor iurauerit se dare non oportere, exceptione iurisiurandi reus promittendi tutus est: atquin si, quasi omnino idem non fideiussisset, iurauit, non debet hoc *ius*iurandum reo promittendi
2 prodesse. Sed et si actore deferente defensor absentis uel praesentis iurauit eum quem defendit dare non oportere, exceptio iurisiurandi ei cuius nomine iurandum[4] fuerit dari debebit. eadem ratio est ‖ et si fideiussoris defensor iurauerit: reo enim detur exceptio: f. 191'
3 Item si reus iurauit, fideiussor tutus sit, quia et res iudicata secundum alterutrum eorum utrique proficeret.

III.

℞ DE IN LITEM IURANDO ℞ *SEP*

1 Ulpianus libro quinquagesimo primo ad Sabinum. Rem in iudicio deductam [B. 22, 6, 1] *S* non idcirco pluris esse opinamur, quia crescere condemnatio potest ex contumacia non restituentis per iusiurandum in litem: non enim res pluris fit per hoc, sed ex contumacia aestimatur ultra rei pretium.

2 Paulus libro tertio decimo ad Sabinum. Siue nostrum quid petamus siue [B. 22, 6, 2] *S* ad exhibendum agatur, interdum quod intersit agentis solum aestimatur, ueluti cum culpa non restituentis uel non exhibentis punitur: cum uero dolus aut contumacia non restituentis uel non exhibentis, quanti in litem iurauerit actor.

3 Ulpianus libro trigensimo ad edictum. Nummis depositis iudicem non oportet [B. 22, 6, 3] *S* in litem iusiurandum deferre, ut iuret quisque quod sua interfuit, cum certa sit nummorum aestimatio. nisi forte de eo quis iuret, quod sua interfuit nummos sibi sua die redditos esse: quid enim, si sub poena pecuniam debuit? aut sub pignore, quod, quia deposita ei pecunia adnegata[5] est, distractum est?

4 Idem libro trigesimo sexto ad edictum. Uideamus in tutelari causa quis [B. 22, 6, 4] *S* iurare et aduersus quem possit. et quidem ipse pupillus, si impubes est, non potest: hoc enim saepissime rescriptum est. sed nec tutorem cogendum uel matrem pupilli admittendam, etsi parata esset iurare[6], diui fratres rescripserunt: graue enim uidebatur et igno-

F[*P*(*U*)]

---

[1] contentione (*dett.: cf. 12, 6, 43*)? [2] et hoc solum apparuerit *uel tale quid ins.* [3] contentione? [4] iuratum (*u. i.*)? [5] abnegata (*u. i.*)? [6] rescriptum est. nec matrem pupilli admittendam, etsi parata esset iurare d. fr. rescripserunt: sed nec tutorem cogendum?

---

5 contendeba'n't *F²* 7 'a'liquido probari *F²*, aliquid approbari *P^a*, approbari aliquid *U*, liquido approbari *P^b* 8 fit] bit *F¹* 9 id a. i. eos] quid (quod *P^b*) a. i. eos sit *P*, quid a. sit i. eos *U* 11 peti *PU* 12 adquin *F¹*, atqui ut *P^a*, atqui *P^bU* 13 iurisiurandum *F*, iusiurando *P^a* 14 iurauerit *P* | quem] que *P^a* 15 iurandum] iuratum *PU* 16 ratio est] ratione *P^a* | datur *PU* 17 tuus *P^a* 18 proficiet *PU* 21 libro quinquagesimo uii *PU* 22 condemnatio] co....acio *P*, habilitas commendacio *U^a*, eius condamnatio *U^b* 23 iusiurandum 'non' in litem *F²* 24 estimabitur *PU* | rei] eius *PU*, *ubi in mg. affertur Pi(sana)* | pr'a'etium *F²* 25 siue (sibe *F¹*) n. q. p. s. a. e. agatur *cum sequentibus coniungunt Graeci, ad praecedentia applicant fere recentiores* 27 non restituentis uel non exhibentis *om. P^a* 32 qui'a' *F²* | e'i' pec. *F²* 33 adnegata est] abnegata esset *PU*: μὴ ἀποδοθέντων αὐτῶν *B* (*Anon.*) 35 pupillos *F¹* 37 diui] diu *P^a*

rantes et inuitos tutores sub alieni compendii emolumento etiam periurium anceps subire. curatores quoque pupilli uel adulescentis non esse cogendos in litem iurare rescriptis imperatoris nostri et diui patris eius continetur. si tamen tantam affectionem pupillo suo uel adulescenti tutores uel curatores praestare uolunt, auctoritas iuris non refragabitur, quin iudicio, quod inter[1] ipsos acceptum est, finis eiusmodi possit adhiberi. non enim ad suam utilitatem iurisiurandi referenda aestimatio est, sed ad domini, cuius nomine tutelae
1 ratio postulatur. adulescens uero si uelit iurare potest. Deferre autem iusiurandum iudicem oportet: ceterum si alius detulerit iusiurandum uel non delato iuratum sit, nulla erit religio nec ullum iusiurandum: et ita constitutionibus expressum est imperatoris nostri et diui
2 patris eius. Iurare autem in infinitum licet. sed an iudex modum iuriiurando statuere possit, ut intra certam quantitatem iuretur, ne arrepta occasione in immensum iuretur, quaero. et quidem in arbitrio esse iudicis deferre iusiurandum nec ne constat: an igitur qui possit iusiurandum non deferre, idem possit et taxationem iuriiurando adicere, quaeritur:
3 arbitrio tamen bonae fidei iudicis etiam hoc congruit. Item uidendum, an possit iudex, qui detulit iusiurandum, non sequi id, sed uel prorsus absoluere uel etiam minoris condemnare quam iuratum est: et magis est, ut ex magna causa et postea repertis probatio-
4 nibus possit. Ex culpa autem non esse iusiurandum deferendum constat, sed aestimationem a iudice faciendam.

5 MARCIANUS libro quarto regularum. | In actionibus in rem et in ad exhi- [B. 22, 6, 5] S f. 192
1 bendum et in bonae fidei iudiciis in litem iuratur. Sed iudex potest praefinire certam
2 summam, usque ad quam iuretur: licuit enim ei a primo nec deferre. Item et si iuratum
3 fuerit, licet iudici uel absoluere uel minoris condemnare. Sed in his omnibus ob dolum
4 solum in litem iuratur, non etiam ob culpam: haec enim iudex aestimat. Plane interdum et in actione stricti iudicii[2] in litem iurandum est, ueluti si promissor Stichi moram fecerit et Stichus decesserit, quia iudex aestimare sine relatione[3] iurisiurandi non potest rem quae non extat:

6 PAULUS libro uicensimo sexto ad edictum. alias, si ex stipulatu uel ex [B. 22, 6, 6] Sf* testamento agatur, non solet in litem iurari.

7 ULPIANUS libro octauo ad edictum. Uolgo praesumitur alium in litem [B. 22, 6, 7. Ep. 12, 62] E non debere iurare quam dominum litis: denique Papinianus ait alium non posse iurare quam eum, qui litem suo nomine contestatus est.

8 MARCELLUS libro octauo digestorum. Tutor rem adulti, quam pos- [B. 22, 6, 8. Ep. 12, 63] E sidet, restituere ei non uult: quaero, utrum quanti res est an quanti in litem iuratum fuerit condemnari debet. respondi: non est aequum pretio, id est quanti res est, litem aestimari, cum et contumacia punienda sit et arbitrio potius domini rei pretium statuendum sit potestate petitori in litem iurandi concessa.

9 IAUOLENUS libro quinto decimo ex Cassio. Cum furti agitur, iurare [B. 22, 6, 9. Ep. 12, 63] Ef ita oportet 'tanti rem fuisse cum furtum factum sit', non adici 'eo plurisue', quia quod[4] res pluris est, utique tanti est.

10 CALLISTRATUS libro primo quaestionum. In instrumentis, quae [B. 22, 6, 10. Ep. 12, 64] P quis non exhibet, actori permittitur in litem iurare, quanti sua interest ea proferri, ut tanti condemnetur reus: idque etiam diuus Commodus rescripsit.

11 PAULUS libro tertio responsorum. De periurio eius, qui ex ne- [B. 22, 6, 11. Ep. 12, 65] P cessitate iuris in litem iurauit, quaeri facile non solere.

F[*P*(*U*)]

---

[1] inter] per (*compendiis permutatis*)? [2] iuris (*Krueger*)? [3] delatione (*u. i.*)? [4] quae (*Hal.*)?

4 nolunt P^a 7 postuletur F^1 8 uel non ... 9 iusiurandum *om.* P^a 9 ullam F^1 11 ne ... iuretur *om.* P^a 12 defere *F* | iu'ri''s-iurandum (ri *m. 2 add., mox deleuit*) F^2 | nec ne] nec P^a, hoc P^bU, *ubi in mg. affertur Pi(sana)* 13 iurisiurando P^aU^a 18 ad iudicem P^a 19 *l. 5 continuatur antecedenti F, inscr. l. 5 ante* sed iudex *u. 20 collocat P* 20 bona'e' F^2 21 ad quem P^a | ei] et F^1 | iuratum] iurandum P^a 25 sine relatione iurisiurandi] sine delatione iurisiurandi *dett.*: δίχα τῆς τοῦ ὅρκου ἐπαγωγῆς *BS* (*Steph.*) 32 libro xuiii *P*, libro xxuiiii *U* | tutor] si tutor *PU* 35 pr'a'etium F^2 36 iurandi] *PU*, iuranti *F* 40 in *om.* P^a 41 sua] in sua P^a | tanto P^a

IIII.

℞ DE CONDICTIONE CAUSA DATA CAUSA NON SECUTA ℞ *SE*

1 Ulpianus libro uicensimo sexto ad edictum. Si ob rem non inhonestam data [B.24,1,1] *S*
sit pecunia, ut[1] filius emanciparetur uel seruus manumitteretur uel a lite discedatur, causa
1 secuta repetitio cessat. Si parendi condicioni causa tibi dedero decem, mox repudiauero
hereditatem uel legatum, possum condicere.
2 Hermogenianus libro secundo iuris epitomarum. Sed et si falsum testa- [B.24,1,2] **P*
mentum sine scelere eius qui dedit uel inofficiosum pronuntietur, ueluti causa non secuta
decem repetentur.
3 Ulpianus libro uicensimo sexto ad edictum. Dedi tibi pecuniam, ne ad iu- [B.24,1,3] *S*
dicem iretur: quasi decidi. an possim condicere, si mihi non caueatur ad iudicem non iri?
et est uerum multum interesse, utrum ob hoc solum dedi, ne eatur, an ut et mihi repro-
mittatur non iri: si ob hoc, ut et repromittatur, condici poterit, si non repromittatur: si
1 ut ne eatur, condictio cessat quamdiu non itur. Idem erit et si tibi dedero, ne Stichum
manumittas: nam secundum distinctionem supra scriptam aut admittenda erit repetitio aut
2 inhibenda. Sed si tibi dedero, ut Stichum manumittas: si non facis, possum condicere, aut
3 si me paeniteat, condicere possum. Quid si ita dedi, ut intra certum tempus manumittas?
si nondum tempus praeteriit, inhibenda erit repetitio, nisi paeniteat: quod si praeteriit,
condici poterit. sed si Stichus decesserit, an repeti quod datum est possit? Proculus ait,
si post id temporis decesserit, quo manumitti potuit, ‖ repetitionem esse, si minus, cessare. f. 197'
4 Quin immo et si nihil tibi dedi, ut manumitteres, placuerat tamen, ut darem, ultro tibi
competere actionem, quae ex hoc contractu nascitur, id est condictionem defuncto quoque
5 eo. Si liber homo, qui bona fide seruiebat, mihi pecuniam dederit, ut eum manumittam,
et fecero: postea liber probatus an mihi condicere possit, quaeritur. et Iulianus libro un-
decimo digestorum scribit competere manumisso repetitionem. Neratius etiam libro mem-
branarum refert Paridem pantomimum a Domitia Neronis filia[2] decem, quae ei pro liber-
tate dederat, repetisse per iudicem nec fuisse quaesitum, an Domitia sciens liberum acce-
6 pisset. Si quis quasi statuliber mihi decem dederit, cum iussus non esset, condicere eum
7 decem Celsus scribit. Sed si seruus, qui testamento heredi iussus erat decem dare et
liber esse, codicillis pure libertatem accepit et id ignorans dederit heredi decem, an repe-
tere possit? et refert patrem suum Celsum existimasse repetere eum non posse: sed ipse
Celsus naturali aequitate motus putat repeti posse. quae sententia uerior est, quamquam
constet, ut et ipse ait, eum qui dedit ea spe, quod se ab eo qui acceperit remunerari
existimaret uel amiciorem sibi esse eum futurum, repetere non posse opinione falsa de-
8 ceptum. Suptilius quoque illud tractat, an ille, qui se statuliberum putauerit[3], nec fecerit
nummos accipientis, quoniam heredi dedit quasi ipsius heredis nummos daturus, non quasi
suos, qui utique ipsius fuerunt, adquisiti scilicet post libertatem ei ex testamento compe-
tentem. et puto, si hoc animo dedit, non fieri ipsius: nam et cum tibi nummos meos
quasi tuos do, non facio tuos. quid ergo, si hic non heredi, sed alii dedit, cui putabat se
iussum? si quidem peculiares dedit, nec fecit accipientis: si autem alius pro eo dedit aut
9 ipse dedit iam liber factus, fient accipientis. Quamquam permissum sit statulibero etiam
de peculio dare implendae condicionis causa, si tamen uult heres nummos saluos facere,
F[*P*(*U*)]

---

[1] ut] puta ut (*dett.*)? τυχὸν διὰ τό *B* (*Anon.*) [2] filia] amita (*Lipsius collato Tacito ann.* 13, 19. 27)? [3] putauit (*Hal.*)?

---

5 parende *P*ᵃ 7 'h'ermogenianus *F*² | libro u *P*, libro uiiii *U* 12 et est ... 13 non iri *om. P*ᵃ | ne eatur] negatur *F*¹ 13 condici ... repromittatur *om. P*ᵃ | poterit] *F*²*P*ᵃ, poterim *F*¹*P*ᵇ*U* 14 ne stichum] *F*¹ *cum B* (*Anon.*): ἐπὶ τῷ μὴ ἐλευθερῶσαι *et BS* (*Cyrill.*), ut stichum *F*²*PU* 18 si praeteriit] si praeterut *F*¹ 22 condic't'ionem *F*² 29 scriuit *F*¹ 34 amiciorem] amitterem *F*ᵃ 35 fecit *PU* 36 heredis] hereditatis *P*ᵃ | daturos *P*ᵃ 37 ipsis *P*ᵃ | fuerint *PU* 40 aut ... 41 factus *om. P*ᵃ

potest eum uetare dare: sic enim fiet, ut et statuliber perueniat ad libertatem quasi impleta condicione cui parere prohibitus est, et nummi non peribunt. sed is, quem testator accipere noluit, aduersus heredem in factum actione agere potest, ut testatori pareatur.

4 IDEM libro trigensimo nono ad edictum. Si quis accepto tulerit debitori suo, [B. 24, 1, 4] S cum conueniret, ut expromissorem daret, nec ille det, potest dici condici posse ei, qui accepto sit liberatus.

5 IDEM libro secundo disputationum. Si pecuniam ideo acceperis, ut Capuam [B. 24, 1, 5] S
eas, deinde parato tibi ad proficiscendum condicio temporis uel ualetudinis impedimento
fuerit, quo minus proficiscereris, an condici possit, uidendum: et cum per te non steterit,
potest dici repetitionem cessare: sed cum liceat paenitere ei qui dedit, procul dubio repe-
tetur id quod datum est, nisi forte tua intersit non accepisse te ob hanc causam pecuniam.
nam si ita se res habeat, ut, licet nondum profectus sis, ita tamen rem composueris, ut
necesse habeas proficisci, uel sumptus, qui necessarii fuerunt ad profectionem, iam fecisti,
ut manifestum sit te plus forte quam accepisti erogasse, condictio cessabit: sed si minus
erogatum sit, condictio locum habebit, ita tamen, ut indemnitas tibi praestetur eius quod
1 expendisti. Si seruum quis tradiderit alicui ita, ut ab eo intra certum ‖ tempus manumit- f. 193
teretur, si paenituerit eum qui tradiderit et super hoc eum certiorauerit et fuerit manu-
missus post paenitentiam, attamen actio propter paenitentiam competit ei qui dedit. plane
si non manumiserit, constitutio succedit facitque eum liberum, si nondum paenituerat eum
2 qui in hoc dedit. Item si quis dederit Titio decem, ut seruum emat et manumittat, deinde
paeniteat, si quidem nondum emptus est, paenitentia dabit condictionem, si hoc ei mani-
festum fecerit, ne[1] si postea emat, damno adficietur: si uero iam sit emptus, paenitentia
non facit iniuriam ei qui redemit, sed pro decem quae accepit ipsum seruum quem emit
restituet aut, si ante decessisse proponatur, nihil praestabit, si modo per eum factum non
est. quod si fugit nec culpa eius contigit qui redemit, nihil praestabit: plane repromittere
3 eum oportet, si in potestatem suam peruenerit, restitutum iri. Sed si accepit pecuniam
ut seruum manumittat isque fugerit prius quam manumittatur, uidendum, an condici possit
quod accepit. et si quidem distracturus erat hunc seruum et propter hoc non distraxit,
quod acceperat ut manumittat non oportet ei condici: plane cauebit, ut, si in potestatem
suam peruenerit seruus, restituat id quod accepit eo minus, quo uilior seruus factus est
propter fugam. plane si adhuc eum manumitti uelit is qui dedit, ille uero manumittere
nolit propter fugam offensus, totum quod accepit restituere eum oportet. sed si eligat is,
qui decem dedit, ipsum seruum consequi, necesse est aut ipsum ei dari aut quod dedit
restitui. quod si distracturus non erat eum, oportet id quod accepit restitui, nisi forte
diligentius eum habiturus esset, si non accepisset ut manumitteret: tunc enim non est
4 aequum eum et seruo et toto pretio carere. Sed ubi accepit, ut manumitteret, deinde
seruus decessit, si quidem moram fecit manumissioni, consequens est, ut dicamus refun-
dere[2] eum quod accepit: quod si moram non fecit, sed cum profectus esset ad praesidem
uel apud quem manumittere posset, seruus in itinere decesserit, uerius est, si quidem
distracturus erat uel quo ipse usurus, oportere dici nihil eum refundere debere. enimuero
si nihil eorum facturus, ipsi adhuc seruum obisse: decederet enim et si non accepisset ut
manumitteret: nisi forte profectio manumissionis gratia morti causam praebuit, ut uel a
F[*P*(*U*)]

[1] nec (*u. i.*)? [2] debere *ins.*

1 statulibet *P*ᵃ | ad *om.* *P*ᵃ 2 per'h'ibunt *F*² 4 tricensimo *F*¹ | nono *om.* *P* 5 'd'et *F*² 7 capyam *F*² 9 proficiscereris] *P*ᵇ, proficisceris *FP*ᵃ*U* 11 quod] quid *F*¹ | tua] tuae *P*ᵃ 12 se res] *FPU*, res se *Taur.* 13 fuerint *PU* 20 et] ut *F*ᵃ¹ 21 nondum] non *P*ᵃ | p'a'enitentia *F*² 22 ne si] nec sic *P*ᵃ | dampnum *P*ᵃ | adficietur] *F*¹*P*, adficiatur *F*²*U* 24 praestauit *F* (*em. f*) *P*ᵃ 26 restitutum iri] *F*³, restitu iri *F*, restitui *P*ᵃ, restituturum *P*ᵇ*U* 27 manumitteret *PU* | fuerit *P*ᵃ | condici'i' *F* 30 restituat id quod accepit eo minus] δίδως μοι τὰ νομίσματα παρ' ὅσον χείρων διὰ τὴν φυγὴν γέγονεν *B* (*Anon.*) 32 eligat is] eligas *P*ᵃ 36 manumitteret] manumitteret tunc enim non est *P*ᵃ 37 ut] et *F*¹ 39 uerus *P*ᵃ 40 uel quo ipse usurus] ἢ ἄλλως ἤμελλες αὐτῷ κεχρῆσθαι *B* (*Anon.*) 42 morti] *F*¹, mortis *F*²*PU*

latronibus sit interfectus, uel ruina in stabulo oppressus, uel uehiculo obtritus, uel alio quo modo[1], quo non periret, nisi manumissionis causa proficisceretur.

6 IDEM libro tertio disputationum. Si extraneus pro muliere dotem dedisset [B. 24, 1, 6 S] et pactus esset, ut, quoquo modo finitum esset matrimonium, dos ei redderetur, nec fuerint nuptiae secutae, quia de his casibus solummodo fuit conuentum qui matrimonium sequuntur, nuptiae autem secutae non sint[2], quaerendum erit, utrum mulieri condictio an ei qui dotem dedit competat. et uerisimile est in hunc quoque casum eum qui dat sibi prospicere: nam quasi causa non secuta habere potest condictionem, qui ob matrimonium dedit, matrimonio non copulato, nisi forte euidentissimis probationibus mulier ostenderit ‖ hoc eum ideo fecisse, f. 193' ut ipsi magis mulieri quam sibi prospiceret. sed et si pater pro filia det et ita conuenit, nisi euidenter aliud actum sit, condictionem patri competere Marcellus ait.

7 IULIANUS libro sexto decimo digestorum. Qui se debere pecuniam mulieri [B. 24, 1, 7 S] putabat, iussu eius dotis nomine promisit sponso et soluit: nuptiae deinde non intercesserunt: quaesitum est, utrum ipse potest repetere eam pecuniam qui dedisset, an mulier. Nerua, Atilicinus responderunt, quoniam putasset quidem debere pecuniam, sed exceptione doli mali tueri se potuisset, ipsum repetiturum. sed si, cum sciret se nihil mulieri debere, promisisset, mulieris esse actionem, quoniam pecunia ad eam pertineret. si autem uere debitor fuisset et ante nuptias soluisset et nuptiae secutae non fuissent, ipse possit condicere causa debiti integra mulieri ad hoc solum manente, ut ad nihil aliud debitor compellatur, nisi ut cedat ei condicticia actione.

1 Fundus dotis nomine traditus, si nuptiae insecutae non fuerint, condictione repeti potest: fructus quoque condici poterunt. idem iuris est de ancilla et partu eius.

8 NERATIUS libro secundo membranarum. Quod Seruius in libro de dotibus [B. 24, 1, 8 Sf] scribit, si inter eas personas, quarum altera nondum iustam aetatem habeat, nuptiae factae sint, quod dotis nomine interim datum sit, repeti posse, sic intellegendum est, ut, si diuortium intercesserit, priusquam utraque persona iustam aetatem habeat, sit eius pecuniae repetitio, donec autem in eodem habitu matrimonii permanent, non magis id repeti possit, quam quod sponsa sponso dotis nomine dederit, donec maneat inter eos adfinitas: quod enim ex ea causa nondum coito matrimonio datur, cum sic detur tamquam in dotem peruenturum, quamdiu peruenire potest, repetitio eius non est.

9 PAULUS libro septimo decimo ad Plautium. Si donaturus mulieri iussu eius [B. 24, 1, 9 E] sponso numeraui nec nuptiae secutae sunt, mulier condicet. sed si ego contraxi cum sponso et pecuniam in hoc dedi, ut, si nuptiae secutae essent, mulieri dos adquireretur, si non essent secutae, mihi redderetur, quasi ob rem datur et re non secuta ego a sponso condicam.

1 Si quis indebitam pecuniam per errorem iussu mulieris sponso eius promisisset et nuptiae secutae fuissent, exceptione doli mali uti non potest: maritus enim suum negotium gerit et nihil dolo facit nec decipiendus est: quod fit, si cogatur indotatam uxorem habere. itaque aduersus mulierem condictio ei competit, ut aut repetat ab ea quod marito dedit aut ut liberetur, si nondum soluerit. sed si soluto matrimonio maritus peteret, in eo dumtaxat exceptionem obstare debere, quod mulier receptura esset.

10 IAUOLENUS libro primo ex Plautio. Si mulier ei cui nuptura erat [B. 24, 1, 10. BS. 29, 1, 48 E] cum dotem dare uellet, pecuniam quae sibi debebatur acceptam fecit neque nuptiae insecutae sunt, recte ab eo pecunia condicetur, quia nihil interest, utrum ex numeratione pecunia ad eum sine causa an per acceptilationem peruenerit.

11 IULIANUS libro decimo digestorum. Si heres arbitratu liberti certa summa [B. 24, 1, 11 *S]

F[P(U)]

---

[1] perierit *ins.* [2] sunt (*Hal.*)?

1 alio quo] aliquo *P*ᵃ, alio quoquo *P*ᵇ*U* 2 quo] quod *P*ᵃ 5 conuentus *PU* | qui] quae *P* 12 libro xuii *P*, libro xuiiii *U* 15 atilicinius *P* | quidem] idem *PU* | debere *om. P*ᵃ 18 non fuisse'n't *F*² 21 condici *om. PU* 25 sint] sunt *PU* | sic] sio *F*¹ 26 habebat *P*ᵃ 27 potest *PU* 31 libro xuiii *P*, libro xxuiiii *U* 32 numerauit *PU* 33 adquiretur *F*(*suppl. f*), secutae … 34 sponso *in litura P*ᵇ 40 debere *om. F*¹ 41 nupta *P*ᵃ 43 condiceretur *P*ᵃ*U* | ex] et *F*¹ 45 heres] deres *F*¹

monumentum iussus facere dederit liberto pecuniam et is accepta pecunia monumentum non faciat, ‖ condictione tenetur. q. 20 f. 194

12 PAULUS libro sexto ad legem Iuliam et Papiam. Cum quis mortis causa do- [B. 24, 1, 12] *E* nationem, cum conualuisset donator, condicit, fructus quoque donatarum rerum et partus et quod adcreuit rei donatae repetere potest.

13 MARCIANUS libro tertio regularum. Si filius contulerit fratri quasi adgniturus [B. 24, 1, 13] *S bonorum possessionem et non adgnouit, repetere eum posse Marcellus libro quinto digestorum scribit.

14 PAULUS libro tertio ad Sabinum. Si procuratori falso indebitum solutum sit, [B. 24, 1, 14] *S ita demum a procuratore repeti non potest, si dominus ratum habuerit, sed ipse dominus tenetur, ut Iulianus scribit. quod si dominus ratum non habuisset, etiamsi debita pecunia soluta fuisset, ab ipso procuratore repetetur: non enim quasi indebitum datum repetetur, sed quasi ob rem datum nec res secuta sit ratihabitione non intercedente: uel quod furtum faceret pecuniae falsus procurator, cum quo[1] non tantum furti agi, sed etiam condici ei posse.

15 POMPONIUS libro uicensimo secundo ad Sabinum. Cum seruus tuus in suspi- [B. 24, 1, 15] *S cionem furti Attio uenisset, dedisti eum in quaestionem sub ea causa, ut, si id repertum in eo non esset, redderetur tibi: is eum tradidit praefecto uigilum quasi in facinore deprehensum: praefectus uigilum eum summo supplicio adfecit. ages cum Attio dare eum tibi oportere, quia et ante mortem dare tibi eum oportuerit. Labeo ait posse etiam ad exhibendum agi, quoniam fecerit quo minus exhiberet. sed Proculus dari oportere ita ait, si fecisses eius hominem, quo casu ad exhibendum agere te non posse: sed si tuus mansisset, etiam furti te acturum cum eo, quia re aliena ita sit usus, ut sciret se inuito domino uti aut dominum si sciret prohibiturum esse.

16 CELSUS libro tertio digestorum. Dedi tibi pecuniam, ut mihi Stichum dares: [B. 24, 1, 16] *E*[a] utrum id contractus genus pro portione emptionis et uenditionis est an nulla hic alia obligatio est quam ob rem dati re non secuta? in quod procliuior sum: et ideo, si mortuus est Stichus, repetere possum quod ideo tibi dedi, ut mihi Stichum dares. finge alienum esse Stichum, sed te tamen eum tradidisse: repetere a te pecuniam potero, quia hominem accipientis non feceris: et rursus, si tuus est Stichus et pro euictione eius promittere non uis, non liberaberis, quo minus a te pecuniam repetere possim.

V.

℞ DE CONDICTIONE OB TURPEM UEL INIUSTAM CAUSAM ℞ *SPE*

1 PAULUS libro decimo ad Sabinum. Omne quod datur aut ob rem datur aut [B. 24, 2, 1] *S*
ob causam, et ob rem aut turpem aut honestam: turpem autem, aut ut dantis sit turpi-
1 tudo, non accipientis, aut ut accipientis dumtaxat, non etiam dantis, aut utriusque. Ob rem igitur honestam datum ita repeti potest, si res, propter quam datum est, secuta non
2 est. Quod si turpis causa accipientis fuerit, etiamsi res secuta sit, repeti potest:

2 ULPIANUS libro uicensimo sexto ad edictum. ut puta dedi tibi ne sacrilegium [B. 24, 2, 2] *S*

F [*P*(*U*)]

---

[1] cum eo (*Hal.*)?

1 pecunia'm' *F* 3 donationem] *FPU*, donationem fecisset *f* (*m. saec. XVI*) 4 donatarum rerum et] donaturum .. *P*[a], donaturum rerum et *U*[a] 5 adcreuit] *F*, accessit *P*[b]*U*, *inc. P*[a] | rei] de *F*[1] 9 procurator'i' *F*[2] 10 ratum] ra si dominus ratum *P*[a] 15 'e'i posse *F*[2] 17 attio] ticio *P*[a]*U*, a ticio *P*[b] 18 is] dominus *P*[a] | praefecto uigilum] *confirmant B:* τῷ πραίτωρι τοῦ δήμου 19 attio] titio *PU* 20 posse ... 21 ita ait *om. P*[a] 20 ad *om. F*[1] 23 ut sciret] γινώσκων ἢ ὀφείλων εἰδέναι *B* (*Anon.*), *sed uidentur haec aucta esse ab interprete* | inuito] inuin *F*[1] 24 dominum] dominus *P*[a]*U*[a] 26 an ulla *P*[a] 27 in quo *PU* | mortuos *F*[a] 31 liberaueris *F* (*em. f*) | pecunia *P* 34 decimo] *F*[1] (*cf. l. 3*), uicensimo *F*[2]*PU male: Pauli enim ad Sabinum non fuerunt nisi libri XVI*

facias, ne furtum, ne hominem occidas. in qua specie Iulianus scribit, si tibi dedero, ne
1 hominem occidas, condici posse: Item si tibi dedero, ut rem mihi reddas depositam apud
2 te uel ut instrumentum mihi redderes. Sed si dedi, ut secundum me in bona causa iudex pronuntiaret, est quidem relatum condictioni locum esse: sed hic quoque crimen contrahit (iudicem enim corrumpere ‖ uidetur) et non ita pridem imperator noster constituit litem eum perdere. [C. 7, 49, 1] f. 194'

3 Paulus libro decimo ad Sabinum. Ubi autem et dantis et accipientis turpitudo uersatur, non posse repeti dicimus: ueluti si pecunia detur, ut male iudicetur. [B. 24, 2, 3] S*

4 Ulpianus libro uicensimo sexto ad edictum. Idem si ob stuprum datum sit, uel si quis in adulterio deprehensus redemerit se: cessat enim repetitio, idque Sabinus et [B. 24, 2, 4] S
1 Pegasus responderunt. Item si dederit fur, ne proderetur, quoniam utriusque turpitudo
2 uersatur, cessat repetitio. Quotiens autem solius accipientis turpitudo uersatur, Celsus ait
3 repeti posse: ueluti si tibi dedero, ne mihi iniuriam facias. Sed quod meretrici datur, repeti non potest, ut Labeo et Marcellus scribunt, sed noua ratione, non ea, quod utriusque turpitudo uersatur, sed solius dantis: illam enim turpiter facere, quod sit meretrix, non
4 turpiter accipere, cum sit meretrix. Si tibi indicium dedero, ut fugitiuum meum indices uel furem rerum mearum, non poterit repeti quod datum est: nec enim turpiter accepisti. quod si a fugitiuo meo acceperis ne eum indicares, condicere tibi hoc quasi furi possim: sed[1] si ipse fur indicium a me accepit uel furis uel fugitiui socius, puto condictionem locum habere.

5 Iulianus libro tertio ad Urseium Ferocem. Si a seruo meo pecuniam quis accepisset, ne furtum ab eo factum indicaret, siue indicasset siue non, repetitionem fore eius pecuniae Proculus respondit. [B. 24, 2, 5] S

6 Ulpianus libro octauo decimo ad Sabinum. Perpetuo Sabinus probauit ueterum opinionem existimantium id, quod ex iniusta causa apud aliquem sit, posse condici: in qua sententia etiam Celsus est. [B. 24, 2, 6] S*

7 Pomponius libro uicensimo secundo ad Sabinum. Ex ea stipulatione, quae per uim extorta esset, si exacta esset pecunia, repetitionem esse constat. [B. 24, 2, 7] Sf*

8 Paulus libro tertio quaestionum. Si ob turpem causam promiseris Titio, quamuis, si petat, exceptione doli mali uel in factum summouere eum possis, tamen si solueris, non posse te repetere, quoniam sublata proxima causa stipulationis, quae propter exceptionem inanis esset, pristina causa, id est turpitudo, superesset: porro autem si et dantis et accipientis turpis causa sit, possessorem potiorem esse et ideo repetitionem cessare, tametsi ex stipulatione solutum est. [B. 24, 2, 8] P

9 Idem libro quinto ad Plautium. Si uestimenta utenda tibi commodauero, deinde pretium, ut reciperem, dedissem, condictione me recte acturum responsum est: quam-
1 uis enim propter rem datum sit et causa secuta sit, tamen turpiter datum est. Si rem locatam tibi uel uenditam a te uel mandatam ut redderes, pecuniam acceperis, habebo tecum ex locato uel uendito uel mandati actionem: quod si, ut id, quod ex testamento uel ex stipulatu debebas, redderes mihi, pecuniam tibi dederim, condictio dumtaxat pecuniae datae eo nomine erit. idque et Pomponius scribit. [B. 24, 2, 9] E

F[P(U)]

---

[1] et *ins.* (*Schrader*)

---

1 species P^a | ne hominem occidas condici posse item si tibi dedero *om.* P^a 4 est] sed P^a | contrahi PU^a 5 non] FP^aU, *om.* P^b | noster *om.* *PU* | constitui't' F^b 12 cessat repetitio ... turpitudo uersatur *om.* P^a 13 tibi] tibi esse P^a 15 non turp. ... 16 meretrix *om.* P^a 18 furi'osi' F^2 | possum *PU* 19 si *om.* P^a | fugitiui socius] fugitiuus hoc ius P^a | putat *P* 22 indicaret] uindicaret *reposuit, postea* u *deleuit* F^2 25 opiniones *PU* | existimantum P^a 26 est] ait *reposuit, postea* ai *deleuit* F^2 32 pristina] si pristina *PU* 35 tibi utenda *PU* | commodauero] F^2PU, commenduero F^1: ἔχρησά σοι *B* (*Anon. et Cyr.*) 36 condicticione *F*, condicione *U* 37 s'c'irem F^2 38 mandata P^a 39 uel uendito] uel uindicationem *legit Anonymus uertens:* ἢ τὴν τοῦ ἀφαιρεθέντος πράγματος ἐκδίκησιν 40 debeas P^aU

VI.

℞ DE CONDICTIONE INDEBITI ℞ *SEPA*

1 Ulpianus libro uicensimo sexto ad edictum. Nunc uidendum de indebito so- [B.24,6,1] **E*
1 luto. Et quidem si quis indebitum ignorans soluit, per hanc actionem condicere potest: sed si sciens se non debere soluit, cessat repetitio.

2 Idem libro sexto decimo ad Sabinum. Si quis sic soluerit, ut, si apparuisset [B.24,6,2] *S* ‖ esse indebitum uel Falcidia emerserit, reddatur, repetitio locum habebit: negotium enim f. 195
1 contractum est inter eos. Si quid ex testamento solutum sit, quod postea falsum uel inofficiosum uel irritum uel ruptum apparuerit, repetetur, uel si post multum temporis emerserit aes alienum, uel codicilli diu celati prolati[1], qui ademptionem continent legatorum solutorum uel deminutionem per hoc, quia aliis quoque legata relicta sunt. nam diuus Hadrianus circa inofficiosum et falsum testamentum rescripsit actionem dandam ei, secundum quem de hereditate iudicatum est.

3 Papinianus libro uicensimo octauo quaestionum. Idem est et si solutis legatis [B.24,6,3] **P* noua et inopinata causa hereditatem abstulit, ueluti nato postumo, quem heres in utero fuisse ignorabat, uel etiam ab hostibus reuerso filio, quem pater obisse falso praesumpserat: nam utiles actiones postumo uel filio, qui hereditatem euicerat, dari oportere in eos, qui legatum perceperunt, imperator Titus Antoninus rescripsit, scilicet quod bonae fidei possessor in quantum locupletior factus est tenetur nec periculum huiusmodi nominum ad eum, qui sine culpa soluit, pertinebit.

4 Paulus libro tertio ad Sabinum. Idem diuus Hadrianus rescripsit et si aliud [B.24,6,4] *S* testamentum proferatur.

5 Ulpianus libro sexto decimo ad Sabinum. Nec nouum, ut quod alius soluerit [B.24,6,5] *S* alius repetat. nam et cum minor uiginti quinque annis inconsulte adita hereditate solutis legatis in integrum restituitur, non ipsi repetitionem competere, sed ei, ad quem bona pertinent, Arrio Titiano rescriptum est.

6 Paulus libro tertio ad Sabinum. Si procurator tuus indebitum soluerit et tu [B.24,6,6] *S* ratum non habeas, posse repeti Labeo libris posteriorum scripsit: quod si debitum fuisset, non posse repeti Celsus: ideo, quoniam, cum quis procuratorem rerum suarum constituit, id quoque mandare uidetur, ut soluat creditori, neque postea exspectandum sit[2], ut ratum
1 habeat. Idem Labeo ait, si procuratori indebitum solutum sit et dominus ratum non habeat,
2 posse repeti. Celsus ait eum, qui procuratori debitum soluit, continuo liberari neque ratihabitionem considerari[3]: quod si indebitum acceperit, ideo exigi ratihabitionem, quoniam nihil de hoc nomine exigendo mandasse uideretur, et ideo, si ratum non habeatur, a pro-
3 curatore repetendum. Iulianus ait neque tutorem neque procuratorem soluentes repetere posse neque interesse, suam pecuniam an pupilli uel domini soluant.

7 Pomponius libro nono ad Sabinum. Quod indebitum per errorem soluitur, [B.24,6,7] *S* aut ipsum aut tantundem repetitur.

8 Paulus libro sexto ad Sabinum. Quod nomine mariti, qui soluendo non sit, [B.24,6,8] *S* alius mulieri soluisset, repetere non potest: adeo debitum esset[4] mulieri.

9 Ulpianus libro sexagensimo sexto ad edictum. Nam et maritus, si, cum fa- [B.24,6,9] **E* cere nihil possit, dotem soluerit, in ea causa est ut repetere non possit.

F[*P*(*V, cuius denuo incipit manus antiqua u. 25 uoc.* competere, *L, cuius denuo incipit manus antiqua u. 37 uoc.* quod indebitum, *U*)]

---

[1] prolati *del.* [2] sit] est? [3] desiderari? [4] est?

5 sed *om. PU*^{a}*, suppl. ex P(isana) U*^{b} 10 celate *F*^{1} 12 et] uel *PU* 14 et solutis legatis si *PU* 15 posthumo *f* 16 ignorauat *F*(*em. f*) | praesum'p'serat *F*^{2} 17 posthumo *f* 18 bona'e' *F*^{2} 19 teneatur *P*^{a}*U* 25 pertinerent *PU* 27 indebitum solutum soluerit *P*^{a} 28 posterorum scribit *P*^{a} 31 solu'i'tum *F*^{b} 32 debitum] *F*^{1}*P*^{b}*U*, indebitum *F*^{2}*P*^{a} 33 rati habitationem *P*^{a} 34 uidetur *PVU* | et *om. PVU*^{a} 40 adeo debitum esset] *non aliter Graeci:* χρέος γὰρ ἦν *B* (*Anon.*)

10 PAULUS libro septimo ad Sabinum. In diem debitor adeo debitor est, ut ante [B. 24, 6, 10] S
diem solutum repetere non possit.
11 ULPIANUS libro trigensimo quinto ad Sabinum. Si is, cum quo de peculio [B. 24, 6, 11] S
actum est, per imprudentiam plus quam in peculio est soluerit, repetere non potest.
12 PAULUS libro septimo ad Sabinum. Si fundi mei usum fructum tibi dedero [B. 24, 6, 12] S
falso existimans me eum tibi debere et antequam repetam decesserim, condictio eius ad
heredem quoque meum transibit.
13 || IDEM libro decimo ad Sabinum. Naturaliter etiam seruus obligatur: et [B. 24, 6, 13] S f. 195'
ideo, si quis nomine eius soluat uel ipse manumissus, ut Pomponius scribit, [1] ex peculio,
cuius liberam administrationem habeat, repeti non poterit: et ob id et fideiussor pro seruo
acceptus tenetur et pignus pro eo datum tenebitur et, si seruus, qui peculii administra-
1 tionem habet, rem pignori in id quod debeat dederit, utilis pigneraticia reddenda est. Item
quod pupillus sine tutoris auctoritate mutuum accepit et locupletior factus est, si pubes
factus soluat, non repetit.
14 POMPONIUS libro uicensimo primo ad Sabinum. Nam hoc natura [B. 24, 6, 14. Ep. 2, 10] S
aequum est neminem cum alterius detrimento fieri locupletiorem.
15 PAULUS libro decimo ad Sabinum. Indebiti soluti condictio naturalis est et [B. 24, 6, 15] S
ideo etiam quod rei solutae accessit, uenit in condictionem, ut puta partus qui ex ancilla
natus sit uel quod alluuione accessit: immo et fructus, quos is cui solutum est bona fide
1 percepit, in condictionem uenient. Sed et si nummi alieni dati sint, condictio competet,
ut uel possessio eorum reddatur: quemadmodum si falso existimans possessionem me tibi
debere alicuius rei tradidissem, condicerem. sed et si possessionem tuam fecis- [Ροπ. 31, 2]
sem [2] ita, ut tibi per longi temporis praescriptionem auocari non possit, etiam sic recte
2 tecum per indebitam [3] condictionem agerem. Sed et si usus fructus in re soluta [(Ροπ.)]
alienus sit, deducto usu fructu a te condicam.
16 POMPONIUS libro quinto decimo ad Sabinum. Sub condicione debitum per [B. 24, 6, 16] S*
errorem solutum pendente quidem condicione repetitur, condicione autem exsistente repeti
1 non potest. Quod autem sub incerta die debetur, die exsistente non repetitur.
17 [4] ULPIANUS libro secundo ad edictum. Nam si cum moriar dare promisero et [B. 24, 6, 17] *E
antea soluam, repetere me non posse Celsus ait: quae sententia uera est.
18 IDEM libro quadragesimo septimo ad Sabinum. Quod si ea condicione de- [B. 24, 6, 18] S*
betur, quae omnimodo exstatura est, solutum repeti non potest, licet sub alia condicione,
quae an impleatur incertum est, si ante soluatur, repeti possit.
19 POMPONIUS libro uicensimo secundo ad Sabinum. Si poenae causa eius cui [B. 24, 6, 19] S
debetur debitor liberatus est, naturalis obligatio manet et ideo solutum repeti non potest.
1 Quamuis debitum sibi quis recipiat, tamen si is qui dat non debitum dat, repetitio com-

F[P(VLU)]

---

[1] uel *ins.* (*u. i.*) [2] fecisses (*u. i.*)? [3] indebiti (*dett.*)? [4] *l. 17 debuit collocari post l. 18*

3 tricensimo *F*[1] 6 me 'e'um tibi'i' debere *F*[2] 9 manumissus ut pomponius scribit (scriuit *F*[1], scripsit *PVLU*) ex peculio] *confirmant B* (*Anon.*): ἢ αὐτὸς ἐλευθερωθεὶς καταβάλλῃ ἐκ τοῦ πεκουλίου: uel *ante* ex *add. Schulting et tale quid apparet excidisse* 10 poterit] potest *PVLU* 12 debeam *F*[1] 13 mutuum] mutuam *P*[a]*U* 15 primo *om. F*[1] 17 soluti's' *F*[2] 19 allubione *F*[2], allubioni *F*[1] | quos *om. P*[a] | bone *P*[a] 20 uenit *P*[a], ueniunt *U* | et *om. PV* | competit *PLU* 22 si possessionem tuam fecissem ita ut tibi per longi temporis praescriptionem auocari non possit] καὶ σὺ λαβὼν ... ἐκτήσω τὴν τοῦ μακροῦ χρόνου παραγραφὴν *BS* (*Steph.*?), κἂν οὐσουκαπιτεύσῃς *BS* (*Cyr.*), κἂν ἐν τῷ μεταξὺ διὰ χρήσεως κυριεύσῃς *B* (*Anon.*), *unde uidetur confirmari quod coniecit van de Water* fecisses 23 sic] si *F*[1]*P* 24 in re] cum re *PLU*, cum res *V* | sit *om. P*[a] 26 indebitum *P*[a]*V* 28 incerto *PLU Taur.* | die exsistente non repetitur] *confirmant B* (*Anon.*): οὐκ ἀναλαμβάνεται μετὰ τὸ ἐπιστῆναι αὐτήν 29 d'ar'e prom. *litteris* ar *casu fortasse inductis F* 30 ante *P*[a]*V*?*U* | me *om. PVLU* | qu'a'e *F*[2] 31 quadragesimo septimo ad sabinum] xl ad sabinum *P*[a]*L*, xluiiii ad sabinum *U*, *om. V* 32 licet ... 33 repeti possit *om. L eademque fortasse om. P*[a]: 32 modo ... *p. 381, 1* creditori *in litura P*[b] 33 possit] potest *P*[b]*VL*[b]*U*, *inc. P*[a], *om. inter alia L*[a]

petit, ueluti si is qui[1] heredem se uel bonorum possessorem falso existimans creditori hereditario soluerit: hic enim neque uerus heres liberatus erit et is quod dedit repetere poterit: quamuis enim debitum sibi quis recipiat, tamen si is qui dat non debitum dat,
2 repetitio competit. Si falso existimans debere nummos soluero, qui pro parte alieni, pro
3 parte mei fuerunt, eius summae partem dimidiam, non corporum condicam. Si putem me Stichum aut Pamphilum debere, cum Stichum debeam, et Pamphilum soluam, repetam
4 quasi indebitum solutum: nec enim pro eo quod debeo uideor id soluisse. Si duo rei, qui decem debebant, uiginti pariter soluerint, Celsus ait singulos quina repetituros, quia, cum decem deberent, uiginti soluissent, et quod amplius ambo soluerint, ambo repetere possunt.

20 IULIANUS libro decimo digestorum. Si reus et fideiussor soluerint pariter, in [B. 24, 6, 20] S^* hac causa non differunt a duobus reis promittendi: quare omnia, quae de his dicta sunt, et ad hos transferre licebit.

21 PAULUS libro tertio quaestionum. Plane si duos reos non eiusdem pecuniae, [B. 24, 6, 21] $^*P$ sed alterius obligationis constitueris, ut puta Stichi aut Pamphili, et pariter duos datos, aut togam uel denaria mille, non idem dici poterit in repetitione ut ‖ partes repetant, quia f. 196 nec soluere ab initio sic potuerunt. igitur hoc casu electio est creditoris, cui uelit soluere, ut alterius repetitio impediatur.

22 POMPONIUS libro uicensimo secundo ad Sabinum. Sed et si me putem tibi [B. 24, 6, 22] S aut Titio promisisse, cum aut neutrum factum sit aut Titii persona in stipulatione com-
1 prehensa non sit, et Titio soluero, repetere a Titio potero. Cum iter excipere deberem, fundum liberum per errorem tradidi: incerti condicam, ut iter mihi concedatur.

23 ULPIANUS libro quadragensimo tertio ad Sabinum. Eleganter Pomponius [B. 24, 6, 23] S quaerit, si quis suspicetur transactionem factam uel ab eo cui heres est uel ab eo cui procurator est et quasi ex transactione dederit, quae facta non est, an locus sit repetitioni. et ait repeti posse: ex falsa enim causa datum est. idem puto dicendum et si transactio secuta non fuerit, propter quam datum est: sed et si resoluta sit transactio, idem erit di-
1 cendum. Si post rem iudicatam quis transegerit et soluerit, repetere poterit id- [Ep. 11, 44] circo, quia placuit transactionem nullius esse momenti: hoc enim imperator Antoninus cum diuo patre suo rescripsit. retineri tamen atque compensari in causam iudicati, quod ob talem transactionem solutum est, potest. quid ergo si appellatum sit uel hoc ipsum [(Ep.)] incertum sit, an iudicatum sit uel an sententia ualeat? magis est, ut transactio uires habeat: tunc enim rescriptis locum esse credendum est, cum de sententia indubitata, quae
2 nullo remedio adtemptari potest, transigitur. Item si ob transactionem alimentorum testamento relictorum datum sit, apparet posse repeti quod datum est, quia transactio senatus
3 consulto infirmatur. Si quis post transactionem nihilo minus condemnatus fuerit, dolo quidem id fit, sed tamen sententia ualet. potuit autem quis, si quidem ante litem contestatam transegerit, uolenti litem contestari opponere doli exceptionem: sed si post litem contestatam transactum est, nihilo minus poterit exceptione doli uti post secuti: dolo enim facit, qui contra transactionem expertus amplius petit. ideo condemnatus repetere potest, quod ex causa transactionis dedit. sane quidem ob causam dedit neque repeti solet quod ob causam datum est causa secuta: sed hic non uidetur causa secuta, cum transactioni non statur. cum igitur repetitio oritur, transactionis exceptio locum non habet: neque enim
4 utrumque debet locum habere et repetitio et exceptio. Si qua lex ab initio dupli uel quadrupli statuit actionem, dicendum est solutum ex falsa eius causa repeti posse.

F[P(VLU)]

---

[1] is qui *del.*

2 is] id PVL^aU 8 debebant] debeant P^aVU | quina repetituros quia cum decem deberent] quia PL^aU^c, *om.* V 9 possint P^a, posse VLU 11 qu'a'e F^2 14 aut] ut F 16 poterunt $F^1P^aV^a$ 18 et *om.* F^1 20 solue'ro' F^2 | potero] petero F^1 23 cui proc.] qui proc. F^1, cuius proc. PVL^aU 24 et *om.* PVL^aU 32 de *om.* PV 35 dolo quidem id fit *om.* P^aV 38 nihil'h'ominus F^2 39 ideo] $F^2P^aV^a$, et ideo $F^1P^bV^bLU$: ὅθεν μετὰ τὴν καταδίκην ἀναλαμβάνει B (*Anon.*) 40 quod ob causam] quod ob causam dedit neque reppeti solet P^a, dedit ... ob causam *om.* L^a

24 IDEM libro quadragensimo sexto ad Sabinum. Si is, qui perpetua exceptione B. 24, 6, 24 S
tueri se poterat, cum sciret sibi exceptionem profuturam, promiserit aliquid ut liberaretur,
condicere non potest.
25 IDEM libro quadragensimo septimo ad Sabinum. Cum duo pro reo fideius- B. 24, 6, 25 S
sissent decem, deinde reus tria soluisset et postea fideiussores quina, placuit eum qui
posterior soluit repetere tria posse: hoc merito, quia tribus a reo solutis septem sola de-
bita supererant, quibus persolutis tria indebita soluta sunt.
26 IDEM libro uicensimo sexto ad edictum[1]. Si non sortem quis, sed usuras in- B. 24, 6, 26 S
debitas soluit, repetere non poterit, si sortis debitae soluit: sed si supra legitimum modum
soluit, diuus Seuerus rescripsit (quo iure utimur) repeti quidem non posse, sed sorti im-
putandum et, si postea sortem soluit, sortem quasi indebitam repeti posse. proinde et si
ante sors fuerit soluta, usurae supra legitimum modum solutae quasi sors indebita ‖ repe- f. 196'
1 tuntur. quid si simul soluerit? poterit dici et tunc repetitionem locum habere. Supra du-
plum autem usurae et usurarum usurae nec in stipulatum deduci nec exigi possunt et
2 solutae repetuntur, quemadmodum futurarum usurarum usurae. Si quis falso se sortem
debere credens usuras soluerit, potest condicere nec uidetur sciens indebitum soluisse.
3 Indebitum autem solutum accipimus non solum si omnino non debeatur[2], sed et Uat. 266
si per aliquam exceptionem perpetuam peti non poterat[3]: quare hoc quoque repeti poterit,
4 nisi sciens se tutum exceptione soluit[4]. Si centum debens, quasi ducenta deberem, (Uat.)
fundum ducentorum solui, competere repetitionem Marcellus libro uicensimo digestorum
scribit et centum manere stipulationem: licet enim placuit rem pro pecunia solutam parere
liberationem, tamen si ex falsa debiti quantitate maioris pretii res soluta est, non fit con-
fusio partis rei cum pecunia (nemo enim inuitus compellitur ad communionem), sed et
condictio integrae rei manet et obligatio incorrupta: ager autem retinebitur, donec debita
5 pecunia soluatur. Idem Marcellus ait, si pecuniam debens oleum dederit pluris pretii quasi
plus debens, uel cum oleum deberet, oleum dederit quasi maiorem modum debens, super-
6 fluum olei esse repetendum, non totum et ob hoc peremptam esse obligationem. Idem
Marcellus adicit, si, cum fundi pars mihi deberetur, quasi totus deberetur aestimatione
facta, solutio pecuniae solidi pretii fundi facta sit, repeti posse non totum pretium, sed
7 partis indebitae pretium. Adeo autem perpetua exceptio parit condictionem, ut Iulianus
libro decimo scripsit, si emptor fundi damnauerit heredem suum, ut uenditorem nexu uen-
diti liberaret, mox uenditor ignorans rem tradiderit, posse eum fundum condicere: idemque
8 et si debitorem[5] suum damnauerit liberare et ille ignorans soluerit. Qui filio familias sol-
uerit, cum esset eius peculiaris debitor, si quidem ignorauit ademptum ei peculium, libe-
9 ratur: si scit et soluit, condictionem non habet, quia sciens indebitum soluit. Filius fami-
lias contra Macedonianum mutuatus si soluerit et patri suo heres effectus uelit uindicare
10 nummos, exceptione summouebitur a uindicatione nummorum. Si quis quasi ex compro-
11 misso condemnatus falso soluerit, repetere potest. Hereditatis uel bonorum possessori, si
quidem defendat hereditatem, indebitum solutum condici poterit: si uero is non defendat,

F[*P*(*VLU*)]

---

[1] libro I ad edictum de rebus creditis *Uat.* [2] debebatur *Uat.* [3] exceptionem peti non poterat id est perpetuam exceptionem *Uat.* [4] nisi ... soluit] si quis perpetua exceptione tutus soluerit *Uat., ubi sequuntur alia* [5] heredem *ins.* (*Hal.*)

---

1 libro *om.* P^a 8 indebitas] FP^aU, debitum P^a, debitas P^bV 9 sortis debitae] *F*, sortis debitas P^a, sorti debitas P^bLU 10 rescripsit] scripsit P^aV, et antoninus scripsit P^bU, et antoninus scripserunt *L* 13 quod *PVLU* | et *om.* P^aV, dici et *om.* *U* 14 stipulati P^a 15 usuram usurae P^a 17 autem] non *Uat.* 19 deberem] deberet *PVLU* 20 soluit *PVL*, soluerit *U* | uice'n'simo F^2 22 pr'a'etii res F^2, praeture P^a 24 retineuitur F^1 26 oleum deberet] deueret P^aV, deberet oleum *U* 28 adicit] dicit *PVLU* 29 praetii *F* 30 ideo P^a | parit] erit P^a 35 scit] sit P^a | condictionum P^a | si filius familias contra macedonianum mutuatus si (si *del.* P^bV^bLU) soluerit *PVLU* 37 summoueuitur F^1 | a *om.* P^aL^a 38 hereditatis] F^1, heredi F^2PVLU: ὁ κληρονόμος *B* (*Anon.*): *cf. D. 37, 1, 3, 1:* hereditatis bonorumue possessio

12 etiam debitum solutum repeti potest. Libertus cum se putaret operas patrono debere, soluit: condicere eum non posse, quamuis putans se obligatum soluit, Iulianus libro decimo digestorum scripsit: natura enim operas patrono libertus debet. sed et si non [Ep. 2, 9] operae patrono sunt solutae, sed, cum officium ab eo desideraretur, cum patrono decidit pecunia et soluit, repetere non potest. sed si operas patrono exhibuit non officiales, sed fabriles, ueluti[1] pictorias uel alias, dum putat se debere, uidendum an possit condicere. et Celsus libro sexto digestorum putat eam esse causam operarum, ut non sint eaedem neque eiusdem hominis neque[2] eidem exhibentur: nam plerumque robur hominis, aetas temporis[3] opportunitasque naturalis mutat causam operarum, et ideo nec uolens quis reddere potest. sed hae, inquit, operae recipiunt aestimationem: et interdum licet aliud praestemus, inquit, aliud condicimus: ut puta fundum indebitum dedi et || fructus condico: uel f. 197 hominem indebitum, et hunc sine fraude modico distraxisti, nempe hoc solum refundere debes, quod ex pretio habes: uel meis sumptibus pretiosiorem hominem feci, nonne aestimari haec debent? sic et in proposito, ait, posse condici, quanti operas essem conducturus. sed si delegatus sit a patrono officiales operas[4], apud Marcellum libro uicensimo digestorum quaeritur. et dicit Marcellus non teneri eum, nisi forte in artificio sint (hae enim iubente patrono et alii edendae sunt): sed si soluerit officiales delegatus, non potest condicere neque ei cui soluit creditori, cui alterius contemplatione solutum est quique suum

13 recipit, neque patrono, quia natura ei debentur. Si decem aut Stichum stipulatus soluam quinque, quaeritur, an possim condicere: quaestio ex hoc descendit, an liberer in quinque: nam si liberor, cessat condictio, si non liberor, erit condictio. placuit autem, ut Celsus libro sexto et Marcellus libro uicensimo digestorum scripsit, non peremi partem dimidiam obligationis ideoque eum, qui[5] quinque soluit, in pendenti habendum, an liberaretur, petique ab eo posse reliqua quinque aut Stichum et, si praestiterit residua quinque, uideri eum et priora debita soluisse, si autem Stichum praestitisset, quinque eum posse condicere quasi indebita. sic posterior solutio comprobabit, priora quinque utrum debita an indebita soluerentur. sed et si post soluta quinque et Stichus soluatur et malim ego habere quinque et Stichum reddere, an sim audiendus, quaerit Celsus. et putat natam esse quinque condictio-

14 nem, quamuis utroque simul soluto mihi retinendi quod uellem arbitrium daretur. Idem ait et si duo heredes sint stipulatoris, non *posse* alteri quinque solutis alteri partem Stichi solui: idem et si duo sint promissoris heredes. secundum quae liberatio non contingit, nisi aut utrique quina aut utrique partes Stichi fuerunt solutae.

27 PAULUS libro uicensimo octauo ad edictum. Qui loco certo debere existimans [B. 24, 6, 27] *S* indebitum soluit, quolibet loco repetet: non enim existimationem soluentis eadem species repetitionis sequitur.

28 IDEM libro trigensimo secundo ad edictum. Iudex si male absoluit et abso- [B. 24, 6, 28] *S* lutus sua sponte soluerit, repetere non potest.

29 ULPIANUS libro secundo disputationum. Interdum persona locum facit repe- [B. 24, 6, 29] *S* titioni, ut puta si pupillus sine tutoris auctoritate uel furiosus uel is cui bonis interdictum

F[*P*(*VLU*)]

---

[1] ueluti] uel (*Cuiacius*)? [2] neque] quae? [3] aetas (*adscr. ad* robur) temporis (*adscr. ad* opportunitas) *del.* [4] praestaturus, num debeat operas *uel tale quid excidit* [5] eum qui] cum quis?

---

1 patronum *P*ᵃ 3 patronum *P*ᵃ 4 operae] *–* opera *P*ᵃ | desideraretur] desideratum *P*ᵃ, desideratur *P*ᵇ*VLU* 5 patronos *P*ᵃ 7 sexto *om. PVL*, i *U* | causa *P*ᵃ | eadem *P*ᵃ 8 robor *F* 9 mutat causam operarum] c. op. *P*ᵃ, c. op. mutat *P*ᵇ*L* 10 praestetur *P*ᵃ, praestem *V* 13 quod ex pretio habes *om. P*ᵃ*V* | nonne] non *PVLU* 14 esset *PVLU* | condicturus *P*ᵃ*V* 15 uice'n'simo *F*² 17 soluerat *P*ᵃ*V* 18 ei] eius *PVU*ᵃ 19 neque a patrono *PVLU* 21 erit] esset *P*ᵃ, cessat *L*ᵃ 24 posse] possit *P*ᵃ*V*ᵃ, possint *LU*, possunt *P*ᵇ*V*ᵇ | eum et 'in' priora *F*² 30 due *P*ᵃ*U*ᵃ | posse] sit posse *F*, sic posse *PLU* | patrem *F*¹ 31 soluit *P*ᵃ*V* | heredes] heredes sint stipulatoris non sic posse alteri quinque solutis alteri promissoris heredes *P*ᵃ | quae] que *F* | contigit *PU* 36 tricensimo *F*¹

est soluerit: nam in his personis generaliter repetitioni locum esse non ambigitur. et si quidem exstant nummi, uindicabuntur, consumptis uero condictio locum habebit.

30 IDEM libro decimo disputationum. Qui inuicem creditor idemque debitor est, in his casibus, in quibus compensatio locum non habet, si soluit, non habet condictionem ueluti indebiti soluti, sed sui crediti petitionem. B. 24, 6, 30 S

31 IDEM libro primo opinionum. Is, qui plus quam hereditaria portio efficit per errorem creditori cauerit, indebiti promissi habet condictionem. B. 24, 6, 31 S

32 IULIANUS libro decimo digestorum. Cum is qui Pamphilum aut Stichum B. 24, 6, 32 S
debet simul utrumque soluerit, si, posteaquam utrumque soluerit, aut uterque aut alter ex
his desiit in rerum natura esse, nihil repetet: id enim remanebit in soluto quod superest.
1 Fideiussor cum ‖ paciscitur, ne ab eo pecunia petatur, et per imprudentiam soluerit, con- f. 197'
dicere stipulatori poterit et ideo reus quidem manet obligatus, ipse autem sua exceptione
tutus est. nihil autem interest, fideiussor an heres eius soluat: quod si huic fideiussori reus
2 heres extiterit et soluerit, nec repetet et liberabitur. Mulier si in ea opinione BS. 24, 1, 9
sit, ut credat se pro dote obligatam, quidquid dotis nomine dederit, non repetit: sublata
enim falsa opinione relinquitur pietatis causa, ex qua solutum repeti non potest. (BS.)
3 Qui hominem generaliter promisit, similis est ei, qui hominem aut decem debet: et ideo
si, cum existimaret se Stichum promisisse, eum dederit, condicet, alium autem quemlibet
dando liberari poterit.

33 IDEM libro trigesimo nono digestorum. Si in area tua aedificassem et tu aedes possideres, condictio locum non habebit, quia nullum negotium inter nos contraheretur: nam is, qui non debitam pecuniam soluerit, hoc ipso aliquid negotii gerit: cum autem aedificium in area sua ab alio positum dominus occupat, nullum negotium contrahit. sed et si is, qui in aliena area aedificasset, ipse possessionem tradidisset, condictionem non habebit, quia nihil accipientis faceret, sed suam rem dominus habere incipiat. et ideo constat, si quis, cum existimaret se heredem esse, insulam hereditariam fulsisset, nullo alio modo quam per retentionem impensas seruare posse. B. 24, 6, 33 S

34 IDEM libro quadragensimo digestorum. Is cui hereditas tota per fideicommissum relicta est et praeterea fundus, si decem dedisset heredi, et[1] heres suspectam hereditatem dixerit et eam ex Trebelliano restituerit, causam dandae pecuniae non habet, et ideo quod eo nomine quasi implendae condicionis gratia dederit, condictione repetet. B. 24, 6, 34 S

35 IDEM libro quadragensimo quinto digestorum. Qui ob rem non defensam soluit, quamuis postea defendere paratus est, non repetet quod soluerit. B. 24, 6, 35 S

36 PAULUS libro quinto epitomarum Alfeni digestorum. Seruus cuiusdam insciente domino magidem commodauit: is cui commodauerat pignori eam posuit et fugit: qui accepit non aliter se redditurum aiebat, quam si pecuniam accepisset: accepit a seruulo et reddidit magidem: quaesitum est, an pecunia ab eo repeti possit. respondit, si is qui pignori accepisset magidem alienam scit apud se pignori deponi, furti eum se obligasse ideoque, si pecuniam a seruulo accepisset redimendi furti causa, posse repeti: sed si nescisset alienam apud se deponi, non esse furem, item, si pecunia eius nomine, a quo pignus acceperat, a seruo ei soluta esset, non posse ab eo repeti. B. 24, 6, 36 S

37 IULIANUS libro tertio ad Urseium Ferocem. Seruum meum insciens a te emi B. 24, 6, 37 S

F[*P*(*VLU*)]

---

[1] et] si (*Hal.*)?

1 in *om.* P^a 3 idemque] idem P^aL^a 4 in quibus *om.* P^a | condic'ti'onem F^2 5 repetitionem PLU^a 9 si posteaquam utrumque soluerit *om.* F^1P^a | ex his de *bis* P^a 10 soluto] F^1L, solutum F^2PU 14 et soluerit *om.* *PVLU* | mulier *om.* P^aV, *post* sit *U* 15 obligatum P^aV | dotis *om.* P^a 16 ex quo *P* | non poterit *PVLU* 17 ei] eius P^a 20 tricesimo F^1 21 aede *F*(*suppl. f*) 24 tradi'di'sset F^2 | condicti'ci'onem *F* 25 faceret] F^2P^bLU, facere F^1P^aV | incipiat] F^1, incipiet F^2PVLU 26 fulsisset] fuisset F^1 28 tota] data P^a 31 eo] et F^1 33 paratus est defendere *PVLU* 36 agebat *PU* 40 alienum F^1 | a qua P^a 41 seruulo *PLU* | posset *PL*

pecuniamque tibi solui: eam me a te repetiturum et eo nomine condictionem mihi esse omnimodo puto, siue scisses meum esse siue ignorasses.

38 AFRICANUS libro nono quaestionum. Frater a fratre, cum in eiusdem pote- [B. 24, 6, 38] *S* state essent, pecuniam mutuatus post mortem patris ei soluit: quaesitum est, an repetere possit. respondit utique quidem pro ea parte, qua ipse patri heres extitisset, repetiturum, pro ea uero, qua frater heres exstiterit, ita repetiturum, si non minus ex peculio suo ad fratrem peruenisset: naturalem enim obligationem quae fuisset hoc ipso sublatam uideri, quod peculii partem frater sit consecutus, adeo ut, si praelegatum filio ‖ eidemque debitori £ 198 id fuisset, deductio huius debiti a fratre ex eo fieret. idque maxime consequens esse ei sententiae, quam Iulianus probaret, si extraneo quid debuisset et ab eo post mortem patris exactum esset, tantum iudicio eum familiae herciscundae reciperaturum a coheredibus fuisse, quantum ab his creditor actione de peculio consequi potuisset. igitur et si re integra familiae herciscundae agatur, ita peculium diuidi aequum esse, ut ad quantitatem eius indemnis a coherede praestetur: porro eum, quem aduersus extraneum defendi oportet, longe
1 magis in eo, quod fratri debuisset, indemnem esse praestandum. Quaesitum est, si pater filio crediderit isque emancipatus soluat, an repetere possit. respondit, si nihil ex peculio apud patrem remanserit, non repetiturum: nam manere naturalem obligationem argumento esse, quod extraneo agente intra annum de peculio deduceret pater, quod sibi filius de-
2 buisset. Contra si pater quod filio debuisset eidem emancipato soluerit, non repetet: nam hic quoque manere naturalem obligationem eodem argumento probatur, quod, si extraneus intra annum de peculio agat, etiam quod pater ei debuisset computetur. eademque erunt
3 et si extraneus heres exheredato filio soluerit id, quod ei pater debuisset. Legati satis accepi et cum fideiussor mihi soluisset, apparuit indebitum fuisse legatum: posse eum repetere existimauit.

39 MARCIANUS libro octauo institutionum. Si quis, cum a fideicommissario sibi [B. 24, 6, 39] *S* cauere poterat, non cauerit, quasi indebitum plus debito eum solutum repetere posse diui Seuerus et Antoninus rescripserunt.

40 IDEM libro tertio regularum. Qui exceptionem perpetuam habet, solutum [B. 24, 6, 40] *S* per errorem repetere potest: sed hoc non est perpetuum. nam si quidem eius causa exceptio datur cum quo agitur, solutum repetere potest, ut accidit in senatus consulto de intercessionibus: ubi uer*o* in odium eius cui debetur exceptio datur, perperam solutum non repetitur, ueluti si filius familias contra Macedonianum mutuam pecuniam acceperit et pater
1 familias factus soluerit, non repetit. Si pars domus, quae in diem per fideicommissum relicta est, arserit ante diem fideicommissi cedentem et eam heres sua impensa refecerit, deducendam esse impensam ex fideicommisso constat et, si sine deductione domum tradi-
2 derit, posse incerti condici, quasi plus debito dederit. Si pactus fuerit patronus cum liberto, ne operae ab eo petantur, quidquid postea solutum fuerit a liberto, repeti potest.

41 NERATIUS libro sexto membranarum. Quod pupillus sine tutoris auctoritate [B. 24, 6, 41] *Sf* stipulanti promiserit[1] soluerit, repetitio est, quia nec natura debet.

42 ULPIANUS libro sexagensimo octauo ad edictum. Poenae non solent repeti, [B. 24, 6, 42] *E* cum depensae sunt.

43 PAULUS libro tertio ad Plautium. Si quis iurasset se dare non oportere, ab [B. 24, 6, 43] *E* omni contentione discedetur atque ita solutam pecuniam repeti posse dicendum est.

F [*P*(*VLU*)]

---

[1] et *ins.* (*dett.*)

2 ignorasset *F*ᵃ 3 *l. 38 continuatur antecedenti F* | potestatem *F*¹*L* 4 essent] essem *F*² | mortem] matrem *P*ᵃ 6 extiterit heres *VU*, extitit heres *PL* 7 qu'a'e *F*² | ipsum sublatum *P*ᵃ 8 praelegata *P*ᵃ 11 iudicium *P*ᵃ | a quoheredibus *P* 12 igitur] idem *P*ᵃ*L*ᵖ, ergo *U*ᵇ, *inc. U*ᵃ 13 diuidu *F*¹ 14 a quoherede *P* 18 quod sibi ... 19 pater *bis F*ᵃ 19 q'uod' *F*² | eidem] et eidem *P*ᵃ*U*, et eadem *V* | non repete'n't *F*ᵇ, *om. PVLU* 20 hic] id *P*ᵃ*V* 22 'et' et si *F*ᵇ 30 senatum consultum *F*¹*PVU* 31 uero] uer *F* (*suppl. f*) 34 arserit] apserit *F*¹ | fideicommisso *PVLU* 35 fideicommisso] fideicommisso cedentem et ea h. s. i. reficerit *P*ᵃ | si *om. P*ᵃ 39 repetitio est] repetitionem *P*ᵃ*V*ᵃ, repetitionem habet *V*ᵇ

44 Idem libro quarto decimo ad Plautium. Repetitio nulla est ab eo qui suum B. 24, 6, 44 *E* recepit, tametsi ab alio quam uero debitore solutum est.

45 Iauolenus libro secundo ex Plautio. Si is, qui hereditatem uendidit et B. 24, 6, 45 *E* emptori tradidit, id, quod sibi mortuus debuerat, non retinuit, repetere poterit, quia plus debito solutum ‖ per condictionem recte recipietur. f. 198'

46 Idem libro quarto ex Plautio. Qui heredis nomine legata non debita ex num- B. 24, 6, 46 *E* mis ipsius heredis soluit, ipse quidem repetere non potest: sed si ignorante herede nummos eius tradidit, dominus, ait, eos recte uindicabit. eadem causa rerum corporalium est.

47 Celsus libro sexto digestorum. Indebitam pecuniam per errorem promisisti: B. 24, 6, 47 *E* eam qui pro te fideiusserat soluit. ego existimo, si nomine tuo soluerit fideiussor, te fideiussori, stipulatorem tibi obligatum fore: nec exspectandum est, ut ratum habeas, quoniam potes uideri id ipsum mandasse, ut tuo nomine solueretur: sin autem fideiussor suo nomine soluerit quod non debebat, ipsum a stipulatore repetere posse, quoniam indebitam iure gentium pecuniam soluit: quo minus autem consequi poterit ab eo cui soluit, a te mandati iudicio consecuturum, si modo per ignorantiam petentem exceptione non summouerit.

48 Idem libro sexto digestorum. Qui promisit, si aliquid a se factum sit uel B. 24, 6, 48 *E* cum aliquid factum sit, dare se decem, si, priusquam id factum fuerit, quod promisit dederit, non uidebitur fecisse quod promisit atque ideo repetere potest.

49 Modestinus libro tertio regularum. His solis pecunia condicitur, quibus B. 24, 6, 49 *E* quoquo modo soluta est, non quibus proficit.

50 Pomponius libro quinto ad Quintum Mucium. Quod quis sciens indebitum B. 24, 6, 50 *E* dedit hac mente, ut postea repeteret, repetere non potest.

51 Idem libro sexto ad Quintum Mucium. Ex quibus causis retentionem quidem B. 24, 6, 51 *E* habemus, petitionem autem non habemus, ea si soluerimus, repetere non possumus.

52 Idem libro uicensimo septimo ad Quintum Mucium. Damus aut ob causam B. 24, 6, 52 *E* aut ob rem: ob causam praeteritam, ueluti cum ideo do, quod aliquid a te consecutus sum uel quia aliquid a te factum est, ut, etiamsi falsa causa sit, repetitio eius pecuniae non sit: ob rem uero datur, ut aliquid sequatur, quo non sequente repetitio competit.

53 Proculus libro septimo epistularum. Dominus testamento seruo suo liber- B. 24, 6, 53 *Ef* tatem dedit, si decem det: seruo ignorante id testamentum non ualere data sunt mihi decem: quaeritur, quis repetere potest. Proculus respondit: si ipse seruus peculiares nummos dedit, cum ei a domino id permissum non esset, manent nummi domini eosque non per condictionem, sed in rem actione petere debet. si autem alius rogatu serui suos nummos dedit, facti sunt mei eosque dominus serui, cuius nomine dati sunt, per condictionem petere potest: sed tam benignius quam utilius est recta uia ipsum qui nummos dedit suum recipere.

54 Papinianus libro secundo quaestionum. Ex his omnibus causis, quae iure B. 24, 6, 54 *P* non ualuerunt uel non habuerunt effectum, secuta per errorem solutione condictioni locus erit.

55 Idem libro sexto quaestionum. Si urbana praedia locauerit praedo, quod B. 24, 6, 55 *P* mercedis nomine ceperit, ab eo qui soluit non repetetur, sed domino erit obligatus. idemque iuris erit in uecturis nauium, quas ipse locauerit aut exercuerit, item mercedibus seruorum, quorum operae per ipsum fuerint locatae. nam si seruus non locatus mercedem ut domino praedoni rettulit, non fiet accipientis pecunia. quod si uecturas nauium, quas dominus

F [*P* (*VLU*)]

---

2 recipit *PVLU* | tamensi F^1, tamen etsi L^a 3 libro xiiii ad plautium *PV?LU* 4 emptore F^1 5 conductionem F^1L^a 7 coherede P^a 8 ait eos] F^1, eos F^2PVLU | uindicauit F^1P^a 12 id] ad F^1, *om.* U^a 14 soluet F^1 15 non *om.* P^aV 16 *l. 48 om.* F^1, *suppl. in fine folii* F^2 | libro uii P^a, libro uiii *U* 20 quoquo] quo P^aV | proficiat *PVL* 26 quod a te consecutus sum aliquid *PVLU* 27 repetitio eius pecuniae non sit] *FL*, repeti non possit *U*, *om.* P^aV 30 seruo] seruo suo P^aV | ualeret P^a | datae PU^a 33 actionem P^aU | rogatus serui *F* 34 dedit] dedit cum ei a domino id permissum P^a | mei] eius *PVLU* 42 erit 'obligatus' in F^2

locauerat, item pensiones insularum acceperit, ob indebitum ei tenebitur, qui non est liberatus soluendo. quod ergo dici solet praedoni fructus posse condici, tunc locum habet, cum domini fructus fuerunt.

56 Idem libro octauo quaestionum. Sufficit ad causam indebiti incertum ‖ esse, temporaria sit an perpetua exceptionis defensio. nam si qui, ne conueniatur, donec Titius consul fiat, paciscatur, quia potest Titio decedente perpetua fieri exceptio, quae ad tempus est Titio consulatum ineunte, summa ratione dicetur, quod interim soluitur, repeti: ut enim pactum, quod in tempus certum collatum est, non magis inducit condictionem, quam si ex die debitor soluit, ita prorsum defensio iuris, quae causam incertam habet, condictionis[1] instar optinet. [B. 24, 6, 56] P f. 199

57 Idem libro tertio responsorum. Cum indebitum impuberis nomine tutor numerauit, impuberis condictio est. [B. 24, 6, 57] P
1 Creditor, ut procuratori suo debitum redderetur, mandauit: maiore pecunia soluta procurator indebiti causa conuenietur: quod si nominatim, ut maior pecunia solueretur, delegauit, indebiti cum eo *qui* delegauit erit actio, quae non uidetur *per*empta, si frustra cum procuratore lis fuerit instituta.

58 Idem libro nono responsorum. Seruo manumisso fideicommissum ita reliquit, si ad libertatem ex testamento peruenerit: post acceptam sine iudice pecuniam ingenuus pronuntiatus est: indebiti fideicommissi repetitio erit. [B. 24, 6, 58] P

59 Idem libro secundo definitionum. Si fideiussor iure liberatus soluerit errore pecuniam, repetenti non oberit: si uero reus promittendi per errorem et ipse postea pecuniam soluerit, non repetet, cum prior solutio, quae fuit irrita, naturale uinculum non dissoluit, nec ciuile, si reus promittendi tenebatur. [B. 24, 6, 59] P

60 Paulus libro tertio quaestionum. Iulianus uerum debitorem post litem contestatam manente adhuc iudicio negabat soluentem repetere posse, quia nec absolutus nec condemnatus repetere posset: licet enim absolutus sit, natura tamen debitor permanet: similemque esse ei dicit, qui ita promisit, siue nauis ex Asia uenerit siue non uenerit, quia ex una causa alterius[2] solutionis origo proficiscitur. [B. 24, 6, 60] P
1 Ubi autem quis quod pure debet sub condicione nouandi animo promisit, plerique putant pendente nouatione solutum repetere posse, quia ex qua obligatione soluat, adhuc incertum sit: idemque esse etiam, si diuersas personas ponas eandem pecuniam pure et sub condicione nouandi animo promisisse. sed hoc dissimile est: in stipulatione enim pura et condicionali eundem debiturum certum est.

61 Scaeuola libro quinto responsorum. Tutores pupilli quibusdam creditoribus patris ex patrimonio paterno soluerunt, sed postea non sufficientibus bonis pupillum abstinuerunt: quaeritur, an quod amplius creditoribus per tutores pupilli solutum est uel totum quod acceperunt restituere debeant. respondi, si nihil dolo factum esset, tutori quidem uel pupillo non deberi, creditoribus autem aliis in id, quod amplius sui debiti solutum est, teneri. [B. 24, 6, 61] P

62 Marcianus libro quarto fideicommissorum. Fideicommissum in stipulatione deductum tametsi non debitum fuisset, quia tamen a sciente fidei explendae causa promissum esset, debetur. [B. 24, 6, 62] P

F[*P*(*VLU*)]

---

[1] condicionis (*dett.*)? [2] alteraue?

---

8 cum domini] eum homini F^1 | fuerint *PVLU* 5 temporalia P^a, temporalis $P^b V^b LU$, *inc.* V^a | si *om.* *PVLU* | qui'n' ne F^2 8 collocatum $P^a V^a U$ 9 prorsus *PLU* | incertus P^a 14 soluetur P^a | qui *om.* *F* 15 perempta] *Taur.*, empta FP^aV^a, adempta P^bV^bLU: αὐτὸς (ὁ δανειστής) ὑπόκειται καὶ οὐκ ἐλευθεροῦται *B* (*Anon.*) | frustra] strustam P^a 16 responsorum] digestorum *PL* 18 pronuntiatum F^1P^a 19 definitionem F^a 21 inrita F^1 22 tenebitur P^aU^a 23 destiatorem P^a? 24 iudicium P^a | posset P^a 26 siue non] si non P^a, et si non *V* 27 pure] petere P^a 28 sub condicione *om.* F^1 29 adhoc F^1 30 po'e'nas F^2, penes P^a 33 responsorum] digestorum *PL* 34 paterno] partem P^a 35 amplius] amplius sui debiti P^a 36 debent P^a | tutori] tutoris tutori *PVLU* 40 fuisse't' F^2 | expletae P^a

63 GAIUS libro singulari de casibus. Neratius casum refert, ut quis id quod B. 24, 6, 63 *P*
soluerit repetere non possit, quasi debitum dederit, nec tamen liberetur: uelut si is, qui
cum[1] certum hominem deberet, statuliberum dederit: nam ideo eum non liberari, | quod f. 199'
non in plenum stipulatoris hominem fecerit, nec tamen repetere eum posse, quod debitum
dederit.

64 TRYPHONINUS libro septimo disputationum. Si quod dominus seruo debuit, B. 24, 6, 64 *Pf*
manumisso soluit, quamuis existimans ei aliqua teneri actione, tamen repetere non poterit,
quia naturale adgnouit debitum: ut enim libertas naturali iure continetur et dominatio ex
gentium iure introducta est, ita debiti uel non debiti ratio in condictione naturaliter in-
tellegenda est.

65 PAULUS libro septimo decimo ad Plautium. In summa, ut generaliter de re- B. 24, 6, 65 **E*
petitione tractemus, sciendum est dari aut ob transactionem aut ob causam aut propter
1 condicionem aut ob rem aut indebitum: in quibus omnibus quaeritur de repetitione. Et
quidem quod transactionis nomine datur, licet res nulla media fuerit, non repetitur: nam
si lis fuit, hoc ipsum, quod a lite disceditur, causa uidetur esse. sin autem euidens ca-
2 lumnia detegitur et transactio imperfecta est, repetitio dabitur. Id quoque, quod ob cau-
sam datur, puta quod negotia mea adiuta ab eo putaui, licet non sit factum, quia donari[2]
3 uolui, quamuis falso mihi persuaserim, repeti non posse. Sed agere per condictionem
propter condicionem legati uel hereditatis, siue non sit mihi legatum siue ademptum lega-
tum, possum, ut repetam quod dedi, quoniam non contrahendi animo dederim, quia causa,
propter quam dedi, non est secuta. idem et si hereditatem adire nolui uel non potui.
non idem potest dici, si seruus meus sub condicione heres institutus sit et ego dedero,
4 deinde manumissus adierit: nam hoc casu secuta res est. Quod ob rem datur, ex bono
5 et aequo habet repetitionem: ueluti si dem tibi, ut aliquid facias, nec feceris. Ei, qui in-
6 debitum repetit, et fructus et partus restitui debet deducta impensa. In frumento indebito
7 soluto et bonitas est et, si consumpsit frumentum, pretium repetet. Sic habitatione data
pecuniam condicam, non quidem quanti locari potuit, sed quanti tu conducturus fuisses.
8 Si seruum indebitum tibi dedi eumque manumisisti, si sciens hoc fecisti, teneberis ad pre-
tium eius, si nesciens, non teneberis, sed propter operas eius liberti et ut hereditatem eius
9 restituas. Indebitum est non tantum, quod *om*nino non debetur, sed et quod alii debetur,
si alii soluatur, aut si id quod alius debebat alius quasi ipse debeat soluat.

66 PAPINIANUS libro octauo quaestionum. Haec condictio ex bono et aequo B. 24, 6, 66 **P*
introducta, quod alterius apud alterum sine causa deprehenditur, reuocare consueuit.

67 SCAEUOLA libro quinto digestorum. Stichus testamento eius, quem dominum B. 24, 6, 67 *A*
suum arbitrabatur, libertate accepta, si decem annis ex die mortis annuos decem heredibus
praestitisset, per octo annos praefinitam quantitatem ut iussus erat dedit, postmodum se
ingenuum comperit nec reliquorum annorum dedit et pronuntiatus est ingenuus: quaesitum
est, an pecuniam, quam heredibus dedit, ut indebitam datam repetere et qua actione possit.
respondit, si eam pecuniam dedit, quae neque ex operis suis neque ex re eius, cui bona
1 fide seruiebat, quaesita sit, posse repeti. Tutor creditori pupilli sui plus quam debebatur
exsoluit et tutelae iudicio pupillo non imputauit: quaero an repetitionem aduersus credi-
F [*P*(*VLU*)]

---

[1] cum] cui? [2] donare (P^b: ὡς θελήσας δωρήσασθαι *B*)?

---

2 debitum dederit] *FL*, deberit P^a, dederit $P^b V$, dederit debitum *U* 7 ei] et P^a 11 ad plautium] disputationum ad pl. P^a | ut] aut P^a 13 ob *om.* P^a 15 sin autem ... 16 dabitur] οὐκ ἀναλαμβάνεται, εἰ μὴ ἄρα προφανὴς ἐλέγχεται συκοφαντία καὶ ἀτελής ἐστιν ἡ διάλυσις *B* (*Anon.*) 17 putaui] puta illi F^2 19 propter condicionem] $P^a V^b L U$, propter condictionem $F P^b$, *om.* $P^a V^a$ 20 causa propter] propter causam $P^a V^a U^a$ 26 repetet et sic $PVL^b U$, repetere et sic L^a 27 locari potuit] *sic ad B* (*Anon.*): οὐχ ὅσου ἠδύνατο μισθοῦσθαι, locare potuit $F P^a L^a$, locare potui $P^b L^b U$ | condicturus P^a 30 re'st'itu't'as *F* (*postremum* t *del.* F^2, st *uid. erasum a m. incerta*) | est] erit *PVLU* | omnino] hominino *F*, homini P^a (*non f*) | et *om.* *PVLU* 31 alius] aliis P^a | debebat] debeat *PVL* | soluit *PVL* 32 haec] est P^a | condicti'ci'o F^2 36 annos] annis P^a | postmo'r'dum F^b 37 compererit $F^1 P$ 39 respondi *PVL* 40 debeatur $P^a L^a$ 41 iud.] in iud. P^a | repetitione'm' F^2

2 torem haberet. respondit habere. Titius cum multos creditores haberet, in quibus et Seium, bona sua priuatim facta uenditione Maeuio ‖ concessit, ut satis creditoribus faceret: f. 200
sed Maeuius soluit pecuniam Seio tamquam debitam, quae iam a Titio fuerat soluta: quaesitum est, cum postea repperiantur apochae apud Titium debitorem partim solutae pecuniae, cui magis repetitio pecuniae indebitae solutae competit, Titio debitori an Maeuio, qui in rem suam procurator factus est. respondit secundum ea quae proponerentur ei, qui postea
3 soluisset. Idem quaesiit, an pactum, quod in pariationibus adscribi solet in hunc modum 'ex hoc contractu nullam inter se controuersiam amplius esse' impediat repetitionem.
4 respondit nihil proponi, cur impediret. Lucius Titius Gaio Seio minori annis uiginti quinque pecuniam certam credidit et ab eo aliquantum usurarum nomine accepit, et[1] Gaii Seii minoris heres aduersus Publium Maeuium a praeside prouinciae in integrum restitutus est, ne debitum hereditarium solueret, et[2] nec quicquam de usuris eiusdem sortis, quas Seius minor annis uiginti quinque exsolueret[3], repetendis tractatum apud praesidem aut ab eo est pronuntiatum: quaero, an usuras, quas Gaius Seius minor annis uiginti quinque quoad uiueret creditori exsolueret[4], heres eius repetere possit. respondit secundum ea quae proponerentur condici id, quod usurarum nomine defunctus soluisset, non posse. item quaero, si existimes repeti non posse, an ex alio debito heres retinere eas possit. respondit ne hoc quidem.

VII.

℞ DE CONDICTIONE SINE CAUSA ℞ SP

1 Ulpianus libro quadragensimo tertio ad Sabinum. Est et haec species condictionis, si quis sine causa promiserit uel si soluerit quis indebitum. qui autem promisit sine causa, condicere quantitatem non potest quam non dedit, sed ipsam obligationem. [B. 24, 8, 1] S
1 Sed et si ob causam promisit, causa tamen secuta non est, dicendum est condictionem
2 locum habere. Siue ab initio sine causa promissum est, siue fuit causa promittendi quae
3 finita est uel secuta non est, dicendum est condictioni locum fore. Constat id demum posse condici alicui, quod uel non ex iusta causa ad eum peruenit uel redit ad non iustam causam.

2 Idem libro trigensimo secundo ad edictum. Si fullo uestimenta lauanda conduxerit, deinde amissis eis domino pretium ex locato conuentus praestiterit posteaque dominus inuenerit uestimenta, qua actione debeat consequi pretium quod dedit? et ait Cassius eum non solum ex conducto agere, uerum condicere domino posse: ego puto ex conducto omnimodo eum habere actionem: an autem et condicere possit, quaesitum est, quia non indebitum dedit: nisi forte quasi sine causa datum sic putamus condici posse: etenim uestimentis inuentis quasi sine causa datum uidetur. [B. 24, 8, 2] S

3 Iulianus libro octauo digestorum. Qui sine causa obligantur, incerti condictione consequi possunt ut liberentur: nec refert, omnem quis obligationem sine causa suscipiat an maiorem quam suscipere eum oportuerit, nisi quod alias condictione id agitur, [B. 24, 8, 3] S
F[*P*(*VLU*)]

---

[1] et *del.* (*Hal.*) [2] et *del.* [3] exsoluerat (*Hal.*)? [4] exsoluerat (*u. i.*)?

---

1 cum] com *F*, quod $P^a L^a U^a$ 2 maeuius] maeuio F^1 5 cui *om.* P^a 7 *ab* idem *l. inc.* *F* | quaesiit] quae sunt P^a, quaes[?]ui *U* | pariationibus] $F^1 P^b$ *et ex* *Pi(sanà)* U^b *cum B* (*Anon.*): ἐν ταῖς ἀποδείξεσι (*id est in apochis*), pactionibus $F^2 P^a L U$ 9 proponitur impedire (-ri P^a, -ret U^a) *PVU* | minoris P^a 10 aliquantum] quantum P^a | gai'i' F^2 12 qua seius *F* 13 repetendis *om.* P^a 15 exsoluerat PVL^b | respondi *PLU* 16 condici *om.* P^a | usuram P^a 17 respondi *PVU* 22 si *om.* *PVL* 23 ipsum F^1 24 et si] si *PVLU* | promiserit *PVLU* | condictionem locum habere] condictioni locum (locus P^a) fore *PVLU* 26 finitia *F* | condictionis locus P^a 27 quod uel] uel quod *PVLU* 29 labanda *F* 30 eis] his *PVLU* 31 pr'a'etium F^2 34 quasi sine causa datum sic] quia si s. c. d. sic *F*, quia s. c. d. sit *PVLU* 35 inuentis *om.* *P*, etenim uestimentis inuentis *om.* L^a, uestimenti (etenim *et* inu. *om.*) *U* | quasi] quia PL^aU 36 obligatur *P* | condictione'm' F^2 38 oportuerit] FU^b, oportueret P^a, oporteret P^bV, oportet *L*, oportuerat U^a

ut omni obligatione liberetur, alias ut exoneretur: ueluti qui decem promisit, nam[1] si quidem nullam causam promittendi habuit, incerti condictione consequitur, ut tota stipulatio accepto fiat, at si, cum quinque promittere deberet, decem promisit, incerti consequetur, ut quinque liberetur.

4 Africanus libro octauo ‖ quaestionum. Nihil refert, utrumne ab initio sine causa quid datum sit an causa, propter quam datum sit, secuta non sit. B. 24, 8, 4 *Sf* f. 200'

5 Papinianus libro undecimo quaestionum. Auunculo nuptura pecuniam in dotem dedit neque nupsit: an eandem repetere possit, quaesitum est. dixi, cum ob turpem causam dantis et accipientis pecunia numeretur, cessare condictionem et in delicto pari potiorem esse possessorem: quam rationem fortassis aliquem secutum respondere non habituram mulierem condictionem: sed recte defendi non turpem causam in proposito quam nullam fuisse, cum pecunia quae daretur in dotem conuerti nequiret: non enim stupri, sed matrimonii gratia datam esse. BS. 28, 4, 52 *P*
1 Nouerca priuigno, nurus socero pecuniam dotis nomine dedit neque nupsit. cessare condictio prima facie uidetur, quoniam iure gentium incestum committitur: atquin uel magis in ea specie nulla causa dotis dandae fuit, condictio igitur competit.

F [*P*(*VLU*)]

---

[1] nam *del.*

---

3 debet *P*ᵃ | consequatur *PVL*, consequitur *U* 5 u'r'trumne *F* 6 propter quam datum] pro qua quid actum *P*ᵃ, pro qua quid datum *P*ᵇ*L*, pro qua id datum *V*, pro qua id actum *U* 7 abunculo *F* 9 condictiones *P*ᵃ 11 sed] reor *P*ᵃ, sed reor *P*ᵇ*LU* 12 nequiret] nequid *PL*ᵃ*U* 13 data esse *P*ᵃ, datum esse *L*ᵃ, data est *U*

LIBER TERTIUS DECIMUS.

I.

℞ DE CONDICTIONE FURTIUA ℞ SEP

1 ULPIANUS libro octauo decimo ad Sabinum. In furtiua re soli domino condictio competit. [B. 60, 10, 1] S

2 POMPONIUS libro sexto decimo ad Sabinum. Condictione ex causa furtiua et furiosi et infantes obligantur, cum heredes necessarii exstiterunt, quamuis cum eis agi non possit. [B. 60, 10, 1. 2. Ep. 4, 25] S

3 PAULUS libro nono ad Sabinum. Si condicatur seruus ex causa furtiua, id uenire in condictionem certum est quod intersit agentis, ueluti si heres sit institutus et periculum subeat dominus hereditatis perdendae. quod et Iulianus scribit. item si mortuum hominem condicat, consecuturum sit pretium hereditatis. [B. 60, 10, 2. 3] S

4 ULPIANUS libro quadragensimo primo ad Sabinum. Si seruus uel filius familias furtum commiserit, condicendum est domino id quod ad eum peruenit: in residuum noxae seruum dominus dedere potest. [B. 60, 10, 4] S

5 PAULUS libro nono ad Sabinum. Ex furtiua causa filio familias condici potest: numquam enim ea condic*ti*one alius quam qui fecit tenetur aut heres eius. [B. 60, 10, 5] S

6 ULPIANUS libro trigensimo octauo ad edictum. Proinde etsi ope consilio alicuius furtum factum sit, condictione non tenebitur, etsi furti tenetur. [B. 60, 10, 6] S*

7 IDEM libro quadragensimo secundo ad Sabinum. Si pro fure damnum decisum sit, condictionem non impediri uerissimum est: decisione enim furti quidem actio, non
1 autem condictio tollitur. Furti actio poenam petit legitimam, condictio rem ipsam. ea res facit, ut neque furti actio per condictionem neque condictio per furti actionem consumatur. is itaque, cui furtum factum est, habet actionem furti et condictionem et uindicationem,
2 habet et ad exhibendum actionem. Condictio rei furtiuae, quia rei habet persecutionem, ‖ heredem quoque furis obligat, nec tantum si uiuat seruus furtiuus, sed etiam si decesserit: sed et si apud furis heredem diem suum obiit seruus furtiuus uel non apud ipsum, post mortem tamen furis, dicendum est condictionem aduersus heredem durare. quae in herede diximus, eadem erunt et in ceteris successoribus. [B. 60, 10, 7] S f. 201

8 IDEM libro uicensimo septimo ad edictum. In re furtiua condictio ipsorum corporum competit: sed utrum tamdiu, quamdiu exstent, an uero et si desierint esse in rebus humanis? et si quidem optulit fur, sine dubio nulla erit condictio: si non optulit,
1 durat condictio aestimationis eius: corpus enim ipsum praestari non potest. Si ex causa furtiua res condicatur, cuius temporis aestimatio fiat, quaeritur. placet tamen id tempus spectandum, quo res umquam plurimi fuit, maxime cum deteriorem rem factam fur dando [B. 60, 10, 8] S

F[P(VLU)]

---

6 condictione] P^aU^b, condictioni FP^bLU^a 7 quamuis cum eis agi non possit] *confirmant B*: εἰ καὶ αὐτοὶ οὐκ ἐνάγονται, *collatis scholiis:* οὐδὲ ἐνάγεται αὐτός, ἀλλ᾽ ἔστι μὲν ἔνοχος, κατὰ δὲ τῶν αὐτοῦ ἐπιτρόπων κινεῖται ἡ ἀγωγή, *item Ep.:* ἐνάγεσθαι δι᾽ αὐτῶν οὐ δύνανται 14 condicendus P^a 15 dominus dedere] dedere P^aVU^a, dedere dominus *L* 17 condicticione F^b, condictioione F^a 18 ope et consilio *PVLU* 19 furtum factum] furatus P^a, furtum *V*? 23 condictio per furti actionem] condictione furti actio P^aV, condictio furti actione *U* 27 diem *om.* P^aV 28 furis] fortis F^1 29 erunt] erit P^a 33 durat] dura P^a

2 non liberatur: semper enim moram fur facere uidetur. Nouissime dicendum est etiam fructus in hac actione uenire.

9 Idem libro trigensimo ad edictum. In condictione ex causa furtiua non pro [B. 60, 10, 9] S parte quae peruenit, sed in solidum tenemur, dum soli heredes sumus, pro parte autem heres pro ea parte, pro qua heres est, tenetur.

10 Idem libro trigensimo octauo ad edictum. Siue manifestus fur siue nec [B. 60, 10, 10] S manifestus sit, poterit ei condici. ita demum autem manifestus fur condictione tenebitur, si depraehensa[1] non fuerit a domino possessio eius[2]: ceterum nemo furum condictione tenetur, posteaquam dominus possessionem adpraehendit. et ideo Iulianus, ut procedat in fure manifesto tractare de condictione, ita proponit furem deprehensum aut occidisse aut
1 fregisse aut effudisse id quod interceperat. Ei quoque, qui ui bonorum raptorum tenetur,
2 condici posse Iulianus libro uicensimo secundo digestorum significat. Tamdiu autem condictioni locus erit, donec domini facto dominium eius rei ab eo recedat: et ideo si eam
3 rem alienauerit, condicere non poterit. Unde Celsus libro duodecimo digestorum scribit, si rem furtiuam dominus pure legauerit furi, heredem ei condicere non posse: sed et si non ipsi furi, sed alii, idem dicendum est cessare condictionem, quia dominium facto testatoris, id est domini, discessit.

11 Paulus libro trigensimo nono ad edictum. Sed nec legatarius condicere [B. 60, 10, 11] S potest: ei enim competit condictio, cui res subrepta est, uel heredi eius: sed uindicare rem legatam ab eo potest.

12 Ulpianus libro trigensimo octauo ad edictum. Et ideo eleganter Marcellus [B. 60, 10, 12] S definit libro septimo: ait enim: si res mihi subrepta tua remaneat, condices[3]. sed et si
1 dominium non tuo facto amiseris, aeque condices. In communi igitur re eleganter ait interesse, utrum tu prouocasti communi diuidundo iudicio an prouocatus es, ut, si prouocasti communi diuidundo iudicio, amiseris condictionem, si prouocatus es, retineas.
2 Neratius libris membranarum Aristonem existimasse refert eum, cui pignori res data sit, incerti condictione acturum, si ea subrepta sit.

13 Paulus libro trigensimo nono ad edictum. Ex argento subrepto pocula [B. 60, 10, 13] S facta condici posse Fulcinius ait: ergo in condictione poculorum etiam caelaturae aestimatio fiet, quae impensa furis facta est, quemadmodum si infans subreptus adoleuerit, aestimatio fit adulescentis, quamuis cura et sumptibus furis creuerit.

14 Iulianus libro uicensimo secundo ‖ digestorum. Si seruus furtiuus sub condicione le- Sf f. 201 gatus fuerit, pendente ea heres condictionem habebit et, si lite contestata condicio exstiterit, absolutio sequi debebit, perinde ac si idem seruus sub condicione liber esse iussus fuisset et lite contestata condicio exstitisset: nam nec petitoris iam interest hominem recipere et res sine dolo malo furis eius esse desiit. quod si pendente condicione iudicaretur, iudex
1 aestimare debebit, quanti emptorem inuenerit. Cauere autem ex hac actione petitor ei cum
2 quo agitur non debebit. Boue subrepto et occiso condictio et bouis et corii et carnis domino competit, scilicet si et corium et caro contrectata fuerint: cornua quoque condicentur. sed si dominus condictione bouis pretium consecutus fuerit et postea aliquid eorum, de quibus supra dictum est, condicet, omnimodo exceptione summouetur. contra si corium

F [*P*(*VLU*)]

---

[1] adprehensa? [2] eius] rei? [3] si res s. t. remaneat, mihi condices?

1 nouissimo *PLU*^{a} 2 in hac actione] F^1*PVLU*, in hanc actionem F^2 3 tricesimo F^1, uicesimo *PVLU* 5 heres pro] heredes pro P^a 6 tricensimo F^1 7 ei] F^2L^b, autem F^1, *om.* *PV*L^a*U* | autem *om.* F^1 11 raptorum 'et' tenetur F^2 13 domini facto *om.* P^a 14 condicere non poterit] FP^b *et ex Pi(sana)* U^b, *om.* $P^aV^aL^aU^a$, cessat condictio V^b, non condicere poterit, al. condicere non posse L^b 16 dominium] domini P^a?*V* | testatores FP^a? 17 dicessit P^a 18 tricesimo F^1 19 heredi eius] heredibus P^a?*V*, heredibus eius *U* 22 si res mihi subrepta tua remaneat] εἰ τὸ πρᾶγμά σου παρ' ἐμοῦ κλαπῇ *BS* (*Cyr.*) 23 re] se P^a 24 an prou. … 25 iudicio *om.* P^a 25 condicti'ci'onem F^2 | es] est P^a 27 sit] est F^1 28 libro xxxuiii *U*, libro xxx *PVL* 29 fulcinus F^1*PL* 30 qua'e' F^2 32 iulianus] ulpianus *PVLU* 36 res] si res *PVL*, hoc si res *U* 39 contrectata] concitata P^a*V* | fuerunt F^1, fuerit *PVLU* 40 pr'a'etium *F* 41 submouebitur *PL*

condixerit et pretium eius consecutus bouem condicet, offerente fure pretium bouis detracto 3 pretio corii doli mali exceptione summouebitur. Idem iuris est uuis subreptis: nam et mustum et uinacia iure condici possunt.

15 Celsus libro duodecimo digestorum. Quod ab alio seruus subripuit, eius [B. 60, 10, 14] *E* nomine liber furti tenetur: condici autem ei non potest, nisi liber contrectauit.

16 Pomponius libro trigensimo octauo ad Quintum Mucium. Qui furtum ad- [B. 60, 10, 15] *Ef* mittit uel re commodata[1] uel deposita utendo, condictione quoque ex furtiua causa obstringitur: quae differt ab actione commodati hoc, quod, etiamsi sine dolo malo et culpa eius interierit res, condictione tamen tenetur, cum in commodati actione non facile ultra culpam et in depositi non ultra dolum malum teneatur is, cum quo depositi[2] agetur.

17 Papinianus libro decimo quaestionum. Parui refert ad tollendam condictio- [B. 60, 10, 17] *P* nem, offeratur seruus furtiuus an in aliud nomen aliumque statum obligationis transferatur: nec me mouet, praesens homo fuerit nec ne, cum mora, quae eueniebat ex furto, ueluti quadam delegatione finiatur.

18 Scaeuola libro quarto quaestionum. Quoniam furtum fit, cum quis inde- [B. 60, 10, 18] *P* bitos nummos sciens acceperit, uidendum, si procurator suos nummos soluat, an ipsi furtum fiat. et Pomponius epistularum libro octauo ipsum condicere ait ex causa furtiua: sed et me condicere, si ratum habeam quod indebitum datum sit. sed altera condictione altera tollitur.

19 Paulus libro tertio ad Neratium. Iulianus ex persona filiae, quae res amouit, [B. 60, 10, 19] *P* dandam in patrem condictionem in peculium respondit.

20 Tryphoninus libro quinto decimo disputationum. Licet fur paratus fuerit [B. 60, 10, 20] *P* excipere condictionem et per me steterit, dum in rebus humanis res fuerat, condicere eam, postea autem perempta est, tamen durare condictionem ueteres uoluerunt, quia uidetur, qui primo inuito domino rem contrectauerit, semper in restituenda ea, quam nec debuit auferre, moram facere.

II.

℞ DE CONDICTIONE EX LEGE ℞

1 Paulus libro secundo ad Plautium. Si obligatio lege noua introducta sit nec [B. 24, 8, 6] *E* cautum eadem lege, quo genere actionis experiamur, ex lege agendum est.

III.

℞ DE CONDICTIONE TRITICIARIA ℞

1 Ulpianus libro uicensimo septimo ad edictum. Qui certam pecuniam nume- [B. 24, 8, 7] *S* ratam petit, illa actione utitur 'si certum petetur': qui autem alias res, per triticariam condictionem petet. et generaliter dicendum est eas res per hanc actionem peti, si quae sint praeter pecuniam numeratam, siue in pondere siue in mensura constent, siue mobiles ‖ sint f. 202 siue soli. quare fundum quoque per hanc actionem petimus et si uectigalis sit siue ius 1 stipulatus quis sit, ueluti usum fructum uel seruitutem utrorumque praediorum. Rem autem suam per hanc actionem nemo petet, nisi ex causis ex quibus potest, ueluti ex causa furtiua uel ui[3] mobili abrepta.

F[P(VLU)]

[1] uel commodata re? [2] depositi *del.* (*Hal.*) [3] re *ins.* (*u. i.*)

1 pr'a'etium *F²* | detracto] detracto furem *Pᵃ* 2 cori'i' *F²* | uuis] unis *F¹* 4 *l. 15 continuatur antecedenti FPU* 6 tricensimo *F¹* 7 uel re] in re *PVLU* | queque *F¹* 8 etiamsi] etiam *Pᵃ* 9 tamen *om. F¹* | cum] cuius *Pᵃ* 10 tenetur *PL* 12 aliudque status *Pᵃ* 18 si 'pa'ratum *F²* | habeat *PᵃUᵃ* 24 est *om. PᵃVU* 30 experiamur] *sic, non* experimur, *F* 32 triticiaria *F*, trioticiaria *ind. F*, tritiaria *Pᵃ et ind.*, triticaria *PᵇVLU*: *Graeci quoque modo* τριτικάριον *dicunt modo* τριτικιάριον | ℞] resp̃ *P*, rs̃ *U* 34 triticiariam *PᵃV* 35 peti *om. Pᵃ* | si qua *Pᵃ* 36 pondere] re *PVLU* | constet *PᵃV* 38 quis sit *om. PᵃV* 40 ui mobili] immobili *Pᵃ*, in re mobili *Pᵇ*, re mobili *V*

2 Idem libro octauo decimo ad Sabinum. Sed et ei, qui ui aliquem de fundo [B. 24, 8, 8] S[a] deiecit, posse fundum condici Sabinus scribit, et ita et Celsus, sed ita, si dominus sit qui deiectus condicat: ceterum si non sit, possessionem eum condicere Celsus ait.

3 Idem libro uicensimo septimo ad edictum. In hac actione si [Ροπ. p. 26. B. 24, 8, 9] S quaeratur, res quae petita est cuius temporis aestimationem recipiat, uerius est, quod Seruius ait, condemnationis tempus spectandum: si uero desierit esse in rebus humanis, mortis tempus, sed ἐν πλάτει secundum Celsum erit spectandum: non enim debet nouissimum uitae tempus aestimari, ne ad exiguum pretium aestimatio redigatur in seruo forte mortifere uulnerato. in utroque autem, si post moram deterior res facta sit, Marcellus scribit libro uicensimo habendam aestimationem, quanto deterior res facta sit: et ideo, si quis post moram seruum eluscatum dederit, nec liberari eum: quare ad tempus morae in his erit reducenda aestimatio.

4 Gaius libro nono ad edictum prouinciale. Si merx aliqua, quae certo die [B. 24, 8, 10] S dari debebat, petita sit, ueluti uinum oleum frumentum, tanti litem aestimandam Cassius ait, quanti fuisset eo die, quo dari debuit: si de die nihil conuenit, quanti tunc, cum iudicium acciperetur. idemque iuris in loco esse, ut primum aestimatio sumatur eius loci, quo dari debuit, si de loco nihil conuenit, is locus spectetur, quo peteretur. quod et de ceteris rebus iuris est.

IIII.

℞ DE EO QUOD CERTO LOCO DARI OPORTET ℞ SP

1 Gaius libro nono ad edictum prouinciale. Alio loco, quam in quem sibi dari [B. 24, 9, 1] S quisque stipulatus esset, non uidebatur agendi facultas competere. sed quia iniquum erat, si promissor ad eum locum, in quem daturum se promississet, numquam accederet (quod uel data opera faceret uel quia aliis locis necessario distringeretur), non posse stipulatorem ad suum peruenire, ideo uisum est utilem actionem in eam rem comparare.

2 Ulpianus libro uicensimo septimo ad edictum. Arbitraria actio utriusque [B. 24, 9, 2] S utilitatem continet tam actoris quam rei: quod si rei interest, minoris fit pecuniae condemnatio quam intentum est, aut si actoris, maioris pecuniae fiat[1]. 1 Haec autem actio ex illa stipulatione uenit, ubi stipulatus sum a te Ephesi decem dari. 2 Si quis Ephesi decem aut Capuae hominem dari stipulatus experiatur, non debet detracto altero loco experiri, ne auferat loci utilitatem reo. 3 Scaeuola libro quinto decimo quaestionum ait non utique ea, quae tacite insunt stipulationibus, semper in rei esse potestate, sed quid debeat, esse in eius arbitrio, an debeat, non esse. et ideo cum quis Stichum aut Pamphilum promittit, eligere posse quod soluat, quamdiu ambo uiuunt: ceterum ubi alter decessit, extingui eius electionem, ne sit in arbitrio eius, an debeat, dum non uult uiuum praestare, quem solum debet. quare et in proposito eum, qui promisit Ephesi aut Capuae, si fuerit in ipsius arbitrio, ubi ab eo petatur, conueniri non potuisse: semper enim alium locum electurum: sic euenire, ut sit in ipsius arbitrio, an debeat: quare putat posse ab eo peti altero loco et sine loci adiectione: damus igitur actori electionem petitionis. et generaliter definit Scaeuola petitorem electionem habere ubi petat, reum ubi soluat, scilicet ante petitionem. *F*[*P*(*VLU*)]

[1] pecuniae fiat *del.* (*Hal.*)

1 uim aliquem defuncto defecit P^a 2 condici's' *F* | ita et] F^{b1}, ita $F^b PVLU$ | si *om.* F^1 4 septimo *om.* *PVLU* | in hanc actionem $P^a VLU^a$ 5 recipiet *PL* 7 sed ἐν πλάτει] sed entia... P^a, sententia a te . U^a, sed etiam antea P^b, sed etiam ante $V^b L^b U^b$, *inc.* $V^a L^a$ | expectandum PU^a 8 redigatur] rei dicatur $P^a V^a$, rei ducatur $P^b V^b LU$ 9 uulneratum P^a | moram deterior res] moras P^a | marcellus ... 10 facta sit *om.* F^1 10 sit facta *PVLU* 11 morae] moram P^a 13 merx] mera F^1, res *PVLU* 14 debeat *PVLU* | tanta F^1 16 quod *P* 21 non'o' *F* 22 quisque] quis *PVLU* | esset] est *PVLU* 27 fiat *PVLU* | condemnat'i'o F^2 28 intentum] $F^1 P^a L^a U$, intentatum $F^2 P^b L^b$ 31 reo *om.* PLU^a [a scaeuola *l. inc.* *PVU* 33 cum quis] cum qui *F*, qui P^a, locum qui $P^b VLU$: ἔνθα τις ὁμολογεῖ Πέτρον ἢ Παῦλον *B* (*Anon.*) 38 euenirent *VU*, euenerit L^a, *inc.* P^a

proinde mixta, inquit, rerum ‖ alternatio locorum alternationi ex necessitate facit actoris f. 207
electionem et in rem propter locum: alioquin tollis ei actionem, dum uis reseruare reo
4 optionem. Si quis ita stipulatur 'Ephesi et Capuae', hoc ait, ut Ephesi partem et Capuae
5 partem petat. Si quis insulam fieri stipuletur et locum non adiciat, non ualet stipulatio.
6 Qui ita stipulatur 'Ephesi decem dari', si ante diem, quam Ephesum peruenire possit, agat,
perperam[1] ante diem agi, quia et Iulianus putat diem tacite huic stipulationi inesse. quare
uerum puto, quod Iulianus ait eum, qui Romae stipulatur hodie Carthagine dari, inutiliter
7 stipulari. Idem Iulianus tractat, an is, qui Ephesi sibi aut Titio dari stipulatus est, si
alibi Titio soluatur, nihilo minus possit intendere sibi dari oportere. et Iulianus scribit
liberationem non contigisse atque ideo posse peti quod interest. Marcellus autem et alias
tractat et apud Iulianum notat posse dici et si mihi alibi soluatur, liberationem contigisse,
quamuis inuitus accipere non cogar: plane si non contigit liberatio, dicendum ait superesse
petitionem integrae summae, quemadmodum si quis insulam alibi fecisset quam ubi pro-
miserat, in nihilum liberaretur. sed mihi uidetur summae solutio distare a fabrica insulae
8 et ideo quod interest solum petendum. Nunc de officio iudicis huius actionis loquendum
est, utrum quantitati contractus debeat seruire an uel excedere uel minuere quantitatem
debeat, ut, si interfuisset rei Ephesi potius soluere quam eo loci quo conueniebatur, ratio
eius haberetur. Iulianus Labeonis opinionem secutus etiam actoris habuit rationem, cuius
interdum potuit interesse Ephesi recipere: itaque utilitas quoque actoris ueniet. quid enim
si traiecticiam pecuniam dederat Ephesi recepturus, ubi sub poena debebat pecuniam uel
sub pignoribus, et distracta pignora sunt uel poena commissa mora tua? uel fisco aliquid
debebatur et res stipulatoris uilissimo distracta est? in hanc arbitrariam quod interfuit
ueniet et quidem ultra legitimum modum usurarum. quid si merces solebat comparare: an
et lucri ratio habeatur, non solius damni? puto et lucri habendam rationem.

3 GAIUS libro nono ad edictum prouinciale. Ideo in arbitrium iudicis refertur [B. 24, 9, 3] S
haec actio, quia scimus, quam uaria sint pretia rerum per singulas ciuitates regionesque,
maxime uini olei frumenti: pecuniarum quoque licet uideatur una et eadem potestas ubique
esse, tamen aliis locis facilius et leuibus usuris inueniuntur, aliis difficilius et grauibus usuris.

4 ULPIANUS libro uicesimo septimo ad edictum. Quod si Ephesi petetur, ipsa [B. 24, 9, 4] S
sola summa petetur nec amplius quid, nisi si quid esset stipulatus, uel si temporis utilitas
1 interuenit. Interdum iudex, qui ex hac actione cognoscit, cum sit arbitraria, absoluere
reum debet cautione ab eo exacta de pecunia ibi soluenda ubi promissa est. quid enim
si ibi uel oblata pecunia actori dicatur uel deposita uel ex facili soluenda? nonne debebit
interdum absoluere? in summa aequitatem quoque ante oculos habere debet iudex, qui
huic actioni addictus est.

5 PAULUS libro uicensimo octauo ad edictum. Si heres a testatore iussus sit [B. 24, 9, 5] S
certo loco quid dare, arbitraria actio competit:

6 POMPONIUS libro uicensimo secundo ad Sabinum. aut mutua pecunia sic data [B. 24, 9, 6] S*
fuerit, ut certo loco reddatur.

7 PAULUS libro uicensimo octauo ad edictum. In bonae fidei iudiciis, etiamsi [B. 24, 9, 7] S
in contrahendo conuenit, ut certo loco quid praestetur, ex empto uel uendito ‖ uel depositi f. 208

F [*P*(*VLU*)]

---

[1] agit, cum constet perperam *uel talia uidentur excidisse*

---

1 mixta] in..ta *P*ᵃ | fecit *P*ᵃ, *inc. L*ᵃ 2 reo] sed *F*¹, *om. L*ᵃ 3 et capuae hoc ... 5 stipulatur ephesi *om. P*ᵃ, *inc. V*ᵃ*L*ᵃ 8 item *PVLU* | is] his *F*ᵃᵃ*P*ᵃ | est *om. P*ᵃ 10 non *om. P*ᵃ*V* | contigisse't' *F*² | alias] alia *P*ᵃ 13 promiserit *PVLU* 14 a *om. P*ᵃ*V* 20 dederat (dederit *F*¹) ... pecuniam *om. P*ᵃ 21 sunt] sint *PL* | commissa mora tua] commissam mortua *P*ᵃ, commissa uel mortua *L*ᵃ, commissa mora *P*ᵇ, commissa post moram *U*ᵇ, *inc. U*ᵃ 22 ha'n'c *F*² 23 solebat] solueb.. *P*ᵃ | 'et' an et *F*² 26 sunt *PVL*ᵇ*U*, suint (*sic*) *L*ᵃ 27 licet] liceat *F*¹*L*ᵃ 30 nisi si] nisi *PVL* 32 reum] eum *P*ᵃ, rerum *U*ᵃ 33 si ibi] sibi *P*ᵃ, si sibi *L*ᵃ 34 absoluere] soluere *P*ᵃ*V* 36 heres 'iudex qui huic ac' a testatore *F*ᵇ 38 sic] sibi *PVLU* 40 bona'e' *F*²

1 actio competit, non arbitraria actio. Si tamen certo loco traditurum se quis stipulatus sit, hac actione utendum erit.

8 Africanus libro tertio quaestionum. Centum Capuae dari stipulatus fide- [B. 24, 9, 8] *S* iussorem accepisti: ea pecunia ab eo similiter ut ab ipso promissore peti debebit, id est ut, si alibi quam Capuae petantur, arbitraria agi debeat lisque tanti aestimetur, quanti eius uel actoris interfuerit eam summam Capuae potius quam alibi solui. nec oportebit, quod forte per reum steterit, quo minus tota centum Capuae soluerentur, obligationem fideiussoris augeri: neque enim haec causa recte comparabitur obligationi usurarum: ibi enim duae stipulationes sunt, hic autem una pecuniae creditae est, circa cuius exsecutionem aestimationis ratio arbitrio iudicis committitur. eiusque differentiae manifestissimum argumentum esse puto, quod, si post moram factam pars pecuniae soluta sit et reliquum petatur, officium iudicis tale esse debeat, ut aestimet, quanti actoris intersit eam dumtaxat summam quae petetur Capuae solutam esse.

9 Ulpianus libro quadragensimo septimo ad Sabinum. Is, qui certo loco dare [B. 24, 9, 9] *Sf** promittit, nullo alio loco, quam in quo promisit, soluere inuito stipulatore potest.

10 Paulus libro quarto quaestionum. Si post moram factam, quo minus Capuae [B. 24, 9, 10] *P* solueretur, cum arbitraria uellet agere, fideiussor acceptus sit eius actionis nomine, uideamus, ne ea pecunia, quae ex sententia iudicis accedere potest, non debeatur nec sit in obligatione, adeo ut nunc quoque sorte soluta uel si Capuae petatur, arbitrium iudicis cesset: nisi si quis dicat, si iudex centum et uiginti condemnare debuerit, centum solutis ex uniuersitate, tam ex sorte quam ex poena solutum uideri, ut supersit petitio eius quod excedit sortem[1], et accedat poena pro eadem quantitate. quod non puto admittendum, tanto magis, quod creditor accipiendo pecuniam etiam remississe poenam uidetur.

V.

℞ DE PECUNIA CONSTITUTA ℞ *SPEA*

1 Ulpianus libro uicensimo septimo ad edictum. Hoc edicto praetor fauet na- [B. 26, 7, 1] *S* turali aequitati: qui constituta ex consensu facta custodit, quoniam graue est fidem fallere.
1 Ait praetor: 'Qui pecuniam debitam constituit'. 'qui' sic accipiendum est 'quaeue', nam et
2 mulieres de constituta tenentur, si non intercesserint. De pupillo etsi nihil sit expressum
3 edicto, attamen sine tutoris auctoritate constituendo non obligatur. Sed si filius familias constituerit, an teneatur, quaeritur: sed puto uerum et ipsum constituentem teneri et
4 patrem de peculio. Eum, qui inutiliter stipulatus est, cum stipulari uoluerit, non constitui sibi, dicendum est de constituta experiri non posse, quoniam non animo constituentis, sed
5 promittentis factum sit. An potest aliud constitui quam quod debetur, quaesitum est. sed cum iam placet rem pro re solui posse, nihil prohibet et aliud pro debito constitui: denique si quis centum debens frumentum eiusdem pretii constituat, puto ualere consti-
6 tutum. Debitum autem ex quacumque causa potest constitui, id est ex quocumque contractu siue certi siue incerti, et si ex causa emptionis quis pretium debeat uel ex causa dotis uel
7 8 ex causa tutelae uel ex quocumque alio contractu. Debitum autem uel natura sufficit. Sed et is, qui honoraria actione, non iure ciuili obligatus est, constituendo tenetur: uidetur enim debitum et quod iure honorario debetur. et ideo et pater et dominus de peculio ‖ obstricti f. 203' si constituerint, tenebuntur usque ad eam quantitatem, quae tunc fuit in peculio, cum constituebatur: ceterum si plus suo nomine constituit, non tenebitur in id quod plus est.
F[P(VLU)]

[1] sortem] ex sorte?

1 traditurum] *F*, contradicturum *P^a* (*non F*), contracturum *U^a*, condicturum *P^b VLU^b* 5 quanti] quanati *P* 6 auctoris *P^a U^a* 7 per 'r'eum *F^b* 8 comparauitur *F* 12 quantis actori *P^a*, quantum actoris *U* 13 capuam *P^a* 18 qu'a'e *F^2* 19 obligationem *PU* | ideo *P^a* 27 aequitate *F* 28 pecuniam debitam] pecuniam *P^a V*, debitam pecuniam *U* 29 tenetur *P^a* 36 centum *om. P^a V* | pr'a'etii *F^2* 37 causa *om. P^a* 38 et si] ex si *P^a* 40 et *om. P^a U^a* 42 constitueba'n''tur (n *add. et rursus deletum*) *F^2*

2 Iulianus libro undecimo digestorum. Quod si filii nomine constituerit se [B.26,7,2] S*
decem soluturum, quamuis in peculio quinque fuerint, de constituta in decem tenebitur.
3 Ulpianus libro uicensimo septimo ad edictum. Quod si maritus plus con- [B.26,7,3] S
stituit ex dote quam facere poterat, quia debitum constituerit, in solidum quidem tenetur,
1 sed mulieri in quantum facere potest condemnatur. Si quis autem constituerit quod iure
ciuili debebat, iure praetorio non debebat, id est per exceptionem, an constituendo teneatur,
quaeritur: et est uerum, ut et Pomponius scribit, eum non teneri, quia debita iuribus non
2 est pecunia quae constituta est. Si is, qui et iure ciuili et praetorio debebat, in diem sit
obligatus, an constituendo teneatur? et Labeo ait teneri constitutum[1], quam sententiam et
Pedius probat: et adicit Labeo uel propter has potissimum pecunias, quae nondum peti
possunt, constituta inducta: quam sententiam non inuitus probarem: habet enim utilitatem,
ut ex die obligatus constituendo se eadem die soluturum teneatur.
4 Paulus libro uicensimo nono ad edictum. Sed et si citeriore die constituat [B.26,7,4] S
se soluturum, similiter tenetur.
5 Ulpianus libro uicensimo septimo ad edictum. Eum, qui Ephesi promisit [B.26,7,5] S
1 se soluturum, si constituat alio loco se soluturum, teneri constat. Iulianus legatum Romae
constituentem, quod in prouincia acceperat, putat conueniri debere[2], quod et uerum est.
sed et si non cum Romae esset, sed in prouincia adhuc, constituit se Romae soluturum,
2 denegatur in eum actio de constituta. Quod exigimus, ut sit debitum quod constituitur,
in rem exactum est, non utique ut is cui constituitur creditor sit: nam et quod ego debeo
3 tu constituendo teneberis, et quod tibi debetur si mihi constituatur, debetur. Iulianus
quoque libro undecimo scribit: Titius epistulam ad me talem emisit: 'Scripsi me secundum
'mandatum Seii, si quid tibi debitum[3] adprobatum erit me[4] tibi cauturum et soluturum
4 'sine controuersia.' tenetur Titius de constituta pecunia. Sed si quis constituerit alium
5 soluturum, non se pro alio, non tenetur: et ita Pomponius libro octauo scribit. Item si
mihi constituas te soluturum, teneberis: quod si mihi constitueris Sempronio te soluturum,
6 non teneberis. Iulianus libro undecimo digestorum scribit procuratori constitui posse: quod
7 Pomponius ita interpretatur, ut ipsi procuratori constituas te soluturum, non domino. Item
8 tutori pupilli constitui potest et actori municipum et curatori furiosi[5]: sed et ipsi consti-
9 tuentes tenebuntur. Si actori municipum uel tutori pupilli uel curatori furiosi uel adu-
lescentis ita constituatur municipibus solui uel pupillo uel furioso uel adulescenti, utilitatis
gratia puto dandam municipibus uel pupillo uel furioso uel adulescenti utilem actionem.
10 Seruo quoque constitui posse constat et, si seruo constituatur domino solui uel ipsi seruo,
qualemqualem seruum domino adquirere obligationem.
6 Paulus libro secundo sententiarum. Idem est et si ei qui bona fide mihi [B.26,7,6] *P
seruit constitutum fuerit.
7 Ulpianus libro uicensimo septimo ad edictum. Sed et si filio familias ‖ con- [B.26,7,7] S
1 stituatur, ualet constitutum. Si mihi aut Titio stipuler, Titio constitui suo nomine non q. 21 f. 204
posse Iulianus ait, quia non habet petitionem, tametsi solui ei possit.
8 Paulus libro uicensimo nono ad edictum. Si uero mihi aut Titio constitueris [B.26,7,8] S

F[*P*(*VLU*)]

---

[1] constitutum *del.* (*Hal.*) [2] *firmant B:* ὁ πρεσβευτὴς ἐν Ῥώμῃ ἀντιφωνῶν ὅπερ ἐν ἐπαρχίᾳ ἐδέξατο ἐνάγεται, εἰ δὲ ἐν ἐπαρχίᾳ ὢν *cet.:* conueniri non debere (*similiter Cuiacius: cf. D.* 5, 1, 8)? [3] debitum] debet cum? [4] me *del.* (*similiter Hal.*) [5] uel adulescentis *ins.*

---

1 iulianus] ulpianus *PVU* 2 teneuitur F^1 4 quam] F^b, quanti $F^aP^aV^a$, quam quanti P^bV^bLU 6 ciu. debebat] ciu. debeat $PVLU^a$ 7 iuribus] uiribus *F*, *aut* uiribus *aut* iuribus *PLU* 8 et iure] ex iure P^aU, iure L^a 12 tenetur P^a 16 constituat] consistat P^a: si constituat alio loco se soluturum *om.* V^aL^a 18 prouincia] prouincia acceperat P^a | adhu'i'c F^2 24 sed *om.* P^aV 27 procuratorem F^1, procurari L^a 28 ita] item P^aU^a 29 municipium P^aVL^a | sed et] sed P^aVU 30 municipium P^aL^a 34 qualemqualem] *F et ex Pi(sana)* U^b, qualem P^a, quare $P^bV^bLU^a$, *inc.* V^a 35 est *om.* *PVL* 38 constitutum] constitum *P* | stipuler titio] stipuler a titio P^a 40 si ue'p'ro F^2, sine P^a

te soluturum, mihi competit actio: quod si, posteaquam soli mihi te soluturum constituisti,
solueris Titio, nihilo minus mihi teneberis.
9 PAPINIANUS libro octauo quaestionum. Titius tamen indebiti condictione te- B. 26, 7, 9 *P
nebitur, ut quod ei perperam solutum est ei qui soluit reddatur.
10 PAULUS libro uicensimo nono ad edictum. Idem est et si ex duobus reis B. 26, 7, 10 S
stipulandi post alteri constitutum, alteri postea solutum est, quia loco eius, cui iam solutum
est, haberi debet is cui constituitur.
11 ULPIANUS libro uicensimo septimo ad edictum. Hactenus igitur constitutum B. 26, 7, 11 S
ualebit, si quod constituitur debitum sit, etiamsi nullus appareat, qui interim debeat: ut
puta si ante aditam hereditatem debitoris uel capto eo ab hostibus constituat quis se so-
luturum: nam et Pomponius scribit ualere constitu*tu*m, quoniam debita pecunia constituta
1 est. Si quis centum aureos debens ducentos constituat, in centum tantummodo tenetur,
quia e*a* pecunia debita est: ergo et is, qui sortem et usuras quae non debebantur consti-
tuit, tenebitur in sortem dumtaxat.
12 PAULUS libro tertio decimo ad edictum. Sed et si decem debeantur et de- B. 26, 7, 12 *E
cem et Stichum constituat, potest dici decem tantummodo nomine teneri.
13 IDEM libro uicensimo nono ad edictum. Sed si quis uiginti debens decem B. 26, 7, 13 S
constituit se soluturum, tenebitur.
14 ULPIANUS libro uicensimo septimo ad edictum. Qui autem constituit se so- B. 26, 7, 14 S
1 luturum, tenetur, siue adiecit certam quantitatem siue non. Si quis constituerit se pignus
2 daturum: cum utilitas pignorum inrepserit, debet etiam hoc constitutum admitti. Sed et
si quis certam personam fideiussuram pro se constituerit, nihilo minus tenetur, ut Pom-
ponius scribit. quid tamen si ea persona nolit fideiubere? puto teneri eum qui constituit,
nisi aliud actum est. quid si ante decessit? si mora interueniente, aequum est teneri eum
qui constituit uel in id quod interest uel ut aliam personam non minus idoneam fide-
3 iubentem praestet: si nulla mora interueniente, magis puto non teneri. Constituere autem
et praesentes et absentes possumus, sicut pacisci, et per nuntium et per nosmet ipsos, et
quibuscumque uerbis.
15 PAULUS libro uicensimo nono ad edictum. Et licet libera persona sit, per B. 26, 7, 15 S
quam tibi constitui, non erit impedimentum, quod per liberam personam adquirimus, quia
ministerium tantummodo hoc casu praestare uidetur.
16 ULPIANUS libro uicensimo septimo ad edictum. Si duo quasi duo rei con- B. 26, 7, 16 S
1 stituerimus, uel cum altero agi poterit in solidum. Sed et certo loco et tempore con-
stituere quis potest, nec solum eo loci posse eum petere, ubi ei constitutum est, sed
2 exemplo arbitrariae actionis ubique potest. Ait praetor: 'si appareat eum qui constituit
'neque soluere neque fecisse neque per actorem stetit, quo minus fieret quod constitutum
3 'est.' Ergo si non stetit per actorem, tenet actio, etiamsi per rerum naturam stetit: sed
4 magis dicendum est subueniri reo debere. Haec autem uerba praetoris 'neque fecisse
'reum quod constituit' utrum ad tempus constituti pertinent an uero usque ad litis con-
testationem trahimus, dubitari potest: et puto ad tempus constituti.
17 PAULUS libro uicensimo nono ad edictum. Sed et si alia die offerat nec actor B. 26, 7, 17 S
accipere uoluit nec ulla causa iusta fuit non ‖ accipiendi, aequum est succurri reo aut f. 204'
exceptione aut iusta interpretatione, ut factum actoris usque ad tempus iudicii ipsi noceat:

F[*P*(*VLU*)]

---

6 post *additum in F a m. 2 scribit Brencmannus male* | cui] tibi *P*ᵃ 7 est *om. P*ᵃ*V* 9 ualeuit *F* 11 constitum *F* (*suppl. f*) | comstituta *F*¹ 12 aureos] reos *P*ᵃ 13 quia ea] *U*, quia ex *F*, qui ex *P*ᵃ, quod ea *P*ᵇ*L* | et is] ex his *P*ᵃ 16 nomina tenere *P*ᵃ, nomine (?) tenere *V* 24 nisi ... 25 constituit *om. P*ᵃ (*suppl. m. 1*) | actum] datum *P*ᵃ, ..tum *V*ᵃ, cautum *V*ᵇ*U* | quod si *PVLU* 25 fidemiubentem *PU*, fideiiubentem *L* 26 praestat *P*ᵃ | magis] *F*¹*P*ᵇ*LU*, agis *F*²*P*ᵃ 30 constituitur *fL*ᵇ*U*ᵇ 34 posse *om. PVL* | eum *om. U* 37 ergo] quod *P*ᵃ 39 pertinent ... 40 constituti *om. P*ᵃ (*suppl. m. 1*) 41 et si] et *P*ᵃ, si *V*ᵃ

ut illa uerba 'neque fecisset'[1] hoc significent, ut neque in diem in quem constituit fecerit neque postea.

18 ULPIANUS libro uicensimo septimo ad edictum. Item illa uerba praetoris [B. 26, 7, 18] S 'neque per actorem stetisse' eandem recipiunt dubitationem. et Pomponius dubitat, si forte ad diem constituti per actorem non steterit, ante stetit uel postea. et puto et haec ad diem constituti referenda. proinde si ualetudine impeditus aut ui aut tempestate petitor
1 non uenit, ipsi nocere Pomponius scribit. Quod adicitur: 'eamque pecuniam cum consti- 'tuebatur debitam fuisse', interpretationem pleniorem exigit. nam primum illud efficit, ut, si quid tunc debitum fuit cum constitueretur, nunc non sit, nihilo minus teneat constitutum, quia retrorsum se actio refert. proinde temporali actione obligatum constituendo Celsus et Iulianus scribunt teneri debere, licet post constitutum dies temporalis actionis exierit. quare et si post tempus obligationis se soluturum constituerit, adhuc idem Iulianus putat, quoniam eo tempore constituit, quo erat obligatio, licet in id tempus quo non tene-
2 batur. E re autem est hic subiungere, utrum poenam contineat haec actio an rei perse-
3 cutionem: et magis est, ut etiam Marcellus putat, ut rei sit persecutio. Vetus fuit dubitatio, an qui hac actione egit sortis obligationem consumat. et tutius est dicere solutione potius ex hac actione facta liberationem contingere, non litis contestatione, quoniam solutio ad utramque obligationem proficit.

19 PAULUS libro uicensimo nono ad edictum. Id quod sub condicione debetur, [B. 26, 7, 19] S siue pure siue certo die constituatur, eadem condicione suspenditur, ut exsistente condicione
1 teneatur, deficiente utraque actio depereat[2]. Sed is, qui pure debet, si sub condicione
2 constituat, inquit Pomponius in hunc utilem actionem esse. Si pater uel dominus constituerit se soluturum quod fuit in peculio, non minueretur peculium eo, quod ex ea causa obstrictus esse coeperit: et licet interierit peculium, non tamen liberatur.

20 IDEM libro quarto ad Plautium. Nec enim quod crescit peculium aut de- [B. 26, 7, 20] *E crescit, pertinet ad constitutoriam actionem.

21 IDEM libro uicensimo nono ad edictum. Promissor Stichi post moram ab [B. 26, 7, 21] S
1 eo factam mortuo Sticho si constituerit se pretium eius soluturum, tenetur. Si [Pon. 4, 4. 8, 2] sine die constituas, potest quidem dici te non teneri, licet uerba edicti late pateant: alioquin et confestim agi tecum poterit, si statim ut constituisti non soluas: sed modicum tem-
2 pus statuendum est non minus decem dierum, ut exactio celebretur. Constituto [(Pon.)] satis non facit, qui soluturum se constituit, si offerat satisfactionem. si quis autem constituat se satisdaturum, fideiussorem uel pignora det, non tenetur, quia nihil interest, quemadmodum satisfaciat.

22 IDEM libro sexto breuium. Si post constitutam tibi pecuniam hereditatem ex [B. 26, 7, 22] S senatus consulto Trebelliano restitueris, quoniam sortis petitionem transtulisti ad alium, deneganda est tibi pecuniae constitutae actio. idem est in hereditatis possessore post euictam hereditatem. sed magis est, ut fideicommissario uel ei qui uicit decernenda esset actio.

23 IULIANUS libro undecimo digestorum. Promissor hominis homine mortuo, [B. 26, 7, 23] S

F [*P*(*VLU*)]

---

[1] fecisse (*u. i.*) [2] teneat utraque actio, deficiente depereat?

---

1 nec P^a | fecisse *PVLU* 5 ante stetit] ante $P^aV^aL^aU^a$, an $P^bL^bU^b$, an autem V^b | et puto et] F^1PLU, et puto F^2 6 referendam *P* 7 quod adicitur] qu.. dicitur P^a 8 interpr'a'etationem F^2 9 tunc *om.* P^a | nihilhominus *F* 10 obligatus PVL^a? 11 constitutam P^aL | actiones F^1 12 soliturum *F* 13 obligatus fPV^bLU, obligat.. V^a | tenebantur P^a 14 e re] *F et ex Pi(sana)* U^b, here P^a, bene $P^bV^bLU^a$, *inc.* V^a | contineat *om.* P^aV 16 solitione *P* 18 utramqua F^1 (*em. m. 3*) 20 puro P^a | condicione'm' F^2 21 'si' sub F^2 27 promis's'or'i' F^2 28 pr'a'etium F^2 32 constituit se P^a 33 det non tenetur] denotetur P^a 35 breuium] F^1, breuis edicti F^2, breuis edictio (edicto V^a) *PVLU*: *obserua hosce libros in digestis, ubi sequare F^1, et in indice et ad librum usque XXVI citari nomine* breuium, *deinde inde a libro digestorum XXVII nomine* breuis edicti 37 possessorem $P^aL^aU^a$ 38 hereditatem *om.* P^aV 39 promisor *F*

cum per eum staret quo minus traderetur, etsi hominem daturum se constituerit, de constituta pecunia tenebitur, ut pretium eius soluat.

24 ‖ MARCELLUS libro singulari responsorum. Titius Seio epistulam emisit in haec uerba: 'Remanserunt apud me quinquaginta ex credito tuo ex contractu pupillorum 'meorum, quos tibi reddere debebo idibus Maiis probos: quod si ad diem supra scriptum 'non dedero, tunc dare debebo usuras tot.' quaero, an Lucius Titius in locum pupillorum hac cautione reus successerit. Marcellus respondit, si intercessisset stipulatio, successisse. item quaero, an, si non successisset, de constituta teneatur. Marcellus respondit in sortem teneri: est enim humanior et utilior ista interpretatio. [B. 26, 7, 24] *Sf* f. 205

25 PAPINIANUS libro octauo quaestionum. Illud aut illud debuit et constituit alterum: an uel alterum quod non constituit soluere possit, quaesitum est. dixi non esse
1 audiendum, si uelit hodie fidem constitutae rei frangere. Si iureiurando delato deberi tibi iuraueris, cum habeas eo nomine actionem, recte de constituta agis. sed et si non ultro detulero iusiurandum, sed referendi necessitate compulsus id fecero, quia nemo dubitat modestius facere qui referat, quam ut ipse iuret[1], nulla distinctio adhibetur, tametsi ob tuam facilitatem ac meam uerecundiam subsecuta sit referendi necessitas. [B. 26, 7, 25] *P*

26 SCAEUOLA libro primo responsorum. Quidam ad creditorem litteras eiusmodi fecit: 'Decem, quae Lucius Titius ex arca tua mutua acceperat, salua ratione usurarum 'habes penes me, domine.' respondit secundum ea quae proponerentur actione de constituta pecunia eum teneri. [B. 26, 7, 26] *Pf*

27 ULPIANUS libro quarto decimo ad edictum. Utrum praesente debitore an absente constituat quis, parui refert. hoc amplius etiam inuito constituere eum posse Pomponius libro trigensimo quarto scribit: unde falsam putat opinionem Labeonis existimantis, si, postquam quis constituit pro alio, dominus ei denuntiet ne soluat, in factum exceptionem dandam: nec immerito Pomponius: nam cum semel sit obligatus qui constituit, factum debitoris non debet eum excusare. [B. 26, 7, 27] *E*

28 GAIUS libro quinto ad edictum prouinciale. Ubi quis pro alio constituit se soluturum, adhuc is, pro quo constituit, obligatus manet. [B. 26, 7, 28] *E*

29 PAULUS libro uicensimo quarto ad edictum. Qui iniuriarum uel furti uel ui bonorum raptorum tenetur actione, constituendo tenetur. [B. 26, 7, 29] *Ef*

30 IDEM libro secundo sententiarum. Si quis duobus pecuniam constituerit tibi aut Titio, etsi stricto iure propria *actione* pecuniae constitutae manet obligatus, etiamsi Titio soluerit, tamen per exceptionem adiuuatur. [B. 26, 7, 30] *P

31 SCAEUOLA libro quinto digestorum. Lucius Titius Seiorum debitor decessit: hi persuaserunt Publio Maeuio, quod hereditas ad eum pertineret et fecerunt, ut epistulam in eos exponat debitorem sese esse quasi heredem patrui sui confitentem, qui et addidit epistulae suae, quod in rationes suas eadem pecunia peruenit. quaesitum est, cum ad Publium Maeuium ex hereditate Lucii Titi nihil peruenerit, an ex scriptura proposita de constituta pecunia conueniri possit et an doli exceptione uti possit. respondit nec ciuilem eo nomine actionem competere: sed nec de constituta secundum ea quae proponerentur. [B. 26, 7, 31] *A*

F[*P*(*VLU*)]

---

[1] qui deferat, quamuis ipse iuret?

---

1 eum staret] F^2P^bLU, constaret F^1, ...aret P^a: τὸν μετὰ ὑπέρθεσιν ἀποθανόντα δοῦλον *B* (*Anon.*) 5 debeo *PVLU* | maiis] magii *P*, maii *LU* 6 debeo P^aVLU 7 hac cautione] ad cautionem *PVLU* 8 an *om.* *PVL* 10 aut illud] aut P^a 13 agis] F^1PL^bU, agas L^a, agi F^2: καλῶς ἀντιφωνοῦμαι *B* (*Anon.*) 15 modestinus faceret quid P^a 17 literam P^a 18 mutuam P^a | ratione .t usurarum P^a 19 habes penes me domine] FP^a, habes penes me nomine U^a, nomine habes penes me P^bU^b, habes penes me *VL* 23 trige'n'simo F^2 24 qui's' (s *addidit, sed statim denuo deleuit m. 2*) F^2 27 quarto *Taur.* 29 peculus *PVU* 32 propriactioni *F* (*em. f*) 33 adiubatur *F* 34 seiorum] reiorum P^a 35 pertinet P^a 36 patris P^a, *inc.* U^a | addicit P^a 38 peruenit *PVLU* 40 constituta] constituta pecunia conueniri possit (posse P^b) *PL*, constituta pecunia *U*, *inc.* V^a

idem quaesiit, usurarum nomine quod ex causa supra scripta datum sit, an repeti possit.
respondit secundum ea quae proponerentur posse.

VI.

℞ COMMODATI UEL CONTRA ℞ *SE*

1 ULPIANUS libro uicensimo octauo ad edictum. Ait praetor: 'Quod quis com- B.13,1,1 *S*
1 'modasse dicetur, de eo iudicium dabo.' Huius edicti interpretatio non est difficilis. unum
solummodo notandum, quod qui edictum concepit commodati fecit mentionem, cum Paco-
nius utendi[1] fecit mentionem. inter ‖ commodatum autem et utendum datum Labeo quidem f. 205'
ait tantum interesse, quantum inter genus et speciem: commodari enim rem mobilem, non
etiam soli, utendam dari etiam soli. sed ut apparet, proprie commodata res dicitur et quae
soli est, idque et Cassius existimat. Uiuianus amplius etiam habitationem commodari posse
2 ait. Impuberes commodati actione non tenentur, quoniam nec constitit commodatum in
pupilli persona sine tutoris auctoritate, usque adeo ut, etiamsi pubes factus dolum aut
culpam admiserit, hac actione non tenetur[2], quia ab initio non constitit.

2 PAULUS libro uicensimo nono ad edictum. Nec in furiosum commodati actio B.13,1,2 *S*
danda est. sed ad exhibendum aduersus eos dabitur, ut res exhibita uindicetur.

3 ULPIANUS libro uicensimo octauo ad edictum. Sed mihi uidetur, si locuple- B.13,1,3 *S*
tior pupillus factus sit, dandam utilem commodati actionem secundum diui Pii rescriptum.
1 Si reddita quidem sit res commodata, sed deterior reddita, non uidetur reddita, quae de-
terior facta redditur, nisi quid[3] interest praestetur: proprie enim dicitur res non reddita,
2 quae deterior redditur. In hac actione sicut in ceteris bonae fidei iudiciis similiter in litem
iurabitur: et rei iudicandae tempus, quanti res sit, obseruatur, quamuis in stricti[4] litis con-
3 testatae tempus spectetur. Heres eius qui commodatum accepit pro ea parte qua heres
est conuenitur, nisi forte habeat facultatem totius rei restituendae nec faciat: tunc enim
4 condemnatur in solidum, quasi hoc boni iudicis arbitrio conueniat. Si filio familias seruoue
commodatum sit, dumtaxat de peculio agendum erit: cum filio autem familias ipso et di-
recto quis poterit. sed et si ancillae uel filiae familias commodauerit, dumtaxat de peculio
5 erit agendum. Sed non tantum ex causa doli earum personarum pater uel dominus con-
demnetur, sed et ipsius quoque domini uel patris fraus dumtaxat uenit, ut Iulianus libro
6 undecimo circa pigneraticiam actionem distinguit. Non potest commodari id quod usu con-
sumitur, nisi forte ad pompam uel ostentationem quis accipiat.

4 GAIUS libro primo de uerborum obligationibus. Saepe etiam ad hoc commo- B.13,1,4 *P
dantur pecuniae, ut dicis gratia numerationis loco intercedant.

5 ULPIANUS libro uicensimo octauo ad edictum. Si ut certo loco uel tempore B.13,1,5 *S*
reddatur commodatum conuenit, officio iudicis inest, ut rationem loci uel temporis habeat.
1 Si quis hac actione egerit et oblatam litis aestimationem susceperit, rem offerentis facit.
2 Nunc uidendum est, quid ueniat in commodati actione, utrum dolus an et culpa an uero
et omne periculum. et quidem in contractibus interdum dolum solum, interdum et culpam
praestamus: dolum in deposito: nam quia nulla utilitas eius uersatur apud quem deponitur,
merito dolus praestatur solus: nisi forte et merces accessit (tunc enim, ut est et constitu-
tum, etiam culpa exhibetur) aut si hoc ab initio conuenit, ut et culpam et periculum
F[P(VLU)]

---

[1] dati *ins.* (*d'Arnaud*) [2] teneatur (*Hal.*)? [3] quod (*u. i.*)? [4] iuris *ins.* (*u. i.*)

1 *ab* idem *l. inc. F* 2 respondi *PV* 6 cu-ius *PLU* 7 paconius] *sic D. 37, 12, 3 pr.*: pacunius *FPᵃUᵃ*, pacuuius *PᵇLUᵇ* 8 feci *Pᵃ* 10 utendam dari etiam soli *om. PᵃV* | proprio *F¹* 11 commodare *P* 13 personam *PU* 19 reddita non] *FPᵇU*, restituta non *Pᵃ*, facta reddatur non *Pᵃ*, facta non *V²*, facta reddita non *L*, *inc. Vᵃ* | uide bi tur *F²* 20 quid] quod *PL* 21 hanc actionem *PV* 22 quanto *F¹*, quando *Pᵃ* | stricti] *F*, strictis *PVᵃLU*, strictis iuditiis *V²*, stricti iuris iudiciis *f* 24 habuit *F¹*, habet *L*: ΔΥΝΑΤΑΙ *BS* (*Cyr.*) 25 conuenit *PᵃUᵃ* 26 cum filio ... 28 erit *om. P* | autem *om. V* | derecto *F²* 37 actionem *PVLU* 41 aut] ut *PᵃUᵃ*

praestet is penes quem deponitur. sed ubi utriusque utilitas uertitur, ut in empto, ut in
3 locato, ut in dote, ut in pignore, ut in societate, et dolus et culpa praestatur. Commo-
datum autem plerumque solam utilitatem continet eius cui commodatur, et ideo uerior est
Quinti Mucii sententia existimantis et culpam praestandam et diligentiam et, si forte res
aestimata data sit, omne periculum praestandum ab eo, qui aestimationem se praestaturum
4 recepit. Quod uero senectute contigit uel morbo, uel ui latronum ereptum est, aut[1] quid
simile accidit, dicendum est nihil eorum esse inputandum ei qui commodatum accepit, nisi
aliqua culpa interueniat. proinde et si incendio uel ruina aliquid contigit uel aliquid[2]
damnum fatale, non tenebitur, nisi forte, cum possit res commodatas saluas facere, suas
5 6 praetulit. Custodiam ‖ plane commodatae rei *e*tiam diligentem debet praestare. Sed an f. 206
etiam hominis commodati custodia praestetur, apud ueteres dubitatum est. nam interdum
et hominis custodia praestanda est, si uinctus commodatus est, uel eius aetatis, ut custodia
indigeret: certe si hoc actum est, ut custodiam is qui rogauit praestet, dicendum erit prae-
7 stare. Se*d* interdum et mortis damnum ad eum qui commodatum rogauit pertinet: nam
si tibi equum commodauero, ut ad uillam adduceres, tu ad bellum duxeris, commodati
teneberis: idem erit et in homine. plane si sic commodaui, ut ad bellum duceres, meum
erit periculum. nam et si seruum tibi tectorem commodauero et de machina ceciderit,
periculum meum esse Namusa ait: sed ego ita hoc uerum puto, si tibi commodaui, ut et
in machina operaretur: ceterum si ut de plano opus faceret, tu eum inposuisti *in* machina,
aut si machinae culpa factum minus diligenter non ab ipso ligatae uel funium perticarum-
que uetustate, dico periculum, quod culpa contigit rogantis commodatum, ipsum praestare
debere: nam et Mela scripsit, si seruus lapidario commodatus sub machina perierit, teneri
8 fabrum commoda*ti*, qui neglegentius machinam colligauit. Quin immo et qui alias re com-
modata utitur, non solum commodati, uerum furti quoque tenetur, ut Iulianus libro unde-
cimo digestorum scripsit. denique ait, si tibi codicem commodauero et in eo chirographum
debitorem tuum cauere[3] feceris egoque hoc interleuero, si quidem ad hoc tibi commoda-
uero, ut caueretur tibi in eo, teneri me tibi contrario iudicio: si minus neque me certio-
rasti ibi chirographum esse scriptum[4], etiam teneris mihi, inquit, commodati: immo, ait,
etiam furti, quoniam ali*ter* re commodata usus es, quemadmodum qui equo, inquit, uel
9 uestimento aliter quam commodatum est utitur, furti tenetur. Usque adeo autem diligentia
in re commodata praestanda est, ut etiam in ea, quae sequitur rem commodatam, prae-
stari debeat: ut puta equam tibi commodaui, quam pullus comitabatur: etiam pulli te custo-
10 diam praestare debere ueteres responderunt. Interdum plane dolum solum in re commo-
data qui rogauit praestabit, ut puta si quis ita conuenit: uel si sua dumtaxat causa com-
modauit, sponsae forte suae uel uxori, quo honestius culta ad se deduceretur, uel si quis

F[*P*(*VLU*)]

[1] si *ins.* (*Hal.*) [2] aliud? [3] scribere (*u. i.*)? [4] nèque ... scriptum] *firmant B:* μήτε ἐν εἰδήσει με τοῦ γραφέντος ἐποίησας: si minus, nec si me certiorasti ibi chirographum esse scriptum: etiam teneris?

1 is *om.* P^a 4 existimentis F^1 | res extimanda P^a, *inc.* V^a 5 ab eo praestandum *PVLU* 8 aliqua] alia P^aV | interuenit *PVLU* 9 suas ͑i͑ F^2 10 rei tiam *F* (*suppl. f*) 12 uel] uel etiam *PLU* | custodia] castodia F^1, custodiam P^a 13 ut] et P^a, ut et *U*, *om. V* 14 sed] se *F* (*suppl. f*) 16 duceres] duceres tu ad bellum duxeris P^a 18 namusa] .. (nam *uidetur fuisse*) uiuianus *PV*, uiuianus *L*, iulianus *U* | sed] et *PVLU* | commodauit P^aU^a 19 machina] machina ceciderit P^a | si ut] ut si *PVU* | inposuit in machina F^1, inposuistin machina F^2, inposuisti machinae *PVLU* 20 aut] ut P^aV | funium] fumorum P^a 21 culpa *om.* F^1 | rogatus P^aL^a 22 sub ͑si͑ machina F^2 24 utimur P^a | quoque tenetur furti *PVU*, etiam furti ten. *L* 25 scribit *PVLU* | ait] aut P^a 26 cauere] faceuere F^1: καὶ ποιήσεις τὸν χρεώστην σου ἐν αὐτῷ χειρογράφειν *BS* (*Cyr.*), καὶ παρασκευάσεις ἐν αὐτῇ τὸν χρεώστην σου ἀσφαλίσασθαί σε *B* (*Anon.*): *fuitne* scriuere? | ad] ab F^1P^a 28 ibi] tibi P^aU, *om. VL* 29 aliter re] fL^bU, alittere *F*, aliter (*om.* re) *P*, aliter res L^a | commodatum F^1 | qui *om.* P^a | ͑e͑quo F^2 31 praestanti P^a | in *om.* P^aV | sequitur *om.* P^a 32 debeat ut] debeatur PLU^a | pupillus P^aL^a | comitabatur] comimodatur F^1 34 ut *om.* PL^aU 35 sponte P^a | nonestius F^1 | culta] culta eum $P^a?V$ | deducerentur P^a

11 ludos edens praetor scaenicis commodauit, uel ipsi praetori quis ultro commodauit. Nunc
uidendum, in quibus speciebus commodati actio locum habeat. et est apud ueteres de
12 huiusmodi speciebus dubitatum. Rem tibi dedi, ut creditori tuo pignori dares: dedisti: non
repigneras, ut mihi reddas. Labeo ait commodati actionem locum habere, quod ego puto
uerum esse, nisi merces interuenit: tunc enim uel in factum uel ex locato conducto agen-
dum erit. plane si ego pro te rem pignori dedero tua uoluntate, mandati erit actio. idem
Labeo recte dicit, si a me culpa absit repignerandi, creditor autem nolit reddere pignus,
competere tibi ad hoc dumtaxat commodati, ut tibi actiones aduersus eum praestem. ab-
esse autem culpa a me uidetur, siue iam solui pecuniam siue soluere sum paratus. sumptum
13 plane litis ceteraque aequum est eum adgnoscere, qui commodatum accepit. Si me roga-
ueris, ut seruum tibi cum lance commodarem et seruus lancem perdiderit, Cartilius ait
periculum ad te respicere, nam et lancem uideri commodatam: quare culpam in eam quo-
que praestandam. plane si seruus cum ea fugerit, eum qui commodatum accepit non te-
14 neri, nisi fugae praestitit culpam. Si de me petisses, ut triclinium tibi sternerem et argen-
tum ad ministerium praeberem, et fecero, deinde petisses, ut idem sequenti die facerem et
cum commode argentum domi referre non possem, ibi hoc reliquero | et perierit: qua f. 206'
actione agi possit et cuius esset periculum? Labeo de periculo scripsit multum interesse,
custodem posui an non: si posui, ad me periculum spectare, si minus, ad eum penes quem
relictum est. ego puto commodati quidem agendum, uerum custodiam eum praestare de-
15 bere, penes quem res relictae sunt, nisi aliud nominatim conuenit. Si duobus uehiculum
commodatum sit uel locatum simul, Celsus filius scribit libro sexto digestorum quaeri posse, utrum unusquisque eorum in solidum an pro parte teneatur. et ait duorum quidem in solidum dominium uel possessionem esse non posse: nec quemquam partis corporis dominum esse, sed totius corporis pro indiuiso pro parte dominium habere. usum autem balinei quidem uel porticus uel campi uniuscuiusque in solidum esse (neque enim minus me uti, quod et alius uteretur): uerum in uehiculo commodato uel locato pro parte quidem effectu me usum habere, quia non omnia loca uehiculi teneam. sed esse uerius ait et dolum et culpam et diligentiam et custodiam in totum me praestare debere: quare duo quodammodo rei habebuntur et, si alter conuentus praestiterit, liberabit alterum et ambobus competit furti actio,

6 Pomponius libro quinto ad Sabinum. ut alterutro agente alterius actio contra [B. 13, 1, 6] *S**
furem tollatur.

7 Ulpianus libro uicensimo octauo ad edictum. Undo quaeritur, si alter furti [B. 13, 1, 7] *S*
egerit, an ipse solus debeat commodati conueniri. et ait Celsus, si alter conueniatur qui furti non egit, et paratus sit periculo suo conueniri alterum qui furti agendo lucrum sensit
1 ex re commodata, debere eum audiri et absolui. Sed si legis Aquiliae aduersus socium eius habuit commodator actionem, uidendum erit, ne cedere debeat, si forte damnum dedit alter, quod hic qui connenitur commodati actione sarcire compellitur: nam et si aduersus ipsum habuit Aquiliae actionem commodator, aequissimum est, ut commodati agendo remittat actionem: nisi forte quis dixerit agendo eum e lege Aquilia hoc minus consecuturum, quam ex causa commodati consecutus est: quod uidetur habere rationem.

F[*P*(*VLU*)]

---

4 repignoras F^1, repignasras P^a 5 locato et conducto *PVLU* 7 noluit *PLU* 8 actionem *PVLU* 9 sumptus *PLU* 11 cartilius ait] *om.* F^2*PVL* 14 nisi fugae praestitit culpam] εἰ μὴ ἄρα τῆς φυγῆς αἴτιος ἐγένου *B* (*Anon.*) 15 et fecero] • facerem P^a, et facerem U^a 16 reliquero] F^2*L*, relinquero F^1*PVU* | quia P^a 17 perioulo's' scrips. F^2 | multu'u'm F^2 18 posuit .... an non si posuit P^a 21 scribit] F^2*PVLU*, scribsit F^1 23 dominum] dominium P^a 24 indiuisio P^a | balnei *PLU* 26 et *om.* *PLU* | ueteretur P^a, ueretur *V* 27 teneam] *LU*, tenear *FP* | uerus P^a 29 liberauit F^1 31 ut ... 32 tollatur] *F*V^a, et ... tollatur P^a*U*, et ... tolletur $P^b$$V^b$, et ... tollitur *L* | alteru'l'tro F^2 35 et *om.* F^a | conueniri] $F^1$$L^a$$U^a$, conuenire F^2*P*$L^b$$U^b$: καὶ ἀξιοῖ κινδύνῳ αὐτοῦ κινῆσαι τὸν χρήσαντα *B* (*Anon.*) 36 re *om.* P^a | et] et uel P^a*V* | lege aquilia *PVU* 37 commodato P^a | debeant P^a*V* | dederit *PVLU* 38 sarcine P^a 40 e lege'ro' F^2, ex lege *PVLU*

8 POMPONIUS libro quinto ad Sabinum. Rei commodatae et possessionem et proprietatem retinemus: B. 13, 1, 8 S^*

9 ULPIANUS libro secundo ad edictum. nemo enim commodando rem facit eius cui commodat. B. 13, 1, 9 *E

10 IDEM libro uicensimo nono ad Sabinum. Eum, qui rem commodatam accepit, si in eam rem usus est in quam accepit, nihil praestare, si eam in nulla parte culpa sua B. 13, 1, 10 S^*
1 deteriorem fecit, uerum est: nam si culpa eius fecit deteriorem, tenebitur. Si rem inspectori dedi, an similis sit ei cui commodata res est, quaeritur. et si quidem mea causa dedi, dum uolo pretium exquirere, dolum mihi tantum praestabit: si sui, et custodiam: et ideo furti habebit actionem. sed et si dum refertur periit, si quidem ego mandaueram per quem remitteret, periculum meum erit: si uero ipse cui uoluit commisit, aeque culpam mihi praestabit, si sui causa accepit,

11 PAULUS libro quinto ad Sabinum. qui non tam idoneum hominem elegerit, ut recte id perferri possit: B. 13, 1, 11 S^*

12 ULPIANUS libro uicensimo nono ad Sabinum. si mei causa, dolum tantum. B. 13, 1, 12 S^*
1 Commodatam rem missus qui repeteret cum recepisset, aufugit. si dominus ei dari iusserat, domino perit: si commonendi causa miserat ut referretur res commodata, ei qui commodatus[1] est.

13 POMPONIUS libro undecimo ad Sabinum. ‖ Is qui commodatum accepit si non apparentis rei nomine commodati condemnetur, cauendum ei est, ut repertam dominus B. 13, 1, 13 S^* f. 207
1 ei praestet. Si quem quaestum fecit is qui experiendum quid accepit, ueluti si iumenta fuerint eaque locata sint, id ipsum praestabit[2] qui experiundum dedit: neque enim ante
2 eam rem quaestui cuique esse oportet, priusquam periculo eius sit. Si libero homini, qui mihi bona fide seruiebat, quasi seruo rem commodauero, uideamus, an habeam commodati actionem. nam et Celsus filius aiebat, si iussissem eum aliquid facere, uel mandati cum eo uel praescriptis uerbis experiri me posse: idem ergo et in commodato erit dicendum. nec obstat, quod non hac mente cum eo, qui liber bona fide nobis seruiret, contraheremus quasi eum obligatum habituri: plerumque enim id accidit, ut extra id quod ageretur tacita obligatio nascatur, ueluti cum per errorem indebitum soluendi causa datur. BS. 17, 1, 19

14 ULPIANUS libro quadragensimo octauo ad Sabinum. Si seruus meus rem meam tibi scienti nolle me tibi commodari commodauerit, et commodati et furti nascitur actio et praeterea condictio ex causa furtiua. B. 13, 1, 14 S^*

15 PAULUS libro uicensimo nono ad edictum. Commodare possumus etiam alienam rem, quam possidemus, tametsi scientes alienam possidemus, B. 13, 1, 15 S

16 MARCELLUS libro quinto digestorum. ita ut et si fur uel praedo commodauerit, habeat commodati actionem. B. 13, 1, 16 *E

17 PAULUS libro uicensimo nono ad edictum. In commodato haec pactio, ne B. 13, 1, 17 S
1 dolus praestetur, rata non est. Contraria commodati actio etiam sine principali moueri
2 potest, sicut et ceterae quae dicuntur contrariae. Si ex facto heredis agatur commodati,
3 in solidum condemnatur, licet ex parte heres est. Sicut autem uoluntatis et officii magis quam necessitatis est commodare, ita modum commodati finemque praescribere eius est qui beneficium tribuit. cum autem id fecit, id est postquam commodauit, tunc finem prae-

F[*P*(*VLU*)]

---

[1] cui commodatum (*similiter D. Gothofredus*)? [2] ei *ins.* (*Hal.*)

2 proprietate'm' F^2 3 commodando] acommodando *F*, adcommodando $P^b VLU$, adcommodantisdo P^a: οὐδεὶς γὰρ κιχρῶν τὴν δεσποτείαν μετατίθησι *BS* (*Cyr.*) 7 det. facit *PVLU* | eius facit *PVL* 9 praestauit $F^1 P^a$ 16 aufuit P^a, aut fu.. *V* 17 referetur FP^aU 19 si is q. c. a. non *PVLU* 20 commendati P^a 21 quid] id *PU*, *om.* L^a 22 locuta P^a | praestauit *F* (*em. f*) | experiundum] $F^1 PL$, experiendum $F^2 U$ 23 questui *F* 24 an habeo $P^a V$ 25 filius] ofilius $F^2 U$ 26 perscriptis *PV* | ergo] *om.* $F^2 PVL$ 29 nascantur P^a | indebiti *PLU* 34 quam possi-de're'mus F^2 35 et] F^1, *om.* $F^2 PVLU$ 39 heredis agatur (agitur *U*) heredes (heres $P^b VLU$) commod. *PVLU* 40 heredes P^a 41 finemqu'a'e F^2 | perscribere *PVLU* | est eius *PV* 42 perscribere PLU^b, scribere U^a

scribere et retro agere atque intempestiue usum commodatae rei auferre non officium tan-
tum impedit, sed et suscepta obligatio inter dandum accipiendumque. geritur enim nego-
tium inuicem et ideo inuicem propositae sunt actiones, ut appareat, quod principio bene-
ficii ac nudae uoluntatis fuerat, conuerti in mutuas praestationes actionesque ciuiles. ut
accidit in eo, qui absentis negotia gerere inchoauit: neque enim impune peritura deseret:
suscepisset enim fortassis alius, si is non coepisset: uoluntatis est enim suscipere manda-
tum, necessitatis consummare. igitur si pugillares mihi commodasti, ut debitor mihi caueret,
non recte facies importune repetendo: nam si negasses, uel emissem uel testes adhibuissem.
idemque est, si ad fulciendam insulam tigna commodasti, deinde protraxisti aut etiam sciens
uitiosa commodaueris: adiuuari quippe nos, non decipi beneficio oportet. ex quibus causis
4 etiam contrarium iudicium utile esse dicendum est. Duabus rebus commodatis recte de
altera commodati agi posse Uiuianus scripsit: quod ita uideri uerum, si separatae sint,
Pomponius scripsit: nam eum, qui carrucam puta uel lecticam commodauit, non recte actu-
5 rum de singulis partibus. Rem commodatam perdidi et pro ea pretium dedi, deinde res
in potestate tua uenit: Labeo ait contrario iudicio aut rem mihi praestare te debere aut
quod a me accepisti reddere.

18 Gaius libro nono ad edictum ‖ prouinciale. In rebus commodatis talis dili- [B. 13, 1, 18] S f. 207'
gentia praestanda est, qualem quisque diligentissimus pater familias suis rebus adhibet,
ita ut tantum eos casus non praestet, quibus resisti non possit, ueluti mortes seruorum
quae sine dolo et culpa eius accidunt, latronum hostiumue incursus, piratarum insidias,
naufragium, incendium, fugas seruorum qui custodiri non solent. quod autem de latronibus
et piratis et naufragio diximus, ita scilicet accipiemus, si in hoc commodata sit alicui res,
ut eam rem peregre secum ferat: alioquin si cui ideo argentum commodauerim, quod is
amicos ad cenam inuitaturum se diceret, et id peregre secum portauerit, sine ulla dubita-
tione etiam piratarum et latronum et naufragii casum praestare debet. haec ita, si dum-
taxat accipientis gratia commodata sit res. at si utriusque, ueluti si communem amicum
ad cenam inuitauerimus tuque eius rei curam suscepisses et ego tibi argentum commoda-
uerim, scriptum quidem apud quosdam inuenio, quasi dolum tantum praestare debeas: sed
uidendum est, ne et culpa praestanda sit, ut ita culpae fiat aestimatio, sicut in rebus pignori
1 datis et dotalibus aestimari solet. Siue autem pignus siue commodata res siue deposita
deterior ab eo qui acceperit facta sit, non solum istae sunt actiones, de quibus loquimur,
2 uerum etiam legis Aquiliae: sed si qua earum actum fuerit, aliae tolluntur. Possunt iustae
causae interuenire, ex quibus cum eo qui commodasset agi deberet: ueluti de impensis in
ualetudinem serui factis quaeue post fugam requirendi reducendique eius causa factae es-
sent: nam cibariorum impensae naturali scilicet ratione ad eum pertinent, qui utendum
accepisset. sed et id, quod de impensis ualetudinis aut fugae diximus, ad maiores impensas
pertinere debet: modica enim impendia uerius est, ut sicuti cibariorum ad eundem perti-
3 neant. Item qui sciens uasa uitiosa commodauit, si ibi infusum uinum uel oleum corruptum
4 effusumue est, condemnandus eo nomine est. Quod autem contrario iudicio consequi quis-
que potest, id etiam recto iudicio, quo cum eo agitur, potest saluum habere iure pensa-
tionis. sed fieri potest, ut amplius esset, quod inuicem aliquem consequi oporteat, aut

F[*P*(*VLU*)]

3 et ideo] et ideo et *PV* 6 aliis F^1 | coepisset] concepisset P^aV | est enim] enim L^a, enim est PVL^b 7 pupillares F^1 9 ad faciendam P^aVL^a 11 duobus P^aL^a 13 scripsit] scribsit F^2: *cf. p. 422 u. 31* | eum] eo P^a | carrucham (*sic*) *F* 14 rem cummodatum F^1 | res *om.* P^aVLU 15 te *om.* P^aV 16 a me] *F et ex Pi(sana)* U^b, *om.* $PVLU^a$ 19 mortes] PV^bL^bU, *inc.* V^a, mortis FL^a 20 hostiumue] hostium PVL^a | incursum PVL^aU 21 qui] quis constituit P^a, qui consti (consti *antequam perscriberet deleuit m. 1*) *L* 22 et pir.] ex pir. P^a | commodati F^1U^a 26 utriusque] uerusque P^a 27 tibi cum argentum $P^aL^aU^a$ 28 aput F^1 29 ita] ite P^a | in rebus pignori datis] ἐπὶ τῶν ἐνεχύρων *B* (*Anon.*), ἐπὶ ἐνεχύρῳ *BS* (*Cyr.*) 32 etiam] etiam et *PV*, etiam est *LU* 34 quaeue] quae P^aV 36 accepissent P^aV | ualitudine P^aV^aL, in ualitudine P^bV^bU 37 impendit P^aV | ciuariorum F^1 | pertinent P^aVL^a 38 si ibi] sibi V^a, si P^bV^bLU, *inc.* P^a 39 condempnatus P^a | autem] cui P^a? 41 ˋaˊut F^2

iudex pensationis rationem non habeat, aut ideo de restituenda re cum eo non agatur, quia ea res casu intercidit aut sine iudice restituta est: dicemus necessariam esse contrariam actionem.

19 IULIANUS libro primo digestorum. Ad eos, qui seruandum ali- [Ulp. D. 19, 2, 41. B. 13, 1, 19] *S* quid conducunt aut utendum accipiunt, damnum iniuria ab alio datum non pertinere procul dubio est: qua enim cura aut diligentia consequi possumus, ne aliquis damnum nobis iniuria det?

20 IDEM libro tertio ad Urseium Ferocem. Argentum commodatum si tam ido- [B. 13, 1, 20] *S* neo seruo meo tradidissem ad te perferendum, ut non debuerit quis aestimare futurum, ut a quibusdam malis hominibus deciperetur, tuum, non meum detrimentum erit, si id mali homines intercepissent.

21 AFRICANUS libro octauo quaestionum. Rem mihi commodasti: eandem sub- [B. 13, 1, 21] *Sf* ripuisti: deinde cum commodati ageres nec a te scirem esse subreptam, iudex me condemnauit et solui: postea comperi a te esse subreptam: quaesitum est, quae mihi tecum actio sit. respondit furti quidem non esse, sed commodati contrarium iudicium utile mihi
1 fore. In exercitu contubernalibus uasa utenda communi periculo dedi ac deinde meus seruus subreptis his ad hostes profugit et postea sine uasis receptus est. habiturum me commodati actionem cum contubernalibus ‖ constat pro cuiusque parte: sed et illi mecum f. 208 furti serui nomine agere possunt, quando et noxa caput sequitur. et si tibi rem periculo tuo utendam commodauero eaque a seruo meo subripiatur, agere mecum furti possis serui nomine.

22 PAULUS libro uicensimo secundo ad edictum. Si seruus, quem tibi commo- [B. 13, 1, 22] *E* dauerim, furtum fecerit, utrum sufficiat contraria commodati actio (quemadmodum competit, si quid in curationem serui impendisti) an furti agendum sit, quaeritur. et furti quidem noxalem habere qui commodatum rogauit procul dubio est, contraria autem commodati tunc eum teneri[1], cum sciens talem esse seruum ignoranti commodauit.

23 POMPONIUS libro uicensimo primo ad Quintum Mucium. Si commodauero [B. 13, 1, 23] *E* tibi equum, quo utereris usque ad certum locum, si nulla culpa tua interueniente in ipso itinere deterior equus factus sit, non teneris commodati: nam ego in culpa ero, qui in tam longum iter commodaui, qui eum laborem sustinere non potuit.

VII.

℞ DE PIGNERATICIA ACTIONE UEL CONTRA ℞ *SEPA*

1 ULPIANUS libro quadragensimo ad Sabinum. Pignus contrahitur non sola tra- [B. 25, 1, 1] *S**
1 ditione, sed etiam nuda conuentione, etsi non traditum est. Si igitur contractum sit pignus nuda conuentione, uideamus, an, si quis aurum ostenderit quasi pignori daturus et aes dederit, obligauerit aurum pignori: et consequens est ut aurum obligetur, non autem aes,
2 quia in hoc non consenserint[2]. Si quis tamen, cum aes pignori daret, adfirmauit hoc aurum esse et ita pignori dederit, uidendum erit, an aes pignori obligauerit et numquid, quia in corpus consensum est, pignori esse uideatur: quod magis est. tenebitur tamen pigneraticia contraria actione qui dedit, praeter stellionatum quem fecit.

2 POMPONIUS libro sexto ad Sabinum. Si debitor rem pignori datam uendidit [B. 25, 1, 2] *S*
F[*P*(*VLU*)]

---

[1] qui commodauit *ins.* [2] consenserunt (*Hal.*)?

1 de *om.* $P^a V$ 2 ea] et $P^a V$ | esse] ei se F^1, *om.* *L* 4 Οὐλπ. *B* 6 aliquid $P^a L^a$ 8 idoneum $P^a L^a$ 9 quis] quasi P^a, *inc.* L^a | ut] aut $P^a V$ 10 mali] mala F^1 14 soluit P^a 15 respondit] $F^1 L$, respondi $F^2 PV$ | utile m' F^2 16 exercitum *PVU* 17 profugit et] *sic ad B* (*Anon.*): ἔφυγε καί *et BS* (*Cyr.*): αὐτομόλησεν, profugisset et *FPVLU* 18 ille P^a 19 furtum F^1 28 quo] ut $P^a L^a U$ 29 equos F^1 32 actione *om.* P^a 35 aurum *om.* P^a | daturum $P^a V L^a$ 37 consenserent (*sic*) F^2 38 uidendum erit *om.* $P^a V$ | obligauerit] FU^b, obligari $P^a V L^a$, obligarit $L^b U$ | quia] $FP^b L^b$, quod *V*, *om.* P^a, *inc.* L^a 39 corpore *PVLU* 41 debitor *om.* *PVLU*

et tradidit tuque ei nummos credidisti, quos ille soluit ei creditori, cui pignus dederat tibique cum eo conuenit, ut ea res, quam iam uendiderat, pignori tibi esset, nihil te egisse constat, quia rem alienam pignori acceperis: ea enim ratione emptorem pignus liberatum habere coepisse neque ad rem pertinuisse, quod tua pecunia pignus sit liberatum.

3 Idem libro octauo decimo ad Sabinum. Si quasi recepturus a debitore tuo [B.25,1,3] S comminus pecuniam reddidisti ei pignus isque per fenestram id misit excepturo eo, quem de industria ad id posuerit, Labeo ait furti te agere cum debitore posse et ad exhibendum: et, si agente te contraria pigneraticia excipiat debitor de pignore sibi reddito, replicabitur de dolo et fraude, per quam nec *redditum*, sed per fallaciam ablatum id intellegitur.

4 Ulpianus libro quadragensimo primo ad Sabinum. Si conuenit de distra- [B.25,1,4] S hendo pignore siue ab initio siue postea, non tantum uenditio ualet, uerum incipit emptor dominium rei habere. sed etsi non conuenerit de distrahendo pignore, hoc tamen iure utimur, ut liceat distrahere, si modo non conuenit, ne liceat. ubi uero conuenit, ne distraheretur, creditor, si distraxerit, furti obligatur[1], nisi ei ter fuerit denuntiatum ut soluat et cessauerit.

5 Pomponius libro *nono decimo* ad Sabinum. Idque iuris est, siue omnino fuerint [B.25,1,5] S pacti, ne ueneat, siue in summa aut condicione aut loco contra pactionem factum sit.

6 Idem libro trigensimo quinto ad Sabinum. Quamuis conuenerit, ut fundum [B.25,1,6] S pigneraticium tibi uendere liceret, nihilo magis cogendus es uendere, licet soluendo non sit is, qui pignus dederit, quia tua causa id caueatur. sed Atilicinus ex causa cogendum creditorem esse ad uendendum dicit: quid enim si multo minus ‖ sit quod debeatur et f. 208' hodie pluris uenire possit pignus quam postea? melius autem est dici eum, qui dederit pignus, posse uendere et accepta pecunia soluere id quod debeatur, ita tamen, ut creditor necessitatem habeat ostendere rem pigneratam, si mobilis sit, prius idonea cautela a debitore pro indemnitate ei praestanda. inuitum enim creditorem cogi uendere satis inhuma-
1 num est. Si creditor pluris fundum pigneratum uendiderit, si id faeneret, usuram eius pecuniae praestare debet ei, qui dederit pignus: sed et si ipse usus sit ea pecunia, usuram praestari oportet. quod si eam depositam habuerit, usuras non debet.

7 Paulus libro secundo sententiarum. Si autem tardius superfluum restituat [B.25,1,7] *P creditor id quod apud eum depositum est, ex mora etiam usuras debitori hoc nomine praestare cogendus est.

8 Pomponius libro tricensimo quinto ad Sabinum. Si necessarias impensas fe- [B.25,1,8] S cerim in seruum aut in fundum, quem pignoris causa acceperim, non tantum retentionem, sed etiam contrariam pigneraticiam actionem habebo: finge enim medicis, cum aegrotaret seruus, dedisse me pecuniam et eum decessisse, item insulam fulsisse uel refecisse et postea
1 deustam esse, nec habere quod possem retinere. Si pignori plura mancipia data sint, et quaedam certis pretiis ita uendiderit creditor ut euictionem eorum praestaret, et creditum suum habeat, reliqua mancipia potest retinere, donec ei caueatur, quod euictionis nomine
2 promiserit, indemnem eum futurum. Si unus ex heredibus debitoris portionem suam soluerit, tamen tota res pignori data uenire poterit, quemadmodum si ipse debitor portionem

F[P(VLU)]

---

[1] debitori *ins.*

4 cepissem $P^a L^a$ 6 id misit] admisit $P^a V$, amisit P^b, demisit L^b, dimisit U, *inc.* L^a 8 e's't si F^2 | reddito] debito reddito P^a | replicauitur F^1, replicatur U^a 9 nec redditum] PL^bU *cum* BS: οὐ δοκεῖ ἀποδεδωκέναι, ἀλλὰ μᾶλλον ἀφαιρεθῆναι κατὰ ἀπάτην *et* B (*Anon.*): οὔτε γὰρ ἀποδοθῆναι δοκεῖ, ἀλλ' ἀφαιρεθῆναι κατὰ δόλον, nec creditum F, n..editum L^a 10 de *om.* $P^a V$ 12 de *om.* $P^a V$ | distrahendo ... 13 conuenit *bis* P^a 13 uero conuenit] uero competit P^a 16 nono decimo] L, 'un'decimo nono F | siue] si $P^a V$ 18 tricensimo F^1 19 uenderet $P^a L^a$? | nihilo ... licet] $FP^b L^b$ *et ex Pi(sana)* U^b, *om.* P^a?VL^a, et U^a 20 tua] aut P^a 21 simul cominus P^a 32 *l. 8 continuatur antecedenti* F | si *om.* F^1 36 quod] d *deleuit, mox* quod *restituit* F^2 | plura mancipa P^a 37 certi (cert.. L^a) pretii si ita $PVLU$ 39 debitoris *om. Taur.* | suam *om.* P^a | soluisset PV 40 tota res at (at *del.* V^b) tamen $P^a V$, at tamen tota res $P^b L^b$ | portionem] portionem suam $P^a V^a$, portionem unam V^b

3 soluisset. Si annua bima trima die triginta stipulatus acceperim pignus pactusque sim, ut nisi sua quaque die pecunia soluta esset, uendere eam[1] mihi liceret, placet, antequam omnium pensionum dies ueniret, non posse me pignus uendere, quia eis uerbis omnes pensiones demonstrarentur: nec uerum est sua quaque die non solutam pecuniam, antequam omnes dies uenirent. sed omnibus pensionibus praeteritis, etiamsi una portio soluta non sit, pignus potest uenire. sed si ita scriptum sit: 'si qua pecunia sua die soluta non erit',
4 statim competit ei pacti conuentio. De uendendo pignore in rem pactio concipienda est, ut omnes contineantur: sed et si creditoris dumtaxat persona fuerit comprehensa, etiam
5 heres eius iure uendet, si nihil in contrarium actum esset. Cum pignus ex pactione uenire potest, non solum ob sortem non solutam uenire poterit, sed ob cetera quoque, ueluti usuras et quae in id impensa sunt.

9 ULPIANUS libro uicensimo octauo ad edictum. Si rem alienam mihi debitor pignori dedit aut malitiose in pignore uersatus sit, dicendum est locum habere contrarium [B. 25, 1, 9] S
1 iudicium. Non tantum autem ob pecuniam, sed et ob aliam causam pignus dari potest,
2 ueluti si quis pignus alicui dederit, ut pro se fideiubeat. Proprie pignus dicimus, quod ad
3 creditorem transit, hypothecam, cum non transit nec possessio ad creditorem. Omnis pecunia exsoluta esse debet aut eo nomine satisfactum esse, ut nascatur pigneraticia actio. satisfactum autem accipimus, quemadmodum uoluit creditor, licet non sit solutum: siue aliis pignoribus sibi caueri uoluit, ut ab hoc recedat, siue fideiussoribus siue reo dato siue pretio aliquo uel nuda conuentione nascitur pigneraticia actio. et generaliter dicendum erit, quotiens recedere uoluit creditor a pignore, uideri ei satisfactum, si ut ipse uo-
4 luit sibi cauit, licet in hoc deceptus sit. Is quoque, qui rem alienam pignori dedit, soluta
5 pecunia potest pigneraticia experiri. Qui ante solutionem egit pigneraticia, licet non recte egit, tamen, si offerat in iudicio pecuniam, debet rem pigneratam et quod sua interest consequi.

10 ‖ GAIUS libro nono ad edictum prouinciale. Quod si non soluere, sed alia ratione satisfacere paratus est, forte si expromissorem dare uult, nihil ei prodest. [B. 25, 1, 10] S f. 209

11 ULPIANUS libro uicensimo octauo ad edictum. Solutum non uidetur, si lis [B. 25, 1, 11] S
1 contestata cum debitore sit de ipso debito uel si fideiussor conuentus fuerit. Nouata autem
2 debiti obligatio pignus peremit, nisi conuenit, ut pignus repetatur. Si quasi daturus tibi pecuniam pignus accepero nec dedero, pigneraticia actione tenebor et nulla solutione facta: idemque et si accepto lata sit pecunia, uel condicio defecit, ob quam pignus contractum
3 est, uel si pactum, cui standum est, de pecunia non petenda factum est. Si in sortem dumtaxat uel in usuras obstrictum est pignus, eo soluto propter quod obligatum est locum habet pigneraticia. siue autem usurae in stipulatum sint deductae siue non, si tamen pignus et in eas obligatum fuit, quamdiu quid ex his debetur, pigneraticia cessabit. alia causa est earum, quas quis supra licitum modum promisit: nam hae penitus illicitae sunt.
4 Si creditori plures heredes exstiterint et uni ex his pars eius soluatur, non debent ceteri heredes creditoris iniuria adfici, sed possunt totum fundum uendere oblato debitori eo, quod
5 coheredi eorum soluit: quae sententia non est sine ratione. Solutam autem pecuniam accipiendum non solum, si ipsi, cui obligata res est, sed et si alii sit soluta uoluntate eius, uel ei cui heres exstitit, uel procuratori eius, uel seruo pecuniis exigendis praeposito. unde si domum conduxeris et eius partem mihi locaueris egoque locatori tuo pensionem soluero,

F[*P*(*VLU*)]

---

[1] rem *ins.* (*Hal.*)

4 diem P^a 6 ita] .. it P^a, cum *V* 7 rem 'et' pactio F^2 9 in *om.* *PVLU* | es'se't F^2 13 est *om.* P^aV 14 et *om.* *PV* 16 non transit nec] FL^a, transit nec P^aV, non transit P^bL^bU 18 satisfactum 'factum' autem F^2 | soluta P^a 19 recedebat P^aVL^a | reo] rei P^a 21 pignori F^1 | si] sic P^aL^a 23 experiri qui a. s. egit pigneraticia *om.* P^a?VL^a, agere *pro his* U^a, *ubi* qui ... pigneraticia *in mg. suppl.* 24 offeras P^aL^a 29 si fidei.] si id se fidei. P^a, si ipse fidei. P^bLU 30 daturum P^aL^a 34 uel in usuras] *non aliter B*: εἴτε ὑπὲρ τῶν τόκων 35 si tamen] sint tamen P^aV, tamen L^a, sint si tamen *U* 40 sententia'e' F^2 41 et *om.* *PVLU* 42 proposito *PVU* 43 soluerem P^a

pigneraticia aduersus te potero experiri (nam Iulianus scribit solui ei posse): et si partem tibi, partem ei soluero, tantundem erit dicendum. plane in eam dumtaxat summam inuecta mea et illata tenebuntur, in quam cenaculum conduxi: non enim credibile est hoc conuenisse, ut ad uniuersam pensionem insulae friuola mea tenebuntur[1]. uidetur autem tacite et cum domino aedium hoc conuenisse, ut non pactio cenacularii proficiat domino, sed sua
6 propria. Per liberam autem personam pignoris obligatio nobis non adquiritur, adeo ut ne per procuratorem plerumque uel tutorem adquiratur: et ideo ipsi actione pigneraticia conuenientur. sed nec mutat, quod constitutum est ab imperatore nostro posse per liberam personam possessionem adquiri: nam hoc eo pertinebit, ut possimus pignoris nobis obligati possessionem per procuratorem uel tutorem adprehendere, ipsam autem obligationem libera
7 persona nobis non semper adquiret. Sed si procurator meus uel tutor rem pignori dederit, ipse agere pigneraticia poterit: quod in procuratore ita procedit, si ei mandatum fuit pignori dare

12 GAIUS libro nono ad edictum prouinciale. uel uniuersorum bonorum administratio ei permissa est ab eo, qui sub pignoribus solebat mutuas pecunias accipere. B. 25, 1, 12 S

13 ULPIANUS libro trigensimo[2] octauo ad edictum. Si, cum uenderet creditor pignus, conuenerit inter ipsum et emptorem, ut, si soluerit debitor pecuniam pretii emptori, liceret ei recipere rem suam, scripsit Iulianus et est rescriptum ob hanc conuentionem pigneraticiis actionibus teneri creditorem, ut debitori mandet ex uendito actionem aduersus emptorem. sed et ipse debitor aut uindicare rem poterit aut in factum actione aduersus
1 emptorem agere. Uenit autem in hac actione et dolus et culpa, ut in commodato: uenit et custodia: uis maior non uenit. B. 25, 1, 13 S*

14 PAULUS libro uicensimo nono ad edictum. Ea igitur, quae diligens pater familias in suis rebus praestare solet, a creditore exiguntur. B. 25, 1, 14 S

15 ULPIANUS libro uicensimo octauo ad edictum. Creditor cum pignus reddit, de dolo debet debitori repromittere: et si praedium ‖ fuit pigneratum, et de iure eius repromittendum est, ne forte seruitutes cessante uti creditore amissae sint. B. 25, 1, 15 S f. 209'

16 PAULUS libro uicensimo nono ad edictum. Tutor lege non refragante si dederit rem pupilli pignori, tuendum erit, scilicet si in rem pupilli pecuniam accipiat. idem
1 est et in curatore adulescentis uel furiosi. Contrariam pigneraticiam creditori actionem competere certum est: proinde si rem alienam uel alii pigneratam uel in publicum obligatam dedit, tenebitur, quamuis et stellionatus crimen committat. sed utrum ita demum, si scit, an et si ignorauit? et quantum ad crimen pertinet, excusat ignorantia: quantum ad contrarium iudicium, ignorantia eum non excusat, ut Marcellus libro sexto digestorum scribit. sed si sciens creditor accipiat uel alienum uel obligatum uel morbosum, contrarium
2 ei non competit. Etiam uectigale praedium pignori dari potest: sed et superficiarium, quia hodie utiles actiones superficiariis dantur. B. 25, 1, 16 S

17 MARCIANUS libro singulari ad formulam hypothecariam. Sane diui Seuerus et Antoninus rescribserunt, ut[3] sine deminutione mercedis soli obligabitur. B. 25, 1, 17 S*

18 PAULUS libro uicensimo nono ad edictum. Si conuenerit, ut nomen debitoris mei pignori tibi sit, tuenda est a praetore haec conuentio, ut et te in exigenda pecunia et debitorem aduersus me, si cum eo experiar, tueatur. ergo si id nomen pecuniarium fuerit, exactam pecuniam tecum pensabis, si uero corporis alicuius, id quod acceperis erit B. 25, 1, 18 S

F[*P*(*VLU*)]

---

[1] teneantur? [2] uicensimo (*Labittus*)? [3] ut diui S. et A. rescripserunt (*edd.*)?

1 pigneratitiam *P*[a] 2 eam] eum *P*[a] 3 illa'ta' *F*[b?] | tenebitur *P*[a]*V* | in qua *PVL* 4 ut] et *U*[a], *om. P*[a] 8 mutat] iuuat. *P*[a] 11 tutor rem] tutorem *P*[a], auctor rem *L*[a] 12 fuit] *F*[2]*U*, fuerit *F*[1]*PL* 14 prouincialem *P* 16 libro xxxuiiii *P*[a] 17 et *om. P*[a] 20 sed et ipse ... 21 emptorem] *FP*[b]*L*[b] *et ex Pi(sana) U*[b], *om. P*[a]?*VL*[a]*U*[a] 27 seruitute *P*[a] | sint] erunt *P*[a] 30 est *om. PVL*[a] 33 ignoratur *P*[a], ignorat *P*[b]*VL*[b]*U* | crimen ... quantum ad *om. P*[a]*VL*[a] 34 ut *om. P*[a]*V* | scribat *P* 36 superficiariis] superficiario *PVL*[b]*U*, superficiarum *L*[a] 39 ut *om. PVLU* | deminutione] denuntiatione *P*[a] 40 cumuenerit *F*[a] 42 pecuniarum *P*[a]*VLU* 43 exactum *F*[1] | alicuius] ait cuius *F*[1], ad cuius *P*[a]*L*[a]

1 tibi pignoris loco. Si nuda proprietas pignori data sit, usus fructus, qui postea adcreuerit,
2 pignori erit[1]: eadem causa est alluuionis. Si fundus pigneratus uenierit, manere causam
pignoris, quia cum sua causa fundus transeat, sicut[2] in partu ancillae, qui post uenditio-
3 nem natus sit. Si quis cauerit, ut silua sibi pignori esset, nauem ex ea ma- [B. 53, 2 n. a]
teria factam non esse pignori Cassius ait, quia aliud sit materia, aliud nauis: et ideo no-
4 minatim in dando pignore adiciendum esse ait: 'quaeque ex[3] silua facta nataue sint'. Seruus
rem peculiarem si pignori dederit, tuendum est, si liberam peculii administrationem habuit:
nam et alienare eas res potest.

19 Marcianus libro singulari ad formulam hypothecariam. Eadem et de filio [B. 25, 1, 19] S*
familias dicta intellegemus.

20 Paulus libro *uicensimo nono* ad edictum. Aliena res pignori dari uoluntate [B. 25, 1, 20] S
1 domini potest: sed et si ignorante eo data sit et ratum habuerit, pignus ualebit. Si plu-
2 ribus res simul pignori detur, aequalis omnium causa est. Si per creditorem stetit, quo
3 minus ei soluatur, recte agitur pigneraticia. Interdum etsi soluta sit pecunia, tamen pigne-
raticia actio inhibenda est, ueluti si creditor pignus suum emerit a debitore.

21 Idem libro sexto breuium. Domo pignori data et area eius tenebitur: est [B. 25, 1, 21] S
enim pars eius. et contra ius soli sequetur aedificium.

22 Ulpianus libro trigensimo ad edictum. Si pignore subrepto furti egerit cre- [B. 25, 1, 22] S
ditor, totum, quidquid percepit, debito eum imputare Papinianus confitetur, et est uerum, etiamsi culpa creditoris furtum factum sit. multo magis hoc erit dicendum in eo, quod ex condictione consecutus est. sed quod ipse debitor furti actione praestitit [Pap. D. 47, 2, 79] creditori uel condictione, an debito sit imputandum uideamus: et quidem non oportere id ei restitui, quod ipse ex furti actione praestitit, peraeque relatum est et traditum, et ita
1 Papinianus libro nono quaestionum ait. Idem Papinianus ait et si metus causa seruum
pigneratum debitori tradiderit, quem bona fide pignori acceperat: nam si egerit quod metus causa factum est et quadruplum sit consecutus, nihil neque restituet ex eo quod consecutus
2 est nec debito imputabit. Si praedo rem pignori dederit, competit ei et de fructi- [Ep. 17, 49]
bus pigneraticia actio, quamuis ipse ‖ fructus suos non faciet (a praedone enim fructus et f. 210
uindicari extantes possunt et consumpti condici): proderit igitur ei, quod creditor bona
3 fide possessor fuit. Si post distractum pignus debitor, qui precario rogauit uel conduxit
4 pignus, possessionem non restituat, contrario iudicio tenetur. Si creditor, cum uenderet
pignus, duplam promisit (nam usu hoc euenerat et conuentus ob euictionem erat et condemnatus), an haberet regressum pigneraticiae contrariae actionis? et potest dici esse regressum, si modo sine dolo et culpa sic uendidit et ut pater familias diligens id gessit: si uero nullum emolumentum talis uenditio attulit, sed tanti uenderet[4], quanto uendere potuit, etiamsi haec non promisit, regressum non habere:

23 Tryphoninus libro octauo disputationum. nec enim amplius a debitore [B. 25, 1, 23] *P
quam debiti summa[5] consequi poterit. sed si stipulatio usurarum fuerat et post quinquennium forte, quam pretium ex re obligata uictus[6] eam emptori restituit, etiam medii tem-

F[P(VLU)]

[1] cedit (*u. i.*)? [2] sicut] *firmant B*: καὶ (μένει ἐνηχυρασμένος) ὁ μετὰ τὴν πρᾶσιν ἐκ τῆς δούλης τεχθείς: secus (*Faber*)? [3] ea *ins.* [4] uendiderit? [5] summam? [6] quam pretium ex re obligata [consecutus est, duplae iudicio suscepto de re obligata] uictus?

1 tibi in pignoris *PLU* | pignori] pignoris *P^a* 2 erit] *FP^b L^a U^b*, dedit *P^a*, cedit *P^a L^b U^a* | allubionis *FP^a L^a* | uenerit *P^a VL^a* 3 parte *P^a L^a* 4 pignoris esset *P^a* 5 pignori] *P^b VU*, pignoris *FP^a L* | alius sit *P^a* 6 sint] sit *P^a* 7 tuendus *F^2 V^2 L^b* 10 intelligimus *PVLU* 11 nono uicensimo *F* 12 data] datus *P^a L^a*, datum *P^b L^b* | ualeuit *F^1* 16 breuium] *F^1*, breuis edicti *F^2 VU*, breuius edicti *P*, brebis editi *L^a*: *cf. D. 13, 5, 22* | teneuitur *F^1* 17 contra ius soli] contrario soli *V*, contrario solum *P^b U*, contrarios socios *P^a*?, contrariis solis *L^a*? | sequatur *P^a VL^a* 18 tricensimo *F^1* | subrepto 'tricensimo' furti *F^b* 19 inputari *PVU* | uerum *om. F^1* 20 furtum f. sit culpa creditoris *PV*, culpa cred. factum sit furtum *U* 27 dedit *PVLU* 28 faciet] facit et *PL*, facit *U* 29 conditi *P^a* 30 precario 'r' rog. *F^2* 32 usus *P^a*, *inc. L^a* | hoc uenerat *P^a VL^a*? 35 uero] *FU*, autem *PVL^b*, *inc. L^a* 36 hoc *PLU* 38 debiti] debitorem *P^a*, *inc. V^a L^a* 39 obligata] *FP^a VL^a U^a*, obligata consecutus est *P^b*, obl. consequitur *L^b*, obl. consecutus fuerit *L^a U^b*

poris usuras a debitore petere potest, quia nihil ei solutum esse, ut auferri non possit,
palam factum est: sed si simplum praestitit, doli exceptione repellendus erit ab usurarum
petitione, quia habuit usum pecuniae pretii, quod ab emptore acceperat.

24 ULPIANUS libro trigensimo ad edictum. Eleganter apud me quaesitum est, [B. 25, 1, 24] S
si impetrasset creditor a Caesare, ut pignus possideret idque euictum esset, an habeat
contrariam pigneraticiam. et uidetur finita esse pignoris obligatio et a contractu recessum.
immo utilis ex empto accommodata est, quemadmodum si pro soluto ei res data fuerit, ut
in quantitatem debiti ei satisfiat uel in quantum eius intersit, et compensationem habere
1 potest creditor, si forte pigneraticia uel ex alia causa cum eo agetur. Qui reprobos num-
mos soluit creditori, an habet pigneraticiam actionem quasi soluta pecunia, quaeritur: et
constat neque pigneraticia eum agere neque liberari posse, quia *re*proba pecunia non liberat
2 soluentem, reprobis uidelicet nummis reddendis. Si uendiderit quidem creditor pignus pluris
quam debitum erat, nondum autem pretium ab emptore exegerit, an pigneraticio iudicio
conueniri possit ad superfluum reddendum, an uero uel exspectare debeat[1], quoad emptor
soluat, uel suscipere actiones aduersus emptorem? et arbitror non esse urguendum ad so-
lutionem creditorem, sed aut exspectare debere debitorem aut, si non exspectat, mandandas
ei actiones aduersus emptorem periculo tamen uenditoris. quod si accepit iam pecuniam,
3 superfluum reddit. In pigneraticio iudicio uenit et si res pignori datas male [Ep. 17, 70]
tractauit creditor uel seruos debilitauit. plane si pro maleficiis suis coercuit uel uinxit uel
optulit praefecturae uel praesidi, dicendum est pigneraticia creditorem non teneri. quare
si prostituit ancillam uel aliud improbatum facere coegit, ilico pignus ancillae soluitur.

25 IDEM libro trigensimo primo ad edictum. Si seruos pigneratos artificiis in- [B. 25, 1, 25] S
struxit creditor, si quidem iam imbutos uel uoluntate debitoris, erit actio contraria: si
uero nihil horum intercessit, si quidem artificiis necessariis, erit actio contraria, non tamen
sic, ut cogatur seruis carere pro quantitate sumptuum debitor. sicut enim neglegere cre-
ditorem[2] dolus et culpa quam praestat non patitur, ita nec talem efficere rem pigneratam,
ut grauis sit debitori ad reciperandum: puta saltum grandem pignori datum ab homine,
qui uix luere potest, nedum excolere, tu acceptum pignori excoluisti sic, ut magni | pretii f. 210'
faceres: alioquin non est aequum aut quaerere me alios creditores aut cogi distrahere
quod uelim receptum aut tibi paenuria coactum derelinquere. medie igitur haec a iudice
erunt dispicienda, ut neque delicatus debitor neque onerosus creditor audiatur.

26 IDEM libro tertio disputationum. Non est mirum, si ex quacumque causa [B. 25, 1, 26] S
magistratus in possessionem aliquem miserit, pignus constitui, cum testamento quoque
1 pignus constitui posse imperator noster cum patre saepissime rescripsit. Sciendum est,
ubi iussu magistratus pignus constituitur, non alias constitui, nisi uentum fuerit in pos-
sessionem.

27 IDEM libro sexto opinionum. Petenti mutuam pecuniam creditori, cum prae [B. 25, 1, 27] S
manu debitor non haberet, species auri dedit, ut pignori apud alium creditorem poneret.
si iam solutione liberatas receptasque eas is qui susceperat tenet, exhibere iubendus est:
quod si etiam nunc apud creditorem creditoris sunt, uoluntate domini nexae uidentur, sed
ut liberatae tradantur, domino earum propria actio aduersus suum creditorem competit.

F[P(VLU)]

[1] debitor *ins.* [2] rem *ins.*

6 a *om.* P^a?L^a 8 debiti ea sat. F^1, debiti eis sat. P^a 10 pecunia'm' F^2 11 pigneraticia] pign. uel ex alia causa P^a | posse] eo posse P^aV, eum posse P^bLU | reproba] *r* (*manu saec. XV*) *PLU*, proba *F* 12 reddendis] FP^aV^bLU, reddis P^a, redditis P^b (*m. 1*), reddentis *V* 13 exegerit] exierit P^a 16 debere *om.* P^aVL^a | aut] au P^a | mandandas] mandas L^a, mandat $P^aV^aL^b$, mandet P^bV^bU 18 sup. reddidit $P^aV^aL^a$, nec sup. reddidit $P^bV^bL^bU$ 19 tractauerit *PVL* | debilitauit F^1 21 cogit P^aVL^a 23 uoluntate'm' F^2 25 sumptum F^1L^a 26 rem *om.* P^aVL^a 30 aut tibi ... medie] aut tibi ... me tibi die $P^aV^aL^a$, aut ... me tibi $P^bV^bL^bU$ | iudic'e' erunt F^2, .udicerent L^a 31 delicatus (diligatus F^1) debitor neque *om.* P^aV?L^a 34 noster] F^2, nostre F^1 35 iussu *om.* P^a | constituatur P^aV 37 prae manu] prae manum L^a?, per manum *PVU* 38 habere P^a 39 si iam] suam P^a | solutiones P^aL | iubendum P^aVL

28 Iulianus libro undecimo digestorum. Si creditor, qui rem pignori acceperat, [B. 25, 1, 28 S amissa eius possessione Seruiana actione petierit et litis aestimationem consecutus sit, postea debitor eandem rem petens exceptione summouetur, nisi offerat ei debitor[1], quod
1 pro eo solutum est. Si seruus pro peculiari nomine pignus acceperit, actio pigneraticia aduersus dominum debitori competit.

29 Idem libro quadragensimo quarto digestorum. Si rem alienam bona fide [B. 25, 1, 29 S emeris et mihi pignori dederis ac precario rogaueris, deinde me dominus heredem instituerit, desinet pignus esse et sola precarii rogatio supererit: idcirco usucapio tua interpellabitur.

30 Paulus libro quinto epitomarum Alfeni Vari digestorum. Qui ratiario cre- [B. 53, 2 n. a S diderat, cum ad diem pecunia non solueretur, ratem in flumine sua auctoritate detinuit: postea flumen creuit et ratem abstulit. si inuito ratiario retinuisset, eius periculo ratem fuisse respondit: sed si debitor sua uoluntate concessisset, ut retineret, culpam dumtaxat ei praestandam, non uim maiorem.

31 Africanus libro octauo quaestionum. Si seruus pignori datus [B. 25, 1, 30. Ep. 17, 71 S creditori furtum faciat, liberum est debitori seruum pro noxae deditione relinquere: quod si sciens furem pignori mihi dederit, etsi paratus fuerit pro noxae dedito apud me relinquere, nihilo minus habiturum me pigneraticiam actionem, ut indemnem me praestet. eadem seruanda esse Iulianus ait etiam cum depositus uel commodatus seruus furtum faciat.

32 Marcianus libro quarto regularum. Cum debitore, qui alienam rem pignori [B. 25, 1, 31 S dedit, potest creditor contraria pigneraticia agere, etsi soluendo debitor sit.

33 Idem libro singulari ad formulam hypothecariam. Si pecuniam debitor sol- [B. 25, 1, 32 S uerit, potest pigneraticia actione uti ad reciperandam ἀντίχρησιν: nam cum pignus sit, hoc uerbo poterit uti.

34 Marcellus libro singulari responsorum. Titius cum credidisset pecuniam [B. 25, 1, 33 S Sempronio et ob eam pignus accepisset futurumque esset, ut distraheret eam[2] creditor, quia pecunia non solueretur, petit a creditore[3], ut fundum certo pretio emptum haberet et cum impetrasset, epistulam, qua se uendidisse fundum creditori significaret, emisit: quaero, an hanc uenditionem debitor reuocare possit offerendo sortem et usuras quae debentur. Marcellus respondit secundum ea, quae proposita essent, || reuocare non posse. f. 211

35 Florentinus libro octauo institutionum. Cum et sortis nomine et usurarum [B. 25, 1, 34 Sf aliquid debetur ab eo, qui sub pignoribus pecuniam debet, quidquid ex uenditione pignorum recipiatur, primum usuris, quas iam tunc deberi constat, deinde si quid superest sorti accepto ferendum est: nec audiendus est debitor, si, cum parum idoneum se esse sciat,
1 eligit, quo nomine exonerari pignus suum malit. Pignus manente proprietate debitoris solam possessionem transfert ad creditorem: potest tamen et precario et pro conducto debitor re sua uti.

36 Ulpianus libro undecimo ad edictum. Si quis in pignore pro auro aes sub- [B. 25, 1, 35 E iecisset creditori, qualiter teneatur, quaesitum est. in qua specie rectissime Sabinus scribit, si quidem dato auro aes subiecisset, furti teneri: quod si in dando aes subiecisset, turpiter

F [P (VLU)]

---

[1] debitor] qui dedit? [2] rem *ins.* [3] a creditore] ab eo debitor?

---

2 serui an actione P^a 3 eadem repetens P^aV, *om. inter alia* L^a | nisi] nisi forte PVL^bU, *om. inter alia* L^a | deuitor F^1 4 peculari P 6 bona fidem P^a, bonam fidem L^a 7 pignori's' F^2 8 desinit F^1, designet L | tuam P | interpellauitur F^1 9 alpheni uari FL, alphenali U, alpheni PV | ratiaria P^aL^a | crediderit PV 15 noxa P^aV 18 eandem seruandam $P^aV?L^aU^a$ 21 solueret F^1 22 reciperandum $PVLU$ | ἀντίχρησιν nam] antixphenam L, antriphinam V, antriphimam P, antiaphii nam (al. antiphinam) U^b, *inc.* U^a 24 sitius P^a | pec. cum sempronio P^a 25 furtumque P^aL^a | eam] $FP^aL^aU^a$, eum P^bU^b, id L^b 26 haberet et] P^bL^bU, haberem et FL^a, haberet P^a 27 qua] quae P^aL^a | uendidisse] uendidisset F^1L^a, uendisset P^a | creditoris P^a 28 an *om.* PVL^aU^a, utrum L^b | uenditionem] conuentionem P^aV 30 usuram P^a 31 debeatur $PVLU$ | ab] ad P^a 35 transfert] transferat F^1L^a | et prec.] ut prec. PU 38 creditori ... 39 subiecisset *om.* P^a

fecisse, non furem esse. sed et hic puto pigneraticium iudicium locum habere, et ita Pomponius scribit. sed et extra ordinem stellionatus nomine plectetur, ut est saepissime rescriptum.
1 Sed et si quis rem alienam mihi pignori dederit sciens prudensque uel si quis alii obligatam mihi obligauit nec me de hoc certiorauerit, eodem crimine plectetur. plane si ea res ampla est et ad modicum aeris fuerit pignerata, dici debebit cessare [Ep. 17, 68] non solum stellionatus crimen, sed etiam pigneraticiam et de dolo actionem, quasi in nullo captus sit, qui pignori secundo loco accepit.

37 PAULUS libro quinto ad Plautium. Si pignus mihi traditum locassem domino, [B. 25, 1, 36] *E* per locationem retineo possessionem, quia antequam conduceret debitor, non fuerit eius possessio, cum[1] et animus mihi retinendi sit et conducenti non sit animus possessionem apiscendi.

38 MODESTINUS libro primo differentiarum. Pupillo capienti pignus propter me- [B. 25, 1, 37] *E* tum pigneraticiae actionis necessaria est tutoris auctoritas.

39 IDEM libro quarto responsorum. Gaius Seius ob pecuniam mutuam fundum [B. 25, 1, 38] *Ef* suum Lucio Titio pignori dedit: postea pactum inter eos factum est, ut creditor pignus suum in conpensationem pecuniae suae certo tempore possideret: uerum ante expletum tempus creditor cum suprema sua ordinaret, testamento cauit, ut alter ex filiis suis haberet eum fundum et addidit 'quem de Lucio Titio emi', cum non emisset: hoc testamentum inter ceteros signauit et Gaius Seius, qui fuit debitor. quaero, an ex hoc quod signauit praeiudicium aliquod sibi fecerit, cum nullum instrumentum uenditionis proferatur, sed solum pactum, ut creditor certi temporis fructus caperet. Herennius Modestinus respondit contractui pignoris non obesse, quod debitor testamentum creditoris, in quo se emisse pignus expressit, signasse proponitur.

40 PAPINIANUS libro tertio responsorum. Debitor a creditore pignus quod dedit [B. 25, 1, 39] *P* frustra emit, cum rei suae nulla emptio sit: nec si minoris emerit et pignus petat aut dominium uindicet, ei non totum debitum offerenti creditor possessionem restituere cogetur.
1 Debitoris filius, qui manet in patris potestate, frustra pignus a creditore patris peculiaribus nummis comparat: et ideo si patronus debitoris contra tabulas eius possessionem acceperit, dominii partem optinebit: nam pecunia, quam filius ex re patris in pretium dedit, pignus
2 liberatur. Soluta pecunia creditor possessionem pignoris, quae corporalis apud eum fuit, restituere debet nec quicquam amplius praestare cogitur[2]. itaque si medio tempore pignus creditor pignori dederit, domino soluente pecuniam quam debuit secundi || pignoris neque f. 211′ persecutio dabitur neque retentio relinquetur.

41 PAULUS libro tertio quaestionum. Rem alienam pignori dedisti, deinde do- [B. 25, 1, 40] *P*ᵃ minus rei eius esse coepisti: datur utilis actio pigneraticia creditori. non est idem dicendum, si ego Titio, qui rem meam obligauerat sine mea uoluntate, heres extitero: hoc enim modo pignoris persecutio concedenda non est creditori, nec utique sufficit ad competendam utilem pigneraticiam actionem eundem esse dominum, qui etiam pecuniam debet. sed si conuenisset de pignore, ut ex suo mendacio arguatur, improbe resistit, quo minus utilis actio moueatur.

42 PAPINIANUS libro tertio responsorum. Creditor iudicio, quod de pignore dato [B. 25, 1, 41] *Pf* proponitur, ut superfluum pretii cum usuris restituat, iure cogitur, nec audiendus erit, si uelit emptorem delegare, cum in uenditione, quae fit ex facto[3], suum creditor negotium gerat.

F[*P*(*VLU*)]

---

[1] cum *del.* [2] debitor *ins.* (*Ant. Faber*) [3] pacto (*Cuiacius, cf. l. 4 h. t.*)?

---

1 sed et] sed *PVLU* 2 sed et] sed *PVLU* | s'a'epissime *F²* 5 fuerit] fierit *F¹* (*em. m. 3*) 10 sit animus] sit *Pᵃ V* 11 adipiscendi *PVLU* 17 supprema *F* 19 an] autem *Pᵃ* 21 fructum *PVLU* 24 a *om. PᵃLᵃ* 25 et pignus *om. Pᵃ* 26 cogetur *om. Pᵃ* 27 potestate patris *P* 29 domini *PLᵃUᵃ* | pecuniam *PᵃLᵃ* 30 fuerit *PVLU* 31 nec] ne *PL* 34 questionum *F* 37 creditori] creditor *F¹Lᵃ* | nec] neque *Taur.* | suffitiat *PVL* 38 dominium *Pᵃ* 39 resisti't' *Fᵇ* 42 praetii *F* 43 uenditionem *PᵃL* | quae fit ex facto] *F*, querit ex facto *PᵃLᵃ*, que rite est facta (facta est *Vᵇ*) *PᵇVᵇLᵇU*, *inc. Vᵃ*

43 SCAEVOLA libro quinto digestorum. Locum purum pignori creditori obligauit eique instrumentum emptionis tradidit: et cum eum locum inaedificare uellet, mota sibi controuersia a uicino de latitudine, quod alias probare non poterat, petit a creditore, ut instrumentum a se traditum auctoritatis exhiberet: quo non exhibente minorem locum aedificauit atque ita damnum passus est. quaesitum est, an, si creditor pecuniam petat uel pignus uindicet, doli exceptione posita iudex huius damni rationem habere debeat. respondit, si operam non dedisset, ut instrumenti facultate subducta debitor caperetur, posse debitorem pecunia soluta pigneraticia agere: opera autem in eo data tunc et ante pecuniam solutam in id quod interest cum creditore agi. Titius cum[1] pecuniam mutuam accepit a Gaio Seio sub pignore culleorum: istos culleos cum Seius in horreo haberet, missus ex officio annonae centurio culleos ad annonam sustulit ac postea instantia Gaii Seii creditoris reciperati sunt: quaero, intertrituram, quae ex operis facta est, utrum Titius debitor an Se*ius* creditor adgnoscere debeat. respondit secundum ea quae proponerentur ob id, quod eo nomine intertrimenti accidisset, [2]non teneri. B. 25, 1, 42 *A*

F[*P*(*VLU*)]

[1] cum *del.* (*Hal.*) [2] Seium *ins.*

1 locum purum *om.* *PVLU* | creditore F^1P^a, *inc.* L^a 2 tradidit] aradat P^a 4 traditum] aradiatum P^a | exhibere P^aVL^a 6 exceptione posita iudex huius damni rationem] exceptionem P^aL^a 7 respondi P^aL^b, *om. inter alia* *V* | facultatem P^aL^a | subducta'm' F^2, subducat. P^a, subducata *V* 8 pecunia soluta] si (si *in litura* *V*) pecuniam soluat PVL^bU | in eo data] *FU*, .. ea data L^a, dante P^a, dari te V^a, eo dante P^bV^b?L^b 10 a *om.* P^a, *inc.* L^a | cum seius *om.* P^aV | habere P^a 11 ac] et *L*, *om.* P^aV | gaii seii] agasei P^a, *inc.* L^a 12 intertritura *P* | qua P^a 13 seius] seio||ius *F* | respondi *PV*

LIBER QUARTUS DECIMUS. f. 212

I.

℞ DE EXERCITORIA ACTIONE ℞ *S*

1 Ulpianus libro uicensimo octauo ad edictum. Utilitatem huius edicti patere nemo *S*
est qui ignoret. nam cum interdum ignari, cuius sint condicionis uel quales, cum magistris
propter nauigandi necessitatem contrahamus, aequum fuit eum, qui magistrum [B. 53, 1, 16]
naui imposuit, teneri, ut tenetur, qui institorem tabernae uel negotio praeposuit, cum sit
maior necessitas contrahendi cum magistro quam institore. quippe res patitur, ut de [(B)]
condicione quis institoris dispiciat et sic contrahat: in nauis magistro non ita, nam inter-
1 dum locus tempus non patitur plenius deliberandi consilium. Magistrum nauis [B. 53, 1, 4]
2 accipere debemus, cui totius nauis cura mandata est. Sed si cum quolibet nau- [B. 53, 1, 15]
tarum sit contractum, non datur actio in exercitorem, quamquam ex delicto cuiusuis eorum,
qui nauis nauigandae causa in naue sint, detur actio in exercitorem: alia enim est con-
trahendi causa, alia delinquendi, si quidem qui magistrum praeponit, contrahi cum eo
permittit, qui nautas adhibet, non contrahi cum eis permittit, sed culpa et dolo carere eos
3 curare debet. Magistri autem imponuntur locandis nauibus uel ad merces uel [B. 53, 1, 17]
uectoribus conducendis[1] armamentisue emendis: sed etiamsi mercibus emendis uel uen-
4 dendis fuerit praepositus, etiam hoc nomine obligat exercitorem. Cuius autem condi- [(B)]
cionis sit magister iste, nihil interest, utrum liber an seruus, et utrum exercitoris an alienus:
5 sed nec cuius aetatis sit, intererit, sibi imputaturo qui praeposuit. Magistrum autem acci-
pimus non solum, quem exercitor praeposuit, sed et eum, quem magister: et hoc con-
sultus Iulianus in ignorante exercitore respondit: ceterum si scit et passus est eum in
naue magisterio fungi, ipse eum imposuisse uidetur. quae sententia mihi uidetur probabilis:
omnia enim facta magistri debeo praestare qui eum praeposu*i*, alioquin contrahentes deci-
pientur: et facilius hoc in magistro quam institore admittendum propter utilitatem. quid
tamen si sic magistrum praeposuit, ne alium ei liceret praeponere? an adhuc Iuliani sen-
tentiam admittimus, uidendum est: finge enim et nominatim eum prohibuisse, ne Titio
magistro utaris. dicendum tamen erit eo usque producendam utilitatem nauigantium.
6 Nauem accipere debemus siue marinam siue fluuiatilem siue in aliquo stagno nauiget siue
7 schedia sit. Non autem ex omni causa praetor dat in exercitorem actionem, [B. 53, 1, 16]
sed eius rei nomine, cuius[2] ibi praepositus fuerit, id est si in eam rem praepositus
sit, ut puta si ad onus uehendum locatum sit aut aliquas res emerit utiles nauiganti [(B)]
F[*P*(*VLU*)]

---

[1] conducendis *aut del. aut post* uectoribus *ins.* uel nautis [2] cui?

---

3 ℞] resp̄ *P*, r̄s *U* 6 contrahant P^a 7 proposuit PVL^aU^a | sit] si id est P^aV 8 institutore P^aL^aU 9 condutione P^a | sic] si *F* (*suppl. f*) P^aLU^a | nam] non P^aL^a 10 liberandi P^aVL^a 11 cura] F^2 *et ex Pi(sana)* U^b, cora F^1, ancora $PVLU^a$ | quodlibet P^a 15 adhibet] *F et ex Pi(sana)* U^b, habet PVU^a, habent *L* 20 proposuit *PVL* 21 proposuit P^aVL^a | et hoc] FL^a, ex hoc P^a?*V*, et ex hoc L^bU 22 eum est *P* 24 debeo] debet *Taur.* | praeposui] PVL^bU, praeposuit FL^a 25 quam in institore PVL^b 29 fluuialem *PVLU* 30 schedia] sinedia L^a, nedria P^a?, inedria V^a, sinedria $P^bV^bL^bU$, *ubi in mg. est:* $\overline{gg}$ (= *Graecum*) id est nauis sine artificio, schedia pi. 31 cuius ibi] ob ius sibi P^a, ob cuius ibi *U*, *inc.* L^a | si *om.* *PL* | praepositus ... 32 ad onus uehendum] FL^b *et ex Pi(sana)* U^b, dum PVL^aU^a

uel si quid reficiendae nauis causa contractum uel impensum est uel si quid nautae ope-
8 rarum nomine petent. Quid si mutuam pecuniam sumpserit, an eius rei nomine uideatur
gestum? et Pegasus existimat, si ad usum eius rei, in quam praepositus est, fuerit mu-
tuatus, dandam actionem, quam sententiam puto ueram: quid enim si ad ar- [B. 53, 1, 16
9 mandam instruendamue nauem uel nautas exhibendos mutuatus est? Unde quaerit Ofilius,
si ad reficiendam nauem mutuatus nummos in suos usus conuerterit, an in exercitorem
detur actio. et ait, si hac lege accepit quasi in nauem impensurus, mox mutauit uolun-
tatem, teneri exercitorem imputaturum sibi, cur talem praeposuerit: quod si ab initio con-
silium cepit fraudandi creditoris et hoc specialiter non expresserit, quod ad nauis causam
10 accipit, contra esse: quam distinctionem Pedius probat. Sed et si in pretiis rerum empta-
11 rum fefellit magister, exercitoris erit damnum, non creditoris. Sed ‖ si ab alio mu- [(B) f. 212'
tuatus liberauit eum, qui in nauis refectionem crediderat, puto etiam huic dandam actionem,
12 quasi in nauem crediderit. Igitur praepositio certam legem dat contrahentibus. quare si
eum praeposuit naui ad hoc solum, ut uecturas exigat, non ut locet (quod forte ipse loca-
uerat), non tenebitur exercitor, si magister locauerit: uel si ad locandum tantum, non ad
exigendum, idem erit dicendum: aut si ad hoc, ut uectoribus locet, non ut mercibus
nauem praestet, uel contra, modum egressus non obligabit exercitorem: sed et si ut certis
mercibus eam locet, praepositus est, puta legumini, cannabae, ille marmoribus uel alia
materia[1] locauit, dicendum erit non teneri. quaedam enim naues onerariae, quaedam (ut
ipsi dicunt) ἐπιβατηγοί sunt: et plerosque mandare scio, ne uectores recipiant, et sic, ut
certa regione et certo mari negotietur, ut ecce sunt naues, quae Brundisium a Cassiopa
uel a Dyrrachio uectores traiciunt ad onera inhabiles, item quaedam fluuii capaces ad mare
13 non sufficientes. Si plures sint magistri non diuisis officiis, quodcumque cum uno gestum
erit, obligabit exercitorem: si diuisis, ut alter locando, alter exigendo, pro cuiusque officio
14 obligabitur exercitor. Sed et si sic praeposuit, ut plerique faciunt, ne alter sine altero
15 quid gerat, qui contraxit cum uno sibi imputabit. Exercitorem autem eum di- [B. 53, 1, 2
cimus, ad quem obuentiones et reditus omnes perueniunt, siue is dominus nauis sit siue
16 a domino nauem per auersionem conduxit uel ad tempus uel in perpetuum. Parui [(B)
autem refert, qui exercet masculus sit an mulier, pater familias an filius familias uel seruus:
17 pupillus autem si nauem exerceat, exigemus tutoris auctoritatem. Est autem nobis electio,
18 utrum exercitorem an magistrum conuenire uelimus. Sed ex contrario exercenti nauem
aduersus eos, qui cum magistro contraxerunt, actio non[2] pollicetur, quia non eodem auxilio
indigebat, sed aut ex locato cum magistro, si mercede operam ei exhibet, aut si gratuitam,
mandati agere potest. solent plane praefecti propter ministerium annonae, item in prouin-
19 ciis praesides prouinciarum extra ordinem eos iuuare ex contractu magistrorum. Si is,

F[P(VLU)]

---

[1] uel materiae (*dett.*)? [2] actionem non (actiōn n̄)?

---

1 quid ref.] quid nautem refiendae P^a | nautae] nautem P^a 2 an] ante P^a 5 nautas exhibendus P^a, nautis exhibendis *V* | mutuatos F^1 6 mutuatus] mutuatus est PVL^a | an] ante P^a 7 ait *om.* P^a?*V* | lege's' F^2 8 praeposuit *PVLU* 10 et *om. VL, inc.* P^a 11 fefelit *F* 12 etiam] et etiam *P* 13 praeposito P^aV | dat] fP^bL^bU, dato *F*, dat • P^aL^a | qu'i'are F^2, qua res P^a, quia res V^aL^a 14 proposuit *PLU* 15 exercit'i'or F^2, exercicior L^a, excer...or P^a | tantum] $F^2P^bL^bU$, non tantum $F^1P^aL^a$ 17 obligauit FP^aLU 20 ἐπιβατηγοί] enibathcoi L^a, embatam P^a, emibataecon P^b, embatecon VU^a, enibathecon L^b, embate U^b *adiecta interpretatione hac:* rur(sus) g̅g̅ (= *Graecum*) id est homines ferentes qui uulgo appellant[ur] supersedentes | plerosque] plerosquem P^a, plerosque quem V^a | ne] nec P^a 21 brundisium] *LU*, brundesium *F*, prundesinum P^a, brundusium *V* | a cassiopa] a casiopa *U*, ac cassiopa L^a, uel a casiapa P^aV, uel a caspia P^bL^b, a caspia L^a 22 uel 'a' F^2 | trahiciunt *F*, trahitium L^a | 'i'nhabiles F^2 | fluuii capaces] FL^aU, fluminum capaces L^b, capaces ad flumina P^aV, capaces fluminum P^b 24 obligauit $F^1P^aL^aU^a$?, obligat U^b 25 obligauitur F^1 | si *om.* F^1 (*add. m. 3*) L^a | plerumque F^1PL 26 imputauit *F*(*em. f*) P^a, impitauit L^a | eum autem P^a 27 obuentiones] uentiones P^aV, obuectiones *U* 28 nanem F^1 | uel in] im P^a 31 exercenti] exempti P^a 33 mercedem P^aL^a | opera'ru'm F^2, opera PL^aU

qui nauem exercuerit, in aliena potestate erit eiusque uoluntate nauem exercuerit, quod
cum magistro eius gestum erit, in eum, in cuius potestate is erit qui nauem exercuerit,
20 iudicium datur. Licet autem detur actio in eum, cuius in potestate est qui nauem exercet,
tamen ita demum datur, si uoluntate eius exerceat. ideo autem ex uoluntate in solidum
tenentur qui habent in potestate exercitorem, quia ad summam rem publicam nauium
exercitio pertinet. at institorum non idem usus est: ea propter in tributum dumtaxat uo-
cantur, qui contraxerunt cum eo, qui in merce peculiari sciente domino negotiatur. sed
si sciente dumtaxat, non etiam uolente cum magistro contractum sit, utrum quasi in uo-
lentem damus actionem in solidum an uero exemplo tributoriae dabimus? in re igitur
dubia melius est uerbis edicti seruire et neque scientiam solam et nudam patris dominiue
in nauibus onerare neque in peculiaribus mercibus uoluntatem extendere ad solidi obliga-
tionem. et ita uidetur et Pomponius significare, si sit in aliena potestate, si quidem uo-
21 luntate gerat, in solidum eum obligari, si minus, in peculium. In potestate autem accipie-
22 mus utriusque sexus uel filios uel ‖ filias uel seruos uel seruas. Si tamen seruus peculiaris f. 213
uolente filio familias in cuius peculio erat, uel seruo uicarius eius nauem exercuit, pater
dominusue, qui uoluntatem non accommodauit, dumtaxat de peculio tenebitur, sed filius
ipse in solidum. plane si uoluntate domini uel patris exerceant, in solidum tenebuntur et
23 praeterea et filius, si et ipse uoluntatem accommodauit, in solidum erit obligatus. Quam-
quam autem, si cum magistro eius gestum sit, dumtaxat polliceatur praetor actionem,
tamen, ut Iulianus quoque scribsit, etiamsi cum ipso exercitore sit contractum, pater do-
24 minusue in solidum tenebitur. Haec actio ex persona magistri in exercitorem dabitur, et
ideo, si cum utro eorum actum est, cum altero agi non potest. sed si quid sit solutum,
si quidem a magistro, ipso iure minuitur obligatio: sed et si ab exercitore, siue suo nomine,
id est propter honorariam obligationem, siue magistri nomine soluerit, minuetur obligatio,
25 quoniam et alius pro me soluendo me liberat. Si plures nauem exerceant, cum quolibet
eorum in solidum agi potest,
2 GAIUS libro nono ad edictum prouinciale. ne in plures aduersarios d*i*stringatur qui *S*
cum uno contraxerit:
3 PAULUS libro uicensimo nono ad edictum. nec quicquam facere, quotam quisque por- *S*
tionem in naue habeat, eumque qui praestiterit societatis iudicio a ceteris consecuturum.
4 ULPIANUS libro uicensimo nono[1] ad edictum. Si tamen plures per se nauem exerceant, *S*
pro portionibus exercitionis conueniuntur: neque enim inuicem sui magistri uidebuntur.
1 Sed si plures exerceant, unum autem de numero suo magistrum fecerint, huius nomine in
2 solidum poterunt conueniri. Sed si seruus plurium nauem exerceat uoluntate eorum, idem
placuit quod in pluribus exercitoribus. plane si unius ex omnibus uoluntate exercuit, in
3 solidum ille tenebitur, et ideo puto et in superiore casu in solidum omnes teneri. Si
seruus sit, qui nauem exercuit uoluntate domini, et alienatus fuerit, nihilo minus is qui

F[*P*(*VLU*)]

[1] octauo?

1 naues *P* | in *om.* P^a | uoluntatem nauis P^a | quod ... 2 exercuerit *om.* PVL^aU 3 licet autem detur (datur $F^1P^bL^bU$) *om.* P^aL^a | est *om.* P^a 4 demum datur] demandatur P^a, datur *U* 5 tenentur qui habet L^aU^a, tenetur qui habet PL^bU^b, qui habet (ten. *om.*) *V* | quia] qui P^aL 6 pertinet at] pertineat PL^aU, pertineat at L^b | institutorum $F^1P^aL^a$ | taxat ... 8 dumtaxat *om.* P^aL^a, *inc.* V^a 10 edictis ‥ seruire P^a, edictis seruire LU^a 12 in aliena] aliena P^aV, in alia *U* 13 autem] F^2, eum $F^1P^aL^a$, enim P^bU 14 filios (filiis F^a, filius L^a) uel filias uel seruos uel seruas (seras F^1)] *FLU*, filius uel filia uel seruus uel serua P^aV 15 uolente] $F^1V^bL^bU$, uolentem L^a, uoluntate F^2 (*teste Reifferscheidio*) *uel* F^3 (*teste Kiesslingio*) PV^aL^a | filio familias] $F^1V^bL^aU$, filii familias $F^2PV^aL^b$ | seruo] F^1, seruus F^2 (*Reiff.*) *uel* F^3 (*Kiessl.*) *PVU*, serui *L* | eius *om.* *PV* 17 exerceat *PVLU* 18 si et ipse] ‥ si ipse P^a, et ipse *V* 19 si] et si *PVU* | pollicetur P^aU, polliceretur *V* 27 destringatur *FP LU*, distinguatur P^a 30 nauem *P* | sociaetatis *F*, societates P^aVL^a | in iudicio P^aV 31 libro xxiiii *P*, uicessimo (*om.* nono) *L* 32 exercitionis *om.* P^aVL^a | uide'bu'ntur F^2 33 fuerint P^a 34 serui (seruus P^b) plurum naues *P* 35 unus P^aU 37 uoluntatem P^a

eum alienauit tenebitur. proinde et si decesserit seruus, tenebitur: nam et magistro de-
4 functo tenebitur. Hae actiones perpetuo et heredibus et in heredes dabuntur: proinde et
si seruus, qui uoluntate domini exercuit, decessit, etiam post annum dabitur haec actio,
quamuis de peculio ultra annum non detur.

5 PAULUS libro uicensimo nono ad edictum. Si eum, qui in mea potestate sit, magistrum S
nauis habeas, mihi quoque in te competit actio, si quid cum eo contraxero: idem est, si
communis seruus nobis erit. ex locato tamen mecum ages, quod operas serui mei con-
duxeris, quia et si cum alio contraxisset, ageres mecum, ut actiones, quas eo nomine habui,
tibi praestarem, quemadmodum cum libero, si quidem conduxisses, experieris[1]: quod si
1 gratuitae operae fuerint, mandati ages. Item si seruus meus nauem exercebit et cum ma-
gistro eius contraxero, nihil obstabit, quo minus aduersus magistrum experiar actione, quae
mihi uel iure ciuili uel honorario competit: nam et cuiuis alii non obstat hoc edictum, quo
2 minus cum magistro agere possit: hoc enim edicto non transfertur actio, sed adicitur. Si
unus ex his exercitoribus cum magistro nauis contraxerit, agere cum aliis exercitoribus
poterit.

6 PAULUS libro sexto breuium. Si seruus non uoluntate domini nauem exercuerit, si S
1 sciente eo, quasi tributoria, si ignorante, de peculio actio dabitur. Si communis seruus
uoluntate dominorum exerceat nauem, in singulos dari debebit in solidum actio.

7 AFRICANUS libro octauo quaestionum. Lucius Titius Stichum magistrum nauis[2] ‖ prae- S f. 213r
posuit: is pecuniam mutuatus cauit se in refectionem nauis eam accepisse: quaesitum est,
an non aliter Titius exercitoria teneretur, quam si creditor probaret pecuniam in refectio-
nem nauis esse consumptam. respondit creditorem utiliter acturum, si, cum pecunia crede-
retur, nauis in ea causa fuisset, ut refici deberet: etenim ut non oportet creditorem ad hoc
adstringi, ut ipse reficiendae nauis curam suscipiat et negotium domini gerat (quod certe
futurum sit, si necesse habeat probare pecuniam in refectionem erogatam esse), ita illud
exigendum, ut sciat in hoc se credere, cui rei magister quis sit praepositus, quod certe
aliter fieri non potest, quam si illud quoque scierit necessariam refectioni pecuniam esse:
quare etsi in ea causa fuerit nauis, ut refici deberet, multo tamen maior pecunia credita
fuerit, quam ad eam rem esset necessaria, non debere in solidum aduersus dominum nauis
1 actionem dari. Interdum etiam illud aestimandum, an in eo loco pecunia credita sit, in
quo id, propter quod credebatur, comparari potuerit: quid enim, inquit, si ad uelum emen-
dum in eiusmodi insula pecuniam quis crediderit, in qua omnino uelum comparari non
2 potest? et in summa aliquam diligentiam in ea[3] creditorem debere praestare. Eadem fere
dicenda ait et si de institoria actione quaeratur: nam tunc quoque creditorem scire debere
necessariam esse mercis comparationem, cui emendae seruus sit praepositus, et sufficere,
si in hoc crediderit, non etiam illud exigendum, ut ipse curam suscipiat, an in hanc rem
pecunia eroganda est[4].

F[*P*(*VLU*)]

---

[1] experireris (*Hal.*)? [2] naui (*Hal.*)? [3] re *ins.* [4] an in hanc rem pecunia eroganda est] *aut del. aut scr.* in hanc rem pecuniae erogandae

---

3 decesserit *PV*, decesset L^a | dabitur *om.* $P^a V$ 4 detur] tenetur $P^a VL$, tenetur uel non datur U^a 7 communis] contra communis P^a | conduxero $P^a L^a$ 8 eo] et P^a 9 conduxisses] contraxisses *V, inc.* P^a 11 obstauit $F^1 L^a$ 12 cuiu'i's F^2, cui L^a 16 breuium] F^1, breuis edicti $F^2 PVL$, breuis edicto *U: cf. D. 13, 5, 22* 17 dauitur F^1, datur U^a 20 accepisset P^a 21 titius] lutius titius $PV^{b1} L^b$ 23 ut non oportet] $FL^a U^a$, ut non oporteret *PV*, non oportet $L^b U^b$ 25 illud] aliud $PVLU^a$ 29 nenecessaria *F* 30 pecuniam P^a 31 quo id] $F^2 U^b$, quod $F^1 L^a$, quo $PVL^b U^a$ 33 et in] et si in P^a? *V* | summam P^a | eam $P^a V$?*U* 34 institutoria *P* 36 an in h. r. pecunia eroganda est] in h. r. pecunia (pecuniam L^a) eroganda est $P^b V^a L^a$, in h. r. pecuniam erogandam esse $V^b L^b$, in h. r. pecuniam erogatam esse $P^b U$

II.

℞ DE LEGE RODIA DE IACTU ℞ *PSA*

1 Paulus libro secundo sententiarum. Lege Rodia cauetur, ut, si [Paul. 2, 7, 1. B. 53, 3, 1] leuandae nauis gratia iactus mercium factus est, omnium contributione sarciatur quod pro omnibus datum est[1]. *P**

2 Idem libro trigensimo quarto ad edictum. Si laborante naue iactus factus est, amissarum mercium domini, si merces uehendas locauerant, ex locato cum magistro nauis agere debent: is deinde cum reliquis, quorum merces saluae sunt, ex conducto, ut detrimentum pro portione communicetur, agere potest. Seruius quidem respondit ex locato agere cum magistro nauis debere, ut ceterorum uectorum merces retineat, donec portionem damni praestent. immo etsi[2] retineat merces magister, ultro ex locato habiturus est actionem cum uectoribus: quid enim si uectores sint, qui nullas sarcinas habeant? plane commodius est, si sint, retinere eas. at si[3] non totam nauem conduxerit, ex conducto aget, [B. 53, 3, 1 n.] sicut uectores, qui loca in nauem conduxerunt: aequissimum enim est commune detrimentum fieri eorum, qui propter amissas res aliorum consecuti sunt, ut merces suas saluas *S

1 haberent. Si conseruatis mercibus deterior facta sit nauis aut si quid exarmauerit, nulla facienda est collatio, quia dissimilis earum rerum causa sit, quae nauis gratia parentur et earum, pro quibus mercedem aliquis acceperit: nam et si faber incudem aut malleum fregerit, non imputaretur ei qui locauerit opus. sed si uoluntate uectorum uel[4] propter

2 aliquem metum id detrimentum factum sit, hoc ipsum sarciri oportet. Cum in [B. 53, 3, 1] eadem naue uaria mercium genera complures mercatores coegissent praetereaque multi uectores serui liberique in ea nauigarent, tempestate graui orta necessario iactura facta erat: quaesita deinde sunt haec: an omnes iacturam praestare oporteat et si qui tales merces imposuissent, quibus nauis non oneraretur, uelut gemmas margaritas? et quae portio praestanda est? et an etiam pro liberis capitibus dari oporteat? et qua actione ea res expediri possit? placuit omnes, quorum interfuisset iacturam fieri, conferre oportere, quia id tributum obseruatae[5] res deberent: ‖ itaque dominum etiam nauis pro portione obligatum esse. iacturae summam pro rerum pretio distribui oportet. corporum liberorum aestimationem nullam fieri posse. ex conducto dominos rerum amissarum cum nauta, id est cum magistro acturos. itidem agitatum est, an etiam uestimentorum cuiusque et anulorum aestimationem fieri oporteat: et omnium uisum est, nisi si qua consumendi causa imposita forent, quo in numero essent cibaria: eo magis quod, si quando ea defecerint in nauiga- q. 22 f. 214

3 tionem[6], quod quisque haberet in commune conferret. Si nauis a piratis redempta [(B)] sit, Seruius Ofilius Labeo omnes conferre debere aiunt: quod uero praedones abstulerint,

F[*P*(*VLU*)]

[1] Leuandae nauis gratia iactus cum mercium (comm. *Mon. et al.*) factum est, omnium intributione sarciantur q. p. omnibus (omnes *Mon.*) d. e. *Paulus quem habemus* [2] non *ins.* (*u. i.*) [3] quis *ins.* (*similiter Cuiacius*) [4] uel *del.* (*Cuiacius sec. Odofredum*): *nisi hoc intellegit Paulus magistrum a uectoribus coactum naui detrimentum dedisse* [5] quia tributum ob id seruatae? [6] nauigatione?

2 de lege rodia] *F* (*et ind. F*) *L*, ad legem rodiam *PVU* | iactu's' F^2 3 paulus] papinianus *PV* 7 cum] eum *F* (*em. f*) 8 is *om.* *PVLU* 9 seruius] sed seruius *PVLU* 11 retineat] FL^a, non retineamus P^aV^a, non retineat $P^bV^bL^bU$, *ubi adnotatur:* non est hoc non pi(sae) 12 enim *om.* P^a 13 sint] sine F^1 | eas] eum *P* | at si non] $FP^aV^aL^a$ *cum B*: εἰ δὲ μὴ τὸ πλοῖον ὅλον, ut si non L^b, aut si non si P^bV^bU, at si non sint si L^a | conduxerat P^aVU^a 14 loca in] loca L^a, locatam P^aV | conduxerunt] conduxerunt (conduxerint *U*) ex conducto aget (agent $P^bV^bL^bU$) *PVLU* 16 quid] quis P^a 18 et *om.* P^a | pro *om.* P^a 19 infregerit *P* 21 coeissent *V*, quoeissent P^a | praeterea quod P^a 22 graui orta] grauior tamen P^a 24 et quae] etue P^a, eque V^a 25 ea] eas P^a 26 quorum int.] quo qui • fuisset P^a, quorum id int. *U* | quia id] qui ad P^a, qui ad id L^a 27 obseruata res V^a, obseruata he res L^a, *inc.* P^a 28 summam] sumquam F^1 30 acturos itidem] *F* (iti *del. f*), acturos sit (uel *ins. U*) idem P^a? VL^aU 31 uisum] usum P^a 32 in *om.* P^aU^a | ciuaria *F* | defecerunt *PV*, deferint L^a 33 quisque] si que (*uel* quem) L^a, si quis quem P^a? | conmune *F*, communem L^a, munem P^a 34 deberent P^a, deberet L^a

4 eum perdere cuius fuerint, nec conferendum ei, qui suas merces redemerit. Portio B.53,3,3
autem pro aestimatione rerum quae saluae sunt et earum quae amissae sunt praestari
solet, nec ad rem pertinet, si hae quae amissae sunt pluris ueniri poterunt[1], quoniam de-
trimenti, non lucri fit praestatio. sed[2] in his rebus, quarum nomine conferendum est, aesti-
5 matio debet haberi non quanti emptae sint, sed quanti uenire possunt. Seruorum quoque
qui in mare perierunt non magis aestimatio facienda est, quam si qui aegri in naue de-
6 cesserint aut aliqui sese praecipitauerint. Si quis ex uectoribus soluendo non sit, hoc
detrimentum magistri nauis non erit: nec enim fortunas cuiusque nauta excutere debet.
7 Si res quae iactae sunt apparuerint, exoneratur collatio: quod si iam contributio facta sit,
tunc hi qui soluerint agent ex locato cum magistro, ut is ex conducto experiatur et quod
8 exegerit reddat. Res autem iacta domini manet nec fit adprehendentis, quia pro derelicto
non habetur.

3 PAPINIANUS libro nono decimo responsorum. Cum arbor aut aliud nauis instrumentum P
remouendi communis periculi causa deiectum est, contributio debetur.

4 CALLISTRATUS libro secundo quaestionum. Nauis onustae leuandae causa, quia intrare P
flumen uel portum non potuerat cum onere, si quaedam merces in scapham traiectae sunt,
ne aut extra flumen[3] periclitetur aut in ipso ostio uel portu, eaque scapha summersa est,
ratio haberi debet inter eos, qui in naue merces saluas habent, cum his qui in scapha per-
diderunt, proinde tamquam si iactura facta esset: idque Sabinus quoque libro secundo
responsorum probat. contra si scapha cum parte mercium salua est, nauis periit, ratio
haberi non debet eorum, qui in naue perdiderunt, quia iactus in tributum naue salua uenit.
1 Sed si nauis, quae in tempestate iactu mercium unius mercatoris leuata est, in alio loco
summersa est et aliquorum mercatorum merces per urinatores extractae sunt data mercede,
rationem haberi debere eius, cuius merces in nauigatione leuandae nauis causa iactae sunt,
ab his, qui postea sua per urinatores seruauerunt, Sabinus aeque respondit. eorum uero,
qui ita[4] seruauerunt, inuicem rationem haberi non debere ab eo, qui in nauigatione iactum
fecit, si quaedam ex his mercibus per urinatores extractae sunt: eorum enim merces non
2 possunt uideri seruandae nauis causa iactae esse, quae perit. Cum autem iactus de naue
factus est et alicuius res, quae in naui remanserunt, deteriores factae sunt, uidendum, an
conferre cogendus sit, quia non debet duplici damno onerari et collationis et quod res
deteriores factae sunt. sed defendendum est hunc conferre debere pretio praesente rerum:
itaque uerbi gratia si uicenum merces duorum fuerunt et alterius aspargine decem esse
coeperunt, ille cuius res integrae sunt pro uiginti conferat, hic pro decem. potest tamen
dici etiam illa sententia distinguentibus ‖ nobis, deteriores ex qua causa factae sunt, id f. 214
est utrum propter iacta nudatis rebus damnum secutum est an uero alia ex causa, ueluti
quod alicubi iacebant merces in angulo aliquo et unda penetrauit. tunc enim conferre de-
bebit: an ex priore causa collationis onus pati non debet, quia iactus etiam hunc laesit?
adhuc numquid et si aspargine propter iactum res deteriores factae sunt? sed distinctio
F[*P*(*VLU*)]

---

[1] potuerunt (*dett.*)? [2] sed] sed et? [3] sunt aut extra flumen, ne? [4] non *ins.*

---

1 perderent P^a | ei] eis *PVLU* 5 debe'a't F^2 | sunt *PV* | ueniri F^2PL^a 6 deceserunt *P*, decesserant *U* 7 praecipitauerunt (pi *add.* P^b) *PVU* | sit] sunt *P* 8 excutere] extere *L*, excusare P^a?*V* 9 'i'actae F^2 10 soluerunt *PV* 11 adpr'a'ehendentis F^2 12 haberetur P^a 13 cum autem arbor (uel *ins.* *V*) aliud P^aV, cum arbor uel aliud *U* | in frumentum P^a 16 portum uel flumen *PV* | potuerit *PV* 17 ne aut] ne ut P^aL^a, ne at V^a | scaphas P^a | sommersa F^1 18 saluas] fP^bL^bU, soluas FL^a, solutas P^a | scapham P^a 19 perinde *P* | idque] adque F^1, id *L* 20 perit *Taur.*, perierit *PVU* 21 naue] nauem P^a 22 quae *om.* P^aV 23 extractae ... 25 urinatores *bis* P^a 23 extracta sunt P^a, extra crescunt P^a *altero loco* 24 leuandae] lauendae F^1 25 sua per] super *P altero loco* 26 non debere *bis* P^a | nauigationem *PV* 28 seruende *P* | iacta esse P^aVL^a 29 uidendum ... 31 factae sunt *om.* $PV^aL^aU^a$ 31 sed] se P^a, *om.* *U* | hunc] nunc P^aL | praesentem P^aL^a, praesentium L^b 32 uerbis *F* (*em.* *f*) | aspergine *f* 33 pro xxx P^a 34 ille P^aL^a | sententiam P^a | facta P^a 35 c'a'usa F^2 36 alicui P^a 37 ex] et P^a 38 numquid] *F et ex Pi(sana)* U^b, *om.* $PVLU^a$

suptilior adhibenda est, quid plus sit, in damno an in collatione: si uerbi gratia hae res uiginti fuerunt et collatio quidem facit decem, damnum autem duo, deducto hoc, quod damnum passus est, reliquum conferre debeat. quid ergo, si plus in damno erit quam in collatione? ut puta decem aureis res deteriores factae sunt, duo autem collationis sunt. indubitate utrumque onus pati non debet: sed hic uideamus, num et ipsi conferre oporteat. quid enim interest iactatas[1] res meas amiserim an nudatas deteriores habere coeperim: nam sicut ei qui perdiderit subuenitur, ita et ei subueniri oportet, qui deteriores propter iactum res habere coeperit. haec ita Papirius Fronto respondit.

5 HERMOGENIANUS libro secundo iuris epitomarum. Amissae nauis damnum [B. 53, 3, 12] *Pf* collationis consortio non sarcitur per eos, qui merces suas naufragio liberauerunt: nam huius aequitatem tunc admitti placuit, cum iactus remedio ceteris in communi periculo salua naui consultum est.
1 Arbore caesa, ut nauis cum mercibus liberari possit, aequitas contributionis habebit locum.

6 IULIANUS libro octogensimo sexto digestorum. Nauis aduersa tempestate [B. 53, 3, 12] *S* depressa[2] ictu fulminis deustis armamentis et arbore et antemna Hipponem delata est ibique tumultuariis armamentis ad praesens comparatis Ostiam nauigauit et onus integrum pertulit: quaesitum est, an hi, quorum onus fuit, nautae pro damno conferre debeant. respondit non debere: hic enim sumptus instruendae magis nauis, quam conseruandarum mercium gratia factus est.

7 PAULUS libro tertio epitomarum Alfeni digestorum. Cum depressa nauis [B. 53, 3, 14] *S* aut deiecta[3] esset, quod quisque ex ea suum seruasset, sibi seruare respondit, tamquam ex incendio.

8 IULIANUS libro secundo ex Minicio. Qui leuanda*e* nauis gratia res aliquas proiciunt, *S* non hanc mentem habent[4], ut eas pro derelicto habeant, quippe si inuenerint eas, ablaturos et, si suspicati fuerint, in quem locum eiectae sunt, requisituros: ut perinde sint, ac si quis onere pressus in uiam rem abiecerit mox cum aliis reuersurus, ut eandem auferret.

9 UOLUSIUS MAECIANUS ex lege Rodia. Ἀξίωσις Εὐδαίμονος Νικομηδέως πρὸς Ἀντωνῖνον *Sf* βασιλέα· Κύριε βασιλεῦ Ἀντωνῖνε, ναυφράγιον ποιήσαντες ἐν τῇ Ἰταλίᾳ[5] διηρπάγημεν ὑπὸ τῶν δημοσίων[6] τῶν τὰς Κυκλάδας νήσους οἰκούντων. Ἀντωνῖνος εἶπεν Εὐδαίμονι· ἐγὼ μὲν τοῦ κόσμου κύριος, ὁ δὲ νόμος τῆς θαλάσσης. τῷ νόμῳ τῶν Ῥοδίων κρινέσθω τῷ ναυτικῷ, ἐν οἷς μήτις τῶν ἡμετέρων αὐτῷ νόμος ἐναντιοῦται. τοῦτο δὲ αὐτὸ καὶ ὁ θειότατος Αὔγουστος ἔκρινεν.

10 LABEO libro primo pithanon a Paul*o* epitomatorum. Si uehenda mancipia conduxisti, *A* pro eo mancipio, quod in naue mortuum est, uectura tibi non debetur. PAULUS: immo quaeritur, quid actum est, utrum ut pro his qui impositi an pro his qui deportati essent, merces daretur: quod si hoc apparere non poterit, satis erit pro nauta, si probauerit impositum esse mancipium.
1 Si ea condicione nauem conduxisti, ut ea merces tuae portarentur easque merces nulla nauta necessitate coactus in nauem deteriorem, cum id sciret te fieri nolle, transtulit et merces tuae cum ea naue perierunt, in qua nouissime uectae sunt, habes ex conducto locato cum priore nauta actionem. PAULUS: immo contra, si modo ea nauigatione utraque nauis periit, cum id sine dolo et culpa nautarum factum esset. idem iuris erit, si prior nauta publice retentus nauigare cum tuis mercibus prohibitus

F [*P*(*VLU*)]

---

[1] iactas (*u. i.*)? [2] deprensa (*Bentley ad Hor. carm. 1, 14, 10*)? [3] disiecta? [4] habere (*Hal.*)? [5] Ἰκαρίᾳ (*Iac. Gothofredus*)? [6] δημοσιωνῶν (*Salmasius*)?

---

1 an] quam P^a, ad L^a? 2 fuerint PV^b, *om. inter alia* V^a 4 collationem P^a | due autem collationes P^aL^a 5 indubite P^a 6 iactas $fP^aV^aL^aU$ | nudas P^a 8 iactum] iacturam *PV* | haec] hoc *PV* | papirius] papinianus PL^b, *inc.* L^a 11 periculu F^1 12 consumtum *L*, consumptum P^a?*V* 14 octagensimo F^2 | tempestates P^a 15 fluminis P^aVL | armantis P^a 16 hostiam *F* 18 respondi *P* 21 ea] eo P^a 23 leuanda *F* (*suppl. f*) 24 delicto P^a 25 et si] et *P* | iacte *PVLU* | requisiturus F^1 27 mecianus *F* 27—31 *Graeca om. PVLU* 32 *l. 10 continuatur antecedenti F* | paulu *F* 34 ut *om.* P^aV | impositis P^aL^a 35 pot'u'erit F^2 | nata P^a 37 sciret] $F^1P^bV^bL^bU$, scire $F^2P^aV^aL^a$ 38 nulle F^1 | pecierunt P^a 41 erit] erat P^aV

fuerit. idem iuris erit, cum ea condicione a te ‖ conduxisset, ut certam poenam tibi praestaret, nisi ante constitutum diem merces tuas eo loci exposuisset, in quem deuehendas eas merces locasset[1], nec per eum staret, quo minus remissa sibi ea poena spectaret[2]. idem iuris in eodem genere cogitationis obseruabimus, si probatum fuerit nautam morbo impeditum nauigare non potuisse. idem dicemus, si nauis eius uitium fecerit sine dolo f. 215
2 malo et culpa eius. Si conduxisti nauem amphorarum duo milium et ibi amphoras portasti, pro duobus milibus amphorarum pretium debes. PAULUS: immo si auersione nauis conducta est, pro duobus milibus debetur merces: si pro numero impositarum amphorarum merces constituta est, contra se habet: nam pro tot amphoris pretium debes, quot portasti.

III.

℞ DE INSTITORIA ACTIONE ℞ SPA

1 ULPIANUS libro uicensimo octauo ad edictum. Aequum praetori uisum est, [B. 18, 1, 1] S sicut commoda sentimus ex actu institorum, ita etiam obligari nos ex contractibus ipsorum et conueniri. sed non idem facit circa eum qui institorem praeposuit, ut experiri possit: sed si quidem seruum proprium institorem habuit, potest esse securus adquisitis sibi actionibus: si autem uel alienum seruum uel etiam hominem liberum, actione deficietur: ipsum tamen institorem uel dominum eius conuenire poterit uel mandati uel negotiorum gestorum. Marcellus autem ait debere dari actionem ei qui institorem praeposuit in eos, qui cum eo contraxerint

2 GAIUS libro nono ad edictum prouinciale. eo nomine, quo institor contraxit, [B. 18, 1, 2] S si modo aliter rem suam seruare non potest.

3 ULPIANUS libro uicensimo octauo ad edictum. Institor appellatus [B. 18, 1, 3. Ep. 19, 3] S est ex eo, quod negotio gerendo instet: nec multum facit, tabernae sit praepositus an cuilibet alii negotiationi,

4 PAULUS libro trigensimo ad edictum. cum interdum etiam ad homines ho- [B. 18, 1, 4] S nestos adferant merces et ibi uendant. nec mutat causam actionis locus uendendi emendiue, cum utroque modo uerum sit institorem emisse aut uendidisse.

5 ULPIANUS libro uicensimo octauo ad edictum. Cuicumque igitur negotio prae- [B. 18, 1, 5] S
1 positus sit, institor recte appellabitur. Nam et Seruius libro primo ad Brutum ait, si quid cum insulario gestum sit uel eo, quem quis aedificio praeposuit uel frumento coe-
2 mendo, in solidum eum teneri. Labeo quoque scripsit, si quis pecuniis faenerandis, agris colendis, mercaturis redempturisque faciendis praeposuerit, in solidum eum teneri.
3 Sed et si in mensa habuit quis seruum praepositum, nomine eius tenebitur. [Ep. 9, 13. (Ep.)]
4 Sed etiam eos institores dicendos placuit, quibus uestiarii uel lintearii dant uestem circum-
5 ferendam et distrahendam, quos uolgo circitores appellamus. Sed et muliones quis proprie
6 institores appellet, Item fullonum et sarcinatorum praepositus[3]. stabularii quoque loco in-
7 stitorum habendi sunt. Sed et si tabernarius seruum suum peregre mitteret ad merces
8 comparandas et sibi mittendas, loco institoris habendum Labeo scripsit. Idem ait, si
F[*P*(*VLU*)]

[1] locasses (*Hal.*)? [2] exspectaret (*dett. quidam*)? [3] praepositos?

1 poenam] plenam *P^a* 2 loco *P^a* | deuendendas *F^1*, debuendas *L^a*, uehendas *U* 3 penas spectarim *P^a*? 5 posse *PV* 6 malo *om. PVLU* | sic̄ (= sicut) dixisti *P^a* | amphoratum *P^a* 7 aduersionem *P^aL^a* 8 merces debetur *PV* 9 consecuta est *P^aV* | se] si *F^1*, *om. L^a* 13 ulpianus] papinianus *P^aV* | praetorium est *P^aV* 13 institutorum *et similiter fere deinceps per totum titulum P^aV^a, raro LU: similiter* ινcτιτογτωρ, ινcτιτογτορια *etiam BS ubiuis* 15 institorem] institoriam *F^1* | sibi actionibus] subiactionibus *L^a*, subiectionibus *P^a* 16 deficietur] deficiet *F^2* (*uel f*) *U* 17 negociaciorum gest. *P^a* 19 contraxerunt *PVL* 20 gaius] paulus *P* | quo] quod *P* | institor'ē' *F^2* | contraxerit *PVU* 21 alter *F*: ἄλλως *B* (*Anon.*) 22 uicensimo octauo] xx *PV*, tricessimo *LU* 25 hominos *F^1* 27 aut *om. P^aV* | uendisse *P^aV^a* 28 quicumque *P^aL^a* 29 appellauitur *F^1* 30 commedendo *L^a*, emendo *P^aVL^b*, quo emendo *U* 31 scribsit *F^2* 32 selidum *F^1* 34 eos] eas *P^a* | intearii *P^a* 35 distrahendum *F^1* 36 sarcinatorem *F^1* | stipularii *P^a* 38 *ab* idem *l. inc. FL*

libitinarius[1] seruum pollinctorem habuerit isque mortuum spoliauerit, dandam in eum quasi
9 institoriam actionem, quamuis et furti et iniuriarum actio competeret. Idem Labeo ait:
si quis pistor seruum suum solitus fuit in certum locum mittere ad panem uendendum,
deinde is pecunia accepta praesenti[2], ut per dies singulos eis panem praestaret, conturba-
10 uerit, dubitari non oportet, quin, si permisit ei ita dari summas, teneri debeat. Sed et
cum fullo peregre proficiscens rogasset, ut discipulis suis, quibus tabernam instructam tra-
diderat, imperaret[3], post cuius profectionem uestimenta discipulus accepisset et fugisset,
fullonem non teneri, si quasi procurator fuit relictus: sin uero quasi institor, || teneri eum. f. 215'
plane si adfirmauerit mihi recte me credere operariis suis, non institoria, sed ex locato
11 tenebitur. Non tamen omne, quod cum institore geritur, obligat eum qui praeposuit, sed
ita, si eius rei gratia, cui praepositus fuerit, contractum est, id est dumtaxat ad id[4] quod
12 eum praeposuit. Proinde si praeposui ad mercium distractionem, tenebor nomine eius ex
empto actione: item si forte ad emendum eum praeposuero, tenebor dumtaxat ex uendito:
sed neque si ad emendum, et ille uendiderit, neque si ad uendendum, et ille emerit, de-
13 bebit teneri, idque Cassius probat. Sed si pecuniam quis crediderit institori ad emendas
merces praeposito, locus est institoriae, idemque et si ad pensionem pro taberna exsol-
14 uendam: quod ita uerum puto, nisi prohibitus fuit mutuari. Si ei, quem ad uendendum
emendumue oleum praeposui, mutuum oleum datum sit, dicendum erit institoriam locum
15 habere. Item si institor, cum oleum uendidisset, anulum arrae nomine acceperit neque
eum reddat, dominum institoria teneri: nam eius rei, in quam praepositus est, contractum
est: nisi forte mandatum ei fuit praesenti pecunia uendere. quare si forte pignus [Ep. 9, 13]
16 institor ob pretium acceperit, institoriae locus erit. Item fideiussori, qui pro institore in-
17 teruenerit, institoria competit: eius enim rei sequella est. Si ab alio institor sit prae- [(Ep.)]
positus, is tamen decesserit qui praeposuit et heres ei extiterit, qui eodem institore utatur,
sine dubio teneri eum oportebit. nec non, si ante aditam hereditatem cum eo contractum
18 est, aequum est ignoranti dari institoriam actionem. Sed et si procurator meus, tutor,
curator institorem praeposuerit, dicendum erit ueluti a me praeposito dandam institoriam
actionem.

6 PAULUS libro trigensimo ad edictum. Sed et in ipsum procuratorem, si [B. 18, 1, 6] S
omnium rerum procurator est, dari debebit institoria.

7 ULPIANUS libro uicensimo octauo ad edictum. Sed et si quis meam rem [B. 18, 1, 7] S
1 gerens praeposuerit et ratum habuero, idem erit dicendum. Parui autem refert, quis sit
institor, masculus an femina, liber an seruus proprius uel alienus. item quisquis prae-
posuit[5]: nam et si mulier praeposuit, competet institoria exemplo exercitoriae actionis et
F[*P*(*VLU*)]

---

[1] quos Graece νεκροθάπτας uocant *adscripsit emendator libri Florentini* [2] a quibusdam *ins.* [3] imperarent (*u. i.*)? [4] ad id] id ad? [5] quis praeposuerit?

---

1 libitinarios F^1 *et* F^3, labitunarius P^aV | *post* libitinarius *ins.* quos (quem F^3) graece νεκροθαπτας uocant F^2, possere (re *om.* *V*) cenekpoeaicac (mac *pro* icac *V*) uucant *PV*, pos crece nekpoea maciui canat *L*, *om.* F^1U *recte: glossa est ab emendatore antiquo adiecta pluralisque adeo pro singulari qui requiritur numero pendet ex scriptura falsa* libitinarios, *quamquam eam ipsam scriba mox correxit* | seruum] rerum PL^b, *om.* *U* | pollicitorem F^1PVL^a, pollicitatorem L^bU 2 furtum P^a 3 certum] certum suum P^aV 4 eis] ei P^aV 5 dubitare P^aVLU | quin si] qui in rem P^aVL 6 rogasset ut ... 7 imperaret] ᾐτήσέ με τοῖς μαθηταῖς ἐπιτάττειν *B* (*Anon.*), *unde apparet Graecos id ipsum legisse: requiritur* imperaretur (*Puchta, Pand.* § *287 not. d*) *uel* imperarent 7 discipulis P^a 10 cum *om.* P^aVU^a | geritur] regitur P^aL^a, egerit P^bV | praeposuit] posuit P^aV 11 fuerat *PVU* | ad id ... 13 dumtaxat *om.* P^aV^a? 14 uendiderat *P*, uendierat *L* | emerat *PL* | debebit] neque debitor P^a, debet *U* 15 crediderat *P* | ad emendas ... 16 institoriae *om.* P^aV^a? 16 et *om.* P^a?L^a 17 uerum 'ut' puto F^2 | mutari P^aVU^b 18 oleum praeposui] oleum praeposuit *VLU*, praeposuit oleum *P* | mutuam P^a 22 pr'a'etium F^2 | item] idem P^a *Taur.* | institore interuenerit *om.* P^aVL^a 23 seque lata est P^a, *inc.* U^a 24 heredes P^aVL^a | extiterunt P^a, extiterint L^a 29 tricensimo F^1 30 debet P^a | institutoriam P^aU 32 quid sit P^aVL^a, qui sit *U* 33 masculis in femina P^a | quisque P^aVL, quis uel quae *U* 34 competit *PU*

si mulier sit praeposita, tenebitur etiam ipsa. sed et si filia familias sit uel ancilla prae-
2 posita, competit institoria actio. Pupillus autem institor obligat eum, qui eum praeposuit,
institoria actione, quoniam sibi imputare debet, qui eum praeposuit.
8 GAIUS libro nono ad edictum prouinciale. Nam et plerique pueros puellasque B.18,1,7 S
tabernis praeponunt.
9 ULPIANUS libro uicensimo octauo ad edictum. Uerum si ipse pupillus prae- B.18,1,8.9 S
posuerit, si quidem tutoris auctoritate, obligabitur, si minus, non.
10 GAIUS libro nono ad edictum prouinciale. Eatenus tamen dabitur in eum B.18,1,10 S
actio, quatenus ex ea re locupletior est.
11 ULPIANUS libro uicensimo octauo ad edictum. Sed[1] si pupillus heres ex- B. 18, 1, 10. 11 S
titerit *ei* qui praeposuerat, aequissimum erit pupillum teneri, quamdiu praepositus manet:
1 remouendus enim fuit a tutoribus, si nollent opera eius uti. Sed et si minor uiginti quinque
2 annis erit qui praeposuit, auxilio aetatis utetur non sine causae cognitione. De quo palam
proscriptum fuerit, ne cum eo contrahatur, is praepositi loco non habetur: non enim per-
mittendum erit cum institore contrahere, sed si quis nolit contrahi, prohibeat: ceterum qui
3 praeposuit tenebitur ipsa praepositione. Proscribere palam sic accipimus claris litteris, unde
de plano recte legi possit, ante tabernam scilicet uel ante eum locum in quo negotiatio
exercetur, ‖ non in loco remoto, sed in euidenti. litteris utrum Graecis an Latinis? puto f. 216
secundum loci condicionem, ne quis causari possit ignorantiam litterarum. certe si quis
dicat ignorasse se litteras uel non obseruasse quod propositum erat, cum multi legerent
4 cumque palam esset propositum, non audietur. Proscriptum autem perpetuo esse oportet:
ceterum si per id temporis, quo propositum non erat, uel obscurata proscriptione con-
tractum sit, institoria locum habebit. proinde si dominus quidem mercis proscripsisset, alius
autem sustulit aut uetustate uel pluuia uel quo simili contingit[2], ne pr*o*scriptum esset uel
non pareret, dicendum eum qui pr*ae*posuit teneri. sed si ipse institor decipiendi mei causa
detraxit, dolus ipsius pr*ae*ponenti nocere debet, nisi particeps doli fuerit qui contraxit.
5 Condicio autem praepositionis seruanda est: quid enim si certa lege uel interuentu cuius-
dam personae uel sub pignore uoluit cum eo contrahi uel ad certam rem? aequissimum
erit id seruari, in quo praepositus est. item si [3]plures habuit institores, uel cum omnibus
simul contrahi uoluit uel cum uno solo. sed et si denuntiauit cui, ne cum eo contraheret,
non debet institoria teneri: nam et certam personam possumus prohibere contrahere uel
certum genus hominum uel negotiatorum, uel certis hominibus permittere. sed si alias cum
alio contrahi uetuit continua uariatione, danda est omnibus aduersus eum actio: neque
6 enim decipi debent contrahentes. Sed si in totum prohibuit cum eo contrahi, praepositi
loco non habetur, cum magis hic custodis sit loco quam institoris: ergo nec uendere mer-
7 cem hic poterit nec modicum quid ex taberna. Si institoria recte actum est, tributoria
ipso iure locum non habet: neque enim potest habere locum tributoria in merce dominica.
8 quod si non fuit institor dominicae mercis, tributoria superest actio. Si a seruo tuo operas
F[*P*(*VLU*)]

---

[1] et *ins.* (*u. i.*) [2] contigit (*u. i.*)? [3] qui *ins.*

---

2 pupillos FL^a 3 sibi] si P^aV 6 libro xxuiiii *P* 7 auctoritates P^a 10 libro xxuiiii *P* | sed] sed et PL^b *et ita B* (*Anon.*): εἰ δὲ καὶ κληρονόμος ὁ ἄνηβος ἐγένετο 11 ei] et FL^a, *inc.* P^a | proposuerat *P* 12 a tutoribus] auctoribus P^aL^a 14 praeposita P^aV 15 qui posuit *P* 16 praepositione] propositio P^aL^a 17 de plano] FU^b *cum B*: ἐξ ἐπιπέδου, de plane *L*, plano V^a, plane V^bPU^a | tabernariam P^aV 18 exerceretur *P* | in euidenti] in e.....uidendi P^a, *inc.* V^a 19 si] sic P^a 20 se *om.* P^aV | erat cum … 21 propositum *om.* P^aV^a 22 quo] que F^2 | contractum] tractum P^aV 23 institoria] historia P^aL^a | proscripsissent P^a 24 contigit *PV* | ne proscriptum] P^bU, ne praescriptum *F*, ne perscriptum *L*, neque scriptum P^a 25 non *om.* P^a | praeposuit] *Hal.*, proposuit *libri* 26 praeponenti] *Hal.*, proponenti FP^bL^bU, proponendi P^aL^a | noceri P^aV 27 propositionis PL^a 29 *ab* item *l. inc. FL* 31 contraheret P^aL^a 33 uetuit] *idem uidentur legisse Graeci, locum expedientes supplemento adiecto:* εἰ δὲ ποτὲ μὲν ἐπιτρέπει ποτὲ [δὲ] κωλύσει συναλλάξαι αὐτῷ *B* (*Anon.*), uelit V^a (*inc.* P^a) | danda] damna P^a 34 debet P^a | propositi P^a 36 modicum] modum P^a? | tributaria *P* 37 merce] mercede P^a 38 mercedis P^a, merci L^a

uicarii eius conduxero et eum merci meae institorem fecero isque tibi mercem uendiderit,
emptio est: nam cum dominus a seruo emit, est emptio, licet non sit dominus obligatus,
usque adeo, ut etiam pro emptore et possidere et usucapere dominus possit:

12 Iulianus libro undecimo digestorum. et ideo utilis institoria actio aduersus [B.18,1,12] S*
me tibi competet, mihi uero aduersus te uel de peculio dispensatoris, si ex conducto agere
uelim, uel de peculio uicarii, quod ei mercem uendendam mandauerim: pretiumque[1], quo
emisti, in rem tuam uersum uideri poterit eo, quod debitor serui tui factus esses.

13 Ulpianus libro uicensimo octauo ad edictum. Habebat quis [B. 18, 1, 13. BS. 60, 5, 4 sch. 11] S
seruum merci oleariae praepositum Arelate, eundem et mutuis pecuniis accipiendis: ac-
ceperat mutuam pecuniam: putans creditor ad merces eum accepisse egit proposita actione:
probare non potuit mercis gratia eum accepisse. licet consumpta est actio nec amplius
agere poterit, quasi pecuniis quoque mutuis accipiendis esset praepositus, tamen Iulianus
1 utilem ei actionem competere ait. Meminisse autem oportebit institoria dominum ita [(BS.)]
demum teneri, si non nouauerit quis eam obligationem uel ab institore uel ab alio nouandi
2 animo stipulando. Si duo pluresue tabernam exerceant et seruum, quem ex disparibus
partibus habebant, institorem praeposuerint, utrum pro dominicis partibus teneantur an
pro aequalibus an pro portione mercis an uero in solidum, Iulianus quaerit. et uerius esse
ait exemplo exercitorum et de peculio actionis in solidum unumquemque conueniri posse,
et quidquid is praestiterit qui conuentus est, societatis iudicio uel communi diuidundo con-
sequetur, quam sententiam et supra probauimus.

14 | Paulus libro quarto ad Plautium. Idem erit et si alienus seruus communi [B.18,1,14] *E f. 216'
merci praepositus sit: nam aduersus utrumque in solidum actio dari debet et quod quisque
praestiterit, eius partem societatis uel communi diuidundo iudicio consequetur. certe ubi-
cumque actio societatis uel communi diuidundo cessat, quemque pro parte sua condemnari
oportere constat, ueluti si is, cuius seruo creditum est, duobus heredibus institutis ei seruo
libertatem dederit: nam heredum quisque pro sua parte conueniendi sunt, quia cessat inter
eos communi diuidundo iudicium.

15 Ulpianus libro uicensimo octauo ad edictum. Nouissime sciendum est has [B.18,1,15] S
actiones perpetuo dari et in heredem et heredibus.

16 Paulus libro uicensimo nono ad edictum. Si cum uilico alicuius contractum [B.18,1,16] S*
sit, non datur in dominum actio, quia uilicus propter fructus percipiendos, non propter
quaestum praeponitur. si tamen uilicum distrahendis quoque mercibus praepositum habuero,
non erit iniquum exemplo institoriae actionem in me competere.

17 Idem libro trigensimo ad edictum. Si quis mancipiis uel iumentis pecoribusue [B.18,1,17] S
emendis uendendisque praepositus sit, non solum institoria competit aduersus eum qui
praeposuit, sed etiam redhibitoria uel ex stipulatu duplae simplaeue in solidum actio danda
1 est. Si seruum Titii institorem habueris, uel tecum ex hoc edicto uel cum Titio ex in-
ferioribus edictis agere potero. sed si tu cum eo contrahi uetuisti, cum Titio dumtaxat
2 agi poterit. Si impubes patri habenti institores heres exstiterit, deinde cum his contractum
fuerit, dicendum est in pupillum dari actionem propter utilitatem promiscui usus, quemad-
modum ubi post mortem tutoris, cuius auctoritate institor praepositus est, cum eo contra-

F[*P*(*VLU*)]

---

[1] pretium quoque (*Hal.*)?

3 possidere et *om.* *P*ᵃ*V* 4 iulianus] Iauoleno *tribuunt* *BS* (*Steph.*) 5 mihi] et mihi *PVL* | uel de peculio] uelu. *P*ᵃ, uel *V*? 6 uelit *P*ᵃ | ei] emi *P*ᵃ?*L*ᵃ | manducauerim *P*ᵃ 7 esse *P*ᵃ, esset *L*ᵃ 9 arelatae *F* 10 mutuam *om.* *P*ᵃ*V* | accepisset *P*ᵃ | praeposita *PU* 11 probari *P*ᵃ | non *om.* *P*ᵃ*V* | accepisset *P*ᵃ*L*ᵃ 12 mutuus *P*ᵃ 13 ei actionem] actionem *P*ᵃ*V*, actionem ei *U* | institutorum dom. *P*ᵃ 14 quis eam] qui se *P*ᵃ*L*ᵃ | ab alio] alio *P*ᵃ*VU* 16 praeposuerant *F*¹, proposuerunt *PV* | pro dom.] dom. *P*ᵃ*VU*ᵃ 19 soci'a'etatis *F*² 22 et *om.* *P*ᵃ*VL* 23 iudicio ... 24 diuidundo *om.* *P*ᵃ*V* 25 oportare *P*ᵃ*L*ᵃ 26 quisque] usque *P*ᵃ*V*ᵃ*L*ᵃ, unusquisque *P*ᵇ*V*ᵇ*L*ᵇ*U* | conueniendus est *f* *V*ᵇ 27 iuditio *P*ᵃ 28 lib. xuiii *PV* | est *om.* *P* 29 et her.] heredibus *P*ᵃ*L* 31 incipiendos *P*ᵃ*V* 32 proponitur *P* | propositum *P* 35 competit ... 36 redhibitoria *om.* *P*ᵃ*V* 38 poterit *P* | uetusti *P*ᵃ 40 est *om.* *P*ᵃ*V* | dare *PVL*

3 hitur. Eius contractus certe nomine, qui ante aditam hereditatem intercessit, etiamsi furiosus heres exsistat, dandam esse actionem etiam Pomponius scripsit: non enim imputandum est ei, qui sciens dominum decessisse cum institore exercente mercem contrahat.
4 Proculus ait, si denuntiauero tibi, ne seruo a me praeposito crederes, exceptionem dandam: 'si ille illi non denuntiauerit, ne illi seruo crederet'. sed si ex eo contractu peculium habeat aut in rem meam uersum sit[1] nec uelim quo locupletior sim soluere, replicari de dolo malo
5 oportet: nam uideri me dolum malum facere, qui ex aliena iactura lucrum quaeram. Ex hac causa etiam condici posse uerum est.

18 IDEM libro singulari de uariis lectionibus. Institor est, qui tabernae locoue [B. 18, 1, 18] *Sf* ad emendum uendendumue praeponitur quique sine loco ad eundem actum praeponitur.

19 PAPINIANUS libro tertio responsorum. In eum, qui mutuis accipiendis pecu- [B. 18, 1, 19] *P* niis procuratorem praeposuit, utilis ad exemplum institoriae dabitur actio: quod aeque fa-
1 ciendum erit et si procurator soluendo sit, qui stipulanti pecuniam promisit. Si [Ep. 9, 13] dominus, qui seruum institorem apud mensam pecuniis accipiendis habuit, post libertatem quoque datam idem per libertum negotium exercuit, uarietate status non mutabitur peri-
2 culi causa. Tabernae praepositus a patre filius mercium causa mutuam pecuniam ac- [(Ep.)] cepit: pro eo pater fideiussit: etiam institoria ab eo petetur, cum acceptae pecuniae spe-
3 ciem fideiubendo negotio tabernae miscuerit. Seruus pecuniis tantum faenerandis praepositus per intercessionem aes alienum suscipiens ut institorem[2] dominum in solidum iure praetorio non adstringit: quod autem pro eo, qui[3] pecuniam faenerauit, per de- [Ep. 17, 4] legationem alii promisit, a domino recte petetur, cui pecuniae creditae contra eum qui delegauit actio quaesita est.

20 SCAEUOLA libro quinto digestorum. Lucius Titius mensae nummu- [B. 18, 1, 20. Ep. 9, 14] *A* lariae quam exercebat habuit libertum praepositum: is Gaio Seio cauit in haec uerba: 'Octauius Terminalis rem agens Octauii Felicis Domitio Felici salutem. habes penes ‖ men- f. 217 'sam patroni mei denarios mille, quos denarios uobis numerare debebo pridie kalendas 'Maias.' quaesitum est, Lucio Titio defuncto sine herede bonis eius uenditis an ex epistula iure conueniri Terminalis possit. respondit nec iure his uerbis obligatum nec aequitatem conueniendi eum superesse, cum id institoris officio ad fidem mensae protestandam scripsisset.

IIII.

℞ DE TRIBUTORIA ACTIONE ℞ *S*

1 ULPIANUS libro uicensimo nono ad edictum. Huius quoque edicti non minima [B. 18, 2, 1] *S* utilitas est, ut dominus, qui alioquin in serui contractibus priuilegium habet (quippe cum de peculio dumtaxat teneatur, cuius peculii aestimatio deducto quod domino debetur fit), tamen, si scierit seruum peculiari merce negotiari, uelut extraneus creditor ex hoc edicto
1 in tributum uocatur[4]. Licet mercis appellatio angustior sit, ut neque ad seruos fullones uel sarcinatores uel textores uel uenaliciarios pertineat, tamen Pedius libro quinto decimo
2 scribit ad omnes negotiationes porrigendum edictum. Peculiarem autem mercem non sic uti peculium accipimus, quippe peculium deducto quod domino debetur accipitur, merx
F[*P*(*VLU*)]

---

[1] *firmant B* (εἰ δὲ πεκούλιον ἔσχεν ἐκ τοῦ συναλλάγματος ἢ κ. τ. λ.): sed si pec. habeat aut in r. m. uersum sit ex eo contractu (*cf. D. 15, 1, 29, 1. 47 pr.*)? [2] institor (*Hal.*)? [3] cui (*Cuiacius*)? [4] uocetur (*Hal.*)?

---

3 exercentem *P* 8 est] esse *P* 9 lib'e'ro *F* 10 quique ... praeponitur *om. P^aV* 12 quod] qui P^a 13 procurator'e' F^2 16 causam mut. P^a | accipit P^a 17 acceptae *om. P^aV* 18 praepositus *om. PVL* 20 per legationem *P^aVL* 23 *l. 20 continuatur antecedenti F* 25 dominicio P^a 26 debeo *PV* 28 respondit] r per P^a, respondi *U* | aequitatem] equidem P^a 29 id] hic *PVLU* | rescripsisset *P^aVL* 31 tributoria] *ind. F et rel.*, tributaria *F*: τριβουτόρια *scribere solent BS* 32 minima] minima (-mas *P*) et magna *PV* 35 seruum in peculiari *PLU* 36 pullones F^1 37 uenaciarios *P^aV* 38 scripsit *P^aVL* | porrigendo P^a 39 merx] mers *LU*, inex P^a, *om.* V^a

peculiaris, etiamsi nihil sit in peculio, dominum tributoria obligat, [1]ita demum si sciente
3 eo negotiabitur. Scientiam hic eam accipimus, quae habet et uoluntatem, sed, ut ego puto,
non uoluntatem, sed patientiam: non enim uelle debet dominus, sed non nolle. si igitur
4 scit et non protestatur et contra dicit, tenebitur actione tributoria. Potestatis uerbum ad
5 omnem sexum, item ad omnes, qui sunt alieno iuri subiecti, porrigendum erit. Non solum
ad seruos pertinebit tributoria actio, uerum ad eos quoque, qui nobis bona fide seruiunt,
siue liberi siue serui alieni sunt, uel in quibus usum fructum habemus,
2 PAULUS libro trigensimo ad edictum. ut tamen merx, qua peculiariter nego- B.18,2,2 S
tietur, ad nos pertineat.
3 ULPIANUS libro uicensimo nono ad edictum. Sed si seruus communis sit et B.18,2,3 S
ambo sciant domini, in utrumlibet ex illis dabitur actio: at si alter scit, alter ignorauit, in
eum qui scit dabitur actio, deducetur tamen solidum quod ei qui ignorauit debetur. quod
si ipsum quis ignorantem conuenerit, quoniam de peculio conuenitur, deducetur etiam id
quod scienti debetur et quidem in solidum: nam et si ipse de peculio conuentus esset,
solidum quod ei deberetur deduceretur, et ita Iulianus libro duodecimo digestorum scripsit.
1 Si seruus pupilli uel furiosi sciente tutore uel curatore in merce peculiari negotietur, do-
lum quidem tutoris uel curatoris nocere pupillo uel furioso non debere puto, nec tamen
lucrosum esse debere, et ideo hactenus eum ex dolo tutoris tributoria teneri, si quid ad
eum peruenerit: idem et in furioso puto. quamuis Pomponius libro octauo epistularum, si
soluendo tutor sit, ex dolo eius pupillum teneri scripsit: et sane hactenus tenebitur, ut
2 actionem, quam contra tutorem habeat, praestet. Sed et si ipsius pupilli dolo factum sit,
si eius aetatis sit, ut doli capax sit, efficere ut teneatur, quamuis scientia eius non sufficiat
ad negotiationem. quid ergo est? scientia quidem tutoris et curatoris debet facere locum
huic actioni: dolus autem quatenus noceat, ostendi.
4 PAULUS libro trigensimo ad edictum. Si pupillus, cuius tutor scierit, pubes B.18,2,4 S
factus uel furiosus sanae mentis dolum admittant, tenentur ex hoc edicto.
5 ULPIANUS libro uicensimo nono ad edictum. Procuratoris autem scientiam et B.18,2,5 S
1 dolum nocere debere domino neque Pomponius dubitat. nec nos dubitamus. Si uicarius
serui mei negotietur, si quidem me sciente, tributoria tenebor, si me ignorante, ordinario
sciente, de peculio eius actionem dandam Pomponius libro sexagensimo scripsit nec de-
ducendum ex uicarii peculio, quod ordinario debetur, cum id quod mihi debetur deducatur.
sed si uterque scierimus, ‖ et tributoriam et de peculio actionem competere ait, tributoriam f. 217'
uicarii nomine, de peculio uero ordinarii: eligere tamen debere agentem, qua potius actione
experiatur, sic tamen, ut utrumque tribuatur et quod mihi et quod seruo debetur, cum, si
2 seruus ordinarius ignorasset, deduceretur integrum, quod ei a uicario debetur. Sed et si
3 ancilla negotiabitur, admittendam tributoriam dicimus. Item parui refert, cum ipso seruo
4 contrahatur an cum institore eius. 'Mercis nomine' merito adicitur, ne omnis negotiatio cum
5 eo facta tributoriam inducat. Per hanc actionem tribui iubetur, quod ex ea merce et quod
6 eo nomine receptum est. In tributum autem uocantur, qui in potestate habent, cum cre-

F[*P*(*VLU*)]

[1] at *ins.*

1 tributaria *et sic saepius* P^a 2 sed ut] sicut P^a, sed cum L^a? 3 nollet P^a 4 scit] scierit P^aV | potestas P^a 5 omnem sexum item ad *om.* P^a | sunt] sint *P* | iuri *om.* F^1 8 tricesimo F^1, xxuiii *L* | qua] que P^a, *inc.* V^a 11 in *om.* P^aV | at si ... 12 actio *om.* P^a 11 at] quod P^bVLU 13 quoniam] quoenam F^1 15 debetur *PU* | deduceret *PL*, deducetur *U* | ita] ut P^aLU 16 si seruus ... dolum] .... P^a, *inc.* V^a 17 uel curatoris *om.* P^a 18 eum] ad eum P^a 19 si soluendo tutor sit] *confirmant BS* (*Cyr.*): εἰ δὲ εὔπορος ᾖ ἐπίτροπος 20 ut] aut P^a 21 praestaret *PV*, prētet *U* | si *om.* P^a | dolum P^a 22 sufficit ad *PVLU* 23 negocii actionem quid P^aV | scientia] scientia eius *PVLU* | tutoris et *bis* P^a 25 tricesimo F^1 26 dolum] F^2 (*Reiff.*: F^3 *Kiessl.*) *L cum BS* (*Cyr.*): εἰ καὶ ἡβήσας δόλον ποιήσει *et B* (*Anon.*): εἰ δὲ ὁ ἡβήσας πλημμελήσει δόλον *et BS* (*Steph.*): κἂν ἔφηβος γενόμενος ὁ πούπιλλος ... δόλον τινὰ περιποιήσῃ, dolo F^1PV, dolo malo *U* | tenetur P^a 28 uicarius] cauerius P^a 32 tributariam et *F* 33 uicarii *F* 34 sic] si P^a 35 ordinariis P^a | in integrum P^aV | a *om.* P^a 37 merito *om.* P^a 38 ea ex merce P^a 39 cum] a *LU*, *om.* *P*

7 ditoribus mercis. Sed est quaesitum, dominus utrum ita demum partietur ex merce, si
quid ei mercis nomine debeatur, an uero et si ex alia causa. et Labeo ait, ex quacumque
causa ei debeatur, paruique referret[1], ante mercem an postea ei debere quid seruus coeperit:
8 sufficere enim, quod priuilegium deductionis perdidit. Quid tamen si qui contrahebant ipsam
9 mercem pignori acceperint? puto debere dici, praeferendos domino iure pignoris. Siue
10 autem domino siue his qui in potestate eius sunt debeatur, utique erit tribuendum. Sed
11 si duo pluresue domini sint, utique omnibus tribuetur pro rata debiti sui. Non autem to-
tum peculium uenit in tributum, sed id dumtaxat, quod ex ea merce est, siue merces ma-
12 nent siue pretium earum receptum conuersumue est in peculium. Sed et si adhuc debeatur
mercis nomine a quibusdam, quibus solebat seruus distrahere, hoc quoque tribuetur, prout
13 fuerit receptum. Si praeter mercem seruus iste in tabernam habeat instrumentum, an hoc
quoque tribuatur? et Labeo ait et hoc tribui, et est aequissimum: plerumque enim hic
apparatus ex merce est, immo semper. cetera tamen, quae extra haec in peculium habuit,
non tribuentur, ut puta argentum habuit uel aurum, nisi si haec ex merce comparauit.
14 15 Item si mancipia in negotiatione habuit ex merce parata, etiam haec tribuentur. Si plures
habuit seruus creditores, sed quosdam in mercibus certis, an omnes in isdem confundendi
erunt et omnes in tributum uocandi? ut puta duas negotiationes exercebat, puta sagariam
et linteariam, et separatos habuit creditores. puto separatim eos in tributum uocari: unus-
16 quisque enim eorum merci magis quam ipsi credidit. Sed[2] si duas tabernas eiusdem nego-
tiationis exercuit et ego fui tabernae uerbi gratia quam ad Bucinum habuit ratiocinator,
alius eius quam trans Tiberim, aequissimum puto separatim tributionem faciendam, ne ex
17 alterius re merceue alii indemnes fiant, alii damnum sentiant[3]. Plane si in eadem taberna
merces deferebantur[4], licet hae quae extent ex unius creditoris pecunia sint comparatae,
18 dicendum erit omnes in tributum uenire, nisi fuerint creditori pigneratae. Sed si dedi
mercem meam uendendam et exstat, uideamus, ne iniquum sit in tributum me uocari. et
si quidem in creditum ei abit[5], tributio locum habebit: enimuero si non abit[6], quia res
uenditae non alias desinunt esse meae, quamuis uendidero, nisi aere soluto uel fideiussore
19 dato uel alias satisfacto, dicendum erit uindicare me posse. Tributio autem fit pro rata
eius quod cuique debeatur, et ideo, si unus creditor ueniat desiderans tribui, integram
portionem consequitur, sed quoniam fieri potest, ut alius quoque uel alii exsistere possint
mercis peculiaris creditores, cauere debet creditor iste pro rata se refusurum, si forte alii
emerserint creditores.

6 Paulus libro trigensimo ad edictum. Non enim haec actio sic ut de peculio [B. 18, 2, 6] S
occupantis meliorem causam facit, sed aequalem condicionem quandoque agentium.

7 Ulpianus libro uicensimo nono ad edictum. Illud quoque cauere debet, si [B. 18, 2, 7] S
quid[7] aliud domini debitum emerserit, refusurum se ei pro rata. finge enim condicionale
debitum ‖ imminere uel in occulto esse: hoc quoque admittendum est: nam iniuriam do- f. 218
1 minus pati non debet, licet in tributum uocatur. Quid tamen si dominus tribuere nolit nec
hanc molestiam suscipere, sed peculio uel mercibus cedere paratus sit? Pedius refert audien-

F[*P*(*VLU*)]

---

[1] referre (*edd.*)? [2] sed] sed et (*Hal.*)? [3] alii damnum sentiant *del.* [4] *confirmant Graeci* (*u. i.*): distrahebantur? [5] abii (*u. i.*)? [6] abii (*u. i.*)? [7] si quod (*edd.*)?

---

1 utrum dominus *PVL*, dominus uerum utrum U^a 2 et si] si P^aL 3 mercem] mortem P^a | ei *om.* P^a 4 suffice P^a | quid] quod P^aVL^a 5 proferendos P^a, praeferendus *L* 7 utrique P^a | pro parata P^a 8 manent] mandent P^aV 9 pr'a'etium F^2 11 praeter] propter *PVL* 13 haec] hoc P^aV 14 tribuerentur P^aV, *om. inter alia* L^a | si *om.* *PVLU* 15 negociationem *PVLU* | ex mercede P^a | partita V^a, partata P^a, comparata *LU* 17 duos *F* (*em. f*), duo P^aV^a 20 fui] si P^a | hucinum F^1, bucunum P^a, buciunum V^a, butinum *LU* | ratiocinato P^a 22 plane … 23 deferebantur] *confirmant B* (*Anon.*): εἰ δὲ εἰς ἓν ἐργαστήριον ἐφέρετο πάντα 23 exstent] F^bU, existent F^aPL^a, existant L^b 25 mercedem meam P^a 26 creditum ei abit] creditam habuit P^a, creditum abi L^a: εἰ μὲν τὴν δεσποτείαν μετέθηκα *B* (*Anon.*) | tributio] tribuo P^aV | abit] habuit P^aVU^a, habii L^b, *om. inter alia* L^a 29 ueniant P^a 34 aequalem] qualem P^a 35 quoque] quo P^a 36 conditionele L^a, conditionem P^aV^a 37 inmineret P^aV^a, inmunem L^a

dum eum, quae sententia habet aequitatem: et plerumque arbitrum in hanc rem praetor
2 debebit dare, cuius interuentu tribuantur merces peculiares. Si cuius dolo malo factum
est, quo minus ita tribueretur, in eum tributoria datur, ut quanto minus tributum sit quam
debuerit, praestet: quae actio dolum malum coercet domini. minus autem tribuere uidetur
etiam si nihil tributum sit. si tamen ignorans in merce seruum habere minus tribuit, non
uidetur dolo minus tribuisse, sed re comperta si non tribuat, dolo nunc non caret. proinde
3 si sibi ex ea merce solui fecit, utique dolo uidetur minus tribuisse. Sed et si mercem perire
passus est aut eam auertit aut uilioris data opera distraxit uel si ab emptoribus pretium
4 non exegerit, dicendum erit teneri eum tributoria, si dolus interuenit. Sed et si negauerit
dominus cuiquam deberi, uidendum erit, an tributoriae locus sit: et est uerior Labeonis
5 sententia tributoriam locum habere: alioquin expediet domino negare. Haec actio et perpetuo et in heredem datur de eo dumtaxat quod ad eum peruenit,

8 IULIANUS libro undecimo digestorum. quia non de dolo est, sed rei persecu- B. 18, 2, 8 S*
tionem continet: quare etiam mortuo seruo dominus, item heres eius perpetuo teneri debebit propter factum defuncti: quamuis non aliter quam dolo interueniente competat.

9 ULPIANUS libro uicensimo nono ad edictum. Quod in herede dicimus, idem B. 18, 2, 9 S
1 erit et in ceteris successoribus. Eligere quis debet, qua actione experiatur, utrum de peculio an tributoria, cum scit sibi regressum ad aliam non futurum. plane si quis uelit ex
2 alia causa tributoria agere, ex alia causa de peculio, audiendus erit. Si seruo testamento
manumisso peculium legatum sit, non debere heredem tributoria teneri, quasi neque ad eum peruenerit neque dolo fecerit, Labeo ait. sed Pomponius libro sexagensimo scripsit heredem, nisi curauerit caueri sibi a seruo uel deduxit a[1] peculio quod tribuendum erat, teneri tributoria, quae sententia non est sine ratione: ipse enim auctor doli est, qui id egit, ne intribueret: totiens enim in heredem damus de eo quod ad eum peruenit, quotiens ex dolo defuncti conuenitur, non quotiens ex suo.

10 PAULUS libro trigensimo ad edictum. De peculio actione etiam cum emptore B. 18, 2, 10 S
serui agi potest, tributoria non potest.

11 GAIUS libro nono ad edictum prouinciale. Aliquando etiam agentibus expedit B. 18, 2, 11 S
potius de peculio agere quam tributoria: nam in hac actione de qua loquimur hoc solum in diuisionem uenit, quod in mercibus est quibus negotiatur quodque eo nomine receptum est: at in actione de peculio totius peculii quantitas spectatur, in quo et merces continentur. et fieri potest, ut dimidia forte parte peculii aut tertia uel etiam minore negotietur: fieri praeterea potest, ut patri dominoue nihil debeat.

12 IULIANUS libro duodecimo digestorum. Alius dumtaxat de peculio, alius tri- B. 18, 2, 12 S
butoria serui nomine cum domino agit: quaesitum est, an deducere dominus de peculio debeat, quod tributoria agenti praestaturus sit. respondit: tributoria actione tunc demum agi potest, cum dominus in distribuendo pretio mercis edicto praetoris non satisfecit, id est cum maiorem partem debiti sui deduxit quam creditoribus tribuit, ueluti si cum in merce triginta fuissent, in quam ipse quidem quindecim crediderat, duo autem extranei
triginta, tota quindecim deduxerit, et creditoribus reliqua quindecim ‖ dederit, cum deberet f. 218'
sola decem deducere, extraneis dena tribuere. cum igitur hoc fecit, nec intellegendus est

F [*P*(*VLU*)]

[1] a] de (*edd.*)?

1 arbitum *P*, arbitrium *V* 4 dolo malum *P*ᵃ 5 non] non minus *P*ᵃ 6 re'i' comp. *F*² | nunc non] nunc *P*ᵃ*V*, minus non *L*ᵃ, non *L*ᵇ*U* 7 si *om.* *P*ᵃ*V* | utique *om.* *P*ᵃ*VL*ᵃ | sed si *P*ᵃ*VL* 8 aut uilioris] auitioris *P*ᵃ 9 et si negauerit] sine grauiter *P*ᵃ*V*? 11 expediat *PVL* 15 competit *PV* 16 libro xx ad ed. *PLU*, libro xi digestorum *V* 18 egressum ad alienam *P*ᵃ 20 peculium] de peculio *P*ᵃ*V* 22 curauerit caueri] curauerit *P*ᵃ*V*, cauerit *P*ᵇ*LU* | deduxerit *PL* 24 intribuerit *F*¹, in tributoria *P*ᵃ*VL*ᵃ*U*: *cf. Plin. ep. ad Trai.* 24 [35] | de] da *P*ᵃ, *om.* *V*ᵃ 26 cum] eum *P*ᵃ 27 tributoria non potest *om.* *P*ᵃ*V* 28 gaius] paulus *PV* 29 de qua] da qua *P* 30 est quibus *om.* *P*ᵃ*V* 32 uel] tibi *P*ᵃ 36 agenti praestaturus sit respondit tributoria *om.* *P*ᵃ*V* 37 satisfacit *P*ᵃ*V* 39 fuissent] fuisset *F*¹*L*ᵃ 41 solam *P*ᵃ | extraneis] et extraneis *PVLU*ᵇ

seruum a se liberasse eo, quod quinque adhuc nomine eius tributoria actione praestaturus sit: quare si agi de peculio coeperit, cum forte extra mercem peculium esset, quinque tamquam adhuc creditor serui deducere debebit.

V. 4

℞ QUOD CUM EO, QUI IN ALIENA POTESTATE EST, NEGOTIUM GESTUM ESSE DICETUR ℞ *SP*

1 Gaius libro nono ad edictum prouinciale. Omnia proconsul agit, ut qui con- **B.18,3,1** **S**
traxit cum eo, qui in aliena potestate sit, etiamsi deficient superiores actiones, id est exercitoria institoria tributoriaue, nihilo minus tamen in quantum ex bono et aequo res patitur suum consequatur. siue enim iussu eius, cuius in potestate sit, negotium gestum fuerit, in solidum eo nomine iudicium pollicetur: siue non iussu, sed tamen in rem eius uersum fuerit, eatenus introducit actionem, quatenus in rem eius uersum fuerit: siue neutrum eorum sit, de peculio actionem constituit.

2 Ulpianus libro uicensimo nono ad edictum. Ait praetor: 'In eum, qui eman- **B.18,3,2** **S**
'cipatus aut exheredatus erit quiue abstinuit se hereditate eius cuius in potestate cum mo-
'ritur fuerit, eius rei nomine, quae cum eo contracta erit, cum is in potestate esset, siue
'sua uoluntate siue iussu eius in cuius potestate erit contraxerit, siue in peculium ipsius
'siue in patrimonium eius cuius in potestate fuerit ea res redacta fuerit, actionem causa
1 'cognita dabo in quod facere potest.' Sed et si citra emancipationem sui iuris factus sit
uel in adoptionem datus, deinde pater naturalis decesserit, item si quis ex minima parte sit institutus, aequissimum est causa cognita etiam in hunc dari actionem in id quod facere potest.

3 Idem libro tertio disputationum. Sed an hic detrahi debeat quod **B. 18, 3, 3. BS. 28, 8, 51** **S^***
aliis debetur, tractari potest. et si quidem sint creditores, qui, cum esset alienae potestatis, cum eo contraxerunt, recte dicetur occupantis meliorem esse condicionem, nisi si quis priuilegiarius ueniat: huius enim non sine ratione prioris ratio habebitur. quod si qui sint, qui, posteaquam sui iuris factus est, cum eo contraxerunt, puto horum rationem habendam.

4 Idem libro uicensimo nono ad edictum. Sed si ex parte non modica sit heres **B.18,3,4** **S**
scriptus filius, in arbitrio est creditoris, utrum pro portione hereditaria an in solidum eum
conueniat. sed et hic iudex aestimare debeat, ne forte in id quod facere potest debeat
1 conueniri[1]. Interdum autem et si exheredatus filius uel emancipatus sit, in solidum actio
aduersus eum dabitur, ut puta si patrem familias se mentitus est, cum contraheretur cum
eo: nam libro secundo digestorum Marcellus scripsit, etiamsi facere non possit, conuenien-
2 dum propter mendacium. Quamquam autem ex contractu in id quod facere potest actio
3 in eum datur, tamen ex delictis in solidum conuenietur. Soli autem filio succurritur, non
etiam heredi eius: nam et Papinianus libro nono quaestionum scribit in heredem filii in
4 solidum dandam actionem. Sed an etiam temporis haberi debeat ratio, ut, si quidem ex
continenti cum filio agatur, detur actio in id quod facere potest, sin uero post multos annos, non debeat indulgeri? et mihi uidetur rationem habendam esse: in hoc enim causae
5 cognitio uertitur. Is qui de peculio egit, cum posset quod iussu, in ea causa est, ne possit

F[*P*(*VLU*)]

---

[1] aestimare debet, debeatne forte in id quod facere potest conueniri?

3 creditor *om.* $P^a V$ | debeat *PV* 5 est *om. PL* 6 dicatur *P* 9 institutoria $F^1 P$ | patiatur P^a 12 eatenus ... fuerit *om.* $P^a V$?L^a 14 libro xxiiii' *PV* | pretor *F* | qui *om.* P^a 15 se] sed P^a 16 contracta cum eo *PL* 17 contraxit *PVU* 19 quod] id quod *PLU* | si *om.* $P^a L^a$ 23 an hic] in hoc P^a 24 sint] si P^a | essent P^a, etiam L^a? 25 si *om.* P^a 28 ex parte (patre P^a) non modica] μὴ ἐλαχίστου μέρους *B* (*Anon.*): *errore siue suo siue librarii* εἰς ἐλάχιστον μέρος *BS* (*Cyr.*) 29 in solidum] solidum P^a 30 conuenit $P^a V$ 32 si] sic P^a | mentius P^a 35 filio] filio suo P^a 36 scripsit *PV* 37 an *om.* $P^a VL$ 38 sin] si *PVL* 40 quod] quo $P^a L^a$

quod iussu postea agere, et ita Proculus existimat: sed si deceptus de peculio egit, putat Celsus succurrendum ei: quae sententia habet rationem.

5 PAULUS libro trigensimo ad edictum. Si filius || familias uiuo patre con- [B. 18, 3, 5 (Tip.)] *S* f. 219
uentus et condemnatus sit, in emancipatum uel exheredatum postea iudicati actio in id
1 quod facere potest danda est. Si filio exheredato ex senatus consulto Trebelliano hereditas
patris restituta sit, non debebit in quantum facere potest, sed in solidum condemnari, quia
2 effectu quodammodo heres est. Sed si coactus immiscuerit se, ut restituat hereditatem,
perinde obseruandum, ac si se abstinuisset.

6 ULPIANUS libro secundo disputationum. Eum, qui se patrem familias [B. 18, 3, 6 (Tip.)] *Sf* simulauit et mandante aliquo stipulatus est, mandati teneri Marcellus scribsit, quamuis rem praestare non possit: et sane uerum est teneri eum debere, quia dolo fecit. hoc et in omnibus bonae fidei iudiciis dicendum erit.

7 SCAEUOLA libro primo responsorum. Pater filio permisit mutuam pecu- [B. 18, 3, 7 (Tip.)] *P* niam accipere et per epistulam creditori mandauit, ut ei crederet: filius ex minima parte patri heres exstitit. respondi esse in potestate creditoris, utrum filium, cui credidisset, in solidum, an heredes, pro qua parte quisque successisset, mallet conuenire: sed filius condemnatur in quantum facere potest.

8 PAULUS libro primo decretorum. Titianus Primus praeposuerat seruum mu- [B. 18, 3, 8] *P* tuis pecuniis dandis et pignoribus accipiendis: is seruus etiam negotiatoribus hordei solebat pro emptore suscipere debitum et soluere. cum fugisset seruus et is, cui delegatus fuerat dare pretium hordei, conueniret dominum nomine institoris, [1]negabat eo nomine se conueniri posse, quia non in eam rem praepositus fuisset. cum autem et alia quaedam gessisse et horrea conduxisse et multis soluisse idem seruus probaretur, praefectus annonae contra dominum dederat sententiam. dicebamus quasi fideiussionem esse uideri, cum pro alio solueret debitum, non[2] pro aliis suscipit debitum: non solere autem ex ea causa in dominum dari actionem nec uidetur[3] hoc dominum mandasse. sed quia uidebatur in omnibus eum suo nomine substituisse, sententiam conseruauit imperator.

VI.

℞ DE SENATUS CONSULTO MACEDONIANO ℞ *SPEA*

1 ULPIANUS libro uicensimo nono ad edictum. Uerba senatus consulti [B. 18, 4, 1. Ep. 9, 24] *S* Macedoniani haec sunt: 'Cum inter ceteras sceleris causas Macedo, quas illi natura ad'ministrabat, etiam aes alienum adhibuisset, et saepe materiam peccandi malis moribus 'praestaret, qui pecuniam, ne quid amplius diceretur incertis nominibus crederet: placere, 'ne cui, qui filio familias mutuam pecuniam dedisset, etiam post mortem parentis eius, 'cuius in potestate fuisset, actio petitioque daretur, ut scirent, qui pessimo exemplo faene-

F[*P*(*VLU*)]

[1] is *ins.* [2] nam (*u. t.*)? [3] uideri (*Hal.*)?

1 quod] quo $P^a L^a$ 4 emancipatus uel exheredatus P^a 5 ex] et $P^a V$ 6 quia effectu] effectu. P^a, effectu V^a, effectu enim $P^b V^b L U$ 10 mandante] mendante P^a, mandato L^a 11 quia] qui $P^a V$ | facit *PVL* | in *om.* P^a 13 mutiam P^a 14 creditoriam mandauit $P^a V^a$ | ei crederet] eiceret si P^a, ei crederet si $P^b V$ 18 licianus *P* 19 et pignoribus accipiendis'i's'i' (*uoluit* 's'i's') seruus F^2, et pign. acc. (et pign. acc. *om.* $P^a V^a$) si seruus (seruum L^a) *PVLU* 20 debitum et soluere *om.* $P^a V^a$ | delegatus] obligatus $P^a V^a$ 21 conuenire P^a 22 possit P^a | non *om.* P^a | gessisset et $P^a L^a$, gesse et U^a 24 esse *om.* F^1 25 solueret] solet P^a, soluerit L^a | non pro a. s. debitum (deditum F^a)] *om.* PVL^aU: *Graeci sic uerterunt quasi scriptum esset* non ab aliis suscipit debitum (ἐγγύη δοκεῖ τὸ ὑπὲρ ἄλλου καταβαλεῖν, οὐ μὴν τὸ παρ' ἑτέρου δέξασθαι *B Anon.*): non *uidetur scriptum pro* nam *notis permutatis* | soluere P^a 26 nec] ne P^a | haec *P* 27 substitisse P^a 29 ad senatus consultum macedonianum *PVL* | *leges huiusce tituli Basilica numerant uiginti similiter ac libri nostri: at in tractatu* περὶ τῶν ῥοπῶν *quae nobis est l. 9 § 1 dicitur l. 10, quae nobis l. 16 est l. 17, ut ante l. 9 § 1 caput alicubi falso factum esse uideatur* 30 nono] non *F* 31 causas macedo] macedoniani P^a 32 habuisset P^a | mortibus P^a

1 'rarent, nullius posse filii familias bonum nomen exspectata patris morte fieri.' Si pendeat,
an sit in potestate filius, ut puta quoniam patrem apud hostes habet, in pendenti est, an
in senatus consultum sit commissum: nam si recciderit in potestatem, senatus consulto
2 locus est, si minus, cessat: interim igitur deneganda est actio. Certe si adrogatus mutuam
pecuniam acceperit, deinde sit restitutus, ut emanciparetur, senatus consultum locum ha-
3 bebit: fuit enim filius familias. In filio familias nihil dignitas facit, quo minus senatus
consultum Macedonianum locum habeat: nam etiamsi consul sit uel cuiusuis dignitatis,
senatus consulto locus est: nisi forte castrense peculium habeat: tunc enim senatus con-
sultum cessabit

2 IDEM libro sexagensimo quarto ad edictum. usque ad quantitatem castrensis | B.18,4,2 | *E
peculii, cum filii familias in castrensi peculio uice patrum familiarum fungantur.

3 IDEM libro uicensimo nono ad edictum. Si quis patrem familias esse cre- | B.18,4,3.4 | S
didit non uana simplicitate deceptus nec iuris ignorantia, ‖ sed quia publice pater familias f. 219ʳ
plerisque uidebatur, sic agebat, sic contrahebat, sic muneribus fungebatur, cessabit senatus
1 consultum. Unde Iulianus libro duodecimo in eo, qui uectigalia conducta habebat, scribit
2 (et est saepe constitutum) cessare senatus consultum. Proinde et in eo, qui scire non potuit,
an filius familias sit, Iulianus libro duodecimo cessare senatus consultum ait, ut puta in
pupillo uel minore uiginti quinque annis. sed in minore, causa cognita et a praetore suc-
currendum: in pupillo autem etiam alia ratione debuit dicere cessare senatus consultum,
quod mutua pecunia non fit, quam sine tutoris auctoritate pupillus dat, quemadmodum
ipse dicit Iulianus libro duodecimo, si filius familias crediderit, cessare senatus consultum,
quod mutua pecunia non fit, quamuis liberam peculii administrationem habuit: non enim
perdere ei peculium pater concedit, cum peculii administrationem permittit: et ideo uin-
3 dicationem nummorum patri superesse ait. Is autem solus senatus consultum offendit, qui
mutuam pecuniam filio familias dedit, non qui alias contraxit, puta uendidit locauit uel
alio modo contraxit: nam pecuniae datio perniciosa parentibus eorum uisa est. et ideo
etsi in creditum abi*i* filio familias uel ex causa emptionis uel ex alio contractu, in quo
pecuniam non numeraui, etsi stipulatus sim: licet coeperit esse mutua pecunia, tamen quia
pecuniae numeratio n*on* concurrit, cessat senatus consultum. quod ita demum erit dicen-
dum, si non fraus senatus consulto sit cogitata, ut qui[1] credere non potuit magis ei uen-
4 dere*t*, ut ille rei pretium haberet in mutui uicem. Si a filio familias stipulatus sim et patri
familias facto crediderim, siue capite deminutus sit siue morte patris uel alias sui iuris
sine capitis deminutione fuerit effectus, debet dici cessare senatus consultum, quia mutua
iam patri familias data est:

4 SCAEUOLA libro secundo quaestionum. quia quod uolgo dicitur filio familias | B.18,4,5 | *P
credi non licere, non ad uerba referendum est, sed ad numerationem.

5 PAULUS libro tertio quaestionum. Ergo hic et in solidum damnabitur, non in | B.18,4,6 | *P
id quod facere potest.

6 SCAEUOLA libro secundo quaestionum. Contra etiam recte dicetur, si a patre | B.18,4,7 | *P
familias stipulatus sis, credas postea filio familias facto, senatus potestatem exercendam,
quia expleta est numeratione substantia obligationis.

7 ULPIANUS libro uicesimo nono ad edictum. Item si filius familias fideiusserit, | B.18,4,7 | S

F [*P, ubi l. 3 ex parte, 4. 5. 6 in lit., (VLU)*]

---

[1] cui (*Ienaius*)?

---

1 patris] patris sui *PVLU* 3 recedit *P^a V^a*, redierit *L* 5 emancipetur *PLU* 10 castrensis] castren *P^a* 11 funcantur *F^1* 14 cessabet *F^1* 15 scripsit *VL, interiit in litura P^a* 17 an *om. F^1* | *a* Iulianus *l. inc. PVLU^a* 22 non enim ... 23 permittit *om. V^a, interiit in litura P^a* 24 patris sup. *F* 26 alimodo *F* (*suppl. f*), alio nomine *L*: ἑτέρου τρόπου *B* (*Anon.*) 27 abii] *VL^a U*, abit *F*, dabit *P^a* 28 numerauit *P^a* | sim'p'licet *F^2* 29 numeratio non] *PLU*, numerationem *F* 30 cogitata] cognita *PVLU* | uenderet] uendere *FP^a* 31 si *om. P^a* 32 sit *om. P^a V* 35 dicatur *V, inc. P^a* 36 ad uerba referendum] aliud *VL, inc. P^a U^a* 37 qu'a'estionum *F^2* | damnauitur *F^1* 39 dicitur *F^1* 40 sis] si *V, om. L^a U, inc. P^a* 41 expleta est numer.] ex plena est *V^a*, expleta est *V^b LU, inc. P^a*

Neratius libro primo et secundo responsorum cessare senatus consultum ait. idem Celsus
libro quarto. sed Iulianus adicit, si color quaesitus sit, ut filius familias, qui mutuam ac-
cepturus erat, fideiuberet alio reo dato, fraudem senatus consulto factam nocere et dandam
1 exceptionem tam filio familias quam reo, quoniam et fideiussori filii subuenitur. Idem ait,
si duos reos accepero filium familias et Titium, cum ad filium familias esset peruentura
pecunia, ideo autem reum Titium acceperim, ne quasi fideiussor auxilio senatus consulti
2 uteretur, utilem esse exceptionem aduersus fraudem dandam. Sed et si filius familias patre
suo relegato uel longo tempore absente dotem pro filia promiserit et rem patris pignori
dederit, senatus consultum cessabit. patris tamen res non tenebitur: plane si patri heres
3 exstiterit filius et pignus persequatur, exceptione doli summouebitur. Mutui dationem non
solum numeratae pecuniae, uerum omnium, quae mutua dari possunt, an accipere debeamus,
uidendum. sed uerba uidentur mihi ad numeratam pecuniam referri: ait enim senatus
'mutuam pecuniam dedisset'. sed si fraus sit senatus consulto adhibita, puta frumento uel
uino uel oleo mutuo dato, ‖ ut his distractis fructibus[1] uteretur pecunia, subueniendum est f. 220
4 filio familias. Si filius in alterius erat potestate, cum mutua daretur, nunc in alterius, mens
5 senatus consulti non cessat: dabitur itaque exceptio. Sed et si patri eius non mors, sed
6 alia causa inciderit quo minus sit in ciuitate, dicendum senatus consulto locum esse. Non
7 solum ei, qui mutuam dedisset, sed et successoribus eius deneganda est actio. Proinde et
si alius mutuam dedit, alius stipulatus est, dabitur aduersus eum exceptio, licet hic non
dederit. sed et si alteruter eorum ignorauit in patris esse potestate, seuerius dicendum est
8 utrique nocere. idem est et in duobus reis stipulandi. Item si duos filios familias accepero
reos, sed alterum putaui patrem familias, intererit, ad quem pecunia peruenit, ut, si eum
sciui filium familias ad quem peruenit pecunia, exceptione summouear, si ad eum quem
9 ignorem, non summouear. Siue autem sub usuris mutua data sunt[2] siue sine usuris, ad
10 senatus consultum spectat. Quamquam autem non declaret senatus, cui exceptionem det,
tamen sciendum est et heredem filii, si pater familias decesserit, et patrem eius, si filius
11 familias decesserit, exceptione uti posse. Interdum tametsi senatus consulto locus sit,
tamen in alium datur actio, ut puta filius familias institor mutuam pecuniam accepit: scribit
enim Iulianus libro duodecimo ipsum quidem institorem exceptione senatus consulti usu-
rum, si conueniatur, sed institoriam actionem aduersus eum qui praeposuit competere.
quamquam, inquit, si ipse pater eum praeposuisset merci suae uel peculiarem exercere
passus esset, cessaret senatus consultum, quoniam patris uoluntate contractum uideretur:
nam si scit eum negotiari, etiam hoc permisisse uidetur, si non nominatim prohibuit merces
12 accipere[3]. Proinde si acceperit pecuniam et in rem patris uertit, cessat senatus consultum:
patri enim, non sibi accepit. sed et si ab initio non sic accepit, uerum postea in rem
patris uertit, cessare senatus consultum libro duodecimo digestorum Iulianus ait intelle-
gendumque ab initio sic accepisse, ut in rem uerteret. non tamen uertisse uidebitur, si
mutuam pecuniam acceptam patri in proprium debitum soluit et ideo, si pater ignorauit,
13 adhuc senatus consulto locus erit. Quod dicitur in eo, qui studiorum causa absens mutuum

F[*P*(*VLU*)]

---

[1] fructibus *del.* (*Krueger*) [2] sit (*edd.*)? [3] merces accipere *del.* (εἰ μὴ ῥητῶς κωλύσει *B*)

1 *ab* idem *l. inc.* *PVLU* 2 qui] fideiusserit qui P^a 3 alio] alia F^1P^a 4 fideiussoribus *PVLU* | filii] filius P^a, filiis *U* 6 tacium P^a 7 utetur P^aVU, utatur *L* | et si *om.* P^aV 8 suo legato P^aV 10 exceptio P^a 11 mutuae *F*, mutue P^a, mutuo P^bLU 12 uidendum] uidendum est *PVLU* | uerba uid.] uera uidetur P^a? | numeratum P^a | ait] aut P^a 13 se‘d’ *F*? | si *om.* P^a 14 dato ut] dato et *LU*, data et P^a?V^a? | utetur P^aL 16 senatus consultis P^a 18 dedisset ... 19 mutuam *om.* *P* 20 et *om.* *PU* | aliter uter P^a | seuerius] sed uerius P^aV, uerius *LU* 21 duobus reistipulandi *F*, duo rei stipulandi P^a, duobus reis (rei L^a?) stipulandis *L* 22 ut si ... 23 peruenit *om.* P^a, ut si ... 23 pecunia *om.* L^a 23 si ad e. q. i. n. summouear] FL^b *et ex* Pi(*sana*) U^b, *om.* PVL^aU^a 24 usuris] iuris P^a 26 et in heredem P^aV^a | et patrem e. si f. decesserit *om.* P^aV 28 acceperit P^aVL 29 duodecim‘o’ F^2 | exeptio P^a, exceptionem L^a 32 esse cessare P^aV^a, esset cessare P^bV^b, etiam cesare L^a 33 uideatur *PU* 35 sibi accipit F^1 | accepit uerum ... 37 initio sic *om.* P^aV^a | accepisset PVL^a 37 uidenitur F^1 39 quod] qui P^a

acceperat, cessare senatus consultum, ita locum habet, si probabilem modum in mutua
14 non excessit, certe eam quantitatem, quam pater solebat subministrare. Si filius accepit mutuam pecuniam, ut eum liberaret, qui, si peteret, exceptione non summoueretur, senatus
15 consulti cessabit exceptio. Hoc amplius cessabit senatus consultum, si pater soluere coepit
16 quod filius familias mutuum sumpserit, quasi ratum habuerit. Si pater familias factus soluerit partem debiti, cessabit senatus consultum nec solutum repetere potest.

8 PAULUS libro trigensimo ad edictum. Cum tamen a curatore per ignorantiam solutum sit, repeti debet. [B.18, 4, 8] S

9 ULPIANUS libro uicensimo nono ad edictum. Sed si pater familias factus rem pignori dederit, dicendum erit senatus consulti exceptionem ei denegandam usque ad [B.18, 4, 9] S
1 pignoris quantitatem. Si ab alio donatam sibi pecuniam filius creditori soluerit, an pater uindicare uel repetere possit? et ait Iulianus, si quidem hac condicione ei donata sit pecunia, ut creditori soluat, uideri a donatore profectam protinus ad creditorem et fieri nummos accipientis: si uero simpliciter ei donauit, alienationem eorum filium non habuisse et ideo, si soluerit, condictionem patri ex omni euentu com- [⌈Poπ. 1, 11 (cf. p. 27). Ep. 9, 25]
2 petere. Hoc senatus consultum et ad filias quoque familiarum pertinet nec ad rem pertinet, si adfirmetur ornamenta ex ea pecunia comparasse: nam et ei quoque qui filio ‖ familias credidit decreto amplissimi ordinis actio denegatur nec interest, consumpti sint nummi an exstent in peculio. multo igitur magis seueritate senatus consulti eius con- [⌈Poπ. Ep.⌉] f. 220'
3 tractus improbabitur, qui filiae familias mutuum dedit. Non solum filio familias et patri eius succurritur, uerum fideiussori quoque et mandatori eius, qui et ipsi mandati habent regressum, nisi forte donandi animo intercesserunt: tunc enim, cum nullum regressum habeant, senatus consultum locum non habebit. sed et si non donandi animo, patris tamen
4 uoluntate intercesserunt, totus contractus a patre uidebitur comprobatus. Et hi tamen, qui pro filio familias sine uoluntate patris eius intercesserunt, soluendo non repetent: hoc enim et diuus Hadrianus constituit et potest dici non repetituros. atquin perpetua exceptione tuti sunt: sed et ipse filius, et tamen non repetit, quia hi demum solutum non repetunt, qui ob poenam creditorum actione liberantur, non quoniam[1] exonerare eos lex uoluit. Quamquam autem soluendo non repetunt,

10 PAULUS libro trigensimo ad edictum. quia naturalis obligatio manet, [B. 18, 4, 10] S

11 ULPIANUS libro uicensimo nono ad edictum. tamen, si non opposita exceptione condemnati sunt, utentur senatus consulti exceptione: et ita Iulianus scribit in ipso filio familias exemplo mulieris intercedentis. [B. 18, 4, 11] S

12 PAULUS libro trigensimo ad edictum. Si tantum sciente patre creditum sit filio, dicendum est cessare senatus consultum. sed si iusserit pater filio credi, deinde ignorante creditore mutauerit uoluntatem, locus senatus consulto non erit, quoniam initium contractus spectandum est. [B. 18, 4, 12 (Tip.)] S

13 GAIUS libro nono ad edictum prouinciale. Si quod alii mutuum dedimus a filio familias nouandi causa stipulemur, non esse impedimento senatus consultum Iulianus scribit. [B. 18, 4, 13 (Tip.). Ep. 17, 4] S

F [*P*(*VLU*)]

---

[1] quia hi demum solutum repetunt, qui actione liberantur, quoniam (*deleta glossa* non ob poenam creditorum: *similiter Schulting*)?

1 mutuam *PVLU* 3 pecuniam *om.* *P*ᵃ*VL* | si] se *P*ᵃ*V* 6 partem soluerit *PVLU* | consultum *om.* *P* | solutum] solum *P*ᵃ 8 repetere *PVL* 11 si ab alio d. sibi] si .. alio d. si *P*ᵃ 12 soluit *PVLU* | et *om.* *P*ᵃ*VL* 13 donata sit ei *PVLU* | profecta *PLU* 14 accipiendis *P*ᵃ | alienationem earum *P*ᵇ*LU*, aliecionem ad eorum *P*ᵃ 15 euentu] uentu *P*ᵃ 17 qui *om.* *P*ᵃ*V* 19 seueritate] ueritate *P*ᵃ*V*, si ueritate *U*ᵃ 20 improbauitur *F* (*em. f*) 21 habet *P*ᵃ*V*, habeant *L*ᵃ 23 habeat *P*ᵃ*V* 24 totus . . . 25 intercesserunt *om.* *P*ᵃ | uideuitur *F*¹ | hi *om.* *VLU*, *om. inter alia* *P*ᵃ 25 qui *om.* *V*ᵃ, *om. inter alia* *P*ᵃ 26 atquin] alioquin *P*ᵃ*VU*, aut quin *L*ᵃ 28 actione'm' *F* | lex] lux *P*ᵃ 29 repetant *F*¹ 32 scripsit *PVL* 33 intercedentes *F*¹ 34 tantam *F*ᵃ, autem *P*ᵃ*U* 35 credi] creditore *P*ᵃ 38 gaius] paulus *PV* 40 scripsit *PV*

14 IULIANUS libro duodecimo digestorum. Filium habeo et ex eo nepotem: [B. 18, 4, 14 (Tip.)] *S* nepoti meo creditum est iussu patris eius: quaesitum est, an contra senatus consultum fieret. dixi, etiamsi uerbis senatus consulti filii continerentur, tamen et in persona nepotis idem seruari debere: iussum autem huius patris non efficere, quo minus contra senatus consultum creditum existimaretur, cum ipse in ea causa esset, ut pecuniam mutuam inuito patre suo accipere non possit.

15 MARCIANUS libro quarto decimo institutionum. Nihil interest, quis filio [B. 18, 4, 15 (Tip.)] *Sf* familias crediderit, utrum priuatus an ciuitas: nam in ciuitate quoque senatus consultum locum habere diui Seuerus et Antoninus rescripserunt.

16 PAULUS libro quarto responsorum. Si filius familias [B. 18, 4, 16 (Tip.). 'Poп. 1, 12 (cf. p. 28)] *P* absente patre, quasi ex mandato eius pecuniam acceperit, cauisset et ad patrem litteras emisit, ut eam pecuniam in prouincia solueret, debet pater, si actum filii sui improbat, continuo testationem interponere contrariae uoluntatis.

17 IDEM libro secundo sententiarum. Filius familias si in id acceperit [B. 18, 4, 17. Ep. 9, 26] *P* mutuam pecuniam, ut eam pro sorore sua in dotem daret, pater eius de in rem uerso actione tenebitur: ipsi enim mortua in matrimonio puella repetitio dotis datur.

18 UENULEIUS libro secundo stipulationum. Creditorem filii familias mortuo [B. 18, 4, 18] *Pf* eo fideiussorem accipere non posse Iulianus scribit, quia nulla obligatio aut ciuilis aut naturalis supersit, cui fideiussor accedat: plane a patre eius actionis nomine, quae de peculio aduersus eum competat, fideiussorem recte accipi.

19 POMPONIUS libro septimo ex uariis lectionibus. Iulianus scribit exceptionem [B. 18, 4, 19] *E* senatus consulti Macedoniani nulli obstare, nisi qui sciret aut scire potuisset filium familias esse eum cui credebat.

20 IDEM libro quinto senatus consultorum. ‖ Si is, cui, dum in potestate patris [B. 18, 4, 20] *A* f. 221 esset, mutua pecunia data fuerat, pater familias factus per ignorantiam facti nouatione facta eam pecuniam expromisit, si petatur ex ea stipulatione, in factum excipiendum erit.

F [P(VLU)]

---

1 iulianus] *sub Ulpiani nomine bis citat Stephanus BS 18, 4 sch. 11 et sch. 30* | et *om.* $P^a V$ 3 uerba *PL* | continentur *PVL* | et] et si P^a 4 officere $P^a L$ 9 diui] dixisse diui P^a 10 responsorum *om. PV* 12 prouincia] prouinciam F^1 (*em. m. 2 teste Reiff., m. 3 teste Kiessl.*) L^a, prouinciale $P^a V^a$ | filiu sui improbat F^b, suum filium probat P^a, sui filii inprobat $P^b U$, filii sui non probat *L* 13 contrario P^a 18 accepere *F* | scripsit *PV* 19 supersit] super his P^a, superest $V^b L$, *inc.* V^a 20 accipit *PV*, accepit *L* 21 libro ui *PVLU* 22 macedonianam P^a | obstaret si quis P^a 25 esse P^a, etiam L^a | mutuam pecuniam P^a 26 facta ... erit *om.* P^a? *V*?

LIBER QUINTUS DECIMUS

I.

R DE PECULIO R

SEPA

1 Ulpianus libro uicensimo nono ad edictum. Ordinarium praetor arbitratus B.18,5,1 S
est prius eos contractus exponere eorum qui alienae potestati subiecti sunt, qui in solidum
1 tribuunt actionem, sic deinde ad hanc peruenire, ubi de peculio datur actio. Est autem
triplex hoc edictum: aut enim de peculio aut de in rem uerso aut quod iussu hinc oritur
2 actio. Uerba autem edicti talia sunt: Quod cum eo, qui in alterius potestate esset, nego-
3 tium gestum erit. De eo loquitur, non de ea: sed tamen et ob eam quae est Ep. 9, 28
4 feminini sexus dabitur ex hoc edicto actio. Si cum impubere filio familias uel seruo con-
tractum sit, ita dabitur in dominum uel patrem de peculio, si locupletius eorum peculium
5 factum est. Potestatis uerbum communiter accipiendum est tam in filio quam in (Ep.)
6 seruo. Nec magis dominium seruorum esse spectandum quam facultatem habendi Ep. 9, 29
eos: non enim solum seruorum propriorum nomine conueniemur, item communium, uerum
eorum quoque qui bona fide nobis seruiunt, siue liberi sint siue serui alieni.

2 Pomponius libro quinto ad Sabinum. Ex ea causa, ex qua soleret B.18,5,2. Ep. 9, 29 S*
seruus fructuarius uel usuarius adquirere[1], in eum, cuius usus fructus uel usus sit, actio
dumtaxat de peculio ceteraeque honorariae dantur, ex reliquis in dominum proprietatis.

3 Ulpianus libro uicensimo nono ad edictum. Licet tamen[2] praetor, si cum B.18,5,3 S
eo qui in potestate sit gestum sit, polliceatur actionem, tamen sciendum est et si Ep. 9, 30
in nullius sit potestate, dari de peculio actionem, ut puta si cum seruo hereditario con-
1 tractum sit ante aditam hereditatem. Unde Labeo scribit et si secundo tertioue gradu sub-
stitutus sit seruus et | deliberantibus primis heredibus cum eo contractum sit, mox repu- f. 221'
diantibus eis ipse liber heresque exstiterit, posse dici de peculio eum conueniri et de in
2 rem uerso. Parui autem refert, seruus quis masculi an mulieris fuerit: nam de peculio
3 et mulier conuenietur. Pedius etiam impuberes dominos de peculio obligari ait: non enim
cum ipsis impuberibus contrahitur, ut tutoris auctoritatem spectes. idem adicit pupillum
4 non posse seruo peculium constituere nec tutoris auctoritate. In furiosi quoque cu- (Ep.)
ratorem dicimus dandam de peculio actionem: nam et huius seruus peculium habere potest,
5 non si fuerit concessum, ut habeat, sed si non fuerit prohibitum, ne habeat. Si filius
familias uel seruus pro aliquo fideiusserint uel alias interuenerint uel mandauerint, tracta-
tum est, an sit de peculio actio. et est uerius in seruo causam fideiubendi uel mandandi
spectandam, quam sententiam et Celsus libro sexto probat in seruo fideiussore. si igitur
quasi intercessor seruus interuenerit, non rem peculiarem agens, non obligabitur dominus
6 de peculio. Iulianus quoque libro duodecimo digestorum scribit, si seruus mandauerit, ut
creditori meo solueretur, referre ait, quam causam mandandi habuerit: si pro creditore
F[P(VLU)]

---

[1] ei cuius usus fructus uel usus sit *ins.* [2] tamen] tum?

---

6 adhuc *FP**, ad hoc *P***LU* 8 esset] esse *P**, est *LU* 12 in filio] enim filio *F*[1], *inc. L** 13 dominum *FP** 15 liberti *P** | sint] sunt *P* 16 pomponius] idem *B* 18 ceteraequ'a'e *F*[2] 20 et *om. P**, *deficit in his L** | si in ullius *P**, si nullius *V*, *deficit in his L** 26 et *om. P** | dominus *PVLU* 28 curatores *PVU*, curatore *L* 32 mandandis spect. *F* 35 mandauit *P* 36 mandant *P**

suo solui mandauit, esse obligatum dominum de peculio: quod si intercessoris officio
7 functus sit, non obligari dominum de peculio. Cui congruit, quod idem Iulianus scribit,
si a filio meo fideiussorem accepero, quidquid a fideiussore accepero, id me non de in rem
uerso, sed de peculio actione mandati praestaturum. idem accipias et in serui fideiussore,
idemque si alius mihi pro filio meo debitore soluisset. quod si filius meus debitor non fuisset,
8 exceptione doli fideiussorem usurum et, si soluisset, condicturum scribit. Si [Ep. 9, 31. 14, 79]
seruus, cum se pro libero gereret, compromiserit, quaeritur, an de peculio actio ex poena
compromissi quasi ex negotio gesto danda sit, sicuti traiecticiae pecuniae datur. sed hoc
et Neruae filio et mihi uidetur uerius ex compromisso serui non dandam de peculio actio-
9 nem, quia nec si iudicio condemnetur seruus, datur in eum actio. Sed si filius fideiussor
uel quasi interuentor acceptus sit, an de peculio patrem obligat, quaeritur. et est uera
Sabini et Cassii sententia existimantium semper obligari patrem de peculio et distare in
10 hoc a seruo. Quare et ex compromisso pater tenebitur. et ita Papinianus quoque [(Ep.)]
libro nono quaestionum scribit nec interesse ait, ex qua causa compromiserit, utrum ex ea
causa, ex qua potuit[1] cum patre de peculio agere, an uero ex ea[2] qua non potuit[3], cum
11 ex stipulatu pater conueniatur. Idem scribit iudicati quoque patrem de peculio actione
teneri, quod et Marcellus putat, etiam eius actionis nomine, ex qua non potuit pater de
peculio actionem pati: nam sicut in stipulatione contrahitur cum filio, ita iudicio contrahi:
proinde non originem iudicii spectandam, sed ipsam iudicati uelut obligationem. quare et
12 si quasi defensor condemnatus sit, idem putat. Ex furtiua causa filio quidem familias
condici posse constat. an uero in patrem uel in dominum de peculio danda est, quaeritur:
et est uerius, in quantum locupletior dominus factus esset ex furto facto, actionem de
peculio dandam: idem Labeo probat, quia iniquissimum est ex furto serui dominum locu-
pletari impune. nam et circa rerum amotarum actionem filiae familias nomine in id quod
13 ad patrem peruenit competit actio de peculio. Si filius familias duumuir [BS. 38, 8, 1, 17]
pupillo rem saluam fore caueri non curauit, Papinianus libro nono quaestionum | de peculio f. 222
actionem competere ait. nec quicquam mutare arbitror, an uoluntate patris decurio factus
sit, quoniam rem publicam saluam fore pater obstrictus est.

4 POMPONIUS libro septimo ad Sabinum. Peculii est non id, cuius seruus [B. 18, 5, 4] S*
seorsum a domino rationem habuerit, sed quod dominus ipse separauerit suam a serui
rationem discernens: nam cum serui peculium totum adimere uel augere uel minuere do-
minus possit, animaduertendum est non quid seruus, sed quid dominus constituendi seruilis
1 peculii gratia fecerit. Sed hoc ita uerum puto, si debito seruum liberare uoluit dominus,
ut, etiamsi nuda uoluntate remiserit dominus quod debuerit, desinat seruus debitor esse:
si uero nomina ita fecerit dominus, ut quasi debitorem se seruo faceret, cum re uera
2 debitor non esset, contra puto: re enim, non uerbis peculium augendum est. Ex his apparet
non quid seruus ignorante domino habuerit peculii esse, sed quid uolente: alioquin et quod
3 subripuit seruus domino, fiet peculii, quod non est uerum. Sed saepe fit, ut ignorante
domino incipiat minui serui peculium, ueluti cum damnum domino dat seruus aut furtum
4 facit. Si opem ferente seruo meo furtum mihi feceris, id ex peculio deducendum est, quo
5 minus ob rem subreptam consequi possim. Si aere alieno dominico exhauriatur peculium
serui, res tamen in causa peculiaria manent: nam si aut seruo donasset debitum dominus

F[P(VLU)]

---

[1] potui? [2] ex ea] ex ea ex (*edd.*)? [3] potui?

---

2 obligati P^a 13 et ex] ex *PVLU* 17 et *om.* P^aLU 20 si *om.* P^aV 23 locupletari impune] fP^aV^bLU, locupletarumpune *F*, locuplectari in pecunie (pecunia P^b) P^a, locupletare in pecunia V^a 24 filii familias P^a 27 inmutare P^a 30 ratio hab. P^a | separauit *PV* | suam a serui rationem] summa serui rationem *F*, summam serui ratione P^bV^a, suum (suam *V*, sua U^a) a serui ratione $P^aV^b?U$, suam substantiam a serui ratione LU^b 32 animaduertendam F^1 | quid] quod *PLU* | quid] quod *PLU* 35 dominas F^1 | re uera] fuerat P^aV^a, uero V^b, *om.* P^bLU 36 esse P^a | re etenim P^a 37 esset P^aV 39 domino dampnum dat *PU*, dampnum dat domino *L* 41 possit P^a, possum *L* 42 peculiari fP^bLU^b, *om. inter alia* U^a | aut] autem P^a

aut nomine serui alius domino intulisset, peculium suppletur nec est noua concessione
6 domini opus. Non solum id in peculio uicariorum ponendum est, cuius rei a domino, sed
etiam id cuius ab eo[1] cuius in peculio sint seorsum rationem habeant.
5 ULPIANUS libro uicensimo nono ad edictum. Depositi nomine pater uel do- [B. 18, 5, 5] *S*
1 minus dumtaxat de peculio conueniuntur et si quid dolo malo eorum captus sum. Sed
et si precario res filio familias uel seruo data sit, dumtaxat de peculio pater dominusue
2 obligantur. Si filius familias iusiurandum detulerit et iuratum sit, de peculio danda est
3 actio, quasi contractum sit: sed in seruo diuersum est. Peculium dictum *est* quasi pusilla
4 pecunia siue patrimonium pusillum. Peculium autem Tubero quidem sic definit, ut Celsus
libro sexto digestorum refert, quod seruus domini permissu separatum a rationibus domi-
nicis habet, deducto inde si quid domino debetur.
6 CELSUS libro sexto digestorum. Definitio peculii quam Tubero ex- [B. 18, 5, 6. Ep. 9, 31] **E*
posuit, ut Labeo ait, ad uicariorum peculia non pertinet, quod falsum est: nam eo ipso,
quod dominus seruo peculium constituit, etiam uicario constituisse existimandus est.
7 ULPIANUS libro uicensimo nono ad edictum. Quam Tuberonis sententiam et [B. 18, 5, 7] *S*
1 ipse Celsus probat. Et adicit pupillum uel furiosum constituere quidem peculium seruo
non posse: uerum ante constitutum, id est ante furorem uel a patre pupilli, non adimetur
ex his causis. quae sententia uera est et congruit cum eo, quod Marcellus apud Iulianum
notans adicit 'posse fieri, ut *apud alterum* ex dominis seruus peculium habeat, apud alterum
'non, ut puta si alter ex dominis furiosus sit uel pupillus, si (ut quidam, inquit, putant)
'peculium seruus habere non potest nisi concedente domino. ego autem puto non esse
'opus concedi peculium a domino seruum habere, sed non adimi, ut habeat'. alia causa
2 est peculii liberae administrationis: nam haec specialiter concedenda est. Scire autem non
utique singulas res debet, sed ‖ παχυμερέστερον, et in hanc sententiam Pomponius inclinat. f. 222'
3 Pupillum autem tam filium quam seruum peculium habere posse Pedius libro quinto de-
cimo scribit, cum in hoc, inquit, totum ex domini constitutione pendeat. ergo et si furere
4 coeperit seruus uel filius, retinebunt peculium. In peculio autem res esse possunt omnes
et mobiles et soli: uicarios quoque in peculium potest habere et uicariorum peculium: hoc
5 amplius et nomina debitorum. Sed et si quid furti actione seruo deberetur uel alia actione,
6 in peculium computabitur: hereditas quoque et legatum, ut Labeo ait. Sed et id quod
dominus sibi debet in peculium habebit, si forte in domini rationem impendit et dominus
ei debitor manere uoluit aut si debitorem eius dominus conuenit. quare si forte ex serui
emptione euictionis nomine duplum dominus exegit, in peculium serui erit conuersum, nisi
7 forte dominus eo proposito fuit, ut nollet hoc esse in peculium serui. Sed et si quid ei
conseruus debet, erit peculii, si modo ille habeat peculium uel prout habebit.
8 PAULUS libro quarto ad Sabinum. Non statim quod dominus uoluit ex re [B. 18, 5, 8] *S'*
sua peculii esse, peculium fecit, sed si tradidit aut, cum apud eum esset, pro tradito habuit:
desiderat enim res naturalem dationem. contra autem simul atque noluit, peculium serui
desinit peculium esse.

F[P(VLU)]

---

[1] Id in p. u. p. est, cuius rei non solum a domino, sed etiam ab eo?

---

1 nec] nec enim $P^a V^b$ 3 habebant V^a, habent PV^b 7 obligatur *PVLU* | filii familias P^a 8 est *bis* *F* | pupilla F^1 9 definiuit *P*, diffiniunt *L* 11 domino *om.* P^a 12 lib. i *P*, lib. u *L*, lib. ii *U* 18 congruet PU^a 19 apud alterum ex dominis seruus peculium habeat, apud alterum] *Hal. itaque scribendum ut primarii librarii erroris causa appareat idonea:* apud alterum F^1, ex dominis seruus peculium habeat (habet *P*) apud alterum F^2 (*supplemento imperfecto*) $P^a V^a L^a$, ex dominis seruus peculium habeat aput alterum aput alterum (alium V^b) $P^b V^b L^b U$: ὅθεν δυνατὸν τὸν κοινὸν δοῦλον παρ' ἑνὶ μὲν τῶν δεσποτῶν ἔχειν πεκούλιον, παρὰ δὲ τῷ ἄλλῳ οὐκ ἔχειν *B* (*Anon.*) 22 habeat] habet *P* 24 singula res P^a, singulares res *L* | παχυμερέστερον] *F*, παχυμερῶς *B* (*Anon.*), nax et me pecte pon *P*, ναχυδιερεστερον *V*, naxale pecte ponet *L*, noxiale pecte pon *U* 28 et mob.] mob. P^a | habere *om.* P^a 30 computauitur F^1 | sed et] sed P^a 31 impedit *F* 33 edictionis P^a 34 praeposito P^a | peculio *PU* | ei conseruus ... 35 habet *om.* P^a 35 habeat] F^1LU, habet F^2P

9 Ulpianus libro uicensimo nono ad edictum. Sed si damnum seruo dominus [B. 18, 5, 9
1 dederit, in peculium hoc non imputabitur, non magis quam si subripuerit. Plane si con-
seruus dedit damnum uel subripuit, in peculium uidetur haberi, et ita Pomponius libro
undecimo scribit: nam et si quid dominus ab eo qui rem peculiarem subripuit uel conse-
cutus est uel consequi potest, in peculium esse ei[1] imputandum Neratius libro secundo
2 responsorum scribit. Peculium autem deducto quod domino debetur computandum esse,
3 quia praeuenisse dominus et cum seruo suo egisse creditur. Huic defini- [BS. 18, 2, 1 sch. 3
tioni Seruius adiecit et si quid his debeatur qui sunt in eius potestate, quoniam hoc quoque
4 domino deberi nemo ambigit. Praeterea id etiam deducetur, quod his personis de- [(BS.)
betur, quae sunt in tutela uel cura domini uel patris uel quorum negotia administran*t*,
dummodo dolo careant, quoniam et si per dolum peculium uel ademerint uel minuerint,
tenentur: nam si semper praeuenire dominus et agere uidetur, cur non dicatur etiam hoc
nomine eum secum egisse, quo nomine uel tutelae uel negotiorum gestorum uel utili actione
tenebitur? nam ut eleganter Pedius ait, ideo hoc minus in peculio est, quod domino uel
patri debetur, quoniam non est uerisimile dominum id concedere seruo in peculium habere,
quod sibi debetur. sane cum ex ceteris causis ipsum a semet ipso exegisse dicimus qui
negotia uel tutelam geret, cur non etiam in specie peculiari exegerit, quod exigi debuit?
5 defend*end*um igitur erit quasi sibi eum soluere, cum quis agere de peculio conabitur. Sed
et creditor serui, qui heres exstitit domino eius, deducit de peculio quod sibi debetur, si
conueniatur, siue libertatem seruus acceperit siue non, idemque et si legatus sit pure ser-
uus: nam quasi praeuenerit et ipse secum egerit, sic deducet quod sibi debetur, licet nullo
momento dominium in manumisso uel legato pure habuerit. et ita Iulianus libro ‖ duo- f. 223
decimo scribit. certe si sub condicione seruus libertatem acceperit, minus dubita*n*ter Iulia-
nus eodem loco scribit heredem deducere: dominus enim factus est. ad defensionem sen-
tentiae suae Iulianus etiam illud adfert, quod, si ei, qui post mortem serui uel filii intra
annum potuit conueniri de peculio, heres exstitero, procul dubio deducam quod mihi de-
6 betur. Siue autem ex contractu quid domino debeat siue ex rationum reliquis, deducet
dominus. sed et si ex delicto ei debeat, ut puta ob furtum quod fecit, aeque deducetur.
sed est quaestionis, utrum ipsa furti aestimatio, id est id solum quod domino abest, an
uero tantum, quantum, si alienus seruus commisisset, id est cum furti poenis? sed prior
7 sententia uerior est, ut ipsa furti aestimatio sola deducatur. Si ipse seruus sese [Ep. 9, 32
uulnerauit, non debet hoc damnum deducere, non magis quam si se occiderit uel praeci-
pitauerit: licet enim etiam seruis naturaliter in suum corpus saeuire. sed si a se uulne-
ratum seruum dominus curauerit, sumptuum nomine debitorem eum domino puto effectum,
8 quamquam, si aegrum eum curasset, rem suam potius egisset. Item deducetur de peculio,
si quid dominus serui nomine obligatus est aut praestitit obligatus: ita si quid ei [(Ep.)
creditum est iussu domini: nam hoc deducendum Iulianus libro duodecimo digestorum
scribit. sed hoc ita demum uerum puto, si non in rem domini uel patris quod acceptum
est peruenit: alioquin secum debebit compensare. sed et si pro seruo fideiusserit, dedu-
cendum Iulianus libro duodecimo digestorum scribit. Marcellus autem in utroque, si non-
dum quicquam domino absit, melius esse ait praestare creditori, ut caueat ille refusurum
se, si quid praestiterit dominus hoc nomine conuentus, quam ab initio deduci, ut medii
temporis interusurium magis creditor consequatur. sed si de peculio conuentus dominus
F[*P*(*VLU*)]

[1] ei (*ex gem. falsa*) *del.*

1 seruos *P*ᵃ 2 imputauitur *F*¹ 3 libro xii *PLU* 4 'h'abeo *F*ᵇ 5 ei imputandum] conputandum *PLU* 10 administran *F* (*suppl. f*) 11 'im'minuerint *F*² 16 ipso] ipsum *F*¹ 18 defendum *F*(*suppl. f*) | solueret *P*ᵃ 20 libertater *F*¹ | pure *om.* *P*ᵃ*V* 21 debetur] *FP*ᵃ, debetur si conueniatur *P*ᵇ*VLU* | nullum momentum *P*ᵃ 22 habuerit] haberit *F*¹*P*ᵃ*L* 23 dubitater *F* (*suppl. f*), dubitat enim *P*ᵃ*V*, dubitat nam *L*, dubitat *P*ᵇ*U* 24 deduceret *P*ᵃ*V*, ducere *L*ᵃ 26 extiterim *PU* 28 debeat ut] debeatur *PU*, debetur *VL* 30 id est ... 31 aestimatio *om.* *P*ᵃ 31 deducetur *F*¹ 32 uel'it' praecipit. *F* 35 egrum meum *P*ᵃ*V* 43 interusurum *P*ᵃ*U* (*ubi emendatur ex Pi.*), interim usur. *L*ᵃ | conuentus ... *p.* 440, 1 de peculio *om.* *P*ᵃ*V*?*L*ᵃ*U*ᵃ

condemnatus est, debebit de sequenti actione de peculio deduci: coepit enim dominus uel
pater iudicati teneri: nam et si quid serui nomine non condemnatus praestitisset creditori,
etiam hoc deduceret.
10 GAIUS libro nono ad edictum prouinciale. Si uero adhuc in suspenso est prius B. 18, 5, 10 S
iudicium de peculio et ex posteriore iudicio res iudicaretur, nullo modo debet prioris
iudicii ratio haberi in posteriore condemnatione, quia in actione de peculio occupantis
melior est condicio, occupare autem uidetur non qui prior litem contestatus est, sed qui
prior ad sententiam iudicis peruenit.
11 ULPIANUS libro uicensimo nono ad edictum. Si noxali iudicio conuentus B. 18, 5, 11 S
dominus litis aestimationem obtulerit, de peculio deducendum est: quod si noxae dederit,
1 nihil est deducendum. Sed et si quid dominus soluturum se serui nomine repromisit,
deduci oportebit, quemadmodum si quid domino seruus pro debitore expromiserat. idem
est et si pro libertate quid domino expromisit, quasi debitor domino sit effectus, sed ita
2 demum, si manumisso eo agatur. Sed si a debitore dominico seruus exegerit, an domini
debitorem se fecerit, quaeritur: et Iulianus libro duodecimo digestorum non aliter dominum
deducturum ait, quam si ratum habuisset quod exactum est: eadem et in filio familias
dicenda erunt. et puto ueram Iuliani sententiam: naturalia enim debita spectamus in ‖ pe- f. 223'
culii deductione: est autem natura aequum liberari filium uel seruum obligatione eo quod
3 indebitum uidetur exegisse. Est autem quaestionis, an id, quod dominus semel deduxit
cum conueniretur, rursus si conueniatur, de peculio eximere debeat, an uero ueluti solutum
ei uideatur semel facta deductione. et Neratius et Nerua putant, item Iulianus libro duo-
decimo scribit, si quidem abstulit hoc de peculio, non debere deduci, si uero eandem po-
4 sitionem peculii reliquit, debere eum deducere. Denique scribit, si seruus uicarium quinque
ualentem in peculium habuit et domino quinque deberet, pro quibus uicarium dominus
deduxisset, et mortuo postea uicario alium eiusdem pretii seruus comparauerit, non desinere
domini esse debitorem, quasi uicarius ille domino decesserit: nisi forte, cum eum seruo
5 ademisset et sibi soluisset, tunc decesserit. Idem recte ait, si, cum uicarius ualeret decem,
dominus conuentus de peculio quinque pro seruo praestitisset, quoniam quinque ipsi de-
bebantur, mox uicarius decessisset, aduersus alium agentem de peculio decem dominum
deducturum, quia et in eo, quod iam pro eo soluit, debitorem seruum sibi fecerit. quae
6 sententia uera est, nisi seruo ademit uicarium, ut sibi solueret. Quod autem deduci de-
bere diximus id quod debetur ei qui de peculio conuenitur, ita accipiendum est, si non
7 hoc aliunde consequi potuit. Denique Iulianus scribit uenditorem, qui seruum cum peculio
uendidit, si de peculio conueniatur, non debere deducere quod sibi debetur: potuit enim
hoc ex ratione peculii detrahere et nunc condicere quasi indebitum (quoniam non est in
peculio quod domino debetur). potest[1], inquit, etiam ex uendito agere. quod ita erit pro-
bandum, si tantum fuit in peculio cum uenderet, ut satisfacere debito dominus possit: ce-
terum si postea quid accessit condicionibus debiti existentibus, quod dominus non distraxe-
8 rat[2], contra erit dicendum. Idem scribit, si quis seruum, cuius nomine de pe- Ep. 9, 33
culio habebat actionem, comparasset, an possit deducere quod sibi debetur, quoniam ad-
uersus uenditorem habeat actionem de peculio? et recte ait posse: nam et quiuis alius
potest eligere, utrum cum emptore an cum uenditore ageret: hunc igitur eligere pro
actione deductionem. nec uideo quid habeant creditores quod querantur, cum possint ipsi

F[*P*(*V*, *cuius manus antiqua desinit u. 24 uoc.* habuit, *LU*)]

[1] debetur) potest: potest? [2] detraxerat (*u. i.*)?

1 duminus F^1 2 praestitisset creditor creditori *PVU* 3 deducere *PV* 6 iuditio *PV* 14 dominico'n' F^2 17 naturali P^a 18 deductionem F^1PLU 25 seruum *f* 26 quasi] quia si P^a | nisi ... 27 decesserit *om.* P^a 28 ipse F^1P^a 30 sibi seruum *PLU* 34 enim *om.* P^a 35 conducere P^a | quasi] quari F^1 38 quod dominus non distraxerat] *idem legerunt Graeci, nam* εἶχε γὰρ αἱρετικὰ χρέα τὸ πεκούλιον ὃ οὐκ ἐπώλησα καὶ ἀπέβη νῦν ἡ αἵρεσις *BS* (*Cyr.*): q. d. n. detraxerat *edd.* 39 quis] quid F^1 | cuius *om.* P^a 41 habeat] F^1, habet F^2PL, habebat *U* | quiuis] quis P^a, uis qui L^a 42 agere *PU* 43 quid] quod P^aL^a | habeat P^a | quaerantur *F*, queratur P^a

9 uenditorem conuenire, si quid forte putant esse in peculio. Non solum autem quod [(Ep.)] ei debetur qui conuenitur deducendum est, uerum etiam si quid socio eius debetur, et ita Iulianus libro duodecimo digestorum scribit: nam qua ratione in solidum alteruter conuenitur, pari ratione deducere eum oportet quod alteri debetur: quae sententia recepta est:

12 IULIANUS libro duodecimo digestorum. quia hoc casu etiam cum eo agi [B. 18, 5, 12] S* potest, penes quem peculium non est.

13 ULPIANUS libro uicensimo nono ad edictum. Sed in emptore et [B. 18, 5, 13. Ep. 9, 32] S uenditore uera non est, item in fructuario et proprietario et ceteris qui non sunt socii, et in domino et bonae fidei emptore: nam et Iulianus libro duodecimo scribit neutrum horum deducere id quod alteri debetur.

14 IULIANUS libro duodecimo digestorum. Item cum testamento praesenti die [B. 18, 5, 14] S* seruus liber esse iussus est, cum omnibus heredibus de peculio agendum est nec quis-
1 quam eorum amplius ‖ deducet quam quod ipsi debeatur. Item cum seruus uiuo domino q. 23 f. 224 mortuus est, deinde dominus intra annum plures heredes reliquit, et de peculio actio et deductionis ius scinditur.

15 ULPIANUS libro uicensimo nono ad edictum. Sed si duo sint bonae fidei [B. 18, 5, 15] S possessores, adhuc dicendum erit neutrum plus deducturum quam quod sibi debetur. idemque et si duo sunt fructuarii, quia nullam inter se habent societatem. idem dicetur interdum et in sociis, si forte separata apud se peculia habeant, ut alter alterius peculii nomine non conueniatur: ceterum si commune sit peculium, et in solidum con- [Ep. 9, 32] uenientur et deducetur quod utrique debetur.

16 IULIANUS libro duodecimo digestorum. Quis ergo casus est, quo peculium [B. 18, 5, 16] S* serui communis ad alterum ex dominis solum pertineat? in primis si quis serui partem dimidiam uendiderit nec peculium ei concesserit: deinde si quis seruo communi pecuniam uel res aliquas ea mente dederit, ut proprietatem earum retineret, administrationem autem seruo concederet. MARCELLUS notat: est etiam ille casus, si alter ademerit: uel si omni quidem modo concesserit dominus, sed in nominibus erit concessio.

17 ULPIANUS libro uicensimo nono ad edictum. Si seruus meus ordinarius uica- [B. 18, 5, 17] S rios habeat, id quod uicarii mihi debent an deducam ex peculio serui ordinarii? et prima illa quaestio est, an haec peculia in peculio serui ordinarii computentur. et Pro- [Ep. 9, 33] culus et Atilicinus existimant, sicut ipsi uicarii sunt in peculio, ita etiam peculia eorum: et id quidem, quod mihi dominus eorum, id est ordinarius seruus debet, etiam ex peculio eorum detrahetur: id uero quod ipsi uicarii debent, dumtaxat ex ipsorum peculio: sed et si quid non mihi, sed ordinario seruo debent, deducetur de peculio eorum quasi conseruo debitum: id uero, quod ipsis debet ordinarius seruus, non deducetur de peculio ordinarii serui, quia peculium eorum in peculio ipsius est (et ita Seruius respondit), sed peculium eorum augebitur, ut opinor, quemadmodum si dominus seruo suo debeat.

18 PAULUS libro quarto quaestionum. Cui consequens est, ut, si Sticho peculium [B. 18, 5, 18] *P suum legatum sit isque ex testamento agit, non aliter cogetur[1] id, quod uicarius eius testatori debet, relinquere, nisi is, id est uicarius peculium habeat.

19 ULPIANUS libro uicensimo nono ad edictum. Hinc quaeritur, si ordinarii serui [B. 18, 5, 19] S nomine actum sit de peculio, an agi possit et uicariorum: et puto non posse. sed si actum

F[*P*(*LU*)]

---

[1] cogatur?

2 eius] eis *P*ᵃ 3 alterumter *F* (*em. f*), alteriuter *P*ᵃ 8 qui] *F*²*U*ᵇ *cum B* (*Anon.*): καὶ τῶν ἄλλων τῶν μὴ ὄντων κοινωνῶν, quia *F*¹*PLU*ᵃ 9 emptore's' *F*² 15 eductionis *P*ᵃ 19 separat *P*ᵃ | habent *P*ᵃ*U* 20 conueniantur *P*ᵃ | conueniantur *P*ᵃ*LU* 21 deducetur] *F*²*P*ᵇ*LU*, deduceretur *F*¹*P*ᵃ 22 iulianus] ulpi. *B et BS* (*Steph. sch. 86*) *contra BS* (*Steph. schol. 81*) 25 eorum *F*¹ 26 seruo] est seruo *P*ᵃ, earum seruo *L* | etiam] iam *P*ᵃ 27 nominibus] omnibus *P*ᵃ*L*ᵃ*U*ᵃ | erit] erat *BS. 18, 5, 53 sch. 233, ubi uerba* sed in n. e. c. *afferuntur Latine* 31 peculia] peculio *P*ᵃ 33 detraheretur *P*ᵃ*U* 34 deduce're'tur *F*² 35 ipsi *P*ᵃ 36 seruius] seruus *P*ᵃ*L*ᵃ 40 habet *PU* 41 nono *om. PLU* 42 an agi possit . . . *p.* 442, 1 sit de peculio *om. P*ᵃ

1 sit de peculio uicarii, agi poterit et de peculio ordinarii. Potest esse apud me duplicis iuris peculium: ut puta seruus est dotalis, potest habere peculium, quod ad me respiciat, potest et quod ad mulierem. nam quod ex re mariti quaesiit uel ex operis suis, id ad maritum pertinet: et ideo, si respectu mariti heres sit institutus uel ei legatum datum, id eum non debere restituere Pomponius scribit. si igitur mecum agatur ex eo contractu qui ad me respicit, utrum omne deducam quodquod debetur mihi, siue ex mea causa siue ex ea quae ad uxorem respicit? an uero separamus causas quasi in duobus peculiis, ut et causa debiti quod petitur spectetur? ut, si quidem ex eo peculio agatur, quod ad mulierem spectat, id deducam, quod ex eo contractu debeatur[1], si ex eo contractu, qui ad me respicit, meum deducam? quae quaestio dilucidius est in ‖ fructuario tractata, utrum ex eo demum contractu potest de peculio conueniri, quod[2] ad se pertinet, an ex omni. et Marcellus etiam fructuarium teneri scribit et ex omni contractu: eum enim qui contrahit totum serui peculium uelut patrimonium intuitum. certe illud admittendum omnimodo dicit, ut priore conuento, ad quem res respicit, in superfluum is, cui quaesitum non est, conueniatur: quae sententia probabilior est et a Papiniano probatur. quod et in duobus bonae fidei emptoribus erit dicendum. sed in marito melius est dicere simpliciter eum de peculio teneri. sin autem maritus huiusmodi serui nomine aliquid praestiterit, an aduersus mulierem agentem dotis nomine deducere id possit? et ait, si id quod creditori praestitum est ad utriusque generis peculium pertinebit, pro rata utrique peculio decedere debere. ex quo intellegi potest, si ad alterum[3] peculium contractus pertinebit, modo soli uxori detrahi, modo non detrahi, si ad id peculium pertinuit contractus, quod apud maritum resedit. f. 224′ | BS. 18, 6, 1 sch. 12 | (BS.)

2 Interdum et ipsi fructuario aduersus dominum datur actio de peculio, ut puta si apud eum habeat peculium, apud ipsum uero aut nihil aut minus, quam fructuario debetur. idem etiam contra eueniet, quamuis in duobus dominis sufficiat pro socio uel communi diuidundo actio:

20 Paulus libro trigensimo ad edictum. nam inter se agere socii de peculio non possunt. B. 18, 5, 20 *S*

21 Ulpianus libro uicensimo nono ad edictum. Summa cum ratione etiam hoc peculio praetor imputauit, quod dolo malo domini factum est, quo minus in peculio esset. sed dolum malum accipere debemus, si ei ademit peculium: sed et si eum intricare peculium in necem creditorum passus est, Mela scribit dolo malo eius factum. sed et si quis, cum suspicaretur alium secum acturum, alio peculium auertat, dolo non caret. sed si alii soluit, non dubito de hoc, quin non teneatur, quoniam creditori soluitur et licet creditori uigilare ad suum consequendum. B. 18, 5, 21 *S*

1 Si dolo tutoris uel curatoris furiosi uel procuratoris factum sit, an pupillus uel furiosus uel dominus de peculio conueniatur, uidendum. et puto, si soluendo tutor sit, praestare pupillum ex dolo eius, maxime si quid ad eum peruenit, et ita Pomponius libro octauo epistularum scribit. idem et in curatore et procuratore erit dicendum.

2 Emptor autem ex dolo uenditoris non tenebitur nec heres uel alius successor, nisi in id quod ad se peruenit. Siue autem post iudicium acceptum siue ante dolo factum sit, continetur officio iudicis. Ep. 9, 35. (Ep.)

3 Si dominus uel pater recuset de peculio actionem, non est audiendus, sed cogendus est quasi aliam quamuis personalem actionem suscipere.

22 Pomponius libro septimo ad Sabinum. Si damni infecti aedium peculiarium nomine promiserit dominus, ratio eius haberi debet et ideo ab eo qui de peculio agit domino cauendum est. B. 18, 5, 22 (Tip.) *S*ᵃ

F[*P*(*LU*)]

---

[1] ut si quidem ex eo contractu agatur qui ad m. sp., id deducam, quod ex eo peculio debeatur? [2] qui? [3] alterutrum?

---

3 ad *om.* *P*ᵃ | ad *om.* *P*ᵃ 4 legatur *P*ᵃ 5 si igitur] igitur *P*ᵃ, igitur si *P*ᵇ*LU* 6 quodquod] (*non* quidquid) *F*², quod *F*¹*P*ᵇ*LU*, quam quod *P*ᵃ 8 causa] causas *P*ᵃ | petitur spectetur] petitor expectetur *F*¹ | quidem] quod *P*ᵃ 9 spectat] praestat *P*ᵃ 11 quod] quo *P*ᵃ*L*ᵃ 13 certum *P*ᵃ 14 ʼresʼ respicit *F*² 24 ueniet *P*ᵃ | dominus *P*ᵃ 29 peculium pr. *P* | in peculium *PLU* 30 sed] et *P*ᵃ 31 creditorem *F*¹ 32 suspicaretur] *P*ᵇ*LU*, susciperetur *F*, suscipiretur *P*ᵃ | non *om.* *P*ᵃ | caret] daret *F*¹ 33 quin] qui *P*ᵃ, quidem *P*ᵇ, quod *LU* 41 non est] nec *P*ᵃ?

23 IDEM libro nono ad Sabinum. Aedium autem peculiarium nomine in so- [B. 18, 5, 22 (Tip.)] S*
lidum damni infecti promitti debet, sicut uicarii nomine noxale iudicium in solidum pati,
quia pro pignore ea, si non defendantur, actor abducit uel possidet.

24 ULPIANUS libro uicensimo sexto ad Sabinum. Curator furiosi admini- [B. 18, 5, 23 (Tip.)] S*
strationem ‖ peculii et dare et denegare potest tam seruo furiosi quam filio. f. 225

25 POMPONIUS libro uicensimo tertio ad Sabinum. Id uestimentum peculii esse [B. 18, 5, 25] S*
incipit, quod ita dederit dominus, ut eo uestitu seruum perpetuo uti uellet eoque nomine
ei traderet, ne quis alius eo uteretur idque ab eo eius usus gratia custodiretur. sed quod
uestimentum seruo dominus ita dedit utendum, ut non semper, sed ad certum usum certis
temporibus eo uteretur, ueluti cum sequeretur eum siue cenanti ministrauit[1], id uestimentum
non esse peculii.

26 PAULUS libro trigensimo ad edictum. Si semel ex ea causa, id est quod [B. 18, 5, 26 (Tip.)] S
dolo fecerit, dominus praestiterit de peculio conuentus, ceteris ex eadem causa nihil prae-
stabit. sed et si tantundem seruus ei debeat quantum dolo minuit, non erit condemnandus.
his consequens erit, ut manumisso quoque uel alienato seruo ex causa etiam doli intra
annum teneatur.

27 GAIUS libro nono ad edictum prouinciale. Et ancillarum nomine et filia- [B. 18, 5, 27 (Tip.)] S
rum familias in peculio actio datur: maxime si qua sarcinatrix aut textrix erit aut aliquod[2]
artificium uulgare exerceat, datur propter eam actio. depositi quoque et commodati actio-
nem dandam earum nomine Iulianus ait: sed et tributoriam actionem, si peculiari merce
sciente patre dominoue negotientur, dandam esse. longe magis non dubitatur, et si in rem
1 uersum est, quod[3] iussu patris dominiue contractum sit. Constat heredem domini id quo-
que deducere debere, quod seruus, cuius nomine cum eo de peculio ageretur, ante aditam
2 hereditatem ex bonis hereditariis amouisset consumpsisset corrupisset. Si seruus alienatus
sit, quamuis in eum, qui alienauerit, intra annum praetor de peculio actionem polliceatur,
tamen nihilo minus et in nouum dominum actio datur, et nihil interest, aliud apud eum [(B)]
adquisierit peculium an quod pariter cum eo emerit uel ex donatione acceperit eidem con-
3 cesserit. Illud quoque placuit, quod et Iulianus probat, omnimodo permittendum credito-
4 ribus[4] uel in partes cum singulis agere uel cum uno in solidum. Sed [BS. 18, 5, 11 sch. 70]
ipsi, qui uendiderit seruum, non putat Iulianus de eo, quod ante uenditionem crediderit, cum
5 emptore de peculio agere permittendum. Sed et si alieno credidero eumque redemero, [(BS)]
6 deinde alienauero, aeque non putat mihi in emptorem dari debere iudicium. In [Ep. 9, 35]
uenditorem autem dumtaxat intra annum post redemptionem numerandum de eo, quod
adhuc alieno crediderim, dandam esse mihi actionem existimat deducto eo, quod apud me
7 peculii seruus habebit. Sicut autem de eo, quod ipse crediderim seruo meo, non [(Ep.)]
putat Iulianus in emptorem alienato eo actionem mihi dari debere, ita et de eo, quod
seruus meus seruo meo crediderit, si is, cui creditum fuerit, alienatus sit, negat permitti
8 mihi debere cum emptore experiri. Si quis cum seruo duorum pluriumue contraxerit, per-
mittendum est ei cum quo uelit dominorum in solidum experiri: est enim iniquum in plures
aduersarios distringi eum, qui cum uno contraxerit: nec huius dumtaxat peculii ratio ha-
F[*P*(*LU*)]

[1] sequetur e. s. c. ministrabit? [2] aliud *ins.* (*similiter Hal.*) [3] est quod] exque? [4] creditoribus] creditori pluribus heredibus uenditoris existentibus (*cf. l. 30 § 1. l. 32 pr. h. t.*)?

3 eas si *fLU* 5 potest 'tam *F²* | seruo furiosi] furiosi *P^a*, furiosi seruo *P^b L* 8 traderet] crederet *P^a* 9 se'm'per *F²* | sed *om. P^a* 10 sequeretur eum] seq. cum *P^a*, se seq. cum *P^b*, sequeretur uel cum *LU* | siue] sibi *F²* (*emendauit, sed emendationem mox deleuit m. 2*) *PLU* 14 sed et *om. F¹*, et *om. P* | condemnandus h. c. erit *om. P^a* 15 ex ea causa *P^a L* 19 propter eam actio] praeterea actio *PU*, actio propterea *L^a*, actio praeterea *L^b* 20 si] si in *PLU* 24 amonuisset *P^a* 25 alienauit *P* | praeter *P^a*, emptor *L^a* | pollicetur *PLU^a* 26 aliud] an aliud *PLU* 27 eo] *F²* (*emendauit, sed emendationem mox deleuit m. 2*) *PLU*, eum *F¹* | eidem] idem *P^a*, et idem *L* 29 cum 'in' singulis *F²* 30 seruum ... crediderit *om. P^a* 34 dandam esse mihi] dandam mihi *PU*, michi dandam *U* 26 eo] et *P^a* | dare *PU* 37 meo *om. P^a* 38 cum emptore experiri si quis *om. F¹*, cum *om. P^a* 40 destringi *F*

beri debet, quod apud eum cum quo agitur is seruus haberet, sed et eius quod *apud* al-
terum. nec tamen res damnosa futura est ei qui condemnatur, cum possit rursus ipse
iudicio societatis uel communi diuidundo quod amplius sua portione sol- [B. 18, 5, 12 sch. 81]
uerit a socio sociisue *suis* consequi. quod Iulianus ita locum ‖ habere ait, si apud alterum f. 225'
quoque fuit peculium, quia eo casu soluendo quisque etiam socium aere alieno liberare
uidetur: at si nullum sit apud alterum peculium, contra esse, quia nec liberare ullo modo
aere alieno eum intellegitur.

28 IULIANUS libro duodecimo digestorum. Quare et si socio neque heres neque [B. 18, 5, 28] S*
bonorum possessor exstitisset, eatenus damnari debet is cum quo actum fuerit, quatenus
peculium apud eum erit et quantum ex bonis consequi potest.

29 GAIUS libro nono ad edictum prouinciale. Si quis seruum testamento libe- [B. 18, 5, 29] S
rum esse iusserit relictis heredibus his, qui cum seruo contraxerunt, possunt inter se co-
heredes uel de peculio agere, quia de eo quisque peculio, quod apud eum esset, quolibet
1 alio agente teneatur. Etiamsi prohibuerit contrahi cum seruo dominus, erit in eum de pe-
culio actio.

30 ULPIANUS libro uicensimo nono ad edictum. Quaesitum est, an teneat actio [B. 18, 5, 30] S
de peculio, etiamsi nihil sit in peculio cum ageretur, si modo sit rei iudicatae tempore.
Proculus et Pegasus nihilo minus teneri[1] aiunt: intenditur enim recte, etiamsi nihil sit in
peculio. idem et circa ad exhibendum et in rem actionem placuit, quae sententia et a
1 nobis probanda est. Si cum ex parte herede domini uel patris agatur, dumtaxat de peculio
condemnandum, quod apud eum heredem sit qui conuenitur: idem et[2] in rem uerso pro
parte, nisi si quid in ipsius heredis rem uertit: nec quasi unum ex sociis esse hunc here-
2 dem conueniendum, sed pro parte dumtaxat. Sed[3] si ipse seruus sit heres ex parte insti-
3 tutus, aeque cum eo agendum erit. Sin uero filius sit quamuis ex parte institutus, [(B)]
nihilo minus in solidum actionem patietur. sed si uelit pro parte nomen coheredis redimere,
audiendus est: quid enim si in rem patris uersum sit? cur non consequatur filius a co-
4 herede, quod in patris re est? idem et si peculium locuples sit. Is, qui semel [B. 18, 5, 30]
5 de peculio egit, rursus aucto peculio de residuo debiti agere potest. Si annua exceptione
sit repulsus a uenditore creditor, subueniri ei aduersus emptorem debet: sed si alia ex-
ceptione, hactenus subueniri, ut deducta ea quantitate, quam a uenditore consequi potuisset,
6 ab emptore residuum consequatur. In dolo obiciendo temporis ratio habetur: fortassis enim
post tempus de dolo actionis non patietur dolum malum obici praetor, quoniam nec de
7 dolo actio post statutum tempus datur. In heredem autem doli clausula in id quod ad
eum peruenit fieri[4] debet, ultra non.

31 PAULUS libro trigensimo ad edictum. Sed si ipse heres dolo fecit, soli- [B. 18, 5, 31 (Tip.)] S
dum praestat.

32 ULPIANUS libro secundo disputationum. Si ex duobus uel pluribus heredibus [B. 18, 5, 32] S
eius, qui manumisso seruo uel libero esse iusso uel alienato uel mortuo intra annum con-
ueniri poterat, unus fuerit conuentus, omnes heredes liberabuntur, quamuis non in maiorem[5]
quantitatem eius peculii, quod penes se habet qui conuenitur, condemnetur, idque ita Iu-
lianus scripsit: idemque est et si in alterius rem fuerit uersum. sed et si plures sint fruc-
tuarii uel bonae fidei possessores, unus conuentus ceteros liberat, quamuis non maioris
F [*P*(*LU*)]

---

[1] tenere? [2] idem et] item de? [3] sed et? [4] finiri? [5] quam *ins.*

---

1 eum cum ... quod apud *om.* *F*¹, eum ... quod *add.* *F*², apud *add.* *f*: καὶ οὐ σκοπεῖται τὸ ὂν παρὰ τῷ ἐναγομένῳ, ἀλλὰ καὶ τὸ παρ' ἑτέρῳ *B* (*Tip.*) 2 condempnantur *P*ᵃ 4 sociisue suis consequi] sociisue 'siisue' suiiis consequi *F*², sociisue suum ius consequi *fPU*, sotiisue suum consequi ius *L* | habere locum *P* 6 at] quod *PLU* 8 undecimo *F*¹, xiiii *U* 11 prouinciale *om.* *PU* | testam.] in testam. *PLU* 12 iuserit *F* | h'ab'eredibus *F*ᵇ | contraxerint *P* 14 agenti *F*¹*P*ᵃ | tenetur *F*² 19 pe'c'ulio *F*² 22 uertit] uertisset *PLU* 28 aucto're' peculio *F*² 30 deducta ea] deducte *P*ᵃ 32 actionis ... de dolo *om.* *F*¹ | patitur *P* 35 ipse] id se *P*ᵃ 39 pote'r'at *F*² | in maiore parte quantitatem *P*ᵃ, in maiore quantitate *P*ᵇ*LU* 41 scribit *PLU* 42 maiores *P*ᵃ

peculii, quam penes se est, condemnari debeat. sed *licet* hoc iure contingat, tamen aequitas
dictat iudicium in eos dari, qui occasione iuris liberantur, ut magis [BS. 18, 5, 47, 2 sch. 189]
eos perceptio quam intentio liberet: nam qui cum seruo contrahit, uniuersum peculium eius
1 quod ubicumque est ueluti patrimonium intuetur. In hoc autem iu- [BS. 18, 5, 11, 8 sch. 75]
dicio licet ‖ restauretur praecedens, tamen et augmenti et decessionis rationem haberi f. 226
oportet, et ideo siue hodie nihil sit in peculio siue accesserit aliquid, praesens status pe-
culii spectandus est. quare circa uenditorem quoque et emptorem hoc nobis uidetur uerius,
quod accessit peculio posse nos ab emptore consequi, nec retrorsus uelut in uno iudicio
ad id tempus conuentionem reducere emptoris, quo uenditor conuentus sit. [(BS). Ep. 9, 36]
2 Uenditor serui si cum peculio seruum uendidit et tradiderit peculium, ne intra annum quidem
de peculio conuenietur: neque enim hoc pretium serui peculium est, ut Neratius scripsit.

33 IAUOLENUS libro duodecimo ex Cassio. Sed si [B. 18, 5, 33. BS. 18, 5, 27, 7 sch. 120. Ep. 9, 36] *E
quis seruum ita uendidit, ut pretium pro peculio acciperet, penes eum uidetur esse pecu-
lium, ad quem pretium peculii peruenit,

34 POMPONIUS libro duodecimo ex uariis lectionibus. non penes quem [B. 18, 5, 34. Ep. 9, 36] *E
res peculiaris sit.

35 IAUOLENUS libro duodecimo ex Cassio. At cum heres iussus est peculium [B. 18, 5, 35] *E
dare accepta certa summa, non uidetur penes heredem esse peculium.

36 ULPIANUS libro secundo disputationum. In bonae fidei contractibus quae- [B. 18, 5, 36] S
stionis est, an[1] de peculio an in solidum pater uel dominus tenerentur: ut est in actione
de dote agitatum, si filio dos data sit, an pater dumtaxat de peculio conueniretur. ego
autem arbitror non solum de peculio, sed et si quid praeterea dolo malo patris capta frau-
dataque est mulier, competere actionem: nam si habeat res nec restituere sit paratus,
aequum est eum quanti ea res est condemnari. nam quod in seruo, cui res pignori data
est, expressum est, hoc et in ceteris bonae fidei iudiciis accipiendum esse Pomponius scripsit.
namque si seruo res pignori data sit, non solum de peculio et in rem uerso competit actio,
uerum hanc quoque habet adiectionem 'et si quid dolo malo domini captus fraudatusque
'actor est.' uidetur autem dolo facere dominus, qui, cum haberet restituendi facultatem,
non uult restituere.

37 IULIANUS libro duodecimo digestorum. Si creditor filii tui heredem te [B. 18, 5, 37 (cf. 38)] S
instituerit et tu hereditatem eius uendideris, illa parte stipulationis 'quanta pecunia ex
1 'hereditate ad te peruenerit' teneberis de peculio. Si seruo tuo permiseris uicarium emere
aureis octo, ille decem emerit et tibi scripserit se octo emisse tuque ei permiseris eos octo
ex tua pecunia soluere et is decem soluerit, hoc nomine duos aureos tantum uindicabis,
2 sed hi uenditori praestabuntur dumtaxat de peculio serui. Seruum communem, quem cum
Titio *habebam, uendidi* Sempronio: quaesitum est, si de peculio cum Titio aut cum Sem-
F[*P*(*LU*)]

---

[1] an *del.* (*Hal.*)

1 licet] si licet FP^a | continguat P^a 5 praecedens] FP^b *et ex Pi(sana)* U^b, recedens P^aLU^a | et decess.] decess. P^a 6 et ideo] ideo P^a, ideoque P^b 7 nouis F^1 8 peculium PL^aU^a 9 conuentione'm' F^2 10 ne 'l'intra F^b, non intra *L*, intra U^a, nec intra U^a 11 scribit *PU* 13 peculio] peculium F^1 16 peculiaris] pecunialis P^a 17 at] ut P^a, et L^a 19 libro xii *P* 20 actione] actionibus *PLU* 21 conueniretur ... 22 peculio *bis* F^{ac}, ego autem ... peculio (peculio conueniri P^bLU) *om.* P^a 23 habet *PU* 26 namque si] namque et si *P*, nam et si *U*, *deficit in his* L^a 27 uerum] uersum *F* | adiectione'm' F^2 30 te heredem *P* 32 tene'be'ris $F^{b?}$ 34 ex] et P^a | uindicauis F^1 36 titio habebam uendidi sempronio] titio aut cum sempronio (*uerbis proxime sequentibus hic male intrusis pro iis quae supra posui similibus*) F^1, titio aut cum sempronio habebam titio uendidi antequam eius nomine ageretur mecum de peculio F^3, titio a. c. s. habebam (*rel. om.*) U^a, titio a. c. s. ageretur habebam .... L^a, titio et c. s. habebam uendidi ticio an (*sic*) quam ageretur cum eo P^b *manu rec.* (35 seruum ... quaesitum est *in litura coartata scriptura* P^b, *ut deficiat in his* P^a), titio a. c. s. habebam uendidi ticio antequam mecum de peculio ageretur L^b *manu rec.*, titio a. c. s. habebam uendidi ticio antequam ageretur U^b: *ego reiecta interpolatione emendatoris non ordinarii quidem, sed tamen antiqui dedi quod legerunt Graeci, qui ostendunt Sempronium, qui actionem nullam habeat aduersus uenditorem, esse emptorem, Titium,*

pronio ageretur, an eius peculii, quod apud me esset, ratio haberi deberet. dixi, si cum Sempronio ageretur, numquam rationem eius peculii, quod apud me esset, haberi debere, quia is nullam aduersus me actionem haberet, per quam id quod praestitisset consequi posset. sed et si cum Titio post annum quam uendidissem ageretur, similiter non esse computandum peculium quod apud me est, quia iam mecum agi de peculio non posset. sin autem intra annum ageretur, tunc quoque habendam huius peculii rationem, postquam placuit alienato homine permittendum creditori et cum uenditore et cum emptore agere.
3 Si actum sit de peculio cum eo qui usum fructum in seruo habet et minus consecutus sit creditor, non est iniquum, ut ex uniuerso eius peculio, siue apud fructuarium siue apud proprietarium erit, rem ‖ consequatur. nihil interest, operas suas conduxerit seruus a fructuario an pecuniam mutuam ab eo acceperit[1]. dari itaque debebit actio ei aduersus dominum proprietatis deducto eo, quod seruus peculii nomine apud fructuarium habet. f. 226'

38 AFRICANUS libro octauo quaestionum. Deposui apud filium familias decem [B. 18, 5, 38] S et ago depositi de peculio. quamuis nihil patri filius debeat et haec decem teneat, nihilo magis tamen patrem damnandum existimauit, si nullum praeterea peculium sit: hanc enim pecuniam, cum mea maneat, non esse peculii. denique quolibet alio agente de peculio minime dubitandum ait computari non oportere. itaque ad exhibendum agere me et exhibitam uindicare debere.
1 Si nuptura filio familias dotis nomine certam pecuniam promiserit et diuortio facto agat de dote cum patre, utrumne tota promissione an deducto eo, quod patri filius debeat, liberari eam oporteret? respondit tota promissione eam liberandam esse, cum certe et si ex promissione cum ea ageretur, exceptione doli mali tueri se posset.
2 Stichus habet in peculio Pamphilum qui est decem, idem Pamphilus debet domino quinque. si agatur de peculio Stichi nomine, placebat aestimari debere pretium Pamphili et quidem totum non deducto eo, quod domino Pamphilus debet: neminem enim posse intellegi ipsum in suo peculio esse: hoc ergo casu damnum dominum passurum, ut pateretur, si cuilibet alii seruorum suorum peculium non habenti credidisset. idque ita se habere euidentius appariturum ait, si Sticho peculium legatum esse proponatur: qui certe si ex testamento agat, cogendus non est eius, quod uicarius suus debet, aliter quam ex peculio ipsius deductionem pati: alioquin futurum, ut, si tantundem uicarius domino debeat, ipse nihil in peculio habere intellegatur, quod certe est absurdum.
3 Seruo quem tibi uendideram pecuniam credidi: quaesitum est, an ita mihi in te actio de peculio dari debeat, ut deducatur id, quod apud me ex eo remanserit. quod quidem minime uerum est, nec interierit, intra annum quam uendiderim an postea experiar: nam nec ceteris quidem, qui tunc cum eo contraxerint, in me actio datur. in contrarium quoque agentibus mecum his, qui antea

F [*P*(*LU*)]

---

[1] *haec uerba* nihil interest ... acceperit *suo loco mota sunt: uidetur autem tale quid scripsisse Iulianus* (*cf. l. 2. l. 19 § 1 h. t.*): si actum sit de peculio cum eo qui usum fructum in seruo habet ex ea causa quae ad eum pertinet (et nihil interest, operas suas conduxerit seruus a fructuario an pecuniam mutuam ab eo acceperit) et minus consecutus sit creditor, non est iniquum, ut ex uniuerso eius peculio, siue apud fructuarium siue apud proprietarium erit, rem consequatur. dari itaque debebit actio ei *cet.*

---

qui ita habeat aduersus uenditorem, si intra annum post factam uenditionem aduersus Titium actum sit, esse socium (*scilicet agentem ex l. 12. 15. 27 § 8. l. 51 h. t.*): ἔχων μετὰ σοῦ κοινὸν δοῦλον ἐπώλησα τὸ μέρος μου· εἰ μὲν ὁ ἀγοραστὴς ἐνάγεται τῇ περὶ τοῦ πεκουλίου ἀγωγῇ, οὐ συλλογίζεται τὸ ὂν παρ' ἐμοὶ πεκούλιον. εἰ γὰρ καταβάλοι, οὐκ ἔχει ἀγωγὴν εἰς τὸ λαβεῖν παρ' ἐμοῦ. εἰ δὲ σὺ ἐναχθῇς, συλλογίζεται τὸ ὂν παρ' ἐμοί, εἰ μὴ μετ' ἐνιαυτὸν τοῦ πωλῆσαί με ἐνήχθης *B* (*Anon.*), εἰ εἷς τῶν κοινωνῶν τὸ μέρος τοῦ οἰκέτου ἐκποιήσῃ, ὁ μὲν ἀγοραστὴς οὐκ ἐνάγεται ὑπὸ τοῦ πράτου (*cod.* τοῦ παρ' αὐτῷ) δε πεκουλίο, ὁ δὲ κοινωνὸς ἐνάγεται ἴντρα ἄνουμ: *idem confirmant scholia Enantiophanis et Anonymi ad h. l. et sch. 124 ad l. 29 pr. h. t.* 1 augeretur *F* 4 sed *om. PLU* | uendidisset P^a 11 an] ap̄ an P^a 12 eo quod seruus] at seruus aduersus P^a 14 debe'a't F^2, *inc.* L^a 16 cum mea] hi cum ea P^a, cum meo L^a 17 oporteret P^a | me agere *P* 19 tota] tota alia P^a 22 pamphilus] pamphilum P^a 23 aestimare F^1 | quidem] quid P^a 25 casu] causa P^a 26 recdidisset] reddidisset P^a 27 stichum P^a 29 debeat] debet *PL* 30 est absurdum] et absurdum P^a, et absurdum est $P^b LU$ 33 nec *om.* $P^a U$, *ubi suppl. ex Pi(sana)*, n. L^a 34 ante *P*

cum eo seruo contraxissent, non deducam id, quod postea mihi debere coeperit. ex quo apparet onus eius peculii, quod apud me remanserit, ad posterioris temporis contractus pertinere non debere.

39 FLORENTINUS libro undecimo institutionum. Peculium et ex eo consistit, [B. 18, 5, 39] *S* quod parsimonia sua quis parauit uel officio meruerit a quolibet sibi donari idque uelut proprium patrimonium seruum suum habere quis uoluerit.

40 MARCIANUS libro quinto regularum. Peculium nascitur crescit decrescit mo- [B. 18, 5, 40] *S*
1 ritur, et ideo eleganter Papirius Fronto dicebat peculium simile esse homini. Quomodo autem peculium nascitur, quaesitum est. et ita ueteres distinguunt, si id adquisiit seruus quod dominus necesse non habet praestare, id esse peculium, si uero tunicas aut aliquid simile quod ei dominus necesse habet praestare, non esse peculium. ita igitur nascitur peculium: crescit, cum auctum fuerit: decrescit, cum serui uicarii moriuntur, res intercidunt: moritur, cum ademptum sit.

41 ULPIANUS libro quadragensimo tertio ad Sabinum. Nec seruus quicquam [B. 18, 5, 41] *Sf** debere potest nec seruo potest deberi, sed cum eo uerbo abutimur, factum magis demonstramus quam ad ius ciuile referimus ‖ obligationem. itaque quod seruo debetur, ab ex- f. 227 traneis dominus recte petet, quod seruus ipse debet, eo nomine in peculium et si quid *inde* in rem domini uersum est in dominum actio datur.

42 IDEM libro duodecimo ad edictum. In adrogatorem de peculio actionem [B. 18, 5, 42] *E* dandam quidam recte putant, quamuis Sabinus et Cassius ex ante gesto de peculio actionem non esse dandam existimant.

43 PAULUS libro trigensimo ad edictum. Si posteaquam tecum de peculio egi, [B. 18, 5, 43] **S* ante rem iudicatam seruum uendideris, Labeo ait etiam eius peculii nomine, quod apud emptorem quaesierit, damnari te debere nec succurrendum tibi: culpa enim tua id accidisse, qui seruum uendidisses.

44 ULPIANUS libro sexagensimo tertio ad edictum. Si quis cum filio familias [B. 18, 5, 44] *E* contraxerit, duos habet debitores, filium in solidum et patrem dumtaxat de peculio.

45 PAULUS libro sexagensimo primo ad edictum. Ideoque si pater filio pecu- [B. 18, 5, 45] *E** lium ademisset, nihllo minus creditores cum filio agere possunt.

46 IDEM libro sexagensimo ad edictum. Qui peculii administrationem concedit, [B. 18, 5, 46] *E* uidetur permittere generaliter, quod et specialiter permissurus est.

47 IDEM libro quarto ad Plautium. Quotiens in taberna ita scriptum fuisset [B. 18, 5, 47] *E* 'cum Ianuario seruo meo geri negotium ueto', hoc solum consecutum esse dominum con-
1 stat, ne institoria teneatur, non etiam de peculio. Sabinus respondit non alias [Ep. 9, 37] dandam de peculio actionem in dominum, cum seruus fideiussisset, nisi in rem domini aut
2 ob rem peculiarem fideiussisset. Si semel actum sit de peculio, quamuis minus inueniatur rei iudicandae tempore in peculio quam debet, tamen cautionibus locum esse non placuit de futuro incremento peculii: hoc enim in pro socio actione locum habet, quia socius
3 uniuersum debet. Si creditor serui ab emptore esset partem consecutus, competere in reliquum in uenditorem utile iudicium Proculus ait, sed re integra non esse permittendum actori diuidere actionem, ut simul cum emptore et cum uenditore experiatur: satis enim esse hoc solum ei tribu*i*, ut rescisso superiore iudicio in alterum detur ei actio, cum electo
4 reo minus esset consecutus: et hoc iure utimur. Non tantum autem quiuis creditor cum uenditore ex ante gesto agere potest, sed et ipse emptor, idque et Iuliano uidetur, quamuis

F[*P*(*LU*)]

---

1 contraxisset *P*ᵃ, contraxerint *L* 4 florentius *P* 7 decrescit *om.* *F*¹ 9 ueheres *F*ᵃ | distingunt *FL*, distinguitur *U*ᵃ 12 auctu'r'm *F*ᵇ, actum *P*ᵃ 15 debere] habere *P*ᵃ 18 inde *om.* *P*ᵃ. 20 quidem *P*ᵃ 26 libro xliii *P* 28 libro xli *P*, libro xl *L* | ideoque] et ideo quia *P*ᵃ, et ideo *P*ᵇ*LU* 29 cum filio] cum filii *F*¹, cum (*om.* filio) *U*ᵃ 30 idem] ioul. *B* | libro xl *PLU* 31 promissurus *P*ᵃ 32 ita scriptum] idem scr. *P*ᵃ, id scr. *P*ᵇ*U*, scr. id *L* 33 consecuturum *PLU*ᵇ 35 fideiussisse't et' nisi *F*² 37 esset *P*ᵃ 39 debet] habet *P*ᵃ, debebet *U*ᵃ 42 tribui] tribu *F* (*suppl. f*) | ut rescisso] et remisso *P*ᵃ, ut resissio *U*ᵃ 43 non tantum] notandum *P*ᵃ 44 et iuliano] iulianus *P*ᵃ, iuliano *P*ᵇ*LU*

et deducere ipse potest aduersus alium agentem, dum tamen id, quod apud se habet, com-
5 putet. Si seruus deducto peculio uenditus sit, procedit, ut uenditor et deductione uti
possit[1], et, si post uenditionem coeperit aliquid uenditori seruus debere, non minuit peculia[2],
6 quia non domino debet. Quae diximus in emptore et uenditore, eadem sunt et si alio
quouis genere dominium mutatum sit, ut legato, dotis datione, quia quasi patrimonium
liberi hominis peculium serui intellegitur, ubicumque esset.

48 IDEM libro septimo decimo ad Plautium. Libera peculii administratio non [B. 18, 5, 48] *E*
permanet neque in fugitiuo neque in subrepto neque in eo, de quo nesciat quis, uiuat an
1 mortuus sit. Cui peculii administratio data est, delegare debitorem suum potest.

49 POMPONIUS libro quarto ad Quintum Mucium. Non solum id pecu- [B. 18, 5, 49. Ep. 9, 39] *Ef*
lium est, quod dominus seruo concessit, uerum id quoque, quod ignorante ‖ quidem eo f. 227'
1 adquisitum sit, tamen, si rescisset, passurus erat esse in peculio. Si ignorante me seruus
meus negotia mea administrauerit, tantidem debitor mihi intellegetur, quanti tenebatur, si
2 liber negotia mea administrasset. Ut debitor uel seruus domino uel dominus seruo intelle-
gatur, ex causa ciuili computandum est: ideoque si dominus in rationes suas referat se
debere seruo suo, cum omnino neque mutuum acceperit neque ulla causa praecesserat
debendi, nuda ratio non facit eum debitorem.

50 PAPINIANUS libro nono quaestionum. Eo tempore, quo [B. 18, 5, 50. BS. 18, 5, 21, 4 sch. 113] *P*
in peculio nihil est, pater latitat: in bonorum possessionem eius rei seruandae causa mitti
non possum, qui de peculio cum eo acturus sum, quia non fraudationis causa latitat qui,
si iudicium acciperet, absolui deberet. nec ad rem pertinet, quod fieri potest, ut damnatio
sequatur: nam et si in diem uel sub condicione debeatur, fraudationis causa non uidetur
latitare, tametsi potest iudicis iniuria condemnari. sed fideiussorem datum eo tempore,
quo nihil in peculio est, teneri putat Iulianus, quoniam fideiussor futurae quoque actionis
1 accipi possit, si tamen sic acceptus est. Si creditor patrem, qui de peculio tenebatur,
heredem instituerit, quia mortis tempus in Falcidiae ratione spectatur, illius temporis pe-
2 culium considerabitur. Etiam postquam dominus de peculio conuentus est, fideiussor pro
seruo accipi potest et ideo[3], qua ratione, si post actionem dictatam seruus pecuniam ex-
soluerit, non magis repetere potest quam si iudicium dictatum non fuisset, eadem ratione
fideiussor quoque utiliter acceptus uidebitur, quia naturalis obligatio, quam etiam seruus
3 suscipere uidetur, in litem translata non est. Seruus alienus, cum bonae fidei[4] [Ep. 9, 40]
seruiret mihi, nummos a Titio mutuatos[5] mihi dedit, ut eum manumitterem, et manumissi:
creditor quaerebat, quem de peculio conueniret. dixi, quamquam creditor electionem alias
haberet, tamen in proposito dominum esse conueniendum et eum ad exhibendum mecum
acturum pecuniae nomine, quae ipsi esset adquisita nec in eam causam alienata, quae pro
capite serui facta proponeretur: neque enim admittendum esse distinctionem existimantium,
si non manumittam, domini pecuniam esse, manumissione uero secuta uideri pecuniam ex
re mea quaesitam mihi, quoniam magis propter rem meam, quam ex re mea pecunia
mihi daretur.

F[*P*(*LU*)]

---

[1] si ante uenditionem seruus ei aliquid debuerit *uel similia ins.* (*similiter B:* ὁ πράτης ἐναγόμενος μόνα ὑπεξαιρεῖ τὰ πρὸ τῆς πράσεως αὐτῷ χρεωστηθέντα, οὐ μὴν τὰ μετὰ τὴν πρᾶσιν *coll. Epit.* 9, 38, *nisi haec sunt ex supplemento*) [2] minuat peculium? [3] ideo *del.* [4] bona fide (*edd.*)? [5] mutuatus?

---

1 agentem] exigentem *PLU* 2 deductionem P^a 3 seruis F^1 4 aliquouis P^a 5 mutuatum P^a 7 *l. 48 om.* P^a, *suppl. manus antiqua* | libera're' F^2 12 sit] est *PLU* 13 te'b'atur F^b, teneretur L^b, *inc.* L^a 14 ut] id P^a, an P^bLU | debitor uel seruus dominus uel domino seruus P^a, debitor uel seruus domino uel dominus serui U^a, dominus debitor seruo uel seruus domino *L* 19 possessione *P* 21 acceperet F^1 25 si tamen sic] si tamen si F^1P^a, tamen si L^a 26 ratione's' spec't'atur F^2, 28 rationes P^a | dictam P^a 29 're'petere F^2 30 uidebatur PL^aU^a 31 uidetur] uidebitur F^2, uidebatur L^bU 32 eam *Taur.* | manumissi] *sic* FP^aLU 33 quem] qua P^a | creditor electionem] creditor querebat qua de peculio actionem P^a 35 alienatam $F^1P^aL^aU^a$ 36 esset P^a | existima'n'tium F^2 37 pecuniam ... uideri *bis* F^{a} 38 quoniam] quam P^a, quia *U*?

51 SCAEUOLA libro secundo quaestionum. Quod debetur seruo ab extraneis, [B. 18, 5, 51] P agenti de peculio non omnimodo dominus ad quantitatem debiti condemnandus est, cum et sumptus in petendo et euentus executionis possit esse incertus et cogitanda sit mora temporis quod datur iudicatis, aut uenditionis bonorum, si id magis faciendum erit. ergo si paratus sit actiones mandare, absoluetur. quod enim[1] dicitur, si cum uno ex sociis agatur, uniuersum peculium computandum quia sit cum socio actio, in eodem[2] redibit, si actiones paratus sit praestare: et in omnibus, quos idcirco teneri dicimus quia habent actionem, delegatio pro iusta praestatione est.

52 PAULUS libro quarto quaestionum. Ex facto quaeritur: qui tutelam quasi [B. 18, 5, 52] P liber administrabat, seruus pronuntiatus est. an si conueniatur eius dominus a pupillo, cuius quidem potiorem causam quam creditorum ceterorum serui habendam rescriptum est, an uel id deducatur ex ‖ peculio, quod domino debetur? et si putaueris posse deduci, an f. 228
intersit, utrum, cum adhuc in libertate ageret, domini debitor factus est, an postea? et an de peculio impuberi competat? respondi nullum priuilegium praeponi patri uel domino potest, cum ex persona filii uel serui de peculio conueniuntur. plane in ceteris creditoribus habenda est ratio priuilegiorum: quid enim si filius dotem accepit, tutelam administrauit? merito igitur et in seruo, qui pro tutore egit, id rescriptum est, et quia occupantis melior solet esse condicio, quam[3] ceterorum inhibebitur actio. plane si ex re pupilli nomina fecit uel pecuniam in arca deposuit, datur ei uindicatio nummorum et aduersus debitores utilis actio, scilicet si nummos consumpserunt: hic enim alienare eos non potuit: quod et in quouis tutore dicendum est. nec tamen interesse puto, quando domino debere coepit, utrum cum in libertatis possessione esset an postea: nam et si Titii seruo credidero eiusque dominus esse coepero, deducam quod prius credidi, si conueniri de peculio coepero[4]. quid ergo est? quia de peculio actio deficit, utilis actio in dominum quasi tutelae *danda* erit, ut quod ille pro patrimonio habuit, peculium esse intellegatur.
1 Si dos filio familias sit data uel tutelam administrauerit, habenda erit ratio priuilegiorum in actione de peculio dilata interim ceterorum creditorum actione uel interposita cautione, si priores agant, qui priuilegium non habent, restitu*tum* iri quod acceperunt, si inferatur postea cum patre actio priuilegii.

53 IDEM libro undecimo quaestionum. Si Sticho peculium cum manumitteretur [B. 18, 5, 53] P ademptum non est, uidetur concessum: debitores autem conuenire nisi mandatis sibi actionibus non potest.

54 SCAEUOLA libro primo responsorum. Filio familias uni ex here- [D. l. 58 h. t. B. 18, 5, 54] P dibus praedia praelegauit ut instructa erant cum seruis: hi serui domini debitores fuerunt: quaesitum est, an ceteris heredibus aduersus eum actio de peculio competat. respondit non competere.

55 NERATIUS libro primo responsorum. Is cum quo de peculio agebam a te ui [B. 18, 5, 55] P exemptus est: quod tunc cum ui eximeres in peculio fuerit, spectari.

56 PAULUS libro secundo ad Neratium. Quod seruus meus pro debitore meo [B. 18, 5, 56] P

F[*P(L, ubi l. 52 fin. — 57 pr. in litura sunt a m. rec., U)*]

---

[1] enim *del.* [2] in eo eodem? [3] quam *del.* (*cf. u. 27: Keller ms.*) [4] de peculio autem actio impuberi non competit *uel similia exciderunt*

---

1 seruo *om.* P^a 2 non *om.* P^a 3 petendo] pendendo PL^aU | ᵉeᵉuentus F^2 4 quo datur iudicatus P^a, que datur iudicatis LU 5 socius F^1 6 redhibit F, reddiit U 7 sit *om.* P^a | quos id] quod sit P^a | quia] qui P^a 8 est] F^2P^bLU, sit F^1, *om.* P^a 10 dominum P^a 11 cuius] cuius dominum P^a | creditorem F^1 12 aᵘnᵗ int. F^2 14 impuberi] puberi PLU | respondit P^a 15 filii seruiue PL 17 est et] est PLU 18 inhibebitur] F^2 *et ex Pi(sana)* U^b, inhibebitor F^1, in id diuidatur P^a, u in ia dabitur L^a?, in id dabitur $P^bL^bU^a$, in id redibetur L^c | re *om.* F^1L^a 20 consumpserint PL 23 dominos P^a | ceperit P^a | crediderit P^a, crediderim P^bU 24 in domino P^aU | danda erit] *Brencmannus*, daerit F, derit P^a, er.. L^a, erit fP^bL^bU 28 restitu iri FP^a, restituri U^a, restituturi P^b, restitutum iri U^b, *inc.* L^a 30 peculio P^a 31 uideatur P^a 34 hi] et P^a, et hii U | fuerant P 37 primo *om.* P 38 eximere sine pec. P^a, eximeres in eo pec. P^bU

mihi expromisit, ex peculio deduci debet et a debitore nihilo minus debetur. sed uideamus, ne credendum sit peculiare fieri nomen eius, pro quo expromissum est. PAULUS: utique si de peculio agente aliquo deducere uelit, illud nomen peculiare facit.

57 TRYPHONINUS libro octauo disputationum. Si filius uel [B. 18, 5, 57. BS. 18, 6, 3 sch. 23] *P* seruus, cuius nomine dumtaxat de peculio actum est, ante finitum iudicium decesserit, id
1 peculium respicietur, quod aliquis eorum cum moriebatur habuit. Sed eum, qui ser- [(BS.)] uum testamento liberum esse iubet et ei peculium legat, eius temporis peculium legare intellegi Iulianus scribit, quo libertas competit: ideoque omnia incrementa peculii quoquo
2 modo ante aditam hereditatem adquisita ad manumissum pertinere. At si quis extraneo peculium serui legauerit, in coniectura uoluntatis testatoris quaestionem esse, et uerosimilius esse id legatum quod mortis tempore in peculio fuerit ita, ut quae ex rebus peculiaribus ante aditam hereditatem accesserint debeantur, ueluti partus ancillarum et fetus pecudum, quae autem seruo donata fuerint siue quid ex operis suis adquisierit, ad legatarium non pertinere.

58 SCAEUOLA libro quinto digestorum. Uni ex heredibus praedia [D. l. 54 h. t. B. 18, 5, 58] *A* legauit ut instructa erant cum seruis et ceteris rebus et quidquid ibi esset: hi serui domino debitores fuerunt tam ex aliis causis quam ex ratione kalendarii: quaesitum est, an ceteris heredibus aduersus eum pecuniae ab his debitae actio de peculio competit. respondit non competere.

II.

℞ QUANDO DE PECULIO ACTIO ANNALIS EST ℞ *SE*

1 ULPIANUS libro uicensimo nono ad edictum. ‖ Praetor ait: 'Post [Ροπ. 24, 4. B. 18, 6, 1] *S* f. 228' 'mortem eius qui in alterius potestate fuerit, posteaue quam is emancipatus manumissus 'alienatusue fuerit, dumtaxat de peculio et si quid dolo malo eius in cuius potestate est[1] 'factum erit, quo minus peculii esset, in anno, quo primum de ea re experiundi potestas
1 'erit, iudicium dabo'. Quamdiu seruus uel filius in potestate est, de peculio actio perpetua est: post mortem autem eius uel postquam emancipatus manumissus alienatusue fuerit,
2 temporaria esse incipit, id est annalis. Annus autem utilis computabitur: et ideo et[2] si condicionalis sit obligatio, Iulianus scripsit ex eo[3] computandum annum, non ex quo eman-
3 cipatus est, sed ex quo peti potuit condicione exsistente. Merito autem temporariam in hoc casu fecit praetor actionem: nam cum morte uel alienatione extinguitur peculium,
4 sufficiebat usque ad annum produci obligationem. Alienatio autem et manumissio ad seruos pertinet, non ad filios, mors autem tam ad seruos quam ad filios refertur, emancipatio uero ad solum filium. sed et si alio modo sine emancipatione desierit esse in potestate, annalis erit actio. sed et si morte patris uel deportatione sui iuris fuerit effectus filius, de
5 peculio intra annum heres patris uel fiscus tenebuntur. In alienatione accipitur [(Ροπ.)]
6 utique uenditor, qui actione de peculio intra annum tenetur: sed et si donauit seruum
7 uel permutauit uel in dotem dedit, in eadem causa est: item heres eius, qui seruum legauit non cum peculio. nam si cum peculio uel legauit uel liberum esse iussit, quaestionis fuit: et mihi uerius uidetur non dandam neque in manumissum neque in eum, cui legatum sit peculium, de peculio actionem. an ergo teneatur heres? et ait Caecilius teneri, quia peculium penes eum sit, qui tradendo id legatario se liberauit. Pegasus autem caueri heredi
F [*P*(*L*, *ubi l. 56. 57 pr. in litura sunt a m. rec.*, *U*)]

---

[1] fuerit? [2] et *del.* (*Hal.*) [3] ex eo *del.*

---

1 debetur] debeatur *F²P^a* 3 aliquod *P^a* | faciat *P^a* 6 seruo *P^a* 7 legat e. t. peculium *om. P^a* 8 liberatas *P^a* | quoquo] quo *P^a*, quoque *U* 10 quaest. esse] esse quaest. esse *P^a* | uero si melius esset *P^a*, uerisimilius esse *P^b LU* 13 pecorum *PLU* | operibus *PLU* 15 uni *om. P^a* 25 erit] fuerit *P* | re *om. P^a* 26 actio] actor *F¹*, *om. U^a* 27 mancipatus *P^a* 28 temporalia *P^a*, temporalis *P^b LU* | incipiat *P^a* 29 mancipatus *P^a* 30 temporaliam *P^a L^a U* 31 morte'm' *F^b* 34 filiud *F¹* 35 fuit *P* 39 cum] com *F¹* 42 liberabit *F*

debere ait ab eo, cui peculium legatum sit, quia ad eum ueniunt creditores: ergo si tra-
8 diderit sine cautione, erit conueniendus. Si praecepto seruo et peculio rogatus sit heres restituere hereditatem, si de peculio conueniatur, Trebelliani exceptione non utetur, ut Marcellus tractans admittit: is autem cui restituta est hereditas non tenetur, ut Scaeuola ait,
9 cum peculium non habeat nec dolo fecerit quo minus haberet. Usu fructu quoque exstincto intra annum actionem dandam in usufructuarium Pomponius libro sexagensimo primo
10 scripsit. Quaesitum est apud Labeonem, si, cum filius uiueret, tu credens eum mortuum annali actione egeris et, quia annus praeterierat, exceptione sis repulsus, an rursus experiri tibi comperto errore permittendum est. et ait permitti debere dumtaxat de peculio, non etiam de in rem uerso: nam priore iudicio de in rem uerso recte actum est, quia annua exceptio ad peculium, non ad in rem uersum pertinet.

2 PAULUS libro trigensimo ad edictum. Cum post mortem filii fa- [Pon. 19, 19. B. 18, 6, 2 S milias annua aduersus patrem actio est, quemadmodum aduersus eum esset perpetua uiuo filio, ideo si ex causa redhibitionis erat de peculio actio, sex mensum erit post mortem
1 filii: idemque dicendum in omnibus temporalibus actionibus. Si seruus cui cre- [(Pon.) ditum est apud hostes sit, de peculio actio in dominum non anno finienda est, quamdiu postliminio reuerti potest.

3 POMPONIUS libro quarto ad Quintum Mucium. Definitione peculii interdum [B. 18, 6, 3 E utendum est etiam, si seruus in rerum natura esse desiit et actionem praetor de peculio intra annum dat: nam et tunc et accessionem et decessionem quasi peculii recipiendam (quamquam iam desiit morte serui uel manumissione esse peculium), ut possit ei accedere ut peculio fructibus uel pecorum fetu ancillarumque partubus et decedere, ueluti si mortuum sit animal uel alio quolibet modo perierit.

III.

℞ DE IN REM UERSO ℞

SPA

1 ULPIANUS libro uicensimo nono ad edictum. Si hi qui in potestate aliena [B. 18, 7, 1 S sunt nihil in peculio || habent, uel habeant, non in solidum tamen, tenentur qui eos habent f. 229 in potestate, si in rem eorum quod acceptum est conuersum sit, quasi cum ipsis potius
1 contractum uideatur. Nec uidetur frustra de in rem uerso actio promissa, quasi sufficeret de peculio: rectissime enim Labeo dicit fieri posse, ut et in rem uersum sit et cesset de peculio actio. quid enim si dominus peculium ademit sine dolo malo? quid si morte serui exstinctum est peculium et annus utilis praeteriit? de in rem uerso namque actio perpetua
2 est et locum habet, siue ademit sine dolo malo siue actio de peculio anno finita est. Item si plures agant de peculio, proficere hoc ei, cuius pecunia in rem uersa est, debet, ut ipse uberiorem actionem habeat. certe[1] si praeuentum sit ab aliquo et actum de peculio, de in rem uerso actio an cesset, uidendum. et refert Pomponius Iulianum existimare de pe-
F [*P*(*V, cuius m. antiqua denuo incipit u. 25 uerb.* de in rem uerso, *LU*)]

[1] ceterum?

1 deberi *PU* | cui *om.* P^a 2 et] ex P^a | rogatum P^a 4 tracta'n's F^2 | admittit is] admittitis his P^a 5 habeat] habet *PLU* 6 *a* pomponius *l. inc. FU* | sexage'n'simo primo F^2, xli *U*, xl *L* 7 tu] tunc P^a | crede'n's F^2 8 actionem P^a | annum P^a 9 deberet P^a 10 nam p. i. d. i. r. uerso *om.* P^a 11 peculio P^a 13 actio est] actionem P^a, actio *L* 14 actio *om.* P^a | mensium *f PLU* 16 dominum] domum P^a, *inc.* U^a | annum P^a | quamdiu] quando P^a 17 postlimilium P^a, postliminium *U* 19 esse] esset P^a 20 et decessionem *bis* F^1, et dicisiones *U* 21 iam] F^1, *om.* F^2PLU | desiit] de sua P^a, *om.* L^a | manumissionem P^a 22 ut peculio] in peculii *PLU* | partibus F^1, partus P^a, partu P^bLU | ueluti] uti peculii fructibus ueluti P^a 23 modi F^1, *om.* U^a 26 alien'at'a *F* 27 pec. habent] habeant *posuit, mox a rursum deleuit* F^2, *item U* | non *om. PVLU* | tene'a'ntur F^2 | habeant PL^a 29 uerso ... 30 et in rem *om.* P^a?VL^a?, uerso [praetor edictum proposuisse si in rem uersum] sit *U, ubi ea quae* [ ] *comprehendimus in spatio ut uid. antea uacuo relicto addidit manus aequalis, recentior autem uerum supplementum adscripsit in margine* 31 qui si *F* (*suppl. f*), *deficit in his* P^a 34 ei] eius P^a 35 actione P^a 36 refret pomponis iulianum P^a, refert iul pomponium *L*

culio actione peremi de in rem uerso actionem (quia in peculium conuersum est quod in
domini rem erat uersum et pro seruo solutum est, quemadmodum si ipsi seruo a domino
fuisset solutum), sed ita demum, si praestiterit ex actione de peculio dominus quod seruus
in rem eius uerterat: ceterum si non praestiterit, manet actio de in rem uerso.
2 IAUOLENUS libro duodecimo ex Cassio. Qui nummis acceptis seruum manu- B.18,7,2 *E
missit, agi cum eo de in rem uerso non potest, quia dando libertatem locupletior ex
nummis non fit.
3 ULPIANUS libro uicensimo nono ad edictum. Quod si seruus domino quanti- B.18,7,3 S
tatem dederit, ut manumittatur, quam a me mutuam accepit, in peculium quidem hanc
quantitatem non computari, in rem autem uideri uersum, si quid plus sit in eo quod seruus
1 dedit quam est in serui pretio. In rem autem uersum uidetur, siue id ipsum quod seruus
accepit in rem domini conuertit (ueluti si triticum acceperit et id ipsum in familiam domini
cibariorum nomine consumpserit) aut si pecuniam a creditore acceptam dominico creditori
soluerit (sed et si errauit in soluendo et putauit creditorem eum qui non erat, aeque in
rem uersum esse Pomponius libro sexagensimo primo ait, quatenus indebiti repetitionem
dominus haberet) siue cum seruus domini negotii gerendi administrandiue causa quid gessit
(ueluti si mut*u*atus sit pecuniam, ut frumentum compararet ad familiam alendam uel si[1]
ad uestiendam) siue peculiariter mutuatus postea in rem domini uertit: hoc enim iure uti-
mur, ut, etiamsi prius in peculium uertit pecuniam, mox in rem domini, esse de in rem
2 uerso actio possit. Et regulariter dicimus totiens de in rem uerso esse actionem, quibus
casibus procurator mandati uel qui negotia gessit negotiorum gestorum haberet actionem
quotiensque aliquid consumpsit seruus, ut aut meliorem rem dominus habuerit aut non de-
3 teriorem. Proinde si seruus sumpsit pecuniam, ut se aleret et uestiret secundum consuetu-
dinem domini, id est usque ad eum modum, quem dominus ei praestare consueuerat, in
4 rem uideri domini uertisse Labeo scribit. ergo idem erit et in filio. Sed si mutua pecunia
accepta domum dominicam exornauit tectoriis et quibusdam aliis, quae magis ad uoluptatem
pertinent quam ad utilitatem, non uidetur uersum, quia nec procurator haec imputaret, nisi
forte mandatum domini aut uoluntatem habuit: nec debere ex eo onerari dominum, quod
ipse facturus non esset. quid ergo est? pati debet dominus creditorem haec auferre, sine
domu*s* *ui*delicet iniuria, ne cogendus sit dominus uendere domum, ut quanti *pretio*sior facta
5 est, id praestet. Idem Labeo ait, si seruus mutuatus nummos a me alii eos crediderit, de
in rem uerso dominum teneri, quod nomen ei adquisitum est: quam sententiam Pomponius
ita probat, si non peculiare nomen fecit, sed quasi dominicae rationis. ex qua causa hac-
tenus erit dominus obligatus, ut, si non putat sibi expedire nomen debitoris habere, cedat
6 creditori actionibus procuratoremque eum faciat. Nec non illud quoque in rem domini
uersum Labeo ait, quod mutuatus seruus domino emit uolenti ad luxuriae materiam, un-
guenta forte, uel si quid ad delicias uel si quid ad turpes sumptus sumministrauit: neque
F[*P*(*VLU*)]

---

[1] uel si] uel uestem (*similiter Hal.*)?

---

1 actionem] acceptionem P^a | in rem domini *PU* 2 uersum erat *PV*, uersum fuerit L^a | quemadmodum ... 3 solutum *om.* P^a, *suppl. m. ant.* | ipsi] ipse F^2P^b, *def.* P^a 4 manet] matri P^a 5 acceptum F^1: ὁ λαβὼν ἐκ τοῦ δούλου νομίσματα καὶ ἐλευθερώσας αὐτόν *B* (*Anon.*) *et similiter BS* (*Steph.*) 7 sit *P*, fuit *L* 9 acceperit *PLU* 11 id *om.* P^aL 12 acceperit] accepit *P* 13 ciuariorum F^{ac} 14 sed et si] sed si *PU*, et si *L* 15 sexage⌜n⌝simo F^2, xl *P* | primo *om.* F^1L 16 negotia P^a | administrandine F^1, uel amministrandi *L* 17 mutatus *F* (*suppl. f*): εἴτε τι ἀγορασθῇ ἐκ τοῦ δανεισθέντος *BS* (*Cyr.*) 19 esse de in rem uerso ʽesseʼ ⌜actio possit et r. d. t. de in rem uerso esse⌝ actionem F^2, esse (*del.* P^b, *om. VL*) de in rem uerso esse accio p. et r. d. t. de in r. u. e. a. *PVL*, possit (*in litura, inc.* U^a) de in rem u. e. actio (actionem U^a) et r. d. t. de in r. u. e. a. *U* 21 negotia] negotium *PL* 23 se aleret] sederet P^a 25 uiderit P^a | uertissi F^1 26 domʽinʼum F^2 | magis a uoluptate P^a 27 pertinet P^aVU^a 29 dominum P^a 30 domus] domus domus sui F^1, domus suae F^2P^bLU, domus sui P^a: *sui uidetur ortum ex mala geminatione nec emendandum igitur, sed tollendum, id quod confirmant B:* χωρὶς τοῦ βλάψαι τὸν οἶκον | quanti pretio pretiosior *F* 31 praestet et] praeest et P^a | me ⌜a⌝lii F^2 32 ita pomponius *PV* 33 ex] est ex P^a, esset ex P^bV^bU, esset set ex L^b, *inc.* V^aL^a 34 ut] aut P^a 35 faci⌜a⌝t F^2

enim spectamus, an bono domini cesserit quod consumptum est, sed an in negotium do-
7 mini. ‖ Unde recte dicitur et si frumentum comparauit seruus ad alendam domini familiam f. 229'
et in horreo dominico reposuit et hoc periit uel corruptum est uel arsit, uideri uersum.
8 Sed et si seruum domino necessarium emisset isque decessisset uel insulam fulsisset eaque
9 ruisset, dicerem esse actionem de in rem uerso. Sed si sic accepit quasi in rem domini
uerteret nec uertit et decepit creditorem, non uidetur uersum nec tenetur dominus, ne cre-
dulitas creditoris domino obesset uel calliditas serui noceret. quid tamen, si is fuit seruus,
qui solitus erat accipiens uertere? adhuc non puto nocere domino, si alia mente seruus
accepit aut si, cum hac mente accepisset, postea alio uertit: curiosus igitur debet esse cre-
10 ditor, quo uertatur. Si mutuatus sit pecuniam seruus ad uestem comparandam et nummi
perierint, quis de in rem uerso agere possit, utrum creditor an uenditor? puto autem, si
quidem pretium numeratum sit, creditorem de in rem uerso acturum et si uestis perierit:
si autem non fuit pretium solutum, ad hoc tamen data pecunia, ut uestis emeretur et pe-
cunia perierit, uestis tamen familiae diuisa est, utique creditorem de in rem uerso habere
actionem. an et uenditor habeat, quia res eius peruenerunt in rem domini? ratio hoc facit,
ut teneatur: unde incipit dominus teneri ex una causa duobus. proinde et si tam pecunia
quam uestis periit, dicendum erit utrique dominum teneri, quoniam ambo in rem domini
uertere uoluerunt.

4 Gaius libro nono ad edictum prouinciale. Sed dicendum est occupantis me- B.18,7,4 S
liorem condicionem esse debere: nam utrisque condemnari dominum de in rem uerso ini-
quum est.

5 Ulpianus libro uicensimo nono ad edictum. Si res domino non necessarias B.18,7,5 S
emerit seruus quasi domino necessarias, ueluti seruos, hactenus uideri in rem eius uersum
Pomponius scribit, quatenus seruorum uerum pretium facit, cum, si necessarias emisset, in
1 solidum quanto uenissent teneretur. Idem ait, siue ratum habeat serui contractum dominus
2 siue non, de in rem uerso esse actionem. Quod seruus domino emit, si quidem uoluntate
eius emit, potest quod iussu agi: sin uero non ex uoluntate, si quidem dominus ratum ha-
buerit uel alioquin rem necessariam uel utilem domino emit, de in rem uerso actio erit:
3 si uero nihil eorum est, de peculio erit actio. Placet non solum eam pecuniam in rem
uerti, quae statim a creditore ad dominum peruenerit, sed et quae prius fuerit in peculio.
hoc autem totiens uerum est, quotiens seruus rem domini gerens locupletiorem eum facit
nummis peculiaribus. alioquin si seruo peculium dominus adimat uel si uendat eum cum
peculio uel rem eius peculiarem et pretium exigat, non uidetur in rem uersum.

6 Tryphoninus libro primo disputationum. Nam si hoc uerum esset, etiam B.18,7,6 •P
antequam uenderet rem peculiarem, *de in rem* uerso teneretur, quia hoc ipso, quod seruus
rem in peculio haberet, locupletior fieret, quod aperte falsum est.

7 Ulpianus libro uicensimo nono ad edictum. Et ideo et si donauerit seruus B.18,7,7 S
1 domino rem peculiarem, actio de in rem uerso cessabit, et sunt ista uera. Plane si mutuum
seruus accepit et donandi animo soluit, dum non uult eum debitorem facere peculiarem,
2 de in rem uerso actio est. Illud uerum non est, quod Mela scribit, si seruo meo argentum
dederis, ut pocula tibi faceret ex quolibet argento, mox factis poculis seruus decesserit,

F[P(VLU)]

1 accesserit P^aU, concesser̄ L^b, *inc.* L^a 2 unde] uend.. P 4 et *om.* P^a 5 actio de P^a | si *om.* P^a 6 teneatur P^aV | ne] nec P^aVL^a 8 solitas P^a, solutus L^aU^a 9 uertit] uertat P^a 10 nummi F^b, *inc.* F^aU^a 11 an] ac P^a 13 si autem] sin autem *PVLU* | hoc] hos F^1, hec U^b, *om.* *L* 14 ut'i'que F^2 15 an et] manet P^a, nam et P^bVLU^b, nam U^a 16 incipiat P^a, incipiet P^bLU 17 utique P^aVL^a, utrisque *U* 19 sed dic.] redic. P^a 20 nam utrisque] nam utrique L^a, nam u... P^a, nummisque V^a 22 domini non necess. P^a?VLU^a 23 domino necessaria *F* (*em. f*) 24 faciat *PVL* | si] sit P^a | emisisset *PŪ* | in solidum *om.* P^a 25 uenissent] F^1, uenisset F^2PLU 28 alioqui in P^a, alioq̄m̄ V^a, aliquam *L* 31 faciat P^aVL 32 'si uen'dat F^b, si uendit *V* 33 rem eius] eius rem *P*, rem L^a 35 de in rem uerso] P^bV^bLU, uerso *F*, in uerso P^aV^a 37 et si] FV^a, si PV^bLU 38 cessauit FP^a, cessabat *Ū* 39 accep'er'it F^2 | soluat PVL^b | debitorem] dein P^a 40 actio est] actione P^a, accionem U^a 41 p'r'ocula F^2

3 esse tibi aduersus me de in rem uerso actionem, quoniam possum pocula uindicare. Illud
plane uerum est, quod Labeo scribit, si odores et unguenta seruus emerit et ad funus
4 erogauerit quod ad dominum suum pertinebat, uideri in rem domini uersum. Idem ait et
si hereditatem a seruo tuo emero quae ad te pertinebat et creditoribus pecuniam soluero,
deinde hanc hereditatem abstuleris mihi, ex empto actione me id ipsum consecuturum:
uideri enim in rem tuam uersum: nam et si hereditatem a seruo emero, ut quod mihi ab
ipso seruo debebatur compensarem, licet nihil solui, tamen consequi me ex empto quod
ad dominum peruenit. ego autem non puto de in rem uerso esse actionem emptori, nisi
5 hoc animo gesserit seruus, ut in rem domini uerteret. Si filius familias pecuniam mutuatus
pro filia sua dotem dederit, in rem uersum patris uidetur, quatenus auus pro nepte daturus
fuit. quae || sententia ita demum mihi uera uidetur, si hoc animo dedit ut patris nego- f. 230
tium gerens.

8 PAULUS libro trigensimo ad edictum. Et nihil interesse Pomponius ait, filiae B.18,7,8 *S*
suae nomine an sororis uel neptis ex altero filio natae dederit. idem ergo dicemus et si
seruus mutuatus fuerit et domini sui filiae nomine in dotem dederit.

9 IAUOLENUS libro duodecimo ex Cassio. Si uero pater dotem daturus non fuit, B.18,7,9 **E*
in rem patris uersum esse non uidetur.

10 ULPIANUS libro uicesimo nono ad edictum. Si pro patre filius fideiusserit et B.18,7,10 *S*
1 creditori soluerit, in rem patris uidetur uersum, quia patrem liberauit. Cui simile est, quod
Papinianus libro nono quaestionum scribit, si filius quasi defensor patris iudicium susceperit
et sit condemnatus, de in rem uerso teneri patrem: namque filius eum iudicio suscepto
2 liberauit. Idem tractat Papinianus et si, quod patrem dare oporteret, a filio sim stipulatus
et ita conuenerim filium, nam et hic de in rem uerso fore actionem: nisi si donare patri
3 filius uoluit, dum se obligat. Quare potest dici et si de peculio actionem quasi defensor
patris susceperit, teneri patrem de in rem uerso usque ad peculii quantitatem: cuius sen-
tentiae id erit emolumentum, ut, si finita sit actio de peculio, de in rem uerso conueniatur.
ego et ante condemnationem post iudicium patris nomine acceptum de in rem uerso patrem
4 teneri puto. In rem autem uersum uidetur, prout aliquid uersum est: proinde si pars
5 uersa est, de parte erit actio. Sed utrum in sortem dumtaxat tenebitur dominus an et in
usuras? et si quidem promisit usuras, Marcellus libro quinto digestorum scribit dominum
praestaturum: sed si non sint promissae, utique non debebuntur, quia in stipulatum de-
ductae non sunt. plane si contemplatione domini pecuniam ded*i* non gerenti seruo negotia
domini, sed ipse gerens, negotiorum gestorum actione potero etiam de usuris experiri.
6 Uersum autem sic accipimus, ut duret uersum: et ita demum de in rem uerso competit
actio, si non sit a domino seruo solutum uel filio. si tamen in necem creditoris, id est
perdituro seruo uel filio solutum sit, quamuis[1] solutum sit, desinit quidem uersum, aequis-
simum autem est de dolo malo aduersus patrem uel dominum competere actionem: nam
7 et peculiaris debitor, si fraudulenter seruo soluerit quod ei debebat, non liberatur. Si
domini debitor sit seruus et ab alio mutuatus ei soluerit, hactenus non uertit, quatenus
***F*[*P*(*VLU*)]**

[1] quamuis] quoniam (*notis* q̅n̅ *et* q̅u̅ *permutatis*)?

3 quod ad] quia P^a | uer‘s’um F^2 4 et] ex P^a | soluero] soluere FP^a: ἐὰν … ἀγοράσω … καὶ … καταβάλω δανεισταῖς *B* (*Anon.*) *similiterque BS* (*Cyr.*) 5 michi excepto actio me P^a | consecutorum P^a 7 quod ad] quia P^a 8 esse act. emptori] act. emptori P^aU^a, act. emptorem fieri V^a, act. emptori esse P^bLU^b 10 uideatur P^aV | auus] habet P^a | nepote P^a 11 uideatur P^a, uidentur L^a 14 an sororis] sororisue *V, deficit in his* P^a | nato V^a, *deficit* P^a 15 dedit *PVL* 17 uideatur P^aV 19 creditori‘s’ F^2 | uideatur esse uersum *P*, uidetur esse uersum *U*, uidetur uersum esse *L* 20 ‘si’ filius F^2 | susciperit F^1 22 idem tractat] idem lib tractat gem̄ P^a, idem *L* 23 nam ‘et’ F^2 | forte P^a | si *om.* P^aLU^a | patris P^aU^a 24 dici potest *P* 28 aliquid uersum] aliquid uersus P^a | pars] patris P^a 31 utiqu‘a’e F^2 32 dedi] P^bV^b *et sic B* (*Anon.*): εἰ πραγματείαν τοῦ δεσπότου πράττων δανείσω τῷ δούλῳ …, ἡ ἀγωγὴ ἁρμόζει μοι *et BS* (*Cyr.*): εἰ ὡς νεγότιον αὐτοῦ χειρίζων ὁ δανειστὴς ἐδάνειζε τῷ δούλῳ, ἀπαιτεῖ τόκους, dedit FP^aV^aLU | negotium *PVLU* 33 actionem P^aU 35 si *om.* P^a | solitum P^a | creditoris] ditoris P^a 38 liberatur‘i’ si *F*

domino debet: quod excedit, uertit. proinde si, cum domino deberet triginta, mutuatus quadraginta creditori eius soluerit uel familiam exhibuerit, dicendum erit de in rem uerso in decem competere actionem: aut[1] si tantundem debeat, nihil uidetur uersum. nam, ut Pomponius scribit, aduersus lucrum domini uidetur subuentum: et ideo, siue debitor fuit domino, cum in rem uerteret, nihil uideri uersum, siue postea debitor esse domino coeperit, desinere uersum: idemque et si soluerit ei. plus dicit et si tantundem ei donauit dominus, quantum creditori soluit pro se, si quidem remunerandi animo, non uideri uersum, si uero
8 alias donauit, durare uersum. Idem quaerit, si decem in rem domini uertit et postea tantandem summam a domino mutuatus sit, habeat praeterea et peculium decem, uidendum sit, utrum desiit esse uersum? an uero, quoniam est peculium, unde trahatur[2] debitum, de in rem uerso non tollimus actionem? an potius ex utroque pro rata detrahimus? ego
9 autem puto sublatam de in rem uerso actionem, cum debitor domini sit constitutus. Idem quaerit, si in rem tuam uerterit et debitor tuus factus sit, mox creditor eiusdem summae quam tibi debuit, an renascatur de in rem uerso actio an uero ex postfacto non conua-
10 lescat? quod uerum est. Idem tractat, an ex euentu possit in rem patris filius uertere, ueluti si duo rei pater et filius fuerint et filius mutuatus suo nomine soluat, uel si filio iussu patris credidisti et filius creditum tibi soluisset. mihi uidetur, si quidem pecunia ad patrem peruenerat, uideri in rem uersum: quod si non fuit et suum negotium gerens filius soluit, non esse de in rem uerso actionem.

11 PAULUS libro trigensimo ad edictum. Quod ‖ seruus in hoc mutuatus fuerit, [B. 18, 7, 11] *S* f. 230' ut creditori suo solueret, non erit in rem uersum, quamuis actione de peculio liberatus sit dominus.

12 GAIUS libro nono ad edictum prouinciale. Si fundum patri dominoue emit [B. 18, 7, 12] *S* seruus uel filius familias, uersum quidem esse uidetur, ita tamen, ut, siue minoris sit, quam est emptus, tantum uideatur in rem uersum quanti dignus sit, siue pluris sit, non plus uideatur in rem uersum quam emptus est.

13 ULPIANUS libro uicensimo nono ad edictum. Si in rem alterius ex dominis [B. 18, 7, 13] *S* uersum sit, utrum is solus in cuius rem uersum est an et socius possit conueniri, quaeritur. et Iulianus scribit eum solum conueniri in cuius rem uersum est, sicuti cum solus iussit: quam sententiam puto ueram.

14 IULIANUS libro undecimo digestorum. MARCELLUS notat: interdum et propter [B. 18, 7, 14] *S*[a] hoc quod in rem alterius socii uersum est de in rem uerso cum altero agi potest, qui conuentus a socio petere potest id in quo[3] damnatus fuerit. quid enim dicemus, si peculium seruo ab altero ademptum fuerit? PAULUS: ergo haec quaestio ita procedit, si de peculio agi non potest.

15 ULPIANUS libro secundo disputationum. Si filius familias constituerit [B. 18, 7, 15. Ep. 19, 11] *S* quod pater debuit, uidendum est, an de in rem uerso actio dari debeat. atquin non liberauit patrem: nam qui constituit, se quidem obligat, patrem uero non liberat. plane si soluat post constitutum, licet pro se uideatur soluisse, hoc est ob id quod constituit, in rem tamen uertisse patris merito dicetur.

F[P(VLU)]

---

[1] at (*Hal.*)? [2] detrahatur (*edd.*)? [3] quod (*Brencm.*)?

1 deberet] detueret P^a, deberi V^a | mutaatus P^a 4 siue] si *PVLU* 5 domino coep.] domi coep. V^a, domini coep. PV^b 6 soluerit ei] uoluerit et P^a, soluerit et V^a 7 si quidem] quidem P^aV 8 idemque querit *P*, idemque erit *U*, *def.* L^a | tantundem PVL^bU, *def.* L^a 9 domino] ad dominum P^aV, *def.* L^a | habeat] habet PV^bL^b, ad V^a, *def.* L^a 10 an uero] an ue P^a, *om.* V^a 11 potius] .. poti P^a | ex] quam P^aV 13 eius idem P^a 14 'post' facto F^2 15 ex uentu P^a 16 fuerit $P^aL^aU^a$ 20 libro trigensimo] ....mo *F* (*Gron. et Brencm. adhuc plene legisse uidentur*) 21 actionem P^a 27 in re *F* | dominus P^a 28 is] si his P^a 31 *l. 14 praecedenti continuauit* F^2 *nec uidetur pro lege numerasse Stephanus, qui quae nobis est l. 17 citat tamquam 16 (h. t. sch. 32?. 36. 83), cum ad l. 12 citationes cum nostris numeris consentiant: sed reliquis Graecis conuenit cum* F^1 (*cf. sch. 37 et numeratio in textum Bas. recepta*) | iulianus] F^1PVL, ulpianus *U*, iuliani F^2 32 uerso] uersum P^a 37 atqui PU^b 39 soluat] F^1, solui P^a, soluit F^2P^bVLU

16 Alfenus libro secundo digestorum. Quidam fundum colendum seruo [B. 18, 7, 16 (Tip.)] S suo locauit et boues ei dederat: cum hi boues non essent idonei, iusserat eos uenire et his nummis qui recepti essent alios reparari: seruus boues uendiderat, alios redemerat, nummos uenditori non soluerat, postea conturbauerat: qui boues uendiderat nummos a domino petebat actione de peculio aut quod in rem domini uersum esset, cum boues pro quibus pecunia peteretur penes dominum essent. respondit non uideri peculii quicquam esse, nisi si quid deducto eo, quod seruus domino debuisset, reliquum fieret: illud sibi uideri boues quidem in rem domini uersos esse, sed pro ea re soluisse tantum, quanti priores boues uenissent: si quo amplioris pecuniae posteriores boues essent, eius oportere dominum condemnari.

17 Africanus libro octauo quaestionum. Seruus in rem domini pecuniam [B. 18, 7, 17 (Tip.)] S mutuatus sine culpa eam perdidit: nihilo minus posse cum domino de in rem uerso agi existimauit. nam et si procurator meus in negotia mea impensurus pecuniam mutuatus sine culpa eam perdiderit, recte eum hoc nomine mandati uel negotiorum gestorum actu-
1 rum. Cum Sticho uicario serui tui Pamphili contraxi: actio de peculio et in rem uerso ita dari debet, ut, quod uel in tuam ipsius rem uel in peculium Pamphili uersum sit, comprehendatur, scilicet etiamsi mortuo uel alienato Sticho agatur. quod si Pamphilo mortuo agam, magis est, ut, quamuis Stichus uiuat, tamen de eo, quod in peculio Pamphili uersum est, non nisi intra annum quam is decessit actio dari debeat: etenim quodammodo de peculio Pamphili tum experiri uidebor, sicuti si, quod iussu eius credidissem, experirer: nec nos mouere debet, quod Stichus de cuius peculio agitur uiuat, quando non aliter ea res in peculio eius esse potest, quam si Pamphili peculium maneat. eadem ratio efficiet, ut id, quod in peculio Pamphili uersum sit, ita praestari debere dicamus, ut prius eius, quod tibi Pamphilus debuerit, deductio fiat, quod uero in tuam rem uersum fuerit, praestetur etiam non deducto eo quod Pamphilus tibi debet.

18 Neratius libro septimo membranarum. Quamuis in eam rem pro seruo [B. 18, 7, 18 (Tip.)] Sf meo fideiusseris, quae ita contracta est, ut in rem meam uersaretur[1] (ueluti si, cum seruus frumentum emisset quo familia aleretur, ‖ uenditori frumenti fideiusseris), propius est f. 231 tamen, ut de peculio eo nomine, non de in rem uerso agere possis, ut unius dumtaxat in quoquo contractu de in rem uerso sit actio, qui id ipsum credidit quod in rem domini uersum est.

19 Paulus libro quarto quaestionum. Filius familias togam emit: mortuo [B. 18, 7, 19 (Tip.)] P deinde eo pater ignorans et putans suam esse dedicauit eam in funus eius. Neratius libro responsorum ait in rem patris uersum uideri: in actione autem de peculio quod in rerum natura non esset uno modo aestimari debere, si dolo malo eius quocum agatur factum esset. atquin si filio pater togam emere debuit, in rem patris res uersa est non nunc quo funerabitur, sed quo tempore emit (funus enim filii aes alienum patris est: et hoc Neratius quoque, qui de in rem uerso patrem teneri putauit, ostendit negotium hoc, id est sepulturam et funus filii patris esse aes alienum, non filii): factus est ergo debitor peculii, quamuis res non exstet, ut etiam de peculio possit conueniri, in quam actionem uenit et quod in rem uersum est: quae tamen adiectio tunc necessaria est, cum annus post mortem filii excessit.

F[P(VLU)]

[1] uerteretur (*Hal.: Callistrato D. 16, 1, 21 pr. talia relinquenda*)?

3 qui recepti essent] qui recepissent $P^a V$, quos receperat *L*, qui recepti sunt *U* 7 nisi si] nisi $P^a L$ 8 pro ea re ... 9 oportere *om.* F^1 | quanti priores] quantum potes P^a 9 oporteret *PV*, oportet *LU* 11 libro uiiii *PL* 14 perdiderat $F^1 U$, perdidit *PVL* 17 pamphili F^1 20 expiriri F^1 22 maneat] habet P^a 23 sit *om.* F^1 25 pamphilus] amplius P^a | debeat *PL* 27 fideiusserit P^a, fideiussoris *V*, *inc.* L^a | ut in rem meam uersaretur] ἐὰν ἐγγυήσῃ ... τὸ στραφὲν εἰς τὴν οὐσίαν μου *B* (*Anon.*) 28 fideiussoris P^a | proprium $P^a V U^a$?, proprius $P^b L U^b$ 29 unius] unum P^a 30 quoquo] $F V^a$, quo $P V^b L U$ | contractum *P*, contractum est *U* | qui] quod $P^a V$, quia U^a 34 quod] qui P^a 35 estimare *P* | cum quo $P L U^b$ 36 esset] esse $F P^a$ 37 funerauitur F^1 38 qui de] quidem P^a 40 posset *PVL* 41 es'se't F^2

20 **Scaeuola** libro primo responsorum. Pater pro filia dotem pro- [D. l. 21 h. t. B. 18, 7, 20] *Pf*
misit et conuenit, ut ipse filiam aleret: non praestante patre filia a uiro mutuam pecuniam
accepit et mortua est in matrimonio. respondi, si *ad* ea id quod creditum est erogatum
esset, sine quibus aut se tueri aut seruos paternos exhibere non posset, dandam de in rem
1 uerso utilem actionem. Seruus absentis rei publicae causa pupilli seruis pecuniam credidit
subscribente tutore stipulatione in personam tutoris translata: quaesitum est, an aduersus
pupillum competat actio. respondi, si, cum in rem pupilli daretur, id in rem eius uersum
est et, quo magis actu*s* seruorum confirmaretur, tutor spopondit, posse nihilo minus dici
de in rem uerso cum pupillo actionem fore.

21 **Idem** libro quinto digestorum. Filiam familias duxit uxorem [D. l. 20 pr. h. t. B. 18, 7, 21] *A*
patre dotem promittente et conuenit inter omnes personas, uti eam pater aut ipsa se tue-
retur: maritus ei mutuos nummos dedit, cum iuste putaret patrem eius ministraturum tan-
tum salarium, quantum dare filiae suae instituerat: eos nummos illa in usus necessarios
sibi et in seruos quos secum habebat consumpsit, aliquantum et (cum ei res familiares
creditae essent) ex pecunia mariti in easdem causas conuertit: deinde priusquam pater sa-
larium expleret, moritur filia: pater impensam recusat: maritus res mulieris retinet: quaero,
an de in rem uerso aduersus patrem actio competat. respondit, si ad ea id quod creditum
est erogatum esset, sine quibus aut se tueri aut seruos paternos exhibere non posset,
dandam de in rem uerso utilem actionem.

IIII.

℞ QUOD IUSSU ℞ *SE*

1 **Ulpianus** libro uicensimo nono ad edictum. Merito ex iussu domini in so- [B. 18, 8, 1] *S*
lidum aduersus eum iudicium datur, nam quodammodo cum eo contrahitur qui iubet.
1 Iussum autem accipiendum est, siue testato quis siue per epistulam siue uerbis aut per
nuntium siue specialiter in uno contractu iusserit siue generaliter: et ideo et si sic con-
testatus sit: 'Quod uoles cum Sticho seruo meo negotium *gere* periculo meo', uidetur ad
2 omnia iussisse, nisi certa lex aliquid prohibet. Sed ego quaero, an reuocare hoc iussum
antequam credatur possit: et puto posse, quemadmodum si mandasset et postea ante con-
3 tractum contraria uoluntate mandatum reuocasset et me certiorasset. Sed et si mandauerit
4 pater dominusue, uidetur iussisse. ‖ Sed et si serui chirographo subscripserit dominus, te- f. 231'
5 netur quod iussu. Quid ergo si fideiusserit pro seruo? ait Marcellus non teneri quod
iussu: quasi extraneus enim interuenit: neque hoc dicit ideo, quod tenetur ex causa fide-
iussionis, sed quia aliud est iubere, *aliud fideiubere:* denique idem scribit, etsi inutiliter
6 fideiusserit, tamen eum non obligari quasi iusserit, quae sententia uerior est. Si ratum
7 habuerit quis quod seruus eius gesserit uel filius, quod iussu actio in eos datur. Si pu-

F[*P*(*VL, cuius m. antiqua desinit u. 3 in* accepit et, *U*)]

---

3 patrimonio P^a | ad ea] *U* (*cf. u. 17*), ab ea *FPV* (*ubi* ad ea *suppl. m. 2 ante* sine): καὶ ἐδαπάνησεν (ἡ θυγατήρ), ὧ[ν χωρὶς] οὐκ ἐδύνατο τρέφειν ἑαυτὴν *B* (*Anon.*), *quasi legeretur* si ab ea erogata essent 4 exhiberet P^a 6 tutore] tutoris P^a, tutoris lata V^a | stipulatione's' F^2, stipulationem $P^a V$ 7 respondit *PV* | si] sic P^a 8 actuseruorum *F*, actum seruorum *P*, actus sit seruorum *U* 10 dixit P^a, duxi *VU* 11 patris $P^a V$, patrem U^a | ut'e'i F^2, ut *U* | se] re P^a 13 illas in P^a 14 ei] ea P^a | familiares creditae essent] F^1 *eodemque ducunt B* (*Anon.*): ἐδαπάνησεν εἰς ἰδίας χρείας καὶ οὓς εἶχε δούλους καὶ εἰς τὰ καταπιστευθέντα παρὰ τοῦ πατρὸς αὐτῇ πράγματα, *quamquam locum perperam acceperunt Graeci (etiam Stephanus schol. 107. 108) de patris, non de mariti re familiari,* familiares credita esset F^2, familiaris credita esset *PV?U* 16 moriatur $P^a V$ 17 ad ea] ab ea P^a 24 iussum] ius suum F^2 25 nuntium] nunciatum P^a | iusseris $P^a V$ | siue 'specialiter' generaliter *F* 26 gere] *dett. cum B* (*Anon.*): ὅπερ θέλεις συνάλλαξον τῷδε τῷ δούλῳ μου, gerere *libri* | periculo meo] periculo non P^a, me periculo non V^a, meo periculo V^b 27 iussisse't' F^2 | aliquid] aliud *PVU* 28 creditur F^1 30 uideatur iusisset (— se P^b) *PV* | teneatur PVU^a 32 interueniat P^a 33 aliud fideiubere] P^b *aliique dett. et flagitant id BS* (*Steph.*): τὸ μὲν γὰρ κελεύειν δεσπότου ἐστὶν ἢ πατρός, τὸ δ' ἐγγυήσασθαι ἐξωτικοῦ, *om. libri* | etsi *om.* $P^a V^a$, si $P^b V^b U$ 34 eum *om.* P^a | iusserat P^a 35 quod seruus] quid seruus P^a | uel si filius P^a

8 pillus dominus iusserit, utique non tenetur, nisi tutore auctore iussit. Si iussu fructuarii erit cum seruo contractum, item eius cui bona fide seruit, Marcellus putat quod iussu dan-
9 dam in eos actionem: quam sententiam et ego probo. Si curatore adulescentis uel furiosi uel prodigi iubente cum seruo contractum sit, putat Labeo dandam quod iussu actionem in eos quorum seruus fuerit: idem et in uero procuratore. sed si procurator uerus non sit, in ipsum potius dandam actionem idem Labeo ait.

2 PAULUS libro trigensimo ad edictum. Si tutoris iussu seruo pupilli creditum [B. 18, 8, 2] *S* sit, puto, si ex utilitate pupilli fuerit creditum, in pupillum esse dandam actionem 'quod
1 'iussit tutor'. Si iussu domini ancillae uel iussu patris filiae creditum sit, danda est in eos
2 quod iussu actio. Si iussu meo cum alieno seruo contractum fuerit eumque postea redemero, quod iussu non tenebor, ne actio, quae ab initio inutilis fuerit, euentu confirmetur.

3 ULPIANUS libro secundo responsorum. Dominum, qui iussit semissibus usuris [B. 18, 8, 3] *Sf* seruo suo pecuniam mutuam credi, hactenus teneri quatenus iussit: nec pignoris obligationem locum habere in his praediis, quae seruus non ex uoluntate domini obligauit.

4 IDEM libro decimo ad edictum. Si iussu eius, qui administrationi rerum [B. 18, 8, 4] *E* ciuitatis praepositus est, cum seruo ciuitatis negotium contractum sit, Pomponius scribit quod iussu cum eo agi posse.

5 PAULUS libro quarto ad Plautium. Si dominus uel pater pecuniam mutuam [B. 18, 8, 5] *E* accepturus iusserit seruo filioue numerari, nulla quaestio est, quin ipsi condici possit:
1 immo hoc casu de iussu actio non competit. Si unus ex serui dominis iussit contrahi cum eo, is solus tenebitur: sed si duo iusserunt, cum quouis in solidum agi potest, quia similes sunt duobus mandantibus.

F[*P*(*VU*)]

1 teneatur *P* 2 fidei *F* (*em. f*) *P* | marcellus] ut marcellus *P^a* 3 adulescenti's' *F^2* 5 procuratore's' *F^2* 7 creditum ... 8 pupilli *om. P^a* 8 actione *P^a* 10 quod] qui *P^a* | si iusu *F* 11 iussum *P^a* 12 usuri's' *F^2* 13 pecuniam mutuam] mutuam *P^a V^a*, mutuam pecuniam *P^b V^b U* | credi'di' *F^2* 14 habere locum *P* | obligabit *F* 17 quod] qui *P^a*, quo *P^b* 19 accepturis *P^a* | seruo] seruus *P^a* 20 seruis domini *F^2 P^a V^a*?, seruis dominus *U^a* 21 is] ius *F^1* | iusserint *PV* 22 manda'n'tibus *F^2*

LIBER SEXTUS DECIMUS.

q. 24 f. 232

I.

℞ AD SENATUS CONSULTUM UELLEIANUM[1] ℞

SEPA

1 Paulus libro trigensimo ad edictum. Uelleiano senatus consulto plenissime [B. 26, 7, 32 S
1 comprehensum est, ne pro ullo feminae intercederent. Nam sicut moribus ciuilia officia
adempta sunt feminis et pleraque ipso iure non ualent, ita multo magis adimendum eis
fuit id officium, in quo non sola opera nudumque ministerium earum uersaretur, sed etiam
2 periculum rei familiaris. Aequum autem uisum est ita mulieri succurri, ut in ueterem
debitorem aut in eum, qui pro se constituisset mulierem ream, actio daretur: magis enim
ille quam creditor mulierem decepit.
2 Ulpianus libro uicensimo nono ad edictum. Et primo quidem temporibus [B. 26, 7, 33 S
diui Augusti, mox deinde Claudii edictis eorum erat interdictum, ne feminae pro uiris suis
1 intercederent. Postea factum est senatus consultum, quo plenissime feminis omnibus sub-
uentum est. cuius senatus consulti uerba haec sunt: 'Quod Marcus Silanus et Velleus Tutor
'consules[2] uerba fecerunt de obligationibus feminarum, quae pro aliis reae fierent, qui*d* de
'ea re fieri oportet, de ea re ita *censuere*: quod ad fideiussiones et mutui dationes pro
'aliis, quibus intercesserint feminae, pertin*et*, tametsi ante uidetur ita ius dictum esse, ne
'eo nomine ab his petitio[3] neue in eas actio detur, [4]cum eas uirilibus officiis fungi et eius
'generis obligationibus obstringi non sit aequum, arbitrari senatum recte atque ordine
'facturos ad quos de ea re in iure aditum erit, si dederint operam, ut in ea re senatus
2 'uoluntas seruetur'. Uerba itaque senatus consulti excutiamus prius prouidentia amplissimi
ordinis laudata, quia opem tulit mulieribus propter sexus inbecillitatem multis huiuscemodi
3 casibus suppositis atque obiectis. Sed ita demum eis subuenit, si non callide sint uersatae:
hoc enim diuus Pius et Seuerus rescripserunt. nam deceptis, non decipientibus opitulatur
et est et Graecum Seueri tale rescriptum: ταῖς ἀπατώσαις γυναιξὶν τὸ δόγμα τῆς συγκλήτου
4 βουλῆς οὐ βοηθεῖ. infirmitas enim feminarum, non calliditas auxilium demeruit. Omnis
omnino obligatio senatus consulto Uelleiano comprehenditur, siue uerbis siue re siue quo-
5 cumque alio contractu intercesserint. Sed et si mulier defensor alicuius extiterit, procul
F[*P*(*VU*)]

---

[1] Uellaeanum *debuit esse ut u. 14* Uellaeus: *sed mature nomen corruptum est et Graeci quoque scribere solent* Βελλιάνειον [2] *intelleguntur non L. Iunius Silanus et C. Uellaeus Tutor consules secundi semestris a. p. C. 27, quae opinio est Borghesii (opp. 5, 204), sed potius M. Iunius Ap. f. C. n. Silanus consul semestris prioris a. 46 et is qui successit M. Ualerio Asiatico (cf. Dio 60, 27), filius opinor Uellaei Tutoris consulis a. 27: Claudii enim aetas requiritur, non Tiberii* [3] sit *ins.* [4] cum intercesserint pro uiris suis *ins.*

---

3 senatum consultum *PV* 4 libro xxuiiii *P*ᵃ | senati consulto *P*ᵃ, senato consulto *P*ᵇ 6 pluraque *P*ᵃ | iure] iuuere *P*ᵃ | ualeret *P*ᵃ 7 in] id *F*¹ | non *om. F*ᵃ 8 familia'ri's *F*ᵇ | 'ae'quum *F*² 9 mulierem] mulieri *P*ᵃ 10 quam] quia *P*ᵃ 15 fecerant *P*ᵃ | reae] recte *P*ᵃ*V* | quid de] quide *FP*ᵃ?, quod de *V* 16 censuerunt] consulerent *FPV*, consuluerunt *U* 17 pertinent *F*, pertineret *P* 18 officis *om. P*ᵃ 19 obstri'ngi' *F*ᵇ | senatum] senectus *P*ᵃ, senatus *P*ᵇ*VU*ᵃ 20 ad] aut *P*ᵃ? | in ea 're' *F*ᵇ 22 opem 'p'tulit *F*² | innecillitatem *F*¹ 24 diuus ... rescripserunt *bis F*ᵃᵃ 25 et est et grecum seueri tale *F*², et est et seium seueri tale (seueritas e *F*ᵃ) *F*ᵇ, et est egre....... *P*ᵃ, et est egregie a diuo seuero et ais *P*ᵇ, et est egregium seueri rescriptum (gi *et* ueri *a m. 2 in lituris*) *U*, *inc. V* | *Graeca om. PVU* 26 demeruit] *F*ᵇ, meruit *F*²*U*ᵇ, demit *F*ᵃ, congruerit *P*ᵃ, sumit *P*ᵇ*V*ᵇ*U*ᵃ, *inc. V*ᵃ 28 serint sed et si ... *p.* 460 1 intercedit *bis P*ᵃ | ex's'titerit *F*², extiterat *PV*ᵃ*U*

dubio intercedit: suscipit enim in se alienam obligationem, quippe cum ex hac re subeat condemnationem. proinde neque maritum neque filium neque patrem permittitur mulieri defendere.

3 PAULUS libro trigensimo ad edictum. Sed si eum defendat, qui damnatus [B. 26, 7, 34] S regressum ad eam habeat, ueluti cum uenditorem hereditatis sibi uenditae uel fideiussorem suum defendat, intercedere non uidetur.

4 ULPIANUS libro uicensimo nono ad edictum. Sed si ego cum muliere ab [B. 26, 7, 35] S initio contraxerim, cum ignorarem cui haec factum uellet, non dubito senatus consultum
1 cessare: et ita diuus Pius et imperator noster rescripserunt. Proinde si, dum uult Titio donatum, accepit a me mutuam pecuniam et eam Titio donauit, cessabit senatus consultum. sed et si tibi donatura creditori tuo nummos numerauerit, non intercedit: senatus enim obligatae mulieri succurrere uoluit, non donanti: hoc ideo, quia facilius se mulier obligat quam alicui[1] donat.

5 GAIUS libro nono ad edictum prouinciale. Nec interest, pecuniam soluendi [B. 26, 7, 36] S causa numeret an quamlibet suam rem in solutum det: nam et si uendiderit rem suam, siue pretium acceptum pro alio soluit siue emptorem delegauit creditori alieno, non puto senatus consulto locum esse.

6 ULPIANUS libro uicensimo nono ad edictum. Si fideiussores pro defensore [B. 26, 7, 37] S absentis filii ex mandato matris eius intercesserint, quaeritur, an etiam his senatus consulto subueniatur. et ait Papinianus libro nono quaestionum exceptione eos usuros: nec multum facere, quod pro defensore fideiusserunt, cum contemplatione mandati matris interuenerunt. plane, inquit, si qui accepit eos fideiussores, matrem eis mandasse ‖ ignorauit, f. 232' exceptionem senatus consulti replicatione doli repellendam.

7 PAPINIANUS libro nono quaestionum. Quamquam igitur fideiussor doli repli- [B. 26, 7, 38] *P catione posita defensionem exceptionis amittit, nullam tamen replicationem aduersus mulierem habebit, quia facti non potest ignorationem praetendere. sed non erit iniquum dari negotiorum gestorum actionem in defensorem, quia mandati causa per senatus consultum constituitur irrita et pecunia fideiussoris liberatur.

8 ULPIANUS libro uicensimo nono ad edictum. Quamuis pignoris datio intercessionem S faciat, tamen Iulianus libro duodecimo digestorum scribit redditionem pignoris, si creditrix mulier rem, quam pignori acceperat, debitori liberauerit, non esse intercessionem.
1 Si mulier interuenerit apud tutores filii sui, ne hi praedia eius distraherent, et [B. 26, 7, 39] indemnitatem eis repromiserit, Papinianus libro nono quaestionum non putat eam intercessisse: nullam enim obligationem alienam recepisse neque ueterem neque nouam, sed
2 ipsam fecisse hanc obligationem. Si mulier apud Primum pro Secundo interuenerit, mox pro Primo apud creditorem eius, duas intercessiones factas Iulianus libro duodecimo digestorum scribit, unam pro Secundo apud Primum, aliam pro Primo apud creditorem eius, et ideo et Primo restitui obligationem et aduersus eum. Marcellus autem notat esse aliquam differentiam, utrum hoc agatur, ut ab initio mulier in alterius locum subdatur et

F[*P*(*VU*)]

---

[1] aliquid?

---

1 alienam obligatione'm' F^2, obligationem alienam *P* 5 habet PU^b 8 haec] hac P^a, hoc *VU* | dubitat F^1 9 et i'ta' dibus F^b 10 cessa'tis dona'uit senatus consultum F^b, senatus consultum V^a, senatus consultum cessare P^bV^bU, *inc.* P^a 12 donantibus P^a 13 donat] F^1P^aU, donet F^2P^b 15 'nu'me-ret F^b 17 locum] a locum P^a | esset P^aU^a 18 fideiussoris P^a 19 matris eius] matris P^aV, eius matris *U* 20 ait] id P^a, ita *U* | exceptione's' eos F^2 21 fideiusserint *PU* | mandati matris (matris P^bV^bU, matres $F^2P^aV^a$) interuenerunt plane *om.* F^1 22 si quid P^a 23 repellendum F^1 25 exceptisnis F^1 | amittat F^1, admittit P^a 26 iniquam F^1 27 'in' defens. F^2 29 dato P^a 30 libro 'nono' duodecimo F^b, lib. xxi *U* 31 mulier rem] F^bPV^bU, mulierem F^aV^a | libera'bera'uerit *F* 32 hi praedi'a' F^2, in praediis P^a, praedia *U* 33 *a* papinianus *l. inc.* *FPVU* 35 ipsam] ipse P^aU^a | oblationem P^a | interuonerit F^1 36 pro primo] proximo P^aV | duas int. ... 37 creditorem eius *om.* *P* 36 *ab* iulianus *l. inc.* *FV* 38 autem] ait V^a, *om.* P^a 39 utrum] uerum P^a | ut] ita P^aV

onus debitoris, a quo obligationem transferre creditor noluit, suscipiat, an uero quasi de-
bitrix delegetur, scilicet ut, si quasi debitrix delegata est, una sit intercessio. proinde
secundum hanc suam distinctionem in prima uisione, ubi quasi debitrix delegata est, ex-
ceptionem ei senatus consulti Marcellus non daret: sed condemnata uel ante condemna-
tionem condicere utique ei a quo delegata est poterit uel quod ei abest uel, si nondum
3 abest, liberationem. Interdum intercedenti mulieri et condictio competit, ut puta si contra
senatus consultum obligata debitorem suum delegauerit: nam hic ipsi competit condictio,
4 quemadmodum, si pecuniam soluisset, condiceret: soluit enim et qui reum delegat. Sed
si is, qui a muliere delegatus est, debitor eius non fuit, exceptione senatus consulti poterit
5 uti, quemadmodum mulieris fideiussor. Plane si mulier intercessura debitorem suum dele-
gauerit, senatus consultum cessat, quia et si pecuniam numerasset, cessaret senatus con-
6 sultum: mulier enim per senatus consultum releuatur[1], non quae deminuit, restituitur. Sed
si eum delegauerit qui debitor eius non fuit, fraus senatus consulto facta uidebitur et
7 ideo exceptio datur. Quotiens pro debitore intercesserit mulier, datur in eum pristina actio,
8 etsi ille prius acceptilatione liberatus sit quam mulier intercesserit. Si conue- [Ep.17, 30
nerit cum debitore, ut expromissorem daret, et acceptum ei latum sit, deinde is dederit
mulierem quae auxilio senatus consulti munita est, potest ei condici, quasi non dedisset:
quid enim interest, non det an talem det? non erit igitur actio utilis necessaria, [(Ep.)
9 cum condictio competat. Marcellus quoque scribit, si mulieri post intercessionem accepto
tulerit creditor, nihilo minus restitutoriam actionem ei dari debere: inanem enim obliga-
10 tionem dimisit. Si mulier post intercessionem sic soluerit, ne repetere possit, iuste prior
debitor actionem recusat. sed cum releuatur reus, si mulier sic soluit, ut repetere non
possit, et cum ei mulieri, quae repetere non poterat, si soluisset, accepto tulit creditor,
11 similiter releuatur reus. Quamquam in omnes qui liberati sunt restituitur actio, non tamen
omnibus restituitur. ut puta duo rei stipulandi fuerunt: apud alterum mulier intercessit:
12 ei soli restituitur obligatio, *apud* quem intercessit. Si mulieri ‖ heres extiterit creditor, f. 233
uidendum, an restitutoria uti non possit. et ait Iulianus libro duodecimo restitutoria eum
nihilo minus usurum, non immerito, cum non obligatae cum effectu successerit: denique
13 in Falcidia hoc aes alienum non imputabitur. Plane si mihi proponas mulierem ueteri de-
bitor*i* successisse, dicendum erit restitutoria eam conueniri posse, sed et directa actione:
14 nihil enim eius interest, qua actione conueniatur. Si, cum essem tibi contracturus, mulier
interuenerit, ut cum ipsa potius contraham, uidetur intercessisse: quo casu datur in te
actio, quae instituit magis quam restituit obligationem, ut perinde obligeris eodem genere
obligationis, quo mulier est obligata: uerbi gratia si per stipulationem mulier, et tu quasi
15 ex stipulatu conuenieris. Illud uidendum est, si mulier pro eo interuenit, qui, si cum ipso
contractum esset, non obligaretur, an hac actione ille debeat teneri? ut puta si pro pupillo
intercessit, qui sine tutoris auctoritate non obligatur. et puto non obligari pupillum, nisi
locupletior factus est ex hoc contractu. item si minor uiginti quinque annis sit, pro quo

F[*P*(*VU*)]

---

[1] quae intercessit *ins. secundum B* (*Anon.*): αἱ γὰρ ἔνοχοι γενόμεναι βοηθοῦνται, οὐ μὴν αἱ τὰ ἴδια μειώσασαι

---

1 ualuit F^1 | suscipiot F^1 2 si *om.* P^aV 3 hanc] an P^a, *om.* V | ˹ui˺sione nbi F^b, iussione P^a, iussione cum P^bV, iussione si U | deuitrix F^1, deuiatrix P^a 5 abest uel si nondum abest] habere u. s. n. habere P^a 6 condicti˹ci˺o F^2 | ˹ut˺ puta F^b, ut putat P^a, ut putant V 7 competit condictio *bis* F^1 8 soluisset] soluisse P^a | reum] eum P^aV 9 poterat P^aV 10 plane *om.* P^a | intercessitura P^a | delegauerat P^a 11 cessare P^aV 12 rel˹eu˺atur F^b, restituatur P^a, constituatur V 14 exemptio P^a 15 latione *om.* P^a 16 ac˹c˺eptum F^b 17 mulieri P^aV 19 pos˹si˺t int. F^2 20 praestitutoriam P^a | obligatione P^a 21 iuste ... 22 non possit *om.* P^a 24 omnes] omnibus P^a 25 o˹l˺mnibus F 26 apud *om.* FP^a 27 restitutori ait uti P^a | *ab* iulianus *l. inc.* FV 28 effectus P^a 29 debito˹ris˺ (*uoluit* debitori˹s˺) F^2 31 esse˹m˺ F^2 | mulieri P^a 33 restitui˹t˺ F^2 | obligens P^a | eodem ˹obli˺ge˹r˺nere F^b, eodem tenere P^a, eodem tenore P^b 34 mulier est obligata] obligata P^aV^a, obligata est P^bV^bU | berui gratia F 35 si *om.* F^1 36 an] in F^a | debeat] debuerat P^aV | pro *om.* P^a 37 obliga˹tu˺r et puto F^b 38 si ˹non˺ minor F^b | quinque uiginti F^1

mulier intercessit, in integrum restitutionem poterit implorare: uel filius contra senatus consultum contracturus est.

9 PAULUS libro sexto regularum. Sed si pro alieno seruo intercedat, quem- [B. 26, 7, 40 S*] admodum in patrem familias priorem reum restituitur actio, ita in dominum quoque restituenda erit.

10 ULPIANUS libro uicensimo nono ad edictum. Hae actiones, quae in eos pro [B. 26, 7, 41 S] quibus mulier intercessit dantur, et heredibus et in heredes et perpetuo competunt: habent enim rei persecutionem: ceteris quoque honorariis successoribus dabuntur et aduersus eos.

11 PAULUS libro trigensimo ad edictum. Si mulier tamquam in usus suos pe- [B. 26, 7, 42 S] cuniam acceperit alii creditura, non est locus senatus consulto: alioquin nemo cum feminis contrahet, quia ignorari potest, quid acturae sint.

12 IDEM libro sexto breuium. Immo tunc locus est senatus consulto, cum scit [B. 26, 7, 43 S] creditor eam intercedere.

13 GAIUS libro nono ad edictum prouinciale. Aliquando, licet alienam obliga- [B. 26, 7, 44 S]
tionem suscipiat mulier, non adiuuatur hoc senatus consulto: quod tum accidit, cum prima
facie quidem alienam, re uera autem suam obligationem suscipiat. ut ecce si ancilla ob
pactionem libertatis expromissore dato post manumissionem id ipsum suscipiat quod ex-
promissor debeat, aut si hereditatem emerit et aes alienum hereditarium in se transcribat,
1 aut si pro fideiussore suo intercedat. De pignoribus prioris debitoris non est creditori
noua actione opus, cum quasi Seruiana (quae et hypothecaria uocatur) in his utilis sit:
2 quia uerum est conuenisse de pignoribus nec solutam esse pecuniam. Si sub condicione uel
in diem mulier pro alio intercesserit, etiam pendente condicione uolenti creditori cum priore
debitore experiri actio danda est restitutoria: quo enim bonum est exspectare condicionem uel
diem, cum in ea causa sit prior iste debitor, ut omnimodo ipse debeat suscipere actionem?

14 IULIANUS libro duodecimo digestorum. Si mulier contra senatus consultum [B. 26, 7, 45 S] intercesserit, aequum est non solum in ueterem debitorem, sed et in fideiussores eius actionem restitui: nam cum mulieris persona subtrahatur creditori propter senatus consultum, integra causa pristina restituenda est.

15 IDEM libro quinquagensimo primo digestorum. Si mulieri soluero id quod [B. 26, 7, 46 S] tibi debebam et ab ea ratam rem te habiturum stipulatus fuero et forte te ratum non habente agere ex stipulatu instituero, exceptio senatus consulti, quod de intercessionibus feminarum factum est, non proderit mulieri: non enim uideri potest alienam obligationem recusare, cum maneam debito obligatus, et ipsa de lucro agat ac potius reddere cogatur quod non debitum acceperat, quam pro alio soluere.

16 IDEM libro quarto ad Urseium Ferocem. Si mulier ‖ contra senatus consul- [B. 26, 7, 47 S f. 233]
tum Uel*leia*num pro me intercessisset Titio egoque mulieri id soluissem et ab ea Titius
eam pecuniam peteret, exceptio huius senatus consulti non est profutura mulieri: neque
1 enim eam periclitari, ne eam pecuniam perdat, cum iam eam habeat. Si ab ea muliere,
quae contra senatus consultum intercessisset, fideiussorem accepissem, Gaius Cassius re-

F[*P*(*VU*)]

---

4 priorem reum] prior eum $P^a V^a$, prior eius P^b, prior in eum V^b, prior ei U^b, *inc.* U^a | ita ʽquoqueʼ in F^b 6 haeʽcʼ F^2 7 intercesserit *P* | et perp.] in perp. F^1, perp. *PVU*: διηνεκεῖς εἰσιν ἁρμόζουσαι κληρονόμοις καὶ κατὰ κληρονόμων *B* (*Anon.*) | competerant P^a, competent $P^b U$ 11 senatus] est natus F^a | aliquin P^a 13 scit] sit $P^a U^a$ 15 aliquamdo F^1 16 adiubatur F^1 | hoc *om.* $P^a V$ | tum] tun P^a?, tunc $P^b U$ 17 aliena $P^a V$ 18 ex promisso debuerat $P^a V$ 19 transscribit *P* 20 fideiussori F^2 | debitores F^a 21 ypotheria P^a 22 conuenisse] *F et ex Pi(sana)* U^b, si P^a, *om.* $P^b V U^a$ 23 conditionem P^a 24 debitore experiri] *f* (*m. saec. IX uel X*): δύναται ὁ δανειστὴς καὶ πρὸ τῆς ἐκβάσεως καὶ τῆς ἡμέρας κινεῖν τὴν ἀποκαταστατικὴν *B* (*Anon.*), *om.* *FPU* | restitutorʽiʼa F^b | quo] quod $F^2 P U^a$, quid U^b 28 actionʽem rʼestitui F^1 29 restituenda est] restitu.. P^a 31 non *om.* P^a 33 proʽinʼderit F^2 | non] cum P^a 36 ʽurʼseium F^2 | senatus consulto P^a 37 uelleianum] uel alienum $F P^a$ | soluisset P^a | ʽhʼab ea F^2, habeat P^a 39 enim eam] enim profuit eam *PVU* | habet P^a 40 accepisset *V*, *def.* P^a

spondit ita demum fideiussori exceptionem dandam, si a muliere rogatus fuisset[1]. Iulianus
autem recte putat fideiussori exceptionem dandam, etiamsi mandati actionem aduersus mu-
lierem non habet, quia totam obligationem senatus improbat et a praetore restituitur prior
debitor creditori.

17 AFRICANUS libro quarto quaestionum. Uir uxori donationis causa rem uiliori [B. 26, 7, 48 *S*
pretio addixerat et in id pretium creditori suo delegauerat. respondit uenditionem nullius
momenti esse et, si creditor pecuniam a muliere peteret, exceptionem utilem fore, quamuis
creditor existimauerit mulierem debitricem mariti fuisse: nec id contrarium uideri debere
ei, quod placeat, si quando in hoc mulier mutuata est, ut marito crederet, non obstaturam
exceptionem, si creditor ignorauerit in quam causam mulier mutuaretur, quoniam quidem
plurimum intersit, utrum cum muliere quis ab initio contrahat an alienam obligationem in
1 eam transferat: tunc enim diligentiorem esse debere. Si mulier dixisset sibi rem dotis no-
mine obligatam et creditor curasset ei pecuniam dotis solui, qui[2] idem pignus acciperet,
mulieri etiam pecunia credita deberetur: si possessor creditor aduersus eam Seruiana agen-
tem exciperet 'si non uoluntate eius pignus datum esset', replicationem mulieri senatus con-
2 sulti non profuturam, nisi creditor scisset etiam aliam pecuniam ei deberi. Mulier et Titius,
cum in rem communem mutuarentur, eiusdem pecuniae rei facti sunt: non omnimodo mu-
lierem pro parte socii uideri intercessisse dicebat. nam si ob eam causam mutuati fuerint,
ex qua, si creditor pecuniam non dedisset, maius damnum mulier passura fuerat, ueluti
quod communis insula fulta non esset uel quod fundus communis in publicum committe-
retur, potius esse, ut senatus consulto locus non sit. at si in aliquam emptionem mutua
pecunia sit accepta, tunc pro parte intercessionem factam uideri et ideo creditorem partem
dumtaxat pecuniae a muliere petere posse: quod si totum petierit, exceptione pro parte
summouetur.

18 PAULUS libro octauo ad Plautium. Idem et si pro debitore meo Titius et [B. 26, 7, 49 **E*
mulier duo rei intercesserint.

19 AFRICANUS libro quarto quaestionum. Tutor pupilli decesserat herede insti- [B. 26, 7, 50 *S*
tuto Titio: cum de adeunda hereditate dubitaret, quoniam male gesta tutela existimaretur,
persuadente matre pupilli, ut suo periculo adiret, adiit stipulatusque de ea est indemnem
se eo nomine praestari. si ex ea causa Titius pupillo aliquid praestitisset isque matrem
conueniret, negauit exceptioni senatus consulti locum esse, quando uix sit, ut aliqua apud
1 eundem pro eo ipso intercessisse intellegi possit. Nec dissimilem huic propositioni ex facto
agitatam. cum quidam uir praetorius decessisset duobus filiis superstitibus, quorum alter
impubes esset et alter legitimus tutor fratri esset[3] et eum paterna hereditate abstinere uellet,
mandatu uxoris defuncti, quae mater pupillo esset, abstento pupillo solum se[4] hereditati
miscuisse: ubi similiter se respondisse Iulianus ait, si ex ea causa agente pupillo damnum
eo nomine passus esset, non impediri eum senatus consulto, quo minus a muliere rem ser-

F [*P*(*VU*)]

---

[1] fideiussisset (= fisisset: *dett.*)? [2] quin (*u. i.*)? [3] esset] et se? [4] *confirmant B:* abstento se pupillum solum?

---

1 si a muliere ... 2 dandam *om.* $V^a U^a$, *def.* P^a 2 rect'a'e F^1 5 rem 'a' uil. F^2 6 pr'a'e-tio F^2 | addixerit P^a, addiderit V^a | uenditio nullis P^a 8 fuisse't' F^b 9 mutua'm'ta F^2 10 ignoũerat *P* | qua causa *P* | mutuaretur] obmutuaretur $P^a V$ 13 qui idem pignus acciperet (accipe P^a)] *idem uidentur legisse Graeci, nam* καὶ ... λάβω τὸ ἐνέχυρον *B* (*Anon.*): *uidetur fuisse* quin idem p. a. 14 ereditor *F* 15 replicatione P^a 16 etiam] et tuam P^a 17 communem *om.* $P^a V U^a$ | eiusde'm' F^2 | omninodo F^a 20 communus F^1 | publicum] publicem F^1, publice P^a 21 potius] poti P^a 22 creditor P^a 23 petierat F^1, perierit P^a, perit V^a | exeptio P^a, exceptionem *U* 25 idem et si] F^1 *cum B* (*Anon.*): τὸ αὐτὸ καὶ ὅτε, idem est si $F^2 PVU$ 26 intercessint P^a 27 pupill'i' F^a | institut'i'o F^2 28 de adeunda] ad eundem P^a | hereditate'm' F^2 29 stipulatus qu'a'e F^2 | ea] ea causa *PVU* | indem'nem' F^2 30 ticis P^a 31 conuenire P^a, conuenisset *V* | excertioni *F*, exeptionis $P^a V$ | senatusconsulto *PV* | uix sit] uixit P^a, uissit U^a 33 alterum pubes F^1 34 et alter] alter uero *V*, *def.* P^a | et eum] ut eum P^a 35 mandato $F^2 U$ | qu'a'e F^2 36 miscuisset *VU*, *def.* P^a | si] se F^1 37 nomine *om.* F^a

2 uaret. In proposita specie et illud tractandum est, an is, qui mandato mulieris adierit, si
damnum ob id patiatur, quod debitores hereditarii soluendo non fuerint, senatus consulto
locus sit, quasi quodammodo eorum obligationes mulier susceperit. magis autem est, ut
ne ob hanc quidem causam senatus consultum locum habeat, quando non ea mente fuerit,
ut pro his intercederet, ‖ sed tutoris aduersus pupillum et ceteros forte creditores indem- f. 234
3 nem heredem praestaret. Denique si ponamus mulierem in emptionem hereditatis eo nomine
damnum pati, quod debitores hereditarii soluendo non sint, nulla puto dubitatio erit, quin
4 senatus consulto locus non sit, etiamsi maxime creditoribus aliquantum praestiterit. Quid
ergo si, cum propterea de adeunda hereditate dubitaret Titius, quod parum idonea nomina
debitorum uiderentur, mulier hoc ipsum repromisit, ut, quanto minus a quoquo eorum ser-
5 uari posset, ipsa praestaret? prope est, ut sit intercessio. Cum haberes Titium debitorem
et pro eo mulier intercedere uellet nec tu mulieris nomen propter senatus consultum seque-
reris, petit a me mulier mutuam pecuniam solutura tibi et stipulanti mihi promisit ignoranti,
in quam rem mutuaretur atque ita numerare me tibi iussit: deinde ego, quia ad manum
nummos non habebam, stipulanti tibi promisi: quaesitum est, si eam pecuniam a muliere
petam, an exceptio senatus consulti ei prosit. respondit uidendum, ne non sine ratione di-
catur eius loco, qui pro muliere fideiusserit, haberi me debere, ut quemadmodum illi, quam-
uis ignorauerit mulierem intercedere, exceptio aduersus creditorem detur, ne in mulierem
mandati actio competat, ita mihi quoque aduersus te utilis exceptio detur mihique in mu-
lierem actio denegetur, quando haec actio periculo mulieris futura sit. et haec paulo ex-
peditius dicenda, si prius, quam ego tibi pecuniam soluerim, compererim eam intercessisse:
ceterum si ante soluerim, uidendum, utrumne nihilo minus mulieri quidem exceptio ad-
uersus me dari debeat et ego tibi condicere pecuniam possim, an uero perinde habendum
sit, ac si initio ego pecuniam mulieri credidissem ac rursus tu mihi in creditum isses. quod
quidem magis dicendum existimauit, ut sic senatus consulto locus non sit: sicuti et cum
debitorem suum mulier deleget, intercessioni locus non sit. quae postea non recte com-
parari ait, quando delegatione debitoris facta mulier non obligetur, at in proposito alienam
obligationem in se transtulerit, quod certe senatus fieri noluerit.

20 Idem libro octauo quaestionum. Si pro uno reo intercessit mulier, aduersus utrumque restituitur actio creditori. B. 26, 7, 51 S

21 Callistratus libro tertio institutionum. Si pro aliquo mulier intercesserit, sed in rem eius quod acceptum est uersaretur, exceptio senatus consulti locum non habet, B. 26, 7, 52 S
1 quia non fit pauperior. Item si quid liberaliter fecerit, ueluti ne iudicatus pater eius propter solutionem uexetur, non erit tuta senatus consulto: oneribus enim earum senatus succurrit.

22 Paulus libro sexto regularum. Si mulieri dederim pecuniam, ut eam creditori meo soluat uel expromittat, si ea expromiserit, locum non esse senatus consulto Pomponius scribit, quia mandati actione obligata in rem suam uidetur obligari. B. 26, 7, 53 S

23 Idem libro singulari ad senatus consultum Uelleianum. Si mulier in iure interrogata responderit se heredem esse, si sciens se heredem non esse responderit, minime intercessisse uideri, quia decepit: quod si existimauit se heredem et eo nomine decepta B. 26, 7, 54 S

F[*P*(*VU*)]

---

1 est ... 2 damnum *om.* F^1, *def.* P^aV^a 6 hered'itat'em F^b 7 hereditarii's' solu. F^b 9 cum propterea] praeterea P^a, propterea P^bU | paruum idoneum P^a, partum idonee U^a | no'mi'na F^b 10 uideretur P^a 11 possit *P* 12 intercederet uelle P^a 13 soluturam P^a, soluturum U^a 14 me] et P^aV | quia ad] qui ad P^a, quod ad P^b 15 habeam P^aV | promisi't' F^2 | si eam pecuniam] eam pecuniam si P^a 16 petat P^a | senatus consulti ei prosit] senatus ei (eo V^a) promisit P^aV^a | non *om.* P^a 18 ne] ut P^a 20 haec actio] F^1, haec obligatio F^2PU 21 soluerit P^a 22 ante soluerim] alterim F^1 | quidem] quod P^a 24 isses] esses P^a 26 quae] quem PU^a? | non recte comparari ait] uideri recte comparauit P^a 29 intercesserit *PV* 34 solutione P^a | uexetur] F^1, uexeretur F^2, uexaretur *PVU* | eorum $F^2P^aV^a$ 35 dederit P^aU^a 36 ea *om.* *PVU* 37 actionem obligatam P^a, actionem obligata U^a 38 libro'I' *F* 39 'si' sciens F^2, *inc.* U^a 40 quia] qui P^aV^a | eo] in eo P^a

responderit, in eam actionem quidem dari plerique existimauerunt, sed exceptione senatus consulti adiuuari.

24 IDEM libro singulari de intercessionibus feminarum. Debitrix mulier a credi- [B. 26, 7, 55 Sf
1 tore delegata pro eo cui delegata est promisit: non utetur exceptione. Sed si pecuniam
2 promisit, ne delegetur, intercessisse uidetur. Si senatus consulti beneficium interuenit,
utrum statim cum mulier intercesserit actio in priorem debitorem competit, an si mulier
3 solutum condicat? puto statim, et non exspectandam solutionem. Si pro eo, qui temporali
actione teneretur, mulier intercesserit, temporalis actio restituetur, sic tamen, ut ex praecedenti causa[1] continua tempora numerarentur post restitutionem, quamuis statim atque intercessit mulier competierat.

25 MODESTINUS libro singulari de heurematicis. Si domina seruo suo credi ius- [B. 26, 7, 56 E
1 serit, actione ‖ honoraria tenebitur. Quod si pro eo fideiusserit, exceptione senatus consulti f. 234'
Uelleiani iudicio conuenta aduersus creditorem tueri se poterit, nisi pro suo negotio hoc fecerit.

26 ULPIANUS libro trigensimo septimo ad edictum. Si mulier intercedendi animo [B. 26, 7, 57 *S
seruum alienum suum esse responderit, quasi intercesserit auxilio senatus consulti utetur. plane si pro bona fide seruiente sibi responderit, non uidetur intercessisse.

27 PAPINIANUS libro tertio responsorum. Bona fide personam mulieris in contra- [B. 26, 7, 58 P
hendo secutus ob ea, quae inter uirum et uxorem accepta pecunia gesta sunt, exceptione
1 senatus consulti non summouetur. Cum serui ad negotiationem praepositi cum alio contrahentes personam mulieris ut idoneae sequuntur, exceptione senatus consulti dominum summouet: nec uidetur deterior causa domini per seruum fieri, sed nihil esse domino quae-
2 situm, non magis, quam si litigiosum praedium seruus aut liberum hominem emerit. Uxor debitricem suam uiro delegauit, ut uir creditori eius pecuniam solueret: si fidem suam pro ea quam delegauit apud uirum obligauerit, locum exceptio senatus consulti non habebit, quia mulier suum negotium gessit.

28 SCAEUOLA libro primo responsorum. Seia mancipia emit et mutuam pecu- [B. 26, 7, 59 P
niam accepit sub fideiussore marito eamque soluit uenditori: postea maritus decedens non soluendo in fraudem creditoris cauit testamento se eam pecuniam uniuersam debere: quaeritur, an intercessisse mulier uideretur. respondi secundum ea quae proponerentur non
1 intercessisse. Fundum uxoris suae maritus obligauit Sempronio ob conductionem: mox mulier a Numerio sua fide mutuam pecuniam acceptam sub obligatione eiusdem fundi soluit statim Sempronio pro marito suo: quaesitum est, an aduersus senatus consultum obligata sit. respondi, si Numerius scisset eam intercedere, fore senatus consulto de quo quaeretur locum.

F[*P*(*VU*)]

---

[1] ex causa praecedenti (*u. i.*)?

1 quidem] idem *P*ᵃ*V*, *om. inter alia U*ᵃ 2 adiubari *F* 4 non utetur ... 5 promisit *om.* *P*ᵃ*V*ᵃ, exceptione tuta non erit s. s. p. p. *P*ᵇ, non ut detur exc. s. s. p. p. *V*ᵇ, exceptione non utetur s. s. p. p. *U* 5 uidebitur *PVU*ᵇ | *post* senatus consulti *repetit* 2 adiuuari ... 3 feminarum *P*ᵃ | interuenerit *F*²*PU* 7 qui] quod *F*ᵃ 8 tamen *om. PVU*ᵃ | ut ex pr'a'ecedenti (*sic F*²) causa continua tempora numerarentur *cet.*] ἐνέχεται ὁ χρεώστης εἰς τὸν τότε ὑπολιμπάμενον χρόνον ἀρχόμενον τρέχειν μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν *B* (*Anon.*): *Graeci non uidentur aliud legisse, sed Paulus scripsisse* ut ex causa praecedenti (*scil.* tempori) continua tempora numerarentur *cet.* 10 compecierant *P*ᵃ, *inc. V*ᵃ 11 eurematicis *FP*ᵃ, euthematicis *P*ᵇ*V*, iurematicis *U* 15 intercedenti *P*ᵃ*V*, *inc. U*ᵃ 16 alienum suum esse] al. suum esset *U*, al. suum seruo esse *P*ᵃ, suum al. esse *V* | responderet *F*² | senatus consulti 'senatus' *F*ᵇ 17 seruiente] seniente *F*¹ 21 exceptione] exceptio *F*² 22 dominum *P*ᵃ 23 praedium] praeiudicium *F*¹ | uxor] utror *F*¹, ..or *P*ᵃ 24 deuitricem *F*¹ | biro *F* | delegauit ut uir] *P*ᵇ*U cum B* (*Anon.*): ἡ γυνή μου τὴν ὑπόχρεων αὐτῆς ἀντ' αὐτῆς δέδωκέν μοι ... ἵνα καγὼ καταβάλω, delegauitur uir *F*¹*P*ᵃ, delegauit uir *F*²*V* | solueret si] soluerit et si *P*ᵃ, solueret et si *P*ᵇ*U* 26 negotium suum *P* 27 'man'mancipi'a' *F* (a *suppl. F*²), mea mancipia *U*ᵃ 28 uenditore *F*ᵃ 29 s'e' eam *F*ᵇ | qu'a'eritur *F*² 30 mulier ... 31 intercessisse *om. P*ᵃ 30 proponere'n'tur *F*ᵇ 31 ob conditionem *P*ᵃ | mox *om. P*ᵃ 33 suo 'di soluit statum sempronio' quaesitum *F*ᵇ 34 fore *om. F*¹ | queretur *P*, queritur *VU*

29 PAULUS libro sexto decimo responsorum. Quidam uoluit heredibus Lucii Titii B. 26, 7, 60 *P*
mutuam pecuniam dare et cum eis contrahere: sed quoniam facultates eorum suspectas
habuit, magis uoluit uxori testatoris dare pecuniam et ab ea pignus accipere: mulier eandem pecuniam dedit heredibus et ab his pignus accepit: quaero an intercessisse uideatur
et an pignora, quae ipsa accepit, teneantur creditori. Paulus respondit, si creditor, cum
contrahere uellet cum heredibus Lucii Titii, euitatis his magis mulierem ream elegit, et in
ipsius persona senatus consulto, quod de intercessionibus factum est, locum esse et pignora
ab ea data non teneri. eas autem res, quas mulier ab his, pro quibus intercedebat, pignori
accepit, creditori mulieris obligatas non esse. sed non sine ratione praetorem facturum, si
non tantum in persona[1] subducta muliere in principales debitores dederit actionem, sed
1 etiam in res, quae mulieri obligatae sunt. Paulus respondit ea, quae in fraudem senatus
consulti, quod de intercessione feminarum factum est, excogitata probari possunt, rata haberi non oportere.

30 IDEM libro secundo sententiarum. Si decipiendi animo uel cum sciret se non B. 26, 7, 61 *P*
teneri mulier pro aliquo intercesserit, exceptio ei senatus consulti non datur: actionem
1 enim, quae in dolum mulieris competit, amplissimus ordo non excludit. Procurator si mandatu mulieris pro alio intercesserit, exceptione senatus consulti Uelleiani adiuuatur, ne[2]
alias actio intercidat.

31 IDEM libro primo ad Neratium. PAULUS: si mulier quod ex intercessione soluit B. 26, 7, 62 *P*
nolit repetere, sed mandati agere et cauere uelit de indemnitate reo, audienda est.

32 POMPONIUS libro primo senatus consultorum. Si mulier hereditatem alicuius B. 26, 7, 63 *A*
adeat, ut aes alienum eius suscipiat, uix est, ut succurri ei debeat, nisi si fraude creditorum ‖ *id* conceptum sit: nec enim loco minoris uiginti quinque annis circumscripti per omnia f. 235
1 habenda est mulier. Si mulier rem a se pignori datam per intercessionem recipere uelit,
fructus etiam liberos recipit et, si res deterior facta fuerit, eo nomine magis aestimetur.
sed si creditor, qui pignus per intercessionem acceperit, hoc alii uendidit, uera est eorum
opinio, qui petitionem dandam ei putant et aduersus bonae fidei emptorem, ne melioris
2 condicionis emptor sit, quam fuerit uenditor. Item si mulier creditori uiri fundum uendidit
et tradidit ea condicione, ut emptor acceptam pecuniam uiro referret, et hunc fundum uindicat, exceptio quidem opp*o*nitur ei de re empta et tradita, sed replicabitur a muliere: 'aut
'si ea uenditio contra senatus consultum facta sit.' et hoc procedit, siue ipse creditor emerit
siue interposuerit alium, quo mulier ea ratione careat re sua. idem est et si non pro uiro,
3 sed pro alio debitore rem suam tradidit. Si mulier, ne ipsa intercederet, alii mandaret ut
id faceret, an in huius persona locus huic senatus consulto sit, qui rogatu mulieris id faceret? totus enim sermo senatus consulti ad petitionem non dandam aduersus ipsam mulierem spectat. et puto rem ita esse distinguendam, ut, si quidem creditor, cui me obligaui
mandante muliere, hoc in fraudem senatus consulti egisset, ne ipsa interueniret contra senatus consultum, daret autem alium, excludendum eum exceptione fraudis senatus consulti[3]
factae: si uero is ignorasset, ego autem scissem, tunc mandati me agentem cum muliere

F[*P*(*VU*)]

[1] personam (*dett.*)? [2] ni? [3] senatus consulto (*Hal.*)?

2 suspectis P^a, *inc.* V^a 3 habuit] F^b, habeat F^a, habebit P^a, habebat $P^b V^b U$, *inc.* V^a | uxoris P^a 4 accipit F^1 | an intercessisse uideatur et an pignora] an in pignore P^a, quaero ... accepit *om.* V^a? 6 euitatis] debitatis $P^a V^a$?, euictis U^a 8 ab eo F^a 9 creditoris P^a | obligatus P^a 10 personas PV^a, personam $V^b U$ 11 in rem $P^a V$ | obligata sunt P^a, obligata est V 12 intercessione] F^1, intercessionibus $F^2 PVU$ 14 deciriendi F^1 16 amplissimas F^a | mandatum P^a, mandato U 17 uelle'i'ano F^b, uelleiani F^2 | adiubatur F^1 | ne] nec PU^a 19 paulus *om.* PVU 21 libro *om.* P^a 22 adeat] adiecit P^a 23 id] in FP^aV: εἰ μὴ οἱ δανεισταὶ περιέγραψαν αὐτήν B (*Anon.*) | conceptu'm' F^b | quinque *om.* P^a 24 mulier rem a se] mulierem a re P^a, mulier rem V^a? 25 liberum P^a | factae P^a | eo] et F^1 26 si *om.* $P^a V$ | accepit PVU 27 bona'e' F^2 28 fuerat P, fuit U 30 oppinitur F (*em. f*) | mulierem P^a 33 debitore rem suam] debito rem suam P^a, debitore suum V 34 rogatus $P^a V$ 35 sermo's' senatus F^b 36 cu'i' me F^2 | obligauit P^a 37 mandantem mulierem P^a | fraude P | ne ipse P^a 39 mulierem P^a

4 excludendum esse, me autem creditori teneri. Si mulier pro eo, pro quo intercesserit, iudicium parata sit accipere, ut non in ueterem debitorem actio detur: quoniam senatus consulti exceptionem opponere potest, cauere debebit exceptione se non usuram et sic ad iudicem
5 ire. Intercedere mulierem intellegendum est etiam pro eo, qui obligari non possit, ueluti si pro seruo alieno intercedit: sed rescissa intercessione in dominum restituenda est actio.

II.

℞ DE COMPENSATIONIBUS ℞ *SEP*

1 Modestinus libro sexto pandectarum. Compensatio est debiti et crediti inter se contributio. [B. 24, 10, 1] **E*

2 Iulianus libro nonagensimo digestorum. Unusquisque creditorem suum eundemque debitorem petentem summouet, si paratus est compensare. [B. 24, 10, 2] *S**

3 Pomponius libro uicensimo quinto ad Sabinum. Ideo compensatio necessaria est, quia interest nostra potius non soluere quam solutum repetere. [B. 24, 10, 3] *S*

4 Paulus libro tertio ad Sabinum. Uerum est, quod et Neratio placebat et Pomponius ait, ipso iure eo minus fideiussorem ex omni contractu debere, quod ex compensatione reus retinere potest: sicut enim, cum totum peto a reo, male peto, ita èt fideiussor non tenetur ipso iure in maiorem quantitatem quam reus condemnari potest. [B. 24, 10, 4] *S*

5 Gaius libro nono ad edictum prouinciale. Si quid a fideiussore petetur, aequissimum est eligere fideiussorem, quod ipsi an quod reo debetur, compensare malit: sed et si utrumque uelit compensare, audiendus est. [B. 24, 10, 5] *S**

6 Ulpianus libro trigensimo ad Sabinum. Etiam quod natura debetur, uenit in compensationem. [B. 24, 10, 6] *S*

7 Idem libro uicensimo octauo ad edictum. Quod in diem debetur, non compensabitur, antequam dies uenit, quamquam dari oporteat. [B. 24, 10, 7] *S*
1 Si rationem compensationis iudex non habuerit, salua manet petitio: nec enim rei iudicatae exceptio obici potest. aliud dicam, si reprobauit pensationem quasi non existente debito: tunc enim rei iudicatae mihi nocebit exceptio.

8 Gaius libro nono ad edictum prouinciale. In compensationem etiam id deducitur, quo nomine cum actore lis contestata est, ne diligentior quisque deterioris condicionis || habeatur, si compensatio ei denegetur. [B. 24, 10, 8] *S* f. 235'

9 Paulus libro trigensimo secundo ad edictum. Si cum filio familias aut seruo contracta sit societas et agat dominus uel pater, solidum per compensationem seruamus, [B. 24, 10, 9] *Sf*
1 quamuis, si ageremus, dumtaxat de peculio praestaretur. Sed si cum filio familias agatur, an quae patri debeantur filius compensare possit, quaeritur: et magis est admittendum, quia unus contractus est, sed cum condicione, ut caueat patrem suum ratum habiturum, id est non exacturum quod is compensauerit.

10 Ulpianus libro sexagensimo tertio ad edictum. Si ambo socii parem neglegentiam societati adhibuimus, dicendum est desinere nos inuicem esse obligatos ipso iure compensatione neglegentiae facta. simili modo probatur, si alter ex re communi aliquid perceperit, alter tantam neglegentiam exhibuerit, quae eadem quantitate aestimatur, com- [B. 24, 10, 10] *E*
1 pensationem factam uideri et ipso iure inuicem liberationem. Si quis igitur compensare
2 potens soluerit, condicere poterit quasi indebito soluto. Quotiens ex maleficio oritur actio,

F[P(VU)]

---

2 in] inter P^a, *om.* V^a | senatusconsulta F^1 3 non *om.* P^a 4 i'u're F^2 | intell'eg'endum F^b 8 et] siue P^a 10 non'o'age'n'simo F (n *suppl.* F^2), xxuiiii U 12 sabinum] edictum F^1 16 et] etsi P^a 18 petatur F^2PU 19 e's't F^2 20 e's't F^2 23 libro xxuiiii P^a, libro xx P^b, libro xxx U 24 ueniat F^2PU^b, ueniant U^a 26 reprobabit F | conpensationem PU, *def.* V^a 27 acceptio P^a 30 si] ei F^1 31 aut cum seruo PVU^b, *def.* U^a 32 solidum] in solidum P^aV 34 debeatur P^aV, *inc.* U^a 36 compensauit P^aV 38 societatis P^a 39 neglegentia'e' F^2 40 per-cep'er'it F^2 | quantitate'm' F^2, quantite P^a

ut puta ex causa furtiua ceterorumque maleficiorum, si de ea[1] pecuniarie agitur, compen-
satio locum habet: idem est et si condicatur ex causa furtiua. sed et qui noxali iudicio
3 conuenitur, compensationem opponere potest. In stipulationibus quoque quae instar actio-
num habent, id est praetoriis, compensatio locum habet, et secundum Iulianum tam in
ipsa stipulatione quam in ex stipulatu actione poterit obici compensatio.

11 IDEM libro trigensimo secundo ad edictum. Cum alter alteri pecuniam sine [B. 24, 10, 11] *S usuris, alter usurariam debet, constitutum est a diuo Seuero concurrentis apud utrumque quantitatis usuras non esse praestandas.

12 IDEM libro sexagensimo quarto ad edictum. Idem iuris est non solum in [B. 24, 10, 12] E priuatis, uerum etiam in causa fisci constitutum. sed et si inuicem sit usuraria pecunia, diuersae tamen sint usurae, compensatio nihilo minus locum habet eius quod inuicem debetur.

13 IDEM libro sexagensimo sexto ad edictum. Quod Labeo ait, non est sine [B. 24, 10, 13] E ratione, ut, si cui petitioni specialiter destinata est compensatio, in ceteris non obiciatur.

14 IAUOLENUS libro quinto decimo ex Cassio. Quaecumque per exceptionem [B. 24, 10, 14] E peremi possunt, in compensationem non ueniunt.

15 IDEM libro secundo epistularum. Pecuniam certo loco a Titio dari stipu- [B. 24, 10, 15] Ef
latus sum: is petit a me quam ei debeo pecuniam: quaero, an hoc quoque pensandum sit,
quanti mea interfuit certo loco dari. respondit: si Titius petit, eam quoque pecuniam, quam
1 certo loco promisit, in compensationem deduci oportet, sed cum sua causa, id est ut ratio
habeatur, quanti Titii interfuerit eo loco quo conuenerit pecuniam dari[2].

16 PAPINIANUS libro tertio quaestionum. Cum militi castrensium bonorum alius, [B. 24, 10, 17] P
ceterorum alius heres exstitit et debitor alteri heredum obligatus uult compensare quod ab
1 alio debetur, non audietur. Cum intra diem ad iudicati exsecutionem datum iudicatus Titio
agit cum eodem Titio, qui et ipse pridem illi iudicatus est, compensatio admittetur: aliud
est enim diem obligationis non uenisse, aliud humanitatis gratia tempus indulgeri solutionis.

17 IDEM libro primo responsorum. Ideo condemnatus, quod artiorem annonam [B. 24, 10, 17] P aedilitatis tempore praebuit, frumentariae pecuniae debitor non uidebitur, et ideo compensationem habebit.

18 IDEM libro tertio responsorum. In rem suam procurator datus post litis [B. 24, 10, 18] P
1 contestationem, si uice mutua conueniatur, aequitate compensationis utetur. Creditor com-
pensare non cogitur quod alii quam debitori suo debet, quamuis creditor eius pro eo, qui
conuenitur ob debitum proprium, uelit compensare.

19 IDEM libro undecimo responsorum. Debitor pecuniam publicam seruo publico [B. 24, 10, 19] P citra uoluntatem || eorum soluit, quibus debitum recte solui potuit: obligatio pristina ma- f. 236 nebit, sed dabitur ei compensatio peculii fini, quod seruus publicus habebit.

20 IDEM libro tertio decimo responsorum. Ob negotium copiarum expeditionis [B. 24, 10, 20] P tempore mandatum curatorem condemnatum pecuniam iure compensationis retinere non placuit, quoniam ea non compensantur.

21 PAULUS libro primo quaestionum. Posteaquam placuit inter omnes id quod [B. 24, 10, 21] P inuicem debetur ipso iure compensari, si procurator absentis conueniatur, non debebit de rato cauere, quia nihil compensat, sed ab initio minus ab eo petitur.

F[P(VU)]

---

[1] re *ins.* (*edd.*) [2] datu iri (*u. i.*)?

1 pecuniareigitur F^1, pecuniare agitur $P^a V^a$?, pecuniariter agitur $V^b U^b$, *inc.* U^a 2 si condicatur] sicut dicatur P^a | iudicio con'dicio con'uenitur *F* 3 quae *om.* $F^1 U^a$ 4 in ipsa] $F^2 U$, ipsa $F^1 P^a V$ 5 actione *om.* $P^a V^a$ 6 secundo *om.* F^1, lib. xxxuiiii *U* 12 non est] nonne P^a 14 Iauolenus] idem *B* 16 libro xii *P*, libro xu *V*, libro xix *U* | a *om.* $P^a V$, *inc.* U^a 17 conpensandum *PU* | sit] sis F^1 18 quamti F^1 | titius] ticis P^a 19 oporteret P^a 20 habe'a'tur F^2 | titii] *confirmant B, ubi id quod interest refertur ad actorem, non ad reum* | dari] datu F^1: datu iri *Ant. Augustinus* 21 cum] F^1, si cum $F^2 PVU$ | bon. al'i'us F^b, bon. aliis U^a 24 qui] quod *P* 27 uideuitur F^1 28 habebit] non habebit P^a 30 compensationes F^1 34 solui potuit] soluti F^1 35 fini] FV^a, serui $P^b V^b U^a$, sim *ex Pi(sana)* U^b, *inc.* P^a 37 curatorum F^1, curatorem est P^a 38 compensatur $PV^b U$ 39 quam placuit] complacuit P^a?V^a 40 compensare F^1 41 compensat'i' sed F^2

22 SCAEUOLA libro secundo quaestionum. Si debeas decem aut hominem, utrum [B. 24, 10, 22] aduersarius uolet, ita compensatio huius debiti admittitur, si aduersarius palam dixisset, utrum noluisset. *P*

23 PAULUS libro nono responsorum. Id quod pupillorum nomine debetur si [B. 24, 10, 23] tutor petat, non posse compensationem obici eius pecuniae, quam ipse tutor suo nomine aduersario de*bet*. *P*

24 IDEM libro tertio decretorum. Iussit imperator audiri adprobantem sibi a [B. 24, 10, 24] fisco deberi, quod[1] ipse conuenitur. *P*

III.

℞ DEPOSITI UEL CONTRA ℞ *SEPA*

1 ULPIANUS libro trigensimo ad edictum. Depositum est, quod [B. 13, 2, 1. Ep. 13, 1. 15] *S*
custodiendum alicui datum est, dictum ex eo quod ponitur: praepositio enim de auget de-
1 positum[2], ut ostendat totum fidei eius commissum, quod ad custodiam rei pertinet. Praetor
ait: 'Quod neque tumultus neque incendii neque ruinae neque naufragii causa depositum
'sit, in simplum, earum autem rerum, quae supra comprehensae sunt, in ipsum in duplum,
'in heredem eius, quod dolo malo eius factum esse dicetur qui mortuus sit, in simplum,
2 'quod ipsius, in duplum iudicium dabo.' Merito has causas deponendi separauit prae- [(Ep.)]
tor, quae continent fortuitam causam depositionis ex necessitate descendentem, non ex
3 uoluntate proficiscentem. Eum tamen deponere tumultus uel incendii uel ceterarum causa-
rum gratia intellegendum est, qui nullam aliam causam deponendi habet quam imminens
4 ex causis supra scriptis periculum. Haec autem separatio causarum iustam rationem habet:
quippe cum quis fidem elegit nec depositum redditur, contentus esse debet simplo, cum
uero extante necessitate deponat, crescit perfidiae crimen et publica utilitas coercenda est
5 uindicandae rei publicae causa: est enim inutile[3] in causis huiusmodi fidem frangere. Quae
depositis rebus accedunt, non sunt deposita, ut puta si homo uestitus deponatur, uestis
6 enim non est deposita: nec si equus cum capistro, nam solus equus depositus est. Si con-
uenit, ut in deposito et culpa praestetur, rata est conuentio: contractus enim legem ex
7 conuentione accipiunt. Illud non probabis, dolum non esse praestandum si conuenerit: nam
haec conuentio contra bonam fidem contraque bonos mores est et ideo nec sequenda est.
8 Si uestimenta seruanda balneatori data perierunt, si quidem nullam mercedem seruandorum
uestimentorum accepit, depositi eum teneri et dolum dumtaxat praestare debere puto: quod
9 si accepit, ex conducto. Si quis seruum custodiendum coniecerit forte in pistrinum, si
quidem merces interuenit custodiae, puto esse actionem aduersus pistrinarium ex conducto:
si uero mercedem accipiebam ego pro hoc seruo, quem in pistrinum accipiebat, ex locato
me agere posse: quod si operae eius serui cum custodia pensabantur, quasi genus locati
et conducti interuenit, sed quia pecunia non datur, praescriptis uerbis datur actio: si uero

F[P(VU)]

---

[1] a quo? [2] depositum *del.* [3] coercendae et uindicandae: rei publicae est enim inutile?

---

1 decem 'milia' aut F^b: ἢ δέκα νομίσματα *B* (*Anon.*) 2 aduersaris P^a 6 debet] *dett. cum B* (*Anon.*): οὐ συμψηφίζεται χρέος ἰδικὸν τοῦ ἐπιτρόπου, dedit FP^a ? V^a, *inc.* U^a 8 conueniatur *PVU* 12 propositio P^a 13 ostendam P^a 14 ruinae] uirnae F^1 | 'n'aufragii F^2 15 earum] ex earum FP^aV^a | qu'a'e F^2 | comprachensae *F*, compense *V* 16 esset P^a | mortuum scit P^a 18 qu'a'e F^2, qui P^a | continent'a' F^2, continetur V^a 20 qui] quia P^a 22 quis] sis P^a 23 extante] exigente *PVU* | per fidei P^aU^a | et publica utilitas cohercenda (*sic F*) est uindicandae rei publicae causa est enim inutile] καὶ διὰ τὸ κοινὸν χρήσιμον χρὴ τιμωρεῖσθαι τὸν ἄπιστον καὶ ἐπὶ συμφέροντι τῆς πόλεως ἐκδικεῖσθαι ταῦτα· ἔστι γὰρ ἄτοπον *BS* (πλ.), *loco corrupto utcumque fieri potuit reddito: scr.* coercendae et uindicandae (*scil. perfidiae*): rei publicae est enim inutile 25 ut puta] ueluti *P* | uestis] uestitus F^1 26 equum *P* | na'm' F^b | conueniat *PU* 28 prouanis F^1 | sicut uenerit P^a 29 nec sequenda] queda P^a 30 balneatori's' F^2, ualnetori P^a | perierint *PU* 32 forte] fore P^aV | pristinum $P^aV^bU^a$, *inc.* V^a 33 custodi P^a | pristinarium P^aU^a, pitinarium V^a 34 accipienam F^1 | quem] quam P^aV | pristinum P^aU^a | ex] et ex *P* 35 cum custodia] custodiam P^a

nihil aliud quam cibaria praestabat nec de operis quicquam conuenit, depositi actio est.
10 In conducto et locato et in negotio, ex quo diximus praescriptis uerbis dandam actionem,
et dolum et culpam praestabunt qui seruum receperunt: at si cibaria tantum[1], dolum dumtaxat. sequemur tamen, ut Pomponius ait, et quid habuerunt proscriptum aut quid conuenerit, dummodo sciamus et si quid fuit proscriptum, dolum tamen eos praestaturos qui
11 receperunt, ‖ qui solus in depositum uenit. Si te rogauero, ut rem meam perferas ad Ti- f. 236'
tium, ut is eam seruet, qua actione tecum experiri possum, apud Pomponium quaeritur. et putat tecum mandati, cum eo uero, qui eas res receperit, depositi: si uero tuo nomine receperit, tu quidem mihi mandati teneris, ille tibi depositi, quam actionem mihi praestabis
12 mandati iudicio conuentus. Quod si rem tibi dedi, ut, si Titius rem non recepisset, tu
custodires, nec eam recepit, uidendum est, utrum depositi tantum an et mandati actio sit. et Pomponius dubitat: puto tamen mandati esse actionem, quia plenius fuit mandatum ha-
13 bens et custodiae legem. Idem Pomponius quaerit, si tibi mandauero, ut rem ab aliquo
meo nomine receptam custodias, idque feceris, mandati an depositi tenearis. et magis pro-
14 bat mandati esse actionem, quia hic est primus contractus. Idem Pomponius quaerit, si
apud te uolentem me deponere iusseris apud libertum tuum deponere, an possim tecum depositi experiri. et ait, si tuo nomine, hoc est quasi te custodituro, deposuissem, mihi tecum depositi esse actionem: si uero suaseris mihi, ut magis apud eum deponam, tecum nullam esse actionem, cum illo depositi actio est: nec mandati teneris, quia rem meam gessi. sed si mandasti mihi, ut periculo tuo apud eum deponam, cur non sit mandati actio, non uideo. plane si fideiussisti pro eo, Labeo omnimodo fideiussorem teneri ait, [Ep. 18, 20
non tantum si dolo fecit is qui depositum suscepit, sed et si non fecit, est tamen res apud eum. quid enim si fureret is, apud quem depositum sit, uel pupillus sit, uel neque [(Ep.)
heres neque bonorum possessor neque successor eius exstaret? tenebitur ergo, ut id prae-
15 stet, quod depositi actione praestari solet. An in pupillum, apud quem sine tutoris aucto-
ritate depositum est, depositi actio detur, quaeritur. sed probari oportet, si apud doli mali iam capacem deposueris, agi posse, si dolum commisit: nam et in quantum locupletior
16 factus est, datur actio in eum et si dolus non interuenit. Si res deposita deterior reddatur,
quasi non reddita agi depositi potest: cum enim deterior redditur, potest dici dolo malo
17 18 redditam non esse. Si seruus meus deposuerit, nihilo minus depositi habebo actionem. Si
apud seruum deposuero et cum manumisso agam, Marcellus ait nec tenere actionem, quamuis solemus dicere doli etiam in seruitute commissi teneri quem debere, quia et delicta et
19 noxae caput sequuntur: erit igitur ad alias actiones competentes decurrendum. Haec actio
bonorum possessoribus ceterisque successoribus et ei, cui ex Trebelliano senatus consulto
20 restituta est hereditas, competit. Non tantum praeteritus dolus in depositi actione ueniet,
21 sed etiam futurus, id est post litem contestatam. Inde scribit Neratius, si res deposita sine
dolo malo amissa sit et post iudicium acceptum reciperaretur, nihilo minus recte ad restitutionem reum compelli nec debere absolui, nisi restituat. idem Neratius ait, quamuis tunc

F[*P*(*VU*)]

[1] do *ins.* (*u. i.*)

1 ciuaria F^1 | praestauit *PVU* 2 'et' in F^2 3 culpa'm' F^b | receperint *P* | ciuaria F^1 | tantum] F^1, tantum dabit F^2PVU: *malim repetere* do *ex eo quod sequitur uocabulo* 5 sciemus F^1 6 si errogauero P^a 8 receperat depos. PU^b, *def.* U^a 9 receperit tu] deceperit deperit tu P^a | qua'm' F^2 13 custodie *F* (*suppl. f*) 14 deceptam F^1 16 ualentem P^a 18 si] sin *P* 19 illo] illa P^a | te'ne'ris qu'i'a F^2 20 mandati] mandasti F^1, mandanti *reposuit, postea* mandati *emend.* F^2 23 foreret F^1 24 ut id] F^2U^b, ut is F^1P^a, uti P^bVU^a 27 in *om.* P^a 29 reddita] redditur P^aV^a, reddatur P^b, redderetur V^b, *inc.* U^a 30 habeo P^aV 31 teneri F^1: μὴ συνιστάναι τὴν δεπόσιτι *BS* (πλ.) 32 etiam 'si' in F^2 | seruitutem P^a 34 ceterisque successoribus *om.* F^1 *neque flagitant Graeci*: καὶ διαδόχοις καὶ τῷ καθ' ὁμάδα ληγαταρίῳ *B* (*Anon.*), καὶ κληρονόμος καὶ καθ' ὁμάδα φιδεκομμισσάριος *BS* (*Cyr.*) 35 praeteritis P^a | dolus in depositi] doli in praepositi F^1 | ueniat F^1 36 neratius 'de' si F^2 | res *om.* P^a 37 ad *om.* F^1U^a 38 reum] $F^1P^bV^bU$, rerum F^2P^a, eum V^a: ὀρθῶς συνελαύνεται πρὸς τὴν τοῦ πράγματος ἀποκατάστασιν *BS* (πλ.) | ait] aut P^a

tecum depositi actum sit, cum restituendi facultatem non habeas horreis forte clusis, ta-
men si ante condemnationem restituendi facultatem habeas, condemnandum te nisi restituas,
quia res apud te est: tunc enim quaerendum, an dolo malo feceris, cum rem non habeș.
22 Est autem et apud Iulianum libro tertio decimo digestorum scriptum eum qui [Ep.18,17]
rem deposuit statim posse depositi actione agere: hoc enim ipso dolo facere eum qui
suscepit, quod reposcenti rem non reddat. Marcellus autem ait non semper uideri posse
dolo facere eum, qui reposcenti non reddat: quid enim si in prouincia res sit uel in hor-
reis, quorum aperiendorum condemnationis tempore non sit facultas? uel condicio deposi-
23 24 tionis non exstitit? Hanc actionem bonae fidei esse dubitari non oportet. Et ideo et [(Ep.)]
fructus in hanc actionem uenire et omnem causam et partum, dicendum est, ne nuda res
25 ueniat. Si rem depositam uendidisti ‖ eamque postea redemisti in causam depositi, etiamsi f. 287
sine dolo malo postea perierit, teneri te depositi, quia semel dolo fecisti, cum uenderes.
26 27 In depositi quoque actione in litem iuratur. Non solum si seruus meus, sed et [Ep.18,21]
si is qui bona fide mihi seruiat rem deposuerit, aequissimum erit dari mihi actionem, si
28 rem ad me pertinentem deposuit. Simili modo et si usum fructum in seruo habeam, [(Ep.)]
si id quod deposuit ex eo peculio fuit quod ad me pertinebat uel res mea fuit, eadem
29 actione agere potero. Item si seruus hereditarius deposuerit, heredi postea adeunti com-
30 petit actio. Si seruus deposuit, siue uiuat siue decesserit, utiliter dominus hac [Ep.18,12]
actione experietur. ipse autem seruus manumissus non poterit agere: sed et si fuerit alie-
natus, adhuc ei competit actio cuius fuit seruus cum deponeret: initium enim contractus
31 spectandum est. Si duorum seruus sit qui deposuit, unicuique dominorum in partem [(Ep.)]
32 competit depositi. Si rem a seruo depositam Titio, quem dominum eius putasti cum non
esset, restituisses, depositi actione te non teneri Celsus ait, quia nullus dolus intercessit:
cum Titio autem, cui res restituta est, dominus serui aget: sed[1] si exhibuerit, uindicabitur,
si uero, cum sciret esse alienum, consumpserit, condemnabitur, quia dolo fecit quo minus
33 possideret. Eleganter apud Iulianum quaeritur, si pecuniam seruus apud me de- [Ep.18,21]
posuit ita, ut domino pro libertate eius dem, egoque dedero, an tenear depositi. et libro
tertio decimo digestorum scribit, si quidem sic dedero quasi ad hoc penes me depositam
teque certiorauero, non competere tibi depositi actionem, quia sciens recepisti, careo igitur
dolo: si uero quasi meam pro libertate eius numerauero, tenebor. quae sen*tent*ia [(Ep.)]
uera mihi uidetur: hic enim non tantum sine dolo malo non reddidit, sed nec reddidit:
34 aliud est enim reddere, aliud quasi de suo dare. Si pecunia apud te ab initio hac lege
35 deposita sit, ut si uoluisses altereris, prius quam utaris depositi teneberis. Saepe euenit, ut
res deposita uel nummi periculo sint eius, apud quem deponuntur: ut puta si hoc nomi-
natim conuenit. sed et si se quis deposito obtulit, idem Iulianus scribit periculo se depositi
illigasse, ita tamen, ut non solum dolum, sed etiam culpam et custodiam praestet, non
36 tamen casus fortuitos. Si pecunia in sacculo signato[2] deposita sit et unus ex heredibus eius
qui deposuit ueniat repetens, quemadmodum ei satisfiat, uidendum est. promenda pecunia
est uel coram praetore uel interuenientibus honestis personis et exsoluenda pro parte he-

F[*P*(*VU*)]

---

[1] sed] et (*Hal.*)? [2] signato *del.*

1 tec. dep.] dep. *U*ᵃ, depositi tecum *P* | clausis *PV*ᵇ*U*, *inc.* *V*ᵃ 5 actionem *P*ᵃ 6 susceperit *P* | reddam *P*ᵃ 7 dolum *P*ᵃ | reddatur *P*ᵃ | res sit in prouincia *P* 9 bona *P*ᵃ 10 omne *P* 11 redemisti ... 12 postea *om.* *P*ᵃ 12 teneri 'te' *F*², teneris *P*ᵃ, teneri *V*ᵃ | dolum *PVU* 13 'de'positi *F*² | quoque] etiam *P* 14 'a'equissimum *F*² | actionem *bis* *F*ᵃᵃ 16 ad] a *P*ᵃ 17 actionem *P*ᵃ*U*ᵃ | poste adeunti *P*ᵃ 18 hac *om.* *P*ᵃ*U*ᵃ 19 experiatur *F*¹ 21 inicuique *F*¹ 22 puta stic'h'um *F*² 23 te *om.* *P*ᵃ*V* 24 cui res] cui *U*, res cui *P*ᵃ 25 sin *P* | esse alienum] rem esse alienam *PU* 27 ita] isa *F*¹ | pro *om.* *F*¹ | egoquae *F* | teneatur *P*ᵃ | d'ep'ositi *F*² 28 tertio decimo] tertio *F*¹, x *V*, xii *U* | penes 'de' me deposita'm' *F*² 30 sentia *F* 31 mihi uera *PVU* 32 pe'cu'nia *F*² | hac 'deposita' lege dep. *F*², ea lege dep. *U* 33 si *om.* *F*¹ | uoluisset *F*¹, *inc.* *U*ᵃ | teberis *P*ᵃ | saepe] sipe *F*¹ 35 si se] se si *P*ᵃ | periculo 'se' *F*² | deposit'i' *F*ᵇ 36 alligasse *P*ᵃ*U*ᵇ, alligasset *U*ᵃ | etiam] et *P* 39 praetore'm' *F*² | exsoluenda] exuolenda *F*¹

reditaria: sed et si resignetur, non contra legem depositi fiet, cum uel praetore auctore
uel honestis personis interuenientibus hoc eueniet: residuo uel apud eum remanente, si hoc
uoluerit (sigillis uidelicet prius ei impressis uel a praetore uel ab his, quibus coram signa-
cula remota sunt) uel, si hoc recusauerit, in aede deponendo. sed si res sunt, quae diuidi
non possunt, omnes debebit tradere satisdatione idonea a petitore ei praestanda in hoc,
quod supra eius partem est: satisdatione autem non interueniente rem in aedem deponi et
37 omni actione depositarium liberari. Apud Iulianum libro tertio decimo digestorum talis
species relata est: ait enim, si depositor decesserit et duo existant, qui inter se contendant
unusquisque solum se heredem dicens, ei tradendam rem, qui paratus est aduersus alterum
reum defendere, hoc est eum qui depositum suscepit: quod si neuter hoc onus suscipiat,
commodissime dici ait non esse cogendum a praetore iudicium suscipere: oportere igitur
38 rem deponi in aede aliqua, donec de hereditate iudicetur. Si quis tabulas testamenti apud
se depositas pluribus praesentibus legit, ait Labeo depositi actione recte de tabulis agi posse.
ego arbitror et iniuriarum agi posse, si hoc animo recitatum testamentum est quibusdam
39 praesentibus, ut iudicia[1] secreta eius qui testatus est diuulgarentur. ‖ Si praedo uel f. 237r
fur deposuerint, et hos Marcellus libro sexto digestorum putat recte depositi acturos:
40 nam interest eorum eo, quod teneantur. Si quis argentum uel aurum depositum petat,
utrum speciem an et pondus complecti debeat? et magis est, ut utrumque complectatur,
scyphum forte uel lancem uel pateram dicendo et materiam et pondus addendo. sed et si
purpura sit infecta uel lana, pondus similiter adiciendum saluo eo, ut, si de quantitate pon-
41 deris incertum est, iuranti succurratur. Si cista signata deposita sit, utrum cista tantum
petatur an et species comprehendendae sint? et ait Trebatius cistam repetendam, non
singularum rerum depositi agendum: quod et si[2] res ostensae sunt et sic depositae, adi-
ciendae sunt et species uestis. Labeo autem ait eum qui cistam deponit singulas quoque
res uideri deponere: ergo et de rebus agere eum oportet. quid ergo si ignorauerit is, qui
depositum suscipiebat, res ibi esse? non multum facere, cum suscepit depositum. ergo et
42 rerum depositi agi posse existimo, quamuis signata cista deposita sit. Filium familias te-
neri depositi constat, quia et ceteris actionibus tenetur: sed et cum patre eius agi potest
dumtaxat de peculio. idem et in seruo: nam cum domino agetur. plane et Iulianus scripsit
et nobis uidetur, si eorum nomine qui sunt in potestate agatur, ueniat[3] in iudicium et si
quid per eum in cuius iure sunt captus fraudatusue est, ut et dolus eorum ueniat, non
43 tantum ipsorum cum quibus contractum est. Si apud duos sit deposita res, aduersus unum-
quemque eorum agi poterit nec liberabitur alter, si cum altero agatur: non enim electione,
sed solutione liberantur. proinde si ambo dolo fecerunt et alter quod interest praestiterit,
alter non conuenietur exemplo duorum tutorum: quod si alter uel nihil uel minus facere
possit, ad alium peruenietur: idemque et si alter dolo non fecerit et idcirco sit absolutus,
44 nam ad alium peruenietur. Sed si duo deposuerint et ambo agant, si quidem sic depo-
suerunt, ut uel unus tollat totum, poterit in solidum agere: sin uero pro parte, pro qua
45 eorum interest, tunc dicendum est in partem condemnationem faciendam. Si deposuero
apud te, ut post mortem tuam reddas, et tecum et cum herede tuo possum depositi agere:
46 possum enim mutare uoluntatem et ante mortem tuam depositum repetere. Proinde et si

F [*P*(*VU*)]

[1] indicii (*cf. D. 9, 2, 41 pr. 28, 5, 70: van de Water*)? [2] et si] si et (*u. i.*)? [3] uenire?

1 resignetur non contra] res ignoretur nec P^a? | praetore] emptore P^a 2 ʻhʼonestis F^2 | hoc eueniet] haec ueniet P^a 3 impraessis *F* 4 recusaueris F^2 | in edem *PVU* 5 debeuit F^1 | trahere P^a 6 satisdationem P^a 8 contendaʻnʼt F^2 9 aduersas F^1 11 ʻaʼ praet. F^2 18 an et] an P^a? $V^a U^a$ 20 addicendum $P^a U^a$ | de *om.* F^1 21 incertum] uictum P^a | iurandi P^a | succurrentur F^1 22 an] am F^1 | compraehendendae *F* 23 quod et si res ostensae (ostendae F^1, ostendende P^a) sunt ... 24 uestis] εἰ δὲ πρότερον δείξας τὰ εἴδη ... παρεθέμην, ὀνομάζειν δεῖ καὶ τὰ εἴδη, τυχὸν ἢ δεῖνα ἢ ἡ δεῖνα ἐσθής *BS* (πλ.): si et *pro* et si *Hal.* 25 ignouerit P^a 26 ego *PU Taur.* 28 et ʻsiʼ cum F^2 29 et in] et si *PVU* | ageretur PV^a 33 liberauitur F^1, liberatur $P^a V$ 35 quod si alter *om.* P^a | uel minus] minus P^a 37 nʻaʼm ad F^b | deposueʻrueʼrunt *F* 40 reddas] res das F^1

sic deposuero, ut post mortem meam reddatur, potero et ego et heres meus agere depo-
47 siti, ego mutata uoluntate. Quia autem dolus dumtaxat in hanc actionem uenit, quaesitum
est, si heres rem apud testatorem depositam uel commodatam[1] distraxit ignarus depositam
uel commodatam[1], an teneatur. et quia dolo non fecit, non tenebitur de re: an tamen uel
de pretio teneatur, quod ad eum peruenit? et uerius est teneri eum: hoc enim ipso dolo
facit, quod id quod ad se peruenit non reddit.

2 PAULUS libro trigensimo primo ad edictum. Quid ergo, si pretium nondum | B. 13, 2, 2 | S
exegit aut minoris quam debuit uendidit? actiones suas tantummodo praestabit.

3 ULPIANUS libro trigensimo primo[2] ad edictum. Plane si possit rem redimere | B. 13, 2, 3 | S*
et praestare nec uelit, non caret culpa, quemadmodum si redemptam uel alia ratione suam
factam noluit praestare causatus, quod semel ignarus uendiderit.

4 PAULUS libro quinto ad Plautium. Sed et si non sit heres, sed putauit se he- | B. 13, 2, 4 | *E
redem et uendidit, simili modo lucrum ei extorquebitur.

5 ULPIANUS libro trigensimo ad edictum. Ei, apud quem depositum esse dice- | B. 13, 2, 5 | S
tur, contrarium iudicium depositi datur, in quo iudicio merito in litem non iuratur: non
1 enim de fide rupta agitur, sed de indemnitate eius qui depositum suscepit. In sequestrem
‖ depositi actio competit. si tamen cum sequestre conuenit, ut certo loco rem depositam f. 288
exhiberet, nec ibi exhibeat, teneri eum palam est: quod si de pluribus locis conuenit, in
arbitrio eius est, quo loci exhibeat: sed si nihil conuenit, denuntiandum est ei, ut apud
2 praetorem exhibeat. Si uelit sequester officium deponere, quid ei faciendum sit? et ait
Pomponius adire eum praetorem oportere et ex eius auctoritate denuntiatione facta his
qui eum elegerant, ei rem restituendam qui praesens fuerit. sed hoc non semper uerum
puto: nam plerumque non est permittendum[3] officium, quod semel suscepit, contra legem
depositionis deponere, nisi iustissima causa interueniente: et cum permittitur, raro ei res
restituenda est qui uenit, sed oportet eam arbitratu iudicis apud aedem aliquam deponi.

6 PAULUS libro secundo ad edictum. Proprie autem in sequestre est depositum, | B. 13, 2, 6 | *E
quod a pluribus in solidum certa condicione custodiendum reddendumque traditur.

7 ULPIANUS libro trigensimo ad edictum. Si hominem apud se depositum, ut | B. 13, 2, 7 | S
quaestio de eo haberetur, ac propterea uinctum uel ad malam mansionem extensum se-
quester soluerit misericordia ductus, dolo proximum esse quod factum est arbitror, quia
cum sciret, cui rei pararetur, intempestiue misericordiam exercuit, cum posset non susci-
1 pere talem causam quam decipere. Datur actio depositi in heredem ex dolo defuncti in
solidum: quamquam enim alias ex dolo defuncti non solemus teneri nisi pro ea parte quae
ad nos peruenit, tamen hic dolus ex contractu reique persecutione descendit ideoque in
2 solidum unus heres tenetur, plures uero pro ea parte qua quisque heres est. Quotiens foro
cedunt nummularii, solet primo loco ratio haberi depositariorum, hoc est eorum qui de-
positas pecunias habuerunt, non quas faenore apud nummularios uel cum nummulariis uel
per ipsos exercebant. et ante priuilegia igitur, si bona uenierint, depositariorum ratio ha-
betur, dummodo eorum qui uel postea usuras acceperunt ratio non habeatur, quasi re-

F[*P*(*VU*)]

---

[1] uel commodatam *agnoscunt B et BS, sed uix est Ulpiani* [2] primo *del.* (*Hal.*) [3] permittendus (*Hal.*)?

---

5 praetio *F* | uerus P^a, *inc.* U^a 6 reddat *PV* 7 pr'a'etium F^2 | nondum] non P^a 11 'praes'tare F^2 12 set putauit F^1 13 ei extorquebitur] ei 'qui' extorqueuitur F^1, ei extorquebatur *U* 16 sequestrum F^2PVU 17 sequestro F^2PU 18 exhibere't' F^2 | ibi] hibi $F^{ac}U^a$ 19 quo loco *PU, om. inter alia* V^a | est ei ut] est ei et ut P^a, ei est ut U^b, *def.* U^a | apud] ad P^aVU^b, *inc.* U^a 20 depone're' F^2 22 fuerit] fuit et dixit ita P^a, fuit P^bV^a 25 eam 'res' F^2, eam rem *VU* | aruitratu F^1 | aedem aliquem F^1P^a, heredem aliquem V^a? 26 proprie] prouinciale P^a, *inc.* U^a | autem *om. P, inc.* U^a | sequestro F^2PVU 28 se] *dett. cum BS:* ἐὰν ὁ μεσεγγυητὴς δοῦλον λαβὼν δεδεμένον ἢ φυλαττόμενον ... λύσῃ, te *FPU* 29 qu'a'es'i'tio F^2 | 'h'ac propt. *F* 31 cum posset (possit *P*) ... 32 decipere] ἠδύνατο γὰρ τὴν ἀρχὴν μὴ ὑποδέξασθαι· τοῦτον ὑποδεξάμενος γὰρ [γὰρ *del.*] καὶ ἀπατήσας ὡς ἀπατεὼν κατέχεται *BS* (πλ.) 31 susci'pe're F^2 35 'he'res F^2 37 apud nummularium P^a 39 uel *om. PV, inc.* U^a | habe'a'tur F^2

3 nuntiauerint deposito. Item quaeritur, utrum ordo spectetur eorum qui deposuerunt an
uero simul omnium depositariorum ratio habeatur. et constat simul admittendos: hoc enim
rescripto principali significatur.

8 PAPINIANUS libro nono quaestionum. Quod priuilegium exercetur non in ea [B. 13, 2, 8] *P
tantum quantitate, quae in bonis argentarii ex pecunia deposita reperta est, sed in omnibus
fraudatoris facultatibus: idque propter necessarium usum argentariorum ex utilitate publica
receptum est. plane sumptus causa, qui necessarie factus est, semper praecedit: nam de-
ducto eo bonorum calculus subduci solet.

9 PAULUS libro septimo decimo ad edictum. In depositi actione si ex facto de- [B. 13, 2, 9] *E
functi agatur aduersus unum ex pluribus heredibus, pro parte hereditaria agere debeo: si
uero ex suo delicto, pro parte non ago: merito, quia aestimatio refertur ad dolum, quem
in solidum ipse heres admisit.

10 IULIANUS libro secundo ex Minicio. Nec aduersus coheredes eius, qui dolo [B. 13, 2, 10] S*
carent, depositi actio competit.

11 ULPIANUS libro quadragensimo primo ad Sabinum. Quod seruus deposuit, is [B. 13, 2, 11] S*
apud quem depositum est seruo rectissime reddet ex bona fide: nec enim conuenit bonae
fidei abnegare id quod quis accepit, sed debebit reddere ei a quo accepit, sic tamen, si
sine dolo omni reddat, hoc est, ut nec culpae quidem suspicio sit. denique Sabinus hoc
explicuit addendo: 'nec ulla causa interuenit, quare putare possit dominum reddi nolle'. hoc
ita || est, si potuit suspicari, iusta scilicet ratione motus: ceterum sufficit bonam fidem ad- f. 238'
esse. sed et si ante eius rei furtum fecerat seruus, si tamen ignorauit is apud quem de-
posuit uel credidit dominum non inuitum fore huius solutionis, liberari potest: bona enim
fides exigitur. non tantum autem si remanenti in seruitute fuerit solutum, sed etiam si
manumisso uel alienato, ex iustis causis liberatio contingit, scilicet si quis ignorans manu-
missum uel alienatum soluit. idemque et in omnibus debitoribus seruandum Pomponius
scribit.

12 POMPONIUS libro uicensimo secundo ad Sabinum. Si in Asia depositum fuerit, [B. 13, 2, 12] S*
ut Romae reddatur, uidetur id actum, ut non inpensa eius id fiat apud quem depositum
1 sit, sed eius qui deposuit. Depositum eo loco restitui debet, in quo sine dolo malo eius
est, apud quem depositum est: ubi uero depositum est, nihil interest. eadem dicenda sunt
communiter et in omnibus bonae fidei iudiciis. sed dicendum est, si uelit actor suis in-
pensis suoque periculo perferri rem Romam, ut audiendus sit, quoniam et in ad exhiben-
2 dum actione *id* seruatur. Cum sequestre recte agetur depositi sequestraria actione, quam
3 et in heredem eius reddi oportet. Quemadmodum quod ex stipulatu uel ex testamento dari
oporteat, post iudicium acceptum cum detrimento rei periret, sic depositum quoque eo[1]
die, quo depositi actum sit, periculo eius apud quem depositum fuerit est, si iudicii acci-
piendi tempore potuit id reddere reus nec reddidit.

13 PAULUS libro trigensimo primo ad edictum. Si quis infitiatus sit non ad- [B. 13, 2, 13] S
uersus dominum, sed quod eum qui rem depositam petebat uerum procuratorem non pu-
taret aut eius qui deposuisset heredem, nihil dolo malo fecit: postea autem si cognouerit,
cum eo agi poterit, quoniam nunc incipit dolo malo facere, si reddere eam non uult.
1 Competit etiam condictio depositae rei nomine, sed non antequam id[2] dolo admissum sit:
F[P(VU)]

---

[1] eo] ex (*edd.*)? [2] quid (*edd.*)?

---

6 fraudatoriis P^a, *inc.* U^a | ex] et P^a 7 necessariae *F* 9 Οὔλπ. *B* 10 unum ex 'fructus unum ex' plur. F^b 15 depos˹u˺it F^2 16 bona˹e˺ F^2 18 omni] F^1U^a? *cum BS* (πλ.): εἰ δίχα παντὸς ἀποδίδωμι δόλου, omnia F^2PU^b | suscipio F^1 19 quare putare] quae reputari P^a, quae putari U^a 21 et *om.* P^a 23 fides si exigitur P^a | autem *om.* P^a 24 contingerit *P*, contigit *V* | manumissit F^{ac}? 25 soluit] uoluit F^1, soluerit *U* 28 uide'po'tur F^2 | eius id] eius it F^1 31 bona P^a | inpensis 'impen' F^b 33 id] P^bU^b *cum BS* (πλ.): καὶ ἐπὶ τῆς ἀδ ἐξιβένδουμ γὰρ κινουμένης τοῦτο κρατεῖ *et B* (*Anon.*), in *F*, *om.* P^aU^a | sequestro F^2P^bVU | agatur P^a | ˹se˺questraria F^2 34 uel ex 'stipul' test. F^b 35 periere P^a 37 red˹d˺idit F^2

non enim quemquam hoc ipso, quod depositum accipiat, condictione obligari, uerum quod dolum malum admiserit.

14 Gaius libro nono ad edictum prouinciale. Si plures heredes exstiterint ei [B. 13, 2, 14] S qui deposuerit, dicitur, si maior pars adierit, restituendam rem praesentibus: maiorem autem partem non ex numero utique personarum, sed ex magnitudine portionum hereditariarum intellegendam: cautela idonea reddenda.
1 Siue autem cum ipso apud [Ep. 18, 16] quem deposita est actum fuerit siue cum herede eius et sua natura res ante rem iudicatam interciderit, ueluti si homo mortuus fuerit, Sabinus et Cassius absolui debere eum cum quo actum est dixerunt, quia aequum esset naturalem interitum ad actorem pertinere, utique cum interitura esset ea res et si restituta esset actori.

15 Iulianus libro tertio decimo digestorum. Qui rem suam deponi apud se pa- [B. 13, 2, 15] S titur uel utendam rogat, nec depositi nec commodati actione tenetur: sicuti qui rem suam conducit aut precario rogat, nec precario tenetur nec ex locato.

16 Africanus libro septimo quaestionum. Si is, apud quem rem deposueris, [B. 13, 2, 16] S apud alium eam deponat et ille dolo quid admiserit, ob dolum eius, apud quem postea sit depositum, eatenus eum teneri apud quem tu deposueris, ut actiones suas tibi praestet.

17 Florentinus libro septimo institutionum. Licet deponere tam plures quam [B. 13, 2, 17] S unus possunt, attamen apud sequestrem non nisi plures deponere possunt: nam tum id fit, cum aliqua res in controuersiam ‖ deducitur. itaque hoc casu in solidum unusquisque ui- f. 239
1 detur deposuisse: quod aliter est, cum rem communem plures deponunt. Rei depositae proprietas apud deponentem manet: sed et possessio, nisi apud sequestrem deposita est: nam tum demum sequester possidet: id enim agitur ea depositione, ut neutrius possessioni id tempus procedat.

18 Neratius libro secundo membranarum. De eo, quod tumultus [Pon. 24, 5. B. 13, 2, 18] Sf incendii ruinae naufragii causa depositum est, in heredem de dolo mortui actio est pro hereditaria portione et in simplum et intra annum quoque: in ipsum et in solidum et in duplum et in perpetuum datur.

19 Ulpianus libro septimo decimo ad edictum. Iulianus et Marcellus putant [B. 13, 2, 19] E filium familias depositi recte agere posse.

20 Paulus libro octauo decimo ad edictum. Si sine dolo malo rem depositam [B. 13, 2, 20] E tibi amiseris, nec depositi teneris nec cauere debes, si deprehenderis eam reddi: si tamen ad te iterum peruenerit, depositi teneris.

21 Idem libro sexagensimo ad edictum. Si apud filium familias res deposita [B. 13, 2, 21] E sit et emancipatus rem teneat, pater nec intra annum de peculio debet conueniri, sed ipse
1 filius. Plus Trebatius existimat, etiamsi apud seruum depositum sit et manumissus rem teneat, in ipsum dandam actionem, non in dominum, licet ex ceteris causis in manumissum actio non datur.

22 Marcellus libro quinto digestorum. Si duo heredes rem apud defunctum [B. 13, 2, 22] E depositam dolo interuerterint, quodam utique casu in partes tenebuntur: nam si diuiserint decem milia, quae apud defunctum deposita fuerant, et quina milia abstulerint et uterque soluendo est, in partes obstricti erunt: nec enim amplius actoris interest. quod si lancem

F[P(VU)]

---

3 heredes] heres F^1P^a 4 deposueris F^1, deposuerint V^a 5 hereditariorum F^1V^a, hereditarium P^a 8 sabinus] et sabinus P^aU^b 9 interi'tu'm F^2 10 auctori P^aV 12 utenda P^a | tenetur 'qui' sicuti rem qui 'rem' suam F^2 13 pr'a'ecario F^2 | pr'a'ecario F^2 16 'd'eposueris F^2 18 sequestrum F^2PVU^a 20 deposuisse] debuisse F^1 | deponent P 21 propriaetas F | deponente'm' mane'n't F^2 | nesi F^1 | sequestrum F^2PVU^a 22 possessionis PV^aU, possessioni si V^b 24 de eo *om.* PV^aU^a 25 actio est] F^1, actio et F^2PU^a, actio est et U^b 26 in simplum] simplum P^a | et in duplum *om.* P^a 29 possunt F^1 30 *l. 20 suppl.* P^b (*m. eadem*) | lib. xuiiii P^b, lib. xui U 31 nec depositi teneris *om.* P^b, *suppl.* P^a | si depraehenderis F^2, seripraehenderis F^1 33 lib. xuiiii P^a?, lib. xl P^b | 'de'posita F^2 35 seru'u'm F^2 39 diuise'ue'r'i'nt (*sic*) F 40 milia] $F^1P^aV^bU^b$, *om.* $F^2V^aU^a$?: δέκα νομίσματα *solito more* B | qu'a'e F^2 | quina] quinque PU | milia] $F^1P^aV^bU^b$, *om.* $F^2V^aU^a$: ἀνὰ πέντε B | et utique soluenda P^a 41 si *om.* F^1

conflauerint aut conflari ab aliquo passi fuerint aliaue quae species dolo eorum interuersa fuerit, in solidum conueniri poterunt, ac si ipsi seruandam suscepissent: nam certe uerum est in solidum quemque dolo fecisse et nisi pro solido res non potest restitui. nec tamen absurde sentiet, qui hoc putauerit plane nisi integrae rei restitutione eum, cum quo actum fuerit, liberari non posse, condemnandum tamen, si res non restituetur, pro qua parte heres exstitit.

23 MODESTINUS libro secundo differentiarum[1]. Actione depositi con- | Coll. 10, 2, 5. B. 13, 2, 23 *Ef*
uentus seruo constituto[2] cibariorum nomine apud eundem iudicem utiliter experitur.

24 PAPINIANUS libro nono quaestionum. 'Lucius Titius Sempronio salutem. | B. 13, 2, 24 *P*
'Centum nummos, quos hac die commendasti mihi adnumerante seruo Sticho actore,
'esse apud me ut notum haberes, hac epistula manu mea scripta tibi notum facio: quae
'quando uoles et ubi uoles confestim tibi numerabo.' quaeritur propter usurarum incrementum. respondi depositi actionem locum habere: quid est enim aliud commendare quam deponere? quod ita uerum est, si id actum est, ut corpora nummorum eadem redderentur: nam si ut tantundem solueretur conuenit, egreditur ea res depositi notissimos terminos. in qua quaestione si depositi actio non teneat, cum conuenit tantundem, non idem reddi, rationem usurarum haberi non facile dicendum est. et est quidem constitutum in bonae fidei iudiciis, quod ad usuras attinet ut tantundem possit officium arbitri quantum stipulatio: sed contra bonam fidem et depositi naturam est usuras ab eo desiderare tem- | Ροπ. 47, 12
poris ante moram, qui beneficium in suscipienda pecunia dedit. si tamen ab initio de usuris praestandis conuenit, lex contractus seruabitur.

25 IDEM libro tertio responsorum. Die sponsaliorum aut postea res oblatas puel- | B. 13, 2, 25 *P*
lae, quae ‖ sui iuris fuit, pater suscepit: heres eius ut exhibeat recte conuenietur etiam f. 239
1 actione depositi. Qui pecuniam apud se non obsignatam, ut tantundem redderet, depositam ad usus proprios conuertit, post moram in usuras quoque iudicio depositi condemnandus est.

26 PAULUS libro quarto responsorum. Publia Maeuia cum proficisceretur ad ma- | B. 13, 2, 26 *P*
ritum suum, arcam clusam cum ueste et instrumentis commendauit Gaiae Seiae et dixit ei: 'cum sana saluaue[3] uen*e*ro, restitues mihi: certe, si aliquid mihi humanum contigerit, 'filio meo, quem ex alio marito suscepi.' defuncta ea intestata desidero res commendatae
1 cui restitui debeant, filio an marito. Paulus respondit filio. Lucius Titius ita cauit: '"Ελαβον 'καὶ ἔχω εἰς λόγον παρακαταθήκης τὰ προγεγραμμένα τοῦ[4] ἀργυρίου δηνάρια μύρια, καὶ πάντα 'ποιήσω καὶ συμφωνῶ καὶ ὡμολόγησα, ὡς προγέγραπται· καὶ συνεθέμην χορηγῆσαί σοι τόκον 'ἑκάστης μνᾶς ἑκάστου μηνὸς ὀβόλους τέσσαρας μέχρι τῆς ἀποδόσεως παντὸς τοῦ ἀργυρίου.' quaero, an usurae peti possunt. Paulus respondit eum contractum de quo quaeritur depositae pecuniae modum excedere, et ideo secundum conuentionem usurae quoque actione depositi
2 peti possunt. 'Titius Semproniis salutem. Habere me a uobis auri pondo plus minus decem

F[*P*(*VU*)]

---

[1] de deposito et commendato *addit Coll.* [2] seruo constituto *om. Coll.* [3] ne *del.* (*ortum ex gem.* [4] τοῦ] *firmant BS:* σοῦ?

1 comflari *F* | ab alio *P* | qu'a'e F^{2} 2 fuerint $P^{a}U^{a}$ 4 hoc] haec *P* | restitutionem $P^{a}U^{a}$ | quo] quo de P^{a} 5 qua] quo F^{1} 7 actioni F^{1} | deposito *Coll.* (*Ber.*) 8 ciuariorum F^{1}, ciuariarum *Coll.* (*Ber.*) | experiretur *P* 9 quaestionum] ad edictum *P* 11 qu'a'e F^{2}, quos *PVU* 12 quando boles F^{1} | incrimentum F^{1} 15 tantumdem *F* | in] a P^{a} 17 dicendum 'non' est F^{2} 18 arbi'tri' F^{2} 21 seruauitur *F* 24 actionem P^{a} 27 proficiscetur P^{a} 28 'c'arcam F^{2} | clausam *PU* 29 sana saluaue] salua sanaue F^{sc}*PU* | ueniero *F* 31 *Graeca habent integra F et BS:* ελλΒπ κλι εχω εις λοτοπιλρλςλτλθης τλ τιροβετρλλλλεπλ τογ λρΓγργογ dηνλριλ λλγριλ κλγ πλπτλ πογηςω κλγ ςγμφωνω κλγ μμολοΓηςςλ μτ προπβτρλπτλι κλι ςγνεθεμην χορντηςλι (*sic*) ςοι ςοι τοιςον ϝςλτνς μνλς εκλΓτογ μηνος οΒολογς ετςςεβλς λλλεχρι τηε λνδοςελλς τιλντος τογ λρβγβιοβ *P*, *om.* VU^{a}*: habet in margine Latine uersa cum hac praescriptione* hoc translatum fuit a B[u]rgundione Pisano Pisis U^{2} 33 χορηγησε *F* 34 τεσσερας *F*, δ' *BS* 36 modum exceder'e' F^{2}: ὑπερβαίνειν τοὺς ὅρους τοῦ δεποσίτου *BS* (πλ.) | et ideo] *sic plane legerunt BS* (πλ.): καὶ διὰ ταῦτα κατὰ τὸ σύμφωνον (οὐδὲ γὰρ κατὰ τὰς ἐπερωτήσεις) ... ἀπαιτηθήσονται τόκοι: *uidentur quaedam sublata ante* et ideo | actionem P^{a} 37 sempronii's' F^{2}, sempronio *PU* | m'e' a F^{2} | pondus $P^{a}U^{a}$

'et discos duos, saccum signatum: ex quibus debetis mihi decem, quos apud Titium depo'suistis: item quos Trophimati decem: item ex ratione patris uestri decem et quod excurrit.' quaero, an ex huiusmodi scriptura aliqua obligatio nata sit, scilicet quod ad solam pecuniae causam attinet. respondit ex epistula, de qua quaeritur, obligationem quidem nullam natam uideri, sed probationem depositarum rerum impleri posse: an autem is quoque, qui deberi sibi cauit in eadem epistula decem, probare possit hoc quod scripsit, iudicem aestimaturum.

27 IDEM libro septimo responsorum. Lucius Titius cum haberet filiam in potestate Seiam, Pamphilo seruo alieno in matrimonium collocauit, cui etiam dotem dedit, quam sub titulo depositi in cautionem contulit, et postea nulla denuntiatione a domino facta pater decessit, mox et Pamphilus seruus: quaero, qua actione Seia pecuniam petere possit, cum ipsa patri heres extiterit. Paulus respondit, quoniam dos constitui non potuit, ex causa depositi actione de peculio pecuniam repetendam. [B. 13, 2, 27] P

28 SCAEUOLA libro primo responsorum. Quintus Caecilius Candidus ad Paccium Rogatianum epistulam scripsit in uerba infra scripta: 'Caecilius Candidus Paccio Ro'gatiano suo salutem. Uiginti quinque nummorum quos[1] apud me esse uoluisti, notum tibi 'ista hac epistula facio ad ratiunculam meam ea peruenisse: [2]quibus ut primum prospiciam, 'ne uacua tibi sint: id est ut usuras eorum accipias, curae habebo'. quaesitum est, an ex ea epistula etiam usurae peti possint. respondi deberi ex bonae fidei iudicio usuras, siue percepit siue pecunia in re sua usus est. [B. 13, 2, 28] P

29 PAULUS libro secundo sententiarum. Si sacculum uel argentum[3] signatum deposuero et is penes quem depositum fuit me inuito contrectauerit, et depositi et furti actio mihi in eum competit. 1 Si ex permissu meo deposita pecunia is penes quem deposita est utatur, ut in ceteris bonae fidei iudiciis usuras eius nomine praestare mihi cogitur. [B. 13, 2, 29] P

30 NERATIUS libro primo responsorum. Si fideiussor pro te apud quem depositum est litis aestimatione damnatus sit, rem tuam fieri. [B. 13, 3, 30] P

31 TRYPHONINUS libro nono disputationum. ‖ Bona fides quae in contractibus exigitur aequitatem summam desiderat: sed eam utrum aestimamus ad merum ius gentium an uero cum praeceptis ciuilibus et praetoriis? ueluti reus capitalis iudicii deposuit apud te centum: is deportatus est, bona eius publicata sunt: utrumne ipsi haec reddenda an in publicum deferenda sint? si tantum naturale et gentium ius intuemur, ei qui dedit restituenda sunt: si ciuile ius et legum ordinem, magis in publicum deferenda sunt: nam male meritus publice, ut exemplo aliis ad deterrenda maleficia sit, etiam egestate laborare debet. 1 Incurrit hic et alia inspectio. bonam fidem inter eos tantum, [4]quos contractum est, nullo extrinsecus adsumpto aestimare debemus an respectu etiam aliarum personarum, ad quas id quod geritur pertinet? exempli loco latro spolia quae mihi abstulit posuit apud Seium inscium de malitia deponentis: utrum latroni an mihi restituere Seius debeat? si per se dantem accipientemque intuemur, haec est bona fides, ut commissam rem recipiat [B. 13, 2, 31] *Pf* f. 240

F[*P*(*VU*)]

[1] quod? [2] de *ins.* (ἔφ' οἷς πρόνοιαν ποιήσομαι *BS*) [3] argentum uel sacculum? [4] inter *ins.* (P^b)

1 quos apud titium deposuisti's' F^2, ἅτινά τινι Τιτίῳ παρέθεσθε *BS* (πλ.) 2 trophinati P^aU: ἅτινα Τροφίμῳ τινὶ παρέθεσθε *BS* (πλ.) | decem] secem F^1 3 huiusmodo P^a 4 attinet 'quod ad solam pecuniae' respondit F^2 | qu'a'eritur F^2 5 debere *P* 8 matrimonio PU^b, *inc.* U^a 10 petere't' F^2 11 posset F^1 12 petendam P^a 13 candibus F^1, *om.* P^aU^a? | pactium *P*, pacitum V^a, pacatum V^b, plautium U^b, *inc.* U^a 14 rogatianum] F^2P^a, rogationum $F^1V^aU^a$ | pactio *PV*, plautio U^b, *inc.* U^a 15 uiginti quinque nummorum (F^1, nummos F^2PVU) quos apud me esse uoluisti, notum tibi ista (tibista *F*, tibi ita *PU*) epistula facio ad ratiunculam meam ea (F^1, eos F^2PVU) peruenisse] *non aliter legerunt* *BS* (πλ.): τὰ κε', ἅτινα εἶναι παρ' ἐμοὶ ἠβουλήθης, γνωριστὸν καθίστημι διὰ ταύτης τῆς ἐπιστολῆς εἰς τὴν ἐμὴν περιεληλυθέναι φροντίδα: *olim* quod *fuit pro* quos 17 uacua] baqua F^1, uacui $F^2P^bU^b$, uacuam P^a, *inc.* U^a: ὡς μὴ εἶναι ταῦτα ἀργά *BS* (πλ.) 18 possint] F^2PV^bU, possunt F^1V^a | bona P^a 21 me'i' inuito F^2 | contr'a'ectauerit F^2, contractauerit *PU* 22 in eum] in eo F^1 28 reus] res P^a? | iudici P^a 29 publica P^a 30 intuemur] F^1, intueamur F^2PVU 31 deferenda ... 32 publice *om.* P^a 32 merites F^1 | deterrenda'm' F^2, aeo.renda P^a?, ad terrenda V^a, *inc.* U^a | sit] sint P^a | laborare] labore F^1P^a 34 adsumpto] adsumsptu F^1 35 exemplo F^1 36 inscium *om.* F^1 37 intueamur *PV*, tueamur *U*

is qui dedit: si totius rei aequitatem, quae ex omnibus personis quae negotio isto contingguntur impletur, mihi reddenda sunt, quo[1] facto scelestissimo adempta sunt. et probo hanc esse iustitiam, quae suum cuique ita tribuit, ut non distrahatur ab ullius personae iustiore repetitione. quod si ego ad petenda ea non ueniam, nihilo minus ei restituenda sunt qui deposuit, quamuis male quaesita deposuit. quod et Marcellus in praedone et fure scribit. si tamen ignorans latro cuius filio uel seruo rem abstulisset apud patrem dominumue eius[2] deposuit ignorantem, nec ex iure gentium consistet depositum, cuius haec est potestas, ut alii[3], non domino sua ipsius res quasi aliena, seruanda detur. et si rem meam fur, quam me ignorante subripuit, apud me etiamnunc delictum eius ignorantem deposuerit, recte dicetur non contrahi depositum, quia non est ex fide bona rem suam dominum praedoni restituere compelli. sed et si etiamnunc ab ignorante domino tradita sit quasi ex causa depositi, tamen indebiti dati condictio competet.

32 Celsus libro undecimo digestorum. Quod Nerua diceret latiorem culpam dolum esse, Proculo displicebat, mihi uerissimum uidetur. nam et si quis non ad eum modum quem hominum natura desiderat diligens est, nisi tamen ad suum modum curam in deposito praestat, fraude non caret: nec enim salua fide minorem is quam suis rebus diligentiam praestabit. [B. 13, 2, 32] *E

33 Labeo libro sexto posteriorum a Iauoleno epitomatorum. Seruus tuus pecuniam cum Attio in sequestre deposuit apud Maeuium ea condicione, ut ea tibi redderetur, si tuam esse probasses, si minus, ut Attio redderetur. posse dixi cum eo, apud quem deposita esset, incerti agere, id est ad exhibendum, et exhibitam uindicare, quia seruus in deponendo tuum ius deterius facere non potuisset. [B. 13, 2, 33] A

34 Idem libro secundo pithanon. Potes agere depositi cum eo, qui tibi non aliter quam nummis a te acceptis depositum reddere uoluerit, quamuis sine mora et incorruptum reddiderit. [B. 13, 2, 34] A

f. 240' uacat

F[*P*(*VU*)]

---

[1] cui (*Brencm.*)? [2] apud patrem dominumue eius] apud eum (*u. i.*)? [3] aliena *ins.*

---

1 qui dedit] quidem dit P^a | isto] gesto P^a 2 scelestissimo] FV^a?U^a?, sceleratissimo PV^bU^b 3 ab ullius personae] ab illis ullius persone personis P^a, ab ullis persone *U* 6 si tamen ignorans *seq.*] εἰ δὲ τοῦ ἐμοῦ υἱοῦ ἢ οἰκέτου ὁ λῃστὴς ἢ ὁ κλέπτης ἀφείλετο πράγματα καὶ ... παρέθετό μοι ταῦτα οὐκ εἰδότι *BS* (πλ.), *loco restituto inserta copula: magis crediderim* apud patrem dominumue eius *substituta esse pro uerbis* apud eum | ignoras P^a 11 et *om.* *PU* 12 tamen indebiti 'tamen' dati F^2, tamen indebititati P^a | condicti c'io (*uoluit* 'ci'o) F^2 | competet] F^1P^a, competit F^2P^bVU 15 hominum] omnium P^a 16 is] *F*, his PU^a 18 epitomarum *PVU* 19 sequestro F^2U | m'a'euium F^2 20 si minus] iminet P^a | attio] actio P^a, ticio *U* | dixit P^a

LIBER SEPTIMUS DECIMUS.

q. 25 f. 241

I.

℞ MANDATI UEL CONTRA ℞

SEPA

1 Paulus libro trigensimo secundo ad edictum. Obligatio mandati consensu [B.14,1,1] S
1 contrahentium consistit. Ideo per nuntium quoque uel per epistulam mandatum suscipi
2 potest. Item siue 'rogo' siue 'uolo' siue 'mando' siue alio quocumque uerbo scripserit,
3 mandati actio est. Item mandatum et in diem differri et sub condicione contrahi potest.
4 Mandatum nisi gratuitum nullum est: nam originem ex officio atque amicitia trahit, contrarium ergo[1] est officio merces: interueniente enim pecunia res ad locationem et conductionem potius respicit.

2 Gaius libro secundo cottidianarum[2]. Mandatum inter nos con- [B. 14, 1, 2. I. 3, 26 pr. … § 6] S*
trahitur, siue mea tantum gratia tibi mandem siue aliena tantum siue mea et aliena siue mea et tua siue tua et aliena. quod si tua tantum gratia tibi mandem, superuacuum est
1 mandatum et ob id nulla ex eo obligatio nascitur. Mea tantum gratia interuenit mandatum, ueluti si tibi mandem, ut negotia mea geras uel ut fundum mihi emeres uel ut pro
2 me fideiubeas. Aliena tantum, ueluti si tibi mandem, ut Titii negotia gereres uel ut fun-
3 dum ei emeres uel ut pro eo fideiubeas. Mea et aliena, ueluti si tibi mandem, ut mea et Titii negotia gereres uel ut mihi et Titio fundum emeres uel ut pro me et Titio fideiubeas.
4 Tua et mea, ueluti si mandem tibi, ut sub usuris crederes ei, qui in rem meam mutua-
5 retur. Tua et aliena, ueluti si tibi mandem, ut Titio sub usuris crederes: quod si, ut sine
6 usuris crederes, aliena tantum gratia interuenit mandatum. Tua autem gratia interuenit mandatum, ueluti si mandem tibi, ut pecunias tuas potius in emptiones praediorum colloces quam faeneres, uel ex diuerso ut faeneres potius quam in emptiones praediorum colloces: cuius generis mandatum magis consilium est quam mandatum et ob id non est obligatorium, quia nemo ex consilio obligatur, etiamsi non expediat ei cui dabatur, quia liberum est cuique apud se explorare, an expediat sibi consilium.

3 Paulus libro trigensimo secundo ad edictum. Praeterea in causa mandati [B.14,1,3] S
etiam illud uertitur, ut interim nec melior[3] causa mandantis fieri possit, interdum melior,
F[P(VU)]

---

[1] uero (*u. i.*)? [2] rerum cottidianarum siue aureorum F^2. *qui compilarunt digesta, tractantes Gaii libros rerum cottidianarum siue aureorum plenum titulum praescripserunt excerptis ex libro primo omnibus, item secundi libri iis quae reperiuntur in digestorum titulis 1, 8. 7, 1. 8. 8, 4. 41, 1, quae spectant omnia ad partem libri eius anteriorem: breuiorem titulum dederunt modo hac modo illa parte eius omissa in excerptis ex libro secundo quae reperiuntur in digestorum titulis 17, 1. 2. 18, 6. 19, 2. 22, 1. 41, 3. 44, 7, quae spectant omnia ad partem libri eius posteriorem, item in excerptis ex libro tertio (44, 7, 4. 5), excepto uno loco 50, 13, 16, ut appareat dum progrediuntur in libro excerpendo inscriptiones eos ad compendium redegisse. haec sic procedunt ratione habita manus primae libri Florentini: nam secunda quinque locis (17, 1, 2. 4: 17, 2, 72: 22, 1, 28: 44, 7, 4) inscriptiones expleuit omnino ex interpolatione* [3] nec melior] ne deterior (*u. i.*)?

---

4 secundo *om.* F^1 5 consistit 'it'ideo F^2 7 differi FU^a 8 contrarium ergo] contrarium uero *Bynkershoek*: ἐναντιοῦται δὲ τούτοις ἡ τοῦ μισθοῦ δόσις *BS* (πλ.) 11 cottidianarum] rerum cott. siue aureorum F^2 16 negotii F^1 21 tantum *bis* P^a | autum F^1 22 ut] uel P^a 23 afaeneres F^1 | afaeneres F^1 25 dabatur] F^1, dabitur F^2PVU *cum Inst.* 28 ut interim nec melior *seq.*] *eadem legerunt Graeci*: ὥστε ἐντεῦθεν γίνεσθαι καλλίονα τὴν αἵρεσιν τοῦ ἐντελλομένου· ἔσθ' ὅτε δὲ καλλίονα, οὐδέποτε χείρονα *BS* (πλ.) *collato sch. 2 Stephani uerb.* οὐδὲ κρείττονα ποιῆσαι: *nam quod* interim *uerterunt, quasi esset* inde, *coniectura est* | causam *PV*

1 deterior uero numquam. Et quidem si mandaui tibi, ut aliquam rem mihi emeres, nec
2 de pretio quicquam statui tuque emisti, utrimque actio nascitur. Quod si pretium statui
tuque pluris emisti, quidam negauerunt te mandati habere actionem, etiamsi paratus esses
id quod excedit remittere: namque iniquum est non esse mihi cum illo actionem, si nolit,
illi uero, si uelit, mecum esse.
4 GAIUS libro secundo rerum cottidianarum. Sed Proculus recte eum usque B. 14, 1, 4 S
ad pretium statutum acturum existimat, quae sententia sane benignior est.
5 PAULUS libro trigensimo secundo ad edictum. Diligenter igitur fines mandati B. 14, 1, 5 S
1 custodiendi sunt: nam qui excessit, aliud quid facere uidetur et, si susceptum non imple-
2 uerit, tenetur. Itaque si mandauero tibi, ut domum Seianam centum emeres tuque Titia-
nam emeris longe maioris pretii, centum tamen aut etiam minoris, non uideris implesse
3 mandatum. Item si mandauero tibi, ut fundum meum centum uenderes tuque Ep. 16, 25
eum nonaginta uendideris et petam fundum, non obstabit mihi exceptio, nisi et reliquum
mihi, quod deest mandatu meo, praestes et indemnem me per omnia conserues. (Ep.)
4 Seruo quoque dominus si praeceperit certa summa rem uendere, ille minoris uendiderit,
similiter uindicare eam dominus potest nec ulla exceptione summoueri[1], nisi indemnitas
5 ei praestetur. Melior autem causa mandantis fieri potest, si, cum tibi mandassem, ut
Stichum decem emeres, tu eum minoris emeris uel tantidem, ut aliud quicquam seruo ac-
cederet: utroque enim casu aut non ultra pretium aut intra pretium fecisti.
6 ULPIANUS libro trigensimo primo ad edictum. Si remunerandi gratia honor B. 14, 1, 6 S
1 interuenit, erit mandati actio. Si cui fuerit mandatum, ut negotia administraret, hac f. 241'
actione erit || conueniendus nec recte negotiorum gestorum cum eo agetur: nec enim ideo
est obligatus quod negotia gessit, uerum idcirco quod mandatum susceperit: denique tene-
2 tur et si non gessisset. Si passus sim aliquem pro me fideiubere uel alias interuenire,
mandati teneor et, nisi pro inuito quis intercesserit aut donandi animo aut negotium[2]
3 gerens, erit mandati actio. Rei turpis nullum mandatum est et ideo hac actione non
4 agetur. Si tibi mandauero quod mea non intererat, ueluti ut pro Seio interuenias uel ut
Titio credas, erit mihi tecum mandati actio, ut Celsus libro septimo digestorum scribit,
5 et ego tibi sum obligatus. Plane si tibi mandauero quod tua intererat, nulla erit mandati
actio, nisi mea quoque interfuit: aut, si non esses facturus, nisi ego mandassem, etsi mea
6 non interfuit, tamen erit mandati actio. Apud Iulianum libro tertio decimo digestorum
quaeritur: si dominus iusserit procuratorem suum certam pecuniam sumere et faenerare
periculo suo ita, ut certas usuras domino penderet dumtaxat, si pluris faenerare potuisset,
ipse lucraretur, in creditam[3] pecuniam uidetur, inquit, accepisse. plane si omnium nego-
tiorum erat ei administratio mandata, mandati quoque eum teneri, quemadmodum solet
7 mandati teneri debitor, qui creditoris sui negotia gessit. Marius Paulus quidam fideiusserat
pro Daphnide mercedem pactus ob suam fideiussionem et sub nomine alterius ex euentu
F [*P*(*VU*)]

[1] summouebitur? [2] suum *ins.* (*u. i.*) [3] creditum (*edd.*)?

2 statui] F^b, statim F^a, statu P^a? | ùtrumque F^a, utrique *U* 3 esse's' F^2, esset U^a 4 actione'm' F^2 | nollit *F* 5 ille P^aV 6 cotidianarum (*sic*) F^1, cotidianarum uel aureorum F^2P, cotidianarum et aureorum *U*: *cf. ad l.* 2 *h. t.* 7 acturum *om.* P^a 13 nonaginta uenderis P^a 14 mandato F^2PU 18 tantundem *PVU* | quisquam F^1 | accederit *P*, accideret U^b 25 negotium gerens (gerend *reposuit, mox* gerens *restituit* F^2)] μήτε πραγμάτων αὐτοῦ διοίκησιν πράττων *B* (*Anon.*), ἢ ἄποντος τὴν ἐγγύην ὑπεισῆλθε τὴν ὑπὲρ ἐμοῦ *BS* (πλ.): negotium suum gerens *uidetur scripsisse Ulpianus*, cum *hic casus non facile ab eo omitti potuerit, uerba autem quae praecedunt* si passus sim *cet. negotiorum gestorum actionem excludant* 26 haec actio P^a 27 non intererat] intererat P^aU^a: πρᾶγμα μὴ διαφέρον μοι *BS* (πλ.) 29 intererat] integeraret F^1 30 actio 'lucra apud iulianum libro' nisi F^b | quoque mea *P* | aut si non esses f. n. e. mandassem et (et *om.* F^1) si *cet.*] ἤγουν οὐκ ἂν ἑτέρως ἐποίησας, εἰ μὴ ἐνετειλάμην ἐγώ· τότε γάρ, εἰ καὶ μηδέν μοι διαφέρει, ἐναχθήσομαι τῷ μανδάτι *BS* (πλ.), *unde supplementum a m.* 2 *adiectum imperfectum uideri potest et excidisse post* mandassem *uerba* tunc enim et 31 libris P^a 34 in creditam *cet.*] δάνειον πρὸς τὸν προκουράτωρα γενέσθαι δοκεῖ *BS* (πλ.) 35 quemadmodo P^a 36 qui] cui F^1 | creditor'is' F^2 37 dafnide *F*, dampnide VU^b, dampni U^a | fideiussiones P^a, fideiussionem *U*

litis cauerat sibi certam quantitatem dari: hic a Claudio Saturnino praetore maiores fructus
inferre iussus erat et aduocationibus ei idem Saturninus interdixerat. uidebatur autem
mihi indicatum solui fideiussisse et quasi redemptor litis extitisse et uelle a Daphnide man-
dati iudicio consequi, quod erat condemnatus. sed rectissime diui fratres rescripserunt
nullam actionem eum propter suam calliditatem habere, quia mercede pacta accesserat ad
talem redemptionem. Marcellus autem sic loquitur de eo qui pecunia accepta spopondit,
ut, si quidem hoc actum est, ut suo periculo sponderet, nulla actione agat, sin uero non
hoc actum est, utilis ei potius actio competat: quae sententia utilitati rerum consentanea est.
7 Papinianus libro tertio responsorum. Salarium procuratori constitutum si [B. 14, 1, 7] *P
extra ordinem peti coeperit, considerandum erit, laborem dominus remunerare uoluerit
atque ideo fidem adhiberi placitis oporteat an euentum litium maioris pecuniae praemio
contra bonos mores procurator redemerit.
8 Ulpianus libro trigensimo primo ad edictum. Si procuratorem dedero nec [B. 14, 1, 8] S
instrumenta mihi causae reddat, qua actione mihi teneatur? et Labeo putat mandati eum
teneri nec esse probabilem sententiam existimantium ex hac causa agi posse depositi:
1 uniuscuiusque enim contractus initium spectandum et causam. Sed et si per collusionem
procuratoris absolutus sit aduersarius, mandati eum teneri: sed si soluendo non sit, tunc
2 de dolo actionem aduersus reum, qui per collusionem absolutus sit, dandam ait. Sed et
3 de lite quam suscepit exsequenda mandati eum teneri constat. Si quis mandauerit alicui
gerenda negotia eius, qui ipse sibi mandauerat, habebit mandati actionem, quia et ipse
tenetur (tenetur autem, quia agere[1] potest): quamquam enim uolgo dicatur procuratorem
ante litem contestatam facere procuratorem non posse, tamen mandati actio est: ad agen-
4 dum enim dumtaxat hoc facere non potest. Si tutores mandauerint contutori suo manci-
pium emendum pupillo et ille non emerit, an sit mandati actio, et utrum tantum mandati
an uero et tutelae? et Iulianus distinguit: referre enim ait, cuius generis seruum tutores
uni tutorum mandauerint ut emeret. nam si superuacuum seruum uel etiam onerosum,
mandati actione tantum eum teneri, || tutelae non teneri: si uero necessarium seruum, tunc f. 242
et tutelae eum teneri non solum, sed et ceteros: nam et si mandassent, tenerentur tutelae,
cur seruum pupillo necessarium non comparauerunt: non sunt igitur excusati, quod con-
tutori mandauerunt, quia emere debuerunt. plane habebunt nihilo minus mandati actionem,
quia mandato non est obtemperatum. contra quoque Iulianus ait tutorem qui emit man-
5 dati actionem habere aduersus contutores suos. Si liber homo, cum bona fide seruiret,
mandauerit Titio ut redimeretur et nummos ex eo peculio dederit, quod ipsum sequi, non

F[*P*(*VU*)]

---

[1] gerere (*u. i.*)?

---

2 ei] eius P^a, *inc.* U^a 3 fideiusse et P^a, fideiussisset V^a | extitisse et] $F^b P^b V U^a$, extitisset $F^a U^b$, extitisset et P^a: *illam lectionem magis uidentur tueri Graeci, cum redemptio litis apud eos memoretur non tamquam causa, propter quam Marius agit cum Daphnide, sed tamquam causa, cur ab ea actione repellitur et uerbum quod est* uidebatur *etiam ad redemptionem referatur:* δοκεῖ γὰρ ἀγοραστὴς τῆς δίκης ἤγουν ἐργόλαβος *B* (*Anon.*), οὐκ εἶπεν ἔστιν, ἀλλὰ δοκεῖ ... ὅτι οὐ πᾶσαν τὴν δίκην μετήγαγεν εἰς ἑαυτόν *BS* (*Steph.*) | daphnide] F^a, dafnide F^b, daphinide P^a, dapnide P^b, dampnide *VU* 5 ad] et F^1 7 ut si] ussi F^1, si V^a | periculos spond. *F* 8 utilisati F^1 10 erit] erit si $P^a V U^a$, erit an U^b | lab'e'orem F^2 11 an euentu F^b!, auetum F^a 16 spectandus P^a | causam] camsam F^1, causa *U* | collusionem] F^b!*PU*, collusium F^a 17 adu'ers'arius F^2 | si] et si P^a 18 aduersus 'r'eum F^b, aduersus rerum P^a, aduersarius eum U^a: κατὰ τοῦ ἀπολυθέντος *B* (*Anon.*) 19 exequandam P^a, exsequenda $P^b U^b$, exsequendam mandam U^a 21 quia agere potest] *idem legerunt Graeci:* ἐνέχομαι γὰρ διὰ τὸ ἔχειν σε ἔνοχον *B* (*Anon.*): *puto tamen fuisse* quia gerere potest, *cum qui alteri committit negotia sibi commissa non teneatur ad solam actionem praestandam et* gerere *pro* agere *facile hoc loco substituatur per geminationes* | digatur *F* 22 facere procuratorem] procur. fac. *P* 23 mandauerit P^a 24 e'me'rit F^b 25 tutores] tutorem P^a 26 mandauerit P^a | emerit P^a 27 mandati 'cuum' actione F^b | necessessarium *P* 28 et tutelae] tutelae et F^1 | mandassent] $F P^a V^a U^a$, οὔτε γὰρ ὡς ἐντειλάμενοι ἔχουσι παραίτησιν, καθὸ ἐνετείλαντο *B* (*Anon.*): *fortasse post* si *add.* alii, *minime cum dett.* non 29 cur] cum et P^a, cum VU^a 30 hebebunt F^1 32 si *om.* F^1

apud bonae fidei emptorem relinqui debuit, Titiusque pretio soluto liberum illum manumiserit, mox ingenuus pronuntiatus est[1], habere eum mandati actionem Iulianus ait aduersus eum cui se redimendum mandauit, sed hoc tantum inesse mandati iudicio, ut sibi actiones mandet, quas habet aduersus eum a quo comparauit. plane si eam pecuniam dederit, quae erat ex peculio ad bonae fidei emptorem pertinente, nullae ei, inquit Iulianus, mandari actiones possunt, quia nullas habet, cum ei suos nummos emptor dederit: quinimmo, inquit, ex uendito manebit obligatus, sed et haec actio inutilis est, quia quantum
6 [2]fuerit consecutus, tantum empti iudicio necesse habebit praestare. Mandati actio tunc competit, cum coepit interesse eius qui mandauit: ceterum si nihil interest, cessat mandati actio, et eatenus competit, quatenus interest. ut puta mandaui tibi, ut fundum emeres: si intererat mea emi, teneberis: ceterum si eundem hunc fundum ego ipse emi uel alius mihi neque interest aliquid, cessat mandati actio. mandaui, ut negotia gereres: si nihil deperierit, quamuis nemo gesserit, nulla actio est, aut si alius idonee gesserit, cessat mandati
7 actio. et in similibus hoc idem erit probandum. Si ignorantes fideiussores debitorem soluisse uel etiam acceptilatione siue pacto liberatum ex substantia debitoris soluerunt, non
8 tenebuntur mandati. Quod et ad actionem fideiussoris pertinet. et hoc ex rescripto diuorum fratrum intellegere licet, cuius uerba haec sunt: 'Catullo Iuliano. Si hi, qui pro te 'fideiusserant, in maiorem quantitatem damnati, quam debiti ratio exigebat, scientes et prudentes auxilium appellationis omiserunt, poteris mandati agentibus his aequitate iudicis 'tueri te'. igitur si ignorauerunt, excusata ignorantia est: si scierunt, incumbebat eis necessitas prouocandi, ceterum dolo uersati sunt, si non prouocauerunt. quid tamen, si paupertas eis non permisit? excusata est eorum inopia. sed et si testato conuenerunt debito-
9 rem, ut si ipse putaret appellaret, puto rationem eis constare. Dolo autem facere uidetur,
10 qui id quod potest restituere non restituit: proinde si tibi mandaui, ut hominem emeres, tuque emisti, teneberis mihi, ut restituas. sed et si dolo emere neglexisti (forte enim pecunia accepta alii cessisti ut emeret) aut si lata culpa (forte si gratia ductus passus es alium emere), teneberis. sed et si seruus quem emisti fugit, si quidem dolo tuo, teneberis, si dolus non interuenit nec culpa, non teneberis nisi ad hoc, ut caueas, si in potestatem tuam peruenerit, te restituturum. sed et si restituas, et tradere debes. et si cautum est de euictione uel potes desiderare, ut tibi caueatur, puto sufficere, si mihi hac actione cedas, ut procuratorem me in rem meam facias, nec amplius praestes quam consecuturus sis.

9 PAULUS libro trigensimo secundo ad edictum. De tuo etiam facto cauere [B. 14, 1, 9] S debes.

10 ULPIANUS libro trigensimo primo ad edictum. Idemque et in fundo, si fun- [B. 14, 1, 10] S dum emit procurator: nihil enim amplius quam bonam fidem praestare eum oportet qui
1 procurat. Sed et si de sanitate serui procuratori cautum est aut caueri potest aut de ce-
2 teris uitiis, idem erit dicendum. aut[3] si culpa caueri non curauerit, condemnabitur. Si ex fundo quem mihi emit procurator fructus consecutus est, hos quoque officio iudicis prae-
3 stare eum oportet. ‖ Si procurator meus pecuniam meam habeat, ex mora utique usuras f. 242'
mihi pendet. sed et si pecuniam meam faenori dedit usurasque consecutus est, consequenter dicemus debere eum praestare quantumcumque emolumentum sensit, siue ei mandaui siue non, quia bonae fidei hoc congruit, ne de alieno lucrum sentiat: quod si non exercuit pe-
$F[P(VU)]$

---

[1] sit? [2] uenditor *ins.* (*Krueger*) [3] at (*Hal.*)?

2 'iul'ianus F^2 5 iulianus *om.* P 7 quantum] in quantum P^a 8 tantum *om.* P^a 9 ceperit P 12 aliquia F^1, aliquod P^a 15 liberato P^a | substantu F^1 | soluerent F^1 17 huius *Taur.* | catulio PU | iulianu F^1 19 aupellationis F^a | omiserint P | his *om.* P^a | iuditii P^a 20 ignouerunt P 22 conuenierunt F 23 eis] eius P, *inc.* U^a | constare't' F^2, consistero P^a 24 qui] ob P^a 27 emere's' F^b 29 restiturum P^a | sed et si restituas et (et *om.* P^a) tradere debes] *confirmant* BS (πλ.): ἀποκαθιστῶν δὲ ὀφείλει τραδιτεύειν, οὐ μὴν λέγειν ψιλῷ λόγῳ, ὅτι ἀποκαθιστῶ σοι τὸν οἰκέτην 30 eui'a'ctione F^2 | uel] rei PU | potes] potest F^1U | sufficere'd' F^2 31 consecutus P^a *recte fortasse, sed contra* BS (πλ.): οὐ γὰρ δεῖ σε πλέον παρέχειν οὗπερ ἔμελλες ἀπαιτεῖν 36 sanitatem P^a | ceterus F^1 41 debere] dehabere P^a | man'da'ui F^2, mandauit U^a

cuniam, sed ad usus suos conuertit, in usuras conuenietur, quae legitimo modo in regio-
nibus frequentantur. denique Papinianus ait etiam si usuras exegerit procurator et in usus
4 suos conuertit, usuras eum praestare debere. Si quis Titio mandauerit, ut ab actoribus suis
mutuam pecuniam acciperet, mandati eum non acturum Papinianus libro tertio responsorum
scribit, quia de mutua pecunia eum habet obligatum: et ideo usuras eum petere non posse
5 quasi ex causa mandati, si in stipulationem deductae non sunt. Idem Papinianus libro
eodem refert fideiussori condemnato, qui ideo fideiussit, quia dominus procuratori manda-
uerat ut pecuniam mutuam acciperet, utilem actionem dandam quasi institoriam, quia et
6 hic quasi praeposuisse eum mutuae pecuniae accipiendae uideatur. Si cui mandauero, ut
a Titio stipuletur, potero cum eo cui mandaui agere mandati, ut eum accepto liberet, si
hoc uelim: uel, si malim, in hoc agam, ut eum deleget mihi uel si cui alii uoluero. et
Papinianus libro eodem scribit, si mater pro filia dotem dederit eamque mandante filia uel
ilico stipulata sit uel etiam postea, mandati eam teneri, quamuis ipsa sit, quae dotem dederit.
7 Si quis ea, quae procurator suus et serui gerebant, ita demum rata esse mandauit, si inter-
uentu Sempronii gesta essent, et male pecunia credita sit, Sempronium, qui nihil dolo
fecit, non teneri. et est uerum eum, qui non animo procuratoris interuenit, sed affectionem
amicalem promisit in monendis procuratoribus et actoribus et in regendis consilio, mandati
8 non teneri, sed[1] si quid dolo fecerit, non mandati, sed magis de dolo teneri. Si manda-
uero procuratori meo, ut Titio pecuniam meam credat sine usuris, isque non sine usuris
crediderit, an etiam usuras mihi restituere debeat, uideamus. et Labeo scribit restituere
eum oportere, etiamsi hoc mandauerim, ut gratuitam pecuniam daret, quamuis, si periculo
9 suo credidisset, cessaret, inquit Labeo, in usuris actio mandati. Idem Labeo ait et uerum
est reputationes quoque hoc iudicium admittere et, sicuti fructus cogitur restituere is qui
procurat, ita sumptum, quem in fructus percipiendos fecit, deducere eum oportet: sed et
si ad uecturas suas, dum excurrit in praedia, sumptum fecit, puto hos quoque sumptus
reputare eum oportere, nisi si salariarius fuit et hoc conuenit, ut sumptus de suo faceret
10 ad haec itinera, hoc est de salario. Idem ait, si quid procurator citra mandatum in uo-
luptatem fecit, permittendum ei auferre, quod sine damno domini fiat, nisi rationem sumptus
11 istius dominus admittit. Fideiussores et mandatores et si sine iudicio soluerint, habent
12 actionem mandati. Generaliter Iulianus ait, si fideiussor ex sua persona omiserit exceptio-
nem, qua reus uti non potuit, si quidem minus honestam, habere eum mandati actionem:
quod si eam, qua reus uti potuit, si sciens id fecit, non habiturum mandati actionem, si
modo habuit facultatem rei conueniendi desiderandique, ut ipse susciperet potius iudicium
13 uel suo uel procuratorio nomine. Si fideiussori donationis causa acceptum factum sit a
creditore, puto, si fideiussorem remunerari uoluit creditor, habere eum mandati actionem:
multo magis, si mortis causa accepto tulisset creditor uel si eam liberationem legauit.

11 POMPONIUS libro tertio ex Plautio. Si ei, cui damnatus ex causa fideiussoria [B. 14, 1, 11] *E
fueram, heres postea extitero, habebo mandati actionem.

12 ULPIANUS libro trigensimo primo ad edictum. Si uero non remunerandi causa, [B. 14, 1, 12] S
1 sed principaliter donando fideiussori remisit actionem, mandati eum non acturum. || Mar- f. 248
cellus autem fatetur, si quis donaturus fideiussori pro eo soluerit creditori, habere fide-
2 iussorem mandati actionem. Plane, inquit, si filius familias uel seruus fuit fideiussor et
F [*P*(*VU*)]

---

[1] et *ins.* (*u. i.*)

---

1 ad usus] aduersus P^aU^a 2 de'i'nique F^2 | procurat'or' F^2 3 sui's' F^2 4 'e'um F^2 5 pecunia 'eu'm F^2 | repetere P^a 8 insti-t'ut'oriam F^2, institutoria P^a | qu'i'a F^2 9 pecuni'ae' F^2 11 uolu'u'ero F^2 13 i i'lico F^2 | quae] que *F* (*suppl. f*), qui U^a 16 n'e'on ten. F^b 17 a'u'ctoribus F^2 18 sed si] sed et si *P*: ἀλλ' εἰ κατὰ δόλον ἔπραξέ τι *BS* (πλ.) 21 si hoc etiam P^a 25 impraedia F^1U 26 oportet P^a | si *om.* P^aU^a | salariarium P^a, salarium P^bVU 27 uolumptatem *F* (*em. f*), uolunta U^a, uoluptate U^b 28 raciones *P* 29 et si] et P^aU^a 32 qua] quam $F^1P^bU^a$, quas *reposuit, mox* qua *substituit* F^2 | non *om.* F^1 33 suscipere't' F^b 35 remunerare *PU* 36 mu'l'to F^2 37 pomponius *om. in spatio uacuo* F^1 38 'h'abebo F^2, habeo U^a 39 ulpianus *om. in spatio uacuo* F^1 41 ha-bere't' F^2

pro his soluero donaturus eis, mandati patrem uel dominum non acturos, hoc ideo, quia
3 non patri donatum uoluit. Plane si seruus fideiussor soluerit, dominum mandati acturum
4 idem Marcellus ibidem ait. Si filius familias non iussu patris fideiusserit, cessat mandati
actio, si nihil sit in peculio: quod si iussu, uel ex peculio solutum est, multo magis habet
5 pater mandati. Si filio familias mandaui, ut pro me solueret, patrem, siue ipse soluerit
siue filius ex peculio, mandati acturum Neratius ait, quod habet rationem: nihil enim mea
6 interest, quis soluat. Si filio familias mandauero, ut pro me solueret, et emancipatus soluat,
uerum est in factum actionem filio dandam, patrem autem post emancipationem soluentem
7 negotiorum gestorum actionem habere. Contrario iudicio experiuntur qui mandatum susce-
8 perunt, ut puta qui rerum uel rei unius procurationem susceperunt. Inde Papinianus quaerit,
si patronus praedium quod emerat, pro quo pretii bessem exsoluerat, iusserit liberto suo
tradi, ut ille residuum pretii redderet, deinde reddito pretio uendenti fundum patrono libertus
consenserit, trientis pretium an libertus possit repetere. et ait, si mandatum suscepit initio
libertus, non donatum accepit, contrario iudicio posse eum pretium repetere, quod deductis
mercedibus, quas medio tempore percepit, superest: quod si donationem patronus in liber-
9 tum contulit, uideri et postea libertum patrono donasse. Si mihi mandaueris, ut rem tibi
aliquam emam, egoque emero meo pretio, habebo mandati actionem de pretio reciperando:
sed et si tuo pretio, impendero tamen aliquid bona fide ad emptionem rei, erit contraria
mandati actio: aut si rem emptam nolis recipere: simili modo et si quid aliud mandaueris
et in id sumptum fecero. nec tantum id quod impendi, uerum usuras quoque consequar.
usuras autem non tantum ex mora esse admittendas, uerum iudicem aestimare debere, si
exegit a debitore suo quis et soluit, cum uberrimas usuras consequeretur, aequissimum
enim erit rationem eius rei haberi: aut si ipse mutuatus grauibus usuris soluit. sed et si
reum usuris non releuauit, ipsi autem et usurae absunt, uel si minoribus releuauit, ipse
autem maioribus faenus accepit, ut fidem suam liberaret, non dubito debere eum mandati
iudicio et usuras consequi. et (ut est constitutum) totum hoc ex aequo et bono iudex ar-
10 bitrabitur. Dedi tibi pecuniam, ut creditori meo exsoluas: non fecisti: praestabis mihi
usuras, quo casu et a me creditor pecuniam debitam cum usuris recepturus sit: et ita im-
11 perator Seuerus Hadriano Demonstrati[1] rescribsit. Si adulescens luxuriosus mandet tibi,
ut pro meretrice fideiubeas, idque tu sciens mandatum susceperis, non habebis mandati
actionem, quia simile est, quasi perdituro pecuniam sciens credideris. sed et si ulterius
directo mandauerit tibi, ut meretrici pecuniam credas, non obligabitur mandati, quasi ad-
12 uersus bonam fidem mandatum sit. Cum quidam talem epistulam scripsisset amico suo:
'rogo te, commendatum habeas Sextilium Crescentem amicum meum', non obligabitur man-
13 dati, quia commendandi magis hominis quam mandandi causa scripta est. Si quis manda-
uerit filio familias credendam pecuniam non contra senatus consultum accipienti, sed ex ea
causa, ex qua de peculio uel de in rem uerso uel quod iussu pater teneretur, erit licitum
mandatum. hoc amplius dico, si, cum dubitarem, utrum contra senatus consultum acciperet
an non nec essem daturus contra senatus consultum accipienti, intercesserit qui diceret

F [*P* (*VU*)]

---

[1] Demostrati?

---

1 donaturos F^1 | eis] eius P^aU^a, ea V^a 2 uoluit] F^1 *cum* *B* (*Anon.*): οὔτε γὰρ αὐτοῖς ἠθέλησε δωρήσασθαι, uoluit qui soluit F^2PU | actorum F^1 4 in peculii F^1 5 ipse solueret F^1 7 et *om.* P^a 8 pos⌜t⌝ F^2 9 mandato P^a 10 papinianos F^1 11 praetium F^1 | exsoluerem P^a | iusserit *om.* F^1, iust. U^c, iusserat VU^b 12 tradi't' F^2 | pr'a'etii F^2 | redd. pr'a'etio F^2 | uen⌜den⌝ti F^2 13 rep'p'etere F^2 14 ⌜d⌝eductis F^2, eductis F^b, eductus F^a 15 donatione P^a, donationi U^a 17 egeoque P^a | pr'a'etio F^2 18 pr'a'etio F^2 | impende'nte'ro F^b 19 acti⌜o⌝ F^2 20 consequer P^a? 22 et] *adest in F* 23 erat F^1V^a 24 reum] rerum P^a 25 dubito] dubio P^a | debere] habere P^a, deberi *U* 29 demonstrari P^a | si] di F^1 | luxoriosus *F* 30 pro meretrice] *confirmant* *BS* (πλ.): πόρνην ἐγγυήσασθαι *et* *B* (*Anon.*): ἐὰν ἐγγυήσῃ ... πόρνην (*non* πόρνῃ) 31 crederis P^a 32 meretri P^a 33 uonam F^1 34 habens F^1, habeat U^a 37 uerso] uelso F^1 | tenentur P^aV^a 38 senatui consultus P^a | acciperet ... 39 senatus consultum *om.* P^a 38 acciperat F^1 39 an *om.* F^1 | con'sultum'tra senatus F^2

non accipere contra senatus consultum, et 'periculo meo crede', dicat, 'bene credis': arbi-
14 tror locum esse mandato et mandati eum teneri. Si post creditam pecuniam mandauero
creditori ‖ credendam, nullum esse mandatum rectissime Papinianus ait. plane si, ut ex- f. 248'
spectares nec urgueres debitorem ad solutionem, mandauero tibi, ut ei des interuallum,
periculoque meo pecuniam fore dicam, uerum puto omne nominis periculum debere ad
15 mandatorem pertinere. Idem ait, si tutor mandet suscipi uel probari nomen quod fecerat,
16 teneri eum mandati, scilicet quondam pupillo suo uel curatori eius. Si mandauero exigen-
dam pecuniam, deinde uoluntatem mutauero, an sit mandati actio uel mihi uel heredi meo?
et ait Marcellus cessare mandati actionem, quia extinctum est mandatum finita uoluntate.
quod si mandaueris exigendam, deinde prohibuisti, exactamque recepisti, debitor liberabitur.
17 Idem Marcellus scribit, si, ut post mortem sibi monumentum fieret, quis mandauit, heres
eius poterit mandati agere. illum uero qui mandatum suscepit, si sua pecunia fecit, puto
agere mandati, si non ita ei mandatum est, ut sua pecunia faceret monumentum. potuit
enim agere etiam cum eo qui mandauit[1], ut sibi pecuniam daret ad faciendum, maxime si
iam quaedam ad faciendum parauit.

13 Gaius libro decimo ad edictum prouinciale. Idem est et si mandaui tibi, ut [B. 14, 1, 13] S
post mortem meam heredibus meis emeres fundum.

14 Ulpianus libro trigensimo primo ad edictum. Heredem fideiussoris, si sol- [B. 14, 1, 14] S
uerit, habere mandati actionem dubium non est. sed si uendiderit hereditatem et emptor
soluerit, an habeat mandati actionem, quaeritur. et Iulianus libro tertio decimo scribit id-
circo heredem habere mandati actionem, quia tenetur iudicio ex empto, ut praestet actiones
1 suas, idcircoque competere ex empto actionem, quia potest praestare. Si fideiussori [(B)]
duo heredes extiterint et alter eorum a coherede emerit hereditatem, deinde omne quod
defunctus fideiusserat stipulatori soluerit, habebit aut ex stipulatu aut ex empto obligatum
coheredem suum: idcirco is mandati actionem habebit.

15 Paulus libro secundo ad Sabinum. Si mandassem tibi, ut fundum emeres, [B. 14, 1, 15] S*
postea scripsissem, ne emeres, tu, antequam scias me uetuisse, emisses, mandati tibi obli-
gatus ero, ne damno adficiatur is qui suscipit mandatum.

16 Ulpianus libro trigensimo primo ad edictum. Si quis mihi mandauerit in [B. 14, 1, 16] S
meo aliquid facere et fecero, quaesitum est, an sit mandati actio. et ait Celsus libro septimo
digestorum hoc respondisse se, cum Aurelius Quietus hospiti suo medico mandasse dice-
retur, ut in hortis eius quos Rauennae habebat, in quos omnibus annis secedere solebat,
sphaeristerium et hypocausta et quaedam ipsius ualetudini apta sua inpensa faceret: de-
ducto igitur, quanto sua aedificia pretiosiora fecisset, quod amplius impendisset posse eum
mandati iudicio persequi.

17 Paulus libro septimo ad Sabinum. Si mandauero tibi, ut a Titio decem exi- [B. 14, 1, 17] S*
F[*P*(*VU*)]

---

[1] *sic fere restitue:* Illum uero qui mandatum suscepit puto agere mandati, si ita ei mandatum est, ut sua pecunia faceret monumentum, cum herede defuncti: si non ita ei mandatum est, ut sua pecunia faceret monumentum, potuit agere etiam cum eo qui mandauit (*u. i.*)

---

1 acciperet $P^a V$ | dicat crede $\dot{P}$ | bene credi P^a 3 exspectaret F^1 4 ad] ab P^a, *om.* F^1 | interuellum F^1 6 fecerit P 7 mandatum P^a 8 uoluntate'm' F^2 11 s'cr'ibit F^b | fieres F^a 12 mandati] mandatum F^b | illum uero ... puto agere mandati *et quae sequuntur sic reddunt* *B* (*Anon.*): ἐὰν ἐντείλωμαί σοι μετὰ θάνατόν μου ποιῆσαί μοι μνημεῖον, ἔχεις κατ' ἐμοῦ ἐπὶ τῷ λαβεῖν χρήματα, καὶ μάλιστα, ἐάν τι ηὐτρέπισας εἰς τὸ ἔργον. κινεῖς δὲ κατὰ τοῦ κληρονόμου οἴκοθεν δαπανήσας, εἰ μὴ ἐκ τῶν σῶν ἐνετειλάμην σοι δαπανῆσαι ἢ δέδωκά σοι ἐμὰ χρήματα, *quo commendatur prior pars supplementi in adn. 1 propositi: sed ne hoc quidem sufficit, nisi praeterea delebis uocabulum* enim 13 ei ita P 14 si iam] suam $P^a V$ 15 faciendam P^a 16 gaius *om. in spatio uacuo* F^1 18 ulpianus *om. in sp. uac.* F^1 20 abeat F 22 fideiussor'i' F^2 23 here'de's F^2 | emeret F^a 25 cohere'i'dem F | is] F^1, ait $F^2 P^b$, *om.* $P^a U$ 26 paulus *om. in sp. uac.* F^1 27 tu antéquam] tautem quod F^1 | uetuisse's' F^2, uenisse U^a | emisses *om.* P^a 28 adficietur F^1 | suscepit mand. *PV*, mand. suscepit *U* 29 ulpianus *om. in sp. uac.* F^1 30 e't' ait F^b 31 aurelius] aureliet F^1 | hospiti'o' F^2 32 rabennae F | annus F^1 33 'i'sphaeristerium F^2 | ips'i'us F^2 | ualetudini's' F^2 | inpensa's' F^2 34 quanta P^a | pr'a'etiosiora F^2 36 paulus *om. in sp. uac.* F^1

geres, et ante exacta ea mandati tecum egero, si ante rem iudicatam exegeris, condem-
nandum te esse constat.
18 Ulpianus libro quadragensimo ad Sabinum. Qui patitur ab alio mandari, ut B. 14, 1, 18 S*
sibi credatur, mandare intellegitur.
19 Idem libro quadragensimo tertio ad Sabinum. Si seruus meus de semet B. 14, 1, 19 S*
emendo mandaret, ut redimatur, Pomponius eleganter tractat, an is, qui seruum redemerit,
ultro conuenire possit uenditorem, ut seruum recipiat, quoniam mandati actio ultro citroque
est. sed esse iniquissimum Pomponius ait ex facto serui mei cogi me seruum recipere,
quem in perpetuum alienari nolueram, nec magis in hunc casum debeo mandati teneri,
quam ut eum tibi uenderem.
20 Paulus libro undecimo ad Sabinum. Ex mandato apud eum qui mandatum B. 14, 1, 20 S*
suscepit nihil remanere oportet, sicuti nec damnum pati debet, si exigere faeneratam pe-
1 cuniam non potuit. Fideiussori negotiorum gestorum est actio, si pro absente fideiusserit:
nam mandati actio non potest competere, cum ‖ non antecesserit mandatum. f. 244
21 Ulpianus libro quadragensimo septimo ad Sabinum. Cum mandatu alieno B. 14, 1, 21 S*
pro te fideiusserim, non possum aduersus te habere actionem mandati, quemadmodum qui
alienum mandatum intuitus spopondit. sed si non utique unius, sed utriusque mandatum
intuitus id fecerim, habebo mandati actionem etiam aduersus te, quemadmodum, si duo
mihi mandassent ut tibi crederem, utrumque haberem obligatum.
22 Paulus libro trigensimo secundo ad edictum. Si mandauero tibi, ut pro me B. 14, 1, 22 S
in diem fideiubeas tuque pure fideiusseris et solueris, utilius respondebitur interim non
1 esse tibi mandati actionem, sed cum dies uenerit. Item tractatum est, si, cum in diem
deberem, mandatu meo in diem fideiusseris et ante diem solueris, an statim habeas man-
dati actionem. et quidam putant praesentem quidem esse mandati actionem, sed tanti mi-
norem, quanti mea intersit superueniente die solutum fuisse. sed melius est dici interim
nec huius summae mandati agi posse, quando nonnullum adhuc commodum meum sit, ut
2 nec hoc ante diem soluam. Interdum euenit, ut meum negotium geram et tamen utilem
habeam mandati actionem: ueluti cum debitor meus periculo suo debitorem suum mihi
delegat aut cum rogatu fideiussoris cum reo experior: nam quamuis debitum meum per-
sequar, nihilo minus et illius negotium gero: igitur quod minus seruauero, consequar man-
3 dati actione. Si hi, quorum res ueneunt quas pignori dederunt, supposuerunt emptores et
eis emendas res mandent, mandatum intellegitur, licet quantum ad meram rationem man-
datum non constitit: nam cum rem tuam emas, nulla emptio est in tua persona rei tuae.
4 Iulianus scripsit mandati obligationem consistere etiam in rem eius qui mandatum suscipit
ex eo maxime probari, quod, si pluribus heredibus uendentibus uni mandauero, ut rem
hereditariam emeret, etiam pro ea parte, qua heres sit, obligatur mandati actione et obligat:
et sane si ille propter hoc extraneo rem non addixerit, quod mandatum susceperat, ex bona
fide esse praestare ei pretium, quanti uendere poterat: et contra si emptor ad emptionem
rei sibi necessariae idcirco non accesserat, quod heredi praecepisset[1] se ei empturum,
5 aequissimum esse mandati iudicio praestari, quanti eius interfuit emptam rem habere. Is
cuius bona publicata sunt mandare alicui potest, ut ea emat, et, si emerit, utilis erit man-
dati actio, si non praestet fidem: quod ideo receptum est, quia publicatis bonis quidquid

F[*P*(*VU*)]

---

[1] heres ei recepisset (*similiter Hal.*)?

1 exacta'm' F^2 | eg'er'o F^2 3 ulpianus *om. in sp. uac.* F^1 5 idem *om. in sp. uac.* F^1 | si seruus meus] F^b, seruus meus si $F^a PU$ 6 ma'n'daret F^2 7 recipiet P^a 9 imperpet. *FU* | 'h'unc casum F^2, hoc casu *U* 11 paulus *om. in sp. uac.* F^1 13 pro *om.* F^1 15 mandato *PU* 16 quemadmodo P^a 19 utrique P^a | habere P^a, habere me *U* 20 me'n' in F^2 21 soluerit F^a | respondeuitur F^1 22 'si' cum F^2 25 dici] di P^a 28 'h'abeam F^b 29 experioar P^a, experiar $P^b U$ 31 actionem P^a | ueniunt P^a | supposuerunt] $F^1 U$, supposuerint $F^2 P$ 33 constitit] F^1, consistit $F^2 PU$ | emptio est] emptio'nem' est F^b, empcionem P^a 34 susceperit *PV*, suscepit *U* 35 uni] ani F^1 37 et sane] sane P^a 38 pr'a'etium F^2 | quanti] quan P^a

6 postea adquiritur, non sequitur fiscum. Qui aedem sacram spoliandam, hominem uulnerandum, occidendum mandatum[1] suscipiat, nihil mandati iudicio consequi potest propter tur-
7 pitudinem mandati. Si tibi centum dedero, ut ea Titio dares, tuque non dederis, sed consumpseris, et mandati et furti teneri te Proculus ait: aut[2], si ita dederim, ut quae uelles
8 dares, mandati tantummodo. Si mandauerim seruo tuo, ut quod tibi debeam solueret meo nomine, Neratius scribit, quamuis mutuatus seruus pecuniam rationibus tuis quasi a me receptam intulerit, tamen, si nummos a creditore non ita acceperit, ut meo nomine daret, nec liberari me nec te mandati mecum acturum: quod si sic mutuatus sit, ut pecuniam meo nomine daret, utrumque contra esse: nec referre, alius quis an idem ipse seruus nomine tuo quod pro me soluebatur acceperit. et hoc uerius est, quoniam quotiens suos
9 nummos accipit creditor, non contingit liberatio debitori. Fugitiuus meus cum apud furem esset, pecuniam adquisiit et ex ea seruos parauit eosque Titius per traditionem a uenditore accepit. Mela ait mandati actione me consecuturum, ut restituat mihi Titius[3], quia seruus meus mandasse Titio uidebatur, ut per traditionem acciperet, si modo rogatu serui hoc fecerit: quod si sine uoluntate eius uenditor Titio tradiderit, tunc posse me ex empto agere, ut mihi eos ‖ uenditor traderet, uenditoremque per condictionem a Titio repetiturum, f. 244'
10 si seruos tradiderit Titio quos non debuerit, cum debere se existimaret. Si curator bonorum uenditionem quidem fecerit, pecuniam autem creditoribus non soluerit, Trebatius Ofilius Labeo responderunt his qui praesentes fuerunt competere aduersus eum mandati actionem, his autem qui absentes fuerunt negotiorum gestorum actionem esse. atquin si praesentium mandatum exsecutus id egit, negotiorum gestorum actio absentibus non est nisi forte aduersus eos qui mandauerunt curatori, tamquam si negotia absentium gesserint: quod si, cum soli creditores se esse existimarent, id mandauerint, in factum actio absentibus danda
11 est in eos qui mandauerint. Sicut autem liberum est mandatum non suscipere, ita susceptum consummari oportet, nisi renuntiatum sit (renuntiari autem ita potest, ut integrum ius mandatori reseruetur uel per se uel per alium eandem rem commode explicandi) aut si redundet in eum captio qui suscepit mandatum. et quidem si is cui mandatum est ut aliquid mercaretur mercatus non sit neque renuntiauerit se non empturum idque sua, non alterius culpa fecerit, mandati actione teneri eum conuenit: hoc amplius tenebitur, sicuti Mela quoque scripsit, si eo tempore per fraudem renuntiauerit, cum iam recte emere non posset[4].

23 HERMOGENIANUS libro secundo iuris epitomarum. Sane si ualetudinis aduersae uel capitalium inimicitiarum | B. 14, 1, 23 | *P

24 PAULUS libro secundo sententiarum. seu ob inanes rei actiones[5] | Paul. 2, 15, 1. B. 14, 1, 24 | *P

F[*P*(*VU*)]

---

[1] mandatum *del.* [2] at (*edd.*)? [3] seruos *ins.* [4] posses (*u. i.*)? [5] ob subitam ualetudinem, ob necessariam peregrinationem, ob inimicitiam et inanis rei actionem (*ita Mon. et reliqui meliores libri*) integra adhuc causa mandati negotium renuntiari potest *Paulus*

---

3 consumseris *F* 4 uelles dares] uel lex daret P^a 5 mandati] mandari F^a | de'be'am F^2 6 mutuatuatus P^a | pecuniam] quoniam F^1 | quas'i' F^b 7 r'e'ceptam F^2 8 quod] qui P^a 10 soluenatur F^1 11 accepit PVU^a 12 esse P^a | conparauit *PVU* 13 mela] ὁ Μάρκελλος *BS* | mandati] mela F^1 | quia] a P^a 14 modo 'reciperet si modo' rogatu F^2 15 'si' sine F^2 | tradederit *P* | tun'c' F^2 16 uenditorem quoque per P^a | a titio] actio P^a 18 ofilius et labeo *P*, et ofilius labeo *U* 19 competere] competerunt F^1 20 atqui P^a, *om.* V^a 22 quod] qui P^a 26 per se] ipse P^a | aut si redundet in eum captio] ut sic *pro* aut si *uidetur legisse Theophilus in BS sic uertens:* εἰ δὲ μὴ ποιήσῃ ὁ τὸ μανδάτον ὑποδεξάμενος, ἡ ἐντεῦθεν ζημία κατ' αὐτὸν τραπήσεται, *omnino errore* 27 quidem] quod P^aV 28 idque] id quod $P^a?U^a$ 30 cum iam recte emere non posset] *idem legerunt Graeci:* εἰ ἐν ἐκείνῳ τῷ χρόνῳ ἐπίτηδες ἀπηγόρευσεν, ἐν ᾧ ἔγνω, ὡς αὐτὸς οὐκ ἠδύνατο ἀγοράσαι *BS* (*Theophilus*): *at qui recte emere non potest, quomodo potest renuntiare mandatum per fraudem? denique post eum qui non renuntiauit agendum erat de eo qui renuntiauit intempestiue* 32 aduersa'ria'e F^2 33 capitolium F^1 34 *l.* 24 *et l.* 25 *transponit* P^a, *inscr. l.* 24. 25. 26 *perturbat U* | imanes *PU*

25 Hermogenianus libro secundo iuris epitomarum. seu ob aliam iustam cau- [B. 14, 1, 25] *P
sam excusationes alleget, audiendus est.
26 Paulus libro trigensimo secundo ad edictum. Inter causas omittendi man- [B. 14, 1, 26] S
dati etiam mors mandatoris est: nam mandatum soluitur morte. si tamen per ignorantiam
impletum est, competere actionem utilitatis causa dicitur. Iulianus quoque scripsit manda-
1 toris morte solui mandatum, sed obligationem aliquando durare. Si quis debitori suo man-
dauerit, ut Titio solueret, et debitor mortuo eo, cum id ignoraret, soluerit, liberari eum
2 oportet. Abesse intellegitur pecunia fideiussori etiam si debitor ab eo delegatus sit credi-
tori, licet is soluendo non fuerit, quia bonum nomen facit creditor, qui admittit debitorem
3 delegatum. Si is, qui fideiussori donare uult, creditorem eius habeat debitorem suum eum-
que liberauerit, continuo aget fideiussor mandati, quatenus nihil intersit, utrum nummos
4 soluerit creditori an eum liberauerit. Praeterea sciendum est non plus fideiussorem con-
5 sequi debere mandati iudicio, quam quod soluerit. Mandatu tuo fideiussi decem et procu-
ratori creditoris solui: si uerus procurator fuit, statim mandati agam: quod si procurator
6 non est, repetam ab eo. Non omnia, quae inpensurus non fuit mandator, im- [B. 53, 1, 15]
putabit, ueluti quod spoliatus sit a latronibus aut naufragio res amiserit uel languore suo
suorumque adpraehensus quaedam erogauerit: nam haec magis casibus quam mandato im-
7 putari oportet. Sed cum seruus, quem mandatu meo emeras, furtum tibi fecisset, Neratius
ait mandati actione te consecuturum, ut seruus tibi noxae dedatur, si tamen sine culpa tua
id acciderit: quod si ego scissem talem esse seruum nec praedixissem, ut possis praecauere,
8 tunc quanti tua intersit, tantum tibi praestari oportet. Faber mandatu amici sui emit ser-
uum decem et fabricam docuit, deinde uendidit eum uiginti, quos mandati iudicio coactus
est soluere: mox quasi homo non erat sanus, emptori damnatus est: Mela ait non prae-
staturum id ei mandatorem, nisi posteaquam emisset, sine dolo malo eius hoc uitium ha-
bere coeperit seruus. sed si iussu ‖ mandatoris eum docuerit, contra fore: tunc enim et f. 245
mercedem et cibaria consecuturum, nisi si ut gratis doceret rogatus sit.
27 Gaius libro nono[1] ad edictum prouinciale. Si quis alicui scripserit, ut debi- [B. 14, 1, 27] S*
torem suum *liberet*, seque eam pecuniam, quam is debuerit, soluturum, mandati actione
1 tenetur. Si seruum ea lege tibi tradidero, ut eum post mortem meam manumitteres, con-
stitit obligatio: potest autem et in mea quoque persona agendi causa interuenire, ueluti si
2 paenitentia *acta* seruum reciperare uelim. Qui mandatum suscepit, si potest id explere,
deserere promissum officium non debet, alioquin quanti mandatoris intersit damnabitur: si
uero intellegit explere se id officium non posse, id ipsum cum primum poterit debet man-
datori nuntiare, ut is si uelit alterius opera utatur: quod si, *cum* possit nuntiare, cessauerit,
quanti mandatoris intersit tenebitur: si aliqua ex causa non poterit nuntiare, securus erit.
3 Morte quoque eius *cui* mandatum *est*, si is integro adhuc mandato decesserit, soluitur man-
datum et ob id heres eius, licet exsecutus fuerit mandatum, non habet mandati actionem.
4 Impendia mandati exsequendi gratia facta si bona fide facta sunt, restitui omnimodo de-
bent, nec ad rem pertinet, quod is qui mandasset potuisset, si ipse negotium gereret, mi-
5 nus impendere. Si mandatu meo Titio credideris et mecum mandati egeris, non aliter con-

F (*m. 2 inde a l. 27 deficit*) *P*(*VU*)

---

[1] decimo (*Krueger*)?

---

1 epitoma'to'rum F^b 2 allegat P^a 3 trigensimo *om.* *P* 6 obligatione P^a | debitoris P^a 9 qu'i'a F^b 10 fideiussore P^a 11 inter'est'sit F^b 12 creditori] creditor F^2 13 quam] quoniam P^a? | et] ea P^aU^a, et ea P^bU^b | procuratoris cred. P^a 14 quod si] quod P^a 15 mandator] *FPVU*^{a}, mandato U^b, mandatori *dett.* 17 suarumque P^a | haec] haee F^1 18 quem] quoniam P^a 19 consecutorum P^a | dedatu'i'r *F* 20 possit F^1 21 amaci F^1 23 est] et F^1 | damnatus est] damandatus et F^1 25 seruus *om.* P^a | fore] rem P^a 26 ciuaria F^1 | 'ni'si F^2 28 liberent *F* 29 consistit obligatio *Latine* *BS* (*Steph.*) *et* ϲυνίϲταται ἡ ἐνοχή *B* (*Anon.*), *at* ϲυνέϲτη τὸ μανδάτον *BS* (πλ.) 30 uelut P^a 31 acta] *fPU*, actio *F*: μεταμελόμενοϲ *BS*, μεταμεληθεὶϲ *B* (*Anon.*), εἰ μεταμεληθῶ *BS* (*Cyr.*) 34 renuntiare *PVU* | cum] *fPU*, cuiti *F* 36 cui] *f*P^b*U*, cuius P^a, cu *F* | est] *fPU*, et *F* 37 exsecutus] excusatus P^a, exse.... U^a

demnari de*be*o, quam si actiones *tu*as, quas aduersus Titium habes, mihi praestiteris. sed si cum Titio egeris, ego quidem non liberabor, sed in id dumtaxat tibi obligatus ero, quod a Titio seruare non potueris.

28 ULPIANUS libro quarto decimo ad edictum. Papinianus libro tertio quaestio- [B. 14, 1, 28] *E
num ait mandatorem debitoris soluentem ipso iure reum non liberare (propter mandatum enim suum soluit et suo nomine) ideoque mandatori actiones putat aduersus reum cedi debere.

29 IDEM libro septimo disputationum. Si fideiussor conuentus, cum ignoraret [B. 14, 1, 29] S
non fuisse debitori numeratam pecuniam, soluerit ex causa fideiussionis, an mandati iudicio
persequi possit id quod soluerit, quaeritur. et si quidem sciens praetermiserit exceptionem
uel doli uel non numeratae pecuniae, uidetur dolo uersari (dissoluta enim neglegentia prope
dolum est): ubi uero ignorauit, nihil *est* quod ei imputetur. pari ratione et si aliqua ex-
ceptio debitori competebat, pacti forte conuenti uel cuius alterius rei, et ignarus hanc ex-
ceptionem non exercebit, dici oportet *ma*ndati ei actionem competere: potuit enim atque
debuit reus promittendi certiorare fideiussorem suum, ne forte ignarus soluat indebitum.
1 Non male tractabitur, si, cum ignoraret fideiussor inutiliter se obligatum, soluerit, an man-
dati actionem habeat. et si quidem factum ignorauit, recipi ignorantia eius potest, si uero
2 ius, aliud dici debet. Si, cum debitor soluisset, ignarus fideiussor soluerit, puto eum man-
dati habere actionem: ignoscendum est enim ei, si non diuinauit debitorem soluisse: de-
bitor enim debuit notum facere fideiussori iam se soluisse, ne forte creditor obrepat et
3 ignorantiam eius circumueniat et excutiat ei summam, in quam fideiussit. Hoc idem tractari
et in fideiussore potest, si, cum soluisset, non certiorauit reum, sic deinde reus soluit quod
soluere eum non oportebat. et credo, si, cum posset eum certiorare, non fecit, oportere
mandati agentem fideiussorem repelli: dolo enim proximum est, si post solutionem non
nuntiauerit debitori: cedere autem reus indebiti actione fideiussori debet, ne duplum cre-
4 ditor consequatur. Quaedam tamen etsi sciens omittat fideiussor, caret fraude, ut puta si
exceptionem procuratoriam omisit siue sciens siue ignarus: de bona fide enim agitur, cui
5 non congruit de apicibus iuris disputare, sed de hoc tantum, debitor fuerit nec ne. In
omnibus autem uisionibus, quae p*rae*positae s*u*nt, ubi creditor uel non numeratam pecuniam
accipit uel numeratam iterum accepit, repetitio contra eum competit, nisi ex condemnatione
fuerit ei pecunia soluta: tunc enim propter auctoritatem rei iudicatae repetitio quidem ces-
6 sat, ipse autem stellionatus | crimine propter suam calli*di*tatem plectetur. Fideiussor, si f. 245'
solus tempore liberatus tamen soluerit creditori, recte mandati habebit actionem aduersus
reum: quamquam enim iam liberatus soluit, tamen fidem impleuit et debitorem liberauit:
si igitur paratus sit defendere reum aduersus creditorem, aequissimum est mandati iudicio
eum quod soluit reciperare. et ita Iuliano uidetur.

30 IULIANUS libro tertio decimo digestorum. Si hominem tibi dedero, ut eum [B. 14, 1, 30] S
manumitteres, et postea procurator meus prohibuerit, ne manumitteres, an mandati agere possim, si tu eum manumiseris? respondi, si procurator iustam causam habuit interpellandi manumissionem serui, quem in hoc solum acceperam, ut manumitterem, ueluti si compererit

F (*m. 2 deficit*) *P*(*VU*)

1 debeo] *PU*, deo *F*: οὐχ ἑτέρως καταδικάζομαι *BS* (πλ.) | tuas] *PU*, suas *F*: εἰ μὴ ἐκχωρηθῇ τὰς κατὰ σοῦ ἀγωγάς *B* (*Anon.*), εἰ μὴ ἐκχωρήσῃς μοι ἃς ἔχεις κατὰ τοῦ Τιτίου ἀγωγάς *BS* (πλ.): *cf. D. 46, 1, 13* 5 debitoris] debitorem P^a, *om.* V^a | reum] rerum P^a 6 actionibus P^a | rerum P^a, eum U^a 7 debet P^a 8 idem] ulpianus *P* | dispositionum *P* 12 nihil est] *PVU*, nihil *F* | quod eum putetur P^a 14 exercebit] *ita etiam BS* (*Steph.*) *ubi haec afferuntur Latine* | mandati ei actionem] *PVU*, ei mandati ei actionem *F*, ei mandati actionem *f* 17 ignorantiam P^a 18 solu'at'isset F^b 19 habere actionem mandati *P* | diuinauit] F^m*PU*, dubinauit F^{ae} 21 ei] eis P^a | summan *P* 23 oportere'eu' mand. F^b 25 renuntiauerit *P* | cedere 'enim' autem F^b | indeuiti *F* 26 etsi] ut si F^a 28 apitibus P^a, capitibus V^a | tantum] tantum si *PVU* 29 diuisionibus *fPVU*^{b}, *inc.* U^a | praeposite PU^a (*cf. D. 22, 3, 25, 3*), popositae *F*, propositae *f*U^b | sunt] *PVU*, sint *F* 30 accipit] accepit *PVU* 32 calliditatem] *fPU*, callitatem *F* 34 reum] rerum P^a? 35 reum] rerum P^a | iudicio] *fPU*, iudiciolo *F* 38 prohi'de'buerit *F* 39 si t'm'u F^b | manumiserit F^a

eum postea[1] falsas rationes confecisse, insidias uitae prioris domini struxisse, tenebor, nisi denuntiationi procuratoris paruero: si uero nulla iusta causa procuratori fuit denuntiandi, ne seruus manumitteretur, non poterit mecum agi, quamuis ad libertatem eum perduxerim.

31 IDEM libro quarto decimo digestorum. Si negotia mea mandauero gerenda [B. 14, 1, 31 *S*] ei, qui mihi actione in quadruplum tenebatur, post annum uero in simplum, etsi post annum cum eo mandati agam, praestare mihi quadruplum debebit: nam qui alterius negotia administranda suscipit, id praestare debet in sua persona, quod in aliorum.

32 IDEM libro tertio ad Urseium Ferocem. Si hereditatem aliter aditurus non [B. 14, 1, 32 *S*] esse*m* quam cautum mihi fuisset damnum praestari et hoc mandatum intercessisset, fore mandati actionem existimo. si quis autem mandauerit alicui, ne legatum a se repell*at*, longe ei dissimile esse: nam legatum adquisitum numquam illi damno esse potuit: hereditas interdum damnosa est. *et* in summa quicumque contractus tales sunt, ut quicumque[2] eorum nomine fideiussor obligari posset, et mandati obligationem consistere puto: neque enim multo referre, praesens quis interrogatus fideiubeat an absens *uel praesens* mandet. praeterea uolgo animaduertere licet mandatu creditorum hered*itat*es suspectas adiri, quo*s* mandati iudicio teneri procul dubio est.

33 *IDEM* libro quarto ex Minicio. Rogatus ut fideiuberet si in minorem sum- [B. 14, 1, 33 *S*] mam se obligauit, recte tenetur: si in maiorem, Iulianus uerius putat quod a plerisque responsum est eum, qui[3] maiorem summam quam rogatus erat fideiussisset, hactenus mandati actionem habere, quatenus rogatus esset, quia id fecisset, quod mandatum ei est: nam usque ad eam summam, in quam rogatus erat, fidem eius spectasse uidetur qui rogauit.

34 *AFRICANUS* libro octauo quaestionum. Qui negotia Lucii Titii procurabat, [B. 14, 1, 34 *S*] is, cum a debitoribus eius pecuniam exegisset, epistulam ad eum emisit, qua significaret certam summam ex administratione apud se esse eamque creditam sibi se debiturum cum usuris semissibus: quaesitum est, an ex ea causa credita pecunia peti possit et an usurae peti possint. respondit non esse creditam: alioquin dicendum ex omni contractu nuda pactione pecuniam creditam fieri posse. nec huic simile esse, quod, si pecuniam apud te depositam conuenerit ut creditam habeas, credita fiat, quia tunc nummi, qui mei erant, tui fiunt: item quod, si a debitore meo iussero te accipere pecuniam, credita fiat, id enim benigne receptum est. his argumentum esse eum, qui, cum mutuam pecunia*m* dare uellet, argentum uendendum dedisset, nihilo magis pecuniam creditam recte petiturum: et tamen pecuniam ex argento redactam periculo eius fore, qui accepisset argentum. et in proposito igitur dicendum actione mandati obligatum fore procuratorem, ut, quamuis ipsius
1 periculo nummi fi*er*e*nt* tamen[4] usuras, de quibus conuenerit, praestare debeat. Cum heres ex parte esses, mandaui tibi, ut praedium ‖ hereditarium mihi *em*eres certo pretio: emisti. f. 246
pro coheredum quidem partibus non dubie mandati actio est inter nos. pro tua autem parte posse dubitari ait, utrumne ex empto a*n* mandati agi oporteat: neque enim sine ratione que*m* existimaturum pro hac parte sub condicione contractam emptionem. quod

F (*m.* 2 *deficit*) *P*(*VU*)

[1] postea eum? [2] quicumque *del.* (*Hal.: neque agnoscunt id Graeci*) [3] in *ins.* (*edd.*)
[4] procuratorem, quamuis ipsius periculo nummi fierent: ut tamen?

3 seruum manumittetur P^a 5 actionem P^a 7 suscepit *PV* 9 essem] *f*P^b*U*, esse in P^a, esse *F* 10 si quis] squae F^a | repellat] *fPU*, repellet *F* 11 illi damno] tibi dampnum *P* 12 et in] *PV*, in FU^a 14 quis] quae F^a | uel praesens] *PVU cum B* (*Anon.*): ἢ καὶ παρὼν ἢ καὶ ἀπὼν ἐντείληται *et BS*: ἡ μὲν ἐγγύη πρὸς παρόντα γίνεται, τὸ μάνδατον δὲ καὶ πρὸς ἀπόντα, *om. F* 15 uolgo *om.* P^a | mandatu (mandato *PVU*) creditorum hereditates (*PU*, hereditaes *f*, heredes *F*) suspectas adiri, quos (P^b*VU*, quis P^a, quod *F*) m. i. t. p. d. est] εἰώθασιν ὡς δανεισταὶ ἐντέλλεσθαι τὰς ὑπόπτους κληρονομίας ὑπεισελθεῖν καὶ ὑποκεῖνται τῇ περὶ ἐντολῆς ἀγωγῇ *B* (*Anon.*) 17 idem *om. in sp. uac. F* 18 quod a d pler. *F* 19 erat] sit *P* 22 africanus] *PU cum B, om. in sp. uac. F* 23 emisis F^a, misit *U* 26 possunt P^a*V* | omni] eius P^a*V* 29 quod *om. PVU* 30 uenigne F^a | pecunia *F* (*em. f*) 32 et *om.* P^a 33 actionem P^a 34 fierent] *scripsi:* fierint P^a, ferint *F*, fuerant *V*, fuerint *f*P^b*U* 35 emeres] *PU cum B* (*Anon.*): κληρονομιαῖον ἀγρὸν ἀγοράσας μοι, heres *F* 37 an] *PU*, a *F* 38 quem] *f*PU^a, que *F*, quemquam U^b

quidem maxime quaeri pertinere ait, ut[1], si forte prius quam emptio fieret decesserim et tu, cum scires me decessisse, propter mandatum meum alii uendere nolueris, an heres meus eo nomine tibi sit obligatus, et retro, si alii uendideris, an heredi meo tenearis. nam si quidem sub condicione emptio facta uidetur, potest agi, quemadmodum si quaeuis alia condicio post mortem exstitisset: sin uero perinde mandati agendum sit, ac si alienum fundum emi mandassem, morte insecuta, cum id scieris, resoluto mandato nullam tibi actionem cum herede meo fore. sed et si mandati agendum esset, eadem praestanda, quae praestarentur, si ex empto ageretur.

35 *Neratius* libro quinto membranarum. Si fundum, qui ex parte tuus est, B. 14, 1, 35 S* mandaui tibi ut emeres mihi, uerum est mandatum posse ita consistere, ut mihi ceteris partibus redemptis etiam tuam partem praestare debeas. sed si quidem certo pretio emendas eas mandauerim, quanticumque aliorum partes redemeris, sic et tua pars coartabitur, ut non abundet mandati quantitatem, in quam tibi emendum totum mandaui: sin autem nullo certo pretio constituto emere tibi mandauerim tuque ex diuersis pretiis partes ceterorum redemeris, et tuam partem uiri boni arbitratu aestimato pretio dari oportet,

36 Iauolenus libro septimo ex Cassio. ita ut omnes summas maiores et mino- B. 14, 1, 36 *E res coaceruet et ita portionem ei qui mandatum suscepit praestet. quod et plerique pro-
1 bant. Simili modo et in illa specie, ubi certo pretio tibi emere mandaui et aliarum partium nomine commode negotium gessisti et uilius emeris, pro tua parte tantum tibi praestatur, quanti interest tua, dummodo intra id pretium, quod mandato continetur. quid enim fiet, si exiguo pretio hi, cum quibus tibi communis fundus erat, rem abicere uel necessitate rei familiaris uel alia causa cogerentur? non etiam tu ad idem dispendium deduceris. sed nec lucrum tibi ex hac causa adquirere debes, cum mandatum gratuitum esse debet: neque enim tibi concedendum est propter hoc uenditionem impedire, quod animosiorem eius rei
2 emptorem esse quam tibi mandatum est cognoueris. Quod si fundum, qui per partes uenit, emendum tibi mandassem, sed ita, ut non aliter mandato tenear, quam si totum fundum emeres: si totum emere non potueris, in partibus emendis tibi negotium gesseris (siue *hab*ueris in eo fundo partem siue non) et eueniet, ut is cui tale mandatum datum est periculo suo interim partes emat et, nisi totum emerit, ingratis eas retineat. *nam* propius est, ut cum huiusmodi incommodis mandatum suscipi possit praestarique officium et in partibus
3 emendis perinde atque in toto debeat ab eo, qui tale mandatum sua sponte suscepit. Quod si mandassem tibi, ut fundum mihi emeres, non addito eo, ut non aliter mandato tenear, quam si totum emeres, et tu partem uel quasdam partes eius emeris, tum habebimus sine dubio inuicem mandati actionem, quamuis reliquas partes emere non potuisses.

37 Africanus libro octauo quaestionum. Hominem certum pro te dari fideiussi B. 14, 1, 37 S et solui: cum mandati agatur, aestimatio eius ad id potius tempus, quo solutus sit, non quo agatur, referri debet, et ideo etiamsi mortuus fuerit, nihilo minus utilis ea actio est. aliter in stipulatione seruatur: nam tunc id tempus spectatur quo agitur, nisi forte aut per promissorem steterit, quo minus sua die solueret, aut per creditorem, quo minus acciperet: etenim neutri eorum frustratio ‖ sua prodesse debet. f. 246'

F (*m. 2 deficit*) *P*(*VU*)

[1] ait ut] ut ait?

1 quaeri] quaere *F*^ac 3 aliis *P* | uenderis *P*^a 4 quemadmodo *P*^a | quaeuis] *V*^b, quamuis *FV*^a, quauis *PU* 5 si't a'c *F*^b 6 man's'dassem *F*, mandasset *U*^a | insecuta'm' *F* 8 agerentur *P*^a*U*^a 9 neratius] *PU cum B*, *om. in sp. uac. F* 10 mandaui] *fPU*, manda *F* 11 pr'a'etio *F* | emendas'ess' eas *F*^b 12 mandaueris *P*^a, mandaui *V*^a? | partes] *fPU*, parte *FV*^a, partem *V*^b 14 t'ib'uque *F*^b | praetiis *F* (*em. f*) 15 praetio *F* (*em. f*) | dari] dari mihi *P* 18 praetio *F* (*em. f*) | mandau'er'i *F*^b | ali'ar'um *F*^b 19 tua] *fPU*, tuo *F* 20 interestua *F*(*suppl. f*) | dummodum *F*^a 21 qui'bu's *F*^b | auicere *F* 22 idem] idet *F* 24 est] esse *P*^a | impedire] *fP*^b*U*, impendire *FP*^a 26 alter *P*^a 27 potueris] *P*^b*U*, potuerit *F*, potuerim *P*^a 28 habueris] *fPU*, aueris *F* 29 ingratis] *P*^a, ingratus *FP*^b*U* | nam] *PVU*, *om. F* | propius] *P*^b, proprius *FP*^a*V*^b*U*, proprium *V*^a 30 huiusmodo incommodo *P* 31 debeat] *PV*, debet *FU* | sus'c'epit *F*^b? 33 et] ut *P*^a | emeri's' *F*^b 34 quamuis] an quamuis *P*^a 35 libro 'quarto' oct. *F*^b, lib. iiii *U* | certem *F*^a 36 acatur *F* 40 frustratio] frustaci *P*^a

38 Marcellus libro singulari responsorum. Lucius Titius Publio Maeuio filio [B. 14, 1, 38] *S* naturali domum communem permisit non donationis causa creditori filii obligare: postea Maeuio defuncto relicta pupilla tutores eius iudicem aduersus Titium acceperunt et Titius de mutuis petitionibus: *quaero, an domus pars, quam Titius* obligandam filio suo accommodauit, arbitratu iudicis liberari debeat. Marcellus respondit, an et quando debeat liberari, ex persona debitoris itemque ex eo quod inter contrahentes actum esset ac tempore, quo res de qua quaereretur obligata fuisset, *iudi*cem aestimaturum: est enim earum specierum
1 iudicialis quaestio, per qua*m* res expediatur, non absimilis illa, quae frequentissime agitari solet, fideiussor an et prius quam soluat agere possit, ut liberetur. nec tamen semper exspectandum est, ut soluat aut iudicio accepto condemnetur, si diu in solutione reus cessabit aut certe bona sua dissipabit, praesertim si domi pecuniam fideiussor non habebit, qua numerata creditori mandati actione *reum* conueniat.

39 Neratius libro septimo membranarum. Et Aristoni et Celso patri placuit [B. 14, 1, 39] *Sf* posse rem hac condicione deponi mandatumque suscipi, ut res periculo eius sit qui depositum uel mandatum suscepit: quod et mihi uerum esse uidetur.

40 Paulus libro nono ad edictum. Si pro te praesente et uetante fideiusserim, [B. 14, 1, 40] *E* nec mandati actio nec negotiorum gestorum est: sed quidam utilem putant dari oportere: quibus non consentio, secundum quod et Pomponio uidetur.

41 Gaius libro tertio ad edictum prouinciale. Potest et ab una dumtaxat parte [B. 14, 1, 41] *E* mandati iudicium dari: nam si is qui mandatum suscepit egressus fuerit mandatum, ipsi quidem mandati iudicium non competit, at ei qui mandauerit aduersus eum competit.

42 Ulpianus libro undecimo ad edictum. Si mandauero tibi, ut excuteres uires [B. 14, 1, 42] *E* hereditatis, et tu, quasi minor sit, eam a me emeris, *et* mandati mihi teneberis. tantundem et si tibi mandaui, ut uires excuteres eius cui eram crediturus et renuntiaueris eum idoneum esse.

43 Idem libro uicesimo tertio ad edictum. Qui mandatum suscepit, ut pecunias [B. 14, 1, 43] *E* in diem collocaret, isque hoc fecerit, mandati conueniendus est, ut cum dilatione temporis actionibus cedat.

44 Idem libro sexagesimo secundo ad edictum. Dolus est, si quis nolit persequi [B. 14, 1, 44] *E* quod persequi potest, aut si quis no*lit* quod ex*egerit* soluere.

45 Paulus libro quinto ad Plautium. Si mandatu meo fundum emeris, utrum [B. 14, 1, 45] *E* cum dederis pretium ageres mecum mandati an et antequam des, ne necesse habeas res tuas uendere? et recte dicitur in hoc esse mandati actionem, ut suscipiam obligationem, quae aduersus te uenditori competit: nam et ego tecum agere possum, ut praestes mihi
1 aduersus uenditorem empti actiones. Sed si mandatu meo iudicium suscepisti, manente iudicio sine iusta causa non debes mecum agere, ut transferatur iudicium in me: nondum
2 enim perfecisti mandatum. Item si, dum negotia mea geris, alicui de creditoribus meis promiseris, et antequam soluas dicendum est te agere posse, ut obligationem suscipiam:
3 aut si nolit creditor obligationem mutare, cauere tibi debeo defensurum te. Si iudicio te sisti promisero nec exhib*u*ero, et antequam praestem, mandati agere possum, ut me liberes:

F (m. 2 deficit) P(VU)

1 respons'or'um F^b | publico P^a 4 quaero ... titius] *PU, om. F*: εἰ ὤφειλον οἱ ἐπίτροποι τὸ ἁρμόζον μου τοῦ οἴκου μέρος ἐλευθερῶσαι *B (Anon.)* 5 an *om.* P^aV 7 iudiiudicem *F (em. f)* 8 quam res] fP^bU, qua res *F*, quas res P^a | frentissima P^a 11 si domini P^a 12 reum] *PU, om. F* 14 mandatumqui F^a 16 praesentem et uetantem P^a 20 susceperit *P* 21 mandati] mandatum P^a 23 et mandati] *P cum B (Anon.)*: ἐνέχῃ μοι καὶ τῇ περὶ ἐντολῆς ἀγωγῇ, mandati *FU* 24 creditus P^a | denuntiaueris *P* 26 susepit *F* | pecuniam *P* 27 delatione P^a 30 aut si quis nolit quod exegerit soluere] *sic* P^a *cum B (Anon.)*: δόλος ἐστὶ τὸ μὴ ποιῆσαί τινα ὃ δύναται, ἢ τὸ μὴ ἀπαιτῆσαι τὸν δυνάμενον, ἢ τὸ μὴ δοῦναι τὸ ἀπαιτηθέν, aut si quis non exegerit quod exigere soluere *F*, aut si quis non exegerit (exigerit *U*, exigerat *V*) quod exigere potest aut si quis nolit soluere quod exegerit (exigit V^a) P^b *manu aequali VU lectione ex duobus archetypis contaminata* 32 ageres] *F*, ages *PU* | ne *om.* PV^a 34 aduersus] aduerset P^a | praestet F^a 36 iudicio 'non' sine F^b 37 meis] *PU*, eis *F*: ὁμολογήσῃς δανειστῇ μου *B* 38 susscipiam *F* 39 si 'i'udicio F^b 40 exhibuero] *fPU*, exhibero *F*

4 uel si pro te reus promittendi factus sim. Sed si mandauero tibi, ut creditori meo soluas,
tuque expromiseris et ex ea causa damnatus sis, humanius est et in hoc casu mandati
5 actionem tibi competere. Quotiens autem ante solutam pecuniam mandati agi posse diximus, faciendi causa, non dandi tenebitur reus: et est aequum, sicut ‖ mandante aliquo f. 247
actionem nacti cogimur eam praestare iudicio mandati, ita ex eadem causa obligatos ha-
6 bere mandati actionem, ut liberemur. Si fideiussor multiplicauerit summam, in quam fide-
7 iussit, sumptibus ex iusta ratione factis, totam eam praestabit is pro quo fideiussit. Quod
mihi debebas a debitore *tuo* stipulatus sum periculo tuo: posse me agere tecum mandati
in id, quod minus ab illo seruare potero, Nerua Atilicinus aiunt, quamuis id mandatum ad
tuam rem pertineat, et merito: tunc enim liberatur is qui debitorem delegat, si nomen eius
8 creditor secutus est, non cum periculo debitoris ab eo stipulatur. Idem iuris est, si mandatu fideiussoris eum reo egissem, quia sequenti mandato[1] liberaretur ex priore causa.

46 IDEM libro septuagensimo quarto ad edictum. Si quis pro eo spoponderit, B. 14, 1, 46 E^*
qui ita promisit: 'si Stichum non dederis, centum milia dabis'? et Stichum redemerit uilius
et soluerit, ne centum milium stipulatio committatur, constat posse eum mandati agere.
igitur commodissime illa forma in mandatis seruanda est, ut, quotiens certum mandatum
sit, recedi a forma non debeat: at quotiens incertum uel plurium causarum, tunc, licet aliis
praestationibus ex*s*olut*a* sit causa mandati quam quae ipso mandato inerant, si tamen hoc
mandatori expedierit, mandati erit actio.

47 POMPONIUS libro tertio ex Plautio. Iulianus ait, si fideiussori uxor doti pro- B. 14, 1, 47 *E*
miserit, quod ei ex causa fideiussoria debeat, nuptiis secutis confestim mandati aduersus
debitorem agere eum posse, quia intellegitur abesse ei pecunia eo, quod onera matrimonii
1 sustineret. Si is, qui pro te hominem dare fideiussit, alienum hominem stipulatori dederit,
nec ipse liberatur nec te liberat et ideo mandati actionem tecum non habet. sed si stipulator eum hominem usuceperit, dicendum esse Iulianus ait liberationem contingere: eo ergo
casu mandati actio post usucapionem demum tecum erit.

48 CELSUS libro septimo digestorum. Quintus Mucius Scaeuola ait, si quis sub B. 14, 1, 48 *E*
usuris creditam pecuniam fideiussisset et reus in iudicio conuentus cum recusare uellet sub
usuris creditam esse pecuniam et[2] fideiussor soluendo usuras potestatem recusandi eas reo
sustulisset, eam pecuniam a reo non petiturum. sed si reus fideiussori denuntiasset, ut recusaret sub usuris debitam esse nec is propter suam existimationem recusare uoluisset, quod
ita soluerit, a reo petiturum. hoc bene censuit Scaeuola: parum enim fideliter facit fide-
iussor in superiore casu, quod potestatem eximere reo uidetur suo iure uti: ceterum in
1 posteriore casu non oportet esse noxiae fideiussori, si *pe*percisset pudori suo. Cum mando

F (*m.* 2 *deficit*) *P*(*VU*)

---

[1] sequente me mandatum (*u. i.*)? [2] et *del.* (*Hal.*)

---

5 eam] eum P^a 7 praestauit *F* (*em. f*) P^a 8 debeas $P^a V$ | tuo] *PVU*, *om. F*: ἐὰν κινδύνῳ τοῦ χρεώστου μου ἐπερωτήσω χρεώστην αὐτοῦ *B* (*Anon.*) | posses me P^a, me possum me V^a 9 ab] au *F* (*em. f*) | atilianus *P* | ad tuam rem] *confirmant BS* (πλ.): εἰ καὶ τὰ μάλιστα τὸ μανδάτον ὑπούσης σῆς [σῆς *addidi propter geminationem omissum*] ὠφελείας γεγένηται 10 delegat'i' F^b 12 quia sequenti mandato liberaretur (liberatur P^a) ex priore causa] *non aliter legerunt Graeci:* τὸ γὰρ παρακολουθοῦν ὑπὸ τοῦ ἐγγυητοῦ νῦν μανδάτον τὴν προτέραν ἀνεῖλεν ἐνοχήν *BS* (πλ.): *sed cum fideiussor semel tantum mandauerit, non bis nec* sequenti *commodam explicationem admittat, Paulum credo scripsisse* sequente me mandatum 14 dauis *F* (*em. f*) 16 in mandatis] FU^b, in mandato P^a, in mandati V^a, mandati $P^b V^b U^a$ 17 at] et F^a 18 exsoluta] $f P^b V^b U$ *cum BS* (πλ.): εἰ ... ἑτέρῳ με τρόπῳ ἐνοχῆς ἀπαλλάξεις *et B* (*Anon.*): δύναται ὁ ἐνταλθεὶς καὶ δι' ἑτέρων δόσεων ... πληροῦν αὐτό, ex uolunta *F*, uel ex uoluntate exsoluta $P^a V^a$ *coniuncta utriusque archetypi lectione* 19 experdierit P^a 20 doti] $F P^a U$ *cum BS* (πλ.): λόγῳ προικός *et B* (*Anon.*): ἐν προικί, dotis V^a, dotem $f P^b V^b$ 21 comfestim *F* 23 stipulari $P^a U^a$ 24 si *om.* P^a 25 homonem F^a 27 mucius] nuntius P^a 30 reas F^a 31 debitam] creditam P^a? 32 bene] uene F^a 34 noxae P^a, noxium U^b | si pepercisset] sipsepercisset *F*, si perecpisset P^a?, si ipse pepercisset $P^b V^b U^b$, si ipse percepisset $V^a U^a$?: τῆς ὑπολήψεώς μου φεισάμενος *B* (*Anon.*), διότι τῆς οἰκείας ὑπολήψεως ἐφείσατο *BS* (πλ.), *ut uocabulum* ipse *agnoscat neuter interpres*

tibi, ut credendo pecuniam negotium mihi geras mihique id nomen praestes, me*um* in eo
2 periculum, meum emolumentum sit, puto mandatum posse consistere. Ceterum ut tibi negotium geras, tui arbitrii sit nomen, id est ut cuiu*i*s credas, tu recipias usuras, periculum dumtaxat ad me pertineat, iam extra mandati formam est, quemadmodum si mandem, ut mihi quemuis fundum emas.

49 MARCELLUS libro sexto digestorum. Seruum Titii emi ab alio bona fide et possideo: mandatu meo eum Titius uendidit, cum ignoraret suum esse, uel contra ego uendidi illius mandatu, cum forte is, cui heres exstiterit, eum emisset: de iure euictionis et *de mandatu* quaesitum est. et puto Titium, quamuis quasi procurator uendidisset, obstrictum emptori neque, si rem tradidisset, uindicationem ei concedendam, et idcirco mandati *eum non teneri, sed contra mandati* agere posse, si quid eius interfuisset, quia forte uenditurus non fuerit. contra mandator, si rem ab eo uindicare nelit, exceptione doli summouetur et aduersus uenditorem testatoris sui habet ex empto iure hereditario actionem. [B. 14, 1, 49 *E*]

50 CELSUS libro trigesimo octauo digestorum. ‖ Si is qui negotia fideiussoris gerebat ita soluit stipulatori, ut reum fideiussoremque liberaret, idque utiliter fecit, negotiorum gestorum actione fideiussor*e*m habet obligatum, nec refert, ratum habuit nec ne fideiussor. *sed fideiussor* etiam antequam solueret procuratori pecuniam, simul ac ratum ha-
1 buisset, haberet tamen mandati actionem. Siue, cum frumentum deberetur, fideiussor Africum dedit, siue quid ex necessitate soluendi[1] plus impendit quam est pretium solutae rei, siue Stichum soluit isqu*e* decessit aut debilitat*e* flagitioue ad nullum pretium sui redactus est, id mandati iudicio consequeretur. [B. 14, 1, 50 *E* f. 247']

51 IAUOLENUS libro nono ex Cassio. Fideiussor quamuis *per* errorem ante diem pecuniam soluerit, *re*petere tamen ab eo[2] non potest ac ne mandati quidem actionem, antequam dies soluendi ueniat, cum reo habebit. [B. 14, 1, 51 *E*]

52 IDEM libro primo epistularum. Fideiussorem, si sine adiectione bonitatis tritici pro altero triticum spopondit, quodlibet triticum dando reum liberare posse existimo: a reo autem non aliud triticum repetere poterit, quam quo pessimo tritico liberare se a stipulatore licuit. itaque si paratus fuerit reus, quod dando ipse creditori liberari potuit, fideiussori dare et fideiussor id quod dederit, id est melius triticum condicet, exceptione eum doli mali summoueri existimo. [B. 14, 1, 52 *Ef*]

53 PAPINIANUS libro nono quaestionum. Qui fide alterius pro alio fideiussit [B. 14, 1, 53 *P*]

F (*m.* 2 *deficit*) *P*(*VU*)

---

[1] dedit ex necessitate soluendi siue quid?

[2] ab eo] a reo?

---

1 praestet *F*, prest.. P^{a}, prestes et $P^{b}V$, praestetur et *U* | meum in eo] *PU*, meo in eo *F* 3 arbitri'i' F^{b} | cuiuis] $PV^{b}U^{b}$ *cum B* (*Anon.*): ἵν' ᾧτινι θέλῃς δανείσῃς *et B* (πλ.): ᾧτινι (οὗν *cod.*) ἐὰν βουληθῇς δανείσας, cuius *F*? $V^{a}U^{a}$ 4 quemadmodo P^{a} | mandet P^{a} 5 mihi] FV^{a} *cum BS* (πλ.): ἵνα μοι ... ἀγοράσῃς *et B* (*Anon.*) *et BS* (*Steph. et Cyr.*): ἀγοράσας μοι, tibi $PV^{b}U$ *et ita Theophilus teste Enantiophane:* τὸ παρὸν θέμα Θεόφιλος ἐξηγούμενος τὸ ἐμοὶ ἀντὶ τοῦ σοὶ παρέλαβε καί φησιν· ἀχρήστως σοι ἐντέλλομαι ἀγοράζειν ὃν ἂν θέλῃς ἀγρόν: *idem addit Dorotheum uerba* quemadmodum *seq. sic accepisse, quasi continuaretur iis huiusce legis* § *1* 8 ex's'ti'ti'terit F^{b} 9 de mandatu] P^{a}?, de mandato *f* (*m. saec. XII uel XIII*) $P^{b}VU$, *om. F* 10 emptoris P^{a} | mandati (ag *ins.* P^{a}) eum non teneri sed contra (contraria *V*) mandati agere] *PVU cum B* (*Anon.*): διὸ τὴν μανδάτου οὐχ ἕξω κατὰ σοῦ, ἀλλὰ τοὐναντίον σὺ κατ' ἐμοῦ *et BS* (πλ.): ἆρα δὲ ... ἀναγκάζεταί μοι διὰ τῆς μανδάτι αὐτὰ (*pretium ab emptore acceptum*) παρασχεῖν, καὶ λέγομεν οὐδαμῶς, ἀλλ' ἐκ τοῦ ἐναντίου κινήσει κατ' ἐμοῦ τὴν κοντραρίαν μανδάτι, ἀπαιτῶν με τὸ διαφέρον *cet. et BS* (*Cyr.*): τὸ τίμημα οὐκ ἀπαιτῶ σε, ἀλλὰ καὶ κινεῖς κατ' ἐμοῦ εἰς τὸ διαφέρον, mandati agere *rel. om. F idemque fuerit necesse est in textu libri, unde cod. P exscriptus est, cum librarius post* mandati *posuerit elementa duo* ag, *mox his deletis scripserit uerba* eum ... mandati *inuenta scilicet in archetypi margine, deinde denuo dederit illud* agere *et q. seq.* 11 si quis P^{a}, si quidem U^{a} 12 ab] F^{b}, au F^{a} | uellit *FV*, uellet *P* 13 uenditorem] uenditionem F^{a}: κατὰ τοῦ πωλήσαντος τῷ κληροδότῃ σου *B* (*Anon.*), κατὰ Πρίμου (*qui est uenditor testatoris*) *BS* (πλ.) 15 gereuat *F* | soluat *PV* 16 fideiussorem] *fPU*, fideiussorum *F* 17 sed fideiussor] sed si fideiussor *PU*, si fideiussor *V*, *om. F* 18 debetur P^{a} | africum] eum $P^{a}V^{a}$ 19 p'r aetium F^{b} 20 isqui *F* (*em. f*) | deuilitatem *F* | praetium *F* 21 id] in P^{a} 22 per] *PU*, ref *F* 23 repetere] *PU*, petere *F* 24 ueniet *P* 27 potuit *P*, potest U^{b} 31 fideiuss'it' F^{b}

praesente et non recusante, utrosque obligatos habet iure mandati: quod si pro inuito uel ignorante alterutrius[1] mandatum secutus fideiussit, eum solum conuenire potest qui mandauit, non etiam reum promittendi: nec me mouet, quod pecunia fideiussoris reus liberetur: id enim contingit et si meo mandato pro alio soluas.

54 IDEM libro uicesimo septimo quaestionum. Cum seruus extero se mandat [B. 14, 1, 54] P
emendum, nullum mandatum est. sed si in hoc mandatum intercessit ut seruus manumitteretur nec manumiserit, et pretium consequetur dominus ut uenditor et affectus ratione mandati agetur: finge filium naturalem uel fratrem esse (placuit enim prudentioribus affectus rationem in bonae fidei iudiciis habendam). quod si de suis nummis emptor pretium dederit (neque enim aliter iudicio *u*enditi liberari potest), quaeri solet, an utiliter de peculio agere possit. et uerius et utilius uidetur praetorem de huiusmodi contractibus seruorum
1 non cogitasse, quo se ipsi mala ratione dominis aufer*rent*. Si liber homo bona fide seruiens redi*mi* se mandauerit idque nummis emptoris factum sit, contraria mandati actione agi posse constat, ut tamen actiones praestentur, quas habet emptor aduersus uenditorem: finge non manumisisse liberam personam emptorem.

55 IDEM libro primo responsorum. Procurator, qui non res inclusas subtraxit, [B. 14, 1, 55] P
sed traditas non reddidit, iudicio mandati, non furti tenetur.

56 IDEM libro tertio responsorum. Qui mutuam pecuniam dari mandauit, omisso [B. 14, 1, 56] P
reo promittendi et pignoribus non distractis eligi potest: quod uti liceat si litteris exprimatur, distractis quoque pignoribus ad eum creditor redire poterit: etenim quae du- [D. 50, 17, 81]
1 bitationis tollendae causa contractibus inseruntur, ius commune non laedunt. Fideiussor [(D)]
qui pecuniam in iure optulit et propter aetatem eius qui petebat obsignauit ac publice de-
2 posuit, confestim agere mandati potest. Non ideo minus omnis temporis bonam fidem explorari oportet, quod dominus post annos quinque *de* prouincia reuersus, [2] mox rei publicae causa profecturus non acceptis rationibus mandatum instaurauerit. cum igitur ad officium procuratoris pertinuerit quidquid ex prima negotiorum gestorum administration*e* debuit ad
3 secundam ‖ rationem transferre, secundi temporis causa priorem litem suscipiet. Salarium f. 248
incertae pollicitationis neque extra ordinem recte petitur neque iudicio mandati, ut salarium
4 tibi constituat. Sumptus bona fide necessario factos, etsi negotio finem adhibere procurator non potuit, iudicio mandati restitui necesse est.

57 IDEM libro decimo responsorum. Mandatum distrahendorum seruorum de- [B. 14, 1, 57] P
functo qui mandatum suscepit interc*i*disse constitit. quoniam tamen heredes eius errore lapsi non animo furandi, sed exsequendi, quod defunctus suae curae fecerat, seruos uendiderant, eos a*b* emptoribus usucaptos uideri placuit. sed uenaliciar*i*um ex prouincia reuersum Publiciana actione non *in*utiliter acturum, cum exceptio iusti dominii causa cognita detur neque oporteat eum, qui certi hominis fidem elegit, ob errorem aut imperitiam heredum adfici damno.

58 PAULUS libro quarto quaestionum. Si praecedente mandato Titium defen- [B. 14, 1, 58] P
deras quamuis mortuo eo, cum hoc ignorares, ego puto mandati actionem aduersus heredem

F (*m. 2 deficit*) *P*(*VU*)

[1] alterius (*u. i.*)? [2] rursus *ins.*

1 obligatus *F* (*em. f*) 2 alterutrius mandatum secutus] alterius m. s. *U*: θατέρῳ πεισθεὶς τῷ μανδάτῳ *BS* (πλ.) 3 reum] rea *P* | liberatur *P* 4 mandatu *P*ª | soluam *P*ª, soluat *P*ᵇ*VU* 6 sed] quod *P* 7 nec manumiseris *P*ª | praetium *F* | consequatur *PV* 8 finge] fingere *V*ª, *inc. P*ª 9 iudici'i's *F*ᵇ | praetium *F* 10 uinditi *F* (*em. f*) 12 auferrent] *V*, auferent *PU*ᵇ, aufert *F*, *inc. U*ª 13 redimi] *fPU*, redi *F* | manda'ua'uerit *F*ᵇ 14 uenditorem] creditorem *P*ª 16 inclusae *F*ª 19 distra'xit'ctis *F*ᵇ | potest quod] poterit quo *P*ª 22 eius aetatem *P* 23 comfestim *F* 24 anus *F*¹? | de prouintia *PV*ᵇ*U*, prouincia *FV*ª | publice *F*, *om. P*ª 25 profecturus non *om. P*ª 26 administrationem *F* (*em. f*) 27 priorem] priorum ē *P*ª? 29 necessarios *P*ª*V* 32 intercedisse *FV*ª*U*ª 33 curae] cae *f*? 34 ab] ad *F* (*em. f*) | uen'al'iciarum *F*ᵇ, uenalititiarum *P*ª, uenaliciarum *U*ª 35 publicana *P*ª | non inutiliter] *P et Latine BS* (*Doroth.*) *cum BS* (πλ.): ἔστιν δὲ αὐτῷ οὐκ ἄχρηστος ἡ Πουβλικιανή *et B* (*Anon.*): καλῶς κινεῖ τὴν Πουβλικιανήν, non utiliter *FU* | causa 'domina' cognita *F*ᵇ 38 defendebas *P*, defendas *U*ᵇ, *inc. V*ª

Titii competere, quia manda*tum* morte mandatoris, non etiam mandati actio soluitur. quod
si sine mandatu defensionem suscepisti, negotiu*m* quodammodo defuncti gerere instituerás
et quemadmodum, si illum liberasses, competeret tibi negotiorum gestorum actio, ita potest
1 dici et heredem eius eadem actione tener*i*. Lucius Titius creditori suo mandatorem dedit:
deinde defuncto debitore maiore parte creditorum consentiente a praetore decretum est,
ut portionem creditores ab heredibus ferant, absente eo creditore apud quem mandator
exstiterat: quaero, si mandator conueniatur, an eandem habeat exceptionem quam heres
debitoris. respondi: si praesens apud praetorem ipse quoque consensisset, pactus uidetur
iusta ex causa eaque exceptio et fideiussori danda esset et mandatori. sed cum proponas
eum afuisse, iniquum est auferri ei electionem (sicut pignus aut priuilegium), qui potuit
praesens id ipsum proclamare nec desiderare decretum praetoris. nec enim[1] si quis dixerit
summouendum creditorem, heredi consulitur, sed mandatori uel fideiussori, quibus mandati
iudicio eandem partem praestaturus est. plane si ab hered*e* partem accepisset, an in reliquum permittendum esset creditori fideiussorem conuenire, dubitatum est: sed uidebitur
consentire decreto conueniendo heredem.

59 Idem libro quarto responsorum. *S*i mandatu Titii Calpurnius pecuniam quam B. 14, 1, 59 P
Titius credebat stipulatus esset non donandi animo, mandati iudicio eum ab herede Titii
posse conueniri, ut actiones suas praestet: idem est et si exacta est a Calpurnio pecunia.
1 Paulus respondit fideiussorem, qui rem pignoris iure obligatam a creditore emit, mandati
iudicio conuentum ab herede debitoris *o*blato omni debito[2] restituere cum fructibus coge*n*-
dum neque habendum similem extraneo emptori, cum in omni contractu bonam fidem prae-
2 star*e* debeat. Paulus respondit die adiecto in mandato, intra quem praestaturum se Lucius
Titius scripsit, non esse impedimento, quo minus etiam post eum diem conueniri mandati
3 iudicio possit. Paulus respondit unum ex mandatoribus in solidum eligi posse, etiamsi non
sit concessum in mandato: post condemnationem autem in duorum personam collatam ne-
4 cessario ex causa iudicati singulos pro parte dimidia conueniri posse et debere. Creditor
pignus uendidit: quaero, an, si euicta sit possessio emptori, regressum creditor ad mandatorem habere possit et an intersit, creditoris iure uendiderit an communi iure promiserit.
Paulus respondit, si creditor ex pretio pignorum debitum consecutus non sit, mandatorem
liberum non uideri. ex hoc responso apparet, si euictionis nomine non teneatur, ‖ proficere f. 248'
5 eam rem ad liberationem. 'Ille illi salutem. Mando tibi, ut Blaesio Seuero adfini meo octo-
'ginta credas sub pignore illo et illo: in quam pecuniam et quidquid usurarum nomine ac-
'cesserit indemnem rationem tuam me esse ex causa mandati in eum diem, quoad uixerit
'Blaesius Seuerus, praestaturum.' postea saepe conuentus mandator non respondit: quaero,
an morte debitoris liberatus sit. Paulus respondit mandati obligationem perpetuam esse,
licet in mandato adiectum uideatur indemnem rationem tuam *me* esse ex causa mandati
6 in eum diem, quoad uixerit Blaesius Seuerus, praestaturum. Paulus respondit non uideri
mandati condicion*i* paritum, cum in mandato adiectum sit, ut idonea cautio a debitore
exigeretur, si neque fideiussor neque pignora accepta sint.

F (*m.* 2 *deficit*) *P*(*VU*)

---

[1] enim *del.* [2] rem *ins.*

1 mandatum] *fPU,* mandaturum *F*: τὸ γὰρ μανδάτον, οὐ μὴν καὶ ἡ περὶ αὐτοῦ ἀγωγὴ σβέννυται *B* (*Anon.*) *et similiter BS* (*Steph.*) 2 mandato *PU* | negotiu *F* (*suppl. f*) 3 et quemadmodo P^a | liberares P^a | negoti˖or˖um F^b 4 teneri] *f*PV^bU, tenere FV^a 8 respondit P^a 9 eaquae *F* | fideiussore P^a 10 qui potuit praesens id ipsum proclamare] *confirmant BS* (πλ.): ἠδύνατο γὰρ παρὼν τοῦτο αὐτὸ φυλάξαι ἰδικῶς τὸ τῆς ἐπιλογῆς δίκαιον 12 creditores F^a 13 heredem *F* (*em. f*) 14 uideuitur *F* 16 si] *fPU,* di *F* 18 suas *om.* P^a 20 oblato] PU^b *cum BS* (πλ.): προσάγων μετὰ τόκων τὸ χρέος τῷ ἐγγυητῇ, *ubi deinde multis agitur de eiusmodi oblatione,* ablato FU^a | cogendum] P^b (*m. rec.*), cogetur FP^aVU 21 contracto P^a | bonam fidem praestare] fU^a *cum BS* (πλ.): δεῖ γὰρ μεταξὺ τοῦ ἐγγυητοῦ καὶ τοῦ δανεισαμένου καλὴν φυλάττεσθαι πίστιν, bonam fidem praestari FPV^aU^b, bona fides praestari V^b 22 paulus] 'res' paulus F^b 23 scribit P^aU 28 abere *F* (*suppl. f*) | uendideris *F* 29 consecutu'ru's F^b 30 apparet si] appareat ..i P^a, apparet et si P^bU 31 blesio *FPU*, plexio *V* | adfini] et affini P^a 36 me] *PVU, om. F* 38 condicioni] $fP^bV^bU^b$, condicione $FP^aV^aU^a$

60 Scaeuola libro primo responsorum. Creditor mandatorem conuenit: is con- [B. 14, 1, 60] P
demnatus prouocauit: quaerendum est, an manente appellatione debitor a creditore con-
1 ueniri potest. respondi posse. Ad eum qui uxorem ducturus erat litteras fecit tales: 'Titius
'Seio salutem. Semproniam pertinere ad animum meum cognouisti: ideoque cum ex uoto
'meo nuptura tibi sit, uelim certus sis secundum dignitatem tuam contrahere te matrimo-
'nium. et quamuis idonee repromissuram tibi Titiam matrem puellae dotem sciam, tamen
'et ipse quo magis conciliem animum tuum domui meae, fidem meam interponere non du-
'bito: quare scias, quodcumque ab ea ex hac causa stipulatus fueris, id me mea fide esse
'iussisse saluum te habiturum.' atque ita Titia, quae neque Titio mandauerat neque ratum
habuerat quod scripserat, dotem Seio promisit. quaero, si heres Titii ex causa mandati
praestiterit, an actione mandati heredem Titiae conuenire potest. respondi secundum ea,
quae proponuntur, non posse. item quaesitum est, an nec negotiorum gestorum. respondi
nec hoc nomine iure agere posse: palam enim facere[1] Titium non tam Titiae nomine, quam
quod consultum[2] uellet, mandasse. item si maritus aduersus mandatorem ageret, an aliqua
2 exceptione summoueatur? respondi nihil proponi, cur summouendus sit. Duobus quis man-
dauit negotiorum administrationem: quaesitum est, an unusquisque mandati iudicio in so-
lidum teneatur. respondi unumquemque pro solido conueniri debere, dummodo ab utroque
3 non amplius debito exigatur. Si inter maritum et socerum id actum esset uel tacito intel-
lectu[3], ut onus exhibendae uxoris ad maritum rediret praestante patre dotis usuras, nullam
actionem superfore ad recipiendum quod negetur consumptum: quod si pater puellae ex-
4 hibitionem mandasse se doceat, actionem mandati competere. Lucius Titius fratris filio
commisit rerum suarum administrationem ita: Σείῳ τέκνῳ χαίρειν. ἐγὼ μὲν κατὰ φύσιν εἶναι
νομίζω τὸ ὑπὲρ πατρὸς καὶ τῶν τοῦ πατρὸς υἱῶν[4] πραγματεύεσθαι δίχα τοῦ τινὰ ἐπιτροπικὸν αἰτεῖν.
εἰ δὲ δεῖ καὶ τοιούτου τινός, ἐπιτρέπω σοι περὶ πάντων τῶν ἐμῶν ὡς θέλεις πραγματεύεσθαι,
εἴτε πωλεῖν θέλεις εἴτε ὑποτίθεσθαι εἴτε ἀγοράζειν εἴτε ὁτιοῦν πράττειν, ὡς κυρίῳ ὄντι τῶν
ἐμῶν· ἐμοῦ πάντα κύρια τὰ ὑπὸ σοῦ γινόμενα ἡγουμένου καὶ μηδὲν ἀντιλέγοντός σοι πρὸς μη-
δεμίαν πρᾶξιν. quaesitum est, si quid non administrandi animo, sed fraudulenter alienasset
uel mandasset, an ualeret. respondi eum, de quo quaereretur, plene quidem, sed quatenus
res ex fide agenda esset, mandasse. item quaero, an, cum Seius magistratu functus debitor
exstitisset, Lucius Titius eo nomine conueniri possit uel res eius obligatae essent propter
uerba epistulae supra scripta. respondi neque conueniri posse neque res obligatas esse.

61 Paulus libro secundo ad Neratium. ‖ Quod filio familias ut peteret mandaui, [B. 14, 1, 61] Pf f. 249
emancipatus exegit: de peculio intra annum utiliter agam. Paulus: sed et cum filio agen-
dum est.

62 Scaeuola libro sexto digestorum. Cum controuersia esset de hereditate de- [B. 14, 1, 62] A
functae inter scriptum heredem et patruum Maeuium et amitas, Maeuius litteris ad sorores

F (*m. 2 deficit*) *P*(*VU*)

[1] facere] hac de re? [2] puellae *ins.* (*u. i.*) [3] intellectum (*van de Water*)? [4] υἱὸν (*u. i.*)?

6 quam'u'is *F²* | repromissuram] se promisuram *P* | tam'a'en *F^b* 7 concilliem *F* | domui] *PVU^b*, domu *F*, *inc.* *U^a* 8 sci'a's *F^b* | hac] ac *F* 9 salluum *F* | titio] *fPU*, tio *F*: τῆς Τιτίας μηδὲν ἐντειλαμένης Τιτίῳ *BS* (πλ.) | mandauerit *P* 12 posse] *PU*, esse *F* | gestorum] *F^b PU*, gotiorum *F^a* 13 quam quod consultum uellet] *ante* uellet *excidit opinor* puellae, *sed ne Graeci quidem hoc legerunt, nam quamuis BS* (πλ.) *sic habeant:* ὅτι οὐκ ὀνόματι Τιτίας ...... ωμενος Σεμπρωνίας τῆς κόρης τούτοις ἐχρήσατο τοῖς γράμμασιν, *tamen haec esse ex supplemento ostendunt B* (*Anon.*): οὔτε τοσοῦτον τῆς γυναικὸς ὅσον ἐμαυτοῦ ἠθέλησα προνοῆσαι 16 questum *P^a* 17 unumquemquem *F* (*em. f*) 18 exigatur] in exigatur *P^a* | tarito *P^a*, tacitu *V* 21 lucius ... 27 πρᾶξιν *primaria scriptura erasa Latina P*, gg *omissis Graecis V*, gr *omissis Graecis U ubi adscribitur in margine uersio cum lemmate hoc:* translatum pi. b'. abru. pi. (*sic*) 23 καὶ τῶν τοῦ πατρὸς υἱῶν] τὸν τοῦ πατρὸς υἱόν *BS* (πλ.) 24 τῶν] *B* (*Anon.*) *et BS* (πλ.), *om. F* 25 ὑποτίθεσθαι] *sic et F et B et BS* 26 κύρια] *F^b et sic B et BS*, κυρια ειναι *F^a* 27 πραξειν *F* | fraudulanter *P^a* 28 uel mandasset] *confirmant BS* (πλ.): ἢ ἐντείλασθαι ἑτέρῳ πρᾶξαι | queretur *P^a U^a*, queritur *P^b U^b* | plene] *FU*, plane *PV* 29 cum *om. P^a* 30 conueniri] *PU^b*, conuenire *FU^a* | eius] eis *P^a* 31 supra scripta] *F*, supra scriptae *fPU* | obligata *P^a U^a* 32 libro 'singula' secundo *F^b* | familias] *fPU*, filias *F* 36 et patronum *P^a*

suas factis declarauit commune futurum, quidquid ad eum ex euentu litis hereditariae peruenisset, neque stipulatio litteras secuta est: quaesitum est, cum transegerit idem Maeuius cum scripto herede ita, ut praedia et aliae quaedam res ex ea transactione ad eum per-
1 uenirent, an ex litteris suis possit a sororibus conueniri. respondit posse. Mandaui in haec uerba: 'Lucius Titius Gaio suo[1] salutem. Peto et mando tibi, ut fidem dicas pro Publio 'Maeuio apud Sempronium: quaeque a Publio soluta tibi non fuerint, me repraesentaturum 'hac epistula manu mea scripta notum tibi facio.' quaero, si non fideiussisset, sed mandasset creditori et alias egisset quam quod[2] ei mandatum esset, an actione mandati[3] teneretur. respondit teneri.

II.

℟ PRO SOCIO ℟ SEPA

1 PAULUS libro trigesimo secundo ad edictum. Societas *coiri* potest uel in per- [B.12,1,1] S*
1 petuum, id est dum uiuunt, uel ad tempus uel ex tempore uel sub condicione. In societate omnium bonorum omnes res quae coeuntium sunt continuo communicantur,

2 GAIUS libro decimo ad edictum prouinciale. quia, licet specialiter traditio non [B.12,1,2] S* interueniat, tacita tamen creditur interuenire.

3 PAULUS libro trigesimo secundo ad edictum. Ea uero, quae in nominibus [B.12,1,3] S*
1 erunt, manent in suo statu: sed actiones inuicem pra*e*stare debent. Cum specia- [Ep. 10, 4] liter omnium bonorum societas coita est, tunc et hereditas et legatum et quod donatum est
2 aut quaqua ratione adquisitum communion*i* adquiretur. De illo quaeritur, si ita [Ep. 10, 5] *sit coita* societas, ut, si qua iusta hereditas alterutri obuenerit, communis sit, quae *sit* iusta hereditas, utrum quae iure legitimo obuenit an etiam ea quae testamento? et probabilius
3 est ad legitimam hereditatem tantum hoc pertinere. Societas si dolo malo aut frau- [(Ep.)] dandi causa coita sit, ipso iure nullius momenti est, quia fides bona contraria est fraudi et dolo.

4 MODESTINUS libro tertio regularum. Societatem coire et re et uerbis [B. 12, 1, 4. Ep. 10, 1] *E
1 et per nuntium posse nos dubium non est. Dissociamur renuntiatione morte capitis minutione et egestate.

5 ULPIANUS libro trigesimo primo ad edictum. Societates contrahuntur [B. 12, 1, 5. Ep. 10, 7] S* siue uniuersorum bonorum siue negotiationis alicuius siue uectigalis siue etiam rei unius.
1 Societas autem coiri potest et ualet etiam inter eos, qui non sunt aequis facultatibus, cum plerumque pauperior oper*a* suppleat, quantum ei per comparationem patrimonii deest. donationis causa societas recte non contrahitur.

6 POMPONIUS libro nono ad Sabinum. Si societatem mecum coieris ea condicione, [B.12,1,6] S ut partes societatis constitueres, ad boni uiri arbitrium ea res redigenda est: et conueniens e*s*t uiri boni arbitrio, ut non utique ex aequis partibus socii simus, ueluti si alter plus operae industriae pecuniae in societatem collaturus sit.

F (*m. 2 deficit*) *P*(*VU*)

---

[1] Gaio Seio (*Hoffmann*)? [2] quod *del.* (*edd.*) [3] Titius *ins.*

4 mandauit (mandauid P^a) PU^a 5 fidem] fide ei (*uel* fidem ei?) P^a, fide mei $P^b U^a$, fidei mei U^b | dicos *F* (*em. f*) 6 repraes.] praes. P^a 7 hac epistula] fPU^b, haec epistula *F*, hanc epistulam U^a 9 respondi PU^b, *om. V* | teneri F^2 (*sec. Reiff.*: F^3 *sec. Kiessl.*) *P*, *om.* $F^1 V$ 12 coiri] *fPVU*, ociri *F* 13 id est] idem PU^a | societase F^a 14 qu'a'e F^b | continuo *om.* P^a 16 tacite PU^b 18 praestare] fP^aV^aU, prastare *F*, praestari P^bV^b 20 quaqua] qua P^aV^a | communioni] P^aVU^b, communionum *F*, communione P^bU^a: τῇ κοινότητι προσπορίζεται *B* (*Anon.*) 21 sit coita societas] *sic scripsi propter homoeoteleuton*, sit societas coita *P*, coitya (*sic Blum.*, contracta *Brencm.*) societas sit *V*, societas coita sit *fU*, societas *F*: ἐὰν συμφωνήσωμεν κοινὴν εἶναι τὴν ὡς εἰκὸς ἐρχομένην εἰς ἕνα ἡμῶν δικαίαν κληρονομίαν *B* (*Anon.*), εἴ τινες κοινωνήσουσιν, ἵνα κατενεχθεῖσα ἰοῦστα κληρονομία ἑνὶ αὐτῶν κοινὴ εἴη *BS* (*Cyr.*) | quae sit] *PU*, quae *F*, quaeritur quae sit *f* 22 prouabilius *F* 26 et re *om.* P^a 27 dissociamus P^a 30 'r'ei F^b 32 operas *F* 34 nono] decimo primo *P* | coires *P* 35 redienda P^a 36 est uiri] *PU*, et uiri *F*, uiri *V* | sotiis P^a 37 sotietate *PU*

7 Ulpianus libro trigesimo ad Sabinum. Coiri societatem et simpliciter [B. 12, 1, 7. Ep. 10, 6] S licet: et si non fuerit distinctum, uidetur coita esse uniuersorum quae ex quaestu ueniunt, hoc est si quod lucrum ex emptione uenditione, locatione conductione descendit.

8 Paulus libro sexto ad Sabinum. Quaestus enim intellegitur, qui ex [B. 12, 1, 8. Ep. 10, 6] S opera cuius descendit.

9 Ulpianus libro trigesimo ad Sabinum. Nec adiecit Sabinus heredi- [B. 12, 1, 9. Ep. 10, 10] S tatem uel legatum uel donationes mortis causa siue non | mortis causa, fortassis haec ideo, f. 249' quia non sine causa obueniunt, sed ob meritum aliquod accedunt

10 Paulus libro sexto ad Sabinum. et quia plerumque uel a parente uel *a l*iberto [B. 12, 1, 10] S quasi debitum nobis hereditas obuenit:

11 Ulpianus libro trigesimo ad Sabinum. et ita de hereditate legato donatione [B. 12, 1, 11] S Quintus Mucius scribit.

12 Paulus libro sexto ad Sabinum. Sed nec aes alienum, nisi quod ex quaestu [B. 12, 1, 12] S pendebit, ueniet in rationem societa*tis*.

13 Idem libro trigesimo secundo ad edictum. Sed et si adiciatur, ut et quaestus [B. 12, 1, 13] S* et lucri socii sint, uerum est non ad aliud lucrum, quam quod ex quaestu uenit, hanc quoque adiectionem pertinere.

14 Ulpianus libro trigesimo ad Sabinum. Si conuenerit inter socios, ne intra [B. 12, 1, 14] S certum tempus communis res diuidatur, non uidetur conuenisse, ne societate abeatur. quid tamen si hoc conuenit, ne abeatur, an ualeat? eleganter Pomponius scripsit frustra hoc conuenire: nam et si non conuenit, si tamen intempestiue renuntietur societati, esse pro socio actionem. sed et si conuenit, ne intra certum tempus societate abeatur, et [Ep. 10, 11] ante tempus renuntietur, potest rationem habere renuntiatio. nec tenebitur pro socio qui ideo renuntiauit, quia condicio quaedam, qua societas erat coita, ei non praestatur: aut quid si ita iniuriosus et damnosus socius sit, ut non expediat eum pati?

15 Pomponius libro tertio decimo ad Sabinum. uel quod ea re frui [B. 12, 1, 15. Ep. 10, 11] S non liceat, cuius gratia negotiatio suscepta sit?

16 Ulpianus libro trigesimo ad Sabinum. Idemque erit dicendum, si socius re- [B. 12, 1, 16] S nuntiauerit societati, qui rei publicae causa diu et inuitus sit afuturus: quamuis nonnumquam ei obici possit, quia potuit et per alium societatem administrare uel socio committere: sed hoc non alias, nisi ualde sit idoneus socius aut facilis afuturo etiam per alium socie-

1 tatis administratio. Qui igitur paciscitur ne diuidat, nisi aliqua iusta ratio intercedat, nec uendere poterit, ne alia ratione efficiat, ut diuidatur. sed sane potest dici uenditionem quidem non impediri, sed exceptionem aduersus emptorem locum habere, si ante diuidat, quam diuideret is qui uendidit.

17 Paulus libro sexto ad Sabinum. Sed et socius qui alienauerit contra pac- [B. 12, 1, 17] S

1 tionem accipit[1] committit et tenetur societatis aut communi diuidundo iudicio. Si [Ep. 10, 2] absenti renuntiata societas sit, quoad is scierit, quod is adquisiuit qui renuntiauit in com-

F (*m. 2 deficit*) *P*(*VU*)

---

[1] accipit *del.*

---

3 locatione et conductione *P* 5 cuius] FP^aV^aU *cum B:* τινί, cuiusque fP^bV^b 9 a liberto] *PU,* alialiberto *F* 10 debitum] F^a *cum BS* (πλ.) *et B* (*Anon.*) *et BS* (*sch. 1 ad l. 7*): ὡς χρέος, debita $F^{b1}PVU$ 11 legato] de legato *P* 12 scripsit *P* 14 societatis] *fPU,* societas *F*: εἰς τὴν τοιαύτην συνεισφέρω κοινωνίαν *BS* (πλ.), φέρεται εἰς τὴν κοινωνίαν *B* (*Anon.*) 15 adicietur *P* 18 sicuti uenerit P^a 19 comuenisse *F* | quid] quod P^a 20 frastra F^a, et frustra P^a 26 libro t·e·r·igesimo ad sabinum idem' tio decimo F^b, lib. xii *U* 29 rei publice *F* 30 ei] eum P^a 33 ne alia ratione efficiat] P^bV^bU *cum BS* (πλ.): διὰ τοῦτο δὲ οὐ δεῖ τοῦτον ἐκποιεῖν, ἵνα μὴ ἑτέρῳ λόγῳ ἀναγκασθῶ τοῦτον διελεῖν, ne a. r. efficiet *F,* nec a. r. efficiet P^a, nec a. r. efficiat V^a 35 uendiderit *P* 37 accipit committit] *F,* committet PVU^a, committit U^b: *Graeci uidentur omisisse corrupta:* ὁ παρὰ τὸ πάκτον πωλήσας ἑτέρῳ τινὶ τὸ οἰκεῖον μέρος ὁ (?) κοινωνὸς κατέχεται τῷ κ. δ. δικαστηρίῳ *BS* (*Steph.*), ὁ παρὰ τὸ σύμφωνον πωλήσας ἐνάγεται τῇ περὶ τῆς κοινωνίας ἀγωγῇ ἢ τῷ περὶ διαιρέσεως τῶν κοινῶν λόγῳ *B* (*Anon.*), ὁ πωλήσας κατέχεται ἢ πρὸ σόκιο ἢ κ. δ. *BS* (*Cyr.*) 38 quoad] quo·ad P^a | is] is qui P^a

mune redigi, detrimentum autem solius eius esse qui renuntiauerit: sed quod absens ad-
2 qu*is*iit, ad solum eum pertinere, detrimentum ab eo factum commune esse. In societate autem coeunda nihil attinet de renuntiatione *cauere*, quia ipso iure societatis intempestiua renuntiatio in aestimationem uenit. [Ep. 10, 2]

18 POMPONIUS libro tertio decimo ad Sabinum. Si seruus societatem coierit, non sufficiet, si iubeatur a domino seruus abire a societate, sed socio renuntiandum est. [B. 12, 1, 18] S

19 ULPIANUS libro trigesimo ad Sabinum. Qui admittitur socius, ei tantum socius est qui admisit, *et* recte: cum enim societas consensu contrahatur, socius mihi esse non potest quem ego socium esse nolu*i*. quid ergo si socius meus eum admisit? ei soli socius est [B. 12, 1, 19] S

20 IDEM libro trigesimo primo ad edictum. (nam socii mei socius meus socius non est) [D. 50, 17, 47, 1? B. 12, 1, 20] S*

21 IDEM libro trigesimo ad Sabinum. et quidquid fuerit de societate nostra consecutus, cum illo qui eum adsumpsit communicabit, *nos* cum eo non communicabimus. sed factum eius praestabitur societati, id est aget socius et societati praestabit quod fuerit consecutus. [B. 12, 1, 21] S

22 ‖ GAIUS libro decimo ad edictum prouinciale. Ex contrario factum quoque sociôrum debet ei praestare sicuti suum, quia ipse aduersus eos habet actionem. item certum est nihil uetare *prius* inter eum qui admiserit et eum qui admissus fuerit societatis iudicio agi, quam agi incipiat inter ceteros et eum qui admiserit. [B. 12, 1, 22] S* f. 250

23 ULPIANUS libro trigesimo ad Sabinum. De illo Pomponius dubitat, utrum actionem eum mandare sociis sufficit, ut, si facere ille non possit, nihil ultra sociis praestet, an uero indemnes eos praestare debeat. et puto omnimodo eum teneri eius nomine, quem
1 ipse solus admisit, quia difficile est negare culpa ipsius admissum. Idem quaerit, an commodum, quod propter admissum socium accessit, compensari cum damno, quod culpa praebuit, debeat, et ait compensandum. quod non est uerum, nam et Marcellus libro sexto digestorum scribit, si seruus unius ex sociis societati a domino praepositus neglegenter uersatus sit, dominum societati qui praeposuerit praestaturum nec compensandum commodum, quod per seruum societati accessit, cum damno: et ita diuum Marcum pronuntiasse, nec posse dici socio: 'abstine commodo, quod per seruum accessit, *si* damnum petis.' [B. 12, 1, 23] S

24 IDEM libro trigesimo primo ad edictum. Plane si ambo socii seruum alterius praeposuerint, non tenebitur dominus eius nomine, nisi dumtaxat de peculio: commune enim periculum esse oportet, cum ambo eum praeponamus. [B. 12, 1, 24] S*

25 PAULUS libro sexto *ad* Sabinum. Non ob eam rem minus ad periculum socii pertinet quod neglegentia eius perisset, quod in plerisque aliis industria eius societas *aucta* fuisset: et hoc ex appellatione imperator pronuntiauit. [B. 12, 1, 25] S

26 ULPIANUS libro trigesimo primo ad edictum. Et ideo si socius quaedam neglegenter in societate egisset, in plerisque autem societatem auxisset, non compensatur compendium cum neglegentia, ut Marcellus libro sexto digestorum scribsit. [B. 12, 1, 26. Ep. 10, 13] S*

27 PAULUS libro sexto ad Sabinum. Omne aes alienum, quod ma- [B. 12, 1, 27. Ep. 10, 14] S

F (*m. 2 deficit*) *P*(*VU*)

---

1 eius] eiusdem P^a | adquesiit *F*, adquisiuit *P*, quesiuit V^a, quaesiit *U* 3 cauere] *PVU*, cauere eundem *F*: ἐν τῇ συστάσει τῆς κοινωνίας οὐδὲν δεῖ περὶ τῆς ἀπαγορεύσεως συμφωνεῖν *B* (*Anon.*), περὶ τῆς ἀπαγορεύσεως περιττὸν συμφωνεῖν *BS* 6 suffitiat P^a, sufficit P^b | socio] suo iure P^a, societatem U^a 8 et] *fPU cum BS* (πλ.): καὶ εἰκότως, ut *F* 9 nolui] *fPU*, noluit *F* 14 adsumbsit *F* | communicanit FP^a | nos cum eo] *PVU*, nos ei cum eo *F*: Πρῖμος δὲ καὶ Σεκοῦνδος (*scilicet socii qui non adsumpserunt*) οὐδὲν ἔξουσι κοινὸν πρὸς Κουάρτον (*scilicet adsumptum*) *BS* | communicauimus FP^a 15 id est] id P^a, idem P^bU^a | quod] quae *P* 17 gaius ... prouinciale *om. P* 19 prius] *PVU*, priusquam *F*: κινῶ δὲ κατὰ σοῦ καὶ πρὶν ἢ κατ' ἐκείνου κινήσεις *BS* (*Cyr.*) *et similiter B* (*Anon.*) 20 admisit *P* 21 utrum *om.* P^a 22 praestet] praestaret *P* 26 et ait] ait P^a | *a* marcellus *l. inc.* FU^a 29 ita] at P^a 30 si] *PU cum BS* (πλ.): εἰ θέλεις ἀπαιτῆσαι τὴν ποσότητα, ἐφ' ᾗ ἠλάττωσε τὴν κοινωνίαν, *om. F* 34 ad] ab *F* 35 aucta fuisset] *PVU cum BS* (πλ.): διότι τῇ οἰκείᾳ σπουδῇ ἐν πολλοῖς ὠφέλησεν (τὴν κοινωνίαν), fuisset aucta *f*, fuisset *F* 36 hoc] haec *P* 39 marcellus] marcellet P^a

nente societate contractum est, de communi soluendum est, licet posteaquam societas distra*cta* est solutum[1] sit. igitur et si sub condicione promiserat et distracta societate condicio exstitit, ex communi soluendum est: ideoque si interim societas dirimatur, cautiones interponendae sunt.

28 IDEM libro sexagesimo ad edictum. Si soci*i* sumus et unus ex die pecuniam [B. 12, 1, 28] *E debeat et diuidatur societas, non debet hoc deducere socius quemadmodum praesens *pure* debet[2], sed omnes diuidere et cauere, cum dies uenerit, defensu iri socium.

29 ULPIANUS libro trigensimo ad Sabinum. Si non fuerint partes societati ad- [B. 12, 1, 29] S iectae, aequas eas esse constat. si uero placuerit, ut quis duas partes uel tres habeat, alius unam, an ualeat? placet ualere, si modo aliquid plus contulit societati uel pecuniae uel
1 operae uel cuiuscumque alterius rei causa[3]. Ita coiri societatem posse, ut nullam partem damni alter sentiat, lucrum uero commune sit, Cassius putat: quod ita demum ualebit, ut et Sabinus scribit, si tant*i* sit opera, quanti damnum est: plerumque enim tanta est industria socii, ut plus societati conferat quam pecunia, item[4] si solus nauiget, si solus pere-
2 grinetur, pericula subeat solus. Aristo refert Cassium respondisse societatem talem coiri non posse, ut alter lucrum tantum[5], alter damnum sentiret, et hanc societatem leoninam solitum appellare: et nos consentimus talem societatem nullam esse, ut alter lucrum sentiret, alter uero nullum lucrum, sed damnum sentiret: iniquissimum enim genus societatis est, ex qua quis damnum, non etiam lucrum spectet.

30 PAULUS libro sexto ad Sabinum. Mucius libro quarto decimo scribit non [B. 12, 1, 30] S posse[6] societatem || coiri, ut aliam damni, aliam lucri partem socius ferat: Seruius in notatis f. 250′ Mucii ait nec posse societatem ita contrahi, neque enim lucrum intellegitur nisi omni damno deduct*o* neque damnum nisi omni lucro deducto: sed potest coiri societas ita, ut eius lucri, quod reliquum in societate sit omni damno deducto, pars alia feratur, et eius damni, quod similiter relinquatur, pars alia capiatur.

31 ULPIANUS libro trigensimo ad Sabinum. Ut sit pro socio actio, societatem [B. 12, 1, 31] S intercedere oportet: nec enim sufficit rem esse communem, nisi societas intercedit. communiter autem res agi potest etiam citra societatem, ut puta cum non affectione societatis incidimus in communionem, ut euenit in re duobus legata, item si a duobus simul empta res sit, aut si hereditas uel donatio communiter nobis obuenit, aut si a duobus separatim emimus partes eorum non socii futuri.

F (*m. 2 deficit usque ad l. 30, denuo redit inde a l. 31*) *P*(*VU*)

---

[1] soluendum (*u. i.*)? [2] debet] debitum? [3] causa *del.* (*Hal.*) [4] ita? [5] totum (*u. i.*)? [6] probe (*u. i.*)?

---

1 distracta] *fPU*, distra *F* 2 solutum sit] soluendum sit *requiritur et sic uerterunt BS* (πλ.): εἰ καὶ τὰ μάλιστα μετὰ τὴν διάλυσιν τῆς κοινωνίας μέλλει ταῦτα δίδοσθαι 3 ideoquae *F* (*em. f*) 5 sociis *F* (*em. f*) 6 praesens pure] P^a, praesens purus *U*, praesens FP^b: οὐ δεῖ τὴν ποσότητα ... ἐξαιρεθῆναι ..., ὥσπερ ἐπὶ τοῦ πούρου *BS* (πλ.), τὸ αὐτὸ καὶ ἐπὶ τῶν ἰν δίεμ, οὐ μὴν καὶ ἐπὶ τῶν πούρων *BS* (*Cyr.*), τὸ αὐτὸ καὶ περὶ τοῦ ὑπὸ ἡμέραν· τὰ μέντοι χωρὶς αἱρέσεως ὁ χρεωστῶν ὑπεξαιρεῖ *B* (*Anon.*), *ut* pure *uocabulum a Graecis quoque lectum esse negari nequeat et Florentina lectio etsi per se sane probabilior aut errori tribuenda sit aut emendationis studio* 7 defensum PV^bU^{b1} 10 aliquod P^a 11 uel cuiuscumque alterius rei causa] ἢ καθ' οἱανδήποτε ἑτέραν αἰτίαν *BS* (πλ.) | nullam] $F^{b1}PVU$ *cum BS* (πλ.): μὴ ὑποκεῖσθαι κατ' οὐδὲν μέρος τῇ συμβησομένῃ ζημίᾳ, nullius F^a 12 aliter P^a | ualeuit *F* (*em. f*) 13 scripsit *P* | tante *F* (*em. f*) | enim] hoc P^a 14 peregrinatae F^a, peregrinatus V^a, peregrinatur V^bU 15 periculo F^a: καὶ ... μόνος ἀνεδέχετο κινδύνους *BS* (πλ.) 16 tantum] *sic libri, sed* totum *uidentur legisse Graeci, nam BS* (πλ.): ὥστε τὸν μὲν τῶν κοινωνῶν ὅλον τὸ κέρδος λαμβάνειν, τὸν δὲ τῇ ζημίᾳ βαρύνεσθαι *et BS* (*Cyr.*): ἵνα ὁ εἷς τὸ κέρδος ὅλον, ὁ δὲ ἕτερος πᾶσαν τὴν ζημίαν ἐπιγινώσκει, *nec refragantur B* (*Anon.*): ὥστε τὸν μὲν μόνην τὴν ζημίαν, τὸν δὲ τὸ κέρδος οἰκειοῦσθαι | leonianam P^a 17 nos] non P^a | consensimus P^a 20 non posse ... 22 nec posse] *confirmant BS* (πλ.): ὁ Παῦλος ἀναφέρει τὸν Μούκιον λέγοντα μὴ τοιαύτην δύνασθαι συνίστασθαι κοινωνίαν ... καὶ γὰρ ὁ Σέρβιος ... τὸ αὐτό φησι ὡς μὴ συναλλάττεσθαι κοινωνίαν τοιαύτην: *fortasse pro illo* posse *scr.* probe 21 notatis] notis *PVU* 23 neque damnum ... 24 damno deducto *om.* P^a 23 deducta neque *F* (*em. f*) | sicietas F^a 27 intercedit] F^1U, intercedat F^2P 30 aut si] aut *P* | obuenit] F^1, obueniat F^2 (*sed* a *mox deleuit m. eadem*) *PU* 31 eminus P^a | non socii futuri *om.* P^a

32 IDEM libro secundo ad edictum. Nam cum tractatu habito societas coita est, pro socio actio est, cum sine tractatu in re ipsa et negotio, communiter gestum uidetur, B. 12, 1, 32 *E

33 IDEM libro trigensimo primo ad edictum. ut in conductionibus publicorum, item in emptionibus: nam qui nolunt inter se contendere, solent per nuntium rem emere in commune, quod a societate longe remotum est. et ideo societate sine tutoris auctoritate coita pupillus non tenetur, attamen communiter gesto tenetur. B. 12, 1, 33 S^*

34 GAIUS libro decimo ad edictum prouinciale. Quibus casibus si quid forte unus in eam rem impenderit siue fructus mercedesue unus perceperit uel deteriorem fecerit rem, non societatis iudicio locus est, sed inter coheredes quidem familiae herc*isc*endae iudicio agitur, inter ceteros communi diuidundo. inter eos quoque, quibus hereditario iure communis res est, posse et communi diuidundo agi. B. 12, 1, 34 S^*

35 ULPIANUS libro trigesimo ad Sabinum. Nemo potest societatem heredi suo sic parere, ut ipse heres socius sit: in heredem autem socii proponitur actio, ut bonam fidem praestet B. 12, 1, 35 S

36 PAULUS libro sexto ad Sabinum. et acti etiam culpam, quam is pra*e*staret in cuius locum successit, licet socius *non* sit. B. 12, 1, 36 S

37 POMPONIUS libro tertio decimo ad Sabinum. Plane si hi, qui sociis heredes exstiterint, animum inierint societatis in ea hereditate, nouo consensu quod postea gesserint efficitur ut in pro socio actionem deducatur. B. 12, 1, 37 S

38 PAULUS libro sexto ad Sabinum. Pro socio arbiter prospicere debet cautionibus in futuro damno uel lucro pendente ex ea societate. quod Sabinus in omnibus bonae fidei iudiciis existimauit, siue generalia sunt (ueluti pro socio, negotiorum gestorum, tutelae) siue specialia (ueluti mandati, commodati, depositi). B. 12, 1, 38. Ep. 14, 39 (Ep.) S

1 Si tecum societas mihi sit et res ex societate communes, quam impensam in eas fecero quosue fructus ex his rebus ceperis, uel pro socio uel communi diuidundo me consecuturum et altera actione alteram tolli Proculus ait.

39 POMPONIUS libro tertio decimo ad Sabinum. Si fundus mihi tecum communis sit et in eum mortuum intuleris, agam tecum pro socio. B. 12, 1, 39 S

40 IDEM libro septimo decimo ad Sabinum. Heres socii quamuis socius non est, tamen ea, quae per defunctum inchoata sunt per heredem explicari debent: in quibus dolus eius admitti potest. B. 12, 1, 40 S^*

41 ULPIANUS libro uicensimo ad edictum. Si quis a socio poenam stipulatus sit, pro socio non aget, si tantundem in poenam sit, quantum eius interfuit. B. 12, 1, 41 *E

42 IDEM libro quadragensimo quinto ad Sabinum. Quod si ex stipulatu eam consecutus sit, postea pro socio agendo hoc minus accipiet poena ei in sortem imputata. B. 12, 1, 42 S^*

43 IDEM libro uicensimo octauo ad edictum. ‖ Si actum sit communi diuidundo, non tollitur pro socio actio, quoniam pro socio et nominum rationem habet et adiudicationem non admittit. sed si postea pro socio agatur, hoc minus ex ea actione consequitur, quam[1] ex prima actione consecutus est. B. 12, 1, 43 S^*q. 36 t

44 IDEM libro trigensimo primo ad edictum. Si margarita tibi uendenda dedero, ut, si ea decem uendidisses, redderes mihi decem, si pluris, quod excedit tu haberes, mihi B. 12, 1, 44 S^*

F[*P*(*VU*)]

[1] quantum?

3 t'ri'gensimo F^b | condictionibus *reposuit, postea* conductionibus *restituit* F^2 7 si quid] quod P^a 9 locutus P^a | hercescendae F^b, hercescendis F^a, herciscundae *f* 11 posse et] posset P^a 15 prastaret *F* (*suppl. f*) 16 non] *PU*, *om. F*: ὁ κληρονόμος τοῦ κοινωνοῦ οὐκ ἔστιν κοινωνός *BS* (*Cyr., reddens l. 35 et 36*) *neque reliqui Graeci quicquam proponunt quod indicet eorum libros Florentinam lectionem habuisse* 17 libro xiiii *P* 19 efficietur *PVU* 20 debet] F^2PU, det F^1 21 in futuro damno uel lucro pendente] *confirmant BS* (πλ.): τῆς ἐσομένης ζημίας ἢ καὶ κέρδους τοῦ ἠρτημένου 22 bona'e' F^2 | sunt] suit F^1 23 gestorum *om.* F^1 24 eas] eos P^a | facero F^1 | quesue F^1 25 diuidendo P^a 26 tollit P^a 27 fundu's' F^b 30 est] sit *P* 33 poenam] paena PVU^{b1} 37 rationem] actionem P^a 40 margaritam PVU^{b1} | uendendam PU^{b1} 41 eam PVU^b

uidetur, si animo contrahendae societatis id actum sit, pro socio esse actionem, si minus,
praescriptis uerbis.

45 IDEM libro trigensimo ad Sabinum. Rei communis nomine cum [B. 12, 1, 45. Ep. 10, 16] *S*
socio furti agi potest, si per fallaciam doloue malo amouit uel rem communem celandi animo
contrectet: sed et pro socio actione obstrictus est, nec altera actio alteram tollet. idemque
in omnibus bonae fidei iudiciis dicendum est.

46 PAULUS libro sexto ad Sabinum. Idem est et in colono et in eo qui negotia [B. 12, 1, 46] *S*
gerit et qui mandatum nostrum exsequitur et in tutore.

47 ULPIANUS libro trigensimo ad Sabinum. Sed si ex causa furtiua condixero, [B. 12, 1, 47] *S*
1 cessabit pro socio actio, nisi si pluris mea intersit. Si damnum in *re* communi socius dedit,
Aquilia teneri eum et Celsus et Iulianus et Pomponius scribunt:

48 PAULUS libro sexto ad Sabinum. sed nihilo minus et pro socio tenetur, [B. 12, 1, 48] *S*

49 ULPIANUS libro trigensimo primo ad edictum. si hoc facto societatem laesit, [B. 12, 1, 48] *S**
si uerbi gratia negotiatorem seruum uulnerauerit uel occidit.

50 PAULUS libro sexto ad Sabinum. Sed actione pro socio consequitur, ut al- [B. 12, 1, 48] *S*
tera actione contentus esse debeat, quia utraque actio ad rei persecutionem respicit, non
ut furti ad poenam dumtaxat.

51 ULPIANUS libro trigensimo ad Sabinum. Merito autem adiectum est ita de- [B. 12, 1, 49] *S*
mum furti actionem esse, si per fallaciam et dolo malo amouit, quia, cum sine dolo malo
fecit, furti non tenetur: et sane plerumque credendum est eum, qui partis dominus est,
1 iure potius suo re uti quam furti consilium inire. Et ideo uidebimus, an Fabia teneatur.
et ratio quidem facit, ne teneatur, uerum[1] si plagium fecit uel suppressit, Fabia teneri.

52 IDEM libro trigensimo primo ad edictum. Cum duobus uicinis fundus con- [B. 12, 1, 50] *S**
iunctus uenalis esset, alter ex his petit ab altero, ut eum fundum emeret, ita ut ea pars,
quae suo fundo iuncta esset, sibi cederetur: mox ipse eum fundum ignorante uicino emit:
quaeritur, an aliquam actionem cum eo uicinus habeat. Iulianus scripsit implicitam esse
facti quaestionem: nam si hoc solum actum est, ut fundum Lucii Titii uicinus emeret et
mecum communicaret, aduersus me qui emi nullam actionem uicino competere: si uero id
actum est, ut quasi commune negotium gereretur, societatis iudicio tenebor, ut tibi deducta
1 part*e* quam mandaueram reliquas partes praestem. Uenit autem in hoc iudicium pro socio
2 bona fides. Utrum ergo tantum dolum an etiam culpam praestare socium oporteat, quae-
ritur. et Celsus libro septimo digestorum ita scripsit: socios inter se dolum et culpam
praestare oportet. si in coeunda societate, inquit, artem operamue pollicitus est alter, ueluti
cum pecus in commune pascendum aut agrum politori damus in commune quaerendis fruc-
tibus, nimirum ibi etiam culpa praestanda est: pretium enim operae artis est uelamentum.
3 quod si rei communi socius nocuit, magis admittit culpam quoque uenire. Damna [Ep. 10, 17]
quae imprudentibus accidunt, hoc est damna fatalia, socii non cogentur praestare: ideoque

F[*P*(*VU*)]

---

[1] *confirmant B:* utilius est *uel similia add.*

---

4 animo *om.* P^a 5 contractet PU^b 7 est et] est P^a 9 ulpianus libro tr. ad sabinum *om.* P^a 10 cessauit F^1 | nisi si] nisi in P^a | in re communi] fPU^a, in rem communi *F*, in rem communem U^b 11 et celsus] celsus P^a | scribit P^a 14 uulterauerit F^1 19 dolo malo] dolum P^a | amouit] 'fecit fur' amouit F^2 | quia cum] qui enim *P* 21 re] FP^aU *cum B* (*Anon.*): οἰκείῳ δικαίῳ κεχρῆσθαι δοκεῖ τῷ πράγματι *et BS, del.* $f?P^b$ | uidenimus F^1 | fauia *F* 22 fauia *F* 24 alter ex his … 25 iuncta esset *om.* P^a 24 emeret ita] emeriteta F^1, emerit ita U^a 29 soci'a'etatis F^2 30 partem *F* (*em. f?*) 32 socius F^1P^a 33 pollutus P^a 34 pollicitatori PV^2U, pollicita.. V^a 35 pretium (praetium F^1) enim operae artis est uelamentum] *corrupta haec neque adhuc probabiliter emendata non aliter legerunt Graeci, nam sic exponunt, ubi alter ex sociis rem intulerit, alter operam artemue promiserit, ab hoc maiorem diligentiam exigi quam ab illo, ut ille tantum damnum admissum resarciat, hic praeterea lucrum sua culpa cessans expleat de suo: e contrario quod hic accipiat praecipuum pro aestimatione operae, idoneum esse uelamentum:* τὸ λαμβανόμενον ὑπ' αὐτοῦ ὑπὲρ τιμήματος τῆς σπουδῆς εὐπρεπές ἐστι κάλυμμα *BS* (πλ.: *cf. sch. 2 ad B. 12, 1, 70*) 36 communis P^a

si pecus aestimatum datum sit et id latrocinio aut incendio perierit, commune damnum
est, si nihil dolo aut culpa acciderit eius, qui aestimatum || pecus acceperit: quod si a furibus f. 251'
subreptum sit, proprium eius detrimentum est, quia custodiam praestare debuit, qui aesti-
matum accepit. haec uera sunt, et pro socio erit actio, si modo societatis contrahendae
4 causa pascenda data sunt quamuis aestimata. Quidam sagariam negotiationem [Ep. 10, 18]
coierunt: alter ex his ad merces comparandas profectus in latrones incidit suamque pecu-
niam perdidit, serui eius uulnerati sunt resque proprias perdidit. dicit Iulianus damnum
esse commune ideoque actione pro socio[1] damni partem dimidiam adgnoscere debere tam
pecuniae quam rerum ceterarum, quas secum non tulisset socius nisi ad merces communi
nomine comparandas proficisceretur. sed et si quid in medicos impensum est, pro parte
socium agnoscere debere rectissime Iulianus probat. proinde et si naufragio quid periit,
cum non alias merces quam naui solerent aduehi, damnum ambo sentient: nam sicuti lucrum,
5 ita damnum quoque commune esse oportet, quod non culpa socii contingit. Cum [Ep. 10, 19]
duo erant argentarii socii, alter eorum aliquid separatim quaesierat et lucri senserat: quae-
rebatur, an commune esse lucrum oporteret. et imperator Seuerus Flauio Felici in haec
uerba rescripsit: 'etiamsi maxime argentariae societas inita est, quod quisque tamen socius
'non ex argentaria causa quaesiit, id ad communionem non pertinere explorati iuris est'.
6 Papinianus quoque libro tertio responsorum ait: si fratres parentium indiuisas he- [Ep. 10, 20]
reditates ideo retinuerunt, ut emolumentum ac damnum in his commune sentirent, quod
7 aliunde quaesierint in commune non redigetur. Item ex facto consultum respondisse [(Ep.)]
se ait libro tertio responsorum: inter Flauium Uictorem et Bellicum Asianum placuerat, ut
locis emptis pecunia Uictoris monumenta fierent opera et peritia Asiani, quibus distractis
pecuniam Uictor cum certa quantitate reciperet, superfluum Asianus acciperet, qui operam
8 in societatem contulit: erit pro socio actio. Idem Papinianus eodem libro ait, si inter fra-
tres uoluntarium consortium initum fuerit, et stipendia ceteraque salaria in commune redigi
iudicio societatis, quamuis filius emancipatus haec non cogatur conferre fratri, inquit, in
9 potestate manenti, quia et si in potestate maneret, praecipua ea haberet. Idem respondit
societatem non posse ultra mortem porrigi, et ideo nec libertatem de supremis iudiciis constrin-
10 gere quis poterit uel[2] cognatum ulteriorem proximioribus praeferre. Idem [Ῥοπ. 17, 1. Ep. 10, 21]
respondit: socius, qui cessantis cessantiumue portiones insulae restituerit, quamuis aut sor-
tem cum certis usuris intra quattuor menses, postquam opus refectum erit, recipere potest
exigendoque priuilegio utetur aut deinceps propriam rem habebit, potest tamen pro socio
agere ad hoc, ut consequatur quod sua intererat. finge enim malle eum magis suum con-
sequi quam dominium insulae. oratio enim diui Marci idcirco quattuor mensibus finit certas
11 usuras, quia post quattuor dominium dedit. Si qui societatem ad emendum [(Ῥοπ. Ep.)]
coierint, deinde res alterius dolo uel culpa empta non sit, pro socio esse actionem constat.
plane si condicio sit adiecta 'si intra illum diem ueniret', et dies sine culpa socii prae-
12 terierit, cessabit actio pro socio. Item si in communem riuum reficiendum inpensa facta
13 sit, pro socio esse actionem ad reciperandum sumptum Cassius scripsit. Item Mela scribit,
si uicini semipedes inter se contulerunt, ut ibi craticium parietem inter se aedificarent ad
onera utriusque || sustinenda, deinde aedificato pariete alter in eum inmitti non patiatur, f. 252
pro socio agendum. idemque et si aream in commune emerint, ne luminibus suis office-
F[*P*(*VU*)]

[1] socium *ins.* [2] cogere socium *ins.*

1 datum sit] sit datum *P*, sit *U* 2 qui] quia P^a | accepit *P* 3 quia] qui *P* | qui'a' aest. F^2 5 sunt data *P* | quidem P^a, quandam U^a 7 que proprias] qui proprietas P^a 8 pro socio actione *PU* 10 comparandos P^a | im medicos *FU*, in medicum P^a 12 admehi F^a 13 contigit *PVU* 15 et *om.* *P* 16 soci'a'etas F^2 17 quaesiit] quesire P^a 18 parentum *PU* 21 bellicum] F^2VU, uellicum F^1P 23 asinus P^a | opera *P* 24 societate *P* 25 ceteraqu'a'e F^2 27 e'a' hab. F^2, ei hab. V^b 28 suppremis *F* 30 cessanuiumue P^a 31 certis] ceteris P^a: τοῦ συμμέτρου τόκου *BS* (πλ.) 32 exigendo qui priu. P^a 33 consequetur F^1 | enim] hoc P^a, enim hoc P^b 35 si quis *PU* 36 coierit *PU* 37 plana F^1 39 item] ita P^a 41 onora F^1 42 emerunt *P*, emerit *U*

14 retur, et alteri tradita sit nec praestet alteri quod conuenit, pro socio actionem esse. Si plures sint inter eosdem societates coitae, ad omnes societates sufficere hoc unum iudicium
15 constat. Si quis ex sociis propter societatem profectus sit, ueluti ad merces emendas, eos dumtaxat sumptu*um* societati imputabit qui in eam *rem im*pensi sunt: uiatica igitur et meritoriorum et stabulorum, iumentorum carrulorum[1] uecturas uel sui uel [Ep. 10, 22] [(Ep.)]
16 sarcinarum suarum gratia uel mercium recte imputabit. Socium uniuersa in societatem conferre debere Neratius ait, si omnium bonorum socius sit: et ideo siue ob iniuriam sibi factam uel ex lege Aquilia, siue ipsius siue filii corpori nocitum sit, conferre debere re-
17 spondit. Ibidem ait socium omnium bonorum non cogi conferre, quae ex prohibitis causis
18 adquisierit. Per contrarium quoque apud ueteres tractatur, an socius omnium bonorum, si quid ob iniuriarum actionem damnatus praestiterit, ex communi consequatur ut praestet. et Atilicinus Sabinus Cassius responderunt, si iniuria iudicis damnatus sit, consecuturum, si ob maleficium suum, ipsum tantum damnum sentire debere. cui congruit, quod Seruium respondisse Aufidius refert, si socii bonorum fuerint, deinde unus, cum ad iudicium non adesset, damnatus sit, non debere eum de communi id consequi, si uero praesens iniuriam iudicis passus sit, de communi sarciendum.

53 IDEM libro trigensimo ad Sabinum. Quod autem ex furto uel ex alio maleficio quaesitum est, in societatem non oportere conferri palam est, quia delictorum turpis atque foeda communio est. plane si in medium collata sit[2], commune erit lucrum. [B. 12, 1, 51] S

54 POMPONIUS libro tertio decimo ad Sabinum. Quod enim ex maleficio contulerit socius, non aliter recipere debet, quam si damnatus sit. [B. 12, 1, 52] S

55 ULPIANUS libro trigensimo ad Sabinum. Si igitur ex hoc conuentus fuerit qui maleficium admisit, id quod contulit aut solum aut cum poena auferet: solum auferet, si mihi proponas insciente socio eum in societatis rationem hoc contulisse: quod si sciente, etiam poenam socium agnoscere oportet: aequum est enim, ut cuius participauit lucrum participet et damnum. [B. 12, 1, 53] S

56 PAULUS libro sexto ad Sabinum. Nec quicquam interest, utrum manente societate praestiterit ob furtum an dissoluta ea. idemque est in omnibus turpibus actionibus, ueluti iniuriarum, ui bonorum raptorum, serui corrupti et similibus, et in omnibus poenis pecuniariis quae ex publicis iudiciis accidunt. [B. 12, 1, 54] S

57 ULPIANUS libro trigensimo ad Sabinum. Nec praetermittendum esse Pomponius ait ita demum hoc esse uerum, si honestae et licitae rei societas coita sit: ceterum si maleficii societas coita sit, constat nullam esse societatem. generaliter enim traditur rerum inhonestarum nullam esse societatem. [B. 12, 1, 55] S

58 IDEM libro trigensimo primo ad edictum. Si id quod quis in societatem contulit exstinctum sit, uidendum, an pro socio agere possit. tractatum ita est apud Celsum libro septimo digestorum ad epistulam Cornelii Felicis: cum tres equos haberes et ego unum, societatem coimus, ut accepto equo meo quadrigam uenderes et ex pretio quartam mihi redderes. si igitur ante uenditionem equus meus mortuus sit, non putare se Celsus ait societatem manere nec ex pretio equorum tuorum partem deberi: non enim habendae qua- [B. 12, 1, 56] S^a

F[*P*(*VU*)]

---

[1] carrulorumue? [2] sint (*Hal.*)?

---

2 omnes societate P^a 4 sumptum *F*, sumptus *fPU* | in eam rem impensi] *PVU*, in eam pensi *F*: τὰς εἰς αὐτὴν (κοινὴν ἐμπορίαν) γενομένας δαπάνας *B* (*Anon.*), τὰ γινόμενα δαπανήματα ἐπὶ τῇ ἀγοράσει τῶν φορτίων *BS* (πλ.) 5 uel sarc.] siue sarc. *P* 6 imputauit F^1 | 'uni'uersa F^2 | societate *P* 7 si *om.* P^a 10 tractatur] contractatur P^a 12 atillitinus sabinus et cassius *P* 13 sentire't' F^2 | serui P^a 14 aufidius] *sic libri* (*nisi quod* offilius *U*) *eamque lectionem confirmant alii loci D. 1, 2, 2, 44. 35, 1, 40, 3* Ἀλφῖνος *BS* (πλ.), *non errore librarii, sed interpolatione, propterea quod et h. t. l. 65 § 8 et alibi passim in digestis Seruiana afferuntur ex Alfeno* | fuerunt *P* 17 'f'urto F^2 | maleficium F^1 19 adque *F* 20 enim] hoc P^a? 23 auferet s. auferet] *PU*, auferret s. auferret *F* 24 contulisse] contulisset $F^1 V^a$ 25 lucrum *om.* F^{a1} 28 praestiterint P^a 29 ui] qui P^a 31 nec permittendum P^a 32 esse] esse quod P^a 37 ad epistola P^a | cornelia F^1, corneliam *U* 39 equus] et equus P^a | putaret P^a 40 non] nec *P*

drigae, sed uendendae coitam societatem. ceter*um* si id actum dicatur, ut quadriga ‖ fieret eaque communicaretur tuque in ea tres partes haberes, ego quartam, non dubie adhuc socii f. 252'
1 sumus. Item Celsus tractat, si pecuniam contulissemus ad mercem emendam et mea pecunia perisset, cui perierit ea. et ait, si post collationem euenit, ut pecunia periret, quod non fieret, nisi societas coita esset, utrique perire, ut puta si pecunia, cum peregre portaretur ad mercem emendam, periit: si uero ante collationem, posteaquam eam destinasses, tunc perierit[1], nihil eo nomine consequeris, inquit, quia non societati periit. Ep. 10, 15 (Ep.)
2 Si filius familias societatem coierit, deinde emancipatus a patre fuerit, apud Iulianum quaeritur, an eadem societas duret an uero alia sit, si forte post emancipationem in societatem duratum est. Iulianus scribsit libro quarto decimo digestorum eandem societatem durare, initium en*im in* his contractibus inspiciendum: duabus autem actionibus agendum esse, una aduersus patrem, altera aduersus filium: cum patre de eo, cuius dies ante emancipationem cessit, nam eius temporis, quo post emancipationem societas durauit, nihil praestare patrem oportet: cum filio autem de utroque tempore, id est de tota societate, nam et si quid, inquit, socius filii post emancipationem filii dolo fecerit, eius non patri, sed filio actio danda
3 est. Si seruus meus societatem cum Titio coierit et alienatus in eadem permanserit, potest dici alienatione serui et priorem societatem finitam et ex integro alteram inchoatam, atque ideo et mihi et emptori actionem pro socio competere, item tam aduersus me quam aduersus emptorem ex his causis quae ante alienationem inciderunt dandam actionem, ex reliquis aduersus emptorem solum.

59 Pomponius libro duodecimo ad Sabinum. Adeo morte socii soluitur societas, ut nec ab initio pacisci possimus, ut heres etiam succedat societati. haec ita in priuatis societatibus ait: in[2] societate uectigalium nihilo minus manet societas et post mortem alicuius, sed ita demum, si pars defuncti ad personam heredis eius adscripta sit, ut heredi quoque conferri oporteat: quod ipsum ex causa aestimandum est. quid enim, si is mortuus sit, propter cuius operam maxime societas coita sit aut sine quo societas administrari non B. 12, 1, 57 S^a
1 possit? Quod in alea aut adulterio perdiderit socius, ex medio non est laturus: si quid uero dolo nostro socius damni ceperit, a nobis repetet.

60 Idem libro tertio decimo ad Sabinum. Socium, qui in eo, quod ex societate lucri faceret[3], reddendo moram adhibuit, cum ea pecunia ipse usus sit, usuras quoque eum praestare debere Labeo ait, sed non quasi usuras, sed quod socii intersit moram eum non adhibuisse: sed si aut usus ea pecunia non sit aut moram non fecerit, contra esse: item post mortem socii nullam talem aestimationem ex facto heredis faciendam, quia morte socii B. 12, 1, 58 *S*
1 dirimatur societas. Socius cum resisteret communibus seruis uenalibus ad fugam erumpentibus, uulneratus est: impensam, quam in curando se fecerit, non consecuturum pro socio actione Labeo ait, quia id non in societatem, quamuis propter societatem inpensum sit, sicuti si propter societatem eum heredem quis instituere desisset aut legatum praetermisisset aut patrimonium suum neglegentius administrasset: nam nec compendium, quod propter societatem ei contigisset, ueniret in medium, ueluti si propter societatem heres fuisset institutus aut quid ei donatum esset.

61 Ulpianus libro trigensimo primo ad edictum. ‖ Secundum Iulianum tamen et quod medicis pro se datum est recipere potest, quod uerum est. B. 12, 1, 59 S^a f. 25

F[*P*(*VU*)]

---

[1] destinasses tamen, perierit (*permutatis notis* тс *et* тຕ) [2] societatibus: at in (*u. i.*)? [3] fecerat (*Bynkershoek*)?

---

1 ceterum] *PU*, ceteri *F* 4 perierat ea P^a 6 emendat P^a, *inc.* U^a | postea'm'quam F^2 7 nihil eo 'nihil' F^2 | quia] que P^a 9 societatem] FP^aU, societate *f*?P^b 11 enim in] *fPVU*, en *F*: τῇ γὰρ ἀρχῇ προσέχομεν *B* (*Anon.*) 15 fecerit] fecius rit F^a 23 ait] FV^a *cum BS* (πλ.): ταῦτα δὲ λέγομεν ἐπὶ τῆς πριβάτων κοινωνίας, ἐπειδὴ κ. τ. λ., at *PU*, ait at V^b 25 conferris P^a 26 coita sit aut sine quo societas *bis* F^1 28 repetat F^1 29 sotius P^aU^b 30 reddenda F^1 | cum ea *seq.*] *idem legerunt Graeci, non, quod uoluit Cuiacius,* aut cum ea: σημείωσαι, *Stephanus ait,* ὅτι δεῖ πάντως τὰ δύο συνδραμεῖν καὶ μόραν καὶ σύγχρησιν *similiterque reliqui* 33 morte'm' F^2 35 consecuturam F^a, secuturum P^aU^a 36 actione] actio F^2 39 ei *om.* P^a 40 institutos aut qui ei P^a 42 pro se] posse F^1 | uerum] et uerum *PU*

62 Pomponius libro tertio decimo ad Sabinum. Si Titius cum quo mihi societas erat decesserit egoque cum putarem Titii hereditatem ad Seium pertinere, communiter cum eo res uendiderim et partem pecuniae ex uenditione redactae ego, partem Seius abstulerit, te, qui re uera Titio heres es, partem ad me redactae pecuniae societatis iudicio non consecuturum Neratio et Aristoni placebat, quia meae dumtaxat partis pretia percepissem, neque interesse[1], utrum per se partes meas uendidissem an communiter cum eo, qui reliquas partes ad se pertinere diceret. alioquin euenturum, ut etiam, si duo socii rem uendiderint, unusquisque[2] quod ad se peruenerit partem alteri societatis iudicio praestare debeat. sed nec te ex parte, quam hereditatis petitione forte a Seio consecuturus sis, quicquam mihi praestare debere, quia quod ad Seium peruenerit, tuarum partium pretium sit nec ad me habentem meum quicquam ex eo redire debeat. B. 12, 1, 60 S

63 Ulpianus libro trigensimo primo ad edictum. Uerum est quod Sabino uidetur, B. 12, 1, 61 S
etiamsi non uniuersorum bonorum socii sunt, sed unius rei, attamen in id quod facere
possunt quodue dolo malo fecerint quo minus possint, condemnari oportere. hoc enim
1 summam rationem habet, cum societas ius quodammodo fraternitatis in se habeat. Uiden-
dum est, an et fideiussori socii id praestari debeat an uero personale beneficium sit, quod
magis uerum est. sed si hic fideiussor quasi defensor socii iudicium susceperit, proderit
sibi: namque Iulianus libro quarto decimo digestorum scribsit defensorem socii in id quod
socius facere potest condemnari oportere. idemque et in patroni defensore accipere[3] debere
2 sit: et utique idem erit in uniuersis, qui in id quod facere possunt conueniuntur. Patri
autem uel domino socii, si iussu eorum societas contracta sit, non esse hanc exceptionem
dandam, quia nec heredi socii ceterisque successoribus hoc praestabitur: quia[4] nec cetero-
rum heredibus successoribusue, quos in id quod facere possunt conuenimus, idem prae-
3 statur. Id quod facere socius potest quemadmodum aestimandum sit? et placuit non de-
bere deduci aes alienum quod debetur a socio: ita et Marcellus libro septimo digestorum
4 scribsit, nisi forte, inquit, ex ipsa societate debeatur. Item uidendum, an cautio ueniat in
hoc iudicium eius quod facere socius non possit, scilicet nuda promissio: quod magis di-
5 cendum arbitror. Si, cum tres socii essent, egerit cum uno ex sociis socius et partem suam
integram sit consecutus, deinde alius socius cum eodem agat et partem consequi integram
non poterit, quia facere solidum non potest, an hic qui minus consecutus est cum eo agere
possit qui solidum accepit ad communicandas partes inter eos, id est exaequandas, quasi
iniquum sit ex eadem societate alium plus, alium minus consequi? sed[5] magis est, ut pro
socio actione consequi possit, ut utriusque portio exaequetur: quae sententia habet aequi-
6 7 tatem. Tempus autem spectamus quantum facere socius possit rei iudicandae. Hoc quo-
que facere quis posse uidetur quod dolo fecit quo minus possit: nec enim aequum est do-
lum suum quemquam releuare. quod et in ceteris, qui in id quod facere possunt conue-
niuntur, accipiendum est. si tamen non dolo, sed culpa sua facere posse desiit, dicendum
8 est condemnari eum non debere. In heredem quoque socii pro socio actio competit, quam-
uis heres socius non sit: licet enim socius non sit, attamen emolumenti successor est. | et f. 258'
circa societates uectigalium ceterorumque idem obseruamus, ut heres socius non sit nisi
fuerit adscitus, uerumtamen omne emolumentum societatis ad eum pertineat, simili modo
F[P(VU)]

[1] interesset? [2] eius *ins.* (*edd.*) [3] accidere? [4] quia *del.* [5] sed] et (καὶ μᾶλλον ἤρεσε *BS*)? *nisi potius quaedam omissa sunt*

2 putarem] *fPU*, putaret *F* 3 re'da'ctae F^2 4 redatae *F* (*suppl. f*) 5 pr'a'etia F^2 6 reliquos F^a 7 uenturum P^a | ut *om.* F^1 | duo] dum P^a 8 a'd' se F^2 9 seio] sotio P^a 10 pr'a'etium F^2 11 habentem] *fPU cum BS* (πλ.): τῆς ἐπιβαλλούσης μοι μερίδος ἔχοντι τὴν διατίμησιν, aduentem *F* | redire'm' F^2 12 est *om.* $P^a V^a$ | quod] *f?* $P^b U^a$ *cum BS* (πλ.): ὡς ὁ Σαβῖνος βούλεται, quod ad *F*, quod et $P^a U^b$ 14 possint] possunt $P^a U$ 19 defensorem *PU* 20 patri ... 21 socii *om.* F^1 22 dandam] *fPU*, danda *F* | hoc praestabitur ... 23 successoribus *om.* $P^a V$ 23 quod *om.* $F^a V$ 25 'a'es F^2 26 an] in F^1 30 qui *suppl.* $F^{b\,1}$ | mi'h'nus F^b 33 actionem P^a | possit] ponsit P^a | utriusqu'a'e F^2 37 actipendum P^a | posse] possit F^1, *om.* P^a 38 condempnare P^a 39 heres] heredes P^a

et damnum adgnoscat quod contingit, siue adhuc uiuo socio uectigalis siue postea: quod
9 non similiter in uoluntaria societate obseruatur. Si seruo communi legatum sine libertate
unus ex dominis reliquit, hoc ad solum socium pertinet: an tamen pro socio iudicio com-
municari debeat cum herede socii, quaeritur. et ait Iulianus Sextum Pomponium referre
Sabinum respondentem non communicari, et posse hanc sententiam defendi Iulianus ait:
non enim propter communionem hoc adquisitum est, sed ob suam partem, nec oportet id
communicari, quod quis non propter societatem, sed propter suam partem adquisierit.
10 Societas soluitur ex personis, ex rebus, ex uoluntate, ex actione. ideoque siue Ep. 10, 23
homines siue res siue uoluntas siue actio interierit, distrahi uidetur societas. intereunt
autem homines quidem maxima aut media capitis deminutione aut morte: res uero, cum
aut nullae relinquantur aut condicionem mutauerint, neque enim eius rei quae iam nulla
sit quisquam socius est neque eius quae consecrata publicataue sit. uoluntate distrahitur
societas renuntiatione.
64 CALLISTRATUS libro primo quaestionum. Itaque cum separatim B. 12, 1, 62. Ep. 10, 23 *P
socii agere coeperint et unusquisque eorum sibi negotietur, sine dubio ius societatis dis-
soluitur.
65 PAULUS libro trigensimo secundo ad edictum. Actione distrahitur, B. 12, 1, 63. Ep. 10, 23 S
cum aut stipulatione aut iudicio mutata sit causa societatis. Proculus enim ait hoc ipso
quod iudicium ideo dictatum est, ut societas distrahatur, renuntiatam societatem, (Ep.)
1 siue totorum bonorum siue unius rei societas coita sit. Item bonis a creditoribus uenditis
2 unius socii distrahi societatem Labeo ait. Si in rem certam emendam conducen- Ep. 10, 24
damue coita sit societas, tunc etiam post alicuius mortem quidquid lucri detrimentiue factum
3 sit, commune esse Labeo ait. Diximus dissensu solui societatem: hoc ita est, si (Ep.)
omnes dissentiunt. quid ergo, si unus renuntiet? Cassius scripsit eum qui renuntiauerit
societati a se quidem liberare socios suos, se autem ab illis non liberare. quod utique ob-
seruandum est, si dolo malo renuntiatio facta sit, ueluti si, cum omnium bonorum socie-
tatem inissemus, deinde cum[1] obuenisset uni hereditas, propter hoc renuntiauit: ideoque
si quidem damnum attulerit hereditas, hoc ad eum qui renuntiauit pertinebit, commodum
autem communicare cogetur actione pro socio. quod si quid post renuntiationem adqui-
4 sierit[2], non erit communicandum, quia nec dolus admissus est in eo. Item si societatem
ineamus ad aliquam rem emendam, deinde solus uolueris eam emere ideoque renuntiaueris
societati, ut solus emeres, teneberis quanti interest mea: sed si ideo renuntiaueris, quia
emptio tibi displicebat, non teneberis, quamuis ego emero, quia hic nulla fraus est: eaque
5 et Iuliano placent. Labeo autem posteriorum libri*s* scribsit, si renuntiauerit societati unus
ex sociis eo tempore, quo interfuit socii non dirimi societatem, committere eum in pro
socio actione: nam si emimus mancipia inita societate, deinde renunties mihi eo tempore,
quo uendere mancipia non expedit, hoc casu, quia deteriorem causam meam facis, teneri
te pro socio iudicio. Proculus hoc ita uerum esse *ait, si* societatis non intersit[3] dirimi socie-
F[*P*(*VU*)]

[1] cum *del.* [2] ex alia causa *uel simile quid add.* (*u. i.*) [3] intersit non (*Hal.*)?

1 contigit *PVU* 4 sextum pomponium *seq.*] *confirmant BS* (πλ.): καί φησιν Ἰουλιανός, ὅτι καὶ Σέξτος καὶ Πομπώνιος ἀναφέρει Σαβῖνον λέγοντα 6 nec oportet ... 7 partem *om.* P^a, *suppl.* P^b *m. ant.* 7 quis] quisque P^b 8 ex actione] et actione P^a 10 quidem *om.* *P* | cum aut] cum ait P^a 12 neque eius] namque eius P^a 14 *l. 64 continuatur praecedenti F* 19 iuditio P^a | so⁺ci⁺etas F^2 20 siue tutorum P^a 21 soci⁺e⁺tatem F^b, sacietatem P^a | conduendamue P^a 23 ait] at F^a 26 renuntiato P^a 27 hoc] haec P^a 28 quidem] quid *P* 29 quod si quid *seq.*] *non aliter Graeci:* τὰ μετὰ ταῦτα κτηθέντα οὐ συνεισφέρει *BS* (*Cyr.*), εἰ δὲ μετὰ τὴν ἀπαγόρευσιν εἰς αὐτὸν ἔλθῃ ἡ κληρονομία, οὐ κοινοποιεῖται *B* (*Anon.*), εἰ δὲ μετὰ τὴν ἀπαγόρευσιν προσγένηταί τι τῷ ἀπαγορεύσαντι κέρδος ἐξ ἑτέρας τινὸς αἰτίας, οὐ μεθέξει τούτου ὁ τὴν ἀπαγόρευσιν δεξάμενος *BS* (πλ.), *nam ex supplemento proficisci quae adiciuntur ipsa diuersitas probat: re tamen uerum uidetur id quod posuit tertius interpres* 30 non erit *om.* P^a 33 quia *om.* P^a 34 libriscribsit *F* 36 actionem *f*PU^a | renunties] F^1PU, renuntias F^2 38 ait si] *f*, si *PU*, *om.* *F*: ὁ δὲ Πρόκλος φησὶν τότε τοῦτο ἀληθὲς εἶναι ... ἡνίκα ἐκ τῆς ἀπαγορεύσεως ἡ κοινωνία βλάπτεται *BS* (πλ.)

tatem: semper enim non id, quod priuatim interest unius ex sociis, seruari solet, sed quod
societati | expedit. haec ita accipienda sunt, si nihil de hoc in coeunda societate conuenit. f. 254
6 Item qui societatem in tempus coit, eam ante tempus renuntiando socium a se, non se a
socio liberat: itaque si quid compendii postea factum erit, eius partem non fert, at si
dispendium, aeque praestabit portionem: nisi renuntiatio ex necessitate quadam facta sit.
7 quod si tempus finitum est, liberum est recedere, quia sine dolo malo id fiat. Renuntiare
societati etiam per alios possumus: et ideo dictum est procuratorem quoque posse renun-
tiare societati. sed utrum de eo dictum sit, cui omnium bonorum administratio concessa
est, an de eo, cui hoc ipsum nominatim mandatum est, uideamus, an uero per utrumque
recte renuntietur? quod est uerius, nisi si prohibuerit eum dominus specialiter renuntiare.
8 Item scriptum est posse procuratori quoque meo socium meum renuntiare. quod Seruius
apud Alfenum ita notat: esse in potestate domini, cum procuratori eius renuntiatum est,
an uelit ratam habere renuntiationem. igitur is cuius procuratori renuntiatum est liberatus
esse uidebitur: an autem ipse quoque *qui* renuntiauit procuratori liberetur, in potestate
9 eius erit[1], quemadmodum diximus in eo, qui socio renuntiat. Morte unius[2] societas dis-
soluitur, etsi consensu omnium coita sit, plures uero supersint, nisi in coeunda societate
aliter conuenerit. nec heres socii succedit: sed quod ex re communi postea quaesitum est,
item dolus et culpa in eo quod ex ante gesto pendet tam ab herede quam heredi prae-
10 standum est. Item si alicuius rei societas sit et finis negotio impositus, finitur societas:
quod si integris omnibus manentibus alter decesserit, deinde tunc sequatur res, de qua
societatem coierunt, tunc eadem distinctione utemur, qua in mandato, ut si quidem ignota
11 fuerit mors alterius, ualeat societas, si nota, non ualeat. Societas quemadmodum ad here-
des socii non transit, ita nec ad adrogatorem, ne alioquin inuitus quis socius efficiatur cui
non uult. ipse autem adrogatus socius permanet: nam et si filius familias emancipatus
12 fuerit, permanebit socius. Publicatione quoque distrahi societatem diximus. quod uidetur
spectare ad uniuersorum bonorum publicationem, si socii bona publicentur: nam cum in
13 eius locum alius succedat, pro mortuo habetur. Si post distractam societatem aliquid
in rem communem impenderit socius, actione pro socio id non consequitur, quia non est
uerum pro socio communiterue id gestum esse. sed communi diuidundo iudicio huius quo-
que rei ratio habebitur: nam etsi distracta esset societas, nihilo minus diuisio rerum super-
14 est. Si communis pecunia penes aliquem sociorum sit et alicuius sociorum quid[3] absit,
cum eo solo agendum, penes quem ea pecunia sit: qua deducta de reliquo, quod cuique
15 debeatur, omnes agere possunt. Nonnumquam necessarium est et manente societate agi
pro socio, ueluti cum societas uectigalium causa coita est propterque uarios contractus
neutri expediat recedere a societate nec refertur in medium quod ad alterum peruenerit.
16 Si unus ex sociis maritus sit et distrahatur societas manente matrimonio, dotem maritus
praecipere debet, quia apud eum esse debet qui onera sustinet: quod si iam dissoluto ma-
trimonio societas distrahatur, eadem die recipienda est dos, qua et solui debet.

F[*P*(*VU*)]

[1] cui renuntiatum erit *ins.* [2] soci *ins.* (*edd.: cf. Inst. 3, 25, 5*) [3] quid *del.* (*cf. uerba* deducta ea)

1 semper ... 3 qui societatem *om.* P^a 2 coeunda] cohenda F^a 3 coit eam] coit P^a?*U*, coitam P^b 10 quod] qui P^a | dominum F^a 11 quod] qui P^a, *inc.* U^a | seruus P^a 12 alfenus F^1 | renuntiatum ... 13 habere *om.* F^1 14 autem *om.* $P^a V$ | qui] *f* (*m. saec. XIV*) *PU*, *om. F* 15 quemadmodo P^a 16 surersint *F* 17 socii] socius F^1, sotius P^a, socii conuenire V^a 20 integris] interuis P^a? 22 fuerins *F* (*em. f*?) 23 transiit *PU* | quis sociis *F* (*em. f*): ἵνα μὴ ἄκων γίνωμαι κοινωνός *BS* (πλ.) 25 uidemur P^a 27 habeturd si *F* (*em. f*) | aliquid] *PVU cum BS* (πλ.): ἐὰν ... δαπανήσω τι *et B* (*Anon.*): εἴ τι ... ὁ κοινωνὸς ... δαπανήσει, aliquis *F* 30 societas] *fPU*, soetas *F* 31 et alicuius (alicui *f*?*PU*) sociorum quid absit] ἄλλος δέ τις ἐξ αὐτῶν τυχηρὰν ὑποστῇ ζημίαν *BS* (πλ.), καί τις αὐτῶν ὑποστῇ ζημίαν τινά *B* (*Anon. sec. cod. Coisl., Fabrot. interpolauit*), ἕτερος δὲ ἐξ οἰκείων δανείσει εἰς τὰ κοινὰ πράγματα *BS*, ἕτερος δὲ κεχρεώστηται *BS* 32 quem] quam F^1 33 et *om.* P^a 35 recedere] *fPU*, recede *F*: οὐδενὶ συμφέρει τῶν κοινωνῶν ἀναχωρεῖν τῆς κοινωνίας *BS* (πλ.) | a't' societate F^2 36 manente *bis* F^1

66 Gaius libro decimo ad edictum prouinciale. Quod si eo tempore quo diuiditur societas in ea causa dos sit, ut certum sit eam uel partem eius reddi non oportere, diuidere eam inter socios iudex debet. [B. 12, 1, 64] S

67 ‖ Paulus libro trigensimo secundo ad edictum. Si unus ex sociis rem communem uendiderit consensu sociorum, pretium diuidi debet ita, ut ei caueatur indemnem eum futurum. quod si iam damnum passus est, hoc ei praestabitur. sed si pretium communicatum sit sine cautione et aliquid praestiterit is qui uendidit, an, si non omnes socii soluendo sint, quod a quibusdam seruari non potest a ceteris debeat ferre? sed[1] Proculus putat hoc ad ceterorum onus pertinere quod ab aliquibus seruari non potest, rationeque defendi posse, quoniam, societas cum contrahitur, tam lucri quam damni communio initur. [B. 12, 1, 65] S f. 254'

1 Si unus ex sociis, qui non totorum bonorum socii erant, communem pecuniam faenerauerit usurasque perceperit, ita demum usuras partiri debet, si societatis nomine faenerauerit: nam si suo nomine, quoniam sortis periculum ad eum pertinuerit, usuras ipsum retinere

2 oportet. Si quid unus ex sociis necessario de suo impendit in communi negotio: iudicio societatis seruabit et usuras, si forte mutuatus sub usuris dedit: sed et si suam pecuniam dedit, non sine causa dicetur, quod usuras quoque percipere debeat, quas possit habere,

3 si alii mutuum dedisset. Non alias socius in id quod facere potest condemnatur, quam si confitetur se socium fuisse.

68 Gaius libro decimo ad edictum prouinciale. Nemo ex sociis plus parte sua [B. 12, 1, 66] S

1 potest alienare, etsi totorum bonorum socii sint. Illud quaeritur, utrum is demum facere uidetur quo minus facere possit, qui erogat bona sua in fraudem futurae actionis, an et qui occasione adquirendi non utitur. sed uerius est de eo sentire proconsulem, qui erogat bona sua, idque ex interdictis colligere possumus, in quibus ita est: 'quod dolo fecisti, ut 'desineres possidere.'

69 Ulpianus libro trigensimo secundo ad edictum. Cum societas ad emendum coiretur et conueniret, ut unus reliquis nundinas id est epulas praestaret eosque a negotio dimitteret, si eas eis non soluerit, et pro socio et ex uendito cum eo agendum est. [B. 12, 1, 67] S

70 Paulus libro trigensimo tertio ad edictum. Nulla societatis in aeternum coitio est. [Pott. 47, 6. B. 12, 1, 68] S

71 Idem libro tertio epitomarum Alfeni digestorum. Duo societatem coierunt, ut grammaticam docerent et quod ex eo artificio quaestus fecissent, commune eorum esset: de ea re quae uoluerunt fieri in pacto conuento societatis proscripserunt[2], deinde inter se his uerbis stipulati sunt: 'haec, quae supra scripta sunt, ea ita dari fieri neque aduersus 'ea fieri? si ea ita data facta non erunt, tum uiginti milia dari?' quaesitum est, an, si quid contra factum esset, societatis actione agi posset. respondit, si quidem pacto conuento inter eos de societate facto ita stipulati essent 'haec ita dari fieri spondes?', futurum fuisse, ut, si nouationis causa id fecissent, pro socio agi non possit, sed tota res in stipulationem translata uideretur. sed quoniam non ita essent stipulati 'ea ita dari fieri spondes?' sed 'si ea ita[3] facta non essent, decem dari?' non uideri sibi rem in stipulationem per- [B. 12, 1, 69] S

F[*P*(*VU*)]

---

[1] et (καί φησιν ὁ Πρόκουλος *BS*)? [2] perscripserunt (P^b *al.*)? [3] data *ins.* (*Hal.*)

---

3 socius F^1 4 paulus libro trigensimo secundo ad edictum *om.* P^a | communem rem *P* 6 'e'u'm' F^2 8 ferre] referre *PVU* 9 aliqui's'bus F^b, aliquo *U* 11 erunt *PVU* 12 perceperit] pertipiat *P* | societati P^a 14 impedit *P*, impenderit *VU* | in *om.* P^a 15 seruauit F^1 16 recipere *P*, praecipere V^b 17 dedisset] dedit se. P^a 26 coi'e'retur F^2 | 'e'pulas F^2 | eosque a negotio dimitteret] *confirmant BS* (πλ.): συνθέμενος ὡς παρέξει αὐτοῖς ὅπερ ἂν ἕκαστος λόγῳ τιμήματος τύχῃ καταβαλὼν καὶ πάσης αὐτοὺς ἐκτὸς καταστήσει φροντίδος *et B* (*Anon.*): καὶ δόξῃ τὸν ἕνα τοὺς ἄλλους ... ἀτελεῖς τουτέστιν ἀπραγματεύτους ποιῆσαι 27 si] etsi *PU* | et ex] ex P^a 30 satietati P^a 31 grammaticam] *fPVU*, grammatica *F* | artificio] *fPU*, artifico *F* | esset] *PU*, esse *F* 33 ea ita] et ita P^a, ita P^bV^bU, *inc.* V^a 34 milia] F^a?, *om.* F^b?*PU* | quaesitum est] queat P^a, quero P^bV^bU, *inc.* V^a 35 posse P^a 36 essent haec ... 37 fecissent *om.* P^a, *suppl.* P^b *manu ant.* 37 fuisse ut] fuissent FP^b, fuisse F^2P^aVU, *def.* P^a | possit] possunt P^a. posse P^bU | stipulationes F^2 38 sed] se P^a

uenisse, sed dumtaxat poenam (non enim utriusque rei promissorem obligari, ut ea daret faceret et, si non fecisset, poenam sufferret) et ideo societatis iudicio agi posse. Duo colliberti societatem coierunt lucri quaestus compendii, postea unus ex his a patrono heres institutus est, alteri legatum datum est. neutrum horum in medium referre debere respondit.

72 GAIUS libro secundo cottidianarum rerum. Socius socio etiam culpae nomine | B. 12, 1, 70 | S tenetur, id est desidiae atque ‖ neglegentiae. culpa autem non ad exactissimam di- | I. 3, 25, 9 | f. 255 ligentiam dirigenda est: sufficit etenim talem diligentiam communibus rebus adhibere, qualem suis rebus adhibere solet, quia qui parum diligentem sibi socium adquirit, de se queri debet.

73 ULPIANUS libro primo responsorum. Maximino respondit, si societatem uni- | B. 12, 1, 71 | Sf uersarum fortunarum coierint, id est earum quoque rerum, quae postea cuique adquirentur, hereditatem cuiuis eorum delatam in commune redigendam. idem Maximae respondit, si societatem uniuersarum fortunarum ita coierint, ut quidquid erogetur uel quaereretur communis lucri atque impendii esset, ea quoque, quae in honorem alterius liberorum erogata sunt, utrisque inputanda.

74 PAULUS libro sexagensimo secundo ad edictum. Si quis societatem contraxerit, | B. 12, 1, 72 | E quod emit ipsius fit, non commune: sed societatis iudicio cogitur rem communicare.

75 CELSUS libro quinto decimo digestorum. Si coita sit societas ex his partibus, | B. 12, 1, 73 | E quas Titius arbitratus fuerit, si Titius antequam arbitraretur decesserit, nihil agitur: nam id ipsum actum est, ne aliter societas sit, quam ut Titius arbitratus sit.

76 PROCULUS libro quinto epistularum. Societatem mecum coisti ea condicione, | B. 12, 1, 74 | E ut Nerua amicus communis partes societatis constitueret: Nerua constituit, ut tu ex triente socius esses, ego ex besse: quaeris, utrum ratum id iure societatis sit an nihilo minus ex aequis partibus socii simus. existimo autem melius te quaesiturum fuisse, utrum ex his partibus socii essemus quas is constituisset, an ex his quas uirum bonum constituere oportuisset. arbitrorum enim genera sunt duo, unum eiusmodi, ut siue aequum sit siue iniquum, parere debeamus (quod obseruatur, cum ex compromisso ad arbitrum itum est), alterum eiusmodi, ut ad boni uiri arbitrium redigi debeat, etsi nominatim persona sit comprehensa, cuius arbitratu fiat

77 PAULUS libro quarto quaestionum. (ueluti cum lege locationis comprehensum | B. 12, 1, 75 | *P est, ut opus arbitrio locatoris fiat):

78 PROCULUS libro quinto epistularum. in proposita autem quaestione arbitrium | B. 12, 1, 76 | E uiri boni existimo sequendum esse, eo magis quod iudicium pro socio bonae fidei est.

79 PAULUS libro quarto quaestionum. Unde si Neruae arbitrium ita prauum | B. 12, 1, 77 | *P est, ut manifesta iniquitas eius appareat, corrigi potest per iudicium bonae fidei.

80 PROCULUS libro quinto epistularum. Quid enim si Nerua constituisset, ut | B. 12, 1, 78 | Ef alter ex millesima parte, alter ex duo millesimis[1] partibus socius esset? illud potest conueniens esse uiri boni arbitrio, ut non utique ex aequis partibus socii simus, ueluti si alter plus operae industriae gratiae pecuniae in societatem collaturus erat.

F[P(VU)]

---

[1] undemille millesimis (*similiter Bilderdyk*)?

---

1 promissoram F^1 3 posteasunus *F* (*em. f*) 5 rerum] F^1P^a, rerum siue aureorum F^2P^bU: *u. ad D. 17, 1, 2* 6 id est] idem *P* | culpae autem *F* 7 sufficit enim *PU Inst.* 8 suis] sibi F^1 9 maximano P^a?, maximiano *VU* 10 quae *om.* F^1 | adquiruntur *P* 11 communem *P* | *ab* idem *l. inc. FU* | idem 'libro' maxim'ina'e F^2, idem maximino *P*, idem maximiano V^b, idem maxime maximino *U*, *inc.* V^a 13 esset] *PU*, esse *F* 14 utrisque] F^2PVU, utriusque F^1, utrinque *Taur.*: τὸ δοθὲν ... πάντες λογίζονται *B* (*Anon.*) 17 quinto deci't'mo *F*, u *V*, ix *U* | si coita] societa F^1 20 proculus] *sic etiam BS* (πλ.): Παῦλ. *B* (*certe cod. Coisl.*) 21 partes] *dett. cum BS* (πλ.): τὰ μέρη, partem *libri* | constitueres F^a (*em.* F^b?) 22 bisse F^1 | quaeritur PU^b | soci'etat'is F^b? | an *om.* F^1 24 quas uir.] quam uir. P^a | constitu'iss'ere F^b 25 eiusmodi] ex huiusmodo P^a, ex huiusmodi *V*, est huiusmodi P^b 26 parere'tur' F^2 27 ut 'ad' F^2 | compr'a'ehensa F^2 29 libro iii *P* | locutionis P^a | compr'a'ehensum F^2 32 eu magis F^1 35 ut] *fPU*, et *F* 36 duo] duabus fU^b, *om.* P^a: ἐμὲ μὲν χιλιοστόν, ἕτερον δὲ χιλιοστὸν ἀποφέρεσθαι μέρος καὶ αὐτόν *BS* (πλ.): *scr.* undemille millesimis | milesimus P^a 38 gratia *FU* | pecuniam F^1, pecunia *U* | er'at' F^2?, est *V*

81 Papinianus libro nono quaestionum. Si[1] socius pro filia dotem promisit et prius quam solueret herede ea relicta decessit: quae postea[2] cum marito de[3] exigenda dote egit, accepto liberata est. quaesitum est, an, si pro socio ageret, dotis quantitatem praecipere deberet, si forte conuenisset inter socios, ut de communi dos constitueretur. dixi pactum non esse iniquum, utique si non de alterius tantum filia conuenit: nam si commune hoc pactum fuit, non interesse, quod alter solus filiam habuit. ceterum si numeratam dotem pater defuncta in matrimonio filia reciperasset, reddi pecuniam societati debuisse, pactum ex aequitate sic nobis interpretantibus. quod si salua societate diuortio *matrimonium* ‖ solutum foret, cum sua causa dotem reciperari, scilicet ut ea uel alii marito dari possit. nec, si prior maritus facere non posset, denuo de societate constituendam dotem, nisi si nominatim ita conuenisset. uerum in proposito largiter *inter*esse uidebatur, dos numerata esset an uero promissa: nam si filia datam dotem, posteaquam patri heres exstitit, iure suo recepisset, non esse referendam pecuniam societati, quam mulier habitura fuit, etsi alius heres exstitisset: quod si accepto a marito liberata esset, nequaquam imputari posse societati non solutam pecuniam. [B. 12, 1, 79] *P* f. 255'

82 Idem libro tertio responsorum. Iure societatis per socium aere alieno socius non obligatur, nisi in communem arcam pecuniae uersae sunt. [B. 12, 1, 80] *P*

83 Paulus libro primo manualium. Illud quaerendum est, a*r*bor quae in confinio nata est, item lapis qui per utrumque fundum extenditur an, cum succisa arbo*r* uel lapis exemptus eius sit cuius fundus, pro ea quoque parte singulorum esse debeat, pro qua parte in fundo fuerat? an qua ratione duabus massis duorum dominorum flatis tota massa communis est, ita arbor hoc ipso, quo[4] separatur a solo propriamque substantiam in unum corpus redactam accipit, multo magis pro indiuiso communis fit, quam massa? sed naturali conuenit ration*i* et postea tantam partem utrumque habere tam in lapide quam in arbore, quantam et in terra habebat. [B. 12, 1, 81] *P*

84 Labeo libro sexto posteriorum a Iauoleno epitomatorum. Quotiens iussu alicuius uel cum filio eius uel cum extraneo societas coitur, directo cum illius persona agi posse, cuius persona in contrahenda societate spectata sit. [B. 12, 1, 82] *A*

F[P(VU)]

---

[1] si *del.* (*Hal.*) [2] posteaquam (*Hal.*)? [3] non *ins.* [4] quod?

---

1 libro xi *P* 2 relicto F^1 | de exigenda dote egit] *non aliter legisse Graecos ostendit interpretatio licet peruersa BS* (πλ.): ὁ γάμος ... διελύθη · ἡ ἐμὴ θυγάτηρ ἀπῄτει τὸν ἄνδρα τὴν προῖκα · οὐκ ἀναγκασθήσεται ὁ ἐμὸς γαμβρὸς ταῦτα ἀποδοῦναι τῇ γαμετῇ: *sed uidetur scr.* de non exigenda 3 si pro] pro P^aU^a 4 socius *F* | ut] et F^1 5 non esse iniquum] non esse quod alter solus filiam habuit ceterum si numeratam iniquum P^a 7 pecuniam (pecunia P^b) societati debuisset *PV* 8 matrimonium] *F* (*sed* rimonium *in lit. a m. rec.*) *PU cum BS*: εἰ δὲ καὶ κοινωνίας συνισταμένης ῥεπουδίῳ ὁ γάμος διελύθη 9 alio F^aPV^a, *inc.* U^a 11 uerum] uenit F^1 | proposito] pro sotio P^a | largiter interesse] PV^bU *cum BS*: πολλή τις ἐστι διαφορά, largiter inesse V^a, largiter esse *F* | uideuatur F^1 12 extiterit PU^b 14 a *om.* P^aV | posset *P* 16 aleno P^a 18 querendum *F* | abor *F* (*suppl. f*) | comfinio *F*, confusio P^a 19 arbor] arbore FP^a, arbor est P^bU 21 duoqum dom. F^1 | conflatis PV^bU *cum loco simili D. 10, 3, 19 pr.* 22 commonis F^1 | subsubstantiam P^a 23 fit] sit *P* 24 rationi] *Brencm.*, ratione FP^bU, rationem P^a 26 a iauoleno] diaboleno P^a 27 persona ˹a˺gi F^2 28 contra˹henda˺ F^2 | spectata sit] specta..a est P^a, spectatur VU^b, *inc.* U^a

LIBER OCTAUUS DECIMUS.

f. 256

I.

℞ DE CONTRAHENDA EMPTIONE ET DE PACTIS INTER EMPTOREM ET UENDITOREM COMPOSITIS ET QUAE RES UENIRE NON POSSUNT ℞ *SEPA*

1 PAULUS libro trigensimo tertio ad edictum. Origo emendi uendendique a permutationibus coepit. olim enim non ita erat nummus neque aliud merx, aliud pretium uocabatur, sed unusquisque secundum necessitatem temporum ac rerum utilibus inutilia permutabat, quando plerumque euenit, ut quod alteri superest alteri desit. sed quia non semper nec facile concurrebat, ut, cum tu haberes quod ego desiderarem, inuicem haberem quod tu accipere uelles, electa materia est, cuius publica ac perpetua aestimatio difficultatibus permutationum aequalitate quantitatis subueniret. eaque materia forma publica percussa usum dominiumque non tam ex substantia praebet quam ex quantitate nec ultra [B. 19, 1, 1] *S*

1 merx utrumque, sed alterum pretium uocatur. Sed an sine nummis uenditio dici hodieque possit, dubitatur, ueluti si ego togam dedi, ut tunicam acciperem. Sabinus et Cassius esse emptionem et uenditionem putant: Nerua et Proculus permutationem, non emptionem hoc esse. Sabinus Homero teste utitur, qui exercitum Graecorum aere ferro hominibusque uinum emere refert, illis uersibus[1]:

ἔνθεν ἄρ' οἰνίζοντο καρηκομόωντες Ἀχαιοί
ἄλλοι μὲν χαλκῷ, ἄλλοι δ' αἴθωνι σιδήρῳ,
ἄλλοι δὲ ῥινοῖς, ἄλλοι δ' αὐτῇσι βόεσσι,
ἄλλοι δ' ἀνδραπόδεσσιν.

sed hi uersus permutationem significare uidentur, non emptionem, sicut illi[2]:

ἔνθ' αὖτε Γλαύκῳ Κρονίδης φρένας ἐξέλετο Ζεύς,
ὃς πρὸς Τυδείδην Διομήδεα τεύχε' ἄμειβεν.

magis autem pro hac sententia illud diceretur, quod alias idem poeta dicit[3]:

πρίατο κτεάτεσσιν ἑοῖσιν.

sed uerior est Neruae et Proculi sententia: nam ut aliud est uendere, aliud emere, alius emptor, alius uenditor, sic aliud est pretium, aliud merx: quod in permutatione discerni

2 non potest, uter emptor, uter uenditor sit. Est autem emptio iuris gentium, et ideo consensu peragitur et inter absentes contrahi potest et per nuntium et per litteras.

2 ULPIANUS libro primo ad Sabinum. Inter patrem et filium contrahi emptio [B. 19, 1, 2] *S*

F[P(VU)]

---

[1] *Il. 7, 472* [2] *Il. 6, 234* [3] *Od. 1, 430*

3 contrahende emptionon *in ind. P^a, rubr. om. suo loco P* 4 res] *ind. F et rel.*, ues *F, om. U* 5 ueniri *ind. FfP^bU* 6 uendidique *P^a* 12 permutationem *F^1* | quantitatis] quam citius *P^a*, quantitatis quam tocius *U^a* 13 quam] quoniam *P^a* 14 hodiequ'a'e *F^2*, hodie *U* 15 et cassius] ex cassius *F^1* 16 et uenditionem ... emptionem *om. P^a* | nerua] *F^2PU*, neratius *F^1* 17 hominibusqui *F^1* 18 referit *P^a* 19 *Graeca om. in spatio uacuo PU, om. item V: Graeca deesse notant PV^bU^b* 20 χαλκοι *F^a?* | δεαιθ. *F^a*, δ' εαιθ. *F^b* 21 αυτηισι *F, ubi praeterea iota mutum non scribitur* 24 *Graeca om. P, item, sed ut in fine ex* αμειδεν *remanserit* eidem, *U* 25 αμειδεν *F* 27 πρηαγο ηργελτεσσιπ σοισιν *P*, πριιατο κατευτεσιν εοισιν *V*, πριιατο κτελτετσιν εοισιν *U* 28 est neruae] neruae *P^a*

1 non potest, sed de rebus castrensibus potest. Sine pretio nulla uenditio est: non autem
pretii numeratio, sed conuentio perficit sine scriptis habitam emptionem.
3 IDEM libro uicensimo octauo ad Sabinum. Si res ita distracta sit, ut si [B.19,1,3] S
displicuisset inempta esset, constat non esse sub condicione distractam, sed resolui emptionem sub condicione.
4 POMPONIUS libro nono ad Sabinum. Et liberi hominis et loci sacri et religiosi, [B.19,1,4] S
qui haberi non potest, emptio intellegitur, si ab ignorante emitur,
5 PAULUS libro quinto ad Sabinum. quia difficile dinosci potest liber homo a [B.19,1,5] S
seruo.
6 POMPONIUS libro nono ad Sabinum. Sed Celsus filius ait hominem liberum [B.19,1,6] S
scientem te emere non posse nec cuiuscumque rei si scias alienationem[1] esse: ut sacra et
religiosa loca aut quorum commercium non sit, ut publica, quae non in pecunia populi, sed
1 in publico usu habeantur, ut est campus Martius. Si fundus annua bima trima die ea lege
uenisset, ut, si in diem statutum pecunia soluta non esset, fundus inemptus foret et ut, si
interim emptor fundum coluerit fructusque ex eo perceperit, inempto eo facto restituerentur
et ut, quanti minoris postea alii uenisset, ut id emptor uenditori praestaret: ad diem pecunia non soluta placet uenditori ex uendito eo nomine actionem esse. nec conturbari debemus, quod inempto fundo facto dicatur actionem ex uendito futuram esse: in emptis
enim ‖ et uenditis potius id quod actum, quam id quod dictum sit sequendum est, et cum f. 256'
lege id dictum sit, apparet hoc dumtaxat actum esse, ne uenditor emptori pecunia ad diem
2 non soluta obligatus esset, non ut omnis obligatio empti et uenditi utrique solueretur. Condicio, quae initio contractus dicta est, postea alia pactione immutari potest, sicuti etiam
abiri a tota emptione potest, si nondum impleta sunt, quae utrimque praestari debuerunt.
7 ULPIANUS libro uicensimo octauo ad Sabinum. Haec uenditio serui 'si rationes [B.19,1,7] S
domini computasset arbitrio' condicionalis est: condicionales autem uenditiones tunc perficiuntur, cum impleta fuerit condicio. sed utrum haec est uenditionis condicio, si ipse dominus putasset suo arbitrio, an uero si arbitrio uiri boni? nam si arbitrium domini accipiamus, uenditio nulla est, quemadmodum si quis ita uendiderit, si uoluerit, uel stipulanti
sic spondeat 'si uoluero, decem dabo': neque enim debet in arbitrium rei conferri, an sit
obstrictus. placuit itaque ueteribus magis in uiri boni arbitrium id collatum uideri quam
in domini. si igitur rationes potuit accipere nec accepit, uel accepit, fingit autem se non
1 accepisse, impleta condicio emptionis est et ex empto uenditor conueniri potest. Huiusmodi
emptio 'quanti tu eum emisti', 'quantum pretii in arca habeo', ualet: nec enim incertum
est pretium tam euidenti uenditione: magis enim ignoratur, quanti emptus sit, quam in rei
2 ueritate incertum est. Si quis ita emerit: 'est mihi fundus emptus centum et quanto pluris
'eum uendidero', ualet uenditio et statim impletur: habet enim certum pretium centum,
augebitur autem pretium, si pluris emptor fundum uendiderit.
8 POMPONIUS libro nono ad Sabinum. Nec emptio nec uenditio sine re quae ueneat S
F[P(VU)]

[1] prohibitam *ins.* (*dett.*)

4 esset] est F^1 6 libro xi *P* | religioni F^1 7 pote's't F^2 10 pomponius] p......s *F* | 'h'ominem F^2 11 sciente P^a | alienationem esse] FV^a, alienas esse P^a, alienationem prohibitam esse P^bV^b, alienationem interdictam (uel inhibitam *add.* U^b) esse *U* | et] F^1, aut F^2PU 12 populi] apostolis P^a 13 habea'n'tur F^b | maritus *F* (*em. f*) 15 fundus F^1 | fructusque] fructus quos P^aVU^b 18 quod] eo quod f^1PU 19 et uend.] est uend. P^a 20 lege] in lege fPV^bU | dectum *F* (*em. f*) | apparet] *PU*, appareret *FV* 21 esse't' F^{21}, esset nec conturbari debemus P^a | o'b'mnis *F* | utrimque *PU* 22 immutari] *fU*, imputari *F*, mutari *P*: ἀμείβεσθαι *B* 23 'a' t'i'ota F^{b1} | utrimque] FU^b, utrique $P^aV^bU^a$, utrisque V^a: ἅπερ ἕκαστον μέρος ὀφείλει ποιεῖν *B* | praestiari P^a 24 hac uenditione P^a 26 sed utrum h. e. u. condicio *om.* P^a 27 boni] uoni F^1 28 quemadmodo P^a 29 uoluero] uoluerit P^a | comferri *F*, conferre *U* 30 arbitrio id collocatum P^a | quam 'in' domini F^{b-2} 32 'et' ex F^2 33 tu] tum P^a | e'u'm em. F^2 | pr'a'etii F^2 | abeo *F* (*suppl. f*) 34 tam] in tam PVU^b | in *non est deletum in F* 35 emeris F^a 37 pluri's' F^2 38 ne'c e'mptio F^2

potest intellegi. et tamen fructus et partus futuri recte ementur, ut, cum editus esset partus, iam tunc, cum contractum esset negotium, uenditio facta intellegatur: sed si id egerit uenditor, ne nascatur aut fiant, ex empto agi posse.
1 Aliquando tamen et sine re uenditio intellegitur, ueluti cum quasi alea emitur. quod fit, cum captum[1] piscium uel auium uel missilium emitur: emptio enim contrahitur etiam si nihil inciderit, quia spei emptio est: et quod missilium nomine eo casu captum est si euictum fuerit, nulla eo nomine ex empto obligatio contrahitur, quia id actum intellegitur.

9 ULPIANUS libro uicensimo octauo ad Sabinum. In uenditionibus et emptionibus consensum debere intercedere palam est: ceterum siue in ipsa emptione dissentient siue in pretio siue in quo alio, emptio imperfecta est. si igitur ego me fundum emere putarem Cornelianum, tu mihi te uendere Sempronianum putasti, quia in corpore dissensimus, emptio nulla est. idem est, si ego me Stichum, tu Pamphilum absentem uendere putasti: nam cum in corpore dissentiatur, apparet nullam esse emptionem. | B. 19, 1, 9 | S
1 *Pla*ne si in nomine dissentiamus, uerum de corpore constet, nulla dubitatio est, quin ualeat emptio et uenditio: nihil enim facit error nominis, cum de corpore constat.
2 Inde quaeritur, si in ipso corpore non erratur, sed in substantia error sit, ut put*a* si acetum pro uino ueneat, aes pro auro uel[2] plumbum pro argento uel quid aliud argento simile, an emptio et uenditio sit. Marcellus scribsit libro sexto digestorum emptionem esse et uenditionem, quia in corpus consensum est, etsi in materia sit erratum. ego in uino quidem consentio, ‖ quia eadem prope f. 257
οὐσία est, si modo uinum acuit: ceterum si uinum non acuit, sed ab initio acetum fuit, ut embamma, aliud pro alio uenisse uidetur. in ceteris autem nullam esse uenditionem puto, quotiens in materia erratur.

10 PAULUS libro quinto ad Sabinum. Aliter atque si aurum quidem fuerit, deterius autem quam emptor existimaret: tunc enim emptio ualet. | B. 19, 1, 10 | S

11 ULPIANUS libro uicesimo octauo ad Sabinum. Alioquin quid dicemus, si caecus emptor fuit uel si in materia erratur uel in[3] minus perito discernendarum materiarum? in corpus eos consensisse dicemus? et quemadmodum consensit, qui non uidit? | B. 19, 1, 11 | S
1 Quod si ego me uirginem emere putarem, cum esset iam mulier, emptio ualebit: in sexu enim non est erratum. ceterum si ego mulierem uenderem[4], tu puerum emere existimasti, quia in sexu error est, nulla emptio, nulla uenditio est.

12 POMPONIUS libro trigesimo primo ad Quintum Mucium. In huiusmodi autem quaestionibus personae ementium et uendentium spectari debent, non eorum, quibus adquiritur ex eo contractu actio: nam si seruus meus uel filius qui in mea potestate est me praesente suo nomine emat, non est quaerendum, quid ego existimem, sed quid ille qui contrahit. | B. 19, 1, 12 | *E

13 IDEM libro nono ad Sabinum. Sed si seruo meo uel ei cui mandauero uendas sciens fugitiuum illo ignorante, me sciente, non teneri *te* ex empto uerum est. | B. 19, 1, 13 | S

14 ULPIANUS libro uicesimo octauo ad Sabinum. Quid tamen dicemus, si in ma- | B. 19, 1, 14 | S

F[*P*(*VU*)]

[1] captus (*dett.*)? [2] uel *del.* [3] uel in] a (*Hal.*)? [4] uendere?

1 intelligi potest *P* | ementur] F^1, emuntur F^2PU 3 ˈaˈut fiant F^2!, aut fiat P^aU 4 alea] F^2PU, alia F^1V | auium] apium *uel* apum *legit qui uertit* μελισσῶν (*Tipuc.*) 9 dissentient] F^1, dissentiant F^2PVU 11 dissensimus] *fPU*, sedis sensibus *F* 12 absenteˈmˈ F^2 13 emptionem plane] PV^bU, emptione *F*, *inc.* V^a 14 uerom F^1 16 ut putat *F* (*em. f*) 17 argesto F^1 19 est *om.* P^a 20 οὐσία] ytia P^a, υσια P^b, usia *VU* | ut embamma] cum ego emebam *f*, ut emebam *PVU* 21 uenditionem] uidentionem F^1 22 immateria *F* (*em. f*) *P* 23 paulus *om.* F^1 | atquae *F* (*em. f*) 24 autem *om.* P^a 25 ulpianus *om.* F^1 | cˈaˈecus F^b 26 erretur (*sed e postea erasum*) F^b | uel in] *non aliter uidentur legisse Graeci:* περὶ πλάνης περὶ τὴν φύσιν γενομένης πῶς ἀσύστατός ἐστιν ἡ πρᾶσις· καὶ τίνες δοκοῦσι συναινεῖν, ὡς ὁ τυφλὸς καὶ ὁ μὴ ἀκριβῶς τὰς ὕλας εἰδώς | peritˈoˈ discerneˈnˈeretur'darum F^b 27 consensit] consensum F^a | uidit] diuit F^1 28 ualeuit *F* (*em. f*) 30 error est] error P^a 31 pomponius *om.* F^1 | quintum] u *P* | huiusmodo P^a 34 existimam F^a (*em.* F^b!) 36 idem *om.* F^1 | libro xi P^a, lib. uiii *V* 37 teneri te ex] *fPU cum B* (*Tipuc.*): οὐκ ἐνέχῃ τῇ ἐξ ἔμπτο, teneretur sex F^a, tenere me ex F^b! 38 ulpianus *om.* F^1

teria et qualitate ambo errarent? ut puta si et ego me uendere aurum putarem et tu emere,
cum aes esset? ut puta coheredes[1] uiriolam, quae aurea dicebatur, pretio exquisito uni
heredi uendidissent eaque inuenta esset magna ex parte aenea? uenditionem esse constat
ideo, quia auri aliquid habuit. nam si inauratum aliquid sit, licet ego aureum putem, ualet
uenditio: si autem aes pro auro ueneat, non ualet.
15 PAULUS libro quinto ad Sabinum. Et si consensum fuerit in corpus, id tamen [B. 19, 1, 15] S
1 in rerum natura ante uenditionem esse desierit, nulla emptio est. Ignorantia emptori prodest,
2 quae non in supinum hominem cadit. Si rem meam mihi ignoranti uendideris et iussu meo
alii tradideris, non putat Pomponius dominium meum transire, quoniam non hoc mihi propositum fuit, sed quasi tuum dominium ad eum transire: et ideo etiam si donaturus mihi
rem meam iussu meo alii tradas, idem dicendum erit.
16 POMPONIUS libro nono ad Sabinum. Suae rei emptio non ualet, siue sciens [B. 19, 1, 16] S
siue ignorans emi: sed si ignorans emi, quod soluero repetere potero, quia nulla obligatio
1 fuit. Nec tamen emptioni obstat, si in ea re usus fructus dumtaxat ementis sit:
17 PAULUS libro trigensimo tertio ad edictum. officio tamen iudicis pretium [B. 19, 1, 17] S*
minuetur.
18 POMPONIUS libro nono ad Sabinum. Sed si communis ea res emptori cum [B. 19, 1, 18] S
alio sit, dici debet scisso pretio pro portione pro parte emptionem ualere, pro parte non
1 ualere. Si seruus domini iussu in demonstrandis[2] finibus agri uenditi uel errore uel dolo
plus demonstrauerit, id tamen demonstratum accipi oportet, quod dominus senserit: et idem
Alfenus scripsit de uacua possessione per seruum tradita.
19 IDEM libro trigensimo primo ad Quintum Mucium. Quod uendidi non aliter [B. 19, 1, 19] *E
fit accipientis, quam si aut pretium nobis solutum sit aut satis eo nomine factum uel etiam
fidem habuerimus emptori sine ulla satisfactione.
20 IDEM libro nono ad Sabinum. Sabinus respondit, si quam rem nobis fieri [BS. 20, 1, 2] S
uelimus etiam[3], ueluti statuam uel uas aliquod ‖ seu uestem, ut nihil aliud quam pecu- f. 257'
niam daremus, emptionem uideri, nec posse ullam locationem esse, ubi corpus ipsum non
detur ab eo cui id fieret: aliter atque si aream darem, ubi insulam aedificares, quoniam
tunc a me substantia proficiscitur.
21 PAULUS libro quinto ad Sabinum. Labeo scripsit obscuritatem pacti nocere [B. 19, 1, 21] S
potius debere uenditori qui id dixerit quam emptori, quia potuit re integra apertius dicere.
22 ULPIANUS libro uicensimo octauo ad Sabinum. Hanc legem uenditionis 'si [B. 19, 1, 22] S
'quid sacri uel religiosi est, eius uenit nihil' superuacuam non esse, sed ad modica loca
pertinere. ceterum si omne religiosum uel sacrum uel publicum uenierit, nullam esse
emptionem,
23 PAULUS libro quinto ad Sabinum. (et quod soluerit eo nomine, emptor con- [B. 19, 1, 23] S
dicere potest)
24 ULPIANUS libro uicesimo octauo ad Sabinum. in modicis autem ex empto esse S
actionem, quia non specialiter locus sacer uel religiosus uenit, sed emptioni maioris partis
accessit.

F [*P*(*VU*)]

---

[1] cum coheredes? [2] in demonstrandis domini iussu? [3] nobis etiam fieri uelimus?

---

1 et] e P^a | errare'n't $F^{b?}$ | ut puta't' *F* | et ego] $F^{b?}U$, ego F^aP | putar'em' $F^{b?}$ 2 esset] $F^{b?}$, seset F^a | uiriolam] FP^a?, auriolam P^bVU | quae] que *F* 3 eaqu'a'e *F* | aenea] gerenea P^a, aerea U^a 4 nam] na *P* | pu't'e'm $F^{b?}$ 5 ualeat P^a 6 paulus *om.* F^1 9 alia P^a 10 etiam] eam P^a 12 pomponius *om.* F^1, paulus *suppl., postea* pomponius *em.* F^2 | libro xi *P* 13 sed si] sit siue P^a | putero F^a (*em.* $F^{b?}$) 14 o'b'stat F^b 15 paulus *om.* F^1 16 minuetur] non minuetur P^a 17 pomponius *om.* F^1 | communes F^a (*em.* $F^{b?}$) 18 pr'a'etio $F^{b?}$ 19 dolo *om.* F^1: κατὰ δόλον ἢ ἄγνοιαν *B* (*Tip.*) 20 demontrauerit *F* (*suppl. f*) 21 scribit *P* 22 idem *om.* F^1 23 pr'a'etium $F^{b?}$ 24 emptoris P^a 25 idem *om.* F^1 26 etiam *om.* *PVU* | ut *om.* *P* 28 aream] aliam aream P^a | insulam] *fPU*, insularem *F* 30 scribit *P* | necere F^1 31 dexerit *F* 33 est eius] esseius P^a | uenit] uenihil F^a 34 uenerit P^a, uendiderit P^b

25 Idem libro trigesimo quarto ad Sabinum. Si ita distrahatur 'illa aut illa [B. 19, 1, 25] S
1 'res', utram eliget uenditor, haec erit empta. Qui uendidit necesse non habet fundum emptoris facere, ut cogitur qui fundum stipulanti spopondit.

26 Pomponius libro septimo decimo ad Sabinum. Si sciens emam ab eo cui [B. 19, 1, 26] S bonis interdictum sit uel cui tempus ad deliberandum de hereditate ita datum sit, ut ei deminuendi potestas non sit, dominus non ero: dissimiliter atque si a debitore sciens creditorem fraudari emero.

27 Paulus libro octauo ad Sabinum. Qui a quolibet rem emit, quam [Uat. 1. B. 19, 1, 27] S putat ipsius esse, bona fide emit: at qui sine tutoris auctoritate a pupillo emit, uel falso tutore auctore, quem scit tutorem non esse, non uidetur bona fide emere, ut et Sabinus scripsit[1].

28 Ulpianus libro quadragensimo primo ad Sabinum. Rem alienam distrahere [B. 19, 1, 28] S quem posse nulla dubitatio est: nam emptio est et uenditio: sed res emptori auferri potest.

29 Idem libro quadragensimo tertio ad Sabinum. Quotiens seruus uenit, non [B. 19, 1, 29] S cum peculio distrahitur: et ideo siue non sit exceptum, siue exceptum sit, ne cum peculio ueneat, non cum peculio distractus uidetur. unde si qua res fuerit peculiaris a seruo subrepta, condici potest uidelicet quasi furtiua: hoc ita, si res ad emptorem peruenit.

30 Idem libro trigensimo secundo ad edictum. Sed ad exhibendum agi posse [B. 19, 1, 30] S* nihilo minus et ex uendito puto.

31 Pomponius libro uicensimo secundo ad Sabinum. Sed et si quid postea [B. 19, 1, 31] S accessit peculio, reddendum est uenditori, ueluti partus et quod ex operis uicarii perceptum est.

32 Ulpianus libro quadragensimo quarto ad Sabinum. Qui tabernas argenta- [B. 19, 1, 32] S rias uel ceteras quae in solo publico sunt uendit, non solum, sed ius uendit, cum istae tabernae publicae sunt, quarum usus ad priuatos pertinet.

33 Pomponius libro trigensimo tertio ad Sabinum. Cum in lege uenditionis [B. 19, 1, 33] S ita sit scriptum: 'flumina stillicidia uti nunc sunt, ut ita sint', nec additur, quae flumina uel stillicidia, primum spectari oportet, quid acti sit: si non id[2] appareat, tunc id accipitur quod uenditori nocet: ambigua enim oratio est.

34 Paulus libro trigensimo tertio ad edictum. Si in emptione fundi dictum [B. 19, 1, 34] S sit accedere Stichum seruum neque intellegatur, quis ex pluribus accesserit, cum de alio emptor, de alio uenditor senserit, nihilo minus fundi uenditionem ualere constat: sed Labeo ait eum Stichum ‖ deberi quem uenditor intellexerit. nec refert, quanti sit accessio, siue f. 258 plus in ea sit quam in ipsa re cui accedat an minus: plerasque enim res aliquando propter accessiones emimus, sicuti cum domus propter marmora et statuas et tabulas pictas
1 ematur. Omnium rerum, quas quis habere uel possidere uel persequi potest, uenditio recte fit: quas uero natura uel gentium ius uel mores ciuitatis commercio exuerunt[3],
2 earum nulla uenditio est. Liberum hominem scientes emere non possumus. sed nec talis emptio *aut* stipulatio admittenda est: 'cum seruus erit', quamuis dixerimus futuras res

F[*P*(*VU*)]

---

[1] [Qui a muliere] sine tutoris auctoritate sciens rem mancipi emit uel falso tutore auctore quem scit non esse, non uidetur bona fide emisse: itaque et ueteres putant et Sabinus et Cassius scribunt *Uat. ubi sequuntur alia: locus similis magis quam idem* [2] id *del.* [3] exemerunt (*Hal.*)?

---

2 eligeret *PU* 5 datut sit *F*ᵃ (*em.* *F*ᵇ¹) | eidem diminuendi *P*ᵃ 9 at 'qui' *F*², atque *P*ᵃ 13 quem] *fPU*, quam *F* 15 non s'i't *F*ᵇ | ne *om.* *P*ᵃ 16 non 'cum' *F*² | qua] quae *P*ᵃ 17 peruenit] peruenerit *Taur.* 18 sed] sed et *P* | exhiuendum *F*ᵃ (*em.* *F*ᵇ¹) 20 si quis *F*² 21 reddendum] redimendum *P*ᵃ | uendit'i'ori *F*ᵇ | uelut *P*ᵃ 24 uendit non] *F*ᵃ, uenditi non *F*ᵇ, uendidit non *PVU* 25 pribatos *F*ᵇ¹ | pertinet] tenet pertinet *P*ᵃ 26 libro *om.* *P* 27 flumina uel stillic. *PVU* | ut ita sint] *PU*, ut ita sunt *F*: *fuit fortasse* ita sunto | addicitur *P* 28 spectari] exspecari *F*¹, exspectari *F*² (ex *non uidetur deletum*) *PVU* | acti] actum *fP*ᵇ*V*ᵇ*U*ᵇ 33 ue'n'ditor *F*² 34 aliquam *P*ᵃ? 35 sicut'i' *F*² | statuat *F*¹ | pactas *F* 37 natura's' *F*² 38 possimus *P*ᵃ 39 aut stip.] *fPU*, adstip. *F*

3 emi posse: nec enim fas est eiusmodi casus exspectare. Item si et emptor et uenditor
scit furtiuum esse quod uenit, a neutra parte obligatio contrahitur: si emptor solus scit,
non obligabitur uenditor nec tamen ex uendito quicquam consequitur, nisi ultro quod
conuenerit praestet: quod si uenditor scit, emptor ignorauit, utrinque obligatio contrahitur,
4 et ita Pomponius quoque scribit. Rei suae emptio tunc ualet, cum ab initio *id* agatur, ut
possessionem emat, quam forte uenditor habuit, et[1] in iudicio possessionis potior esset.
5 Alia causa est degustandi, alia metiendi: gustus enim ad hoc proficit, ut improbare liceat,
mensura uero non eo proficit, ut aut plus aut minus ueneat, sed ut appareat, quantum
6 ematur. Si emptio *ita* facta fuerit: 'est mihi emptus Stichus aut Pamphilus', in ['Pon. 1, 7]
potestate est uenditoris, quem uelit dare, sicut in stipulationibus, sed uno mortuo qui
superest dandus est: et ideo prioris periculum ad uenditorem, posterioris ad emptorem
respicit. sed et si pariter decesserunt, pretium debebitur: unus enim utique periculo
emptoris uixit. idem dicendum est etiam, si emptoris fuit arbitrium quem uellet habere,
si modo hoc solum arbitrio eius commissum sit, ut quem uoluisset emptum haberet, non
7 et illud, an emptum haberet. Tutor rem pupilli emere non potest: idemque por- [('Pon.)]
rigendum est ad similia, id est ad curatores procuratores et qui negotia aliena gerunt.

35 Gaius libro decimo ad edictum prouinciale. Quod saepe arrae nomine pro [B. 19, 1, 35] S
emptione datur, non eo pertinet, quasi sine arra conuentio nihil proficiat, sed ut euiden-
1 tius probari possit conuenisse de pretio. Illud constat imperfectum esse negotium, cum
emere uolenti sic uenditor dicit: 'quanti uelis, quanti aequum putaueris, quanti aestima-
2 'ueris, habebis emptum'. Ueneni mali quidam putant non contrahi emptionem, quia nec
societas aut mandatum flagitiosae rei ullas uires habet: quae sententia potest sane uera
uideri de his quae nullo modo adiectione alterius materiae usu nobis esse possunt: de his
uero quae mixta aliis materiis adeo nocendi naturam deponunt, ut ex his antidoti et alia
3 quaedam salubria medicamenta conficiantur, aliud dici potest. Si quis amico peregre eunti
mandauerit, ut fugitiuum suum quaerat et si inuenerit uendat, nec ipse contra senatus
consultum committit, quia non uendidit, neque amicus eius, quia praesentem uendit:
4 emptor quoque, qui[2] praesentem emit, recte negotium gerere intellegitur. Si res uendita
per furtum perierit, prius animaduertendum erit, quid inter eos de custodia rei conuenerat:
si nihil appareat conuenisse, talis custodia desideranda est a uenditore, qualem bonus pater
familias suis rebus adhibet: quam si praestiterit et tamen rem perdidit, securus esse debet,
ut tamen scilicet uindicationem rei et condictionem exhibeat emptori. unde uidebimus in
personam eius, qui alienam rem uendiderit: cum is nullam uindicationem ‖ aut condictionem f. 258'
habere possit, ob id ipsum damnandus est, quia, si suam rem uendidisset, potuisset eas
5 actiones ad emptorem transferre. In his quae pondere numero mensurave constant, ueluti
frumento uino oleo argento, modo ea seruantur quae in ceteris, ut simul atque de pretio
conuenerit, uideatur perfecta uenditio, modo ut, etiamsi de pretio conuenerit, non tamen
aliter uideatur perfecta uenditio, quam si admensa adpensa adnumeratave sint. nam si
omne uinum uel oleum uel frumentum uel argentum quantumcumque esset uno pretio ue-
nierit, idem iuris est quod in ceteris rebus. quod si uinum ita uenierit, ut in singulas
F [*P*(*VU*)]

---

[1] habuit et] *firmant B:* habuit ita ut (*similiter Hal.*)? [2] quia?

1 casus] causis P^a | si et 'et' emptor *F*, si emptor *V* 2 scit furt.] sic furt. P^a, sit furt. *V* | scit non] sit non P^a 3 obligauitur F^1 5 id] f^1*PVU*, *om. F* 6 iuditium *P* | possionis P^a 7 improuare F^1 8 ut aut] ita ut aut *P*, ita ut *U* 9 emptio ita] *fPU*, emptiota *F* | esto mihi *P* | stichum aut pamphilum P^a 13 emptoris's' *F* 14 non et illud an] non et illud P^a, non et an illud P^b, et non illud an *U*, non ut illum *V* 15 prorigendum F^1 17 sepe *F* (*suppl. f*) 19 prouari F^1 | conuenisset *F* | pr'a'etio $F^{b?}$ 20 sic] sicut P^a | uelis] uelut P^a, *inc.* V^a 21 habebis] habere P^a | putant] *fPU*, putat *F*, putauerunt *V* 23 usus P^a, usui P^bU^b | esse nobis *P* 24 natura'm' F^2 | antidoti] FP^a, antidota P^bV^bU, *inc.* V^a 26 suum] seruum P^aV 27 uendit] uendidit *PVU* 28 res] *fPU*, rs *F* 29 quid] quod P^a 30 conuenisset aliis *f* | uenditore] fP^bU, uenditorem FP^a 31 perdiderit *PV* 34 id *om.* P^a 35 consta'n't F^b 36 pr'a'etio $F^{2?}$ 37 uideatur ... conuenerit *om.* P^a 38 admensa] admenga F^1 | et adpensa *PU* 39 pr'a'etio $F^{2?}$ | uenerit P^aV

amphoras, item oleum, ut in singulos metretas, item frumentum, ut in singulos modios,
item argentum, ut in singulas libras certum pretium diceretur, quaeritur, quando uideatur
emptio perfici. quod similiter scilicet quaeritur et de his quae numero constant, si pro
numero corporum pretium fuerit statutum. Sabinus et Cassius tunc perfici emptionem
existimant, cum adnumerata admensa adpensaue sint, quia uenditio quasi sub hac condi-
cione uidetur fieri, ut[1] in singulos metretas aut in singulos modios quos quasue admensus
eris, aut in singulas libras quas adpenderis, aut in singula corpora quae adnumeraueris.
6 Ergo et si grex uenierit, si quidem uniuersaliter uno pretio, perfecta uidetur, postquam
de pretio conuenerit: si uero in singula corpora certo pretio, eadem erunt, quae proxime
7 tractauimus. Sed et si ex dolear io pars uini uenierit, ueluti metretae centum, uerissimum
est (quod et constare uidetur) antequam admetiatur, omne periculum ad uenditorem per-
tinere: nec interest, unum pretium omnium centum metretarum in semel dictum sit an in
8 singulos eos. Si quis in uendendo praedio confinem celauerit, quem emptor si audisset,
empturus non esset, teneri uenditorem.

36 Ulpianus libro quadragensimo tertio ad edictum. Cum in uenditione quis [B. 19, 1, 36] S pretium rei ponit donationis causa non exacturus, non uidetur uendere.

37 Idem libro tertio disputationum. Si quis fundum iure hereditario sibi delatum [B. 19, 1, 37] S ita uendidisset: 'erit tibi emptus tanti, quanti a testatore emptus est', mox inueniatur non emptus, sed donatus testatori, uidetur quasi sine pretio facta uenditio, ideoque similis erit sub condicione factae uenditioni, quae nulla est, si condicio defecerit.

38 Idem libro septimo disputationum. Si quis donationis causa minoris uendat, [B. 19, 1, 38] S uenditio ualet: totiens enim dicimus in totum uenditionem non ualere, quotiens uniuersa uenditio donationis causa facta est: quotiens uero uiliore pretio res donationis causa distrahitur, dubium non est uenditionem ualere. hoc inter ceteros: inter uirum uero et uxorem donationis causa uenditio facta pretio uiliore nullius momenti est.

39 Iulianus libro quinto decimo digestorum. Si debitor rem pigneratam a cre- [B. 19, 1, 39] S
ditore redemerit, quasi suae rei emptor actione ex uendito non tenetur et omnia in integro
1 sunt creditori. Uerisimile est eum, qui fructum oliuae pendentis uendidisset et stipulatus
est decem pondo olei quod natum esset, pretium constituisse ex eo quod natum esset us-
que ad decem pondo olei: idcirco solis quinque collectis non amplius emptor petere potest[2]
quam quinque pondo olei, quae collecta essent, a plerisque responsum est.

40 ‖ Paulus libro quarto epitomarum Alfeni digestorum. Qui fundum uendebat, [B. 19, 1, 40] S f. 259 in lege ita dixerat, ut emptor in diebus triginta proximis fundum metiretur et de modo renuntiaret, et si ante eam diem non renuntiasset, ut uenditoris fides soluta esset: emptor intra diem mensurae quo minorem modum esse credidit renuntiauit et pecuniam pro eo accepit: postea eum fundum uendidit et cum ipse emptori suo admetiretur, multo minorem modum agri quam putauerat inuenit: quaerebat, an id quod minor is esset consequi a suo uenditore posset. respondit interesse, quemadmodum lex diceretur: nam si ita dictum esset, ut emptor diebus triginta proximis fundum metiatur et domino renuntiet, quanto modus agri minor sit, quo[3] post diem trigensimum renuntiasset, nihil ei profuturum: sed si ita pactum esset, ut emptor in diebus proximis fundum metiatur et de modo agri renuntiet,

F[*P*(*VU*)]

[1] in singulas amphoras contrahatur aut *ins.* [2] emptor petere potest] eum petere posse? [3] quod?

1 singulas metr. *fPU* 2 pr'a'etium F^{2l} 3 profici P^a 4 pr'a'etium F^{2l} 5 admensa *om.* P^a | quasi] qua P^a 6 singulas metr. fP^bU 7 erit F^1 8 gres F^1 9 proxime'c' F^b 12 metratarum P^aU | semel] simul fP^bU 13 singulas eas fP^bU | confinem] finem *P* 15 libro xliiii P^a 22 ualet] ualens F^a 24 hoc *om.* P^a | uero] enim *P* 25 pr'a'etio F^{2l} | monumenti P^a 28 uendidis't'set F^b 30 non amplius emptor petere potest] *confirmant B* (*Tipuc.*): οὐκ ἀπαιτηθήσομαι [*scilicet ego qui uendidi*] πλέον τῶν πέντε: *requiritur omnino ab* emptore *pro* emptor (*Pothier*) *uel simile quid* 31 a] am P^a 32 epitomatorum *P* | digestorum *om.* F^1 | uendebat] *PU*, uendebit *F*, uendidit *f* 33 medirettur F^1 34 eam] eandem *P* 36 admeteretur P^aU^a 37 quaerebat] *F*, quaerebatur *fPVU* 38 possit F^1 | interesset quemadmodo P^a 39 modus] domus F^1 40 quo] FP^a, quod P^bVU | trige'n'simum F^2 41 esse P^a | menciatur P^a

etsi[1] in diebus triginta renuntiasset minorem modum agri esse, quamuis multis post annis
1 posse eum quo minor is modus agri fuisset repetere. In lege fundi aquam accessuram
dixit: quaerebatur, an etiam iter aquae accessisset. respondit sibi uideri id actum esse, et
2 ideo iter quoque uenditorem tradere oportere. Qui agrum uendebat, dixit fundi iugera
decem et octo esse, et quod eius admensum erit, ad singula iugera certum pretium stipu-
3 latus erat: uiginti inuenta sunt: pro uiginti deberi pecuniam respondit. Fundi uenditor
frumenta manu sata receperat: in eo fundo ex stipula seges erat enata: quaesitum est, an
pacto contineretur. respondit maxime referre, quid est actum: ceterum secundum uerba
non esse actum[2], quod ex stipula nasceretur, non magis quam si quid[3] ex sacco saccarii
4 cecidisset aut ex eo quod auibus ex aere cecidisset natum esset. Cum fundum quis uen-
diderat et omnem fructum receperat, et arundinem caeduam et siluam[4] in fructu esse re-
5 spondit. Dolia, quae in fundo domini essent, accessura dixit: etiam ea, quae seruus qui
6 fundum coluerat emisset peculiaria, emptori cessura respondit. Rota quoque, per quam
aqua traheretur, nihilo minus aedificii est quam situla.

41 IULIANUS libro tertio ad Urseium Ferocem. Cum ab eo, qui fundum alii ob- [B. 19, 1, 41] S
ligatum habebat, quidam sic emptum rogasset, ut esset is sibi emptus, si eum liberasset,
dummodo ante kalendas Iulias liberaret, quaesitum est, an utiliter agere possit ex empto
in hoc, ut uenditor eum liberaret. respondit: uideamus, quid inter ementem et uendentem
actum sit. nam si id actum est, ut omni modo intra kalendas Iulias uenditor fundum libe-
raret, ex empto erit actio, ut liberet, nec sub condicione emptio facta intellegetur, ueluti
si hoc modo emptor interrogauerit: 'erit mihi fundus emptus ita, ut eum intra kalendas
Iulias liberes', uel 'ita ut eum intra kalendas a Titio redimas'. si uero sub condicione
1 facta emptio est, non poterit agi, ut condicio impleatur. Mensam argento coopertam mihi
ignoranti pro solida uendidisti imprudens: nulla est emptio pecuniaque eo nomine data
condicetur.

42 MARCIANUS libro primo institutionum. Domini neque per se neque per pro- [B. 19, 1, 42] S
curatores suos possunt saltem criminosos seruos uendere, ut cum bestiis pugnarent. et ita
diui fratres rescripserunt.

43 FLORENTINUS libro octauo institutionum. Ea quae commendandi causa in [B. 19, 1, 43] S
uenditionibus dicuntur, si palam appareant[5], uenditorem non obligant, ueluti si dicat ser-
uum speciosum, domum bene aedificatam: at si dixerit hominem litteratum uel artificem,
1 praestare debet: nam ‖ hoc ipso pluris uendit. Quaedam etiam pollicitationes uendito- [(B)] f. 259'
rem non obligant, si ita in promptu res sit, ut eam emptor non ignorauerit, ueluti si quis
hominem luminibus effossis emat et de sanitate stipuletur: nam de cetera parte corporis
2 pot*ius* stipulatus uidetur, quam de eo, in quo se ipse decipiebat. Dolum malum [B. 19, 1, 43] S
a se abesse praestare uenditor debet, qui non tantum in eo est, qui fallendi causa obscure
loquitur, sed etiam qui insidiose obscure[6] dissimulat.

44 MARCIANUS libro tertio regularum. Si duos quis seruos emerit pariter uno pretio, quo- S
rum alter ante uenditionem mortuus est, neque in uiuo constat emptio.

F[*P*(*VU*)]

---

[1] etsi] si? [2] actum] satum? [3] ex eo quod (*Catharinaeus*) *ins.* [4] et harundinem et siluam caeduam (*Cuiacius*)? [5] appareat (*u. i.*)? [6] obscure *del.* (*u. i.*)

---

2 modis *P*ᵃ | re'pe'tere *F*ᵇ¹ 3 iter aqua accepisset *P*ᵃ | siui *F*¹ 4 iugere *F*¹ 5 octo] nouem *P*ᵃ | eius] esus *F*ᵃᵉ | pr'a'etium *F*² 6 respondi *P* 7 manus *P*ᵃ | stipulata *P*ᵃ | enata] nata *P* 9 non esse] *PU*, esse *F* | sacco's' *F* 10 aere] *FP*ᵃ, ore *fP*ᵇ*VU* 11 fructu] *F*²*PV*ᵇ*U*, fructum *F*¹*V*ᵃ 12 etiam] et etiam *P*ᵃ 16 quidem *P*ᵃ | ut esset *bis P*ᵃ 17 iulianus *P*ᵃ 18 ementem] *fPU*, ementum *F* 20 ex empto erit actio ut liberet *om. P*ᵃ*V* 22 liberet *P*ᵃ | a titio] actio *P*ᵃ 23 emptio est] emptonem *P*ᵃ 24 ignoranti p. s. uendidisti *bis F*ᵃ | solido *P*ᵃ*V* | est *om. P*ᵃ*V* | pecuniaquae *F* 27 seruos *om. P*ᵃ | uestiis *F*¹ 30 appareat *P*ᵃ | obliga'uera'nt *F*², obligat *P*ᵃ 31 uene *F*¹ | at] aut *P*ᵃ 33 impromptu *FP* 34 effosis *FP* 35 potuis *F* (*em. f*) 36 eo est] eodem *P*ᵃ 37 insidiosae *F*¹ | obscure] *agnoscunt B*: οὐ μόνον ἀσαφῶς ἐπὶ παραγραφῇ λαλῶν, ἀλλὰ καὶ ἀμαυρῶς εἰς βλάβην ἀποπροσποιούμενος: *sed recte uidetur deleuisse Brencmannus, cum sibi opponantur ut* fallendi causa *et* insidiose, *ita* obscure loqui *et* dissimulare 38 qui *P*ᵃ

45 Idem libro quarto regularum. Labeo libro posteriorum scribit, si uestimenta interpola quis pro nouis emerit, Trebatio placere ita emptori praestandum quod interest, si ignorans interpola emerit. quam sententiam et Pomponius probat, in qua et Iulianus est, qui ait, si quidem ignorabat uenditor, ipsius rei nomine teneri, si sciebat, etiam damni quod ex eo contingit: quemadmodum si uas[1] aurichalcum pro auro uendidisset ignorans, tenetur, ut aurum quod uendidit praestet.

46 Idem libro singulari de delatoribus. Non licet ex officio, quod administrat [B. 19, 1, 46] *S* quis, emere quid uel per se uel per aliam personam: alioquin non tantum rem amittit, sed et in quadruplum conuenitur secundum constitutionem Seueri et Antonini: et hoc *ad* procuratorem quoque Caesaris pertinet. sed hoc ita se habet, nisi specialiter quibusdam hoc concessum est.

47 Ulpianus libro uicensimo nono ad Sabinum. Si aquae ductus debeatur prae- [B. 19, 1, 47] *S** dio, et ius aquae transit ad emptorem, etiamsi nihil dictum sit, sicut et ipsae fistulae, per quas aqua ducitur,

48 Paulus libro quinto ad Sabinum. licet extra aedes sint: *S**

49 Ulpianus libro uicensimo nono ad Sabinum. et quamquam ius aquae non sequatur, *Sf** quod amissum est, attamen fistulae et canales dum sibi sequuntur[2], quasi pars aedium ad emptorem perueniunt. et ita Pomponius libro decimo putat.

50 Idem libro undecimo ad edictum. Labeo scribit, si mihi bibliothecam ita [B. 19, 1, 50] *E* uendideris, si decuriones Campani locum mihi uendidissent, in quo eam ponerem, et per me stet, quo minus id a Campanis impetrem, non esse dubitandum, quin praescriptis uerbis agi possit. ego etiam ex uendito agi posse puto quasi impleta condicione, cum per emptorem stet, quo minus impleatur.

51 Paulus libro uicensimo primo ad edictum. Litora, quae fundo uendito con- [B. 19, 1, 51] *E* iuncta sunt, in modum non computantur, quia nullius sunt, sed iure gentium omnibus uacant: nec uiae publicae aut loca religiosa uel sacra. itaque ut proficiant uenditori, caueri solet, ut uiae, item litora et loca publica in modum cedant.

52 Idem libro quinquagensimo quarto ad edictum. Senatus cen- [SC. Uolusianum. B. 19, 1, 52] *E* suit, ne quis domum uillamue dirueret, quo plus sibi adquireretur neue quis negotiandi causa eorum quid emeret uenderetue: poena in eum, qui aduersus senatus consultum fecisset, constituta est, ut duplum eius quanti emisset in aerarium inferre cogeretur, in eum uero, qui uendidisset, ut irrita fieret uenditio[3]. plane si mihi pretium solueris, cum tu duplum aerario debeas, repetes a me: quod a mea parte irrita facta est uenditio. nec solum huic senatus consulto locus erit, si quis suam uillam uel domum, sed et si alienam uendiderit.

53 Gaius libro uicensimo octauo ad edictum prouinciale. Ut res emptoris fiat, [B. 19, 1, 53] *E* nihil || interest, utrum solutum sit pretium an eo nomine fideiussor datus sit. quod autem f. 260 de fideiussore diximus, plenius acceptum est, qualibet ratione si uenditori de pretio satisfactum est, ueluti expromissore aut pignore dato, [4]proinde sit, ac si pretium solutum esset.

F[P(VU)]

---

[1] uas *del.* [2] dum ibi relinquuntur? [3] Cum s. c., quod factum est Hosidio Geta et L. Uagellio cos. . . . . . auctore diuo Claudio cautum esset, ne quis domum uillamue dirueret qu[o plus] sibi adquireret [ut diruendo plus adquireret quam quanti emisset *SC. Hosidianum ipsum*] neue quis negotiandi causa eorum quid emeret uenderetue, poenaque in emptorem qui aduersus id s. c. fecisset constituta esset [haec ut] qui quid emisset duplum eius quanti emisset in aerarium inferre cogeretur et eius qui uendidisset inrita fieret uenditio. *SC. Uolusianum a. p. C. 56 (Orell. 3115)* [4] ut *ins.* (*Hal.*)

---

1 interpolata fV^a? 3 interpolata fV^a | emeret *P* 4 teneris si P^a 5 contigit *P* | aurichalcum] auriclamcam F^1, aurichalchicum U^a, aurichalchi U^b | uendidesset F^1 8 ammittat *P* 9 ad] *fPU*, an *F* 10 habent *P* 11 concessum] consensum F^1: οἱ ῥητῶς ἐπιτετραμμένοι *B* 15 ⌐a⌐edes F^2 17 quod am. est *om.* P^a | canales] canes P^a 20 ponere P^a 25 nullus P^a 26 ⌐u⌐el sacra F^b | itaqu'a'e F^2 27 modum] modo F^1 29 adquireretur] *fPU*, adquiretur *F* 30 emerit *FPU* 33 a ⌐me⌐ quod $F^{2?}$ 34 senatus consultu *P* 35 prouinciales *F* (*em. f*) 38 perinde PV^bU

54 Paulus libro primo ad edictum aedilium curulium. Res bona fide uendita propter minimam causam inempta fieri non debet. [B. 19, 1, 54] *E*

55 Idem libro secundo ad edictum aedilium curulium. Nuda et imaginaria uenditio pro non facta est et ideo nec alienatio eius rei intellegitur. [B. 19, 1, 55] *E*

56 Idem libro quinquagensimo ad edictum. Si quis sub hoc pacto uendiderit ancillam, ne prostituatur et, si contra factum esset, uti liceret ei abducere, etsi per plures emptores mancipium cucurrerit, ei qui primo uendit[1] abducendi potestas fit. [B. 19, 1, 56] *E**

57 Paulus libro quinto ad Plautium. Domum emi, cum eam et ego et uenditor combustam ignoraremus. Nerua Sabinus Cassius nihil uenisse, quamuis area maneat, pecuniamque solutam condici posse aiunt. sed si pars domus maneret, Neratius ait hac quaestione multum interesse, quanta pars domus incendio consumpta[2] permaneat, ut, si quidem amplior domus pars exusta est, non compellatur emptor perficere emptionem, sed etiam quod forte solutum ab eo est repetet: sin uero uel dimidia pars uel minor quam dimidia exusta fuerit, tunc coartandus est emptor uenditionem adimplere aestimatione uiri boni arbitratu habita, ut, quod ex pretio propter incendium decrescere fuerit inuentum, ab huius
1 praestatione liberetur. Sin autem uenditor quidem sciebat domum esse exustam, emptor autem ignorabat, nullam[3] uenditionem stare, si tota domus ante uenditionem exusta sit: si uero quantacumque pars aedificii remaneat, et stare uenditionem et uenditorem emptori
2 quod interest restituere. Simili quoque modo ex diuerso tractari oportet, ubi emptor quidem sciebat, uenditor autem ignorabat: et hic enim oportet et uenditionem stare et omne pretium ab emptore uenditori, si non depensum est, solui uel si solutum sit, non repeti.
3 Quod si uterque sciebat et emptor et uenditor domum esse exustam totam uel ex parte, nihil actum fuisse dolo inter utramque partem compensando et iudicio[4], quod ex bona fide descendit, dolo ex utraque parte ueniente stare non concedente. [B. 19, 1, 57] *E*

58 Papinianus libro decimo quaestionum. Arboribus quoque uento deiectis uel absumptis igne dictum est emptionem fundi non uideri esse contractam, si contemplatione illarum arborum, ueluti oliueti, fundus comparabatur, siue sciente siue ignorante uenditore: siue autem emptor sciebat uel ignorabat uel uterque eorum, haec optinent, quae in superioribus casibus pro aedibus dicta sunt. [B. 19, 1, 58] **P*

59 Celsus libro octauo digestorum. Cum uenderes fundum, non dixisti 'ita ut optimus maximusque': uerum est, quod Quinto *Mu*cio placebat, non liberum, sed qualis esset, fundum praestari oportere. idem et in urbanis praediis dicendum est. [B. 19, 1, 59] *E*

60 Marcellus libro sexto digestorum. Comprehensum erat lege uenditionis dolia sexaginta emptori accessura: cum essent centum, in uenditoris fore potestate responsum est quae uellet dare. [B. 19, 1, 60] *E*

61 Idem libro uicensimo digestorum. Existimo posse me id quod meum est sub condicione emere, quia forte speratur meum esse desinere. [B. 19, 1, 61] *E*

62 Modestinus libro quinto regularum. Qui officii causa in prouincia agit uel militat, ‖ praedia comparare in eadem prouincia non potest, praeterquam si paterna eius [B. 19, 1, 62] *E* f. 260'
1 a fisco distrahantur. Qui nesciens loca sacra uel religiosa uel publica pro priuatis comparauit, licet emptio non teneat, ex empto tamen aduersus uenditorem experietur, ut con-

F[*P*(*VU*)]

---

[1] uendidit (*u. i.*)? [2] sit, quanta *ins.* [3] nullo modo (= nullo m̊)? [4] iudicium (*u. i.*)?

---

2 fieri] esset P^a, esse P^b 3 aedilium *om.* P^a 6 et si ... 7 cucurrerit *om.* P^a (*suppl. m. prima*) 7 cucurrerit] F^1, concurrerit F^2V, concurreret P^bU, *def.* P^a | uendidit PVU^b 10 hac] f^1, hanc *F*, in hac *PVU* 11 ut 'si' F^2 12 domu's' pars F^2, pars domus *P* | 'p'erficere F^2, proficere P^a 17 ante] aute F^1 18 et 'emptorem' uend. F^2 19 quoquo F^1 20 ignorauat F^1 21 emptore'm' F^b | deprehensum V^a, reprehensum P^a | uel 'si' F^2 23 iudicio] *F*, iuditium *PU*, *quam lectionem tuentur etiam B*: ὁ δόλος ἐμποδίζει τῇ συστάσει τῶν βόνα φίδε ἀγωγῶν 24 des'c'endit F^b 25 deiectus P^a 28 ignorauat *F* 30 libro uiiii *P* 31 maximusque] FPV^a, maximusque est fV^bU | mutio fP^bU, titius F^a, titio F^bP^a 32 fundus *P* | oporteret P^a 33 compr'a'ehensum F^2 38 causam *P* 39 propter quam P^a 40 uel rel.] et rel. *P*

2 sequatur quod interfuit eius, ne deciperetur. Res in auersione empta, si non dolo uendi-
toris factum sit, ad periculum emptoris pertinebit, etiamsi res adsignata non sit.

63 IAUOLENUS libro septimo ex Cassio. Cum seruo dominus rem uendere certae [B. 19, 1, 63] *E*
personae iusserit, si alii uendidisset, quam cui iussus erat, uenditio non ualet: idem iuris
in libera persona est: cum perfici uenditio non potuit in eius persona, cui dominus uenire
1 eam noluit. Demonstratione fundi facta fines nominari superuacuum est: si nominentur,
etiam ipsum uenditorem nominare oportet, si forte alium agrum confinem possidet.

64 IDEM libro secundo epistularum. Fundus ille est mihi et Titio emptus: quaero, [B. 19, 1, 64] *E*
utrum in partem an in totum uenditio consistat an nihil actum sit. respondi personam
Titii superuacuo accipiendam puto ideoque totius fundi emptionem ad me pertinere.

65 IDEM libro undecimo epistularum. Conuenit mihi tecum, ut certum numerum [B. 19, 1, 65] *E*
tegularum mihi dares certo pretio quod ut[1] faceres: utrum emptio sit an locatio? respon-
dit, si ex meo fundo tegulas tibi factas ut darem conuenit, emptionem puto esse, non
conductionem: totiens enim conductio alicuius rei est, quotiens materia, in qua aliquid
praestatur, in eodem statu eiusdem manet: quotiens uero et immutatur et alienatur, emptio
magis quam locatio intellegi debet.

66 POMPONIUS libro trigensimo primo ad Quintum Mucium. In uendendo fundo [B. 19, 1, 66] *E*
quaedam etiam si non dicantur, praestanda sunt, ueluti ne fundus euincatur aut usus fructus
eius, quaedam ita demum, si dicta sint, ueluti uiam iter actum aquae ductum praestatu
1 iri: idem et in seruitutibus urbanorum praediorum. Si cum[2] seruitus uenditis praediis de-
beretur nec commemorauerit uenditor, sed sciens esse reticuerit et ob id per ignorantiam
rei emptor non utendo per statutum tempus eam seruitutem amiserit, quidam recte putant
2 uenditorem teneri ex empto ob dolum. Quintus Mucius scribit, qui scribsit 'ruta caesa
quaeque aedium fundiue non sunt', bis idem scriptum[3]: nam ruta caesa ea sunt quae neque
aedium neque fundi sunt.

67 IDEM libro trigensimo nono ad Quintum Mucium. Alienatio cum fit, cum sua [B. 19, 1, 67] *E*
causa dominium ad alium transferimus, quae esset futura, si apud nos ea res mansisset,
idque toto iure ciuili ita se habet, praeterquam si aliquid nominatim sit constitutum.

68 PROCULUS libro sexto epistularum. Si, cum fundum uenderes, in lege dixisses, quod *E*
mercedis nomine a conductore exegisses, id emptori accessurum esse, existimo te in exi-
gendo non solum bonam fidem, sed etiam diligentiam praestare debere, id est non solum
1 ut a te dolus malus absit, sed etiam ut culpa. Fere aliqui solent haec uerba adicere:
2 'dolus malus a uenditore aberit', qui etiam si adiectum non est, abesse debet. Nec [B. 19, 1, 68]
uidetur abesse, si per eum factum est aut fiet, quo minus fundum emptor possideat. erit
ergo ex empto actio, non ut uenditor uacuam possessionem tradat, cum multis modis ac-
cidere poterit, ne tradere possit, sed ut, si quid dolo malo fecit aut facit, dolus malus eius
aestimaretur.

69 IDEM libro undecimo epistularum. Rutilia Polla emit lacum Sabatenem An- [B. 19, 1, 69] *E*
gularium ‖ et circa eum lacum pedes decem: quaero, numquid et[4] decem pedes, qui tunc q. 27 f. 261
accesserunt, sub aqua sint, quia lacus creuit, an proximi pedes decem ab aqua Rutiliae

F[*P*(*VU*)]

---

[1] quod ut] quas tu (*dett.*)? [2] cum] qua? [3] habere *ins.* [4] num quia ii?

1 diciperetur *F* 4 uendendisset *F* (*em. f*) 7 nominari $P^a V^b$ 9 nihil] mihi P^a | respondi't' F^2 10 superuacuo] FU^a, pro superuacua *P*, pro superuacuo U^b | totius] toti et P^a 12 a'n' locatio F^2 14 conductiones F^1 | qua] *PVU*, quo *F* 18 non 'con'dicantur F^2: τίνα σιωπηρῶς ἕπεται τῇ πράσει *B* (*Tipuc.*) 19 praestitum *PVU* 20 praed. urb. *P* 22 per stat.] praestat. *P* 23 scribit qui scribsit] FV^aU, scribit scribit P^a, scribit $P^b V^b$ 24 aedium] adiem F^1 | bis] nisi *PV*, *inc.* U^a | caesa] ces P^a | quae] que *F* (*suppl. f*) 26 lib. xxx *VU*, lib. xx *P* 29 dixisses] *fPU*, sixisset F^1, sixisses F^2 32 addicere *P* 33 malus] malus absit sed etiam ut c. f. a. solent P^a | qui] quod *P*, quid *U*, *inc.* V^a | adiectum] abiectus P^a 35 uaquam F^1 36 si quis P^a, si qui V^a | fecit malo *P* | aut faciat *P* 38 epistularum] epitomarum *P* | polla *fPU*, pall (*non* palla) *F* 40 lacus] *fPU*, locus *F*

Pollae iuris sint. Proculus respondit: ego existimo eatenus lacum, quem emit Rutilia Polla, uenisse, quatenus tunc fuit, et circa eum decem pedes qui tunc fuerunt, nec ob eam rem, quod lacus postea creuit, latius eum possidere debet quam emit.

70 Licinnius Rufinus libro octauo regularum. Liberi hominis emptionem con- [B. 19, 1, 70] *E*
trahi posse plerique existimauerunt, si modo inter ignorantes id fiat. quod idem placet etiam, si uenditor sciat, emptor autem ignoret. quod si emptor sciens liberum esse emerit, nulla emptio contrahitur.

71 Papirius Iustus libro primo constitutionum. Imperatores Antoninus [B. 19, 1, 71. 53, 7, 1] *Ef*
et Uerus Augusti Sextio Uero in haec uerba rescripserunt: 'quibus mensuris aut pretiis 'negotiatores uina compararent, in contrahentium potestate esse: neque enim quisquam co- 'gitur uendere, si aut pretium aut mensura displiceat, praesertim si nihil contra consuetu- 'dinem regionis fiat.'

72 Papinianus libro decimo quaestionum. Pacta conuenta, quae postea facta [B. 19, 1, 72] *P*
detrahunt aliquid emptioni, contineri contractui uidentur: quae uero adiciunt, credimus non inesse. quod locum habet in his, quae adminicula sunt emptionis, ueluti ne cautio duplae praestetur aut ut cum fideiussore cautio duplae praestetur. sed quo casu agente emptore non ualet pactum, idem uires habebit iure exceptionis agente uenditore. an idem dici possit aucto postea uel deminuto pretio, non immerito quaesitum est, quoniam emptionis substantia constitit ex pretio. Paulus notat: si omnibus integris manentibus de augendo uel deminuendo pretio rursum conuenit, recessum a priore contractu et noua emptio interces-
1 sisse uidetur. Papinianus: Lege uenditionis illa facta 'si quid sacri aut religiosi aut publici 'est, eius nihil uenit', si res non in usu publico, sed in patrimonio fisci erit, uenditio eius ualebit, nec uenditori proderit exceptio, quae non habuit locum.

73 Idem libro tertio responsorum. Aede sacra terrae motu diruta locus [Uat. 5. B. 19, 1, 73] *P*
1 aedificii non est profanus et ideo uenire non potest. Intra maceriam sepulchrorum [(Uat. B)]
hortis uel ceteris culturis loca pura seruata, si nihil uenditor nominatim excepit, ad emptorem pertinent.

74 Idem libro primo definitionum. Clauibus traditis ita mercium in horreis con- [B. 19, 1, 74] *P*
ditarum possessio tradita uidetur, si claues apud horrea traditae sint: quo facto confestim emptor dominium et possessionem adipiscitur, etsi non aperuerit horrea: quod si uenditoris merces non fuerunt, usucapio confestim inchoabitur.

75 Hermogenianus libro secundo iuris epitomarum. Qui fundum uendidit, ut [B. 19, 1, 75] *P**
eum certa mercede conductum ipse habeat uel, si uendat, non alii, sed sibi distrahat uel simile aliquid paciscatur: ad complendum id, quod pepigerunt, ex uendito agere poterit.

76 Paulus libro sexto responsorum. Dolia in horreis defossa si non sint nomi- [B. 19, 1, 76] *Pf*
1 natim in uenditione excepta, horreorum uenditioni cessisse uideri. Eum, qui in locum emptoris successit, isdem defensionibus uti posse, quibus uenditor eius uti potuisset, sed et longae possessionis praescriptione, si utriusque possessio impleat tempora constitutionibus statuta.

77 Iauolenus libro quarto ex posterioribus Labeonis. In lege fundi uendundi [B. 19, 1, 77] **S*

F[*P*(*VU*)]

---

1 iures F^1, uires P^a, iurae *U* | lacum] *fPU*, locum *F* 2 uenisset P^a | pedes] redes F^{ac} | fuerunt] accesserunt sub aqua sint P^a 3 latius eum] lacus P^a 4 licinniy F^1, licinus *P*, luciniofus *V*, licinniosus *U* (*iunctis lect.* F^1 *et* F^2) | ominis *F* (*suppl. f*) 6 ignorat P^aVU 9 et seuerus *PVU* | pr'a'etiis F^2 10 comparent *PV* 11 'si' aut F^2 | praetium *F* 14 contractui] $F^{b1}PV$, contractu F^aU | credimus 'hoc' non F^b 15 amininicula P^a | dupla P^a 16 ut *om.* *P* | quo] quo quidem *PVU* 17 uires] f^1PU, uiris *F* 18 uel diminutio F^a | pr'a'etio F^2 19 omnibus] *fPU*, ominus *F*: πάντων ἀκεραίων ὄντων *B* (*Tipuc.*) 20 pr'a'etio F^2 | intercess'iss'e F^2 22 patrimoni'o' F^b | urnditio F^1 23 ualeuit *F* 25 ueniri *Uat.* 26 culturis *om.* P^a | pura] pura sunt *PV* | accepit P^a 30 appararuerit P^a, apparuerit *V* 33 si 'fundo' uendat F^2 | non] aut non P^a, ut non P^bU 34 paciscitur *P* | at complendum F^1 36 uenditioni's' F^b 37 i's'dem F^2 | quibus uenditor euus (eius *f*) uti potuisse (potuisset *f*) 'quibus uenditor ei uti potuisset' sed et F^2 38 utriusqu'a'e F^2, utrisque P^a 40 labeonis *ante* in eo (*p. 525, 1*) P^a | uendendi *PVU*

la*pi*dicinae in eo fundo ubique essent exceptae erant, ‖ et post multum temporis in eo f. 261'
fundo repertae erant lapidicinae. eas quoque uenditoris esse Tubero respondit: Labeo re-
ferre quid actum sit: si non appareat, non uid*e*ri eas lapidicinas esse exceptas: neminem
enim nec uendere nec excipere quod non sit, et lapidicinas nullas esse, nisi quae apparent
et caedantur: aliter interpretantibus totum fundum lapidicinarum fore, si forte toto eo sub
terra esset lapis. hoc probo.
78 LABEO libro quarto posteriorum a IAUOLENO epitomatorum. Fistulas emptori [B. 19, 1, 78] *A*
accessuras in lege dictum erat: quaerebatur, an castellum, ex quo fistulis aqua duceretur,
accederet. respondi apparere id actum esse, ut id quoque accederet, licet scriptura non
1 continetur. Fundum ab eo emisti, cuius filii postea tutelam administras, ne*c* ua*c*uam [(B)]
accepisti possessionem. dixi tradere te tibi possessionem hoc modo posse, ut pupillus et
2 familia eius decedat de fundo, tunc demum tu ingrediaris possessionem. Qui [B. 19, 1, 78]
fundum ea lege emerat, ut soluta pecunia traderetur ei possessio, duobus heredibus relictis
decessit. si unus omnem pecuniam soluerit, partem familiae herciscundae iudicio seruabit:
nec, si partem soluat, ex empto cum uenditore aget, quoniam ita contractum aes alienum
3 diuidi non potuit. Frumenta quae in herbis erant cum uendidisses dixisti te, si quid ui aut
tempestate factum esset, praestaturum: ea frumenta niues corruperunt: si immoderatae
fuerunt et contra consuetudinem tempestatis[1], agi tecum ex empto poterit.
79 IAUOLENUS libro quinto ex posterioribus LABEONIS. Fundi partem dimidiam [B. 19, 1, 79] **S*
ea lege uendidisti, ut emptor alter*am* partem, quam retinebas, annis decem certa pecunia
in annos singulos conductam habeat. Labeo et Trebatius negant posse ex uendito agi, ut
id quod conuenerit fiat. ego contra puto, si mo*do* ideo uilius fundum uendidisti, ut haec
tibi conductio praestaretur: nam hoc ipsum pretium fundi uideretur[2], quod eo pac*t*o uen-
ditus fuerat: eoque iure utimur.
80 LABEO libro quinto posteriorum a IAUOLENO epitomatorum. Cum manu sata [B. 19, 1, 80] *A*
in uenditione fundi excipiuntur, non quae in perpetuo sata sunt excipi uiderentur[3], *sed* quae
singulis annis seri solent, ita ut fructus eorum tollatur: nam aliter interpretantibus uites
1 et arbores omnes exceptae uidebuntur. Huius rei emptionem posse fieri dixi: 'quae ex meis
'aedibus in tuas aedes proiecta sunt, ut ea mihi ita habere liceat', deque ea re ex empto
2 agi. Silua caedua in quinquennium uenierat: quaerebatur, cum glans decidisset, utrius esset.
scio Seruium respondisse, primum sequendum esse quod appareret actum esse: quod si in
obscuro esset, quaecumque glans ex his arboribus quae caesae non essent cecidisset, uen-
ditoris ess*e*, eam autem, quae in arboribus fuisset eo tempore cum haec[4] caederentur,
3 emptoris. Nemo potest uideri eam rem uendidisse, de cuius dominio id agitur, ne ad
emptorem transeat, sed hoc aut locatio est aut aliu*d* genus contractus.
81 SCAEUOLA libro septimo digestorum. Titius cum mutuos acciperet tot aureos [B. 19, 1, 81] *A*
sub usuris, dedit pignori siue hypothecae praedia et fideiussorem Lucium, cui promisit intra
triennium proximum se eum liberaturum: quod si id non fecerit die supra scripta et sol-
uerit debitum fideiussor creditori, iussit praedia empta esse[5], quae creditoribus obligauerat.
quaero, cum *non* sit liberatus Lucius fideiussor a Titio, an, si soluerit creditori, empta
F[*P*(*VU*)]

---

[1] tempestates (*Salmasius*)? [2] uidetur (*Hal.*)? [3] uidentur (*Hal.*)? [4] hae (*u. i.*)? [5] ei *ins.* (*Best*)

---

1 ladicinae *F* (*suppl. f*) | multum] mortum *F*[a] 2 eas] etas *P*[a] | tubero] tum uero *P*[a] 3 uidiri *F* (*em. f*) 5 et caedantur] excedantur *P*[a] | interpraetantibus *F* 6 'e'sset *F*[2] | lapidis *P*[a] 7 a iauoleno] et iauolenus *P* | epitomarum *PV* 9 apparet *P*[a] 10 administras] *F*[b]*PVU*, administrans *F*[a et 2] | nec uacuam] *PU*, nequaquam *F* 11 te] et *P*[a] 12 in possessionem *fPVU* 13 ea lege] talem ea lege *P*[a] | derelictis *P* 14 seruauit *F* 16 diui'di' *F*[2] | heruis *F*[1], uerbis *P*[a] | uendidisset *P*[a] 17 si moderate *P*[a] 18 fuerunt] *FP*, fuerant *f*? *VU* 20 alteram] *P*[b]*U*, arteram *P*[a], alteri *F* | quem *P*[a] 22 modo] mo *F* | fundus *F*[a] 23 praetium *F* (*em. f*) | pacto] paco *F* 26 uidere'n'tur *F*[2] | sed] *PU*, *om. F* 27 interpraetantibus *F* | uites'i' *F*[2] 28 arbores 'et' omnes *F*[b] 29 tua's' *F*[2] 30 uenerat *P*[a] 32 quaecumqu'a'e *F*[2] 33 esse] *P*[b] *V*[a], esset *FP*[a] *V*[b]*U* | haec] hae *f* 35 aliud] *fPVU*, alius *F* 37 usuri's' *F*[2] | siue pothece *P* 40 non] *PU cum B* (*Tipuc.*): ἐὰν οὐκ ἐλευθερωθεὶς παρ' ἐμοῦ καταβάλλῃς, *om. F* | fideiusser *F*[1]

haberet supra scripta praedia. respondit, si non ut in causam obligationis, sed ut empta
1 habeat, sub condicione emptio facta est et contractam esse obligationem. Lucius Titius || promisit de fundo suo centum milia modiorum frumenti annua praestare praediis Gaii f. 262
Seii: postea Lucius Titius uendidit fundum additis uerbis his: 'quo iure quaque condicione 'ea praedia Lucii Titii hodie sunt, ita ueneunt itaque habebuntur': quaero, an emptor Gaio Seio ad praestationem frumenti sit obnoxius. respondit emptorem Gaio Seio secundum ea quae proponerentur obligatum non esse.

II.

℞ DE IN DIEM ADDICTIONE ℞ SEP

1 PAULUS libro quinto ad Sabinum. In diem addictio ita fit: 'ille fundus centum [B.19,2,1 S
'esto tibi emptus, nisi si quis intra kalendas Ianuarias proximas meliorem condicionem fe'cerit, quo res a domino abeat.'

2 ULPIANUS libro uicensimo octauo ad Sabinum. Quotiens fundus in diem ad- [B.19,2,2 S
dicitur, utrum pura emptio est, sed sub condicione resoluitur, an uero condicionalis sit magis emptio, quaestionis est. et mihi uidetur uerius interesse, quid actum sit: nam si quidem hoc actum est, ut meliore allata condicione[1] discedatur, erit pura emptio, quae sub condicione resoluitur: sin autem hoc actum est, ut perficiatur emptio, nisi melior condicio
1 offeratur, erit emptio condicionalis. Ubi igitur secundum quod distinximus pura uenditio est, Iulianus scribit hunc, cui res in diem addicta est, et usucapere posse et fructus et accessiones lucrari et periculum ad eum pertinere, si res interierit,

3 PAULUS libro quinto ad Sabinum. quoniam post interitum rei iam nec adferri possit S
melior condicio.

4 ULPIANUS libro uicensimo octauo ad Sabinum. Ubi autem condicionalis uen- [B.19,2,4 S
1 ditio est, negat Pomponius usucapere eum posse nec fructus ad eum pertinere. Idem Iulianus libro quinto decimo quaerit, si res in diem addicta interciderit uel ancilla decesserit, an partus uel fructus eius nomine adiectio admitti possit. et negat admittendam adiectio-
2 nem, quia alterius rei quam eius quae distracta est non solet adiectio admitti. Idem Iulianus eodem libro scribit, si ex duobus seruis uiginti uenditis et in diem addictis alter decesserit, deinde unius nomine qui superest emptor extiterit, qui supra uiginti promitteret, an discedatur a priore contractu? et ait dissimilem esse hanc speciem partus specie et
3 ideo hic discedi a priore emptione et ad secundam perueniri. Sed et Marcellus libro quinto digestorum scribit pure uendito et in diem addicto fundo si melior condicio allata sit, rem pignori esse desinere, si emptor eum fundum pignori dedisset: ex quo colligitur, quod
4 emptor medio tempore dominus est: alioquin nec pignus teneret. Idem Iulianus libro octagensimo octauo digestorum scripsit eum, qui emit fundum in diem, interdicto quod ui aut clam uti posse: nam hoc interdictum ei competit, cuius interest opus non esse factum. fundo autem, inquit, in diem addicto et commodum et incommodum omne ad emptorem pertinet, antequam uenditio transferatur, et ideo, si quid tunc ui aut clam factum est, quamuis melior condicio allata fuerit, ipse utile interdictum habebit: sed eam actionem
F[*P*(*VU*)]

---

[1] ab emptione *ins.* (*u. i.*)

1 habet *P* 9 addictione] *ind. FP*ᵇ, additione *FP*ᵃ, adiectione *U* 10 additio *f*, adiectio *P*ᵃ*U*ᵇ 11 nisi si] non si *P*ᵃ, nisi *P*ᵇ | meliores conditiones *P*ᵃ 12 habeat *fP*ᵃ 14 emptio est] emptionem *P*ᵃ | soluitur *P*ᵃ | condicionales *F*¹ 15 u'id'etur *F*ᵇ 16 condicione] *F*, condicione ab emptione *PVU* | discebatur *F*¹ | que sub *F* 17 resoluerit *P*ᵃ | hoc *om. P*ᵃ | nesi *F* (*em. f*) 18 pure *F*ᵃ 21 iam] iac *P*ᵃ? 27 districta *P*ᵃ | solet] solus *P*ᵃ | ammittit *P* 28 eodem] idem *F*² 30 hanc] anc *F* (*suppl. f*) | partus] partim *P*ᵃ | specie et] speciei *P*ᵃ, speciei et *fP*ᵇ*VU* 31 secundam] *fPU*, secunda *F* | perueniri] *fU*, peruenire *FPV* 32 uenditor *P*ᵃ 34 est] *Hal.*, es||st *F*ᵃᶜ, esset *F*ᵐ*PU* | octagesimo octauo] *F*¹, *quem numerum tuetur locus alter D. 45, 1, 59*, quadragensimo octauo *F*²*PU propter h. t. l. 6 pr.* 35 scribit *PU* 38 tunc] aut *P*ᵃ | cla'u'm *F*²

5 sicut fructus, inquit, quos percepit uenditi iudicio praestaturum. Cum igitur tunc recedatur
ab emptione (ubi pure contrahitur) uel tunc non impleatur (ubi sub condicione fit) cum
melior condicio sit allata: si falsus emptor subiectus sit, eleganter scribit Sabinus priori
rem esse emptam, quia non uidetur melior condicio allata esse non existente uero emptore.
sed et si existat alius emptor, meliorem tamen condicionem non adferat, aeque dicendum
6 erit perinde haberi, ac si non existeret. Melior autem condicio adferri uidetur, si pretio
sit additum. sed et si nihil pretio addatur, solutio tamen ‖ offeratur facilior pretii uel f. 262'
maturior, melior condicio adferri uidetur. praeterea si locus oportunior soluendo pretio
dicatur, aeque melior condicio allata uidetur: et ita Pomponius libro nono ex Sabino
scribit. idem ait, et si persona idoneor accedat ad emptionem, aeque uideri meliorem condicionem allatam. proinde si quis accedat eiusdem pretii emptor, sed qui leuioribus emat
condicionibus uel qui satisdationem nullam exigat, melior condicio allata uidebitur. ergo
idem erit probandum et si uiliore pretio emere sit paratus, ea tamen remittat, quae uenditori grauia erant in priore emptione.

5 Pomponius libro nono ad Sabinum. Quidquid enim ad utilitatem uenditoris | B.19, 2, 5 | S
pertinet, pro meliore condicione haberi debet.

6 Ulpianus libro uicensimo octauo ad Sabinum. Item quod dictum est fructus | B.19, 2, 6 | S
interea captos emptorem priorem sequi, totiens uerum est, quotiens nullus emptor existit,
qui meliorem condicionem adferat, uel falsus exsistit: sin uero exstitit emptor posterior,
fructus refundere priorem debere constat, sed uenditori. et ita Iulianus libro quadragen-
1 simo[1] octauo digestorum scripsit. Si quis extiterit, qui meliorem condicionem adferat,
deinde prior emptor aduersus eum licitatus sit et penes eum emptum remanserit, dubitari
poterit, utrum fructus ipse habeat, quasi nulla meliore condicione allata, an uero uenditoris
sint, licet eadem sit persona, quae meliorem condicionem attulit. quod ratio facere uidetur:
intererit tamen quid acti sit: et ita Pomponius scribit.

7 Paulus libro quinto ad Sabinum. Licet autem uenditori meliore allata con- | B.19, 2, 7 | S
dicione addicere posteriori, nisi prior paratus sit plus adicere.

8 Idem libro trigensimo tertio ad edictum. Necesse autem habebit uenditor | B.19, 2, 8 | S^a
meliore condicione allata priorem emptorem certiorem facere, ut, si quid alius adicit, ipse
quoque adicere possit.

9 Ulpianus libro uicensimo octauo ad Sabinum. Sabinus scribit licere uen- | B.19, 2, 9 | S
ditori meliorem condicionem oblatam abicere sequique primam quasi meliorem, et ita utimur.
quid tamen, si hoc erat nominatim actum, ut liceret resilire emptori meliore condicione
allata? dicendum erit dissolutam priorem emptionem, etiamsi uenditor sequentem non
admittat.

10 Iulianus libro tertio decimo digestorum. Sed si proponatur a creditore | B. 19, 2, 10 | S^a
pignus in diem addictum, non potest uideri bona fide negotium agi, nisi adiectio recipiatur.
quid ergo est, si inops emptor et impediendae tantummodo uenditionis causa interuenit?
potest creditor sine periculo priori emptori addicere.

11 Ulpianus libro uicensimo octauo ad Sabinum. Quod autem Sabinus scribit | B.19, 2, 11 | S

F[*P*(*VU*)]

---

[1] octagensimo (XXXX *et* LXXX *permutata: cf. p. 526 u. 34*)?

---

2 fiat *PVU* 3 prio'ri' rem F^2 4 uideatur *Taur.* 5 aequae *F* (*em. f*) 6 mulior F^1 7 addictum P^aV^a, adiectum P^bV^b | praetio *F* (*em. f*) | addicatur P^aV^a, addiciatur P^b | praetii *F* (*em. f*) 9 ex sabino *bis* F^1, et sabino P^a, ad sabinum P^bV 10 idoneor] FP^aV^bU, idoneior P^b, idone.. V^a | accedam F^1 11 allatam] F^1, allatam esse F^2PVU 12 uideuitur F^1 13 probandam F^a | uiliori *libri* 18 est uerum *P* | existit] extitit *P* 19 exsistit *om.* F^1, extitit *P* | sin] sim *F* | posteriores P^a 20 sed] FP^aU, *om.* f^1P^bV 21 scribit *PVU* 22 penes eum] penes P^aV^a, penes priorem V^b | emptum remanserit] emptoremanserit *F*, emptorem manserit P^aV^aU, emptorem res manserit *f*, emptorem res remanserit V^b: κἂν ὑπερθεματίσῃ κατὰ τοῦ δευτέρου καὶ μείνῃ ἔχων τὸ πρᾶγμα *B* 23 ipse 'melior' habeat F^b 24 a'u'ttulit F^b 25 acti] actum *PVU* 26 ablata P^a 27 posteriori] posteri P^a | adicere] *Taur. cum B:* εἰ μὴ πλέον ὁ πρῶτος ὑπερθεματίζει, addicere *FPU* 29 addicit *FU* 31 liceret P^a 34 illata F^1 (*em.* F^2?) 38 impedienda P^a

fundum in diem addici non posse rursus, qui semel fuerat in diem addictus, ratione eiusmodi defendit, quia prioris, inquit, emptoris statim fit, scilicet quasi non uideatur melior condicio allata, si non secure secundo emptori fundus addicitur, sed alia licitatio prospicitur. sed Iulianus libro quinto decimo digestorum scribsit interesse multum, quid inter contrahentes actum sit, nec impedire quicquam uel hoc agi, ut saepius fundus collocetur, dum
1 uel prima uel secunda uel tertia adiectione res a uenditore discedat. Item quod Sabinus ait, si tribus uendentibus duo posteriori addixerint, unus non admiserit adiectionem, huius partem priori, duorum posteriori emptam, ita demum uerum est, si uariis pretiis partes suas distraxerunt,

12 POMPONIUS libro nono ad Sabinum. etsi dispares partes uendentium fuerint[1]. B.19,2,12 S

13 ‖ ULPIANUS libro uicensimo octauo ad Sabinum. Quod si uno pretio uendiderint, dicendum est totam priori emptam manere, quemadmodum si quis mihi totum fundum ad diem addixisset, postea uero pretio adiecto dimidium alii addixerit. Celsus quoque libro octauo digestorum refert Mucium Brutum Labeonem quod Sabinum existimare: ipse quoque Celsus idem probat et adicit mirari se a nemine animaduersum, quod si prior emptor ita contraxit, ut nisi totum, fundum emptum nollet habere, non habere eum eam partem
1 emptam, quam unus ex sociis posteriori emptori addicere noluit. Uerum est autem uel unum ex uenditoribus posse meliorem adferre condicionem: emere enim cum tota re etiam nostram partem possumus. S f. 263

14 PAULUS libro quinto ad Sabinum. Si uenditor simulauerit meliorem allatam B.19,2,14 S condicionem, cum minoris uel etiam tantidem alii uenderet, utrique emptori in solidum erit
1 obligatus. Sed si emptor alium non idoneum subiecit eique fundus addictus est, non uideo, inquit, quemadmodum priori sit emptus, cum alia uenditio et uera postea subsecuta sit. sed uerum est uenditorem deceptum ex uendito actionem habere cum priore emptore, quanti sua intersit id non esse factum, per quam actionem et fructus, quos prior emptor perceperit et quo deterior res culpa uel dolo malo eius facta sit, recipiet uenditor. et ita La-
2 beoni et Neruae placet. Sed si neuter subiecit emptorem, maiore autem pretio ad- (B) dictum est praedium ei qui soluendo non est, abitum est a priore emptione, quia ea melior
3 intellegitur quam uenditor comprobauit, cui licuit non addicere. Sed et si pupillus postea sine tutoris auctoritate pluris emerit, consentiente uenditore abibitur a priore emptione. idem et de seruo alieno: aliter atque si seruo suo uel filio, quem in potestate habet, uel domino rei per errorem id addixerit, quia non est emptio his casibus. quod si alieno seruo, quem putauerit liberum esse, addixerit, contra se habebit et erit hic similis egenti.
4 Emptorem, qui meliorem condicionem attulerit, praeter corpus nihil sequitur B.19,2,14
5 quod uenierit. Non tamen ideo, si tantundem pretium alius det, hoc ipso, quod fructus eum non sequantur, qui secuturi essent priorem emptorem, melior condicio uidetur allata, quia non id agitur inter emptorem et uenditorem.

15 POMPONIUS libro nono ad Sabinum. Si praedio in diem addicto ante diem B.19,2,15 S uenditor mortuus sit, siue post diem heres ei exsistat siue omnino non exsistat, priori praedium emptum est, quia melior condicio allata, quae domino placeat, intellegi non potest, *F*[*P*(*VU*)]

---

[1] *l. 12 eodem loco legerunt etiam Graeci, sed collocari debuit post l. 13 uerb.* quod si uno pretio uendiderint

---

1 ad'd'ici *F^b* | fuerat] *F^b*'*PV*, fuerit *F^a U* | eiusmodo *P* 2 scilicet] licet *P^a* 3 alio *F^1* 5 impendire *P^a* 7 non admiserit] *FU*, ammiserit *P^a*, ommiserit *P^b V*, *inc. V^a* 8 posterior'i' *F^b* 12 quemadmodo *F^1 P^a* 13 adiectio *P^a* | dimidiam *F^1*, dimidio *U^a* 14 existimare] *PU*, existimaret *F* 15 animaduersus *F^1*, anmaduersum *P^a*? 16 non habere *bis F^1, deleuit, sed postea puncta rursum sustulit P^b*, non habere eum *om. V^b* 17 ex *om. F^1* 20 condicionem allatam *P* 22 emp't'or *F^b* 23 sit sed] *F^2 P^b V^b U*, sunt *F^1*, sunt sed *P^a*, sed *V^a* 24 deceptum] deemptum *P^a* 25 per *om. F^1* | percep'er'it *F^2*, recepit *P* 26 quo] quod *PU* 28 habitum *fP^a* 29 comprobabit *FP^a VU* 30 abibitur] auitur *P^a*, abitur *P^b VU* | a priorem emptionem *P^a* 32 'his' casibus *F^2* 34 nihil sequitur 'nihil' *F^b* 35 non ta'ntu'men *F^b* | pr'a'etium *F^2* 36 sequa'n'tur *F^b*, consequantur *U* 39 ei ex's'istat *F^2*

cum is qui uendat non exsistat: quod si intra diem adiectionis[1] heres existat, melior condicio ei adferri potest. Si fundus in diem addictus fuerit[2] pluris, ut quaedam ei accedant, quae non accesserint priori emptori, si non minoris sint hae res, quam quo pluris postea fundus uenierit, prior uenditio ualet, quasi melior condicio allata non sit: si minoris sint[3]. idemque aestimandum est, si dies longior pretii soluendi data fuerit, ut quaeratur, quantum ex usura eius temporis capi potuerit.

16 ULPIANUS libro trigensimo secundo ad edictum. Imperator Seuerus rescripsit: 'Sicut fructus in diem addictae domus, cum melior condicio fuerit allata, uenditori restitui 'necesse est, ita rursus quae prior emptor medio tempore necessario probauerit erogata, 'de reditu retineri uel, si non sufficiat, solui aequum est'. et credo sensisse principem de empti uenditi actione. B. 19, 2, 16 *S*

17 IULIANUS libro quinto decimo digestorum. Cum duo serui duobus separatim denis in diem addicti sint et exstiterit qui pro utroque triginta det, refert, unius pretio decem an singulorum quina adiciat: secundum superiorem adiectionem is ‖ seruus inemptus erit, cuius pretio adiectio facta fuerit, secundum posteriorem adiectionem uterque ad posteriorem emptorem pertinebit: quod si incertum sit, ad utrius pretium addiderit, a priore emptione non uidetur esse discessum. B. 19, 2, 17 *S* f. 263'

18 AFRICANUS libro tertio quaestionum. Cum in diem duobus sociis fundus sit addictus, uno ex his pretium adiciente etiam pro ipsius parte a priore uenditione discedi rectius existimatur. B. 19, 2, 18 *Sf*

19 IAUOLENUS libro secundo ex Plautio. Fundo in diem addicto si postea pretium adiectum est et uenditor alio fundo applicito eum ipsum fundi posteriori emptori addixit et id sine dolo malo fecit, priori emptori obligatus non erit: nam quamuis non id tantum, quod in diem addictum erat, sed aliud quoque cum eo uenierit, tamen, si uenditor dolo caret, prioris emptoris causa absoluta est: id enim solum intuendum est, an priori[4] uenditori bona fide facta sit adiectio. B. 19, 2, 19 *E*

20 PAPINIANUS libro tertio responsorum. Prior emptor post meliorem condicionem oblatam ob pecuniam in exordio uenditori de pretio solutam contra secundum emptorem citra delegationem iure stipulationis interpositam agere non potest. B. 19, 2, 20 *P*

III.

℞ DE LEGE COMMISSORIA ℞ *SPA*

1 ULPIANUS libro uicensimo octauo ad Sabinum. Si fundus commissoria lege uenierit, magis est, ut sub condicione resolui emptio quam sub condicione contrahi uideatur. B. 19, 3, 1 *S*

2 POMPONIUS libro trigensimo quinto ad Sabinum. Cum uenditor fundi in lege ita cauerit: 'si ad diem pecunia soluta non sit, ut fundus inemptus sit', ita accipitur inemptus esse fundus, si uenditor inemptum eum esse uelit, quia id uenditoris causa caueretur: nam si aliter acciperetur, exusta uilla in potestate emptoris futurum, ut non dando pecuniam inemptum faceret fundum, qui eius periculo fuisset. B. 19, 3, 2 *S*

F[*P*(*VU*)]

---

[1] addictionis (*Hal.*)? [2] fuerit] uenierit? [3] non ualet *ins.* [4] priori *del.*

1 uendat] uendam F^1, uendidit *U* | non exsistat 'non' F^2 2 'ad' ei adferri F^2 3 priori emptori's' ... 4 uenierit *suppl.* F^2 3 minori sint P^a | quo] quod P^aU 4 sint] FP^b, non sint P^aVU 5 idemqu'a'e F^b | longio'r' F^b | pretii's' F^b 6 potuerit] F^1U^b, poterit F^2PVU^a 9 est *om.* F^1 | prouauerit F^1 10 retin'u'eri F^b | principem 'i'de F^b 13 sint et] sunt P^a, sunt et P^b 14 superiorem] priorem *P* | seruussinemptus *F* 15 adiect'i'o F^2 | *post* adiectionem *repetit* is seruus ... facta fuerit *ex u. 14. 15* P^a 16 pr'a'etium F^2 17 uide'abi'tur F^2 | digressum *P* 19 praetium *F* | pro] ex P^a 20 exist'im'atur F^2 21 in] ad P^a 22 adiectum] addictum P^aV^aU, additum P^bV^b | fundi] *F*, fundum *fPU* | posteriorumptori F^a, posteri emptori *U* 25 a'n' priori F^2 26 abiectio P^a 31 comissoria *F* 32 commissorio P^a 33 resolui e. q. s. condicione *om.* P^a 37 alter P^a | impotestate *F* | dando] *fPU*, dandam *F* 38 periculo] peculio P^a

3 ULPIANUS libro trigensimo ad edictum. Nam legem commissoriam, quae in [B. 19, 3, 3] S
uenditionibus adicitur, si uolet uenditor exercebit, non etiam inuitus.
4 IDEM libro trigensimo secundo ad edictum. Si fundus lege commissoria ue- [B. 19. 3, 4] S
nierit, hoc est ut, nisi intra certum diem pretium sit exsolutum, inemptus fieret, uideamus,
quemadmodum uenditor agat tam de fundo quam de his, quae ex fundo percepta sint,
itemque si deterior fundus effectus sit facto emptoris. et quidem finita est emptio: sed
iam decisa quaestio est ex uendito actionem competere, ut rescriptis imperatoris Antonini
1 et diui Seueri declaratur. Sed quod ait Neratius habet rationem, ut interdum fructus
emptor lucretur, cum pretium quod numerauit perdidit[1]: igitur sententia Neratii tunc
2 habet locum, quae est humana, quando emptor aliquam partem pretii dedit. Ele- [Uat. 4]
ganter Papinianus libro tertio responsorum scribit, statim atque commissa lex est statuere
uenditorem debere, utrum commissoriam uelit exercere an potius pretium petere, nec
3 posse, si commissoriam elegit, postea uariare[2]. In commissoriam etiam hoc solet [(Uat. B.)]
conuenire, ut, si uenditor eundem fundum uenderet, quanto minoris uendiderit, id a priore
4 emptore exigat: erit itaque aduersus eum ex uendito actio. Marcellus libro ui- [B. 19, 3, 4]
censimo dubitat, commissoria utrum tunc locum habet, si interpellatus non soluat, an uero
si non optulerit. et magis arbitror offerre eum debere, si uult se legis commissoriae pote-
state soluere: quod si non habet cui offerat, posse esse securum.
5 ‖ NERATIUS libro quinto membranarum. Lege fundo uendito dicta, ut, si [B. 19, 3, 5] Sf f. 264
intra certum tempus pretium solutum non sit, res inempta sit, de fructibus, quos interim
emptor percepisset, hoc agi intellegendum est, ut emptor interim eos sibi suo quoque[3]
iure perciperet: sed si fundus reuenisset, Aristo existimabat uenditori de his iudicium in
emptorem dandum esse, quia nihil penes eum residere oporteret ex re, in qua fidem
fefellisset.
6 SCAEUOLA libro secundo responsorum. De lege commissoria interrogatus ita [B. 19, 3, 6] P
respondit, si per emptorem factum sit, quo minus legi pareretur, et ea lege uti uenditor
uelit, fundos inemptos fore et id, quod arrae uel alio nomine datum esset, apud uendi-
1 torem remansurum. Idem respondit, si ex lege inempti sint fundi, nec id, quod acces-
2 surum dictum est, emptori deberi. Post diem lege commissoria comprehensum uenditor
partem reliquae pecuniae accepit. respondit, si post statutum diem reliquae pecuniae uen-
ditor legem dictam non exercuisset et partem reliqui debiti accepisset, uideri recessum a
commissoria.
7 HERMOGENIANUS libro secundo iuris epitomarum. Post diem commissoriae legi prae- P
stitutum si uenditor pretium petat, legi commissoriae renuntiatum uidetur, nec uariare et
ad hanc redire potest.
8 SCAEUOLA libro septimo digestorum. Mulier fundos Gaio Seio uendidit et [B. 19, 3, 8] A
acceptis arrae nomine certis pecuniis statuta sunt tempora solutioni reliquae pecuniae:
quibus si non paruisset emptor, pactus est, ut arram perderet et inemptae uillae essent.
die statuto emptor testatus est se pecuniam omnem reliquam paratum fuisse exsoluere (et
sacculum cum pecunia signatorum signis obsignauit), defuisse autem uenditricem, poste-
F[*P*(*VU*)]

---

[1] perdit? [2] Pap. l. III resp. Qui die transacto legem commissoriam exercere noluit [uoluit *proposuit Hollweg*], postea uariare non potest *Uat.* [3] quosque?

---

4 inter *P^a* | pr'a'etium *F^2* 5 quemadmodo *P^a* 6 effectus 'si fundus effectus' sit facto 'empto' emptoris *F^2* 7 dicisa *FP* 9 pretio *P^a* 10 pr'a'etii *F^2* 11 *a* papinianus *l. inc. F^1* 13 posse's' si *F^2* | etiam *om. P^a* 14 uenditor] emptor uenditor *P^a* | prior'e' *F^b* 16 solu'a't *F^b* 17 optulerit] optulit *f* | arbitrum *F^1*, arbitrior *P^a* | eum debere *bis F^a* | 's'e legis *F^2* 19 mambranarum *F^1* | si 'non' intra *F^b*, si inter *P^a* 20 non si'n't *F^b* | inempta] empta *P^a* 21 interim] inter in *P^a* 23 ex re'l' in qua *F^2* 24 fefel'l'isset *F^2* 25 commissaria *P* | interrogatus *om. P^a* 27 uelit'i' *F^2*, legit *U^a* | quod] qui *P^a* 29 compraehensum *F* 30 partem reliqua'e' *F^2* | uenditor] *fPU*, uenditore *F* 33 epitomatorum *P* | commissoria lege *P*, commissariae legis *V* 34 pretium petat] praestat *F^1* | lege *F^1* | uariarae et ad hac *F*, uariarae ad hanc *f* 36 fundus *F^1* | et *om. P* 37 solutione *F^1*, solutionis *PVU* | reliqua'e' *F^2* 38 ut *bis F^1* | uellae *F^1*

riore autem die nomine fisci testato conuentum emptorem, ne ante mulieri pecuniam exsolueret quam fisco satisfaceret. quaesitum est, an fundi non sint in ea causa, ut a uenditrice uindicari debeant ex conuentione uenditoris[1]. respondit secundum ea quae proponerentur non commisisse in legem uenditionis emptorem.

IIII.

℞ DE HEREDITATE UEL ACTIONE UENDITA ℞ SPA

1 POMPONIUS libro nono ad Sabinum. Si hereditas uenierit eius, qui uiuit aut [B. 19, 4, 1] S
nullus sit, nihil esse acti, quia in rerum natura non sit quod uenierit.
2 ULPIANUS libro quadragensimo nono ad Sabinum. Uenditor hereditatis satis- [B. 19, 4, 2] S
dare de euictione non debet, cum id inter ementem et uendentem agatur, ut neque am-
plius neque minus iuris emptor habeat quam apud heredem futurum esset: plane de facto
1 suo uenditor satisdare cogendus est. In hereditate uendita utrum ea quantitas spectatur,
quae fuit mortis tempore, an ea, quae fuit cum aditur hereditas, an ea quae fuit cum he-
reditas uenumdatur, uidendum erit. et uerius est hoc esse seruandum quod actum est:
plerumque autem hoc agi uidetur, ut quod ex hereditate peruenit in id tempus quo uen-
2 ditio fit, id uideatur uenisse. Illud potest quaeri, si etiam impuberi sit substitutus is qui
uendidit hereditatem testatoris, an etiam id, quod ex impuberis hereditate ad eum qui uen-
didit hereditatem peruenit, ex empto actioni locum faciat. et magis est, ne ueniat, quia
alia hereditas est: licet enim unum testamentum sit, alia tamen atque alia hereditas est.
plane si hoc actum sit, dicendum erit etiam impuberis hereditatem in uenditionem uenire,
3 maxime si iam delata impuberis hereditate uenierit hereditas. Peruenisse ad uenditorem
hereditatis quomodo uideatur, quaeritur. et ego puto, antequam quidem corpora rerum he-
reditariarum nactus uenditor fuerit, hactenus uideri ad eum peruenisse, quatenus mandare
potest earum rerum ‖ persecutionem actionesque tribuere: enimuero ubi corpora nactus f. 264'
est uel debita exegit, plenius ad eum uideri peruenisse. sed et si rerum uenditarum ante
hereditatem uenditam pretia fuerit consecutus, palam est ad eum pretia rerum peruenisse.
illud tenendum est cum effectu uideri peruenisse, non prima ratione: idcirco quod lega-
torum nomine quis praestitit, non uidetur ad eum peruenisse: sed et si quid aeris alieni
est uel cuius alterius oneris hereditarii, peruenisse merito negabitur. sed et rerum ante
4 uenditionem donatarum pretia praestari aequitatis ratio exigit. Non tantum autem quod
ad uenditorem hereditatis peruenit, sed et quod ad heredem eius ex hereditate peruenit,
emptori restituendum est: et non solum quod iam peruenit, sed et quod quandoque per-
5 uenerit, restituendum est. Sed et si quid dolo malo eorum factum est, quo minus ad eos
perueniat, et hoc emptori praestandum est: fecisse autem dolo malo quo minus perueniat
uidetur, siue alienauit aliquid, uel etiam accepto quem liberauit, uel id egit dolo malo, ne
de hereditate adquireretur[2] uel ne possessionem adipisceretur quam posset adipisci. sed
et si non dolo malo, sed lata culpa admiserit aliquid, utique tenebitur: deperdita autem
6 et deminuta sine dolo malo uenditoris non praestabuntur. Illud quaesitum est, an uenditor

F[P(VU)]

---

[1] uenditionis? [2] adquireret?

---

1 emptorem] *fPU*, emptorum *F* 3 uendicare PV^a | debea⌐n⌐t F^2 | praeponerentur *P* 4 lege PV^aU^a 8 esset *P* | quod] qui P^a 9 lib iiii° nono *P*, lib. iiii *V*, lib. uiiii *U* 10 debet ʻactioneʼ cum F^2 | uendente⌐m⌐ F^2 12 cogendum F^a 13 que fuit mortis *F* (*suppl. f*) | cum aditur hereditas *om.* P^a 16 uenisse] *fPU*, uenisset *F* | illud] *sic F nec deletum est* | impuberis sit P^a 20 actumʻdʼ sit F^b | etiam impuberisʻetiamʼ F^b | in uenditionem … 21 hereditate *om.* P^a 20 uen⌐di⌐tionem F^2 21 ⌐i⌐mpuberis F^2 22 puto] puto et *P* | hereditariorum F^1 24 retribuere P^aVU^a 25 est uuel *F* | uideri ad eum *P* 26 peruenisse pr. rer. peruenisse P^a 30 pretia] praestia F^1 32 quod] qui P^a | peruenit sed et quod quandoque *om.* P^a, *inc.* V^a | peruen⌐er⌐it rest. F^2 35 alienabit *F* | acceptio P^a | ʻaʼ liberauit F^b | ne de hereditate] de P^a, ne hereditati P^bV^bU, *inc.* V^a 36 ne] FV^a, ui eo P^a?, ne eam P^bV^bU 37 admis⌐er⌐it F^2, amiserit *P*

hereditatis ob debitum a filio suo qui in potestate eius esset seruoue ei, cuius heredi-
tatem uendidisset, praestare debeat emptori. et uisum est, quidquid dumtaxat de peculio
7 filii seruiue aut in suam rem uersum inueniatur, praestare eum debere. Solet quaeri, an
et, si quid lucri occasione hereditatis uenditor senserit, emptori restituere id debeat. et
est apud Iulianum haec quaestio tractata libro sexto digestorum et ait, quod non debitum
exegerit, retinere heredem et quod non debitum soluerit, non reputare: nam hoc seruari,
ut heres emptori non praestet quod non debitum exegerit, neque ab eo consequatur
quod non debitum praestiterit. si autem condemnatus praestiterit, hoc solum heredi suf-
ficit esse eum condemnatum sine dolo malo suo, etiamsi maxime creditor non fuerit is
8 cui condemnatus est heres: quae sententia mihi placet. Non solum autem hereditarias
actiones, sed etiam eas obligationes quas ipse heres constituit dicendum erit praestari
emptori debere: itaque et si fideiussorem acceperit ab hereditario debitore, ipsam actionem
quam habet heres praestare emptori debebit: sed et si nouauerit uel in iudicium deduxerit
9 actionem, praestare debebit hanc ipsam actionem quam nactus est. Sicuti lucrum omne
10 ad emptorem hereditatis respicit, ita damnum quoque debet ad eundem respicere. Denique
si rem hereditariam heres uendiderit ac per hoc fuerit condemnatus, non habet contra
emptorem actionem, quia non ideo condemnatur quod heres *e*sset, sed quod uendiderit.
sed si pretium rei distractae emptori hereditatis dedit, uideamus, an locus sit ex uendito
11 actioni: et putem esse. Siue ipse uenditor dederit aliquid pro hereditate siue procurator
eius siue alius quis pro eo, dum negotium eius gerit, locus erit ex uendito actioni, dum-
modo aliquid absit uenditori hereditatis: ceterum si nihil absit uenditori, consequens erit
12 dicere non competere ei actionem. Apud Iulianum scriptum est, si uenditor hereditatis
exceperit seruum sine peculio et eius nomine cum eo fuerit actum de peculio et in rem
uerso, id dumtaxat eum consequi, quod praestiterit eius peculii nomine quod emptorem
sequi debeat, aut quod in rem defuncti uersum || est: his enim casibus aes alienum empto- f. 265
13 ris soluit, ex ceteris causis suo nomine condemnetur[1]. Quid ergo si seruum cum peculio
exceperit uenditor hereditatis conuentusque de peculio praestitit? Marcellus libro sexto
digestorum non *re*petere eum scribsit, si modo hoc actum est, ut, quod superfuisset ex
peculio, hoc haberet: at si contra actum est, recte repetere eum posse ait: si uero nihil
expressim inter eos conuenit, sed tantummodo peculii mentio facta est, cessare ex uendito
14 actionem constat. Si uenditor hereditatis aedes sibi exceperit, quarum nomine damni in-
fecti promissum fuerat, interest quid acti sit: nam si ita excepit, ut damni quoque infecti
stipulationis onus sustineret, nihil ab emptore consequeretur: si uero id actum erit, ut
emptor hoc aes alienum exsolueret, ad illum onus stipulationis pertinebit: si non apparebit
quid acti sit, uerisimile erit id actum, ut eius quidem damni nomine, quod ante uendi-
15 tionem datum fuerit, onus ad emptorem, alterius temporis ad heredem pertineat. Si Titius
Maeui hereditatem Seio uendiderit et a Seio heres institutus eam hereditatem Attio uen-
diderit, an ex priore uenditione hereditatis cum Attio agi possit? et ait Iulianus: quod
uenditor hereditatis petere a quolibet extraneo herede potuisset, id ab hereditatis emptore
consequatur: et certe si Seio alius heres exstitisset, quidquid uenditor Maeuianae heredi-
F [*P*(*VU*)]

---

[1] condemnatur (*dett.*)?

1 eius] sua *P* 2 uendisset *P*ᵃ | praestari *P*ᵃ 4 occisione *P*ᵃ 5 quod] qui *P*ᵃ 7 exegit *P* 8 quod *om.* *F*¹ 9 eum *om.* *PVU*ᵇ | condempnandum *P*ᵃ | sine] si sine *P* 10 condempnandum *P*ᵃ 12 ipsam] *F*¹, ipsam hanc *F*²*PU* 13 iudiciom *F*¹ 14 debebit] emptori debebit *ex u. 13* *P* | nactus] habet heres nactus *ex u. 13* *P*ᵃ, heres nactus *P*ᵇ | omnem *F* (*em. f*) 15 quoque dampnum *P* 16 'h'ac per *F*² | fierit *F*¹ 17 quod] qui *P*ᵃ | heres sesset *F* (*em. f*) 18 locum *P*ᵃ 19 putem 'siui' esse *F*², puto eum esse *P*ᵃ, puto esse *P*ᵇ*VU* | siui ipse *F*¹ 20 quis] quid *F*¹ | locum *P*ᵃ 22 actionem] hanc actionem *PU* 23 et in] et de in *PU*, et idem in *V*ᵃ 24 quod empt.] qui empt. *P*ᵃ 25 quod] qui *P*ᵃ 27 conuentusque] conuentus quod *P*ᵃ 28 repetere] *PVU*, petere *F* 29 contractum *P*ᵃ 34 ad illud *P*ᵃ 35 erit] erat *P*ᵃ | eius] eius at *P*ᵃ | quod] qui *P*ᵃ | a'n'te *F*² 37 attio 'sempronio' uendid. *F*², titio nendid. *PVU* 38 cum] qui *F*¹ | attio] titio *PVU* | agi'o' *F*² 39 id] et id *P*ᵃ*U*ᵃ 40 maeuianae] meuii an *P*ᵃ, meuiane ne *V*ᵃ, me iane *U*ᵃ

tatis nomine praestitisset, id ex uendito actione consequi ab eo potuisset: nam et si
duplam hominis a Seio stipulatus fuissem et ei heres exstitissem eamque hereditatem Titio
16 uendidissem, euicto homine rem a Titio seruare*m*. Si quid publici uectigalis nomine prae-
stiterit uenditor hereditatis, consequen*s* erit dicere agnoscere emptorem e*t* hoc debere:
namque hereditaria onera etiam haec sunt. et si forte tributorum nomine aliquid dependat,
17 idem erit dicendum. Quod si funere facto heres uendidisset hereditatem, an impensam
funeris ab emptore consequatur? et ait Labeo emptorem impensam funeris praestare de-
bere, quia et ea, inquit, impensa hereditaria esse*t*: cuius sententiam et Iauolenus putat
18 ueram et ego arbitror. Cum quis debitori suo heres exstitit, confusione creditor esse de-
sinit: sed si uendidit hereditatem, aequissimum uidetur emptorem hereditatis uicem heredis
optinere et idcirco teneri uenditori hereditatis, siue cum moritur testator debuit (quamuis
post mortem debere desiit adita a uenditore hereditate) siue quid in diem debeatur siue
sub condicione et postea condicio exstitisset, ita tamen, si eius debiti aduersus heredem
actio esse poterat, ne forte etiam ex his causis, ex quibus cum herede actio non est, cum
19 emptore agatur. Et si seruitutes amisit heres institutus adita hereditate, ex uendito poterit
20 experiri aduersus emptorem, ut seruitutes ei restituantur. Sed et si quid uenditor nondum
praestiterit, sed quoquo nomine obligatus sit propter hereditatem, nihilo minus agere potest
cum emptore.

3 Pomponius libro uicensimo septimo ad Sabinum. Si uenditor hereditatis [B. 19, 4, 3] *S*
exactam pecuniam sine dolo malo et culpa perdidisset, non placet eum emptori teneri.

4 Ulpianus libro trigensimo secundo ad edictum. Si nomen sit distractum, [B. 19, 4, 4] *S*
Celsus libro nono digestorum scribit locupletem esse debitorem non debere praestare[1], de-
bitorem autem esse praestare, nisi aliud conuenit,

5 Paulus libro trigensimo tertio ad edictum. et quidem sine exceptione quoque, [B. 19, 4, 5] *S*
nisi in contrarium actum sit. sed si certae summae debitor dictus sit, in eam summam
tenetur uenditor: si incertae *et* ‖ nihil debeat, quanti intersit emptoris. f. 265'

6 Idem libro quinto quaestionum. Emptori nominis etiam pignoris persecutio [B. 19, 4, 6] **P*
praestari debet eius quoque, quod postea uenditor accepit: nam beneficium uenditoris
prodest emptori.

7 Idem libro quarto decimo ad Plautium. Cum hereditatem aliquis uendidit, [B. 19, 4, 7] **E*
esse debet hereditas, ut s*it* emptio: nec enim alea emitur, ut in uenatione et similibus,
sed res: quae si non est, *non* contrahitur emptio et ideo pretium condicetur.

8 Iauolenus libro secundo ex Plautio. Quod si nulla hereditas ad uenditorem [B. 19, 4, 8] **E*
pertinuit, quantum emptori praestare debuit[2], ita distingui oportebit, ut, si est quidem aliqua
hereditas, sed ad uenditorem non pertinet, ipsa aestimetur, si nulla est, de qua actum
uideatur, pretium dumtaxat et si quid in eam rem impensum est emptor a uenditore
consequatur

9 Paulus libro trigesimo tertio ad edictum. et si quid emptoris interest. *S*

10 Iauolenus libro secundo ex Plautio. Quod si in uenditione hereditatis id [B. 19, 4, 10] **E*
actum est, si quid iuris esset uenditoris, ue*nire* nec postea quicquam praestitu iri: quamuis
ad uendit*o*rem hereditas non pertinuerit, nihil tamen eo[3] praestabitur, quia id actum esse

F[*P*(*VU*)]

---

1 uenditorem *ins.* 2 debeat (*edd.*)? 3 eo] eo nomine (*dett.*) *uel* ab eo?

2 hereditatem] hereditatis *F*¹ 3 rem a titio] in rem actio *P*ᵃ | seruarem] *PU*, seruare *F* | publice *P* 4 consequcs *F* | et] *P*, ei *FU* 5 haec] hoc *P*ᵃ 7 ait] at *P*ᵃ 8 impensa'r' *F* | esset] esse *FP* 9 uerum *F*¹ | qui's' *F*ᵇ | extiterit *PU* 10 uendiderit *P* | heredis] hereditatis *P*ᵃ 11 moriatur *PVU* | 12 quid] quod *P* 19 xxuiii *P*ᵃ, xx *U* | 'h'ereditatis *F*ᵇ 21 xxii *P*ᵃ, xiiixx *U* | districtum *F*ᵃ 24 xxxuiii *P*ᵃ, xiiixx *U* 26 incerte *F* | et ‖ et nihil *F* 27 nomines *F*ᵃ 31 sit emptio] *fP*ᵇ*U*, semptio *F*, sit emptor *P*ᵃ 32 non contr.] *P*ᵃ*U*, contr. *FP*ᵇ | emptio] etpto *F*¹ (*em. aut F*² *aut f*) | et ideo *om. P*ᵃ | pretium] preiuditio *P*ᵃ 34 quantum] quod tum *F*ᵃ | debeat *PV* | ut] aut *P*ᵃ 35 ip's'a *F*²ᵗ | actum] actum est *P*ᵃ*V*ᵃ? 36 impensam *F*ᵃ 40 uenire] *PU*, uere *F*: ὅπερ ἔχει δίκαιον ὁ πράτης, τοῦτο μόνον πραθῆναι *B* (*Tip.*) | praestitu iri] praestaturi *P*ᵃ, praestitum iri *P*ᵇ*VU*ᵇ, prestitutum iri *U*ᵃ 41 uenditurem *F*(*em. f*) | pertinuerint *P*ᵃ | esse] esset *P*ᵃ

manifestum est, ut quemadmodum *e*molumentum negotiationis, ita periculum ad emptorem pertineret.

11 ULPIANUS libro trigesimo secundo ad edictum. Nam hoc modo admittitur esse uenditionem 'si qua sit hereditas, est tibi empta', et quasi spes hereditatis: ipsum enim incertum rei ueneat, ut in retibus[1]. [B. 19, 4, 11] S

12 GAIUS libro decimo ad edictum prouinciale. Hoc autem sic intellegendum est, nisi sciens ad se non pertinere ita uendiderit: nam tunc ex dolo tenebitur. [B. 19, 4, 12] S

13 PAULUS libro quarto decimo ad Plautium. Quod si sit hereditas et si non ita conuenit, ut quidquid iuris haberet uenditor, emptor haberet, tunc heredem se esse praestare debet: illo uero adiecto liberatur uenditor, si ad eum hereditas non pertineat. [B. 19, 4, 13] *E

14 IDEM libro trigesimo tertio ad edictum. Qui filii familias nomina uendidit, [B. 19, 4, 14] S
1 actiones quoque quas cum patre habet praestare debet. Si hereditas uenierit, uenditor res hereditarias tradere debet: quanta autem hereditas est, nihil interest,

15 GAIUS libro decimo ad edictum prouinciale. nisi de substantia eius adfirmauerit. [B. 19, 4, 15] S

16 PAULUS libro trigesimo tertio ad edictum. Si quasi heres uendideris hereditatem, cum tibi ex senatus consult*o* Trebelliano restituta esset hereditas, quanti emptoris intersit teneberis. [B. 19, 4, 16] S

17 ULPIANUS libro quadragesimo tertio ad edictum. Nomina eorum, qui sub condicione uel in diem debent, et emere et uendere solemus: ea enim res est, quae em*i* et uenire potest. [B. 19, 4, 17] S

18 IULIANUS libro quinto decimo digestorum. Si ex pluribus heredibus unus, antequam ceteri adirent hereditatem, pecuniam, quae sub poena debebatur a testatore, omnem soluerit et hereditatem uendiderit nec a coheredibus suis propter egestatem eorum quicquam seruare poterit, cum emptore hereditatis uel ex stipulatu uel ex uendito recte experietur: omnem enim pecuniam hereditario nomine datam eo manifestius est, quod in iudicio familiae herciscundae *de*ducitur, per quod nihil amplius unusquisque a coheredibus suis consequi potest, quam quod tamquam heres impenderit. [B. 19, 4, 18] S

19 IDEM libro uicesimo quinto digestorum. Multum interest, sub condicione aliqua obligatio[2] ueneat an, cum ipsa obligatio sub condicione si*t*, pure ueneat. priore casu deficiente condicione ‖ nullam esse uenditionem, posterior*e* statim uenditionem consistere: f. 266 nam si Titius tibi decem sub condicione debeat et ego abs te nomen eius emam, confestim ex empto uendito agere potero, *ut* acceptum ei facias. [B. 19, 4, 19] S

20 AFRICANUS libro septimo quaestionum. Si hereditatem mihi Lucii Titii uen- [B. 19, 4, 20] Sf
1 dideris ac post debitori eiusdem heres existas, actione ex empto teneberis. Quod simplicius etiam in illa propositione procedit, cum quis ipse[3] creditori suo heres exstitit et hereditatem uendidit.

21 PAULUS libro sexto decimo quaestionum. Uenditor ex[4] hereditate interposit*a* stipulatione rem hereditariam persecut*us* alii uendidit: quaeritur, quid ex stipulatione prae- [B. 19, 4, 21] P

F [P(VU)]

---

[1] ut quasi spes hereditatis et ipsum incertum rei ueneat ut in reti (retiis F^1)? [2] pura *ins.* (*u. i.*) [3] ipsi? [4] ex] de (*Degenkolb*)?

---

1 eomolumentum *F* (*em. f*) 5 retibus] $F^{2?}$, retiis F^1 8 sit] ... et P^a 10 abiecto P^a 12 uenierit] ueniebat P^a, ueneat P^b | uenditor res] uenditores P^a 16 uendiderit P^a 17 senatus consulti *F* (*em. f*) | treuelliano *F* 20 emi] *fPU*, emire *F* 21 ueniri PU^a 26 et perietur P^a | manifestus P^a | quod] quos F^a 27 iudicio *om.* P^a | deducitur] *PVU*, ducitur *F*: κατάγεται εἰς τὴν διαιροῦσαν τὴν φαμιλίαν *B* (*Tip.*) 28 quod] quod ei P^a 30 obligatio ueneat] pura obligatio ueneat *fortasse fuit, certe* τὸ ποῦρον χρέος ὑπὸ αἵρεσιν πιπράσκεται καὶ τὸ ὑπὸ αἵρεσιν πούρως *B* (*Tip.*) | cum] tum F^a | sit] *PU*, si *F* 31 posteriorem *F* 32 decem] dicere aureos P^a, decem aureos P^bU | nomini P^a 33 ut] uel *F*, ut uel *fPU*: ἐπὶ τῷ παραχρῆμα ποιῆσαι ἀκεπτιλατίωνα τὸν πράτην τῷ χρεώστῃ, *ut, si quidem comma integrum hic excidit, appareat ne Graecos quidem id legisse* 35 existat F^a 37 uendiderit *PV* 38 interpositata *F* (*em. f*) 39 persecutus] *fPU cum B*: ἐδράξατο κληρονομιαίου πράγματος καὶ διαπέπρακεν αὐτὸ πρὸς ἕτερον, persecuturus *F*

stare debeat: nam bis utique non committitur stipulatio, ut et rem et pretium debeat. et quidem si, posteaquam rem uendidit heres, intercessit stipulatio, credimus pretium in stipulationem uenisse: quod si antecessit stipulatio, deinde rem nactus est, tunc rem debebit. si ergo hominem uendiderit et is decesserit, an pretium eiusdem debeat? non enim deberet Stichi promissor, si eum uendidisset, mortuo eo, si nulla mora processisset[1]. sed ubi hereditatem uendidi et postea rem ex ea uendidi, potest uideri, ut negotium eius agam quam hereditatis. sed[2] hoc in re singulari non potest credi: nam si eundem hominem tibi uendidero et necdum tradito eo alii quoque uendidero pretiumque accepero, mortuo eo uideamus ne nihil tibi debeam ex empto, quoniam[3] moram in tradendo non feci (pretium enim hominis uenditi non ex re, *sed* propter negotiationem percipitur) et sic sit, quasi alii non uendidissem: tibi enim rem debebam, non actionem. at cum hereditas uenit, tacite hoc agi uidetur, ut, si quid tamquam heres feci, id praestem emptori, quasi illius negotium agam: quemadmodum fundi uenditor fructus praestet bonae fidei ration*e*, quamuis, si neglexisset ut alienum, nihil ei imputare possit[4], nisi si culpa eius argueretur. quid si rem quam uendidi alio possidente petii et litis aestimationem accepi, utrum pretium illi debeo an rem? utique rem, non enim actiones ei, sed rem praestare debeo: et si ui deiectus uel propter furti actionem duplum abst*ulero*, nihil hoc ad emptorem pertinebit. nam[5] si sine culpa desiit detinere uenditor, actiones suas praestare debebit, non rem, et sic aestimationem quoque: nam et aream tradere debet exusto aedificio.

22 **Scaeuola libro secundo responsorum. Hereditatis uenditae pretium pro parte accepit reliquum emptor*e* non soluente: quaesitum est, an corpora hereditaria pignoris nomine teneantur. respondi nihil proponi cur non[6] teneantur.** B. 19, 4, 22 *P*

23 **Hermogenianus libro secundo iuris epitomarum. Uenditor actionis, quam aduersus principalem reum habet, omne ius, quod ex ea causa ei competit tam aduersus ipsum reum quam aduersus intercessores huius debiti, cedere debet, nisi aliud actum est.** B. 19, 4, 23 *Pf*

1 **Nominis uenditor quidquid uel compensatione uel exactione fuerit consecutus, integrum emptori restituere compellatur.**

24 **Labeo libro quarto posteriorum a Iauoleno epitomatorum. Hereditatem Cornelii uendidisti: deinde Attius, cui a te herede Cornelius legauerat, priusquam legatum ab emptore perciperet, te fecit heredem: recte puto ex *u*endito te acturum ut tibi praestetur, quia ideo eo minus hereditas uenierit, ut id legatum praestaret emptor, nec quicquam intersit, utrum Attio, qui te heredem fecerit, pecunia debita sit, an[7] legatario.** B. 19, 4, 24 *A*

25 **Idem libro secundo pithanon. Si excepto fundo hereditario uenit hereditas, deinde eius fundi nomine uenditor ‖ aliquid adquisit, debet id praestare emptori hereditatis. Paulus: immo semper quaeritur in ea re, quid actum fuerit: si autem id non apparebit, praestare eam rem debebit emptori uenditor, nam id ipsum ex ea hereditate ad eum peruenisse uidebitur non secus ac si eum fundum in hereditate uendenda non excepisset.** B. 19, 4, 25 *A* f. 266'

F[*P*(*VU*)]

---

[1] praecessisset (*edd.*)? [2] quam hereditatis sed] cuius hereditas esset (*u. i.*)? [3] quoniam] quando? [4] imputari posset (*Brencm.*)? [5] nam] tamen? [6] *firmant Graeci:* non *del.* (*Krueger*) [7] alii *ins.* (*Faber*)

1 et quidem] equidem *P*[a] 3 deinde] dein *P*[a] 6 uendidit et postea *P*[a] | uendidit potest *P*[a] | negotius *P*[a] | eius agam quam hereditatis sed] eius agam cuius hereditas esset *uidetur fuisse:* δοκεῖ ὁ πράτης πραγμάτων διοίκησιν πράττειν τοῦ ἀγοραστοῦ *B* (Πεῖρα) 8 eo] et *P*[a] 9 quoniam] que *P*[a], qui *P*[b] 10 sed] *fPU,* se *F* | sit] fit *PV* 13 quemadmodo *P*[a] | fructus] fundus fructus *P*[a] | ratione] *fPU,* trationem *F* | neglegisset *P*[a] 14 si *om. P* | quod si *PVU* 15 petii] peti *F*[1]*P*[a] | et litis et extimationem *P*[a] | accepit *P*[a] 17 propter *om. P*[a] | abstulero] *fPU,* abstinere *F* | nam et si *PU* 18 detinere] possidere *PVU* 20 praetium *F* 21 emptore] *fP*[b]*U,* emptorem *FP*[a] 24 principalem reum] *FV*[a], ipsum reum principalem *P,* ipsum principalem reum *V*[b]*U* 25 huius] eius *PVU* | nisi] si *P*[a] 26 exactione] ex hoc actione *P*[a] | in integrum *PV* 29 actius *P*[a], titius *P*[b]*VU* 30 ex endito *F* (*suppl. f*) 31 eo minus] eminus *P*[a]?, minus *V*[a] 32 attio] pro actio *P*[a], titio *P*[b]*V*[b]*U,* *inc. V*[a] 33 pithanon] epitomon *P*[a], pitonem *V* 34 adquisit *F,* acquisiuit *U* 36 appareuit *F* (*em. f*) | ipsum 'actum' ex *F*[b]

V.

℞ DE RESCINDENDA UENDITIONE ET QUANDO LICET AB *SEPA*
EMPTIONE DISCEDERE ℞

1 Pomponius libro quinto decimo ad Sabinum. Celsus filius putabat, si uendidisset mihi filius familias rem peculiarem, etiam, si conueniat ut abeatur ab ea uenditione, inter patrem et filium et me conuenire debere, ne, si cum patre solo pactus sim, filius non possit liberari et quaeratur, utrumne nihil agatur ex[1] ea pactione an uero ego quidem liberer, filius maneat obligatus, sicuti, si pupillus sine tutoris auctoritate paciscatur, ipse quidem liberatur, non etiam qui cum eo pactus est. nam[2] quod Aristo dix*it* posse ita pacisci, ut unus maneat obligatus, non est uerum, quia pro una parte contrahentium abiri pacto ab emptione non possit: et ideo si ab una parte renouatus sit contractus, dicitur non ualere eiusmodi pactionem. sed dicendum est patre paciscente et liberato aduersario filium quoque obiter liberari. [B.19,5,1] *S*

2 Idem libro uicensimo quarto ad Sabinum. Si quam rem a te emi, eandem rursus a te pluris minorisue emero, discessimus a priore emptione (potest enim, dum res integra est, conuentione nostra infecta fieri emptio) atque ita consistit posterio*r* emptio, quasi nulla praecesserit. sed non poterimus eadem ratione uti post pretium solutum emptione repetita, cum post pretium solutum infectam emptionem facere non possumus. [B.19,5,2] *S*

3 Paulus libro trigensimo tertio ad edictum. Emptio et uenditio sicut consensu contrahitur, ita contrario consensu resoluitur, antequam fuerit res secuta: ideoque quaesitum est, si emptor fideiussorem acceperit uel uenditor stipulatus fuerit, an nuda uoluntate resoluatur obligatio. Iulianus scripsit ex empto quidem agi non posse, quia bonae fidei iudicio exceptiones pacti insunt: an autem fideiussori utilis sit exceptio, uidendum: et puto liberato reo et fideiussorem liberari. item uenditorem ex stipulatu agentem exceptione summoueri oportet, idemque iuris esse, si emptor quoque rem in stipulationem deduxerit. [B.19,5,3] *S*

4 Libro octauo digestorum Iuliani Paulus notat. Si emptio contracta sit togae puta aut lancis, et pactus sit uenditor, ne alterutrius emptio maneat, puto resolui obligationem huius rei nomine dumtaxat. [B.19,5,4] *S*

5 Iulianus libro quinto decimo digestorum. Cum emptor uenditori uel emptori uenditor acceptum faciat, uoluntas utriusque ostenditur id agentis, ut a negotio discedatur et perinde habeatur, ac si conuenisset inter eos, ut neuter ab altero quicquam peteret, sed ut euidentius appareat, acceptilatio[3] in hac causa non sua natura, sed potestate con-
1 2 uentionis ualet. Emptio nuda conuentione dissoluitur, si res secuta non fuerit. Mortuo autem homine perinde habenda est uen*ditio* ac si traditus fuisset, utpote cum uenditor liberetur et emptori homo pereat: quare nisi iusta conuentio interuenerit, actiones ex empto et uendito manebunt. [B.19,5,5] *Sf*

6 Paulus libro secundo ad edictum. Si conuenit, ut res quae uenit, si intra certum tempus displicuisset, redderetur, ex empto actio est, ut Sabinus putat, aut proxima empti in factum datur. [B.19,5,6] *E*

F [*P*(*VU*)]

[1] ex *del.* [2] nam] iam? [3] accedat: itaque acceptilatio *ins.*

4 ofilius *f* | uendisset *P* 8 liberar F^a | pacissatur F^a, paciscitur *PV* 9 dixis *F*(*em. f*) 12 huiusmodi *P* | paciscente] paciscen P^a | liberatur F^a (*em.* F^{b1}) 16 posterior] *fPU*, posteriorem *F* 17 emptione (in emptione P^b, *sed* in *del.*, *V*) r. c. p. p. solutum *om.* P^a, *suppl. m. aeq.* 18 solutum] solutionem F^1 20 res] re P^a 22 sesoluatur F^1 23 fideiusori *F* 27 libro] *antecedit spatium uacuum quattuor fere litterarum postea lineola expletum F*, idem lib. *PVU* | octauo] uiiii *P*, septimo *V* | iuliani] *quattuor litteras* ..no *supra addidit, postea rursus deleuit* F^2 | contracti P^a 28 puta'e' F^b | emptio] nomine emptio P^a 31 agentis] agitur is F^1 32 ut nec uter P^a 33 euidentius] uidentius P^a 35 uenditio] *fPU*, uen *F* | utpote] *PU*, utpute *F*, utputa *f* 36 omo *F* (*suppl. f*) | nisi *om.* P^a | ex *om.* P^a 37 uenditor P^a 39 actio est] áctio P^aV^a, erit accio V^b 40 empti] emptioni P^aV

7 IDEM libro quinto quaestionum. Si id quod ‖ pure emi sub condicione rur- B. 19, 5, 7 P f. 267
1 sus emam, nihil agitur posteriore emptione. Si pupilli persona interuenit, qui ante sine tutoris auctoritate, deinde tutore auctore emit, quamuis uenditor iam ei obligatus fuit, tamen quia pupillus non tenebatur, renouata uenditio efficit, ut inuicem obligati sint: quod si ante tutoris auctoritas interuenerit, deinde sine tutore auctore emit, nihil actum est posteriore emptione. idem potest quaeri, si sine tutoris auctoritate pactus fuerit, ut discedatur ab emptione: an proinde sit, atque si ab initio sine tutoris auctoritate emisset, ut scilicet ipse non teneatur, sed agente eo retentiones competant. sed nec illud sine ratione dicetur, quoniam initio recte emptio sit contracta, uix bonae fidei conuenire *eo* pacto stari, quod al*teri* captiosum sit, et maxime, si iusto errore sit deceptus.

8 SCAEUOLA libro secundo responsorum. Titius Seii procurator defuncto Seio B. 19, 5, 8 Pf ab eo scriptus heres, cum ignoraret, fundum uendente seruo hereditario, quasi procurator subscripsit: quaesitum est, an cognito eo, priusquam emptio perficeretur, a uenditione discedere possit. respondit Titium, si non ipse uendidit, non idcirco actionibus ciuilibus teneri, quod seruo uendente subscripserat, sed serui nomine praetoria actione teneri.

9 IDEM libro quarto digestorum. Fundus qui Lucii Ti*ti*i erat ob uectigale rei B. 19, 5, 9 A publicae ueniit: sed cum Lucius Titius debitor professus esset paratum se esse uectigal exsoluere solidum, cum minore uenisset fundus, quam debita summa esset, praeses prouinciae rescindit[1] uenditionem eumque restitui iussit Lucio Titio: quaesitum est, an post sententiam praesidis, antequam restitueretur, in bonis Lucii Titii fundus emptus esset. respondit non prius, quam emptori pretium esset illatum uel, si pretium nondum esset ab emptore solutum, in uectigal satisfactum esset.

10 IDEM libro septimo digestorum. Seius a Lucio Titio emit fundum lege dicta, B. 19, 5, 10 A ut, si ad diem pecuniam non soluisset, res inempta fieret. Seius parte pretii praesenti die soluta, defuncto uenditore, filiis eius pupillaris aetatis et ipse tutor cum aliis datus, neque contutoribus pretium secundum legem numerauit nec rationibus tutelae rettulit: quaesitum est, an irrita emptio facta esset. respondit secundum ea quae proponerentur inemptam[2]
1 uideri. Emptor praediorum cum suspicaretur Numeriam et Semproniam controuersiam moturas, pactus est cum uenditore, ut ex pretio aliqua summa apud se maneret, donec emptori fideiussor daretur a uenditore: postea uenditor eam legem inseruit, ut, si ex[3] die pecunia omnis soluta non esset et uenditor ea praedia uenisse nollet, inuendita essent: interea de aduersariis alteram mulierem uenditor superauit, cum altera transegi*t*, ita ut sine ulla quaestione emptor praedia possideret: quaesitum est, cum neque fideiussor datus est nec omnis pecunia secundum legem suis diebus soluta sit, an praedia inuendita sint. respondit, si conuenisset, ut non prius pecunia solueretur quam fideiussor uenditi causa daretur nec id factum esset, cum per emptorem non staret quo minus fieret, non posse posteriorem legis partem exerceri.

F[*P*(*VU*)]

---

[1] rescidit (*Hal.*: *u. i.*)? [2] inemptum? [3] ea (*Schulting*)?

---

2 interueniat *fPVU* 5 nihi'l' F^2 6 idem ... auctoritate (autoritate *priore loco*) *bis* *F* (*em. f*) | si] et si PVU^b, et U^a 7 proinde] F^1P^a, perinde F^2P^bVU 9 conueni'e're eos pacto *F* 10 alteri] P^bU, aliter FP^a: τὰ ἐπὶ βλάβῃ τοῦ ἑνὸς μέρους σύμφωνα *B* 12 qu'a'si F^b 15 sed *om.* P^a 16 titii] *fPU*, tii *F* | uectigale] *F*, uectigal *fPU* | rei publice *F* 18 solidum *om.* P^aV | qu'a'm F^b | debiti *PV* 19 rescindit] FP^a, rescindi P^bVU: ὁ ἄρχων ἀνέτρεψε τὴν πρᾶσιν ἀποκατασταθῆναί μοι τὸν ἀγρὸν ψηφισάμενος *B* (*Tip.*) 20 restit.] ei restit. *PVU* 21 praetium *F* | praetium *F* 24 pr'a'etii F^b | praesente *PU* 26 praetium *F* 27 an irrita an emptio P^a 28 controuersiam] ei controuersiam PV^b, .. controuersiam V^a 29 pretio] emptio P^a | se remaneret *PVU* 31 uenisset P^a | nolet *F* | inuenditam P^a 32 uenditoris superauit P^a | transegit] fP^bU, transegist *F*, transegisti *P* 35 quam si fideiussor *P*

VI.

℞ DE PERICULO ET COMMODO REI UENDITAE ℞ *SEP*

1 Ulpianus libro uicesimo octauo ad Sabinum. Si uinum uenditum acuerit uel quid aliud *S*
uitii sustinuerit, emptoris erit damnum, quemadmodum si uinum esset effusum uel uasis
contusis uel qua alia ex causa. sed si uenditor se periculo subiecit, in id tempus periculum
sustinebit, quoad se subiecit: quod si non designauit tempus, ‖ eatenus periculum sustinere f. 267'
debet, quoad degustetur uinum, uidelicet quasi tunc plenissime ueneat, cum fuerit degusta-
tum. aut igitur conuenit, quoad periculum uini sustineat, et eatenus sustinebit, aut non
conuenit et usque ad degustationem sustinebit. sed si nondum sunt degustata, signata
tamen ab emptore uasa uel dolia, consequenter dicemus adhuc periculum esse uenditoris,
1 nisi si aliud conuenit. Sed et custodiam ad diem mensurae uenditor praestare debet: prius-
quam enim admetiatur uinum, prope quasi nondum uenit. post mensuram factam uendi-
toris desinit esse periculum: et ante mensuram periculo liberatur, si non ad mensuram
2 uendidit, sed forte amphoras uel etiam singula dolia. Si dolium signatum sit ab emptore,
Trebatius ait traditum id uideri: Labeo contra, quod et uerum est: magis enim ne sum-
3 mutetur[1], signari solere, quam ut traditum uideatur. Licet autem uenditori uel B. 53, 7, 3
effundere uinum, si diem ad metiendum praestituit nec intra diem admensum est: effun-
dere autem non statim poterit, priusquam testando denuntiet emptori, ut aut tollat uinum
aut sciat futurum, ut uinum effunderetur. si tamen, cum posset effundere, non effudit, lau-
dandus est potius: ea propter mercedem quoque doliorum potest exigere, sed ita demum,
si interfuit eius inania esse uasa in quibus uinum fuit (ueluti si locaturus ea fuisset) uel si
necesse habuit alia conducere dolia. commodius est autem conduci uasa nec reddi uinum,
nisi quanti conduxerit ab emptore reddatur, aut uendere uinum bona fide: id est quantum
sine ipsius incommodo fieri potest operam dare, ut quam minime detrimento sit ea res
4 emptori. Si doliare uinum emeris nec de tradendo eo quicquam conuenerit, id B. 53, 7, 5
uideri actum, ut ante euacuarentur quam ad uindemiam opera eorum futura sit neces-
saria: quod si non sint euacuata, faciendum, quod ueteres putauerunt, per corbem uen- (B)
ditorem mensuram facere et effundere: ueteres enim hoc propter mensuram suaserunt, si,
quanta mensura esset, non appareat, uidelicet ut appareret, quantum emptori perierit.

2 Gaius libro secundo cottidianarum rerum. Hoc ita uerum est, si is est uen- B. 53, 7, 5 *S'*
ditor, cui sine noua uindemia non sint ista uasa necessaria: si uero mercator est, qui emere
uina et uendere solet, is dies spectandus est, quo ex commodo uenditoris tolli possint.
1 Custodiam autem ante admetiendi diem qualem praestare uenditorem oporteat, utrum ple-
nam, ut et diligentiam praestet, an uero dolum dumtaxat, uideamus. et puto eam diligen-
tiam uenditorem exhibere debere, ut fatale damnum uel uis magna sit excusatum.

3 Paulus libro quinto ad Sabinum. Custodiam autem uenditor talem praestare debet, *S*
quam praestant hi quibus res commodata est, ut diligentiam praestet exactiorem, quam
in suis rebus adhiberet.

F [*P*(*VU*)]

---

[1] commutetur (*Bynkershoek*)?

---

2 et *om.* P^a 3 aliut *F* 4 uinum] unum P^a 5 qua] quia P^a?, *om.* V^a 6 quoad] quodad P^a 8 quoad] quodad P^a | uini] iuris P^a 9 nondum] non *PVU* 11 si *om.* *PU* 14 amphoras] ad anforas P^a 15 ait] eit F^1 | labe P^a | et *om.* *PV* 16 traditum] tradere tum F^a 17 uinum] diem uinum P^a 18 testando] *F*, testato PV^bU, testanto *f*, testa V^a: ἔξεστι τῷ πράτῃ ἐκχεῖν τὸν οἶνον, διαμαρτυρομένῳ μέντοι τοῦτο πρότερον τὸν ἀγοραστὴν *B* 19 effu'n'dit F^b 20 doliorem *F* 21 interfluit P^a 22 ua'sa' F^2 23 id est] idem P^a 24 'd'are F^b | quam minime] quaminime *Taur.* 25 si] sc F^a 26 uideri] ueneri F^1 (*em.* F^2?) 27 faciendum] faciendum est *PVU* | 'cor'bem F^2 28 haec *P* 30 rerum] rerum siue aureorum *P* 32 possit *P* 33 quale'm' F^b 34 uidamus P^a 35 excusata *f*P^bU 36 praestarem debet *F* (*em.* *f*) 37 res] rem P^a | ut] F^1, ut et F^2PV, et ut *U* | exactiorem] et exactionem P^aV^a

4 ULPIANUS libro uicesimo octauo ad Sabinum. Si quis uina uendiderit et intra diem certum de*g*ustanda dixerit, deinde per uenditorem steterit, quo minus degustarentur, utrum praeteritum dumtaxat periculum acoris et mucoris uenditor praestare debet, an uero etiam die praeterito (ut, si forte corrupta sint posteaquam dies degustandi praeteriit, periculum ad uenditorem pertineat), an uero magis emptio sit soluta (quasi sub condicione uenierint, hoc est si ante diem illum fuissent degustata)? et intererit, quid actum sit: ego autem arbitror, si hoc in occulto sit, debere dici emptionem manere, periculum autem ad uenditorem *S*
1 respicere etiam ultra diem degustando praefinitum, quia per ipsum factum est. Si [B. 53, 7, 10] auersione uinum uenit, custodia tantum praestanda est. ex hoc apparet, si non ita uinum uenit, ut ‖ degustaretur, neque acorem neque mucorem uenditorem praestare debere, sed f. 268 omne periculum ad emptorem pertinere: difficile autem est, ut quisquam sic emat, ut ne degustet. quare si dies degustationi adiectus non erit, quandoque degustare emptor poterit et quoad degustauerit periculum acoris et mucoris ad uenditorem pertinebit: dies enim
2 degustationi praestitutus meliorem condicionem emptoris[1] facit. Uino autem per auersionem uendito finis custodiae est auehendi tempus. quod ita erit accipiendum, si adiectum tempus est: ceterum si non sit ad*i*ectum, uidendum, ne infinitam custodiam non debeat uenditor. et est uerius secundum ea quae supra ostendimus, aut interesse, quid de tempore actum sit, aut denuntiare ei, ut tollat uinum: certe antequam ad uindemiam fuerint dolia necessaria, debet auehi uinum.

5 PAULUS libro quinto ad Sabinum. Si per emptorem steterit, quo minus ad [B. 53, 7, 11] *S* diem uinum tolleret, postea, nisi quod dolo malo uenditoris interceptum esset, non debet ab eo praestari. si uerbi gratia amphorae centum ex eo uino, quod in cella esset, uenierint, si admensum[2] est, donec admetiatur, omne periculum uenditoris est, nisi id per emptorem fiat.

6 POMPONIUS libro nono ad Sabinum. Si uina emeri*m* exceptis acidis et mucidis et mihi *S* expediat acida quoque accipere, Proculus ait, quamuis id emptoris causa exceptum sit, tamen acida et mucida non uenisse: nam quae inuitus emptor accipere non cogeretur, iniquum esse non permitti uenditori[3] uel alii ea uendere.

7 PAULUS libro quinto ad Sabinum. Id, quod post emptionem fundo accessit [B. 19, 6, 1] *S* per alluuionem uel perit, ad emptoris commodum incommodumque pertinet: nam et si totus ager post emptionem flumine occupatus esset, periculum esset emptoris: sic igitur et com-
1 modum eius esse debet. Quod uenditur, in modum agri cedere debet, nisi si id actum est, ne cederet. at quod non uenit, in modum cedendum[4], si id ipsum actum est, ut cederet, ueluti uiae publicae, limites, luci qui fundum tangunt: cum uero neutrum dictum est, cedere non debet, et ideo nominatim caueri solet, ut luci, uiae publicae, quae in fundo sint, totae in *mod*um cedant.

8 IDEM libro trigesimo tertio ad edictum. Necessario sciendum est, quando per- [B. 19, 6, 2] *S* fecta sit emptio: tunc enim sciemus, cuius periculum sit: nam perfecta emptione periculum ad emptorem respiciet. et si id quod uenierit appareat quid quale quantum sit, sit et pretium, et pure uenit, perfecta est emptio: quod si sub condicione res uenierit, si quidem defe*c*erit condicio, nulla est emptio, sicuti nec stipulatio: quod si exstiterit, Proculus et

F[*P*(*VU*)]

---

[1] emptoris] eius (*similiter Cuiacius*)? [2] non *ins.* [3] uel consumere *ins.* [4] cedendum] cedet dumtaxat?

---

1 libro xxuiiii *P* 2 decustanda *F* 3 debeat *P* 4 die praeterito'rito' *F*ᵇ, die .. pro praeteritum *P*ᵃ | diem *P*ᵃ 6 illum diem *PV* 7 in hocculto *F* (*em. f*) 9 aduersione *PVU* 10 neque actorem *P*ᵃ | pra'e'stare *F*ᵇ 12 quandoquae *F*, quandocumque *f* 13 quoad gustauerit *P*ᵃ*V*ᵃ, quo de ad gustauerit *U* 15 custodi'a'e *F*ᵇ | abehendi *F* (*em. f*), abuehendi *P*, aduehendi *V* 16 adiectum] *PU*, ad edictum *F* 19 abehi *F*, adbehi *f*, aduegi *P*ᵃ, abuegi *P*ᵇ 20 *ante* si *ins. ex u.* 29. 30 id quod ..: alluuionem *P*ᵃ 22 anphore *F*, amphorae *f* 23 'i'donec *F*ᵇ 25 libro uiii *PU* | emeris *FP*ᵃ | acidisset muc. *P*ᵃ 28 ali'i e'a *F*² ᵃᵘᵗ ᵇ, alii eam *P*ᵃ 30 allubionem *F* 31 emptoris esset *P*, est emptoris *U* 32 uenditor *P*ᵃ 33 in commodum *P*ᵃ*V* 35 debent *PU* 36 modum] *fPU*, domum (um *euanidum*) *F* 39 sit sit] *FV*ᵃ*U*ᵃ, sit scit *P*, sit *fV*ᵇ*U*ᵇ 41 defecerit] *fPU*, deferit *F*

Octauenus emptoris esse periculum aiunt: idem Pomponius libro nono probat. quod si pendente condicione emptor uel uenditor decesserit, constat, si exstiterit condicio, heredes quoque obligatos esse quasi iam contracta emptione in praeteritum. quod si pendente condicione res tradita sit, emptor non poterit eam usucapere pro emptore. et quod pretii solutum est repetetur et fructus medii temporis uenditoris sunt (sicuti stipulationes et legata condicionalia peremuntur) si pendente condicione res exstincta fuerit: sane si exstet res,
1 licet deterior effecta, potest dici esse damnum emptoris. Si ita uenierit: 'est ille seruus 'emptus, siue nauis ex Asia uenerit siue non uenerit', Iulianus putat statim perfectam esse
2 uenditionem, quoniam certum sit eam contractam. Cum usum fructum mihi uendis, interest, utrum ius utendi fruendi, quod solum tuum sit, uendas, an uero in ipsum corpus, quod tuum sit, usum fructum mihi uendas: nam priore casu etiamsi statim morieris, nihil mihi heres tuus debebit, heredi autem meo debebitur, si tu uiuis: posteriore casu heredi meo nihil debebitur, heres || tuus debebit. f. 268'

9 GAIUS libro decimo ad edictum prouinciale. Si post inspectum praedium, antequam emptio contraheretur, arbores uento *de*iectae sunt, an ha*e* quoque emptori tradi debeant, quaeritur: et responsum est non deberi, quia eas non emerit, cum ante, quam fundum emerit, desierint fundi esse. sed si ignorauit emptor deiectas esse arbores, uenditor autem scit nec admonuit, quanti emptoris interfuerit rem aestimandam esse, si modo uenit. B.19,6,3 S

10 ULPIANUS libro octauo disputationum. Si in uenditione condicionali hoc ipsum conuenisset, ut res periculo emptoris seruaretur, puto pactum ualere. B.19,6,4 S

11 In libro septimo digestorum IULIANI SCAEUOLA notat: Fundi nomine emptor agere non potest, cum, priusquam mensura fieret, inundatione aquarum aut chasmate alioue quo casu pars fundi interierit. B. 19, 6, 4a S

12 (11) ALFENUS UARUS libro secundo digestorum. Si uendita insula combusta esset, cum incendium sine culpa fieri non possit, quid iuris sit? respondit: quia sine patris familias culpa fieri potest neque, si seruorum neglegentia factum esset, continuo dominus in culpa erit, quam ob rem[1] si uenditor eam diligentiam adhibuisset in insula custodienda, quam debent homines frugi et diligentes praestar*e*, si quid accidisset, nihil ad eum pertinebit. B.19,6,5 S

13 (12) PAULUS libro tertio Alfeni epitomarum. Lectos emptos aedilis, cum in uia publica positi essent, concidit: si tradit*i* essent emptori aut per eum stetisset quo minus traderentur, emptoris periculum esse placet B.19,6,6 S

14 (13) IULIANUS libro tertio ad Urseium Ferocem. eumque cum aedili, si id non iure fecisset, habiturum actionem legis Aquiliae: aut certe cum uenditore ex empto agendum esse, ut is actiones suas, quas cum aedile habuisset, ei praestaret. B.19,6,7 S*

15 (14) PAULUS libro tertio epitomatorum Alfeni. Quod si neque traditi essent neque
1 emptor in mora fuisset quo minus traderentur, uenditoris periculum erit. Materia empta si furto perisset, postquam tradita esset, emptoris esse periculo respondit, si minus, uenditoris: uideri autem trabes traditas, quas emptor signasset. B.19,6,8 S

16 (15) GAIUS libro secundo cottidianarum rerum. Si uina quae in doliis erunt ue- B.19,6,9 Sf

F[*P*(*VU*)]

[1] quam ob rem *del.*

2 conditionem P^a | constant P^a 3 obligatus F^a (*em.* $F^{b?}$) | emptionem P^a 6 si res exet (extet P^b) *P* 7 effecta] facta *P* | uenierit] *F*, res uenierit *fPVU* 10 ibsum *F* (*em. f*) 15 uento deiectae] PV^a *cum B* (*Tip.*): ἐὰν τὰ δένδρα ἐξ ἀνέμου ἀποσπασθῇ, ⁽uento fideiectae *F*, uentorum ui deiectae *fU*, ui uentorum deiectae V^b | an haec quoque *F*(*em. f*) | emptori't' tradi *F* 17 deiecta's' F^2 | esse *om.* P^aV 21 *l. 11 continuatur antecedenti FPU: separat Tipucitus, incipiens* καὶ ὅτι εἰ τυχηρῶς | iul. dig. *PV* 25 posset $F^{b?}$ 26 potest] non potest *P* 28 diligenter P^a | praestare] *fPU*, praestari *F* 29 alfenus F^a | epitomarum] F^1, ep. digestorum F^2, digestorum epitomarum *PVU*: *secundum* F^1 *plenior inscriptio obtinet in libris digestorum prioribus usque ad XVII (nisi quod* digestorum *omittitur 10, 4, 19), brevior in posterioribus inde a XVIII* (*excepto uno loco 35, 1, 28*) 30 condicit P^a, condit V^a | tradita *F* (*em. f*) 32 s'i' id non F^b, si non *V* 34 esset P^a | ei *om.* F^1 35 alfeni] F^1, alfeni digestorum F^2P, *om. U*: *uide supra ad l. 13* 39 gaius *om. in sp. uac.* F^1 | rerum] rerum siue aureorum *PV*, *om. U*

nierint eaque, antequam ab emptore tollerentur, sua natura corrupta fuerint, si quidem de bonitate eorum adfirmauit uenditor, tenebitur emptori: quod si nihil adfirmauit, emptoris erit periculum, quia siue non degustauit siue degustando male probauit, de se queri debet. plane si, cum intellegeret uenditor non duraturam bonitatem eorum usque ad in[1] eum diem quo tolli deberent, non admonuit emptorem, tenebitur ei, quanti eius interesset admonitum fuisse.

17 (16) IAUOLENUS libro septimo ex Cassio. Serui emptor si eum conductum *rog*auit, [B. 19, 6, 10] *E* donec pretium solueret, nihil per eum seruum adquirere poterit, quoniam non uidetur traditus is, cuius possessio per locationem retinetur a uenditore. periculum eius serui ad emptorem pertinet, quod tamen sine dolo uenditoris interuenerit.

18 (17) POMPONIUS libro trigesimo primo ad Quintum Mucium. Illud sciendum est, [B. 19, 6, 11] *Ef* cum moram emptor adhibere coepit, iam non culpam, sed dolum malum tantum praestandum a uenditore. quod si per uenditorem et emptorem mora fuerit, Labeo quidem scribit emptori potius nocere quam uenditori moram adhibitam, sed uidendum est, ne posterior mora damnosa ei sit. quid enim si interpellauero uenditorem et non dederit id quod emeram, deinde postea offerente illo ego non acceperim? sane hoc casu nocere mihi deberet. sed si per emptorem mora fuisset, deinde, cum omnia in integro essent, ‖ uenditor f. 269 moram adhibuerit, cum posset se exsoluere, aequum est posteriorem moram uenditori nocere.

19 (18) PAPINIANUS libro tertio responsorum. Habitationum oneribus morte liber- [B. 19, 6, 12] *P* torum finitis emptor domus ob eam causam uenditori non tenebitur, si nihil aliud conuenit, quam ut habitationes secundum defuncti uoluntatem super pretium libertis praestarentur.

1 Ante pretium solutum dominii quaestione mota pretium emptor soluere[2] non co- [Uat. 12] getur, nisi fideiussores idonei a uenditore eius euictionis offerantur[3].

20 (19) HERMOGENIANUS libro secundo iuris epitomarum. Uenditori si emptor in [B. 19, 6, 18] *P* pretio soluendo moram fecerit, usuras dumtaxat praestabit, non omne omnino, quod uenditor mora non facta consequi potuit, ueluti si negotiator fuit et pretio soluto ex mercibus plus quam ex usuris quaerere potuit.

VII.

℞ DE SERUIS EXPORTANDIS: UEL SI ITA MANCIPIUM UENIERIT UT MANUMITTATUR UEL CONTRA ℞ *SEPA*

1 ULPIANUS libro trigesimo secundo ad edictum. Si[4] fuerit distractus [Uat. 6. B. 19, 7, 1] *S* seruus, ne aliquo loci moretur, qui uendidit in ea condicione est, ut possit legem remittere, ipse Romae retinere. quod et Papinianus libro tertio respondit: propter domini enim, inquit, securitatem custoditur lex, ne periculum subeat[5].

F[*P*(*VU*)]

---

[1] in *del.* (*u. i.*) [2] soluere] restituere *Uat.* [3] nisi .., offerantur] tametsi maxime (maximi *cod.*) fideiussores euictionis offerantur, cum ignorans possidere coeperit. nam usucapio frustra complebitur anticipata lite nec oportet euictionis securitatem praestari, cum in ipso contractus limine dominii periculum immineat *Uat.* [4] sic *ins.* [5] Pap. l. III resp. Mulier seruam ea lege uendidit, ut, si redisset (redisse *cod.*) in eam ciuitatem, unde placuit exportari, manus iniectio esset ... Quae uendidit si manum iniecerit non liberatae, mancipium retinere poterit ac manumittere: adimi quippe libertatem et publice uenditionem ita fieri placuit (ut *ins. cod.*) propter pericula uenditorum, qui (quae *cod.*) uel metuentes seruis suis offensam uel duritiam possunt (possum *cod.*) paenitendo remittere *Uat.*

---

1 eaquae *F* | quidem] quid *PV* 3 debebit *PV* 4 ad in eum] *FP*[a], ad eum *P*[b]*V*, in eum *fU* 7 rogauit] *fPU*, prograuit *F*: μισθώσηται αὐτόν *B* (*Tip.*) 13 et *om.* *F*[a] 15 m'or'a *F*[b] 16 postea] *F*[b]*PVU*, posteriore *F*[a] | hoc] oc *F* (*suppl. f*) | debere *PVU* 17 moram uenditor *P* 18 absoluere *P* 20 responsorum] digestorum *PV* 20 finitis libertorum *PV* 22 praetium *F* 23 ante praetium *F* 24 idonei. a] *fPU*, idonea *F* 25 uenditoris *P*[a] 26 praetio *F* 27 praetio *F* 28 querere *F* 30 uenierit] ueneat *ind. F* 34 ipse] *idem legerunt Graeci, male uertentes sic:* ἐν Ῥώμῃ δύναται συγχωρεῖν

2 MARCIANUS libro secundo publicorum. Exportandus si uenierit ab Italia, in prouincia morari potest, nisi specialiter prohibitum fuerit. [B.19,7,2] *Sf*

3 PAULUS libro quinquagesimo ad edictum. Si quis hac lege ueniit, ut intra certum tempus manumittatur: si non sit manumissus, liber fit, si tamen is qui uendidit in eadem uoluntate perseueret: heredis uoluntatem non esse exquirendam. [B.19,7,3] *E*

4 MARCELLUS libro uicesimo quarto digestorum. Si minor uiginti annis seruum tibi in hoc uendiderit et tradiderit, ut eum manumitteres, nullius momenti est traditio, quamquam ea mente tradiderit, ut, cum uiginti annos ipse explesset, manumitteres: non enim multum facit, quod distulit libertatis praestationem: lex quippe consilio eius quasi parum firmo restitit. [Pott. 37, 5. B. 19,7,4] *Ef*

5 PAPINIANUS libro decimo quaestionum. Cui pacto uenditoris pomerio cuiuslibet ciuitatis interdictum est, Urbe etiam interdictum esse uidetur. quod quidem alias cum principum mandatis praeciperetur, etiam naturalem habet intellectum, ne scilicet qui careret minoribus, fruatur maioribus. [B.19,7,5] *P*

6 IDEM libro uicensimo septimo quaestionum. Si uenditor ab emptore cauerit, ne serua manumitteretur neue prostituatur, et aliquo facto contra quam fuerat exceptum euincatur aut libera iudicetur, et ex stipulatu poena petatur, doli exceptionem quidam obstaturam putant, Sabinus non obstaturam. sed ratio faciet, ut iure non teneat stipulatio, si ne manumitteretur exceptum est: nam incredibile est de actu manumittentis ac non potius de effectu beneficii cogitatum. ceterum si ne prostituatur exceptum est, nulla ratio occurrit, cur poena peti et exi*gi* non debeat, cum et ancilla*m* contumelia adfecerit et uenditoris affectionem, forte s*i*mul e*t* uerecundiam laeserit: etenim alias remota quoque stipulatione placuit ex uendito esse actionem, si quid emptor contra quam lege uenditionis cautum est fecisset aut non fecisset. [B.19,7,6] *P*
1 Nobis aliquando placebat non alias ex uendito propter poena*m* homini irrogatam agi posse, quam si pecuniae ratione uenditoris interesset, ueluti qu*od* poenam promisisset: ceterum uiro bono non conuenire credere uenditoris interesse, quod animo saeuientis satisfactum non || fuisset. sed in contrarium me uocat Sabini sententia, qui utiliter agi ideo arbitratus est, quoniam hoc minoris homo uenisse uideatur. f. 269'

7 IDEM libro decimo quaestionum. Seruus ea lege ueniit, ne in Italia esset: quod si aliter factum esset, conuenit citra stipulationem, ut poenam praestaret emptor. uix est, ut eo nomine uindictae ratione uenditor agere possit, acturus utiliter, si non seruata lege in poenam quam alii promisit inciderit. huic consequens erit, ut hactenus agere possit, quatenus alii praestare cogitur: quidquid enim excedit, poena, non rei persecutio est. quod si, ne poenae causa exportaretur, conuenit, etiam affectionis ratione recte agetur. nec uidentur haec inter se contraria esse, cum beneficio adfici hominem intersit hominis: enimuero poenae non inrogatae indignatio solam duritiam continet. [B.19,7,7] *P*'

8 IDEM libro uicesimo septimo quaestionum. Quaesitum est, si quis proprium seruum uendidisset et ut manumitteretur intra certum tempus, praecepisset ac postea mutasset uoluntatem et emptor nihilo minus manumisisset, an aliquam eo nomine actionem haberet. dixi ex uendito actionem manumisso seruo uel mutata uenditoris uoluntate euanuisse. [B.19,7,8] *P*

9 PAULUS libro quinto quaestionum. Titius seruum uendidit ea lege, ut, si Romae moratus esset, manus inicere liceret: emptor alii eadem lege uendidit: seruus fugit a secundo emptore et Romae moratur: quaero, an sit manus iniectio et cui. respondi: in [B.19,7,9] *Pf*
F[*P*(*VU*)]

---

3 ut *om.* *P*ᵃ 7 ut] et *F*¹ | nullus *P*ᵃ 8 quamquam] quam *P*ᵃ 13 principium mandantis *P*ᵃ 14 minori'bu's *F*² | fruetur *F*², frueretur *U* 16 qu'a'm *F*ᵇ 19 incrediuile *F*, inheredibile *P*ᵃ, et incredibile *V* | manumittendis *P*ᵃ 20 ueneficii *F*, benefitio *P*ᵃ 21 exigi] *fPVU*, exi *F* | ancilla *F* 22 affectione'm' *F*ᵇ | simul et] *fPU*, sitmule *F* 24 aliquam *P*ᵃ 25 poena *F* (*suppl. f*) 26 quod] *PVU*, qu.. *F*, quia *Taur.* | interesset *P*ᵃ 27 quod] qui *P*ᵃ 28 agi] aga *F*ᵃᵉ 29 esset] sit *PV* 31 nominae *F* (*em. f*) | posset *P* 34 si] si ut manumitteretur (conuenit *ins.* *U*) uel *PVU* 35 ominem *F* 39 aliquem *F*ᵃ | actionem eo nomine *PV* 40 dixi] dixisset *P*ᵃ | uenditores *F*ᵃ 41 euanuisse *om.* *P*ᵃ*V* 43 iniceret *P*ᵃ

fugitiuo non est dubitandum nihil contra legem factum uideri, quia nec domino auferre se potest nec qui[1] in fuga est ibi moratur. quod si ex uoluntate secundi emptoris contra legem moratus sit, potior habendus est qui auctor fuit legis, et posterior magis admonendi emptoris et liberandi se eandem legem repetierit[2] nec poterit aliquo modo auferre legem sui uenditoris cuius condicio exstitit: nam et si poenam promisisset, tenetur, licet ipse quoque stipulatus esset: sed in poena promissa duae actiones sunt, manus autem iniectio in seruum competit. quod si prior ita uendidit, ut prostituta libera esset, posterior, ut manus inicere liceret, potior est libertas quam manus iniectio. plane si prior lex manus habeat iniectionem, posterior libertatem, fauorabilius dicetur liberam fore, quoniam utraque condicio pro mancipio additur et sicut manus iniectio, ita libertas eximit eam iniuriam[3].

10 Scaeuola libro septimo digestorum. Cum uenderet Pamphilam et Stichum, [B. 19, 7, 10 A] uenditioni inseruit pactum conuentum, uti ne eadem mancipia Pamphila et Stichus, quos minorato pretio uendidit, alterius seruitutem quam Seii paterentur post mortemque eius in libertate morarentur: quaesitum est, an haec mancipia, de quibus inter emptorem et uenditorem conuenit, post mortem emptoris iure ipso liberata sint. respondit secundum constitutionem diui Hadriani super hoc prolatam Pamphilam et Stichum, de quibus quaereretur, si manumissi non sint, liberos non esse. Claudius: Diuus Marcus ex lege dicta libertatis in uendendo quamuis non manumissos fore liberos in semenstribus [cf. C. 4, 57, 3] constituit, licet in mortis tempus emptoris distulit uenditor libertatem.

F[P(VU)]

[1] nec qui] nec ubi (= uui: *u. i.*)? [2] repetiit? [3] iniuria (*Brencm.*)?

1 fugitimo *F* (*em. f*) | est] esse *PVU* 2 ne'c' qui F^b, neque P^aU^a 4 se eandem] tandem P^a, eandem *V* | anferre *F* 5 teneretur *P* 6 iniectio] ingecti P^a 8 manum *P* | potior] posterior P^a 9 habet *PVU* | faboruilius *F* (a *add. f*) 12 conuentum] conuenitm F^1 | uti ne] ut in P^a, ut ne P^bU | panfilam et stichum P^a 14 libertate] F^aP, libertatem F^bU | morarentur] moreretur P^a? 15 ipso iure *PVU* | sint] sin *F* (*suppl. f*) | respondi *PV* 16 adriani *F* 18 quamuis] quam P^aV 19 constitui P^a

LIBER NONUS DECIMUS. q. 28 f. 2

I.

℞ DE ACTIONIBUS EMPTI UENDITI ℞ SEPA

1 Ulpianus libro uicesimo octauo ad Sabinum. Si res uendita non tradatur, [B.19,8,1] S
in id quod interest agitur, hoc est quod rem habere interest emptoris: hoc autem inter-
1 dum pretium egreditur, si pluris interest, quam res ualet uel empta est. Uenditor si, cum
sciret deberi, seruitutem celauit, non euadet ex empto actionem, si modo eam rem emptor
ignorauit: omnia enim quae contra bonam fidem fiunt ueniunt in empti actionem. sed
scire uenditorem et celare sic accipimus, non solum si non admonuit, sed et si negauit
seruitutem istam deberi, cum esset ab eo quaesitum. sed et si proponas eum ita dixisse:
'nulla quidem seruitus debetur, uerum ne emergat inopinata seruitus, non teneor', puto
eum ex empto teneri, quia[1] seruitus debebatur et scisset. sed[2] si id egit, ne cognosceret
emptor aliquam seruitutem deberi, opinor eum ex empto teneri. et generaliter dixerim,
si improbato more uersatus sit in celanda seruitute, debere eum teneri, non si securitati
suae prospectum uoluit. haec ita uera sunt, si emptor ignorauit seruitutes, quia non uidetur
esse celatus qui scit neque certiorari debuit qui non ignorauit.
2 Paulus libro quinto ad Sabinum. Si in emptione modus dictus est et non [B.19,8,2] S
1 praestatur, ex empto est actio. Uacua possessio emptori tradita non intellegitur, si alius
in ea legatorum fideiue commissorum seruandorum causa in possessione[3] est aut creditores
bona possideant. idem dicendum est, si uenter in possessione sit: nam et ad hoc pertinet
uacui appellatio.
3 Pomponius libro nono ad Sabinum. Ratio[4] possessionis, quae a uenditore [B.19,8,3] S
fieri debeat, talis est, ut, si quis eam possessionem iure auocauerit, tradita possessio non
1 intellegatur. Si emptor uacuam possessionem tradi stipulatus sit et ex stipulatu agat,
fructus non uenient in eam actionem, quia et qui fundum dari stipularetur, uacuam quoque
possessionem tradi oportere[5] stipulari intellegitur nec tamen fructuum praestatio ea stipu-
latione continetur, neque rursus plus debet esse in[6] stipulatione. sed ex empto superesse
2 ad fructuum praestationem. Si iter actum uiam aquae ductum per tuum fundum emero,
uacuae possessionis traditio nulla est: itaque cauere debes per te non fieri quo minus utar.
3 Si per uenditorem uini mora fuerit, quo minus traderet, condemnari eum [BS. 23,1,22]
oportet, utro tempore pluris uinum fuit, uel quo uenit uel quo lis in condemnationem de-
4 ducitur, item quo loco pluris fuit, uel quo uenit uel ubi agatur. Quod si per empto- [(BS.)]
rem mora fuisset, aestimari oportet pretium quod sit cum agatur, et quo loco minoris sit.
mora autem uidetur esse, si nulla difficultas uenditorem impediat, quo minus traderet,
praesertim si omni tempore paratus fuit tradere. item non oportet eius loci pretia spectari,
in quo agatur, sed eius, ubi uina tradi oportet: nam quod a Brundisio uinum uenit, etsi
uenditio alibi facta sit, Brundisi tradi oportet.
F[*P*(*VU*)]

---

[1] quia] si qua? [2] sed et (*Hal.*)? [3] in possessione *del.* [4] traditio (*Cuiacius*)? [5] oportere *del.* (*Degenkolb*) [6] ista *ins.*

3 uenditi] · *ind. F^a*, et uenditi *F et ind. F^b* 5 agitur ... interest *om. P^a* | emptori *P^a* 7 nonneuadet *P^a*, non euadit *U* 9 negauit] necauit *F*? 10 praeponas *P^a* 18 actio est *PV* 19 possessione'm' *F^2* | est aut ... 20 possessione] *F et ex Pi(sana) U^b, om. PVU^a* 24 agant *P^a* 29 fi'e'ri *F^b* 33 minoris] pluris minoris *P^a* 34 impedit *P^a*? 36 brundesio *F* 37 brundesi *F*

4 PAULUS libro quinto ad Sabinum. Si seruum mihi ignoranti, sciens furem [B.19,8,4 S
uel noxium esse, uendideris, quamuis duplam promiseris, teneris mihi ex empto, quanti
mea intererit scisse, quia ex stipulatu eo nomine agere tecum non possum antequam mihi
1 quid abesset. Si modus agri minor inueniatur, pro numero iugerum auctor [Ep. 15, 56
obligatus est, quia, ubi modus minor inuenitur, non potest aestimari bonitas loci qui non
exstat. sed non solum si modus agri totius minor est, agi cum uenditore potest, sed etiam
de partibus eius, || ut puta si dictum est uineae iugera tot esse uel oliueti et minus inue- f. 270'
niatur: ideoque his casibus pro bonitate loci fiet aestimatio.
5 IDEM libro tertio ad Sabinum. Si heres testamento quid uendere damnatus [B.19,8,5 S*
sit et uendiderit, de reliquis, quae per consequentias emptionis propria sunt, uel ex empto uel
1 ex testamento agi cum eo poterit. Sed si falso existimans se damnatum uendere uendiderit,
dicendum est agi cum eo ex empto non posse, quoniam doli mali exceptione actor summo-
ueri potest, quemadmodum, si falso existimans se damnatum dare promisisset, agentem doli
mali exceptione summoueret. Pomponius etiam incerti condicere eum posse ait, ut liberetur.
6 POMPONIUS libro nono ad Sabinum. Tenetur ex empto uenditor, etiamsi *igno*- [B.19,8,6 S
1 *ra*uerit minorem fundi modum esse. Si uendidi tibi insulam certa pecunia et ut aliam
insulam meam reficeres, agam ex uendito, ut reficias: si autem hoc solum, ut reficeres
2 eam, conuenisset, non intellegitur emptio et uenditio facta, ut et Neratius scripsit. Sed
si aream tibi uendidi certo pretio et tradidi, ita ut insula aedificata partem dimidiam mihi
retradas, uerum est et ut aedifices agere me posse ex uendito et ut aedificatam mihi *re*-
tradas: quamdiu enim aliquid ex re uendita apud te superesset, ex uendito me habere
3 actionem constat. Si locum sepulchri emeris et propius eum locum, antequam mortuus
4 ibi inferatur, aedificatum a uenditore fuerit, poteris ad eum reuerti. Si uas aliquod mihi
uendideris et dixeris certam mensuram capere uel certum pondus habere, ex empto tecum
agam, si minus praestes. sed si uas mihi uendideris ita, ut adfirmares integrum, si id in-
tegrum non sit, etiam id, quod eo nomine perdiderim, praestabis mihi: si uero non id
actum sit, ut integrum praestes, dolum malum dumtaxat praestare te debere. Labeo contra
putat et illud solum obseruandum, ut, nisi in contrarium id[1] actum sit, omnimodo integrum
praestari debeat: et est uerum. quod et in locatis doliis praestandum Sabinum respondisse
5 Minicius refert. Si tibi iter uendidero, ita demum auctorem me laudare poteris, si tuus
fuerit fundus, cui adquirere seruitutem uolueris: iniquum est enim me teneri, si propter
6 hoc adquirere seruitutem non potueris, quia dominus uicini fundi non fueris. Sed si fun-
dum tibi uendidero et ei fundo iter accessurum dixero, omnimodo tenebor itineris nomine,
7 quia utriusque rei quasi unus uenditor obligatus sum. Si filius familias rem uendiderit
8 mihi et tradiderit, sic ut pater familias tenebitur. Si dolo malo aliquid fecit uenditor in
re uendita, ex empto eo nomine actio emptori competit: nam et dolum malum eo iudicio
aestimari oportet, ut id, quod praestaturum se esse pollicitus sit uenditor emptori, prae-
9 stari oporteat. Si uenditor sciens obligatum aut alienum uendidisset et adiectum sit 'neue
'eo nomine quid praestaret', aestimari oportet dolum malum eius, quem semper abesse
oportet in iudicio empti, quod bonae fidei sit.
7 IDEM libro decimo ad Sabinum. Fundum mihi cum uenderes deducto usu [B.19,8,7 S
fructu, dixisti eum usum fructum Titii esse, cum is apud te remansurus esset. si coeperis
eum usum fructum uindicare, reuerti aduersus te non potero, donec Titius uiuat nec in
ea causa esse coeperit, ut, etiamsi eius usus fructus esset, amissurus eum fuerit: nam tunc,
id est si capite deminutus uel mortuus fuerit Titius, reuerti || potero ad te uenditorem. f. 271
idemque iuris est, si dicas eum usu*m* fructum Titii esse, cum sit Sei.
F[P(VU)]

---

[1] ut id nisi in contrarium?

4 abesset] haberet *P*a 10 consequentiam *PVU* 13 promisset *F* (*em. f*) 14 liberaretur *P* 15 ignorauerit] *PU cum B* (*Tip.*): κἂν ἠγνόησεν ὁ πράτης, agnouerit *F* 17 reficias *PU* 18 scribit *P* 19 certo] ita certo *P*a 20 aedificata *P*a | retradas] *P*b*U*, detrades *F*, retrad•s *P*a 22 proprius *PU* 25 agam] agas *P*a | si's' uas *F*2 29 doliis] *f*, doleis *FPU* 37 emptori prestari ... 38 uenditor *suppl. F*2 44 admisurus *P*a 46 usufructum *F*(*suppl. f*)

8 Paulus libro quinto ad Sabinum. Si tibi liberum praedium tradidero, cum [B. 19, 8, 8] S
seruiens tradere deberem, etiam condictio incerti competit mihi, ut patiaris eam seruitutem,
1 quam debuit[1], imponi. Quod si seruum praedium in traditione fecero, quod liberum tibi
tradere debui, tu ex empto habebis actionem remittendae eius seruitutis gratia, quam pati
non debeas.

9 Pomponius libro uicesimo ad Sabinum. Si is, qui lapides ex fundo emerit, tollere eos S
nolit, ex uendito agi cum eo potest, ut eos tollat.

10 Ulpianus libro quadragesimo sexto ad Sabinum. Non est nouum, ut duae obligationes S
in eiusdem persona de eadem re concurrant: cum enim is qui uenditorem obligatum habebat ei qui eundem uenditorem obligatum habebat heres exstiterit, constat duas esse actiones in eiusdem persona concurrentes, propriam et hereditariam, et debere heredem institutum, si uelit separatim duarum actionum commodo uti, ante aditam hereditatem proprium uenditorem conuenire, deinde adita hereditate hereditarium: quod si prius adierit hereditatem, unam quidem actionem mouere potest, sed ita, ut per eam utriusque contractus sentiat commodum. ex contrario quoque si uenditor uenditori heres exstiterit, palam est duas euictiones eum praestare debere.

11 Idem libro trigesimo secundo ad edictum. Ex empto actione is qui emit utitur. S
1 Et in primis sciendum est in hoc iudicio id demum deduci, quod praestari con- [B. 19, 8, 11]
uenit: cum enim sit bonae fidei iudicium, nihil magis bonae fidei congruit quam id prae-
stari, quod inter contrahentes actum est. quod si nihil conuenit, tunc ea praestabuntur,
2 quae naturaliter insunt huius iudicii potestate. Et in primis ipsam rem praestare uendi-
torem oportet, id est tradere: quae res, si quidem dominus fuit uenditor, facit et emptorem
dominum, si non fuit, tantum euictionis nomine uenditorem obligat, si modo pretium est
numeratum aut eo nomine satisfactum. emptor autem nummos uenditoris facere cogitur.
3 Redhibitionem quoque contineri empti iudicio et Labeo et Sabinus putant et nos probamus.
4 Animalium quoque uenditor cauere debet ea sana praestari, et qui iumenta uendidit[2] solet
5 ita promittere 'esse bibere, ut oportet'. Si quis uirginem se emere putasset, cum mulier
uenisset, et sciens errare eum uenditor passus sit, redhibitionem quidem ex hac causa non
esse, uerum tamen ex empto competere actionem ad resoluendam emptionem, et[3] pretio
6 restituto mulier reddatur. Is qui uina emit arrae nomine certam summam dedit: postea
conuenerat, ut emptio irrita fieret. Iulianus ex empto agi posse ait, ut arra restituatur,
utilemque esse actionem ex empto etiam ad distrahendam, inquit, emptionem. ego illud
quaero: si anulus datus sit arrae nomine et secuta emptione pretioque numerato et tradita
re anulus non reddatur, qua actione agendum est, utrum condicatur, quasi ob causam
datus sit et causa finita sit, an uero ex empto agendum sit. et Iulianus diceret ex empto
agi posse: certe etiam condici poterit, quia iam sine causa apud uenditorem est anulus. [(B)]
7 Uenditorem, etiamsi ignorans uendiderit, fugitiuum non esse praestare emptori oportere
8 Neratius ait. Idem Neratius, ‖ etiamsi alienum seruum uendideris, furtis noxisque [B. 19, 8, 11] I 271
solutum praestare te debere ab omnibus receptum ait et ex empto actionem esse, ut
9 habere licere emptori caueatur, sed et ut tradatur ei possessio. Idem ait non tradentem
quanti intersit condemnari: satis autem non dantem, quanti plurimum auctorem periclitari
10 oportet. Idem Neratius ait propter omnia haec satis esse quod plurimum est praestari, id

F[*P*(*VU*)]

[1] debui? [2] uendit? [3] ut (*dett.*)?

4 debui tu] debuit $P^a V^a$, debui $P^b V^b U$ | remittendaeius FP^a 8 sexto] uii P^a 9 uenditor P^a 10 ei qui eund. uend. obl. haberet *om.* $P^a V U^a$, *post* exstiterit U^b 15 uenditor *om.* F^1 27 esse uiuere P^a, *inc.* V^a 28 errare] *f PU*, errore *F* 29 resoluandam P^a 30 restituto] restituit P^a 31 iulianus *bis* P^a 32 ad] a P^a 35 et causa] $f P^b U$, ex causausa *F*, .. (*fuitne* ex?) et causa P^a | diceret] dicit $f P^b U$ 36 est anulus uenditorem *om.* P^a, anulus uenditorem *om.* $P^b V$ 37 oporte *F* 39 te *om.* *PVU* 42 *Tipucitus inter epitomas § 9 et § 11 haec inserit:* καὶ περὶ τοῦ εἰ ὤφειλεν ἥττονος αὐτὸν ἀγοράσαι, εἰ δ᾽ ἂν ἔγνω, ὅτι οὐκ ἐπερωτᾶται περὶ ἐκνικήσεως ὁ πράτης, *quae quomodo petita esse possint ex § 10 uix intellegitur*

11 est ut sequentibus actionibus deducto eo quod praestitum est lis aestimetur. Idem recte
ait, si quid horum non praestetur, cum cetera facta sint, nullo deducto condemnationem
12 faciendam. Idem libro secundo responsorum ait emptorem noxali iudicio condemnatum
ex empto actione id tantum consequi, quanti minimo defungi potuit: idemque putat et si
ex stipulatu aget: et siue defendat noxali iudicio, siue non, quia *mani*festum fuit noxium
13 seruum fuisse, nihilo minus uel ex stipulatu uel ex empto agere posse. Idem Neratius
ait uenditorem in re tradenda debere praestare emptori, ut in lite de possessione potior
sit: sed Iulianus libro quinto decimo digestorum probat nec uideri traditum, si superior
in possessione emptor futurus non sit: erit igitur ex empto actio, nisi hoc praestetur.
14 Cassius ait eum, qui ex duplae stipulatione litis aestimationem consecutus est, aliarum
rerum nomine, de quibus in uenditionibus caueri solet, nihil consequi posse. Iulianus de-
15 ficiente dupla ex empto agendum putauit. Denique libro decimo[1] apud Minicium ait, si
quis seruum ea condicione uendiderit, ut intra triginta dies duplam promitteret, postea ne
quid praestaretur, et emptor hoc fieri intra diem non desiderauerit, ita demum non teneri
uenditorem, si ignorans alienum uendidit: tunc enim in hoc fieri[2], ut per ipsum et per
heredem eius emptorem habere liceret: qui autem alienum sciens uendidit, dolo, inquit,
16 non caret et ideo empti iudicio tenebitur. Sententiam Iuliani uerissimam esse arbitror in
pignoribus quoque: nam si iure creditoris uendiderit, deinde haec fueri*n*t euicta, non
tenetur nec ad pretium restituendum ex empto actione creditor: hoc enim multis constitu-
tionibus effectum est. dolum plane uenditor praestabit, denique etiam repromittit de dolo:
sed et si non repromiserit, sciens tamen sibi non obligatam[3] uel non esse eius qui sibi
obligauit uendiderit, tenebitur ex empto, quia dolum eum praestare debere ostendimus.
17 Si quis rem uendiderit et ei accessurum qui*d* dixerit, omnia quidem, quae diximus in re
distracta, in hoc quoque sequenda sint[4], ut tamen euictionis nomine non in duplum tenea-
tur, sed in hoc tantum obligetur, ut emptori habere liceat, et non solum per se, sed per
18 omnes. Qui autem habere licere uendidit, uideamus quid debeat praestare. et multum
interesse arbitror, utrum hoc polliceatur per se uenientesque a se personas non fieri, quo
minus habere liceat, an uero per omnes. nam si per se, non uidetur id praestare, ne alius
euincat: proinde si euicta res erit, siue stipulatio interposita est, ex stipulatu non tene-
bitur, siue non est interposita, ex empto non tenebitur. sed Iulianus libro quinto decimo
digestorum scribit, etiamsi aperte uenditor pronuntiet per se heredemque suum non *f*ieri,
quo minus habere liceat, posse defendi ex empto eum in hoc quidem non teneri, quod
emptoris interest, uerum tamen ut pretium reddat teneri. ibidem ait idem esse dicendum
et si aperte in uenditione comprehendatur nihil euictionis nomine praestatum iri: pretium
quidem deberi re euicta, utilitatem non deberi: || neque enim bonae fidei contractus hac f. 272
patitur[5] conuentione, ut emptor rem amitte*re*t et pretium uenditor retineret. nisi forte,
inquit, sic quis omnes istas supra scriptas conuentiones recipiet, quemadmodum recipitur,
ut uenditor nummos accipiat, quamuis merx ad emptorem non pertineat, ueluti cum futu-
rum iactum retis a piscatore emimus aut indaginem plagis positis a uenatore uel panthe-
ram[6] ab aucupe: nam etiamsi nihil capit, nihilo minus emptor pretium praestare necesse
habebit: sed in supra scriptis conuentionibus contra erit dicendum. nisi forte sciens alie-
F[*P*(*VU*)]

---

[1] quinto (*D. Gothofredus*)? [2] fieri] teneri (*Cuiacius*)? [3] obligata? [4] sunt (*edd.*)?
[5] utitur? [6] pantheran (*cf. Varro de l. L. 5, 100*)?

3 emptorem] emptor est P^a 5 non *om.* $P^a V$ | quia] quod *P*, quod quia *V* | nimafestum *F* (*em. f*): ΔΗΛΟΝ ЄCΤΙ *B* 7 debere] debet P^a | emptori] emptori oportet neratius ait P^a | litem *P* 10 litis aestimationem con *om.* P^a, litis aestimationem *om.* *V* 11 caueris P^a 13 dupla promitteretur *PV* | postea ne quid praestaretur *om.* $P^a V$ 14 ita demum non] ad omnia demum V^a, ad omnia demum non P^b, *inc.* P^a 15 ignoras P^a | in hoc] FP^a, hoc $P^b VU$ 18 fuerint] fuerit *FPU* 19 praetium *F* 23 quid] fP^b, qui FP^a 25 non *om.* P^a 27 fierit P^a, fieret *VU* 31 pronunciat *PU* | fieri] $P^b V^b U$, teneri *F*, ...eri P^a, *inc.* V^a 32 posse e def. P^a 35 hanc patitur conuentionem $fP^b V$, hac paciatur conuentione P^a, hanc paciatur conuentionem *U* 36 amitteret] $fP^b U$, amittet FP^a 37 inquid *F* (*em. f*) | sic] si *PU* 39 patheram P^a 40 acupe *P*

num uendit: tunc enim secundum supra a nobis relatam Iuliani sententiam dicendum est
ex empto eum teneri, quia dolo facit.
12 Celsus libro uicesimo septimo digestorum. Si iactum retis emero et iactare B. 19, 8, 12 *E
retem piscator noluit, incertum eius rei aestimandum est: si quod extraxit piscium reddere
mihi noluit, id aestimari debet quod extraxit.
13 Ulpianus libro trigesimo secundo ad edictum. Iulianus libro quinto decimo B. 19, 8, 13 S
inter eum, qui sciens quid aut ignorans uendidit, differentiam facit in condemnatione ex
empto: ait enim, qui pecus morbosum aut tignum uitiosum uendidit, si quidem ignorans
fecit, id tantum ex empto actione praestaturum, quanto minoris essem empturus, si id ita
esse scissem: si uero sciens reticuit et emptorem decepit, omnia detrimenta, quae ex ea
emptione emptor traxerit, praestaturum ei: siue igitur aedes uitio tigni corruerunt, aedium
aestimationem, siue pecora contagione morbosi pecoris perierunt, quod interfuit idonea
1 uenisse erit praestandum[1]. Item qui furem uendidit aut fugitiuum, si quidem sciens, prae-
stare debebit, quanti emptoris interfuit non decipi: si uero ignorans uendiderit, circa fugi-
tiuum quidem tenetur, quanti minoris empturus esset, si eum esse fugitiuum scisset, circa
furem non tenetur: differentiae ratio est, quod fugitiuum quidem habere non licet et quasi
2 euictionis nomine tenetur uenditor, furem autem habere possumus. Quod autem diximus
'quanti emptoris interfuit non decipi', multa continet, et[2] si alios secum sollicitauit ut
3 fugerent, uel res quasdam abstulit. Quid tamen si ignorauit quidem furem esse, adseue-
rauit autem bonae frugi et fidum et caro uendidit? uideamus, an ex empto teneatur.
et putem teneri. atqui ignorauit: sed non debuit facile quae ignorabat adseuerare. inter
hunc igitur et qui scit[3] praemonere debuit furem esse, hic non debuit facilis esse ad teme-
4 ra*ria*m indicationem. Si uenditor dolo fecerit, ut rem pluris uenderet, puta de artificio
mentitus est aut de peculio, empti eum iudicio teneri, ut praestaret emptori, quanto pluris
5 seruum emisset[4], si ita peculiatus esset uel eo artificio instructus. Per contrarium quoque
idem Iulianus scribit, cum Terentius Uictor decessisset relicto herede fratre suo et res
quasdam ex hereditate et instrumenta et mancipia Bellicus quidam subtraxisset, quibus
subtractis facile, quasi minimo ualeret hereditas, ut sibi ea uenderetur persuasit: an uenditi
iudicio teneri possit? et ait Iulianus competere actionem ex uendito in tantum, quanto
6 pluris hereditas ualeret, si hae res subtractae non fuissent. Idem Iulianus dolum solere a
uenditore praestari etiam in huiusmodi specie ostendit: si, cum uenditor sciret fundum plu-
ribus municipiis legata debere, in tabula quidem conscripserit uni municipio deberi, uerum
postea legem consignauerit, si qua tributorum aut uectigalis indictionisue quid[5] nomine
aut ad uiae collationem praestare ‖ oportet, id emptorem dare facere praestareque oportere, f. 27'
7 ex empto eum teneri, quasi decepisset emptorem: quae sententia uera est. Sed BS. 18, 5, 21
cum in facto proponeretur tutores hoc idem fecisse, qui rem pupillarem uendebant, quae-
stionis esse ait, an tutorum dolum pupillus praestare debeat. et si quidem ipsi tutores
uendiderunt, ex empto eos teneri nequaquam dubium est: sed si pupillus auctoribus eis
uendidit, in tantum tenetur, in quantum locupletior ex eo factus est, tutoribus in residuum
perpetuo condemnandis, quia nec transfertur in pupillum post pubertatem hoc, quod dolo
F[*P*(*VU*)]

---

[1] erit praestandum *del.* [2] ut (*Hal.*)? [3] *talia fere exciderunt:* et tacuit non multum interest: nam qui scit [4] seruus esset (*Krueger*)? [5] quid] cuius?

---

1 a nouis *F* 3 xxui *P*, uicesimo *V*, xxuiii *U* 4 retem] rete fP^b, te P^a?, recte V^aU | eius] huius *fPVU* | si *om.* P^a 7 quis P^a 8 mortuosum P^a 9 essem] esse V^a, esset PV^bU^b, esses U^a? 11 corruerit P^a, corruerint P^bU 12 morbosi si pecoris P^a | idonea] idone *F*, idonee *fPU* 15 esse] esset P^a | scisse't' F^b? 21 atqui ... 24 teneri *om.* P^a, *suppl. m. eadem* 22 qui scit] *F*, qui scit interest quoniam qui scit $P^bV?U$, *def.* P^a (*uide supra*): ὁ μὲν εἰδὼς ἐκ τοῦ μὴ ὑπομνῆσαι τὸν ἀγοραστὴν ἐνέχεται, ὁ δὲ ἀγνοῶν ἐκ τοῦ προπετῶς τὰ μὴ ὄντα διαβεβαιώσασθαι *B* (*Synops.*) | temerariam] fP^bU, temeram *F*, *def.* P^a 23 fecerit] faceret P^b, *def.* P^a 27 ex *om.* P^aV^a, de P^bV^bU | bellicus] F^m, uellicus F^{ac}, billicus *f*, uillicus *PVU* | quidem P^aV^a 29 compere P^a | in tanto P^a 32 deberi] teneri P^a 33 legem] agem P^a 35 sed 's' cum F^b 36 proponerentur PV^a 37 tutores u. e. e. eos *om.* PVU^a: *scilicet uerba* tutores u. e. e. eos te *uersum implent in F*

8 tutorum factum est. Offerri pretium ab emptore debet, cum ex empto agitur, et (BS.)
ideo etsi pretii partem offerat, nondum est ex empto actio: uenditor enim quasi pignus
9 retinere potest eam rem quam uendidit. Unde quaeritur, si pars sit pretii soluta et res
tradita postea euicta sit, utrum eius rei consequetur pretium integrum ex empto agens an
10 uero quod numerauit? et puto magis id quod numerauit propter doli exceptionem. Si
fructibus iam maturis ager distractus sit, etiam fructus emptori cedere, nisi aliud con-
11 uenit, exploratum est. Si in locatis ager fuit, pensiones utique ei cedent qui locauerat:
12 idem et in praediis urbanis, nisi si quid nominatim conuenisse proponatur. Sed et si quid
praeterea[1] rei uenditae nocitum est, actio emptori praestanda est, damni forte infecti uel
13 aquae pluuiae arcendae uel Aquiliae · uel interdicti quod ui aut clam. Item si quid ex
operis seruorum uel uecturis iumentorum uel nauium quaesitum est, emptori praestabitur,
14 et si quid peculio eorum accessit, non tamen si quid ex re uenditoris. Si Titius fundum,
in quo nonaginta iugera erant, uendiderit et in lege emptionis dictum est in fundo centum
esse iugera et antequam modus manifestetur, decem iugera alluuione adcreuerint, placet
mihi Neratii sententia existimantis, ut, si quidem sciens uendidit, ex empto actio competat
aduersus eum, quamuis decem iugera adcreuerint, quia dolo fecit nec dolus purgatur: si
15 uero ignorans uendidit, ex empto actionem non competere. Si fundum mihi alienum uen-
dideris et hic ex causa lucratiua meus factus sit, nihilo minus ex empto mihi aduersus te
16 actio competit. In his autem, quae cum re empta praestari solent, non solum dolum, sed
et culpam praestandam arbitror: nam et Celsus libro octauo digestorum scripsit, cum
conuenit, ut uenditor praeteritam mercedem exigat et emptori praestet, non solum dolum,
17 sed et culpam eum praestare debere. Idem Celsus libro eodem scribit: fundi, quem cum
Titio communem habebas, partem tuam uendidisti et antequam traderes, coactus es com-
muni diuidundo iudicium accipere. si socio fundus sit adiudicatus, quantum ob eam rem
a Titio consecutus es, id tantum emptori praestabis. quod si tibi fundus totus adiudicatus
est, totum, inquit, eum emptori trades, sed ita, ut ille soluat, quod ob eam rem Titio con-
demnatus es. sed ob eam quidem partem, quam uendidisti, pro euictione cauere debes,
ob alteram autem tantum de dolo malo repromittere: aequum est enim eandem esse con-
dicionem emptoris, quae futura esset, si cum ipso actum esset communi diuidundo. sed
si certis regionibus fundum inter te et Titium iudex diuisit, sine dubio partem, quae ad-
18 iudicata est, emptori tradere debes. Si quid seruo distracto uenditor donauit ante tradi-
tionem, hoc quoque restitui debet: hereditates quoque per seruum adquisitae et legata
omnia, nec distinguendum, cuius respectu || ista sint relicta. item quod ex operis seruus f. 273
praestitit uenditori, emptori restituendum est, nisi ideo dies traditionis ex pacto prorogatus
19 est, ut ad uenditorem operae pertinerent. Ex uendito actio uenditori competit ad ea con-
20 sequenda, quae ei ab emptore praestari oportet. Ueniunt autem in hoc iudicium infra
scripta. in primis pretium, quanti res uenit. item usurae pretii post diem traditionis: nam
21 cum re emptor fruatur, aequissimum est eum usuras pretii pendere. Possessionem autem

F[P(VU)]

[1] postea (*u. i.*)?

1 ab emptore] ab emptoris herede uel ab ipso emptore *uidentur legisse Graeci, uertentes sic:* ἐὰν κληρονόμου τοῦ ἀγοραστοῦ μὴ διδόντος ὁλόκληρον τὸ τίμημα ἢ καὶ αὐτοῦ τοῦ ἀγοραστοῦ *B* (*Tipuc.*) | agitur] agit *P* 3 potes *F* (*suppl. f*) 7 si in locatis] *F*, si in locatus P^a, ... locatus V^a, sin locatus fP^b, sed si locatus V^b, si locatus *U* | pensionem u. ei cedent (cederent V^a) $P^a V^a$, pensionem u. ei cedet $P^b U$, pensionem u. ei cedere V^b 9 praeterea] *libri*, postea *Huschke* (*Zeitschr. f. Civilrecht und Procefs 4, 298*) *idque confirmant B* (*Tipuc.*): ἐάν τις βλάβη μετὰ τὸ σύμφωνον προσγέγονε τῷ πιπρασκομένῳ πράγματι | emptori] $fP^b U$, emptoris FP^a: δίδωσι τῷ ἀγοραστῇ τὰς ἀγωγὰς ὁ πράτης *B* (*Tipuc.*) 10 quod de ui P^a 12 quid] quid de *PVU* | ex ⌜re⌝ F^b? 14 allubione *F* 16 adgreuerint *F* 18 meus] eius P^a, *inc.* U^a 19 emptae *F* 20 scribit *P* 23 es] $fP^b U$, est FP^a 24 adiudicaturus P^a 25 a titio] $fPV^b U$, a tio *F*, accio V^a | adiudicaturus P^a 26 ut ille] utiles P^a 28 repromittere] *F*, ..promittere V^a, permittere P^a, promittere $P^b V^b U$ 34 ex] e F^1 35 uenditori] uenditori natura actionis ex uendito P^a 36 iuditio *PV* 37 tradition⌜i⌝s F^b 38 fruatur] fructus P^a, fruitur P^b

traditam accipere debemus et si precaria sit possessio: hoc enim solum spectare debemus,
22 an habeat facultatem fructus percipiendi. Praeterea ex uendito agendo consequetur etiam
sumptus, qui facti sunt in re distracta, ut puta si quid in aedificia distracta erogatum est:
scribit enim Labeo et Trebatius esse ex uendito hoc nomine actionem. idem et si in
aegri serui curationem impensum est ante traditionem aut si quid in disciplinas, quas[1]
uerisimile erat etiam emptorem uelle impendi. hoc amplius Labeo ait et si quid in funus
mortui serui impensum sit, ex uendito consequi oportere, si modo sine culpa uenditoris
23 mortem obierit. Item si conuenerit, cum res ueniret, ut locuples ab emptore reus detur,
24 ex uendito agi posse, ut id fiat. Si inter emptorem praediorum et uenditorem conuenisset,
ut, si ea praedia emptor heresue eius pluris uendidisset, eius partem dimidiam uenditori
praestaret et heres emptoris pluris ea praedia uendidisset, uenditorem ex uendito agendo
25 partem eius, quo pluris uendidisset, consecuturum. Si procurator uendiderit et cauerit
emptori, quaeritur, an domino uel aduersus dominum actio dari debeat. et Papinianus libro
tertio responsorum putat cum domino ex empto agi posse utili actione ad exemplum insti-
toriae actionis, si modo rem uendendam mandauit: *er*go et per contrarium dicendum est
26 utilem ex empto actionem domino competere. Ibidem Papinianus respondisse [Cf. Uat. 11]
se refert, si conuenerit, ut ad diem pretio non soluto uenditori duplum praestaretur, in
fraudem constitutionum uideri adiectum, quod usuram legitimam excedit: diuersamque
causam commissoriae esse ait, cum ea specie, inquit, non faenus illicitum contrahatur, sed
27 lex contractui non improbata dicatur[2]. Si quis colludente procuratore meo ab eo emerit,
28 an possit agere ex empto? et puto hactenus, ut aut stetur emptioni aut discedatur. Sed
et si quis minorem uiginti quinque annis circumuenerit, et huic hactenus dabimus actionem
29 ex empto, ut diximus in superiore casu. Si quis a pupillo sine tutoris auctoritate emerit,
ex uno latere constat contractus: nam qui emit, obligatus est pupillo, pupillum sibi non
30 obligat. Si uenditor habitationem exceperit, ut inquilino liceat habitare, uel colono ut
perfrui liceat ad certum tempus, magis esse Seruius putabat ex uendito esse actionem:
denique Tubero ait, si iste colonus damnum dederit, emptorem ex empto agentem cogere
posse uenditorem, ut ex locato cum colono experiatur, ut quidquid fuerit consecutus, emptori
31 reddat. Aedibus distractis uel legatis ea esse aedium solemus dicere, quae quasi pars
aedium uel propter aedes habentur, ut puta putealia

14 Pomponius libro trigesimo primo ad Quintum Mucium. (id est quo puteum [B. 19, 8, 14] *E
operitur),

15 Ulpianus libro trigesimo secundo ad edictum. lines[3] et labra, salientes. [B. 19, 8, 15] S
fistulae quoque, quae salientibus iunguntur, quamuis longe excurrant extra aedificium,
aedium sunt: item canales: pisces autem qui sunt in piscina non sunt || aedium nec fundi, f. 273'

16 Pomponius libro trigesimo primo ad Quintum Mucium. non magis quam [B. 19, 8, 16] *E
*pu*lli aut cetera animalia, quae in fundo sunt.

17 Ulpianus libro trigesimo secundo ad edictum. Fundi nihil est, nisi quod [B. 19, 8, 17] S

F[*P*(*VU*)]

[1] quae (*u. i.*)? [2] Pap. l. III resp. Conuenit ad diem pretio non soluto uenditori alterum tantum praestari. quod usurarum centesimam excedit, in fraudem iuris uidetur additum. diuersa causa est commissoriae legis, cum in ea specie non fenus inlicitum exerceatur, sed lex contractui (contractus *cod.*) non improbabilis dicatur *Uat.* [3] lenes (*cf. D. 8, 5, 17, 1*)?

1 debemus et si] debeamus et sit P^a 2 fuctus *F* (*suppl. f*) 4 idem ... 5 curationem *om.* P^a, *suppl. m. 1* 4 et si] si quid P^b 5 curatione P^aU | quas] quae *requiritur:* εἰς ἐπιστήμην, ἅτινα πιθανὸν ἦν βούλεσθαι τὸν ἀγοραστὴν δαπανηθῆναι *B* 6 etiam] et etiam P^a 9 posse e P^a 10 ut *om.* *PVU* | uenditori praestaret et] uenditores praestare P^a, uenditori praestare et U^a 13 et *om.* *PVU* 14 ex empto] excepto P^a 15 mandauit erergo *F* (*em. f*), mandauit heres ergo P^a 17 se *om.* P^aV 20 improbat addicatur P^a, improbata addicatur P^bVU 22 actionem *bis* P^a 26 putat P^a | uendito esse] *F*, uendito *fPU* 28 ut ex] F^1PU, ut is ex F^2? 30 proptem F^1 | habentur] habentes P^a | putealia] puteal *Taur.* 31 puteum] F^a, puteus F^b?*PVU* 33 lines] FP^a (*ubi in margine:* lines dicuntur funes quibus aqua de puteo abstrahitur), limes V^bU, *inc.* V^a | labras p salientes P^a? 36 magis] magis est P^a 37 pulli] fP^bU, pupilli FP^a 38 fundi ... *p. 551, 5* uendito *in litura* P^b, *inc.* P^a, *item inc. ex parte* V^a

terra se tenet: aedium autem multa esse, quae aedibus adfixa non sunt, ignorari non
oportet, ut puta seras claues claustra: multa etiam defossa esse neque tamen fundi aut
uillae haberi, ut puta uasa uinaria torcularia, quoniam haec instrumenti magis sunt,
1 etiamsi aedificio cohaerent. Sed et uinum et fructus perceptos uillae non esse constat.
2 Fundo uendito uel legato sterculinum et stramenta emptoris et[1] legatarii sunt, ligna autem
uenditoris uel heredis, quia non sunt fundi, tametsi ad eam rem comparata sunt. in ster-
culino autem distinctio Trebatii probanda est, ut, si quidem stercorandi agri causa com-
paratum sit, emptorem sequatur, si uendendi, uenditorem, nisi si aliud actum est: nec inter-
3 est, in stabulo iaceat an aceruus sit. Quae tabulae pictae pro tectorio includuntur itemque
4 crustae marmoreae aedium sunt. Reticuli circa columnas, plutei circa parietes, item cilicia
5 uela aedium non sunt. Item quod insulae causa paratum est, si nondum perfectum est,
6 quamuis positum in aedificio sit, non tamen uidetur aedium esse. Si ruta [BS. 15, 4 sch. 38]
et caesa excipiantur in uenditione, ea placuit esse ruta, quae eruta sunt, ut harena creta
et similia: caesa ea esse, ut arbores caesas et carbones et his similia. Gallus autem [(BS.)]
Aquilius, cuius Mela refert opinionem, recte ait frustra in lege uenditionis de rutis et
caesis contineri[2], quia, si non specialiter uenierunt, ad exhibendum de his agi potest neque
enim [3]magis de materia caesa aut de caementis aut de harena cauendum est uenditori
7 quam de ceteris quae sunt pretiosiora. Labeo generaliter scribit ea, quae perpetui usus
causa in aedificiis sunt, aedificii esse, quae uero ad praesens, non esse aedificii, ut puta
fistulae temporis quidem causa positae non sunt aedium, uerum tamen si perpetuo fuerint
8 positae, aedium sunt. Castella plumbea, putea[4], opercula puteorum, epitonia fistulis ad-
9 plumbata (aut quae terra continentur quamuis non sint adfixa) aedium esse constat. Item
constat sigilla, columnas quoque et personas, ex quorum[5] rostris aqua salire so*l*et, uillae
10 esse. Ea, quae ex aedificio detracta sunt ut reponantur, aedificii sunt: at quae parata
11 sunt ut imponantur, non sunt aedificii. Pali, qui uineae causa parati sunt, antequam col-
locentur, fundi non sunt, sed qui exempti sunt h*a*c mente ut collocentur, fundi sunt.

18 Iauolenus libro septimo ex Cassio. Granaria, quae ex tabulis fieri solent, [B. 19, 8, 18] *E
ita aedium sunt, si stipites eorum in terra defossi sunt: quod si supra terram sunt, rutis
1 et caesis cedunt. Tegulae, quae nondum aedificiis impositae sunt, quamuis tegendi gratia
allatae sunt, in rutis et caesis habentur: aliud iuris est in his, quae detractae sunt ut re-
ponerentur: aedibus enim accedunt.

19 Gaius ad edictum praetoris titulo de publicanis. Ueteres in emptione uen- [B. 19, 8, 19] *E
ditioneque appellationibus promiscue utebantur.

20 Idem libro uicesimo primo ad edictum prouinciale. Idem est et in locatione et [B. 19, 8, 20] *E
conductione.

21 Paulus libro trigesimo tertio ad edictum. Si sterilis ancilla sit, cuius partus [B. 19, 8, 21] S
uenit, uel maior annis quinquaginta, cum id emptor ignorauerit, ex empto tenetur uenditor.
1 Si praedii uenditor non dicat de tributo sciens, tenetur ex empto: quod si igno- [Ep. 16, 28]
2 rans non praedixerit, quod forte hereditarium praedium erat, non tenetur. Quamuis [(Ep.)]
supra diximus, cum in ‖ corpore consentiamus, de qualitate autem dissentiamus, emptionem f. 274
F[*P*(*VU*)]

---

[1] uel? [2] caueri? [3] enim *del.* [4] putea *del.* [5] quarum (*edd.*)? *nisi excidit* leonesue *post* personas

---

1 terra] intra *U* | adf. non sunt *om.* U^a | ignorare *U* 3 haberi ... 4 uillae *om.* U^a *eademque uidentur defuisse* $P^a V^a$ 8 sequentur P^a | si *om.* $P^a U$ 9 quae] qua· $P^a V$ 10 reticuli] in reticuli P^a 12 rute causa P^a, ruta caesa $P^b VU$ 13 esse eructa P^a 16 uenierint $PV^b U^b$, uenierit $V^a U^a$ 19 aedificii] edifitium P^a | ut puta fistulae temporis] *f* P^b (*m. ant.*) U^b *cum B* (*Tipuc.*): ὡς οἱ σωλῆνες, ut putae temporis *F*, ut puta temporis P^a, ut puta cemente (*om.* temporis) U^a 21 epitonia] *firmat lectionem BS. 20, 1, 58 sch. 3, ubi item* ἐπιτόνια *iunguntur fistulis,* epitonea *PU* 22 terra] a terra V^a, *inc.* P^a | item constat *om.* P^a 23 ex *om. PVU* | sollet *F* 24 edificio *F* | detracte *P* 26 hac] *f P*, haec *F*, ex hac *U* 28 terram] petram V^a, *inc.* P^a 30 alius P^a 32 *l. 19 continuatur praecedenti F* | in emptionem uenditionemque P^a, emptionum uenditionumque *U* 34 primo *om.* F^1 37 ignorauit *P* 38 quo si P^a 40 emptionem esse] *sic libri boni omnes*

esse, tamen uenditor teneri debet, quanti interest non esse deceptum, etsi uenditor quoque
3 nesciet: ueluti si mensas quasi citreas emat, quae non sunt. Cum per uenditorem [B. 53, 7, 9
steterit, quo minus rem tradat, omnis utilitas emptoris in aestimationem uenit, quae modo
circa ipsam rem consistit: neque enim si potuit ex uino puta negotiari et lucrum facere,
id aestimandum est, non magis quam si triticum emerit et ob eam rem, quod non sit [(B. 53)
traditum, familia eius fame laborauerit: nam pretium tritici, non seruorum fame necatorum
consequitur. nec maior fit obligatio, quod tardius agitur, quamuis crescat, si uinum hodie
pluris sit, merito, quia siue datum esset, haberem emptor, siue non, quoniam[1] saltem hodie
4 dandum est quod iam olim dari oportuit. Si tibi fundum uendidero, ut eum conductum
certa summa haberem, ex uendito eo nomine mihi actio est, quasi in partem pretii ea res
5 sit. Sed et si ita fundum tibi uendidero, ut nulli alii eum quam mihi uenderes, actio eo
6 nomine ex uendito est, si alii uendideris. Qui domum uendebat, excepit sibi habitationem,
donec uiueret, aut in singulos annos decem: emptor primo anno maluit decem praestare,
secundo anno habitationem praestare. Trebatius ait mutandae uoluntatis potestatem eum
habere singulisque annis alterutrum praestare posse et quamdiu paratus sit alterutrum praestare, petitionem non esse.

22 Iulianus libro septimo digestorum. Si in qualitate fundi uenditor mentitus [B. 19, 8, 22 *S*
sit, non in modo eius, tamen tenetur emptori: pone enim dixisse eum quinquaginta iugera
esse uineae et quinquaginta prati et in prato plus inueniri, esse tamen omnia centum iugera.

23 Idem libro tertio decimo digestorum. Si quis seruum, quem cum peculio [B. 19, 8, 23 *S*
uendiderat, manumiserit, non solum peculii nomine, quod seruus habuit tempore quo manumittebatur, sed et eorum, quae postea adquirit, tenetur et praeterea cauere debet, quidquid
ex hereditate liberti ad eum peruenerit, restitutu iri. Marcellus notat: illa praestare uenditor ex empto debet, quae haberet emptor, si homo manumissus non esset: non continebuntur igitur, quae, si manumissus non fuit, adquisiturus non esset.

24 Iulianus libro quinto decimo digestorum. Si seruus, in quo usus fructus tuus [Ep. 6, 62 *S*
erat, fundum emerit et antequam pecunia numeraretur, capite minutus fueris, quamuis pretium solueris, actionem ex empto non habebis propter talem capitis deminutionem, sed
indebiti actionem aduersus uenditorem habebis. ante capitis autem minutionem nihil interest, tu soluas an seruus ex eo peculio quod ad te pertinet: nam utroque casu actionem
1 ex empto habebis. Seruum tuum imprudens a fure [Paul. D. 12, 1, 31, 1. B. 19, 8, 24. Ep. 16, 83
bona fide emi: is ex peculio quod ad te pertinebat hominem parauit, qui mihi traditus
est. posse te eum hominem mihi condicere Sabinus dixit, sed si quid mihi abesset ex negotio quod is gessisset, inuicem me tecum acturum de peculio. Cassius ueram opinionem
2 Sabini rettulit, in qua ego quoque sum. Seruo uendente hominem fideiussor uendi- [(Ep.)
tionis omnia praestare debet, in quae obligaretur, si pro libero fideiussisset: nam et in dominum actio sic datur, ut emptor eadem consequatur, quae libero uendente consequi debuisset, sed ultra peculii taxationem dominus non condemnatur.

25 Idem libro quinquagesimo quarto digestorum. ‖ Qui pendentem uindemiam [B. 19, 8, 25 *S* f. 274'
emit si uuam legere prohibeatur a uenditore, aduersus eum petentem pretium exceptione
uti poterit 'si ea pecunia, qua de agitur, non pro ea re petitur, quae uenit neque tradita
est.' ceterum post traditionem siue lectam uuam calcare siue mustum euehere prohibeatur,

F[*P*(*VU*)]

---

[1] quoniam *del.*

---

2 ueluti 'si' F^b 3 ueniet *f* 4 ipsam *om.* *PVU* 5 tri'ti'cum F^b 6 traditurum P^a 8 merito] medico P^a | haberem] *F*, haberet fP^bV^bU (*ubi in mg. est:* uel habiem pi.), habere P^aV^a 10 certam summam P^a | actio est] actionem P^a, actio V^a 12 aliis uend. *PV* 15 posse ... praestare *bis* *F* (*em. f*) 19 iura P^a 20 quem] quum P^a 22 quidquid] F^a, quicquid F^b 23 restitutu iri] restituiri FP^a, restitutum iri P^bU | notat illa pr. notat P^a 24 esset non continebuntur i. q. s. manumissus non *bis* *F*, non continebuntur ... manumissus non fuit (*male deleto* fuit, *male relicto* esset *uoc.*) *f* 30 ad] a P^a 33 condiceres sabinus P^a | quid 'e' mihi F^b 34 actorum P^a 39 qui *om.* P^aVU^a 40 petentem] fP^bU, pendentem *F*, pe..entem P^a 41 re] ra F^1

ad exhibendum uel iniuriarum agere poterit, quemadmodum si aliam quamlibet rem suam tollere prohibeatur.

26 ALFENUS UARUS libro secundo digestorum. Si quis, cum fundum uenderet, [B. 19, 8, 26 S] dolia centum, quae in fundo esse adfirmabat, accessura dixisset, quamuis ibi nullum dolium fuisset, tamen dolia emptori debebit.

27 PAULUS libro tertio epitomarum Alfeni. Quidquid uenditor accessurum dixerit, [B. 19, 8, 27 S] id integrum ac sanum tradi oportet: ueluti si fundo dolia accessura dixisset, non quassa, sed integra dare debet.

28 IULIANUS libro tertio ad Urseium Ferocem. Praedia mihi uendidisti et con- [B. 19, 8, 28 S] uenit, ut aliquid facerem: quod si non fecissem, poenam promisi. respondit, uenditor antequam poenam ex stipulatu petat, ex uendito agere potest: si[1] consecutus fuerit, quantum poenae nomine stipulatus esset, agentem ex stipulatu doli mali exceptio summouebit: si ex stipulatu poenam consecutus fueris[2], ipso iure ex uendito agere non poteris[3] nisi in id, quod pluris eius interfuerit id fieri.

29 IDEM libro quarto ex Minicio. Cui res sub condicione legata erat, is eam im- [B. 19, 8, 29 S] prudens ab herede emit: actione ex empto poterit consequi emptor pretium, quia non[4] ex causa legati rem habet.

30 AFRICANUS libro octauo quaestionum. Seruus, quem de me cum peculio [B. 19, 8, 30 S] emisti, priusquam tibi traderetur, furtum mihi fecit. quamuis ea res quam subripuit interierit, nihilo minus retentionem eo nomine ex peculio me habiturum ait, id est ipso iure ob id factum minutum esse peculium, eo scilicet, quod debitor meus ex causa condictionis sit factus. nam licet, si iam traditus furtum mihi fecisset, aut omnino condictionem eo nomine de peculio non haberem aut eatenus haberem, quatenus ex re furtiua auctum peculium fuisset, tamen in proposito et retentionem me habiturum et, si omne peculium penes te sit, uel quasi plus debito soluerim posse me condicere. secundum quae dicendum: si nummos, quos seruus iste mihi subripuerat, tu ignorans furtiuos esse quasi peculiares ademeris et consumpseris, condictio eo nomine mihi aduersus te competet, quasi res mea ad
1 tę sine causa peruenerit. Si sciens alienam rem ignoranti mihi uendideris, etiam priusquam euincatur utiliter me ex empto acturum putauit in id, quanti mea intersit meam esse factam: quamuis enim alioquin uerum sit uenditorem hactenus teneri, ut rem emptori habere liceat, non etiam ut eius faciat, quia tamen dolum malum abesse praestare debeat, teneri eum, qui sciens alienam, non suam ignoranti uendidit: id *est*[5] maxime, si manumissuro uel pignori daturo uendiderit.

31 NERATIUS libro tertio membranarum. Si ea res, quam ex empto praestare [B. 19, 8, 31 Sf] debebam, ui mihi adempta fuerit: quamuis eam custodire debuerim, tamen pro*p*ius est, ut nihil amplius quam actiones persequendae eius praestari a m*e* emptori oporteat, quia custodia aduersus uim parum proficit. actiones autem eas non solum arbitrio, sed etiam pe-
1 riculo tuo tibi praestare debebo, ut omne lucrum ac dispendium te sequatur. Et non solum quod ipse per eum adquisii praestare debeo, sed et id, quod || emptor iam tunc sibi tradito f. 275
2 seruo adquisiturus fuisset. Uterque nostrum eandem rem emit a non domino, [BS. 15, 2 sch. 1] cum emptio uenditioque sine dolo malo fieret, traditaque[6] est: siue ab eodem emimus siue ab alio atque alio, is ex nobis tuendus est, qui prior ius eius[7] adprehendit, hoc est, cui primum tradita est. si alter ex nobis a domino em^i^sset, is omnimodo tuendus est.

F[*P*(*VU*)]

---

[1] sic *ins.* [2] fuerit (*edd.*)? [3] poterit (*edd.*)? [4] quia non] quando? [5] id est] et (*u. i.*)? [6] utrique *ins.* [7] ius eius] iuste (iuste *et* iuse' *permutata*)?

---

6 epitomatorum *P* 7 qu'od'assa $F^{b?}$, quasata *PVU* 10 paenas P^{a} 18 quem] cum P^{a} 19 ea] $fP^{b}U$, eas FP^{a} 20 id] is P^{a} 24 fuisse P^{a} | praeposito P^{a} 26 quos] quod P^{a} 27 consumpseris] *f*, consumseris *F* | competet] $F^{b}P$, competat F^{a}, competit *VU* 32 id est maxime] PV^{b}, idesest maxime *F*, idem maxime $V^{a}U$, idem est maxime *f*: *malim* et maxime, *ut* id *male repetitum sit ex praecedente uocabulo, et sic in B*: καὶ μάλιστα 35 debeam *PV* | proprius *FPVU* 36 a me] $fP^{b}V^{b}U$, ā *F*, a me an $P^{a}V^{a}$ 39 adquisiui PVU^{b} 42 prior] proprior P^{a} 43 est si] sit $P^{a}V^{a}$?, sit sed si $P^{b}V^{b}$?*U*

32 ULPIANUS libro undecimo ad edictum. Si quis a me oleum quod emisset [B. 19, 8, 32] E adhibitis iniquis ponderibus accepisset, ut in modo me falleret, uel emptor circumscriptus sit a uenditore ponderibus minoribus, Pomponius ait posse dici[1] uenditorem sibi dare oportere quod plus est petere: quod habet rationem: ergo et emptor ex empto habebit actionem, qua contentus esse possit.

33 IDEM libro uicesimo tertio ad edictum. Et si uno pretio plures res emptae [B. 19, 8, 33] E sint[2], de singulis ex empto et uendito agi potest.

34 IDEM libro decimo octauo ad edictum. Si fundo uendito in qualitate iugerum captio est, ex empto erit actio. [B. 19, 8, 34] E*

35 IDEM libro septuagesimo ad edictum. Si quis fundum emerit, quasi per eum [B. 19, 8, 35] E fundum eundi agendi ius non esset, et interdicto de itinere actuque uictus sit, ex empto habebit actionem: licet enim stipulatio de euictione non committatur, quia non est de iure seruitutis in rem actione pronuntiatum, tamen dicendum est ex empto actionem competere.

36 PAULUS libro septimo ad Plautium. Uenditor domus antequam eam tradat, [B. 19, 8, 36] E damni infecti stipulationem interponere debet, quia, antequam uacuam possessionem tradat, custodiam et diligentiam praestare debet et pars est custodiae diligentiaeque hanc interponere stipulationem: et ideo si id neglexerit, tenebitur emptori.

37 IDEM libro quarto decimo ad Plautium. Sicut aequum est bonae fidei emptori [B. 19, 8, 37] E alterius dolum non nocere, ita non est aequum eidem personae uenditoris sui dolum prodesse.

38 CELSUS libro octauo digestorum. Si uenditor hominis dixit peculium eum [B. 19, 8, 38] E habere decem nec quemquam[3] ademptarum, et[4] si plus habet, totum praestet, nisi hoc *actum* est, ut dumtaxat decem praestaret, si minus est, prae*s*tet esse decem et talem ser-
1 uum esse, ut tantum peculii habeat. Si per emptorem steterit, quo minus ei mancipium traderetur, pro cibariis per arbitrium indemnitatem posse seruari Sextus Aelius, Drusus
2 dixerunt, quorum et mihi iustissima uidetur esse sententia. Firmus a Proculo quaesiit, si de plumbeo castello fistulae sub terram missae aquam ducerent in aenum lateribus circumstructum, an hae aedium essent, an ut ruta caesa uincta fixaque, quae[5] aedium non essent. ille rescripsit referre, quid acti esset. quid ergo si nihil de ea re neque emptor neque uenditor cogitauerunt, ut plerumque in eiusmodi rebus euenisse solet, nonne propius est, ut inserta et inclusa aedificio partem eius esse existimemus?

39 MODESTINUS libro quinto responsorum. Quaero, si quis ita fundum uendiderit, [B. 19, 8, 39] E ut id uenum datum esse uideatur, quod intra terminos ipse possedit, sciens tamen aliquam partem certam se non possidere non certiorauerit emptorem, an ex empto iudicio teneatur, cum haec generalis adiectio ad ea, quae specialiter nouit qui uendidit nec excepit, pertinere non debeat, ne alioquin emptor cap*i*atur, qui fortasse, si hoc cognouisset, uel empturus || non esset uel minoris empturus esset, si certioratus de loco certo fuisset[6]: cum hoc et f. 275' apud ueteres sit relatum in eius persona, qui sic exceperat: 'seruitutes si quae debentur, 'debebuntur': etenim iuris auctores responderunt, si certus uenditor quibusdam personis certas seruitutes debere non admonuisset emptorem, ex empto eum teneri debere, quando haec generalis exceptio non ad ea pertinere debeat, quae uenditor nouit quaeque specialiter *F*[*P*(*VU*)]

---

[1] dici *del.* [2] et quaedam earum uel omnes euictae sint *ins.* (*u. i.*) [3] quicquam (*dett.*)? [4] ad. et] ad. esse? [5] quae *del.* (*u. i.*) [6] si certioratus de loco certo fuisset *del.*

---

1 a me‘t’ F^b 2 circumscriptum P^a 6 uno] modo uno P^a | res *om.* $P^a VU$ | emptae sint] ἐὰν ἑνὶ τιμήματι πολλὰ πράγματα πραθῇ καὶ ἐκνικηθῇ πάντα ἢ τινα *B* (*Tipuc.*), *unde suppleui supra* 9 actio erit *P* 12 deuictione P^a 18 bonae ... 19 aequum *om.* P^a 20 eum] in eum P^a 22 actum] $P^b U$, autem *F*, a.... P^a | praesstet *F* (*em. f*) 23 steterit quo minus ei mancipium *om.* $P^a V^a$, ei mancipium *om.* $P^b V^b U$ 24 ciuariis *F* | possit P^a 26 terram] trans P^a, terra *U* | in aenum] *F et ex P(isana)* U^b, me .uum V^a, in equum $P^b V^b U$, *inc.* P^a 27 hae aedium essent] edium eessent P^a, edium essent $P^b VU$ | uincta] inuicta P^a, iniuncta $P^b V$ | quae *del.* fU^b 29 cogitauerit *PV* | propriis P^a, proprius $P^b U$ 32 ut i‘d’ F^b, uti *Taur.*: εἴ τι ἐντὸς τῶν ὅρων νέμομαι, τοῦτο πέπραται *B* (*Tipuc.*) 33 certiorauestit P^a 35 debet P^a | caplatur *F* 36 uel minoris empturus esset *om.* $P^a V^a$ | hoc] haec P^a 38 responderint P^a 40 ea] eam P^a

excipere et potuit et debuit, sed ad ea, quae ignorauit et de quibus emptorem certiorare nequiuit. Herennius Modestinus respondit, si quid circumueniendi emptoris causa uenditor in specie de qua quaeritur fecit, ex empto actione conueniri posse.

40 Pomponius libro trigesimo primo ad Quintum Mucium. Quintus Mucius scribit: B. 19, 8, 40 *Ef* dominus fundi de praedio arbores stantes uendiderat et pro his rebus pecuniam accepit et tradere nolebat: emptor quaerebat, quid se facere oporteret, et uerebatur, ne hae arbores eius non uiderentur factae. Pomponius: arborum, quae in fundo continentur, non est separatum corpus a fundo et ideo ut dominus suas specialiter arbores uindicare emptor non poterit: sed ex empto habet actionem.

41 Papinianus libro tertio responsorum. In uenditione super annua pensitatione B. 19, 8, 41 *P* pro aquae ductu infra[1] domum Romae constitutum[2] nihil commemoratum est. deceptus ob eam rem ex empto actionem habebit: itaque, si conueniatur ob pretium ex uendito, ratio inprouisi oneris habetur.

42 Paulus libro secundo quaestionum. Si duorum fundorum uenditor separatim B. 19, 8, 42 *P* de modo cuiusque pronuntiauerit et ita utrumque uno pretio tradiderit, et alteri aliquid des*i*t, quamuis in altero exsuperet, forte si dixit unum centum iugera, alterum ducent*a* habere, non proderit ei, quod in altero ducenta decem inueniuntur, si in altero decem desint. et de his ita apud Labeonem relatum est. sed an exceptio doli mali uenditori profutura sit, potest dubitari, utique si exiguus modus siluae des*i*t et plus in uineis habeat, quam repromissum est. an non facit dolo, qui iure perpetuo utitur? nec enim hic quod amplius in modo inuenitur, quam alioquin dictum est, ad compendium uenditoris, sed ad emptoris pertinet: et tunc tenetur uenditor, cum minor modus inuenitur. uideamus tamen, ne nulla querella sit emptoris in eodem fundo, si plus inueniat in uinea quam in prato, cum uniuersus modus constat. similis quaestio esse potest ei, quae in duobus fundis agitata est et si quis duos statuliberos uno pretio uendat et dicat unum decem dare iussum, qui quindecim dare debebat[3]: nam et hic tenebitur ex empto actione, quamuis emptor a duobus uiginti accepturus sit. sed rectius est in omnibus supra scriptis casibus lucrum cum damno compensari et si quid deest emptori siue pro modo siue pro qualitate loci, hoc ei resarciri.

43 Idem libro quinto quaestionum. Titius cum decederet, Seiae Stichum Pam- B. 19, 8, 43 *P* philum Arescusam per fideicommissum rel*i*quit eiusque fidei commisit, ut omnes ad libertatem post annum perduceret. cum legataria fideicommissum ad se pertinere noluisset nec tamen heredem a sua petitione liberasset, heres eadem mancipia Sempronio uendidit nulla commemoratione fideicommissae libertatis facta: emptor cum pluribus annis mancipia supra scripta sibi seruissent, Arescusam manumisit, et cum ceteri quoque serui cognita uoluntate defuncti ‖ fideicommissam libertatem petissent et heredem ad praetorem perduxissent, iussu f. 276 praetoris ab herede sunt manumissi. Arescusa quoque nolle se emptorem patronum habere responderat. cum emptor pretium a uenditore empti iudicio Arescusae quoque nomine repeteret, lectum est responsum Domit*i*i Ulpiani, quo continebatur Arescusam pertinere ad rescriptum sacrarum constitutionum, si nollet emptorem patronum habere: emptorem tamen
F[*P*(*VU*)]

---

[1] intra (*cf. Orelli inscr. 4047:* ut aquae digitus in domo eius flueret *et 5326*)? [2] constituto?
[3] alterum item decem, qui quinque dare debebat *ins.* (*u. i.*)

---

3 accionem conuenire posset P^a 5 stantes] tantas P^a 11 constitutum] FP^a, constitutam fP^bU 16 desiit FP^aU | ducenda *F* (*em. f*) 17 proderat P^a | ducenta decem] discuta x P^a 18 profuturae P^a 19 desiit FP^aU 20 hi's'c *F* | quod] quid P^a 21 in modo] FP^a, in modo agri P^bVU 24 constat] F^1P, constet F^2VU 25 u'n'o F^b | et dicat unum decem dare iussum (iussus P^aV) qui quindecim dare debebat (debeat *PVU*)] ἢ εἴπω ὀφείλειν αὐτοὺς δοῦναι ἀνὰ δέκα νομίσματα καὶ εὑρεθῇ ὁ μὲν κελευσθεὶς δοῦναι ιε΄, ὁ δὲ πέντε *B* (*Tipuc.*), *ut Graeci fortasse locum habuerint integrum: quamquam talia etiam facili supplemento assequi potuerunt* 28 et] sed *PV* | qui deest P^a | hoc ei] F^2, hoc es F^1, hoc PV^bU, ei V^a 30 seiae] siei P^a 31 arescusam] FP^a, aretusam P^bVU *et sic deinceps* | reliquit] *fP*, relinquit *FU*, dereliquit *V* 35 seruissent] ·uissent (fuissent?) P^a 86 et heredem] heredem P^a, heredemque *V* | praetorem] emptorem P^aV 39 domicii *PU*, domini *F*

nihil posse post manumissionem a uenditore consequi. ego cum meminissem et Iulianum in ea sententia esse, ut existimaret post manumissionem quoque empti actionem durare, quaero, quae sententia uera est. illud etiam in eadem cognitione nomine emptoris desiderabatur, ut sumptus, quos in unum ex his quem erudierat fecerat, ei restitue*re*ntur. idem quaero, Arescusa, quae recusauit emptorem patronum habere, cuius sit liberta constituta? an possit uel legatariam quae non liberauit uel heredem patronum habere? nam ceteri duo ab herede manumissi sunt. respondi: semper probaui Iuliani sententiam putantis manumissione non amittitur eo modo[1]. de sumptibus uero, quos in erudiendum hominem emptor fecit, uidendum est: nam empti iudicium ad eam quoque speciem sufficere existimo: non enim pretium continet tantum, sed omne quod interest emptoris seruum non euinci. plane si in tantum pretium excedisse proponas, ut non sit cogitatum a uenditore de tanta summa (ueluti si ponas agitatorem postea factum uel pantomimum euictum esse eum, qui minimo ueniit pretio), iniquum uidetur in magnam quantitatem obligari uenditorem,

44 Africanus libro octauo quaestionum. (cum et forte idem mediocrium facultatium sit: et non ultra duplum periculum subire eum oportet) B. 19, 8, 44 *S

45 Paulus libro quinto quaestionum. idque et Iulianum agitasse Africanus refert: quod iustum est: sicut minuitur praestatio, si seruus deterior apud emptorem effectus sit, cum euincitur. B. 19, 8, 45 P
1 Illud expeditius uidebatur, si mihi alienam aream uendideris et in eam ego aedificauero atque ita eam dominus euincit: nam quia possi*m* petentem dominum, nisi impensam aedificiorum soluat, doli mali exceptione summouere, magis est, ut ea res ad periculum uenditoris non pertineat. quod et in seruo dicendum est, si in seruitutem, non in libertatem euinceretur, ut dominus mercedes et impensas praestare debeat. quod si emptor non possideat aedificium uel seruum, ex empto habebit actionem. in omnibus tamen his casibus, si sciens quis alienum uendiderit, omnimodo teneri debet.
2 Superest tertia deliberatio, cuius debet esse liberta Arescusa, quae recusat emptorem. et non sine ratione dicetur eius debere effici libertam, a quo uendita est, id est heredis, quia et ipse ex empto actione tenetur: sed hoc ita, si non Arescusa elegerit emptoris patronatum: tunc etenim et illius remanet liberta et ille ex empto actionem non habet, quia nihil eius interest, cum eam libertam habet.

46 Idem libro uicesimo quarto quaestionum. Si quis alienam rem uendiderit et medio tempore heres domino rei exstiterit, cogetur implere uenditionem. B. 19, 8, 46 P

47 Idem libro sexto responsorum. Lucius Titius accepta pecunia ad materias uendendas sub poena certa, ita ut, si non integras repraestauerit[2] intra statuta tempora, poena conueniatur[3], partim datis materiis decessit: cum igitur testator ‖ in poenam commiserit neque heres eius reliquam materiam exhibuerit, an et in poenam et in usuras conueniri possit, praesertim cum emptor mutuatus pecuniam usuras grauissimas expendit? Paulus respondit ex contractu, de quo quaeritur, etiam heredem uenditoris in poenam conueniri posse. in actione quoque ex empto officio iudicis post moram intercedentem usurarum pretii rationem haberi oportere. B. 19, 8, 47 P f. 276'

48 Scaeuola libro secundo responsorum. Titius heres Sempronii fundum Septicio uendidit ita: 'fundus Sempronianus, quidquid Sempronii iuris fuit, erit tibi emptus tot num- B. 19, 8, 48 P

F[*P*(*VU*)]

---

[1] *sic fere supple:* manumissione non amitti [empti actionem: itaque quod ius habuit emptor aduersus heredem Arescusae nomine, etsi manumisit eam, non amitti]tur eo modo (*u. i.*) [2] repraesentauerit (*Cuiacius: u. i.*)? [3] committatur (*u. i.*)?

---

3 cognitione'm' F^b 4 restituentur FP^a? 5 quae] que *F* 7 manumissionem $P^{a\,ut\,b}V$ 8 non amittitur] *F*, non admittitur P^aU^a, non admitti P^b, non adimi (uel amitti *supra scr.* V^b) V^bU^b, *inc.* V^a: τὴν περὶ πράσεως ἀγωγὴν ἔχεις (*id est habet emptor*) ἐπὶ τῷ παρὰ σοῦ ἐλευθερωθέντι μεθοδεύουσαν τὸ τίμημα καὶ τὴν δαπάνην τῆς διδασκαλίας *B* (*Tipuc.*) 19 possim] *PU*, possint *F*, possum *f* 25 libera P^a 28 interest] est P^a 33 repraestauerit] FP^a, res praestauerit P^bV, praestauerit *U*: εἰ μὴ τὸ πραθὲν ἐμπροθέσμως παράσχῃ *B* (*Tipuc.*) 34 poena conueniatur] ὡμολόγησε ποινήν *B* (*Tipuc.*) | igitur *euanuit F* | commiserint P^a 38 moram] mortem PV^a

'mis' uacuamque possessionem tradidit neque fines eius demonstrauit: quaeritur, an empti iudicio cogendus sit ostendere ex instrumentis hereditariis, quid iuris defunctus habuerit et fines ostendere. respondi id ex ea scriptura praestandum, quod sensisse intelleguntur: quod si non appareat, debere uenditorem et instrumenta fundi et fines ostendere: hoc etenim contractui bonae fidei consonat.

49 HERMOGENIANUS libro secundo iuris epitomarum. Qui per collu- Cf. Uat. 13. B. 19, 8, 49 *Pf* sionem imaginarium colonum circumueniendi emptoris causa subposuit, ex empto tenetur nec defenditur, si, quo facilius excogitata fraus occultetur, colonum et quinquennii pensiones
1 in fidem suam recipiat[1]. Pretii, sorte licet post moram soluta, usurae peti non pos- (Uat.) sunt, cum hae non sint in obligatione, sed officio iudicis praestentur.

50 LABEO libro quarto posteriorum a Iauoleno epitomatorum. Bona fides non B. 19, 8, 50 *A* patitur, ut, cum emptor alicuius legis beneficio pecuniam rei uenditae debere desisset antequam res ei tradatur, uenditor tradere compelletur[2] et re sua careret[3]. possessione autem tradita futurum est, ut rem[4] uenditor aeque amitteret, utpote cum petenti eam rem petitor ei neque uendidisset neque tradidisset[5].

51 IDEM libro quinto posteriorum a Iauoleno epitomatorum. Si et per emptorem B. 19, 8, 51 *A* et uenditorem mora fuisset, quo minus uinum praeberetur[6] et traderetur, perinde esse ait, quasi si per emptorem solum stetisset: non enim potest uideri mora per uenditorem emptori
1 facta esse ipso moram faciente emptore. Quod si fundum emisti ea lege, uti des pecuniam kalendis Iuliis, et si ipsis calendis per uenditorem esset factum, quo minus pecunia ei solueretur, deinde per te staret quo minus solueres, uti posse aduersus te lege sua uenditorem dixi, quia in uendendo hoc ageretur, ut, quandoque per emptorem factum sit, quo minus pecuniam soluat, legis poenam patiatur. hoc ita uerum puto, nisi si quid in ea re uenditor dolo fecit.

52 SCAEUOLA libro septimo digestorum. Creditor fundum sibi obligatum, cuius B. 19, 8, 52 *A* chirographa tributorum a debitore retro solutorum apud se deposita habebat, uendidit Maeuio ea lege, ut, si quid tributorum nomine debitum esset, emptor solueret: idem fundus ob causam eorum tributorum, quae iam soluta erant, a conductore saltus, in quo idem fundus est, uenit eumque idem Maeuius emit et pretium soluit: quaesitum est, an empti iudicio uel aliqua actione emptor a uenditore consequi possit, ut solutionum supra scriptarum chirographa ei dentur. respondit posse emptorem empti iudicio consequi, ut instrumenta de
1 quibus quaereretur exhibeantur. Praedium aestimatum in dotem a patre filiae suae nomine datum obligatum creditori deprehenditur: quaesitum est, an filius, qui hereditatem patris ‖ retinet, cum ab ea se filia abstinuisset dote contenta, actione ex empto teneatur, ut a f. 277
2 creditore lueret et marito liberum praestaret. respondit teneri. Inter uenditorem et emptorem militiae ita conuenit, ut salarium, quod debeatur ab illa persona, emptori cederet:
F[*P*(*VU*)]

---

[1] Pap. l. III resp. uenditor si per conlusionem imaginarium colonum emptoris decipiendi causa subposuit, ex empto tenebitur, nec idcirco recte defenditur, si, quo facilius excogitatam fraudem retineret, colonum et quinque annorum mercedes in fidem suam recipiat. alioquin si bona fide locauit, suspectus non erit *Uat.* [2] compellatur (*u. i.*)? [3] carere (*u. i.*)? [4] et pecuniam *ins.* (*u. i.*) [5] *sic fere exple:* utpote cum petenti eam rem [emptor exceptionem rei uenditae et traditae opponere possit nec perinde sit, quasi eam rem] petitor ei neque uendidisset neque tradidisset [6] probaretur (*Ant. Faber*)?

---

3 hostenderet respondit P^a 5 bona fidei FP^a, bona fide U^a 8 et quinq. p. in f. suam] *F et ex P(isana)* U^b, *om.* PU^a, et quinq. p. *om.* *V*? 9 solutam P^a 10 in *om.* V^a, *inc.* P^a 12 ut *om.* *PU* 13 compelletur] *F*, compell.. P^a, compellatur P^bVU | re sua careret] re sua carere *fU*, res uacare P^a, *inc.* V^a 14 rem] *fuit fortasse* rem et pecuniam: εἰ δὲ παραδώσῃ, καὶ τὸ τίμημα οὐκ ἀπαιτεῖ καὶ τοῦ πράγματος ἐκπίπτει *B* (*Tip.*) | admitteret *PU* | eam rem] FP^aV^aU, eam rem emptor exceptionem rei uendite et tradite obiciat ut perinde habeatur (hoc perinde erit V^b) ac si P^bV^b: *in margine:* mala litera. B(ulgarus) U^b 16 lauoleno *P* 18 quasi s'i' per F^2 19 emisti *om.* F^1 | uti ei des V^a, ut ei des $V^bP^bU^b$, *def.* P^a 22 dixit *PVU* 23 si *om.* *P* 26 a *om.* P^aU^a 28 a] ad P^a | fundus] fP^bU, fundum FP^a 30 solutionem F^a (*em.* $F^{b?}$) P^aV^a | supra scriptorum F^aV^a 34 ut a cr. lueret] a cr. luere (lugere V^a) *PVU* 35 praestare *PVU*

quaesitum est, emptor militiae quam quantitatem a quo exigere debet et quid ex eiusmodi pacto uenditor emptori praestare debeat. respondit uenditorem actiones extraordinarias eo
3 nomine quas haberet praestare debere. Ante domum mari iunctam molibus iactis *ripam* constituit et uti ab eo possessa domus fuit, Gaio Seio uendidit: quaero, an ripa, quae ab auctore dom*u*i coniuncta erat, ad emptorem quoque iure emptionis pertineat. respondit eodem iure fore uenditam domum, quo fuisset priusquam ueniret.

53 LABEO libro primo pithanon. Si mercedem insulae accessuram esse emptori dictum est, quanti insula locata est, tantum emptori praestetur. PAULUS: *i*mmo si insulam totam uno nomine locaueris et amplioris conductor locauerit et in uendenda insula mercedem emptori cessuram esse dixeris, id accedet, quod tibi totius insulae conductor debebit. | B. 19, 8, 53 *A*
1 Si eum fundum uendidisti, in quo sepulcrum habuisti, nec nominatim tibi sepulchrum excepist*i*, parum habes eo nomine cautum. PAULUS: minime, si modo in sepulchrum iter
2 publicum transit. Si habitatoribus habitatio lege uenditionis recepta est, omnibus in ea habitantibus praeter dominum recte recepta habitatio est. PAULUS: immo si cui in ea insula, quam uendideris, gratis habitationem dederis et sic receperis: 'habitatoribus aut[1] quam quisque diem conductum habet', parum caueris (nominatim enim de his recipi oportuit) itaque eos habitatores emptor insulae habitatione impune prohibebit.

54 IDEM libro secundo pithanon. Si seruus quem uendideras iussu tuo aliquid fecit et ex eo crus fregit, ita demum ea res tuo periculo non est, si id imperasti, quod solebat ante uenditionem facere, et si id imperasti, quod etiam non uendito seruo imperaturus eras. PAULUS: minime: nam si periculosam rem ante uenditionem facere solitus est, culpa tua id factum esse uidebitur: puta enim eum fuiss*e* seruum, qui per catadromum descendere aut in cloacam d*e*mitti solitus esset. idem iuris erit, si eam rem imperare solitus fueris, quam prudens et diligens pater familias imperaturus ei seruo non fuerit. quid si hoc exceptum fuerit? tamen potest ei seruo nouam rem imperare[2], quam imperaturus non fuisset, si *non* uenisset: ueluti si ei imperasti, ut ad emptorem iret, qui peregre esset: nam certe ea res tuo periculo esse non debet. itaque tota ea res ad dolum malum dum- | B. 19, 8, 54 *A*
1 taxat et culpam uenditoris dirigenda est. Si dolia octoginta accedere fundo, quae infossa essent, dictum erit, et plura erunt quam ad eum numerum, dabit emptor*i* ex omnibus quae uult, dum integra det: si sola octoginta sunt, qualiacumque emptorem sequentur nec pro non integris quicquam ei uenditor praestabit.

55 POMPONIUS libro decimo epistularum. Si seruus, qui emeretur uel promitteretur, in hostium potestate sit, Octauenus magis putabat ualere emptionem et stipulationem, quia inter ementem et uendentem esset commercium: potius enim difficultatem in praestando eo inesse, quam in natura[3], etiamsi officio iudicis sustinenda esset eius praestatio, donec praestari possit. | B. 19, 8, 55 *A*

F[*P(VU)*]

---

[1] aut] *firmant B* (ἐὰν ὁ πράτης ὑπεξέλῃ τὰς οἰκήσεις ἢ τὸν χρόνον τῆς ἑκάστου μισθώσεως): ad (*Huschke*)? [2] quid si ... imperare] quod si hoc exceptum fuerit, etiam potest ei seruo nouam rem imperare. item potest ei eam rem imperare? [3] quam in natura] quam eum non esse in rerum natura?

---

1 a quo] et a quo *f*U^b 2 uenditor em'ptori prestare d. r. benditorem' act. F^2 3 iunctam] F^1, iniunctam F^2 (in *postea deletum*) *PVU* | ripam constituit] *f*, piram constitut FP^a, piram constituit P^bVU: τὸν πρὸ πυλῶνός μου παρ' ἐμοῦ γενόμενον μῶλον συμπεριλαμβάνω τῷ πραθέντι σοι οἴκῳ *B* (*Tipuc.*) 4 ripa] *F*, pipa P^a, pira P^bU, piram *V* 5 domui] P^bV^bU, domini FV^a, *inc.* P^a 6 iurem forem P^a 8 emmo *F* (*em. f*) 9 insulam P^aV^a 10 emptoris P^aU^a | acessuram PV^bU, decessuram V^a 11 excepistiiparum *F* 12 habes] es P^a, est P^bVU 19 impetrasti P^a | quod *om.* P^a, quod solebat ... 20 imperasti *om.* V^a 20 faceret set si P^a, facere sed si U^a 22 fuisses seruum *F* (*em. f*) | catadomum P^aV^a 23 dimitti *FPU* 26 si non] P^bV^bU, si FP^aV^a 28 diligenda P^aV | dolea F^2PV^aU 29 erunt] erant *P* | emptor *F* 35 sustinuenda P^a 36 donec] nec PU^a

II. f. 277r

℞ LOCATI CONDUCTI ℞ SEPA

1 Paulus libro trigesimo quarto ad edictum. Locatio et conductio cum naturalis sit et omnium gentium, non uerbis, sed consensu contrahitur, sicut emptio et uenditio. [B. 20, 1, 1] S*

2 Gaius libro secundo rerum cottidianarum. Locatio et conductio proxima est emptioni et uenditioni isdemque iuris regulis constitit: nam ut emptio et uenditio ita contrahitur, si de pretio conuenerit, sic et locatio et conductio contrahi intellegitur, si de mercede conuenerit. [I. 3, 24 pr. B. 20, 1, 2] S*
1 Adeo autem familiaritatem aliquam habere uidentur emptio et uenditio, item locatio et conductio, ut in quibusdam quaeri soleat, utrum emptio et uenditio sit an locatio et conductio. ut ecce si cum aurifice mihi conuenerit, ut is ex auro suo anulos mihi faceret certi ponderis certaeque formae et acceperit[1] uerbi gratia trecenta, utrum emptio et uenditio sit, an locatio et conductio? sed placet unum esse negotium et magis emptionem et uenditionem esse. quod si ego aurum dedero mercede pro opera constituta, dubium non est, quin locatio et conductio sit. [(I.)]

3 Pomponius libro nono ad Sabinum. Cum fundus locetur, et aestimatum instrumentum colonus accipiat, Proculus ait id agi, ut instrumentum emptum habeat colonus, sicuti fieret, cum quid aestimatum in dotem daretur. [B. 20, 1, 3] S

4 Idem libro sexto decimo ad Sabinum. Locatio precariiue rogatio ita facta, quoad is, qui eam locasset dedissetue, uellet, morte eius qui locauit[2] tollitur. [B. 20, 1, 4] S

5 Ulpianus libro uicesimo octauo ad edictum. Si tibi habitationem locauero, mox pensionem remittam, ex locato et conducto agendum erit. [B. 20, 1, 5] S

6 Gaius libro decimo ad edictum prouinciale. Is qui rem conduxerit non cogitur restituere id quod rei nomine furti actione consecutus est. [B. 20, 1, 6] S

7 Paulus libro trigesimo secundo ad edictum. Si tibi alienam insulam locauero quinquaginta tuque eandem sexaginta Titio locaueris et Titius a domino prohibitus fuerit habitare, agentem te ex conducto sexaginta consequi debere placet, quia ipse Titio tenearis in sexaginta. [B. 20, 1, 7] S

8 Tryphoninus libro nono disputationum. Nos uideamus, ne non sexaginta praestanda nec quinquaginta sint, sed quanti interest perfrui conductione, tantundemque consequatur medius, quantum praestare debeat ei, qui a se conduxit, quoniam emolumentum conductionis ad comparationem uberioris mercedis computatum maiorem efficit condemnationem. et tamen primus locator reputationem habebit quinquaginta, quae ab illo perciperet, si dominus insulae habitare nouissimum conductorem non uetuisset: quo iure utimur. [B. 20, 1, 8] *P

9 Ulpianus libro trigesimo secundo ad edictum. Si quis domum bona fide emptam uel fundum locauerit mihi isque sit euictus sine dolo malo culpaque eius, Pomponius ait nihilo minus eum teneri ex conducto ei qui conduxit, ut ei praestetur frui quod conduxit licere. plane si dominus non patitur et locator paratus sit aliam habitationem non minus commodam praestare, aequissimum esse ait absolui locatorem. [B. 20, 1, 9] S
1 Hic subiungi potest, quod Marcellus libro sexto digestorum scripsit: si fructuarius locauerit fundum in quinquennium et decesserit, heredem eius non teneri, ut frui praestet, non magis quam insula exusta teneretur || locator conductori. sed an ex locato teneatur conductor, ut pro f. 278

F [*P*(*VU*)]

---

[1] acciperet (*Schulting*)? [2] deditue *ins.* (*Hal.*)

4 sicu'm't *F*[b] 6 hisdemque *FPU* | consistit *PU cum B* (*Anon.*): ὑπὸ τοὺς αὐτοὺς συνίστανται κανόνας: consistunt *Inst.* 8 autem] ut *P*[a] 11 suo anillos *P*[a] 12 condictio *P*[a] 13 emptionem esse et uenditionem *P* 16 colonis acc. *P*[a] | colonus ... instrumentum *bis, sed ut posteriore loco omittatur* ait, *F* (*emendauit et praeterea male deleuit* empt. hab. colonus *f*) 18 precariiu rog. *P*[a] 28 nono *om.* *P*[a], uiii *P*[b] | ˈsˈexaginta *F*[2] 31 maiorem] meliorem *P*[a] 33 conditorem *P*[a] 38 patiatur *PV* 40 scribit *P* 41 deserit *P*[a]

rata temporis quo fruitus est pensionem praestet, Marcellus quaerit, quemadmodum prae-
staret, si fructuarii serui operas conduxisset uel habitationem? et magis admittit teneri
eum: et est aequissimum. idem quaerit, si sumptus fecit in fundum quasi quinquennio
fruiturus, an recipiat? et ait non recepturum, quia hoc euenire posse prospicere debuit.
quid tamen si non quasi fructuarius ei locauit, sed si quasi fundi dominus? uidelicet tene-
bitur: decepit enim conductorem: et ita imperator Antoninus cum diuo Seuero rescripsit.
in exustis quoque aedibus eius temporis, quo aedificium stetit, mercedem praestandam re-
2 scripserunt. Iulianus libro quinto decimo digestorum dicit, si quis fundum locauerit, ut
3 etiam si quid ui maiori accidisset, hoc ei praestaretur, pacto standum esse. Si colonis
praediorum lege locationis, ut innocentem ignem habeant, denuntiatum sit, si quidem for-
tuitus casus incendii causam intulerit, non praestabit periculum locator: si uero culpa loca-
4 toris, quam praestare necesse est, damnum fecerit, tenebitur. Imperator Antoninus cum
patre, cum grex esset abactus quem quis conduxerat, ita rescripsit: 'Si capras latrones citra
'tuam fraudem abegisse probari potest iudicio locati, casum praestare non cogeris atque
5 'temporis quod insecutum est mercedes ut indebitas reciperabis.' Celsus etiam imperitiam
culpae adnumerandam libro octauo digestorum scripsit: si quis uitulos pascendos [Ep. 7, 5
uel sarciendum quid poliendumue conduxit, culpam eum praestare debere et quod imperitia
6 peccauit, culpam esse: quippe ut artifex, inquit, conduxit. Si alienam domum mihi [(Ep.)
locaueris eaque mihi legata uel donata sit, non teneri me tibi ex locato ob pensionem:
sed de tempore praeterito uideamus, si quid ante legati diem pensionis debetur: et puto
soluendum:

10 IULIANUS libro ad Ferocem. et ego ex conducto recte agam uel in hoc, ut [B. 20, 1, 10 *S
me liberes.

11 ULPIANUS libro trigesimo secundo ad edictum. Uideamus, an et seruorum [B. 20, 1, 11 S
culpam et quoscumque induxerit praestare conductor debeat? et quatenus praestat, utrum
ut seruos noxae dedat an uero suo nomine teneatur? et aduersus eos quos induxerit utrum
praestabit tantum actiones an quasi ob propriam culpam tenebitur? mihi ita placet, ut
culpam etiam eorum quos induxit praestet suo nomine, etsi nihil conuenit, si tamen culpam
in inducendis admittit, quod tales habuerit uel suos[1] uel hospites: et ita Pomponius libro
1 sexagesimo tertio ad edictum probat. Si hoc in locatione conuenit 'ignem ne ha- [Ep. 7, 16
'beto' et habuit, tenebitur etiam si fortuitus casus admisit incendium, quia non debuit ignem
habere. aliud est enim ignem innocentem habere: permittit enim habere, sed innoxium, [(Ep.)
2 ignem. Item prospicere debet conductor, ne aliquo uel ius rei uel corpus deterius faciat
3 uel fieri patiatur. Qui uinum de Campania transportandum conduxisset, deinde mota a quo-
dam controuersia signatum suo et alterius sigillo in apothecam deposuisset, ex locato te-
netur, ut locatori possessionem uini sine controuersia reddat, nisi culpa conductor careret.
4 Inter conductorem et locatorem conuenerat, ne in uilla urbana faenum compone- [Ep. 7, 16
retur: composuit: deinde seruus igne illato *succendit*. ait Labeo teneri conductorem ex lo-
cato, quia ipse causam praebuit inferendo contra conductionem[2].

F[*P*(*VU*)]

---

[1] seruos (*dett.*)? [2] conuentionem (*u. i.*)?

---

1 fruitus est] fruitur P^a 3 qua'e'si F^b 4 prospecere *F* (*em. f*) 5 ei loc.] elocauit P^a 6 rescripsit] scribit *P*, rescribit *U* 8 *ab* iulianus *l. inc. FPV contra B* | dicit] scribit P^a 11 praestabit] fP^aV^a, praestauit *F*, praestabunt P^b?, praestabitur V^bU | locator] *F* (*recte, nam agitur de eo qui praedia conduxit relocanda quid in eiusmodi relocatione denuntiare necesse habeat*), locatori *PVU*: οὐκ ἐνέχεται ὁ μισθωτός (= *conductor*) *B* (*Anon.*), ὁ δεσπότης ζημιωθήσεται *BS* (πλ.) 14 abeisse P^a 16 scribit *PU* 20 debetur et] deberet *P*, debere VU^a, deberem U^b 22 iulianus] *sic* F^2PU *cum B*: 'Ιουλ., idem F^1 (*cf. u. 8*) | libro ad férocem *F* (*apices add.* F^2), libro ii ad ferocem P^bV, lib. i ad urseium ferocem *U* 24 et seruorum] seruorum P^a 25 praestat utrum] praestaturum P^a, praestaturum utrum P^bVU 27 ob probrium cumpa P^a 30 probas F^1 33 aliquo uel] *FU*, aliquo P^a?, aliquod P^bV^b, *inc.* V^a: ἵνα μὴ κατά τινα τρόπον τὸ σῶμα ... γένηται χεῖρον *BS* (πλ.) 36 reddat] *fVU*, reddet *FP* 37 conuenerat ... faenum *om.* P^aVU^a 38 succendit] $P^bV^bU^b$ *cum B* (*Anon.*): εἶτα δοῦλος αὐτοῦ ... εἰσαγάγῃ πῦρ καὶ καύσῃ, se occidit *libri boni* 39 contra conductionem] contra conuentionem *Ant. Faber et sic BS* (*Cyr. uel potius* πλ.): παρὰ τὸ σύμφωνον

12 Hermogenianus libro secundo iuris epitomarum. Sed etsi quilibet extraneus [B. 20, 1, 12] *P
ignem iniecerit, damni locati *iudicio* habebitur ‖ ratio. f. 278'
13 Ulpianus libro trigesimo secundo ad edictum. Item quaeritur, si cisiarius, [B. 20, 1, 13] S
id est carucharius, dum ceteros transire contendit, cisium euertit et seruum quassauit uel
occidit. puto ex locato esse in eum actionem: temperare enim debuit: sed et utilis Aqui-
1 liae dabitur. Si nauicularius onus Minturnas uehendum conduxerit et, cum flumen [(B)]
Minturnense nauis ea subire non posset, in aliam nauem merces transtulerit eaque nauis in
ostio fluminis perierit, tenetur[1] primus nauicularius? Labeo, si culpa caret, non teneri ait:
ceterum si uel inuito domino fecit uel quo non debuit tempore aut si minus idoneae naui,
2 tunc ex locato agendum. Si magister nauis sine gubernatore in flumen nauem immiserit
et tempestate orta temperare non potuerit et nauem perdiderit, uectores habebunt aduersus
3 eum ex locato actionem. Si quis seruum docendum conduxerit eumque duxerit [B. 20, 1, 13]
peregre et aut ab hostibus captus sit aut perierit, ex locato esse actionem placuit, si modo
4 non sic conduxit, ut et peregre duceret. Item Iulianus libro octagensimo sexto [cf. D. 9, 2, 5, 3]
digestorum scripsit, si sutor puero parum bene facienti forma calcei tam uehementer cer-
uicem percusserit, ut ei oculus effunderetur, ex locato esse actionem patri eius: quamuis
enim magistris leuis ca*s*tigatio concessa sit, tamen hunc modum non tenuisse: sed et de
Aquilia supra diximus. iniuriarum autem actionem competere Iulianus negat, quia non in-
5 iuriae faciendae causa hoc fecerit, sed praecipiendi. Si gemma includenda aut [Ep. 7, 9]
insculpenda data sit eaque fracta sit, si quidem uitio materiae factum sit, non erit ex lo-
cato actio, si imperitia facientis, erit. huic sententiae addendum est, nisi periculum quo-
que in se artifex receperat: tunc enim etsi uitio materiae id euenit, erit ex locato actio.
6 Si fullo uestimenta polienda acceperit eaque mures roserint, ex locato tenetur, [Ep. 7, 5]
quia debuit ab hac re cauere. et si pallium fullo permutauerit et alii alterius dederit, ex
7 locato actione tenebitur, etiamsi ignarus fecerit. Exercitu ueniente migrauit con- [(Ep.)]
ductor, dein de hospitio milites fenestras et cetera sustulerunt. si domino non denuntiauit
et migrauit, ex locato tenebitur: Labeo autem, si resistere potuit et non resistit, [2]teneri
8 ait, quae sententia uera est. sed et[3] si denuntiare non potuit, non puto *e*um teneri. Si quis
mensura*s* conduxerit easque magistratus frangi iusserit, si quidem iniquae fuerunt, Sabinus
distinguit, utrum scit conductor an non: si scit, esse ex locato actionem, si minus, non.
quod si aequae sunt, ita demum eum teneri, si culpa eius id fecit aedilis. et ita Labeo et
9 10 Mela scribunt. Duo rei locationis in solidum esse possunt. Si lege operis locandi com-
prehensum esset, ut, si ad diem effectum non esset, relocare id liceret, non alias prior con-
ductor ex locato tenebitur, quam si eadem lege relocatum esset: nec ante relocari id potest,
11 quam dies efficiendi praeterisse*t*. Qui impleto tempore conductionis remansit in [Ep. 7, 20]
conductione, non solum reconduxisse uidebitur, sed etiam pignora uidentur durare obligata.
sed hoc ita uerum est, si non alius pro eo in priore conductione res obligauerat: huius
enim nouus consensus erit necessarius. eadem causa erit et si rei publicae praedia locata
fuerint. quod autem dix*imu*s taciturnitate utriusque partis colonum reconduxisse uideri, ita
accipiendum est, ut in ipso anno, quo tacuerunt, uideantur eandem locationem renouasse,
non etiam in sequentibus annis, ‖ etsi lustrum forte ab initio fuerat conductioni praestitu- f. 279
F[*P*(*VU*)]

---

[1] teneturne? [2] item *ins.* [3] et *del.* (*Hal.*)

2 iniecerit] iecerit PU^{a} | locati indicio] $P^{b}U^{b}$, iudicio locati V^{b}, locatio FP^{a}, locati $V^{a}U^{a}$ | habitur P^{a}, habetur P^{b}, *inc.* U^{a} 5 aquiliae] $F^{a?}PV?U$, aquilia ei F^{1}: ἐνέχεσθαι … τῷ Ἀκουιλίῳ οὐτιλίῳ *BS* (πλ.) 6 minturnas] inturnas $P^{a}V^{a}$ 7 minturnense] inturnense P^{a} 8 si culpa] culpa $P^{a}V^{a}$ 10 emiserit $F^{2}U$ 14 et *om.* *PU* 15 scribit *P*, *om. inter al.* *U* 16 effoderetur *PVU*, perfunderetur *D. l. cit.* 17 enim 'eius' mag. F^{2}: εἰ καὶ τὰ μάλιστα γὰρ τοῖς διδασκάλοις μέτριος συγκεχώρηται σωφρονισμός *BS* (πλ.) | catigatio *F* 19 includendi P^{a} 20 fructa F^{a} 22 receperat] F^{1}, receperit $F^{2}PU$ 26 sustulerint P^{a} | non 'on' den. *F* 28 sed *om.* P^{a} | eum] cum *F* 29 mensura *F* (*em. f*) | fuerint $P^{a}V^{b}$, sunt V^{a}? 34 relocatum] locatum $P^{a}V^{a}$ 35 praeterisset] *fPU*, praeterisse *F* 36 rem conduxisse P^{a} | pignorum (pignorus P^{a}?) uidebitur durare obligatio *PU* 38 eadem] ad eam P^{a} | causam P^{a} 39 dixus *F* (*suppl. f*), diximis P^{a} 40 tacuerint *PU* | uidentur P^{a}

tum. sed et si secundo quoque anno post finitum lustrum nihil fuerit contrarium actum,
eandem uideri locationem in illo anno permansisse: hoc enim ipso, quo[1] tacuerunt, con-
sensisse uidentur. et hoc deinceps in unoquoque anno obseruandum est. in urbanis [(Ep.)]
autem praediis alio iure utimur, ut, prout quisque habitauerit, ita et obligetur, nisi in scriptis
certum tempus conductioni comprehensum est.
14 IDEM libro septuagesimo primo ad edictum. Qui ad certum tempus conducit, [B. 20, 1, 14] *E
finito quoque tempore colonus est: intellegitur enim dominus, cum patitur colonum in fundo
esse, ex integro locare, et huiusmodi contractus neque uerba neque scripturam utique de-
siderant, sed nudo consensu conualescunt: et ideo si interim dominus furere coeperit uel
decesserit, fieri non posse Marcellus ait, ut locatio redintegretur, et est hoc uerum.
15 IDEM libro trigesimo secundo ad edictum. Ex conducto actio conductori [B. 20, 1, 15] S
1 datur. Competit autem ex his causis fere: ut puta si re quam conduxit frui ei non liceat
(forte quia possessio ei aut totius agri aut partis non praestatur, aut uilla non reficitur uel
stabulum uel ubi greges eius stare oporteat) uel si quid in lege conductionis conuenit, si
2 hoc non praestatur, ex conducto agetur. Si uis tempestatis calamitosae contigerit, an lo-
cator conductori aliquid praestare debeat, uideamus. Seruius omnem uim, cui [Ep. 7, 16]
resisti non potest, dominum colono praestare debere ait, ut puta fluminum graculorum stur-
norum et si quid simile acciderit, aut si incursus hostium fiat: si qua tamen uitia ex ipsa
re oriantur, haec damno coloni esse, ueluti si uinum coacuerit, si raucis aut herbis [(Ep.)]
segetes corruptae sint. sed et si labes facta sit omnemque fructum tulerit, damnum coloni
non esse, ne supra damnum seminis amissi mercedes agri praestare cogatur. sed et si *uredo*
fructum oleae corruperit aut solis feruore non adsueto id acciderit, damnum domini futu-
rum: si uero nihil extra consuetudinem acciderit, damnum coloni esse. idemque dicendum,
si exercitus praeteriens per lasciuiam aliquid abstulit. sed et si ager terrae motu ita cor-
ruerit, ut nusquam sit, damno domini esse: oportere enim agrum praestari conductori, ut
3 frui possit. Cum quidam incendium fundi allegaret et remissionem desideraret, ita ei re-
scriptum est: 'Si praedium coluisti, propter casum incendii repentini non immerito subue-
4 'niendum tibi est.' Papinianus libro quarto responsorum ait, si uno anno remis- [Ep. 7, 23]
sionem quis colono dederit ob sterilitatem, deinde sequentibus annis contigit uberitas, nihil
obesse domino remissionem, sed integram pensionem etiam eius anni quo remisit exigen-
dam. hoc idem et in uectigalis damno respondit. sed et si uerbo donationis dominus ob
sterilitatem anni remiserit, idem erit dicendum, quasi non sit donatio, sed transactio. quid
tamen, si nouissimus erat annus sterilis, in quo ei remiserit? uerius dicetur et si superiores
5 uberes fuerunt et scit locator, non debere eum ad computationem uocari. Cum qui- [(Ep.)]
dam de fructuum exiguitate quereretur, non esse rationem eius habendam rescripto diui
Antonini continetur. item alio rescripto ita continetur: 'Nouam rem desideras, ut propter
6 'uetustatem uinearum remissio tibi detur.' Item cum quidam naue amissa || uecturam, quam f. 279'
pro mutua acceperat, repeteretur, rescriptum est ab Antonino Augusto non immerito pro-
curatorem Caesaris ab eo uecturam repetere, cum munere uehendi functus non sit: quod

F[*P*(*VU*)]

---

[1] quod (*edd.*)?

---

2 uideri locationem *bis* *F* (*em. f*) 4 habitaberit *F* 8 scripturas *P* 10 et hoc uerum est *P*, et hoc est uerum *U* 12 frui] *fPU*, fui *F*, frugi *V* | ei] ei et P^a 15 tempestates P^a 19 raucis] *pro rauca uerme* (*cf. Plinius h. n. 17, 18, 130*) *male substituunt* ἄγρωστιν *herbam* *BS* (πλ.) *et* *B* (*Anon.*) *et* *BS* (*Cyr.*) | herbisegetès *F* (*suppl. f*) *P* 20 corrupti P^a | omneque P^a 21 cogatur] *fU*, cogetur *F*, debetur P^a, deberet P^b | uredo] fP^bU^b, ueredo *F*, ••redo P^a, urendo U^a: *uertunt* ἐρυσίβην (*quam interpretantur glossae Philoxeni non uredinem, sed rubiginem*) *BS* (πλ.) *et* *B* (*Anon.*) *et* *BS* (*Cyr.*) 23 dic. est *PVU* 24 teprae motu *F*, terre motu prae motu P^a | ita] ita aut P^a 29 uberitas] F^1P^a, ubertas F^2P^bU 30 ⸢e⸣ius $F^{b?}$ 32 quasi non ... 33 remiserit *om.* P^a 33 in quo ei] in quo U^a, ei in quo *V*, *def.* P^a 34 fuerint *P* 36 item ... continetur *om.* F^1 37 dedetur P^a | quidam] quidem P^a, *inc.* U^a 38 mutua] *F*, inuecto $P^bV^bU^b$, *inc.* $P^aV^aU^a$ | repeteretur] *libri boni cum* *BS* (*Cyr.*): ὁ προχρήσας τὸν ναῦλον, εἰ ἀπώληται ἡ ναῦς, ἀναλαμβάνει αὐτόν, repeteret *f* 39 ab eo u. r.] FV^aU^a, hanc uecturam ..... hanc uect. ab eo r. P^b, hanc ab eo u. r. V^bU^b

7 in omnibus personis similiter obseruandum est. Ubicumque tamen remissionis ratio habetur
ex causis supra relatis, non id quod sua interest conductor consequitur, sed mercedis exo-
8 nerationem pro rata: supra denique damnum seminis ad colonum pertinere declaratur. Plane
si forte dominus frui non patiatur, uel cum ipse locasset uel cum alius alienum uel quasi
procurator uel quasi suum, quod interest praestabitur: et ita Proculus in procuratore re-
9 spondit. Interdum ad hoc ex locato agetur[1], ut quis locatione liberetur, Iulianus libro quinto
decimo digestorum scribsit. ut puta Titio fundum locaui isque pupillo herede instituto de-
cessit et, cum tutor constituisset abstinere pupillum hereditate, ego fundum pluris locaui:
deinde pupillus restitutus est in bona paterna. ex conducto nihil amplius eum consecutu-
rum, quam ut locatione liberetur: mihi enim iusta causa fuit locandi,

16 IULIANUS libro quinto decimo digestorum. cum eo tempore in pupillum actiones nullae darentur. B. 20, 1, 16 S*

17 ULPIANUS libro trigesimo secundo ad edictum. Tutelae tamen cum tutore iudicio, inquit, aget, si abstinere non debuit: B. 20, 1, 17 S

18 IULIANUS libro quinto decimo digestorum. in quo inerit etiam hoc, quod ex conductione fundi lucrum facere potuit. B. 20, 1, 18 S*

19 ULPIANUS libro trigesimo secundo ad edictum. Sed addes hoc Iuliani sen- B. 20, 1, 19 S
tentiae, ut, si collusi ego cum tutore, ex conducto tenear in id quod pupilli interfuit.
1 Si quis dolia uitiosa ignarus locauerit, deinde uinum effluxerit, tenebitur in id Ep. 7, 7
quod interest nec ignorantia eius erit excusata: et ita Cassius scripsit. aliter at- Ep. 7, 29
que si saltum pascuum locasti, in quo herba mala nascebatur: hic enim si pecora uel de-
mortua sunt uel etiam deteriora facta, quod interest praestabitur, si scisti, si ignorasti,
2 pensionem non petes, et ita Seruio Labeoni Sabino placuit. Illud nobis uidendum (Ep.)
est, si quis fundum locauerit, quae soleat instrumenti nomine conductori praestare, quae-
que si non praestet, ex locato tenetur. et est epistula Neratii ad Aristonem dolia utique
colono esse praestanda et praelum et trapetum instructa funibus, si minus, dominum in-
struere ea debere: sed et praelum uitiatum dominum reficere debere. quod si culpa coloni
quid eorum corruptum sit, ex locato eum teneri. fiscos autem, quibus ad premendam oleam
utimur, colonum sibi parare debere Neratius scripsit: quod si regulis olea prematur, et
praelum et suculam et regulas et tympanum et cocleas quibus releuatur praelum dominum
parare oportere. item aenum, in quo olea calda aqua lauatur, ut cetera uasa olearia do-
minum praestare oportere, sicuti dolia uinaria, quae ad praesentem usum colonum picare
3 oportebit. haec omnia sic sunt accipienda, nisi si quid aliud specialiter actum sit. Si do-
minus exceperit in locatione, ut frumenti certum modum certo pretio acciperet, et dominus[2]
nolit frumentum accipere neque pecuniam ex mercede deducere, potest quidem totam sum-
mam ex locato petere, sed utique consequens est existimare officio iudicis hoc conuenire,
haberi rationem, quanto conductoris intererat in frumento potius quam in pecunia soluere
pensionis exceptam portionem. simili modo et si ex conducto agatur, idem erit dicendum.
4 Si inquilinus ‖ ostium uel quaedam alia aedificio adiecerit, quae actio locum habeat? et q. 29 f. 280
est uerius quod Labeo scripsit competere ex conducto actionem, ut ei tollere liceat, sic

F [*P(VU)*]

---

[1] agi? [2] dominus] dein?

6 *ab* iulianus *l. inc.* *FV* 7 scribit *P* | institutio P^a 11 *l. 16. 17 om.* P^a, *suppl. m. aequalis* | iulianus] idem F^1 (*cf. u. 6*) 14 aget] $F^2P^aU^a$, agen F^1, agit P^b, agetur U^b, *def.* P^a | si *om.* P^bV^a | non] eum non P^bU 15 digestorum] digestorum scribit P^a 20 scribit *P* 22 scisti] fP^b, sciti *F*, ..iti P^a | si ign.] sign. *F*, *inc.* P^a 25 ex] et P^a | et est e. neratii (neratii's' F^2) ad aristonem *om.* P^a 29 olea] solea P^a 30 tumpanum *F*, ...panum P^a | cocleas] *sic scripsi propter* *BS* (*Cyr.*): εἰ δὲ τοῖς κανόσι τισὶ θλίβεται, καὶ τὸν βάλλην καὶ τὸ δοκίον καὶ τύμπανον καὶ κοχλίους (*collato Uitruuio 6, 4, 3:* torcular si non cochleis torquetur, sed uectibus et prelo premitur), procleas *F*, ..cleas P^a, rocheas V^a, trocheas V^bU^b, trodeas U^a, trocleas P^b (*m. rec.*) 31 aenum] $fP^bV^bU^a$, aeneum FP^aU^b, gienum V^a: τὸ χαλκεῖον, εἰς ὃ βρέχονται αἱ ἐλαῖαι *BS* (*Cyr.*) | labatur *F*, lauantur *U* 32 picare] FP^a, facere P^bV, parare U^a, praestare U^b 33 nisi si] nisi *PU* | quid] quod P^a 34 cesto P^a 35 deducere] ducere P^a 37 habere F^1V^a | instrumento P^a 40 scribit *P* | ei] ea $P^{b1}V$, *inc.* P^a

tamen, ut damni infecti caueat, ne in aliquo dum aufert deteriorem causam aedium faciat,
5 sed ut pristinam faciem aedibus reddat. Si inquilinus arcam aeratam in aedes contulerit
et aedium aditum coangustauerit dominus, uerius est ex conducto eum teneri et ad exhibendum actione, siue scit siue ignorauerit: officio enim iudicis continetur, ut cogat eum aditum[1] et facultatem inquilino praestare ad arcam tollendam sumptibus scilicet locatoris.
6 Si quis, cum in annum habitationem conduxisset, pensionem totius anni dederit, [Ep. 7, 22]
deinde insula post sex menses ruerit uel incendio consumpta sit, pensionem residui temporis rectissime Mela scripsit ex conducto actione repetiturum, non quasi indebitum [(Ep.)]
condicturum: non enim per errorem dedit plus, sed ut sibi in causam conductionis proficeret. aliter atque si quis, cum decem conduxisset, quindecim soluerit: hic enim si per errorem soluit, dum putat se quindecim conduxisse, actionem ex conducto non habebit, sed solam condictionem. nam inter eum, qui per errorem soluit, et eum, qui pensionem in-
7 tegram prorogauit, multum interest. Si quis mulierem uehendam naui conduxisset, [(B)]
deinde in naue infans natus fuisset, probandum est pro infante nihil deberi, cum neque uectura eius magna sit neque his omnibus utatur, quae ad nauigantium usum parantur.
8 9 Ex conducto actionem etiam ad heredem transire palam est. Cum quidam ex- [B. 20, 1, 19]
ceptor operas suas locasset, deinde is qui eas conduxerat decessisset, imperator Antoninus cum diuo Seuero rescripsit ad libellum exceptoris in haec uerba: 'Cum per te non stetisse 'proponas, quo minus locatas operas Antonio Aquil*ae* solueres, si eodem anno mercedes ab
10 'alio non accepisti, fidem contractus impleri aequum est.' Papinianus quoque [Pap. D. 1, 22, 4]
libro quarto responsorum scripsit diem functo legato Caesaris salarium comitibus residui temporis praestandum, modo si non postea comites cum aliis eodem tempore fuerunt.

20 PAULUS libro trigesimo quarto ad edictum. Sicut emptio ita et locatio sub [B. 20, 1, 20] *S*
1 2 condicione fieri potest: sed donationis causa contrahi non potest. Interdum locator non obligatur, conductor obligatur, ueluti cum emptor fundum conducit, donec pretium ei[2] soluat.

21 IAUOLENUS libro undecimo epistularum. Cum uenderem fundum, conuenit, [B. 20, 1, 21] **E*
ut, donec pecunia omnis persolueretur, certa mercede emptor fundum conductum haberet: an soluta pecunia merces accepta fieri debeat? respondit: bona fides exigit, ut quod conuenit fiat: sed non amplius praestat is uenditori, quam pro portione eius temporis, quo pecunia numerata non esset.

22 PAULUS libro trigesimo quarto ad edictum. Item si pretio non soluto inempta [B. 20, 1, 22] *S*
1 res facta sit, tunc ex locato erit actio. Quotiens autem faciendum aliquid datur, locatio
2 est. Cum insulam aedificandam loco, ut sua impensa conductor omnia faciat, proprietatem quidem eorum ad me transfert et tamen locatio est: locat enim artifex operam suam, id
3 est faciendi necessitatem. Quemadmodum in emendo et uendendo naturaliter concessum est quod pluris sit minoris emere, quod minoris sit pluris uendere et ita inuicem se circumscribere, ita in locationibus quoque et conductionibus iuris est:

23 HERMOGENIANUS libro secundo iuris ‖ epitomarum. et ideo praetextu mi- [B. 20, 1, 23] **P* f. 230'
noris pensionis, locatione facta, si nullus dolus aduersarii probari possit, rescindi locatio non potest.

24 PAULUS libro trigesimo quarto ad edictum. Si in lege locationis comprehen- [B. 20, 1, 24] *S*
F[*P*(*VU*)]

---

[1] ampliare *ins.* (*u. i.*) [2] ei] eius?

---

2 faciam *F*, faciet P^a | aeratam] inerratam V^a, cameratam $P^b V^b$?*U*, *inc.* P^a: κιβωτὸν κεχαλκωμένην *B* (*Anon.*) *et BS* (πλ.) 4 continentur ut rogat P^a 5 *post* aditum *excidisse* ampliare *uidentur indicare Graeci:* ἀναγκάσαι με πλατῦναι τὸν πυλῶνα καὶ παρασχεῖν εὐχέρειαν τῷ ἐνοίκῳ *BS* (πλ.), ἵνα πλατύνῃ τὴν θύραν *BS* (*Cyr.*), ἐφ' ᾧ δαπανήμασιν ποιῆσαι τὴν εἴσοδον *B* (*Anon.*), *ubi quaedam apparet excidisse* 8 scribit *P* 9 plus *om.* P^a | causa *PVU* | 10 si per] per P^a 13 praerogauit *PU* 16 ex ducto P^a 17 locasse't' F^b 18 stetisset P^a 19 antimio *P* | aquilae] *BS* (πλ.: τῷ Ἀκύλᾳ), aquiliae *FP*, aquilio *fVU* | eodem] et idem P^a 20 panianus P^a 21 saliaribus comit. P^a 22 fuerunt] funtrunt F^1, fuerint *PU* 25 obligatu's'r F^b 27 certa] cetera P^a 28 accepto fieri P^a, accepto ferri $P^b VU$ 35 consensum est P^a 36 minoris emere quod minoris sit *om.* P^a

sum sit, ut arbitratu domini opus adprobetur, perinde habetur, ac si uiri boni arbitrium
comprehensum fuisset, idemque seruatur, si alterius cuiuslibet arbitrium comprehensum sit:
nam fides bona exigit, ut arbitrium tale praestetur, quale uiro bono conuenit. idque arbi-
trium ad qualitatem operis, non ad prorogandum tempus, quod lege finitum sit, pertinet,
nisi id ipsum lege comprehensum sit. quibus consequens est, ut irrita sit adprobatio dolo
1 conductoris facta, ut ex locato agi possit. Si colonus locauerit fundum, res posterioris con-
ductoris domino non obligantur: sed fructus in causa pignoris manent, quemadmodum essent,
2 si primus colonus eos percepisset. Si domus uel fundus in quinquennium pensionibus lo-
catus sit, potest dominus, si deseruerit habitationem uel fundi culturam colonus uel inqui-
3 linus, [1] cum eis statim agere. Sed et de his, quae praesenti die praestare debuerunt, uelut[2]
4 opus aliquod efficerent, propagationes facerent, agere similiter potest. Colonus, si ei frui
non liceat, totius quinquennii nomine statim recte aget, etsi reliquis annis dominus fundi
frui patiatur: nec enim semper liberabitur dominus eo, quod secundo uel tertio anno pa-
tietur fundo frui. nam et[3] qui expulsus a conductione in aliam se coloniam contulit, non
suffecturus duabus neque ipse pensionum nomine obligatus erit et quantum per singulos
annos compendii facturus erat, consequetur: sera est enim patientia fruendi, quae offertur
eo tempore, quo frui colonus aliis rebus illigatus non potest. quod si paucis diebus pro-
hibuit, deinde paenitentiam agit omniaque colono in integro sunt, nihil ex obligatione
paucorum dierum mora minuet. item utiliter ex conducto agit is, cui secundum con-
uentionem non praestantur quae conuenerant, siue prohibeatur frui a domino uel ab
5 extraneo quem dominus prohibere potest. Qui in plures annos fundum locauerat, testa-
mento suo damnauit heredem, ut conductorem liberaret. si non patiatur heres eum reliquo
tempore frui, est ex conducto actio: quod si patiatur nec mercedes remittat, ex testamento
tenetur.

25 Gaius libro decimo ad edictum prouinciale. Si merces promissa sit genera- B. 20, 1, 25 *S*
liter alieno arbitrio, locatio et conductio contrahi non uidetur: sin autem quanti Titius
aestimauerit, sub hac condicione stare locationem, ut, si quidem ipse qui nominatus est
mercedem definierit, omnimodo secundum eius aestimationem et mercedem persolui opor-
teat et conductionem ad effectum peruenire: sin autem ille uel noluerit uel non potuerit
1 mercedem definire, tunc pro nihilo esse conductionem quasi nulla mercede statuta. Qui
fundum fruendum uel habitationem alicui locauit, si aliqua ex causa fundum uel aedes
uendat, curare debet, ut apud emptorem quoque eadem pactione et colono frui et inquilino
2 habitare liceat: alioquin prohibitus is aget cum eo ex conducto. Si uicino aedificante
obscurentur lumina cenaculi, teneri locatorem inquilino: certe quin liceat colono uel inqui-
lino relinquere conductionem, nulla dubitatio est. de mercedibus quoque si cum eo agatur,
‖ reputationis ratio habenda est. eadem intellegemus, si ostia fenestrasue nimium corruptas f. 281
3 locator non restituat. Conductor omnia secundum legem conductionis facere debet. et ante
omnia colonus curare debet, ut opera rustica suo quoque tempore faciat, ne intempestiua
cultura deteriorem fundum faceret. praeterea uillarum curam agere debet, ut eas incor-
4 ruptas habeat. Culpae autem ipsius et illud adnumeratur, si propter inimicitias eius ui-
5 cinus arbores exciderit. Ipse quoque[4] si exciderit, non solum ex locato tenetur, sed etiam
lege Aquilia et ex lege duodecim tabularum arborum furtim caesarum et interdicto quod
ui aut clam: sed utique iudicis, qui ex locato iudicat, officio continetur, ut ceteras actiones

F[*P*(*VU*)]

---

[1] *plura legerunt ne Graeci quidem:* totius quinquennii nomine *ins.* (*cf. h. t. l.* 55 § 2) [2] ut *ins.* (*Hoffmann*) [3] et *del.* [4] quoque *del.*

---

2 arb. comprehensum] arb. conuersum *P*ᵃ | fuisset ... comprehensum *om. P*ᵃ | seruatu'r' *F*ᵇ 5 id ipsum] id sum *P*ᵃ, ad ipsum *U*ᵇ 7 domino non obl. domino *P*ᵃ, non obl. domino *P*ᵇ | esset *PVU*ᵃ 8 in] uel in *P*ᵃ, per *V* 9 colunus *F* (*em. f*) 10 sed] si *P*ᵃ | debuerint *PV* 11 aliquid *P*ᵃ 12 aget] ageret *P*ᵃ 13 liberauitur *F* 15 pensionem *P*ᵃ 16 facturus] proacturus *P*ᵃ 21 locauerit *P*ᵃ 26 quanti] quam *P*ᵃ*U*ᵃ 27 conductione *P*ᵃ 37 deberet *P*ᵃ 38 deberet *P*ᵃ | quoque] que *P*ᵃ*U*ᵃ 39 cu'm'ram *F*ᵇ

6 locator omittat. Uis maior, quam Graeci θεοῦ βίαν appellant, non debet con- Ep. 7, 10
ductori damnosa esse, si plus, quam tolerabile est, laesi fuerint fructus: alioquin modicum
damnum aequo animo ferre debet colonus, cui immodicum lucrum non aufertur. apparet
autem de eo nos colono dicere, qui ad pecuniam numeratam conduxit: alioquin partiarius
7 colonus quasi societatis iure et damnum et lucrum cum domino fundi partitur. Qui Ep. 7, 8
columnam transportandam conduxit, si ea, dum tollitur aut portatur aut reponitur, fracta
sit, ita id periculum praestat, si qua ipsius eorumque, quorum opera uteretur, culpa
acciderit: culpa autem abest, si omnia facta sunt, quae diligentissimus quisque ob- (Ep.)
seruaturus fuisset. idem scilicet intellegemus et si dolia uel tignum transportandum aliquis
8 conduxerit: idemque etiam ad ceteras res transferri potest. Si fullo aut sarcinator uesti-
menta perdiderit eoque nomine domino satisfecerit, necesse est domino uindicationem eorum
et condictionem cedere.

26 ULPIANUS libro secundo disputationum. In operis duobus simul locatis con- B. 20, 1, 26 S
uenit priori conductori ante satisfieri.

27 ALFENUS libro secundo digestorum. Habitatores non, si paulo minus com- B. 20, 1, 27 S
mode aliqua parte caenaculi uterentur, statim deductionem ex mercede facere oportet: ea
enim condicione habitatorem esse, ut, si quid transuersarium incidisset, quamobrem do-
minum aliquid demoliri oporteret, aliquam partem paruulam incommodi sustineret: non
ita tamen, ut eam partem caenaculi dominus aperuisset, in quam magnam partem usus
1 habitator haberet. Iterum interrogatus est, si quis timoris causa emigrasset, deberet mer-
cedem necne. respondit, si causa fuisset, cur periculum timeret, quamuis periculum uere
non fuisset, tamen non debere mercedem: sed si causa timoris iusta non fuisset, nihilo
minus debere.

28 LABEO libro quarto posteriorum epitomatorum *a* Iauoleno. Quod si domi ha- B. 20, 1, 28 *A
1 bitatione conductor aeque usus fuisset, praestaturum[1] etiam eius domus mercedem, quae
2 uitium fecisset, deberi putat. Idem iuris esse, si potestatem conducendi habebat, uti[2] pre-
tium conductionis praestaret. sed si locator conductori potestatem conducendae domus non
fecisset et is in qua habitaret conduxisset, tantum ei praestandum putat, quantum sine
dolo malo praestitisset. ceterum si gratuitam habitationem habuisset, pro portione temporis
ex locatione domus deducendum esse.

29 ALFENUS libro septimo digestorum. In lege locationis scriptum erat: 're- B. 20, 1, 29 S
'demptor siluam ne caedito neue cingito neue deurito neue quem cingere ‖ caedere urere f. 281'
'sinito'. quaerebatur, utrum redemptor, si quem quid earum rerum facere uidisset, pro-
hibere deberet an etiam ita siluam custodire, ne quis id facere possit. respondi uerbum
sinere utramque habere significationem, sed locatorem potius id uideri uoluisse, ut redemptor
non solum, si quem casu uidisset siluam caedere, prohiberet, sed uti curaret et daret ope-
ram, ne quis caederet.

F[*P*(*VU*)]

---

[1] praestaturum] partis (*u. i.*)? [2] ut ei?

---

1 θεοῦ βίαν] εου βιαπ *P*, heibeam *V*, εεουβιαν *U*: ἡ παρὰ μὲν τοῖς Ῥωμαίοις λεγομένη uis maior, παρὰ δὲ τοῖς Ἕλλησι θεομηνία *BS* (πλ.), ἐκ τῆς λεγομένης θεομηνίας *B* (*Anon. similiterque Epit.*) | debent P^a 2 dampno esse *PU* | tolerabil'e' F^b 5 partitur] paciatur P^a, parciatur P^bU^b 11 uindicatione *F* (*suppl. f*) 17 transuersarium incidisset] aduersarum transincidisset P^a, aduersarium transcendisset V^a, aduersarium incidisset P^bV^bU: ἐάν τι ἐναντίον ἐμπέσῃ *BS* (πλ.) 18 aliquid *om.* PV^a | demoli'o'ri F^b | paruolam *F* 19 in quam] uel quam P^a? V^a 20 interrogatus est] ἠρωτήθη ὁ Σέρβιος *BS* (πλ.) *ut supra p. 277, 27 et alibi interpolatione petita ex D. 1, 2, 2, 44* | migrasset *PVU* 24 epit. a iauoleno (lauoleno P^a)] *PU*, epit. iau. F^1, iau. epit. F^2, *om.* *V* | habitationem P^aU^a 25 praestaturum etiam (etiam *bis* P^a) eius domus *cet.*] δίδωσι καὶ τοῦ σαθρωθέντος τὸ μίσθωμα μέρους *B* (*Anon.*), παρέξει καὶ τῆς σαθρᾶς διαίτης οὐδὲν ἧττον τὸ μίσθωμα *BS* (πλ.) 26 fecisse't' F^b | putet PV^aU | ut *PVU* 27 sed] F^1, et F^2PU 28 in qua] inquam *PVU* 32 cingere] περιτέμνειν τὰ δένδρα: καὶ γὰρ ἐπειδὰν τις τὸν φλοιὸν περιελὼν αὐτοῦ τοῦ στελέχους ἅψηται μετὰ σιδήρου, ξηραίνεται τὸ δένδρον *BS* (πλ.), παραχαράττειν *B* (*Anon.*), *quod scholia interpretantur* περιζωννύειν, τὸν φλοιὸν περικόψαι | cedere *F* 33 quem] quae P^aU | e'a'rum F^b 34 ita] uta P^a 35 sinere] finire P^a 36 et daret] daret P^aU^a, dare P^bU^b

30 Idem libro tertio digestorum a Paulo epitomatorum. Qui insulam triginta [B. 20,1,30 S
conduxerat, singula caenacula ita conduxit[1], ut quadraginta ex omnibus colligerentur:
dominus insulae, quia aedificia uitium facere diceret, demolierat eam: quaesitum est, quanti
lis aestimari deberet, si is qui totam conduxerat ex conducto ageret. respondit, si uitiatum
aedificium necessario demolitus esset, pro portione, quanti dominus praediorum locasset[2]
quod eius temporis habitatores habitare non potuissent, rationem duci et tanti litem aestimari:
sin autem non fuisset necesse demoliri, sed quia melius aedificare uellet, id fecisset,
1 quanti conductoris interesset, habitatores ne migrarent, tanti condemnari oportere. Aedilis
in municipio balneas conduxerat, ut eo anno municipes gratis lauarentur: post tres menses
incendio facto respondit posse agi cum balneatore ex conducto, ut pro portione temporis,
2 quo lauationem non praestitisset, pecuniae contributio fieret. Qui mulas ad cer- [Ep. 7, 6
tum pondus oneris locaret[3], cum maiore onere conductor eas rupisset, consulebat de actione.
respondit uel lege Aquilia uel ex locato recte eum agere, sed lege Aquilia tantum [(Ep.)
cum eo agi posse, qui tum mulas agitasset, ex locato etiam si alius eas rupisset, cum con-
3 ductore recte agi. Qui aedem faciendam locauerat, in lege dixerat: 'quoad in opus lapidis
'opus erit, pro lapide et manupretio dominus redemptori in pedes singulos septem[4] dabit':
quaesitum est, utrum factum opus an etiam inperfectum metiri oporteret. respondit etiam
4 imperfectum. Colonus uillam hac lege acceperat, ut incorruptam redderet praeter uim et
uetustatem: coloni seruus uillam incendit non fortuito casu. non uideri eam uim exceptam
respondit nec id pactum esse, ut, si aliquis domesticus eam incendisset, ne praestaret, sed
extrariam uim utrosque[5] excipere uoluisse.

31 Idem libro quinto digestorum a Paulo epitomatorum. In nauem Saufeii cum complures S
frumentum confuderant, Saufeius uni ex his frumentum reddiderat de communi et nauis
perierat: quaesitum est, an ceteri pro sua parte frumenti cum nauta agere possunt oneris
auersi actione. respondit rerum locatarum duo genera esse, ut aut idem redderetur (sicuti
cum uestimenta fulloni curanda locarentur) aut eiusdem generis redderetur (ueluti cum argentum
pusulatum fabro daretur, ut uasa fierent, aut aurum, ut anuli): ex superiore causa
rem domini manere, ex posteriore in creditum iri. idem iuris esse in deposito: nam si quis
pecuniam numeratam ita deposuisset, ut neque clusam neque obsignatam traderet, sed adnumeraret,
nihil aliud eum debere apud quem deposita esset, nisi[6] tantundem pecuniae
solueret. secundum quae uideri triticum factum Saufeii et recte datum. quod si separatim
tabulis aut heronibus aut in alia cupa clusum uniuscuiusque triticum fuisset, ita ut internosci
posset quid cuiusque esset, non potuisse nos[7] permutationem facere, sed tum posse
‖ eum cuius fuisset triticum quod nauta soluisset uindicare. et ideo se improbare actiones f. 282
oneris auersi: quia siue eius generis essent merces, quae nautae traderentur, ut continuo

F[*P*(*VU*)]

[1] locauit (*u. i.*)? [2] et *ins.* [3] locarat (*edd.*)? [4] septem] ~~SS~~ uii, *id est* sestertios septenos?
[5] utique? [6] ut *ins.* (*Hal.*) [7] nos] nautam (*Ant. Faber*)?

1 insula *F* (*suppl. f*) U^a? 2 conduxit] *sic libri boni,* locauit $P^b V^b U^b$ *recte cum Graecis:* μισθωσάμενος ... ἐμίσθωσα *B* (*Anon.*), ἐμίσθωσά σοι ... σὺ ... ἐμίσθωσας *BS* (πλ.) | ut quadr. ex omnibus *om.* P^a 4 aestimari deberet] extima... erat P^a | is *suppl.* F^{b1} 6 habitatores] habitores P^a, habitatorem U^a 7 demolire *f* 8 interesset] *PU,* interesse *F* 9 labarentur *F,* lauerentur U^a 11 labationem *F* 14 qui tum] fP^bU, quin tum *F,* qui cum P^a: μόνον κινεῖσθαι κατ' αὐτοῦ τότε, ἐν ᾧ ταύτας ὁ μισθωσάμενος διέρραξε *BS* (πλ.) | agitasset] egisset *PV, inc.* U^a 15 qui ae'a'dem F^2, qui eadem U^a | quoad] quod *PVU* 18 uilla V^a, uillas $P^{a\,aut\,b}V^b$ | incorruptas *PV* 19 uillas *P* | uim uix ceptam *F* (*em. f*), uim ui exceptam P^a, ueri exceptam U^a, uim exemptam U^b 20 esset P^aU | eas *P* | sex extrariam FP^a?, sed extraneam P^bVU, οὐ τὴν τῶν οἰκείων, ἀλλὰ τῶν ἐξωτικῶν ὑπεξαιρεῖν δοκεῖ *B* (*Anon.*) 22 naue *PU* | aufeii *F* (*suppl. f*), saufeli *PV,* saufelli *U* 23 confu'n'derant F^2 | saufelus *P,* sufelus *V,* saufellus *U* | et] FV^aU^a, ea *P,* et ea V^bU^b 24 ceteris P^a 25 aduersi *PU* (*et sic saepe*), autem si V^a 27 pusulatum] FPV^b, pustulatum *f,* pusillatum V^aU^b, *inc.* U^a 29 clausam *PU* 31 saufeli *PVU* 32 aeronibus *fortasse praeferendum: certe in glossario Latino-Graeco Stephani in A littera legitur* aero κόιξ | cup'p'a $F^{2?}$, culpa P^aU^a, *inc.* V^a | ut *om.* P^a | internos's'ci *F* 33 posset] possit *fU,* poscet P^a 34 fuisse P^a

eius fierent et mercator in creditum iret, non uideretur onus esse auersum, quippe quod nautae fuisset: siue eadem res, quae tradita esset, reddi deberet, furti esse actionem locatori et ideo superuacuum esse iudicium oneris auersi. sed si ita datum esset, ut in simili re solui possit, conductorem culpam dumtaxat debere (nam in re, quae utriusque causa contraheretur, culpam deberi) neque omnimodo culpam esse, quod uni reddidisset ex frumento, quoniam alicui primum reddere eum necesse fuisset, tametsi meliorem eius condicionem faceret quam ceterorum.

32 Iulianus libro quarto ex Minicio. Qui fundum colendum in plures annos B. 20, 1, 31 S locauerat, decessit et eum fundum legauit. Cassius negauit posse cogi colonum, ut eum fundum coleret, quia nihil heredis interesset. quod si colonus uellet colere et ab eo, cui legatus esset fundus, prohiberetur, cum herede actionem colonum habere: et hoc detrimentum ad heredem pertinere: sicuti si quis rem, quam uendidisset nec dum tradidisset, alii legasset, heres eius emptori et legatario esset obligatus.

33 Africanus libro octauo quaestionum. Si fundus quem mihi locaueris publi- B. 20, 1, 32 S catus sit, teneri te actione ex conducto, ut mihi frui liceat, quamuis per te non stet, quo minus id praestes: quemadmodum, inquit, si insulam aedificandam locasses et solum corruisset, nihilo minus teneberis. nam et si uendideris mihi fundum isque priusquam uacuus traderetur publicatus fuerit, tenearis ex empto: quod hactenus uerum erit, ut pretium restituas, non ut etiam id praestes, si quid pluris mea intersit eum uacuum mihi tradi. similiter igitur et circa conductionem seruandum puto, ut mercedem quam praestiterim restituas, eius scilicet temporis, quo fruitus non fuerim, nec ultra actione ex conducto praestare cogeris. nam et si colonus tuus fundo frui a te aut ab eo prohibetur, quem tu prohibere ne id faciat possis, tantum ei praestabis, quanti eius interfuerit frui, in quo etiam lucrum eius continebitur: sin uero ab eo interpellabitur, quem tu prohibere propter uim maiorem aut potentiam eius non poteris, nihil amplius ei quam mercedem remittere aut reddere debebis,

34 Gaius libro decimo ad edictum prouinciale. perinde ac latronum incursu id B. 20, 1, 33 S^{*} acciderit.

35 Africanus libro octauo quaestionum. Et haec distinctio conuenit illi, quae B. 20, 1, 34 S a Seruio introducta et ab omnibus fere probata est, ut, si auersione insulam locatam dominus reficiendo, ne ea conductor frui possit, effecerit, animaduertatur, necessario necne id opus demolitus est: quid enim interest, utrum locator insulae propter uetustatem cogatur eam reficere an locator fundi cogatur ferre iniuriam eius, quem prohibere non possit? intellegendum est autem nos hac distinctione uti de eo, qui et suum praedium fruendum locauerit et bona fide negotium contraxerit, non de eo, qui alienum praedium per fraudem
1 locauerit nec resistere domino possit, quominus is colonum frui prohibeat. Cum fundum communem habuimus et inter nos conuenit, ut alternis annis certo pretio eum conductum haberemus, tu, cum tuus annus exiturus esset, consulto fructum insequentis anni corrupisti. ‖ agam tecum duabus actionibus, una ex conducto, altera ex locato: locati enim iudicio f. 282' mea pars propria, conducti autem actione tua dumtaxat propria in iudicium uenient. deinde ita notat: nonne quod ad meam partem attinebit, communi diuidundo praestabitur a te mihi damnum? recte quidem notat, sed tamen etiam Serui sententiam ueram esse puto, cum eo scilicet, ut, cum alterutra actione rem seruauerim, altera peremátur. quod ipsum simplicius

F [*P*(*VU*)]

1 creditu'r'm F^{b} | uidetur *P* 2 traditae *F* | deberet] *f*$P^{b}V^{b}$*U*, debere *F* 3 si *om.* P^{a} 6 tamsi P^{a}, tamen et si *U* 11 heredem actiones $P^{a}U^{a}$ 12 herede *F* (*suppl. f*) 14 fundum P^{a} 16 locasset $P^{a}V^{a}U^{a}$ | curruisset *F* (*em. f*) 19 id *om.* *PVU* 21 actionem *f*P^{a} 22 aut ab eo] *PU*, ut habeo *F*: ἐὰν σὺ κωλύσῃς ... ἢ ἄλλος ὃν δύνασαι κωλῦσαι *B* (*Anon.*) 23 interfuit *P* 24 contine'ui'tur $F^{b?}$ | sin] si *P* 25 maiore's'm F^{b} 26 debebit $P^{a}V$ 27 lib. ix *P* 30 aduersionem P^{a} 31 efficerit *F* (*em. f*) 36 is] iis *F* 38 anni] annis P^{a} 40 actione] $P^{b}V^{b}U^{b}$, actio $FP^{a}V^{a}U^{a}$ | propria] pars propria *PVU* | ueniet *PVU* 42 seruii *f*: neruae *legit* *BS* (πλ.): λέγει δὲ ὁ Νέρβας ὁ νομικός 43 actionem $P^{a}U^{a}$ | seruarim *PV*

ita quaeremus, si proponatur inter duos, qui singulos proprios fundos haberent, conuenisse, ut alter alterius ita conductum haberent, ut fructus mercedis nomine pensaretur.

36 Florentinus libro septimo institutionum. Opus quod auersione locatum est [B. 20, 1, 35] *S* donec adprobetur, conductoris periculum[1] est: quod uero ita conductum sit, ut in pedes mensurasue praestetur, eatenus conductoris periculo est, quatenus admensum non sit: et in utraque causa nociturum locatori, si per eum steterit, quo minus opus adprobetur uel admetiatur. si tamen ui maiore opus prius interciderit quam adprobaretur, locatoris periculo est, nisi si aliud actum sit: non enim amplius praestari locatori oporteat, quam quod sua cura atque opera consecutus esset.

37 Iauolenus libro octauo ex Cassio. Si, priusquam locatori opus probaretur, [B. 20, 1, 36] **E* ui aliqua consumptum est, detrimentum ad locatorem ita pertinet, si tale opus fuit, ut probari deberet.

38 Paulus libro singulari regularum. Qui operas suas locauit, totius [B. 20, 1, 37. Ep. 7, 30] *Sf* temporis mercedem accipere debet, si per eum non stetit, quo minus operas praestet.

1 Aduocati quoque, si per eos non steterit, quo minus causam agant, honoraria reddere non debent.

39 Ulpianus libro secundo ad edictum. Non solet locatio dominium mutare. [B. 20, 1, 38] *E*

40 Gaius libro quinto ad edictum prouinciale. Qui mercedem accipit [B. 20, 1, 39. Ep. 7, 7] *E* pro custodia alicuius rei, is huius periculum custodiae praestat.

41 Ulpianus libro quinto ad edictum. Sed de damno ab alio dato agi cum eo [B. 20, 1, 40] *E** non posse Iulianus ait: qua enim custodia consequi potuit, ne damnum in- [Iul. D. 13, 6, 19] iuria ab alio dari possit? sed Marcellus interdum esse[2] posse ait, siue custodiri potuit, ne damnum daretur, siue ipse custos damnum dedit: quae sententia Marcelli probanda est.

42 Paulus libro tertio decimo ad edictum. Si locatum tibi seruum [B. 20, 1, 41. Ep. 7, 29] *E* subripias, utrumque iudicium aduersus te est exercendum, locati actionis et furti.

43 Idem libro uicesimo primo ad edictum. Si uulneraueris seruum tibi loca- [B. 20, 1, 42] *E* tum, eiusdem uulneris nomine legis Aquiliae et ex locato actio est, sed alterutra contentus actor esse debet, idque officio iudicis continetur, apud quem ex locato agetur.

44 Ulpianus libro septimo ad edictum. Locare seruitutem nemo potest. [B. 20, 1, 43] *E**

45 Paulus libro uicesimo secundo ad edictum. Si domum tibi locauero et [B. 20, 1, 44] *E* serui mei tibi damnum dederint uel furtum fecerint, non teneor tibi ex conducto, sed noxali actione.

1 Si hominem tibi locauero, ut habeas in taberna, et is furtum fecerit, dubitari potest, utrum ex conducto actio sufficiat, quasi longe sit a bona fide actum, ut quid patiaris detrimenti per eam rem quam conduxisti, an adhuc dicendum sit extra causam conductionis esse furti crimen et in propriam persecutionem cadere hoc delictum: quod magis est.

46 Ulpianus libro sexagesimo nono ad edictum. Si quis conduxerit [D. 41, 2, 10. B. 20, 1, 45] *E* nummo uno, ‖ conductio nulla est, quia et hoc donationis instar inducit[3]. f. 283

47 Marcellus libro sexto digestorum. Cum apparebit emptorem conducto- [B. 20, 1, 46] *E* remue[4] pluribus uendentem uel locantem singulorum in solidum intuitum personam, ita demum ad praestationem partis singuli sunt compellendi, si constabit esse omnes soluendo: quamquam fortasse iustius sit etiam, si soluendo omnes erunt, electionem conueniendi quem uelit non auferendam actori, si actiones suas aduersus ceteros praestare non recuset.

48 Idem libro octauo digestorum. Si cui locauerim faciendum quod ego con- [B. 20, 1, 47] *E*

F[*P*(*VU*)]

---

[1] periculo (*dett.*)? [2] interdum esse posse] interdum posse nec interesse? [3] quia conductio nulla est quae est in uno nummo *D. l. gemino eoque pleniore* [4] emptoribus conductoribusue?

---

1 qu'a'eremus *F*², queramus *U* | conuenisset *P*ᵃ 2 ut'i' alter *F*² | mercedes *P*ᵃ 3 libro uiii *P* 4 periculum *PVU* 7 maiore] *fPU*, maiori *F* | prius opus *P* 8 si *om. PU* 11 ut] quod *PVU*, *om. f* 18 accepit *PVU* 19 custodiae] custodia *P*, custodiam *U* 23 sententia'm' *F*² 25 aduersum *P* 28 auctor *P*ᵃ*U*ᵃ 31 dederunt *PU* | fecerunt *P* 33 actus *P*ᵃ*U*ᵃ 34 detrimenti] *fPU*, detrimento *F* | conditionis *P*ᵃ 38 cum apparebit … 39 locantem] ἐὰν πολλοῖς μισθώσω ἢ πωλήσω *B* (*Anon.*), ὁ πωλῶν πολλοῖς ἢ μισθῶν *BS* (*Cyr.*) 39 uendentem] uenundantem *P* | intuitus *P*ᵃ 42 actori] auctoris *P*ᵃ, auctori *V*ᵃ

1 duxeram, constabit habere me ex locato actionem. Qui seruum conductum uel aliam rem
non immobilem non restituit, quanti in litem iuratum fuerit damnabitur.

49 Modestinus libro sexto excusationum. Οἱ ἐπίτροποι γενόμενοι ἢ κουράτορες [B. 20, 1, 48] *E*
πρὶν ἐκτίσαι τὰ τῆς κηδεμονίας μισθωταὶ Καίσαρος γενέσθαι κωλύονται· κἂν τις ἀποκρυψάμενος
τοῦτο προσέλθῃ τῇ μισθώσει τῶν τοῦ Καίσαρος χωρίων, ὡς παραποιήσας κολάζεται· τοῦτο ἐκέ-
1 λευσεν ὁ αὐτοκράτωρ Σεβῆρος. Κατὰ ταῦτα δὲ καὶ οἱ χειρίζοντες ἐπιτρόπας ἢ κουρατορίας εἰσὶν
κεκωλυμένοι μισθοῦσθαι καὶ παρὰ τοῦ ταμιείου χωρία.

50 Idem libro decimo pandectarum. Si ignorans quis militi quasi pagano loca- [B. 20, 1, 49] *E*
uerit, exigere illum posse probandum est: non enim contemnit disciplinam, qui ignorauit
militem.

51 Iauolenus libro undecimo epistularum. Ea lege fundum locaui, ut, si non [B. 20, 1, 50] *E*
ex lege coleretur, relocare eum mihi liceret et quo minoris locassem, hoc mihi praestaretur,
nec conuenit, ut, si pluris locassem, hoc tibi praestaretur, et cum nemo fundum colebat,
pluris tamen locaui: quaero, an hoc ipsum praestare debeam. respondit: in huiusmodi obli-
gationibus id maxime spectare debemus, quod inter utramque partem conuenit: uidetur
autem in hac specie id silentio conuenisse, ne quid praestaretur, si ampliore pecunia fun-
1 dus esset locatus, id est ut haec conuent*io* pro locatore tantummodo interponeretur. Locaui
opus faciendum ita, ut pro opere redemptori certam mercedem in dies singulos darem:
opus uitiosum factum est: an ex locato agere possim? respondit: si ita opus locasti, ut
bonitas eius tibi a conductore adprobaretur, tametsi conuenit, ut in singulas operas certa
pecunia daretur, praestari tamen tibi a conductore debet, si id opus uitiosum factum est:
non enim quicquam interest, utrum uno pretio opus an in singulas operas collocatur[1], si
modo uniuersitas consummationis ad conductorem pertinuit. poterit itaque ex locato cum
eo agi, qui uitiosum opus fecerit. nisi si ideo in operas singulas merces constituta erit, ut
arbitrio domini opus efficeretur: tum enim nihil conductor praestare domino de bonitate
operis uidetur.

52 Pomponius libro trigesimo primo ad Quintum Mucium. Si decem tibi locem [B. 20, 1, 51] *Ef*
fundum, tu autem existimes quinque te conducere, nihil agitur: sed et si ego minoris me
locare sensero, tu pluris te conducere, utique non pluris erit conductio, quam quanti ego
putaui.

53 Papinianus libro undecimo responsorum. Qui fideiussor exstitit apud man- [B. 20, 1, 52] *P*
cipem pro colono publicorum praediorum, quae m*an*ceps ei colono locauit, rei publicae non
tenetur: sed fructus in eadem causa pignoris manent.

54 Paulus libro quinto responsorum. ‖ Quaero, an fideiussor conductionis etiam [B. 20, 1, 53] *P* f. 283'
in usuras non illatarum pensionum nomine teneatur nec prosint ei constitutiones, quibus
cauetur eos, qui pro aliis pecuniam exsoluunt, sortis solummodo damnum agnoscere opor-
tere. Paulus respondit, si in omnem causam conductionis etiam fideiussor se ob- [Ep. 19, 10]
ligauit, eum quoque exemplo coloni tardius illatarum per moram coloni pensionum prae-
stare debere usuras: usurae enim in bonae fidei iudiciis etsi non ta*m* ex obligatione [(Ep.)]
proficiscantur quam ex officio iudicis applicentur, tamen, cum fideiussor in omnem causam
se applicuit, aequum uidetur ipsum quoque agnoscere onus usurarum, ac si ita fideiussisset:
F [*P* (*VU*)]

---

[1] locatur (*dett.*)?

---

2 non immobilem *om. PV* 3 *Graeca om. PVU* 7 μισθου΄σ΄σ΄θαι *F* 12 praestaretur 'relocare eum mihi' nec F^b 13 nec conuenit ... praestaretur *om.* $P^a V^a$ 15 expectare $P^a V^a U$ 17 haec conuentio] $PV^b U$ *cum BS* (πλ.): ὥστε τὰ συμφωνηθέντα ὑπὲρ ἐμοῦ χρὴ νοεῖσθαι τοῦ μισθώσαντος, haec conuentione $F^b V^a$, haec ex conuentione F^a 18 diem P^a 20 tametsi conuenit ut *om. et pro his substituit* praestari tamen ... 21 pretio opus, *sequitur deinde* in singulas o. c. p. d. praestari *sq.* P^a, *ante* tametsi *ins.* praestari V^a 22 collocetur *f*, collocaretur $P^a V^a$, locaretur U^b, *inc.* U^a 25 opus *om.* PV^a | dom. praest. *P* 27 tibi decem locem *P*, locem tibi (*om.* decem) V^a 28 nihil ... 29 conducere *om.* P^a 31 exstitit] extitit id $P^a V$ 32 quae mceps *F*, que manceps *f*, que mancepas U^a 34 an fideiiussorem P^a, a fideiussore V^a 38 colonum P^a 39 tam] *f* PU^b, tamen *F*, *def. in his* U^a

'in quantum illum condemnari ex bona fide oportebit, tantum fide tua esse iubes?' uel ita:
1 'indemnem *me* praestabis?' Inter locatorem fundi et conductorem conuenit, ne intra [Ep. 7, 18]
tempora locationis Seius conductor de fundo inuitus repelleretur et, si pulsatus[1] esset, poenam decem praestet Titius locator Seio conductori: uel Seius conductor Titio, si intra tempora locationis discedere uellet, aeque decem Titio locatori praestare uellet[2]: quod inuicem de se stipulati sunt. quaero, cum Seius conductor biennii continui pensionem non solueret, an sine metu poenae expelli possit. Paulus respondit, quamuis nihil expressum sit in stipulatione poenali de solutione pensionum, tamen uerisimile esse ita conuenisse de non expellendo colono intra tempora praefinita, si pensionibus paruerit et ut oportet coleret: [(Ep.)]
et ideo, si poenam petere coeperit is qui pensionibus satis non fecit, profuturam locatori
2 doli exceptionem. Paulus respondit seruum, qui aestimatus colonae adscriptus est, ad periculum colonae pertinebit[3] et ideo aestimationem huius defuncti ab herede colonae praestari oportere.

55 Idem libro secundo sententiarum. Dominus horreorum effractis et compilatis [B. 20, 1, 54] *P*
horreis non tenetur, nisi custodiam eorum recepit: serui tamen eius cum quo contractum
1 est propter aedificiorum notitiam in quaestionem peti possunt. In conducto fundo si conductor sua opera aliquid necessario uel utiliter auxerit uel aedificauerit uel instituerit, cum id non conuenisset, ad recipienda ea quae impendit ex conducto cum domino fundi expe-
2 riri potest. Qui contra legem conductionis fundum ante tempus sine iusta ac pro- [Ep. 7, 15]
babili causa deseruerit, ad soluendas totius temporis pensiones ex conducto conueniri potest, quatenus locatori in id quod eius interest indemnitas seruetur[4].

56 Idem libro singulari de officio praefecti uigilum. Cum do- ['Pοπ. 25, 1. B. 20, 1, 56. Ep. 7, 19] *Pf*
mini horreorum insularumque desiderant diu non apparentibus nec eius temporis pensiones exsoluentibus conductoribus aperire et ea[5] quae ibi sunt describere, a publicis personis quorum interest audiendi sunt. tempus autem in huiusmodi re biennii debet obseruari.

57 Iauolenus libro nono ex posterioribus Labeonis. Qui domum habebat, aream [B. 20, 1, 57] **S*
iniunctam ei domui uicino proximo locauerat: is uicinus cum aedificaret in suo, terram in eam aream amplius[6] quam fundamenta caementicia locatoris erant congessit, et ea terra
F[*P*(*VU*)]

---

[1] pulsus (*Hal.*)? [2] Titio l. p. uellet *del.* [3] pertinere (*dett.*)? [4] Si creditor debitori fundum pignori datum locauerit, ipse contra eum locati agere poterit neque tamen debitor aduersus creditorem conducti *uel similia ins.* (*u. i.*) [5] et ea] ea et? [6] amplius] iuxta (*ex* areamam iuxta *factum* aream amplius)?

---

2 indemneme *F*, me indempnem *U* 3 seius] eius *PVU* 4 titio] titius *P*ᵃ 5 discedere] discederet *P*ᵃ 8 poenali de solutione *om.* *P*ᵃ*V*ᵃ 11 aest. colon'i'ae (*deinde* i *rursus del.*) *F* 15 'con'tractum *F*ᵇ 16 questione *PV* | conducto 'fundio' fundo *F* 19 sine] sin *P*ᵃ 20 soluendas] *fPU*ᵇ, soluenda *F*, soluen.. *U*ᵃ 22 *inter l. 55. 56 Basilica inserunt haec:* ἐὰν ὁ δανειστὴς μισθώσῃ τῷ χρεώστῃ τὸ ἐνέχυρον, αὐτὸς μὲν ἔχει κατὰ τοῦ μισθωτοῦ ἀγωγήν, ὁ δὲ χρεώστης οὐκ ἔχει κατὰ τοῦ μισθώσαντος ἀγωγήν *cum adscripto scholio hoc* (*quod quominus habeas pro indice uel quod nos dicimus* πλάτος, *uetat formula a qua incipit* τοῦτο λέγει *ab iis quae ex indice excerpta sunt aliena*): τοῦτο λέγει, ὅτι, ἐὰν δανεισάμενος παρὰ σοῦ ἐνεχυράσω σοι τὸν ἐμὸν ἀγρὸν καὶ τοῦτον μισθώσῃς μοι, ἔρρωται ἡ μίσθωσις. ἀλλὰ σὺ μὲν ὁ δανειστὴς ἔχεις κατ' ἐμοῦ τὴν λοκάτι ἢ τὴν ἐπὶ μισθώσεως ἀγωγήν, ἥτις ἔχει τὴν ἀπαίτησιν εἰς τὸ ἁπλοῦν καὶ μόνον· ἐγὼ δὲ ὁ χρεώστης οὐ δύναμαι κατὰ σοῦ τοῦ δανειστοῦ κινεῖν τὴν κονδούκτου. φησὶν οὖν ἐνταῦθα ὅτι καλῶς ὁ δεβίτωρ, τουτέστιν ὁ χρεώστης, μισθοῦται τὸ οἰκεῖον παρὰ τοῦ κρεδίτωρος, τουτέστιν παρὰ τοῦ δανειστοῦ. *etiam Tipucitus (cod. Uat. Graec. 853 hoc loco meo iussu examinatus a Wilmannsio) caput illud repperit in Basilicis eiusque hoc loco hoc compendium proponit:* καὶ περὶ τοῦ ἐὰν ὁ δανειστὴς μισθώσῃ τῷ χρεώστῃ τὸ ἐνέχυρον. *legem integram hoc loco non excidisse inde colligitur, quod uerba illa inscriptione carent, quam in hoc quidem libro Basilica quae habemus non omittunt, et quod lex huius tituli quae nobis est LVIIII eodem numero allegatur a Stephano ad B. 20, 1, 32. sed fieri potest, ut librarius Florentinus cum asseclis omiserit loci Paulini l. 55 caput extremum: nec certe quae rettulimus Paulo indigna sunt neque unde uenerint nisi ex ipsis digestis facile intellegitur. habet quidem grauissimam dubitationem, quod duo interpretes, qui per hunc titulum in Basilicorum scholiis perpetuo fere referuntur, ad hunc locum non extant neque habemus ad eum nisi scholium incerti auctoris, fortasse Stephani: sed tamen magis placuit recipere* 25 tempus autem] uel contra *V*ᵃ, *inc.* *P*ᵃ 26 ex] e *P*ᵃ

adsiduis pluuiis inundata, ita parieti[1] eius qui locauerat umore praestituto madefacto, aedificia corruerunt. Labeo ex locato tantummodo actionem esse ait, quia non ipsa congestio, sed umor ex ea congestione postea damno fuerit, ‖ damni autem iniuriae actio ob ea ipsa sit, per quae, non extrinsecus alia causa oblata, damno quis adfectus est: hoc probo. f. 284

58 LABEO libro quarto posteriorum a Iauoleno epitomatorum. Insulam uno pretio [B. 20, 1, 58] *A* totam locasti et eam uendidisti ita, ut emptori merce*des* inquilinorum accederent. quamuis eam conductor maiore pretio locaret, tamen id emptori accedit, quod tibi conductor debeat.

1 In operis locatione *non* erat dictum, ante quam diem effici deberet: deinde, si ita factum non esset, quanti locatoris interfuisset, tantam pecuniam conductor promiserat. eatenus eam obligationem contrahi puto, quatenus uir bonus de spatio temporis aestimasset, quia id actum apparet esse, ut eo spatio absolueretur, sine quo fieri non possit.

2 Quidam in municipio balineum praestandum annuis uiginti nummis conduxerat et ad refectionem fornacis fistularum similiumque rerum centum nummi ut praestarentur ei, conuenerat: conductor centum nummos petebat. ita ei deberi dico, si in ear*um* rerum re*f*ectionem *e*am pecuniam impendi satisdaret.

59 IAUOLENUS libro quinto Labeonis posteriorum. Marcius domum faciendam a [B. 20, 1, 59] **S* Flacco conduxerat: deinde operis parte effecta terrae motu concussum erat aedificium. Massurius Sabinus, si ui naturali, ueluti terrae m*o*tu hoc acciderit, Flacci esse periculum.

60 LABEO posterior*u*m libro quinto a Iauoleno epitomatorum. Cum in plures [B. 20, 1, 60] *A* annos domus locata est, praestare locator debet, ut non solum habitare conductor ex calendis illis cuiusque anni, sed etiam locare habitatori si uelit suo tempore possit. itaque si ea domus ex kalendis Ianuariis fu*l*ta in kalendis Iuniis[2] permansisset, ita ut nec habitare quisquam nec ostendere alicui posset, nihil locatori conductorem praestaturum, adeo ut nec cogi quidem posset ex kalendis Iuliis refecta domu habitare, nisi si paratus fuisset locator commodam domum ei ad habitandum dare.

1 Heredem coloni, quamuis colonus non est, nihilo minus domino possidere existimo.

2 Uestimenta tua f*u*llo perdidit et habes unde petas nec repetere uis: agis nihilo minus ex locato cum fullone, sed iudicem aestimaturum, an possis aduersus furem magis agere et ab eo tuas res consequi fullonis uidelicet sumptibus: sed si hoc tibi impossibile esse perspexerit, tunc fullonem quidem tibi condemnabit, *tuas* autem actiones te ei praestare compellet.

3 Lege dicta domus facienda locata erat ita, ut probatio aut improbatio locatoris aut heredis eius esset: redemptor ex uoluntate locatoris quaedam in opere permutauerat. respondi opus quidem ex lege dicta non uideri factum, sed quoniam ex uoluntate locatoris permutatum esset, redemptorem absolui debere.

4 Mandaui tibi, ut excuteres, quanti uillam aedifi*ca*re uelles: renuntiasti mihi ducentorum impensam[3] excutere: certa mercede opus tibi locaui, postea comper*i* non posse minoris tre-

F [*P*(*VU*)]

[1] pariete? [2] in kalendas Iunias (*Hal.*)? [3] te *ins.*

1 ita *om.* *PVU* | humore *f* | madefacto *om.* *PVU* | aedificio P^{a} 3 umor] umore *F*, humore P^{a} 4 fit *PV* 5 pretio] pretio emisti *PVU* 6 mercedes] $fP^{b}U^{b}$, merces FVU^{a}, *inc.* P^{a}: τὰ ἐνοίκια ... δοθῆναι *BS* (πλ.), τὰ ἐνοίκια λαβεῖν *B* (*Anon.*) 7 locare P^{a} 8 locatione non erat] *sic scripsi secundum BS* (πλ.): οὐκ εἰπὼν εἴσω πόσου χρόνου δεῖ τὸν οἶκον κατασκευασθῆναι *et B* (*Anon.*): καὶ μὴ ὁρισθῇ καιρὸς τῆς συμπληρώσεως *et BS* (*Cyr.*): εἰ μὴ ὁρίσῃ τὸν χρόνον, locatione onerat *F*, locatione honerat P^{a}, locatione hoc erat *V*, locatione erat $fP^{b}U$ 14 earum] earē *F* | refectionem] *U*, ineffectionem *F*, ..effectionem P^{a}, reffectionem P^{b}, refectione *V*: τὰ ρʹ νομίσματα εἰς τὴν τῶν εἰρημένων ἀνανέωσιν λαβεῖν δύνασαι, ἐὰν δῷς ἐγγύας, ὅτι ταῦτα εἰς τὴν λεχθεῖσαν αἰτίαν δαπανᾶται *BS* (πλ.) | eam] se eam *FPVU* 18 motu] *fPU*, metu *F* 19 posteriorem FP^{a}, posteriore *V* 20 non solum] nos uim V^{a}, *inc.* P^{a} 21 locare] $F^{b}P^{b}V^{b}U$, locatore $F^{a}P^{a}V^{a}$ | habitatori si] habitatoris P^{a}, habitator si $P^{b}V^{a}U$ 22 fulta] *Taur. cum BS:* εἰ ὁ οἶκος ἀπὸ καλανδῶν Ἰανουαρίων διὰ σαθρότητα ὑπορθώματα δέηται μέχρι καλανδῶν Ἰουνίων *et B* (*Anon.*): ὑπόρθωσιν ἔχων, furta *F*, fracta $P^{b}V^{b}U$, *inc.* $P^{a}V^{a}$ 24 posset] possit *f*, posse V^{a}, *inc.* P^{a} | domo *PU* | si *om. P* 26 follo *F* (*em. f*) 29 condemnauit *F* (*em. f*) P^{a} | tuas] P^{b}, suas FP^{a}, tu U^{a}, tuam U^{b} 32 quaedam ... 33 locatoris *quamquam in textu adsunt, tamen denuo in margine posuit post* 33 locatoris *inserenda* F^{2} 32 quaedam] *altero loco ex* quidam *corr.* F^{2} | permutaberat *altero loco* F^{2} | lege] gele *altero loco* F^{2} 33 uolumptate *altero loco* F^{2} 34 aedificare] *PU*, aedifacere *F* 35 comperi] fPU^{b} *cum B* (*Anon.*) *et BS* (πλ.): ἔγνων, comperiri *F*, comperi.. U^{a}

centorum eam uillam constare: data autem tibi erant centum, ex quibus cum partem im-
pendisses, uetui te opus facere. dixi, si opus facere perseueraueris, ex locato tecum[1] agere,
5 ut pecuniae mihi reliquum restituas. Messem inspicient*e*[2] colono, cum alienam esse non
ignorares, sust*u*listi. condicere *tibi* frumentum dominum posse Labeo ait, et ut id faciat,
6 colonum ex conducto cum domino acturum. Locator horrei propositum habuit se aurum
argentum marg*ari*tam non recipere suo periculo: deinde cum sciret has res inferri, passus
‖ est. proinde eum futurum tibi obligatum dixi, ac si[3] propositum fuit, remissum uidetur. f. 284′
7 Seruum meum mulionem conduxisti: neglegentia eius mulus tuus perit. si ipse se locasset,
ex peculio dumtaxat et in rem uersum[4] damnum tibi praestaturum di*co*: sin autem ipse
eum locassem, non ultra me tibi praestaturum, quam dolum malum et culpam meam ab-
esse: quod si sine definitione p*er*sonae mulionem a me conduxisti et ego eum tibi dedissem,
cuius neglegentia iumentum perierit, illam quoque culpam me tibi praestaturum aio, quod
8 eum elegissem, qui eiusmodi damno te adficeret. Uehiculum conduxisti, ut onus tuum por-
taret et secum[5] iter faceret: id cum pontem transiret, redemptor eius pontis portorium ab
eo exigebat: quaerebatur, an etiam pro ipsa sola reda portorium daturus fuerit. puto, si
mulio non ignorauit ea se transiturum, cum uehiculum locaret, mulionem praestare debere.
9 Rerum custodiam, quam horrearius conductoribus praestare deberet, locatorem totorum
horreorum horreario praestare non debere puto, nisi si in locando aliter conuenerit.

61 SCAEUOLA libro septimo digestorum. Colonus, cum lege locationis non esset | B. 20, 1, 61 | A
comprehensum, ut uineas poneret, nihilo minus in fundo uineas institu*it* et propter earum
fructum denis amplius aureis annuis ager locari coeperat. quaesitum est, si dominus istum
colonum fundi[6] eiectum pensionum debitarum nomine conueniat, an sumptus utiliter factos
in uineis instituendis reputare possit opposita doli mali exceptione. respondit uel expensas
1 consecuturum uel nihil amplius praestaturum. Nauem conduxit, ut de prouincia Cyrenensi
Aquileiam nauigaret olei metretis tribus milibus impositis et frumenti modiis octo milibus
certa mercede: sed euenit, ut onerata nauis in ipsa prouincia nouem mensibus retineretur
et onus impositum commisso tolleretur. quaesitum est, an uecturas quas conuenit a con-
ductore secundum locationem exigere nauis possit. respondit secundum ea quae propone-
rentur posse.

62 LABEO libro primo pithanorum. Si riuum, quem faciendum con- | B. 20, 1, 62. Ep. 7, 32 | A
duxeras et feceras, antequam eum probares, labes corrumpit, tuum periculum est. PAULUS:
immo si soli uitio id accidit, locatoris erit periculum, si operis uitio accidit, tuum erit
detrimentum.

F[*P*(*VU*)]

---

[1] me *ins.* [2] inspiciente] in spicis cessante (*u. i.*)? [3] propositum non habuisset, quoniam quod *ins.* (*u. i.*) [4] uerso me? [5] secum] seorsum? [6] fundo?

---

3 inspiciente] *sic* $P^b U^b$ *et ita legerunt Graeci:* κἂν ὁρῶντος τοῦ κολωνοῦ κλέψῃ τις τοὺς ἀστάχυας *BS* (*Cyr.*), ἐὰν ὁρῶντος τοῦ μισθωτοῦ τὸ θέρος ἐπάρῃς *B* (*Anon.*), σοῦ ὁρῶντος τοῦ μισθωσαμένου ἕτερος ἐθέρισε τὸν καρπόν *BS* (πλ.), inspicientem $F P^a U^a$: *at requiritur quod supra dedi, ut intellegatur agi de fructibus non perceptis, sed percipiendis* 4 ignorare P^a | sustilisti *F* (*em. f*) | condicere te tibi *F* (*em. f*), condicere • tibi *U*, κινήσει κατὰ τοῦ κλέπτου τὸν φούρτιβον κονδικτίτζιον ὁ τοῦ ἀγροῦ δεσπότης *BS* (πλ.) | et ut] et V^a, ut U^a, *inc.* P^a 6 margaritam] *fP*, margitam *F*: μαργαρίτας *BS* (πλ. *et Cyr.*) *et B* (*Anon.*) | cum sciret ... 7 proinde *om.* V^a *eademque uidentur defuisse* P^a 7 proinde eum ... remissum uidetur] *pleniora haec uidentur legisse Graeci:* κατασχεθήσομαι τούτων ἀπολομένων τῇ κονδοῦκτι, ὥσπερ εἰ μηδὲν προετέθη τοῦτο πρόγραμμα· ὡς γὰρ οὐκ ἠναντιώθην εἰσφέροντός σου τὰ προλεχθέντα πράγματα, ἔδοξα συγχωρεῖν τὰ τῷ προγράμματι περιεχόμενα *BS* (πλ.) 8 se *om.* P^a 9 peculio] periculo P^a | dico] dicio *F*, iudicio *PV*, locati iudicio *f*, iudico *U* 11 si sine] si non P^a, sine *V* | psonae *F* (*suppl. f*): γενικῶς θελήσαντός μου μουλίωνα μισθώσασθαι *B* (*Anon.*) 12 aio] alio P^a 13 eiusmodo $P U^a$ | uehiculum ... 14 faceret *om.* V^a *eademque uid. defuisse* P^a 14 faceres $f U^b$ 15 si mulio] F^1 *cum BS* (*Cyr.*): εἰ εἰδῇ (locator) διὰ ποίας ὁδοῦ λαμβάνει αὐτὸ ὁ μισθωσάμενος, si portorium mulio $F^2 PVU$ 20 fundum F^1 | instituit] $f P^b U$, instituti $F P^a$ 21 annuis] is *P*, annis U^a, *om.* *V* 22 fundi] $F V^a$, fundum P^a, fundo $P^b V^b$, *om.* *U* | conueniant P^a 26 retinetur PV^r 32 operis uitio id accidit *P*

III.

℞ DE AESTIMATORIA ℞

1 Ulpianus libro trigesimo secundo ad edictum. Actio de aestimato proponitur [B.19, 9, 1] S
tollendae dubitationis gratia: fuit enim magis dubitatum, cum res aestimata uendenda datur,
utrum ex uendito sit actio propter aestimationem, an ex locato, quasi rem uendendam lo-
casse uideor, an ex conducto, quasi operas conduxissem, an mandati. melius itaque uisum
est hanc actionem proponi: quotiens enim de nomine contractus alicuius ambigeretur, con-
ueniret tamen aliquam actionem dari, dandam aestimatoriam praescriptis uerbis actionem:
est enim negotium ciuile gestum et quidem bona fide. quare omnia et hic locum habent,
1 quae in bonae fidei iudiciis diximus. Aestimatio autem periculum facit eius qui suscepit:
aut igitur ipsam rem debebit incorruptam reddere aut aestimationem de qua conuenit.
2 Paulus libro trigesimo ad edictum. Haec actio utilis est et si merces interuenit. [B.19, 9, 2] S*

IIII. f. 285

℞ DE RERUM PERMUTATIONE ℞

1 Paulus libro trigesimo secundo ad edictum. Sicut aliud est uendere, aliud [B.20, 3, 1] S
emere, alius emptor, alius uenditor, ita pretium aliud, aliud merx. at in permutatione dis-
cerni non potest, uter emptor uel uter uenditor sit, multumque differunt praestationes.
emptor enim, nisi nummos accipientis fecerit, tenetur ex uendito, uenditori sufficit ob euictio-
nem se obligare possessionem tradere et purgari dolo malo, itaque, si euicta res non sit,
nihil debet: in permutatione uero si utrumque pretium est, utriusque rem fieri oportet, si
merx, neutrius. sed cum debeat et res et pretium esse, non potest *permutatio emptio uen-
ditio esse, quoniam non potest* inueniri, quid eorum merx et quid pretium sit, nec ratio pa-
1 titur, ut una eademque res et ueneat et pretium sit emptionis. Unde si ea res, quam ac-
2 ceperim uel dederim, postea euincatur, in factum dandam actionem respondetur. Item
emptio ac uenditio nuda consentientium uoluntate contrahitur, permutatio autem ex re tra-
dita initium obligationi praebet: alioquin si res nondum tradita sit, nudo consensu constitui
obligationem dicemus, quod in his dumtaxat receptum est, quae nomen suum habent, ut
3 in emptione uenditione, conductione, mandato. Ideoque Pedius ait alienam rem dantem
4 nullam contrahere permutationem. Igitur ex altera parte traditione facta si alter rem nolit
tradere, non in hoc agemus ut res *tradita nobis reddatur, sed in id quod interest* nostra illam
rem accepisse, de qua conuenit: sed ut res contra nobis reddatur, condictioni locus est
quasi re non secuta.
2 Idem libro quinto ad Plautium. Aristo ait, quoniam permutatio uicina esset [B.20, 3, 2] E
emptioni, sanum quoque furtis noxisque solutum et non esse fugitiuum seruum praestan-
dum, qui ex[1] causa daretur.
F[*P*(*VU*)]

---

[1] ea *ins.* (*Hal.*)

---

2 de aestimatoria] *FPU*, de aestimatoria actione *ind.* *F* 5 locato ... 6 conducto *bis* P^a 5 locasse't' F^b 6 ex *om.* P^a *utroque loco* V^a 7 actione *F* (*suppl. f*) 10 fideiudiciis *F* 16 ita 'pretium pretium (*sic bis*) aliud' aliud merx F^2, *def. in his* P^a 20 utrimque pr. F^2P 21 esse non potest ... 22 quid pretium *om.* V^a, *def. in his* P^a 21 permutatio emptio uenditio esse, quoniam non potest] *omittunt libri, suppleui secundum BS* (πλ.): ἐπειδὴ δὲ τὴν πρᾶσιν ἀνάγκη ἔχειν ἐν αὐτῇ καὶ τίμημα καὶ πρᾶγμα πιπρασκόμενον, οὐ δυνατὸν εἶναι τὴν περμουτατίονα πρᾶσιν καὶ ἀγορασίαν, ἐπεὶ οὐ δυνατὸν εὑρεθῆναι τί μὲν τούτων πέπραται, τί δὲ λόγῳ τιμήματος καταβέβληται 23 ueneat ... ea res *om.* V^a, *def. in his* P^a 25 permutatione FP^a, permutacionem U^a: ἡ δὲ ἀνταλλαγὴ ἀπὸ παραδόσεως (συνίσταται) *B* (*Anon.*) 28 ideoque] ideo *PVU* 29 nollit *F*, non tollit P^a 30 non in hoc] FP^a?*U*, in hoc V^a, in hoc non V^b, non tamen in hoc P^b | ut res tradita nobis reddatur, sed in id quod interest nostra] *sic scripsi secundum B* (*Anon.*): ὁ παραδοὺς περὶ τοῦ διαφέροντος ἐνάγει τῷ μὴ παραδόντι *coll. D. 19, 5, 5, 1,* ut res nostra FP^a?, ut interest nostra V^a, quae interest nostra V^b, quod interest nostra P^bU 31 conductioni P^aU^a? 33 idem] F^2PU *cum B,* paulus F^1

V.

℞ DE PRAESCRIPTIS UERBIS ET IN FACTUM ACTIONIBUS ℞ *PES*

1 PAPINIANUS libro octauo quaestionum. Nonnumquam euenit, ut cessantibus [B. 20, 4, 1] P^a
iudiciis proditis et uulgaribus actionibus, cum proprium nomen inuenire non possumus,
facile descendemus[1] ad eas, quae in factum appellantur. sed ne res exemplis egeat, paucis
1 agam. Domino mercium in magistrum nauis, si sit incertum, utrum nauem conduxerit an
2 merces uehendas locauerit, ciuilem actionem in factum esse dandam Labeo scribit. Item
si quis pretii explorandi gratia rem tradat, neque depositum neque commodatum erit, sed
non exhibita fide in factum ciuilis subicitur actio,

2 CELSUS libro octauo digestorum. (nam cum deficiant uulgaria atque usitata [B. 20, 4, 2] **E*
actionum nomina, praescriptis uerbis agendum est)

3 IULIANUS libro quarto decimo digestorum. in quam necesse est confugere, [B. 20, 4, 3] **S*
quotiens contractus existunt, quorum appellationes nullae iure ciuili proditae sunt.

4 ULPIANUS libro trigesimo ad Sabinum. Natura enim rerum conditum est, ut [B. 20, 4, 4] **S*
plura sint negotia quam uocabula.

5 PAULUS libro quinto quaestionum. Naturalis meus filius seruit tibi et tuus [B. 20, 4, 5] P^a
filius mihi: conuenit inter nos, ut et tu meum manumitteres et ego tuum: ego manumisi,
tu non manumisisti: qua actione mihi teneris, quaesitum est. in hac quaestione totius ob
rem dati tractatus inspici potest. qui in his competit speciebus: aut enim do tibi ut des,
aut do ut facias/ aut facio ut des, aut facio ut facias: in quibus quaeritur, ‖ quae obligatio f. 285'
1 nascatur. Et si quidem pecuniam dem, ut rem accipiam, emptio et uenditio est: sin autem
rem do, ut rem accipiam, quia non placet permutationem rerum emptionem esse, dubium
non est nasci ciuilem obligationem, in qua actione id ueniet, non ut reddas quod acceperis,
sed ut damneris mihi, quanti interest mea illud de quo conuenit accipere: uel si meum recipere uelim, repetatur quod datum est, quasi ob rem datum re non secuta. sed si scyphos
tibi dedi, ut Stich*u*m mihi dares, periculo meo Stichus erit ac tu dumtaxat culpam prae-
2 stare debes. explicitus est articulus ille do ut des. At cum do ut facia*s*, si tale sit factum,
quod locari solet, puta ut tabulam pingas, pecunia data locatio erit, sicut superiore casu
emptio: si *rem do*, non erit locatio, sed nascetur uel ciuilis actio in hoc quod mea interest
uel ad repetendum condictio. quod si tale est factum, quod locari non possit, puta ut seruum manumittas, siue certum tempus adiectum est, intra quod manumittatur idque, cum
potuisset manumitti, uiuo seruo transierit, siue finitum non fuit et tantum temporis consumptum sit, ut potuerit debueritque manumitti, condici ei potest uel praescriptis uerbis
agi: quod his quae diximus conuenit. sed si dedi tibi seruum, ut seruum tuum manumitteres, et manumisisti et is quem dedi euictus est, si sciens dedi, de dolo in me dandam
3 actionem Iulianus scribit, si ignorans, in factum ciuilem. Quod si faciam ut des et postea-
4 quam feci, cessas dare, nulla erit ciuilis actio, et ideo de dolo dabitur. Sed si facio ut
facias, haec species tractatus plures recipit. nam si pacti sumus, ut tu a meo debitore
Carthagine exigas, ego a tuo Romae, uel ut tu in meo, ego in tuo solo aedificem, et ego[2]
aedificaui et tu cessas, in priorem speciem mandatum quodammodo interuenisse uidetur,
sine quo exigi pecunia alieno nomine non potest: quamuis enim et impendia sequantur,
F[P(VU)]

[1] descendamus (*dett.*)? [2] exegi uel *ins.* (*Huschke Zeitschr. für Civilrecht und Proz. 5, 109*)

3 (u)lp. P^a 5 facile] facile non P^a 6 nauem] naues *P* 10 libro uiiii *P* 12 iabolenus *P* 14 conductum P^a, inductum $P^b VU$ | ut *om.* F^a 16 filius meus *P* | seruiat P^a, seruiebat $P^b V^b U$, *inc.* V^a 20 aut facio ut des aut facio ut facias *om.* P^a | ut facias in qui *erasa uidentur, ut tamen perspicua sint F* 21 emptio et ... 22 accipiam *om.* P^a 23 ueniet] eueniet *P* 25 uelin F^1 | repetetur *f*, repetam *V* | scypho's' F^2 26 stichom *F* 27 faciat *F* 28 soleat *P* 29 rem do] *sic scripsi ad B* (*Anon.*): εἰ δὲ δώσω πρᾶγμα ἐπὶ τῷ σε ποιῆσαι, rem FP^a, res fP^bU^b, *inc.* U^a 32 seruo *om.* P^aV^a | transierint P^aU^a 35 et is] *f*, ed is *F* 37 dauitur *F* (*em. f*) 39 chartagine *F* 41 sine quo] si neque P^aV^a, sine U^a | sequantur] si quantum P^a

tamen mutuum officium praestamus et potest mandatum ex pacto etiam naturam suam excedere (possum enim tibi mandare, ut et custodiam mihi praestes et non plus impendas in exigendo quam decem): et si eandem quantitatem impenderemus, nulla dubitatio est. sin autem alter fecit, [1]ut et hic mandatum interuenisse uideatur, quasi refundamus inuicem impensas: neque enim de re tua tibi mando. sed tutius erit et in insulis fabricandis et in debitoribus exigendis praescriptis uerbis dari actionem, quae actio similis erit mandati actioni, quemadmodum in superioribus casibus locationi et emptioni. 5 Si ergo haec sunt, ubi de faciendo ab utroque conuenit, et in proposita quaestione idem dici potest et necessario sequitur, ut eius fiat condemnatio, quanti interest mea seruum habere quem manumisi. an deducendum erit, quod libertum habeo? sed hoc non potest aestimari.

6 [B. 20, 4, 6] P^* NERATIUS libro primo responsorum. Insulam hoc modo, ut aliam insulam reficeres, uendidi. respondit nullam esse uenditionem, sed ciuili intentione incerti agendum est.

7 [B. 20, 4, 7] P PAPINIANUS libro secundo quaestionum. Si tibi decem dedero, ut Stichum manumittas, et cessaueris, confestim agam praescriptis uerbis, ut soluas quanti mea interest: aut, si nihil interest, condicam tibi, ut decem reddas.

8 [B. 20, 4, 8] P IDEM libro uicesimo septimo quaestionum. Si dominus seruum, cum furto[2] argueretur, quaestionis habendae causa aestimatum dedisset neque de eo compertum fuisset et is non redderetur, eo nomine ciuiliter agi posse, || (f. 286) licet aliquo casu seruum retenturus esset, qui traditum accepisset. potest enim retinere seruum, siue dominus pro eo pecuniam elegisset siue in admisso deprehensus fuisset: tunc enim et datam aestimationem reddi a domino oportere. sed quaesitum est, qua actione pecunia, si eam dominus elegisset, peti posset. dixi, tametsi quod inter eos ageretur uerbis quoque stipulationis conclusum non fuisset, si tamen lex contractus non lateret, praescriptis uerbis incerti et hic agi posse, nec uideri nudum pactum interuenisse, quotiens certa lege dari probaretur.

9 [B. 20, 4, 9] Pf IDEM libro undecimo responsorum. Ob eam causam accepto liberatus, ut nomen Titii debitoris delegaret, si fidem contractus non impleat, incerti actione tenebitur. itaque iudicis officio non uetus obligatio restaurabitur, sed promissa praestabitur aut condemnatio sequetur.

10 [B. 20, 4, 10] E IAUOLENUS libro tertio decimo epistularum. Partis tertiae usum fructum legauit: heredis bona ab eius creditoribus distracta sunt et pecuniam, quae ex aestimatione partis tertiae fiebat, mulier accepit fruendi causa et per ignorantiam stipulatio praetermissa est. quaero, an ab herede mulieris pecunia, quae fruendi causa data est, repeti possit, et qua actione. respondi in factum actionem dari debere.

11 [B. 20, 4, 11] E POMPONIUS libro trigesimo nono ad Quintum Mucium. Quia actionum non plenus numerus esset, ideo plerumque actiones in factum desiderantur. sed et eas actiones, quae legibus proditae sunt, si lex iusta ac necessaria sit, supplet praetor in eo quod legi deest: quod facit in lege Aquilia reddendo actiones in factum accommodatas legi Aquiliae, idque utilitas eius legis exigit.

12 [B. 20, 4, 12] Ef PROCULUS libro undecimo epistularum. Si uir uxori suae fundos uendidit et in uenditione comprehensum est conuenisse inter eos, si ea nupta ei esse desisset, ut eos

F[P(VU)]

[1] *talia fere insere:* quod se aedificaturum recepit, alter non fecit, item aedificare cogetur qui non fecit [2] furti (*u. i.*)?

1 potest] post P^a | pactio P^a 3 et] ut P^a 4 aliter PVU^b 5 tutius] tuus P^a, hoc ius tocius V^a, hoc tucius U | in insulis] insulis *in supplemento* F^2 | *inter* fabricandis *et* et in debitoribus *inseri iussit* conuenit et (*u.* 8) alter fecit (*u.* 4) ... insulis fabricandis (*u.* 5) F^2, *quae haec, quamquam suo loco perscripta a* F^1, *tamen denuo posuit in fine folii* 8 de faciendo] defitiendo P^aU^a 10 abeo F (*suppl. f*) 12 esset P^a | est *del.* F^2 16 furti $fP^bV^bU^b$ 20 elegisset] dedisset P^a, *inc.* V^a 21 pecunia] fU, pecuniam FP | petit posse P^a, peti posse. U^a 24 dare $P^aV^aU^a$ 25 unde'cimo' F^2 27 res't'aurabitur F^2 | aut] ut P^aU^a, et $P^bV^bU^b$, *inc.* V^a 28 sequitur P^aV 29 partis] *supra* ar *scripsit* te F^2 30 heredis *om.* P^a, *inc.* V^a 33 qua] quo P^a | respondi't' F^2 35 actionis P^a | et *om.* PVU^a 36 eo *om.* P^a 37 legi] fP^bU, legis FP^a 38 eius legis] legis aquiliae P 40 desisset] fP^bV, dedisset FP^a, *inc.* U^a: λυομένου τοῦ γάμου B (*Anon.*)

fundos, si ipse uellet, eodem pretio mulier transcriberet uiro: in factum existimo iudicium
esse reddendum idque et in aliis personis obseruandum.

13 ULPIANUS libro trigesimo ad Sabinum. Si tibi rem uendendam certo pretio B. 20, 4, 13 S
dedissem, ut, quo pluris uendidisses, tibi haberes, placet neque mandati neque pro socio
esse actionem, sed in factum quasi alio negotio gesto, quia et mandata gratuita esse de-
bent, et societas non uidetur contracta in eo, qui te non admisit socium distractionis, sed
1 sibi certum pretium excepit. Iulianus libro undecimo digestorum scribit, si tibi areae meae
dominium dedero, ut insula aedificata partem mihi reddas, neque emptionem esse, quia
pretii loco partem rei meae recipio, neque mandatum, quia non est gratuitum, neque socie-
tatem, quia nemo societatem contrahendo rei suae dominus esse desinit. sed si puerum
docendum uel pecus pascendum tibi dedero uel puerum nutriendum ita, ut, si post certos
annos uenisset, pretium inter nos communicaretur, abhorrere haec ab area eo, quod hic
dominus esse non desinit qui prius fuit: competit igitur pro socio actio. sed si forte pue-
rum dominii tui fecero, idem se quod in area dicturum, quia dominium desinit ad primum
dominum pertinere. quid ergo est? in factum putat actionem Iulianus dandam, id est prae-
scriptis uerbis. ergo si quis areae dominium non transtulerit, sed passus sit te sic aedi-
ficare, ut communicaretur uel ipsa uel pretium, erit societas. idemque et si partis areae
dominium transtulerit, partis non, et eadem || lege aedificare passus sit. f. 286'

14 IDEM libro quadragesimo primo ad Sabinum. Qui seruandarum mercium sua- B. 20, 4, 14 S
rum causa alienas merces in mare proiecit, nulla tenetur actione: sed si sine causa id fe-
1 cisset, in factum, si dolo, de dolo tenetur. Sed et si seruum quis alienum spoliauerit isque
frigore mortuus sit, de uestimentis quidem furti agi poterit, de seruo uero in factum agen-
2 dum criminali poena aduersus eum seruata. Sed et si calicem argenteum quis alienum in
profundum abiecerit damni dandi causa, non lucri faciendi, Pomponius libro septimo decimo
ad Sabinum scripsit neque furti neque damni iniuriae actionem esse, in factum tamen agen-
3 dum. Si glans ex arbore tua in meum fundum cadat eamque ego immisso pecore depascam,
Aristo scribit non sibi occurrere legitimam actionem, qua experiri possim: nam neque ex
lege duodecim tabularum de pastu pecoris (quia non in tuo pascitur) neque de pauperie
neque de[1] damni iniuriae agi posse: in factum itaque erit agendum.

15 IDEM libro quadragesimo secundo ad Sabinum. Solent, qui nouerunt seruos B. 20, 4, 15 S
fugitiuos alicubi celari, indicare eos dominis ubi celentur: quae res non facit eos fures.
solent etiam mercedem huius rei accipere et sic indicare, nec uidetur illicitum esse hoc
quod datur. quare qui accepit, quia ob causam accepit nec improbam causam, non timet
condictionem. quod si solutum quidem nihil est, sed pactio intercessit ob indicium, hoc
est ut, si indicasset adprehensusque esset fugitiuus, certum aliquid daretur, uideamus, an
possit agere. et quidem conuentio ista non est nuda, ut quis dicat ex pacto actionem non
oriri, sed habet in se negotium aliquod: ergo ciuilis actio oriri potest, id est praescriptis
uerbis. nisi si quis et in hac specie de dolo actionem competere dicat, ubi dolus aliquis
arguatur.

16 POMPONIUS libro uicesimo secundo ad Sabinum. Permisisti mihi cretam exi- B. 20, 4, 16 S
mere de agro tuo ita, ut eum locum, unde exemissem, replerem: exemi nec repleo: quae-
situm est, quam habeas actionem. sed[2] certum est ciuilem actionem incerti competere: si
autem uendidisti cretam, ex uendito ages. quod si post exemptionem cretae repleuero nec
patieris me cretam tollere tu, agam ad exhibendum, quia mea facta est, cum uoluntate tua
F[P(VU)]

[1] de *del.* (*dett.: litt.* ed *male gem.*) [2] sed] et?

5 alio] alieno *PVU* 7 *ab* iulianus *l. inc. FPV* 12 haec] ac *V*ᵃ, hoc *PV*ᵇ*U* 14 domini *P*ᵃ*U*ᵃ | se] esse *f*¹*U*ᵇ | di'c'cturum *F*, diecturum *U*ᵃ, *inc. P*ᵃ | dominium] dominus *P*ᵃ*V* | ad] et ad *V*, *inc. P*ᵃ 16 e'r'go *F*² 18 trantulerit *F* 19 seruandorum *F*¹ 20 si sine] sine *P*ᵃ 23 calicem] cali... *F* | in fundum *P*ᵃ, in profundo *V* 25 scribit *PVU* 26 glas *F* (*suppl. f*) | immiso *F* 28 tuo] tua *PU*ᵃ 31 'c'elentur *F*ᵇ | quae *om. P*ᵃ 33 quia] qui *P*ᵃ*U*ᵃ 37 aliquid *F*ᵃ'*P*ᵃ 38 nisi si] nisi *PU* 43 ages] *fP*ᵇ*U*ᵇ, agest *FPU*ᵃ 44 tollere tu] *scripsi*, tolleretur *F*, tollere tum *fP*, tollere tunc *U*

1 exempta sit. Permisisti mihi, ut sererem in fundo tuo et fructus tollerem: seui nec pateris
me fructus tollere. nullam iuris ciuilis actionem esse Aristo ait: an in factum dari debeat,
deliberari posse: sed erit de dolo.
17 ULPIANUS libro uicesimo octauo ad edictum. Si gratuitam tibi habitationem B. 20, 4, 17 S
dedero, an commodati agere possi*m*? et Uiuianus ait posse: sed est tutius praescriptis
1 uerbis agere. Si margarita tibi aestimata dedero, ut aut eadem mihi adferres aut pretium
eorum, deinde haec perierint ante uenditionem, cuius periculum sit? et ait Labeo, quod
et Pomponius scripsit, si quidem ego te uenditor rogaui, meum esse periculum: si tu me,
tuum: si neuter nostrum, sed dumtaxat consensimus, teneri te hactenus, ut dolum et cul-
2 pam mihi praestes. actio autem ex hac causa utique erit praescriptis uerbis. Papinianus
libro octauo quaestionum scripsit, si rem tibi inspiciendam dedi et dicas te perdidisse, ita
demum mihi praescriptis uerbis actio competit, si ignorem ubi sit: nam si mihi liqueat apud
te esse, furti agere possum uel condicere uel ad exhibendum ‖ agere. secundum haec, si f. 237
cui inspiciendum dedi siue ipsius causa siue utriusque, et dolum et culpam mihi praestan-
dam esse dico propter utilitatem, periculum non: si uero mei dumtaxat causa datum est,
3 dolum solum, quia prope depositum hoc accedit. Si, cum unum bouem haberem I. 3, 24, 2
et uicinus unum, placuerit inter nos, ut per denos dies ego ei et ille mihi bouem commo-
daremus, ut opus faceret, et apud alterum bos periit, commodati non competit actio, quia
4 non fuit gratuitum commodatum, uerum praescriptis uerbis agendum est. Si, cum mihi (I.)
uestimenta uenderes, rogauero, ut ea apud me relinquas, ut peritioribus ostenderem, mox
haec perierint ui ignis aut alia maiore, periculum me minime praestaturum: ex quo apparet
5 utique custodiam ad me pertinere. Si qui*s* sponsionis causa anulos acceperit nec reddit[1]
uictori, praescriptis uerbis actio in eum competit: nec enim recipienda est Sabini opinio,
qui condici et furti agi ex hac causa putat: quemadmodum enim rei nomine, cuius neque
possessionem neque dominium uictor habuit, aget furti? plane si inhonesta causa sponsionis
fuit, sui anuli dumtaxat repetitio erit.
18 IDEM libro trigesimo ad edictum. Si apud te pecuniam deposuerim, ut dares B. 20, 4, 18 S
Titio, si fugitiuum meum reduxisset, nec dederis, quia non reduxit: si pecuniam mihi non
reddas, melius est praescriptis uerbis agere: non enim ambo pecuniam ego et fugitiuarius
deposuimus, ut quasi apud sequestrem sit depositum.
19 IDEM libro trigesimo primo ad edictum. Rogasti me, ut tibi nummos mutuos B. 20, 4, 19 S
darem: ego cum non haberem, dedi tibi rem uendendam, ut pretio utereris. si non uendi-
disti aut uendidisti quidem, pecuniam autem non accepisti mutuam, tutius est ita agere,
ut Labeo ait, praescriptis uerbis, quasi negotio quodam inter nos gesto proprii contractus.
1 Si praedium pro te obligauero, deinde placuerit inter nos, ut mihi fideiussorem praestares,
nec facias, melius esse dico praescriptis uerbis agi, nisi merces interuenit: nam si inter-
uenit, ex locato esse actionem.
20 IDEM libro trigesimo secundo ad edictum. Apud Labeonem quaeritur, si tibi B. 20, 4, 20 S
equos uenales experiendos dedero, ut, si in triduo displicuissent, redderes, tuque desultor
in his cucurreris et uiceris, deinde emere nolueris, an sit aduersus te ex uendito actio. et
puto uerius esse praescriptis uerbis agendum: nam inter nos hoc actum, ut experimentum
1 gratuitum acciperes, non ut etiam certares. Item apud Melam quaeritur, si mulas tibi
F[*P*(*VU*)]

[1] uicti *ins.* (*u. i.*)

1 seui] siue $P^a V^a$, si $P^b V^b U^b$, *inc.* U^a 5 possim] $f P^b U^b$, possit $F U^a$, possi. P^a: ἐὰν παράσχω σοι δῶρον οἴκησιν, ἔχω τὴν ἐπὶ τοῖς κεχρημένοις ἀγωγήν *B* (*Anon.*) | bibianus *F*, iulianus *P* | tutius] *F*, utilius utius $P^a V^a$, utilius $P^b V^b U$ 6 tibi] tibi habitationem P^a | ut aut] ut *PVU* 7 parierint $P^a U^a$ 8 scribit *PVU* 15 dumtaxat causa *bis* P^a 22 qui sponsionis $F U^a$ | nec reddit uictori] nec reddit uicti uictori *secundum B* (*Anon.*): ἐὰν ... μὴ δίδωσι τὸν τοῦ ἡττηθέντος τῷ νικήσαντι, *cum praesertim de uictoris anulo quae sequuntur accipi nequeant* 23 sauni P^a 24 et *om.* F^1 27 *l. 18 om.* P^a, *suppl. m. eadem* 31 ut ibi P^a 33 tutius] utius V^a, utilius $P^b V^b U$, *inc.* P^a | agere] egere P^a 39 aequos *F* (*em. f*) | ⌜de⌝dero F^2 40 aduersum *P* 42 mulam $F^2 P^a U^a$

dedero ut experiaris et, si placuissent, emeres, si displicuissent, ut in dies singulos aliquid praestares, deinde mulae a grassatoribus fuerint ablatae intra dies experimenti, quid esset praestandum, utrum pretium et merces[1] an merces tantum. et ait Mela interesse, utrum emptio iam erat contracta an futura, ut, si[2] facta, pretium petatur, si futura, merces petatur: sed non exprimit de actionibus. puto autem, si quidem perfecta fuit emptio, competere ex uendito actionem, si uero nondum perfecta esset, actionem talem qualem aduersus desul-
2 torem dari. Si, cum emere argentum uelles, uascularius ad te detulerit et reliquerit et, cum displicuisset tibi, seruo tuo referendum dedisti et sine dolo malo et culpa tua perierit, uascularii esse detrimentum, quia eius quoque causa sit missum. ‖ certe culpam eorum, quibus custodiendum perferendumue dederis, praestare te oportere Labeo ait, et puto praescriptis uerbis actionem in hoc competere. f. 287'

21 Idem libro secundo disputationum. Quotiens deficit actio uel exceptio, utilis actio uel exceptio est. [B. 20, 4, 21] S*

22 Gaius libro decimo ad edictum prouinciale. Si tibi polienda sarcienda*ue* uestimenta dederim, si quidem gratis hanc operam te suscipiente, mandati est obligatio, si uero mercede data aut constituta, locationis conductionisque negotium geritur. quod si neque gratis hanc operam susceperis neque protinus aut data aut constituta sit merces, sed eo animo negotium gestum fuerit, ut postea tantum mercedis nomine daretur, quantum inter nos statutum sit, placet quasi de nouo negotio in factum dandum esse iudicium, id est praescriptis uerbis. [B. 20, 4, 22] S

23 Alfenus libro tertio digestorum a Paulo epitomatorum. Duo secundum Tiberim cum ambularent, alter eorum ei, qui secum ambulabat, rogatus anulum ostendit, ut respiceret: illi excidit anulus et in Tiberim deuolutus est. respondit posse agi cum eo in factum actione. [B. 20, 4, 23] S

24 Africanus libro octauo quaestionum. Titius Sempronio triginta dedit pactique sunt, ut ex reditu eius pecuniae tributum, quod Titius pendere deberet, Sempronius praestaret computatis usuris semissibus, quantoque minus tributorum nomine praestitum foret, quam earum usurarum quantitas esset, ut id Titio restitueret, quod amplius praestitum esset, id ex sorte decederet, aut, si et sortem et usuras summa tributorum excessisset, id quod amplius esset Titius Sempronio praestaret: neque de ea re ulla stipulatio interposita est. Titius consulebat, id quod amplius ex usuris Sempronius redegisset, quam tributorum nomine praestitisset, qua actione ab eo consequi possit. respondit pecuniae quidem creditae usuras nisi in stipulationem deductas non deberi: uerum in proposito uidendum, ne non tam faenerata pecunia intellegi debeat, quam quasi mandatum inter eos contractum, nisi quod ultra semissem consecuturus esset: sed ne ipsius quidem sortis petitionem pecuniae creditae fuisse, quando, si Sempronius eam pecuniam sine dolo malo uel amisisset uel ua*c*uam habuisset, dicendum nihil eum eo nomine praestare debuisse. qua*r*e tutius esse praescriptis uerbis in factum actionem dari, praesertim cum illud quoque conuenisset, ut quod amplius praestitum esset, quam ex usuris redigeretur, sorti decederet: quod ipsum ius et causam pecuniae creditae excedat. [B. 20, 4, 24] S

25 Marcianus libro tertio regularum. Si operas fabriles qui*s* serui uice mutua dedisset, ut totidem reciperet, posse eum praescriptis uerbis agere, sicuti si paenulas dedisset, ut tunicas acciperet: nec esse hoc contrarium, quod, si per errorem operae inde- [B. 20, 4, 25. Ep. 2, 14] S

F[*P*(*VU*)]

---

[1] et merces *del.* [2] sit *ins.*

2 quod P^aU 4 an fatura P^a 6 perfecta esset actionem *om.* *PU*, perfecta esset *om.* *V*? | actionem 'si uero nondum p'talem F^b 7 uascularium P^aV | relinquerit *F* (*em. f*) P^a 8 refe're'ndum F^b 12 utilis actio uel exceptio est] ιν φάκτουμ δίδοται *B* (*Anon.*) 14 prouincialem *P* | si *om.* F^a | sarcientaue *F* (*em. f*), sarcienda P^a, uel sarcina U^a, uel sarcienda U^b 23 reuolutus *P* | respondi *P* 24 actione'm' $F^{2?}$ 27 praestitutum P^a 28 praestitutum P^a 36 fuisset *P*, fuissent *V* 37 uacuam] P^bV^b, uaquam FU^b, quam V^aU^a, *inc.* P^a | quare tutius] quae tutius *F*, que tutius (tuti.. *V*) P^aV^a, tutiusque P^bU, tutius V^b 41 quiserui *F* (*suppl. f*) P^aU 42 penulas *F* 43 tunicam *P*

bitae datae sunt, ipsae repeti non possunt. nam aliud dando, ut aliud reddatur, obligari iure gentium possumus: quod autem indebitum datur, aut ipsum repeti debet aut tantundem ex eodem genere, quorum neutro modo operae repeti possunt.

26 POMPONIUS libro uicesimo primo ad Sabinum. Si tibi scyphos dedi, ut eos- [B. 20, 4, 26] S* dem mihi redderes, commodati actio est: si, ut pondus argenti redderes quantum in illis esset, tantidem ponderis petitio est per actionem praescriptis uerbis, tam boni tamen argenti, quam illi scyphi fuerunt: sed si ut uel hos scyphos uel ut eiusdem ponderis argentum dares, conuenit, dicendum est, *si quidem tua est electio, scyphos statim tuos fieri et te mihi dare aut scyphos aut argentum utrum malis: quod si mihi permissum est eligere, scyphi*
1 *tui non fient antequam dixero me eos habere nolle. Quod kalendis [Ianuariis?] dari solet medicis et artificibus, non est merces: itaque si quid in hisce ministeriis aliter fiat quam conuenit, non ex locato, sed in factum actio dabitur.*

F[P(VU)]

---

3 operae repeti] repeti P^a, operepeti U^a 4 dedi *om.* P^a 5 redderes] $fP^{a\,corr\,b}U$, reddes FP^{a1} | actio est] actionem P^a 8 dicendum est ... 12 dabitur] *sic suppleui secundum B:* dicendum est $F^1P^aV^aU^a$, idem dicendum est $F^2P^bV^b$, dicendum est idem U^b: *intercidisse extremam partem loci Pomponiani declarant B (Anon.), in quibus sic est:* εἰ δὲ ἵνα τὸ σκεῦος ἢ τὸν ἀντάργυρον [τὸν αὐτὸν σταθμὸν ἀργύρου?] δῷς, εἰ μὲν ἐδόθη σοι ἐπιλογή, παραχρῆμα σὸν γίνεται τὸ σκεῦος, καὶ δίδως οἷον θέλεις. εἰ δὲ ἐμοὶ ἐδόθη επιλογή, οὐ γίνεται τὸ σκεῦος σόν, ἕως ἂν φανερώσω μὴ θέλειν αὐτό. τὸ διδόμενον ἰατροῖς καὶ τεχνίταις δῆλον ποσὸν ἐν ταῖς καλάνδαις οὐκ ἔστι μισθός. ἐὰν οὖν τι παρὰ τὸ προσῆκον ἐν ταῖς τοιαύταις ὑπηρεσίαις γένηται, οὐχ ἡ ἐπὶ μισθώσει ἀγωγή, ἀλλ' ἰν φάκτουμ ἁρμόζει. *eadem Tipucitus sic in compendium redegit:* καὶ περὶ τοῦ ἐὰν δῶ [δῷς?] σκεῦος ἐπὶ τῷ λαβεῖν τὸν αὐτὸν σταθμόν, ἢ ἵνα τὸ σκεῦος ἢ τὸν ἄργυρον δῷς. καὶ ὅτι τὸ διδόμενον ἰατροῖς καὶ τεχνίταις ποσὸν ἐν ταῖς καλάνδαις οὐκ ἔστι μισθός. καὶ ἐπὶ τοῖς τοιούτοις, ἐάν τι ἐν ταῖς τοιαύταις ὑπηρεσίαις γίνηται παρὰ τὸ προσῆκον, ἰμφάκτουμ ἀγωγὴ ἁρμόζει. *intelleguntur sine dubio non munera per omnes kalendas oblata, sed strenae kalendarum Ianuariarum, quae sub nomine* καλανδαρικοῦ *commemorantur in edicto Anastasii C. I. Gr. uol. 3 n. 5187 (C 11), sub nomine* καλανδικῶν *in edicto Iustiniani 13 c. 3 (cf. C. Th. 6, 30, 11).*

LIBER UICESIMUS. q. 30 f. 288

I.

℟ DE PIGNORIBUS ET HYPOTHECIS ET QUALITER EA CONTRAHANTUR ET DE PACTIS EORUM ℟ *SEPA*

1 **P**APINIANUS libro undecimo responsorum. Conuentio generalis in pignore [B. 25, 2, 1] *P dando bonorum uel postea quaesitorum recepta est: in speciem autem alienae rei collata conuentione, si non fuit ei qui pignus dabat debita, postea debitori dominio quaesito difficilius creditori, qui non ignorauit alienum, utilis actio dabitur, sed facilior erit possidenti
1 retentio. Seruo pignori dato peculium eius creditor citra conuentionem specialiter super eo
2 conceptam frustra distrahit, nec interest, quando seruus domino peculium adquisierat. Cum praedium pignori daretur, nominatim, ut fructus quoque pignori essent, conuenit. eos consumptos bona fide emptor utili Seruiana restituere non cogetur: pignoris etenim causam nec usucapione peremi placuit, quoniam quaestio pignoris ab intentione dominii separatur:
3 quod in fructibus dissimile est, qui numquam debitoris fuerunt. Pacto placuit, ut ad diem usuris non solutis fructus hypothecarum usuris compensarentur fini legitimae usurae. quamuis exordio minores in stipulatum uenerint, non esse tamen irritam conuentionem placuit, cum ad diem minore faenore non soluto legitimae maiores usurae stipulanti recte promitti
4 potuerunt. Cum praedium uxor uiro donasset idque praedium uir pignori dedisset, post diuortium mulier possessionem praedii sui reciperauit et idem praedium ob debitum[1] uiri pignori dedit. in ea dumtaxat pecunia recte pignus a muliere contractum apparuit, quam offerre uiro debuit meliore praedio facto, scilicet si maiores sumptus quam fructus fuissent, quos uir ex praedio percepit: etenim in ea quantitate proprium mulier negotium gessisse, non alienum suscepisse uidetur.

2 IDEM libro tertio responsorum. Fideiussor, qui pignora uel hypothecas sus- [B. 25, 2, 2] *P cepit atque ita pecunias soluit, si mandati agat uel cum eo agatur, exemplo creditoris etiam culpam aestimari oportet. ceterum iudicio, quod de pignore dato proponitur, conueniri non potest.

3 IDEM libro uicesimo quaestionum. Si superatus sit debitor, qui rem suam [B. 25, 2, 3] *P uindicabat, quod suam non probaret, aeque seruanda erit creditori actio Seruiana probanti res in bonis eo tempore, quo pignus contrahebatur, illius fuisse. sed *et* si uictus sit debitor uindicans hereditatem, iudex actionis Seruianae neglecta de hereditate dicta sententia pignoris causam inspicere debebit. atquin aliud in legatis et libertatibus dictum est, cum secundum eum, qui legitimam hereditatem uindicabat, sententia dicta est. sed creditor non bene legatariis per omnia comparatur, cum legata quidem aliter ualere non possunt, quam

F[*P*(*VU*)]

---

[1] praedium ob idem debitum?

6 collataeconuentione *F*, conlatae conuentione *P*ᵃ, collate uencione *U*ᵃ 7 domino *P*ᵃ*U*ᵃ 10 adquisierit *f* 12 utilis *P*ᵃ*U*ᵃ 13 usucaptione *P*ᵃ*U* 15 fructis *P*ᵃ 16 uenerint] *f V*ᵇ*U*ᵇ, uenierint *FPV*ᵃ*U*ᵃ 19 pr'a'edium *F*² | uiri] uiro *uidentur legisse B* (*Anon.*): καὶ ἐνεχύρασέ μοι [*id est marito*] αὐτὸν [*scilicet fundum*] ἐφ' οἷς χρεωστεῖ μοι, *male omnino* 29 uindicabat] non probat *F*¹ | probaret] *F*², probat *F*¹*PU* | aeque] et aeque *P*ᵃ*V*ᵃ*U*ᵃ | seruandam *P*ᵃ, *inc.* *V*ᵃ*U*ᵃ 30 sed et et si *F* (*em. f*) | sit] *F*ᵇ, etsi *F*ᵃ, et *P*ᵃ*V*ᵃ*U*ᵃ, est *P*ᵇ*V*ᵇ*U*ᵇ 31 de *om.* *P*ᵃ*V*ᵃ*U*ᵃ 33 uindicabit *P*

si testamentum ratum esse constaret: enimuero fieri potest, ut et pignus recte sit acceptum nec tamen ab eo[1] lis bene instituta.

1 Per iniuriam uictus apud iudicium rem quam petierat postea pignori obligauit: non plus habere creditor potest, quam habet qui pignus dedit. ergo summouebitur rei iudicatae exceptione, tametsi maxime nullam propriam qui uicit actionem exercere possit: non enim quid ille non habuit[2], sed quid in ea re quae pignori data est debitor habuerit, considerandum est.

4 GAIUS libro singulari de formula hypothecaria. Contrahitur hypotheca per pactum conuentum, cum quis paciscatur, ut res eius propter aliquam obligationem sint hypothecae nomine obligatae: nec ad rem pertinet, quibus fit uerbis, sicuti est et in his obligationibus quae consensu contrahuntur. et ideo et sine scriptura si conuenit ut hypotheca[3] sit et probari poterit, res obligata erit de qua conueniunt. fiunt enim de his scripturae, ut quod actum est per eas facilius probari poterit[4]: et sine his autem ualet quod actum est, si habeat probationem: sicut et nuptiae sunt, licet testationes in scriptis habitae non sunt[5]. [B. 25, 2, 4] S [D. 22, 4, 4]

5 ‖ MARCIANUS libro singulari ad formulam hypothecariam. Res hypothecae dari posse sciendum est pro quacumque obligatione, siue mutua pecunia datur siue dos, siue emptio uel uenditio contrahatur uel etiam locatio et conductio uel mandatum, et siue pura est obligatio uel in diem uel sub condicione, et siue in praesenti contractu siue etiam praecedat: sed et futurae obligationis nomine dari possunt: sed et non[6] soluendae omnis pecuniae causa, uerum etiam de parte eius: et uel pro ciuili obligatione uel honoraria uel tantum naturali. sed et[7] in condicionali obligatione non alias obligantur, nisi condicio extiterit. [B. 25, 2, 5] S f. 288'

1 2 Inter pignus autem et hypothecam tantum nominis sonus differt. Dare autem quis hypothecam potest siue pro sua obligatione siue pro aliena.

6 ULPIANUS libro septuagesimo tertio ad edictum. Obligatione generali rerum, quas quis habuit habiturusue sit, ea non continebuntur, quae uerisimile est quemquam specialiter obligaturum non fuisse. ut puta supellex, item uestis relinquenda est debitori, et ex mancipiis quae in eo usu habebit, ut certum sit eum pignori daturum non fuisse. proinde de ministeriis eius perquam ei necessariis uel quae ad affectionem eius pertineant [B. 25, 2, 6] *E

7 PAULUS libro sexagesimo octauo ad edictum. uel quae in *usum* cottidianum habentur Seruiana non competit. [B. 25, 2, 7] *E

8 ULPIANUS libro septuagesimo tertio ad edictum. Denique concubinam filios naturales alumnos constitit generali obligatione non contineri et si qua alia sunt huiusmodi ministeria. [B. 25, 2, 8] *E

9 GAIUS libro nono ad edictum prouinciale. Sed et quod ad eas res, quas eo tempore quo paciscebatur in bonis[8] habuit, idem obseruari debet. [B. 25, 2, 9] S*

1 Quod emptionem uenditionemque recipit, etiam pignerationem recipere potest.

10 ULPIANUS libro septuagesimo tertio ad edictum. Si debitor res suas duobus simul pignori obligauerit ita, *ut* utrique in solidum obligatae essent, singuli in solidum aduersus extraneos Seruiana utentur: inter ipsos autem si quaestio moueatur, possidentis meliorem esse condicionem: dabitur enim possidenti haec exceptio: 'si non conuenit, ut 'eadem res mihi quoque pignori esset.' si autem id actum fuerit, ut pro partibus res obli- [B. 25, 2, 10] *E

F[*P*(*VU*)]

---

[1] ab eo] prior? [2] habeat? [3] hypothecae *D. l. gem.* [4] possit *D. l. gem.* [5] licet testatio sine scriptis habita est *D. l. gem.* [6] solum *ins.* (*Hal.*) [7] et *del.* (*Hal.*) [8] *firmant* *B* (*Anon.*: καὶ ἐπὶ τοῖς πράγμασι τοῖς οὖσιν αὐτῷ): non *ins.* (*Westphal*)

---

4 tamen etsi P^a 7 ad formulam ypothecariam *PV*, ad formam ypotecam *U* 10 in *om.* P^a | et sine] sine P^a 11 ut *om.* F^1, *inc.* U^a 12 per eas … 13 actum est *om.* F^1 17 et conditio P^a 18 contractus PU^a? 20 honoria P^a, honeria U^a 21 naturalis P^aU^a | non alias] F^2PU, *inc.* F^1 24 septuag. iiii P^a 25 ea non] et non P^aV^a, non ea P^b 27 habebit] FP^aU, habebat P^bV 28 effectionem P^a 29 usum] *f* (*m. recentissima*) *U cum B* (*Anon.*): τὰ πρὸς καθημερινὴν χρῆσιν, ipsum FP^a, usu P^bV | cotidianum FP^aU, cotidiano P^bV 34 prouincialem *P* 37 septuagesimo secundo *P*, septuagesimo *V* 38 ut utrique] P^bU^b, utrique FP^aU^a 39 mouebatur P^a 40 ut *om.* $P^aV^aU^a$

garentur, utilem actionem competere et inter ipsos et aduersus extraneos, per quam dimi-
diam[1] partis possessionem adprehendant singuli.
11 MARCIANUS libro singulari ad formulam hypothecariam. Si is qui bona rei B. 25, 2, 11 S
publicae iure administrat mutuam pecuniam pro ea accipiat, potest rem eius obligare.
1 Si ἀντίχρησις facta sit et in fundum aut in aedes aliquis inducatur, eo BS. 25, 1, 11 sch. 5
usque retinet possessionem pignoris loco, donec illi pecunia soluatur, cum in usuras (BS.)
fructus percipiat aut locando aut ipse percipiendo habitandoque: itaque si amiserit posses-
2 sionem, solet in factum actione uti. Usus fructus an possit pignori hypothecaeue dari,
quaesitum est, siue dominus proprietatis conuenerit siue ille qui solum usum fructum habet.
et scribit Papinianus libro undecimo responsorum tuendum creditorem et si uelit cum cre-
ditore proprietarius agere 'non esse ei ius uti frui inuito se', tali exceptione eum praetor
tuebitur: 'si non inter creditorem et eum ad quem usus fructus pertinet conuenerit, ut
'usus fructus pignori sit': nam et cum emptorem usus fructus tuetur praetor, cur non et
3 creditorem tuebitur? eadem ratione et debitori obicietur exceptio. Iura praediorum urba-
norum pignori dari non possunt: igitur nec conuenire possunt[2], ut hypothecae sint.
12 PAULUS libro sexagesimo octauo ad edictum. Sed an uiae itineris actus B. 25, 2, 12 *E
aquae ductus pignoris conuentio locum habeat uidendum esse Pomponius ait, ut talis pactio
fiat, ut, quamdiu pecunia soluta non sit, eis seruitutibus creditor utatur (scilicet si uicinum
fundum habeat) ‖ et, si intra diem certum pecunia soluta non sit, uendere eas uicino liceat: f. 289
quae sententia propter utilitatem contrahentium admittenda est.
13 MARCIANUS libro singulari ad formulam hypothecariam. Grege pignori obli- B. 25, 2, 13 S
gato quae postea nascuntur tenentur: sed et si prioribus capitibus decedentibus totus grex
1 fuerit renouatus, pignori tenebitur. Statuliber quoque dari hypothecae poterit, licet con-
2 dicione exsistente euanescat pignus. Cum pignori rem pigneratam accipi posse placuerit,
quatenus utraque pecunia debetur pignus secundo creditori tenetur et tam exceptio quam
actio utilis ei danda est: quod si dominus soluerit pecuniam, pignus quoque peremitur.
sed potest dubitari, numquid creditori nummorum solutorum nomine utilis actio danda sit
an non: quid enim, si res soluta fuerit? et uerum est, quod Pomponius libro septimo ad
edictum scribit, si quidem pecuniam debet is, cuius nomen pignori datum est, exacta ea
creditorem[3] secum pensaturum: si uero corpus is debuerit et soluerit, pignoris loco futu-
3 rum apud secundum creditorem. Et in superficiariis legitime consistere creditor potest ad-
uersus quemlibet possessorem, siue tantum pactum conuentum de hypotheca interuenerit,
4 siue etiam possessio tradita fuerit, deinde amissa sit. Etiamsi creditor iudicatum debitorem
fecerit, hypotheca manet obligata, quia suas condiciones habet hypothecaria actio, id est[4]
si soluta est pecunia aut satisfactum est, quibus cessantibus tenet. et si cum defensore in
personam egero, licet is mihi satisdederit et damnatus sit, aeque hypotheca manet obligata.
multo magis ergo si in personam actum sit siue cum reo siue cum fideiussore siue cum
utrisque pro parte, licet damnati sint, hypotheca manet obligata nec per hoc uidetur satis-
5 factum creditori, quod habet iudicati actionem. Si sub condicione debiti nomine obligata
sit hypotheca, dicendum est ante condicionem non recte agi, cum nihil interim debeatur:
sed si sub condicione debiti condicio uenerit, rursus agere poterit. sed si praesens sit de-
bitum, hypotheca uero sub condicione, et agatur ante condicionem hypothecaria, uerum
quidem est pecuniam solutam non esse, sed auferri hypothecam iniquum est: ideoque ar-

F[*P*(*VU*)]

[1] dimidiam *del.* [2] conueniri (possunt *del.*)? [3] secundum *ins.* (*Huschke*)? [4] finita est *ins.*

5 antix ρηcιc *P*, ante decem ρηcω *V*, antiphia *U*[b], *inc.* *U*[a] | in aedes] indes *P*[a] 6 in 'i'usuras *F* 13 usu's' fructus *F*[2] 17 'a'quae ductus *F*[2], atque ductus *P*[a] | tali pacto *PV* 18 eis] his *PVU* 19 soluta] *om.* *P*[a]*U*[a], redita *P*[b] 26 pignus quoque peremitur] *quasi legissent* pignus utrumque peremitur *uertunt* *B* (*Anon.*): ἑκατέρα ὑποθήκη λύεται 28 et *om.* *P*[a] 29 exacta ea creditorem] exacte a creditore *P*[a]*V*[a]*U*[a], exactam a creditore *P*[b]*U*[b], exactim a creditorem *V*?: καὶ εἰ μὲν χρήματα ἦν τὰ ἐποφειλόμενά μοι, λαμβάνων αὐτὰ συμψηφίζεις εἰς τὸ χρέος μου *B* (*Anon.*) 34 f'u'ecerit *F*[b] | habet] habet ut *P*[a]*U*[a] | h'ypoth'ecaria *F*[2] 35 et *om.* *PVU* 37 siue cum reo *om.* *F*[1] 39 habeat *P* 41 poterit *om.* *F*[1]

bitrio iudicis cautiones interponendae sunt 'si condicio exstiterit nec pecunia soluatur, re-
6 'stitui hypothecam, si in rerum natura sit.' Propter usuras quoque si obligata sit hypo-
theca, usurae solui debent: idem et in poena dicemus.
14 ULPIANUS libro septuagesimo tertio ad edictum. Quaesitum est, si nondum [B. 25, 2, 14] *E
dies pensionis uenit, an et medio tempore persequi pignora permittendum sit. et puto dan-
1 dam pignoris persecutionem, quia interest mea: et ita Celsus scribit. Ex quibus casibus
naturalis obligatio consistit, pignus perseuerare constitit.
15 GAIUS libro singulari de formula hypothecaria. Et quae nondum sunt, futura [B. 25, 2, 15] S
tamen sunt, hypothecae dari possunt, ut fructus pendentes, partus ancillae, fetus pecorum
et ea quae[1] nascuntur sint hypothecae obligata: idque seruandum est, siue dominus fundi
conuenerit aut de usu fructu[2] aut de his quae nascuntur siue is, qui usum fructum habet,
1 sicut Iulianus scribit. Quod dicitur creditorem probare debere, cum conueniebat, rem in
bonis debitoris fuisse, ad eam conuentionem pertinet, quae specialiter facta est, non ad
illam, quae cottidie inseri solet cautionibus, ut specialiter rebus hypothecae nomine datis
cetera etiam bona teneantur debitoris, quae nunc habet et quae postea adquisierit, perinde
2 atque si specialiter hae res fuissent obligatae. Qui res suas iam obligauerint et alii secundo
obligant || creditori, ut effugiant periculum, quod solent pati qui saepius easdem res obli- f. 289'
gant, praedicere solent alii nulli rem obligatam esse quam forte Lucio Titio, ut in id quod
excedit priorem obligationem res sit obligata, ut sit pignori hypothecaeue id quod pluris
est: aut solidum, cum primo debito liberata res fuerit? de quo uidendum est, utrum hoc
ita se habeat, si et[3] conueniat, an et si simpliciter conuenerit de eo quod excedit ut sit
hypothecae? et solida res inesse conuentioni uidetur, cum a primo creditore fuerit liberata,
an adhuc pars? sed illud magis est, quod prius diximus.
16 MARCIANUS libro singulari ad formulam hypothecariam. Si fundus hypothecae [B. 25, 2, 16] Sf
1 datus sit, deinde alluuione maior factus est, totus obligabitur. Si nesciente domino [Ep. 18, 2]
res eius hypothecae data sit, deinde postea dominus ratum habuerit, dicendum est hoc
ipsum[4], quod ratum habet, uoluisse eum retro recurrere ratihabitionem ad illud tempus, quo
conuenit. uoluntas autem fere eorum demum seruabitur, qui et pignori dare possunt. [(Ep.)]
2 Si res hypothecae data postea mutata fuerit, aeque hypothecaria actio [BS. 25, 1, 19 sch. 1]
competit, ueluti de domo data hypothecae et horto facta: item si de loco conuenit et do-
3 mus facta sit: item de loco dato, deinde uineis in eo positis. In uindicatione pignoris [(BS.)]
quaeritur, an rem, de qua actum est, possideat is cum quo actum est. nam si non possi-
deat nec dolo fecerit quo minus possideat, absolui debet: si uero possideat et aut pecu-
niam soluat aut rem restituat, aeque absoluendus est: si uero neutrum horum faciat, con-
demnatio sequetur. sed si uelit restituere nec possit (forte quod res abest et longe est uel
in prouinciis), solet cautionibus res explicari: nam si caueret se restituturum, absoluitur.
sin uero dolo quidem desiit possidere, summa autem ope nisus non possit rem ipsam re-
stituere, tanti condemnabitur, quanti actor in litem iurauerit, sicut in ceteris in rem actio-
nibus: nam si tanti condemnatus esset, quantum deberetur, quid proderat in rem actio,
4 cum et in personam agendo idem consequeretur? Interdum etiam de fructibus arbitrari
debet iudex, ut, ex quo lis inchoata sit, ex eo tempore etiam fructibus condemnet. quid
enim si minoris sit praedium, quam debetur? nam de antecedentibus fructibus nihil potest
5 pronuntiare, nisi exstent et res non sufficit. Creditor hypothecam sibi per sententiam ad-
F[*P*(*VU*)]

---

[1] et ea quae] simulatque? [2] usu fructu] fructibus (*Krueger*)? *sed potius* aut de u. f. aut d. h. q. nascuntur *del.* [3] ita? [4] ipso?

1 exterit *P*[a] 3 in *om.* *P*[a] 10 sint *om.* *P*[a] 11 conu. aut] conu. ut *PV*[a]*U*[a] 13 conuenientiam *PVU* 15 adquisierat *PVU* 21 et si] si *P*[a]*U*[b], *om.* *U*[a] 22 conuentione *P*[a]*V* 23 adhoc *F*[1] 25 allubione *F*[1] 26 eius] etus *F*[1] 27 ratihabitionem] *F*[b]*P*[b]*V*[b]*U*[b], ratihabitationem *F*[a]*U*[a], ratihabitione *P*[a]*V*[a] 28 seruauitur *F*[1] 29 aeque] neque *P*[a] 30 loco conuenit] loco facta dato conuenit *P*[a] 31 item] item si *PV* 36 restiturum *P*, restituiturum *U* 38 condemnauitur *F*[1] 40 idem] id est *P*[a] 43 et res non sufficit] *F*[1], res non sufficit *F*[2]*P*[a]*V*[a]*U*, res *P*[b]*V*[b]

iudicatam quemadmodum habiturus sit, quaeritur: nam dominium eius uindicare non potest.
sed hypothecaria agere potest, et si exceptio obicietur a possessore *rei* iudicatae, replicet:
6 'si secundum me iudicatum non est'. Si pluris condemnatus sit debitor non restituendo
pignus, quam computatio sortis et usurarum faciebat, an, si tantum soluerit, quantum de-
bebat, exoneretur hypotheca? quod ego quantum quidem ad suptilitatem legis et auctori-
tatem sententiae non probo: semel enim causa transire uidetur ad condemnationem et inde
pecunia deberi: sed humanius est non amplius eum, quam quod re uera debet, dando hypo-
7 thecam liberare. Aliena res utiliter potest obligari sub condicione, si debitoris facta fuerit.
8 Si duo pariter de hypotheca paciscantur, in quantum quisque obligatam hypothecam ha-
beat, utrum pro quantitate debiti an pro partibus dimidiis, quaeritur. et magis est, ut pro
quantitate debiti pignus habeant obligatum. sed uterque, si cum possessore agat, quem-
admodum[1]? utrum de parte quisque an de toto, quasi utrique in solidum res obligata sit?
quod erit dicendum, si eodem die pignus utrique datum est separatim: sed si [Pon. 8, 10]
simul illi et illi, si hoc actum est, uterque recte in solidum aget, si minus, unusquisque
9 pro parte. Potest ita fieri pignoris datio hypothecaeue, ut, si intra certum ‖ tempus [(Pon.)] f. 290
non sit soluta pecunia, iure emptoris possideat rem iusto pretio tunc aestimand*am*: hoc
enim casu uidetur quodammodo condicionalis esse uenditio. et ita diuus Seuerus et Anto-
ninus rescripserunt.

17 ULPIANUS libro quinto decimo ad edictum. Pignoris persecutio in rem parit actionem creditori. [B. 25, 2, 17] *E*

18 PAULUS libro nono decimo ad edictum. Si ab eo, qui Publiciana uti potuit quia dominium non habuit, pignori accepi, sic tuetur me per Seruianam praetor, quemadmodum debitorem per Publicianam. [B. 25, 2, 18] *E*

19 ULPIANUS libro uicesimo primo ad edictum. Qui pignori plures res accepit, non cogitur unam liberare nisi accepto uniuerso quantum debetur. [B. 25, 2, 19] *E*

20 IDEM libro sexagesimo tertio ad edictum. Cum conuenit, ut is, qui ad refectionem aedificii credidit, de pensionibus iure pignoris ipse creditum recipiat, etiam actiones utiles aduersus inquilinos accipiet cautionis exemplo, quam debitor creditori pignori dedit. [B. 25, 2, 20] *E*

21 IDEM libro septuagesimo tertio ad edictum. Si inter colonum et procurato- [B. 25, 2, 21] *E*
rem meum conuenerit de pignore uel ratam habente me conuentionem uel mandante, quasi
1 inter me et colonum meum conuenisse uideatur. Si debitor seruum, quem a non domino
bona fide emerat et pignerauit, teneat, Seruianae locus est et, si aduersus eum agat cre-
2 ditor, doli replicatione exceptionem elidet: et ita Iulianus ait, et habet rationem. Quidquid
3 pignori commodi siue incommodi fortuito accessit, id ad debitorem pertinet. Si res pigne-
rata non restituatur, lis aduersus possessorem erit aestimanda, sed utique aliter aduersus
ipsum debitorem, aliter aduersus quemuis possessorem: nam aduersus debitorem non pluris
quam quanti debet, quia non pluris interest, aduersus ceteros possessores etiam pluris, et
quod amplius debito consecutus creditor fuerit, restituere debet debitori pigneraticia actione.

F [*P*(*VU*)]

---

[1] aget *ins.*

---

2 reiudicatae re'p'plicet F^2, iudicate replicet U^a, iudicate ...... P^a, iudicate rei replicet P^b, iudicati replicet U^b 3 me] eum PU^b 4 soluerit 'a' F^b | debeat PVU^b, habeat U^a 5 ab suptilitate legis et auctoritate P^a 7 quam *om.* V^aU^a, *inc.* P^a 9 obligantam P^a 10 an pro ... 11 debiti *om.* P^a 13 si simul] simul P^aVU^a 14 minus] minus aget *PU* 16 aestimandum *F*, extimandum P^a, examinandam *U* 19 pignoris ... 20 actionem] ἡ περὶ τοῦ ἐνεχύρου ἁρμόζουσα τῷ δανειστῇ ἀγωγὴ αὐτοῦ τοῦ πράγματος ἐκδίκησίς ἐστι *B* (*Anon.*) *ex interpretatione opinor* 21 publicana P^aU^a 23 publicanam P^a 24 pignori plures] pignore P^a, pignori V^aU^a 32 a *om.* P^a 34 excemptionem P^a | et ita] ita *P*, ita ut *U* 38 quia non ... 39 restituere debet *om. suo loco, habet* (*sed omissis* interest aduersus ceteros possessores etiam pluris) *inter* conua(lescit) *et* sed *p. 586 u. 3* P^a*: adsunt suo loco (sed iisdem uerbis omissis) V:* quia non pluris interest *suppl.* P^b*, reliqua* P^a*: deficit in his* U^a*: cf. ad p. 586 u. 3* | et] F^1 *cum B* (*Anon.*): καὶ τὸ μετὰ τὸ χρέος δίδωσι, set F^2, est *PVU* (*uide not. praeced.*)

22 MODESTINUS libro septimo differentiarum. Si Titio, qui rem meam ignorante [B. 25, 2, 22] *E* me creditori suo pignori obligauerit, heres exstitero, ex postfacto pignus directo quidem non conualescit, sed utilis pigneraticia dabitur creditori.

23 IDEM libro tertio regularum. Creditor praedia sibi obligata ex causa pignoris [B. 25, 2, 23] *E* locare recte poterit.
1 Pignoris obligatio etiam inter absentes[1] recte ex contractu obligatur.

24 IDEM libro quinto regularum. In quorum finibus emere quis prohibetur, [B. 25, 2, 24] *E* pignus accipere non prohibetur.

25 IDEM libro octauo regularum. Cum uitiose uel inutiliter contractus pignoris [B. 25, 2, 25] *E* intercedat, retentioni locus non est, nec si bona creditoris ad fiscum pertineant.

26 IDEM libro quarto responsorum. Fideiussor impetrauit a potestate, ut et ante [B. 25, 2, 26] *E* quam solueret pignora ipse possideat quasi satisfacturus creditoribus, nec satisfecit: modo heres debitoris paratus est soluere creditoribus: quaero, an pignora fideiussor restituere cogendus sit. Modestinus respondit cogendum esse.
1 Pater Seio emancipato filio facile persuasit, ut, quia mutuam quantitatem acciperet a Septicio creditore, chirographum perscriberet sua manu filius eius[2], quod ipse impeditus esset scribere, sub commemoratione domus ad filium pertinentis pignori dandae: quaerebatur, an Seius inter cetera bona etiam hanc domum iure optimo possidere possit, cum patris se hereditate abstinuerit, nec metuiri[3] ex hoc solo, quod mandante patre manu sua perscripsit instrumentum chirographi, cum neque consensum suum accommodauerat patri aut signo suo aut alia scriptura. Modestinus respondit: cum sua manu pignori domum suam futuram Seius scripserat, consensum ei obligationi dedisse manifestum est.
2 Lucius Titius praedia ‖ et mancipia quae in praediis erant obligauit: heredes eius praediis inter se diuisis illis mancipiis defunctis alia substituerunt: creditor postea praedia cum mancipiis distraxit. quaeritur, an ipsa mancipia, quae sunt modo in praediis constituta, hoc est in hypothecis, emptor uindicare recte possit. Modestinus respondit, si neque pignerata sunt ipsa mancipia neque ex pigneratis ancillis nata, minime creditoribus obligata esse. f. 290'

27 MARCELLUS libro quinto digestorum. Seruum, quem quis pignori dederat, [B. 25, 2, 27] *Ef* ex leuissima offensa uinxit, mox soluit, et quia debito non satisfaciebat, creditor minoris seruum uendidit: an aliqua actio creditori in debitorem constituenda sit, quia crediti ipsius actio non sufficit ad id quod deest persequendum? quid si eum interfecisset aut eluscasset? ubi quidem interfecisset, ad exhibendum tenetur: ubi autem eluscasset, quasi damni iniuriae dabimus actionem ad quantum interest, quod debilitando aut uinciendo persecutionem pignoris exinanierit. fingamus nullam crediti nomine actionem esse, quia forte causa ceciderat: non existimo indignam rem animaduersione et auxilio praetoris. ULPIANUS notat: si, ut creditori noceret, uinxit, tenebitur, si merentem, non tenebitur.

28 PAULUS libro tertio quaestionum. Si legati condicionalis[4] relicti filio familias [B. 25, 2, 28] *P* pater ab herede rem propriam eius pignori accepit et mortuo patre uel emancipato filio condicio legati exstiterit, incipit filio legatum deberi et neque pater potest pignus uindicare neque filius, qui nunc habere coepisset actionem nec ex praecedente tempore potest quicquam iuris habere in pignore, sicut in fideiussore dicitur.

F [*P*(*VU*)]

---

[1] consistit, quoniam absens *ins.* (*u. i.*) [2] filius Seius (*Best*)? [3] metuiri] metuere (*u. i.*)? [4] nomine *ins.* (*Hal.*)

---

3 conualescit] conua(lescit *supra u. ead. manu*) P^a, *cf. supra p. 585 u. 38* 4 excusa P^a 5 pignoris ... obligatur] ἡ τοῦ ἐνεχύρου ἀγωγὴ ἤτοι ἐνοχὴ καὶ μεταξὺ ἀπόντων συνίσταται *B* (*Anon.*) 10 a potestate] κατὰ ψῆφον *B* (*Anon.*) | ut et] *om.* P^aU, ut P^bV, ut *post* solueret (*u. 11*) *U* 13 pater seio] partes ei P^a, pater sei P^bU | facile] facere P^aV^aU 17 patri's' ‖ 'a' se F^2, patris a se P^aU^a | metuiri] *F*, metueri P^a, metuere $P^bV^bU^b$, metum U^a, *inc.* V^a 18 perscripsit] F^1PU, perscripserit F^2, praescripsit *V* 19 accommodauerat] F^1, accommodauerit F^2PV, accommodauit *U* 22 defunctis ... 23 cum mancipiis *om.* P^a 27 marcellinus P^a | pigneri F^1 30 deest] est P^aVU^a? | quid] quod P^aV, *inc.* U^a | aut luscasset P^a 33 quia] qua P^aVU^a | causam FP^aU^a, causa ex V^a 34 animaduersionem P^aU^a 35 noceat ret P^a | si merentem non tenebitur *om.* P^a 36 legatis P^a

29 Idem libro quinto responsorum. Paulus respondit generalem quidem conuen- B. 25, 2, 29 P
tionem sufficere ad obligationem pignorum: sed ea, quae ex bonis defuncti non fuerunt,
sed postea ab herede eius ex alia causa adquisita sunt, uindicari non posse a creditore
1 testatoris. Si mancipia in causam pignoris ceciderunt, ea quoque, quae ex his nata sunt,
eodem iure habenda sunt. quod tamen diximus etiam adgnata teneri, siue specialiter de
his conuenerit siue non, ita procedit, si dominium eorum ad eum peruenit qui obligauit
2 uel heredem eius: ceterum *si* apud alium dominum pepererint, non erunt obligata. Domus
pignori data exusta est eamque aream emit Lucius Titius et exstruxit: quaesitum est de
iure pignoris. Paulus respondit pignoris persecutionem perseuerare et ideo ius soli super-
ficiem secutam uideri, id est cum iure pignoris: sed bona fide possessores non aliter co-
gendos creditoribus aedificium restituere, quam[1] sumptus in exstructione erogatos, quatenus
3 pretiosior res facta est, reciperent. Si sciente et consentiente domino seruus, ut omnia
bona domini pignori obligata essent, conuenit, ipsum quoque qui cauit obligatum esse
pignoris iure.
30 Idem libro sexto responsorum. Periculum pignerum nominis uenditi ad emp- B. 25, 2, 30 P
torem pertinere, si tamen probetur eas res obligatas fuisse.
31 Scaeuola libro primo responsorum. Lex uectigali fundo dicta erat, ut, si B. 25, 2, 31 P
post[2] certum temporis uectigal solutum non esset, is fundus ad dominum redeat: postea
is fundus a possessore pignori datus est: quaesitum est, an recte pignori datus est. re-
1 spondit, si pecunia intercessit, pignus esse. Item quaesiit, si, cum in exsolutione uectigalis
tam debitor quam creditor cessassent et propterea pronuntiatum esset fundum secundum
legem domini esse, cuius potior causa esset. respondit, si ut proponeretur uectigali non
soluto iure suo dominus usus esset, ‖ etiam pignoris ius euanuisse. f. 291
32 Idem libro quinto responsorum. Debitor pactus est, ut quaecumque in prae- B. 25, 2, 32 P
dia pignori data inducta inuecta importata ibi nata paratae essent, pignori essent: eorum
praediorum pars sine colonis fuit eaque actori suo colenda debitor ita[3] tradidit adsignatis
et seruis culturae necessariis: quaeritur, an et Stichus uilicus et ceteri serui ad culturam
missi et Stichi uicarii obligati essent. respondit eos dumtaxat, qui hoc animo a domino
inducti essent, ut ibi perpetuo essent, non temporis causa accommodarentur[4], obligatos.
33 Tryphoninus libro octauo disputationum. Is qui promissit tibi aut Titio so- B. 25, 2, 33 P
lutum quidem Titio repetere non potest, sed pignus ei datum et ante solutionem recipit.
34 Scaeuola libro uicesimo septimo digestorum. Cum tabernam debitor credi- B. 25, 2, 34 A
tori pignori dederit, quaesitum est, utrum eo facto nihil egerit an tabernae appellatione
merces, quae in ea erant, obligasse uideatur? et si eas merces per tempora distraxerit et
alias comparauerit easque in eam tabernam intulerit et decesserit, an omnia quae ibi de-
prehenduntur creditor hypothecaria actione petere possit, cum et mercium species mutatae
sint et res aliae illatae? respondit: ea, quae mortis tempore debitoris in taberna inuenta
1 sunt, pignori obligata esse uidentur. Idem quaesiit, cum epistula talis emissa sit: 'Δανει-
σάμενος παρὰ σοῦ δηνάρια πεντακόσια παρεκάλεσά σε μὴ βεβαιωτὴν ἀλλ' ὑποθήκην παρ' ἐμοῦ
λαβεῖν· οἶδας γὰρ ἀκριβῶς, ὅτι καὶ ἡ ταβέρνα καὶ οἱ δοῦλοί μου οὐδενὶ κατέχονται ἢ σοὶ καὶ
ὡς εὐσχήμονι ἀνθρώπῳ ἐπίστευσας': an pignus contractum sit an uero ea epistula nullius
momenti sit, cum sine die et consule sit. respondit, cum conuenisse de pignoribus uidetur,
non idcirco obligationem pignorum cessare, quod dies et consules additi uel tabulae signatae

F[*P*(*VU*)]

---

[1] ut *ins.* [2] per? [3] ita] interea (= ꞮEA)? [4] commodarentur (ac *male gem.*)?

3 uindicare *P*ᵃ*VU* 5 habende *P*ᵃ*U*ᵃ 7 si *om.* *FP*ᵃ*V*ᵃ*U*ᵃ 9 paulus respondit pignoris *om.* *F*¹ 10 bona fide] *F*¹, bonae fidei *F*²¹*PU* 15 emptorem] emptoē *P*ᵃ 16 si] sit *P*ᵃ 17 primo *om.* *PV* 18 tempus *PVU* 19 respondi't' *F*ᵇ 25 inducta] ducta *P*ᵃ*V*ᵃ*U*ᵃ | paratae] *F* (*cf. D. 43, 32, 1 pr.*), partaue *PVU* 26 praediorum] praedio praediorum *P*ᵃ*U*ᵃ 27 uilius *P*ᵃ, culieius *V*ᵃ 30 promi's'sit *F*² 34 obligasse uideantur *FU*ᵃ, obliga.. uideantur *P*ᵃ, obligate uideantur *P*ᵇ*U*ᵇ, obligasse uidentur *V*ᵃ 35 eam tabernas *P*ᵃ, eas tabernas *VU*ᵃ 37 et res] res *P*ᵃ*U*ᵃ | inuenta'e' *F*² 38 *ab* idem *l. inc.* *FU* | *Graeca om.* *PVU* | δανισαμενος *F* 41 ea *om.* *PVU*

2 non sint. Creditor pignori accepit a debitore quidquid in bonis habet habiturusue esset: quaesitum est, an corpora pecuniae, quam idem debitor ab alio mutuam accepit, cum in bonis eius facta sint, obligata creditori pignoris[1] esse coeperint. respondit coepisse.

35 LABEO libro primo pithanon a Paulo epitomatorum. Si insula, quam tibi ex | B. 25, 2, 35 | *A* pacto conuento licuit uendere, combusta est, deinde a debitore[2] suo restituta, idem in noua insula iuris habes.

II.

℞ IN QUIBUS CAUSIS PIGNUS UEL HYPOTHECA TACITE CONTRAHITUR ℞ *SEPA*

1 PAPINIANUS libro decimo responsorum. Senatus consult*o* quod | cf. D. 42, 5, 24, 1. B. 25, 3, 1 | **P* sub Marco imperatore factum est pignus insulae creditori datum, qui pecuniam ob restitutionem aedificii exstruendi mutuam dedit, ad eum quoque pertinebit, qui redemptori domino mandante nummos ministrauit.

2 MARCIANUS libro singulari ad formulam hypothecariam. Pomponius libro qua- | B. 25, 3, 2 | *S* dragesimo uariarum lectionum scribit: non solum pro pensionibus, sed et si deteriorem habitationem fecerit culpa sua inquilinus, quo nomine ex locato cum eo erit actio, inuecta et illata pignori erunt obligata.

3 ULPIANUS libro septuagesimo tertio ad edictum. Si horreum fuit conductum | B. 25, 3, 3 | **E* uel deuorsorium uel area, tacitam conuentionem de inuectis illatis etiam in his locum habere putat Neratius: quod uerius est.

4 NERATIUS libro primo membranarum. Eo iure utimur, ut quae in praedia ur- | B. 25, 3, 4 | *S** bana inducta illata sunt pignori esse credantur, quasi id tacite conuenerit: in rusticis prae-
1 diis contra obseruatur. Stabula quae non sunt in continentibus aedificiis quorum praediorum ea numero habenda sint, dubitari potest. et quidem ‖ urbanorum sine dubio non sunt, f. 291'
cum a ceteris aedificiis separata sint: quod ad causam tamen talis taciti pignoris pertinet, non multum ab urbanis praediis differunt.

5 MARCIANUS libro singulari ad formulam hypothecariam. Pomponius libro tertio | B. 25, 3, 5 | *Sf* decimo uariarum lectionum scribit, si gratuitam habitationem conductor mihi praestiterit,
1 inuecta a me domino insulae pignori non esse. Item: illud, inquit, uidendum[3] est uoluntate
2 domini induci pignus ita posse, ut in partem debiti sit obligatum. Si quis fideiubeat, cum res illius a debitore pro quo fideiussit pignori data sit, bellissime intellegitur hoc ipso, quod fideiubeat, quodammodo mandare res suas esse obligatas. sane si postea sint eius res hypothecae datae, non erunt obligatae.

6 ULPIANUS libro septuagesimo tertio ad edictum. Licet in praediis urbanis ta- | B. 25, 3, 6 | *E* cite solet conuentum accipi, ut perinde teneantur inuecta et inlata, ac si specialiter conuenisset, certe libertati huiusmodi pignus non officit idque et Pomponius probat: ait enim manumissioni non officere ob habitationem obligatum.

7 POMPONIUS libro tertio decimo ex uariis lectionibus. In praediis rusticis fructus | B. 25, 3, 7 | *Ef* qui ibi nascuntur tacite intelleguntur pignori esse domino fundi locati, etiamsi nominatim
1 id non conuenerit. Uidendum est, ne non omnia illata uel inducta, sed ea sola, quae, ut ibi sint, illata fuerint, pignori sint: quod magis est.

F[*P*(*V*, *ubi u.* 10 quod *incipit m. altera paullo recentior*, *U*)]

---

[1] pignoris *del.* [2] aere *uel* de *ins.* [3] uidendum] euidens?

---

1 sint] sunt *P* 3 pignori *PV* 8 tacite contrahitur pignus uel hyp. *ind. F* 10 senatus consultum *FP^a U^{a} et a* 11 sub] sum *F^a* 12 instruendi *P^b VU*, instruand. *P^a* 13 ministrauit] *F^1*, administrauit *F^2 PU* 19 deuorsoreum *P^a* 20 quod] et quod *V*, *om. P^a* 28 gra't'uitam *F^2* 29 esse't' *F^2* 31 bellissime] uerissime *PVU* 34 praesidiis *P^a* 35 teneatur *P^a* 36 certe] et certe *U*, .. certe *P^a*, tamen certe *P^b* 38 ex uariis lectionibus] ad edictum .... *P^a* 40 ea sola] sola *P^a*, sola ea *P^b* 41 fuerunt *PV* | magis] maius *PV*

8 Paulus libro secundo sententiarum. Cum debitor gratuita pecunia utatur, [B.25, 3, 8] *P*
potest creditor de fructibus rei sibi pigneratae ad modum legitimum usuras retinere.
9 Idem libro singulari de officio praefecti uigilum. Est differentia obligatorum [B.25, 3, 9] *P*
propter pensionem et eorum, quae ex conuentione manifestari[1] pignoris nomine tenentur,
quod manumittere mancipia obligata pignori non possumus, inhabitantes autem manumit-
timus[2], scilicet antequam pensionis nomine percludamur[3]: tunc enim pignoris nomine re-
tenta mancipia non liberabimus: et derisus Nerua iuris consultus, qui per fenestram mon-
strauerat seruos detentos ob pensionem liberari posse.
10 Scaeuola libro sexto digestorum. Tutoris heres cum herede pupilli trans- [B. 25, 3, 10] *A*
actione facta, cum ex ea maiorem partem soluisset, in residuam quantitatem pignus obli-
gauit: quaesitum est, an in ueterem contractum iure res obligata esset. respondit secundum
ea quae proponerentur obligatam esse.

III.

℞ QUAE RES PIGNORI UEL HYPOTHECAE DATAE OBLIGARI NON POSSUNT ℞ *SP*

1 Marcianus libro singulari ad formulam hypothecariam. Pupillus sine tutoris [B. 25, 4, 1] *S*
1 auctoritate hypothecam dare non potest. Si filius familias pro alio rem peculia- [Ep. 18, 4]
rem obligauerit uel seruus, dicendum est eam non teneri, licet liberam peculii sui admini-
strationem habeant: sicut nec donare eis conceditur: non enim usquequaque habent [(Ep.)]
liberam administrationem. facti tamen est quaestio, si quaeratur, quousque eis permissum
2 uideatur peculium administrare. Eam rem, quam quis emere non potest, quia commercium
eius non est, iure pignoris accipere non potest, ut diuus Pius Claudio Saturnino rescripsit.
quid ergo, si praedium quis litigiosum pignori acceperit, an exceptione summouendus sit?
et Octauenus putabat etiam in pignoribus locum habere exceptionem: quod ait Scaeuola
libro tertio uari*a*rum quaestionum procedere, ut in rebus mobilibus exceptio locum habeat.
2 Gaius libro singulari de formula hypothecaria. Si alius pro muliere quae in- [B. 25, 4, 2] *Sf*
tercessit dederit hypothecam, aut pro filio familias cui contra senatus consultum creditum
est, an his succurritur, quaeritur. et in eo quidem, qui pro muliere obligauit rem suam,
facilius dicetur succurri ‖ ei, sicuti fideiussori huius mulieris eadem datur exceptio. sed f. 292
et in eo, qui pro filio familias rem suam obligauit, eadem dicenda erunt, quae tractantur
et in fideiussore eius.
3 Paulus libro tertio quaestionum. Aristo Neratio Prisco scripsit: etiamsi ita [B. 25, 4, 3] *P*
contractum sit, ut antecedens dimitteretur, non aliter[4] in ius pignoris succedet, nisi con-
uenerit, ut sibi eadem res esset obligata: neque enim in ius primi succedere debet, qui
ipse nihil conuenit de pignore: quo casu emptoris causa melior efficietur. denique si anti-
quior creditor de pignore uendendo cum debitore pactum interposuit, posterior autem cre-
ditor de distrahendo omisit non per obliuionem, sed cum hoc ageretur, ne posset uendere,
uideamus, an dici possit h*u*c usque transire ad eum ius prioris, ut distrahere pignus huic
F[*P*(*VU*)]

---

[1] manifestati? [2] inhabitantes autem manumittimus] *pro his, quae ueniunt quidem a F², sed firmantur a Graecis, expectes talia potius:* ex conuentione declarata manumittere possumus [3] recludantur? [4] alter *ins.*

---

1 cum ... utatur] ἐὰν ὁ χρεώστης ἄτοκον ἔχῃ τὸ χρέος *B* (*Anon.*) 4 manifestari] *FP*ᵃ, manifesta *P*ᵇ*U* | tenetur *P*ᵃ 5 inhabitantes autem manumittimus *om. F*¹: τὰ ἐκ συμφώνου ὑποτεθέντα ἀνδράποδα οὐκ ἐλευθεροῦνται, ὁ μέντοι ἔνοικος ἐλευθεροῦν δύναται *B* (*Anon.*) 6 scilicet ... percludamur] πρὶν ἢ διὰ τὰ στεγονόμια τὸν οἶκον ὁ δεσπότης ἀσφαλίζηται *B* (*Anon.*) 7 liberauimus *F*¹*PU* 14 hypotheca *ind. F* 25 uariorum *F* | habet *P*ᵃ 28 obligauerit *P* 29 sicuti *om. F*¹ 30 et *om. PU* | eo] et *P*ᵃ 35 efficeretur *P*ᵃ*V*ᵃ*U* 36 debitori *F*¹ 37 misit *P*ᵃ*U* | oblibionem *F*, obligacionem *U*ᵃ 38 hoc usque *FP*ᵃ *V*ᵃ | huic] ulic *P*ᵃ?

liceat. quod admittendum existimo: saepe enim quod quis ex sua persona non habet, hoc per extraneum habere potest.

4 Idem libro quinto responsorum. Titius cum mutuam pecuniam accipere uellet [B. 25, 4, 4] *P* a Maeuio, cauit ei et quasdam res hypothecae nomine dare destinauit: deinde postquam quasdam ex his rebus uendidisset, accepit pecuniam: quaesitum est, an et prius res[1] uenditae creditori tenerentur. respondit, cum in potestate fuerit debitoris post cautionem interpositam pecuniam non accipere, eo tempore pignoris obligationem contractam uideri, quo pecunia numerata est, et ideo inspiciendum, quas res in bonis debitor numeratae pecuniae tempore habuerit.

5 Idem libro quinto sententiarum. Creditor, qui sciens filium [Paul. 5, 1, 1. BS. 11, 2, 43 sch. 1] *P* familias a parente pignori accepit, relegatur[2].

IIII.

℞ QUI POTIORES IN PIGNORE UEL HYPOTHECA HABEANTUR ET DE HIS QUI IN PRIORUM CREDITORUM LOCUM SUCCEDUNT · ℞ *SEPA*

1 *Papinianus libro octauo quaestionum. Qui dotem pro muliere promisit, pignus [B. 25, 5, 1] **P* siue hypothecam de restituenda sibi dote accepit: subsecuta deinde pro parte numeratione maritus eandem rem pignori alii dedit: mox residuae quantitatis numeratio impleta est: quaerebatur de pignore. cum ex causa promissionis ad uniuersae quantitatis exsolutionem qui dotem promisit compellitur, non utique solutionum obseruanda sunt tempora, sed dies contractae obligationis. nec probe dici in potestate eius esse, ne pecuniam residuam red-
1 deret, ut minus dotata mulier esse uideatur. Alia causa est eius, qui pignus accepit ad eam summam, quam intra diem certum numerasset, ac forte prius, quam numeraret, alii res pignori data est.

2 Idem libro tertio responsorum. Qui generaliter bona debitoris pignori accepit [B. 25, 5, 2] **P* eo potior est, cui postea praedium ex his bonis datur, quamuis ex ceteris pecuniam suam redigere possit. quod si ea conuentio prioris fuit, ut ita demum cetera bona pignori haberentur, si pecunia de his, quae[3] generaliter accepit, seruari non potuisset, deficiente secunda conuentione secundus creditor in pignore postea dato non tam potior quam solus inuenietur.

3 Idem libro undecimo responsorum. Creditor acceptis pigno- [Marcian. h. t. l. 12, 5. B. 25, 5, 3] **P* ribus (quae secunda conuentione secundus creditor accepit) nouatione postea facta pignora prioribus addidit. superioris temporis ordinem manere primo creditori placuit tamquam
1 in suum locum succedenti. Cum ex causa mandati praedium Titio, cui negotium [(Marc.)] fuerat gestum, deberetur, priusquam ei possessio traderetur, id pignori dedit: post traditam possessionem idem praedium alii denuo pignori dedit. prioris causam esse potiorem apparuit, si non creditor secundus pretium ei qui negotium gesserat soluisset: uerum in ea quantitate, quam soluisset eiusque usuris potiorem fore constaret[4], nisi forte prior ei pe-

F[*P*(*VU*)]

---

[1] res *del.* [2] idem (*filii*) nec pigneri ab his aut fiduciae dari possunt (possint *Mon.*): ex quo facto sciens creditor deportatur *Paulus is quem habemus* [3] *firmant B* (*u. i.*): non *ins.* [4] constare?

---

2 habere] F^2PU *cum B* (*Anon.*): πολλάκις γάρ τις, ὅπερ ἐξ οἰκείου προσώπου οὐκ ἔχει, δύναται δι' ἑτέρου ἔχειν, pete•e F^1 4 a me uocauit P^a, *inc.* U^a 13 habentur *P* 14 in *om. P* 20 seruanda P^a 21 ne pecuniam res. redderet] FU^a?, neque pecuniam res. redderet P^a, neque pecuniam res. reddere P^bVU^b 22 eius est *PV* 23 numeraret] numerasset PVU^b 26 datur] F^1, pignori datur F^2PVU: ὁ γενικὴν ὑποθήκην ἔχων προτιμᾶται τοῦ μετ' αὐτὸν ἰδικὴν λαβόντος ἐκ τῶν αὐτῶν πραγμάτων *B* (*Anon.*) 27 ut ita ... 28 potuisset] τότε τὰ λοιπὰ ὑποκεῖσθαι, ὅτε διὰ τῶν γενικῶν οὐ δύναται πληρωθῆναι *B* (*Anon.*) 36 dedit] dedit et P^a

2 cuniam offerat: quod si debitor aliunde pecuniam soluisset, priorem praeferendum. Post diuisionem regionibus factam ‖ inter fratres conuenit, ut, si frater agri portionem pro indiuiso pignori datam a creditore suo non liberasset, ex diuisione quaesitae partis partem dimidiam alter distraheret. pignus intellegi contractum existimaui, sed priorem secundo non esse potiorem, quoniam secundum pignus ad eam partem directum uidebatur, quam ultra partem suam frater non consentiente socio non potuit obligare. f. 292'

4 Pomponius libro trigesimo quinto ad Sabinum. Si debitor, antequam [B. 25, 5, 4. Ep. 18, 8] S' a priore creditore pignus liberaret, idem illud ob pecuniam creditam alii pignori dedisset et, antequam utrique creditori solueret debitum, rem aliam priori creditori uendiderat creditumque pensauerit cum pretio rei uenditae, dicendum est perinde haberi debere, ac si priori creditori pecunia soluta esset: nec enim interesse, soluerit an pensauerit: et ideo posterioris creditoris causa est potior.

5 Ulpianus libro tertio disputationum. Interdum posterior potior [B. 53, 5, 13. BS. 23, 1, 25] S est priori, ut puta si in rem istam[1] conseruandam impensum est quod sequens credidit: ueluti si nauis fuit obligata et ad armandam eam uel reficiendam ego credidero:

6 Idem libro septuagesimo tertio ad edictum. huius enim pecunia saluam [B. 53, 5, 14] *E fecit totius pignoris causam. quod poterit quis admittere et si in cibaria nautarum fuerit
1 creditum, sine quibus nauis salua peruenire non poterat. Item si quis in merces sibi obligatas crediderit, uel ut saluae fiant uel ut naulum exsoluatur, potentior[2] erit, licet poste-
2 rior sit: nam et ipsum naulum potentius[3] est. Tantundem dicetur, et si merces horreorum uel areae uel uecturae[4] iumentorum debetur: nam et hic potentior[5] erit.

7 Idem libro tertio disputationum. Idemque est, si ex nummis pupilli fuerit [B. 25, 5, 5] S res comparata. quare si duorum pupillorum nummis fuerit res comparata, ambo in pignus concurrent pro his portionibus, quae in pretium rei fuerint expensae. quod si res non in totum ex nummis cuiusdam comparata est, erit concursus utriusque creditoris, id est et
1 antiquioris et eius cuius nummis comparata est. Si tibi quae habiturus sum obligauerim et Titio specialiter fundum, si in dominium meum peruenerit, mox dominium eius adquisiero, putat Marcellus concurrere utrumque creditorem et[6] in pignore: non enim multum facit, quod de suo nummos debitor dederit, quippe cum res ex nummis pigneratis empta non sit pignerata ob hoc solum, quod pecunia pignerata erat.

8 Idem libro septimo disputationum. Si pignus specialiter res publica acceperit, [B. 25, 5, 6] S dicendum est praeferri eam fisco debere, si postea fisco debitor obligatus est, quia et priuati praeferuntur.

9 Africanus libro octauo quaestionum. Qui balneum ex calendis[7] proximis [B. 25, 5, 7] S conduxerat, pactus erat, ut homo Eros pignori locatori esset, donec mercedes soluerentur: idem ante calendas Iulias eundem Erotem alii ob pecuniam creditam pignori dedit. consultus, an aduersus hunc creditorem petentem Erotem locatorem praetor tueri deberet, respondit debere: licet enim eo tempore homo pignori datus esset, quo nondum quicquam pro conductione deberetur, quoniam tamen iam tunc in ea causa Eros esse coepisset, ut
1 inuito locatore ius pignoris in eo solui non posset, potiorem eius causam habendam. Am-

F[P(V, ubi a u. 29 uerb. pigneratis *redit m. prima, U)]*

---

[1] ipsam (*edd.*)? [2] potior (*edd.*)? [3] potius? [4] uectura (*Krueger*)? [5] potior? [6] et *del.* (*edd.*) [7] Iuliis *ins.*

---

5 potiorem] porciorem P^a 6 obligari *F*: δοκῶ γὰρ περὶ τοῦ μέρους συμπεφωνηκέναι, ὅπερ ὁ ἀδελφός μου πλέον τοῦ ἰδίου μέρους ὑποθέσθαι ἐμοῦ μὴ συναινοῦντος οὐκ ἠδύνατο *B* (*Anon.*) 7 pomponius *suppl. in spatio uacuo* F^2 8 pignoris P^a 9 aliam *om.* F^1: ἐπώλησα ἄλλο πρᾶγμα *B* (*Anon.*) | uendiderit *P* 15 nanis P^a | eam 'rem' uel F^2: ὅταν δανείσῃ εἰς τὸ ἐξαρτισθῆναι τὸ ὑποτεθὲν αὐτῷ πλοῖον ἢ ἀνανεωθῆναι *B* (*Anon.*) 16 pecuniam P^aU^a 17 cinaria F^1 18 sibi] *idem Graeci:* σωθῆναι τὰ ὑποτεθέντα αὐτῷ φορτία *B* (*Anon.*) 23 quare … comparata] F^2 (*sed ut primum daret* res fuerit, *deinde ea uocabula transponeret*) PV^a (*sed hi duo* res fuerit comp. nummis) V^bU^b (*sed hi duo* nummis res fuerit comp.) *cum B* (*Anon.*): ὅθεν ἐὰν δύο ἀνήβων ἦσαν τὰ χρήματα, *om.* F^1U^a 24 res] rei *F* (*em. f*?) P^a? 25 cuiusdam ex nummis *PV* | est] est erit concursus utriusque creditoris P^a 36 calendis F^b 37 an *om.* P^a 40 causam habendam amplius] F^2PU, pignor.......... F^1

plius etiam sub condicione creditorem tuendum putabat aduersus eum, cui postea quicquam
2 deberi coeperit, si modo non ea condicio sit, quae inuito debitore impleri non possit. Sed et si heres ob ea legata, quae sub condicione data erant, de pignore rei suae conuenisset et postea eadem ipsa pignora ob pecuniam creditam pignori dedit ac post condicio lega-
3 torum exstitit, hic quoque || tuendum eum, cui prius pignus datum esset, existimauit. Titia f. 293
praedium alienum Titio pignori dedit, post Maeuio: deinde domina eius pignoris facta marito suo in dotem aestimatum dedit. si Titio soluta sit pecunia, non ideo magis Maeuii pignus conualescere placebat. tunc enim priore dimisso sequentis confirmatur pignus, cum res in bonis debitoris inueniatur: in proposito autem maritus emptoris loco est: atque ideo, quia neque tunc cum Maeuio obligaretur neque cum Titio solueretur in bonis mulieris fuerit, nullum tempus inueniri, quo pignus Maeuii conualescere possit. haec tamen ita, si bona fide in dotem aestimatum praedium maritus accepit, id est si ignorauit Maeuio obligatum esse.

10 ULPIANUS libro primo responsorum. Si et iure iudicatum et pignus in causa [B. 25, 5, 8] S iudicati ex auctoritate eius qui iubere potuit captum est, priuilegiis temporis fore potiorem heredem eius, in cuius persona pignus constitutum est.

11 GAIUS libro singulari de formula hypothecaria. Potior est in pignore, qui prius [B. 25, 5, 9] S credidit pecuniam et accepit hypothecam, quamuis cum alio ante conuenerat, ut, si ab eo pecuniam acceperit, sit res obligata, licet[1] ab hoc postea accepit: poterat enim, licet ante
1 conuenit, non accipere ab eo pecuniam. Uideamus, an idem dicendum sit, si sub condicione stipulatione facta hypotheca data sit, qua pendente alius credidit pure et accepit eandem hypothecam, tunc deinde prioris stipulationis exsistat condicio, ut potior sit qui postea credidisset. sed uereor, num hic aliud sit dicendum: cum enim semel condicio exstitit, perinde habetur, ac si illo tempore, quo stipulatio interposita est, sine condicione facta
2 esset. quod et melius est. Si colonus conuenit, ut inducta in fundum illata ibi nata pignori essent, et antequam inducat, alii rem hypothecae nomine obligauerit, tunc deinde eam in fundum induxerit, potior erit, qui specialiter pure accepit, quia non ex conuentione priori
3 obligatur, sed ex eo quod inducta res est, quod posterius factum est. Si de futura re conuenerit, ut hypothecae sit, sicuti est de partu, hoc quaeritur, an ancilla conuentionis tempore in bonis fuit debitoris: et in fructibus, si conuenit ut sint pignori, aeque quaeritur,
4 an fundus uel ius utendi fruendi conuentionis tempore fuerit debitoris. Si pa- [Ep. 18, 8 not.] ratus est posterior creditor priori creditori soluere quod ei debetur, uidendum est, an competat ei hypothecaria actio nolente priore creditore pecuniam accipere. et dicimus priori creditori inutilem esse actionem, cum per eum fiat, ne ei pecunia soluatur.

12 MARCIANUS libro singulari ad formulam hypothecariam. Creditor qui prior [B. 25, 5, 10] Sf hypothecam accepit siue possideat eam et alius uindicet hypothecaria actione, exceptio priori utilis est 'si non mihi ante pignori hypothecaeue nomine sit res obligata': siue alio possidente prior creditor uindicet hypothecaria actione et ille excipiat 'si non conuenit, ut sibi res sit obligata', hic in modum supra relatum replicabit. sed si cum alio possessore creditor secundus agat, recte aget et adiudicari ei poterit hypotheca, ut tamen prior cum
1 eo agendo auferat ei rem. Si quoniam non restituebat rem pigneratam possessor condemnatus ex praefatis modis litis aestimationem exsoluerit, an perinde secundo creditori teneatur, ac si soluta sit pecunia priori creditori, quaeritur. et recte puto hoc admittendum

F [*P*(*VU*)]

[1] licet] scilicet si?

1 conditionem *P^a* | putabam *P^a* 5 existimauit] *F^1P*, existimauerit *F^2U* 11 fueri'n't *F^2*, fuit *PV*, *def. U^a* | meuio *PVU^b*, *def. U^a* 15 potuerit *P*, poterit *V* | fore potiorem heredem] *F^b*, forte praetiorem heredem *F^a*, forciorem heredem *P^aU^a*, forcior est heres *P^bVU^b* 17 ad formulam ypothecariam *PVU* 18 accepit] accepit pecuniam *P^a* | ab] ob *P^a*, ad *U* 19 poterat] potestat *P^a* 22 prioristipulationis *F* 23 conditio semel *P* 25 ut *om. P^a* 26 eam] ea *P^a ant b* 27 potior erit *om. P^aV* 28 ex eo] in eo *PV* 29 connenionis *P^a* 31 fuit *P^aU* 34 fiant *P^a* | solutatur *P^a* 36 rossideat *F^a*, rossidet *F^b*, possidet *F^2PU* 37 pignoris *PU^b* 38 excipit *P*, exceperit *V* | sibi ut *P^a*r 39 replicauit *F^1P^a* 43 ac] at *P^a*

2 esse. Si primus, qui sine hypotheca credidit, post secundum, qui utrumque fecit, [1]ipse
hypothecam accepit, sine dubio posterior in hypotheca est: unde[2] si in diem de hypotheca
conuenit, dubium non est, quin potior sit, licet ante diem cum alio creditore pure de eadem
3 re conuenit. Si idem bis, id est ante secundum ‖ et post eum crediderit, in priore pecunia f. 298'
4 potior est secundo, in posteriore tertius est. Si tecum de hypotheca paciscatur debitor,
deinde idem cum alio tua uoluntate, secundus potior erit: pecunia autem soluta secundo
an rursus teneatur tibi, recte quaeritur. erit autem facti quaestio agitanda, quid inter eos
actum sit, utrum, ut discedatur ab hypotheca in totum, prior concessit creditor alii obligari
5 hypothecam, an ut ordo seruetur[3] et prior creditor secundo loco constituatur. Papinia-
nus libro undecimo respondit, si prior creditor postea nouatione facta eadem [Pap. h. t. l. 3 pr.]
pignora *cum* aliis accepit, in suum locum eum succedere: sed si secundus non of- [(Pap.)]
ferat pecuniam, posse priorem uendere, ut primam tantum pecuniam expensam ferat, non
etiam quam postea credidit, et quod superfluum ex anteriore credito accepit, hoc secundo
6 restituat. Sciendum est secundo creditori rem teneri etiam inuito debitore tam in suum
debitum quam in primi creditoris et in usuras suas et quas primo creditori soluit: sed
tamen usurarum, quas creditori primo soluit, usuras non consequetur: [BS. 21, 3, 19 sch. 2]
non enim negotium alterius gessit, sed magis suum. et ita Papinianus libro tertio [(BS.)]
7 responsorum scripsit, et uerum est. Si simpliciter conuenisset secundus creditor de hypo-
theca, ab omni possessore eam auferre poterit praeter priorem creditorem et qui ab eo
8 emit. A Titio mutuatus pactus est cum illo, ut ei praedium suum pignori hypothecaeue
esset: deinde mutuatus est pecuniam a Maeuio et pactus est cum eo, ut, si Titio desierit
praedium teneri, ei teneatur: tertius deinde aliquis dat mutuam pecuniam tibi, ut Titio
solueres, et paciscitur tecum, ut idem praedium ei pignori hypothecaeue sit et locum eius
sube*at*: num hic medius tertio[4] potior est, qui pactus est, ut Titio soluta pecunia impleatur
condicio, et tertius de sua neglegentia queri debeat? sed tamen et hic tertius creditor
9 secundo praeferendus est. Si tertius creditor pignora sua distrahi permittit ad hoc, ut
priori pecunia soluta in aliud pignus priori succedat, successurum eum Papinianus libro
undecimo responsorum scripsit. et omnino secundus creditor nihil aliud iuris habet, nisi
10 ut soluat priori et loco eius succedat. Si priori hypotheca obligata sit, nihil uero de uen-
ditione conuenerit, posterior uero de hypotheca uendenda conuenerit,. uerius est priorem
potiorem esse: nam et in pignore placet, si prior conuenerit de pignore, licet posteriori
res tradatur, adhuc potiorem esse priorem.

13 PAULUS libro quinto ad Plautium. Insulam tibi uendidi et dixi prioris anni [B. 25, 5, 11] *E*
pensionem mihi, sequentium tibi accessuram pignorumque ab inquilino datorum ius utrum-
que secuturum. Nerua Proculus, nisi ad utramque pensionem pignora sufficerent, ius omnium
pignorum primum ad me pertinere, quia nihil aperte dictum esset, an communiter ex omni-
bus pignoribus summa pro rata seruetur: si quid superesset, ad te. PAULUS: facti quaestio
est, sed uerisimile est id actum, ut primam quamque pensionem pignorum causa sequ*a*tur.

14 IDEM libro quarto decimo ad Plautium. Si non dominus duobus eandem [B. 25, 5, 12] *E*
rem diuersis temporibus pignerauerit, prior potior est, quamuis, si a diuersis non dominis
pignus accipiamus, possessor melior sit.

F[*P*(*VU*)]

---

[1] et *ins.* [2] unde *del.* (*Krueger*) [3] seruetur] inuertatur? [4] tertio *del.*

---

4 re *om.* *PU* | id est *om.* P^a? *V* 5 est si] si P^a? 6 porcior *P* 7 tenetur *PV* | cogitanda $P^a V$ 8 ut] autem $P^a V^a U^a$, ut si V^b 9 an ut] an tit F^1, an V^a, *inc.* P^a 10 responsorum $P^a V$ | si prius P^a 11 cum] *fPU* *cum* *B* (*Anon.*): ϲὺν ἑτέροιϲ (*cf. h. t. l. 3 pr.*), f.... *F* 15 deuitum F^1 | creditori] debitori $P^a U^a$ 20 emit a titio] emitatio F^1 | mutatus factus est P^a | hypothec'a'eue F^2 23 solueres] $F^1 P^b V^b U^b$, solueret $F^2 P^a U^a$, solueretur V^a | predium *F*, pretium P^a | s't'it et F^2 24 subeant $FP^a U^a$ 27 exsoluta *P* 28 scribit P^a | habe'a't F^b 29 priori h. obligata sit n. u. de uenditione] priori ypotheca uendenda P^a, prior de hyp. uendenda *U*, prior de hyp. non uendenda P^b, prior de yp. uendenda non *V* 31 et 'in' F^b? 32 adh'a'uc F^b 34 ius *om.* P^a, *ante* ab $P^b U$ | 'u'trumque F^2 35 secuturum] F^1, consecuturum $F^2 PVU$ 36 esset] est et P^a 38 quamque] $F^1 PU$, quoque F^2 | sequetur *libri boni*, sequeretur P^b 40 est *om.* $P^a V$

15 IDEM libro sexagesimo octauo ad edictum. Etiam superficies in alieno solo posita pignori dari potest, ita tamen, ut prior causa sit domini soli, si non soluatur ei solarium. B. 25, 5, 13 *Ef**

16 PAULUS libro tertio quaestionum. Claudius Felix eundem fundum tribus obligauerat, Eutychianae primum, deinde Turboni, tertio loco alii creditori: cum Eutychiana de iure suo[1] doceret, superata apud iudicem a tertio creditore non prouocauerat: Turbo apud alium iudicem uictus appellauerat: quaerebatur, utrum tertius creditor etiam Turbonem || superare deberet, qui primam creditricem, an ea remota Turbo tertium excluderet. f. 294 plane cum tertius creditor primum de sua pecunia dimisit, in locum eius substituitur in ea quantitate, quam superiori exsoluit: fuerunt igitur qui dicerent hic quoque tertium creditorem potiorem esse debere. mihi nequaquam hoc iustum esse uidebatur. pone primam creditricem iudicio conuenisse tertium creditorem et exceptione alioue quo modo a tertio superatam: numquid aduersus Turbonem, qui secundo loco crediderat, tertius creditor, qui primam uicit, exceptione rei iudicatae uti potest? aut contra si post primum iudicium, in quo prima creditrix superata est a tertio creditore, secundus creditor[2] tertium optinuerit, poterit uti exceptione rei iudicatae aduersus primam creditricem? nullo modo, ut opinor. igitur nec tertius creditor successit in eius locum quem exclusit, nec inter alios res iudicata alii prodesse aut nocere solet, sed sine praeiudicio prioris sententiae totum ius alii creditori integrum relinquitur. B. 25, 5, 14 *P*

17 IDEM libro sexto responsorum. Eum qui a debitore suo praedium obligatum comparauit, eatenus tuendum, quatenus ad priorem creditorem ex pretio pecunia peruenit. B. 25, 5, 15 *P*

18 SCAEUOLA libro primo responsorum. Lucius Titius pecuniam mutuam dedit sub usuris acceptis pignoribus, eidemque debitori Maeuius sub isdem pignoribus pecuniam dedit: quaero, an Titius non tantum sortis et earum usurarum nomine, quae accesserunt antequam Maeuius crederet, sed etiam earum, quae postea accesserunt, potior esset. respondit Lucium Titium in omne quod ei debetur potiorem esse. B. 25, 5, 16 *P*

19 IDEM libro quinto responsorum. Mulier in dotem dedit marito praedium pignori obligatum et testamento maritum et liberos ex eo natos, item ex alio heredes instituit: creditor cum posset heredes conuenire idoneos, ad fundum uenit: quaero, an, si ei iustus possessor offerat, compellendus sit ius nominis cedere. respondi posse uideri non iniustum postulare. B. 25, 5, 17 *P*

20 TRYPHONINUS libro octauo disputationum. Quaerebatur, si post primum contractum tuum, antequam aliam pecuniam tu crederes, eidem debitori Seius credidisset quinquaginta et hyperocham huius rei, quae tibi pignori data esset, debitor obligasset, dehinc tu eidem debitori crederes forte quadraginta: quod plus est in pretio rei quam primo credidisti utrum Seio ob quinquaginta an tibi in quadraginta cederet pignoris hyperocha[3]. finge Seium paratum esse offerre tibi summam primo ordine creditam. dixi consequens esse, ut Seius potior sit in eo quod amplius est in pignore, et oblata ab eo summa primo ordine credita usurarumque eius postponatur primus creditor in summam, quam postea eidem debitori credidit. B. 25, 5, 18 *P*

21 SCAEUOLA libro uicesimo septimo digestorum. Titius Seiae ob summam, qua ex tutela ei condemnatus erat, obligauit pignori omnia bona sua quae habebat quaeque B. 25, 5, 19 *A*

F[*P*(*VU*)]

---

[1] non *ins.* (*Cuiacius*). [2] contra *ins.* [3] pignoris hyperocha *del.*

---

1 octauo] uiiii *PU* 2 prior] F^1, potior F^2PU: τοῦ δεσπότου τὴν προτίμησιν ἔχοντος *B* (*Anon.*) 5 primum ⸢et⸣ deinde F^2 6 prouocaruerat *F* | turuo F^1 8 creditricem] F^1, creditricem expulerat F^2P^bVU, creditricem extulerat P^a | excluderit *P* 14 uincit *P* | exceptionem *F* 15 tertium] FV^a, ...cior P^a, cercior P^b, tercio *U*, *om.* V^b 20 eum *om.* *PVU* 25 posteacesserunt *F* 28 item] idem • P^a 33 eidem] id est P^a? | seius] eius P^aV^a 34 et *om.* P^a | hyperocham] ypothecam *PU*, ypotheca *V* | dehinc] deinde hinc P^aU, deinde hic V^a, deinde huic P^b, deinde V^b 35 pletio F^1 36 seio ob] P^bU, eio F^1, seiob F^2, s...obob P^a, ei ob V^a, seius ob V^b 37 dixi... 39 credita *om.* P^a? 40 iidem F^a 41 qua] que P^a 42 quaeque] quoque P^a

habiturus esset: postea mutuatus a fisco pecuniam pignori ei res suas omnes obligauit: et
intulit Seiae partem debiti et reliquam summam nouatione facta eidem promisit, in qua
obligatione similiter ut supra de pignore conuenit. quaesitum est, an Seia praeferenda sit
fisco et in illis rebus, quas Titius tempore prioris obligationis habuit, item in his rebus,
quas post priorem obligationem adquisiit, donec uniuersum debitum suum consequatur.
1 respondit nihil proponi, cur non sit praeferenda. Negotiatori marmorum creditur sub pignore
lapidum, quorum pretia uenditores ex pecunia creditoris acceperant: idem debitor conductor
horreorum Caesaris fuit, ob quorum pensiones aliquot annis non solutas procurator exactioni
praepositus ad lapidum uenditionem officium suum extendit: quaesitum est, an iure pignoris
eos creditor retinere possit. respondit secundum ea quae proponerentur posse.

V. f. 294'

℞ DE DISTRACTIONE PIGNORUM ET HYPOTHECARUM ℞ *SEPA*

1 PAPINIANUS libro uicesimo sexto quaestionum. Creditor qui praedia pignori [B. 25, 7, 1] *P
accepit et post alium creditorem, qui pignorum conuentionem ad bona debitoris contulit,
ipse quoque simile pactum bonorum ob alium aut eundem contractum interposuit, ante se-
cundum creditorem dimissum nullo iure cetera bona titulo pignoris uendidit. sed ob eam
rem in personam actio contra eum creditori, qui pignora sua requirit, non competit nec
utilis danda est: nec furti rerum mobilium gratia recte conuenietur, quia propriam causam
ordinis errore ductus persecutus uidetur, praesertim cum alter creditor furto possessionem,
quae non fuit apud eum, non amisserit. ad exhibendum quoque frustra litem excipiet, quia
neque possidet neque dolo fecit, ut desineret possidere. sequitur, ut secundus creditor
possessores interpellare debeat.

2 IDEM libro secundo responsorum. Fideiussor conuentus officio iudicis adse- [B. 25, 7, 2] *P
cutus est, ut emptionis titulo praedium creditori pignori datum susciperet: nihilo minus
alteri creditori, qui postea sub eodem pignore contraxit, offerendae pecuniae, quam fide-
iussor dependit, cum usuris medii temporis facultas erit: nam huiusmodi uenditio trans-
ferendi pignoris causa necessitate iuris fieri solet.

3 IDEM libro tertio responsorum. Cum prior creditor pignus iure conuentionis [B. 25, 7, 3] *P
1 uendidit, secundo creditori non superesse ius offerendae pecuniae conuenit. Si tamen de-
bitor non interueniente creditore pignus uendiderit eiusque pretium priori creditori soluerit,
emptori poterit offerri quod *ad* alium creditorem de nummis eius peruenit et usurae medii
temporis: nihil enim interest, debitor pignus datum uendidit an denuo pignori obliget.

4 IDEM libro undecimo responsorum. Cum soluendae pecuniae dies pacto pro- [B. 25, 7, 4] *P
fertur, conuenisse uidetur, ne prius uendendi pignoris potestas exerceatur.

5 MARCIANUS libro singulari ad formulam hypothecariam. Cum secundus cre- [B. 25, 7, 5] S
ditor oblata priori pecunia in locum eius successerit, uenditionem ob pecuniam solutam et
1 creditam recte facit. Si secundus creditor uel fideiussor soluta pecunia pignora [BS. 22, 1, 84]
susceperint, recte eis offertur, quamuis emptionis titulo ea tenuerunt.

6 MODESTINUS libro octauo regularum. Cum posterior creditor a priore pignus [B. 25, 7, 6] *E
F[P(VU)]

---

2 seiae] se P^a 3 seia] si a P^a 4 obligationis ... 5 priorem *om.* P^a, habuit ... obligationem *om.* V^a 5 adquesiuit *PV* 6 nil *Taur.* | creditur] *scripsi,* creditor *libri:* ἐδάνειςα μαρμαρίῳ ἐπὶ ὑποθήκῃ τῶν λίθων καὶ ἐκ τῶν ἐμῶν χρημάτων αἱ τιμαὶ κατεβλήθηςαν *B* (*Anon.*) 7 acceperant] $F^b P^a V^a$, acceperat F^a, acceperant credidit P^b, acceperant numerauit $V^b U$ | horr. cond. *P* 10 proponerentur] *PU*, proponentur *F* | posse *om.* P^a 12 et] uel *ind. F* 14 pignorum ˋaˊ conu. F^b 15 aut eundem] FV^a, aut unde P^a, *del.* $P^b V^b U$ 16 dimissuro P^a | titulo *om.* P^a 20 amisˋsˊerit F^2 21 creditor] debitor P^a 25 offerrendae *F* 26 huiusmodo *PU* | uendiˋtˊio F^2 29 offerrendae *F* 31 quod ad ad alium *F* 32 obliet P^a 33 profertur] F^1, confertur $F^2 PVU$ *eique lectioni licet falsae uidentur adstipulari B* (*Anon.*): πρὸ τῆς προθεςμίας τῆς καταβολῆς οὐ πιπράςκεται τὸ ἐνέχυρον *B* (*Anon.*) 36 oblˋigˊata F^2 | pecunia priori *PVU* 37 faciˋaˊt F^b

emit, non tam adquirendi dominii quam seruandi pignoris sui causa intellegitur pecuniam dedisse et ideo offerri ei a debitore potest.

7 MARCIANUS libro singulari ad formulam hypothecariam. Si creditor pignus [B. 25, 7, 7] *Sf* uel hypothecam uendiderit hoc pacto, ut liceat sibi reddere pecuniam et pignus reciperare: an, si paratus sit debitor reddere pecuniam, consequi id possit? et Iulianus libro undecimo digestorum scribit recte quidem distractum esse pignus, ceterum agi posse cum creditore, ut, si quas actiones habeat, eas cedat debitori. sed quod Iulianus scribit in pignore, idem
1 et circa hypothecam est. Illud inspiciendum est, an liceat debitori, si hypotheca uenierit, pecunia soluta eam reciperare. et si quidem ita uenierit, ut, si intra certum tempus a debitore pecunia soluta fuerit, emptio rescindatur, intra illud tempus pecunia soluta recipit hypothecam: si uero tempus praeteriit aut si non eo pacto res uenierit, non potest rescindi uenditio, nisi minor sit annis uiginti quinque debitor aut pupillus aut rei publicae causa
2 absens uel in aliqua earum causarum erit, ex quibus edicto succurritur. Quaeritur, si pactum sit a creditore, ne liceat debitori hypothecam uendere uel pignus, quid iuris sit, et an pactio nulla sit talis, quasi contra ius sit posita, ideoque ueniri possit. et certum est nullam esse[1] uenditionem, ut pactioni stetur.

8 || MODESTINUS libro quarto regularum. Creditoris arbitrio permittitur ex pigno- [B. 25, 7, 8] *E* f. 295 ribus sibi obligatis quibus uelit distractis ad suum commodum peruenire.

9 PAULUS libro tertio quaestionum. Quaesitum est, si creditor ab emptore [B. 25, 7, 9] *P* pignoris pretium seruare non potuisset, an debitor liberatus esset. putaui, si nulla culpa imputari creditori possit, manere debitorem obligatum, quia ex necessitate facta uenditio
1 non liberat debitorem nisi pecunia percepta. Pomponius autem lectionum libro secundo ita scribsit: quod in pignoribus dandis adici solet, ut, quo minus pignus uenisset, reliquum debitor redderet, superuacuum est, quia ipso iure ita se res habet etiam non adiecto eo.

10 IDEM libro sexto responsorum. Etsi is, qui lege pignoris emit, ob euictionem [B. 25, 7, 10] *P* rei redire ad uenditorem non potest, tamen non esse audiendum creditorem qui fundum uendidit, si uelit eiusdem rei ex alia causa quaestionem mouere.

11 SCAEUOLA libro primo responsorum. Arbiter diuidendae here- [cf. D. h. t. l. 14. B. 25, 7, 11] *P* ditatis cum corpora hereditaria diuisisset, nomina quoque communium debitorum separatim singulis in solidum adsignauit: quaesitum est, an debitoribus cessantibus pro solido pignus uendere quisque potest. respondi posse.

12 TRYPHONINUS libro octauo disputationum. Rescriptum est ab im- [cf. Uat. 9. B. 25, 7, 12] *P* peratore libellos agente Papiniano creditorem a debitore pignus emere posse, quia [(Uat.)]
1 in dominio manet debitoris[2]. Si aliena res pignori data fuerit et creditor eam uendiderit, uideamus, an pretium quod percepit creditor liberet debitorem personali actione pecuniae creditae. quod uere responderetur, si ea lege uendidit, ne euictionis nomine obligaretur, quia ex contractu et qualiquali obligatione a debitore interposita certe ex occasione eius redactum id pretium aequius proficeret debitori, quam creditoris lucro cederet. sed quantum quidem ad creditorem debitor liberatur: quantum uero ad dominum rei, si necdum pignus euictum est, uel ad emptorem post euictionem ipsi[3] debitor utili actione tenetur, ne ex aliena iactura sibi lucrum adquirat. nam et si maiores fructus forte petens a possessore creditor abstulit, uniuersos in quantitatem debitam accepto ferre debebit: et cum
F[*P*(*VU*)]

---

[1] *confirmant B* (*u. i.*): nec impediendam esse *ins.* [2] Pap. l. III resp. Creditor a debitore pignus recte emit *Uat., ubi sequuntur alia* [3] ipsius (*u. i.*)?

4 pacto ... et pignus *om. V*[a], et pignus ... 5 pecuniam *om. P*[a] 8 inspeciendum *F*[b], inspeciemum *F*[a] 9 i'n't'r'a uenierit *F*[2] 11 praeterierit *P* 12 causa *suppl. F*[2] 13 a'li'qua *F*[b] | earum causarum] causa earum *PV* 15 contra 'e'ius *F*[2] | ueniri] *F*[1], uenire *F*[2], iure uenire *PVU* 16 nullam esse uend. ut pact. stetur] *idem legerunt Graeci:* καλῶς ὁ δανειστὴς συμφωνεῖ μὴ ἐξεῖναι τῷ χρεώστῃ πωλεῖν τὸ ἐνέχυρον *B* (*Anon.*) 17 libro iii reg. *P*, libro singulari *V*, lib. xxxiii reg. *U* 20 debito lib. *P*[a] 25 emit] uenit *P*[a]? | ob euictionem] obiectionem *P*[a]*V* 28 diuidundae *F*[2]*PU* 29 diuidisset *F*[2]*P*[a] 34 domnio *F*, domino *U*[a] 37 et qualiquali] *FP*[b] *et ex P(isana) U*[b], aequali *P*[a]*VU*[a] 38 proficere *PV* 39 ad cred.] cred. *P*[a]*V* 40 ipse *F*[2]*PU* 41 iactura] natura *P*[a] | possessore] fideiussore *PVU* 42 ab's'tulit *F*[2]

per iniuriam iudicis domino rem, quae debitoris non fuisset, abstulisset creditor quasi obligatam sibi, et quaereretur, an soluto debito restitui eam oporteret debitori, Scaeuola noster restituendam probauit. quod si non ita uendidit, ut certum sit omnimodo apud eum pretium remansurum, uerum obligatus est ad id restituendum, arbitror interim quidem nihil a debitore peti posse, sed in suspenso haberi liberationem: uerum si actione ex empto conuentus praestitisset creditor emptori, debitum persequi eum a debitore posse, quia apparuit non esse liberatum.

13 PAULUS libro primo decretorum. Creditor, qui iure suo pignus distrahit, ius [B. 25, 7, 13] *P* suum cedere debet et, si pignus possidet, tradere utique debet possessionem.

14 SCAEUOLA libro sexto digestorum. Arbitri diuidundae hereditatis inter [cf. D. h. t. l. 11] *A* heredes cum corpora hereditaria diuisissent, nomina quoque communium debitorum separatim diuersa[1] singulis in solidum adsignauerunt. quaesitum est, an unusquisque eorum, debitore sibi addicto cessante in solutione, pro solido pignus sub eo nomine obligatum uendere possit. respondit potuisse.

VI.

℞ QUIBUS MODIS PIGNUS UEL HYPOTHECA SOLUITUR ℞ *SEPA*

1 PAPINIANUS libro undecimo responsorum. Debitoris absentis amicus negotia [B. 25, 8, 1] **P* gessit et pignora citra emptionem pecunia sua liberauit: ius pristinum domino restitutum uidetur. igitur qui negotium gessit, utilem Seruianam dari sibi non recte desiderabit: si tamen possideat, exceptione ‖ doli defenditur.

1 Cum uenditor numerata sibi parte pretii f. 295' praedium quod uenierat pignori accepisset ac postea residuum pretium emptori litteris ad eum missis donasset, eoque[2] defuncto donationem quibusdam modis inutilem esse constabat. iure pignoris fiscum frustra petere praedium, qui successerat in locum uenditoris, apparuit, cuius pignoris solutum esse pactum prima uoluntate donationis constabat, quoniam inutilem pecuniae donationem lex facit, cui non est locus in pignore liberando.

2 Defensor absentis cautionem iudicatum solui praestitit: in dominum iudicio postea translato fideiussores ob rem iudicatam quos defensor dedit non tenebuntur nec pignora quae dederunt.

2 GAIUS libro nono ad edictum prouinciale. Si creditor Seruiana actione pignus [B. 25, 8, 2] *S* a possessore petierit et possessor litis aestimationem obtulerit et ab eo debitor rem uindicet, non aliter hoc facere concedetur, nisi prius ei debitum offerat.

3 ULPIANUS libro octauo disputationum. Si res distracta fuerit sic, nisi intra [B. 25, 8, 3] *S* certum diem meliorem condicionem inuenisset, fueritque tradita et forte emptor, antequam melior condicio offerretur, hanc rem pignori dedisset, Marcellus libro quinto digestorum ait finiri pignus, si melior condicio fuerit allata, quamquam, ubi sic res distracta est, nisi emptori displicuisset, pignus finiri non putet.

4 IDEM libro septuagesimo tertio ad edictum. Si debitor, cuius res pignori ob- [B. 25, 8, 4] **E* ligatae erant, seruum quem emerat redhibuerit, an desinat Seruianae locus esse? et magis est, ne desinat, nisi ex uoluntate creditoris hoc factum est.

1 Si in uenditione [Ep. 18, 13] pignoris consenserit creditor uel ut debitor hanc rem permutet uel donet uel in dotem det, dicendum erit pignus liberari, nisi salua causa pignoris sui consensit uel uenditioni uel ceteris: nam solent multi salua causa pignoris sui consentire. sed si ipse uendiderit creditor,

F [*P*(*V, ubi u. 31 ab* ulpianus *denuo — cf. p. 588 — incipit manus altera, sed fere aequalis, U*)]

[1] diuersa *del.* (*cf. p. 596 u. 29*) [2] eoque] eo?

3 probabit *F*¹ 4 arbitor *P* 5 ex empto] excepto *P*ᵃ, exceptio *U*ᵃ 8 suum] sum *P*ᵃ*U*ᵃ | possidet tradere] possit detradere *P*ᵃ, possit et tradere *P*ᵇ 10 digestorum] responsorum *P* 11 diuidissent *F*²*P*ᵃ*V* | quoque] queque *P*ᵃ | separatum *P*ᵃ 13 solido] soluendo *FP*ᵃ*V*ᵃ*U*ᵃ 16 soluitur] *sic libri cum B,* soluitur uel non *ind. F* 19 desiderauit *FP*ᵃ*U* 21 predium quod *F* 26 iudicio] iuditium *P*ᵃ*U*ᵃ 29 et ab] ab *P*ᵃ 32 inuenissent fuerintque *P*ᵃ 33 offerretur *FP*ᵃ*V*ᵃ*U* 37 ᵉrant *F*² | esse] esset *P*ᵃ 39 det] detur *PVU* 40 consensit ... 41 pignoris sui *om. PV*ᵃ*U*ᵇ, pignus liberari ... *p.* 598, 1 dicendum erit *om. U*ᵃ 41 sed] *F*¹ *cum B* (*Anon.*): εἰ δὲ αὐτὸς ὁ δανειστὴς πωλήσει, sed et *F*²*PU*

sic tamen uenditionem fecit, ne discederet a pignore, nisi ei satisfiat, dicendum erit ex-
ceptionem ei non nocere. sed et si non concesserat pignus uenumdari, sed ratam habuit
2 uenditionem, idem erit probandum. Belle quaeritur, si forte uenditio rei specialiter (Ep.)
obligatae non ualeat, an nocere haec res creditori debeat quod consensit, ut puta si qua
ratio iuris uenditionem impediat? dicendum est pignus ualere.

5 MARCIANUS libro singulari ad formulam hypothecariam. Soluitur hypotheca B. 25, 8, 5 S
et si ab ea discedatur aut paciscatur creditor, ne pecuniam petat: nisi si quis dicat pactum
interpositum esse, ut a persona non petatur. et quid si hoc actum sit, cum forte alius
hypothecam possidebit? sed cum pactum conuentum exceptionem perpetuam pariat, eadem
1 et in hoc casu possunt dici, ut et ab hypotheca discedatur. Si paciscatur creditor, ne intra
2 annum pecuniam petat, intellegitur de hypotheca quoque idem pactus esse. Si conuenerit,
ut pro hypotheca fideiussor daretur, et datus sit, satisfactum uidebitur, ut hypotheca libe-
retur. aliud est, si ius obligationis uendiderit creditor et pecuniam acceperit: tunc enim
manent omnes obligationes integrae, quia pretii loco id accipitur, non solutionis nomine.
3 Satisfactum esse creditori intellegitur et si iusiurandum delatum datum est hypothecae
non esse rem obligatam.

6 ULPIANUS libro septuagesimo tertio ad edictum. Item liberatur pignus, siue B. 25, 8, 6 *E
solutum est debitum siue eo nomine satisfactum est. sed et si tempore finitum pignus est,
1 idem dicere debemus, uel si qua ratione obligatio eius finita est. Qui paratus est soluere,
merito pignus uidetur liberasse: qui uero non soluere, sed satisfacere paratus est, in diuersa
causa est. ergo satisfecisse prodest, quia sibi imputare debet creditor, qui satisfactionem
admisit uice solutionis: at qui non admittit satisfactionem, sed so||lutionem desiderat, cul- f. 296
2 pandus non est. In satisdatione autem non utimur Atilicini sententia, qui pu- Ep. 17, 24?
tabat, si satisdetur alicui certae[1] pecuniae, recedere eum a pignoribus debere.

7 GAIUS libro singulari ad formulam hypothecariam. Si consensit uenditioni B. 25, 8, 7 S
creditor, liberatur hypotheca: sed in his pupilli consensus non debet aliter ratus haberi,
quam si praesente[2] tutore auctore consenserit aut etiam ipse tutor, scilicet si commodum
1 aliquid uel satis ei fieri ex eo iudex aestimauerit. Uidebimus, si procurator omnium bono-
rum consensit uel seruus actor, cui et solui potest et in id praepositus est, an teneat con-
2 sensus eorum. et dicendum est non posse, nisi specialiter hoc eis mandatum est. Sed si
cum debitoris procuratore conuenit, ne sit res obligata, dicendum est id debitori per doli
exceptionem prodesse: cum autem cum seruo eius conuenerit, per ipsam pacti exceptionem
3 conuenti[3] debet. Si conuenit de parte pro indiuiso alienanda, si certa res est quae uenit,
4 potest dici de reliqua parte ab initio[4] agi oportere nec obstat exceptio. Illud tenendum
est, si quis communis rei partem pro indiuiso dederit hypothecae, diuisione facta cum socio
non utique eam partem creditori obligatam esse, quae ei obtingit qui pignori dedit, sed
utriusque pars pro indiuiso pro parte dimidia manebit obligata.

8 MARCIANUS libro singulari ad formulam hypothecariam. Sicut re corporali B. 25, 8, 8 Sf
1 extincta, ita et usu fructu exstincto pignus hypothecaue perit. Creditor, ne pignori hypo-
thecaeue sit res, pacisci potest: et ideo si heredi pactus fuerit, ei quoque proderit pactum,
F[*P*(*VU*)]

---

[1] certae] de parte (*u. i.*)? [2] praesente *del.* (*Hal.*: *u. i.*) [3] conuenti] defendi? [4] ab initio] abalienata?

---

1 ne] nec F^1P^a | satis ei *PV* 2 habui P^a 4 obligatae] obligare P^a 7 ea] eo P^a, *inc.* U^a 8 quid si] quidem si *PU*, si quidem V^b, *om.* V^a 13 tun⸢c⸣ F^b 15 creditor P^a 18 et *om.* F^1 19 soluire F^1 20 pignus ⸢uidetur F^b 21 imputari PU^a 23 autem *om.* P^a | utitur P^a, utatur *U* 24 certae pecuniae (paecuniae *F*)] de parte pecuniae *scripsi secundum B* (*Anon.*): ἡ ἐπὶ μέρει τοῦ ἱκανοῦ πλήρωσις οὐ λύει τὸ ἐνέχυρον 25 si conuenit P^a 27 praesente tutore auctore] παρόντος καὶ αὐθεντοῦντος τοῦ ἐπιτρόπου *B* (*Anon.*) | aut] ut *V*, *def.* P^a 28 uideuimus F^1 29 auctor P^aU^a | ⸢prae⸣positus F^2 31 ne] ni F^a 32 cum ... pacti exceptionem conuenti *suppl.* F^2: ἔχει ὁ χρεώστης ... τὴν τοῦ συμφώνου (παραγραφήν), ἐὰν πρὸς δοῦλον αὐτοῦ γέγονε τὸ σύμφωνον *B* (*Anon.*) 39 creditor *seq.*] ἐὰν πρὸς τὸν κληρόνομον συμφωνήσῃ ὁ δανειστὴς περὶ λύσεως τῆς ὑποθήκης, ὠφελεῖται ὁ καθ' ὁμάδα φιδεικομμισσάριος *B* (*Anon.*) 40] ei] si F^1

2 cui restituit hereditatem ex senatus consulto Trebelliano. Si procurator debitoris in rem
suam[1] sit, non puto dubitari debere, quin pactum noceat creditori. itemque si a parte cre-
ditoris procurator in rem suam exstiterit, paciscendo inutilem sibi faciet hypothecariam
actionem, in tantum, ut putem recte dici et dominis litis hoc casu nocere hanc exceptionem.
3 Si conuenerit, ne pars dimidia pro indiuiso pignori sit, quaecumque fundi eius pars a quo-
4 libet possessore petatur,[2] dimidia non recte petetur. Si plures dederint pro indiuiso et cum
uno creditor paciscatur, ne hypothecae sit, deinde ab eo petat, etiamsi hic cum quo pactus
est solidum fundum possideat, pro indiuiso[3] quia de parte conuenisset, non repellit eum a
5 toto. An pacisci possint filius familias et seruus, ne res pignori sit, quam[4] peculiariter
hypothecam acceperint et habent liberam administrationem, uideamus, an quemadmodum
donare non possunt, ita nec pacisci ne pignori sit possint. sed dicendum est, ut concedere
6 possint, scilicet si pretium pro pactione accipiant, quasi uendant. Si uoluntate creditoris
fundus alienatus est, inuerecunde applicari sibi eum creditor desiderat, si tamen effectus
sit secutus uenditionis: nam si non uenierit, non est satis ad repellendum creditorem, quod
7 uoluit uenire. Superuacuum est quaerere agrum specialiter hypothecae datum permissu
creditoris uenisse, si ipse debitor rem possideat: nisi quod potest fieri, ut debitor permissu
creditoris uendiderit, deinde postea bona fide redemerit ab eodem uel ab alio, ad quem
per successionem ea res pertinere coepisset, aut si ipse debitor emptori heres exstiterit:
uerumtamen cum pecunia soluta non sit, doli mali suspicio inerit translata ad praesens
8 tempus, ut possit creditor replicationem doli mali obicere. Illud uideamus, si Titius de-
bitor uoluntate creditoris sui uendiderit Maeuio uel ei, a quo Maeuius emerit, et postea
Maeuius Titio heres exstiterit et creditor ab eo petat, quid iuris sit. sed iniquum est auferri
ei rem a creditore, qui non successionis iure sed alio modo rem nactus est. potest tamen
dici, cum Titii dolus in re uersaretur, ne creditor a possessore pecuniam recipiat, iniquis-
9 simum esse ludificari eum. ‖ Quod si is fundus a Maeuio alicui obligatus possideatur[5], cui f. 296'
nondum satisfactum erit, tunc rursus aequum erit excipi 'si non uoluntate creditoris ueniit':
licet enim dolus malus debitoris interueniat qui non soluit, tamen secundus creditor qui
10 pignori accepit potior est. Tutius tamen est, si debitor a creditore petat, ut ei permittat
pignus uendere, quo magis satisfaciat, ante cautionem accipere ab eo, qui rem empturus
11 erit, ut pretium rei uenditae usque ad summam debiti creditori soluatur. Uenditionis autem
appellationem generaliter accipere debemus, ut et si legare permisit, ualeat quod concessit:
12 quod ita intellegemus, ut, si legatum repudiatum fuerit, conualescat pignus. Si debitor
uendiderit rem nec tradiderit, an non repellatur creditor, quasi adhuc res in bonis sit de-
bitoris, an uero, cum teneatur ex empto, pignus exstinguatur? quod et magis est. sed
quid si pretium uenditor consecutus non sit nec paratus sit emptor dare? tantundem potest
13 dici. Sed si permiserit creditor uendere, debitor uero donauerit, an exceptione illum sum-
moueat? an facti sit magis quaestio, numquid ideo ueniri uoluit, ut pretio accepto ipsi
quoque res expediat? quo casu non nocebit consensus. quodsi in dotem dederit, uendi-
disse in hoc casu recte uidetur propter onera matrimonii. in contrarium, si concessit do-
nare et uendiderit debitor, repelletur creditor, nisi si quis dicat ideo concessisse donari,
14 quod amicus erat creditori is cui donabatur. Quod si concesserit decem uendere, ille
quinque uendiderit, dicendum est non esse repellendum creditorem: in contrarium non erit
15 quaerendum, quin recte uendit[6], si pluris uendiderit, quam concessit creditor. Non uidetur
F[P(VU)]

---

[1] pactus *ins.* (*edd.*) [2] possessore petatur] *firmant B:* possideatur eius nisi? [3] pro indiuiso *del.* [4] quam] cum (*Hal.*)? [5] ab eo *ins.* [6] uenderit?

7 sit] sint *PVU* | ab ea P^aU^a 9 possunt F^aP^aU 11 si'n't poss. F^2 12 pro actione *PVU* 15 quaerere] credere *PVU* 16 creditoris F^1 | re'm' F^2 | promissu P^a 17 ab alio] alio P^a 18 ipse *om.* P^a 22 quid'd' F^b 24 titio F^1 28 pig'n'ori (*sic*) F^2 | creditor'e' F^2 | permittatur *PVU* 30 creditoris P^a 32 ut si] F^1U *cum B* (*Anon.*): εἰ δὲ ἀποπεμφθῇ, ut etsi F^2P 33 quasi *om.* P^aU^a, cum P^bVU^b 35 quid] qui P^a 37 numquod P^a 38 dederit uendidisse] uendiderit P^a 39 onera'ta' F^2 40 si *om.* *PU* 41 q'u'od am. F^2 | ille *om.* P^a 42 contrarium] contradicto P^a, contrario P^bU

autem consensisse creditor, si sciente eo debitor rem uendiderit, cum ideo passus est ue-
niri, quod sciebat ubique pignus sibi durare. sed si subscripserit forte in tabulis emptionis,
consensisse uidetur, nisi manifeste appareat deceptum esse. quod obseruari oportet et si
16 sine scriptis consenserit. Si debitori concessum sit et heres eius uendiderit, potest facti
quaestio esse, quid intellexit creditor. sed recte uenisse dicendum est: hae enim suptilitates
17 ab iudicibus non admittuntur. Si debitor forte concessa uenditione desierit possidere et
nouus possessor uendiderit, an duret pignus, quasi personae permiserit creditor? quod et
magis est: nam si nouo possessori, non debitori a quo hypothecam accepit, concessit cre-
18 ditor uendere, dicendum est nocere ei exceptionem. Sed si intra annum aut biennium
19 consenserit creditor uendere, post hoc tempus uendendo non aufert pignus creditori. Si
creditor hypothecaria usus a possessore litis aestimationem consecutus fuerit et a debitore
petat debitum, puto doli mali exceptionem ei obstaturam.

9 Modestinus libro quarto responsorum. Titius Sempronio fundum pignori B.25,8,9 *E*
dedit et eundem fundum postea Gaio Seio pignori dedit, atque ita idem Titius Sempronio
et Gaio Seio fundum eundem in assem uendidit, quibus pignori ante dederat in solidum
singulis. quaero, an uenditione interposita ius pignoris exstinctum sit ac per hoc ius solum
emptionis apud ambos permanserit. Modestinus respondit dominium ad eos de quibus
quaeritur emptionis iure pertinere: cum consensum mutuo uenditioni dedisse proponantur,
1 inuicem pigneraticiam actionem eos non habere. Titius Seio pecuniam sub pignore fundi
dederat: qui fundus cum esset rei publicae ante obligatus, secundus creditor pecuniam rei
publicae eam soluit[1]: sed Maeuius exstitit, qui dicebat ante rem publicam sibi fundum ob-
ligatum fuisse: inueniebatur autem Maeuius instru||mento cautionis cum re publica facto a f. 297
Seio interfuisse et subscripsisse, quo cauerat Seius fundum nulli alii esse obligatum: quaero,
an actio aliqua in rem Maeuio competere potest. Modestinus respondit pignus, cui[2] is de
quo quaeritur consensit, minime eum retinere posse.

10 Paulus libro tertio quaestionum. Uoluntate creditoris pignus debitor uen- B.25,8,10 *P*
didit et postea placuit inter eum et emptorem, ut a uenditione discederent. ius pignorum
saluum erit creditori: nam sicut debitori, ita et creditori pristinum ius restituitur, neque
omni modo creditor pignus remittit, sed ita demum, si emptor rem retineat nec reddat
uenditori. et ideo si iudicio quoque accepto uenditor absolutus sit uel quia non tradebat
in id quod interest condemnatus, saluum fore pignus creditori dicendum est: haec enim
accidere potuissent, etiamsi non uoluntate creditoris uendidisset. Creditor quoque si pignus
distraxit et ex[3] uenditione recessum fuerit uel homo redhibitus, dominium ad debitorem
reuertitur. idemque est in omnibus, quibus concessum est rem alienam uendere: non enim
quia dominium transferunt, ideo ab emptore ius recipiunt: sed in pristinam causam res
redit resoluta uenditione.

11 Idem libro quarto responsorum. Lucius Titius cum esset uxori suae Gaiae B.25,8,11 *P*
Seiae debitor sub pignore siue hypotheca praediorum, eadem praedia cum uxore sua Seiae
1 Septiciae communis filiae nomine Sempronio marito eius futuro in dotem dedit: postea de-
functo Lucio Titio Septicia filia abstinuit se hereditate paterna: quaero, an mater eius
hypothecam persequi possit. Paulus respondit pignoris quidem obligationem praediorum
Gaiam Seiam, quae uiro pro filia communi in dotem eadem danti consensit, cum communis

F[*P*(*V*, *ubi manus primaria redit u. 26 uerb.* Paulus libro, *U*)]

---

[1] eam soluit] exsoluit (*Hal.*)? [2] denuo obligando *ins.* [3] ex] a (*edd.*)?

---

1 con'sen'sisse *F²* | eo *om.* *Pᵃ* | ueniri] *F¹*, uenire *F²PU* 2 sed s'i' *F*ᵇ, sed *PᵃUᵃ* 5 hae'c' *F²* 6 debitores *PᵃUᵃ* 9 si *om.* *PᵃUᵃ* 10 non offert *Pᵃ* 15 eundem fundum *P* | pignorante *Pᵃ* 16 ius pignori ext. *Pᵃ*, ius ext. pignori *Uᵃ* 17 permanserint *Pᵃ* | dominum *Pᵃ* 18 emptioni nisi iure *Pᵃ*, emptionis si iure *Uᵃ* | consensu'm' *F²* 20 re'i' publica'e' *F²* 23 esset *Pᵃ* 24 cui is] cuiuis *Pᵃ* 25 concessit *Pᵃ* | retineri *F²* 29 remittit] *F¹*, remisit *F²PU* | rem *om.* *PᵃVᵃ* 32 uendidissent *PᵃUᵃ* 33 dominum *Pᵃ* 34 quibus] sicut *Pᵃ*, si cui *PᵇU* 35 emptore ius 'eius' recip. *F*ᵇ 37 essent *PᵃUᵃ* 39 semprouie *Pᵃ* 42 quae] quem *PᵃUᵃ* | danti] dando *PᵃUᵇ*

filiae nomine darentur, remisisse uideri, obligationem autem personalem perseuerasse: sed aduersus eam, quae patris hereditate se abstinuit, actionem non esse dandam.

12 IDEM libro quinto responsorum. Paulus respondit Sempronium antiquiorem [B. 25, 8, 12] P creditorem consentientem, cum debitor eandem rem tertio creditori obligaret, ius suum pignoris remisisse uideri, non etiam tertium in locum eius successisse, et ideo medii creditoris meliorem causam effectam. idem obseruandum est et si res publica tertio loco
1 crediderit. Qui pignoris iure rem persequuntur, a uindicatione rei eos remoueri solere, si qualiscumque possessor offerre uellet: neque enim debet quaeri de iure possessoris, cum ius petitoris remoueatur soluto pignore.

13 TRYPHONINUS libro octauo disputationum. Si deferente creditore iurauit de- [B. 25, 8, 13] Pf bitor se dare non oportere, pignus liberatur, quia perinde habetur, atque si iudicio absolutus esset: nam et si a iudice quamuis per iniuriam absolutus sit debitor, tamen pignus liberatur.

14 LABEO libro quinto posteriorum a Iauoleno epitomatorum. Cum colono tibi [B. 25, 8, 14] A conuenit, ut inuecta importata pignori essent, donec merces tibi soluta aut satisfactum esset: deinde mercedis nomine fideiussorem a colono accepisti. satisfactum tibi uideri existimo et ideo illata pignori esse desisse.

15 SCAEUOLA libro sexto digestorum. Primi creditoris, qui pignori praedia ac- [B. 25, 8, 15] A ceperat, et posterioris, cui quidam ex isdem fundis dati erant, ad eandem personam hereditas deuenerat: debitor offerebat, quantum a posteriore creditore mutuatus fuerat. respondit cogendum accipere saluo iure pignoris prioris contractus.

F[P(VU)]

---

2 qu'a'e *F²*, quem *Pª* | hereditati *Fª* | actione *Pª* 4 tertio] titio *PVU* | iussum *Pª*, ius sui *PᵇUᵇ* 5 in loco *P* 10 libro uiiii *Pª* 12 ab iudice *PVU* 13 a *om.* *P* | epitomarum *P* 15 s'atis'factum tibi *Fᵇ* 16 pignoris *FPªUª* | dedisse *Pª* 17 pr'a'edia *F²* 19 offerrebat *F* | credito'r'e' *F²* 20 soluo *PªU*

LIBER UICESIMUS PRIMUS. f. 297'

I.

℞ DE AEDILICIO EDICTO ET REDHIBITIONE ET QUANTI MINORIS ℞ *ESPA*

1 ULPIANUS libro primo ad edictum aedilium curulium. Labeo scribit edictum [B. 19, 10, 1] *E*
aedilium curulium de uenditionibus rerum esse tam earum quae soli sint quam earum quae
1 mobiles aut se mouentes. Aiunt aediles: 'Qui mancipia uendunt certiores faciant emptores,
'quid morbi uitiiue cuique sit, quis fugitiuus erroue sit noxaue [Edict. aed. apud Gell. 4, 2, 1]
'solutus non sit: eademque[1] omnia, cum ea mancipia uenibunt, palam recte pronun- [(Ed.)]
'tianto. quodsi mancipium aduersus ea uenisset, siue aduersus quod dictum promissumue
'fuerit cum ueniret, fuisset[2], quod eius praestari oportere dicetur: emptori omnibusque ad
'quos ea res pertinet iudicium dabimus, ut id mancipium redhibeatur. si quid autem post
'uenditionem traditionemque deterius emptoris opera familiae procuratorisue eius factum
'erit, siue quid ex eo post uenditionem natum adquisitum fuerit, et si quid aliud in uen-
'ditione ei accesserit, siue quid ex ea re fructus peruenerit ad emptorem, ut ea omnia re-
'stituat. item si quas accessiones ipse praestiterit, ut recipiat. item si quod mancipium
'capitalem fraudem admiserit, mortis consciscendae sibi causa quid fecerit, inue harenam
'depugnandi causa ad bestias intromissus fuerit, ea omnia in uenditione pronuntianto: ex
'his enim causis iudicium dabimus. hoc amplius si quis aduersus ea sciens dolo malo uen-
2 'didisse dicetur, iudicium dabimus'. Causa huius edicti proponendi est, ut occurratur fal-
laciis uendentium et emptoribus succurratur, quicumque decepti a uenditoribus fuerint:
dummodo sciamus uenditorem, etiamsi ignorauit ea quae aediles praestari iubent, tamen
teneri debere. nec est hoc iniquum: potuit enim ea nota habere uenditor: neque enim[3]
3 interest emptoris, cur fallatur, ignorantia uenditoris an calliditate. Illud sciendum est edictum
4 hoc non pertinere ad uenditiones fiscales. Si tamen res publica aliqua faciat uenditionem,
5 6 edictum hoc locum habebit. In pupillaribus quoque uenditionibus erit edicto locus. Si in-
tellegatur uitium morbusue mancipii (ut plerumque signis quibusdam solent demonstrare
uitia), potest dici edictum cessare: hoc enim tantum intuendum est, ne emptor decipiatur.
7 Sed sciendum est morbum apud Sabinum sic definitum esse habitum cuiusque corporis
contra naturam, qui usum eius ad id facit deteriorem, cuius causa natura nobis eius cor-
poris sanitatem dedit: id autem alias in toto corpore, alias in parte accidere (namque to-
tius corporis morbus est puta φθίσις febris, partis ueluti caecitas, licet homo itaque[4] natus
sit): uitiumque a morbo multum differre, ut puta si quis balbus sit, nam hunc uitiosum
magis esse quam morbosum. ego puto aediles tollendae dubitationis gratia bis κατὰ τοῦ
F[*P*(*VU*)]

[1] eaque (*Hal.*)? [2] fuisset *del.* [3] enim *del.* [4] ita (*P^b V^b*)?

3 editio *in ind. P,* edilio *V,* dilectio *U* | redhibitione] de redhibitione *ind. F,* redhibitoria (rebitoria *ind. P*) actione *P(et ind. P) VU* | quanto *P(et ind. P) VU* 7 mobiles] immobiles *P^a* 8 erroue sint *P^a* 9 ueniunt *PV^a U,* ueneunt *V^b* | pronunciando *VU,* pronuncient *P^b*, *inc. P^a* 12 si quod *F^2* 13 emptori *P^a* 16 item … recipiat *bis F^1* 17 consciendae *PU* 18 fuerat *P* | pronunciant *P^a U,* pronuncient *P^b V* 25 aliquam *PVU* 29 cuiuscumque *P* 30 faciat *PV* | sanit. corp. *P* 32 φθίσις] φθcιc *P^a V^b U,* φθнcιc *P^b*, *inc. V^a* 33 quis 'a' balbus *F^b* 34 τοῦ ἀὐτοῦ] τογτογ *PVU*

8 αὐτοῦ idem dixisse, ne qua dubitatio superesset. Proinde si quid tale fuerit uitii siue morbi, quod usum ministeriumque hominis impediat, id dabit redhibitioni locum, dummodo meminerimus non utique quodlibet quam leuissimum efficere, ut morbosus uitiosusue habeatur. proinde leuis febricula aut uetus quartana quae tamen iam sperni potest uel uulnusculum modicum nullum habet in se delictum, quasi pronuntiatum non sit: contemni enim haec
9 potuerunt. exempli itaque gratia referamus, qui morbosi uitiosique sunt. Apud Uiuianum quaeritur, si seruus inter fanaticos non semper caput iactaret et aliqua profatus esset, an nihilo minus sanus uideretur. et ait Uiuianus nihilo minus hunc sanum esse: neque enim nos, inquit, minus animi uitiis[1] aliquos sanos esse intellegere debere: alioquin, inquit, futurum, ut in infinito hac ratione multos sanos esse negaremus, ut puta leuem superstitiosum iracundum contumacem et si qua similia sunt animi uitia: magis enim de corporis sanitate, quam de animi uitiis pro||mitti. interdum tamen, inquit, uitium corporale usque q. 31 f. 298
ad animum peruenire et eum uitiare: ueluti contingeret φρενητικῷ, quia id ei ex febribus acciderit. quid ergo est? si quid sit animi uitium tale, ut id a uenditore excipi oporteret
10 neque id uenditor cum sciret pronuntiasset, ex empto eum teneri. Idem Uiuianus ait, quamuis aliquando quis circa fana bacchatus sit et responsa reddiderit, tamen, si nunc hoc non faciat, nullum uitium esse: neque eo nomine, quod aliquando id fecit, actio est, sicuti si aliquando febrem habuit: ceterum si nihilo minus permaneret in eo uitio, ut circa fana bacchari soleret et quasi demens responsa daret, etiamsi per luxuriam id factum est, uitium tamen esse, sed uitium animi, non corporis, ideoque redhiberi non posse, quoniam aediles
11 de corporalibus uitiis loquuntur: attamen ex empto actionem admittit. Idem dicit etiam in his, qui praeter modum timidi cupidi auarique sunt aut iracundi
2 Paulus libro primo ad edictum aedilium curulium. uel melancholici B. 19, 10, 2 E
3 Gaius libro primo ad edictum aedilium curulium. uel proterui uel gibberosi B. 19, 10, 3 E
uel curui uel pruriginosi uel scabiosi, item muti et surdi:
4 Ulpianus libro primo ad edictum aedilium curulium. ob quae uitia negat B. 19, 10, 4 E
1 redhibitionem esse, ex empto dat actionem. Sed si uitium corporis usque ad animum penetrat, forte si propter febrem loquantur aliena uel qui per uicos more insanorum deridenda
2 loquantur, in quos id animi uitium ex corporis uitio accidit, redhiberi posse. Item aleatores et uinarios non contineri edicto quosdam respondisse Pomponius ait, quemadmodum nec
3 gulosos nec impostores aut mendaces aut litigiosos. Idem Pomponius ait, quamuis non ualide sapientem seruum uenditor praestare debeat, tamen, si ita fatuum uel morionem uendiderit, ut in eo usus nullus sit, uideri uitium. et[2] uidemur hoc iure uti, ut uitii morbique appellatio non uideatur pertinere nisi ad corpora: animi autem uitium ita demum praestabit uenditor, si promisit, si minus, non. et ideo nominatim de errone et fugitiuo excipitur: hoc enim animi uitium est, non corporis. unde quidam iumenta pauida et calcitrosa morbosis non esse adnumeranda dixerunt: animi enim, non corporis hoc uitium
4 esse. In summa si quidem animi tantum uitium est, redhiberi non potest, nisi si dictum est hoc abesse et non abest: ex empto tamen agi potest, si sciens id uitium animi reticuit:
F[*P*(*VU*)]

[1] animi uitiis minus? [2] sed (*Bynkershoek*)?

1 perinde P^a | morui F^1 3 non] bis non' P^a | l'a'euissimum F^2 7 seruos P^aV^a | inter fanaticos *seq.*] ὁ ἱεροπλήκτης, ὁ τὴν κεφαλὴν ἐκ διαλειμμάτων ῥιπτίζων καί τινα προλέγων *B* (*Epanag.*) | esse P^a | an *om.* F^1, a U^a 9 uicii P^aVU^a, uicio P^bU^b 10 ut in inf.] ut inf. PV^bU, et finito V^a | hanc rationem P^aU^a 12 repromitti *P* 13 contigeret *F*, contingent P^a, contingere P^bV | φρενιτικω *F*, φεεπιτικω frenitico *P*, frenetico *VU*: ὡς τὸ φρενητικὸν (πάθος) *B* (*Tip.*) 16 uacchatus *F* | tamen] ita mens P^a, hi tamen P^b, i. tamen V^a, id tamen V^b 17 non *om.* P^a | faciant *PV* | est] et P^a, erit P^bVU 18 si aliquando] aliquando P^aU^a, aliquando si P^bV | maneret *PVU* 19 uacchari *F* | responsa] *sic, non* responsi *F* | luxoriam *F* 20 sed uitium] uitium P^aU, *om.* P^bV 22 timiri F^1 | sint *P* 23 menacholici P^a 25 proriginosi F^2, proruinosi *U*, *def.* P^a 27 dat *om.* P^a 29 quos id] *scripsi*, quo sit FP^a, quo si P^bV 30 non *om.* P^a 31 gulosus P^a, gulos U^a | inposteriores P^aU^a 33 uidemus *P* | moruique F^1 36 quidem P^aU^a 38 nisi si] nisi *PU* 39 id iuditium P^a

si autem corporis solius uitium est aut et corporis et animi mixtum uitium, redhibitio lo-
5 cum habebit. Illud erit adnotandum, quod de morbo generaliter scriptum est, non de son-
tico morbo, nec mirum hoc uideri Pomponius ait: nihil enim ibi agitur de ea re, cui hic
6 ipse morbus obstet. Idem ait non omnem morbum dare locum redhibitioni, ut puta leuis
lippitudo aut leuis dentis auriculaeue dolor aut mediocre ulcus: non denique febriculam
quantulamlibet ad causam huius edicti pertinere.

5 Paulus libro undecimo ad Sabinum. Et quantum interest inter haec uitia quae Graeci *S
κακοήθειαν dicunt, interque πάθος aut νόσον aut ἀρρωστίαν, tantum inter talia uitia et eum
morbum, ex quo quis minus aptus usui sit, differt.

6 Ulpianus libro primo ad edictum aedilium curulium. Pomponius recte ait non tantum E
1 ad perpetuos morbos, uerum ad temporarios quoque hoc edictum pertinere. Tre- [B. 19, 10, 6]
batius ait impetiginosum morbosum non esse, si eo membro, ubi impetigo esset, aeque
2 recte utatur: et mihi uidetur uera Trebatii sententia. Spadonem morbosum non esse neque
uitiosum uerius mihi uidetur, sed sanum esse, sicuti illum, qui unum testiculum habet, qui
etiam generare potest.

7 Paulus libro undecimo ad Sabinum. Sin autem quis ita spado est, ut tam [B. 19, 10, 7] *S
necessaria pars corporis et[1] penitus absit, morbosus est.

8 Ulpianus libro primo ad edictum aedilium curulium. Si cui lingua abscisa [B. 19, 10, 8] E
sit, an sanus esse uideatur, quaeritur. et exstat haec quaestio apud Ofilium relata apud
eum in equo: ait enim hunc uideri non esse sanum.

9 Idem libro quadragesimo quarto ad Sabinum. ‖ Mutum morbosum esse Sa- [B. 19, 10, 9] *S f. 298'
binus ait: morbum enim esse sine uoce esse apparet. sed qui grauiter loquitur, morbosus
non est, nec qui ἀσαφῶς: plane qui ἀσήμως loquitur, hic utique morbosus est.

10 Idem libro primo ad edictum aedilium curulium. Idem Ofilius ait, si homini [B. 19, 10, 10] E
digitus sit abscisus membriue quid laceratum, quamuis consanauerit[2], si tamen ob eam rem
1 eo minus uti possit, non uideri sanum esse. Catonem quoque scribere lego, cui digitus
de manu aut de pede praecisus sit, eum morbosum esse: quod uerum est secundum supra
2 scriptam distinctionem. Sed si quis plures digitos habeat siue in manibus siue in pedibus,
si nihil impeditur numero eorum, non est in causa redhibitionis: propter quod non illud
spectandum est, quis numerus sit digitorum, sed an sine impedimento uel pluribus uel
3 paucioribus uti possit. De myope quaesitum est, an sanus esset: et puto eum redhiberi
4 posse. Sed et νυκτάλωπα morbosum esse constat, id est ubi homo neque matutino tempore
uidet neque uespertino, quod genus morbi Graeci uocant νυκτάλωπα. Luscitionem eam esse
5 quidam putant, ubi homo lumine adhibito nihil uidet. Quaesitum est, an balbus et blaesus
et atypus isque qui tardius loquitur et uarus et uatius sanus sit: et opinor eos sanos esse.

11 Paulus libro undecimo ad Sabinum. Cui dens abest, non est morbosus: [B. 19, 10, 11] *S
magna enim pars hominum aliquo dente caret neque ideo morbosi sunt: praesertim cum
sine dentibus nascimur nec ideo minus sani sumus donec dentes habeamus: alioquin nullus
senex sanus esset.

12 Ulpianus libro primo ad edictum aedilium curulium. Qui clauum habet, [B. 19, 10, 12] E
1 morbosus est: sed et polyposus. Eum, qui alterum oculum aut alteram maxillam maiorem
F[*P*(*VU*)]

---

[1] et] ei (V^b)? [2] consanuerit (*Hotomanus*)?

---

1 solius *om.* P^aV | redhibitio] redibitium P^a 4 omne *PU* 8 κακοηθιαν *F*, κλκονεiam *PV*, κακοηθ7an *U* | πάθος] erieoc *PV*, ariae *U* | νόσον aut ἀρρωστίαν] nocom aut aροχτιαν *P*, nocon aut αρτιαν *V*, nocon aut Δppvctιαπ *U* 11 temporalios P^aU^a, temporaneos *V* 12 si eo … 13 non esse *om.* PV^aU^a 15 potest] non potest P^aU 16 spaclo P^a 17 et *om.* PV^a, ei V^bU 23 ἀσαφῶς] αcαφφωc *P* | ἀσήμως] acnмcu *P*, achancu *V*, acnмωc *U* 28 digitus F^1 | impedibus *FU* 29 illum P^a 31 de myope] idemypoem P^a, de..pe.. V^a, de idrope P^b, de idropico V^bU^b, de (*om.* myope) U^a 32 νυκτάλωπα] νyκλλω ita *PV*, нyκοαω ita *U* | homo *om.* P^a 33 νυκτάλωπα] νyκmω77α *P*, νyκιλλωιτ *U*, *inc.* V^a 34 ualuus *F* | blesus *F* 35 qui *om.* P^aV | uatius] uatuis *V*, uaticus P^b, uacuus U^a, *inc.* P^a 38 nascamur *PV*, nasca.mur *U* | alioquin] aliquin F^aU^a 40 clabum *F*, dabum P^a 41 poluposus *F*, polupossus P^a, *inc.* U^a | maxi'mi'llam F^2

habet, si recte iis utatur, sanum uideri Pedius scribit: ait enim inaequalitatem maxillarum
oculorum bracchiorum, si nihil ex ministerio praestando subtrahit, extra redhibitionem esse.
sed et latus uel crus breuius potest adferre impedimentum: ergo et hic erit redhibendus.
2 3 Si quis natura gutturosus sit aut oculos eminentes habeat, sanus uidetur. Item sciendum
est scaeuam non esse morbosum uel uitiosum, praeterquam si inbecillitate dextrae ualidius
4 sinistra utitur: sed hunc non scaeuam, sed mancum esse. Is cui os oleat an sanus sit
quaesitum est: Trebatius ait non esse morbosum os alicui olere[1], ueluti hircosum, strabonem: hoc enim ex illuuie oris accidere solere. si tamen ex corporis uitio id accidit, ueluti
quod iecur, quod pulmo aut aliud quid similiter dolet, morbosus est.

13 Gaius libro primo ad edictum aedilium curulium. Item clodus morbosus est. [B. 19, 10, 13] *E*

14 Ulpianus libro primo ad edictum aedilium curulium. Quaeritur de ea mu- [B. 19, 10, 14] *E*
liere, quae semper mortuos parit, an morbosa sit: et ait Sabinus, si uuluae uitio hoc con-
1 tingit, morbosam esse. Si mulier praegnas uenierit, inter omnes conuenit sanam eam esse:
2 maximum enim ac praecipuum munus feminarum est accipere[2] ac tueri conceptum: Puer-
peram quoque sanam esse, si modo nihil extrinsecus accidit, quod corpus eius in aliquam
3 ualetudinem immitteret. De sterili Caelius distinguere Trebatium dicit, ut, si natura ste-
4 rilis sit, sana sit, si uitio corporis, contra. Item de eo qui urinam facit quaeritur. et Pe-
dius ait non ob eam rem sanum non esse, quod in lecto somno uinoque pressus aut etiam
pigritia surgendi urinam faciat: sin autem uitio uesicae collectum umorem continere non
potest, non quia urinam in lecto facit, sed quia uitiosam uesicam habet, redhiberi posse:
5 et uerius est quod Pedius. Idem ait, si uua alicuius praecisa sit, tollere magis quam prae-
stare redhibitionem, quod morbus minuitur: ego puto, si morbus desinit, non esse redhibi-
6 tioni locum, sin autem uitium perseueret, redhibitionem locum habere. Si quis digitis con-
iunctis nascatur, non uidetur sanus esse, sed ita demum, si incommodatur ad usum manus.
7 8 ‖ Mulierem ita artam, ut mulier fieri non possit, sanam non uideri constat. Si quis ἀντιάδας f. 299
habeat, an redhiberi quasi uitiosus possit, quaeritur. et si ἀντιάδες hae sunt quas existimo,
id est inueteratas, et qui iam discuti non possint faucium tumores, qui ἀντιάδας habet ui-
9 tiosus est. Si uenditor nominatim exceperit de aliquo morbo et de cetero sanum esse
dixerit aut promiserit, standum est eo quod conuenit (remittentibus enim actiones suas non
est regressus dandus), nisi sciens uenditor morbum consulto reticuit: tunc enim dandam
10 esse de dolo malo replicationem. Si nominatim morbus exceptus non sit, talis tamen mor-
bus sit, qui omnibus potuit apparere (ut puta caecus homo uenibat, aut qui cicatricem
euidentem et periculosam habebat uel in capite uel in alia parte[3] corporis), eius nomine
non teneri Caecilius[4] ait, perinde ac si nominatim morbus exceptus fuisset: ad eos enim
morbos uitiaque pertinere edictum aedilium probandum est, quae quis ignorauit uel igno-
rare potuit.

15 Paulus libro undecimo ad Sabinum. Quae bis in mense purgatur, sana [B. 19, 10, 15] *S
non est, item quae non purgatur, nisi per aetatem accidit.

16 Pomponius libro uicesimo tertio ad Sabinum. Quod ita sanatum est, ut in [B. 19, 10, 16] *S
pristinum statum restitueretur, perinde habendum est, quasi numquam morbosum esset[5].

17 Ulpianus libro primo ad edictum aedilium curulium. Quid sit fugitiuus, [B. 19, 10, 17] *E*
F [*P*(*VU*)]

---

[1] os alicui olere *del.* [2] concipere (*Hal.*)? [3] aperta *ins.* [4] Caelius (*Hal.*)? [5] esset *del.*

1 iis] F^1, his F^2, *om.* *PVU* | inequilitatem *P* 3 redimendus P^a 5 inuecillitate *F*, inberillitate P^a 6 utatur *PV* 7 ueluti hircosum strabonem] οὔτε ὁ στραβὸς οὔτε ὁ δυσῶδες ἔχων σῶμα *B* 8 illubie F^1 9 mulmo P^a | quid] quod P^a 12 sabinum P^a 16 caelius distingueret trebacius P^a, caelium distinguere trebacius P^bU 17 sit 'an sterilis sit' sana sit F^2 | item *om.* *PVU* 18 pr'a'essus F^2 19 pigriciam P^a | facit P^aV 23 digitis] digi P^a 25 ἀντιάδας habeat] antiamcha debeat P^a, antianicha habeat *V*, ἀντιας hahabeat U^a 26 ἀντιάδες hae] anteche *P*, antethe *V*, ἀντιache *U* 27 tumor'es' F^2, timores U^a | ἀντιάδας habet] antiaehinicha habeat *V*, antia...cha ..beat P^a, antiacham habeat *U* 32 caecus] si cecus *PVU* | ueniebat *FPVU* 33 uel in alia parte] ἢ ἄλλου μέρους (μέλους *al.*) *B* 35 ignorauerit *PV* 37 bis] uis *F* 39 libro xxxiii *PU*, lib. xxx *V* 41 quid] qui P^aU, quis V^b

definit Ofilius: fugitiuus est, qui extra domini domum fugae causa, quo se a domino ce-
1 laret, mansit. Caelius autem fugitiuum esse ait eum, qui ea mente discedat, ne ad domi-
num redeat, tametsi mutato consilio ad eum reuertatur: nemo enim tali peccato, D. 47, 2, 65
2 inquit, paenitentia sua nocens esse desinit. Cassius quoque scribit fugitiuum esse, qui (D)
3 certo proposito dominum relinquat. Item apud Uiuianum relatum est fugitiuum fere ab
affectu animi intellegendum esse, non utique a fuga: nam eum, qui hostem aut latronem,
incendium ruinamue fugeret, quamuis fugisse uerum est, non tamen fugitiuum esse. item
ne eum quidem, qui a praeceptore cui in disciplinam traditus erat aufugit, esse fugitiuum,
si forte ideo fugit, quia immoderate eo utebatur. idemque probat et si ab eo fugerit cui
erat commodatus, si propter eandem causam fugerit. idem probat Uiuianus et si saeuius
cum eo agebat. haec ita, si eos fugisset et ad dominum uenisset: ceterum si ad dominum
4 non uenisset, sine ulla dubitatione fugitiuum uideri ait. Idem ait interrogatus Proculus
de eo, qui domi latuisset in hoc scilicet, ut fugae nactus occasionem se subtraheret: ait,
tametsi fugere non posset uideri, qui domi mansisset, tamen eum fugitiuum fuisse: sin
autem in hoc tantum latuisset, quoad iracundia domini efferuesceret, fugitiuum non esse,
sicuti ne eum quidem, qui cum dominum animaduerteret uerberibus se adficere uelle, prae-
ripuisset[1] se ad amicum, quem ad precandum perduceret. ne eum quidem fugitiuum esse,
qui in hoc progressus est, ut se praecipitaret (ceterum etiam eum quis fugitiuum diceret,
qui domi in altum locum ad praecipitandum se ascendisset), magisque hunc mortem sibi
consciscere uoluisse. illud enim, quod plerumque ab imprudentibus, inquit, dici solet, eum
esse fugitiuum, qui nocte aliqua sine uoluntate domini emansisset, non esse uerum, sed
5 ab affectu animi cuiusque aestimandum. Idem Uiuianus ait, si a magistro puer recessit et
rursus ad matrem peruenit, cum quaereretur, num fugitiuus esset: si celandi causa quo,
ne ad dominum reuerteretur, fugisset, fugitiuum esse: sin uero ut per matrem faciliorem
6 deprecationem haberet delicti alicuius, non esse fugitiuum. Caelius quoque scribit, si ser-
uum emeris, qui se in Tiberim deiecit, si moriendi dumtaxat consilio suscepto a domino
discessisset, non esse fugitiuum, sed ‖ si fugae prius consilium habuit, deinde mutata uo- f. 299'
luntate in Tiberim se deiecit, manere fugitiuum. eadem probat et de eo, qui de ponte se
7 praecipitauit. haec omnia uera sunt, quae Caelius scribit. Idem ait, si seruus tuus fugiens
uicarium suum secum abduxit: si uicarius inuitus aut imprudens secutus est neque occa-
sionem ad te redeundi nactus praetermisit, non uideri fugitiuum fuisse: sed si aut olim
cum fugeret intellexit quid ageretur aut postea cognouit quid acti esset et redire ad te
cum posset noluit, contra esse. idem putat dicendum de eo, quem plagiarius abduxit.
8 Idem Caelius ait, si seruus, cum in fundo esset, exisset de uilla ea mente, ut profugeret
et quis eum, priusquam ex fundo tuo exisset, comprehendisset, fugitiuum uideri: animum
9 enim fugitiuum facere. Idem ait nec eum, qui ad fugam gradum unum alterumue pro-
mouit uel etiam currere coepit, si dominum sequentem non potest euadere, non esse fugi-
10 tiuum. Idem recte ait libertatis cuiusdam speciem esse fugisse, hoc est potestate dominica
11 in praesenti liberatum esse. Pignori datus seruus debitorem quidem dominum habet, sed
12 si, posteaquam ius suum exercuit creditor, ei se subtraxit, potest fugitiuus uideri. Apud
Labeonem et Caelium quaeritur, si quis in asylum confugerit aut eo se conferat, quo so-
lent uenire qui se uenales postulant, an fugitiuus sit: ego puto non esse eum fugitiuum,
F[*P*(*VU*)]

[1] proripuisset (*Budaeus*)?

1 fuguibus est *F¹* 2 fugitiuus *Pᵃ* 8 disciplina *PVUᵇ* | au't' fugit esse fugitiuum *F²*, aut fugisse fugitiuum *PᵃVᵃ?Uᵃ*, aufugisset fuisse fugitiuum *PᵇUᵇ*, aufugisset fugitiuum esse *Vᵇ* 10 bibianus *F¹* 11 et ad] et a *P* 14 fugeret non posse *Pᵃ* 15 quod ad *Pᵃ*, quod *Vᵃ* | domini] *F¹*, dominorum *F²PVU* 16 praeripuiset *F*, praeripuit et *PᵃVᵃ*, praeripuit *PᵇVᵇU* 18 quis] qui *Pᵃ* 20 inquit *om. Pᵃ* 21 domini] dum *Pᵃ* | esset *Pᵃ* 23 quo *om. PVU* 24 ne] nec *Pᵃ* 25 depr'a'ecationem *F²* | haberet] haberet et *PᵃVUᵃ?* 26 susctepto *Pᵃ* 29 ait] at *Pᵃ* 30 adduxit *PᵃV* 31 redeundo *PᵃUᵃ* | actus *Pᵃ* | fugisse *PᵃV* 32 quid ager.] quod ager. *PᵃVUᵃ* 33 plagitarius *Pᵃ* 38 liberatis *PᵃUᵃ* 40 iussum *Pᵃ*, *inc. Uᵃ* , 42 se] re *Pᵃ*

qui id facit quod publice facere licere arbitratur. ne eum quidem, qui ad statuam Caesaris
confugit, fugitiuum arbitror: non enim fugiendi animo hoc facit. idem puto et in eum[1],
qui in asylum uel quod aliud confugit, quia non fugiendi animo hoc facit: si tamen ante
13 fugit et postea[2] se contulit, non ideo magis fugitiuus esse desinit. Item Caelius scribit
placere eum quoque fugitiuum esse, qui eo se conferat, unde eum dominus reciperare non
possit, multoque magis illum fugitiuum esse, qui eo se conferat, unde abduci non possit.
14 Erronem ita definit Labeo pusillum fugitiuum esse, et ex diuerso fugitiuum magnum erronem esse. sed proprie erronem sic definimus: qui non quidem fugit, sed frequenter sine
15 causa uagatur et temporibus in res nugatorias consumptis serius domum redit. Apud Caelium scriptum est: liberti apud patronum habitantis sic, ut sub una claue tota eius habitatio esset, seruus ea mente, ne rediret ad eum, extra habitationem liberti fuit, sed intra aedes patroni, et tota nocte oblituit[3]: uideri esse fugitiuum Caelius ait. plane si talem custodiam ea habitatio non habuit et in ea cella libertus habitauit, cui commune et promiscuum plurium cellarum iter est, contra placere debere Caelius ait et Labeo probat.
16 Idem Caelius ait seruum in prouinciam missum a domino, cum eum mortuum esse et testamento se liberum relictum audisset et in eodem officio permansisset tantumque pro libero se gerere coepisset, [4]hunc non esse fugitiuum: nec enim mentiendo se liberum, inquit, fu-
17 gitiuus esse coepit, quia sine fugae consilio id fecit. Quod aiunt aediles 'noxa solutus non sit', sic intellegendum est, ut non hoc debeat pronuntiari nullam eum noxam commisisse, sed illud noxa solutum esse, hoc est noxali iudicio subiectum non esse: ergo si noxam
18 commisit nec permanet, noxa solutus uidetur. Noxas accipere debemus priuatas, hoc est eas, quaecumque committuntur ex delictis, non publicis criminibus[5], ex quibus agitur iudiciis noxalibus: denique specialiter cauetur infra de capitalibus fraudibus. ex priuatis autem noxiis oritur damnum pecuniarium, si quis forte noxae dedere noluerit, sed litis
19 aestimationem sufferre. Si quis talis sit seruus, qui omnino manumitti non possit ex constitutionibus, uel si sub poena uinculorum distractus sit a domino (uel ab aliqua potestate
20 damnatus) uel si exportandus: aequissimum erit ‖ etiam hoc praedici. Si quis adfirmauerit f. 300
aliquid adesse seruo nec adsit, uel abesse et adsit, [6]ut puta si dixerit furem non esse et fur sit, si dixerit artificem esse et non sit: hi enim, quia quod adseuerauerunt non praestant, aduersus dictum promissumue facere uidentur.

18 GAIUS libro primo ad edictum aedilium curulium. Si quid uenditor de man- B. 19, 10, 18 E
cipio adfirmauerit idque non ita esse emptor queratur, aut redhibitorio aut aestimatorio (id est quanto minoris) iudicio agere potest: uerbi gratia si constantem aut laboriosum aut curracem[7] uigilacem esse, aut ex frugalitate sua peculium adquirentem adfirmauerit, et is ex diuerso leuis proteruus desidiosus somniculosus piger tardus comesor inueniatur. haec omnia uidentur eo pertinere, ne id quod adfirmauerit uenditor amare ab eo exigatur, sed cum quodam temperamento, ut si forte constantem esse adfirmauerit, non exacta grauitas et constantia quasi a philosopho desideretur, et si laboriosum et uigilacem adfirmauerit esse, non continuus labor per dies noctesque ab eo exigatur, sed haec omnia ex bono et aequo modice desiderentur. idem et in ceteris quae uenditor adfirmauerit intellegemus.

F[P(VU)]

---

[1] eo? [2] eo *ins.* (*similiter Hal.*) [3] delituit (*Hal.*)? [4] etiamsi in eo errasset uel etiam mentitus esset *uel similia uidentur excidisse* [5] quaecumque committuntur ex delictis, non publicis criminibus *del.* [6] tenetur *ins.* [7] aut *ins.* (*Hal.*)

---

1 qui id] quid P^a, qui U^a | publice] blice P^a 3 quia non ... ante fugit *om.* P^aV^a 6 non possit] non poterat P 7 esse] esse qui eo se conferat P^a 9 domum] dominum P^a, ad dominum P^bV^aU, *om.* V^b 10 liberti] uberti P^a 11 red'h'iret F^b 13 habitabit F^1 14 celarium P^aU 17 gere're' F^2 | enim] tantum V^a, enim tantum U^a, *inc.* P^a | mentiendos se F 18 quia] quam P^a | solutus] salutis P^aU^a 19 commi's'sisse F^2, commisisissem P^a, commisisset U^a 21 priuatus F^1 24 peculiarium P^a 27 exportatus P^a 28 uel abesse et adsit (et absit P^aU^a, et uel sit V^a) *om.* F^1, *add. una cum seq.* ut, *sed hoc mox deleuit* F^2 31 si quis P^a 34 curracem] τροχαλός B | ugilacem P^a | fugalitate P^a, fragilitate V^a 35 laeuis F | proterbus F 38 laboriosum] laboriosum esse P^a 40 intollemus P^a

1 Uenditor, qui optimum cocum esse dixerit, optimum in eo artificio praestare debet: qui
uero simpliciter cocum esse dixerit, satis facere uidetur, etiamsi mediocrem cocum praestet.
2 idem et in ceteris generibus artificiorum. Aeque si quis simpliciter dixerit peculiatum esse
seruum, sufficit, si is uel minimum habeat peculium.
19 ULPIANUS libro primo ad edictum aedilium curulium. Sciendum tamen est [B. 19, 10, 19] *E*
quaedam et si dixerit praestare eum non debere, scilicet ea, quae ad nudam laudem serui
pertinent: ueluti si dixerit frugi probum dicto audientem. ut enim Pedius scribit, multum
interest, commendandi serui causa quid dixerit, an uero praestaturum se promiserit quod
1 dixit. Plane si dixerit aleatorem non esse, furem non esse, ad statuam numquam confu-
2 gisse, oportet eum id praestare. Dictum a promisso sic discernitur: dictum accipimus, quod
uerbo tenus pronuntiatum est nudoque sermone finitur: promissum autem potest referri et
ad nudam promissionem siue pollicitationem uel ad sponsum. secundum quod incipiet is,
qui de huiusmodi causa stipulanti spopondit, et ex stipulatu posse conueniri et redhibitoriis
actionibus: non[1] nouum, nam et qui ex empto potest conueniri, idem etiam redhibitoriis
3 actionibus conueniri potest. Ea autem sola dicta siue promissa admittenda sunt, quaecum-
4 que sic dicuntur, ut praestentur, non ut iactentur. Illud sciendum est: si quis artificem
promiserit uel dixerit, non utique perfectum eum praestare debet, sed ad aliquem modum
peritum, ut neque consumma*tae* scientiae accipias, neque rursum[2] indoctum esse in arti-
5 ficium: sufficiet igitur talem esse, quales uolgo artifices dicuntur. Deinde aiunt aediles:
'emptori omnibusque ad quos ea res pertinet iudicium dabimus'. pollicentur emptori actio-
nem et successoribus eius qui in uniuersum ius succedunt. emptorem accipere debemus
eum qui pretio emit. sed si quis permutauerit, dicendum est utrumque emptoris et uendi-
6 toris loco haberi et utrumque posse ex hoc edicto experiri. Tempus autem [Pon. 19, 1. 24, 6]
redhibitionis sex menses utiles habet: si autem mancipium non redhibeatur, sed quanto
minoris agitur, annus utilis est. sed tempus redhibitionis ex die uenditioni*s* currit aut, si
dictum promissumue quid est, ex eo ex quo dictum promissumue quid est.
20 GAIUS libro primo ad edictum aedilium curulium. Si uero ante uenditionis [B. 19, 10, 20] *E*
tempus dictum intercesserit, deinde post aliquot dies interposita fuerit stipulatio, Caelius
Sabinus scribit ex priore causa, quae statim, inquit, ut ueniit id mancipium, eo nomine
posse agere coepit[3].
21 ULPIANUS libro primo ad edictum aedilium curulium. Redhibere est facere, ut rursus *E*
habeat uenditor quod habuerit, et quia reddendo id fiebat, idcirco redhibitio est appellata f. 300'
1 quasi redditio. Cum redditur ab emptore mancipium uenditori, de dolo malo [B. 19, 10, 21]
promitti oportere e*i* Pomponius ait et ideo cautiones necessarias esse, ne forte aut pignori
2 datus sit seruus ab emptore aut iussu eius furtum siue damnum cui datum sit. Idem Pom-
ponius ait interdum etiam dupliciter cautiones interponi debere, alias in praeteritum, alias
in futurum, ut puta si eius serui nomine qui redhibetur emptor procuratorue eius iudicium
accepit, uel quod cum eo ageretur uel quod ipse eius nomine ageret. cauendum autem
esse ait, si quid sine dolo malo emptor condemnatus fuerit aut dederit, his rebus recte
praestari, uel si quid ex eo quod egerit ad eum peruenerit doloue malo uel culpa eius
3 factum sit, quo minus perueniret isdem diebus[4], reddi. Idem ait futuri temporis nomine

F[*P*(*VU*)]

---

[1] nec (n̄ *et* n' *permutata*)? [2] prorsus *ins.* (*Krueger*) [3] quae statim incipit, ut ueniit id mancipium eo nomine posse agere (*del.* coepit: *Hoffmann*)? [4] diebus] de rebus?

---

1 cocum esse dixerit optimum *om.* P^aV^a? | artifitium *PVU* 3 si *om.* P^aV 4 seruus P^aU^a? 9 si] et si PU^b, *om.* U^a 11 potes't' F^2 | et] ut V^a, *inc.* P^a 12 incipient V^a, *inc.* P^a 14 ex empto] excepto P^a 18 consummatae] *Taur.*, consummae FP^a, eum summe P^bU, summae *V* | rursum] F^1, rursus F^2PU 21 succedunt] succeaiunt P^a 25 annus] an non P^a | uenditioni FP^a 26 'pro'missumue F^2 | ex eo ... quid est] *F et ex Pi(sana)* U^b, *om.* PVU^a | quid est] quod est P^a, *om.* V^a 29 ex priore *seq.*] ἐκ τῆς προτέρας αἰτίας παραχρῆμα δύναται κινεῖν *B* | ut ueniit] inueniat P^a, ut ueniat U^b 32 habuerat *PVU* 34 ei] eum *FPU* 38 ageret et cauendum $P^aV^aU^a$ 40 doloue] dolo P^aV^a, uel dolo $P^bV^bU^b$, uel de dolo U^a

cautionem ei, qui sciens uendidit, fieri solere, si in fuga est homo sine culpa emptoris et
nihilo minus condemnatur uenditor: tum enim cauere oportere, ut emptor hominem perse-
quatur et in sua potestate redactum uenditori reddat,
22 Gaius libro primo ad edictum aedilium curulium. et neque per se neque per heredem E
suum futurum, quo minus eum hominem uenditor habeat.
23 Ulpianus libro primo ad edictum aedilium curulium. Cum autem redhi- [B. 19, 10, 23] E
bitio fit, si deterius mancipium siue animo siue corpore ab emptore factum est, praestabit
emptor uenditori, ut puta si stupratum sit aut saeuitia emptoris fugitiuum esse coeperit:
et ideo[1], inquit Pomponius, ut ex quacumque causa deterius factum sit, id arbitrio iudicis
aestimetur et uenditori praestetur. quod si sine iudice homo redhibitus sit, reliqua autem
1 quae diximus nolit emptor reddere, sufficiat uenditori ex uendito actio. Iubent aediles re-
stitui et quod uenditioni accessit et si quas accessiones ipse praestiterit, ut uterque reso-
luta emptione nihil amplius consequatur, quam non haberet, si uenditio facta non esset[2].
2 Excipitur etiam ille, qui capitalem fraudem admisit. capitalem fraudem admittere est tale
aliquid delinquere, propter quod capite puniendus sit: ueteres enim fraudem pro poena
ponere solebant. capitalem fraudem admisisse accipiemus dolo malo et per nequitiam: ce-
terum si quis errore, si quis casu fecerit, cessabit edictum. unde Pomponius ait neque im-
3 puberem neque furiosum capitalem fraudem uideri admisisse. Excipitur et ille, qui mortis
consciscendae causa quid fecerit. malus seruus creditus est, qui aliquid facit, quo magis
se rebus humanis extrahat, ut puta laqueum torsit siue medicamentum pro ueneno bibit
praecipitemue se ex alto miserit aliudue quid fecerit, quo facto sperauit mortem peruen-
4 turam, tamquam non nihil[3] in alium ausurus, qui hoc aduersus se ausus est. Si seruus sit
qui uendidit uel filius familias, in dominum uel patrem de peculio aedilicia actio competit:
quamuis enim poenales uideantur actiones, tamen quoniam ex contractu ueniunt, dicendum
est eorum quoque nomine qui in aliena potestate sunt competere. proinde et si filia fami-
5 lias uel ancilla distraxit, aeque dicendum est actiones aedilicias locum habere. Hae actiones
6 quae ex hoc edicto oriuntur etiam aduersus heredes omnes competunt. Et si bona fide
nobis seruient liberi forte homines uel serui alieni qui uendiderunt, potest dici etiam hos
7 hoc edicto contineri. Iulianus ait iudicium redhibitoriae actionis utrumque, id est uendito-
8 rem et emptorem quodammodo in integrum restituere debere. Quare siue emptori seruus
furtum fecerit siue alii cuilibet, ob quod furtum emptor aliquid praestiterit, non aliter ho-
minem uenditori restituere iubetur, quam si indemnem eum praestiterit. quid ergo, inquit
Iulianus, si noluerit uenditor hominem recipere? non esse cogendum ait quicquam prae-
stare, nec amplius quam pretio condemnabitur: et hoc detrimentum sua culpa emptorem
passurum, qui cum posset hominem noxae dedere, maluerit litis aestimatio||nem sufferre: f. 301
9 et uidetur mihi Iuliani sententia humanior esse. Cum redhibetur mancipium, si quid ad
emptorem peruenit uel culpa eius non peruenit, restitui oportet, non solum si ipse fructus
percepit mercedesue a seruo uel conductore serui accepit, sed etiam si a uenditore fuerit
idcirco consecutus, quod tardius ei hominem restituit: sed et si a quouis alio possessore
fructus accepit emptor, restituere eos debebit: sed et si quid fructuum nomine consecutus

F[*P*(*VU*)]

[1] ideo] id eo pertinet? [2] *sic fere exple:* ut uterque resoluta emptione nihil amplius consequatur quam [haberet, non habeat autem, quae] non haberet, si uenditio facta non esset [3] nihil non (*Hal. collato Seneca controu. 8, 4 p. 427 Burs.:* nihil non ausurus fuit qui se potuit occidere)?

1 scien's' F^{2} 3 uenditor P^{a} 7 praestauit $F^{1}P^{a}$ 8 fugitiuus P^{a} 9 arbitro P^{a} 12 quas] quis $F^{1}P^{a}$ 13 quam non] *FPU*, quam quod V^{b}, *inc.* V^{a} 15 pro poena ... 16 fraudem *om.* V^{a} *eademque uid. defuisse* P^{a} 17 causu P^{a} 18 excipiatur P^{a} | mortis] mortis se $P^{a}U$ 19 qreditus F^{a} 20 se rebus] seruus F^{a} | beneno uiuit *F* (*em. f*) 21 se] sese *PVU* 26 hae *om.* V^{a}, *def.* P^{a} 28 uendiderint $P^{a}V$ 29 actiones F^{a} 30 in *om.* $P^{a}V^{a}U^{a}$ | emptoris P^{a} 31 non aliter ... 32 praestiterit *om.* $V^{a}U$ (*ubi in mg. notatur* deficit) *eademque uidentur defuisse* P^{a} 32 ergo] igitur V^{a}, *def.* P^{a} 36 iuliani] $P^{b}VU$, iulianus FP^{a} | redhibeatur P^{a} 38 mercedis sue P^{a} 40 consecutus] conseruatus P^{a}

est, id praestet: item si legatum uel hereditas seruo obuenerit. neque refert, potuerit haec consequi uenditor an non potuerit, si seruum non uendidisset: ponamus enim talem esse, qui capere aliquid ex testamento non potuerat: nihil haec res nocebit. Pedius quidem etiam illud non putat esse spectandum, cuius contemplatione testator seruum heredem scribserit uel ei legauerit, quia et si uenditio remansisset[1], nihil haec res emptori proderat: et per contrarium, inquit, si contemplatione uenditoris institutus proponeretur, tamen diceremus restituere emptorem non debere uenditori, si nollet eum redhibere.

24 GAIUS libro primo ad edictum aedilium curulium. Et generaliter dicendum | B. 19, 10, 24 | *E*
est, quidquid extra rem emptoris per eum seruum adquisitum est, id iustum uideri reddi oportere.

25 ULPIANUS libro primo ad edictum aedilium curulium. Aediles etiam hoc | B. 19, 10, 25 | *E*
praestare emptorem uolunt, si in aliquo deterior factus sit seruus, sed ita demum, si post
uenditionem traditionemque factus sit: ceterum si ante fuit, non pertinet ad hoc iudicium
1 quod ante factum est. Siue ergo ipse deteriorem eum fecit siue familia eius siue procu-
2 rator, tenebit actio. Familiae appellatione omnes qui in seruitio sunt continentur, etiam
liberi homines, qui ei bona fide seruiunt, uel alieni: accipe eos quoque qui in potestate
3 eius sunt. Procuratoris fit mentio in hac actione: sed Neratius procuratorem hic eum ac-
cipiendum ait, non quemlibet, sed cui uniuersa negotia aut id ipsum, propter quod deterius
4 factum sit, mandatum est. Pedius ait aequum fuisse id dumtaxat imputari emptori ex facto
procuratoris et familiae, quod non fuit passurus seruus nisi uenisset: quod autem passurus
erat etiam, si non uenisset, in eo concedi emptori serui sui noxae deditionem et ex eo,
inquit, quod procurator commisit, solum actionum praestandarum necessitatem ei iniungi.
5 Quid ergo, si culpa, non etiam dolo emptoris seruus deterior factus sit? aeque condemna-
6 bitur. Hoc autem, quod deterior factus est seruus, non solum ad corpus, sed etiam ad
animi uitia referendum est, ut puta si imitatione conseruorum apud emptorem talis factus
7 est[2], aleator forte uel uinarius uel erro euasit. Sed notandum est, quod non permittitur
emptori ex huiusmodi causis noxae dedere seruum suum: nec enim factum seruorum suo-
8 rum itemque procuratoris praestat. Item sciendum est haec omnia, quae exprimuntur edicto
aedilium, praestare eum debere, si ante iudicium acceptum facta sint: idcirco enim necesse
habuisse ea enumerari[3], ut, si quid eorum ante litem contesta*tam* contigisset, praestaretur.
ceterum post iudicium acceptum tota causa[4] ad hominem restituendum in iudicio uersatur,
et tam fructus ueniunt quam id quo deterior factus est ceteraque ueniunt: iudici enim
statim atque iudex factus est omnium rerum officium incumbit, quaecumque in iudicio
uersantur: ea autem quae ante iudicium contingunt non ualde ad eum pertinent, nisi fuerint
9 ei nominatim iniuncta. Praeterea in edicto adicitur sic: 'et quanta pecunia pro eo homine
'soluta accessionisue nomine data erit, non reddetur: cuiusue pecuniae quis eo nomine ob-
10 'ligatus erit, non liberabitur'. Ordine fecerunt aediles, ut ante uenditori emptor ea omnia,
quae supra scripta sunt, || praestet, sic deinde pretium consequatur. f. 301'

26 GAIUS libro primo ad edictum aedilium curulium. Uideamus tamen, ne ini- | B. 19, 10, 26 | *E*
quum sit emptorem compelli dimittere corpus et ad actionem iudicati mitti, si interdum nihil praestatur propter inopiam uenditoris, potiusque res ita ordinanda sit, ut emptor caueat, si intra certum tempus pecunia sibi soluta sit, se mancipium restituturum.

27 ULPIANUS libro primo ad edictum aedilium curulium. Debet autem recipere | B. 19, 10, 27 | *E*
pecuniam, quam dedit pro eo homine, uel[5] si quid accessionis nomine. dari autem non id

F [*P*(*V, qui deficit u. 18 in* quemlibet *folio exciso, U*)]

---

[1] uenditoris mansisset (*Budaeus*)? [2] talis factus est *del.* [3] enumerare (*Brencm.*)? [4] quod *ins.* [5] uel] et (*Krueger*)?

---

1 id] od F^a | resfert P^a 3 haec res] heres P^a 4 scripserat P^aVU 6 institutus] instituis P^a?, instituisse P^bV^b, *inc.* V^a | dicerentur P^a, diceretur P^bVU^b 12 sit] est *PVU* 17 eum] enim P^a 20 nisi] F^b, nisi ei F^aPU 21 erat *om.* P^a 23 condemnauitur F^1 27 dedere] dere P^a 30 contestam *F* 31 'e' in iudicio F^b 32 et tam] etiam P^aU^a | quo] quod *PU* 33 factum P^aU 35 nomine P^aU^a 37 liberauitur F^1 39 aedilium cur.] curulium curulium F^1 41 ita] ∙tot P^a 42 restiturum *P* 43 pecuniam recipere *P*

solum accipiemus, quod numeratur uenditori, ut puta pretium et usuras eius, sed et si quid
emptionis causa erogatum est. hoc autem ita demum deducitur, si ex uoluntate uenditoris
datur: ceterum si quid sua sponte datum esse proponatur, non imputabitur: neque enim
debet quod quis suo arbitrio dedit a uenditore exigere. quid ergo, si forte uectigalis no-
mine datum est, quod emptorem forte sequeretur? dicemus hoc quoque restituendum: in-
demnis enim emptor debet discedere.
28 Gaius libro primo ad edictum aedilium cu- [Pott. 14, 3. 19, 2. B. 19, 10, 28. BS. 18, 6, 3 sch. 19] E
rulium. Si uenditor de his quae edicto aedilium continentur non caueat, pollicentur ad-
uersus eum redhibendi iudicium intra duos menses uel quanti emptoris intersit intra sex
menses.
29 Ulpianus libro primo ad edictum aedilium curulium. Illud sciendum est, si emptor E
uenditori haec non praestat, quae desiderantur in *hac* actione, non posse ei uenditorem
1 condemnari: si autem emptori uenditor ista non praestat, condemnabitur ei. Item emptori
praestandum est, ut pecuniae, cuius nomine obligatus erit, liberetur, siue ipsi uenditori ob-
2 ligatus sit siue etiam alii. Condemnatio autem fit, quanti ea res erit: ergo excedet[1] pre-
tium an non, uideamus. et quidem continet condemnatio pretium accessionesque. an et
usuras pretii consequatur, quasi quod sua intersit debeat accipere, maxime cum fructus
3 quoque ipse restituat? et placet consecuturum. Si quid tamen[2] damni sensit uel si quid
pro seruo impendit, consequetur arbitrio iudicis, sic tamen, non ut ei horum nomine uen-
ditor condemnetur, ut ait Iulianus, sed ne alias compellatur hominem uenditori restituere,
quam si eum indemnem praestet.
30 Paulus libro primo ad edictum aedilium curulium. Item si serui redhibendi [B. 19, 10, 30] E
nomine emptor iudicium accepit uel ipse eius nomine dictauit, cauendum ex utraque parte
erit, ut, si quid sine dolo malo condemnatus sit uel si quid ex eo quod egerit ad eum
1 peruenerit doloue malo eius factum sit quo minus perueniret, id reddat[3]. Quas impensas
necessario in curandum seruum post litem contestatam emptor fecerit, imputabit: praece-
dentes impensas nominatim comprehendendas Pedius: sed cibaria seruo data non esse im-
putanda Aristo, nam nec ab ipso exigi, quod in ministerio eius fuit.
31 Ulpianus libro primo ad edictum aedilium curulium. Quodsi nolit uenditor [B. 19, 10, 31] E
hominem recipere, non in maiorem summam, inquit, quam in pretium ei condemnandum.
ob haec ergo, quae propter seruum damna sensit, solam dabimus ei corporis retentionem:
ceterum poterit euitare praestationem uenditor, si nolit hominem recipere, quo facto pretii
1 praestationem eorumque quae pretium sequuntur solam non euitabit. Si uenditor pronun-
tiauerit uel promiserit furem non esse, tenetur ex sua promissione, si furtum seruus fecit:
esse enim hoc casu furem non tantum eum, qui extraneo, sed et eum, qui domino suo res
2 subtraxit, intellegendum est. Si ancilla redhibeatur, et quod ex ea post uenditionem natum
3 erit reddetur, siue unus partus sit siue plures. Sed et si forte usus fructus proprietati ad-
4 creuerit, indubitate hic quoque restituetur. Si peculium quaesiit apud emptorem, quid ‖ de f. 302
hoc dicemus? et si quidem ex re emptoris accessit, dicendum est apud ipsum relinquen-
5 dum, si aliunde creuit, uenditori restituendum est. Si plures heredes sint emptoris, an
omnes ad redhibendum consentire debeant, uideamus. et ait Pomponius omnes consentire
debere ad redhibendum dareque unum procuratorem, n*e* forte uenditor iniuriam patiatur,
dum ab alio partem recipit hominis, alii in partem pretii condemnatur, quanti minoris is
F[*P*(*U*)]

---

[1] excedat (*edd.*)? [2] tamen *del.* [3] reddatur?

1 numeramur *P*ᵃ, numeramus *U* | quid empt.] quidem prionis *P*ᵃ 3 imputauitur *F*¹, imputatur *P*ᵃ 4 quid] quod *P*ᵃ*U* 9 redhibendum *FPU* 12 hac actione] *P*ᵇ*U*, actione *F*, hactione *P*ᵃ 13 condemnauitur *F*¹ 14 pecuniae 'cuniae' cuius *F*² 15 autem fit ... 16 condemnatio] *F et ex P(isana) U*ᵇ, *om. P*ᵃ*U*ᵃ 18 consecutarum *P*ᵃ 19 sic] si *P*ᵃ 20 uenditori *om. P*ᵃ 23 emptori *P*ᵃ*U*ᵃ 26 seruo *P*ᵃ 27 ciuaria *F*¹ 28 aristo] aristo ait *F*²*PU* 32 'e'uitare *F*ᵇ 33 qu'a'e quae *F*², quoque *P*ᵃ, *inc. U*ᵃ | euitauit *F*¹, ebitauit *P*ᵃ, euitabat *U* 34 esse ... fecit *bis F*¹ | facit *PU* 39 dicentum *F*¹ 40 emptores *F*¹ 42 ne] nec *FP*ᵃ 43 in partem] non in partem *PU*

6 homo sit. Idem ait homine mortuo uel etiam redhibito singulos pro suis portionibus recte
agere. pretium autem et accessiones pro parte recipient: sed et fructus accessionis[1] et si
quo deterior homo factus est pro parte praestabitur ab ipsis, nisi forte tale sit, quod diui-
sionem non recipiat, ut puta ancillae partus: in hoc enim idem seruandum est, quod in ipsa
7 matre uendita, quam pro parte redhiberi posse negauimus. Marcellus quoque scribit, si
seruus communis seruum emerit et sit in causa redhibitionis, unum ex dominis pro parte
sua redhibere seruum non posse: non magis, inquit, quam cum emptori plures heredes ex-
8 stiterunt nec omnes ad redhibendum consentiunt. Idem Marcellus ait non posse alterum
ex dominis consequi actione ex empto, ut sibi pro parte uenditor tradat, si pro portione
pretium dabit: et hoc in emptoribus[2] seruari oportere ait: nam uenditor pignoris loco quod
9 uendidit retinet, quoad emptor satisfaciat. Pomponius ait, si unus ex heredibus uel familia
eius uel procurator culpa uel dolo fecerit rem deteriorem, aequum esse in solidum eum
teneri arbitrio iudicis: hoc autem expeditius esse, si omnes heredes unum procuratorem
ad agendum dederunt. tunc et si quo deterior seruus culpa unius heredum factus est et[3]
hoc solutum est, ceteri familiae herciscundae iudicium aduersus eum habent, quia propter
10 ipsum damnum sentiunt impediunturque redhibere. Si uenditori plures heredes exstiterint,
singulis pro portione hereditaria poterit seruus redhiberi. et si seruus plurium uenierit, idem
erit dicendum: nam si unus a pluribus uel plures ab uno uel plura mancipia ab uno[4] eman-
tur, uerius est dicere, si quasi plures rei fuerunt uenditores, singulis in solidum redhiben-
dum: si tamen partes emptae sint a singulis, recte dicetur alteri quidem posse redhiberi,
cum altero autem agi quanto minoris. item si plures singuli partes ab uno emant, tunc
pro parte quisque eorum experietur: sed si in solidum emant, unusquisque in solidum
11 redhibebit. Si mancipium quod redhiberi oportet mortuum erit, hoc quaeretur, numquid
culpa emptoris uel familiae eius uel procuratoris homo demortuus sit: nam si culpa eius
decessit, pro uiuo habendus est, et[5] praestentur ea omnia, quae praestarentur, si uiueret.
12 Culpam omnem accipiemus, non utique latam: propter quod dicendum est, quamcumque
occasionem morti emptor praestitit, debere eum[6]: etiam si non adhibuit medicum, ut sa-
13 nari possit, uel malum adhibuit, sed culpa sua. Sed hoc dicemus, si ante iudicium acceptum
decessit: ceterum si post iudicium acceptum decessisse proponatur, tunc in arbitrium iu-
dicis ueniet, qualiter mortuus sit: ut enim et Pedio uidetur, ea, quaecumque post litis con-
14 testationem contingunt, arbitrium iudicis desiderant. Quod in procuratore diximus, idem
et in tutore et curatore dicendum erit ceterisque, qui ex officio pro aliis interueniunt: et
ita Pedius ait, et adicit, quibus administratio rerum[7], culpam abesse praestare non inique
15 dominum cogi. Idem Pedius ait familiae appellatione et filios familias demonstrari: facta
16 enim domesticorum redhibitoria agentem praestare uoluit. Si quis egerit quanto cf. D. 21, 2, 32, 1
minoris propter serui fugam, deinde agat propter morbum, quanti fieri condemnatio debeat?
et quidem saepius agi posse quanto minoris dubium non est, sed ait Iulianus id agendum
17 esse, ne lucrum emptor faciat et bis eiusdem rei aestimationem consequatur. In factum
actio competit ad pretium reciperandum, si mancipium redhibitum ‖ fuerit: in qua non hoc f. 302v
quaeritur, an mancipium in causa redhibitionis fuerit, sed hoc tantum, an sit redhibitum,
nec immerito: iniquum est enim, posteaquam uenditor agnouit recipiendo mancipium esse

$F[P(U)]$

[1] et fructus et accessiones (P^b)? [2] pluribus *ins.* (*u. i.*) [3] et] nec? [4] uel plura mancipia ab uno *del.* (*Brencmann: u. i.*) [5] et] ut (*edd.*)? [6] teneri *ins.* (*edd.*) [7] permittitur, eorum *ins.* (*similiter Hal.*)

3 factum P^a 4 ipsa'm' F^2 8 malcellus P^a 10 et hoc in emptoribus seruari] *post* emptoribus *excidisse* pluribus *colligitur ex* B (*Tipuc.*): τὸ αὐτὸ καὶ ἐπὶ πολλῶν ἀγοραστῶν 11 quoad] F^bP^bU, quod ad F^aP^a 12 culpa 'de' uel F^b 13 expeditus P^a 15 habent] habebunt F^2PU 17 uenerit P^a 18 nam si unus a pluribus ... emantur] εἰ δὲ καὶ πολλοὶ δοῦλον ἀγοράσουσιν ἢ πωλήσουσιν B, *omnino male* 20 posse *om.* P^a 22 si in] in P^a 23 sim ait cipium P^a | oporteret PU | mortuus P^a | queritur PU 26 culpam] cumpa P^a? 32 alius P^a 33 et adicit ... 34 pedius ait *om.* P^a 33 quibus administratio ... 34 cogi] ἐπιγινώσκει δὲ καὶ τὴν ῥαθυμίαν τῶν ἐπιτραπέντων διοικεῖν τὰ αὐτοῦ B (*Tipuc.*)

id in causa redhibitionis, tunc quaeri, utrum debuerit redhiberi an non debuerit: nec de
18 tempore quaeretur, an intra tempora redhibitus esse uideatur. Illud plane haec actio exigit,
ut sit redhibitus: ceterum nisi fuerit redhibitus, deficit ista actio, etiamsi nudo consensu
placuerit, ut redhibeatur. conuentio ergo de redhibendo non facit locum huic actioni, sed
19 ipsa redhibitio. Restitui autem debet per hanc actionem etiam quod ei seruo in uenditione
20 accessit. Quia adsidua est duplae stipulatio, idcirco placuit etiam ex empto agi posse, si
duplam uenditor mancipii non caueat: ea enim, quae sunt moris et consuetudinis, in bonae
21 fidei iudiciis debent uenire. Qui mancipia uendunt, nationem cuiusque in uenditione pro-
nuntiare debent: plerumque enim natio serui aut prouocat aut deterret emptorem: idcirco
interest nostra scire nationem: praesumptum etenim est quosdam seruos bonos esse, quia
natione sunt non infamata, quosdam malos uideri, quia ea natione sunt, quae magis infamis
est. quod si de natione ita pronuntiatum non erit, iudicium emptori omnibusque ad quos
22 ea res pertinebit dabitur, per quod emptor redhibet mancipium. Si [Pomp. 14, 5. Ep. 16, 26
quid ita uenierit, ut, nisi placuerit, intra praefinitum tempus redhibeatur, ea conuentio rata
habetur: si autem de tempore nihil conuenerit, in factum actio intra sexaginta dies utiles
accommodatur emptori ad redhibendum, ultra non. si uero conuenerit, ut in perpetuum
23 redhibitio fiat, puto hanc conuentionem ualere. Item si tempus sexaginta dierum praefini-
tum redhibitioni praeteriit, causa cognita iudicium dabitur: in causae autem cognitione hoc
uersabitur, si aut mora fuit per uenditorem, aut non fuit praesens cui redderetur, [(Ep.)
aut aliqua iusta causa intercessit, cur intra diem redhibitum mancipium non est, quod ei
24 magis displicuerat. In his autem actionibus eadem erunt obseruanda, quae de partu fructi-
25 bus accessionibus quaeque de mortuo redhibendo dicta sunt. Quod emptioni accedit, partem
esse uenditionis prudentibus uisum est.

32 Gaius libro secundo ad edictum aedilium curulium. Itaque sicut superius [B. 19, 10, 32 *E*
uenditor de morbo uitioue et ceteris quae ibi comprehensa sunt praedicere iubetur, et
praeterea in his causis non esse mancipium ut promittat praecipitur: ita et cum accedat
alii rei homo, eadem et praedicere et promittere compellitur. quod non solum hoc casu
intellegendum est, quo nominatim adicitur accessurum fundo hominem Stichum, sed etiam
si generaliter omnia mancipia quae in fundo sint accedant uenditioni.

33 Ulpianus libro primo ad edictum aedilium curulium. Proinde Pomponius [B. 19, 10, 33 *E*
ait iustam causam esse, ut quod in uenditione accessurum esse dictum est tam integrum
praestetur, quam illud praestari debuit quod principaliter ueniit: nam iure ciuili, ut integra
sint quae accessura dictum fuerit, ex empto actio est, ueluti si dolia accessura fundo dicta
fuerint. sed hoc ita, si certum corpus accessurum fuerit dictum: nam si seruus cum peculio
uenierit, ea mancipia quae in peculio fuerint sana esse praestare uenditor non debet, quia
non dixit certum corpus accessurum, sed peculium tale praestare oportere[1], et quemad-
modum certam quantitatem peculii praestare non debet, ita nec hoc. eandem rationem
facere Pomponius ait, ut etiam, si hereditas aut peculium serui uenierit, locus edicto aedi-
lium non sit circa ea corpora, quae sunt in hereditate aut in peculio. idem probat et si
fundus cum instrumento uenierit et in instrumento mancipia sint. puto hanc sententiam
1 ueram, nisi si aliud specialiter actum esse proponatur. Si uendita res redhibeatur, seruus
quoque qui ei rei accessit, licet nullum in eo uitium sit, redhibetur.

34 Africanus libro sexto quaestionum. Cum eiusdem generis plures res simul [B. 19, 10, 34 **S*
ueneant, ‖ ueluti comoedi uel chorus, referre ait, in uniuersos an in singulos pretium con- f. 303
stituatur, ut scilicet interdum una, interdum plures uenditiones contractae intellegantur:

F[*P*(*V*, *qui redit a u. 13* mancipium, *U*)]

[1] tale praestare oportere *del.* (*similiter Hal.*)

1 quaeri] quaeritur P^a 2 queritur *PU* 5 uenditionem *PU* 7 consuetudines P^a 9 nacio *PU*, ratio *F* 16 comuenerit *F* 19 mora fuerit *P* 25 iubetur *om.* P^aV^a 27 eadem] ea P^aV^a 28 sticho P^a 31 in uenditione] inuentione P^a 35 uénierit ... peculio *om.* F^1 | sanas P^a 36 se'd' F^b 37 certa quantitate P^a, cetera quantitatem V^a? 38 ueni r'erit F^b | 'a'edicto F^b 39 hereditatem *P* 40 et in] in PV^a, et *U* 44 comoedi] commodi F^1

quod uel eo quaeri pertinere, ut, si quis eorum forte morbosus uel uitiosus sit, [1]uel omnes
1 simul redhibeantur. Interdum etsi in singula capita pretium constitutum sit, tamen una
emptio est, ut propter unius uitium omnes redhiberi possint uel debeant, scilicet cum manifestum erit non nisi omnes quem empturum uel uenditurum fuisse, ut plerumque circa comoedos uel quadrigas uel mulas pares accidere solet, ut neutri non[2] nisi omnes habere expediat.

35 Ulpianus libro primo ad edictum aedilium curulium. Plerumque propter [B. 19, 10, 35] E
morbosa mancipia etiam non morbosa redhibentur, si separari non possint sine magno incommodo uel ad pietatis rationem offensam[3]. quid enim, si filio retento parentes redhibere maluerint[4] uel contra? quod et in fratribus et in personas contubernio sibi coniunctas obseruari oportet.

36 Pomponius libro uicesimo tertio ad Sabinum. Si plura mancipia uno pretio [B. 19, 10, 36] *S
uenierint et de uno eorum aedilicia actione utamur, ita demum pro bonitate eius aestimatio fiet, si confuse uniuersis mancipiis constitutum pretium fuerit: quod si singulorum mancipiorum constituto pretio uniuersa tanti uenierunt, quantum ex consummatione singulorum fiebat, tunc cuiusque mancipii pretium, seu pluris seu minoris id esset, sequi debemus.

37 Ulpianus libro primo ad edictum aedilium curulium. Praecipiunt aediles, [B. 19, 10, 37] E
ne ueterator pro nouicio ueneat. et hoc edictum fallaciis uenditorum occurrit: ubique enim curant aediles, ne emptores a uenditoribus circumueniantur. ut ecce plerique solent mancipia, quae nouicia non sunt, quasi nouicia distrahere ad hoc, ut pluris uendant: praesumptum est enim ea mancipia, quae rudia sunt, simpliciora esse et ad ministeria aptiora et dociliora et ad omne ministerium habilia: trita uero mancipia et ueterana difficile est reformare et ad suos mores formare. quia igitur uenaliciarii sciunt facile decurri ad nouiciorum emptionem, idcirco interpolant ueteratores et pro nouiciis uendunt. quod ne fiat, hoc edicto aediles denuntiant: et ideo si quid ignorante emptore ita uenierit, redhibebitur.

38 Idem libro secundo ad edictum aedilium curulium. Aediles aiunt: [Pott. 14, 4. B. 19, 10, 38] E
'Qui iumenta uendunt, palam recte dicunto, quid in quoque eorum morbi uitiique sit, uti'que optime ornata uendendi causa fuerint, ita emptoribus tradentur[5]. si quid ita factum 'non erit, de ornamentis restituendis iumentisue ornamentorum nomine redhibendis in diebus 'sexaginta, morbi autem uitiiue causa inemptis faciendis in sex mensibus, uel quo [(Pott.)]
'minoris cum uenirent fuerint, in anno iudicium dabimus. si iumenta paria simul uenierint 'et alterum in ea causa fuerit, ut redhiberi debeat, iudicium dabimus, quo utrumque redhi-
1 2 'beatur'. Loquuntur aediles in hoc edicto de iumentis redhibendis. Causa autem huius edicti
3 eadem est, quae mancipiorum redhibendorum. Et fere eadem sunt in his, quae in mancipiis, quod ad morbum uitiumue attinet: quidquid igitur hic[6] diximus, huc erit transferendum. et si mortuum fuerit iumentum, pari modo redhiberi poterit, quemadmodum manci-
4 pium potest. Iumentorum autem appellatione an omne pecus contineatur, uideamus. et difficile est, ut contineatur: nam aliud significant iumenta, aliud significatur pecoris appel-
5 latione. Idcirco elogium huic edicto subiectum est, cuius uerba haec sunt: 'quae de iumen-
6 'torum sanitate diximus, de cetero quoque pecore omni uenditores faciunto'. Unde dubitari desiit, an hoc edicto boues quoque contineantur: etenim iumentorum appellatione non con-
7 tineri eos uerius est, sed pecoris appellatione continebuntur. Sed enim sunt quaedam, quae in hominibus quidem morbum faciunt, in iumentis non adeo: ut puta si ‖ mulus castratus f. 303'

F[P(VU)]

[1] uel is solus *ins.* [2] non *del.* (*Hal.*) [3] offensa (*Hal.*)? [4] maluerim? [5] traduntor (*Hal.*)? [6] hic] illic (*edd.*)?

3 'h'om'i'nes F^b 8 non *bis* P^a 10 fratribus] *sic nec quicquam mutatum F* 16 debebit F^2PVU 17 praecipuunt *P* 20 ad hoc] F^1, ad hoc scilicet F^2PU 21 misteria *P* 23 uenalici'n'arii F^b 24 pro nouitus P^aU^a? 25 denunciat P^a, enunciant V^aU^a 27 dicunto] dictus P^a?, dicant P^bVU^b, *inc.* U^a 28 tradentur] F^1PV^aU, tradantur F^2V^b 29 non *om.* P^aV^aU | erit'a' de F^b 32 debe'a't F^b 33 'a'edicto F^b | rediuendi causa P^aU^a 36 fuerit] F^bP^bU, fuerint F^aP^a 37 uideamus ... 38 contineatur *om.* P^aV^a 40 quoque] quippe P^a | faciunt *PVU* 41 an] ac P^aV^a 42 'u'e-rius F^b 43 in omnibus P^a

est, neque morbi neque uitii quid habere uidetur, quia neque de fortitudine quid eius detrahitur neque de utilitate, cum ad generandum numquam sit habilis. Caelius quoque scribit non omnia animalia castrata ob id ipsum uitiosa esse, nisi propter ipsam castrationem facta sunt inbecilliora: et ideo mulum non esse uitiosum. idem refert Ofilium existimasse equum castratum sanum esse, sicuti spado quoque sanus est, sed si emptor ignorauit, uenditor
8 scit, ex empto esse actionem: et uerum est quod Ofilius. Quaesitum est, si mula talis sit, ut transiungi non possit, an sana sit. et ait Pomponius sanam esse: plerasque denique car-
9 rucharias tales esse, ut non possi*n*t transiungi. Idem ait, si nata sit eo ingenio aut cor-
10 pore, ut alterum iugum non patiatur, sanam non esse. Non tantum autem ob morbum uitiumue redhibitio locum habebit in iumentis, uerum etiam si contra dictum promissumue[1],
11 erit locus redhibitioni exemplo mancipiorum. Uendendi autem causa ornatum iumentum uideri Caelius ait non, si sub tempus uenditionis, hoc est biduo ante uenditionem ornatum sit, sed si in ipsa uenditione ornatum sit, aut ideo[2], inquit, uenale cum esset sic ornatum inspiceretur: semperque cum de ornamentis agitur, et in actione et in edicto adiectum est: 'uendendi causa ornata ducta esse': poterit enim iumentum ornatum itineris causa duci,
12 deinde uenire. Si plura iumen*t*a uenierint, non omnia erunt redhibenda propter unius ornamentum: nam et si uitiosum sit unum iugum, non tamen propter hoc cetera iuga redhi-
13 bebuntur. Si forte iugum mularum sit, quarum altera uitiosa est, non ex pretio tantum uitiosae, sed ex utriusque erit componendum, quanti minoris sit: cum enim uno pretio utraeque uenierint, non est separandum pretium, sed[3] quanto minoris cum ueniret utrumque
14 fuit, non alterum quod erat uitiosum. Cum autem iumenta paria uen*e*unt, edicto ['Pon. 14, 5 expressum est, ut, cum alterum in ea causa sit, ut redhiberi debeat, utrumque redhi- [('Pon.) beatur: in qua re tam emptori quam uenditori consulitur, dum iumenta non separantur. simili modo et si triga uenierit, redhibenda erit tota, et si quadriga, [4]redhibeatur. sed si duo paria mularum sint et una mula uitiosa sit uel par, solum par redhibebitur, alterum non: si tamen nondum sint paria constituta, sed simpliciter quattuor mulae uno pretio uenierint, unius erit mulae redhibitio, non omnium: nam et si polia uenierit, dicemus unum equum qui uitiosus est, non omnem poliam redhiberi oportere. haec et in hominibus dicemus pluribus uno pretio distractis, nisi si separari non possint, ut puta si tragoedi uel mimi

39 Paulus libro primo ad edictum aedilium curulium. uel fratres: *E*

40 Ulpianus libro secundo ad edictum aedilium curulium. hi enim non erunt [B. 19, 10, 40] *E* separandi. Deinde aiunt aediles: 'ne quis canem, uerrem uel minorem aprum, lupum, ursum, pantheram, leonem',

41 Paulus libro secundo ad edictum aedilium curulium. et generaliter 'aliudue [B. 19, 10, 41] *E** 'quod noceret animal, siue soluta sint, siue alligata[5], ut contineri uinculis, quo minus 'damnum inferant, non possint,

42 Ulpianus libro secundo ad edictum aedilium curulium. 'qua uulgo iter fiet, [B. 19, 10, 42] *E* 'ita habuisse uelit, ut cuiquam nocere damnumue dare possit. si aduersus ea factum erit 'et homo liber ex ea re perierit, solidi ducenti[6], si nocitum homini libero esse dicetur,

F[*P*(*VU*)]

---

[1] commissum erit *ins.* [2] aut ideo] ideo ut? [3] aestimandum *ins.* (*Krueger*) [4] quadriga *ins.* [5] ita *ins.* [6] solidos ducentos?

---

1 uideatur *P* 4 inuecilliora *F*¹ | referat *P*ᵃ | ofilius *P*ᵃ*U* 6 scit] sit *P*ᵃ*V* 7 posset *PVU* 8 possint] *P*ᵇ*V*ᵇ*U*, possit *FP*ᵃ*V*ᵃ 9 ut alterum iugum non patiatur] ἡ μὴ ἀνεχομένη μεθ' ἑτέρου ζευχθῆναι *B* (*Tipuc.*) 11 locus redhibitioni] locus redhibitio locum h. i. i. u. et. si c. dictum *P*ᵃ, locus redhibitionis *P*ᵇ, locum redhibicionis sit *U*ᵃ, locus redhibicioni sit *U*ᵇ 12 non si *om.* *P*ᵃ*V*ᵃ, nam si *U*ᵃ 13 sed si ... ornatum sit *om.* *P*ᵃ 14 que cum de] *F*², quocumque de *F*¹ (*scilicet* 'quo''cumque de *F*²), *om.* *P*ᵃ*V*ᵃ, in *P*ᵇ*V*ᵇ*U*ᵃ, cum de *U*ᵇ 15 ducta] dicta *P*ᵃ*V*ᵃ*U* 16 uenirent *P*ᵃ 20 ut'p'raeque *F*ᵇ 21 ueniunt *FPV*ᵃ*U* 22 sit ut] sit *P*ᵃ*V*ᵃ 24 si dua pasia *P*ᵃ 25 redhibeuitur *F*¹ 27 eri'n't *F*² 29 nisi si] *F*², nisi *F*¹*PU* | possunt *P*ᵃ*VU* | tr'a'goedi *F*ᵇ, tragodi *P*ᵃ 32 hic *PU*ᵃ 33 lup'r'um *F*ᵇ 36 ut] aut *PU*ᵃ, sint ut *V* 37 ferant *PVU* 39 habuisset *P*ᵃ*V*ᵃ*U*ᵃ | noceret *P*ᵃ

'quanti bonum aequum iudici uidebitur, condemnetur, ceterarum rerum, quanti damnum
'datum factumue sit, dupli'.

43 Paulus libro primo ad edictum aedilium curulium. Bouem qui cornu petit B. 19, 10, 43 *E*
uitiosum esse plerique dicunt, item mulas quae cessum dant: ea quoque iumenta, quae
1 sine causa turbantur et semet ipsa eripiunt, uitiosa esse dicuntur. Qui ad amicum domini
deprecaturus confugit, non est fugitiuus: immo etiamsi ea mente sit, ut non impetrato
auxilio domum non reuertatur, nondum fugitiuus est, quia non solum consilii, || sed et facti f. 304
2 fugae nomen est. Qui persuasu alterius a domino recessit, fugitiuus est, licet id non fuerit
3 facturus citra consilium eius qui persuasit. Si seruus meus bona fide tibi seruiens fugerit
uel sciens se meum esse uel ignorans, fugitiuus est, nisi animo ad me reuertendi id fecit.
4 Mortis consciscendae causa sibi facit, qui propter nequitiam malosque mores flagitiumue
aliquod admissum mortem sibi consciscere uoluit, non si dolorem corporis non sustinendo
5 id fecerit. Si quis seruum emerit et rapto eo ui bonorum raptorum actione quadruplum
consecutus est, deinde seruum redhibeat, reddere debebit quod accepit: sed si per eum
seruum iniuriam passus iniuriae nomine egerit, non reddet uenditori: aliter forsitan atque
6 si loris ab aliquo caeso[1] aut quaestione de eo habita emptor egerit. Aliquando etiam red-
hiberi mancipium debebit, licet aestimatoria, id est quanto minoris, agamus: nam si adeo
nullius sit pretii, ut ne expediat quidem tale mancipium domini[2] habere, ueluti si furiosum
aut lunaticum sit, licet aestimatoria actum fuerit, officio tamen iudicis continebitur, ut red-
7 dito mancipio pretium recipiatur. Si quis, cum consilium inisset fraudandorum creditorum,
redhibuerit non redhibiturus alias, nisi uellet eos fraudare, tenetur creditoribus propter
8 mancipium uenditor. Pignus manebit obligatum, etiamsi redhibitus fuerit seruus: [3]quemad-
modum, si eum alienasset aut usum fructum eius, non recte redhibetur[4] nisi redemptum,
9 sic et pignore liberatum redhibetur[5]. Si sub condicione homo emptus sit, redhibitoria actio[6]
ante condicionem exsistentem inutiliter agitur, quia nondum perfecta emptio arbitrio iudicis
imperfecta fieri non potest: et ideo etsi ex empto uel uendito uel redhibitoria ante actum
10 fuerit, expleta condicione iterum agi poterit. Interdum etiamsi pura sit uenditio, propter
iuris condicionem in suspenso est, ueluti si seruus, in quo alterius usus fructus, alterius
proprietas est, aliquid emerit: nam dum incertum est, ex cuius re pretium soluat, pendet,
cui sit adquisitum, et ideo neutri eorum redhibitoria competit.

44 Idem libro secundo ad edictum aedilium curulium. Iustissime aediles no- B. 19, 10, 44 *E*
luerunt hominem ei rei quae minoris esset accedere, ne qua fraus aut edicto aut iure[7] ci-
uili fieret: ut ait Pedius, propter dignitatem hominum: alioquin eandem rationem fuisse
et in ceteris rebus: ridiculum namque esse tunicae fundum accedere. ceterum hominis
uenditioni quiduis adicere licet: nam et plerumque plus in peculio est quam in seruo, et
1 nonnumquam uicarius qui accedit pluris est quam is seruus qui uenit. Proponitur actio ex
hoc edicto in eum cuius maxima pars in uenditione fuerit, quia plerumque uenaliciarii ita
societatem coeunt, ut quidquid agunt in commune uideantur agere: aequum enim aedilibus
uisum est uel in unum ex his, cuius maior pars aut nulla parte minor esset, aedilicias
actiones competere, ne cogeretur emptor cum multis litigare, quamuis actio ex empto cum
singulis sit pro portione, qua socii fuerunt: nam id genus hominum ad lucrum potius uel[8]

F[*P*(*VU*)]

[1] eo *ins.* [2] domi? [3] quare *ins.* [4] redhiberet? [5] redhibet? [6] actio *del.*
[7] iuri (*edd.*)? [8] uel potius (*Hal.*)?

1 uideuitur F^1 | rerum *om.* PVU^a | quanti damnum] F^1, quantum damnum $F^2P^aV^aU$, quantum dampni V^b, quanti damni P^b 4 cessum] *F et ex* Pi(*sana*) U^b, pessum PVU^a 8 fugae nomen] fuge non P^aVU^a, fugere P^bU^b 18 nullius] nullus F^aP^a, nullis U^a | domini] FP^a, dominii U^a, domino P^bU^b: ἔνθα μὴ συμφέρει τῷ ἀγοραστῇ ἔχειν αὐτόν *B* (*Tipuc.*) 21 fraudare] F^2PU^b, fraudere F^1U^a 23 redhibetur] F^1, redhibeatur F^2PU, *def.* V^a | nisi redemptum ... 24 redhibetur *om.* PVU^a? 24 sic] F^1, sit F^2PU | redhibe'a'tur F^2 32 ei] eius P^aV^a, ei *seq. spatio uacuo* U^a | ne qua] neque P^aV^a | ciuile fuerat P^a, ciuili fuit U^a 33 fuisse et] fuisset P^a, fuisse P^bVU 34 rediculum F^1 | ceterum hominis uenditioni *in litura* F^2, *inc.* F^1 36 accedis F^1 | is] id P^a, *inc.* U^a 38 equum *F*

2 turpiter faciendum pronius est. In redhibitoria uel aestimatoria potest dubitari, an, quia[1]
alienum seruum uendidit, et ob euictionem et propter morbum forte uel fugam simul teneri
potest: nam potest dici nihil interesse emptoris sanum esse, fugitiuum non esse eum, qui
euictus sit. sed interfuit emptoris sanum possedisse propter operas, neque ex postfacto
decrescat obligatio: statim enim ut seruus traditus est committitur stipulatio quanti inter-
est emptoris.

45 GAIUS libro primo ad edictum aedilium curulium. Redhibitoria actio du- B. 19, 10, 45 *Ef**
plicem habet condemnationem: modo enim in duplum, modo in simplum condemnatur uen-
ditor. nam si neque pretium neque accessionem soluat neque eum qui eo nomine obligatus
erit liberet, dupli pretii et accessionis condemnari iubetur: si uero reddat pretium et ac-
cessionem uel eum qui eo nomine obligatus est liberet, simpli uidetur[2] condemnari.

46 ‖ POMPONIUS libro octauo decimo ad Sabinum. Cum mihi redhibeas, furtis B. 19, 10, 46 *S* f. 304'
noxisque solutum esse promittere non debes, praeterquam quod iussu tuo fecerat aut eius
cui tu eum alienaueris.

47 PAULUS libro undecimo ad Sabinum. Si hominem emptum manumisisti, et B. 19, 10, 47 *S*
redhibitoriam et quanti minoris denegandam tibi Labeo ait, sicut duplae actio periret: ergo
1 et quod aduersus dictum promissumue[3] sit, actio peribit. Post mortem autem hominis
aediliciae actiones manent,

48 POMPONIUS libro uicesimo tertio ad Sabinum. si tamen sine culpa actoris B. 19, 10, 48 *S*
1 familiaeue eius uel procuratoris mortuus sit. Audiendus est is, qui de uitio uel morbo
2 serui querens retinere eum uelit. Non nocebit emptori, si sex mensum exceptione redhibi-
3 toria exclusus uelit intra annum aestimatoria agere. Ei, qui seruum uinctum uendiderit,
aedilicium edictum remitti aequum est: multo enim amplius est id facere, quam pronuntiare
4 in uinculis fuisse. In aediliciis actionibus exceptionem opponi aequum est, si emptor sciret
5 de fuga aut uinculis aut ceteris rebus similibus, ut uenditor absoluatur. Aediliciae actiones
et heredi et in heredem competunt, ut tamen et facta heredum quae postea accesserint et
6 quod[4] experiri potuerint, quaerantur[5]. Non solum de mancipiis, sed de omni animali hae
actiones competunt, ita ut etiam, si usum fructum in homine emerim, competere debeant.
7 Cum redhibitoria actione de sanitate agitur, permittendum est de uno uitio agere et prae-
8 dicere, ut, si quid aliud postea apparuisset, de eo iterum ageretur. Sim- BS. 18, 6, 8 sch. 19
plariarum uenditionum causa ne sit redhibitio, in usu est.

49 ULPIANUS libro octauo disputationum. Etiam in fundo uendito redhibitionem B. 19, 10, 49 *S*
procedere nequaquam incertum est, ueluti si pestilens fundus distractus sit: nam redhiben-
dus erit. et benignum est dicere uectigalis exactionem futuri temporis post redhibitionem
aduersus emptorem cessare.

50 IULIANUS libro quarto ex Minicio. Uaricosus sanus non est. B. 19, 10, 50 *S*

51 AFRICANUS libro octauo quaestionum. Cum mancipium morbosum uel ui- B. 19, 10, 51 *S*
tiosum seruus emat et redhibitoria uel ex empto dominus experiatur, omnimodo scientiam
serui, non domini spectandam esse ait, ut nihil intersit, peculiari an domini nomine emerit
et certum incertumue mandante eo emerit, quia tunc et illud ex bona fide est seruum,
cum quo negotium sit gestum, deceptum non esse, et rursus delictum eiusdem, quod in

F[*P*(*VU*)]

---

[1] qui (*u. i.*)? [2] iubetur (*Voorda*)? [3] commissum *ins.* [4] quod] ex quo (*Krueger*)?
[5] quaeratur?

---

1 quia] *sic nec quicquam em. F*, qui P^b 2 ob *om.* F^1 4 operans P^a, *inc.* U^a 10 accessiones F^1 20 audiendus est is qui de uitio uel morbo serui querens retinere eum uelit] ὁ κινῶν τὴν ἀντιστρέφουσαν δύναται παρακρατεῖν τὸν δοῦλον, ἕως οὗ τὸ ἱκανὸν πάθῃ *B* (*Tip.*), *ut possint uideri Graeci legisse* donec satisfactum sit *post* uelit 21 mensium *PU* 23 aedilium ed. P^a 24 edilitus P^aU^a?, edilibus U^b 26 ut] aut $P^aV^aU^a$ 27 potuerunt P^a, potuerit V^a | hae actiones] haec PU^a, hae V?U^b 28 etiam] eiam *P* 30 simplariarum uenditionum] ἐπὶ τῶν ἁπλῶν πράσεων *B* 32 uendito] uendi P^a 35 emptores *P* 36 est] sit F^1 39 ut] tunc $P^aV^aU^a$, cum tunc P^b, cum V^bU^b 40 certum] ceterum P^a

contrahendo admiserit, domino nocere debet. sed si seruus mandatu domini hominem
1 emerit, quem dominus uitiosum esse sciret, non tenetur uenditor. Circa procuratoris personam, cum quidem ipse scierit morbosum uitiosum esse, non dubitandum, quin, quamuis ipse domino mandati uel negotiorum gestorum actione sit obstrictus, nihilo magis eo nomine agere possit: at cum ipse ignorans esse uitiosum mandatu domini qui id sciret emerit et redhibitoria agat, ex persona domini utilem exceptionem ei non putabat opponendam.

52 Marcianus libro quarto regularum. Si furtum domino seruus fecerit, non [B. 19, 10, 52] *S* est necesse hoc in uenditione serui praedicere nec ex hac causa redhibitio est: sed si dixerit hunc furem non esse, ex illa parte tenebitur, quod dixit promisitue.

53 Iauolenus libro primo ex posterioribus Labeonis. Qui tertiana [Ῥοπ. 19, 19. B. 19, 10, 53] *Sf* aut quartana febri aut podagra uexarentur quiue comitialem morbum haberent, ne quidem his diebus, quibus morbus uacaret[1], recte sani dicentur.

54 Papinianus libro quarto responsorum. Actioni redhibitoriae non est locus, [B. 19, 10, 54] *P* si mancipium bonis condicionibus emptum fugerit, quod ante non fugerat.

55 Idem libro duodecimo responsorum. Cum sex menses utiles, quibus experiundi [B. 19, 10, 55] *P* potestas fuit, redhibitoriae actioni praestantur, non uidebitur potestatem experiundi habuisse, qui uitium fugitiui latens ignorauit: non idcirco tamen dissolutam ignorationem emptoris excusari oportebit.

56 Paulus libro primo quaestionum. Latinus Largus: quaero, an fide- [B. 19, 10, 56. Ep. 19, 3] *P* iussori emptionis || redhiberi mancipium possit. respondi, si in uniuersam causam fide- f. 305 iussor sit acceptus, putat Marcellus posse ei fideiussori redhiberi.

57 Idem libro quinto quaestionum. Si seruus mancipium emit et dominus red- [B. 19, 10, 57] *P* hibitoria agat, non aliter ei uenditor daturus est, quam si omnia praestiterit quae huic actioni continentur et quidem solida, non peculio tenus: nam et si ex empto dominus agat,
1 nisi pretium totum soluerit, nihil consequitur. Quod si seruus uel filius uendiderit, redhibitoria in peculium competit. in peculio autem et causa redhibitionis continebitur: nec nos moueat, quod antequam reddatur seruus non est in peculio (non enim potest esse in peculio seruus, qui adhuc emptoris est): sed causa ipsius redhibitionis in peculio computatur: igitur si seruus decem milibus emptus quinque milibus sit, haec quoque in peculio esse dicemus. hoc ita, si nihil domino debeat aut ademptum peculium non est: quod si plus domino debeat, eueniet, ut hominem praestet et nihil consequatur.

58 Idem libro quinto responsorum. Quaero, an, si seruus apud emptorem fugit [B. 19, 10, 58] *Pf* et in causa redhibitionis esse pronuntiatus fuerit, non prius uenditori restitui debeat, quam rerum ablatarum a seruo aestimationem praestiterit. Paulus respondit uenditorem cogendum non tantum pretium serui restituere, sed etiam rerum ablatarum aestimationem, nisi
1 si pro his paratus sit seruum noxae nomine relinquere. Item quaero, si nolit aestimationem et pretia rerum[2] restituere, an seruus retinendus sit et danda sit actio de peculio uel[3] de pretio redhibiti serui ex duplae stipulatione. Paulus respondit de pretio serui repetendo competere actionem etiam ex duplae stipulatione: de rebus per furtum ablatis iam respon-
2 sum est. Seruum dupla emi, qui rebus ablatis fugit: mox inuen- [BS. 22, 1, 7. Ep. 16, 22. 27 n.] tus praesentibus honestis uiris interrogatus, an et in domo uenditoris fugisset, respondit fugisse: quaero, an standum sit responso serui. Paulus respondit: si et alia indicia prioris fugae non deficiunt, tunc etiam serui responso credendum est.

F[*P*(*VU*)]

---

[1] morbis uacarent (*similiter Hal.: u. i.*)? [2] aestimationem rerum et pretium? [3] de peculio uel *del.* (*Cuiacius*)

---

3 sciret P^aU 8 est necesse] esse *PVU* | nec] ne P^a 9 furem *om.* P^aV^a 10 qui] qui a *PU* 12 quibus morbus uacaret] quibus morbis uacarent *et praestat et magis conuenit Graecis:* ὁ τριταΐζων ἢ τεταρταΐζων καὶ ὁ ποδαγρὸς καὶ ὁ δαιμονιζόμενος οὔτε τὸν καιρόν, ἐν ᾧ σχολάζουσιν, ὑγιαίνειν δοκοῦσι *B* (*Tipuc.*), οἱ νοσοῦντες ἐν τῇ ἀνακωχῇ τοῦ πάθους οὐ δοκοῦσιν ὑγιεῖς εἶναι Ῥοπ. 16 uideuitur F^1 18 excausari *FU* 23 praestiterint FP^a 24 continetur P^a 27 esse *om.* V^aU^a, *inc.* P^a 31 et *om.* P^aV^a 32 fuget *P* 33 restitui 'non' debeat F^2 36 nisi si] nisi *PU* 37 retinendus] F^1, restituendus *superscripsit neque illud deleuit* F^2, restituendus retinendus *PVU*

59 ULPIANUS libro septuagesimo quarto ad edictum. Cum in ea causa est uenditum mancipium, ut redhiberi debeat, iniquum est uenditorem pretium redhibendae rei consequi. *E
1 Si quis duos homines uno pretio emerit et alter in ea causa est, ut redhibeatur, [B. 19, 10, 59] deinde petatur pretium totum, exceptio erit obicienda: si tamen pars pretii petatur, magis dicetur non nocere exceptionem, nisi forte ea sit causa, in qua propter alterius uitium utrumque mancipium redhibendum sit.

60 PAULUS libro sexagesimo nono ad edictum. Facta redhibitione omnia in integrum restituuntur, perinde ac si neque emptio neque uenditio intercessit[1]. *E

61 ULPIANUS libro octogesimo ad edictum. Quotiens de seruitute agitur, uictus [B. 19, 10, 61] tantum debet praestare, quanti minoris emisset emptor, si scisset hanc seruitutem impositam. *E

62 MODESTINUS libro octauo differentiarum. Ad res donatas edictum aedilium [B. 19, 10, 62] curulium non pertinere dicendum est: etenim quid se restituturum donator repromittit, quando nullum pretium interueniat? quid ergo si res ab eo cui donata est melior facta sit, numquid quanti eius qui meliorem fecit interest donator conueniatur? quod minime dicendum est, ne eo casu liberalitatis suae donator poenam patiatur. itaque si qua res donetur, necesse non erit ea repromittere, quae in rebus uenalibus aediles repromitti iubent. sane de dolo donator obligare se et debet et solet, ne quod benigne contulerit fraudis consilio reuocet. *E

63 ULPIANUS libro primo ad edictum aedilium curulium. Sciendum est ad uen- [B. 19, 10, 63] ditiones solas hoc edictum pertinere non tantum mancipiorum, uerum ceterarum quoque rerum. cur autem de locationibus nihil edicatur, mirum uidebatur: haec tamen ratio ‖ redditur uel quia numquam istorum de hac re fuerat iurisdictio uel quia non similiter locationes ut uenditiones fiunt. *E f. 305'

64 POMPONIUS libro septimo decimo epistularum. Labeo scribit, si uno pretio [B. 19, 10, 64] plures seruos emisti et de uno agere uelis, interaestimationem seruorum proinde fieri debere, atque ut fieret in aestimationem bonitatis agri, cum ob euictam partem fundi agatur. A
1 Idem ait, si uno pretio plures seruos uendidisti sanosque esse promisisti et pars dumtaxat
2 eorum minus sana sit, de omnibus[2] 'aduersus dictum promissum' recte *agi*. Ibidem ait errare et fugere iumentum posse, nec tamen erronem aut fugitiuum esse agi posse.

65 UENULEIUS libro quinto actionum. Animi potius quam corporis uitium est, ueluti si ludos adsidue uelit spectare aut tabulas pictas studiose intueatur, siue etiam mendax[3] aut A
1 similibus uitiis teneatur. Quotiens morbus sonticus nominatur, eum significari Cassius ait, qui noceat: nocere autem intellegi, qui perpetuus est, non qui [Iauol. ex Cass. D. 50, 16, 113] tempore finiatur: sed morbum sonticum eum uideri, qui inciderit in hominem postquam is
2 natus sit: sontes enim nocentes dici. Seruus tam ueterator quam nouicius dici [B. 19, 10, 65] potest. sed ueteratorem non spatio seruiendi, sed genere et causa aestimandum Caelius ait: nam quicumque ex uenalicio nouiciorum emptus alicui ministerio praepositus sit, statim eum ueteratorum numero esse: nouicium autem non tirocinio animi, sed condicione seruitutis intellegi. nec ad rem pertinere, Latine sciat nec ne: nam[4] ob id ueteratorem esse, si liberalibus studiis eruditus sit.

F[P(VU)]

---

[1] intercessisset (*Hal.*)? [2] de omnibus *firmant B, sed del.* (*cf. h. t. l. 38* § *14: glossa est adscr. ad promissum*) [3] sit *ins.* (*Hal.*) [4] nam] nec (*u. i.*)?

3 est] F^1, sit F^2PU 4 obiciendo F^1 13 enim P^a, eo V^bU^b, *inc.* V^aU^a | quid] quod *PVU* | restiturum uel donator P^a 14 interuenit P^aU 17 ea repromittere] eas res promittere P^a, *inc.* U^a | in *om.* P^a 18 sane ... debet *om.* P^aV^a | 'do'nator F^2 | solent P^aV^a | benigne] benage P^a | fraudi's' F^2, fraudes U^a 19 reuocet] reuocate P^a 23 iurisdictio] P^bU^b, iurisdictione FP^a, iurisdictionem U^a 29 aduersis P^a | agi] ait FP^a, agit P^bVU 30 errorem P^aV^a 31 corpore F^1 32 uelit] lit P^a 34 intelligitur PU^a 35 is natus] *F cum B* (*Tip.*): μετὰ τὸ τεχθῆναι, si natus P^aV, sanatus P^bU^a, natus U^b 36 sontes] sonte si P^a, sonte sic P^b | dici] F^1, dicuntur F^2PVU 37 sed et ueteratorem *P* 40 nam] FP^aV^a?*U cum B:* ὁ δὲ παιδευθεὶς ἐλευθέρια σπουδάσματα κατ' αὐτὸ τοῦτο ἔμπειρός ἐστιν, nec P^bV^b 41 si] *om.* P^aV^a, ubi V^bU

II.

℞ DE EUICTIONIBUS ET DUPLAE STIPULATIONE ℞ *SEPSEP*

1 ULPIANUS libro uicesimo octauo ad Sabinum. Siue tota res euincatur siue pars, habet regressum emptor in uenditorem. sed cum pars euincatur, si quidem pro indiuiso euincatur, regressum habet pro quantitate euictae partis: quod si certus locus sit euictus, non pro indiuiso portio fundi, pro bonitate loci erit regressus. quid enim, si quod fuit in agro pretiosissimum, hoc euictum est, aut quod fuit in agro uilissimum? aestimabitur loci qualitas, et sic erit regressus. [B. 19, 11, 1] *S*

2 PAULUS libro quinto ad Sabinum. Si dupla non promitteretur et eo nomine agetur, dupli condemnandus est reus. [B. 19, 11, 2] *S*

3 IDEM libro decimo ad Sabinum. Cum in uenditione serui peculium semper exceptum esse intellegitur, is homo ex peculio summam quandam secum abstulerat. si propter hanc causam furti cum emptore actum sit, non reuerteretur emptor ad uenditorem ex stipulatione duplae, quia furtis noxisque solutum esse praestari debet uenditionis tempore, haec autem actio postea esse coeperit. [B. 19, 11, 3] *S*

4 ULPIANUS libro trigesimo secundo ad edictum. Illud quaeritur, an is qui mancipium uendidit debeat fideiussorem ob euictionem dare, quem uolgo auctorem secundum uocant. et est relatum non debere, nisi hoc nominatim actum est. 1 Si impuberis nomine tutor uendiderit, euictione secuta Papinianus libro tertio responsorum ait dari in eum cuius tutela gesta sit utilem actionem, sed adicit in id demum, quod rationibus eius accepto latum est. sed an in totum, si tutor soluendo non sit, uideamus: quod magis puto: neque enim male contrahitur cum tutoribus. [B. 19, 11, 4] *S*

5 PAULUS libro trigesimo tertio ad edictum. Serui uenditor peculium accessurum dixit. si uicarius euictus sit, nihil praestaturum uenditorem Labeo ait, quia siue non fuit in peculio, non accesserit, siue fuerit, iniuriam a iudice emptor passus est: aliter atque si nominatim seruum accedere dixisset: tunc enim praestare deberet in peculio eum esse. [B. 19, 11, 5] *S*

6 GAIUS libro decimo ad edictum prouinciale. Si fundus uenierit, ex consuetudine eius regionis in qua negotium gestum est pro euictione caueri oportet. [B. 19, 11, 6] *S*

7 IULIANUS libro tertio decimo digestorum. Qui a pupillo substitutum ei seruum emerit, agere cum substituto ex empto potest et ex stipulatu de euictione, cum neutram earum actionum aduersus pupillum habere potuerit. [B. 19, 11, 7] *S*

8 || IDEM libro quinto decimo digestorum. Uenditor hominis emptori praestare debet, quanti eius interest hominem uenditoris fuisse. quare siue partus ancillae siue hereditas, quam seruus iussu emptoris adierit, euicta fuerit, agi ex empto potest: et sicut obligatus est uenditor, ut praestet licere habere hominem quem uendidit, ita ea quoque quae per eum adquiri potuerunt praestare debet emptori, ut habeat. [B. 19, 11, 8] *Sf* f. 306

9 PAULUS libro septuagesimo sexto ad edictum. Si uendideris seruum mihi Titii, deinde Titius heredem me reliquerit, Sabinus ait amissam actionem pro euictione, quoniam seruus non potest euinci: sed in ex empto actione[1] decurrendum est. [B. 19, 11, 9] *E*

10 CELSUS libro uicesimo septimo digestorum. Si quis per fundum quem cum alio communem haberet, quasi solus dominus eius esset, ius eundi agendi mihi uendiderit et cesserit, tenebitur mihi euictionis nomine ceteris non cedentibus. [B. 19, 11, 10] *Ef*

F[*P*(*VU*)]

---

[1] actionem (P^b)?

---

7 edictum FP^a | uilissimum] preciosissimum hoc edictum est uilissimum P^a | aestimauitur F^1 11 lib. xu *PU* 12 pe‘cu’lio F^2 14 fortis P^a 15 coeperit] F^1PU, coepit F^2 24 ‘e’uictus F^2 | uenditorem praestaturum *PVU* 26 deberit F^a, debebit P^b 29 pupillos P^a | ei *om.* F^a 30 ‘sub’stituto F^2 | cum ne *bis* P^a 33 homo P^aV^a 34 uicta P^a 35 q‘u’em *F*, qui P^a 38 relinquerit *P* 39 in] *sic F nec deletum est* 41 agendu F^a, agendum P^a, agendiue P^bU

11 PAULUS libro sexto responsorum. Lucius Titius praedia in Germania trans [B. 19, 11, 11 P Renum emit et partem pretii intulit: cum in residuam quantitatem heres emptoris conueniretur, quaestionem rettulit dicens has possessiones ex praecepto principali partim distractas, partim ueteranis in praemia adsignatas: quaero, an huius rei periculum ad uenditorem pertinere possit. Paulus respondit futuros casus euictionis post contractam emptionem ad uenditorem non pertinere et ideo secundum ea quae proponuntur pretium praediorum
1 peti posse. Ex his uerbis stipulationis duplae uel simplae 'eum hominem quo de agitur 'noxa esse solutum' uenditorem conueniri non posse propter eas noxas, quae publice coerceri solent.

12 SCAEUOLA libro secundo responsorum. Quidam ex parte dimidia [B. 19, 11, 12. Ep. 16, 10 Pf heres institutus uniuersa praedia uendidit et coheredes pretium acceperunt: euictis his quaero, an coheredes ex empto actione teneantur. respondi, si coheredes praesentes adfuerunt nec dissenserunt, uideri unumquemque partem suam uendidisse.

13 PAULUS libro quinto ad Sabinum. Bonitatis aestimationem faciendam, cum [B. 19, 11, 13 S pars euincitur, Proculus recte putabat, quae fuisset uenditionis tempore, non cum euinceretur:

14 ULPIANUS libro octauo decimo ad edictum. non in dimidiam quantitatem pretii: *E

15 PAULUS libro quinto ad Sabinum. sed si quid postea alluuione accessit, [B. 19, 11, 15 S
1 tempus quo accedit inspiciendum. Si usus fructus euincatur, pro bonitate fructuum aestimatio facienda est. sed et si seruitus euincatur, quanti minoris ob id praedium est, lis aestimanda est.

16 POMPONIUS libro nono ad Sabinum. Euicta re uendita ex empto erit agendum de eo quod accessit, quemadmodum ea quae empto fundo nominatim accesserunt si [B. 19, 11, 16 S
1 euicta sint, simplum praestatur. Duplae stipulatio committi dicitur tunc, cum res restituta est petitori, uel damnatus est litis aestimatione, uel possessor ab emptore conuentus ab-
2 solutus est. Si seruus, cuius nomine duplam stipulati sumus, euictus fuerit a nobis: ob id quod fugitiuus uel sanus non fuerit an agere nihilo minus possimus, quaeritur. Proculus uidendum ait, ne hoc quoque intersit, utrum tum euictus sit cum meus factus non esset, an tum cum meus factus esset: in eo enim casu quo meus factus est statim mea interest, quanto ob id deterior est, et quam actionem semel ex stipulatu habere coepi, eam nec euictione nec morte nec manumissione nec fuga serui nec ulla simili causa amitti: at si in bonis meis factus non sit, nihil ob ea quod fugitiuus sit[1] pauperior sim, utpote cum in bonis meis non sit. quod si sanum esse, erronem non esse stipulatus essem, tantum mea interesse, quantum ad praesentem usum pertineret, tametsi in obscuro esset (utpote ignorantibus nobis, quamdiu eum habiturus essem et an futurum esset, ut eum quisquam aut a me aut ab eo cui uendidissem cuiue similiter promisissem euinceret). summam autem opinionis suae hanc esse, ut tantum ex ea stipulatione consequar, quanti mea intersit aut post sti||pulationem interfuerit eum seruum fugitiuum non esse. f. 306'

17 ULPIANUS libro uicesimo nono ad Sabinum. Uindicantem uenditorem rem, [B. 19, 11, 17 S quam ipse uendidit, exceptione doli posse summoueri nemini dubium est, quamuis alio iure dominium quaesierit: improbe enim rem a se distractam euincere conatur. eligere autem emptor potest, utrum rem uelit retinere intentione per exceptionem elisa, an potius re ablata ex causa stipulationis duplum consequi.

F[P(VU)]

---

[1] quod fugitiuus sit *del.*

---

4 pr'a'emia F^b | adsignata P^aU^a 5 po's't F^2 7 uer'o'bis F^b 8 noxa] *PVU*, noxae *F* 12 tenentur P^a 15 pars uincitur P^a 17 allubione F^1 | accesserit *PVU* 18 accidit *PVU* 19 seruitus] *Cuiacius cum Graecis:* δουλείας δὲ ἐκνικηθείσης *B* (Πεῖρα), εἰ χρῆσις καρπῶν ἐκνικᾶται ἢ δουλεία *B* (*Tipuc.*), seruus *libri nostri* | litis P^aU^a 25 a nobis] an P^bV^bU, *inc.* P^aV^a 26 fugitibus *F* 27 euictum P^a 28 tum] tunc PU^b 29 nec euictione] nec obiectione V^a, nec obiectionem U^a, nec ob euictionem P^bV^b, *inc.* P^a 31 sim] F^aP^bU, sit F^bP^a | utpute P^a, ut puta P^bVU 32 'm'eis F^2 34 habiturum P^a | essem] esse P^aV^a 35 a *om.* P^a | uendidisse P^a | promis's'issem F^2 | euinceretur PU^a? 36 tantam P^a | quati P^a | aut] ut P^a, uel P^bVU 39 possessum moueri P^a 41 elisam P^aU^a

18 PAULUS libro quinto ad Sabinum. Sed et si exceptio omissa sit aut opposita [B. 19, 11, 18] S
ea nihilo minus euictus sit, ex duplae quoque stipulatione uel ex empto potest conueniri.
19 ULPIANUS libro uicesimo nono ad Sabinum. Sed et si stipulatio nulla fuisset [B. 19, 11, 19] S
1 interposita, de ex empto actione idem dicemus. Si homo liber qui bona fide seruiebat
uenierit mihi a Titio Titiusque eum heredem scripserit quasi liberum et ipse mihi sui faciat
controuersiam, ipsum de se obligatum habebo.
20 POMPONIUS libro decimo ad Sabinum. Fundum meum obligaui, deinde alie- [B. 19, 11, 20] S
naui tibi: ut eo nomine non obligeris, si eum postea abs te emam et satis pro euictione
mihi des, excipiendum cautione, quod pro me obligatus sit, quia[1] etiam non excepto eo
agendo eo nomine contra te doli mali exceptione possim summoueri.
21 ULPIANUS libro uicesimo nono ad Sabinum. Si seruus uenditus decesserit [B. 19, 11, 21] S
antequam euincatur, stipulatio non committitur, quia nemo eum euincat, sed factum[2] hu-
1 manae sortis: de dolo tamen poterit agi, si dolus intercesserit. Inde Iulianus libro quadra-
gesimo tertio eleganter definit duplae stipulationem tunc committi, quotiens res ita amit-
2 titur, ut eam emptori habere non liceat propter ipsam euictionem. Et ideo ait, si emptor
hominis mota sibi controuersia uenditorem dederit procuratorem isque uictus litis aestima-
tionem sustulerit, stipulationem duplae non committi, quia nec mandati actionem procurator
hic idemque uenditor habet, ut ab emptore litis aestimationem consequatur: cum igitur
neque corpus neque pecunia emptori absit, non oportet committi stipulationem: quamuis,
si ipse iudicio accepto uictus esset et litis aestimationem sustulisset, placeat committi sti-
pulationem, ut et ipse Iulianus eodem libro scripsit. neque enim habere licet eum, cuius
si pretium quis non dedisset, ab aduersario auferretur: prope enim hunc ex secunda emptione,
3 id est ex litis aestimatione emptori habere licet, non ex pristina. Idem Iulianus eodem libro
scribit, si lite contestata fugerit homo culpa possessoris, damnatus[3] quidem erit possessor,
sed non statim eum ad uenditorem regressurum et ex duplae stipulatione acturum, quia
interim non propter euictionem, sed propter fugam ei hominem habere non licet: plane,
inquit, cum adprehenderit possessionem fugitiui, tunc committi stipulationem Iulianus ait.
nam et si sine culpa possessoris fugisset, deinde cautionibus interpositis absolutus esset,
non alias committeretur stipulatio, quam si adprehensum hominem restituisset. ubi igitur
litis aestimationem optulit, sufficit adprehendere: ubi cauit, non prius, nisi restituerit.
22 POMPONIUS libro primo ex Plautio. Si pro re pupilli quam emit litis aesti- [B. 19, 11, 22] *E
mationem tutor non ex pecunia pupilli, sed ex suo praestiterit, stipulatio de euictione pu-
1 pillo aduersus uenditorem committitur. Si pro euictione fundi quem emit mulier satis ac-
cepisset et eundem fundum in dotem dedisset, deinde aliquis eum a marito per iudicium
abstulisset, potest mulier statim agere aduersus fideiussores emptionis nomine, quasi mi-
norem dotem habere coepisset uel etiam nullam, si tantum maritus[4] optulisset, quanti
fundus esset.
23 ULPIANUS libro uicesimo nono ad Sabinum. Sed et si post mortem mulieris [B. 19, 11, 23] S

F [*P*(*VU*)]

---

[1] quamuis ($\overline{\text{qu}}$ *et* $\overline{\text{qa}}$ *permutata*)? [2] fatum ($P^b U^b$)? [3] damnandus ($P^b V^b$)? [4] marito?

---

1 omissa sit] omissa ait P^a 4 seruierat *PVU* 5 a titio] actio $P^a V^a$ 7 fundum meum *seq.*] περὶ τοῦ ἐὰν ἀγρὸν ὑποθέμενος τοῦτον πωλήσω καὶ εἴπω τὸν ἀγοραστὴν ὑπὸ τοῦ δανειστοῦ μὴ ἐνέχεσθαι χάριν αὐτοῦ τοῦ ἀγροῦ, ἀλλ' ἐμὲ δεφενδεύειν αὐτόν, εἶτα τοῦτον τὸν ἀγρὸν ὕστερον ἀγοράσω παρὰ τοῦ ἀγοραστοῦ καὶ ποιήσῃ μοι ἀσφάλειαν ὑπεξαιρεθῆναι τό, εἰ μὴ ἄρα ὁ δανειστὴς ἔλθῃ κινῶν *B* (*Tipuc.*): *legit interpres quod legimus nos nec negationem repperit ante* excipiendum, *sed distinxit non post* tibi, *sed post* obligeris *itaque obligationem rettulit ad rei obligatae emptionem, non ad auctoritatem uenditoris* 8 obligeris] *Bynkershoek*, obligaueris *F*, obligareris PV^b, *inc.* V^a | posteabste P^a | emat $P^a U^a$ 9 caucionem P^a 10 agendo ⌜eo⌝ F^b 12 euinciatur $F^a P^a$ | humane *F* 14 admittitur PU^a 20 ipse *bis* F^a, ipse ei $P^a U^a$ 22 auferetur $FPV^a U$ 23 haberi PU^a 24 litem contestatam P^a 28 fugis⌜set⌝ F^2 | deinde … esset *bis* F^1 29 igitur *om.* P^a 33 fungi F^1 34 aliquis] aliqua si $P^a V^a$, si aliqua si U^a 35 abstulisset] abstulisset deinde aliqua si eum a marito P^a | stastim *P* 36 haberet FP^a

euincatur, regressus erit ad duplae stipulationem, quia ex promissione maritus aduersus heredes | mulieris agere potest et ipsi ex stipulatu agere possunt. f. 307

24 Africanus libro sexto quaestionum. Non tamen ei consequens esse, ut et, [B. 19, 11, 24] S* si ipsi domino nuptura in dotem eum dederit, committi stipulationem dicamus, quamuis aeque indotata mulier futura sit, quoniam quidem, etiamsi uerum sit habere ei non licere seruum, illud tamen uerum non sit iudicio eum euictum esse. ex empto tamen contra uenditorem mulier habet actionem.

25 Ulpianus libro uicesimo nono ad Sabinum. Si seruum, cuius nomine du- [B. 19, 11, 25] S plam stipulatus sis, manumiseris, nihil ex stipulatione consequi possis, quia non euincitur, quo minus habere tibi liceat, quem ipse ante uoluntate tua perdideris.

26 Paulus libro quinto ad Sabinum. Sed hoc nomine, quod [B. 19, 11, 26. BS. 14, 1, 54 sch. 7] S libertum quis non habeat, ex uendito actionem habet, si scierit uenditor alienum se uendere. sed et[1] si ex causa fideicommissi emptor coactus fuerit eum manumittere, ex empto actionem habebit.

27 Pomponius libro undecimo ad Sabinum. Hoc iure utimur, ut exceptiones [B. 19, 11, 27] S ex persona emptoris obiectae si obstant, uenditor ei non teneatur, si uero ad personam uenditoris respicient, contra: certe nec ex empto nec ex stipulatione duplae nec simplae actio competit emptori, si exceptio ei ex facto ipsius opposita obstiterit.

28 Ulpianus libro octogesimo ad edictum. Sed si ex utriusque persona et [B. 19, 11, 28] *E auctoris et emptoris exceptiones obicientur, intererit, propter quam exceptionem iudex contra iudicauerit, et sic aut committetur aut non committetur stipulatio.

29 Pomponius libro undecimo ad Sabinum. Si rem, quam mihi alienam uen- [B. 19, 11, 29] S dideras, a domino redemerim, falsum esse quod Nerua respondisset posse te a me pretium consequi ex uendito agentem, quasi habere mihi rem liceret, Celsus filius aiebat, quia nec
1 bonae fidei conueniret et ego ex alia causa rem haberem. Si duplae stipulator ex possessore petitor factus et uictus sit, quam rem si possideret retinere potuerit, peti ita autem utiliter non poterit[2], uel ipso iure promissor duplae tutus erit uel certe doli mali exceptione
2 se tueri poterit, sed ita, si culpa uel sponte duplae stipulatoris possessio amissa fuerit. Quolibet tempore uenditori renuntiari[3] potest, ut de ea re agenda adsit, quia non praefinitur certum tempus in ea stipulatione, dum tamen ne prope ipsam condemnationem id fiat.

30 Idem libro nono decimo ad Sabinum. Si emptori, qui stipulatus sit furtis [B. 19, 11, 30] S noxisque solutum esse, heres exstiterit is, cui seruus furtum fecerit, incipit is ex stipulatu actionem habere, quemadmodum si ipse alii praestitisset.

31 Ulpianus libro quadragesimo secundo ad Sabinum. Si ita quis stipulanti [B. 19, 11, 31] S spondeat 'sanum esse, furem non esse, uispellionem non esse' et cetera, inutilis stipulatio quibusdam uidetur, quia si quis est in hac causa, impossibile est quod promittitur, si non est, frustra est. sed ego puto uerius hanc stipulationem 'furem non esse, uispellionem non esse, sanum esse' utilem esse: hoc enim continere, quod interest horum quid esse uel horum quid non esse. sed et si cui horum fuerit adiectum 'praestari', multo magis ualere stipulationem: alioquin stipulatio quae ab aedilibus proponitur inutilis erit, quod utique nemo sanus probabit.

F [*P(VU)*]

---

[1] et *del.* [2] potuerit (*edd.*)? [3] denuntiari (*edd.*)?

3 et *om.* *PVU* 5 indota P^a 7 haberet P^a? 8 libro uiiii *PVU* | seruus P^aU^a 16 si obstant] substant F^a 18 si exepto P^a | ei'us' ex F^2 19 octagesimo F^2, octuagesimo *ut saepe* *PV* 21 aut non committetur stipulatio] ut non c. st. *F*, stipulatio P^aV^a, stipulatio aut non P^bV^bU 23 posse *om.* *PVU* | a me] P^bU, amet *F*, a me et P^a: οὐκ ἀπαιτεῖς με τὸ τίμημα *B* (*Tip.*) 24 agebat *PV* | nec] non *PV* 25 causam P^a | duplem P^a 26 et uictus] uictus P^aV, euictus P^b, est euictus *U* | peti ita] *scripsi*, petita FP^a, peti P^bU: τὸ δὲ πρᾶγμα τοιοῦτον ἦν, ὅπερ νεμόμενος μὲν ἀσφαλῶς ἠδύνατο ἔχειν, ἐκπεσὼν δὲ οὐκ ἠδύνατό τινα (?) κινεῖν κατὰ τοῦ νεμομένου *B* (*Tipuc.*) 28 missa P^aV^a | quodlibet P^aU^a 33 si ipse] sub se P^a, si U^a 34 quis] qui P^a | stipulanti's' spond. F^b 35 uispellionem non esse *om.* P^aV^a: μήτε νεκροθάπτην *B* (*Tipuc.*) 36 quia] qua P^a, *om.* U^a 37 uispellionem non esse *om.* P^aV^a 38 quid *om.* F^1 40 ab dilibus P^a

32 IDEM libro quadragesimo sexto ad Sabinum. Quia dicitur, quotiens plures [B. 19, 11, 32 S res in stipulationem deducuntur, plures esse stipulationes, an et in duplae stipulatione hoc idem sit, uideamus. cum quis stipulatur 'fugitiuum non esse, erronem non esse' et cetera quae ex edicto aedilium curulium promittuntur, utrum una stipulatio est an plures? et ratio
1 facit, ut plures sint. Ergo et illud procedit, quod Iulianus libro quinto decimo [cf. D. 21, 1, 31, 16 digestorum scribit. egit, inquit, quanti minoris propter fugam serui, deinde agit propter morbum: id agendum est, inquit, ne lucrum || faciat emptor et bis eiusdem uitii aestimationem f. 307' consequatur. fingamus emptum decem, minoris autem empturum fuisse duobus, si tantum fugitiuum esse scisset emptor: haec consecutum propter fugam: mox comperisse, quod non esset sanus: similiter duobus minoris empturum fuisse, si de morbo non ignorasset: rursus consequi debebit duo: nam et si de utroque simul egisset, quattuor esset consecuturus, quia eum forte, qui neque sanus et fugitiuus esset, sex tantum esset empturus. secundum haec saepius ex stipulatu agi poterit: neque enim ex una stipulatione, sed ex pluribus agitur.

33 IDEM libro quinquagesimo primo ad Sabinum. Si seruum emero et eundem [B. 19, 11, 33 S uendidero, deinde emptori ob hoc fuero condemnatus, quia tradere non potui euictum, committitur stipulatio.

34 POMPONIUS libro uicesimo septimo ad Sabinum. Si mancipium ita emeris, [B. 19, 11, 34 S ne prostituatur et, cum prostitutum fuisset, ut liberum esset: si contra legem uenditionis faciente te ad libertatem peruenerit, tu uideris quasi manumisisse et ideo nullum aduersus
1 uenditorem habebis regressum. Si communi diuidundo mecum actum esset et aduersario seruus adiudicatus sit, quia probauit eum communem esse, habebo ex duplae stipulatione
2 actionem, quia non interest, quo genere iudicii euincatur, ut mihi habere non liceat. Duplae stipulatio euictionem non unam[1] continet, si quis dominium rei petierit et euicerit, sed et si Seruiana actione experiatur.

35 PAULUS libro secundo ad edictum aedilium curulium. Euictus autem a creditore tunc *E uidetur, cum fere spes habendi abscisa est: itaque si Seruiana actione euictus sit, committitur quidem stipulatio: sed quoniam soluta a debitore pecunia[2] potest seruum habere, si soluto pignore uenditor conueniatur, poterit uti doli exceptione.

36 IDEM libro uicesimo nono ad edictum. Naue aut domu empta singula cae- [B. 19, 11, 36 S menta uel tabulae emptae non intelleguntur ideoque nec euictionis nomine obligatur uenditor quasi euicta parte.

37 ULPIANUS libro trigesimo secundo ad edictum. Emptori duplam promitti a [B. 19, 11, 37 S uenditore oportet, nisi aliud conuenit: non tamen ut satisdetur, nisi si specialiter id actum
1 proponatur, sed ut repromittatur. Quod autem diximus duplam promitti oportere, sic erit accipiendum, ut non ex omni re id accipiamus, sed de his rebus, quae pretiosiores essent, si margarita forte aut ornamenta pretiosa uel uestis Serica uel quid aliud non contempti-
2 bile ueneat. per edictum autem curulium etiam de seruo cauere uenditor iubetur. Si simplam pro dupla per errorem stipulatus sit emptor, re euicta consecuturum eum ex empto Neratius ait, quanto minus stipulatus sit, si modo omnia facit emptor, quae in stipulatione continentur: quod si non fecit, ex empto id tantum consecuturum, ut ei promittatur quod minus in stipulationem superiorem deductum est.

38 IDEM libro secundo disputationum. In creditore qui pignus uendidit tractari [B. 19, 11, 38 S potest, an re euicta uel ad hoc teneatur ex empto, ut quam habet aduersus debitorem

F[P(VU)]

---

[1] eam *ins.* [2] emptor *ins.*

---

3 erronem non esse] *PU,* errorem non esse *F, om.* V^a 5 ut] et P^a 10 sanus's fuisse' similiter (s *deleuit m. 1*[1], fuisse *m.* 2) F^2 | ignorasse P^a 16 stipulatio] F^1PU^a, duplae stipulatio F^2, stipulatio duplae U^b 18 cum] cui P^aU^a 19 te] te et P^a, *om.* U^a 22 quia] qui P^a 24 si *om.* V^aU^a, *inc.* P^a 29 nauem aut domum P^aU^a 33 nisi 'si' F^b, nisi *PU* 34 re'i'promittatur F^2 35 pretiosior'es' essent F^2 36 pretios'i'a F^b | sirica P^a, syrica *U* | contemptibile] *fortasse post* contemptibile *excidit* uel immobile: ἐπὶ τῶν τιμιωτέρων, ἐπὶ μαργαριτῶν τυχὸν καὶ κοσμίων τιμίων καὶ ἐσθῆτος Σηρικῆς καὶ οἰκετῶν καὶ ἀκινήτων πραγμάτων *BS. 23, 1, 40 sch. 1*

actionem, eam praestet: habet autem contrariam pigneraticiam actionem. et magis est ut praestet: cui enim non aequum uidebitur uel hoc saltem consequi emptorem, quod sine dispendio creditoris futurum est?

39 IULIANUS libro quinquagesimo septimo digestorum. Minor uiginti quinque [B. 19, 11, 39] S annis fundum uendidit Titio, eum Titius Seio: minor se in ea uenditione circumscriptum dicit et inpetrat cognitionem non tantum aduersus Titium, sed etiam aduersus Seium: Seius postulabat apud praetorem utilem sibi de euictione stipulationem in Titium dari: ego dandam putabam. respondi: iustam rem Seius postulat: nam si ei fundus praetoria cognitione
1 ablatus fuerit, aequum erit per eundem praetorem et euictionem restitui. Si seruus tuus emerit hominem et eun||dem uendiderit Titio eiusque nomine duplam promiserit et tu a q. 32 f. 308 uenditore serui stipulatus fueris: si Titius seruum petierit et ideo uictus sit, quod seruus tuus in tradendo sine uoluntate tua proprietatem hominis transferre non potuisset, supererit Publiciana actio et propter hoc duplae stipulatio ei non committetur: quare uenditor quoque tuus agentem te ex stipulatu poterit doli mali exceptione summouere. alias autem si seruus hominem emerit et duplam stipuletur, deinde eum uendiderit et ab emptore euictus fuerit: domino quidem aduersus uenditorem in solidum competit actio, emptori uero aduersus dominum dumtaxat de peculio. denuntiare uero de euictione emptor seruo, non domino debet: ita enim euicto homine utiliter de peculio agere poterit: sin autem seruus
2 decesserit, tunc domino denuntiandum est. Si a me bessem fundi emeris, a Titio trientem, deinde partem dimidiam fundi a te quis petierit: si quidem ex besse quem a me acceperas semis petitus fuerit, Titius non tenebitur, si uero triens quem Titius tibi tradiderat et sextans ex besse quem a me acceperas petitus fuerit, Titius quidem pro triente, ego pro
3 sextante euictionem tibi praestabimus. Pater sciens filium suum quem in potestate habebat ignoranti emptori uendidit: quaesitum est, an euictionis nomine teneatur. respondit: qui liberum hominem sciens uel ignorans tamquam seruum uendat, euictionis nomine tenetur: quare etiam pater, si filium suum tamquam seruum uendiderit, euictionis nomine obligatur.
4 Qui statuliberum tradit, nisi dixerit eum statuliberum esse, euictionis nomine perpetuo ob-
5 ligatur. Qui seruum uenditum tradit et dicit usum fructum in eo Seii esse, cum ad Sempronium pertineat, Sempronio usum fructum petente perinde tenetur, ac si in tradendo dixisset usus fructus nomine aduersus Seium non teneri. et si re uera Seii usus fructus fuerit, legatus autem ita, ut, cum ad Seium pertinere desisset, Sempronii esset, Sempronio usum fructum petente tenebitur, Seio agente recte defugiet.

40 IDEM libro quinquagesimo octauo digestorum. Si is qui satis a me de [B. 19, 11, 40] S euictione accepit fundum a me herede legauerit, confestim fideiussores liberabuntur, quia, etiamsi euictus fuerit ab eo cui legatus fuerat, nulla aduersus fideiussores actio est.

41 PAULUS libro secundo ad edictum aedilium curulium. Si ei cui uendidi et [B. 19, 11, 41] *E duplam promissi, cum ipse eadem stipulatione mihi cauisset, heres exstiterim, euicto homine nulla parte stipulatio committitur: neque enim mihi euinci uidetur, cum uendiderim eum, neque ei cui me promissorem praestarem, quoniam parum commode dicar ipse mihi du-
1 plam praestare debere. Item si domino serui heres exstiterit emptor, quoniam euinci ei non potest nec ipse sibi uidetur euincere, non committitur duplae stipulatio. his igitur
2 casibus ex empto agendum erit. Si is, qui fundum emerit et satis de euictione acceperit et eundem fundum uendiderit, emptori suo heres exstiterit, uel ex contrario emptor uenditori heres exstiterit: an euicto fundo cum fideiussoribus agere possit, quaeritur. existimo

F[*P*(*V*, *qui deficit u.* 16 *in uerb.* actio, *U*)]

5 s'e' in F^b 9 oblatus P^aV^a 11 fuerit P^a | ideo] de eo P^aV^aU 14 tuus] ticius P^a 19 decesserat P | denunciandus P^aU^a 20 bessem P^a, *inc.* U^a 21 semis] emis P^a | tradiderit P^a 22 bessem P^a | trientem P^a 26 si] *om.* P^a, qui P^bU 27 qui ... obligatur *suppl.* F^2: ὑπόκειται τῇ ἐκνικήσει ... ὁ ὑπὸ ὅρου ἐλευθερούμενον πωλῶν *B* (*Tip.*) 29 pertineat sempronio *om.* P^a | petentem P^a 31 fuerit] nomine fuerit P^a | legatur F^2, legat P^a | sempronio] sempronium P^a *utroque loco* 32 petente] petente perinde tenetur ac si in tradendo dixisset sempronii esset sempronium usum fructum petente P^a 37 exstiteris P^a 43 uel ex ... 44 exstiterit *om.* P^a

autem utroque casu fideiussores teneri, quoniam et cum debitor creditori [BS. 41, 1, 1 sch. 23] suo heres exstiterit, ratio quaedam inter heredem et hereditatem ponitur et intellegitur maior hereditas ad debitorem peruenire, quasi soluta pecunia quae debebatur hereditati, et per hoc minus in bonis heredis esse: et ex contrario cum creditor debitori suo exstitit heres, minus in hereditate habere uidetur, tamquam ipsa hereditas heredi soluerit. siue ergo is qui de euictione satis acceperat emptori cui ipse uendiderat, siue emptor uenditori suo heres exstiterit, fideiussores tenebuntur. et si ad eundem uenditoris et emptoris hereditas recciderit, agi cum fideiussoribus poterit.

42 PAULUS libro quinquagesimo tertio ad edictum. Si praegnas ancilla uendita [B. 19, 11, 42] *E et tradita sit, euicto partu uenditor non potest de euictione conueniri, quia partus uenditus non est.

43 IULIANUS libro quinquagesimo octauo digestorum. Uaccae emptor, [B. 19, 11, 43. Ep. 6, 36] S si uitulus qui post emptionem natus est euincatur, agere ex du|plae stipulatione non potest, f. 308' quia nec ipsa nec usus fructus euincitur. nam quod dicimus uitulum fructum esse uaccae, non ius, sed corpus demonstramus, sicuti praediorum frumenta et uinum fructum recte dicimus, cum constet eadem haec non recte usum fructum appellari.

44 ALFENUS libro secundo digestorum a Paulo epitomatorum. Scapham non uideri nauis S esse respondit nec quicquam coniunctum habere, nam scapham ipsam per se paruam nauiculam esse: omnia autem, quae coniuncta naui essent (ueluti gubernacula malus antemnae uelum), quasi membra nauis esse.

45 IDEM libro quarto digestorum a Paulo epitomatorum. Qui fundum tradiderat [B. 19, 11, 44] S iugerum centum, fines multo amplius emptori demonstrauerat. si quid ex his finibus euinceretur, pro bonitate eius emptori praestandum ait, quamuis id quod relinqueretur centum iugera haberet.

46 AFRICANUS libro sexto quaestionum. Fundum, cuius usus fructus Attii erat, [B. 19, 11, 45] S mihi uendidisti nec dixisti usum fructum Attii esse: hunc ego Maeuio detracto usu fructu tradidi. Attio capite minuto non ad me, sed ad proprietatem usum fructum redire ait, neque enim potuisse constitui usum fructum eo tempore, quo alienatus[1] esset: sed posse me uenditorem te de euictione conuenire, quia aequum sit eandem causam meam esse,
1 quae futura esset, si tunc usus fructus alienus non fuisset. Si per alienum fundum mihi uiam constitueris, euictionis nomine te obligari ait: etenim quo casu, si per proprium constituentis fundum concessa esset uia, recte constitueretur, eo casu, si per alienum concede-
2 retur, euictionis obligationem contrahit[2]. Cum tibi Stichum uenderem, dixi eum statuliberum esse sub hac condicione manumissum 'si nauis ex Asia uenerit', is autem 'si Titius consul factus fuerit' manumissus erat: quaerebatur, si prius nauis ex Asia uenerit ac post Titius consul fiat atque ita in libertatem euictus sit, an euictionis nomine teneatur[3]. respondit non teneri eum[4]: etenim dolo malo emptorem facere, cum prius exstiterit ea condicio, quam[5]
3 euictionis nomine exsoluerit. Item si post biennium liberum fore dixi, qui post annum[6] libertatem acceperit, et post biennium in libertate[7] euincatur, uel decem dare iussum dixerim quinque et is decem datis ad libertatem peruenerit, magis esse, ut his quoque casibus non tenear.

47 IDEM libro octauo quaestionum. Si duos seruos quinis a te emam et eorum [B. 19, 11, 46] S

F[P(U)]

[1] alienus (*Taur.*)? [2] contrahi (*edd.*)? [3] tenear? [4] eum *del.* [5] quam] quae me? [6] si post annum liberum fore dixi qui post biennium (*u. i.*)? [7] libertatem?

2 ratio] actio F^2PU | ponitur] proponitur F^2PU 12 uacca P^a 13 dupla P^a 14 fructum] usum fructum P^a 15 corpius P^a 19 nauis P^a 20 bembra F^a 23 relinquetur PU 24 haberat F^a 27 at'ti'tio F^2, ticio P^bU 28 quo alienatus] coalienatus P^a | posset P^aU^a 29 de *om.* P^a 33 obligationiš P^a 34 uenerat F^1 36 colsul P 38 nomine] nomine teneatur P^a | si post biennium liberum fore dixi qui post annum] annum *et* biennium *transposuit Hal. idque flagitant B* (*Tip.*): εἰ τὸν μετὰ διετίαν ἐλευθερωθῆναι κελευσθέντα εἴπω μετ' ἐνιαυτὸν ἐλευθερωθῆναι 40 is] his F 41 teneatur P^a

alter euincatur, nihil dubii fore, quin recte eo nomine ex empto acturus sim, quamuis alter decem dignus sit, nec referre, separatim singulos an simul utrumque emerim.

48 NERATIUS libro sexto membranarum. Cum fundus 'uti optimus maximusque [B. 19, 11, 47 *Sf*
'est' emptus est et alicuius seruitutis euictae nomine aliquid emptor a uenditore consecutus est, deinde totus fundus euincitur, ob eam euictionem id praestari debet quod ex duplo reliquum est: nam si aliud obseruabimus, seruitutibus aliquibus et mox proprietate euicta amplius duplo emptor quam[1] quanti emit consequeretur.

49 GAIUS libro septimo ad edictum prouinciale. *Si* ab emptore usus fructus [B. 19, 11, 48 *E*
petatur, proinde is uenditori denuntiare debet atque is a quo pars petitur.

50 ULPIANUS libro uicesimo quinto ad edictum. Si pignora ueneant per appa- [B. 19, 11, 49 *E*
ritores praetoris extra ordinem sententias sequentes, nemo umquam dixit dandam in eos actionem re euicta: sed si dolo rem uiliori pretio proiecerunt, tunc de dolo actio datur aduersus eos domino rei.

51 IDEM libro octogesimo ad edictum. Si per imprudentiam iudicis aut erro- [B. 19, 11, 50 *E*
rem emptor rei uictus est, negamus auctoris damnum esse debere: aut quid refert, sor-
dibus iudicis ‖ an stultitia res perierit? iniuria enim, quae fit emptori, auctorem non debet f. 309
1 contingere. Si Titius Stichum post mortem suam liberum esse iussum uendiderit, mortuo
deinde eo Stichus ad libertatem peruenerit, an stipulatio de euictione interposita teneat?
et ait Iulianus committi stipulationem: quamuis enim Titius[2] hoc casu denuntiari pro
2 euictione non potuisset, heredi tamen eius denuntiari potuisset[3]. Si quis locum uendiderit
et idem uenditor ab herede suo uoluntate emptoris in eo sepultus fuerit, actio de euictione
3 intercidit: hoc casu enim emptor proprietatem amittet. Non mirum autem est, ut euicto
homine de euictione teneatur heres, quamuis defunctus non similiter fuerit obstrictus, cum
et aliis quibusdam casibus plenior aduersus heredem uel heredi competat obligatio, quam
còmpetierat defuncto: ut cum seruus post mortem emptoris heres institutus est iussuque
heredis emptoris adiit hereditatem: nam actione ex empto praestare debet[4] hereditatem,
4 quamuis defuncto in hoc tantum fuit utilis ex empto actio, ut seruus traderetur. Si plures
mihi in solidum pro euictione teneantur, deinde post euictionem cum uno fuero expertus,
si agam cum ceteris, exceptione me *esse* repellendum Labeo ait.

52 IDEM libro octogesimo primo ad edictum. Sciendum est nihil interesse, ex qua causa *E*
duplae stipulatio fuerit interposita, utrum ex causa emptionis an ex alia, ut committi possit.

53 PAULUS libro septuagesimo septimo ad edictum. Si fundo tradito pars [B. 19, 11, 52 *E*
euincatur, si singula iugera uenierint certo pretio, tunc non pro bonitate, sed quanti
singula uenierint quae euicta fuerint, praestandum, etiamsi ea quae meliora fuerint euicta
1 sint. Si cum possit emptor auctori denuntiare, non denuntiasset idemque[5] uictus fuisset,
quoniam parum instructus esset, hoc ipso uidetur dolo fecisse et ex stipulatu agere non potest.

54 GAIUS libro uicesimo octauo ad edictum prouinciale. Qui alienam rem uen- [B. 19, 11, 53 *E*
didit, post longi temporis praescriptionem uel usucapionem desinit emptori teneri de euictione.
1 Si heres statuliberum, qui sub condicione pecuniae dandae liber esse iussus est, uendiderit
et maiorem pecuniam in condicione esse dixerit quam dare ei[6] iussus est, ex empto tenetur,
si modo talis est condicio, ut ad emptorem transiret, id est si heredi dare iussus est seruus:
F[*P*(*U*)]

---

[1] quam *del.* [2] titio (*P^bU^b*)? [3] potuisse (*Hal.*)? [4] heredi *ins.* [5] ideoque (*Hal.*)?
[6] ei *del.* (*edd.: litterae male geminatae*)

---

2 emerimus *P^a* 3 fundis *P^a* 4 et *om.* *F^a* | a] e *P^a* 7 quam *om. PU* 8 si *om.* *FU^a*, *post* emptore *U^b*, *inc.* *P^a*: καὶ χρήϲεωϲ ἐκνικωμένηϲ χρεωϲτεῖ ὁ ἀγοραϲτὴϲ τῷ πράτῃ προαγγέλλειν *B* (*Tip.*) 9 is a] a *P^a* 11 sententias sequentes] ἐὰν οἱ ταξεῶται τὰ ἐνέχυρα πωλήϲωϲι τοῖϲ ψηφιϲθεῖϲιν ἀκολουθοῦντεϲ *B* (*Synops.*), οἱ ταξεῶται πωλήϲαντεϲ τὸ κελεύϲει δικαϲτικῇ πιπραϲκόμενον *B* (*Tip.*) 20 heredi tamen eius denuntiari potuisset *om.* *P^a* 21 in eo] me *P^a* 22 autem] ab *P^a* 25 heres ... 26 emptoris *om.* *P^a* 29 me esse] messe *F* 34 iugero *F^1*, *om. PU* 37 uideatur *P^aU* 39 prouincialem *P* 43 serus *P^a*

nam si alii dare iussus, quamuis ueram pecuniae quantitatem dixerit, tamen, si non admonuerit alii dare iussum, euictionis nomine tenebitur.

55 ULPIANUS libro secundo ad edictum aedilium curulium. Si ideo contra [B. 19, 11, 54] *E*
emptorem iudicatum est, quod defuit, non committitur stipulatio: magis enim propter absentiam uictus uidetur quam quod malam causam habuit. quid ergo, si ille quidem contra quem iudicatum est ad iudicium non adfuit, alius autem adfuit et causam egit: quid dicemus? ut puta acceptum quidem cum pupillo tutore auctore fuit iudicium, sed absente pupillo tutor causam egit et iudicatum est contra tutorem: quare non dicemus committi stipulationem? etenim actam esse causam palam est. et satis est ab eo cui ius agendi fuit
1 causam esse actam. Praesenti autem uenditori denuntiandum est: siue autem absit, siue praesens sit et per eum fiat quo minus denuntietur, committetur stipulatio.

56 PAULUS libro secundo ad edictum aedilium curulium. Si dictum fuerit uen- [B. 19, 11, 55] *E*
dendo, ut simpla promittatur, uel triplum aut quadruplum promitteretur, ex empto perpetua actione agi poterit. non tamen, ut uulgus opinatur, etiam satisdare debet qui duplam pro-
1 mittit, sed sufficit nuda repromissio, nisi aliud conuenerit. Si compromisero et contra me data fuerit sententia, nulla mihi actio de euictione danda est aduersus uenditorem: nulla
2 enim necessitate cogente id feci. In stipulatione duplae cum homo uenditur partis adiectio
3 necessaria est, quia non potest uideri ‖ homo euictus, cum pars eius euicta est. Si, cum f. 309'
possit usu capere emptor, non cepit, culpa sua hoc fecisse uidetur: unde si euictus est
4 seruus, non tenetur uenditor. Si praesente promissore qui de euictione promisit et non
5 ignorante procuratori denuntiatum sit, promissor nihilo minus tenetur. Simili modo [(B)]
6 tenetur et qui curauit, ne sibi denuntiari possit. Sed et si nihil uenditore faciente emptor
7 cognoscere ubi esset non potuit, nihilo minus committitur stipulatio. Pupillo [B. 19, 11, 55]
etiam sine tutoris auctoritate posse denuntiari, si tutor non apparet, ex duplae stipulatione benignius receptum esse Trebatius ait.

57 GAIUS libro secundo ad edictum aedilium curulium. Habere licere rem ui- [B. 19, 11, 56] *E*
detur emptor[1] et si is, qui emptorem in euictione rei uicerit, ante ablatam uel abductam rem sine successore decesserit, ita ut neque ad fiscum bona peruenire possint neque priuatim a creditoribus distrahi: tunc enim nulla competit emptori ex stipulatu actio, quia
1 rem habere ei licet. Quod cum ita est, uideamus, num et si ab eo qui uicerit donata legataue res fuerit emptori, aeque dicendum sit ex stipulatu actionem non nasci, scilicet si antequam abduceret uel auferret donauerit aut legauerit: alioquin semel commissa stipulatio resolui non potest.

58 IAUOLENUS libro primo ex Plautio. Heres seruum non nominatim legatum [B. 19, 11, 57] *E*
tradidit et de dolo repromisit: postea seruus euictus est. agere cum herede legatarius ex testamento poterit, quamuis heres alienum esse seruum ignorauerit.

59 POMPONIUS libro secundo ex Plautio. Si res quam a Titio emi legata sit a [B. 19, 11, 58] *E*
me, non potest legatarius conuentus a domino rei uenditori meo denuntiare, nisi cessae ei fuerint actiones. uel quodam casu hypothecas habet.

60 IAUOLENUS libro secundo ex Plautio. Si in uenditione dictum non sit, quan- [B. 19, 11, 59] *E*

F[*P*(*V*, *qui denuo incipit u.* 8 tutor causam, *U*)]

---

[1] emptori (*edd.*)?

1 quamuis] quam P^a | si *om.* P^a 5 euictus *PU* 6 alius autem (*ins.* non F^a) adfuit *om.* P^a, ad iudicium ... 8 iudicatum est *om.* U^a 6 quid] qui P^aU^b 7 auctore *om.* P^a 9 actum F^1 | cui ius] cuius $P^aV^aU^a$ 10 denunciatum P^a 13 promitteretur] promittetur *P*, promittentur U^a 15 si compromisero et contra me data fuerit sententia] *F et ex Py(sana)* U^b, si sententiam P^a, sine sententia P^bU^a, sententia *V*? 17 in stipulatione ... partis *om.* F^1: δούλου πιπρασκομένου χρειῶδές ἐστιν ἐπερωτᾶν περὶ τῆς μερικῆς αὐτοῦ ἐκνικήσεως *B* (*Tipuc.*) 19 possit] post P^a, potest V^a, posset P^bV^bU 20 de uictione P^a 21 simili modo tenetur *om.* P^a 22 curabit F^1 23 pupillum ... 24 denuntiare *uidetur legisse Anonymus:* ἀπολιμπανομένου τοῦ ἐπιτρόπου κατὰ φιλάγαθον ὁ ἄνηβος παραγγέλλει *B*, *omnino male* 24 sine] siue P^a 25 benignus P^aU^a 26 ʿaʾedilium F^1 27 oblatam P^a 30 ei habere *PVU* 40 in *om.* P^a

tum uenditorem pro euictione praestare oporteat, nihil uenditor praestabit praeter simplam
euictionis nomine et ex natura ex empto actionis hoc quod interest.
61 MARCELLUS libro octauo digestorum. Si quod a te emi et Titio uendidi, [B. 19, 11, 60 E
uoluntate mea Titio tradideris, de euictione te mihi teneri, sicuti si acceptam rem tradidissem, placet.
62 CELSUS libro uicesimo septimo digestorum. Si rem quae apud te esset uen- [B. 19, 11, 61 E
1 didissem tibi: quia pro tradita habetur, euictionis nomine me obligari placet. Si [Ep. 16, 58
ei qui mihi uendidit plures heredes exstiterunt, una de euictione obligatio est omnibusque
denuntiari et omnes defendere debent: si de industria non uenerint in iudicium[1], unus
tamen ex is liti substitit, propter denuntiationis uigorem et praedictam absentiam omnibus
2 uincit aut uincitur, recteque cum ceteris agam, quod euictionis nomine uicti sint. Si [(Ep.)
fundum, in quo usus fructus Titii erat, qui ei relictus est quoad uiuet, detracto usu fructu
ignoranti mihi uendideris et Titius capite deminutus fuerit et aget Titius ius sibi esse
utendi fruendi, competit mihi aduersus te ex stipulatione de euictione actio: quippe si
uerum erat, quod[2] mihi dixisses in uenditione, recte negarem Titio ius esse utendi fruendi.
63 MODESTINUS libro quinto responsorum. Herennius Modestinus respondit [B. 19, 11, 62 Ef
non obesse ex empto agenti, quod denuntiatio pro euictione interposita non esset, si pacto
1 ei remissa esset denuntiandi necessitas. Gaia Seia fundum a Lucio Titio emerat [Ep. 16, 62
et quaestione mota fisci nomine auctorem laudauerat et euictione secuta fundus ablatus et
fisco adiudicatus est uenditore praesente: quaeritur, cum emptrix non prouocauerat, an
uenditorem poterit conuenire. Herennius Modestinus respondit, siue quod alienus fuit cum
ueniret siue quod tunc obligatus, euictus est, nihil proponi, cur emptrici aduersus uendi-
2 torem actio non competat. Herennius Modestinus respondit: si emptor appellauit et [(Ep.)
bonam causam || uitio suo ex praescriptione perdidit, ad auctorem reuerti non potest. f. 310
64 PAPINIANUS libro septimo quaestionum. Ex mille iugeribus traditis ducenta [B. 19, 11, 63 P
flumen abstulit. si postea pro indiuiso ducenta euincantur, duplae stipulatio pro parte quinta,
non quarta praestabitur: nam quod perit, damnum emptori, non uenditori attulit. si totus
fundus quem flumen deminuerat euictus sit, iure non deminuetur euictionis obligatio, non
magis quam si incuria fundus aut seruus traditus deterior factus sit: nam et e contrario
1 non augetur quantitas euictionis, si res melior fuerit effecta. Quod si modo terrae integro
qui fuerat traditus ducenta iugera per alluuionem accesserunt ac postea pro indiuiso pars
quinta totius euicta sit, perinde pars quinta praestabitur, ac si sola ducenta de illis mille
iugeribus quae tradita sunt fuissent euicta, quia alluuionis periculum non praestat uenditor.
2 Quaesitum est, si mille iugeribus traditis perissent ducenta, mox alluuio per aliam partem
fundi ducenta attulisset ac postea pro indiuiso quinta pars euicta esset: pro qua parte auctor
teneretur. dixi consequens esse superioribus, ut neque pars quinta mille iugerum neque
quarta[3] debeatur euictionis nomine, sed perinde teneatur auctor, ac si de octingentis illis
residuis sola centum sexaginta fuissent euicta: nam reliqua quadraginta, quae uniuerso
3 fundo decesserunt, pro rata nouae regionis esse intellegi. Ceterum cum pro diuiso pars
aliqua fundi euincitur, tametsi certus numerus iugerum traditus sit, tamen non pro modo,
4 sed pro bonitate regionis praestatur euictio. Qui unum iugerum pro indiuiso[4] solum ha-
F[*P*(*VU*)]

---

[1] ceteri *ins.* (*u. i.*) [2] erat quod *del.* [3] octingentorum *ins.* [4] ex fundo, cuius commune cum altero pro indiuiso *ins.* (*u. i.*)

---

1 praeter] propter *P*ᵃ*V*ᵇ, praestet *V*ᵃ 6 que eaput *P*ᵃ 8 ei] et *P*ᵃ 9 si de industria *seq.*] εἰ δὲ τῶν λοιπῶν κατὰ ῥαθυμίαν μὴ ἐρχομένων ὁ εἷς δικάσεται *B* 10 his *F* | absententiam *P*ᵃ 11 uicti] iuncti *P*ᵃ*U*ᵇ, euincti *U*ᵃ 12 quoad] cum ad *P*ᵃ | uiuet] uiuent et *P*ᵃ*V*, uiuent *P*ᵇ*U* 18 *a* gaia *l. inc.* *FVU*ᵃ 22 cur] cum *P*ᵃ*V*ᵃ 26 pro parte quinta non quarta] τὸ διπλάσιον ἐπὶ τῷ πέμπτῳ κινεῖται *B* 30 terrae] e re *P*ᵃ 31 allubionem *F* | accesserint *PVU* 33 quia] qui *P*ᵃ | allubionis *F* 37 'h'octingentis *F*², octigentis *P*ᵃ 38 uniuersa *P*ᵃ*V* 41 regisonis *P*ᵃ | praestatur *om.* *P*ᵃ | qui unum iugerum *seq*] *supplementum supra propositum suppeditant Graeci:* περὶ τοῦ παραδιδόντος τινί, ὅπερ ἔχει κοινὸν ἐξ ἀδιαιρέτου, τί δοκεῖ παραδιδόναι, τουτέστι τὸ ἥμισυ *B* (*Tip.*)

buit, tradidit, secundum omnium sententias non totum dominium transtulit, sed partem di-
midiam iugeri, quemadmodum si locum certum aut fundum similiter tradidisset.
65 IDEM libro octauo quaestionum. Rem hereditariam pignori obligatam heredes [B. 19, 11, 64] P
uendiderunt et euictionis nomine pro partibus hereditariis spoponderunt: cum alter pignus
pro parte sua liberasset, rem creditor euicit: quaerebatur an uterque heredum conueniri
possit? idque placebat propter indiuisam pignoris causam. nec remedio locus esse uide-
batur, ut per doli exceptionem actiones ei qui pecuniam creditori dedit praestarentur, quia
non duo rei facti proponerentur. sed familiae herciscundae iudicium eo nomine utile est:
nam quid interest, unus ex heredibus in totum liberauerit pignus an uero pro sua dum-
taxat portione? cum coheredis neglegentia damnosa non debet esse alteri.
66 IDEM libro uicesimo octauo quaestionum. Si, cum uenditor admonuisset [B. 19, 11, 65] P
emptorem, ut Publiciana potius uel ea actione quae de fundo uectigali proposita est expe-
riretur, emptor id facere supersedit, omnimodo nocebit ei dolus suus nec committitur stipu-
latio. non idem in Seruiana quoque actione probari potest: haec enim etsi in rem actio
est, nudam tamen possessionem auocat et soluta pecunia uenditori dissoluitur: unde fit, ut
1 emptori suo nomine non competat. Si is qui rei publicae causa afuit fundum petat, utilis
possessori pro euictione competit actio. item si priuatus a milite petat, eadem aequitas est
2 emptori restituendae pro euictione actionis. Si secundus emptor uenditorem eundemque
emptorem ad litem hominis dederit procuratorem et non restituto eo damnatio fuerit se-
cuta, quodcumque ex causa iudicati praestiterit procurator ut in rem suam datus[1], ex sti-
pulatu consequi non poterit: sed quia damnum euictionis ad personam pertinuit emptoris,
qui mandati iudicio nihil percepturus est[1], non inutiliter ad percipiendam litis aestimatio-
3 nem agetur ex uendito. Diuisione inter coheredes facta si procurator absentis interfuit et
dominus ratam habuit, euictis praediis in dominum actio dabitur, quae daretur in eum qui
negotium absentis gessit, ut quanti sua interest actor consequatur, || scilicet ut melioris f. 310'
aut deterioris agri facti causa finem pretii, quo fuerat tempore diuisionis aestimatus, de-
minuat uel excedat.
67 IDEM libro decimo responsorum. Emptori post euictionem serui [B. 19, 11, 66. Ep. 16, 63] P
quem dominus abduxit uenditor eundem seruum post tempus offerendo, quo minus praestet
quod emptoris interest, non recte defenditur.
68 IDEM libro undecimo responsorum. Cum ea condicione [B. 19, 11, 67 (cf. uol. 5 p. 918 Heimb.)] P
pignus distrahitur, ne quid euictione secuta creditor praestet: quamuis pretium emptor non
soluerit, sed uenditori cauerit, euictione secuta nullam emptor exceptionem habebit, quo
1 minus pretium soluat. Creditor, qui pro pecunia nomen debitoris per delegationem sequi
maluit, euictis pignoribus quae prior creditor accepit nullam actionem cum eo qui liberatus
est habebit.
69 SCAEUOLA libro secundo quaestionum. Qui libertatis causam excepit in [B. 19, 11, 68] P
uenditione, siue iam tunc cum traderetur liber homo fuerit, siue condicione quae testamento
1 proposita fuerit impleta ad libertatem peruenerit, non tenebitur euictionis nomine. Qui
autem in tradendo statuliberum dicit, intellegetur hanc speciem dumtaxat libertatis exci-
pere, quae ex testamento impleta condicione ex praeterito possit optingere: et ideo si prae-
sens testamento libertas data fuerit et uenditor statuliberum pronuntiauit, euictionis nomine
2 tenetur. Rursus qui statuliberum tradit, si certam condicionem pronuntiauerit, sub qua
dicit ei libertatem datam, deteriorem condicionem suam fecisse existimabitur, quia non
F[*P*(*VU*)]

[1] *uerba* ut in rem suam datus *aut transponenda post* percepturus est *u. 22 aut potius delenda*

3 libro uiiii *P*, libro uii *V* 8 sed] et $P^a V^a$ | nomine] non homine $P^a U^a$ 9 quid] quod FP^a 11 adminuisset F^1, ammanuisset U^a 13 nec] ne P^a 24 ratum P^a | quae] qui P^a 25 scilicet] at scilicet P^a 26 aut deterioris *om.* $P^a V$ | causam $FP^a U^a$ 29 eund^e^m F^b, *inc.* U^a | seruus P^a 34 sequi] P^b, siqui *F*, siquid P^a 35 euictus $P^a V^a$ 40 intelligitur *PVU* 44 existimauitur F^1

omnem causam statutae libertatis, sed eam dumtaxat quam pronuntiauerit excepisse uide-
bitur: ueluti si quis hominem dixerit decem dare iussum isque post annum ad libertatem
peruenerit, quia hoc modo libertas data fuerit: 'Stichus post annum liber esto', euictionis
3 obligatione tenebitur. Quid ergo, qui iussum decem dare pronuntiat uiginti dare debere,
nonne in condicionem mentitur? uerum est hunc quoque in condicionem[1] mentiri et ideo
quidam existimauerunt hoc quoque casu euictionis stipulationem contrahi: sed auctoritas
Seruii praeualuit existimantis hoc casu ex empto actionem esse, uidelicet quia putabat eum,
qui pronuntiasset seruum uiginti dare iussum, condicionem excepisse, quae esset in dando.
4 Seruus rationibus redditis liber esse iussus est: hunc heres tradidit et dixit centum dare
iussum. si nulla reliqua sunt quae seruus dare debeat et per hoc adita hereditate liber
factus est, obligatio euictionis contrahitur, eo quod liber homo tamquam statuliber traditur.
si centum in reliquis habet, potest uideri heres non esse mentitus, quoniam rationes red-
dere iussus intellegitur summam pecuniae quae ex reliquis colligitur iussus dare: cui con-
sequens est, ut, si minus quam centum in reliquis habuerit, ueluti sola quinquaginta, ut,
cum eam pecuniam dederit, ad libertatem peruenerit, de reliquis quinquaginta actio ex
5 empto competat. Sed et si quis in uenditione statuliberum perfusorie dixerit, condicionem
autem libertatis celauerit, empti iudicio tenebitur, si id nescierit emptor: hic enim expri-
mitur eum, qui dixerit statuliberum et nullam condicionem pronuntiauerit, euictionis qui-
dem nomine non teneri, si condicione impleta seruus ad libertatem peruenerit, sed empti
iudic*i*o teneri, si modo condicionem, quam sciebat praepositam esse, celauit: sicuti qui
fundum tradit et, cum sciat certam seruitutem deberi, perfusorie dixerit: 'itinera actus
'quibus sunt utique sunt, recte recipitur', euictionis quidem nomine se liberat, sed quia
6 decepit emptorem, empti iudicio tenetur. In fundo uendito cum modus pro- [Ep. 16, 74
nuntiatus deest, sumitur portio ex pretio, quod totum colligendum est ex omnibus iuge-
ribus dictis.

70 PAULUS libro quinto quaestionum. Euicta re ex empto actio non [B. 19, 11, 69. Ep. 16, 64 P
ad preti*um* dumtaxat recipiendum, sed ad id quod interest compe||tit: ergo et, si minor f. 311
esse coepit, damnum emptoris erit.

71 IDEM libro sexto decimo quaestionum. Pater filiae nomine fundum in dotem [B. 19, 11, 70 P
dedit: euicto eo an ex empto uel duplae stipulatio committatur, quasi pater damnum pa-
tiatur, non immerito dubitatur: non enim sicut mulieris dos est, ita patris esse dici potest
nec conferre fratribus cogitur dotem a se profectam manente matrimonio. sed uideamus,
n*e* probabilius dicatur committi hoc quoque casu stipulationem: interest enim patris filiam
dotatam habere et spem quandoque recipiendae dotis, utique si in potestate sit. quod si
emancipata est, uix poterit defendi statim committi stipulationem, cum uno casu ad eum
dos regredi possit. numquid ergo tunc demum agere possit, cum mortua in matrimonio filia
potuit dotem repetere, si euictus fundus non esset? an et hoc casu interest patris dotatam
filiam habere, ut statim conuenire promissorem possit? quod magis paterna affectio inducit.

72 CALLISTRATUS libro secundo quaestionum. Cum plures fundi specialiter no- [B. 19, 11, 71 P
minatim uno instrumento emptionis interposito uenierint, non utique alter alterius fundus
pars uidetur esse, sed multi fundi una emptione continentur. et quemadmodum, si quis
complura mancipia uno instrumento emptionis interposito uendiderit, euictionis actio in

F [*P(VU)*]

---

[1] quoque in condicionem *del.*

---

1 uideuitur F^1 4 iussus F^1 | pronuntiat uiginti dare *om.* P^aV^a 5 hunc] tunc *PU, om.* V^a 6 quodam P^a 9 seruos P^a 12 si cen'tum' F^2, sic emptum P^a 16 perfusori'e' F^2, perfuriose U^a | condicionem autem libertatis celauerit *om.* P^aV^a 17 celeruerit F^a 20 iudico *F* | propositam PV^bU, praepositum V^a 21 itinera ... 22 recte recipitur] αἱ δουλεῖαι οἷαί (*uel* ὁποῖαι) εἰσιν ἔστωσαν *B* 23 decipit PU^b | promulciatum est P^a 24 totum] actum V^a, *inc.* P^a 27 pretium] P^bV^bU, pretio FP^aV^a: εἰς ἀνάληψιν τῆς τιμῆς *B* | ergo et si minor esse coepit] *quasi esset* minoris esse *uertit Graecus:* ὅθεν ἐὰν ἥττονος γέγονεν *B* 30 an *om.* P^a 33 ne] nec FP^aU^a 34 dotam habere P^aU^a 37 esse P^a | dotam P^aU^a 38 ut] ut a P^a | conuenirent P^aU^a? | posset *PU*, possent *V*

singula capita mancipiorum spectatur, et sicut aliarum quoque rerum complurium[1] una
emptio facta sit, instrumentum quidem emptionis interpositum unum est, euictionum autem
tot actiones sunt, quot et species rerum sunt quae emptione comprehensae sunt: ita et in
proposito non utique prohibebitur emptor euicto ex his uno fundo uenditorem conuenire,
quod una cautione emptionis complures fundo*s* mercatus comprehenderit.

73 PAULUS libro septimo responsorum. Seia fundos Maeuianum et Seianum [B. 19, 11, 72] *P*
et ceteros doti dedit: eos fundos uir Titius uiua Seia sine controuersia possedit: post
mortem deinde Seiae Sempronia heres Seiae quaestionem pro praedii proprietate facere
instituit: quaero, cum Sempronia ipsa sit heres Seiae, an iure controuersiam facere possit.
Paulus respondit iure quidem propri*o*, non hereditari*o* Semproniam, quae Seiae de qua
quaeritur heres exstitit, controuersiam fundorum facere posse, sed euictis praediis eandem
Semproniam heredem Seiae conueniri posse: uel exceptione doli mali summoueri posse.

74 HERMOGENIANUS libro secundo iuris epitomarum. Si plus uel minus, quam [B. 19, 11, 73] *P*
1 pretii nomine datum est, euictione secuta dari conuenerit, placitum custodiendum est. Si
iussu iudicis rei iudicatae pignus captum per officium distrahatur, post euincatur, ex empto
contra eum qui pretio liberatus est, non quanti interest, sed de pretio dumtaxat eiusque
usuris habita ratione fructuum dabitur, scilicet si hos ei qui euicit restituere non habebat
2 necesse. Mota quaestione interim non ad pretium restituendum, sed ad rem defendendam
3 uenditor conueniri potest. Qui nomen quale fuit uendidit, dumtaxat ut sit, non ut exigi
etiam aliquid possit, et dolum praestare cogitur.

75 UENULEIUS libro sexto decimo stipulationum. Quod ad seruitutes praedio- [B. 19, 11, 74] *P*
rum attinet, si tacite secutae sunt et uindicentur ab alio, Quintus Mucius et Sabinus existi-
mant uenditorem ob euictionem teneri non posse: nec enim euictionis nomine quemquam
teneri in eo iure, quod tacite soleat accedere: nisi ut optimus maximusque esset traditus
fuerit fundus: tunc enim liberum ab omni seruitute praestandum. si uero emptor petat
uiam uel actum, uenditorem teneri non posse, nisi nominatim dixerit accessurum iter uel
actum: tunc enim teneri eum, qui ita dixerit. et uera est Quinti Muci sententia, ut qui
optimum maximumque fundum tradidit, liberum praestet, non etiam deberi alias seruitutes,
|| nisi hoc specialiter ab eo accessum[2] sit. f. 311'

76 IDEM libro septimo decimo stipulationum. Si alienam rem mihi tradideris et [B. 19, 11, 75] *P*
eandem pro derelicto habuero, amitti auctoritatem, id est actionem pro euictione, placet.

III.

℞ DE EXCEPTIONE REI UENDITAE ET TRADITAE ℞ *EP*

1 ULPIANUS libro septuagesimo sexto ad edictum. Marcellus scribit, [B. 19, 12, 1. Ep. 16, 59] *E*
si alienum fundum uendideri*s* et tuum postea factum petas, hac exceptione recte[3] repel-
1 2 lendum. Sed et si dominus fundi heres uenditori existat, idem erit dicendum. Si [(Ep.)]
quis rem meam mandatu meo uendiderit, uindicanti mihi rem uenditam nocebit haec ex-
3 ceptio, nisi probetur me mandasse, ne traderetur, antequam pretium soluatur. Celsus ait:
si quis rem meam uendidit minoris quam ei mandaui, non uidetur alienata et, si petam
4 eam, non obstabit mihi haec exceptio: quod uerum est. Si seruus merces peculiariter
F[*P*(*VU*)]

---

[1] si *ins.* [2] accessum] accessurum expressum? [3] recte] ab eo te?

---

4 proposito] posito P^a | prohibetur P^aU 5 emptionis] empturis P^a | fundo FP^a | comprehenderit] FU^a, comprehenditur PV, intelligitur U^b 8 seia sempronia P^a 10 proprie FP^aV^a | hereditaria FP^aV^a | quae *om.* F^1 11 euictus P^a 14 est] et P^aV^aU, est et P^bV^b 16 non quanti interest *om.* P^aV^a 17 habebat] FU^a, habeat PV^a, habebit V^b, habet U^b 19 ut sit non] ut sit V^a, ut sit ut non U, *om.* P^a 23 uenditores P 25 praestandus P^a 27 uerax P^aV 28 optime maximeque P^a | non ˈdˈetiam F^b 35 uendideris] PU^b, uendiderit FU^a: ἐὰν ἀλλότριον πωλήσας καὶ μετὰ ταῦτα κυριεύσας αὐτοῦ ἀπαιτῇς αὐτό B 39 uideatur P 40 eam] in eam U^a, • eam P^a | obstauit F^1 | quod] quid F^1 | mercesˈsˈ (*sic*) F^2

emerit, deinde dominus eum, priusquam proprietatem rerum nancisceretur, testamento liberum esse iusserit eique peculium praelegauerit et uenditor a seruo merces petere coeperit:
5 exceptio in factum locum habebit, quia is tunc seruus fuisset cum contraxisset. Si quis rem emerit, non autem fuerit ei tradita, sed possessionem sine uitio fuerit nactus, habet exceptionem contra uenditorem, nisi forte uenditor iustam causam habeat, cur rem uindicet: nam et si tradiderit possessionem, fuerit autem iusta causa uindicanti[1], replicatione aduersus exceptionem utetur.

2 Pomponius libro secundo ex Plautio. Si a Titio fundum emeris qui Sem- [B. 19, 12, 2] *E*
pronii erat isque tibi traditus fuerit, pretio autem soluto Titius[2] Sempronio heres exstiterit et eundem fundum Maeuio uendiderit et tradiderit: Iulianus ait aequius esse priorem[3] te tueri, quia et si ipse Titius fundum a te peteret, exceptione summoueretur et si ipse Titius eum possideret, Publiciana peteres.

3 Hermogenianus libro sexto iuris epitomatorum. Exceptio rei uenditae et [B. 19, 12, 3] *P*
traditae non tantum ei cui res tradita est, sed successoribus etiam eius et emptori secundo, etsi res ei non fuerit tradita, proderit: interest enim emptoris primi secundo rem non
1 euinci. Pari ratione uenditoris etiam successoribus nocebit, siue in uniuersum ius siue in eam dumtaxat rem successerint.

F[*P*(*VU*)]

---

[1] uindicandi (*dett.*)? [2] fuerit pretio soluto, Titius autem (*u. i.*)? [3] praetorem (*cf. D.* 44, 4, 4, 32)?

---

2 praerogauerit *P*[a] 4 ei *om. P*[a]*V*[a]*U*[a] | sine uitio ... 6 possessionem *om. P*[a], *suppl. m. ant.* 5 uenditor *om. P*[b]*VU*, *def. P*[a] 9 traditus fuerit pretio autem soluto] isque tibi traditus fuerit pretio soluto, deinde *Ulpianus in loco re gemino* 44, 4, 4, 32: ἐὰν πωλήσῃς μοι πρᾶγμα Πέτρου καὶ λαβὼν τὸ τίμημα παραδώσῃς μοι αὐτό, εἶτα γενόμενος Πέτρου κληρονόμος κ. τ. λ. *B* | sempronii hires *F*[1] 10 uendidit *PVU* 14 et *om. P*[a]*U*[a] 16 noceuit *F*[a]

LIBER UICESIMUS SECUNDUS. f. 312

I.

℞ DE USURIS ET FRUCTIBUS ET CAUSIS ET OMNIBUS ACCESSIONIBUS ET MORA ℞ *PSEA*

1 PAPINIANUS libro secundo quaestionum. Cum iudicio bonae fidei disceptatur, B. 23, 3, 1 *P*
arbitrio iudicis usurarum modus ex more regionis ubi contractum est constituitur, ita tamen,
1 ut legi non offendat. Socius si ideo condemnandus erit, quod pecuniam communem inuaserit
uel in suos usus conuerterit, omnimodo etiam mora non interueniente praestabuntur usurae.
2 Nec tamen iudex iudicii bonae fidei recte iubebit interponi cautiones, ut, si tardius sen-
tentiae condemnatus paruerit, futuri temporis pendantur usurae, cum in potestate sit actoris
iudicatum exigere. PAULUS notat: quid enim pertinet ad officium iudicis post condemna-
3 tionem futuri temporis tractatus? PAPINIANUS. Circa tutelae restitutionem pro fauore pu-
pillorum latior interpretatio facta est: nemo enim ambigit hodie, siue iudex accipiatur, in
diem sententiae, siue sine iudice tutela restituatur, in eum diem quo restituit[1] usuras prae-
stari. plane si tutelae iudicio nolentem experiri tutor ultro conuenerit et pecuniam optu-
lerit eamque obsignatam deposuerit, ex eo tempore non praestabit usuras.
2 IDEM libro sexto quaestionum. Uolgo receptum est, ut, quamuis in personam B. 23, 3, 2 *P*
actum sit, post litem tamen contestatam caus*a* praestetur: cuius opinionis ratio redditur,
quoniam quale est, cum petitur, tale dari debet ac propterea postea capt*os* fructus par-
tumque editum restitui oportet.
3 IDEM libro uicesimo quaestionum. In fideicommissi persecutione, cum post B. 23, 3, 3 *P*
iudicis sententiam moram fecisset heres, iussit imperator Marcus Antoninus, intermisso legi-
timo tempore quod condemnatis praestatur ut usque ad sententiam commoda fideicommis-
sarius accipiat. quod decretum ita accipi oportet, si ante iudicis sententiam mora non inter-
uenit: tametsi non facile euenire possit, ut mora non praecedente perueniatur ad iudicem:
sed puta legis Falcidiae rationem interuenisse. ceterum si ante, quam ad iudicem perue-
niretur, in mora heres fuit, exinde fructuum praestandorum necessitate adstrictus qua tan-
dem ratione, quoniam et sententia uictus est, legitimi temporis spatio fructibus liberabitur,
1 cum ea temporis intercapedo iudicato dilationem dare, non lucrum adferre debeat? In
his quoque iudiciis, quae non sunt arbitraria nec bonae fidei, post litem contestatam actori
causa praestanda est in eum diem, quo sententia dicitur: certe post rem iudicatam tempus
2 a fructibus dependendis immune est. Nonnumquam euenit, ut, quamquam fructus heredi-
tatis aut pecuniae usura nominatim relicta non sit, nihilo minus debeatur. ut puta si quis
rogetur post mortem suam quidquid ex bonis supererit Titio restituere: ut enim ea quae
fide bona deminuta sunt in causa fideicommissi non deprehenduntur, si pro modo cete-
F [*P*(*VU*)]

---

[1] restituitur?

---

3 et fructibus et causis *om. ind. F* 4 mora] maiora *in ind.* P^a 6 contractus P^a 10 panduntur P^a 12 tractus *PVU* 13 interpr'a'etatio F^b 15 plan'a'e F^2 18 causa] *PU*, causam *FV*: μετὰ προκάταρξιν ἀπαιτεῖται καῦσα *BS* (*Cyr.*) 19 captus FP^aU^a | partusque editus P^aU^a 22 intermisso] in commisso P^a 25 tamenetsi *P* | procedente *PU* 31 certe'm' post F^b 32 quamquam] quam P^a 34 debe'a'tur F^2 35 in fidei causa commissi *PV*, in fideicommissi causa *U* | modum P^a

rorum quoque bonorum deminuantur, ita quod ex fructibus superer it iure uoluntatis restitui
3 oportebit. Cum Pollidius a propinqua sua heres institutus rogatus fuisset filiae mulieris quidquid ex bonis eius ad se peruenisset, cum certam aetatem puella complesset, restituere, idque sibi mater ideo placuisse testamento comprehendisset, ne filiae tutoribus, sed potius necessitudini res committerentur, eundemque Pollidium fundum retinere iussisset: praefectis praetorii suasi fructus, qui bona fide a Pollidio ex bonis defunctae percepti essent, restitui debere, siue quod fundum ei tantum praelegauerat siue quod lubrico tutelae fidei-
4 commissi remedium mater praetulerat. Si auro uel argento facto per fideicommissum relicto mora interuenerit, an usurarum aestimatio facienda sit, tractari solet. plane si materiam istam ideo relinquit[1], ut ea distracta pecuniaque refecta fideicommissa soluerentur aut alimenta || praestarentur, non oportere frustrationem impunitam esse responderi oportet: f. 312' quod si forte ideo relinquit[1], ut his uasis uteretur, non sine rubore desiderabuntur usurae ideoque non exigentur.

4 Idem libro uicesimo septimo quaestionum. Si stipulatus sis rem dari uacuamque possessionem tradi, fructus postea captos actione incerti ex stipulatu propter inferiora uerba consecuturum te ratio suadet. an idem de partu ancillae responderi possit, considerandum est. nam quod ad uerba superiora pertinet, siue factum rei promittendi siue effectum per traditionem dominii transferendi continent, partus non continetur: uerum si emptor a uenditore nouandi animo ita stipulatus est, factum tradendi stipulatus intellegitur, quia non est uerisimile plus uenditorem promisisse, quam iudicio empti praestare compelleretur. sed tamen propter illa uerba 'uacuamque possessionem tradi' potest dici partus quoque rationem committi incerti stipulatione[2]: etenim ancilla tradita partum postea
1 editum in bonis suis reus stipulandi habere potuisset. Si post contractam emptionem ante interpositam stipulationem partus editus aut aliquid per seruum uenditori adquisitum est, quod ex stipulatu consequi non poterit, iudicio empti consequitur: id enim quod non transfertur in causam nouationis iure pristino peti potest. [B. 23, 3, 4 P

5 Idem libro uicesimo octauo quaestionum. Generaliter obseruari conuenit bonae fidei iudicium non recipere praestationem, quae contra bonos mores desideretur. [B. 23, 3, 5 P

6 Idem libro uicesimo nono quaestionum. Cum de in rem uerso cum herede patris uel domini ageretur et usurarum quaestio moueretur, imperator Antoninus ideo soluendas usuras iudicauit, quod eas ipse dominus uel pater longo tempore praestitisset.
1 Imperator quoque noster Seuerus filiae Flauii Athenagorae, cuius bona fuerant publicata, de fisco ideo numerari decies centena dotis nomine iussit, quod ea patrem praestitisse dotis usuras allegasset. [B. 23, 3, 6 P

7 Idem libro secundo responsorum. Debitor usurarius creditori pecuniam optulit et eam, cum accipere noluisset, obsignauit ac deposuit: ex eo die ratio non habebitur usurarum. quod si postea conuentus ut solueret moram fecerit, nummi steriles ex eo tempore non erunt. [B. 23, 3, 7 P

8 Idem libro septimo responsorum. Equis per fideicommissum relictis post moram fetus quoque praestabitur ut fructus, sed fetus secundus ut causa, sicut partus mulieris[3]. [Uat. 65. B. 23, 3, 8 P

F[*P*(*VU*)]

---

[1] reliquit (*Hal.*)? [2] ratione committi incerti stipulationem (*dett.*)? [3] [Equis per fideicommissum relictis ut fructus post mo]ram fetus quoque praestabitur: sed fetus [secundus ut causa, sicut partus mulieris,] si gregem reliquit, uel morae actio[ne nondum coepta, cum omnimodo ille gregem] relictum sequatur *Uat.* (*cf. h. t. l. 39*)

---

2 pollidius] πουπιλλος *BS* (πλ.) 4 placuisset P^aU 5 pollicidius P^a 6 sua'e'si F^b | pollicidio P^a, pollodio *U* 9 usurarum] usura P^a 12 non] nam P^aV^a 13 ideoque] eque ideo P^a, ideo *V*, et ideoque U^a 15 fructum P^a 17 considerandus P^a | su'periora' pertinet F^2 18 continet *PVU* 20 promi's'sisse F^2 22 tradita'm' F^b 32 publicata de] subugata de P^a, subligata de V^a, obligata V^b, subiugata de P^bU^a, subiugata P^aU^b 33 decie'n's cent'en'a F^2 | quod ea patrem] F^2 *cum BS* (πλ.): ἐπειδὴ ὁ πατὴρ ταύτης ἐπέγνω καταβαλεῖν (*leg.* καταβαλών), quod ea partem F^1, quod dea parte P^aU, quod (quod *om.* U^a) de ea parte P^bV^bU, *inc.* V^a

9 IDEM libro undecimo responsorum. Pecuniae faenebris, intra diem certum de- [B. 23, 3, 9] P
bito non soluto, dupli stipulatum in altero tanto supra modum legitimae usurae respondi
non tenere: quare pro modo cuiuscumque temporis superfluo detracto stipulatio uires ha-
1 bebit. Usurarum stipulatio, quamuis debitor non conueniatur, committitur. nec inutilis
legitimae usurae stipulatio uidetur sub ea condicione concepta 'si minores ad diem solutae
'non fuerint': non enim poena, sed faenus uberius iusta ratione[1] sortis promittitur. si tamen
post mortem creditoris nemo fuit cui pecunia solueretur, eius temporis inculpatam esse
moram constitit: ideo si maiores usurae prioribus petantur, exceptio doli non inutiliter
opponetur.

10 PAULUS libro secundo quaestionum. Partum post litem contestat*am* editum [B. 23, 3, 10] P
restituere possessor debet: quem non deberet restituere, si, cum mater peteretur, iam natus
fuisset, nisi specialiter et pro hoc egisset.

11 IDEM libro uicesimo quinto quaestionum. Gaius Seius qui rem publicam [B. 23, 3, 11] P
gerebat faenerauit pecuniam publicam sub usuris solitis: fuit autem consuetudo, ut intra
certa tempora non inlatis usuris grauiores infligerentur: quidam debitores cessauerunt in
soluendis usuris, quidam plus intulerunt et sic effectum est, ut omne quod usurarum no-
mine competebat etiam pro his, qui cessauerant in usuris, suppleatur. quaesitum est, ‖ an f. 313
illud, quod amplius ex consuetudine poena*e* nomine a quibusdam exactum est, ipsi Seio
proficere deberet an rei publicae lucro cederet. respondi, si Gaius Seius a debitoribus
usuras stipulatus esset, eas solas rei publicae praestari oportere, quae secundum formam
1 ab is exigi solent, etiamsi *non* omnia nomina idonea sint. Quid si seruus publicus obliga-
tionem usurarum rei publicae adquisiit? aequum est, quamuis ipso iure usurae rei publicae
debeantur, tamen pro defectis nominibus compensationem maiorum usurarum fieri, si non
sit parata res publica uniuersorum debitorum fortunam suscipere. eadem fere in tutoribus
Marcellus refert.

12 IDEM libro quarto responsorum. Seia mutuam pecuniam accepit a Septicio: [B. 23, 3, 12] P
de usuris ita conuenit: nisi sua quaque die usurae supra scripta*e* exsoluerentur uel post
tertium mensem, tunc in maiores usuras Seia teneretur, et deinceps per singulas pensiones,
si condicione data usurae non soluerentur, ea condicio obseruaretur, donec omnis summa
debita hoc nomine exsolueretur. quaero, an haec uerba 'et deinceps per singulas pensiones
'condicione data usurae non soluantur, ea condicio obseruaretur' eo pertineant, ut, quamuis
commissa sit forte prima stipulatio, non tamen in ampliorem quantitatem usurarum conue-
niri possit quam eius pensionis nomine, quae egressa est diem praestitutum. Paulus respon-
dit plures condiciones continere eam stipulationem, quae de grauioribus usuris praestandis
subiecta est, id est ut per singulas pensiones condicio inspectaretur non illatarum suis tem-
poribus leuiorum usurarum: et ideo posse euitari poenam sequentium pensionum.

13 SCAEUOLA libro primo responsorum. Qui semisses usuras promissit, per mul- [B. 23, 3, 13] P
tos annos minores praestitit: heres creditoris semisses petit. cum per debitorem non ste-
terit, quo minus minore*s* soluat, quaero an exceptio doli uel pacti obstet. respondi, si ex-
soluendis ex more usuris per tanta tempora[2] mora per debitorem non fuit, posse secundum
1 ea, quae proponerentur obstare exceptionem. Quaesitum est, an iudicio negotiorum gesto-
F[*P*(*VU*)]

---

[1] uberius tardatione (ius *male gem.*)? [2] solutis *ins.*

---

1 faenoris F^a 2 tantum P^aV^a 4 conuenitur P^a 5 stipulatio uidetur sub ea *om.* P^aV 6 iuxta ratione P^a, iuxta rationem P^bVU 10 contestatem *F* 11 non *om.* P^a | iam natus] damnatus F^1 14 faenera'uit p. p. s. u. s. f. au'tem F^2 15 non 'in'latis F^2 16 ut omne ... 17 quaesitum est *bis* F^1 18 poenae] poena FP^a 20 praestari ... 22 usurae rei publicae *om.* P^aV^aU 21 ab his *F* | non] *suppleui secundum Graecos:* κἂν μὴ τὰ πάντα χρέα ὦσιν εὔπορα *B* (*Anon.*), κἂν ... τινὲς τῶν χρεωστῶν ἐλάσωσιν εἰς ἀπορίαν *BS* (πλ.), *om. libri nostri* 23 compensationes *PU* 27 scriptaexsoluerentur FP^a 31 dato P^aV 36 l'a'euiorum *F* 37 promi's'sit F^2 38 steterat *PU* 39 minoresoluat FP^a: εἰ μὲν τὸν ἥττονα (τόκον) δέδωκεν ἀπαιτηθεὶς καὶ ὑπερτιθέμενος πρὸς τὸν μείζονα *BS* (*Steph.*) 40 per debitorem] debitorem P^a

rum uel mandati[1] pro pecunia otiosa usuras praestare debeat, cum dominus nullam pecuniam faenerauit. respondit, si eam pecuniam positam habuisset idque ex consuetudine mandantis fecisset, non debere quicquam usurarum nomine praestare.

14 PAULUS libro quarto decimo responsorum. Respondit Paulus[2] moram in sol- B. 23, 3, 14 P
1 uendo fideicommisso factam partus quoque ancillarum restituendos. Heres rogatus erat
post mortem suam sine reditu hereditatem restituere: quaesitum est, an partus ancillarum
etiam uiuo herede nati restituendi essent propter uerba testamenti, quibus de reditu solo
deducendo testator sensit. Paulus respondit ante diem fideicommissi cedentem partus ancillarum
editos fideicommisso non contineri. Neratius libro primo ita refert eum, qui similiter
rogatus esset, ut mulierem restitueret, partum eius restituere cogendum non esse,
nisi tunc editus esset, cum in fideicommisso restituendo moram fecisset. neque interesse
existimo, an ancilla specialiter an hereditas in fideicommisso sit.

15 IDEM libro sexto decimo responsorum. Respondit neque eorum fructuum, B. 23, 3, 15 P
qui post litem contestatam[3] officio iudicis restituendi sunt, usuras praestari oportere, neque
eorum, qui prius percepti quasi malae fidei possessori condicuntur.

16 IDEM libro primo decretorum. Liberalitatis in rem publicam factae usurae B. 23, 3, 16 P
1 non exiguntur. Cum usurae pretii fundi ab eo qui a fisco emerat peterentur et emptor
negaret traditam sibi possessionem, impe||rator decreuit iniquum esse usuras ab eo exigi, f. 313'
qui fructus non percepisset.

17 IDEM libro singulari de usuris. Cum quidam cauisset se quotannis quin- B. 23, 3, 17 P
cunces usuras praestaturum et, si quo anno non soluisset, tunc totius pecuniae ex die qua
mutuatus est semisses soluturum, et redditis per aliquot annos usuris mox stipulatio commissa
esset, diuus Marcus Fortunato ita rescripsit: 'Praesidem prouinciae adi, qui stipula-
'tionem, de cuius iniquitate questus es, ad modum iustae exactionis rediget'. haec constitutio
ad finitum[4] modum excedit: quid ergo? sic temperanda res est, ut in futurum dum-
1 taxat ex die cessationis crescat usura. Diuus Pius ita rescripsit: 'Parum iuste praeteritas
'usuras petis, quas omisisse te longi temporis interuallum indicat, qui[5] eas a debitore tuo,
2 'ut gratior apud eum uidelicet esses, petendas non putasti'. In tacito fideicommisso omne
emolumentum heredi auferendum et fisco praestandum diuus Pius rescripsit: ergo et usu-
3 rarum emolumentum aufertur heredi. Si pupillo non habenti tutorem fideicommissum solui
non potuit, non uideri moram per heredem factam diuus Pius rescripsit. ergo nec ei debetur,
qui quod rei publicae causa afuit uel ex[6] alia causa iusta impeditus, ex qua restitutio
indulgetur, petere non potuit: quid enim potest imputari ei, qui soluere, etiamsi uellet,
non potuit? nec simile uideri posse, quod placuit minoribus etiam in his succurri quae
non adquisierunt: usurae enim non propter lucrum petentium, sed propter moram soluen-

F[*P*(*VU*)]

[1] procurator *ins.* [2] paulus] post (*Krueger: notis* p̄ *et* p' *permutatis*) [3] percepti *ins.* (*van de Water*) [4] relata *ins.* [5] quo? [6] ex *del.*

1 otiosa] *P U cum B* (*Anon.*): ὑπὲρ τῶν ἀργῶν χρημάτων, uitiosa FP^a 2 si eam pecuniam positam habuisset] ἔχειν αὐτὰ (τὰ χρήματα) κείμενα *B* (*Anon.*) 4 moram in soluendo fideicommisso (fideicommissam P^a) factam *libri:* μόρας δὲ γενομένης *BS* (πλ.), μετὰ ὑπέρθεσιν *B* (*Anon.*) 5 restituendas P^a 8 fideicommisse P^a, *inc.* V^a 9 fideicommisse P^a 10 partus *PU* 13 fructus P^a 15 percepti] V^aU^b, perceptio *F*, percepti a PV^bU^a | quasi malae fidei possessori] *Graeci nescio quomodo substituunt bonae fidei possessorem: fructus ante litem contestatam non uenire, cum dominus uindicet a bonae fidei possessore* (παρὰ τῷ βόνα φίδε νομεῖ), *itaque condici debere, condictionem autem usuras officio iudicis non admittere docent BS,* τῶν πρὸ τῆς προκατάρξεως παρὰ τοῦ καλῇ πίστει νομέως οὐ δίδοται τόκος *B* (*Anon.*) 16 idem] F^2PU *cum B,* paulus F^1 | liberalitas P^a 17 cum usurae] cum usure non exiguntur P^a | peterantur P^a, peteretur U^a 19 fructum *P*, de furto *V* 20 singularis P^a | quin'c'u'n'ces F^2, quin...... (cunces *in litura*) P^a 21 praestaturus P^a | quo] quod P^a, quid *V* | qua'm' mutuatus F^2 22 semissem P^aV, semissem se *U* 23 adit P^a 24 inquitate P^a | es] est P^a | exacactionis P^a 25 ad finitum] F^1 *neque aliter opinor legerunt Graeci:* καὶ ἔστι μὲν ἡ διάταξις ἀσαφής *BS* (πλ.) *ex loco corrupto utcumque se expediens,* ad infinitum F^2PU 27 petit P^aU^a | quasi omisisset P^a, quas omisse U^a 29 frisco P^a | prius P^a 30 auferatur P^a 31 possit *PV* 33 ei] eis P^a 34 quo'd' placuit F^b

4 tium' infliguntur. Ex locato qui conuenitur, nisi conuenerit ut tardius pecuniae illatae
5 usuras deberet, non nisi ex mora usuras praestare debet. Fiscus ex suis contractibus
usuras non dat, sed ipse accipit: ut solet a foricariis, qui tardius pecuniam inferunt, item
6 ex uectigalibus. cum autem in loco priuati successit, etiam dare solet. Si debitores, qui
minores semissibus praestabunt usuras, fisci esse coeperunt, postquam ad fiscum transierunt,
7 semisses cogendi sunt praestare. Eos qui ex administratione rerum ciuitatium conueniuntur
usuris obnoxios esse satis no*tum* est. idem obseruatur in operum curatoribus, si pecunia
apud eos remansit. sed in ea quam redemptoribus commisserunt, etiamsi neglegenter dederint, usura eis remittitur: haec autem ita sunt, si nulla fraus arguitur: alioquin etiam
8 usurae adplicabuntur. Si dies non sit ab his, qui statuas uel imagines ponendas legauerunt, praefinitus, a praeside tempus statuendum est et nisi posuerint heredes, usuras rei publicae usque ad tertiam centesimae pendent.

18 IDEM libro tertio responsorum. Euictis agris[1], si[2] initio conuenit, ut [Uat. 17. B. 23, 3, 18] P^a
uenditor pretium restitueret, usurae quoque post euictionem praestabuntur, quamuis emptor
post dominii litem inchoatam fructus aduersario restituit[3]: nam incommodum medii tem-
1 poris emptoris damnum[4] est. Post traditam possessionem defuncto uenditore, cui [(Uat.)]
successor incertus fuit, medii quoque temporis usurae pretii, quod in causa depositi non fuit, praestabuntur.

19 GAIUS libro sexto ad legem duodecim tabularum. Uideamus, an in omnibus [B. 23, 3, 19] Pf
rebus petitis in fructus quoque condemnatur possessor. quid enim si argentum aut uestimentum aliamue similem rem, quid praeterea si usum fructum aut nudam proprietatem, cum alienus usus fructus sit, petierit? neque enim nudae proprietatis, quod ad proprietatis nomen attinet, fructus ullus intellegi potest, neque usus fructus rursus fructus eleganter computabitur. quid igitur, si nuda proprietas petita sit? ex quo perdiderit fructuarius usum fructum, aestimabuntur in petitione fructus. item si usus fructus petitus sit, Proculus ait in fructus perceptos condemnari. praeterea Gallus Aelius putat, si uestimenta aut scyphus petita sint, in fructu haec numeranda esse, quod locata ea re mercedis || nomine capi f. 314
1 potuerit[5]. Iter quoque et actus si petitus sit, uix est ut fructus ulli possint aestimari, nisi si quis commodum in fructibus numeraret, quod habiturus esset petitor, si statim eo tempore quo petisset ire agere non prohiberetur: quod admittendum est.

20 PAULUS libro duodecimo ad Sabinum. Usuras illicitas sorti mixtas ipsas tan- [B. 23, 3, 20] S
tum non deberi constat, ceterum sortem non uitiare.

21 ULPIANUS libro trigesimo quarto ad edictum. Sciendum est non omne, quod [B. 23, 3, 21] S
differendi causa optima ratione fiat, morae adnumerandum: quid enim si amicos adhibendos debitor requirat uel expediendi debiti uel fideiussoribus rogandis[6]? uel exceptio aliqua allegetur? mora facta non uidetur,

22 PAULUS libro trigesimo septimo ad edictum. si modo id ipsum non frau- [B. 23, 3, 22] S
dandi causa simuletur.

F[*P*(*VU*)]

---

[1] quanti emptoris interest iudicio empti lis aestimatur: quod *ins. Uat.* [2] ab *ins. Uat.*
[3] fructum aduersario restituat *Uat.* [4] damnum emptoris *Uat.* [5] quae ... potuerint?
[6] *eadem legerunt Graeci* (*u. i.*): uel expediendi debiti fideiussoribus corrogandis spatium?

---

3 focariis *V, inc.* P^a: ὡς ἀπὸ τῶν ἐκληπτόρων τῶν φόρων καὶ τῶν τελῶν βραδέως καταβαλλόντων *B* (*Anon.*) 7 notum] non FP^a: τόκους ἀπαιτοῦνται σιωπηρῶς *BS* (πλ.), τόκους διδόασι *B* (*Anon.*) 8 remansit sed] remansisset P^a 9 usuras P^aU^a 10 applicabuntur F^2 13 idem] F^2PU *cum B*, paulus F^1 | agnis *Uat.* 14 restitueret] P^bU *cum Uat.*, restituere FP^a, restituit *V* 15 inchoatum *Uat.* | restitui't' F^2 17 successori P^a 21 usus fructus P^a, usum fructus U^a 22 pecierint *PU*, pecierunt *V* | quod ad proprietatis *om.* P^a 23 neque] ne P^a, nec P^b 24 usus fructus P^a 26 perceptus F^1 27 haec enumeranda *P*, hoc enumerandum *U* | eam rem P^a 28 iter] uel etiam P^a, *inc.* U^a | actu P^a | si *om.* P^a 30 quo] quod P^a 31 sortis P^a 34 quid enim *seq.*] τί γάρ, ὅτι πρὸς εὐλύτωσιν τοῦ χρέους ζητεῖ φίλους ἢ ἐγγυητάς *B* (*Anon.*), ἐὰν διὰ τοῦτο τὸν ἐμὸν αἰτήσω δανειστὴν ἀναβαλέσθαι τὴν ἀπαίτησιν διὰ τὸ ἐγγυήσασθαί μέ τινας πρὸς αὐτὸν ἢ διὰ τὸ εὐτρεπίσαι με τὴν καταβολήν *BS* (πλ.) 35 debitor 'r'equirat F^b | debiti] debui P^a 37 id *om.* *P*

23 ULPIANUS libro trigesimo quarto ad edictum. Sed et si rei publicae causa [B. 23, 3, 23] S
abesse subito coactus sit, ut defensionem sui mandare non possit, moram facere non uide-
1 bitur: siue in uinculis hostiumue potestate esse coeperit. Aliquando etiam in re moram
esse decerni solet, si forte non exstat qui conueniatur.

24 PAULUS libro trigesimo septimo ad edictum. Si quis solutioni quidem mo- [B. 23, 3, 24] S
ram fecit, iudicium autem accipere paratus fuit, non uidetur fecisse moram: utique si iuste
1 2 ad iudicium prouocauit. Cum reus moram facit, et fideiussor tenetur. Mora uidetur cre-
ditori fieri, siue ipsi siue ei cui mandauerat siue ei qui negotia eius gerebat mora facta
sit: nec hoc casu per liberam personam adquiri uidetur, sed officium impleri, sicuti, cum
quis furtum mihi facientem deprehendit, negotium meum agens[1] manifesti furti actionem
mihi parat: item cum procurator interpellauerit promissorem hominis, perpetuam facit
stipulationem.

25 IULIANUS libro septimo digestorum. Qui scit fundum sibi cum alio commu- [B. 23, 3, 25] S
nem esse, fructus, quos ex eo perceperit inuito uel ignorante socio, non maiore ex parte
suos facit quam ex qua dominus praedii est: nec refert, ipse an socius an uterque eos
seuerit, quia omnis fructus non iure seminis, sed iure soli percipitur: et quemadmodum, si
totum fundum alienum quis sciens possideat, nulla ex parte fructus suos faciet, quoquo
modo sati fuerint, ita qui communem fundum possidet, non faciet suos fructus pro ea
1 parte, qua fundus ad socium eius pertinebit. In alieno fundo, quem Titius bona fide mer-
catus fuerat, frumentum seui: an Titius bonae fidei emptor perceptos fructus suos faciat?
respondi, quod[2] fructus qui ex fundo percipiuntur intellegi debet[3] propius ea accedere, quae
serui operis suis adquirunt, quoniam in percipiendis fructibus magis corporis ius ex quo
percipiuntur quam seminis, ex quo oriuntur aspicitur: et ideo nemo umquam dubitauit,
quin, si in meo fundo frumentum tuum seuerim, segetes et quod ex messibus collectum
fuerit meum fieret. porro bonae fidei possessor in percipiendis fructibus id iuris habet,
quod dominis praediorum tributum est. praeterea cum ad fructuarium pertineant fructus
a quolibet sati, quanto magis hoc in bonae fidei possessoribus recipiendum est, qui plus
iuris in percipiendis fructibus habent? cum fructuarii quidem non fiant, antequam ab eo
percipiantur, ad bonae fidei autem possessorem pertineant, quoquo modo a solo separati
fuerint, sicut eius qui uectigalem fundum habet fructus fiunt, simul atque solo separati sunt.
2 Bonae fidei emptor seuit et antequam fructus perciperet, cognouit fundum alienum esse:
an perceptione fructus suos faciat, quaeritur. respondi: bonae fidei emptor quod ad per-
cipiendos fructus intellegi debet, quamdiu euictus fundus non fuerit: nam et seruus alienus
| quem bona fide emero tamdiu mihi ex re mea uel ex operis suis adquiret, quamdiu a f. 314'
me euictus non fuerit.

26 IDEM libro sexto ex Minicio. Uenationem fructus fundi negauit esse, nisi [B. 23, 3, 26] S
fructus fundi ex uenatione constet.

27 AFRICANUS libro octauo quaestionum. Cum patri familias mora facta sit, [B. 23, 3, 27] S
iam in herede eius non quaeritur mora: nam tunc heredi proximo hereditario iure ea com-
petet ideoque ad ceteros quoque deinceps transmittitur.

28 GAIUS libro secundo rerum cotidianarum. In pecudum fructu etiam [I. 2, 1, 37. B. 23, 3, 28] S
F[P(VU)]

---

[1] negotium meum agens *fortasse non sunt Pauli* [2] quod *del.* [3] debent?

---

3 aliquando] aliquam P^a 9 sicuti] sicuti ei P^a 10 manifeste P^aV 11 fecit *PVU* 13 septimo] ui *PU* 17 quisciens FP^aU | faciet ... 20 fructus suos *om.* P^a 20 fuerit frumentum seuit *U, def.* P^a 21 quod] FVU^a, quoad P^bU^b, *inc.* P^a: ὅπερ ἐστιν ἐπὶ τοῦ οἰκέτου, ὃν βόνα φίδε τις νέμεται, τοῦτο ἐστι καὶ ἐπὶ τοῦ ἀγροῦ *BS* (πλ.) | propius ea accedere] proprius ex haccedere *V*, proprius et is accedere P^a, proprius eis accedere P^bU 23 dubitabit FP^bU^b 24 si in meo fundo frumentum tuum seuerim] ἐὰν ἐν τῷ ἐμῷ ἀγρῷ τὸν σὸν ἔσπειρον σῖτον *BS* (πλ.) 28 fiant] fuerant P^a 29 ad] a P^a 30 habent P^a | simula't'que F^2 31 bona'e' fidei F^2 33 fundus non 'fundus' fuerit F^2 | nam et] F^2U^b, manet *PV, om.* F^1, *inc.* U^a 35 uictus *P* 36 fructus] fundus P^a 39 quaeritur 'na' mora nam F^b | competet et F^1, competat F^2P^a, competit P^bU, competeret *V* 40 transmittetur *PVU* 41 cotidianarum siue aureorum F^2PU: *uide ad 17, 1, 2*

fetus est sicut lac et pilus et lana: itaque agni et haedi et uituli statim pleno[1] iure sunt
1 bonae fidei possessoris et[2] fructuarii. Partus uero ancillae in fructu non est itaque ad dominum proprietatis pertinet: absurdum enim uidebatur hominem in fructu esse, cum omnes fructus rerum natura hominum gratia comparauerit.

29 MARCIANUS libro quarto decimo institutionum. Placuit, siue supra statutum modum quis usuras stipulatus fuerit siue usurarum usuras, quod illicite adiectum est pro non adiecto haberi et licitas peti posse. B. 23, 3, 29 S

30 PAULUS libro singulari regularum. Etiam ex nudo pacto debentur ciuitatibus usurae creditarum ab eis pecuniarum. B. 23, 3, 30 S

31 ULPIANUS libro primo responsorum. Quod in stipulatione sic adiectum est: 'et usuras, si quae competierint', nullius esse momenti, si modus certus non adiciatur. B. 23, 3, 31 S

32 MARCIANUS libro quarto regularum. Mora fieri intellegitur non ex re, sed ex persona, id est, si interpellatus oportuno loco non soluerit: quod apud iudicem examinabitur: nam, ut et Pomponius libro duodecimo epistularum scripsit, difficilis est huius rei definitio. diuus quoque Pius Tullio Balbo rescripsit, an mora facta intellegatur, neque constitutione ulla neque iuris auctorum quaestione decidi posse, cum sit magis B. 23, 3, 32 S BS. 23, 1, 5 sch. 2
1 facti quam iuris. Et non sufficit ad probationem morae, si seruo debitoris absentis denuntiatum est a creditore procuratoreue eius, cum etiam si ipsi, inquit, domino denuntiatum est, ceterum postea cum is sui potestatem faceret, omissa esset repetendi debiti in- (BS.)
2 stantia, non protinus per debitorem mora facta intellegitur. In bonae fidei contractibus ex
3 mora usurae debentur. Quid ergo: si et filius familias et pater ex persona eius teneatur (siue iussu eius contractum est siue in rem uersum est patris uel in peculium), cuius persona circa moram spectabitur? et si quidem pater dumtaxat conuenietur, ex mora sua non tenetur[3]: in filium tamen dabitur actio in hoc, ut quod minus a patre actor consecutus est filius praestet: quod si filius moram fecerit, tunc actor uel cum ipso in solidum uel cum
4 patre dumtaxat de peculio habebit. Sed si duo rei promittendi sint, alterius mora alteri
5 non nocet. Item si fideiussor solus moram fecerit, non tenetur, sicuti si Stichum promissum occiderit: sed utilis actio in hunc dabitur.

33 ULPIANUS libro singulari de officio curatoris rei publicae. Si bene collocatae sunt pecuniae publicae, in sortem inquietari debitores non debent et maxime, si parient usuras: si non parient, prospicere rei publicae securitati debet praeses prouinciae, dummodo non acerbum se exactorem nec contumeliosum[4] praebeat, sed moderatum et cum efficacia benignum et cum instantia humanum: nam inter insolentiam incuriosam[5] et dili- B. 23, 3, 33 Sf
1 gentiam non ambitiosam multum interest. Praeterea prospicere debet, ne pecuniae publicae credantur sine pignoribus idoneis uel hypothecis.

F[*P*(*VU*)]

[1] pleno] naturali *Inst.* [2] bonae fidei possessoris et *om. Inst.* [3] *firmant Graeci* (*u. i.*): nisi ipse, filius non tenetur *ins.* [4] nec rursus contemptibilem *ins.* (*u. i.*) [5] *firmant B* (*u. i.*): iniuriosam (*Hal.*)?

1 uituli] uituli et equuli *Inst.* 11 nullus P^a 14 ut et] et ut $P^a V$, ut *U* 15 tullio] tillio P^a, tertullio P^b 18 a creditore procuratoreue] *idem B* (*Anon.*): παρὰ τοῦ δανειστοῦ ἢ τοῦ φροντιστοῦ αὐτοῦ: *at notant scholia recentiora quaedam exemplaria* (τινὰ τῶν ἀντιγράφων) *habere* ἢ τὸν φροντιστήν *eamque lectionem, quae Latine foret* procuratoriue, *secuta sunt BS* (πλ.): οὐκ ἀρκεῖ πρὸς ἀπόδειξιν μόρας τὸ τὸν δανειστὴν τῷ οἰκέτῃ παραγγεῖλαι τοῦ δεβίτορος ἢ τῷ προκουράτορι αὐτοῦ 19 suis P^a, *inc.* U^a 21 tenetur P^a 22 peculius P^a 23 spectauitur F^1 | ex mora sua non tenetur] *idem Graeci:* εἰ μὲν ὁ πατήρ ἐστιν ὁ ἐναγόμενος, οὐ κατέχεται ἀπὸ μόρας ἰδίας *BS* (πλ.), οὐκ ἐνέχεται (ὁ πατὴρ) ἀπὸ ὑπερθέσεως ἰδίας *B* (*Anon.*), ἡ μόρα τοῦ πατρὸς αὐτὸν οὐ βλάπτει *BS* (*Cyr.*) 25 si *om.* $P^a V^a$ | moras P^a 27 si fidei.] fidei. P^a, fidei. si *V* 30 debitoris P^a 31 preses *F*, *om.* P^a | dummodum P^a 32 non 'a'cerbum F^b | nec contumeliosum (contumelias P^a)] *post haec uidetur legisse* nec contemptibilem (*cf. D. 1, 16, 9, 2*) *interpres:* τοῦτο δὲ ποιείτο μετὰ συμμετρίας τινὸς (= *moderatum*) καὶ μήτε ὠμὸν (= *acerbum*) ἢ ἐπαχθῆ (= *contumeliosum*) μήτε εὐπεριφρόνητον ἑαυτὸν παρεχέτω περὶ τὴν ἀπαίτησιν *BS* (πλ.) 33 inter insolentiam incuriosam et (et *om.* P^a) diligentiam non ambitiosam] μεταξὺ τῆς ἀμελοῦς ἀλαζονείας καὶ τῆς ἀπροσποιήτου καὶ εἰλικρινοῦς ἐπιμελείας *BS* (πλ.) 34 propterea $P^a V$ | proficere P^a

34 ‖ IDEM libro quinto decimo ad edictum. Usurae uicem fructuum optinent [B. 23, 3, 34] *E* f. 315 et merito non debent a fructibus separari: et ita in legatis et fideicommissis et in tutelae actione et in ceteris iudiciis bonae fidei seruatur. hoc idem igitur in ceteris obuentionibus dicemus.

35 PAULUS libro quinquagensimo septimo ad edictum. Lite contestata usurae [B. 23, 3, 35] *E* currunt.

36 ULPIANUS libro sexagesimo primo ad edictum. Praediorum urbanorum pen- [B. 23, 3, 36] *E* siones pro fructibus accipiuntur.

37 IDEM libro decimo ad edictum. Et in contraria negotiorum gestorum actione [B. 23, 3, 37] *E** usurae ueniunt, si mutuatus sum pecuniam, ut creditorem tuum absoluam, quia aut in possessionem mittendus erat bonorum tuorum aut pignora uenditurus. quid si domi habens propter eandem causam solui? puto uerum, si liberaui ex[1] magno incommodo, debere dici usuras uenire, eas autem, quae in regione frequentantur, ut est in bonae fidei iudiciis constitutum: sed si mutuatus dedi, hae uenient usurae quas ipse pendo, utique si plus tibi praestarim commodi, quam usurae istae colligunt.

38 PAULUS libro sexto ad Plautium. Uideamus generali[2], quando in actione [B. 23, 3, 38] *E*
1 quae est in personam etiam fructus ueniant. Et quidem si fundus ob rem datus sit, ue-
lut dotis causa, et renuntiata adfinitas, fructus quoque restituendi sunt, utique hi qui per-
cepti sunt eo tempore quo sperabatur adfinitas, sed et posteriores, si in re mora fuit, ut
ab illo, qui reddere debeat, omnimodo restituendi sunt[3]. sed et si per mulierem stetit,
quo minus nuptiae contrahantur, magis est, ut debeat fructus recipere: ratio autem haec
est, quod, si sponsus non conueniebatur restituere fructus, licuerat ei neglegere fundum.
2 3 Item si indebitum fundum solui et repeto, fructus quoque repetere debeo. Idemque est,
si mortis causa fundus sit donatus et reualuerit qui donauit atque ita condictio nascatur.
4 In Fabiana quoque actione et Pauliana, per quam quae in fraudem creditorum alienata
sunt reuocantur, fructus quoque restituuntur: nam praetor id agit, ut perinde sint omnia,
atque si nihil alienatum esset: quod[4] non est iniquum (nam et uerbum 'restituas', quod
5 in hac re praetor dixit, plenam habet significationem), ut fructus quoque restituantur. Et
ideo cum restitui praetor uult, ueluti in interdicto unde ui, etiam fructus sunt restituendi.
6 Item si[5] ui metusue causa rem tradam, non aliter mihi restituisse uidetur, quam si fructus
7 mihi restituat: nec mora mea mihi aliquid aufert. Si actionem habeam ad id consequen-
dum quod meum non fuit, ueluti ex stipulatu, fructus non consequar, etiamsi mora facta
sit: quod si acceptum est iudicium, tunc Sabinus et Cassius ex aequitate fructus quoque
post acceptum iudicium[6] praestandos putant, ut causa restituatur, quod puto recte dici.
8 9 Ex causa etiam emptionis fructus restituendi sunt. Sed in societatibus fructus communi-
10 candi sunt. Si possessionem naturalem reuocem, proprietas mea manet, uideamus de
fructibus. et quidem in deposito et commodato fructus quoque praestandi sunt, sicut
11 diximus. In interdicto quoque quod ui aut clam magis est, ut omnis causa et fructus
12 restituantur. Ante matrimonium quoque fructus percepti dotis fiunt et cum ea resti- [(B)
13 14 tuuntur. Eadem ratio est in fructibus praediorum urbanorum. Item si diuidere [B. 23, 3, 38
fundum tecum uelim, tu nolis et colam, an fructus diuidi debeant post deductionem im-

F[*P*(*VU*)]

---

[1] ex] te a? [2] generatim (*Hal.*)? [3] sint? [4] quod] quare? [5] cui *ins.* [6] perceptos *ins.*

---

1 idem] F^2P *cum B*, ulpianus F^1U 2 in leg.] et in leg. *V*, in et leg. P^a? | in tutelae] in tute P^a, inutile U^a 3 iudici'i's F^2 5 contestate P^a 7 primo ad edictum *om.* *P* 8 fluctibus P^a 10 aut] ut *PU* 11 quod si *P*, quod *V* 14 haec *PU* 15 praestari FP^aU^a, praestauerim U^b: εἰ διὰ τῆς καταβολῆς πλέον τι τὸν δεσπότην ὠφέλησεν, οὗπερ ἡ ποσότης τῶν ἐπισυναγομένων τόκων ἐποίει *BS* (πλ.), ἐὰν (ὁ διοικῶν τὰ πράγματά μου) πλέον ὠφέλησέ με *B* (*Anon.*). 16 generali] FV^a, generaliter PV^bU: γενικῆς ἄρχεται θεωρίας ὁ Παῦλος ζητῶν, πότε διὰ τῆς περσοναλίας ἀπαιτοῦνται καρποί *BS* (πλ.) 18 fructus ... 19 adfinitas *om.* P^a 19 rem moram P^aU^a, rem mora P^bU^b | ut] FP^a, uel P^bU^a, *om.* P^e 22 non ueniebatur P^a 25 fauiana *F* 26 restiuntur P^a 28 restituuntur P^a 29 in *om.* *PU* 30 causam P^aU^a 31 auferat P^aU^a 33 tunc sabinus ... 34 iudicium *om.* P^aV 33 ex *om.* *U*

15 pensarum? et puto diuidendos. In ceteris quoque bonae fidei iudiciis fructus omnimodo
16 praestantur. || Si dos praelegata fuerit, ante nuptias percepti fructus in causa legati (B) f. 315'
ueniunt.

39 Modestinus libro nono differentiarum. Equis per fideicommissum legatis B. 23, 3, 39 E
post moram heredis fetus quoque debentur. equitio autem legato etiamsi mora non inter-
cedat, incremento gregis fetus accedunt.

40 Idem libro quarto regularum. In eum diem, quo creditor pignora distraxit, B. 23, 3, 40 E
recte usurae fiet reputatio.

41 Idem libro tertio responsorum. Tutor condemnatus per appellationem traxe- B. 23, 3, 41 E
rat ex*secu*tionem sententiae. Herennius Modestinus respondit eum qui de appellatione
cognouit potuisse, si frustratoriam morandi causa appellationem interpositam animaduerteret,
1 etiam de usuris medii temporis eum condemnare. Lucius Titius cum centum et usuras
aliquanti temporis deberet, minorem pecuniam quam debebat obsignauit: quaero, an Titius
pecuniae quam obsignauit usuras praestare non debeat. Modestinus respondit, si non hac
lege mutua pecunia data est, uti liceret et particulatim quod acceptum est exsoluere, non
retardari totius debiti usurarum praestationem, si, cum creditor paratus esset totum susci-
2 pere, debitor, qui in exsolutione totius cessabat, solam partem deposuit. Ab Aulo Agerio
Gaius Seius mutuam quandam quantitatem accepit hoc chirographo: 'ille scripsi me ac-
'cepisse et accepi ab illo mutuos et numeratos decem, quos ei reddam kalendis illis proxi-
'mis cum suis usuris placitis inter nos': quaero, an ex eo instrumento usurae peti possint
et quae. Modestinus respondit, si non appareat de quibus usuris conuentio facta sit, peti
eas non posse.

42 Idem libro undecimo responsorum. Herennius Modestinus respondit fructus, B. 23, 3, 42 E
qui post adquisitum ex causa fideicommissi dominium ex terra percipiuntur, ad fidei-
commissarium pertinere, licet maior pars anni ante diem fideicommissi cedentem praeterisse
dicatur.

43 Idem libro octauo decimo responsorum. Herennius Modestinus respondit B. 23, 3, 43 E
eius temporis quod cessit, postquam fiscus debitum percepit, eum, qui mandatis a fisco
actionibus experitur, usuras quae in stipulatum deductae non sunt petere *non* posse.

44 Idem libro decimo pandectarum. Poenam pro usuris stipulari B. 23, 3, 44. BS. 23, 3, 63 E
nemo supra modum usurarum licitum potest.

45 Pomponius libro uicesimo secundo ad Quintum Mucium. Fructus percipiendo B. 23, 3, 45 E
uxor uel uir ex re donata suos facit, illos tamen, quos suis operis adquisierit, ueluti serendo:
nam si pomum decerpserit uel ex silua caedit, non fit eius, sicuti nec cuiuslibet bonae
fidei possessoris, quia non ex facto eius is fructus nascitur.

46 Ulpianus libro sexagesimo secundo ad edictum. Quod in fructus redigendos B. 23, 3, 46 Ef
impensum est, non ambigitur ipsos fructus deminuere debere.

47 Scaeuola libro nono digestorum. Respondit paratum iudicium accipere, si B. 23, 3, 47 A
ab aduersario cessatum est, moram facere non uideri.

48 Idem libro uicesimo secundo digestorum. Maritus uxori suae usum fructum B. 23, 3, 48 A
tertiae partis et, cum liberos habuisset, proprietatem legauit: eam uxorem heredes falsi
testamenti et aliorum criminum accusauerunt, qua re impedita est legatorum petitio: interea

F[*P*(*VU*)]

---

8 usurae fiet] usurariet F^1 10 exsecutionem] $P^b U^a$, excusationem $FP^a U^b$ (9 condemnatus ... 10 exsecutionem *om. V*): καταδικασθεὶς ἐκκλήτῳ ἐχρήσατο, βουλόμενος ὑπερθέσθαι τὴν ἀπαίτησιν *BS* (*Steph.*) *similiterque B* (*Anon.*) | h'a'erennius F^2 12 et usuram P^a 13 debeat P^a 14 usuram P^a | hec P^a 15 exsoluere] ab exoluere P^a 17 exsolutione] solutione *P* | augerio *P*, augelio *U* 18 accepisset accepi *V*, *inc.* P^a 23 fructus ... 27 respondit *bis* P^a 28 a fisco] aristo F^1 29 deducere P^a | non] *add. Cuiacius secundum Graecos:* ἐὰν τῷ δημοσίῳ καταβαλὼν ἐκχωρηθῶ τὸ χρέος σου, τοῦ μετὰ τὴν ἐξ ἐμοῦ καταβολὴν χρόνου τόκους οὐκ ἀπαιτῶ σε, εἰ μὴ ἔτυχες ἐπερωτηθεὶς *B* (*Anon.*), ἐὰν χρέος ἐκχωρήσει μοι ὁ φίσκος, οὐκ ἀπαιτῶ τόκους ἀνεπερωτήτους *BS* (*Cyr.*), *om. libri nostri* 32 fructus] *PU*, fructos *FV* 34 decerserit $F^1 P^a$ | c'a'edit F^2 | bona'e' F^2 40 usum fructus *P*

et filius ei mulieri natus est eoque condicio legati exstitit. quaesitum est, cum testamentum
falsum non esse apparuerit, an fructus etiam mulieri praestari debeant. respondit prae-
standos.
49 Iauolenus libro tertio ex posterioribus Labeonis. Fructus rei est | D. 50, 17, 72. B. 23, 3, 49 | *S
uel pignori dare licere.

II. f. 816

℞ DE NAUTICO FAENORE ℞ EPA

1 Modestinus libro decimo pandectarum. Traiecticia ea pecunia est quae trans | B. 53, 5, 1 | E*
mare uehitur: ceterum si eodem loci consumatur, non erit traiecticia. sed uidendum, an
merces ex ea pecunia comparatae in ea causa habentur? et interest, utrum etiam ipsae
periculo creditoris nauigent: tunc enim traiecticia pecunia fit.
2 Pomponius libro tertio ex Plautio. Labeo ait, si nemo sit, qui a parte promissoris in- E
terpellari traiecticiae pecuniae possit, id ipsum testatione complecti debere, ut pro petitione
id cederet.
3 Modestinus libro quarto regularum. In nautica pecunia ex eo die periculum spectat Ef
creditorem, ex quo nauem nauigare conueniat.
4 Papinianus libro tertio responsorum. Nihil interest, traiecticia pecunia sine periculo P
creditoris accepta sit an post diem praestitutum et condicionem impletam periculum esse
creditoris desierit. utrubique igitur maius legitima usura faenus non debebitur, sed in priore
quidem specie semper, in altera uero discusso periculo: nec pignora uel hypo- | B. 53, 5, 4 |
1 thecae titulo maioris usurae tenebuntur. Pro operis serui traiecticiae pecuniae gratia secuti
quod in singulos dies in stipulatum deductum est, ad finem centesimae non ultra duplum
debetur. in[1] stipulatione faenoris post diem periculi separatim interposita quod in ea legi-
timae usurae deerit, per alteram stipulationem operarum supplebitur.
5 Scaeuola libro sexto responsorum. Periculi pretium est et si condicione | B. 53, 5 n. | P
quamuis poenali non exsistente recepturus sis quod dederis et insuper aliquid praeter pe-
cuniam, si modo in aleae speciem non cadat: ueluti ea, ex quibus condiciones nasci solent,
ut 'si *non* manumittas', 'si non illud facias', 'si non conualuero' et cetera. nec dubitabis, si
piscatori erogaturo in apparatum plurimum pecuniae dederim, ut, si cepisset, redderet, et
1 athletae, unde se exhiberet exerceretque, ut, si uicisset, redderet. In his autem omnibus
et pactum sine stipulatione ad augendam obligationem prodest.
6 Paulus libro uicesimo quinto quaestionum. Faenerator pecuniam usuris maritimis mu- Pf*
tuam dando quasdam merces in naue pignori accepit, ex quibus si non potuisset totum
debitum exsolui, aliarum mercium aliis nauibus impositarum propriisque faeneratoribus ob-
ligatarum si quid superfuisset, pignori accepit. quaesitum est naue propria perempta, ex
qua totum solui potuit, an id damnum ad creditorem pertineat, intra praestitutos dies amissa
naue, an ad ceterarum nauium superfluum admitti possit. respondi: alias quidem pignoris
deminutio ad damnum debitoris, non etiam ad creditoris pertinet: sed cum traiecticia pe-
cunia ita datur, ut non alias petitio eius creditori competat, quam si salua nauis intra sta-
F[P(VU)]

---

[1] in *del.*

---

1 ei mulieri] mulieris *PU* 2 apparuerit *om.* F^1 | debent P^aU^b 8 traiecticia ea] traiecticie P^a, traiecticia P^bU | qu'a'e F^2 10 interest] inter P^a | ipse *F* 13 id] ad P^a | testationem P^a 15 nauticia P^a | eo] F^2, ea F^1PU 19 creditoris] creditoris accepta sit P^a | utrubique] ut ibique P^a, utroque ibi U^a | debitur P^a, debetur *U* 20 uel hypothecae] ue ypothece P^a, ypoteceue P^bU 21 maiores P^aVU 24 suppleuitur F^1, supplebuntur *V* 26 existent excepturus P^a | dederit et F^1, dederit sed *V*, *inc.* P^a 27 aleae] FV^a, alie P^a, aliam P^bV^bU: μόνον μέντοι μὴ ἐπὶ κόττῳ *B* | condictiones] ἐξ ὧν ἁρμόζει condicticios *B*, condiciones *F* 28 si non manumittas] *Cuiacius:* ἵνα μὴ ἐλευθερώσῃς *B*, si manumittas *libri nostri* | conualuero] ualuero P^aV 29 coepisset *Taur.* | redderet *om.* *PVU* 30 atthelete P^a | his *om.* P^a 31 stimulatione P^a 33 si *om.* P^a 34 mercibus P^aV | obligaturum P^a 39 competatur P^a, competit *V*

tuta tempora peruenerit, ipsius crediti obligatio non exsistente condicione defecisse uidetur, et ideo pignorum quoque persecutio perempta est etiam eorum, quae non sunt amissa[1]. si nauis intra praestitutos dies perisset, et condicionem stipulationis defecisse uideri, ideoque sine causa de pignorum persecutione, quae in aliis nauibus fuerunt, quaeri. quando ergo ad illorum pignorum persecutionem creditor admitti potuerit? scilicet tunc cum condicio exstiterit obligationis et alio casu pignus amissum fuerit uel uilius distractum uel si nauis postea perierit, quam dies praefinitus periculo exactus fuerit.

7 IDEM libro tertio ad edictum. In quibusdam contractibus etiam usurae de- [BS. 23, 3, 30] *E bentur quemadmodum per stipulationem. nam si dedero decem traiecticia, ut salua naue ‖ sortem cum certis usuris recipiam, dicendum est posse me sortem cum usuris recipere. f. 316'

8 ULPIANUS libro septuagesimo septimo ad edictum. Seruius ait pecuniae traiecticiae *E poenam peti non posse, si per creditorem stetisset, quo minus eam intra certum tempus praestitutum accipiat.

9 LABEO libro quinto pithanon a Paulo epitomatorum. Si traiecticiae pecuniae poena (uti *A* solet) promissa est, quamuis eo die, qui primus soluendae pecuniae fuerit, nemo uixerit, qui *eam* pecuniam deberet, tamen perinde committi poen*a* potest, ac si fuisset heres debitoris.

III.

℟ DE PROBATIONIBUS ET PRAESUMPTIONIBUS ℟ *PESA*

1 PAPINIANUS libro tertio quaestionum. Quotiens quaereretur, genus uel gentem [B. 22, 1, 1] *P* quis haberet nec ne, eum probare oportet.

2 PAULUS libro sexagesimo nono ad edictum. Ei incumbit probatio qui dicit, [B. 22, 1, 2] *E non qui negat.

3 PAPINIANUS libro nono responsorum. Cum tacitum fideicommissum ab eo [B. 22, 1, 3] *P* datur, qui tam in primo quam in secundo testamento pro eadem parte uel postea pro maiore heres scribitur, probatio mutatae uoluntatis ei debet incumbere qui conuenitur, cum secreti suscepti ratio plerumque dominis rerum persuadeat eos ita heredes scribere, quorum fidem elegerunt[2].

4 PAULUS libro sexto responsorum. Respondit emptorem probare debere, eum [B. 22, 1, 4] *P* seruum de quo quaeritur antequam emeret fugisse.

5 IDEM libro nono responsorum. Ab ea parte, quae dicit aduersarium suum ab [B. 22, 1, 5] *P*
1 aliquo iure prohibitum esse specialiter lege uel constitutione, id probari oportere. Idem respondit, si quis negat emancipationem recte factam, probationem ipsum praestare debere.

6 SCAEUOLA libro secundo responsorum. Patronum manifeste docere debere [B. 22, 1, 6] *P* libertum in fraudem suam aliquid dedisse, ut partem eius quod in fraudem datum esset posset auocare.

7 PAULUS libro secundo sententiarum. Cum pro- [Paul. 2, 17, 13. B. 22, 1, 7. Ep. 12, 29. 16, 22] *Pf* batio prioris fugae deficit, serui quaestioni[3] credendum est: in se enim interrogari, non pro domino aut in dominum uidetur.

F[*P*(*VU*)]

---

[1] ipsius crediti ... non sunt amissa *del.* [2] eos iterum heredes scribere, quorum fidem semel elegerunt (*u. i.*)? [3] responsioni *Paulus*

---

8 defecisse] *P*, defecisset *V*, defisse *F*, deficere *U* | ideoque] et ideoque *P^a*, et ideo *P^b VU* 5 potest *P^a V*, poterit *P^b U* 8 idem] paulus *F^2* 10 recipias *P^a* (recipiam ... usuris *om. V^a*) 11 tracticie *P* 14 pythonon a paulo *P*, *om. U* 15 primus] primus eo die *P^a*, primus qui *V^a* | qui eam] quam *F*, quem *P^a V^a*, qui *P^b V^b U* 16 pecunie *P^a* | poenam potest *FP^a*? 19 queritur *P^b VU^b*, queretur *U^a*, *inc. P^a* 24 eandem *P^a* | maiores *P^a* 26 eos ita heredes scribere quorum fidem elegerunt] *scribendum* iterum *pro* ita *et ponendum* semel (*geminatis litteris* emel) *ante* elegerunt *secundum Graecos:* ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον γὰρ ἐκείνους ἐν δευτέρᾳ διαθήκῃ γράφειν εἰώθαμεν κληρονόμους, οἷς ἅπαξ τὰς ἀπορρήτους ἡμῶν ἐθαρρήσαμεν γνώμας *BS* (πλ.) 32 recte] ὀρθῶς *B* (*Anon.*), κατὰ νόμους *BS* (πλ.) 33 patronum] *FU^a*, patronus *PVU^b* | debere] *FP^a U^a*, debet *P^b VU^b* 35 aduocare *P* 37 defecerit *Pauli libri* 38 uidentur *P*

8 Idem libro octauo decimo ad Plautium. Si filius in potestate patris esse[1] neget, praetor cognoscit[2], ut prior doceat filius, quia et pro pietate quam patri debet praestare hoc statuendum est et quia se liberum esse quodammodo contendit: ideo enim et qui ad libertatem proclamat, prior docere iubetur. B. 22, 1, 8 E

9 Celsus libro primo digestorum. Si pactum factum sit, in quo heredis mentio non fiat, quaeritur, an id actum sit, ut[3] ipsius dumtaxat persona eo statueretur. sed quamuis uerum est, quod qui excipit probare debeat quod excipitur, attamen de ipso dumtaxat ac non de herede eius quoque conuenisse petitor, non qui excipit probare debet, quia plerumque tam heredibus nostris quam nobismet ipsis cauemus. B. 22, 1, 9 E

10 Marcellus libro tertio digestorum. Census et monumenta publica potiora testibus esse senatus censuit. B. 22, 1, 10. Ep. 15, 28 E

11 Celsus libro undecimo digestorum. Non est necesse pupillo probare fideiussores pro tutore datos, cum accipiebantur, idoneos non fuisse: nam probatio exigenda est ab his, quorum officii fuit prouidere, ut pupillo caueretur. B. 22, 1, 11. Ep. 12, 8 E

12 Idem libro septimo decimo digestorum. Quingenta testamento tibi legata sunt: *idem* scribtum est in codicillis postea scriptis: refert, duplicare legatum uoluerit an repetere et oblitus se in ‖ testamento legasse id fecerit: ab utro ergo probatio eius rei exigenda est? prima fronte aequius uidetur, ut petitor probet quod intendit: sed nimirum probationes quaedam a reo exiguntur: nam si creditum petam, ille respondeat solutam esse pecuniam, ipse hoc probare cogendus est. et hic igitur cum petitor duas scripturas ostendit, [4]heres posteriorem inanem esse, ipse heres id adprobare iudici debet. B. 22, 1, 12 E f. 817

13 Idem libro trigesimo digestorum. Cum de aetate hominis quaereretur, Caesar noster in haec uerba rescripsit: 'Et durum et iniquum est, cum de statu aetatis alicuius 'quaereretur et diuersae professiones proferuntur, ea potissimum stare, quae nocet: sed 'causa cognita ueritatem excuti oportet et ex eo potissimum annos computari, ex quo praecipuam fidem in ea re constare credibilius uidetur'. B. 22, 1, 13 E

14 Ulpianus libro secundo de officio consulis. Circa eum, qui se ex libertinitate ingenuum dicat, referendum est, quis actoris partibus fungatur. et si quidem in possessionem libertinitatis fuit, sine dubio ipsum oportebit ingenuitatis causam agere docereque se ingenuum esse: sin uero in possessione ingenuitatis sit et libertinus esse dicatur, scilicet eius qui ei controuersiam mouet, hoc probare debet qui eum dicit libertum suum: quid enim interest, seruum suum quis an libertum contendat? si quis autem fiducia ingenuitatis suae ultro in se suscipiat probationes ad hoc, ut sententiam ferat pro ingenuitate facientem, hoc est, ingenuum se esse ut pronuntietur, an obtemperare[5] ei debeat, tractari potest. et non ab re esse opinor morem ei geri probandi se ingenuum et sententiam secundum se dandam[6], cum nulla captio intercedat iuris. B. 22, 1, 14 E Ep. 12, 24

15 Modestinus libro duodecimo responsorum. Quidam quas*i* ex Seia susceptus a Gaio Seio, cum Gaius fratres haberet, hereditatem Gaii inuasit et fratribus eiusdem quasi ex mandatu defuncti fideicommissa soluit, cautionem accepit: qui postea cognito, quod filius fratris eorum non fuisset, quaerebant, an cum eo de hereditate fratris possint, propter emissam manum ab eis quasi filio, agere. Modestinus respondit cautione exsoluti fideicom- B. 22, 1, 15 E

F[*P*(*VU*)]

---

[1] se *ins.* ($P^b V^b$) [2] ita *ins.* [3] de *ins.* [4] contendit *ins.* [5] obtemperari (*dett.*)? [6] dandi?

---

6 eo statueretur] F^1, eo staretur F^2, artaretur *P*, cohortaretur U^a, coartaretur $V^b U^b$ (persona . . . est quod *om.* V^a): εἰ μὴ δείξει ὁ ἐνάγων προϲωπικὸν αὐτὸ (τὸ ϲύμφωνον) εἶναι *B* (*Anon.*), αὐτὸϲ (*creditor*) ἀναγκάζεται δεῖξαι, ὅτι ὅλωϲ (*haec corrupta*) τὴν ἀρχὴν πάκτον ἐγένετο *BS* (πλ.) 12 est] esset $P^a V^a$, esse *U* 15 xui *P*, xuiii *U* 16 idem] item *FPU*: καὶ πάλιν τῷ αὐτῷ προϲώπῳ ἐν κωδικέλλοιϲ φʹ νομίϲματα καταλειφθῇ *BS* (πλ.) 17 utro] utroque *PU* 18 prouet F^1 22 qu'a'ereretur F^b 23 statuta $P^a V^a$ 25 et *om.* $P^a VU$ 26 re *om.* P^a | ctedibilius F^1 28 fungitur *P* | possessione *P?V* 30 possessionem *PVU* 31 ei *om.* *PVU* 34 se *om.* *PU* 35 ab re] habere P^a 37 modestinus] Ἴδεμ *B*, *at* λέγει ὁ Μοδεϲτῖνοϲ *BS* (πλ.) | quasi] quas $FP^a V^a$: Τίτιόϲ τιϲ Σείαϲ υἱὸϲ ὡϲ ἀπὸ Γαΐου ϲυλληφθεὶϲ *BS* (πλ.) 40 quaerebant *om.* $P^a V$

missi statum eius, qui probari potest a fratribus defuncti filius mortu*i* non esse, minime confirmatum esse: sed hoc ipsum a fratribus probari debet.

16 TERENTIUS CLEMENS libro tertio ad legem Iuliam et Papiam. Etiam matris [B. 22, 1, 16] *E*
professio filiorum recipitur: sed et aui recipienda est.

17 CELSUS libro sexto digestorum. Cum de lege Falcidia quaeritur, heredis [B. 22, 1, 17] *Ef*
probatio est locum habere legem Falcidiam: quod dum probare non potest, merito condemnabitur.

18 ULPIANUS libro sexto disputationum. Quotiens operae quasi a liberto pe- [B. 22, 1, 18] *S*
tuntur, probationes ab eo qui se patronum dicit exiguntur: et ideo Iulianus scripsit, licet
in praeiudicio possessor patronus esse uidetur, uerum[1] partibus actoris non libertum fungi
1 debere, sed eum qui se patronum esse contendit. Qui dolo dicit factum aliquid, licet in
2 exceptione, docere dolum admissum debet. Interrogationis factae probationem actori imponi debere, id est ei, qui in iure interrogatum dixit respondisse se solum heredem esse. uel si tacuisse dicatur interrogatus, aeque tantundem erit dicendum impositam inprobationem non ei ‖ qui excepit se non respondisse, sed actori. f. 317r

19 IDEM libro septimo disputationum. In exceptionibus dicendum est reum par- [B. 22, 1, 19] *S*
tibus actoris fungi oportere ipsumque exceptionem uelut intentionem implere: ut puta si
1 pacti conuenti exceptione utatur, docere debet pactum conuentum factum esse. Cum quis promisisset iudicio se sisti et rei publicae causa afuisse [2]dicat et ob id non stetisse, uel dolo malo aduersarii factum quo minus sisteretur, uel ualetudinem sibi impedimento fuisse
2 uel tempestate*m*, probare eum id oportet. Sed et si procuratoria quis exceptione utatur, eo quod non licuisset aduersario dare uel fieri procuratorem, probare id oportet obicientem
3 4 exceptionem. Idem erit dicendum et si ea pecunia petatur, quae pensata dicitur. Hoc amplius, si iudicatae rei[3] uel iurisiurandi condicio delata dicatur de eo quod nunc petitur, siue in alea gestum esse contendatur, eum[4] implere probationes oportet.

20 IULIANUS libro quadragesimo tertio digestorum. Si quis liberum hominem [B. 22, 1, 20] *S*
ui rapuerit, in uinculis habuerit, is indignissime commodum possessoris consequeretur, quia probari non poterit hominem eo tempore quo primum lis ordinaretur in libertate fuisse.

21 MARCIANUS libro sexto institutionum. Uerius esse existimo [I. 2, 20, 4. B. 22, 1, 21. Ep. 12, 6] *S*
ipsum qui agit, id est legatarium, probare oportere scisse alienam rem uel obligatam[5] legare defunctum, non heredem probare oportere ignorasse alienam uel obligatam[5], quia semper necessitas probandi incumbit illi qui agit.

22 ULPIANUS libro primo responsorum. Eum, qui uoluntatem mutatam dicit, [B. 22, 1, 22] *S*
probare hoc debere.

23 MARCIANUS libro singulari ad formulam hypothecariam. Ante omnia pro- [B. 22, 1, 23] *Sf*
bandum est, quod inter agentem et debitorem conuenit, ut pignori hypothecaeue sit: sed et si hoc probet actor, illud quoque implere debet rem pertinere ad debitorem eo tempore quo conuenit de pignore, aut cuius uoluntate hypotheca data sit.

F [*P*(*VU et inde a u.* 26 si quis *L*)]

---

[1] uerum *aut del. aut scr.* uerum esse (*Krueger:* τὸ αὐτό ἐστι, ὅτε ὁ ῥέος *BS*)? [2] se *ins.* (*edd.*) [3] indicata res? [4] reum [5] uel obligatam *om. Inst.*

1 mortui] mortus *FP*[a], mortuus *V*: δεῖξαι μὴ ὄντα αὐτὸν παῖδα τοῦ τελευτήσαντος *BS* (πλ.) 6 condemnauitur *F*[1] 10 uerum *bis F*[1] 14 inposita probationem *P*[a], inposita probatione *P*[b]*U*, impositam probationem *V*. *hoc uult Ulpianus: ubi quis, legatarius puta, contendat in iure interrogatum quem respondisse heredem se esse solum, eum contra quem consistit aut simpliciter negare posse se eumue de quo agitur ita interrogatum esse, quo casu actori interrogatio probanda est, aut respondere interrogatum quidem esse se, sed tacuisse, id est negasse (D. 11, 1, 11, 4. 7), quo casu aduersus eum, qui sic 'excepit se non respondisse', improbatio, id est refutatio silentii instituenda est. quamquam uerum est et improbandi uocabulum hac significatione insolens esse et proprie dicendum fuisse 'impositam non probationem ei qui excepit se non respondisse, sed refutationem actori'* 18 conuectum *P* 19 causa *om. P*[a] | stetisset *P*[a]*U*[a] 20 factum] malum factum *P*[a] 21 tempestate *F*: ἢ ὑπὸ ἀσθενείας ἢ χειμῶνος ἐμποδισθεὶς *BS* (*Cyr.*) | procuratoriam *P*[a] 22 oporteret *P*[a]*V* 23 adicitur *P*[a] 27 uim *P*[a] 30 oportere.. *P*[a], oportere non *P*[b]*L*[b]*U* | scisse ... 31 oportere *om. P*[a]*VLU*[a], *imperfecte ex P(isana) explet U*[b] 36 sed et] et *PL*, sed *U*, *inc. V*[a] 37 hoc *om. P*[a]

24 Modestinus libro quarto regularum. Si chirographum cancellatum fuerit, licet praesumptione debitor liberatus esse uidetur, in eam tamen quantitatem, quam manifestis probationibus creditor sibi adhuc deberi ostenderit, recte debitor conuenitur. [B. 22, 1, 24] *B

25 Paulus libro tertio quaestionum. Cum de indebito quaeritur, quis probare debet non fuisse debitum? res ita temperanda est, ut, si quidem is, qui accepisse dicitur rem uel pecuniam indebitam, hoc negauerit et ipse[1] qui dedit legitimis probationibus solutionem adprobauerit, sine ulla distinctione ipsum, qui negauit sese pecuniam accepisse, si uult audiri, compellendum esse ad probationes praestandas, quod pecuniam debitam accepit: per etenim *ab*surdum est eum, qui ab initio negauit pecuniam suscepisse, postquam fuerit conuictus eam accepisse, probationem non debiti ab aduersario exigere. sin uero ab initio confiteatur quidem suscepisse pecunias, dicat autem non indebitas ei fuisse solutas, praesumptionem uidelicet pro eo esse qui accepit nemo dubitat: qui enim soluit numquam ita resupinus est, ut facile suas pecunias iactet et indebitas effundat, et maxime si ipse qui indebitas dedisse[2] dicit homo diligens est et studiosus pater familias, cuius personam incredibile est in aliquo facile errasse. et ideo eum, qui dicit indebitas soluisse[3] compelli ad probationes, quod per dolum accipientis uel aliquam iustam ignorantiae causam indebitum ab eo solutum[4], et nisi hoc ostenderit, nullam eum repetitionem habere. [B. 22, 1, 25] *P — q. 33 f. 818
1 Sin autem is qui indebitum queritur uel pupillus uel minor sit uel mulier uel forte uir quidem *per*fectae aetatis, sed miles uel agri cultor et forensium rerum expers uel alias simplicitate gaudens et desidia[5] deditus: tunc eum qui accepit pecunias ostendere bene
2 eas accepisse et debitas ei fuisse solutas et, si non ostenderit, eas redhibere[6]. Sed haec ita, si totam summam indebitam fuisse solutam is qui dedit contendat. sin autem pro parte queritur, quod pars pecuniae solutae debita non est, uel quod ab initio quidem debitum fuit, sed uel dissoluto debito postea ignarus iterum soluit uel exceptione tutus errore eius pecunias dependit: ipsum omnimodo hoc ostendere, quod uel plus debito persoluit uel iam solutam pecuniam per errorem repetita solutione dependit uel tutus exceptione suam nesciens proiecit pecuniam, secundum generalem regulam, qua*e* eos, qui opponendas
3 esse exceptiones adfirmant uel soluisse debita contendunt, haec ostendere exigit. In omnibus autem uisionibus quas praeposuimus[7] licentia concedenda est ei, cui onus probationis incumbit, aduersario suo de rei ueritate iusiurandum ferre, prius ipso pro calumnia iurante, ut iudex iuramenti fidem secutus ita suam sententiam possit formare, iure referendae reli-
4 gionis ei seruando. Sed haec, ubi de solutione indebiti quaestio est. sin autem cautio indebite exposita esse dicatur et indiscrete loquitur, tunc eum, in quem cautio exposita est, compelli debitum esse ostendere, quod in cautionem deduxit, nisi ipse specialiter qui cautionem exposuit causas explanauit, pro quibus eandem conscripsit: tunc enim stare eum oportet suae confessioni, nisi euidentissimis probationibus in scriptis habitis ostendere paratus sit sese haec indebite promisisse.

26 Papinianus libro uicesimo quaestionum. Procula magnae quantitatis fideicommissum a fratre sibi debitum post mortem eius in ratione cum heredibus compensare[8] uellet, ex diuerso autem allegaretur numquam id a fratre quamdiu uixit desideratum, cum [B. 22, 1, 26] *P

F[*P*(*VLU*)]

[1] ipse] is? [2] se *ins.* (*Ruckerus*) [3] se *ins.* [4] est *ins.* [5] desidiae (*V*)? [6] redhibere] reddi debere? [7] proposuimus (*edd.*)? [8] *firmant Graeci* (βούλεται κομπενσατεῦσαι *BS*): cum pensare (*Bynkershoek*)?

2 manifestis] $F^b P^b U$, manifestus F^a, manifestius $P^a VL$ 5 comparanda $P^a L$ 9 adsurdum *FP* 10 conuinctus *uel* coniunctus *PLU* | sin] si P^a 11 indebitas] debitas $P^a L$ 15 indebita P^a 18 quaeritur *F* 19 perperfectae *F* 20 et desidia deditus] ἢ καὶ ῥαθυμίᾳ ἐκδεδομένος *BS* (πλ.) | pecuniam F^1 23 quaeritur *F* 26 repetit absolutionem P^a, repetita absolutione VL^a? | exceptione suam] $F^1 P^b U$, exceptionem suam $F^2 P^a$, exceptione sua *L* 27 quae eos] $P^b U$, quaeos $FP^a L$ 29 uisionibus] $FP^a U$, iussionibus $P^b VL^b$, *inc.* L^a 30 ferre] F^a, inferre $F^b PLU$ | ipse $P^a L^a$ 31 forma's're F^{b1}, firmare L^a 32 seruande $P^a L^a$? 33 eum] $FP^b U$, enim $P^a VL$ 35 eum *om.* *PV* 36 sui $P^a L^a$ | 'e'uidentissimis F^2 | 'h'ostendere F^2 37 indebiti F^2 | promisse $P^a L$

uariis ex causis saepe ration*i* fratris pecunias ratio Proculae soluisset: diuus Commodus cum super eo negotio cognosceret, non admisit compensationem, quasi tacite fratri fideicommissum fuisset remissum.

27 SCAEUOLA libro trigesimo tertio digestorum. Qui testamentum faciebat ei [B. 12, 1, 27 A] qui usque ad certum modum capere potuerat legauit licitam quantitatem, deinde ita locutus est: 'Titio centum do lego, quae mihi pertulit: quae ideo ei non caui, quod omnem fortu'nam et substantiam, si quam a matre susceperat, in sinu meo habui sine ulla cautione. 'item eidem Titio reddi et solui uolo de substantia mea centum quinquaginta, quae ego ex 'reditibus praediorum eius (quorum ipse fructum percepi et distraxi), item de calendario '(si qua a matre receperat[1] Titius) in rem meam conuerti'. quaero, an Titius ea exigere potest. respondit, si Titius supra scripta ex ratione sua ad testatorem peruenisse probare potuerit, exigi: uidetur enim eo, quod ille plus capere non poterat, in fraudem legis haec in testamento adiecisse.

28 LABEO libro septimo pithanon a Paulo epitomatorum. Si arbiter animaduer- [B. 22, 1, 28 A] tere debeat, an operis facti memoria exstet, hoc ei quaerendum est, an aliquis meminerit id opus factum esse. PAULUS: immo cum in arbitr*i*o quaeritur, memoria facti ‖ operis ex- [f. 318'] stet nec ne, non hoc quaeritur, num aliquis meminerit, quo die aut quo consule factum sit, sed n*um* hoc aliquo modo probari possit, quando id opus factum sit: et hoc ita, quod Graec*e* dici sol*et* ἐν πλάτει. enim potest hoc memoria non teneri: intra annum puta factum, cum interim nemo sit eorum, qui meminerit, quibus consulibus id uiderit, sed cum omnium haec est opinio nec audisse nec uidisse, cum id opus fieret, neque ex eis audisse, qui uidissent aut audissent: et hoc infinite similiter susum uersum accidet, cum memoria operis facti non exstaret[2].

29 SCAEUOLA libro nono digestorum. Imperatores Antoninus et Uerus Augusti [B. 22, 1, 29 A°] Claudio Apolinari rescripserunt in haec uerba: 'Probationes, quae de filiis dantur, non in

F[*P*(*VLU*)]

[1] ceperat? [2] *eadem legerunt Graeci* (*u. i.*), *restituenda ad hunc fere modum: e*tenim (*sic Brencm.*) potest hoc memoria non *nullorum* teneri intra anno*s quinque* (= annū) puta factum, cum interim nemo sit eorum qui meminerit quibus consulibus id *fieri* uiderit. sed cum omnium haec est opinio nec *uidisse se* cum id opus fieret neque ex eis audisse qui uidissent aut audissent, et hoc infinite similiter susum uersum accidet, *t*um (*sic van de Water*) memoria operis facti non ex*stat*

1 s'a'epe (*sic*) F^2 | rationi] rationem *FPVU*, *inc.* *L*: πολλάκις λογοποιήσασα πρὸς αὐτὸν καὶ χρέα τινὰ καταβαλοῦσα αὐτῷ *BS* (πλ.) | pecuniam P^a?V^bLU, pecúnia P^bV^a 5 qui usque] cuiusque P^a 6 quae mihi pertulit] ἅτινά μοι δέδωκε καὶ ἐπίστευσεν *BS* (πλ.) 8 eidem] eodem F^1 | reddi] FP^bU, reddidi P^aL^a, reddidit *V* 9 distraxi] detraxi *PL*, distraxit *U* 16 in arbitrio] *U*, in arbitro FP^aL^a, ab arbitro P^bL^b (15 facti ... 16 quaeritur *om.* *V*): ἡνίκα ζητεῖ δικαστής *BS* (πλ.) 18 sit] F^1, est F^2PVU | num] non *F*: ἀλλ' εἰ δυνατόν ἐστι οἱῳδήποτε τρόπῳ δειχθῆναι *BS* (πλ.) | et hoc ita *seq.*] καὶ μὴ μόνον πυνθάνεσθαι τῶν ἑωρακότων, ἀλλ' εἰς πλάτος ἀνάγειν αὐτόν (τὸν δικαστήν). εἰ καὶ ἔστιν ὅτε συμβαίνει πολλάκις καὶ εἰς πλάτος ἀνάγειν αὐτὸν τὸν δικαστὴν (= et hoc ita ... ἐν πλάτει) καὶ ὅμως τὴν μνήμην ἤτοι τὸν χρόνον μὴ καταλαμβάνειν τοῦ ἔργου, περὶ οὗ ἡ ζήτησις γυμνάζεται παρ' αὐτοῦ (= enim hoc potest memoria non teneri). ὑποθοῦ γὰρ ἐντὸς ἐνιαυτοῦ γεγενῆσθαι τὸ ἔργον (= intra annum puta factum), ὅτε μηδείς ἐστι τῶν θέᾳ παραλαβόντων τὸ ἔργον γινόμενον (= cum nemo sit eorum qui meminerit quibus consulibus id uiderit). ἀλλ' ὅτε τῆς αὐτῆς ἐχούσης δόξης τε καὶ ὑπονοίας (= sed cum omnium haec est opinio) καὶ οὐδείς ἐστιν ἀκηκοὼς ἢ θεασάμενος (= nec audisse nec uidisse), πότε τὸ ἔργον γεγένηται (= cum id opus fieret) οὔτε μὴν ὁ παρ' ἑτέρου τινὸς ἀκηκοώς (= neque ex eis audisse) θέᾳ τυχὸν ἢ καὶ ἀκοῇ παραλαβόντος τὸ ἔργον (= qui uidissent aut audissent)· τοῦτο δὲ συμβαίνει πολλάκις κἂν εἰς ἀπέραντον ἀνάγῃ τις ἑαυτόν (= et hoc infinite similiter susum uersum accidet), ὅτε χρόνος ἤτοι ἡ μνήμη τοῦ γενομένου ἔργου μὴ δείκνυται (= cum memoria facti operis non extaret) *BS* (πλ.). *apparet interpretem ea ipsa fere legisse quae reperiuntur in libris nostris neque ex emendationibus supra propositis ullam eius auctoritate confirmari nisi fortasse quod ante* uiderit *inseritur* fieri 19 graece dici solet] *Brencmannus*, graeci dici solent FP^a, graeci dicere solent P^bU | ἐν πλάτει] ΕΝΝΛΛΤΕΙ *P*, ΕΝΠΕΛΤΕ *V*, ΕΠΠΔΤΕ *U*, ΕΝΔΑΤΕΙ *L* 20 meminit P^aV 21 ne audisset P^a, *om.* *U* | eis audisse] eis uadisse P^aL^a, eis uidisse P^bVL^bU 22 sursum *PVLU* 24 scaeuola] F^2PU *cum* *B*, *om.* F^1 | seuerus *PVLU* | augustinus P^aL

'sola adfirmatione testium consistunt, sed et epistulae, quae uxoribus missae allegarentur,
1 'si de fide earum constet, nonnullam uicem instrumentorum optinere decretum est'. Mulier grauida repudiata, filium enixa, absente marito ut spurium in actis professa est. quaesitum est an is in potestate patris sit et matre intestata mortua iussu eius hereditatem matris adire possit nec obsit professio a matre irata facta. respondit, ueritati locum superfore[1].

IIII.

℞ DE FIDE INSTRUMENTORUM ET AMISSIONE EORUM ℞ *PS*

1 Paulus libro secundo sententiarum. Instrumentorum nomine ea omnia accipienda sunt, quibus causa instrui potest: et ideo tam testimonia quam personae instrumentorum loco habentur. [B. 22, 1, 30] P^a

2 Idem libro quinto sententiarum. Quicumque a fisco conuenitur, non ex indice et exemplo alicuius scripturae, sed ex authentico conueniendus est et ita, si contractus fides possit ostendi: ceterum calumniosam scripturam uim[2] in iudicio optinere non conuenit. [Paul. 5, 12, 11. B. 22, 1, 31] P^a

3 Idem libro tertio responsorum. Respondit repetita quidem die cautionem interponi non debuisse, sed falsi crimen quantum ad eos, qui in hoc consenserunt, contractum non uideri, cum inter praesentes et conuenientes res actitata sit magisque debitor quam creditor deliquerit. [B. 22, 1, 32] *P*

4 Gaius libro singulari de formula hypothecaria. In re hypothecae nomine obligata ad rem non pertinet[3], quibus fit uerbis, sicuti est et in his obligationibus, quae consensu contrahuntur: et ideo et sine scriptura si conuenit, ut hypothecae sit, et probari poterit, res obligata erit de qua conueniunt. fiunt enim de his scripturae, ut quod actum est per eas facilius probari possit: et sine his autem ualet quod actum est, si habeat probationem, sicut et nuptiae sunt, licet testatio sine scriptis habita est. [D. 20, 1, 4. B. 22, 1, 33] **S*

5 Callistratus libro secundo quaestionum. Si res gesta sine litterarum quoque consignatione ueritate factum suum praebeat, non ideo minus ualebit, quod instrumentum nullum de ea intercessit. [B. 22, 1, 33] *P*

6 Ulpianus libro quinquagesimo ad edictum. Si de tabulis testamenti deponendis agatur et dubitetur, cui[4] eas deponi oportet, semper seniorem iuniori et amplioris honoris inferiori et marem feminae et ingenuum libertino praeferemus. [B. 22, 1, 34] *S*

---

[1] libro primo responsorum. Festo respondit, si ancilla fuit, ad libertatem perductam (perducta *F*) non uideri neque per fideicommissi relicti sibi probationem nec quod alimenta sunt ut nutrici praestita. libro secundo. Mactorio Sabino commemorationem in chirographo pecuniarum, quae ex alia causa deberi (debere *F*) dicuntur, factam uim obligationis non habere. *haec in fine huius tituli habent* F^1 (*ubi auctorum nomina deficiunt spatiis uacuis relictis*) V^b (*manu saec. XII*), *deleuit* F^2 *nec habent* PV^aUL: *non esse digestorum Graeci interpretes declarant, qui ea ignorant, declaratque praeterea ratio inscriptionum a compilatorum usu aliena* [2] iustae petitionis *ins. Paulus* [3] Contrahitur hypotheca per pactum conuentum, cum quis paciscatur, ut res eius propter aliquam obligationem sint hypothecae nomine obligata nec ad rem pertinet *D. l. gem.* [4] cui] ubi (= uui)?

---

1 consistunt] consulerent F^1, consisterent F^2P^aL, consisteret V, consisteret *uel* consisterent *U*, consistere P^b | ipistulae F^a, epistulae F^bPLU 2 earum] eorum FP^aVLU | consisti FP^a, *inc.* V^aL^a | uicem] fidem uicem P^a | discretum est $FP^aV^aL^aU^a$ 5 adire possit *om.* P^a 7 et amissione eorum *om. ind. F*: περὶ … πίστεως δικαιωμάτων καὶ διαβολῆς αὐτῶν *B* 8 nomine *om. V: deficit in his* P^a 11 quinto] iiii *V?U*, *def.* P^a | conuenitur a fisco *L*, *def.* P^a 12 et] set *V*, *def.* P^a | et ita] καὶ τοῦτο οὐχ ἁπλῶς ἀλλ᾽ ἡνίκα ἡ τοῦ συναλλάγματος πίστις δείκνυσθαι (*male ins.* οὐ) δύναται *BS* (πλ.), ita (*om.* et) *libri nostri digestorum*, et (*om.* ita) *libri Pauli* 15 respondit] *FP*, *om. VLU* 19 ypothecariam *PL* 20 fit] sit *PVL*, *inc.* U^a | est e'''t' in F^2 21 hypotheca *l. gem.* 22 peterit *F* 23 possit] poterit *l. gem.* 24 licet testatio (atastatio *P*) sine scriptis habita est] γάμος ἐστὶν ὁ διὰ μαρτύρων ἀγράφως δεικνύμενος γάμος *BS* (πλ.), licet testationes in scriptis habitae non sunt *l. gem.* 26 ualeuit F^1 29 iuniori] P^bVL^bU, iuniore *F*, iuniorem P^aL^a 30 inferiori] PV^bU, inferiore *F*, inferore L^a, inferori L^b, *inc.* V^a

V. f. 319

℞ DE TESTIBUS ℞ ESP

1 ARCADIUS qui et CHARISIUS libro singulari de testibus. Testimoniorum usus B.21,1,1 *S

1 frequens ac necessarius est et ab his praecipue exigendus, quorum fides non uacillat. Adhiberi quoque[1] testes possunt non solum in criminalibus causis, sed etiam in pecuniariis litibus sicubi res postulat, *ex* his quibus non interdicitur testimonium nec ulla lege a di-

2 cendo testimonio excusantur. Quamquam quibusdam legibus amplissimus numerus testium definitus sit, tamen ex constitutionibus principum haec licentia ad sufficientem numerum testium coartatur, ut iudices moderentur et eum solum numerum testium, quem necessarium esse putauerint, euocari patiantur, ne effrenata potestate ad uexandos homines superflua multitudo testium protrahatur.

2 MODESTINUS libro octauo regularum. In testimoniis autem dignitas fides mo- B.21,1,2 E res grauitas examinanda est: et ideo testes, qui aduersus fidem sua*e* testationis uacillant, audiendi non sunt.

3 CALLISTRATUS libro quarto de cognitionibus. Testium fides diligenter B.21,1,3. Ep.13,10 E examinanda est. ideoque in persona eorum exploranda erunt in primis condicio cuiusque, utrum quis decurio an plebeius sit: et an honestae et inculpatae uitae an uero notatus quis et reprehensibilis: an locuples uel egens sit, ut lucri causa quid facile admittat: uel an inimicus ei sit, aduersus quem testimonium fert, uel amicus ei sit, pro quo testimonium dat. nam si careat suspicione testimonium uel propter personam a qua fertur (quod honesta sit) uel propter causam (quod neque lucri neque gratia*e* neque inimicitiae causa fit[2]), ad-

1 mittendus est. Ideoque diuus Hadrianus Uibio Uaro legato prouinciae Ciliciae rescripsit eum qui iudicat magis posse scire, quanta fides habenda sit testibus. uerba epistulae haec sunt: 'Tu magis scire potes, quanta fides habenda sit testibus, qui et cuius dignitatis et cuius 'existimationis sint, et qui simpliciter uisi sint dicere utrum unum eundemque meditatum 'sermonem attulerint an ad ea quae interrogaueras ex tempore uerisimilia responderint'[3].

2 Eiusdem quoque principis exstat rescriptum ad Ualerium Uerum de excutienda fide testium in haec uerba: 'Quae argumenta ad quem modum probandae cuique rei sufficiant, nullo 'certo modo satis definiri potest. sicut non semper, ita saepe sine publicis monumentis 'cuiusque rei ueritas *d*eprehenditur. alias numerus testium, alias dignitas et auctoritas, alias

F[*P*(*VLU*)]

---

[1] adhiberique (*Hal.*)? [2] sit (*u. i.*)? [3] *rescriptum pariter corruptum legerunt Graeci* (*u. i.*), *fuit autem sic:* Tu magis scire potes, quanta fides habenda sit testibus, qui et cuius dignitatis et cuius existimationis sint *scias* et qui simi*l*iter (*sic quidam apud Cuiacium*) uisi sint dicere utrum unum eundemque meditatum sermonem attulerint an ad ea quae interrogaueras ex tempore *s*imilia (*similiter Tydeman*) responderint

---

2 *posterius* ℞ *om. FL* 3 de testibus] destibus P^a, *om. U* 4 non *om.* P^a | bacillat F^2 6 ex his] *scripsi secundum BS* (πλ.): πρὸς τούτοις ἀπαιτεῖσθαι χρὴ τοὺς μάρτυρας ἀπὸ τῶν μὴ κεκωλυμένων μαρτυρεῖν, et his $FP^aV^aL^a$, et hi $P^bV^bL^b$, *inc.* U^a 8 principium P^aLU^a 9 cohartatur *F* 10 potestata P^a 13 suae] suam *F*: οἱ ἐναντιούμενοι τοῖς ἐν ἐκμαρτυρίῳ αὐτῶν εἰρημένοις *B* (*Anon.*) | bacillant F^2 15 cognationibus F^1 18 'e'gens F^2, egenus *V* | quidem P^aL^a?, quidem et *U* | admittatur P^a? 21 gratia $FPVL^aU$: ὅτι ... οὐ διὰ κέρδος οὔτε πρὸς χάριν οὔτε πρὸς ἀπέχθειάν τινα τὸ μαρτυρεῖν ἐπαγγέλλεται *BS* (πλ.) | gausa F^1 | fit] *F eoque ducunt BS* (*uide supra*), sit *PVLU* 22 uiuio *FV*, uiuo P^a, iunio L^b, uinio P^bU, *inc.* L^a: πρὸς Βίβιον Βάρον *BS* (πλ.) 23 posse's' F^b, poss. L^a 24 tu ('t'u F^2) magis scire potes *seq.*] ἴδε δέ σοι αὐτὰ [τὰ] τῆς ἐπιστολῆς ῥήματα ... Αὐτὸς μᾶλλον δύνῃ τὴν πίστιν ἐξετάζειν τῶν μαρτυρούντων, τίνες τε καὶ ποίας ἀξίας καὶ προλήψεως οὗτοι τυγχάνουσι, καὶ τίνες ἁπλούστερον δοκοῦσι διαλέγεσθαί τε καὶ μαρτυρεῖν, καὶ πότερον μίαν καὶ τὴν αὐτὴν μεμελετημένην ἀφιᾶσι φωνὴν ἢ ἄφνω καὶ ἐξ αὐτοσχεδίου πρὸς τὴν σὴν ἐρώτησιν ἀποκρίνονται *BS* (πλ.), τὰ δὲ περὶ τούτου διακρίνει ὁ δικαστὴς καὶ οἳ (al. εἰ) ἁπλῶς μαρτυροῦσιν, εἰ (al. ἢ) μίαν μεμελετημένην ὁμιλίαν προσφέρουσι καὶ εἰ πρὸς τὰς πεύσεις πιθανῶς ἀποκρίνονται *B* (*Anon.*) 25 uisi sunt PVU^b, *inc.* U^a 26 attulerunt *P* 27 πρὸς Βαλέριον Βάρον *BS* (πλ.) 30 reprehenditur FP^aL^aU: τὸ ἀληθὲς καταλαμβάνεσθαι δύναται *BS* (πλ.), ἡ ἀλήθεια δείκνυται *B* (*Anon.*)

'ueluti consentiens fama confirmat rei de qua quaeritur fidem. hoc ergo solum tibi rescri-
'bere possum summatim non utique ad unam probationis speciem cognitionem statim alli-
'gari debere, sed ex sententia animi tui te aestimare oportere, quid aut credas aut parum
3 'probatum tibi opinaris'. Idem diuus Hadrianus Iunio Rufino proconsuli Macedo- [Ep. 18, 11]
niae rescripsit testibus se, non testimoniis crediturum. uerba epistulae ad hanc partem
pertinentia haec sunt: 'Quod crimina obiecerit apud me Alexander Apro et[1] quia non pro-
'babat nec testes producebat, sed testimoniis uti uolebat, quibus apud me locus non est
'(nam ipsos interrogare soleo), quem[2] remissi ad prouinciae praesidem, ut is de fide testium
4 'quaereret et nisi implesset quod intenderat, relegaretur'. Gabinio[3] quoque Ma- [Ep. 18, 12]
ximo idem princeps in haec uerba rescripsit: 'Alia est auctoritas praesentium testium, alia
'testimoniorum quae recitari solent: tecum ergo delibera, ut, si ‖ retinere eos uelis, des eis f. 319'
5 'impendia'. Lege Iulia de ui cauetur, ne hac lege in reum testi- [cf. Ulp. Collat. 9, 2. Ep. 18, 22]
monium dicere liceret, qui se ab eo parenteue eius liberauerit, quiue impuberes erunt, qui-
que[4] iudicio publico damnatus erit qui eorum in integrum restitutus non erit, quiue in
uinculis custodiaue publica erit, quiue ad bestias ut depugnaret se locauerit, quaeue palam
quaestum faciet feceritue, quiue ob testimonium dicendum uel non dicendum pecuniam ac-
cepisse iudicatus uel conuictus erit[5]. nam quidam propter reuerentiam persona- [(Ulp. Ep.)]
rum, quidam propter lubricum consilii sui, alii uero propter notam et infamiam uitae suae
6 admittendi non sunt ad testimonii fidem. Testes non temere euocandi sunt per longum
iter et multo minus milites auocandi sunt a signis uel muneribus perhibendi testimonii
causa, idque diuus Hadrianus rescripsit. sed et diui fratres rescripserunt: 'Quod ad testes
'euocandos pertinet, diligentiae iudicantis est explorare, quae consuetudo in ea prouincia,
'in quam iudicat, fuerit'. nam si probabitur saepe in aliam ciuitatem testimonii gratia ple-
rosque euocatos, non esse dubitandum, quin euocandi sint, quos necessarios in ipsa cogni-
tione deprehenderit qui iudicat.

4 PAULUS libro secundo ad legem Iuliam et Papiam. Lege Iulia iudiciorum [B. 21, 1, 4] *E*
publicorum cauetur, ne inuito denuntietur, ut testimonium litis dicat aduersus socerum ge-
nerum, uitricum priuignum, sobrinum sobrinam, sobrino *sobrina* natum, eosue qui priore
gradu sint, item ne liberto ipsius, liberorum eius, parentium, uiri uxoris, item [Ep. 18, 21]
patroni patronae: et ut ne patroni patronae aduersus libertos neque liberti aduersus pa-
tronum[6] cogantur testimonium dicere.

F[*P*(*VLU*)]

---

[1] et] ea? [2] quem] eum (*similiter edd.*)? [3] Gauio (*van de Water: cf. Orell. inscr. 3422 al.*)? [4] quiue (*cf. n. 5*)? [5] *Legis Iuliae de ui publica et priuata c. 88 uerba affert Ulpianus l. c. sic:* His [uerbis *ins. Coll.*] hominibus hac lege in reum testimonium dicere ne liceto, qui se ab eo parenteue eius libertoue cuius eorum liberauerit, quiue impubes erit, quiue iudicio publico damnatus erit qui [i. p. d. e. qui *om. Coll.*] eorum in integrum restitutus non est, quiue in uinculis custodiaue [custodiaque *Coll.*] publica erit, quiue depugnandi causa auctoratus erit, quiue ad bestias depugnare se locauit locauerit, praeterquam qui iaculandi causa ad urbem missus est, quaeue palam [palamue, *om.* quae, *Coll.*] corpore quaestum faciet feceritue, quiue ob testimonium dicendum pecuniam accepisse iudicatus erit, ne quis eorum hac lege in reum testimonium dicat. [6] neque liberti aduersus patronum *del.*

---

1 fami P^a 3 opetere P^a, opor.... L^a 6 quod] que PL^b, quae V^bU, quō L^a, *inc.* V^a 7 non *om.* P^a 8 de *om.* P^a 9 πρὸς Σαβῖνον Μάξιμον *BS* (πλ.) 11 retinere] F^1PVLU, detinere F^2: αὐτοὺς κατασχεῖν *BS* (πλ.), ἐπισχεῖν τοὺς μάρτυρας *B* (*Anon.*) 15 ad uestias F^1, ad ostias *L*, cum bestiis V^bU 17 conuinctus P^aU^a 18 'p'ropter F^b 20 a signis uel muneribus] *confirmant BS* (πλ.): ἀπὸ τῶν σίγνων ἢ ἐξ ἑτέρων λειτουργιῶν: numeris *pro* muneribus *uidetur legisse Anonymus uertens sic:* ἀπὸ τῶν ἰδίων τάξεων ἢ ἀριθμῶν 23 quam] FP^aV, qua P^bLU 24 sunt *PV* 26 paulus *om.* F^1: *nomina iureconsultorum in sequentibus praeter* F^2 *habent etiam B* | iudiciorum publicorum] F^1PVLU, publ. iud. F^2 27 generi P^a 28 sobrina] *add. dett. cum Graecis:* οὐ μαρτυρεῖ ἄκων σοβρῖνος κατὰ σοβρίνου ἢ σοβρίνης ἢ κατὰ τοῦ τεχθέντος ἐκ τοῦ σοβρίνου ἢ τῆς σοβρίνης *BS* (πλ.), ἢ ἀνεψιοῦ ἢ ἀνεψιᾶς ἢ τῶν ἐξ αὐτῶν τεχθέντων *B* (*Anon.*), *om. libri boni* | priore gradu] *F cum Graecis:* κατά τινος ἐνδοτέρω ὄντος τοῦ ζ' βαθμοῦ *BS* (πλ.), ἢ τῶν ἐνδοτέρου (al. ἐγγυτέρου) βαθμοῦ ὄντων *B* (*Anon.*), priores gradu P^a, priores (*uel* propiores) gradus L^aV^b, propriore gradu P^bV^bU 29 item patroni] item *VL*, *def.* P^a, item patroni et patronae aduersus *mediis om. U* 30 ut *om. L*

5 Gaius libro quarto ad legem Iuliam et Papiam. In legibus, quibus excipitur, [B. 21, 1, 5] *E* ne gener aut socer inuitus testimonium dicere cogeretur, generi appellatione sponsum quoque filiae contineri placet: item soceri sponsae patrem.

6 Licinius Rufinus libro secundo regularum. Idonei non uidentur esse testes, [B. 21, 1, 6] *E* quibus imperari potest ut testes fiant.

7 Modestinus libro tertio regularum. Serui responso tunc credendum est, cum alia probatio ad eruendam ueritatem non est. *Ef**

8 Scaeuola libro quarto regularum. Inuiti testimonium dicere non coguntur [B. 21, 1, 7] *S** senes[1] ualetudinarii uel milites uel qui cum magistratu rei publicae causa absunt uel quibus uenire non licet.

9 Paulus libro primo ad Sabinum. Testis idoneus pater filio aut filius [B. 21, 1, 8. Ep. 13, 25] *S* patri non est.

10 Pomponius libro primo ad Sabinum. Nullus idoneus testis in re sua [B. 21, 1, 9. Ep. 13, 25] *S* intellegitur.

11 Idem libro trigesimo tertio ad Sabinum. Ad fidem rei gestae faciendam [B. 21, 1, 10] *S* etiam non rogatus testis intellegitur.

12 Ulpianus libro trigesimo septimo ad edictum. Ubi numerus testium non [B. 21, 1, 11] *S* adicitur, etiam duo sufficient: pluralis enim elocutio duorum numero contenta est.

13 Papinianus libro primo de adulteriis. Quaesitum scio, an in publicis iudiciis [B. 21, 1, 12] *S* calumniae damnati testimonium iudicio publico perhibere possunt. sed neque lege Remmia prohibentur et Iulia lex de ui et repetendarum et peculatus eos homines testimonium dicere non uetuerunt. uerumtamen quod legibus omissum est, non omittetur religione iudicantium ad quorum officium pertinet eius quoque testimonii fidem, quod integrae frontis homo dixerit, perpendere.

14 Idem libro singulari de adulteriis. Scio quidem tractatum esse, an ad testa- [B. 21, 1, 13] *S* mentum faciendum adhiberi possit adulterii damnatus: et sane iuste ‖ testimonii officio ei interdicetur. existimo ergo neque iure ciuili testamentum ualere, ad quod huiusmodi testis processit, neque iure praetorio, quod ius ciuile subsequitur, ut neque hereditas adiri neque bonorum possessio dari possit. L 320

15 Paulus libro tertio sententiarum. Repetundarum damnatus nec ad testamen- [B. 21, 1, 14] **P*
1 tum nec ad testimonium adhiberi potest. Hermaphroditus an ad testamentum [Ep. 13, 33 n.] adhiberi possit, qualitas sexus incalescentis ostendit.

16 Idem libro quinto sententiarum[2]. Qui[3] falso uel uarie [Paul. 5, 15, 5. Coll. 8, 3. B. 21, 1, 15] **P* testimonia dixerunt uel utrique parti prodiderunt, a iudicibus competenter puniuntur[4].

17 Ulpianus libro singulari regularum. Pater et [Ulp. 20, 6. I. 2, 10, 8. B. 21, 1, 16. Ep. 13, 24] *S** filius[5] qui in potestate eius est, item duo fratres qui in eiusdem patris potestate sunt testes

F [*P* (*VLU*)]

---

[1] uel *ins.* [2] sub titulo de testibus et de quaestionibus *add. Coll.* [3] hi qui *Paulus et Coll.* [4] a iudicibus competenter puniuntur] aut in exilium aguntur aut in insulam relegantur aut curia submouentur (submouetur *Coll.*) *Paulus et Coll.* [5] et filius] et *Ulpianus*, nec non is *Inst.*

---

1 gaius *om.* F^1, *l. 5 om.* L^a *uideturque afuisse a* $P^a V^a$ 3 continere F^1 4 licinius rufinus *om.* F^1 5 imperari non potest *U* 6 modestinus *om.* F^1 8 scaeuola *om.* F^1: Ἰαβολ. *B* 9 uel milites] *post hos inseruntur in B* (*Anon.*): καὶ οἱ καλούμενοι ἱερεῖς ἢ κληρικοί, *quae interpolatio abest quidem a BS, sed ibi testes quibus uenire non licet dicuntur esse monachi et clerici occupati in sacris ministeriis* | uel qui] F^1, uel illi qui F^2PVLU 11 paulus *om.* F^1 12 patris $P^a L^a$ 13 pomponius *om.* F^1 15 idem *om.* F^1 17 ulpianus *om.* F^1 18 ploralis F^1 19 papinianus *om.* F^1 | de ulteriis P^a 20 possunt] F^1PVLU, possint F^2 | lege remmia] ὁ νόμος ὁ Σέρβιος ὁ τοὺς συκοφάντας τιμωρούμενος *BS* (πλ.) 23 integro fructis P^a, integro fructus L^a, integri fructus $P^b VL^b U$ 25 idem *om.* F^1 | tractum $P^a V$ 26 offitium *P* (*fort. ex corr.*) *U* 30 paulus *om.* F^1 31 nec ad testimonium *om.* P^a, testimonium *om.* *U* 32 sexus incalescentis] τῆς πυρουμένης φύσεως *BS* (πλ.) 33 idem *om.* F^1 | falso uel uarie] falsum uel aliqua *Coll.*, falsae uel uariae *Paulus* (*Monac.*) 34 utrique] utriusue *Coll.* (*Ber.*) 35 ulpianus *om.* F^2 36 item] institutus *Ulp.* (*Uat.*) | eiusdem] eius *Ulp.* (*Uat.*) | testes] testos *P*, et estis V^a

utrique[1] in eodem testamento uel eodem negotio fieri possunt[2], quoniam[3] nihil nocet ex una domo plures testes alieno negotio adhiberi.

18 Paulus libro secundo de adulteriis. Ex eo, quod prohibet lex Iulia de adulteriis testimonium dicere condemnatam mulierem, colligitur etiam mulieres testimonii in iudicio dicendi ius habere. [B. 21, 1, 17] *S*

19 Ulpianus libro octauo de officio proconsulis. Inuiti testimonium non dicunt publicani, item is qui non detractandi testimonii causa[4] aberit, item is qui quid exercitui
1 praebendum conduxerit. Sed nec pupillis testimonium denuntiari potest. [B. 21, 1, 18] *S*

20 Uenuleius libro secundo de iudiciis publicis. In testimonium accusator citare non debet eum, qui iudicio publico reus erit aut qui minor uiginti annis erit. [B. 21, 1, 19] *S*

21 Arcadius qui et Charisius libro singulari de testibus. Ob carmen famosum
1 damnatus intestabilis fit. Illud quoque incunctabile[5] est, ut, si res exigat, non tantum priuati, sed etiam magistratus, si in praesenti sint, testimonium dicant. item senatus censuit
2 praetorem testimonium dare debere in iudicio adulterii causa. Si ea rei condicio sit, ubi harenarium testem uel similem personam admittere cogimur, sine tormentis testi-
3 monio eius credendum non est. Si testes omnes eiusdem honestatis et existimationis sint et negotii qualitas ac iudicis motus cum his concurrit, sequenda sunt omnia testimonia: si uero ex his quidam[6] eorum aliud dixerint, licet impari numero, credendum est *id* quod naturae negotii conuenit et quod inimicitiae aut gratiae suspicione caret, confirmabitque iudex motum animi sui ex argumentis et testimoniis et quae rei aptiora et uero proximiora esse compererit: non enim ad multitudinem respici oportet, sed ad sinceram testimoniorum fidem et testimonia[7], quibus potius lux ueritatis adsistit. [B. 21, 1, 20] *S* [Ep. 13, 26] [(Ep.)]

22 Uenuleius libro secundo de officio proconsulis. Curent magistratus cuiusque loci testari uolentibus et se ipsos et alios testes uel signatores praebere, quo facilius negotia explicentur et probatio rerum salua sit. [B. 21, 1, 21] *S*

23 Idem libro primo de iudiciis publicis. Produci[8] testis is non potest, qui ante in eum reum testimonium dixit. [B. 21, 1, 22. Ep. 13, 28] *Sf*

24 Paulus libro quinto sententiarum. Testes eos, quos accusator de domo produxerit, interrogari non placuit[9]. [Paul. 5, 15, 1. B. 21, 1, 23. Ep. 13, 9] *P*

25 Arcadius qui et Charisius libro singulari de testibus. Mandatis cauetur, ut praesides attendant, ne patroni in causa cui patrocinium praestiterunt testimonium dicant. quod et in exsecutoribus negotiorum obseruandum est. [B. 21, 1, 24. Ep. 13, 28] *S*

VI.

℞ DE IURIS ET FACTI IGNORANTIA ℞ *SEP*

1 Paulus libro quadragesimo quarto ad edictum. Ignorantia uel facti uel iuris
1 est. Nam si quis nesciat decessisse eum, cuius bonorum possessio defertur, non ‖ cedit ei [B. 2, 4, 1] *S* f. 320'
F[*P*(*VLU*)]

---

[1] utrique testes *Inst.* [2] in eodem testamento uel eodem negotio fieri possunt] uel alter testis, alter libripens fieri possunt alio familiam emente *Ulpianus*, in unum testamentum fieri possunt *Inst.* [3] quia *Inst.* [4] *firmant Graeci:* rei publicae causa *ins.* [5] indubitabile? [6] illud, quidam *ins.* [7] testimonia] sanctimoniam? [8] produci] *firmant Graeci:* pro reo produci? [9] suspectos gratiae testes et eos uel maxime, quos accusator de domo produxerit ... interrogari (interrogatus *Mon.*) non placuit *Paulus*

2 domu *Ulp.* (*Uat.*) 3 paulus *om. F¹* 4 testimonium in *PVLU* 6 ulpianus *om. F¹* 7 quid] *F*, *om. PVLU* 8 praebendum] *F*, praeuendum *PᵃLᵃ*, praeuenda *Pᵇ*, praebend. *Vᵃ*, praebendam *Uᵃ*, praebendo *LᵇUᵇ* | pupillus *PᵃUᵃ* 9 uenuleius *om. F¹* 11 arcadius *om. F¹* 12 fit] sit *PU* 13 sint] *FPᵇU*, in *L*, uel *Pᵃ*, *om. V* 14 in] uel *Pᵃ* 18 id] *Schulting*, sed *libri nostri* 23 uenuleius *om. F¹*, ueneleius *P* | current *PᵃU* 24 quod *PᵃVLᵃ*, *inc. Uᵃ* 25 explicantur *Fᵃ* 26 idem *om. F¹* | is *om. PVLU* 28 paulus *om. F¹* 30 arcadius *om. F¹* 31 caueatur *P* 32 quod] quo *Pᵃ* | in exsecutoribus negotiorum] ἐπὶ τῆς ὑποθέσεως τῶν ἐκβιβαστῶν *BS* (πλ.), ὁ ... ἐκβιβάσας ἐν ὑποθέσει *B* (*Anon.*) 34 *rubricam om. F¹* 35 paulus *om. F¹* 36 nescit *P* | defferatur *Pᵃ*, differatur *V*

tempus: sed si sciat quidem defunctum esse cognatum, nesciat autem proximitatis nomine
bonorum possessionem sibi deferri, aut se sciat scriptum heredem, nesciat autem quod scriptis
heredibus bonorum possessionem praetor promittit, cedit ei tempus, quia in iure errat. idem
2 est, si frater consanguineus defuncti credat matrem potiorem esse. Si quis nesciat [Ep. 3, 2]
se cognatum esse, interdum in iure, interdum in facto errat. nam si et liberum se esse et
ex quibus natus sit sciat, iura autem cognationis habere se nesciat, in iure errat: at si quis
(forte expositus) quorum parentium esset ignoret, fortasse et seruiat alicui putans se ser-
3 uum esse, in facto magis quam in iure errat. Item si quis sciat quidem alii delatam [(Ep.)]
esse bonorum possessionem, nesciat autem ei tempus praeterisse bonorum possessionis, in
facto errat. idem est, si putet eum bonorum possessionem accepisse. sed si sciat eum non
petisse tempusque ei praeterisse, ignoret autem sibi ex successorio capite competere bo-
4 norum possessionem, cedet ei tempus, quia in iure errat. Idem dicemus, si ex asse heres
institutus non putet se bonorum possessionem petere posse ante apertas tabulas: quod si
nesciat esse tabulas, in facto errat.
2 NERATIUS libro quinto membranarum. In omni parte error in iure non eodem [B. 2, 4, 2] *S*
loco quo facti ignorantia haberi debebit, cum ius finitum et possit esse et debeat, facti
interpretatio plerumque etiam prudentissimos fallat.
3 POMPONIUS libro tertio ad Sabinum. Plurimum interest, utrum quis de alterius [B. 2, 4, 3] S^a
1 causa et facto non sciret an de iure suo ignorat. Sed Cassius ignorantiam Sabinum ita
accipiendam existimasse refert non deperditi et nimium securi hominis.
4 IDEM libro tertio decimo ad Sabinum. Iuris ignorantiam in usucapione negatur [B. 2, 4, 4] Sf^a
prodesse: facti uero ignorantiam prodesse constat.
5 TERENTIUS CLEMENS libro secundo ad legem Iuliam et Papiam. Iniquissimum [B. 2, 4, 5] *E*
uidetur cuiquam scientiam alterius quam suam nocere uel ignorantiam alterius alii profuturam.
6 ULPIANUS libro octauo decimo ad legem Iuliam et Papiam. Nec supina igno- [B. 2, 4, 6] *Ef*
rantia ferenda est factum ignorantis, ut nec scrupulosa inquisitio exigenda: scientia enim
hoc modo aestimanda est, ut neque neglegentia crassa aut nimia securitas satis expedita
sit neque delatoria curiositas exigatur.
7 PAPINIANUS libro nono decimo quaestionum. Iuris ignorantia non prodest ad- [B. 2, 4, 7] *P*
quirere uolentibus, suum uero petentibus non nocet.
8 IDEM libro primo definitionum. Error facti ne maribus quidem in damnis uel [B. 2, 4, 8] *P*
compendiis obest, iuris autem error nec feminis in compendiis prodest: ceterum omnibus
iuris error in damnis amittendae rei suae non nocet.
9 PAULUS libro singulari de iuris et facti ignorantia. Regula est iuris [B. 2, 4, 9. Ep. 3, 1] *P*
quidem ignorantiam cuique nocere, facti uero ignorantiam non nocere. uideamus igitur,
in quibus speciebus locum habere possit, ante praemisso quod minoribus uiginti [Poπ. 38, 4]
quinque annis ius ignorare permissum est. quod et in feminis in quibusdam causis [(Poπ.)]
propter sexus infirmitatem dicitur: et ideo sicubi non est delictum, sed[1] iuris ignorantia,
non laeduntur. hac ratione si minor uiginti quinque annis filio familias crediderit, [(Ep.)]
1 subuenitur ei, ut non uideatur filio familias credidisse. Si filius familias miles a commili-
tone heres institutus nesciat sibi etiam sine patre licere adire per constitutiones principales,
2 ius ignorare potest et ideo ei dies aditionis[2] cedit. Sed facti ignorantia ita demum [Ep. 3, 6]
cuique non nocet, si non ei summa ‖ neglegentia obiciatur: quid enim si omnes in [(Ep.)] f. 331
F[*P*(*VLU*)]

---

[1] *firmant Graeci* (*u. i.*): sed *del.* [2] non *ins.* (*u. i.*)

---

4 nec sciat P^a 5 errant P^aL^a 8 si qui sciat *F* | deletam P^a 9 ei] FP^bV^bU, et P^aV^a, *om.* *L* | possessionis in] possessioni de P^a? 11 tempusque] *F cum B* (*Anon.*): καὶ τὸν καιρὸν παρελθεῖν, tempus quod L^a, tempus ... V^a, tempus P^a, tempus quoque $P^bV^bL^bU$ 21 ignorantia $PVLU^b$ 37 in feminis in] in feminis P^aLU, feminis in V^a 38 sicubi non est delictum sed iuris ignorantia] ἔνθα μὴ ἔστιν ἁμάρτημα, ἀλλὰ νόμου ἄγνοια *B* (*Anon.*) 39 hac] haec P^a 41 institutus F^1 42 cedit] $FPVL^aU^a$ *itaque B* (*Anon.*): νόμον ἀγνοεῖ καὶ τρέχει ὁ χρόνος τῆς ὑπεισελεύσεως: non cedit L^bU^b

**ciuitate sciant, quod ille solus ignorat? et recte Labeo definit scientiam neque curiosissimi
neque neglegentissimi hominis accipiendam, uerum eius, qui cum eam rem ut[1], diligenter
3 inquirendo notam habere possit. Sed iuris ignorantiam non prodesse Labeo ita accipiendum
existimat, si iuris consulti copiam haberet uel sua prudentia instructus sit, ut, cui facile
4 sit scire, ei detrimento sit iuris ignorantia[2]: quod raro accipiendum est. Qui ignorauit do-
minum esse rei uenditorem, plus in re est, quam in existimatione mentis[3]: et ideo, tametsi
5 existimet se non a domino emere, tamen, si a domino ei tradatur, dominus efficitur. Si
quis ius ignorans lege Falcidia usus non sit, [4]nocere ei dicit epistula diui Pii. sed et im-
peratores Seuerus et Antoninus in haec uerba rescripserunt: 'Quod ex causa fideicommissi
'indebitum datum est, si non per errorem solutum est, repeti non potest. quamobrem *Gar-*
'*giliani* heredes, qui, cum ex testamento eius pecuniam ad opus aquae ductus rei publicae
'Cirtensium relictam soluerint, non solum cautiones non exegerunt, quae interponi solent,
'ut quod amplius cepissent municipes quam per legem Falcidiam licuisset redderent, uerum
'etiam stipulati sunt, ne ea summa in alios usus conuerteretur et scientes prudentesque
'passi sunt eam pecuniam in opus aquae ductus impendi, frustra postulant reddi sibi a re
'publica Cirtensium, quasi plus debito dederint, cum sit utrumque iniquum pecuniam, quae
'ad opus aquae ductus data est, repeti et rem publicam ex corpore patrimonii sui impen-
'dere in id opus, quod totum alienae liberalitatis gloriam repraesentet. quod si ideo repeti-
'tionem eius pecuniae habere credunt, quod imperitia lapsi legis Falcidiae beneficio usi non
'sunt, sciant ignorantiam facti, non iuris prodesse nec stultis solere succurri, sed errantibus'.
6 Et licet municipum mentio in hac epistula fiat, tamen et in qualibet persona idem obserua-
bitur. sed nec quod in opere aquae ductus relicta esse pecunia proponitur, in hunc solum
casum cessare repetitionem dicendum est. nam initium constitutionis generale est: demon-
strat enim, si non per errorem solutum sit fideicommissum, quod indebitum fuit, non posse
repeti: item et illa pars aeque generalis est, ut qui iuris ignorantia legis Falcidiae bene-
ficio usi non sunt, *non* possint repetere: ut secundum hoc possit dici etiam, si pecunia,
quae per fideicommissum relicta est quaeque soluta est, non ad aliquid faciendum relicta
sit, et licet consumpta non sit, sed exstet apud eum cui soluta est, cessare repetitionem.**

10 PAPINIANUS libro sexto responsorum. Impuberes sine tutore agentes nihil B. 2, 4, 10 P^a
posse uel scire intelleguntur.

F[*P*(*VLU*)] f. 321' *uacat*

---

[1] ut] curet? [2] *idem Graeci, sed uidetur excidisse alterum comma:* cui non facile sit scire, ei detrimento non sit [3] plus in re est quam in existimatione ementis (*sic Heraldus: cf. D. 40, 2, 4, 1* qui ignorauit dominum esse rei uenditorem)? [4] id *ins.* (*es gem.*)

---

1 definit'i' scientiam *F* 2 qui] cui F^1 | cum eam rem ut] FP^aV^aL, eam rem P^bV^bU: εἴδησις (*cod.* εἴδησιν) γὰρ οὐκ ἀπαιτεῖται ἐπιμελεστάτου ἀνθρώπου, ἀλλ' ἣν (ἢν?) τις ἐπιμελῶς ζητῶν ἠδύνατο γνῶναι *B* (*Anon.*) 5 detrimentum *PVLU* | raro] caro P^a 7 emeret P^a 8 sed et] sed PV^aLU 10 cargiliani *libri* 11 aquae] atque P^a 12 cirtensium] FP^aL, cirenensium P^bV, cyrenensium *U* 13 municipes] municeps P^aV 15 possi F^1 | aquae] atque P^a, absque *V* 16 cirtensium] FP^a, circensium *L*, cirenensium P^bVU | pecuniam 'a'quae F^2 17 impendere] impederet F^1 18 totus P^a | gloria *PV*, glorias *L* 20 sciant *om.* F^1 | nec] ne P^a | sol'u'ere F^2 | succurri] succuri *L*, securi P^a 21 municium P^a | hac] haec P^a | obseruauitur F^1 26 non sunt non possint] P^aL^b *cum B* (*Anon. sec. cod. Coislin.: cf. schol. ad h. l. extr.*): καὶ ὅτι ὁ ἐν ἀγνοίᾳ νόμου μὴ χρησάμενος τῷ Φαλκιδίῳ οὐκ ἀναλαμβάνει, non sunt possint FP^b (sunt possint P^a, *sed* non *add. m. eadem*) P^dV^a, non sunt L^a, non sunt nec possint V^bU | dicit P^a 27 fide'i'commissum F^2 29 papinianus *om.* F^1 30 uel *om. Taur.*

LIBER UICESIMUS TERTIUS. q. 34 f. 329

I.

℞ DE SPONSALIBUS ℞ SE

1 FLORENTINUS libro tertio institutionum. Sponsalia sunt mentio[1] et [B. 28, 1, 1. Ep. 20, 1] S*
repromissio nuptiarum futurarum.
2 ULPIANUS libro singulari de sponsalibus. Sponsalia autem dicta sunt a spondendo: nam S*
moris fuit ueteribus stipulari et spondere sibi uxores futuras,
3 FLORENTINUS libro tertio institutionum. unde et sponsi sponsaeque appellatio nata est. S*
4 ULPIANUS libro trigesimo quinto ad Sabinum. Sufficit nudus con- [B. 28, 1, 2. Ep. 20, 2] S
1 sensus ad constituenda sponsalia. Denique constat et absenti absentem desponderi posse,
et hoc cottidie fieri:
5 POMPONIUS libro sexto decimo ad Sabinum. haec ita, si scientibus his qui [B. 28, 1, 3] S
absint sponsalia fiant aut si postea ratum habuerint.
6 ULPIANUS libro trigesimo sexto ad Sabinum. Si puellae tutores ad [B. 28, 1, 4. Ep. 20, 5] S
finienda sponsalia nuntium miserunt, non putarem suffecturum ad dissoluendam nuptiarum
spem hunc nuntium, non magis quam sponsalia posse eos solos constituere, nisi forte omnia
ista ex uoluntate puellae facta sint.
7 PAULUS libro trigesimo quinto ad edictum. In sponsalibus nihil in- [B. 28, 1, 5. Ep. 20, 1] S
1 terest, utrum testatio interponatur an aliquis sine scriptura spondeat. In sponsalibus [(Ep.)]
etiam consensus eorum exigendus est, quorum in nuptiis desideratur. intellegi tamen sem-
per filiae patrem consentire, nisi euidenter dissentiat, Iulianus scribit.
8 GAIUS libro undecimo ad edictum prouinciale. Furor quin sponsalibus impe- [B. 28, 1, 6] S
dimento sit, plus quam manifestum est: sed postea interueniens sponsalia non infirmat.
9 ULPIANUS libro trigesimo quinto ad [cf. Ulp. D. 24, 1, 32, 27. Poтт. 32, 1. B. 28, 1, 7. Ep. 20, 10] S
edictum. Quaesitum est apud Iulianum, an sponsalia sint, ante duodecimum annum si
fuerint nuptiae collatae[2]. et semper Labeonis sententiam probaui existimantis, si quidem
praecesserint sponsalia, durare ea, quamuis in domo loco nuptae esse coeperit: si uero non
praecesserint, hoc ipso quod in domum deducta est non uideri sponsalia facta. quam sen-
tentiam Papinianus quoque probat.
10 IDEM libro tertio disputationum. In potestate manente [B. 28, 1, 8. BS. 29, 1, 1 sch. 20. Ep. 20, 6] S
filia pater sponso nuntium remittere potest et sponsalia dissoluere. enimuero si emancipata
est, non potest neque nuntium remittere neque quae dotis causa data sunt condicere: ipsa
enim filia nubendo efficiet dotem esse condictionemque extinguet, quae causa non secuta
nasci poterit. nisi forte quis proponat ita dotem patrem pro emancipata filia de- [Ep. 21, 5]
disse, ut, si nuptiis non consentiret, uel contractis uel non contractis repeteret quae dederat:
tunc enim habebit repetitionem.
F[P(VLU)]

---

[1] mentio] *firmant Graeci* (μνήμη *B et BS*): conuentio (= c̄uentio)? [2] celebratae?

6 ab spondendo *P* 8 et] e's't F^2, *om.* *L* | sponsaequ'a'e F^2 10 constituendam P^a 11 cotidie *F* 13 absunt *PU* | fiant *om.* P^a 15 subfectorum *P* 16 nisi] ni P^a 19 scripturas P^a 22 quin] qui in $P^a VL^a$?, quod P^b 25 est] esse $P^a L$ | ante] itaque F^1 26 si qui's'dem F^b 27 loco nuptae] loco nupta $P^a L^a$, nupta $P^b V$ | coeperint $P^a L^a$ 33 esset $P^a L^a$ | condictionemqu'a'e F^2 | non *om.* P^a 34 pro se mancipata P^a | dedisset $P^a L$ 36 enim *om.* P^a

11 IULIANUS libro sexto decimo digestorum. Sponsalia sicut nuptiae consensu [B. 28, 1, 9 *S* contrahentium fiunt: et ideo sicut nuptiis, ita sponsalibus filiam familias consentire oportet:

12 ULPIANUS libro singulari de sponsalibus. sed quae patris uoluntati [B. 28, 1, 10. Ep. 20, 6 *Sf*
1 non repugnat, consentire intellegitur. Tunc autem solum dissentiendi a patre licentia filiae conceditur, si indignum moribus uel turpem sponsum ei pater eligat.

13 PAULUS libro quinto ad edictum. Filio familias dissentiente sponsalia [B. 28, 1, 11. Ep. 20, 9 *E* nomine eius fieri non possunt.

14 MODESTINUS libro quarto differentiarum. In sponsalibus contrahendis aetas [B. 28, 1, 12 *E* contrahentium definita non est ut in matrimoniis. quapropter et a primordio aetatis sponsalia effici possunt, si modo id fieri ab utraque persona intellegatur, id ['Ροπ. 29, 1. Ep. 4, 16 est, si non sint minores quam septem annis.

15 IDEM libro singulari de enucleatis casibus. Tutor factam pupillam [B. 28, 1, 13. Ep. 20, 12 *E* suam nec ipse uxorem ducere nec filio suo in matrimonio adiungere potest. scias tamen, quod de nuptiis tractamus, et ad sponsalia pertinere.

16 ULPIANUS libro tertio ad legem Iuliam et Papiam. Oratio imperato- [cf. BS. 28, 4, 13 sch. 1 *E* rum Antonini et Commodi, quae quasdam nuptias in personam senatorum inhibuit, de sponsalibus nihil locuta est. recte tamen dicitur etiam sponsalia in his casibus ipso iure nullius esse momenti, ut sup||pleatur quod orationi deest. f. 322'

17 GAIUS libro primo ad legem Iuliam et Papiam. Saepe iustae ac [B. 28, 1, 17. Ep. 20, 13 *E* necessariae causae non solum annum uel biennium, sed etiam triennium et quadriennium et ulterius trahunt sponsalia, ueluti ualetudo sponsi sponsaeue uel mortes parentium aut capitalia crimina aut longiores peregrinationes quae ex necessitate fiunt.

18 ULPIANUS libro sexto ad edictum. In sponsalibus constituendis parui [B. 28, 1, 14. Ep. 20, 3 *E** refert, per se (et coram an per internuntium uel per epistulam) an per alium hoc factum est: et fere plerumque condiciones interpositis personis expediuntur.

II.

℞ DE RITU NUPTIARUM ℞

SEPESP

1 MODESTINUS libro primo regularum. Nuptiae sunt coniunctio maris [B. 28, 4, 1. Ep. 23, 1 **E* et feminae et consortium omnis uitae, diuini et humani iuris communicatio.

2 PAULUS libro trigesimo quinto ad edictum. Nuptiae consistere non possunt [B. 28, 4, 2 *S** nisi consentiant omnes, id est qui coeunt quorumque in potestate sunt.

3 IDEM libro primo ad Sabinum. Si nepotem ex filio et neptem ex altero filio in potestate *S* habeam, nuptias inter eos me solo auctore contrahi posse Pomponius scribit et uerum est.

4 POMPONIUS libro tertio ad Sabinum. Minorem annis duodecim nuptam [B. 28, 4, 3. Ep. 23, 12 *S* tunc legitimam uxorem fore, cum apud uirum explesset duodecim annos.

5 IDEM libro quarto ad Sabinum. Mulierem absenti per litteras eius [B. 28, 4, 4. 6. Ep. 23, 11 *S* uel per nuntium posse nubere placet, si in domum eius deduceretur: eam uero quae ab-

F[P(VLU)]

---

2 fiunt] fuerit P^a | filia familias *P* 4 solus P^a | filiae *om.* $PV^aL^aU^b$ 5 indignum (indignus P^a) moribus uel turpem] ἀναξίῳ αὐτῆς ἢ ἀπαγορευτέῳ τοῖς τρόποις ἢ ἄλλως πως αἰσχρῷ ὄντι *BS* (πλ.), τοῖς τρόποις ἀνάξιον καὶ αἰσχρόν *B* (*Anon.*) | sponsus P^a 6 filio familiae F^1P^a, filio famalie L^a 7 nomine eius] nomine P^a, eius nomine P^bVLU 9 qua] quare P^a | et a] ea P^aL^a, a L^bU, *om.* VP^b 12 factam] factus *fortasse legerunt Graeci:* ὁ γενόμενος ἐπίτροπος οὐ δύναται γαμεῖν τὴν ὑπ' αὐτοῦ ἐπιτροπευθεῖσαν ὀρφανήν *B* (*Anon.*) 14 ad] ab P^a 16 quas quosdam P^a 18 orationi] rationi F^a 20 etiam] iam P^a 21 ualetudo sponsi sponsaeue uel *om.* P^a 22 criminum P^a | fiunt] sunt *PV*, fiiunt *L* 24 per se et coram ... alium] πότερον δι' αὐτῶν παρόντα [τὰ *ins.*] μέρη καὶ ὁρῶντά τε καὶ ὁρώμενα τίθενται τὸ τῆς μνηστείας συνάλλαγμα ἢ δι' ἀγγέλου τινὸς ἢ ἐπιστολῆς ἢ ἑτέρου *BS* (πλ.) | an per internuntium] ac per internuntium *PLU*, ac per nuncium *V* | alium] alium ad te PL^a, aliam ad te *V*, alium a te U^bL^b, alium (*om.* a te) U^a 25 condicionis F^a 28 nuptiae sunt coniunctio] nuptiae sunt coniunctio sunt nuptie P^a, coniunctio sunt nuptie *L* 29 humanis *PU* 32 potestatem *PVU* 33 posse] non posse PVL^a 35 tunc] nunc *PL* 37 per nuntium] nuncium *PVLU* | eiusdem duceretur *PV*, eius deducerentur *U*

esset ex litteris uel nuntio suo duci a marito non posse: deductione enim opus esse in
mariti, non in uxoris[1] domum, quasi in domicilium matrimonii.
6 Ulpianus libro trigesimo quinto ad Sabinum. Denique Cinna [B. 28, 4, 5. Ep. 20, 15. 23, 11 S*
scribit: eum, qui absentem[2] accepit uxorem, deinde rediens a cena iuxta Tiberim perisset,
ab uxore lugendum responsum est.
7 Paulus libro singulari ad legem Falcidiam. Ideoque potest fieri, ut [B. 28, 4, 6. Ep. 23, 11 *P
in hoc casu aliqua uirgo et dotem et de dote habeat actionem.
8 Pomponius libro quinto ad Sabinum. Libertinus libertinam matrem aut sororem uxorem S
ducere non potest, quia hoc ius moribus, non legibus introductum est.
9 Ulpianus libro uicesimo sexto ad Sabinum. Si nepos uxorem [Ep. 23, 5 (cf. B. 28, 4 n.) S
uelit ducere auo furente, omnimodo patris auctoritas erit necessaria: sed si pater furit, auus
1 sapiat, sufficit aui uoluntas. Is cuius pater ab hostibus captus est, si non intra trien- [(Ep.)
nium reuertatur, uxorem ducere potest.
10 Paulus libro trigesimo quinto ad edictum. Si ita pater absit, ut [B. 28, 4, 7. Ep. 23, 26 S*
ignoretur ubi sit et an sit, quid faciendum est, merito dubitatur. et si triennium effluxerit,
postquam apertissime fuerit pater ignotus, ubi degit et an superstes sit, non prohibentur
liberi eius utriusque sexus matrimonium uel nuptias legitimas contrahere.
11 Iulianus libro sexagesimo secundo digestorum. Si filius eius qui [B. 28, 4, 8. Ep. 23, 26 S*
apud hostes est uel absit ante triennium captiuitatis uel absentiae patris uxorem duxit uel
si filia nupserit, puto recte matrimonium uel nuptias contrahi, dummodo eam filius ducat
uxorem uel filia tali nubat, cuius condicionem certum sit patrem non repudiaturum.
12 Ulpianus libro uicesimo sexto ad Sabinum. Si qua mihi uxor fuit, de- [B. 28, 4, 9 cum n. S
inde a me repudiata nupsit Seio, quem ego postea adrogaui, non sunt nuptiae incestae.
1 Inter me et sponsam patris mei nuptiae contrahi non possunt: quamquam no- [Ep. 22, 15
2 uerca mea non proprie dicatur. Sed et per contrarium sponsa mea patri meo nu- [(B. Ep.)
3 bere non poterit, quamuis nurus non proprie dicatur. Si uxor mea post diuortium [B. 28, 4, 9 n.
alii nupserit et filiam susceperit, putat Iulianus hanc quidem priuignam non esse, uerum
4 nuptiis eius abstinendum. Adoptiuae sororis filiam possum uxorem ducere: cognata [(B)
enim mea non est filia eius, quia auunculus nemo fit per adoptionem et eae demum cogna-
tiones contrahuntur in adoptionibus, quae legitimae essent, id est quae adgnatorum ius
haberent. pari ratione et sororem pa||tris mei adoptiui possum ducere, si non fuit eodem f. 323
patre nata.
13 Idem libro trigesimo quarto ad Sabinum. Si patrona tam ignobilis sit, ut ei [B. 28, 4, 10 S
honestae sint uel saltem liberti sui nuptiae, officio iudicis super hoc cognoscentis hae pro-
hiberi non debent.
14 Paulus libro trigesimo quinto ad edictum. Adoptiuus filius si eman- [B. 28, 5, 2. Ep. 22, 27 S
F[*P*(*VLU*)]

---

[1] opus esse uxoris in mariti (*similiter Pagenstecher: u. i.*)   [2] absens (*P. Faber*)?

---

1 litteris] alteris P^aV^a, *inc.* L^a | suo *om.* *PVL* | a] ab P^a, ad L^a | deductionem $P^aV^aL^a$ | esset P^aLU 2 non in uxoris] non uxoris *PVL*: δεῖ τὴν γυναῖκα κατελθεῖν εἰς τὸν οἶκον τοῦ ἀνδρὸς ὡσανεὶ εἰς τὸ δομικίλιον τοῦ γάμου *BS* (πλ.) 4 a cena] ad cena P^aL | tiberim] litteris P^a 7 et de dote *om.* P^a 9 hoc] in hoc P^aU^a | est *om.* P^a 11 furentem P^a | furit] F^1V, furiat F^2PLU 12 sapit *P* | sufficiat *PVLU* | culus F^1 | intra] *FU*, infra *PVL* 15 an sit] absit *PVL* | quid] quod PL^a | et si] exi P^a | effulserit P^a, affluxerit *L* 16 fuerit pater ignotus ubi degit et an superstes sit] μεθ' ὃ φανερώτατα γένηται ἄγνωστος ὁ πατήρ, ὅπου τέ ἐστι καὶ εἰ περίεστιν *B* (*Anon.*) 17 eius utriusque] eius utriusque eius P^aL^a 18 si] quia si P^a, qu.. *V* 20 filiam P^aL | filium P^a 21 nubatur FPL^a?, nubanter *V*, nabitur *U* | certus P^a 22 uxorem P^a 23 a me *om.* *PVL* | non] ut non P^aVLU 24 patris mei nuptiae ˈincestae i. me et sp. patris mˈ contrahi non possunt *F*, patris mei non possunt P^aL^a, patris non possunt *V*, patris mei non possunt contrahi *U*, patris mei non possunt nuptie contrahi P^b (*m. saec. XIV*), patris mei nuptiae contrahi non possunt L^b | nouerca mea] nobercam meam P^a 26 uxore P^a 27 et filiam] et si filiam P^aL | praeuignam P^a 28 aboptiue P^a 29 eae] ex ea V^a, *inc.* P^a 30 ad agnatorum *PVLU* 31 pari] paris P^aL | rationem P^aL^a 32 nota P^a 33 ei] eius P^a 34 offitii P^aL | cogˈcˈnoscentis F^b

cipetur, eam quae patris adoptiui uxor fuit ducere non potest, quia nouercae locum habet.
1 Item si quis filium adoptauerit, uxorem eiusdem quae nurus loco est[1] ne quidem [Ep. 22, 15
2 post emancipationem filii ducere poterit, quoniam aliquando nurus ei fuit. Ser- [B. 28, 5, 2. 15
uiles quoque cognationes in hoc iure obseruandae sunt. igitur suam matrem manumissus
non ducet uxorem: tantundem iuris est et in sorore et sororis filia. idem e contrario di-
cendum est, ut pater filiam non possit ducere, si ex seruitute manumissi sint, etsi dubi-
tetur patrem eum esse. unde nec uolgo quaesitam filiam pater naturalis potest [Ep. 22, 16
uxorem ducere, quoniam in contrahendis matrimoniis naturale ius et pudor inspiciendus
3 est: contra pudorem est autem filiam uxorem suam[2] ducere. Idem tamen, quod in serui-
libus cognationibus constitutum est, etiam in seruilibus adfinitatibus seruandum est, ueluti
ut eam, quae in contubernio patris fuerit, quasi nouercam non possim ducere, et contra
eam, quae in contubernio filii fuerit, patrem quasi nurum non ducere: aeque nec matrem
eius, quam quis in seruitute uxorem habuit, quasi socrum. cum enim cognatio seruilis in-
tellegitur, quare non et adfinitas intellegatur? sed[3] in re dubia certius[4] et modestius est
4 huiusmodi nuptiis abstinere. Nunc uideamus, quomodo nouerca et [(B. 28, 5, 15) Ep. 22, 17
priuigna et socrus et nurus intellegantur, ut sciamus, quas non liceat ducere. quidam[5]
nouercam per se patris uxorem[6] et nurum filii uxorem et priuignam uxoris ex alio marito
filiam intellegunt: sed quod ad hanc causam uerius est nec aui uxorem nec proaui duci
posse. duas ergo uel plures nouercas ducere non poterit: non mirum, nam et is qui
adoptiuus est nec naturalis patris nec adoptiui uxorem ducere potest: sed et si plures
uxores pater habuerit, nullam earum ducere possum. itaque socrus appellatione [Ep. 22, 18
non tantum uxoris meae mater, sed et auia et proauia intellegitur, ut nullam earum du-
cere possim. nurus quoque appellatione non tantum filii uxor, sed et nepotis et pronepotis
continetur, licet quidam has pronurus appellant. priuigna quoque non solum ea mihi in-
tellegitur quae uxoris meae filia est, sed et neptis et proneptis, ut nullam earum ducere
possim. item eius matrem, quam sponsam habui, non posse me uxorem ducere Augustus
interpretatus est: fuisse enim eam[7] socrum.

15 PAPINIANUS libro quarto responsorum. Uxorem quondam priuigni [B. 28, 5, 3. Ep. 22, 18. 19 *P
coniungi matrimonio uitrici non oportet nec in matrimonium conuenire nouercam eius qui
priuignae maritus fuit.

16 PAULUS libro trigesimo quinto ad edictum. Oratione diui Marci [B. 28, 5, 16. Ep. 22, 34 S
cauetur, ut, si senatoris filia libertino nupsisset, nec nuptiae essent: quam et senatus con-
1 sultum secutum est. Nepote uxorem ducente et filius consentire debet: neptis uero [(Ep.)
2 si nubat, uoluntas et auctoritas aui sufficiet. Furor contrahi matrimonium non [Ep. 23, 25
sinit, quia consensu opus est, sed recte contractum non impedit.

F[P(VLU)]

---

[1] quae nurus loco est *del.* [2] filiam suam uxorem (*dett.*)? [3] sed] et? [4] *idem Graeci* (ἀσφαλέστερον *BS*): rectius (*Hal.*)? [5] quidam] *idem Graeci* (τινὲς μὲν ... ὑπελάμβανον *BS*): et quidem (*edd.*)? [6] et socrum uxoris matrem *ins.* (*Krueger*) [7] meam (*similiter Ruckerus*)?

---

1 locum] locus P^a, loco *L*? 2 quae] que *F* 3 poterit] F^1, potest F^2PVLU | aliquando] aliquem P^a 5 in sororem P^aV | idem] ideo *P*, item V^b, *inc.* V^a 6 si ex] si et *L*, et si *PV* | sunt *PVL* | etsi] et *PVLU* 7 naturali P^a 8 in *om.* P^aL | naturale ius] naturalis *V*, *inc.* P^a 9 autem *om.* *PV* 10 cognationibus constitutum est etiam in seruilibus *om.* *PVLU* | seruiendum P^aVL 14 et adfinitas] adf. *PVL* 16 quas] quia P^aL | quidam] quod P^aV 17 nurus P^a 18 intellegere P^a 19 duas ergo *seq.*] οὐ θαυμαστόν ἐστι τοιγαροῦν, ὥστε δύο ἢ πλειόνων μητρυιῶν ὑπουσῶν μὴ δύνασθαι δὲ [δὲ *del.*] τούτων μίαν πρὸς γάμον λαβεῖν *BS* (πλ.) | et is] his P^aV 20 potest] poterat P^aV 21 appellationem P^aL 22 matrem *P* | et proauia] proauia *PLU* 24 liceat P^a (23 sed et nepotis ... 25 filia est *om.* *L*) | pronurus] prope nurus P^a, nurus *V* | appellant] F^1P, appellent F^2LU 25 nepotis et pronepotis P^aV, neptis (*om.* et pronepotis) L^a 26 possum P^a 28 uxorem quondam priuigni *om.* P^a 29 uitrice P^aV | eius] ei *PV* 30 priuignus mariti *P*, priuigna maritus *V* 31 paulus] idem *B*, Ulpiano *tribuit* *BS. 18, 4, 3 sch. 11* 32 ut senatores filiam liberti non sumpsissent P^aV | consultum secutum] consecutum P^aV, consultum *L* 33 nepoti ux. ducere P^a, nepoti ux. ducenti P^bV 34 sufficiat *PL*, sufficiant *V* 35 impendit P^aVU

17 GAIUS libro undecimo ad edictum prouinciale. Per adoptionem quaesita fraternitas eo- S
usque impedit nuptias, donec manet adoptio: ideoque eam, quam pater meus adoptauit et
emancipauit, potero uxorem ducere. aeque et si me emancipato illam in potestatem reti-
1 nuerit, poterimus iungi matrimonio. Itaque uolenti generum adoptare suadetur, ut filiam
2 emanciparet: similiter suadetur ei, qui nurum uelit adoptare, ut emancipet filium. Amitam
quoque et materteram, item magnam quoque amitam et materteram magnam prohibemur uxorem ducere, quamuis magna amita et[1] matertera quarto gradu sint. utique autem amitam et amitam magnam prohibemur uxorem ducere, etsi per adoptionem nobis coniunctae sint.

18 || IULIANUS libro sexto decimo digestorum. Nuptiae inter easdem personas nisi uolentibus parentibus renouatae iustae non habentur. S f. 323'

19 MARCIANUS libro sexto decimo institutionum. Capite trigesimo [B. 28, 4, 11. Ep. 14, 32] S quinto legis Iuliae qui liberos quos habent in potestate iniuria prohibuerint ducere uxores uel nubere, uel qui dotem dare non uolunt ex constitutione diuorum Seueri et Antonini, per proconsules praesidesque prouinciarum coguntur in matrimonium collocare et dotare. prohibere autem uidetur et qui condicionem non quaerit.

20 PAULUS libro singulari ad orationem diui Seueri[2] et Commodi. [B. 28, 4, 12. Ep. 23, 14] Sf Sciendum est ad officium curatoris *non* pertinere, nubat pupilla an non, quia officium eius in administratione negotiorum constat: et ita Seuerus et Antoninus rescripserunt in haec uerba: 'Ad officium curatoris administratio[3] pupillae pertinet: nubere autem pupilla suo 'arbitrio potest'.

21 TERENTIUS CLEMENS libro tertio ad legem Iuliam et Papiam. Non [BS. 28, 1, 9. 28, 5, 32] E^* cogitur filius familias uxorem ducere.

22 CELSUS libro quinto decimo digestorum. Si patre cogente ducit uxorem, quam non E duceret, si sui arbitrii esset, contraxit tamen matrimonium, quod inter inuitos non contrahitur: maluisse hoc uidetur.

23 IDEM libro trigensimo digestorum. Lege Papia cauetur omnibus ingenuis praeter sena- E tores eorumque liberos libertinam uxorem habere licere.

24 MODESTINUS libro primo regularum. In liberae mulieris consue- [B. 28, 4, 13. Ep. 23, 38] E tudine non concubinatus, sed nuptiae intellegendae sunt, si non corpore quaestum fecerit.

25 IDEM libro secundo regularum. Filius emancipatus etiam sine con- [B. 28, 4, 14. Ep. 23, 4] E sensu patris uxorem ducere potest et susceptus filius ei heres erit.

26 IDEM libro quinto responsorum. Respondit reas adulterii factas nec ante [B. 28, 5, 11] E damnationem uidente marito[4] uxores duci posse.

F[*P*(*VLU*)]

---

[1] magna *ins.* [2] Marci Antonini (*sic fere Wieling, cf. D. 23, 1, 16 et h. t. l. 16. 60 et ind. Flor.*)? [3] rerum *ins.* (*Hal.*) [4] uidente marito] pendente ea a reo (*u. i.*)?

2 impedit] $F^2 P^b L^b$, impediat $F^1 P^a L^a U$, impendiat *V* | adoptiuit P^a, optauit *U* 3 si me] et sine *U*, *inc.* P^a | in potestatem] FP^aU, in potestate P^bL, potestatem *V* 5 emanciparet] FP^aLU, emancipet P^b | emancipet] et mancipet *P* 6 quoque magnam *PV* (item magnam ... et materteram *om. L*) 7 autem *om. V, in litura* P^b 8 amitam et amitam] materteram et amitam *PV* (7 quamuis ... 8 ducere *om. L*) | prohibetur P^a 9 sunt *PVLU* 10 nuntie P^a | easdem personas] ea secunde (scde) persona P^a 14 uoluit *L*, uoluerint *PV* 15 per proconsules praesidesque prouinciarum coguntur] proconsules praesidesque prouinc. cogunt *PV*? 18 non *om.* $FP^aV^aL^aU^a$: ἡ τῶν πραγμάτων διοίκησις πρὸς τὸ ὀφφίκιον τοῦ κουράτωρος φέρεται, οὐ μὴν ὁ γάμος αὐτῆς *B* (*Anon.*) | eius *om.* P^aV 19 negotiorum *om.* P^aVL 20 administratio 'suo arbitrio est' pupillae pertinet nubere autem pupilla suo arbitrio potest F^b, administratio suo arbitrio potest P^aV^a?*LU* 25 contradixit P^a | inuitos] uitos P^aL^a 28 libertinas uxorem *L*, libertinas uxores *PV* | habere] non habere P^a 32 erit] sit P^aVLU, fit P^b 33 respondit *om. PL* | re eas P^a 34 uidente marito] F^1, uiuente marito F^2PLU: ὁ ἐπὶ μοιχείᾳ γυναικὸς κατηγορηθεὶς οὐ δύναται ταύτην εἰς γαμετὴν ἀγαγέσθαι *B* (*Anon. et similiter BS. 60, 37, 4 sch. 8*): *quod confirmat D. 48, 5, 40 pr. praeterea numquam uidetur dubitatum esse adulterii non damnatam, sed tantum accusatam alii praeter eiusdem criminis reum recte nubere* (*D. 48, 5, 11, 13. 29, 1*) *nec satis apparet, quid in his faciat discriminis uita uel more mariti* | uxoris P^a

27 Ulpianus libro tertio ad legem Iuliam et Papiam. Si quis in senatorio ordine agens libertinam habuerit uxorem, quamuis interim uxor non sit, attamen in ea condicione est, ut, si amiserit dignitatem, uxor esse incipiat. *E*

28 Marcianus libro decimo institutionum. Inuitam libertam uxorem ducere [B. 28, 5, 17] patronus non potest: *S

29 Ulpianus libro tertio ad legem Iuliam et Papiam. quod et Ateius Capito [B. 28, 5, 18] consulatu suo fertur decreuisse. hoc tamen ita obseruandum est, nisi patronus ideo eam manumisit, ut uxorem eam ducat. *E*

30 Gaius libro secundo ad legem Iuliam et Papiam. Simulatae nuptiae nullius momenti sunt. *E*

31 Ulpianus libro sexto ad legem Iuliam et Papiam. Si senatori indulgentia principis fuerit permissum libertinam iustam uxorem habere, potest iusta uxor esse. *E*

32 Marcellus libro primo ad legem Iuliam et Papiam. Sciendum est libertinum, qui se ingenuo dedit adrogandum, quamuis in eius familia ingenui iura sit consecutus, ut libertinum tamen a senatoriis nuptiis repellendum esse. [B. 28, 5, 19] *E*

33 Idem libro tertio ad legem Iuliam et Papiam. Plerique opinantur, cum eadem mulier ad eundem uirum reuertatur, id matrimonium idem esse: quibus adsentior, si non multo tempore interposito reconciliati fuerint nec inter moras aut illa alii nupserit aut hic aliam duxerit, maxime si nec dotem uir reddiderit. [B. 28, 4, 15] *Ef*

34 Papinianus libro quarto responsorum. Generali mandato quaerendi mariti [B. 28, 4, 16] filiae familias non fieri nuptias rationis est: itaque personam eius patri demonstrari, qui *P*
1 matrimonio consenserit, ut nuptiae contrahantur, necesse est. Ream adulterii, quam uir iure mariti postulauit, non prohibetur post abolitionem uxorem denuo ducere: sed et si non
2 iure mariti ream postulauit, iure contractum matrimonium uidebitur. Inter priuignos [(B)] contrahi nuptiae possunt, etsi fratrem communem ex nouo parentium matrimonio susceptum
3 habeant. Filiam senatoris nuptias libertini secutam patris casus non faciat[1] uxorem: nam quaesita dignitas liberis propter crimen[2] patris[3] auferenda *non* est. [D. 1, 9, 9]

35 Idem libro sexto responsorum. Filius fa||milias miles matrimonium [B. 28, 4, 17. Ep. 23, 3] sine patris uoluntate non contrahit. *P* f. 324

36 Paulus libro quinto quaestionum. Tutor uel curator adultam uxorem ducere [B. 28, 4, 18] non potest, nisi a patre desponsa destinataue testamentoue nominata condicione[4] nuptiis secuta fuerit. *P*

37 Idem libro septimo responsorum. Libertum curatoris puellae prohiberi oportet [B. 28, 4, 19] uxorem eandem ducere. *P*

38 Idem libro secundo sententiarum. Si quis officium in aliqua pro- [B. 28, 4, 20. Ep. 23, 21] uincia administrat, inde oriundam uel ibi domicilium habentem uxorem ducere non potest, quamuis sponsare non prohibeatur, ita scilicet, ut, si post officium depositum noluerit mu- *Pf*

F[*P*(*VLU*)]

---

[1] facit *D. l. gem.* [2] crimen] casum *D. l. gem.* [3] remoti a senatu *ins. D. l. gem.* [4] *idem Graeci* (*u. i.*): destinataue testamento nominatam condicionem (*cf. h. t. l. 66 pr.*)?

---

6 quod adteius capito consulatu suo *L*, quod ateius capito consultus (consulatu *em. m. 1*) suo *U*, quod attheius capito consultus P^b, quod ....s capite consulatus P^aV 8 ut *om.* P^a 9 *l. 30 om.* F^1 11 sexto] secundo F^1 | senatori ˹i˺ndulgentia F^2, senatoris indulgentia *U* 15 ut] et P^aV^a | senatoribus *P*, senatoris *U* 17 id mat. idem] ad mat. id P^a, mat. idem P^b 18 illa *om. PV* | hic] is *P*, his *VL* 19 ne P^aVL 20 re˹gula˺rsponsorum (*uoluit* re˹gular˺sponsorum) F^b | querenti P^a, quereddi *U* 21 fieri] fuerit P^aLU^a | persona P^a 24 postulabit F^1 26 libertinam P^aV, liberti *D. l. gem.* 27 non] *dett. cum l. gem., om.* $FP^aV^aL^aU^a$ 29 sine *om.* P^aV^a 31 desponsa destinataue] sponsa destinataue *LU*, sponsa destinata *PV* | nuptiis] $FP^aL^aU^a$, nuptias $P^bVL^bU^b$: πλὴν εἰ μὴ ἄρα ταύτην αὐτῷ περιὼν ἐμνήστευσεν ὁ πατὴρ (= a patre desponsa) ἢ καὶ ἄλλως ἀφώρισεν (= destinataue) ἢ κατὰ τὴν οἰκείαν διαθήκην ἐμνημόνευσεν, ὥστε τυχὸν γαμηθῆναι ταύτην τῷ Πέτρῳ (= testamentoue nominata condicione nuptiis). καὶ συνέβη τὸν Πέτρον ἐπίτροπον ἢ κουράτωρα γενέσθαι τῆς κόρης, ᾧτινι τὴν βούλησιν φυλάττουσα τοῦ πατρὸς συνήφθη πρὸς γάμον ἡ κόρη (secuta fuerit) *B* (*Anon.*), *loco corrupto ut fieri potuit expedito* 36 orundam P^a

lier nuptias contrahere, liceat ei hoc facere arris tantummodo redditis quas acceperat.
1 Ueterem sponsam in prouincia, qua quis administrat, uxorem ducere potest et dos data
2 non fit caduca. Qui in prouincia aliquid administrat, in ea prouincia filias suas in matrimonium collocare et dotem constituere non prohibetur.
39 PAULUS libro sexto ad Plautium. Sororis proneptem non possum du- [B. 28, 5, 4. Ep. 22, 20] E
1 cere uxorem, quoniam parentis loco ei sum. Si quis ex his, quas moribus prohi- [(B. Ep.)]
bemur uxores ducere, duxerit, incestum dicitur committere.
40 POMPONIUS libro quarto ex Plautio. Aristo respondit priuignae filiam [B. 28, 5, 5. Ep. 22, 20] E
non magis uxorem duci posse quam ipsam priuignam.
41 MARCELLUS libro uicesimo sexto digestorum. Probrum intellegitur [cf. BS. 28, 4, 13 sch. 1] E
etiam in his mulieribus esse, quae turpiter uiuerent uolgoque quaestum facerent, etiamsi
1 non palam. Et si qua se in concubinatu alterius quam patroni tradidisset, matris familias
honestatem non habuisse dico.
42 MODESTINUS libro singulari de ritu nuptiarum. Semper [D. 50, 17, 197. B. 28, 5, 6. Ep. 22, 21] E
in coniunctionibus non solum quid liceat considerandum est, sed et quid honestum sit. [(D. Ep.)]
1 Si senatoris filia neptis proneptis libertino uel qui artem ludicram exercuit cuiusue pater
materue id fecerit, nupserit, nuptiae non erunt.
43 ULPIANUS libro primo ad legem Iuliam et Papiam. Palam quae- [B. 28, 4, 13. Ep. 23, 38] E
stum facere dicemus non tantum eam, quae in lupanario se prostituit, uerum etiam si qua
1 (ut adsolet) in taberna cauponia uel qua alia pudori suo non parcit. Palam autem sic ac-
cipimus passim, hoc est sine dilectu: non si qua adulteris uel stupratoribus se committit,
2 sed quae uicem prostitutae sustinet. Item quod cum uno et altero pecunia accepta com-
3 miscuit, non uidetur palam corpore quaestum facere. Octauenus tamen rectissime ait etiam
4 eam, quae sine quaestu palam se prostituerit, debuisse his connumerari. Non solum [(Ep.)]
autem ea quae facit, uerum ea quoque quae fecit, etsi facere desiit, lege notatur: neque
5 enim aboletur turpitudo, quae postea intermissa est. Non est ignoscendum ei, quae obtentu
6 paupertatis turpissimam uitam egit[1]. Lenocinium facere non minus est quam corpore
7 8 quaestum exercere. Lenas autem eas dicimus, quae mulieres quaestuarias prostituunt. Le-
9 nam accipiemus et eam, quae alterius nomine hoc uitae genus exercet. Si qua cauponam
exercens in ea corpora quaestuaria habeat (ut multae adsolent sub praetextu instrumenti
cauponii prostitutas mulieres habere), dicendum hanc quoque lenae appellatione conti-
10 neri. Senatus censuit non conueniens esse ulli senatori uxorem ducere aut retinere [(B)]
damnatam publico iudicio, quo iudicio cuilibet ex populo experiri licet, nisi si cui lege
11 aliqua accusandi publico iudicio non est potestas. Si qua calumniae iudicio [BS. 8, 1, 1, 6]
damnata sit ex causa publici iudicii et quae praeuaricationis damnata est, publico iudicio
12 damnata esse non uidetur. Quae in adulterio deprehensa est, quasi publico iudicio [(BS.)]
damnata est. proinde si adulterii condemnata esse proponatur, non tantum quia deprehensa est erit notata, sed quia et publico iudicio damnata est. quod si non sit deprehensa, damnata autem, idcirco notetur, quia publico iudicio damnata est. at si deprehensa quidem
F[*P*(*VLU*)]

---

[1] *firmant B* (αἰσχρῶς ζήσασα *Anon.*): elegit (*edd.*)?

1 quas] quos FLU^b 2 in] P^aV | qua quis] quisquis P^a, quis U^a, quam quis $P^bV^bLU^b$, *inc.* V^a 3 caduca] ducata P^a, cailuca L^a | matrimonio *PVL* 5 pronepotem $P^aV^aL^aU^a$ 6 parentes P^a | ei loco sum *P*, ei locus *V*, ei locum sum *L*?, loco ei sunt *U* 8 respondit *om. PL* 9 duc'ere'i F^b, ducere *PVLU* 10 probrum] strupum *PV* 11 etiam etsi P^aVU, etsi P^bL 13 honestatem] honeste *V*, *inc.* P^a | dico] F^1, eam dico F^2PVLU 15 quod liceat ... sed et quod *PV* 16 ludricam *hic alibique P*, lubricam *U* 17 id] id est P^a, idem P^b, quod *V* | nupserit *om.* PVU^b 18 et papiam *om. P* 19 lupinario P^aL 20 ut adsolet] aut solet *LU*, ut solet *PV* | cauponia] FP^b, caponie P^a, caupona *VLU* | sic] sit P^a, si U^a 21 delictu P^aU^a, delectu P^bVL 22 quod] FL^aU^a, quae PVL^bU^b 24 praestituerit *F* 25 quo'que' quae F^2 | etsi] et *PVLU* 28 dici'tur'mus F^b | prostituat F^1 32 ducere uxorem *PV*, uxorem (*om.* ducere) *U* 33 licet *om.* P^aV | lege a'li'qua F^2, legaliqua VU^a?, legali quia P^aL 34 iud.] in iud. *PVLU* 35 praeuaricationis] F^1, pr. causa F^2PVLU | est'd'publ. F^b 36 quasi publico ... 37 deprehensa est *om.* P^aV 38 quod] sed *PV* 39 at *om. PVLU*

sit, damnata autem non sit, [1]notata erit? ego puto, etsi absoluta sit post deprehensionem,
adhuc tamen notam illi obesse debere, quia uerum est eam in adulterio deprehensam, quia
13 factum lex, non sententiam ‖ notauerit. Non adicitur hic ut in lege Iulia de adulteriis a f. 324'
quo uel ubi deprehensam: proinde siue maritus siue quis alius deprehendisse proponatur,
uidetur notata: sed et si non in domo mariti uel patris sui deprehensa sit, erit notata se-
cundum uerba legis.

44 Paulus libro primo ad legem Iuliam et Papiam. Lege Iulia ita cauetur: 'Qui senator E
'est quiue filius neposue ex filio proneposue ex[2] filio nato cuius eorum est erit, ne quis
'eorum sponsam uxoremue sciens dolo malo habeto libertinam aut eam, quae ipsa cuiusue
'pater materue artem ludicram facit fecerit. neue senatoris filia neptisue ex filio proneptisue
'ex nepote filio nato nata[3] libertino eiue, qui ipse cuiusue pater materue artem ludicram
'facit fecerit, sponsa nuptaue sciens dolo malo esto neue quis eorum dolo malo sciens
1 'sponsam uxoremue eam habeto'. Hoc capite prohibetur senator libertinam ducere eamue,
2 cuius pater materue artem ludicram fecerit: item libertinus senatoris filiam ducere. Non
3 obest auum et auiam artem ludicram fecisse. Nec distinguitur, pater in potestate habeat
filiam nec ne: tamen iustum patrem intellegendum Octauenus ait, matrem etiam si uolgo
4 5 conceperit. Item nihil refert, naturalis sit pater an adoptiuus. An et is noceat, qui ante-
quam adoptaret artem ludicram fecerit? atque si naturalis pater antequam filia nasceretur
fecerit? et si huius notae homo adoptauerit, deinde emancipauerit, an non possit duci? ac
si talis pater naturalis decessisset? sed de hoc casu contrariam legis sententiam esse Pom-
6 ponius recte putat, ut eis non connumerentur[4]. Si postea ingenuae uxoris pater materue
artem ludicram facere coeperit, iniquissimum est dimittere eam debere, cum nuptiae ho-
7 neste contractae sint et fortasse iam liberi procreati sint. Plane si ipsa artem ludicram
8 facere coeperit, utique dimittenda erit. Eas, quas ingenui ceteri prohibentur du- [B. 28, 5, 24
cere uxores, senatores non ducent.

45 Ulpianus libro tertio ad legem Iuliam et Papiam. In eo iure, [B. 28, 4, 21. Ep. 23, 28. 29 E
quod dicit inuito patrono libertam, quae ei nupta est, alii nubere non posse, patronum ac-
cipimus (ut rescripto imperatoris nostri et diui patris eius continetur) et eum qui hac lege
1 emit, ut manumittat, quia manumissa liberta emptoris habetur. Qui autem iurauit se pa-
2 tronum, hoc idem non habebit. Ne is quidem[5] debet habere, qui non suis nummis com-
3 parauit. Plane si filius familias miles esse proponatur, non dubitamus, si castrensis peculii
ancillam manumiserit, competere ei hoc ius: est enim patronus secundum constitutiones nec
4 patri eius hoc ius competit. Hoc caput ad nuptam tantum libertam pertinet, ad sponsam
non pertinet: et ideo inuito patrono nuntium sponsa liberta si miserit, cum alio conubium
5 habet. Deinde ait lex 'inuito patrono': inuitum accipere debemus eum, qui non consentit
ad diuortium: idcirco nec a furioso diuertendo soluit se huius legis necessitate nec si ab
6 ignorante diuorterit: rectius enim hic inuitus dicitur quam qui dissensit. Si ab [B. 28, 5, 25
hostibus patronus captus esse proponatur, uereor ne possit ista conubium habere nubendo,
quemadmodum haberet, si mortuus esset. et[6] qui Iuliani sententiam probant, dicerent non

F[*P*(*VLU*)]

---

[1] an *ins.* [2] nepote *ins.* (*Brencmannus*) [3] nata *del.* [4] connumeretur (*dett.*)? [5] idem *ins.* (*Ruckerus*) [6] et] sed?

---

1 etsi] ut si $P^a V$, si P^b 3 uti in *PLU* 4 deprehensa *PL* | ali'o'us F^b | deprehendisse] deprehensam dedisse $P^a V^a$ 8 proneposue ex filio *om.* $P^a V$ | nato] natos $P^b LU$?, natus $P^a V$ 9 quae ipsa] cuiusque ipse $P^a V$ 10 filia] filiam P^a 11 nat'a'o nata F^b 12 facit] fecit *PU* 15 dist'i'nguitur F^b 17 an] ante P^a 19 an] ante P^a 21 ing'u'enuae F^b 22 coeperit] ceperit utique dimittenda erit P^a | honestae *F* 23 forte *P* 24 dimittendi F^1 26 tertio] iiii *PV* 28 diuii L^a, diuini $P^a V$ | hac] a *V*, *inc.* P^a 30 quidem] quod P^a 32 ius] huius P^a | patronum F^1 | constitutionem *P* 33 tantum] tamen P^a 34 nuncius $P^a V$ | si miserit] similiter $P^a V$ 35 ait] aut P^a | consentit] F^1, consensit $F^2 PVLU$ 36 ad] a *P* | diuidendo $P^a V$ | se] sed P^a | si] sibi P^a 37 diuorterit *om.* $P^a V$ | e'rit'nim F^b | hic] hoc P^a | quis dissensit $P^a V$, quid id sensit *L* 38 ne possit ista conubium habere nubendo *om.* $P^a VLU$ 39 esset] et esset P^a, esse et *L*

habituram conubium: putat enim Iulianus durare eius libertae matrimonium etiam in captiuitate propter patroni reuerentiam. certe si in aliam seruitutem patronus sit deductus, procul dubio dissolutum esset matrimonium.

46 GAIUS libro octauo ad legem Iuliam et Papiam. Illud dubitationis est, an et qui communem libertam uxorem duxerit ad hoc ius admittatur. Iauolenus negauit, quia non proprie uidetur eius liberta, quae etiam alterius sit: aliis contra uisum est, quia libertam eius esse negari non potest, licet alterius quoque sit liberta: quam sententiam plerique recte probauerunt. E

47 PAULUS libro secundo ad legem Iuliam et Papiam. Senatoris filia, quae corpore quaestum uel artem ludicram fecerit aut iudicio publico damnata fuerit, impune libertino nubit: nec enim || honos ei seruatur, quae se in tantum foedus[1] deduxit. E* f. 325

48 TERENTIUS CLEMENS libro octauo ad legem Iuliam et Papiam. Filio patroni in libertam paternam eandemque uxorem idem iuris, quod ipsi patrono daretur, ex sententia legis accommodatur. idemque dicendum erit et si alterius patroni filius uiuo altero libertam eorum uxorem duxerit. E
1 Si ignominiosam libertam suam patronus uxorem duxerit, placet, quia contra legem maritus sit, non habere eum hoc legis beneficium.
2 Si uni ex filiis adsignatam alter uxorem duxerit, non idem ius quod in patrono tribuendum: nihil enim iuris habebit, quia senatus omne ius libertorum adsignatorum ad eum transtulit, cui id pater tribuit.

49 MARCELLUS libro primo ad legem Iuliam et Papiam. Obseruandum est, ut inferioris gradus homines ducant uxores eas, quas hi qui altioris dignitatis sunt ducere legibus propter dignitatem prohibentur: at contra antecedentis gradus homines non possunt eas ducere, quas his qui inferioris dignitatis sunt ducere non licet. E

50 IDEM libro tertio ad legem Iuliam et Papiam. Proxime constitutum dicitur, ut, cum quis libertam suam duxerit uxorem, quam ex fideicommissi causa manumiserit, liceat libertae inuito eo nuptias contrahere: puto, quia non erat ferendus is qui ex necessitate manumisit, non suo arbitrio: magis enim debitam libertatem praestitit quam ullum beneficium in mulierem contulit. [BS. 28, 4, 21 sch. 7] E

51 LICINNIUS RUFINUS libro primo regularum. Matrimonii causa ancilla manumissa a nullo alio uxor duci potest quam a quo manumissa est, nisi patronus matrimonio eius renuntiauerit. [B. 28, 5, 26. BS. 28, 4, 21 sch. 12] Ef
1 Si autem filius familias matrimonii causa iussu patris ancillam manumiserit, Iulianus putat perinde eam haberi atque si a patre eius manumissa esset: et ideo potest eam uxorem ducere[2].

52 PAULUS libro sexto ad Sabinum. Incestae nuptiae neque dotem habent et ideo omne quod perceptum est licet fructuum nomine auferetur. [B. 28, 4, 22] S 34

53 GAIUS libro undecimo ad edictum prouinciale. Nuptiae consistere non possunt inter eas personas quae in numero parentium liberorumue sunt, siue proximi siue ulterioris gradus sint usque ad infinitum. S

54 SCAEUOLA libro primo regularum. Et nihil interest, ex iustis nuptiis cognatio descendat an uero non: nam et uolgo quaesitam sororem quis uetatur uxorem ducere. [B. 28, 5, 7. Ep. 22, 22] S*

F [*P*(*VLU*)]

---

[1] foedus] dedecus (*Koehler*)? [2] *firmant BS:* alius nemo *add.*

1 habituram] ambituram P^aV, habiturum *L* | iulianus] ille *PV* | eius] ei P^a | libertate matronum *V*, libertate matrimonium *U*, liberte matrimonio *L*, *inc.* P^a 3 solutum *PV* 4 octauo] uiiii *PV* | communem] communet *P* 5 negabit F^1 6 aliis] melius P^aV, aliud *L*, alius *U* | uisum] iussum P^aV, uisuom *L*, uis *U* 7 negare *PV*? 8 prouaberunt F^1 11 enim *om.* *PVLU* 13 paternam] patronam F^1 | idem] id est P^aU^a 14 uiuo altero] bibo P^aVL, *om.* P^b 15 si ignominiosam ... duxerit *om.* F^1 16 si u'i'ni F^2 17 du'x'erit F^b 20 altiores dignitati P^a 21 antecedent'e'is F^b, antecedere his P^a, antecendentebis *L*, antecedentibus his *U* | eas] eam P^a 22 dignitati P^a 24 fideicommissum P^aV | causas P^a 25 erat ferendus] erunt ferende P^a 26 debitam] inuitam P^a 28 lutius rupho *P*, mutius rupho *V* | matrimonium P^a 29 ancille P^a | a *om.* P^aLU | manumissus P^a 30 eius] causus P^a 31 eam *om.* *PV* 32 patest P^a 34 perceptum] percepit P^a | aufertur P^aL, *om.* *V* 36 personas] per se P^a | parentum *PVL* | ulteriore P^a 37 ad finitum P^aV

55 Gaius libro undecimo ad edictum prouinciale. Quin etiam nefas existi- [B. 28, 5, 8. Ep. 22, 23] S matur eam quoque uxorem ducere, quae per adoptionem filia neptisue esse coeperit, in
1 tantum, ut et, si per emancipationem adoptio dissoluta sit, idem iuris maneat. Patris adoptiui mei matrem aut materteram aut neptem ex filio uxorem ducere non possum, scilicet si in familia eius sim: alioquin si emancipatus fuero ab eo, sine dubio nihil impedit nuptias, scilicet quia post emancipationem extraneu^m^ intellegor.

56 Ulpianus libro tertio disputationum. Etiam si concubinam quis habuerit sororis filiam, S licet libertinam, incestum committitur.

57 Marcianus libro secundo institutionum. Qui in prouincia officium ali- [BS. 28, 4, 20 sch. 9] S quid gerit, prohibetur etiam consentire filio suo uxorem ducenti.

57 *a* In libro secundo de adulteriis Papiniani Marcianus notat: Diuus[1] Marcus et ['Poπ. 42, 1] S Lucius imperatores Flauiae Tertullae per mensorem libertum ita rescripserunt: 'Mouemur 'et temporis diuturnitate, quo ignara iuris in matrimonio auunculi tui fuisti, et quod ab 'auia tua collocata es, et numero liberorum uestrorum: idcircoque cum haec omnia in unum 'concurrunt, confirmamus statum liberorum uestrorum in eo matrimonio quaesitorum, quod 'ante annos quadraginta contractum est, perinde atque si legitime concepti fuissent'.

58 Marcianus libro quarto regularum. A diuo Pio rescriptum est, si libertina senatorem S deceperit quasi ingenua et ei nupta est, ad exemplum praetoris edicti dandam in eam actionem, quia ex dote nullum lucrum habet quae nulla est.

59 ‖ Paulus libro singulari de adsignatione libertorum. Se- [BS. 28, 4, 18 sch. 1. 28, 5, 22 sch. 1] S f. 325' natus consulto, quo cautum est, ne tutor pupillam uel filio suo uel sibi nuptum collocet, etiam nepos significatur.

60 Idem libro singulari ad orationem diui Antonini et Commodi. Si quis tutor [B. 28, 5, 28] Sf quidem non sit, periculum tamen tutelae ad eum pertineat, an sententia orationis contineatur? ueluti si pupilla ab hostibus capta fuerit aut falsis allegationibus a tutela se excusauerit, ut ex sacris constitutionibus periculum ad eum pertineat? et dicendum est hos quoque ad senatus consultum pertinere: nam et huiusmodi periculum in numerum trium
1 tutelarum computari comprobatum est. Sed si propter alterius personam periculum ad eum peruenit, uideamus ne extra sententiam senatus consulti sit: ueluti si magistratus in tutelae periculum incidit uel fideiusserit quis pro tutore uel curatore, quia nec in numerum trium
2 tutelarum haec imputantur: et consequens est hoc probare. Quid ergo si honoris causa tutor datus sit? quatenus nec huiusmodi tutela in numerum computatur, numquid idem sit? sed ratio in contrarium ducit, quod dictum est et honorarium tutorem periculum so-

F[*P*(*VLU*)]

---

[1] diui?

---

2 ceperint *P*^a^, ceperat *L* 3 et si] si *PL*, siue *U* | idem] item *PV* | iuris maneat *om.* *PV*, iur.. (*erasae litt. duae*) *L* | patris adoptiui mei matrem aut materteram] *id ipsum legerunt Graeci:* οὐ δύναμαι τὴν μητέρα τοῦ θετοῦ μου πατρὸς ἢ τὴν πρὸς μητρὸς αὐτοῦ θείαν ... λαμβάνειν γαμετὴν *BS* (πλ.) 4 nepotem *P*^a^*V* 5 in'm' familia *F*^b^ | fuero] fuerit *P*^a^, fuerim *P*^b^, fuerint *V* | impediuit *P*^a^*V* 7 tertio] iiii *PVU* 8 committatur *P*^a^ 9 aliquid] ad quod *P*^a^, aliquod *P*^b^*VU*^b^ 11 in libro secundo *seq.*] *hoc caput quamquam separare debuerunt a praecedentibus compilatores utpote excerptum ex libro diuerso, tamen et libri nostri praecedenti adiungunt et Graeci ubi leges sequentes citant, numerationem receptam confirmant* (*l. 59: BS. 28, 4, 18. 28, 5, 22. l. 62: BS. ll. cc. cf. 28, 5, 33. l. 64: BS. 28, 5, 32 sch. 3. l. 65: BS. 28, 4, 30. Ep. 23, 21. l. 66: BS. 21, 2, 11 sch. 5. 28, 5, 30.* 'Poπ. *38, 8 not. 39, 1*): *quam ob rem eam non mutauimus* | adulterii spaniam *P*, adulterii spaniani *L*, adulteriis spaniani *U* 12 ducius imperator *P* | flauiae] flaui *P*, flauii *V* 13 et] etiam *P*^a^ | ignara iuris] ignora iuris *P*^a^*V*^a^*L*^a^, ignorantia iuris *P*^b^*V*^b^*L*^b^*U*^b^, ignoraueris *U*^a^ | abunculi *F*^1^ 14 collata *PL* | es et] eet *V*, esset *LU*, *inc.* *P*^a^ | idcircoque] idcircoquam *P*^a^ | in unum conc. conf. st. liberorum uestrorum 'idcircoquae cum haec omnia in unum' in eo matrimonio *F*^2^, in unum .. matrimonium *P*^a^, in unum mō matrimonium *L*, innumerare matrimonium *V*, in unum in eo matrimonio *P*^b^*U*: *uerba* conc. conf. st. lib. uestr. *suppl. U*^b^ *ex P*(*isana*) *et P*^a^ 16 contractus *P*^a^ | atque si] quasi *P*^b^*VU*^b^, *inc.* *P*^a^*U*^a^ 17 marcianus] *FLU*, marcus *PV* | rescriptum est si] rescriptum si *P*^a^, rescriptorum *L*^a^ | libertinam *P*^a^*L*^a^*U*^a^ 20 paulus] gaius *PV* | liberti *PV* 21 nuptu *P* 26 ad eum pert. peric. *PV*, pertineat (*om. rel.*) *U* 27 trium] prium *F*^a^ 31 quod *P* 32 datum *P*^a^ | nec] hec *P*^a^*V* | computantur *P*^a^*V* | numquod *PV*

3 lere pati, si male passus sit administrari tutelam. Quin autem ille, qui, cum datus est
tutor, cessat in administratione, pertineat ad orationem, non est dubitandum, quia perinde
4 tenetur ex sacris constitutionibus atque si gessisset. Quid ergo si, cum se uellet excusare
aliquo titulo nec in promptu probationes haberet, excusationis negotium fuerit dilatum et
inter moras pupilla adoleuerit, an ad senatus consultum pertineat? quaestio in eo est, an
et post pubertatem officio finito excusationem eius recipi oporteat: nam si recipitur et ex-
cusauerit[1], impune potest ducere: si uero non debeat recipi post officium finitum, non recte
ducit. et ait Papinianus libro quinto responsorum officio finito excusationem recipi non
oportere et ideo exacti temporis periculum ad eum pertinere. sed mihi hoc nequaquam
placet: iniquum enim est propter dilationem, quae forte non dolo, sed quae ex necessitate
5 contingit, non excusari uel nuptias impediri excusatione recepta. Quamuis uerbis orationis
cautum sit, ne uxorem tutor pupillam suam ducat, tamen intellegendum est ne desponderi
quidem posse: nam cum qua nuptiae contrahi non possunt, haec plerumque ne quidem
6 desponderi potest: nam quae duci potest, iure despondetur. Quid ergo si adoptiuus filius
tutoris duxerit pupillam illicite posteaque emancipatus fuerit[2]? credendum est de adoptiuis
emancipatis senatum non sensisse, quia post emancipationem in totum adoptiuae familiae
7 obliuiscuntur. Naturales liberi licet in adoptionem dati fuerint, senatus consulto continentur.
8 Quid ergo si tutor datus prouocauit et postea heres eius uictus est? praeteriti temporis
periculum praestare debet. an uero si filius heres fuerit et uictus est, ad orationem per-
tineat? et consequens est hoc probare, quoniam rationem debet reddere.

61 Papinianus libro trigensimo secundo quaestionum. Dote propter illicitum matrimonium P
caduca facta exceptis impensis necessariis, quae dotem ipso iure minuere solent, quod in-
dicio de dote redditurus esset maritus soluere debet.

62 Idem libro quarto responsorum. Quamquam in arbitrio matris pater esse no- [B. 28, 5, 29] P
luerit, cui nuptum filia communis collocaretur, frustra tamen ab ea tutor datus eligetur:
neque enim intellegitur pater de persona tutoris cogitasse, cum ideo maxime matrem prae-
1 tulit, ne filiae nuptias tutori committeret. Mulier liberto uiri ac patroni [B. 28, 5, 9. Ep. 22, 24]
2 sui mala ratione coniungitur. Tutor, qui[3] rationes curatori reddidit, [B. 28, 5, 9. 29. Ep. 23, 15]
puellam[4] suam ante constitutum tempus aetatis eius uxorem ducere nec matrem ex alio
matrimonio factam potest.

63 Idem libro primo definitionum. Praefectus cohortis uel equitum aut tribunus contra P
interdictum eius prouinciae duxit ‖ uxorem, in qua officium gerebat: matrimonium non erit: f. 326
quae species pupillae comparanda est, cum ratio potentatus nuptias prohibuerit. sed an
huic quoque si uirgo nupsit[5], non sit auferendum quod testamento relictum est, deliberari
potest: exemplo tamen pupillae nuptae tutori, quod relictum est potest mulier consequi.
pecuniam tamen in dotem datam mulieris heredi restitui necesse est.

64 Callistratus libro secundo quaestionum. Libertum eundemque tutorem [B. 28, 5, 30] P
pupillae eo, quod in matrimonium collocata ipsi tutori suo uel filio eius est, senatus rele-
1 gandum censuit. Senatus consulti, quo prohibentur tutores et filii eorum pupillas suas du-
cere, puto heredem quoque tutoris extraneum sententia adprehendi, cum ideo prohibuerit

F [*P*(*VLU*)]

---

[1] excusatus erit? [2] duxerit ... fuerit] *firmant B:* desponderit p. i. p. q. em. duxerit? [3] qui] quamuis? [4] pupillam (*edd.: u. i.*)? [5] uirgo nupsit] uiro supersit (= supsit)?

---

3 ex] et P^a 4 aliquo titulo] a quo titulo P^a, aliquantulo V 6 pubertatem] libertatem P^a, bubertate L | eius] ei $P^a V^a$ | nam si] nam etsi recipi oporteat nam et P^a, nam etsi recipi oporteat U^a, nam etsi $P^b VLU^b$ 9 ˈoˈportere F^b, potest P^a | mihˈi hˈoc F^2 10 placuit PV 11 contigit PVL | recepta] percepta $P^a LU$, perempta P^b 13 quidem] quod P^a | nam ˈcumˈ cum F^2 14 sponderi P | desponderetur $P^a VL$, despondebitur P^b 19 fuerint P^a | et uictus] euictus $P^a LU$ 20 hoc] hec P^a 25 communis] commen P^a 28 racies $P^a L^a$ | curatori reddidit] FU^b, curari debuit $P^a V^a L$, curatori debuit $P^b V^b$, curatori reddidit scrutari debuit U^a 29 puellam suam] τὴν ἐπιτροπευθεῖσαν ὑπ' αὐτοῦ B (*Anon.*) | nec] ne $P^a VLU$ 31 primo *om.* P^a 33 comparande P^a | sed ˈhˈan huic F^b 34 auferende $P^a V^a$ | relictum est deliberari potest exemplo tamen *om.* $P^a V$ 37 eumdemqueˈmˈ F^2 38 filius $P^a V$ 40 sententia] sentit $P^a V^a$, sentenciam U^a | ideo] hoc ideo PV

huiusmodi nuptias, ne pupillae in re familiari circumscribantur ab his, qui rationes eis
2 gestae tutelae reddere compelluntur. Tutor autem pupilli non prohibetur filiam suam col-
locare pupillo suo in matrimonium.
65 PAULUS libro septimo responsorum. Eos, qui in patria sua mili- [B. 28, 4, 23. Ep. 23, 21 P
tant, non uideri contra mandata ex eadem prouincia uxorem ducere idque etiam quibusdam
1 mandatis contineri. Idem eodem[1] respondit mihi placere, etsi contra mandata con- [(B. Ep.)
tractum sit matrimonium in prouincia, tamen post depositum officium, si in eadem uolun-
tate perseuerat, iustas nuptias effici: et ideo postea liberos natos ex iusto matrimonio[2]
legitimos esse.
66 IDEM libro secundo sententiarum. Non est matrimonium, ['Ρоп. 39, 1. B. 28, 5, 32. Ep. 23, 15 P
si tutor uel curator pupillam suam intra uicesimum et sextum annum non desponsam a
patre nec testamento destinatam ducat uxorem uel eam filio suo iungat: quo facto uterque
infamatur et pro dignitate pupillae extra ordinem coercetur. nec interest, filius sui iuris
1 an in patris potestate sit. Curatoris libertum eam pupillam, cuius patronus res [('Ρоп. Ep.)
administrat, uxorem ducere satis inciuile est.
67 TRYPHONINUS libro nono disputationum. Non solum uiuo tutore, sed et post [B. 28, 5, 33 P
mortem eius filius tutoris ducere uxorem prohibetur eam, cuius tutelae rationi obstrictus
pater fuit: nec puto interesse, exstiterit ei heres filius an abstinuerit paterna hereditate an
nec heres fuit (forte exheredatus aut praeteritus emancipatus): nam et fieri potest, ut per
1 fraudem in eum collocata[3] bona patris propter tutelam reuocari oporteat. De uno du- [(B)
bitari potest, si auus tutelam gessit neptis ex filio emancipato natae, an nepoti ex altero
filio eam collocare possit siue emancipato siue manenti in potestate, quia par affectionis
causa suspicionem fraudis amouet. sed etsi senatus consultum stricto iure contra omnes
tutores nititur, attamen summae affectionis auitae intuitu huiusmodi nuptiae concedendae
2 sunt. Sed et si filius familias tutor puellae uel curator fuit, puto uel [B. 28, 5, 10. Ep. 22, 26
magis patri eius non oportere eam nubere: numquid nec fratri, qui est in eiusdem potestate?
3 Sed uideamus, si Titii filius duxerit uxorem eam, quae tua pupilla fuit, deinde [B. 28, 4, 24
Titium uel filium eius adoptaueris, an peremuntur nuptiae (ut in genero adoptato dictum
est) an adoptio impeditur? quod magis dicendum est[4] et si curator, dum gerit curam,
adoptauerit maritum eius puellae, cuius curator est. nam finita iam tutela et nupta puella
alii[5] uereor, ne longum sit adoptionem mariti eius impedire, quasi propter hoc interponatur,
ut ratio tutelae reddendae cohibeatur, quam causam prohibitionis nuptiarum contrahenda-
4 rum oratio diui Marci continet. Et si quis curator uentri bonis- [B. 28, 5, 10. Ep. 22, 25. 23, 16
F[P(VLU)]

---

[1] eidem (*cf. p. 649 n. 1*)? [2] ex iusto matrimonio *del.* [3] collata (*u. i.*)? [4] nisi iam tutela finita est *ins.* (*u. i.*) [5] *eadem Graeci* (*u. i.*): nam finita iam tutela nupta puella illi?

---

1 in re] iure F^2 2 compellentur *PV* 3 matrimonium] F^1, matrimonio F^2PVLU 4 septimo] u *P* 6 contineri] contueri P^a?, ceteri *V* | eodem *om.* F^2PVLU | mandet P^a, mandatum P^bV 7 depositi P^a, debitum *L* | si in] sin *L*, si non *P*, si *V* 8 istas P^a | liberos natos] F^2, liberos libertos F^1, liberosue natos *LU*, liber uenit P^a, liberos genitos P^b, liberi geniti *V* | iusto] isto P^a 9 legitimos] lege tamen P^a, legitimi V^a 10 secundo *bis F* 11 si] cum *P* | desponsam] F^1, desponsatam $F^{2?}PVLU$ 13 pro dignitate] prodigit P^a, prodigita *V* | filius] filii *P* | iuri P^a 14 potestatem P^a | sit curatoris] *FL*, si curat oratoris P^a, si curato V^a, sit tutoris uel curatoris $P^bV^bU^b$, *inc.* U^a 16 et *om.* PLU^b 19 praeteritus] praeteritus aut PVL^bU, *inc.* L^a 20 collocate P^aV, collata P^aU, collocato *L* 21 si auus] suauis P^a | gessit] nescit P^a, uescit *V* | filio] filiis P^a | emancipata P^a, mancipato *U* 22 filio] filiis P^aV | collocare] collocet P^aV | per a. causam P^a 24 huiusmodi] eius huiusmodi P^a 25 sed] si P^aV 27 deduxerit P^aV 28 adoptauerit VL^a, *def.* P^a | peremuntur] F^1, perementur F^2LU, perimuntur P^b, perem.... V^a, pereunt V^b, *def.* P^a | adoptato] adoptiuo *VL*, *def.* P^a 29 quod magis dicendum est *seq.*] *eadem plane legerunt Graeci:* ὅπερ μᾶλλον προσήκει λέγειν, καὶ ἐὰν ὁ κουράτωρ τὸν ἄνδρα τῆς ἔτι καὶ νῦν ὑπ' αὐτοῦ κουρατωρευομένης εἰς θέσιν λάβῃ. τῆς γὰρ ἐπιτροπῆς . . . περαιωθείσης καὶ ἐξωτικῷ τινὶ καὶ οὐ τῷ ἐπιτρόπῳ ἢ τοῖς ἐξ αὐτοῦ οἰκείοις συναφθείσης [τῆς κόρης] δέδοικα, φησὶν ὁ Τρυφωνῖνος *cet. BS* (πλ.) | et si] etiam si *V*, *def.* P^a | dum gerit . . . 30 finita *om.* P^a?V^a 30 cuius *om.* F^1 | nam 's' finita F^b

que datus sit, prohibitionem eiusdem senatus consulti inducit: nam et hic debet rationem reddere. nec spatium administrationis mouere nos debet, quia nec in tutore nec curatore discrimen maioris aut minoris temporis, quo in huiusmodi munere quis fuerit, habitum esse[1].

5 Si puellae tutelam Titius administrauit uel curator negotia gessit [(Ep.) B. 28, 4, 24] eaque nondum recepta ratione decessit filia herede relicta, quae||renti, an eam filio suo posset Titius collocare in matrimonium, dixi posse, quia ratio hereditaria esset et sit simplex debitum: alioquin omnis debitor eam, cui obligatus esset ex aliqua ratione, prohibetur sibi filioque suo coniungere. f. 326'

6 Sed et is, qui pupillam abstinet bonis patris sui, [B. 28, 5, 33] rationem eius rei praestare debet et fieri potest, ut etsi[2] inconsultius hoc fecerit, et hoc nomine condemnari debeat. sed et si optimo consilio usus sit auxilio praetoriae iurisdictionis, quia non soluendo pater eius decesserat, nihilo minus tamen, quia iudicio hoc probari oportet, impediuntur nuptiae: nam qui bene tutelam et ex fide administrauit, nihilo minus prohibetur.

68 Paulus libro singulari ad senatus consultum Turpillianum. Iure gentium in- [B. 28, 5, 34] P cestum committit, qui ex gradu ascendentium uel descendentium uxorem duxerit. qui uero ex latere eam duxerit quam uetatur, uel adfinem quam impeditur, si quidem palam fecerit, leuius, si uero clam hoc commiserit, grauius punitur. cuius diuersitatis illa ratio est: circa matrimonium quod ex latere non bene contrahitur palam delinquentes ut errantes[3] maiore poena excusantur, clam committentes ut contumaces plectuntur.

III.

℞ DE IURE DOTIUM ℞ SEPA

1 Paulus libro quarto decimo ad Sabinum. Dotis causa perpetua est, et[4] cum uoto eius qui dat ita contrahitur, ut semper apud maritum sit. S*

2 Idem libro sexagesimo ad edictum. Rei publicae interest mulieres [cf. Paul. D. 42, 5, 18] dotes saluas habere, propter quas nubere possunt. *E

3 Ulpianus libro sexagesimo tertio ad edictum. Dotis appellatio non refertur ad ea matrimonia, quae consistere non possunt: neque enim dos sine matrimonio esse potest. ubicumque igitur matrimonii nomen non est, nec dos est. *E

4 Paulus libro sexto ad Sabinum. Si proprietati nudae in dotem datae usus fructus accesserit, incrementum uidetur dotis, non alia dos, quemadmodum si quid alluuione accessisset. S

5 Ulpianus libro trigesimo primo ad Sabinum. Profecticia dos est, quae a patre [B. 29, 1, 1] S
1 uel parente profecta est de bonis uel facto eius. Siue igitur parens dedit dotem siue procurator eius siue iussit alium dare siue, cum quis dedisset negotium eius gerens, parens
2 ratum habuerit, profecticia dos est. Quod si quis patri donaturus dedit, Marcellus libro
3 sexto digestorum scripsit hanc quoque a patre profectam esse: et est uerum. Sed et si curator furiosi uel prodigi uel cuiusuis alterius dotem dederit, similiter dicemus dotem pro-

F [*P*(*VLU*)]

---

[1] est? [2] etsi *del.* (*similiter R. Schneider*)? [3] a *ins.* (*Brencm.*) [4] et *del.* (*Hal.*)

1 datum $P^a V^a L^a$, dampnatus U^a 2 nos] non $P^a LU$ 3 discrimen] discrimen enim $P^a V^a$ 4 'n'egotia F^b, ego qua $P^a V$ 5 eaquae *F*, aeque $P^a LU$ | filia] filius P^a | relicta] derelictum P^a, derelicta $V^a LU$ | quaerenti an eam] queretineam $P^a V^a$, que (*seq. spat. uac.*) in eam U^a, queritur an eam U^b, *inc.* L^a 6 posse $P^a V^a L^a U$ | dixi] dixisse $P^a VL?U$ | quia] qua $P^a V^a L^a$ | ratio *om.* F^1: ἡ τῆς Μαεβίας θυγάτηρ ... οὐ πρωτοτύπως, ἀλλὰ νεριδιταρίῳ ἴουρε τούτους (τοὺς λόγους) ὀφείλεται καὶ ἁπλοῦν ... ὑπόκειται χρέος *BS* (πλ.) 7 alioquin P^a | cui] $F^2 P^b V^b$, qui $F^1 P^a V^a LU$ 8 filique P^a, filiique *V* | bonis] a bonis P^a 9 et fieri] et si fieri $P^a L$, et sic fieri P^b | inconsultus $P^a V^b U^b$, *def.* V^a 10 usu P^a 12 probare *PVL* | administrant $P^a V$ 14 turpillianum] illianum *PV*, pupillianum *L* 15 descentium P^a | qui uero ex latere eam duxerit *om.* $P^a VL$ 16 uetatur uel] beata uel $P^a V$, beatus *L* 17 l'a'euius F^2 | commisit *PV* | puniatur *PVLU* | ratio est] rationem $P^a V$ 18 non bene] nonne $P^a LU^a$ 19 pene $P^a VLU$ | conumaces P^a 22 eius *om.* P^a 24 mulieris $P^a V$ 29 proprietate F^1, proprietatis *U* 30 allubione F^1 32 de bonis uel facto eius] ἢ δι' αὐτῆς τῆς τῶν πραγμάτων ἐκδόσεως ἢ φάκτῳ τινί *BS* (πλ.) 34 si] etsi *PVLU* 36 cuiusuis] cuius *PV*

4 fecticiam esse. Sed et si proponas praetorem uel praesidem decreuisse, quantum ex bonis
patris uel ab hostibus capti aut a latronibus oppressi filiae in dotem detur, haec quoque
5 profecticia uidetur. Si pater repudiauerit hereditatem dotis constituendae causa (forte quod
maritus erat substitutus aut qui potuit ab intestato hereditatem uindicare), dotem profecti-
ciam non esse Iulianus ait. sed et si legatum in hoc repudiauerit pater, ut apud generum
heredem remaneat dotis constituendae causa, Iulianus probat non esse profectum id de
6 bonis, quia nihil erogauit de suo pater, sed non adquisiuit. Si pater non quasi pater, sed[1]
alio dotem promittente fideiussit et quasi fideiussor soluerit, Neratius ait non esse pro-
7 fecticiam dotem, quamuis pater seruare a reo id quod soluit non possit. Sed si pater dotem
promisit et fideiussorem uel reum pro se dedit, ego puto profecticiam esse dotem: sufficit
8 enim, quod pater sit obligatus siue reo siue fideiussori. Si filius familias mutuatus credi-
torem delegauit, ut daret pro filia dotem, uel etiam ipse accepit et dedit, uideri dotem ab
auo profectam Neratius ait hactenus, quatenus auus esset dotaturus neptem suam: id enim
9 in rem aui uideri uersum. Si quis certam quantitatem patri donauerit ita, ut hanc pro filia
daret, non esse dotem profecticiam Iulianus libro septimo decimo digestorum scripsit: ob-
strictus est enim ut det aut, si non dederit, condictione tenetur. hoc et in matre iuris esse
ait, si forte sub ea condicione uxor marito det, ut pro filia genero in dotem daret, nec
uideri uxorem marito donasse rectissime ergo[2] ait, ut non sit interdicta donatio iure ciuili:
non enim ad hoc dedit, ut ipse habeat, sed ut genero ‖ pro filia expendat: denique si non f. 327
dederit, condictione tenetur. esse igitur dotem istam aduenticiam Iulianus ait: et ita utimur.
10 Si filius familias dotem promiserit et sui iuris factus dederit, profecticiam esse dotem: non
enim pro hereditate patris aes alienum soluit, sed suum aes alienum susceptum, dum filius
11 familias esset, pater familias factus exonerauit. Si pater pro filia emancipata dotem dederit,
profecticiam nihilo minus dotem esse nemini dubium est, quia non ius potestatis, sed pa-
rentis nomen dotem profecticiam facit: sed ita demum, si ut parens dederit: ceterum si,
12 cum deberet filiae, uoluntate eius dedit, aduenticia dos est. Papinianus libro decimo quae-
stionum ait, cum pater curator suae filiae iuris sui effectae dotem pro ea constituisset,
13 magis eum quasi patrem id quam quasi curatorem fecisse uideri. Iulianus libro nono de-
cimo digestorum adoptiuum quoque patrem, si ipse dotem dedit, habere eius repetitionem
14 ait. Si quis pro aliena filia dotem promiserit et promissori pater heres exstiterit, Iulianus
distinguit interesse, ante nuptias pater heres exstiterit et dotem dederit an postea: si ante,
uideri dotem ab eo profectam (potuit enim nuntium remittendo resoluere dotem), quod si
post nuptias, non esse profecticiam.

6 Pomponius libro quarto decimo ad Sabinum. Iure succursum est patri, ut B. 29, 1, 2 S
filia amissa solacii loco cederet, si redderetur ei dos ab ipso profecta, ne et filiae amissae
1 et pecuniae damnum sentiret. Si pater alienum fundum bona fide emptum in dotem dedit,
2 ab ipso profectus intellegitur. Si in dote danda circumuentus sit alteruter, etiam maiori
F[*P*(*VLU*)]

[1] non quasi pater sed (*adscripta ad uerba* quasi fideiussor) *del.* [2] ergo *legerunt Graeci* (ὀρθότερον τοιγαροῦν φησὶν ὁ Ἰουλιανός *BS*), *sed del.*

2 haec quoque profecticia uidetur] *F*, haec quoque profecticia esse *V*?, hec quoque profecticiam esse *L*, haec quoque profecticia est P^a, hanc quoque profecticiam esse P^b, hanc quoque profecticiam esse uidetur *U* 4 ab intestato] haberi testato P^aV 6 profectium P^a, profectitium P^bV 7 si 'non' pater non F^2 9 dotem quamuis ... 10 profecticiam *om.* F^1 10 puto] pit P^a 12 accipit P^aVU, accipiat *L* 13 dotaturus neptem suae P^a, donaturus nepti (nepoti *V*) suae P^bV 15 scribit *PV* 19 extendat P^aV | non 'ded'erit F^b, non erit *LU* 21 et sui] $P^bV^bL^b$ *cum* *BS* (πλ.): καὶ ταύτην αὐτεξούσιος γενόμενος λῷ, et suis *U*, ut sui *F*, ut si V^aL^a, *inc.* P^a 22 soluit ... alienum *om.* F^1 25 dotem] *PVLU cum BS* (πλ.): τὴν προῖκα προφεκτίτζιαν ποιεῖ, debitum F^1, dobitem (*uoluit* dotem) F^2 26 de'm'dit F^2 28 id quam quasi curatorem *om.* *PVLU* | *ab* iulianus *l. inc.* *FPVLU contra B* 29 adoptiu'ae'um F^2 | dedit] F^1, dederit F^2PVLU | petitionem *PVL* 30 ex's'titerit F^2 | iulianus ... 31 exstiterit *om.* PV^aU^a 35 cederet] FL^a, succederet PL^bU, suo cederet V^b, *inc.* V^a | profecticia *PL*, profecti... *V* | ne] nec P^aV 37 dotem dandam *PVL* | maioris P^a

anuis uiginti quinque succurrendum est, quia bono et aequo non conueniat aut lucrari ali-
quem cum damno alterius aut damnum sentire per alterius lucrum.
7 ULPIANUS libro trigesimo primo ad Sabinum. Dotis fructum ad maritum per- [B. 29, 1, 3] S
tinere debere aequitas suggerit: cum enim ipse onera matrimonii subeat, aequum est eum
1 etiam fructus percipere. Si fructus constante matrimonio percepti sint, dotis non erunt: si
uero ante nuptias percepti fuerint, in dotem conuertuntur. nisi forte aliquid[1] inter maritum
futurum et destinatam uxorem conuenit: tunc enim quasi donatione facta fructus non red-
2 duntur. Si usus fructus in dotem datus sit, uideamus, utrum fructus reddendi sunt nec
ne. et Celsus libro decimo digestorum ait interesse, quid acti sit, et nisi appareat aliud
3 actum, putare se ius ipsum in dote esse, non etiam fructus qui percipiuntur. Si res in
dote[2] dentur, puto in bonis mariti fieri accessionemque temporis marito ex persona mulieris
concedendam. fiunt autem res mariti, si constante matrimonio in dotem dentur. quid ergo,
si ante matrimonium? si quidem sic dedit mulier, ut statim eius fiant, [3]efficiuntur: enim-
uero si hac condicione dedit, ut tunc efficiantur, cum nupserit, sine dubio dicemus tunc
eius fieri, cum nuptiae fuerint secutae. proinde si forte nuptiae non sequantur nuntio re-
misso, si quidem sic dedit mulier, ut statim uiri res fiant, condicere eas debebit misso
nuntio: enimuero si sic dedit, ut secutis nuptiis incipiant esse, nuntio remisso statim eas
uindicabit. sed ante nuntium remissum si uindicabit, exceptio poterit nocere uindicanti
aut doli aut in factum: doti enim destinata non debebunt uindicari.
8 CALLISTRATUS libro secundo quaestionum. Sed nisi hoc euidenter actum [B. 29, 1, 4] *P
fuerit, credendum est hoc agi, ut statim res sponsi fiant et, nisi nuptiae secutae fuerint,
reddantur.
9 ULPIANUS libro trigesimo primo ad Sabinum. Si ego Seiae res dedero, ut ipsa [B. 29, 1, 5] S
suo nomine in dotem det, efficientur eius, licet non in dotem sint datae: sed condictione
tenebitur. quod si pro ea res ego dem, si quidem ante nuptias, interest qua condicione
dedi, utrum ut statim fiant accipientis an secutis nuptiis: si statim, nuntio misso condicam:
sin uero non statim, potero uindicare, quia meae res sunt. quare et si sequi nuptiae non
1 possunt propter matrimonii interdictionem, ex posteriore casu res meae remanebunt. Si
res alicui tradidero, ut nuptiis secutis dotis efficiantur, et ante nuptias decessero, an se-
cutis nuptiis ‖ dotis esse incipiant? et uereor, ne non possint in dominio eius effici cui f. 327'
datae sunt, quia post mortem incipiat dominium discedere ab eo qui dedit[4], quia pendet
donatio in diem nuptiarum et cum sequitur condicio nuptiarum, iam heredis dominium est,
a quo discedere rerum non posse dominium inuito eo fatendum est. sed benignius est

F[*P*(*VLU*)]

---

[1] *firmant Graeci* (*u. i.*): aliud (*Hal.*)? [2] dotem (*dett.*)? [3] statim eius etiam antequam nuptiae fiant *ins.* (*u. i.*) [4] *firmant Graeci:* quia post ... dedit *del.*

---

1 conueniat aut] conueniat L^a, conuenit PVL^b 2 pro alterius lucro PVL^bU 3 tr. primo] xiiii *PV* | fructus PVL^bU | maritos P^a 4 matrimonii ... 5 constante *om.* F^1, 4 subeat ... 6 in dotem *om.* *U* 5 percepti sint ... 6 in dotem *om.* P^aVU (*uide supra*), *item uidentur defuisse in L, ubi* 5 fructus ... 7 non redduntur *in litura sunt a m. rec.* 6 aliquid] *idem legisse Graecos ostendit BS* (πλ.): πλὴν εἰ μὴ ἄρα μεταξὺ τοῦ ἀνδρὸς καὶ τῆς μνηστευθείσης αὐτῷ γαμετῆς περὶ αὐτῶν συμπεφώνηται τυχὸν ὥστε καὶ τοὺς πρὸ γάμου καρποὺς κέρδος γένεσθαι τῷ ἀνδρί, *nec mouere debent B* (*Anon.*) *sic reddendo liberius:* εἰ μὴ τὸ ἐναντίον συνεφωνήθη 9 quid ... 10 dote esse *om.* P^aV 9 acti] actum *LU* 11 dote dentur] dotem date sunt *PV*, dotem date sint U^b, *inc.* U^a | ex] ex in P^a 13 si quidem *seq.*] εἰ μὲν συνέδοξεν αὐτὸν ἅμα τῇ ἐπιδόσει τούτων γενέσθαι δεσπότην, κρατεῖ τὸ σύμφωνον καὶ γίνεται τούτων δεσπότης, κἂν μήπω προῆλθεν ὁ γάμος *BS* (πλ.), *quae uersio cum presse sequatur Latina, supra posita hic excidisse iure inde colligitur* | efficiuntur ... 14 ut tunc *om.* F^1 15 fierint P^a 16 res *om.* *PV* 18 sed ante ... uindicabit *om.* *V* (sed ante ... 19 aut doli aut *in litura* P^b) | nuntium remissum] nu'p'tium remissum F^2, nuntio remisso *L*, *def.* P^a 19 aut 'u' in 'd' factum F^2 | in *om.* P^aV^a, *def.* U^a | desinata P^a, designata *V*, desinacia L^a, *def.* U^a | debebuntur P^a?VU^b, *def.* U^a 21 responsi $P^aL^aU^a$ 23 si ego seiae res] sigores P^a, si ego seiae *V*, si ego ieei (?) res *L* | dederit F^1 24 d'et' efficientur F^2, deffioientur L^a, deefficientur *U* 26 ut *om.* P^aV 27 meae *om.* P^aV 29 dotis] *om.* *L*, eius *PV* 30 domino P^aL 33 descendere P^aV | dominum P^aL | *inter* inuito *et* eo *ins.* utitur eueniet (et ueniet *P*) enim si estimata sit et (et *om.* P^a) ea mulier (*ex p. 671 u. 22, ubi uide*) P^aVLU | ben'e'ignius 'quod' est F^2

fauore dotium necessitatem imponi heredi consentire ei quod defunctus fecit aut, si distu-
lerit uel absit, etiam nolente uel absente eo dominium ad maritum ipso iure transferri, ne
2 mulier maneat indotata. Dotis autem causa data accipere debemus ea, quae in dotem
3 dantur. Ceterum si res dentur in ea, quae Graeci παράφερνα dicunt quaeque Galli[1] pecu-
lium appellant, uideamus, an statim efficiuntur mariti. et putem, si sic dentur ut fiant,
effici mariti, et cum distractum fuerit matrimonium, non uindicari oportet, sed condici, nec
dotis actione peti, ut diuus Marcus et imperator noster cum patre rescripserunt. plane si
rerum libellus marito detur, ut Romae uolgo fieri uidemus (nam mulier res, quas solet in
usu habere in domo mariti neque in dotem dat, in libellum solet conferre eumque libellum
marito offerre, ut is subscribat, quasi res acceperit, et uelut chirographum eius uxor re-
tinet res quae libello continentur in domum eius se intulisse): hae igitur res an mariti fiant,
uideamus. et non puto, non quod non ei traduntur (quid enim interest, inferantur uolente
eo in domum eius an ei tradantur?), sed quia non puto hoc agi inter uirum et uxorem,
ut dominium ad eum transferatur, sed magis ut certum sit in domum eius illata[2], ne, si
quandoque separatio fiat, negetur: et plerumque custodiam earum maritus repromittit, nisi
mulieri commissae sint. uidebimus harum rerum nomine, si non reddantur, utrum rerum
amotarum an depositi an mandati mulier agere possit. et si custodia marito committitur,
depositi uel mandati agi poterit: si minus, agetur rerum amotarum, si animo amouentis
maritus eas retineat, aut ad exhibendum, si non amouere eas connisus est.
10 Idem libro trigesimo quarto ad Sabinum. Plerumque interest uiri res non [B. 29, 1, 6] S
esse aestimatas idcirco, ne periculum rerum ad eum pertineat, maxime si animalia in dotem
acceperit uel uestem, qua mulier utitur: eueniet enim, si aestimata sit et eam mulier ad-
triuit, ut nihilo minus maritus aestimationem eorum praestet. quotiens igitur non aestimatae
1 res in dotem dantur, et meliores et deteriores mulieri fiunt. Si praediis inaestimatis aliquid
accessit, hoc ad compendium mulieris pertinet: si aliquid decessit, mulieris damnum est.
2 3 Si serui subolem ediderunt, mariti lucrum non est. Sed fetus dotalium pecorum ad mari-
tum pertinent, quia fructibus computantur, sic tamen, ut suppleri proprietatem prius opor-
teat et summissis in locum mortuorum capitum ex adgnatis residuum in fructum maritus
4 habeat, quia fructus dotis ad eum pertineat. Si ante matrimonium aestimatae res dotales
sunt, haec aestimatio quasi sub condicione est: namque hanc habet condicionem 'si matri-
'monium fuerit secutum'. secutis igitur nuptiis aestimatio rerum perficitur et fit uera uen-
5 ditio. Inde quaeri potest, si ante nuptias mancipia aestimata deperierint, an mulieris dam-
num sit, et hoc consequens est dicere: nam cum sit condicionalis uenditio, pendente autem
condicione mors contingens exstinguat uenditionem, consequens est dicere mulieri perisse,
6 quia nondum erat impleta uenditio, quia aestimatio uenditio est[3]. Si res in dotem datae
fuerint quamuis[4] aestimatae, uerum conuenerit, ut aut aestimatio aut res praestentur, si
quidem fuerit adiectum 'utrum mulier uelit', ipsa eliget, utrum malit petere rem aestima-
F[*P*(*VLU*)]

---

[1] *idem Graeci* (Γάλλοι *BS similiterque B*): alii? [2] illatas (*edd.*)? [3] quia aestimatio uenditio est *del.* (*Krueger*) [4] quamuis *del.*

2 marito P^a 4 ναρλφενλ *PVL*, πλπλφεπλ *U* 5 effitiantur *PV* | puto PVL^bU^b 7 rescripserint *P* 8 uideamus P^aV | mulier res] mulieres P^aV^a 9 dat] *om.* P^aV^aL, date sunt P^b, date V^bU 11 continentur] P^aU, continetur FP^bL | domo *P* | hae] hec *PL*, hoc *V* 12 uidemus P^a | non ei] ei non *PVLU* | quid enim] quid *L*, quod P^a | uolente eo] uoluntate eius *P*, uolente esse U^a 13 traduntur *P* 14 ut dominum P^aL | si] sit P^aV 15 quandoque] quando P^aV | negetur] negatus P^aV^a 16 sint] sunt U^a, fuit *P*, fuerit V^a, fuerint V^b | uideuimus F^1, uidemus *L* 18 agatur P^aV 19 eas 'eas' ret. F^b 21 nec *PVLU* 22 qua] $F^2P^bV^bL^bU^b$, quam $F^1P^aV^aL^aU^a$ | utitur ... mulier *om.* F^1: *suppleuit in fine uersiculi, qui est in huius chartae pagina priore finiens uerbis* dominium inuito *p. 670, 33, reuocauitque ad suum in pagina posteriore locum nota appicta* F^2: *suppleuit suo loco* P^b: *adhaeserunt ad uerba* dominium inuito *in* P^aVLU | eam] *edd.*, ea *libri* 23 igitur *om.* P^aV 25 pertinet *PL* 28 mortuorum] F^1PV^aLU, demortuorum F^2V^b | adgnatis] adgnatis si P^aLU | fructum] LU^a, fructu's'm F^2, fructibus $PV?U^b$: ἔχειν ἐν κάρπῳ *BS* (πλ.) 29 quia] qui P^aV^aL | pertinet *PV* | res] sunt P^aV 30 haec] hoc P^a | si] est si P^a 35 uenditio est] uendictionem P^a 36 fuerit P^aLU 37 utrum mulier ... *p.* 672, 1 adiectum *om.* P^a | rem] FU^a, an P^bV, rem an P^aLU^b, *def.* P^a: τὰ πράγματα ἢ τὴν διατίμησιν *BS*

tionem[1]: uerum si ita fuerit adiectum 'utrum maritus uelit', ipsius erit electio. aut si nihil de electione adiciatur, electionem habebit maritus, utrum malit res offerre an pretium earum: nam et cum illa aut illa res promittitur, rei electio est, utram praestet. sed si res non exstet, aestimationem omnimodo maritus ‖ praestabit. f. 328

11 PAULUS libro septimo ad Sabinum. Sane et deteriorem factam reddere poterit. [B. 29, 1, 7] S

12 ULPIANUS libro trigesimo quarto ad Sabinum. Si res aestimata post contractum matrimonium donationis causa adprobetur, nulla est aestimatio, quia nec res distrahi donationis causa potest[2], cum effectum inter uirum et uxorem non habeat: res igitur in dote remanebit. sed[3] si ante matrimonium, magis est, ut in matrimonii tempus collata donatio uideatur: atque ideo non ualet. [B. 29, 1, 8] S

1 Si mulier se dicat circumuentam minoris rem aestimasse, ut puta seruum, si quidem in hoc circumuenta est, quod seruum dedit, non tantum in hoc, quod minoris aestimauit: in eo acturam, ut seruus sibi restituatur. enimuero si in aestimationis modo circumuenta est, erit arbitrium mariti, utrum iustam aestimationem an potius seruum praestet. et haec, si seruus uiuit. quod si decessit, Marcellus ait magis aestimationem praestandam, sed non iustam, sed eam quae facta est: quia boni consulere mulier debet, quod fuit aestimatus: ceterum, si simpliciter dedisset, procul dubio periculo eius moreretur, non mariti. idemque et in minore circumuenta Marcellus probat. plane si emptorem habuit mulier iusti pretii, tunc dicendum iustam aestimationem praestandam idque dumtaxat uxori minori annis praestandum Marcellus scribit: Scaeuola autem in marito notat, si dolus eius adfuit, iustam aestimationem praestandam: et puto uerius, quod Scaeuola ait.

2 Si cum marito debitore mulier pacta sit, ut id quod debeat in dotem habeat, dotis actione scilicet eam agere posse existimo: licet enim ipso iure priore debito liberatus non sit, sed[4] tamen exceptionem habere potest.

13 MODESTINUS libro singulari de differentia dotis. Si mulier post diuortium, antequam ex stipulatu de dote agat, ad eundem uirum fuerit reuersa, constantius dicetur per doli exceptionem inefficacem fieri ex stipulatu actionem, usque quo matrimonium durat. [B. 29, 1, 9] *E

14 ULPIANUS libro trigesimo quarto ad edictum[5]. Si rem aestimatam mulier in dotem dederit, deinde ea moram faciente in traditione in rerum natura esse desierit, actionem eam habere non puto. [B. 29, 1, 10] S*

15 POMPONIUS libro quarto decimo ad Sabinum. Quod si per eam non stetisset, perinde pretium aufert ac si tradidisset, quia quod euenit[6] emptoris periculo est. [B. 29, 1, 11] S

16 ULPIANUS libro trigesimo quarto ad Sabinum. Quotiens res aestimata in dotem datur, euicta ea uirum ex empto contra uxorem agere et quidquid eo nomine fuerit consecutus, dotis actione soluto matrimonio ei praestare oportet. quare et si duplum forte ad uirum peruenerit, id quoque ad mulierem redigetur. quae sententia habet aequitatem, quia non simplex uenditio sit, sed dotis causa, nec debeat maritus lucrari ex damno mulieris: sufficit enim maritum indemnem praestari, non etiam lucrum sentire. [B. 29, 1, 12] S

17 PAULUS libro septimo ad Sabinum. In rebus dotalibus uirum praestare oportet [B. 29, 1, 13] S

F[P(VLU)]

---

1 aestimationemue (*Brencm.*)? 2 *non aliter Graeci* (*u. i.*): nec admitti ipsa donationis causa potest *ins.* 3 et *ins.* 4 sed *del.* (*edd.*) 5 ad Sabinum (*Blume*)? 6 euenit] uenit (*u. i.*)?

---

1 aut] at P^aV 3 utram] ut rem *PL*, ut *U* | sed] et P^aL | res non ex's'tet F^2, rem non prestet *LU*, non rem prestet *PV* 7 libro 'septimo' trigesimo quarto F^b, libro septimo tricesimo iiii *L*, xxxu *U* 8 quia nec res ... 9 non habeat] καλῶς ὁ Οὐλπιανὸς ... διὰ τοῦτο μόνον φησὶν μὴ ἐρρῶσθαι τὴν πρᾶσιν ἤτοι τὴν διατίμησιν, ἐπειδὴ εἰς τὸν τοῦ γάμου καιρὸν ἀναφέρεται *BS* 10 matrimoni'i' F^b | collocata *PVL* 11 ualeat *PVU* | se] si F^1 12 in hoc circumuenta] F^2, circum in hoc uenta F^1, circumuenta *PVLU* 13 tibi P^a | restituatur] P^bV^b, restituetur *libri boni* 16 sed] et P^a?, *om.* *V* | eam] etiam *L*, *inc.* P^a | muliere P^aVU, mulierem *L* 17 simplicitur F^1 19 praestande P^aV 22 debitore] re P^aL, *om.* *V* 26 de dote ... 27 ex stipulatu *om.* P^a 27 quo] dum *PV* 29 eam $P^aL^aU^a$ 32 quod euenit] *idem fortasse legerunt Graeci:* τὸ γὰρ ἐπισυμβαῖνον τῷ ἀνδρὶ ὡς ἀγοραστῇ κινδυνεύεται *B* (*Anon.*), ἐπειδὴ τὰ μετὰ τὴν πρᾶσιν συμβαίνοντα τῷ ἀγοραστῇ κινδυνεύεται *BS* (πλ.) 34 eo *om.* P^aV

tam dolum quam culpam, quia causa sua dotem accipit: sed etiam diligentiam praestabit, 1 quam in suis rebus exhibet. Si re aestimata data nuptiae secutae non sint, uidendum est, quid repeti debeat, utrum res an aestimatio. sed id agi uidetur, ut ita demum aestimatio rata sit, si nuptiae sequantur, quia nec alia causa contrahendi fuerit, res igitur repeti debeat, non pretium.

18 POMPONIUS libro quarto decimo ad Sabinum. Si mancipia in dotem aestimata [B. 29, 1, 14] *S* accepisti et pactum conuentum factum est, ut tantidem aestimata diuortio facto redderes, manere partum eorum apud te Labeo ait, quia et mancipia tuo peri- [Iau. ex Lab. D. 24, 3, 66, 3] culo fuerint.

19 ULPIANUS libro trigesimo quarto ad Sabinum. Etiamsi alii iussu mariti dos [B. 29, 1, 15] *S* detur, nihilo minus maritus de dote obligatur.

20 PAULUS libro septimo ad Sabinum. Iulianus || scribit ualere talem stipula- [B. 29, 1, 16] *S* f. 328' tionem: 'cum morieris, dotis nomine tot dari'? quia et pacisci soleant, ne a uiua exhibeatur[1]. quod non esse simile accepi: aliud est enim differre exactionem, aliud ab initio in id tempus stipulari, quo matrimonium futurum non sit. idque et Aristoni et Neratio et Pomponio placet.

21 ULPIANUS libro trigesimo quinto ad Sabinum. Stipulationem, quae propter [B. 29, 1, 17] *S* causam dotis fiat, constat habere in se condicionem hanc 'si nuptiae fuerint secutae', et ita demum ex ea agi posse (quamuis non sit expressa condicio), si nuptiae[2], constat: quare si nuntius remittatur, defecisse condicio stipulationis uidetur

22 PAULUS libro septimo ad Sabinum. et licet postea eidem nupserit, non con- [B. 29, 1, 18] *S* ualescit stipulatio.

23 ULPIANUS libro trigesimo quinto ad Sabinum. Quia autem in stipulatione [B. 29, 1, 19] *S* non est necessaria dotis[3] adiectio, etiam in datione tantundem ducimus[4].

24 POMPONIUS libro quinto decimo ad Sabinum. Si filia familias nuptura ex [B. 29, 1, 20] *S* peculio, cuius administrationem habet, dotem uiro dedit, deinde, cum in eadem causa peculium eius esset, diuortium fecerit, dos ei recte soluitur quasi a quolibet peculiari debitore.

25 PAULUS libro septimo ad Sabinum. Si ei nuptura mulier, qui Stichum de- [B. 29, 1, 21] *S* bebat, ita cum eo pacta est: 'pro Sticho, quem mihi debes, decem tibi doti erunt', secundum id quod placuit rem pro re solui posse et liberatio contingit et decem in dotem erunt, quia et permutatio dotium conuentione fieri potest.

26 MODESTINUS libro primo regularum. Ita constante matrimonio permutari [B. 29, 1, 22] **E*

F[*P*(*VLU*)]

---

[1] exigatur (*u. i.*)? [2] fuerint secutae *ins.* (*u. i.*) [3] non est necessaria in stipulatione dotis (*sic fere Cuiacius cum Graecis: u. i.*)? [4] dicimus (*u. i.*)?

---

1 quia causa sua] qua causam P^{a}, qua causa $P^{b}V$, quam ui causam *L*?, qua causa sua *U* | praestauit F^{1} 3 id *om.* $P^{a}VL$ 4 debet PL^{b} 7 accepistis $P^{a}V$ 8 partum] pactum PVL^{b}, paratum L^{a} 10 xxxiii *PV* 12 talem stipulationem] *mulierem ita interrogari adiciunt Graeci:* ὁμολογεῖς ὦ γύναι *BS* (πλ.), ἐπερωτᾶται ἡ γυνή *B* (*Anon.*) 13 ne auia *L*, *inc.* $P^{a}V^{a}$ | exhibeatur] *F*, exigatur *Cuiacius eoque ducunt BS* (πλ.): αὐτὴν περιοῦσαν μὴ ἀπαιτεῖσθαι τὴν προῖκα *et B* (*Anon.*): μὴ ἀπαιτηθῆναι ἐφ' ὅσον περίεστιν, excipiatur *PVLU* 14 accepit $P^{a}V$ | aliud est] aut est $P^{a}V$ 15 quod $P^{a}VLU$ | futurum] fuerit P^{a} 17 stipulationem] stipulator P^{a} 18 fit *PV* | nuptae $P^{a}V$ (19 quamuis ... quare *om. L*) 19 sit] possit $P^{a}V$ | constat] $FV^{a}L$, constant $PV^{b}U$: secutae fuerint *addendum esse ante* constat *ostendit interpres:* καὶ τότε δύνασθαι τὸν ἄνδρα κινεῖν περὶ τῆς ἐπερωτηθείσης προικός, ὅταν καὶ οἱ γάμοι προβῶσι *BS* (πλ.) 21 non *om.* F^{1} 23 quia (qui P^{a}, quod $P^{b}L$) autem in stipulatione non est necessaria *seq.*] ἐπειδὴ τοίνυν ἐν τῇ ἐπερωτήσει τῆς προικὸς οὐκ ἀναγκαία ἐστὶ τῆς αἱρέσεως ἡ προσθήκη *BS* (πλ.), ὥσπερ δὲ ἐν τῇ ἐπερωτήσει οὐκ ἀναγκαίως προστίθεται *B* (*Anon.*) 24 est] esse P^{a} | tantum deducimus P^{a}, tantundem dicimus $L^{b}U$ *cum BS* (πλ.): τὸ αὐτὸ καὶ ἐπὶ τῶν δεδομένων πραγμάτων λόγῳ προικὸς εἶναί φαμεν 27 a quolibet] quolibet *L*, quodlibet P^{a} 28 debitorem $P^{a}VL^{a}$ 29 si ei] sic ei P^{a}, sie *L* | nuptura] nuptā P^{a}, *inc. V* | muliere *uel* mulierem P^{a} | debet $P^{a}V$ 30 pacta e's't F^{2} | tibi] tri *V*, *inc.* P^{a} 31 re *om.* $P^{a}V$ | liberatio] libera $P^{a}V$ | contigit $P^{a}VL$ | dotum $P^{a}V$

dotem posse dicimus, si hoc mulieri utile sit, si ex pecunia in rem aut ex re in pecuniam: idque probatum est[1].

27 ULPIANUS libro trigesimo sexto ad Sabinum. Quod si fuerit factum, fundus uel res dotalis efficitur. [B. 29, 1, 23] *S*

28 PAULUS libro septimo ad Sabinum. Post nuptias pater non potest deteriorem causam filiae facere, quia nec reddi ei dos inuita filia potest. [B. 29, 1, 24] *S*

29 ULPIANUS libro trigesimo sexto ad Sabinum. Cum pater dotem pro filia promittit et dotem legat, si quidem marito legauit, uidendum est, an legatum ualeat, et non puto ualere: nam cum creditori debitor legat id quod debet, nullum legatum est. quod si filiae legauit, ualet legatum: dos enim ex promissione marito debetur, legatum filiae. et si quidem hoc animo testatorem esse filia ostenderit, ut duplicaret ei legatum[2], habebit utrumque, dotem quam maritus persecutus fuerit et legatum ex causa legati. quod si alterutrum uoluit habere: si mulier legatum petat, opposita doli exceptione non alias cogetur ei heres legatum soluere, quam si cauerit indemnem hoc nomine heredem futurum aduersus maritum ex promissione agentem. sed si maritus agat, nihil de indemnitate eum cauere oportebit, uerum mulier post eum agens exceptione repelletur, quia semel dos praestita est. [B. 29, 1, 25] *S*

30 PAULUS libro septimo ad Sabinum. Dotem, quae in prius matrimonium data est, non aliter conuerti in posterius matrimonium dicendum est, quam cum hoc agitur: dum hoc agi semper interpretemur, nisi probetur aliud conuenisse. [B. 29, 1, 26] *S*

31 PAPINIANUS libro quarto responsorum. Quod si non diuortium, sed iurgium fuit, dos eiusdem matrimonii manebit. [B. 29, 1, 27] **P*

32 POMPONIUS libro sexto decimo ad Sabinum. Si ex lapidicinis dotalis fundi lapidem uel[3] arbores, quae fructus non essent, siue superficium aedificii dotalis uoluntate mulieris uendiderit, nummi ex ea uenditione recepti sunt dotis. [B. 29, 1, 28] *S*

33 ULPIANUS libro[4] sexto ad Sabinum. Si extraneus sit qui dotem promisit isque defectus sit facultatibus, imputabitur marito, cur eum non conuenerit, maxime si ex necessitate, non ex uoluntate dotem promiserat: nam si donauit, utcumque[5] parcendum marito, qui eum non praecipitauit ad solu|tionem qui donauerat quemque in id quod facere L 329 posset, si conuenisset, condemnauerat. hoc enim diuus Pius rescripsit eos, qui ex liberalitate conueniuntur, in id quod facere possunt condemnandos. sed si uel pater uel ipsa promiserunt, Iulianus quidem libro sexto decimo digestorum scribit etiam si pater promisit, periculum respicere ad maritum: quod ferendum non est. debebit igitur mulieris esse periculum: nec enim quicquam[6] iudex propriis[7] auribus audiet mulierem dicentem, cur patrem, qui de suo dotem promisit, non urserit ad exsolutionem, multo [B. 29, 1, 29] *S** [D. 50, 17, 28?] [(D)] [cf. Iul. D. 24, 3, 30, 1]

F[*P*(*VLU*)]

---

[1] *idem legerunt Graeci* (*u. i.*): dicimus, si ex pecunia in rem, idque probatum est *uidetur scripsisse Modestinus* (*cf. h. t. l. 27 et D. 23, 4, 21*), *compilatores adicere uoluisse absoluta iam compilatione haec* aut ex re in pecuniam, si hoc mulieri utile sit, *diuulsa deinde nec suo loco inserta* [2] legatum] *idem Graeci* (*u. i.*): datum? [3] *firmant Graeci:* ex silua *ins.* [4] trigesimo *ins.* (*Cuiacius: u. i.*) [5] utique (*u. i.*)? [6] quisquam (*dett.*)? [7] propitiis (P^b)?

---

1 utiles P^a | sit si] F^1, sit ut F^2PVL, sit *U*: ἵνα τυχὸν ἀντὶ χρημάτων ... πράγματά ἐστιν αὐτῇ ἐν τῇ προικὶ ἢ ἀντὶ πραγμάτων χρήματα *BS* (πλ.) 3..6 l. 27. 28 *suppl.* P^b (*ead. m.*) 3 fieri f. fundum P^bV 7 filiis promittitur *P* 8 ueleat P^a 9 cum *om.* P^aV | debetur P^aV 10 legatum] legatur P^aV 11 ostenderunt P^aV^a | legatum] legatur P^aV: ὅτι ... ὁ πατὴρ ἠβουλήθη ταύτην ἐν διπλασίονι μοίρᾳ τὸ λήγατον λαβεῖν *BS* (πλ.) 12 consecutus P^aV, consetus *L* 13 legate petat P^aV 14 si] sic P^aV^a 15 aduersum *PV* | expromissio et gentem P^a, expromissio et agentem *V* 18 dotem] dos P^a 19 quam] quia P^aVL 20 nisi probetur] nisi prouetur *L*, prouenitur P^aV, non probetur *U* 22 euiusdem P^a | matrimonium P^aV 24 lapides *PV* 26 libro trigensimo sexto *Dig. l. gem.*, *si quidem geminus est* 28 ex uol.] est uol. P^a | promiserit *L*, promisit P^aV | utcumque] utque P^a, utique *U* 29 donauerit P^aL, donauit *V* | quemcumque P^aV 30 hec P^a | rescribit *PV* 31 libertate P^aU, libertati *V*, *inc. L* 32 promiserit PVL^b, *inc.* L^a 34 enim *om.* P^aV

minus, cur ipsam non conuenerit. recte itaque Sabinus disposuit, ut diceret quod pater uel ipsa mulier promisit uiri periculo non esse, quod debitor, id uiri esse, quod alius, scilicet donaturus, eius periculo sit, cui adquiritur: adquiri autem mulieri accipiemus, ad quam rei commodum respicit.

34 Idem libro trigesimo tertio ad Sabinum. Mater cum filiae aurum dedisset [B. 29, 1, 30] S* utendum, pater puellae id aurum in dotem uiro adpendit: dein mortua est mater. si inscia inuitaue uxore uir id aurum in dotem dedisset, manet id aurum heredis matris uindicarique potest et eo minorem dotem uiro datam esse placuit: [1] quia res euicta est, marito competit aduersus socerum actio.

35 Idem libro quadragesimo septimo ad Sabinum. Dotem a patre uel a quouis [B. 29, 1, 31] S alio promissam si uir nouandi causa stipuletur, coepit uiri esse periculum, cum ante mulieris fuisset.

36 Idem libro quadragesimo octauo ad Sabinum. Debitor mulieris iussu eius [B. 29, 1, 32] S pecuniam uiro expromisit, deinde uir acceptam eam iussu mulieris fecit. res mulieri perit. hoc quomodo accipimus? utrum dotis nomine an et si alia ex causa? et uidetur de eo debitore dictum, qui dotis nomine promisit. illud adhuc subest[2], utrum ante nuptias an post nuptias id factum sit: multum enim interesse uidetur. nam si secutis nuptiis id factum est, dote iam constituta[3] maritus accepto ferendo perdit, si autem antequam nuptiae sequerentur, nihil uidetur doti constitutum esse.

37 Paulus libro duodecimo ad Sabinum. Non enim alias perit mulieri actio, [B. 29, 1, 33] S quam si nuptiae secutae fuerint: nam si secutae non sunt, manet debitor mulieri obligatus.

38 Ulpianus libro quadragesimo octauo ad Sabinum. Sane uidendum est, an [B. 29, 1, 34] S marito mulier, quae iussit accepto ferri, obligetur. et putem obligari mandati actione et hoc ipsum in dotem conuerti, quod mulier mandati iudicio obligata est. et quod dicitur rem mulieri perire, consequens est: nam si coeperit uelle de dote agere, ipsa secum debebit compensare iussum suum.

39 Idem libro trigesimo tertio ad edictum. Si serua seruo quasi dotem dederit, [B. 29, 1, 35] S deinde constante coniunctione ad libertatem ambo peruenerint peculio eis non adempto et in eadem coniunctione permanserint, ita res moderetur, ut, si quae ex rebus corporalibus uelut in dotem tempore seruitutis datis exstiterint, uideantur[4] ea tacite in dotem conuersa,
1 ut earum aestimatio mulieri debeatur. Si spadoni mulier nubserit, distinguendum [Ep. 23, 37] arbitror, castratus fuerit necne, ut in castrato dicas dotem non esse: in eo qui castratus non est, quia est matrimonium, et dos et dotis actio est.

F[*P*(*VLU*)] (*l. 35. 36 ordine inuerso* $P^a V$)

---

[1] itaque *ins.* [2] superest (= supest)? [3] dotem iam constitutam (*u. i.*)? [4] *idem Graeci* (*u. i.*): ex post facto dotales factae, deminutarum siquidem pretia peculium auxerunt, uideantur *ins.*

---

1 quod 'debitor id' pater uel i. m. p. u. p. non esse quod debitor id uiri F^b, quod debitori duri *rel. om.* P^a, quod uiri *V*?, quod debitori pater ut (uel $P^b L^b U$) m. p. u. p. n. esse quod debitori duri (duri non *U*) $P^b LU$ 2 aliud PV^a 4 quem *FPLU* 5 cum] cuius P^a 6 deinde *PVLU* 7 uir] in $P^a V^a$ | id aurum heredis ... 8 minorem dotem *om.* $P^a V^a$ 8 eo minorem dotem] omnino rem $P^b V^b LU$, *def.* $P^a V^a$ | datam] dotem F^1 | euicta] uicta $P^a L$ 10 quouis] aliquouis $P^a V$ 13 iussu 'habuit' eius F^2 14 expromisit] expromisit illud adhuc subest utrum P^a | mulieris P^a, mulieres *U* 15 an et] an $P^a VL$ | causa] cusa P^a 16 debitore] deuictore P^a | illud adhuc subest] ἄξιον δὲ κἀκεῖνο ζητῆσαι *BS* (πλ.) 18 dote iam constituta maritus accepto ferendo perdit si] F^1, dote iam constituta maritus accepto ferendo perdit dotem si $F^2 PLU$: *confirmat alterutram lectionem, id est aut* F^1 *aut* F^2, *BS* (πλ.): εἰ μὲν γὰρ μετὰ τὸ συστῆναι τὸν γάμον, ὅτε καὶ ἡ προὶξ κυρίως συνίσταται ... τὴν ἀκκεπτιλατζίονα ... πεποίηκεν ὁ ἀνήρ, τότε διὰ τῆς ἀκκεπτιλατζίονος τὴν ἐπερωτηθεῖσαν ἀπόλλυσι προῖκα | nuptiae sequerentur] nupta est querentur (que.... P^a) $P^a V^a L^a$, nuptie quaerentur U^a, nupta est queritur $P^b U^b$ 21 manet d. m. o.] d. m. o. est *PVLU* 22 qua'dra'gesimo F^2 23 putem] potest $P^a V$ | actionem $P^a U$ 25 de *om.* $P^a VLU$ 27 edictum] sabinum edictum P^a, sabinum *U* 28 ad libertatem ... 29 coniunctione *om.* $P^a V$ 29 moderetur] *PVLU*, mouetur F^1, modetur F^2 | quae] F^1, qua $F^2 PVLU$ 30 uidea'n'tur F^2 | tacite] cecitate $P^a VL$ 31 ut ear.] aut ear. $P^a V^a L^a U^a$: *idem Graeci legerunt:* καὶ ἡ διατίμησις αὐτῶν (τῶν ἐπιδοθέντων σωμάτων) σιωπηρῶς τῇ γυναικὶ χρεωστεῖται *B* (*Anon.*) | deb. si sp. mul. *bis* P^a 33 et dotem et d. actionem P^a, et dos et dotis acceptio est (acceptionem *L*) $P^b L$, *inc.* V^a

40 Idem libro trigesimo quarto ad edictum. Diuus Seuerus rescripsit Pontio B. 29, 1, 36 S
Lucriano in haec uerba: 'Si mulier, quae dotem dederat, post diuortium rursus in matri-
'monium redit non reuocatis instrumentis, non dubitabit is, apud quem res agetur, secun-
'dum uoluntatem mulieris, quae utique non indotata redire in matrimonium uoluit, partibus
'suis fungi quasi renouata dote'.
41 Paulus libro trigesimo quinto ad edictum. Promittendo dotem omnes obli- B. 29, 1, 37 S
1 gantur, cuiuscumque sexus condicionisque sint. Sed si nuptiae secutae non fuerint, ex sti-
2 pulatu agi non potest: magis enim res quam uerba intuenda sunt. Accepti quoque latione
3 dos constituitur, cum debitori marito acceptum feratur dotis constituendae causa. Si a de-
bitore mulieris sub ‖ condicione dos promittatur et postea, sed antequam maritus petere f. 329'
posset, debitor soluendo esse desierit, magis periculum ad mulierem pertinere placet: nec
enim uideri maritum nomen secutum eo tempore, quo exigere non poterit[1]. quod si iam
tunc debitor, cum sub condicione promitteret, soluendo non fuerit, periculum uiri esse, quod
4 sciens tale nomen secutus uideretur, quale initio obligationis fuerit. Si debitor mulieris
dotem promiserit et mulierem heredem reliquerit, Labeo perinde habendum ait, ac si mu-
lier ipsa dotem promisisset. cuius sententiam Iulianus quoque probat: nec enim aequum
esse ait, ut ei damnetur eius pecuniae nomine, quam ipsa debeat, et satis esse acceptila-
tione eam liberari.
42 Gaius libro undecimo ad edictum prouinciale. Res in dotem datae, quae B. 29, 1, 38 S
pondere numero mensura constant, mariti periculo sunt, quia in hoc dantur, ut eas maritus
ad arbitrium suum distrahat et quandoque soluto matrimonio eiusdem generis et qualitatis
alias restituat uel ipse uel heres eius.
43 Ulpianus libro tertio disputationum. Licet soleat dos per acceptilationem B. 29, 1, 39 S
constitui, tamen, si ante matrimonium acceptilatio fuerit interposita nec nuptiae secutae,
Scaeuola ait matrimonii causa acceptilationem interpositam non secutis nuptiis nullam esse
1 atque ideo suo loco manere obligationem: quae sententia uera est. Quotiens autem ex-
traneus accepto fert debitori dotis constituendae causa, si quidem nuptiae insecutae non
fuerint, liberatio non sequetur: nisi forte sic accepto tulit, ut uelit mulieri in totum dona-
tum: tunc enim credendum est breui manu acceptum a muliere et marito datum: ceterum
2 mulieri per liberam personam condictio adquiri non potest. Plane secutis nuptiis mulier
soluto matrimonio dotis exactionem habebit, nisi forte sic accepto tulit extraneus, ut ipse,
quoquo modo solutum fuerit matrimonium, condictionem habeat: tunc enim non habebit
mulier actionem. secundum quae constituta dote per acceptilationem et secutis nuptiis is
effectus erit dotis exactioni, ut, si quidem pura sit obligatio quae accepto lata est, non
ipsa iam restituenda sit, sed soluenda dos secundum sua tempora. sin uero obligatio in
diem fuit nec ante solutum matrimonium dies obligationis praeteriit, restauranda est in
diem pristinum obligatio et, si debitum cum satisdatione fuerit, satisdatio renouanda est.
F[*P*(*VLU*)]

---

[1] potuerit (*Hal.*)?

---

1 xxxiii *PV* 3 non reuocatis instrumentis] μήπω ἀνακαλεσαμένη τὰ προικῷα *B* (*Anon.*) | 'non' dubitabit F^2 | is] hi sunt P^a 4 matrimonio P^a 5 suis *om.* P^aVL | fungi] fundi $F^1P^aL^aU^a$ | dotem P^a 9 cause P^a | si *om.* $P^aV^aL^aU$ 10 dos promittatur ... 13 condicione *om.* P^a 12 uideri] quidem erit P^b, quiderit *L*, proderit P^aV^b, ...erit V^a, pro.... U^a, prosit U^b, *def.* P^a | maritum] mariti P^bV^a, marito P^aV^b, matrimonium L^a, maritus U^a, *def.* P^a | quod si iam] quidem suam P^b, qui de sua V^a 13 quod] quidem P^a, quia P^b 14 talem *P* | initio obligationis] si in obligationis P^aV^a?, in obligationis $P^bL^aU^a$, in obligatione $V^bL^bU^b$ 15 labeo perinde habendum ait ac si mulier *om.* P^aV | ac si 'dote' mulier F^2 17 ipse PU^a 19 prouintialem *P* 20 sunt] sus P^a 24 matrimonio P^a 26 quae sententia uera est] αὕτη δὲ ἡ τοῦ Λαβέωνος ἡ γνώμη καὶ ἀληθής ἐστιν *BS* (πλ.), *ubi paulo ante est* λέγει Σκαεβόλας 27 debitoris P^a 28 uelit] uelut P^aV | in totum] dote P^a, in dote *U* 30 secuti P^a | mulier soluto] mulier secuta *L*, mulieris secute P^a 31 habebit] habetis si P^a | sic] si P^aV 32 quoquo] quo P^aV | matrimonio P^aV | habeat] habet P^a, *inc.* V^a 34 exactione P^aV 35 iam] *om.* *V*, *inc.* P^a | restituende P^a, restituda *L* 36 solutum] solum P^aV | matrimonio P^a | est] F^1, erit F^2PVLU 37 satisdatione fuerit] satis donatione fuerit *LU*, *om.* P^aV

similique modo et si condicionalis fuerit obligatio quae in dotem conuersa est et pendente obligatione diuortium fuerit secutum, uerius[1] obligationem sub eadem condicione restitui debere: sed si condicio extiterit constante matrimonio, ex die diuortii tempora exactionis numerantur.

44 IULIANUS libro sexto decimo digestorum. Si pater filiae nomine dotem pro- B. 29, 1, 40 S misisset et eam ante nuptias emancipasset, non resoluitur promissio: nam et cum ante

1 nuptias pater moreretur, nihilo minus heredes eius ex promissione obligati manebunt. Quae debitorem filium familias habet, si patri eius ita dotem promiserit: 'quod mihi debes uel 'quod mihi filius tuus debet, doti tibi erunt', non obligatur, sed efficit, ut id, quod actione de peculio seruari a patre poterat, in dote sit. MARCELLUS. Siue igitur cum filio post hac siue cum patre agere instituerit, exceptione pacti conuenti summouebitur: actione autem de dote si experietur, consequetur quod in peculio fuisse apparuerit eo tempore quo dos promittebatur: utique si post nuptias promissa *dos est. nam dote ante nuptias promissa* eius temporis peculium aestimari debet, quo nuptiae fierent.

45 TRYPHONINUS libro octauo disputationum. Quod si nuptura debitori filio fa- B. 29, 1, 41 *P milias actionem dumtaxat de peculio promisit, id, quod ex ea causa sibi deberetur nuptia-

1 rum tempore, inspicitur. Si uero alii nuptura iussit filium familias debitorem de peculio dotem promittere, tempus inspicitur, quo dos promissa est, ut tantum in peculio esse aestimaretur.

46 IULIANUS libro sexto decimo digestorum. Quemadmodum inuito domino B. 29, 1, 42 S seruus stipulatus adquirit, ita, si dotem domini nomine sibi pro||mitti patiatur, obligatio f. 380 domino adquiritur. sed neque periculum dominus praestare debebit (si forte debitor mulieris dotem promiserit) neque culpam. traditione quoque rei dotalis in persona serui uel filii familias facta dos constituitur ita, ut neque periculum nec culpam dominus aut pater praestet. igitur hanc dotem periculo mulieris esse dico, quamdiu dominus uel pater ratam promissionem uel donationem[2] habuerit: ideoque etiam manente matrimonio res quas tradiderit condictione repetituram, item incerti condictione consecuturam, ut promissione libe-

1 retur. Si debitori suo mulier nuptura ita dotem promisisset: 'quod mihi debes aut fundus 'Sempronianus doti tibi erit', utrum mulier uellet, id in dote erit: et si quidem debitum maluisset dotis nomine apud uirum remanere, potest ea exceptione se tueri aduersus

F[P(VLU)]

---

[1] est *ins.* (*edd.*) [2] dationem (*u. i.*)?

---

1 obligatio] obligat P^a 2 obligatione] obligationem P^a | condicione] constitutionem P^aV 3 si *om.* P^aVL 4 munerantur *P* 6 eam *om.* *PVL* | emancipasset . . . 7 nuptias *bis* P^a 8 filii familias P^aV^a 9 effititur *PVLU* 10 sit] si'b't F^b, si P^aVL | post hec *PVLU* 11 pater P^aV 12 de *om.* P^aVL | experietur] F^1, experiatur F^2PVLU | tempore *om.* P^aV 13 dos est. nam dote ante nuptias promissa] *haec, quae omittunt libri nostri, habent autem similiter iam dett., flagitant Graeci:* τοῦτο δὲ λέγω, ἔνθα μετὰ τὸ συστῆναι τὸν γάμον τὴν τῆς προικὸς ὑπόσχεσιν ἐποίησατο (= utique si post nuptias promissa dos est). εἰ γὰρ πρὸ τῶν γάμων ἐπηρωτήθη τὴν προῖκα (= nam dote ante nuptias promissa), τότε τοσαύτην . . . ποσότητα λήψεται διαλυομένου τοῦ γάμου, ὅσην ὁ ὑπεξούσιος εἶχεν ἐν πεκουλίῳ κατὰ τὸν καιρόν (= eius temporis peculium aestimari debet), καθ' ὃν ὁ γάμος προῆλθεν (= quo nuptiae fierent) *BS* (πλ.), σκοποῦμεν ἐν καιρῷ τοῦ γάμου τί εἶχε τὸ πεκούλιον, ἢ ἐν καιρῷ ἐπερωτήσεως, ὅτε μετὰ τοὺς γάμους ἐπηρωτήθη *BS* (*Cyr.*), λαμβάνει ὅσον ἦν ἐν πεκουλίῳ, ὅτε ἡ προῖξ συνίστατο· εἰ μὴ ἄρα πρὸ τῶν γάμων ἡ ἐπαγγελία γέγονεν. τότε γὰρ ἐκείνου τοῦ χρόνου, καθ' ὃν ὁ γάμος ἐγένετο, σκοπεῖται τὸ πεκούλιον *B* (*Anon.*): *consentiunt igitur omnes (accedunt item BS. 29, 1, 41 sch. 3), sed* τὸ πλάτος *cum presse sequatur Latina, Anonymus et Cyrillus eandem sententiam aliter proponunt* 14 peculiis P^aV 15 octauo] uiiii *PV* 17 filius familias P^a 18 dotem . . . peculio *om.* P^aV | promissa est dos *L* | peculium *L* 22 domin'i'o F^2 | periculus P^a | debet *PVLU* | debitor] dominus debitor P^a 23 traditionem $P^aV^aL^a$ 24 filius familias P^aL^a | periculis P^a 25 mulieri P^a 26 promissionem uel donationem] promissionem uel dationem *Cuiacius et ita Graeci:* τὴν τῆς προικὸς ὑπόσχεσιν ἢ τὴν τῶν δοταλίων πραγμάτων παράδοσιν *BS* (πλ.) | habuerit ideoque . . . tradiderit condictione *om.* P^aV 27 repetituram item incerti condictione *om.* F^1 | item] hoc item P^aVLU 28 si *om.* *PV* | promi's'sisset F^2 29 doti tibi] dotibi *P* | dote] dotem *PVLU* | quidem] quod P^aV

2 petentem fundum: quod si fundum dedisset, pecuniam marito condicet. Pater etiamsi falso existimans se filiae suae debitorem esse dotem promisisset, obligabitur.

47 IDEM libro octauo decimo digestorum. Si seruo in dotem ante nuptias dato [B. 29, 1, 43 S] donatum aliquid uel legatum ante nuptias fuisset, ampliatur dos, sicut ex fructibus fundi, qui ante nuptias traditus est.

48 IDEM libro secundo ad Urseium Ferocem. Tali facta stipulatione: 'decem in [B. 29, 1, 44 S] 'anno proximo dotis nomine dare spondes'? quaesitum est, annus ex quo tempore esset numerandus, utrum ex die stipulationis factae an ex eo die, quo dos esse potuisset, id est nuptiarum. et responsum est ex die nuptiarum annum esse numerandum, ne, si aliter obseruaremus, si intra annum nuptiae factae non sint, uideri possit dos ex ea obligatione
1 deberi. Socer genero suo sic legauerat: 'Lucio Titio filiae meae nomine centum heres meus 'damnas esto dare'. hanc pecuniam generum petere debere, exactam[1] acceptam legatis referri, sed diuortio facto de dote actione mulieri reddendam Proculus respondit et nihilo minus dotis esse factam. IULIANUS notat: immo nec filiae, si uoluerit, deneganda est huiusmodi actio.

49 IDEM libro quinto ex Minicio. Uir ab eo, qui uxori eius dotem facere uole- [B. 29, 1, 45 S] bat, certam pecuniam eo nomine stipulatus est, deinde acceptam eam fecit: quaerebatur, essetne ea pecunia in dotem. respondit, si acceptam non fecisset et promissor soluendo esse desisset, quaereremus, an culpa mariti ea pecunia exacta non esset: cum uero acceptam fecit, omnimodo periculum ad eum pertinebit: perinde enim est, ac si acceperit pecuniam et eandem promissori donauerit.

50 AFRICANUS libro octauo quaestionum. Quae fundum in dote habebat, di- [B. 29, 1, 46 S] uortio facto cum in matrimonium rediret, pacta est cum uiro, uti decem in dotem acciperet et fundum sibi restitueret, ac datis decem, priusquam fundus ei restitueretur, in matrimonio decessit. illud ex bona fide est et negotio contracto conuenit, ut fundus, quasi sine causa
1 penes maritum esse coeperit, condicatur. Et hoc euidentius circa actionem pigneraticiam apparebit. etenim si, cum fundum Cornelianum pignoris causa tibi tradidissem, postea ex conuentione fundum Titianum in hoc tibi tradiderim, ut Cornelianum mihi restitueres: minime puto dubitandum erit, quin statim recte pigneraticia ad recipiendum Cornelianum agere possim.

51 ULPIANUS libro secundo responsorum. Si res, quas filiae emancipatae pater [B. 29, 1, 47 S] donauit, ex uoluntate eius postea in dotem pro ea datae sunt, a filia dotem, non a patre uideri datam.

52 MARCIANUS libro tertio regularum. Non solum si aestimatus fundus, sed [B. 29, 1, 48 S] etiam si non aestimatus in dotem datus est et alias, cum necesse non habeat mulier duplum promittere, promisit: quia ipse fundus est in dote, quodcumque propter eum consecutus fuerit a muliere maritus, quandoque restituet mulieri de dote agenti.

F[*P*(*VLU*)]

---

[1] exactam] exactamque ab eo?

---

1 pendentem $P^a VL$ 2 promi's'sisset F^2 4 donatum] donato $P^a V$ 6 talis PVL | stipulatione] $FP^a L^a$, stipulatio est $P^b VL^b$ 7 proximis P^a | spondemus P^a, spondens L, respondens U^a | quesitus P^a 8 numerandum P^a 12 hanc] an PL, *om.* V | generum petere] genero dare PV 13 doti F^1 | actione mulieri] *sic cum B* (*Anon.*): τῇ γυναικί μου δίδωμι αὐτὸ διὰ τῆς ἀγωγῆς τῆς προικός, actionem mulieri FLU, mulieri actionem PV 14 uoluerint $P^a V$ 18 respondit] res P^a | soluendos esset P^a 19 queremus PVU | pecunia 'in dotem respondit' exacta F^2, pecunia in dotem exacta U, pecunia in dotem exactam P, peccunia dotem extitata L 20 periculum] peculium $P^a L$ | est 'ac' si F^2 21 promissor P 22 quae] quem V, *inc.* P^a | habebit $P^a V$ 23 pactum P^a 24 datis] satis $FP^a L^a U$: τῶν ι' νομισμάτων δοθέντων BS (πλ.) 25 et] ex $P^a V$ | contractu P^a | conuenit ut] conuenitur P^a, conuenit $P^b VL$, conuenit ut si P^a 26 maritum] moriturum $P^a V$ | circa illam actionem $P^a V$ 27 cornelianum] cornelianus $P^a LU$, cornelianus in V | pignori P^a | tradidissem] tradidisset FLU, tradidisse PV: ἐὰν γάρ δέδωκά σοι BS (πλ.) 28 tradiderim] $F^{ac} P^b V^b$, tradiderit $F^m P^a V^a LU$ | restitueres] restituere mihi P^a 31 quasi $P^a L$ 32 a filia] et filia $P^a VL$ 35 in dotem datus *om.* $P^a VL$ 36 dotem $PVLU$ | quodcumque] quod cum quero $P^a VLU$ 37 restituit $P^a V$

53 NERATIUS libro tertio membranarum. Cum uir uxori donare uellet, debitor mulieris qui soluendo non erat dotem ei promisit. ad id dumtaxat, ad quod soluendo fuit, uiri periculo ea res est: et si quid debitori ad soluendum facultatis accesserit, periculum ad eam summam quae accesserit crescet permanebitque etiam, ‖ si rursus pauperior factus erit: quia neque tum, cum dos promitteretur, donatio facta est nisi eius pecuniae quae a debitore seruari non poterat, neque cum soluendo is esse coepit, donationis causa permaneat, cum eo loco res sit, quo esset, si tum quoque, cum promitteretur dos, locuples fuisset. [B. 29, 1, 49] Sf f. 330'

54 GAIUS libro ad edictum praetoris titulo de praediatoribus. Res, quae ex dotali pecunia comparatae sunt, dotales esse uidentur. [B. 29, 1, 50] E

55 PAULUS libro primo ad Plautium. Cum dotis causa aliquid expromittitur, fideiussor eo nomine datus tenetur. [B. 29, 1, 51] E

56 IDEM libro sexto ad Plautium. Si is qui Stichum mulieri debet in dotem delegatus sit et antequam solueret debitor, Stichus decesserit, cum neque per debitorem stetisset quo minus solueret, neque maritus in agendo moram fecisset: periculo mulieris Stichus morietur: quamquam etiamsi moram maritus fecerit in exigendo, si tamen etiam apud maritum moriturus Stichus fuerit, actione dotis maritus non teneatur. [B. 29, 1, 52] E
1 Ibi dos esse debet, ubi onera matrimonii sunt.
2 Post mortem patris statim onera matrimonii filium sequuntur, sicut liberi, sicut uxor.
3 Quod dicitur necessarias impensas ipso iure dotem minuere, non eo pertinet, ut, si forte fundus in dote sit, desinat aliqua ex parte dotalis esse, sed, nisi impensa reddatur, aut pars fundi aut totus retineatur. sed si tantum in fundum dotalem impensum sit per partes, quanti fundus est, desinere eum dotalem esse Scaeuola noster dicebat, nisi mulier sponte marito intra annum impensas obtulerit. si pecunia et fundus in dote sint et necessariae impensae in fundum factae, Nerua ait dotem pecuniariam minui. quid ergo si mulier impensas marito soluerit, utrum crescet dos an ex integro data[1] uidebitur? cuius rei manifestior iniquitas in fundo est secundum Scaeuolae nostri sententiam: nam si desinit dotalis esse, poterit alienari: rursus quemadmodum poterit fieri dotalis data pecunia? an iam pecunia in dote esse uidebitur? et magis est, ut ager in causam dotis reuertatur, sed interim alienatio fundi inhibeatur.

57 IAUOLENUS libro primo ex Plautio. Nuptura filio familias si socero dotem ita promiserit: 'quod filius tuus mihi debet, id doti tibi erit', interesse puto, utrum filii ob- [B. 29, 1, 53] E

F[P(VL ad u. 17 teneatur, *nam quae sequuntur sunt a m. rec., U)]. post u. 17* debet *quae sequuntur sic transponunt libri P^a V^a L^a U^a*: debet ‖ non uenditio (*p. 683, 20*) ... dotem remanere (*p. 687, 12*) ‖ ubi onera (*p. 679, 17*) ... summa declaratur (*p. 683, 20*) ‖ nanctum ad heredem (*p. 690, 38*) ... quaeritur (*p. 695, 1*) ‖ et si conuenisset (*p. 687, 13*) ... exceptionem (*p. 690, 38*) ‖ scaeuola et si (*p. 695, 1*)

---

[1] data *del.* (*cf. D. 25, 1, 5, 1*)?

---

2 ad quod] in quo *P^a?U*, ad quo *V*, aliquo *L* | fuit *om. P^a V* 5 tum cum dos *F¹*, tum iocundus *P^a*, tunc cum dos *P^b V^b*, *inc. V^a* 6 soluendo 'neque' is esse *F²*, soluendo *P^a LU*, soluendo esse *P^b*, *inc. V* 9 gaius libro, *sequente uacuo spatio septem fere litterarum, F¹*, libro *deleuit F²*, gaius ad edictum praetoris *om. PVLU. in Gaii* ad edictum praetoris urbani *commentariis libri numerus non enuntiatur nisi quattuor locis 7, 7, 4. 38, 2, 30. 40, 16, 1. 43, 16, 10, qui sunt omnes ex* libro secundo, titulo *autem* de liberali causa: *sex locis, qui sunt praeter hunc 9, 4, 30. 10, 4, 13. 25, 2, 2. 42, 1, 7. 50, 16, 48, praescribitur* libro *numero omisso (pro quo spatium uacuum hoc solo loco remansit in F): plerumque liber plane abest adscribiturque eius uice rubrica ad hunc modum:* titulo de damno infecto, libro primo de testamentis, libro secundo de legatis (*quo pertinet etiam 34, 4, 5*) | praetoris] praetoris urbani *F²* (*similiter suppleuit m. 2 his locis: 30, 65. 67. 69. 73. 35, 1, 17. 35, 2, 72. 76. 80*) 14 debitor] debitum *P^a*, debitumor *L* 15 solueret 'debitor stichus' neque *F²* | in] *om. P^a VU*, solueret *L* | mulieri *P^a V* 16 si moram ... si tamen etiam *om. P^a V* 17 stichum *P^a* 18 matrimonii sunt] matrimoniis *P^a* | sunt ... matrimonii *om. F¹* 19 quod] qui *P^a* | dote *P^a* 20 dotem *PU* 21 retineatur] retinea *P^a* 22 sit] fit *F¹* 23 pecunia et] pecuniae *P^a U*, pecuniae et *P^b*, pecunia *V*? | 'in' dote *F²*, in dotem *VU* 24 pecuniarum *PVU* 25 utrum] ut cum *P^a V* 26 nostris *P^a* 28 an iam pecunia *om. F¹* | et] qua *P^a*?, quo *V* 31 filii] filio *P^a*

ligatio an patris persecutio et in rem uersum[1] promissioni contineatur. nam si id quod filium dare oportet significatum est, tota pecunia, in quam filius obligatus est, promissioni dotis continebitur: sin autem id, quod patrem de peculio uel in rem uerso praestare oportebit[2], aestimare debebit quantum sit eo tempore id quod promittitur[3], ut ea summa dotis esse uideatur, qua patrem eo tempore filii nomine condemnari oportebit[4]. quod si non euidenter apparuit, de cuius mulier obligatione sensit, praesumptionem ad filii debitum spectare uerisimile est, nisi euidentissime contrarium adprobetur.

58 CELSUS libro nono decimo digestorum. Si sponsalibus nondum factis Titio dotem Seiae nomine promiseris, cum ea nubere ei nollet, tamen, si postea nupserit, dotem debebis, nisi aliae nuptiae mediae interuenissent. | B. 29, 1, 54 | E

1 Si mulier ancillam Pamphilam a Titio stipulata, deinde ei nuptura quod is sibi debebat doti habere permisit, etiamsi non erit uiri Pamphila, an ipsa tamen Pamphila in dote et mulieris periculo erit? an et quod ea pepererit, reddi mulieri debebit? quia si in sua causa prior stipulatio mansisset, non redderetur. nisi forte refert, habuerit rem quam debebat uir, quo tempore dos constituebatur: nam ita poterit uideri res ipsa ad eum peruenisse: an non habuerit: nam si non habuerit, magis est, ut liberatio obligationis potius quam res ipsa ad eum ita peruenisse uideatur ideoque partus eius non debetur.

59 MARCELLUS libro septimo digestorum. Si mulier ita dotem promiserit: 'decem 'tibi aut Titio doti erunt', hoc casu dici potest uel Titio dari posse, sed de dote uirum teneri, quemadmodum si Titio iussisset dari. nec mirum, cum etiam promissura uiro dotem possit delegante eo alteri promittere, etsi dici solet alii quam marito dotis nomine mulierem non posse obligari. his enim casibus uiro dos quaeritur. non enim existimabimus illam ita promississe, cum uel de Titii nuptiis cogitaret. | B. 29, 1, 55 | E

1 Ex asse he||res institutus rogatusque mulieri dodrantem hereditatis restituere iussu eius quod debet doti promisit marito. uereor, non sit obligatus: nam mulieri in hoc tenetur, ut hereditatem restituendo transferat actiones et quas habet et quibus est obstrictus, quas transferre ad alium, quam cui debet fideicommissum, non potest. aliquis dixerit incerti cum eo agi posse, [5]fideicommissi praestet aestimationem. huic ego consentire non possum: nam obligari mulieris debitorem ita aequum est, si accipere id ipsum quod ei debetur uir potest. sed ne indotata mulier esse uideatur, dicendum est ipsi mulieri ex Trebelliano restituendam esse partem hereditatis quae ei relicta est, ut ea suo[6] marito pro dote eam solueret, quia et ad eam[7] fideicommissum et onera eius pertinent delegatione propter nimiam suptilitatem et casus necessitatem minime optinente. | (B) | f. 331

2 Eius nomine quae libera uidebatur decem in dote[8] dedisti: eo casu habebis condictionem, quo habere potuisses, si mulieris liberae nomine dedisses nec nuptiae secutae essent. si manumissa nupserit, ita demum dos erit, si ea mente | B. 29, 1, 55 |

F [*P(VL inde a u. 18* si mulier, *nam quae praecedunt sunt a m. rec., U)*]

---

[1] persecutio et in rem uersum] *id ipsum legerunt Graeci* (*u. i.*): de peculio et in rem uerso (*sic fere Huschke Zeitschr. für Civilr. und Proz. 5, 106*)? [2] oportet? [3] *idem Graeci* (*u. i.*): aestimari debebit quantum sit eo tempore quo promittitur (*Hal.*)? [4] oporteret (*u. i.*)? [5] ut *ins.* (*edd.*) [6] ea suo] ex suo? [7] quia ad eam et? [8] dotem (*edd.*)?

---

1 an patris persecutio et in rem uersum] ἢ μᾶλλον ἡ κατὰ τοῦ πατρὸς ἀπαίτησις καὶ ἡ δὲ ἰν ῥέμ βέρσο *BS* (πλ.) 3 id quod] quidque P^a?: πόσον ἐστὶ τὸ εἰς προῖκα ἐπαγγελθέν *BS* (πλ.) 4 permittitur *P* 5 qua patrem … oportebit] ὅσην ἂν κατ' ἐκεῖνον τὸν χρόνον ἐκ τοῦ πεκουλίου ὀνόματι τοῦ παιδὸς κατεδικάζετο *BS* (πλ.) 6 ad] a P^a 8 si] de F^1 10 debebit P^aVU | 'n'si mulier F^b 12 an] in *PVU* | dotem *PV* | pepererit] perierit P^a, peperit P^bVU 13 reddi mulieri (mulieris P^aU^a) debebit *om.* F^1: γίνεται προικιμαία ἡ δούλη, κἂν οὐκ ἦν ἐμή, καὶ τὸν τοκετὸν αὐτῆς ἡ γυνὴ λαμβάνει *B* (*Anon.*): *in BS plura exciderunt* | quia si] quasi P^aV, quia et si *U* | in sua] insinua P^aV | reddetur P^aV 15 peruenisset P^aV 16 est *om.* P^aV | ita] iam PU^b 21 quam marito ⌐'quam' dotis … 22 his' F^2, quam marito quam dotis … his *U* 21 nomine *om.* P^a 23 promi's'sisse F^2, promisisset *V*, promissise *L*, promisse *U* | ticiis P^aU, ticius *L* 25 uereor] ne uereor P^a, uereor ne P^bU^b 26 transferre] transferat FU^a 29 id ipso F^1 30 partis F^1 31 qu'a'e ei F^2 | soluerit FP^aVLU 33 nomine ˥'quae F^b | decem] dotem P^a | dotem *PLU* 35 secutae *om.* P^aL | essent] erant P^a

dedisti, ut quandoque secutis nuptiis dos esset. igitur si mulieri donaturus dedisti, dominus condicet, quemadmodum si eum qui sibi donaturus esset mulier ipsam[1] donare iussisset.

60 CELSUS libro undecimo digestorum. Quaero, quantae pecuniae dotem promittenti adultae mulieri curator consensum accommodare debeat. respondit: modus ex facultatibus et dignitate mulieris maritique statuendus est, quousque ratio patitur. [B. 29, 1, 56] *E*

61 TERENTIUS CLEMENS libro tertio ad legem Iuliam et Papiam. Siue generalis curator siue dotis dandae causa constitutus sit et amplius doti promissum est quam facultates mulieris ualent, ipso iure promissio non ualet, quia lege rata non habetur auctoritas dolo malo facta. quaerendum tamen est, utrum tota obligatio an quod amplius promissum est, quam promitti oportuit, infirmetur? et utilius est dicere id quod superfluum est tantummodo infirmare[2]. [B. 29, 1, 57] *E**
1 Iste autem curator res dotis nomine tradere debet, non etiam ut uendat cuilibet et pretium eius in dotem det. dubitari autem potest, an hoc uerum sit: quid enim si aliter honeste nubere non possit, quam ut pecuniam in dotem det idque ei magis expediat? atquin possunt res in dotem datae plerumque alienari et pecunia in dotem conuerti. sed ut expediatur quaestio, si quidem res in dotem maritus accipere maluerit, nihil amplius quaerendum est: sin autem non aliter contrahere matrimonium uir patitur nisi pecuniis in dotem datis, tunc officium est curatoris apud eundem intrare iudicem, qui eum constituit, ut iterum[3] ei causa cognita etiam uiro absente permittat rerum uenditione celebrata dotem constituere.

62 MODESTINUS libro quinto responsorum. Titia cum esset minor uiginti quinque annis, quartam hereditatis matris suae communem[4] sibi cum fratribus mutauit et accepit pro ea parte fundum quasi emptione inter se facta: hunc fundum cum aliis rebus doti dedit. quaero, si in integrum restituatur et partem suam accipi*a*t quartam et reddat fundum, quid debeat maritus facere? an contentus esse debeat aliis rebus in dotem datis? item quaero, si haec decesserit et heredes eius in integrum restitutionem ex persona eius petierint et ipsi petant quartam partem et ill*i* fundum, an maritus cogatur restituere fundum contentus in retentione lucri dotis ceteris rebus? Modestinus respondit nihil proponi, cur marito dos auferenda sit: sed in *u*eram aestimationem praedii mulier uel eius heredes condemnandi sunt in hoc tempus referendam, quo in dotem datus est. [B. 29, 1, 58] *E*

63 IDEM libro singulari de heurematicis. Stipulatio de dote reddenda ab extraneo interposita facto diuortio statim committitur nec redintegrato matrimonio actio sti- [B. 29, 1, 59] *E*

F[*P*(*VL ad u. 8* habetur, *item a u. 13* non possit, *nam media sunt a m. rec., U*)]

---

[1] quemadmodum si cum quis sibi donaturus esset mulieri ipsum (*u. i.*)? [2] infirmari (*edd.*)? [3] interdum (*u. i.*)? [4] communis (*Cuiacius*)?

---

1 mulieris P^a 2 mulier ipsam] *F*, mulieri ipsam $P^a V^a L U^a$, mulieri ipsi $P^b V^b$, mulieri ipsum *U*: ὥσπερ ἂν εἰ τὸν μέλλοντα αὐτῇ δωρήσασθαι παρεσκεύασεν ἡ θεράπαινα τὰ δέκα νομίσματα τῷ δῆθεν ἀνδρὶ παρασχεῖν *BS* (πλ.), ὥσπερ ἂν ἡ γυνὴ ἐπιτρέψῃ τῷ μέλλοντι αὐτῇ δωρεῖσθαι παρασχεῖν τῷ ἀνδρί *B* (*Anon., qui hic saepe pendet ab altero interprete*), *unde Cuiacio uisi sunt Graeci legisse* ipsa marito *pro* ipsam: *at quod seruae iussu alteri donatur ignorante domino, id a domino condici quasi suum fuisset, inciuile est. denique* marito *illud ne in Graecorum quidem exemplaribus adfuisse ostendit Cyrillus sic reddens:* εἰ δὲ αὐτῇ βουλόμενος δωρήσασθαι ἔδωκα, εἴτε κελεύσει αὐτῆς εἴτε μή, ὁ δεσπότης ἔχει κονδικτίτζιον. *immo legerunt omnino quod legimus nos locumque corruptum alii aliter expediuerunt* 3 promittendi $P^a U^a$ 4 accomm'ar'odare F^b 5 et *om.* F^1 8 non *om.* $P^a V$ 10 'et' utilius F^2 | est *om.* P^a 12 ut *om.* P^a 13 quid's'enim F^b | ut] autem P^a | dotem] dotet P^a | idque ei] idque ex *V*, *inc.* P^a 14 dotem] dote P^a | pecuniam $P^a L$ 15 sed] *om. V, inc.* P^a 17 apud eundem intrare iudicem *seq.*] εἰσίτω ὁ κουράτωρ πρὸς τὸν ἄρχοντα τὸν ποιήσαντα αὐτὸν καὶ τοῦ ἀνδρὸς ἀπόντος τῆς αἰτίας διαγνωσθείσης ἐπιτρεπέσθω προικίσαι ἐκ τῆς διαπράσεως *B* (*Anon.*): interdum *quod proposui Graeci eatenus confirmant, quod repetiti decreti nulla apud eos mentio fit* 19 uenditionem P^a 21 quartam] quarta in $P^a V$, quartam in *L* | hereditate P^a | mutauit] $L U^a$, mutabit *F*, mutuauit V^a, permutauit $P^b V^b U^b$, *inc.* P^a 23 doti] dotis $F^1 P^a V$ | accipiet *libri* | et reddat] reddat P^a 24 quid] qui P^a | datis] detis P^a 25 eius in] in *V*, *inc.* P^a 26 ille $F P^a L U^a$, *inc.* V^a | fundus P^a 27 contentus] retentus F^1 | lucris dotis ceteris dotis rebus P^a | proponi cur] proponitur *L*, proponeretur *V*, *inc.* P^a 28 dos] dotis $P^a V^a L^a$ | ueram] *Cuiacius secundum B* (*Anon.*): εἰς τὴν ἀληθῆ τοῦ ἀγροῦ διατίμησιν, meram *libri nostri* 30 eurematicis *F*

pulatori quaesita intercidit: denuo igitur consentiente stipulatore dos constituenda est, ne sequenti matrimonio mulier indotata sit: si modo ea dos non ab ipsa profecta sit, quam alius permissu eius stipulatus est, tunc enim consensus eius non est necessarius.

64 IAUOLENUS libro quarto ex Cassio. Post diuortium ‖ mulier si de dote maritus[1] nihil cauit et, cum alii nupsisset, postea ad priorem uirum rediit, tacite dos ei redintegratur. B. 29, 1, 60 *E* f. 331'

65 POMPONIUS libro quinto ad Quintum Mucium. Si legato aut hereditate aliquid seruo dotali obuenit, quod testator noluit ad maritum pertinere, id soluto matrimonio reddendum est mulieri. B. 29, 1, 61 *E*

66 IDEM libro octauo ad Quintum Mucium. Si usus fructus fundi, cuius proprietatem mulier non habebat, dotis nomine mihi a domino proprietatis detur, difficultas erit post diuortium circa reddendum ius mulieri, quoniam diximus usum fructum a fructuario cedi non posse nisi domino proprietatis et, si extraneo cedatur, id est ei qui proprietatem non habeat, nihil ad eum transire, sed ad dominum proprietatis reuersurum usum fructum. quidam ergo remedii loco recte putauerunt introducendum, ut uel locet hunc usum fructum mulieri maritus uel uendat nummo uno, ut ipsum quidem ius remaneat penes maritum, perceptio uero fructuum ad mulierem pertineat. B. 29, 1, 62 *E*

67 PROCULUS libro septimo epistularum. Proculus Nepoti suo salutem. Ancilla quae nupsit dotisque nomine pecuniam uiro tradidit, siue sci*a*t se ancillam esse siue ignoret, non poterit eam pecuniam uiri facere eaque nihilo minus mansit eius cuius fuerat antequam eo nomine uiro traderetur, nisi forte usucapta est. nec postea quam[2] apud eundem uirum libera facta est, eius pecuniae causam mutare potuit. itaque nec facto quidem diuortio aut dotis iure aut per condictionem repetere recte potest, sed is cuius pecunia est recte uindicat eam. quod si uir eam pecuniam pro suo possidendo usucepit, scilicet quia existimauit mulierem liberam esse, propius est, ut existimem eum lucrifecisse, utique si, antequam matrimonium esse inciperet, usucepit. et in eadem opinione sum, si quid ex ea pecunia parauit, antequam ea dos fieret, ita, ut nec possideat eam nec dolo fecerit, quo minus eam possideret. B. 29, 1, 63 *Ef*

68 PAPINIANUS libro decimo quaestionum. Dotis promissio non ideo minus ualebit, quod ignorante initio patre nuptiae non fuerint, si postea consenserit, cum omnis dotis promissio futuri matrimonii tacitam condicionem accipiat. nam et si minor annis duodecim ut maior deducta sit, tunc primum petetur, cum maior annis apud eundem esse coeperit: quod enim uolgatum est dotis promissionem in primis dumtaxat nuptiis destinare[3] *F*[*P*(*VLU*)] B. 29, 1, 64 *P*

[1] *firmant Graeci:* maritus *del.* [2] quam] quod (*u. i.*)? [3] destinari (*edd.*)?

2 si modo ... profecta sit *om.* $P^a VL$ 3 aliis P^a | promissu *P*, promissum *V* 4 de *om.* $P^a L$ 5 cauit] habuit P^a 7 aut] hoc autem P^a 8 maritum] matrimonium *PV* 10 octauo] uiiii *P*, quinto *L* 11 proprietatis] proprietas P^a | detur] debetur $P^a L$ 12 ius] usum ius P^a, uisu in huius *V* | diximus] dianius P^a | usum fructus F^1 13 non *om.* P^a | id est] idem PU^a, uel *V*, *inc.* *L* 14 habebat $P^a V^b L$ 15 recto $P^a V$ | putauerit P^a | ut *om.* V^a, *inc.* P^a 16 quidem] quod P^a 19 sciat se] sci'r'et se F^2, sciet $P^b U$, sciat L^b, *inc.* $P^a L^a$ 20 eaqua'e' (*uoluit* eaqu'a'e) F^2 21 nec (nec *om.* F^1) postea quam *seq.*] quod *pro* quam *requiritur eique emendationi fauent Graeci:* ἐὰν μετὰ ταῦτα παρὰ τῷ ἀνδρὶ τυγχάνουσα ἡ γυνὴ γένηται ἐλευθέρα ... οὐδὲ οὕτως ἡ αἰτία τῶν ἐπιδοθέντων ... χρημάτων ἀμείβεται *BS* (πλ.) 22 pecunia *P*, pecuniam *V* 23 per condictionem] perditionem P^a, proditionem *V* | repetere] petere *PV* 25 proprius $F^1 PU$ 26 sum si] sumpsi si $P^a U^a$, *inc.* L^a 27 'd'ea dos F^2 | ut nec] .. nec P^a, uanus *V* | possideat] possidet *libri* 30 initio patre nuptiae non fuerint] *Taurell.*, non fuerint (*om.* in. p. n.) F^1, initio patre nuptiae fuerint F^2 (*del.* non) *PVLU et sic etiam Graeci:* ἐπειδὴ τοῦ πατρὸς ἀγνοοῦντος τὴν ἀρχὴν οἱ γάμοι γεγόνασι *BS* (πλ.), ὅτι ὑπεξουσία μου οὖσα ἀγνοοῦντός μου ἐγαμήθη *BS* (*Cyr.*): *retinui lectionem Taurellianam et a re et a uerbis probabilem, cum altera, licet defensa miro consensu F^2 et Graecorum, orationem efficiat uix Latinam et repetenda uideatur ex interpolatione apud Graecos orta et ab iis propagata ad Florentinae emendatorem* | consenserint P^a 31 condicionem ... annis *om.* F^1 32 ut] et $P^a V$ | petetur] putetur *V*, patetur *L*, *inc.* P^a 33 destinare] ὅπερ γὰρ διατεθρύλληται τὴν τῆς προικὸς ἐπαγγελίαν καὶ μόνον γάμοις τίκτειν ἐνοχὴν *BS* (πλ., *ubi uidentur quaedam excidisse*)

neque durare obligationem, si post alterius matrimonium ei nubat cui dotem promiserat, tunc locum habet, cum intercesserunt aliae nuptiae.

69 Idem libro quarto responsorum. Cum post diuortium uiro sciente mulier in [B. 29, 1, 65] P
possessionem praediorum quae in dotem promisit longo tempore fuerit, conuenisse tacite uidetur, ne dos quae promissa fuerat petatur, et, si petere ea coeperit, pacti exceptione a
1 muliere repellitur. Mulier pecuniam sibi debitam a Seio cum usuris futuri temporis in dote promittenda demonstrauit: eas quoque dotis portionem esse, quarum dies post nuptias
2 cessit, rationis est. Usuras dotis in stipulatum cum dote post diuortium deductas ex die secundi matrimonii non esse praestandas placuit, quia nec sortis exactio locum habere
3 coepit: medii autem temporis debebuntur. In domum absentis uxore deducta, nullis in eam interea ex bonis uiri sumptibus factis, ad exhibitionem uxoris promissas usuras reuersus
4 uir improbe petit. Gener a socero dotem arbitratu soceri certo die dari non demonstrata re uel quantitate stipulatus fuerat: arbitrio quoque detracto stipulationem ualere placuit, nec uideri simile, quod fundo non demonstrato nullum esse legatum uel stipulationem fundi constaret, cum inter modum constituendae dotis *et* corpus ignotum differentia magna sit: dotis etenim quantitas pro modo facultatium patris et dignitate mariti constitui potest.
5 Nuptiis ex uoluntate patris puellae cum filio tutoris iure contractis dos pro modo faculta-
6 tium et dignitat*e* natalium recte per tutorem constitui potest. Patrona dotem pro liberta
7 iure promissam, quod exstiterit ingrata, non ‖ retinebit. Cum res in dotem aestimatas so- q. 35 f. 332
luto matrimonio reddi placuit, summa declaratur, non uenditio contrahitur: ideoque rebus
8 euictis, si mulier bona fide eas dederit, nulla est actio uiro: alioquin de dolo tenetur. In dotem rebus aestimatis et[1] traditis, quamuis eas mulier in usu habeat, uiri dominium factum
9 uideretur. Partum dotalium ancillarum dotis esse portionem conuenit ideoque frustra pacisci uirum, ut inter uxorem et se partus communis sit.

70 Paulus libro sexto quaestionum. In ambiguis pro dotibus re- [D. 50, 17, 85 pr. B. 29, 1, 66] P
spondere melius est.

71 Idem libro tertio decimo quaestionum. Cum dotem mulieris nomine extra- [B. 29, 1, 67] P
neus promisit, mulieris periculum est: sed si maritus nomen secutus usuras ex*e*gerit, periculum eius futurum respondetur.

72 Idem libro octauo responsorum. Mulier bona sua omnia in dotem dedit: [B. 29, 1, 68] P
quaero, an maritus quasi heres oneribus respondere cogatur. Paulus respondit eum quidem, qui tota ex repromissione dotis bona mulieris retinuit, a creditoribus conueniri eius[2] non posse, sed non plus esse in promissione bonorum quam quod superest deducto aere
1 alieno. Paulus respondit in rebus dotalibus etiam patrem mariti dolum et culpam prae-
2 stare debere. Paulus respondit, si mulier de suo dotem dedit et adhibuit matrem quae stipularetur, potuisse eam postea instrumentum dotale mutare.

73 Idem libro secundo sententiarum. Mutus surdus caecus dotis nomine obli- [B. 29, 1, 69] P
1 gantur, quia et nuptias contrahere possunt. Manente matrimonio non perditurae uxori ob

F [*P* (*VL ad u.* 19 promissam, *nam quae sequuntur sunt a m. rec.,* *U*)]

---

[1] et *del.* (*Hal.*) [2] eius *del.*

---

1 alterius] ad ulterius P^a | matrimonio P^aV 2 habet] F^bP, habent F^aLU | intercesserint *P* 3 quarto] iii *PU* | diuorcio P^aV | sciente] sencie P^a, sententie *V* 5 ea] eam *PLU*, *om. V*: κἂν ... κινήσῃ περὶ τούτων αὐτῶν τῶν ἀγρῶν *BS* (πλ.) 6 repelletur *P* 7 eas quoque *seq.*] μὴ μόνον τὸ κεφάλαιον ... δοκεῖν ἐπιδίδοσθαι λόγῳ προικός, ἀλλὰ δὴ καὶ τοὺς τόκους τοὺς τρέχοντας ... ἀφ' οὗ συνέστη ὁ γάμος *BS* (πλ.) 8 cessat F^1 | usura P^a | diuorcio P^a 10 domum] dotum P^a 12 gener a] genere P^a, gener *V*, gn̄. *L* | demonstrata re] demonstrare *VU*, demonstrar . *L*, *inc.* P^a 14 nec] ne P^aL^a | quod] quid $P^aV^aLU^a$ 15 constituendum P^a, constituendi V^a | et] est $FP^aVL^aU^a$ 16 facultatum *PV* | patris *om.* *PVU* | mariti] natalium recte per tutorem (curatorem *V*) *PVLU* 17 tutore F^1, tutoribus P^a | facultatum *P*, facultanctum U^a 18 dignitatem FU^a | constituit P^a | dotem *om.* P^a 19 ingrata] grata P^a, grā *V*, integra *U* | dotem 'pro liberta iure' aestimatas F^2 21 est *om.* P^aV^a 23 partus *PV* | conueniat P^a, conueniet *V* 24 et *om.* P^aV | paratus P^aU 27 decimo *om. P* 28 peculium P^a | sed si maritus nomen *om. P*, si *om. V* | exigerit *FU* 30 idem] paulus F^1 32 totam P^a | ex] hec P^a, *om.* P^bV | repromissiona F^1

has causas dos reddi potest: ut sese suosque alat, ut fundum idoneum emat, ut in exilium uel in insulam relegato parenti praestet alimonia, aut ut egentem uirum[1] fratrem sororemue sustineat.

74 HERMOGENIANUS libro quinto epitomarum. Si sponsa dotem dederit nec nupserit uel minor duodecim annis ut uxor habeatur, exemplo dotis condictioni fauoris ratione priuilegium, quod inter personales actiones uertitur, tribui placuit. B. 29, 1, 70 P

75 TRYFONINUS libro sexto disputationum. Quamuis in bonis mariti dos sit, mulieris tamen est, et merito placuit, ut, si in dotem fundum inaestimatum dedit, cuius nomine duplae stipulatione cautum habuit, isque marito euictus sit, statim eam ex stipulatione agere posse. porro cuius interest non esse euictum quod in dote fuit quodque[2] ipsa euictionem pati creditur ob id, quod eum in dotem habere desiit, huius etiam constante matrimonio, quamuis apud maritum dominium sit, emolumenti potestatem esse creditur, cuius etiam[3] matrimonii onera maritus sustinet. B. 29, 1, 71 P

76 IDEM libro nono disputationum. Si pater mulieris mortis suae causa dotem promiserit, ualet promissio: nam et si in tempus, quo ipse moreretur, promisisset, obligaretur. sed si conualuerit, cur ei non remittatur obligatio per condictionem, atque si stipulanti quiuis alius promisisset aut dotem alicuius nomine[4]? nam ut corporis uel pecuniae translatae, ita obligationis constitutae mortis causa condictio est. non idem dicendum est in persona mulieris, si mulier mortis suae causa dotem promiserit, quia nisi matrimonii oneribus seruiat, dos nulla est. B. 29, 1, 72 P

77 IDEM libro decimo disputationum. Si mulier debitori suo, qui sub usuris debebat, nuptura dotem promississet quod is sibi deberet, post contractas nuptias secuti temporis usuras non esse dotales, quia illa obligatio tota tolleretur, perinde ac si solutum debitum mulieri in dotem ab ea datum esset. B. 29, 1, 73 P

78 IDEM libro undecimo disputationum. Cum in fundo mariti habens mulier usum fructum dotis causa eum marito dedit, quamuis ab ea usus fructus decesserit[5], maritus tamen non usum fructum habet, sed suo fundo quasi dominus utitur, consecutus per dotem plenam fundi proprietatem, non separatam usu fructu[6], nec est, quod non utendo maritus amittat. diuortio autem facto constituet in eodem fundo ‖ usum fructum mulieri. quod si in matrimonio decesserit uxor, nihil emolumenti ob dotem habere uidetur maritus, quia et si uxorem eam non duxisset, fructuariae morte finitus usus fructus ad proprietatem rediret: ideoque nec in funus confert mulieris. B. 29, 1, 74 Pf f. 337'
1 Plane si pater filiae nomine, qui[7] in fundo generi usum fructum habebit, dotis constituendae gratia eum dederit, et in matrimonio

F[*P*(*VU*)]

[1] uirum] filium ex alio uiro (*cf. 24, 3, 20*)? [2] *firmant Graeci* (*u. i.*): quaeque? [3] cuius etiam] etiam cum eius? [4] *idem uidentur legisse Graeci* (*u. i.*): atque si stipulanti cuiuis alii promisisset aut dotem alius cuiusuis nomine aut aliud quiduis? [5] discesserit (*Hal.*)? [6] separatim usum fructum? [7] qui] ubi?

1 aut fundum *PV* | emat] amat P^a 2 uel] ut F^1 | alimoniam *PU* | ut *om.* *PVU* 4 epitomarum] F^1, iuris epitomarum F^2U, iuris epitomatorum *P* 5 conditione P^aVU 9 dupla P^aU^a 10 porro cuius interest *seq.*] δῆλον γάρ, ὅτι αὐτῇ διαφέρει τὸ μὴ ἐκνικηθῆναι τὸν ἀγρόν (= porro cuius interest non esse euictum), ὃν ἐπιδέδωκε λόγῳ προικός (= quod in dote fuit), καὶ ὅτι τῶν ἐπιδοθέντων πραγμάτων λόγῳ προικὸς ἐκνικωμένων αὐτὴ τὴν ἐκνίκησιν ὑποστῆναι δοκεῖ (= quodque ipsa euictionem pati creditur) καθὸ παύεται λοιπὸν ἔχειν τὸ ἐκνικηθὲν ἐν προικί (= ob id quod eum in dotem habere desiit) *BS* (πλ.) 13 cuius etiam matrimonii onera sustinet] ἧς (τῆς γυναικός) τὰ τοῦ γάμου βάρη φέρειν ὁ ἀνὴρ ἀναγκάζεται *BS* (πλ.) 14 pater] praeteritam P^a 15 promiserat *P* | promi's'sisset F^2 | obligantur P^a 16 remittant P^a | at'que' si F^2, autque *U*, *inc.* P^a: ὥσπερ ἂν εἰ ὁ τυχὼν ἐπερωτῶντί (*cod.* ἐπερωτῶν) τινι προῖκα παρασχεῖν ὑπὲρ τῆς τυχούσης ἐπηγγείλατο γυναικός *BS* (πλ.) | stipulati *V*, *inc.* P^a 17 aliis P^aV | nam ut] non aut P^a | corporis uel] corporalis P^aV 18 cansa] causam condictio e. n. i. d. est in p. mulieris P^a 21 decimo *om.* *PV* 22 promi's'sisset F^2 | contemptas *V*, *inc.* P^a 23 tolletur *PV* 26 ca'u'sa F^2 | decesserit … 27 usum fructum *bis* P^a 27 usus fructus P^a *utroque loco* 28 usu fructu] FU^a, ab usu fructu PVU^b: πληρεστάτην ἔχων τὴν προπριεταρίαν (*id est proprietatem*) καὶ οὐ κεχωρισμένην τοῦ οὐσουφρούκτου *BS* (πλ.) 30 babere *P*, herede *V* 31 eam non] meam P^a | dixisset P^a 32 mulieres P^aV 33 habebat *PU*

2 mortua fuerit, habebit ex sua persona usus fructus petitionem. Quod si mulier in fundo suo marito usum fructum dotis causa constituerit, tunc ex mariti persona erit usus fructus proprie, qui et non utendo ipsius pereat: quod si acciderit, uideamus, an etiamnunc dotata sit mulier. et si quidem dominium apud mulierem est fundi, ad quem reuersus est usus fructus, nihil iam in dote habet, quod actione dotis consequatur ab eo, cui quod non utendo amisit usum fructum[1] imputari non potest, ex quo ipsa lucrum habet: ideoque indotata erit. quod si alienauerit uxor proprietatem, quae sine ullo mulieris emolumento plenior facta est: adhuc dotata est, quia dotis actione teneri debet maritus, qui quando licuit usu fructu uti amisit eum non utendo. nam si habere perseuerasset usum fructum ad diuortium, commodo mulieris cederet eius restitutio, quia etsi non protinus ad ipsam transiret, tamen uel si pretio uel beneficio sine incommodo[2] mulieris ad proprietatem reuertetur. si autem usum fructum maritus non amiserit, morte mulieris non finitur usus fructus apud maritum. diuortio autem facto primo uideamus et in hac et in superiore specie, an pro rata temporis eius anni diuidantur fructus: quod probandum est. ipsius autem restitutio ita fiet, ut habenti mulieri fundum usus fructus cedatur et ita cum proprietate consolidetur. sed et si non sit fundi domina, nihilo minus competit dotis actio, ut dimittat a se maritus usum fructum: nam uel ex empto actione adhuc, ut usum fructum praestet, mulier tenetur, aut pretium eius consequi sperat, aut cuiuis magis gratiam prae-
3 stare quam relinquere apud inimicum ius ad[3] se translatum licere ei ciuile est. Uxor uiro usum fructum dotis nomine dedit, manente matrimonio eidem fundum uendidit: quaesitum est, diuortio facto quid dotis iudicio reciperare debeat. dixi referre, quanti fundus uenisset: nam si nudae proprietatis aestimatio facta fuisset, mulier dotis iudicio pretium usus fructus reciperare debet. quid ergo est, si uir ante litem contestatam mortuus fuisset? heredes eius nihil praestituros: nam etsi quilibet alius emptor proprietatis exstitisset, heres uiri nihil mulieri praestaret scilicet usu fructu reuerso ad proprietatem. ceterum si fundus totus uenisset, quanti debet uenire *non* detracto usu fructu, intellegi mulierem dotem ma-
4 nente matrimonio recepisse. Si fundus communis in dotem datus erit et socius egerit cum marito communi diuidundo adiudicatusque fundus socio fuerit, in dote erit quantitas, qua socius marito damnatus fuerit aut, si omissa[4] licitatione extraneo addictus is fundus fuerit, pretii portio, quae distracta[5] est, sed ita, ut non uice corporis habeatur nec diuortio secuto praesenti die quod in numero est restituatur, sed statuto tempore solui debeat. quod si marito fundus fuerit adiudicatus, pars utique data in dotem dotalis manebit: diuortio autem facto sequetur restitutionem[6], propter quam ad maritum peruenit, etiam altera portio, scilicet ut recipiat tantum pretii nomine a muliere, quantum dedit ex condemnatione socio:

F[*P*(*VU*)]

---

[1] quod n. u. a. usum fructum *del.* [2] tamen uel pretio uel beneficio non sine commodo (*u. i.*)? [3] a (*u. i.*)? [4] omissa] *firmant BS:* admissa (*Hal.*)? [5] distracta] ei redacta? [6] eius partis *ins.*

2 usus fructum dotis *P*, usus fructus dotis *V* 3 qui] quia P^a, quod U^a 4 ad] at F^1, aad P^a 5 iam] etiam P^a | quod] qui P^a 7 propriaetatem *F* 8 actionem P^a 10 commodo] quomodo P^a | eius] et P^aV 11 tamen uel si *seq.*] *BS* (πλ.) *ait non transire ad mulierem non dominam usum fructum,* εἰ μὴ τίμημα ἢ ἄλλην τινὰ εὐεργεσίαν παρὰ τοῦ προπριεταρίου πρότερον ἐκομίσατο, *quae cum rationem non habeant, declarant uerba illa etiam interpretem sic legisse hiantia: contra B* (*Anon.*): ἠδύνατο δὲ πραθῆναι ἢ δωρηθῆναι τῷ τὴν δεσποτείαν ἔχοντι, *sententiam assecutus est, sed coniectura omnino ex sequentibus u. 17* nam uel ex empto *cet.* | reuerteretur *P* 12 usum fructum] usus fructus P^a 14 probandus P^aV 15 fundus P^a, *om.* V^a | proprietatem *F* 17 actionem P^aV | ut *om.* P^aVU | usum fructum 'nam uel ex e. act. adhuc usum fructum' praestet F^2 18 gratias *PV* 19 ad se] a se *dett. idque requirunt Graeci:* τὸ μετενεχθὲν ὑπ' αὐτῆς δίκαιον *BS* (πλ.) | ei] ea P^a | uxori P^a 21 quod P^aVU^a | recipere *PV*, recuperare *U* 22 nam si] nasci P^a | propriaetatis *F* 23 uir *om.* P^aV 24 heredes *P* 25 praestarent *P* 26 non] P^b *cum BS* (πλ.): μὴ ὑπεξαιρεθέντος τοῦ οὐσουφρούκτου, *om. FVU, inc.* P^a 28 dotem *PV* 29 socium P^a | additus P^aV | is *om. PU* 30 pretii portio quae distracta est] ἡ τοῦ τιμήματος ἀναλογία, ἣν ἐκομίσατο παρὰ τοῦ ἠγορακότος τὸν ἀγρὸν ὁ ἀνήρ *BS* (πλ.) | uice] iudice P^aV 31 quod] qui P^a | tempore *om.* F^1: κατὰ τὸν ὡρισμένον τῇ διατάξει χρόνον *BS* (πλ.), τῇ ὡρισμένῃ προθεσμίᾳ *B* (*Anon.*) 32 manebit ut diuortio P^a 33 seque'n'tur F^2 34 dederit *P*

nec audiri debebit alteruter eam aequitatem recusans, aut mulier in suscipienda parte altera quoque aut uir in restituenda. sed an constante matrimonio non sola pars dotalis sit, quae data fuit in dotem, sed etiam altera portio, uideamus. Iulianus de parte tantum dotali loquitur, et ego dixi in auditorio illam solam dotalem esse. 'Si marito dotis nomine stipulanti promisit per errorem is qui exceptione tutus erat ne soluat, cogetur ei soluere et habebit condictionem aduersus mulierem ‖ aut patrem, uter eorum delegauit, ob id quod f. 333 indebitum marito promisit aut soluit.

79 LABEO libro sexto posteriorum a Iauoleno epitomatorum. Auus neptis nomine filio natae genero dotem dedit et moritur. negat Seruius dotem ad patrem reuerti et ego cum Seruio sentio, quia non potest uideri ab eo profecta, quia nihil ex his sui[1] habuisset. [B. 29, 1, 75] *A*
1 Pater filiae nomine centum doti ita promisit 'cum commodissimum esset'. Ateius scripsit Seruium respondisse, cum primum sine turpitudine et infamia dari possit, deberi.

80 IAUOLENUS libro sexto ex posterioribus Labeonis. Si debitor mulieris dotem sponso promiserit, posse mulierem ante nuptias a debitore eam pecuniam petere neque eo nomine postea debitorem uiro obligatum futurum ait Labeo. falsum est, quia ea promissio in pendenti esset, donec obligatio in ea causa est[2]. [cf. D. h. t. l. 83. B. 29, 1, 76] *S

81 PAPINIANUS libro octauo quaestionum. Pater filiae nomine nummos alienos, quos mutuos acceperat aut in causam crediti receperat, in dotem dedit. consumptis his dos profecticia efficitur. [B. 29, 1, 77] *P

82 PROCULUS libro quinto epistularum. Cum uxor uirum suum quam pecuniam sibi deberet in dotem filiae communis dare iusserit et[3] id fecisse dicatur, puto animaduertendum esse, utrum eam dotem suo an uxoris nomine dedit: si suo, nihilo minus uxori eum debere pecuniam: si uxoris nomine dederit, ipsum ab uxore liberatum esse. [B. 29, 1, 78] *E

83 IAUOLENUS libro sexto posteriorum Labeonis. Si debitor mulieris dotem sponso promiserit, non posse mulierem ante nuptias a debitore eam pecuniam petere, quia ea promissio in pendenti esset, donec obligatio in ea causa est. [cf. D. h. t. l. 80] *S

84 LABEO libro sexto pithanon a Paulo epitomatorum. Si de dote promissa agitur, non oportet in quantum facere potest condemnari eum qui promisit. PAULUS: immo quod ad extraneum attinet, semper hoc uerum est. ceterum si manente adfinitate dotem promissam gener a socero petit, utique in quantum facere potest socer condemnabitur. si dirempto matrimonio petitur, ex causa et persona id tribuendum puto: quid enim si socer specie futurae dotis induxerit generum et cum sciret se praestare dotem non posse, id egerit, ut genero insidiaretur? [B. 29, 1, 79] *A**

85 SCAEUOLA libro octauo digestorum. Fundum filiae nomine pater in dotem dederat: huius heredi filiae ex asse creditoribus urguentibus patris utilius uidetur potius fundum qui dotalis est distrahere, quod minus fructuosus sit, et alios hereditarios uberiore [B. 29, 1, 80] *A*

F[*P*(*VL inde a u. 13* iauolenus, *nam quae praecedunt sunt a m. rec., praeterea u. 13* libro ... *u. 17* papinianus *olim defuerunt, U*)]

---

[1] quia nihil ex his sui] *idem Graeci:* qui nihil iuris sui? [2] *legem 80, quae est legis 83 forma pristina, compilatores uidentur inducere uoluisse, sed non induxerunt, cum Graeci habeant hoc loco omissam postea, forma tamen posteriore* [3] is *ins.* (*similiter Best*)

---

1 audire *P*ᵃ, adire *U* | in *om. P*ᵃ*V* | suspicienda *F*: καταδέξασθαι *BS* (πλ.), λαβεῖν *B* (*Anon.*) 3 portio] portea *F*, parte *P*ᵃ*V*, par... *U*ᵃ, pars *P*ᵇ*U*ᵇ 5 tutus] protutus *P*ᵃ*V* 6 aduersus] ad usum *P*ᵃ | eorundem legauit *P*ᵃ 9 moritur] maritus *P*ᵃ 10 senticio *P*, scentio *U* | ab eo] ab ea *P*ᵃ | nihil ex his sui] μηδὲν ἐκ τῶν ἐπιδοθέντων πραγμάτων λόγῳ προικὸς ἴδιον *BS* (πλ.) 11 filiae] familie *P*ᵃ*V* 12 infamia] in familia *F*ᵃ*U* 14 ante nuptias a debitore *om. P*ᵃ*V* 15 debitore uiro obligatus *P*ᵃ*V* 16 impendenti *F* | esset] falsum esset *P*ᵃ | donec] dota *P*ᵃ*V* 19 dos *om. P*ᵃ*V* | profecticia] prophetica *P* 20 e'x'pistularum *F*ᵇ 21 iusserat *PVU*ᵇ 23 dederit *om. P* | liberatus es *P*ᵃ 24 posterioro *P*ᵃ | debitor] debitor labeonis *P*ᵃ 25 nuptias] nuptiam *P*ᵃ | a *om. P*ᵃ*V* 28 agitur *om. P*ᵃ, agetur *P*ᵇ 29 ad *om. P*ᵃ*V* 30 gener a] genero *P*ᵃ*L*, gener *V* 31 dirempto] redempto *P*ᵃ?*LU*, *inc. V*ᵃ 32 dotis *om. V*, *inc. P*ᵃ | genero *F*¹: τί γὰρ ὅτι ὁ πενθερὸς ἐλπίδι τῆς ἐπιδεδόσθαι μελλούσης προικὸς ἔπεισε τὸν γαμβρὸν *BS* (πλ.) 33 genero] *F*¹*PL*ᵇ*U*ᵇ, gener *F*²*L*ᵃ*U*ᵃ 35 heredi] here *P*ᵃ 36 suberiore *P*ᵃ

reditu retinere: maritus consentit, si nulla in ea re captio sit futura. quaero, an ea pars dotis, quae in hoc fundo est, mulieri manente matrimonio recte soluatur. respondit, si pretium creditori soluatur, recte solutum.

IIII.

℟ DE PACTIS DOTALIBUS ℟ ESP

1 IAUOLENUS libro quarto ex Cassio. Pacisci post nuptias, etiamsi nihil ante [B. 29, 5, 1] E
1 conuenerit, licet. Pacta quae de reddenda dote fiunt, inter omnes fieri oportet, qui repetere dotem et a quibus repeti potest, ne ei, qui non interfuit, apud arbitrum cognoscentem pactum non prosit.

2 ULPIANUS libro nono decimo ad Sabinum. Si conuenerit, ut, quoquo modo [B. 29, 5, 2] S dissolutum sit matrimonium, liberis interuenientibus dos apud uirum remaneret, Papinianus Iuniano praetori respondit morte mariti finito matrimonio neque conuenisse uideri dotem remanere, et, si conuenisset, non esse seruandum pactum contra dotem, cum mariti mortalitas interuenit[1].

3 PAULUS libro tertio ad Sabinum. Pacta conuenta, quae in diuortii tempus [B. 29, 5, 3] S collata sunt, non facto diuortio locum non habent.

4 ULPIANUS libro trigesimo primo ad Sabinum. Si conuenerit, ut fructus in [B. 29, 5, 4] S dotem conuerteretur, an ualeat conuentio? et Marcellus ait libro octauo digestorum conuentionem non ualere: prope enim indotatam mulierem hoc pacto fieri. sed ita distinguit, ut, si quidem fundum in dotem dederit mulier ita, ut maritus ‖ fructus redderet, non esse (f. 333') ratum pactum: idemque esse et si usum fructum in dotem hoc pacto dedit. quod si conuenisset de fructibus reddendis, hoc est ut in dote essent fructus quosquos percepisset, et fundus uel usus fructus in hoc traditus est, non ut fundus uel fructus fieret dotalis, sed ut fructus perciperet dotis futuros, cogendum de dote actione fructus reddere. erunt igitur in dote fructus et fruetur iste usuris, quae ex fructibus collectis et in sortem redactis percipi possunt. ego utrubique arbitror interesse, qua contemplatione dos sit data, ut, si ob hoc ei maiorem dotem mulier dedit, quia fructus uolebat esse dotis contento marito ea pecunia quae ex usuris redituum colligitur, posse dici conuentionem ualere: nec enim uidetur sterilis esse dos. finge quadragena annua esse reditus apud eum, qui non acciperet in dotem, nisi hoc conuenisset, plus trecentum: uti[2] boni consuleret tam uberem dotem consecutus. et quid dicimus, si pactum tale interuenit, ut maritus fructus in dotem conuerteret et mulier se suosque aleret tueretur ue et uniuersa onera sua expediret? quare non dicas conuentionem ualere?

5 PAULUS libro septimo ad Sabinum. Illud conuenire non potest, ne de mori- [B. 29, 5, 5] S
1 bus agatur uel plus uel minus exigatur, ne publica coercitio priuata pactione tollatur. Ac ne illa quidem pacta seruanda sunt, ne ob res donatas uel amotas ageretur, quia altero
2 pacto ad furandum mulieres inuitantur, altero ius ciuile impugnatur. Et si conuenerit, ne ob impensas necessarias ageretur, pactum non est seruandum, quia tales impensae dotem ipso iure minuunt.

F[*P*(*VL usque ad u.* 13 remanere, *nam quae sequuntur sunt a m. rec.*, *U*)]

---

[1] cum mariti mortalitas interuenit *del.* [2] utique?

---

1 creditus *P*ᵃ*V* | consentit] *F*¹, consensit *F*²*P*ᵇ*LU*, concessit *P*ᵃ*V* | ea *om.* *PL*ᵃ*U* 6 post] per *P*ᵃ 8 arbitrium *P*ᵃ*VU*, arbitres *L* 9 pactum *om.* *PV*ᵃ 10 ulpianus] iul. *PV* | libro xuiii *PU* 11 remaneri *P*ᵃ 12 uiuiano *VU*, uinia non *P* 13 esset *P*ᵃ*VU* 15 tertio] iiii *P* | conuecta *P*ᵃ 18 conuerterentur *PU* 20 m'a'ulier *F*ᵇ 21 dotem 'id' hoc *F*ᵇ 22 reddendus *P*ᵃ, redemptis *V*ᵃ | dotem *PU* 24 percipiet *P*ᵃ*U*ᵃ 25 iuste *P*, uste *U* 26 possit *P*ᵃ | e't'go *F*ᵇ | utrumque *P*ᵃ, *inc.* *U*ᵃ 27 nolebat *P* | contempto *P*, conuento *U* 31 et] est *PVU* | dicemus *P* 32 expediri *P*ᵃ 34 illud conuenire … 35 tollatur ac] *F*¹ *cum* *B* (*Anon.*): οὐκ ἐρρωμένως συμφωνοῦσι μὴ κινεῖσθαι περὶ κακοτροπίας ἢ πλέον ἢ ἧττον ἀπαιτεῖσθαι, *del.* *F*² (*scilicet memor rubricae Codicis 5, 17* 'de repudiis et iudicio de moribus sublato'), conuenire non potest *rel. om.* *PVU* 36 nec illa *P* | quia] qui *P*ᵃ*V*

6 ULPIANUS libro quarto ad edictum. Pomponius ait maritum non posse paciscí, ut dolum solummodo in dotem[1] praestet, uidelicet propter utilitatem nubentium: quamuis pacisci possit, ne sit periculo eius nomen debitoris qui ei dotem promisit: nam et ut sit dos periculo mulieris, pacisci eum posse probat, et per contrarium, ut ea dos quae periculo mulieris est sit periculo mariti. B. 29, 5, 6 E

7 POMPONIUS libro quinto decimo ad Sabinum. Cum dos filiae nomine datur, optimum est pactum conuentum cum utroque generum facere, quamquam initio dotis dandae legem quam uelit etiam citra personam mulieris is qui dat dicere possit. si uero post datam pacisci uelit, utriusque persona in paciscendo necessaria est, quoniam iam adquisita mulieri dos tum esset. quo casu si solus pater pactus esset sine filia, siue solus agat siue adiuncta filiae persona, ei soli nocebit et proderit pactum conuentum nec, si sola filia aget, neque proderit neque nocebit ei. si uero filia sola pacta fuerit, quo pacto melior condicio patris fiet, proderit et patri, quoniam per filiam patri adquiri potest, per patrem filiae non potest. si uero sic pacta sit filia, ut noceat, ipsi quandoque filiae agenti nocebit pactum, patri uero nullo modo nocebit, nisi adiecta quoque filiae persona experiatur. [2]dicendum est paciscendo filiam patris condicionem deteriorem facere non posse eo casu, quo mortua ea in matrimonio dos ad patrem reuersura est. B. 29, 5, 7 S

8 PAULUS libro septimo ad Sabinum. Quotiens patre furente uel ab hostibus capto filius familias ducit uxorem filiaque familias nubit, necessario etiam pactio cum ipsis dumtaxat dotis nomine fieri poterit. B. 29, 5, 8 S

9 POMPONIUS libro sexto decimo ad Sabinum. Si ita conueniat, ut, si uiuo socero mortua sit filia, ipsi socero, si mortuo, filio eius, si filio quoque defuncto totum[3] suo heredi reddatur, benigna interpretatione potest defendi utilem stipulationem esse. B. 29, 5, 9 S

10 IDEM libro uicesimo sexto ad Sabinum. Auus pactus est, cum dotem pro nepote suscepisset[4], ne a se neue a filio dos peteretur, ab alio uero quam filio herede ut dos peteretur. exceptione conuentionis filius tuendus erit, quippe heredi nostro cauere concessum est, nec quicquam obstat quo minus certae personae, si heres erit sibi, caueri possit, quod non idem ‖ et in ceteris heredibus cauetur: et ita Celsus scribit. B. 29, 5, 10 S — Cels. D. 3, 14, 33 f. 334

11 ULPIANUS libro trigesimo quarto ad edictum. Cum pater dotem pollicitus fuerit et paciscatur, ne se uiuo petatur neue constante matrimonio dos petatur, ita pactum interpretandum diuus Seuerus constituit, quasi adiectum esset se uiuo: hoc enim ita accipiendum esse contemplatione paternae pietatis et contrahensium uoluntatis, ut posterior quoque pars conuentionis ad uitam patris relata uideatur, ne diuersa sententia fructum dotis ab oneribus matrimonii separet quodque indignissimum est, inducat ut non habuisse dotem existimetur. quo rescripto hoc effectum est, ut, si quidem uiuo patre decesserit filia aut sine culpa sua diuorterit, omnimodo dos peti non possit, constante autem matrimonio mortuo patre peti possit. B. 29, 5, 11 S

12 PAULUS libro trigesimo quinto ad edictum. Si pater dotem dederit et pactus sit, ut mortua in matrimonio filia dos apud uirum remaneret, puto pactum seruandum, etiamsi liberi non interueniant. B. 29, 5, 12 S

1 Ex pactis conuentis, quae ante nuptias uel post nuptias interponi solent, alia ad uoluntatem pertinent, [5]ut mulier dote promissa se alat et donec

F[*P*(*VL a u.* 22 filia, *nam quae praecedunt sunt a m. rec., U*)]

---

[1] dote? [2] itaque *ins.* [3] totum] tum (*ex mala gem.*)? [4] *idem Graeci* (ὑποδεχόμενος πάππος ὀνόματι τοῦ ἐγγόνου *B*): pro nepte sua ex filio dixisset (*Cuiacius secundum Celsum l. c.*: auus neptis nomine quam ex filio habebat dotem promisit)? [5] uelut (= ūut) *ins.*

---

7 dotis] dotis datis P^a 10 mulieris $F^1 P^a V U^a$ | dos tum] dotum P^a, dos $P^b U^b$ 11 aduicta P^a | filia *om.* *PV* | agit *P* 12 ei] eius P^a, eis U^a 13 proderit et] proderet P^a 15 dice's'ndum F^b 17 ad patrem] a patre $P^a U^a$ | re's'uersura F^b 20 poterit] $F P^b U$, potuit P^a *Taur.* 22 ipso $P^a L$ | si filio] filio $P^a VLU$ 24 libro xxi *P*, libro xxu *V*, lib xxxui *U* 25 neue 'a' filio F^2 27 si *om.* *VLU*, *inc.* P^a 28 quod non] quin P^a | in] inter $P^a L^a$ 31 i'ta'nterpretandum F^b 33 fructus *P*, structus *L* 34 separari quoque P^a | inducat] inuitat P^a 35 ut] et *P* 37 mortua F^1 39 ut] et F^1 40 post] prae *P* 41 ut *om.* $P^a U$ | se *om.* $P^a VL$

nupta sit dos ab ea non petatur, aut certam summam uiro praestet et ab eo alatur[1], et his similia: alia ad ius pertinent, ueluti quando dos petatur, quemadmodum reddatur, in quibus non semper uoluntas contrahentium seruatur. ceterum si conuenerit, ne omnino
2 dos petatur, indotata erit mulier. Si mulier pacta sit, ne amplius quam pars dimidia dotis a se petatur et poenam stipulata sit, Mela ait alterutro eam contentam esse oportere: uel exceptione pacti et acceptam facere poenae obligationem, uel, si ex stipulatu agat, dene-
3 gandam ei exceptionem. Si fundo aestimato in dotem dato pacta sit mulier, ut, quanto pluris uenierit, id in dote sit, Mela ait seruandum, cum et ex contrario conuenire possit,
4 ut, si minoris uenierit, ipsa debeat. Si pacta sit mulier, ut, siue pluris siue minoris fundus aestimatus uenierit, pretium quanto res uenierit in dote sit, stari eo pacto oportet: sed si culpa mariti minoris uenierit, et id ipsum mulierem consequi.

13 IULIANUS libro septimo decimo digestorum. Item si non uenierit, aestimatio praestari debebit. B. 29, 5, 13 S*

14 PAULUS libro trigesimo quinto ad edictum. De die reddendae dotis hoc iuris est, ut liceat pacisci, qua die reddatur, dum ne mulieris deterior condicio fiet, B. 29, 5, 14 S

15 GAIUS libro undecimo ad edictum prouinciale. id est, ut citeriore die reddatur: B. 29, 5, 14 S

16 PAULUS libro trigesimo quinto ad edictum. ut autem longiore die soluatur dos, conuenire non potest, non magis quam ne omnino reddatur. B. 29, 5, 14 S

17 PROCULUS libro undecimo epistularum. Atilicinus Proculo suo salutem. Cum inter uirum et uxorem pactum conuentum ante nuptias factum sit, ut quibus diebus dos data esset, isdem diuortio facto redderetur, post quinquennium quam nuptiae factae sunt uxor uiro dotem dedit: diuortio facto quaero, utrum quinquennii die uir uxori dotem redderet an statuto legibus tempore. Proculus respondit: quod ad diem reddendae dotis attinet, pacto existimo meliorem condicionem mulieris fieri posse, deteriorem non posse: itaque si cautum est, ut propiore tempore, quam legibus constitutum est, reddatur, stari eo debere, si ut longiore, nec[2] ualere id pactum conuentum. cuius[3] sententiae conueniens est dicere, si pacto conuento cautum est, ut quanto serius quaeque et[4] post nuptias data fuerit, tanto post diuortium reddatur, si propiore, quam in reddenda dote constitutum est, data sit, ualere pactum conuentum, si longiore, non ualere. B. 29, 5, 15 *E

18[5] IULIANUS libro octauo decimo digestorum. Licet manente matrimonio non possit inter uirum et uxorem conueniri, ut longiore dos reddatur, post diuortium tamen si iusta causa conuentionis fuerit, custodiri id pactum debet. B. 29, 5, 16 S*

19[5] ALFENUS libro tertio digestorum a Paulo epitomatorum. Aliud est, si pater pro filia dotem || promisit, ut annua bima trima quadrima quinto anno dos a se redderetur, et conuenit, ut isdem diebus dos soluto matrimonio redderetur: hoc enim pactum ita ualet, si patri filia heres exstitisset et interueniente ea pactum conuentum fuerit. B. 29, 5, 17 S* f. 334'

F[*P*(*VLU*)]

---

[1] ut mulier dote promissa se alat aut certam summam uiro praestet et ab eo alatur et donec nupta sit dos ab ea non petatur (*ita commata transponunt B*)? [2] nec] non (*Krueger*): *nisi potius ante* nec *sublata sunt uerba* non ualere (*cf. u. 27 uerb.* pacto conuento cautum *et C. 5, 11 rubr.*) [3] cui (*dett.*)? [4] et] res? [5] *l. 18. 19 eundem locum obtinent apud Graecos, sed debuerunt ita collocari, ut l. 19 subsequeretur l. 17, l. 18 praecederet l. 20: quibus male collocatis uidentur adiecta uerba p. 690, 2* id est post diuortium

---

1 nuptas *P*ᵃ | non] nona *P*ᵃ | praestet et] praestet ut *P* 2 ad ius] adis *L*, *inc. P*ᵃ 3 seruaretur *P*ᵃ | si conuenerit] sicut uenerit *P*ᵃ 4 indotata] non indotata *PLU*ᵇ 6 et *om. V, def. P*ᵃ | pena *V, def. P*ᵃ | uel si ex stipulatu agat denegandam ei exceptionem *om. VL, def. P*ᵃ 8 id in dotem *PLU* | seruandum] *F*¹, id seruandum *F*²*PLU* | et ex] ex *LU*, haec *P*ᵃ, haec ex *P*ᵇ 9 pactas *P*ᵃ 10 stari] statim *P*ᵃ 11 id *om. P*ᵃ*L*, *inc. V* 15 dum ue *P*ᵃ 16 id est] idem *P*ᵃ*V*ᵃ*U*ᵃ | ceteriore *FP*ᵃ*LU*ᵃ 17 *l. 16 om. PVLU*ᵃ 21 essent *P*ᵃ*V* | redderetur ... 22 facto *om. F*¹ 22 reddet *PVL* 24 det. non posse *om. PVL* 25 sic cautum *P* | propriore *VLU*, priore *P* 27 serius] *PL*ᵇ*U*ᵃ, seruius *FL*ᵃ, seruus *U*ᵇ 28 tanto] quanto *P*ᵃ | diuorcio *P* | propriore *P*ᵃ*U*, priore *P*ᵇ 31 inter] in *P*ᵃ*V*ᵃ | conuenire *F*ᵃ*P*ᵃ | longiori *P* 32 fuit *P* | debet] est *F*¹ 33 epitomarum *P*ᵃ*L*ᵃ 34 annua bima trima] anubimat *L*ᵃ, *inc. P*ᵃ*V*ᵃ | ad se *P*ᵃ, asse *L*ᵃ

20 PAULUS libro trigesimo quinto ad edictum. [1] Ob res quoque donatas uel B. 29, 5, 18 S
1 amotas uel impensas factas tunc facta pactio ualebit, id est post diuortium. Si extraneus de suo daturus sit dotem, quidquid uult pacisci et ignorante muliere, sicut et stipulari potest: legem enim suae rei dicit: postquam uero dederit, pacisci consentiente muliere debet.
2 Si conuenerit, ne a muliere neue a patre dos petatur, heres non habebit exceptionem. sed si conuenerit, ne manente matrimonio uiuo patre petatur, mortuo patre statim exigitur, et, si non petierit maritus, tenebitur huius culpae nomine, si dos exigi potuerit: nisi forte ante diremptum sit matrimonium, quam facultatem petendi haberet.

21 IULIANUS libro septimo decimo digestorum. Si mulier dotis causa promiserit B. 29, 5, 19 S certam summam et pro ea mancipia in dotem dederit ea condicione, ut periculo eius essent et si quid ex his natum esset ad eam pertineat, stari pacto conuento oportebit: nam constat posse inter uxorem et uirum conueniri, ut dos, quae in pecunia numerata esset, permutaretur et transferatur in corpora, cum mulieri prodest.

22 IDEM libro secundo ad Urseium Ferocem. Quidam fundum dotis causa ab B. 29, 5, 20 S uxore sua acceperat interque eos conuenerat, ut mercedes eius fundi uir uxori annui nomine daret: deinde eum fundum uir matri mulieris certa pensione colendum locauerat eaque, cum mercedes eius fundi deberet, decesserat et filiam suam solam heredem reliquerat et diuortium factum erat: uir deinde petebat a muliere mercedes, quas mater debuerat. placuit exceptionem mulieri dari non debere 'ac si inter se et uirum non conuenisset, ut 'hae mercedes sibi alimentorum nomine darentur', cum futurum sit, ut quodammodo donationes inter uirum et uxorem confirmentur: nam quod annui nomine datur, species est donationis.

23 AFRICANUS libro septimo quaestionum. Pater cum filiae suae nomine dotem B. 29, 5, 21 S daret, pactus est, ut mortua [2] filia uno pluribusue liberis superstitibus deducta parte tertia reliqua dos sibi aut post mortem suam illi aut illi filiis quos in potestate habebat reddatur: deinde haec ita fieri stipulatus est: post mortem eius mulier in matrimonio decesserat relictis filiis: quaesitum est, an ex stipulatione duas partes illi petere possint. respondi posse: etenim uim eius stipulationis hanc esse, ut, si in matrimonio mortua esset, dos patri [3] redderetur, et perinde habendum, ac si talis stipulatio interposita fuisset: 'si nauis ex Asia 'uenerit, mihi aut post mortem meam Lucio Titio dari spondes'? nam et si post mortem stipulatoris nauis uenisset, heredi deberi.

24 FLORENTINUS libro tertio institutionum. Si inter uirum et uxorem pactum B. 29, 5, 22 S est, ut certa pars dotis uel tota ob unum uel plures liberos interuenientes retineatur, etiam eorum liberorum nomine, qui ante nati sunt, quam dos daretur aut amplietur, conuentio rata est: nam sufficit eos ex eo matrimonio nasci, in quo [4] dos data est.

25 ULPIANUS libro primo responsorum. Quod de reddenda dote, si data fuisset, B. 29, 5, 23 Sf mortua in matrimonio filia conuenit, idem de non petenda quoque uideri conuenisse ac patrem pacti conuenti exceptionem nanctum ad heredem suum transmisisse.

26 PAPINIANUS libro quarto responsorum. Inter socerum et generum conuenit, B. 29, 5, 24 P ut, si filia mortua superstitem anniculum filium habuisset, dos ad uirum pertineret: quod

F[*P*(*VL usque ad u. 33* interuenien, *nam quae sequuntur sunt a m. rec., U*)]

---

[1] ob mores et culpam *ins.* (*u. i.*) [2] in matrimonio *ins.* [3] patri] pro parte? [4] quod (*Krueger*)?

---

1 *l. 20 similiter expleuit Cuiacius secundum B* (*Anon.*): μετὰ διαζύγιον ἰσχυρῶς συμφωνοῦσι περὶ συγχωρήσεως κακοτροπίας καὶ ῥαθυμίας καὶ τῶν δωρηθέντων καὶ κλαπέντων καὶ τῶν γενομένων δαπανημάτων 2 id est] idem *PU* 3 et] est $P^a VL$, *inc.* U^a 8 direptum *PVU*, directum *L* | funcultatem P^a | petendi] pendi $P^a VL$ 10 pro ea] F^1, pro ea pecunia $F^2 PLU$ 13 corporea P^a 15 annui'a' F^b 16 pensatione P^a 17 reliquerat] F^1, relinquerat $F^2 P^b LU$, relinqueret P^a 19 non debere dari *P* | inter'es'se et F^b, interesset *L*, inter se ac P^b, inter eam et V^b, *inc.* $P^a V^a U^a$ 20 hae mercedes] e mercedes *U*, e mercede *V*, mercedes *P* 23 septimo] ii P^a 26 haec] hoc *P* | decesserit $FP^a VLU$ 30 spondes] *FP*, spondens *VLU* 31 heredi deberi] hereditari deberi P^a, heredi trib deberi *L*, heredi∗ari debere *V*, heredi dari deberi P^b, heredi debere dari *U* 33 plurem P^a | retineantur $FP^a VU$ 35 sufficiat eos P^a, sufficientes *V* 38 na'n'ctum F^2!, pactum $P^a U$ | transmi's'sisse F^2 40 mortua *om.* $P^a VU$

si uiuente matre filius obisset, uir dotis portionem uxore in matrimonio defuncta retineret. mulier naufragio cum anniculo filio periit. quia uerisimile uidebatur ante matrem infantem
1 perisse, uirum partem dotis retinere placuit. Uir dotem, quam ex pacto filiae no||mine re- f. 335
tinere potuit, si lapsus errore non retinuit, filiam, quae patris[1] sola, matri pro parte heres extiterit, apud arbitrum diuisionis non improbe dotis perperam a patre solutae praeceptio-
2 nem desiderare constitit. Cum inter patrem et generum conuenit, ut in matrimonio sine liberis defuncta filia dos patri restituatur, id actum inter contrahentes intellegi debet, ut liberis superstitibus filia defuncta dos retineatur, nec separabitur portio dotis additamenti
3 causa data, si postea nihil aliud conueniat. Conuenit, ut mulier uiri [Ulp. D. 24, 1, 21 pr.
sumptibus quoquo iret ueheretur, atque ideo mulier pactum ad[2] litteras uiri secuta prouinciam, in qua centurio merebat, petit. non seruata fide conuentionis licet directa actio
4 nulla competit, utilis tamen in factum danda est. Filia cum pro se dotem promit- [(Ulp.)
teret, pepigit, ut, si in matrimonio sine liberis decessisset, matri suae dos soluatur. pacto filiae nulla matri quaeritur actio: si tamen heres puellae matri pecuniam dotis soluerit,
5 uiro contra placita petenti dotem obstabit exceptio. Pater, si filia nupta mortem obisset, [(B)
dotem dari stipulatus est: constante matrimonio capitali crimine damnatus est. diuortio secuto uel morte uiri soluto matrimonio stipulationis condicio deficit: quod si mulier in matrimonio decesserit, ex stipulato fisco dotis actio quaereretur: post uerum autem diuortium renouatis nuptiis non committitur fisco stipulatio, licet defuncta sit in matrimonio filia, quoniam ad primas nuptias pertinet.

27 Idem libro primo definitionum. Si liberis sublatis reuersa post iurgium per [B. 29, 5, 25 P
dissimulationem[3] mulier ueluti uenali concordio ne dotata sit conueniat, conuentio secundum ordinem rei gestae moribus improbanda[4] est.

28 Paulus libro quinto quaestionum. Quaeris, si pacta sit mulier uel ante nuptias [B. 29, 5, 26 P
uel post nuptias, ut ex fundi fructibus quem dedit in dotem creditor mulieris dimittatur, an ualeat pactum? dico, si ante nuptias id conuenerit, ualere pactum eoque modo minorem dotem constitutam: post nuptias uero cum onera matrimonii fructus releuaturi sunt, iam de suo maritus paciscitur ut dimittat creditorem, et erit mera donatio.

29 Scaeuola libro secundo responsorum. Cum maritus, qui aestimata praedia [B. 29, 5, 27 P
in dotem acceperat, manente matrimonio pactus est circumscribendae mulieris gratia, ut praedia inaestimata essent, ut sine periculo suo ea deteriora faceret: quaesitum est, an secundum priores dotales tabulas praedia aestimata remanerent et periculum eorum ad maritum pertineret. respondi non idcirco pactum de quo quaereretur impediri, quod in matrimonio factum esset, si deteriore loco dos non esset: [5]nihilo minus eo pacto admisso,
1 si deteriora praedia faceret, eo etiam nomine dotis eum actione teneri. Titius mulieris nomine dotem dedit et stipulatus est in casum mortis et diuortii: diuortio secuto non repetita dote Titius decessit: mulier ex uoluntate heredis eius redintegrauit matrimonium:
F[*P*(*VU*)]

---

[1] patri (*u. i.*)? [2] ac (*u. i.*)? [3] pro dissimulatione (*cf. D. 47, 10, 11, 1:* iniuriarum actio ... dissimulatione aboletur)? [4] improbata? [5] sed *ins.* (*Krueger*)

---

1 matre *om.* P^aV | uxorem P^a 3 perisset P^aV 4 patri sola VU^b, sola patri P^a | matri] mariti *P*, matris U^a 5 arbitrium P^aV | patre] matre P^aU 6 constituit P^aVU | in *om.* P^aV | sine 'd' lib. F^b 9 alius P^aV^a, aliud est U^a | ut mulier uiri sumptibus quoquo iret ueheretur] *confirmant lectionem Graeci:* ὁπουδήποτε ἀπελεύσῃ, ὦ γύναι, ἐμοῖς ἀπελεύσῃ δαπανήμασι *BS* (πλ.), τὴν γυναῖκα τρέφειν ἀπιοῦσαν ὁπουδήποτε *B* (*Anon.*) 10 pactum ad litteras uiri secuta] ac *pro* ad *Hoffmann propter BS* (πλ.): τῷ τε συμφώνῳ καὶ τοῖς παρ' αὐτοῦ γραφεῖσι πεισθεῖσα 11 centyrio *F* | merebat] nierebat P^a, niherebat *V* 13 sine] si heres P^a | matris suae P^aVU 14 soluit P^a 15 placitum *PV*, placite *U* | obstabit ... mortem *om.* F^1 17 soluto] seducto P^aV | defecit *PVU* 18 'a'utem F^2 19 reuocatis P^aV^a 23 gestae] gestare P^aV^a | est] F^1, sit F^2PVU 24 uel ante] ante *PV* 27 dotam *P* | reuelaturi *P*, releuari U^a 28 paciscatur P^aV^a 33 pertinerent F^1P^aU | pactum] F^1, id pactum F^2PU | queretur P^aV, queritur P^b 34 nihil'e'o F^2 | eo] eam P^a, ea P^bV 35 dotis nomine eum F^2, *om. PV* 36 mortis] mercis P^a 37 dote] te P^aV | decessit] decesserit F^aP^aVU, decesserat P^b | redintegrauit] redeunte grauis P^a

quaesitum est, an ex stipulatu dotem petere possit. respondi heredem Titii, si consensisset, ut ea quantitas, quam ex stipulatu consequi potuerat, dotis reconciliato matrimonio fieret, posse pacti exceptione summoueri.
2 Mulier de dote quam dedit pacta est, ut, si in matrimonio decessisset, fratri eius redderetur isque in eum casum stipulatus est: mulier decedens quasdam res dotales marito legauit et aliis, quosdam ex seruis dotalibus manumisit. quaesitum est, an maritus earum[1] nomine, quas legauit mulier, et seruorum, quos manumisit, fratri tenetur. respondi nihil proponi, cur non teneretur, cum et[2] iam heredes defunctae tam legatariis quam libertatibus obnoxii sint.

30 TRYFONINUS libro decimo disputationum. Baebius Marcellus Baebio Marullo [B. 29, 5, 28] P dotis filiae suae nomine centena promiserat et conuenerat inter eos, ne ea dos constante matrimonio peteretur, uel[3] si post mortem patris in matrimonio sine ‖ liberis filia decessisset, ut dimidia dos apud Marullum remaneret, dimidia fratri mulieris restitueretur: eaque etiam in stipulationem deducta erant. f. 335' mortuo Marcello, filio et filia superstitibus, dote uniuersa filiae praelegata Marullus nata filia diuerterat et mulier decesserat fratre suo et filia ex partibus aequis heredibus relictis. apud Petronium Magnum praetorem Marullus ab herede filio Marcelli ex dotis promissione uniuersam dotem petebat illa coniectura, quasi inter duos placuisset nullo filiorum exstante mortua muliere partem dotis remanere apud maritum, magis conuenisset[4] utique totam eius esse dotem, si filium filiamue habuisset. ex diuerso respondebatur[5] pacti quidem uulgaris[6] exceptionem etiam heredi proficere: sed in specie, quae proponitur, non quasi heres mulieris ex persona defunctae se exceptione pacti tuebitur, sed ipse erat ille, qui etiam uiua muliere, si ab eo dos peteretur, potuisset ea exceptione Marullum, quia diuortium factum erat, summouere, eandemque defensionem etiam post mortem sororis suae retinebat. itaque placuit eum ab ea petitione absolui nulla ex hac sententia facta derogatione fideicommissi petitioni, quam iure hereditario per filiam heres uxoris Marullus in parte dimidia habebat.

31 SCAEUOLA libro tertio quaestionum. Si inter uirum et uxorem conuenit, [B. 29, 5, 29] P ut extremi anni matrimonii fructus nondum percepti mulieris lucro fiant, huiusmodi pactum ualet.

F[*P*(*VL inde a u. 11* filia decessisset, *U*)]

---

1 rerum *ins.* (*dett.*) 2 et *del.* 3 uel] *idem Graeci* (*u. i.*): et? *nisi post* uel *excidit* matrimonio uiuo patre soluto 4 quasi inter quos placuisset ... magis conuenissent? 5 cum conuenisset mortua in matrimonio muliere partem dotis maritum habiturum, nihil eum lucrari debere repudio misso. dixi *ins.* (*u. i.*) 6 uulgaris] uulgare esse?

---

1 posset *P* | si consens.] sicuti sens. P^a 3 ut *om.* P^a 4 eius *om.* *PV* | isqui P^a? V^aU^a | casu *P* 5 qu'asd'am F^2, quandam *U* | et aliis quosdam] et aliquasdam res dotales marito P^a, et aliquos P^b, et aliis quosdam seruis U^a | quesitus P^a 6 eorum nomine qua P^a, earum nomine quam U^a 9 maryllo *F*, marillo *PU similiterque deinceps* 11 matrimonio 'sine liberis filia de' petetur F^2, matrimonio sine (siue *V*) liberis (a *ins.* *P*) filia peteretur *PVU* | uel *seq.*] ἢ ἐὰν ἀπαιτηθῇ μετὰ τελευτὴν ἐμὴν ἡ προὶξ καὶ τελευτήσῃ ἐν τῷ γάμῳ ἡ κόρη *BS* 12 ut] in P^a | fratris P^a 13 stipulatione *PV* | erunt P^aV^a 14 diuertant P^a | et filia] filia *P* 15 petronius magnus P^a 16 heredi P^aL | promissioni F^1 | illa] F^2, filia F^1VL, facta P^b, facta al filie U^b, *inc.* P^aU^a 17 in'd'ter F^b | mortua *om.* F^1 18 filiamue] *FPU*, familiamue *VL* 19 ex diuerso respondebatur] ἀντετίθετο γὰρ αὐτῷ κατὰ τὴν ἀντιδιαστολὴν μηδὲν αὐτῷ ἁρμόζειν· τὸ γὰρ σύμφωνον τὸ διδοῦν αὐτῷ μέρος, ἐὰν θανάτῳ τῆς γυναικὸς ὁ γάμος λυθῇ, δηλοῖ μηδὲν αὐτὸν ὀφείλειν λαβεῖν, εἰ διαζύγιον γένηται *B* (*Anon.*), ἀλλ᾽ οὖν τὸ ἀπὸ τελευτῆς πάκτον οὐ χώραν ἔχει ἀπὸ διαζυγίου *BS* (*Cyr.*), ὁ Τρυφωνῖνος ... οὐ ... λέγει τὴν προῖκα κερδαίνεσθαι ὑπὸ τοῦ ἀνδρός, ἐπειδὴ μὴ τελευτώσης τῆς γυναικός, ἀλλὰ ῥεπουδίῳ διελύθη ὁ γάμος· ὅπερ καὶ ὁ τῆς γυναικὸς ἀδελφὸς ἐν ταῖς οἰκείαις δικαιολογίαις φησὶ *BS* (πλ.). *unde satis constare uidetur talia hic inserenda esse qualia supra proposui, cum et ratio ea requirat et quod sequitur non exceptio partis aduersae, sed ipsius Tryphonini decisio siue, secundum consuetudinem eius in talibus, dictum* (*cf.* *3, 5, 38. 20, 4, 20. 23, 3, 4. 46, 1, 69*). *num praeterea alia exciderint, quibus introduceretur quaestio cuinam pactum illud proficeret, non satis constat: certe quae secundum sch. 7* τεθεμάτισται ἐν τῷ πλάτει, *ea non sunt digestorum, sed Graeci digestorum enarratoris* 21 muliere] matre F^1 22 ea exceptione'm' F^2, eam exceptionem P^a, eam exceptione P^bL | marillus *P*, maritum U^a | eandem qui *PL* 23 mortem] mortis *P* 25 heredes *P*, *inc.* L^a 26 quaestionem *F*

32 **Iauolenus** libro sexto ex posterioribus Labeonis. Uxor uiro fundum aesti- [B. 29, 5, 30] *S
matum centum in dotem dederat, deinde cum uiro pactum conuentum fecerat, ut diuortio
facto eodem pretio uxori uir fundum *re*stitueret: postea uolente uxore uir eum fundum du-
centorum uendiderat, et diuortium erat factum. Labeo putat uiro potestatem fieri debere,
utrum uelit ducenta uel fundum reddere, neque ei pactum conuentum remitti oportere.
idcirco puto hoc Labeonem respondisse, quoniam uoluntate mulieris fundus ueniit: alioquin
1 omnimodo fundus erat restituendus. Si pater filiae nomine certam pecuniam in dotem pro-
miserat et pactus est, ne inuitus eam solueret: nihil ab eo exigendum puto, quia id, quod
pacto conuento ne inuitus exigeretur conu*en*erit, in dotis causam esse non uideretur.

V.

℞ DE FUNDO DOTALI ℞ SP

1 **Paulus** libro trigesimo sexto ad edictum. Interdum lex Iulia de fundo do- [B. 29, 6, 1] S
tali cessat: si ob id, quod maritus damni infecti non cauebat, missus sit uicinus in posses-
sionem dotalis praedii, deinde iussus sit possidere: hic enim dominus uicinus fit, quia haec
1 alienatio non est uoluntaria. Sed et per uniuer*si*tatem transit praedium, secundum quod
possibile est, ad alterum, ueluti ad heredem mariti, cum suo tamen iure, ut alienari non
possit.

2 **Ulpianus** libro quinto de adulteriis. Si maritus fuerit in seruitutem redactus, [B. 29, 6, 2] S*
an dominus alienare hunc fundum non possit? quod puto esse uerius. quare et si ad
fiscum peruenerit, nihilo minus uenditio fundi impeditur, quamuis fiscus semper idoneus
successor sit et soluendo.

3 **Paulus** libro trigesimo sexto ad edictum. Fundus dotal*i* seruo legatus ad [B. 29, 6, 3] S
1 legem Iuliam pertinet quasi dotalis. Totiens autem non potest alienari fundus, quotiens
mulieri actio de dote competit aut omnimodo competitura est.

4 **Gaius** libro undecimo ad edictum prouinciale. Lex Iulia, quae de dotali [B. 29, 6, 4] S
praedio prospexit ne id marito liceat obligare aut alienare, plenius interpretanda est, ut
etiam de sponso idem iuris sit quod de marito.

5 **Ulpianus** libro secundo de omnibus tribunalibus. Iulianus libro sexto decimo [B. 29, 6, 5] S
digestorum scripsit neque seruitutes fundo debitas posse maritum *re*mittere neque ei ‖ alias f. 386
imponere.

6 **Idem** libro quinto de adulteriis. Sed nec libertas seruitutis urbano praedio [B. 29, 6, 6] S*
dotali debitae competit, ne per hoc deterior condicio praedii fiat.

7 **Iulianus** libro sexto decimo digestorum. Si maritus fundum Titii seruientem [B. 29, 6, 7] S
dotali praedio adquisierit, seruitus confunditur et hoc casu[1] maritus litis aestimationem
F[*P*(*VLU*)]

---

[1] *idem legerunt Graeci* (*u. i.*), *exciderunt talia fere:* quoniam per maritum eius praedii ius deterius factum est, si fundi Titiani dominus adhuc est, cum dos restituitur, obligatus erit ut ei seruitutem denuo imponi patiatur. si interim fundum rursus uendiderit eidem Titio, hoc casu

---

2 factum P^a 3 praestitueret FP^aVU^a, praestituerat L^a: ἵνα … ὁ ἀγρὸς ἀποδοθῇ *B* (*Anon.*) 6 fundum uendidit *P* 8 et pactus est] est pactus et F^1 9 conuen'u'enerit (*uoluit* conuen'uen'erit) F^2 | causam] FP^bLU *cum BS* (πλ.): οὐ δοκεῖ εἶναι εἰς αἰτίαν τῆς προικός, causa P^aV 13 uicinus] utinam P^a 14 f'u'it F^2, sit L^aU 15 uniuertatem *F* 16 ut *om. P* 18 seruitute *PL* 19 ad *om. V, def.* P^aL^a 22 dotali] L^bU^b *cum B* (*Anon.*): ὁ ληγατευθεὶς τῷ … προικιμαίῳ δούλῳ ἀγρός *et BS* (πλ.), dotalis $FPL^a?U^a$ 24 omni] homini P^a 25 paulus *P* | prouincialem P^aL | que *F* | dotalia P^a 26 plenis P^a 29 remittere] ἵνα μὴ δύνηται ὁ ἀνὴρ μήτε τὰς ὀφειλομένας τῷ δοταλίῳ ἀγρῷ δουλείας παραχωρεῖν μήτε ἑτέρας αὐτῷ ἐπιτιθέναι *BS* (πλ.) *et similiter* παραχωρεῖν '*etiam B* (*Anon.*) *et BS* (*Cyr.*), mittere F^1, amittere F^2PLU 34 *post* confunditur *add.* sed et (et *om.* L^bU) si eundem (fundum *add.* L^bU) titio reddiderit sine restauratione (stauracione *U*, restitutione P^b) seruitutis hoc marito imputabitur (imputabitur marito P^bU) [ideo quod eodem alienato postea fundo eidem ticio non reintegratur seruitus *addit* U^b *solus*] $P^bV^bL^bU$ (*def.* P^aL^a), *om.* FV^a *cum B* (*Anon.*): ἐὰν τὸν ἀγρόν σου δουλεύοντα τῷ … προικιμαίῳ κτήσηται ὁ ἀνήρ, συγχέονται αἱ δουλεῖαι

praestabit: quod si maritus soluendo non erit, utiles actiones aduersus Titium mulieri ad
1 restaurandam seruitutem dantur. Sed cum uxor fundum cui praedia uiri seruitutem debebant in dotem dat, fundus ad maritum peruenit amissa seruitute et ideo non potest uideri per maritum ius fundi deterius factum. quid ergo est? officio de dote iudicantis continebitur, ut redintegrata seruitute iubeat fundum mulieri uel heredi eius reddi.

8 ALFENUS libro tertio digestorum a Paulo epitomatorum. Uir in fundo dotali [B. 29, 6, 8] S
uxoris rogatu oliuetum succiderat *ad* hoc, *ut* nouellum reponeret: postea uir mortuus erat et uxori dotem relegauerat. ligna, quae ex oliueto excisa essent, oportere mulieri reddi respondit.

9 AFRICANUS libro octauo quaestionum. Si marito debitori fundi id quod debet [B. 29, 6, 9] S
1 doti mulier promiserit, dotalem fundum effici. Quod si ei promittat, qui fundum aut decem
2 debuit, in arbitrio esse mariti, quid in dote sit. Quod si Stichum aut fundum debuit ma-
3 ritus et quod debet, doti ei promissum sit, Sticho mortuo fundum in dotem esse. His consequens esse ait, ut, si Cornelianum aut Sempronianum fundum debenti id quod debet doti promissum sit, utrum eorum dotalem esse malit[1]. plane utrum uelit, alienaturum: alterum alienari[2] non posse. si tamen alienum[3] rursus redimat, adhuc in eius potestate est, an eum, quem retinuisset, alienari[2] uelit.

10 PAULUS libro quinto quaestionum. Erit ergo potestas legis ambulatori*a*, quia [B. 29, 6, 10] *P
dotalis[4] fuit obligatio. numquid ergo etiam illo nondum redempto alterum quoque alienare possit, quia potest alterum redimere? an hoc non debet recipi, ut nullus in dote sit? certe ex post facto uidebitur recte alienatus illo postea redempto.

11 AFRICANUS libro octauo quaestionum. Quod si fundus in dotem aestimatus [B. 29, 6, 11] S
datus sit, ut electio esset mulieris, negauit alienari fundum posse: quod si arbitrio mariti sit, contra esse.

12 PAPINIANUS libro primo de adulteriis. Etiam si[5] dirempto matrimonio dotale [B. 29, 6, 12] S
1 praedium esse intellegitur. Soceri uoluntas in distrahend*o* dotali praedio nulla est.

13 ULPIANUS libro quinto de adulteriis. Dotale praedium accipere debemus tam [B. 29, 6, 13] S
1 urbanum quam rustic*um*: ad omne enim aedificium lex Iulia pertinebit. Praedii appellatione etiam pars continetur. proinde siue totum praedium in dotem sit datum siue pars praedii,
2 alienari non poterit: et hoc iure utimur. Dotale praedium sic accipimus, cum dominium
3 marito quaesitum est, ut tunc demum alienatio prohibeatur. Heredi quoque mulieris idem
4 auxilium praestabitur, quod mulieri praestabatur. Si uxore herede instituta fundus dotalis fuerit legatus, si quidem deductis legatis mulier quantitatem dotis in hereditatem[6] habitura
F[*P*(*VLU*)]

---

[1] utrum eorum malit, dotalem esse (*Waechtler: u. i.*)? [2] alienare (*edd.*)? [3] alienatum (*edd.*: ἐὰν ἀνταγοράσω τὸν ἐκποιηθέντα *B*) [4] quia dotalis] quando talis (*similiter Cuiacius*)? [5] si *del.* [6] hereditate (*Hal.*)?

καὶ δίδωσι τὴν ἀποτίμησιν τῆς δίκης: *non plura legisse Graecos confirmat scholium, quo Thalelaeus dicitur locum explicasse ea praesumptione, quod* τὸν ἀγρὸν ὠνησάμενος ὁ ἀνὴρ πάλιν αὐτὸν ἀναδέδωκε τῷ πράτῃ, τῆς δουλείας δηλονότι ἀπηλλαγμένον 1 erit *om.* P^a 2 sed *om.* F^1 | debebat $P^aV^aL^a$ 3 maritus P^aL^a | admissa P^a 6 epitomarum *PLU* 7 rogatus P^a, rogatum U^a | olibetum *F* | ad hoc ut] $P^bL^bU^b$, hoc $FP^aV^aL^aU^a$, ut hoc V^b: ἐὰν ... ἐκτέμῃ τὸν ἐλαιῶνα καὶ νεόφυτον ποιήσῃ *B* (*Anon.*) | nouellus *P* 8 relegauerat] legauerit *P* | lingua *P* 12 quid] quod F^1PVLU 13 et quod] et qui P^a | ei promissum ... 14 id quod debet doti *om.* $P^aL^aU^a$ *similiterque V: uerba* si fundum illum aut illum debuit et promissum sit in dotem quibusdam *post* plane *u. 15 ins.* P^b: *uerba* si fundum cornelianum aut sempronianum mulieri debet et quod debebat in dotem promissum sit *eodem loco habet* V^a: *uerum suppl. add.* P^c: *uerum suo loco, item falsum* (*sed* quod debet *pro* quibusdam) *post* plane U^b: *supplementum ex genuino quamuis corrupto et Parisino* (P^b) *falso conflatum habet* L^b 15 utrum eorum dotalem esse malit] ὃν ἂν θέλω, γίνεται προίξ, εἰ δὲ τόνδε ἢ τόνδε τὸν ἀγρὸν (ἐχρεωστεῖτο), ἕνα πωλήσας τὸν ἄλλον οὐ καλῶς πωλεῖ *BS* (*Cyr.*) 16 rursum *P* 18 ambulatoria] ambulatoriae $FP^aL^aU^a$: καὶ εὑρίσκεται ὁ νόμος ἀμβουλατόριος *BS* (*Anon. secundum cod.*) | quia] qua *P* 19 alienare possit] aliena responsit *P* 21 recte ... redempto *om.* F^1 23 quo si P^a 25 direpto *PLU* 26 distrahendi $FP^aVL^aU^a$ 28 rusticorum FPV^a, rusticanorum U^a, praediorum rusticorum L^a, praedium rusticum L^b | omnem *P* 30 alienare PVL^aU^a 31 tum *P*

est, ualet legatum, si minus, an non ualeat, quaeritur. Scaeuola, et si non totus, sed uel aliqua pars ex eo uindicari possit, [1]si modo aliqua pars ad dotem supplendam desit, id dumtaxat ex eo remanere apud mulierem ait, quod quantitati dotis deest.

14 PAULUS libro tertio de adulteriis. Si nuptura Titio uoluntate eius fundum [B. 29, 6, 14] *Sf* dotis nomine Maeuio tradit, dos eius condicionis erit, cuius esset, si ipsi Titio fundum tra-
1 didisset. Si mulieris nomine quis fundum in dotem dederit, dotalis fundus erit: propter
2 uxorem enim uidetur is fundus ad maritum peruenisse. Si fundum alienum mulieri debeat maritus eumque mulier ei dotis nomine promiserit, in pendenti erit et tunc fiet dotalis, cum
3 ad eum peruenerit. Si fundum legatum sibi dotis causa mulier repudiauerit uel etiam substituto uiro omiserit hereditatem uel legatum, erit fundus dotalis.

15 PAPINIANUS libro tertio responsorum. Dotale ‖ praedium, cuius uir posses- [B. 29, 6, 15] *P* f. 336′ sionem retinuit post litteras ad uxorem emissas, quibus dotis non fore praedium declarauit, in matrimonio defuncta muliere uirum retinere placuit, quia mulier actionem ex pacto non habuit.

16 TRYFONINUS libro undecimo disputationum. Si fundum, quem Titius possi- [B. 29, 6, 16] *P* debat bona fide[2] longi temporis possessione poterat sibi quaerere, mulier ut suum marito dedit in dotem eumque petere neglexerit uir, cum id facere posset, rem periculi sui fecit: nam licet lex Iulia, quae uetat fundum dotalem alienari, pertineat etiam ad huiusmodi adquisitionem, non tamen interpell*at* eam possessionem, quae per longum tempus fit, si ante, quam constitueretur dotalis fundus, iam coeperat. plane si paucissimi dies ad perficiendam longi temporis possessionem superfuerunt, nihil erit, quod imputabitur marito.

17 MARCIANUS[3] libro septimo digestorum. Fundum dotalem maritus uendidit [B. 29, 6, 17] *P*? et tradidit: si in matrimonio mulier decesserit et dos lucro mariti cessit, fundus emptori auelli non potest.

18 IAUOLENUS libro sexto ex posterioribus Labeonis. Uir in fundo dotali lapidicinas mar- **S* moreas aperuerat: diuortio facto quaeritur, marmor quod caesum neque exportatum esset cuius esset et impensam in lapidicinas factam mulier an uir praestare deberet. Labeo marmor uiri esse ait: ceterum uiro negat quidquam praestandum esse a muliere, quia nec necessaria ea impensa esset et fundus deterior esset factus. ego non tantum necessarias, sed etiam utiles impensas praestandas a muliere existimo nec puto fundum deteriorem esse,
1 si tales sunt lapidicinae, in quibus lapis crescere possit. Si per mulierem mora [B. 29, 6, 18] fieret, quo minus aestimationem partis fundi uiro solueret et fundum reciperet, cum hoc pactum erat: fructus interim perceptos ad uirum pertinere ait Labeo. puto potius pro portione fructus uirum habiturum, reliquos mulieri restituturum: quo iure utimur.

F[*P*(*VL ad u. 1* non ualeat quae, *nam reliqua sunt a m. rec., U*)]

---

[1] quaeritur, et si non totus, sed uel aliqua pars ex eo uindicari possit. Scaeuola? [2] et *ins.* (*Hal.:* καὶ ἤμελλεν *BS*) [3] Marcellus (*Hal.*)?

---

1 et si] sed si *PVU*ᵇ, *def. U*ᵃ | non totus] in toto *P*ᵃ 2 si modo aliqua pars 'ex eo uindicari possit' ad *F*ᵇ, ad (*om.* si modo aliqua pars) *PV*ᵃ*U*, et quod ad *V*ᵇ | desit id] desiit *P* 5 tradidit *PU* | si ipsi titio fundum tradidisset *om. P*ᵃ*V* 6 qui *P*ᵃ | erit … 7 fundus *om. F*¹ 7 alienus *P*ᵃ 8 promisit *PV* 9 causa] causa et *P*ᵃ | uel *om. P* 12 non fore] ne forte *P* 13 retinere] te tue *P*ᵃ | ex pacto] expectatio *P*ᵃ 16 poss.] in poss. *P*ᵃ | ut suum] et suum *V*, et suo *P*ᵃ, et ut suum *P*ᵇ, suo *U*ᵇ, *inc. U*ᵃ 19 interpellant *FU*ᵃ, interpellauit *V* 20 perficiendum *P* 22 ΜΑΡΚΙΑΝ. *etiam B, scilicet Fabrotus: in cod. Flor. deest* (*cf. 24, 1, 49*) 23 in *om. P*ᵃ | et *om. P*ᵃ 24 auelli] aut *P*ᵃ 26 exportatus esse *P*ᵃ, exportatum esse *VU*ᵃ 27 cuius esset *om. F*¹ | et *om. P*ᵃ | lapicinam *P*ᵃ 28 esse ait] esset et ait *P*ᵃ 29 e't'sset *F*ᵇ 30 praestandas *om. P*ᵃ 31 si per] super *P*ᵃ 32 patris *P*ᵃ | cum] et cum *P*ᵃ 33 preceptis *P* | pertine're' *F*² | pro porcionem *P* 34 mulieris *P*ᵃ*U*ᵃ | quo] *om. P*ᵃ*V*ᵃ*U*ᵃ, et hoc *P*ᵇ*V*ᵇ*U*ᵇ

LIBER UICESIMUS QUARTUS. f. 337

I.

℟ DE DONATIONIBUS INTER UIRUM ET UXOREM ℟. SEPA

1 **Ulpianus libro trigesimo secundo ad Sabinum. Moribus apud nos receptum** [B. 30, 1, 1] S
est, ne inter uirum et uxorem donationes ualerent. hoc autem receptum est, ne ***mutuo***
amore inuicem spoliarentur donationibus non temperantes, sed profusa erga se facilitate:
2 **Paulus libro septimo ad Sabinum. ne cesset eis studium liberos potius edu-** [B. 30, 1, 2] S
cendi. Sextus Caecilius et illam causam adiciebat, quia saepe futurum esset, ut discute-
rentur matrimonia, si non donaret is qui posset, atque ea ratione euenturum, ut uenalicia
essent matrimonia.
3 **Ulpianus libro trigesimo secundo ad Sabinum. Haec ratio et oratione im-** [B. 30, 1, 3] S
peratoris nostri Antonini Augusti electa est: nam ita ait: 'Maiores nostri inter uirum et
'uxorem donationes prohibuerunt, amorem honestum solis animis aestimantes, famae etiam
'coniunctorum consulentes, ne concordia pretio conciliari uiderentur neue melior in pauper-
1 **'tatem incideret, deterior ditior fieret'. Uideamus, inter quos sunt prohibitae donationes. et**
quidem si matrimonium moribus legibusque nostris constat, donatio non ualebit. sed si
aliquod impedimentum interueniat, ne sit omnino matrimonium, donatio ualebit: ergo si
senatoris filia libertino contra senatus consultum nupserit, uel prouincialis mulier ei, qui
prouinciam regit uel qui **ibi meret, contra mandata, ualebit donatio, quia nuptiae non sunt.**
sed fas non est eas donationes ratas esse, ne melior sit condicio eorum, qui deliquerunt.
diuus tamen Seuerus in liberta Pontii Paulini senatoris contra statuit, quia non erat af-
2 **fectione uxoris habita, sed magis concubinae. Qui in eiusdem potestate sunt, prohibentur**
3 **sibi donare, ut puta frater mariti, qui est in soceri potestate. Uerbum potestatis non solum**
ad liberos trahimus, uerum etiam ad seruos: nam magis est, ut hi quoque, qui aliquo iure
4 **subiecti sunt marito, donare non possint. Secundum haec si mater filio, qui in patris po-**
testate esset, donet, nullius momenti erit donatio, quia patri quaeritur: sed si in castra
eunti filio dedit, uidetur ualere, quia filio quaeritur et est castrensis peculii. quare et si
filius uel priuignus uel quiuis alius potestat*i* mariti subiectus de castrensi suo peculio do-

F[*P*(*VLU*)]

---

5 donacionis PL^a | mutuo] $P^bV^bL^b$ *cum BS* (πλ.): ἵνα μὴ τῷ πρὸς ἀλλήλους ἀμοιβαδὸν ἔρωτι γυμνῶνται, mutuato *F*, mutato $P^aV^aL^aU^a$ 6 donationibus non temperantes sed profusa erga se facilitate (facultate P^a, facilitatem L^a)] ἀφειδῶς ἀλλήλοις δωρούμενοι καὶ μὴ συγκρίνοντες τὸ πρᾶγμα διὰ τὴν ἐκκεχυμένην περὶ ἀλλήλους εὐχέρειαν *BS* (πλ.) 7 ne cesset] *sic intellexerunt BS* (πλ.): καὶ μηκέτι που σπουδάσωσι παιδοποιεῖν (*cf. h. t. l. 28* § *2:* solam inopiam timentes), nec esset *libri pariter admittunt* | ei P^aL^a | seducendi P^aL^a 8 Σέξτος Κεκίλιος *etiam BS* (πλ.) | esse $P^aVL^aU^a$ 11 inperis P^a 12 augusti *om. PVL* 13 solis] solet *P* 14 uiderentur] FVL^aU^a, uideretur PL^bU^b: ἵνα μὴ ἡ ὁμόνοια αὐτῶν τιμήματι δοκῇ συνάπτεσθαι *BS* (πλ.) 15 ditior] diceret P^a, *om.* VU^a | inter] in PVL^a 17 omnino *om. P* | ergo] sed si aliquod ergo P^a 19 prouinciam regit uel qui] *omissa haec in libris nostris, scilicet propter uocabulum* qui *bis repetitum, addidi secundum BS* (πλ.), *quae uersio hic presse sequitur Latina:* ἐὰν ... ἢ τῷ ἄρχοντι τῆς ἐπαρχίας ἢ τῷ στρατευομένῳ ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ ἡ ἐπαρχιῶτις γυνὴ συναφθείη παρὰ τὰ βασιλικὰ μανδάτα, *item B* (*Anon.*): ἡ ἐπαρχιῶτις γυνὴ τῷ διοικοῦντι τὴν ἐπαρχίαν | meret] maneret *PVLU* 20 derelinquerunt P^a, delinquerunt P^b 21 con'tra' statuit F^2 22 habita sed] habitasset P^a 24 trahimus] et trahimus P^a, trahamus U^a 25 possunt *PVL* 26 esset] F^1, est F^2PVL^bU, *inc.* L^a | donec F^1 | nullus P^a 27 si *om.* P^aV 28 potestati] *edd.*, potestate *libri boni*

5 nauit, non erit irrita donatio. Prohibetur igitur et uxori et nurui donare etiam is, qui est
6 in soceri potestate, si modo maritus sit in patris potestate. Ab uxoris nurusue parte prohibitum est donari uiro uel genero. sed et his, qui sunt in eorum potestate si fuerit donatum, uel in quorum sunt potestate, non ualebit donatio, si modo uir et socer in eiusdem sunt potestate uel uir in soceri: ceterum si in alia familia est maritus, neque socero neque
7 ei qui est in eius potestate neque ei in cuius est donatione interdictum est[1]. Socrui a nuru
8 uel contra donari non est prohibitum, quia hic ius potestatis non uertitur. Si seruus meus, cuius usus fructus alienus est, donet uxori meae ex eo peculio, quod ad me non pertinebat, uel homo liber bona fide mihi seruiens, an ualeat donatio, quaeritur. et in libera quidem persona utcumque admitti potest donatio: ceterae enim personae alienationem peculii ut
9 donent non habent. Non tantum autem per se maritus et uxor ceteraeque personae dare[2]
10 non possunt *sed nec per interpositam personam*. Sciendum autem est ita interdictam inter uirum et uxorem donationem, ut ipso iure nihil ualeat quod actum est: proinde si corpus sit quod donatur, nec traditio quicquam ualet, et si stipulanti promissum sit uel accepto latum, nihil ualet: ipso enim iure quae inter uirum et uxorem donationis causa geruntur,
11 nullius momenti sunt. Si quis igitur nummos uxori dederit, non fieri eius apparet, quia
12 nihil corporis eius fieri palam est. Sed si debitorem suum ei soluere iusserit, hic quaeritur, an nummi fiant eius debitorque liberetur. et Celsus libro quinto decimo digestorum scribit uidendum esse, ne dici possit et debitorem liberatum et nummos || factos mariti, non uxoris: f. 88 nam et si donatio iure ciuili non impediretur, eum rei gestae ordinem futurum, ut pecunia ad te a debitore tuo, deinde a te ad mulierem perueniret: nam celeritate coniungendarum inter se actionum unam actionem occultari, ceterum debitorem creditori dare, creditorem uxori. nec nouum aut mirum esse, quod per alium accipias, te accipere: nam et si is, qui creditoris tui se procuratorem esse simulauerit, a debitore tuo iubente te pecuniam acce-
13 perit, et furti actionem te habere constat et ipsam pecuniam tuam esse. Huic sententiae consequens est, quod Iulianus libro septimo decimo digestorum scribsit, si donaturum mihi iussero uxori meae dare: ait enim Iulianus nullius esse momenti, perinde enim habendum[3], atque si ego acceptam et rem meam factam[4] uxori meae dedissem: quae sententia uera est.
F[P(VLU)]

---

[1] §§ 1—6 *pessime confusae a compilatoribus ad hunc fere ordinem reuocandae sunt:* (§ 1) Uideamus, inter quos sunt prohibitae donationes. et quidem *si uir uel socer donat uxori uel genero nuruiue siue uxor uel gener nurusue uiro uel socero,* si matrimonium moribus legibusque nostris constat, donatio non ualebit. sed si ... sed magis concubinae. (§ 6) Sed et his *uel ab his* qui sunt in eorum potestate si fuerit donatum, uel in quorum sunt potestate, non ualebit donatio, si modo uir et socer in eiusdem sunt potestate uel uir in soceri: ceterum si in alia familia est maritus, neque socero neque ei qui est in eius potestate neque ei in cuius est donatione interdictum est. (§ 2) *Item* qui in eiusdem potestate sunt, *in cuius potestate maritus est uel uxor,* prohibentur *donare iisue donari,* ut puta frater mariti, qui est in soceri potestate. (§ 3) Uerbum potestatis ... donare non possint. (§ 4) Secundum haec ... non erit irrita donatio. *Delenda sunt quae leguntur § 5 (ubi uerba* et uxori *omnino redundant reditque praeterea quod dictum fuit § 2) et principium § 6 (ubi pro* uel genero *certe scribendum fuit* uel socero*): quae ex parte originem uidentur traxisse ab iis, quae desiderantur in media § 1. cf. etiam h. t. l. 26 § 1. l. 32 § 16. l. 53 pr.* [2] donare (*dett.*)? [3] nullius esse momenti: ait enim Iulianus perinde habendum (*Noodtius*)? [4] et meam factam rem?

---

2 potestate si] prestate si P^a | nurusue] nurusuesue PL^b 3 eorundem P 4 eiusdem sunt] eiusdem P^a 6 qui] PU^b, que FLU^a | an nuru P^a, anuiru. U^a 7 est] potest P^a, *om.* V | hic ius] hic'ius'ius F^2, ius $PVLU^b$ | non conuertitur P 8 donec FL^aU^a? 9 seruiens] serues P^a | liberta P^aL^a, liberam VL^bU 10 admitti] amita P^a 11 habet P^a | ceteraequae F 12 possunt sed nec per interpositam personam] P^b, possunt sed nec per interpositam personam sibi donare possunt L^b, possunt sed nec per alios V^b, possunt sed non etiam per alios U^b, possunt $FP^aV^aL^aU^a$: *supplementum receptum confirmant B* (*Anon.*): τὰ κεκωλυμένα πρόσωπα οὔτε διὰ παρενθέτου δύνανται δωρεῖσθαι *collata h. t. l. 5 § 2* | inter] et inter P^a 14 quod *om.* P^a | et si] si $PVLU$ 16 si *om.* P^a 17 hic quaer.] haec quaer. $F^1P^aL^a$, *om.* U^a 19 non ux.] n'a'on ux. F^b, an ux. $PVLU$ 20 nam et] FU^a, an P^a, nam P^bVLU^b | impediretur] permitteretur P | regi P^a 22 cred. dare *om.* P^a | cred. uxori] conditorem uxori V, creditorem uxorem L^a, *om.* P 25 ipsa P | huic sententiae 'huic est' conseq. est F^b, huic sententiae est conseq. est P^aV, huic sententiae est conseq. P^bLU 26 donaturus $P^aL^aU^a$, donaturo P^bU^b 27 dari PV

4 IULIANUS libro septimo decimo digestorum. Idemque est et si mortis causa [B.30,1,4] S*
traditurum mihi iusserim uxori tradere, nec referre, conualuerit donator an mortuus sit.
neque existimandum est, si dixerimus ualere donationem, non fieri me pauperiorem, quia
siue conualuerit donator, condictione tenebor, siue mortuus fuerit, rem, quam habiturus
eram, in bonis meis desinam propter donationem habere.

5 ULPIANUS libro trigesimo secundo ad Sabinum. Si sponsus sponsae donaturus [B.30,1,5] S
tradiderit Titio, ut is sponsae daret, deinde Titius tradiderit post nuptias secutas: si qui-
dem eum interposuerit maritus, donationem non ualere, quae post contractas nuptias per-
ficiatur: si uero mulier eum interposuerit, iamdudum perfectam donationem, hoc est ante
1 nuptias, atque ideo quamuis contractis nuptiis Titius tradiderit, donationem ualere. Si ma-
ritus duos reos habeat Titium et mulierem et mulieri accepto tulerit donationis causa,
neuter liberatur, quia acceptilatio non ualet: et haec Iulianus libro septimo decimo di-
gestorum scribit. plane si mihi proponas Titio accepto latum, ipse quidem liberabitur,
2 mulier uero manebit obligata. Generaliter tenendum est, quod inter ipsos aut qui ad eos
pertinent aut per interpositas personas donationis causa agatur, non ualere: quod si alia-
rum extrinsecus rerum personarumue causa commixta sit, si separari non potest, nec do-
3 nationem impediri, si separari possit, cetera ualere, id quod donatum sit non ualere. Si
4 debitor uiri pecuniam iussu mariti uxori promiserit, nihil agitur. Si uxor uiri creditori
donationis causa promiserit et fideiussorem dederit, neque uirum liberari neque mulierem
5 obligari uel fideiussorem eius Iulianus ait, perindeque haberi ac si nihil promisisset. Circa
uenditionem quoque Iulianus quidem minoris factam uenditionem nullius esse momenti ait:
Neratius autem (cuius opinionem Pomponius non improbat) uenditionem donationis causa
inter uirum et uxorem factam nullius esse momenti, si modo, cum animum maritus uen-
dendi non haberet, idcirco uenditionem commentus sit, ut donaret: enimuero si, cum animum
uendendi haberet, ex pretio ei remisit, uenditionem quidem ualere, remissionem autem hac-
tenus non ualere, quatenus facta est locupletior: itaque si res quindecim uenit quinque,
nunc autem sit decem, quinque tantum praestanda sunt, quia in hoc locupletior uidetur
6 facta. Si donationis causa uir uel uxor seruitute non utatur, puto amitti seruitutem, uerum
7 post diuortium condici posse. Si uxor uel maritus exceptione quadam donationis causa
summoueri uoluerint, facta a iudice absolutione ualebit quidem sententia, sed condicetur
8 ei, cui donatum est. Concessa donatio est sepulturae causa: nam sepulturae causa locum
marito ab uxore uel contra posse donari constat et si quidem intulerit, faciet locum reli-
giosum. hoc autem ex eo uenit, quod definiri solet eam demum donationem impediri so-
lere, quae et donantem pauperiorem et accipientem faciet locupletiorem: porro hic non
uidetur fieri locupletior in ea re quam ‖ religioni dicauit. nec mouit quemquam, quod f. 333
emeret, nisi a marito accepisset: nam etsi pauperior ea fieret, nisi maritus dedisset, non
9 tamen idcirco fit locupletior, quod non expendit. Haec res et illud suadet, si uxori maritus
sepulturae causa donauerit, ita demum locum fieri intellegi mulieris, cum corpus humatur:
ceterum antequam fiet religiosus, donantis manet. proinde si distraxerit mulier, manet
10 locus donatoris. Secundum haec si uxori suae monumentum purum maritus magni pretii
11 donauerit, ualebit donatio, sic tamen, ut, cum fit religiosus, ualeat. Sed et si ipsa fuerit

F[P(VLU)]

1 causa] casu *P*ᵃ 3 diximus *P*, dicerimus *L*ᵃ 4 donat'i'or *F*ᵇ, donacio rem *U*ᵃ | condictione tenebor siue *om. P*ᵃ | mortuus] an mortuus sit *P*ᵃ | quam] que *P*ᵃ 5 deseram *PVLU* 13 scribit] praescribit *P* 15 ualeret *VL*ᵃ*U*ᵃ, *def. P*ᵃ 16 extrinsecus rerum *om. V, def. P*ᵃ | sit si] sit *VL, def. P*ᵃ 17 possit] potest *VLU, def. P*ᵃ 20 fideiussores eius *V, def. P*ᵃ | perindeque] perinde *V*, peridemque *L, def. P*ᵃ | promi's'sisset *F*² 22 non improbat] non probat *P*ᵃ*VL*ᵃ | causa] *F*ᵇ*PL*ᵇ, causae *F*ᵃ*VLU*ᵃ 23 modo cum] modicum *P*ᵃ*L*ᵃ*U*ᵃ | uendendi] uendidit *P*ᵃ*L*ᵃ*U*ᵃ 24 habet *P*ᵃ | sit ut] sicut *F, inc. L*ᵃ*U*ᵃ 27 sit] si *P*ᵃ*VL*ᵃ*U*ᵃ | in hoc *om. PVLU* 28 utatur] utabitur *PVL*ᵃ | amisisset uirtutem *P* 29 posse] posset *L*ᵃ, potest *P*ᵃ 31 donatio est] donationem *P*ᵃ 33 demum] demon *P*ᵃ 34 faciet] facit *Taur.* 35 religione *P* | mouet *P* | quicquam *PVLU*ᵃ 36 emerit *PVLU* | etsi'a'paup. *F*ᵇ 37 res *om. PVL*ᵃ*U*ᵇ | illud] aliud *P* | si *om. PVL*ᵃ*U*ᵃ, ut si *L*ᵇ*U*ᵇ 39 perinde *PVU*ᵇ 40 donaturis *P*ᵃ 41 fit] *om. P*ᵃ, sit *P*ᵇ*LU*

illo illata, licet morte eius finitum est matrimonium, fauorabiliter tamen dicetur locum re-
12 ligiosum fieri. Proinde et si maritus ad oblationem dei uxori donauit, uel locum, in quo
opus publicum quod promiserat facere, uelut aedem publicam, dedicaret, fiet locus sacer.
sed et si quid ei det, ut donum deo detur uel consecretur, dubium non est, quin debeat
13 ualere: quare et si oleum pro ea in aede sacra posuerit, ualet donatio. Si maritus heres
institutus repudiet hereditatem donationis causa, Iulianus scripsit libro septimo decimo di-
gestorum donationem ualere: neque enim pauperior fit, qui non adquirat, sed qui de patri-
monio suo deposuit[1]. repudiatio autem mariti mulieri prodest, si uel substituta sit mulier
14 uel etiam ab intestato heres futura. Simili modo et si legatum repudiet, placet nobis ua-
lere donationem, si mulier substituta sit in legato uel etiam si proponas eam heredem in-
15 stitutam. Si quis rogatus sit praecepta certa quantitate uxor*i* suae hereditatem restituere
et is sine deductione restituerit, Celsus libro decimo digestorum scripsit magis pleniore
officio fidei praestandae functum maritum quam donass*e* uideri: et rectam rationem huic
sententiae Celsus adiecit, quod plerique magis fidem exsoluunt in hunc casum quam donant
nec de suo putant proficisci, quod de alieno plenius restituunt uoluntatem defuncti secuti:
nec immerito saepe credimus aliquid defunctum uoluisse et tamen non rogasse. quae sen-
tentia habet rationem magis in eo, qui non erat deducta quarta rogatus restituere et tamen[2]
integram fidem praestitit omisso senatus consulti commodo: hic enim uere fidem exsoluit
uoluntatem testatoris obsecutus[3]. hoc ita, si non per errorem calculi fecit: ceterum inde-
16 biti fideicommissi esse repetitionem nulla dubitatio est. Cum igitur nihil de bonis erogatur,
recte dicitur ualere donationem. ubicumque igitur non deminuit de facultatibus suis qui
donauit, ualet[4], uel, etiamsi deminuat, locupletior tamen non fit qui accepit, donatio ualet.
17 Marcellus libro septimo digestorum quaerit, si mulier acceptam a marito pecuniam in spor-
tulas pro cognato suo ordini erogauerit, an donatio ualeat? et ait ualere nec uideri locu-
pletiorem mulierem factam, quamuis mutuam pecuniam esset acceptura et pro adfine ero-
18 gatura. In donationibus autem iure ciuili impeditis hactenus reuocatu*r* donum ab eo ab
eaue cui donatum est, ut, si quidem exstet res, uindicetur, si consumpta sit, condicatur
hactenus, quatenus locupletior quis eorum factus est:

6 GAIUS libro undecimo ad edictum prouinciale. quia quod ex non concessa B. 30, 1, 6 S^*
F[*P*(*VLU*)]

---

[1] deprompsit? [2] tamen *del.* [3] secutus (*dett.*)? [4] ualet *del.* (*Hal.*)

---

1 faborabiliter F^1 3 facere] *F cum B* (*Anon.*): ἢ τόπον, ἐφ᾽ ᾧ ποιῆσαι ἐν αὐτῷ δημόσιον ἔργον ὅπερ ἐπηγγείλατο, ἢ ναόν, faceret *PLU* 4 sed et si quid ei det … 5 ualet donatio *absunt cum a B* (*Anon.*) *tum a scriptoribus ecclesiasticis qui quae in digestis ad rem sacram spectant data opera compilarunt Photio et auctore collect. const. eccl. (Voelli bibl. 2, 874. 1304) mire omnino, ut adeo suspicio inde oboriatur haec non proficisci ab Iustiniano, sed aliquanto posterius adiecta esse, cum praesertim quae hic leguntur non pertineant ad ethnicum usum lucernae in monumento dedicandae, sed (iudice etiam Ioh. Bapt. Rossio, quem de hoc loco per litteras consului) ad luminaria ecclesiarum Christianarum (cf. Rossi inscr. christ. urb. Rom. I n. 1122: Mai script. uet. 5, 213: Ducange gloss. s. u. luminaria). obstat tamen, quod quae praecedunt* 2 proinde et si maritus … 3 fiet locus sacer *omnino referuntur ad donationem rerum immobilium, ea uero quae sequuntur ad res mobiles: eiusmodi enim enarrationis concinnitas (quam obscurauit neque tamen plane sustulit inscita interpolatio uerborum u.* 2 ad oblationem dei, *pro quibus fuerint talia:* locum, in quo diis aram faceret uel aedem) *supra interpolatorem est. quare ipsum locum antiquum iudico, uerba autem* in aede sacra *substituta esse iis quae scripserit Ulpianus* in monumento 4 det ut] detur P^aL^aU, detur ut P^bVL^b 5 edes sacra L^a, edes sacras *PVU* 6 libro *om. P* 10 sit in … institutam *om. P* 11 uxori] PV^bLU, uxoris FV^a 12 preniore *P* 13 fidei praestandae] praestandae P^a, praestandae fidei P^bL | donasset FP^aVL^a 14 soluunt *P* | in hunc casum quam donant *om.* PVL^aU^b, *ubi cum adsint haec a m. 1, deleta a m. 2 in margine denuo ponuntur ex Pi(sana)* 15 proficisci quod de alieno plenius restituunt uoluntatem *om.* P^a 16 immerito] in marito P^a 18 prestiit PL^a, prestit V^a | sen'tent'atus consulti F^b | exsoluit] et soluit P^aL^a 22 deminuat] deminuit *PV*, 21 de facultatibus … 22 deminuat *om.* L^a 22 fit] sit P^aVL | quiacepit *P*, qui accipit *V* 23 in sportulas] in pertulas P^aL^a, impraulas *V* 25 mulierem *om. P* | pecuniam *om. P* | afina P^a, adfinem L^aU^a 26 reuocatus $FP^aL^aU^a$ | donum] domum U^a, *om.* $P^aVL^aU^b$ 27 si consumpta sit condicatur *om.* P^a 29 prouincialem *PL*

donatione retinetur, id aut sine causa aut ex iniusta causa retineri intellegitur: ex quibus
causis condictio nasci solet.
7 ULPIANUS libro trigesimo primo[1] ad Sabinum. Quod autem spectetur tempus, B.30,1,7 S
an locupletiores sint facti, utrum tempus litis contestatae an rei indicatae? et uerum est
1 litis contestatae tempus spectari oportere idque imperator noster cum patre rescripsit. Si
maritus pecuniam uxori in unguenta dederit eaque eam pecuniam creditori suo soluerit,
mox ea de sua pecunia unguenta emerit, non uideri locupletiorem factam Marcellus libro
septimo digestorum scribit. idemque et si lancem ob eandem causam ei dederit eaque
lancem retinuerit, de sua autem pecunia unguenta emerit, uindicationem cessare, quia non
2 est locupletior, quae tantundem in re mortua impendit. Si uir et uxor quina ‖ inuicem f. 338'
sibi donauerint et maritus seruauerit, uxor consumpserit, recte placuit compensationem
3 fieri donationum et hoc diuus Hadrianus constituit. [2]Aestimari oportere, in quantum locu-
pletior facta sit mulier. proinde et si praedia hodie uilissimo sunt, consequenter dicemus,
litis contestatae tempore aestimationem eorum spectandam. plane si magni pretii praedia
4 sunt, summa tantum numerata erit restituenda, non etiam usurae pretii. Eleganter tracta-
bitur, si mulier quindecim praedia emerit et maritus non totum pretium numerauerit, sed
duas partes pretii, hoc est decem, uxor de suo quinque, deinde haec praedia ualeant nunc
decem, maritus quantum consequatur. et magis est, ut consequi debeat duas partes decem,
5 ut quod periit ex pretio, utrique perierit et marito et uxori. Si maritus aestimationem
rerum quas in dotem accepit dicat se donationis causa auxisse, remedium monstrauit im-
perator noster cum diuo patre suo rescripto, cuius uerba haec sunt: 'Cum donationis causa
'pretium auctum adfirmes, qui super ea re cogniturus erit, si pecuniae modum recusabis,
'ipsa praedia restitui debere sumptuum deductis rationibus[3] arbitrabitur'. in arbitrio igitur
mariti erit, quid praestitum malit. idem iuris est et si e contrario mulier de minore aesti-
matione queratur. nec aliud in commodato aestimato dato obseruari solet, ut Pomponius
6 libro quarto uariarum lectionum scribit. Si uxor a marito suo praedia, quae ob dotem
pignori acceperat, emerit eaque emptio donationis causa facta dicatur, nullius esse momenti[4],
pignoris tamen[5] obligationem durare imperator noster cum patre suo rescripsit, cuius re-
scripti uerba ideo rettuli, ut appareat uenditionem inter uirum et uxorem bona fide gestam
non retractari. 'Si tibi maritus pignora propter dotem et pecuniam creditam data non do-
'nationis causa uendidit, quod bona fide gestum est, manebit ratum. at si titulus dona-
'tionis[6] quaesitus ostenditur atque ideo uenditionem irritam esse constabit, iure publico
7 'causam pignorum integram obtinebis'. Si uxor rem emit et maritus pretium pro ea nume-
F[*P*(*VLU*)]

[1] trigesimo secundo (*Hal.*)? [2] *non plura legerunt Graeci* (*u. i.*), *exciderunt autem talia fere:* Cum praedia emisset uxor et maritus donationis causa pro ea pretium numerauisset, idem (?) constituit [3] sumptuum deductis rationibus] sumptuum habita ratione deductis fructibus (γινομένου λόγου τῶν μετὰ τοὺς καρποὺς περὶ ταῦτα δαπανηθέντων *B Anon.*)? [4] emptionem *ins.* [5] tamen] autem? [6] donationi (*Hal.: cf. h. t. l. 49*)?

1 iniusta] ista P^a, iusta VLU^b 3 Παυλ. *B* 4 contesta'tae an rei iudicatae et uerum est litis contesta'tae F^2 5 patre's' F^b 6 uxori ... pecuniam *om.* F^1L^a | eaque eam] eamque PVL^b 9 emerit et uind. P^a 10 'tantundem] tandem $P^aVL^aU^a$ | si uir et uxor *seq.*] ἐὰν ὁ ἀνὴρ καὶ ἡ γυνὴ ἀπὸ πέντε νομισμάτων ἀλλήλοις δωρήσωνται, καὶ ὁ μὲν ἀνὴρ φυλάξῃ, ἡ δὲ γυνὴ δαπανήσῃ, συμψηφισμὸς γίνεται τῶν δωρηθέντων καὶ σκοπεῖται εἰς πόσον ἡ γυνὴ πλουσιωτέρα γέγονεν. Ἐὰν ἐκ τῶν δωρηθέντων χρημάτων ἀγρὸν ἀγοράσῃ, καὶ ἥττονός ἐστιν ἐν τῇ προκατάρξει, μόνην ἀγροῦ τιμὴν δίδωσι *B* (*Anon.*) | quina *om.* *PVLU* 12 *post* constituit *ins.* idemque (item U^b) ait si maritus (uir P^b) uxori donauerit pecuniam (pecuniam donauerit U^b), ipsaque (et uxor *pro* ipsaque U^b) ex pecunia donata sibi praedium (ex ea praedia P^b, ex ea pecunia donata sibi praedia L^b, ex ea fundum U^b) comparauerit (comparauit L^bU^b) $P^bV^bL^bU^b$, *def.* P^aL^a 15 tractauitur F^1 17 'n'ualeant F^b, ualent P^a 19 et uxori] uxori *P* 20 dotem 'dedit' accepit F^2 | causam P^aL^a 22 ea res P^aL^a, eas res U^a | recusauit F^1PVLU 24 quid] P^bU^b, qui FP^aLU^a, quod *V* | praestitutum P^aVLU | e *om.* PVL^aU 25 quaeratur *F* | in commodato] immodato VU^a, in mandato L^a, *inc.* P^a 26 uariarum] reg P^a 28 durare] dare *V*, *def.* P^a 29 retulit *VLU*, *def.* P^a | uenditionem] donationem F^1 30 si'b' tibi F^b | data] PU^b, datam FLU^a | non *om.* P^a 33 rem *om.* U^a, *inc.* P^a | et *om.* P^aL^a?

rauit, interdum dicendum est totum a muliere repetendum, quasi locupletior ex ea in so-
lidum facta sit: ut puta si emit quidem[1] rem mulier et debebat pecuniam, maritus autem
8 a uenditore eam liberauit: quid enim interest, creditori soluat an uenditori? [2]Uxori quis
donauit seruum ita, ut eum intra annum manumitteret: an, si mulier non obtemperet uo-
luntati, constitutio diui Marci imponat ei libertatem, si uir *uel* uiuit uel etiam diem suum
obierit? et ait Papinianus, cum Sabini sit sententia recepta, *q*ui putat tunc fieri seruum
eius cui donatur, cum coeperit libertas imponi ideoque nec si uelit mulier post exactum
tempus possit manumittere, recte dici non esse constitutioni locum nec uoluntatem mariti
posse constitutioni locum facere, cum proprium seruum possit manumittere: quae sententia
mihi quoque probatur, quia uenditor siue donator non sibi uult legem imponi nec potest,
sed ei qui accepit: dominio igitur penes se remanente nequaquam effectum habebit con-
9 stitutio. [2]Manumissionis causa donatio facta ualet, licet non hoc agatur, ut statim ad liber-
tatem, sed quandoque perducatur. proinde si, ut post certum tempus manumittat, uxori
suae tradidit, tunc demum eius fiet, cum tempore impleto manumittere coeperit: quare
antea manumittendo nihil agit. nam et illud sciendum est: si uxori quis suae donauerit,
ut intra annum manumittat, deinde non manumiserit ea intra annum, postea manumittendo
nihil agit.
8 GAIUS libro undecimo ad edictum prouinciale. Si, antequam seruus manumittatur, morte S*
aut diuortio solutum fuerit matrimonium, resoluitur donatio: inesse enim condicio dona-
tioni uidetur, ut manente matrimonio manumittatur.
9 ULPIANUS libro trigesimo secundo ad Sabinum. Si eum uxori donet maritus, qui eius S
erat condicionis, ne umquam ad libertatem perduci ‖ possit, dicendum est omnino nihil agi f. 339
1 hac donatione. Si pecunia accepta mulier manumiserit uel operas ei imposuerit, B. 30, 1, 9
ait Iulianus operas quidem eam licito iure imposituram et tenere obligationem nec uideri
mulierem ex re uiri locupletiorem fieri, cum eas libertus promittat: quod si pretium ob
manumissionem acceperit mulier et sic manumiserit, si quidem ex peculio suo dedit, num-
mos mariti manere, si uero alius pro eo dedit, fient nummi mulieris: quae sententia recte
2 se habet. Inter uirum et uxorem mortis causa donationes receptae sunt,
10 GAIUS libro undecimo ad edictum prouinciale. quia in hoc tempus excurrit B. 30, 1, 10 S*
donationis euentus, quo uir et uxor esse desinunt.
11 ULPIANUS libro trigesimo secundo ad Sabinum. Sed interim res non statim B. 30, 1, 11 S
fiunt eius cui donatae sunt, sed tunc demum, cum mors insecuta est: medio igitur tem-
1 pore dominium remanet apud eum qui donauit. Sed quod dicitur mortis causa donationem
inter uirum et uxorem ualere, ita uerum est, ut non solum ea donatio ualeat secundum
Iulianum, quae hoc animo fit, ut tunc res fiat uxoris uel mariti, cum mors insequetur, sed
2 omnis mortis causa donatio. Quando itaque non retro agatur donatio, emergunt uitia, ut
Marcellus animaduertit in specie huiusmodi. maritus uxori mortis causa donatum uoluit:
interposuit mulier filium familias, qui a marito acciperet eique traderet: deinde, cum

F[*P*(*VLU*)]

---

[1] pridem? [2] § 9 *collocanda ante* § 8

---

2 rem *om.* *PVLU* | debebat] F^1P, debeat F^2LU 3 uxoris P^aU^a 4 manumitteret] manumittere et P^a, manumitteret et L^aU 5 uel uiuit] uel uel uiuit *F* 6 qui] cui $FP^aL^aU^a$ 7 donaretur *PVLU* 8 recte dici non esse constitutioni locum *om.* *PL*, recte ... 9 manumittere *om.* U^a 8 uoluntate PV^aL 9 quae] nec uoluntate m. p. c. l. facere que P^a 10 potest] F^1, possit F^2PVLU 11 sed ei *om.* *P* | accipit PU^a 12 ad] a P^a 13 producatur *PVLU* | si ut] ut L^a, si U^a, ut si $P^aVL^bU^b$ 14 sue et tradidit PVU^a 15 ait *P* 16 inter *P* 17 nohil P^a | agit] *FVLU*, ad agit *P*, agi *Taur.* 19 aut] ac *P*, a *V*, *inc.* L^a 22 'nihil' omnino nihil F^2 | agit *P*, agi *L* 24 operam *P* | imposituram] posituram P^a | tenere] tere *P*, terre *V*, *inc.* L^aU^a | oblationem P^aU^a 25 promittit *P* | ob *om.* P^a 26 manumisit *P* 27 si'n' uero F^b | fiet nummos $P^aV^aL^aU^a$?, fieri nummos P^bU^b | sententie P^aU^a?, *inc.* L^a 28 donationis P^aU^a 29 ad ed. prouincialem *P*, ad plauč *U* 31 iulianus *P* 32 donatae] donat P^a, dote *V* 33 qui] quod P^a 38 eique traderet] *quasi esset* eique (maritus) tradiderit *uertunt Graeci:* ἐὰν θέλοντός μου θανάτου αἰτίᾳ δωρήσασθαι τῇ γαμετῇ μου παρεμβάλῃ ὑπεξούσιον ἢ δοῦλον (*cf.* § 6) καὶ παράσχω αὐτῷ *B* (*Tipuc.*)

moritur maritus, pater familias inuenitur: an ualeat traditio? et ait consequens esse dici
traditionem ualere, quia sui iuris effectus est eo tempore, ad quod traditio redigitur, id
3 est cum maritus moriebatur. Idem ait: placuisse scio Sabinianis, si filiae familias uxori
maritus tradet, donationem eius cum omni suo emolumento fieri, si uiuo adhuc marito sui
4 iuris fuerit effecta. quod et Iulianus libro septimo decimo digestorum probat. Proinde et
si uxor marito filio familias mortis causa tradat et is[1] sui iuris effectus sit, sine dubio
5 dicemus ipsius fieri. Per contrarium quoque si uxor donauerit mortis causa patri familias
marito et mortis eius tempore filius familias inueniatur, patri erit nunc emolumentum
6 quaesitum. Consequenter Scaeuola apud Marcellum notat, si seruum interposuit mulier, ut
ei tradatur mortis causa, isque adhuc seruus dederit mulieri, deinde mortis tempore liber
7 inueniatur, tantundem esse dicendum. Idem Marcellus tractat, si is qui interpositus est,
posteaquam dederit mulieri, decesserit uiuo adhuc donatore, donationem euanescere, quia
debeat aliquo momento interposito[2] fieri et sic ad mulierem transire: quod ita procedit, si
ea cui donabatur eum interposuit, non is qui donabat. porro si a marito interpositus est,
et res ipsius statim facta est et, si ante mortem mariti tradiderit et decesserit, traditio eius
8 egit aliquid, ut tamen haec traditio pendeat, donec mors sequatur. Si uxor rem Titio
dederit, ut is marito mortis causa traderet eaque defuncta inuitis heredibus eius Titius
marito dederit, interest, utrum a muliere sit interpositus Titius an uero a marito cui do-
nabatur: si a muliere interpositus est, obligabit se condictione, si marito tradiderit, si
autem a marito sit interpositus, mortua muliere confestim fundus efficietur eius quem ma-
9 ritus interposuit et actionem ipse maritus cum eo habebit. Si uxor rem, quam a marito
suo mortis causa acceperat, uiuo eo alii tradiderit, nihil agitur ea traditione, quia non ante
ultimum uitae tempus mulieris fuit. plane in quibus casibus placeat retro agi donationem,
10 etiam sequens traditio a muliere facta in pendenti habebitur. Si maritus uxori donauerit
mortis causa eaque diuerterit, an dissoluatur donatio? Iulianus scripsit infirmari donationem
11 nec impendere[3]. Idem ait, si diuortii causa facta sit donatio, ualere:
12 PAULUS libro septimo ad Sabinum. quae tamen sub ipso diuortii tempore, B. 30, 1, 12 S
non quae ex cogitatione quandoque futuri diuortii fiant:
13 ULPIANUS libro trigesimo secundo ad Sabinum. sed si mors sit insecuta, non B. 30, 1, 13 S
1 uideri factas res mulieris, quia donatio in alium casum facta est. Proinde et si mortis
causa uxori donauerit et || deportationem passus est, an donatio ualeat, uideamus. et alias L 339'
placet in casum deportationis donationem factam ualere, quemadmodum in causam[4] di-
uortii. cum igitur[5] deportatione matrimonium minime dissoluatur et nihil uitium mulieris
incurrit, humanum est donationem, quae mortis causa ab initio facta est, tali exilio sub-
secuto confirmari, tamquam si mortuo marito rata habebatur, ita tamen, ut non adimatur
licentia marito eam reuocare, quia et mors eius exspectanda est, ut tunc plenissimam ha-
beat firmitatem, quando ab hac luce fuerit subtractus, *siue* reuersus siue adhuc in poena
2 constitutus. Cum quis acceperit, ut in suo aedificet, condici ei id non potest, quia magis
donari ei uidetur: quae sententia Neratii quoque fuit: ait enim datum ad uillam extruen-

F[*P*(*VLU*)]

---

[1] uiua adhuc uxore *ins.* [2] interpositi (*Sc. Gentilis*)? [3] impendere] iam pendere?
[4] casum? [5] *compilatores, quorum haec sunt, certe* autem *scribere debebant*

---

1 maritus 'fiat' pater familias F^b | dicit P^a, *om.* *L*, traditio ... dici *om.* U' 2 eo tempore ... id est *om.* *PV*?L^aU^a | ad quod] id quod F^1 3 moriebatur ... 4 maritus *om.* F^1 3 sabinianis si filiae familias] sabinia • filie P^a, *inc.* L^aU^a 4 tradet ... 7 mortis causa *om.* P^aL^a *similiterque* VU^a 8 patris P^a 13 et *om.* P^a 14 donabitur P^a | dotabat P^a | marito] maritus P^a 15 et res ipsius statim facta est *om.* PLU^a | ante] ante post P^a 16 uxor rem] uxorem P^aU^3, *inc.* L^a 17 maritus P^a | eaque] eque *V*, heque L^a, *inc.* P^aU^a | inuitus *P* 18 uero *om.* *P* 19 interpositum P^a | obligauit *PU* 20 efficietur eius quem] ecietur usquod L^a, emetur eiusque *V*, adicietur ei quem $PV^bL'U^b$, *inc.* U^a 21 et *om.* P^a | eo *om.* P^a | uxor rem] uxorem P^aL^a 24 impendenti *F* | si maritus *om.* F^1 25 diuertit *P* | scribit *PVLU* 26 diuorcia P^a 27 diuortis P^a, diuorcit L^a 29 mor's' sit F^2 32 causa PVU^b, *def.* U^a 33 uitium] inicium P^a 36 eius *om.* P^aV 37 luce] lite P^a | siue reu.] U^3, si reu. FP^aVL, reu. U^a 38 quia] qua $P^aL^aU^a$ 39 donare PLU^b | sententi'a' F^2 | extruendum P^a

dam uel agrum serendum, quod alioquin facturus non erat is qui accepit, in speciem donationis cadere. ergo inter uirum et uxorem hae erunt interdictae.

14 PAULUS libro septuagesimo primo ad edictum. Quod si uir uxori, cuius aedes [B. 30, 1, 14 *E] incendio consumptae sunt, ad refectionem earum pecuniam donauerit, ualet donatio in tantum, in quantum aedificii extructio postulat.

15 ULPIANUS libro trigesimo secundo ad Sabinum. Ex annuo uel menstruo, [B. 30, 1, 15 S] quod uxori maritus praestat, tunc quod superest reuocabitur, si satis immodicum est, id
1 est supra uires dotis. Si maritus uxori pecuniam donauerit eaque usuras ex donata pecunia perceperit, lucrabitur. haec ita Iulianus in marito libro octauo decimo digestorum scribit.

16 TRYFONINUS libro decimo disputationum. Quid ergo si ex centum, quae uir uxori do- *P nauit, quinquaginta apud debitorem ex his[1] perierint et alia quinquaginta duplicata usuris uxor habet? non plus quinquaginta eius donationis nomine maritus ab ea consequetur.

17 ULPIANUS libro trigesimo secundo ad Sabinum. De fructibus quoque uidea- [B. 30, 1, 16 S] mus, si ex fructibus praediorum quae donata sunt locupletata sit, an in causam donationis
1 cadant. et Iulianus significat fructus quoque ut usuras licitam habere donationem. Sed si quid seruus donatus adquisiit, ad eum qui donauit pertinebit.

18 POMPONIUS libro quarto ex uariis lectionibus. Si uir uxoris aut uxor uiri [B. 30, 1, 17 *E] seruis aut uestimentis usus uel usa fuerit uel in aedibus eius gratis habitauerit, ualet donatio.

19 ULPIANUS libro trigesimo secundo ad Sabinum. Si uxor filio donauerit ser- [B. 30, 1, 18 S] uum[2], qui in patris mariti sit potestate, deinde is seruus ancillam acceperit, dominium mulieri quaeretur: nec interesse Iulianus ait, ex cuius pecunia haec ancilla empta sit, quia nec ex re sua quicquam adquiri potest per eum qui donatur ei cui donatur: hoc enim
1 bonae fidei possessoribus concessum est, uirum autem scientem alienum possidere. Idem quaerit, si ex re mariti ea ancilla comparata fuerit, an aduersus agentem mulierem de dote maritus pretium possit per exceptionem retinere. et dicendum est posse maritum et exceptionem habere, si dos ab eo petetur, secundum Marcelli sententiam et, si soluerit, secundum Iulianum condicere posse.

20 IAUOLENUS libro undecimo epistularum. Si is seruus, qui uxori mortis causa [B. 30, 1, 19 *E] donatus est, prius quam uir decederet stipulatus est, in pendenti puto esse causam obligationis, donec uir aut moriatur aut suspicione mortis, propter quam donauit, liberetur: quidquid autem eorum inciderit, quod donationem aut peremat aut confirmet, id quoque causam stipulationis aut confirmabit aut resoluet.

21 ULPIANUS libro trigesimo secundo ad Sabinum. Si quis pro uxore sua uecti- [B. 30, 1, 20 S] gal, quod in itinere praestari solet, soluisset, an quasi locupletiore ea facta exactio fiat, an uero nulla sit donatio? et magis puto non interdictum hoc, maxime si ipsius causa profecta est. nam et Papinianus libro quarto responsorum scripsit uecturas [cf. Pap. 28, 4, 26, 3] uxoris et ministeriorum eius uirum itineris sui causa datas repetere non posse: iter autem fuisse uidetur uiri causa et cum uxor ad uirum peruenit. nec interesse, an aliquid de uecturis in contrahendo matrimonio conuenerit: non enim ‖ donat, qui necessariis oneribus f. 340 succurrit[3]. ergo et si consensu mariti profecta est mulier propter suas necessarias causas

F[P(VL, cuius pars antiqua deficit u. 3 in edictum, *U)]*

---

[1] ex his] eius? [2] donauerit seruum filio? [3] occurrit?

---

2 hae *om.* *PLU* | interducte *P*ᵃ 3 libro xi *P* 4 eorum *P* | 'd'ualet *F*ᵇ 5 in quantum] quantum *P*ᵃ 6 menstuo *P* 7 es't' id est *F*², est idem *P* 9 lucrauitur *F*¹ 10 uir *om.* *P*ᵃ 11 ex his perierint] haec perierint *P*ᵃ?, perierint ex his *P*ᵇ | usuris] uxoris *FP*ᵃ*V*ᵃ*U*ᵃ, *om.* *P*ᵇ*V*ᵇ*U*ᵇ 14 locupleta *P*ᵃ*U*ᵃ | causa *PVU* 15 u'su'ras *F*ᵇ, usurus *U*ᵃ 16 quid] quis *P*ᵃ*U* 18 seruus *P*ᵃ*V* | aedibus] heredibus *P*ᵃ 19 seruus *P*ᵃ 20 maritis *P*ᵃ, maritiue *P*ᵇ 21 queritur *PU*, quereretur *V* 24 mulierem] *P*ᵇ*V*ᵇ*U*, mulier *FP*ᵃ*V*ᵃ 25 retinere ... et exceptionem *om.* *P*ᵃ 26 petetur *F nec quicquam mutatum* 28 uxoris *P*ᵃ 29 peto *P*ᵃ 31 comfirmet (*sic*) ... 32 stipul. aut *suppl.* *F*² 32 confirmauit *FU*ᵃ 34 in *om.* *P*ᵃ*U*ᵃ | locupletiore ea facta] *U*ᵇ, locupletior esse ea facta *F*, locupletior esset facta *P*, locupleciore ea esset ex ea facta *U*ᵃ 36 profecta 'e'st *F*ᵇ | libro 'octauo' quarto *F*² 38 nec] ne *P*ᵃ | de euecturis *P*ᵃ

1 et aliquid maritus expensarum nomine ei praestiterit, hoc reuocandum non est. Si uxor uiro dotem promiserit et dotis usuras, sine dubio dicendum est peti usuras posse, quia non est ista donatio, cum pro oneribus matrimonii petantur. quid tamen, si maritus uxori petitionem earum remiserit? eadem erit quaestio, an donatio sit illicita: et Iulianus hoc diceret: quod uerum est. plane si conuenerat, uti se mulier pasceret suosque homines[1] idcirco passus est eam dote sua frui, ut se suosque aleret, expeditum erit: puto enim non posse ab ea peti quasi donatum, quod compensatum est.

22 IDEM libro tertio ad Sabinum. Uxori suae quis mortis causa seruum donauit [B. 30, 1, 21] S* eumque cum libertate heredem scripsit: an ualeat institutio, quaeritur. et puto, si hoc animo eum scripsit heredem, quod donationis se dixit paenituisse, ualere institutionem et necessarium heredem domino seruum fieri: ceterum si, posteaquam heredem instituit, donauit, donatio praeualebit, uel si ante donauit, non tamen adimendi animo libertatem adscripsit.

23 IDEM libro sexto ad Sabinum. Papinianus recte putabat orationem diui Se- [B. 30, 1, 22] S* ueri ad rerum donationem pertinere: denique si stipulanti spopondisset uxori suae, non putabat conueniri posse heredem mariti, licet durante uoluntate maritus decesserit.

24 PAULUS libro septimo ad Sabinum. Si inter extraneos facta sit donatio et [B. 30, 1, 23] S antequam per tempus legitimum dominium fuerit adquisitum, coierint, uel contra si inter uirum et uxorem facta sit donatio et ante impletum tempus supradictum solutum sit matrimonium, nihilo minus procedere temporis suffragium constat, quia altero modo sine uitio tradita est possessio, altero quod fuerit uitium, amotum sit.

25 TERENTIUS CLEMENS libro quinto ad legem Iuliam et Papiam. Sed et si [B. 30, 1, 24] *E constante matrimonio res aliena uxori a marito donata fuerit, dicendum est confestim ad usucapionem eius uxorem admitti, quia et si non[2] mortis causa donauerat ei, non impediretur usucapio. nam ius constitutum ad eas donationes pertinet, ex quibus et locupletior mulier et pauperior maritus in suis rebus fit: itaque licet mortis causa donatio[3] interueniat, quasi inter extraneas personas fieri intellegenda est in ea re, quae quia aliena est usucapi potest.

26 PAULUS libro septimo ad Sabinum. Si eum, qui mihi uendiderit, iusserim [B. 30, 1, 25] S eam rem uxori meae donationis causa dare et is possessionem iussu meo tradiderit, liberatus erit, quia, licet illa iure ciuili possidere non intellegatur, certe tamen uenditor nihil
1 habet quod tradat. Ex quibus causis inter uirum et uxorem concessae sunt donationes, ex isdem et inter socerum et generum nurumue concessas Neratius ait. ergo socer genero mortis uel diuortii causa donabit, sed et gener socero mortis suae uel diuortii causa.

27 MODESTINUS libro septimo regularum. Inter eos, qui matrimonio coituri sunt, [B. 30, 1, 26] *E ante nuptias donatio facta iure consistit, etiamsi eodem die nuptiae fuerint consecutae.

28 PAULUS libro septimo ad Sabinum. Si id quod donatum sit perierit uel con- [B. 30, 1, 27] S sumptum sit, eius qui dedit est detrimentum, merito, quia manet res eius qui dedit suam-
1 que rem perdit. Si quid in pueros ex ancillis dotalibus natos maritus inpenderit aut in doctrinam aut alimenta, non seruatur marito, quia ipse ministeriis eorum utitur: sed illud seruatur quod nutrici datum est ad educendum, quia pro capite quid dedisset, quemad-
2 modum si a praedonibus redemisset seruos dotales. Si quas serui operas[4] uiri uxori praestiterint uel contra, magis placuit, nullam habendam earum rationem: et sane non amare

F[P(VU)]

---

[1] et *ins.* [2] non *del.* (*Cuiacius*) [3] non *ins.* (*Cuiacius*) [4] operas serui (*similiter edd.*)?

1 et] et si P | praestitit PV | non *om.* P^a 4 illicita] illata V, *inc.* P^a 5 homines] immines F^1 9 si hoc] et hoc P^a 10 se dixit paenituisse 'd' F^b: εἰ εἴπω μεταμελεῖσθαι B (*Tipuc.*) 12 adscripsit] scripsit PVU 15 si *om.* P^a 16 posset P^a | mariti] maritus F^a 18 coierunt P, cogerint U^a 21 quod] qui U^a, *inc.* P^a 24 donauerat] F^1 *cum* B (*Tipuc.*): εἴτε θανάτου αἰτίᾳ εἴτε ἁπλῶς δωρήσομαι, donaretur F^2PU, conaretur V 25 et locupletior] locupl. P 27 intellegendum P | quia] qui P^a, qua U^a 29 iusserit meam P^aU^a 31 certa F^1 32 ex isdem] exinde P 34 donauit FP^aV | sed et] se et P | mortis suae] mortisue U, mortis P 38 qui dedit] quidem dit P^a 39 ancillas F

nec ta*m*quam inter infestos ius prohibitae donationis tractandum est, sed ut inter coniunctos
3 maximo affectu et solam inopiam timentes. Si ex decem donatis sibi mulier seruum
emerit et is quinque sit, | quinque petenda esse apud Plautium placuit, quemadmodum, si f. 340'
mortuus est, nihil peteretur: si uero quindecim dignus sit, non plus quam decem potest
4 peti, quoniam eatenus donator pauperior factus esset. Quod si ex decem duos seru*o*s emerit
et eorum alter mortuus sit, alter decem dignus sit, [1]solet quaeri. et plerique et Pomponius
interesse putant, utrum uno pretio uenierint an diuersis: si uno, tota decem petenda, quem-
admodum si una res empta deterior facta est, uel grex uel carrucha et aliqua pars inde
5 perisset: si diuersis, hoc solum petend*u*m, quanti sit emptus qui superest. Iulianum
putasse Pomponius refert, si quid per eum seruum, quem ex nummis a marito donatis
mulier[2] adquisisset (forte legatum, hereditatem) aut partus editus esset, eo quoque nomine
6 petitionem faciendam esse. Illud constat, si, antequam a uiro annuum acciperet, mulier
ipsa de suo aut etiam mutuata impenderit, uideri tantum iam ex annuo consumptum.
7 Illud recte dictum Celsus ait: si dotis usuras annuas uxor stipulata sit, licet ei non de-
beantur, quia tamen quasi de annuo conuenerit, peti quidem dotis iudicio non possunt,
compensari autem possunt: idem ergo dicemus in qualibet pactione annui nomine facta.

29 Pomponius libro quarto decimo ad Sabinum. Si mulier ex pecunia donata [B. 30, 1, 28 S
emptum seruum uendidisset et alium emisset, posteriorem periculo mulieris esse Fulcinius
1 scripsit: quod non est uerum, licet non ex re mariti emptus sit. Si uir uxori lanam do-
nauit et ex ea[3] lana uestimenta sibi confecit, uxoris esse uestimenta Labeo ait:

30 Gaius libro undecimo ad edictum prouinciale. utilem tamen uiro competere. S*

31 Pomponius libro quarto decimo ad Sabinum. Sed si uir lana sua uestimen- [B. 30, 1, 29 S
tum mulieri confecerit, quamuis id uxori confe*c*tum fuerit et uxoris cura, tamen uiri esse
neque impedire[4], quod in ea re uxor tamquam lanipendia fuerit et uiri negotium procurar*it*.
1 Si uxor lana sua, operis ancillarum uiri, uestimenta sui nomine confecit muliebria, et
uestimenta mulieris esse et pro operis ancillarum uiro praestare nihil debere: sed uiri
nomine uestimenta confecta uirilia uiri esse, ut is lanae uxori praestet pretium: sed si
non uirilia uestim*enta* suo nomine mulier confecit, sed ea uiro donauit, non ualere dona-
tionem, cum illa ualeat, cum[5] uiri nomine confecit: nec umquam operas uiri ancillarum
2 aestimari conuenit. Si uir uxori aream donauerit et uxor in ea insulam aedificauerit, ea
insula sine dubio mariti est, sed eam impensam mulierem seruaturam placet: nam si ma-
3 ritus uindicet insulam, retentionem impensae mulierem facturam. Si duo mancipia fuerint
singula quinis digna, sed utrumque unis quinque donationis causa a uiro mulieri uel contra
uenierint, melius dicetur communia ea esse pro portione pretii nec tandem[6] spectandum
esse, quanti mancipia sint, sed quantum ex pretio donationis causa sit remissum: [7]sine

F [*P(VU)*]

---

[1] quid petendum sit *ins.* [2] emisset (*similiter edd. cum Tipucito:* ἐκ τῶν δωρηθέντων νομισμάτων ἀγορασθεὶς δοῦλος)? [3] ex ea] ea ex ea? [4] neque impedire *del. uel scr.* tamen uiri esse hoc non impedire [5] uirilia *ins.* [6] tam (*Huschke*)? [7] nam *ins.* (*similiter Hal.*)

---

1 tamquam] tamenquam FP^aU^a | inter infestos] interfectos P^a | ut *om.* *PVU* 2 affecto *F* | decem donatis] dotis decem donatis P^a | sibi] sed P^a 3 sit quinque *om.* U^a, *inc.* P^a 4 quam *om.* *P* 5 seruus F 6 decem] quindecim *uertunt B* (*Tipuc.*) 7 an diuersis] aduersus *V*, *inc.* P^a 8 est] *FPU*, esset *Taur.* | carrucha et] carrum haec P^aVU^a, carrum et U^b | inde perisset] indisperisse P^a 9 si *om.* P^aU^a | petendam FP^aU^a 11 hered.] uel hered. *P* | aut partus] autem parte P^a 12 esse fac. *PU* | annu'a'um F^b, annum P^a 13 de *om.* P^a 18 emptus P^a | fultinius P^a, fulcinus *V* 20 ex ea] ea P^aV, ex P^b: ἐὰν ἐκ τῆς δωρηθείσης αὐτῇ ἐρέας ἡ γυνὴ ποιήσῃ ἑαυτῇ ἱμάτια *B* (*Tipuc.*) 22 libro xu *P* 23 id *om.* P^a | confectum] comfetum *F* | essent P^aVU 24 procurarit] *Hal.*, procuraret *FPU* 25 sui nom. c. m. et uestimenta *om.* P^a | nomin'o'e F^b 26 et pro] pro P^a | praestari *PU* 27 essent P^a, esset VU^a | si *om.* P^aVU^a 28 uestima *F* | nomine's' F^b 29 illa] ancilla P^aVU^a 30 conuenerit P^a | aedificauerit ea insula *om.* P^a 33 dignas P^aU^b, *def.* U^a | unis quinque] unusquisque VU^b, unis quinis P^b, *inc.* P^a, *def.* U^a 35 quanti] a quanti P^a | causa'r' sit F^b

4 dubio licet a uiro uel uxore minoris emere, si non sit animus donandi. Si uir uxori uel contra quid uendiderit uero pretio et donationis causa paciscantur, ne quid uenditor ob eam rem praestet, uidendum est, quid de[1] ea uenditione agatur, utrum res uenierit et totum negotium ualeat, an uero ut ea sola pactio irrita sit, quemadmodum irrita esset, si post contractam emptionem nouo consilio inito id pacti fuisset actum[2]. et uerius est
5 pactum dumtaxat irritum esse. Idem dicemus, si donationis causa pacti sint, ne fugitiuum
6 aut erronem praestent, id est integras esse actiones aedilicias et ex empto. Quod uir uxori in diem debet, sine metu donationis praesens soluere potest, quamuis commodum temporis
7 retenta[3] pecunia sentire potuerit. Quod legaturus mihi aut hereditatis nomine relicturus es, potes rogatus a me uxori meae relinquere et non uidetur ea esse donatio, quia nihil ex bonis meis deminuitur: in quo maxime maiores donanti succurrisse Proculus ait, ne
8 amore alterius alter despoliaretur, non quasi maliuolos[4], ne alter locupletior fieret. Si uir uxori munus ‖ immodicum calendis Martiis aut natali die dedisset, donatio est: sed si[5] f. 341
9 impensas, quas faceret mulier, quo honestius se tueretur, contra est. Non uidetur locupletior facta esse mulier, si aut in opsonio aut in unguentis aut in cibariis familiae do-
10 natam sibi pecuniam impenderit. Quae uir cibaria uxoris familiae iumentisue praestiterit, quae in usu communi erant, non condicentur: quod si familiam domesticam uxoris aut uenaliciam pauit, contra puto obseruari debere.

32 ULPIANUS libro trigesimo tertio ad Sabinum. Cum hic status esset dona- B. 30, 1, 30 S tionum inter uirum et uxorem, quem antea rettulimus, imperator noster Antoninus Augustus ante excessum diui Seueri patris sui oratione in senatu habita auctor fuit senatui censendi Fuluio Aemiliano et Nummio Albino consulibus[6], ut aliquid laxaret ex iuris rigore.
1 Oratio autem imperatoris nostri de confirmandis donationibus non solum ad ea pertinet, quae nomine uxoris a uiro comparata sunt, sed ad omnes donationes inter uirum et uxorem factas, ut[7] et ipso iure res fiant eius cui donatae sunt et obligatio sit ciuilis et de Falcidia ubi possit locum habere tractandum sit: cui locum ita fore opinor, quasi testa-
2 mento sit confirmatum quod donatum est. Ait oratio 'fas esse eum quidem qui donauit[8] 'paenitere: heredem uero eripere forsitan aduersus uoluntatem supremam eius qui dona-
3 'uerit durum et auarum esse'. Paenitentiam accipere debemus supremam. proinde si uxori donauit, deinde eum paenituit, mox desiit paenitere, dicendum est donationem ualere, ut supremum eius spectemus iudicium, quemadmodum circa fideicommissa solemus, uel in legatis cum de doli exceptione opposita tractamus, ut sit ambulatoria uoluntas
4 eius usque ad uitae supremum exitum. Sed ubi semel donatorem paenituit, etiam heredi reuocandi potestatem tribuimus, si appareat defunctum euidenter reuocasse uoluntatem:
5 quod si in obscuro sit, procliuior esse debet iudex ad comprobandam donationem. Si maritus ea quae donauerit pignori dederit, utique eum paenituisse dicemus, licet dominium retinuit. quid tamen, si hoc animo fuit, ut uellet adhuc donatum? finge in possessionem precariam mulierem remansisse paratamque esse satisfacere creditori. dicendum

F[P(VU)]

[1] de *del.* (*Hal.: male gem.*) [2] fuissent (*del.* actum)? [3] repraesentata? [4] maliuolo? [5] fecisset *ins.* [6] *anno p. C. 206* [7] moriente eo qui donauit *ins.* [8] posse *ins.*

2 quid] quod P^a | et *om.* P^a 4 irritam esset P^a 5 pacti] pactum *PVU* 7 praestet P^aV, praestaret U^b, *inc.* U^a | id est] idem P^a, ideo P^b | integra *F*(*suppl. f*) P^a, integram U^a | actiones … 8 praesens *om.* P^aVU^a 8 sine'd' metu F^b | prae'stent id est integra esse' sens soluere F^b 9 legaturus] P^bU, legaturius FP^a, legatus *V* 11 ne] nec P^a 13 munus] minus P^aV | donatio 'sed' est F^b, donationem P^aU^a 14 tueretur] FV^a, haberetur P^aU, haberet P^bV^b 15 aut in ops.] autem in ops. P^a | in ciuariis *F*, cibariis *P* 16 ciuaria *F* 19 status esset don.] statuisset donationem P^aU 20 quem] quam *PU* 22 fluuio F^1PVU^a 23 impp. nn. *P* | de confirm.] det firm. P^a | pertinent P^aU^a 24 qu'a'e F^2, quo *V* 28 paenitē *F* | uero] PU^b, uiro FU^a | suppremam *F*, sumam P^a 29 suppremam *F* 30 uxoris P^a | penitere *F* 32 amuulatoria *F* 33 suppremum *FU* 34 reuocandi] uocandi *P* 35 procliuiore esse U^a, procliuiorem esse P^a, prodiuiore *V* | dationem *P* 36 dederit] derit P^a | penituisse *F* | dominum *P* 38 pr'a'ecariamulierem F^2 | paratamquae *F* | creditori 'creditori' F^2, conditori U^a

est donationem ualere: nam[1] si ab initio ei rem obligatam hoc animo donasset, dicerem uim habere donationem, ut parata satisfacere mulier haberet doli exceptionem: quin immo et si satisfecisset, potuisse eam per doli exceptionem consequi, ut sibi manden-
6 tur actiones. Si donator seruus fuerit effectus priuati, dicendum est non impletam, sed peremptam donationem, quamuis morti seruitus comparetur: proinde et si ipsa in serui-
7 tutem redigatur cui donatum est, extincta erit donatio. Si maritus uxori donauerit et mortem sibi ob sceleris conscientiam consciuerit uel etiam post mortem memoria eius damnata sit, reuocabitur donatio: quamuis ea quae aliis donauerit ualeant, si non mortis
8 causa donauit. Si miles uxori donauerit de castrensibus bonis et fuerit damnatus, quia permissum est ei de his testari (si modo impetrauit ut testetur cum damnaretur), donatio
9 ualebit: nam et mortis causa donare poterit, cui testari permissum est. Quod ait oratio 'consumpsisse', sic accipere debemus, ne is, qui donationem accepit, locupletior factus sit: ceterum si factus est, orationis beneficium locum habebit. sed et si non sit factus locupletior, dederit tamen tantam quantitatem eaque exstet, dicendum est, si is decessit, qui factus est locupletior, posse repetere id quod dedit nec compensare id quod consumpsit,
10 quamuis diuortio secuto haec compensatio locum habeat. Si diuortium post donationem intercessit aut prior decesserit qui donum accepit, ueteri iuri statur, hoc est, si maritus uxori donatum uult, ualeat[2] donatio, quod si non uult, exstinguitur: plerique enim cum
11 bona gratia discedunt, plerique cum ira sui animi et offensa. Quid ergo, si diuortium factum est, deinde matrimonium restauratur, et in diuortio uel mu||tata est uoluntas uel f. 341′
eadem durauit, restaurato tamen matrimonio et uoluntate donatoris reconciliata an donatio
12 duret, si constante matrimonio donator decesserit? et potest defendi ualere. Quod si diuortium non intercesserit, sed friuusculum, profecto ualebit donatio, si friuusculum quieuit.
13 Si mulier et maritus diu seorsum quidem habitauerint, sed honorem inuicem matrimonii[3] habebant (quod scimus interdum et inter consulares personas subsecutum), puto donationes non ualere, quasi durauerint nuptiae: non enim coitus matrimonium facit, sed maritalis
14 affectio: si tamen donator prior decesserit, tunc donatio ualebit. Si ambo ab hostibus capti sint et qui donauit et cui donatum est, quid dicimus? et prius illud uolo tractare. oratio, si ante mors contigerit ei cui donatum est, nullius momenti donationem esse uoluit: ergo si ambo decesserint, quid dicemus, naufragio forte uel ruina uel incendio? et si quidem possit apparere, quis ante spiritum posuit, expedita est quaestio: sin uero non appareat, difficilis quaestio est. et magis puto donationem ualuisse et his ex uerbis orationis defendimus: ait enim oratio 'si prior uita decesserit qui donatum accepit': non uidetur autem prior uita decessisse qui donatum accepit, cum simul decesserint. proinde rectissime dicetur utrasque donationes ualere, si forte inuicem donationibus factis simul decesserint, quia neuter alteri superuixerit, licet de commorientibus oratio non senserit: sed cum neuter

F[*P*(*VU*)]

---

[1] et *ins.* [2] ualet (*edd.*)? [3] sibi *ins.* (cώzoycι δὲ τὴν γαμικὴν διάθεcιν *Tipuc.*)

1 dicere *VU*^{a}, *inc.* P^a 4 actionem P^a, ac nationes *V* | seruus fuerit effectus priuati] ἐὰν ... ἰδιωτικῶc καταδουλωθῇ *B* (*Tipuc.*) 6 ex-t'r'incta F^b | erit 'si donatio' si maritus F^2 7 memoriam P^a 9 et fuerit damnatus] καταδικαcθῇ θανάτου *B* (*Tipuc.*) 10 ei] eis *VU*, *inc.* P^a | imperauit P^aV 11 ualeuit F^1 | oratio] horum P^a 12 sic] si *P* 14 exstet] P^bVU^b *cum B* (*Tipuc.*): καὶ ἐὰν αὐτὴ (uxor) ἐδωρήcατό μοι καὶ φαίνηται, 'exst'est F^2, exte P^aU^a | qui factus e. l. p. rep. id quod dedit *om.* P^a 15 dederit *V*, *def.* P^a 16 haec] hoc P^a | post *om.* F^1, pot *U* 17 ueteris P^a 21 durauit] donauit P^a | restauratum tamen matrimonium et uoluntas don. rec. F^2, restauratio tamen matrimonium et uoluntas don. rec. P^aVU 23 sed fribusculum *F*: *cf. Isidorus orig.* 9, 7, 26: friuolum est cum eo animo separantur, ut rursum ad se inuicem reuertantur ... proprie autem friuola uocantur fictilia uasa inutilia | profecto u. d. si friuusculum *om.* U^a, profecto u. d. si friuusculum quieuit *om. P*, interuenit, profecto ualebit donacio, si friuusculum recessit *ins.* P^b | si fribisculum *F* | quiebit *F* 24 et *om.* P^a 26 durauerit FP^a, donauerit U^a | maritalis] si maritalis P^a, si mariti uel P^b? 28 sunt *PVU* 29 contingerit P^aU 31 sin] si P^aU 32 difficile P^a | uoluisse P^a, ualuisset *V* | et his ex] et ex P^a, et ex his *V*, et id ex P^b, ex his U^a, et his U^b 36 non senserit] consenserit *VU*, *inc.* P^a

alteri superuixerit, donationes mutuae ualebunt[1]: nam et circa mortis causa donationes
mutuas id erat consequens dicere neutri datam condictionem: locupletes igitur heredes do-
nationibus relinquent. secundum haec si ambo ab hostibus simul capti sint amboque ibi
decesserint non simul, utrum captiuitatis spectamus tempus, ut dicamus donationes ualere,
quasi simul decesserint? an neutram, quia uiuis eis finitum est matrimonium? an specta-
mus, uter prius decesserit, ut in eius persona non ualeat donatio? an uter rediit, ut eius
ualeat? mea tamen fert opinio, ubi non reuerterunt, ut tempus spectandum sit captiuitatis,
15 quasi tunc defecerint: quod si alter redierit, eum uideri superuixisse, quia redit. Qui quas-
dam res ex his quas donauerat legasset, quasdam non, non uidebitur ceteras noluisse ad
uxorem pertinere: plerumque enim antea legat, postea donat: uel alia causa fuit legandi.
16 Oratio non solum uirum et uxorem complectitur, sed etiam ceteros, qui propter matrimo-
nium donare prohibentur: ut puta donat socer nurui uel contra, uel socer genero uel con-
tra, uel consocer consocero qui copulatos matrimonio in potestate habent: nam ex mente
orationis his quoque omnibus permissum est in eundem casum donare. et ita et Papi-
nianus libro quarto responsorum sensit: sic enim scribit: socer nurui [cf. Pap. D. h. t. l. 53 pr.]
uel genero donauit: postea filius eius uel filia constante matrimonio uita decessit: quam-
quam uitium donationis perseueret, tamen, si socer nullam quaestionem donationibus in-
tulit, post mortem eius contra heredes orationis sententia uidetur interuenire: nam quae
ratio donationem prohibuit, eadem beneficium datum implorabit. ut igitur ualeat donatio
ista, Papinianus exigit, ut et filius eius qui donauit ante decesserit, et socer postea durante
17 uoluntate. Si filius familias, qui castrense peculium habet uel quasi castrense, uxori donet,
18 filii personam et mortem spectabimus. Si nurus socero donauerit, mortem nurus et perse-
uerantem in supremam diem uoluntatem spectare nos oportet. quod si socer ante deces-
serit, dicemus exstinctam donationem an, quia maritus uiuit, si uxori suae superuixit, ad-
mittimus uim habere donationem? et si quidem maritus solus socero heres exstitit, quasi
noua donatio potest seruari in maritum collata, ut illa finita sit, alia coeperit: sin uero
19 filius heres patri non est[2], finita erit donatio ratione noua[3]. Si socer nurui nuntium ‖ mi- q. 36 f. 34
serit, donatio erit irrita, quamuis[4] matrimonium concordantibus uiro et uxore secundum
rescriptum imperatoris nostri cum patre comprobatum est: sed quod ad ipsos, inter quos
20 donatio facta est, finitum est matrimonium. Proinde et si duo consoceri inuicem dona-
uerint, idem[5] erit dicendum, si inuitis filiis nuntium remiserint, inter ipsos irritam esse
donationem. in hac autem donatione inter soceros facta mors desideranda est eius qui
donauit constante matrimonio et iure potestatis durante: idemque et in his qui sunt in
21 eorum potestate. Si consocer consocero donauerit et alter eorum uel uterque copulatos
emancipauerit, debet dici donationem ad orationem non pertinere et ideo infirmari dona-
22 tionem. Si sponsus sponsae donauerit in tempus matrimonii collata donatione, quamuis
inter uirum et uxorem donatio non uideatur facta et uerba orationis minus sufficiant, tamen
F[*P*(*VU*)]

---

[1] sed cum neuter alteri superuixerit donationes mutuae ualebunt *del.* (*Krueger*) [2] uel ex parte tantum est *ins.* [3] ratione noua] nec habet rationem noua? [4] durare *ins.* (*Schulting*) [5] item?

---

1 superuixerit *om. P* 2 mutuas id] mutua sit P^aU^a, mutuas idem U^b 3 haec *om.* P^a | simul capti] capti *PVU* | sint] sunt *PU* 5 neutram] F^1P^b, neutras F^2, neutrum P^aU | est] esse P^a 6 an uter] neuter V^aU^b, an neuter P^b, *inc.* P^aU^a 7 mea] me *V*, ne *U*, *inc.* P^a | reuerterunt] reuertuntur P^a, reuertetur V^a, reuertuntur P^bV^b 9 non non uidebitur (uideuitur F^1) ceteras noluisse] *F cum B* (*Tipuc.*): ΟΥ ΔΟΚΩ ΤΑ ΛΟΙΠΑ ΑΝΑΤΡΕΠΕΙΝ, non uid. cet. noluisse V^a, non uidebitur (uidetur *P*) cet. uoluisse PV^bU 12 uel socer] socer *PV* 13 uel consocer] consocer *PV*, con U^a | qui] quia P^aVU | habet P^a | ex] et P^aVU 14 et ita et] et ita *PVU* 17 perseueret tamen perseueret' tamen F^2 18 contra] distrahere *PU* | uideatur *PU* 19 ratio] oratio *P* | implorauit F^2PU 22 spectauimus F^1, spectamus *U* 23 in supremam diem] in suprema U^a, *inc.* P^a 25 et si] ut si *PVU* 26 noua don.] donatio P^a, don. noua P^b 27 patris *PVU* 28 uxores sec. FP^aU^a 30 facta est] facta P^a 32 donatio P^a, donationes U^a 34 'si' consocer F^2 35 ad orationem non pertinere et (et *om. altero loco*) ideo infirmari donationem *bis* P^a 36 si sponsus] si sponsus si P^a 37 donatio *om.* P^a | uideretur P^aV

donationem dicendum est ad sententiam orationis pertinere, ut, si durauerit uoluntas usque
23 ad mortem, ualeat donatio. Siue autem res fuit quae donata est siue obligatio remissa, potest dici donationem effectum habituram: ut puta uxori acceptum tulit donationis causa quod debeat: potest dici pendere acceptilationem non ipsam, sed effectum eius. et gene-
24 raliter uniuersae donationes, quas impediri diximus, ex oratione ualebunt. Si inter uirum et uxorem societas donationis causa contracta sit, iure uulgato nulla est, nec post decretum senatus emolumentum ea liberalitas, ut actio pro socio constituatur, habere poterit: quae tamen in commune tenuerunt fine praestituto, reuocanda non sunt. idcirco igitur pro socio actio non erit, quia nulla societas est, quae donationis causa interponitur, nec inter ceteros
25 et propter hoc nec inter uirum et uxorem. Idem erit dicendum et si emptio contracta sit
26 donationis causa: nam nulla erit. Plane si minoris res uenierit donationis causa uel postea
27 pretium sit remissum, admittemus donationem ualere ad senatus consultum. Si quis sponsam habuerit, deinde eandem uxorem duxerit cum non liceret, an donationes quasi in sponsalibus factae ualeant, uideamus. et Iulianus tractat hanc quaestionem in [cf. Ulp. D. 23, 1, 9] minore duodecim annis, si in domum quasi mariti inmatura sit deducta: ait enim hanc sponsam esse, etsi uxor non sit. sed est uerius, quod Labeoni uidetur et a nobis et a Papiniano libro decimo quaestionum probatum est, ut, si quidem praecesserint sponsalia, durent, quamuis iam uxorem esse putet qui duxit, si uero non praecesserint, neque sponsalia esse, quoniam non fuerunt, neque nuptias, quod nuptiae esse non potuerunt. ideoque si sponsalia antecesserint, ualet donatio: si minus, nulla est, quia non [Lab. D. h. t. l. 65]
28 quasi ad extraneam, sed quasi ad uxorem fecit et ideo nec oratio locum habebit. Sed si senator libertinam desponderit uel tutor pupillam uel quis alius ex his, qui matrimonium copulare prohibentur, et duxerit, an donatio quasi in sponsalibus facta ualeat? et putem etiam sponsalia inprobanda et quasi ab indignis ea quae donata sunt ablata fisco uindicari.

33 IDEM libro trigesimo sexto ad Sabinum. Si stipulata fuerit mulier annuum, [B. 30, 1, 31] *S* id ex stipulatu petere constante matrimonio non potest. sed si manente matrimonio decessisse maritus proponatur, puto, quia in annuo quoque donatio uertitur, posse dici stipula-
1 tionem confirmari ex senatus consulto. Si uxor marito annuum uersa uice praestiterit, restituetur ei hoc et poterit uindicare id quod exstat: credo poterit et condicere, in quantum locupletior factus est, quia non tam sollemne est annuum, quod maritus uxori pendit
2 et quod uxor marito praestat, immo incongruens est et contra sexus naturam. Et[1] si forte maritus ab uxore stipulatus sit id annuum decesseritque mulier constante matrimonio, dicendum erit ex oratione donationem conualescere.

34 IDEM libro quadragesimo tertio ad Sabinum. Siue uxor marito res donasset [B. 30, 1, 32] *S* isque eas in dotem pro communi filia dedisset, siue post donationem, quam[2] in maritum contulit, uxor passa est eum pro filia in dotem dare, benigne dici || potest, etsi prima do- f. 342' natio nullius momenti est, attamen ex sequenti consensu ualere dotis dationem.

F[*P*(*VU*)]

---

[1] sed (*Ruckerus*)? [2] si uxor marito res donasset isque ... dedisset, si postquam donationem (*u. i.*)?

---

1 durauerit] donauerit $P^a U^a$? 3 accepto PU^b | causa *om.* P^a 4 acceptum lat. P^a, accepto lat. P^b | sed defectum P^a, sed esse effectum *V*, sed affectum U^a 5 donationis *F* 9 actio *om.* $P^a U^a$ 12 donatio P^a, donationes *U* 14 ualeant] ualeamus P^a | tracta'n't F^2 15 si] *om.* $V^a U^a$, cum *P* | sit] sic P^a 16 sed e's't F^2 17 praecesserint] pro....rint P^a 18 processerint P^a 19 quoniam] quod iam $V^a U^b$, quia iam P^b, *inc.* P^a, *def.* U^a | fuerint *P* 20 antecesserunt *PVU* 21 ad uxorem] uxorem P^a | fecit] effecit P^a 22 desponserit *P*, desponsauerit U^b 24 sponsalia] in sponsalia P^a, sponsalibus U^a | donata] *PU*, donatae *FV* 26 id] ad *V*, *def.* P^a | manente] manente in P^a | matrimonio 'non potest' decessisse F^b 29 credo] credi $P^a U$, condi V^a, *om.* $P^b V^b$ | condicere] concedere *V*, *inc.* $P^a U^a$ 30 tam *om.* P^a | quod] qui P^a 33 donationem *om.* P^a 34 siue uxor *seq.*] ἐὰν γυνὴ δωρησαμένη μοι ἀνάσχηται δοῦναί με εἰς προῖκα αὐτὰ τῆς κοινῆς θυγατρός, ἔρρωται ἡ τῆς προικὸς ἐπίδοσις *B* (*Tipuc.*) | uxor marito res] uxor marito $P^a V^a U^a$, res uxor marito $P^b V^b$, uxor marito rem U^b 36 filia in] filiam P^a, filia P^b, filiam in U^a | etsi] si P^a 37 dotis dationem] F^2, dotis donationem *PVU*, *om.* F^1

35 IDEM libro trigesimo quarto ad edictum. Si non secundum legitimam obseruationem diuortium factum sit, donationes post tale diuortium factae nullius momenti sunt, cum non uideatur solutum matrimonium. [B. 30, 1, 33] *S*

36 PAULUS libro trigesimo sexto ad edictum. Si donatae res exstant, etiam uindicari poterunt: sed quia causam possidendi donatio praestitit, nisi reddatur res, aestimatio facienda est iusto pretio cauerique possidenti debebit de euictione simpli, quanti ea
1 res sit: idque etiam Pedio uidetur. Sponsus alienum anulum sponsae muneri misit et post nuptias pro eo suum dedit: quidam et Nerua putant fieri eum mulieris, quia tunc factam donationem confirmare uidetur, non nouam inchoare, quam sententiam ueram esse accepi. [B. 30, 1, 34] *S*

37 IULIANUS libro septimo decimo digestorum. Si mulier dolo fecerit, ne res exstaret sibi a marito donata, uel ad exhibendum uel damni iniuriae cum ea agi poterit, maxime si post diuortium id commiserit. [B. 30, 1, 35] *S*

38 ALFENUS libro tertio digestorum a Paulo epitomatorum. Seruus communis uiri et fratris eius puerum donauit uxori fratris: pro qua parte is seruus qui donasset uiri
1 esset, pro ea parte munus non esse factum mulieris respondit. Idem iuris erit, si ex tribus fratribus unus uxorem haberet et rem communem uxori donasset: nam ex tertia parte mulieris res facta non est, ex duabus autem partibus reliquis, si id scissent fratres aut posteaquam donata esset ratum habuissent, non debere mulierem reddere. [B. 30, 1, 36] *S*

39 IULIANUS libro quinto ex Minicio. Uir uxori pecuniam cum donare uellet, permisit ei, ut a debitore suo stipuletur: illa cum id fecisset, priusquam pecuniam auferret, diuortium fecit: quaero, utrum uir eam summam petere debeat an ea[1] promissione propter donationis causam actio nulla esset. respondi inanem fuisse eam stipulationem. sed si promissor mulieri ignorans soluisset, si quidem pecunia exstat, uindicare eam debitor potest: sed si actiones suas marito praestare paratus est, doli mali exceptione se tuebitur ideoque maritus hanc pecuniam debitoris nomine uindicando consequetur. sed si pecunia non exstat et mulier locupletior facta est, maritus eam petet: intellegitur enim ex re mariti locupletior facta esse mulier, quoniam debitor doli mali exceptione se tueri potest. [B. 30, 1, 37] *S*

40 ULPIANUS libro secundo responsorum. Quod apiscendae dignitatis gratia ab uxore in maritum collatum est, eatenus ratum est, quatenus dignitati supplendae opus est: [B. 30, 1, 38] *S*

41 LICINNIUS RUFINUS libro sexto regularum. nam et imperator Antoninus constituit, ut ad processus uiri uxor ei donare possit. [B. 30, 1, 39] *E

42 GAIUS libro undecimo ad edictum prouinciale. Nuper ex indulgentia principis Antonini recepta est alia causa donationis, quam dicimus honoris causa: ut ecce si uxor uiro lati clauii petenti gratia[2] donet uel ut equestris ordinis fiat uel ludorum gratia. [B. 30, 1, 40] *S**

43 PAULUS libro singulari regularum. Inter uirum et uxorem exilii causa donatio fieri potest. [B. 30, 1, 41] *S*

44 NERATIUS libro quinto membranarum. Si extraneus rem uiri ignorans eius esse ignoranti uxori, ac ne uiro quidem sciente eam suam esse, donauerit, mulier recte eam usucapiet. idemque iuris erit, si is, qui in potestate uiri erat, credens se patrem familias esse uxori patris donauerit. sed si uir rescierit suam rem esse, priusquam usucapiatur, uindicareque eam poterit nec uolet et hoc et mulier nouerit, interrumpetur possessio, quia transiit in causam ab eo factae donationis. ipsius mulieris scientia [B. 30, 1, 42] *Sf*
F[*P*(*VU*)]

[1] ea] ex ea (*edd.*)? [2] uiro lati claui gratia petenti (*id est* candidato)?

1 si] sis P^a 5 possidenti P^aV, possidenda U^a 6 deuictione *P* 7 sponsum alienus P^aU^a | muneris P^aU^a 11 sibi] si P^a 13 seruus] si seruus *P* 19 minucio *P* 20 promisit P^aVU^a | auferet *F*, offerret *U* 23 pecuniam P^a 25 consequitur P^a 26 est maritus ... 27 facta *om.* P^a 27 esse] esset *PV* 28 iulianus *P* | quod] quod si P^a | adipiscendae *PV*, adipissce de *U* 29 est 'eat' quatenus F^b 30 sexto] uii *P* | contoninus P^a 31 ei] ii F^a 32 prouinciale *om.* *P* 33 ut ecce si] cessit U^a, iam cessit U^b, *ubi in mg. affertur Pi(sana), inc.* P^a 34 donet] donationis quam dicimus U^a, donationis PU^b | uel ludorum gratia *om.* P^a 35 regularum *om.* *P* 39 'usu'capiet F^2: διά χρήσεως κυριεύει αὐτοῦ *B* (*Tipuc.*) | credens] tradens P^a 40 nescierit P^a?U^a 42 causas P^a | ipsius mulieris scientia *cet.*] *hinc caput ordiuntur etiam Graeci:* καὶ εἰ μόνη γνῷ ἡ γυνή, οὐκ ἐμποδίζεται *B* (*Tip.*)

propius est, ut nullum adquisitioni dominii eius adferat impedimentum: non enim omnimodo uxores ex bonis uirorum, sed ex causa donationis ab ipsis *factae* adquirere prohibitae sunt.

45 ULPIANUS libro septimo decimo ad edictum. Marcellus [cf. Ulp. D. 30, 43, 1. B. 30, 1, 43] *E* libro septimo digestorum scribit etiam[1] eum detrahere sine mulieris damno ‖ et citra metum (f. 348) senatus consulti, quod detrahentibus negotiationis causa occurrit.

46 IDEM libro septuagesimo secundo ad edictum. Inter uirum et uxorem nec [B. 30, 1, 44] *E* possessionis ulla donatio est.

47 CELSUS libro primo digestorum. Utrum negotium uxoris gerens an officio mariti ductus *E* in rem eius impenderit uir, facti, non iuris est quaestio: coniectura eius rei ex modo et ex genere impensae non difficilis est.

48 IDEM libro nono digestorum. Quae iam nuptae maritus donauit, uiri manent [B. 30, 1, 45] *E* et potest ea uindicare: nec quicquam refert, quod ampla legata ab uxore ei relicta sunt.

49 MARCELLUS libro septimo digestorum. Sulpicius Marcello. Mulier, quae ad [B. 30, 1, 46] *E* communem filium uolebat, qui in potestate patris erat, post mortem patris fundum peruenire, eum patri tradidit, uti post mortem restituatur filio. quaero, an donatio tibi uideatur, ut nihil agatur, an ualeat quidem, sed mulieri potestas datur[2], si noluerit, eum repetere. respondit: si color uel titulus, ut sic dixerim, donationi quaesitus est, nihil ualebit traditio, idem[3] si hoc exigit[4] uxor, ut aliquid ex ea re interim commodi sentiret maritus: alioquin si solo eius ministerio usa est et id egit, ut uel reuocare sibi liceret uel ut res cum omni emolumento per patrem postea ad filium transiret, cur non idem[5] perinde sit ratum ac si cum extraneo tale negotium contraxisset, hoc est extraneo in hanc causam tradidisset?

50 IAUOLENUS libro tertio decimo epistularum. Si, cum mulier uiginti seruum [B. 30, 1, 47] *E* emisset, in eam emptionem uir quinque uenditori dedit, diuortio facto omnimodo uir eam summam exiget neque ad rem pertinet, an is seruus deterior factus sit: nam et si mortuus esset, quinque exactio ei competeret. quaeritur enim, an mulier ex uiri patrimonio locupletior sit eo tempore, quo de dote agebatur: facta autem intellegitur, quae aere alieno suo interuentu uiri liberata est, quod potuisset adhuc debere, si uir pecuniam non soluisset: neque enim[6] interest, ex qua causa mulier pecuniam debuit, utrum creditam an eam quam

1 ex emptione praestare debeat. Quod si mulier non emerat seruum, sed ut emeret, a uiro pecuniam accepit, tum uel mortuo uel deteriore facto seruo damnum ad uirum pertinebit: quia quod al*i*ter empt*ura* non fuit, nisi pecuniam a uiro accepisset, hoc consumptum ei perit qui donauit, si modo in rerum natura esse desiit: nec uidetur mulier locupletior esse, quae neque a creditore suo liberata est neque id possidet quod ex pecunia uiri emerat.

51 POMPONIUS libro quinto ad Quintum Mucium. Quintus Mucius ait, cum in [B. 30, 1, 48] *Ef*
F[*P*(*VU*)]

---

[1] si in area mulieris uir aedificauerit, quae usui sibi futura sint, posse *ins.* [2] detur (*edd.*)? [3] id est (*edd.*: idē *nota ambigua*)? [4] egit (*dett.*)? [5] id (*Hal.*)? *aut del.* ratum [6] enim *del.*

1 propitius P^a? VU^a, proprius P^b 2 se'x'd ex F^b, *om.* *PU* | a'd'b ipsis F^b | factae] P^b, factis FP^aU 3 decimo 'de' ad F^b | marcellus *seq.*] ἐὰν ὁ ἀνὴρ ἐν τῷ ἐδάφει κτίσῃ τῆς γυναικός, ἐφεῖται αὐτῷ περιελεῖν ἄνευ ζημίας τῆς γυναικός *B* (*Tipuc., ubi non solent referri nisi capitum principia*): Marcellus etiam scribit, si maritus diaetam in uxoris hortis quos in dotem acceperat fecerit, posse eum haec detrahere quae usui eius futura sint, sine mulieris tamen damno, nec ad hoc senatus consultum futurum impedimento *Ulpianus l. XXI ad Sabinum = D. 30, 43, 1* 4 metum] *om.* U^a, mentem $P^bV^bU^b$, *inc.* P^aV^a 6 lib. xii *P* 7 ulla] iulia F^1, illata P^aV, illa *U* | donatio est] donationem P^b, donationi est U^a 13 marcianus F^1PVU (*cf. 23, 5, 17*) | mulierque *F* 16 ni'h'il F^2 | a'n'gatur F^2, gatur P^a | si noluerit] insoluerit F^1, si uoluerit *PU* | repetere] petere *PU* 17 titulus] tutulus U^a, *inc.* P^a | quesitum P^a | ualeuit F^1 18 hoc *om.* P^a 19 usa] uta F^1 | ut] et F^1 | licere P^aV 20 omni *om.* F^a | molumento PV^a | cur] cum P^a | idem] inde F^1 21 ac] at $F^2P^aU^a$ | negotiom F^a | hac causa P^aV^a 23 seruos P^aV 25 exigit P^a 26 competere P^a | matrimonio *P* 28 liberta *U*, *inc.* P^a 29 creditam an eam quam (quan F^a)] credita maneat qui ante *U*, credita maneat .. an V^a, *inc.* P^a 31 deteriore] teriore P^a 32 aliter emptura] P^b, alter emptum FV^a, aliter emptum P^aV^bU 33 modum P^a | desiit … esse *om.* F^1 34 qu'a'e F^2

controuersiam uenit, unde ad mulierem quid peruenerit, et uerius et honestius est quod non demonstratur unde habeat existimari a uiro aut qui in potestate eius esset ad eam peruenisse. euitandi autem turpis quaestus gratia[1] circa uxorem hoc uidetur Quintus Mucius probasse.

52 PAPINIANUS libro decimo quaestionum. Si uir uxori donationis causa rem [B. 30, 1, 49] P uilius locauerit, locatio nulla est: cum autem depositum inter eas personas minoris donationis causa aestimatur, depositum est. haec ideo tam uarie, quia locatio quidem sine mercede certa contrahi non potest, depositum autem et citra aestimationem quoque dari potest.
1 Uxor uiro fructum fundi ab herede suo dari, quod si datus non fuisset, certam pecuniam mortis causa promitti curauit: defuncto uiro uiua muliere stipulatio soluitur, ut traditio, quae mandante uxore mortis causa facta est: nam quo casu inter exteros condictio nascitur, inter maritos nihil agitur.

53 IDEM libro quarto responsorum. Mortis suae causa ge- [cf. Ulp. D. h. t. l. 32, 16. B. 30, 1, 50] P nero uel nurui socerum frustra donare conuenit, quia mortuo socero nuptiae non soluuntur: nec interest, an pater filium uel filiam exheredauerit. diuortii species eadem ratione diuersa
1 est. Res in dotem aestimatas[2] consentiente uiro mulier in usu habuit: usu deteriores si fiant, damni compensatio non admittitur. easdem res non potest mulier sibi quasi donatas defendere || ex illis uerbis, quibus donationes ei a uiro legatae sunt, cum eiusmodi species f. 345' neque donari neque auferri uidentur.

54 IDEM libro octauo responsorum. Uir usuras promissae dotis in stipulatum [B. 30, 1, 51] P deduxerat easque non petierat: cum per omne tempus matrimonii sumptibus suis uxorem et eius familiam uir exhiberet, dote praelegata, sed et donationibus uerbis fideicommissi confirmatis legato quidem dotis usuras non contineri uidebatur, sed titulo donationis remissas.

55 PAULUS libro sexto quaestionum. Uxor marito suo pecuniam donauit: ma- [B. 30, 1, 52] P ritus ex pecunia sibi donata aut mobilem aut soli rem comparauit: soluendo non est et res extant[3]: quaero, si mulier reuocet donationem, an utiliter condicticia experiatur? uidetur enim maritus, quamuis soluendo non sit, ex donatione locupletior effectus, cum pecunia mulieris res comparata exstet. respondi: locupletiorem esse ex donatione negari non potest: non enim quaerimus, quid deducto aere alieno liberum habeat, sed quid ex re mulieris possideat. solo enim[4] separatur hic ab eo, cui res donata est, quod ibi res mulieris permanet et uindicare directo potest: et[5] erit deterior causa uiri, si ei pecunia quatenus res ualet, non ultra id tamen quod donatum est, condicatur, quam si dotis iudicio conueniatur. sed nihil prohibet etiam in rem utilem mulieri in ipsas res accommodare.

56 SCAEUOLA libro tertio quaestionum. Si quod[6] mihi mortis causa donare uellet, [B. 30, 1, 53] P ego pure uxori donare uellem, non ualet quod uxori iubeo dari, quia illo conualescente condictione teneor, mortuo autem nihilo minus pauperior sum: non enim habeo quod habiturus essem.

57 PAULUS libro septimo responsorum. Ea, quae a marito suo pecuniam ex [B. 30, 1, 54] P causa donationis acceperat, litteras ad eum misit huiusmodi: 'cum petenti mihi a te, do-
F[*P*(*VU*)]

---

[1] euitandae autem turpis quaestus quaestionis gratia? [2] datas *ins.* [3] extat (*edd.*)? [4] solo enim] solo eo? [5] et] *firmant Graeci* (καὶ εὑρίσκεται ἐν τούτῳ χείρων ἡ αἵρεσίς μου *B*): nec (*Ant. Faber*)? [6] quis *ins.* (*Hal.: cf. h. t. l. 4*)

---

1 quid] quod P^a 3 peruenisset P^a 5 uxoris P^aU^a 7 haec] hoc *P* 8 quoque] quae P^a 9 ab] ad F^1 11 uxoris F^a | exteros] extraneos P^bU, *inc.* P^a 14 frustra] uel frustra P^a 15 diuorciis species *V*, *inc.* P^aU^a | eadem] ea *PVU* 16 est *om.* *U*, *inc.* P^a | conuentiente F^1 | habuit usu deter.] habuit usus deter. *F*, abusus deter. P^a?*U*, habuit abusu deter. *V*? 17 potest] F^1, possit F^2PV 18 quibus *om.* F^1 | ei a uiro *om.* P^a 19 uidentur] F^2P, uidetur F^1U 22 prolegata P^a 26 aut soli] solum P^a, *inc.* V^a | comparabit F^1 | et *om.* *V*, *inc.* P^aU^a 27 donationes *PU* | condicticio F^2, cum uiro $P^bV^bU^b$, *inc.* $P^aV^aU^a$ 28 pecuniam P^a 30 quid] qui P^a 31 ibi] sibi $F^2V^aU^a$, si PV^bU^b 32 erit] eris F^1 | ei] ea P^a 34 accommodari PV^bU, accommodatur V^a 37 teneo'r' F^2 40 misit] si sit F^a

'mine carissime, adnuerit indulgentia tua uiginti ad expediendas quasdam res meas, quae 'summa mihi numerata est sub ea condicione, ut, si per me meosque mores quid steterit, 'quo minus in diem uitae nostrae matrimonium permaneat, siue inuito te discessero de domo 'tua uel repudium tibi sine ulla querella misero diuortiumque factum per me probabitur, 'tunc uiginti, quae mihi hac die donationis causa dare uoluisti, daturam restituturam me 'sine ulla dilatione: [1]spondeo'. quaero, an, si eadem Titio marito suo repudium miserit, pecuniam restituere debeat. Paulus respondit pecuniam, quam uir uxori donauit, ex stipulatione proposita, si condicio eius exstitit, peti posse, quoniam ex donatione in pecuniam credita*m* conuersa est: quod si stipulatio commissa non probetur, tunc tantum peti posse, quanto locupletior ex ea donatione facta probetur.

58 SCAEUOLA libro secundo responsorum. Si praedia et mancipia Seiae data [B. 30, 1, 55] P effecta sint eius tempore concubinatus ac postea tempore matrimonii aliis acceptis reddita sunt, quid iuris est? respondit secundum ea quae proponerentur negotium potius gestum
1 uideri, quam donationem interuenisse. Item cum quaereretur de cibariis mancipiorum, respondit: tempore quidem concubinatus data cibaria repeti non possunt, sed nec tempore
2 matrimonii, si ea mancipia uxoris in communi usu fuerint. Filius rebus matris interuenire solitus pecunia matris consentiente ipsa mancipia et res mercatus emptionum instrumenta suo nomine confecit: decessit in patris potestate. quaesitum est, an mater cum marito suo experiri et qua actione uti possit. respondit, si mater obligatum filium in ea pecunia uoluit esse, intra annum, quam filius decessit, de peculio cum patre, in cuius potestate fuisse proponatur, actionem habere: si donauit, repeti posse, quanto locupletior ex ea donatione pater factus est.

59 PAULUS libro secundo sententiarum. Si quis uxori ea condicione donauit, ut [B. 30, 1, 56] P quod donauit in dotem accipiat, defunct*o* eo donatio || conualescit. f. 344

60 HERMOGENIANUS libro secundo iuris epitomarum. Uitricus et priuignus in- [B. 30, 1, 57] P
1 uicem sibi donare praetexto matrimonii non prohibentur. Diuortii causa donationes inter uirum et uxorem concessae sunt: saepe enim euenit, uti propter sacerdotium uel etiam sterilitatem

61 GAIUS libro undecimo ad edictum prouinciale. uel senectutem aut ualetudinem aut militiam satis commode retineri matrimonium non possit: *S

62 HERMOGENIANUS libro secundo iuris epitomarum. et ideo bona gratia matri- [B. 30, 1, 58] P
1 monium dissoluitur. Diuortio facto nec instaurato matrimonio non confirmabitur inter [(B)] uirum et uxorem facta donatio: nec inter patronum et libertam, si ab eo inuito diuertere non licet, facta donatio separatur[2], cum inter hos diuortium intercedat. perinde enim id quod donatum est habetur diuortio intercedente ac si donatum non fuisset.

63 PAULUS libro tertio ad NERATIUM. De eo, quod uxoris in aedificium uiri ita [B. 30, 1, 59] Pf coniunctum est, ut detractum alicuius usus esse possit, dicendum est agi posse, quia[3] nulla actio est, ex lege duodecim tabularum, quamuis decemuiros non sit credibile de his sensisse, quorum uoluntate res eorum in alienum aedificium coniunctae essent. PAULUS notat:

F[*P*(*VU*)]

---

[1] ea ita dari fieri *ins.* (*nam iunguntur* ut ... daturam restituturam *solita in talibus et paene legitima anacoluthia*) [2] *fuit sic fere:* Diuortio facto nec instaurato matrimonio confirmabitur inter uirum et uxorem facta donatio: nec inter patronum et libertam, si ab eo inuito diuertere licet, facta donatio reparatur: *cf. h. t. l. 32 § 11 et 24, 2, 11 pr.* [3] alia *ins.*

---

1 indulgentiam tuam P^a 3 t'a'e disc. F^2 5 qu'a'e mihi 'h'ac F^2 | daturam] datura me U^a, daturam et U^b, datur *V*?, *inc.* P^a | restituram P^aU, restituturum *V* 6 titio] F^a, titia F^bPU 7 donauerit *PV* 8 ex's'titit F^2 9 credita *F* 10 quantum *P* 14 qu'a'ereretur F^2 | ciuariis F^1 15 concubinatis P^a | ciuaria F^1 16 si *om.* P^aVU^a | fuerint] F^1P^a, fuerit *V*, fuerunt F^2P^bU 19 et *om.* P^a | respondi't' F^2 | in ea] mea *P* 20 quam] postquam *P* 21 quanti P^a, quantum P^bV 24 defuncti *F*, *om.* V^a 26 praetestu *P* 27 uxorem] uxorae F^1 | socerdotium F^1 29 aut ual.] ant ual. F^1 32 soluitur *P* | confirmauitur F^1 33 facte P^a | liberta'm' F^2 | inuitam F^1 34 proinde P^a 35 'h'abetur F^2 36 in] u F^a 37 esse't' F^2 38 'de' his F^b 39 coniuncta essent PU^a, coniuncta esset VU^b

sed in hoc solum agi potest[1], ut sola uindicatio soluta re competat mulieri, non in duplum ex lege duodecim tabularum: neque enim furtiuum est, quod sciente domino inclusum est.

64 IAUOLENUS libro sexto ex posterioribus Labeonis. Uir mulieri diuortio facto quaedam idcirco dederat, ut ad se reuerteretur: mulier reuersa erat, deinde diuortium fecerat. LABEO: Trebatius inter Terentiam et Maecenatem respondit si uerum diuortium fuisset, ratam esse donationem, si simulatum, contra. sed uerum est, quod Proculus et Caecilius putant, tunc uerum esse diuortium et ualere donationem diuortii causa factam[2], si aliae nuptiae insecutae sunt aut tam longo tempore uidua fuisset, ut dubium non foret alterum esse matrimonium: alias nec donationem ullius esse momenti futuram. | B. 30, 1, 60 | S

65 LABEO libro sexto posteriorum a Iauoleno epitomatorum. Quod uir ei, quae nondum uiripotens nupserit, donauerit, ratum futurum existimo. | Ulp. D. h. t. l. 32, 27. B. 30, 1, 61 | A

66 SCAEUOLA libro nono digestorum. Seia Sempronio cum certa die nuptura esset, antequam domum deduceretur tabulaeque dotis signarentur, donauit tot aureos: quaero, an ea donatio rata sit. non attinuisse tempus[3], an antequam domum deduceretur, donatio facta esset, aut[3] tabularum consignatarum, quae plerumque et post contractum matrimonium fierent, in quaerendo exprimi: itaque[4] nisi ante matrimonium contractum,
1 quod consensu intellegitur, donatio facta esset, non ualere. Virgini in hortos deductae ante diem tertium quam ibi nuptiae fierent, cum in separata diaeta ab eo esset, die nuptiarum, priusquam ad eum transiret et priusquam aqua et igni acciperetur, id est nuptiae celebrentur, optulit decem aureos dono: quaesitum est, post nuptias contractas diuortio facto an summa donata repeti possit. respondit id, quod ante nuptias donatum proponeretur, non posse de dote deduci. | B. 30, 1, 62 | A

67 LABEO libro secundo pithanon a Paulo epitomatorum. Si uxor nummis a uiro aut ab eo qui in eius potestate esset sibi donatis seruum emerit, deinde, cum eius factus fuerit, eum ipsum donationis causa uiro tradiderit, rata erit traditio, quamuis ea mente facta fuerit qua ceterae donationes, neque ulla actio eius nomine dari potest. | B. 30, 1, 63 | A

II.

℟ DE DIUORTIIS ET REPUDIIS ℟

SE

1 PAULUS libro trigensimo quinto ad edictum. ‖ Dirimitur matrimonium diuortio morte captiuitate uel alia contingente seruitute utrius eorum. | B. 28, 7, 8 | S t. 344'

2 GAIUS libro undecimo ad edictum prouinciale. Diuortium autem uel a diuersitate men-
1 tium dictum est uel quia in diuersas partes eunt, qui distrahunt matrimonium. In repudiis autem, id est renuntiatione comprobata sunt haec uerba: 'tuas res tibi habeto',
2 item haec: 'tuas res tibi agito'. In sponsalibus quoque discutiendis placuit renuntiationem
3 interuenire oportere: in qua re haec uerba probata sunt: 'condicione tua non utor'. Siue autem ipsi praesenti renuntietur siue absenti per eum, qui in potestate eius sit cuiusue is eaue in potestate sit, nihil interest. | S | B. 28, 7, 9

F[*P*(*VU*)]

---

[1] agi potest, sed (*del.* in hoc solum)? [2] diuortii causa factam *del.* [3] tempus *transpone ante* tabularum *u. 15* [4] itaque] utique?

---

1 competat] competant $F^a P^a V U^a$ 2 tabulorum P^a 5 treuatius *F* | mecenatem F^2 (*cf. Dio 54, 19:* τὴν Τερεντίαν τὴν τοῦ Μαικήνου γυναῖκα: *Sueton. Aug. 66: Seneca dial. 1, 3, 10. 11*), decenatem F^1, tecenatem *PU*, tece..atem *V* | ruspondit F^a | uerum 'respondit' diu. F^b | diuortium om. P^a 7 putant] probant *P* | esse *om. P* 8 ut] ut nullum P^a 10 libro l sexto *F* | a *om. P* 12 digestorum seia] responsorum ticia *P* 15 qu'a'e F^2 16 in quaerendo] inquirendo *PV* | exprimi] exprimit $F^1 P U^a$ 17 quod] quod de *PU* 18 cum] et cum $P^a U$ | diaeta] die et P^a?U^a, die *V* 21 facto 'an' summa F^b 28 *rubr. om.* P^a | diuortis *ind. F* 30 contingentes $F U^a$, contingente contangentes P^a: ἢ ἄλλης δουλείας συμβαινούσης ἑνὶ τῶν συνοικούντων *B* (*Anon.*) 31 prouincialem *P* 32 e'r'unt qui F^2 33 renuntia're'tione F^b, in renunt. $F^2 PVU$ | comprobanda $P^a V$ | tuas res tibi habeto] tua res tibi habeo U^a, tua res ab eo P^a, tua res tibi ab eo *V* 34 agitur F^1, ago *V*, *inc.* $P^a U^a$ 35 oporteret P^a, oportet *V* | uerba] berua *F* | prouata F^1 36 ipso $P^a V U^b$ | renunti'ar'etur F^b 37 sit 'si' nihil F^2

3 Paulus libro trigesimo quinto ad edictum. Diuortium non est nisi uerum, quod animo perpetuam constituendi *dis*sensionem[1] fit. itaque quidquid in calore iracundiae uel fit uel dicitur, non prius ratum est, quam si perseuer*a*ntia apparuit iudicium animi fuisse: ideoque per calorem misso repudio si breui reuersa uxor est, nec diuortisse uidetur. [B. 28, 7, 10] S [D. 50, 17, 48]

4 Ulpianus libro uicesimo sexto ad Sabinum. Iulianus libro octauo decimo digestorum quaerit, an furiosa repudium mittere uel repudiari possit. et scribit furiosam repudiari posse, quia ignorantis loco habetur: repudiare autem non posse neque ipsam propter dementiam neque curatorem eius, patrem tamen eius nuntium mittere posse. quod non tractaret de repudio, nisi constaret retineri matrimonium: quae sent*enti*a mihi uidetur uera. [B. 28, 7, 11] S*

5 Idem libro trigesimo quarto ad edictum. Si filia emancipata idcirco diuerterat, ut maritum lucro dotis adficiat, patrem fraudet, qui profecticiam dotem potuit petere, si constante matrimonio decessiss*et*, ideo patri succurrendum est, ne dotem perdat: non enim minus patri quam marito succurrere praetorem oportet. danda igitur est ei dotis exactio, atque si constante matrimonio decessisset filia. [B. 28, 7, 12] S

6 Iulianus libro sexagesimo secundo digestorum. Uxores eorum, qui in hostium potestate[2] peruenerunt, possunt uideri nuptarum locum retinere eo solo, quod alii temere nubere non possunt. et generaliter definiendum est, donec certum est maritum uiuere in captiuitate constitutum, nullam habere licentiam uxores eorum migrare ad aliud matrimonium, nisi mallent ipsae mulieres causam repudii praestare. sin autem in incerto est, an uiuus apud hostes teneatur uel morte praeuentus[3], tunc, si quinquennium a tempore captiuitatis excesserit, licentiam habet mulier ad alias migrare nuptias, ita tamen, ut bona gratia dissolutum uideatur pristinum matrimonium et unusquisque suum ius habeat imminutum: eodem iure et in marito in ciuitate degente et uxore captiua obseruando. [BS. 28, 4, 21 sch. 25. 28, 8, 69] S

7 Papinianus libro primo de adulteriis. Si paenituit eum, qui libellum tradendum diuortii[4] dedit, isque per ignorantiam mutatae uoluntatis oblatus est, durare matrimonium dicendum, nisi paenitentia cognita is qui accepit ipse uoluit matrimonium dissoluere: tunc enim per eum qui accepit soluitur matrimonium. [B. 28, 7, 13] S

8 Idem libro secundo de adulteriis. Diuus Hadrianus eum, qui alienam uxo- [B. 28, 7, 14] S

F[P(VU)]

---

[1] discessionem (*Fornerius: u. i.*)? [2] potestatem (*dett.*)? [3] sit *ins.* (*Hal.*) [4] diuortii tradendum?

---

2 constituendi dissensionem] $P^b U^b$ *cum BS* (*Cyr.*): εἰ μὴ καὶ ἐπιμείνῃ ἡ διχόνοια, constituendissensionem *F*, constituendi sensionem VU^a, *def.* P^a: πρὸς τὸ διηνεκῶς διῃρῆσθαι αὐτοὺς ἀπ᾿ ἀλλήλων *BS* (*Doroth.*), ἐπὶ διηνεκεῖ διαιρέσει *B* (*Anon.*) | itaque] ita *V*, *def.* P^a | quidquin F^1 | in *om.* *VU*, *def.* P^a 3 uel fit] fit *VU*, *def.* P^a | prius ratum] irritum V^a, *def.* $P^a U^a$ | quam 'nam' si F^b, quam (*om.* si) *VU*, *def.* P^a | perseuerentia *F*, perseueranciam *U* 4 ideoque] eoque $P^a U^a$ | colorem *P* | repudio si] repudium F^1, repudio sub *V* | uxor est] uxores P^a?, uxorem est V^a, uxor *U* 6 libro xuiiii dig. *P* 7 repudiare $P^a U^b$ | posset PU^b | et scr. fur. r. posse *om.* PVU^b 10 quae sentia *F* 11 uersa $P^a V$ 12 filia emancipata] filiemantipata $P^a U^a$ | idcirco] idcirco mancipata P^a 14 decessisset et ideo *FPU: speciosum est supplere sic:* decessisset et [decessit] ideo: *sed potest cogitatione suppleri nec uidentur legisse Graeci. nam habent quidem* ἐὰν θυγάτηρ αὐτεξουσία (= si filia emancipata) ὡς εὐνοοῦσα τῷ ἀνδρὶ αὐτῆς ἐπὶ τῷ κερδῆσαι αὐτὸν τὴν προῖκα (= ut maritum lucro dotis adficiat) καὶ ζημιωθῆναι τὸν πατέρα αὐτῆς (= patrem fraudet) τὸν οἴκοθεν ἐπιδεδωκότα τὴν προῖκα (= qui profecticiam dotem potuit petere), ἐν τῷ τελευτᾶν αὐτὴν πέμψῃ ῥεπούδιον τῷ ἀνδρί, δύναται οὐδὲν ἧττον ὁ πατὴρ ἀπαιτεῖν τὴν προῖκα ἢ (ἢ *om. cod.*) ἐὰν ἀποθάνῃ ἐν τῷ γάμῳ πρὸς τὸν ἄνδρα ἡ θυγάτηρ αὐτοῦ· (= idcirco diuerterat *et* si constante matrimonio decessisset): *magis tamen uidetur interpres id quod praeterea habet decessisse repudio misso mulierem de suo addidisse quam in exemplari legisse: denique Anonymus et Cyrillus tacent de filiae morte* | patris $P^a U^a$ 18 nutarum F^1, nuptiarum $F^2 PVU^a$ 19 deficiendum P^a 20 captiuitatem P^a. 21 alium P^a | ipsea F^1 | praestaret in autem F^a 22 incert'o' F^b, incertum $P^a U$ 23 habet] F^1, habeat $F^2 PU$ 26 obseruanda P^a 27 adulterius F^a 28 diuorcio *P* 29 dic. est *PU* | ipso $P^a U^a$, ipsum $P^b U^b$ | dissoluere't' F^2 31 alteriis *P*

rem ex itinere domum suam duxisset et inde marito eius repudium misisset, in triennium relegauit.

9 Paulus libro secundo de adulteriis. Nullum diuortium ratum est nisi [B. 28, 7, 15] septem ciuibus Romanis puberibus adhibitis praeter libertum eius qui diuortium faciet. libertum accipiemus etiam eum, qui a patre auo proauo et ceteris susum uersum manumissus sit. *Sf*

10 Modestinus libro primo regularum. Patrono inuito liberta, quam in matrimonio habuit, ab eo discedere non potest, nisi ‖ ex causa fideicommissi manumissa sit: tunc enim potest, licet eius fit liberta. *E* f. 345 9

11 Ulpianus libro tertio ad legem Iuliam et Papiam. Quod ait lex: 'diuortii faciendi potestas libertae, quae nupta est patrono, ne esto', non infectum uidetur effecisse diuortium, quod iure ciuili dissoluere solet matrimonium. quare constare matrimonium dicere non possumus, cum sit separatum[1]. denique scribit Iulianus de dote hanc actionem non habere. merito igitur, quamdiu patronus eius eam uxorem suam esse uult, cum nullo alio conubium ei est. nam quia intellexit legis lator facto libertae quasi diremptum matrimonium, detraxit ei cum alio conubium. quare cuicumque nubserit, pro non nupta habebitur. Iulianus
1 quidem amplius putat nec in concubinatu eam alterius patroni esse posse. Ait lex: 'quamdiu patronus eam uxorem esse uolet'. et uelle debet uxorem esse et patronus du-
2 rare: si igitur aut patronus esse aut uelle desierit, finita est legis auctoritas. Illud rectissime placuit, qualiquali uoluntate intellegi possit patronus animum habere desisse quasi in uxorem, finiri legis huius beneficium. proinde cum patronus rerum amotarum cum liberta, quae ab inuito eo diuorterat, uellet experiri, imperator noster cum diuo patre suo rescripsit intellegi eum hoc ipso nolle nuptam sibi, qui eam actionem uel aliam inportet, quae non solet nisi ex diuortio oriri. quare si accusare eam adulterii coeperit uel alio crimine postulare, quod uxori nemo obicit, magis est, ut diremptum sit matrimonium: etenim meminisse oportet ideo adimi cum alio conubium, quia patronus sibi nuptam cupit. ubicumque igitur uel tenuis intellectus uideri potest nolentis nuptam, dicendum est iam incipere libertae cum alio esse conubium. proinde si patronus sibi desponderit aliam uel destinauerit uel matrimonium alterius appetierit, credendus est nolle hanc nuptam: et si concubinam sibi adhibuerit, idem erit probandum. *E*

III.

℞ SOLUTO MATRIMONIO DOS QUEMADMODUM PETATUR ℞ *SPE*

1 Pomponius libro quinto decimo ad Sabinum. Dotium causa semper et ubique [B. 28, 8, 1] praecipua est: nam et publice interest dotes mulieribus conseruari, cum dotatas esse feminas ad subolem procreandam replendamque liberis ciuitatem maxime sit necessarium. *S*

F[*P*(*VU*)]

---

[1] sed nec dissolutum esse in totum *ins.*

---

1 mi's'sisset *F²* 4 ciui'li'bus *F²* | facit et *PVU* 5 eum] ei *F¹* | proauo *om. P* | uersum *om. P*? 8 'h'ab eo *F²* | nisi ... potest *bis Pᵃ* | fideicommissa *Fᵃ* | sit] sis *Fᵃ* 9 libertas *Pᵃ* 11 libertae *om. V, in sp. uac. uid. omisisse PᵃUᵃ* | patrono ne] non (*praec. sp. uac.*) *Uᵃ*, nonne *V, inc. Pᵃ* | infectum] in (*seq. sp. uac.*) *PᵃUᵃ* | diuortium] *FU*, tium *Pᵃ*, num *V* 12 soluere *PVU* | quare] quasi *Pᵃ* 13 hanc] hac *V, om. P* | habere] debere *P* 14 conubio *PᵃV* 15 diremptum] redemptum *PᵃV*, direptum *U* 17 quidem] quid *Pᵃ* | in quocubinatu *Pᵃ* 20 qualiquali] quali *PᵃVUᵃ*, qualicumque *Pᵇ*, quasi *Uᵇ* 21 uxore *P* | huius beneficium] usus finium *V*, beneficium *Pᵇ*, *inc. Pᵃ* | patronus] nus (*praec. sp. uac.*) *PᵃUᵃ*, nisi *Vᵃ*, uir *Vᵇ* | amotarum] amo (*seq. sp. uac.*) *PᵃUᵃ*, amo *V* 22 ab inuito] uito *V*, cum inuito *U, inc. Pᵃ* | uellet *om. V, inc. Pᵃ* 25 diremptum] reptum *PᵃV*, direptum *PᵇU* 26 adimi cum] ad amicum *VUᵃ*, *inc. Pᵃ* 28 iam] nam *PᵃV* | incipere] incidere *F¹*, innubere *V* 29 credendum *PᵃVU* 33 dotis *PVUᵇ* | 'cau'sa *Fᵇ* 34 dotata P 35 procreanda *P*

2 Ulpianus libro trigesimo quinto ad Sabinum. Soluto matrimonio solui mulieri dos debet. nec cogitur maritus alii eam ab initio stipulanti promittere, nisi hoc ei nihil nocet: nam si incommodum aliquod maritus suspectum habet, non debere eum cogi alii quam uxori promittere dicendum est. haec si sui iuris mulier est. [B. 28, 8, 2 S]

1 Quod si in patris potestate est et dos ab eo profecta sit, ipsius et filiae dos est: denique pater non aliter quam ex uoluntate filiae petere dotem nec per se nec per procuratorem potest. sic ergo et promittendum Sabinus ait. ei ergo promittendum erit, cui uterque iusserit. ceterum si pater solus iussit, dotis actio filiae non erit adempta, quandoque sui iuris filia fuerit facta. item si uoluntate solius filiae promittatur, remanebit dotis actio integra patri: sed utrum ut et[1] agat solus an et ut adiuncta quoque filiae persona experiri possit? et puto nec eam actionem amissam, quam adiuncta filiae persona potest habere. quod si sui iuris fuerit facta filia, nocebit ei ista stipulatio.

2 Uoluntatem autem filiae, cum pater agit de dote, utrum sic accipimus, ut consentiat an uero ne contradicat filia? et est ab imperatore Antonino rescriptum filiam, nisi euidenter contradicat, uideri consentire patri. et Iulianus libro quadragesimo octauo digestorum scripsit quasi ex uoluntate filiae uideri experiri patrem, si furiosam filiam habeat: nam ubi non potest per dementiam contradicere, consentire quis eam ‖ merito credet. sed si absens filia sit, dicendum erit non ex uoluntate eius id factum cauendumque ratam rem filiam habituram a patre: ubi enim sapit, scire eam exigimus, ut uideatur non contradicere. f. 345'

3 Paulus libro septimo ad Sabinum. Non solum autem in exigenda, sed etiam in soluenda dote, quae communis est patris et filiae, utriusque uoluntas exquiritur nec alter alterius deteriorem condicionem facere potest. sed si pecunia ad patrem peruenit, quam filia accepit, actio de dote utrisque tolletur. [B. 28, 8, 3 S]

4 Pomponius libro quinto decimo ad Sabinum. Si pater sine consensu filiae dotem a uiro exegisset et eandem alii uiro eius filiae nomine dedisset et mortuo patre filia cum priore uiro ageret, doli mali exceptione repellitur. [B. 28, 8, 4 S*]

5 Ulpianus libro trigesimo ad Sabinum. De diuisione anni eius, quo diuortium factum est, quaeritur, ex die matrimonii an ex die traditi marito fundi maritus sibi computet tempus. et utique in fructibus a uiro retinendis neque dies dotis constitutae neque nuptiarum obseruabitur, sed quo primum dotale praedium constitutum est, id est tradita possessione. [B. 28, 8, 5 S]

6 Paulus libro septimo ad Sabinum. Si ante nuptias fundus traditus est, ex die nuptiarum ad eundem diem sequentis anni computandus annus est: idem in ceteris annis seruatur, donec diuortium fiat. nam si ante nuptias traditus sit et fructus inde percepti, hi restituendi sunt quandoque diuortio facto quasi dotis facti. [B. 28, 8, 6 S]

7 Ulpianus libro trigesimo primo ad Sabinum. Fructus eos esse constat, qui deducta inpensa supererunt: quod Scaeuola et ad mariti et ad mulieris inpensas refert. nam si mulier pridie uindemias doti dedit, mox sublatis a marito uindemiis diuortit, non putat ei undecim dumtaxat mensum fructus restitui, sed et impensas, quae, antequam portiones fructuum fiant, deducendae sunt: igitur, si et maritus aliquid inpendit in eundem annum, utriusque inpensae concurrent. ita et, si impensarum a muliere factarum ratio habeatur, cum plurimis annis in matrimonio fuit, necesse est primi anni computari temporis quod sit ante datum praedium. [B. 28, 8, 7 S]

1 Papinianus autem libro undecimo quaestionum diuortio facto fructus diuidi ait non ex die locationis, sed habita ratione praecedentis temporis, quo mulier in matrimonio fuit: neque enim, si uindemiae tempore fundus in dotem datus sit

F[P(VU)], qui tres libri desinunt u. 1 in libro XXX, *nisi quod sequentia ad u. 15* patrem' *adiecit P⁴: deinceps adhibiti sunt (EITC)*

[1] et *del.* (*Hal.: u. i.*)

1 mulieri's' F^4 9 patre F^1 | ut et aget solus an et ut *cet.*] *duplex* et *confirmant BS* (*Doroth.*): ἆρα δὲ καὶ κινεῖν δύναται (μόνος excidit) ἢ καὶ οὗτος (*scr.* οὕτως) κατὰ γνώμην τῆς θυγατρὸς ὀφείλει κινεῖν; 12 sic] sit *F* 13 antoninum F^1 23 utrisque tolletur] ἑκατέρῳ ἀναιρεῖται *BS* (*Doroth.*) *et B* (*Anon.*) 29 biro F^1 30 obseruauitur F^1 34 serua'n'tur F^2 44 logationis *F*

eumque uir ex calendis Nouembribus primis fruendum locauerit, mensis Ianuarii suprema
die facto diuortio, retinere uirum et uindemiae fructus et eius anni, quo diuortium factum
est, quartam partem mercedis aequum est: alioquin si coactis uindemiis altera die diuortium
intercedat, fructus integros retinebit. itaque si fine mensis Ianuarii diuortium fiat et quat-
tuor mensibus matrimonium steterit, uindemiae fructus et quarta portio[1] mercedis instantis
2 anni confundi debebunt, ut ex ea pecunia tertia portio uiro relinquatur. E contrario
quoque idem obseruandum est: nam si mulier percepta uindemia statim fundum uiro in
dotem dederit et uir ex calendis Martiis eundem locauerit et calendis Aprilibus primis
diuortium fuerit secutum, non solum partem duodecimam mercedis, sed pro modo tem-
poris omnium mensum, quo dotale praedium fuit, ex mercede quae debebitur portionem
3 retinebit. Item si messes eius anni, quo diuortium factum est, colonum ex forma loca-
tionis sequantur, ante uindemiam soluto matrimonio nihilo minus pecunia messium in com-
4 putationem cum spe futurae uindemiae ueniet. Apparet igitur ex his illos fructus, quos
5 mulier percepit antequam nuberet, non debere in contributionem uenire. Ob donationes,
item ob res amotas ex his fructibus, qui post diuortium percepti sunt, || compensationes f. 346
6 fieri possunt. Quod in anno dicitur, potest dici et in sex mensibus, si bis in anno fructus
7 capientur, ut est in locis inriguis. Et in pluribus annis idem dici potest, ut in silua
8 caedua. Item si locatio agri talis sit, ut super annuam mercedem quinquennio quoque
aliquid amplius praestaretur: in eo enim quod amplius est tempus ad quinquennium com-
9 putamus. Non solum autem de fundo, sed etiam de pecore idem dicemus, ut lana ouium
fetusque pecorum[2] praestaretur. quare enim, si maritus prope partum oues doti acceperit,
item proximas tonsurae, post partum et tonsas oues protinus diuortio facto nihil reddat?
nam et hic fructus toto tempore quo curantur, non quo percipiuntur, [3]rationem accipere
10 debemus. In seruo quoque anni ratio habetur, si in annum forte operae eius locatae sunt,
ut praeteriti temporis ad maritum, post diuortium autem ad mulierem operae pertineant.
11 De pensionibus quoque praediorum urbanorum idem est quod in fructibus rusticorum.
12 Si fundum uiro uxor in dotem dederit isque inde arbores deciderit, si hae fructus intelle-
guntur, pro portione anni debent restitui (puto autem, si arbores caeduae fuerunt uel gre-
miales[4], dici oportet[5] in fructu cedere), si minus, quasi deteriorem fundum fecerit, maritus
tenebitur. sed et si ui tempestatis ceciderunt, dici oportet pretium earum restituendum
mulieri nec in fructum cedere non magis, quam si thensaurus fuerit inuentus: in fructum
13 enim non computabitur, sed pars eius dimidia restituetur quasi in alieno inuenti. Si uir
in fundo mulieris dotali lapidicinas marmoreas inuenerit et[6] fundum fructuosiorem fecerit,
F(EITC)

---

[1] *confirmant Graeci* (*u. i.*): uindemiae fructus quarta portio et tres? [2] pro portione *ins.* [3] in *ins.* [4] *idem Graeci* (*u. i.*): cremiales (*Hal.*)? [5] dici oportet *del.* [6] *firmant Graeci* (*u. i.*): nec (*Cuiacius*)?

---

4 quattuor] quarto re minore F^1 5 uindemiae fructus ... 6 relinquatur] χρὴ καὶ τῶν τριῶν μηνῶν τούτων τοὺς καρποὺς καὶ τοὺς τῆς τρύγης ἀναμίγνυσθαι καὶ ἐκ τούτων πάντων παρὰ τῷ ἀνδρὶ ἀπομεῖναι· *BS* (*Doroth.*), ἐὰν ἐπὶ τέσσαρας μῆνας ὁ γάμος συνέστη, τὸ τρίτον ὁ ἀνὴρ λαμβάνει *B* (*Anon.*), οὐ λαμβάνω τὰ τοῦ τρυγητοῦ καὶ γ΄ μηνῶν, ἀλλὰ σὺν αὐτοῖς δ΄ μηνῶν *BS* (*Cyr.*): *quod requiritur, ut ex duobus reditibus annuis inter se diuersis pro portione componatur reditus annuus quodammodo mixtus, cuius tertia portio recte uiro attribuatur, supra proposui: sic habebit ex uindemia quartae portionis tertiam* ($\frac{1}{4} \times \frac{1}{3} = \frac{1}{12}$), *ex mercedibus trium portionum item tertiam* ($\frac{3}{4} \times \frac{1}{3} = \frac{3}{12}$) 7 nam *om.* F^a *cum BS* (*Doroth.*): καὶ ἐκ τοῦ ἐναντίου δὲ τὸ αὐτὸ παραφυλάττομεν. ἐὰν ἡ γυνὴ κ. τ. λ. 8 calendiis maritis F^a | primis] primis et F^2 11 messes] *tamquam legeretur* menses *et mox* pecunia mensium *uerterunt Graeci interpretes Dorotheus et Anonymus* 16 bis] bus F^a | anno's' F^2 17 capiantur F^2 | ut] us F^1 | annis] annos F^1 18 logatio F^1 19 praestaretur] ἀναλόγως διαιρεῖσθαι καὶ πρὸς τὸν χρόνον μεταξὺ ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς *BS* (*Doroth.*) 20 ut] et F^1 21 pecorem F^a 25 pertine'a'nt F^b 28 c'a'eduae F^2 | gremiales] *F cum Graecis:* τὰ ἐν ἀγκάλαις φερόμενα (δένδρα) *B* (*Anon.*), ἢν τὰ τμηθέντα ὅσα ἐν ταῖς ἀγκάλαις συλλέγομεν *BS* (*Doroth.*): *eodem errore Graecorum hominum, qui uocabulum Latinum rusticum non nossent, 32, 55, 4 est* gremia: germiales *E*, graminales *I*, germinales *C* 30 ui] bi F^1 | ceciderint F^2 | pr'a'etium F^2 | restituendu'm' F^b 32 restituatur F^a 33 inueneri'n't F^2 | et fundum fructuosiorem fecerit] καὶ τὸν ἀγρὸν εὐπροσόδευτον ποίησῃ *B* (*Anon.*) *et BS* (*Doroth.*)

marmor, quod caesum neque exportatum est, [1]mariti et impensa non est ei praestanda,
quia nec in fructu est marmor: nisi tale sit[2], ut lapis ibi renascatur, quales sunt in Gallia,
14 sunt et in Asia. Sed si cretifodinae, argenti fodinae uel auri uel cuius alterius materiae
15 sint uel harenae, utique in fructu habebuntur. Interdum marito de fructibus a muliere
cauetur et nihil retinet, si fructibus stantibus fundum mulier recipiet: interdum retinebit
tantum[3] maritus et nihil restituet, id est si non plus erit[4], quam pro portione eum reti-
nere oportet: interdum uero et reddet, si plus percepit quam eum retinere oportet. eadem
16 condicio erit etiam, si cum socero uel cum herede alterutrius de dote agatur. Impendi
autem fructuum percipiendorum Pomponius ait, quod in arando serendoque agro impensum
est, quodque in tutelam aedificiorum aegrumue seruum curandum, scilicet si ex aedificio
uel seruo fructus aliqui percipiebantur. sed hae inpensae non petentur, cum maritus
fructum totum anni retinet, quia ex fructibus prius impensis satisfaciendum est. plane si
nouam uillam necessario exstruxit uel ueterem totam sine culpa sua conlapsam restituerit,
erit eius impensae petitio: simili modo et si pastina instituit. hae enim inpensae aut in
res[5] necessarias aut utiles cedunt pariuntque marito actionem.
8 PAULUS libro septimo ad Sabinum. Si fundus in dotem datus sit, in quo lapis [B. 28, 8, 8 S
caeditur, lapidicinarum commodum ad maritum pertinere constat, quia palam sit eo animo
dedisse mulierem fundum, ut iste fructus ad maritum pertineat, nisi si contrariam uolun-
1 tatem in dote danda declarauerit mulier. Quod in sementem erogatur, si non responderint
messes, ex uindemia deducetur, quia totius anni unus fructus est.
9 POMPONIUS libro quarto decimo ad Sabinum. Si mora per mulierem fuit, quo [B. 28, 8, 9 S
minus dotem reciperet, dolum malum dumtaxat in ea re, non etiam culpam maritus prae-
stare debet, ne facto mulieris in perpetuum agrum eius colere cogatur: fructus tamen, qui
peruenissent ad uirum, redduntur.
10 IDEM libro quinto decimo ad Sabinum. Si ab hostibus capta filia, quae nupta [B. 28, 8, 10 S
erat et dotem a patre profectam habebat, ibi decesserit, puto dicendum perinde obseruanda
omnia ‖ ac si nupta decessisset, ut, etiamsi in potestate non fuerit patris, dos ab eo pro- f. 346'
1 fecta reuerti ad eum debeat. Si uir uxorem suam occiderit, dotis actionem heredibus uxoris
dandam esse Proculus ait, et recte: non enim aequum est uirum ob facinus suum dotem
sperare lucrifacere. idemque et e contrario statuendum est.
11 IDEM libro sexto decimo ad Sabinum. Si alienam rem sciens mulier in dotem [B. 28, 8, 11 S
dederit, reddenda ei est, quasi suam dedisset, et fructus pro portione anni, quo diuortium
factum est.
12 ULPIANUS libro trigesimo sexto ad Sabinum. Maritum in id quod facere [B. 28, 8, 12 S
potest condemnari exploratum est: sed hoc heredi non esse praestandum,
F(EITC)

---

[1] est *ins.* (*Fornerius*) [2] nisi tales sint (*u. i.*)? [3] totum (*u. i.*)? [4] erit] percepit (*u. i.*)?
[5] res *del.* (ταῦτα γὰρ ἀναλώματα … ἢ νεκεσσάρια ἢ οὐτίλιά ἐστι *BS Doroth.*)

---

1 mariti et impensa non est ei praestanda] δεσπόζει μὲν τῶν τμηθέντων μαρμάρων (ὁ ἀνήρ), τὰ δὲ ἀναλώματα οὐ δύναται ἀπαιτεῖν *BS* (*Doroth.*), αὐτοῦ ἐστιν … τὴν δὲ δαπάνην οὐ λαμβάνει *B* (*Anon.*): *mutauisse consulto compilatores colligitur ex h. t. l. 8 pr. (cf. D. 23, 3, 32 et 21, 5, 18 pr.)* 2 nisi tale sit] εἰ μὴ τῶν αὐξανόντων ἦν τὸ μάρμαρον *B* (*Anon.*), εἰ μὴ ἄρα τοιαύτη ἦν ἡ πέτρα *BS* (*Doroth*) 4 uti-qu'a'e F^2 5 recipiat F^2 | retinebit] pertinebit F^1 6 tantum] totum *edd. et sic BS* (*Doroth.*): παρακατέχει πάντας τοὺς καρπούς, *quamquam* ἐσθ' ὅτε παρακρατεῖ *simpliciter B* (*Anon.*) | si non plus erit *seq.*] εἰ μηδὲν πλέον ὧν ἔλαβεν ἐποίει ἡ ἀναλογία τοῦ χρόνου, καθ' ὃν ὁ γάμος συνέστη *BS* (*Doroth.*), ἴσως γὰρ οὐκ ἔλαβε πλέον τοῦ ἀναλογοῦντος αὐτῷ *B* (*Anon.*), εἰ δὲ μὴ ἔλαβεν ὑπὲρ τὸ ἀνῆκον αὐτῷ ὁ ἀνήρ *BS* (*Cyr.*) 9 percipiendorum] perc. causa F^2 | serendoque] F^2, sere'i'ndoquae F^b 11 'h'ae F^b 12 quia] *EIC cum Graecis:* ἐπειδὴ δι' αὐτῶν τῶν καρπῶν τὸ ἱκανὸν … γίνεται *BS* (*Doroth.*), οὐ λαμβάνει τὰς δαπάνας· πρότερον γὰρ τὸ ἱκανὸν ἐκ τῶν καρπῶν αὐτῷ γίνεται *B* (*Anon.*), qua *F* 13 ex's'truxit F^b | conlapsum F^1 14 et si pastina instituit] εἰ δὲ καὶ εἰς νεόφυτα ἐδαπάνησε *BS* (*Doroth.*), νεόφυτα ἐποίησεν *B* (*Anon.*) | hae'c' F^2 16 paulus … sabinum *del.* F^2, Παυλ. *B* (*sec. Fabrot.: om. cod. Flor.*) | in *om.* F^a 17 c'a'editur F^2 | commod'at'um F^2 23 agru'u'm F^2 25 decimo *om.* F^a 26 ibi 'de' decesserit F^2 | obseruanda 'etiam' omnia F^b 32 fructus] F^1, fructus quoque F^2, ἀποδίδοται … καὶ οἱ καρποὶ αὐτοῦ *BS* (*Doroth., secundum cod. Flor.*) 35 he're'di F^2

13 PAULUS libro septimo ad Sabinum. quia tale beneficium personale est et [B. 28, 8, 13] S
cum persona exstinguitur.
14 ULPIANUS libro trigensimo sexto ad Sabinum. Alia causa est defensoris, [B. 28, 8, 14] S
quem placet sufficienter uideri defendisse, si tantum uxori praestet, quantum consequeretur,
1 si ipsum maritum conuenisset. Eleganter quaerit Pomponius libro quinto decimo
ex Sabino, si paciscatur maritus, ne in id quod facere possit condemnetur, sed in solidum,
an hoc pactum seruandum sit? et negat seruari oportere, quod quidem et mihi uidetur
uerum: namque contra bonos mores id pactum esse melius est dicere, quippe cum contra
receptam reuerentiam, quae maritis exhibenda est, id esse apparet.
15 PAULUS libro septimo ad Sabinum. Rei iudicatae tempus spectatur, qua- [B. 28, 8, 15] S
1 tenus maritus facere potest. Heredi mariti, licet in solidum condemnetur, compensationes
tamen, quae ad pecuniariam causam respiciunt, proderunt, ut hoc minus sit obligatus,
2 ueluti ob res donatas et amotas et impensas: morum uero coercitionem non habet. Socero
quoque, cum quo nurus de dote agit, idem honor habetur, *ut* in id damnetur quod facere
potest,
16 POMPONIUS libro sexto decimo ad Sabinum. quia parentis locum socer [B. 28, 8, 16] S
optinet.
17 PAULUS libro septimo ad Sabinum. Ex diuerso si socer ex promissione a [B. 28, 8, 17] S
marito conueniatur, solet quaeri, an idem ei honor habendus sit: Neratius libris membra-
1 narum et Proculus scribunt hoc iustum esse. Item si mulier ex promissione conueniatur,
magis placuit defendendam eam per exceptionem: idem et Proculus ait: sicuti cum socia
2 fuit, dabitur ei exceptio, quamuis iure ciuili sit obligata. Si in iudicio dotis iudex ignorantia
iuris lapsus condemnauerit maritum in solidum, Neratius Sabinus doli exceptione
eum uti oportere aiunt eaque tutum fore.
18 POMPONIUS libro sexto decimo ad Sabinum. Etiam filios mulieris, qui patri [B. 28, 8, 18] S
1 heredes exstiterunt, in id quod facere possunt condemnandos Labeo ait. Licet in dotalibus
rebus non solum dolum, sed et culpam maritus praestet, cum tamen quaeritur in
iudicio de dote an facere possit, dolus dumtaxat comprehenditur, quia in rerum ipsius administratione
non erat ab eo culpa exigenda. quamquam eum dumtaxat dolum ei nocere
putem, si facere non possit, quem propter uxorem adhibuit, ne ei solidum solueret, non
propter quemlibet alium. Ofilius autem aiebat, si dolo mariti res dotalis interisset et alioquin
soluendo non esset, quamuis nihil dolo fecisset, quo minus soluendo esset, perinde
tamen eum damnandum eius rei dotalis nomine in qua dolum fecisset, atque si dolo eius
factum esset, quo minus facere possit. ceterum si circa interitum rei dotalis dolus malus
et culpa mariti absit, actiones solas, quas eo nomine quasi maritus habet, praestandas
mulieri, ueluti furti uel damni iniuriae.
19 ULPIANUS libro trigesimo sexto ad Sabinum. Si mulier diuerterit et iudicio [B. 28, 8, 19] S
de dote contestato reuersa fuerit in matrimonium, ‖ redintegrato matrimonio exspirat iudicium f. 347
et omnia in statu pristino manent.
20 PAULUS libro septimo ad Sabinum. Quamuis mulier non in hoc accipiat con- [B. 28, 8, 20] S
stante matrimonio dotem, ut aes alienum soluat aut praedia idonea emat, sed ut liberis
ex alio uiro egentibus aut fratribus aut parentibus consuleret uel ut eos ex hostibus redimeret,
quia iusta et honesta causa est, non uidetur male accipere et ideo recte ei soluitur:
idque et in filia familias obseruatur.
21 ULPIANUS libro tertio disputationum. Sed et si ideo maritus ex dote ex- [B. 28, 8, 21] S*
pendit, ut a latronibus redimeret necessarias mulieri personas uel ut mulier uinculis uindicet
de necessaris suis aliquem, reputatur ei id quod expensum est[1] siue pars dotis sit,
F(EITC)

---

[1] et *ins.*

6 pa'ci'scatur F^b 9 exibenda *F* | appare'a't F^2 14 ut *om. F* 24 eaqu'a'e F^2 28 compr'a'ehenditur F^b 35 act'i'ones F^b 38 matrimonium exsp. F^2 39 manent] minant F^1 42 aut fratribus *bis* F^1 46 molier F^1 47 reputatur ei *seq.*] καταλογίζεται αὐτῷ ὁ ἀνήρ, ὅσα καὶ ὑπὲρ τοιαύτης τῆς αἰτίας κατέβαλεν αὐτῇ καὶ εἴτε μέρος τῷ γυναικὶ κατ-

pro ea parte, siue tota dos sit, actio dotis euanescit. et multo magis idem[1] dicendum est, si socer agat de dote, debere rationem haberi eius quod in ipsum impensum est, siue ipse maritus hoc fecit siue filiae ut faciat dedit: sed et si non pater experiretur, sed post mortem eius filia sola de dote ageret, idem erit dicendum: cum enim doli exceptio insit de dote actioni ut in ceteris bonae fidei iudiciis, potest dici, ut et Celso uidetur, inesse hunc sumptum actioni de dote, maxime si ex uoluntate filiae factus sit.

22 IDEM libro trigesimo tertio ad edictum. Si, cum dotem daret pater uel ex- [B. 28, 8, 22 S traneus pro muliere, in unum casum pepigit, uel in diuortium uel in mortem, dicendum
1 est in eum casum, in quem non pepigit, esse mulieri actionem. Si post solutum matrimonium filia familias citra patris uoluntatem exactam communem dotem consumat, patri et uiua ea et mortua actio superest, ut dos ipsi soluatur. quod ita uerum est, si perditurae soluatur: ceterum si non perditurae et ex iustis causis soluta sit, non supererit actio. sed
2 mortuo patre nec etiam[2] heredes agent nec mulier. Si mulier soluto matrimonio egentem
3 reum dotis per nouationem decepta accipiat, nihilo minus actio dotis ei manebit. Si pater filia absente de dote egerit, etsi omissa sit de rato satisdatio, filiae denegari debet actio, siue patri heres exstiterit, siue in legato tantum acceperit, quantum dotis[3] satis esset. et ita Iulianus pluribus locis scribit compensandum ei in dotem quod a patre datur lucroque eius cedit, si tantum ab eo consecuta sit, quantum ei dotis nomine debeatur a marito
4 qui patri soluit. Si patri propter condemnationem Romae, ubi dos petatur, esse non liceat,
5 filiae satis dotis fieri oportet, ita tamen, ut caueat ratam rem patrem habiturum. Eo autem tempore consentire filiam patri oportet, quo lis contestatur. secundum haec si filia dicat se patri consentire et ante litis contestationem mutauerit uoluntatem uel etiam eman-
6 cipata sit, frustra pater aget. Nec non illud quoque probamus, quod Labeo probat, nonnumquam patri denegandam actionem, si tam turpis persona patris sit, ut uerendum sit, ne acceptam dotem consumat: ideoque officium iudicis interponendum est, quatenus et filiae et patri competenter consuletur. sed si latitet filia, ne tali[4] patri consentire cogatur, puto dari quidem patri actionem, sed causa cognita. quid enim, si filia uerecunde per absentiam patri contradicat? cur non dicamus patri non esse dandam actionem? quod si is pater sit, cui omnimodo consentire filiam decet, hoc est uitae probatae, filia leuis mulier uel admodum iuuenis uel nimia circa maritum non merentem, dicendum est patri potius
7 adquiescere praetorem oportere dareque ei actionem. Si maritus uel uxor constante matrimonio furere coeperint, quid faciendum sit, tractamus. et illud quidem dubio procul obseruatur eam personam, quae furore detenta est, quia sensum non habet, nuntium mittere non posse. an autem illa repudianda est, considerandum est. et si quidem interuallum f. 347' furor habeat uel perpetuus quidem morbus est, tamen ferendus his qui circa eam sunt, tunc nullo modo oportet dirimi matrimonium, sciente ea persona, quae, cum compos mentis esset, ita furenti quemadmodum diximus nuntium miserit, culpa sua nuptias esse diremptas: quid enim tam humanum est, quam ut fortuitis casibus mulieris maritum uel uxorem uiri participem esse? sin autem tantus furor est, ita ferox, ita perniciosus, ut sanitatis nulla spes supersit,[5] circa ministros terribilis, et forsitan altera persona uel propter saeuitiam

F(EITC)

[1] *firmant Graeci (u. i.)*: idem *del.* [2] etiam] eius (*Krueger*)? [3] doti (*Hal.*) [4] tali *del.* (*u. i.*) [5] et sit *ins.*

ἐβλήθη, ἀναιρεῖται ἐπὶ τῷ μέρει ἡ προίξ· εἴτε πᾶσα ἡ προὶξ ... ἐδόθη, ἡ περὶ τῆς πάσης προικὸς ἀγωγὴ δαπανᾶται. πολλῷ δὲ μᾶλλον τὰ αὐτὰ λέγομεν κ. τ. λ. *BS* (*Doroth.*) 9 pepigit] pericit *F¹* 10 patri] patre *F¹* 11 ea 'et' m. *F²* | quod ita uerum et si perditurae soluatur *F¹*, *del. F², om. EITC:* 'sicut hic deletum est, ita in aut. pandit.' *adnotant EI, sed in hisce quidem libris uerba illa nec sunt nec fuerunt* 14 nihil'o' *F²* 15 dote] dolo *F°* 16 ex's'titerit *F²* 17 lociscribit *F* | da'ba'tur *F²* 23 non etiam' illud *F^b* 24 tam] tamen *F¹* 26 ne tali patri consentire cogatur] tali *Graeci non legerunt uel potius abiecerunt:* ἵνα μὴ τῷ πατρὶ ἀναγκασθῇ συναινέσας *BS* (πλ.), διὰ τὸ μὴ συναινέσαι τῷ πατρί *B* (*Anon.*) 28 con'tra'dicat *F²*: τί γάρ, εἰ σεμνῶς διὰ τῆς ἀπουσίας ἀντιλέγει *B* (*Anon.*), ἡ θυγάτηρ διὰ τοῦτο κρύπτεται, ὥστε διὰ τοῦ λανθάνειν δοκεῖν ἀντιλέγειν τῷ πατρί *BS* (*Doroth.*) 29 prouatae *F* | filiae *F*: ἡ θυγάτηρ κούφη *B* (*Anon.*), ἡ δὲ θυγάτηρ ἐλαφρὰ τὸν τρόπον *BS* (*Doroth.*) 33 qu'a'e *F²* 37 esset] *E°I^bT*, esset et *FE^bI°*, esset si *C* 38 tam'en' h. *F^b* 39 foror *F* | ut] est *F¹* 40 et forsitan altera persona ... tenta est] καὶ τὸ ἕτερον πρόσωπον τὸ νῆφον ἢ διὰ τὴν χαλεπότητα τῆς μανίας ἢ διὰ τὸ μὴ ἔχειν

furoris[1] uel, quia liberos non habet, procreandae subolis cupidine tenta est: licentia erit
compoti mentis personae furenti nuntium mittere, ut nullius culpa uideatur esse matrimo-
8 nium dissolutum neque in damnum alterutra pars incidat. Sin autem in saeuissimo furore
muliere constituta maritus dirimere quidem matrimonium calliditate non uult, spernit autem
infelicitatem uxoris et non ad eam flectitur nullamque ei competentem curam inferre ma-
nifestissimus est, sed abutitur dotem: tunc licentiam habeat uel curator furiosae uel cognati
adire iudicem competentem, quatenus necessitas imponatur marito omnem talem mulieris
sustentationem sufferre et alimenta praestare et medicinae eius succurrere et nihil praeter-
mittere, *eorum*, quae maritum uxori adferre decet secundum dotis quantitatem. sin [Ep. 4, 33
uero dotem ita dissipaturus ita[2] manifestus est, ut non hominem frugi oportet, tunc dotem
sequestrari, quatenus ex ea mulier competens habeat solacium una cum sua familia, [(Ep.)
pactis uidelicet dotalibus, quae inter eos ab initio nuptiarum inita fuerint, in suo statu
9 durantibus et alterius exspectantibus sanitatem et[3] mortis euentum. Item pater furiosae
utiliter intendere sibi filiaeue suae reddi dotem potest: quamuis enim furiosa nuntium mit-
10 tere non possit, patrem tamen eius posse certum est. Si soluto matrimonio pater furiosus
sit, curator eius uoluntate filiae dotem petere poterit: aut si curatoris copia non sit, agere
11 filiae permittendum erit cauerique oportebit de rato. Idem decernendum est et si ab
12 hostibus captus sit pater, puellae dandam actionem de dote repetenda. Transgrediamur
nunc ad hunc articulum, ut quaeramus, aduersus quos competit de dote actio. et aduersus
ipsum maritum competere palam est, siue ipsi dos data sit siue alii ex uoluntate mariti
uel subiecto iuri eius uel non subiecto. sed si filius familias sit maritus et dos socero
data sit, aduersus socerum agetur. plane si filio data sit, si quidem iussu soceri, adhuc
absolute socer tenebitur: quod si filio data sit non iussu patris, Sabinus et Cassius respon-
derunt nihilo minus cum patre agi oportere: uideri enim ad eum peruenisse dotem, penes
quem est peculium: sufficit autem ad id damnandum quod est in peculio uel si quid in
rem patris uersum est. sin autem socero dotem dederit, cum marito non poterit experiri,
13 nisi patri heres exstiterit. Si mulier in condicione mariti errauerit putaueritque esse libe-
rum, cum seruus esset, concedi oportet quasi priuilegium in bonis uiri mulieri, uidelicet
ut, si sint et alii creditores, haec praeferatur circa de peculio actionem et, si forte domino
aliquid debeat seruus, non praeferatur mulier nisi in his tantum rebus, quae uel in dote
datae sunt uel ex dote comparatae, quasi et hae dotales sint.

23 PAULUS libro trigesimo sexto ad edictum. Et si quid in eam dotem impen- [B. 28, 8, 23 *S*
sum est nec a muliere reddetur, per doli mali exceptionem seruabitur.

24 ULPIANUS libro trigesimo tertio ad edictum. Si constante matrimonio propter [B. 28, 8, 24 *S*
inopiam mariti mulier agere uolet, unde exactionem dotis initium accipere ponamus? et
constat exinde dotis exactionem competere, ex quo euidentissime apparuerit mariti facul-
1 tates ad dotis exactionem non sufficere. Si exheredato marito mulier agat, magis est, ut
F(EITC)

---

[1] sibi timet *ins.* (*u. i.*) [2] ita *del.* (*edd.*) [3] aut (*u. i.*)?

παίδια καὶ βούλεσθαι ἐξ ἑτέρας ἢ ἐξ ἑτέρου παιδοποιῆσαι καὶ θέλει πέμψαι ῥεπούδιον τῷ μαινομένῳ προσώπῳ *BS* (*Doroth.*): *interpretem aliter ac nos legimus legisse non crediderim* 2 competi F^1 3 dissolutam F^1 | s'a'euissimo F^2 5 et *om.* F^a 6 dotem] doti F^2T^a, dote EIT^bC 8 praetermitto quae F^1, praetermitti quorum F^2ETC, pretermitere quod (al. quorum) *I*: καὶ μηδὲν ἀπολιμπάνειν τῶν ὅσα πρέπει ... παρέχεσθαι *BS* (*Doroth.*), καὶ μηδὲν παραλείπειν τῶν τῷ ἀνδρὶ πρεπόντων *B* (*Anon.*) 10 dissipaturus] F^1, dissipaturum *I*, dissipare F^2ETC: ἐὰν ὁ ἀνὴρ τῆς μαινομένης μέλλῃ ἀσώτως δαπανᾶν τὴν προῖκα αὐτῆς *Epit.*, εἰ δὲ καὶ ἀσώτως κέχρηται τῇ προικί *BS* (*Doroth.*), εἰ δὲ σκορπίζει τὴν προῖκα *B* (*Anon.*) 13 sanitatem et mortis euentum] ἢ τὸν θάνατον θατέρου προσώπου ἢ τὴν ὑγίειαν αὐτοῦ *BS* (*Doroth.*) | item ... 15 certum est *del.* F^2, *om.* E^aT (*in margine leguntur et adnotatur ibi:* hoc cancellatum est in aut. pand., sed M[artinus] dicit non debere esse cancellatum) I^b (*in margine:* ita cancellatum est in aut. pand.) *C nec habent BS* (πλ.: *cf. sch. 47*) *et B* (*Anon.*), *scilicet propter Nou. 150, ut ibidem scholium declarat, addens:* ὁ δὲ πατὴρ τῆς μαινομένης ἠδύνατο πρώην στέλλειν ῥεπούδιον 16 cupia *F* 21 iur'i' F^b 22 soceri] socero F^a 23 adsolute F^1 24 peruenisse't' F^b 26 nerum *F*: καὶ εἴ τι ἐκ προικὸς ἐγένετο βέρσον εἰς τὰ πράγματα τοῦ πατρός *BS* (πλ.) 27 ex's'titerit F^2 28 uiri's' F^b 32 sexto] sedto F^1 33 reddatur F^2 | seruauitur F^1 34 ulpianus] F^m *cum B* (*Fabrot.: cod. Flor. om.*), pomponius F^{ac} 35 dotis] modis F^1 36 ex'in'de F^b

2 ex die aditae patris hereditatis incipiat ei dotis exactio. Quotiens mulieri satisdandum est
de solutione dotis post certum tempus, si maritus satisdare non possit, tunc deducto com-
modo temporis condemnatio residui repraesentatur: sed || si, cum maritus satisdare posset, f. 348
nollet, in solidum eum condemnandum Mela ait non habita ratione commodi temporis.
iudicis igitur officio conuenit, ut aut satisdatione interposita absoluat maritum aut habita
ratione compensationis eum condemnet, quod quidem hodie magis usurpatur: nec ferenda
est mulier, si dicat magis se uelle dilationem pati quam in repraesentatione deductionem.
3 Siue autem mariti siue uxoris periculo dos fuit, nihilo minus legitimo tempore debet sol-
4 uere maritus. Si uir uoluntate mulieris seruos dotales manumiserit, si quidem [D. h. t. l. 62
donare ei mulier uoluit, nec de libertatis causa impositis ei praestandis tenebitur: [(D)
quod si negotium inter eos gestum est, utique tenebitur, ut officio iudicis caueat restitu-
5 turum se mulieri, quidquid ad eum ex bonis liberti uel ex obligatione peruenisset. Si
maritus saeuus in seruos dotales fuit, uidendum, an de hoc possit conueniri. et si quidem
tantum in seruos uxoris saeuus fuit, constat eum teneri hoc nomine: si uero et in suos
est natura talis, adhuc dicendum est immoderatam eius saeuitiam hoc iudicio coercendam:
quamuis enim diligentiam uxor eam demum ab eo exigat, quam rebus suis exiget[1], nec
plus possit, attamen saeuitia, quae in propriis culpanda est, in alienis coercenda est, hoc
6 est in dotalibus. Si uxor uiri rem commodauerit eaque perierit, uidendum, an compensa-
tionem hoc nomine pati possit. et puto, si quidem prohibuit eam maritus commodare,
statim deductionem fieri: si uero non prohibuit eam commodare, arbitrio iudicis modicum
7 tempus ei indulgeri cautionem praebenti. Si bona mulieris pro parte sint publicata, super-
est mulieri reliquae partis dotis exactio: plus puto: et si post litem contestatam publicata
sit pro parte dos, sufficiet arbitrium iudicis ad partis condemnationem faciendam. quod si
tota dos publicata sit, exspirabit iudicium.

25 Paulus libro trigesimo sexto ad edictum. Si filio familias dos data sit [B. 28, 8, 25 S
iniussu patris, de peculio quidem agetur: sed siue propter impensas a filio familias factas
siue propter res donatas a filio uel amotas ab uxore res peculiares hoc ipso, quod habet
actionem pater ex persona filii, maius peculium fit, et sic totum est praestandum mulieri
1 quod est in peculio, quia[2] adhuc sit quod uxori debeatur. Maritum in reddenda dote de
dolo malo et culpa cauere oportet. quod si dolo malo fecerit, quo minus restituere possit,
damnandum eum, quanti mulier in litem iurauerit, quia inuitis nobis res nostras alius reti-
2 nere non debeat. Si post diuortium res dotales deteriores factae sint et uir in reddenda
3 dote moram fecerit, omnimodo detrimentum ipse praestabit. Si qui dotalium seruorum
in fuga erunt, cauere debebit maritus se eos uiri boni arbitratu persecuturum et restitu-
4 turum. Si uir in quinquennio[3] locauerit fundum et post primum forte annum diuortium
interuenerit, Sabinus ait non alias fundum mulieri reddi oportere, quam si cauerit, si quid
praeter unius anni locationem maritus damnatus sit, id[4] se praestatum iri: sed et mulieri
cauendum, quidquid praeter primum annum ex locatione uir consecutus fuerit, se ei resti-
tuturum.

26 Idem libro trigesimo septimo ad edictum. Semel mora facta si seruum do- [B. 28, 8, 26 S
talem postea offerente marito mulier accipere noluerit et ita is decesserit, non debebit
pretium eius maritus uel heres eius, ne damnum sentiat, quod postea offerente eo mulier
accipere noluit.

F(EITC)

---

[1] adhibet? [2] quia] si quid (*u. i.*)? [3] quinquennium (*dett.*)? [4] a *ins.* (*edd.*)

2 ded'u'cto *F*[b] 3 repraestatur *F*: εἰς τὰ λοιπὰ παραχρῆμα καταδικάζεται *BS* (πλ.), γίνεται ἡ καταδίκη παραχρῆμα *B* (*Anon.*) 9 si uir] quod si uir *D. l. gem.* | si quidem] cum *D. l. gem.* 15 coercendam] coerceridam *F*[1] 26 a filio 'quidem agetur sed siue propter' familias *F*[2] 27 uxore's' *F*[2] 29 quia adhuc sit quod uxori debeatur] εἴγε καὶ οὕτως πλέον τοῦ πεκουλίου κεχρεώστηταί τι τῇ γυναικί *BS* (πλ.), *id est* si quid adhuc supra peculium uxori debeatur, *ubi quamquam* supra peculium *male adiectum est* (*nam dicendum fuit* supra id quod ipsa uxor debet peculio), *tamen pro* quia *interpres uidetur uere legisse* si quid | maritur *F*[a] 30 et culpa ... dolo malo *bis F*[1] 31 quantu *F*[1] | nouis *F* 32 reteriores *F*[1] 34 fug'a' erunt *F*[2] 36 alia's' *F*[2] 37 praetor *F* | praestatu'm' *F*[2] 42 pr'a'etium *F*[2]

27 Gaius libro undecimo ad edictum prouinciale. Si post diuortium mortua [B. 28, 8, 27 S
muliere heres eius cum uiro parenteue eius agat, eadem uidentur de restituenda dote interuenire, quae ipsa muliere agente obseruari solent.

28 Ulpianus libro primo institutionum. Facere posse maritus etiam id uidetur, [B. 28, 8, 28 S*
quod a muliere consequi potest: scilicet si iam ei aliquid absit, quod pro muliere aliquid expendit uel mandato eius praestitit: ceterum si nondum ei abest, ut puta sub condicione est || obligatus, nondum uidetur facere posse. f. 348'

29 Idem libro tertio disputationum. Quotiens pater dotem dat et stipulatur, ita [B. 28, 8, 29 S
demum in suam personam de dote actionem transfert, si ex continenti stipuletur: ceterum si interposito tempore stipulari uelit, non nisi consentiente filia poterit, quamuis in potestate sit, quia deteriorem condicionem in dote filiae facere non potest nisi consentiat. plane si ante nuptias dotem dederit, poterit ex interuallo, ante nuptias tamen, et citra
1 uoluntatem quoque filiae stipulari. Si quis pro muliere dotem dederit conueneritque, ut quoquo modo dirempto matrimonio ipsi solueretur, postea maritus uxori dotem soluerit, rectissime dicetur exactionem nihilo minus ei qui dedit contra maritum competere.

30 Iulianus libro sexto decimo digestorum. Nupta non impeditur, quo minus [B. 28, 8, 30 S
1 cum priore marito de dote experiatur. Quotiens culpa uiri accidit, ne dos a socero aut a quolibet alio, qui mulieris nomine promiserat, exigeretur: si aut in matrimonio filia decesserit aut mater familias facta eum qui dotem repromiserat heredem instituerit, satis constat nihil amplius uirum praestare debere, quam ut eos obligatione liberet.

31 Idem libro octauo decimo digestorum. Si marito publico iudicio damnato [B. 28, 8, 31 S
pars aliqua bonorum eius publicetur, [1]fiscus creditoribus eius satisfacere necesse habet:
1 inter quos uxor quoque est. Si pater, cum ducenta filiae suae nomine dotis gratia promisisset, pactus fuerit, ne amplius quam centum a se peterentur, et soluto matrimonio egerit, centum, de quibus conuenit ne peterentur, nec intelleguntur dotis esse. quod si mortuo patre cum herede eius maritus agere coeperit, ista quoque pecunia in dote erit.
2 Si uoluntate filiae procurator a patre datus litem de dote contestatus fuerit et re secundum eum iudicata pater decesserit, iudicati actionem filiae potius quam heredibus patris dari
3 oportebit. Cum patri dos data esset et ei filius ex aliqua parte heres sub condicione institutus fuerit et pendente condicione coheredes eius dotem pro sua portione mulieri soluerint: hoc minus filius ex dote praestare debebit, quoniam nullam actionem eius pecuniae
4 reciperandae gratia aduersus coheredes habet. Si fundum dotalem recepisset mulier non habita ratione fructuum pro portione anni, quo[2] nupta non fuisset, nihilo minus de dote agere potest, quia minorem dotem recepisset: hoc enim ad dotis augmentum pertinet, quemadmodum si partum ancillarum non recepisset, aut legata uel hereditates, quae post diuortium per seruos dotales adquisitae marito fuissent.

32 Idem libro secundo ad Urseium Ferocem. Si prior maritus posteriori dotis [B. 28, 8, 32 S
nomine tamquam debitor mulieris dotem promiserit, non plus quam id quod facere possit dotis futurum esse.

33 Africanus libro septimo quaestionum. Quae dotis nomine certam pecuniam [B. 28, 8, 33 S
promiserat, quosdam adhibuerat, qui stipularentur partem dotis distracto matrimonio sibi solui: ea nulla data dote obierat eodem marito suo herede relicto: is damnosam hereditatem eius adierat. nihilo minus stipulatoribus tenebitur, quoniam adeundo hereditatem debitricis intellegeretur secum pensasse: nec ad rem pertinere, quod soluendo non esset hereditas, quando ceteris etiam creditoribus teneatur.

34 Idem libro octauo quaestionum. Titia diuortium a Seio fecit: hanc Titius [B. 28, 8, 34 S
in sua potestate esse dicit et dotem sibi reddi postulat: ipsa se matrem familias dicit et

F(E1TC)

---

[1] pro ea parte *ins.* [2] qua?

2 muliere] muelere *F1* 3 qu'a'e *F2* 5 consecuti *F2* | pro *om.* *F1* 6 expendet *F2* 11 dot'a'e *F2* 18 aut 'a' in *F2* 30 soluerint *F2* 36 dotalis *F1* 44 deuitricis *F1* 47 reddi'tas' postulat *F2*

de dote agere uult: quaesitum est, quae partes iudicis sint. respondi patri, nisi probet filiam non solum in sua potestate esse, sed etiam consentire sibi, denegandam actionem, sicuti denegaretur, etiamsi constaret eam in potestate esse.

35 MARCIANUS libro decimo institutionum. Liberta, quae uoluntate patroni discessit, de dote cum eo agere potest quam ei dedit. *S*

36 ‖ PAULUS libro secundo de adulteriis. Si maritus minus facere potest et dos publicata sit, in id quod facere potest fisco maritus condemnandus est, ne in perniciem mariti mulier punita sit. [B. 28, 8, 35] *S* f. 349

37 ULPIANUS libro secundo responsorum. Dotem uoluntate filiae uideri patrem recepisse, cum causas contradicendi ei filia non haberet, maxime cum ab eo postea ampliore summa dotata sit. [B. 28, 8, 36] *S*

38 MARCELLUS libro singulari responsorum. Lucius Titius cum esset filius familias, uoluntate patris uxorem Maeuiam duxit et dotem pater accepit: Maeuia Titio repudium misit: postea pater repudiati absente filio sponsalia[1] cum ea de[2] nomine filii sui fecit: Maeuia deinde repudium sponsalibus misit atque ita alii nupsit. quaero, si Maeuia aget cum Lucio Titio quondam marito et a patre herede relicto de dote et probetur culpa mulieris matrimonium dissolutum, an possit maritus propter culpam mulieris dotem retinere. Marcellus respondit, etiamsi ut heres institutus a patre Titius conueniretur, tamen, si sponsalibus non consensisset, culpam mulieris multandam esse. *Sf*

39 PAPINIANUS libro undecimo quaestionum. Uiro atque uxore mores inuicem accusantibus causam repudii dedisse utrumque pronuntiatum est. id ita accipi debet, ut ea lege, quam ambo contempserunt, neuter uindicetur: paria enim delicta mutua pensatione dissoluuntur. [B. 28, 8, 37] *P*

40 IDEM libro uicesimo octauo quaestionum. Post dotem datam et nuptias contractas stipulatus est pater *non ex* filiae uoluntate diuortio facto dotem dari. si condicio stipulationis impleatur et postea filia sine liberis decesserit, non erit impediendus pater, quo minus ex stipulatu agat: uiua autem filia si agere uult, exceptione summouendus erit. [B. 28, 8, 38] *P*

41 IDEM libro trigesimo septimo quaestionum. Si pater ignorans filiam diuortisse dotem ex causa promissionis numerauit, non per indebiti condictionem, sed de dote actione pecunia petetur. [B. 28, 8, 39] *P*

42 IDEM libro quarto responsorum. In insulam patre deportato, qui dotem pro [B. 28, 8, 40] *P*
filia dedit, actio dotis ad filiam pertinet. post diuortium quoque patre damnato, *cui* quidem
1 consentiente filia conpetierat, aeque dotis actio mulieris est. Fructus ex praediis, quae
in dotem data uidebantur, bona fide perceptos et mulieris oneribus ante causam liberalem
absumptos, quamuis seruam fuisse postea constiterit, peti non posse placuit. sumptus uero
necessarios et utiles in praedia quae dotalia uidebantur factos, compensatis fructibus per-
2 ceptis, ad finem superflui seruari conuenit. Usuras numeratae dotis ex stipulatu pater in
matrimonio defuncta filia si petat, gener, qui residuae dotis promissae faenus stipulatus
est, ita demum ad finem uice mutua debitae quantitatis compensationem opponere iuste
uidetur, si propriis sumptibus uxorem suam exhibuit: alioquin si patris sumptibus exhibita
3 sit, inanis usurarum stipulatio compensationi non proderit. Ad uirum uxore post diuor-

F(EITC)

---

[1] alia *ins.* (*Hoffmann*) [2] ea de] eadem (*EITC*)?

---

3 eam] etiam *F*ᵃ 9 noluntate *F*ᵃ 10 contradicendu *F*¹ 12 marcianus *F*¹ (*cf. u. 17*) 14 m'a'euia *F*² 15 atquae *F* | s'i m'aeuia *F*ᵇ | cum *om. F*¹ 21 ut] et *F*ᵃ 25 non ex] *addidi fere cum Cuiacio secundum Graecos:* παρὰ γνώμην τῆς θυγατρός *B* (*Anon.*) *et BS* (πλ.) 30 actione] condictione *F*¹ 32 cui quidem consentiente filia conpetierat] *sic, fere ut proposuit Hoffmannus, secundum BS* (πλ.): εἰ δὲ καὶ μετὰ ῥεπούδιον (= post diuortium quoque) καὶ μετὰ τὸ ἁρμόσαι τῷ πατρί (= cui quidem conpetierat) κατὰ γνώμην αὐτῆς προκαταρξαμένῳ (= consentiente filia) [δεπόρτατος γίνεται], πάλιν τῇ θυγατρὶ μόνῃ ἁρμόζει τῆς προικὸς ἡ ἀπαίτησις (= aeque dotis actio mulieri est) *BS* (πλ.), quidem consentiente fi'li'a non petierat *F*ᵇ, qui c. f. non petierat (petierit *I*) *EITC* 34 bona'e' fide'i' *F*² 35 uero 'no' nec. *F*ᵇ 38 'p'etat *F*² 39 quantitati'oni's *F*² | compensationis *F*ᵃ | iust'a'e *F*²

tium reuersa iudicium acceptum ex stipulatione, quam extraneus qui dotem dederit stipulatus fuerit, non dissoluitur nec officio iudicis absolutio continetur.

43 SCAEUOLA libro secundo quaestionum. Si maritus in id quod facere potest condemnatus sit et nomina sint ad dotis quantitatem neque amplius, necesse habebit mandare actiones. [B. 28, 8, 41 P]

44 PAULUS libro quinto quaestionum. Si socer a genero heres institutus adierit hereditatem, quandoque mortuo patre cum herede eius filiam de dote acturam Nerua et Cato responderunt, ut est relatum apud Sextum Pomponium digestorum ab Aristone libro quinto: ibidem Aristoni consensit. ergo dicerem et si emancipasset pater filiam, ipsum [B. 28, 8, 42 P]
1 quoque conueniri posse. Lucius Titius filiae suae nomine centum doti promisit Gaio Seio: inter Gaium Seium et Lucium Titium patrem mulieris conuenit, ne dos a uiro uiuo Lucio Titio id est patre mulieris, peteretur: postea culpa mariti diuortio facto solutum est matrimonium et pater mulieris decedens alios heredes instituit filia exheredata: quaero, an ab heredibus soceri maritus exigere dotem potest, cum eam mulieri redditurus est. respondi: cum filia aliis a patre heredibus institutis actionem de dote sua reciperanda habere coeperit, necesse habebit maritus aut exactam dotem aut actiones ei praestare: nec ullam exceptionem habebunt soceri heredes aduersus eum, cum absurde dicitur dolo uideri eum facere, qui non ipsi quem conuenit || sed alii restituturus petit: alioquin et si post mortem f. 349' patris diuortisset nondum exacta dote, excluderetur exactione dotis maritus, quod non est admittendum. sed et si ex parte filia heres patri suo exstiterit, debebit maritus coheredes eius pro parte uirili exigere et mulieri reddere aut actiones ei praestare.

45 IDEM libro sexto quaestionum. Gaius Seius auus maternus Seiae nepti[1], quae erat in patris potestate, certam pecuniae quantitatem dotis nomine Lucio Titio marito dedit et instrumento dotali huiusmodi pactum et stipulationem complexus est: 'si inter 'Lucium Titium maritum et Seiam diuortium sine culpa mulieris factum esset, dos omnis 'Seiae uxori uel Gaio Seio auo materno redderetur restitueretnrque'. quaero, cum Seius auus maternus statim uita defunctus sit et Seia postea sine culpa sua diuorterit uiuo patre suo, in cuius potestate est, an et cui[2] actio ex hoc pacto et stipulatione competat et utrum heredi aui materni ex stipulatu an nepti. respondi in persona quidem neptis uideri inutiliter stipulationem esse conceptam, quoniam auus maternus ei stipulatus proponitur: quod cum ita est, heredi stipulatoris, quandoque diuorterit mulier, actio competere uidetur. sed dicendum est Seiae posse dotem solui (quamuis actio ei directo non competat), ac si sibi aut illi dari auus stipulatus esset. sed permittendum est nepti ex hac auita conuentione, ne commodo dotis defrudetur, utilem actionem: fauore enim nuptiarum et maxime propter affectionem personarum ad hoc decurrendum est. [B. 28, 8, 43 P]

46 IDEM libro nono decimo quaestionum. Qui dotem stipulanti uxori promiserat, eidem testamento quaedam legauerat, ita tamen, ne dotem ab heredibus peteret: ea, quae legata erant, uxor capere non potuerat. respondi dotis actionem mulieri aduersus heredes non esse denegandam. [B. 28, 8, 44 P]

47 SCAEUOLA libro nono decimo quaestionum. Cum mulier uiri lenocinio adul- [B. 28, 8, 45 P]
F(EITC)

---

[1] nepti *del.* [2] et cui *del.*

---

4 amplius necesse (neque *F*) habebit mandare actiones] *sic BS* (*Dorath.*): ἐὰν ἀνὴρ εἰς ὅσον εὐπορεῖ καταδικασθῇ ἐπὶ τῇ προικί (= si maritus in id quod facere potest condemnatus sit), ἔχει δὲ ἀγωγὰς ἐν περιουσίᾳ (= et nomina sint), ὀφείλει ἐκχωρεῖν τὰς ἀγωγὰς τῇ γυναικί (= necesse habebit mandare actiones), πρὸς τὴν ποσότητα μέντοι τῆς προικὸς (= ad dotis quantitatem) καὶ οὐ περαιτέρω (= neque amplius) *similiterque B* (*Anon.*), *ut emendationem Bynkershoekii* necesse *pro* neque *interpretes confirment, praeterea uerba* ad dotis quantitatem neque amplius *male trahentes ad apodosin,* amplius habebit mandare act. (*om.* neque) *F*[a], amplius habebit (hab. a. *C*) neque mandare actiones debet *ECI*[b] 11 inter] et inter *F*[2]*EITC* 14 reddituros *F*[1] 17 exceptione'm' *F*[2] 20 her'ed'es *F*[2] | ex's'titerit *F*[2] 22 nepti] nupti *F*[1] 24 pactam *F*[1] 25 omnes *F*[a] 26 uxoris *F* 28 in cuius 'in' *F*[b] | et stipulatione] *IC*, ex stipulatione *FE*: ἐκ τοῦ πάκτου ἤτοι τῆς ἐπερωτήσεως *BS* (πλ.) 29 mat'e'rni *F*[b] 33 stipulatus 'est' esset *F*[b] | permittendum est ... 34 utilem actionem] ἐπιτρεπτέον ... οὐτιλίαν ἀγωγὴν *BS* (πλ.) 36 decimo *om.* *F*[a] 38 potuerit *F*[1]

terata fuerit, nihil ex dote retinetur: cur enim improbet maritus mores, quos ipse aut ante corrupit aut postea probauit? si tamen ex mente legis sumet quis, ut nec accusare possit, qui lenocinium uxori praebuerit, audiendus est.

48 CALLISTRATUS libro secundo quaestionum. Si dotali instrumento ita stipulatio interposita sit, ut liberorum nomine dos apud maritum resideat, nepotum quoque nomine dos retinebitur. B. 28, 8, 46 P

49 PAULUS libro septimo responsorum. Maeuia marito suo inter alias res dotis etiam instrumentum solidorum decem[1] tradidit, quo Otacilius eidem Maeuiae cauerat daturum se, cum nuptum ire coepisset, decem milia: ex eo instrumento maritus nihil exegit, quia nec potuit: quaesitum est, si dos a marito petatur, an compellendus sit etiam illam summam, quae instrumento continetur, refundere? respondi potuisse quidem eum, cui actiones mandatae sunt, debitorem conuenire: sed si sine dolo malo uel culpa exigere pecuniam non potuit, neque dotis nomine eum conueniri posse neque mandati iudicio. B. 28, 8, 47 P

1 Fundus aestimatus in dotem datus a creditore antecedente ex causa pignoris[2] ablatus est: quaesitum est[3], an mulier, si aestimationem dotis repetat, exceptione summouenda sit: ait enim se propterea non teneri, quod pater eius dotem pro se dedit, cui heres non exstiterit[4]. Paulus respondit[5] praedio euicto sine dolo et culpa uiri pretium petenti mulieri doli mali exceptionem obesse: consequi enim[6] eam pretium fundi euicti euidens iniquitas est, cum dolus patris ipsi nocere debeat. Uat. 94

50 SCAEUOLA libro secundo responsorum. Aestimatis rebus in dotem datis pactum intercessit, ut, ex quacumque causa dos ‖ reddi deberet, ipsae res restituerentur habita ratione augmenti et deminutionis uiri boni arbitratu, quae uero non exstarent, ab initio aestimatio earum: quaesitum est, cum res quaedam quas maritus uendiderat exstarent, an secundum pactum et haec ad mulierem pertinerent. respondi res quae exstant, si neque uolente neque ratum habente muliere uenissent, perinde reddendas, atque si nulla aestimatio interuenisset. B. 28, 8, 48 P f. 350

51 HERMOGENIANUS libro secundo iuris epitomarum. Aestimatae res usu etiam mulieris periculo mariti deteriores efficiuntur. B. 28, 8, 49 P

52 TRYPHONINUS libro septimo disputationum. Maritus dotem, quam non accepit, post diuortium per errorem soluit: repetet, quia non numeratam cauerat: exigi enim ab eo non potuit. B. 28, 8, 50 P

53 IDEM libro duodecimo disputationum. Si filio familias dos data est, ipse quidem dotis actione tenetur, pater autem eius de peculio: nec interest, in peculio rem uel pecuniam dotalem habeat nec ne. sed quatenus facere potest, hic quoque condemnandus est: intellegitur autem peculio tenus facere posse, quod habet rei iudicandae tempore. atquin si cum patre agatur, deduceretur ex peculio, quod patri uel subiectis ei personis filius debet: at si cum ipso filio agatur, alterius debiti non fiet detractio in computatione quantum facere possit filius. B. 28, 8, 51 P

54 PAULUS libro singulari de iure singulari. Maritus facere posse creditur nullo deducto aere alieno, item socius, item patronus parensue: at is, qui ex donatione conuenietur, omni aere alieno deducto facere posse intellegitur. B. 28, 8, 52 Pf

55 IDEM libro quinto ad Plautium. Cum mulier de dotis repetitione post solutum matrimonium agit, cauere debet marito, qui aedium nomine damni infecti cauit, si uelit eam recipere, ut periculum mariti amoueat. B. 28, 8, 53 E

F(EITC)

[1] solidorum decem *non sunt Pauli* (*cf. Inst.* 3, 7, 3) [2] fiduciae *Uat.* [3] quaero *Uat.* [4] extitit *Uat.* [5] pro *ins. Uat.* [6] consequi enim] quae tamen officio iudicis rei uxoriae continetur. poterit mulieri prodesse hoc quod ait se patri heredem non extitisse, si conueniretur: amplius autem et consequi *Uat.*

2 prouabit *F*¹ 8 quo ˈoˈtacilius *F*² | mˈaˈeuiae *F*² 9 milia *del. F*², *om. EITC* 11 refendere *F*¹ 17 sine] si sine *Uat.* | prˈaˈetium *F*² 18 mulieri *om. Uat.* | prˈaˈetium *F*² 20 aestimatis] si aestimatis *F*²*EITC* 22 biri *F*¹ | ab initio] *F*¹*E*, *om. F*²*ITC nec reddunt Graeci interpretes Dorotheus et Anonymus* 23 uendideraˈnˈt *F*ᵇ 30 repeteˈtˈ *F*ᵇ | gauerat *F*¹

56 Idem libro sexto ad Plautium. Si quis sic stipuletur a marito: 'si quo casu Titia tibi nupta esse desierit, dotem dabis'? hac generali commemoratione et ab hostibus capta ea committetur stipulatio uel etiam si deportata fuerit uel ancilla effecta: hac enim conceptione omnes hi casus continentur. plane quantum[1] ueniat in stipulatione, utrum quasi mortua sit an quasi diuortium fecerit? humanius quis id competere dixerit, quod propter mortem conuenit. B. 28, 8, 54 E

57 Marcellus libro septimo digestorum. Usu fructu in dotem dato si diuortium interuenerit nec proprietas rei apud maritum uel mulierem sit[2], eam dotis esse restitutionem, ut maritus caueat, quamdiu uixerit, passurum se uti frui mulierem heredemque eius. quod an uerum sit circa adiectionem heredis, dubito. interest, quemadmodum sit usus fructus in dotem datus. si, cum haberet mulier fructum, uiro, cuius erat proprietas fundi, usum fructum cessit, nihil mulier heredi suo relinquet: debebatur enim ei usus fructus, qui ad heredem non solet transire. quod si fundi sui fructum mulier uiro cessit, restitui is a uiro debet[3]: cum proprietate enim ad heredem eius transisset, si uir in reddendo eo non fecisset moram. si uero alienata sit proprietas aut aliquis fundi sui usum fructum mulieris iussu uiro eius dederit in dotem, inspiciendum est primum, quemadmodum mulieri possit restitui: potest autem uel cautionibus interpositis, ut sic ut potest uir iure suo cedat mulieri fruique eam patiatur, uel, si se accommodauit dominus proprietatis, [4]uolente eo mulieri constituatur usus fructus[5]: nam aut fructum fundi ille mulieri poterit cedere aut aliquid uidelicet pro eo, ut inter eos actum fuerit, dare. nam et finge hoc ipsum mulierem posse proprietatis domino uendere. quo casu non inique etiam mulieris herede agente uir facere cogetur: quippe si moram non fecisset, pretium fructus mulier heredi suo reliquisset. quod si facultatem usus fructus uendendi proprietatis domino mulier non habuerit, patientiam, quam percipiendi fructus praestare ipsi debuit, etiam heredi eius praestat. B. 28, 8, 55 E

58 Modestinus libro singulari de heurematicis. Seruus ‖ dotalis heres ab aliquo institutus mariti iussu uel adire uel repudiare debet hereditatem. sed ne maritus aut facile repudiando uel temere suscipiendo incognitam successionem dotis iudicio uxori suae obligetur, consulendum est mulierem coram testibus interrogari, utrum uel*it* omittere an adquirere hereditatem. et si repudiare se dixerit, facile mariti iussu repudiabit. quod si hereditatem agnoscere maluerit, reddendus est a marito seruus uxori ea condicione, ut, cum iussu eius adierit, rursum marito retradatur. ita et mariti sollicitudini consuletur et uxoris desiderio parebitur. B. 28, 8, 56 E f. 350'

59 Iulianus libro secundo ad Urseium Ferocem. Filiae meae emancipatae et aegrae uir in hoc repudium misit, ut mortua ea dotem potius heredibus eius quam mihi redderet. Sabinus dicebat utile mihi eius dotis reciperandae iudicium dandum esse: Gaius idem. *S

60 Proculus libro quinto epistularum. Si filia familias nupta decesserit et pater funus ei fecerit, tametsi ei dotem post aliquod tempus gener reddere deberet, tamen continuo socer agendo consequetur, ut impensam funeris praesentem recipiat, cetera dotis statuto tempore soluantur. B. 28, 8, 57 E

61 Papinianus libro undecimo quaestionum. Dotale*m* seruum uir inuita uxore B. 28, 8, 58 *P

F(EITC)

---

[1] tum *ins.* [2] nec proprietas rei apud maritum uel mulierem sit *non sunt Marcelli* [3] *eadem legerunt Graeci:* nisi mulier eum alienauit, item si non restituit cum debuit, etiam heredi mulieris *uel similia hic exciderunt* [4] ut *ins.* [5] uel aliud pro eo detur *excidit*

1 stipule'n'tur F^b 3 uel etiam] 'aut' uel etiam F^b | uel ancilla effecta] F^1EC^b, *om.* F^2I^b, *item interpretes Graeci Dorotheus Anonymus Cyrillus,* uel etiam ... effecta *om. T,* 'totum hoc cancellatum est Pisis, ut M(artinus) dicit' *adnotat E, def.* C^aI^a 6 morte'i'm F^b 13 u'i'ro F^b 15 si't' uero F^b | propri'a'etas F^2 18 propri'a'etatis F^b 21 propri'a'etatis F^2 | domino] nomine F^1 | etiam ... 22 cogetur] καὶ κληρονόμος τῆς γυναικὸς κινῶν ἀπαιτεῖ τὸν ἄνδρα τὸ διαφέρον αὐτῷ *BS* (πλ.) 23 propri'a'etatis F^2 25 praestet F^2EC, praestetur *I,* praestatur *T* 26 eurematicis *F* 29 consulendum est] δεῖ αὐτὸν ἐρωτᾶν *BS* (πλ.), ὀφείλει ... αὐτὴν ἐρωτᾶν *B* (*Anon.*) | uelit] uel *F*: εἴτε βούλεται *BS* (πλ.) 30 repudiauit *F* 34 emancipate *F* | aegr'a'e F^2 35 repudiu'm' F^2 38 aliquot *F* 41 dotale *F* | uir'i' inuita F^b

manumisit. heres solus uir a liberto institutus portionem hereditatis, quam ut patronus
consequi potuit ac debuit, restituere debet, alteram uero portionem dotis iudicio, si modo
uxor manumittenti refragatur.
62 Ulpianus libro trigesimo tertio ad edictum. Quod si uir [D. h. t. l. 24 § 4. B. 28, 8, 59] *S
uoluntate mulieris seruos dotales manumiserit, cum donare ei mulier uoluit, nec de liber-
tatis causa impositis ei praestandis tenebitur,
63 Paulus libro secundo ad legem Iuliam et Papiam. et desinit seruus in dote [B. 28, 8, 60] E
esse, quia, cui manumittendi causa donare liceret, ei quodammodo donaret, quod per-
mitteret manumittere.
64 Ulpianus libro septimo ad legem Iuliam et Papiam. Si uero negotium [B. 28, 8, 61] Ef
gerens mulieris non inuitae maritus dotalem seruum uoluntate eius manumiserit, debet
1 uxori restituere quidquid ad eum peruenit. Sed et si quid libertatis causa maritus ei im-
2 posuit, id uxori praestabit. Plane si operae fuerint marito exhibitae, non aestimatio earum,
3 non erit aequum hoc nomine uxori maritum quippiam praestare. Sed[1] si post manumis-
4 sionem aliquid ei fuerit liberto impositum, id uxori praestandum est. Sed et si reum ma-
5 ritus acceperit adpromissoremue, aeque aduersus ipsum obligationem debet praestare. Item
quidquid ad eum ex bonis liberti peruenerit, aeque praestare cogetur, si modo ad eum
quasi ad patronum peruenerit: ceterum si alio iure, non cogetur praestare: nec enim bene-
ficium quod[2] in eum libertus contulit, hoc uxori debet, sed id tantum, quod iure patro-
natus adsequitur uel adsequi potuit. plane si ex maiore parte quam debet heres scriptus
fuerit, quod amplius est non praestabit: et si forte, cum ei nihil deberet libertus, heredem
6 eum scripsit, nihil uxori restituet. Dabit autem, ut ait lex, quod ad eum peruenit. per-
7 uenisse accipimus, siue iam exegit siue exigere potest, quia actio ei delata est. Adicitur
in lege, ut et, si dolo malo aliquid factum sit, quo minus ad eum perueniat, teneatur.
8 Si filium exheredauerit patronus et ad eum bona liberti pertineant, uidendum est, an heres
hoc nomine teneatur. et cum nihil neque ad ipsum patronum neque ad heredem eius per-
9 ueniat, quomodo fieri potest, ut hoc nomine teneatur? De uiro heredeque eius lex tantum
loquitur: de socero successoribusque soceri nihil in lege scriptum est: et hoc Labeo quasi
omissum adnotat. in quibus igitur casibus lex deficit, non erit nec utilis actio danda.
10 Quod ait lex: 'quanta pecunia erit, tantam pecuniam dato', ostendit aestimationem heredi-
tatis uel bonorum liberti, non ipsam hereditatem uoluisse legem praestare, nisi maritus
ipsas res tradere maluerit: et hoc enim benignius admitti debet.
65 Scaeuola libro singulari quaestionum publice tractatarum. Haec actio etiam [B. 28, 8, 62] A
constante matrimonio mulieri competit.
66 || Iauolenus libro sexto ex posterioribus Labeonis. In his rebus, quas [B. 28, 8, 63] *S f. 351
praeter numeratam pecuniam doti uir habet, dolum malum et culpam eum praestare opor-
tere Seruius ait. ea sententia Publii Mucii est: nam is in Licinnia Gracchi uxore statuit[3],
quod res dotales in ea seditione, qua Gracchus occisus erat, perissent, ait, quia Gracchi
1 culpa ea seditio facta esset, Licinniae praestari oportere. Seruis uxoris uir nummos in
uestiarium dederat, quo parato deinde intra annum diuortium intercesserat. placuit Labeoni
Trebatio, qualia uestimenta post diuortium essent, talia uiro reddi: idem iuris futurum
fuisset[4], si ipsa uestimenta uir emisset et seruis dedisset: quod si uestimenta non redde-
2 rentur, tum uirum pretium in dote compensaturum. Filia familias diuortio facto dotem

F(EITC)

[1] et *ins.* (*Hal.*) [2] quodquod? [3] statuit *del.* [4] fuisse (*edd.*)?

2 restituere't' debet F^b: ἀποκαθιστᾶν αὐτὸν χρὴ τῇ γυναικὶ ἀπὸ νόμου Ἰουλίου *BS* (πλ.), *recte, sed omnino ex interpretatione: neque Anonymus legem Iuliam nominat* 4 quod si] si *D. l. gem.* 5 cum] eum F^1, si quidem *D. l. gem.* 13 marito] *EITC cum BS* (πλ.): εἰ ἐν αὐτῇ τῇ ὑπηρεσίᾳ δέδωκε τὰς ὀπέρας, οὐκ ἐν τῇ διατιμήσει ὁ ἐλευθερωθεὶς *et B* (*Anon.*): εἰ ὑπηρεσίας ἀπῄτησεν, a marito *F* 16 aequ'a'e F^2 | ipsum] iam F^1 17 praestare 'quod' cogetur F^2 22 restituit F^2, restitui *EITC* 25 heres 'quod' hoc F^b 29 dandam *F* 32 m'al'uerit F^2 37 e's't F^b | licinnia gracchi uxore] ἐπὶ τῆς γυναικὸς Λικινίου Γράγχου *BS* (πλ.) 39 seditio'ne' F^2 41 'i'talia F^2 42 ip's'a F^b

patri reddi iusserat: deinde parte dotis persoluta pater decesserat. reliquam partem, si
nec delegata nec promissa nouandi animo patri fuisset, mulieri solui debere Labeo Treba-
3 tius putant, idque uerum est. Mancipia in dotem aestimata accepisti: pactum conuentum
deinde factum est, ut diuortio facto tantidem aestimata redderes nec de partu dotalium an-
cillarum mentio facta est. manebit, inquit Labeo, partus tuus, quia is pro [Pomp. D. 23, 3, 18]
4 periculo mancipiorum penes te esse deberet. Mulier, quae centum dotis apud uirum ha-
bebat, diuortio facto ducenta a uiro errante stipulata erat. Labeo putat, quanta dos fuisset,
tantam deberi, siue prudens mulier plus esset stipulata siue imprudens: Labeonis senten-
5 tiam probo. Uxor diuortio facto partem dotis receperat, partem apud uirum reliquerat,
deinde alii nupserat et iterum uidua facta ad priorem uirum redierat, cui centum decem[1]
doti dederat neque eius pecuniae, quae reliqua ex priore dote erat, mentionem fecerat.
diuortio facto reliquum ex priore dote iisdem diebus uirum redditurum ait Labeo, quibus
reddidisset, si superius diuortium inter eos factum non esset, quoniam prioris dotis causa
6 in sequentem dotis obligationem esset translata: et hoc uerum puto. Si uir socero iniussu
uxoris manente matrimonio dotem acceptam fecisset, etiamsi id propter egestatem soceri
7 factum esset, uiri tamen periculum futurum ait Labeo, et hoc uerum est. Si quis pro
muliere dotem uiro promisit, deinde herede muliere relicta decesserit, qua ex parte mulier
ei heres esset, pro ea parte dotis periculum, quod uiri fuisset, ad mulierem pertinere ait
Labeo, quia nec melius aequius esset, quod exigere uir ab uxore non potuisset, ob id ex
detrimento uiri mulierem locupletari: et hoc uerum puto.

67 Pomponius libro uicesimo epistularum. In partem dotis reddendae erit id, [B. 28, 8, 64] A
quod mulieri ex peculio serui restitui debebit: et ideo et dolum et culpam in eo peculio
uel adquirendo uel conseruando maritus praestare debet et fructus ex eo percepti quomodo
cuiuslibet rei dotalis ad maritum pertinebunt.

F(EITC)

---

[1] decem] denuo?

---

1 si't' nec *F*[b] 4 deinde factum *bis* *F*[1] 5 inquit] inquin *F*[1] 7 fuisset 'e' tantam *F*[2] 10 centam *F*[a] 12 hisdem *F*[2] 13 reddidisse't' *F*[2] 18 parte 'eis' dotis *F*[b] 22 ideo et] ideo ex *F*[1] 23 uel 'ad' conseruando *F*[b]

LIBER UICESIMUS QUINTUS. f. 351'

I.

℞ DE INPENSIS IN RES DOTALES FACTIS ℞ S

1 Ulpianus libro trigesimo sexto ad Sabinum. Impensarum quaedam sunt B. 28, 10, 1 S
1 necessariae, quaedam utiles, quaedam uero uoluptariae. Necessariae hae dicuntur, quae habent in se necessitatem inpendendi: ceterum si nulla fuit necessitas, alio iure habentur.
2 In necessariis impensis hoc sciendum est eas demum inpensas dotem minuere, quae in dotem factae sunt: ceterum si in dotem factae non sint, non habent in se reputationem.
3 Inter necessarias inpensas esse Labeo ait moles in mare uel flumen proiectas. sed et si pistrinum uel horreum necessario factum sit, in necessariis impensis habendum ait. proinde Fulcinius inquit, si aedificium ruens quod habere mulieri utile erat refecerit, aut si olivueta reiecta[1] restaurauerit, uel ex stipulatione[2] damni infecti ne committatur praestiterit,
2 Paulus libro septimo ad Sabinum. uel in ualetudinem seruorum impenderit, B. 28, 10, 2 S
3 Ulpianus libro trigesimo sexto ad Sabinum. uel si uites propagauerit uel B. 28, 10, 3 S arbores curauerit uel seminaria pro utilitate agri fecerit, necessarias inpensas fecisse uide-
1 bitur. Nos generaliter definiemus multum interesse, ad perpetuam utilitatem agri uel ad eam quae non ad[3] praesentis temporis pertineat, an uero ad praesentis anni fructum: si in praesentis, cum fructibus hoc compensandum: si uero non fuit ad praesens tantum apta erogatio, necessariis inpensis computandum.
4 Paulus libro trigesimo sexto ad edictum. Et in totum id uidetur necessa- B. 28, 10, 4 S* riis impensis contineri, quod si a marito omissum sit, iudex tanti eum damnabit, quanti mulieris interfuerit eas impensas fieri. sed hoc differt, quod factarum ratio habetur, etsi res male gesta est, non factarum ita, si ob id res male gesta est: itaque si fulserit insulam ruentem eaque exusta sit, inpensas consequitur, si non fecerit[4], deusta ea nihil praestabit.
5 Ulpianus libro trigesimo sexto ad Sabinum. Quod dicitur necessarias im- B. 28, 10, 5 S pensas dotem minuere, sic erit accipiendum, ut et Pomponius ait, non ut ipsae res corporaliter deminuantur, ut puta fundus uel quodcumque aliud corpus: etenim absurdum est deminutionem corporis fieri propter pecuniam. ceterum haec res faciet[5] desinere esse fundum dotalem uel partem eius. manebit igitur maritus in rerum detentationem, donec ei satisfiat: non enim ipso iure corporum, sed dotis fit deminutio. ubi ergo admittimus deminutionem dotis ipso iure fieri? ubi non sunt corpora[6], sed pecunia: nam in pecunia ratio admittit deminutionem fieri. proinde si aestimata corpora in dotem data sint, ipso

F(EITC)

[1] defecta (*Hal.: cf. h. t. l. 14 pr.*)? [2] ex stipulatione] stipulatio (*u. i.*)? [3] ad] sit? [4] fulserit? [5] contra haec efficiet? [6] in dote *ins.* (ὅτε χρήματα ἦσαν ἐν τῇ προικί, οὐ μὴν πράγματα *BS*)

3 impensis *ind. F* 4 qu'a'edam F^2 9 'c'esse F^b | ''m'oles in' moles in F^b | s'ed' et F^b 12 uel ex stipulatione damni *seq.*] καὶ τὸ δοῦναί τι διὰ τὸ μὴ βεβαιωθῆναι τὴν περὶ μελλούσης συμπτώσεως ἀσφάλειαν *B* (*Anon.*) | infecti-o' ne F^b 15 aruores F^1 17 uero ad] uero an F^a 21 tant'i e'um F^2 | damnauit F^1 22 interfueris F^1 24 deusta 'sit inpensas consequitur si non' ea F^b, deusta sit si non ea T^b 28 alius F^1 | absurdus F^1 29 ceterum *seq.*] ἀλλὰ σώζεται μὲν ὁ ἀγρός, παύεται δὲ εἶναι προικιμαῖος ... ἢ ὁλόκληρος ἢ ἐκ μέρους *BS* (πλ.): *cf. D. 23, 3, 56, 3* | ficiet *F* 32 in pecunio F^a

iure dos deminuetur per inpensas necessarias. hoc de his inpensis dictum est, quae in
1 dotem ipsam factae sint: ceterum si exstrinsecus, non imminuent dotem. Sed si inpensis
necessariis mulier satisfecerit, utrum dos crescat an uero dicimus ex integro uideri dotem?
2 et ego, ubi pecunia est, non dubito dotem uideri creuisse. Si dos tota soluta sit non
habita ratione inpensarum, uidendum est, an condici possit id, quod pro impensis necessariis compensari solet. et Marcellus admittit condic*t*ioni esse locum: sed etsi plerique negent,
3 tamen propter aequitatem Marcelli sententia admittenda est. Utiles autem impensae sunt,
quas maritus utiliter fecit, remque meliorem uxoris fecerit[1], hoc est dotem,
6 PAULUS libro septimo ad Sabinum. ueluti si nouelletum in fundo factum sit, aut si in domo pistrinum aut tabernam adiecerit, si seruos artes docuerit. [B. 28, 10, 6] S
7 ULPIANUS libro trigesimo sexto ad Sabinum. Uoluptariae autem inpensae sunt, quas maritus ad uoluptatem fecit et quae species exornant. quarum utiles non quidem minuunt ipso iure dotem, uerumtamen habent exactionem. [B. 28, 10, 7] S
8 PAULUS libro septimo ad Sabinum. Utilium nomine ita faciendam deductionem quidam dicunt, si uoluntate mulieris factae sint: iniquum enim esse compelli mulierem rem uendere, ut impensas in eam factas solueret, si aliunde soluere non potest: quod summam ‖ hab*et* aequitatis rationem. [B. 28, 10, 8] S q. 37 f. 352
9 ULPIANUS libro trigesimo sexto ad Sabinum. Pro uoluptariis impensis, nisi parata sit mulier pati maritum tollentem, exactionem patitur. nam si uult habere mulier, reddere ea quae impensa sunt debet marito: aut si non uult, pati debet tollentem, si modo recipiant separationem: ceterum si non recipiant, relinquendae sunt: ita enim permittendum est marito auferre ornatum quem posuit, si futurum est eius quod abstulit. [B. 28, 10, 9] S
10 PAULUS libro trigesimo sexto ad edictum. Quod si hae res, in quibus impensae factae sunt, promercales fuerint, tales impensae non uoluptariae, sed utiles sunt. [B. 28, 10, 10] S*
11 ULPIANUS libro trigesimo sexto ad Sabinum. In uoluptariis autem Aristo
1 scribit nec si uoluntate mulieris factae sunt, exactionem parere. Donationem inter uirum et uxorem circa impensas quoque inhibitam uere Sabinus scribit. [B. 28, 10, 11] S
12 PAULUS libro septimo ad Sabinum. Omnino et in aedificandis aedibus et in reponendis propagandisque uineis et in ualetudine mancipiorum modicas impensas non debet arbiter curare: alioquin negotiorum gestorum potius quam de dote iudicium uidebitur. [B. 28, 10, 12] S
13 IDEM libro septimo breuium. Neque stipendium neque tributum ob dotalem fundu*m* praestita exigere uir a muliere potest: onus enim fructuum haec impendia sunt. [B. 28, 10, 13] S
14 ULPIANUS libro quinto regularum. Impensae necessariae sunt, quibus non factis dos imminuitur, ueluti aggeres facere, flumina auertere, aedificia uetera fulcire itemque
1 reficere, arbores in locum mortuarum reponere. Utiles sunt ueluti pecora praediis imponere,
2 id est stercorare. Uoluptuosae sunt balinea exstruere. [B. 28, 10, 14] S
15 NERATIUS libro secundo membranarum. Quod dicitur impensas, quae in res dotales necessario factae sunt, dotem deminuere, ita interpretandum est,, ut, si quid extra tutelam necessariam[2] in res dotales impensum est, *id* in ea causa sit: nam tueri res dotales uir suo sumptu debet. alioquin tam[3] cibaria dotalibus mancipiis data et quaeuis modica aedificiorum dotalium refectio et agrorum quoque cultura dotem minuent: omnia [B. 28, 10, 15] S

F(D, qui incipit u. 28 uerb. paulus, *EITC)*

---

[1] quae meliorem rem uxoris fecerint (*cf. D. 50, 16, 79, 1*)? [2] necessario (*u. i.*)? [3] iam?

---

1 ho'c' F^{b} 2 ipsa'm' F^{2} 3 ex integro uideri dotem] ἢ μήτε δοκεῖ ἀνανεοῦσθαι παλαιὰ καὶ αὐτὴ πάλιν εἰς ἀκέραιον ἀποκαθίστασθαι; *BS* (πλ.): *cf. D. 23, 3, 56, 3* 4 pecunia'm' F^{b} 5 inpensis *errore Taur.* 6 condicion'i' F^{b}: χώραν εἶναι τῷ κονδικτικίῳ *BS* (πλ.) 7 impens'a'e F^{b} 8 fecerit] $F^{1}E^{b}I$, feceris E^{a}, fecit $F^{2}TC$ 12 et quae] *sic, non* ex qua *F* 15 mulieri's' F^{2} 16 facta's' F^{b} 17 habet] *EIC*, habet et *F* 19 nam 'si' F^{2} 20 qu'a'e F^{2} | aut'em' si F^{2} | pati] rati F^{1} 27 inpensas *errore Taur.* 32 fundus *F* 36 ualinea *F*, ualitudine *D*, *om. T*, *inc.* I^{a} 38 interpr'a'etandum *F* 39 extra tutelam necessariam] *FI et sic* ἔξωθεν τῆς ἀναγκαίας παραφυλακῆς (φυλακῆς) *BS* (πλ.) *et B* (*Anon.*), e. t. necessario *EC* | est] F^{1}, sit $F^{2}DEITC$ | id] id est *F*, idem uel non E^{a}, idem non D^{a}, id non $E^{b}I^{b}C$, idem D^{b}, *om.* I^{a} 40 ciuaria F^{1}

enim haec in specie necessariarum inpensarum sunt. sed[1] ipsae res ita praestare intellegguntur, ut non tam inpendas in eas, quam deducto eo minus ex his percepisse uidearis. quae autem impendia secundum eam distinctionem ex dote deduci debeant, non tam facile in uniuersum definiri, quam per singula ex genere et magnitudine inpendiorum aestimari possunt.

16 Idem libro sexto membranarum. Et ante omnia quaecumque inpensae [B. 28, 10, 16 S
quaerendorum fructuum causa factae erunt, quamquam eaedem etiam colendi causa fiant
ideoque non solum ad percipiendos fructus, sed etiam ad conseruandam ipsam rem speciemque eius necessariae sint, eas uir ex suo facit nec ullam habet eo nomine ex dote deductionem.

II.

℞ DE ACTIONE RERUM AMOTARUM ℞ SEP

1 Paulus libro septimo ad Sabinum. Rerum amotarum iudicium singulare [B. 28, 11, 1 S
introductum est aduersus eam quae uxor fuit, quia non placuit cum ea furti agere posse:
quibusdam existimantibus ne quidem furtum eam facere, ut Nerua Cassio, quia societas
uitae quodammodo dominam eam faceret: aliis, ut Sabino et Proculo, furto[2] quidem eam
facere, sicuti filia patri faciat, sed furti non esse actionem constituto iure, in qua sententia
et Iulianus rectissime est:

2 Gaius libro ad edictum praetoris titulo de re iudicata. nam in ho- [B. 28, 11, 2 *E
norem matrimonii turpis actio aduersus uxorem negatur:

3 Paulus libro septimo ad Sabinum. et ideo, si post diuortium easdem res [B. 28, 11, 3 S
1 contrectat, etiam furti tenebitur. Item si seruus eius furtum fecerit, furti cum ea agere
2 possumus. Sed et cum uxore furti agere possibile est, si ei cui heredes simus furtum fecit,
nel nobis antequam nuberet: tamen propter reuerentiam personarum ‖ in utroque casu fur- f. 852'
3 tiuam tantum condictionem competere, non etiam furti actionem dicimus. Item uerum est
quod Ofilius ait etiam eas res, quas diuortii tempore mulier comederit uendiderit donauerit
4 qualibet ratione consumpserit, rerum amotarum iudicio contineri. Si filia familias res amouerit, Mela Fulcinius aiunt de peculio dandam actionem, quia displicuit eam furti obligari:
uel in ipsam ob res amotas dari actionem. sed si pater adiuncta filia de dote agat, non
aliter ei dandam actionem, quam si filiam rerum amotarum iudicio in solidum et cum satisdatione defendat. sed mortua filia in patrem rerum amotarum actionem dari non oportere
Proculus ait, nisi quatenus ex ea re pater locupletior sit

4 Pomponius libro sexto decimo ad Sabinum. doloue malo fecerit, quo minus [B. 28, 11, 4 S
ad eum perueniret.

5 Papinianus libro undecimo quaestionum. Uiua quoque filia, quod ad patrem [B. 28, 11, 5 *P
ex rebus amotis peruenit, utili iudicio petendum est.

6 Paulus libro septimo ad Sabinum. Contra nurum quoque socero hoc iudi- [B. 28, 11, 6 S
1 cium dandum Atilicinus et Fulcinius aiunt, quotiens filio familias dos data est: socerum
2 ob res diuortii causa amotas furti agere non posse. Item cum rerum amotarum etiam in

F(D, in quo desunt u. 11—28, EITC)

---

[1] ea *ins.* [2] furtum (*u. i.*)?

---

1 praestare] *quasi esset* praestari, *sic uertit Graecus:* ἀλλὰ ταῦτα τὰ προικιμαῖα πράγματα ἐπὶ τούτῳ παρέχεσθαι πιστεύεται τῷ ἀνδρί *BS* (πλ.), *ubi quae sequuntur item redduntur tamquam scripsisset Neratius:* ut non tantum impendas in eas, ut deducto eo nihil ex his percepisse uidearis 7 erant *F*ᵃ 8 ideoqu'a'e *F*² 9 ex dote] *sic F neque ex emend.* 12 de rerum amot. actione *ind. F C* 14 eam *om. F*¹ 15 face're' *F*² 16 dominat eam *F*¹, dominas eas *TI*ᵃ, dominam meam *C* | furto quidem eam facere] κλοπὴν μὲν ποιεῖν τὴν γυναῖκα *BS* (πλ.) 19 *spatium notaui ut* 23, 3, 54 | honorem] *F*², honore *EITC*, lurorem *F*¹ 23 her. sumus *F*²*EITC* 25 condic't'ionem *F*² 28 aiun't' *F*ᵃ 34 perueniret] *F*¹*DEITC*, peruenerit *F*² 37 contra nurum quoque] et generum *addit Graecus:* κατὰ νύμφης καὶ κατὰ γαμβροῦ *B* (*Anon.*) 39 dibortii *F*²

uirum datur iudicium: si filius familias maritus sit, utrum de peculio an in ipsum actio
3 dari debeat? eadem repetemus, quae de filia familias diximus. Si post diuortium maritus
4 decesserit, heres eius rerum amotarum iudicio uti potest. Item heres mulieris ex hac causa
5 tenebitur, sicut condictionis nomine ex causa furtiua. Sed si morte mariti solutum sit matrimonium, heres mariti hereditatis petitione uel ad exhibendum actione eas consequi poterit.
6 Aristo et condici ei posse recte putat, quia ex iniusta causa apud eam essent. Quod si mortuo uiro amouerit, non facit furtum, quia rei hereditariae nondum possessae non fit furtum: ideoque aut uindicari poterunt aut in hereditatis petitionem uenient.

7 ULPIANUS libro trigesimo sexto ad Sabinum. Mulier habebit rerum amotarum actionem aduersus uirum et compensare potest mulier cum actione, qua maritus agere uult ob res amotas. [B. 28, 11, 7] S

8 POMPONIUS libro sexto decimo ad Sabinum. Si, cum dos solueretur mulieri aut satis doti fieret, dictum non esset actum iri rerum amotarum, nihilo minus agi potest:
1 nam et cum dos nulla sit, eadem actio datur. Sabinus ait, si mulier res quas amouerit non reddat, aestimari debere quanti in litem uir iurasset [B. 28, 11, 8] S

9 PAULUS libro trigesimo septimo ad edictum. (non enim aequum est inuitum[1] suo pretio res suas uendere) [B. 28, 11, 9] S*

10 POMPONIUS libro sexto decimo ad Sabinum. ideoque nec debere eum pro euictione promittere, quod ex contumacia mulieris id ita acciderit. [B. 28, 11, 10] S

11 ULPIANUS libro trigesimo tertio ad edictum. Marcellus libro octauo digestorum scribit, siue uir uxorem siue uxor uirum domo expulit et res amouerunt, rerum
1 amotarum teneri. Qui rerum amotarum instituit actionem si uelit magis iusiurandum deferre, cogitur aduersarius iurare nihil diuortii causa amotum esse, dum prius de calumnia
2 iuret qui iusiurandum defert. Iurare autem tam uir quam uxor cogetur. pater autem amouentis iurare non cogitur, cum iniquum sit de alieno facto alium iurare: is ergo cogitur iurare, qui amouisse dicitur. et idcirco nec heres eius, qui quaeue amouisse dicetur, iurare
3 cogetur. Si quis delatum sibi iusiurandum referre uelit, non uidetur praetor permisisse, [B. 28, 11, 11] S

12 PAULUS libro septimo breuium. non magis quam si quis ei qui furti agat iusiurandum deferat[2], an ipse fur sit. [B. 28, 11, 12] S

13 ULPIANUS libro trigesimo tertio ad edictum. Ideo[3] Labeo scribit mulieri non esse permittendum referre iusiurandum, et ita edictum ordinatum uidetur. [B. 28, 11, 13] S

14 PAULUS libro octauo decimo ad edictum. De rebus || amotis permittendum marito uel uxori de quibusdam rebus iusiurandum deferre, de quibusdam probare. [B. 28, 11, 14] *E I. 353

15 ULPIANUS libro trigesimo quarto ad edictum. Nihil interest, utrum simul an separatim habitauerunt, cum actio rerum amotarum competat etiam aduersus eam, quae
1 ex ea domo subtraxit, in qua non simul cum uiro habitauit. Uxor et nurus et pronurus uiro et socero et prosocero furtum facere possunt, furti autem non tenentur. nisi forte emancipatus sit filius: tunc enim nurus patri eius et furtum facit et furti tenetur. [B. 28, 11, 15] S

16 HERMOGENIANUS libro secundo iuris epitomarum. Ad fiscum mariti bonis deuolutis uxor rerum amotarum nomine in simplum conuenitur, quamuis alii in quadruplum condemnentur. [B. 28, 11, 16] *P

17 ULPIANUS libro trigesimo[4] ad edictum. Si concubina res amouerit, hoc iure utimur, ut furti teneatur: consequenter dicemus, ubicumque cessat matrimonium, ut puta in ea, quae tutori suo nubsit uel contra mandata conuenit uel sicubi alibi cessat matrimo- [B. 28, 11, 17] S*

F(D, in quo desunt u. 4—28, EITC)

[1] *idem Graeci (u. i.)*: nisi *ins.* [2] *idem Graeci (u. i.)*: referat (*Hal.*)? [3] idem (*Hal.*)? [4] quarto *ins.* (*Krueger*)

2 dari de'ride'beat F^2 3 potest it'est it'em F^b 5 eas] eam F^a 6 condicio ei *F* 7 fecit F^2 | possesae *F* 12 mulier'i' F^2 13 actum iri] F^2EI, actum uiri F^1, acturum uirum *C* 14 detur FE^aIC 15 aestimari'ti' F^b 17 suo pr'a'etio F^2: τῆς δικαίας τιμῆς μόνον *BS* (πλ.) *similiterque B* (*Anon.*) 21 sc'r'ibit F^2 23 prium $F^?$ 25 inquum *F* 27 p'e'r'a'misisse F^2 29 'ius'iurandum F^2 | deferat] ἐπιφέρει *B* (*Anon.*) | an] am F^1 33 'ius'iurandum F^2 | de'ni'quib. F^2 35 habitaberunt F^2 36 ex'e'a F^b! 38 si't' filius F^2 44 nupsit F^2

nium, cessare rerum amotarum actionem, quia competit *furti*. Diuortii causa res amotas
dicimus non solum eas, quas mulier amouit, cum diuortii consilium inisset, sed etiam eas
2 quas nupta amouerit, si, cum discederet, eas celauerit. Non solum eas res, quae exstant,
in rerum amotarum iudicium uenire Iulianus ait, uerum etiam eas, quae in rerum natura
3 esse desierunt: simili modo etiam certi condici eas posse ait. Quae uiro suo res pignori
datas amouerit, hoc iudicio tenebitur:

18 PAULUS libro sexto quaestionum. sed et domino condictio competet. sed [B. 28, 11, 18] *P
alterutri *agere* permittendum est.

19 ULPIANUS libro trigesimo quarto ad edictum. Sed et si diuortii tempore [B. 28, 11, 19] S
fures in domum mariti induxerit et per eos res amouerit, ita ut ipsa non contrectauerit,
rerum amotarum iudicio tenebitur. uerum est itaque quod Labeo scripsit uxorem rerum
amotarum teneri, etiamsi ad eam res non peruenerit.

20 MARCELLUS libro septimo digestorum. Si rem, quam maritus bona fide [B. 28, 11, 20] *E
emerat, uxor amouit uel opem furi tulit idque fecit diuortii causa, rerum amotarum iudicio
damnabitur.

21 PAULUS libro trigesimo septimo ad edictum. Si mulier, cum de uiri uita [B. 28, 11, 21] S
desperasset, subreptis quibusdam rebus diuortisset, si conualuerit uir, utilis rerum amo-
1 tarum actio ei danda est. Si seruus mulieris iussu dominae diuortii causa res amouerit,
Pedius putat nec furtum eum facere[1], quoniam nihil lucri sui causa contrectet nec uideri
furtum facienti opem ferre, cum mulier furtum non faciat, quamuis seruus in facinoribus
2 domino dicto audiens esse non debeat[1]: sed rerum amotarum actio erit. At si in dotem
seruus datus furtum uiro fecerit, si quidem mulier talem esse eum scierit, totum damnum
uiro sarcietur: quod si ignorauerit, tunc non ultra condemnationem noxae multanda erit.
3 4 Rerum amotarum actio damnum repraesentat etiam si postea dotis exactio competat. Com-
5 modi quoque, si quod amotis rebus amiserit uir, ratio habenda est. Haec actio licet ex
delicto nascatur, tamen rei persecutionem continet et ideo non anno finitur, sicut et con-
6 dictio furtiua: praeterea et heredibus competit. Nec uiro nec mulieri prodest in hoc iudicio,
si facere non possunt: pendet enim id ex furto.

22 IULIANUS libro nono decimo digestorum. Si propter res amotas egero cum [B. 28, 11, 22] S
muliere et lis aestimata sit, an actio ei danda sit, si amiserit possessionem? mouet me,
quia dolo adquisiit possessionem. respondi: qui litis aestimationem suffert, emptoris loco
habendus est. ideo si mulier, cum qua rerum amotarum actum est, aestimationem litis
praestiterit, aduersus uindicantem maritum uel heredem mariti exceptionem ‖ habet et, si f. 353'
1 amiserit possessionem, in rem actio ei danda est. Si mulier mortis causa res amouerit,
deinde mortuus esset maritus, hereditatis petitione uel actione ad exhibendum consequi
poterit heres id quod amotum est.

23 AFRICANUS libro octauo quaestionum. Redintegrato matrimonio si iterum [B. 28, 11, 23] S
diuortium factum erit, ob res amotas prioris diuortii causa, item ob impensas donationes-
que priore matrimonio factas manere actionem existimauit.

24 ULPIANUS libro quinto regularum. Ob res amotas uel proprias uiri uel etiam [B. 28, 11, 24] S

F(D, in quo desunt u. 2—26, EITC)

---

[1] *comma* quamuis ... debeat *ins. post* facere

1 actione'm' F^b | furti diuortii] *sic Ant. Faber cum Graecis:* ἐπειδὴ ἡ φούρτι ἁρμόζει *in fine principii BS* (πλ.), *deinde* § *1:* οὐ μόνον ὅσα ὑφαιρεῖται ἡ γυνὴ σκόπῳ ῥεπουδίου, ταῦτα δοκεῖ διβόρτι causa ἀποκινεῖν *BS* (πλ.), διαζυγίου αἰτίᾳ λέγομεν ὑφαιρεθῆναι *B* (*Anon.*), diuortii diuortii F^a, diuortii (*altero deleto*) F^b*DEITC* 2 qua's' F^2 | amouit] asouit F^1 4 iudicium 'dicium' F^b 5 certi condici] καὶ ὁ φανερὸς ἀπαιτητικὸς λόγος κινεῖται *B* (*Anon.*), *ubi in scholio additur:* ἀπὸ πάσης αἰτίας ὁ κέρτος κονδικτίκιος ἁρμόζει (*cf. 28, 11, 25 schol.*), *quare ne attende ad BS* (πλ.) *sic haec reddentem:* ὥσπερ καὶ ὁ φούρτιβος κονδικτίκιος περὶ τούτων κινεῖται 6 iudicium F^1 | 'amoueri' tenebitur F^b 8 agerere permittendum *F* 11 ux. rerum amotarum 'rerum' F^2 16 cum d'e ui'ri *F* (eu *add. m. 1*, i *add. m. 2*) 17 des'pe'rasset F^b | re'bus di'uortiss'im'et F^b 19 petius F^1 | nec furt.] *E*I^b*TC*, ne furt. *F*I^a 20 ser'u'us F^b 26 anno'n' F^2 30 danda'm' F^b | me *om.* F^1: ταράττει δέ με *BS* (πλ.) 35 esset] F^b, est F^a*DEIC* | petitionem F^a*E*C^a

dotales tam uindicatio quam condictio uiro aduersus mulierem competit, et in potestate est, qua uelit actione uti.

25 Marcianus libro tertio regularum. Rerum quidem amotarum iudicium sic [B. 28, 11, 25 *Sf* habet locum, si diuortii consilio res amotae fuerint et secutum diuortium fuerit. sed si in matrimonio uxor marito res subtraxerit, licet cessat rerum amotarum actio, tamen ipsas res maritus condicere potest: nam iure gentium condici puto posse res ab his, qui non ex iusta causa possident.

26 Gaius libro quarto ad edictum prouinciale. Rerum amotarum actio con- [B. 28, 11, 26 *E* dictio est.

27 Papinianus libro quarto responsorum. Rerum amotarum actio ob adulterii [B. 28, 11, 27 *P* crimen, quo mulier postulata est, non differtur.

28 Paulus libro sexto quaestionum. Si uxor rem uiri ei, cui eam uir commo- [B. 28, 11, 28 *P* dauerit, subripuerit isque conuentus sit, habebit[1] furti actionem, quamuis uir habere non possit.

29 Tryphoninus libro undecimo disputationum. Rerum amotarum aestimatio [B. 28, 11, 29 *P* ad tempus quo amotae sunt referri debet: nam ueritate furtum fit, et si lenius coercetur mulier. quare nec a bonae fidei possessore ita res amotae usucapiuntur: sed[2] si pluris factae non restituuntur quae amotae sunt, crescit aestimatio, ut in condic*t*ione furtiuae rei.

30 Papinianus libro undecimo quaestionum. Cum soluto matrimonio rerum [B. 28, 11, 30 *P'* amotarum iudicium contra mulierem instituitur, redintegrato rursus matrimonio soluitur iudicium.

III.

℟ DE AGNOSCENDIS ET ALENDIS LIBERIS UEL PARENTIBUS UEL PATRONIS UEL LIBERTIS ℟ *SPE*

1 Ulpianus libro trigesimo quarto ad edictum. Senatus consultum, quod factum [B. 31, 6, 1 *S* est de liberis agnoscendis, duas species complectitur, unam eorum qui agnoscunt, aliam
1 *ea*rum quae falsum partum subiciunt. Permittit igitur mulieri parentiue in cuius potestate est uel ei cui mandatum ab eis est, si *se* putet praegnatem, denuntiare intra dies triginta post diuortium connumerandos ipsi marito uel parenti in cuius potestate est, aut domum
2 denuntiare, si nullius eorum *c*opiam habeat. Domum accipere debemus hospitium, si in ciuitate maneat: quod si non sit, sed in uilla uel in municipio[3], illic ubi larem matrimonio
3 collocarent[4]: Denuntiare autem hoc tantum esse mulierem ex eo praegnantem. non ergo hoc denuntiat, ut mittat custodes maritus: sufficit enim mulieri hoc notum facere, quod sit praegnas. mariti est iam aut mittere custodes aut ei denuntiare, quod non sit ex se
4 praegnas: hoc autem uel ipsi marito uel alii nomine eius facere permittitur. Poena autem mariti ea est, ut, nisi aut custodes praemiserit aut contra denuntiauerit non esse ex se praegnatem, cogatur maritus partum agnoscere: et, si non agnouerit, extra ordinem coercetur. debebit igitur respondere non esse ex se praegnatem aut nomine eius responderi:
5 quod si factum fuerit, non alias necesse habebit agnoscere, nisi uere filius fuerit. Illud
6 notandum est, quod denuntiatio a marito non incipit, sed a muliere: Sed si maritus ultro custodes offerat et ea non admittat, uel si non denuntiauerit mulier, aut si denuntiauerit

F(D, in quo desunt u. 15—30, EITC)

[1] is *ins.* [2] et (εἰ δὲ *B et BS*)? [3] *idem Graeci* (*u. i.*): in ciuitate maneat in uilla uel in municipio: quod si non sit? [4] collocarint (*Brencmann*)?

1 tam] est F^1 2 actione'm' F^b 4 e's't secutum F^b 16 coerceatur F^2*EIC* 18 condicione *F*: ἐπὶ τοῦ φουρτίβου κονδικτικίου εἴρηται *BS* (πλ.) 27 earum quae] *Taur.*, eorum quae FI^b, eorum qui EI^aC, περὶ τῶν ὑποβολιμαίους ποιούντων *B* 28 uel'l'ei F^2 | si se] *sic ad B*: νομιζούσῃ ἔγκυον αὐτήν, *om.* F^1, si F^2*EIC* 29 connumerandos's' ipsi F^2, connumerandos id est ipsi *T* 30 cupiam *F* 31 i'n' municipio F^b: οἶκον λέγομεν τὸν ἐν πόλει. εἰ γὰρ ἐν κώμῃ ἢ πολίχνῃ οἰκεῖ, ἐκεῖ παραγγέλλειν χρή, ὅπου γέγονεν ὁ γάμος *B* 36 a'u't contra F^b 37 cohercetur *F* 41 si 'de'nuntiauerit F^b

quidem, custodes autem arbitrio iudicis non admiserit, liberum est marito parentiue eius
7 partum non agnoscere. Si mulier esse se praegnatem intra triginta dies non denun- (B)
8 tia||uerit, postea denuntians causa cognita audiri debebit. Quin immo et si in totum omiserit f. 354
9 denuntiationem, Iulianus ait nihil hoc nocere ei quod editur. Dies autem triginta B.31,6,1
10 continuos accipere debemus ex die diuortii, non utiles. Eleganter autem apud Iulianum libro nono decimo digestorum quaeritur, si intra dies triginta mulier marito non denuntiauerit et intra triginta partum ediderit, an senatus consulto locus sit. et ait Plancianum senatus consultum cessare, quia de eo partu non uidetur sentire, qui intra diem trigesimum nascatur: quippe dies triginta ad denuntiandum praestituit senatus. sed hanc rem non
11 facere praeiudicium partui arbitror. Quemadmodum per contrarium si maritus uxore denuntiante custodes miserit, nullum praeiudicium sibi facit. licebit igitur ei partum editum ex se negare nec ei nocebit, quod uentrem custodierit: et ita Marcellus libro septimo digestorum scripsit: ait enim, siue quis neget uxorem siue ex se praegnatem, sine praeiudicio
12 recte mittet custodes, maxime si missurus id ipsum protestetur. Iulianus libro nono decimo digestorum scripsit: quod senatus consulto comprehensum est, si mulier uiro denuntiauerit se ex eo concepisse et is cui denuntiatum erit custodes ad uentrem custodiendum inspiciendumque non misserit neque contestato dixerit eam ex se praegnatem non esse, ut ei id quod editum sit agnoscere sit necesse, non eo pertinet, ut, si quis[1] agnoscere se filium diceret, suum heredem haberet, quamuis ex alio conceptus sit: quandoque enim, inquit,
13 coepit causa agi, grande praeiudicium adfert pro filio confessio patris[2]. Idem per contrarium quoque ait, si mulier diuortio facto non fecerit ea, quae senatus consulto praecipiuntur, ut liceat patri non agnoscere, non eo pertinere, ut filius natus suum se dicere non possit,
14 sed ad id tantum, ut ita pater alere eum cogatur, si constiterit eum filium esse. Idem Iulianus scribit, si uxore denuntiante se praegnatem maritus non negauerit, non utique suum illi partum effici, cogendum tamen alere: ceterum *esse* satis iniuriosum ait, si quis longo tempore afuerit et reuersu*s* uxorem praegnatem inuenerit et idcirco reiecerit, si quid ex
15 his, quae senatus consulto continentur, omiserit, suum heredem ei nasci[2]. Ex his apparet, siue uxor omisserit, quae eam ex senatus consulto obseruare oportuit, nihil praeiudicare filio, si filius est, non tantum in iure sui, uerum ne in alimentis quidem secundum diui Pii rescriptum: siue maritus neglexerit facere, quae ex senatus consulto debet, natum cogitur
16 omnimodo alere, ceterum recusare poterit filium. Plane si denuntiante muliere negauerit ex se esse praegnatem, tametsi custodes non misserit, non euitabit, quo minus quaeratur, an ex eo mulier praegnas sit. quae causa si fuerit acta apud iudicem et pronuntiauerit, cum de hoc agetur quod ex eo praegnas fuerit nec ne, in ea causa esse, ut agnosci debeat: siue filius non fuit siue fuit, esse suum

2 IULIANUS libro nono decimo digestorum. in omnibus causis (quare et fratribus consanguineus erit): B.31,6,2 S*

3 ULPIANUS libro trigesimo quarto ad edictum. siue contra pronuntiauerit, non fore suum, Sf quamuis suus fuerit: placet enim eius rei iudicem ius facere. et ita Marcellus libro septimo
1 digestorum probat, eoque iure utimur. Quia Plancianum senatus consultum ad B.31,6,3 eos partus pertinet qui post diuortium eduntur, aliud senatus consultum temporibus diui

F(DEITC)

---

[1] si quis] sic quasi (*Voorda*)? [2] § *14 parte priore eadem habet quae supra leguntur* § *12 in breuiorem formam redacta:* idem Iulianus scribit (= Iulianus ... scripsit), si uxore denuntiante se praegnatem (= si mulier uiro denuntiauerit se ex eo concepisse) maritus non negauerit (= neque contestato dixerit eam ex se praegnatem non esse), non utique suum illi partum effici (= non eo pertinet ut ... suum heredem haberet): *quibus sublatis quae sequuntur* cogendum tamen ... heredem ei nasci *olim uidentur locum habuisse post uerba u. 20* confessio patris. *similiter* § *11 et* § *16 l. 3 pr. eadem proponunt forma mutata*

---

7 locos *F* 11 faci'a't (*non* faciet *ex* faciat) F^b 17 mi's'serit F^2 18 edi'c'tum F^b 22 natum F^1 23 cogatu'r' F^2 25 esse] si esse *F*, si esset *DETC*, si cesset (*in marg.* P[isis] esse) I^b, *inc.* I^a 26 reuersum *F* | uxores F^1 27 appare't' F^b 29 ne 'in' F^b 32 mi's'serit F^2 35 s'er'uum F^2 36 fratribus] fratribus suis F^2DEITC

Hadriani factum est, ut, etiamsi constante matrimonio partus sit editus, de agnoscendo eo
2 agatur. Quid ergo, si quis post mortem patris nascatur auo superstite, in cuius potestate
recasurus est, ut si[1] ex filio eius susceptus probetur? uidendum quid dici debeat. et certe
3 probandum est cum auo praeiudicium[2] de partu agnoscendo similiter agendum. Quid si
hoc ipsum in quaestionem ueniat, utrum in matrimonio an postea ‖ editus sit? dicendum f. 354'
4 est et super hoc ex senatus consultis agendum. Et quid sit, si an uxor fuerit disceptetur?
5 et Iulianus Sexto Caecilio Africano respondit locum esse praeiudicio. Illud tenendum haec
senatus consulta post mortem parentis cessare, si is supersit, in cuius potestate recasuri
non sunt[3]. quid ergo est? in petitione hereditatis, quam filius intendit, quaeretur, utrum
ex eo natus sit cuius hereditatem petit an non. adeo hoc uerum est, ut Iulianus libro
nono decimo digestorum scribat, si uiuo patre redditum sit praeiudicium et antequam sen-
6 tentia feratur, pater decesserit, transeundum ad Carbonianum edictum. Item haec se- [(B)
natus consulta pertinent ad eos, qui sui heredes adgnascantur: ceterum si forte non sint
in potestatem recasuri, uerius est senatus consulta cessare.

4 PAULUS libro secundo sententiarum. Necare uidetur non tantum is qui par- [B. 31, 6, 4 *P*
tum *prae*focat, sed et is qui abicit et qui alimonia denegat et is qui publicis locis miseri-
cordiae causa exponit, quam ipse non habet.

5 ULPIANUS libro secundo de officio consulis. Si quis a liberis ali desideret uel [B. 31, 6, 5 *E*
1 si liberi, ut a parente exhibeantur, iudex de ea re cognoscet. Sed utrum eos tantum liberos
qui sunt in potestate cogatur quis exhibere, an uero etiam emancipatos uel ex alia causa
sui iuris constitutos, uidendum est. et magis puto, etiamsi non sunt liberi in potestate,
2 alendos a parentibus et uice mutua alere parentes debere. Utrum autem tantum patrem
auumue paternum proauumue paterni aui patrem ceterosque uirilis sexus parentes alere
cogamur, an uero etiam matrem ceterosque parentes et per illum sexum contingentes co-
gamur alere, uidendum. et magis est, ut utrubique se iudex interponat, quorundam neces-
sitatibus facilius succursurus, quorundam aegritudini[4]: et cum ex aequitate haec res descen-
3 dat caritateque sanguinis, singulorum desideria perpendere iudicem oportet. Idem in liberis
4 quoque exhibendis a parentibus dicendum est. Ergo et matre*m* cogemus praesertim uolgo
5 quaesitos liberos alere nec non ipsos eam. Item diuus Pius significat, quasi auus quoque
6 maternus alere compellatur. Idem rescripsit, ut filiam suam pater exhibeat, si constiterit
7 apud iudicium iuste eam procreatam. Sed si filius possit se exhibere, aestimare iudices
debent, ne non debeant ei alimenta decernere. denique idem Pius ita rescripsit: 'Aditi a
'te competentes iudices ali te a patre tuo iubebunt pro modo facultatium *e*ius, si modo,
8 'cum opificem te esse dicas, in ea ualetudine es, ut operis sufficere non possis'. Si [(B)
uel parens neget filium idcircoque alere se non debere contendat, uel filius neget parentem,
summatim iudices oportet super ea re cognoscere[5]. si constiterit filium uel parentem esse,
9 tunc ali iubebunt: ceterum si non constiterit, nec decernent alimenta. Meminisse [Ep. p. 271
autem oportet, etsi pronuntiauerint ali oportere, attamen eam rem praeiudicium non facere
ueritati: nec enim hoc pronuntiatur filium esse, sed ali debere: et ita diuus Marcus re-
10 scripsit. Si quis ex his alere detrectet, pro modo facultatium alimenta consti- [B. 31, 6, 5
tuentur: quod si non praestentur, pignoribus captis et distractis cogetur sententiae satis-
11 facere. Idem iudex aestimare debet, num habeat aliquid parens uel an pater quod [(B)
F(DEITC)

---

[1] ut si] ubi (*u. i.*)? [2] praeiudicio (*edd.*)? [3] si non supersit in cuius potestate recasuri sunt? [4] aegrius? [5] et *ins.* (*edd.*)

1 etiamsic *F* 2 in cuius potestate *seq.*] τοῦ μέλλοντος αὐτὸν ἔχειν ὑπεξούσιον, εἰ ἐκ τοῦ υἱοῦ ἐτέχθη *B* 6 quid] quit *F*[1] 8 recasu's'ri *F*[b] 9 'here' hereditatis *F*[2] 11 scribit *F*[2]*DEITC* | pa't're *F*[b] | sententia'm' *F*[2] 15 sentent'i'arum *F*[b] 16 praefocat] *DEIC*, perfocat *F*: ὁ πνίγων *B* 21 iures *F*[a] | liber'ar'i *F*[b] 26 ficilius *F*[1] | aegritudin'i' *F*[b] | 'a'equitate *F*[2] 28 matrem] matret *F* 31 iudicium] iudicem *F*[2]*DEIC* 32 aditi a te] *F*[b]*E*[b], aditione *F*[a], adiciant. *T*, ad titiam ne *I*[a], ad ticiam *D*, ad icianum (anum *in lit.*) *C*, aditiam *I*[b], ad *E*[a] 33 eius] ius *F*, 'P(isis) iussit' *margo I* 34 t'e' esse *F*[b] 35 se] si *F*[a] 36 summatem *F*[1] 38 autem] autei *F*[1] | opertere *F* 39 enim 'quod' hoc *F*[b] 41 captis 's'et *F*[2] | distractis] distraxitis *F*[a] 42 'h'abeat *F*[b]?

merito filios suos nolit alere[1]: Trebatio denique Marino rescriptum est merito patrem eum
12 nolle alere, quod eum detulerat. Non tantum alimenta, uerum etiam cetera [B.31, 6, 5
13 quoque onera liberorum patrem ab iudice cogi praebere rescriptis continetur. Si impubes
sit filius emancipatus, patrem inopem alere cogetur: iniquissimum enim quis merito dixerit
14 patrem egere, cum filius sit in facultatibus. Si mater alimenta, quae fecit in filium, a
patre repetat, cum-modo eam audiendam. ita diuus Marcus ‖ rescripsit Antoniae Montanae f. 355
in haec uerba: 'Sed et quantum tibi alimentorum nomine, quibus necessario filiam tuam
'exhibuisti, a patre eius praestari oporteat, iudices aestimabunt, nec impetrare debes ea,
'quae exigente materno affectu in filiam tuam erogatura esses, etiamsi a patre suo educa-
15 'retur'. A milite quoque filio, qui in facultatibus sit, exhibendos parentes esse pietatis [(B)
16 exi*g*it ratio. Parens quamuis ali a filio ratione naturali debeat, tamen aes alie- [B.31, 6, 5
17 num eius non esse cogendum exsoluere filium rescriptum est. Item rescriptum est heredes
filii ad ea praestanda, quae uiuus filius ex officio pietatis suae dabit, inuitos cogi non
18 oportere, nisi in summam egestatem pater deductus est. Solent iudices cognoscere et inter
patronos et libertos, si[2] alendis his agatur: itaque si negent se esse libertos, cognoscere
eos oportebit: quod si libertos constiterit, tunc demum decernere, ut alant: nec tamen ali-
mentorum decretum tollet liberto facultatem, quo minus praeiudicio certare possit, si liber-
19 tum se neget. Alimenta autem pro modo facultatium er*u*nt praebenda, egentibus scilicet
20 patronis: ceterum si sit unde se exhibeant, cessabunt partes iudicis. Utrum autem tantum
patroni alendi sint an etiam patronorum liberi, tractari potest. et puto causa cognita
iudices et liberos quoque patronorum alendos decernere, non quidem tam facile ut patronos,
sed nonnumquam et ipsos: nam et obsequium non solum patronis, uerum etiam liberis
21 22 eorum debere praestari. Sed et libertus maternus alere cogitur. Si quis a liberti liberto
ali se desideret uel ab eo, quem ex causa fideicommissi manumisit quemque[3] suis nummis
redemit, non debet audiri, ut et Marcellus scribit, exaequatque eum, qui mercedes exigendo
23 ius libertorum amisit. Sed et patroni filium, qui capitis accusauit libertum paternum,
24 25 negat exhibendum. Sed et liberta cogitur patronum alere. De alimentis patroni arbiter
solet dari arbitraturus, quantum sit in facultatibus, ut perinde[4] possint alimenta moderari,
26 quae tamdiu praestabuntur, quamdiu liberto supersit, patrono des*it*. Patrem et matrem
patroni, cum patronus et filii eius minime supersint, alere egentes, ipsi si idonei faculta-
tibus sunt, coguntur.

6 MODESTINUS libro singulari de manumissionibus. Alimenta liberto petente [B.31, 6, 6 *E*
non praestando patronus amissione libertatis causa impositorum et hereditatis liberti pu-
1 nietur: non autem necesse habebit praestare, etiamsi potest. Imperatoris Commodi con-
stitutio talis profertur: 'Cum probatum sit contumeliis patronos a libertis esse uiolatos uel
'illata manu[5] atroci esse pulsatos aut etiam paupertate uel corporis ualetudine laborantes
'relictos, primum eos in potestate patronorum redigi et ministerium dominis praebere cogi:
'sin autem nec hoc modo admoneantur, [6]uel a praeside emptori addicentur et pretium pa-
'tronis tribuetur'.

F(DEIT, qui deficit u. 4 in uerb. dixerit patrem, *C)*

---

[1] num habeat aliquid parens uel auus, propter quod merito nolit alere (*nam etiam pluralis* filios suos *hic ferri nequit*)? [2] de *ins.* (*edd.*) [3] quemue? [4] perinde] inde? [5] ui *ins.* [6] a consule *ins.* (*cf. inscr. l. 5 h. t.: similiter Schulting*)

---

1 patrem] matrem F^a 2 quod 'd'eum F^b 3 patrum F^a | si impubes *cet.*] καὶ ὁ αὐτεξούσιος ἄνηβος πενόμενον τὸν πατέρα ἀναγκάζεται τρέφειν *B* 4 inopem] minorem F^1 6 cum modo] συμμέτρως *BS* (πλ.) *et B* 7 hec *F* 9 affectu] anfecto F^1 | erogatura's' F^2 | esses] *DEI*, esset *FC* | etiam'si' F^2 | educeretur *F* 11 exigit] *edd.*, existimet F^1, existimat F^2*DEIC* | parens *om.* F^1 | ali a] alio F^1 12 filium] *quasi additum esset* nec patrem filii *sic uertit Graecus:* ὡσαύτως καὶ ἐπὶ πατρὸς *habent in fine B* (*Synops.*), τρέφειν, οὐ μὴν καὶ χρέος ὁ υἱὸς ἢ ὁ πατὴρ ἀναγκάζεται διδόναι *B* (*Tipuc.*) 13 pi'a'etatis F^2 | dauit F^1 16 aliment'or'um F^2 18 erant *FD* 22 ip's'os F^b 24 quemque suis nummis redemit] καὶ ὁ ἰδίοις ἀργυρίοις ἐλευθερωθεὶς *B* (*Tipuc.*) 25 ex'a'e't'quatque F^2 26 paternum] patronum F^a 27 alere] anere F^1 29 desiit *FDE* 30 supersin't al'ere F^2 35 'a' libertis F^2 36 esse] essu F^1 37 relictos] relictum F^1 | potes'ta'te F^b | praebe're' F^2 38 pr'a'etium F^2 39 tribue're'tur F^2

7 Idem libro quinto responsorum. Si neget qui maritus fuisse dicitur matri- [B.31,6,7] *E* monium esse contractum eo, quod eam quae se uxorem fuisse dicit ancillam esse probare paratus sit, alimenta quidem liberis praestare interim compellendum, sin autem constiterit eam seruam fuisse, nihil ei, qui pascendos curauit, ex hoc praeiudicium generare[1] respondi.

8 Marcellus libro primo ad legem Iuliam et Papiam. Non quemadmodum [B.31,6,8] *E* masculorum liberorum nostrorum liberi ad onus nostrum pertinent, ita et in feminis est: nam manifestum est id quod filia parit non auo, sed patri suo esse oneri, nisi pater aut non sit superstes aut egens est.

9 Paulus libro singulari de iure patronatus. In bonis superstitum libertorum [B.31,6,9] *S** nullum omnino ius patroni liberiue patronorum habent, nisi si tam esse[2] || infirmos tamque f. 355' pauperes praesidibus probauerint, ut merito menstruis alimentis a libertis suis adiuuari debeant. idque ius ita plurimis principum constitutionibus manifestatur.

IIII.

℞ DE INSPICIENDO UENTRE CUSTODIENDOQUE PARTU ℞ *SEA*

1 Ulpianus libro uicesimo[3] quarto ad edictum. Temporibus diuorum fratrum [B.31,7,1] **E* cum hoc incidisset, ut maritus quidem praegnatem mulierem diceret, uxor negaret, consulti Ualerio Prisciano praetori urbano rescripserunt in haec uerba: 'Nouam rem desiderare Rutilius Seuerus uidetur, ut uxori, quae ab eo diuerterat et se non esse praegnatem profiteatur, custodem apponat, et ideo nemo mirabitur, si nos quoque nouum consilium et remedium suggeramus. igitur *si* perstat in eadem postulatione, commodissimum est eligi honestissimae feminae domum, in qua[4] Domitia ueniat, et ibi tres obstetrices probatae et artis et fidei, quae a te adsumptae fuerint, eam inspiciant. et si quidem uel omnes uel duae renuntiauerint praegnatem uideri, tunc persuadendum mulieri erit, ut perinde custodem admittat atque si ipsa hoc desiderasset: quod si enixa non fuerit, sciat maritus ad inuidiam existimationemque suam pertinere, ut non immerito possit uideri captasse hoc ad aliquam mulieris iniuriam. si autem uel omnes uel plures non esse grauidam renun-
1 tiauerint, nulla causa custodiendi erit'. Ex hoc rescripto euidentissime apparet senatus consulta de liberis agnoscendis locum non habuisse, si mulier dissimularet se praegnatem uel etiam negaret, nec immerito: partus enim antequam edatur, mulieris portio est uel uiscerum. post editum plane partum a muliere iam potest maritus iure suo filium per interdictum desiderare aut exhiberi *sibi* aut ducere permitti. extra ordinem igitur princeps in
2 causa necessaria subuenit. Secundum quod rescriptum euocari mulier ad praetorem [(B)] poterit et apud eum interrogari, an se putet praegnatem, cogendaque erit respondere.
3 Quid ergo, si non responderit aut non ueniat ad praetorem? numquid senatus consulti poenam adhibemus, scilicet ut liceat marito non agnoscere? sed finge non esse eo contentum maritum, qui se patrem potius optet quam[5] carere filio uelit. cogenda igitur erit remediis praetoris et in ius uenire et, si uenit, respondere: pignoraque eius capienda et
4 distrahenda, si contemnat, uel multis coercenda. Quid ergo, si interrogata dixerit se praegnatem? ordo senatus consultis expositus sequetur. quod si negauerit, tunc secundum
5 hoc rescriptum praetor debebit obstetrices adhibere. Et notandum, quod non permittitur
6 marito uel mulieri obstetricem adhibere, sed omnes a praetore adhibendae sunt. Item praetor domum honestae matronae eligere debet, in qua[4] mulier ueniat, ut possit inspici. *F(DEIC)*

---

[1] generari (*edd.*)? [2] se *ins.* [3] tricesimo (*Hal.*)? [4] quam (*edd.*)? [5] optet et nequaquam?

---

2 contractum 'ess'eo *F^b* | qu'a'e *F^2* 4 eam *bis F^a* | seruam] seruandam *F^1* | curabit *F^1* | respondi't' *F^2* 8 egens] egnes *F^a* 9 libro 'sibro' sing. *F^b* 10 nullam *F^1* | patrono *F^1* 11 probaberint *F^1* | adiuuari] *F^2*, arbiubari *F^a*, adiubari *F^b* 14 uentre] uende *F^1* 17 rutili'u's *F^b* 20 si perstat] *E^b*, se perstat *F^2*, se praestat *F^1E^a* (*in marg.* P[isis] si perseuat [*sic*]), si perseuerat *I^bC*, si *I^aD^b*, *om.* *D^a* 24 hoc desi||'desi'derasset *F^2* 25 poss'i't *F^b* 31 sibi] si *F* 33 responderit *F^1* 35 finge'r' non *F^b* 38 contemnet *F^2* 42 praetor'em' *F^b*

7 Quid ergo, si inspici se non patiatur uel ad domum non ueniat? aeqůe praetoris aucto-
8 ritas interueniet. Si omnes uel plures renuntiauerint praegnatem non esse, an mulier possit
iniuriarum experiri ex hac causa? et magis puto agere eam iniuriarum posse, sic tamen,
si iniuriae faciendae causa id maritus desiderauit: ceterum si non iniuriae faciendae animo,
sed quia iuste credidit uel nimio uoto liberorum suscipiendorum ductus est uel ipsa eum
illexerat ut crederet, quod co*n*stante matrimonio hoc fingebat, aequissimum erit ignosci
9 marito. Meminisse autem oportet tempus non esse praestitutum rescripto, quamuis in
senatus consultis de liberis agnoscendis triginta dies praestituantur mulieri. quid ergo?
semper dicemus marito licere uxorem ad praetorem euocare, an uero et ipsi triginta dies 9
prae||stituimus? et putem praetorem causa cognita debere maritum et post triginta dies f. 356
10 audire. De inspiciendo uentre custodiendoque partu sic praetor ait: 'Si mulier [B. 31, 7, 1
'mortuo marito praegnatem se esse dicet, his ad quos ea res pertinebit procuratoriue[1] eorum
'bis in mense denuntiandum curet, ut mittant, si uelint, quae uentrem inspicient. mit-
'tantur autem mulieres liberae dumtaxat quinque haeque simul omnes inspiciant, dum ne
'qua earum dum inspicit inuita muliere uentrem tangat. mulier in domu honestissimae
'feminae pariat, quam ego constituam. mulier ante dies triginta, quam parituram se putat,
'denuntiet his ad quos ea res pertinet procuratoribusue eorum, ut mittant, si uelint, qui
'uentrem custodiant. in quo conclaui mulier paritura erit, ibi ne plures aditus sint quam
'unus: si erunt, ex utraque parte tabulis praefigantur. ante ostium eius conclauis liberi
'tres et tres liberae cum binis comitibus custodiant. quotienscumque ea mulier in id con-
'claue aliudue quod siue in balineum ibit, custodes, si uolent, id ante prospiciant et eos
'qui introierint excutiant. custodes, qui ante conclaue positi erunt, si uolunt[2], omnes qui
'conclaue aut domum introierint excutiant. mulier cum parturire incipiat, his ad quos ea
'res pertinet procuratoribusue eorum denuntiet, ut mittant, [3]quibus praesentibus pariat.
'mittantur mulieres liberae dumtaxat quinque, ita ut praeter obstetrices duas in eo con-
'claui ne plures mulieres liberae sint quam decem, ancillae quam sex. hae quae intus
'futurae erunt excutiantur omnes in eo conclaui, ne qua praegnas sit. 'tria lumina ne
'minus ibi sint', scilicet quia tenebrae ad subiciendum aptiores sunt. 'quod natum erit,
'his ad quos ea res pertinet procuratoribusue eorum, si inspicere uolent, ostendatur. apud
'eum educatur[4], apud quem parens iusserit. si autem nihil parens iusserit aut is, apud
'quem uoluerit educari, curam non recipiet: apud quem educetur, causa cognita constituam.
'is apud quem educabitur quod natum erit, quoad trium mensum sit, bis in mense, ex eo
'tempore quoad sex mensum sit, semel in mense, a sex mensibus quoad anniculus fiat,
'alternis mensibus, ab anniculo quoad fari possit, semel in sex mensibus ubi uolet ostendat.
'si cui uentrem inspici custodiriue adesse[5] partui licitum non erit factumue quid erit, quo
'minus ea ita fiant, uti supra comprehensum est: ei quod natum erit possessionem causa
'cognita non dabo. siue quod natum erit, ut supra cautum est, inspici non licuerit, quas
'utique actiones me daturum polliceor his quibus ex edicto meo bonorum possessio data
11 'sit, eas, si mihi iusta causa uidebitur esse, ei non dabo'. Quamuis sit manifestis- [(B)
12 simum edictum praetoris, attamen non est neglegenda interpretatio eius. Denuntiare igitur
mulierem oportet his scilicet, quorum interest partum non edi, uel totam habituris heredi-
13 tatem uel partem eius siue ab intestato siue ex testamento. Sed et si seruus heres insti-
tutus fuerit, si nemo natus sit, Aristo scribit, huic quoque seruo quamuis non omnia, quae-

F(DEIC)

---

[1] procuratoribusue? [2] uolent? [3] si uelint *ins.* [4] educetur (*edd.*)? [5] adesseue (*edd.*)?

---

1 aequae (aequ'a'e *altero loco*) ... 2 interueniet (interueniat *em. F² altero loco*) *bis F¹* 4 si iniur'ia'e *F⁴* 6 costante *F* 12 quos] quorum *F¹* 13 bis] uis *F¹* 14 a'u'tem *F⁴?* 15 honestiss'im'e *F⁴*, honestissim'a'e *F²* 16 constituat *F^a* 18 'con'claui *F²* 19 ex utraque parte *cet.*] τὰς δὲ λοιπὰς (εἰσόδους) σανίσιν ἑκάτερον ἀποφράττειν μέρος *B* | hostium *F* | liberi 'tre's et tres *F²* 23 quos] quod *F^a* 25 obstetrice's' *F²* | conc'l'aui *F²* 26 qu'a'e *F²* 27 futura'e' *F⁴* | sit] set *F¹* 34 anniculo] inniculo *F¹* 36 ea'd'ita *F⁴* | compr'a'ehensum *F²* 37 siu'r'e *F⁴* 38 pollice'h'or *F²* | edicto 'a' meo *F²* 40 interpr'a'etatio *F²* 41 edi'ci' uel *F²* | habituros *F^a* 43 h'u'ic *F²*

dam tamen circa partum custodiendum arbitrio praetoris esse concedenda. quam senten-
tiam puto ueram: publice enim interest partus non subici, ut ordinum dignitas familiarumque
salua sit: ideoque etiam seruus iste, cum sit in spe constitutus successionis, qualisqualis
14 sit, debet audiri rem et publicam et suam gerens. Denuntiari autem oportet [B. 31, 7, 1]
his, quos proxima spes successionis contingit, ut puta primo gradu heredi instituto (non
etiam substituto) et, si intestatus pater familias sit, *ei* qui primum locum ab intestato tenet:
15 si uero plures sint simul successuri, omnibus denuntiandum est. Quod autem praetor ait
causa cognita se possessionem non daturum uel actiones denegaturum, eo pertinet, ut, si
per rusticitatem aliquid fuerit omissum || ex his quae praetor seruari uoluit, non obsit f. 356'
partui. quale est enim, si quid[1] ex his, quae leuiter obseruanda praetor edixit, non [(B)]
sit factum, partui denegari bonorum possessionem: sed mos regionis inspiciendus est, et
secundum eum et obseruari uentrem et partum et infantem oportet.
2 Iulianus libro uicesimo quarto digestorum. Edictum de custodiendo partu deroga- *S*
1 torium est eius, quod ad Carboniani decreti exemplum comparatum est. Sed hoc [B. 31, 7, 2]
aliquando remittere praetor debet, si non malitia, sed imperitia mulieris factum fuerit, ne
uenter inspiceretur aut partus custodiretur.
3 Paulus libro quarto decimo ad Plautium. Qui uentri substitutus est uel[2] in- [B. 31, 7, 3] *E*
stitutus, si uentrem seruare uelit, audiendus est.
4 Scaeuola libro uicesimo digestorum. Is a quo, si sine liberis decessisset, [B. 31, 7, 4] *A*
quidquid ad eum ex bonis peruenisset, sorori fideicommissum relictum erat, decessit po-
stuma herede instituta et substitutis aliis: quaesitum est, cum uxor defuncti praegnatem
se dicat, an sorori procuratoriue eius secundum formam edicti uentrem inspicere et partum
custodire permittendum sit. respondi in eiusmodi specie, de qua quaereretur, posse uideri
ad eius, cui fideicommissum datum esset, sollicitudinem perspiciendum[3] idque causa cognita
statuendum.

V.

℞ SI UENTRIS NOMINE MULIERE IN POSSESSIONEM MISSA EADEM POSSESSIO DOLO MALO AD ALIUM TRANSLATA ESSE DICATUR ℞

1 Ulpianus libro trigesimo quarto ad edictum. Hoc edicto rectissime praetor prospexit, *S*
ne, dum in fauorem partus possessionem polliceatur, aliis praedae occasionem praebeat:
1 Idcirco constituit actionem in mulierem, quae in alium hanc possessionem dolo [B. 31, 8, 1]
malo transtulit. non solum mulierem praetor coercet, uerum eum quoque in cuius potestate
ea fuerit, scilicet si dolo ipsorum alius in possessionem fuerit admissus, actionemque in
2 tantum pollicetur in eos, quanti interfuerit eius qui experitur. Necessario praetor adiecit,
ut, qui per dolum uenit in possessionem, cogatur decedere: coget autem eum decedere
non praetoria potestate uel manu ministrorum, sed melius et ciuilius faciet, si eum per
3 interdictum ad ius ordinarium remiserit. Interest autem eius qui experitur admissum [(B)]
alium in possessionem non fuisse, cum forte bona fide fructus perceptos consumpserit, aut
si praedo uenerit in possessionem, a quo fructus consequi non possit, quia soluendo non
4 5 est. Haec actio etiam post annum dabitur, quia rei habet persecutionem. Et [B. 31, 8, 1]
si filia familias sit quae dolo fecit, in patrem dabitur actio, si quid ad eum peruenerit.
2 Paulus libro trigesimo septimo ad edictum. Dolo facit mulier, non quae in [B. 31, 8, 2] *S*
F(DEIC)

---

[1] quale est enim si quid] durum est enim si quid quale quale est? [2] cum uentre *ins.* (ὁ μετὰ τῆς γαστρὸς γραφεὶς ἢ ὑποκαταστὰς αὐτῇ *Tipuc.*) [3] respiciendum (*dett.*)?

2 puta F^1 | familiarumqu'a'e $F^{2?}$ 3 ideoqu'a'e F^2 5 conting'u'it F^2 6 ei qui … tenet] is qui … tenet *FC*, is qui … tenent *DEI* 9 per 's'rustic'it'atem F^2 11 possessione'm' F^2 15 militia *F* 18 audiendu's' $F^{2?}$ 20 postuma] postea F^2 30 proetor F^2 31 fanorem F^2

possessionem uenientem non prohibet, sed quae circumscribendi alicuius causa clam et
1 per quandam machinationem in possessionem introducat. Si et patris et filiae factum arguetur, in alterum quem actor uelit reddenda est actio. quia in id quod agentis interest datur, ideo, si id quod ei abest ab eo qui in potestate[1] est seruari possit, praeter [(B)
sumptus litis causa factos inutilis erit ei haec actio.

VI.

℞ SI MULIER UENTRIS NOMINE IN POSSESSIONE CALUMNIAE CAUSA ESSE DICETUR ℞

1 ULPIANUS libro trigesimo quarto ad edictum. Si de pos- [B. 31, 9, 1. BS. 22, 5, 3 sch. 3 S
sessione uentris nomine quaeratur et deferente herede mulier iurauerit praegnatem se esse, seruandum est iusiurandum nec tenebitur mulier, quasi calumniae causa fuerit in possessionem missa, nec uis ei facienda est post iusiurandum. si tamen peperit, quaeretur ueritas, ‖ an ex eo praegnas fuerit: alteri enim nec prodest nec nocet iusiurandum inter f. 357
1 alios factum, nec partu*i* igitur nocebit[2]. Et hoc edictum ex eadem causa proficiscitur, qua superius: debet enim praetor, quemadmodum facilis est circa bonorum possessionem dan-
2 dam mulieri uentris nomine, ita calumniam eius impunitam non relinquere. Per calumniam autem in possessione fuisse uidetur, quae sciens prudensque se praegnatem non esse uoluit
3 in possessionem uenire. Hanc autem actionem praetor intra annum utilem pollicetur, ultra
4 non, uidelicet quasi poenalem. Simili autem modo et hic quanti agentis interfuit praetor
5 actionem pollicetur. In parentem etiam praetor actionem pollicetur, si modo per [(BS)
6 eum factum sit, ut in possessionem per calumniam ueniret. Competit autem haec [(B)
actio ei, cuius interfuit in possessionem missam non esse: ut puta uel coheredi speranti partum, uel *si* qui substitutus fuit, uel qui ab intestato, si partus non fuisset, succedere
7 potuit. Interesse autem uidetur primum de alimentis, quae in uentrem sunt erogata: nec enim alias haec repetuntur, nisi per calumniam in possessionem uenit: ceterum si res ca-
8 lumnia caret, nihil praestabit mulier, qua*e* sine causa alta est sub praetextu uentris. Nonnumquam augebitur quod interest, si quis forte dubitans, an praegnas sit, exclusus sit hereditate[3]: nam heredi eius qui exclusus est dandam hanc actionem Iulianus ait, siquidem eius quoque interfuit non fuisse calumniae causa in possessione mulière*m*, quia hoc si non fuisset, adeundo hereditatem institutus heredi suo locupletiorem hereditatem suam relinqueret. sed et hoc imputatur mulieri, quod deminuta sunt multa in hereditate, dum hic
9 contemplatione uentris non attigit hereditatem. Idem Iulianus libro decimo nono [B. 31, 9, 1
digestorum sic ait: si substitutus manente muliere in possessione decesserit, heres [(B)
10 eius eadem actione pretium hereditatis a muliere exiget. Sed an decedant legata ceteraque onera hereditatis, uidendum. et mihi uidetur posse dici legatarios potius cum muliere
11 usuros hac actione, quia et ipsorum interfuit adiri hereditatem. Libertat*i* plane subueniendum erit aduersus eum, qui propter hereditatem hac actione egit, scilicet ut fideicommissarias cogatur is praestare, qui pretium utique etiam eorum consequitur: sed et directis
12 credo praetorem succurrere oportere, ut interuentu suo tueatur eorum libertatem. Si [B. 31, 9, 1
dolus filiae familias interuenerit et particeps doli fuerit pater, suo nomine tenebitur.
F(DEIC)

---

[1] possessione (*DIC*)? [2] nocebit *del.* [3] morte *ins.*

3 es't' actio 'nihil' quia F^b 4 a'b'best F^2 5 factis F^1 7 possessionem *ind.* *F* 8 esse dicetur] *FC*, fuisse dicatur *ind.* *F D*, esse dicatur *EI* 11 'ius'iurandum F^2 12 miss'a n'ec F^b 14 partuigitur *F* | nocebit] οὔτε ἄλλῳ οὔτε τῷ τοκετῷ συμβάλλεται ἢ λυμαίνεται ὁ ἑτέρου ὅρκος *B* (*Tipuc.*) 17 qu'a'e F^2 18 'h'anc F^2 23 si] *Best*, is *F*, ei *DEIC* 26 quae] I^bC, qua *F*, quasi DEI^a | su'b' praetextu F^2 27 sit 'hereditatis nam' hereditate nam F^2 29 muliere *F* 32 nono decimo F^2 33 possessionem F^aEC 34 antecedant F^a 36 hac] hoc F^1 | libertati] *DIC*, hereditatis F^1, libertatis F^2, h... *E* 40 dolo F^1

VII.

℞ DE CONCUBINIS ℞ *ESP*

1 Ulpianus libro secundo ad legem Iuliam et Papiam. Quae in concubinatu [Ep. 23, 30] *E*
est, ab inuito patrono[1] poterit discedere et alteri se aut in matrimonium aut in concu-
binatum dare? ego quidem probo in concubina adimendum ei conubium, si patronum [(Ep.)]
inuitum deserat, quippe cum honestius sit patrono libertam concubinam quam matrem
1 familias habere. Cum Atilicino sentio et puto solas eas in concubinatu habere[2] posse sine
2 metu criminis, in quas stuprum non committitur. Qui autem damnatam adul- [B. 60, 37, 1]
terii in concubinatu habuit, non puto lege Iulia de adulteriis teneri, quamuis, si uxorem
3 eam duxisset, teneretur. Si qua in patroni fuit concubinatu, deinde[3] filii esse coepit uel
in nepotis, uel contra, non puto eam recte facere, quia prop*e* nefaria est huiusmodi con-
4 iunctio, et ideo huiusmodi facinus prohibendum est. Cuiuscumque aetatis concubinam [(B)]
habere posse palam est, nisi minor annis duodecim sit.
2 Paulus libro duodecimo ad legem Iuliam et Papiam. Si patronus libertam concubinam *E*
habens furere coeperit, in concu‖binatu eam esse humanius dicitur. f. 357'
3 Marcianus libro duodecimo institutionum. In concub*in*atu potest esse et [B. 60, 37, 2] *S*
aliena liberta et ingenua et[4] maxime ea quae obscuro loco nata est uel quaestum corpore
fecit. alioquin si honestae uitae et ingenuam mulierem in concubinatum habere [Ep. 23, 32]
maluerit, sine testatione hoc manifestum faciente non conceditur. sed necesse est ei uel
1 uxorem eam habere uel hoc recusantem stuprum cum ea committere: Nec adulterium [(Ep.)]
per concubinatum ab ipso committitur. nam quia concubinatus per leges nomen assumpsit,
extra legis poenam est, ut et Marcellus libro septimo digestorum scripsit.
4 Paulus libro nono decimo responsorum. Concubinam ex sola animi destination*e* aesti- *P*
mari oportet.
5 Idem libro secundo sententiarum. Concubinam ex ea prouincia, in qua quis aliquid *P*
administrat, habere potest.

F(DEIC)

---

[1] num *ins.* (*u. i.*)? [2] haberi (*edd.*)? [3] in *ins.* (*Hal.*) [4] et *del.*

---

3 quae in concubinatu *seq.*] καὶ παλλακὴ γενομένη τοῦ ἰδίου πάτρωνος ἡ ἀπελευθέρα καὶ ἄκοντος αὐτοῦ ἀποστᾶσα οὐ δύναται νομίμως ἑτέρῳ γαμηθῆναι *Epit.* 6 dese'de'rat *F*[2] 8 met'i'u *F*[2] 10 patroni] *quasi esset* patris *uerterunt Graeci:* ἡ παλλακευθεῖσα τῷ πατρὶ *BS et B, sed potest id esse ex interpretatione* 11 contra *om.* *F*[1]: καὶ ἐκ τοῦ ἐναντίου *B* (*Anon.*) | prope] *EI*[b]*C*, propo *F*, pro *fD*, *om.* *I*[a]: ἀθέμιτος γάρ ἐστιν ἡ τοιαύτη συνάφεια *BS* 16 concubinatu] *fDEIC*, concubatu *F* 17 nato *F*[a] 21 per *om.* *F*[1]: οὐ μὴν δοκεῖ μοιχείαν περὶ αὐτὴν ἁμαρτάνειν *BS* (πλ.) | asumpsit *F* 23 destinationē *F*

LIBER UICESIMUS SEXTUS. q. 38 f. 358

I.

℞ DE TUTELIS ℞ SEP

1 **P**AULUS libro trigesimo octauo ad edictum. Tutela est, ut Ser- [I. 1, 13, 1. 2. B. 37, 1, 1] S*
uius definit, uis ac potestas in capite libero ad tuendum eum, qui propter aetatem sua
1 sponte se defendere nequit, iure ciuili data ac permissa. Tutores autem sunt qui eam
uim ac potestatem habent, exque re ipsa nomen ceperunt: itaque appellantur tutores quasi
2 tuitores atque defensores, sicut aeditui dicuntur qui aedes tuentur. Mutus tutor dari [(I.)]
3 non potest, quoniam auctoritatem praebere non potest. Surdum non posse dari tutorem
plerique et Pomponius libro sexagesimo nono ad edictum probant, quia non tantum loqui,
sed et audire tutor debet.

2 POMPONIUS libro tertio ad Sabinum. Non est exigendum a pupillo, ut sibi [B. 37, 1, 2] S
tutorem petat aut ut ad tutorem suum[1] proficiscatur.

3 ULPIANUS libro trigesimo septimo ad Sabinum. Qui habet tutorem pupillus [B. 37, 1, 3] S
uel pupilla si furere coeperint, in ea causa sunt, ut in tutela nihilo minus durent: [(B)]
quae sententia Quinti quoque Mucii fuit et a Iuliano probatur eoque iure utimur, ut
cesset cura, si tutelae aetas indigeat. quare si tutores habent, per furorem in curam non
rediguntur, siue non habent et furor eis accesserit, nihilo minus tutores accipere poterunt:
quia lex duodecim tabularum ita accepta est, ut ad pupillos uel pupillas non pertineat.
1 Quia autem in pupillorum persona adgnatos curatores non admittimus, idcirco putaui et si
minor uiginti quinque annis furiosus sit, curatorem ei non ut furioso, sed ut adulescenti
dari, quasi aetatis esset impedimentum. et ita definiemus ei, quem aetas curae uel tutelae
subicit, non esse necesse quasi dementi quaeri curatorem, et ita imperator Antoninus Augu-
2 stus rescripsit, cum magis aetati quam dementiae tantisper sit consulendum. Si [B. 37, 1, 3]
pupillus pupillaue cum iusto tutore tutorue cum eorum quo litem agere uult et curator
in eam rem petitur, utrum ipsis poscentibus datur an uero et aduersario? et sciendum est,
siue agant siue conueniantur, dari hunc curatorem posse, sed non alias, quam si ipse
petat, cui dari eum oportet. denique Cassius libro sexto scripsit talem curatorem neminem
dari posse nisi praesentem neque cuique nisi praesenti et postulanti, itaque infanti non
potest dari. idem Cassius ait, si pupillus curatorem poscere non uult, quo minus cum eo
3 agatur, cogi eum a praetore debuisse. Quolibet loco et tempore hunc curatorem dari posse
4 Pomponius libro sexto decimo ad Sabinum scripsit. Si pupillus petat talem curatorem [(B)]
nec addat in quam rem, an in omnes controuersias datus sit? et ait Celsus Seruium con-
stituisse in omnes res datum uideri.

F(WDEIC)

[1] suum] sumendum?

5 uis ac potestas] *FD cum BS:* δύναμίς τις καὶ ἐξουσία (*et sic mox* § *1*), ius ac potestas *W Inst. cum Theophilo:* δίκαιόν τι καὶ ἐξουσία | sua sponte] *Hal. secundum BS:* ὃς διὰ τὴν ἡλικίαν δεφενδεύειν ἑαυτὸν κατὰ οἰκείαν οὐ δύναται γνώμην, suam sponte *FDC similiterque EI* 7 exque re ipsa] *F et ex P(isano) margo E,* ex qua (de *ins.* C^b) re (res W^a, *om. DI*) ipsi *W?DEIC,* ex qua re ipsum (*uel* ipsi) *Institutionum libri,* ἐξ αὐτοῦ δὲ τοῦ ὑπ' αὐτῶν πραττομένου τὴν προσηγορίαν ἐδέξαντο *Theophilus* 8 tuitores] *sic Inst. cum Theophilo,* tuitutores *F* 9 quoniam ... potest *om.* F^1 10 sexagesimo's' F^b 17 tutelae] *sic F nec quicquam mutatum*

4 Paulus libro octauo ad Sabinum. Quod dicitur, si indistincte datus sit curator, in *S*
totam litem datum uideri, fortasse eo spectet, si familiae herciscundae aut communi diui-
dundo aut finium regundorum actio esset cum tutore, et[1] si indistincte datus esset, non
solum eo nomine curator esset, quod ageret pupillus pupillaue, sed inuicem quoque quod
1 cum his ageretur. Possunt autem uel plures in plurium locum uel unus in plu- B. 37, 1, 4
rium[2] uel unus unius loco uel in unam litem uel in plures curator peti.

5 Pomponius libro septimo decimo ad Sabinum. Cum semel petitus sit talis B. 37, 1, 5 *S*
1 curator, quamdiu is curator maneat, alius in eandem litem curator peti non potest. Etsi
Titius uerbi gratia aduersus Seium curator petitus sit, idem Titius aduersus alium tutorem
dari poterit, ut ex diuersis causis unus duorum || curatorum locum optineat. quod quidem f. 358'
et aduersus eundem accidet, si in diuersas lites in[3] diuersis temporibus idem petatur.

6 Ulpianus libro trigesimo octauo ad Sabinum. Muto itemque mutae impube- B. 37, 1, 6 *S*
ribus tutorem dari posse uerum est: sed an auctoritas eis accommodari possit, dubitatur.
et si potest tacenti, et muto potest. est autem uerius, ut Iulianus libro uicesimo primo
1 digestorum scripsit, etiam tacentibus auctoritatem posse accommodare[4]. Sub condicione
a praesidibus prouinciarum non posse dari tutorem placet et, si datus sit, nullius esse
momenti dationem: et ita Pomponius ait: hanc autem adiectionem, quam praesides prouin-
ciarum faciunt 'tutorem do, si satisdederit' non condicionem in se habere, sed admoni-
tionem, non aliter ei tutelam committi, quam si satisdederit, hoc est non aliter ei gerere
2 permittendum, quam si rem saluam fore cauerit. Tutoris datio neque imperii est neque
iurisdictionis, sed ei soli competit, cui nominatim hoc dedit uel lex uel senatus consultum
3 4 uel princeps. Surdo impuberi poterit tutor dari. Ei cuius pater in hostium potestate est
tutorem dari non posse palam est: sed si datus sit, an in pendenti sit datio, quaeri potest.
et non puto dationem ualere[5]: sic enim post patris regressum reccidit in potestatem, atque
si numquam pater ab hostibus captus fuisset. immo curator substantiae dari debet, ne in
medio pereat.

7 Ulpianus libro secundo disputationum. Si filius familias B. 37, 1, 7 (cf. BS. 38, 1, 15 sch. 18) *S*
tutor a praetore datus sit, si quidem pater tutelam agnouit, in solidum debet teneri, si
non adgnouit, dumtaxat de peculio. adgnouisse autem uidetur, siue gessit siue gerenti
filio consensit siue omnino attigit tutelam. unde cum quidam filio scripsisset, ut diligenter
tutelam gereret, 'cum scias', inquit, 'periculum ad nos pertinere', dixi hunc quoque uideri
adgnouisse: plane si solum monuit filium, non uidetur agnita.

8 Idem libro primo opinionum. Patronus quoque tutor liberti sui fidem ex- B. 37, 1, 8 *S*
hibere debet, et si qua in fraudem debitorum[6] quamuis pupilli liberti gesta sunt, reuocari
ius publicum permittit.

9 Marcianus libro tertio institutionum. In eos extra ordinem animaduertitur, B. 37, 1, 9 *Sf*
qui probentur nummis datis tutelam occupasse uel pretio accepto operam dedisse, ut non
idoneus tutor daretur, uel consulto in edendo patrimonio quantitatem minuerit[7], uel eui-
denti fraude pupillorum bona alienasset[8].

10 Ulpianus libro secundo ad edictum. Etiam non municeps tutor dari potest, B. 37, 1, 10 *E*
dummodo municipi detur.

11 Paulus libro tertio ad Uitellium. Furiosus si tutor datus fuerit, potest in- B. 37, 1, 11 *Ef*
tellegi ita dari, cum suae mentis esse coeperit.

12 Idem libro decimo responsorum. Quaesitum est, an hi, qui in locum absentis B. 37, 1, 12 *P*
rei publicae causa tutores dati sunt, mortuo illo tutores perseuerent, an alii petendi essent.
F(WDEIC)

[1] et] ut? [2] uel plures unius loco *ins.* (*u. i.*) [3] in *del.* (*edd.*) [4] accommodari (*edd.*)?
[5] dationem ualere *del.* [6] creditorum (*edd. cum Graecis:* εἰς περιγραφὴν τῶν δανειστῶν *B*)?
[7] minuisse (*Hal.*)? [8] alienasse (*Hal.*)?

5 uel plures ... 6 unius loco] καὶ πολλοὶ κατὰ πολλῶν ... καὶ εἷς κατὰ πολλῶν καὶ πολλοὶ καθ' ἑνός *Tipuc., unde suppleui* 12 trigesimo *om. F¹* 23 impendenti *F* 32 a·d·gnita *F²* 33 primo *om. F²* 40 non municeps] *sic FWDEIC cum B:* ὁ μὴ ὢν πολίτης, municeps (*om.* non) *Accursius, addens:* 'habeas sine non ut est Py(sis)' 45 esse·n·t *F²*

Paulus respondit eos, qui in locum absentis dati sunt, non reuerso eo in eadem causa perseuerare usque ad tempus pubertatis.

13 Pomponius libro secundo enchiridii. Solet etiam curator dari aliquando tu- [B. 37, 1, 13] *Pf*
torem habenti propter aduersam tutoris ualetudinem uel senium aetatis: qui magis admi-
1 nistrator rerum, quam curator esse intellegitur. Est etiam adiutor tutelae, quem solet
praetor permittere tutoribus constituere, qui non possunt sufficere administrationi tutelae,
ita tamen ut suo periculo eum constituant.

14 ‖ Ulpianus libro trigesimo septimo ad Sabinum. Si adrogati sunt adhuc [B. 37, 1, 14] **S* f. 859
1 impuberes uel deportati sint pupilli, tutores habere desinunt. Item si in seruitutem pu-
2 pillus redigatur, utique finitur tutela. Aliis quoque modis desinunt esse tutores, si forte
3 quis ab hostibus fuerit captus uel pupillus uel tutor. Sed et si ad tempus fuerit quis
4 datus, tempore finito tutor esse desinit. Praeterea si suspectus quis fuerit remotus, desinit
5 esse tutor. Sed et si ad certam condicionem datus sit, aeque euenit, ut desinat esse tutor
exsistente condicione.

15 Idem libro trigesimo octauo ad Sabinum. Si quis tutor non sit captus ab [B. 37, 1, 15] **S*
hostibus, sed missus ad eos quasi legatus, aut etiam receptus ab eis, aut transfugerit[1],
quia seruus non efficitur, tutor manet, sed interim a praesidibus alius tutor dabitur.

16 Gaius libro duodecimo ad edictum prouinciale. Tutela plerumque uirile [B. 37, 1, 16] **S*
1 officium est. Et sciendum est nullam tutelam hereditario iure ad alium transire: sed ad
liberos uirilis sexus perfectae aetatis descendunt legitimae, ceterae non descendunt.

17 Paulus libro octauo ad Sabinum. Complura senatus consulta facta sunt, ut [B. 37, 1, 17] **S*
in locum furiosi et muti et surdi tutoris alii tutores dentur.

18 Neratius libro tertio regularum. Feminae tutores dari non possunt, quia id munus **S*
masculorum est, nisi a principe filiorum tutelam specialiter postulent.

II.

℞ DE TESTAMENTARIA TUTELA ℞ *SEPA*

1 Gaius libro duodecimo ad edictum prouinciale. Lege duodecim tabularum [B. 37, 2, 1] *S**
permissum est parentibus liberis suis siue feminini siue masculini sexus, si modo in po-
1 testate sint, tutores testamento dare. Item scire debemus etiam postumis filiis uel nepo-
tibus uel ceteris liberis licere parentibus testamento tutores dare, qui modo in ea causa
sint, ut, si uiuo eo nati fuerint, in potestate eius futuri sint neque testamentum rupturi.
2 Item ignorandum non est eum, qui filium in potestate et nepotem ex eo aeque in potestate
habebit, si nepoti tutorem dederit, ita recte dedisse uideri, si nepos post mortem eius in
patris sui potestatem recasurus non sit: quod euenit, si uiuo testatore filius in potestate
eius esse desierit.

2 Ulpianus libro secundo ad Sabinum. Nec militem liberis recasuris in potestatem tu- *S*
torem dare posse a diuis fratribus rescriptum est.

3 Idem libro trigesimo quinto ad edictum. Testamento datos tutores accipere [B. 37, 2, 2] *S**
1 debemus etiam eos, qui codicillis testamento confirmatis scripti sunt. Sed eos demum
testamento datos accipere nos oportet, qui iure dati sunt.

4 Modestinus libro septimo differentiarum. Pater heredi instituto filio uel ex- [B. 37, 2, 3] **E*
heredato tutorem dare potest, mater autem non nisi instituto, quasi in rem potius quam
in personam tutorem dare uideatur. sed et inquiri in eum, qui matris testamento datus
F(WDEIC)

---

[1] aut etiam receptus ab eis aut transfugerit *uidentur insiticia esse* (*u. i.*)

16 aut etiam receptus ab eis aut transfugerit] *haec uerba non eo solo nomine suspecta sunt, quod qui transfugit alibi dicitur ciuitatem amittere, qua de re fieri potest, ut auctores dissenserint, sed multo magis propterea, quod nemo recipi potest ab hostibus nisi transfuga (cf. D. 41, 1, 51 pr.:* transfugam iure belli recipimus *et 49, 15, 19, 8)* 17 mane'n't F^2 21 fac't'a F^b 30 'uel' ceteris F^b 31 ruptiri F^1 41 heredi] *IC cum Graecis* (διδωσι τοῖς παισίν *Tipuc.*), herede *FDE*, heredem *W* 43 tutore's'm F^b | qui *om.* F^1

est tutor, oportebit, cum a patre datus, quamuis minus iure datus sit, tamen sine inqui-
sitione confirmatur, nisi si causa, propter quam datus uidebatur, in eo mutata sit, ueluti
si ex amico inimicus uel ex diuite pauperior effectus sit.

5 Ulpianus libro quinto decimo ad Sabinum. Si quis filiabus suis uel filiis B. 37, 2, 4 *S*
tutores dederit, etiam postumae uidetur dedisse, quia filiae appellatione ‖ etiam postuma f. 359'
continetur.

6 Idem libro trigesimo nono ad Sabinum. Quid si nepotes sint? an appellatione B. 37, 2, 5 *S**
filiorum et ipsis tutores dati sint, uidendum. et magis est, ut ipsis quoque dati uideantur,
si modo liberos dixit: ceterum si filios, non continebuntur: aliter enim filii, aliter nepotes
appellantur. plane si postumis dederit, tam filii postumi quam ceteri liberi continebuntur.

7 Paulus libro tertio ad Sabinum. Tutores non ab herede, sed a testatore pro- B. 37, 2, 6 *S*
tinus proficiscuntur, simul atque aliquis heres exstitisset: nam et ipse heres tutor dari
potest et post mortem heredis tutor recte dari potest.

8 Ulpianus libro uicesimo quarto ad Sabinum. Tutor datus uetari tutor esse B. 37, 2, 7 *S*
1 potest uel testamento uel codicillis. Sed si sub condicione fuerit tutor datus, deficiente
2 condicione tutor non erit[1]. Tutorem autem et a certo tempore dare et usque ad certum
3 tempus licet et sub condicione et usque ad condicionem. In tutoris dationem utrum
leuissima condicio an nouissima, ut in legato, spectanda est? ut puta 'Titius cum poterit
'tutor esto': 'Titius si nauis ex Asia uenerit tutor esto'. et Iulianus libro uicesimo digestorum
recte scripsit nouissimam scripturam esse spectandam.

9 Pomponius libro tertio ad Quintum Mucium. Si nemo hereditatem adierit, B. 37, 2, 8 **E*
nihil ualet ex his, quae testamento scripta sunt: si uero unus ex pluribus adierit, tutelae
statim ualent nec exspectandum erit, ut omnes hereditatem adeant.

10 Ulpianus libro trigesimo sexto ad Sabinum. Si hereditas nondum adita sit, B. 37, 2, 9 *S*
ex qua tutor speratur, uerius est alium tutorem posse dari, quasi nondum sit, nec[2] spe-
1 retur. In tutelis testamentariis id sequimur quod nouissimum est, et si saepius tutor
2 datus sit, nouissimam scripturam intuemur. Qui filium et ex eo nepotem habebat, si ne-
poti tutorem dederit, habet disceptationem, an aliquo casu non sit utilis[3] datio: ut puta
si proponas filium uiuo patre decessisse et nepotem ex eo successisse uiuo auo. et fortius
dicendum est tutelam quoque e lege Iunia Uellea confirmatum[4]: nam et Pomponius libro
sexto decimo ex Sabino scripsit ualere tutoris dationem. cum enim confirmatum sit testa-
mentum, consequenter tutoris quoque datio ualebit in eo testamento scripta quod ualet,
3 id est ubi nepos uel heres institutus sit uel nominatim exheredatus sit. Si furiosus testa-
mento tutor detur, si quidem, cum furere desierit, tutorem esse recte datum Proculus
existimat: quod si datus sit pure, negat Proculus ualere dationem. sed est uerius, quod
4 et Pomponius ait, recte uideri datum et tunc fore tutorem, cum sapere coeperit. Seruus
alienus ita dari tutor potest 'si liber erit, tutor esto'. quin immo et si pure datus sit,
uidetur inesse haec condicio 'cum liber erit'. potest autem quis et extraneo seruo defen-
dere ex hac causa fideicommissariam libertatem: quid enim interest, suum seruum an alie-
num tutorem scripserit, cum pupilli fauore et publicae utilitatis adsumpta libertas sit in
persona eius, qui tutor scriptus est? potest igitur et huic fideicommissaria libertas defendi,
si uoluntas apertissime non refragetur.

11 Idem libro trigesimo septimo ad Sabinum. Si quis sub condicione uel ex B. 37, 2, 10 *S*
die tutorem dederit, medio tempore alius tutor dandus est, quamuis legitimum tuto- (B)

F(WD, qui deficit u. 29 in uerb. uiuo auo, *EIC)*

[1] § 1 *collocari debuit post* § 2 [2] nec] donec? [3] utilis] inutilis (*u. i.*)? [4] confirmatam (*Hal.*)?

2 confirmatur] F^1, confirmetur F^2*EIC, om. inter alia D* 4 filiabus suis uel filiis] τοῖς υἱοῖς αὐτοῦ ἢ καὶ ταῖς θυγατράσιν *B* (*Tip.*) 12 'i'pse F^2 18 'ti'tius F^2 19 'ti'tius F^2 28 non] *FDI*^{a}, *om. WE* (*in marg.* al. non sit P[isis]) I^b*C* 30 iunia uellea *F*: *cf. D.* 28, 3, 13 = *Inst.* 2, 13, 2 'lege Iunia (Iulia *cod. Inst. Cas. m. 1 et Theoph.*) Uelleia': *praeterea lex semper appellatur* uellea *simpliciter neque aliter scripsit Ulpianus* 22, 19, *ubi codex habet* iulia. *rogatores eius fuisse consules suffectos a. 27 M. Uellaeum Tutorem L. Iunium Silanum iam ego quoque admitto, cum leges tribuniciae non soleant esse binomines* 39 causa 'si' fideic. F^2

rem pupillus habeat: sciendum est enim, quamdiu testamentaria tutela speratur, legitimam
1 cessare. Et si semel ad tes||tamentarium deuoluta fuerit tutela, deinde excusatus sit tutor f. 360
testamentarius, adhuc dicimus in locum excusati dandum, non ad legitimum tutorem re-
2 dire tutelam. Idem dicimus et si fuerit remotus: nam et hic idcirco abit, ut alius detur.
3 Quod si tutor testamento datus decesserit, ad legitimum tutela redit, quia hic senatus
4 consultum cessat. Plane si duo pluresue fuerint tutores testamentarii, in locum [B. 37, 2, 10]
eius, qui decessit uel in ciuitate esse desiit, poterit dari alius: ceterum si nullus supersit
uel in ciuitate sit, legitima tutela succedit.

12 Idem libro trigesimo octauo ad Sabinum. Certarum rerum uel causarum [B. 37, 2, 11] S
testamento tutor dari non potest nec deductis rebus

13 Pomponius libro septimo decimo ad Sabinum. et si datus fuerit, tota datio [B. 37, 2, 12] S
nihil ualebit,

14 Marcianus libro secundo institutionum. quia personae, non rei uel causae [B. 37, 2, 13] S*
datur.

15 Ulpianus libro trigesimo octauo ad Sabinum. Si tamen tutor [B. 37, 2, 14. Πεῖρα 15, 10] S
detur rei Africanae uel rei Syriaticae, utilis datio est: hoc enim iure utimur.

16 Idem libro trigesimo nono ad Sabinum. Si quis ita dederit 'filiis meis tuto- [B. 37, 2, 15] S
rem do', in ea condicione est, ut tam filiis quam filiabus dedisse uideatur: filiorum enim
1 appellatione et filiae continentur. Si quis filio tutorem dederit et plures filios habeat, an
omnibus filiis dedisse uideatur? et de hoc Pomponius dubitat: magis autem est, ut omnibus
2 dedisse uideatur. Si quis liberis tutores dederit uel filiis et habeat quosdam apud hostes,
3 etiam ipsis dedisse uidebitur, si non aliud aperte probetur testatorem sensisse. Si quis
cum ignoraret se filium Titium habere, filiis tutores dederit, utrum his solis dedisse ui-
deatur, quos in potestate scit an ei quoque, quem ignorauit se habere? et magis est, ut
huic dedisse non uideatur, licet nomen filiorum admittit et ipsum: sed quia de ipso non
4 sensisset, dicendum est cessare in personam eius dationem. Proinde et si certus fuit
filium decessisse, qui supererat, idem erit dicendum: nec enim uidetur ei dedisse, quem
5 obisse credebat. Si postumis dederit tutores hique uiuo nascantur, an datio ualeat? et
magis est, ut utilis datio fiat etiam si uiuo eo nascantur.

17 Idem libro trigesimo quinto ad edictum. Testamento datos tutores non esse [B. 37, 2, 16] S
cogendos satisdare rem saluam fore certo certius est: sed nihilo minus cum quis offert
satisdationem, ut solus administret, audiendus est, ut edicto cauetur. sed recte praetor
etiam ceteris detulit hanc condicionem, si et ipsi uelint satisdare: nam et si[1] ipsi parati
sunt satisdare, non debent excludi alterius oblatione, sed impleta uidelicet ab omnibus
satisdatione omnes gerent, ut qui contentus est magis satis accipere quam gerere, securus
1 esset. Non omnimodo autem is qui satisdet praeferendus est: quid enim si suspecta [(B)]
persona sit uel turpis, cui tutela committi nec cum satisdatione debeat? uel quid si iam
multa flagitia in tutela admisit? nonne magis repelli et reici a tutela, quam solus admini-
strare debeat? nec satis non dantes temere repelluntur, quia plerumque bene probati et
idonei atque honesti tutores, etiamsi satis non dent, non debent reici: quin immo nec iu-
2 bendi sunt satisdare. Duplex igitur causae cognitio est, una ex persona eius qui optulerit
satisdationem, quis et qualis est, alia contutorum, quales sunt, num forte eius existima-
tionis uel eius honestatis sunt, ut non debeant hanc contumeliam satisdationis subire.

18 Callistratus libro tertio edicti monitorii. Quod si plures satisdare parati sint, tunc *E
idonior praeferendus erit, ut et tu||torum personae inter se et fideiussorum comparentur. f. 360'

19 Ulpianus libro trigesimo quinto ad edictum. Si nemo tutorum prouocet ad satis- S
dationem, sed exsistat quidam qui tutor non est desideraretque[2], ut aut satisdent tutores
aut, si non dent, parato sibi satisdare committant tutelam, non est audiendus: neque enim
F(WEIC)

---

[1] et si] si et? [2] desideretque?

18 uide'a'tur *F²* 23 uideatur ... 25 dedisse *om. F¹* 34 'a'alterius *F²* 36 e's't *F⁴* 38 reici'ti' *F⁴* 40 atqui *F* 45 persona *Taur. errore*

aut extero committenda tutela est, aut testamento dati tutores contra ius satisdationi 1 subiciendi sunt. Hoc edictum de satisdatione ad tutores testamentarios pertinet: sed et si ex inquisitione dati sint tutores, Marcellus ait et ad hos pertinere hoc edictum et id oratione etiam diuorum fratrum significari. ideoque et illi clausulae sunt subiecti, ut, si cui maior pars tutorum decernat, is gerat quem maior pars eligat, quamuis uerba edicti 2 ad testamentarios pertineant. Testamento datus postumo tutor nondum est tutor, [B. 37, 2, 17] nisi postumus edatur: datur tamen aduersus eum substituto pupilli negotiorum gestorum actio[1]. sed si partus editus fuerit, deinde hic tutor, priusquam quicquam gereret, remotus a tutela fuerit, et hic eadem actione tenebitur. si quid plane gessit post editum partum, de eo quoque, quod ante gessit, tutelae iudicio tenebitur et omnis administratio in hac actione ueniet.

20 Paulus libro trigesimo octauo ad edictum. Tutor incertus dari non [B. 37, 2, 18] *S* 1 potest. Testamento quemlibet possumus tutorem dare, siue is praetor siue consul sit, [(B)] quia lex duodecim tabularum id confirmat.

21 Idem libro octauo breuium. Testamento tutores hi dari possunt, cum quibus [B. 37, 2, 19] *S* testamenti factio est.

22 Ulpianus libro quadragesimo quinto ad edictum. Si quis tutorem dederit [B. 37, 2, 20] *S* filio suo seruum[2], quem putabat liberum esse, cum esset seruus, is neque liber neque tutor erit.

23 Africanus libro octauo quaestionum. Tutor ita recte non datur: 'illi aut [B. 37, 2, 21] *Sf* 'illi filiis meis, utri eorum uolet, Titius tutor esto'; quid enim dicemus, si Titius constituere 1 nolit, utri ex filiis tutor esse uelit? Ita autem recte tutor dabitur: 'Titius si uolet illi filio 'meo tutor esto'.

24 Iauolenus libro quinto ex Cassio. Si plures tutores sint, a praetore cura- [B. 37, 2, 22] *E* torem posci litis causa superuacuum est, quia altero auctore cum altero agi potest.

25 Modestinus libro quarto pandectarum. Duobus pupillis tutor datus etsi alte- [B. 37, 2, 23] *Ef** rius tutela se excusare potest, cum res separatae sint, *a*ttamen alterius tutor manet.

26 Papinianus libro quarto responsorum. Iure nostro tutela communium libe- [Ep. 14, 49] *P* rorum matri testamento patris frustra mandatur, nec, si prouinciae praeses imperitia lapsus patris uoluntatem sequendam decreuerit, successor eius sententiam, quam leges nostrae 1 non admittunt, recte sequetur. Honoris causa tutor datus non uidetur, quem [B. 37, 2, 24] pater a ceteris tutoribus, quibus negotia gerenda mandauit, rationes accipere noluit. 2 Propter litem inofficiosi testamenti ordinandam exheredato filio, cui tutorem pater dedit, eundem a praetore confirmari oportet: [3]euentus iudicatae rei declarabit, utrum ex testamento patris an ex decreto praetoris auctoritatem acceperit.

27 Tryphoninus libro quarto decimo disputationum. Idem fiet, si intestatum [B. 37, 2, 25] *P** decessisse patrem pupilli nomine defendatur falsumue testamentum nomine pupilli dicatur et si patruus ‖ exstet legitimus tutor futurus ab intestato, quia tutorem habenti tutor dari f. 361 non potest. nam commodius ipse, qui scriptura continetur, a praetore dabitur, ut sine 1 ullo litis praeiudicio iustus tutor auctor pupillo ad eam litem fiat. Cum autem ipse patruus, quem tutorem legitimum sibi dicebat pupillus esse, subiectum filium criminaretur et ad se legitimam hereditatem pertinere contenderet, alium tutorem petendum Iulianus respondit.

28 Papinianus libro quarto responsorum. Qui tutelam testamento mandatam [B. 37, 2, 26] *P* excusationis iure suscipere noluit, ab his quoque legatis summouendus erit, quae filiis eius relicta sunt, modo si legata filii non affectione propria, sed in honorem patris meruerunt. 1 Uerbis fideicommissi manumissus non iure tutor testamento datur: post libertatem itaque

F(WEIC)

---

[1] si partus editus non fuerit *ins.* (*u. i.*) [2] suum *ins.* [3] et *ins.*

8 sed si partus editus fuerit] καὶ ἐὰν μὴ τεχθῇ ἢ τεχθέντος αὐτοῦ ἀποκινηθῇ ὁ ἐπίτροπος *B* (*Tipuc.*) *similiterque BS* 25 pos's'ci *F*[b] 27 attamen] *E* (*in marg.* P[isis] aut tamen) *I*, aut tamen *F*, aud tamen *W*, ac tamen *C* 34 declarauit *FW*

2 redditam ex uoluntate testatoris ad tutelam uocatur. Impuberi liberto patronus frustra tutorem dabit, sed uoluntatem eius, si fides inquisitionis congruat, praetor sequetur.

29 IDEM libro quinto decimo responsorum. Ex sententia senatus consulti Libo- [B. 37, 2, 27] *P* niani tutor non erit, qui se testamento pupillo tutorem scripsit: cum autem patris uoluntas hoc ipsum manu sua declarantis ambigua non esset, eum, quamuis alii tutores essent, curatorem dandum respondi, nec admittendam excusationem, quam iure publico habebat, quoniam promisisse uidebatur, nec ut suspectum remoueri.

30 PAULUS libro sexto quaestionum[1]. Duo sunt Titii, pater et filius: [Uat. 227. B. 37, 2, 28] *P* datus est tutor Titius nec apparet, de quo sensit testator: quaero quid sit iuris. respondit: is datus est, quem dare se testator sensit: si id non apparet, non ius deficit, sed probatio, igitur[2] neuter est tutor[3].

31 SCAEUOLA libro quarto quaestionum. Si pater exheredatae filiae tutores de- [B. 37, 2, 29] *P* derit et testamentum eius ruptum dicatur nato postumo, commodissimum est eosdem tutores pupillae dari ad petendam intestati hereditatem.

32 PAULUS libro nono responsorum. Quaero, an non eiusdem ciuitatis ciues [B. 37, 2, 30] *Pf*
1 testamento quis tutores dar*e* possit? Paulus respondit posse. Idem Paulus respondit eum quoque, qui propter rerum notitiam tutor datus est, perinde in omnibus et administrationis et accessionis[4] iure conueniri posse atque ceteros tutores, qui eodem testamento dati sunt.
2 Lucius Titius heredes instituit filios suos pupillaris aetatis eisque tutores his uerbis dedit: 'filiis meis tutores sunto Gaius Maeuius et Lucius[5] Eros', cui Eroti libertatem non dedit: fuit autem Eros intra uiginti quinque annos aetatis: quaero an possit libertatem sibi uindicare. Paulus respondit, quoniam placet eum, qui a domino tutor datus est, libertatem quoque meruisse uideri, eum quoque de quo quaeritur in eadem causa habendum et liberum quidem ab adita hereditate esse, tutela autem post legitimam aetatem onerari.

33 IAUOLENUS libro octauo ex posterioribus Labeonis. Tutoribus ita datis: [B. 37, 2, 31] **S* 'Lucium Titium tutorem do. si is non uiuit, tum Gaium Plautium tutorem do' Titius uixerat et tutelam gesserat, deinde mortuus erat. Trebatius negat ad Plautium pertinere tutelam, Labeo contra, Proculus quod Labeo. ego Trebatii sententiam probo, quia illa uerba ad mortis tempus referuntur.

34 SCAEUOLA libro decimo digestorum. Cum codicillis ideo alios tutores dare [B. 37, 2, 32] *A* significasset, quoniam testamento datos quosdam defunctos aut excusationem habere posse comperisset, an nihilo minus qui eorum uiuerent nec excusati essent, tutores permanerent? respondit nihil proponi, cur non permanerent.

III.

℞ DE CONFIRMANDO TUTORE UEL CURATORE ℞ *ESPA*

1 MODESTINUS libro sexto excusationum. Ἵνα μηδὲ περὶ τῶν βεβαιωθῆναι δυναμένων *E*
1 ἐπιτρόπων παραλείψωμεν, ‖ βραχέα καὶ περὶ τούτων[6] σκεψώμεθα. Εἰσί τινες οἱ διδόμενοι ὀρθῶς *f. 361'* κατὰ διαθήκας ἐπίτροποι, τουτ᾽ ἔστι καὶ ὑφ᾽ ὧν ἐχρῆν καὶ οἷς ἐχρῆν καὶ ὃν τρόπον ἐχρῆν καὶ ὅπου ἐχρῆν. πατὴρ γὰρ υἱοῖς ἢ ἐκγόνοις[7], οὓς ἔχει ἐν ἐξουσίᾳ, ὀρθῶς δίδωσιν ἐπίτροπον ἀλλ᾽[8] ἐν διαθήκῃ. ἐὰν δὲ ᾖ πρόσωπον τοιοῦτον ὃ μὴ δύναται δοῦναι, οἷον μήτηρ ἢ πάτρων [B. 37, 3, 1] ἢ ἀλλότριός τις, ἢ πρόσωπον ᾧ μὴ δύναται δοῦναι, οἷον πατὴρ υἱῷ τῷ μὴ ὄντι ἐν ἐξουσίᾳ ἢ θυγατρί, ἢ ἐὰν εἴπῃ 'παρακαλῶ ἐπιμέλεσθαι τῶν πραγμάτων', ἢ ἐν κωδικίλλοις μὴ βεβαιωθεῖσι

F(WEIC)

---

[1] sub rubrica de legitimis tutelis. Apollinaris Paulo *ins. Uat.* [2] ergo *Uat.* [3] hoc rescriptum est in Sticho manumisso, si duo sint Stichi et incertum de quo testator senserit, uel si Erotem legauerit qui plures eodem nomine habuit seruos. quod in nummis legatis non ita placuit: si non adparet uoluntas, id acceptum est quod minus est *add. Uat.* [4] et cessationis? [5] Lucius *del.* [6] τόπων? [7] ἐγγόνοις (*Hercher*)? [8] ἀλλ᾽ *del.*

---

5 declara'n'tis *F²* 12 *l. 31 om. F¹* 16 dare] *EI^b C_k* dari *FWI^a* 21 ερως *Graecis litteris F* 27 gesserat ... tutelam *om. F¹* 28 ego ... probo *om. F¹* 36 excusationem *F* 39 υιο'ι'ς *F^b*

δῷ ἐπίτροπον ἢ κουράτορα, τότε τὸ ἐνδέον ἀναπληροῦσθαι ἐκ τῆς τοῦ ὑπατικοῦ ἐξουσίας αἱ δια-
2 τάξεις συνεχώρησαν καὶ κατὰ τὴν γνώμην βεβαιοῦσθαι τοὺς ἐπιτρόπους. Καὶ ἐὰν μὲν πατὴρ ᾖ
ὁ δεδωκώς, περαιτέρω οὐδὲν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον πολυπραγμονεῖ ὁ ἡγούμενος, ἀλλὰ ἁπλῶς αὐτὸν
3 βεβαιοῖ· ἐὰν δὲ ἄλλος τις, τότε πολυπραγμονεῖ, τὸ πρόσωπον εἰ ἔστιν ἐπιτήδειον. Ἔτι εἰδέναι
δεῖ ὅτι κουράτωρ κατὰ διαθήκας οὐδὲ ὑπὸ πατρὸς ὀρθῶς δίδοται, ἀλλὰ δοθεὶς εἴωθε βεβαιοῦσθαι
ὑπὸ τοῦ ἡγουμένου.

2 NERATIUS libro tertio regularum. Mulier liberis non recte testamento tutorem B.37,3,2 S*
dat: sed si dederit, decreto praetoris uel proconsulis ex inquisitione confirmabitur nec
1 satisdabit pupillo rem saluam fore. Sed et si curator a matre testamento datus sit filiis eius, decreto confirmatur ex inquisitione.

3 IULIANUS libro uicesimo primo digestorum. Qui a patre tutor scriptus est aut B.37,3,3 S non iusto testamento aut non ut lege praecipiebatur, confirmandus est ad tutelam gerendam perinde ac si ex testamento tutor esset, id est ut satisdatio ei remittatur.

4 PAULUS libro singulari de excusationibus tutelarum. Si patronus uel quiuis B.37,3,4 S extraneus impuberi, quem heredem instituerit, tutorem dederit et extra ea nihil in bonis habeat pupillus, non male dicetur iudicium eius sequendum esse, qui et personam eius, quem tutorem esse uoluerit, nouerit et impuberem ita dilexit, ut eum heredem institueret.

5 PAPINIANUS libro undecimo quaestionum. Tutores a patruo testamento datos B.37,3,5 P iussit praetor magistratus confirmare: hi cautionem quoque accipere debuerunt nec uoluntas eius, qui tutorem dare non potuit, neglegentiam magistratuum excusat. denique praetor non ante decretum interponere potest quam per inquisitionem idoneis pronuntiatis. unde sequitur, ut, si tutelae[1] tempore soluendo non fuerunt, in id, quod de bonis eorum seruari non possit, contra magistratus actio decernatur.

6 IDEM libro quinto responsorum. Si filio puberi pater tutorem aut impuberi B.37,3,6 P curatorem dederit, citra inquisitionem praetor eos confirmare debebit.

7 HERMOGENIANUS libro secundo iuris epitomarum. Naturali filio, cui nihil re- B.37,3,7 P
1 lictum est, tutor frustra datur a patre nec sine inquisitione confirmatur. Si quaeratur, an ex inquisitione recte datus sit tutor, quattuor haec consideranda sunt: an hic dederit qui dare potuit, et ille acceperit cui fuerat dandus, et is datur[2] cuius dandi facultas erat, et pro tribunali decretum interpositum.

8 TRYPHONINUS libro quarto decimo disputationum. In confirmando tutore hoc praetor P inquirere debet, an durauerit patris uoluntas: quod in facili est, si proximo mortis[3] tempore tutores non iure uel curatores scripserit pater. nam si ante annos, ut spatio medio potuerit facultatium dati non iure tutoris a patre fieri deminutio, uel morum ante celata uel ignor*a*ta emersit improbitas, aut inimicitiae cum patre exarserunt,

9 ‖ PAULUS libro singulari de cognitionibus. uel cum fisco aliquem contractum damnosum miscuissent[4], P*

10 TRYPHONINUS libro quarto decimo disputationum. utilitatem pupillorum prae- B.37,3,8 P tor sequitur, non scripturam testamenti uel codicillorum. nam patris uoluntatem praetor ita accipere debet, si non fuit ignarus scilicet eorum, quae ipsa[5] praetor de tutore comperta habet. quid denique si postea de eo, quem pater[6] testamento codicillisue non iure dedit, scripsit tutorem esse nolle? nempe non sequitur primam uoluntatem praetor, a qua pater discessit.

F(WD, qui denuo incipit u. 27 uerb. an ex inquisitione, *EIC)*

---

[1] finitae *ins.* [2] datus? [3] morti? [4] iniuissent (*van de Water*)? [5] ipse (*edd.*)? [6] pater *del.*

---

1 curatora *litteris Latinis F* 3 περαιτερα'-τερω *F²* 8 confirmauitur *F¹* 22 tem-'p'pore *F²* 24 si filio impuberi pater tutorem aut puberi *W?EI²C et reliqui libri contra FI¹ et Graecos* 33 curatore's' scripserit *F²* 34 dati non iure tutoris a patre] *F¹*, dati ''non iure 'tutoris '''a patre, *id est* dati tutoris non iure a patre *F²*, dati a patre non iure tutoris *WDEIC*: *scilicet qui Florentinum descripsit non attendit ad lineolam supra* t | deminutio] *FDE* (*in marg.* al. denuntiatio: P[isis]), denunciatio *WI* (*in marg.* P[isis] deminutio) *C* 35 ignorata] *EC*, ignoranta *F*, ignorante *D*, ignoranter *I* (*supra uersum* al. a)

11 SCAEUOLA libro uicesimo digestorum. Auia nepotibus curatorem dedit fidei- [B. 37, 3, 9] *A* commisso ei relicto: quaesitum est, an administrare curator compelli debeat. respondit curatorem quidem non esse, sed cum aliquid ei testamento datum esset, teneri eum ex fideicommisso, si non curam susciperet, nisi id quod ei datum esset nollet petere aut red-
1 dere esset paratus. Item quaesitum est, an iste curator satisdare nepotibus debeat. respondit quasi curatorem non debere, sed cum fideicommissum ab eo peti posset, fideicommissi nomine satisdare debere.

IIII.

℟ DE LEGITIMIS TUTORIBUS ℟ *SPE*

1 ULPIANUS libro quarto decimo ad Sabinum. Legitimae tutelae lege duodecim tabu- *S* larum adgnatis delatae sunt et consanguineis, item patronis, id est his qui ad legitimam hereditatem admitti possint: hoc summa prouidentia, ut qui sperarent hanc successionem,
1 idem tuerentur bona, ne dilapidarentur. Interdum alibi est hereditas, alibi tutela, ut puta si sit consanguinea pupillo: nam hereditas quidem ad adgnatam pertinet, tutela autem ad adgnatum. item in libertinis, si sit patrona et patroni filius: nam tutelam patroni filius,
2 hereditatem patrona optinebit: tantundemque erit et si sit patroni filia et nepos. Si [B. 37, 4, 1] apud hostes sit frater, inferioris gradus adgnato tutela non defertur: nam et si patronus
3 apud hostes sit, patroni filio tutela non defertur: sed interim a praetore datur. Interdum autem etiam sine hereditate tutela defertur, interdum hereditas sine tutela, ut puta in eo qui latitauit, cum seruum suum rogatus esset manumittere: nam generaliter diuus Pius rescripsit Aurelio Basso ius patroni eum non habere, his uerbis: 'Plane tergiuersatio eorum, 'qui subuertere fideicommissam libertatem uelint, eo modo puniatur, ne ius patroni ad'quirant in eo, quem liberum esse nolunt'. idem erit, si filiae adsignatus libertus sit: tutela quidem apud fratres remanebit, ut Marcellus notat, legitima autem hereditas ad sororem pertinebit.

2 IDEM libro trigesimo septimo ad Sabinum. Legitimam tutelam capitis demi- [B. 37, 4, 2] *S* nutione pupilli etiam ea, quae salua ciuitate contingit, amitti nulla dubitatio est.

3 IDEM libro trigesimo octauo ad Sabinum. Tutela legitima, quae patronis defertur e *S* lege duodecim tabularum, non quidem specialiter uel nominatim delata[1] est, sed per con-
1 sequentias hereditatium, quae ex ipsa lege patronis datae sunt. Ergo manu- [B. 37, 4, 3] missor ex lege duodecim tabularum tutor est, siue sponte manumisit siue etiam compulsus
2 ex causa fideicommissi manumisit. Sed et si hac lege emit, ut manumitteret, et ex constitutione diui Marci ad Aufidium Uictorinum peruenit ad libertatem, dicendum est tutorem
3 esse. Plane si forte ex Rubriano senatus consulto peruenerit ad libertatem, non habebit tutorem eum qui rogatus est, sed orcinus libertus effectus ad familiam testatoris ‖ perti- f. 362' nebit. in qua specie incipit tutela ad liberos patroni primos pertinere, quae ad patronos non pertinuit: quod quidem in omnibus orcinis libertis locum habet testamento manu-
4 missis[2]. Si duo pluresue manumittant, omnes tutores sunt: sed si mulier sit inter manu-
5 missores, dicendum est solos masculos fore tutores. Sed si aliquis ex patronis decesserit, tutela penes ceteros patronos est, quamuis ille filium reliquerit. sed et si ab hostibus fuerit captus, interim soli compatroni tutores sunt. simili modo et si in seruitutem re-
6 dactus sit, apparet ceteros esse tutores. Sed si omnes patroni decesserint, tunc tutela ad
7 liberos eorum incipit pertinere. Proinde si alter ex patronis filium, alter nepotem reliquerit, utrum ad solum filium an uero et ad nepotem tutela pertineat, quia et nepos in familia patris sui proximus est? hoc apparebit ex legitimis hereditatibus: legitima autem hereditas ad solum filium pertinet. ergo et tutela ad solum filium descendit, post filium tunc *F(WDEIC)*

---

[1] data? [2] testamento manumissis *del.*

1 auia] *FD*, quidam *WEI* (*in marg. EI* P[isana] auia) *C* 16 si sit' *F²* 40 si habostibus *F* 43 si al'i'ter *F²* 46 pertinet... filium *om. F¹*

8 ad nepotem. Quaeri potest, si patroni filius sit remotus uel excusatus, an nepoti tutela
deferatur. et Marcellus in ea sententia est, ut succedi non posse scribat: idcirco enim
9 abierunt tutela, ut alii in locum eorum dentur, non ut successio admittatur. Non tantum
autem morte, uerum etiam capitis deminutione successio debet in legitima tutela admitti:
quare si proximior capite deminutus est, qui post eum est succedit in tutelae administra-
10 tione. Si parens filium uel filiam uel nepotem uel neptem uel deinceps impuberes, quos
in potestate habeat, emancipet, uicem legitimi tutoris sustinet:

4 Modestinus libro quarto differentiarum. quo defuncto si liberi perfectae [B.37,4,4] *E*
aetatis exsistant, fiduciarii tutores fratris uel sororis efficiuntur.

5 Ulpianus libro trigesimo quinto ad edictum. Legitimos tutores nemo dat, [B.37,4,5] *S*
1 sed lex duodecim tabularum fecit tutores. Sed etiam hos cogi satisdare certum est, in
tantum ut etiam patronum et patroni filium ceterosque liberos eius cogi rem saluam fore
satisdare plerisque uideatur. sed hoc causa cognita praetorem statuere debere melius est,
utrum debeat satisdare patronus liberique eius an non, ut, si persona honesta sit, remit-
tatur ei satisdatio et maxime, si substantia modica sit: si autem patroni persona uulgaris
uel minus honesta sit, ibi dicendum est satisdationem locum habere: ut aut modus tutelae
2 aut persona aut causa admittat satisdationem. In legitimis et in his, qui a magistratibus
dantur, quaesitum est, an uni decerni tutela possit. et ait Labeo et uni recte tutelam de-
cerni: posse enim aliquos[1] uel absentes uel furiosos esse: quae sententia utilitatis gratia
3 admittenda est, ut uni decernatur administratio. An ergo et prouocare se inuicem secun-
dum superiorem clausulam possint? et magis est, ut, si omnes satis non dederint uel si
finita est satisdatio (nonnumquam enim satisdatio ab eis non petitur, aut satis desinit esse
cautum, aut magistratus municipales ab his quos dederint aut non potuerunt aut nolue-
runt satis exigere), posse dici etiam in his, quo casu cautum non est, admittendam pro-
4 uocationem. An ergo et in patronis idem sit dicendum, maxime ubi cessat satisdatio? et
puto in patronis non oportere admitti prouocationem nisi ex magna causa, ne quis spem
successionis deminuat: nam si patrono tutela non fuerit commissa, poterit per compa-
5 tronum damno adfici, qui solus rem pupilli male administrat. Si legitimus tutor capite f. 363
minutus sit, dicendum est desinere eum esse tutorem et locum esse iudicio tutelae finita
tutela.

6 Paulus libro trigesimo octauo ad edictum. Intestato parente mortuo adgnatis [B.37,4,6] *S*
defertur tutela. intestatus autem uidetur non tantum is qui testamentum non fecit, sed
et is qui testamento liberis suis tutores non dedit: quantum enim ad tutelam pertinet, in-
testatus est. idem dicemus, si tutor testamento datus adhuc filio impubere manente de-
cesserit: nam tutela eius ad adgnatum reuertitur.

7 Gaius libro primo institutionum. Sunt autem adgnati, qui[2] per uirilis sexus [Gai. 1, 156] *S*
personas cognatione iuncti sunt[2], quasi a patre cognati, ueluti frater eodem patre natus,
fratris filius neposue ex eo, item patruus et patrui filius neposue ex eo.

8 Paulus libro trigesimo octauo ad edictum. Si reliquero filium impuberem et fratrem *S*
et nepotem ex alio filio, constat utrosque esse tutores, si perfectae aetatis sunt, quia
eodem gradu sunt.

9 Gaius libro duodecimo ad edictum prouinciale. Si plures sunt adgnati, proximus tu- *Sf*
telam nanciscitur et, si eodem gradu plures sint, omnes tutelam nanciscuntur.

10 Hermogenianus libro secundo iuris epitomarum. Adgnato propior femina, quo minus *P*
sit impuberis adgnati tutor, non obicitur, ideoque patruus sororem consanguineam habentis
F(WDEIC)

---

[1] reliquos? [2] qui *et* sunt *om. Gaius cum Inst. 1, 15, 1*

3 ut alii] *F¹*, et alii *F²DE⁴*, ut et alii *IC*, alii *E*ᵃ 7 sustinet] *DE⁴IC*, sustinent *FWE* 11 tutores 'nemo dat sed lex duodecim tabularum' sed etiam *F⁴* 12 cogi] *EIC*, cogit *FD* 34 adhunc *F* 35 nam] *F¹*, nom *F²* 37 cognitione *F* 38 patruus et *bis F¹* | neposue] *firmant Inst. hic ex ipso Gaio, non ex dig. pendentes*, [et] n[e]p[os] *edd. Gaii* 39 relinquero *F* 44 proprior *FDI*

fratris filii legitimus erit tutor, nec amita patruo magno uel matertera fratris filiis[1] ne sint
1 tutores obstat. Surdus et mutus nec legitimi tutores esse possunt, cum nec [B.37,4,7] testamento nec alio modo utiliter dari possint.

11 PAULUS libro sexto decimo ad Plautium. Minus autem audiens potest. [B.37,4,8] *E*

V.

℞ DE TUTORIBUS ET CURATORIBUS DATIS AB HIS QUI IUS DANDI HABENT, ET QUI[2] ET IN QUIBUS CAUSIS SPECIALITER DARI POSSUNT ℞ *SEP*

1 ULPIANUS libro trigesimo nono ad Sabinum. Siue proconsul siue praeses [B.37,5,1] *S** siue etiam praefectus Aegypti siue proconsulatum optineat prouinciae[3] uel temporis causa praeside defuncto uel quia ipsi prouincia regenda commissa est, tutorem dare poterit.
1 2 Legatus quoque proconsulis ex oratione diui Marci tutorem dare potest. Quod autem permittitur tutorem dare prouinciae praesidi, eis tantum permittitur, qui sunt eiusdem prouinciae uel ibidem domicilium habent.

2 IDEM libro trigesimo quinto ad edictum. Cum quidam tutores dati appellassent, quidam autem non adessent, diuus Pius rescripsit dandum temporarium tutorem, qui tutela fungatur. [B.37,5,2] *S*

3 IDEM libro trigesimo sexto ad edictum. Ius dandi tutores[4] datum est omnibus magistratibus municipalibus eoque iure utimur, sed illum, qui ab eodem municipio uel agro eiusdem municipii est. [B.37,5,3] *S*

4 IDEM libro nono ad legem Iuliam et Papiam. Praetor ipse se tutorem dare non potest, sicut nec pedaneus iudex nec compromissarius ex sua sententia fieri potest. [B.37,5,4] **E*

5 GAIUS libro duodecimo ad edictum prouinciale. Illud semper constitit praesidem posse tutorem dare tam absentem quam praesentem et tam praesenti quam absenti [B.37,5,5] *S*

6 ULPIANUS libro octauo de omnibus tribunalibus. nec non ignoranti et inuito. [B.37,5,6] *S**

7 IDEM libro primo de omnibus tribunalibus. Non tantum ad dotem dandam nupturae curatorem dari oportet, uerum etiam ei quoque, quae iam nupta est. sed et ad dotem augendam datur ‖ et mutandae quoque dotis gratia curator dari potest. [B.37,5,7] *S* f. 368'

8 IDEM libro octauo de omnibus tribunalibus. Nec mandante praeside alius [B.37,5,8] *S*
1 tutorem dare poterit. Si praetor uel praeses prouinciae in furore aut dementia constitutus dederit tutorem, non puto ualere: quamuis enim praetor uel praeses sit nec furor
2 ei magistratum abroget, attamen datio nullius erit momenti. Dari tutor omni die poterit.
3 Furioso et furiosae et muto et surdo tutor uel curator a praetore uel praeside [B.37,5,9] dari poterit.

9 MARCIANUS libro nono institutionum. Impuberi ad hereditatem adeundam ut tutor detur, ex causa permissum est. *S*

10 IDEM libro quinto regularum. Tutor si petitus fuerit habenti, sed absente eo [B.37,5,10] *S* quasi non habenti datus sit, datio nulla est: nam et quoquo modo in petitione tutoris si erratum fuerit in facti causa, maxime post constitutionem diuorum fratrum non ualet tutoris datio.

11 CELSUS libro undecimo digestorum. Curator pupillo uel pupillae non datur, [B.37,5,11] **E* si tutor eorum afuerit.

F(WDEIC)

---

[1] uel matertera fratris filiis] uel patrui filiis (*u. i.*)? [2] *firmant B:* et quibus *ins.* (*Cuiacius*) [3] siue proconsulatum optineat prouinciae] siue procurator qui praesidatum optineat prouinciae? [4] tutorem?

---

1 uel matertera fratris filiis] *omnino corrupta haec, cum quod matertera non est agnata, tum quod non est propior filiis fratris: requiritur* uel patrui filiis *siue* uel patrueli fratri 10 siue proconsulatum optineat prouinciae] καὶ ὁ ... ἐπιτραπεὶς ἐπαρχίας διοίκησιν *B* 12 potest ... 13 dare *om. F*[1] 42 si tutor eorum afuerit] ἀπολιμπανομένου τοῦ ἐπιτρόπου *B* (*Tipuc.*)

12 Ulpianus libro tertio de officio proconsulis. His qui in ea causa sunt, ut [B. 37, 5, 12] *Sf*
1 superesse rebus suis non possint, dare curatorem proconsulem oportebit. Nec dubitabit filium quoque patri curatorem dare: quamuis enim contra sit apud Celsum et apud alios plerosque relatum, quasi indecorum sit patrem a filio regi, attamen diuus Pius Instio[1] Celeri, item diui fratres rescripserunt filium, si sobrie uiuat, patri curatorem dandum
2 magis quam extraneum. Diuus Pius matris querellam de filiis prodigis admisit, ut [(B)] curatorem accipiant, in haec uerba: 'Non est nouum quosdam, etsi mentis suae uidebuntur 'ex sermonibus compotes esse, tamen sic tractare bona ad se pertinentia, ut, nisi subue'niatur is, deducantur in egestatem. eligendus itaque erit, qui eos consilio regat: nam 'aequum est prospicere nos etiam eis, qui quod ad bona ipsorum pertinet, furiosum faciunt 'exitum'.

13 Papinianus libro undecimo quaestionum. Si impuberi libertas et hereditas [B. 37, 5, 13] *P* per fideicommissum data sit et institutus adire nolit, senatus censuit eum, si impuberis nomine desideretur, adire cogendum, ut tamen pupillo pupillae tutor ab eo, cui ius dandi erit, detur, qui tutelam retineat, quoad restituatur hereditas et rem saluam fore ab herede caueatur. postea diuus Hadrianus, ut idem in eo seruetur, cui directa libertas data fuerit,
1 rescripsit. Quamuis autem a patrono rem saluam pupillo fore non facile cautio exigatur, tamen senatus pro extraneo haberi uoluit eum, qui, quod in ipso fuit, etiam libertate priuauit impuberem: et ius quidem liberti, quod habet, quia ex causa fideicommissi manumittit, non est ei ablatum, tutela uero sine uinculo cautionis non committitur. quid ergo
2 si non caueat? non dubie tutela non erit apud patronum. Sed si puella duodecimum annum impleuerit, tutor desinit esse: quoniam tamen minoribus annorum desiderantibus curatores dari solent, si curator patronus petatur, fides inquisitionis pro uinculo cedet cautionis.

14 Idem libro duodecimo quaestionum. Libertus non aliis patroni pa- [Uat. 224. B. 37, 5, 14] *P* tronaeue liberis tutor esse cogitur, quam qui iura patronatus sperare possunt[2].

15 Paulus libro secundo ad edictum. In omnem rem curator dandus est in [B. 37, 5, 15] *E* eius tutoris locum, qui rei publicae causa afuit[3]:

16 Idem libro septuagesimo tertio ad edictum. ‖ nec ille desinit tutor esse. [B. 37, 5, 16] *E* l. 361 quod et in omnibus, qui ad tempus excusantur, iuris est.

17 Ulpianus libro nono ad edictum. Ei, qui de statu suo litigat, tutorem dari [B. 37, 5, 17] *E* posse Pomponius scribit et uerum est, ut ita demum teneat datio, si liber est.

18 Idem libro sexagesimo primo ad edictum. In dando tutore ex inquisitione et in eum *E* inquiritur, qui senator est: et ita Seuerus rescripsit.

19 Paulus libro sexto decimo ad Plautium. Ubi absunt hi, qui tutores dare [B. 37, 5, 18] *E* possunt, decuriones iubentur dare tutores, dummodo maior pars conueniat: ubi non est
1 dubium, quin unum ex se dare possint. Magistratus municipalis collegam suum quin dare tutorem possit, non est dubium.

20 Modestinus libro septimo differentiarum. Uentri tutor a magistra- [B. 37, 5, 19. Ep. 4, 7] *E* tibus populi Romani dari non potest, curator potest: nam de curatore constituendo edicto
1 comprehensum est. Curatorem habenti quo minus alius curator detur, regula iuris non est impedimento.

21 Idem libro primo excusationum. Εἰδέναι δεῖ τοὺς ἄρχοντας, ὅτι κουράτορας [B. 37, 5, 20] *E*
1 ἀφήλιξι γυναῖκας οὐ χειροτονήσουσιν. Ἐὰν μήτηρ ἐπὶ ταύτῃ τῇ αἱρέσει γράψῃ υἱοὺς κληρονόμους

F(WDEIC)

---

[1] Iusteio? [2] Papinianus libro XI quaestionum respondit uerbis orationis fratrum imperatorum libertum, etsi ob aliquod priuilegium a tutelis uacet, patroni tamen patronaeque liberorum tutor ut deligatur comprehensum ... sed potest dici non aliis patroni patronaeue [patronaeue *om. cod.*] liberis libertum hoc debere quam qui iure patroni hereditatem [hoc *cod.*] sperare possunt *Uat., ubi sequuntur alia* [3] abiit?

---

4 instio] *F nec quicquam expunctum,* iustio *DE*[b]*I,* iusto *E*[a], instino *C* 9 his *F* 22 annorum] *F*[1], annis *F*[2]*WDEIC* 38 possit] *E*[b]*IC,* possint *FDE*[a] 44 χειροτονεισουσιν *F*

ἐὰν ἀπολυθῶσι τῆς τοῦ πατρὸς ἐξουσίας, ἀπολυθέντων τούτων καὶ διὰ τοῦτο κληρονομησάντων αὐτὸς ὁ πατὴρ κουράτωρ χειροτονηθῆναι οὐ δύναται, κἂν βούληται, ἵνα μὴ ἄλλῃ ὁδῷ τοῦτο ὅπερ οὐκ ἠβουλήθη ἡ διαθεμένη γένηται. καὶ τοῦτο οὕτως ὑπὸ τοῦ θείου Σευήρου νενομοθέτηται. [(B)
2 Ἀλλὰ κἂν τις ἀπὸ γονέων κωλυθῇ ἐπιτροπεύειν, τοῦτον οὔτε[1] χειροτονεῖσθαι προσήκει· κἂν χειροτονηθεὶς μὴ παραιτήσηται, κωλύεσθαι αὐτὸν ἐπιτροπεύειν μενούσης τῆς ἐπιτιμίας.
3 Τοὺς ἐν πρεσβείᾳ ὄντας μὴ χειροτονείτωσαν ἐπιτρόπους ἢ κουράτορας οἱ ἄρχοντες, [B. 37, 5, 20
4 ἐπειδήπερ παρ' ὃν χρόνον πρεσβεύουσιν, ὁ κίνδυνος αὐτοῖς οὐ διαφέρει. Ἐὰν ἐπαρχιακὸν [(B)
5 ἄνθρωπον πρεσβεύοντα ὁ ἐν Ῥώμῃ ἄρχων δῷ ἐπίτροπον, ἀφεθήσεται. Πρὸς τοῖς λοιποῖς [B. 37, 5, 20
δικαίοις δεῖ τὸν ἄρχοντα καὶ τοὺς τρόπους τῶν μελλόντων χειροτονηθήσεσθαι σκοπεῖν· οὔτε γὰρ
6 οὐσία οὔτε ἀξίωμα οὕτως ἱκανὸν πρὸς πίστιν, ὡς ἀγαθὴ προαίρεσις καὶ χρηστοὶ τρόποι. Διὰ παντὸς δὲ μάλιστα τοῦτο παρατηρείτωσαν οἱ ἄρχοντες μὴ χειροτονεῖν τοὺς βουλομένους ἐπιρρίπτειν ἑαυτούς, ἵνα χειροτονηθῶσι, καὶ ἀργύριον διδόντας· τούτους γὰρ καὶ κολάσει ὑπευθύνους εἶναι νενομοθέτηται.

22 IDEM libro quinto excusationum. Καὶ οἱ μὴ βουλευταὶ βουλευτῶν παισὶ χειροτονοῦνται ἐπίτροποι, ὥσπερ καὶ βουλευταὶ τοῖς μὴ ἐκ βουλευτῶν. *E*

23 IDEM libro quarto pandectarum. Simul plures tutores dari possunt. [B. 37, 5, 21 *Ef*

24 PAULUS libro nono responsorum. Diui Marcus et Uerus Cornelio Proculo. [B. 37, 5, 22 *P* 'Si quando desin*t* in ciuitate, ex qua pupilli oriundi sunt, qui idonei uideantur esse tutores, 'officium sit[2] magistratuum inquirere ex uicinis ciuitatibus honestissimum quemque et no'mina praesidi prouinciae mittere, non ipsos arbitrium dandi sibi uindicare'.

25 IDEM libro decimo responsorum. Curatorem impuberi datum quacumque ex [B. 37, 5, 23 *P* causa perseuerare in diem pubertatis in eadem cura respondi: ergo post pubertatem alium curatorem sibi petere debebit.

26 SCAEUOLA libro secundo responsorum. Seiae egressae annos duodecim de- [B. 37, 5, 24 *P* creto praetoris ex inquisitione datus est tutor quasi minori: quaero an excusare se deberet. respondi secundum ea quae proponerentur neque excusationem necessariam esse neque obligari quod non gereret.

27 ‖ HERMOGENIANUS libro secundo iuris epitomatorum. Pupillo, qui tam Romae [B. 37, 5, 25 *P* f. 364' quam in prouincia facultates habet, rerum quae sunt Romae praetor, prouincialium praeses
1 tutorem dare potest. Libertino tutores liberti[3] dandi sunt: sed et si ingenuus detur nec se excusauerit, tutor perseuerabit.

28 PAULUS libro secundo decretorum. Romanius Appulus ab iudice appella- [B. 37, 5, 26 *P* uerat dicens se non debuisse dari in tutela collegam ei, quem ipse, cum magistratus esset, nominasset suo periculo, ne in una tutela duplex periculum sustineret. decreuit imperator posse quem et fideiussorem pro tutore esse et nihilo minus tutorem[4] dari: itaque detentus est in tutela.

29 IDEM libro singulari de cognitionibus. Si peregre agant qui [Ροπ. 11, 9. B. 37, 5, 27 *P* tutores uel curatores dati sunt, ut intra diem trigesimum notum his a magistratibus fiat, diuus Marcus rescripsit.

VI.

℞ QUI PETANT TUTORES UEL CURATORES ET UBI PETANTUR ℞ *EP*

1 MODESTINUS libro septimo differentiarum. Matris sollicitudo in petendis filio [B. 37, 6, 1 *E* tutoribus, non etiam curatoribus obseruatur, nisi quo casu impuberi curator petendus est.

F(WDEIC)

---

[1] οὐδὲ (*Hercher*)? [2] sit] est? [3] libertini (*Hal.*)? [4] cum eodem *ins.*

---

6 χειροτονιτωσαν F^1 10 προαιρεσεις F 11 παρατηριτωσαν F | επιριπτειν F 12 χειροτονηθωσιν F 14 τελευ'α'των πα'ι'σι F^b 18 desinit *FWD*, desinunt *E* (*in marg.* P[isis] desint [*sic*]) *IC*: ἐὰν ἡ πόλις ... ἐπιτήδειόν τινα οὐκ ἔχῃ *B* (*Tip.*) 22 respon'te'di F^2 25 inquisitione's' F^b 29 praese'n's F^b 38 his] *FD*, hiis *C*, id *WEI* (*marg. EI* P[isis] his) 43 petentis F^1

2 IDEM libro primo excusationum. Ἐὰν οἱ ἀφήλικες μὴ ἔχωσι τοὺς ἐκ τῶν νόμων [B. 37, 6, 2] *E*
κηδεμόνας, ἐὰν μὲν ἐπιτρόπων δέωνται διὰ τὴν ἡλικίαν, δύνανται αἰτῆσαι αὐτοῖς ἐπιτρόπους
κατασταθῆναι οἵ τε συγγενεῖς καὶ οἱ κατ' ἐπιγαμίαν οἰκεῖοι γονέων ἀρρένων τε καὶ θηλειῶν· δύ-
1 νανται καὶ φίλοι τῶν γονέων καὶ τροφεῖς αὐτῶν τῶν παίδων τοῦτο αἰτῆσαι. Οἱ μὲν οὖν ἄλλοι
ἐκ προαιρέσεως αἰτοῦσιν ἐπιτρόπους· εἰσὶ δέ τινες οἷς ἐπάναγκές ἐστιν αἰτεῖν ἐπιτρόπους, οἷον
μήτηρ καὶ ἀπελεύθεροι· ἐκ τούτων γὰρ αἳ μὲν ζημιοῦνται, οἳ δὲ καὶ κολάζονται, ἐὰν μὴ αἰτήσωσι
τοὺς ἐκ τῶν νόμων κηδεμόνας. ἡ μὲν γὰρ μήτηρ ἐξελαύνεται τῆς τοῦ παιδὸς νομίμου κληρονο-
μίας, ὡς οὖσα ἀναξία λαβεῖν κλῆρον νόμιμον, μὴ φροντίσασα αὐτῷ κατασταθῆναι ἐπίτροπον. καὶ
οὐ μόνον ἐὰν μὴ αἰτήσῃ, ἀλλὰ καί, ὃν ἂν[1] αἰτήσῃ, ὁσίας χάριν αἰτήσῃ τὸν ἀφεθῆναι δυνάμενον,
εἶτα ἀφεθέντος αὐτοῦ ἢ καὶ ἀποβληθέντος ἄλλον μὴ αἰτήσῃ πάλιν, ἢ ἐξεπίτηδες κακοὺς αἰτήσῃ.
ἀπελεύθεροι δὲ ἐκ τούτων τῶν αἰτιῶν κατηγορηθέντες ἐπὶ τοῦ ἡγουμένου κολάζονται ἐπιστρεφῶς,
2 ἐὰν φαίνωνται ἢ δι' ἀμέλειαν ἢ διὰ κακίαν μὴ ᾐτηκότες. Τὰ δὲ περὶ τῆς μητρὸς προειρη- [(B)]
μένα δηλοῦται ἐν ἐπιστολῇ Σεβήρου, ἧς τὰ ῥήματα ὑποτέτακται. 'Diuus Seuerus Cuspio Rufino.
'Omnem me rationem adhibere subueniendis[2] pupillis, cum ad curam publicam pertineat,
'liquere omnibus uolo. et ideo quae mater uel non petierit tutores [cf. Ulp. D. 38, 17, 2. 23]
'idoneos filiis suis uel prioribus excusatis reiectisue non confestim aliorum nomina dederit[3],
3 'ius non habeat uindicandorum sibi bonorum intestatorum filiorum'. Ἐὰν μέντοι τις ἢ δα-
νειστὴς ἢ λεγατάριος[4] ἢ ἄλλην ἀναγκαίαν ἔχῃ πρὸς τὸν ὀρφανὸν σύστασιν, αὐτὸς μὲν οὐκ αἰτήσει
ἐπίτροπον τῷ ὀρφανῷ, ἀλλὰ τοὺς αἰτεῖν δυναμένους ἀξιώσει αἰτῆσαι, ἢ ἐὰν οὗτοι ἀποκνήσωσι,
τότε προσελθὼν τῷ ἡγουμένῳ αὐτὸ τοῦτο ἐρεῖ, ἵνα κατασταθέντος ἐπιτρόπου νομίμου ἡ πρὸς
4 τὸν ὀρφανὸν γένηται σύστασις. Ταῦτα μὲν περὶ ἐπιτρόπων· κουράτορας δὲ ἑαυτοῖς αἰτήσουσιν
οἱ ἀφήλικες, ἐὰν μὲν παρῶσι, δι' ἑαυτῶν· ἐὰν δὲ ἀποδημῇ τις αὐτῶν, αἰτήσει διὰ φροντιστοῦ.
5 Εἰ δὲ ἄλλος αἰτῆσαι κουράτορα δύναται τῷ ἀφήλικι, ἐζητήθη. καὶ Οὐλπιανὸς ὁ κράτιστος οὕτως
γράφει, ὡς δέον ἄλλον αὐτῷ μὴ αἰτεῖν, ἀλλὰ αὐτὸν ἑαυτῷ, et apud Paulum libro nono respon-
sorum ita relatum est curatorem ignorante nec mandante ‖ pupilla non recte ei a tutore L. 365
petitum uideri periculumque eorum, quae curator non iure datus gessit, non sine ratione
eum qui petit cogendum agnoscere. et alia parte eiusdem libri ita respondit, si matris
iudicium princeps secutus curatores filiae eius dedit, periculum administrationis eorum eam
6 respicere debere. Οἱ ὁπωσοῦν ἀφεθέντες δι' excusationos τῆς ἐπιτροπῆς ἀνάγκην οὐκ ἔχουσιν
αἰτεῖν τοῖς ὀρφανοῖς ἐπίτροπον, ὥς φησι Σεβήρου καὶ Ἀντωνίνου διάταξις.

3 PAULUS libro decimo responsorum. Decreto decurionum et ipsum magistratum cura- *P*
torem dari potuisse respondi.

4 TRYPHONINUS libro tertio decimo disputationum. Credendum est et eam [B. 37, 6, 3] *P*
matrem constitutione contineri, quae a patre non legitime tutores testamento uel codicillis
1 datos filiis impuberibus non postulauit decreto confirmari. Sin autem idoneis datis tuto-
ribus pluribus unus eorum uel decessit uel temporalem excusationem accepit, mater, quae
propterea in loco illius alium non petit, quia numerus reliquorum administrationi tutelae
2 sufficiebat, incidit quidem in uerba constitutionis, sed sententia excusatur. Sed si suspecto
tutore pupilli accusato decretum erit ei adiungi alios, mater eos quoque petere debet et,
3 si non petit, incidet in sententiam constitutionis. Haec autem mater ab omni quidem bo-
norum uindicatione intestatorum filiorum repellitur. si uero maritus ei fideicommissum a
filio rel*i*querit, cui mulier non petit tutorem, 'si sine liberis decesserit', uel sub hac ipsa
condicione 'si intestatus mortuus erit', fideicommissi petitio, quae ex alieno iudicio descen-
4 dit, non est perempta. Quae autem suspectum tutorem non fecit, nec uerbis nec sen-
*tent*ia constitutionis in poenam incidit, quod eiusmodi facta diiudicare et aestimare uirilis
F (WDEIC)

---

[1] ὃν ἂν] ὅταν? [2] subueniendi? [3] ediderit *Ulp. l. c.* [4] ἢ *ins.*

---

2 δεονται *F²* 3 οικ'ε'ιοι *F²* 5 οι'c' *F²* 8 φροντιcαc'α' *F²* 9 ονανaιτηcηn *F¹* | ὁσίας χά-ριν αἰτήσῃ *om. F¹* 12 φα'ι'νωνται *F²* | ἢ δι' ἀμέλειαν ... 13 δηλοῦται *om. F¹* 12 ηιτηκοτεc *expresso iota F* 17 δαν'ε'ιcτηc *F²* 18 ετηcει *F¹* 21 δε'ε'αυτοιc *F²* 23 ulpianos *Latinis litteris F* 30 αντωνινου *F* 31 et ipsum magistratum] *Fl,* et magistratuum *DE* (*marg.* P[isis] ipsum) *C, l. 3 om. W* 35 postulabit *F¹* 36 qu'a'e *F²* 42 relinquerit *F* 44 sentia *F*

animi est et potest etiam delicta ignorare mater, satisque est eam petisse talem, qui inquisitione per praetorem habita idoneus apparuit. et ideo nec iudicium eius sufficit ad eligendos tutores, sed inquisitio fit, etiamsi maxime in bona propria liberis suis testamento tutores dederit.

VII.

℞ DE ADMINISTRATIONE ET PERICULO TUTORUM ET CURATORUM QUI GESSERINT UEL NON ET DE AGENTIBUS UEL CONUENIENDIS UNO UEL PLURIBUS ℞ *SEPA*

1 Ulpianus libro trigesimo quinto ad edictum. Gerere atque administrare tu- [B. 37, 7, 1 *S*
1 telam extra ordinem tutor cogi solet. Ex quo scit se tutorem datum si cesset tutor, suo
periculo cessat: id enim a diuo Marco constitutum est, ut, qui scit se tutorem datum nec
2 excusationem si quam habet allegat intra tempora praestituta, suo periculo cesset. Sufficit
tutoribus ad plenam defensionem, siue ipsi iudicium suscipiant siue pupillus ipsis auctoribus, nec cogendi sunt tutores cauere, ut defensores solent. licentia igitur erit, utrum
malint ipsi suscipere iudicium an pupillum exhibere, ut ipsis auctoribus iudicium suscipiatur: ita tamen, ut pro his, qui fari non possunt uel absint, ipsi tutores iudicium suscipiant, pro his autem, qui supra septimum annum aetatis sunt et praesto fuerint, ['Pott. 29, 2
3 auctoritatem praestent. In causis autem adultorum licentia erit agentibus uel ipsum ['Pott.
adultum praesentem in iudicium uocare, ut consensu curatoris conueniatur, uel contra
curatorem agere, ut ipse litem susci||piat. in absentibus autem adultis omnimodo contra f. 365'
4 curatorem agendum. Non denegari autem neque tutoribus neque curatoribus etiam debitores pupillorum uel adultorum ex persona sua prospectu officii in iudicium uocare uel eis hoc facientibus suum accommodare consensum.
2 Idem libro nono ad edictum. Si tutor condemnauit siue ipse condemnatus [B. 37, 7, 2 **E*
est, pupillo et in pupillum potius actio iudicati datur et maxime, si non se liti optulit, sed cum non posset uel propter absentiam pupilli uel propter infantiam auctor ei esse ad accipiendum iudicium. et hoc etiam diuus Pius rescripsit et exinde multis rescriptis declaratum est in pupillum dandam actionem iudicati semper tutore condemnato, nisi abstineatur: tunc enim nec in tutorem nec in pupillum. nec pignora tutoris capienda esse saepe
1 rescriptum est. Amplius Marcellus libro uicesimo primo digestorum scribit et si satis- [(B)
dedit tutor, mox abstinuit pupillus, fideiussoribus quoque eius debere subueniri: sed et si pupillus non abstinuit, quemadmodum ipsi, ita et fideiussoribus eius subueniri, maxime si pro absente pupillo uel pro infante satisdedit.
3 Idem libro trigesimo quinto ad edictum. Si plures curatores dati sunt, Pom- [B. 37, 7, 3 *S*
ponius libro sexagesimo octauo ad edictum scripsit ratum haberi debere etiam quod per unum gestum est: nam et in furiosi curatoribus, ne utilitates furiosi impediantur, praetor uni eorum curationem decernet ratumque habebit, quod per eum sine dolo malo gestum
1 est. Si parens uel pater qui in potestate habet destinauerit testamento, quis tutorum tutelam gerat, illum debere gerere praetor putauit, meritoque parentis statur uoluntati, qui utique recte filio prospexit. tantundem praetor facit et de his, quos parens destinauit testamento, ipse autem confirmauit, ut, si parens declarauit, quem uelit tutelam administrare,
2 ille solus administret. Ceteri igitur tutores non administrabunt, sed erunt hi, quos uulgo honorarios appellamus. nec quisquam putet ad hos periculum nullum redundare: constat enim hos quoque, excussis prius facultatibus eius qui gesserit, conueniri oportere: dati sunt enim quasi obseruatores actus eius et custodes, imputabiturque eis quandoque, cur, si male

F(WDEIC)

---

1 ea'm' F^2 4 dederit] F^1*DEI*, dedit F^2*WC* 7 gesserunt *ind.* *FEIC*, gessint *W*, gessit *D* 11 a diuo *bis* F^1 23 acommodare *F* 26 absentiam pupilli uel propter *om.* F^1 35 're'scripsit F^2 36 utilitates furiosi 'curatoribus ne' impediantur F^b 43 periculum nullum] F^1, periculum F^2*D*I^b*C*, periculum non *E*F^a 45 eis] eius F^a

eum conuersari uidebant, suspectum eum non fecerunt. adsidue igitur et rationem ab eo
exigere eos oportet et sollicite curare, qualiter conuersetur, et si pecunia sit, quae deponi
possit, curare, ut deponatur ad praediorum comparationem: blandiuntur enim sibi, qui
putant honorarios tutores omnino non teneri: tenentur enim secundum ea quae supra
3 ostendimus. Quamuis autem ei potissimum se tutelam commissurum praetor dicat, cui
testator delegauit, attamen nonnumquam ab hoc recedet, ut puta si pater minus penso
consilio hoc fecit, forte minor uiginti quinque annis, uel eo tempore fecit, quo iste tutor
bonae uitae uel frugi uidebatur, deinde postea idem coepit male conuersari ignorante testatore, uel si contemplatione facultatium eius res ei commissa est, quibus postea exutus est.
4 Nam et si unum pater dederit tutorem, nonnumquam ei adiunguntur curatores: nam imperator noster cum patre rescripsit, cum duos quis libertos suos tutores dedisset, unum rerum
Italicarum, alium rerum Africanarum, curatores eis adiungendos, nec patris secuti sunt
5 uoluntatem. Quod in tutoribus scriptum est, et in cu||ratoribus erit obseruandum, quos [(B)] f. 366
6 pater testamento destinauit a praetore confirmandos. Apparet igitur praetori curae fuisse,
ne tutela per plures administretur, quippe etsi pater non destinauerit quis gerere debeat,
attamen id agit, ut per unum administretur: sane enim facilius unus tutor et actiones
7 exercet et excipit. Ne per multos tutela spargatur, si non erit a testatore electus [B. 37, 7, 3]
tutor aut gerere nolet, tum is gerat, cui maior pars tutorum tutelam decreuerit: praetor [(B)]
igitur iubebit eos conuocari aut, si non coibunt aut coacti non decernent, causa cognita
8 ipse statuet, quis tutelam geret. Plane si non consentiant tutores praetori, sed uelint
omnes gerere, quia fidem non habeant electo nec patiuntur succedanei esse alieni periculi,
9 dicendum est praetorem permittere eis omnibus gerere. Item si diuidi inter se tutelam
uelint tutores, audiendi sunt, ut distribuatur inter eos administratio

4 Idem libro nono ad edictum. uel in partes uel in regiones, et si ita fuerit diuisa, *E
unusquisque exceptione summouebitur pro ea parte uel regione, quam non administrat.

5 Idem libro trigesimo quinto ad edictum. Ita autem depositioni pecuniarum [B. 37, 7, 4] S
locus est, si ea summa corradi, id est colligi possit, ut comparari ager possit: si enim
tam exiguam esse tutelam facile probatur, ut ex nummo refecto praedium puero comparari
non possit, depositio cessat. quae ergo tutelae quantitas depositionem inducat, uideamus.
et cum causa depositionis exprimatur, ut praedia pupillis comparentur, manifestum est, ut
ad minimas summas non uideatur pertinere: quibus modus praefiniri generaliter non potest,
cum facilius causa cognita per singulos possit examinari. nec tamen auferenda facultas
est etiam minores summas interdum deponi postulare, si suspecti tutores esse uideantur.
1 Gessisse autem uidetur tutor, qui quid omnino pupillare attigit etiamsi modicum, ces-
2 santque partes eorum, qui solent cessantes cogere administrare. Quod si posteaquam gessit,
3 tunc se gestu abstinuit, etiam suspecti postulatio succedit. Quod si quis tutelam mandauerit gerendam gestaque fuerit ab eo cui mandatum est, locus erit tutelae actioni: uidetur
enim gessisse qui per alium gessit. quod si non accessit is cui mandatum est, utili
4 actione conuenitur. Debitor patris, qui tutelam administrauit filii, tutelae iudicio tenebitur
5 etiam ob id quod patri debuit. Si tutor pupillum suum puberem factum non admonuerit,
ut sibi curatores peteret (sacris enim constitutionibus hoc facere iubetur qui tutelam administrauit), an tutelae iudicio teneatur? et magis puto sufficere tutelae iudicium, quasi
6 conexum sit hoc tutelae officio, quamuis post pubertatem admittatur. Post completum uicesimum quintum annum aetatis si nondum rationes redditae sunt nec ad causam instrumenta pertinentia, fidei ac uerecundiae curatorum conuenit, ut consilio suo coeptam litem
perficiant. si igitur cessent in his quae constituta sunt faciendis, magis puto sufficere negotiorum gestorum iudicium etiam *si iam* actum est, si tamen huius rei ratio reddita non est.
7 Iulianus libro uicesimo primo digestorum huiusmodi speciem proponit: quidam decedens
filiis suis dederat tutores et adiecerat: 'eosque aneclogistos esse uolo'. et ait Iulianus

F(WDEIC)

---

2 conuers'a'etur F^b 14 praetore ... igitur *bis* F^1 18 nollet *F* 47 etiam si iam] *IC*, et si iam *E*, etiam *FWD*

tutores, nisi bonam fidem in administratione praestiterint, damnari debere, quamuis testa-
mento compre||hensum sit, ut anecologisti essent: nec eo nomine ex causa fideicommissi f. 366'
quicquam consequi debebunt, ut ait Iulianus, et est uera ista sententia: nemo enim ius
publicum remittere potest huiusmodi cautionibus nec mutare formam antiquitus constitutam.
damnum uero, quodcumque ex tutela quis senserit, et legari et per fideicommissum ei re-
8 linqui potest. Papinianus libro quinto responsorum ita scribit: Pater tutelam filiorum [(B)
consilio matris geri mandauit et eo nomine tutores liberauit. non idcirco minus officium
tutorum integrum erit, sed uiris bonis conueniet salubre consilium matris admittere, ta-
metsi neque liberatio tutoris neque uoluntas patris aut intercessio matris tutoris officium
9 infringat. Usque adeo autem licet tutoribus patris praeceptum neglegere, ut, si pater
cauerit, ne quid rei suae distraheretur uel ne mancipia distrahantur uel ne uestis uel
ne domus uel ne aliae res periculo subiectae, liceat eis contemnere hanc patris uolun-
10 tatem. Ex quo innotuit tutori se tutorem esse, scire debet periculum tutelae ad eum per-
tinere. innotescere autem qualiterqualiter sufficit, non utique testato eum conueniri: nam
etsi citra testationem, scilicet undecumque cognouit, nulla dubitatio est, quin debeat peri-
culum ad ipsum respicere.

6 IDEM libro trigesimo sexto ad edictum. Hoc autem, quod cognouit tutor, pu- [B.37,7,5 S*
pillus probare debebit.

7 IDEM libro trigesimo quinto ad edictum. Tutor, qui repertorium non fecit, [B.37,7,6 S
quod uulgo inuentarium appellatur, dolo fecisse uidetur, nisi forte aliqua necessaria et
iustissima causa allegari possit, cur id factum non sit. si quis igitur dolo inuentarium non
fecerit, in ea condicione est, ut teneatur in id quod pupilli interest, quod ex iureiurando
in litem aestimatur. nihil itaque gerere ante inuentarium factum eum oportet, nisi id quod
1 dilationem nec modicam exspectare possit. Si tutor cessauerit in distractione earum rerum
quae tempore depereunt, suum periculum facit: debuit enim confestim officio suo fungi.
quid si contutores exspectabat uel differentes uel etiam uolentes se excusare, an ei
ignoscatur? et non facile ignoscetur: debuit enim partibus suis fungi non quidem prae-
2 cipiti festinatione, sed nec moratoria cunctatione. Competet aduersus tutores tutelae actio,
si male contraxerint, hoc est si praedia comparauerint non idonea per sordes aut gratiam.
quid ergo si neque sordide neque gratiose, sed non bonam condicionem elegerint? recte
3 quis dixerit solam latam neclegentiam eos praestare in hac parte debere. Si post depo-
sitionem pecuniae comparare praedia tutores neglexerunt, incipient in usuras conueniri:
quamquam enim a praetore cogi eos oportet ad comparandum, tamen, si cessent, etiam
usuris plectendi sunt tarditatis gratia, nisi si per eos factum non est quo minus compa-
4 rarent. Pecuniae, quam in usus suos conuerterunt tutores, legitimas usuras praestant, sed
hoc ita demum, si euidenter doceantur pecuniam in usus suos conuertisse: ceterum non
utique qui non faenerauit uel non deposuit, in suos usus uertit, et ita [BS.23,1,19 sch.7
5 diuus Seuerus decreuit. doceri igitur debet in usus suos pecuniam uertisse. Uertisse [(BS)
in suos usus non accipimus eum, qui debitor patris pupilli fuit, deinde ipse sibi non soluit:
6 hic enim eas usuras praestabit, quas || patri promiserat. Si tutor pecuniam pupillarem f. 367
suo nomine faenerauit, ita demum cogetur usuras quas percepit praestare, si suscipiat
7 pupillus ceterorum nominum periculum. Si deponi oporteat pecunias ad praediorum com-
parationem, si quidem factum est, usurae non current: sin uero factum non est, si quidem
nec praeceptum est, ut deponantur, pupillares praestabuntur, si praeceptum est et ne-
glectum, de modo usurarum uidendum est. et solent praetores comminari, ut, si non fiat
depositio uel quanto tardius fiat, legitimae usurae praestentur: si igitur comminatio inter-
8 cessit, iudex qui quandoque cognoscet, decretum praetoris sequetur. Idem solent facere

F(WDEIC)

11 cauer'et' F^2 13 tutori se tutorem] *EIC*, tutor se tutorem *FD*, tutores tutorem *W*, ἐξ ὅτου ὁπωσοῦν ὁ ἐπίτροπος γνῷ ἑαυτὸν ἐπίτροπον *B* (*Tip.*) 18 debebit] F^1, debet F^2DI, potest WE^1, potest alias debet E^2, debet uel potest *C* 28 moratoria'e' F^2 33 cesse'n't F^2 34 tardita's'tis F^2 42 opor-te'a't F^2 44 necglectum *F*

praetores etiam circa eos tutores, qui negant habere ad alendos pupillos penes se aliquid,
ut quidquid constiterit penes eos esse, eius grauissima usura pendatur: et hoc persequi
9 oportere iudicem palam est cum et alia poenae adiectione. Residuarum autem summarum
10 pupillares usuras pendi oportet. Quae autem sunt pupillares usurae, uidendum est. et
apparet hanc esse formam usurarum, ut eius quidem pecuniae, quam quis in usus suos
conuertit, legitimam usuram praestet. sed et si negauit apud se esse pecuniam et praetor
pronuntiauit contra eum, legitimas soluere debebit, uel si moram depositioni fecit et praetor
irrogauit ei legitimas. sed et si, dum negat aliquam quantitatem penes se esse, pupillis
ad onera sua expedienda imposuit necessitatem mutuam pecuniam legitimis usuris acci-
piendi, tenebitur in legitimas. item si a debitoribus legitimas exegit. ex ceteris causis
secundum morem prouinciae praestabit usuras aut quincunces aut trientes aut si quae aliae
11 leuiores in prouincia frequentantur. Usurae a tutoribus non statim exiguntur, ['Ποπ. 14, 6
sed interiecto tempore ad exigendum et ad collocandum duum mensum, idque in iudicio
tutelae seruari solet: quod spatium seu laxamentum temporis tribui non oportet his, qui
12 nummos impuberum uel adulescentium in suos usus conuerterunt. Si usuras exactas [('Ποπ.)
tutor uel curator usibus suis retinuerint, earum usuras agnoscere eos oportet: sane enim
13 parui refert, utrum sortem pupillarem an usuras in usus suos conuerterint. Pecuniae, quae
in arca fuit, etiam heredes curatoris tamdiu usuras praestabunt, quamdiu non interpellaue-
14 rint, ut loco defuncti curator constituatur. Si tutor pro contutore condemnetur, an etiam in
usuras condemnandus sit, quaeritur. et placet, ut multis rescriptis continetur et Papinianus
libro duodecimo quaestionum ait, etiam in usuras eum condemnandum, si suspectum facere
supersedit, et quidem eas demum[1] usuras cogendum praestare, quas etiam suae admini-
15 strationis cogitur. Sciendum est tutorem et post officium finitum usuras debere in diem,
quo tutelam restituit.
8 Idem libro uicesimo tertio ad edictum. Si tutelae agat is, cuius tutela ad- [B. 37, 7, 7 *E
ministrata est, dicendum est nonnumquam diem creditae pecuniae exspectandam, si forte
tutor pecunias crediderit pupilli nomine, quarum exigendarum dies nondum uenit. sane
quod ad pecunias attinet, ita demum uerum est, si potuit et debuit credere: ceterum si
non debet credere, non exspectabitur.
9 Idem libro trigesimo sexto ad edictum. Quotiens tutor pecuniam pupillarem [B. 37, 7, 8 S
faenori dat, stipulatio hoc ordine facienda est. stipulari enim[2] debet aut pupillus aut
seruus pupilli: quod si neque ‖ pupillus eius aetatis erit, ut stipulari possit, neque seruum f. 367'
habebit, tunc ipse tutor quiue in eius potestate erit, quo casu Iulianus saepissime scripsit
utilem actionem pupillo dandam. sed et si absens sit pupillus, oportere tutorem suo no-
1 mine stipulari nequaquam ambigendum est. Si pater familias eum, pro quo fideiussit,
tutorem dederit filio suo, officio tutoris conuenit, ut, cum dies pecuniae praeterierit, cre-
ditori debitum soluat: et ideo cessante eo si pupillus suae tutelae factus soluerit ex causa
fideiussoria, non solum mandati, sed etiam tutelae agere poterit: hoc enim ei impu- [(B)
tatur, cur pro se non soluerit. quod si in diem debitor fuit iste tutor, quibusdam uidetur
non uenire in tutelae iudicium, si modo is dies post[3] tutelam finitam superuenit: quod si
dies adhuc durante tutela uenit, putant omnimodo deuolui in tutelae iudicium. ego et hoc
et superius ita uerum puto, si facultatibus labi tutor coepit: ceterum si idoneus tutor fuit,
nihil uenire in tutelae iudicio. nec quisquam putet nullum effectum hoc habere: namque
si quis dixerit in tutelae iudicium deuolui, et priuilegio locus est et fideiussores tenebuntur,
2 si rem saluam fore cautum est. Item si temporali actione fuit obligatus tutor, dicendum
3 est locum esse tutelae iudicio, ut perpetua actio sit. Et generaliter quod aduersus alium
praestare debuit pupillo suo, id aduersus se quoque praestare debet, fortassis et plus:

F(WDEIC)

---

[1] easdem eum? [2] enim *del.* [3] post *del.*

---

2 gra'tia'uissima *F*[b] 29 exspectauitur *F*[1] 41 durante tutela'e iudicium si modo' ue-
35 a'm'bigendum *F*[b] 39 cur] cum *F*[1] nit *F*[b]

4 aduersus alios enim experiri sine actione non potuit, aduersus se potuit. Sed si sub usuris
grauioribus patri pupilli pecuniam debuit quam sint pupillares, uidendum est, an ei aliquid
imputetur. et si quidem soluit, nihil est quod ei imputetur: potuit enim soluere nec onerare se usuris: si uero non soluit, usuras cogendus est agnoscere, quas a se exigere debuit.
5 Sicut autem soluere tutor quod debet, ita et exigere quod sibi debetur potest, si creditor
fuit patris pupilli: nam et sibi soluere potest, si modo fuit pecunia unde soluat, et si
usurae fuerunt grauiores quae ei debebantur, releuabitur eis pupillus, quia tutor se potuit
6 liberare, sicut aliis quoque soluere et potuit et debuit. Nec utique necesse habet, si conueniatur, per iudicem soluere, idcircoque si mala causa pupillaris est, denuntiare sibi
uerum[1] debet. denique imperator Antoninus cum patre etiam honoraria eos imputare pupillo prohibuit, si superuacaneam litem instituissent, cum conuenirentur a uero creditore:
7 nec enim prohibentur tutores bonam fidem[2] agnoscere. Non tantum autem sibi soluere
tutor, uerum etiam sibi creditam pecuniam scribere potest, ut Marcellus libro octauo
digestorum scribsit, seque mutua pecunia poterit obligare sibi mutuam proscribendo[3].
8 Constat eum, qui ad augmentum datur, ut puta ad bona materna quae postea [B. 37, 7, 8]
accesserunt uel ad quid aliud augmentum, administrare bona pristina non solere. ˈsi autem
9 suspectum facere priorem tutorem supersedit uel satis ab eo exigere, plectetur. Per contrarium autem qui datus est simpliciter tutor pupillo uel curator, si quid postea augmenti
accesserit, periculo tenetur, quamuis soleat ad augmentum dari curator: quae res non facit,
ut ipsa augmenta non pertineant ad curam priorum, ad quos omnis utilitas pupillorum
debet pertinere. siue igitur datus est, communicatur periculum cum prioribus, siue datus
non est, tenetur administrationis necessitate is qui ‖ antea erat datus. q. 39 f. 368

10 IDEM libro quadragesimo nono ad edictum. Generaliter quotienscumque non [B. 37, 7, 9] S*
fit nomine pupilli quod quiuis pater familias idoneus facit, non uidetur defendi: siue igitur
solutionem siue iudicium siue stipulationem detrectat, defendi non uidetur.

11 IDEM libro trigesimo tertio ad edictum. Circa pupillum, cuius tutor seruus [B. 37, 7, 10] S*
erat pronuntiatus, diuus Pius rescripsit in rebus, quas ex pecunia pupilli seruus comparauerat, dominum non posse uti praerogatiua deductionis. quod et in curatore obseruandum est.

12 PAULUS libro trigesimo octauo ad edictum. Cum plures tu- [B. 37, 7, 11. cf. BS. 38, 2, 10 sch. 8] S
1 telam gerunt, nulli eorum in contutorem actio pupilli nomine datur. Quae bona fide a
tutore gesta sunt, rata habentur etiam ex rescriptis Traiani et Hadriani: et ideo pupillus
rem a tutore legitime distractam uindicare non potest: nam et inutile est pupillis, si administratio eorum non seruatur, nemine scilicet emente. nec interest, tutor soluendo fuerit
nec ne, cum, si bona fide res gesta sit, seruanda sit, si mala fide, alienatio non ualet.
2 Nimium est licere tutori respectu existimationis pupilli erogare ex bonis eius, quod ex
3 suis non honestissime fuisset erogaturus. Cum tutor non rebus dumtaxat, sed etiam moribus pupilli praeponatur, inprimis mercedes praeceptoribus, non quas minimas poterit,
sed pro facultate patrimonii, pro dignitate natalium constituet, alimenta seruis libertisque,
nonnumquam etiam exteris, si hoc pupillo expediet, praestabit, sollemnia munera parentibus cognatisque mittet. sed non dabit dotem sorori alio patre natae, etiamsi aliter ea
nubere non potuit: nam etsi honeste, ex liberalitate tamen fit, quae seruanda arbitrio pu-
4 pilli est. Si tutor pecuniam pupillarem credere non potuit, quod non erat cui crederet,
pupillo uacabit.

13 GAIUS libro duodecimo ad edictum prouinciale. Tutor secundum dignitatem [B. 37, 7, 12] S
1 facultatesque pupilli modum seruorum aestimare debet, qui circa eum futuri sunt. Non
est audiendus tutor, cum dicat ideo cessasse pupillarem pecuniam, quod idonea nomina
2 non inueniret, si arguatur eo tempore suam pecuniam bene collocasse. In soluendis legatis

F(WDEIC)

[1] creditorem litem expectare non *ins.* [2] bona fide? [3] perscribendo (*edd.*)?

5 sicuˈiˈt F^4 6 pupilliˈsˈ F^4 7 releuauitur F^1 14 sˈcˈribsit F^4

et fideicommissis attendere debet tutor, ne cui non debitum soluat, nec nuptiale munus matri pupilli uel sorori mittere. aliud est, si matri forte aut sorori pupilli tutor ea quae ad uictum necessaria sunt praestiterit, cum semet ipsa sustinere non possit: nam ratum id habendum est: nec enim eadem causa est eius, quod in eam rem impenditur et quod muneris legatorumue nomine erogatur.

14 PAULUS libro octauo breuium. Etiam contutoris factum imputatur collegae, si potuit et debuit suspectum facere: interdum et si debuit satis petere: nam si idoneus subito lapsus est, nihil collegae imputari potest. B. 37, 7, 13 S

15 IDEM libro secundo sententiarum. Si tutor constitutus quos inuenerit debitores non conuenerit ac per hoc minus idonei efficiantur, uel intra sex primos menses pupillares pecunias non collocauerit, ipse in debitam pecuniam et in usuras eius pecuniae quam non faenerauit conuenitur. B. 37, 7, 14 *P Pоп. 19, 3

16 IDEM libro sexto ad Sabinum. Cum quaeritur iudicio tutelae, quae nomina a tutore facta agnoscere pupillus debeat, Marcellus putabat, si tutor pecuniam pupilli mutuam dedisset et suo nomine stipulatus esset, posse dici nomina integra pupillo salua esse, deperdita et male contracta ad tutorem pertinere. sed uerius se putare posse tutorem ‖ eam condicionem adulescenti deferre, ut id quod gessisset tutor in contrahendis nominibus aut in totum agnoscere aut a toto recedere[1], ita ut perinde esset ac si tutor sibi negotium gessisset. idem est et si pupilli nomine credidisset. B. 37, 7, 15 S* f. 368'

17 POMPONIUS libro septimo decimo ad Sabinum. Qui iussus est ab eo, qui ius iubendi habet, tutelam gerere, si cessasset, ex quo iussus est indemnem pupillum praestare debebit, non ex quo tutor esse coepit. B. 37, 7, 16 S*

18 IULIANUS libro uicesimo primo digestorum. Qui tutor negotia pupilli gessit, quamuis in nulla re auctor pupillo fuerit, quin tutelae iudicio teneatur, dubitari non oportet: quid enim prohibet ita patrimonium pupilli compositum esse, ut nihil gerere necesse sit, in quo tutoris auctoritas interponi debeat? B. 37, 7, 17 S

1 Ex duobus tutoribus si cum altero actum fuerit, alter non liberabitur.

19 ULPIANUS libro primo responsorum. Actus sui rationem concuratori reddere non esse compellendum: sed nisi cum eo administrationem communicet aut si non ex fide curam gerat, suspectum postulari posse. B. 37, 7, 18 S

20 IDEM libro quinto de officio proconsulis. Tutor uel curator, cuius iniusta appellatio pronuntiata erit cuiusue excusatio recepta non sit, ex quo accedere ad administrationem debuit erit obligatus. B. 37, 7, 19 S

21 MARCELLUS libro singulari responsorum. Lucius Titius Gaium Seium filium familias testamento filio suo tutorem dedit: Gaius Seius sciente et consentiente patre tutelam administrauit: quaero, an defuncto Gaio Seio actio tutelae aduersus patrem eius et in quantum competat. Marcellus respondit secundum ea quae proposita essent actione de peculio et de in rem uerso patrem teneri: nec multum uideri in hoc casu facere patris scientiam et consensum ad obligandum eum in solidum, nisi forte contutore uel alio quo uolente eum facere suspectum intercessit et quasi in se periculum recepit. B. 37, 7, 20 Sf

22 PAULUS libro tertio ad edictum. Tutor ad utilitatem pupilli et nouare et rem in iudicium deducere potest: donationes autem ab eo factae pupillo non nocent. B. 37, 7, 21 E

23 ULPIANUS libro nono ad edictum. Uulgo obseruatur, ne tutor caueat ratam rem pupillum habiturum, quia rem in iudicium deducit. quid tamen si dubitetur, an tutor sit uel an duret tutor uel an gestus illi commissus sit? aequum est aduersarium non decipi. idem et in curatore est, ut Iulianus scribsit. B. 37, 7, 22 E

24 PAULUS libro nono ad edictum. Decreto praetoris actor constitui periculo tutoris solet, quotiensque aut diffusa negotia sint aut dignitas uel aetas aut ualetudo B. 37, 7, 23 E
F(WD, qui deficit u. 26 uerb. ex duobus, *EIC)*

---

[1] agnosceret aut a toto recederet (*Hal.*)?

2 alium est *F* 3 semet ipsa s. n. possit] *F*¹*E*, semetipsas s. n. possint *F*²*DIC* 6 con'sti'tutoris *F*² 27 liberauitur *F*¹ 45 sit] sid *F*¹ | durem *F*¹

tutoris id postulet: si tamen nondum fari pupillus potest, ut procuratorem facere possit,
1 aut absens sit, tunc actor necessario constituendus est. Si duobus simul tutela gerenda
permissa est uel a parente uel a contutoribus uel a magistratibus, benigne accipiendum
est etiam uni agere permissum, quia duo simul agere non possunt.

25 Ulpianus libro tertio decimo ad edictum. Si minoris actum fuerit cum tu- B. 37, 7, 24 *E*
toribus adsistentibus curatoribus et pupillus ob hoc egerit cum curatoribus et ei sint con-
demnati in id quod sua intererat minoris tutores culpa eorum condemnatos non esse: an
restitutio aduersus tutores cesset? et Papinianus responsorum libro secundo ait nihilo
minus posse restitui et idcirco curatores, si nondum iudicatum fecerunt, posse prouocantes
per exceptionem doli consequi, ut eis mandentur ‖ aduersus tutores actiones. quid tamen f. 869
si iam fecerunt iudicatum curatores? proderit hoc tutoribus, quoniam nihil minori abest,
qui de praeda magis quam de damno sollicitus est, nisi forte mandare actiones paratus
sit curatoribus.

•26 Paulus libro uicesimo quarto ad edictum. *Cum* curatore et pro tutore etiam B. 37, 7, 25 *E*
manente administratione agi potest.

27 Idem libro septimo ad Plautium. Tutor, qui tutelam gerit, quantum ad pro- B. 37, 7, 26 *E*
uidentiam pupillarem domini loco haberi debet.

28 Marcellus libro octauo digestorum. Tutor pro pupillo in iudicium uocatus sollemniter *E*
cauit: si inter moras puer ad pubertatem peruenit, non est cogendus accipere iudicium.
1 Tutor, qui post pubertatem pupilli negotiorum eius administratione abstinuit, B. 37, 7, 27
usuras praestare non debet ex quo optulit pecuniam: quin etiam iustius mihi uidetur
eum per quem non stetit, quo minus conuentus restitueret tutelam, ad praestationem usu-
rarum non compelli. Ulpianus notat: non sufficit optulisse, nisi et deposuit obsignatam
tuto in loco.

29 Marcellus libro octauo digestorum. maximeque heredem tutoris: nam perini- B. 37, 7, 28 *E*
quum est eum, cui forte post uiginti annos uel amplius in mentem uenit tutelam reposcere,
etiam usuras postulare.

30 Idem libro uicesimo primo digestorum. Tutoris praecipuum est officium, ne B. 37, 7, 29 *E*
indefensum pupillum relinquat.

31 Modestinus libro primo excusationum. Diui Seuerus et Antoninus Augusti B. 37, 7, 30 *E*
Sergio Iuliano. 'Forma, qua singuli tutores, prout quisque gessit tutelam, nonnunquam in
'solidum tenentur, dumtaxat intra pubertatis tempora locum habet, non etiam si post pu-
'bertatem administrauerint'.

32 Idem libro sexto responsorum. Sine herede tutor decessit: quaero, an cu- B. 37, 7, 31 *E*
rator pupillo datus, cum neque inuentaria neque alia instrumenta a fideiussore tutoris ex-
hibeantur, possit eundem fideiussorem conuenire ex stipulatione, quanti pupilli interest.
Modestinus respondit in id[1] quod tutor conueniri potuit, fideiussorem quoque conueniri
1 posse. Modestinus respondit damnum si quod accidit eo, quia cautiones soluti uectigalis
inuentae non sunt, ad tutorem, cuius nulla culpa admissa proponitur, minime pertinere.
2 Modestinus respondit tutorem eorum redituum nomine rationem pupillae reddere debere,
3 qui ex fundo bona fide percipi potuerunt. Item respondit, si minus a seruo tutor percepit[2],
quam bona fide ex fundo percipi potuit, ex eo, de quo pupillae sit obstrictus, quantum
ex peculio serui seruari possit, eidem tutori proficere debere, scilicet si non perdituro
4 seruo administrationem credidit. Interposito curatore adulescens fundum Titio uendidit:
postea adgnita fraude in integrum restitutus in possessionem induci iussus est: quaero, an,

F(WEIC)

---

[1] id *del.* [2] recepit (*Hal.*)?

2 absen's' *F*[1] 14 cum] *CE* (*ubi adnotatur* 'hoc deest Pi[sis]') *I*, *om.* *FW*: ἐνάγεται ὁ κουράτωρ καὶ ὁ διοικῶν ὡς ἐπίτροπος *B* (*Tipuc.*) 16 ad prouidentiam pupillarem] ἐν τοῖς ὠφελοῦσι τὸν ἄνηβον *B* (*Tipuc.*) 25 marcellus] idem *F*[2] 35 cum] *F*[2]*EI* (*ubi in marg.*: p.: al. at...) *C*, cum cum *F*[1], cum eum *W* 36 quanti] *F*[1], quanto *F*[2]*EIC* 38 modestinus] *continuat I*, *l. inc.* *FWEC* | quod 'datum' accidit *F*[2]: 'hic mala littera uidetur' *I in margine*

cum ex hac uenditione melior factus non est neque in rem suam quicquam uersum probetur, pretium emptori restituere non debeat. Modestinus respondit pretium fundi ab adulescente uenumdati, si rationibus eius non profuit nec quicquam de eo *a* iudicante de in
5 integrum restitutione statutum est, emptorem frustra postulare. Item respondit sumptibus uoluptatis causa ab emptore factis adulescentem onerandum non esse: qui tamen ab eodem aedificio ita auferri possunt, ut in facie pristina, id est quae fuit ante uenditionem, aedi-
6 ficium esse possit, emptori ‖ auferre permitti oportere. Lucius Titius coheres et curator f. 369'
sororis suae, cum esset ex ciuitate, in qua usitatum erat ipsos dominos praediorum, non conductores onera annonarum et contributionum tempor*ar*i*ar*um sustinere, morem hunc et consuetudinem semper obseruatam secutus et ipse pro communi et indiuidua hereditate annonas praestitit: quaero, an in rationibus dandis opponi curatori possit, quia non recte pro parte sororis tales impensas fecerat. Modestinus respondit in[1] id demum curatorem adultae reputare ex causa de qua quaeritur posse, quod ipsa, si rem suam administraret,
7 erogare compelleretur. Tutores duo post uenditionem pupillarium rerum factam pecuniam inter se diuiserant, post quam diuisionem alter eorum in exilium datus est durante tutela: quaerebatur, an actore constituto contutor eius partem pupillaris pecuniae petere ab eo poterit. Modestinus respondit: si hoc quaeritur, an contutore relegato contutor eius tutelae actionem exercere possit, non posse respondi.

33 CALLISTRATUS libro quarto de cognitionibus. A tutoribus et curatoribus [B. 37, 7, 32] *E*
pupillorum eadem diligentia exigenda est circa administrationem rerum pupillarium, quam
1 pater familias rebus suis ex bona fide praebere debet. Officium tutorum curatoribus constitutis finem accipit ideoque omnia negotia, quae inita sunt, ad fidem curatorum pertinent:
2 idque etiam diuus Marcus cum filio suo Commodo rescripsit. Heredibus quoque pupillorum electio eadem aduersus tutores, in quo potissimum consistere uelint, competit, quae ipsis
3 quorum tutela administrata sit, [2] principalibus constitutionibus declaratur. Sumptuum, qui bona fide in tutelam, non qui in ipsos tutores fiunt, ratio haberi solet, nisi ab eo qui eum dat certum solacium ei constitutum est.

34 IULIUS AQUILA libro responsorum. Respondit ad instruendam diligentiam [B. 37, 7, 33] *Ef*
iudicantis et pupillorum utilitatem admittendam[3] seruos quoque eorum interrogari posse.

35 PAPINIANUS libro secundo quaestionum. Tutor siue curator nomina, quae [B. 37, 7, 34] *P*
iuste putat non esse idonea, a priore tutore uel curatore suscipere quidem cogitur, non tamen exactionem periculo suo facere.

36 IDEM libro tertio quaestionum. Inter tutores diuisa tutela est: aequitas, [B. 37, 7, 35] *P*
quae merum ius compensationis inducit, propter officium et personam agentis tutoris non differtur: nam diuisio tutelae, quae non iuris, sed iurisdictionis est, modum administrationi facit et inter ipsos locum habet nec experiri cum pupillo uolentibus obstare debet.

37 IDEM libro undecimo quaestionum. Tutorem, qui tutelam gerit, Sabinus et Cassius, *P*
prout gerit, in singulas res per tempora uelut ex pluribus causis obligari putauerunt.
1 Secundum quam sententiam seruus institor dominicae mercis uel praepositus [B. 37, 7, 36]
debitis exigendis si liber factus in eodem actu perseueret, quamuis tempore seruitutis obligari non potuerit, praeteriti temporis nomine actione negotiorum gestorum non inutiliter conuenietur, earum scilicet rerum, quae conexam rationem cum his, quae postea gesta sunt, habuerunt: sic enim[4] et tutelae iudicium earum quoque rerum causa tenere placuit, quae post pubertatem administrantur, si posterior actus priori cohaereat neque diuisus pro-
2 priam rationem habet. Inde descendit quaestio, quae uolgo circa filium familias tractata est, ‖ qui tutor testamento datus post tutelam gestam emancipatus in eodem officio per- f. 370
seuerauit. et secundum Sabini et Cassii sententiam eueniet, ut de eo quidem, quod post emancipationem gestum est, in solidum conueniri possit, de praeterito autem, siue peculium
F(WEIC)

---

[1] in *del.* (*Hal.*) [2] sicut *ins.* (*similiter Hal.*) [3] adiuuandam? [4] enim *del.* (*Hal.*)

3 a iudicante] *E*, ab iudicante *C*, iudicante *FWI* 8 usita'n'tum *F*[a] 9 temporarium *F*, temporalium *EIC* 17 relegato 'co'contutor *F*[2] 28 iuli'an'us *F*[a]

non sit ademptum siue ademptum sit, in id quod facere possit. quod si superioris temporis nomine patrem de peculio pupillus conuenire maluerit (annus enim utilis ex quo tutela[1] agi posse coepit computabitur): ne capiatur pater inducta totius temporis causa, tempus, quo filius familias tutelam gessit, comprehendendum erit.

38 IDEM libro duodecimo quaestionum. Si plures tutelam non administrauerint [B. 37, 7, 37 P] et omnes soluendo sint, utrum, quia nullae partes administrationis inueniuntur, electioni locus erit an ut eiusdem pecuniae debitores excipere debebunt periculi societatem? quod
1 magis ratio suadet. Si quidam ex his idonei non sint, onerabuntur sine dubio ceteri, nec
2 inique, cum singulorum contumacia pupillo damnum in solidum dederit. Unde quaerendum est, an actiones pupillus ei, qui solus conuenitur, in alterum pro parte scilicet praestare debeat. sed cum propria cuiusque contumacia puniatur, qua fronte poterit hoc desiderari?

39 IDEM libro quinto responsorum. Tutores, qui post finem tutelae per er- [B. 37, 7, 38 P] rorem officii durantes rerum administrationem retinuerunt, nominum paternorum periculum, quae post pubertatem adulescentis idonea fuerunt, praestare cogendi non erunt, cum
1 actionem inferre non potuerunt. Curator a patre testamento datus impuberis negotiis se per errorem immiscuit: postea a praetore tutoribus aliis datis periculum futuri temporis
2 ille, qui postea nihil gessit, non praestabit. Qui se negotiis impuberis non iure tutor datus secundum patris uoluntatem immiscuit, errore comperto tutorem a praetore constitui consultius petet, ne forte, si rem coeptam deseruerit, fraudis uel culpae causa condemnetur. non idem seruatur, si quis ultro negotium alienum gesserit, cum satis abundeque sufficiat
3 uel in una specie per amici laborem domino consuli. Heres institutus, qui non habuit substitutum, priusquam hereditatem adiret, quam impuberi restituere debuit, uita decessit: cum hereditas in Italia esset, scriptus autem heres in prouincia uita decessisset, tutores prouincialium rerum culpae nomine condemnandos existimaui, si causam testamenti non ignorantes utilitatem impuberis deseruerunt: nam hereditatis[2] in prouincia fideicommisso restituto causam quidem iuris expediri potuisse, rerum autem administrationem ad eos
4 recidere debuisse, qui tutelam in Italia suscepissent. Aduersus tutorem, qui pupillum hereditate patris abstinuit, actionem denegari non oportet creditori, qui cum ipso tutore con-
5 traxit, quamuis tutor pecuniam in rem impuberis uerteret. Curatores adulescentis mutui periculi gratia cautionem inuicem sibi praebuerunt et in eam rem pignora dederunt: cum officio deposito soluendo fuissent, irritam cautionem esse factam et pignoris uinculum so-
6 lutum apparuit. Tutor datus aduersus ipsam creationem prouocauit: heres eius postea uictus praeteriti temporis periculum praestabit, quia non uidetur leuis culpa contra iuris
7 auctoritatem mandatum tutelae officium detrectare. Rerum prouincialium tutores in urbe causas appellationis impuberum agentes, rerum Italicarum curatores ut impuberibus constituantur, ‖ ad officium suum reuocare debent: alioquin si prius in prouinciam redierint, f. 370'
8 dolum aut culpam eorum in ea quoque parte recte iudex conueniet. Patruus testamento fratris filio tutor datus cum in Italia domicilium haberet, tam Italicarum rerum quam prouincialium administrationem suscepit atque ita pecuniam ex uenditionibus Romae refectam in prouinciam traiecit et in calendarium pupilli conuertit: tutor in locum eius Romae substitutus administrationem pecuniae, quae non pertinet ad tutelam suam, suscipere non
9 cogitur. Curatores testamento uel tutores inutiliter dati neque decreto praetoris confirmati negotia gesserunt. uice mutua periculum praestare coguntur, cum officium sponte citra iuris adminiculum iniuerint et qui fuit idoneus, decretum praetoris curatores uel tutores
10 constituentis implorare debuerit. Tutoribus idoneis diem functis uice mutua periculum ad
11 heredes eorum non redundat, quod non habuit locum officio tutelae manente. In eum,

F(WEIC)

[1] tutelae (*van de Water*)? [2] hereditatis *del.*

3 computauitur F^1 18 immis's'cuit F^b 22 substitutum ... debuit *om.* F^1 27 hereditate] *EIC^b*, hereditatem *FWC^a* 33 praestauit F^1 | laeuis *F* | culpa *om.* F^1 44 iniuerint] inuerint F^1, intuerint F^2W, intuerit (*in margine* uel arripuit) *E*, interuenerit (*in margine* al. int...., al. intuleri.., al. claui...) *I*, iniecerint *C*

qui tutelam gerere noluit, post ceteros qui gesserunt actionem utilem tutelae dari placuit.
quod tamen ex tutela non peruenit ad eos, qui se negotiis miscuerunt, sed communi ne-
12 glegentia perit, citra substitutionis ordinem aequaliter omnium periculum spectat. Tutores
pubere pupillo constituto litem appellationis inchoatam iussu consulum ob notitiam rei per-
13 fecerunt: cum iudicatum persequi non potuerunt, periculo culpae non subiciuntur. Ab eo,
qui restitutionis auxilio non iuuatur, quaestio culpae tutorum conuentione remitti potest,
14 nec donatum, sed transactum uidetur. Neglegentiae tutorum periculo nominum, quae pater
usuris maioribus fecit, adscripto pupilla quidem actionem calendarii praestare cogitur,
15 exactas autem usuras tutelae tempore citra ullam compensationem retinet. Adulescens
tutoribus conuentis, a quibus totum seruari non potuit, aduersus curatores, qui tutelam
ad se neglegentia non transtulerunt, integram actionem retinet: neque enim tutelae iudicio
16 consumptum uidetur, quod alterius officii querellam habuit. Tutor, qui tutoris idoneum
heredem conuenire pupilli nomine noluit, damni uicarius substituitur, ut is, qui non ido-
17 neum tutelae tempore suspectum facere supersedit. Tutelae iudicium ideo differri non
18 oportet, quod fratris et coheredis impuberis idem tutelam sustineat. Quod de peculio serui
actoris, quem adulescens postquam res suas administrare coepit manumisit, *re*tinuit aut re-
tinere potuit, in ratione reddenda curatori per iudicem accepto feretur.

40 IDEM libro sexto responsorum. Impuberi filio centurio curatorem dedit. [B. 37, 7, 39 *P*]
decreto praetoris non secuto si nihil curator datus administret, periculo contumaciae uel
neglegentiae non adstringetur: nam priuilegium militum ad alienam iniuriam porrigi non
oportet nec in aliis circa supremam uoluntatem imperitiae uenia datur quam in bonis mi-
litum, filii uero tutela iure patriae potestatis, non militiae praemio mandatur.

41 IDEM libro septimo responsorum. Qui plures tutores habuit, unum, qui sol- [B. 37, 7, 40 *P*]
uendo non fuit, rationem actus sui uetuit reddere. quoniam eius liberatio, quod ex tutela
percepit aut dolo contraxit, non est relicta, contutores, qui suspectum facere neglexerunt,
ex culpa recte conueniuntur: tutor enim legatarius ex culpa, quae testamento remissa || est, f. 371
non tenetur.

42 IDEM libro primo definitionum. Ex pluribus tutoribus in solidum unum tu- [B. 37, 7, 41 *P*]
torem iudex condemnauit. in rem suam iudicatus procurator datus priuilegium pupilli non
habebit, quod nec heredi pupilli datur: non enim causae, sed personae succurritur, quae
meruit praecipuum fauorem.

43 PAULUS libro septimo quaestionum. Cum post mortem pupilli desinit esse [B. 37, 7, 42 *P*]
1 nomen idoneum, tutor periculo eximitur. Qui[1], cum esset fratris sui filiae curator, qua-
dringenta dotis nomine marito eius se daturum promisit: quaero, an succurrendum sit ei,
cum postea aere alieno emergente supra uires patrimonii eius dos promissa sit, quoniam
in instrumento ita scriptum sit 'ille patruus et curator stipulanti spopondit'. mouet quae-
stionem, quod non ut de suo dotem daret, sed cum crederet rationem pupillarem sufficere,
promisit. praeterea et illud hic potest tractari, ut, si sciens curator non sufficere promi-
serit, uel donasse uideatur uel, quoniam dolo fecit, non illi succurratur. respondi: curator
cum officium suum egressus sponte se obligauerit, non puto ei a praetore subueniri debere,
non magis quam si creditori puellae pecuniam se daturum spopondisset: sed is de quo
tractamus si non donandi animo, sed negotii gerendi causa dotem promisit, habet mulierem
obligatam et poterit dici etiam manente matrimonio eam teneri (quia habet dotem sic ut
in collatione bonorum dicitur) uel certe post diuortium (siue exacta sit dos siue maneat
nomen), quia potest efficere, ut ei accepto feratur. quod si mulier suum curatorem adim-
plere id, quod supra uires patrimonii eius in dotem dare promisit, [2]non queat, curatorem
quidem in hoc, quod superfluum est, per exceptionem releuari: mulier uero cautionem in

F(WD, qui denuo incipit u. 14 uerb. ideo, *EIC)*

---

[1] quidam (*edd.*)? [2] efficere *ins.*

6 iubatur *F*[1] 16 retinuit] et retinuit *libri* 18 centyrio *F* 19 uel] non *F*[1] 21 oportet] *FDE*[a] (*in margine* P[isana]: al. potest) *I*, potest *WE*[b]*C* 34 ei *om. F*[a] 38 promisit ... sufficere *ter F*[1] 40 a *om. F*[1]

maritum exponere debet, quod, si quandoque locupletior constante matrimonio facta fuerit, dotis reliquum marito seruat[1].

44 IDEM libro tertio decimo quaestionum. Qui nominibus a curatoribus prio- B. 37, 7, 43 P
1 ribus susceptis siue tutoribus nomina adgnouerunt, periculum in se transferunt. Sed (B) si pupillus post pubertatem rationibus a tutore acceptis reliquationem eius secutus usuras acceptauerit, priuilegium suum non amittit in bonis tutor*is* uenditis: praetor enim priuilegium ei seruare debet.

45 IDEM libro quarto decimo quaestionum. Si pupillus alterum ex tutoribus B. 37, 7, 44 P post pubertatem liberasset, improbe alterum illius nomine conabitur interpellare. idemque dicemus in duobus magistratibus collegis, quorum alterum[2] res publica conuenit. sed haec in magistratibus tractaui[3], quasi duo rei eiusdem debiti essent omnimodo: quod non ita est. nam si uterque idoneus est, electio locum non habet: is autem, qui tempore[4] liberatus est, non ei similis est qui nihil habet, sed ei qui satisfecit: habet enim quod obiciat petitori.

46 IDEM libro nono responsorum. Lucius Titius curator Gaii Seii tempore curae B. 37, 7, 45 P fundum Cornelianum locauit Sempronio, qui Sempronius reliqua traxit: pupillus aetate probata eundem quondam colonum Sempronium fecit procuratorem: quaero, an ex eo, quod ille ut procurator egit, omne debitum adulescens agnouisse uideatur eoque nomine cura|torem suum liberasset[5]. Paulus respondit non ex eo, quod adultus eum, qui praedia f. 371' eius coluit, procuratorem habere uoluit, debitum, quod ex conductione reliquatus est, adgno-
1 uisse eum uideri. Sempronii, qui ex pollicitatione debitor patriae suae exstiterat, bona res publica iussu praesidis possedit: quorum bonorum magistratus rei publicae tres curatores constituerunt, qui apud Graecos ἐπιμεληταὶ uocantur, qui postea inter se sine consensu rei publicae administrationem bonorum Sempronii diuiserunt: ex quibus quidam, cum reliqua traherent, idonei in ipso tempore administrationis esse desierunt: postea pupillus heres Sempronii, qui abstentus erat, ab imperatore impetrauit, ut bona paterna ei restituerentur: quaero, an ex bonis eorum, qui idonei sunt, indemnitati pupilli prospici debeat, cum indiuiduum his officium curae a magistratibus iniunctum sit. Paulus respondit, si pupillo in curatores bonorum actiones decerni placuerit, pro eius portion*e*, qui idoneus non sit, magistratus conueniri oportere: alia enim causa est tutorum, alia eorum, qui rei publi-
2 cae negotia administrant. Tutorem, qui pecuniam pupillarem quamuis suo nomine faenerauit, non uideri contra constitutiones fecisse, quae prohibent pecuniam pupillarem in usus
3 suos conuertere. Quaesitum est, an eius pecuniae, qua tutor usus est, post finitam quoque tutelam in diem iudicii accepti easdem usuras praestare debeat. Paulus respondit finita ad-
4 ministratione eas usuras debere computari, quae in tutelae iudicio computantur. Paulus respondit propter ea, quae post pubertatem nulla necessitate cogente, sed ex uoluntate
5 sua tutor administrauit, fideiussorem, qui saluam rem fore cauit, non teneri. Tutelae iudicio tutor conuentus edidit librum rationum et secundum eum condemnatus soluit: postea *cum* a debitoribus paternis, quorum nomina libro rationum non inerant, exigere uellet pupillus, *prolatae* sunt ab his apochae tutoris: quaesitum est, utrum aduersus tutorem an aduersus debitores actio ei competat. Paulus respondit, si tempore administrandae tutelae tutori tutelam gerenti debitores soluissent, liberatos eos ipso iure a pupillo: sed si cum tutore actum esset, posse eundem adulescentem propter eam causam tutelae experiri et aduersus
6 exceptionem rei iudicatae doli mali uti replicatione. Cum testamento duo tutores dati essent pupillo et alter ex his uita defunctus fuisset, in locum eius petente matre ex prae-

F(WDEIC)

[1] soluat (*Hal.*)? [2] dimisit, alterum *ins.* [3] tractant (*sic fere Hal.*)? [4] tempore] sponte? [5] liberasse?

6 tutoris] $D^{b}E^{b}$*IC*, tutoribus *FW*$D^{a}E^{a}$ 19 eum] eorum F^{1} 23 ἐπιμεληταὶ] επιμεαντμ *W*, emueantai *I*, enumerari *C*, *om. in sp. uac. DE* 26 restituere'n'tur F^{b} 29 portionem *F* 32 p'u'ecuniam F^{b} 34 finita'm' F^{b} 38 conuentus F^{1} | cum] E^{b}*I*, *om. FWD*E^{a}*C* 40 prolatae] E^{b}*I*, et prolatae *FWD*E^{a}*C*

sidis prouinciae praecepto a magistratibus alius tutor datus est, a quo magistratus satis
exegerunt rem saluam fore: tutor testamento datus postea datum suspectum fecit: quae-
situm est, in quantum teneatur. Paulus respondit tutorem testamento datum pro ea parte
conueniri oportere, pro qua parte administrauit: pro contutoris autem portione prius eos
conueniri debere, qui pro eo se obligauerunt uel magistratus qui eum dederunt: tunc si
solidum pupillus consequi non potuerit, de officio contutoris quaerendum, an suspectum
facere debuerit, praesertim cum suspectum quoque eum postulasse dicatur. alias quidem
cum magistratus plures tutores dant, non prius ad eos reuerti pupillus potest, quam omnes
tutores excus*si* fuerint: in proposito cum unus a magistratibus datus proponeretur, non
est uisum prius collegam conueniendum, qui et suspectum fecit et testamento datus est,
7 perindeque habendos singulos, ac si in partes dimidias ‖ tutores dati essent. Tutoribus f. 372
concessum est a debitoribus pupilli pecuniam exigere, ut ipso iure liberentur, non etiam
donare uel etiam deminuendi causa cum iis transigere: et ideo eum, qui minus tutori sol-
uit, a pupillo in reliquum conueniri posse.

47 Scaeuola libro secundo responsorum. Titium et Maeuium tutores quis [B. 37, 7, 46] P
dedit et cauit: βούλομαι καὶ παρακαλῶ πάντας[1] γίνεσθαι μετὰ τῆς Μαιβίου τοῦ ἀδελφοῦ μου
γνώμης, καὶ δίχα αὐτοῦ τὸ γινόμενον ἄκυρον ἔστω. Titius solus a debitoribus exegit: an
liberati essent? respondi, si et administrationem Maeuio dedisset, non recte solutum.
1 'Quantum autem filio meo diurnum sufficiat, Marina et Ianuaria aestimabunt': quaero, an
contenti esse debeant tutores arbitrio mulierum. respondi sumptum boni uiri arbitrio fa-
2 ciendum. Tutores dati ad res Italicas instrumenta Romae repper*er*unt debitorum prouin-
cialium, ut pecunia Romae aut ubicumque petitum fuerit soluatur: quaero, cum neque de-
bitores in Italia essent neque eorum praedia, an haec exactio ad Italicae rei tutores per-
tineat. respondi, si prouincialis contractus esset, non pertinere, respicere tamen ad officium
eorum, ne instrumentorum ignorantia contractus eos, ad quos administratio pertineret,
3 lateret. A matre datus testamento tutor cum putaret se tutorem esse, distraxit bona ma-
terna et paterna pupillorum et decessit non soluendo: quaeritur, an pupillus res possit
4 uindicare. respondi, si manent res pupilli, uindicari ab eo posse. Praefectus legionis ita
testamento cauit: 'uolo, ut sit in arbitrio tutorum filii mei, si uoluerint, huius summae
'uncias inferre usurarum nomine ita, ne nummi disparguntur'; quaero, si apparuerit pecunia
faenerata a tutoribus, iudicio tutelae uncias usuras an uero eas quas stipulati sunt prae-
stare debeant. respondi, si secundum uoluntatem defuncti elegissent usurarum praesta-
tionem neque pupilli nomine in faenus dedissent, id praestatur[2], quod testator uoluisset.
5 Lucius Titius mutuam pecuniam a tutore accepit et rem hereditariam pignori ei dedit:
post triennium iam puberibus his, quorum tutela administrata est, fisco bona defuncti ad-
iudicata sunt, quia mortem eius heres non est ultus: quaeritur, an id nomen pupillus recu-
sare possit. respondi secundum ea quae proponuntur id nomen ad onus tutorum non per-
6 tinere. Altero ex duobus fratribus sociis bonorum et negotiationis defuncto, herede filio,
patruus tutor uenditis omnibus communis negotiationis mercibus et sibi redemptis nego-
tium suo nomine exercuit: quaesitum est, utrum compendium negotii an usuras pecuniae
praestare debeat. respondi secundum ea quae proponuntur pupillo usuram, non compen-
7 dium praestandum. Tutor rerum Italicarum conuentus a creditore prouinciali, ubi rem
pupillus habuit, soluit: quaesitum est, an id tutelae iudicio reputari potest. respondi nihil
proponi, cur non possit.

48 Hermogenianus libro primo iuris epitomarum. Inter bonorum uen- [B. 37, 7, 47. Ep. 4, 13] P
trisque curatorem et inter curatorem furiosi itemque prodigi pupilliue magna est differentia,

F(WDEIC)

---

[1] πάντα (*Hal.*)? [2] praestaturos (*Gronouius*)?

3 paulu's' F^b 6 sol'u'idum F^b 7 deb'u'e-rit F^2 9 excussi] D^b, 'alias excussi' *supra uersum* E^b, excusati FWD^aIC, exsicusati E^a 21 repperierunt F 28 uindicari'i' ab F^b 35 bona 'fi'defuncti F^{21} 45 epitoma'to'rum F^1

quippe cum illis quidem plane[1] rerum administratio, duobus autem superioribus sola custodia et rerum, quae deteriores futurae sunt, uenditio committitur.

49 PAULUS libro secundo sententiarum. Ob faenus pupillaris pecuniae per con- [B. 37, 7, 48] P
tumaciam non exercitum aut fundorum omissam comparationem tutor, si non ad damnum resarciendum idoneus est, || extra ordinem coercebitur. f. 372'

50 HERMOGENIANUS libro secundo iuris epitomarum. Si res pupillaris incursu [B. 37, 7, 49] P
latronum pereat uel argentarius, cui tutor pecuniam dedit, cum fuisset celeberrimus, solidum reddere non possit, nihil eo nomine tutor praestare cogitur.

51 UENULEIUS libro sexto stipulationum. Si duo pluresue tutores tutelam ad- [B. 37, 7, 50] P
ministrent, in fideiussorem quidem in solidum[2] per quemlibet eorum committitur stipulatio: at si inter eos diuisa sit tutela regionibus, quod plerumque fit, et alius urbica negotia, alius peregrina administraret, tunc ex substantia cuiusque rei aut committi contra fideiussorem stipulationem aut non committi dicemus: nam licet omnes tutores sint et tutelam gerant, tamen cum quis de ea re, quae extra suam regionem erit, experiri uel ad iudicium uocari coeperit, perinde non committitur stipulatio, atque si ei administratio tutelae permissa non esset: quantum enim facit in totum denegata, tantundem ualet, si in ea re de qua agitur denegata sit.

52 NERATIUS libro primo responsorum. Curator pro minore non tantum dotem [B. 37, 7, 51] P
dare debet, sed etiam impendia, quae ad nuptias facienda sunt.

53 PAULUS libro secundo decretorum. Aemilius Dexter magistratus sui tempore [B. 37, 7, 52] P*
datis tutoribus cessauerat in exigenda satisdatione, deinde quibusdam excusatis a sequentibus magistratibus Dexter tutor adsumptus fuerat: creatus[3] conueniebatur in solidum duplici ratione, quod cum magistratus esset et tutores dedisset satisdationem non exegisset[4]. ex diuerso dictum est, licet satis exactum non esset, tamen in diem tutelae finitae idoneos fuisse tutores neque cessationem curatorum obesse tutoribus debere. pronuntiauit, si in diem finitae tutelae idonei permansissent tutores, licet[5] et satis non esset exactum, curatorum esse periculum, si minus, tutorum et magistratuum: hoc est tunc esse periculum eius, qui suspectum non fecisset aut satis non exegisset, cum finita tutela non inueniretur idoneus fuisse.

54 TRYPHONINUS libro secundo disputationum. Non existimo maximis usuris [B. 37, 7, 53] P
subiciendum eum, qui a contutoribus suis mutuam pecuniam pupilli accepit et cauit certasque usuras promisit, quas et alii debitores pupillo dependunt, quia hic sibi non consumpsit nec clam[6] nec quasi sua pecunia licenter abutitur et, nisi his usuris a contutore mutuum ei daretur, aliunde accepisset: et multum refert, palam aperteque debitorem se ut extraneum et quemlibet faceret pupillo an sub administratione tutelae pupillique utilitate latente[7] sua commoda pupilli pecunia iuuaret.

55 IDEM libro quarto decimo disputationum. Tres tutores pupillo dati sunt, [B. 37, 7, 54] Pf
unus tutelam gessit et soluendo non est, secundus Titio gerendam mandauit et Titius quaedam administrauit, tertius nihil omnino gessit: quaesitum est, quatenus quisque eorum teneatur. et tutorum quidem periculum commune est in administratione tutelae et in solidum uniuersi tenentur. plane si pecunia numerata pupilli inter eos distributa est, non
1 in maiorem summam quisque eorum quam accepit tenetur. Sed si ipsi tutores rem pupilli furati sunt, uideamus, an ea actione, quae proponitur ex lege duodecim tabularum aduersus tutorem in duplum, singuli in so||lidum teneantur et, quamuis unus duplum prae- f. 373
stiterit, nihilo minus etiam alii teneantur: nam in aliis furibus eiusdem rei pluribus non

F(WDEIC)

---

[1] plena (*edd. cum Graecis:* τελείαν ἔχει τὴν διοίκησιν)? [2] *firmant Graeci:* tutelam administrent, si quidem in solidum, in fideiussorem? [3] a Dextro tutor post finitam tutelam idoneus esse desierat et cessauerant curatores in exigenda pecunia, quam is ex tutela debebat: Dexter *ins.* [4] et quod cum tutor esset, contutorem suspectum non fecisset *ins.* [5] et suspecti non essent facti *ins.* [6] sibi consumpsit non clam? [7] latens?

14 gerat *F* 21 deinde] *DE*[1]*I*[c]*C*, deinde a 45 rei] res *F*[a] *FWE*[c]*I*[1] 36 latente] *FWDEIC*[a], latenter *C*[b]

est propterea ceteris poenae deprecatio, quod ab uno iam exacta est. sed tutores propter
admissam administrationem non tam inuito domino contrectare eam uidentur quam perfide
agere: nemo denique dicet unum tutorem et duplum hac actione praestare et quasi specie
2 condictionis aut ipsam rem aut eius aestimationem. Non solum ergo gessisse tutelam is
creditur, qui alii gerendam mandauit, sed et qui satis a contutore accepit rem saluam pu-
pillo futuram eique permisit administrationem totius tutelae, nec potest se defendere con-
3 stitutionibus, quae iubent ante conueniri eum qui gessit. Item in eo quod nemo gessit
non utique eius periculum est, qui quaedam gessit, sed communiter omnium: exigi autem
ab eo solo periculum ob alia quae non gessit non oportet, nisi si qua talia sunt, quae uel
consummationem coeptorum ab eo desiderabant uel ita coniuncta fuerunt, ut separari non
4 debuerunt[1]. Quod autem dicitur desisse soluendo esse uel non esse contutores praestare
debere, uideamus, qualem intellectum habet, id est utrum sufficit nihil deminutum esse
de facultatibus contutoris, ex quo tempore datus est, sed eandem faciem patrimonii per-
mansisse, an, etsi nihil post accidit, quod palam faciat deminutionem patrimonii, debet
tamen contutor inquirere fortunas contutoris. sed hoc et ex personae qualitate et ex tem-
poris intercapedine, quo testamentum factum est, usque ad mortem patris aliam aestima-
tionem accipere debet: nam aperte prodigo uel cuius bona uenierunt (licet obreptum fuerit
praetori, qui decreto eum dedit) permittere contutori[2] administrationem non debet, et potuit
aliquid pater eorum post testamentum factum accidens ignorasse aut, cum destinatum
haberet mutare testamentum, id non fecisse.

56 Scaeuola libro quarto digestorum. Tutor rerum et animalium pupilli uen- [B. 37, 7, 55 A]
ditionem fecit, sed quaedam animalia emptoribus pretium non soluentibus retinuit et apud
se habuit, pretium idem rationibus pupilli accepto tulit: ex his aliquot nata sunt: defuncto
tutore heres eius eandem tutelam administrauit et animalia annis plurimis possedit: quae-
situm est, an, cum is cuius tutela administrata est annis uiginti quattuor esset, iure ani-
malia uindicaret. respondit secundum ea quae proponerentur pupillum ea uindicare non
posse.

57 Idem libro decimo digestorum. Chirographis debitorum incendio exustis [B. 37, 7, 56 A]
cum ex inuentario tutores conuenire eos possent ad soluendam pecuniam aut nouationem
faciendam cogere, cum idem circa priores[3] debitores propter eundem casum fecissent, id
omisissent circa debitores pupillorum, an, si quid propter hanc cessationem eorum pupilli
damnum contraxerunt, iudicio tutelae consequantur? respondit, si adprobatum fuerit eos
1 tutores hoc per dolum uel culpam praetermisisse, praestari ab his hoc debere. Ab [(B)]
eo, qui sententia praesidis bonis ademptis relegatus erat, cum ex permissu principis appel-
latio eius recepta sit, quam is qui pronuntiauerat non receperat, fundum emerat pupillus
interuenientibus tutoribus et appellatione iniusta pronuntiata fundus ei ablatus est: quae-
situm est, an tutelae iudicio pretium fundi pupillus consequi a tutoribus || possit. respondit, f. 373'
si scientes emerunt ab eo, qui in ea causa esset, ut obnoxius sententiae priori esset,
tutelae iudicio eos teneri.

58 Idem libro undecimo digestorum. Qui negotiationem per Pamphilum et Di- [B. 37, 7, 57 A]
philum prius seruos, postea libertos exercebat, suo testamento eos tutores reliquit et cauit,
ut negotium eodem more exerceretur, quo se uiuo exercebatur: hique tutelam administra-
uerunt non tantum, cum impubes patroni filius fuisset, sed etiam post pubertatem eius.
sed Diphilus quidem cum incremento negotiationis rationes optulit, Pamphilus autem pu-
tauit reddere oportere non ad incrementum negotiationis, sed ad computationem usurarum,
ut in tutelae iudicio solet. quaesitum est, an secundum uoluntatem defuncti exemplo

F(WDEIC)

---

[1] deberent (*Hal.*)? [2] contutor (*Hal.*)? [3] *firmant B* (τοὺς προτέρους χρεώστας): proprios (*edd.*)?

---

10 consumationem *F* 11 desisse] *WDEIC*, dedisse *F* 17 benierunt *F*[1] 23 aliquod *F* 31 omis'i'ssent *F*[b] 33 uel *om. F*[1] | praetermis's'isse *F*[b] | debere] *EI*, deberi *FWDC* 35 rec't'eperat *F*[b], reperat *WE*[a] 44 incremento ... 45 non ad *bis F*[1]

Diphili Pamphilus quoque rationem reddere debeat. respondit debere. CLAUDIUS TRYPHO-
1 NINUS: quia lucrum facere ex tutela non debet. Ex duobus tutoribus pupilli altero defuncto adhuc impubere pupillo, qui supererat ex persona pupilli sui iudice accepto consecutus est cum usuris, quantum ex tutela ad tutorem defunctum peruenerat: quaesitum est, iudicio tutelae, quo experitur pubes factus, utrum eius tantum portionis, quae ab initio quod[1] ex tutelae ratione peruenerat ad defunctum contutorem, usurae ueniant, an etiam eius summae, quae ex sortis usuris pupillo aucta post mortem eius ad superstitem aeque cum sorte translata sit aut transferri debuit. respondit, si eam pecuniam in se uertisset, omnium pecuniarum usuras praestandas: quod si pecunia mansisset in rationibus pupilli, praestandum, quod bona fide percepisset aut percipere potuisset, sed, faenori dare cum potuisset, neglexisset, cum id, quod ab alio debitore nomine usurarum cum sorte
2 datur, ei qui accipit totum sortis uice fungitur uel fungi debet. Testamento dati tutores, quod ruptum uidebatur, cessauerunt in administratione tutelae et a praeside tutor datus est pupillo, iussi autem sunt etiam hi, qui dati erant testamento tutores, tutelam administrare coniuncto eo, qui a praeside datus coeperat administrare: quaesitum est, ex testamento datos[2] periculum antecedentis temporis administrationis utrum ex apertis tabulis, an ex quo iussi sunt, pertineat ad eos. respondit ad eos de quibus quaereretur nullum
3 antecedentis temporis periculum pertinere. Pupillo herede instituto filiae exheredatae duo milia nummorum aureorum legauit eosdemque tutores utrisque dedit: quaesitum est, an ex eo die, quo duo milia potuerunt a substantia hereditatis[3] et in nomina collocare ne-
4 glexerint, usurarum nomine pupillae tutelae iudicio teneantur. respondit teneri. Quaesitum est, an usurae pupillaris pecuniae, quas tutores debuerunt, cum ad curatorem transferuntur, in sortem computantur et uniuersae summae usuras debere curatores incipiant. respondit omnis pecuniae, quae ad curatores transit, parem causam esse, quia omnis sors efficitur.

59 IDEM libro uicesimo sexto digestorum. Cum hereditas patris aere alieno grauaretur et res in eo statu uideretur, ut pupilla ab hereditate paterna abstineretur, unus ex tutoribus cum plerisque creditoribus ita decidit, ut certa crediti portione contenti essent acciperentque: idem curatores iam uiripotenti accepti cum plerisque creditoribus ‖ decide- f. 374
runt: quaesitum est, an, si aliquis tutorum creditor patris pupillae solidam pecuniam expensam sibi ex re pupillae cum usuris fecerit, reuocari a curatoribus pupillae ad portiones eas possit, quas ceteri quoque creditores acceperunt. respondit eum tutorem, qui ceteros ad portionem uocaret, eadem parte contentum esse debere. [cf. D. 2, 14, 44] *A*

60 POMPONIUS libro octauo epistularum. Si tutoris heres exsecutus est quae tutor inchoauit, tutelae etiam eo nomine tenetur. [B. 37, 7, 58] *A*

61 IDEM libro uicesimo epistularum. Apud Aristonem ita scriptum est: quod culpa tutoris pupillus ex hereditate desiit possidere, eius aestimatio in petitione hereditatis sine ulla dubitatione fieri debebit ita, si pupillo de hereditate cautum sit: cautum autem esse uidetur etiam si tutor erit idoneus, a quo seruari possit id, quod pupillus ex litis aestimatione subierit. sed si tutor soluendo non est, uidendum erit, utrum calamitas pupilli an detrimentum petitoris esse debeat perindeque haberi debet, ac si res fortuito casu interisset, similiter atque [4]ipse pupillus expers culpae quid ex hereditate deminuisset corrupisset perdidisset. de possessore quoque furioso quaeri potest, si quid ne in rerum natura esset, per furorem eius accidisset. tu quid putas? Pomponius: puto eum uere dicere. sed quare cunctatus es, si soluendo non sit tutor, cuius damnum esse debeat? cum alioquin elegantius dicere poterit[5] actiones dumtaxat, quas haberet cum tutore pupillus, uen- [B. 37, 7, 59] *A*

F(WDEIC)

[1] quondam? [2] ex testamento datos *del.* (*Petr. Faber*) [3] separare *ins.* (*edd.*) [4] si *ins.* [5] potueris?

7 exortis *F* 13 a *om.* F^a 16 datos] natos F^2 | periculum 'antecedentis temporis periculum pertinere' administrationis F^b, periculum administrationis *WDEIC* 23 incipiant] *EIC*, incipiat *FWD* 42 exper's' F^2

ditori[1] hereditatis praestandas esse, sicuti heres uel bonorum possessor si nihil culpa eius factum sit (ueluti si fundo hereditario ui deiectus sit aut seruus hereditarius uulneratus ab aliquo sit sine culpa possessoris), nihil plus quam actiones, quas eo nomine habet, praestare debeat. idem dicendum est et si per curatorem furiosi culpa uel dolo quid amissum[2] fuerit, quemadmodum si quid stipulatus tutor uel curator fuisset aut uendidisset rem hereditariam. impune autem puto admittendum[3], quod per furorem alicuius accidit, quo modo si casu aliquo sine facto personae id accidisset.

VIII.

℞ DE AUCTORITATE ET CONSENSU TUTORUM ET CURATORUM ℞ SBPA

1 Ulpianus libro primo ad Sabinum. Quamquam regula sit iuris ciuilis in rem [B. 37, 8, 1] S
suam auctorem tutorem fieri non posse, tamen potest tutor proprii sui debitoris heredi-
tatem adeunti pupillo auctoritatem accommodare, quamuis per hoc debitor eius efficiatur:
prima enim ratio auctoritatis ea est, ut heres fiat, per consequentias contingit, ut debitum
subeat. se tamen auctore ab eo stipulari non potest. et cum quidam auctoritatem accom-
daret pupillae suae, ut seruo suo stipulanti sponderet, diuus Pius Antoninus rescripsit
iure pupillam non teneri, sed in quantum locupletior facta est, dandam actionem. sed[4] si
auctor fiat, ut filio suo quid tradatur, nulla erit auctoritas: euidenter enim sua auctoritate
1 rem adquirit. Tutor si inuitus retentus sit per uim, non ualet quod agitur: neque enim
praesentia corporis sufficit ad auctoritatem, ut si somno aut morbo comitiali occupatus
tacuisset[5].

2 Idem libro uicesimo quarto ad Sabinum. Nulla differentia est, non interue- [B. 37, 8, 2] S
niat auctoritas tutoris an perperam adhibeatur.

3 Paulus libro octauo ad Sabinum. Etiamsi non interrogatus tutor auctor fiat, [B. 37, 8, 3] S
ualet auctoritas eius, cum se probare ‖ dicit id quod agitur: hoc est enim auctorem fieri. f. 374'

4 Pomponius libro septimo decimo ad Sabinum. Etsi pluribus datis tutoribus [B. 37, 8, 4] S
unius auctoritas sufficiat, tamen si tutor auctoretur, cui administratio tutelae concessa non
est, id ratum a praetore haberi non debet. et ideo puto uerius esse, quod Ofilio placebat,
si eo tutore auctore, qui tutelam non gerat, emam a pupillo sciens alium eius tutelam
gerere, dominum me non posse fieri: item si eo auctore emam, qui a tutela fuerit remotus:
nec enim id ratum haberi.

5 Ulpianus libro quadragesimo ad Sabinum. Pupillus obligari tutori eo auctore non S
potest. plane si plures sint tutores, quorum unius auctoritas sufficit, dicendum est altero
auctore pupillum ei posse obligari, siue mutuam pecuniam ei det siue stipuletur ab eo.
sed et[6] cum solus sit tutor mutuam pecuniam pupillo dederit uel ab eo stipuletur, non
erit obligatus tutori: naturaliter tamen obligabitur in quantum locupletior factus est: nam
in pupillum non tantum tutori, uerum cuiuis actionem in quantum locupletior factus est
1 dandam diuus Pius rescripsit. Pupillus uendendo sine tutoris aucto- [B. 37, 8, 5. BS. 17, 1, 37]
ritate non obligetur[7] sed nec in[8] emendo, nisi in quantum locupletior factus est. [(BS)]
2 Item ipse tutor et emptoris et uenditoris officio fungi non potest: sed enim si contutorem
habeat, cuius auctoritas sufficit, procul dubio emere potest. sed si mala fide emptio in-
tercesserit, nullius erit momenti ideoque nec usucapere potest. sane si suae aetatis factus
3 comprobauerit emptionem, contractus ualet. Sed[9] si per interpositam personam rem pupilli

F(WDEIC)

---

[1] uenditori] petitori (*edd.*)? [2] admissum? [3] admissum (*Krueger*)? [4] et *ins.* [5] *firmant B* (ἐσιώπησεν): iacuisset (*Iac. Gothofredus*)? [6] et] si? [7] obligatur (*WDC*)? [8] in *del.* (W) [9] et *ins.* (*edd.*)

---

1 esse't' *F* 13 accommodere *F* 14 contigit *F* *et sic ex P(isana) margo I,* ille auctor est *W,* 20 corpori sufficit *F* 27 auctoretur] *FDE* auctor erit *IC* 36 obligauitur *F*[1]

emerit, in ea causa est, ut emptio nullius momenti sit, quia non bona fide uidetur rem
4 gessisse: et ita est rescriptum a diuo Seuero et Antonino. Sane si ipse quidem emit
palam, dedit autem nomen non mala fide sed simpliciter, ut solent honestiores non pati
nomina sua instrumentis inscribi, ualet emptio: quod si callide, idem erit ac si per inter-
5 positam personam emisset. Sed et si creditor pupilli distrahat, aeque emere bona fide
6 poterit. Si filius tutoris uel quae alia persona iuri eius subiecta emerit, idem erit atque
si ipse emisset.

6 Pomponius libro septimo decimo ad Sabinum. Tutores, quibus administratio [B. 37, 8, 6] *S*
decreta non esset, tamquam extraneos recte a pupillo emere placet.

7 Ulpianus libro quadragesimo ad Sabinum. Quod dicimus in rem suam [B. 37, 8, 7] *S*
auctoritatem accommodare tutorem non posse, totiens uerum est, quotiens per semet uel
subiectas sibi personas adquiritur ei stipulatio: ceterum negotium ei geri per consequentias,
1 ut dictum est, nihil prohibet auctoritas[1]. Si duo rei sint stipulandi et alter me auctore a
pupillo stipuletur, alter altero tutore auctore, dicendum est stipulationem ualere, sic tamen,
si auctoritas tutoris unius sufficiat: ceterum si non sufficiat, dicendum erit inutilem esse
2 stipulationem. Si et pater et filius qui in potestate eius fuit tutores fuerunt et pater sit
stipulatus filio auctore, nullius momenti erit stipulatio idcirco, quia in rem patris auctor
esse filius non potest.

8 Idem libro quadragesimo octauo ad Sabinum. Etsi condicionalis contractus [B. 37, 8, 8] *S*
cum pupillo fiat, tutor debet pure auctor fieri: nam auctoritas non condicionaliter, sed pure
interponenda est, ut condicionalis contractus confirmetur.

9 Gaius libro duodecimo ad edictum pro||uinciale. Obligari ex omni contractu [B. 37, 8, 9] *S* f. 875
pupillus sine tutoris auctoritate non potest: adquirere autem sibi stipulando et per tradi-
tionem accipiendo etiam sine tutoris auctoritate potest: sed credendo obligare sibi non
1 potest, quia sine tutoris auctoritate nihil alienare potest. Ex hoc autem, quod pupillus
nullam rem sine tutoris auctoritate alienare potest, apparet nec manumittere eum sine tu-
toris auctoritate posse. hoc amplius licet tutoris auctoritate manumittat, debet e lege Aelia
2 Sentia apud consilium causam probare. Pupillus ex omnibus causis soluendo sine tutoris
auctoritate nihil agit, quia nullum dominium transferre potest: si tamen creditor bona fide
3 pecuniam pupilli consumpserit, liberabitur pupillus. Hereditatem adire pupillus sine tutoris
4 auctoritate non potest, quamuis lucrosa sit nec ullum habeat damnum. Nec ex senatus con-
5 sulto Trebelliano hereditatem recipere pupillus sine tutoris auctoritate potest. Tutor [I. 1, 21, 2]
statim in ipso negotio praesens debet auctor fieri, post tempus uero aut per epistulam
6 interposita eius auctoritas nihil agit. Etiamsi non exaudiat tutoris auctoritatem is qui [(I.)]
cum pupillo contrahit, scriptis tamen hoc adprobetur, recte negotium geritur, ueluti si ab-
senti pupillo per epistulam uendam aliquid aut locem et is tutoris auctoritate consentiat.

10 Paulus libro uicesimo quarto ad edictum. Tutor, qui per ualetudinem uel [B. 37, 8, 10] **E*
absentiam uel aliam iustam causam auctor fieri non potuit, non tenetur.

11 Gaius libro quinto decimo ad edictum prouinciale. Si ad pupillum aut fu- [B. 37, 8, 11] *S*
riosum bonorum possessio pertineat, expediendarum rerum gratia et in agnoscenda et in
repudianda bonorum possessione uoluntatem tutoris curatorisque[2] spectari debere placuit:
qui scilicet si quid eorum contra commodum pupilli furiosiue fecerint, tutelae curationisue
iudicio tenebuntur.

12 Iulianus libro uicesimo primo digestorum. Si seruus communis tuus et [B. 37, 8, 12] *S*
Titii a pupilla tua te auctore aliquam rem per traditionem acceperit, tota ad Titium per-
tinebit. Marcellus notat: nam quodcumque ad omnes dominos non potest pertinere, id
pro solido ad eum, cui adquiri potest, pertinere ueteres comprobauerunt.

F(WDEIC)

---

[1] auctoritas *del.* (*Hal.*) [2] curatorisue?

---

12 g̋eri ṕer consequientias (*sic*) ut dictum est ''nihil *F²* 17 filio] fuerit *F¹* 23 stipulando 'ha'et *F²* 35 cum pupillo] compullo *F¹* 42 curat'i'o'r'nisue *F²* 45 pupillo *F¹* 47 comprobaberunt *F¹*

13 IULIANUS libro uicesimo primo digestorum. Impuberes tutore auctore obligantur, etiamsi taceant: nam cum pecuniam mutuam acceperint, quamuis nihil dicant, auctoritate tutoris interposita tenentur. quare et si non debita pecunia his personis soluta fuerit, quamuis tacuerint, interposita tutoris auctoritas sufficit, ut condictione teneantur. [B. 37, 8, 13] *S*

14 IDEM libro trigesimo primo digestorum. Non multum interest, afuerit tutor, cum negotium contraheretur, an praesens ignorauerit, quale esset quod contrahebatur. [B. 37, 8, 14] *S*

15 MARCIANUS libro secundo regularum. Accipientis et edentis iudicium idem tutor auctor utrique fit. sed hoc utrum ita est, si bis auctor factus est, an et una auctoritas sufficiat eo animo, ut ad utrumque pertineat? dubitat quidem Pomponius, sed fortiter defenditur sufficere unam auctoritatem. [B. 37, 8, 15] *S*

16 PAULUS libro primo ad legem Aeliam Sentiam. Etiamsi tutor caecus factus sit, auctor fieri potest. [B. 37, 8, 16] *Sf*

17 IDEM libro sexto ad edictum. Si tutor pupillo nolit auctor fieri, non debet eum praetor cogere, primum quia iniquum est, etiamsi non expedit pupillo, auctoritatem eum praestare, ‖ deinde etsi expedit, tutelae iudicio pupillus hanc iacturam consequitur. [B. 37, 8, 17] *E* f. 375'

18 IDEM libro primo ad Plautium. Potest pupillus tutore auctore debitorem suum Titio delegare: sed cum tutor debet pupillo, dicendum est neque delegari eum neque procuratorem aduersus tutorem dari ipso tutore auctore posse, quia futurum sit, ut auctoritate sua liberetur. [B. 37, 8, 18] *Ef*

19 IDEM libro nono responsorum. Curatorem etiam impuberi dari posse, sed ad ea, quae sollemnitatem iuris desiderant, explicanda tutore auctore opus esse. [B. 37, 8, 19] *P*

20 SCAEUOLA libro decimo digestorum. Inter pupillos paternae hereditatis diuisio facta est praesente tutore, sed non adsignante[1] instrumento diuisionis: quaesitum est, an ei stari oporteret. respondit, si tutor auctor fuisset, non idcirco minus standum esse diuisioni, quod non adsignasset. [B. 37, 8, 20] *A*

21 IDEM libro uicesimo sexto digestorum. Defendente tutore pupillus condemnatus ex contractu patris accepit curatorem, inter quem et creditorem acta facta sunt apud procuratorem Caesaris infra scripta. Priscus procurator Caesaris dixit: 'faciat iudicata'. Nouellius curator dixit: 'abstineo pupillum'. Priscus procurator Caesaris dixit: 'responsum habes: scis, quid agere debeas'. quaesitum est, an secundum haec acta adulescens a bonis patris abstentus sit. respondit proponi abstentum. [B. 37, 8, 21] *A*

22 LABEO libro quinto pithanon. Si quid est, quod pupillus agendo tutorem suum liberaturus est, id ipso tutore auctore agi recte non potest. [B. 37, 8, 22] *A*

VIIII.

℞ QUANDO EX FACTO TUTORIS UEL CURATORIS MINORES AGERE UEL CONUENIRI POSSUNT ℞ *SP*

1 POMPONIUS libro uicesimo nono ad Sabinum. Ob dolum malum uel culpam tutoris Aristo ait pupillum possessorem condemnandum, sed non puto, quanti actor in litem iuraret: et tamen[2] illud ita est, si rem a tutore pupillus seruare possit. [B. 37, 9, 1] *S*

2 ULPIANUS libro primo opinionum. Si tutor uel curator pecunia eius, cuius negotia administrat, mutua data ipse stipulatus fuerit uel praedia in nomen suum emerit, utilis actio ei, cuius pecunia fuit, datur ad rem uindicandam uel mutuam pecuniam exigendam. [B. 37, 9, 2] *Sf*

3 PAPINIANUS libro uicesimo quaestionum. Dolus tutorum puero neque nocere neque prodesse debet: quod autem uulgo dicitur tutoris dolum pupillo non nocere, tunc [B. 37, 9, 3] *P*

F(WDEIC)

---

[1] in *ins.* (*Hoffmann*) [2] et tamen] etiam?

1 iulianus] idem *F²* 4 tacuerunt *F²* | condic't'ione *F¹* 5 primo *om. F¹* 8 bis] *FDC¹*, is *E* (*in margine* 'al. bis P[isana]') *IC²* 28 pri's'cus *F¹* 39 possit] *FDEIC*, non possit *W*

uerum est, cum ex illius fraude locupletior pupillus factus non est. quare merito Sabinus
tributoria actione pupillum conueniendum ex dolo tutoris existimauit, scilicet si per ini-
quam distributionem pupilli rationibus fauit. quod in depositi quoque actione dicendum
est, item hereditatis petitione, si modo, quod tutoris dolo desiit[1], pupilli rationibus illatum
probetur.
4 ULPIANUS libro sexagesimo quarto ad edictum. At si extrinsecus aliquid tutor [B. 37, 9, 4] *E
dolo admiserit, pupillo nihil nocere oportet.
5 PAPINIANUS libro quinto responsorum. Post mortem furiosi non dabitur in [B. 37, 9, 5] P
curatorem qui negotia gessit iudicati actio, non magis quam in tutores, si modo nullam
ex consensu post depositum officium[2] nouationem factam et in curatorem uel tutorem obli-
1 gationem esse translatam constabit. Tutor, qui pecuniam se soluturum cauit, quam pater
pupilli condemnatus fuerat, actionem post tutelam finitam recte recusat. non idem in eo f. 376
placuit, qui suo nomine mutuam pecuniam accepit et iudicatum pro pupillo fecit, nisi forte
creditor ideo contraxit, ut in causam iudicati pecunia transiret.
6 IDEM libro secundo definitionum. Tutor interposito decreto praetoris acto- [B. 37, 9, 6] P
rem reliquit. secundum eum sententia dicta iudicati transfertur ad pupillum actio non
minus, quam si tutor optinuisset.
7 SCAEUOLA libro tertio decimo quaestionum. Tutori, qui infantem defendit, [B. 37, 9, 6] P
succurritur, ut in pupillum iudicati actio detur.
8 IDEM libro quinto responsorum. Tutor, qui et coheres pupillo erat, cum con- [B. 37, 9, 7] P
ueniretur fideicommissi nomine, in solidum ipse cauit: quaesitum est, an in adultum pu-
pillum pro parte danda sit utilis actio. respondit danda[3].

X.

℞ DE SUSPECTIS TUTORIBUS ET CURATORIBUS ℞ *SEP*

1 ULPIANUS libro trigesimo quinto ad edictum. Haec clausula et frequens et pernecessaria S
1 est: cottidie enim suspecti tutores postulantur. Primum igitur tractemus, unde descendat
suspecti crimen et apud quos postulari quis possit suspectus tutor uel curator, deinde quis
2 et a quo et ex quibus causis remouetur, deque poena suspecti. Sciendum [I. 1, 26 pr. § 1]
3 est suspecti crimen e lege duodecim tabularum descendere. Damus autem ius remouendi
4 suspectos tutores Romae praetoribus, in prouinciis praesidibus earum. An autem [(I.)]
apud legatum proconsulis suspectus postulari possit, dubium fuit: sed imperator Antoninus
cum diuo Seuero Braduae Maurico proconsuli Africae rescripsit posse, quia [D. 1, 21, 4 pr.]
mandata iurisdictione officium ad eum totum iuris dicundi transit. ergo et si praetor
mandet iurisdictionem, simili modo dicendum est suspectum posse apud eum postulari cui
mandata est: cum enim sit in prouincia hoc rescriptum, consequens erit dicere et eum,
5 cui a praetore mandata est iurisdictio, posse de suspecto cognoscere. Ostendi- [I. 1, 26, 2]
mus, qui possunt de suspecto cognoscere: nunc uideamus, qui suspecti fieri possunt.
et quidem omnes tutores possunt, siue testamentarii sint, siue non sint, sed al- [B. 37, 10, 1]
terius generis tutores. quare et si legitimus sit tutor, accusari poterit. quid si patronus?
6 adhuc idem erit dicendum, modo ut meminerimus patrono parcendum. Conse- [I. 1, 26, 3]
quens est, ut uideamus, qui possunt suspectos postulare: et sciendum est quasi publicam
7 esse hanc actionem, hoc est omnibus patere. Quin immo et mulieres admittuntur, sed hae
solae, quae pietate necessitudinis ductae ad hoc procedunt, ut puta mater. nutrix quoque
et auia possunt. potest et soror, nam in sorore et rescriptum exstat diui Seueri: et si
F(WDEIC)

---

[1] desit (*Schulting*)? [2] in tutores post depositum officium, si modo nullam ex consensu (*Cuiacius*)? [3] dandam (*u. i.*)?

---

11 tutor ... cauit *bis F*[1] 22 respondit danda] *FW*, resp. dandam *DEIC* 40 patrono parcendum] famae patroni parcendum, licet ut suspectus remotus fuerit *Inst.* 42 patere 'qui' quinimmo *F*[2] | hae'c' solae *F*[2] 43 pietatis necessitudine *Inst.*

qua alia mulier fuerit, cuius praetor perpensam pietatem intellexerit non sexus uerecundiam
egredientis, sed pietate productam non continere iniuriam pupillorum, admittet eam ad
8 accusationem. Si quis de plebeis ob facta atrociora in tutela admissa fuerit apud [(I.)]
praetorem accusatus, remittitur ad praefectum urbis grauiter puniendus.
2 Idem libro primo de omnibus tribunalibus. Libertus quoque si [I. 1, 26, 11. B. 37, 10, 2] S*
fraudulenter gessisse tutelam filiorum patroni probetur, ad praefectum urbis remittetur
puniendus.
3 Idem libro trigesimo quinto ad edictum. ‖ Tutor quoque contutorem potest [B. 37, 10, 3] S f. 376'
suspectum facere, siue duret adhuc tutor, siue iam desierit ipse, contutor autem maneat
tutor: et ita diuus Seuerus rescripsit. plus diuus Pius Caecilio Paetino rescripsit posse
1 tutorem suspectum remotum contutores suos suspectos facere. Liberti quoque pupillorum
grate facient, si tutores uel curatores eorum male gerentes rem patronorum uel liberorum
patronorum suspectos fecerint: sed si patronum suum ut[1] suspectum in tutela facere uelint,
melius est libertos ab accusatione repelli, ne in ipsa cognitione grauius aliquid emergat,
2 cum hoc aliis omnibus pateat. Non tantum autem adulescentis curator, sed etiam furiosi
3 uel prodigi ut suspectus remoueri potest. Sed et si quis curam uentris bonorumue admi-
4 strat, non carebit huius criminis metu. Praeterea uidendum, an et sine accusatione possit
suspectus repelli. et magis est, ut repelli debeat, si praetori liqueat ex apertissimis rerum
5 argumentis suspectum eum esse: quod fauore pupillorum accipiendum est. Nunc uideamus,
ex quibus causis suspecti remoueantur. et sciendum est aut ob dolum in tutela admissum
suspectum licere postulare, si forte grassatus in tutela est aut sordide egit uel perniciose
pupillo uel aliquid intercepit ex rebus pupillaribus iam tutor. quod si quid admisit, ante
tamen admisit, quam tutor esset, quamuis in bonis pupilli uel in tutela, non potest
suspectus tutor postulari, quia delictum tutelam praecessit. proinde si pupilli substantiam
expilauit, sed antequam tutor esset, accusari debet expilatae hereditatis crimine, si minus,
6 furti. Quaeri potest, si tutor fuerit pupilli idemque sit curator confirmatus adulescenti,
an possit ex delictis tutelae suspectus postulari. et cum possit tutelae a concuratoribus
conueniri, consequens erit dicere cessare suspecti accusationem, quia tutelae agi possit de-
7 posito officio et alio sumpto. Idem erit quaerendum et si proponas aliquem desisse esse
tutorem et rursum coepisse (ut puta usque ad tempus uel ad condicionem erat datus,
deinde iterum uel superueniente condicione testamentaria uel etiam a praetore postea datus
est), an suspectus postulari possit. et quia duae tutelae sunt, si est, qui eum tutelae indi-
8 cio conueniat, aequissimum erit dicere cessare crimen suspecti. Si autem ipse tutor est
solus, numquid, quia tutelae cessat, remouendus sit ab hac administratione, quasi in hac
suspectus ex eo, quod in *alia* male uersatus sit? ergo et in eo, qui curator solus post
9 finitam tutelam confirmatus est, idem dici potest. Quod si quis ita tutor datus sit:
'quoad in Italia erit, tutor esto' uel 'quoad trans mare non ierit', an possit suspectus po-
stulari ex eo gestu, quem administrauit, antequam trans mare abesset[2]? et magis est, ut
10 postulari possit, quasi una tutela sit habens interualla. Si quis afuturus rei publicae causa
desiderauit in locum suum constitui alium tutorem, an reuersus ex ante gesto suspectus
postulari possit? et quia potest ex priore gestu utili actione conueniri, cessabit postulatio.
11 Si curator uentri bonisque datus fraudulenter uersatus sit, deinde tutor datus, an postu-
lari suspectus propter fraudes in cura admissas possit, dubitari potest. et si quidem
habet contutores, non poterit postulari, quia conueniri ‖ potest, si non habet, amoueri f. 377
12 potest. Si tutor inimicus pupillo parentibusue eius sit et generaliter si qua iusta causa
13 praetorem mouerit, cur non debeat in ea tutela uersari, reicere eum debebit. Seuerus et
F(WDEIC)

---

[1] ut *del.* [2] abisset (*Hal.*)?

---

1 cuius praetor ... 2 pupillorum] *sic plane Inst.* 3 pleueis *F¹* 10 petino *F* 13 suspectu's'm *F*⁴ 19 fauorc *F¹* 20 suspecti's' *F²* 25 ex's'pilauit *F²* | ex's'pilatae *F²* 26 confirmatus *F²* 31 superuenientc *F¹* 35 alia] *E*, aliam *FWDIC* | curator'or' *F*⁴ 40 loc'oc'um *F²* 41 cessauit *F¹* 42 fraudulentur *F¹*

Antoninus rescripserunt Epicurio tutores, qui res uetitas sine decreto distraxerunt, nihil
14 quidem egisse, uerum si per fraudem id fecerunt, remoueri eos oportere. Tutor, qui ad
alimenta pupillo praestanda copiam sui non faciat, suspectus est poteritque remoueri.
15 Sed si non latitet, sed praesens nihil posse decerni contendit quasi inopibus[1], si [I. 1, 26, 10]
datis pupillo aduocatis in mendacio reu*in*catur, ad praefectum urbis remittendus est:
neque enim interest id agere quemquam, ut corrupta fide inquisitionis tutor constituatur,
an bona fide constitutum uelut praedonem bonis alienis incumbere: hic ergo non quasi
suspectus remouebitur, sed remittetur puniendus ea poena, qua solent adfici, qui tutelam
16 corruptis ministeriis praetoris redemerunt. Qui[2] pecuniam ad praediorum emptionem [(I.)]
conferre neque pecuniam deponere peruicaciter perstant, quoad emptionis occasio inueniatur,
uinculis publicis iubentur contineri, et insuper pro suspectis habentur. sed sciendum est
non omnes hac seueritate debere tractari, sed utique humiliores: ceterum eos, qui sunt
17 in aliqua dignitate positi, non opinor uinculis publicis contineri oportere. Is tutor, qui
18 inconsideranter pupillum uel dolo abstinuit hereditate, potest suspectus postulari. Qui ob
segnitiam uel rusticitatem inertiam simplicitatem[3] uel ineptiam remotus sit, in hac causa
est, ut integra existimatione tutela uel cura abeat. sed et si quis ob fraudem non remouebit aliquem, sed[4] ei adiunxerit, non erit famosus, quia non est abire tutela iussus.

4 Idem libro primo de omnibus tribunalibus. Hae enim causae faciunt, ut integra S*
1 existimatione tutela uel cura quis abeat. Decreto igitur debebit causa remouendi [B. 37, 2, 4]
2 significari, ut appareat de existimatione. Quid ergo si non significauerit causam remotionis
3 decreto suo? Papinianus ait debuisse dici hunc integrae esse famae, et est uerum. Si
praetor sententia sua non remouerit tutela, sed gerere prohibuit, dicendum est magis esse,
4 ut et hic desinat tutor esse. Qui nihil gesserunt, non possunt suspecti postulari, uerum
ob ignauiam uel neglegentiam uel dolum, si dolo fecerunt, possunt remoueri.

5 Idem libro tertio disputationum. Suspectus fieri is quoque, qui satis dederit [I. 1, 26, 12] S*
uel nunc offerat, potest: expedit enim pupillo rem suam saluam fore, quam tabulas rem
saluam fore cautionis habere: nec ferendus est contutor, qui ideo collegam suum suspectum
non fecit, quoniam cautum erat pupillo,

6 Callistratus libro quarto de cognitionibus. quia satisdatio propositum [I. 1, 26, 12] *E
tutoris maleuolum non mutat, sed diutius grassandi in re familiari facultatem praestat.

7 Ulpianus libro primo de omnibus tribunalibus. Impuberibus qui- [I. 1, 26, 4. B. 37, 10, 6] Sf
dem non permittitur suspectos facere: adulescentibus plane uolentibus suspectos facere
1 curatores suos permittitur, dummodo ex consilio necessariorum id faciant. Si fraus non
sit admissa, sed lata neglegentia, quia ista prope fraudem accedit, remoueri hunc quasi
2 suspectum oportet. Praeterea accesserunt quaedam species ex epistula impe- [I. 1, 26, 9]
ra||toris nostri et diui Seueri ad Atrium Clonium: nam aduersus eos, qui, ne alimenta de- f. 377'
cernantur, sui copiam perseuerant non facere, ut suis rebus careant praecipitur reique
seruandae causa pupillus in possessionem mittatur eius, qui suspectus sententia[5] sua factus
3 est, quaeque mora deteriora futura sunt curatore dato distrahi iubentur. Item si quis [(I.)]
tutor datus non compareat, solet edictis euocari, nouissimeque si copiam sui non fecerit,
ut suspectus remoueri ob hoc ipsum, quod copiam sui non fecit. quod et perraro et diligenti habita inquisitione faciendum est.

F(WDEIC)

---

[1] inopi (*EC*)? [2] neque *sec. Graecos ins.* (*u. i.*) [3] inertiam simplicitatem *del.* (*glossae sunt ad uoc.* segnitiam uel rusticitatem) [4] remouebitur, sed praetor aliquem? [5] sententia] absentia (*u. d. apud Schultingium*)?

5 reuincatur] *Hal.*, reuindicatur *FW*, rem uindicatur *D*, res indicatur *E*ᵃ*I*ᵃ*C*, reus indicatur *E*ᵇ, reprehendatur *I*ᵇ 7 ergo] crgo *F*¹ 9 tutores qui repertorium non fecerunt (fecerint *I*) uel *ante* qui pecuniam *add. EI* (*ubi in margine:* Pi[sis] non est) *C Hal. contra FWD et Graecos* | qui pecuniam *seq.*] μὴ ἀγοράζοντες ἀκίνητα μήτε τὰ χρήματα ἐπὶ τούτῳ ἀποτιθέμενοι *B* (*Tipuc.*) 15 in'c'ertiam simpl. *F*ᵇ 22 'e'sse *F*ᵇ 23 hic's' *F*ᵇ 36 ad atrium clonium] *F*², ad atriunc'u'lonium *F*ᵇ, ad atrium (adrium *C*) colonium (colonum *I*) *WEIC*, et datrium domum *D*: *Q. Atrius Clonius nominatur in titulis* (*Henzen n. 6057: C. I. L. II, 4111*) 41 per'r'aro *F*²

8 IDEM libro sexagesimo primo ad edictum. Suspectum tutorem eum putamus, qui moribus talis est, ut suspectus sit: enimuero tutor quamuis pauper est, fidelis tamen et diligens, remouendus non est quasi suspectus. [I. 1, 26, 13. B. 37, 10, 7] *E*

9 MODESTINUS libro singulari de heurematicis. Si tutor aliquo uinculo necessitudinis uel adfinitatis pupillo coniunctus sit uel si patronus pupilli liberti tutelam gerit et quis eorum a tutela remouendus uideatur, optimum factum est curatorem ei potius adiungi quam eundem cum notat*a* fide et existimatione remoueri. [B. 37, 10, 8] *E*

10 PAPINIANUS libro duodecimo quaestionum. Decreto praetoris ut suspectus remotus periculum futuri temporis non timet: iniquum enim uidetur remoueri quidem a tutela uel cura, in futurum autem non esse securum. [B. 37, 10, 9] *P*

11 IDEM libro quinto responsorum. Post finitam tutelam cognitio suspecti tutoris quamuis pridem recepta soluitur. [B. 37, 10, 10] *P*

12 IULIUS AQUILA libro responsorum. Nihil proponi, cur praescribere curator possit in cognitione suspecti, quo minus religio praetoris a pupillari seruo detegente fraudes instruatur. [B. 37, 10, 11] **E*

F(WDEIC)

---

4 eurematicis *F* 6 fac't'um *F*² 7 notata fide] notat fide *F*, nota. fide *D*, nota fide *W*, nota *E*¹*I* (*in margine:* [P]i[sana] cum notat fide), nota infamie *C*, *inc. E*ᵃ 13 iuli'an'us *F*¹

LIBER UICESIMUS SEPTIMUS. q. 40 f. 378

I.
℟ DE EXCUSATIONIBUS ℟ *ESP*

1 **Modestinus libro primo excusationum.** Ἑρέννιος Μοδεστῖνος Ἐγνατίῳ Δέξτρῳ. συγγράψας *E*
σύγγραμμα, ὡς ἐμοὶ δοκεῖ, χρησιμώτατον, ὅπερ παραίτησιν ἐπιτροπῆς καὶ κουρατορίας ὠνόμασα,
1 τοῦτό σοι πέπομφα. Ποιήσομαι δὲ ὡς ἂν οἷός τε ὦ τὴν περὶ τούτων διδασκαλίαν σαφῆ, ἀφη-
γούμενος τὰ νόμιμα τῇ τῶν Ἑλλήνων φωνῇ, εἰ καὶ οἶδα δύσφραστα εἶναι αὐτὰ νομιζόμενα πρὸς
2 τὰς τοιαύτας μεταβολάς. Προσθήσω δὲ τῇ τῶν λεγομένων διηγήσει αὐτὰ τὰ τῶν νόμων ῥήματα,
εἴ που καὶ τούτου δεηθείην[1], ἵνα τήν τε τῶν λεκτέων καὶ τὴν τῶν ἀναγνωστέων χρῆσιν ἔχοντες[2]
3 τὸ ὁλόκληρον τοῖς δεομένοις καὶ τὴν ὠφέλειαν παρασχώμεθα. Λεκτέον τοίνυν πρῶτον, τίνας οὐ
4 δεῖ χειροτονεῖσθαι. Ἀπελευθερικοῖς ὀρφανοῖς εὐγενεῖς οὐ δώσουσιν οἱ ἄρχοντες ἐπι- [B. 38, 1, 1]
τρόπους ἢ κουράτορας, πλὴν εἰ μὴ παντελὴς ἀπορία κατὰ τὸν τόπον ἀπελευθέρων ἐστίν· ἀπελευ-
θερικοῖς γὰρ ἀπελευθέρους[3] μόνους δεῖν δίδοσθαι τοὺς ἐκ τοῦ αὐτοῦ τόπου ὄντας θείου Μάρκου
ὀρατίων κελεύει. ἐὰν δὲ δοθῇ, ὁ θειότατος Σεβῆρος τῶν ἀφηλίκων προνοούμενος ὑπεύθυνον αὐτὸν
5 εἶναι τῇ ἐπιτροπῇ, ἐὰν μὴ ἐμπροθέσμως δικαιολογήσηται, ἀντέγραψεν. Οὐκ ἔξεστιν κου- [B. 38, 1, 2]
ρατορεύειν μνηστῆρα μνηστῆς, ὡς ἡ σύγκλητος λέγει· χειροτονηθεὶς δὲ ὁ τοιοῦτος ἀπολυθήσεται.
2 **Idem libro secundo excusationum.** Ἀφίενται ἐπιτροπῆς καὶ κουρατορίας καὶ οἱ [B. 38, 1, 2] *E*
ἑβδομήκοντα ἔτη πεπληρωκότες. ὑπερβεβηκέναι δὲ δεῖ τὰ ἑβδομήκοντα ἔτη ἐν ἐκείνῳ τῷ χρόνῳ
ἐν ᾧ χειροτονεῖται, ἢ ἐν ᾧ τῇ κληρονομίᾳ προσέρχεταί τις, ἢ ἐν ᾧ ἡ αἵρεσις ἡ τῇ διαθήκῃ
1 προσγραφεῖσα πεπλήρωται, οὐκ ἐντὸς τῶν χρόνων τῆς παραιτήσεως. Ἡ δὲ ἡλικία δείκνυται ἢ ἐκ
2 παιδογραφιῶν ἢ ἐξ ἑτέρων ἀποδείξεων νομίμων. Ἀφίησιν ἐπιτροπῆς καὶ κουρατορίας καὶ πολυ-
3 4 παιδία. Νομίμους δὲ παῖδας εἶναι δεῖ πάντας, κἂν μὴ ὦσιν ἐν ἐξουσίᾳ. Δεῖ δὲ εἶναι τοὺς παῖ-
δας ὅτε οἱ πατέρες δίδονται ἐπίτροποι· οἱ γὰρ πρὶν τελευτήσαντες οὐ συναριθμοῦνται, οὔτε[4]
πάλιν βλάπτουσιν οἱ μετὰ τοῦτο ἀποθανόντες· καὶ ταῦτά φησι διάταξις τοῦ [cf. Uat. 247. C. 5, 66, 1]
5 θειοτάτου Σεβήρου. Τοῦτο δὲ δοκεῖ μὲν εἰρῆσθαι περὶ τοῦ κατὰ διαθήκας δοθέντος ἐπιτρόπου·
6 ἁρμόζοι δὲ ἂν καὶ ἐπὶ παντὸς ἑτέρου. Ὁ δὲ ἐν τῇ γαστρὶ ὢν εἰ καὶ ἐν πολλοῖς μέρεσιν τοῦ
νόμου συγκρίνεται τοῖς ἤδη γεγενημένοις, ὅμως οὔτε ἐν τῇ παρούσῃ ζητήσει οὔτε ἐν ταῖς λοιπαῖς
πολιτικαῖς λειτουργίαις συναίρεται τῷ πατρί· καὶ τοῦτο εἴρηται διατάξει τοῦ θειοτάτου Σεβήρου.
7 Οὐ μόνον δὲ υἱοὶ ἄφεσιν ἐπιτροπῆς διδόασιν καὶ θυγατέρες, ἀλλὰ καὶ ἔγγονοι ἐξ υἱῶν ἀρρένων
τεχθέντες ἄρρενές τε καὶ θήλειαι. βοηθοῦσιν δὲ τότε, ὁπόταν τοῦ πατρὸς αὐτῶν ἀποθανόντος
τὸν ἐκείνου τόπον πληρώσωσιν τῷ πάππῳ. ὅσοι δ' ἂν ὦσιν ἔγγονοι ἐξ ἑνὸς υἱοῦ, ἀντὶ ἑνὸς
τέκνου ἀριθμοῦνται. ταῦτα δὲ καὶ ἐκ διατάξεων, αἳ περὶ τῶν τέκνων διαλέγονται, ἔστιν συναγα-
γεῖν· οὐδαμοῦ γὰρ ἔστιν ῥᾳδίως εὑρεῖν, ὅτι περὶ υἱῶν διαλέγεται διάταξις, ἀλλὰ περὶ τέκνων· ἡ
8 δὲ προσηγορία αὕτη καὶ ἐπὶ τοὺς ἐγγόνους ἐκτείνεται. Τὸν δὲ ἀριθμὸν τῶν τέκνων [D. 50, 16, 104]
τὸν ὡρισμένον ταῖς διατάξεσιν εἶναι δεῖ ἑκάστῳ τότε, ὅτε χειροτονεῖται, οὐχὶ κἂν μετὰ τὸ χειρο-
τονηθῆναι γενηθῇ[5] πρὸ τοῦ τὰ δίκαια τῆς ἀφέσεως παρασχέσθαι· οἱ γὰρ μετὰ τοῦτο γεγενημένοι

FWDEIC (Graeca huius tituli absunt a WD^{a}E^a, Latine uersa habent ea D^{b}E^{b}IC)

---

[1] δεηθείη (*Hercher*)? [2] παρέχοντες? [3] ἀπελευθέρους *del.* [4] οὐδὲ (*Hercher*)? [5] οὐχὶ μετὰ τὸ χειροτονηθῆναι, κἂν γενηθῇ?

---

4 ιγνατιω *F* 5 ωνομοσα *F* 10 παρασχομεθα *F* 14 δοθῇ] δοθει *F*¹ | αφιλικων *F* 15 δικαιολογησεται *F*¹ 16 ωσησυγκλητοσ'ωσ' λεγει (*sic*) *F*² 17 αφειενται *F* 19 χειροτονιται *F* 21 πεδογραφιων *F*¹ | αφ'ε'ιησιν *F*² 24 φασι *F* 27 γεγεννημενοις *F* 28 λιτουργιαις *F* 31 πληρωσουσιν *F* 34 εκτ'ε'ινεται *F*² 36 γεννηθη *F* | γεγεννημενοι *F*

9 οὐ βοηθοῦσιν, ὡς διάταξίς φησιν Σεβήρου καὶ Ἀντωνίνου. Ἔτι μὴν καὶ οἱ τρεῖς ἔχοντες ἐπιτροπὰς ἢ τρεῖς κουρατίονας[1] ἢ ἀναμεμιγμένας τρεῖς κουρατορίας τε καὶ ἐπιτροπάς. καὶ ἔτι μενούσας, τοῦτ' ἔστιν μήπω ἐκβάντων τὴν ἡλικίαν τῶν ἀφηλίκων, οὗτοι ἀφίενται εἰς τετάρτην ἐπιτροπὴν ἢ κουρατορίαν καλούμενοι. ἀλλὰ μὴν κἂν κουράτωρ τις ᾖ μὴ ἀφήλικος, ἀλλὰ μαινομένου, 4 εἰς τὸν ἀριθμὸν τῶν κουρατοριῶν ‖ καὶ αὐτὴ ὑπολογισθήσεται ἡ κουρατορία· ὅπερ οὕτως ἔχειν f. 375' διδάσκει διάταξις Σεβήρου καὶ Ἀντωνίνου. λέγει καὶ ὁ κράτιστος Οὐλπιανὸς περὶ τῶν τριῶν ἐπιτροπῶν ταῦτα.

3 Ulpianus libro singulari de officio praetoris tutelaris. Tria onera [Uat. 186. B. 38, 1, 3 E] tutelarum dant excusationem[2]. tria autem onera sic sunt accipienda, ut non numerus pupillorum plures tutelas faciat, sed patrimoniorum separatio: et ideo qui tribus fratribus tutor datus est, qui indiuisum patrimonium haberent[3], uel quibusdam tutor, quibusdam curator, unam tutelam suscepisse creditur.

4 Modestinus libro secundo excusationum. Ἔφαμεν[4] τρεῖς ἔχοντας ἐπιτροπὰς εἰς [B. 38, 1, 4 E] τετάρτην μὴ καλεῖσθαι. ἐζητήθη τοίνυν, ἐάν τις ἐν δύο ὢν ἐπιτροπαῖς εἶτα εἰς ἐπιτροπὴν τρίτην προβληθεὶς ἐκκαλέσηται καὶ ἔτι μετεώρου οὔσης τῆς δίκης τῆς ἐπὶ τῇ ἐκκλήτῳ εἰς τετάρτην ἐπιτροπὴν προβληθῇ, πότερον εἰς τὴν τετάρτην δικαιολογούμενος μνησθήσεται καὶ τῆς τρίτης ἢ παντάπασιν παραλείψει ἐκείνην. καὶ εὑρίσκω ὑπὸ τῶν θειοτάτων Σεβήρου καὶ Ἀντωνίνου διατεταγμένον μὴ δεῖν εἰς τετάρτην προχειρίζεσθαι τὸν ἀπὸ τῆς τρίτης ἔκκλητον πεποιημένον, ἀλλὰ μετεώρου οὔσης τῆς ἐπὶ τῇ τρίτῃ χειροτονίᾳ δικαιολογίας τὸ ἐκείνης τέλος περιμένειν ὅρον ἐσόμενον τῇ τετάρτῃ χειροτονίᾳ, ὀρθῷ τῷ λόγῳ· εἰ γὰρ τὴν τῇ τάξει τετάρτην ὑποδέξεταί τις ὡς τῇ δυνάμει τρίτην, ἀδίκου τῆς ἐπὶ τῇ τρίτῃ ἐκκλήτου ἀποφανθείσης τέσσαρσι χρείαις ἐνκατασχεθήσεται παρὰ τοὺς νόμους.
1 Ἐὰν πατὴρ ἐν τρισὶν ᾖ φρόντισιν ἢ ἐπιτροπῶν ἢ κουρατοριῶν, ὁ υἱὸς αὐτοῦ οὐκ ἐνοχληθήσεται, καὶ τοῦτο οὕτω διατέτακται ὑπὸ τῶν θειοτάτων Σεβήρου καὶ Ἀντωνίνου. τοῦτο δὲ καὶ ἐκ τοῦ ἐναντίου ἐστίν, ὡς δεῖν[5] τὰς τοῦ υἱοῦ ἐπιτροπὰς ἄνεσιν[6] τῷ πατρὶ διδόναι καὶ πάλιν ἀμφοτέροις τὰς κοινάς, τοῦτ' ἔστιν μίαν τοῦ υἱοῦ καὶ δύο τοῦ πατρὸς ἢ εἰς τὸ ἔμπαλιν. τότε δὲ ταῦτα οὕτως ἔχει, ἐπειδὰν τὸ βάρος ἑνὶ οἴκῳ, οὐχὶ διακεχωρισμένοις διαφέρῃ. γράφει δὲ καὶ Οὐλπιανὸς ὁ κράτιστος ταῦτα.

5 Ulpianus libro singulari de officio praetoris tutelaris. Tria[7] onera [Uat. 190. B. 38, 1, 5 E] in domo una[8] esse sufficit: proinde si pater alicuius uel filius uel frater qui est in eiusdem potestate tria onera sustineat, quae ad periculum patris sui spectent, quia[9] uoluntate eius administrant, omnibus excusatio a tutela competit. sed si non patris uoluntate ad- [(Uat.)] ministrent, non prodesse saepe rescriptum est.

6 Modestinus libro secundo excusationum. Ἐὰν δύο ἔχοντι ἐπιτροπὰς ἄλλαι δύο [B. 38, 1, 6 E] ὁμοῦ ἐπαχθῶσιν, ἡ τῇ τάξει τρίτη βοηθήσει αὐτῷ εἰς τὴν ἄφεσιν τῆς τετάρτης, κἂν αὐτοκράτωρ ᾖ ὁ τὴν τετάρτην ἐγχειρίσας, ἢ τὴν τρίτην, πρὶν μέντοι γνῶναι τὰ τοῦ αὐτοκράτορος[10] φθάσῃ προβληθεὶς εἰς ἄλλην. ἐὰν δὲ ἡ τάξις μὴ φαίνηται, ἀλλὰ ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ αἱ δύο χειροτονίαι προτεθῶσιν ἐν διαφόροις χάρταις, οὐχ ὁ χειροτονηθείς, ἀλλὰ ὁ χειροτονήσας ἐπιλέξεται, ὁποίαν δεῖ *F(WDEIC)*

[1] κουρατορίας (*Hercher*)? [2] [Tria onera tutelarum excusatione]m tribuunt *Uat.* [3] habent *Uat.* [4] τοὺς *ins.* (*Hercher*) [5] δεῖ (*Hercher*)? [6] ἄφεσιν (*van Alphen*)? [7] autem *ins. Uat.* [8] una *om. Uat.* [9] sui spectent quia] pertinent quoniam *Uat.* [10] ἢ τὴν τρίτην ... αὐτοκράτορος] ἢ ἡ τετάρτη εἰς τὴν ἄφεσιν τῆς τρίτης, ἐὰν μέντοι, πρὶν γνῶναι τὴν τρίτην, ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος?

3 αφ'ε'ιενται *F²* 4 μενομενου *F¹* 5 'και' ‖ και *F²* 11 tutor quibusdam *om. F¹*: κἂν τῶν μὲν ἐπιτροπεύῃ, τῶν δὲ κουρατωρεύῃ *B* (*Anon.*) 13 τρ'ε'ις *F²* 14 δυω *F^a* | εἰς *om. F^a* 15 εκκαλεσεται *F¹* 16 ἐπιτροπὴν ... τετάρτην *om. F¹* 17 παραλειψ'ε'η *F²* | διατεταγμενων *F¹* 24 ανεσσιν *F* (c *alteram deleuit f potius quam F²*) 25 πατρ'ε'ι *F²* 26 ενπαλιν *F* (*em. f*) 27 διαφερει *F* 29 'e'sse *F²* | fratres *Uat.* 35 ἢ τὴν τρίτην *seq.*] εἰ τῷ ἔχοντι δύο ἐπιτροπὰς ἐπενεχθῶσι ἕτεραι δύο, τῆς τετάρτης ἀπολύεται, εἰ καὶ βασιλεὺς αὐτὴν ἐπήγαγεν, εἴγε πρὸ τοῦ γνῶναι τὴν βασιλικὴν κέλευσιν γένηται. εἰ δὲ τὴν τρίτην ἀγνοῶν καταδέξηται τὴν τετάρτην, ἀπολύεται τῆς τρίτης *B* (*Anon.*): ἐὰν τῷ δύο ἐπιτροπὰς ἔχοντι δύο ἕτεραι ἐπαχθῶσιν, ἡ τρίτη βοηθεῖ αὐτῷ εἰς τὸ μὴ δέξασθαι τὴν τετάρτην. εἰ δὲ βασιλεὺς ταύτην ἐπήγαγεν, εἰ μέντοι προεβλήθη εἰς τὴν τρίτην *BS* (*Cyr.*). *Graeci non uidentur aliter legisse: locum corruptum Anonymus ita constituit, ut sententiam efficeret per se non ineptam, sed cum iis quae sequuntur uix conciliandam* | φθάσει *Taur.* 36 φαινεται *F* | 'εν' μια *F²* 37 οὐχ] ουκ *F* | επιλεξηται *F*

1 αὐτὸν ὑποδέξασθαι. Γραμματικοί, σοφισταὶ ῥήτορες[1], ἰατροὶ οἱ περιοδευταὶ καλούμενοι ὥσπερ τῶν
2 λοιπῶν λειτουργιῶν οὑτωσὶ δὲ καὶ ἀπὸ[2] ἐπιτροπῆς καὶ κουρατορίας ἀνάπαυσιν ἔχουσιν. Ἔστιν
δὲ καὶ ὁ ἀριθμὸς ῥητόρων ἐν ἑκάστῃ πόλει τῶν[3] τὴν ἀλειτουργησίαν ἐχόντων, καὶ αἱρέσεις τινὲς
προσκείμεναι τῷ νόμῳ, ὅπερ δηλοῦται ἐξ ἐπιστολῆς Ἀντωνίνου τοῦ Εὐσεβοῦς γραφείσης μὲν τῷ
κοινῷ τῆς Ἀσίας, παντὶ δὲ τῷ κόσμῳ διαφερούσης, ἧς ἐστιν τὸ κεφάλαιον τοῦτο ὑποτεταγμένον·
‘Αἱ μὲν ἐλάττους πόλεις δύνανται πέντε ἰατροὺς ἀτελεῖς ἔχειν καὶ τρεῖς σοφιστὰς καὶ γραμματι-
κοὺς ‖ τοὺς ἴσους· αἱ δὲ μείζους πόλεις ἑπτὰ τοὺς θεραπεύοντας, τέσσαρας[4] τοὺς παιδεύοντας f. 379
ἑκατέραν παιδείαν· αἱ δὲ μέγισται πόλεις δέκα ἰατροὺς καὶ ῥήτορας πέντε καὶ γραμματικοὺς τοὺς
ἴσους. ὑπὲρ δὲ τοῦτον τὸν ἀριθμὸν οὐδὲ ἡ μεγίστη πόλις τὴν ἀτέλειαν παρέχει’. εἰκὸς δὲ τῷ
μὲν μεγίστῳ ἀριθμῷ χρήσασθαι τὰς μητροπόλεις τῶν ἐθνῶν, τῷ δὲ δευτέρῳ τὰς ἐχούσας ἀγορὰς
3 δικῶν, τῷ δὲ τρίτῳ τὰς λοιπάς. Τοῦτον τὸν ἀριθμὸν ὑπερβαίνειν μὲν οὐκ ἔξεστιν οὔτε ψηφίσματι
βουλῆς οὔτε ἄλλῃ τινὶ παρευρέσει, ἐλαττοῦν δὲ ἔξεστιν, ἐπειδήπερ ὑπὲρ τῶν πολιτικῶν λειτουρ-
4 γιῶν φαίνεται τὸ τοιοῦτο γινόμενον. Καὶ μέντοι οὐκ ἄλλως τὴν ἀλειτουργησίαν ταύτην καρπώ-
σονται, ἐὰν μὴ δόγματι βουλῆς ἐγκαταλεγῶσιν τῷ ἀριθμῷ τῷ συγκεχωρημένῳ καὶ περὶ τὸ ἔργον
5 ὀλιγώρως μὴ ἔχωσιν. Καὶ φιλοσόφους δὲ ἀπολύεσθαι ἐπιτροπῶν Παῦλος γράφει οὕτως· **Philo-**
6 **sophi oratores grammatici, qui publice iuuenibus prosunt, excusantur a tutelis. Nam et**
Ulpianus libro quarto de officio proconsulis ita scribit: Sed et reprobari [cf. Mod. 50, 4, 11, 3]
medicum posse a republica, quamuis semel probatus sit, imperator noster cum patre Laelio
7 **Basso rescripsit.** Περὶ δὲ τῶν φιλοσόφων ἡ αὐτὴ διάταξις τοῦ Πίου οὕτω λέγει· ‘Φιλοσόφων δὲ
οὐκ ἐτάχθη ἀριθμὸς διὰ τὸ σπανίους εἶναι τοὺς φιλοσοφοῦντας· οἶμαι δὲ ὅτι οἱ πλούτῳ ὑπερ-
βάλλοντες ἐθελονταὶ παρέξουσιν τὰς ἀπὸ τῶν χρημάτων ὠφελείας ταῖς πατρίσιν· εἰ δὲ ἀκριβο-
8 λογοῖντο περὶ τὰς οὐσίας, αὐτόθεν ἤδη φανεροὶ γενήσονται μὴ φιλοσοφοῦντες’. Ἔστιν δὲ καὶ ἐν
ταῖς τοῦ βασιλέως Κομμόδου διατάξεσιν ἐγγεγραμμένον κεφάλαιον ἐξ ἐπιστολῆς Ἀντωνίνου τοῦ
Εὐσεβοῦς, ἐν ᾧ δηλοῦται καὶ φιλοσόφους ἀλειτουργησίαν ἔχειν ἀπὸ ἐπιτροπῶν. ἔστιν δὲ τὰ ῥή-
ματα ταῦτα· ‘Ὁμοίως δὲ τούτοις ἅπασιν ὁ θειότατος πατήρ μου παρελθὼν εὐθὺς ἐπὶ τὴν ἀρχὴν
διατάγματι τὰς ὑπαρχούσας τιμὰς καὶ ἀτελείας ἐβεβαίωσεν, γράψας φιλοσόφους ῥήτορας γραμμα-
τικοὺς ἰατροὺς ἀτελεῖς εἶναι γυμνασιαρχιῶν ἀγορανομιῶν ἱερωσυνῶν ἐπισταθμιῶν σιτωνίας ἐλαιω-
νίας καὶ μήτε κρίνειν μήτε πρεσβεύειν μήτε εἰς στρατείαν καταλέγεσθαι ἄκοντας μήτε εἰς ἄλλην
9 αὐτοὺς ὑπηρεσίαν ἐθνικὴν ἤ τινα ἄλλην ἀναγκάζεσθαι’. Ἔτι κἀκεῖνο εἰδέναι χρή, ὅτι ὁ ἐν τῇ
ἰδίᾳ πατρίδι διδάσκων ἢ θεραπεύων τὴν ἀλειτουργησίαν ταύτην ἔχει· ἐὰν γὰρ Κομανεὺς ὢν ἐν
Νεοκαισαρείᾳ σοφιστεύῃ ἢ θεραπεύῃ ἢ διδάσκῃ, παρὰ Κομανεῦσιν ἀλειτουργησίαν οὐκ ἔχει. καὶ
10 τοῦτο οὕτω νενομοθέτηται ὑπὸ τῶν θειοτάτων Σεβήρου καὶ Ἀντωνίνου. Τοὺς μέντοι ἄγαν ἐπι-
στήμονας καὶ ὑπὲρ τὸν ἀριθμὸν καὶ ἐν ἀλλοτρίᾳ πατρίδι τὰς διατριβὰς ποιουμένους εἶναι ἀλει-
11 τουργήτους Παῦλος γράφει, λέγων τὸν θειότατον Ἀντωνῖνον τὸν Εὐσεβῆ οὕτω κεκελευκέναι. Τὸν
ἐν Ῥώμῃ σοφιστεύοντα ἢ σαλαρίῳ[5] ἢ καὶ χωρὶς σαλαρίου ἄφεσιν ἔχειν νενομοθέτηται ὑπὸ τῶν
θειοτάτων Σεβήρου καὶ Ἀντωνίνου, οὕτως ὡς ἂν εἰ ἔτυχεν ἐν ἰδίᾳ πατρίδι διδάσκων. αἷς νομο-
θεσίαις δύναταί τις ἐκεῖνον προσαγαγεῖν τὸν λόγον, ὅτι κοινῆς οὔσης τε καὶ νομιζομένης πατρίδος
τῆς βασιλευούσης εἰκότως ἂν[6] ὡς ἐν ἰδίᾳ πατρίδι χρήσιμον ἑαυτὸν παρασχὼν ἀλειτουργησίαν καρ-
12 πώσεται. Νόμων δὲ διδάσκαλοι ἐν ἐπαρχίᾳ διδάσκοντες ἄφεσιν οὐκ ἕξουσιν[7], ἐν Ῥώμῃ δὲ διδά-
13 σκοντες ἀφίενται. **Ulpianus libro singulari de officio praetoris tutelaris ita scribit: Athletae**
14 **habent a tutela excusationem, sed qui sacris certaminibus coronati sunt.** Ἔθνους ἱεραρχία,
F(WDEIC)

---

[1] ῥήτορες *del.* [2] ἀπὸ *del.* (*Hercher*) [3] ῥητόρων ἐν ἑκάστῃ πόλει τῶν] ῥητὸς τῶν ἐν ἑκ. π.? [4] δὲ τοὺς σοφιστὰς καὶ τέσσαρας *ins.* (*u. i.*) [5] σαλαρίου (*Hercher*)? [6] ἂν *del.* (*Hercher*) [7] ἔχουσιν (*Krueger*)?

---

1 ἰατροὶ καὶ οἱ περιοδευταὶ *B* (*Anon.*) 2 λειτουργ'ε'ιων ουτως'ε'ι *F²* 3 αριθμο'ι'ς *F²* 7 τέσσαρας τοὺς παιδεύοντας ἑκατέραν παιδείαν (παιδιαν *F^a*)] τέσσαρας διδασκάλους ῥωμαικοὺς καὶ ἑλληνικοὺς καὶ τέσσαρας σοφιστάς *B* (*Anon.*): *cf. C. Th. 11, 16, 12:* rhetores atque grammaticos eruditionis utriusque *et 13, 3, 11:* rhetores et grammaticos Atticae Romanaeque doctrinae, *item C. Th. 6, 21, 1 = C. Iust. 12, 15, 1* 9 πολ'ε'ις *F²* 12 παρερευσει *F¹* 16 iubenibus *F¹* 17 *ab* ulpianus *l. inc. F* 19 διαταξ'ε'ις *F²* 20 φιλοσοφου'ς'ντας *F^b* 27 γυμνασιαρχ'ε'ιων *F²* | ιεροσυνων *F* 28 κρ'ε'ινειν *F^b* 31 νεοκαισαρια σοφιστευει η θεραπευει η διδασκει *F* | αλ'ε'ιτουργησιαν *F^b* 32 σευηρου *F* 36 σευηρου *F* 40 athletae ... 41 sunt *repetit in marg. f: uerba u.* 40 ulpianus ... 41 ἱεραρχία *hodie aegre reliqua, extremum autem uocabulum*

‖ οἷον Ἀσιαρχία, Βιθυναρχία, Καππαδοκαρχία, παρέχει ἀλειτουργησίαν ἀπὸ ἐπιτροπῶν, τοῦτ' ἔστιν L. 379
15 ἕως ἂν ἄρχῃ. Tutela non est rei publicae munus nec quod ad impensam pertinet, sed ciuile:
16 nec prouinciale uidetur tutelam administrare. Ἀφίενται ἐπιτροπῆς καὶ κουρατορίας[1] στρατηγοὶ
17 τῶν πόλεων. Δίδωσιν ἄφεσιν ἐπιτροπῆς καὶ κεφαλικὴ ἔχθρα τῷ χειροτονηθέντι γενομένη πρὸς τὸν πατέρα τῶν ὀρφανῶν, ἐκτὸς εἰ μὴ κατὰ διαθήκας φανείη δοθεὶς ὁ ἐπίτροπος, πλὴν εἰ μὴ μετὰ τὸ γραφῆναι τὴν διαθήκην κεφαλικὸς ἀγὼν αὐτοῖς πρὸς ἀλλήλους συνέστη, ἢ εἰ μὴ πρεσβυτέρα μέν ἐστιν τῆς διαθήκης ἡ ἔχθρα, διὰ τοῦτο δὲ δοκεῖ δίδοσθαι ἐπίτροπος, ἵνα ὑποβληθῇ
18 ἐνοχῇ καὶ πράγμασιν· καὶ τοῦτο ἐξ ἐπιστολῆς Σεβήρου βασιλέως δείκνυται. Ἔτι ἀπολύεται ἐπιτροπῆς, ὁπόταν ἀμφισβήτησίν τις τῷ ὀρφανῷ περὶ τῆς καταστάσεως κινῇ, φαίνηται δὲ τοῦτο μὴ συκοφαντίᾳ ποιῶν, ἀλλ' ἐκ καλῆς πίστεως· καὶ τοῦτο οἱ θειότατοι Μάρκος καὶ Βῆρος ἐνομοθέτησαν.
19 Περὶ τῶν ἀγροίκων καὶ τῶν ταπεινῶν καὶ τῶν ἀγραμμάτων γράφει Παῦλος οὑτωσί· Mediocritas et rusticitas interdum excusationem praebent secundum epistulas diuorum Hadriani et Antonini[2]. eius qui se neget litteras scire, excusatio accipi non debet, si modo non sit expers negotiorum. [Uat. 244] [(Uat.)]

7 ULPIANUS libro singulari excusationum[3]. Paupertas sane[4] dat excusationem, si quis imparem se oneri iniuncto possit probare[5], idque diuorum fratrum rescripto continetur. [Uat. 185. 240. B. 38, 1, 7 *E*]

8 MODESTINUS libro tertio excusationum. Οἱ πάλαι στρατιῶται οἱ ἐπιτίμως πληρώσαντες τὸν τῆς στρατείας χρόνον ἄφεσιν ἔχουσιν ἐπιτροπῶν πρὸς πάντας τοὺς ἰδιώτας. πρὸς δὲ τοὺς παῖδας τῶν τῆς αὐτῆς τάξεως κεκοινωνηκότων ἢ πάντων[6] πάλαι στρατιωτῶν ἐντὸς μὲν ἐνιαυτοῦ τοῦ ἀποστρατεύσασθαι ἄφεσιν ἔχουσιν, μετὰ δὲ ἐνιαυτὸν οὐκέτι. τὸ γὰρ ἰσότιμον τῆς στρατείας ἰσχυρότερον ἐνομίσθη τῆς τῶν πάλαι στρατιωτῶν προνομίας, ἐὰν μὴ ἄρα ἄλλα ἔχωσιν δίκαια πρὸς παραίτησιν ἐπιτροπῆς, οἷον ἀριθμὸν ἐτῶν ἤ τι τοιοῦτο, ὁποῖον καὶ τοῖς ἰδιώταις πρὸς ἅπαντας συναίρεσθαι εἴωθεν. ταῦτα δὲ περὶ υἱῶν, οὐχὶ περὶ ἐκγόνων τῶν πάλαι στρατιωτῶν· οἱ γὰρ ἔκγονοι τῶν πάλαι σρατιωτῶν ἐν τῇ αὐτῇ[7] χώρᾳ τῶν λοιπῶν ἰδιωτῶν εἶναι πιστευθήσονται. [B. 38, 1, 8 *E*]
1 Οἱ μέντοι ἀτίμως ἀποστρατευσάμενοι ὅμοιοι τοῖς μηδὲ στρατευσαμένοις νομίζονται, καὶ διὰ τοῦτο οὔτε αὐτοὶ ἔχουσιν προνομίαν οὔτε τοῖς τούτων παισὶν[8] πάλαι στρατιῶται ἐπίτροποι δοθέντες
2 κατασχεθήσονται. Ἔσθ' ὅτε δὲ οὐ πληροῦσί τινες τὸν τῆς στρατείας χρόνον καὶ ὅμως ἔχουσιν ἄφεσιν ἐπιτροπῶν κατὰ τὰ αὐτὰ τοῖς πληρώσασιν· ὁ γὰρ εἰκοστὸν ἔτος τῆς στρατείας ὑπερβὰς
3 ὅμοιος εἶναι πιστεύεται τῷ πληρώσαντι τὸν τῆς στρατείας χρόνον. Ὁ δὲ ἐντὸς τούτων τῶν ἐτῶν ἀφεθεὶς οὐκ ἔχει διηνεκῆ τὴν ἐπὶ ταῖς ἐπιτροπαῖς ἀλειτουργησίαν, ἀλλὰ πρὸς χρόνον, ὥσπερ καὶ τῶν λοιπῶν πολιτικῶν λειτουργιῶν ἄφεσιν ἔχει. ὁ μὲν γὰρ ἐντὸς πέντε ἐτῶν τῆς στρατείας ἀπολυθεὶς οὐδεμίαν ἑαυτῷ ἐκδικήσει ἀλειτουργησίαν, ὁ δὲ μετὰ πέντε ἑνὸς ἐνιαυτοῦ ἔχει ἀλειτουργησίαν, ὁ δὲ μετὰ ὀκτὼ διετείας, ὁ δὲ μετὰ δώδεκα τριετείας, ὁ δὲ μετὰ δεκαὲξ τετραετείας,
4 ὁ δὲ μετὰ εἴκοσιν, ὡς προείπομεν, διηνεκῶς ἀπολυθήσεται. Ὁ δὲ ἐν τοῖς νυκτοφύλαξιν τοῖς ἐν
5 Ῥώμῃ στρατευσάμενος ἐνιαυτοῦ μόνου ἔχει ἄφεσιν. Οὗτοι δὲ[9] δηλαδὴ ἐὰν ἐντίμως ἀπολυθῶσιν,

F(WDEIC)

[1] οἱ *ins.* (*Hercher*) [2] Paulus libro singulari de officio praetoris tutelaris. Mediocritas et rusticitas et domesticae lites interdum excusationem merentur ex epistula [*scr.* epistulis] diuorum Hadriani et Antonini et fratrum ad Caerellium Priscum praetorem tutelarem *Uat.* [3] *ex Ulpiani de officio praetoris tutelaris libro singulari eadem afferunt Uat.* [4] plane *Uat.* [5] docere *Uat.* [6] τῶν *ins.* (*Hercher*) [7] αὐτῇ *del.* (*Hercher*) [8] οἱ *ins.* (*Hercher*) [9] *firmant B:* ἐπιτροπῶν ἔχουσιν ἀνάπαυσιν πλὴν μιᾶς συνβετεράνου *ins.*

plane non legitur in F: ἱερωσύνη *Politianus, puto ex* § *8 uetereque uersione: Augustinus post* εθνους *agnouit litteram* ι, *deinde post aliquot elementa euanida* υ *nec post hoc ullum litterae uestigium: Reifferscheidio post* εθνους *uisa sunt fuisse elementa quattuor, ad quae addiderit manus recens litteram* υ: gentium praesidatus *uetus uersio:* οἱ ἱερεῖς τῶν ἐπαρχιῶν, τουτ' ἐστιν Ἀσιάρχαι καὶ οἱ λοιποί *B:* ἱεραρχίαν *ad h. l. nominant BS* | sacri's' F^2 1 βιθυνιαρχια *F* 2 tutela non est *seq.*] οὔτε δημόσιον οὔτε ἐπαρχικόν ἐστι τὸ τῆς ἐπιτροπῆς λειτούργημα, ἀλλὰ πολιτικὸν *B* (*Anon.*) | pe't'rtinet F^4 8 σευηρου *F* 9 φαινεται *F* 10 'σε'βηρος F^2 11 ταπινων *F* 12 e't' F^2 16 fratr'u'um F^2 20 των της αυτης *hodie euanuisse adnotat Reifferscheidius* | *inter* κεκοινηκότων *et* πάλαι *euanuisse litteras septem scribit Reifferscheidius:* ...ντων *legit Augustinus:* καὶ πάντων *Politianus, secutus opinor ut aliis locis uersionem ueterem, in qua est* et eorum qui olim milites fuerunt: καὶ *spatio uacante contineri posse negant Augustinus et Reifferscheidius, quorum ille proponit* ἢ πάντων 23 οποιοις F^1 31 διηνεκει F^1 | αλ'ε'ιτουργησιαν F^4 34 διετ'ε'ιας F^2 | τριετ'ε'ιας F^2 | τετραετ'ε'ιας F^2 35 εικοσι *F* | προειπαμεν F^1

ὥσπερ προείρηται, ἢ διὰ νόσον καλουμένην καυσαρίαν ἄφεσιν λάβωσιν (ἔστιν γὰρ καὶ αὐτὴ ἔν-
6 τιμος)· ὁ γὰρ ἀτίμου τυχὼν ἀφέσεως οὐκ ἔχει ἀνάπαυσιν. Συνβετερα|νὸς δὲ εἶναι πιστεύεται οὐ f. 380
μόνον ὁ λεγεωνάριος, ἀλλὰ καὶ πᾶς παντὸς τοῦ ὁπουοῦν στρατευσαμένου, ἐπιτίμως δὲ καὶ αὐτοῦ
ἀπολυθέντος· καὶ γὰρ λεγεωνάριος[1] τοῦ ἐν τοῖς νυκτοφύλαξιν στρατευσαμένου παίδων ἐπίτροπος
7 γίνεται. Ἤδη δὲ καὶ στρατιώτου ἀφήλικος κουράτωρ δοθήσεται ὁ πάλαι στρατιώτης, δηλαδὴ ἐὰν
8 ὁ πατὴρ αὐτοῦ ἀποθάνῃ· ἐὰν δὲ καὶ οὗτοι ἀπὸ χειρὸς ἀπολυθῶσιν, ὁμοίως. Καὶ τούτοις ἅπασιν
9 διατάξεις μαρτυροῦσιν. Γράφει δὲ καὶ Οὐλπιανὸς οὕτως· **Sed ignominia missi ab ur-** Uat. 177a
bicis plane tutelis excusabuntur, quia ingredi eis urbem non licet[2]. **plane si quis in** (Uat.)
cohortibus urbanis permilitauit, licet ante uiginti annos mittitur, tamen perpetuam habet a
10 **tutelis excusationem.** Ἐζητήθη δὲ πότερον μίαν καὶ ἅπαξ ἐπιτροπὴν ἀναδέχονται[3] οἱ πάλαι
στρατιῶται, ἢ ἐνὶ καιρῷ οὐ πλέον τοῦ ἅπαξ, παυομένης δὲ τῆς πρώτης ἐπιτροπῆς πάλιν[4] ἀνα-
λήψονται. ἀλλ' ὥσπερ ἐπὶ τῶν ἰδιωτῶν αἱ παυσάμεναι οὐ βοηθοῦσιν τοῖς ἐσχηκόσι οὐδὲ εἰς τὰς
τρεῖς ψηφίζονται, οὕτως καὶ ἐπὶ τῶν πάλαι στρατιωτῶν οὐκ ὠφελεῖ τὸ γεγενῆσθαι. τοῦτο δὲ καὶ
ἐπὶ τῶν κουρατοριῶν ἐστὶν νενομοθετημένον, ὡς δηλοῖ θεία διάταξις Σεβήρου καὶ Ἀντωνίνου.
11 Καὶ οὐδὲν διαφέρει, πῶς δεήσονται οἱ παῖδες τοῦ συνστρατιώτου ἐπιτρόπου ἢ κουράτορος, πό-
12 τερον ἀπὸ χειρὸς ἀπολυθέντες ἢ τοῦ πατρὸς ἀποθανόντος. Πριμιπιλάριοι ἐκ διατάξεων βασιλικῶν
παραίτησιν ἔχουσιν τῶν λοιπῶν ἐπιτροπῶν, πριμιπιλαρίου δὲ υἱῶν ἐπιτροπεύσουσιν. πριμιπιλάριοι
δὲ οὗτοι νομίζονται οἱ διανύσαντες τὸ πριμίπιλον· ἐὰν δὲ μὴ διανύσας ἀποθάνῃ, τούτου τῶν
παίδων πριμιπιλάριος οὐκ ἐπιτροπεύσει.

9 Ulpianus libro singulari de officio praetoris tutelaris. **Si tribunus in cohor-** B. 38, 1, 9 *E*
tibus praetoriis permilitauerit, etiam collegarum filiorum tutela excusabitur beneficio diui Seueri et imperatoris nostri.

10 Modestinus libro tertio excusationum. Οὐ μόνον δὲ οἱ τὰς ἀπὸ καλίγος στρα- B. 38, 1, 10 *E*
τείας καὶ τὰς λοιπὰς πριμιπιλάριοι[5] στρατευσάμενοι, ἀλλὰ καὶ οἱ ὁπωσοῦν χρείας δημοσίας δήμου
1 Ῥωμαίων ἕνεκα ἀποδημήσαντες ἐνιαυτοῦ ἔχουσιν ἀνάπαυσιν μετὰ τὸ ἐπανελθεῖν. Ὁ μέντοι ἐνιαυ-
τὸς οὗτος οὐ μόνον τοῖς πληρώσασιν τὸν συνήθη τῆς στρατείας καιρὸν ἐν ταῖς λοιπαῖς δημοσίαις
χρείαις δίδοται, ἀλλὰ καὶ τοῖς ὁπωσοῦν παυσαμένοις τῆς δημοσίας χρείας καὶ ἐπανελθοῦσιν, κἂν
2 ἐλάττονα χρόνον διατρίψωσιν τοῦ διατεταγμένου. Ἃς μέντοι πρότερον εἶχον ἐπιτροπάς, διὰ δὲ
τοῦτο ἀπέθεντο ὅτι δημοσίου ἕνεκα πράγματος ἀπεδήμουν, ταύτας ἐπανελθόντες παραυτὰ ἐπανα-
λήψονται οὐδὲν αὐτοῖς βοηθοῦντος τοῦ ἐνιαυτοῦ· ὁ γὰρ ἐνιαυτὸς πρὸς τὰς μελλούσας καινὰς
3 δίδοται, οὐχὶ πρὸς τὰς ἀναληφθῆναι ὀφειλούσας. Ἐνιαυτὸς δὲ συνημμένων ἡμερῶν ἐξετασθή-
σεται, ἐξ ὅτου τις ἐπανῆλθεν εὐθεῖαν ὁδὸν εὐθύνων ἢ διευθύνειν γε ὀφείλων, οὐχὶ τὴν ἐκ πε-
4 ριόδων. Καὶ οἱ κατὰ διαθήκας δοθέντες ἐπίτροποι παραιτήσονται κατὰ νόμους τὸν χειρισμὸν τῶν
ἐν ἄλλῃ ἐπαρχίᾳ ὄντων κτημάτων, ὡς δηλοῖ ἡ ὑποτεταγμένη τοῦ θειοτάτου Σεβήρου διάταξις·
'Diui Seuerus et Antoninus Augusti Ualerio. Testamento tutor datus ante praefinitum diem
'adire debuisti et postulare, ut ab administratione rerum, quae in alia prouincia erant, libe-
5 **'rareris'.** Ὁ πριμίπιλον διανύσας ἐὰν ἐπιτροπὴν δεξάμενος ἑνὸς παιδίου πάλιν εἰς τὰς στρατιω-
6 τικὰς χρείας ἀναληφθῇ, ἀποθήσεται τὴν φροντίδα τῆς ἐπιτροπῆς. Ὁμοίως καὶ εἰς τὸν τόπον
ἐκείνου τοῦ ἐπιτρόπου, ὃν μετὰ ταῦτα συνκάθεδρον ἑαυτῷ τις ἀπήγαγεν, δοθήσεται κουράτωρ,

F(WDEIC)

[1] τῶν *ins.* (*Hercher*) [2] Ulpianus de officio praetoris tutelaris. [Non honesta missione non ex]cusantur et ita de ig[nominiose dimissis imperatores] ...... riae Sabinae rescripserunt .... exauctoratum e .... Ab urbicis plan[e tutelis excusabuntur, quia ingredi eis urbem non licet] *Uat.* [3] ἀναδέξονται (*Hercher*)? [4] πάλιν] ἄλλην (*Hercher*)? [5] πριμιπιλάριοι *del.* (*u. i.*)

6 δὲ] τε *F* 11 παυομενοις *Taur.* | αναληψωνται *F*[1] 14 σευηρου *F* 23 modestinus ... excusationum *om. F*[1] 24 πριμιπιλάριοι] *militi caligato, id est gregario infimi ordinis, primipilaris ita adiungi non potest, cum praesertim hic omnis militia comprehendatur. cf. C. Iust. 5, 4, 21:* a caligato milite usque ad protectoris personam *et D. 3, 2, 2 pr.:* accipere debemus militem caligatum uel si quis olim usque ad centurionem uel praefectum ... uel tribunum ... dimissus est *et Orelli 1646:* euoc(atus) Aug(usti) ... aram ... posuit, quam caligatus uouerat | δημοσιας *om. F*[1] 27 χρεια'ι'ς και *F*[b] 28 διατρίψωσιν] *F*[1], διατριψασιν *F*[2] 29 επαναληψωνται *F*[1] 32 δ'ι'ευθυνειν *F*[b] 34 ὡς] ας *F* | σευηρου *F* 36 liberaberis *F*[1] 37 δεξαμενος 'και' ενος *F*[2] 38 απωθησεται *F*, ἀποτίθεται *B*

ὥς φησιν διάταξις τοῦ θειοτάτου Σεβήρου· ἣν ὀρθῶς ἐφαρμόζων πᾶσιν τοῖς ὁμοίοις κε|φαλαίοις f. 380'
7 κουράτορα δίδοσθαι ἐρεῖ εἰς τὸν τόπον[1] τῶν χρόνου ἀνάπαυσιν λαμβανόντων. Ἐὰν ἀπελεύθερος δοθῇ ἀφῆλιξ ὑπὸ πάτρωνος ἐπίτροπος τοῖς τέκνοις αὐτοῦ, ἢ καὶ ἕτερος οἱοσδήποτε ἐλάττων τῶν εἴκοσι πέντε ἐνιαυτῶν, ἕως μὲν ἀφῆλιξ ᾖ, οὐκ ἐνοχληθήσεται. ἐν τοσούτῳ δὲ ἕτερος εἰς τόπον αὐτοῦ χειροτονηθήσεται κηδεμών. ὅμοιός ἐστιν τούτῳ καὶ ὁ νόμιμος ἐπίτροπος, ἐὰν ἀφῆλιξ
8 ὢν τύχῃ· καὶ γὰρ καὶ εἰς τὸν τόπον τούτου κηδεμὼν ἐν τῷ τέως δοθήσεται. Ἐάν τις οὕτως νοσήσῃ, ὡς δεῖν αὐτὸν μὴ παντάπασιν ἀφεθῆναι ἐπιτροπῆς, εἰς τὸν τόπον αὐτοῦ κουράτωρ δίδοται. ῥαΐσας δὲ πάλιν οὗτος ἀναλήψεται τὴν ἐπιτροπήν. εἰ δὲ καὶ τις εἰς μανίαν ἐμπέσῃ, ὅμοιός ἐστιν τούτῳ. οὕτω καὶ ὁ Οὐλπιανὸς γράφει· Aduersa quoque ualetudo excusat, sed ea, quae impedimento est, quo minus quis suis rebus superesse possit, ut imperator noster cum patre rescripsit:

11 PAULUS libro singulari de excusatione tutorum. et non tantum ne incipiant, [B. 38, 1, 11] *S
sed et a coepta excusari debent.

12 MODESTINUS libro tertio excusationum. Idem Ulpianus scribit[2]: Sed in hoc [B. 38, 1, 12] E
rescripto adiectum est solere uel ad tempus uel in perpetuum excusari, prout ualetudo[3],
1 qua adficitur. furor autem[4] non in totum excusat, sed efficit, ut curator interim detur. Εἰσὶν καὶ ἄλλοι, οἵ, κἂν ἤδη ὦσιν ἐπίτροποι ἢ κουράτορες, διηνεκῶς λοιπὸν ἀπολύονται τῆς φροντίδος, οἷον οἱ τὴν ἑστίαν ἀλλαχοῦ μεταθεῖναι τυχόντες ἐξ ἀντιγραφῆς βασιλέως, εἰδότος μὲν αὐτὸν ἐπιτροπεύειν, τὸ δὲ μετοικῆσαι ῥητῶς αὐτῷ φιλοτιμουμένου, καὶ τούτων ἑκάτερον δηλοῦντος τοῖς γράμμασιν.

13 IDEM libro quarto excusationum. Εἰδέναι χρὴ ὅτι οὔτε οἱ χειροτονηθέντες ἐπί- [B. 38, 1, 13] E
τροποι οὔτε οἱ κατὰ διαθήκην δοθέντες ἐκκαλεῖσθαι ἀνάγκην ἔχουσιν, ὡς δηλοῖ διάταξις τῶν θειοτάτων Σεβήρου καὶ Ἀντωνίνου. τοῦτο δὲ παραφυλάττειν δεῖ καὶ ἐπὶ τῶν χειροτονηθέντων κουρατόρων· ἐν ὀλίγοις γὰρ πάνυ διαλλάττουσιν οἱ κουράτορες ἀπὸ τῶν ἐπιτρόπων. κατὰ μέντοι
1 τῶν ψήφων τῶν ἐκβαλλουσῶν αὐτοῖς τὰς ἐξκουσατίονας ἄδειαν ἕξουσιν ἐκκαλεῖσθαι. Πολλὰ δὲ παραφυλάττειν προσήκει, ἵνα ἐπιτραπῶσιν ἐπίτροποι ἢ κουράτορες τὰ δίκαια παρασχέσθαι τῆς ἀφέσεως. δεῖ γὰρ αὐτοὺς ἐμπροθέσμως προσελθεῖν τῷ δικαστῇ. εἰσὶν δὲ αἱ προθεσμίαι αὗται· ὁ μὲν γὰρ[5] ἐν αὐτῇ τῇ πόλει ὤν, ὅπου κεχειροτόνηται, ἢ ἐντὸς ἑκατοστοῦ μιλίου τῆς πόλεως ἐντὸς πεντήκοντα ἡμερῶν παραιτήσεται, ἢ μετὰ τοῦτο οὐ συγχωρηθήσεται, ἀλλ' ἕξεται τῆς φροντίδος. κἂν τούτων τι μὴ ποιήσῃ, ἔσται ἐν τῇ αὐτῇ αἰτίᾳ, ἐν ᾗ ἦν ἂν εἰ ἀπεφάνθη τῷ ἰδίῳ κινδύνῳ αὐτὸν ὀλιγωρεῖν πρὸς τὸ μηδὲ καταλείπεσθαι αὐτῷ τινα ὁδὸν πρὸς παραίτησιν. ὁ δὲ ὑπὲρ ἑκατὸν μίλια τῆς πόλεως ἀποδημῶν εἴκοσι μίλια ἕξει ἀριθμούμενα αὐτῷ καθ' ἑκάστην ἡμέραν, ἀφ' ἧς ἂν γνῷ (δεῖ δὲ αὐτῷ μηνυθῆναι ὑπὸ τῶν ἀρχόντων ἢ κατὰ πρόσωπον ἢ ἐπὶ τῆς οἰκίας) καὶ ἔξωθεν τούτων ἄλλας τριάκοντα ἡμέρας ἔχει πρὸς δικαιολογίαν. τοῦτο δὲ διαφέρει καὶ τοῖς κατὰ διαθήκας δοθεῖσιν, ἐάν τε ἐπίτροποι ὦσιν ἐάν τε κουράτορες, οὓς κουράτορας βεβαιοῦσθαι ἔθος ὑπὸ τοῦ
2 ἡγουμένου. Ἕτερον δὲ ἐκεῖνο εὑρίσκομεν ἐκ τῆς Μάρκου νομοθεσίας ζητήσεως ἄξιον· τῷ γὰρ ἐν αὐτῇ τῇ πόλει ὄντι, ἐν ᾗ κεχειροτόνηται ἢ ἐντὸς ἑκατὸν μιλίων πεντήκοντα ἡμερῶν ἔδωκεν ὁ νομοθέτης προθεσμίαν. τῷ δὲ ὑπὲρ ἑκατὸν μίλια διατρίβοντι καθ' ἑκάστην ἡμέραν δεῖν ἀριθμεῖσθαι εἴκοσι μίλια ἐκέλευσεν καὶ ἔξωθεν τούτων ἄλλας τριάκοντα ἡμέρας προσέθηκεν εἰς δικαιολογίαν. ὅθεν συμβαίνει, ἐὰν ᾖ τις ἀπὸ ἑκατὸν ἑξήκοντα || μιλίων τὰς διατριβὰς ποιούμενος, τούτῳ εἶναι f. 381
προθεσμίαν ὀκτὼ καὶ τριάκοντα ἡμερῶν, ὀκτὼ μὲν τῶν ἑκατὸν ἑξήκοντα μιλίων, ὡς καθ' ἑκάστην ἡμέραν εἴκοσι μιλίων ἀριθμουμένων, τριάκοντα δὲ τὰς πρὸς τὴν δικαιολογίαν. ἔσται οὖν ἐν χείρονι τάξει ὁ πόρρωθεν διατρίβων τοῦ ἐντὸς ἑκατὸν μιλίων ὄντος ἢ ἐν αὐτῇ τῇ πόλει, εἴγε τούτοις μὲν ἀεὶ πεντήκοντα ἡμέραι προθεσμίας εἰσίν, ἐκείνοις δὲ ἐλάττους. ἀλλ' εἰ καὶ τὰ μάλιστα τὸ ῥητὸν τοῦ νόμου ταύτην ἀποτελεῖ τὴν διάνοιαν, ὅμως ἡ γνώμη τοῦ νομοθέτου ἄλλο βούλεται. οὕτως γὰρ καὶ Κερβίδιος Σκαίβολας καὶ Παῦλος καὶ Δομίτιος Οὐλπιανὸς οἱ κορυφαῖοι τῶν νομι-
F(WDEIC)

---

[1] πάντων *ins.* [2] idem Ulpianus scribit *non sunt Modestini* [3] est *ins.* (*C*) [4] item? [5] γὰρ *del.*

1 σευηρου *F* 2 ερευ *F*[1] 8 ρα'ε'ισας *F*[2] *om.* *F*[a] 25 πολλα'ς' δε *F*[2] 28 εκαστοστου *F* 31 πρὸς τὸ] προστω *F* 38 προθεμιαν *F* 12 de *om.* *F*[1] 16 interdum detur eius *Graecis omissis* W, interim ei detur *C* 19 φιλο'ς'τιμουμενου *F*[2] 21 ἐπίτροποι ... 22 δοθέντες 45 η *ante* γνωμη *om.* *Taur.*

κῶν γράφουσιν, φάσκοντες οὕτως δεῖν ταῦτα παραφυλάττειν, ὡς μηδέποτέ τινι ἐλάττω δίδοσθαι
τῶν πεντήκοντα ἡμερῶν προθεσμίαν, τότε δὲ μακροτέραν, ὁπόταν ἡ διαρίθμησις τῶν ἐπὶ τῇ ὁδῷ
ἡμερῶν προστιθεμένη ταῖς τριάκοντα ἡμέραις, ἃς πρὸς δικαιολογίαν ὁ νόμος δίδωσιν, ὑπερβαίνει
τὰς πεντήκοντα ἡμέρας, οἷον ἐάν τινα φῶμεν ἀπὸ τετρακοσίων τεσσαράκοντα μιλίων διατρίβειν·
3 οὗτος γὰρ τῆς μὲν ὁδοῦ ἕξει ἡμέρας εἴκοσι δύο, πρὸς δικαιολογίαν δὲ ἄλλας τριάκοντα. Παρα-
φυλάξουσιν δὲ ταύτην τὴν προθεσμίαν πάντες οἱ ὁπωσοῦν παραιτούμενοι ἐπιτροπὴν ἢ κουρατορίαν
4 ἢ μέρος γε ταύτης. Ἀκόλουθον δέ ἐστιν πιστεύειν, ὅτι εἰ καί τινι εἴδει παραιτήσεως ᾖ τις χρώ-
μενος, οὐκ ἄλλως ἀκουσθήσεται, ἐὰν μὴ φυλάξῃ τὴν προθεσμίαν, εἰ μὴ ἄρα τῆς[1] ἑτέρας πόλεως
5 πολίτης ἐστίν. Οὕτως δὲ ἐπαναγκές ἐστιν φυλάττειν τὴν προθεσμίαν, ὅτι κἂν δικαιολογησάμενος
ἀφεθῇ, μὴ ἐλευθεροῦσθαι αὐτὸν οἱ θειότατοι Σεβῆρος καὶ Ἀντωνῖνος δηλοῦσιν ἐν διατάξει κελεύ-
σαντες μὴ κρατεῖσθαι τὸν εἰς τόπον αὐτοῦ χειροτονηθέντα, ὡς οὐκ ἐξὸν δεδόμενον εἰς τόπον
6 ὄντος ἐπιτρόπου. Ἀπόχρη δὲ ἐντὸς τῆς προθεσμίας ἐντυχεῖν μόνον· ἐὰν γὰρ μετὰ ταῦτα μὴ ἑκὼν
ἀπολειφθῇ, οὐκ ἔσται παραγράψιμος. Διόπερ ἐὰν ἀφοσιώσεως χάριν μόνον ἐντύχῃ, μὴ ἐπιμείνῃ
δὲ μετὰ ταῦτα τῇ δικαιολογίᾳ, μετὰ τὴν προθεσμίαν ὑποπεσεῖται τῇ παραγραφῇ. καὶ λέγει τοῦτο
7 διάταξις τῶν αὐτοκρατόρων Σεβήρου καὶ Ἀντωνίνου. Ἐὰν γάρ τις διὰ νόσον ἢ δι' ἄλλην ἀνάγκην,
οἷον θαλάσσης ἢ χειμῶνος ἢ ἐφόδου λῃστῶν ἢ τινα ἑτέραν παραπλησίαν, ἐμπροθέσμως μὴ δύνηται
ἐντυχεῖν, συγγνώμης τυγχάνειν[2]. οὗ τὴν πίστιν ἤρκει συστῆσαι καὶ ἐξ αὐτοῦ τοῦ φύσει δικαίου,
8 πλὴν ἀλλὰ καὶ διάταξίς ἐστιν τῶν αὐτοκρατόρων Σεβήρου καὶ Ἀντωνίνου ταῦτα λέγουσα. Εἰδέναι
δὲ δεῖ, ὅτι οὐκ ἀπόχρη τὸ προσελθεῖν τῷ δικάζοντι, ἀλλὰ δεῖ αὐτὸν καὶ περὶ τοῦ εἴδους τῆς
ἀφέσεως μαρτύρασθαι, καὶ εἰ πολλὰ ἔχει πρὸς ἄφεσιν δίκαια, πάντα ὀνομάσαι· εἰ δὲ μή, ὅμοιός
ἐστιν τῷ μηδὲ τὴν ἀρχὴν προσεληλυθότι ὁ προσελθὼν μέν, δίκαιον δὲ ἀφέσεως μὴ ὀνομάσας.
9 Αἱ δὲ πεντήκοντα ἡμέραι συνημμέναι ψηφίζονται ἀρχόμεναι ἀπὸ τοῦ καιροῦ τῆς γνώσεως, ἐν ᾧ
10 τις ἔγνω ἑαυτὸν δεδόσθαι. Χρὴ δὲ μιᾷ μαρτύρασθαι[3] πρὸ βήματος ἢ ἄλλως ἐπὶ ὑπομνημάτων·
11 δύναται δὲ καὶ βιβλίδια ἐπιδοῦναι χαμᾶθεν, ὡς οἱ αὐτοί φασιν αὐτοκράτορες. Ταῦτα περὶ τῶν
φυλάσσειν τὴν προθεσμίαν ὀφειλόντων· περὶ δὲ τῶν μὴ ὑποκειμένων ταῖς προθεσμίαις φέρε
12 σκεψώμεθα. Οἱ γὰρ παρανόμως δοθέντες ἐπίτροποι, τοῦτ' ἔστιν ἢ ὑφ' ὧν μὴ ἐχρῆν, ἢ οὗτοι οὓς
μὴ ἐχρῆν, ἢ οἷς μὴ ἐχρῆν, ἢ ὃν μὴ ἐχρῆν τρόπον, ἐὰν μήτε βεβαιωθῶσιν μήτε ἐφάψωνται τοῦ
χειρισμοῦ, εἰσὶν ἀνεύθυνοι, οὐδὲ προοίσει τις αὐτοῖς ὅτι τὰς προθεσμίας οὐκ ἐτήρησαν τῶν παραι-
τήσεων· οὐδὲ γὰρ ἔχουσιν παραιτήσεως ἀνάγκην, ὡς δείκνυται ἐκ τῶν ὑποτεταγμένων διατάξεων,
ἃς παραδείγματος χάριν ὑπέταξα, ἐφαρμόζοιντο δὲ ἂν πᾶσιν. 'Diui Seuerus et Antoninus f. 381'
'Augusti Narcisso. Ab auo materno tutor datus necesse non habuisti excusari, cum ipso
'iure non teneris: si igitur administrationi te non miscuisti, potes esse securus'. ὁμοίως δὲ
καὶ ἐὰν τὸν μὴ ὑποκείμενον τῇ δικαιοδοσίᾳ χειροτονήσωσιν οἱ ἄρχοντες ἐπίτροπον ἢ κουράτορα,
οὐδὲ οὗτος ἀνάγκην ἔχει παραφυλάσσειν τὰς προθεσμίας, οἷον τὸν μήτε πολίτην μήτε ἰνκόλαν.

14 Idem libro quinto excusationum. Ἀπελεύθερον ἐν τῷ λόγῳ τῷ περὶ ἀφέσεως [B. 38, 1, 14 *E*
ἐπιτρόπων καὶ κουρατόρων εἰδέναι δεῖ ὅτι οὐ μόνον τοῦ πατρὸς τοῦ ὀρφανοῦ, ἀλλὰ καὶ[4] μητρὸς
1 νοεῖσθαι χρή. Καὶ[5] ὁπόταν δὲ ζητῶμεν περὶ παίδων πάτρωνος, εἰδέναι χρὴ ὅτι τὴν προσηγορίαν
ταύτην οὐκ ἐν τῷ πρώτῳ βαθμῷ στήσομεν, τοῦτ' ἔστιν υἱὸν καὶ θυγατέρα, ἀλλὰ καὶ ἐγγόνους
2 ἐξ ἑκατέρου καὶ τοὺς ἐφεξῆς. Ἀλλὰ καὶ ἐὰν δίκαιον χρυσῶν δακτυλίων λάβῃ, ἔτι διασώζει τὴν
3 τῶν ἀπελευθέρων τάξιν ἐν τούτῳ, ἅπερ ἀντέγραψεν ὁ θειότατος Ἀντωνῖνος ὁ μέγας. Ὁ ἰδίῳ
4 ἀργυρίῳ ὠνηθεὶς καὶ ἀπελευθερωθεὶς οὐδαμῶς συγκρίνεται τοῖς λοιποῖς ἀπελευθέροις. Ἐὰν πολλοὶ
ἀπελευθερώσωσιν ἕνα, πάντων τοῖς τέκνοις ἐπίτροπος δοθήσεται καὶ ἀπὸ τριῶν ἐπιτροπῶν οὐκ
ἀπολυθήσεται.

F(WDEIC)

---

[1] τῆς *del.* (*Hercher*) [2] τυγχάνει (*G. Hermann*)? [3] χρὴ δὲ διαμαρτύρασθαι (*Krueger*)? [4] τῆς *ins.* (*Hercher*) [5] καὶ *del.* (*Hercher*)

---

2 το'τε' δε *F*² 3 α'c' *F*² 6 προσθεσμιαν *F* 8 εἰ μὴ ... 9 προθεσμίαν *om. F*¹: ὁ δὲ μὴ φυλάξας τὴν προθεσμίαν ἐνέχεται, εἰ μὴ ἄρα ἀνισχύρως ἐδόθη· τυχὸν πόλεως ἑτέρας ὢν πολίτης *B* (*Anon.*) 13 απολημφθη *F*ᵃ | επ'ε'ιμεινη *F*ᵇ 17 συγνωμης *F* 24 χαμοθεν *Taur.* 25 προθεσμειαν *F* 31 august'i' *F*² | 't'utor *F*ᵇ 33 χειροτονησουσι *F* 41 ονηθεις *F* | ἐὰν πολλοὶ ἀπελευθερώσωσιν ἕνα πάντων] *F*¹, ἐὰν πολλοὶ ἀπελεύθεροι ὦσιν, εἷς ἁπάντων *F*², *item ad eandem ineptam interpolationem* πολλῶν ὄντων ἀπελευθέρων εἷς ἐπιτροπεύει καὶ τρεῖς ἐπιτροπαὶ οὐ περιποιοῦσιν αὐτῷ ἄφεσιν *B* (*Anon.*)

15 Idem libro sexto excusationum. Σπάδοντα χειροτονήσουσιν ἐπίτροπον· οὐδεμίαν [B. 38, 1, 15 E
1 γὰρ ἔχει παραίτησιν, ὡς δείκνυσιν διάταξις τῶν αὐτοκρατόρων Σεβήρου καὶ Ἀντωνίνου. Ὁ τῷ
πατρὶ ἐπαγγειλάμενος ἐπιτροπεύειν[1] τῶν παίδων ἀφίεσθαι ταύτης τῆς ἐπιτροπῆς οὐ δύναται, κἂν
2 ἄλλως ἔχῃ δίκαια ἀφέσεως. Εἰδέναι δεῖ ὅτι ἀξίωμα οὐδενὶ παρέξει παραίτησιν. ὅθεν ἐάν τις
συγκλητικὸς ᾖ, οὗτος ἐπιτροπεύσει καὶ τῶν καταδεεστέρας τάξεως ὄντων συγκλητικῶν, ὅπερ ἀντέ-
3 γραψαν οἱ θειότατοι Μάρκος καὶ Κόμμοδος. Εἰ δέ τις ἐπίτροπος ἢ κουράτωρ ὢν μὴ συγκλητικοῦ
ἢ ἄλλως ἀξιωματικοῦ[2], εἶτα ὕστερον γένηται συγκλητικός, διηνεκῶς ἀπολύεται τῆς φροντίδος. εἰ
δὲ οἱ ἐπιτροπευόμενοι ἢ κουρατορευόμενοι παρ' αὐτοῦ παῖδες ἦσαν συγκλητικοῦ, οὐκ ἀπολύεται
4 τῆς ἐπιτροπῆς. Ὁμοίως δὲ ὁ καταδεεστέρας τάξεως ὢν οὐ παραιτήσεται ἐπιτροπεύειν ἢ κουρα-
5 τορεύειν τῶν μειζόνων. Μηδὲ λιβραρίους μηδὲ καλκουλάτορας, οὓς διαψηφιστὰς λέγομεν, [3]ἔχειν
6 ἀλειτουργησίαν λέγουσιν αἱ θεῖαι διατάξεις. Ἤδη δὲ καὶ οἱ Ἰουδαῖοι τῶν μὴ Ἰουδαίων ἐπιτροπεύ-
σουσιν, ὥσπερ καὶ τὰ λοιπὰ λειτουργήσουσιν· αἱ γὰρ διατάξεις ἐκείνοις μόνοις ἀνενοχλήτους αὐτοὺς
7 εἶναι κελεύουσιν, δι' ὧν ἡ θρησκεία χραίνεσθαι δοκεῖ. Λογιστεία πόλεως οὐδὲ εἰς ἀριθμὸν μιᾶς
8 ἐπιτροπῆς προχωρεῖ. Ἀπελεύθεροι γυναικῶν συγκλητικῶν, κἂν διοικῶσιν τὰ αὐτῶν πράγματα, οὐκ
ἀπολύονται ἐπιτροπῶν· τοῦτο γὰρ τοῖς τῶν ἀρρένων συγκλητικῶν ἀπελευθέροις μόνοις συγκεχώ-
9 ρηται. Ἐὰν ὁ τῆς πόλεως ἄρχων, τοῦτ' ἔστιν ὁ στρατηγὸς διαπιπτούσης αὐτῷ τῆς χειροτονίας
ὑπεύθυνος γένηται κινδύνῳ ἐπιτροπῆς, ταύτην οὐ συναριθμήσει ἄλλαις ἐπιτροπαῖς, ὥσπερ οὐδὲ
10 ὁ ἐγγυησάμενος ἐπιτροπήν, ἀλλ' οὐδὲ οἱ κατὰ τιμὴν ἐπίτροποι γραφέντες. Ὁ τέλη μεμισθωμένος
11 παρὰ πόλεων οὐκ ἀφίεται ἐπιτροπῆς. Ὁ πολλὰ δίκαια ἔχων εἰπεῖν, ὧν ἕκαστον καθ' ἑαυτὸ οὐκ
ἔστιν ἰσχυρόν, εἰ δυνήσεται ἀφεθῆναι ἐζητήθη. οἷον ἑβδομήκοντα μὲν ἐτῶν οὐκ ἔστιν οὐδὲ τρεῖς
ἔχει ἐπιτροπὰς οὐδὲ πέντε τέκνα ἢ ἄλλο τι δίκαιον ἀφέσεως, ἔχει μέντοι δύο ἐπιτροπὰς καὶ δύο
παῖδας καὶ ἑξήκοντά ἐστιν ἐτῶν, ἢ ἄλλα τινὰ τοιαῦτα λέγει καθ' ἑαυτὰ μὲν ἐντελῆ τὴν βοήθειαν
μὴ παρέχοντα, τῇ δὲ πρὸς ἄλληλα ‖ κοινωνίᾳ ὄντα δικαιοφανῆ. ἀλλ' ἔδοξεν τοῦτον μὴ ἀφίεσθαι. f. 382
12 Ὁ λαβὼν ἢ ἔχων ἀλειτουργησίαν πολιτικῶν ἢ δημοσίων λειτουργιῶν οὗτος[4] ἐπιτροπῆς οὐκ ἀφε-
13 θήσεται. Ὁ ἀπολυθεὶς ἐπιτροπῆς ἢ κουρατορίας οὐ πάντως τοῖς ὑπομνήμασιν πρὸς ἄφεσιν ἑτέρας
14 χειροτονίας χρήσεται, ἐὰν μὴ ὑπάρχῃ αὐτῷ δίκαια ἀφέσεως. Ὁ φάσκων ἑαυτὸν ἄγνωστον εἶναι
15 τῷ πατρὶ ἢ τῇ μητρὶ τοῦ ὀρφανοῦ οὐ διὰ τοῦτο ἀφεθήσεται. Ἔσθ' ὅτε καὶ ὁ τρεῖς ἔχων ἐπι-
τροπὰς ἢ κουρατορίας οὐκ ἔχει δίκαιον ἀφέσεως, οἷον ἐάν τις ἐπιτηδεύσῃ ἀναδέξασθαι. ἤδη δὲ
16 καὶ ὁ μετρίου γενόμενος ἐπίτροπος ἐπιτηδεῦσαι δοκεῖ. Ulpianus libro singulari de ex- [Uat. 189
cusationibus ita scribit[5]: Si quis inter tres tutelas[6] emancipati filii sui tutelam administret,
an ei haec in numerum procedit[7], scio dubitatum: inuenio tamen[8] rescriptum emancipatae
17 filiae tutelam numerari[9] inter onera oportere. Ἐάν τις χειροτονηθῇ[10] ἐπίτροπος ὢν ἐν τῇ [(Uat.)
τοῦ πατρὸς ἐξουσίᾳ, εἶτα ὁ πατὴρ μὴ βούλοιτο ὑπὲρ αὐτοῦ ἀσφαλίζεσθαι, ἐκέλευσαν οἱ νόμοι καὶ
αὐτὸν τὸν πατέρα χειροτονεῖσθαι ἐπίτροπον, ὡς μηδενὶ τρόπῳ διακρουσθῇ τὸ ἐπὶ τῇ ἐπιτροπῇ ἀσφαλές,
ὡς δηλοῖ τοῦ θείου Ἀδριανοῦ διάταξις· 'Imperator Hadrianus Uitrasio Pollioni legato Lygdo-
'nensi[11]. Si Clodius Macer, quamuis filius familias sit, idoneus tutor esse uidebitur, pater
'autem eius idcirco cauere non uult, ut filium suum tutela eximat, et in hoc artificio per-
'seuerauerit, existimo te huic fraudi recte occursurum, ut et filius et ipse ad tutelam libe-
'rorum Clementis gerendam compellantur'.

F(WDEIC)

[1] ἐπιτροπεύσειν (*Krueger*)? [2] *firmant B:* εἰ δέ τις ἐπίτροπος ᾖ ἢ κουράτωρ μὴ συγκλητικὸς ὢν μὴ συγκλητικοῦ ἢ ἄλλως ἀξιωματικοῦ? [3] μηδὲ ζυγοστάτας *sec. Graecos ins.* (*u. i.*) [4] οὕτως? [5] *eadem afferunt ex Ulpiani l. de officio praetoris tutelaris Uat.* [6] tutelas *om. Uat.* [7] in numero cedat *Uat.* [8] Fuluio Aemiliano in persona (personam *cod.*) Manili Optiui *ins. Uat.* [9] ei *ins. Uat.* [10] εἴ τις χειροτονηθείη (*Hercher*)? [11] Lugdunensis (*u. i.*)?

4 εχει *F* 6 εἰ δέ τις *seq.*] εἰ δὲ ἰδιώτης μὴ συγκλητικοῦ ἢ ἄλλως ἀξιωματικοῦ κηδεμονεύων γένηται συγκλητικός *B* (*Anon.*) 10 μηδὲ λιβραρίους *seq.*] βιβλιογράφοι καὶ διαψηφισταὶ καὶ ζυγοστάται οὐκ ἔχουσιν ἀλειτουργησίαν *B* (*Anon.*) | καλκουρατορας *F*[1] 13 λογ'ε'ιστεια *F*[b] 14 διοικουσιν *F* 19 πόλεως *Taur.*: πολιτικὰ τέλη *B* (*Anon*) 22 βοηθιαν *F* 24 ⸆α⸇λειτουργησιαν *F*[2] | λειτουργ'ε'ιων *F*[b] 26 χρησηται *F*[1] | υπαρχει *F* 27 ορφανου 'ονομαζομενου' ου *F*[2] 28 επιτηδευσει *F* 31 haec] hanc *F*[1] 33 ασφαλ'ε'ιζεσθαι *F*[2] 34 διακ⸆ρ⸇ουσθη *F*[2] | ασφαλε⸆ς⸇ *F*[2] 35 bitrasio *F* | lygdonensi] *F*, ligdonensi *C*, lugdunensis *W*: *omittunt rescriptum Hadriani EI* 37 exi'sti'mat *F*[2]

16 Idem libro secundo responsorum. Gaius testamento Nigidium filio suo tuto- [B. 38, 1, 16 *E*
rem dedit eundemque usque ad uicensimum quintum annum curatorem constituit: quaero,
cum liceat Nigidio a curatione etiam citra appellationem se excusare, ex qua die tempora,
quae in excusationibus obseruanda diuus Marcus statuit, computanda sunt, utrum ex die
aperti testamenti, an ex quo ad negotia gerenda uocatur, id est post quartum decimum
annum impletum. Modestinus respondit excusationem a cura tunc necessariam esse, cum
decreto praetoris seu praesidis confirmatus curator fuerit.

17 Callistratus libro quarto de cognitionibus. Non tantum [Ῥοπ. 19, 6 not. B. 38, 1, 17 *E*
magnitudo patrimoniorum ineunda est susceptarum trium tutelarum quaeque suscipienda
est, sed etiam aetas pupillorum consideranda est: nam si priorum pupillorum aetas prope
pubertatem sit, ita ut tantummodo semenstre tempus reliquum fuerit, aut eorum quorum
suscipere tutelam cogitur, non dabitur excusatio: idque principalibus constitutio- [(Ῥοπ. B)
1 nibus cauetur. Iliensibus et propter inclutam nobilitatem ciuitatis et propter coniunctionem
originis Romanae iam antiquitus et senatus consultis et constitutionibus principum plenis-
sima immunitas tributa est, ut etiam tutelae excusationem habeant, scilicet eorum pupillo-
2 rum, qui Ilienses non sint: idque diuus Pius rescripsit. Eos, qui in corporibus [Bas. 38, 1, 17
sunt ueluti fabrorum, immunitatem habere dicimus etiam circa tutelarum exterorum homi-
num administrationem habebunt excusationem[1], nisi si facultates eorum adauctae fuerint,
ut ad cetera quoque munera publica suscipienda compellantur: idque principalibus consti-
3 tutionibus cauetur. Non omnia tamen corpora uel collegia uacationem tutelarum habent,
quamuis muneribus municipalibus obstricta non sint, nisi nominatim id priuilegium eis in-
4 dultum sit. Is qui aedilitate fungitur potest tutor dari: nam ‖ aedilitas inter eos magistratus f. 882'
5 habetur qui priuatis muneribus excusati sunt secundum diui Marci rescriptum. Sane notum
est, quod gerentibus honorem uacationem tutelarum concedi placuit, uacare autem[2] eos,
qui tunc primum uocentur ad suscipiendum officium tutelae: ceterum eos, qui iam se miscue-
6 rint administrationi, ne tempore quidem magistratus uacare aeque notum est. Domini na-
uium non uidentur haberi[3] inter priuilegia, ut a tutelis uacent, idque diuus Traianus re-
7 scripsit. Inquilini castrorum a tutelis excusari solent nisi eorum, qui et ipsi inquilini sunt
et in eodem castro eademque condicione sunt.

18 Ulpianus libro uicensimo ad legem Iuliam et Papiam. Bello amissi ad tu- [B. 38, 1, 18 *Ef*
telae excusationem prosunt: quaesitum est autem, qui sunt isti, utrum hi, qui in acie sunt
interempti an uero omnes omnino, qui per causam belli parentibus sunt abrepti, in obsi-
dione forte. melius igitur probabitur eos solos, qui in acie amittuntur, prodesse debere,
cuiuscumque sexus uel aetatis sint[4]: hi enim pro re publica ceciderunt.

19 Idem libro trigesimo quinto ad edictum. Illud usitatissimum est, ut his, qui [B. 38, 1, 19 *S*
in Italia domicilium habeant, administratio rerum prouincialium remittatur.

20 Iulianus libro uicesimo digestorum. Si pupillum patruus contendat exheredatum esse *S*
et se heredem scriptum, aequum est tutorem pupillo dari recepta patrui excusatione uel,
si nolit excusationem petere, remoto eo a tutela[5] ita litem de hereditate expedire.

21 Marcianus libro secundo institutionum. Propter litem, quam quis cum pupillo habet, *S*
excusare se a tutela non potest, nisi forte de omnibus bonis aut plurima parte eorum con-
1 trouersia sit. Qui se uult excusare, si plures habet excusationes et [I. 1, 25, 16. B. 38, 1, 20
2 de quibusdam non probauerit, aliis uti intra tempora non prohibetur. Licet datus tutor [(I.)
ad uniuersum patrimonium datus est, tamen excusare se potest, ne ultra centensimum la-
F(WDEIC)

---

[1] hab. exc. *del.* [2] autem *del.* [3] habere? [4] cuiuscumque sexus uel aetatis sint *uix sunt Ulpiani, sed postea adiecta ad explicandum u.* omnes (*similiter Hotomanus: u. i.*) [5] et *ins.*

---

7 confirmatus] F^1, comfirmatus F^2 9 ineunda] *FE*^{s}*IC*, in eundem *D*, intuenda *WE*^{s} 11 seme'n'stre F^2, seme's'tre F^1 13 inclytam *F* 14 et senatus] ct sen. F^1 22 is qui aedilitate *seq.*] οἱ ἀγορανόμοι ἰδιωτικῶν λειτουργιῶν, οὐ μὴν ἐπιτροπῆς ἀπολύονται *B* (*Anon.*) 23 habe'a'tur F^2 34 cuiuscumque (tuiuscumque F^1) sexus uel (uel *om.* F^1) aetatis sint] οἱ ἐν παρατάξει πολέμου τελευτῶντες, οἵας ἂν εἶεν φύσεως καὶ ἡλικίας *B* (*Anon.*) *similiterque BS, ut eadem eodemque loco legisse Graecos constet*

pidem tutelam gerat, nisi in eadem prouincia pupilli patrimonium sit: et ideo illarum rerum
3 dabunt tutores in prouincia praesides eius. Nec senatores ultra centensimum lapidem urbis
4 tutelam gerere coguntur. Habenti ergo tutorem tutor datur: sed aliarum rerum, non earundem datur.

22 1 Scaeuola libro primo regularum. Geometrae a tutelis non uacant. Hi uero, [B. 38, 1, 21] S quibus princeps curam alicuius rei iunxit[1], excusantur a tutela, donec curam gerunt.

23 Ulpianus libro secundo responsorum. Propter magistratum, quem in muni- [B. 38, 1, 22] S
1 cipio quis erat administraturus, tutelae excusationem non habere respondi. Si in castris merentes non ab eo tutores dentur, qui in castris merebat, excusationem habere respondi.

24 Papinianus libro undecimo quaestionum. [2]Nequaquam credendum [Uat. 225. B. 38, 1, 23] *P est ei priuilegium excusationis ablatum, cui fideicommissaria[3] libertas soluta est: nam in toto fere iure manumissor eiusmodi nihil iuris ut patronus aduersus liberti personam consequitur[4], excepto quod in ius uocare patronum iniussu praetoris non debet[5].

25 Ulpianus libro secundo de officio proconsulis. Excusare se tutor per libellos [B. 38, 1, 24] S non poterit.

26 Paulus libro singulari de excusationibus. Mensores frumentarios habere ius [B. 38, 1, 25] S* excusationis apparet ex rescripto diuorum Marci et Commodi, quod rescripserunt praefecto annonae.

27 Marcianus libro quinto regularum. Legatarius, qui rogatus est alii omne [B. 38, 1, 26] Sf legatum || restituere, si maluit se excusare a tutela, legatum propter fideicommissarium f. 383 consequitur: cui similis est, qui de falso egit nec optinuit.

28 Papinianus libro quinto responsorum. Tutor petitus ante decreti diem si ali- [B. 38, 1, 27] P
1 quod priuilegium quaerit, recte petitionem institutam excludere non poterit. Quae tutoribus remunerandae fidei causa testamento parentis relinquuntur, post excusationem ab heredibus extrariis quoque retineri placuit. quod non habebit locum in persona filii, quem pater impuberi fratri coheredem et tutorem dedit, cum iudicium patris ut filius, non ut tutor pro-
2 meruit. Tutorem ad tempus exulare iussum excusari non oportet, sed per tempus exilii curator in locum ipsius debet dari.

29 Marcianus libro secundo institutionum. Plane si in exilium datus sit tutor, [B. 38, 1, 28] *S
1 potest se excusare, si in perpetuum datus est. Facilius autem exulis ignorantia, qui contutorem suspectum facere non potuerit, ueniam habebit.

30 Papinianus libro quinto responsorum. Iuris peritos, qui tutelam gerere coe- [B. 38, 1, 29] P perunt, in consilium principum adsumptos optimi maximique principes nostri constituerunt excusandos, quoniam circa latus eorum agerent et honor delatus finem certi temporis ac
1 loci non haberet. Cum oriundus ex prouincia Romae domicilium haberet, eiusdem curator decreto praesidis ac praetoris constitutus rerum administrationem utrubique suscepit. placuit eum duas curationes administrare non uideri, quod uidelicet unius duo patrimonia
2 non uiderentur. Qui priuilegio subnixus est, fratris curationem suscipere non cogitur.
3 Patronus impuberi liberto quosdam ex libertis tutores aut curatores testamento dedit. quamuis eos idoneos esse constet, nihilo minus iure publico poterunt excusari, ne decreto confirmentur.

31 Paulus libro sexto quaestionum. Si is, qui tres tutelas administrabat, duobus [B. 38, 1, 30] P

F(WDQ, qui incipit a u. 42 uoc. paulus, *EIC)*

---

[1] iniunxit (*u. i.*)? [2] et hoc quidem de eo, cui beneficium datae libertatis exprobrari potest: alioquin *add. Uat.* [3] fideicommissa *Uat.* [4] aduersus personam modo liberti consequitur, licet in bonis eius patroni ius exerceat *Uat.* [5] debeat *Uat.*

---

5 non *om.* F^1: οὐκ ἔχουϲιν ἄφεϲιν ἐπιτροπῆϲ οἱ γεωμέτραι *B* (*Anon.*) 6 iunxit] *FWDE*, iunxerit *I*, iniunxit *C* 8 qui's' e'a'rat F^2 9 qui in castris merebat] παρὰ τοῦ ἐν τῷ αὐτῷ κάϲτρῳ ϲτρατευομένου *BS*, παρὰ ϲτρατιωτικῶν ἀρχόντων *B* (*Anon.*) 11 e's't si F^b 12 manumisser F^1 | ut *om. Uat.* 14 διὰ λιβέλλου ἀδυνατὸν παραιτεῖϲθαι *B* (*Anon.*): *at excidisse ibi* οὐ *ostendit BS 38, 1, 13:* οὔτε γὰρ ἄφεϲιϲ διὰ λιβέλλου πράττεται, ὡϲ διγ. κϛ' (*i. e. h. l.*) 27 exulare 'in'iussum F^2 | excusare F^1 30 est] F^1, sit F^2*WDEIC* 31 potuerit] F^2*EIC*, potuerint F^1*W*, potuit *D* 34 et *om.* F^1 39 liberto's' quosdam F^2

pupillis diuersis decretis datus est qui potuit[1] excusari, et priusquam causas excusationis
allegaret, unus ex pupillis, quorum iam tutelam administrabat, decessit, ubi desiit ei com-
petere excusatio, statim tenuit eum prius decretum, quasi in loco tertiae tutelae quarta
subroganda: nam ipso iure tutor est et[2] antequam excusetur. potuit ergo tutela eius, qui
nunc quarto loco inuenitur, excusari: sed cum non sit excusatus, necessario subeundum
est onus illius quoque tutelae. nec me mouet, quod dicat aliquis hoc ne exigi, an[3] ad-
ministretur tutela: hoc enim eo pertinet, ne sit finita administratio: ceterum si periculum
1 sustineat cessationis, puto ei imputandam eam quoque tutelam. Idem euenire potest, si
duobus testamentis, cum haberet tres tutelas, tutor datus est: ubi non apertarum tabularum
tempus inspici debebit, si quaeratur, quae prior delata sit tutela, sed aditae hereditatis uel
2 condicionis existentis. Illa quoque erit differentia tutelarum, de quibus diximus, si tertia
et quarta sit delata, licet in quartam[4] prius detentus sit, quod huius, id est quartae, ex
3 quo iussus est administrare, illius ex quo datus est periculum sustinet. Eum, qui pupillum
4 bonis paternis abstinuerat, detinendum in quarta tutela existimaui quasi deposita illa. Ce-
terum putarem[5] recte facturum praetorem, si etiam unam tutelam sufficere crediderit, si
tam diffusa et ne|gotiosa sit, ut pro pluribus cedat. neque igitur fratres consortes plurium f. 885'
loco habendi sunt, neque non fratres, si idem patrimonium habent et ratio administrationis
pariter reddenda sit. et ex diuerso fratres diuiso patrimonio duae tutelae sunt: non enim,
ut dixi, numerus pupillorum, sed difficultas rationum conficiendarum et reddendarum con-
sideranda est.

32 IDEM libro septimo quaestionum. Nesennius[6] Apollinaris Iulio Paulo. Mater [B. 38, 1, 31] P filium suum pupillum uel quiuis alius extraneus extraneum aeque pupillum scripsit heredem et Titio legatum dedit eumque eidem pupillo tutorem adscripsit: Titius confirmatus excusauit se a tutela: quaero, an legatum amittat. et quid, si testamento quidem tutor non sit scriptus, legatum tamen acceperit datusque a praetore tutor excuset se, an aeque repellendus sit a legato? et an aliquid intersit, si a patre uel emancipato pupillo tutor datus sit uel puberi curator? respondi: qui non iure datus tutor uel curator a patre, confirmatus a praetore excusationis beneficio uti maluit, repellendus est a legato: idque et Scaeuolae nostro placuit: nam praetor, qui eum confirmat tutorem, defuncti sequitur iudicium. idem in matris testamento dicendum est. similis est matri quiuis extraneus, qui pupillum heredem instituit eique et in tutore dando prospicere uoluit, quales sunt alumni nostri. recte ergo placuit eum, qui recusat id quod testator relinquit ab eo quod petit quod idem dedit[7] repelli debere. non semper tamen existimo eum, qui onus tutelae recusauit, repellendum a legato, sed ita demum, si legatum ei ideo adscriptum appareat, quod eidem tutelam filiorum iniunxit, non quod alioquin daturus esset etiam sine tutela. id apparere potuit, si posueris testamento legatum adscriptum, codicillis uero postea factis tutorem datum: in hoc enim legato potest dici non ideo ei relictum, quia et tutorem esse uoluerit testator.

33 IDEM libro uicesimo tertio quaestionum. Sed haec nimium scrupulosa sunt [B. 38, 1, 32] P* nec admittenda, nisi euidenter pater expresserit uelle se dare etiam, si tutelam non administrauit: semper enim legatum aut antecedit aut sequitur tutelam.

34 IDEM libro septimo quaestionum. Ex his apparet non esse his similem eum, [B. 38, 1, 33] P quem praetor tutorem dedit, cum posset uti inmunitate: hic enim nihil contra iudicium

F(WDQEIC)

[1] qui potuit] potuitque? [2] et *del.* (*Krueger*) [3] hoc exigi anne? [4] quarta (*Hal.*)? [5] putarim? [6] Nasennius? [7] id quod qui relinquit ab eo petiit, ab eo quod idem dedit?

1 prius quem *F*[1] 6 est 'n'onus *F*[b] | nec me mouet *seq.*] καὶ οὐκ ἀντίκειταί μοι τὸ δύνασθαι λέγειν, καίτοι [*scr.* ὅτι] τότε κέχρηταί τις ἐξκουσατίονι τῆς τετάρτης ἐπιτροπῆς, ὅτε διοικεῖ τὴν τρίτην *BS* (πλάτ.) | hoc ne exigi] *FWD*, hoc nec exigi *QIC*, hoc non exigi *E* 10 si quaeratur *bis F*[1] 21 apolinaris *F* 22 uel quiuis] *F*[1]*DEI*, uel qui ius *W*, uel quis *F*[2], uel quisuis *C* 23 excusabit *F*[1] 26 an aliquid] natali quid *F*[1] 27 datus tutor] *F*[b]*EI*[a]*C*, datus sit uel tutor *F*[a]*D*, datus uel tutor *W*, datus sit tutor *I*[b] 28 scaebolae *F* 29 nam 'et' praetor *F*[2] | eum] cum *F*[1] 35 ali'o'quin *F*[b] | tutelae *F* 41 his] eis *F*[1]

fecit testatoris. nam quem ille non dedit tutorem, eum uoluisse tutelam administrare filii dicere non possumus.

35 IDEM libro uicesimo tertio quaestionum. Quid autem, si se non excusauerit, [B. 38, 1, 34] P sed administrare noluerit contentus, quod ceteri idonei essent? hic poterit conueniri, si ab illis res seruari non potuisset. sed hoc non quaerendum est, sed contumacia punienda est eius, qui quodammodo se excusauit. multo magis quis dicere debebit indignum iudicio patris, qui ut suspectus remotus est a tutela.

36 IDEM libro nono responsorum. Amicissimos quidem et fidelissimos parentes [B. 38, 1, 35] P liberis tutores eligere solere et ideo ad suscipiendum onus tutelae etiam honore legati eos persequi[1]. sed cum proponatur is de quo quaeritur in testamento legatum meruisse et idem pupillo substitutus, non est uerisimile hunc[2] demum eum testatorem substituere uoluisse, si et tutelam suscepisset: et ideo eum de quo ‖ quaeritur a legato quidem, si adhuc f. 384 uiueret pupillus, repellendum fuisse, a substitutione autem non esse summouendum, cum eo casu etiam suscepta tutela finiretur.
1 Lucius Titius ex tribus filiis incolumibus unum habet emancipatum eius aetatis, ut curatores accipere debeat: quaero, si idem Titius pater petente eodem filio emancipato curator a praetore detur, an iure publico uti possit et nihilo minus trium filiorum nomine uacationem postulare. respondi praemium quidem patri, quod propter numerum liberorum ei competit, denegari non oportere. sed cum filio suo curator petatur, contra naturales stimulos facit, si tali excusatione utendum esse temptauerit.

37 SCAEUOLA libro secundo responsorum. Qui testamento tutor datus fuerat, [B. 38, 1, 36] P adito praetore dixit se tres liberos habere, adiecit praeterea habenti patruum legitimum tutorem se uitiose tutorem datum. praetor ita decreuit: 'si legitimum tutorem habenti tutor 'datus es, non est tibi necessaria excusatio'. quaero, cum nemo patruus impuberi tutor esset[3], an nihilo minus tutor remansit. respondi secundum ea quae proponerentur, quamuis iustas excusationis causas haberet, non tamen esse excusatum propter uitium pronuntiationis.
1 Item quaero, si adquieuisset sententiae, an ob id, quod non gessit tutelam, utilis actio in hunc dari debeat. respondi, si errore potius (quod se pro iure trium liberorum, quod allegabat, excusatum crederet) quam malitia ab administratione cessasset, utilem actionem non dandam.

38 PAULUS libro secundo sententiarum. Quinquaginta dierum spa- ['Рон. 17, 1 not. B. 38, 1, 37] P tium tantummodo ad contestandas excusationum causas pertinet: peragendo enim negotio ex die nominationis continui quattuor menses constituti sunt.

39 TRYPHONINUS libro tertio decimo disputationum. Si cum ipse institueret[4], [B. 38, 1, 38] P* ut proferret[5] excusationem, mora contradictionis impeditus est, quo minus decreto liberaretur, excusationem recte probari.

40 PAULUS libro secundo sententiarum. Post susceptam tutelam caecus[6] aut [B. 38, 1, 39] P
1 surdus aut mutus aut furiosus aut ualetudinarius deponere tutelam potest. Paupertas, quae operi et oneri tutelae impar est, solet tribuere uacationem.

41 HERMOGENIANUS libro secundo iuris epitomarum. Administrantes rem prin- [B. 38, 1, 40] P cipum ex indulgentia eorum, licet citra codicillos, a tutela itemque cura tempore administrationis delata excusantur.
1 Idemque custoditur in his, qui praefecturam annonae uel uigilum gerunt.
2 Eorum, qui rei publicae causa absunt, comites, qui sunt intra statutum numerum, de tutela, quae absentibus uel profecturis delata est, excusantur: nam susceptam antea non deponunt.
3 Qui corporis, item collegii iure excusantur, a collegarum filiorumque eorum[7] tutela non excusantur, exceptis his, quibus hoc specialiter tributum est.

F(WDQEIC)

[1] prosequi (*edd.*)? [2] tunc (*Hal.*)? [3] cum nemo patruus impuberi tutor esset *insiticia sunt* [4] insisteret? [5] perferret (*Schulting*)? [6] factus *ins.* [7] que eorum *del.* (*cf. l.* 42)

7 remotus] *FI*, remouendus *WDQEC* | tute'la'e' F^2 11 substitutos F^1 | hunc] hanc F^1: ΟΫΚ ἔСΤΙ ΠΙΘΑΝΌΝ ὅΤΙ ὙΠῸ ΑἽΡΕСΙΝ ΑὙΤῸΝ ὙΠΟΚΑΤΈСΤΗСΕ ΤΉΝ· ἘᾺΝ ΚΑΤΑΔΈΞΗΤΑΙ ΤῊΝ ἘΠΙΤΡΟΠΉΝ *BS* (ΠΛΆΤ.) 13 repellendu's'm F^4 14 fineretur *F* 15 quae'e'ro F^4 17 nomine'm' F^2 32 constituti's' sunt F^4 34 proferet *F* 44 a collegarum filiorumque eorum tutela] ΤῆС ΚΗΔΕΜΟΝΊΑС ΤΩ͂Ν ΠΑΊΔΩΝ ΤΩ͂Ν ΤΟΫ ΑὙΤΟΫ СΥСΤΉΜΑΤΟС *B* (*Anon.*) 45 his] siis F^1

42 Paulus libro singulari de cognitionibus. Plane ultra centesimum miliarium [B. 38, 1, 41] P*
ab urbe filiorum collegarum suorum tutelam suscipere non coguntur.
43 Hermogenianus libro secundo iuris epitomarum. Libertus senatoris filiorum [B. 38, 1, 42] P
eius tutelam administrans ab aliis tutelis non excusatur.
44 Tryphoninus libro secundo disputationum. Cum ex oratione diui Marci ingenuus liber- P
tino tutor datus excusari debeat, eandem excusationem competere etiam ei, qui ius anulo-
1 rum impetrasset, ‖ imperator noster cum diuo Seuero patre suo rescripsit. Ergo si pupillo f. 384'
libertino habenti ius anulorum datus sit ingenuus tutor uel curator, consequens est, ut ex-
2 cusatio eius ob hanc condicionum diuersitatem non debeat accipi. At[1] si antequam pupillus
uel pubes minor annorum uiginti quinque ius anulorum acciperet, Lucius Titius ei datus
ut ingenuus excusatus fuit, post impetratum beneficium denuo eidem tutor curatorue dari
poterit exemplo eo, quo placuit et rescriptum est eum, qui tempore, quod intra annum erat
ex quo rei publicae causa abesse desierat, excusatus fuit, praeterito eo ipsum suo loco dari
3 posse. Et quamuis libertinus, qui senatori patrono procurat, excusationem ab [B. 38, 1, 43]
aliorum tutela habeat, iste tamen, qui ius anulorum impetrauit, qui[2] in ordinem ingenuo-
rum transit, tali excusatione uti non posset.
45 Idem libro tertio decimo disputationum. 'Titius filiis meis, quoad rei publicae [B. 38, 1, 44] P
'causa non abierit[3], tutor esto'. gessit tutelam ex testamento delatam, deinde rei publicae
causa abesse coepit et desiit. an quasi noua tutela nunc delata excusari debeat etiam[4] ob
absentiam rei publicae causa, an, quia praecessit testamentum absentiam ob publicam cau-
sam et est ab eo iam administrata tutela, non oporteat eum excusari? [5]quid si liberos
interea susceperit aut aliam excusationem parauit? magis est, ut haec una tutela sit: ideo
1 nec excusationem ei competere nec agi tutelae ob prius tempus posse. Sed si ita scriptum
in testamento fuit: 'Titius tutor esto: cum rei publicae causa aberit, tutor ne esto: cum
'redierit, tutor esto', quid de excusatione aut ob absentiam rei publicae causa aut aliam
quae post obuenit dici oporteat, uideamus. praecedit autem alia quaestio, testamento ex
die uel sub condicione tutores dati an se excusare ante diem condicionemue necesse ha-
beant et in primis an iam dies quinquaginta eis cedant, intra quos necesse est causas ex-
cusationis exercere. sed uerum est non ante esse tutorem, quam dies uenerit: nam nec
antequam adita sit hereditas. quia igitur ex eodem testamento iam gesta fuit tutela et
qui excusatus est alias afuturus rei publicae causa, reuersus continuo haeret tutelis ante
susceptis etiam intra annum, sed hic ex ipso testamento desierit esse tutor[6] et ideo ex
2 secunda tutela excusare se potest. Si a praetore detur curator mente capto aut muto siue
3 uentri, excusatur iure liberorum. Romae datos tutores eos tantum accipere debemus, qui
uel a praefecto urbis uel a praetore uel in testamento Romae confecto uel in continentibus
4 dati sunt. Si tanta corporis aut mentis ualetudine ab agendis rebus libertus prohibeatur,
ut ne suis quidem negotiis sufficiat, necessitati erit subcumbendum, ne inpossibile iniun-

F(WDQEIC)

---

[1] at] et? [2] quia (*Hal.:* ἐπειδὴ δοκεῖ ... μεταβαίνειν *BS*)? [3] aberit (*Brencmannus: u. i.*)? [4] intra annum *ins.* (*similiter Hofmann*) [5] et *ins.* [6] *eadem legerunt Graeci* (*u. i.*), *requiritur autem tale quid:* quia igitur ... iam gesta fuit tutela et alias qui excusatus est afuturus rei publicae causa, reuersus continuo haeret ... etiam intra annum, [una tutela uideri potest cogendusque administrare etiam intra annum]: sed hic ex ipso testamento desierat (*sic Hal.*) esse tutor

---

1 centisium *F* 3 epitoma'to'rum F^2 5 libertini F^1 10 annorum] F^1, annis F^2 *WDEIC*, *om. inter alia Q* | ius] eius F^1 11 impe't'ratum F^2 12 eum] num F^1 15 tutela'e' F^2 | impe't'rauit F^2 16 posse't' F^2 17 quoad rei publicae causa non abierit] ὅτε μὴ ἀπολιμπάνεται ῥειπούβλικαε καῦσα *BS* (πλ.) 20 rei publicae ... absentiam *om.* F^1: ἢ μήτι, ὡς διοικήσας ἤδη τὴν ἐπιτροπήν, ἐπειδὴ πρὸ τῆς ῥειπούβλικαε καῦσα ἀποδημίας ἐδέδοτο ἐπίτροπος, οὐκέτι δύναται χρήσασθαι τῇ ἐξκουσατίονι *BS* (πλ.) 29 nenierit *F* 30 quia igitur *seq.*] ἐπειδὴ τοίνυν ἐκ τῆς τοιαύτης διαθήκης ἐχείρισεν ἤδη τὴν ἐπιτροπὴν καὶ ὁ καθόλου τῇ ἐξκουσατίονι κεχρημένος ὡς μέλλων ἀποδημεῖν ῥειπούβλικαε καῦσα ἐὰν ἔλθῃ, παραχρῆμα ἐμπήγνυται τῇ ἐπιτροπῇ, ἣν πρότερον κατεδέξατο... οὗτος οὐδὲ ἔχρῃζεν ἐξκουσατίονος μέλλων ἀποδημεῖν, ἀλλὰ ἐξ αὐτῆς τῆς διαθήκης ἐπαύσατο εἶναι ἐπίτροπος *BS* (πλ.) 31 hae'c'ret F^b

gatur tutelae munus, quod obiri a liberto non potest [1]cum incommodo pupilli et aduersus
utilitatem eius.
46 Paulus libro singulari de cognitionibus[2]. Qui[3] in collegio pistorum [Uat. 233. B. 38, 1, 45 P
sunt, a tutelis excusantur, si modo per semet[4] pistrinum exerceant: sed non alios puto
1 excusandos quam qui intra numerum sunt[5]. Urbici autem[6] pistores a colle- [Uat. 235 cf. 237
2 garum quoque filiorum tutelis excusantur. Sed et hoc genus excusationis est, si [(Uat.)
quis se dicit ibi domicilium non habere, ubi ad tutelam datus est: idque imperator Antoninus cum diuo patre significauit.

II.

℞ UBI PUPILLUS EDUCARI UEL MORARI DEBEAT ET DE ALIMENTIS ‖ EI PRAESTANDIS ℞ SP f. 385

1 Ulpianus libro trigesimo quarto ad edictum. Solet praetor frequentissime adiri, ut con- S
stituat, ubi filii uel alantur uel morentur, non tantum in postumis, uerum omnino in pueris[7].
1 Et solet ex persona, ex condicione et ex tempore statuere, ubi potius alendus [B. 38, 2, 1
sit: et nonnumquam a uoluntate patris recedit praetor. denique cum quidam testamento
suo cauisset, ut filius apud substitutum educetur, imperator Seuerus rescripsit praetorem
aestimare debere praesentibus ceteris propinquis liberorum: id enim agere praetorem oportet,
2 ut sine ulla maligna suspicione alatur partus et educetur. Quamuis autem praetor recu-
santem apud se educari non polliceatur se coacturum, attamen quaestionis est, an debeat
etiam inuitum cogere, ut puta libertum, parentem uel quem alium de adfinibus cognatisue.
3 et magis est, ut interdum debeat id facere. Certe non male dicetur, si legatarius uel heres
educationem recuset testamento sibi iniunctam, denegari ei actiones debere exemplo tutoris
testamento dati: quod ita demum placuit, si idcirco sit relictum: ceterum si esset relicturus,
etiamsi educationem recusaturum sciret, non denegabitur ei actio, et ita diuus Seuerus saepissime statuit.
2 Idem libro trigesimo sexto ad edictum. Officio iudicis, qui tutelae cognoscit, [B. 38, 2, 2 S
congruit reputationes tutoris non improbas admittere, ut puta si dicat impendisse[8] in ali-
1 menta pupilli uel disciplinas. Modus autem, si quidem praetor arbitratus est, is seruari
debet, quem praetor statuit: si uero praetor non est aditus, pro modo facultatium pupilli
debet arbitrio iudicis aestimari: nec enim permittendum est tutori tantum reputare quan-
2 tum dedit, si plus aequo dedit. Hoc amplius et si praetor modum alimentis statuit, uerum-
tamen ultra uires facultatium est quod decretum est nec suggessit praetori de statu facul-
tatium, non debet ratio haberi alimentorum omnium, quia, si suggessisset, aut minuerentur
3 iam decreta aut non tanta decernerentur. Sed si pater statuit alimenta liberis quos heredes
scripserit, ea praestando tutor reputare poterit, nisi forte ultra uires facultatium statuerit:
tunc enim imputabitur ei, cur non adito praetore desiderauit alimenta minui.
3 Idem libro primo de omnibus tribunalibus. Ius alimentorum decernendorum pupillis prae- S
tori competit, ut ipse moderetur, quam summam tutores uel curatores ad alimenta pupillis
1 uel adulescentibus praestare debeant. Modum autem patrimonii spectare debet, [B. 38, 2, 3
cum alimenta decernit: et debet statuere tam moderate, ut non uniuersum reditum patri-
2 monii in alimenta decernat, sed semper sit[9], ut aliquid ex reditu supersit. Ante oculos
habere debet in decernendo et mancipia, quae pupillis deseruiunt, et mercedes[10] pupillorum
et uestem et tectum pupilli: aetatem etiam contemplari, in qua constitutus est cui alimenta
F(WDQEIC)

---

[1] nisi *ins.* [2] *eadem plane afferunt Uat. cum praescriptione* 'Ulpianus de officio praetoris tutelaris' [3] sed qui *Uat.* [4] ipsos *ins. Uat.* [5] qui intra numerum constituti centenarium pistrinum secundum litteras diui Traiani ad Sulpicium Similem exerceant: quae omnia litteris praefecti annonae significanda sunt *Uat.* [6] autem *om. Uat.* [7] pupillis (ἐπὶ πάντων τῶν ἀνήβων *BS*)? [8] se *ins.* (*Ruckerus*) [9] sic (*edd.*)? [10] praeceptorum *ins.* (*similiter Leoninus*)

---

3 collegio] *F²D*, collegii *F¹*, collegiis *WQEIC* 6 quoque] quode *F¹*

3 decernuntur. In amplis tamen patrimoniis positis non cumulus patrimonii, sed quod exhi-
4 bitioni frugaliter sufficit modum alimentis dabit. Sed si non constat, quis modus facultatium
sit, inter tutorem et eum, qui alimenta decerni desiderat, suscipere debet cognitionem nec
temere alimenta decernere, ne in alterutram partem delinquat: prius tamen exigere debet,
ut profiteatur tutor, quae sit penes se summa, et comminari grauiores ei usuras infligi eius,
5 quod supra professionem apud eum fuerit comprehensum. Idem || ad instructionem quoque f. 385'
pupillorum uel adulescentium pupillarum[1] uel earum, quae intra uicensimum annum con-
6 stitutae sunt, solet decernere respectu facultatium et aetatis eorum qui instruuntur. Sed
si egeni sint pupilli, de suo eos alere tutor non compellitur. et si forte post decreta ali-
menta ad egestatem fuerit pupillus perductus, deminui debent quae decreta sunt, quemad-
modum solent augeri, si quid patrimonio accesserit.

4 IULIANUS libro uicesimo primo digestorum. Qui filium heredem instituerat, B.38,2,4 S
filiae dotis nomine, cum in familia nupsisset, ducenta legauerat nec quicquam praeterea et
tutorem eis Sempronium dedit: is a cognatis et a propinquis pupillae perductus ad magi-
stratum iussus est alimenta pupillae et mercedes, ut liberalibus artibus institueretur, pu-
pillae nomine praeceptoribus dare: pubes factus pupillus puberi iam factae sorori suae du-
centa legati causa soluit. quaesitum est, an tutelae iudicio consequi possit, quod in alimenta
pupillae et mercedes a tutore ex tutela praestitum sit. respondi: existimo, etsi citra magi-
stratuum decretum tutor sororem pupilli sui aluerit et liberalibus artibus instituerit, cum
haec aliter ei contingere non possent, nihil eo nomine tutelae iudicio pupillo aut substitutis
pupilli praestare debere.

5 ULPIANUS libro tertio de officio proconsulis. Si disceptetur, ubi morari uel B.38,2,5 Sf
ubi educari pupillum oporteat, causa cognita id praesidem statuere oportebit. in causae
cognitione euitandi sunt, qui pudicitiae impuberi[2] possunt insidiari.

6 TRYPHONINUS libro quarto decimo disputationum. Si absens sit tutor et ali- B.38,2,6 P
menta pupillus desideret, si quidem neglegentia et nimia cessatio in administratione tutoris[3]
obiciatur, quae etiam ex hoc arguatur, quod per absentiam eius deserta derelictaque sunt
pupilli negotia, euocatis adfinibus atque amicis tutoris praetor edicto proposito causa cognita
etiam absente tutore uel remouendum eum, qui dignus tali nota uidebitur, decernet uel
adiungendum curatorem: et ita qui datus erit, expediet alimenta pupillo. si uero necessaria
absentia tutoris et inprouisa acciderit, forte quod subito ad cognitionem principalem pro-
fectus nec rei suae prouidere nec consulere pupillo potuerit et speratur redire et idoneus
sit tutor nec expediat alium adiungi et pupillus alimenta de re sua postulet: recte consti-
tuetur[4] ad hoc solum, ut ex re pupilli alimenta expediat.

III.

℞ DE TUTELAE ET RATIONIBUS DISTRAHENDIS ET UTILI CURATIONIS CAUSA ACTIONE ℞ SEP

1 ULPIANUS libro trigesimo sexto ad edictum. In omnibus quae fecit tutor, cum B.38,3,1 S*
facere non deberet, item in his quae non fecit, rationem reddet hoc iudicio, praestando
1 dolum, culpam et quantam in suis rebus diligentiam. Unde quaeritur apud Iulianum libro
uicensimo primo digestorum, si tutor pupillo auctoritatem ad mortis causa donationem ac-
commodauerit, an tutelae iudicio teneatur. et ait teneri eum: nam sicuti testamenti factio,
inquit, pupillis concessa non est, ita nec mortis quidem causa donationes permittendae
2 sunt. Sed et si non mortis causa donauerit tutore auctore, idem Iulianus scripsit pleros-
que quidem putare non ualere donationem, et plerumque ita est: sed nonnullos casus posse
F(WDQEIC)

---

[1] ue *ins.* [2] impuberis (*DQC*)? [3] tutori? [4] curator *ins.* (*similiter Faber*)

5 'p'rofiteatur F^b 13 nup's'isset F^2 14 eis] 32 neconsulere *F*
τοῖς δύο παισὶ *BS* (πλ.) 29 dignos F^1

existere, quibus sine reprehensione tutor auctor || fit pupillo ad deminuendum, decreto sci- f. 386
licet interueniente: ueluti si matri aut sorori, quae aliter se tueri non possunt, tutor alimenta praestiterit: nam cum bonae fidei iudicium sit, nemo feret, inquit, aut pupillum aut substitutum eius querentes, quod tam coniunctae personae alitae sint: quin immo per con-
3 trarium putat posse cum tutore agi tutelae, si tale officium praetermiserit. Officio tutoris incumbit etiam rationes actus sui conficere et pupillo reddere: ceterum si non fecit aut si factas non exhibet, hoc nomine iudicio tutelae tenebitur. de seruis quoque interrogationes, sed et quaestiones habendas et hoc officio iudicis conuenire placuit. nam diuus Seuerus decreuit, cum neque inuentaria neque auctionalia proferentur, remedio eo uti debere, ut rationes a seruis qui rem gesserant proferantur: has rationes si esse mala fide conscriptas
4 a seruis dicunt tutores, etiam in quaestionem serui interrogari poterunt. Praeterea si matrem aluit pupilli tutor, putat Labeo imputare eum posse: sed est uerius non nisi perquam egenti dedit, imputare eum oportere[1] de largis facultatibus pupilli: utrumque igitur con-
5 currere oportet, ut et mater egena sit et filius in facultatibus positus. Sed si munus nuptiale matri pupilli miserit, non eum pupillo imputaturum Labeo scripsit: nec perquam necessaria
6 est ista muneratio. Si pupillis tutores pater dedit, inter quos et libertum suum, perque eum uoluerit tutelam administrari, et tutores certam summam ei statuerunt, quia aliter se
7 exhibere non poterat, habendam eius rationem quod statutum est Mela existimat. Ergo et si ex inquisitione propter rei notitiam fuerit datus tutor eique alimenta statuerint contu-
8 tores, debebit eorum ratio haberi, quia iusta causa est praestandi. Sed et si seruis cibaria praestiterit uel libertis, scilicet rei pupilli necessariis, dicendum est reputaturum: idemque
9 et si liberis hominibus, si tamen ratio praestandi iusta intercedat. Item sumptus litis tutor
10 reputabit et uiatica, si ex officio necesse habuit aliquo excurrere uel proficisci. Nunc tractemus, si plures tutelam pupilli administrauerint, pro qua quisque eorum parte conue-
11 niendus sit. Et si quidem omnes simul gesserunt tutelam [Iulianus coll. de contutor. p. 69 Pith.] et omnes soluendo sunt, aequissimum erit diuidi actionem inter eos pro portionibus uiri-
12 libus exemplo fideiussorum. Sed et si non omnes soluendo sint, inter eos qui soluendo sunt
13 diuiditur actio. sed[2] prout quisque soluendo est, poterunt conueniri. Et si forte quis ex facto alterius tutoris condemnatus praestiterit uel ex communi gestu nec ei mandatae sunt actiones, constitutum est a diuo Pio et ab imperatore nostro et diuo patre eius utilem
14 actionem tutori aduersus contutorem dandam. Plane si ex dolo communi conuentus praestiterit tutor, neque mandandae sunt actiones neque utilis competit, quia proprii delicti poenam subit: quae res indignum eum fecit, ut a ceteris quid consequatur doli participibus:
15 nec enim ulla societas maleficiorum uel communicatio iusta damni ex maleficio est. Usque

F(WDQEIC)

---

[1] imputare eum oportere *del.* [2] *firmat Iulianus* (*u. i.*): qui soluendo sunt *ins.*

3 sit] si in F^1 4 'e'eius F^b | qu'a'erentes F^2 9 auctionalia] *FD*, actionalia *WE* (*ubi in margine:* al. rationabilia, al. r[ati]onalia), rationalia *QI* (*ubi in margine:* al. accionalia), rationabilia *C*: τραπεζιτικοὶ λόγοι *BS* (πλ.), δικαιώματα *B* (*Anon.*) 10 proferuntur F^a 14 egen'd'a F^2 20 ciuaria F^1 21 uel] bel F^1 23 reputauit F^1 24 si plu's'res F^b 25 et si quidem omnes *seq.*] §§ 11—15 *sic in compendium redegit Iulianus in collectione de contutoribus* (*cod. Berol. Lat. fol. n. 269 f. 193, quem expressimus: ed. Pithoeanae p. 69*): [§ 11] Si tamen rem de qua agitur omnes gesserunt, sed [sed *del.*] si quidem omnes soluendo sint litis contestate tempore, diuiditur in eos actio. [§ 12] Si autem quidam eorum eo tempore soluendo non sit [*scr.* sint], onera eorum hii qui soluendo sunt recipiunt. [§ 13] Sed si quidem ex neglegentiam (*scr.* — tia) cummuni uel eorum tantum culpam [*scr.* culpa qui] soluendo non sunt condemnati fuerint idonei tutores, ceduntur eis acciones pupilli uel habebunt utilem accionem aduersus contutores suos. [§ 14] Quod si ob dolum cummunem condemnati fuerint, nulla eis cessionesque [*scr.* cessio neque] opitulatio datur. [§ 15] In tantum autem idoneis contutoribus constitutis alii tutores ob culpam communem non condemnatur [*scr.* condemnantur] in solidum, ut etiam magistratus municipalis et fideiussores necesse [sit *ins.*] ante eos conueniri, si soluendos [*scr.* soluendo] sint: tunc enim ultimae personae publicae, cum querella pupilli in eo sit, quod non remoti fuerint tutores ut suspecti uel quod satidatio exacta non sit. Et haec omnia manifestissime dicta sunt lib. XXVI [*scr.* XXVII] titulo III digestorum.

adeo autem ad contutores non uenitur[1], si sint soluendo contutores, ut prius ad magistratus
qui eos dederunt uel ad fideiussores ueniatur: et ita imperator noster Ulpio Proculo re-
scripsit. quod enim Marcellus libro octauo digestorum scripsit quodque saepissime || re- f. 386'
scriptum est, quamdiu uel unus ex tutoribus idoneus est, non posse ad magistratus qui
dederunt ueniri, sic erit accipiendum, si non contutor ob hoc conueniatur, quod suspectum
16 facere uel satis exigere noluit. Hanc actionem etiam in heredem tutoris compe- (Iulianus)
17 18 tere constat. Sed et heredi pupilli aeque competit similibusque personis. Non tantum ante
condemnationem, sed etiam post condemnationem desiderare tutor potest mandari sibi
19 actiones aduersus contutorem, pro quo condemnatus est. Rationibus distrahendis actione
non solum hi tenentur tutores, qui legitimi fuerunt, sed omnes, qui iure tutores sunt et
20 gerunt tutelam. Considerandum est in hac actione, utrum pretium rei tantum duplicetur
an etiam quod pupilli intersit. et magis esse arbitror in hac actione quod interest non
21 uenire, sed rei tantum aestimationem. In tutela ex una obligatione duas esse actiones
constat: et ideo, siue tutelae fuerit actum, de rationibus distrahendis agi non potest, siue
22 contra, tutelae actio quod ad speciem istam perempta est. Hunc tamen tutorem, qui inter-
cepit pecuniam pupillarem, et furti teneri Papinianus ait: qui etsi furti teneatur, hac actione
conuentus furti actione non liberatur: nec enim eadem est obligatio furti ac tutelae, ut quis
dicat plures esse actiones eiusdem facti, sed plures obligationes: nam et tutelae et furti
23 obligatur. Hanc actionem sciendum est perpetuam esse et heredi similibusque personis
dari ex eo quod uiuo pupillo captum est: sed in heredem ceterosque successores non da-
24 bitur, quia poenalis est. Haec actio tunc competit, cum et tutelae actio est, hoc est finita
demum tutela.

2 PAULUS libro octauo ad Sabinum. Actione de rationibus distrahendis nemo [B. 38, 3, 2 S
1 tenetur, nisi qui in tutela gerenda rem ex bonis pupilli abstulerit. Quod si furandi animo
fecit, etiam furti tenetur. utraque autem actione obligatur et altera alteram non tollet. sed
et condictio ex furtiua causa competit, per quam si consecutus fuerit pupillus quod fuerit
2 ablatum, tollitur hoc iudicium, quia nihil absit pupillo. Haec actio licet in duplum sit, in
simplo rei persecutionem continet, non tota dupli poena est.

3 POMPONIUS libro quinto ad Sabinum. Si tutelae aut negotiorum gestorum [B. 38, 3, 3 S
agatur incerto hoc, quantum ab aduersariis debetur tutori procuratoriue, arbitratu iudicis
cauendum est, quod eo nomine eis absit.

4 PAULUS libro octauo ad Sabinum. Nisi finita tutela sit, tutelae agi non potest: [B. 38, 3, 4 S
1 finitur autem non solum pubertate, sed etiam morte tutoris uel pupilli. Filium familias
2 emancipatum, si tutelam administret, etiam directo teneri Iulianus putat. Si adhuc impubes
3 tutelae agat, nihil consumitur. Cum furiosi curatore non tutelae, sed negotiorum gestorum
actio est: quae competit etiam dum negotia gerit, quia non idem in hac actione, quod in
tutelae actione, dum impubes est is cuius tutela geritur, constitutum est.

5 ULPIANUS libro quadragesimo tertio ad Sabinum. Si tutor rem sibi depositam [B. 38, 3, 5 S
a patre pupilli uel commodatam non reddat, non tantum commodati uel depositi, uerum
tutelae quoque tenetur. et si acceperit pecuniam, ut reddat, plerisque placuit eam pecu-
niam uel depositi uel commodati actione repeti uel condici posse: quod habet rationem,
quia turpiter accepta sit.

F(WDQEIC)

[1] *firmat Iulianus (u. i.)*: ad contutores non [administrantes non] uenitur?

1 non ... contutores *bis F¹* 4 quamdiu uel unus *et seq.*] ὅτε δέ εἰσι πάντες ἄποροι, πρὸ τῶν συνεπιτρόπων οἱ στρατηγοὶ καὶ οἱ ἐγγυηταὶ ἐνάγονται. εἰ μέντοι ὕποπτους ὀφείλοντες ποιῆσαι τοὺς συνεπιτρόπους ὑπερέθεντο ἢ λαβεῖν παρ' αὐτῶν ἐγγύας, αὐτοὶ πρὸ τῶν στρατηγῶν ἐνάγονται *B* (*Anon.*): *Graecum interpretem, qui priorem huius capitis partem omisit, posteriora apparet non aliter legisse, sed eorum ueram sententiam minime assecutum esse* 8 sed etiam post condemnationem *om. F¹* | tu'r'tor *F⁴* 11 ge'ne'runt *F⁴* 15 tutela'e' *F⁴* 17 tutelas *F⁴* 25 tolle'a't *F²* | sed et] sed ex *F²* 30 tutori procuratoriue] *F²DQE⁴IC similiterque* τῷ ἐπιτρόπῳ ἢ τῷ διοικητῇ *BS* (πλάτ.), tutor procuratoriue *F¹*, tutor procuratorue *W*, τῷ ἐπιτρόπῳ ἢ τῷ κουράτωρι *B* (*Anon.*) *loco non recte intellecto*, tutori curatoriue *E⁶* | arbitratu'o' *F⁶* 34 e't'mancipatum *F²*

6 Idem libro trigesimo primo ad edictum. ‖ Si filius familias tutelam admini- [B.38,3,6] S f. 387
strauerit et liberatus patria potestate dolo aliquid fecerit, an actio tutelae patrem quoque
hoc nomine ten*eat*, quaeritur. et aequum est, ut eum dumtaxat dolum pater praestet, qui
commissus est ante emancipationem filii.

7 Idem libro trigesimo quinto ad edictum. Si pupillus heres exstiterit ei, cuius [B.38,3,7] S
1 tutelam tutor suus gesserat, ex hereditaria causa cum tutore suo habebit actionem. Si tutor
in hostium potestatem peruenerit, quia finita tutela intellegitur, fideiussores, qui pro eo rem
saluam fore spoponderint, et si quis existat defensor eius, qui paratus est suscipere iudi-
cium tutelae, uel si quis sit curator bonis eius constitutus, recte conuenientur:

8 Papinianus libro uicensimo octauo quaestionum. quamuis iure postliminii [B.38,3,8] *P
tutelam pristinam possit integrare.

9 Ulpianus libro uicensimo[1] quinto ad edictum. Si tutor rei publicae causa [B.38,3,9] *E
abesse coeperit ac per hoc fuerit excusatus, quod[2] rei publicae causa aberit, tutelae iudicio
locus est. sed si desierit rei publicae causa abesse, consequenter desinit qui in locum eius
1 datus est et tutelae conueniri poterit. Si duobus impuberibus fratribus tutor datus sit et
alter eorum in legitimam tutelam fratris sui perfectae aetatis constituti reccidit, eum qui
datus esset tutorem esse desisse Neratius ait. quia igitur desinit, erit tutelae actio etiam
ex persona impuberis, quamuis, si testamento datus fuisset, non desineret esse tutor eius,
2 qui adhuc erat impubes, quia semper legitima tutela testamentariae cedit. Si testamento
sub condicione tutor datus sit, deinde alius medio tempore ex inquisitione, dicendum est
3 locum esse tutelae iudicio existente condicione, quia tutor esse desinit. Sed et si quis testa-
4 mento usque ad tempus fuerit datus, idem erit dicendum. Et generaliter quod traditum
est pupillum cum tutore suo agere tutelae non posse hactenus uerum est, si eadem tutela
sit: absurdum enim erat a tutore rationem administrationis negotiorum pupilli reposci, in
qua adhuc perseueraret. in qua autem desinit tutor et iterum coepit esse, sic ex pristina
administratione tutelae debitor est pupillo, quomodo si pecuniam creditam a patre eius ac-
cepisset. quem igitur effectum *haec* sententia habeat, uideamus: nam si solus tutor est,
utique ipse secum non aget. sed uel per specialem curatorem conueniendus est uel pone
eum contutorem habere, qui possit aduersus eum iudicem accipere, ex qua causa cum eo
tutelae agi potest. quin immo si medio tempore soluendo esse desierit, imputabitur contu-
5 toribus, cur non egerunt cum eo. Si tutori curator sit adiunctus quamuis suspecto postu-
6 lato, non cogetur tutelae iudicium tutor suscipere, quia tutor maneret. Sed et[3] si fuerit
tutor confiscatus, aduersus fiscum dandam esse actionem constat ei qui loco eius curator
7 datus sit uel contutoribus eius. Ceterae actiones praeter tutelae aduersus tutorem com-
petunt, etsi adhuc tutelam administrant[4], ueluti furti, damni iniuriae, condictio.

10 Paulus libro octauo breuis edicti. Sed non dantur pupillo, dum tutor tute- [B.38,3,10] S
lam gerit: quamuis enim morte tutoris intereant, tamen pupillus cum herede eius actionem
habet, quia sibi soluere debuit.

11 Ulpianus libro trigesimo quinto ad edictum. Si filius familias [Pon. 24, 27 not. B.38,3,11] S
tutelam ‖ administrauerit, deinde fuerit emancipatus, remanere eum tutorem Iulianus ait f. 387'
et cum pupillus adoleuerit, agendum cum eo eius quidem temporis, quod est ante emanci-
pationem, in quantum facere potest, eius uero, quod est post emancipationem, in solidum,
cum patre uero dumtaxat de peculio: manere enim aduersus eum etiam post pubertatem
de peculio actionem: neque enim ante annus cedit, intra quem de peculio actio datur,
quam tutela fuerit finita.

F(WDQEIC)

---

[1] trigesimo (*edd.*)? [2] quoad (*Goudsmit*)? [3] et *del.* [4] administrat (*Hal.*)?

---

3 teneat] *WQEIC*, tenebat *FD* | ut] at *F¹* | pater] patre *F¹* 8 spoponderit *F¹ W* 16 perfecta'e' *F²* 19 testamentaria'e' *F²* 25 in qua autem desinit *seq.*] ὁσάκις δὲ παύεται εἶναι ἐπίτροπος καὶ ἄρχεται ἑτέρας ἐπιτροπῆς *BS* (πλ.) 27 haec sententia] *DQEIC*, haec ex sententia (sententiae *F**) *FW*: ποῖον δὲ ἄρα ἀποτέλεσμα γίνεται ταύτης τῆς γνώμης *BS* (πλ.) 29 cumtutorem *F¹* 32 sed et si] sedem *F¹* 44 detur *F¹*

12 Paulus libro octauo breuis edicti. Filius autem tutor propter hoc suum [B. 38, 3, 12] *S* factum cum patre agere non potest ante pubertatem, quia nec finita tutela hoc ab eo exigi potest[1].

13 Ulpianus libro trigesimo quinto ad edictum. Si tutor post pubertatem pu- [B. 38, 3, 13] *S* pilli negotia administrauerit, in iudicium tutelae ueniet id tantum, sine quo administratio tutelae expediri non potest: si uero post pubertatem pupilli is qui tutor eius fuerat fundos eius uendiderit, mancipia et praedia comparauerit, neque uenditionis huius neque emptionis ratio iudicio tutelae continebitur. et est uerum ea quae conexa sunt uenire in tutelae actionem: sed et illud est uerum, si coeperit negotia administrare post tutelam finitam, deuolui iudicium tutelae in negotiorum gestorum actionem: oportuit enim eum a semet ipso tutelam exigere. sed et si quis, cum tutelam administrasset, idem curator adulescenti fuerit datus, dicendum est negotiorum gestorum eum conueniri posse.

14 Gaius libro duodecimo ad edictum prouinciale. Si post pubertatem tempore [B. 38, 3, 14] *S* aliquo licet breuissimo intermiserit administrationem tutor, deinde coeperit gerere, sine ulla dubitatione tam tutelae quam negotiorum gestorum iudicio cum eo agendum est.

15 Ulpianus libro primo disputationum. Si ex duobus tutoribus cum altero quis [B. 38, 3, 15] *Sf* transegisset, quamuis ob dolum communem, transactio nihil proderit alteri, nec immerito, cum unusquisque doli sui poenam sufferat. quod si conuentus alter praestitisset, proficiet id quod praestitit ei qui conuentus non est: licet enim doli ambo rei sint, tamen sufficit unum satisfacere, ut in duobus, quibus res commodata est uel deposita quibusque[2] mandatum est.

16 Idem libro septuagesimo quarto ad edictum. Si cum tutore ex stipulatu [B. 38, 3, 16] *E* agatur uel cum his qui pro eo interue*ne*runt, erit dubitatio, an, quia tutelae agi non potest, nec ex stipulatu agi possit. et plerique putant etiam hanc actionem propter eandem uti-
1 litatem differendam. Cum curatore pupilli siue adulescentis agi poterit, etsi usque adhuc cura perseueret.

17 Idem libro tertio de officio consulis. Imperatores Seuerus et Antoninus re- [B. 38, 3, 17] *Ef* scripserunt in haec uerba: 'Cum hoc ipsum quaeratur, an aliquid tibi a tutoribus uel cu- 'ratoribus debeatur, non habet rationem postulatio tua uolentis in sumptum litis ab his tibi 'pecuniam subministrari'.

18 Papinianus libro uicesimo quinto quaestionum. Cum tutor negotiis impu- [B. 38, 3, 18] *P* beris administratis pupillum paterna hereditate abstinet, bonis patris uenditis tractari solet, utilis actio pupillo relinqui an creditoribus concedi debeat. et probatur actionem inter pupillum et creditores patris esse diuidendam, scilicet ut quod rationi bonorum per tutorem deerit creditoribus reddatur, quod autem dolo uel culpa tutoris in officio pupilli perperam abstenti contractum est, puero relinquatur. quae actio sine dubio non prius competet, quam ‖ pupillus ad pubertatem peruenerit: sed illa confestim creditoribus datur. q. 41 f. 388

19 Ulpianus libro primo responsorum. Si probatum est nomen debitoris a no- [B. 38, 3, 19] **S* uissimo curatore, frustra tutorem de eo conueniri.

20 Papinianus libro secundo responsorum. Alterius curatoris heredem mino- [B. 38, 3, 20] *P*

F(WDQEIC)

[1] non potest, quia nec ante pubertatem nec finita tutela hoc ab eo exigi potest (*u. i.*)?
[2] quibusue?

1 filius autem *seq.*] ὁ γὰρ υἱὸς ἐπιτροπεύων διὰ τὰ παρ' αὐτοῦ κατὰ τὴν ἐπιτροπὴν ἁμαρτηθέντα οὐκ ἠδύνατο κινεῖν κατὰ τοῦ ἰδίου πατρὸς (= filius autem tutor propter hoc suum factum cum patre agere non potest) ὀνόματι τοῦ πουπίλλου, ὡς ὑπεξούσιος ὢν αὐτοῦ, λέγω (*cod.* λέγων) ἐφ' ὅσον ἡ ἐπιτροπὴ ἐσώζετο· ἀλλ' οὐδὲ πληρωθείσης τῆς ἐπιτροπῆς (= nec finita tutela) *BS* (πλ.): οὔτε γὰρ ὁ υἱὸς ἠδύνατο κινεῖν κατ' αὐτοῦ ἐκ τοῦ οἰκείου φάκτου οὔτε μὴν αὐτὸς ὁ υἱὸς ἀπῃτεῖτό τι τῆς ἐπιτροπῆς οὔσης *B* (*Anon.*). *uidentur Graeci interpretes ea ipsa legisse quae habent libri nostri, sed interuidit alter eorum errorem et uerbis peruersis* ante pubertatem *substituit alia quamquam et ipsa uix aptiora* 10 semet'et'ipso *F²* 22 cum tutore] *F¹D*, cum adhuc tutore *F²WQEIC et sic* κατὰ τοῦ ἔτι ἐπιτρόπου *B* (*Anon.*) 23 interuerunt *F*: ἢ τῶν ἐγγυητῶν αὐτοῦ *B* (*Anon.*) 31 tutor] *FQIC*, curator *WDE* (*ubi em. ex* p[isana]) 33 a'n' *F⁴* 38 Παύλου *B*

rem ut maiore pecunia condemnatum in integrum restitui placuit. ea res materiam litis
aduersus alterum curatorem instaurandae non dabit quasi minore pecunia condemnatum,
si non sit eius aetatis actor, cui subueniri debeat: sed aequitatis ratione suadente per
1 utilem actionem ei subueniri, in quantum alter releuatus est, oportet. Non idcirco actio,
quae post uiginti quinque annos aetatis intra restitutionis tempus aduersus tutorem minore
pecunia tutelae iudicio condemnatum redditur, inutilis erit, quod adulescenti curatores ob
eam culpam condemnati sunt: itaque si non iudicatum a curatoribus factum est, per doli
exceptionem curatores consequi poterunt eam actionem praestari sibi.

21 Idem libro primo definitionum. Cum pupillus tutelae actione contra tutorem [B. 38, 3, 21] P
alterum tutori, quem iudex in solidum condemnauit, cessit, quamuis postea iudicatum fiat,
tamen actio data non intercidit, quia pro parte condemnati tutoris[1] non tutela reddita, sed
nominis pretium solutum uidetur.

22 Paulus libro tertio decimo quaestionum. Defensor tutoris condemnatus non [B. 38, 3, 22] P
auferet priuilegium pupilli: neque enim sponte cum eo pupillus contraxit.

23 Idem libro nono responsorum. Conuento herede tutoris iudicio tutelae cu- [B. 38, 3, 23] P
ratorem eiusdem neque ipso iure liberatum uideri neque exceptionem rei iudicatae ei dan-
dam: idemque in heredibus magistratuum obseruandum.

24 Idem libro secundo sententiarum. Postumo tutor datus non nato postumo [B. 38, 3, 24] P
neque tutelae, quia nullus pupillus est[2], neque negotiorum gestorum iudicio tenetur, quia
administrasse negotia eius quia[3] natus non esset non uidetur: et ideo utilis in eum actio
dabitur.

25 Hermogenianus libro quinto iuris epitomarum. Non solum tutelae priuile- [B. 38, 3, 25] P
gium datur in bonis tutoris, sed etiam eius, qui pro tutela[4] negotium gessit: uel ex cura-
tione pupilli pupillaeue furiosi furiosaeue debebitur[5], si eo nomine cautum non sit.

IIII.

℞ DE CONTRARIA TUTELAE ET UTILI ACTIONE ℞ SE

1 Ulpianus libro trigesimo sexto ad edictum. Contrariam tutelae actionem [B. 38, 4, 1] S
praetor proposuit induxitque in usum, ut facilius tutores ad administrationem accederent
scientes pupillum quoque sibi obligatum fore ex sua administratione. quamquam enim sine
tutoris auctoritate pupilli non obligentur nec in rem suam tutor obligare pupillum possit,
attamen receptum est, ut tutori suo pupillus sine tutoris auctoritate ciuiliter obligetur ex
administratione scilicet. etenim prouocandi fuerant tutores, ut promptius de suo aliquid pro
1 pupillis impendant, dum sciunt se recepturos id quod impenderint. Haec actio non solum
2 tutori, uerum etiam ei, qui pro tutore negotia gessit, competere debet. Sed et si curator
sit uel pupilli uel adulescentis uel furiosi uel prodigi, dicendum est etiam his contrarium
dandum. idem in curatore quoque uentris probandum est. quae sententia Sabini fuit exi-
3 stimantis ceteris quoque curatoribus ex isdem causis dandum contrarium iudicium. Finito
autem officio hanc actionem || competere dicemus tutori: ceterum quamdiu durat, nondum f. 333'
F(WD, qui deficit u. 32 in aliquid, *QEIC)*

[1] condemnati tutoris] contutoris? [2] neque pro tutore, quia nulla significatio est *ins. F² cum Anonymo Byzantio male (u. i.)* [3] qui (*u. i.*)? [4] pro tutore (*edd.*)? [5] dabitur?

1 materium *F¹* 3 debeat ... 4 subueniri *om. F¹*, debeat ... subueniri in quantum (*uerbis* in quantum *mox rursus deletis*) *add. F²*: ὁ γὰρ δικαίου λογισμὸς βούλεται διὰ τῆς οὐτιλίας ἀγωγῆς βοηθεῖσθαι *BS* (πλ.) 7 iudicatum] *F²WDQEIC*, iudicium *F¹* 11 pro parte condemnati tutoris] εἰς ἥμισυ τοῦ χρέους *BS* (πλ.) 14 auferret *F* 19 neque pro tutore quia nulla significatio est *post* pupillus est *add. F² et libri reliqui: uidentur ea afuisse ab interpretatione Dorothei, unde citantur haec:* ἐπειδὴ πούπιλλος οὐδαμοῦ ὕπεστιν καὶ οὐδὲ νεγότια διῴκησε τοῦ μηδὲ τεχθέντος. *sunt quidem similia apud Anonymum* οὔτε τῇ κατὰ τῶν ὡς ἐπιτρόπων ἀγωγῇ, *sed apud eum protutelae actio tertium locum obtinet post tutelae et negotiorum gestorum. putarim uerba haec inepta nec Paulo digna additamentum esse Byzantii cuiusdam petitum ex D. 27, 5, 1, 6 et receptum tam a correctore libri Florentini quam ab Anonymo* 20 quia] *FWDQE*, qui *IC* 37 ceteris quoque *add. F^b*

competit. sed si pro tutore negotia gessit uel etiam curam administrauit, locus erit iudicio
4 etiam statim, quia hoc casu in ipsum quoque statim actio competit. Praeterea si tutelae
iudicio quis conuenietur, reputare potest id quod in rem pupilli impendit: sic erit arbitrii
eius, utrum compensare an petere uelit sumptus. quid ergo, si iudex compensationis eius
rationem non habuit, an contrario iudicio experiri possit? et utique potest: sed si repro-
5 bata est haec reputatio et adquieuit, non debet iudex contrario iudicio id sarcire. An (B)
in hoc iudicio non tantum quae pro pupillo uel in rem eius impensa sunt ueniant, uerum
etiam ea quoque, quae debebantur alias tutori, ut puta a patre pupilli si quid debitum fuit,
quaeritur. et magis puto, cum integra sit actio tutori, non esse in contrarium iudicium de-
6 ducendum. Quid tamen si ideo exspectauit, quia tutor erat et ideo non exegit? uideamus,
an contrario iudicio tutelae indemnitatem consequatur. quod magis probandum est: nam
sicuti quodcumque aliud gessit pro utilitate pupilli, id contrario iudicio consequetur, ita
7 etiam id quod sibi debetur consequi debet uel eius securitatem. Ego[1] et si ex causa, quae
8 tempore finitur, obligatio aliqua fuit, tutelae contrarium iudicium esse ei opinor. Hanc
actionem dandam placet et si tutelae iudicio non agatur: etenim nonnumquam pupillus id-
circo agere tutelae non uult, quia nihil ei debetur, immo plus in eum impensum est, quam
quod ei abest, nec impediendus est tutor contrario agere.

2 IULIANUS libro uicensimo primo digestorum. Longe magis dandum est et si B.38,4,2 S^*
rationibus distrahendis actio intendatur.

3 ULPIANUS libro trigensimo sexto ad edictum. Quid ergo si plus in eum im- B.38,4,3 S
pendit, quam est in facultatibus? uideamus an possit hoc consequi. et Labeo scripsit posse.
sic tamen accipiendum est, si expedit pupillo ita tutelam administrari: ceterum si non ex-
pedit, dicendum est absolui pupillum oportere: neque enim in hoc administrantur tutelae,
ut mergantur pupilli. iudex igitur, qui contrario iudicio cognoscit, utilitatem pupilli spectabit
1 et an tutor ex officio sumptus fecerit. Contrarium iudicium an ad hoc quoque competat,
ut quis a pupillo exigat liberationem, uidendum est. et nemo dixit in hoc agere quem
contrario posse, ut tutelae iudicio liberetur, sed tantum de his, quae ei propter tutelam
absunt. consequitur autem pecuniam, si quam de suo consumpsit, etiam cum usuris, sed
uel trientibus, uel his quae in regione obseruantur, uel his quibus mutuatus est, si necesse
habuit mutuari, ut pupillo ex iusta causa prorogaret, uel his a quibus pupillum liberauit,
2 uel quibus caruit tutor, si nimium[2] profuit pupillo pecuniam esse exsolutam. Plane si forte
tutor aliquid pecuniae debuit faenerare, aliquid ipse pro pupillo soluit, nec ipse usuras con-
3 sequitur nec pupillo praestabit. Quare et si in usus suos conuertit, deinde aliquid impendit
in rem pupillarem, quam impendit desinit uertisse et exinde usuras non praestabit. et si
ante impendit in rem pupillarem, mox in usus suos uertit, non uidebitur uertisse quanti-
tatem, quae concurrit cum quantitate sibi debita, ut eius summae non praestet usuras.
4 Usuras utrum tamdiu consequetur tutor quamdiu tutor est, an etiam post finitam tutelam,
uideamus, an ex mo||ra tantum. et magis est, ut, quoad ei reddatur pecunia, consequatur: f. 389
5 nec enim debet ei sterilis esse pecunia. Si tamen fuit in substantia pupilli unde conse-
6 quetur[3], dicendum est non oportere eum usuras a pupillo exigere. Quid ergo, si de re
pupillari non potuit sibi soluere, quia erat deposita ad praediorum comparationem? si qui-
dem non postulauit a praetore, ut promatur pecunia uel hoc minus deponatur, sibi imputet:
si uero hoc desiderauit nec impetrauit, dicendum est non deperire ei usuras in contrario
7 iudicio. Sufficit tutori bene et diligenter negotia gessisse, etsi euentum aduersum habuit
8 quod gestum est. Iudicio contrario tutelae praestatur et id, quod in rem pupilli uersum
ante tutelam uel[4] post tutelam, si negotiis tutelae tempore gestis nexum probatur, et quod
ante impensum est, siue pro tutore negotia gessit et postea tutor constitutus est, uel uentri
F(WQEIC)

---

[1] ergo (*dett.*)? [2] nimirum (*dett. quidam*)? [3] consequeretur? [4] ante tutelam uel] est (*similiter Hal.*)?

---

3 conu'i'enietur F^b 5 reprouata F^1 13 securitate'm' F^2 15 dandum F^1 24 spectabit et] F^2, 's'pectauit e't' F^b 29 u'e'l trientibus F^2 33 praestauit F^1 | qua'e're F^b 34 praestauit F^1 38 quo'd'ad F^b 42 promatus F^1

erat curator: sed et si non pro tutore negotia gerebat, debet uenire quod ante impensum est: deducuntur enim in tutelae iudicium sumptus, quoscumque fecerit in rem pupilli, sic
9 tamen, si ex bona fide fecit. Hanc actionem perpetuam esse palam est, et heredi et in heredem dari ceterosque successores et[1] ad quos ea res pertinet et in eos.

4 IULIANUS libro uicesimo primo digestorum. A tutela remotus eo loco haberi [B. 38, 4, 4] *S* debet, quo esset finita tutela, et sicut actiones patitur perinde ac si pupillus pubes factus esset, ita contrario iudicio, si quid ei aberit, persequi debebit: nihil enim prohibet suspectum tutorem esse, quamuis complura in rem pupilli impenderit, quae eum amittere non oportet.

5 ULPIANUS libro primo responsorum. Heredem tutoris, si eam summam sol- [B. 38, 4, 5] *S* uerit, in quam obligati pupilli fuerunt, actionem contrariam aduersus eos habere posse respondi.

6 PAULUS libro quinto ad Plautium. Si tutor pro pupillo se obligauit, habet [B. 38, 4, 6] *E* contrariam actionem et antequam soluat.

V.

℞ DE EO QUI PRO TUTORE PROUE CURATORE NEGOTIA GESSIT ℞ *SE*

1 ULPIANUS libro trigesimo sexto ad edictum. Protutelae actionem necessario [B. 38, 5, 1] *S* praetor proposuit: nam quia plerumque incertum est, utrum quis tutor an uero quasi tutor pro tutore[2] administrauerit tutelam, idcirco in utrumque casum actionem scripsit, ut siue tutor est siue non sit qui gessit, actione tamen teneretur. solent enim magni errores intercedere, ut discerni facile non possit, utrum quis tutor fuerit et sic gesserit, an uero non
1 fuerit, pro tutore tamen munere functus sit. Pro tutore autem negotia gerit, qui munere tutoris fungitur in re impuberis, siue se putet tutorem, siue scit non esse, finget tamen
2 esse. Proinde et si seruus quasi tutor egerit, diuus Seuerus rescripsit dandum in dominum
3 iudicium utile. Cum eo, qui pro tutore negotia gessit, etiam ante pubertatem agi posse
4 nulla dubitatio est, quia tutor non est. Quare[3] si quis finita tutela pro tutore negotia im-
5 puberis gessit, tenebitur. Sed et si prius pro tutore administrauerit, deinde quasi tutor, aeque tenebitur ex eo quod pro tutore administrauit, quamuis deuoluatur hic gestus in
6 tutelae actionem. Si quis quasi tutor negotia gesserit ‖ eius qui iam pubes est neque tu- *f. 389* torem habere potest, protutelae actio cessat: simili modo et si eius, qui nondum natus est. nam ut pro tutore quis gerat, eam esse personam oportet, cuius aetas recipiat tutorem, id
7 est impuberem esse oportet. sed erit negotiorum gestorum actio. Si curator impuberi a praetore datus negotia gesserit, an, quasi pro tutore gesserit, teneatur, quaeritur. et est uerius cessare hanc actionem, quia officio curatoris functus est. si quis tamen, cum tutor non esset, compulsus a praetore uel a praeside, dum se putat tutorem, gesserit tutelam, uidendum, an pro tutore teneatur. et magis est, ut, quamuis compulsus gesserit, teneri tamen debeat, quia animo tutoris gessit, cum tutor non esset. at iste curator non quasi
8 9 tutor, sed quasi curator gessit. In protutelae iudicio usurae quoque ueniunt. Sed utrum solummodo in id quod gessit tenebitur an uero in id etiam quod gerere debuit? et si quidem omnino non attigit tutelam, non tenebitur: neque enim attingere debuit qui tutor non fuit. quod si quaedam gessit, uidendum, an etiam eorum quae non gessit teneatur: et hactenus tenebitur, si alius gesturus fuit. sed et si cognito, quod tutor non fuit, abstinuit se

F(WQEIC)

---

[1] ceterosque successores et] ceterisque (*Krueger: cf. D. 50, 16, 70, 1*)? [2] utrum quis quasi tutor an uero pro tutore (*cf.* § 5 *et h. t. l.* 3)? [3] *firmant BS:* quare *del.*

---

2 pupilli's' sic *F*[b] 15 proue curatore] *F,* pro uel curatore *ind. F,* uel pro curatore *ind. P W,* uel curatore *IC,* procuratoreue *E* 21 possit ... uero non *bis FW* (*posteriore loco* fuit *pro* fuerit *et* tunc *pro* sic *W*) 22 tamen ... pro tutore *bis F*[a] 24 seruos *F*[a] 36 a'n' *F*[b] 37 quia] *F*[2]*QEIC cum BS* (ἐπειδὴ πιστεύων ἑαυτὸν εἶναι ἐπίτροπον διῴκησε), qui *F*[1]*W* 40 atti'n'git *F*[2]: μὴ ἥψατο *BS* (πλ.) 41 'h'actenus *F*[b]

administratione, uideamus, an teneatur, si necessarios pupilli non certiorauit, ut ei tutorem
peterent: quod uerius est.

2 CELSUS libro uicesimo quinto digestorum. Si is, qui pro tutore negotia ge- [B.38,5,2 E
rebat, cum tutor non esset, rem pupilli uendidit nec ea usucapta est, petet eam pupillus,
quamquam ei cautum est: non enim eadem huius quae tutoris est rerum pupilli admini-
stratio.

3 IAUOLENUS libro quinto epistularum. Quaero, an is qui, cum tutor testamento [B.38,5,3 E
datus esset et id ipsum ignoraret, pro tutore negotia pupilli gesserit, quasi tutor an quasi
pro tutore negotia gesserit, teneatur. respondit: non puto teneri quasi tutorem, quia scire
quoque se tutorem esse debet, ut eo affectu negotia gerat, quo tutor gerere debeat.

4 POMPONIUS libro sexto decimo ad Quintum Mucium. Qui pro tutore negotia [B.38,5,4 E
gerit, eandem fidem et diligentiam praestat, quam tutor praestaret.

5 ULPIANUS libro decimo ad edictum. Ei qui pro tutore negotia gessit con- [B.38,5,5 E*
trarium iudicium competit.

VI.

R QUOD FALSO TUTORE AUCTORE GESTUM ESSE DICATUR R

ES

1 ULPIANUS libro duodecimo ad edictum. Huius edicti aequitas non est ambi- [B.38,6,1 E
1 gua, ne contrahentes decipiantur, dum falsus tutor adhibetur. Uerba autem edicti haec
2 sunt. 'Quod eo auctore' inquit 'qui tutor non fuerit'. uerbis edicti multa desunt: quid enim
si fuit tutor, is tamen fuit qui auctoritatem accommodare non potuit? puta furiosus uel ad
3 aliam regionem datus. Sed[1] Pomponius libro trigensimo scribit interdum quamuis a non
tutore gestum est, non pertinere ad hanc partem edicti: quid enim si duo tutores, alter
4 falsus, alter uerus auctoritatem accommodauerint, nonne ualebit quod gestum est? Item
hoc edictum licet singulariter scriptum sit, si tamen plures interuenerint, qui tutores non
5 erant, tamen locum habere debere Pomponius libro trigesimo scribit. Idem Pomponius
scribit, etiamsi pro tutore negotia gerens auctoritatem accommodauerit, nihilo minus hoc
edictum locum habere, nisi forte praetor decreuit ratum se habiturum id, quod his aucto-
6 ribus gestum est: tunc enim ualeǁbit per praetoris tuitionem, non ipso iure. Ait praetor: f. 890
'si id actor ignorauit, dabo in integrum restitutionem'. scienti non subuenit, merito, quo-
niam ipse se decepit.

2 PAULUS libro duodecimo ad edictum. 'Si id', inquit, 'actor ignorauerit'. Labeo: [B.38,6,2 E
et si dictum sit ei et bona fide non crediderit.

3 ULPIANUS libro duodecimo ad edictum. Plane si is sit qui auxilio non in- [BS.38,6,2 E
diget, scientia ei non nocet, ut puta si pupillus cum pupillo egit: nam cum nihil actum
sit, scientia non nocet.

4 PAULUS libro duodecimo ad edictum. Minori uiginti quinque annis succur- [BS.38,6,2 E
retur, etiamsi scierit.

5 ULPIANUS libro duodecimo ad edictum. Interdum tamen etsi scientia noceat, [B.38,6,3 E
tamen restitutio facienda erit, si a praetore compulsus est ad iudicium accipiendum.

6 PAULUS libro duodecimo ad edictum. Pupilli scientia computanda non est, [B.38,6,4 E
tutoris eius computanda est: utique[2] etsi pupillo cautum sit, melius dicitur rem suam re-
stitui pupillo quam incertum cautionis euentum eum spectare: quod et Iulianus, si alias
circumuentus sit pupillus, respondit.

7 ULPIANUS libro duodecimo ad edictum. Nouissime praetor ait: 'in eum qui, [B.38,6,5 E
'cum tutor non esset, dolo malo auctor factus esse dicetur, iudicium dabo, ut quanti ea

F(WQEIC)

---

[1] et *ins.* [2] si pupillo cautum est: sed *ins.*

4 eam] eum F^1 22 sed] set F^1 24 ba-lebit F^1 29 tunc] *f* (*in margine manu saec. XV*) *IC*, ...c *F*, sic *WE*, uel sic *Q* 46 auctor 'fuit quid si compulsus' factus F^b

1 'res erit, tantam pecuniam condemnetur'. Non semper tutor conuenitur nec sufficit, si sciens auctor fuit, uerum ita demum, si dolo malo auctor fuit. quid si compulsus aut metu,
2 ne compelleretur, auctoritatem accommodauerit, nonne debebit esse excusatus? Quod ait praetor 'quanti ea res erit', magis puto non poenam, sed ueritatem his uerbis contineri.
3 Pomponius libro trigesimo recte scribit etiam sumptuum in hoc iudicio rationem haberi,
4 quos facturus est actor restitutorio agendo. Si plures sint qui auctores fuerunt, perceptione ab uno facta et ceteri liberantur, non electione:

8 PAULUS libro duodecimo ad edictum. et ideo si nihil aut non totum seruatum sit, in reliquos non denegandam in id quod deest Sabinus scribit. [B. 38, 6, 6] *E*

9 ULPIANUS libro duodecimo ad edictum. Huius actionis exemplo Pomponius libro trigesimo primo scribit dandam actionem aduersus eum, qui dolo malo adhibuit, ut [B. 38, 6, 7] *E*
1 alius[1] auctoraretur inscius. Has in factum actiones heredibus quidem competere ceterisque successoribus, in eos uero non reddi Labeo scribit nec in ipsum post annum, quoniam et factum puniunt et in dolum concipiuntur: et aduersus eas personas, quae alieno iuri subiectae sunt, noxales erunt.

10 GAIUS libro quarto ad edictum prouinciale. Si falso tutore *auctore* actum sit et interea dies actionis exierit aut res usucapta sit, omnia incommoda perinde sustinere debet, ac si illo tempore uero tutore auctore egisset. [B. 38, 6, 8] *Ef*

11 ULPIANUS libro trigesimo quinto ad edictum. Falsus tutor, qui in contrahendo auctor minori duodecim uel quattuordecim annis fuerit, tenebitur in factum actione [B. 38, 6, 9] *S*
1 propter dolum malum. Cuiuscumque condicionis fuerit uel sui iuris uel alieni, qui dolo
2 malo auctoritatem accommodauit, tenebitur hoc edicto. Sed et si quis filiae familias auctor factus sit ad contrahendum, tenetur. idemque iuris est, si ancillae quis tutore auctore credidisset: nam omnibus istis modis propter tutorem decipitur is qui contraxit, quia aliter
3 cum impubere contracturus non fuit, quam si tutoris auctoritas intercessisset. Iulianus libro uicesimo primo digesto||rum tractat, in patrem debeat dari haec actio, qui filiam minorem duodecim annis nuptum dedit. et magis probat patri ignoscendum esse, *qui* filiam suam maturius in familiam sponsi perducere uoluit: affectu enim propensiore magis f. 390'
4 quam dolo malo id uideri fecisse. Quod si intra duodecim annos haec decesserit, cum haberet dotem, putat Iulianus, si dolo malo conuersatus sit is ad quem dos pertinet, posse maritum doli mali exceptione condicentem summouere in casibus, in quibus dotem uel in totum uel in partem, si constabat matrimonium, fuerat lucraturus.

12 IDEM libro primo responsorum. Ex eo, quod interrogatus tutorem se esse respondit, nulla eum actione teneri: si tamen, cum tutor non esset, responso suo in aliquam captionem adulescentem induxit, utilem actionem aduersus eum dandam. [B. 38, 6, 10] *S*

F(WQEIC)

---

[1] adhibuit alium, ut?

---

3 accommoda'ue'rit F^2 6 restitutorio agendo] κινῶν ῥεστιτουτορίως ἣν ἐκίνησε πρότερον ἀγωγήν *BS* (πλ.) 11 qui dolo malo adhibuit] ὁ κατὰ δόλον σπουδάσας *BS* (πλ.), ὁ δόλῳ παρασκευάσας *B* (*Anon.*) 16 si falso tutore auctore actum sit] *I*[b] *et edd. cum B* (*Anon.*): ἐὰν ὁ πλαστὸς ἐπίτροπος ἐπὶ δίκῃ αὐθεντήσῃ *et BS* (*Cyr.*): ὁ πλαστὸς ἐπίτροπος αὐθεντήσας, si falso t. actum sit (*om.* auctore) *FWQEI*[a]*C* 17 omnia incommoda *seq.*] περιποιεῖ τὸ ἀζήμιον τῷ ἐνάγοντι ὅπερ ἤμελλεν ἔχειν ἀληθοῦς ὄντος ἐπιτρόπου *B* (*Anon.*) | suntinere F^1 19 in contrahendo] *quasi legisset* in tradendo *uertit Anonymus:* παραδιδόντι πρᾶγμα 22 acommodauit *F* 24 quia] F^2*EI*, ut quia *C*, qui F^1*WQ*: οὐδὲ γὰρ ἤμελλεν αὐτὸς συναλλάσσειν τῷ ἀνήβῳ *BS* (πλ.) 25 *ab* iulianus *l. inc. F* 26 *post* tractat *add.* an etiam F^2: εἰ κατὰ πατρὸς ἐνδέχεται ταύτην δοθῆναι τὴν ἀγωγήν *BS* (πλ.) 27 qui] *QE*[b]*IC*, *om. FWE*[a] 29 dolo 'malo' id F^2: κατὰ δόλον κακόν *BS* (πλ.)

VII.

IDEIUSSORIBUS ET NOMINATORIBUS ET HEREDIBUS TUTORUM ET CURATORUM *SP* R

septimo decimo ad Sabinum. Quamuis heres tutoris tutor [B. 38, 7, 1] *S*
per defunctum inchoata sunt per heredem, si legitimae aetatis et
hent: in quibus dolus eius admitti potest. Quod penes tutorem
re debet: quod apud pupillum is reliquerit si heres capit,
d extra tutelam est et utili actione hoc reddere compellitur.

no nono ad Sabinum. Postulare tutorem uidetur et [B. 38, 7, 2] *S*
item nominare et qui per alium hoc idem facit.

mo quinto ad edictum. Etiam fideiussorem et heredes fide- [B. 38, 7, 3] *S*
m eandem usurarum reuocandos esse constat, ad quam et tutor reuocatur.

trigesimo sexto ad edictum. Cum ostendimus heredem quoque [B. 38, 7, 4] *S*
cio posse conueniri, uidendum, an etiam proprius eius dolus uel propria admi-
ueniat in iudicium. et exstat Seruii sententia existimantis, si post mortem tutoris
s eius negotia pupilli gerere perseuerauerit aut in arca tutoris pupilli pecuniam inue-
erit et consumpserit uel eam pecuniam quam tutor stipulatus fuerat exegerit, tutelae iudicio eum teneri suo nomine: nam cum permittatur aduersus heredem ex proprio dolo
1 iurari in litem, apparet eum iudicio tutelae teneri ex dolo proprio. Neglegentia plane pro-
2 pria heredi non imputabitur. Usuras quoque eius pecuniae, quam pupillarem agitauit, praestare debet heres tutoris: quantas autem et cuius temporis usuras praestare debeat, ex
3 bono et aequo constitui ab iudice oportet. Fideiussores a tutoribus nominati si praesentes fuerunt et non contradixerunt et nomina sua referri in acta publica passi sunt, aequum est perinde teneri, atque si iure legitimo stipulatio interposita fuisset. eadem causa uidetur adfirmatorum, qui scilicet cum idoneos esse tutores adfirmauerint, fideiussorum uicem sustinent.

5 Paulus libro trigesimo octauo ad edictum. Si cum fideiussoribus tutoris ex [B. 38, 7, 5] *Sf* stipulatione rem saluam fore agetur, easdem reputationes habebunt, quas tutor.

6 Papinianus libro secundo responsorum. Pupillus contra tutores eorumque [B. 38, 7, 6] *P* fideiussores iudicem accepit: iudice defuncto, priusquam ad eum iretur, contra solos fideiussores alter iudex datus est. officio cognoscentis conueniet, si tutores soluendo sint et adminis||tratio non dispar, sed communis fuit, portionum uirilium admittere rationem ex persona tutorum. f. 391

7 Idem libro tertio responsorum. Si fideiussores, qui rem saluam fore pupillo [B. 38, 7, 7] *P* cauerant, tutorem adulescens ut ante conueniret petierant atque ideo stipulanti promiserunt se reddituros quod ab eo seruari non potuisset: placuit inter eos, qui soluendo essent, actionem residui diuidi, quod onus fideiussorum susceptum uideretur: nam et si mandato plurium pecunia credatur, aeque diuiditur actio: si enim quod datum[1] pro alio soluitur, cur species actionis aequitatem diuisionis excludit?

8 Paulus libro nono responsorum. Heredes eius, qui non iure tutor uel curator [B. 38, 7, 8] *P*
1 datus administrationi se non immiscuit, dolum et culpam praestare non debere. Paulus respondit tale iudicium in heredem tutoris transferri oportere, quale defunctus suscepit. hoc eo pertinet, ut non excusetur heres, si dicat se instrumenta tutelaria non inuenisse: nam cum ex[2] omnibus bona fide iudiciis propter dolum defuncti heres teneatur, idem puto obseruandum et in tutelae actione. sed constitutionibus subuentum est ignorantiae heredum. hoc tamen tunc obseruandum est, cum post mortem tutoris heres conueniatur, non si lite contestata tutor decesserit: nam litis contestatione et poenales actiones transmittuntur ab utraque parte et temporales perpetuantur.

F(WD, qui denuo incipit u. 9 in ... orem uidetur, *QEIC)*

---

[1] quod datum] quodam modo (quodam m̊)? [2] ex] in?

---

13 quo's'que *F*[b] 15 ex's'tat *F*[2] 36 diui'di' *F*[2] 46 contestatione's' *F*[b]

VIII.

℞ DE MAGISTRATIBUS CONUENIENDIS ℞ SE

1 ULPIANUS libro trigesimo sexto ad edictum. In ordinem subsidiaria actio non [B. 38, 8, 1] S
dabitur, sed in magistratus, nec in fideiussores eorum: hi enim rem publicam saluam fore
promittunt, non pupilli. proinde nec nominatores magistratuum ex hac causa tenebuntur,
sed soli magistratus. sed si ordo receperit in se periculum, dici debet teneri eos, qui
praesentes fuerunt: parui enim refert, nominauerint uel fideiusserint an in se periculum re-
ceperint: utilis ergo in eos actio competit. sed si a magistratibus municipalibus tutor
1 datus sit, non uidetur per ordinem electus. Neque praetor neque quis alius, cui tutoris
2 dandi ius est, hac actione tenebitur. Si praeses prouinciae denuntiare magistratus tantum
de facultatibus tutorum uoluit, ut ipse daret, uideamus, an et quatenus teneantur. et extat
diui Marci rescriptum, quo uoluit eos, qui praesidi renuntiant, non perinde teneri atque
si ipsi dedissent, sed si deceperunt, gratia forte aut pecunia falsa renuntiantes. plane si
praeses prouinciae satis eos exigere iussit, non dubitabimus teneri eos, etiamsi praeses
3 dederit. Si praeses prouinciae nominibus ab alio acceptis ad magistratus municipales re-
miserit, ut se de nominibus instruant, et perinde instructus dederit tutores: an exemplo
eorum qui praetorem instruunt debeant magistratus teneri, quaeritur: utique enim interest,
utrum ipsi magistratus nomina electa dederint praesidi an ea, quae ab alio praeses acce-
pit, inquisierint. et puto utroque casu sic teneri, quasi dolo uel lata culpa uersati sunt.
4 5 Non tantum pupilli, sed etiam successores eorum subsidiaria agere possunt. Si curatores
fuerunt minus idonei dati, dicendum est teneri magistratus oportere, si ex suggestu eorum
uel nominibus ab eis acceptis praeses dederit. sed et si ad eos remiserit, ut ipsi dent uel
6 post dationem ut exigerent satisdationem, periculum ad eos pertinebit. Magistratibus im-
putatur etiam, si omnino tutor uel cu|rator datus non sit: sed ita demum tenentur, si f. 391'
moniti non dederint. ideo damnum, quod impuberes uel adulescentes medio tempore passi
sunt, ad eos magistratus pertinere non ambigitur, qui munere[1] mandato non paruerunt.
7 Sciendum autem est, si magistratus municipales data opera tutelam distulerint in succes-
sores suos uel si satisdationem data opera traxerint quoad successores accipiant, nihil eis
8 prodesse. Diuus Hadrianus rescripsit etiam in eum, qui electus est ad aestimandas tuto-
9 rum satisdationes, actionem dandam. Si inter magistratus hoc conuenerit, ut alterius
tantum periculo tutores darentur, conuentiones pupillo non praeiudicare diuus Hadrianus
rescripsit: conuentione enim duumuirorum ius publicum mutari non potest. prius tamen
arbitror conueniendum eum, qui hoc suscepit, deinde excussis facultatibus eius[2] tunc ue-
niendum ad collegam, quemadmodum, si solus dedisset, diceremus prius eum, deinde col-
10 legam adgrediendum. Si quando desint in ciuitate, ex qua pupilli oriundi sunt, qui idonei
uideantur, officium est magistratuum exquirere ex uicinis ciuitatibus honestissimum quemque
11 et nomina praesidibus prouinciae mittere, non ipsos arbitrium dandi sibi uindicare. Si
magistratus ab initio tutorem idoneum dedit et satis non exegit, non sufficit: quod si satis
exegit et idoneum exegit[3], quamuis postea facultatibus lapsi sint tutores uel fideiussores,
nihil est, quod ei qui dedit imputetur: non enim debent magistratus futuros casus et for-
12 tunam pupillo praestare. Sed et si satis non exegit, idoneus tamen tutor eo tempore fuit,
F(WDQEIC)

---

[1] iniuncto *ins.* [2] deinde excussis facultatibus eius *del.* [3] elegit (*dett. quidam*)?

---

2 et heredibus eorum (eorum heredibus *E*) *post* conueniendis *add. ind. F WDQE, om. FIC cum B* 6 soli] *DQEIC*, doli *FW* 11 ex-'s'tat *F²* 14 dubitauimus *F¹* 25 moniti'o' non *F⁴* 27 data opera tutelam] *QE⁴*, data opera 'traxerint quod ad successores suos' tutelam *F⁴*, data opera traxerint (contraxerint *I, sed* con *del.*) quod (quam *E*) tutelam *WE* (*ubi deletis uerbis* traxerint quam *adnotatur in margine* pi[sis] non est) *I*, data opera detraxerunt quod tutelam *D*, traxerint quod data opera tutelam *C* 31 diu'u's *F⁴* 35 desin'i't *F⁴* 38 quod si satis exegit et idoneum exegit] εἰ δὲ ἔλαβεν εὐπόρους ἐγγυητάς *altero commate omisso B* (*Anon.*)

13 quo tutelae agi potest, sufficit. Probatio autem non pupillo incumbit, ut doceat fideiussores soluendo non fuisse cum acciperentur, sed magistratibus, ut doceant eos soluendo fuisse.
14 Priuilegium in bonis magistratus pupillus non habet, sed cum ceteris creditoribus partem
15 habiturus est. Exigere autem cautionem magistratus sic oportet, ut pupilli seruus aut ipse pupillus, si fari potest et in praesentiarum est, stipuletur a tutoribus, item fideiussoribus eorum rem saluam fore: aut, si nemo est qui stipuletur, seruus publicus stipulari
16 debet rem saluam fore pupillo, aut certe ipse magistratus. Plane ubi seruus publicus uel
17 ipse magistratus stipulatur, dicendum est utilem actionem pupillo dandam. Si filius familias fuit magistratus et caueri pupillo non curauerit aut non idonee cautum sit culpa eius, an et quatenus in patrem eius actio danda sit, quaeritur. et ait Iulianus in patrem de peculio dandam, siue uoluntate eius filius decurio factus sit siue non: nam et si uoluntate patris magistratum administrauit, attamen non oportere patrem ultra quam de peculio conueniri, quasi rem publicam saluam solam fore promittat, qui dat uoluntatem, ut filius decurio creetur.

2 Idem libro tertio disputationum. Proponebatur duos tutores a magistratibus [B. 38, 8, 2 S municipalibus datos cautione non exacta, quorum alterum inopem decessisse, alterum in solidum conuentum satis pupillo fecisse, et quaerebatur, an tutor iste aduersus magistratum municipalem habere possit aliquam actionem, cum sciret a contutore suo satis non esse exactum. dicebam, cum a tutore satis pupillo factum sit, neque pupillum ad magistratus redire posse neque tutorem, cum numquam tutor aduersus magistratus habeat actionem: senatus enim consultum pupillo subuenit: praesertim cum sit, quod || tutori imputetur, quod f. 892 satis a contutore non exegit uel suspectum non fecit, si scit, ut proponitur, magistratibus eum non cauisse.

3 Iulianus libro uicesimo primo digestorum. Quod si tutor ab hac parte culpa [B. 38, 8, 3 S* uacet, non erit iniquum aduersus magistratus actionem ei dari.

4 Ulpianus libro tertio disputationum. Non similiter tenentur heredes magi- [B. 38, 8, 4 S tuum, ut ipsi tenentur: nam nec heres tutoris neglegentiae nomine tenetur. nam magistratus quidem in omne periculum succedit, heres ipsius dolo proximae culpae succedaneus est.

5 Iulianus libro uicesimo primo digestorum. Duo tutores partiti sunt inter se [B. 38, 8, 5 Sf administrationem tutelae: alter sine herede decessit: quaesitum est, in magistratum, qui non curasset ut caueretur, an in alterum tutorem actio pupillo dari deberet. respondi aequius esse in alterum tutorem dari quam in magistratum: debuisse enim eum, cum sciret pupillo cautum non esse, uniuersa negotia curare, et in ea parte, quam alteri tutori commisisset, similem esse ei, qui ad administrationem quorundam negotiorum pupilli non accessisset: nam etsi aliquam partem negotiorum pupilli administrauerit, tenetur etiam ob rem, quam non gessit, cum gerere deberet.

6 Ulpianus libro primo ad edictum. Quod ad heredem magistratus [B. 38, 8, 6. cf. BS. 38, 8, 4 E pertinet, exstat diui Pii rescriptum causa cognita debere dari actionem: nam magistratus si tanta fuit neglegentia, ut omnem cautionem omitteret, aequum est haberi eum loco fideiussoris, ut et heres eius teneatur: si uero cauit et tunc idonei fuerunt et postea desierunt, sicut et ipse magistratus probe recusaret hanc actionem, ita et heres multo iustius. nouissime non alias ait in heredem actionem dandam, quam si euidenter magistratus cum minus idoneis fideiussoribus contrahunt.

7 Celsus libro undecimo digestorum. In magistratus qui tutorem dederunt [B. 38, 8, 7 E rogo rescribas utrum pro uirili portione actio danda sit, an optio sit eius qui pupillus fuit, cum quo potissimum agat. respondit, si dolo fecerunt magistratus, ut minus pupillo caueretur, in quem uult actio ei danda in solidum est: sin culpa dumtaxat eorum neque dolo

F(WDQEIC)

---

1 incu'm'bit F^b 4 sic] sis F^1 13 rem publicam saluam solam fore] μόνη γὰρ τῇ πόλει ὑπόκειται ὁ πατήρ *BS* (πλ.), μόνη γὰρ τῇ πόλει τὸ ἀζήμιον ὁ πατὴρ συναινῶν ἐπαγγέλλεται *B* (*Anon.*), τοῦτο γὰρ πρὸς μόνην τὴν πόλιν ποιεῖ αὐτὸν ἔνοχον *BS* (*Cyr.*) 21 tutor imputetur *F* 27 neglegentia'e' F^2 28 dolo's' proxim'a'e F^b 33 alter'i' F^b 34 non accessisse ('ac'cessisse *posteriore loco* F^b, accessisse't' F^3) nam ... pupilli *bis* F^a 38 ex's'tat F^2

malo id factum est, aequius esse existimo pro portione in quemque eorum actionem dari, dum pupillo salua res sit.

8 **Modestinus** libro sexto responsorum. Magistratus a curatoribus adulti cau- [B. 38, 8, 8] *E*
tionem[1] exegerunt rem saluam fore: ex his alter sine herede decessit: quaero, an indemnitatem in solidum collega eius praestare debeat. Modestinus respondit nihil proponi, cur non debeat.

9 **Idem** libro quarto pandectarum. An in magistratus actione data cum usuris [B. 38, 8, 9] *E*
sors exigi debeat, an uero usurae peti non possint, quoniam constitutum est poenarum usuras peti non posse, quaesitum est. et rescriptum est a diuis Seuero et Antonino et usuras peti posse, quoniam eadem in magistratibus[2] actio datur, quae competit in tutores.

VIIII.

℞ DE REBUS EORUM, QUI SUB TUTELA UEL CURA SUNT, *SP* SINE DECRETO NON ALIENANDIS UEL SUPPONENDIS ℞

1 **Ulpianus** libro trigesimo quinto ad edictum. Imperatoris Seueri oratione [B. 38, 9, 1] *S*
1 prohibiti sunt tutores et curatores praedia rustica uel suburbana distra|here. Quae oratio f. 392'
in senatu recitata est Tertullo et Clemente consulibus[3] idibus Iuniis et sunt uerba eius
2 huiusmodi: 'Praeterea, patres conscripti, interdicam tutoribus et curatoribus, ne praedia 'rustica uel suburbana distrahant, nisi ut id fieret, parentes testamento uel codicillis caue'rint. quod si forte aes alienum tantum erit, ut ex rebus ceteris non possit exsolui, tunc 'praetor urbanus uir clarissimus adeatur, qui pro sua religione aestimet, quae possunt[4] 'alienari obligariue debeant, manente pupillo actione, si postea potuerit probari obreptum 'esse praetori. si communis res erit et socius ad diuisionem prouocet, aut si creditor, qui
3 'pignori agrum a parente pupilli acceperit, ius exsequetur, nihil nouandum censeo'. Si defunctus dum uiueret res uenales habuerit, testamento tamen non cauerit, uti distraherentur, abstinendum erit uenditione: non enim utique qui ipse uoluerit uendere, idem etiam
4 postea distrahenda putauit. Si minor uiginti quinque annis emit praedia, ut, quoad pretium solueret, essent pignori obligata uenditori, non puto pignus ualere: nam ubi dominium quaesitum est minori, coepit non posse obligari.

2 **Paulus** libro singulari ad orationem diui Seueri. Sed hic uidetur illud mo- [B. 38, 9, 2] *S*
uere, quod cum dominio pignus quaesitum est et ab initio obligatio inhaesit. quod si a fisco emerit, nec dubitatio est, quin ius pignoris saluum sit. si igitur talis species in priuato uenditore inciderit, imperiali beneficio opus est, ut ex rescripto pignus confirmetur.

3 **Ulpianus** libro trigesimo quinto ad edictum. Sed si pecunia alterius pupilli [B. 38, 9, 3] *S*
alteri pupillo fundus sit comparatus isque pupillo uel minori traditus, an pignoris obligationem possit habere is, cuius pecunia fundus sit emptus? et magis est, ut saluum sit ius pignoris secundum constitutionem imperatoris nostri et diui patris eius ei pupillo, cuius
1 pecunia comparatus est fundus. Pignori tamen capi iussu magistratus uel praesidis uel alterius potestatis et distrahi fundus pupillaris potest. sed et in possessionem mitti rerum pupillarium a praetore quis potest et ius pignoris contrahitur, siue legatorum seruandorum
F(WDQEIC)

---

[1] *firmant Graeci:* non *ins.* [2] magistratus (*edd.*)? [3] *p. C. 195* [4] quae possunt] quae possident (*cf. l. 5 § 10 h. t.*)?

---

1 e's't F^2 8 magistratus *seq.*] ἐὰν οἱ στρατηγοὶ τὴν ἀσφάλειαν λάβωσι [ἴσως ἀπόρους ἐγγύας *add. glossa*] καὶ ὁ εἷς αὐτῶν μὴ κληρονομηθῇ, ὁ ἄλλος εἰς ὁλόκληρον ἐνέχεται *B* (*Anon.*) 4 exegerunt *bis* F^1 8 constitututum *F* 16 tertyllo *F*, tertullio *I*, theophilo *WDQEC* 19 ceteri's' F^4 22 cre'di'tor F^4 23 ap'p'arente F^4 | ex's'equetur F^2 24 uti] ut. *F*, ut *WDQEIC* 25 uenditione] WI^4C^4, a uenditione E^4, uenditioni $FDQE^aI^aC^a$ 38 sed et in *seq.*] καὶ πέμπεσθαι δέ τις εἰς νομὴν δύναται πουπιλλαρίων κτημάτων ὑπὸ τοῦ πραίτωρος (= sed et in possessionem mitti rerum pupillarium a praetore quis potest) καὶ διὰ ταύτης τῆς νομῆς κτᾶσθαι πραιτώριον ἐνέχυρον ἐπὶ αὐτοῖς (= et ius pignoris contrahitur) εἴτε προφάσει τῆς λεγατόρουμ σερβανδόρουμ εἴτε δάμνι ἰνφέκτι (= siue legatorum

causa siue damni infecti, ut procedat[1], iuberi etiam possideri[2] poterit: hae enim obliga-
tiones siue alienationes locum habent, quia non ex tutoris uel curatoris uoluntate id fit,
2 sed ex magistratuum auctoritate. Item quaeri potest, si fundus a tutore petitus sit pu-
pillaris nec restituatur, an litis aestimatio oblata alienationem pariat, et magis est, ut
3 pariat: haec enim alienatio non sponte tutorum fit. Idemque erit dicendum et si fundus
petitus sit, qui pupilli fuit, et contra pupillum pronuntiatum tutoresque restituerunt: nam
4 et hic ualebit alienatio propter rei iudicatae auctoritatem. Si ius ἐμφυτευτικὸν uel ἐμβα-
τευτικὸν habeat pupillus, uideamus, an distrahi hoc a tutoribus possit. et magis est non
5 posse, quamuis ius praedii potius sit. Nec usus fructus alienari potest, etsi solus fuit
usus fructus pupilli. an ergo hic nec non utendo amittatur, si tutor causam praebuerit
huius rei? et manifestum est restaurari debere. sed[3] si proprietatem habeat pupillus, non
potest usum fructum uel usum alienare, quamuis oratio nihil de usu fructu loquatur. si-
mili modo dici potest nec seruitutem imponi posse fundo pupilli uel adulescentis nec ser-
6 uitutem remitti, quod et in fundo dotali placuit. Si lapidicinas uel quae alia metalla pu-
pil||lus habuit stypteriae uel cuius alterius materiae, uel si cretifodinas argentifodinas uel f. 393
quid aliud huic simile,

4 Paulus libro singulari ad orationem diui Seueri. quod tamen priuatis licet [B. 38, 9, 4] S*
possidere:

5 Ulpianus libro trigesimo quinto ad edictum. magis puto ex sententia ora- [B. 38, 9, 5] S
1 2 tionis impediri alienationem. Sed et si salinas habeat pupillus, idem erit dicendum. Si
pupillus alienum fundum bona fide emptum possideat, dicendum puto ne hunc alienare
3 tutores posse: ea enim, quae quasi pupillaris uero distractus est[4], uenditio ualet. Si fundus
pupillo pigneratus sit, an uendere[5] tutores? hunc enim quasi debitoris, hoc est alienum
uendunt. si tamen impetrauerat pupillus uel pater eius, ut iure dominii possideant[6], con-
sequens erit dicere non posse distrahi quasi praedium pupillare. idemque et[7] si fuerit ex
4 causa damni infecti iussus possidere. Si fundus legatus uel per fideicommissum fuerit re-
lictus Seio a pupillo herede instituto, an tutores restituere hunc fundum possint sine aucto-
ritate praetoris? et putem, si quidem rem suam legauit, cessare orationem, sin uero de
5 re pupilli, dicendum erit locum esse orationi nec inconsulto praetore posse alienare[8]. Si
pupillus stipulanti spoponderit, an soluere possit sine praetoris auctoritate? et magis est,
6 ne possit: alioquin inuenta erit alienandi ratio. Sed si pater stipulanti fundum spopon-
derit successeritque pupillus in stipulatum, fortius dicetur sine praetoris auctoritate posse
7 eum reddere. idemque et si iure hereditario alii successerit, qui erat obligatus. Eadem
ratione et si parens fundum uendidit uel quis alius, cui pupillus successerit, potest dici
8 pupillum cetera uenditionis inconsulto praetore *posse* perficere. Fundum autem legatum
repudiare pupillus sine praetoris auctoritate non potest: esse enim et hanc alienationem,
9 cum res sit pupilli, nemo dubitat. Non passim tutoribus sub optentu aeris alieni permitti
F(WDQEIC)

[1] *talia fere exciderunt:* siue damni infecti [mittitur: denique usucapio ex causa damni infecti] ut procedat (*similiter Cuiacius, item Graeci, u. i.*) [2] possidere? [3] et *ins.* [4] *talia fere exciderunt:* ea enim quae quasi [nostra bona fide possidemus, quodammodo nostra sunt. si fundum tutor uendidit, qui eius est, quasi] pupillaris uero distractus est (*cf. 27, 10, 10, 1*) [5] possunt *ins.* (*dett.:* δύνανται πωλεῖν *B*) [6] possideat (*Hal.*)? [7] et] est? [8] alienari (*Hal.*)?

seruandorum causa siue damni infecti): καὶ ἐπὶ τῷ δεσπόσαι τὸν γείτονα τοῦ οἴκου ἢ τοῦ ἀγροῦ τοῦ πουπίλλου (= et usucapio ut procedat) καλῶς εἰς δευτέραν νομὴν πέμπει αὐτὸν ὁ πραίτωρ (= iuberi etiam possidere poterit) *BS* (τὸ πλάτος), *si ex coniectura, certe felici* 5 hae'c' *F²* | fit] *F^b WDQEIC*, fuit *F^a* 7 εμβαλευτικον *F¹*, ἐμβατικόν *B* (*Anon.*) 10 usus fructus 'alienari potest etsi s' pupilli *F^b* 13 imponi ... seruitutem *om. F¹* 14 permitti *F¹* 16 h'u'ic *F^b* 22 ea (eam *E^a*, eius *E^b et margo I*) enim quae (*sic FQIC*, qui *DE*, qua *Taur.*) quasi pupillaris (pupill. *om. E^a*) uero (uero *habent FI, om. DQEC*) distractus est uenditio (non *ins. E*, 'p. non' *supra uersum I, addens in margine:* pi[sis] deest non et tunc sub interrogatione legendum est ualet?) ualet] εἰ δὲ πρᾶγμα τοῦ ἐπιτρόπου ὡς ὀρφανικὸν ἐκποιηθῇ ἔρρωται *B* (*Anon.*): *cf. BS. 38, 10, 10 sch. 2* 35 praetore posse] *f WDQEIC*, praetor esse *F*: δύναται καὶ μὴ ἐπιτρεπόμενος παρὰ τοῦ πραίτωρος πληροῦν τὴν πρᾶσιν, ἧς ἕτερος ἤρξατο *BS* (πλ.)

debuit uenditio: namque[1] non esse uiam eis distractionis tributam. et ideo praetori arbitrium huius rei senatus dedit, cuius officio in primis hoc conuenit excutere, an aliunde possit pecunia ad extenuandum aes alienum expediri. quaerere ergo debet, an pecuniam pupillus habeat uel in numerato uel in nominibus, quae conueniri possunt, uel in fructibus conditis uel etiam in redituum spe atque obue*nti*onum. item requirat, num aliae res sint praeter praedia, quae distrahi possint, ex qu*a*rum pretio aeri alieno satisfieri possit. si igitur deprehenderit non posse aliunde exsolui quam ex praediorum distractione, tunc permittet distrahi, si modo urgueat creditor aut usurarum modus parendum aeri alieno[2] sua-

10 deat. Idem praetor aestimare debebit, utrum uendere potius an obligare permittat nec non illud uigilanter obseruare, ne plus accipiatur sub obligatione praediorum faenoris, quam quod opus sit ad soluendum aes alienum: aut[3] distrahendum arbitrabitur, ne propter modicum aes alienum magna possessio distrahatur, sed[4] si sit alia possessio minor uel minus

11 utilior pupillo, magis eam iubere distrahi quam maiorem et utiliorem. In primis igitur quotiens desideratur ab eo, ut remittat distrahi, requirere debet eum, qui se instruat de fortunis pupilli, nec nimium tutoribus uel curatoribus credere, qui nonnumquam lucri sui gratia adseuerare praetori solent necesse esse distrahi possessiones uel obligari. requirat ergo necessarios pupilli uel parentes ‖ uel libertos aliquos fideles uel quem alium, qui notitiam f. 393' rerum pupillarium habet, aut, si nemo inueniatur aut suspecti sint qui inueniuntur, iubere debet edi rationes itemque synopsin bonorum pupillarium, aduocatumque pupillo dare, qui

12 instruere possit praetoris religionem, an adsentire uenditioni uel obligationi debeat. Illud quaeri potest, si praetor aditus permiserit distrahi possessionem prouincialem, an ualeat quod fecit. et putem ualere: si modo tutela Romae agebatur et hi tutores eam quoque

13 administrationem subierant. Ne tamen titulo tenus tutores aere alieno allegato pecunia abutantur quam mutuam acceperunt, oportebit praetorem curare, ut pecunia accepta creditoribus soluatur et de hoc decernere dareque uiatorem, qui ei renuntiet pecuniam istam ad

14 hoc conuersam, propter quod desiderata est alienatio uel obligatio. Si aes alienum non interueniat, tutores tamen allegent expedire haec praedia uendere et uel alia comparare uel certe istis carere, uidendum est, an praetor eis debeat permittere. et magis est, ne possit: praetori enim non liberum arbitrium datum est distrahendi res pupillares, sed ita demum, si aes alienum immineat. proinde et si permiserit aere alieno non allegato, consequenter dicemus nullam esse uenditionem nullumque decretum: non enim passim distrahi

15 iubere praetori tributum est, sed ita demum, si urgueat aes alienum. Manet actio pupillo, si postea poterit probari obreptum esse praetori. sed uidendum est, utrum in rem an in personam dabimus ei actionem. et magis est, ut in rem detur, non tantum in personam

16 aduersus tutores siue curatores. Communia praedia accipere debemus, si pro indiuiso communia sint: ceterum si pro diuiso communia sint, cessante oratione decreto locus erit.

6 IDEM libro secundo de omnibus tribunalibus. Sed si forte alius proprietatem | B. 38, 9, 6 | S* fundi habeat, alius usum fructum, magis est, ut cesset haec pars orationis, quae de diuisione loquitur: nulla enim communio est.

7 IDEM libro trigesimo quinto ad edictum. Si pupillorum sint communia praedia | B. 38, 9, 7 | S qui diuersos tutores habent, uideamus, an alienatio locum habere possit. et cum prouocatio necessaria sit, puto alienationem impediri: neuter enim poterit prouocare, sed ambo prouocationem exspectare. item si eosdem tutores habeant, multo magis quis impeditam alie-

1 nationem dicet. Si pupillus dedit pignori ex permissu praetoris, nonnulla erit dubitatio, an alienatio possit impediri. sed dicendum est posse creditorem ius suum exsequi: tutius

F(WDQEIC)

[1] expedit *ins.* [2] carendum alieno (*u. i.*)? [3] ubi *ins.* [4] sed *del.*

5 obuentionum] *WDE* (*in margine* p. uendicionum) *IC*, obuenditionum *FQ* 6 quarum] *EI*[a], quorum *FWDQI*[b]*C* 8 aeri *om. F*[a] 13 ut'i'liorem *F*[2] 19 synopsin] *FW*, siminorsini *E* (*suprascr.* rationes, *in margine* gg. sinospin), si inops *Q* (*hic supra u.* 'graece') *C*, *om. D et in sp. uac. I* (*postea in eo spatio scr. est:* al. inops. sinopin *et supra hoc* greč: *item in margine:* sic est in libro Rog.: al. si non sit) 29 praetor'i' *F*[b] 36 'o'ratione *F*[2] 38 p'r'ars *F*[b] 43 ex's'pectare *F*[2] 45 ex's'equi *F*[2]

2 tamen fecerit, si prius praetorem adierit. Si pater uel parens tutor sit alicui ex liberis,
an praetor adeundus sit, si obligare uelit? *et* magis est ut debeat: pronior tamen esse
3 debet praetor ad consentiendum patri. Si praetor tutoribus permiserit uendere, illi obli-
gauerint uel contra, an ualeat quod actum est? et mea fert opinio eum, qui aliud fecit,
4 quam quod a praetore decretum est, nihil egisse. Quid ergo si praetor ita decreuerit
'uendere obligareue permitto', an possit liberum arbitrium habere, qui[1] faciat? et magis
est ut possit, dummodo sciamus praetorem non recte partibus suis functum: debuit enim
5 ipse statuere et eligere, utrum magis obligare an uendere permittat. Si obligauit rem tutor
sine decreto, quamuis obligatio non ualeat, est tamen exceptioni doli locus, sed tunc, cum
6 tutor ‖ acceptam mutuam pecuniam ei soluerit, qui sub pignore erat creditor. Item ui- f. 894
dendum est, an et obligare ei[2] rem possit: et dicendum est, si eandem sortem acceperit
nec grauioribus usuris, ualere obligationem, ut ius prioris creditor*is* ad sequentem transeat.

8 Idem libro secundo de omnibus tribunalibus. Qui neque tutores sunt ipso iure [B. 38, 9, 8] *S*
neque curatores, sed pro tutore negotia gerunt uel pro curatore, eos non posse distrahere
1 res pupillorum uel adulescentium nulla dubitatio est. Sed si curator sit furiosi uel cuius
alterius non adulescentis, uidendum est, utrum iure ueteri ualebit uenditio an hanc oratio-
nem admittemus. et puto, quia de pupillis princeps loquitur et coniuncti tutoribus curatores
2 accipiunt, pertinere[3]: et de ceteris puto ex sententia orationis idem esse dicendum. An
obligari communia possint, quaeritur, sed non puto sine decreto obliganda: nam quod ex-
cepit oratio, ad hoc tantum pertinet, ut perematur communio, non ut augeatur difficultas
communionis.

9 Idem libro quinto opinionum. Quamuis antecessor praesidis decreuisset ea [B. 38, 9, 9] *S*
praedia uenumdari, quae tutor pupilli, subiecto nomine alterius emptoris, ipse sibi com-
parabat, tamen, si fraudem et dolum contra senatus consulti auctoritatem et fidem tutori
commissam deprehendisset successor eius, aestimabit, quatenus tam callidum commentum
etiam in exemplum coercere debeat.

10 Idem libro sexto opinionum. Illicite post senatus consultum pupilli uel adu- [B. 38, 9, 10] *S*
lescentis praedio uenumdato, si eo nomine apud iudicem tutelae uel utilis actionis aesti-
matio facta est eaque soluta, uindicatio praedii ex aequitate inhibetur.

11 Idem libro tertio de officio proconsulis. Si praedia minoris uiginti quinque [B. 38, 9, 11] *S*
annis distrahi desiderentur, causa cognita praeses prouinciae debet id permittere. idem
seruari oportet et si furiosi uel prodigi uel cuiuscumque alterius praedia curatores uelint
distrahere.

12 Marcianus libro singulari ad formulam hypothecariam. Non fit contra senatus con- *S*
sultum, si cuius tutor creditori patris pupilli exsoluit, ut eius loco succedat.

13 Paulus libro singulari ad orationem diui Seueri. Si fundus sit sterilis uel [B. 38, 9, 12] *S*
saxosus uel pestilens, uidendum est, an alienare eum non possit. et imperator Antoninus
et diuus pater eius in haec uerba rescripserunt: 'Quod allegastis infructuosum esse fundum,
'quem uendere uultis, mouere nos non potest, cum utique pro fructuum modo pretium in-
1 'uenturus sit'. Quamquam autem neque distrahere neque obligare tutor pupillare praedium
possit, attamen Papinianus libro quinto responsorum ait tutorem pupilli sine decreto prae-
toris non iure distrahere: si tamen, inquit, errore lapsus uendiderit et pretium acceptum
creditoribus paternis pueri soluerit, quandoque domino praedium cum fructibus uindicanti
doli non inutiliter opponitur exceptio pretium ac medii temporis usuras, quae creditoribus
debentur, non offerenti, si ex ceteris eius facultatibus aes alienum solui non poterit[4]. ego
F(WDQEIC)

---

[1] quid? [2] ei] alii? [3] quia de pupillis princeps loquitur et coniuncti tutoribus curatores [nominantur, ad ipsam orationem eos quoque qui propter aetatem curatores] accipiunt pertinere? *uel si mauis* et coniungit tutoribus curatores, ad ipsam ... pertinere [4] potuerit?

---

2 et] est *F* 8 obligabit *F*²*W* 11 an et obligare ei rem possit] *quasi legisset* rem obligatam priori creditori *uertit Cyrillus:* αὐτὸ δὲ τὸ πρᾶγμα τὸ ὑποκείμενον τῷ πρώτῳ δανειστῇ καλῶς ὑποτίθεται, *ex interpretatione opinor* 12 creditoribus *F*: τὸ δίκαιον τοῦ πρώτου δανειστοῦ *B* (*Anon.*) 23 praedii *F*¹ 41 *a* papinianus *l. inc. F* 43 uindican'd'ti *F*¹

autem notaui: etsi solui potuerit, si tamen illae res saluae erunt, ex quarum pretio aeri alieno satisfieri potuit, dicendum est adhuc doli exceptionem obstare, si lucrum captet pupillus ex damno alieno.

14 **PAULUS libro nono responsorum. Paulus respondit, etsi testamentum patris** [B. 38, 9, 13] *P* **postea irritum esse apparuit, tamen tutores pupilli siue curatores ‖ filii nihil contra oratio-** f. 394' **nem diuorum principum fecisse uideri, si secundum uoluntatem defuncti testamento scriptam praedium rusticum pupillare uendiderunt.**

X.

℞ DE CURATORIBUS FURIOSO ET ALIIS EXTRA MINORES DANDIS ℞ *SEP*

1 **ULPIANUS libro primo ad Sabinum. Lege duodecim tabularum prodigo inter-** [B. 38, 10, 1] *S* **dicitur bonorum suorum administratio, quod moribus quidem ab initio introductum est. sed solent hodie praetores uel praesides, si talem hominem inuenerint, qui neque tempus neque finem expensarum habet, sed bona sua dilacerando et dissipando profudit[1], curatorem ei dare exemplo furiosi: et tamdiu erunt ambo in curatione, quamdiu uel furiosus sanitatem uel ille sanos mores receperit: quod si euenerit, ipso iure desinunt esse in potestate cura-**
1 **torum. Curatio autem eius, cui bonis interdicitur, filio negabatur permittenda: sed extat diui Pii rescriptum filio potius curationem permittendam in patre furioso, si tam[2] probus sit.**

2 **PAULUS libro primo de officio proconsulis. Sed et aliis dabit proconsul cu-** [B. 38, 10, 2] *S'* **ratores, qui rebus suis superesse non possunt, uel dari iubebit, nec dubitabit filium quoque patri curatorem dari[3].**

3 **ULPIANUS libro trigesimo primo ad Sabinum. Dum deliberant heredes in-** [B. 38, 10, 3] *S* **stituti adire, bonis a praetore curator datur.**

4 **IDEM libro trigesimo octauo ad Sabinum. Furiosae matris curatio ad filium** [B. 38, 10, 4] *S* **pertinet: pietas enim parentibus, etsi inaequalis est eorum potestas, aequa debebitur.**

5 **GAIUS libro nono ad edictum prouinciale. Curator ex senatus consulto con-** [B. 38, 10, 5] *S* **stituitur, cum clara persona, ueluti senatoris uel uxoris eius, in ea causa sit, ut eius bona uenire debeant: nam ut honestius ex bonis eius quantum potest creditoribus solueretur, curator constituitur distrahendorum bonorum gratia uel a praetore uel in prouinciis a praeside.**

6 **ULPIANUS libro primo de omnibus tribunalibus. Obseruare praetorem opor-** [B. 38, 10, 6] *S* **tebit, ne cui temere citra causae cognitionem plenissimum[4] curatorem det, quoniam plerique uel furorem uel dementiam fingunt, quo magis curatore accepto onera ciuilia detrectent.**

7 **IULIANUS libro uicesimo primo digestorum. Consilio et opera curatoris tueri** [B. 38, 10, 7] *S*
1 **debet non solum patrimonium, sed et corpus ac salus furiosi. Curator dementi datus decreto interposito, uti satisdaret, non cauit et tamen quasdam res de bonis eius legitimo modo alienauit. si heredes dementis easdem res uindicent, quas curator alienauit, et exceptio opponetur 'si non curator uendiderit', replicatio dari debet 'aut si satisdatione interposita secundum decretum uendiderit'. quod si pretio accepto curator creditores furiosi di-**
2 **misit, triplicatio doli tutos possessores praestabit. Cum dementis curatorem, quia satis non dederat et res male administraret, proconsul remouerit a bonis aliumque loco eius substituerit curatorem, et hic posterior, cum nec ipse satisdedisset, egerit cum remoto negotiorum gestorum, posteaque heredes dementis cum eodem negotiorum gestorum agant et**
F(WDQEIC)

---

[1] profundit? [2] tamen (*van de Water*)? [3] dare (*Hal.*)? [4] plenissimam (*dett.*)?

1 illa'e' *F²* 2 satisfieri potuit] *FDEIC*, satisfieri non potuit *WQ* 4 paulus] idem *F²* 13 neque tempus neque finem] μήτε μέτρον μήτε καιρόν *B* (*Anon.*) 14 ei] *DQEIC*, eis *FW* 17 negebatur *F¹* 19 dauit *F¹* 20 dubitauit *F¹* 27 ut eius ... 28 debeant] *QEIC*, ut eius ... debeat *D*, ut eius ... debent *F*, eius ... debent *W* 35 res'p'de *F*[b] 37 aut si satisdatione] ἀλλ' εἰ μὴ οὐκ ἔδωκε τὰ ἱκανὰ κατὰ τὴν διαλαλιὰν ὁ πεπρακώς σοι τὸ πρᾶγμα *BS* (πλ.) 39 praestauit *F¹* 40 male's' *F*[b]

is exceptione rei iudicatae inter se et curatorem utatur: heredibus replicatio danda erit: 'aut si is qui egit satisdederat'. sed an replicatio curatori[1] profutura esset, iudex aestimabit: nam si curator sequens pecuniam, quam ex condemnatione consecutus fuerat, in rem furiosi
3 uertisset, doli triplicatio obstabit. Quaesitum est, an ‖ alteri ex curatoribus furiosi recte f. 895 soluetur uel an unus rem furiosi alienare possit. respondi recte solui. eum quoque, qui ab altero ex curatoribus fundum furiosi legitime mercaretur, usucapturum, quia solutio uenditio traditio facti magis quam iuris sunt ideoque sufficit unius ex curatoribus persona, quia intellegitur alter consentire: denique si praesens sit et uetet solui, uetet[2] uenire uel tradi, neque debitor liberabitur neque emptor usucapiet.

8 Ulpianus libro sexto de officio proconsulis. Bonorum uentris nomine curatorem dari oportet eumque rem saluam fore uiri boni arbitratu satisdare proconsul iubet: sed hoc, si non ex inquisitione detur: nam si ex inquisitione, cessat satisdatio. [B. 38, 10, 8] S

9 Neratius libro primo membranarum. Cuius bonis distrahendis curatores facere senatus permisit, eius bona creditoribus uendere non permisit, quamuis creditores post id beneficium bona uendere mallent: sicut enim integra re potestas ipsorum est utrum uelint eligendi, ita cum alterum elegerint, altero abstinere debent. multoque magis id seruari aequum est, si etiam factus est curator, per quem bona distraherentur, quamuis nondum explicato eo negotio decesserit. nam et tunc ex integro alius curator faciendus est neque heres prioris curatoris onerandus, cum accidere possit, ut negotio uel propter sexus uel propter aetatis infirmitatem uel propter dignitatem maiorem minoremue, quam in priore curatore spectata erat, habilis non sit, possint etiam plures heredes ei existere neque aut per omnes id negotium administrari expediat aut quicquam dici possit, cur unus aliquis ex his potissimum onerandus sit. [B. 38, 10, 9] Sf

10 Ulpianus libro sexto decimo ad edictum. Iulianus scribit eos, quibus per praetorem bonis interdictum est, nihil transferre posse ad aliquem, quia in bonis non ha- [B. 38, 10, 10] E
1 beant, cum eis deminutio sit interdicta. Curator furiosi rem quidem suam quasi furiosi tradere poterit et dominium transferre: rem uero furiosi si quasi suam tradat, dicendum, ut non transferat dominium, quia non furiosi negotium gerens tradidit.

11 Paulus libro septimo ad Plautium. Pignus a curatore furiosi datum ualet, si utilitate furiosi exigente id fecit. [B. 38, 10, 11] E

12 Marcellus libro primo digestorum. Ab adgnato uel alio curatore furiosi rem furiosi dedicari non posse constat: adgnato enim furiosi non usquequaque competit rerum eius alienatio, sed quatenus negotiorum exigit administratio. [B. 38, 10, 12] E

13 Gaius libro tertio ad edictum prouinciale. Saepe ad alium e lege duodecim tabularum curatio furiosi aut prodigi pertinet, alii praetor administrationem dat, scilicet cum ille legitimus inhabilis ad eam rem uideatur. [B. 38, 10, 13] Ef*

14 Papinianus libro quinto responsorum. Uirum uxori mente captae curatorem dari non oportet. [B. 38, 10, 14] P

15 Paulus libro tertio sententiarum. Et mulieri, quae luxoriose [Paul. 3, 4a, 6. B. 38, 10, 15] P
1 uiuit, bonis interdici potest. In bonis curatoris priuilegium furiosi furiosaeue seruatur: prodigus et omnes omnino, etiamsi in edicto non fit eorum mentio, in bonis curatoris decreto priuilegium consequuntur. [(Paul.)]

16 Tryphoninus libro tertio decimo disputationum. Si furioso puberi quamquam maiori annorum uiginti quinque curatorem pater testamento dederit, eum praetor [B. 38, 10, 16] P

F(WDQEIC)

[1] curatori *del.* (*van de Water et similiter Cuiacius*) [2] uetet] uel etiam?

1 repplicatio *F* 2 aut si is *cet.*] ἀλλ' εἰ μὴ ὁ ἐναγαγών σοι κουράτωρ οὐ δέδωκε τὰ ἱκανά *BS* (πλ.) | sed an replicatio curatori profutura esset, iudex aestimabit] ἐξεταζέτω δὲ ὁ δικαστής, μήποτε φυλάττειν ὀφείλει ἀζήμιον τὸν ἐπαχθέντα κουράτωρα *BS* (πλ.) | aestimauit F^1 4 obstauit F^1 8 praese'n's F^2 13 Ἑρμογεν. *B* 19 curatoris] FDE^bI, creditoris *W*, creditos Q^e, *om.* Q^bC, *inc.* E^e 20 priore curat.] DE^bIC, priore a curat. FWE^e, priore acusatore *Q* 36 in'h'abilis F^2 39 et m. quae] m. qui *Pauli liber Paris. 4403 ex paucis, qui caput hoc habent, solus collatus* 40 interdici potest] *sic teste Degenkolbio etiam Pauli liber:* interdicitur *Haenelius errore* 44 annorum] F^1, annis $F^2 WDQEIC$

dare debet secutus patris uoluntatem: manet enim ea datio curatoris apud praetorem, ut
1 rescripto diui Marci continetur. His consequens ‖ est, ut et si prodigo curatorem dederit f. 395'
pater, uoluntatem eius sequi debeat praetor eumque dare curatorem. sed utrum omnimodo,
an ita, si futurum esset, ut, nisi pater aliquid testamento cauisset, praetor ei bonis inter-
2 dicturus esset? et maxime si filios habeat iste prodigus? Potuit tamen pater et alias pro-
uidere nepotibus suis, si eos iussisset heredes esse et exheredasset filium eique quod suf-
ficeret alimentorum nomine ab eis certum legasset addita causa necessitateque iudicii sui:
aut si non habuit in potestate nepotes, quoniam emancipato iam filio nati fuissent, sub
3 condicione eos heredes instituere, ut emanciparentur a patre prodigo. Sed quid si nec ad
hoc consensurus esset prodigus? sed per omnia iudicium testatoris sequendum est, ne,
quem pater uero consilio prodigum credidit, eum magistratus propter aliquid forte suum
uitium idoneum putauerit.

17 Gaius libro primo de manumissionibus. Curator furiosi nullo modo libertatem praestare potest, quod ea res ex administratione non est: nam in tradendo ita res furiosi alienat, si id ad administrationem negotiorum pertineat: et id*eo* si donandi causa alienet, neque traditio quicquam ualebit, nisi ex magna utilitate furiosi hoc cognitione iudicis faciat. B. 38, 10, 17 *P*

F(WDQEIC)

---

11 propter aliquid forte suum uitium] ἴσως δι' οἰκεῖον ἐλάττωμα *BS* (πλ.) 15 ideo] *DQEIC*, idoneo *FW*: ὅθεν ὁ [ὡς *scr.*] δωρούμενος τραδιτεύσῃ *BS* (πλ.)

LIBER UICESIMUS OCTAUUS. q. 42 f. 396

I.

℞ QUI TESTAMENTA FACERE POSSUNT ET QUEMADMODUM TESTAMENTA FIANT ℞ *SESEP*

1 Modestinus libro secundo pandectarum. Testamentum est uoluntatis nos*trae* [B. 35, 1, 1] **E*
iusta sententia de eo, quod quis post mortem suam fieri uelit.
2 Labeo libro primo posteriorum *a* Iauoleno epitomatorum. In eo qui testatur [B. 35, 1, 2] **A*
eius temporis, quo testamentum facit, integritas mentis, non corporis sanitas exigenda est.
3 Papinianus libro quarto decimo quaestionum. Testamenti factio non priuati, [B. 35, 1, 3] **P*
sed publici iuris est.
4 Gaius libro secundo institutionum. Si quaeramus, an ualeat testa- [Gai. 2, 114. B. 35, 1, 4] *S**
mentum, in primis animaduertere[1] debemus, an is qui fecerit testamentum[2] habuerit testa-
menti factionem, deinde, si habuerit, requiremus, an secundum regulas iuris ciuilis[3]
testatus sit.
5 Ulpianus libro sexto ad Sabinum. A qua aetate testa- [Poп. 2, 8 et p. 22. 29. B. 35, 1, 6] *S*
mentum uel masculi uel feminae facere possunt, uideamus. uerius est in masculis quidem
quartum decimum annum spectandum, in feminis uero duodecimum completum. utrum
autem excessisse debeat quis quartum decimum annum, ut testamentum facere possit, an
sufficit complesse? propone aliquem kalendis Ianuariis natum testamentum ipso natali suo
fecisse quarto decimo anno: an ualeat testamentum? dico ualere. plus arbitror, etiamsi
pridie kalendarum fecerit post sextam horam noctis, ualere testamentum: iam enim com-
plesse uidetur annum quartum decimum, ut Marciano uidetur.
6 Gaius libro septimo decimo ad edictum pro*uin*ciale. Qui in potestate parentis [B. 35, 1, 7] *S*
est, testamenti faciendi ius non habet, *ad*eo ut, quamuis pater ei permittat, nihilo magis
1 tamen iure testari possit. Surdus mutus testamentum facere non possunt: sed si quis post
testamentum factum ualetudine aut quolibet alio casu mutus aut surdus esse coeperit, ra-
tum nihilo minus permanet testamentum.
7 Aemilius Macer libro primo ad legem uicensimam hereditatium. Si mutus [B. 35, 1, 8] **E*
aut surdus, ut liceret sibi testamentum facere, a principe impetrauerit, ualet testamentum.
8 Gaius libro septimo decimo ad edictum prouinciale. Eius qui apud hostes [B. 35, 1, 9] *S*
1 est testamentum quod ibi fecit non ualet, quamuis redierit. Si cui aqua et igni interdictum
sit, eius nec illud testamentum ualet quod ante fecit nec id quod postea fecerit: bona quo-
que, quae tunc habuit cum damnaretur, publicabuntur aut, si non uideantur lucrosa, credi-
2 3 toribus concedentur. In insulam deportati in eadem causa sunt: Sed relegati in insulam
4 et quibus terra Italica[4] et sua prouincia interdicitur testamenti faciendi ius retinent. Hi
uero, qui ad ferrum aut ad bestias aut in metallum damnantur, libertatem perdunt bona-
que eorum publicantur: unde apparet amittere eos testamenti factionem.

F(WDQEIC)

[1] aduertere *Gaius* [2] qui id fecerit *Gaius* [3] iuris ciuilis regulam *Gaius* [4] Italia?

5 nostrae] noster *F* 7 a *om. F* 12 de'be'mus *F²* 15 a] *FI, om. WDQC,* ex *E* 23 prociale *F* 24 adeo] abeo *FD*E¹* ('p[isana] abeo') 25 sordus *F* 29 'a'ut *F²* | luceret *F¹* 31 e's't *F²* | testamenta *F¹* | cui] qui *F¹* 32 fecit] fecti *F¹* 36 uestias *F* | bonaqu'a'e *F²*

9 ULPIANUS libro quadragesimo quinto ad edictum. Si quis post accusationem in custodia fuerit defunctus indemnatus, testamentum eius ualebit. B. 35, 1, 10 S

10 PAULUS libro tertio sententiarum. Qui manus amisit testamentum facere potest, quamuis scribere non possit. B. 35, 1, 11 *P

11 ULPIANUS libro decimo ad Sabinu*m*. Obsides testari non possunt, nisi eis permittitur. B. 35, 1, 12 S*

12 IULIANUS libro quadragesimo secundo digestorum. Lege Cornelia testamenta eorum, qui in hostium potestate decesserint, perinde confirmantur, ac si hi qui ea fecissent in hostium potestate*m* non peruenissent, et hereditas ex his eodem ‖ modo *a*d unumquemque pertinet. quare seruus heres scriptus ab eo, qui in hostium potestate decesserit, liber et heres erit seu uelit se*u* nolit, licet minus proprie necessarius heres dicatur: nam et filius eius, qui in hostium potestate decessit, inuitus hereditati obligatur, quamuis suus heres dici non possit, qui in potestate morientis non fuit. B. 35, 1, 13 S f. 396'

13 MARCIANUS libro quarto institutionum. Qui a latronibus capti sunt, cum liberi
1 manent, possunt facere testamentum. Item qui apud externos legatione funguntur, possunt
2 facere testamentum. Si quis in capitali crimine damnatus appellauerit et medio tempore pendente appellatione fecerit testamentum et ita decesserit, ualet eius testamentum. B. 35, 1, 14 S

14 PAULUS libro secundo regularum. Qui in testamento domini manumissus est, si ignorat dominum decessisse aditamque eius esse hereditatem, testamentum facere non potest, licet iam pater familias et sui iuris est: nam qui incertus de statu suo est, certam legem testamento dicere non potest. B. 35, 1, 15 S

15 ULPIANUS libro duodecimo ad edictum. De statu suo dubitantes uel errantes testamentum facere non possunt, ut diuus Pius rescripsit. B. 35, 1, 16 *E

16 POMPONIUS libro singulari regularum. Filius familias et seruus alienus et postumus et surdus testamenti factionem habere dicuntur: licet enim testamentum facere
1 non possunt, attamen ex testamento uel sibi uel aliis adquirere possunt. MARCELLUS notat: furiosus quoque testamenti factionem habet, licet testamentum facere non potest: ideo autem habet testamenti factionem, quia potest sibi adquirere legatum uel fideicommissum: nam etiam compotibus mentis personales actiones[1] etiam ignorantibus adquiruntur. B. 35, 1, 17 S

17 PAULUS libro tertio sent*enti*arum. In aduersa corporis ualetudine mente captus eo tempore testamentum facere non potest. Paul. 3, 4 *a*, 11. B. 35, 1, 18 *P

18 ULPIANUS libro primo ad Sabinum. Is cui lege bonis interdictum est testamentum facere non potest et, si fecerit, ipso iure non ualet: quod tamen interdictione uetustius habuerit testamentum, hoc ualebit. merito ergo nec testis ad testamentum adhiberi
1 poterit, cum neque testamenti factionem habeat. Si quis ob carmen famosum damnetur, senatus consulto expressum est, ut intestabilis sit: ergo nec testamentum facere poterit nec ad testamentum adhiberi. B. 35, 1, 19 Sf*

19 MODESTINUS libro quinto pandectarum. Si filius familias aut pupillus aut seruus tabulas testamenti fecerit signauerit, secundum eas bonorum possessio dari non potest, licet filius famili*as* sui iuris aut pupillus pubes aut seruus liber factus decesserit, quia nullae sunt tabulae testamenti, quas is fec*it*, qui testamenti faciendi facultatem non habuerit. B. 35, 1, 20 E

20 ULPIANUS libro primo ad Sabinum. Qui testamento heres instituitur, in eodem testamento testis esse non potest. quod in legatario et in eo qui tutor scriptus est B. 35, 1, 21 S

F(WDQEIC)

---

[1] *firmant Graeci* (*u. i.*): personales actiones] perinde res actionesque?

---

5 sabinus *F* 6 permittitur] *F*¹, permittatur *F*²*WDQEIC* 9 potestate *F* | ad] an *F* | un'um'quemque *F*² 10 ostium *F* 11 seu nolit] sed nolit *F* 12 suus] suos *F*¹ 15 ex'-t'ernos legatione's' *F*² 19 'a'decessisse *F*² | esse't' *F*² 22 errante's' *F*² 26 adtamen *F*¹ | siui *F*¹ | adquirere 'facere' possunt *F*² 27 testa'menta'mentum *F*² 28 nam etiam *seq.*] καὶ ἀγνοοῦσιν ἡμῖν αἱ περσοναλίαι προσπορίζονται *B* 30 sentiarum *F* 31 eo] eodem *Pauli libri optimi* 34 marito *F*¹ | testis ad *om.* *F*¹ | adhibere *F*¹ 35 quis ob] qui sub *F*¹ 36 expr'a'essum *F*² 40 filius familiasui *F* 41 fecit] feoti *F* 43 qui 'tu'tor *F*²

contra habetur: hi enim testes possunt adhiberi, si aliud eos nihil impediat, ut puta si in-
1 pubes, si in potestate sit testatoris. Potestatis autem uerbum non solum ad liberos qui
sunt in potestate referendum est, uerum etiam ad eum quem redemit ab hostibus, quamuis
2 placeat hunc seruum non esse, sed uinculo quodam retineri, donec pretium soluat. Per
contrarium quaeri potest, an pater eius, qui de castrensi peculio potest testari, adhiberi ab
eo ad testamentum testis possit. et Marcellus libro decimo digestorum scribit posse: et
3 ‖ frater ergo poterit. Quae autem in testamento diximus super prohibendis testimoniis eorum f. 397
qui in potestate sunt, in omnibus testimoniis accipias, ubi aliquid negotii geritur, per quod
4 adquiratur. Ne furiosus quidem testis adhiberi potest, cum compos mentis non sit: sed si
habet intermissionem, eo tempore adhiberi potest: testamentum quoque, quod ante furorem
5 consummauit, ualebit et bonorum possessio ex eo testamento competit. Eum qui lege re-
petundarum damnatus est ad testamentum adhiberi posse existimo, quoniam in iudicium
6 testis esse uetatur. Mulier testimonium dicere in testamento quidem non poterit, alias
autem posse testem esse mulierem argumento est lex Iulia de adulteriis, quae adulterii
7 damnatam testem produci uel dicere testimonium uetat. Seruus quoque merito ad sollemnia
adhiberi non potest, cum iuris ciuilis communionem non habeat in totum, ne praetoris
8 quidem edicti. Et ueteres putauerunt eos, qui propter sollemnia testamenti adhibentur,
9 durare debere, donec suprema contestatio peragatur. Non tamen intellegentiam sermonis
exigimus: hoc enim diuus Marcus Didio Iuliano in teste, qui Latine non nouerat, rescripsit:
10 nam si uel sensu percipiat quis, cui rei adhibitus sit, sufficere. Sed si detenti sint inuiti
ibi testes, putant non ualere testamentum.

21 IDEM libro secundo ad Sabinum. Heredes palam ita, ut exaudiri possunt, [B. 35, 1, 22 S]
nuncupandi sint[1]: licebit ergo testanti uel nuncupare heredes uel scribere: sed si nuncupat,
palam debet. quid est palam? non utique in publicum, sed ut exaudiri possit: exaudiri
autem non ab omnibus, sed a testibus: et si plures fuerint testes adhibiti, sufficit sollemnem
1 numerum exaudire. Si quid post factum testamentum mutari placuit, omnia ex integro
facienda sunt. quod uero quis obscurius in testamento uel nuncupat uel scribit, an post
sollemnia explanare possit, quaeritur: ut puta Stichum legauerat, cum plures haberet, nec
declarauit de quo sentiret: Titio legauit, cum multos Titios amicos haberet: errauerat in
nomine uel praenomine uel cognomine, cum in corpore non errasset: poteritne postea de-
clarare, de quo senserit? et puto posse: nihil enim nunc dat, sed datum significat. sed
et si notam[2] postea adiecerit legato uel sua uoce uel litteris uel summam uel nomen lega-
tarii quod non scripserat uel nummorum qualitatem, an recte fecerit? et puto etiam quali-
tatem nummorum posse postea addi: nam etsi adiecta non fuisset, utique placeret con-
iectionem fieri eius quod reliquit uel ex uicinis scripturis uel ex consuetudine patris familias
2 uel regionis. In testamentis, in quibus testes rogati adesse debent, ut testamentum fiat,
alterius rei causa forte rogatos ad testandum non esse idoneos placet. quod sic accipien-
dum est, ut, licet ad aliam rem sint rogati uel collecti, si tamen ante testimonium certio-
rentur ad testamentum se adhibitos, posse eos testimonium suum recte perhibere. [(B)]
3 Uno contextu actus testari oportet. est autem uno contextu nullum actum alienum
F(WDQEIC)

---

[1] sunt (*W al.*)? [2] notam *del.*

---

3 'e'um F^4 4 hunc] hono F^1 | sed uinculo 'sed' quodam F^4 | pr'a'etium F^2 6 scribit] F^1 *W*, scripsit F^2*DEIC* 7 super prohibendis] *edd.* *eoque ducunt B:* καθ' οιονδήποτε τρόπον οὐ μαρτυροῦσιν ἡμῖν οἱ ὑπεξούσιοι, ἔνθα τι προσπορίζεται, superhibendis F^1, super perhibendis F^2*WQE*^{b}*IC*, *def.* *E*^{a}, super adhibendis *D* 12 adhiberi posse existimo] *sic FW neque aliter legerunt Graeci:* ἐν διαθήκῃ μαρτυρεῖ, οὐ μὴν ἐν δικαστηρίῳ *B*, a. non posse ex. *DEI* (*in margine:* 'hoc non Mar[tinus] addidit in suo digesto, sed Pisis non est') *Q*, a. posse non ex. *C* 14 testes F^1 17 't'estamenti F^2 | adhibenti F^1 19 nauerat F^1 20 sensu] sensi F^1 | s'u'fficere F^2 | inuiti 'i'bi F^2 22 idem … sabinum *omittit adiungens hanc legem antecedenti* F^1 30 uel praenomine *om.* F^1 | poteritne] potuerit de F^1 34 adi'e'cta F^4 39 se *om.* F^1 | adhibetos F^1 40 et *ante* uno contextu actus *EI adnotantque* 'hoc et addit Martinus, sed Pissis non inuenit H(omobonus) Cremonesis' (*cf. Savigny Gesch. d. r. R. 5, 384*) *E*, *item* 'hoc et addidit Mar(tinus), al. non est, sed §' *I* | actus] F^1, actionis F^2*WDQEIC*

testamento intermiscere: quod *si* aliquid pertinens ad testamentum faciat, testamentum non uitiatur.

22 Idem libro trigesimo nono ad edictum. Ad testium numerum simul adhiberi [B. 35, 1, 23] S
1 possumus ut ego et pater et plures, qui fuimus[1] in eiusdem potestate. Condicione*m* testium tunc inspicere debemus, cum signarent, non mortis tempore: si igitur cum signa-
2 rent, tales fuerint, ut adhiberi possint, nihil nocet, si quid postea eis contigerit. Si ab ipso testatore anulum accepero et signauero, testamentum ualet, quasi alieno signa-
3 4 uerim. Si signa turbata sint ab ipso testatore, non uidetur signatum. Si quis ex testibus nomen suum non adscripserit, uerumtamen signauerit, pro eo est atque si adhibitus non esset: et si, ut multi faciunt, adscripserit se, non ‖ tamen signauerit, adhuc idem f. 397'
5 dicemus. Signum autem utrum anulo tantum inpressum adhibemus, an uero et si non anulo, uerum alio quodam inpresso[2]? uarie enim homines signant. et magis est, ut tan-
6 tum anul*o*[3] quis possit signare, dum tamen habeat χαρακτῆρα. Posse et nocte signari
7 testamentum nulla dubitatio est. Signatas tabulas accipi oportet et si linteo, quo tabulae inuolutae sunt, signa inpressa fuerint.

23 Idem libro quarto disputationum. Si testamentum, quod resignauerit testator, [B. 35, 1, 24] S iterum signatum fuerit septem testium signis, non erit inperfectum, sed utroque iure ualebit tam ciuili quam praetorio.

24 Florentinus libro decimo institutionum. Unum testamentum pluribus ex- [B. 35, 1, 25] S emplis consignare quis potest idque interdum necessarium est, forte si nauigaturus et secum ferre et reli*n*quere iudiciorum suorum testationem uelit.

25 Iauolenus libro quinto posteriorum Labeonis. Si is, qui testamentum faceret, [B. 35, 1, 26] Sf heredibus primis nuncupatis, priusquam secundos exprimeret heredes, obmutuisset, magis coepisse eum testamentum facere quam fecisse Uarus digestorum libro primo Seruium respondisse scripsit: itaque primos heredes ex eo testamento non futuros. Labeo tum hoc uerum esse existimat, si constaret uoluisse plures eum, qui testamentum fecisset, heredes pronuntiare: ego nec Seruium puto aliud sensisse.

26 Gaius libro uicesimo secundo ad edictum prouinciale. Cum lege quis in- [B. 35, 1, 27] E testabilis iubetur esse, eo pertinet, ne eius testimonium recipiatur et eo amplius, ut quidam putant, neue[4] ipsi dicatur testimonium.

27 Celsus libro quinto decimo digestorum. Domitius Labeo Celso suo [B. 35, 1, 28. Ep. 2, 15] E salutem. Quaero, an testium numero habendus sit is, qui, cum rogatus est ad testamentum scribendum, idem quoque cum tabulas scripsisset, signauerit. Iuuentius Celsus Labeoni suo salutem. Non intellego quid sit, de quo me consul*ue*ris, aut ualide stulta est consultatio tua: plus enim quam ridiculum est dubitare, an aliquis iure testis adhibitus sit, quoniam idem et tabulas testamenti scripserit.

28 Modestinus libro nono regularum. Seruus licet alienus iussu testatoris [B. 35, 1, 29] Ef testamentum scribere non prohibetur.

29 Paulus libro quarto decimo responsorum. Ex ea scriptura, quae ad testa- [B. 35, 1, 30] P mentum faciendum parabatur, si nullo iure testamentum perfectum esset, nec ea, quae

F(WDQEIC)

---

[1] sumus (*edd.*)? [2] inpressum? [3] tantum anulo] quo uelit, non tantum anulo (*similiter Hotomanus aliique*)? [4] ne uel?

---

1 si] *D*ᵇ*IC, om. FWD*ᵃ*E* 4 ut ego] *FD*, tego *W*, et ego *EIC* | condicione *F* 5 de'be'-mus *F*² | cum s.] tum s. *F*² | igitur] igitur tunc *F*²*WDQEIC*, *inc. C*ᵃ | signares *F*¹ 12 ali'o' quodam inpr'a'esso *F*² | signant et] *F*², signauite *F*¹ 13 anulo] *f*, anulos *F*: [καὶ περὶ τοῦ σφραγίσαντος] δακτυλίῳ ἔχοντι χαρακτῆρα μόνον *B* (*Tipuc.*) | χαραιϲτηρα *W*, caractaera *E* (*in marg.*: Gr. χαρακτηρα), caracterem χαρλκιηρν *I*, caracteres *D*, caracterem (*in marg.* grece) *QC* 15 inpr'a'essa *F*² 20 qui's' *F*² 21 ferre] forre *F*¹ | reliquere *F* 23 obmotuisset *F* 24 respondisse't' *F*² 27 seru'i'um *F*² | sensissis *F*ᵃ 31 domitius labeo celso] celsus domicius iuuentio *W* 33 iuuentius (iubentius *F*) celsus labeoni] celsus celso domicio *W* 34 non] *F*¹, aut non *F*²*WDEIC* | consulueris] *edd.*, consuleris *FE*ᵃ, consulis *D*ᵇ*E*ᵇ*IC*, *inc. D*ᵃ 39 quarto] quae *F*¹

1 fideicommissorum uerba habent peti posse. Ex his uerbis, quae scriptura[1] pater familias addidit: ταύτην τὴν διαθήκην βούλομαι εἶναι κυρίαν ἐπὶ πάσης ἐξουσίας, uideri eum uoluisse omnimodo ualere ea quae reliquit, etiamsi intestatus decessisset.

30 Idem libro tertio sententiarum. Singulos testes, qui in testamento adhibentur, proprio chirographo adnotare conuenit, quis et cuius testamentum signauerit. B. 35, 1, 31 P

31 Idem libro quinto sententiarum. Eius bona, qui se imperatorem facturum heredem esse iactauerat, a fisco occupari non possunt. Paul. 5, 12, 9. B. 35, 1, 32 P

II.

℞ DE LIBERIS ET POSTUMIS HEREDIBUS INSTITUENDIS UEL EXHEREDANDIS ℞ SEP

1 Ulpianus libro primo ad Sabinum. Quid sit nominatim exheredari, uideamus. nomen et praenomen et cognomen eius dicendum est an sufficit uel unum ex his? et constat sufficere. B. 35, 8, 1 S

2 Idem libro sexto regularum. Nominatim exheredatus filius et ita uidetur 'filius meus exheres esto', si nec nomen eius expressum sit, si modo unicus sit: nam si plures sunt filii, benigna interpretatione potius a plerisque respondetur nullum || exheredatum esse. B. 35, 8, 2 S* f. 398

3 Idem libro primo ad Sabinum. Et si pepercerit filium dicere, ex Seia autem natum dixit, recte exheredat: et si cum conuicio dixerit 'non nominandus' uel 'non filius meus', 'latro', 'gladiator', magis est, ut recte exheredatus sit, et si ex adultero natum dixerit. B. 35, 8, 3 S

1 2 Pure autem filium exheredari Iulianus putat, qua sententia utimur. Filius inter medias quoque heredum institutiones recte exheredatur et erit a toto gradu summotus, nisi forte ab unius persona eum testator exheredauerit: nam si hoc fecit, uitiosa erit exheredatio. quemadmodum si ita eum exheredauerit 'quisquis *heres* mihi erit, filius exheres esto': nam, ut Iulianus scribit, huiusmodi exheredatio uitiosa est, quoniam post aditam hereditatem uoluit
3 eum summotum, quod est inpossibile. Ante heredis institutionem exheredatus ab omnibus
4 gradibus summotus est. Inter duos autem gradus exheredatus ab utroque remotus est
5 secundum Scaeuolae sententiam, quam puto ueram. In eo, qui miscuit duos gradus, exheredationem ualere Mauricianus recte putat, ueluti: 'Primus heres esto ex semisse. si Primus heres non erit, Secundus ex semisse heres esto. Tertius ex alio semisse heres esto. filius exheres esto. si Tertius heres non erit, Quartus heres esto': nam ab utroque gradu sum-
6 motus est. Si ita testatus sit pater familias, ut a primo quidem gradu filium praeteriret, a secundo solo exheredaret, Sabinus et Cassius et Iulianus putant perempto primo gradu testamentum ab eo gradu exordium capere, unde filius exheredatus est: quae sententia comprobata est.

4 Idem libro tertio ad Sabinum. Placet omnem masculum posse[2] postumum heredem scribere, siue iam maritus sit siue nondum uxorem duxerit: nam et maritus repudiare uxorem potest et qui non duxit uxorem, postea maritus effici. nam et cum maritus postumum heredem scribit[3], non utique is solus postumus scriptus uidetur, qui ex ea quam habet uxorem[4] ei natus est, uel is qui tunc in utero est, uerum is quoque, qui ex quacumque uxore nascatur, B. 35, 8, 4 S

F(WDQEIC)

---

[1] scripturae (*Hal.*)? [2] ex qualibet uidua sibi natum *ins.* [3] simpliciter *ins.* [4] uxore?

1 quae scriptura *seq.*] ἐὰν ταῦτα τὰ ῥήματα ἐν τῇ διαθήκῃ πρόσκειντai *B* (*Tipuc.*) 3 deces-s'iss'et F^2 5 's'ignauerit F^b 6 heredem imperatorem facturum *Pauli libri* 10 *post* exheredandis *add.* uel praeteritis *ind.* *F* 12 pronomen F^1 15 expr'a'essum F^2 16 uenigna F^1 | interpr'a'etatione F^2 17 pepercerit] F^1, perceperit F^2 18 nomenandus F^1 19 gladiator'u'magis F^2 20 medius F^1 21 gradu's' F^2 | summotos F^a 23 heres mihi erit] εἴ τις ἔσται μοι κληρονόμος, ὁ υἱός μου ἀπόκληρος ἔστω *B* (*Tipuc.*), mihi erit (*om.* heres) *F* | filiis F^1 26 inter duos autem] F^1, sed et inter duos F^2 30 exheres esto si] exheres heres si F^1 | heres non erit quartus *bis* F^1 31 pater famili'a's F^b 33 gradum F^1 35 herede'm' F^2 37 maritum postumum heredes F^1 38 scribit] F^1, scribat F^2

5 IAUOLENUS libro primo ex Cassio. ideoque qui postumum heredem instituit si [B.35,8,5] *E post testamentum factum mutauit matrimonium, is institutus uidetur, qui ex posteriore matrimonio natus est.

6 ULPIANUS libro tertio ad Sabinum. Sed est quaesitum, an is, qui generare facile [B.35,8,6] S non possit, postumum heredem facere possit, et scribit Cassius et Iauolenus posse: nam et uxorem ducere et adoptare potest: spadonem quoque posse postumum heredem scribere
1 et Labeo et Cassius scribunt: quoniam nec aetas nec sterilitas ei rei impedimento est. Sed si castratus sit, Iulianus Proculi opinionem secutus non putat postumum heredem posse
2 instituere, quo iure utimur. Hermaphroditus plane, si in eo uirilia praeualebunt, postumum heredem instituere poterit.

7 PAULUS libro primo ad Sabinum. Si filius qui in potestate est praeteritus sit [B.35,8,7] S et uiuo patre decedat, testamentum non ualet nec superius rumpetur, et eo iure utimur.

8 POMPONIUS libro primo ad Sabinum. Si[1] Primo herede instituto filium exhere- [B.35,8,8] S dauero, a Secundo autem substituto non exheredauero et, dum pendet, an prior aditurus sit, filius decesserit, [2]secundum sententiam qua utimur non erit Secundus heres, quasi ab initio inutiliter institutus, cum ab eo filius exheredatus non sit. quod si in postumo filio idem acciderit, ut natus uiuo patre[3] a quo exheredatus sit moriatur, eadem dicenda erunt de substituto, quoniam cum est natus filius, loco eius est, qui superstes est.

9 PAULUS libro primo ad Sabinum. Si quis postumos, quos per aetatem aut [B.35,8,9] S ualetudinem ‖ habere forte non potest, heredes instituit, superius testamentum rumpitur, f. 393' quod natura magis in homine generandi et consuetudo spectanda est quam temporale uitium
1 aut ualetudo, propter quam abducatur homo a generandi facultate. Sed si ex ea, quae alii nupta sit, postumum quis heredem instituerit, ipso iure non ualet, quod turpis sit in-
2 stitutio. Si filium exheredauero nepotemque ex eo praeteriero et alium heredem instituero et superuixerit filius post mortem meam, licet ante aditam hereditatem decesserit, non tamen nepotem rupturum testamentum Iulianus et Pomponius et Marcellus aiunt. diuersumque est, si in hostium potestate filius sit et decesserit in eodem statu: rumpit enim his casibus nepos testamentum, quod moriente suo fili ius pependerit, non abscisum ut superiore casu fuerit. sed et[4] si heres institutus omiserit hereditatem, erit legitimus heres, quoniam haec uerba 'si intestato moritur' ad id tempus referuntur, quo testamentum de-
3 stituitur, non quo moritur. Sed si ex ea, quam nefas sit ducere, postumum heredem in-
4 stituero, non putat rumpi testamentum Pomponius. Sed si per adoptionem sororem factam habeam, potero postumum ex ea heredem instituere, quia adoptione soluta possum eam ducere uxorem.

10 POMPONIUS libro primo ad Sabinum. Commodissime is qui nondum natus [B.35,8,10] S est ita heres instituitur: 'siue uiuo me siue mortuo natus fuerit, heres esto', aut etiam pure neutrius temporis habita mentione. si alteruter casus omissus fuerit, eo casu qui omissus sit natus rumpit testamentum, quia hic filius nec sub condicione quidem scriptus heres intellegitur, qui in hunc casum nascitur, qui non est testamento adprehensus.

11 PAULUS libro secundo ad Sabinum. In suis heredibus euidentius apparet continuationem S dominii eo rem perducere, ut nulla uideatur hereditas fuisse, quasi olim hi domini essent, qui etiam uiuo patre quodammodo domini existimantur. unde etiam filius familias appellatur sicut pater familias, sola nota hac adiecta, per quam distinguitur genitor ab eo qui genitus sit. itaque post mortem patris non hereditatem percipere uidentur, sed magis

F(WDQEIC)

---

[1] a *ins.* (*edd.*) [2] deinde Primus quoque antequam adiret decesserit *ins.* [3] moriatur, deinde ante aditionem is *ins.* [4] et *del.* (*Krueger*)

---

5 iauolenos *F¹* 6 aboptare *F* 9 praebalebunt *F¹* 10 pot'u'erit *F²* 11 sabinus *F* 13 si *om.* *Fᵃ* 15 sit] si *F* 16 quod] *F¹*, sed et *F²*: τὰ αὐτὰ καὶ ἐπὶ κυοφορουμένου· τικτόμενος γὰρ ἔοικε τῷ ἐν φύσει *B* (*Tipuc.*) 17 accederit *F* 18 es't' qui *F²* | superstus *F¹* 21 'h'omine *F²* 24 nepotemque] nonpotemquae *F¹* 25 filium *F¹* 30 quo'd' *F²* 31 quo'd' *F²* 39 in 'h'unc *F²* 40 suis] suos *Fᵃ* 41 eo rem] *F⁴*, eorum *Fᵃ* 44 uide'n'tur *F²*

liberam bonorum administrationem consequuntur. hac ex causa licet non sint heredes in-
stituti, domini sunt: nec obstat, quod licet eos exheredare, quod et occidere licebat.
12 Ulpianus libro nono ad Sabinum. Quod dicitur filium natum rumpere testa- [B. 35, 8, 11 S
mentum, natum accipe et si exsecto uentre editus sit: nam et hic rumpit testamentum,
1 scilicet si nascatur in potestate. Quid tamen, si non integrum animal editum sit, cum
spiritu tamen, an adhuc testamentum rumpat? et tamen rumpit.
13 Iulianus libro uicesimo nono digestorum. Si ita scriptum sit: 'si filius mihi [B. 35, 8, 12 S
'natus fuerit, ex besse heres esto: ex reliqua parte uxor mea heres esto. si uero filia mihi
'nata fuerit, ex triente heres esto: ex reliqua parte uxor heres esto', et filius et filia nati
essent, dicendum est assem distribuendum esse in septem partes, ut ex his filius quattuor,
uxor duas, filia unam partem habeat: ita enim secundum uoluntatem testantis filius altero
tanto amplius habebit quam uxor, item uxor altero tanto amplius quam filia: licet enim
suptili iuris regulae conueniebat ruptum fieri testamentum, attamen *cum* ex utroque nato
testator uoluerit uxorem aliquid habere, ideo ad huiusmodi sententiam humanitate sugge-
1 rente decursum est, quod etiam | Iuuentio Celso apertissime placuit. Regula est iuris f. 899
ciuilis, qua constitutum est hereditatem adimi non posse: propter quam liber et heres esse
iussus, quamuis dominus ademerit eodem testamento libertatem, nihilo minus et libertatem
2 et hereditatem habebit. Testamentum, quod hoc modo scribitur: 'Titius post mortem filii
'mei heres esto: filius exheres esto' nullius momenti est, quia filius post mortem suam ex-
heredatus est: quare et contra tabulas paternorum libertorum huiusmodi filius bonorum
possessionem accipere poterit.
14 Africanus libro quarto quaestionum. Si postumus a primo gradu exhere- [B. 35, 8, 13 S
datus, a secundo praeteritus sit, quamuis eo tempore nascatur, quo *a*d heredes primo
gradu scriptos pertineat hereditas, secundum tamen gradum uitiari placet ad hoc, ut praeter-
mittentibus institutis ipse heres existat. immo et si defuncto eo heredes instituti omiserint
hereditatem, non posse substitutos adire. itaque et si a primo gradu exheredatus, a secundo
praeteritus, a tertio exheredatus sit et uiuentibus primis et deliberantibus decedat, quaeri
solet omittentibus primis aditionem utrum ad eos, qui tertio gradu scripti sint, an potius
ad legitimos heredes pertineat hereditas. quo et ipso casu rectius existimari putauit ad
legitimos eam pertinere: nam et cum duobus heredibus institutis et in singulorum locum
facta substitutione a primis exheredatus postumus, a secundis praeteritus fuerit, si alter
ex institutis omiserit, quamuis postumus excludatur, non tamen magis substitutum admitti.
1 Quod uulgo dicitur eum gradum, a quo filius praeteritus sit, non ualere, non usquequaque
uerum esse ait: nam si primo gradu heres institutus sit filius, non debere eum a substi-
tutis exheredari: ideoque si filio et Titio heredibus institutis Titio Maeuius substitutus sit,
omittente Titio hereditatem Maeuium eam adire posse, quamuis filius secundo gradu ex-
2 heredatus non sit. Si quis ita scripserit: 'ille, quem scio ex me natum non esse, exheres
esto', hanc exheredationem ita nullius momenti esse ait, si probetur ex eo natus: non enim
uideri quasi filium exheredatum esse. [1] cum elogium pater, cum filium exheredaret, propo-
suisset et adiecisset propter eam causam exheredare, probaturque patrem circa causam
exheredationis errasse.
15 Ulpianus libro primo ad Sabinum. Idem est et si ita dixerit: 'ille illius [B. 35, 8, 14 S*
'filius exheres esto', patrem ei adulterum per errorem adsignans.
F(WDQEIC)

---

[1] idem esse *ins.*

---

2 quod] F^1, quos F^2 | occidere 'p'licebat F^b 6 et tamen] et hoc tamen F^2 8 uesse F^1 | ex reliqua'tur' parte F^b 12 tanto] tantum F^1 | quam] *sic, non* quum *F* 13 cum] quam *F* 17 dominus *om.* F^1 | test. libertatem] test. hereditatem *substituunt B (Tipuc.)*: ἐάν τις … ἀφέληται τὴν κληρονομίαν ἐν τῇ αὐτῇ διαθήκῃ, *similiter ac u. 16* libertatem adimi non posse *posuit Cuiacius pro* hereditatem adimi non posse (κληρονομία ἀφαιρεθῆναι οὐ δύναται): *ueram sententiam (Muehlenbruch comm. 36, 410) pessumdat utraque mutatio* 22 quaes'i'tionum F^b 23 quo ad] quod *F*: ἐν τῷ ἀνήκειν τοῖς ἐνστάτοις τὴν κληρονομίαν *B (Tipuc.)* 25 institut'i' omis. F^2 34 esse ait] essent F^1 35 'ex'heredari F^b 38 esto] *W cum B (Tipuc.)*: ὁ δεῖνα, ὃν οἶδα μὴ εἶναί μου υἱόν, ἀπόκληρος ἔστω, est *F* 40 exheredare't' F^2

16 Africanus libro quarto quaestionum. Si filius heres institutus sit omisso postumo filioque substitutus nepos ex eo sit, si interim moriatur filius, postumo non nato nepotem tam patri quam auo suum heredem futurum. quod si nemo filio substitutus sit et solus ipse institutus sit, tunc quia eo tempore, quo is moriatur, certum esse incipit neminem ex eo testamento heredem fore, ipse filius intestato patri heres existet: sicut euenire solet, cum sub ea condicione, quae in ipsius potestate erit, filius heres institutus, prius quam ei pareret, moriatur. [B. 35, 8, 15] S

17 Florentinus libro decimo institutionum. Filii etiam hoc modo exheredantur 'filius exheres sit': 'filius exheres erit'. Sf

18 Ulpianus libro quinquagesimo septimo ad edictum. Multi non notae causa exheredant filios nec ut eis obsint, sed ut eis consulant, ut puta impuberibus, eisque fideicommissam hereditatem dant. [B. 35, 8, 16] E

19 Paulus libro primo ad Uitellium. Cum quidam filiam ex asse heredem scripsisset filioque, quem in potestate habebat, decem legasset, adiecit[1] 'et in cetera parte 'exheres mihi erit', et quaereretur, an recte exheredatus uideretur, Scaeuola respondit non uideri, ‖ et in disputando adiciebat ideo non ualere, quoniam nec fundi exheres esse iussus recte exheredaretur, aliamque causam esse institutionis, quae benigne acciperetur: exheredationes autem non essent adiuuandae. [B. 35, 8, 17] E f. 399

20 Modestinus libro secundo pandectarum. Súb condicione filius heres institutus si pendente condicione adrogandum se dedit, necessarius heres non erit. [B. 35, 8, 18] E

21 Pomponius libro secundo ad Quintum Mucium. Si filium nominatim exheredauero et eum postea heredem instituero, heres erit. E

22 Terentius Clemens libro septimo decimo ad legem Iuliam et Papiam. Cum postumus sub condicione instituitur, si prius quam nascatur condicio exstiterit, non rumpitur testamentum postumi adgnatione. [B. 35, 8, 19] Ef

23 Papinianus libro duodecimo quaestionum. Filio, quem pater post emancipationem a se factam iterum adrogauit, exheredationem antea scriptam nocere dixi: nam in omni fere iure sic obseruari conuenit, ut ueri patris adoptiuus filius numquam intellegatur, ne imagine naturae ueritas adumbretur[2], uidelicet quod non translatus, sed redditus uideretur: nec multum puto referre, quod ad propositum attinet, quod loco nepotis filium exheredatum pater adrogauit. [Ulp. 37, 4, 8, 7. B. 35, 8, 20] P [(Ulp.)]
1 Si Titius heres institutus loco nepotis adoptetur, defuncto postea filio qui pater uidebatur, nepotis successione non rumpitur testamentum ab eo, qui heres inuenitur.

24 Paulus libro nono quaestionum. Postuma sub condicione heres instituta si pendente condicione uiuo patre[3] nascatur, rumpit testamentum. [B. 35, 8, 21] P

25 Idem libro duodecimo responsorum. Titius testamento heredem instituit et filium habens sic exheredationem posuit: 'ceteri omnes filii filiaeque meae exheredes sunto'. Paulus respondit filium recte exheredatum uideri. postea consultus, an uideatur exheredatus, quem pater putauit decessisse, respondit filios et filias nominatim exheredatos proponi: de errore autem patris, qui intercessisse proponitur, apud iudicem agi oportere. [B. 35, 8, 22] P
1 Lucius Titius cum suprema sua ordinaret in ciuitate et haberet neptem ex filia praegnatem rure agentem, scripsit id quod in utero haberet ex parte heredem: quaero, cum ipsa die, qua Titius ordinaret testamentum in ciuitate hora diei sexta, eodem die[4] albescente caelo rure sit enixa Maeuia masculum, an institutio heredis ualeat, cum, quo tempore scriberetur testamentum, iam editus esset partus. Paulus respondit uerba quidem testamenti ad eum

F(WDQEIC)

---

[1] adiecto? [2] obumbretur (*edd.*)? [3] uiuo patre *del.* [4] eodem die *del.*

---

2 postumo non nato] καὶ ὁ κυοφορούμενος μὴ τεχθῇ *B* (*Tipuc.*) 5 existat *F¹* 11 filius *F¹* 13 scripsisset *om. F¹* 15 recte] parte *F⁰* 16 uideri] uidetur *F¹* 17 qu'a'e *F²* | exheredationis *F⁰* 21 exheredatero *F¹* 24 ex'ṡ'titerit *F²* 30 attine't' *F²* 32 post'e'a *F²* | uideuatur *F¹* 35 uiuo patre] uiue pater *F¹*: ζῶντος τοῦ πατρός *B* (*Tipuc.*) 38 respondot *F⁰* 40 qui] que *F¹* | agi] apud *F¹* 41 suppremа *F* | praegnatum *F¹* 43 aluescente *F* 44 institu'ti'o *F²*

pronepotem directa uideri, qui post testamentum factum nasceretur: sed si, ut proponitur, eadem die qua testamentum factum est neptis testatoris antequam testamentum scriberetur enixa esset, licet ignorante testatore, tamen institutionem iure factam uideri recte responderi.

26 Paulus libro tertio sententiarum. Filius familias si militet, ut paganus nominatim a patre aut heres scribi aut exheredari debet, iam sublato edicto diui Augusti, quo cautum fuerat, ne pater filium militem exheredet. B. 35, 8, 23 P

27 Idem libro tertio ad Neratium. Postumum ex qualibet uidua natum sibi filium heredem instituere potest. B. 35, 8, 24 P

28 Tryphoninus libro uicensimo disputationum. Filius a patre, cuius in potestate est, sub condicione, quae non est in ipsius potestate, heres institutus et in defectum condicionis exheredatus decessit pendente etiam tunc condicione tam institutionis quam exheredationis. dixi heredem eum ab intestato mortuum esse, quia dum uiuit, neque ex testamento heres neque exheredatus fuit. herede autem scripto ex parte filio ‖ coheres post f. 400
1 mortem filii institui potest. Filius familias miles de castrensi peculio fecit testamentum habens filium in eiusdem potestate. cum militare desisset, patre eodemque auo defuncto quaesitum est, an rumpetur eius testamentum. non quidem adoptauit nec hodie ei natus est filius nec priore subducto de potestate suo herede ulterior successit in proximum locum: sed tamen in potestate sua habere coepit, quem non habebat simulque pater familias factus est et filius sub eius reccidit potestate: rumpetur ergo testamentum. sed si heres sit institutus uel exheredatus iste eius filius, non rumpitur, quia nullo circa eum nouo facto,
2 sed ordine quodam naturali nactus est potestatem. Si quis ex certa uxore natum scribit
3 heredem, in periculum rumpendi testamentum deducit ex alia susceptis liberis. Si quis eo tempore, quo nondum eius uxor esse posset, testator[1] natum ex ea scripsit heredem, an postea contracto licito matrimonio natus heres ex testamento esse possit, quaeritur: ueluti si scribas hodie heredem, qui tibi ex Titia natus erit, quando Titia ancilla[2] uel minor annis uiginti quinque ea, cuius pater tuus tutelam administrauit aut tutor tu ipse fuisti, postea Titia uxor iusta tibi fuerit uel libertatem adepta aut[3] tempore annorum uiginti quinque et utilis anni et rationum allegatione, an natus heres esse possit? nemo certo dubitabit ex Titia, quae tunc propter tenorem[4] aetatis uxor duci non potuit, quando testamentum fiebat, natum postea ea uxore ducta heredem esse posse. et generaliter nato post testamentum heredi scripto aditus est ad hereditatem, in qualicumque statu testamenti faciendi tempore
4 fuit quae postea testatori ciuiliter nupta est. Quid autem, si filium post testamentum natum ex besse, filiam autem post testamentum natam ex triente scripsit heredem nec ullum coheredem dedit nec substituit inuicem alium[5]? unus natus solus ex testamento fit heres.

29 Scaeuola libro sexto quaestionum. Gallus sic posse institui postumos nepotes induxit: 'Si filius meus uiuo me morietur, tunc si quis mihi ex eo nepos siue quae neptis 'post mortem meam in decem mensibus proximis, quibus filius meus moreretur, natus nata B. 35, 8, 26 Pf*
1 'erit, heredes sunto'. Quidam recte admittendum credunt, etiamsi non exprimat de morte
2 filii, sed simpliciter instituat, ut eo casu ualeat, qui ex uerbis concipi possit. Idem credendum est Gallum existimasse et de pronepote, ut dicat testator: 'Si me uiuo nepos de-

F(WDQEIC)

[1] si qui eo ... testatur? [2] sit *ins.* [3] peracto *ins.* [4] iuris uel rationem *ins.* [5] aliumue?

2 die *om.* F^a | qua] quo F^1 3 institutionem] F^2, institut'i'onam F^b 4 respondiri F^1 5 filium fam. F^1 6 'ex'heredari F^2 8 uidue F^1 11 qu'a'e F^2 | condiciones F^b 12 condicione'm' F^2 14 herede autem scripto *seq.*] καὶ περὶ τοῦ τὸν υἱὸν γράψαντος εἰς μέρος κληρονόμον καὶ μετὰ θάνατον τοῦ υἱοῦ ἕτερον συγκληρονόμον, δοκεῖ καλῶς ποιεῖν *B* (*Tipuc.*) 15 insti't'uti (*uoluit* institu't'i) F^2 16 eodemque'm' F^2 18 ulterior'e' F^2 19 habeat *F* | pater familius F^1 24 natus *F* 28 iusti F^1 | uel libertatem adepta (adempta F^1) ... 29 allegatione] τυχὸν γὰρ δούλη ἦν καὶ ἠλευθερώθη ἢ ἐπιτροπευομένη καὶ ἔλαβε τοὺς λογισμοὺς καὶ παρῆλθεν ὁ τῆς ἀποκαταστάσεως αὐτῆς χρόνος *B* (*Tipuc.*) 29 here'de's F^2 32 heredi] *edd.*, herede *F* 33 que *F* | testator *F* 36 gal'lus' F^2 | postumos] posteamos F^a 38 proximis quibus *om.* F^1 40 concipi't' F^2 | possint *F* 41 pronepote'm' F^2 | me *om.* F^1

3 'cedat, tunc qui ex eo pronepos' et cetera. Sed et si uiuo filio iam mortuo pronepote[1],
cuius uxor praegnas esset, testamentum faceret, potest dicere: 'Si me uiuo filius decedat,
4 'tunc qui pronepos'. Num si et filius et nepos uiuat, concipere[2] 'utrisque mortuis uiuo se,
'tunc qui pronepos nasceretur'? quod similiter admittendum est, ita sane, si prius nepos,
5 deinde filius decederet, ne successione testamentum rumperetur. Et quid si tantum in
mortis filii casum conciperet? quid enim si aquae et ignis interdictionem pateretur? quid
si nepos, ex quo pronepos institueretur, ut ostendimus, emancipatus esset? hi enim casus
et omnes, ex quibus suus heres post mortem scilicet aui nasceretur, non pertinent ad legem
Uelleam: sed ex sententia legis Uelleae et haec omnia admittenda sunt, ut ad similitudinem
6 mortis ceteri casus admittendi sint[3]. Quid si qui filium apud hostes habebat testaretur?
quare non induxere, ut, si antea quam filius[4] ab hostibus rediret quamuis post mortem
patris decederet, tunc deinde nepos uel etiam adhuc illis uiuis[5] post mortem scilicet aui
nasceretur, non rumperet? nam hic casus ad legem Uelleam non pertinet. melius ergo
est, ut in eiusmodi uti||litate praesertim post legem Uelleam, quae et multos casus rum- f. 400'
pendi abstulit, interpretatio admittatur, ut instituens nepotem, qui sibi post mortem suus
nasceretur, recte instituisse uideatur, quibuscumque casibus nepos post mortem natus
suus esset rumperetque praeteritus: atque etiam si generaliter, 'quidquid sibi liberorum
'natum erit post mortem' aut 'quicumque natus fuerit' sit institutus, [6]si suus nasceretur.
7 Si eius, qui filium habeat et nepotem ex eo instituat, nurus praegnas ab hostibus capta
sit ibique uiuo pariat, mox ille post mortem patris atque aui redeat[7], utrum hic casus ad
legem Uelleam respiciat an ad ius antiquum aptandus sit, possitque uel ex iure antiquo
uel ex Uellea institutus non rumpere? quod[8] quaerendum est, si iam mortuo filio prone-
potem instituat redeatque mortuo. sed cum testamentum ab eo non rumpitur, nihil refert,
8 utrum ex iure antiquo an ex lege Uellea excludatur[9]. Forsitan addubitet quis, an istis
casibus si nepos post testamentum nascatur uiuo patre suo, deinde ex eo concipiatur, isque

F(WDQEIC)

---

[1] nepote (*W*)? [2] conciperet? [3] hi enim casus ... admittendi sint *non sunt Scaeuolae* (*cf. uerb. u. 13* nam hic casus *seq.*) [4] antea filius quam? [5] uel etiam adhuc illis uiuis *Scaeuolae non esse uidit Goueanus: adiecta sunt ab eo, qui intellegeret nepotem filii ab hostibus capti item admittendum esse, si natus esset non post mortem patris auique, quod posuerat Scaeuola, sed utroque superstite* [6] recte ita uideatur institutus *ins.* [7] *firmant B:* ibique uiuo auo pariat post mortem patris, mox ille post aui redeat (*hic enim suus fit aut eo tempore quo nascitur auo uiuo, ut possit institui ex Uellaea, aut eo tempore quo redit auo mortuo, ut possit institui ex iure antiquo*)? [8] item *ins.* [9] excludatur *del.*

---

6 interdictione pateretur *F²*, interdictione peteretur *F¹* 10 ⁺h⁺ostes *F²* 11 ante'a'quam *F²* 12 decederet] *F¹*, decederat *F²* 13 non *om. F¹* | melius] *W*, mulius *F¹*, et mulius *F²* 15 interpr'a'etatio *F²* | admittetur *F* | instituens] instituet *F¹* | qui] que *F¹* 18 si suus] sit suos *F¹* 19 nurus] rugnus *F¹* 20 pareat *F¹* | mox ille ... redeat] κἂν παρὰ πολεμίοις τεχθείς τις ἐπανέλθῃ μετὰ τελευτὴν τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ πάππου *B* (*Tipuc.*) 21 an ad ius *om. F¹* 22 uellea't' *F²* | quod quaerendum est ... mortuo] *sic intellege: si eius [A], qui iam mortuo filio [B] nepotem ex eo [C] habeat et pronepotem ex nepote eo [D] instituat, pronurus ab hostibus capta sit ibique uiuo proauo [A] pariat post mortem patris [C], mox ille [D] redeat proauo mortuo* 24 forsitan addubitet quis *seq.*] *testator [A] filium [B] heredem instituit, addens: 'si filius meus uiuo me morie-'tur, tunc post mortem meam qui mihi natus 'fuerit suus, heres mihi esto'. facto testamento uiuo filio [B] nascitur nepos [C]: deinde ex eo nepote concipitur pronepos [D]. moriuntur deinceps primum auus eius [B] uiuo patre [C], deinde pater [C], deinde proauus [A]: postea nascitur pronepos [D]. iam uerum est secundum uerba testamenti proauum heredem non instituisse nepotem [C], quamquam hic post mortem patris ipsius [B] quamdiu superuixit eo loco erat, ut praeteriri non deberet: sed tamen recte testatus est proauus et quo tempore moritur, pronepos cum suus sit et post mortem natus, heres fit ex testamento. — Possis etiam p. 825 u. 1 scribere, quod maluit Kruegerus,* uiuo auo defuncto patre, deinde auo, deinde proauo *et dubitationem Scaeuolae eo referre, quod, ubi primum nepos moritur, deinde filius, condicio institutionis in nepote numquam extiterit: sed illam lectionem praetulerim, quoniam secundum Scaeuolam nepos non institutus est sub condicione quae deficit, sed* 'non recte', *deinde decisionis uerba potius ducunt ad formulam testamenti supra propositam. — Melius praeterea abessent uerba u.* 25 uiuo patre suo *aut scriberetur pro iis* uiuo auo suo *uel certe* uiuis patre et auo: *nam nihil interest, nepos utrum uiuo patre nascatur mortuoue eo, dum nascatur uiuo auo.*

uiuo patre deinde auo[1] nascatur, an non potuerit heres institui, quia pater ipsius non recte
institutus esset. quod minime est expauescendum: hic enim suus heres nascitur et post
9 mortem nascitur. Ergo et si[2] pronepos admittetur, qui natus erit ex nepote postea uiuo
10 filio, atque si ex eo natus esset, adoptatur[3]. In omnibus his speciebus illud seruandum
est, ut filius dumtaxat, qui est in potestate, ex aliqua parte sit heres institutus: nam frustra
exheredabitur post mortem suam: quod non esse necessario in eo filio, qui apud hostes
est, si ibi decedat et in nepote certe et pronepote, quorum si liberi heredes instituantur,
11 institutionem numquam exigemus, quia possunt praeteriri. Nunc de lege Uellea uideamus.
12 uoluit uiuis nobis natos similiter non rumpere testamentum. Et uidetur primum caput eos
spectare, qui, cum nascerentur, sui heredes futuri essent. et rogo, si filium habeas et ne-
potem nondum natum tantum ex eo heredem instituas, filius decedat, mox uiuo te nepos
nascatur? ex uerbis dicendum est non rumpi testamentum, ut non solum illud primo ca-
pite notauerit, si nepos, qui eo tempore instituatur, quo filius non sit, uerum et si uiuo
patre nascatur: quid enim necesse est tempus testamenti faciendi respici, cum satis sit
obseruari id tempus quo nascitur? nam etsi ita uerba sunt: 'qui testamentum faciet, is
13 'omnis uirilis sexus, qui ei suus heres futurus erit' et cetera[4]. Etiam si nouente parente
uiuo nascantur[5], sequenti parte succedentes in locum liberorum non uult rumpere testa-
mentum: et ita interpretandum est, ut, si et filium et nepotem et pronepotem habeas, mor-
tuis utrisque pronepos institutus succedens in sui heredis locum non rumpat. et bene uerba
se habent 'si quis ex suis heredibus suus heres esse desierit' ad omnes casus pertinentia,
quos supplendos in Galli Aquili sententia diximus: nec solum, si nepos uiuo patre decedat,
nec succedens pronepos auo mortuo rumpat, sed et si superuixit patri ac decedat, dum-
14 modo heres institutus sit aut exheredatus. Uidendum, num hac posteriore parte 'si quis
'ex suis heredibus suus heres esse desierit, liberi eius' et cetera 'in locum suorum sui he-
'redes succedunt'[6], possit interpretatione induci, ut, si filium apud hostes habens nepotem
ex eo heredem instituas, non tantum si uiuo te filius decedat, sed etiam post mortem,
antequam ab hostibus reuersus fuerit, succedendo non rumpet: nihil enim addidit, quo
significaret tempus: [7]nisi quod, licet audenter, possis dicere uiuo patre hunc suum heredem
15 esse desisse, licet ‖ post mortem decedat, quia nec redit nec potest redire. Ille casus in f. 401
F(WDQEIC)

---

[1] uiuo patre deinde auo] uiuo patre defuncto auo, deinde patre, deinde proauo? [2] is (*Muehlenbruch Comm. 36, 269*)? [3] *firmant Graeci:* adoptato (*Francke*)? [4] § 12 *tota pessumdata ita fere scripta fuit:* Et uidetur primum caput eos spectare, qui, cum nascerentur, sui heredes futuri essent. et rogo: [nonne, siue post mortem filii nepotem ex eo nondum natum heredem instituas siue] filium habeas et nepotem nondum natum [etiam]tum ex eo heredem instituas, filius decedat, mox uiuo te nepos nascatur, ex uerbis dicendum est non rumpi testamentum? ut non solum illud primo capite notauerit, si [nepos] eo tempore instituatur, quo filius non sit, uerum et si uiuo [patre] (*sic fere Cuiacius*). quid enim necesse est tempus testamenti faciendi respici, cum satis sit obseruari id tempus quo nascitur: [tam]etsi ita uerba sunt 'qui testamentum faciet, is omnis uirilis sexus, qui ei suus heres futurus erit' et cetera [5] etiamsi uiuente te parente uiuo nascantur? *sed uidentur haec ipsa postea adiecta esse* [6] succedunto (*Hal.*)? [7] *tale quid desideratur:* sed uix putauerim, cum cogitauerit omnino de eo, qui suus heres esse desiit uiuo testatore

---

1 quia] quea F^1 | pat'e'r F^2 3 ergo et *seq.*] καὶ περὶ προεγγόνου τοῦ μετὰ θάνατον τοῦ ἐγγόνου εἰς τάξιν τοῦ ἐγγόνου ὡς ἐκ τοῦ υἱοῦ εἰς θέσιν ληφθέντος *B* (*Tipuc.*): *peruerse sane, sed ut appareat Graecos legisse* qui adoptatur, *non* ex nepote adoptato 4 speciebes F^1 5 ut] F^1, ut et F^2 6 quo id non esse necessario in eo F^1, quod id non est necesse in eo F^2 8 nunc] nune F^1 10 spectare't' F^2 | noscerentur F^1 13 uerum et si uiuo patre nascatur] *Tipucitus cum pro §§. 11. 12 haec tantum habeat:* κἂν ζώντων ἡμῶν τεχθῶσιν οἱ ἐνσταθέντες ἔγγονοι, οὐ ῥηγνύουσιν, εἰ καὶ ζῶντος τοῦ πατρὸς ἐγράφησαν, *Graeci uidentur uerba haec Cuiaciana ratione aut legisse aut emendasse* 15 uer'ba' F^b 16 si 'uouente' parente uiuo F^b 17 nascantur] F^2, nascatur F^1 | uult] uult lex F^2 18 interpr'a'etandum F^2 19 ut'r'i's'que pro'ne'pos F^2 | uene F^1 21 nec solum *seq.*] *haec puto defendi posse interpretatione tali:* nec solum locum habent uerba illa, si nepos uiuo patre decedat, deinde pater, et pronepos, nisi succederet, auo mortuo testamentum rupturus esset, sed et si nepos superuixit patri ac decedat: dummodo pronepos heres institutus sit aut exheredatus 23 institutos F^1 | hac] ac F 25 interpr'a'etatione F^2 28 decere F^1

difficili est, si filium habeas et nepotem nondum natum instituas isque nascatur uiuo patre suo ac mox pater decedat: non enim suus heres est tempore quo nascatur nec posteriori alii[1] succedendo prohiberi uidetur rumpere quam qui iam natus erit. denique et superiore capite ut liceat institui nondum natos, qui cum nascentur sui erunt, permitti[2], posteriore capite non permittit institui, sed uetat rumpi neue ob eam rem minus ratum esset, quod succedit. porro procedere debet, ut utiliter sit institutus: quod nullo iure potuit qui nondum natus erat. Iuliano tamen uideretur duobus quasi capitibus legis commixtis in hoc
16 quoque inducere legem, ne rumpantur testamenta. Quaeremus tamen, cum recepta est Iuliani sententia, an, si nascatur nepos uiuo patre suo, deinde emancipetur, sponte adire possit hereditatem. quod magis probandum est: nam[3] emancipatione suus heres fieri non potuit.

30 Gaius libro septimo decimo ad edictum prouinciale. Inter cetera, quae ad [B. 35, 8, 27] *S ordinanda testamenta necessario desiderantur, principale ius est de liberis heredibus instituendis uel exheredandis, ne praeteritis istis rumpatur testamentum: namque filio qui in potestate est praeterito inutile est testamentum.

31 Paulus libro secundo ad Sabinum. Dum apud hostes est filius, pater iure [B. 35, 8, 28] *S fecit testamentum et recte[4] eum praeterit, cum, si in potestate esset filius, nihil ualiturum esset testamentum.

32 Marcianus libro secundo regularum. Si filio emancipato exheredato is qui [B. 35, 8, 29] *S in potestate est praeteritus sit, ipse quidem emancipatus si contra tabulas petat, nihil agit, ab intestato autem et suus et emancipatus uenient.

III.

℞ DE INIUSTO RUPTO IRRITO FACTO TESTAMENTO ℞ SEPA

1 Papinianus libro primo definitionum. Testamentum aut non iure factum [B. 39, 2, 1] *P dicitur, ubi sollemnia iuris defuerunt: aut nullius esse momenti, cum filius qui fuit in patris potestate praeteritus est: aut rumpitur alio testamento, ex quo heres existere poterit, uel adgnatione sui heredis: aut in irritum[5] constituitur non adita hereditate.

2 Ulpianus libro secundo ad Sabinum. Tunc autem prius testamentum rum- [B. 39, 2, 1. 2] S pitur, cum posterius rite perfectum est, nisi forte posterius uel iure militari sit factum uel in eo scriptus est qui ab intestato uenire potest: tunc enim et posteriore non perfecto superius rumpitur.

3 Idem libro tertio ad Sabinum. Postumi per uirilem sexum descendentes ad [B. 39, 2, 3] S similitudinem filiorum nominatim exheredandi sunt, ne testamentum adgnascendo rumpant.
1 Postumos autem dicimus eos dumtaxat, qui post mortem parentis nascuntur. sed et hi, qui post testamentum factum in uita nascuntur, ita demum per legem Uelleam rumpere
2 testamentum prohibentur, si nominatim sint exheredati. Unde etiam ante heredis institutionem uel inter medias heredum institutiones uel inter gradus exheredari possunt: nam diuus Marcus decreuit idem in postumo quod in filio seruandum, nec ratio diuersitatis
3 reddi potest. Ex his apparet aliam causam esse filiorum superstitum, aliam posteriorum: illi iniustum faciunt, hi rumpunt, illi semper, hi, si nascantur nec inueniant se exheredatos.
4 Sed et si sit ante hoc aliud testamentum, a[6] quo postumus exheredatus sit, placet, siue post mortem testatoris nascatur siue uiuo testatore, utrumque ruptum esse et superius

F(WDQEIC)

---

[1] posteriore capite? [2] permittit et? [3] ex *ins.* [4] et recte] licet? [5] in irritum] inritum (*Hal.*)? [6] a *del.*

---

1 si *om.* F^1 | i'n'stituas F^b 2 suus] suum F^1 | nascatur] F^1, nascitur F^2 4 poste'a'riore F^2 6 porro] proro F^1 8 qu'a'eremus F^2 9 iuliano F^a 16 pater 'uiuo' iure F^b 17 praeteri'i't F^2 21 suus 'et' emancipatus F^2 23 rupto *ind. F*, rumpto *F* 25 in patris in potestate *F* 40 hi s'i' F^2 41 sit] FF^b, sit non factum sit EI^a, sit non *Q*, non sit factum sit *WC*, sit p(isis) non est *D* (*adnotatione ex archetypi margine in ordinem uerborum relata: supra u. post* est *ins.* factum, *in margine* non sit factum) 42 rumptum *F*

5 per inferius et inferius per postumum. Nominatim autem exheredatus postumus uidetur,
sine ita dixerit: 'quicumque mihi ‖ nasceretur'[1], siue ita: 'ex Seia', siue ita: 'uenter exheres f. 401'
'esto'. sed et si dixerit: 'postumus exheres esto', natus uel post mortem uel uiuo testatore
6 non rumpet. Licet autem postumus praeteritus adgnascendo rumpat, tamen inter- B. 39, 2, 4
dum euenit, ut pars testamenti rumpatur: ut puta si proponas a primo gradu postumum
exheredatum, a secundo praeteritum: nam hic primus gradus ualet, secundus ruptus est.

4 Idem libro quarto disputationum. Deníque et deliberantibus primo gradu scriptis B. 39, 2, 4 S*
heredibus[2] qui secundo gradu scripti sunt heredes optinere hereditatem non possunt: gradu
enim rupto et infirmato amplius hereditas inde optineri non potest.

5 Idem libro tertio ad Sabinum. Nam et si sub condicione sit heres institutus B. 39, 2, 5 S
quis, a quo postumus non est exheredatus, tamen pendente condicione[3] rumpitur gradus,
ut et Iulianus scripsit: sed et si sit ei substitutus quis, etiam deficiente condicione primi
gradus non admittetur substitutus, a quo scilicet postumus exheredatus non[4] est. puto
igitur existente quidem condicione primi gradus postumo potius locum fore: post defectum
autem condicionis natus postumus gradum non rumpit, quia nullus est. rumpendo autem
testamentum sibi locum facere postumus solet, quamuis filius sequentem gradum, a quo
exheredatus est, patiatur ualere. sed si a primo gradu praeteritus, a secundo exheredatus
sit, si eo tempore nascatur postumus, quo aliquis ex institutis uixit, totum testamentum
ruptum est: nam tollendo primum gradum, sibi locum faciet.

6 Idem libro decimo ad Sabinum. Si quis filio exheredato nuru praegnate relicta B. 39, 2, 6 S
decesserit et extraneum sub condicione instituerit et pendente condicione post mortem
patris uel deliberante herede instituto de adeunda hereditate exheredatus filius decesserit
et nepos fuerit natus, an rumpat testamentum? et dicemus testamentum non rumpi, cum
nec exheredari huiusmodi nepos deberet ab auo, quem pater praecedebat. plane si forte
institutus omiserit hereditatem, hunc auo *suum* futurum heredem ab intestato non dubitatur.
utrumque propriis rationibus: nam adgn*a*scendo quidem is rumpit quem nemo praecedebat
mortis tempore: ab intestato uero is succedit cui ante eum alii non[5] est delata hereditas,
non fuisse autem filio delatam hereditatem apparet, cum deliberante instituto decesserit.
sed haec ita, si mortis aui tempore in utero nepos fuit. ceterum si postea conceptus est,
Marcellus scribit neque ut suum neque ut nepotem aut cognatum ad hereditatem uel ad
1 bonorum possessionem posse admitti. Sed si pater eius, qui mortis aui tempore in utero
fuit, apud hostes erat, nepos iste patre in eadem causa decedente post mortem aui suc-
cedendo testamentum rumpet, quia supra scripta persona ei non obstat: nec enim creditur
in rebus humanis fuisse, cum in ea causa decedat, quamquam captiuus reuersus patris sui
2 iniustum faceret testamentum in eo praeteritus. Siue autem in ciuitate nepos fuit con-
ceptus siue apud hostes, quoniam datur et partui postliminium, succedendo testamentum
3 rumpit. Succedendo itaque[6] sui non rumpunt, siue fuerint instituti uel exheredati ab eo
4 gradu ad quem hereditas defertur, scilicet si gradus ille ualeat. Quocumque autem modo
parentes praecedentes in potestate esse desierint, succedentes liberi, si fuerint instituti uel

F(WDQEIC)

---

[1] nascetur (*dett.*)? [2] *firmant B:* defuncto postumo *ins.* (*Muretus et Cuiacius*) [3] nato postumo *ins.* (καὶ τεχθῇ ἠρτημένης αὐτῆς *B Anon.*) [4] non *del.* (*Cuiacius*): *nisi praestat comma* a quo scilicet post. exh. non est *insiticium habere adscriptum ad uerba* deficiente condicione primi gradus [5] cui ante eum alii non] cui nec ante eum alii? [6] itaque] utique?

---

4 adgnoscendo *FWE^b C* 6 ruptus est 'sed utrum' *F^b*: *uerba deleta unde uenerint, non apparet, Graeci tamen plura hic non uidentur legisse* 7 ⌜de⌝liberantibus *F^b*: καὶ εἰ συμβῇ διασκέπτεσθαι τοὺς τοῦ πρώτου βαθμοῦ *B* (*Anon.*) 9 rumpto *F* | optinere *F²* 14 defectum] defunctum *F¹* 15 gradus *F¹* 19 faci⌜e⌝t *F^b* 20 idem] Παπιαν. *B* | praegnata *F¹* 21 condicione'm' *F²* 24 deberet] *F¹*, debet *F²* 25 auo suum heredem futurum *WDQE cum B* (*Anon.*): γίγνεταί μου ὑπεξούσιος κληρονόμος ὁ ἔγγονος, auo suum futurum heredem *I^b*, auo futurum suum heredem *C*, auo suo heredem futurum *F²*, auo suo futurum heredem *F¹I^a* 26 adgnoscendo *FDE* 30 ⌜ne⌝potem *F²* | uel *om. F¹* 31 possessione⌜m⌝ *F²* | au⌜i⌝ *F²* 33 testamentom *F^a* 34 decedat] *F¹WEIC*, decedit *F²DQ* 36 postliminium 'est' succ. *F²* 38 defertur 'de' scil. *F²* | si *om. F¹*

exheredati, non rumpent testamentum, siue per captiuitatem siue per mortem uel poenam.
5 Irritum fit testamentum, quotiens ipsi testatori aliquid contigit, puta si ciuita|tem amittat f. 402
per subitam seruitutem, ab hostibus uerbi gratia captus, uel si maior annis uiginti uenum
6 se dari passus sit ad actum gerendum pretiumue participandum. Sed et si quis fuerit
capite damnatus uel ad bestias uel ad gladium uel alia poena quae uitam adimit, testa-
mentum eius irritum fiet, et non tunc cum consumptus est, sed cum sententiam passus
est: nam poenae seruus efficitur: nisi forte miles fuit ex militari delicto damnatus, nam
huic permitti solet testari, ut diuus Hadrianus rescripsit, et credo iure militari testabitur.
qua ratione igitur damnato ei testari permittitur, numquid et, si quod ante habuit factum
testamentum, si ei permissum sit testari, ualeat? an uero poena irritum factum reficiendum
est? et si militari iure ei testandum sit, dubitari non oportet, quin, si uoluit id ualere, fecisse
7 id credatur. Eius qui deportatur non statim irritum fiet testamentum, sed cum princeps
factum[1] comprobauerit: tunc enim et capite minuitur. sed et si de decurione puniendo
uel filio nepoteue praeses scribendum principi interlocutus est, non puto statim seruum
poenae factum, licet in carcere[2] soleant diligentioris custodiae causa recipi. nec huius igitur
testamentum irritum fiet, priusquam princeps de eo supplicium sumendum rescripserit:
proinde si ante decesserit, utique testamentum eius ualebit, nisi mortem sibi consciuit.
nam eorum, qui mori magis quam damnari maluerint ob conscientiam criminis, testamenta
irrita constitutiones faciunt, licet in ciuitate decedant: quod si quis taedio uitae uel ualetu-
dinis aduersae inpatientia uel iactationis[3], ut quidam philosophi, in ea causa sunt, ut testa-
menta eorum ualeant. quam distinctionem in militis quoque testamento diuus Hadrianus
dedit epistula ad Pomponium[4] Falconem, ut, si quidem ob conscientiam delicti militaris
mori maluit, irritum sit eius testamentum: quod si taedio uitae uel dolore, ualere[5] testa-
mentum aut, si intestato decessit, cognatis aut, si non sint, legioni ista sint uindicanda.
8 Hi autem omnes, quorum testamenta irrita damnatione fieri diximus, si pro- [Poth. 47, 10]
uocauerint, capite non minuuntur atque ideo neque testamenta quae antea fecerunt [Poth.]
inrita fient et tunc testari poterunt: hoc enim saepissime est constitutum nec uidebuntur
quasi de statu suo dubitantes non habere testamenti factionem: sunt enim certi status nec
9 ipsi de se interim incerti. Quid tamen si appellationem eius praeses non recepit, sed im-
peratori scribendo poenam remoratus est? puto hunc quoque suum statum interim retinere
nec testamentum irritum fieri: nam, ut est oratione diui Marci expressum, tametsi prouo-
cantis uel eius pro quo prouocatur appellatio non fuerit recepta, poena tamen sustinenda
est, quoad princeps rescripserit ad litteras praesidis et libellum rei cum litteris missum,
nisi forte latro manifestus uel seditio praerupta factioque cruenta uel alia iusta causa,
quam mox praeses litteris excusabit, moram non recipiant, non poenae festinatione, sed
10 praeueniendi periculi causa: tunc enim punire permittitur, deinde scribere. Quid si quis
fuerit damnatus illicite poena non sumpta[6], an testamentum eius irritum fiat, uideamus: ut
puta decurio ad bestias an capite minuatur testamentumque eius irritum fiat? et non puto,
cum sententia eum non tenuerit. ergo et si quis eum, qui non erat iurisdictionis suae,
11 damnauerit, testamentum eius non erit irritum, quemadmodum est constitutum. Sed ne
F(WDQEIC)

---

[1] *firmant B* (τὸ γεγονός): actum? [2] carcerem? [3] iactatione (*Hal.*)? [4] Pompeium (*Orelli inscr.* 5451 *cet.*)? [5] ualeat? [6] *idem B* (οὐ μὴν ἐτιμωρήθη): poena non sua?

---

2 testamento F^1 | contigit] F^1*WEI*, contingit F^2*DC* | 'ut'puta F^2 | amitta't' F^2 3 ab] ad F^1 | uiginti's' F^2 4 possus F^1 | ad actum gerendum pretiumue participandum] F^1, ad pretiumue part. (*del.* act. ger.) F^2, ad pretium part. *IC*, ad participandum pretium *WDQE* 5 a'd' bestias F^2 | uitam] sitam F^1 9 testari] testatur F^1 10 factum] ratum F^1 11 iuri F^1 | oportet in si F^1, oportet et quin (*uoluit fortasse* oportet quin) si F^2E^a 13 comprouauerit F^1 16 testamentum'entum' irr. F^2 20 philosophunea F^1 21 ualea'n't F^b 22 didit F^1 | pomponius F^a | si *om.* F^1 | 'con'scientiam F^2 23 si taedio] sit eo deo F^1 24 non sint] non sit *F* 25 omnas F^1 27 uideuuntur F^1 28 suo] sui F^1, suu F^2 | debitantes F^1 | habere't' F^2 | ti status nec ipsi de *in litura reposuit* F^2, *inc.* F^1 29 'in'certi F^2 30 es't' F^2 31 expr'a'essum F^2 33 litterat F^1 34 manifestum F^1 | factioqu'a'e F^2 | causa] sausa F^a 35 excusauit *F* | recipia'n't F^2 36 punire] puniter F^1 38 nestias F^1

eorum quidem testamenta rata sunt, sed irrita fient, quorum memoria post mortem damnata est, ut puta ex causa maiestatis, uel ex alia tali causa.
12 Quatenus tamen ‖ diximus ab hostibus capti testamentum irritum fieri, adiciendum est postliminio reuersi uires suas recipere iure postliminii aut, si ibi decedat, lege Cornelia confirmari. ergo et si quis damnatus capite in integrum indulgentia principis sit restitutus, testamentum eius conualescet. f. 402'
13 Filii familias ueterani sui iuris morte patris facti testamentum irritum non fieri constat: nam quantum ad testandum de castrensi peculio pro patre familias habendus est, et ideo nec emancipatione irritum fieri militis uel ueterani testamentum uerum est.

7 Ulpianus libro decimo ad Sabinum. Si miles iure ciuili testamentum fecerit et primo gradu heredem eum scripserit quem iure militari poterat, secundo eum quem communi iure potest, et post annum missionis decesserit, primus gradus irritus fiet et a secundo incipiet testamentum. [ᵗPoт. 24, 7. B. 39, 2, 7] S

8 Idem libro undecimo ad Sabinum. Uerum est adoptione uel adrogatione filii filiaeue testamentum rumpi, quoniam sui heredis adgnatione solet rumpi. [B. 39, 2, 8] S
1 Filia cum emancipatur uel nepos, quia una mancipatione exeunt de potestate, testamentum non rumpunt. [(B)]

9 Paulus libro secundo ad Sabinum. Si pater ab hostibus capiatur filio manente in ciuitate, reuerso eo non rumpitur testamentum: [B. 39, 2, 9] S

10 Idem libro primo ad Uitellium. sed nec filius postliminio rediens rumpit patris testamentum, ut Sabinus existimauit. [B. 39, 2, 10] *E

11 Ulpianus libro quadragesimo sexto ad edictum. Si binae tabulae proferantur diuersis temporibus factae, unae prius, aliae postea, utraeque tamen septem testium signis signatae, et apertae posteriores uacuae inuentae sint, id est nihil scriptum habentes omnino, superius testamentum non est ruptum, quia sequens nullum est. [B. 39, 2, 11] S

12 Idem libro quarto disputationum. Postumus praeteritus uiuo testatore natus[1] decessit: licet iuris scrupulositate nimiaque suptilitate testamentum ruptum uideatur, attamen, si signatum fuerit testamentum, bonorum possessionem secundum tabulas accipere heres scriptus potest remque optinebit, ut et diuus Hadrianus et imperator noster rescripserunt, idcircoque legatarii et fideicommissarii habebunt ea, quae sibi relicta sint, securi. idem et circa iniustum et irritum testamentum erit dicendum, si bonorum possessio data fuerit ei, qui rem ab intestato auferre possit. [B. 39, 2, 12] S
1 Si paganus, qui habebat iam factum testamentum, aliud fecisset et in eo comprehendisset fidei heredis committere, ut priores tabulae ualerent, omnimodo prius testamentum ruptum est: quo rupto potest quaeri, an uice codicillorum id ualere deberet. et cum haec uerba sint fideicommissi, et[2] sine dubio uniuersa, quae illic scripta sunt, in causa fideicommissi erunt, non solum legata et fideicommissa, sed et libertates et heredis institutio.

13 Gaius libro libro secundo institutionum. Postumorum loco sunt et hi, qui in sui heredis loco succedendo quasi adgnascendo fiunt parentibus sui heredes. ut ecce si filium et ex eo nepotem neptemue in potestate habeam, quia filius gradu praecedit, is solus iura sui heredis habet, quamuis nepos quoque et neptis ex eo [I. 2, 18, 2 (Gai. 2, 133.) B. 39, 2, 13] S

F(WDQEIC)

---

[1] *firmant B* (ἐὰν ἐν ζωῇ τοῦ πατρὸς τεχθῇ ὁ κυοφορούμενος καὶ ἀποθάνῃ *Anon. similiterque Cyr.*): natus *del.* [2] et *del.* (*u. i.*)

3 postlimini'o' F^2 4 pos't'liminii F^2 | aut si 'i'bi F^2 | decedant *F* 6 facti] F^2 *cum B*: εἰ … θανάτῳ τοῦ πατρὸς … γένηται αὐτεξούσιος, factum F^1 7 part'r'e (*sic*) familias F^2 | est] ent F^1 8 milicis F^1 | ueterani *om.* F^1 9 ulpianus … sabinum] F^1QE, ulpianus *DIC cum B*: Οὐλπιανός, *del.* F^2, *om. et hanc legem antecedenti adiungit W* 15 non] *FDEIC*, *om. W* 21 ulpianus] Παῦλος *B* | proferantur] F^1WDEIC, proferentur F^2 22 te'stamentu'mporibus F^b | postea'e' F^2 23 aperte *F* | ua'e'cuae F^2 | inuestae F^1 24 seque'n's F^2 26 iuri's' scrupulos. F^2 | rumptum *F* 27 si signatum fuerit testamentum] ἐὰν … μείνῃ ἡ διαθήκη ἐσφραγισμένη *B* (*Anon.*) | acciperetetes F^1 28 remque] *F*, hereditatemque *WDE* (*in marg.* p[isis] remque), hereditatem *I* (*in marg.* p[isis] remque) *C* 32 compr'a'ehendisset F^2 33 rumptum *F* | quo *om.* F^a | qu'a'eri F^2 34 et sine] sine *WDQEIC* 35 fideicommisserunt *F* 38 et hi] ubi F^1 | adgnoscendo *FWE* 40 heredes F^1

in eadem potestate sint: sed si filius meus me uiuo morietur aut qualibet ratione exeat de potestate mea, incipit nepos neptisue in eius loco succedere et eo modo iura suorum heredum quasi adgnatione nanciscuntur. ne ergo eo modo rumpat mihi testamentum, sicut ipsum filium uel heredem instituere uel exheredare nominatim debeo, ne non iure faciam testamentum, ita et nepotem neptemue ex eo ‖ necesse est mihi uel heredem instituere uel exheredare, ne forte me uiuo filio mortuo succedendo in locum eius nepos neptisue quasi adgnatione rumpat testamentum: idque lege Iunia Uellea prouisum est. f. 403

14 Paulus libro singulari de adsignatione libertorum. Si ita facta sit exheredatio: 'si filius[1] natus nataue sit, exheres esto', utrisque natis non rumpitur testamentum. B. 39, 2, 14 *Sf*

15 Iauolenus libro quarto epistularum. Qui uxorem praegnatem habebat, in hostium potestatem peruenit: quaero, filio nato quo tempore testamentum in ciuitate factum rumpatur? et si filius ante moriatur quam pater, an scripti heredes hereditatem habituri sint? respondi: non puto dubium esse, quin per legem Corneliam, quae de confirmandis eorum testamentis, qui in hostium potestate *de*cessissent, lata est, nato filio continuo eius testamentum, qui in hostium potestate sit, rumpatur: sequitur ergo, ut ex eo testamento hereditas ad neminem perueniat. B. 39, 2, 15 *E*

16 Pomponius libro secundo ad Quintum Mucium. Cum in secundo testamento heredem eum qui uiuit instituimus siue pure siue sub condicione (si tamen condicio existere potuit, licet non ex*sti*terit), superius testamentum erit ruptum. multum autem interest, qualis condicio posita fuerit: nam aut in praeteritum concepta ponitur aut in praesens aut in futurum. in praeteritum concepta ponitur ueluti 'si Titius consul fuit': quae condicio si uera est, id est si Titius consul fuit, ita est institutus heres, ut superius testamentum rumpatur: tum enim ex hoc heres esset. si uero Titius consul non fuit, superius testamentum non est ruptum. quod si ad praesens tempus condicio adscripta est herede instituto, ueluti 'si Titius consul est', eundem exitum habet, ut, si sit, possit heres esse et superius testamentum rumpatur, si non sit, nec possit heres esse nec superius testamentum rumpatur. in futurum autem collatae condiciones si possibiles sunt[2] existere potuerunt, licet non exstiterint, efficiunt, ut superius testamentum rumpatur, etiamsi non ex*ti*terint: si uero impossibiles sunt, ueluti 'Titius si digito caelum tetigerit, heres esto', placet perinde esse, quasi condicio adscripta non sit, quae est impossibilis. B. 39, 2, 16 *Ef*

17 Papinianus libro quinto responsorum. Filio praeterito qui fuit in patris potestate neque libertates competunt neque legata praestantur, si praeteritus fratribus partem hereditatis auocauit: quod si bonis se patris abstinuit, licet suptilitas iuris refragari uidetur, attamen uoluntas testatoris ex bono et aequo tuebitur. *P*

18 Scaeuola libro quinto quaestionum. Si qui heres institutus est a testatore adrogetur, potest dici satis ei factum, quia et antequam adoptetur, institutio ut in extraneo locum habebat. B. 39, 2, 18 *P*

19 Idem libro sexto quaestionum. Si ego et Titius instituti simus et a nobis postumus exheredatus sit, a substitutis nostris non sit exheredatus, Titio defuncto ne ego quidem adire potero: iam enim propter instituti personam, a quo postumus exheredatus est, in cuius locum substitutus uocatur, a quo postumus exheredatus non est, ruptum est
1 testamentum. Sed si ego et Titius inuicem substituti simus, quamuis in partem substitutionis exheredatus non sit, mortuo uel repudiante Titio me posse adire puto et ex asse
2 heredem esse. In prima tamen specie et si uiuat Titius, neque ego sine illo neque ipse B. 39, 2, 19 *Pf*

F(WDQEIC)

[1] filiaue *ins.* (*Brencm.*) [2] possibiles sunt *del.*

1 moriatur *F²* 5 nepotem ⸢neptem⸣ue *F²* 7 iunia *om.* *WDQEIC* | promsum *F^a* 8 lib⸢e⸣rtorum *F^b* 9 si filius *seq.*] εἴτε υἱὸς εἴτε θυγάτηρ τεχθῇ *B* (*Anon.*) | non rumpitur testamentum] οὐ ῥήσσεται ἡ διαθήκη *B* (*Anon.*) 10 qui ⸢signatum⸣ uxorem *F^b* 11 tespore *F^a* 14 dedecessissent *F* 16 heredites *F¹* 17 pomponius] παπιανοῦ *B* 19 existerit *F* 28 ex⸢s⸣titerint *F²* 29 existerint *F* | ⸢im⸣possibiles *F²* | sunt] *F¹DEC*, sint *F²I* | c⸢a⸣elum *F²* 33 auocabit *F¹* 37 habebit *F¹* 38 et a] et i *F¹* 39 exheredatus] exhereditus *F¹* 44 neque] *F²*, neqoae *F^a*, nequae *F^b*

sine me adire poterit, quia incertum est, an adhuc altero omittente rumpatur testamentum: itaque simul adire possumus.

20 SCAEUOLA libro tertio decimo digestorum. | Lucius Titius integra mente et [B. 39, 2, 20] *A* f. 403' ualetudine testamentum fecit uti oportet, postea cum in ualetudinem aduersam incidisset, mente captus tabulas easdem incidit: quaero, an heredes his tabulis instituti adire possint hereditatem. respondit secundum ea quae proponerentur non ideo minus adiri posse.

IIII.

℞ DE HIS QUAE IN TESTAMENTO DELENTUR INDUCUNTUR UEL INSCRIBUNTUR ℞ *SEP*

1 ULPIANUS libro quinto decimo ad Sabinum. Quae in testamento legi possunt, [B. 35, 7, 1] *S* ea inconsulto deleta et inducta nihilo minus ualent, consulto non ualent: id uero quod non iussu domini scriptum inductum deletumue est, pro nihilo est. 'legi' autem sic accipiendum non intellegi, sed oculis perspici quae sunt scripta: ceterum si exstrinsecus intelleguntur, non uidebuntur legi posse. sufficit autem, si legibilia sint inconsulto deleta siue ab ipso

1 siue ab alio, sed nolentibus. 'inducta' accipiendum est et si perducta sint. Quod igitur incaute factum est, pro non facto est, si legi potuit: et ideo, etsi nouissime, ut solet, testamento fuerit adscriptum: 'lituras inductiones superductiones[1] ipse feci', non uidebitur referri ad ea quae inconsulto contigerunt. proinde et si inconsulto superscripsit induxisse se, ma-

2 nebunt et si ademit[2], non erunt adempta. Sed si legi non possunt quae inconsulto deleta sunt, dicendum est non deberi, sed hoc ita demum, si ante consummationem testamenti

3 factum est. Sed consulto quidem deleta exceptione petentes[3] repelluntur, inconsulto uero non repelluntur, siue legi possunt siue non possunt, quoniam, si totum testamentum non exstet, constat ualere omnia quae in eo scripta sunt. et si quidem illud concidit testator,

4 denegabuntur actiones, si uero alius inuito testatore, non denegabuntur. Et hereditatis portio adempta uel tota hereditas, si forte sit substitutus, iure facta[4] uidebitur, non quasi

5 adempta, quoniam hereditas semel data adimi facile non potest, sed quasi nec data. Si quis codicillos in testamento confirmauit et codicillis aliquid adscripsit, mox deleuit ita ut appareat, an debeatur? et Pomponius scribit codicillos deletos non ualere.

2 IDEM libro quarto disputationum. Cancellauerat quis testamentum uel in- [B. 35, 7, 2] *Sf* duxerat et si[5] propter unum heredem facere dixerat: id postea testamentum signatum est. quaerebatur de uiribus testamenti deque portione eius, propter quem se cancellasse dixerat. dicebam, si quidem unius ex heredibus nomen induxerit, sine dubio ceteram partem testamenti ualere et ipsi soli denegari actiones: sed legata ab eo nominatim relicta debebuntur, si uoluntas ea fuit testantis, ut tantum heredis institutio inprobetur. sed si instituti nomen induxit et substituti reliquit, institutus emolumentum hereditatis non habebit. sed si omnia nomina induxerit, ut proponitur, adscripserit autem idcirco se id fecisse, quia unum heredem offensum habuit, multum interesse arbitror, utrum illum tantum fraudare uoluit hereditate an uero causa illius totum testamentum infirmare, ut licet[6] unus inductionis causam praebuerit, uerum omnibus offuerit. et si quidem soli ei ademptam uoluit portionem, ceteris nihil nocebit inductio, non magis quam si uolens unum heredem inducere inuitus et

F(WDQEIC)

---

[1] perductiones? [2] et sic adempta? [3] petentes exceptione? [4] facta *del.* (*A. Faber*) [5] si] se (*Hal.*)? [6] licet *del.*

---

3 scaeuola] *F¹ cum B*, idem *F²* 4 ual'et'u-dinem *F¹* | aduersum *F¹* 5 cap'i'tus *F²* | his] si is *Fᵃᶜ* 11 et in'con'ducta nihil'd'o *F²* | non uale'n't *F¹* 13 perspuci *F¹* 14 l'e'giui-lia *F²* | ab] ad *F¹* 16 sollet *F* 17 super-'in'ductiones *F²* 18 inconculto *Fᵃ* 19 in-co'nsu'lto *F²* | delata *FQI* 21 delata *FEᵃI* 23 cons'ul'tat *F²* 25 adempta] *F¹*, adempta est *Fᵃ WDQEIC* | si] se *Fᵃ* | uideuitur *F¹* 29 concellauerat *F¹* 30 si] *FICᵃ*, se *DECᵇ* | id] et id *F²* 31 'ui'ribus *F¹* | portone *F* 32 nomen] nomine *Fᵃ* | partem] pater *Fᵃ* 34 boluntas *F¹* | inprobetur] *F¹*, improbetur *F²* 38 inductiones *F¹* 39 'of'fuerit *F²*

alium induxerit. quod si putauit totum testamentum delendum ob unius malum meritum, omnibus denegantur actiones: sed an legatariis denegari actio debeat, quaestio est. in ambiguo tamen interpretandum erit et legata deberi et coheredum institutionem ‖ non esse f. 404
infirmandam. 4

3 Marcellus libro uicesimo nono digestorum. Proxime in cognitione principis B. 35, 7, 3 E
cum quidam heredum nomina induxisset et bona eius ut caduca a fisco uindicarentur, diu de legatis dubitatum est et maxime de his legatis, quae adscripta erant his, quorum institutio fuerat inducta. plerique etiam legatarios excludendos existimabant. quod sane sequendum aiebam, si omnem scripturam testamenti cancellasset: [1] nonnullos opinari id iure ipso peremi quod inductum sit, cetera omnia ualitura. quid ergo? non et illud interdum credi potest eum, qui heredum nomina induxerat, satis se consecuturum putasse, ut intestati exitum faceret? sed in re dubia benigniorem interpretationem sequi non D. 50, 17, 192, 1 minus iustius est quam tutius. sententia imperatoris Antonini Augusti Pudente et Pol- (D) lione consulibus [2]. 'Cum Ualerius Nepos mutata uoluntate et inciderit testamentum suum 'et heredum nomina induxerit, hereditas eius secundum diui patris mei constitutionem ad 'eos qui scripti fuerint pertinere non uidetur'. et aduocatis fisci dixit: 'Uos habetis iudices 'uestros'. Uibius Zeno dixit: 'Rogo, domine imperator, audias me patienter: de legatis quid 'statues'? Antoninus Caesar dixit: 'Uidetur tibi uoluisse testamentum ualere, qui nomina 'heredum induxit'? Cornelius Priscianus aduocatus Leonis [3] dixit: 'Nomina heredum tantum 'induxit'. Calpurnius Longinus aduocatus fisci dixit: 'Non potest ullum testamentum ualere, 'quod heredem non habet'. Priscianus dixit: 'Manumisit quosdam et legata dedit'. Antoninus Caesar remotis omnibus cum deliberasset et admitti rursus eodem [4] iussisset, dixit: 'Causa praesens admittere uidetur humaniorem interpretationem, ut ea dumtaxat existimemus Nepotem irrita esse uoluisse, quae induxit'. Nomen serui, quem liberum esse iusserat, induxit. Antoninus rescripsit liberum eum nihilo minus fore: quod uidelicet fauore constituit libertatis.

4 Papinianus libro sexto responsorum. Pluribus tabulis eodem exemplo scriptis B. 35, 7, 4 P
unius testamenti uoluntatem eodem tempore dominus sollemniter compleuit. si quasdam tabulas in publico depositas abstulit atque deleuit, quae iure gesta sunt, praesertim cum ex ceteris tabulis quas non abstulit res gesta declaretur, non constituentur irrita. Paulus notat: sed si, ut intestatus moreretur, incidit tabulas et hoc adprobauerint hi qui ab intestato uenire desiderant, scriptis auocabitur hereditas.

V.

℞ DE HEREDIBUS INSTITUENDIS ℞ *SEPA*

1 Ulpianus libro primo ad Sabinum. Qui testatur *ab* heredi*s* institutione ple- B. 35, 9, 1 S
rumque debet initium facere testamenti. licet etiam ab exheredatione, quam nominatim
facit: nam diuus Traianus rescripsit posse nominatim etiam ante heredis institutionem filium
1 exheredare. Institutum autem heredem eum quoque dicimus, qui scriptus non est, sed
2 3 solummodo nuncupatus. Mutus et surdus recte heres institui potest. Qui neque legaturus
quid est neque quemquam exheredaturus, quinque uerbis potest facere testamentum, ut
dicat: 'Lucius Titius mihi heres esto': haec autem scriptura pertinet ad eum qui non per

F(WDQEIC)

[1] at si non omnem cancellasset *ins.* [2] *anno p. Chr. 166* [3] Zenonis (*Grotius*)? [4] eosdem (*u. i.*)?

1 putau'er'it *F*[b] 8 interpr'a'etandum *F*[2] | coheredem *F*[a] 5 proximi *F*[1] 7 ad's'cripta *F*[2] 8 excludandos *F* 9 cancellas's'et *F*[2] 12 ueniniorem *F*[1] 15 diui] uiri *F*[1], diri *F*[2] | constitutiones *F*[a] 17 uiuiuus *F*[1], uiuus *F*[2] *WQE*, diuus *DIC* | rogo] rodo *F*[1] 18 ua'le're *F*[2] 22 eodem] *FIC*[a], eosdem *WDEC*[b] 23 interpr'a'etationem *F*[2] | existimamus *F*[1] 24 seruo *F*[1] 29 deleu'i't *F*[2] 30 ceteris'quae' tab. *F*[2] 31 incidi'di't *F*[2] | et] sed *F*[1] | adprouaberint *F*[1] 32 abocabitur *F*[1] 35 sabinus *F*[a] | testator *FD*[a]*Q* | ab heredis] *WQC*, ab heredum *DI*, ab heredibus *E*, heredibus *F* 39 dolum modo *F*[1]

scripturam testatur. qui[1] poterit etiam tribus uerbis testari, ut dicat: 'Lucius heres esto':
4 nam et 'mihi' et 'Titius' abundat. Si ex fundo fuisset aliquis solus institutus, ualet institutio
5 detracta fundi mentione. Si autem sic scribat: 'Lucius heres', licet non adiecerit 'esto',
credimus plus nuncupatum, minus scriptum: et si ita: 'Lucius esto', tantundem dicimus:
ergo et si ita: 'Lucius' solummodo. Marcellus non insuptiliter non putat hodie hoc pro-
cedere. diuus autem Pius, cum quidam portiones inter heredes distribuisset ita: 'ille ex
'parte tota, ille ex tota' nec adiecisset 'heres esto', rescripsit ualere institutionem: quod et
6 || Iulianus scripsit. Item diuus Pius rescripsit 'illa uxor mea esto' institutionem ualere, licet f. 404'
7 deesset 'heres'. Idem Iulianus 'illum heredem esse', non putauit ualere, quoniam deest ali-
quid: sed et ipsa ualebit subaudi*to* 'iubeo'.

2 IDEM libro secundo ad Sabinum. Circa eos, qui ita heredes instituti sint: 'ex [B. 35, 9, 2 *S*
'partibus quas adscripsero', non putat Marcellus eos heredes nullis adscriptis partibus, quem-
admodum si ita essent heredes instituti: 'si eis partes adscripsero'. sed magis est, ut sic
utraque institutio accipiatur, si uoluntas defuncti non refragatur: 'ex quibus partibus ad-
'scripsero, si minus, ex aequis', quasi duplici facta institutione: quam sententiam Celsus
libro sexto decimo digestorum probat. aliter atque probat in illa institutione: 'ex qua parte
'me Titius heredem scripsit, Seius heres esto': tunc enim si non est a Titio scriptus, nec
*S*eius ab eo, nec immerito: hic enim creditur inesse condicio. sed Marcellus haec similia
1 putat. Potest autem interesse, utrum ita quis scribat: 'ex his partibus quas adscripsi' an
'adscripsero', ut superiori modo dicas nullis adscriptis partibus nullam esse institutionem:
quomodo in illo Marcellus: 'ex his partibus, ex quibus testamento matris scripti fuissent,
'heredes sunto', si intestata mater decesserit, hos non esse institutos.

3 IDEM libro tertio ad Sabinum. Seruus alienus uel totus uel pro parte sine [B. 35, 9, 3 *S*
1 libertate heres institui potest. Si seruum meum pure heredem scripsero, sub condicione
2 liberum, differtur institutio in id tempus, quo libertas data est. Si quis ita scripserit: 'si
'Titius heres erit, Seius heres esto: Titius heres esto', quasi quaeuis condicio exspectatur
3 Titii aditio, ut Seius heres fiat: et sane et Iuliano et Tertulliano hoc uidetur. Qui fidei-
commissam libertatem sub condicione accepit, potest ab herede pure cum libertate heres
institui et non exspectata condicione libertatem et hereditatem consequitur et erit interim
necessarius: et[2] existente condicione uoluntarius heres efficietur, ut non desinat heres esse,
4 sed ut ius in eo mutetur successionis. Aperturae tabularum dilatio necessarii heredis ius
non mutat, ut solemus in substituto impuberis dicere: nam est relatum, si se adrogandum
dederit substitutus impuberi defuncti filius, necessarium eum fore.

4 IDEM libro quarto ad Sabinum. Suus quoque heres sub condicione heres pot- [B. 35, 9, 4 *S*
est institui: sed excipiendus est filius, quia non sub omni condicione institui potest. et
quidem sub ea condicione, quae est in potestate ipsius, potest: de hoc enim inter omnes
constat. sed utrum ita demum institutio effectum habeat, si paruerit condicioni, an et si
non paruerit et decessit? Iulianus putat filium sub eiusmodi condicione institutum etiam,
si condicioni non paruerit, summotum esse, et ideo si coheredem habeat ita institutus, non
debere eum exspectare, donec condicioni pareat filius, cum et[3] si patrem intestatum faceret
non parendo condicioni, procul dubio exspectare deberet. quae sententia probabilis mihi
uidetur, ut sub ea condicione institutus, quae in arbitrio eius sit, patrem intestatum non

F(WDQEIC)

---

[1] *firmant B* (καὶ ποῖα μόνα ῥήματα ὁ ἀγράφως διατιθέμενος δύναται λέγειν *Tipuc.*): quin (*Bynkershoek*)? [2] sed? [3] et *del.*

---

1 ueruis F^1 2 habundat F^1 | institutus] instituit F^1 7 ualere't' F^2 10 subauditio F | iube'b'o F^2 11 sint] F^1, sunt F^2 12 marcellos F^a | heredis F^1 17 's'eius F^2 18 seius] eius F 19 *ad* putat *adscribunt* male *supra u. D*, licet perperam R[ogerius] *EI* | adscripsi] adscripti F^a 21 matris] patris F^a 22 heredesunto F 23 seruus alienus uel totus uel pro parte] *firmant B* (*Tipuc.*): τὸν ἐξ ὁλοκλήρου ἢ ἐκ μέρους ἀλλότριον δοῦλον 26 esto titium F^a 27 tertylliano F 29 'et' erit F^2 32 solumus F^1 35 non 'obseruari' sub omni F^b | nondicione F^a 40 exspectare't' F^b | condicione F^a 41 condicioni procul ... deberet *bis* F^1 42 intestatum] institutum F^a

1 faciat. Puto recte generaliter definiri: utrum in potestate fuerit condicio an non fuerit,
facti potestas[1] est: potest enim et haec 'si Alexandriam peruenerit' non esse in arbitrio
per hiemis condicionem: potest[2] et esse, si ei, qui a primo miliario Alexandriae agit, fuit
imposita: potest et haec 'si decem Titio dederit' esse in difficili, si Titius peregrinetur lon-
2 ginquo itinere: propter quae ad generalem definitionem recurrendum est. Sed et si filio
sub condicione, quae in eius potestate est, herede instituto nepos sit substitutus siue ex-
traneus, puto uiuo filio non exstaturum he||redem substitutum, post mortem uero exstatu- f. 405
rum, nec necessariam a substituto filii exheredationem, cum et, si fuerit facta, frustra est:
post mortem enim filii facta est, quam inutilem esse alias ostendimus: opinamur igitur
filium, si sit institutus sub ea condicione et[3] sit in eius potestate, non indigere exheredа-
tione a sequentibus gradibus: alioquin et a coherede indigebit.
5 Apud IULIANUM libro uicensimo nono digestorum MARCELLUS notat. | 'Pοπ. 1, 8. B. 35, 9, 5 | S*
Si eiusmodi sit condicio, sub qua filius heres institutus sit, ut ultimo uitae eius tempore
certum sit eam existere non posse et pendente ea decedat, intestato patri heres erit, ueluti
'si Alexandriam peruenerit, heres esto': quod si etiam nouissimo tempore impleri potest,
ueluti 'si decem Titio dederit, heres esto', contra puto.
6 ULPIANUS libro quarto ad Sabinum. Sed si condicioni dies sit adiectus, ut | B. 35, 9, 6 | S
puta: 'si Capitolium intra dies triginta ascenderit', tantundem potest dici: ut, si non pa-
ruerit condicioni, substitutus possit admitti filio repulso, consequens est sententiae Iuliani
1 et nostrae. Nepotes autem et deinceps ceteri, qui ex lege Uellea instituti non rumpunt
2 testamenta, sub omni condicione institui possunt, etsi redigantur ad filii condicionem. So-
lemus dicere media tempora non nocere, ut puta ciuis Romanus heres scriptus uiuo testa-
tore factus peregrinus mox ciuitatem Romanam peruenit[4]: media tempora non nocent.
seruus alienus sub condicione heres scriptus traditus est seruus[5] hereditario, mox usucaptus
3 ab extraneo: non est uitiata institutio. Si seruum communem cum libertate dominus he-
redem scripserit et eum redemerit, necessarius efficietur. sed si substitutus sit impuberi
4 et partem redemerit impubes, necessarius non efficietur, ut Iulianus scribit. Sed si sit cum
libertate institutus, an ei libertatis datio codicillis adimi possit, apud Iulianum quaeritur.
et putat in eum casum, quo necessarius fieret, ademptionem non ualere, ne a semet ipso
ei adimatur libertas: seruus enim heres institutus a semet ipso libertatem accipit. quae
sententia habet rationem: nam sicuti legari sibi non potest, ita nec a se adimi.
7 IULIANUS libro trigesimo digestorum. Si seruus communis sub condicione | B. 35, 9, 7 | S*
heres institutus[6] uiuo testatore libertatem consecutus sit, etiam pendente condicione testa-
1 mentariae libertatis adire hereditatem potest. Item siue testator eum alienauerit siue heres
· post mortem testatoris, iussu domini hereditatem adibit.
8 IDEM libro secundo ad Urseium Ferocem. Duo socii quendam seruum com- | B. 35, 9, 8 | S*
munem testamento facto heredem et liberum esse iusserant: ruina simul oppressi perierant.
1 plerique responderunt hoc casu duobus orcinum heredem existere, et id est uerius. Sed
F(WDQEIC)

---

[1] potestas] quaestio? [2] potest *del.* [3] sub condicione et ea? [4] peruenit] recuperauit? [5] seruo (*u. i.*)? [6] sub condicione [liber esse iussus et sine condicione] heres institutus?

---

4 in difficilis titius F^1, in difficilis si titius F^2C, in difficilis sumus *W*, difficilis si titius *DEI* (*in margine:* leges in pro ualde, *licet* in *absit a codice*) 7 ex's'taturum F^2 | ex's'taturum F^2 8 fuerat F^a 9 alias] alia *F* 10 et] *F*, quae *WDEIC* | exheredatione'm' F^2 15 alexriam *F* 17 sit] set F^1 18 intra] *fDEIC*, ita *F* 19 consequens] quod cons. *WDE* (*in margine:* P[isis] quo) *QI* (*in margine:* P[isis] deest) C^4, qui cons. C^a 20 nepo'te's F^b 21 e's'tsi F^2 23 ciuitatem] *F*, ad ciu. *WDEIC* 24 seruus her.] *F*, seruo her. *WDEIC* 27 ut iulianus scribit] *Hal.*, iulianus scribit *FDI*, *om.* *WQEC* 28 libertatus datio F^a 29 casu'm' F^2 32 si seruus communis *seq.*] *eadem legisse Graecos apparet ex Tipucito:* ἐὰν ἐπίκοινος δοῦλος ὑπὸ αἵρεσιν γραφῇ κληρονόμος καὶ ὑπὸ ἄλλην ἐλεύθερος καὶ ζῶντος τοῦ διαθεμένου ἐλευθερωθῇ. *ceterum communem fuisse seruum Iulianus propterea adiecit, quod secundum ius antiquum suum seruum instituere dominus non potest nisi cum libertate pure relicta (cf. Gai. 2, 187 et Cod. 6, 27, 6, item Inst. 2, 7, 4)* 35 adiuit F^1 37 iusserunt F^2 | oppr'a'essi F^2

et si sub eadem condicione seruum communem uterque socius liberum heredemque esse
iussisset eaque exstitisset, idem iuris erit.
9 ULPIANUS libro quinto ad Sabinum. Quotiens uolens alium heredem scribere [B.35,9,9] S
alium scripserit in corpore hominis errans, ueluti 'frater meus'[1] 'patronus meus', placet
neque eum heredem esse qui scriptus est, quoniam uoluntate deficitur, neque eum quem
1 uoluit, quoniam scriptus non est. Et si in re quis errauerit, ut puta dum uult lancem re-
linquere, uestem leget, neutrum debebit hoc[2], siue ipse scripsit siue scribendum dictauerit.
2 Sed si non in corpore errauit, sed in parte, puta si, cum dictasset ex semisse aliquem
scribi, ex quadrante sit scriptus, Celsus libro duodecimo quaestionum, digestorum undecimo
posse defendi ait ex semisse heredem fore, quasi plus nuncupatum sit, minus scriptu*m*:
quae sententia rescriptis adiuuatur generalibus. idemque est et si ipse testator minus
3 scribat, cum plus uellet adscribere. Sed si maiorem ‖ adscripserit testamentarius uel (quod f. 405'
difficilius est probatione) ipse testator, ut pro quadrante semissem, Proculus putat ex qua-
drante fore heredem, quoniam inest quadrans in semisse: quam sententiam et Celsus probat.
4 Sed et si quis pro centum ducenta per notam scripsisset, idem iuris est: nam et ibi utrum-
que scriptum est et quod uoluit et quod adiectum est: quae sententia non est sine ratione.
5 Tantundem Marcellus tractat et in eo, qui[3] condicionem destinans inserere non [Ep.3,25]
addidit: nam et hunc pro non instituto putat: sed si condicionem addidit dum nollet, de-
tracta ea heredem futurum nec nuncupatum uideri quod contra uoluntatem scriptum [(Ep.)]
6 est: quam sententiam et ipse et nos probamus. Idem tractat et si testamentarius contra
uoluntatem testatoris condicionem detraxit uel mut*a*uit, heredem non futurum, sed pro non
7 instituto habendum. Sed si, cum Primum heredem ex parte dimidia[4] scribere destinasset,
Primum et Secundum scrips*i*t, solus Primus scriptus heres uidebitur et solus heres existet
8 quasi ex parte dimidia institutus. Si quis nomen heredis quidem non dixerit, sed indubi-
tabili signo eum demonstrauerit, quod paene nihil a nomine distat, non tamen eo, quod
9 contumeliae causa solet addi, ualet institutio. Heres institui, nisi ut certe demonstretur,
10 nemo potest. Si quis ita dixerit: 'uter ex fratribus meis Titio et Maeuio Seiam uxorem
'duxerit, ex dodrante, uter non duxerit, ex quadrante heres esto', hic recte factam institutio-
11 nem esse certum est: sed quis ex qua parte, incertum. Plane erit similis, si ita institutio
facta fuerit: 'uter ex supra scriptis fratribus meis Seiam uxorem duxerit, heres esto': sed
12 et hanc puto ualere institutionem quasi sub condicione factam. Heredes iuris successores
sunt et, si plures instituantur, diuidi inter eos a testatore ius oportet: quod si non fiat,
13 omnes aequaliter heredes sunt. Si duo sint heredes instituti, unus ex parte tertia fundi
Corneliani, alter ex besse eiusdem fundi, Celsus expeditissimam Sabini sententiam sequitur,
ut detracta fundi mentione quasi sine partibus heredes scripti hereditate potirentur, si modo
14 uoluntas patris familias manifestissime non refragatur. Si quis ita scripserit: 'Stichus liber
'esto et, posteaquam liber erit, heres esto', Labeo, Neratius et Aristo opinantur detracto
uerbo medio 'postea' simul ei et libertatem et hereditatem competere: quae sententia mihi
15 quoque uera uidetur. Si quis Primum ex triente, Secundum ex triente heredem instituerit
et, si Secundus heres non erit, Tertium ex besse heredem scribat, hic Secundo repudiante
bessem habebit non solum iure substitutionis, sed et institutionis, id est trientem iure sub-
16 stitutionis, trientem iure institutionis. Seruus cum libertate heres institutus si sit alienatus,
iuberi adire ab eo potest, cui alienatus est: sed si redemptus sit a testatore, institutio ualet
17 et necessarius heres erit. Si seruus ex die libertatem acceperit et hereditatem pure, mox

F(WDQEIC)

---

[1] scribere uolens scripserit *ins.* [2] debebit hoc] debebitur (*u. i.*)? [3] cui? [4] *firmant B* (προθέμενος Πέτρον εἰς ἥμισυ γράψαι): ex parte dimidia *del.*

---

2 ex's'titisset F^2 3 sccibere F^a 5 que'm' F^2 7 legem F^{ac} | debebit] *F*, debebitur *WDEIC* | scripsit] scriptis F^1 8 sed si] ses si F^a 10 scriptus *F* 15 dicenta F^1 17 destinens F^1 21 detraxit 'uel mutuauit' F^2: προσθήσῃ [*immo* προσθῇ] ἢ ἐναλλάξῃ *B* (*Tipuc.*) 23 here'de's uid. F^2 25 discat F^1 26 institut'i'o F^b | certe] F^1, certus F^2 *WDQEIC* 27 meuio *F* 28 duxerit] dixerit F^1 | esto 'hic' recte F^2 | institutionem 'esse' certum F^2 30 esto 'et' sed et F^2 31 facta'm' F^2 32 testatore's' ius F^2 36 patris familial (*sic*) F^1 39 bidetur F^1 41 est] ect F^1

sit alienatus uel manumissus, uideamus, an institutio ualeat. et quidem si alienatus non
esset, potest defendi institutionem ualere, ut die ueniente libertatis, quae hereditatem mo-
18 ratur, competente libertate et heres necessarius existat. Sed si in diem libertas, hereditas
autem sub condicione data sit, si condicio post diem aduenientem exstiterit, liber et heres
19 erit. Sed et si pure fuerit heres institutus libertate in diem data, si sit alienatus uel manu-
20 missus, dici debet heredem eum posse existere. Sed et si non ipse seruus sit alienatus,
sed usus fructus in eo, aeque institutio ualet, sed differtur in id tempus, quo extinguitur
usus fructus.

10 ‖ PAULUS libro primo ad Sabinum. Si alterius atque alterius fundi pro par- [B. 35, 9, 10] S
tibus quis heredes instituerit, perinde habebitur, quasi non adiectis partibus heredes scripti q. 43 f. 4v
essent: nec enim facile ex diuersitate pretium[1] portiones inueniuntur: ergo expeditius est quod
Sabinus scribit, perinde habendum, ac si nec fundum nec partes nominasset.

11 IAUOLENUS libro septimo epistularum. 'Attius fundi Corneliani heres esto [B. 35, 9, 11] *E
'mihi, duo Titii illius insulae heredes sunto'. habebunt duo Titii semissem, Attius semis-
sem idque Proculo placet: quid tibi uidetur? respondit: uera est Proculi opinio.

12 PAULUS libro secundo ad Sabinum. Si inaequalibus partibus datis ita adiciatur: 'quos S
'ex disparibus partibus heredes institui, aeque heredes sunto', existimandum est exaequari
eos, scilicet si hoc ante peractum testamentum scriptum sit.

13 ULPIANUS libro septimo ad Sabinum. Interdum haec adiectio 'aeque heredes [B. 35, 9, 12] S
'sunto' testatoris uoluntatem exprimit, ut puta 'Primus et fratris mei filii *ae*que heredes
'sunto': nam haec adiectio declarat omnes ex uirilibus partibus institutos, ut et Labeo
1 scripsit, qua detracta semissem fratris filii, semissem Primus haberet. Pater familias di-
stribuere hereditatem in tot partes potest quot uoluerit: sed sollemnis assis distributio in
2 duodecim uncias fit. Denique si minus distribuit, potestate iuris in hoc reuoluitur: ut puta
si duos heredes ex quadrante scripserit: nam hereditas eius[2] residua accedit, ut ex semis-
3 sibus uideantur scripti. Sed si alter ex quadrante, alter ex semisse heredes scripti sunt,
4 qui accedit quadrans pro partibus hereditariis eis adcrescit. Sed si excesserit in diuisione
duodecim uncias, aeque pro rata decrescet: ut puta me ex duodecim unciis heredem, te
5 ex sex scripsit: ego hereditatis habeo bessem, tu trientem. Sed si duos ex asse heredes
scripserit, alios ex duodecim unciis, an aeque distributio fiat, apud Labeonem libro quarto
posteriorum quaeritur. et putat Labeo et illos ex semisse et hos, qui ex duodecim unciis
scripti sunt, ex semisse heredes fore, cui sententiae adsentiendum puto. sed si duos ex
asse heredes instituerit, tertium autem ex dimidia et sexta, eodem libro Labeo ait in ui-
ginti uncias assem diuidendum, octo laturum ex dimidia et sexta scriptum, illos duos duo-
6 decim. Apud eundem refertur: 'Titius ex parte tertia', deinde asse expleto 'idem ex parte
'sexta': in quattuordecim uncias hereditatem diuidendam Trebatius ait.

14 IAUOLENUS libro primo ex Cassio. Si quis heredes ita instituit: 'Titius ex [B. 35, 9, 13] *E
'parte prima, Seius ex parte secunda, Maeuius ex parte tertia, Sulpicius ex parte quarta
'heredes sunto': aequae partes hereditatis ad institutos pertinebunt, quia testator appel-
latione[3] numeris scripturae magis ordinem, quam modum partibus imposuisse uidetur.

15 ULPIANUS libro septimo ad Sabinum. Iulianus quoque libro trigesimo refert, [B. 35, 9, 14] S

F(WDQEIC)

---

[1] pretium] pretii partium? [2] eis? [3] appellatione *del.*

2 hereditate'm' F^2 4 ex's'titerit F^2 | heres *om.* F^1 5 da'ta' F^b 10 institueris F^1 11 ex (sed F^1) diuersitate pretium *FQ*, ex diuersitate praediorum *WDE* (*in marg.* 'p[isis] precium') *IC* 15 quid] qui *F et ex P(isana) margo E* 17 heredis instituti F^1 18 sit] cit F^a: 'P(isis) scit' *margo E* 19 aequ'a'e F^2 20 aeque] quae *F*: 'P(isis) que' *margo E* 22 semisse'm' F^2 23 as'sis' F^2 27 excesserit] accesserit F^1 28 aequ'a'e F^2 | heredum F^1 29 ha'beo' bessem F^2 | tu *om.* F^1 | heredis F^1 30 alios ex duodecim] alios duos decim F^1, alios duos ex decim (*uoluit omnino dare* alios ex duodecim, *sed non satis clare emendauit corrector*) F^2, alios duos ex duodecim *WDQEIC* | aeque ... libro *om.* F^1 31 et i'ta'llos F^b 34 's'exta F^2 35 apud 'd'eundem F^2 38 primu F^1 | secunda maeuius ex parte *om.* F^1 | sul'pi'cius F^2 39 aequa'e' F^2 40 numeris] *F et sic ex P(isana) margo E*, numeri *DI*, uiri E^c, tali C^b, *inc.* E^aC^a

si quis ita heredem scripserit: 'Titius ex parte dimidia heres esto: Seius ex parte dimidia:
'ex qua parte Seium institui, ex eadem parte Sempronius heres esto', dubitari posse, utrum
in tres semisses diuidere uoluit hereditatem an uero in unum semissem Seium et Sem-
pronium coniungere: quod est uerius, et ideo coniunctim eos uideri institutos: sic fiet, ut
1 Titius semissem, hi duo quadrantes ferant. Idem eodem libro scripsit, si Primus ex se-
misse, Secundus ex semisse, si Primus heres non erit, Tertius ex dodrante substitutus sit,
facti quidem quaestionem esse: uerum recte dicitur, si quidem Primus adierit, aequales
partes habituros, si repudiauerit, quindecim partes futuras, ex quibus nouem quidem latu-
rum Ter|tium, sex Secundum: f. 406'
16 IULIANUS libro trigesimo digestorum. nam Tertium et instituti et substituti personam S*
sustinere, in tres partes institut*um* uideri, in sex substitutum.
17 ULPIANUS libro septimo ad Sabinum. Item quod Sabinus ait, si cui pars B. 35, 9, 15 S
adposita non est, excutiamus. duos ex quadrantibus heredes scripsit, tertium sine parte:
1 quod assi deest, feret: hoc et Labeo. Unde idem tractat, si duos ex undecim, duos sine
parte scripsit, mox unus ex his, qui sine parte fuerunt, repudiauerit, utrum omnibus se-
muncia[1] an ad solum sine parte scriptum pertineat: et uariat. sed Seruius omnibus ad-
crescere ait, quam sententiam ueriorem puto: nam quantum ad ius adcrescendi non sunt
coniuncti, qui sine parte instituuntur: quod et Celsus libro sexto decimo digestorum probat.
2 Idemque putat et si expleto asse duos sine parte heredes scripserit, neque hos neque illos
3 coniunctos. Sed si asse expleto alium sine parte heredem scripserit, in alium assem ueniet.
aliter atque si ita scripsisset expleto asse: 'ex reliqua parte heres esto', quoniam, cum nihil
4 reliquum est, ex nulla parte heres institutus est. Sed si expleto asse duo sine partibus
scribantur, utrum in singulos asses isti duo an in unum assem coniungantur, quaeritur.
et putat Labeo, et uerius est, in unum assem uenire: nam et si unus sine parte, duo con-
iunctim sine parte instituantur, non tres trientes fieri Celsus libro sexto decimo scripsit,
5 sed duos semisses. Quod si quis dupundium distribuit et tertium sine parte instituit, hic
non in alium assem, sed in trientem[2] uenit, ut Labeo quarto posterior*um* scripsit, nec
Aristo uel Aulus (utpote probabile) notant.
18 PAULUS libro primo ad Uitellium. Sabinus: quaesitum est, si plus asse pater B. 35, 9, 16 *E
familias distribuisset et aliquem sine parte fecisset heredem, utrumne is assem habiturus
foret an id dumtaxat, quod ex dupundio deesset. et hanc esse tolerabilissimam sententiam
puto, ut eadem ratio in dupondio omnique re[3] deinceps quae in asse seruetur. PAULUS:
eadem ratio est in secundo asse quae in primo.
19 ULPIANUS libro septimo ad Sabinum. Ex facto etiam agitatum Pomponius B. 35, 9, 17 S
et Arrianus referunt, si quis uacua parte relicta ita instituerit: 'si mihi Seius heres non
'erit', quem non instituerat, 'Sempronius heres esto', an hic occupare possit uacantem
portionem. et Pegasus quidem existimat ad eam partem admitti: Aristo contra putat, quia
huic pars esset data, quae nulla esset: quam sententiam et Iauolenus probat et Pomponius
et Arrianus et hoc iure utimur.
20 PAULUS libro secundo ad Sabinum. Quo loco scribatur heres sine parte, B. 35, 9, 18 S
1 utrum primo an medio uel nouissimo, nihil interest. Si iam mortuo quadrans, alii dodrans
datus sit et alius sine parte scriptus sit, Labeo eum, qui sine parte heres institutus sit,

F(WDQEIC)

[1] accrescat *ins.* [2] hic in alium assem, scilicet in trientem? [3] re] aere?

3 dimidere F^a | semessem F^1 4 quod] quos F^a | ⸢e⸣os F^2 8 futura⸢s⸣ F^2 11 institutum] instituti *F* 13 parte⸢d⸣ F^b 14 fere⸢t⸣ F^2 16 adcrescere] adcrescatre F^a 17 uerio-re⸢m⸣ F^2 21 asse] esse F^a 24 uerius] uarius F^1 26 hic non in alium assem *seq.*] εἰ δὲ διελὼν εἰς κδʹ οὐγγίας γράψω ἕτερον χωρὶς μέρους, δώδεκα λαμβάνει ἑτέρας *B* (*Tipuc.*) 27 labeo ⸢libro⸣ quarto F^2 | posteriorem *F* 28 uel aulus] *F*, uel paulus $WDQEI^aC$, nec iulius I^b: *cf. D. 29, 2, 60 fin.* 29 pr⸢i⸣mo F^b 30 aliquem ... fecisset *om.* F^1 35 uaqua F^1 | heres non erit quem non inst.] F^1DE *cum B:* ἐὰν μὴ Μάρκος κληρονομήσῃ μου ... οὐκ ἦν δὲ γεγραμμένος Μάρκος, heres non erit quem (heredem *ins. I*) instituerat (instituant *Q*) F^2QI, heres non erit qui si instituatur *C* 41 alii dotrans F^2, *om.* F^1 42 eum] F^b, ait eum F^a

alterum assem habiturum et hanc mentem esse testantis: quod et Iulianus probat et uerum
2 est. Quod si uiuus et mortuus ex parte dimidia coniunctim heredes instituti sunt, ex altera
alius, aequas partes eos habituros ait, quia mortui pars pro non scripto habetur.
21 POMPONIUS libro primo ad Sabinum. Trebatius ait sic non recte scribi: 'quis- [B. 35, 9, 19] *S*
'quis mihi heres erit, Stichus liber et heres esto', liberum tamen futurum. Labeo et here-
1 dem eum futurum recte putat. Seruo libertatem pure, hereditatem sub condicione dari
posse uerissimum puto, ut tamen utrumque ex condicione pendeat:
22 IULIANUS libro trigesimo digestorum. et expleta quidem condicione li||ber [B. 35, 9, 20] *S** f. 407
heresque erit, quocumque loco libertas data fuerit: deficiente autem condicione perinde
habetur, ac si libertas sine hereditate data fuerit.
23 POMPONIUS libro primo ad Sabinum. Si quis instituatur heres in diem certum [B. 35, 9, 21] *S*
uel incertum[1], is bonorum possessionem agnoscere potest et tamquam heres distrahere here-
1 ditatem. Sed si bonorum possessionem non admittat, sed condicionem trahat, cui facile
parere possit, ueluti 'si seruum quem in potestate habeat manumiserit' nec manumittat,
hic praetoris erunt partes, ut imitetur edictum suum illud, quo praefinit tempus, intra quod
2 adeatur hereditas. Item si condicioni heres parere non poterit, quam in sua potestate non
habebit, ueluti institutione collata in alterius factum aut quendam casum, 'si ille' puta
'consul factus fuerit', tunc postulantibus creditoribus constituet praetor, nisi intra certum
tempus hereditas optigerit aditaque fuerit, se bona defuncti creditoribus possidere iussurum[2]
3 et interim quae urguebunt per procuratores distrahi iussurum. Sed si sub condicione quis
heres institutus sit et graue aes alienum sit, quod ex poena crescit, et maxime si publicum
debitum imminet: per procuratorem[3] soluendum aes alienum, sicuti cum uenter in posses-
4 sione sit aut pupillus heres tutorem non habeat. Et ideo[4] ait causae cognitionem adiectam
propter eos, qui sine dilatione peregre essent uel aegritudine uel ualitudine ita impedirentur,
ut in ius produci non possint, nec tamen defenderentur.
24 CELSUS libro sexto decimo digestorum. 'Titius et Seius uterue eorum uiuet [B. 35, 9, 22] •*E*
'heres mihi esto'. existimo, si uterque uiuat, ambo heredes esse, altero mortuo eum qui
supererit ex asse heredem fore,
25 ULPIANUS libro sexto regularum. quia tacita substitutio inesse uidetur institutioni: *S**
26 CELSUS libro sexto decimo digestorum. idque et in legato eodem modo relicto senatus •*E*
censuit.
27 POMPONIUS libro tertio ad Sabinum. Si te solum ex parte dimidia pure, ex [B. 35, 9, 23] *S*
altera sub condicione heredem instituero et substituero tibi, non existente condicione sub-
1 stitutum ex ea parte heredem fore Celsus ait: Sed si te heredem instituero et deinde
eundem te sub condicione instituam, nihil ualere sequentem institutionem, quia satis
2 plena prior fuisset. Sed si plures institutiones ex eadem parte sub diuersis con- [Ep. 3, 29]
dicionibus fuerint factae, utra prior condicio exstiterit, id faciet quod supra diximus, si
pure et sub condicione idem instituatur.
28 ULPIANUS libro quinto ad Sabinum. Si ita quis institutus sit: 'Titius heres [B. 35, 9, 24] *S**
'esto, si Secundus heres non erit', deinde: 'Secundus heres esto': placet primo gradu Se-
cundum esse institutum.
29 POMPONIUS libro quinto ad Sabinum. Hoc articulo 'quisque' omnes signi- [B. 35, 9, 25] *S*
ficantur: et ideo Labeo scribit, si ita scriptum sit: 'Titius et Seius quanta quisque eorum
'ex parte heredem me habuerit scriptum, heres mihi esto', nisi omnes habeant scriptum
heredem testatorem, neutrum heredem esse posse, quoniam ad omnium factum sermo
F(WDQEIC)

---

[1] *idem Graeci* (ὑπὸ δήλην ἢ ἄδηλον ἡμέραν *Tipuc.*): uel interim? [2] possidere permissurum? [3] curatorem (*u. i.*)? [4] ideo] Labeo?

---

3 pertes *F* 17 in'*s*'titutione *F*[b] | si] qui *F*[a] 19 hereditus *F*[1] | possidere] possibilere *F*[a] 20 procuratores] *F*[2]*DIC*, procuratoris *F*[1], curatores *WE* 22 per procuratorem] *FIC*, procuratorem (*om.* per) *DQ*, per curatorem *WE* 25 defendere'n'tur *F*[2] 29 qui'a' *F*[2] | 'i'nesse *F*[2] | uide'an'tur *F*[b] 33 sondicione *F*[a] 34 ea] *FD*, eadem *WE* (*in marg.* al. hac) *QIC* | deunde *F*[a] 35 'e'undem *F*[2] 37 ex's'titerit *F*[2] 39 si ita 'si' quis *F*[2] 40 gradu] grade *F*[2]

referetur: in quo puto testatoris mentem respiciendam. sed humanius est eum quidem, qui testatorem suum heredem scripserit, in tantam partem ei heredem fore, qui autem eum non scripserit, nec ad hereditatem eius admitti.

30 ULPIANUS libro uicesimo primo ad edictum. Pignori obligatum seruum necessarium domino posse fieri imperator Seuerus rescripsit, ita tamen, si paratus sit prius creditori satisfacere. B. 35, 9, 26 *E

31 GAIUS libro septimo decimo ad edictum prouinciale. Non minus seruos quam liberos heredes instituere possumus, si[1] modo eorum scilicet serui sint, quos ipsos heredes instituere possumus, ‖ cum testamenti factio cum seruis ex persona dominorum introducta est. B. 35, 9, 27 S f. 407'
1 Hereditarium seruum ante aditam hereditatem ideo placuit heredem institui posse, quia creditum est hereditatem dominam esse[2] defuncti locum optinere.

32 IDEM libro primo de testamentis ad edictum praetoris urbani. Illa institutio 'quos Titius uoluerit' ideo uitiosa est, quod alieno arbitrio permissa est: nam satis constanter ueteres decreuerunt testamentorum iura ipsa per se firma esse oportere, non ex alieno arbitrio pendere. B. 35, 9, 28 S
1 Is qui apud hostes est recte heres instituitur, quia iure postliminii omnia iura ciuitatis in personam eius in suspenso retinentur, non abrumpuntur: itaque si reuersus fuerit ab hostibus, adire hereditatem poterit. seruus quoque eius recte heres instituitur et, si reuersus sit ab hostibus, potest eum iubere adire hereditatem: si uero ibi decesserit, qui ei heres existet potest per seruum heres fieri.

33 IDEM libro secundo de testamentis ad edictum praetoris urbani. Si quis ita scripserit: 'Titius ex parte dimidia heres esto: idem Titius ex altera parte dimidia, si nauis ex Asia uenerit, heres esto', cum ex pura institutione adierit heres, quamuis condicio alterius institutionis pendeat, ex asse fit heres, scilicet etiam condicione deficiente, cum non prosit ei condicio quicquam existens: quippe cum non dubitetur, quin, si quis ex parte dimidia heres institutus sit nec praeterea quisquam alius, ipse ex asse heres institui uideatur. B. 35, 9, 29 S

34 PAPINIANUS libro primo definitionum. Hereditas ex die uel ad diem non recte datur, sed uitio temporis sublato manet institutio. B. 35, 9, 30 *P

35 ULPIANUS libro quarto disputationum. Ex facto proponebatur: [3]quidam duos heredes scripsisset, unum rerum prouincialium, alterum rerum Italicarum, et, cum merces in Italiam deuehere soleret, pecuniam misisset in prouinciam ad merces comparandas, quae comparatae sunt uel uiuo eo uel post mortem, nondum tamen in Italiam deuectae, quaerebatur, merces utrum ad eum pertineant, qui rerum Italicarum heres scriptus erat an uero ad eum, qui prouincialium. dicebam receptum esse rerum heredem institui posse nec esse inutilem institutionem, sed ita, ut officio iudicis familiae herciscundae cognoscentis contineatur nihil amplius eum, qui ex re institutus est, quam rem, ex qua heres scriptus est, consequi. ita igitur res accipietur. uerbi gratia pone duos esse heredes institutos, unum ex fundo Corneliano, alterum ex fundo Liuiano, et fundorum alterum quidem facere dodrantem bonorum, alterum quadrantem: erunt quidem heredes ex aequis partibus, quasi sine partibus instituti, uerumtamen officio iudicis tenebuntur[4], ut unicuique eorum fundus qui relictus est adiudicetur uel adtribuatur. B. 35, 9, 31 S
1 Unde scio quaesitum, aeris alieni onus pro

F(WDQEIC)

---

[1] si *del.* [2] dominam esse *del.* [3] cum *ins.* [4] continebitur (*u. i.*)?

---

1 nefertur F^a | mente *F* 2 tes'ta'torem F^2 4 primo *om.* F^1 7 seruus F^1 8 si modo ... 9 possumus *om.* F^1: τοὺς δούλους δὲ τῶν δυναμένων γράφεσθαι κληρονόμων δυνάμεθα γράφειν κληρονόμους *B* (*Tipuc.*) 11 defuncti] et defuncti WDE^bIC, et defuncti locum optinere *om.* E^a 13 titi'u's F^2 | aliena F^a | constante'r' F^2 16 iura] iure F^1 27 die] diu F^1 30 heredes scripsisset] *Q*, heres scripsisset *F*, heredes scripsisse *DEIC*, heredes scripsisses *W* | alter'um' F^2 31 italia deue're'here solere't' F^2 | misisset] *FDI*, dimisisset *WQEC* 32 sun't' F^2 | quaereuatur *F* 33 rerum initalicarum *F* 34 qui *om.* F^1 | prouincialeum F^a 38 ex fundo corneliano alterum *bis* F^1 | libiano *F* 39 heredes ex aequis] *DEIC*, heres exsequis *F* 40 tenebuntur] *F*, continebitur *WDE* (*in marg.* al. tenebuntur) *IC* 41 adiudicatur F^a | ali'e'ni F^2 | onis F^a

qua parte adgnosci debeat. et refert Papinianus, cuius sententiam ipse quoque probaui, pro hereditariis partibus eos adgnoscere aes alienum debere, hoc est pro semisse: fundos etenim uice praeceptionis accipiendos. quare si forte tantum sit aes alienum, ut nihil detracto eo superesse possit, consequenter dicemus institutiones istas ex re factas nullius esse momenti: et si forte Falcidia interueniens recisionem esset legatorum *factura*, *sic* officio iudicis recidit[1] praeceptiones istas, ut non plus quisque eorum habeat quam esset habiturus, si legatum accepisset uel aliud uel etiam praeceptiones[2]. quod si fuerit incertum, an Falcidia interuentura sit, rectissime probatur officio iudicis cautiones esse interponendas. ‖ Cum haec ita sint, haec etiam institutio, de qua quaeritur, non est repellenda, si alius rerum prouincialium, alius rerum Italicarum heres fuerit scriptus, officioque iudicis adtribuentur singulis res quae adscriptae sunt, erunt tamen heredes ex aequis partibus, quia nulla pars adscripta est. quae res facit, ut, si forte in aliis facultatibus plus sit (in Italicis forte quam in prouincialibus), in aliis minus et aeris alieni ratio urguet, *debe*at dici imminutionem eandem fieri quam supra ostendimus: proinde et si aliis fuerint legata relicta, contributio admittenda erit. Rerum autem Italicarum uel prouincialium significatione quae res accipiendae sint, uidendum est. et facit quidem totum uoluntas defuncti: nam quid senserit, spectandum est. uerumtamen hoc intellegendum erit rerum Italicarum significatione eas contineri, quas perpetuo quis ibi habuerit atque ita disposuit, ut perpetuo haberet: ceteroquin si tempore in quo transtulit in alium locum[3], non ut ibi haberet, sed ut denuo ad pristinum locum reuocaret, neque augebit quo transtulit neque minuet unde transtulit: ut puta de Italico patrimonio quosdam seruos miserat in prouinciam, forte Galliam, ad exigendum debitum uel ad merces comparandas, recursuros, si comparassent: dubium non est, quin debeat dici ad Italicum patrimonium eos pertinere debere. ut est apud Mucium relatum, cum fundus erat legatus uel cum instrumento uel cum his quae ibi sunt: agasonem enim missum in uillam a patre familias non pertinere ad fundi legatum Mucius ait, quia non idcirco illo erat missus, ut ibi esset. proinde si seruus fuerit missus in uillam interim illic futurus, quia dominum offenderat, quasi ad tempus relegatus, responsum est eum ad uillae legatum non pertinere. quare ne serui quidem, qui operari in agro consuerunt, qui in alios agros reuertebantur, et quasi ab alio commodati[4] in ea sunt condicione, ut ad legatum pertineant, quia non ita in agro fuerant, ut ei agro uiderentur destinati. quae res in proposito quoque suggerit, ut Italicarum rerum esse credantur hae res, quas in Italia esse testator uoluit. Proinde et si pecuniam misit in prouinciam ad merces comparandas et necdum comparatae sint, dico pecuniam, quae idcirco missa est, ut per eam merces in Italiam aduehérentur, in Italico patrimonio adiungendam: nam et si dedisset in prouincia de pecuniis, quas in Italia exercebat, ituras et redituras[5], dicendum est hanc quoque Italici patrimonii esse. Rationem igitur efficere dici[6], ut merces quoque istae, quae comparatae sunt ut Romam ueherentur, siue prouectae sunt eo uiuo siue nondum, et siue scit siue ignorauit, ad eum heredem pertinere[7], cui Italicae res sunt adscriptae.

(margin: 2 at "ponendas. ‖ Cum haec"; f. 403 at "repel-"; 3 at "legata relicta"; 4 at "esse credantur"; 5 at "et rediturae")

36 IDEM libro octauo disputationum. Si quis ita scripserit heredem: 'ex qua [B. 35, 9, 32 S]

F(WDQEIC)

[1] recidi (*Schulting*)? [2] praeceptione? [3] si in tempus quo transtulit (*del.* in alium locum)? [4] cum in alios agros reuertantur, quasi ab alio commodati? [5] ituram et redituram? [6] dixi (*Hal.*)? [7] pertinerent?

4 factas] *F²*, fr'a'ctas *F^b* 5 factura sic] facturas hic *F*, facturam hic *D*, factura hic *EIC*, facta hic *Q* 6 ut] it *F¹* 7 p'r'aeceptiones *F^b* | si 'fueri't. *F²* 8 an] in *F¹* | cautionis *F¹* 9 est *om.* *F¹* 11 heredis ex equis *F¹* 13 urguet debeat] urguetat *FW*, urgueat *DQEIC* 16 sin't' *F^b* 18 significatione's' *F²?* | habuerit'it' *F²* 19 in quo] *F*, quo *I*, aliquo *WDEC* 20 tran's'tulit *F²* 21 'm'inuet *F²* 25 qu'a'e *F²* | a'ga'sonem *F²* 26 'in'missus *F²* | si *om.* *F¹* 28 relegatur *F¹* | uillae] uillam *F¹* 29 reuerteuantur *F¹* 32 misit in prouinciam *om.* *F¹* 33 comparatae] comparaue *F¹* | quae *om.* *F¹* 34 in it. patrimonio adiungendam] *F²DC*, in it. patrimoni inuigendam *F¹*, de it. patrimonio adiungendam *Q*, it. patrimonio adiungendam *WEI*

'parte codicillis Titium heredem scripsero, heres esto', etiamsi pars in codicillis non fuerit adscripta, erit tamen heres quasi sine parte institutus.

37 IULIANUS libro uicesimo nono digestorum. Cum in testamento ita scribitur: B. 35, 9, 33 S
'si filius meus me uiuo morietur, nepos ex eo post mortem meam natus heres esto', duo
gradus heredum sunt: nullo enim casu uterque ad hereditatem admittitur. ex quo apparet,
si nepoti Titius substitutus fuerit et filius patri heres exstiterit, non posse Titium una cum
1 filio heredem esse, quia non in primum, sed in secundum gradum substituitur. Haec
uerba: 'Publius Marcus Gaius inuicem substituti heredes mihi sunto' sic interpretanda sunt,
ut breuiter uideretur testator tres instituisse heredes et inuicem eos substituisse, perinde
2 ac si ita scripsisset: 'ille et ille et ille instituti heredes et substituti sunto'. Qui tres filios
habebat et ita scripserit: 'filii mei heredes sunto: Publius filius meus exheres esto', uideri
potest prima parte duos dumtaxat filios heredes instituisse.

38 ‖ IDEM libro trigesimo digestorum. Qui filio impuberi exheredato Pamphi- B. 35, 9, 34 S f. 408'
lum legat, eundem post mortem filii ex parte heredem instituere eodem modo potest, quo
is, qui seruum Sempronio legatum, eundem[1] post mortem Sempronii ex parte heredem
1 instituit. Seruus testamento heres pure scriptus, liber autem iussus esse, si intra kalendas
Decembres decem dedisset, si codicillis pure libertatem acceperit, intra kalendas quidem
neque liber neque heres erit, nisi decem dederit: si intra kalendas non dederit, liber ex
2 codicillis erit. Si quis seruum suum liberum sub condicione, heredem pure scripsisset
eumque uendidisset pendente condicione, iussu emptoris seruus adire hereditatem potest,
3 quia et constitit institutio et est qui ius imperandi habet. Quod si post defectam condicionem alienatus fuisset, non potest iussu emptoris hereditatem adire, quia eo tempore ad
4 eum peruenisset, quo iam extincta institutio inutilis fuerat. Igitur cum seruus sub condicione liber esse iubetur et legatum pure accepit, si pendente condicione manumissus uel
alienatus fuerat, legatum habebit aut domino adquiret, quamuis mortis tempore condicio
libertatis extincta fuerit: si uero post defectum condicionis manumissus aut alienatus fuerit,
5 legatum ad irritum recidit. Cum uenditor seruum ante traditionem ab emptore pro parte
heredem scriptum adire iubet, restituere coheredi serui necesse habet, quia lucrum facere
eius serui iure quem uendidit non debet. plane non totum quod adquisierit restituet, sed
pro ea dumtaxat parte, qua seruus coheredem habuerit,

39 MARCIANUS libro secundo regularum. id est partem dimidiam serui et quartam hereditatis. S*

40 Libro trigesimo digestorum IULIANI MARCELLUS notat: immo et id debet praestari, quod S
consequi uenditor non potuisset, si prius, quam adiret seruus partem hereditatis, is[2] traditus esset: quod est uerum.

41 (40) IULIANUS libro trigesimo digestorum. Si pater familias Titium, quem I. 2, 15, 4. B. 35, 9, 35 S
ingenuum esse credebat, [3]heredem scripserit eique, si heres non esset, Sempronium substituerit, deinde Titius, quia seruus fuerat, iussu domini adierit hereditatem: potest dici Sempronium in partem hereditatis admitti. nam qui scit aliquem seruum esse et eum heredem scribit et ita substituit: 'si Stichus heres non erit, Sempronius heres esto', intellegitur tale quod dicere: 'si Stichus neque ipse heres erit neque alium fecerit'. at qui eum, quem liberum putat esse, heredem scripserit, hoc sermone 'si heres non erit' nihil aliud intellegitur significare, quam si hereditatem uel sibi *non* adquisierit uel mutata condicione

F(WDQEIC)

[1] legat, tum eundem? [2] is *del.* (*male gem.*) [3] pro parte *ins.* (*cf. u. 27. 30*)

4 me *om.* F^1 5 ute'r'que F^2 6 ex's'titerit F^2 | una'm' F^2 7 substituitur 'gra' haec F^b 8 pu'pi'blius F^b | gaium F^1 | interpr'a'etanda F^2 10 scripsisset] scripsisse et (*sic*) F^2 14 potest 'is' quo is F^b 15 legatom F^a | mortem] portem F^a 17 decembrem F^1 19 suum] scum F^a 25 domin'o' F^b 33 *l. 40 praecedenti continuant libri* 34 is traditus] FQ (*adscr.* ex aut.), isi traditus I^a, distractus $WDEI^bC$ 38 fuera‖t 'it' iussu F^2 41 aliud fec. *F*, alium heredem fec. *WEIC*, alium fec. heredem *D*: si neque ipse heres erit neque alium effecerit *Inst.* 42 quem] quim F^1 43 non] E^b (*in margine:* P[isis] non deest) *I*, *om.* FDE^aC: si hereditatem sibi eiue, cuius iuri postea subiectus esse coeperit, non adquisierit *Inst.*, *quae*

alium heredem non fecerit, quae adiectio ad eos pertinet, qui patres familias heredes scripti postea in seruitutem deducti fuerint. igitur in hoc casu semisses fient ita, ut alter semis inter eum, qui dominus instituti heredis fuerit, et substitutum aequis portionibus diuidatur:

42 (41) Pomponius libro duodecimo ex uariis lectionibus. et hoc Tiberius [L 2, 15, 4. B. 35, 9, 36] *E Caesar constituit in persona Parthenii, qui tamquam ingenuus heres scriptus adierat hereditatem, cum esset Caesaris seruus: nam diuisa hereditas est inter Tiberium et eum qui Parthenio substitutus erat, ut refert Sextus Pomponius[1].

43 (42) Iulianus libro sexagesimo quarto digestorum. Qui soluendo non erat, duos [B. 35, 9, 37] S Apollonios liberos heredesque esse iusserat. altero ante apertas tabulas testamenti mortuo non ineleganter defendi poterit eum qui supererit liberum ‖ et solum necessarium heredem f. 409 fore. quod si uterque uiuit, institutionem nullius esse momenti propter legem Aeliam Sentiam, quae amplius quam unum necessarium heredem fieri uetat:

44 (43) Paulus libro primo ad legem Aeliam Sentiam. inuicem enim eos sibi obstare. S*

45 (44) Alfenus libro quinto digestorum. Pater familias testamento duos heredes [B. 35, 9, 38] S instituerat: eos monumentum facere iusserat in diebus certis: deinde ita scripserat: 'qui 'eorum non ita fecerit, omnes exheredes sunto': alter heres hereditatem praetermiserat, reliquus heres consulebat, cum ipse monumentum exstruxisset, numquid minus heres esset ob eam rem, quod coheres eius hereditatem non adisset. respondit neminem ex alterius facto hereditati neque alligari neque exheredari posse, sed uti quisque condicionem implesset, quamuis nemo adisset praeterea, tamen eum heredem esse.

46 (45) Idem libro secundo digestorum a Paulo epitomatorum. 'Si Maeuia mater mea [B. 35, 9, 39] S 'et Fuluia filia mea uiuent, tum mihi Lucius Titius heres esto'. Seruius respondit, si testator filiam numquam habuerit, mater autem superuixisset, tamen Titium heredem fore, quia id, quod inpossibile in testamento scriptum esset, nullam uim haberet.

47 (46) Africanus libro secundo quaestionum. Quidam cum filium familias heredem [B. 35, 9, 40] S instituere uellet, ne ad patrem eius ex ea hereditate quicquam perueniret, uoluntatem suam exposuit filio: filius cum patris offensam uereretur, petit a testatore, ne sub condicione 'si a patre emancipatus esset' heredem eum institueret et impetrauit ab eo, ut amicum suum heredem institueret: atque ita testamento amicus filii ignotus testatori heres institutus est nec quicquam ab eo petitum est. quaerebatur, si ille amicus aut adire nollet aut aditam nollet restituere hereditatem, an fideicommissum ab eo peti possit aut aliqua actio aduersus eum esset et utrum patri an filio competeret. respondit, etiamsi manifestum sit scriptum heredem fidem suam interposuisse, non tamen aliter ab eo fideicommissum peti posse quam si et ipsum testatorem fidem eius secutum esse probaretur. si tamen, cum a filio familias rogaretur, amicus et aditurum se hereditatem recepisset et restituturum patri familias facto, non absurde dici possit mandati actionem futuram: et eam actionem patri inutilem fore, quia non sit ex bona fide id ei restitui, quod testator ad eum peruenire noluerit: sed nec

F (WDQEIC)

---

[1] *uerba* ut refert Sextus Pomponius *non sunt Pomponii, sed Iuliani* (*similiter Blume*)

---

ex ipsis digestis hic pendere apparet, cum deinceps exhibeant in compendium redactas leges duas 41. 42 1 adiectio 'ad eo's F^2 | patre's' familias F^2 3 instituit *F* 4 diuidatur] uideuatur F^1 5 tiberius'se' caesar F^2: Titus *Inst.* (*nam ita plerique libri et optimi quique, pauci tantum* Tiberius: *denique quod scriptum est apud Theophilum* Πίος — *pro quo alii libri substituunt* Ἀντωνῖνον — *aut ipsius Theophili aut antiquissimo librariorum errore factum est ex* Τίτος) *male, nam* Tiberius Caesar *tam sollemne est quam* diuus Titus 6 inguus *F* | adierat] *I*, adierit *FWDQEC* 8 substitutum F^1 9 era't' F^2 10 iusserit *F* 15 alphenus *F* 16 qui eorum *seq.*] εἰ δὲ μὴ ἕκαστος αὐτῶν ποιήσῃ, πάντας ἀπὸ κληρονόμων εἶναι *B* (*Tipuc.*) 17 exheredis F^1 | heredatatem F^1 18 instruxisset F^1 | esse'n't F^2 19 hereditatam F^a 20 hereditati neque] F^1, neque hereditati F^2 21 quamuis] quamuo F^1 | ta'm'en' F^2 22 m'a'euia F^2 | mat'e'r F^b 23 f'am'ilia F^2 24 f'am'iliam F^{2} | nunquam F^1 27 instituere] instituerat F^a 35 fidem *bis* F^1 | secutu'ru'm F^b 36 restituturum] *FI*, restiturum *D*, praestaturum *WE* (*in marg.* restituturum P[isis]) *C* 37 posset F^1

fílio uulgarem competituram, uerum utilem, sicuti dare placeret ei, qui, cum filius familias
esset, pro aliquo fideiussisset ac pater familias factus soluisset.
48 (47) Idem libro quarto quaestionum. Si ita scriptum fuerit: 'Titius, immo Seius [B. 35, 9, 41] S
'heres esto', Seium solum heredem fore respondit. sed et si ita: 'Titius heres esto: immo
1 'Seius heres esto', idem erit dicendum. Quidam testamento ita heredes instituit: 'Titia
'filia mea heres esto: si quid mihi liberorum me uiuo mortuoue nascetur, tunc qui uirilis
'sexus unus pluresue nascentur, ex parte dimidia et quarta, qui feminini sexus una pluresue
'natae erunt, ex parte quarta mihi heres sit': postumus ei natus est: consulebatur, quota
ex parte postumus heres esset. respondit eam hereditatem in septem partes distribuendam,
ex his filiam quattuor, postumum tres habituros, quia filiae totus as, postumo dodrans datus
est, ut quarta portione amplius filia quam postumus ferre debeat. ideo si postuma quoque
nata esset, tantundem sola filia, quantum uterque postumorum habituri essent. itaque in
proposito cum as filiae, dodrans postumo sit datus, uiginti unam partes fieri, ut filia duo-
2 decim, nouem filius | habeat. In testamento ita scriptum est: 'Lucius Titius ex duabus f. 409'
'unciis, Gaius Attius ex parte una, Maeuius ex parte una, Seius ex partibus duabus heredes
'mihi sunto': consulebatur quid iuris esset. respondit hanc scripturam illam interpretationem
accipere posse, ut Lucius Titius duas uncias habeat, ceteri autem quasi sine partibus in-
stituti ex reliquo dextante heredes sint: quem dextantem ita diuidi oportet, ut Seius quin-
cuncem, Attius et Maeuius alterum quincuncem habeant.
49 (48) Marcianus libro quarto institutionum. His uerbis: 'Titius hereditatis meae [B. 35, 9, 42] S
1 'dominus esto', recte institutio fit. Illa institutio ualet: 'filius meus inpiissimus male de
'me meritus heres esto': pure enim heres instituitur cum maledicto et omnes huiusmodi
2 institutiones receptae sunt. Interdum nec cum libertate utiliter seruus a do- [I. 2, 14 pr.]
mina heres instituitur, ut constitutione diuorum Seueri et Antonini significatur, cuius
uerba haec sunt: 'seruum adulterii accusatum non iure testamento manumissum ante sen-
'tentiam ab ea muliere uideri, quae rea fuerit eiusdem criminis postulata, rationis est'.
3 quare sequitur, ut in eundem a domina collata institutio nihil momenti habeat. Si in [(I.)]
patre uel patria uel alia simili adsumptione falsum scriptum est, dum de eo qui demon-
stratus sit constet, institutio ualet.
50 (49) Florentinus libro decimo institutionum. Si alienum seruum liberum et he- [B. 35, 9, 43] S
redem esse iussi et is postea meus effectus est, neutrum ualet, quia libertas alieno seruo
1 inutiliter data est. In extraneis heredibus illa obseruantur: ut sit cum eis testa- [I. 2, 19, 4]
menti factio, siue ipsi heredes instituantur siue hi qui in potestate eorum sunt, et id duo-
bus temporibus inspicitur, testamenti facti, ut constiterit institutio, et mortis testatoris, ut
effectum habeat. hoc amplius et cum adibit hereditatem esse debet cum eo testamenti
factio, siue pure siue sub condicione heres institutus sit: nam ius heredis eo uel maxime
tempore inspiciendum est, quo adquirit hereditatem. medio autem tempore inter factum
testamentum et mortem testatoris uel condicionem institutionis exsistentem mutatio iuris
heredi non nocet, quia, ut dixi, tria tempora inspicimus.
51 (50) Ulpianus libro sexto regularum. Seruum meum heredem institutum cum [B. 35, 9, 44] S
libertate si uiuus uendidero ei, cum quo testamenti factio non est, posteaque eum redemero,
ex testamento mihi heres esse poterit nec medium tempus, quo apud eum fuit, uitiauit
institutionem, quia uerum est utroque tempore tam testamenti faciendi quam mortis tem-
pore meum fuisse. unde si apud eum remanserit, uitiatur institutio: uel si cum eo testa-
1 menti factio est, iussu eius adeundo adquiret ei hereditatem. Si in non faciendo impossi-

F(WDQEIC)

2 fideiuss'iss'et F^2 | pater familias 'familias' F^2 6 si *om.* F^1 7 quarto F^1 | feminina F^1 8 quota ex] ex quata ex F^1 10 as *del.* F^2 11 quarta] quatta F^1 | debea'n't F^2 13 proposita F^1 16 interpr'a'etationem F^1 18 'd'extante her. F^2 | diui'di' F^2 | qui'n'cuncem F^2 22 institituitui F^1, institutus W 23 interd'ict'um F^1 26 ab ea] ante F^1 31 ius'si' F^2 | is] us F^1 | 'm'eus F^2 32 eis] eos F^1 33 ipsi] *DEIC cum Inst.*, ipse *FW* 35 ad'h'ibit F^2, adibit I^a, adiit *WC cum Inst.*, adit DI^b, addit *E*, addidit *Q* 36 moxime F^1 41 posteaquae *F* | eum] eam F^1 42 heres 'es'se pot. F^2 44 uitiatus F^1

bilis condicio[1] institutione heredis sit expressa, secundum omnium sententiam heres erit,
2 perinde ac si pure institutus esset. Hereditas plerumque diuiditur in duodecim [L. 2, 14, 5] uncias, quae assis appellatione continentur. habent autem et hae partes propria nomina ab uncia usque ad assem, puta haec: sextans quadrans triens quincunx semis septunx bes dodrans dextans deunx as.

52 (51) MARCIANUS libro tertio regularum. Talem institutionem quidam ualere non [B. 35, 9, 45] S putabant: 'Stichus liber esto et, si liber erit, heres esto'. sed diuus Marcus rescripsit hanc
1 institutionem ualere perinde atque si non erat adiectum 'si liber erit'. Si quis ita scripserit: 'Stichus, si meus erit cum morior, liber et heres esto', alienatus non poterit iussu emptoris adire hereditatem, quamuis, etsi non erat ‖ hoc expressum, non alias liber et heres L. 410 fieri poterat, quam si mansisset eius. sed si uiuus eum manumiserit, Celsus libro quinto decimo digestorum scribit fieri hunc heredem: non enim hunc casum testatorem uoluisse excludere palam est neque uerba omnino repugnant: nam quamuis seruus eius non est, at certe libertus est.

53 (52) PAULUS libro secundo regularum. Seruus hereditarius heres institui potest, [B. 35, 9, 46] S si modo testamenti factio fuit cum defuncto, licet cum herede instituto non sit.

54 (53) MARCELLUS libro singulari responsorum. Lucius Titius Seio et Sempronio [B. 35, 9, 47] S ex semissibus heredibus institutis et ceteris exheredatis inuicem heredem substituit, deinde legata et libertates dedit, postea ita subiecit: 'Cornelius et Sallustius et Uarro aequis partibus heredes sunto, quos inuicem substituo': quaero, quantum uel priores duo ex semissibus instituti uel posteriores habere debeant. Marcellus respondit in obscuro esse, Cornelium et Sallustium et Uarronem primo an secundo uel tertio gradu heredes instituere uoluerit: sed secundum scripturam testamenti, quae proponeretur, alterum assem datum eis uideri.

55 (54) NERATIUS libro primo membranarum. Pater filio impuberi seruum heredem [B. 35, 9, 48] S substituit liberumque esse iussit: eum pupillus uendidit Titio: Titius eum iam primo testamento facto in secundo testamento liberum heredemque esse iussit. superius testamentum Titii ruptum est, quia is seruus et heres potest esse et, ut superius testamentum rumpatur, sufficit ita posterius factum esse, ut aliquo casu potuerit ex eo heres existere. quod ad uim autem eius institutionis pertinet, ita se res habet, ut, quamdiu pupillo ex ea substitutione heres potest esse, ex Titii testamento libertatem hereditatemque consequi non possit: si pupillus in suam tutelam peruenerit, perinde ex Titii testamento liber heresque sit ac si pupillo substitutus non fuisset: si pupillo heres exstitit, propius est, ut Titio quoque, si uelit, heres esse possit.

56 (55) PAULUS libro primo ad legem Aeliam Sentiam. Si is qui soluendo non est [B. 35, 9, 49] S primo locum Stichum, secundo eum cui ex fideicommissi causa libertatem debet liberum et heredem instituerit, Neratius secundo loco scriptum heredem fore ait, quia non uidetur creditorum fraudandorum causa manumissus.

57 (56) IDEM libro singulari de secundis tabulis. Potest quis ita heredem instituere: [B. 35, 9, 50] Sf 'si intra annum septuagesimum decessero, ille mihi heres esto': non enim pro parte testatus intellegi debet, sed sub condicione instituisse.

58 (57) IDEM libro quinquagesimo septimo ad edictum. Si is qui soluendo non est [B. 35, 9, 51] E seruum cum libertate heredem instituerit et liberum substituerit, ante incipiendum erit a

F(WDQEIC)

---

[1] in *ins.* (*edd.*)

1 expr'a'essa F^2 | omniam F^a 2 diuidetur F^1 3 'pro'pria F^2 4 sexta'ns' F^2 | septunx] F^2, setunc F^a, setunx F^b 10 expr'a'essum F^2 11 e'u'm F^2 12 fieri 'h'unc F^2 13 uerua F^1 17 seio] seius F^1 19 salustius et uaro F 20 semissimus F^a 21 deueant F^1 | cornelius F^a 22 salustium et uaronem F 23 'pro'poneretur F^2 28 titi'i' F^2 30 ea] eo F^1 33 ex's'titit F^2 | proprius F 36 secund'o e'um F^2: καὶ ὑποκαταστήσῃ αὐτῷ ἕτερον δοῦλον *B* (*Tipuc.*) 37 neratios F^a | scriptum heredem] F^2, heredem scrip'si'tum F^b 42 quin'to'quagesimo F^2

substituto: lex enim Aelia Sentia ita demum ei, qui in fraudem creditorum heres institutus
est conseruat libertatem, si nemo alius ex eo testamento heres esse potest.
59 (58) Idem libro quarto ad Uitellium. Nemo dubitat recte ita heredem nuncupari [B. 35, 9, 52] E
1 posse 'hic mihi heres esto', cum sit coram, qui ostenditur. Qui frater non est, si fraterna
caritate diligitur, recte cum nomine suo sub appellatione fratris heres instituitur.
60 (59) Celsus libro sexto decimo digestorum. Liber homo cum tibi seruiret, heres [B. 35, 9, 53] E
institutus iussu tuo adiit. Trebatius esse eum heredem: Labeo tunc non esse heredem, si
1 necessitate id fecerit, non quod alioquin uellet obligari. Si quis ita heredem instituerit:
'Titius qua ex parte mihi socius est in uectigali salinarum, pro ea parte mihi heres esto',
quidam putant, si asse descripto[1] id ad*ie*ctum sit, ut maxime socius fuerit Titius, non esse
heredem, sed si qua pars uacua relicta fuerit, | ex ea heredem esse. quod totum et in- f. 410'
eptum et uitiosum est: quid enim uetat asse descripto[1] utiliter Titium ex parte forte quarta,
2 ex qua socius erat, heredem institutum esse? 'Titius heres esto: Seius et Maeuius heredes
'sunto'. uerum est quod Proculo placet duos semisses esse, quorum alter coniunctim duo-
3 bus datur. Cum quis ex institutis, qui non cum aliquo coniunctim institutus sit, heres
non est, pars eius omnibus pro portionibus hereditariis adcrescit, neque refert, primo loco
4 quis institutus an alicui substitutus heres sit. Si heres institutus scribendi testamenti
tempore ciuis Romanus fuit, deinde ei aqua et igni interdictum est, heres fit, si intra illud
tempus quo testator decessit redierit aut, si sub condicione heres institutus est, quo tem-
5 pore condicio exsistit. idem et in legatis et in bonorum possessionibus. 'Titius ex semisse
'heres esto: Seius ex quadrante heres esto: Titius si in Capitolium ascenderit, ex alio qua-
'drante heres esto'. antequam Capitolium ascendat si pro herede gerat, ex semisse heres
erit, si Capitolium ascenderit, et ex quadrante heres erit nec erit ei necesse pro herede
6 gerere quippe iam heredi. Si ita scriptum fuerit: 'Titius ex parte tertia, Maeuius ex parte
'tertia heredes sunto: Titius, si intra tertias kalendas nauis ex Asia uenerit, ex reliqua
'parte heres esto': uideamus, ne Titius statim ex semisse heres sit: nam duo heredes in-
stituti sunt, sed Titius aut ex semisse aut ex besse: ita sextans utique erit in pendenti
et, si condicio exstiterit, ex besse heres erit, si non exstiterit, ille sextans Maeuio ad-
crescet. sed si decesserit Titius, antequam condicio exsistat, deinde condicio exstiterit,
tamen ille sextans non Titii heredi, sed Maeuio adcrescet: nam cum adhuc dubium esset,
Titio an Maeuio is sextans datus esset, Titius decessit nec potest intellegi datus ei qui
7 tempore dandi in rerum natura non fuit. Si Attius Titium et Maeuium et Seium aequis
partibus heredes instituit, Titius interim solus adiit hereditatem et Seium here*dem* instituit,
poterit Seius Titii adire hereditatem, Attii uel adire uel omittere: sed Attio, antequam
adeat uel[2] omittat eius hereditatem, ex semisse heres erit. si adierit Seius Attii heredi-
tatem, Titius ex triente dumtaxat heres erit et per hereditatem Titii triens dumtaxat ad
Seium perueniet, alterum trientem ex sua institutione habebit. quid ergo si ab Attio Titius
et Seius heredes instituti sunt, Titius adierit hereditatem, Titio Seius heres exstiterit?
potestne Attii hereditatem omittere an necessario ei ex asse heres est? quippe cum alius
nemo heres institutus est, quam is ipse qui ex aliqua parte iam heres est, perinde est,
quasi unus heres per Titium institutus sit.
61 (60) Celsus libro uicesimo nono digestorum. Qui soluendo non erat, seruum [B. 35, 9, 54] E
primo loco et alterum seruum secundo loco heredes scripsit. solus is qui primo loco scriptus

F(WDQEIC)

---

[1] discripto? [2] si *ins.*

---

1 aelia'm' sentia'm' F^2 10 adiectum] *WDE* (*in marg.* P[isis] edictum) *IC*, adiectus *Q*, adedictum *F* 11 heredem] F^1E, heredem eum F^2DIC 13 socius 'ex' erat F^b 14 quo'd' F^2 15 'in'stitutis F^b 20 possessionib'ib'us F^2 28 ex's'titerit F^2 31 sextan's' F^2 32 attius] *FEC*, atticius *WDI*, titius *Q*: *similiter libri WDI, item EQ neque tamen C ex Attio deinceps faciunt fere Atticium: cf. u. 39* 33 heredem] hereditatem *F* 37 ab attio] FE^bC, a titio DE^aQ, ab titio I^b, ab initio WE^b, ab attitito I^a 38 sei'u's here'de's instituti F^b 39 attii] F^2E^bC, attitii F^1WDQE^aI 40 institutu'tu's F^b | here's' F^b

est hereditatem capit: nam lege Aelia Sentia ita cauetur, ut, si duo pluresue ex eadem causa heredes scripti sint, uti quisque primus scriptus sit, heres sit.

62 (61) Modestinus libro octauo responsorum. Qui uolebat filiam exheredare, sic testamento comprehendit: 'te autem, filia, ideo exheredaui, quoniam contentam te esse dote 'uolui': quaero an efficaciter exheredata sit. Modestinus respondit nihil proponi, cur non esset uoluntate testatoris exheredata. B. 35, 9, 55 *E*

63 (62) Idem libro secundo pandectarum. In tempus capiendae hereditatis institui heredem posse beneuolentiae est, ueluti 'Lucius Titius cum capere potuerit, heres esto': B. 35, 9, 56 *E*
1 idem et in legato. Quotiens non apparet, quis heres institutus sit, institutio non ualet (quippe euenire potest, si testator ‖ complures amicos eodem nomine habeat et ad designa- f. 411
tionem *singulari* nomine utatur): nisi ex aliis apertissimis probationibus fuerit reuelatum, pro qua persona testator senserit.

64 (63) Iauolenus libro primo ex Cassio. Heredes sine partibus utrum coniunctim an separatim scribantur, hoc interest, quod, si quis ex coniunctis decessit, non ad omnes, sed ad reliquos qui coniuncti erant pertinet[1], sin autem ex separatis, ad omnes, qui testamento eodem scripti sunt heredes, portio eius pertinet. B. 35, 9, 57 *E*

65 (64) Idem libro septimo epistularum. Eius seruum, qui post mortem meam natus erit, heredem institui posse Labeo frequenter scribit idque uerum esse manifesto argumento comprobat: quia seruus hereditarius, priusquam adeatur hereditas, institui heres potest, quamuis is testamenti facti tempore nullius sit. B. 35, 9, 58 *E*

66 (65) Idem libro duodecimo epistularum. Hereditas ad Statium Primum nullo iure pertinet, cum institutus heres non sit: nec quicquam ei prodest, quod ab eo aliquid legatum est aut libertus ei defuncti testamento commendatus est. ex quo si manumissus non est, seruus est. B. 35, 9, 59 *E*

67 (66) Pomponius libro primo ad Quintum Mucium. Si ita quis heredes instituerit: 'Titius heres esto: Gaius et Maeuius aequis ex partibus heredes sunto', quamuis et syllaba coniunctionem faciat, si quis tamen ex his decedat, non alteri soli pars adcrescit, sed et omnibus coheredibus pro hereditariis portionibus, quia non tam coniunxisse quam celerius dixisse uideatur. B. 35, 9, 60 *E*

68 (67) Idem libro secundo ad Quintum Mucium. Si ita scriptum fuerit: 'Tithasus si 'in Capitolium ascenderit, heres esto: Tithasus heres esto', secunda scriptura potior erit: plenior est enim quam prior. B. 35, 9, 61 *E*

69 (68) Idem libro septimo ad Quintum Mucium. Si quis Sempronium heredem instituerit sub hac condicione 'si Titius in Capitolium ascenderit', quamuis non alias heres esse possit Sempronius, nisi Titius ascendisset in Capitolium, et hoc ipsum in potestate sit repositum Titii: quia tamen scriptura non est expressa uoluntas Titii, erit utilis ea institutio. atquin si quis ita scripserit: 'si Titius uoluerit, Sempronius heres esto', non ualet institutio: quaedam enim in testamentis si exprimantur, effectum nullum habent, quando, si uerbis tegantur, eandem significationem habeant quam haberent expressa, et momentum aliquod habebunt[2]. sic enim filii exheredatio cum eo[3] ualet, si quis heres existat: et tamen nemo dubitat, quin, si ita aliquis filium exheredauerit: 'Titius heres esto: cum heres erit 'Titius, filius exheres esto', nullius momenti esse exheredationem. B. 35, 9, 62 *E*

F(WDQEIC)

[1] pertinet *del.* [2] habent: si uerbis tegantur, quamuis e. s. habeant q. h. expressa, momentum aliquod habebunt? [3] cum eo] tum modo (τυmō)?

4 compr'a'ehendit *F²* | dote] *WDEIC*, doti *F*, *om. Q* 6 uoluntate'm' *F¹* 8 ueneiuolentiae *F¹* 10 designationem nomine (nominis *F²*) singulari nomine *F* 11 prouationibus *F¹* 13 coniunctum *F¹* 14 non] *F^b*, hoc non *F^a* 21 duode'ci'mo *F²* 23 ex quo si] *FDE^b*, seruusue *W*, seruusue (ue *om. C*) ex quo si *E^aIC*, seruusue ex *Q* (*in margine* al. uel seruus ex quo si) 25 primo ad *om. F¹* 30 tithasus] *F*, stichasius *D*, titius et stithasus *W*, titius et stichasus *Q^a*, titius et tithasus *Q^bI*, titius et stichus *E^aC*, titius *E^b* 31 stithasus *W*, stitasius *C*, titius *E^b*, tithasus heres esto *om. DQI*, *inc. E^a* 36 expr'a'essa *F²* 38 te'r'stamentis *F¹* 41 esto cum] *F¹*, esto et cum *F²*

70 (69) Proculus libro secundo epistularum. 'Cornelius et Maeuius, uter eorum 'uolet, heres esto': uterque uult: Trebatius neutrum fore heredem, Cartilius utrumque: tu cui adsentiaris? Proculus: Cartilio adsentio et illam adiectionem 'uter eorum uolet' superuacuam puto: id enim etiam ea non adiecta futurum fuit, ut, uter uellet, heres esset, uter nollet, heres non esset. quod si hi ex numero necessariorum heredum essent, tum id non frustra adiectum esse et non solum figuram, sed uim quoque condicionis continere: dicerem tamen, si uterque heres esse uellet, utrumque heredem esse. B. 35, 9, 63 E

71 (70) Papinianus libro sexto responsorum. Captatorias institutiones non eas senatus improbauit, quae mutuis affectionibus iudicia prouocauerunt, sed quarum condicio confertur ad secretum alienae uoluntatis. B. 35, 9, 64 *P

72 (71) Paulus libro quinto ad legem Iuliam et Papiam. Illae autem institutiones captatoriae non sunt, ueluti si ita heredem quis instituat: 'qua ex parte Titius me heredem 'instituit, ex ea parte Maeuius heres esto', quia in praeteritum, non in futurum institutio collata est. B. 35, 9, 65 E

1 Sed illud quaeri potest, an idem seruandum sit quod senatus censuit, ‖ etiamsi in aliam personam captionem direxerit, ueluti si ita scripserit: 'Titius, si Maeuium tabulis 'testamenti sui heredem a se scriptum ostenderit probaueritque, heres esto', quod in sententiam senatus consulti incidere non est dubium. f. 411'

73 (72) Terentius Clemens libro quarto ad legem Iuliam et Papiam. Si quis solidum a[1] lege capere non possit et ex asse sit institutus ab eo qui soluendo non est, Iulianus ex asse eum heredem esse respondit: legi enim locum non esse in ea hereditate quae soluendo non est. B. 35, 9, 66 E

74 (73) Gaius libro duodecimo ad legem Iuliam et Papiam. Sub condicione herede instituto si substituamus, nisi eandem condicionem repetemus, pure eum heredem substituere intellegimur. B. 35, 9, 67 E

75 (74) Licinnius Rufinus libro secundo regularum. Si ita quis heres institutus fuerit: 'excepto fundo, excepto usu fructu heres esto', perinde erit iure ciuili atque si sine ea re heres institutus esset, idque auctoritate Galli Aquilii factum est. B. 35, 9, 68 Ef

76 (75) Papinianus libro duodecimo quaestionum. Si filius substituatur ei, a quo praeteritus est, non ut intestati patris, sed ex testamento habebit hereditatem, quoniam et quolibet alio substituto, si fuisset ab eo exheredatus, inde testamentum inciperet, ubi filius esset exheredatus. B. 35, 9, 69 P

77 (76) Idem libro quinto decimo quaestionum. Seruus uxori a marito mortis causa donatus mariti manet, ut et Iuliano quoque uidetur. idem[2] si accipiat libertatem simul et hereditatem, uiro necessarius heres erit: nec sine libertate aliquid ei legari potest. B. 35, 9, 70 P

78 (77) Idem libro septimo decimo quaestionum. Asse toto non distributo ita scriptum est: 'quem heredem codicillis fecero, heres esto': Titium codicillis heredem instituit. eius quidem institutio ualet ideo, quod, licet codicillis dari hereditas non possit, tamen haec ex testamento data uidetur: sed hoc[3] tantum ex hereditate habebit, quantum ex asse residuum mansit. B. 35, 9, 71 P

79 (78) Idem libro sexto responsorum. Qui non militabat, bonorum maternorum, quae in Pannonia possidebat, libertum heredem instituit, paternorum, quae habebat in Syria, Titium. iure semisses ambos habere constitit, sed arbitrum diuidendae hereditatis supremam uoluntatem factis adiudicationibus et interpositis propter actiones cautionibus sequi salua Falcidia, scilicet ut, quod uice mutua praestarent, doli ratione quadranti retinendo compensetur. B. 35, 9, 72 P

1 Lucio Titio ex duabus partibus, Publio Maeuio ex quadrante scriptis here-

F(WDQEIC)

---

[1] a *del.* [2] ideo (*A. Faber*)? [3] hoc *del.*

---

2 treuatius *F* 5 si hi] sibi F^1 9 improuauit F^1 10 aliena'e' F^2 12 qu'a' F^4 14 seruandum *bis* F^1 15 titius si] E^bIC, si titius si *F*, ticium si WDE^aQ 22 tertio decimo F^1, xiu *WQ* | herede instituto] τῷ ... ἐνσταθέντι ὑποκαθιστῶν *B* (*Tipuc.*) 26 excepto fundo excepto usu fructu] ὑπεξῃρημένου ἀγροῦ ἤ τινος ἑτέρου πράγματος *B* (*Tipuc.*) 29 prae's'teritus F^4 32 a] as F^1 34 necessarios F^1 35 non distributo 'non' ita F^4 41 syria'm' F^2 44 retinendi F^1

dibus assem in dodrantem esse diuisum respondi: modum enim duarum partium ex quadrante declarari: quod ueteres nummis Titio legatis nummorum specie non demonstrata
2 ceterorum legatorum contemplatione receperunt. Filiis heredibus aequis partibus institutis ac postea fratris filio pro duabus unciis unum assem inter omnes uideri factum placuit et ex eo decem uncias filios accepisse: tunc enim ex altero asse portionem intellegi relictam, cum asse nominatim dato uel duodecim unciis distributis residua portio non inuenitur: nihil autem interest, quo loco sine portione quis heres instituatur, quo magis assis resi-
3 duum accepisse uideatur. Seius Maeuium ex parte, quam per leges capere possit, heredem instituit, ex reliqua Titium. si Maeuius solidum capere poterit, Titius adiectus aut substitutus heres non erit.

80 (79) Idem libro primo definitionum. Quod si non sit reliqui facta mentio, tantundem in altero asse habebit Maeuius quantum Titius[1] in primo. B. 35, 9, 73 P*

81 (80) Idem libro sexto responsorum. Quod si Maeuius nullius capax sit, in totum substitutus admittitur. B. 35, 9, 74 P

82 (81) Paulus libro nono quaestionum. Clemens Patronus[2] testamento cauerat, ut, si sibi filius natus fuisset, heres esset, si duo ‖ filii, ex aequis partibus heredes essent, si duae filiae, similiter: si filius et filia, filio duas partes, filiae tertiam dederat. duobus filiis et filia natis quaerebatur, quemadmodum in proposita specie partes faciemus, cum filii debeant pares esse uel[3] etiam singuli duplo plus quam soror accipere. quinque igitur B, 35, 9, 75 P f. 412
1 partes fieri oportet, ut ex his binas masculi, unam femina accipiat. Si ita scripserit testator: 'Quanta ex parte me a Titio heredem institutum recitassem, ex ea parte Sempronius 'mihi heres esto', non est captatoria institutio: plane nullo recitato testamento ab ipso testatore inanis uidebitur institutio remota suspicione captatoriae institutionis.

83 (82) Scaeuola libro quinto decimo quaestionum. Si quis ita heres instituatur: 'si legitimus heres uindicare nolit hereditatem meam', puto deficere condicionem testamenti illo uindicante. B. 35, 9, 76 P

84 (83) Idem libro octauo decimo quaestionum. Si non lex Aelia Sentia, sed alia lex uel senatus consultum aut etiam constitutio serui libertatem impediat, is necessarius fieri B. 35, 9, 77 P
1 non potest, etiamsi non sit soluendo testator. Temporibus diui Hadriani senatus censuit, si testator, qui cum moritur soluendo non fuit, duobus pluribusue libertatem dederit eisque hereditatem restitui iusserit et institutus heres suspectam sibi hereditatem dixerit, ut adire eam cogatur et ad libertatem perueniat, qui priore loco scriptus fuerit, eique hereditas restituatur. idem seruandum in his, quibus per fideicommissum libertas data fuerit. igitur si primo loco scriptus desideraret adire[4] hereditatem, nulla difficultas erit. nam si posteriores quoque liberos se esse dicent et restitui hereditatem desiderent, an soluendo sit hereditas et omnibus liberis factis restitui deberet, apud praetorem quaereretur. absente autem primo sequens desiderans adiri hereditatem non est audiendus, quia, si primus uelit sibi restitui hereditatem, praeferendus est et hic seruus futurus est.

85 (84) Paulus libro uicesimo tertio quaestionum. Si seruo fideicommissa data sit libertas, heres hunc eundem seruum cum libertate heredem reliquisset, quaesitum est, an necessarius fiat heres. et humanius est et magis aequitatis ratione subnixum non fieri necessarium: qui enim etiam inuito defuncto poterat libertatem extorquere, is liber esse iussus non magnum uidetur beneficium a defuncto consequi, immo nihil commodi sensisse, B. 35, 9, 78 P
1 sed magis debitam sibi accepisse libertatem. Idem probandum erit et in illo seruo, quem

F(WDQEIC)

---

[1] habebit Titius quantum Maeuius (*Hal.*)? [2] *fuit* Petronius *uel simile nomen* [3] uel] et? [4] adiri (*cf. u. 37*)?

---

7 portione's' F^4 11 tantumdem F^1 12 habeuit F^1 17 'si' filius F^2 20 'u'nam F^4 | accipiat] *EC*, accipiet *F*, acciperet *DI* 21 quanta ex parte *seq.*] ἐξ ὅσου μέρους ἀναγνῶ ἐμαυτὸν ὑπὸ Πέτρου γραφέντα κληρονόμον *B* (*Tip.*) 23 testator'e' F^2 | uideuitur F^1 | remota] et remota F^4 24 quae'sti'onum F^2 27 ae'lia' F^2 28 liuertatem F^1 30 pluribusue lib.] *DEI*, pluribus uel lib. *FC*, pluribus ire lib. *Q* 38 futurus est] futurus *Taur.* 41 necesserius F^a

testator ea lege emerat, ut manumitteret, si heres fuerit institutus: nam et hic seposito beneficio testatoris proprio iure poterit ad libertatem peruenire ex constitutione diui Marci.
2 Idem et in eo, qui propria sua data pecunia emptus est ab aliquo: nam et hic poterit ab ipso testatore libertatem extorquere.

86 (85) Scaeuola libro secundo responsorum. Lucius Titius, qui fratrem habebat, [B. 35, 9, 79] P testamento ita cauit: 'Titius frater meus ex asse mihi heres esto: si mihi Titius heres esse 'noluerit aut (quod abominor) prius morietur quam meam hereditatem adierit aut filium 'filiamue ex se natum natamue non habebit, tunc Stichus et Pamphilus serui mei liberi et 'heredes mihi aequis partibus sunto'. quaero, cum Titius hereditatem adierit et liberos aditae hereditatis tempore non habuerit, an Stichus et Pamphilus ex substitutione liberi et heredes esse possint. item quaero, si ex substitutione neque liberi neque heredes esse possint, an in partem hereditatis uideantur adiecti. respondit: apparet quidem[1] non eam mentem testatoris fuisse, ut quemquam heredem adhiberet[2] fratri, quem aperte ex asse heredem instituisset: igitur si frater adiit, Stichus et Pamphilus heredes non erunt: quos eo amplius ‖ noluit heredes esse, si frater prius quam hereditatem adiret decessisset liberis f. 412' relictis. nam prudens consilium testantis animaduertitur: non enim fratrem solum heredem praetulit substitutis, sed et eius liberos.

87 (86) Maecianus libro septimo fideicommissorum. Iam dubitari non potest suos [B. 35, 9, 80] P quoque heredes sub hac condicione institui posse, ut, si uoluissent, heredes essent, si heredes non essent, alium quem uisum erit eis substituere: negatumque[3] hoc casu necesse esse sub contraria condicione filium exheredare, primum quia tunc tantum id exigeretur, cum in potestate eius non esset, an heres patri existeret, exspectantis extrinsecus positae condicionis euentum, deinde quod, etsi quacumque posita condicione deberet filius sub contraria condicione exheredari, in proposito ne possibilis quidem repperiri posset, certe, si uerbis exprimeretur, inepta fieret: huic enim condicioni 'si uolet, heres esto' quae alia uerba contraria concipi possunt quam haec 'si nolet heres esse, exheres esto'? quod quam
1 sit ridiculum, nulli non patet. Non ab re autem hoc loco uelut excessus hic subiungetur suis ita heredibus institutis 'si uoluerint heredes esse' non permittendum amplius abstinere se hereditate, cum ea condicione instituti iam non ut necessarii, sed sua sponte heredes exstiterunt. sed et ceteris condicionibus, quae in ipsorum sunt potestate, si sui pareant, ius abstinendi adsequi non debent.

88 (87) Hermogenianus libro tertio iuris epitomarum. Ex unciis sex Primo herede [B. 35, 9, 81] P instituto, Secundo ex octo, si Tertius ex residua parte uel nulla portionis facta mentione heres instituatur, quinque uncias hereditatis Tertius habebit: in uiginti quattuor etenim partes hereditate distributa Tertio ratio calculi ueluti ex decem partibus instituto quinque uncias adsignabit.

89 (88) Gaius libro singulari de casibus. Ei qui soluendo non est aliquo casu euenit, [B. 35, 9, 82] P ut et seruus cum libertate heres exsistat et praeterea alius heres adiciatur: ueluti si seruo cum libertate herede instituto ita adiectum sit: 'si mihi Stichus heres erit, tunc Titius quo'que heres esto': nam Titius, antequam Stichus ex testamento heres exstiterit, heres esse non potest, cum autem semel heres exstiterit seruus, non potest adiectus efficere, ut qui semel heres exstitit desinat heres esse.

90 (89) Paulus libro secundo manualium. Si socius heres institutus sit ex asse et [B. 35, 9, 83] P seruo communi legetur pure sine libertate, hoc legatum non constitit. plane sub condicione ei utiliter et sine libertate legabitur, quoniam et proprio seruo ab herede recte sub con-

F(WDQEIC)

---

[1] quidem] euidenter? [2] adiceret? [3] negaturque?

---

1 sep'os'ito F^1 6 he're's esse F^2 8 f'am'iliamue F^2 13 adhiueret F^1 15 eo] eos F^1 21 i'u'd F^2 22 here'de's F^2 23 condiciones euentum F 24 proposito ne] F^2, positione F^1 25 ueruis F^1 | hu'i'c F^2 | nollet F 28 he're'dibus F^2 29 necessarii's' sed F^2 30 extiterunt F^1, exstiterint F^2 | pariant F 34 in *om.* F^1 36 adsignauit F 38 ut et 'si' seruus F^2 40 ex's'titerit F^2 41 ex's'titerit F^2

dicione legatur. quare etiam heres institui sine libertate ut alienus socio herede scripto poterit, quia et proprius cum domino heres institui poterit.

91 (90) TRYPHONINUS libro uicesimo primo disputationum. Testamento domini seruus [B. 35, 9, 84] *P* sub condicione cum libertate heres institutus pendente adhuc condicione necem domini detexit eumque praetor mereri libertatem decreuit. etsi postea condicio testamenti exstiterit, aliunde liber est, id est ex praemio, non ex testamento: igitur non est necessarius domino heres: licet autem ei uolenti adire.

92 (91) PAULUS libro quinto sententiarum. Imperatorem litis causa here- [Paul. 5, 12, 8. B. 35, 9, 85] *Pf** dem institui inuidiosum est nec calumnia[1] facultatem ex principali maiestate capi oportet.

93 (92) IDEM imperialium sententiarum in cognitionibus prolatarum ex libris sex primo [B. 35, 9, 86] *A*
1 seu decretorum libro secundo. Pactumeius Androsthenes Pactumeiam Magnam filiam Pactumeii Magni ex asse heredem instituerat, eique patrem eius substituerat. Pactumeio Magno occiso et rumore perlato, quasi filia quoque eius mortua, mutauit testamentum Nouiumque Rufum heredem instituit hac praefatione: ‖ 'quia heredes, quos uolui habere mihi contingere f. 413 'non potui[2], Nouius Rufus heres esto'. Pactumeia Magna supplicauit imperatores nostros[3] et cognitione suscepta, licet modus institutioni contineretur, quia[4] falsus non solet obesse, tamen ex uoluntate testantis putauit imperator ei subueniendum. igitur pronuntiauit hereditatem ad Magnam pertinere, sed legata ex posteriore testamento eam praestare debere, proinde atque si in posterioribus tabulis ipsa fuisset heres scripta.

VI.

℞ DE UULGARI ET PUPILLARI SUBSTITUTIONE ℞ *ESPA*

1 MODESTINUS libro secundo pandectarum. Heredes aut instituti dicuntur aut [B. 35, 10, 1] *E**
1 substituti: instituti primo gradu, substituti secundo uel tertio. Heredis substitutio duplex[5]
est aut simplex, ueluti: 'Lucius Titius heres esto: si mihi Lucius Titius heres non erit,
'tunc Seius heres mihi esto': [6]'si heres non erit, siue erit et intra pubertatem decesserit,
2 'tunc Gaius Seius heres mihi esto'. Substituere liberis tam heredibus institutis quam ex-
3 heredatis possumus et tam eum, quem heredem nobis instituimus, quam alterum. Substituere liberis pater non potest nisi si heredem sibi instituerit: nam sine heredis institutione nihil in testamento scriptum ualet.

2 ULPIANUS libro sexto ad Sabinum. Moribus introductum est, ut [Pon. 33, 1. B. 35, 10, 2] **S* quis liberis impuberibus testamentum facere possit, donec masculi ad quattuordecim annos perueniant, feminae ad duodecim. quod sic erit accipiendum, si sint in potestate: ceterum emancipatis non possumus. postumis plane possumus. nepotibus etiam possumus et deinceps, si qui non recasuri sunt in patris potestate. sed si eos patres praecedant, ita demum substitui eis potest, si heredes instituti sint uel exheredati: ita enim post legem Uelleam

F(WDQEIC)

[1] nec enim calumniandi *Paulus* [2] quos uolui mihi contingere, habere non potui (*Hal.*)? [3] imperatoribus nostris (*W: scriptum fuit* impp. nn.)? [4] qui (*Cuiacius: u. i.*)? [5] duplex *del.* [6] aut duplex, ueluti 'filius meus heres mihi esto *ins.* (*u. i.*)

1 here's' F^2 | herede's' scr. F^2 3 truphoninus *F* 5 ex's'titerit F^2 8 here'de'm F^2 10 libri's' sex F^2 11 seu] sed F^1 | pactumeiam] pactumeii F^1 | ma'm'gnam F^2 | pactumeii] pactumeu F^1 14 uolui] solui F^1 | contingere (contigere *W*, coniugem E^a, coniugere E^b) non potui (potuit *C*)] F^2 *WDQEIC*, continere non putaui F^1, ἐπειδὴ ὃν ἤθελον οὐκ ἠδυνήθην σχεῖν κληρονόμον *B* (*Tipuc.*) 15 pactumei'a' F^2 16 suspecta F^1 | licet modus ... obesse] εἰ καὶ τὰ μάλιστα ἡ πλαστὴ αἰτία ἐν διαθήκαις οὐ βλάπτει *B* (*Tipuc.*) 17 putabit F^1 18 ea'm' F^2 21 de] di F^1 23 heredis substitutio *seq.*] ἡ ὑποκατάστασις ἢ ἁπλῆ ἐστιν ἢ διπλῆ· καὶ ἁπλῆ ἐστιν ὡς τὸ εἰπεῖν· ἐὰν μὴ κληρονομήσῃ Πέτρος, ἔστω Παῦλος κληρονόμος· ἢ διπλῆ, οἷον· εἴτε μὴ κληρονομήσας εἴτε κληρονομήσας ὁ ἄνηβος ἀποθάνῃ *B* (*Tipuc.*) 24 *post* simplex *ins.* simplex *D*, simplex est *EC* 25 *sic* FI^a: *post* esto *ins.* duplex uelluti filius meus heres mihi (mihi heres QI^b, mihi *om.* E^a) esto *WE* (*in margine:* hoc deest Pi[sis]) QI^bC, duplex scilicet filius heres mihi (mihi heres D^b) esto et *D* 26 su'b'stituere F^b 34 non recasuri] F^2I, non recusari 'non' F^b ('non' *deletum iam a primo librario adiectis uncis suis maioribus denuo del.* F^2), recasuri non *WDQEU*

succedendo non rumpunt testamentum: nam si principale ruptum sit testamentum, et pu-
pillare euanuit. sed[1] si extraneum quis impuberem heredem scripserit, poterit ei substituere,
1 si modo eum in locum nepotis adoptauerit uel adrogauerit filio praecedente[2]. Quisquis [(Pom.)
autem impuberi testamentum facit, sibi quoque debet facere: ceterum soli filio non poterit,
nisi forte miles sit. adeo autem, nisi sibi quoque fecerit, non ualet, ut, nisi adita quoque
patris hereditas sit, pupillare testamentum euanescat. plane si omissa causa principalis
testamenti ab intestato possideatur hereditas, dicendum est et pupillo substitutum seruan-
2 dum: Interdum etiam pupillaris testamenti causa compellendum heredem institutum adire
hereditatem, ut ex secundis tabulis fideicommissum conualescat: ut puta si iam pupillus
decessit: ceterum si adhuc uiuat, improbum esse Iulianus existimat eum, qui [Iul. D. 36, 1, 27, 4]
3 sollicitus est de uiui hereditate. Ego etiam, si minor uiginti quinque annis adeundae here-
ditatis causa fuerit restitutus, puto proficere secundis tabulis, ut praetor utiles actiones
4 decernat substituto. Prius autem sibi quis debet heredem scribere, deinde filio substituere
et non conuertere ordinem scripturae: et hoc Iulianus putat prius sibi debere, deinde filio
heredem scribere: ceterum si ante filio, deinde sibi testamentum faciat, non ualere. quae
sententia rescripto imperatoris nostri ad Uirium Lupum Brittanniae praesidem comprobata
est, et merito: constat enim unum esse testamentum, licet duae sint hereditates, usque
adeo, ut quos quis sibi facit necessarios, eosdem etiam filio faciat et postumum suum
5 filio impuberi possit quis substituere. Sed si quis ita fuerit testatus: 'si filius meus intra
'quartum decimum annum decesserit, Seius heres esto', deinde: 'filius heres esto', ualet
6 substitutio, licet conuersa scriptura filii[3] testamentum fecerit. Sed et si ita scripserit:
'si filius mihi heres non erit, Seius heres esto: filius heres esto', ‖ secundo quidem gradu f. 418'
Seius scriptus est heres et, si filius heres non exstiterit, procul dubio Seius ei heres erit:
sed et si exstiterit filius heres et *intra* pubertatem defunctus est, Seius admittendus recte
7 uidetur, ut non ordo scripturae, sed ordo successionis spectetur. Quod igitur dictum est
singulis liberorum substituere licere, ideo adiectum est, ut declaretur non esse a filii testa-
mento incipiendum impuberis.

3 Modestinus libro primo differentiarum. Cum filio impuberi pater ita sub- [B. 35, 10, 3] *E*
stituerit: 'quisquis mihi heres erit, idem filio impuberi heres esto', placuit ad hanc sub-
stitutionem scriptos tantummodo ad hereditatem[4] admitti: itaque dominus, cui per seruum
hereditatis portio quaesita sit, ex substitutione impuberi heres effici non poterit, si seruus
ab eius exierit potestate.

4 Idem libro singulari de heurematicis. Iam hoc iure utimur ex diui[5] Marci [B. 35, 10, 4] *E*
et Ueri constitutione, ut, cum pater impuberi filio in alterum casum substituisset, in utrum-
que casum substituisse intellegatur, siue filius heres non exstiterit siue exstiterit et impubes
1 decesserit. Quod ius ad tertium quoque genus substitutionis tractum esse uidetur: nam
si pater duos filios impuberes heredes instituat eosque inuicem substituat, in utrumque
2 casum reciprocam substitutionem factam uideri diuus Pius constituit. Sed si alter pubes,
alter impubes hoc communi uerbo 'eosque inuicem substituo' sibi fuerint substituti, in uul-
garem tantummodo casum factam uideri substitutionem Seuerus et Antoninus [Cod. 6, 26, 2]
constituit[6]: incongruens enim uidebatur, ut in altero duplex esset substitutio, in altero sola
uulgaris. hoc itaque casu singulis separatim pater substituere debebit, ut, si pubes heres
non exstiterit, impubes ei substituatur, si autem impubes heres exstiterit et intra puber-
F(WDQEIC)

---

[1] et *ins.* [2] filium praecedentem? [3] ante *ins.* [4] ad hereditatem *del.* [5] diuorum?
[6] constituerunt?

---

2 sed si extraneum ... 3 praecedente] καὶ ἐξωτικῷ ἀνήβῳ δύναμαι ὀρφανικῶς ὑποκαταστῆσαι, ἐὰν υἱοθετήσωμαι αὐτόν *Synops. similiterque Tipuc.* 16 lup'p'um F^2 22 si filius] si filius meus F^2 24 intra pubertatem] *WDEC,* in pubertatem F^1, in pubertate F^2QI 25 quod igitur dictum est ... 27 impuberis] *eadem legerunt Graeci:* τὸ εἰρημένον, ὅτι ἔξεστιν ἑκάστῳ τῶν παίδων ὑποκαθιστᾶν, δηλοῖ, ὡς οὐ δεῖ ἀπὸ τῆς τοῦ ἀνήβου ἄρχεσθαι *B (Tipuc.)* 27 incipiendum] acipiendum F^a 28 substitueris F^1 33 eurematicis *F* 34 in utrumque casum substituisse *bis* F^1 38 casu'm' F^2 39 beruo F^1 | substitu'ti'o sibi F^2 41 esse't' F^b 43 ex's'titerit F^2

tatem decesserit, pubes frater in portionem coheredis substituatur: quo casu in utrumque euentum substitutus uidebitur, ne, si uulgari modo impuberi quoque substituat, uoluntatis quaestionem relinquat, utrum de una uulgari tantummodo substitutione in utriusque persona sensisse intellegatur: ita enim in altero utraque substitutio intellegitur, si uoluntas parentis non refragetur. uel certe euitandae quaestionis gratia specialiter in utrumque casum impuberi substituat fratrem: 'siue heres non erit siue erit et intra pubertatis annos 'decesserit'.

5 GAIUS libro tertio ad legem Iuliam et Papiam. Si in testamento heredes [B. 35, 10, 5] *E* scripti ita alicui substituti fuerint, ut, si is heres non esset, quisquis sibi heres esset is in parte quoque deficientis esset heres: pro qua parte quisque heres exstitisset, pro ea parte eum in portione quoque deficientis uocari placet neque interesse, iure institutionis quisque ex maiore parte heres factus esset an quod per legem alteram partem alicuius uindicasset.

6 TERENTIUS CLEMENS libro quarto ad legem Iuliam et Papiam. Si is, qui [B. 35, 10, 6] *Ef* ex bonis testatoris solidum capere non possit, substitutus sit ab eo impuberi filio eius, solidum ex ea causa capiet, quasi a pupillo capiat. sed hoc ita interpretari Iulianus noster uidetur, ut ex bonis, quae testatoris fuerant, amplius capere non possit: quod si pupillo aliquid praeterea adquisitum esset aut si exheredato esset substitutus, non impediri eum capere, quasi a pupillo capiat.

7 PAPINIANUS libro sexto responsorum. Uerbis ciuilibus substitutionem post [B. 35, 10, 7] *P quartum decimum annum aetatis frustra fieri conuenit: sed qui non admittitur ut substitutus, ut adiectus heres quandoque non erit, ne fiat contra uoluntatem, si filius non habeat totum interim, quod ei testamento pater dedit.

8 ‖ ULPIANUS libro quarto ad Sabinum. Qui liberis impuberibus substituit, [B. 35, 10, 8] *S* f. 414
aut pure aut sub condicione solet substituere. pure sic: 'si filius meus intra pubertatem
'decesserit, Seius heres esto': siue Seius iste heres institutus sit et impuberi substitutus,
nullam habet condicionem, siue solum substitutus[1]. sub condicione autem institutum si
substituat, id est 'si mihi heres erit', non alias existet heres ex substitutione, nisi et ex
institutione heres fuerit. cui similis est et haec substitutio: 'quisquis mihi ex supra scriptis
1 'heres erit': habet enim in se eandem condicionem similem superiori[2]. Haec uerba:
'quisquis mihi heres erit, idem impuberi filio heres esto' hunc habent sensum, ut non
omnis qui patri heres exstitit, sed is qui ex testamento heres exstitit substitutus uideatur:
et ideo neque pater, qui per filium, neque dominus, qui per seruum exstitit, ad substitutionem admittetur, neque heredis heres, quia non ex iudicio ueniunt. partes quoque eaedem
ad substitutos pertinent, quas in ipsius patris familias habuerunt hereditate.

9 LABEO libro primo posteriorum a Iauoleno epitomatorum. Si pater filio im- [B. 35, 10, 9] *A puberi eosdem quos sibi et te unum praeterea heredem instituit, bonorum filii te dimidium, ceteros patris heredes communiter dimidium ita habere, ut unus semis apud te maneat, alterius semissis pro his partibus inter heredes paternos diuisio fiat, quibus ex partibus hereditatem paternam haberent.

10 ULPIANUS libro quarto ad Sabinum. Sed si plures sint ita substituti: 'quis- [B. 35, 10, 10] *S*
'quis mihi ex supra scriptis heres erit', deinde quidam ex illis, posteaquam heredes ex-
stiterint patri, obierunt, soli superstites ex substitutione heredes existent pro rata partium,
1 ex quibus instituti sint, nec quicquam ualebit ex persona defunctorum. Quos possum he-
redes mihi facere necessarios, possum et filio, ut seruum meum et fratrem suum, quamuis
2 in rebus humanis nondum sit: postumus igitur erit fratri heres necessarius. Filio impuberi

F(WDQEIC)

---

[1] siue solum substitutus, nullam habet condicionem? [2] similem superiori *del.* (*Hal.*)

1 substi'tu'atur *F*[b] 2 uideuitur *F*[1] 4 substitutio'ne' *F*[2] 6 siue heres] suam heres *F*[1] 10 ex's'titisset *F*[2] 15 interpr'a'etari *F*[2] 16 fuera't'n (*sic*) *F*[2] 17 impederi *F* 23 *huic legi iterum praemittit rubricam* R 'VII' (*suppl. F*[2]) de uulgari et pupillari substitu'ti'one (ti *suppl. F*[b?]) R *F, del. F*[2] 24 solei *F*[1] 27 alia's' *F*[2] 34 patris filiae *F*[1] 36 te dimidiam *F*[1] 40 substituti's' *F*[b] 41 ex's'titerint *F*[2] 44 et filio] ut filio *F*[1] 45 'h'umanis *F*[2]

heredi ex asse instituto substitutus quis est: exstitit patri filius heres: an possit substitutus
separare hereditates, ut filii habeat, patris non habeat? non potest, sed aut utriusque debet
3 hereditatem habere aut neutrius: iuncta enim hereditas coepit esse. Idemque est, si pater
me heredem scripserit ex parte et filium ex parte et ego patris hereditatem repudiauero:
4 nam neque filii hereditatem habere possum. Si ex asse heres institutus, filio exheredato
substitutus repudiauerit patris hereditatem, cum non haberet substitutum, non poterit filii
adire: nec enim ualet filii testamentum, nisi patris fuerit adita hereditas: nec enim sufficit
ad secundarum tabularum uim sic esse factum testamentum, ut ex eo adiri hereditas possit.
5 Ad substitutos pupillares pertinent et si quae postea pupillis obuenerint: neque enim suis
bonis testator substituit, sed impuberis, cum et exheredato substituere quis possit: nisi
mihi proponas militem esse, qui substituit heredem hac mente, ut ea sola uelit ad sub-
6 stitutum pertinere, quae a se ad institutum peruenerunt. In adrogato quoque impubere
dicimus ad substitutum eius ab adrogatore datum non debere pertinere ea, quae haberet,
si adrogatus non esset, sed ea sola, quae ipse ei dedit adrogator: nisi forte distinguimus,
ut quartam quidem, quam omnimodo ex rescripto diui Pii debuit ei relinquere, substitutus
habere non possit, superfluum habeat. Scaeuola tamen libro decimo quaestionum putat uel
hoc adrogatori permittendum, quae sententia habet rationem. ego etiam amplius puto et
si quid beneficio adrogatoris adquisiit, et haec substitutum posse habere, ut puta adroga-
7 toris amicus uel cognatus ei aliquid reliquit. Nemo institutus et sibi substitutus ‖ sine f. 414'
causae mutatione quicquam proficit, sed hoc in uno gradu: ceterum si duo sint gradus,
potest dici ualere substitutionem, ut Iulianus libro trigesimo digestorum [cf. l. 48 § 1 h. t.]
putat: si quidem[1] sic sit substitutus sibi, cum haberet coheredem Titium: 'si Stichus heres
'non erit, liber et heres esto', non ualere substitutionem: quod si ita: 'si Titius heres non
'erit, tunc Stichus liber et heres et in eius partem esto', duos gradus esse atque ideo re-
pudiante Titio Stichum liberum et heredem fore.

11 PAULUS libro primo ad Sabinum. Si is qui heres institutus est[2] filio sub- [B. 35, 10, 11] S
stitutus sit, nihil oberit ei in substitutione, si tunc capere possit, cum filius decessit. con-
tra quoque potest poenas in testamento pupilli pati, licet in patris passus non sit.

12 PAPINIANUS libro tertio quaestionum. Si filius, qui patri ac postea fratri [B. 35, 10, 12] *P
ex secundis tabulis heres exstitit, hereditatem patris recuset, fraternam autem retinere
malit, audiri debet: iustius enim praetorem facturum existimo, si fratri separationem bo-
norum patris concesserit. etenim ius dicenti propositum est liberos oneribus hereditariis
non sponte susceptis liberare, non inuitos ab hereditate remouere, praesertim quod remotis
tabulis secundis legitimam haberet fratris hereditatem. itaque legata dumtaxat ex secundis
tabulis praestari debent habita ratione facultatium in Falcidia non patris, ut alias solet,
sed inpuberis.

13 POMPONIUS libro primo ad Sabinum. Quo gradu heres liberis substituatur, [B. 35, 10, 13] S
nihil interest.

14 IDEM libro secundo ad Sabinum. In pupillari substitutione licet [B. 35, 10, 14. Πεῖρα 54, 6] S
longius tempus comprehensum fuerit, tamen finietur substitutio pubertate.

15 PAPINIANUS libro sexto responsorum. Centurio filiis, si intra quintum et [B. 35, 10, 15] *P
uicesimum annum aetatis sine liberis uita decesserint, directo substituit. intra quattuor-
decim annos etiam propria bona[3] filio substitutus iure communi capiet, post eam autem
aetatem ex priuilegio militum patris dumtaxat cum fructibus inuentis in hereditate.

16 POMPONIUS libro tertio ad Sabinum. Si quis eum, quem testamento suo [B. 35, 10, 16] S
legauit, rursus a substituto filii liberum esse iusserit, liber erit quasi legato adempto: nam

F(WDQEIC)

---

[1] Stichus *ins.* (*Krueger*) [2] et capere non potest *ins.* [3] fili *ins.*

---

1 herede *F* | ex's'titit *F²* 8 secundorum *F¹* 9 ad] ab *F¹* 11 'sub'stituit *F²* | mente'm' *F²* 13 ab *om.* *F¹* | 'h'aberet *F²* 16 'h'abere *F²* 24 adque *F¹* 26 si is] sus *F^a* 31 bonorum *om.* *F¹* 33 susceptus *F* 40 pubertate] *WDEC*, pubertati *F*, pubertatem *I* 41 centyrio *F* | filius *F¹* 46 lib'e'r *F²*

et in legato in his testamentis[1] nouissima scriptura erit spectanda, sicut in eodem testa-
1 mento (uel testamento et codicillis confirmatis) obseruaretur. Si suo testa- [Pon. 2, 1 et p. 28]
mento perfecto alia rursus hora pater filio testamentum fecerit adhibitis legitimis testibus,
nihilo minus id ualebit et tamen patris testamentum ratum manebit. nam et si sibi et
filio pater testamentum fecisset, deinde sibi tantum, utrumque superius rumpetur. sed si
secundum testamentum ita fecerit pater, ut sibi heredem instituat, si uiuo se filius dece-
dat, potest dici non rumpi superius testamentum, quia secundum non ualet, in quo filius
praeteritus sit.

17 IDEM libro quarto ad Sabinum. Substitui liberis is etiam potest, qui post [B. 35, 10, 17] S
mortem eius natus fuerit, cui substitutus heres fuerit.

18 ULPIANUS libro sexto decimo ad Sabinum. Si seruus communis substitutus [B. 35, 10, 18] S
sit impuberi cum libertate, si quidem a patre familias fuisset redemptus, erit impuberi ne-
cessarius: si uero ab impubere redemptus, non necessarius, sed uoluntarius fit heres, ut
Iulianus libro trigesimo digestorum scribit: quod si neque a patre neque a pupillo fuerit
redemptus, aequitatis ratio suggerit, ut ipse pretium partis suae domino offerens possit et
1 libertatem et hereditatem consequi. Si Titio fuerit legatus seruus, posse eum impuberi
substitui cum libertate, quemadmodum institui potuit, *et* euanescit legatum existente con-
dicione substitutionis.

19 IULIANUS libro trigesimo digestorum. Idem est et si post mortem legatarii seruus sub- S*
stitutus sit.

20 ULPIANUS libro sexto decimo ad Sabinum. Patris et filii testamentum pro [B. 35, 10, 19] S
uno habetur || etiam in iure praetorio: nam, ut Marcellus libro digestorum nono scribit, f. 415
sufficit tabulas esse patris signatas, etsi resignatae sint filii, et septem signa patris suffi-
1 ciunt. Si pater sibi per scripturam, filio per nuncupationem uel contra fecerit testamentum,
ualebit.

21 ULPIANUS libro quadragesimo primo ad edictum. Si ita quis substituerit: 'si [B. 35, 10, 20] S
'filius meus intra decimum annum decesserit, Seius heres esto', deinde hic ante quartum
decimum post decimum decesserit, magis est, ut non possit bonorum possessionem substi-
tutus petere: non enim uidetur in hunc casum substitutus.

22 GAIUS libro quinto decimo ad edictum prouinciale. Is qui contra tabulas [B. 35, 10, 21] S
testamenti patris bonorum possessionem petierit, si fratri impuberi substitutus sit, repellitur
a substitutione.

23 PAPINIANUS libro sexto responsorum. Qui plures heredes instituit, ita scripsit: [B. 35, 10, 22] *P
'eosque omnes inuicem substituo'. post aditam a quibusdam ex his hereditatem uno eorum
defuncto, si condicio substitutionis exstitit alio herede partem suam repudiante, ad super-
stites tota portio pertinebit, quoniam inuicem in omnem causam singuli substitu*i* uidebuntur:
[2]ubi enim quis heredes instituit et ita scribit: 'eosque inuicem substituo', hi substitui uide-
buntur, qui heredes exstiterunt.

24 ULPIANUS libro quarto disputationum. Si plures sint instituti ex diuersis [B. 35, 10, 23] S
partibus et omnes inuicem substituti, plerumque credendum et ex isdem partibus substi-
tutos, ex quibus instituti sint, ut, si forte unus ex uncia, secundus ex octo, tertius ex
quadrante sit institutus, repudiante tertio in nouem partes diuidatur quadrans feratque
F(WDQEIC)

---

[1] et in his testamentis in legato (*Krueger*)? [2] *exciderunt talia fere:* item altero herede et ipso partem suam repudiante ad eos qui heredes facti sunt tota repudiantis portio pertinebit:

---

1 eadem F^1 4 nihilo minus id ualebit et tamen patris testamentum ratum manebit] *confirmant B* (*Tipuc.*): ἑκατέρα ἔρρωται *neque audiendus qui scripsit* περὶ ῥοπῶν *sic haec mutans:* ἔρρωται ἡ αὐτὴ pupillaria διαθήκη καὶ ῥούπτει τὴν πριγκιπαλίαν ὡς μεταγενεστέρα 14 scripsit F^2 15 pr'a'etium F^2 17 potuit et] potuit legatum et *FIC*ᵃ, potuit legatus et *WDQEC*ᵇ 22 digestorum nono 'digestorum' F^b, digestorum nono *DI*, nono digestorum *WQ*, u digestorum *D* 23 patri sufficiunt *F* 26 ulpianus] F^1*WDEC*, idem F^2*I* | qua'dra'gesimo F^2 27 meos F^1 36 tota] tato F^1 | substiti *F* 37 substitu'ti'o hi's' substitui F^2 40 et 'partes' omnes F^b | et ex] F^1, est ex F^2*WDEIC*: καὶ (= etiam) πρὸς τὰ μέρη τῆς οἰκείας ἐνστάσεως μερίζονται τὴν ὑποκατάστασιν *B* (*Tipuc.*)

octo partes qui ex besse institutus fuerat, unam partem qui ex uncia scriptus est: nisi forte alia mens fuerit testatoris: quod uix credendum est, nisi euidenter fuerit expressum.

25 IULIANUS libro uicesimo quarto digestorum. Si pater inpuberes filios inui- [B. 35, 10, 24] *S* cem substituerit et ei, qui nouissimus mortuus fuerit, Titium, respondendum est solos fratres bonorum possessionem accepturos et quodammodo duos gradus huius institutionis factos, ut primo fratres inuicem substituerentur, si illi non essent, tunc Titius uocaretur.

26 IDEM libro uicesimo nono digestorum. Si pater filium impuberem heredem [B. 35, 10, 25] *S* scripserit et ei substituerit, si quis sibi post mortem[1] natus erit, deinde uiuo fratre postumus natus fuerit, testamentum rumpetur: post mortem autem fratris uiuo patre[2] natus solus heres patri suo existet.

27 IDEM libro trigesimo digestorum. Si Titius coheredi suo substitutus fuerit, [B. 35, 10, 26] *S* deinde ei Sempronius, uerius puto in utramque partem Sempronium substitutum esse.

28 IDEM libro sexagesimo secundo digestorum. Lex Cornelia, quae testamenta [B. 35, 10, 27] *S* eorum qui in hostium potestate decesserunt confirmat, non solum ad hereditatem ipsorum qui testamenta fecerunt pertinet, sed ad omnes hereditates, quae ad quemque ex eorum testamento pertinere potuissent, si in hostium potestatem non peruenissent. quapropter cum pater in hostium potestate decessit filio impubere relicto in ciuitate et is intra tempus pubertatis decesserit, hereditas ad substitutum pertinet, perinde ac si pater in hostium potestatem non peruenisset. sed si pater in ciuitate decessit, filius impubes apud hostes, si quidem mortuo patre filius in hostium potestatem peruenerit, non *in*commode dicitur hereditatem eius ex ea lege ad substitutos pertinere: si uero uiuo patre filius in hostium potestatem peruenerit, non existimo legi Corneliae locum esse, quia non efficitur per eam, ut is, qui nulla bona in ciuitate reliquit, heredes habeat. quare etiam si pubes filius uiuo patre captus fuerit, deinde mortuo in ciuitate patre in hostium potestate decesserit, patris hereditas ex lege duodecim tabularum, non filii ex lege Cornelia ad adgnatum ‖ proximum f. 415' pertinet.

29 SCAEUOLA libro quinto decimo quaestionum. Si pater captus sit ab hosti- [B. 35, 10, 28] **P* bus, mox filius[3] et ibi ambo decedant, quamuis prior pater decedat, lex Cornelia ad pupilli substitutionem non pertinebit, nisi reuersus in ciuitate impubes decedat, quoniam et si ambo in ciuitate decessissent, ueniret substitutus.

30 IULIANUS libro septuagesimo octauo digestorum. Quidam testamento Pro- [B. 35, 10, 29] *S* culum ex parte quarta et Quietum ex parte dimidia et quarta heredem instituit, deinde Quieto Florum, Proculo Sosiam heredes substituit, deinde, si neque Florus neque Sosia heredes essent, tertio gradu ex parte dimidia et quarta coloniam Leptitanorum et ex quarta[4] complures heredes substituit in plures quam tres uncias: Quietus hereditatem adiit, Proculus et Sosia uiuo testatore decesserunt: quaeritur, quadrans Proculo datus ad Quietum an ad substitutos tertio gradu pertineat. respondi eam uideri uoluntatem patris familias fuisse, ut tertio gradu scriptos heredes ita demum substituerit, si tota hereditas uacasset, idque apparere euidenter ex eo, quod plures quam duodecim uncias inter eos distribuisset, et idcirco partem quartam hereditatis de qua quaeritur ad Quietum pertinere.

31 IDEM libro singulari de ambiguitatibus. In substitutione filio ita facta: [B. 35, 10, 30] *S* 'quisquis mihi ex supra scriptis heres erit, idem filio heres esto', quaeritur, quisquis heres

F(WDQEIC)

[1] *firmant Graeci* (*u. i.*): eius *ins.* [2] uiuo patre *del.* (*A. Faber*) [3] mox filius] *idem Graeci* (*u. i.*): post filium? [4] ex quarta] praeterea (*Krueger*)?

1 uncia's' scr. F^2 2 expr'a'essum F^2 7 si pater filium ... 8 natus erit] ἐὰν κληρονόμον γράψας τὸν ἄνηβόν μου υἱὸν ὑποκαταστήσω αὐτῷ τὸν μετὰ θάνατόν μου τικτόμενόν μοι *B* (*Tipuc.*) 9 testamentum 'uiuo' (uiu *del.* F^b, o *del.* F^2) rump. *F* | post] most F^1 | patre] pater F^1 15 hereditate's' F^2 20 non incommode] WDI^bC, non incomodum *E*, non commode FI^a 25 adgnatum ‖ 'gnatum' (*in transitu a pagina ad paginam*) F^2 27 si pater *seq.*] ἐὰν ὁ πατὴρ ληφθῇ καὶ παραχρῆμα ὁ υἱός *B* (*Tipuc.*) 32 dimidia et quarta 'et quietum ex parte dimidia et quarta dimidia' heredem instituit F^2 37 respondi] F^1, respondit F^2 | patris familia's' F^2

quandoque fuerit intellegatur an quisquis heres tum erit, cum filius moriatur. placuit prudentibus, si quandoque heres fuisset: quamuis enim uiuo pupillo heres esse desisset, forte ex causa de inofficioso, quae pro parte mota est, futurum tamen eum heredem ex substi-
1 tutione creditum est. Non simili modo in hac specie dicendum est, si quis, cum filios duos
haberet, Gaium puberem, Lucium impuberem, ita filio substituisset: 'si Lucius filius meus
'impubes decesserit neque mihi Gaius filius heres'erit, tunc Seius heres esto': nam ita
prudentes hoc interpretati sunt, ut ad impuberis mortem condicio substitutionis esset
referenda.

32 Idem libro primo ad Urseium Ferocem. Qui complures heredes ex dispa- B. 35, 10, 31 S
ribus partibus instituerat et in his Attium, si Attius non adierit, ceteros ex isdem partibus quibus instituerat heredes ei substituerat: deinde, si Attius non adisset, Titium coheredem eis qui substituti sunt adiecit. quaesitum est, quam partem is et quam ceteri habituri essent. respondi Titium uirilem, ceteros hereditarias: ueluti si tres fuissent, Titium partem quartam Attianae partis habiturum, reliquarum partium hereditarias partes, ex quibus instituti erant, reliquos habituros esse. quod si non solum Titium, sed etiam alios adiecisset heredes, hos quidem uiriles partes habituros: ueluti si tres puta coheredes fuissent substituti, extranei duo adiecti, hos quintas partes Attianae partis, reliquos autem coheredes hereditarias partes habituros esse dixit.

33 Africanus libro secundo quaestionum. Si mater ita testetur, ut filium B. 35, 10, 32 S
impuberem, cum erit annorum quattuordecim, heredem instituat eique pupillaribus tabulis,
1 si sibi heres non erit, alium substituat, ualet substitutio. Si filius et ex eo nepos postumus ita heredes instituantur, ut Gallo Aquilio placuit, et nepoti, si is heres non erit, Titius substituatur, filio herede existente Titium omnimodo, id est etiam si nepos natus non fuerit, excludi respondit.

34 Idem libro quarto quaestionum. Ex duobus impuberibus ei, qui supremus B. 35, 10, 33 S
moreretur, heredem substituit. si simul morerentur, utrique heredem esse respondi, quia
supremus non is demum qui post aliquem, sed etiam post quem nemo sit, intellegatur,
sicut et e contrario proximus ‖ non solum is qui ante aliquem, sed etiam is ante quem q. 44 f. 416
1 nemo sit intellegitur. Filium impuberem et Titium heredes instituit: Titio Maeuium sub-
stituit, filio, quisquis sibi heres esset ex supra scriptis, substituit: Titius omisit hereditatem,
Maeuius adiit. mortuo deinde filio putat magis ei soli ex substitutione deferri pupilli he-
2 reditatem, qui patris quoque hereditatem adierit. Etiamsi contra patris tabulas bonorum
possessio petita sit, substitutio tamen pupillaris ualet, et legata omnibus praestanda sunt,
quae a substitutione[1] data sunt.

35 Idem libro quinto quaestionum. Etsi contra tabulas patris petita sit a pupillo bonorum S
possessio, in substitutum tamen eius actionem legati dandam esse ita, ut augeantur praeter ea quod filius extraneis non debuerit[2]. sic et crescere a substituto data legata, si per bonorum possessionem plus ad filium peruenisset, quemadmodum et ipse filius plus exceptis deberet. his consequens esse existimo, ut, si impubes ex asse scriptus sit et per bonorum possessionem semis ei ablatus sit, substitutus in partem legati nomine exoneretur, ut, quemadmodum portio, quae per bonorum possessionem accesserit, auget legata, ita et hic quae abscesserit minuat.

36 Marcianus libro quarto institutionum. Potest quis in testamento I. 2, 15 pr. B. 35, 10, 34 S
plures gradus heredum facere, puta: 'si ille heres *non erit, ille heres* esto', et deinceps plures,
1 ut nouissimo loco in subsidium uel seruum necessarium heredem instituat. Et uel I. 2, 15, 1

F(WDQEIC)

[1] substituto (*edd.*)? [2] *supple ita fere:* ita ut augeantur praeter ea [legata quae peti non possunt propterea] quod filius extraneis non debuerit (*cf. D. 37, 5, 5 pr.*)

2 desisse't' F^b 6 erit tunc seius heres *bis* F^1 7 interpraetati *F* 12 eis] F^1, his F^2 16 abituros *F* 23 natos F^1 25 suppremus *F* 26 morere'n'tur F^2 | respondi't' F^2 29 meuium *F* 30 filio] filius F^1 35 tabulis F^1 36 in *om.* F^1 39 ut] ait F^1 | scriptus] heres scriptus F^2 | per *om.* F^1 41 qu'a'e F^2 44 heredem F^1 | non erit ille (ille *om.* F^a) heres] *Inst. WDE* (*in marg.* P[isis] deest) *IC*, *om. F* 45 seruum] sesuum F^a | et] ut F^a

plures in unius locum possunt substitui uel unus in plurium uel singulis singuli uel inuicem
ipsi qui heredes instituti sunt.
37 FLORENTINUS libro decimo institutionum. Uel singulis liberis *uel* [B. 35, 10, 35. I. 2, 16, 6] S
qui eorum nouissimus morietur heres substitui potest, singulis, si neminem eorum intestato
decedere uelit, nouissimo, si ius legitimarum hereditatium integrum inter eos custodiri uelit.
38 PAULUS libro singulari de secundis tabulis. Qui plures liberos habet, potest [B. 35, 10, 36] S
quibusdam substituere neque utique necesse habet omnibus, sicuti potest nulli substituere.
1 Ergo et ad breue tempus aetatis substituere potest, ut puta 'si filius meus intra annum
2 'decimum decesserit, Titius ei heres esto'. Itaque et si diuersos substituat post finem[1]
aetatis, admittendum erit, ueluti 'si intra decimum annum decesserit, Titius heres esto: si
3 'post decimum intra quartum decimum, Maeuius heres esto'. Si a patre institutus rogatusque hereditatem restituere coactus ex[2] fideicommissario adierit, quamuis cetera, quae in
eodem testamento relicta sunt, per eam aditionem confirmentur, ut legata et libertates,
secundas tamen tabulas non oportere resuscitari destituto iam iure ciuili testamento Quintus
Ceruidius[3] Scaeuola noster dicebat. sed plerique in diuersa sunt opinione, quia et pupillares
tabulae pars sunt prioris testamenti[4], quo iure utimur.
39 IAUOLENUS libro primo ex posterioribus Labeonis. Cum ex filio quis duos [B. 35, 10, 37] Sf
nepotes impuberes habebat, sed alterum eorum in potestate, alterum non, et uellet utrumque ex aequis partibus heredem habere et, si quis ex his impubes decessisset, ad alterum
partem eius transferre: ex consilio Labeonis Ofilii Cascellii Trebatii eum quem in potestate
habebat solum heredem fecit et ab eo alteri dimidiam partem hereditatis, cum in suam
tutelam uenisset, legauit: quod si is, qui in potestate sua esset, impubes decessisset, alte-
1 rum heredem ei substituit. Filio impuberi in singulas causas alium et alium heredem substituere possumus, ueluti ut alius, si sibi nullus filius fuerit, et alius, si filius fuerit et im-
2 pubes mortuus fuerit, heres sit. Quidam ‖ quattuor heredes fecerat et omnibus heredibus [(B)] f. 416'
praeter unum substituerat: unus ille, cui non erat quisquam substitutus, et ex ceteris alter
uiuo patre familias decesserant. partem, cui nemo erat substitutus, ad substitutum quoque
pertinere Ofilius Cascellius responderunt, quorum sententia uera est.
40 PAPINIANUS libro uicesimo nono quaestionum. Causa cognita impubes ad- [B. 35, 10, 38] P
rogatus decesser*at*. quemadmodum legitimis heredibus auctoritate principali prospicitur
uinculo cautionis, ita, si forte substituit naturalis pater impuberi, succurrendum erit substituto: nam et legitimis heredibus futuris non aliae quam utiles actiones praestari possunt.
41 IDEM libro sexto responsorum. Coheredi substitutus priusquam hereditatem adiret aut P
condicio substitutionis existeret, uita decessit. ad substitutum eius, siue ante substitutionem siue postea substitutus sit, utraque portio pertinebit nec intererit, prior substitutus
1 post institutum an ante decedat. Ex uerbis 'eosque inuicem substituo' non ad- [B. 35, 10, 39]
2 euntis portio scriptis heredibus pro modo sibi uel alii quaesitae portionis defertur. Cum
filiae[5] uel nepoti, qui locum filii tenuit aut post testamentum coepit tenere, parens substituit, si quis ex his mortis quoque tempore non fuit in familia, substitutio pupillaris fit
3 irrita. Quod si heredem filium pater rogauerit, si impubes diem suum obierit, Titio hereditatem suam restituere, legitimum heredem filii salua Falcidia cogendum patris hereditatem
ut ab impubere fideicommisso post mortem eius dato restituere placuit, nec aliud seruandum, cum substitutionis condicio[6] puberem aetatem uerbis precariis egreditur. quae ita
F(WDQEIC)

---

[1] pro fine? [2] ex] a (*dett. quidam*)? [3] Quintus Ceruidius *non scripsit Paulus* (*Krueger*) [4] quia et ... testamenti. sed plerique ... opinione? [5] *idem Graeci* (*u. i.*): filio (*similiter Cuiacius*)? [6] in *ins.*

---

1 singulis] singulos *F*ª 2 qui] que *F*ᵇ 3 singulis] singulas *F¹* | uel] *Inst. WE*ᵇ, uel ei *D*E*ªIC, om. FQ* 5 eos] eum *F¹* 9 diuerso's' *F²¹* 15 plurique *F* | qu'ia' et *F*ᵇ 18 alter'i'um *F*ᵇ 20 consilium *F¹* 23 substituere] substituitre *F*ª 24 null'i'us *F²* | et impubes mortuus fuerit *bis F¹* 25 et] ut *F*ª 27 pater fam. *F¹* | decesserat *F* 30 decesserit *FE*ª, decessit *WDQE*ᵇ*IC* 34 existere't' *F²* 36 uerbis] his uerbis *F²* 37 siui *F¹* 38 filiae uel nepoti] θυγατρὶ ἢ ἐγγόνῳ *B* (*Tipuc.*) 42 post] port *F¹* 43 praecariis *F* | egr'a'editur *F²*

locum habebunt, si patris testamentum iure ualuit: alioquin si non ualuit, ea scriptura,
quam testamentum esse uoluit, codicillos non faciet, nisi hoc expressum est. nec fidei-
commisso propriae facultates filii tenebuntur, et ideo, si pater filium exheredauerit et ei
nihil reliquerit, nullum fideicommissum erit: alioquin, si legata uel fideicommissa filius ac-
ceperit, intra modum eorum fideicommissum hereditatis a filio datum citra Falcidiae rationem
4 debebitur. Qui discretas portiones coniunctis pluribus separatim dedit ac post omnem
institutionis ordinem ita scripsit: 'quos heredes meos inuicem substituo', coniunctos primo
loco uice mutua substituere uidetur: quibus institutionum partes non agnoscentibus ceteros
5 omnes coheredes admitti. Qui patrem et filium pro parte heredes instituerat et inuicem
substituerat, reliquis coheredibus datis post completum assem ita scripsit: 'hos omnes in-
'uicem substituo'. uoluntatis fit quaestio, commemoratione omnium patrem et filium sub-
stitutioni coheredum miscuisset an eam scripturam ad ceteros omnes transtulisset: quod
6 magis uerisimile uidetur propter specialem inter patrem et filium substitutionem. Coheres
impuberi filio datus eidemque substitutus legata e secundis tabulis relicta perinde prae-
stabit, ac si pure partem et sub condicione partem alteram accepisset. non idem seruabitur
alio substituto: nam ille Falcidiae rationem induceret quasi plane sub condicione primis
tabulis heres institutus, tametsi maxime coheres filio datus quadrantem integrum optineret.
nam et cum legatum primis tabulis Titio datur, secundis autem tabulis eadem res Sem-
7 pronio, Sempronius quandoque Titio concurrit. Cum pater impuberi filiae, quae nouissima
diem suum obisset, tabulas secundas fecisset et impubes filia superstite sorore pubere
uita || decessisset, irritam esse factam substitutionem placuit, in persona quidem prioris, f. 417
8 quia non nouissima decessit, in alterius uero, quia puberem aetatem compleuit. Non
uideri cum uitio factam substitutionem his uerbis placuit: 'ille filius meus si (quod abo-
'minor) intra pubertatis annos decesserit, tunc in locum partemue eius Titius heres
'esto', non magis quam si post demonstratam condicionem sibi heredem esse substitutum
iussisset: nam et qui certae rei heres instituitur coherede non dato, bonorum omnium
hereditatem optinet.

42 Idem libro primo definitionum. Qui duos impuberes filios heredes reliquerat, B. 35, 10, 40 P
ita substituit, si ambo mortui essent: deinde pueri post mortem patris simul perierunt:
duae hereditates substituto deferuntur. sed si diuersis temporibus uita decedant, in here-
ditate nouissimi pueri eius fratris, qui ante mortuus est, hereditatem substitutus inueniet:
sed in ratione Falcidiae pueri prioris hereditas non ueniet nec substitutus amplius quam
sescunciam iure testamenti desiderabit: legata quoque, quae a substituto eius filii data
sunt, qui prior intestato decessit, ad irritum reccidunt.

43 Paulus libro nono quaestionum. Ex facto quaeritur: qui filium habebat B. 35, 10, 41 P
mutum puberem, impetrauit a principe, ut muto substituere ei liceret, et substituit Titium:
mutus duxit uxorem post mortem patris et nascitur ei filius: quaero, an rumpatur testa-
mentum. respondi: beneficia quidem principalia ipsi principes solent interpretari: uerum
uoluntatem principis inspicientibus potest dici eatenus id eum tribuere uoluisse, quatenus
filius eius in eadem ualetudine perseuerasset, ut, quemadmodum iure ciuili pubertate finitur
pupillare testamentum, ita princeps imitatus sit ius in eo, qui propter infirmitatem non
potest testari. nam et si furioso filio substituisset, diceremus desinere ualere testamentum,
cum resipuisset, quia iam posset sibi testamentum facere: etenim iniquum incipit fieri bene-
ficium principis, si adhuc id ualere dicamus: auferret enim testamenti factionem homini
sanae mentis. igitur etiam adgnatione sui heredis dicendum est rumpi substitutionem, quia
nihil interest, alium heredem institueret ipse filius postea an iure habere coepit suum he-

F(WDQEIC)

1 ea 'quam' scriptura F^b 2 expr'a'essum F^2 4 fideicommissum ... uel *om.* F^1 7 substi-tu'ti'o F^2 8 uice] uico F^1 | uide'n'tur F^2 10 hos 'mortes' omnes F^b 11 fit] *FD*, fuit *W*E^b*IC*, fuerit E^a 13 substituonem *F* 15 ser-uauitur F^1 17 datu's' F^2 23 abom'n'inor F^b 30 duae] duos *F*, duo *Q* | heredita'te's F^2 35 facto] quarto F^1 38 interpr'a'etari F^2 39 inpsicientibus F^a | e'u'm F^2 40 perseue-rasset] perseuerat et F^a (*em.* $F^{b?}$) | puberta-te'm' F^2 43 resipisset *F*, resipuisisset *W* 44 anferret *F*

redem: nec enim aut patrem aut principem de hoc casu cogitasse uerisimile est, ut eum,
qui postea nasceretur, exheredaret. nec interest, quemadmodum beneficium principale inter-
1 cedat circa testamenti factionem, utrum in personam unius an complurium. Item quaero,
si ita facta proponatur substitutio: 'filius meus si intra decem annos decesserit, Titius heres
'esto, si intra quattuordecim, Maeuius' filiusque octo annorum decesserit, utrum Titius solus
ex substitutione ei heres erit an et Maeuius, quia certum est et intra decem et intra quat-
tuordecim annos filium decessisse. respondi omne quidem spatium, quod est intra puber-
tatem, liberum esse patri ad substituendum filio, sed finis huius pubertas est: magis autem
est in utroque eorum tempus suum separatim seruari, nisi contraria uoluntas testatoris
2 aperte ostendatur. Lucius Titius cum haberet filios in potestate, uxorem heredem scripsit
et ei substituit filios: quaesitum est, an institutio uxoris nullius momenti sit eo, quod ab
eo gradu filii non essent exheredati. respondi eum gradum, a quo filii praeteriti sint,
nullius esse momenti et ideo, cum idem substituti proponantur, ex testamento eos heredes
exstitisse uideri, scilicet quia non totum testamentum infirmant filii, sed tantum eum gra-
dum, qui ab initio non ua||luit, sicut responsum est, si a primo sit filius praeteritus, a se- f. 417'
cundo exheredatus: nihil autem interest, qua ratione secundi heredis institutio ualeat, utrum
3 quia ab eo filius exheredatus est an quia ipse filius substitutus est. Iulius Longinus pater
eos, quos sibi heredes instituerat, filio ita substituit 'quisquis sibi heres esset': unus ex
heredibus institutis, qui tacitam fidem accommodauerat, ut non capienti partem ex eo quod
acceperat daret, ad substitutionem impuberis admissus utrum pro ea parte, pro qua scriptus
fuit, ueniat, an uero pro ea quam cepit[1], ita ut augeatur eius pars in substitutione? re-
spondi: qui in fraudem legum fidem accommodat, adeundo heres efficitur nec desinet heres
esse, licet res quae relictae sunt auferuntur. unde et ex secundis tabulis in tantum heres
esse potest, in quantum scriptus esset: satis enim punitus est in eo, in quo fecit contra
leges. quin immo etsi desineret heres esse, idem dicerem: quemadmodum intellegendum
est in eo qui, cum scriptus esset heres, postquam adisset hereditatem in seruitutem redactus
est et postea libertate donatus. cui permissum est ad substitutionem uenire, quae ei in
testamento fuerat relicta: licet enim hereditatem ex institutione amisit, tamen ex substi-
tutione istam portionem, quantum[2] amisit, percepturum.

44 Idem libro decimo quaestionum. Ex pupillari testamento superius principale neque ex P
parte neque in totum confirmari posse Maecianus scripsit.

45 Idem libro duodecimo responsorum. Lucius Titius legitimum filium et alte- B. 35, 10, 42 P
rum naturalem heredes instituit eosque inuicem substituit: Titianus legitimus filius, quem
pater anniculum reliquit, post patris mortem impubes decessit superstite matre et fratre
naturali, quem etiam coheredem habebat: quaero an hereditas eius ad Titium naturalem
fratrem ex causa substitutionis pertineat an uero ad matrem. respondi ad primum casum
non existentium heredum substitutionem de qua quaeritur pertinere, non ad sequentem, si
quis eorum postea decessisset intra pubertatem, cum in naturalis filii persona duplex sub-
stitutio locum habere non poterit[3]: et ideo ad matrem legitimi filii hereditas ab intestato
1 pertinet. Paulus respondit, si omnes instituti heredes omnibus inuicem substituti essent,
F(WDQEIC)

[1] utrum pro ea parte quam cepit ueniat an uero pro ea, pro qua scriptus fuit? [2] quam tum (*quidam apud Gothofredum*)? [3] potuerit?

1 ueris simile F | ut *om.* F^1 2 exheredaret *om.* F^1 5 filiusqui FDI^a 6 substi'tuti'one F^2 7 decessisse't' F^b 13 esse] *DEIC*, essent F 14 testamentum 'cum' inf. F^2 22 qui in] quun F^a 23 esse't' F^2 | quae] quae ita F^2 | auferantur F^2 27 libertatem F | qu'a'e F^2 28 substitutione 'amisit tamen ex substitutione' (*haec del.* F^2) 'amisit tamen' (*haec del.* F^b) istam F 29 quantum] FC^b, quam tunc I, quantam $WDEC^a$ 31 scripsit] F^1, scribit F^2 33 natura'le'm F^2 | inu'ic'em F^b 36 substitutiones F^a | ad] an F^1 37 existentem F^1 39 *post* ab intestato pertinet *ins.* aliter, si eiusdem (al. si ei. *om.* Q) aetatis (status *uoluit opinor qui haec addidit*) liberi instituti (et *ins.* D) inuicem (que *ins.* QIC) substituti (subst. *om.* Q) fuissent: tunc enim altero defuncto intra pubertatem eius successio non ad matrem, sed ad substitutum (eius *ins.* Q) deuoluitur $WDQE$ (*in margine:* hoc totum deest Pi[sis]) *IC: uide adnotata ad D. 31, 34, 1* 40 heredes] heredib F^1

eius portionem, qui quibusdam defunctis postea portionem suam repudiauit, ad eum solum, qui eo tempore superuixit, ex substitutione pertinere.

46 IDEM libro tertio decimo responsorum. Pater familias primis tabulis postumo [B. 35, 10, 43] *P* herede instituto secundis sibi uel filio, si intra pubertatem decessisset, Gaium Seium fratrem suum substituit, deinde Titium Gaio Seio, et postea sic dixit: 'quod si Gaius Seius frater 'meus primo loco substitutus heres mihi esset, tunc Titio fideicommissum relinquo'. quaero, cum filius patri heres exstiterit eoque intra pubertatem mortuo frater testatoris ex substitutione heres sit, an fideicommissum debeatur, cum ita relictum sit, si Gaius Seius frater suus sibi heres extitisset. respondi fratrem defuncti, qui in utrumque casum institutus uel substitutus[1] est, filio impubere defuncto ea quae testator reliquit praestare debere: nec aduersari haec uerba 'quod si Gaius Seius mihi heres erit, tunc dari uolo', cum uerum sit eum et testatori heredem exstitisse.

47 SCAEUOLA libro secundo responsorum. Qui habebat filium et filiam im- [B. 35, 10, 44] *Pf* puberes, instituto filio herede filiam exheredauit et, si filius intra pubertatem decessisset, filiam eidem substituit: sed filiae, si antequam nuberet[2] decessisset, uxorem suam, item sororem ‖ suam substituit. quaero, cum filia impubes prior decesserit, deinde frater eius f. 418 impubes, an filii hereditas ad uxorem et sororem testatoris iure substitutionis pertineat. respondi secundum ea quae proponerentur non pertinere.

48 IDEM libro singulari quaestionum publice tractatarum. Seruum communem [B. 34, 10, 45] *A* habemus: hic heres scriptus est et, si heres non sit, Maeuius illi substitutus est: alterius iussu dominorum adiit hereditatem, alterius non: quaeritur, an substituto locus sit an non.

1 et uerius est substituto locum esse. 'Titius heres esto. Stichum Maeuio do lego: Stichus 'heres esto. si Stichus heres non erit, Stichus liber heresque esto'. in hac quaestione in primis quaerendum est, utrum unus gradus sit an duo, et an causa mutata sit substitutionis an eadem permaneat. et quidem in plerisque quaeritur, an ipse sibi substitui possit, et respondetur causa institutionis mutata substitui posse. igitur si Titius heres scriptus sit et, si heres non sit, idem heres[3] iussus sit, substitutio nullius momenti erit. sed si sub condicione quis heres scriptus sit, pure autem substitutus est, causa immutatur, quoniam potest ex institutione defici condicio et substitutio aliquid adferre: sed si exstiterit condicio, duae purae sunt et ideo nullius momenti erit substitutio. contra si pure quis instituatur, deinde sub condicione sibi substituatur, nihil facit substitutio condicionalis nec[4] mutata intellegatur, quippe cum et si exstiterit condicio, duae purae sunt institutiones. secundum haec proposita quaestio manifestetur: 'Titius heres esto. Stichum Maeuio do lego: Stichus heres esto. si Stichus heres non erit, Stichus liber heresque esto'. nos didicimus, quoniam eodem testamento et legatus sit Stichus et libertatem accepit, praeualere libertatem et, si praeualet libertas, non deberi legatum et ideo iussu legatarii non posse adire hereditatem, ac per hoc uerum esse Stichum heredem non esse et ex sequentibus uerbis libertatem illi competere: cum unus gradus uidetur[5]. quid ergo, si non adierit Titius?

F(WDQEIC)

[1] uel substitutus *del.* (*similiter Hal.*) [2] nuberet] nubere posset? [3] esse *ins.* (*edd.*) [4] nec] ut causa? [5] nos didicimus ... gradus uidetur] *haec perplexa et contraria cum loco Iuliani l. 10 § 7 h. t., quem tamen ipse Scaeuola mox ait idem probasse, tum iuris rationi originem duxisse uidentur ex interpolatione ad Cod. 6, 27, 5 pr. accommodata, Scaeuola autem talia fere scripsisse* (*collatis uerbis constitutionis cit.* dubitabatur si huiusmodi legatum ... uires posset habere): nos didicimus, quoniam eodem testamento et legatus sit Stichus [et heres esse iussus,] non deberi legatum et ideo ... heredem non esse et ex sequentibus uerbis libertatem illi competere, [hereditatem non competere,] cum unus gradus uidetur

1 portione'm' F^2 | portione'm' F^b 6 mihi'l' F^2 7 ex's'titerit F^2 | eoqu'a'e F^2 | frat'e'r F^b | ex subst. ... 9 sibi heres *om.* F^1 11 seius *om.* F^1 12 ex's'titisse F^2 14 heredem *F* 16 filio F^1 19 tractarum *F* 23 si stichus heres non erit] *quasi esset* si titius heres non erit *uertunt Graeci:* ἐνεστησάμην Πέτρον κληρονόμον καὶ ἐληγάτευσά σοι Παῦλον· εἶτα παρακατιὼν εἶπον· ἔστω Παῦλος κληρονόμος· καὶ ἐπήγαγον· εἰ δὲ μὴ κληρονόμος γένηται Πέτρος, κληρονόμος καὶ ἐλεύθερος ἔστω Παῦλος, *moti opinor l. 10 § 7 h. t. nec perspicientes condiciones eas hoc quidem casu magis uerbis differre quam re* 29 exsisterit *F* 30 pures *F* 31 facit] F^1, faciat F^2 32 ex's'titerit F^2 33 stichum] stidium F^1 35 si't' F^2 | accepit] F^1, acceperit F^2 36 praeuale'ba't F^2

incipiet substitutione Stichus liber et heres esse. porro quamdiu non adit[1] iussu leg*at*arii, nec ex causa legati intellegitur legat*a*rii esse effectus, et ideo certum est illum heredem non esse, ac per hoc ex his uerbis: 'si heres non erit, Stichus liber heresque esto', liber et heres existet. hoc autem, quod sentimus, Iulianus quoque in libris suis probat. cf. l. 10 § 7 h. t.
2 Si pupillus substitutum sibi seruum alienauerit eumque emptor liberum heredemque instituerit, numquid iste in substitutione habeat substitutum uniuersum[2]? ut, si quidem pupillus ad pubertatem peruenerit, necessarius ex testamento emptoris heres exstitit[3], sin uero intra pubertatem decesserit, ex substitutione quidem liber et heres sit et necessarius patri pupilli, emptori autem uoluntarius heres exstitit[3].

VII.

℞ DE CONDICIONIBUS INSTITUTIONUM ℞

SAEP

1 ULPIANUS libro quinto ad Sabinum. Sub impossibili condicione uel alio mendo factam institutionem placet non uitiari. B. 35, 12, 1 *S*

2 IDEM libro sexto ad Sabinum. Si testamento comprehensum sit: 'ille seruus, 'si meus erit' (aut 'qui meus erit') 'cum moriar, heres esto', quatenus accipiatur 'meus', quaeritur. et si quidem alienauit in eo usum fructum, nihilo minus ipsius est: si uero partem in eo alienauit, an deficiat condicio institutionis, quaeritur. et uerius est non defecisse condicionem, nisi euidentissimis probationibus testatorem uoluisse[4] apparuerit pro hac condicione haec uerba inseruisse 'si totus seruus in dominio eius remanserit': tunc enim parte
1 alienata condicio deficit. Sed si duo serui ita sint ‖ here*de*s instituti: 'Primus et Secundus, f. 418' 'si mei erunt cum moriar, liberi et heredes sunto' et alter ex his sit alienatus, Celsus recte putat sic accipiendum, atque si singulos separatim sub eadem condicione heredes instituisset. B. 35, 12, 2 *S*

3 PAULUS libro primo ad Sabinum. Si ita heres institutus sim, si decem dedero, et accipere nolit cui dare iussus sum, pro impleta condicione[5] habetur. B. 35, 12, 3 *S*

4 ULPIANUS libro octauo ad Sabinum. Si qui ita sint instituti: 'si socii una bonorum meorum permanserint usque ad annos sedecim, heredes sunto', inutilem esse institutionem secundum uerborum significationem Marcellus ait: Iulianus autem, quoniam et ante aditam hereditatem iniri societas potest quasi rei futurae, ualere institutionem, quod
1 est uerum. Idem Iulianus scribit eum, qui ita heres institutus est, si seruum hereditarium non alienauerit, cauentem coheredi implere condicionem: ceterum si solus heres scriptus sit, sub impossibili condicione heredem institutum uideri: quae sententia uera est. B. 35, 12, 4 *S*

5 PAULUS libro secundo ad Sabinum. Si heredi plures condiciones coniunctim datae sint, omnibus parendum est, quia unius loco habentur, si disiunctim sint, cuilibet. B. 35, 12, 5 *S*

6 ULPIANUS libro nono ad Sabinum. Si quis ita institutus sit, si monumentum post mortem testatoris in triduo proximo mortis eius fecisset: cum monumentum in triduo perfici non possit, dicendum erit condicionem euanescere quasi impossibilem. B. 35, 12, 6 *S*

7 POMPONIUS libro quinto ad Sabinum. Si quis sub condicione heredes instituisset, si inuicem cauissent se legata eo testamento relicta reddituros, placet remitti eis condicionem, quia ad fraudem legum respicer*e*t, quae uetarent quosdam legata capere: quamquam et si cautum esset, in ipsa actione exceptione tuendus esset promissor. B. 35, 12, 7 *S*

8 ULPIANUS libro quinquagesimo ad edictum. Quae sub condicione B. 35, 12, 8. Ep. 12, 52 *S*

F(WDQEIC)

---

[1] Titius, etiam Stichus non adibit *ins.* [2] uniuersum] sibi seruum? [3] exsistat? [4] uoluisse *del.* [5] condicio (*edd.*)?

---

1 quomdiu F^a | legatarii] *fDEIC*, legarii *F* 3 'h'ac per F^2 4 autem 'h' quod F^b 6 substitutum] F^1, statum F^2 *WDQEIC* 12 mendo] *F*, modo *fWDQEIC*: ὑπὸ ἀδύνατον αἵρεσιν ἢ ἕτερον σφάλμα *B* (*Tipuc.*) 14 compr'a'ehensum F^2 15 si't' meus F^2 | morior F^a 16 'si' uero F^b 18 prouationibus F^1 20 heres *F* 21 cum] com F^1 29 aditam] habitatem F^1 | uelere F^a 31 coheredumplere F^1 | solus] soruus F^1 34 'u'nius F^2 36 triduo 'mortuo' proximo F^b 40 respicerent *F* 42 quiquagesimo *F*

iurisiurandi relinquuntur, a praetore reprobantur: prouidit enim, ne is, qui sub iuris- [(Ep.)
iurandi condicione quid accepit, aut omittendo condicionem perderet hereditatem legatumue
aut cogeretur turpiter accipiendi condicionem iurare[1]. uoluit ergo eum, cui sub iuris-
iurandi condicione quid relictum est, ita capere, ut capiunt hi, quibus nulla talis iurisiurandi
condicio inseritur, et recte: cum enim faciles sint nonnulli hominum ad iurandum con-
temptu religionis, alii perquam timidi metu diuini numinis usque ad superstitionem, ne
uel hi uel illi aut consequerentur aut perderent quod relictum est, praetor consultissime
interuenit. etenim potuit is, qui uoluit factum, quod religionis condicione adstringit sub
condicione faciendi relinquere: ita enim homines aut facientes admitterentur aut non fa-
1 cientes deficerentur condicione. Hoc edictum etiam ad legata pertinet, non tantum ad
2 heredum institutionem. In fideicommissis quoque oportebit eos, qui de fideicommisso
3 cognoscunt, subsequi praetoris edictum eapropter, quia uice legatorum funguntur. Et in
mortis causa donationibus dicendum est edicto locum esse, si forte quis cauerit, nisi iu-
rasset se aliquid facturum, restituturum quod accepit: oportebit itaque remitti cautionem.
4 Si quis sub iurisiurandi condicione et praeterea sub alia sit institutus, huic uidendum est
an remittatur condicio: et magis est, ut remitti iurisiurandi condicio debeat, licet alii con-
5 dicioni parendum habeat. Sed si sub iurisiurandi condicione sit institutus aut si decem
milia dederit, hoc est alternata condicione, ut aut pareat condicioni aut iuret aliud || quid, f. 419
uidendum, numquid remitti ei condicio non debet, quia potest alteri condicioni parendo
esse securus. sed est uerius remittendam condicionem, ne alia ratione condicio alia eum
6 urgueat ad iusiurandum. Quotiens heres iurare iubetur daturum se aliquid uel facturum:
quod non improbum est, actiones hereditarias non alias habebit, quam si dederit uel fecerit
7 id, quod erat iussus iurare. Mortuo autem uel manumisso Sticho uiuo testatore qui ita
heres institutus est, si iurasset se Stichum manumissurum, non uidebitur defectus condi-
cione heres[2], quamuis uerum sit compellendum eum manumittere, si uiueret. idem est et
si ita heres institutus esset quis: 'Titius heres esto ita, ut Stichum manumittat' aut 'Titio
'centum ita lego, ut Stichum manumittat'. nam mortuo Sticho nemo dicet summouendum
eum: non uidetur enim defectus condicione, si parere condicioni non possit: implenda est
8 *enim* uoluntas, si potest. De hoc iureiurando remittendo non est necesse adire prae-
torem: semel enim in perpetuum a praetore remissum est nec per singulos remittendum.
et idcirco ex quo dies legati cesserit, remissum uidetur etiam ignorante scripto herede.
ideoque in herede legatarii recte probatur, ut post diem legati cedentem si decesserit
legatarius, debeat heres eius actione de legato uti, quasi pure legato relicto ei cui heres
exstiterat.

9 PAULUS libro quadragesimo quinto ad edictum. Condiciones, quae contra [B. 35, 12, 9 S
bonos mores inseruntur, remittendae sunt, ueluti 'si ab hostibus patrem suum non rede-
'merit', 'si parentibus suis patronoue alimenta non praestiterit'.

10 ULPIANUS libro octauo disputationum. Institutio talis: 'si codicillis Seium [B. 35, 12, 10 S
'heredem scripsero, heres esto' non est inutilis in quouis herede instituto praeter filium: est
enim condicionalis institutio. nec uidetur hereditas codicillis data, quod interdictum est, uerum
condicionalis est haec institutio[3], quae testamento data esset. proinde et si ita scripserit:
'cuius nomen codicillis scripsero, ille mihi heres esto', pari ratione dicendum erit institu-
1 tionem ualere nullo iure impediente. Si quem ita institutum ponamus: 'ille, si eum codi-
'cillis heredem scripsi, heres esto', ualet institutio etiam in filio qui in potestate est, cum

F(WDQEIC)

[1] aut accipiendo condicionem cogeretur turpiter iurare (*u. i.*)?. [2] heres *del.* (*W*) [3] condicionalis est haec institutio *del.*

3 accipiendi] *F*, accipiendo *WDEIC* | iurisiuran'p'di *F²* 4 e's't *F²* | capiun'd't *F²* 9 reliquere *F* 14 quod] quid *F¹* 16 e's't *F²* 18 milia *del. F²*, *om. WDQEIC* | ut aut pareat condicioni aut iuret aliud quid] εἰ ὀμόσει ἢ τόδε ποιήσει *B* (*Tipuc.*) 20 esse 'se'curus *F²* | e's't *F²* 24 uideuitur *F¹* 26 esset] heres *F¹* 28 parere] *DEIC*, pararere *F*, paret *W* 29 enim] *DEIC*, nō enim *F* 32 pronatur *F¹* 34 ex's'titerat *F¹* 37 patronode *F¹* 44 scripsi heres] scripseriteres *F²*

nulla sit condicio, quae in praeteritum confertur uel quae in praesens, ueluti 'si rex Parthorum uiuit', 'si nauis in portu stat'.

11 IULIANUS libro uicesimo nono digestorum. Si quis testamento hoc modo [B. 35, 12, 11] *S* scripserit: 'filius meus si Titium adoptauerit, heres esto: si non adoptauerit, exheres esto' et filio parato adoptare Titius nolit se adrogandum dare, erit filius heres quasi expleta condicione.

12 HERMOGENIANUS libro tertio iuris epitomarum. Uerba haec: 'Publius Maeuius, [B. 35, 12, 12] **P* 'si uolet, heres esto', in necessario condicionem faciunt, ut, si nolit, heres non existat: nam in uoluntaria heredis persona frustra adduntur, cum, etsi non fuerint addita, inuitus non efficitur heres.

13 IULIANUS libro trigesimo digestorum. Ei qui ita hereditatem uel legatum [B. 35, 12, 13] *S* accepit 'si decem dederit' neque hereditas neque legatum aliter adquiri potest, quam si post impletam condicionem id egerit scriptus heres uel legatarius, per quod hereditas aut legatum adquiri solet.

14 MARCIANUS libro quarto institutionum. Condiciones contra edicta impera- [B. 35, 12, 14] *S* torum aut contra leges aut quae legis uicem optinent scriptae uel quae contra bonos mores uel derisoriae sunt aut huiusmodi quas praetores improbauerunt pro non scriptis habentur et perinde, ac si condicio hereditati siue legato adiecta non esset, capitur hereditas legatumue.

15 ‖ PAPINIANUS libro sexto decimo quaestionum. Filius, qui fuit in potestate, [B. 35, 12, 15] **P* f. 419' sub condicione scriptus heres, quam senatus aut princeps improbant, testamentum infirmet[1] patris, ac si condicio non esset in eius potestate: nam quae facta laedunt pietatem existimationem uerecundiam nostram et, ut generaliter dixerim, contra bonos mores fiunt, nec facere nos posse credendum est.

16 MARCIANUS libro quarto institutionum. 'Si Titius heres erit, Seius heres [B. 35, 12, 16] *S* 'esto: si Seius heres erit, Titius heres esto'. Iulianus inutilem esse institutionem scribit, cum condicio existere non possit.

17 FLORENTINUS libro decimo institutionum. Si plures institutiones ex eadem [B. 35, 12, 17] *S* parte sub diuersis condicionibus fuerint, condicio, quae prior exstiterit, occupabit institutionem.

18 MARCIANUS libro septimo institutionum. Cum seruus pure liber et heres [B. 35, 12, 18] *S* scriptus sub condicione sit et, si heres non exstiterit, legatum acceperit, in legato repetitam

1 uideri condicionem diuus Pius rescripsit. Hac ratione et Papinianus [Pap. D. 35, 1, 77 pr.] scribit, cum auia nepotem sub condicione emancipationis pro parte heredem instituit et postea codicillis scriptis hoc amplius ei legauit quam quod heredem eum instituit, repetitam uideri condicionem emancipationis etiam in legato, quamuis in legato nullam, ut in hereditate, substitutionem fecisset.

19 IDEM libro octauo institutionum. Si ita scriptum fuerit 'Titius heres esto: [B. 35, 12, 19] *Sf* 'si Titius heres erit, Maeuius heres esto': si Titius [2]suspectam adierit hereditatem, potest Maeuius suo arbitrio adire et quartam retinere.

20 LABEO libro secundo posteriorum a Iauoleno epitomatorum. Mulier, quae [B. 35, 12, 20] *A* uiro suo ex dote promissam pecuniam debebat, uirum heredem ita instituerat, si eam pecuniam, quam doti promisisset, neque petisset neque exegisset. puto, si uir denuntiasset ceteris heredibus per se non stare, quo minus acceptum faceret id quod ex dote sibi deberetur, statim eum heredem futurum. quod si solus heres institutus esset in tali con-

F(WDQEIC)

---

[1] infirmat (*edd.*)? [2] ut *ins.*

1 partorum *F* 4 titius *F¹* | adoptauerit 'exheres esto et filio parato adoptare tit'ius *F²* 5 nol'l'it *F²* 9 fueri'n't *F²* 15 marcianus] papinianus *F¹* 17 improuauerunt *F¹* 21 princeps] *F¹*, principes *F²* 22 l'a'edunt *F²* 26 institutionum *F¹* | scripsit *F²* 29 ex's'titerit *F²* | occupauit *F¹* 31 si heres] liberes *F¹* | in legato repetitam uideri condicionem] *non aliter Graeci:* δοκεῖ ὑπὸ τὴν αἵρεσιν καὶ τὸ ληγάτον καταλιπεῖν *B* (*Tipuc.*) 33 nempotem *F* 38 si titius suspectam adierit hereditatem] εἰ κατὰ τὸν νόμον Πέτρος ἀναγκασθεὶς κληρονομήσει *B* (*Tipuc.*) 42 promisitset *F^u* 43 heredi'bus' *F²*

dicione, nihilo minus puto statim eum heredem futurum, quia ἀδύνατος condicio pro non
1 scripta accipienda est. Si quis hereditarium seruum iussus est manumittere et heres esse,
quamuis, si manumiserit, nihil agat, tamen heres erit: uerum est enim eum manumisisse:
2 sed post aditionem libertas seruo data secundum uoluntatem testatoris conualescit. Si quis
te heredem ita instituit, si se heredem instituisses aut quid sibi legasses, nihil interest,
quo gradu is a te heres institutus uel quid ei legatum sit, dummodo aliquo gradu id te
fecisse probes.

21 Celsus libro sexto decimo digestorum. Seruus alienus ita heres institui potest 'cum liber erit': proprius autem ita institui non potest, [B. 35, 12, 21] E

22 Gaius libro octauo decimo ad edictum prouinciale. quia ratio suadet eum qui libertatem dare potest, ipsum debere aut praesenti die aut in diem aut sub condicione dare libertatem nec habere facultatem in casum a quolibet obuenientis libertatis heredem instituere. [B. 35, 12, 22] *S

23 Marcellus libro duodecimo digestorum. 'Uter ex fratribus meis consobrinam nostram duxerit uxorem, ex dodrante, qui non duxerit, ex quadrante heres esto'. aut nubit alteri aut non uult nubere. consobrinam qui ex his duxit uxorem, habebit dodrantem, erit alterius quadrans. si neuter eam duxerit uxorem, non quia ipsi ducere noluerunt, sed quia illa nubere noluerit, ambo in partes aequales admittuntur: plerumque enim haec condicio: 'si uxorem duxerit', 'si dederit', 'si fecerit' ita accipi oportet, quod per eum non stet, quo minus || ducat det aut faciat. [B. 35, 12, 23] E f. 420

24 Papinianus libro sexto responsorum. 'Qui ex fratribus meis Titiam consobrinam uxorem duxerit, ex besse heres esto: qui non duxerit, ex triente heres esto'. uiuo testatore consobrina defuncta ambo ad hereditatem uenientes semisses habebunt, quia uerum est eos heredes institutos, sed emolumento portionum euentu nuptiarum discretos. [B. 35, 12, 24] *P

25 Modestinus libro nono regularum. Sub condicione heres institutus seruus sine iussu domini condicioni parere non potest. [B. 35, 12, 25] E

26 Pomponius libro secundo ad Quintum Mucium. Si pupillus sub condicione heres institutus fuerit, condicioni etiam sine tutoris auctoritate parere potest. idemque est et si legatum ei sub condicione relictum fuerit, quia condicione expleta pro eo est, quasi pure ei hereditas uel legatum relictum sit. [B. 35, 12, 26] E

27 Modestinus libro octauo responsorum. Quidam in suo testamento heredem scripsit sub tali condicione 'si reliquias eius in mare abiciat': quaerebatur, cum heres institutus condicioni non paruisset, an expellendus est ab hereditate. Modestinus respondit: laudandus est magis quam accusandus heres, qui reliquias testatoris non in mare secundum ipsius uoluntatem abiecit, sed memoria humanae condicionis[1] sepulturae tradidit. sed hoc prius inspiciendum est, ne homo, qui talem condicionem posuit, neque compos mentis esset. [B. 35, 12, 27] Ef
igitur si perspicuis rationibus haec suspicio amoueri potest, nullo modo legitimus heres de
1 hereditate controuersiam facit scripto heredi. Heredi, quem testamento pure instituit, co-
dicillis adscripsit condicionem: quaero, an ei parere necesse habeat. Modestinus respondit:
hereditas codicillis neque adimi potest: porro in defectu condicionis de ademptione here-
ditatis cogitasse intellegitur.

28 Papinianus libro tertio decimo quaestionum. Si filius sub con- ['Por. 1, 8. B. 35, 12, 28] P
F(WDQEIC)

---

[1] sed immemor inhumanae condicionis?

1 nihil'h'o F^2 | ἀδύνατος] ΑΥΝΑΤΑC *Q*, ΑΡΝΤΟC *C*, greca *uel* gc *WDEI* 2 accipianda F^a | here'd'ed'itarium F^b 3 si] sa F^1 | manumis's'isse F^2 4 labertas F^a 5 instituisset F^1 16 nubit] *DE* (*in marg.* P[isis] ubi) *IC*, nubi F^1, ubi F^2 18 no'n'luerit F^b 22 trientem *F* 23 semissas F^a 25 sub condicione ... 26 parere (parare *F*) non potest] *idem Graeci:* δοῦλος ὑπὸ αἵρεσιν γραφεὶς κληρονόμος οὐ δύναται πληροῦν αὐτὴν παρὰ γνώμην τοῦ δεσπότου *B* (*Tipuc.*) 28 potest] non potest *W* 32 reliqu'i'as F^{21} | qu'a'erebatur F^2 34 secundus F^1 37 parspicuis F^1 38 hereditate'm' F^2 39 adscripsit] scripsis F^1: ἐπιτίθεσθαι *B* (*Tipuc.*) 40 neque adimi] *F*, neque (neque *om. C*) dari neque adimi *WDQEIC cum B* (*Synops.*): κληρονομία ἐν κωδικέλλοις οὔτε δίδοται οὔτε ἀφαιρεῖται | hereditas *F*

dicione heres erit et nepotes ex eo substituantur, cum non sufficit sub qualibet condicione filium heredem institui, sed ita demum testamentum ratum est, si condicio fuit in filii potestate, consideremus, numquid intersit, quae condicio fuerit adscripta, utrum quae moriente filio impleri non potuit, ueluti 'si Alexandriam ierit, filius heres esto' isque Romae decessit, an uero quae potuit etiam extremo uitae momento impleri, ueluti 'si Titio decem dederit, filius heres esto', quae condicio nomine filii per alium impleri potest. nam superior quidem species condicionis admittit uiuo filio nepotes ad hereditatem, qui si neminem substitutum haberet, dum moritur, legitimus patri heres exstiterit[1], argumentoque est, quod apud Seruium quoque relatum est: quendam enim refert ita heredem institutum, si in Capitolium ascenderit, quod[2] si non ascendisset, legatum ei datum, eumque antequam ascenderet mortem obisse: de quo respondit Seruius condicionem morte defecisse ideoque moriente eo legati diem cessisse. altera uero species condicionis uiuo filio non admittit nepotes ad hereditatem, qui substituti si non essent, intestato suo heredes existerent: neque enim filius uideretur obstitisse, post cuius mortem patris testamentum destituitur, quemadmodum si exheredato eodem filio nepotes, cum filius moreretur, heredes fuissent instituti.

VIII.

℞ DE IURE DELIBERANDI ℞ ES

1 ULPIANUS libro sexagesimo ad edictum. Si seruus fuerit heres institutus, B. 35, 13, 1 E
utique non ipsi praestituimus tempus ad deliberandum, sed ei cuius seruus est, quia pro nullo isti habentur apud praetorem. itemque si plurium seruus sit, utique omnibus dominis
1 2 praestituemus. Ait praetor: 'si tempus ‖ ad deliberandum petet, dabo'. Cum dicit tempus f. 420'
nec adicit diem, sine dubio ostendit esse in ius dicentis potestate, quem diem praestituat:

2 PAULUS libro quinquagesimo septimo ad edictum. itaque[3] pauciores centum B. 35, 13, 2 E
dierum non sunt dandi.

3 ULPIANUS libro sexagesimo ad edictum. Nec non illud sciendum nonnum- B. 35, 13, 3 E
quam semel, nonnumquam saepius diem ad deliberandum datum esse, dum praetori suadetur[4] tempus, quod primum aditus praestituerat, non suffecisse:

4 IDEM libro sexagesimo primo ad edictum. sed hoc impetrari non debet nisi B. 35, 13, 4 E*
ex magna causa.

5 IDEM libro septuagesimo[5] ad edictum. Aristo scribit non solum creditoribus, B. 35, 13, 5 E*
sed et heredi instituto praetorem subuenire debere hisque copiam instrumentorum inspiciendorum facere, ut perinde instruere se possint, expediet nec ne agnoscere hereditatem.
1 Si maior sit hereditas et deliberat heres et res sunt in hereditate, quae ex tractu temporis deteriores fiunt, adito praetore potest is qui deliberat sine praeiudicio eas iustis pretiis uendere: qui possit etiam ea, quae nimium sumptuosa sint, ueluti iumenta aut uenalicia, item ea quae mora deteriora fiant[6], uendere, quique praeterea curaturus sit, ut aes alienum quod sub poena uel sub pretiosis pignoribus debeatur, soluatur.

6 GAIUS libro uicesimo tertio ad edictum prouinciale. Igitur si quidem in B. 35, 13, 6 E
hereditate sit uinum oleum frumentum numerata pecunia, inde fieri debebunt impendia: si minus, a debitoribus hereditariis exigenda pecunia. quod si nulli sunt debitores aut iudicem prouocent, uenire debent res superuacuae.

7 ULPIANUS libro sexagesimo ad edictum. Ait praetor: 'Si pupilli pupillae no- B. 35, 13, 7 E

F(WDQEIC)

[1] existeret (*edd.*)? [2] quo? [3] utique? [4] persuadetur? [5] sexagesimo (*Cuiacius*)?
[6] item ea quae mora deteriora fiant *del.*

2 e's't F^2 3 quae mor.] que m. *F* 4 isqu'a'e F^2 5 extr'a'emo F^2 8 ex's'titerit F^2 9 refert ita] referentia F^1, referet ita F^2 12 alter'a uer'o F^2 | condiciones F^1 14 obstetisse F^1 15 h'is'eredes F^b 17 deliberandi *ind. F*, liberandi *F* 18 here'de's F^2 19 e's't F^2 21 praestituemos F^1 22 potestate'm' F^2 28 debe'n't F^2 31 herede F^1 34 adito're' pr. F^b | pretiis] praetoris F^a 35 ueluti iumenta aut uenalicia] οἷον ὑποζύγια καὶ πράσιμα *B* (*Tipuc.*) 37 pr'a'etiosis F^2 41 uenire'm' F^b 42 pupilli] pupillus F^a

'mine postulabitur tempus ad deliberandum, an expediat eum hereditatem retinere, et hoc
'datum sit: si iusta causa esse uidebitur, bona interea deminui nisi si[1] causa cognita boni
1 'uiri arbitratu uetabo'. Merito praetor impedit interim deminutionem, quamdiu nomine pu-
2 pilli petitur tempus ad deliberandum. Quid sit autem 'deminui uetabo' uideamus. his uerbis
praetor non tantum alienationem impedit, uerum etiam actiones exerceri non patitur: est
enim absurdum ei, cui alienatio interdicitur, permitti actiones exercere, et ita Labeo
3 scribit. In causa*e* autem cognitione hoc uertetur, an iusta causa sit, ut deminuere (B)
praetor permittat. ergo et funeris causa deminui permittet, item eorum quae sine piaculo
non possunt praeteriri. uescendi gratia aeque deminui permittet. sed et ubi urguet, ex
aliis quoque causis permittere eum oportet, ut aedificia sarciantur, ne agri inculti sint, si
qua pecunia sub poena debetur ut restituatur, ne pignora distrahantur. ex aliis quoque
iustis causis praetor aditus deminutionem permittet: neque enim sine permissu eius debet
deminutio fieri.

8 IDEM libro sexagesimo primo ad edictum. Si quis suus heres, posteaquam se abstinuerit, tunc petat tempus ad deliberandum, uideamus, an impetrare debeat: magisque est, ut ex causa debeat impetrare, cum nondum bona uenierint. B. 35, 13, 8 *E*

9 PAULUS libro quinquagesimo octauo ad edictum. Filius dum deliberat, alimenta habere debet ex hereditate. B. 35, 13, 9 *E*

10 MARCELLUS libro uicesimo octauo digestorum. Si plures gradus sint heredum institutorum, per singulos obseruaturum se ait praetor id quod[2] praefiniendo tempore deliberationis edicit, uidelicet ut a primo quoque ad sequentem translat*a* hereditate quam primum inueniat successorem, qui possit defuncti creditoribus respondere. B. 35, 13, 10 *E*

11 IAUOLENUS libro quarto ex posterioribus Labeonis. Qui filium libertinum habebat, heredem eum instituerat, deinde ita scripserat: ‖ 'si mihi filius nullus erit, qui in f. 421 's*ua*m tutelam ueniat, tum Dama seruus liber esto': [3]is filius pupillus libertinus erat: quaerebatur, si Dama liber esset. Trebatius negat, quia filii appellatione libertinus quoque contineretur: Labeo contra, quia eo loco uerum filium accipi oportet. Trebatii sententiam probo, si tamen testatorem de hoc filio locutum esse apparet. B. 35, 13, 11 *S*

F(WDQEIC)

---

[1] bona interea deminui, nisi si iusta causa esse uidebitur? [2] de *ins.* (*edd.*) [3] nullus nisi *ins.*

---

1 postulauitur *F*¹ | an] ad *F*¹ | expediat] expeniet *F*ᵃ 2 uideuitur *F*¹ 3 im'im'pedit *F*² 4 uetauo *F*¹ | ueruis *F* 7 causae] causa *F* 8 qu'a'e *F*² 11 sub poena *bis F*ᵃ | distrahantur] dhustrahantur *F*¹ 12 causas *F*ᵃ | permittat *F*ᵃ 14 poste'a'quam *F*² 17 a'limenta' *F*ᵇ 21 translatam hereditate'm' *F*² 24 in suam] insulam *F*

LIBER UICESIMUS NONUS.

I.

R DE TESTAMENTO MILITIS R

SEP

1 Ulpianus libro quadragesimo quinto ad edictum. Militibus liberam testamenti factionem primus quidem diuus Iulius Caesar concessit: sed ea concessio temporalis erat. postea uero primus diuus Titus dedit: post hoc Domitianus: postea diuus Nerua plenissimam indulgentiam in milites contulit: eamque et Traianus secutus est et exinde mandatis inseri coepit caput tale. Caput ex mandatis: 'Cum in notitiam meam prolatum[1] 'sit subinde testamenta a commilitonibus relicta proferri, quae possint in controuersiam de'duci, si ad diligentiam legum reuocentur et obseruantiam: secutus animi mei integritudi'nem[2] erga optimos fidelissimosque commilitones simplicitati eorum consulendum existimaui, 'ut quoquomodo testati fuissent, rata esset eorum uoluntas. faciant igitur testamenta quo 'modo uolent, faciant quo modo poterint sufficiatque ad bonorum suorum diuisionem fa-
1 'ciendam nuda uoluntas testatoris'. Miles autem appellatur uel a militia[3], id est duritia, quam pro nobis sustinent, aut a multitudine, aut a malo, quod arcere milites solent, aut a numero mille hominum, ductum a Graeco uerbo, tractum a tagmate[4]: nam Graeci mille hominum multitudinem τάγμα appellant, quasi millensimum quemque dictum[5]: unde ipsum ducem χιλίαρχον appellant. exercitus autem nomen ab exercitatione traxit. [B. 35, 21, 1] S^*

2 Gaius libro quinto decimo ad edictum prouinciale. De militis testamento ideo separatim proconsul edicit, quod optime nouit ex constitutionibus principalibus propria atque singularia iura in testamenta eorum obseruari. [B. 35, 21, 2] S^*

3 Ulpianus libro secundo ad Sabinum. Si[6] miles, qui destinauerat communi iure testari, ‖ ante defecerit quam testaretur? Pomponius dubitat. sed cur non in milite diuersum probet? neque enim qui uoluit iure communi testari, statim beneficio militari renuntiauit, nec credendus est quisquam genus testandi eligere ad impugnanda sua iudicia, sed magis utroque genere uoluisse propter fortuitos casus: quemadmodum plerique pagani solent, cum testamentum faciunt per scripturam, adicere uelle hoc etiam uice codicillorum ualere. quicquam[7] dixerit, si imperfectum sit testamentum, codicillos non esse, nam secundum nostram sententiam etiam diuus Marcus rescripsit. [B. 35, 21, 3] S^* f. 421'

4 Idem libro primo ad Sabinum. Iure militari surdum et mutum testamentum facere posse ante causariam missionem in numeris manentem placet. [B. 35, 21, 4] S

5 Idem libro quarto ad Sabinum. Milites etiam his, qui heredes exstiterunt, possunt substituere in his dumtaxat, quae sunt ex testamento eorum consecuti. [B. 35, 21, 5] S

F(WDQEIC)

---

[1] periatum (*edd.*)? [2] aegritudinem? [3] malitia (*Muretus*)? [4] ductum a Graeco uerbo tractum a tagmate *del.* [5] dicant? [6] si] quid si? [7] nec quisquam (*u. i.*)?

---

6 dederit *FW* 8 coepit caput tale caput tale caput ex mandatis *F* 9 proferri] coferri F^1 12 testamento F^1 14 appellitur F^1 15 nouis F^1 | aut a tulditudine F^a 16 ductum] F^2, ducitum F^a, dictum F^b *WDQEIC* 18 ducum F^1 | xiliapson *E*, χιλαρcon *W*, filiapacon *D*, xapason *I*, xiapaxon *C*, *om.*, *adscr.* G(raecum), *Q* | exercit'us'atione F^b 19 de] a F^1 20 nouit] nollit F^1 21 testamenta] F^1, testamento F^2 22 ulpianus] iulianus F^1 24 testa't'ri F^2 | statin *FW* 25 credendus] eridendus F^1 26 fortuito's' F^2 27 testamenti *F* | facient F^1 28 quicquam] *FWQE*, quisquam *DI*, nec quisquam *margo E* (*subnotatur:* hoc deest in P[isano.] M[artinus]) *C* (*ubi* quisquam *est in litura*) | si't' test. F^2 32 ex's'titerunt F^2

6 Idem libro quinto ad Sabinum. Si miles unum ex fundo heredem scripserit, [B. 35, 21, 6] S
creditum quantum ad residuum patrimonium intestatus decessisset[1]: miles enim pro parte testatus potest decedere, pro parte intestatus.

7 Idem libro nono ad Sabinum. Qui iure militari testatur etsi ignorauerit praegnatem S
uxorem uel non fuit praegnas, hoc tamen animo fuit, ut uellet quisquis sibi nascetur exheredem esse, testamentum non rumpitur.

8 Marcellus libro decimo digestorum. Idem est et si adrogauerit filium neposue suc- *E
cesserit in locum filii.

9 Ulpianus libro nono ad Sabinum. Idemque erit dicendum et si nato filio uiuo se S
maluit eodem testamento durante decedere: nam uidetur iure militari refecisse testamentum:
1 ut est rescriptum a diuo Pio in eo qui cum esset paganus, fecit testamentum, mox militare coepit: nam hoc quoque iure militari incipiet ualere, si hoc maluit miles.

10 Idem libro undecimo ad Sabinum. Facere testamentum hostium potitus nec iure militari S
potest.

11 Idem libro quadragensimo quinto ad edictum. Ex militari delicto capite [B. 35, 21, 7] S
damnatis testamentum facere licet super bonis dumtaxat castrensibus: sed utrum iure militari an iure communi, quaeritur. magis autem est, ut iure militari eis testandum sit: nam cum ei quasi militi tribuatur ius testandi, consequens erit dicere iure militari *ei* testan-
1 dum. quod ita intellegi oportet, si non sacramenti fides rupta sit. Si miles incertus, an sui iuris sit, testamentum fecerit, in ea condicione est testamentum eius, ut ualeat: nam
2 et si incertus, an pater suus uiuat[2], testamentum fecerit, testamentum eius ualebit. Si filius familias ignorans patrem suum decessisse de castrensi peculio in militia testatus sit, non pertinebunt ad heredem eius patris bona, sed sola castrensia:

12 Papinianus libro sexto responsorum. milites enim ea dumtaxat, quae habe- [B. 35, 21, 8] *P
rent[3] scriptis, reli*n*quunt.

13 Ulpianus libro quadragesimo quinto ad edictum. Idem est, etsi de testa- [B. 35, 21, 9] S
mento mutando cogitauit, non quia adimere uolebat castrensia bona heredi scripto, sed
1 quia de paternis testari uolebat et alium heredem scribere. Sed si iam ueteranus decessit, uniuersa bona etiam paterna ad heredem pertinere castrensium Marcellus libro decimo di-
2 gestorum scribit: neque enim iam potuit de parte bonorum testari. Et deportati et fere omnes, qui testamenti factionem non habent, a milite heredes institui possunt. sed si seruum poenae heredem scribat, institutio non ualebit: sed si mortis tempore in ciuitate inueniatur, institutio incipit conua||lescere quasi nunc data hereditate. et generaliter in f. 422
omnibus id poterit dici quos miles scribit heredes, ut institutio incipiat uires habere, si
3 mortis tempore talis inueniatur, ut a milite institui pot*u*erit. Si seruum proprium, quem liberum esse credidisset, miles heredem sine libertate instituit, in ea condicione est, ut
4 institutio non ualeat. Cum miles in testamento suo seruo libertatem dederit eidemque et a primo et a secundo herede per fideicommissum hereditatem *re*liquerit, quamuis et primus heres et substitutus, priusquam adierint hereditatem, mortem obierunt, non debere intestati exitum facere imperator noster cum diuo Seuero rescripsit: sed perinde habendum est, ac si eidem seruo libertas simul et hereditas directo data esset, quae utraque ad eum peruenire testatorem uoluisse negari non potest.

14 Maecianus libro quarto fideicommissorum. Tractabatur, an tale aliquid et [B. 35, 21, 10] *P
in paganorum testamentis indulgendum esset: et placet non sine distinctione hoc fieri, sed,
F(WDQEIC)

---

[1] creditur ... decessisse (*u. i.*)? [2] cum is uiuat *ins.* [3] cauerent?

2 creditum ... decessisset] *F*, creditur ... decessisset *E*, creditur ... decessisse *DQIC* 3 po's'test *F*[a] 6 *post* rumpitur *ins.* idemque erit dicendum (dicendom *F*[a]) si natum et si nato filio uiuo se maluit eodem testamento *F*[1], *del. F*[2] 9 idemque ... 10 testamento *om. hoc loco* (*u. ad u.* 6) *F*[1], *add. F*[2] 11 esse't' *F*[2] 12 maluit] malum *F*[1] 13 lib'r'o *F*[a] 18 ei test.] *Q*, eui test. *F*[1], eum test. *F*[2] *WDEIC* 24 qu'a'e 'h'aberent *F*[2] 25 reliquunt *F* 29 *a* marcellus *l. inc. F* | 'un'decimo *F*[a1] 30 iam] eam *F*[a] 31 'h'abent *F*[2] 34 habe'at're *F*[2] 35 poterit *F* | qu'e'm *F*[a] 38 pleriquerit *F* 39 m'o'r-tem *F*[a] 40 perinde 'habere' habendum *F*[2]

si quidem uiuo testatore et sciente decessissent, nihil noui statuendum, si autem ignorante
aut post mortem eius, omnimodo subueniendum.
15 ULPIANUS libro quadragesimo quinto ad edictum. In fraudem plane creditorum nec S
1 miles amplius quam unum necessarium facere poterit. Sicut autem heredi- B. 35, 21, 11
tatem miles nuda uoluntate dare potest, ita et adimere potest. denique si cancellauerit
testamentum suum uel inciderit, nullius erit momenti: si tamen testamentum cancellauerit
et mox ualere uoluerit, ualebit ex supr*em*a uoluntate. et ideo cum miles induxisset testa-
mentum suum, mox anulo suo signasset, qui super ea re cogniturus erit considerabit, quo
proposito id fecerit: nam si mutatae uoluntatis eum paenitu*i*sse probabitur, renouatum
testamentum intellegetur: quod si ideo, ne ea quae scripta fuerant legi possint, causa
2 irriti facti iudicii potior existimabitur. Testamentum ante militiam factum a milite, si in
militia decesserit, iure militari ualere, si militis uoluntas contraria non sit, diuus Pius
3 rescripsit. Si quis se scribat heredem in testamento militis, non remittitur ei senatus con-
4 sulti poena. Miles et ad tempus heredem facere potest et alium post tempus uel ex
5 condicione uel in condicionem. Item tam sibi quam filio iure militari testamentum facere
potest: et soli filio, tametsi sibi non fecerit: quod testamentum ualebit, si forte pater uel
6 in militia uel intra annum militiae decessit. Bonorum possessionem ultra tempora edicto
determinata nec militis posse adgnosci Papinianus libro quarto decimo quaestionum scribit,
quia generalis est ista determinatio.
16 PAULUS libro quadragesimo tertio ad edictum. Dotalem fundum si lega- B. 35, 21, 12 S
uerit miles, non erit ratum legatum propter legem Iuliam.
17 GAIUS libro quinto decimo ad edictum prouinciale. Si certarum rerum he- B. 35, 21, 13 S
redes instituerit miles, ueluti alium urbanorum praediorum, alium rusticorum, alium cete-
rarum rerum, ualebit institutio perindeque habebitur, atque si sine partibus heredes eos
1 instituisset resque omnes suas per praeceptionem cuique legando distribuisset. Iulianus
etiam ait, si quis alium castrensium rerum, alium ceterarum scripsisset, quasi duorum
hominum duas hereditates intellegi, ut etiam in aes alienum, quod in castris contractum
esset, solus is teneatur, qui castrensium rerum heres institutus esset, extra castra contracto
aere[1] alieno is solus obligetur, qui ceterarum rerum heres scriptus esset. cui scilicet con-
ueniens uidetur respondisse, ut ex quaqua causa debeatur militi, uel huic heredi uel illi
ipso ‖ iure debeatur. quod si alterutra pars bonorum aer*i* alieno, quod ex ea causa pen- f. 422'
debit, non sufficiat et propter hoc is qui ex ea parte heres institutus est non adierit, alte-
rum qui adisset compellendum esse aut defendere totam hereditatem aut totam[2] credito-
2 ribus soluere. Si eodem testamento miles eundem heredem, deinde exheredem scripserit,
adempta uidetur hereditas, cum in paganorum testamento sola hereditas exheredatione[3]
3 adimi non possit. Si pater a filio familias milite ex castrensi peculio heres institutus omissa
causa testamenti aliquid ex peculio possidebit doloue malo fecerit, quo minus possideret,
4 datur in eum legatorum actio. Si miles testamentum in militia fecerit, codicillos post mili-
tiam et intra annum missionis moriatur, plerisque placet in codicillis iuris ciuilis regulam
spectari debere, quia non sunt a milite facti, nec ad rem pertinere, quod testamento con-
firmati sunt. ideoque in his legatis, quae testamento data sunt, legi Falcidiae locum non
esse, at in his, quae codicillis scripta sunt, locum esse.
18 TRYPHONINUS libro octauo decimo disputationum. Si uero composita utra- B. 35, 21, 14 *P
que legata, tam quae testamento quam quae codicillis data sunt, ultra dodrantem sint, quae-
F(WDQEIC)

---

[1] aeri? [2] totum? [3] sola exheredatione hereditas (*Muehlenbruch 42, 82*)?

4 facere] facerit F^1 5 adimire F^1 7 suprema] *WDQEIC*, supra *F* | moles F^1 8 considerauit F^1 9 proposito] F^2, pro'po'sitio F^1 | mutata'e' F^2 | paenituisse] *DQ*^{b}*E*^{b}*IC*, penitusse *F*, penitus esse *WE*^{a}, penituisset *Q*^{a} 10 fuerant] *sic F nec quicquam mutatum* 11 iudici'i' F^2 | aute F^1 18 a'd'gnosci F^2 19 is'ta' F^2 20 legauerit] legatum F^a 26 duarum F^a 31 aere *F* 33 adisset] adesset F^1 35 ade'u'mpta F^b 36 adimi non] *FDE*^{b} (*in marg.* in libro M[artini] non) *C*, adimi (*om.* non) *E*^{a}*I* | ex] et F^1 37 quo minus] quodinus F^1 38 miles] mili F^1 44 quam quae] quae quam F^1

ritur, quatenus minuantur ea, in quibus Falcidia locum habet. commodissime autem id
statuetur, ut ex uniuersitate bonorum in solidum so*lutis* legatis quae testamento miles dederat id quod supererit pro dodrante et quadrante diuidatur inter heredes et eos, quibus
1 codicillis legata data sunt. Quid ergo si consumant uniuersorum bonorum quantitatem
legata quae testamento data sunt, utrum nihil ferent hi, quibus codicillis legatum est, an aliquid? et quoniam, si adhuc miles haec quoque legasset, contribuebantur omnia et pro rata ex omnibus decedebat ea portio, quam amplius legauerat quam in bonis habuerat, nunc quoque idem fiet: deinde constituta quantitate legatorum quae codicillis data sunt[1] ex summa, quae efficiebatur debita, si aequo iure omnia deberentur, quartam deducet his
2 solis, quibus codicillis legata[2] sunt. Quod si post utraque legata solida computata deprehenderetur, quod remaneat apud heredem, non tamen sufficiens quartae eorundem legatorum: quod ei deest, detrahatur his solis, quibus codicillis legata data sunt.

19 ULPIANUS libro quarto disputationum. Quaerebatur, si miles, qui ha- | B. 35, 21, 14 fin. 15 | S
bebat iam factum testamentum, aliud fecisset et in eo comprehendisse*t se* fidei heredis committere, ut priores tabulae ualerent, quid iuris esset. dicebam: militi licet plura testamenta facere, sed[3] siue sim*u*l fecerit siue separatim, utique ualebunt, si hoc specialiter expresserit, nec superius per inferius rumpetur, cum et ex parte heredem instituere possit, hoc est ex parte testato, ex parte intestato decedere. quin immo et si codicillos ante fecerat, poterit eos per testamentum sequens cauendo in potestatem institutionis redigere et efficere directam institutionem, quae erat precaria. secundum haec in proposito referebam, si hoc animo fuerit miles, ut ualeret prius factum testamentum, id quod cauit ualere oportere ac per hoc effici, ut duo testamenta sint. sed in proposito cum fide*i* heredis committatur, ut ualeat prius testamentum, apparet eum non ipso iure ualere uoluisse, sed magis per fideicommissum, id est in causam fideicommissi et codicillorum uim prioris
1 testamenti conuertisse. Utrum autem totum testamentum in eam causam conuersum sit, hoc est et heredis institutio, an uero legata tantum et fideicommissa et libertates, quaeritur. sed mihi uidetur non solum cetera praeter institutionem heredis, sed et ipsam institutionem in ‖ causam fideicommissi uertisse, nisi aliud testatorem scripsisse[4] probetur. f. 423
2 Si quis a milite heres ad tempus scriptus esset et alius ex tempore, quaeritur, an posterior heres a priore relicta legata debet. et arbitror hunc non debere, nisi alia uoluntas militis probetur.

20 IULIANUS libro uicesimo septimo digestorum. Tribunus militum si intra | B. 35, 21, 16 | S
dies certos[5], quam successor eius in castra uenerat, manens in castris codicillos fecerit et ibi decesserit, quoniam desinit militis loco haberi, postquam successor eius in castra uenit,
1 ideo communi iure ciuium Romanorum codicilli eius aestimandi sunt. Cum aliquis facto testamento militare coeperit, id quoque testamentum, quod ante quam militare coeperit fecerat, aliquo casu intellegitur militiae tempore factum, ueluti si tabulas inciderit et legerit testamentum ac rursus suo signo signauerit, amplius si et aliquid interleuerit perduxerit adiecerit emendauerit: quod si nihil bonorum[6] inciderit, testamentum eius ad priuilegia militum non pertinebit.

21 AFRICANUS libro quarto quaestionum. Quod constitutum est, ut testamen- | B. 35, 21, 17 | S
tum militiae tempore factum etiam intra annum post missionem ualeret, quantum ad uerba
F(WDQEIC)

---

[1] quae codicillis data sunt *del.* [2] data *ins.* (*Voorda*) [3] et? [4] sensisse (*Faber*)? [5] intra dies exceptos (*cf. Cicero ad fam. 3, 6, 3*)? [6] horum (*u. i.*)? *nisi exciderunt talia:* diuidendorum causa addiderit nec tabulas

---

2 solidum] solitus F^1 | solutis] solitus *F* 3 dudrante F^1 | heredes] F^2, ere's'des F^b 4 consumans F^1 5 feren'd't F^b 6 contr'ib'uebantur F^2 8 fiat F^1 9 deducat F^a 10 depr'a'ehenderetur F^2 14 comprehendisset se] comprehendisse *FW*, comprehendisset *DEIC* 15 ualerent] priorent F^1 16 simul] *fD cum B:* ἐν τῷ αὐτῷ καιρῷ ... καὶ ἐν διαφόροις καιροῖς, simel *F*, semel *WEIC* | expr'a'esserit F^2 17 superius 'perius' per F^2 20 praecaria *F* 22 proposita F^1 | fide *F* 29 postereor eres F^1 34 uen'er'it F^2 35 ciui'li'um F^2 | romanorum 'in' codic. F^b 38 si et] F^1, et si F^2 | interlegerit F^1 39 ediecerit F^1 | bonorum] *FWQ*, horum *DEI* (*in marg.:* Pi[sis] bonorum) *C*

eius ad eos dumtaxat qui mitti solent id beneficium pertinere existimauit: secundum quod neque praefectos neque tribunos aut ceteros, qui successoribus acceptis militare desinunt, hoc priuilegium habituros.

22 MARCIANUS libro quarto institutionum. Miles filius familias si [cf. I. 2, 11, 5. B. 35, 21, 18] *S* capite minutus fuerit, uel emancipatus uel in adoptionem datus a patre suo, testamentum eius ualet quasi ex noua uoluntate.

23 TERTULLIANUS libro singulari de castrensi peculio. Idem et si pater familias miles de castrensibus rebus dumtaxat testatus adrogandum se dederit: si uero missus iam hoc fecerat, non ualet testamentum. **E*

24 FLORENTINUS libro decimo institutionum. Diuus Traianus Statilio [I. 2, 11, 1. B. 35, 21, 19] *S* Seuero ita rescripsit: 'Id priuilegium, quod militantibus datum est, ut quoquo modo facta 'ab his testamenta rata sint, sic intellegi debet, ut utique prius constare debeat testamen'tum factum esse, quod et sine scriptura et a non militantibus fieri potest. si ergo miles, 'de cuius bonis apud te quaeritur, conuocatis ad hoc hominibus, ut uoluntatem suam testa'retur, ita locutus est, ut declararet, quem uellet sibi esse heredem et cui libertatem tri'buere: potest uideri sine scripto hoc modo esse testatus et uoluntas eius rata habenda 'est. Ceterum si, ut plerumque sermonibus fieri solet, dixit alicui: 'ego te heredem facio', 'aut 'tibi bona mea relinquo', non oportet hoc pro testamento obseruari. nec ullorum magis 'interest, quam ipsorum, quibus id priuilegium datum est, eiusmodi exemplum non admitti: 'alioquin non difficulter post mortem alicuius militis testes existerent, qui adfirmarent se 'audisse dicentem aliquem[1] relinquere se bona cui uisum sit, et per hoc iudicia uera sub'uertuntur'.

25 MARCELLUS libro singulari responsorum. Titius priusquam tribunus legionis [B. 35, 21, 20] *S* factus esset, testamentum fecit et postea cinctus manente eodem defunctus est: quaero, an militis testamentum uideatur esse. Marcellus respondit: testamentum quod ante tribunatum fecisset, nisi postea ab eo factum dictum esse probaretur quod ualere uellet, ad commune ius pertinet: constitutionibus enim principum non militum testamenta, sed quae a militibus facta sunt confirmantur: sed plane fecisse testamentum eum interpretandum est, qui se uelle testamentum quod ante fecerat ualere aliquo modo declarauit.

26 ‖ MACER libro secundo militarium. Testamenta eorum, qui ignominiae causa [B. 35, 21, 21] *S* f. 423' missi sunt, statim desinunt militari iure ualere, quod anni spatium testamentis eorum, qui honestam uel causariam missionem meruerunt, tribuitur. ius testandi de castrensi, quod filiis familias militantibus concessum est, ad eos, qui ignominiae causa missi sunt, non pertinet, quod hoc praemii loco merentibus tributum est.

27 PAPINIANUS libro sexto responsorum. Centurio secundo testamento postumos [B. 35, 21, 22] **P* heredes instituit neque substitutos dedit: quibus non editis ad superius testamentum se redire testatus est. cetera, quae secundo testamento scripsit, esse irrita placuit, nisi nominatim ea confirmasset ad priorem uoluntatem reuersus.

28 ULPIANUS libro trigensimo sexto ad Sabinum. Cum filius familias miles [B. 35, 21, 23] *Sf** decessisset filio impubere herede instituto eique substituisset in aui potestate manenti

F(WDQEIC)

[1] aliquem *del.*

1 eo's' F^2 | pertine'bit're F^b 2 praefectos] F^2DEIC, perfectos F^1W 3 prouilegium F^1 (*em.* $F^{2?}$) 5 patre] parte F^1 7 ter't'ylliauus F^b 8 testa'men'tus F^2 10 *Statilios Seueros duos nouimus consulem ordinarium a. 144 (Bullett. dell' Inst. 1867, 125) et Arualem qui uisit saec. III medio (Annali dell' Inst. 1867 p. 289): male igitur hic cogitarunt quidam uiri docti de Catilio Seuero* 11 priuilegio F^1 13 et a non militantibus] a non mil. quoque *Inst.* | si ergo m. d. c. b. a. t. q.] is ergo m. d. c. b. a. t. q. si *Inst.* 14 uonis F^1 | 'ho'minibus F^2 15 declaret *Inst.* | tribuere] F^1E^a *cum Inst.*, tribueret F^2WDQE^bIC 20 existent *Inst.* 21 subuertantur *Inst.* 26 nisi] F^2WDEIC, nihil si F^1 | prouaretur F^1 27 sed *om.* F^1 28 inturpraetandum F^1 30 secundo'e' F^2 | qui] quae F^1 | ignomiae *Taur. errore* 31 desinant *F* 32 meru'eru'nt F^2 | castrensi] peculio *add.* F^2*: cf. p. 874 u. 44* 33 ignomiae *Taur. errore* 36 editis] *Zoannettus et Cuiacius*, aditis FDI^b, additis *EC*, natis F^a 37 scripsis F^a | nominatum F^1 40 impube're't' F^b | aui] ea F^1

tutoresque dedisset, diui fratres rescripserunt substitutionem quidem ualere, tutoris autem
dationem non ualere, quia hereditati quidem suae miles qualem uellet substitutionem facere
potest, uerum tamen alienum ius minuere non potest.
29 MARCELLUS libro decimo digestorum. Si a milite scriptus heres sua sponte [B. 35, 21, 24] E
adierit hereditatem et rogatus totam hereditatem[1] restituerit, ex Trebelliano transeunt
1 actiones. Miles testamento suo manumittendo nihil efficit in eo, cuius libertas lege Aelia
2 Sentia uel ali*a* qua impeditur. Edictum praetoris, quo iu*s*iurandum heredibus institutis
legatari*i*sque remittitur, locum habet etiam in militum testamentis, sicut etiam in fidei-
3 commissis: idemque si turpis esset condicio. [2]Patri eius, qui in emancipatione ipse [(B)]
manumissor exstitisset, contra tabulas testamenti dandam bonorum possessionem partis
debitae placet exceptis his rebus, quas in castris adquisisset, quarum liberam testamenti
factionem habet:
30 PAULUS libro septimo quaestionum. nam in bona castrensia non esse danda*m* contra *P
tabulas filii militis bo*no*rum possessionem diuus Pius Antoninus rescripsit.
31 MARCELLUS libro tertio decimo digestorum. Si miles Titio et [cf. Ulp. Uat. 84. B. 35, 21, 25] E
Seio seruum legauerit et eum Titius manumississet deliberante Seio moxque is legatum
omisisset, liberandum fore[3] dico, quia et si heres seruum alicui legatum interim manu-
misisset, deinde legatarius repudiasset, liber esset.
32 MODESTINUS libro nono regularum. Si secundum probabilem uoluntatem [B. 35, 21, 26] E
militis hereditas eius non adeatur, nec res castrenses heredibus competunt.
33 TERTULLIANUS libro singulari de castrensi peculio. Si filius familias miles fecisset Ef
testamentum more militiae, deinde post mortem patris postumus ei nasceretur, utique rum-
pitur eius testamentum. uerum si perseuerasset in ea uoluntate, ut uellet adhuc illud
testamentum ualere, ualiturum illud, quasi rursum aliud factum, si modo militaret adhuc
1 eo tempore quo nasceretur illi postumus. Sed si filius familias miles fecisset testamentum,
deinde postea uiuo eo et adhuc auo quoque superstite nasceretur ei postumus, non rum-
pitur eius testamentum, quia cum id quod nasceretur in potestate eius non perueniret, non
uidetur suus heres adgn*a*sci: ac ne auo quidem suo hunc nepotem postumum, cum uiuo
filio nasceretur, suum heredem protinus adgnasci et ideo nec aui testamentum rumpi, quo-
2 niam, licet in potestate aui protinus esse inciperet, tamen antecederet eum filius. Secun-
dum quae si filius familias miles testamentum fecerit et omiserit postumum ‖ per errorem, f. 424
non quod uolebat exheredatum, deinde postumus post mortem aui uiuo adhuc filio, id est
patre suo natus fuerit, omnimodo rumpet illius testamentum. sed si quidem pagano iam
illo facto natus sit, nec conualescet ruptum: si uero militante adhuc natus fuerit, rumpetur,
3 deinde, si uoluerit ratum illud esse pater, conualescet sic quasi denuo factum. Sed et[4] si
uiuo auo nascatur postumus, hic non rumpet continuo patris testamentum: si superuixerit
post mortem aui uiuo adhuc patre, rumpet, quod nouus illi nunc primum heres adgnascitur:
ita tamen, ut numquam possit duorum simul testamenta rumpere et aui et patris.
34 PAPIN*I*ANUS libro quarto decimo quaestionum. Eius militis, qui doloris in- [B. 35, 21, 27] P
patientia uel taedio uitae mori maluit, testamentum ualere uel intestati bona ab his qui
1 lege uocantur uindicari diuus Hadrianus rescripsit. Militia missus intra annum testamentum
facere coepit neque perficere potuit: potest dici solutum ita esse testamentum quod in

F(WDQEIC)

[1] restituere *ins.* [2] cum miles decessit emancipatus *uel similia ins.* [3] libertati locum fore (*u. i.*)? [4] et *del.*

1 ˈdeˈdisset *F²* 2 suaˈeˈ *F^b* 6 manumitˈtˈendˈo *F²* | aˈeˈlia *F²* 7 alia qua] *Muretus,* aliqua *FWDEIC* | iusiurandum] *DEIC,* iurisiurandum *F,* iurisiurandi *W* 9 ipse] ine *F¹* 10 exˈsˈtitisset *F²* 11 quas] cas *F¹* 13 danda ˈnˈ (*sic*) *F²* 14 borum *F* 15 *ex* libro xii *citat Ulpianus in fr. Uat.* 16 legatuˈmˈ *F²* 17 liberandum fore] liberandum fere *F¹*, libertatem locum habere *Ulpianus in Uat. fr. et sic fere scripsit Marcellus: non enim liberandus est hic seruus, sed liber* 18 legaˈtaˈrius *F²* 21 tertyllianus *F* 22 morˈaˈe *F²* 24 ueliturum *F¹* 26 eo *om. F¹* 28 adgnasci] *DI,* adgnosci *FWEC* 34 militanta *F¹* 35 facto *F²* 37 primus *F¹* 39 papianus *F²QEIC,* paulus *F¹D* 40 tˈaˈedio *F²* 41 ˈhˈadrianus *F²*

militia fecit, si iure militiae fuit scriptum: alioquin si ualuit iure communi, non esse iure
2 rescissum. Nec tamen circa militem eadem adhibebitur distinctio: nam quocumque modo
testamentum fecerit, nouissima uoluntate rescindetur, quoniam uoluntas quoque militis
testamentum est.

35 Idem libro nono decimo quaestionum. Miles si testamentum inperfectum B. 35, 21, 28 P
relinquat, scriptura quae profertur perfecti testamenti potestatem optinet: nam militis testamentum sola perficitur uoluntate: quique plura per dies uarios scribit, saepe facere testamentum uidetur.

36 Idem libro sexto responsorum. Militis codicillis ad testamentum factis etiam B. 35, 21, 29 P
hereditas iure uidetur dari. quare si partem dimidiam hereditatis codicillis dederit, testamento scriptus ex asse heres partem dimidiam habebit, legata autem testamento data com-
1 muniter debentur. Miles castrensium bonorum et non castrensium diuersis heredibus institutis postea castrensium bonorum alios heredes instituit. prioribus tabulis tantum abstulisse uidetur, quantum in posteriores contulerit: nec uidetur mutare, etsi prioribus tabulis
2 unus heres scriptus fuisset. Miles in supremis ordinandis ignarus uxorem esse praegnatem
uentris non habuit mentionem. post mortem patris filia nata ruptum esse testamentum apparuit neque legata deberi. si qua uero medio tempore scriptus heres legata soluisset, utilibus actionibus filiae datis ob improuisum casum esse reuocanda nec institutum, cum
3 bonae fidei possessor fuerit, quod inde seruari non potuisset, praestare. Ueteranus moriens
testamentum iure communi tempore militiae factum irritum esse uoluit et intestatus esse maluit. heredum institutiones ac substitutiones in eodem statu mansisse placuit, legata uero petentes exceptione doli mali secundum ius commune summoueri, cuius exceptionis uires ex persona petentis aestimantur: et[1] alioquin potior est in re pari causa possessoris.
4 Miles iure communi testatus postea testamento iure militiae super bonis omnibus facto
post annum militiae uita decesserat: prioris testamenti, quod ruptum esse constabat, non redintegrari uires constitit.

37 Paulus libro septimo quaestionum. Si duobus a milite liberto scriptis he- B. 35, 21, 30 P
redibus alter omiserit hereditatem, pro ea parte intestatus uidebitur defunctus decessisse, quia miles et pro parte testari potest, et competit patrono ab intestato bonorum possessio, nisi si haec uoluntas defuncti probata fuerit, ut omittente altero ad alterum uellet totam redire hereditatem.

38 Idem libro octauo quaestionum. Quod dicitur, si miles intra annum quam B. 35, 21, 31 P
missus est decesserit, ualere eius testamentum ‖ quod iure militari fecerat, uerum est, f. 424'
etiamsi post annum condicio institutionis exstiterit, mortuo eo intra annum. et ideo si heredi filio substituerit, nihil interest, quando filius moriatur: sufficit enim patrem intra
1 annum obisse. Miles testamentum fecerat, deinde non ignominiae causa missus rursum
cinctus est in alia militia: quaerebatur, an testamentum eius, quod in militia fecerat, ualeret. quaesiui, utrum iure militari an communi iure testatus est. et si quidem communi iure testatus est, nulla dubitatio est, quin ualeat. sed si ut miles fecisset testamentum, agitare coepi, quando adsumptus fuisset, postquam desiit in numeris esse, utrum intra annum an post annum: cognoui intra annum eum adsumptum. ergo si, cum adhuc iure militari ualeret, rursus eodem iure posset testari, numquid etiam post annum eo mortuo ualeat testamentum? me mouebat, quod alia militia est posterior: sed humanius est dicere ualere testamentum, quasi coniuncto munere militiae. non loquor de eo, qui uoluit ualere testa-

F(WDQEIC)

---

[1] et *del.* (*Krueger*)

---

3 testamento *F* 4 testamentum] *DQEIC,* testamenti *F* 7 sepae *F*: πολλάκις ποιῆσαι διαθήκην δοκεῖ *B* (*Synops.*) 9 factis] factum *F*[1] 10 uidetur] *F*[1], uidebitur *F*[2] | qua'e're *F*[2] 18 datis] *DEC,* dotis *FWI* | improuisum] *DEI*[a]*C,* promisum *F*[1], impromissum *F*[2]*WI*[b] 19 praestari *F*, praestabit *DEIC* 20 uolu'i't *F*[b] | esset *FW* 22 exceptione's' doli *F*[2] 25 militiae uit'iae uit'a *F*[b] 33 iure *om.* *F*[1] 34 ex-'s'titerit *F*[2] 37 testamento *FW* | fecerat *bis* *F*[1] 38 quaesibi *F*[1] | testa'men'tus est *F*[b] 39 agiture *F*[1]

mentum etiam adsumptus: hic enim quasi in militia sequenti fecit testamentum exemplo eius, qui paganus fecit, deinde militare coepit.

39 IDEM libro nono quaestionum. Si filius familias miles captus apud hostes [B. 35, 21, 32 *P*] decesserit, dicemus legem Corneliam etiam ad eius testamentum pertinere. sed quaeramus, si pater eius prius in ciuitate decesserit relicto nepote ex filio, an similiter testamentum patris rumpatur. et dicendum est non rumpi testamentum, quia ex eo tempore, quo captus est, uidetur decessisse.

40 IDEM libro undecimo responsorum. Lucius Titius miles notario suo testa- [B. 35, 21, 33 *P*] mentum scribendum notis dictauit et antequam litteris praescriberetur[1], uita defunctus est: quaero, an haec dictatio ualere possit. respondi militibus, quoquo modo uelint et quo modo possunt, testamentum facere concessum esse, ita tamen, ut hoc ita subsecutum esse legitimis probationibus ostendatur. 1 Idem respondit ex testamento eius, qui iure militari testatus esset, seruum, qui licet sub condicione legatum meruit, etiam libertatem posse sibi uindicare. 2 Idem respondit: Lucius Titius miles testamentum ita fecit: 'Pamphila serua 'mea ex asse mihi heres esto': alio deinde capite Sempronio commilitoni suo eandem Pamphilam reliquit, cuius fidei commisit, ut eam manumitteret: quaero, an heres esset Pamphila atque si directo accepisset libertatem. respondi intellegendum militem, qui ancillam suam heredem instituerat, ignorasse posse[2] ex ea institutione etiam libertatem ei competere et ideo sine causa postea a commilitone petisse, ut eandem manumitteret: cum ex priore scriptura libera et heres effecta est, postea nullo praeiudicio uoluntati facto frustra legata est.

41 TRYPHONINUS libro octauo decimo disputationum. Miles ita heredem scri- [B. 35, 21, 34 *Pf*] bere potest: 'quoad uiuit, Titius heres esto, post mortem eius Septicius'. sed si ita scripserit: 'Titius usque ad annos decem heres esto' nemine substituto, intestati causa post decem annos locum habebit. et quia diximus ex certo tempore et usque ad certum tempus milites posse instituere heredem, his consequens est, ut, antequam dies ueniat, quo admittatur institutus, intestati hereditas deferatur et quod in bonorum portione ei licet, hoc etiam in temporis spatio, licet non modicum sit, ex eodem priuilegio competat. 1 Mulier, in qua turpis suspicio cadere potest, nec ex testamento militis aliquid capere potest, ut diuus Hadrianus rescripsit. 2 Nec tutorem ei, qui in aliena est potestate, miles dare potest. 3 Si miles exheredauerit filium uel sciens eum filium suum esse silentio praeterierit, an legatum a sub||stituto eius dare possit, quaesitum est. dixi non posse, licet ampla legata reliquerit *f.* 425 exheredato. 4 Miles et emancipato filio substituere potest: uerum hoc ius in his exercebitur, quae ab ipso ad eum cui substituit peruenerint, non etiam in his, si quae habuerit uel postea adquisierit. nam et si filio suo uiuo adhuc auo substituit, post adquisitam ei aui hereditatem nemo diceret ad substitutum pertinere. 5 Si militis adita non fuerit hereditas, an substitutio quam pupillo fecit ualeat, quaeritur. et consequens erit hoc dicere, quia permittitur militem[3] filio facere testamentum, quamuis sibi non fecerit.

42 ULPIANUS libro quadragesimo quinto ad edictum. Ex eo tempore quis iure [B. 35, 21, 35 **S*] militari incipit posse testari, ex quo in numeros relatus est, ante non: proinde qui nondum in numeris sunt, licet etiam[4] lecti tirones sint et publicis expensis iter faciunt, nondum milites sunt: debent enim in numeros referri.

43 PAPINIANUS libro sexto responsorum. Filius familias equestri militia exor- [B. 35, 21, 36 **P*] natus et in comitatu principum retentus cingi confestim iussus testamentum de castrensi facere potest.

44 ULPIANUS libro quadragesimo quinto ad edictum. Rescripta [D. 37, 13, 1 pr. B. 35, 21, 37 **S*]

F(WDQEIC)

---

[1] perscriberetur (*edd.: u. i.*)? [2] posse] per se (p' se = p se)? [3] militi (*edd.*)? [4] licet iam?

2 de'inde' *F²* | milit'i'are *F²* 3 males *F¹* 5 testament'ament'um *F²* 9 notus *F¹* | praescriberetur] *FEIC*, praescriberet *D*, γραφῆναι *B* 12 prouationibus *F¹* 16 eamanumitteret *F* 20 frustra facto *F*ᵃ 24 semine *F¹* 32 legata] religata *F¹* 35 adqu'a'esierit *F²* | aui] dui *F¹* 36 d'i'ceret *F*ᵇ 44 rotentus *F¹* | castrensi] peculio *add. F²*: *cf. p. 871 u. 32*

principum ostendunt[1] omnes omnino, qui eius sunt gradus[2], ut iure militari testari non possint, si in hostico deprehendantur et illic decedant, quomodo uelint et quomodo possint, testari, siue praeses sit prouinciae[3] siue quis alius, qui iure militari testari non potest.

II.

℞ DE ADQUIRENDA UEL OMITTENDA HEREDITATE ℞ *SEPA*

**1 Paulus libro secundo ad Sabinum. Qui totam hereditatem adquirere potest, [B. 35, 14, 1] S^*
is pro parte eam scindendo adire non potest:**

**2 Ulpianus libro quarto ad Sabinum. sed et si quis ex pluribus partibus [B. 35, 14, 2] S^*
in eiusdem hereditate institutus sit, non potest quasdam partes repudiare, quasdam adgnoscere.**

**3 Idem libro sexto ad Sabinum. Quamdiu prior heres institutus hereditatem [B. 35, 14, 3] S^*
adire potest, substitutus non potest.**

**4 Idem libro tertio ad Sabinum. Nolle adire hereditatem non uidetur, qui non [B. 35, 14, 4] S^*
potest adire.**

**5 Idem libro primo ad Sabinum. Mutum nec non surdum, etiam ita natos pro [B. 35, 14, 5] S
1 herede gerere et obligari hereditati posse constat. Eum, cui lege bonis interdicitur, institutum posse adire hereditatem constat.**

**6 Idem libro sexto ad Sabinum. Qui in aliena est potestate, non potest in- [B. 35, 14, 6] S
1 uitum hereditati obligare eum in cuius est potestate, ne aeri alieno pater obligaretur. Sed
in bonorum possessione placuit ratam haberi posse eam, quam citra uoluntatem adgnouit
2 is qui potestati subiectus est. Sed et si legitima hereditas filio delata sit ex senatus con-
3 sulto Orfitiano matris, idem erit probandum. Sed et si non adierit filius, diu tamen possedit
pater hereditatem, credendus est admisisse hereditatem, ut diuus Pius et imperator noster
4 rescripserunt. Si is, qui putabat se filium familias, patris iussu adierit, eum neque sibi
neque ei qui iussit quaesisse hereditatem constat: quamquam is, quem pater iussit adire
et decessit, si adierit iam mortuo patre, obliget se hereditati, ut Iulianus libro trigesimo
primo digestorum scripsit: nam eum, qui dubitat, utrum filius familias an pater familias
5 morte patris factus sit, posse adire hereditatem magis admittit. Interdum filii familias et
sine aditione adquirent hereditatem his in quorum sunt potestate, ut puta si nepos ex filio
exheredato heres sit institutus: patrem enim suum sine aditione faciet heredem et quidem
6 necessarium. Sed si quis heres institutus adoptetur a filio exheredato, necessarium eum
non facit, sed iuberi debet, ut ‖ adeat, quoniam mortis tempore in potestate non fuerit: f. 425'
7 nam per eum quis existere necessarius non potest, qui ipse non esset exstaturus. Celsus
libro quinto decimo digestorum scripsit eum, qui metu uerborum uel aliquo timore[4] coactus
fallens[5] adierit hereditatem, siue liber sit, heredem non fieri placet, siue seruus sit, dominum heredem non facere.**

**7 Paulus libro primo ad Sabinum. Si quis filium familias heredem instituerit [B. 35, 14, 7] S
et ita scripserit: 'si mihi Titius iste[6] filius familias heres non erit, Sempronius heres esto'
1 filio adeunte iussu patris substitutus excluditur. Si filius prius quam sciret se necessarium
exstitisse patri heredem decesserit relicto filio necessario, permittendum est nepoti absti-
2 nere se aui hereditate, quia et patri eius idem tribueretur. In omni successione qui ei**

F(WDQEIC)

---

[1] *haec mutarunt compilatores, u. l. gem.* [2] condicionis *D. l. gem.* [3] siue praeses quis sit prouinciae siue legatus *D. l. gem.* [4] metu uerberum (*sic R. Stephanus*) uel alio quo timore? [5] fallens] nolens (*cf. l. 85 h. t.*)? [6] iste] id est?

---

2 depr'a'ehendantur F^2 5 amittenda *ind.* F: περὶ προϲποριϲτέαϲ καὶ παραιτητέαϲ … κληρονομίαϲ B 6 paulus] ulpianus F^a | totam 'ad' hered. F^2 10 a'd'gnoscere F^2 16 'e't F^2 | institutum] heredem institutum F^2 19 oblig'ar'etur F^2 23 admis's'isse F^2 24 se *om.* F^a 29 sunt 'in' potestate F^2 30 exhered'it'ato F^2 31 adoptetus F^a 35 adieri'n't F^2 | dominus F^1 37 filium famili'a's F^b 39 necessarium] F^2, nessarium F^b, nessarius F^a 40 ex's'titisse F^2

heres exstitit, qui Titio heres fuit, Titio quoque heres uidetur esse nec potest Titii omittere hereditatem.

8 Ulpianus libro septimo ad Sabinum. More nostrae ciuitatis neque pupillus B. 35, 14, 8 S neque pupilla sine tutoris auctoritate obligari possunt: hereditas autem quin obliget nos aeri alieno, etiam si non sit soluendo, plus quam manifestum est. de ea autem hereditate
1 loquimur, in qua non succedunt huiusmodi personae quasi necessariae. Impubes qui in alterius potestate est si iussu eius adierit hereditatem, licet consilii capax non fuerit, ei adquirit hereditatem.

9 Paulus libro secundo ad Sabinum. Pupillus si fari possit, licet huius aetatis B. 35, 14, 9 S sit, ut causam adquirendae hereditatis non intellegat, quamuis non uideatur scire huiusmodi aetatis puer (neque enim scire neque decernere talis aetas potest, non magis quam furiosus), tamen cum tutoris auctoritate hereditatem adquirere potest: hoc enim fauorabiliter eis praestatur.

10 Ulpianus libro septimo ad Sabinum. Si ex asse heres destinauerit partem B. 35, 14, 10 S habere hereditatis, uidetur in assem pro herede gessisse.

11 Pomponius libro tertio ad Sabinum. Impuberibus liberis omnimodo absti- B. 35, 14, 11 S nendi potestas fit, puberibus autem ita, si se non immiscuerint.

12 Ulpianus libro undecimo ad edictum. Ei, qui se non miscuit hereditati B. 35, 14, 12 *E paternae, siue maior sit siue minor, non esse necesse praetorem adire, sed sufficit se non miscuisse hereditati. et est in semenstribus Uibiis Soteri et Uictorino rescriptum, non esse necesse pupillis in integrum restitui ex auito contractu, quorum pater constituerat non adgnoscere hereditatem neque quicquam amouerat uel pro herede gesserat.

13 Idem libro septimo ad Sabinum. Is qui heres institutus est uel is cui B. 35, 14, 13 S legitima hereditas delata est repudiatione hereditatem amittit. hoc ita uerum est, si in ea causa erat hereditas, ut et adiri posset: ceterum heres institutus sub condicione si ante condicionem existentem repudiauit, nihil egit, qualisqualis fuit condicio, etsi in arbitrium
1 2 collata est. Si quis dubitet, uiuat testator nec ne, repudiando nihil agit. Substitutus quoque similiter si ante repudiat, quam heres institutus decernat de hereditate, nihil ualebit
3 repudiatio. Neque filius familias repudiando sine patre neque pater sine filio alteri nocet: utrique autem possunt repudiare.

14 Paulus libro secundo ad Sabinum. Idem est etiam si legitima hereditas filiis obuenit. S

15 Ulpianus libro septimo ad Sabinum. Is qui putat se necessarium, cum sit uoluntarius, S non poterit repudiare: nam plus est in opinione, quam in ueritate.

16 Idem libro uicesimo quarto ad edictum. Et e contrario qui se putat necessarium, uo- *E luntarius existere non potest.

17 Idem libro septimo ad Sabinum. Nec is, qui non ualere testamentum aut falsum esse S putat, repudiare potest. sed si certum[1] sit falsum non esse, quod falsum dicitur, sicut
1 a||deundo adquirit, ita et repudiando amittit hereditatem. Heres institutus B. 35, 14, 14 q. 45 f. 426 idemque legitimus si quasi institutus repudiauerit, quasi legitimus non amittit hereditatem: sed si quasi legitimus repudiauit, si quidem scit se heredem institutum, credendus est utrumque repudiasse: si ignorat, ad neutrum ei repudiatio nocebit neque ad testamentariam, quoniam hanc non repudiauit, neque ad legitimam, quoniam nondum ei fuerat delata.

18 Paulus libro secundo ad Sabinum. Is potest repudiare, qui et adquirere B. 35, 14, 15 S potest.

19 Idem libro quinquagesimo nono ad edictum. Qui hereditatem adire uel B. 35, 14, 16 *E bonorum possessionem petere uolet, certus esse debet defunctum esse testatorem.

F(WDQEIC)

---

[1] certus?

1 ex's'titit F^2 3 nostra'e' F^2 | ciuitates F^a 5 aeri] aeros F^1 7 si 'i'ussu F^2 11 p'u'er F^2 12 faborabiliter F 17 ismiscuerint F^2, ismascuerint F^1 18 undicimo F 19 patern'a'e F^2 20 uibiis] uiuiis F^2, uiuit F^1 21 ex aui'ni't'i'o F^2 25 adire possit F^1 26 'et' si F^2 27 qui's' F^2 | repudianto F^1 29 re'pu'diatio F^2 32 necessarius F^a 38 nampl'i'us F^2 39 idemque legitima F^1 42 repudi's'auit F^2 46 defunctus F

20 Ulpianus libro sexagesimo primo ad edictum. Pro herede gerere uidetur [B. 35, 14, 17 *E
is, qui aliquid facit quasi heres. et generaliter Iulianus scribit eum demum pro herede
gerere, qui aliquid quasi heres gerit: pro herede autem gerere non esse facti quam animi:
nam hoc animo esse debet, ut uelit esse heres. ceterum si quid pietatis causa fecit, si
quid custodiae causa fecit, si quid quasi non[1] heres egit, sed quasi alio iure dominus,
1 apparet non uideri pro herede gessisse. Et ideo solent testari liberi, qui necessarii existunt,
non animo heredis se gerere quae gerunt, sed aut pietatis aut custodiae causa aut pro
suo. ut puta patrem sepeliuit uel iusta ei fecit: si animo heredis, pro herede gessit: enim-
uero si pietatis causa hoc fecit, non uidetur pro herede gessisse. seruos hereditarios pauit[2]
iumenta aut pauit aut distraxit: si hoc ut heres, gessit pro herede: aut[3] si non ut heres,
sed ut custodiat, aut[4] putauit sua, aut dum deliberat, quid fecit, consulens ut saluae sint
res hereditariae, si forte ei non placuerit pro herede gerere, apparet non uideri pro herede
gessisse. proinde et si fundos aut aedes locauit uel fulsit uel si quid aliud fecit non hoc
animo, quasi pro herede gereret, sed dum ei, qui substitutus est uel ab intestato heres
exstaturus, prospicit, aut res tempore perituras distraxit: in ea causa est, ut pro herede
2 non gesserit, quia non hoc animo fuerit. Si quid tamen quasi heres petit, sed ex his,
quae ad heredem extraneum non transeunt, uideamus, an oneribus se immerserit heredi-
tariis. ut puta a liberto parentis operas petit: has heres extraneus petere non potuit, hic
tamen petendo consequi potest. et constat pro herede eum non gessisse, cum petitio
3 earum etiam creditoribus[5] competat et maxime futurarum. Sed et qui in sepulchrum here-
ditarium mortuum intulit, obligari paternis creditoribus non est existimandus, ut Papinianus
4 ait: quae sententia humanior est, licet Iulianus contra scripserit. Papinianus scribit filium
heredem institutum qui se bonis paternis abstinuit uolgo putare quosdam, si a statulibero
pecuniam accepit, a creditoribus conueniendum, siue nummi peculiares fuerint siue non
fuerint, quia ex defuncti uoluntate accipitur, quod condicionis implendae causa datur.
Iulianus autem et si non abstinuit, idem existimauit. ita demum autem pro herede gessisse
ait Papinianus, si solus heres sit: ceterum si coheredem habeat et coheres adiit, non est
cogendus, inquit, is qui accepit a statulibero actiones creditorum suscipere: nam cum se
filius abstinet, idem debebit consequi iure praetorio, quod emancipatus consequitur qui
hereditatem repudiauit, quo facto statuliber filio nominatim pecuniam dare iussus potuisset[6]
non heredi dando ad libertatem peruenire. itaque tunc pro herede geri dicendum esse ait,
5 quotiens accipit quod citra nomen et ius heredis accipere non poterat. Si sepulchri uio-
lati filius aget quamuis hereditarii, quia nihil ex bonis patris capit, non uidetur bonis in-
miscere: haec enim actio poenam et uindictam quam rei persecutionem continet.
21 ‖ Idem libro septimo ad Sabinum. Si quis extraneus rem hereditariam quasi sub- S f. 426'
ripiens uel expilans tenet, non pro herede gerit: nam admissum contrariam uoluntatem
1 declarat. Interdum autem animus solus eum obstringet hereditati, ut puta si [B. 35, 14, 18
2 re non hereditaria quasi heres usus sit. Sed ita demum pro herede gerendo adquiret here-
ditatem, si iam sit ei delata: ceterum ex quibus causis repudiantem nihil agere diximus,
3 ex isdem causis nec pro herede gerendo quicquam agere sciendum est. Si quis partem [(B)
ex qua institutus est ignorauit, Iulianus scribit nihil ei nocere, quominus pro herede ge-
reret. quod et Cassius probat, si condicionem, sub qua heres institutus est, non ignorat,
F(WDQEIC)

---

[1] non quasi (*Hal.*)? [2] pauit] aut? [3] at (*Hal.*)? [4] quod *ins.* [5] *idem Graeci* (*u. i.*): etiam [liberis tamquam] creditoribus (*cf. D. 38, 1, 4, item l. 22 § 1. l. 29 ib.*) [6] potuit et?

---

7 gere're' *F^b* | qu'a'e *F^2* | pi'a'etatis *F^2* 8 iusta] busta *W solus* 9 pi'a'etatis *F^2* 11 salua'e' *F^b* 15 exstaturut *F^1* 19 cum petitio *seq.*] *idem legerunt Graeci:* ἐπειδὴ καὶ δανεισταῖς ἡ τούτων ἀπαίτησις ἁρμόζει καὶ μάλιστα τοῦ μέλλοντος χρόνου (*Syn.*) 20 et max.] ex max. *F^1* 26 gessise *F* 27 a'di'it *F^2* 32 citra] *F^b DQ^b EIC*, contra *F^a WQ^a* 34 poenam et uindictam quam] *FE^a*, p. et u. non *W*, p. et u. potius quam *DE^b I* (*ad* potius *in marg.:* P[isis] deest) *C*, magis p. et uind. quam *Q* 35 extraneum *F^1* 40 agere's' sciendum *F^2* 41 scribit] *F^1*, scripsit *F^2* | gereret] *F^1*, gerat *F^2* 42 quod et Cassius *seq.*] *ne quid muta: casus hic est. 'Lucius heres esto ex 'triente: Titius heres esto ex triente: si nauis*

si tamen exstitit condicio, sub qua substitutus est. quid tamen si ignorat condicionem exstitisse? puto posse adire hereditatem, quemadmodum si ignoret, an coheredis, cui substitutus est, repudiatione portio ei delata sit.

22 PAULUS libro secundo ad Sabinum. Si is, ad quem legitima hereditas pertinet, putauerit defunctum seruum suum esse et quasi peculium eius nactus sit, placet non obligari eum hereditati. idem ergo dicemus, ut ait Pomponius, si quasi libertini sui, cum *in*genuus esset, bona eius occupauit. nam ut quis pro herede gerendo obstringat se hereditati, scire debet, qua ex causa hereditas ad eum pertineat: ueluti adgnatus proximus iusto testamento scriptus heres, antequam tabulae proferantur, cum existimaret intestato patrem familias mortuum, quamuis omnia pro domino fecerit, heres tamen non erit. et idem iuris erit, si[1] non iusto testamento scriptus heres prolatis tabulis, cum p*uta*ret iustum esse, quamuis omnia pro domino administrauerit, hereditatem tamen non adquiret. *S*

23 POMPONIUS libro tertio ad Sabinum. In repudianda hereditate uel legato certus esse debet de suo iure is qui repudiat. *S*

24 ULPIANUS libro septimo ad Sabinum. Fuit quaestionis, an pro herede gerere uideatur, qui pretium hereditatis omittendae causa capit, et optinuit hunc pro herede quidem non gerere, qui ideo accepit, ne heres sit, in edictum tamen praetoris incidere. siue igitur a substituto non heres accepit siue a legitimo, mortis causa accepisse uidetur. idemque *e*rit et si non accepit, sed promissa sit ei pecunia: nam et stipulando mortis causa capit. *S*

25 IDEM libro octauo ad Sabinum. Si quis mihi bona fide seru*ia*t seruus [B. 35, 14, 19] *S*
alienus, iussu meo hereditatem adeundo nihil promouebit nec adquiret mihi, nec fructuarius
1 quidem seruus. Seruus municipum uel collegii uel decuriae heres institutus manumissus
2 uel alienatus adibit hereditatem. Si fisci seruus sit, iussu procuratoris Caesaris adibit here-
3 ditatem, ut est saepe rescriptum. Si quis plane seruus poenae fuerit effectus ad gladium
uel ad bestias uel in metallum damnatus, si fuerit heres institutus, pro non scripto hoc
4 habebitur: idque diuus Pius rescripsit. Iussum eius qui in potestate habet non est simile
tutoris auctoritati, quae interponitur perfecto negotio, sed praecedere debet, ut Gaius Cas-
sius libro secundo iuris ciuilis scribit: et putat uel per internuntium fieri posse uel per
5 epistulam. Sed utrum generaliter 'quaecumque tibi hereditas fuerit delata', an spe- [(B)]
6 cialiter? et magis placet, ut Gaius Cassius scribit, specialiter debere mandare. An nomi-
natim de uiui hereditate mandari possit, quaeritur: sed ego non puto recipiendum, ut de
uiui hereditate mandetur. plane si rumor fuit Lucium Titium decessisse, poterit ei man-
dare, ut, si scripsit eum, adeat: aut si clusae adhuc tabulae sunt et sit incertum, an filius
7 scriptus sit heres. Sed quid si mandauit, ut hereditatem colligat, an uidetur mandasse,
ut adeat? quid si ut petat bonorum possessionem? aut ut rem hereditariam distrahat?
‖ aut quid si petitam bonorum possessionem ratam habuit, mox filius adeat hereditatem? f. 427
uel quid si pro herede gerere mandauit, filius adiit hereditatem? an iussu uideatur adisse,

F(WDQEIC)

---

[1] idem iuris erit si *del.*

'*ex Asia uenerit, Gaius heres esto ex triente.* '*si Titius heres non erit, Gaius heres esto ex triente*'. — *Pendente condicione de naui Titius hereditatem repudiat: iam Gaius, quamquam condicionem institutionis pendere etiamtum non ignorat, recte adit, ubi scit Titium repudiasse: nam certus est heredem se esse, etsi de parte incertus. quod si ignorat Gaius Titium repudiasse, aditioni ratio iuris uidetur refragari (D. 35, 1, 21): poterit tamen hic quoque Gaius adire ad exemplum eius, qui institutus pure idemque substitutus adeundo adquirit etiam portionem ex substitutione ignoranti sibi delatam* 1 ex's'titit F^2 | ex's'titisse F^2 2 posse *om.* F^1 6 cum] cem F^1 | isgenuus *F*, is (*siue* his) ingenuus *WDQEIC* 11 putaret] *DQIC*, pateret *FW*, puta etiam *E* 18 non heres] F^a (*confer quae praecedunt uerba* ne heres sit), heres F^b*WDQEIC* | idemque 'e'rit F^2 20 seruitat seru'it'us F^2, seruiat at seruus *D* 21 fructu'a'rius F^b 22 seruus seruus] F^1, seruus F^2*WDQEIC* | municipum] F^2*DEC cum B* (περὶ δούλων πόλεως), munitipium *I*, mancipium F^1*W* | collegii uel 'collegii' dec. F^b | decuriae] *F*E^b*I*, curie *WD*E^a*C* 23 iussu] iussi F^1 | adi'b'it F^b 24 s'a'epe F^2 25 uestias F^1 | metallus F^1 29 qu'a'ecumque F^b 30 scribit] F^1, scripsit F^2 31 mandare F^1 33 cludae F^1 | a'n' F^2 37 heredem F^1

8 dubitari potest. immo uerius est ex his omnibus aditionem esse introducendam. Pater
filio ita scripsit: 'scio, fili, quod pro tua prudentia inuigilabis hereditati delatae tibi Lucii
9 'Titii'. puto iussu patris adisse. Quid si mandauit: 'si expedit adire, adito'? 'si putas
10 'expedire adire, adito'? erit iussu aditum. Si 'coram Titio' iussit adire, si 'arbitrio Lucii
11 'Titii', recte puto iussisse. Sed si mandauit quasi ex asse instituto et inue- [B. 35, 14, 19]
niatur ex parte, non puto ex iussu adisse. quod si ex parte iussit, potest ex asse adire.
aliter atque si mandauit quasi ab intestato et ex testamento adiit: nam non puto quicquam
egisse. at si ex testamento mandauit, poterit et ab intestato, quoniam non fecit deteriorem
condicionem patris. idemque et si quasi instituto praecepit et inueniatur substitutus, uel
12 contra. Sed si mandauit, ut patris adiret, sit autem et impuberi substitutus, non sufficit
13 iussum. Plane si sic mandauit 'si qua ex testamento Lucii Titii deferatur hereditas', potest
14 defendi iussu adisse. Sed si posteaquam iussit, paenitentiam egit prius quam adiret[1],
15 nihil agit adeundo. Item si se adrogandum dederit prius quam filius adiret, non est ad-
quisita hereditas.

26 Paulus libro secundo ad Sabinum. Si ego et seruus meus uel filius heres [B. 35, 14, 20] *S*
institutus sit, si iussero filio uel seruo adire, statim et ex mea institutione me heredem
esse Pomponius scribit: idem et Marcellus probat et Iulianus.

27 Pomponius libro tertio ad Sabinum. Neminem pro herede gerere posse uiuo eo, cuius *S*
in bonis gerendum sit, Labeo ait.

28 Ulpianus libro octauo ad Sabinum. Aristo existimat praetorem aditum facultatem *S*
facere debere heredi rationes defuncti ab eo petere, penes quem depositae sunt, deliberanti
de adeunda hereditate.

29 Pomponius libro tertio ad Sabinum. Qui heres institutus prohibeatur ab [B. 35, 14, 21] *S*
eo, qui una institutus iam hereditatem adiit, tabulas litteras rationes inspicere mortui, unde
scire posset an sibi adeunda esset hereditas, non uidetur pro herede gerere.

30 Ulpianus libro octauo ad Sabinum. Cum quidam legationis causa absens filium [B. 35, 14, 22] *S*
heredem institutum non potuisset iubere adire in prouincia agentem, diuus [cf. Pap. l. 86 pr. h. t.]
Pius rescripsit consulibus[2] subuenire ei oportere mortuo filio, eo quod rei publicae causa
1 aberat. Quod dicitur: 'proximus a filio postumo heres, dum mulier praegnas est aut pu-
'tatur esse, adire hereditatem non potest: sed si scit non esse praegnatem, potest' accipe
proximus a uentre, qui suum heredem pariturus est. et non solum ad testatos haec uerba,
uerum ad intestatos quoque pertinent. et in eo uentre idem accipias, qui legitimum uel
consanguineum pariturus est, quoniam mortis tempore qui in utero est, quantum ad moram
faciendam inferioribus et sibi locum faciendum si fuerit editus, pro iam nato habetur.
idemque[3] et per bonorum possessionem edictalem denique[4] praetor uentrem mittit in pos-
2 sessionem. Siue igitur putem praegnatem siue sit re uera praegnas, quae eum paritura
est qui suus heres futurus est, adire hereditatem non possum, quoniam in eo est, ut rum-
3 patur testamentum, nisi si proponas uentrem institutum uel exheredatum. Quod dicitur
'si putetur esse praegnas', sic accipiendum est, si dicat se praegnatem. quid ergo, si ipsa
non dicat, sed neget, alii dicant praegnatem esse? adhuc adiri hereditas non[5] potest: finge
obstetrices dicere. quid si ipse putat solus? si iusta ratione ductus, non potest adire: si
4 secundum multorum opinionem, potest. Quid ergo si praegnas fuit, cum putaret heres non
esse praegnatem et adiit, mox abortum factum est? procul dubio nihil egerit. totiens igitur
5 ei sua praesumptio proficit, quotiens concurrit cum ueritate. Sed et si ipsa mulier heres
instituta sit, quae se praegnatem || fingit, adeundo adquiret hereditatem: per contrarium f. 427'
F(WDQEIC)

[1] filius *ins.* [2] consulibus] proconsulem? [3] denique? [4] denique *del.* [5] non] non numquam non?

3 adito] adiro F^1 | putos F^1 4 expedire adire adito] F^1, expedire adito F^2 *WDQEC*, expedire (*om.* adito) *I* 6 asse] isse F^1 7 aliter *om.* F^1 12 iussit] *FD*, iussus sit *WQEIC* 13 adaret F^1 20 facultatem *bis* F^1 29 molier F^a 34 fueri·t e·ditus F^2 35 edictalem] *FDE*^{b} (*marg.*: al. edictalem, al. talem) *IC*, talem *Q*, *inc.* E^a 37 rumpater F^1 38 uent·r·em F^2 41 di·ce·re F^2 | putet F^2 43 abhortum *F* 44 conturrit F^1 45 pra·e·gnatem F^b

6 non adquiret, si se putet praegnatem, cum non sit. Suum heredem certum est ex asse
heredem esse, etsi putat esse praegnatem mulierem, quae non est praegnas. quid si unum
in utero habeat, an ex parte dimidia sit heres, siue institutum postumum proponas siue
intestatum patrem decessisse? quod et Sextum Pomponium opinatum Tertullianus libro
quarto quaestionum refert: putasse enim, sicuti cum[1] uacuo utero suus ex asse heres est,
ita et cum unum gerit nec per naturam humanae condicionis alium partum formare potest
(quod quidem post certum tempus conceptionis eueniet), ex parte dimidia et ignorantem
7 fore heredem, non ex quarta, ut Iulianus putat. Scientia autem uel opinio, si filius familias
uel seruus instituti sunt, utrum ipsorum an domini uel patris accipienda sit? finge patrem
putasse praegnatem, filium certum esse fingere et sic adire, an adquirat hereditatem?
8 puto adquirere: sed contra non adquirere. Si certus sum non esse falsum testamentum
uel irritum uel ruptum, licet dicatur esse, possum adire hereditatem.

31 PAULUS libro secundo ad Sabinum. Heredi cum postumo instituto reliquae [B. 35, 14, 23] S
partes adcrescunt, quae postumo datae sunt, si certum sit non esse praegnatem, licet
heres ignoret.

32 ULPIANUS libro octauo ad Sabinum. Heres institutus si putet testatorem [B. 35, 14, 24] S
1 uiuere, quamuis iam defunctus sit, adire hereditatem non potest. Sed et [BS. 23, 1, 43 sch. 17]
si scit se heredem institutum, sed utrum pure an sub condicione ignoret, non poterit adire
2 hereditatem, licet pure heres institutus sit, et sub condicione licet paruerit condicioni. Sed
et si de condicione testatoris incertus sit, pater familias an filius familias sit, non poterit
adire hereditatem, etsi eius condicionis sit in ueritate, ut testari potuerit.

33 PAULUS libro duodecimo ad Plautium. Quod si dubitet, apud hostes de- [B. 35, 14, 25] *E
cessit an ciuis Romanus, quoniam utroque casu est ius adeundi et in re est, ut possit
adire, dicendum est posse adire.

34 ULPIANUS libro octauo ad Sabinum. Sed et si de sua condicione quis du- [B. 35, 14, 26] S
bitet, an filius familias sit, posse eum adquirere hereditatem iam dictum est. cur autem,
si suam ignoret condicionem, adire potest, si testatoris, non potest? illa ratio est, quod
qui condicionem testatoris ignorat, an ualeat testamentum dubitat, qui de sua, de testa-
1 mento certus est. Sed et si cum esset pure institutus, putauit sub condicione et impleta
condicione, quam iniectam[2] putauit, adiit, an possit adquirere hereditatem? consequens est
dicere posse eum adire, maxime cum haec suspicio nihil ei[3] offuerit nec periculum ad-
tulerit. facilius quis admittet, si quis pure institutus putauit se sub condicione institutum
condicionemque impletam quam[4] in euentum putabat: nam in nullo haec suspicio offuit.

35 ULPIANUS libro nono ad Sabinum. Si quis heres institutus ex parte, mox [B. 35, 14, 27] S
Titio substitutus, antequam ex causa substitutionis ei deferatur hereditas, pro herede gesserit,
erit heres ex causa quoque substitutionis, quoniam inuito quoque ei adcrescit portio. idem
dico et si filius familias uel seruus iussu domini uel patris adierint hereditatem, mox eman-
cipatus uel manumissus ex causa substitutionis adeant: erunt namque heredes[5]: sunt enim
1 appendices praecedentis institutionis. Si exclusus per condicionem sibi datam pater filium
2 iussit adire, dicendum erit eum non quaesisse suam portionem. Sed si ex duobus filiis
unum iusserit, debebit et alium filium iubere adire.

36 POMPONIUS libro tertio ad Sabinum. Si ex sua parte dominus uel pater [B. 35, 14, 28] S
adierit, necessarium est iussum, ut filius uel seruus coheredes adeant.

37 IDEM libro quinto ad Sabinum. Heres in omne ius mortui, non tantum [B. 35, 14, 29] S
singularum rerum dominium succedit, cum et ea, quae in nominibus sint, ad heredem
transeant.

F(WDQEIC)

[1] cum *del.* [2] iniunctam (*edd.*)? [3] nihil ei] nisi ei nulli? [4] quem? [5] *fuisse uidetur* non adeant: erunt namque heredes nihilo minus: *quae compilatores uidentur immutasse propter l. 80 h. t.*

4 pomponium] *WQIC*, proponium *F*, propomponium *D*, et pomponium *E* | tertyllianus *F* 7 conceptionid F^1 10 fingere] *FD*, finge *EIC* 21 potuerit] *D*, poterit *FE*, possit *IC* 28 testamenta cert. F^2 33 putabit F^1 34 ulpianus] F^1, idem F^2 | si *om.* F^1 39 ʻcon'dicionem F^2

38 Ulpianus libro quadragesimo tertio ad edictum. Si duo sint necessarii B. 35, 14, 30 S f. 428
heredes, quorum alter se abstinuit, alter posteaquam prior abstinuit immiscuit se, dicendum est hunc non posse recusare, quo minus tota onera hereditaria subeat: qui enim scit aut scire potuit illo abstinente se oneribus fore implicitum, ea condicione adire uidetur.

39 Idem libro quadragesimo sexto ad edictum. Quam diu potest ex testamento B. 35, 14, 31 S
adiri hereditas, ab intestato non defertur.

40 Idem libro quarto disputationum. Quaesitum est, an, licet quis paternae B. 35, 14, 32 S
hereditatis nihil attingat, aliquid tamen propter patris uoluntatem habeat uel faciat[1], an creditoribus paternis cogatur respondere: ut puta si impuberi fuerit substitutus. in qua specie Iulianus libro uicesimo sexto digestorum scripsit incidere eum in edictum, si se immiscuerit impuberis hereditati: nam qui iudicium parentis oppugnauerit, non debet ex eadem hereditate quicquam consequi. sed Marcellus eleganter distinguit multum interesse, utrum ex asse fuerit institutus in patris testamento an ex parte, ut, si ex parte, potuerit sine metu remota patris successione impuberis hereditatem amplecti.

41 Iulianus libro uicesimo sexto digestorum. Filius, qui se paterna hereditate B. 35, 14, 33 S*
abstinuit, si exheredati fratris hereditati se immiscuerit et pro herede gesserit, poterit ex substitutione hereditatem optinere.

42 Ulpianus libro quarto disputationum. Iulianus libro uicesimo sexto di- B. 35, 14, 34 S
gestorum scripsit, si pupillus paterna hereditate se abstinuisset, deinde ei aliquis heres exstitisset, non esse eum compellendum creditoribus paternis respondere, nisi substitutus ei fuit: inclinat enim in hoc, ut putet substitutum etiam patris onera subiturum. quae sententia a Marcello recte notata est: impugnat enim utilitatem pupilli, qui ipse saltem potest habere successorem: metu enim onerum patris timidius quis etiam impuberis hereditatem adibit. alioquin, inquit, et si frater fuit, omissa causa testamenti ab intestato possidebit hereditatem et quidem impune: nec enim uidetur noluisse fraudare edictum, qui sibi prospicit, ne oneribus patris pupilli hereditas implicaretur. sed quod in fratre scripsit, credo ita intellegendum, si non impuberis frater fuit, sed testatoris: ceterum utique si frater a patre fratri substitutus impuberi sit, sine dubio necessarius heres existet.
1 Si in societate, quam uiuo patre inchoauerat, filius post mortem patris perseuerauerit, Iulianus recte distinguit interesse, utrum rem coeptam sub patre perficit an nouam inchoauit: nam si quid nouum in societate inchoauit, non uideri miscuisse[2] hereditati patris scripsit.
2 Si seruum paternum filius manumiserit, sine dubio miscuisse se paternae hereditati uide-
3 bitur. Proponebatur filius a patre de castrensi peculio seruos comparasse eosque a patre manumittere rogatus, cum heres esset ab eo institutus: quaerebatur, si se abstinuisset paterna hereditate eosque manumisisset, an miscuisse se paternae hereditati uideatur. dicebamus, nisi euidenter quasi heres manumiserit, non debere eum calumniam pati, quasi se miscuerit hereditati.

43 Iulianus libro trigesimo digestorum. Heres per seruum hereditarium eius- B. 35, 14, 35 S
dem hereditatis partem uel id, quod eiusdem hereditatis sit, adquirere non potest.

44 Idem libro quadragesimo septimo digestorum. Quotiens pupillus patri heres B. 35, 14, 36 S
exstitit et abstinet se hereditate, quamuis patris bona sub creditoribus fiant, tamen rata haberi debent, quaecumque pupillus bona fide gesserit: et ideo ei, qui fundum tutore auctore a pupillo emerit, succurrendum erit: nec interest, ‖ pupillus soluendo sit nec ne. f. 428'

45 Idem libro primo ad Urseium Ferocem. Aditio hereditatis non est in B. 35, 14, 37 S
1 opera seruili. Ideirco si seruus dotalis adierit, actione de dote eam hereditatem mulier
F(WDQEIC)

[1] faciat] capiat (*Cuiacius*)? [2] se *ins.* (*Hal.*)

2 prior] prium *F*ᵃ 4 ille *F*¹ 7 quarto] quadragensimo *F*ᵃ 9 creditori·bu·s *F*² 10 sexto] sedto *F*¹ | edicto *F*ᵃ 11 oppugnauerit] *sic, non* oppugnauerat *F* 13 institutus ·in· patris *F*² | an]·in *F*¹ 14 met·u· *F*² 16 s·i· *F*ᵇ 19 ei] alii *F*ᵃ 20 ex·s·titisset *F*² 21 onere *F*ᵃ 23 timidium *F*¹ 26 qui ·si·bi *F*² 29 societatem *F* 31 societatem *F* 32 bidebitur *F*¹ 33 seruo·s· *F*² 35 manumis·is·set *F*² | paterni *F*¹ 36 manumis·er·it *F*ᵇ | deuere *F*¹ | pat·r·i *F*² 41 ex·s·titit *F*² | se] sed *F*¹

2 reciperabit, quamuis ea, quae ex operis dotalium adquiruntur, ad uirum pertineant. Et cum
quaestus et compendii societas initur, quidquid ex operis suis socius adquisierit, in medium
3 conferet: sibi autem quisque hereditatem adquirit. Praeterea nec fructuarius quidem seruus
4 iussu eius, qui usum fructum in eo habet, adire hereditatem poterit. Et quod [BS. 45, 1, 44 sch. 2]
a quibusdam respondetur, si liber homo, qui bona fide mihi seruiebat, propter me heres
institutus erit, posse eum iussu meo adire hereditatem, potest uerum esse, ut intellegatur
non opera sua mihi adquirere, sed ex re mea, sicut in stipulando et per traditionem acci-
piendo ex re mea mihi adquirat.

46 Africanus libro primo quaestionum. Cum falsum testamentum diceretur, [B. 35, 14, 38] S
si quidem ipse heres accusaretur, quoniam certus esse debeat se falsum non fecisse, recte
adibit hereditatem: sin autem alius argueretur citra conscientiam eius, non potest adire,
quasi dubitet uerum esse testamentum.

47 Idem libro quarto quaestionum. Qui seruum suum heredem in- [B. 35, 14, 39. Ep. 4, 26] S
stitutum adire iusserat, priusquam ille adiret, furiosus est factus. negauit recte seruum
aditurum, quoniam non nisi uoluntate domini adquiri hereditas potest, furiosi autem uo-
luntas nulla est.

48 Paulus libro primo manualium. Si quis alicui mandauerit, ut, si aestima- [B. 35, 14, 40] *P
uerit, peteret sibi bonorum possessionem, et postquam ille petit, furere coeperit, nihilo
minus adquisita est ei bonorum possessio. quod si antequam ille petat, is qui mandauit
petendum furere coeperit, dicendum est non statim ei adquisitam bonorum possessionem:
igitur bonorum possessionis petitio ratihabitione debet confirmari.

49 Africanus libro quarto quaestionum. Pupillum etiam eo tutore auctore, [B. 35, 14, 41] S
qui tutelam non gerat, hereditatem adeundo obligari ait.

50 Modestinus libro singulari de heurematicis. Si per epistulam seruo pupilli [B. 35, 14, 42] *E
tutor hereditatem adire iusserit, si post subscriptam epistulam tutor moriatur, antequam
ex epistula seruus adiret, nemo dicturus est obligari postea[1] pupillum hereditati.

51 Africanus libro quarto quaestionum. Eum, qui duobus testamentis eius- [B. 35, 14, 43] S
dem testatoris heres scribitur, cum dubitet, num posterius falsum sit, ex neutro eorum
1 posse adire hereditatem placet. Filius familias heres scriptus patrem suum certiorem
fecerat uideri sibi soluendo esse hereditatem: pater rescripserat sibi parum idoneam
renuntiari itaque debere eum diligentius explorare et ita adire, si idoneam comperisset:
filius acceptis litteris patris adiit hereditatem: dubitatum est, an recte adisset. proba-
bilius diceretur, quamdiu persuasum ei non sit soluendo esse hereditatem, patrem non
2 obligasse. Sed et si quis ita dixerit: 'si soluendo hereditas est, adeo hereditatem', nulla
aditio est.

52 Marcianus libro quarto institutionum. Cum heres institutus erat filius et [B. 35, 14, 44] S
habebat patrem furiosum, in cuius erat potestate, interponere se suam beniuolentiam diuus
Pius rescripsit, ut, si filius familias adierit, perinde habeatur atque si pater familias adisset,
1 permisitque ei et seruos hereditatis manumittere. Qui ex parte heres institutus est pure,
ex parte sub condicione solus, etiam pendente condicione, si adierit hereditatem, ‖ ex asse f. 429
heres erit, quia solus heres futurus est omnimodo, nisi habeat in condicionalem partem
substitutum.

53 Gaius libro quarto decimo ad legem Iuliam et Papiam. Qui ex duabus [B. 35, 14, 45] *E
partibus heres institutus fuerit, ex alia pure, ex alia sub condicione, et[2] ex pura institu-
tione adierit et decesserit posteaque condicio exstiterit, ea quoque pars ad heredem eius
1 pertinet. Qui semel aliqua ex parte heres exstitit, deficientium partes etiam inuitus ex-
cipit, id est tacite ei deficientium partes etiam inuito[3] adcrescunt.

F(WD, qui deficit a u. 13, QEIC)

[1] propterea? [2] et] si? [3] etiam inuito *del.*

1 reciperauit *F¹* 4 hereditatet *F* 14 ille adire't' *F²* 18 fu'e'rere *F²* 20 est non] non est *F^b* 24 eurematicis *F* 34 obligasse't' *F^b* | adeo] abeo *F¹* 43 libro 'tertio' quarto decimo *F^b* 45 ex's'titerit *F²* 46 exstitit] *F²*, extit'er'it *F¹*

54 FLORENTINUS libro octauo institutionum. Heres quandoque adeundo hereditatem iam tunc a morte successisse defuncto intellegitur. [B. 35, 14, 46] S

55 MARCIANUS libro secundo regularum. Cum hereditate patris necessarius heres se abstineat, condicio coheredi siue suo siue extraneo defertur, ut aut totam adgnoscat aut a toto recedat, et ita se abstinere potest propter alium, qui per suam personam non poterat. si tamen creditores dicant se contentos esse eius portione, quia non potest exonerari, nisi deferatur condicio, et alterius parte abstinere se creditores debent, ut eius actiones ei qui conuenitur dentur. [B. 35, 14, 47] S

56 ULPIANUS libro quinquagesimo septimo ad edictum. Si is qui immiscuit se hereditati decessisset, deinde alter se abstinet, eadem condicio deferenda est heredi eius quae et ipsi, quod Marcellus ait. [B. 35, 14, 48] *E

57 GAIUS libro uicesimo tertio ad edictum prouinciale. Necessariis heredibus non solum impuberibus, sed etiam puberibus abstinendi se ab hereditate proconsul potestatem facit, ut, quamuis creditoribus hereditariis iure ciuili teneantur, tamen in eos actio non detur, si uelint derelinquere hereditatem. sed impuberibus quidem, etiamsi se immiscuerint hereditati, praestat abstinendi facultatem, puberibus autem ita, si se non immiscuerint. [B. 35, 14, 49] *E
1 Sed tamen et puberibus minoribus uiginti quinque annis, si temere damnosam hereditatem parentis appetierint, ex generali edicto quod est de minoribus uiginti quinque annis succurrit, cum et si extranei damnosam hereditatem adierint, ex ea parte edicti in integrum eos restituit.
2 Seruis autem necessariis heredibus, siue puberes siue impuberes sint, hoc non permittitur.

58 PAULUS libro secundo regularum. Ex parte heres institutus seruus et nondum adita hereditate a coherede eius liber et heres fit necessarius, quia non a coherede, sed a semet ipso accipit libertatem: nisi ita institutus fuerit: 'cum mihi quis heres erit, Stichus liber et heres esto'. [BS. 23, 1, 41 sch. 5. B. 35, 14, 50] S

59 NERATIUS libro secundo membranarum. Qui patri heres exstitit si idem filio impuberi substitutus est, non potest hereditatem eius praetermittere: quod sic recipiendum est etiam si uiuo pupillo mortuus erit, deinde pupillus impubes decesserit. nam is qui heres exstiterit[1] pupillo quoque heres necessario erit: nam si ipsum inuitum obligat, coniungi eam paternae hereditati et adcrescendi iure adquiri cuicumque patris heredi existimandum est. [B. 35, 14, 51] S

60 IAUOLENUS libro primo ex posterioribus Labeonis. Filium emancipatum pater solum heredem instituit et, si is heres non esset, seruum liberum et heredem esse iusserat: filius, tamquam pater demens fuisset, bonorum possessionem ab intestato petit et ita hereditatem possedit. Labeo ait, si probaretur sana mente pater testamentum fecisse, filium ex testamento patri heredem esse. hoc falsum puto: nam filius emancipatus cum hereditatem testamento datam ad se pertinere noluit, continuo ea ad substitutum heredem transit nec potest uideri pro herede gessisse, qui, ut hereditatem omitteret, ex alia parte edicti possessionem bonorum petat. ‖ PAULUS[2]. Et Proculus Labeonis sententiam improbat et in Iauoleni sententia est. [B. 35, 14, 52] S f. 429'

61 MACER libro primo de officio praesidis. Si minor annis, posteaquam ex parte heres exstitit, in integrum restitutus est, diuus Seuerus constituit, ut eius partis onus coheres suscipere non cogatur, sed bonorum possessio creditoribus detur. [B. 35, 14, 53] S*

F(WQEIC)

---

[1] *idem Graeci* (*u. i.*): patri *ins.*: *praeterea uerba* nam is ... erit *insiticia sunt* [2] Aulus (*u. i.*)?

6 poterat] operat F^1 10 hereditate F^1 12 necessarius F^1 13 proc'ons'ul F^4 20 sibe impuberes F 23 eius ... 24 coherede *om.* F^1 26 ex's'titit F^2 28 nam is qui heres exstiterit (extiterit F^1) pupillo *cet.*] προαποθανόντος τοῦ ἀνήβου πῶς ἀναγκάζονται οἱ κληρονόμοι αὐτοῦ χώραν λαμβάνουσαν τὴν ὑποκατάστασιν καταδέχεσθαι *B* (*Tipuc.*): *interpres male coniunxit* heres extiterit pupillo 29 ex's'titerit F^2 34 bonorum] eius *add.* F^2 35 menta F^1 37 continuo ea] continui eo F^1 39 *a* paulus *l. inc. F. Labeonis posteriora adnotauit praeter Proculum et Aristonem etiam Aulus nescio qui citatus ab Ulpiano D. 28, 5, 17, 5 nec diuersus opinor ab hoc Paulo uel potius Aulo, qui citat Iauolenum* 42 ex's'titit F^2

62 IAUOLENUS libro primo ex posterioribus Labeonis. Antistius Labeo ait, si B. 35, 14, 54 S ita institutus sit 'si iurauerit, heres esto', quamuis iurauerit, non tamen eum statim heredem futurum, antequam pro herede aliquid gesserit, quia iurando uoluntatem magis suam declarasse uideatur. ego puto satis eum pro herede gessisse, si ut heres iurauerit: Proculus
1 idem, eoque iure utimur. Si seruus heres institutus post iussum domini, antequam adiret, alienatus esset, nouum iussum posterioris domini, non iussum prioris exigitur.

63 Libro singulari regularum POMPONII MARCELLUS notat. Furiosus adquirere B. 35, 14, 55 S* sibi commodum hereditatis ex testamento non potest, nisi si necessarius patri aut domino heres existat: per alium autem adquiri ei potest, ueluti per seruum uel eum quem in potestate habet.

64 IAUOLENUS libro secundo ex posterioribus Labeonis. Seruus duorum heres B. 35, 14, 56 S institutus et adire iussus[1] si alterius domini iussu adierit, deinde manumissus fuerit, poterit ipse adeundo ex parte dimidia heres esse,

65 PAULUS libro secundo ad Sabinum. et si substitutum haberet idem seruus B. 35, 14, 57 S* ita 'si heres non erit, ille heres esto', substitutus locum non habet.

66 ULPIANUS libro sexagesimo primo ad edictum. Si seruus communis uel B. 35, 14, 58 *E uni ex dominis uel pluribus uel omnibus heres exstiterit necessarius, nullius eorum hereditate se poterit abstinere.

67 IDEM libro primo regularum. Seruus communis ab extero heres institutus B. 35, 14, 59 Sf* si iussu unius adierit hereditatem, non pro maiore parte interim heredem eum facit quam pro dominica, deinde ceteris sociis non iubentibus tacito iure partes ei adcrescunt.

68 PAULUS libro quinto ad legem Iuliam et Papiam. Cum solus seruus heres institutus E* sit, sicut licet uno tempore omnium dominorum iussu adire hereditatem, ita et separatis temporibus singulorum iussu recte adit: nam quia[2] saepius adit, non ex testamento, sed ex iure dominorum uenire utilitatis causa uidetur, ne alterius festinatione alterius ius laedatur.

69 ULPIANUS libro sexagesimo ad edictum. Quamdiu institutus admitti potest, B. 35, 14, 60 E substituto locus non est nec ante succedere potest quam excluso herede instituto. euenict igitur, ut necessarium sit remedium praetoris et circa denegandas primo actiones et circa praestituendum tempus substituto, quia[3] intra diem primo praestitutum neque adire hereditatem potest neque pro herede gerere. is autem, qui tertio gradu scriptus est, si primo deliberante secundus decedat, ipse potest succedere. ergo exspectamus in singulis, ut prius eis deferatur hereditas: tunc deinde, posteaquam delata est, exspectamus diem praestitutum, intra quem diem nisi aut adeat aut pro herede gerat, denegamus ei actiones.

70 PAULUS libro quinquagesimo septimo ad edictum. In plurium heredum B. 35, 14, 61 E gradibus hoc seruandum est, ut, si testamentum proferatur, prius a scriptis incipiatur, deinde transitus fiat ad eos ad quos legitima hereditas pertinet, etiamsi idem sit, ad quem utroque modo pertineat: nam hoc gradatim consequitur, ut prius ex testamento delatam, deinde legitimam repudiet. idem iuris est in bonorum possessione, ut prius scriptus re-
1 pellat bonorum possessionem, deinde is qui ab intestato petere possit. Si uero ei, ad I. 490 quem legitima hereditas potest pertinere, condicio data sit, nihil constituere potest de legi-
2 tima, antequam dies condicionis transeat, et ideo dicendum est et in eo casu[4]. Si respondit neutram hereditatem ad se uelle pertinere, bona defuncti a creditoribus possidenda sunt.

71 ULPIANUS libro sexagesimo primo ad edictum. Si seruum quis alienum B. 35, 14, 62 E ab hostibus redemerit et heredem eum cum libertate instituerit, magis puto fore eum

F(WQEIC)

[1] et adire iussus *del.* [2] quod? [3] substituto quia] quia substitutus? [4] et idem dicendum est et in eo casu de bonorum possessione?

4 ge'rere''s'sisse F^b 6 posteriori'bu's F^b 7 l. 63 *adiungit praecedenti* F | libro] F^1, in libro F^2 | regulam pomponii F^1, pomponii regularum F^2 8 ne'ce'ssarius F^2 17 do'mi'nis F^2 | ex's'titerit F^2 21 adgrescunt F 23 sit *om.* F^1 24 temporebus F^1 29 praetoris et] praetorem id F^1 36 a] ad F^2 45 heredum F^1

liberum et necessarium heredem: nam cum scribit ei libertatem, uinculo suo resoluit. et
in hoc solum redit iure postliminii, ut non iterum seruus eius fiat, cuius erat antequam
caperetur (hoc enim satis impium est), sed ut pristino domino suam aestimationem omni-
modo offerat uel maneat ei obligatus, donec pretium soluat: quod libertatis fauore intro-
1 ductum est. Si quis hac lege emptus sit, ut intra certum diem manu- [BS. 38, 1, 23 sch. 2]
mittatur, et cum libertate heres institutus sit, an ei succurrendum sit, ut se abstineat,
uideamus. magisque est, ut, donec dies non exstiterit, possit ei[1] necessarius heres effici et
non possit sese abstinere: sin autem dies praeteritus fuerit, tunc non necessarius, sed
uoluntarius heres efficitur et potest se abstinere secundum exemplum eius, cui fidei- [(BS)]
2 commissaria libertas sub condicione debebatur. Si quis dederit nummos domino, ut ma-
3 numittatur, puto huic omnimodo esse succurrendum. Praetor ait: 'si per eum eamue
4 'factum erit, quo quid ex ea hereditate amoueretur'. Si quis suus se dicit retinere here-
ditatem nolle, aliquid autem ex hereditate amouerit, abstinendi beneficium non habebit.
5 Non dixit praetor 'si quid amouerit', sed 'si per eum eamue factum erit, quo quid ex ea
'amoueretur': siue ergo ipse amouerit siue amouendum curauerit, edictum locum habebit.
6 7 Amouisse eum accipimus, qui quid celauerit aut interuerterit aut consumpserit. Ait praetor
'quo quid ex ea amoueretur': siue autem una res siue plures fuerint amotae, edicto locus
8 est, siue ex ea hereditate sint siue ad eam hereditatem pertineant. Amouere non uidetur,
qui non callido animo nec maligno rem reposuit[2]: ne is quidem, qui in re errauit, dum
putat non esse hereditariam. si igitur non animo amouendi, nec ut hereditati damnum
det, rem abstulit, sed dum putat non esse hereditariam, dicendum est eum amouisse non
9 uideri. Haec uerba edicti ad eum pertinent, qui ante quid amouit, deinde se abstinet:
ceterum si ante se abstinuit, deinde tunc amouit, hic uideamus an edicto locus sit. ma-
gisque est, ut putem istic Sabini sententiam admittendam, scilicet ut furti potius actione
creditoribus teneatur: etenim qui semel se abstinuit, quemadmodum ex post delicto
obligatur?

72 PAULUS libro primo ad Plautium. Si quis heres ita scriptus fuerit, ut intra [B. 35, 14, 63] E
certum tempus adeat hereditatem, et, si non ita adierit, alius ei substituatur, prior autem
heres antequam adiret decesserit: nemo dubitat, quin substitutus ultimum diem aditionis
exspectare non solet.

73 IDEM libro septimo ad Plautium. Si quis non quasi heres, sed quasi pa- [B. 35, 14, 64] E
troni filius egens a liberto paterno ali uelit, procul dubio hoc extra causam est immiscendi
se bonis paternis, et ita recte Labeo scribit.

74 IDEM libro duodecimo ad Plautium. Qui putat se decem dare iussum, cum [B. 35, 14, 65] E
1 quinque iussus sit, si decem dederit, fiet heres adeundo. At si quinque putet se iussum
dare, cum decem dare iussus est, et dat quinque, non implet condicionem, sed ad aliquid
proficit, ut, si adimpleuerit reliquum, aliorum quinque datione uideatur condicio esse im-
2 3 pleta. Qui bona fide seruit si quasi iussu domini adierit, non obligabitur. Similis est huic
statuliber, qui iussus ab herede adire hereditatem post condicionem libertatis existentem,
4 cum hoc ignoraret, adiit. De eo, qui heres institutus ab aliquo dubitat, an libertas ei ex
testamento domini optigerit, cum nesciat condicionem libertatis ‖ exstitisse uel hereditatem f. 430'
aditam, an adeundo heres fiat, uidendum. Iulianus hunc diceret fieri heredem.

75 MARCELLUS libro nono digestorum. Ex semisse Titius heres scriptus est: [B. 35, 14, 66] E
quadrantis bonorum possessionem per errorem petit. quaero, an nihil actum sit an uero
perinde omnia seruanda sint, ac si quadrans nominatus non sit. respondit magis nihil
F(WQEIC)

---

[1] ei] interim (= I Ī)? [2] seposuit?

2 redit] *EQ*, reddit *FIC*^{b}, *inc.* *C*^{a} 6 sit 'ut' an *F*^{b} 7 ex's'titerit *F*^{2} 11 puto huic] potuic *F*^{1} 14 praetor'is' si *F*^{b} | amouerit] *F*^{2}, am'o'be'neficto'rit *F*^{b} 15 ipse 'e'amou. *F*^{2} 16 celeuerit *F* 18 sine ad *F*^{1} 21 a'm'o-uisse *F*^{b} 22 omouit *F*^{a} 23 magisqu'a'e *F*^{2} 30 ex's'pectare *F*^{2} 32 est] esc *F*^{1} 33 la-b'e'o *F*^{2} | scribit] scripsit *F*^{2} 34 se] si *F*^{1} 35 iusum *F* 36 aliqui profecit *F*^{1} 38 obli-gauitur *F*^{1} | 'h'uic *F*^{b} 40 aliquo] *F*^{1}*IC*, alio *F*^{2}*WE* | an *om.* *F*^{1} 41 ex's'titisse *F*^{2}

actum esse, quemadmodum cum ex semisse scriptus heres ex quadrante per errorem adiit hereditatem.

76 IAUOLENUS libro quarto epistularum. Si tu ex parte sexta sub condicione | B. 35, 14, 67 | E institutus fuisses heres et omittente partem suam Titio, cui substitutus eras, ex substitutione adisses, deinde condicio iure sextantis exstitisset, quaero, an adire necesse habueris, ne sextans tuus intereat. respondit: nihil interest, utrum ex substitutione prius adierim an ex prima institutione, cum ab utraque causa una aditio sufficiat: sextans itaque, qui sub

1 condicione datus mihi est, ad me solum pertinet. Item si tu sextantis, ex quo institutus esses heres, omiseris aditionem, numquid dubitas, quin ex substitutione adeundo Titianae partis habiturus partem esses? respondit: non dubito, quin, si[1] prima institutione adeundo heres esse possim, in potestate mea sit, quam partem hereditatis aut amittere[2] uelim aut uindicare.

77 POMPONIUS libro octauo ad Quintum Mucium. Illud dubitari potest, an, | B. 35, 14, 68 | E si, cum[3] testamento heres institutus essem ab eo, qui etiamsi intestatus decessisset, legitima hereditas eius ad me pertineret, an simul utramque hereditatem repudiare possim, quoniam antequam ex testamento hereditatem repudiarim, legitima nondum ad me pertinet. uerum eodem momento intellegor et ex testamento et legitimam repudiare, sicuti, si legitimam uelim ad me pertinere, cum sciam testamento mihi relictam, uidebor ante repudiare testamentum[4] et ita legitimam adquisisse.

78 IDEM libro trigesimo quinto ad Quintum Mucium. Duo fratres fuerant, | B. 35, 14, 69 | E bona communia habuerant: eorum alter intestato mortuus suum heredem non reliquerat: frater qui supererat nolebat ei heres esse: consulebat, num ob eam rem, quod communibus cum sciret eum mortuum esse, usus esset, hereditati se alligasset. respondit, nisi eo consilio usus esset, quod uellet se heredem esse, non adstringi. itaque cauere debet, ne qua in re plus sua parte dominationem interponeret.

79 ULPIANUS libro secundo ad legem Iuliam et Papiam. Placet, quotiens ad- | B. 35, 14, 70 | E quiritur per aliquem hereditas uel quid aliud ei cuius quis in potestate est, confestim adquiri ei cuius est in potestate, neque momento aliquo subsistere in persona eius per quem adquiritur et sic adquiri ei cui adquiritur.

80 PAULUS libro quinto ad legem Iuliam. Si solus heres ex pluribus partibus | B. 35, 14, [illegible] | E fuero institutus, unam partem omittere non possum nec interest, in quibusdam habeam

1 substitutum nec ne. Idem puto etiam, si aliis mixtus heredibus ex pluribus partibus heres institutus sim, quod et hic adeundo unam portionem omnes adquiro, si tamen [illegible]

2 sint. Item si seruus meus ex parte heres institutus sit pure, ex parte sub condicione dato scilicet coherede, et iussu meo adierit, deinde eo manumisso condicio alterius portionis exstiterit, uerius est non mihi esse adquisitam illam portionem, sed ipsum [illegible] omnia enim paria permanere debent in id tempus, quo alterius portionis condicio exstat[5]

3 ut adquiratur ei, cui prior portio adquisita est. Ego quidem puto et si adhuc in potestate sit, iterum adeundum esse, si condicio exstiterit, et illud quod dicimus semel adeundum in eiusdem persona locum habet, non cum per alium adquirenda est hereditas.

81 ULPIANUS libro tertio decimo ad legem Iuliam et Papiam. Totiens uidetur | B. 35, [illegible] | E heres institutus | etiam in causa substitutionis adisse, quotiens adquirere sibi [illegible] si mortuus esset, ad heredem non transferret substitutionem.

82 TERENTIUS CLEMENS libro sexto decimo ad legem Iuliam et Papiam. Si | B. 35, [illegible] | E seruus eius qui capere non potest heres instituatur et antequam iussu domini adeat [illegible]

F W D, qui [illegible] substitutione, QEIC)

[1] perempta [illegible] [2] omittere [illegible] ? [3] cum del. [4] ex testamento? [5] [illegible]

4 [illegible] F [illegible] erat F | substitutione F 5 exstitisset F 6 sextans F | adierit F 7 institutione prius cum F aditio ne suff. F 8 condicionem F W 9 omiserit F 10 [illegible] 14 institutum F 16 repudia- [illegible] F 24 quod uellet [illegible] F cabere F 27 potestate est F 28 [illegible] 30 iuliam et papiam F 32 [illegible] mixtis F WDQEIC: [illegible] 33 omnem F 36 exstiterit F [illegible] 38 quodam F 39 exstiterit F [illegible] FDEIC, om. WF

ditatem, manumissus alienatusue sit et nihil in fraudem legis factum esset, ipse admittitur ad hereditatem. sed et si partem capere possit dominus eius, eadem dicenda sunt de parte, quam ille capere non potest: nihil enim interest, de uniuerso quaeratur quod capere non possit an de portione.

83 ULPIANUS libro octauo decimo ad legem Iuliam et Papiam. Si totam an[1] [B. 35, 14, 74] *Ef* partem, ex qua quis heres institutus est, tacite rogatus sit restituere, apparet nihil ei debere adcrescere, quia rem non uidetur habere.

84 PAPINIANUS libro sexto decimo quaestionum. Uentre praeterito si filius qui [B. 35, 14, 75] *P* fuit[2] emancipatus aut exter heres institutus sit, quamdiu rumpi testamentum potest, non defertur ex testamento hereditas. sed si uacuo uentre mulier fuit et incerto eo filius in familia retentus uita decessit, heres fuisse intellegitur: emancipatus aut exter non aliter possunt hereditatem quaerere, quam si non esse praegnatem sciant. ergo si uentre pleno sit mulier, nonne iniquum erit interea defunctum filium heredi suo relinquere nihil? et ideo decreto filio succurrendum est, quia, siue frater ei nascatur siue non nascatur, patri heres futurus est. eademque ratio facit, ut emancipato quoque subueniri debeat, qui alterutro casu rem omnimodo habiturus est.

85 IDEM libro trigesimo quaestionum. Si metus causa adeat aliquis heredi- [B. 35, 14, 76] *P* tatem, fiet ut, quia inuitus heres existat, detur abstinendi facultas.

86 IDEM libro sexto responsorum. Pannonius Auitus cum in Cilicia procuraret [B. 35, 14, 77] *P* heres institutus ante uita decesserat, quam heredem se institutum cognosceret. quia bonorum possessionem, quam procurator eius petierat, heredes Auiti ratam habere non poterant, ex persona defuncti restitutionem in integrum implorabant, quae stricto iure non competit, quia intra diem aditionis Auitus obisset. diuum tamen Pium [cf. Ulp. l. 30 pr. h. t.] contra constituisse Maecianus libro quaestionum refert in eo, qui legationis causa Romae erat et filium, qui matris delatam possessionem[3] absens amiserat, sine respectu eius distinctionis restitutionem locum habere. quod et hic humanitatis gratia optinendum est.
1 Rei perduellionis hereditatem suspensa cognitione filius emancipatus, cui de patris innocentia
2 liquet, potest quaerere. Pro herede gessisse filium placuit, qui moriens comperto matrem suam intestato uita decessisse codicillis petit ab herede suo, ut maternorum bonorum seruum manumitteret ac sibi parentibusque suis in possessione matris monumentum exstrueret.

87 IDEM libro decimo responsorum. Eum bonis patris se miscere conuenit, qui [B. 35, 14, 78] *P* remoto familiae uinculo pro herede gerere uidetur. et ideo filius, qui tamquam ex bonis matris, cuius hereditatem suscepit, agrum ad hereditatem patris pertinentem ut maternum ignorans possedit, abstinendi consilium, quod in bonis patris tenuit, amisisse[4] non uidetur.
1 Pupillis, quos placuit oneribus hereditariis esse liberandos, confessas actiones restitui oportet.

88 PAULUS libro primo quaestionum. Gerit pro herede, qui animo adgnoscit [B. 35, 14, 79] *P* successionem, licet nihil attingat hereditarium. unde et si domum pignori datam sicut hereditariam retinuit, cuius possessio qualisqualis fuit in hereditate, pro herede gerere uidetur: idemque est et si alienam rem ut hereditariam possedisset.

89 SCAEUOLA libro tertio decimo quaestionum. ‖ Si pupillus se hereditate ab- [B. 35, 14, 80] *P* f. 481' stineat, succurrendum est et fideiussoribus ab eo datis, si ex hereditario contractu conuenirentur.

F(WDQEIC)

---

[1] an *del.* (*u. i.: Bynkershoek*) [2] qui fuit] suus uel? [3] absente patre admittere non potuerat *ins.* (*cf. l. 30 pr. h. t.*) [4] omisisse?

2 possit] *FDQ*^{b}, non possit *WEIC*, *inc.* *Q*^{a} 3 uniuerso] uniuersatur *F*^{a} 4 de por'ta'tione *F*^{2} 5 totam an] *F*^{2}*E*, tutam an *F*^{1}, totum an *W*, totam aut *Q*, totam hereditatem aut *DC*, totam hereditatem in *I*: ὅλον τὸ μέρος *B* 6 qui's' *F*^{2} 10 uacua *F*^{a}*W* 15 eademqu'a'e *F*^{2} 16 hibiturus *F*^{1} 18 abstinend'um' (*sic*) *F*^{b} 23 abitus *F*^{1} 25 respecto *F*^{1} 28 placuit] placet *F*^{a} 29 seruum] suorum *F*^{a} 30 possessionem *F* | ex's'trueret *F*^{2} 32 remoto familiae uinculo] ἐκεῖνα ποιῶν, ὅσα ἐπὶ ἐξωτικοῦ εἰσάγει ἐγχείρησιν κληρονομίας *B* (*Tipuc.*) | uide're'tur *F*^{2} 34 amis's'isse *F*^{2} 35 liber'os'andos *F*^{b} | restitu'i' *F*^{b} 38 qualis'qualis' *F*^{2} 41 conueniantur *F*^{2}

90 PAULUS libro duodecimo responsorum. Respondit per curatorem hereditatem [B. 35, 14, 81] P
1 adquiri non posse. Idem respondit, si iussu aui nepos patris, qui de castrensi peculio
testamentum fecit, hereditatem adisset, adquisisse ei ea de quibus pater testari potest, quia
castrensia esse mutatione personae desierint.

91 IDEM libro quinto decimo responsorum. Respondit, si is qui bonis paternis [B. 35, 14, 82] P
se abstinuit per suppositam personam emptoris bona patris mercatus probatur, perinde eum
conueniri oportere a creditoribus atque si bonis paternis se inmiscuisset.

92 IDEM libro septimo decimo responsorum. Filius familias duxit uxorem: ea [B. 35, 14, 83] P
filiis sublatis intestata decessit: filii iussu patris, non aui adierunt hereditatem: quaero, an auo
adquisita sit hereditas. Paulus respondit secundum ea quae proponuntur nihil actum esse.

93 IDEM libro tertio sententiarum. Pater quotiens filio mandat adire, certus [B. 35, 14, 84] P
esse debet, an pro parte an ex asse, et an ex institutione an ex substitione, et an testa-
1 mento an ab intestato filius suus heres existat. Mutus pater uel dominus filio uel seruo
heredibus institutis magis est, ut, si intellectu non careat, nutu iubere possit adire heredi-
tatem, ut ei iure eius commodum quaeri possit: quod facile explicari possit scientia litte-
2 rarum. Mutus seruus iussu domini pro herede gerendo obligat dominum hereditati.

94 HERMOGENIANUS libro tertio iuris epitomarum. Qui superstitis bona repu- [B. 35, 14, 85] P
diat, post mortem eius adire hereditatem, item bonorum possessionem petere non pro-
hibetur.

95 PAULUS libro quarto sententiarum. Recusari hereditas non tantum [Paul. 4, 4, 1. B. 35, 14, 86] P
uerbis, sed etiam re potest et alio quouis indicio uoluntatis.

96 HERMOGENIANUS libro tertio iuris epitomarum. Qui se pupillum falso existi- [B. 35, 14, 87] P
mans, cum esset pubes, pro herede gessit, quo minus heres existat, nihil error talis ei
nocebit.

97 PAULUS libro tertio decretorum. Clodius Clodianus facto prius testamento [B. 35, 14, 88] Pf
postea eundem heredem in alio testamento inutiliter facto instituerat: scriptus heres cum
posterius putaret ualere, ex eo hereditatem adire uoluit, sed postea hoc inutile repertum
est. Papinianus putabat repudiasse eum ex priore hereditatem, ex posteriore autem non
posse adire. dicebam non repudiare eum, qui putaret posterius ualere. pronuntiauit Clo-
dianum intestatum decessisse.

98 SCAEUOLA libro uicesimo sexto digestorum. Quae neptis suae nomine, [B. 35, 14, 89] A
quam ex Seia habebat, Sempronio tot dotis nomine spoponderat et pro usuris in exhibitio-
nem certam summam praestabat, decessit relicta Seia filia et aliis heredibus: cum quibus
Sempronius iudicio egit condemnatique pro portionibus hereditariis singuli heredes, inter
quos et Seia, Sempronio cauerunt summam, qua quisque condemnatus erat usuris isdem,
quae ad exhibitionem a testatrice praestabantur: postea excepta Seia filia ceteri heredes
abstinuerunt hereditate beneficio principis et tota hereditas ad Seiam pertinere coepit.
quaero, an in Seiam, quae sola heres remansit et omnia ut sola heres erat[1], pro eorum
quoque portionibus, qui beneficio principali hereditate abstinuerint, utilis actio dari debeat.
respondit pro parte eorum, qui se abstinuissent, actiones solere decerni in eam, quae adisset
et maluisset integra hereditaria onera subire.

99 POMPONIUS libro primo senatus consultorum. Aristo in decretis Frontianis[2] [B. 35, 14, 90] A

F(WDQEIC)

[1] erat] bona possederat? [2] Frontinianis (*u. i.*)?

1 curatorem] *F cum B:* διὰ κουράτωρος, procuratorem *WDEIC* 3 adquississe *F* 4 desierunt F^2 5 decimo *om.* F^1 6 mercatur F^a | probetur F^2 8 dixit F^1 9 filii's' subl. F^2 11 c'er'tus F^b 13 mutus pater] DI^aC^b, pater mutus E^bQ, matus pater FI^b, mater pater *W*, pater (*om.* mutus) E^a, *inc.* C^a: περὶ ἀλάλου πατρός *B* (*Tipuc.*) 18 non 'pro'hibetur F^2 21 etiam] et *Pauli libri boni* 26 inutiliter facto in 'utiliter facto' instit. (*sic*) F^2 30 intestatus F^a 31 neptis] *DEIC*, nuptis *FW* 34 sempronios F^1 37 abstinuerit F^a 38 erat] *FWQ*, gerat *DI*, gesserat *EC*, egerat *Taur.* 40 abstinu'erint'issent F^b 41 maluisset'ot' int. F^2 42 in decretis frontianis] *decreta haec ab Aristone composita sine dubio imperatoria fuerunt: nam eo ducit et collectorum a Paulo decretorum comparatio et sanciendi uocabulum et omnino quod decernitur ex appellatione a praetoris sententia. mihi uidentur fuisse Domitiani, sed cum*

ita refert: Cum duae filiae patri necessariae heredes extitissent, altera se paterna absti- f. 432
nuerat hereditate, altera bona paterna uindicare totamque onus suscipere parata erat.
sanctum Cassium praetorem causa cognita actiones hereditarias utiles daturum recte polli-
citum ei, quae ad hereditatem patris accesserat denegaturumque ei quae se abstinuerat.

III.

℞ TESTAMENTA QUEMADMODUM APERIANTUR INSPICIANTUR ET DESCRIBANTUR ℞ SE

1 Gaius libro septimo decimo ad edictum prouinciale. Omnibus, quicumque [B. 35, 6, 1] S
desiderant tabulas testamenti inspicere uel etiam describere, inspiciendi describendique
potestatem facturum se praetor pollicetur: quod uel suo uel alieno nomine desideranti
1 tribuere eum manifestum est. Ratio autem huius edicti manifesta est: [D. 2, 15, 6. Ep. 11, 45]
neque enim sine iudice transigi neque apud iudicem exquiri ueritas de his controuersiis,
quae ex testamento proficiscerentur, aliter potest quam inspectis cognitisque uerbis testa-
2 menti. Si quis neget sigillum suum agnoscere, non ideo quidem minus aperiuntur [(D. Ep.)]
tabulae, sed alias suspectae fiunt.
2 Ulpianus libro quinquagesimo ad edictum. Tabularum testamenti instru- [B. 35, 6, 2] S
mentum non est unius hominis, hoc est heredis, sed uniuersorum, quibus quid illic ad-
1 scriptum est: quin potius publicum est instrumentum. Testamentum autem proprie illud
dicitur, quod iure perfectum est: sed abusiue testamenta ea quoque appellamus, quae falsa
2 sunt uel iniusta uel irrita uel rupta: itemque inperfecta solemus testamenta dicere. Ad
causam autem testamenti pertinere uidetur id quodcumque quasi ad testamentum factum
sit, in quacumque materia fuerit scriptum, quod contineat supremam uoluntatem: et tam
3 principales quam secundae tabulae edicto continentur. Si plura sint testamenta, quae quis
4 exhiberi desideret, uniuersorum ei facultas facienda est. Si dubitetur, utrum uiuat an
decesserit is, cuius quis quod ad causam testamenti pertinet inspici describique postulat,
dicendum est praetorem causa cognita statuere id[1] debere, ut, si liquerit eum uiuere, non
4a permittat. Inspici tabulas est, ut ipsam scripturam quis inspiciat et sigilla et quid[2] aliud
5 6 ex tabulis uelit spectare. Inspectio tabularum etiam lectionem earum indicat. Diem autem
et consulem tabularum non patitur praetor describi uel inspici idcirco, ne quid falsi fiat:
7 namque etiam[3] inspectio materiam falso fabricando instruere potest. Utrum autem in
continenti potestatem inspiciendi uel describendi[4] iubet, an desideranti tempus dabit ad
exhibitionem? et magis est, ut dari debeat secundum locorum angustias seu prolixitates.
8 Si quis non negans apud se tabulas esse non patiatur inspici et describi, omnimodo ad
hoc compelletur: si tamen neget penes se tabulas esse, dicendum est ad interdictum rem
mitti[5] quod est de tabulis exhibendis.
3 Gaius libro septimo decimo ad edictum prouinciale. Ipsi tamen heredi uin- [B. 35, 6, 3] S
dicatio tabularum sicut ceterarum hereditariarum rerum competit et ob id ad exhibendum
quoque agere potest.
F(WDQEIC)

---

[1] id *del.* [2] quidquid? [3] etiam] ea? [4] fieri *ins.* (*dett. quidam*) [5] rem remitti (*Ruckerus*)?

ederentur post memoriam eius publice abolitam, nomen iis inscriptum esse pro Domitiano Sex. Iulii Frontini principis opinor eius aetatis consiliariorum 1 ex's titissent F^2 2 uindicaret *FDIC*, uendicari *W*, uindicarent *E* | 'su'scipere F^2 3 sanctum] *F*, senatum *W*, secundum *DQEIC* 4 accesserat] *WDQEIC*, accederat *F* | denegaturumque] *DEIC*, delegaturumque (quae F^1) *FW* 9 inspiciendi] despiciendi *FEIC*, dispiciendi *D* 12 controuersi'i's F^b 13 aliter] *DEIC cum Dig. loco gemino*, alter *FW* 20 uel 'ir'rupta F^2 | 'in'perfecta F^2 22 supr'a'emam *F* 27 est ut] *F*, uel et ut *D*, uel etiam ut *WE* (etiam *in litura*) I^b, uel ut *QC*, uel etiam I^a: καὶ τί καὶ πῶς ἑρμηνεύεται τὸ θεωρῆσαι *Tipucitus* | si'n'gilla F^2 28 inspectia F^1 29 fia't' F^2 30 namque ... potest *hic om. et post* 31 describendi *habet* F^1, *suo loco reposuit, altero deleuit* F^2 32 angustia's' F^b 34 rem mitti] *F*, remitti *DEIC* 35 tabulas F^a 37 hereditariorum F^1

4 Ulpianus libro quinquagesimo ad edictum. Cum ab initio aperiendae sint [B. 35, 6, 4] *S* tabulae, praetoris id officium est, ut cogat signatores conuenire et sigilla sua recognoscere

5 Paulus libro octauo ad Plautium. uel negare se signasse: publice enim ex- [B. 35, 6, 5] *·E* pedit suprema hominum iudicia exitum habere.

6 Ulpianus libro quinquagesimo ad edictum. Sed si maior pars signatorum [B. 35, 6, 6] *S* fuerit inuenta, poterit ipsis interueni||entibus resignari testamentum et recitari. f. 432'

7 Gaius libro septimo[1] ad edictum prouinciale. Sed si quis ex signatoribus [B. 35, 6, 7] *·E* aberit, mitti debent tabulae testamenti ubi ipse sit, uti adgnoscat: nam reuocari eum adgnoscendi causa onerosum est. quippe saepe cum magna captione a rebus nostris reuocamur et sit[2] iniquum damnosum cuique esse officium suum. nec ad rem pertinet, unus absit an omnes. et si forte omnibus absentibus causa aliqua aperire tabulas urgueat, debet proconsul curare, ut interuenientibus optimae opinionis uiris aperiantur et post descriptam et recognitum factum ab isdem, quibus interuenientibus apertae sunt, obsignentur, tunc deinde eo mittantur, ubi ipsi signatores sint, ad inspicienda sigilla sua.

8 Ulpianus libro quinquagesimo ad edictum. Pupillares tabulas, etiamsi non [B. 35, 6, 8] *Sf* fuerit superscriptum ne aperirentur, attamen, si seorsum eas signatas testator reliquerit, praetor eas aperiri nisi causa cognita non patietur.

9 Paulus libro quadragesimo quinto ad edictum. Si mulier uentris nomine in possessione *E* sit, aperiendae sunt secundae tabulae, ut sciatur, cui demandata sit curatio.

10 Ulpianus libro tertio decimo ad legem Iuliam et Papiam. Si in duobus ex- [B. 35, 6, 9] *E*
1 emplariis scriptum sit testamentum, alterutro patefacto apertae tabulae sunt. Si sui natura tabulae patefactae sunt, apertum uideri testamentum non dubitatur: non enim quaeremus,
2 a quo aperiantur. Si tabulae non compareant uel exustae sint, futurum est, ut subuenire[3] legatariis debeat. idem est, si subpressae uel occultae sint.

11 Gaius libro undecimo ad legem Iuliam et Papiam. Sicut codicilli pars in- [B. 35, 6, 10] *E* tellegnntur testamenti, ita secundae tabulae principalium tabularum partem optinere uidentur.

12 Ulpianus libro tertio decimo ad legem Iuliam et Papiam. Si quis fecerit [B. 35, 6, 11] *E* testamentum et exemplum eius, exemplo quidem aperto nondum apertum est testamentum: quod si authenticum patefactum est totum, apertum.

IV.

℞ SI QUIS OMISSA CAUSA TESTAMENTI AB INTESTATO UEL ALIO MODO POSSIDEAT HEREDITATEM ℞ *SEP*

1 Ulpianus libro quinquagesimo ad edictum. Praetor uoluntates defunctorum [B. 35, 15, 1] *S* tuetur et eorum calliditati occurrit, qui omissa causa testamenti ab intestato hereditatem partemue eius possident ad hoc, ut eos circumueniant, quibus quid ex iudicio defuncti
1 deberi potuit, si non ab intestato possideretur hereditas, et in eos actionem pollicetur. Et parui refert, utrum quis per semet ipsum an per alium adquirere potuit hereditatem: nam quomodocumque potuit, si non adquisiit hereditatem, in ea causa est, ut incidat in edictum
2 praetoris: praetermittere autem causam testamenti uidetur, qui, cum posset iubere, noluit
3 id facere. Quid ergo si seruus eius cum iuberetur adire hereditatem, dicto audiens non fuit? sed compellendus est seruus hoc facere ideoque dominus ab intestato ueniens incidit
4 in edictum. Sin autem nec certioratus est dominus a seruo et postea ipse ab intestato

F(WDQEIC)

[1] decimo *ins.* (*Blume*) [2] sit] est? [3] subueniri?

9 e's't F^2 11 argueat F^1 | debet] F^2, quuet F^a, deuet F^b 13 hisdem F | oblignentur F^1 15 e't'iamsi F^2 16 aperrientur F^1 21 al'i'terutro F^2 24 subpraessae F^1, suppressae F^2 | uel *om.* F^1 28 et exemplum eius exemplo] $F^1 P^b$, et eius exemplum exemplo F^2, exemplo (*om. rel.*) *W*, et exemplum eius (*om.* exemplo) *D*, et exemplo eius $E^a Q$, exemplo eius $E^b C$, eius exemplo I^a 29 fatefactum F 35 ex] et F^1 36 intestato 'hereditatem' possideretur (podsideretur F^a) F^2 37 qui's' F^2

5 possedit hereditatem, non debet incidere in edictum, nisi si fingit ignorantiam. Si pro-
ponatur idem et institutus et substitutus et praetermiserit institutionem, an incidat in edic-
tum, quaeritur. et non puto incidere, quasi testator hanc ei dederit facultatem, qui eum
6 7 substituit. Praetermittere est causam testamenti, si quis repudiauerit hereditatem. Qui 4
sunt | in potestate statim heredes sunt ex testamento nec quod se abstinere possunt, quic- f. 488
quam facit. quod si postea miscuerunt, ex testamento uidentur heredes: nisi si abstinue-
rint quidem se testamento, uerum ab intestato petierint bonorum possessionem: hic enim
8 incident in edictum[1]. Qui sub condicione institutus heres potuit parere condicioni nec
paruit, cum condicio talis sit, ut in arbitrio sit heredis instituti, deinde ab intestato possi-
deat hereditatem, debebit edicto teneri, quia eiusmodi condicio[2] pro pura debet haberi.
9 Non quaerimus, qui praetermissa causa testamenti ab intestato hereditatem possideant,
utrum iure legitimo possideant an non: nam quoquo iure possideant hereditatem uel par-
tem eius, conueniri ex edicto poterunt, utique si non ex alia causa possideant: ut puta
si quis omisit quidem hereditatem, sed ex causa fideicommissi possidet missus in posses-
sionem fideicommissorum seruandorum causa: uel si proponas eum crediti seruandi causa
uenisse in possessionem: nam nec ex hac causa legatariis respondere cogetur. totiens igitur
edictum praetoris locum habebit, quotiens aut quasi heres legitimus possidet aut quia bo-
norum possessionem accipit ab intestato aut si forte quasi praedo possideat hereditatem
fingens sibi aliquem titulum ab intestato possessionis: quocumque enim modo hereditatem
lucrifacturus quis sit, legata praestabit, sane interueniente cautione 'euicta hereditate legata
10 reddi'. Et si non possideat quis hereditatem, dolo autem malo fecerit quo minus possi-
11 deat, ueniet, ut perinde teneatur atque si hereditatem adisset. Dolo autem malo fecisse
uidetur quo minus possideat, qui ad alium transtulit possessionem per fraudem, ut legatarii
12 ceterique qui quid in testamento acceperunt careant his quae sibi relicta sunt. Sane
quaestionis fuit, utrum is demum dolo malo facere uideatur quo minus possideat, qui per
dolum eam possessionem dimittat, quam aliquando habuit, an uero is quoque, qui hoc
ipsum malitiose fecit, ne ab initio possidere inciperet. Labeo sibi uideri ait non minus
delinquere eum, qui non incipiat possidere, quam eum qui desinat: quae sententia optinet.
13 Si quis per fraudem omiserit hereditatem, ut ad legitimum perueniat, legatorum petitione
tenebitur.

2 IDEM libro septimo ad Sabinum. Licet pro herede gerere non uideatur, qui [B. 35, 15, 2] S*
pretio accepto praetermisit hereditatem, tamen dandam in eum actionem exemplo eius,
qui omissa causa testamenti ab intestato possidet hereditatem, diuus Hadrianus rescripsit:
1 proinde legatariis et fideicommissariis tenebitur. Sed utrum ab eo erit incipiendum et sic
ad heredem ueniendum an conuertemus ordinem? mihi uidetur humanior esse haec sen-
tentia, ut possessor hereditatis prior excutiatur, maxime si lucratiuam habet possessionem.

3 POMPONIUS libro tertio ad Sabinum. Si pecuniam a substituto acceperis, ut [B. 35, 15, 3] S*
praetermitteres, isque adierit, an danda sit legatariis actio, dubitari potest. et puto, si ipse
quoque praetermiserit et, quod lege ad se rediret, possidebit hereditatem, in utrumque
uestrum dandam, ut ei tamen, cui ab utroque[3] legatum sit, in alterutrum detur actio.

4 ULPIANUS libro quinquagesimo ad edictum. Si quis pecuniam non accepit, [B. 35, 15, 4] S
simpliciter autem omisit causam testamenti, dum uult praestitum ei qui substitutus est uel
legitimo, numquid locus non sit edicto? plane indignandum est circumuentam uoluntatem

F(WDQEIC)

---

[1] *fuit sic fere:* quod si postea miscuerunt se, ex testamento uidentur heredes, nisi abstinuerunt: si abstinuerint quidem se testamento, uerum ab intestato petierint bonorum possessionem, incident in edictum [2] condicio] condicionalis institutio? [3] utro?

---

6 miscuerint F^2 9 peruit F^1 | cum *om.* F^1 14 omiset F^1 | ˹possi˺det F^2 18 ab intestato aut *bis* F^1 20 sane interueniente … 21 reddi] *cum praecedentibus haec iungunt etiam Graeci:* ὁπωσοῦν μέλλει κερδαίνειν τὴν κληρονομίαν, δίδωσι τὴν κληρονομίαν (*immo* τὰ ληγάτα) λαμβάνων ἀσφάλειαν 21 quo] quod *Taur. errore* 23 possedeat F^a | ut] aut F^1 24 ceterique] ceteriqui F^1 26 quoque qui] quo qui *F*, quo per *W*, qui *DQEIC* 35 ha˹e˺c F^b 37 a˹d˺ sab. F^b 38 ˹a˺dierit F^b 39 possidebet F^a 42 uult *om.* F^a 43 ˹pla˺plane F^b

defuncti: et ideo si liquido constiterit in necem legatariorum hoc factum, quamuis non pecunia accepta, sed nimia gratia collata, dicendum erit locum esse utili actioni aduersus
1 eum qui possidet hereditatem. Et recte dicetur, ubicumque quis, dum uult praestitum ‖ ei, f. 433'
qui se repudiante uenturus est, [1]non repudiaturus, nisi praestitum uellet, et maxime si ob euertenda iudicia id fecit, ibi dicendum est aduersus possessorem[2] competere actionem, sic tamen, ut, ubi quidem pecunia accepta repudiauit, ibi dicamus eum qui omisit conueniendum, ubi uero gratis, in fraudem tamen eorum quibus quid relictum est, possessorem de-
2 bere conueniri utili actione. Quamquam de heredibus institutis uideatur praetor loqui, attamen etiam ad alios haec res serpit: ut, si sit legatarius, a quo fideicommissum relictum
3 est, et hic id egisset, ut omittatur hereditas, doloque id fecit, conueniri debet. Si quis uendiderit hereditatem, utique possidere uidetur, non dolo fecisse, quo minus possideat.

5 MARCELLUS libro duodecimo digestorum. Excusatus uidetur patronus, qui [B. 35, 15, 5] *E
institutionem praetermisit, cum aliter esset a liberto scriptus heres quam eum institui oportet: nam et si seruus eius ex asse institutus fuerit et per quemcumque casum non
1 potuerit iussu domini adire hereditatem, impune praetermittet ex testamento hereditatem.

6 ULPIANUS libro quinquagesimo ad edictum. Quia autem is qui ab intestato [B. 35, 15, 6] S
possidet hereditatem conueniri potest, si omittit causam testamenti, quaesitum est, si quasi ex uoluntate testatoris uideatur omisisse, an cogatur praestare. ut puta fratrem suum scripsit heredem et codicillos fecit ab intestato petitque a fratre, ut, si legitima hereditas ad eum pertinuerit, fideicommissa praestaret quibusdam: si igitur omissa causa testamenti ab intestato possideat hereditatem, uidendum est, an legatariis cogatur respondere. et Iulianus libro trigesimo primo digestorum scribit cogendum primum legata praestare, mox dimissis legatis si quid superfuerit ex dodrante, tunc fideicommissa cogi praestare: ceterum si legata *ab*sumant dodrantem, tunc nihil fideicommissariis praestandum: habere enim integrum quadrantem legitimum heredem oportet. ordo igitur a Iuliano adhibetur, ut prius legata praestentur, deinde ex superfluo fideicommissa, dummodo quadrans non tangatur. ego puto Iuliani sententiam ita accipiendam, ut, si omissa causa testamenti ab intestato possideat hereditatem, cogatur omnimodo legata praestare: nec enim utique omittere ei
1 hereditatem permisit, qui fideicommissa ab eo relinquit ab intestato. Plane si nominatim id ei permisit, dicemus non eum incidere in edictum, quia usus est facultate ea, quam ei testator concessit: quod si non ei concessit specialiter testator omittere, is ordo erit
2 sequendus, quem Iulianus ostendit. Quid deinde dicemus, si isdem et ex testamento legata et fideicommissa ab intestato fuerint relicta et praeterea aliis fideicommissa? an ordinem illum debeamus facere, quem Iulianus monstrat, an uero contribuemus omnes fidei-
commissarios quasi aequales? et magis est, ut ita distinguamus multum interesse, utrum incidit in edictum heres an non. nam si incidit, praeferendi erunt hi quibus testamento relicta fuerunt quaedam: sin uero non incidit, quia haec fuit testatoris uoluntas, ut daret ei facultatem et ab intestato succedendi, uel quia alia causa intercessit, quae secundum ea quae supra scripta sunt non offendit edictum, dicendum est contribui fideicommissa de-
3 bere quasi exaequata. Non simpliciter autem praetor pollicitus est se daturum actionem, sed causa cognita: nam siue inuenerit testatorem huius rei auctorem esse ipsumque permisisse ab intestato succedere aut si qua alia iusta causa omittendi interuenerit, utique
4 non dabit actionem in eum legatorum. Item si inuenerit bona ad alium pertinere, non
5 dabit actionem, si uero nulla suspicio collusionis religionem ‖ praetoris instruxerit[3]. Si f. 434
autem is, cui auferri hereditas potest, aliquid possideat de hereditate et possidere desierit
F(WDQEIC)

---

[1] repudiauit *ins.* [2] dicendum est aduersus possessorem *del.* [3] induxerit?

---

1 con's'titerit *F²* 2 accepta sed 'sed nimia accepta' nimia *F²* 3 dice'tu'r *F²* 4 si ob] sub *F¹* 6 dic'endum'-'a'mus (*sic, ut adsit* a) *F²* 7 uero *om.* *F¹* 9 serpet *F²* 15 adire he're'ditatem *F²* 17 si quasi] quasi *F¹* 18 om'is'isse *F²* 22 scripsit *F²* 24 absumant] *D*, adsumant *F*, assumant *EIC* 35 'a'equales *F²* 40 est *om.* *F¹* 41 permi's'sisse *F²* 43 dabit] adebit *F²*

6 sine dolo malo, magis est, ut desinat conueniri. Quod ergo tempus spectabimus, possideat
7 nec ne? litis contestatae tempus spectari debet. Certe si uacantia bona quis possederit
et quadriennium praeterierit, indubitate conueniri poterit ex hac parte edicti, quia et
omisit causam testamenti et quia[1] ab intestato possedit et quidem sic, ut praescriptione
8 quadriennii tutus sit. Si patronus ex debita sibi portione heres scriptus dato sibi coherede
ex alia parte omiserit institutionem; quia debita pars eius erat exhausta, omiserit et co-
heres, deinde possideat patronus ab intestato legitimam hereditatem totam, dandam in eum
legatorum actionem Celsus libro sexto decimo digestorum ait, quae in Titium competeret,
sufficeretque[2] patrono, quod integram debitam sibi portionem habeat. haec autem ita
sunt, si coheres collusit cum patrono: aliter enim non esse patronum cogendum legata
praestare: neque enim interdictum est, ut quis omittat hereditatem, si sine fraude id fiat.
9 Hoc edictum etiam ad contra tabulas bonorum possessionem pertinere magis dicendum
est, scilicet ut qui accipiendo contra tabulas bonorum possessionem liberis parentibusque
legata praestaret si omiserit eam bonorum possessionem et ab intestato possideat heredi-
10 tatem, cogatur ea praestare, quae praestaret, si contra tabulas possessionem accepit. Si
libertas sub condicione fuerit data 'si decem dederit' et omissa causa testamenti fuerit, non
aliter libertas competet, quam si condicioni paritum sit.

7 MARCELLUS libro duodecimo digestorum. Quidam Titium et Maeuium instituit heredes *E
et centum Titio legauit: uterque omissa testamento[3] legitimam adiit hereditatem. non
probe legatorum actionem Titius postulabit. idem, si utrique legasset.

8 ULPIANUS libro quinquagesimo ad edictum. Si quis sub condicione dando- [B. 35, 15, 7] S
rum decem uel qua alia, quae in dando uel in faciendo fuit, heres institutus omissa causa
testamenti ab intestato possideat hereditatem, uidendum est, an huic, in cuius personam
condicio collata est, subueniri debeat. et magis est, ne subueniatur: neque enim legata-
rius est.

9 PAULUS libro quadragesimo quinto ad edictum. Sed et si adhuc parendi [B. 35, 15, 8] S
condicioni tempus habeat, hac parte edicti non tenetur.

10 ULPIANUS libro quinquagesimo ad edictum. Si non solus, sed cum alio [B. 35, 15, 9] S
possidet hereditatem is qui omisit causam testamenti, rectissime Iulianus ait, quod et
Marcellus probat, dandam in ipsum quoque legatorum actionem utilem: nec enim aspernari
debet obesse sibi factum heredis scripti, cui etiam profuerit. hoc autem ita est, nisi si
1 pecuniam accepit is qui omisit causam testamenti: tunc enim in solidum tenebitur. Cum
substitutis ab institutis legata fuissent relicta et tam instituti quam substituti omissa causa
testamenti possideant ab intestato hereditatem, diuus Pius rescripsit neque improbe neque
imprudenter institutos legata recusare substitutis data: recte enim recusant in se dari le-
gatorum fideiue commissorum petitionem substituto, cui liberum fuit adeunti hereditatem
2 non fideicommissum petere, sed uniuersa bona optinere. Si duo sint heredes institutus et
substitutus et ambo omissa causa testamenti ab intestato possideant hereditatem, quaestionis
est, an ambo cogantur legata praestare et utrum unusquisque ea legata quae a se relicta
sunt an uero ambo utraque legata cogantur praestare. ego puto in solidum aduersus sin-
gulos legatorum || petitionem dandam: sed utrum eorum quae a se legata sunt an uero f. 434
etiam eorum quae ab altero herede, uideamus. et alias proponamus institutum solum pos-
sidere hereditatem: eorum legatorum, quae sunt a se relicta, an etiam eorum, quae sunt
a substituto relicta, actionem patietur? dicendum est ita demum etiam eorum[4], si dolo
substituti perueniat ad institutos hereditas sine pecunia: nam si pecuniam accepit substi-

F(WDQEIC)

---

[1] quia *del.* [2] sufficereque (*Hal.*)? [3] omissa causa testamenti? [4] horum?

1 spectauimus F^1 6 'o'miserit inst. F^2 | ex'h'austa F^2 9 quod] quae F^1 10 cocendum F^1 12 pertinere'm' F^b 13 accipienda F^a 15 cogatur] F^b*DEI*, cogetur F^a*WO* | e'i'a F^2 | possessionem] bonorum possessionem F^2 19 titio] titium *F* | omisso F^2 20 postulauit F^2, protulauit F^1 23 persona *F* 27 parte 'e'dicti F^2 28 solu's' F^2 31 heredis scripti *F* 33 ab institutis *om.* F^1 | et tam] *EIC*, etiam *FWQ*, etiam tam *D* 35 substitutus F^1

tutus, ipse erit conueniendus. item si solus substitutus possideret, si quidem pecunia accepta institutus omisisset, dicemus institutum suis legatariis respondere debere, substitutum suis: si autem sine pecunia, aduersus substitutum dabimus actionem. nunc cum ambo possideant, melius dicetur singulos suis legatariis respondere debere.

11 Iauolenus libro septimo epistularum. Si ab instituto et substituto eadem [B. 35, 15, 10] *E res mihi legata sit et omissa causa testamenti hereditatem possideant lege, etiamsi ab utroque solidum mihi debetur, tamen ab uno legatum consecutus ab altero petere non potero: eligere itaque reum potero.

12 Ulpianus libro quinquagesimo ad edictum. De libertatibus quoque in hoc casu quae- S situm est, an competant tam hae quae ab instituto quam hae quae a substituto datae sunt.
1 et magis est, ut competant, tam directae quam fideicommissariae. Heredem [B. 35, 15, 11] eius, qui omissa causa testamenti ab intestato possidet hereditatem, in solidum legatorum actione teneri constat: magis est enim rei persecutionem quam poenam continere et ideo et perpetuam esse. hoc autem ita est, nisi propter dolum defuncti conueniatur heres: tunc enim in id quod ad eum peruenit conueniretur.

13 Gaius libro septimo decimo ad edictum prouinciale. Etsi non totam aliquis [B. 35, 15, 12] S hereditatem partemue eius, ex qua heres institutus est, ab intestato possideat, sed uel minimam portiunculam uel etiam unam aliquam rem, tenetur hoc edicto,

14 Idem libro secundo de testamentis ad edictum praetoris urbani. quamuis non proprie S pars hereditatis in una re intellegatur.

15 Idem libro septimo decimo ad edictum prouinciale. Nec id iniquum est, cum ex suo S quisque uitio hoc incommodo adficiatur.

16 Idem libro secundo de testamentis ad edictum praetoris urbani. Cum enim hereditas S ab eo quoque peti possit, qui unam aliquam rem hereditario nomine possideat, dubitari non oportet, quin uerum sit quod diximus.

17 Idem libro septimo decimo ad edictum prouinciale. Si quis omissa causa [B. 35, 15, 13] S testamenti omnino eam hereditatem non possideat, excluduntur legatarii: nam liberum cuique esse debet etiam lucresam hereditatem omittere, licet eo modo legata libertatesque intercidunt. sed in fideicommissariis hereditatibus id prouisum est, ut, si scriptus heres nollet adire hereditatem, iussu praetoris adeat et restituat: quod beneficium his, quibus singulae res per fideicommissum relictae sint, non magis tributum est quam legatariis.

18 Idem libro secundo de testamentis ad edictum praetoris urbani. Si duo [B. 35, 15, 14] S heredes instituti ambo omissa causa testamenti ab intestato possideant hereditatem, tunc, quia uterque praetorio iure perinde habetur atque si ex testamento hereditatem adisset,
1 pro partibus in singulos competit actio. Admonendi sumus huic, in quem [BS. 39, 1, 8 sch. 22] ex hac parte edicti legatorum actio datur, beneficium legis Falcidiae concedendum.

19 Idem libro septimo decimo ad edictum prouinciale. Praeterea patrono[1] quoque qui ex S asse heres institutus est si ab intestato || possederit hereditatem, commodum partis debitae, q. 46 f. 435 quod habiturus foret, si ex testamento adisset hereditatem, saluum ei debet esse.

20 Ulpianus libro quarto disputationum. Si eadem res diuersis personis ab [B. 35, 15, 15] S instituto et substituto fuerit relicta, non uterque, sed qui ab instituto accepit solus uindicabit.

21 Iulianus libro uicesimo septimo digestorum. Si filius meus a matre sua [B. 35, 15, 16] S heres scriptus fuerit et ego testamenti causa omissa bonorum possessionem eiusdem filii nomine petiero, actio legatorum in me dari debebit non secus ac si ipse heres scriptus omissa causa testamenti bonorum possessionem ab intestato accepissem.

22 Idem libro tricesimo primo digestorum. Si in testamento ita scriptum [B. 35, 15, 17] S
F(WDQEIC)

---

[1] patronus?

3 a'm'bo F[4] 5 et substituto *om.* F[1] 7 utroque] utroque herede F[2] 9 quoque] quodue F[1] 10 'h'ae qu'a'e F[2] 24 qui'a' un. F[2] 28 liberta'te'sque F[4] 29 probisum F[1] 31 non *om.* F[1] | e's't F[2] 38 possiderit F[1] 39 adesset F[1] 41 uindicauit F[1] 42 septimo *om.* F[1] 46 si i'n' F[4]

fuerit: 'Titius heres esto: si Titius heres erit, Maeuius heres esto' et Titius omissa causa
testamenti hereditatem legitimam possederit, Maeuio aduersus eum petitio hereditatis dari
non debet pro parte, quam habiturus esset, si testamenti causa omissa non fuisset. cum
enim omisso testamento hereditas possidetur, legatorum quidem et libertatium ratio habenda
est, quia aliter quam ab herede dari non potuerunt: hereditatis uero quae ita data est ra-
tionem habere praetor non debet: sua enim culpa testator sub hac condicione hereditatis
1 partem dedit, quam potuit pure dare. Quare et si ita scriptum fuisset: 'Titius heres esto:
'quisquis mihi ex supra scriptis heres erit, Stichus liber heresque esto' et Titius omisso
testamento hereditatem possideat, libertatem praetor Stichi tueri non debet nec hereditatis
2 petitionem ei dare. Si quis hoc modo testamentum scripserit: 'Titius heres esto: si Titius
'heres non erit, Maeuius heres esto: quisquis mihi ex supra scriptis heres erit, Maeuio, si
'mihi heres non erit, centum dato', deinde Titius omisso testamento legitimam hereditatem
possideat, an Maeuio, cuius in potestate fuit, ut ex substitutione adeundo totam heredi-
tatem haberet, legatorum actio dari debeat, quaeritur. et placet dari, quia nihil prohibet
Maeuium iustam causam habuisse, propter quam nollet negotiis hereditariis implicari.

23 ULPIANUS libro quadragesimo sexto ad edictum. Si filius qui mansit in | B. 35, 15, 18 | Sf"
patris potestate, item filia heredes instituti praeterito fratre emancipato, qui contra tabulas
accipere possessionem potuit, ut intestati patris possessionem acceperint, legata omnibus
praestabunt nec filia dotem suam fratri conferet, cum ut scripta uideatur hereditatem habere.

24 PAULUS libro sexagesimo ad edictum. Si dolo tutoris omiserit pupillus | B. 35, 15, 19 | E
causam testamenti et legitimam hereditatem possideat, danda est legatorum actio in pu-
pillum, sed eatenus, quatenus hereditas ei adquisita est. quid enim, si cum alio possideat
1 hereditatem? Sed hoc et in eo qui pubes est plerique putant obseruandum, ut pro qua
parte possideat, teneatur, quamuis praetor perinde in eum det actionem, atque si adisset
hereditatem.

25 CELSUS libro sexto decimo digestorum. Cui seruus ipsius substitutus est, | B. 35, 15, 20 | Ef
seruum suum adire iussit. si idcirco fecit, ne legata praestaret, utraque praestabit, et qua
heres est et qua omissa causa testamenti possidet ex substitutione hereditatem, salua Fal-
cidia ei seruata.

26 PAPINIANUS libro sexto decimo quaestionum. Iulianus scribit patrem, qui | B. 35, 15, 21 | P
filiam sibi substitutam iussit adire hereditatem, legata quae ab ipso data sunt ex sententia
edicti praestaturum, quoniam filia patri substituitur in casu, non ut arbitrium eligendi re-
linquatur: sed si uaria legata supra dodrantem data sint, eorum prius rationem habendam,
quae a filia relicta sunt. non enim caret dolo pater, qui honore proprio omisso propter
1 compendium alienam institutionem maluit. Denique si filiae pater substitutus adiit here-
ditatem, nihil eum dolo facere ‖ Iulianus existimat, quia nemo filiae patrem contra uotum I. 435'
parentium substituere uidetur, sed ut arbitrium eligendi relinquat.

27 IDEM libro sexto responsorum. Mater secundis tabulis impuberi filio sub- | B. 35, 15, 22 | P
stituta locum edicto facit, si omisso testamento legitimam hereditatem filii possideat.
1 idem iuris erit et si filio heres data sit et substituta[1]. In sententiam edicti | cf. D. 38, 6, 8
propter legatorum causam frater incidisse non uidebatur, qui filium suum substitutum im-
puberi testamento fratris non emancipauit, sed ab intestato per eum[2] possidere coepit.
2 In eum, qui testamento scriptus heres non fuit, si fraudis consilio cum heredibus scriptis

F(WDQEIC)

---

[1] et si filio exheredato sit substituta? [2] per eum *del.* (*Krueger*)

2 possiderit (*sic*) F^2 5 potuerunt] *sic F nec quicquam mutatum* 7 dari *F* 8 titius] titits F^1 11 maeuio] maeuiu F^a 12 erit] enit F^a 17 patri's' F^2 27 praestabit et] praestabiter F^1 31 sibi] F^2, s'i'ui F^b 34 'h'onore F^2 36 exstimat *F* 37 sed 'ut' F^2 40 in sententiam edicti *seq.*] εἰ συγγενὴς ὑπὸ αἵρεσιν ὑποκαταστῇ τὴν ἐὰν αὐτεξούσιος γένηται καὶ μὴ ποιήσῃ αὐτὸν αὐτεξούσιον ὁ πατήρ, ἀλλ' ἐξ ἀδιαθέτου ἔλθῃ *B* (*Tipuc.*): *unde possis suspicari interpretem legisse sic fere:* qui filium suum substitutum impuberi testamento fratris emancipare iussus non emancipauit: *sed magis est, ut interpres de suo quaedam adiecerit collato fortasse altero loco 38, 6, 8* 42 'p'er F^2 | possidere] bona possidere F^2

participato legitimam hereditatem solus possideat, actio legatorum ex sententia praetoris dabitur.

28 MARCIANUS libro quarto fideicommissorum. Si seruum heredem institutum B. 35, 15, 23 P dominus, qui ipse rogatus fuerat fideicommissum praestare, priusquam adire iuberet, uendiderit, praestare id debet, cum per pretium serui hereditatis quoque aestimationem con-
1 sequatur. Institutus heres et rogatus restituere hereditatem si omissa causa testamenti legitimam hereditatem possideat, non dubie ut legata ceteraque fideicommissa, ita hereditatem quoque restituere compellendus est, libertates quoque tam directas quam fideicommissarias. sed[1] si alienos seruos rogatus sit manumittere, utique redimere eos debebit. eam autem decessionem patietur is cui restituta fuerit hereditas, quam is qui ei restituit passurus fuit.

29 ULPIANUS libro quinto fideicommissorum. Qui omissa causa testamenti ab B. 35, 15, 24 P intestato possidet hereditatem, seruos ad libertatem perducere debet, ne eis factum noceat eius qui ex testamento adire noluit: sic tamen, ut habeat libertos.

30 HERMOGENIANUS libro tertio iuris epitomarum. Qui omissa causa testamenti B. 35, 15, 25 P pro emptore uel pro dote uel pro donato siue alio quolibet titulo, exceptis pro herede et pro possessore, possideat hereditatem, a legatariis et fideicommissariis non conuenitur.

V.

℞ DE SENATUS CONSULTO SILANIANO ET CLAUDIANO: QUORUM TESTAMENTA NE APERIANTUR ℞ SEPA

1 ULPIANUS libro quinquagesimo ad edictum. Cum aliter nulla domus tuta esse possit, S nisi periculo capitis sui custodiam dominis tam ab domesticis quam ab extraneis praestare serui cogantur, ideo senatus consulta introducta sunt de publica quaestione a familia ne-
1 catorum habenda. Domini appellatione continetur qui habet proprietatem, etsi B. 35, 16, 1
2 usus fructus alienus sit. Qui seruum bona fide possedit, domini appellatione non conti-
3 netur, nec qui usum fructum solum habuit. Seruus pignori datus, quod attinet ad debitoris
4 necem, per omnia perinde habetur atque si pignori datus non esset. Serui appellatione etiam hi continentur, qui sub condicione legati sunt: nam medio tempore heredis sunt, nec quod condicio existens efficit, ut desinant esse heredis, facit ne uideantur interim eius.
5 idemque erit dicendum in statulibero. Sed in eo, cui fideicommissa libertas pure debetur, exstat rescriptum diui Pii ad Iuuentium Sabinum, quo ostenditur non esse festinandum ad tormenta eius, cui fideicommissa libertas debetur: et magis est, ne puniatur ob hoc quod
6 sub eodem tecto fuit, nisi particeps sceleris fuerit. Domini appellatione etiam pro parte
7 dominum contineri dicendum est. Domini appellatione et filius familias ceterique liberi, qui in potestate sunt, continentur: senatus consultum enim ‖ Silanianum non solum ad f. 436
8 patres familias, uerum ad liberos quoque pertinet. Quid deinde dicemus, si liberi non sint in potestate? Marcellus libro duodecimo digestorum dubitat: ego puto plenius accipiendum,
9 ut etiam ad eos liberos pertineat, qui in potestate non sunt. In eo, qui est in adoptionem datus, non putamus locum habere senatus consultum, quamuis in adoptato locum habet.
10 11 Sed nec in alumno occiso locus est senatus consulto. De matris seruis filio filiaue occisis
12 quaestio non habebitur. Si pater ab hostibus captus sit, quaestionem de seruis habendam et supplicium filio occiso eleganter Scaeuola ait: quod etiam post mortem patris probat,

F(WDQEIC)

[1] et *ins.*

3 qrarto F^1, qaarto (*sic*) F^2 | institutus F^1 8 libertate's' F^2 10 restitu'er'it F^2 13 perducere debet] F^2, perdicet debet F^2, pedicet debere F^a 15 epitoma'to'rum F^2 17 conuen'i'tur F^2 20 quorum *om.* F^1 21 quinquagen'ta'simo F^2 | al'i'ter F^2 | dom'in'us F^2 23 p'ub'lica F^2 | a fimilia F 24 propri'a'etatem F^2 26 datus 'non' quod F^2 29 eius] eius esse F^2 30 dic. in] dic. et in F^2 31 iubentium F^1 33 fu'er'it F^2 37 *a* marcellus *l. inc.* F 40 alumno'n' occiso F^2

13 si ante, quam ei suus heres existat, occisus fuerit. Idem Scaeuola ait constantius defen-
dendum herede instituto filio de his quaestionem habendam et supplicium, qui pure legati
uel manumissi sunt, ante aditam hereditatem filio occiso: quamuis enim, si uiueret, herede
eo existente ipsius non essent futuri, attamen ubi decessit, qua[1] extinctum legatum et
14 libertas est, senatus consulto fore locum dicit. Si pater necatus sit, an de seruis filii
quaestio habeatur, si forte castrensi peculio seruos habuit? et magis est quaestionem de
15 seruis filii habendam suppliciumque sumendum, [2]licet non sit in potestate filius. Si uir
aut uxor occisi esse proponantur, de seruis eorum quaestio habetur, quamquam neque uiri
serui proprie uxoris dicantur neque uxoris proprie uiri: sed quia commixta familia est et
16 una domus est, ita uindicandum atque in propriis seruis senatus censuit. Sed neque uxore
occisa neque marito de seruis soceri quaestionem habendam senatus censuit: Marcellus
autem libro duodecimo digestorum etiam in soceri seruis idem quod in mariti recte dixit.
17 Occisorum appellatione eos contineri Labeo scribit, qui per uim aut caedem sunt interfecti,
ut puta iugulatum strangulatum praecipitatum uel saxo[3] uel fuste uel lapide percussum uel
18 quo alio telo necatum. Quod si quis puta ueneno uel etiam quo alio quod clam necare
soleat interemptus sit, ad hoc senatus consultum uindicta mortis eius non pertinebit: hoc
idcirco, quia totiens puniendi sunt serui, quia auxilium domino non tulerunt, quotiens po-
tuerunt ei aduersus uim opem ferre et non tulerunt: ceterum quid potuerunt facere ad-
19 uersus eos, qui ueneno uel quo alio more insidiantur? Plane si uenenum per uim infusum
20 sit, senatus consultum locum habet. Ubicumque igitur uis adhibita est quae interemere
21 solet, ibi dicendum est locum senatus consulto fore. Quid ergo, si dominus ueneno non
per uim necatus esse proponatur? impunitum erit factum? nullo modo: licet enim cessat
senatus consultum Silanianum nec quaestio suppliciumque de his qui sub eodem tecto
fuerunt habeatur, tamen si qui conscii uel factores sceleris fuerunt, hi demum supplicio
adficiuntur: et adiri hereditas aperirique tabulae etiam ante quaestionem habitam possunt.
22 Si sibi manus quis intulit, senatus consulto quidem Silaniano locus non est, sed mors eius
uindicatur, scilicet ut, si in conspectu seruorum hoc fecit potueruntque eum in se saeuien-
23 tem prohibere, poena adficiantur, si uero non potuerunt, liberentur. Si quis non metu
criminis imminentis, sed taedio uitae uel inpatientia doloris sibi manus intulit, eius testa-
24 mentum aperiri et recitari mortis casus non impedit. Item illud sciendum est, nisi con-
stet aliquem esse occisum, non haberi de familia quaestionem: liquere igitur debet scelere
25 interemptum, ut senatus consulto locus sit. Quaestionem autem sic ‖ accipimus non tor- f. 436'
26 menta tantum, sed omnem inquisitionem et defensionem mortis. Hoc autem senatus con-
sultum eos quidem, qui sub eodem tecto fuerunt, omnimodo punit, eos uero, qui non sub
27 eodem tecto, sed in eadem regione, non aliter, nisi conscii fuissent. 'Eodem' autem 'tecto'
qualiter accipiatur, uideamus, utrum intra eosdem parietes an et ultra intra eandem diaetam
uel cubiculum uel eandem domum uel eosdem hortos uel totam uillam. et ait Sextus sic
esse saepe iudicatum, ut quicumque eo loci fuerunt, unde uocem exaudire potuerunt, hi
puniantur, quasi sub eodem tecto fuerunt, licet alii ualidioris uocis, alii exiguioris sunt nec
28 omnes undique[4] exaudiri possunt. Iuxta hoc tamen uidetur et diuus Hadrianus rescripsisse
in haec uerba: 'Serui quotiens dominis suis auxilium ferre possunt, non debent saluti eorum
'suam anteponere: potuisse autem ancillam, quae in eodem conclaui cum domina sua fuerat,

F(WDQEIC)

---

[1] quia (*edd.*)? [2] itemque sumendum *ins.* [3] praecipitatumue saxo (*u. i.*)? [4] aeque *ins.*

4 eo] et F^1 12 i'n' mariti F^b 14 praecipitatum ... percussum] ἢ κατακρημνιζόμενος (= saxo deiectus) ἢ ῥοπάλοις τυπτηθεὶς ἢ λίθοις (= uel fustibus uel lapidibus percussus) *B* (*Tipuc.*) 15 quod clam necare] quod 'quam ne' cla're'm necare F^b 17 domino non] domino ntn F^a 19 plane] pater F^1 20 adhibita's' F^b | interemere'm' F^b 23 silanianam F^1 24 denum F^1 27 saeu'i'ente'm' F^2 30 aperi'ri' F^2 31 qu'a'estionem F^2 32 tormento F^1 36 an] en F^1 | di'a'etam F^2 37 sextus] καὶ λέγει Σέρβιος *BS*: *perperam, nam Ser. Sulpicius mortuus a. u. c. 711 nouisse non potest senatus consultum Silanianum aetatis incertae quidem, sed imperatoriae* 42 anteponere] altemponere F^a

'auxilium rei¹ ferre, si non corpore suo, at certe uoce plorantem, ut hi, qui in domo fuerant
'aut uicini audirent, hoc ipso manifestum est, quod dixit percussorem sibi mortem mi-
'natum, si proclamasset. ultimum itaque supplicium pati debet uel² hoc, ne ceteri serui [(B)
29 'credant in periculo dominorum sibi quemque consulere debere'. Hoc rescriptum multa
continet: nam ei non parcit, qui eodem conclaui fuit: et ei, qui timuit mori, non ignoscit:
30 et quod uel uoce oporteat seruos dominis auxilium ferre, ostendit. Si quis in uilla agens
occisus sit, plus quam iniquum est, si forte diffusa late praedia habeat, de omnibus qui in
ea regione fuerint seruis et quaestionem haberi et supplicium sumi: sufficit ergo eos, qui
cum ipso qui occisus dicitur fuerunt et qui suspicione caedis aut conscientia attingi uide-
31 buntur, de his quaestionem haberi. Cum dominus in itinere esset occisus, de his, qui una
cum eo fuerunt cum occideretur uel, cum una fuissent, profugerunt,, supplicium sumen-
dum est. quod si cum domino nemo fuit cum occideretur, cessant ista senatus consulta.
32 Impubes seruus uel ancilla nondum uiripotens non in eadem causa [BS.35,16,3 sch.1. Ep.4,30
33 erunt: aetas enim excusationem meretur. Impuberi autem utrum in supplicio tantum par-
cimus an uero etiam in quaestione? et magis est, ut de impubere nec quaestio habeatur:
et alias solet hoc in usu obseruari, ut impuberes non torqueantur: terreri tantum solent
34 et habena uel ferula caedi. Excusantur autem serui, qui auxilium tulerunt sine [(BS. Ep.)
dolo malo: nam si finxit se quis auxilium ferre uel dicis gratia tulit, nihil hoc commentum
35 ei proderit. Tulisse autem auxilium non tantum is uidetur qui seruauit dominum, hoc est
qui potuit ita opem ferre, ut saluus esset dominus, uerum is quoque, qui quidquid potuit
fecit, tametsi dominus interfectus est: ueluti si quis clamauit, ut ad auxilium conueniretur,
aut terruit adgressores atque³ si quis turbam conuocauit aut si corpus suum obiecit uel
36 alias corpore suo auxilium tulit. Non tamen semper qui clamore usus est, auxilium tulisse
uidetur: quid enim, si, cum posset manu depellere a domino periculum, ille clamorem inanem
37 elegit? plectendus utique erit. Quid si uulnerati sint serui, cum protegerent dominum?
dicendum est parci eis debere, nisi si aut ipsi sibi uulnera ista fecerunt data opera, ne
punirentur, aut talia uulnera isti acceperunt, ut possent nihilo minus opem ferre, si uoluis-
38 sent. Si dominus mortifere uulneratus superuixerit nec de quoquam seruorum [B. 35,16,1
suorum conquestus sit, etiamsi sub eodem tecto fuerunt, tamen parcendum illis erit.
2 CALLISTRATUS libro quinto de cognitionibus. Diuus Marcus Commodus⁴ [B. 35,16,2 *E
Pisoni rescripsit in haec uerba: 'Cum constiterit apud te, Piso carissime, Iulium Donatum,
'postea||quam conterritus aduentu latronum profugerat⁵ uillam suam, uulneratum esse, mox f. 437
'testamento facto purgasse officium seruorum suorum, nec pietas pro seruis⁶ nec sollicitudo
'heredis optinere debet, ut ad poenam uocentur, quos absoluit dominus ipse'.
3 ULPIANUS libro quinquagesimo ad edictum. Si quis in⁷ graui ualetudine [B. 35,16,3 S
1 adfectus opem domino ferre non potuerit, subueniendum est ei. Si quis moriens dixisset
a seruo uim mortis allatam esse sibi, dicendum est non esse credendum domino, si moriens
2 hoc dixit, nisi potuerit et probari. Si maritus uxorem noctu intra cubiculum secum cu-
bantem necauerit uel uxor maritum, serui poena senatus consulti liberabuntur. sed si ex-
audissent et opem non tulissent, plectendi erunt, non tantum si proprii essent mulieris, sed
3 etiam si mariti. Si tamen maritus in adulterio deprehensam occidat, quia ignoscitur ei,
dicendum est non tantum mariti, sed etiam uxoris seruos liberandos, si iustum dolorem
4 exsequenti domino non restiterunt. Si cum omnes domini adgressuram paterentur, uni
seruus opem tulit, an sit excusandus, an uero quia omnibus non⁸ tulit plectendus? et
F(WDQEIC)

---

¹ ei (*u. i.*)? ² ob *ins.* (*Brencmannus*) ³ atque] aut? ⁴ diuus Marcus cum Commodo? ⁵ ad *ins.* (*Brencmannus*) ⁶ pro seruis] prosocrus? ⁷ in *del.* (*Scip. Gentilis*) ⁸ non omnibus?

---

1 rei] *FI*ᵃ, ei *DQEI*ᵇ*C* 2 ipso] ipsum *F* | siui *F* 3 ultimam *F*¹ | itaque] *F*², utaque *F*ᵃ, utique *Taur.* 8 fuerunt *F*² 12 cessanti'bu'sta *F*² 13 uiripote'n's *F*² 14 excu's'ationem *F*² | parcibus *F* 18 se] si *FW*, *om.* *DQEIC* 20 is] si *F*¹ 22 ouiecit *F* 24 si cum] sicut *F*ᵃ 26 eis] *F*²*DE*ᵇ*IC*ᵇ, ei *F*¹*WQE*ᵃ? *C*ᵃ 27 aut talia] *DEC*, aut alia *FI*, ut alia *W* 28 mortifure *F*¹ 31 iu'liu'm *F*² 36 ei] et *F*¹ 41 depr'a'ehensam *F*² 42 iustus *F*¹

magis est, ut, si quidem omnibus ferre potuit, quamuis quibusdam tulit, supplicio adficien-
dum: si uero simul omnibus non potuit, excusandum, quia quibusdam opem tulerit. nam
illud durum est dicere, si, cum duobus auxilium ferre non possit, elegit alteri esse auxilio,
5 electione crimen eum contraxisse. Quare et si seruus mulieris marito dominae magis
6 auxilio fuit quam dominae uel contra, dicendum est ignosci ei debere. Subuenitur eis, qui
eo tempore quo dominus dominaue occisa est clausi ita fuerunt sine dolo malo, ut erum-
pere succurrendi causa aut comprehendendi eos, qui caedem fecerint, non potuerint: nec inter-
est, a quo clausi continebuntur: sic tamen, si non data opera uoluerint se ita includi, ne
opem ferre possint. clusos accipere debemus et si sunt uincti, si tamen ita uincti, ut
7 omnino rumpere uincula et auxilio esse non potuerint. Ignoscitur etiam his qui aetate
8 defecti sunt. Surdus quoque inter inbecillos numerandus est aut inter eos qui sub eodem
9 tecto non sunt, quia ut illi per spatium, ita hic per morbum nihil audit. Caecus quoque
10 ueniam mereri debet. Mutum simili modo excipimus, sed ibi, ubi uocis tantum auxilium
11 12 superfuit. Furiosos excipi nequaquam dubium est. Si quis quem eorum seruum seruamue
ex ea familia, qui eius facinoris noxius erit, receperit uel celauerit sciens dolo malo, in ea
13 causa est, ac si lege quae de sicariis lata est facinoris noxius fuerit. Si ex stipulatu ser-
uus debeatur[1] et caedem domini arguerit et pro hoc praemio liber esse iussus sit, ex
stipulatu actio stipulatori non datur: nam et si supplicio adfectus fuisset, non daretur.
quod si sub eodem tecto non fuit, ex stipulatu actio in aestimatione[2] serui utilis erit cre-
14 ditori. Utrum autem is solus uideatur indicasse uel arguisse, qui ad hoc pro- [D. 50, 16, 197
silit ultro, an etiam is, qui, cum accusaretur ipse, detorsit in alium crimen? et magis est,
15 ut ille hoc praemio dignus sit, qui ultro ad accusationem prosilit. Hi quoque, qui non
potuerunt alias ad libertatem peruenire, ut puta si hac lege distractus erat quis, ne manu-
16 mitteretur, poterunt propter hoc, quod in commune utile est, ad libertatem peruenire. De
his quoque seruis, qui testamento manumissi sunt, perinde atque seruis supplicium sumen-
17 dum est. De his, qui antequam testamentum occisi occisaeue aperiretur profugissent [(B)
posteaque aperto testamento liberi scripti inuenirentur, perinde ac si de seruis quaestio
habenda suppliciumque sumendum est: nam est aequissimum ultioni dominorum non ob-
stare indulgentiam ipsorum, quam quisque[3] pleniorem ‖ esset expertus, eo grauiorem sce- f. 487v
18 leri suo poenam merebitur. Quod ad causam testamenti pertinens relictum erit ab eo qui
occisus esse dicetur, id ne quis sciens dolo malo aperiendum recitandum describendumque[4]
curet, edicto cauetur, priusquam de ea familia quaestio ex senatus consulto habita sup-
19 pliciumque de noxiis sumptum fuerit. Aperire autem hic ille uidetur qui naturaliter aperit,
20 siue sint signatae siue non sint legatae[5], sed tantum naturaliter clausae. Aperire accipere
debemus prohibitos nos uel palam publice uel secreto: omnis enim apertura prohibita est.
21 22 Si quis ignorans occisum aperuerit, non debet hoc edicto teneri. Et si sciens, [Ep. 3, 7
non tamen dolo aperuit, aeque non tenebitur, si forte per imperitiam uel per rusticitatem
23 ignarus edicti praetoris uel senatus consulti aperuit. Si quis tabulas quidem non [(Ep.)
aperuit naturaliter, linum autem inciderit, excusatus erit, quia dolo caret, qui ipsas tabulas
24 non aperuit. Si autem non totum testamentum, sed pars eius aperta sit, dicendum est
in edictum incidisse eum qui aperuit: parui enim refert, utrum totum an pars aperiatur.
25 Si quis codicillos aperuerit, testamentum non aperuerit, in edictum incidit: nam et codi-
26 cilli ad causam testamenti pertinent. Item siue iure ualeat id quod apertum est siue non

F(WDQEIC)

[1] qui sub eodem tecto fuit *ins.* [2] aestimationem (*edd.*)? [3] quis quo (*Ruckerus*)? [4] describendumue (*Hal.*)? [5] sint legatae] signatae?

1 tul'er'it F^2 4 domin'a'e F^2 5 eis] eos F^1 7 compr'a'ehendendi F^2 | c'a'edem F^2 10 omninoe'o'rumpere F^2 | potuerunt F 11 inuecillos F^1 14 fu'ri'osos F^2 17 praemio'r' F^b 23 hac] hoc F: ἐφ' ὅρῳ πεπραμένος *BS* (*Syn.*) 25 seruis] de seruis F^2 | suplicium F 26 occisi] occisu F^a 27 posteaquae F 28 diminorum F^1 29 quisque] *FEIC*, quis *D* 31 ne quis] E^b, ne quid FE^aI, ne quidem *D*, omne (omnem C^a) qui *C*: ὅτι μηδεὶς ἀνοιγέτω *B* | areriendum F 35 palam publice] F^2W, palam uel publice (publico *C*) F^1DEIC 41 aperuit'e' F^b

27 ualeat, attamen edicto locus est. Eadem seruantur et de his, quae ad causam substitu-
28 tionis pertinent, si pupillus pupillaue occisus occisaue esse dicetur. Si alius aperuit, alius
29 recitauit, alius descripserit, omnes in edictum incident, qui singula eorum fecerunt. Non
tantum ex testamento, sed etiam ab intestato hereditas ad hoc edictum pertinet, ut ne
quis adeat bonorumue possessionem petat, antequam quaestio de familia habeatur, ne heres
30 propter compendium suum familiae facinus occultaret. Eleganter Scaeuola ait, ut quis ad
heredem suum utiles actiones transmittat, si forte ante aditionem decessit, exploratum esse
31 debere idcirco eum non adire, quod senatus consulto edictoque terreatur. Si condicioni
intra diem ex die mortis praestitutum parere iussi ignorantia non paruerunt, si idcirco
ignoratum est, quia metu senatus consulti aperiri tabulae non potuerunt, succurritur eis
32 ad implendam condicionem. Si et aliud impedimentum sit de non adeunda he- B. 35, 16, 4
reditate uel aperiendarum tabularum, sit et senatus consulti, nihil prodesse impedimentum
senatus consulti, si et aliud fuit: ueluti si praegnas uxor occisi fuit uel etiam putabatur
et propterea adire hereditatem institutus non potuerit.

4 Papinianus libro sexto responsorum. Qui postumos heredes instituerat, non B. 35, 16, 4 *P
natis postumis uxorem secundo loco scripsit heredem: cum a familia necatus diceretur,
uxor diem suum obierat: heredes mulieris actiones ex constitutione[1] sibi dari postulabant.
eos ita demum audiendos esse respondi, si mulier, quam in utero nihil gestare constabat,
propter senatus consultum hereditatem adire noluit: alioquin praegnate ea defuncta nullam
iniuriae querellam interuenisse.

5 Ulpianus libro quinquagesimo ad edictum. Necessarios heredes puto edicto B. 35, 16, 5 S
1 comprehendi, si se misceant hereditati. Nec bonorum possessionem peti praetor permittit:
2 et ego puto ad omnes bonorum possessiones hoc edictum pertinere. Non alias bona publi-
cantur, quam si constabit esse occisum patrem familias et heredem ante quaestionem de
3 familia habitam suppliciumque sumptum adisse hereditatem. Ubi quis incuria necatus est
uel medici insidiis, adiri quidem hereditas potest, sed heredi defensio mortis incumbit.

6 ‖ Paulus libro quadragensimo sexto ad edictum. Etsi percussor certus sit, B. 35, 16, 6 S £ 438
tamen habenda quaestio est, ut caedis mandator inueniatur: utique autem ipse maxime
1 quaestioni dabitur, quamuis et ceteri puniantur. Quamuis alias in caput domini serui non
torqueantur, recte tamen fiet quaestio, etiamsi heredem accusent, siue extraneus heres siue
2 ex suis sit. Si unus ex dominis non compareat, quaerendum est de casu eius per seruos,
quos communes habuerunt: magis enim de salute aut ultione domini non comparentis
3 quam in caput praesentis torquebuntur. Si appetitus sit nec occisus dominus, nihil senatus
consulto cauetur: ipse enim in familiam suam potest animaduertere

7 Idem libro singulari ad senatus consultum Silanianum. et *in* libertos extra- B. 35, 16, 7 S*
ordinarium auxilium habebit.

8 Idem libro quadragensimo sexto ad edictum. Senatus consulto Pisoniano ca- B. 35, 16, 8 S
uetur, ut, si poenae obnoxius seruus uenisset, quandoque animaduersum in eum esset, ut
1 uenditor pretium praestaret, ne emptori iniuriam fecisse uideatur senatus. Si filius familias,
qui in castrensi peculio testatus est, occisus sit, omnimodo id defendendum est, ut, ex
quibus casibus ad fiscum patris familias bona pertinent, his casibus et huius peculium,
potius quam ad heredes, qui del*i*querunt in adeundo et similibus ultiue non sunt.

9 Gaius libro septimo decimo ad edictum prouinciale. Cum fisco caduca bona B. 35, 16, 9 S
defuncti addicantur propter inultam mortem, in eum legatorum actio datur: et libertates
ratae sunt eorum scilicet, qui senatus consulto excipiuntur.

F(WDQEIC)

---

[1] substitutione (*Cuiacius*)?

1 seruantur] F^1, seruanda sunt F^2*WDEIC*, seruanda *Q* 5 pet'at' F^b 6 occultares et leganter F^a 13 occisa F^2 18 nihil 'a' gest. F^b 19 praegnat'a'e F^2 21 ulpianus ... edictum *om.* F^1 22 compr'a'ehendi F^2 | misseant F^1 26 medici 'i' insidiis F^2 26 denfensio *Taur. errore* 30 questio *F* | accuse't' F^2 31 non] con F^1 | de] ne F^1 35 et in] *DI*, et (*om.* in) *FWEC*, *om.* *Q*: καὶ ποτε καὶ οἱ ἀπελεύθεροι βασανίζονται *B* (*Tipuc.*) 38 'ani'mad-uersum F^2 39 pr'a'etium F^2 41 ad] id F^1 42 delinquerunt *F* | non 'o' sunt F^b

10 PAULUS libro singulari ad senatus consultum Silanianum. Si exheredatus [B. 35, 16, 10] S filius, antequam adiretur patris hereditas, occisus sit, ex euentu inspicietur, ut, si adita fuerit hereditas, quasi alieni fuisse uideantur: si uero irritum testamentum factum sit, quia
1 ipsius essent si uiueret, omnia perinde aguntur ac si dominus esset. Sub diuo Traiano constitutum est de his libertis, quos uiuus manumiserat, quaestionem haberi

11 TRYPHONINUS libro secundo disputationum. idemque erit et de his, qui ius anulorum *P petierant.

12 PAULUS libro singulari ad senatus consultum Silanianum. Si seruus a testa- [B. 35, 16, 11] S tore occiso legatus sit et praetor pro praemio statuerit liberum eum esse, dicendum est non impediri libertatem.

13 UENULEIUS SATURNINUS libro secundo de publicis iudiciis. In cognitione [B. 35, 16, 12] S aperti aduersus senatus consultum testamenti eius, qui a familia sua occisus dicatur, quinquennii tempus constitutum est senatus consulto Tauro et Lepido consulibus [1]: quod tamen ad extraneos pertinet. namque eos, qui parricidii poena teneri possunt, semper accusare permittitur eodem senatus consulto.

14 MAECIANUS libro undecimo de publicis iudiciis. Excipiuntur senatus con- [B. 35, 16, 13] S sulto Silaniano impuberes serui. Trebius autem Germanus legatus etiam de impubere sumi iussit supplicium et tamen non sine ratione: nam is puer nec multum a puberi aetate aberat et ad pedes domini cubuerat cum occideretur nec postea caedem eius prodiderat. ut enim opem ferre eum non potuisse constabat, ita silentium praestitisse etiam postea certum erat, et his dumtaxat impuberibus senatus consulto parci credebat, qui tantum sub eodem tecto fuissent: qui uero ministri uel participes caedis fuissent et eius aetatis, quamquam nondum puberis, ut rei intellectum capere possent, his non magis in caede domini quam in ulla alia causa parci oportere.

15 MARCIANUS libro singulari de delatoribus. Si sequens gradus ultus fuerit [B. 35, 16, 14] Sf necem testatoris, an [2] priore hereditas ad illum ‖ transferatur? et ait Papinianus non esse f. 438'
1 hoc [3]: nam poena illius huius praemium esse non debet. Cum ex parte heredi instituto legatum quoque erat et in ulciscenda morte cessauerat, diui Seuerus et Antoninus rescripse-
2 runt tam hereditatis portionem quam legatum ei auferendum. Heredibus autem, qui in ulciscenda morte defuncti cessauerant, tam testamento quam ab intestato auferuntur bona: forte et si quasi patronus uenit, quamuis hi suo iure admittantur.

16 MARCELLUS libro duodecimo digestorum. Domino a familia occiso seruus [B. 35, 16, 15] E communis necem eius detexit: fauore libertatis liber quidem fieri debet, pretii autem partem sibi contingentem socium consequi oportet.

17 MODESTINUS libro octauo regularum. Prius de se familia torquenda est et, [B. 35, 16, 16] E si confiteatur, tunc interrogetur, quo mandante flagitium admissum sit.

18 IDEM libro nono regularum. Et [4] inofficioso testamento queri idem et mor- [B. 35, 16, 17] E tem uindicare defuncti non prohibetur, idque Paulus respondit.

19 IDEM libro octauo pandectarum. Cum dominus occiditur, auxilium ei familia [B. 35, 16, 18] Ef ferre debet et armis et manu et clamoribus et obiectu corporis: quod si, cum posset, non tulerit, merito de ea supplicium sumitur.

20 PAPINIANUS libro secundo responsorum. Heres, qui ueneni causam per- [B. 35, 16, 19] P sequitur, res hereditarias urguentes ordinare saluis probationum indiciis non prohibetur.

21 IDEM libro sexto responsorum. Propter ueneni quaestionem tempus petendae [B. 35, 16, 20] P

F(WDQEIC)

[1] *anno p. Chr. 11* [2] a *ins.* (*Schulting*) [3] aequum *ins.* [4] de *ins.* (*DE*)

2 antequam *bis* F^1 4 uiueret] *DC*, uiuerent *FWQEI* 5 uiu'u's F^2 8 siliniannm *F* 9 leberum F^a 13 l'a'epido F^2 14 ad] ab F^1 19 aber'it'at F^b 21 senatus consu'l'to F^2 23 puberis] *ad* puberes *ducunt BS*: οἱ ἀσδηποτοῦν ἡλικίας ὄντες, εἰ καὶ μηδέπω ἔφηβοι | 'T'ei F^2 24 ulla] F^1*E*, nulla F^2 *WDQI*, uilla *C* 26 an priore] *FD*, an prior *WQEIC* | 'trans'feratur F^2: οὐ μεταφέρεται εἰς αὐτὸν ἡ κληρονομία *B* (*Tipuc.*) 27 herede F^2 28 legat'um' F^2 31 su'o' F^2 37 qu'a'eri F^{b1} 41 suppli'c'i'um F^b 43 urcuentes F^a | prouationum F^1 44 qu'a'estionem F^2

possessionis non profertur, cum eo quoque suspenso crimine recte petatur. aliud senatui
placuit, cum a familia dominus necatus dicitur, seruorum uidelicet causa, quorum libertatem
1 quaestionis habendae gratia neglegi necesse est. Neptis, quae possessionem auiae petierat,
mortem eius interfectam sciens non defenderat. fideicommissum, quod auia ex alio testamento nepti debuit, in restituendis fisco bonis non esse deducendum placuit: dolus enim
heredis punitus est. si autem neglegentia mulier emolumentum bonorum amiserit, fidei-
2 commissum esse retinendum integrato iure debiti rationis est. Praesidis iniquitate reis
illatae caedis absolutis heredibus, qui non defunctorie debitum officium impleuerant, quamuis non prouocassent, hereditatem auferri non oportere uisum est.

22 Paulus libro sexto decimo responsorum. Gaius Seius cum languesceret, [B. 35, 16, 21] P
questus est se ueneno occidi a seruo suo et sic exspirauit: cui heres exstitit Lucia Titia soror et mortem eius exsequi neglexit et ipsa post annum decimum decessit: exstitit qui bona nuntiaret Gaii Seii: quaero, an morte Titiae extinctum sit crimen. Paulus respondit causam, de qua quaeritur, cum sit pecuniaria, morte ingratae heredis extinctam non uideri.

23 Maecianus libro tertio decimo fideicommissorum. Si antequam patefieret [B. 35, 16, 22] Pf
testatorem occisum, tabulae testamenti apertae essent, deinde innotuisset id admissum esse, causa cognita puto compellendum institutum adire hereditatem, quam suspectam diceret, et ex Trebelliano senatus consulto restituere.

24 Ulpianus libro quinquagesimo ad edictum. Si quis quasi suspectam hereditatem coactus *S
adit, non tenetur edicto.

25 Gaius libro septimo decimo ad edictum prouinciale. Lege Cornelia cauetur [B. 35, 16, 23] *S
de praemio accusatoris, qui requisiuit et renuntiauit eos seruos, qui ex ea familia ante quaestionem fugerint, ut in singulos seruos quos conuicerit quinque aureos ex bonis occisi aut, si inde redigi ea quantitas non possit, ex publico accipiat. quod prae|mium non in f. 439
omnes seruos, qui sub eodem tecto locoue fuerint, sed in eos solos, qui caedem admisis-
1 sent, accusatori tribuitur. Praeterea cauetur, ut de his, qui ante quaestionem habitam
fugerint, si aperto testamento liberi scripti inueniantur, lege de sicariis iudicium fiat ita, ut ex uinculis causam dicant et conuicti perinde ac serui puniantur et ei qui conuicerit
2 deni aurei praemii nomine darentur ex bonis damnati. Ex hoc edicto actio proficiscitur
contra eum, qui aduersus edictum praetoris tabulas testamenti aperuisse dicetur uel si quid aliud fecisse dicetur: nam ut ex supra dictis apparet, plura sunt, propter quae poena edicti constituta est. palam est autem popularem actionem esse, cuius poena in centum aureos ex bonis damnati extenditur: et inde partem dimidiam ei, cuius opera conuictus erit, praemii nomine se daturum praetor pollicetur, partem in publicum redacturum.

26 Scaeuola libro trigesimo quarto digestorum. Fideicommissum, quod ex [B. 35, 16, 24] A
testamento fratris patruelis Gaius Seius Titio debebat, ab heredibus Seii Titius accepit: quaesitum est, cum necem Gaii Seii heredes eius non uindicauerint, an Titius nihilo minus eos heredes ut indignos accusare possit ob id, quod necem eius non uindicauerint, nec obsit ei, quod ab isdem fideicommissum ex testamento fratris patruelis consecutus sit. respondit nihil proponi, cur obstaret.

27 Callistratus libro primo de iure fisci. Si de pluribus heredibus quibus- [B. 35, 16, 25] *E
dam inuitis aut ignorantibus apertum erit testamentum, non amittunt portiones suas qui culpa carent.

F(WDQEIC)

---

3 aui'a'e F^2 4 interrectam F^1 | ex alia F^1 | testamento'i' F^b 8 defunctori'a'e F^2 9 pro'uo'cassent F^2 11 exsipirauit F^1 | ex's'titit F^2 14 ex's'tinctam F^b 19 treuelliano F 24 conuiceri'n't F^b 26 admis'is'sent F^2 30 uonis F^1 | act'i'o F^2 | profi'ci'scitur F^b 37 patruleis F^1 38 an titius 'an' nihilo F^2 39 nec *om.* F^1 42 *l. 27 post tit. 6 l. 3 habet* F^1, *hunc rettulit* F^2 *haec adnotans:* τοῦτο τὸ ἀνάγνωσμα τελευταῖόν ἐστιν τοῦ προλαβόντος τίτλου, ὅπου τὸ σημεῖον: *suo loco habent* WDQEIC | fisco F^1 48 inuitus F^1

VI.

℞ SI QUIS ALIQUEM TESTARI PROHIBUERIT UEL COEGERIT ℞ *SP*

1 ULPIANUS libro quadragensimo octauo ad edictum. Qui dum captat heredi- [B. 35, 4, 1 *S*
tatem legitimam uel ex testamento, prohibuit testamentarium introire uolente eo facere
testamentum uel mutare, diuus Hadrianus constituit denegari ei debere actiones denegatis-
1 que ei actionibus fisco locum fore. Si dominus dolo fecerit, ne testamentum [cf. D. 38, 13, 1
mutaretur, in quo seruus eius scriptus erat, quamuis manumissus adierit hereditatem,
actiones ei denegantur, cum et liberis eius si quid fuerit datum, denegari debeat, etsi
non fuerint in potestate. sed si legatum ei relictum sit idque restituere sit rogatus, con-
sequens erit dicere admitti eum ad legatum, quod non ipse habuisset[1], sed ad alium sit
2 translaturus. Si plures heredes instituti sint et omnes dolo fecerint, quo minus testamen-
tum mutaretur, dicendum est actiones omnibus denegari, quia omnes dolo fecerunt.

2 PAULUS libro quadragensimo quarto ad edictum. Si quis dolo malo fecerit, [B. 35, 4, 2 *S*
ut testes non ueniant, et per hoc deficiatur facultas testamenti faciendi, denegandae sunt
1 actiones ei qui dolo fecerit, siue legitimus heres sit siue priore testamento scriptus. Fratris
2 autem factum fratri non nocet. Si fidei eius qui dolum admisit commissum est, ut heredi-
tatem restitueret: ea hereditas caduca cum suis oneribus fiet, ut commodum legis Falcidiae
fiscus sentiat, dodrantis autem fideicommissarius.

3 PAPINIANUS libro quinto decimo responsorum. Uirum, qui non per uim nec [B. 35, 4, 3 *P*
dolum, quo minus uxor, contra eum mutata uoluntate, codicillos faceret, intercesserat, sed
ut fieri adsolet, offensam aegrae mulieris maritali sermone placauerat, in crimen non in-
cidisse respondi, nec ei quod testamento fuerat datum auferendum.

VII.

℞ DE IURE CODICILLORUM ℞ *SPE*

1 ULPIANUS libro quarto disputationum. Saepissime rescriptum et constitutum [B. 36, 1, 2 *S*
est eum, qui testamentum facere opinatus ‖ est nec uoluit quasi codicillos id ualere, uideri f. 489'
nec codicillos fecisse: ideoque quod in illo testamento scriptum est, licet quasi in codicillis
poterit ualere, tamen non debetur.

2 IULIANUS libro trigesimo septimo digestorum. Si ei, qui post testamentum [B. 36, 1, 3 *S*
factum et ante codicillos scriptos natus esset, codicillis per fideicommissum aliquid daretur,
1 utile est. Quod si ei, qui post testamentum factum et antequam codicilli scriberentur
2 mortuus esset, datum esset, pro non scripto habetur. Codicillorum ius singulare est, ut
quaecumque in his scribentur perinde haberentur, ac si in testamento scripta essent. ideo-
que seruo, qui testamenti facti tempore testatoris fuisset, codicillorum tempore alienus, non
recte libertas directa datur. Et contra si, cum testamentum fiebat, alienus esset, codicillo-
rum tempore testatoris, intellegitur alieno seruo libertas data. et ideo licet directae liber-
3 tates deficiunt, attamen ad fideicommissarias eundum est. Furiosus non intellegitur codi-
cillos facere, quia nec aliud quicquam agere intellegitur, cum per omnia et in omnibus
4 absentis uel quiescentis loco habetur. Hereditas testamento inutiliter data non potest co-
dicillis quasi hereditas confirmari, sed ex fideicommisso petitur salua ratione legis Falcidiae.

F(WDQEIC)

[1] habiturus sit?

4 facere testament'ari'um F^2 5 den'eg'a-tisque F^2 6 dominis F^a 7 hereditates F^1 10 habuisset] admisset F^1 11 herede's' F^2 15 fec'er'it F^2 19 quinto resp. decimo F^1 21 placauerat] *DEI*, placuerat *FW*, placaret *C* 25 s'a'episs'ime F^2 26 est n'atus'ec F^b 27 est 'q' licet F^b | codicillos F^1 31 codi-cilli's' scr. F^b 34 alienum F^a | non recte libertas directa datur] *idem legerunt Graeci:* οὐ καλῶς ἐλευθερία ὀρθὴ δίδοται *B* (*Tipuc.*) *uideturque negationem requirere etiam pluralis qui sequitur* directae libertates: *deleuit eam Cuiacius collato loco D. 34, 4, 26 nec uere scripsit ita Iulianus, sed locum sic constituerunt compilatores* 39 quiencentis F^a | habe'a'tur F^2

3 Idem libro trigensimo nono digestorum. Si quis cum testamentum nullum [B. 36, 1, 4] S
habebat, codicillis fideicommissa hoc modo dedit: 'quisquis mihi heres erit bonorumue
'possessor, eius fidei committo', fideicommissa praestari debent, quia pater familias, qui
testamenti factionem habet et codicillos faceret, perinde haberi debet, ac si omnes heredes
1 eius essent[1], ad quos legitima eius hereditas uel bonorum possessio peruentura esset. Sed
et si post codicillos factos natus quis esset proximus adgnatus uel suus heres, fideicom-
missum praestari debebit: intellegitur enim is quoque heres scriptus et ideo non perinde
2 habendus est ac si rupisset hos codicillos. Testamento facto etiamsi codicilli in eo con-
firmati non essent, uires tamen ex eo capient. denique si ex testamento hereditas adita
non fuisset, fideicommissum ex huiusmodi codicillis nullius momenti erit.
4 Idem libro sexagesimo tertio digestorum. Eum, qui codicillorum tempore [B. 36, 1, 5] S
soluendo sit, recte libertatem dare placuit, quamuis testamenti facti tempore soluendo
non fuerit.
5 Papinianus libro septimo responsorum. Ante tabulas testamenti co- [I. 2, 25, 1. B. 36, 1, 6] *P
dicilli facti non aliter ualent, quam si testamento quod postea factum est uel codicillis
confirmentur aut uoluntas eorum quocumque indicio retineatur: sed non seruabuntur ea,
de quibus aliter defunctus nouissime iudicauit.
6 Marcianus libro septimo institutionum. Diui Seuerus et Antoninus rescrip- [B. 36, 1, 7] S
serunt nihil egisse matrem, quae, cum pure liberos suos heredes instituerit, condicionem
emancipationis codicillis adiecit, quia neque condicionem heredi instituto codicillis [I. 2, 25, 2]
1 ad*i*cere neque substituere directo potest. Codicillos et plures quis facere potest et ipsius
2 manu neque scribi neque signari necesse est. Licet in confirmatione codicillorum [(I)]
pater familias adiecerit, ut non alias ualere uelit quam sua manu signatos et subscriptos,
tamen ualent facti ab eo codicilli, licet neque ab eo signati neque manu eius scripti[2] fuerint:
3 nam ea quae postea geruntur prioribus derogant. Codicillos is demum facere potest, qui et
4 testamentum facere potest. Si post testamentum factum mor||tuo codicillis quis legauerit f. 440
licet testamento confirmatis, pro non scripto legatum fit.
7 Idem libro secundo regularum. Quaedam non referuntur ad confirmationem [B. 36, 1, 8] S
codicillorum, ueluti si ante captiuitatem quis codicillos confirmauerit et in captiuitate co-
dicillos scribat: nam non ualent. idem est, si aliquo[3] modo ius testamenti faciendi desierit
1 habere. Praeterea in illis, quae non iuris, sed facti sunt, non est perinde habendum quod
codicillis scribitur, atque si ubi confirmatio scriptum fuisset: ueluti si ita in codicillis
scriptum erit: 'uestem quae mea est', codicillorum tempus spectandum, non quo confir-
mantur: item[4] 'si Titius uiuus est' uel 'si tot annis est', codicillis legauit Seio, tempus
codicillorum, non quo tempore fit testamentum, spectandum.
8 Paulus libro singulari de iure codicillorum. Conficiuntur codicilli quattuor [B. 36, 1, 9] Sf
modis: aut enim in futurum confirmantur aut in praeteritum aut per fideicommissum testa-
1 mento facto aut sine testamento. Sed ideo fideicommissa dari possunt ab intestato suc-
cedentibus, quoniam creditur pater familias sponte sua his relinquere legitimam hereditatem.
2 Codicilli totiens ualent, quotiens quis testamentum quoque facere possit. non tamen hoc
ita intellegemus, ut exigamus potuisse eum eo tempore, quo scribit eos codicillos, testa-
mentum facere: quid enim, si sufficientium testium facultatem non habuit? sed[5] si iure
3 testamenti factionem habuit. Si post factum testamentum[6] codicillos quis confirmauerit,
F(WDQEIC)

---

[1] heredes eius essent] heredes esse iussisset (*Schilling: cf. Muehlenbruch 44, 308*)? [2] subscripti? [3] alio quo (*Brencmannus*)? [4] si *ins.* [5] sed *del.* [6] si post testamentum factos?

---

10 fuisse'n't F^2 13 f'u'erit F^2 14 *l.* 5 *ita ex Marciani opinor institutionibus referunt Institutiones:* cum ante testamentum factum codicilli facti erant, Papinianus ait non aliter uires habituras, quam si speciali postea uoluntate confirmentur 15 codicillis] *confirmant Graeci:* εἰ μὴ βεβαιωθῶσιν … μεταγενεστέρῳ κωδικέλλῳ (*Synops.*) 21 adiecere *F* | codicillos et (et *om. altero loco*) plures quis facere potest *bis* F^1 29 codicillos … captiuitate (captiuitatem *priore loco*) *bis* F^1 37 fidicommissum *F* 40 facere *om.* F^1 41 ut exigamus *bis* F^1

deinde adrogandum se praebuerit et ibi codicillos fecerit atque ita emancipatus decesserit,
quaeritur, an ex codicillis legata debeantur: nam et testamentum ualet, sed[1] eo tempore
eos fecit, quo testamenti factionem non habuit. nec similis est muto, qui recte codicillos
confirmauerit: licet enim is testamentum facere non possit, tamen testamentum quod ante
fecerat in eodem statu est, huius autem testamentum sublatum est et de alienis quodam-
modo rebus testatur. sed dicemus codicillos ualere: nam et si postumus natus ruperit
4 testamentum et decesserit, nihilo minus codicilli ualent. Si miles testamentum quidem (B)
ante militiam, sed codicillos in militia fecerit, an iure militari ualeant codicilli, quaeritur,
quoniam testamentum iure communi ualet, nisi si militiae tempore signauit uel quaedam
adiecerit. certe codicilli militiae tempore facti non debent referri ad testamentum, sed iure
5 militari ualent. Si ei seruo, qui testamento legatum acceperit, libertas codicillis detur,
6 utile legatum esse dicemus, quasi ab initio constiterit legatum. Si quis certi generis co-
dicillos confirmauerit, puta 'quos nouissimos fecero', non utique statim quae codicillis dantur
consistere uidebuntur, quamdiu alii quoque fieri possint, et ideo si alii postea fiant, legata
in prioribus data non ualebunt.

9 MARCELLUS libro nono digestorum. Aristo negauit ualere codicillos ab eo B. 36, 1, 10 *E
factos, qui pater familias nec ne esset, ignorasset. ULPIANUS notat: nisi ueteranus fuit:
tunc enim et testamentum ualebit.

10 PAPINIANUS libro quinto decimo quaestionum. Quod per manus traditum est B. 36, 1, 11 P
codicillis hereditatem dari non posse rationem illam habet, ne per codicillos, qui ex testa-
mento ualerent, ipsum testamentum, quod uires per institutionem heredum accipit, con-
firmari uideretur.

11 IDEM libro nono decimo quaestionum. Qui graui utero uxorem esse ignorabat, B. 36, 1, 12 P
codicillis ad filium scriptis libertates dedit. nata post mortem patris filia, cum de ea nihil
patrem sensisse constitisset, placuit libertates a solo filio praestari:[2] posse

12 ‖ IDEM libro uicensimo secundo quaestionum. redemptis a sorore partibus. B. 36, 1, 13 P* f. 440'

13 IDEM libro nono decimo quaestionum. Illud enim sine dubio dici non potest etiam P
filiam manumittere cogendam, cum ab ea nihil pater petierit et iure suo heres exstiterit.
1 Tractari solet de eo, qui, cum tabulas testamenti non fecisset, codicillis ita scripsit: B. 36, 1, 14
'Titium heredem esse uolo'. sed multum interest, utrum fideicommissariam hereditatem a
legitimo per hanc scripturam, quam codicillorum instar habere uoluit, reliquerit an uero
testamentum facere se existimauerit: nam hoc casu nihil a legitimo peti poterit. uoluntatis
autem quaestio ex eo scripto plerumque declarabitur: nam si forte a Titio legata reliquit,
substitutum adscripsit, heres si non exstitisset, sine dubio non codicillos, sed testamentum
facere noluisse intellegetur.

14 SCAEUOLA libro octauo quaestionum. Quidam referunt, quantum repeto apud B. 36, 1, 15 P
Uiuianum, Sabini et Cassii et Proculi expositam esse in quaestione huiusmodi controuer-
siam: an legata, quae posteaquam instituti mortem obierunt codicillis adscripta uel adempta
sunt, a substitutis debeantur, id est an perinde datio et ademptio etiam hoc tempore co-
dicillis facta ualeat ac si testamento facta esset. quod Sabinum et Cassium respondisse
aiunt Proculo dissentiente. nimirum autem Sabini et Cassii collectio, quam et ipsi reddunt,
illa est, quod codicilli pro parte testamenti habentur obseruationemque et legem iuris inde
traditam seruent. ego autem ausim sententiam Proculi uerissimam dicere. nullius enim
momenti est legatum, quod datum est ei, qui tempore codicillorum in rebus humanis non
est, licet testamenti fuerit: esse enim debet cui detur, deinde sic quaeri, an datum con-
sistat, ut non ante iuris ratio quam persona quaerenda sit. et in proposito igitur quod

F(WDQEIC)

[1] *idem Graeci* (καὶ ἡ διαθήκη ἔρρωται *Synops.*): nam nec testamentum ualet et (*Hal.*)?
[2] praestare *ins.*

4 is] istis *F*ᵃ | possit] possunt *F*ᵃ 5 facerat *F* 6 testatur sed dicemus *om.* *F*¹ 7 nihil'h'o *F*² | quidem ante] quid enim aute *F*¹ 8 in militia'm' *F*² | codici'lli' *F*² 11 testamentum *F*ᵃ 14 constitere *F*ᵃ | ideo's' si *F*ᵃ 27 illud 'enim' sine *F*² 29 eo *om.* *F*¹ 31 instar 'uoluit' habere uol. *F*⁴ 42 o'b'seruationemque *F*⁴

post obitum heredis codicillis legatum uel ademptum est, nullius momenti est, quia heres, ad quem sermonem conferat, in rebus humanis non est eaque ademptio et datio nunc uana efficietur. haec in eo herede, qui ex asse institu*tus* erit dato substituto, ita ut ab instituto codicilli confirmarentur.

1 Quod si duo instituti sint substitutis datis unusque eorum decesserit, utilia uidentur legata: sed circa coheredem erit tractatus, numquid totum legatum debeat, si 'quisquis mihi heres erit' legatum erit, an uero non, quia sit substitutus heres, qui partem faciat, licet ipse non debeat. idem etiam potest circa nomina expressa tractari. multoque magis solum coheredem totum debere puto, quia is adiunctus sit, qui etiam tunc cum adiungebatur in rebus humanis non erat.

15 AFRICANUS libro secundo quaestionum. Sed cum ea testatoris uoluntas fuerit, ut ex uniuersa hereditate legata erogarentur, dicendum scriptis heredibus profuturam doli exceptionem, si amplius quam hereditaria portio petatur. *S

16 PAULUS libro uicesimo primo quaestionum. Ab intestato factis codicillis relicta etiam postea natus intestati successor debebit: quicumque enim ab intestato successerit, locum habent codicilli: nam unus casus est nec interest qui succedit dum intestato succedat. ad testamentum autem[1] quod quoquo tempore fecisset, pertinent codicilli. et ut manifestius dicam, intestato patre familias mortuo nihil desiderant codicilli, sed uicem testamenti exhibent: testamento autem facto ius sequuntur eius. B. 36, 1, 16 P

17 IDEM libro tertio sententiarum. Litterae, quibus hereditas promittitur uel animi affectus exprimitur, uim codicillorum non optinent. Pf

18 ‖ CELSUS libro uicesimo digestorum. Plotiana Celso suo salutem. Lucius Titius his uerbis ita cauit: 'si quid tabulis alioue quo genere ad hoc testamentum pertinens 'reliquero, ita ualere uolo'. quaero, an codicilli, qui ante hoc testamentum scripti sunt, debeant rati esse. Iuuentius Celsus Plotianae salutem. Haec uerba: 'si quid ad hoc testa'mentum pertinens reliquero, ualere uolo', etiam ea, quae ante testamentum scripta sunt, comprehendere. B. 36, 1, 17 E f. 441

19 MARCELLUS libro quarto decimo digestorum. Is qui unum filium habebat, cum codicillos ad eum scripsisset, decessit intestatus herede eo et quem postea procreauit. adgnatione sui heredis nemo dixerit codicillos euanuisse: igitur si nihil tum de postumis sperauit, et codicilli non euanescent et quae relicta sunt, pro parte dimidia[2] filius, ad quem codicillus factus est, soluere compellitur, non etiam postumus. sed et si codicillos reliquisset duobus superstitibus filiis decedens, cum putaret alterum ex his prius decessisse, simili modo dici potest omnia perinde debere filium, ad quem scripti sunt codicilli, atque si solus heres exstitisset patri. [3]immo dumtaxat partem debet: eorum tamen, quae pro parte praestari non possunt, nihil eorum[4] praestandum, quoniam illi[5] non fuerit filio ablaturus, nisi solum putaret successorem sibi futurum. B. 36, 1, 18 E

20 PAULUS libro quinto ad legem Iuliam et Papiam. Si palam heres nuncupatus sit, legata autem in tabulis collata fuerint, Iulianus ait tabulas testamenti non intellegi, quibus heres scriptus non est, et[6] magis codicilli quam testamentum existimandae sint: et hoc puto rectius dici. B. 36, 1, 19 E

F(WDQEIC)

---

[1] ad testamentum autem] testati autem ad testamentum? [2] pro parte dimidia *uidetur additum propter adnotationem u. 34* immo dumtaxat *seq.* [3] ULPIANUS notat *ins.* (*Hal.*) [4] eorum *del.* [5] illa? [6] ut?

---

1 post *om.* F^1 3 efficiatur F^a | institus F 4 conmirmarentur F^a 7 expr'a'essa't' F^2 11 exceptione'm' F^b 12 hereditario F^1 15 interest 'habent' qui F^b 17 dicat F^a 20 uim] u'el'im F^b 23 'codi'cilli F^2 24 plotianae] F^2, protianae F^1, protiano F^a 25 qu'a'e F^2 29 postumi's' F^2 32 'su'perstitibus F^2 | decedent F^a 34 ex's'titisset F^2 | inmo F^1 | qu'a'e F^2 39 existiman'dae' F^2

ADDITAMENTA.

ADDITAMENTA.

I

DIGESTORUM LIBRI DECIMI FRAGMENTA NEAPOLITANA.

(tit. 2, 3—16: tit. 3, 23—29: tit. 4, 12—19.)

Codex bibliothecae publicae Neapolitanae IV. A. 8 qui solus nobis seruauit Charisii artem grammaticam adiectis libellis Seruii de centum metris et Frontonis qui dicitur de differentiis, membranaceus formae maximae, scriptus est saeculo octauo ineunte uel exeunte septimo Bobii in monasterio S. Columbani, sed scriptus in chartis deleticiis. quarum cum pleraeque bibliorum Latinorum, tres (f. 33—35) Lucani reliquias exhibeant, folia ea quae nunc numerantur uel certe numerari debent 36—39, olim autem inter codicis f. 24 et 25 locum habuisse residua ex quarto quaternione Charisiano, cuius perierint folia prima postremaque bina, docuit qui de eo libro omnium diligentissime exposuit Henricus Keilius in praefatione uoluminis I grammaticorum Latinorum p. VII sq., quattuor ea folia auulsa sunt ex digestorum Iustinianorum libro aetate et auctoritate Florentino omnino pari*). sunt autem foliorum paria bina inter se cohaerentia, quorum prius f. 37. 36, cum inter utrumque folium nihil deficiat, olim intimum fuit compagis suae. contra inter alterum foliorum par 39. 38 sex folia intercessisse spatiis computatis intellexi: quocum recte conuenit nota compagis, siue IX ea fuit siue alia, quam in f. 39 margine inferiore uidere sibi uisus est Gauppius**). unde nisi oculi eum plane fefellerunt praeterea sequitur, ut compages huius codicis non quinariae fuerint, sed quaternariae, idque confirmatur spatio quod intercedit inter f. 36 et 39, apte replendo foliis ad modum Neapolitanorum scriptis undeuiginti, sed quod uix recte aptes ad rationem quinariam. ceterum si in folio illo 39 uere est nota quaternionis noni, uolumen ex quo haec folia supersunt non potuit incipere ab ipso digestorum principio, cum eorum libri primi nouem folia ad similitudinem Neapolitanorum perscripta requirant paullo minus ducenta. utut hoc est, probabiliter folia quattuor quae habemus disponemus ita:

q. 6?, 1 —	q. 8? —
2 —	q. 9?, 1 = f. 39
3 —	2 —
{4 = f. 37	3 —
{5 = f. 36	4 —
6 —	5 —
7 —	6 —
8 —	7 —
q. 7? —	8 = f. 38

Particulas has digestorum secundum eum codicem ipsa paginarum eius uersuumque distributione retenta hoc loco proponere uisum est coniunctas, cum quae ibi uel legerunt uel legere sibi uisi sunt uiri docti, in ipsius editionis adnotationem recepta et reliqua eaque potiora obscuratura fuissent nec ipsa satis facili certaque ratione intellegerentur. hoc uellem tandem aliquando de lectione constaret, quam fatendum est adhuc aliquot locis incertam esse, licet quattuor uiri docti in ea consti-

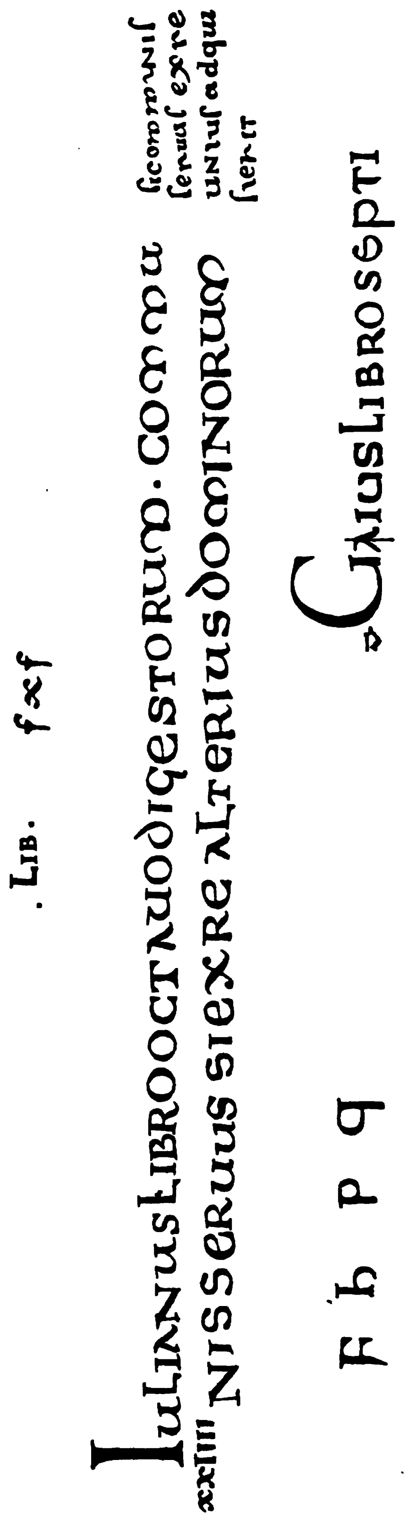
*) Nam extremus codicis quaternio (f. 40—47), cuius antiquior scriptura continet Gargilium Martialem, recentior uitarum pontificum recensionem omnium antiquissimam, non ab origine eiusdem codicis pars fuit.

**) Quod in ipsa editione (nam in schedis nota deest) numerum eum adscripsit imo f. 39 non recto, sed uerso siue p. 8*, sine dubio factum est errore: eiusmodi enim numerus locum non habet nisi in pagina quaternionis aut prima aut postrema. inde quoque explico, quod Mayerus data opera quaerens numerum non inuenit loco indicato.

tuenda elaborarint. nam primum Ernestus Theodorus GAUPP (G) folia haec inuenta a. 1822 sibique indicata a Pertzio (v. *Archiv für deutsche Geschichtskunde* 4, 501. 5, 75) a se descripta non ea qua par erat industria et manu scripta ad Schraderum misit et edidit in dissertatione 'de quattuor foliis antiquissimis alicuius digestorum codicis Neapoli nuper repertis' (Uratislauiae 1823. 4). deinde mense Nouembri a. 1824 Schraderi iussu M. S. MAYER (M) Tubingensis editionem Gauppianam ad ipsum codicem castigauit pariter atque Gauppius chymicis remediis usus, quam recognitionem diligenter et perite factam in hac editione potissimum secuti sumus, seruatam hodie Tubingae in bibliotheca uniuersitatis inter Schraderiana (ms. n. 303. XVI). plurima autem quae Gauppius non uidit primus eruit Mayerus, quae ab iis quae Gauppius quoque legit distinguere nobis non uisum est operae pretium esse. nuper denique a me rogati duo uiri ADOLPHUS KIESSLING (K) et CAROLUS ZANGEMEISTER (Z) folia lectu iam difficillima ita inspexerunt, ut hic dubia quaedam in p. 3*. 4*. 5* examinaret, ille pleraque quae quidem hodie apparent recognosceret*). sed ut dixi, tam desperata est reliquiarum harum condicio, ut ne sic quidem omnia ad liquidum perduci potuerint. nos exhibuimus cum fide quae tradita accepimus, quatenus typis id perfici potest: nisi quod primam cuiusque legis litteram non dedimus ut in codice cernitur forma maiore eminentem. signa [ ] indicant foramina membranae scriptura antiquiora.

Specimina scripturae tam prioris quam posterioris proposuerunt Gauppius l. c. et Angelus Antonius Scotti (*mem. dell' Academia Ercolanese* uol. 2 a. 1833 p. 129 tab. n. 3), ubi exhibetur p. 7* principium *quae ... intercesserit*, sed uersuum distributione male mutata. quod nos in margine addidimus specimen exceptum est a Mayero, nisi quod inscriptionem loci Gaiani 10, 2, 5 addidimus ex tabula Gauppiana.

) Si qua uel Mayerus uel Kiesslingius in exemplo Gauppiano tacite probarunt, ubi causa fuit distinximus notis (M) et (K). praeterea quae nescio qui ad exemplum Mayerianum duobus locis (p. 9 u. 6. 8) adnotauit, ea fidem non habere ex ipsa re apparet.

raactionisofficioiudicistranslatasunt
|||| ulpianuslibrononodecimoadedictum·cete
raeitaq·respraeternominaueniuntinhoc
iudiciumsinautemnomenuniexheredib·
legatumsitiudiciofamiliaeherciscundae
hocheresconsequiturmalamedicamenta
etuenenaueniuntquideminiudiciumsed
iudexomninointerponereseinhisnond·
bet·bonienimetinnocentisuiriofficio
eumfungioportettantundemdebebitfa
cereetinlibrisinprobataeelectionismagi
cisforteuelhissimilibushaecenimomnia
protinuscorrumpendasuntsedetsiquid
expeculatuuelexsacrilegio ☐ quae
situmeritueluiautlatrocinioueladi
gressurahocnondiuideturse ☐
dettabulastestamentidebebitaut
aputeumquiexmaioreparteheresestiube
remanereautinaededeponinametlabeo
scribituenditahereditatetabulastestamen
tidescriptasdeponioportereheredement·
exemplumdeberedaretabulasueroauthen
ticasipsumretinereautinaededeponere
ů gaiuslibroseptimoadedictumprouincialesi
quaesuntcautioneshereditariaeeasiudex
curaredebetutapudeummaneantquimaio
reexparteheressitceteridescriptumet
recognitumfaciantcautioneinterposita
utcumresexegeritipsaeexhibeantursiom
nesisdemexpartibusheredessintnecin
tereosconueniatapudquempotiusessede
beantsortirieosoportetautexconsensu

GMKZ(*inspexit quaedam*)

Scripta in summa margine p. 3*. 6*. 7*. 10* *obseruauit nemo* — 4 nemen *dubitans K, aut* nemen *aut* nomen *Z* 8 nond.] *MZ*, nonde *G*, non.. *K* 11 e.ectionis *K* 15 ui] .i *K* | latrocinioueladi] *sic, sed dubitans de litteris* uelad, *M*, latr...c\o...au *K* 16 hoc] h.c *K*, ..c *Z* 17 debebita.. *K*, de beb..au. *Z* 20 .cribi. *K* | uendita *M*, .iedita *Z*, uēdita *G*(*K*) 21 d.scrip tas *K* 23 ticas]...as *K*, ... *Z* 24 septi..ad *K* 26 maio] mai. *Z*, ma.. *K* 29 exege.it *K*, exeg...t *Z* 30 herede. *KZ* 32 aut] *GMZ*, au. *K*

**

litemcontest....sabinusscribitinfami
liaeherciscundaeiudiciumuenireetadiudi
careiposse~idemeritetsiseruishereditariis
abextraneoaliquiddatumsit·resquaesub
conditionelegataestinterimheredumest
etideoueniitinfamiliaeherciscundaeiudi
ci..etadiudicaripotestcumsuascilicetcau
sautexistentecondicioneeximaturabeo
cuiadiudicataestautdeficientecondicione
adeosreuertaturaquibusrelictaest·idem
etinstatuliberodiciturquiinterimesthere
dumexistenteautemcondicioneadliber
tatemperueniat
papinianuslibroseptimoquaestionum·alie
nationesenimpostiudiciumacceptumin
terdictaesuntduntaxatuoluntariaenon
quaeuetustioremcausametoriginemiu
rishabentnecessariam
xiiii ulpianuslibrononodecimoadedictum·sedet
siusucapiofueritcoeptaabeoquiheresnon
eratantelitemcontestatametpostea im
pletafueritremdeiudiciosubducitusus
fructusaniniudiciumdeducaturquaeritur
..putasideductousufructufundusfuit
..heredibuslegatus
pauluslibrouicensimotertioadedictum
uelsiseruohereditariousufructuslega
tussitnecenimapersonisdiscederesine
interitusuipotest
xui ulpianuslibrononodecimoadedictum·et
putoofficioiudiciscontineriutsiuolent
heredesacommunioneususfructusdis

GMK

22 cesse.......def.nct.traditaees.en. *K* 23 quoq.er.squaeheredibus tr *om. rel. K* 25 libro] ..bro *K* | item *non uidit K* 26 q..en.stripatrimoni *om. rel. K* 27 uectigalia] *G(M)*, uece.g.lia *K* 28 quoque] ..s..que *K* | res..asa..enasdefunctu..onafi *K* 29 possi... *K* 30 libro ....motertioadedi...mpar *K* 31 ..mquoquee....m *K* | et *K*, *omisit G(M)* | hereditatẽ *K*, hereditatem *G(M)*

3 carei] care *G(K)* | *paragraphi signum post* posse *habet M* 5 conditionelegata *G(M)*, ..ndit..nel..ata *K: in codice sine dubio est* condicione 7 ciumet *non uidit K* | suasc...cet *K* 8 ut.....ente *K* 11 di.itur *K* 15 .ationes.nim *K* 16 duntaxat *G* 20 siusu *non uidit K* 22 ..eta *K* 23 fructus] ....tus *K* 24 utputa] ..puta *K* 26 tertio] ter..o *K*

quaeenimlocatioestcummercesnon
intercesseritautcerteactionemincerti
ciuilemreddendam
iulianuslibrooctauodigestorumcommu fi communif ferauf ex re uniuf adqui fierit
XXIIII nisseruussiexrealteriusdominorum
adquisieritnihilominuscommuneiderit
sedhisexcuiusreadquisitumfueritcom
munidiuidundoiudicioeamsummamper
ciperepotestquiafideibonaeconuenit
utunusquisquepraecipuumhabeatquod
exreeiusseruusadquisierit
cumageretecumcommunidiuidundouellē
partemtuamtitiotradidistimutandiiu
diciicausatenerismihipraetoriaactione
quodfecissesnetecumcommunidiuidun
doageretur
idemlibroduodecimodigestorumsistichus
XXU communismeusettuusseruushabuerit
pamphilumuicariumaureorumdecemet CHC·
mecumactumdepeculiofueritcondemna
tusquedecempraestiteroquamuispostea
pamphilusdecesseritnihilominusactio
necommunidiuidundouelprosocioquinq·
miliapraestaredebebisquiatebocaerealie
noliberauitlongemagisconsequarsisti
chuspostmortempamphilialiumuicari
umadquisierat
alfenusuaruslibrosecundodigestorum
XXUI communisseruuscumapudalterumesset
crusfregitinoperequaerebaturalterdo
minusquidcumeopenesquemfuisseetage
retrespondisiquidculpaillius magisquam
IX

GMK

4 *ex glossa K legit:* E communis ‖ /////// ut ex f ‖ uniuf adqui ‖: *u.* 2 ʿ*pro* re *fuit antea* iuʾ *M* 7 his *puncto non adnotato G*(*K*) 8 diuidundo] ....dundo *K* 12 diuidundo] ..uidundo *K* | uellē] *K*, uellem *G*(*M*) 14 actione] ..tione *M* 15 tecu.communi *K* 16 do..eretur *K* 17 dig.storum *K* 19 C (*uel* X) HC· *in margine uidit M*: *estne* CHMEIωCAI? 20 condemna *non uidit K* 22 AC t.. *K* 24 alie] ali. *K* 25 liberauit] *MK*, liberaui *G* 32 culpa] ..lpa *K* IX *compagis notam dubitans enotauit ex folio hoc uerso G* (*uide supra p.* 1* *n.* **), *frustra quaesiuit M*

+ LIB +

CASURESCOMMUNISDAMNICEPISSETPER
ARBITRUMCOMMUNIDIUIDUNDOPOSSERECI
PERARI

XXUII PAULUSLIBROTERTIOEPITOMARUMALFENIDI
GESTORUMDECOMMUNISERUOUNUSEX
SOCIISQUAESTIONEMHABERENISICOMMU
NISNEGOTIICAUSAIURENONPOTEST

XXUIII PAPINIANUSLIBROSEPTIMOQUAESTIONUM:·
SABINUSAITINRECOMMUNINEMINEMDO
MINORUMIUREFACEREQUICQUAMINUITOAL
TEROPOSSEUNDEMANIFESTUMESTPROHI
BENDIIUSESSEINREENIMPARIPOTIOREM
CAUSAMESSEPROHIBENTISCONSTATSEDET
SIINC....NIPROHIBERISOCIUSASOCIONE
QUIDFACIATPOTESTUTTAMENFACTUMOPUS
TOLLATCOGINONPOTEST·SICUMPROHIBERE
POTERATHOCPRAETERMISITETIDEOPERCOM
MUNIDIUIDUNDOACTIONEMDAMNUMRESAR
CIREPOTERITSINAUTEMFACIENTICONSENSIT
NECPRODAMNOHABETACTIONEMQUODSIQUIS
ABSENTESOCIOADLAESIONEMEIUSFECIT
TUNCETIAMTOLLERECOGITUR

PAULUSLIBROSECUNDOQUAESTIONUMSIQUIS
CUMEXISTIMAUERITFUNDUMCOMMUNEM
SIBICUMMAEUIOESSEQUEMCUMTITIOCOM
MUNEMHABEBATIMPENDISSETRECTEDICITUR·
ETIAMCOMMUNIDIUIDUNDOIUDICIUMEISUF
FICEREHOCENIMESTSISCIAMREMCOMMUNEM
ESSEIGNOREMAUTEMCUIUSSOCIINEQUEENĪ·
NEGOTIASOCIIGEROSEDPROPRIAMREMTUEOR
ETMAGISEXREINQUAMIMPENDITURQUAMEX
PERSONASOCIIACTIONASCITUR·DENIQUEEA

G(qui quae inde a u. 10 *enotauit pauca eaque perturbata omisimus)MK(contulit tantum u.* 1—7)

1 CA....SCOMMUNIS *K* 2 ....TRUMCOM..NI......NDOPOSSE *K* 2. 3 RECI||PERARI '*sic omnino*' *M*, RE||...E.... *G*, RE||..PE.... *K* 4 LIBRO......ETO...UMALFENI *K* 5 GESTORUM] ..S..RUM *K* | SER..UNUSEX...... *K* 6 ||Q......ONE.HABE..NISICOMMU...... *K* 7 ENONPOTEST *tantum uid. K* 10 'QUICQUAM *potius quam* QUIDQUAM' *M*

p. 9* *u.* 1 *huius folii dextra pars auulsa est* | ANHEREDIET] .NHERED *K* 2 DEFUC *K* 3 REDEM *G ms. K*, DEM *G ed. (M)* 4 NOMINE] *GM*, NOM... *K* | uel uti *G, deleuerunt* el *MK* 5 REICO *non uidit K* 6 LIBROAD] *GKM*, LIBROSEXTOAD (*sec. Hal.*) *dubitans nescio qui apud Mayerum* | EDICTUMPR] *M*, ...P *K* 7 DELI.....CAUSA *K* | SILIB] *K*, SI *M* 8 *sic M*, ALIQUOD...ATURINTERDIC *K*, *inter* 7 *et* 8 *postea* BERBOMODETINERI *male inseruit nescio qui apud Mayerum* 9 TURDEEXHI

◆ X ◆

QUAEREREANHEREDIEI inheredemdanda
SIT:PLANEEXDOLODEFU nctidandaestinhe
REDEMHAECACTIOSILOCU pletiorhereditas
EONOMINEFACTASITU elutiquodpretium
REICONSECUTUSSIT
CAIUSLIBROADEDICTUMPR aetorisurbanititulo
XIII DELIBERALICAUSASILIB erhomodetineriaba
LIQUODICATURINTERDICT umaduersuseumquide
TINEREDICITURDEEXHIBE ndoeopotestquis
HABERENAMADEXHIBE ndumactioineam
reminutilisuide
TURQUIAHAECACTIOEI crediturcompete
RECUIUSPECULIARITER interest
POMPONIUSLIBROQUARTODECI moadsabinum
SIUIRNUMMOSAB uxoresibidonatossciens suos
FACTOSNONESSEPRORE emptadederitfecit?
DOLOMALOQUOMIN uspossideatetideo
ADEXHIBENDUMACTIONE tenetur
IDEMLIBRODECIMOOCTAUOAD.....UM the
XU SAURUSMEUSINTUOFUNDOESTNEC eumpate
RISMEEFFODERECUMEUMLOCON onmoueris
FURTIQUIDEMAUTADEXHIBENDUM eonomi
NEAGERERECTENONPOSSEMELA beoaitquia
NEQUEPOSSIDERESEUMNEQUEDOLOF ecerisquo
MINUSPOSSIDERES....TECUMF ieripossitut
NESCIASEUMTHESAURUMINT.OFU ndo
CESSENONESSEAUTEMINIQUUM iurantimi
HINONCALUMNIAECAUSAIDPO.TU lareuel
INTERDICTUMUELIUDICIUM itadariutsi
PERMENONSTETITQUOMINUS dam
NIINFEC...IBIOPERISNOMINECAU eaturne
UIMFACIASMIHI.....NUSEUM thesaurum

G(qui quae inde a u. 6 enotauit pauca et pleraque falsa omisimus)MK(qui examinauit u. 1—10. 14. 19. 21—27)

tantummodo uidit K 10 *praeter* EXHIBE *nihil uidit K* | *inter* 10 *et* 14 *tres uersus deesse uidetur significare K, cum duos tantum proponat M: certe requiruntur tres, cum quod pagina secundum M non habet nisi uersus triginta unum tum quia id quod excidit inter u.* 10 *extr. et u.* 12 *in.* ndum actio in eam rem inutilis uide *uersu uno dimidio nequaquam capitur: quamquam ad implendum uersum unum cum dimidio praeterea uerba quaedam requiruntur fortasse male addita a librario* 18 P.......S LIBRODECIM *tantummodo uid. (nisi haec magis pertinent ad u.* 19) *K* 19 IDEM *solum uidit K* 21 RISMEEFFODE...EC...UM *rel. om. K* 22 FURTIQ——EO *om. rel. K* 23 NSI——OSSE *rel.. om. K* 24 NEU——— DOLOF *rel. om. K* 25 MI *rel. om. K* 26 ————S.UR *rel. om. K* 27 C *maiorem ante u. uidit M* | ESSEN.N.SSE *rel. om. K*

effodiamtollame xportemquodsietiam
furtiuusisteth esaurusestetiamfur
tiagipotest
xui pauluslibro decimoadsabinumcum
seruustenetaliqui ddominusadexbiben
dumsuonominete netursiautemseruus
citrascientiamdo minidolofecitquomi
nushabeatuelfu rtiactiouel dolomalonoxa
lisseruinomin e.andaestadexbiben
dumautemutili snullaconstituendaest
xuii ulpianuslibronono deomnibustribunalib·
siquishominem debilitatumexhibeatuel
eluscatumadex hibendumquidemabsolui
debetexhibuiteni metnihilimpeditdirec
tamactionemta lisexhibitiopoteritta
menagere a..........aquiliadebocdamno
xuiii idemlibrose x.....nionumsolutionecbi
rograph oinanifactoetpignoribuslibera
tisnihi lominusutinstrumentaadeum
contra ctumpertinentiaabalioquamde
bitoree xhibeanturagerepotest
xuiiii paulusli broquartoepitomarumalfeniad
exhibe ndumpossuntagereomnesquorū·
interes tsedqui..mconsuluitanpossit
efficere hae..ctio...ationesaduersarii
sibi exhiberenturquasexhiberimag
nieiusinter essetrespondit nonopor
tereiusciui lecalumniarinecuerbacap
tarisedqua mentequiddiceretur anim
aduerte reconuenirenamillaratio
neetiam studiosumalicui....ctrinae
possed iceresuainteresseillosautillos

II

DIGESTORUM LIBRI QUADRAGESIMI QUINTI FRAGMENTA POMMERSFELDENSIA.

(tit. 1, 35—73.)

Bibliotheca Schoenborniana quae est in uico Pommersfelden prope Bambergum seruat reliquias codicum duorum litteris quadratis in papyro scriptorum sibi simillimorum eiusdemque fere ut uidetur et aetatis et originis, quorum alter Graecus olim formas continuit iuris Iustiniani, alter Latinus Iustiniani digesta. unde illatae sint laciniae eae in bibliothecam Schoenbornianam, ignoratur, nisi quod propter nomen alicubi in iis adscriptum '*Ioannes Gallus* (*Franck?*) *ann. 1630*' probabile fit iam per duo saecula uel amplius in Germania ea adseruari. supersunt autem hodie digestorum folia septem plus minusue lacera omnia, quorum cum cohaereant hodie uel certe cohaeserint tum cum ea examinauit Ianius tertium et sextum, item quartum et quintum, sex autem prima dum integra essent in codice integro continua sese excepisse manifestum sit, apparet superesse nobis unius quaternionis folia sex prima, item sequentis quaternionis folium unum singulare. folium nullum hodie integrum est: at cum in foliis primo secundo septimo adsit margo inferior, computando effectum est singulas paginas habuisse uersus ad tricenos, singulos uersus elementa ad uicena octona. ceteroquin eam computationem quominus anxia diligentia persequamur, obstat earum partium quae supersunt scriptura minime aequabilis, ut exempli causa folii sexti recti uersus primi quattuor respondere traduntur uersibus quinque folii eiusdem uersi. continetur hisce laciniis pars libri digestorum quadragesimi quinti: quae digesta ad hunc modum perscripta non potuerunt minus foliorum milibus tribus absolui, ut pluribus uoluminibus ea diuisa fuisse necesse sit.

Repperit fragmenta ea ante a. 1812 Sauignyus (*Geschichte des röm. Rechts im Mittelalter* uol. 3 p. 471), descripsit primus Ludouicus a Ian Sueuofurtensis, edidit primus ad Ianii exemplum E. Zachariae a Lingenthal in Sauignianis annalibus (*Zeitschrift für geschichtliche Rechtswissenschaft* uol. 11 a. 1842 p. 239 sq.) idemque diligenter pertractauit suppleuitque. nobis praeter editionem eam praesto fuerunt exempla accurate et perite a. 1865 ab Iaffeo sumpta foliorum quinque priorum: nam sextum et septimum nisi perierunt, certe tum reperiri non potuerunt. ipsa illa folia quae uidit iam magis imminuta Iaffeus repperit quam quo tempore descripsit ea Ianius. nobis autem inutile uisum est adnotare quot litterae post Ianium exciderint neque omnino placuit morari lectores adnotandis litteris dimidiatis minutaque illa et nullius utilitatis uarietate, quae inter laciniarum ita male habitarum uel optima exempla intercedat necesse est, cum praesertim hae reliquiae ad crisin pandectarum perpauca conferant. supplementa quoque, cum reliquiae tam exiguae sine iis edi uix posse uiderentur utiliter, Zachariaeum secuti addidimus et fere eius in restituendo uestigia pressimus. errauit tamen is admittens uocabulorum diuisionem non syllabariam, sed plane arbitrariam, contra consuetudinem eius aetatis qua liber scriptus est et contra manifesta indicia reliquiarum: nisi quod hoc tenendum est *qu*||*o* (5', 7. 8) recte accipi pro disyllabo (quamquam uel hoc emendauit librarius 5, 13. 14 in *qu*||*is*, ut similem mendam sustulit 6, 9) et id quod est *haberet*||*amen* (2', 24. 25) non explicandum esse ex diuisione uocabulorum arbitraria, sed ex librarii hominis Christiani inscitia: similiter etiam Florentini codicis librarios saepissime peccauisse constat. uersuum denique numerationem retinuimus a Zachariaeo propositam, scilicet ut numerarentur secundum locum quem in pagina olim dum plena esset tenuisse uiderentur.

1 *Dig.* 45, 1, 35, 1—36.

. . . .
readoptiuaidemdicendu MSIT quia
statimcontramoressitsii NlOCA n
doconducendouend ENDOEME n
doadinterrogatione MQU*i*SNON res
ponderitsitamenc ONSENTIT urin
idquodrespons UMESTUA*let*QU odac
tumestquiahic O*n*TRACTUSN ontam
uerbisqua MCONSE*ns*UCONF irmantur
λς u lPIANUSlIBROQU*a*DRAGEN simo
*** TO *a*DSABINUM*si*QUISCU*ma*l iter
eum CONUENISSETOBLIGARIALITER perma
chi NAT*io*NEMOBLIGA*tus*ESTERI tqui
dem SUPTILITATEIURISOBSTRICTU ssed
dol IEXCEPTIONEUTIPO*t*ESTQ uiaenim
p *erdolu*MOBLIGATUSESTCOMP etitei
excepti OIDEMESTETS*i*NULL usdo

1′ *Dig.* 45, 1, 38 *pr.* § 1. 2.

. . . .
. . . PƆAI . . . .
relic EATQU aeresfacitutuidea
turreu SP*r*OM*isi*SS eperomnesfutu
rumu TIB*i*BABE reliceatuideturigi
****** N***P**A ****************
obligatu RE*ti*TAU*t*IMURSE dseobli
gatneip SEFA*cia*T*q*UOMINUSB abereli
ceatoh LIGA*ture*TIAMNEBERE ssuusfa
ciatuelquisc ETERORUMSU cces
sorum EFFIC*i*AT*ne*HABERELICEAT·S edsi
quisp ROM*itta*TPERALIUMNONFIE ri
praeterher EDEMSUUMDICENO umest
inu TILITERE*e*UMPROMITTEREFA ctum
a LIENUM*at*SIQUISUELITFACTUM alie
n UMPROMITTEREPOEN*amu*ELQ uan
ti EARESSITPOTESTPROM*itte*R esed

1 20 EST *Jaffé*, *ST *Jan* 22 ***ƆCONS**** *Jaffé*, ****CONSE**U* *Jan* 24 ** TO*D *Jan*, ******D *Jaffé* 28 doli] ***I *Jaffé*, *om. Jan* | PO*E*T *Jan*, I**EST *Jaffé* 19 per] *EI *Jaffé*, *E* *Jan*

1′ 15 *uestigia haec enotauit Jaffé solus* 17 SPPCC***SƆTT *Jaffé* 19 *sic ut dedimus Jaffé: duobus uersibus sic:* ‖*****NU*PEA*****‖****OA****‖ *Jan, adnotans in his duobus uersibus schedas suas uideri perturbatas nec sibi ipsi de iis liquere: recte opinor Jaffé, scilicet omisit librarius in his:* uidetur igitur alienum factum [promisisse nemo autem alienum factum] promittendo obligatur *ea quae seclusimus, Janius*

2 *Dig.* 45, 1, 38, 4.

. . . .
cesso R emeiusquicquamfactum
SIT·SICUT*aute*M expartereisucces
SORESE*iu*S cumipsotenenturita
ETIAMEXP arteactoriscommittitur
STIPULATI*o*O*ip*SI stipulatoriceterisque
QUICUMQ*ueei*S ucceduntscilicet
SIREMIPS*ihab*ERE nonlicueritcete
RUMSIALI*iha*BERE nonlicuitcerto
CERTIUSEST noncommittostipulatio

2′ *Dig.* 45, 1, 38, 6. 7.

. . . .
sedfactumuersatursedui D*e*TURMI
bilicetiuris UERBACONTI
neathaecstipulatiohab ERELICERET
amensicesseaccipie NDAMUTIN
seruoetinfiliofam ILIASUIDEATUR
actumessedeposse SSIONERETINEN
daautnonauf ERENDAETUIRESBA
*************** AEC*q*UOQUESTIPU
************ IOST*i*PULATIOPOSSI

3 *Dig.* 45, 1, 38, 7—11.

D eremihilicerespondesutilisest
QU amstipulationemseruusanpos
SIT utiliterinsuampersonamconci
PER euideamussedquamuisciuiliiu
reseruusnonpossideattamenadpos
S essionemnaturalemhocreferen
D umestetideodubitarinonoportet
Q uinetseruusrecteitastipuletur
PL anesitenereisibilicerestipulatus
SIT seruusutilemessestipulationem
CON uenitlicetenimpossidereci
UIL iternonpossinttenere tameneosne
*m*O dubitathabereduplicitéraccipitur
NA meteumhaberedicimus
QU ireidominusesteteumquidomi
NUS quidemnonestsedtenetde
NIQU ehabereremapudnosdepositam
SOLE musdiceresiquisitastipulatus
FUE ritutifruisibilicereadheredemi
STA stipulationonpertinetsedet
SINO naddideritsibinonputostipu
. . . .

3′ *Dig.* 45, 1, 38, 13—17.

heredisqueeiusabesseuelitsu F
ficereabesseafuturumquees SE
stipularisiuerodepluriumdol OCA
uereuelitnecessariumessea *d*ICI
cuireidolusmalusnonabestnonaf UE
ritquantieareserittantampec UNI
amdarispondessuaepersonaead IUN
gerequisheredispersonampotest SED
etadoptiuipatrispersonaconi U*n*ÇI
poteritinterincertamcertam QUE
diemdiscrimenesseexeoquo QUE
apparetquodcertadiepromiss UM
uelstatimdaripotesttotumen IM
mediumtempusadsoluendum L*i*
berumpromissorirelinquitu RA*t*
quipromisitsialiquidfactu MSIT
uelcumaliquidfac TUM
sit nisicumid FACTŪ
fueritdederitnonuidebitur FECIS
sequodpromisitalteristipula RINE
mopotestpraeterquamsiser UUS
. . . .

autem uestigia uocabuli factum *cum bis descripsisset diuerse, postea errore pro duobus uersibus ea habuit* 20 sed] **** Jaffé,* S** *Jan* 23 uelquis] CICILOSI *Jaffé, om. Jan* 29 UM˙)ROMITTERE *Jaffé,* UMROMITTERE *Jan*

2′ 29. 30 *in codice erratum est:* habeat stipulatio haec quoque stipulatio possidere *F*

3 1 υ *Jaffé, om. Jan* 4 PEI *Jaffé,* PE *Jan* 5 *in.* '' *Jaffé, om. Jan* 6. 7. 8 *om. Jan* 9 PL *Jaffé,* P *Jan* 17 NIQL *Jaffé,* NIQ *Jan*

3′ 1 *om. Jan* 4 O)C) *Jaffé,* ME* *Jan* 6 UNI] *Jaffé,* UN *Jan* 9 ***ÇI *Jan,* *J*ÇI *Jaffé* 14 L* *Jaffé, om. Jan* 15 RA *utrumque exemplum* 17. 18 *abundat spatium*

1 *Dig.* 45, 1, 35, 1—36.

. . . .
readoptiuaidemdicendu MSIT quia
statimcontramoressitsii NLOCA n
doconducendouend ENDOEME n
doadinterrogatione MQU*i*SNON res
ponderitsitamenc ONSENTIT urin
idquodrespons UMESTUA*let*QU odac
tumestquiahic O*n*TRACTUSN ontam
uerbisqua MCONSE*ns*UCONF irmantur
λς u LPIANUSLIBROQU*a*DRAGEN simo
*** TO*a*DSABINUM*si*QUISCU*ma*L iter
eum CONUENISSETOBLIGARIALITER perma
chi NAT*i*ONEMOBLIGA*tus*ESTERI tqui
dem SUPTILITATEIURISOBSTRICTU ssed
dol IEXCEPTIONEUTIPO*t*ESTQ uiaenim
p E*rdolu*MOBLIGATUSESTCOMP etitei
excepti OIDEMESTETS*i*NULL usdo

1′ *Dig.* 45, 1, 38 *pr.* § 1. 2.

. . . .
. . . PƆAI . . . .
relic EATQU aeresfacitutuidea
turreu SP*r*OM*isi*SS eperomnesfutu
rumu TIBI*i*HABE reliceatuideturigi
****** N***P**A ****************
obligatu RE*ti*TAU*t*IMURSE dseobli
gatneip SEFA*ciat*QUOMINUSH abereli
ceatob LIGA*ture*TIAMNEHERE ssuusfa
ciatuelquisc ETERORUMSU cces
sorum EFFIC*i*AT*ne*HABERELICEAT·S edsi
quisp ROM*itta*TPERALIUMNONFIE ri
praeterher EDEMSUUMDIC*e*ND umest
inu TILITER*e*UMPROMITTEREFA ctum
a LIENUM*at*SIQUISUELITFACTUM alie
n UMPROMITTEREPOEN*amu*ELQ uan
ti EARESSITPOTESTPROM*itte*R esed

1 20 EST *Jaffé*, *ST *Jan* 22 ***ƆCONS**** *Jaffé*, ****CONSE**U* *Jan* 24 ** TO*D *Jan*, ******D *Jaffé* 28 doli] ***I *Jaffé*, *om. Jan* | PO*E*T *Jan*, I**EST *Jaffé* 19 per] *EI *Jaffé*, *E* *Jan*

1′ 15 *uestigia haec enotauit Jaffé solus* 17 SPPCC***SƆET *Jaffé* 19 *sic ut dedimus Jaffé: duobus uersibus sic:* || *****NU*PEA***** || ****OA**** || *Jan, adnotans in his duobus uersibus schedas suas uideri perturbatas nec sibi ipsi de iis liquere: recte opinor Jaffé, scilicet omisit librarius in his:* uidetur igitur alienum factum [promisisse nemo autem alienum factum] promittendo obligatur *ea quae seclusimus, Janius*

2 *Dig.* 45, 1, 38, 4.

. . . .
cesso R emeiusquicquamfactum
SIT·SICUT*aute*M expartereisucces
SOReSe*ius* cumipsotenenturita
eTIAMexp arteactoriscommittitur
STIPULATI*o ip*SI stipulatoriceterisque
quICUMq*ue*e*i*S uccedunt scilicet
SIReMIPS*i habe*Re nonlicueritcete
RUMSIALI*i ha*BeRe nonlicuitcerto
CeRTIUSeST noncommittostipulatio

2′ *Dig.* 45, 1, 38, 6. 7.

. . . .
*s*edfactumuersatursedui D*e*TURMI
hiliceti uris UeRBACONTI
neathaecstipulatiohab eReLICeReT
amensicesseaccipie NDAMUTIN
seruoetinfiliofam ILIASUIDeATUR
actumessedeposse SSIONeReTINeN
daautnonauf eReNDAeTUIResbA
.... AeC*q*UoqueSTIPU
.... IOST*i*PULATIOPOSSI

3 *Dig.* 45, 1, 38, 7—11.

D eremihiliceres pondesutilisest
qU amstipulationemseruusanpos
SIT utiliterinsuampersonamconci
PeR euideamussedquamuisciuiliiu
reseruusnonpossideattamenadpos
S essionemnaturalemhocreferen
D umestetideodubitarinonoportet
q uinetseruusrecteitastipuletur
PL anesiteneresibiliceres tipulatus
SIT seruusutilemessestipulationem
CON uenitlicetenimpossidereci
UIL iternonpossinttenere tameneosne
*m*O dubitathaberedupliciteraccipitur
NA meteumhaberedicimus
qU ireidominusesteteumquidomi
NUS quidemnonestsedtenetde
NIqU ehabereremapudnosdepositam
SOLe musdiceresiquisitastipulatus
FUe ritutifruisibilicereadheredemi
STA stipulationonpertinetsedet
SINO naddideritsibinonputostipu
. . . .

3′ *Dig.* 45, 1, 38, 13—17.

heredisqueeiusabesseuelitsu F
ficereabesseafuturumquees Se
stipularisiuerodepluriumdol OCA
uereuelitnecessariumessea *d*ICi
cuireidolusmalusnonabestnonaf Ue
ritquantieareseritt antampec UNI
amdarispondessuaepersonaead IUN
gerequisheredispersonampotest SeD
etadoptiuipatrispersonaconi U*n*ÇI
poteritinterincertamcertam qUe
diemdiscrimenesseexeoquo qUe
apparetquodcertadiepromiss UM
uelstatimdaripotesttotumen IM
mediumtempusadsoluendum L*i*
berumpromissorirelinquitu RA*t*
quipromisitsialiquidfactu MSIT
uelcumaliquidfac TUM
sit nisicumid FACTŨ
fueritdederitnonuidebitur FeCIS
sequodpromisitalteristipula RINe
mopotestpraeterquamsiser UUS
. . . .

autem uestigia uocabuli factum *cum bis descripsisset diuerse, postea errore pro duobus uersibus ea habuit* 20 sed] *s*.. *Jaffé*, S.. *Jan* 23 uelquis] CICILOSI *Jaffé, om. Jan* 29 UM)ROMITTeRe *Jaffé*, UMROMITTeRe *Jan*

2′ 29. 30 *in codice erratum est:* habeat stipulatio haec quoque stipulatio possidere *F*

3 1 *υ Jaffé, om. Jan* 4 PeI *Jaffé*, Pe *Jan* 5 *in.* '' *Jaffé, om. Jan* 6. 7. 8 *om. Jan* 9 PL *Jaffé*, P *Jan* 17 NIqL *Jaffé*, NIq *Jan*

3′ 1 *om. Jan* 4 O)C) *Jaffé*, Me. *Jan* 6 UNI] *Jaffé*, UN *Jan* 9 ...ÇI *Jan*, .J.ÇI *Jaffé* 14 L. *Jaffé, om. Jan* 15 RA *utrumque exemplum* 17. 18 *abundat spatium*

4 *Dig.* 45, 1, 38, 18—20.

. . . .
S unteumquidicatmihidecemet
T itiodecemeademdecemnonalia
D ecemdicerecredendumestsi
ST ipuleraliicummeainteresset
UI deamusanstipulatiocommitte
TU retaitmarcellusstipulationem
UA lereinspeciehuiusmodiisquipu
PILLI tutelamadministrarecoeperat
CE ssitadministrationecontuto
RISU oetstipulatusestrempupillisal
UAM foreaitmarcelluspossedefendi
DIS tipulationemualereinterest
ENI mstipulatorisfieriquodstipula
TUS estcumobligatusfuturuses
S etpupillosialiterrescesserit
. . . .

4' *Dig.* 45, 1, 38, 22—39.

. . . .
suainteresseteidariinea E
ritcausautualeatstipul ATIO
undeetsiprocuratimeodaris TI
pulatussumstipulatiouireshab EBIT
etsicreditorimeoquiainter EST
meaneuelpoenacommittat URUEL
praediadistrahanturquaepig NORI
dataerantsiquisitastipulatus FUE
ritillumsistasnullacausaestc URNŌ
obligatioconstataedemsacra MUEL
locumreligiosumaedificar ISTI
pularipossumusalioquinne CEXLO
catoagerepossumus
λϑ paulusliboduodecimoadsa BINŪ
dominusseruostipulandos IBIAD
. . . .

4 9 T *Jaffé*, TU *Jan* 10 *om. Jan* 14 I. *Jaffé*, SA *Jan* 22 *om. Jan*
4' 8 *om. Jan* 14 NOR *Jaffé*

5 *Dig.* 45, 1, 41 *pr.* § 1.

. . . .
XIM*i*SN ullamhaberedubitationem
PALAMEST sedetsidicatsecundisuel
TERTIISU elquibusaliisaequediri
MITQU aestionemsiautemnonad
DATQUIB usianuariisfactiquaestio
NEMIND ucerequidfortesenserit
HOCESTQU idintereosactisitutique
ENIMHOC sequimurquodactumest
EASQUEA dsumemussiautemnonap
PAREATDI cendumestquodsabinus
PRIMAS kalendasianuariasspectan
DASPLAN esiipsadiekalendarumqu(is)
ISSTIPUL ationeminterponatquid
≀ ≀ SEQUEM uretputoactumuideride
≈ ≈ SEQUE ntibuskalendisquotiensau
REÇULA TEM inobligationibusdiesnonpo
≈ ≈ NIT urpraesentidiepecuniadebetur
≀ ≀ NIS isilocusadiectusspatium
. . . .

5′ *Dig.* 45, 1, 42—44.

. . . .
nisiomnibuspartibuspra ET*eriti*S
anniuelmensisnonrecte PETET
μγ ulpianuslibroquinquage NSIMOAD
sabinumsiquisarbitratu PUTALUCII
titiirestituisibistipulat USESTDEIN
deipsestipulatormoram FECERITQU
ominusarbitreturtitius PROMISSOR
quasimoramfeceritno NTENETUR
quidergosiipsequiarbit RARIDEBUIT
moramfeceritmagispr OBANDUM
estapersonanonesser ECEDEN
dumeiuscuiusarbitriu MINSERTŪ
est
μδ paulusliboroduodecimo ADSABINUM
etideosiomninononarb ITret*UR*
. . . .

5 2 XIO**SI *Jaffé*, XIM*UI *Jan* 12 PRIMA *Jan.* 14 IS *litterae et expunctae sunt et inductae*

5′ 2 *fin.* S *om. Jan.* 3 PETEI *Jaffé*, PETE* *Jan.* 4 *SIMO *Jan* 6 USESTDE IN *Jan*, SESTDET *et in margine*)IS *Jaffé* 7 QU *Jaffé*, Q *Jan.* 14 *sub littera* M *u. praecedentis* L *hoc uersu uidere sibi uisus est Jaffé* 16 *sic Jaffé*, NO**R *Jan*

6 *Dig.* 4, 1, 45, 3. 4. 46.

. . . .
ø rierisetcummorierisfi
li uspatridaristipulari
u ideturetsihocnonadiciat
MS PA uluslibroduodecimoad
. . . .

6′ *Dig.* 45, 1, 48. 49 *pr.*

. . . .
μη ulpianuslibrouicensimo se
xtoadedictumsidecemcumpetiero fu
e r ostipulatusadmonitionemma
g i squandamquoceleriusreddan
turetquasisinemoraquamcondici
onembabetstipulatioetideo li
cetdecesseropriusquampe TIE
rononuideturdefecissecon DICIO
μθ pauluslibrotrigensimosepti MO
adedictumcumfiliusfamilia SST
ichumdarispoponderitetcumpereums TAR
. . . .

7 *Dig.* 45, 1, 72 *pr.*

. . . .
οβ idem li*b*R*ouicensimoad*EDICTUM
stipulat IO*nesnondi*UIDUNT*u*REARŨ
r erumquaediui SI*One*M*non*RECIP*i*
untuelutiuia EITINERIS*act*USA
quaeductusceterar ŨQU*es*ERUI
tutiumidemputoetsiqu Is*fa*CIENDŨ
aliquidstipulatussitutpu TA/UNDŨ
tradiuelfossamfodiueli N*s*ULAM
fabricarineloperasuelquid b*is*SIMI
leborumenimdiuisiocor RUMPIT

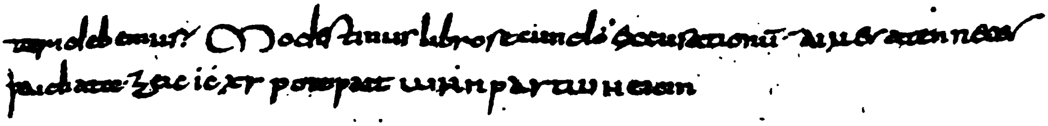
7′ *Dig.* 45, 1, 72, 1. 2. 73 *inscr.*

. . . .
ESTOPUS*sedpostkalendas*M arti
ASQUIANE*cconueniriant*E kalen
DASMART iasreuspromittendipo
TER*at*PLANESII nsulamfulciriquis
STIP*ula*TUs*s*IT nonestexspectandum
UTI*nsu*LARUATS icdeindeagipossit
NEC*in*SULAM fieriuttantumtemporis
PR aetereatquantoinsulafa
BRI*ca*RI possitsedubiiamcoepit
MORA faciendaeinsulaefieritunc
ACE*t*UR diesqueobligationicedit
ΟΓ PAULUS librouicensimoquarto

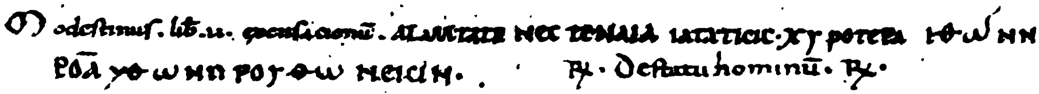
6′ plura hic inter describendum confusa esse ostendit cum litterarum numerus iusto maior u. 15 tum uerba non ad syllabas diuisa u. 5. 14. 15.

DIG. 1,4,4

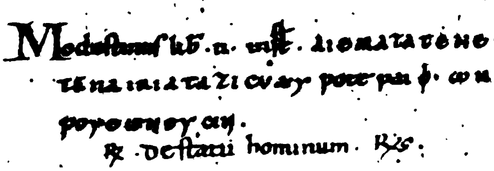
BEROLINENSIS Lat. Fol. 269 (R).

PARISINUS 4450 (P).

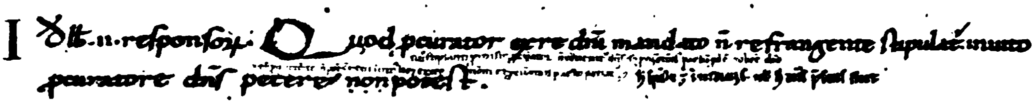

PATAVINUS UNIV. 941 (U).

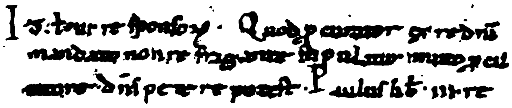

DIG. 3,3,68.

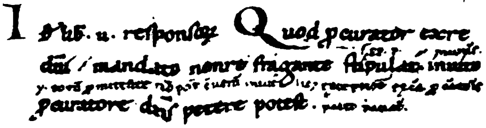
PARISINUS 4450 (P).

LIPSIENSIS 873 (L).

PATAVINUS UNIV. 941 (U).

PARISINUS 4450 (P).

Paul. lib. i. ad plautiũ. Cum dotis causa aliquid expromittit fideiussor eo nomine dari teneatur.
Id. lib. vi. ad plautiũ. Si is qui stichũ mulieri debebat in dotẽ delegauerit. et ante quã solueret debitori stichus decesserit. cũ neq; p debitorẽ stetisset quominus solueret neq; maritus agendo moram fecisset periculo mulieri stichus moritur. quãquã etiam apud maritũ moritur stichus fuerit actione dotis maritus non teneatur. [illegible] dos ẽẽ debeat [illegible] non uendicio contrahitur. ideoq; rebus euictis si mulier bona fide eas dederit nulla actio uiro. Alioquin de dolo tenetur. [illegible] de dotis rebus estimatis traditis. qui uis eas mulier in usu habeat uir dominium factũ uideretur. [illegible] partus dotalium ancillarum dotis ẽẽ partẽ [illegible] conuenit. ideoq; frustra pacisci uirũ ut [illegible] uxore separatẽ cõmuni fit.

LIPSIENSIS 873 (L).

Paulus libro primo ad plautium.
Cũ dotis causa aliqd expromittitur fideiussor eo nõe dari teneatur.
Idem libro sexto ad plautium.
Si is qui stichũ mulieri debebat in dotẽ delegauerit. et ante quã solueret debitori stichus decesserit. cũ neq; p debitorẽ stetisset quominus solueret neq; maritus agendo morã fecisset periculo mulieri stichus moriatur. quãquã etiã si morã maritus fecerit in exigendo. si tñ etiã apud maritũ moriturus stichus fuerit, actione dotis maritus non teneatur [illegible]

[illegible]

PATAVINUS UNIV. 941 (U).

Paulus lib. i. ad plaut. Cum dotis causa aliquid expromittit fideiussor eo nõe dari tenetur.
Id. lib. vi. adpl. Si is qui stichũ mulieri debebat in dotẽ delegauerit. et an quam solueret debitori stich⁹ decesserit. cum neq; p debitorẽ stetisset quominus solueret neq; maritus agendo moram fecisset periculo mulieris stichus moriet; quãquã etiã si morã maritus fecerit in exigendo. si tam etiã apud maritũ moriturus stichus fuit actione dotis maritus non teneatur. [illegible] dos ẽẽ debet [illegible] non uendicio contrahitur, ideoq; rebus euictis si mulier bona fide eas dederit nulla est actio uiro. alioquin de dolo tenetur. [illegible] de dotis rebus estimatis et traditis. quamuis eas mulier in usu habeat uir dominium factum uideretur. [illegible] partum dotalium ancillarum dotis ẽẽ portionẽ conuenit; ideoq; frustra pacisci uirũ ut uiuente uxore [illegible] communis sit;

[illegible]

III.

UARIAE LECTIONES LIBRORUM INFRA SCRIPTORUM DETERIORUM

(AD DIG. LIB. V TIT. 3. 4. 5. 6).

F, *P* } horum librorum lectionem supra allatam hic ibi repetiuimus, ubi cum scripturis hic enotatis conexa esset. libri *P* manum secundam hic demum plene attulimus.

V, *L*, *U* } horum librorum cum primarum manuum tum posteriorum lectionem cum supra attulerimus selectam, hic dedimus integram, nisi quod quasdam ex supra propositis hic denuo afferre superuacuum uisum est.

T = Taurinensis F. II. 14 (olim 333 *B*) saec. XII. desinit non ubi digestum uetus solet finire, sed D. 25, 3, 5, 13 med. uerbis *dixerit patrem* finiente ibi quaternione, quem olim alii praeterea uidentur excepisse. inscriptiones habet fere plenas.

Q = Parisinus 4465 saec. XIII. inscriptiones habet plerumque plenas.

C = olim Germani Colladonii, deinde Meermanni, postea Kelleri, iam apud me, omnes digestorum libros comprehendens, saec. XIII. inscriptiones habet interdum plenas.

D = Berolinensis Lat. fol. 14 saec. XIV. habet glossam ordinariam Accursianam.

E = Berolinensis Lat. fol. 15 saec. XIV. habet glossam eandem. hunc librum non adhibuimus nisi ut certius constaret de lectione Bononiensium posterioris aetatis ideoque solitarios eius errores suppressimus.

K = Digestum uetus editum per Antonium Koburger Nurenbergae 1482.

H = Digesta edita ab Haloandro Norembergae 1529. Lectiones in margine allatas notantur H^b.

Ex his libris dum haec scribo praesto mihi sunt ipsi *PLCDEKH*: collatos habui *V* a Blumio et Kekuleo, *U* a Kruegero, *T* ab eodem et Schradero, *Q* a Kauslero, quorum propter collatorum silentium interdum deficit auctoritas: ceterum in grauioribus ego curaui, ut de singulis libris, quos ipse uersassem, constaret testimonio diserto. lectionem damus ita dispositam, ut facile distinguantur lectiones solitariae et librarii uniuscuiusque errores ab receptis per aliquam aetatem et quodammodo ordinariis, porro ut pateat primum quid aetatis Irnerianae et quattuor doctorum iuris magistri in suis libris habuerint: deinde quomodo partim libro Florentino interim denuo excusso, partim coniectura casuue per gradus lectio inde effecta sit ordinaria Bononiensis aetatis Accursianae et deinceps, quam puta tenere te ibi ubi consentiunt libri *DEK*, cum multis locis etiam hac aetate binae pluresue lectiones circumferrentur: denique Haloander quid retinuerit ex lectionibus Koburgerianis, quid adsciuerit cum ex libris ex genere nostri *Q* aliisque tum ex ipsa Florentina imperfecte quidem, sed tamen aliquatenus sibi cognita, quid uero praeterea ex ingenio emendarit. itaque qui hoc specimen examinarit non destitutus criticae artis sensu aliquo (nam hebetibus uel inepte acutis talia quis demonstret?), illum nullo negotio confido intellecturum esse id quod hodie plerique ignorant, qualis unoquoque saeculo a duodecimo ad decimum sextum digestorum lectio ordinaria fuerit, accedentibus identidem cum nouis emendationibus petitis ex libro Florentino tum propter librariorum neglegentiam uel prudentium malam sedulitatem interpolationibus corruptelisque nouis. maxime autem hisce laterculis sordibus omnis generis refertis hoc demonstrare uoluimus propria bona nulla inesse in deterioribus et homini non prudenti solum, sed etiam sani iudicii omnino adquiescendum esse in libro Florentino et Bononiensibus antiquissimis quibusque, maxime Parisino.

---

p. 182.

12 de her. pet.] *FPU, om.* V^a, de p. h. V^b*LTQCDEKH*

13 gaius] ulp. *C*
praeter nomina iuris auctorum inscriptiones omittunt C (hic exceptis legibus tit. 3, 17. 20—24. 26—41, ubi adsunt) DEK
sexto] uii *U*
ad *om.* L^a

14 e] *F*, ex *PVLUTCDEKH*

15 est] sit *CE*

16 suo nomine] nostro nomine haeredes *H*
siue per se *om. H*
siue per alios] si p. a. T^a, siue per se alios V^a, siue per alium *H*

17 effecti] facti *D*

sumus] sumus heredes $L^bU^cQ^bCDEK$
18 prouinciale *om.* *Q*
19 qui seio] quis V^a
20 extitit] extiterit *CK*, extiterat *F*
nos] non D^a
sicuti] sicut *LCDE*
nostram] nostramia V^a
esse int.] int. esse *D*, int. *KH*
21 seii uel] se uel V^b
intestato] int. heredes *K*
quod] qui *QD*
defuncto] defuncti *D*
22 manumisimus] manumiserimus *D*
quodue] quod T^b, ue quod *D*
manumiserit] manumisit *EH*
fiunt] *FPLH*, sunt *VTQCDEK*
23 ex senatus] senatus *H*
consultis] FP^bLU^bKH, consultus P^a, consulto VU^a?*TQCDE*
ex const.] const. *CD*
24 paulus] gaius *L*
primo] xx *H*
petam] petas *V*
qui *om.* *C*
25 possidebat] possideat *T*
coepit poss.] ceperit p. *D*, p. ceperit *K*, p. coepit *H*
26 quarto decimo] xuiiii *U*, xu *H*, *inc.* L^a
rescripsit] respondit *D*
27 erit] erat *CDEKH*
28 eius restitutione] eius estimacione *LQEKH*, eius estimacionem *T*, restitutione eius *D*
29 causa *om.* L^a
data sit] sit L^a, sit data L^bQ
sed solita] sed si solita P^b (*ubi* si *rursus del.*) V^aL^bC, sed si solida L^a, sed solita sola *T*?, sed sola *H*
etiam] etiam si *D*
30 in t. d. imp.] dum in t. d. imp. sit H^b
31 utilitates alias] al. ut. *H*
ad *om.* D^a
32 item] iterum *D*
nisi pec. i. diem] i. diem nisi pec. *C*, n. p. intra certum diem *Q*, n. p. creditori i. d. *EK*
33 soluatur] soluitur L^a
distrahatur *om.* T^a
sed et] sed V^aLCD
fam. cib. nec.] familie L^a, cib. fam. (*om.* nec.) L^b
34 sed et] si et P^a, sed *C*, et *H*
res t. perituras] res t. peritas P^a, rem t. perituram *VLTQ*
trebio] *rel. et* H^b, trebeio *T*, trebacio CEH^aK, iulio H^c
35 sergiano] *FPLK*, seriano *V*, seucriano *T*, selano *C*, seiano DH^b, sciano *E*, seruiano H^a
rescripsit] respondit *D*
asiaticus] satiaticus P^a, adriaticus CH^b
daret satis] satis daret *CKH*
et sic] e V^a, et si $L^bU^bQD^bH$, sic T^a, *inc.* P^a
36 dicat] dicatur Q^a
hoc *om.* U^a
falsi causa] causa falsi *PLDKH*
37 eorum] *FH*, quo P^a, quorum $P^bVLUTQCDEK$
de] *FH*, *om.* PVL^aU^aQ, in L^bU^bTCDEK
petitione] petitiones U^a, petitionis *Q*
est *om.* V^a
in *om.* D^a
38 indicii *om.* *H*

p. 183.

1 septuag. quinto] xxu *TQ*
2 quaerendum] q. est *D*
3 ei] et L^a
falsi] falsum *TKH*
si] sed si P^a, nisi E^a, non *C*, *om.* *T*, *inc.* V^a
4 cognitio est] cognitione P^aTCE
5 quarto dec.] xu *H*
ex test. *om.* D^a
sibi *om.* *Q*
6 ne] nec V^a
7 cogniturо] cognito L^b, cognitioni *H*
faciat] FP^aD, fiat $P^bVLUTQCEKH$
traianus] trianus F^a, adrianus *TC*, *inc.* V^a
rescripsit] respondit *D*
diff. de lib. iud.] de lib. iud. diff. *D*, diff. libertatis iud. *KH*
8 aut *om.* *T*
inducatur] indicatur VL^bE^a, iudicatur L^a
9 dem. aut.] aut. dem. *Q*, demum (*om.* autem) *V*
10 ceterum] certum *K*
contestetur] contestatur *H*
exspectantur] contestantur P^a, expetentur T^a, expetantur T^b, exspectant *H*
lib. iud. *om.* *H*
pius *om.* *V*
11 nam *om.* *H*
quidam *om.* *C*
licinnianus] luciniuanus *V*, latinianus *Q*, luccinianus *C*, licianus *E*
patiebatur] paniebatur V^a
maturius] quid durius *H*
12 pronuntiaretur] pronuncietur *D*
ire] uenire *CE*
13 se *om.* L^a
libertatem] et libertatem $VL^bTQCDEKH$
14 sibi def.] def. sibi *T*, def. *Q*
esset her.] her. V^a, esse her. U^a, her. esse *Q*, *inc.* P^a
15 licinnianus] lucinianus P^aT, lucianus L^aD, licinianum *H*
audiendum] audiendus *T*
nomine *om.* *D*
et erat] esseque *H*
16 eius *om.* D^a
esse dicit] dicat *H*
iudicium] iudicio *H*
17 nunc] *F*, non *PVLUTQCDEKH*
iudicii] iudicio L^a
licinniano] luciniano TL^aD
18 non] $FP^aV^aL^aD^a$, *om.* $P^bV^bL^bUTQCD^bEKH$
summ. aest.] exist. summ. *D*
19 concessit an] Q^b, concessit in *F*, concessi *uel* concessit P^aV^a, concessi .. L^a, concessit si $P^bV^bL^bUTQ^aCDEKH$
forte bona fide] bona fide forte *TQ*, bona fide *CH*
imploretur] imploratur L^a
test.] inofficioso test. *KH*
id] id ipse *KH*
depraehenderit *om.* T^a
20 praestituendum] praest. est U^bQE^b, p. ei *KH*, praestandum *D*
modicum *om.* *C*
fuerit] fiat *Q*
contestatum] contestatus Q^a
iubeat] iubet *D*
21 quis pat.] pat. quis *D*
lib. et her.] her. et lib. *D*
22 sed] et *DEH*, si *K*
se *om.* T^a
ex test. lib.] ex test. lib. esse *PQK*, esse test. lib. L^a, esse ex test. lib. L^bTCE
uel *om.* *H*
manumissum] manumisso L^a
23 causam *om.* T^a
testamento] t. inofficioso *K*, inofficioso t. *H*
speretur] sp. unde testamento L^a
24 pius *om.* T^a
plane] *FH*, sane *PVLUTQCDEK*
dummodo] dum non T^b

praedicatur] praedicantur C
iudici] iudicium L^a
25 adminiculum] admiculum P^a, admuniniculum T^a, adminusculum D^a
libertatis] libertati UH
admittat] fV^bTDEKH, admittet FPL^bUC, amittet L^a, admitti V^a
26 sexto dec.] xx H
uind. non] non uend. D
27 cum] eum C
uires] iuris C, esse T
testamenti] -tum L^aT
28 quinto dec.] u T, *om.* L
29 pr. h. uel p. p.] pr. h. aut p. p. H, p. p. uel p. h. D
30 rem her.] her. L^a, her. rem L^b
31 gaius] paulus VL
sexto] u VLQ
licet ... *p. 184, 5* mendacium *in litura* L^b, *def.* L^a
itaque *om.* V^a
qui] is qui V^b, qui uel L^bUTEK
ex a. u. ex p.] ex p. V^a, ex p. u. ex a. V^b
32 heres est] est heres D
quid. her.] h. q. VQCDE, q. (*om.* her.) T
uel] suam uel C^a
pro *om.* L^b, *suppl.* L^a
33 totum] totam L^b, quod totum D
sit heres] h. est P^bVL^bT Q^bCDEKH, h. ... P^a
36 an et is] et is an T, et an is E, an is CL^bH

p. 184.

1 arrianus] FUH, adrianus P^aVL^bTCDEK, *def.* L^a
libro s. d. i. *om.* L^b, libro s. *om.* P^a
teneri] eum ten. Q
2 enim et] etenim PE, enim T^b, et L^b, etenim et V^bC, *inc.* V^a
bon. poss.] poss. bon. CE
pro h. uid. poss. *om.* T^a
uero *om.* L^b
4 sex. sept.] lx PVQH, xl U, x T
5 contendet] F, contendit PL^bUTCDKH, contendat VE, *def.* L^a
mendacium] mendacem K
6 quinto decimo] FPLH, sexags. V, lx TQ
nec] hec Q^a
causam] aliam causam K
possit] hic possit C, potest H
7 petitione] peticionem V^a?L^a
titulis] titulus Q
8 haeret] FH, adheret PVLU QCDEK, et adheret T

iniunctus] inuictus L^aCE^a, adiunctus K
haeret] FH, adheret PVLU TQCDEK
nam] nullam C
si] et si QKH, si et E
a furioso] adfurio T^a
10 pro possessore] poss. L^a
11 possidere eum] possidereum L^a
pet. her.] her. pet. D
titulus] titulis L^a
12 recipit] recepit U^aE, recipit et C
ann. nupt.] nupt. ann. L^a
quasi] in quasi K
13 dot. sc.] sc. dot. T
accepi et] $F^2P^bV^b$DKH, accipiet $F^1P^aV^a$LC, accipiam U, accipiam et E
14 possidebo] possideo VCQ
15 fecit] fecerit DEKH
si *om.* L^aQ
scit et] FH, sciet P^a, sciens P^bVLUTQCDEK
dolus] dolus commissus D
16 petitione] petitionem PLDK
dolo] dolo malo K
possidere] possideri L
a neratius (idem ner. EK) *l. inc.* FPVLTQD^aEK
libro ... scribit *om.* D^a
sexto] u U, uii CD^bEK
scribit] scripsit VLTCEKH
17 ab herede] uel ab haer. eius H
peti h. posse] h. peti posse Q, peti posse h. KH
herede] hereditate Q^a
pro poss.] poss. V^a
18 possedisse] possidere QD
ab idem (idem iulianus D) *l. inc.* PVLQDE^bK
esse] FH, iuris esse V^b, *om.* PV^aLUTCDEK
libro septimo (ui VLTQCE) ait *om.* K, libro *om.* D
hac *om.* K
19 quid] quod L^bTQCDEK
quis h. e.] h. q. e. T, q. e. h. Q
20 deberet] debet QCH
ne] nec L^a
uexaretur] uexetur H
enim *om.* H
22 gaius cassius] gaius PC, gauius D
utilem act.] FU, act. utilem PVLTQCDEKH
23 et] etiam E. *om.* C
pretio *om.* H
uendidit] uendiderit C, uenderet E
24 put. dic. pap.] pap. put. d. C
25 expedit] competit expedit Q^a, expedire H

habente] habentem PL^aQE
retenta] recepta H^b
26 sit] est EKH
idem ... rog. est (sit UCE) *om.* H^b
27 quod] qui D^a
condicionis implendae] conondicionis implenda L^a
28 accepit] -perit L, accipit K
possidetur] possidet LT^aQK
contra] c. dixit V^b, c. ait K, c. scripsit E^b
id uerius est] uerius H
29 hered. est] FH, est hered. PVLUTCDEK
eo] eum D
30 erit] est Q
et is] is et C
si] sed si H
emit] emerit VCEKH
31 possessore] sesore L^a
sic peti] peti sic D
quidam] quidem D^a
32 pr. est] est pr. L
qui pretium *bis* T^a
numerauit] -rabit P^a, -rauerit LH, enumerauit Q
33 tenetur] teteneatur L^a, teneatur L^b
34 ut. act. adu. eum (eam L^a)] adu. eum ut. act. Q, actionem *om.* H
35 dedit (dederit DE) m. pro d. q. poss. h.] poss. h. ded. m. q. pro d. T^a, de. m. q. pro do. poss. h. QD, de. m. pro do. poss. q. h. CE
36 utili] utile T^a
sed (sed *om.* L^b) et (et *om.* EH) ... 37 directa (directam C^a) teneri] F$V^bL^bU^b$ (*ex Pisana*) CD^bEH, *om.* P$V^aL^aU^a$TD^a
37 scribit] scripsit P^bQC
fact. diu.] diu. fact. D
38 etiam] et C, *om.* H
rer. nom.] nom. rer. D
def. p. e.] p. emptore (herede T^a) def. TQ
39 possideat ... 40 pro herede *om.* L^a
rerum *om.* U^a
quas] quis Q^a
40 pro her. uel *om.* H
pro poss.] poss. K

p. 185.

2 uero] uero nomine K
quia] qui L^a
uel] ubi T^a, nec D
pro *om.* L^a
3 qui] quia C
4 habet] FH, habeat PVLU TQCDEK
tunc enim (uero Q^b) ... teneri potest (posse H) *om.* Q^a

non (unum C) solum autem (aut. sol. L^b) ab eo peti h. (ab eo h. peti L^bQC, h. ab eo peti $P^bV^bT^b$DKH)
potest] FP^b (*ex Pisana*) $V^bL^bU^bT^b$QCDEKH, *om.* $P^aV^aL^aU^aT^a$
5 qui] qui suo nomine T^a
hereditarium poss.] hereditatium p. L, p. h. C
et si] etiam si C, si D
nihil] nichil possideat QC, nihil possidet K
6 et uidendum] FH, euiuidendum P^a, euidendum P^b, cuipicendum L^a?, uidendum VL^bUT^aCK, uidendum est T^bQE, et ideo D
possidens] possideat H
tamen se] tamen V^a, se tamen TQ, se D^b, tamen se ultro E
petitioni] petitionem D^a
et *om.* LCE
celsus l. quarto (iii T, ii QH) dig. scr.] scribit celsus D
7 teneri dolo] teneri dolum D
enim *om.* L^a
offert pet.] offert et pet. T^a, pet. offerat H
8 generaliter marc.] FLUD, marc. P^a, marc. generaliter P^bVTQCEKH
omnem] omnis C, omni D
offert] offert etiam L^b, offerat H
10 tenebitur] tenetur VTQDE
sed] sed et D
amiseram] amiserim Q
11 quarto] iii Q
tractat] FL^bH, scribi tractat L^a, scribit PVUTQDEK, scripsit C
ne] num $P^bV^bH^a$, nisi E
euanescat] euanescit FP^a
12 qui] quia C
desiit] desinit D
13 erit] erit cum L^a
sed] sed et Q, et C
14 qui] qui nos L^a
item] itemque H
15 possessore nam et (et *om.* D^a) a (a *om.* T) iuris *om.* L^aE^a
possessoribus] possessoripos L^a, possessionibus V^a
16 ad edictum *om.* T
sed] et H
an *om.* L^a
17 is *om.* D^a
hereditario] hereditatis V, *om.* T^a
18 ad. her. damn. ded.] FU, a. h. de. dampn. PVLCDEKH, her. ad. de. damnum Q
19 gaius] paulus V
hereditariam] de haereditate H
20 subripuerit] surripuit DH
21 quinto dec.] xui Q
ad edictum *om.* L
sit deb.] deb. P^a, deb. sit KH
22 hereditas] heredata est hereditas L^a
23 esse] est L
octaueni] octauiani V^a
ut a. p. s. e. an d. uenerit (uenierit L^a)] an d. uen. a. p. s. e. (*om.* ut) H
24 quod] quo L^a
et] FV^bU^bDKH, *om.* PV^aLU^aTCE
erit *om.* V^a
si] sin TC
autem non] non ante D^a
uenerit] uerit L^a, conuenit E^a
25 off. iud.] iud. off. VTQCDE
debeat] debebit H
cum ... extiterit *in spatio uacuo om.* T^a
26 et is] et V, his L^a, et si is D^a
rer. her.] her. rer. Q
possidet] possedit U^a, *inc.* L^a
27 exegit] exigit D
sexto] uii CEK
digestorum *om.* C
ait] scribit CEK, *om.* T^a
ab] et ab H
28 pet. her.] her. pet. T
est *om.* D^a
peti posse] F, posse peti PVLUCDEKH
29 a deb. her.] her. V^aQ^aC, her. deb. (*om.* a) D
peti her.] her. peti C
30 negotia hereditaria] FUH, negotium hereditaria P^a, negotium hereditarium P^bVLTQCDEK
et iul.] iul. U, et iuliano iuliano C
uidetur] esse uid. L^a
peti her.] her. peti QD
31 si] siue V^a
her. neg. gess.] FU, n. h. g. PVLTCDEKH, n. g. h. Q
enim *om.* P^a, *inc.* D^a
32 *a* iulianus *l. inc.* U
ui] uim L^a
33 ab eo her.] h. ab eo CE
a *om.* L^a
quia] qui L
habet] habeat UTD
quo] qua V
uictus] uictum L^a
34 qui] qui ui K
res her.] her. res KH
35 pro possess. possid.] possid. pro possess. D
idem] item CE
quis] qui L^a
non rem] rem non D^a
36 recepit] receperit KH
et *om.* L^a
37 scribit] scripsit VTCDEK
pet. n. posse] n. posse pet. T
libertus] libertus hereditatem P^aKH
38 alienauit] alienauerit L
caluisiana] caluisiniana D^a
actione *om.* V
enim] autem VLTD
iste deb. est] deb. est iste LTQ
non *om.* L^a
39 idem] item CEH
40 singulas] singulares D^a
res] res condicionem L^a
praestiterit] praestituerit V, praestitit Q
41 ab eo her.] her. ab eo CE
quia] qui P^aL^aC
habet] habeat T
earum] FP, eorum VLTQCDEH, earum rerum K: *non constat de* U
quae] qui C
ex ea causa] ex causa V, ex hac causa Q

p. 186.

1 solutae] FK, soluti P^a, soluta P^bVLUTCDEH
et] etenim H
ueluti] uelut PVLUTCDEKH
sed et] sed C
si *om.* L^aD^a
distraxit] distaxit L^a
2 peti her. ab eo] h. ab eo U^a, h. peti ab eo U^b, peti ab eo h. QD
quia] qua L^a
sed] sed et L
3 dumtaxat] tantummodo D
eum praest.] praest. V, pr. eum K
et res] etsi res U^b, res T
etiam *om.* H
4 in rem act.] act. in rem T
5 gaius] paulus LD
sexto *om.* L
quod] quo T^a
6 esse *om.* H
putaret] putasset C
soluit si] soluerit et H
7 eam her.] her. eam E, her. eandem Q
euincat] uincat P^a, euicerit D
uidetur] uideatur U^a
possessoris] FV^bU^bCDE, possessore $P^aV^aL^a$, possessori $P^bL^bU^a$KH
quod] qui L^a

8 prospexerit] prospexit P, prospere fecerit T^a
9 soluerit] solueret D
nulla controu.] contr. nulla KH
mota] FH, *om.* nata P, nata VLUQCDEK, erat T^a
interposuerit] interposuit DE
10 ei esse] FV^bUT^bDKH, esse ei E, ei PLT^bQC, et V^a
cum] quia cum H
11 est *om.* T^a
solutum] solitum L^a
12 et ideo] ideo ei H
consulti *om.* D^a
subueniendum] submouendum D^a
ei est] FL^bK, est ei DE, est PVL^aUTQCH
13 quidem *om.* H
ex retentione] retentionem D^a
hereditariarum] hereditarum L^a
satisfaciat] satisfiat D^a
14 ut] FL^b, *om.* $P^aV^aL^a$, et P^b, qui $V^bUTCDEKH$, ut et Q
eas] eos L^a
15 quinto dec.] xui Q
16 uenditione] tenentur uenditione T^a
argentarium] -riam L^aE
17 putat] putat omni modo D^b
quia] qui D
18 credidit] crediderit T, non credidit C^a
octauenus] octaueanus D
nih. eum pr. act.] p. a. n. e. T
19 eo] FD^bKH, eum PLUTQ CD^aE
mala f. poss.] p. m. f. D, male fidei possessor est E
20 labeonis] alabeonis C^a
uero *om.* D
qui bona fide] bona dem-qui L^a, qui bone fidei E
octaueni] octaueani D
21 sententia sequenda] sentenciam sequendam L^a
peteretur] pateretur C
22 iuris uelut] uelut iuris U^bD, iuris uerus L^b
uerum postea] postea uero L^bT
23 quarto] iii T
recte scribit] scr. C, scr. recte D
24 initio] in initio LTQCDEK
hereditatis] hereditas L^a
petitione] petitionem DE
25 hoc *om.* D^a
iudicium] FVCDEK, iudicio PLUQH: *non constat de* T
uenire *ante* in V
siue corpora] corpora T^a
26 her. corp.] corp. her. T
27 et] F, etiam PVLUTCDKH, *om. inter alia* E
non sunt her.] her. L^a, non sunt T^a, her. n. s. T^b
pertinet] pertineat H
28 quidem rei] daret quod L^a, rei quidem T
datae] date defuncto uel commodate CE
specialis petitio est] speciali petitione C
29 ut et] ut LTK, ut ut H, ut etiam E
contineatur] contineantur L
30 uel depositae sunt] s. u. d. LTK, depositeue sunt D
31 peric. earum] earum rerum peric. D
ad *om.* U^a
eas] eos T^a
32 emptore] tempore L^a
impleta] completa D
petitione] petitionem P^bVL CDEK
id est] idem L^aT^aC, et idem D, idemque EH
33 et *om.* C
hae *om.* T
34 petitionem] petitione KH
in quibus] cum quibus D^a
petitionem] repetitionem T
35 ueluti] uelut L
iurauerat] iurauit C
decesserit] decessit EH
36 sua culpa] culpa sua TQ
eas] eas res Q
amiserit] amisit EH
que *om.* Q
37 et *om.* D
licet hic] licet C
propter culpam] pro culpa H
hic debet] debet hic D
has] eas H
38 restitutionem] restitutione PLUTEKH, petitione C
eo nomine] eo n. eo D
39 et] FUCH, et in PVLQDEK
sed *om.* T
ire et agere] ire agere $VTQCD^a$, agere D^b
propria] proprie T^a
actione] accionem T
40 conuenietur] FLUCKH, conueniatur PVTQDE
41 ulpianus] idem CE
hereditatem] hereditate D
etiam *om.* H
42 her. causa] causa her. Q
comp. sunt] sunt comp. CE
pecoraque] pecora H
quae necessario her. sunt comparata] FP^bL^bU, quae necessaria h. sunt (sint V) c. $P^aVL^aT^bD$, q. necesari h. s. L^a, quae sunt h. necessaria c. Q, quae h. necessaria sunt c. C, necessaria (que *ins. hic* E^a, *del.* E^b) h. s. c. EVK, necessario h. s. c. (*om.* quae) H, q. necessaria s. corpora T^a

p. 187.

1 sint compar.] sunt compar. LUQCE, compar. sunt T
2 uenient] ueniunt T
si] sin C
erit] erit an ueniant (ueniat E) TEK
haec] hoc Q
uenire] uenisse D
3 scilicet *om.* P^aQE
restituturo] restituro P^a, restituto L^aT^a, *inc.* V^a
4 ex] FH, *om.* PVLUTQCD EK
petitionem] peticione UTC KH
5 scr. iul. libro sexto (ui li. K) dig.] et iulianus libro ui dig. (ui d. *om.* C) scr. CE
hereditaria] hereditari L^a
hominem emerit] hominimenem em. T, honerit C, em. hom. D
6 ita] ita et Q, *om.* L^aT^a
uen. in h. petitionem] in h. u. p. PVLTQCEK, u. in h. petitione H
7 emi at si] F, emit si P^aL^a, emi si $P^bV^aL^bUQCDE$, emi si uero V^b, emi sed si KH: *non constat de* T
sui] fui T
simili] similique L
distraxerit] -xerat L, -xit E
8 si quidem sine causa] FL^bUDKH, sine causa si quidem PVL^aCE, sine causa (*om.* si quidem) T
fructus] fructum P^aVTDE, fructum in P^b, sit fructum L^a?, furtum C
petitionem] petitione TH
9 exsoluendi] exsoluendo T^a, alieni soluendi D
gratia] ratio P^a, causa gratia L^a
hereditarii] -ria L^a, *om.* D^a
fecit] fecerit DEH
uenire] uenire potest D
10 fuerunt] F, fuerit P^a, fuerint $P^bVLUQCDEKH$
sed] sed etiam C, sed et V^bE
augmenta] argumenta T^a, agumenta T^b
her. accesserunt] h. accesserint PVLUTCKH, accesserint h. D, h. accessissent E
11 petitionem] petitione H

nam her. et (et her. Q, et her. et E, et om. D^a) augmentum (argumentum T^a) recipit (respicit recipit C^a) et diminucionem (adminicionem altero loco V) bis V^a
12 sed] sed et T
acced.] hereditati acced. K
13 pers. poss.] poss. pers. CD
14 aug. ... post aditam om. L^a
aug. hereditatem] her. aug. PVQCDEKH, hereditates aug. T
ante om. V^a
aditam] anditam U^a?, ad. hereditatem L^bTQCDH
siue] uel si C
ad. her. om. DH
accesserint] accesserunt VLC, accessunt E
15 ancillarum] anullarum L^a
16 petitionem uen.] petitione uen. V^aTH, uen. pet. CE
ueniant] ueniunt D
an contra] contra P^a, om. V^b
17 est quaedam actio] q. a. e. D^a, q. a. (om. est) H
quae om. H
uero om. E
18 in om. L^aV
uenit] ueniat V^bE, ueniet H
libro sexto dig. scr.] l. uii d. s. (s. om. E) CE, scribit l. ii (om. dig.) D
simplum] in simplum QD
19 idem] item UC
recte om. D
20 dedentem] dantem C
liberari] liberati V^a
quis habet] quis habeat U, habet quis D
noxae dedendae fac.] n. defendende f. T^b, f. d. n. C, d. f. (om. nox.) D, f. dedendi noxe E, noxae dedendi f. K
21 iudicati] iudicii Q, iudicati non E^bH^b
susceptum iud.] susceptum autem iud. P^bQD^bE, iud. uero susceptum T
potest] posse D
dedendo] dendo L
22 haec] haec autem H
23 de distr. reb. her.] FP^a, de (et de T) reb. her. (om. distr.) VT^aC, et de distr. reb. her. (r. d. h. U, r. h. d. T^b QDE) P^bLUT^bQDEKH
de dolo] et de dolo UTQ CD^bEKH
praeterito] praerito L^a
et de] et L^a
24 de quibus] quibus H
forma s. consulto] FV^bL^aU KH, f. s. consulto interpretatione facere P^a, forma s. consulti $P^bV^aL^bTQCE$, senatus consulti (sulti in litura) forma D
25 consulti om. D
martias] marcii U^bD
quintus] quantus L^a
26 publius] publicus L^a
titius] titus H
aufidius] FLH, eufidius $PV^bUTQDEK$, fidius V^a, effidius C
oenus] ocius V, oeuinus T, menius Q, cenus D, ouerius K, et arrius H^a, oerius H^b, oenius L^bEH^c, tyberius H^d
seuerianus] seruianus CD
fecerunt] fecere K
27 parthici] parathiti L, parthi UC, parphiti Q, perci D, inc. P^a
neruae] nerui C
augustus] augutus L^a
28 imperator om. DH
maximusque] maximianusque L, maximeque D^a
nonas martias] n. martii PVLUTQCDK, nouam marcii E, nonis martiis H
proximae] proximo D
fuerunt] fuere K
29 esset] est TQD, om. H
quid] quod V^a, qui D
placeat] placuit P^a, placet LU, placeret H, deceat D
de qua re] de ea re de qua D, deque ea re H
ita om. C
censuerunt] consuluerunt D
30 fisco] a fisco U^b
peterentur] competerentur P^aT^b, comperentur L^a
esse existimant] esset existimauerat T, existimant esse Q, existimant (om. esse) C, existimabant (om. esse) D, esse existimassent H
31 distraxerint] $F^1PLTQCE$, distraxerunt F^2VUDKH
32 ex] et ex T
in] et in H
seruandum] F, seru. est PVLUTQCEK, s. esse H, sententiandum erit D
placere] pl. censuerunt EK
a] cum a Q
quibus] quibusdam L^aQ^a
pet. fuisset] fuisset pet. D
33 uenditarum om. P^aV
34 eae] P^bL^bUCEKH, hee res D, ea $FP^aV^bT^bQ$, eam L^a, haec E^a, hae res E^b, inc. V^aT^a
pet. her.] her. pet. D, in sp. uac. om. T^a
deperissent] disperissent DE
deminutaeue] deminutaue V^aT^aQ, diminutiue L^a, uel diminute E
fuissent] essent DE
35 non] nonon T^a
fructus (eos fructus D) non quos perceperint sed (etiam ins. C, et ins. E) quos percipere debuerunt (potueruntue ins. E) eos praestaturos add. post pertinere u. 35 UCE, post possiderent u. 37 D
36 fecerint] fecerunt T
37 causas hab.] hab. causas Q

p. 188.

1 usque eo] FVH, usque adeo PLUCDEK, eo usque T, eos usque adeo Q
re om. D^a
essent] fuissent essent L^a
autem fisco h.] autem a f. h. L^bQDE^bK, h. a f. T
2 esse] est D
quo (quod P^a) primum scierit (scierint P^aV^a?, scient V^b, sirent L^a, sciret L^bU) quisque] cum primo sc. q. T, quo p. sc. quando D, ex quo pr. sciuerit q. K, quo quisque sciret pr. H
a se] ad se V^a, a D^a
3 aut den.] et den. C
esset ei] ei esset H
uel] FUH, aut PVLTQCD EK
edicto] F, edictis PVLUT QCDEKH
euocatus] FEKH, aduocatus PVLUTQC, uocatus D
esset] esse V^a
censuerunt] censuere K
4 nobis] a nobis D, om. H
uerbis] uel V^a
congruens] congrua K
5 ait] ait enim D
peterentur] paterentur L^a
hoc ... 6 peterentur om. V^a
hoc] hoc ita Q
euenerat] eueneat U^a
ut p. c. f. pet.] ut f. p. c. pet. PL^bQCDEK, ut fisco p. c. fisco paterentur L^a, om. H
6 sed et si] sed P^a, sed si P^bV^aLUC, et si D
fiat] fiant Q, fiat petitio D
idem] item VC, idem est Q, idem etiam D
7 uacantia] uacanitia L^a
uindicentur] uendentur Q
si] FUH, om. PVLTQCDEK
quae. causa] c. c. CE
bona] post peruenerunt Q, om. T^aD^a

peruenerunt] peruenerint VL^bC^bEKH, perueniunt D
8 hoc *bis* T, *om.* D^a
habebit *om.* D^a
peteretur] peterentur V^aLT QDK, petetur H
9 locum *om.* V^a
qui ambigit] FP^a, qui ambigat $P^bVL^bUTQCDEKH$, quabigat L^a
10 autem *om.* D
hereditate] hereditatem CE
utimur] hoc utimur UEKH
et in] in C, de D
11 alia] alia in V
autem] autem fisco H
id est ex] id ex V^aL^a, *om.* H
quis scit] quisque primum sciret eam H
12 a] ad U^a
peti] petitam K
incipit] incipite L^a
id est ... 14 possessor *om.* D^a
aut] aut sciret aut V^b, ei petitur Q, ei TCEK, *om.* L
13 esset] esset etc. H, fuisset Q, esset et literis et edicto uocatus esset D^b
ei denuntiauit] ei denunciauerit C, denunciauit ei D^b
14 pecuniae red. (r. p. L^bT^b) et puto debere (debere *om.* H)] $FV^bL^bU^b$ (*ex Pisana*) T^bC DEKH, *om.* $PV^aL^aU^aT^a$
sed] FE, *om.* PVLUTQC DKH
15 ponamus *om.* V^a
scit] scire H
non *om.* D^a
sed] si D^a
eius] suo T
16 ipsi den. ex.] den. ex. ei T, den. ex. (*om.* ipsi) C
17 eum *om.* D
certiorauerit] cerorauerit L^a, certiorauit KH
non si] non T^a, si non T^bC, non si eum Q
est] sit H
18 non *om.* D^a
fuit] sic D^a, sit D^b, fuerit E
qui *om.* P^aD
denuntiauit] -uerit QDE
haec] FH, hoc PVLUTQ CD^bEK, *om.* D^a
19 senatus] se. con. D
qui se] quis L^a
20 ad se h.] h. ad se D
distraxit] distrait D^a
21 ueniunt] ueniant V^a
petitionem] peti T^a, petitione T^b
sed] sed et T
22 epistula] epistulam P^bVD E^a, in epistula P^aKH
celerem idem] selladem D

et *om.* Q
possessoribus] possessore D
atquin] alioquin P^aLCD^a, atqui H, *inc.* V^a
23 de his est loc.] de his loc. est TQEH, loc. est in hiis D
qui se] quis L^a
existimant] existimauit C, existimassent H
referemus] referamus V^bCK, referimus V^aD
24 expedierat] expetierat P^a, expediat D
onerabant] honerabat P^aV^a, honerant T
fructui] fructu L^a
erant] essent KH
ut] utrum D
25 m. f. possessorem] m. f. possessores E, possessores m. f. Q
utrum] FP^aLCH, utrumne P^bVUTQD, utrumue EK
et] uel D^a
26 pretii] pretium QD^a, et pretii C
motam] moram V^a
27 sit] est H
existiment] -mant QDF, existimassent H
possessores se existiment uel alios successores iustos uel sibi restitutam hereditatem] FV^bK, possessores iustos uel sibi restitutam hereditatem *mediis om.* P^aV^a L^aU^a, possessor est iustus uel sibi restituta est (est *om.* T) hereditas P^bT, possessores iustos se esse (esse *om.* H) existiment uel sibi restitutam hereditatem U^bH, poss. se (se esse L^bE, esse se D) existiment (-mant CE, -mant et D) uel alios successores iustos (*sic* D^b, iustos *om.* L^bCD^a, uel i. s., *ut omittatur* alios, Q, u. al. possessores i. E) uel sibi restitutam hereditatem (*sic* Q^a, restituta est hereditas CE, restituta hereditas est Q^b, restituta hereditas D) L^bQCDE
28 erunt] erit PUC, erint T
a papinianus (paulus D) *l. inc.* VLUCDEK
29 autem l. tertio (iiii LUT) q. *om.* DEK, autem *om.* U
hereditate] -tem TQC
30 negat] FU^b (*ex Pisana*) H, *om.* $PVLU^aTQCDK$, *unde* non *add. ante* in P^bQT, *ante* con. V^bLUC, *ante* esse DK, *add.* negat non *ante* conu. E

eum *om.* P^a
omnino] omnimodo T, *om.* D
in] esse in K
conueniendum] ueniend. L^a, conu. esse Q^b, esse conu. D
pecuniae] pepecuniae T^a
31 accipiemus] accipimus D
iam exactam] si iam exacta est K
32 et] etiam E, *om.* CD
exigi] exegit C^a
nec *om.* D^a
quid] FPH, quod $VLUT^b$ QCDEK, quo T^a
res] rem Q
distraxerit] distraxit D
33 res *om.* D^a
uenient] FL, ueniunt PVU TQCDH
sed] at H
fuerunt] F, fuerint PVLUQ CEKH, fuerant T, erant D
quae *om.* D
erant] fuerunt D
34 periturae] pariturae H
hae] eae H, *om.* D
sunt] sint H
uero pretio] FUQ^bDEK, pretio u. P^a, pretio P^aVL^aQ, pretia P^bL^bC, non pretia tamen sed T^b, *om.* H
fortassis] fortasse L
possit] poterit U, posset E
35 her. fuisset] sit her. D
36 esset] est T, esse C, fuisset D
rerum *om.* Q^a
uenditarum ... 37 hereditatem *om.* U^a
37 etsi] etsi eae H
deperissent] disperissent D
deminutaeue] diminutaue T^aQK
essent] esse si L^a
38 uendiderit r. h.] r. h. uendidit D
exegit] exigit LD, exegerit E
q. h. a. d. pret. praest.] d. pret. praest. q. h. a. D

p. 189.

1 habet] habeat T
debebit ... actionem *bis* L^a
praest. s. u. habet] habeat praest. s. u. U^a
sufficiet] suffitiat TD, sufficit QKH
actiones] accionem TQDE KH
2 uendidit] uendiderit E, rem uendiderit Q
et eu. re] si re eu. D
ad eum *om.* T^a
3 possit] posset $P^bVTQDEK$
uenire] peruenire K, peruenisse H

fuit] fuerit C
4 hereditariarum] hereditarum L^aD^a
5 tamen] in integrum D
non] uero C, *om.* E
et *om.* H
6 scribit *om.* D
quod] qui U^a?Q^bD
eum] uictori eum T
7 non debitum] indeb. LQ, nec deb. D, mc̄ deb. E
sed] F, sed et PVL^bUTCD EKH, et L^a
sit redhib.] sit reddi debita P^a, redib. V^a, sit debita L^a, r. sit ita D
hic utique et her.] hic et her. u. TQE, hic u. her. DH, et hic u. her. E
8 ueniet] uenit Q
sed *om.* H
et *om.* L
ob uenditionem] uenditione V^a, ex uenditione V^b
emptori] empori L^a
9 ei *om.* V
cautione] caucionem P^bC
pretia debebit] d. p. T, p. debet Q, debet p. D
10 deperditae] perdite VLUK
sunt] sint D
res *om.* V^a
ita *om.* D
restituat] restituet H
si *om.* L^a
11 est *om.* D
exstent] extiterint D
deperditae] perdite V
12 nec dem.] uel dem. T
sine dubio ipsas res] s. d. r. i. D, i. r. s. d. T
13 tantum] tamen Q, *om.* D
esset] est H
14 at] aut $P^aV^aLUQ^a$
sunt et d.] uel d. sunt E, sunt aut d. H
praestari] prestare CD
petitor rem] petitorem L^a, petitor D^a, p. rem suam K, rem petitor H
15 consecutus] consetus L^a
et] utique et K, *om.* T^aD^a
perderet] deperderet C^a
16 gaius] paulus T
sexto] iii V, xx T, uii Q
prouinciale *om.* T
quod] qui D^a
17 desiit] desinit T^a
uero] autem D
esset] est TQCDEKH
de] ex EK
exiit] exigit P^a, exit V^a, exierit L^b, *inc.* L^a
18 paulus] idem T
si et] sed si et L^b, si T, *inc.* L^a

rem] res P^aT
habeat b. f. p.] b. f. p. Q^a, b. f. p. habeat Q^b
19 quod] quidem L? quia H
redemerit] F^bPVUCH, redemit D, rem emerit F^a, rem redemerit LTQEK
20 in praedone (praedonem D) dicimus *om.* Q^a
esse *om.* D^a
deb. act.] act. deb. Q
hic] his L^a, is L^b, autem H
21 rem tr.] tr. rem D
licet *om.* D^a
desideret] desiderat C
inuerecundum] inuerecunde K
22 sit] si L^a
quia] quod KH
ex re her.] ex h. r. TQEKH, ex her. (*om.* re) L, her. (*om.* ex re) D^a
id *om.* D^a
23 habet ex pr.] habeat ex pr. T, ex pr. D^a, ex pr. est D^b
restituere] restuere L^a
debeat] debet EK
et] ut D^a
oratione] rationi U^a
24 patres] pares L^a, partes C
sit aequius] F, sit equus P^a, sit (scit L^a) equum $P^bVLUTCDEK$, aequum sit H
non f. l.] l. non f. D
25 perceperit] percepit VQE
existimari] estimare D
26 pr. eius] eius pr. Q
factum] fuisse f. D
27 et rem restituere] restituere rem D
29 debebit] debeat D
b. f. poss.] poss. b. f. T^aQE
30 finge] funge T^a
uel consumpsisse] uel sumpsisse T^a, *om.* C
quidem *om.* V
31 solumne hoc contineret] FV^b, solumne hoc continere PV^aL^aUTC, solumne hoc contineat L^bEKH, an contineret solum D
quod] quod in D
ratione fuerit] f. r. U, r. (*om.* fuerit) Q^a, f. (*om.* rat.) C, r. fuit H
et *om.* D
32 puto] puta T
sen. consulti] $FPV^aL^aU^aT^a$, sen. consulti sequendam $V^bU^bT^bCDKH$, s. c. sequendam esse L^bE
etsi] FD^bH, si PVLUTQC EK, *inc.* D^a
sit *om.* D^a
33 competat] UDE, competet FL^a, conpetere L^b, computet $PVTQ^aCKH$, computetur Q^b
34 tardius pretio] tardius D, pretio tardius H
peruenerit] prouenerit D, peruenit H
in t. f. est] f. e. in t. DE
35 uenire] uelocuplecionire L^a
de pretio] dici possit L^a
locutus *om.* C
36 uicensimo] xxx U
ui dei. fuit] u. dei. est fuit L^a, ui dei. fuerit E, dei. fuerit ui D, ui dei. sit K
debet] F, debere VLTQC DEK, debebere P^b, deberet U, debebit H, *inc.* P^a
37 quod] quando H
sic] sicut PTH, si L^a, sed D
poena restitui] penam restituere CH
38 uenerit] ueniet D
39 libro *om.* L
quinto dec.] xxu H
sed et si] sed et U^a, set si CE
uendidit] uendiderit TC
40 idem] idemque D
item] idem D

p. 190.

1 rem] res T
distraxit (distraxerit L^bCD) et (et *om.* Q) ex pretio aliam rem] $F^2P^bL^bU^bT^b$ (*hi quattuor citato libro Pisano*) $V^bQCDEKH$, *om.* $F^1P^aV^a$ $L^aU^aT^a$
ueniet] uenit Q
petitionem] petitione PVL UT^aQC, petitio T^b
2 res quam] res (re L^a) quas PVLTC
sed] sed et KH
4 totum] FP^aH, tantum P^bV LUTCDEK
non *om.* P^aD^a
uidebitur] uidetur D, uideretur H
5 contestatam] contestatum P^a, contestatem C
6 perinde c. q. p. *om.* T^a
praeteritus] praeter. commissus D
7 petitionem] -ne PV^aUT
deduceretur] deducetur D, deducatur H
exegit] esiit P^a, exigit P^bV^aL, egit T^a
8 temp.] a temp. D
esset lib.] esse l. T^a, l. est H
hereditatem posse] hereditas poterit H
si] eo si L
ex. pot.] pot. ex. D

9 autem *om.* P^aD
praedonibus] praedatoribus D^a
10 ad se] a se *D*
inuaserunt] -rint P^aLU, ui -rint *Q*, inuassissent *D*
scilicet] seu *D*
11 caus. hab.] hab. caus. *D*
perceperunt] *FEH*, perceperint *PVLUQCDK*
inquit] inquam *H*, *om.* *T*
sed *om.* L^a
12 senatus] sen. con. *D*
13 quidem] quidam *E*, *om.* *D*
14 hereditatem] ex hereditate P^bT^bQD
praedonio more FV^bC (*ubi mos post* puto *u. 15 denuo legitur* praedonis honere uersari), praedonis more *H*, praedonis honore P^a, praedonis honere $P^bLUTQDEK$, *inc.* V^a
15 coepit nihil s. loqui uidetur (uidetur *om.* Q^b) puto] FP^bU^b (*hi duo citato libro Pisano*) $V^bL^bQ^bC$, *om.* $P^aV^aL^aU^aT^aQ^a$, c. nichil de eo locutus est puto T^b, de eo senatus nichil loquitur puto (cepit *hic abest, sed est post* pertinere *u. 14*) *D*, coepit quamuis nihil s. de eo l. uid. puto *EKH*
tamen] tantum L^aTD^a
et *om.* *L*
16 etenim] autem *D*
quis] qui *C*, qui forte *D*
hereditate] -tem *TQCE*
sit] sic *D*, *om.* U^a
17 coepit] ceperit *T*, coeperit *H*
scire] scire autem *KH*
uidetur] uideatur *TQCE*
qui] quid L^aE, qui id L^b
18 et *om.* *VT*
errauit] errauerit *C*
putauit] putauerit *H*
enim] etenim *Q*, forte *H*
cum inut. erat] quod erat inut. *D*
19 uel *om.* D^a
eum al.] al. D^aH, al. eum QD^b
potius *om.* D^a
et *om.* *D*
20 qui] qui cum *D*
in iure erret] *FD*, in iure *PLU*, erret i. i. *Q*, i. i. erauit *TH*, i. i. errat *C*, i. i. errauerit *EK*
si] etiam si *H*
inquit *post* fec. *D*
21 fecerit] *FPVTQCEK*, fecit *LD*, fecerint *UH*
adiectum] adiectum est U^bCDEKH, *om.* V^a

22 contr. motam] contr. L^a, m. c. L^bTD
enim] enim motus C^b
23 fiat in s. c.] in s. c. f. *D*
tamen *om.* D^a
possessores *om.* D^a
24 pares fiunt] pares sunt *C*, sunt pares *E*
hodie utimur] ut. hod. *QE*
25 possidere] possideri *H*
se is] *F*, eis P^aL^a, is $P^bVL^bUTCDEKH$
26 doli] doli mali *H*
tenebitur] *F*, tenetur *PVLUTQCDEKH*
est enim] enim est *D*, est etenim *H*
praeteritus] petitus *L*
condemnandos] condempnando L^a, condempnadus D^a
27 quasi] ac si *T*
possiderent] possideret D^a, possiderent et V^bL^bTE, possideret et *K*
is] et is *H*
fecit] fecerit *D*
possideret] possiderent L^a
28 accipies] accipe V^a, hoc accipe V^b, hoc accipies (-piens Q^aE^a) *QDE*
desierit] desiit *D*
poss. noluerit] n. p. *TE*, noluit p. *D*, p. uoluerit *C*
29 admittere] ad||admittere *T*
habebit] non habebit Q^a
30 alius] et alius *T*
possit] potest V^bTQEK, poterit *H*, *inc.* U^a
ambulauerit] ambulauit D^a
31 omnes] omnes autem D^a
tenebuntur] *FH*, tenentur *PVLUTQCDEK*
sed] *F*, *om.* *PVLUTQCDEKH*
solus] solum *D*
32 is *om.* *KH*
post senatus consultum] FP^bH, posse senatus (sanatum L^a) consultum P^aL^a, posse senatus consulto $VL^bU?TQ?CDEK$
33 ambo] *F*, ambos *fPVLUTQCDKH*, omnes *E*
teneri *om.* D^a
consulti] consuliti L^a
etiam] et *C*
non possidet] dolo fecit quominus possideret *D*
iusiurandum] iusiurando T^a
34 tam enim] *FH*, tamen P^aL^a, et tam P^bV^bUCDEK, tam V^aL^bTQ
fecit quo minus possideat (possidet at L^a, possidet L^b)] desiit possidere *D*

35 consuluit senatus] consulit senatus *E*, consulit se. con. *D*
totum] toto *D*
36 adficiantur] $fVL^bUTCDEKH$, adficientur FPL^a
in id] id L^aD^a
sunt] sint *H*
37 s. fecerint] s. fecerit *T*, fecerint s. *K*, fecerunt s. *H*
si] siue *H*
quid] qus L^a, quod *Q*
dilapidauerunt perdiderunt] *F*, dilapidauerint perdiderint *PVLUT*, dilapidauerint uel perdiderint *CDEK*, delapidauerint uel perdiderunt *Q*, dilapidauerunt siue perdiderunt *H*
dum] cum *K*

p. 191.

1 se *om.* T^aQD
donauerint] -rit P^aLC
facti] non *D*
2 aliquem naturaliter] aliquando D^a, aliquem D^b
obligauerunt] *FH*, obligauerint *PVLUTQCEK*, obligauerant *D*
ἀντίδωρα] antidota *QK*, antidona *E*, *inc.* L^a
3 factos *om.* *C*
quatenus *om.* T^a
acceperunt] acceperint *D*
uelut] et uelut P^bCDKH
genus q. h. esset] genus q. h. esse PVT^bCH, esse q. genus *D*
4 re sua] res suas L^a
lautius] *FH*, latius *PVLUTQCDEK*
delatae sibi] s. d. *D*, d. (*om.* sibi) *E*
5 libro *om.* *L*
quinto] quarto *H*
dig. put. n. eum] a'. probat e. n. *D*
6 attigit] F^2KH, attingit $F^1PVLUTQCD$, attingat *E*
accepit] acceperit *D*
diues se deceperit] *F*, diu esse deceperit $P^a?L^a$, diues esse ceperit $P^bVL^bUTQCD^bEKH$, ceperit *rel. om.* D^a
7 pign. r. hereditarias] r. hereditatis pign. *D*
dedit] dederit *TD*
uel *om.* *CD*
sic] si *D*
8 sit obl.] obl. est *D*
tenetur] teneatur P^aVC
9 consumpserit] -sit *DE*

10 *a* marcellus *l. inc. VQ*
quarto] iii *LTE*
num non teneatur] num non teatur L^a, n. t. T^a, num t. T^bQH, unde non t. *C*, an non t. *E*, eum non teneri *D*
erogauerit] erogauit *TH*, non erogauerit D^a
11 non *om. Q*
ad coher.] coadher. U^a, ad coher. eius *D*
nam et si is qui] *FUEK*, nam si is qui *PVLTCD*, an sicut is qui cum *H*
12 fuit] fuisset *Q*, fuerit *CEKH*
consumpsisset] consumsit set *L*
tenetur] teneretur *T*, tenebitur *E*, teneatur *H*
quasi loc. non] quia non loc. *D*
13 uisionibus] FT^a, ..ssionibus V^a, diuisionibus fP^bV^bL UT^bQCDEK, decisionibus *H*, *inc.* P^a
prima] primo *H*
14 totum quod] to quod P^aT^a, quod V^b, quod totum *D*, *inc.* V^a
superest] supersit *H*
consumpserit] consumpsit *Q*
15 utrique] utique E^aK
quod] qui L^a
est] sit *H*
ait] aut L^a
nonnihil] nihil V^a
de] sed de V^bH
illo] eo *D*
dubitat utrum] dubitatum L^a
16 residuum integrum] r. uel int. P^aL^a, res. int. totum *E*, illud totum *D*
non esse rest.] rest. non esse *Q*
17 quod] qui L^a
quis ex h.] quis h. L^a, ex h. quis *D*
erogauit] erogauerit *K*
18 totum *om.* V^a
penum] penus L^a
utrum] unde L^a
19 et] FP^aL^aH, a *V*, e P^b, ex L^bUT^bQCDEK, *inc.* T^a
in id] id L^a, in is L^bC
20 ipse] ipse ei *D*
ut] et quidem *H*
quid] quis *V*
lautius] FL^bDH, latius *PV* *UTQCEK* (*non* L^b), locuplecius L^a
21 in hoc] in qua hoc *C*
non uideatur f. locupletior in] n. u. f. locum L^a, n. uidetur f. l. in *Q*, n. u. l. f. in *E*, l. f. n. u. in *D*
in statutis ... 22 locupletior *om.* P^aT
uero *om. L*
22 suis] eius *H*
uideatur] uidetur *LC*, uideatur esse *Q*
enim *om. L*
tam *om.* P^aD
laute] late VUT^bCEK
aliquid ... erogasset] tamen al. er. V^b, aliquid ... err. al. tamen L^a, *bis* T^a, *om.* V^a
23 nam et] nam *C*, plane *H*
marcus] marcius *Q*, pius marcus *D*
pythodori] pii theodori *PV*, pii thodori *Q*, pitheodori *C*, phitheodori *K*, campii theodori *D*
24 quod] qui L^aT^a, *inc.* P^a
superfuisset] siperfuisset U^a, superfluisset *D*
alienata] aliena D^a
25 fideicommissi] $FP^aV^aL^aU^a$ T^a, fideicommissi causa $P^bV^bL^bU^bT^bQCDK$, causa fideicommissi *E*, fideicommissi gratia *H*
nec] cum nec *H*
pythodori] pii theodori *PV* T^b, pitheodori *C*, phitheodori *K*, *om. Q*
redisse et] *F*, redisse *PLU* TQ^bK, reddidisse *C*, redisset *DH*, redisse credebat *E*, *om.* Q^a
26 pythodori] qui theodori P^a, pii theodori P^bVT^b, pii thodori *Q*, pitheodori *C*, phitheodori *K*, pithodoritet L^a
patrimonio] patrimonii *L*
et ex] et L^aH, ex *K*
27 utrum ex her.] u. her. ex hi L^a
decedent] decem dent L^a, decederent V^bL^bQCEK, decedant *D*, quoque decedant *H*
rescr. d. m.] d. m. P^a, d. m. r. *QE*
28 patrimonio] patr. decedant Q^bE
uerius] uerus L^a
est *om. D*
suo] solo *H*
29 et si non heres fuisset] si heres f. L^a, si heres non f. L^b, et si non f. h. *D*, et si h. non f. *E*
si] et si *D*
rem distr.] res d. *KH*, d. res *D*
nec] nec de V^b, nec ex *Q*
30 sit] est *H*
singulas] singulares *D*
sint] sunt *LDEK*
ab] ad L^a
31 repellatur] expellatur *Q*
quod] quia *D*
32 uenum dedit] uendidit *DK*
non *om.* Q^a
uen. in petitionem her.] uen. in petitione her. *CE*, in p. her. uen. *D*
33 earum] FU^bQ^bKH, eorum $PVLU^aTQ^aCE$, *om. D*
quamquam] *FH*, quam L^a, qua V^a, quia V^bUT^b, quoniam P^bL^bQCDK, quoniam quidem *E*, *inc.* P^aT^a
34 posse res] possessores U^a, res posse *E*, *inc.* L^a
uindicari] *F*, uindicare *PVLUTQCDEKH*
nisi] licet H^b
emptores] empto|tores L^a, heredes emptores D^a
regr. ad b. f. p.] aduersus possessores regr. *Q*
habent] habeant V^bLUQD *EKH*

p. 192.

1 quid] quod V^aT
ita d. h.] d. h. ita *D*
si *om. V*
2 possideret] possidet L^a
emptorum] emptoris *D*
certe] *FH*, *om. PVLUTQC* *DEK*
3 pretio *om.* L^a
uenierint] enierint L^a, uendidit *D*
et *om. Q*
pretium *om. C*
illud] sit illud P^bV^b, illud sit *K*
actor s. c.] a. c. s. *QEH*, s. a. c. *D*
4 poterit] poterat V^a
exceptione] -nem FP^a, -ne in L^aT^a, -nes T^b
nam] sed *H*
quod] qui L^a
exegit] exigit *L*, exegerit *DK*
possessor petitori *om.* T^a
5 soluit] soluerit *DK*
a iulianus *l. inc. UT*
libro *om. L*
siue] siue etiam *H*
6 fuit] fuerit *D*
ab his exegerat] ab is exegerit *LK*, exegerit ab hiis *D*
et *om. DKH*
eos *om.* Q^a
liberari] liberare *U*, *inc.* P^a
7 petitio] pecio L^a, petitione D^a
sit] est *H*

habet tamen pr. q. pers.] h. t. petitiones al' praestationes q. p. *E*, tamen praestationes (praestatio res Q^a) q. pers. habet *VQDKH*
8 sunt] sunt suis *D*
pretiorum] pretio eorum U^a, precia prediorum *Q*
9 factum] factam D^a
etiam *om.* L^bD, *inc.* L^a
iudicio *om.* *QH*
10 peti possint] p. possent P^aT, p. possunt U^bQEKH, possunt peti *D*, *inc.* U^a
diu. n. possint] d. n. possunt *QE*, n. possunt d. *D*
augent ... 11 partus *om.* V^a
hereditatem] heredi L^a
11 partus] partes $P^aL^aT^a$
12 uicensimo] xu T^a, xxu *C*
sunt] sint *D*
ex his *om.* L^a
13 hae quoque quasi] quoque hic quasi D^a, eae quoque quasi H^a, eae quoad H^b
debent] deberet *C*
14 partuum] paruum L^a, partium *K*
15 existimantur] -mentur U^b
rei] ei *K*
16 causa] causam L^a
pariant] pareant *K*
tamen *om.* $P^aVL^aD^a$
quippe] quia D^a, quippe quia D^b
ea *om.* *D*
omnia] omnia comparantur L^a
fiunt] fiant P^aVL, fuerint *QDK*
17 non est quin] est non est qui in L^a
si] si ea *H*
aut] autem *K*
possideat] possideant D^a
18 fecit] fecerit *DKH*
possideret] -re V^a
deb. rest.] rest. deb. *D*
19 uenient] ueniunt *D*
licet *om.* L^a
sint] sunt *PVUTQEK*
20 et *om.* *H*
in *om.* TD^a
21 consultum enim] cons. L^a, enim cons. L^bE
22 esse tam *om.* D^a
23 quinto dec.] xuiii *U*
24 seruorum] bonorum P^a, res bonorum P^bT^a, *inc.* L^a
erunt c.] enim c. P^aT, erit c. *C*, c. sunt *D*
pensiones] compensiones *C*
25 et] uel *D*
26 uicensimo] lx *T*
actorem] peractorem H^b
27 an et] an *D*
nominum] nominem P^a, nominis *D*
agnoscere] FL^bKH, cognoscere PVL^aUTCDE
atquin] adquire L^a, alioquin *C*, acquin *E*, atqui *H*, *om.* L^b
28 obseruabimus] seruabimus *H*
29 quid enim] quod L^a, quid T^b, *om.* P^aT^a
30 est *om.* *D*
possessore] -rem *PLT*
haec] *FH*, et $P^aV^aL^aT^a$, hoc $P^bV^bL^bUT^bQCDEK$
eum praestare] e. praestari L^a, praestare eum *DE*
31 et eas] eas *H*
percepit] perceperit *TEK*
nomina] domina T^a
32 ex his] et si P^aL^a, et sis T^a, *inc.* V^a, ex iis *H*
deberetur] debetur *UQCDK*
33 quinto decimo] xi *L*, xuii *U*
quid] quis L^aE, *om.* T^a
soluit] soluerit *K*
34 liberauerit] liberauit P^aD, liberabit *C*
petitorem] debitorem *C*
quod] quis U^a
quis] qui P^a, quisque *EH*, *om.* T^a
35 liberat] liberauit T^bQ
36 imputaturum] inputarum *D*
se] si L^a
defensum iri] d. ire V^aT^a, defensurum iri *Q*, defensurum *H*, defendendum *D*
37 defendendum] defendum L^a, ad. def. $V^bU^bQCDEKH$
cauere] caueri *K*, *om.* U^a
38 non *om.* V^a
uidetur] uidebitur *QE*
factus] esse factus *Q*
habeat] habet *D*
39 potest] poterit *H*
enim] etenim *H*
40 uid. mihi] mihi uid. *D*
iulianus] -num $P^bVL^bT^bC$
etiam de b. f.] de b. f. etiam *C*, etiam de f. b. D^a
41 petitor si a] pet. a D^a, si pet. a D^b
42 exceptione uti] et exceptione uti *QE*, exceptionem (*om.* uti) D^a
sed si] *FH*, sed et si $PVLU^bTQCDEK$, sed et U^a
ipsi al. pr. debebatur] ipsa al. pr. debeatur L^a, ipsi al. pr. debeatur P^bVL^b, i. al. d. pr. *Q*, i. pr. al. debeatur *D*, i. al. debeatur pr. *E*, al. ipsi pr. debebatur *K*
post debebatur *add.* ideoque nec petere poterat extra sumptus in res hereditarias factos ex quibus melior sit res *C*

p. 193.

2 debitum *om.* *D*
dissolutum] solutum U^bCDK
3 ipsum] ipsiue U^a?
uel soluisse] soluisse L^aE
soluere] soluisse *D*
possessor] possor L^a
dubio procul] procul dubio $L^bU^bQCDEKH$
debebit] tenetur *D*
4 debetur] debet L^a, debebatur *Q*, *inc.* P^a
sicut] sic L^a
sumptum quem] sumptus quem L^a, sumptus quos L^b
deducit] debebit deducit C^a
5 nec] et non *D*
culpae huius] h. c. *Q*, c. eius *H*
redd. rat.] rat. redd. *DE*
enim *om.* *K*
6 suam rem] r. s. *VTDE*
postea] poste L^a
7 est] sit *H*
8 et paup.] uel paup. *D*
fieri] effici *KH*
conuenit] conuenerit *H*
cum] quando *H*
habuerit] habuit *EH*
9 si] siue V^bU^bQEKH
b. f. poss.] poss. b. f. *C*
siue *om.* *K*
10 quidem si] FP^aL, si quidem $P^bVTQCDEKH$: *non constat de U*
ut *om.* V^b
11 sexto] uii *D*, uiii *E*
liberari] liberare *C*
12 paulus] (i)ul' *D*
13 quod] qui *Q*
in hereditate liberti] FH^a, in hereditate $LUCKH^b$, in hereditatem *PVTDE*
cum *om.* L^a
14 esset] esse U^aC
15 ulpianus] paulus T^a
quinto dec.] ui *L*, xui *U*
nisi] si non *C*
re heredis scr.] heredi scr. re *D*, heredis re scr. *E*, *om.* $P^aL^aT^a$
16 scribit] scripsit *C*
hominem possessor distraxerit si quidem non necessarium] homines p. d. s. q. non (non *om.* P^a) necessarium P^aL^a, homines p. d. s. q. non necessarios P^b, *inc.* V^a

17 enim ei] ei uel *V*, enim *H*
si non] cur non *D*, *om.* L^a
18 si nec.] nec. V^a
si q. u. ips. pr.] ips. pr. si q. u. *VTQDE*, pr. uiuit si q. ips. *C*
dec. fort.] f. d. *D*
19 sed] si *C*
non] nec *D*
20 scribit] scr. iulianus U^b
uerius] uerus *C*, hoc uerium *D*
21 familias militis] familias P^a, familitis T^a
peti posse h.] posse h. peti *D*, posse peti h. *E*
22 uel *om.* D^a
23 teneat] tenet *Q*
hereditas] hereditarias D^a
potest] poterit *H*
rest. rer.] restuendarum rer. *T*, rer. rest. *D*
habet] habeat *UQH*
24 pretium] pretia *D*
rer. her.] her. rer. *C*
uenditarum] uenditorum T^a
habeat] *FUCH*, habet *PVLTDEK*
et *om. CH*
25 posse *ante* her. *D*
26 gaius] paulus *V*
prouinc. *om. C*
etiam] et *CH*
27 quasi ... 28 habet *om.* L^a
28 quia] qui P^aL^b
habet] habeat L^bQH
29 adquireretur] adquiretur *LE*, acquiritur *TD*
30 a dom. uel a p.] a p. uel a dom. *QH*
31 petatur] petitur P^aVLQCD, *inc.* U^a
uel seruo mort. uel seruo manum.] uel seruo uel seruo mort. uel manum. *Q*
32 uel pat. ded. potest] ded. potest uel pat. *D*, uel pat. ded. possit *H*
iulianus] et iulianus *CE*
33 esse ait] FL^bC, ait esse L^a, esse et P^a, esse ait et $P^bUTQDEKH$
quod *om. DEKH*
quoque *om. D*
perpetuo] perp. quoque *C*
act. dand.] dand. act. *D*
34 id quod *om.* L^a
ipsi] ipse U^a
debetur] deberetur *H*
agatur] FP^aL^aTH, cogatur P^a, agitur P^bVL^bUQCD *EK*
petatur] petitur *VQCDEK*
35 haec recte] hoc recte *DE*, et recte hec *K*
si] sed L^a
habeat] habet *CTD*
seru. uel fil. fam.] f. f. u. s. *D*
36 quod] quia *Q*
deb. fuit] deb. quod fuerit L^a, d. fuerit L^b, fuit d. *Q*
hab. deb.] deb. hab. *D*
37 mauricianus ait] martianus ait *UH*, maricianus ait *C*, ait martianus *D*, martinianus ait *E*
etiam] et *D*
perceptam] receptam *TQ*
38 consumpserit] -rat *K*
sed] si *D*, sed si *H*
eius *om. D*
potest] debet D^a
sed et] sed *LCD*
peti her. posse] posse peti her. *D*
39 quia] quia non est U^a
40 posse peti her.] her. posse peti *D*, posse her. peti *E*
qui cum p. f. esset *om.* L^a
41 adrogandum] ad arrogand. $L^bU^bT^bQDEK$, ad errog. *C*
se *om. T*
praestauit] praebuit *H*
possessor] male fidei possessor T^bQ
42 petitione] -nem V^bDE
ueniet] uenit *Q*
pomponius] pamp̄ *D*
actorem] peractorem H^b
deb. eligere] eligere deb. *D*
43 uelit *om.* L^a
eum cond.] cond. eum *DE*
ut] ut tunc *Q*
int. sibi esse (esse *om. Q*) actionem l. aq. om.] sibi int. act. esse l. aq. om. *C*, sibi e. i. act. l. aq. om. *E*, act. l. aq. int. sibi omissam esse *D*

p. 194.

1 a iudice] iudicis *D*
electio] ex lectio U^a
habet] habeat *UQ*
2 ad. her.] her. ad. *V*
occisus sit s.] s. occ. sit *D*, occ. fuerit s. *E*
si] et *D*
effecta] affecta L^a
3 ueniet] uenit *QK*
hereditatis] -tem P^aL^a
petitionem] -ne *UH*
dolo] dolo malo *D*
desisset possid.] des. T^a, p. d. *D*, desierit p. *H*
4 interierit] interient L^a
esset interitura] essent intentura L^a
causa poss.] poss. causa *D*
5 melior est causa] melior est causam L^a, meliorem esse causam *PD*
6 praedo si] si praedo *DKH*
desierit] desiit *DE*
ita] itaque L^a
atque] ac *D*
esset] esse P^aL^aE
7 interierit] interierint VL^a
non (anon *V*, *om.* D^a) deb. mel. esse cond.] mel. e. n. d. esse *T*, n. d. e. m. c. *E*
8 possessor] si possessor D^a
et *om. C*
uenierit] uenierint *V*, uenerit *DK*
debebit esse actoris] a. debet esse *D*
9 lucretur] lucratur U^b, lucraretur *QDEH*
al. praedo] praedo al. *D*
quo *om.* L^a
debeat] debeat et *T*
10 est *om. D*
11 deductis] ductis L^a
cog. conseruandorumque] cog. seruandorumque *Q*, cog. conseruandorum *H*, seruorum seruandorum congendorumque *E*
eorum *om. K*
12 bonae fidei] bona fide *V*
possessoribus] possessore ibi *D*
ratio] accio *Q*
13 etiam in pr. s. s. quoque] in pr. quoque s. s. *D*
14 quinto decimo *om. C*
edictum] sabinum *Q*
sumptus quidem] sumptum q. *FH*, q. sumptus *D*
fecit] fecerit *EH*
15 fructuum perceperit] perceperit fr. *PVT*, percepit fr. *LUEKH*
rationem] rationes *C*
horum quoque] eorum q. Q^bCE, q. eorum *D*
17 paulus ... 24 sit *om.* $P^aV^aL^a$
paulus] ulp̄ *D*
uicesimo (xxx *U*) ad ed. *om.* V^b
ceteris] certis *D*
18 impensis] expensis *C*
posse] possunt *H*
quidem *om. D*
quoque] quidem *D*
19 debeat] debet *K*
in *om. D*
rem al.] al. *C*, al. rem *D*
sed] sed et *U*
huius] eius *C*, hiis *D*
20 quoque persona] *FH*, quidem pers. $P^bV^bL^bUTQK$, quidem personam *C*, quidem personis *D*, persona eas quidem personas *E*
21 off. iud.] iud. off. *CD*
continebitur] continetur *CD*

nam *om.* *H*
22 plane potest in eo differ. esse] F^a, plane si potest (post L^b) in eo d. e. F^bL^b, plane sic p. in eo d. e. $P^bV^bL^aUQCEKH$, plane in eo sic d. e. p. (p. d. e. *D*) *TD*
quidem *om. D*
omnimodo] omnino *H*
impensas] impensas has L^b (*om.* L^a) *E*, has imp. *QD*
23 deducat] *DKH*, deducet $FP^bV^bL^bUTCE$
res non exstet] n. e. r. *C*
consequuntur] consequitur $P^bL^bUTCDEK$
24 melior sit] sit mel. *D*, m. facta sit *E*
25 gaius] paulus *QD*
sexto] xu *U*, xx *Q*
ad ed. *om. C*, ad ed. prou. *om. Q*
necessariaeque] necessarie *C*
26 ueluti] uti PL^aTC, ut *VU*, *om. D*
quae] que cum *T*
fiunt *om. C*
reficiendorum] FP^aLCEKH, restituendorum P^bVUTQD
aedificiorum gratia] gratia edificiorum *T*
aut] autem D^a
nouelleta] $F^bV^bL^b$, nouellet F^a, nouelle $P^aV^aL^a$, nouale $P^bUTQCDEKH^a$, nouellas H^b, '*alias totum comma deest*' H^c
aut cum] aut conseruandorum D^a, aut cum conseruandorum D^b
27 id *om. D*
complures] *FUH*, qua conplures P^a, quam plures $P^bVLTQCDEK$
28 manifestum] manifestus L^a
tamen ne et ad] FP^b, tamen ne ad $P^aLUTCKH$, cum ue ad *E*, cum et ue *D*
picturarum] picturas T^aQ
quoque *om. D*
29 uoluptariarum rerum] rer. uoluptuariarum *QD*, uoluptariorum rer. U^a
proficiat nobis] n. pr. *D*
30 si] et utique proficiet si *K*, utique si *H*
simus] FU^b, sumus $PVLU^aQCDEKH$
dicetur] dicitur P^bTQDEK
non] nam L^a
debuisse] debere *D*
31 alienam rem] rem alien. *Q*
potestas ei] ei potestas *C*
fieret] fiat *H*
32 sine] si L^a
possint] possunt $F^aPUCDEK$
33 paulus] gaius *D*
libro] liber *L*
quoque *om. H*
quod *om.* D^a
in oratione] de moracione L^a
34 est *om.* D^a
35 quo] quod *D*
restituta] restitura L^a
esset] est *D*
quid] quod *D*
36 aut ium.] autem ium. *C*
deperierint] deperint U^a, deperierunt *QD*
damnari] dampnare V^a
debebit] debere D^a
37 distraxisse ea] ea distr. *H*
esse *om.* L^a
38 petitionibus] iudiciis petitionibus Q^a, hereditatibus D^a
proculo placet] et proculo placuit *D*
praedonis persona] persona praedonis persona L^a, persona praedonis L^b
39 existimat] FL^bKH, existimant P^aL^a, existimauit $P^bVUTQCDE$
nec] non *C*
debet *om.* D^a

p. 195.

1 huius *om.* L^a
indefensum ius suum] ius suum ind. *D*
2 fructus suos] s. fr. *C*
facit] faciet *K*
eorum quoque fructus] fructus eorum *D*
3 in bonae] $F^{em}P^bV^bL^bUTCDEKH$, in eorum quoque fructus bonae $F^{ac}P^aV^aL^a$
autem *om. D*
possessore] possessores *LC*
restitutione] FP^aH, restitutionem $P^bVLTCDEK$
quasi augmenta her.] quasi augmentum her. *TK*, q. augmenta *D*
4 factus] locutus D^a
nanctus est] nactus sit *D*
5 ueluti] uelut *D*
si *om.* U^aCH
quod *om. DE*
concessit *om. H*
contra quoque] que contraque quoque L^a
6 cauendum est] cauendum dest L^a, cauendum *T*, cauendi D^a
7 et *om. C*
noxae] nequexe L^a
8 re hereditaria] hereditaria FL^a, her. re L^bD^a, rem hereditariam *Q*, hereditariam rem D^b
fit] fiet *L*
in] *FUDEKH*, *om. PVLTQ*, uti *C*
9 gaius] paulus *CD*
sexto] uiii *Q*
prouinciale *om. Q*
10 res *om. T*
aliarum quoque rerum possessionem] quoque alias res possessione D^a
11 eas] FP^bL^bE, eam P^aL^aTQCKH, ea *D*
debebit] debet *D*
acceptum iud.] ceptum iud. *PVUTQC*, iud. acc. *KH*
postea *om.* D^a
12 et] ut *D*
ad] ante *D*
13 eum] tum *D*
debebit] *H*, debebat *FC*, debeat PVL^bUTQ, debeant L^a, debet *DEK*
ut] aut *C*
caueat] et caueat *L*
ex] e *D*
pauciores] pacciores L^a, pauciores res L^bE
postea possidebit] poss. postea *TE*, poss. res postea *Q*
14 initio] in initio *QDEK*
possidebat] possidebit L^a
id s. d. eius] s. d. eius id *K*, s. e. d. (*om.* id) *D*
acciderit] accideret *D*
debet] debebit *T*
quod ad] quod si ad P^aL^a, quoad L^bU^bDKH
15 eas res] eas res pertinet *Q*, res eas *D*
computandos etiam] comp. esse etiam *Q*, esse comp. etiam *C*, esse comp. et etiam *E*, etiam comp. *D*
16 pignori] pignoris L^a
iulianus … 17 edictum *om.* Q^a, iul. ait (*rel. om.*) *suppl.* Q^b
non *om.* T^a
18 se dicat] seducat L^a, dicat se *D*
neget] negat *LT*
an] aut *C*
19 pertineat ad eum] ad eum pertineat *D*
non tenetur her. pet.] non teneatur her. pet. *L*, pet. her. non tenetur *D*
20 secundo] xx *H*
plantium] edictum *QH*
leg. a te accipi] l. a te cepi P^a, l. acc. a te *Q*, a te l. acc. *D*

21 mihi] petitor hereditati mihi L^a
22 quam] ait quam *D*
non *om.* *CDE*
aliter] alter D^a
hereditatis] hereditati uel L^a, hereditati L^b
23 ut ei *om.* *H*
caueatur] caueat *L*
de *om.* L^a, de hered. *om.* *D*
iudicatum] uindicatum *C*
24 ei] eum L^a, in *V*, *om.* P^a
sit iniquum] iniquum sit *H*
eo] in eo *D*
25 et *om.* *Q*
26 et *om.* *DH*
laelius] *FH*, elius *PVLUT QCDEK*
autem] augustus *Q*
antoninus] antonius *L*, *om.* *C*
27 pet. negandam esse] pet. negandum et L^a, pet. denegandam esse *TQ*, pet. denegandum esse *C*, esse pet. den. *D*
29 ex plautio] ad plautium *H*
is] et is *D*
percepit] perceperit *TE*, cepit *D*
30 petit] petat *D*, peti E^a
non *om.* Q^a
31 eo] et *C*
32 celsus] cassius *D*
quarto] iii *QH*
possideret] possidet *T*
33 nisi si] et nisi si *V*, nisi *TQCDKH*
34 scire] scisse *H*
quippe] *FH*, actores quippe P^a?L^a, actor quippe P^bV $L^bUTQCDK$, actor quidem *E*
petitioni optulit] o. p. *D*
35 doli claus.] claus. doli *C*
scilicet] que *H*
quanti] quantum *T*
decipi] decipit L^a
36 sexto] iii *Q*
is] et is P^bH
37 interposuerit] interposuit *CH*, interposuerat *D*
capienti rest.] rest. cap. D^a
38 octauo] septimo *PVQ*, ui *TH*
in *om.* PL^aUT^a, *inc.* V^a
prop. accusatione] p. accusationem *TQ*, acusatione p. *D*
39 an *om.* L^a
de non] non de *QE*
facto nec signato] signato factoue . *D*
40 facti test.] test. facti D^aK
41 quod] quia *D*
non *om.* D^a
optinuerit] optinuit *D*

p. 196.

1 tertio] ui *L*, iiii *T*
aestimationibus] estimationi *T*, *inc.* L^a
hereditatis] haereditariis *H*
uenit] uenerit *C*
2 ut id] ut hic P^aVL^aT, ut *D*, ita ut quod ut hic *C*
quoque] quod Q^a
ea] ex *H*
3 sin] si *D*
autem] uero *K*
causa *om.* V^a
quam *om.* D^a
5 pap.] idem *QE*
tertio] ui *QH*
quaestionum *om.* *V*
hereditatis *om.* *H*
6 aut] aut cum eis *E*, aut cum his *K*, aut his *H*
occupauerint] occupauerit *TC*, occupauerunt *H*
7 intercidant] intendant *C*
petitor] petitur L^a
citra] extra *T*
8 metum] *FH*, impedimentum *PVLUTQCDEK*
exceptionis] hereditatis exceptionis Q^a
poterit] potest *D*
quid] quod *C*
neglegat] necligit *D*
quid si] quod si L^aT^a, quod *K*, qui L^b
9 habere se sciat] se sc. h. *D*
10 idem] gaius *Q*, paulus *E*
sexto] iiii V^a, iii V^bQ, uii *UH*
etiam] est *C*
sine] si Q^a
11 gratia bonae fidei] bonae fidei gratia *Q*
12 fecerit] feci *C*
uel] et *C*, *om.* *H*
13 faciendi mon.] mon. fac. *D*
testator] testatori L^a, *om.* D^a
iusserit] iusserit fieri *D*
14 aufertur] auferetur L^a, affertur D^a
ratione *om.* P^bDH
doli exc. aut] a. d. e. *H*
retenturum] retracturum *Q*
actione *om.* *Q*
15 repetiturum] petiturum *H*
iure] iura *L*
nulla] ulla non *D*
16 teneantur] teneatur *PVUT*, tenentur *D*
heredes] heres *PVUTQ*
principali] in principali L^a
17 compelluntur] compellitur P^b
18 secundo] iii *Q*, iiii *H*
sequentis gradus] seq. gr. sequentis *D*

19 medii] medium *C*
per cur. fur. locupl. factus uidetur (uideri *C*)] per procur. f. l. f. u. L^a, procur. f. l. f. u. *C*, fur. p. c. f. loc. u. (uidebitur loc. *E*) *QE*
20 substantiam] sententiam D^a
necessarie] necessario P^bH
21 utiliter] utiles *D*
quid] qui Q^a
necessarie] necessario UT^b *CDKH*
fuerit] fuit *C*
et] ex T^a
22 est] erat *H*
potest] potuit *H*
23 hered. pet.] pet. hered. *D*
praestantur] praestatur *C*
ratio est] rationem L^a, est ratio *D*
24 act. hered.] hered. act. *Q*
auxerunt] auxerint PVL^bU *TQ*, autint L^a?
25 hermogenianus] hermogenianianus *L*, hermonianus *C*
secundo] iii *Q*, iiii *H*
epitomarum] egiptomarum *T*, ἐπιτομῶν *H*
ex *om.* L^a
26 inhonestos] inhonesto *C*
habuerit] habuit *QCDE*
hos etiam] eos etiam *LK*, etiam hos *UEH*
interpretatio] interprecario *V*
non honesto quaestui] non h. quaestu P^bDE, inhonesto questui *C*, non honesti quaestus *H*
28 al. hereditarium] al. hereditariarum L^a, h. a. *D*
29 exsoluendum] et soluendum L^a, soluendum L^bD, exsoluendo *C*
et *om.* PV^aLU^aTD, etiam *C*
rem her.] her. rem *K*
30 mora] res *add.* *post* mora *QD*, *ante* mora *EKH*, *ante* erant V^b
periturae deterioresue fut. erant] uel perit. uel det. fut. sint *D*, perit. deterioresue fut. erunt *E*
31 digestorum] dig. scribit *T*
ei] si *C*
partes hereditarias] partem hereditariam *KH*
a *om.* L^a
32 persequatur] persequantur P^aV, prosequantur *D*
33 ei] et *H*
trebelliano] treballiano *C*
34 dederat] dederant *C*
quin] qui in *Q*
35 rustica] rusticana *C*

36 sint facta] sunt factae *L*, sunt facta *PVCKH*, facta sunt *TDE*
quia uineae] *FH*, quod uineae PVL^bTCDEK, quineae L^a, qui uineae *Q*, quod uineta *U*
pomaria] poma V^a, pomeria *K*
extra] contra *D*
37 culta sunt] cultura sunt L^a, culturata sunt *P*, culti · sunt *V*, cult... fuit T^a, culta sint *C*, culti sunt *KH*
aestimationem] extimacione *L*, existimacioni *C*
quanto] quanti *C*
sint factae] sunt f. *LCKH*, f. sunt *PVTQD*, facto possessoris facte sunt *E*
39 *l. 55 continuatur antecedenti C*
sexagesimo] xl *T*
euicta] euictima L^a, eius *C*
bonae] bene *C*
40 exegisset] exegerit *H*
restituet] restituat *C*
ex] in *V*
41 acceperit] accepit *VQDEKH*, acceperat *C*
42 quarto] iii *H*
petita sit] pe.itas sit T^a, sit petita *D*
43 percepit] F^1H, praecepit F^2, accepit *PVLUTQCDEK*
omnimodo] omnino *K*
restituendos] restituen *D*
etsi] ait etsi *H*
petitor] petito Q^a, *post* fuit (*u. i.*) *D*
percepturus] percepturos L^aT^a
fuerat] fuerit *PLUTCE*, fuit *D*, *inc.* V^a

p. 197.

1 septimo] ui *H*
2 alterum *bis C*
est *om. K*
3 ei hered.] hered. ei *D*
oporteat] oportet *PLTQD*
atque] atque si *U*
4 si mox et] si mox et si L^a, si mox L^bQ, et si mox etiam *D*, simulac *H*
5 possideat] FL^aH, possidet PVL^bUTQ^bCDK, dolo possidet Q^a
malo *om. T*
fecerit] *FLCH*, fecit *PVTQDEK*, facit *U*
reuictus] FP^aL^a, euictus *VTC*, uictus $P^bL^bU^bQDEKH$: *non constat de* U^a
6 restituerit] restitueret *H*
an] ante *C*

et *om. D*
alium] alterum *C*
aliter] alter D^a
7 fuerit] fuerat *D*
alium e. h. defendit] a. e. h. defendat *KH*, e. h. defenderit alium *D*
8 cautione] cautionem T^a
mederi] medari L^a
et *om. C*
exsecutione] -nem *T*
9 tardior] tardiori *Q*
uenit] *FEH*, ueniat *PVLUTQCDK*
priorem uict.] uict. pr. *K*
10 emancipatus] mancipatus U^a
11 adiit] addit L^a
filium] filius L^a
emanciparet] emancipari *C*, emanciparunt *K*
12 fructusque ex ea possedit] *F*, fructusque ex ea percepit (perceperit *T*) $PVL^bUTQCDEKH$, *om.* L^a
erogationem] et rog. *P*, et erog. VT^b, erogacioni *C*
in honorem filii] in honore filii PL^bUQC, in honere filii L^a, filli in honore *D*
13 fecit] facit L^a
ex ea] *F*, et $PVL^aUTQCDEK$, *om.* L^bH
paratus sit pater] pater paratus sit *D*
14 quae] qui *C*
an] aut *C*
petere her.] her. petere *L*
15 possit] potest *U*
exciperetur] exipietur *TQ*, experciperetur *C*
16 consuli] consuli de r̄ (*ex nota* ℞ *quae sequitur*) *C*
18 si (et si V^b) ... pet. *om.* V^a
19 quinto] xu *H*
quam] quoniam *C*
proposuit praetor] praetor proposuit *H*
20 et ei] ei *Q*
qui] accionem qui *D*
21 qui (qui totam *D*, is qui *K*) hered. (petit *ins.* P^bL^b) uel (her. uel *om.* Q^b) partem her. pet.] $FP^bL^bQ^bDEKH$, *om.* $P^aL^aUTQ^aC$, *inc.* V^a
is] *F et* 'is *lictera Pisana*' L^c, ius $PVL^bU^aTQCDEKH$, ius intentionis U^b, *om.* L^a
non ex eo] ex eo non *DE*
metitur] mentitur L^a, mittitur T^a, uictitur *C*
22 sit *om. C*
23 uindicabit] uendicat *L*
licet tu u. r. possideas (poss. *om. V*)] licet u. r. possideat *D*
partem] patrem L^a

24 possideas *om.* V^a
si duo *om.* V^a
sint] sunt *DE*
25 primus] primum L^a
26 uel *om. DH*
secundus] secundas L^a
a primo] et primo L^a
26 alter *om.* L^a
27 partem possidet] possidet partem *T*, partem possideat *Q*
pro herede et si] FP^aL^a, proinde et si $P^bV^bL^bUT^bQCDEK$, proinde et si pro haerede *H*, *inc.* V^aT^a
28 possideant] possident *L*
cum] unius *C*
part. dim.] dim. part. *TE*
sibi] uerbi *C*
adserat] $F^1PL^bUTCDEKH$, adserant F^2Q, adserit L^a
29 petere] partem L^a
partes] partem *P*
consequantur] consequatur *Q*, consequentur *CE*
controuersiam] -sias *D*
faciunt] faciant *Q*
30 experiri eos oportebit] eos experiri oportere *D*
ego] ergo *C*
me dicam] dimidiam L^a
31 coheres] eo heres *C*
cum non] non V^a
coheres] coh. meus *D*
32 haberet] habet *QC*
sua parte utrum] sua partium L^a, p. s. u. *H*
a solo] solo V^a
uero et a] uero a *EK*, a uero *D*
deberem (debere *Q*) pet. her.] deb. her. (*om.* petere) L^a, d. h. p. L^b, p. h. d. *D*, p. debeam h. *E*, debeam p. h. *KH*
33 et *om. D*
pegasus] pegasius *D*
existimasse] existimans se *Q*
eumque] eum *Q*
34 restituturum] restiturum *PDE*
possidet et] possideret *D*
debeat] debet *CH*
fieri] feeri L^a
ratio] porcio P^b (*em.* P^a) L^a, *inc.* P^aU^a
35 petam] peterem *D*
est et] esse *C*, est D^a, est ab extraneo et *E*, est etiam *H*
coherede] cohere U^a
ille] illi P^aL^cC
36 exterum] FV^aL^aH, extraneum $PV^bL^bUTQCDEK$
utilior est] utiliorem *C*, melior est *D*

me ex p. d. heredem (hereditatem L^a) dic.] me ex p. d. dic. her. *H*, her. ex p. d. me dic. *D*
37 trientem] et trientem P^bQ CD^b
possiderem] possideam *D*
38 scribit] quidem ait *C*
utique] $P^bL^bUCDEKH$, utrique FL^a, *inc.* P^a

p. 198.

1 ut a] ut Q^a
habebo] habeo *C*, habeam *H*
2 sed] sed et *TKH*
ipse tenebor] ipse ego t. Q^b, i. tenebo D^a, t. i. *E*
quem] quam *CDE*
possidebam] possidebat L^a
3 officio iud.] iud. o. *DKH*
compensatio] pensacio L^a
4 peto] puto L^a
5 et *om.* U^a
6 defunct. fratrum] f. d. *D*
quam *om.* C^a
fratris filius] fil. fratris *D*
7 quia . . . inc. est *om.* T^a
defuncti filii] FL^a, defunctorum filii PVL^bUT^bQC *EKH*, filii defunctorum *D*
igitur est] *FE*, igitur *L*, est igitur *PVUTQCDKH*
8 non audenter] FP^bC^aEH, non audentur P^a, non audent *L*, non audacter U^bQC^bD, non audaciter V^b, non inaudacter *K*, non uide•tur T^a, *del.* T^b, *inc.* V^aU^a
itaque] igitur *D*, tamen *H*
9 quis] qui L^b
debere ei *om.* D^a, ei *om.* *H*
incertae partis] p. i. *D*
uindicationem] uindicationes *V*
concedi] ei concedi L^b
10 eadem *om.* D^a
hereditas] hereditatis L^a?
11 quidam adierint] q. adierunt *D*, quidem adierint *C*, *om.* L^a
quidam] quidem *C*
deliberent] deliberant *D*
eos] placuit eos *H*
adierint] adierunt *D*
12 non *om.* C^a
13 eis proderit] pr. *Q*, pr. eis *H*
ceteri . . . ceteris *om.* *C*, si ceteri *om.* *D*
adierint] audierint L^aT^a, adierunt *D*
poterunt] poterunt et *P*, poterit *U*, poterint *TC*, potuerunt *D*

tunc partes eorum (earum L^a)] p. t. e. *D*, et nunc p. eor. *E*, p. e. t. *K*
14 pertinerent] pertinent V^b *TH*, non pertinent D^a
15 sept. dec.] uix *T*
16 ita *om.* *D*
tempus] tempore *CE*
iura] iniuria C^a
17 qui] si P^bV^b, quo • T^a, *inc.* P^aV^a
sunt adgnationis] s. cognationis *T*, a. s. *H*
id quod] FL^aH, is qui PVL^bUTQC^bDEK, *inc.* C^a
18 non *om.* L^a
eodem] ex eodem *D*, ex eorumdem *E*
19 ceteri *om.* *T*
quo] quoque L^aC
portio] partio V^a
ideo] et. *H*
20 non] nec *D*
poterant] poterunt P^aE, potuerunt *TD*
scire quot] sciretur L^a
possunt] possint *T*, debuerunt *C*, possent *EKH*
ideo nam] FP^aL, ideo $P^bUTQCDEKH$, ideoque *V*
de huiusmodi] de huismodi *L*, de huius de huius *D*
tam] *FDEH*, *om.* *PVLUT* *QCK*
21 creduntur] conduntur *U*, traduntur C^bDK, uidentur *E*, tradiderunt *H*
adnumerentur] adnumerantur V^a
est et] etiam *D*, est *KH*
pariter puellas] puellas pariter *D*
22 natas esse] esse natas *Q*
alioquin] alio L^a, aliqui L^bK, alii quoque *Q*, alii quidem C^bE, alii aliqui D^a, alii alioquin D^b
tradidere] tradere L^aD, tradite T^a
auctores] actores V^aE
quaternos] paternos L^a
23 enixam] enixa *Q*
peloponensi] FV^a, peloponensis P^a, pelopensi L^a, pelopen L^b, pelopensem P^bT, penelopen sicut V^b, peloponensim *U*, pelopensis Q^a, penelopensis Q^b, penelopensem C^b, penopensem *E*, polopensem et *D*, penolopem et *K*, peloponesiam et *H*, *inc.* C^a
multas] multasque C^b
utero] utere *T*
tregeminos] *F*, tresgeminos

PVLUTQCDEK, tergeminos *H*
24 cinctos] ditos Q^a, 'al. cinctos al. cunctos' Q^b, cunctos *DEK*, *inc.* *C*
horatios] oraciones L^a, uindicius *T*, horarios decoratos *D*, oratores *E*
sed et] sed eciam *VU*, *om.* *T*
laelius] FP^aH, iaelius L^a, elius $P^bVL^bUTQCDEK$
25 mulierem liberam] lib. mul. *PLTDEKH*
alexandria] olexandria *L*
perducta] ducta *C*, producta *D*
est] esset *H*
26 quinque liberis] liberis u *D*
enixa] enixi *L*
inquit *post* quattuor *D*, *om.* *K*
dicebatur] dicebitur *C*
quintum] quinum *T*
27 diem quadrag.] q. d. *H*
quid est] *F*, quidem *PVLU* TQ^a, quid Q^bDH, quidem *CEK*
prudentissime] FL^a, prudentissimae P^a, prudentissimi P^bL^bCDEKH
auctores] actores *C*
28 quod] quit *L*
non *om.* D^a
rarum admodum] raro adm. *TCEKH*, adm. raro *D*
potest] posset *H*
intuerentur] intuentur *D*
id est] idem L^a
quia] quod *D*
29 poterat] poterant PV^a, posset *D*
tregemini] tresgemini *PLU* *TQCDEK*, tresgemina *V*, tergemini *H*
superstiti filio] f. s. *D*
adsignauerint] assignauerunt L^bCDKH
τὸ γὰρ . . . 30 νομοθέται] *FH*, *de* *PVLU* *uide supra*, tota pena l. h. ait theoparstus. c. i. a pahainuocinoinovi *T*, toga pana hec dicunt aut theoh'rs partus tiapabamyocinoφ *Q*, tuta patria enim dicunt ut ait teophastus to pita g'g' (*id est* Graeca) *E*, quod enim semel dicit theofrastus pertranseunt legislatores g'g' (*id est* Graeca) *D*, grecum. et hoc dicunt ut ait theophrastus *K*, *om.* *C*
30 ideoque] et ideoque L^aT, et ideo L^b, idemque *E*
31 paritura] paratura T^a
heres erit] erit heres *D*

32 nati] nam V^a
33 ei pro rata] ei prolata VL^a, pro rata ei D
decrescere] acrescere L^a
34 factus] fatus L, facta C^a
est] sit DE

p. 199.

1 sept. decimo] xui V, xuiii U
est *om.* D
2 existimetur] eximetur Q
filium her. esse ex asse] f. e. h. ex a. E, filium suum ex asse h. e. D
3 ignoret] ignorent V^a
her. esse] e. h. PLUTQD
est] et C, *om.* PVD^a
in *om.* L^a
portione] proporcione C
4 postumi] postumus H
ita institutio] inst. ita DE
est] sit D
quotcumque] quicumque C, quocumque D^a
5 erunt] erint U^a
uirilibus] uirii *uel* iurii C^a, iuris C^b
heredes] heredem Q^a, heres D^a
6 suam *om.* D
7 utilius] utilis D^a, melius E
est] est uisum K
portionem *om.* D
cetera] ceteri L^a
9 sorori] si sorori L^b
10 in b. m. esse] in b. esse Q^a, esse in b. m. K
pertinuit] pertinuerint V^bE, pertinent D
11 quarta] F, quartam PVLUTCDKH, iiii E
quam *om.* V^a
antehac] ante hanc $P^aV^aLU^b$, ante D, hanc (*om.* ante) E
quintam conf.] quinta conf. $VL^bUD^aE^aKH$, conf. quinta Q
12 fiunt] fuerit C, fuerint E
patroni iure] paterni pare L^a
port. euicerit] port. uicerit L^aC, euiscerit port. Q
14 iulianus] ulpianus VCD
octauo] uiiii T, ui H
15 ut] scilicet ut C, *om.* V^a
discedamus] descendas V^a, descendamus V^b (*em.* V^a)
16 ad *om.* Q
pertineat] FH, pertinet PVLUTCDEK
partem] partes V
17 restitui mihi] m. r. DE
18 *l. 8 continuatur antecedenti* (*om.* idem ... dig.) D
digestorum *om.* F^1T

19 partem quidem (quod L^a) her. def.] def. p. hered. Q, q. part. def. D^a, part. q. def. D^b
parte] FV^a, partem fPV^b LUTQCDEKH
20 dim. ad se pert.] ad se pert. dim. D
de] deque H
21 parte] uero parte D
22 libro] liber L
epitomarum] egiptomarum T, ἐπιτομῶν H
inst. essent] essent inst. D
23 eius] ius C, *om.* D^a
fecit] fecerat H
24 eius *om.* PTQD
abstulerat] abstulerit L
apparuerit] F, apparuit PVLUTQCDEK, apparuerat H
antea] ante LH
25 dimidia ... parte *om.* L^a
26 petenda] que si petenda C
est *bis* C
qui] quod L^a
27 quia] FL^bH, qua L^a, quoniam $P^bV^bUTQDEK$, qui C, *inc.* P^aV^a
ea *om.* D
fuisset *om.* L^a
procuratorem] procuraratorem L^a
ex] ex ea D
28 petere ... minus *om.* C
oportere] oporteret T
hereditatis *om.* D
coheredibus] coherede L^aU QDEH
29 fore] fores V
siue] sibi L^a
omnis ea] omissa L^b, omnis pe ea U^a, omnis D
pecunia] pecunia eius D
omnem] omne P^aLT
30 per iudicem ab eodem] per iudicem ab edem T^a, per iudicem ab eo Q, ab eo per iudicem D
recuperarent] recuperaretur T, *inc.* P^a
is] s T^a
partem dimidiam] parte dimidia L^a
reddidisset] reddisset PQD, redisset V^aL
31 parte] hereditatis parte D
et *om.* H
coheredes] FP^aL^a, coheredem $P^bL^bUTQCD^bEKH$, heredem D^a
32 papinianus] ulpianus K
quaestionum *om.* T
instituti] institutis L^a
filius] filiis C
33 ut *om.* KH

34 administrauerit] administrauerunt F, administrauit CD^b, *inc.* D^a
pecunias] pecuniam DE
35 neque ... neque] nec ... nec P, neque ... nec T
pro poss.] poss. C
possidet] possideret V^b
ut] ut si C
36 curauit] curauerit PCTE
portio def. pertinet] d. pert. portio D
37 enim *om.* $PVTQCD^aK$
etiam] et U^b

p. 200.

1 hered. gess. cum] g. h. c. D, h. concessit E
id] illud H
2 fuerit] fuit D
etsi] si T, si .. D
3 cuius nomine] suo nom. H^a, cui quod eius nomine H^b
perceptum est ei cuius nomine perceptum est perceptum alieno nomine] perceptum est ei cuius nomine F, *om.* $P^aV^aL^a$, debitum exactum est hoc (id L, hic UTC) tamen quod (quod *om.* D^a) alieno (quod de alio C) nomine (nom. *om.* C) perceptum est $P^bV^bL^bUTQCDEKH^a$, debitum perceptum est H^b
restitui aequum est] equum est restitui D
4 fuerunt] fuerint PQC, fuerit U, fuerat D^a, fuerant D^bEKH, *inc.* L^a
desierat] desierit VL, desiderat C
5 fuerunt] fuerat P^aVD^a, fuerit LU, fuerant P^bTQCD^b EKH
6 extitit] exstiterit H
mouet] F, moueat PVLUT QCDEKH
controu.] controu. dicens agnouisse hereditatem uel cominatum fuisse Q
quod] qui Q
extitit] extiterit D
mortem] morte Q
7 ille] et ille D
tractatus] contractus C
incurrit] incurrerit U^a
sibi causam] caus. sibi KH
uideatur] FKH, uidetur PVLUTQCDE
8 negotia her.] negotium D^a
gessit] gesserit D
coepit] ceperit DK
faciens] sciens T^a
9 conuenitur] conueniatur PL^aQE, conueniat V^a

12 quinto dec.] u *T*, xx *Q*
13 propositas rationem] proposita actionem *C*
etiam] et *C*
heredes] heres *K*
14 est eorum] enim D^a, enim est eorum D^b
16 tantundem] tantum *D*
bonorum *om.* *DE*
possessor] possessio *C*
superioribus] superius $P^a V$, *om.* *Q*
ciuilibus act.] a. c. *D*
19 fideicommissaria] fideicommissoria *VCKH*
20 sexto dec.] xu *H*
22 senatus consulto] se cum *C*
fideicommissaria] fideicommissoria *CEKH*
23 uicens.] uix *T*

recipit] recepit *LUD*
hered. pet.] p. h. *D*, et h. p. V^b
24 ciuilis] ciuilibus *C*
25 sexto dec.] xuii *U*, xiu *T*, lxui *H*
mibi quis] q. m. *Q*
26 fuerit] sit *D*
an ei cui heres extiti (existi V^b) sed et si] $P^b V^b L^b$ UT^a, an ⌜ei⌝ heres cui extitis sed et si F^b, an ei cui heres extitis et si F^2, an ei et si $P^a V^a L^a$, an ei cui heres extiterim sed et si $T^b QE$, an ei cui heres sim sed si *C*, an ei cui heres extitissem (extissem *D*) et si *DK*, an cui heres exstiti si *H*

sim eius] si meuius *PV*, sim huius L^a, e. s. *D*
fideicommissaria] fideicommissoria *CKH*
27 uel] et *C*
hanc *om.* L^a
actionem] exactionem *C*
poterim] potero $L^b U^b QCD$ EKH, *inc.* U^a
28 hanc actionem *om.* $P^a V^a Q^a$, hanc *om.* L^a, *habent post* competere *D*, *post* sciendum est $V^b EKH$
restituit] restitui L^a
competere] compere L^a
hae autem (autem *bis* D^a)] *om.* L^a, cum et P^a, eae autem *QEH*
29 et *om.* *CD*
heredem] heredes *L*

IIII.

UERSIO UULGATA MODESTINIANORUM
(DIG. LIB. XXVI ET XXVII).

Codices digestorum quotquot extant post Iustinianam aetatem exarati Graeca passim inserta a compilatoribus alii, et ii quidem antiquiores et emendatiores, aut habent Graece, sed corrupta a librariis Graeci sermonis imperitis, aut omittunt, alii proponunt Latine uersa: qui libri ubicunque ad hos locos interpretis, nomen adscribunt, quod faciunt saepe [1], semper interpretem laudant Burgundionem Pisanum mortuum in patria senem a. 1194, sane probabiliter. nam Burgundio, quem constat saepius Constantinopoli moratum esse, celebratur in ipso epitaphio tanquam 'optimus interpres Grecorum fonte referctus' extantque adhuc in bibliothecis complura opera Chrysostomi Galeni aliorumque Graecorum auctorum ab eo Latine facta (u. Savigny *Gesch. des röm. Rechts* 4, 394 sq.): denique cum uitam exegerit Pisis, uix fieri potuit, quin animaduerteret celebratissimi digestorum archetypi Graeca in suae aetatis digestorum exemplaribus plane desiderari. at nescio quo modo placuit Savignio, cum haec optime et intellexisset et exposuisset, excipere a communi origine Modestiniana libri uicesimi septimi (l. c. 3, 482): antiquiora haec esse, cum et Accursius (in glossa ad 27, 1, 1 pr.) ea tribuat ipsi Modestino et reperiri uideatur ad unum locum glossa 'fortasse' Irneriana. haec quam infirma sint per se apparet. et Irnerianam quidem glossam quam citat Savignius adscriptam, ut sit, ad l. 3 § 5 h. t. cum ego frustra quaesiuissem, docuit me Kruegerus intellegi ordinariae Accursianae insertam ad l. 2 § 5 eod. uerbo *alio*, cui subscripta cernitur in editionibus nota *Ir.* at eiusmodi notam scholiis uere Irnerianis numquam subici ipse Savignius demonstrauit (4, 14 sq.): praeterea pro nota illa sane glossae ordinariae parum conueniente codices duo Infortiati cum apparatu Accursii (Lipsiensis sen. II A. 2 et Berolinensis Lat. fol. 16) habent solitam *Ac.*, cum tertius (Lips. uniu. 879) subscriptionem habeat nullam. itaque ex hoc certe scholio rem non confici nemo negabit. Accursius († c. 1260) autem l. c. ad uerba 'Herennius Modestinus Ignatio Dextro' quod adnotat: 'nota, quod nostri doctores intelligunt, quod ex legibus Latinis antiquis Herennius 'fecit librum transferendo in Grecum, et quia bene compilauit, reassumptus est in Latinum, 'ut hic: et facit pro eis quod est infra 'in Grecorum uoce'. sed certe bene potest dici 'econtra, quod ex Greco in Latinum transtulit Herennius et dices 'in Grecorum' id est ''ex Grecorum uoce'', hoc declarat prudentes ante Accursium recte tradidisse haec ex Graecis Modestini 'reassumpta' esse in Latinum nomine eius qui Latine uerterit non relato, Accursio ipsi magis placuisse haec Latine facta esse ab ipso Modestino: unde quod colligas nisi ineptiuisse hoc quoque loco Accursium equidem certe non perspicio. nihilo minus Savignii haec opinatio pro argumentis idoneis defensa magni nominis auctoritate tanto consensu recepta est, ut qui postea de eadem re scripserunt pro probatione habuerint Savignium laudauisse. primum Albertus Kriegel in commentatione academica (antiqua uersio Latina fragmentorum e Modestini libro de excusationibus in digestorum lib. XXVI et XXVII obuiorum in integrum restituta. Lipsiae 1830. 4. pp. 85) uersionem illam in digestorum exemplaribus recentioribus fere oblitteratam resuscitauit ad codices tres Lipsienses editionesque aliquot saeculi XV, simul non solum amplecti se de aetate eius sententiam Savignianam professus, sed eo usque progressus, ut uersionem eam factam iudicaret aetate

---

[1] Uide supra D. 16, 2, 26, 1. 17, 60, 4, ubi talia adscripsimus ex margine libri digesti ueteris Patauini: plura eius generis composuit Savigny l. c. 4, 405.

Iustiniana et antiquiorem ipsis Basilicis, quorum auctores aliquot locis non Graeca Modestini, sed hanc ipsam uersionem expresserint. lepida haec uisio Stephanum Dorotheumque uersasse Constantinopoli Digestorum exemplaria, in quibus pro Graecis substituta essent barbara illa ab Accursio recepta, quam commodis argumentis defendatur, explanabo paucis exemplis. interpreti Augustinus exprobrarat, quod 26, 5, 21, 4 ἐπαρχιακὸν ἄνθρωπον uertisset 'praefectorium hominem' pro prouinciali et τὸν ἐν Ῥώμῃ ἄρχοντα 'Romanum principem' pro magistratu Romano: contra si Kriegelium audis, errat non interpres, sed Augustinus, cum prouincialis sit non ἐπαρχιακός, sed ἐπαρχιώτης, princeps autem intellegatur agentium in rebus. iam cum haec sint uerba Modestini: ἐὰν ἐπαρχιακὸν ἄνθρωπον πρεσβεύοντα ὁ ἐν Ῥώμῃ ἄρχων δῷ ἐπίτροπον, ἀφεθήσεται, quis credet ullum hominem reperiri potuisse tam sensu destitutum Romanique iuris ignarum, ut praefectorium uel potius praefectianum hominem faciat in legatione morari Romae et principem agentium in rebus comminiscatur cum iure tutoris dandi, denique conturbatam hanc ex simplicissima quae uere est loci sententiam inter documenta ponat praestantiae interpretis illius et Romanarum institutionum notitiae eius accuratae quaeque plane prodat aequalem Iustiniani? similiter cum hoc sibi probandum sumpsisset Kriegelius Basilicorum auctores secutos esse non Graeca Modestini, sed haec Latina, argumentum affert locum 27, 1, 8, 1: ubi οἱ πάλαι στρατιῶται οἱ ἐπιτίμως πληρώσαντες τὸν τῆς στρατείας χρόνον cum interpres uerterit 'milites qui honeste compleuerunt militiae tempus' non expresso ueteranorum uocabulo, Anonymus autem eadem sic contraxerit ὁ ἐντίμως πληρώσας τὴν στρατείαν, sagacissimus homo inde collegit Basilica uersionem Latinam secuta esse, 'cum pariter uocem 'ueterani' omittant, quam alias uerbo ἀποστρατευθείς bene uertunt'. eiusdem ponderis argumenta esse, quotquot afferuntur, uel si fieri potest etiam leuiora intellegent, qui libellum euoluerint, reliqui mihi credent. sed ut ait ille deterrimum quodque euangelium facillime credi, accidit, ut tam ineptam demonstrationem non solum philologorum princeps Godofredus Hermannus, aliud agens opinor, quodammodo admitteret (unde natae sunt adnotationes eius ad Modestini Graeca edita apud Savignium *Zeitschrift für geschichtliche Rechtswissenschaft* 8, 368 sq. Kriegelianis commentis accommodatae), sed etiam Byzantii iuris peritissimus Zachariaeus alieno errore implicatus male deciperetur. nam digestorum interpretem eum, a quo Basilicorum compilatores textum plerumque sumpserunt, scilicet Anonymum quem dicunt Byzantii num recte statuerit (in anecdotis p. 206) non differre ab noto nouellarum Graecarum Latino interprete Iuliano, non huius loci est quaerere: hoc contendimus nullo modo eam opinionem eo posse proferri, ut eidem Iuliano etiam uersio antiqua Modestinianorum tribuatur et similitudo uersionis Latinae, quam habemus in recensione Accursiana, et epitomae Graecae Basilicis insertae inde repetatur, quod idem fuerit qui et uerterit Latine et Graece breuiarit. nulla enim est talis similitudo et quidquid de Iuliano Anonymoue statuas, hoc certum est ad eos nullo modo referri posse uersionem eius hominis, qui, ut unum sumam ex plurimis similibus, ex (Σ)καιβόλας nomine (D. 27, 1, 13, 2) effecerit *et Bola*. — Missis his recentiorum erroribus et errantium claritate et erratorum incredibilitate pariter insignibus res ipsa facilis est et plana. Modestiniana Latine uersa cum absint a libris digestorum quicunque saeculum XIII superant nec reperiri soleant nisi aut margini antiquiorum codicum postea allita aut, ubi in ordinem uerborum a prima manu recepta sunt, una fere cum scholiis uel Accursium proxime praecedentibus uel Accursianis: cum nulla habeant, quae interpretem usum esse prodant exemplari Graecorum a Florentino diuerso: cum eadem ratione eodemque tempore in libris digestorum Bononiensibus et haec appareant et reliqua ex Graecis Latine facta: cum et sermonis in iis infantia et rerum ignorantia ab Iustiniano saeculo abhorreat et barbaram aetatem referat, certo constat et haec et reliqua Graeca digestis inserta saeculo XII Pisis a Burgundione Latine uersa esse ex ipso libro eo tempore Pisano, quo nos quoque utimur. nam quod adhuc adnotationes nullae prolatae sunt ad libros XXVI et XXVII citantes interpretem nominatim, id inde explicatur, quod per totum fere Infortiatum interpretis nomen scholia reticent. haec exponere uisum est, cum quod qui Latina haec ad auctorem Iustinianae aetatis referunt, ii digestorum historiam criticam plane conturbant et pessumdant, tum quod rationes reddendae fuerunt, cur in recognoscendis digestis ipsis ab Latinis his perpetuo

fere abstinuerim. placuit autem, ut qui uellet ipse de hac quaestione iudicaret, adicere cum Modestiniana Latine facta ex libris XXVI et XXVII, qualia exhibentur in tribus libris sui generis optimis Bambergensi D. I. 12 (nobis *I*), qui tamen in libro XXVI uersiones omittit, Lipsiensi bibliothecae Paulinae n. 874 (nobis *L*), Colladoniano olim, iam meo (nobis *C*), quorum primus habet glossas Rogerii maxime, secundus Hugolini, tertius nullam. excussi ipse omnes, minora tamen pro re non adnotaui. praemisi his in libro XXVII ea, quae antiquiores libri Bononienses ex tituli primi l. 1—15 retinuerunt, ut sic appareret recensio breuiata ab eius scholae iuris doctoribus uetustioribus usurpata. desumpsi hanc maxime ex Uaticano libro 1407 (*W*), quocum liber Bambergensis D. I. 10 (nobis *E*) ita consentit, ut manus secunda dum Burgundionis uersionem adscribit (quam et ipsam aliquoties adhibuimus in libro XXVI) antiquam lectionem magna ex parte obscurarit. contra libri Berolinensis Lat. fol. 268 (nobis *D*) in hisce quoque peculiaris ratio est: nempe defuerunt in eo olim haec omnia, ut liber XXVII inciperet aut a l. 16 aut certe a l. 15 § 17.

I. MODESTINIANA EX LIBRO XXVI LATINE UERSA

ad codices Lips. 874 (*L*) et Colladonianum (*C*).

XXVI, 3.

1 Modestinus. Ut (et *C*) neque de confirmari queuntibus (*sic* L^a *et Hugolinus explicans:*
qui possunt confirmari, conf. querentibus L^b, confirmandis ueteribus *C*) relinquamus tuto-
1 ribus, pauca et de his scrutemur. Sunt quidam dati recte secundum (sec. *om. C*) testa-
menta tutores, id est et a quibus oportet et secundum quem modum (et quomodo *C*)
oportet et ubi oportet (et ubi op. EL^b, et quando op. L^a, *om. C*). pater enim filiis aut (et *C*)
nepotibus, quos habet in potestate, recte dat tutorem, sed in testamento. si (sin *C*) autem
fuerit persona talis, que non potest dare, uelut mater aut patronus aut extraneus quis, aut
persona (persona *om. L*), cui non potest dare, uelut pater filio (dat *ins. L*) non existenti
(non manenti *C*) in potestate aut filie (aut filie *om. L*), aut si dixerit: 'deprecor curam
habere rerum', aut in codicillis (quidem *ins. L*) non confirmatis (confirmatum *C*) dederit
(dedit *L*) tutorem uel curatorem, tunc quod deficit repleri a (a *L*, ex *E*, *om. C*) consulari
2 potestate constitutiones concesserunt et secundum mentem confirmari tutores. Et si
quidem pater fuerit qui dedit (dederit *C*), amplius nichil (nichilum *C*) ut ad plurimum
(ut multum *L*) inquirit qui preest, set simpliciter eum confirmat: si autem alius quis, tunc
3 inquirit personam, si est apta. Amplius scire oportet, quoniam curator secundum testa-
menta neque a patre recte datur, set datum assuetum est confirmari ab eo qui preest.

XXVI, 5.

21 Idem libro. Scire oportet magistratus, quoniam curatrices minoribus mulieres non
1 creabunt (eos *ins. C*). Si mater sub hac electione (edictione *C*, al. optione L^b) scripserit
(scripsit *L*) filios heredes, si absoluti a (a *om. C*) patris potestate fuerint, absolutis his et per
(propter *L*) hoc hereditantibus (*sic gl. Hugolini:* 'ipsis subandi, id est hereditantibus here-
ditatem', hereditatibus *L*, heredibus *C*) ipse (per se *L*) pater curator creari non poterit,
etsi uoluerit, ut non alia uia hoc quod noluerit (noluit *C*) testatrix fiat: et hoc ita a diuo
2 Seuero lege (lege *om. C*) promulgatum est. Set et si quis a parentibus prohibitus fuerit
tutor esse, hunc neque creari oportet et, si creatus (sit et *ins. C*) non recusauerit, prohiberi
3 eum esse tutorem manente epithimio (opythimo *C*). Eos qui in legatione sunt non creent
(creentur *C*) tutores uel curatores magistratus, quia secundum quod tempus (sec. temp. quo *L*)
4 in legatione sunt (est *C*), periculum ad eos non (non *om.* L^a) pertinet. Si prefectorium (pro-
fecturum *C*) hominem in legatione existentem Romanus princeps dederit tutorem, dimittetur.
5 Cum reliquis oportet magistratum et mores creandorum inuestigare: neque enim facultates
neque subficiens ita dignitas est ad fidem ut bona electio uel uoluntas uel boni mores
6 (uel benigni mores *ins. C*). Semper autem maxime hoc obseruent (seruent *L*) magistratus
non creare (recitare *C*) eos, qui uolunt inicere (*sic E*, inicere uel ingerere *L*, innicem ge-
rere *C*) se ipsos, ut crehentur (citentur *C*), et qui pecuniam dant: hos enim et pene ob-
noxios esse promulgatum est (est *om. L*).
22 Idem (idem *om. C*). Et qui non sunt consiliarii, consiliariorum (*sic E*, uel consiliario-
rum *L*, uel senatorum consiliariorum *C*) filiis creantur tutores, sicut et (et *om. C*) consiliarii
his qui non sunt ex consiliariis (sunt consiliarii uel senatores *C*).

XXVI, 6.

2 Idem libro (libro *om. L*). Si minores non habent eos qui ex legibus sunt defensores,
si quidem tutoribus indigent propter etatem, possunt petere eis tutores constitui cognati,

mortuo illius locum complent auo (suplet anus *L*). quotcunque autem (autem *om. C*) ne-
potes fuerunt ex uno filio, pro uno filio numerantur. hec (hoc *L*) autem et (et *om. IC*[b],
aut *C*[a]) ex constitutionibus, que de liberis locuntur, possibile est colligere: nunquam enim
facile est inuenire, quod de filiis loquitur (locatur *L*) constitutio, set de liberis: appellatio
8 autem hec et (et *om. L*) ad nepotes extenditur. Numerum autem liberorum determinatum
constitutionibus esse oportet unicuique tunc, cum creatur (creantur *LC*): nam (et *ins. C*)
si post creationem generantur, non auxiliantur, ut constitutio inquit Seueri et Antonini.
9 Amplius autem et qui tres habet tutelas aut tres curas aut commixtas tres curas et (tres
ins. L) tutelas et (et *om. C*) adhuc manentes, hoc est nondum excedentibus etatem (etati-
bus *C*) minoribus, hi excusantur ad tutelam uel curam uocati (uocari *C*). sed tamen et
si curator quis fuerit non puberis (impuberi *L*) set furiosi, in numerum curarum et hec
(hic *L*) computabitur cura, quod sic se habere docet constitutio Seueri et Antonini. dicit
eadem et nobilis Ulpianus de tribus tutelis.

3 (*l. 3 et suo loco et ante l. 1 habet I*) Ulpianus libro. Tria honera tutelarum dant excu-
sationem. tria autem honera sic sunt (sunt *om. I*[1]) accipienda, ut non numerus pupillorum
plures tutelas fatiat, sed patrimoniorum separatio: et ideo qui tribus (etiam *ins. I*[2]) fratribus
tutor (tutor *om. I*[1]) datus est (datur *I*[1]), qui indiuisum patrimonium haberent (habeant *C*),
uel quibusdam tutor, quibusdam curator (uel quib. curator uel quib. tutor *L*), unam tutelam
suscepisse creditur.

4 Modestinus (idem *I*) libro. Diximus tres habentes (habentem *I*[a]) tutelas ad quartam
non uocari: quesitum est igitur, si quis duas habens (habens *om. C*) tutelas deinde ad
tutelam tertiam uocatus appellauerit, et adhuc pendente iuditio appellationis ad quartam
tutelam promouebitur, utrum a quarta se excusans memoriam fatiet et tertie, aut omnino
dimittet (dimittit *I*, dimittat *L*) illam? et (et *om. L*) a diuo Seuero et Antonino constitutum
inuenio non oportere ad quartam promoueri a tertia appellantem, sed (etsi *IC*) pendente
tertie creationis (curationis *I*) excusatione illius finem expectare terminum futurum quarte
creationis (curationi *I*) recta ratione: si enim ordine (hordinem expectato *L*) quartam susci-
piet quis ut potestate tertiam (utpote stante tertia *I cum gl. Hug.*, ut post eam [steam *in lit.*]
tercia *C*), iniusta tertie (tertie *om. I*[a]) appellatione apparente, IIII oneribus grauabitur extra
1 leges. Si pater in tribus fuerit muneribus aut tutele aut cure, filius eius non uexabitur:
et ita hoc constitutum est a diuo Seuero et Antonino. hoc autem et (et *om. C*) e contrario
est (est *om. C*), quod oportet filii tutelas (filios tutelarum *L*) remissionem patri dare et rur-
sus utrisque (utriusque *IC*[b], *inc. C*[a]) communes, id est unam filii et duas patris, aut e
conuerso. tunc autem hec ita habentur (se habent *LC*), cum onus uni domui, non sepa-
ratis (separatim *IL*) attingit: scribit autem et (et *om. L*) Ulpianus nobilissimus (nobilissimus
om. L) eadem.

5 Ulpianus libro. Tria onera in domo una sufficit esse. proinde si pater alicuius uel
filius uel frater, qui est (quidem *L*) in eiusdem potestate, tria honera sustineat, que ad
periculum patris sui (sui *om. I*) spectent (spectantur *C*), quia uoluntate eius administrant
(administrat *IL*), omnibus excusatio a tutela competit. sed si non (sine *L*) patris uoluntate
administrent (administret *L*), non prodesse sepe rescriptum est.

6 Modestinus (idem *C*) libro. Si duas habenti tutelas alie due simul superinducte fue-
rint, quo (que *C*[b]) ordine tertia auxiliabitur ei (ei *om. I*) ad remissionem quarte, etsi im-
perator fuerit (fuit *L*) qui quartam iniunxerit aut tertiam? etenim antequam cognoscat im-
peratoris mandata, promotus erit ad aliam. si autem ordo non apparuerit, set in una die
due creationes proponerentur (proponentur *C*) in diuersis creatis, non qui creatus est, set
1 qui creauit eliget, quam oportet eum (eum *om. I*[a]) suscipere. Gramatici sophiste retores,
medici, qui poyoyse (producte *C*[a], perioducte *C*[b]), id est (id est *om. L*, id est circum-
cultores uel *C*) circuitores, uocantur, quemadmodum a reliquis muneribus, ita et (et
2 *om. LC*) a tutela et cura requiem habent. Est autem et numerus rethorum in unaquaque
ciuitate, qui uacationem munerum habent et (et *om. I*[a]) hereses (heredes *I*[b]*C*[b], heres *L*,
def. C[a]) quedam proposite lege (leges *LC*[b]): quod manifestum est ex (ex *om. C*) epistula
diui Antonini (diui Pii Antonini *L*, Antonii Pii *C*), que scripta quidem communi (*sic C*[b],
omni *I*, comuti *L*, *inc. C*[a]) Asie, uniuerso autem (autem *om. L*) orbi conueniens est, cuius
est capitulum subiectum hoc. Minores quidem ciuitates possunt V medicos immunes habere
et tres sophistas et gramaticos totidem: maiores autem ciuitates VII qui curent, IIII qui
doceant utramque doctrinam: maximae autem ciuitates X (X *om. L*) medicos et rethores V
et gramaticos totidem. super hunc autem numerum neque maxima ciuitas immunitatem
prestat. decet autem maximo quidem numero uti metropoles gentium, secundo autem, que
habeant (habent *C*) uel forum causarum uel (uel for. caus. uel *om. C*) loca iuditiorum, tercio
3 autem reliquas. Excedere hunc numerum quidem non licet, neque sententia senatus neque
alia aliqua adinuentione: minuere autem (non *ins. L*) licet, quoniam pro ciuilibus mune-
4 ribus apparet hoc tale factum. Et utique non aliter de immunitate hac fructum habent
(habebunt *C*), nisi dogmate senatus inscripti fuerint (fuerit *L*, sunt *I*) numero concesso et
5 circa operationem se (se *om. IC*) negligenter non habeant. Et philosophos liberari (liberare *C*)

a tutelis Paulus scribit (scripsit *C*) ita: (Mod'. *ins. legem inc. I*) Filosophi oratores gramatici,
qui publice iuuenibus prosunt, excusantur a tutelis, nam (nam *om. L*) et Ulpianus libro IIII
de offitio proconsulis (libro … proc. *om. L*) ita scribit (nam et ita scribit Ulp. l., *uoce* Ulp.
6 *legem incipiens, C*: Ulp. *poet* scribit *repetit legem incipiens L*). Sed et reprobari medicum
posse (posse *om.* I^a) a re publica, quamuis semel probatus sit, imperator noster cum patre
7 (suo *ins. IL*) Lelio (helio *I*, leolio *C*) Basso rescripsit. De filosophis autem eadem consti-
tutio Pii ita dicit: Philosophorum autem non constitutus numerus est, quia rari sunt qui
philosophantur. existimo autem, quoniam (quoniam *om. I*) qui diuitiis superhabundant, uo-
luntarie tribuent (tribuat I^a, tribuunt I^bL) pecuniarum (pecuniam in *L*) utilitates (utilitatem *L*)
patriis (patrie *L*): si autem proprie loquatur (loquamur *I*, locatur C^a: *scr.* loquantur) de
8 substantia, inde iam manifesti fient (essent *L*) non philosophantes. Est autem (et *ins. C*)
imperatoris Commodi constitutionibus inscriptum capitulum ex epistola Antonini Pii, in
quo (qua *L*) manifestatur et (et *om. L*) philosophos habere immunitatem tutelarum. sunt
autem uerba hec: Similiter autem de his omnibus diuus pater meus ingrediens mox (in
ins. C) principatum constitutione (constitutiones LC^a?) honores et immunitates certificauit
scribens philosophos retores gramaticos medicos immunes esse a gimnasiis (et *ins. L*) sa-
cerdotiis stature neque (stantes et neque *L*, stature et neque *C*) frumenti (et uini *ins. L*)
et olei emptionis (et ius *ins. L*) prepositionis (prepositiones I^bC^b) et (et *om. L*) neque iudi-
care neque legatos esse neque in militia numerari nolentes neque ad alium eos famulatum
9 cogi. Amplius et illud scire oportet, quoniam (et *ins. C*) hii, qui in patria propria (propria
om. I) docent aut medicantur, immunitatem hanc habent (habeant *C*): si enim existens
Comaneus (commanens *I*, *inc.* C^a) in Neocesaria (necessaria *L*, *inc.* C^b) docet aut medicatur
(docent aut medicantur *IC*), apud Comanenses (commanis I^a, comanes *C*) immunitatem
10 non habet: et hoc ita promulgatum est a diuo Seuero et (et *om. C*) Antonino. Ualde
tamen disciplinatos et super numerum in aliena patria moram facientes esse immunes
11 Paulus scribit (respondit *L*) dicens diuum Antoninum ita iussisse. In Roma (romam *IC*)
philosofantem cum salario uel sine salario remissionem habere promulgatum est a diuo
Seuero et Antonino, ita (ita *om. L*) ac si in patria propria doceret (docerent I^aLC^b, do-
centur C^a). quibus promulgationibus potest quis illum adducere (uel ad introducere I^a,
introducere I^bC) sermonem, quoniam communi opinata et existente patria regia urbe de-
center utique tamquam in (in *om. L*) propria patria utilem se ipsum (iudicem *ins.* I^a) tri-
12 buens uel exhibens (exiberes I^a) immunitate fruetur. Legum uero doctores in aliquo prae-
sidatu docentes remissionem non habebunt: in Roma autem docentes (a tutela et cura
ins. LC) remittuntur (remittentur *L*).

13 ULPIANUS libro singulari de offitio pretoris tutelaris (sing. … tutelaris *om. C*, libro …
tutelaris *om. L*). Athlete habent a (de *C*) tutela excusationem, sed qui sacris certaminibus
14 coronati sunt. Gentium presidatus, puta Asie Bitinie Capadotie, tribuit immunitatem a
15 tutela, hoc est, quoad in presidatu sunt. Tutela non est rei publice munus nec quod ad
(quoad ILC^b) impensam pertinet, sed (sed et *I*) ciuile: nec prouintiale uidetur tutelam
16 17 administrare. Remittuntur a tutela et cura magistratus ciuitatum. Dat (dant *I*) remis-
sionem tutele et (et *om.* I^a) capitalis inimicicia creato facta (capitales inimicicie cr. facte *I*)
aduersus patrem pupillorum, nisi secundum testamentum apparuerit datus tutor, nisi post-
quam (priusquam *L*) scriptum est testamentum capitale certamen eis adinuicem constitit,
uel nisi (quod *ins.* I^a) antiquior quidem est testamento inimicitia, propter hoc autem uidetur
datus esse (esse *om. L*) tutor; ut supponatur debito et negotiis: et hoc ex epistola Seueri
18 imperatoris ostenditur. Amplius (autem *ins. IC*) absoluitur a tutela, cum questionem pu-
pillo quis de statu (suo *ins. L*) mouet, cum uidetur autem hoc non calumpnia (calump-
19 niam *C*) fatiens, set ex bona fide. et hoc diuus Marcus et Seuerus promulgauerunt. De
rusticis autem et humilibus et illiteratis scribit Paulus ita: Mediocritas et rusticitas inter-
dum excusationem prebent secundum epistolam (sec. ex epistola *I*) diuorum Adriani (diu. et
seueri *L*) et Antonini. eius, qui se negat litteras scire, excusatio accipi non debet, si modo
expers non sit negotiorum.

7 ULPIANUS libro (l. u *I*). Paupertas sane dat excusationem, si quis se imparem honeri
iniuncto possit probare: idque diuorum fratrum rescripto continetur.

8 MODESTINUS libro. Set (set et *L*) milites, qui honeste compleuerint (compleuerunt *C*)
militie tempus, remissionem habent tutelarum aduersus omnes (hodie *ins. LC*) priuatos.
aduersus filios autem (autem *om. C*) eorum, qui eodem ordine comunicauerunt et eorum
qui olim milites fuerunt, infra annum quidem dimissionis (missionis *L*) remissionem habent,
post annum autem non adhuc (non habent *L*): coequalitas enim honoris militie fortior
uidetur olim militum (militis *I*) priuilegio, nisi fortassis alias (alias *om. L*) habuerint (ha-
buerit *I*) iustas tutele excusationes, puta numerum annorum uel aliquid tale, quale et
priuatis (priuatus *IC*) aduersus omnes excusare (se *ins. I*) consueuit (assueuit *C*). hec
autem de filiis, non de nepotibus eorum, qui olim milites fuerunt: nepotes enim eorum,
qui olim (olim *om. I*) milites fuerunt (nepotes … fuerunt *om. C*), in eodem loco cum re-
1 liquis priuatis esse creduntur (credentur *C*). Qui nimirum ignominiose dimissi sunt, similes

hiis qui nequaquam militauerunt estimantur et propter hoc neque ipsi habent priuilegium
neque filiis (filii I^bL, sibi I^a) eorum qui olim fuerunt (fuere *I*) milites tutores dati obli-
2 gabuntur (obligantur *L*). Quandoque autem non complent quidam militie tempus et
tamen (tamen *om.* I^a) habent remissionem tutelarum secundum (set *LC*) eadem cum hiis
qui compleuerunt: qui enim uicessimum annum militie excessit, similis esse creditur ei
3 qui compleuit tempus militie. Qui autem (enim *C*) infra hos annos dimissus est, non
habet continuam tutelarum immunitatem, set ad tempus, quemadmodum et (et *om.* *L*) reli-
quorum ciuilium munerum remissionem habet: qui enim infra V annos a militia solutus
est, nullam sibi uindicabit (uindicauit *I*) immunitatem, qui autem post V (annos *ins.* I^aL),
unius anni (anni *om.* *I*) habet (habuit *I*) immunitatem, qui autem post octo, biennii, qui
autem post XII, triennii, qui autem (autem *om.* *I*) post XVI (xu *L*), quadriennii, qui autem
4 post XX, sicut supra diximus (prediximus *C*), continue (continuo *L*) absoluetur. Qui autem
inter nocturnos custodes qui sunt Rome militauerit (militauit *L*), anni solius habet remis-
5 sionem. Hii autem, scilicet (scilicet *om.* *L*) si honeste absoluti fuerint, sicut dictum est,
uel propter egritudinem causariam uocatam missionem (remissionem I^bL) acceperint (acce-
perunt *C*): est enim et (etenim *C*) hec honesta: qui enim ignominiosa potitur (poterit I^a)
6 missione (remissione I^bLC), non habet uacationem (uoc. *C*). Ueteranus autem esse (esse
om. I^a) creditur non solum (solum *om.* *L*) legionarius, sed omnis, qui (sed et omnis qui
omnis eius qui *C*) qualitercunque (qualicunque *L*) militauit (militauerit *C*) et honeste est
(est *om.* *C*) et (etiam *I*) ipse absolutus, filiorum tutor creabitur: etenim legionarius eius,
7 qui inter nocturnos militauit custodes, filiorum tutor fit (sit *C*). Iam autem et (et *om.* *L*)
militi impuberi curator dabitur, qui olim miles fuerit, scilicet si (dabitur set si *om. rel.* *L*)
8 pater huius (eius *C*) mortuus fuerit: siue et (et *om.* *L*) hii emancipati fuerint, similiter. Et
9 hiis uniuersis constitutiones testantur (uniuersus his constantur *L*). Scribit autem et Ul-
pianus ita (scribit ... ita *om.* I^aL): Sed (sed et I^bL) ignominia missi ab urbicis plane
tutelis excusabuntur, quia ingredi eis (eius *L*) urbem non licet. plane si quis in cohortibus
urbanis permilitauit (militauit I^a), licet ante XX annos mittitur, tamen perpetuam habet
10 a tutelis excusationem. Quesitum est autem, utrum unam et semel tutelam accipiunt (re-
cipiunt *C*) qui olim fuerunt milites, uel uno tempore non amplius quam semel, quiescente
autem prima tutela rursus (priuilegium *ins.* *L*) recipient: aliter in priuatis que (qui *L*)
quieuerunt non (enim *ins.* *L*) auxiliantur hiis, qui habuerunt, neque inter tres annumerantur
(enumerantur *L*): ita et (et ita *LC*) in hiis qui olim fuerunt (fuerint *LC*) milites non prodest
creatum esse. hoc autem et in curis est promulgatum, ut ostendit diua constitutio Seueri
et Antonini (diua const. diui seu. et ant. *C*, diui const. seu. et ant. *I*, diui seu. et ant.
11 const. *L*). Et nichil differt, qualiter indigent filii commilitonis (commilitones *I*) tutore uel
12 curatore, utrum emancipati uel (uel a *L*) patre mortuo. Primipilarii ex constitutionibus
imperialibus excusationem habent reliquarum tutelarum: primipilarii autem (aut *I*) tutores
filiorum erunt (prim. autem tut. fil. erunt *om.* *L*). primipilarii autem hii estimantur, qui
exercent primipilum. si autem non exercens mortuus fuerit, huius filiorum (fuerit filiorum
filius *L*) primipilarius non (non primipilarius *I*, primipilaris non *L*) tutor erit.

9 Ulpianus libro. Si tribunus in cohortibus pretoriis (urbanis *L*) permilitauerit (permili-
tauit *C*), etiam collegarum filiorum tutela excusabitur benefitio diui (diui *om.* *L*) Seueri et
(et *om.* *IL*) imperatoris nostri.

10 Modestinus libro. Non solum autem qui ad caligatas (q. [quod?] caligat. I^a, qui gali-
gatas I^b) militias (attritas *ins.* I^a) et reliquas primipilarii militauerunt (militarent *L*, milita-
runt *C*), set et qui (qui *om.* *L*) qualitercunque necessitatis publice plebis Romanorum gratia
1 absentes fuerunt, anni habent uacationem (uocat. *IC*) post reuersionem. Annus denique
hic (hic *om.* I^a) non solum hiis qui compleuerunt consuetum militie tempus in reliquis
publicis necessitatibus datur, set et hiis qui qualitercunque quieuerunt a publica necessi-
tate et (et *om.* *C*) reuersi sunt, et si minus tempus eo quod constitutum est consumaue-
2 runt. Quas denique prius habebant tutelas, propter hoc autem deposuerunt, quoniam (qui
ins. *L*) publici negotii gratia (causa *I*) abibant, has cum reuersi fuerint confestim recipient
nichil eis (ei *C*) auxiliante anno: annus enim ad futuras nouas (futuras tutelas I^a) datur,
3 non ad eas que resumi debent (debent *om.* I^a). Annus autem copulatorum (copulatarum *C*)
dierum scrutabitur (seruabitur *L*), ex quo quis (qui *C*) reuersus est rectam uiam dirigens
4 uel dirigere debens, non eam que est ex circuitibus. Et qui in (in *om.* I^a) testamento dati
sunt tutores, renuent (retinent *L*, renuerit *C*) secundum leges amministrationem earum que
in alia prouintia sunt (sint *C*) possessionum: quas ostendit subiecta diui Seueri constitutio.
Diuus Seuerus et Antoninus Augusti (aug. *om.* *I*) Ualerio. Testamento tutor datus ante
diem prefinitum adire (presidem *ins.* *L*) debuisti et postulare, ut ab amministratione rerum
5 que in alia prouintia erant liberareris. Qui primipilum expleuit (exercuit *C*) si, cum tu-
telam suscepisset et unius (uiuus *L*) filium (filius *L*), non rursus (reuersus *C*) in militares
6 necessitates assumptus erit, deponet sollicitudinem tutele. Similiter et in locum illius tutoris,
quem postea sibi collegam quis (quis *om.* I^a) abduxerit (abduxit *C*, adduxerit *IL*), dabitur
curator, ut ait constitutio diui Seueri: quam recte adaptans omnibus (omnibus *om.* *C*) si-

milibus capitulis curatorem dari licet (*scr.* dicet) in locum eorum qui temporis uacationem
7 recipiunt. Si libertus pubes (impubes *L*) dabitur a patrono tutor (tutor *om. L*) filiis suis uel alius (aliis *L*) quicunque minor XXV annis (annorum tutor *L*), donec quidem pubes (impubes *L*) fuerit, non molestabitur: interim autem alter (alter *om. L*) in locum eius creabitur curator. similis est (et I^a) huic et legitimus tutor, si pubes (impuberem *L*) esse
8 contigerit: etenim in locum eius curator dabitur interim. Si quis ita egrotus (erogatus I^a) fuerit, ut oporteat eum non omnino dimitti a tutela, in locum eius curator dabitur: sanatus (senatus *C*) autem hic rursus recipiet (accipiet *L*) tutelam. si autem et (et *om.* I^a) quis in insaniam inciderit (ceciderit *I*), similis est huic. ita et (et ita *L*) Ulpianus scribit: Aduersa quoque ualitudo excusat, sed ea, que impedimento est, quominus quis suis rebus superesse possit, ut imperator noster cum patre rescripsit:

11 Paulus libro singulari de excusatione tutorum (l. uiii singularis excusationis tutoribus *I*, I'. *C*, *om. L*). et non tantum, ne incipiant (incipiat *L*), sed et (et *om.* I^a) a cepta (accepta *IL*C^a) excusari debent (debet *L*).

12 Modestinus libro. Idem Ulpianus (iul. *L*) scribit (scripsit *C*): sed (sed et I^a) in hoc rescripto adiectum est (et *ins. IC*) solere uel ad tempus uel in perpetuum excusari, prout ualitudo (est *ins. C*), qua afficitur. furor autem non in totum excusat, sed efficit, ut cu-
1 rator interim (interdum curator ei *I*, cur. interim ei *C*) detur. Sunt et alii, qui etsi iam sint tutores uel curatores (uel cur. *om.* I^a), continue (continuo *L*) de reliquo absoluuntur (absoluentur *L*) a sollicitudine, puta qui domicilium alias transtulerint ex rescripto imperatoris scientis quidem tutorem esse eum, transmigrare autem (ei *ins. I*) expresim ei concedentis, et horum alterutrum litteris (litteris *om.* I^a) significantis.

13 Idem libro. Scire oportet, quoniam neque dati (dari *L*) tutores neque testamentarii prouocare necesse habent, ut ostendit constitutio diui Seueri et Antonini. hoc autem obseruare (seruare I^a) oportet et in datis curatoribus: in paucis enim ualde distant curatores a tutoribus. aduersus denique sententias auferentes eis (eius *I*, *om. C*) excusationes (excusa-
1 tionis *L*) licentiam habebunt appellandi. Multa uero obseruare (obseruari *L*) oportet, ut concedantur (concedant *L*) tutores uel curatores causas remissionis tribuere. oportet enim eos legaliter (eos in constituto *L*, eos in constituto tempore *C*) ad iudicem accedere: sunt autem constituta tempora hec. qui enim in ipsa ciuitate est, ubi creatur, uel (et *I*) infra (iuxta *L*) centesimum miliarium a ciuitate, infra L dies excusabitur, aut postea (postea autem *L*) non concedetur (concedatur I^a, conceditur *LC*), set detinebitur ad sollicitudinem (a sollicitudine *IC*): et si horum quid non fecerit, erit in eadem causa, in qua (non *ins.* I^a) esset, si apparuisset proprio periculo ipsum negligere, nec ulla est ei uia derelicta (relicta *L*) ad excusationem. qui autem supra (super *L*) centum miliaria a ciuitate distat, XX miliaria habebit numerata ei (ei *om. C*) per unam quamque (unum quemque *I*) diem, a qua (ex quo igitur *C*) cognouit: oportet autem ei manifestari a presidibus uel in fatiem uel ad domum: et (uel *I*) extra hos (omnes *C*) alios XXX (l *C*) dies habet (habeat *L*) ad excusationem. hoc autem conuenit et hiis qui in (in *om. L*) testamento dati sunt, siue tutores fuerint siue curatores, quos curatores (curatores *om. L*) confirmari consuetudo est a magistra-
2 tibus (magistratu *C*). Aliud autem illud (illud *om. L*) inuenimus ex Marci promulgatione (uel *ins. I*, et *ins. C*) inquisitione dignum: ei (et ei *C*) enim, qui in ipsa ciuitate est, in qua creatus est, uel intra C miliaria, L dierum dedit (eis *ins. C*) legislator spatium: ei uero, qui ultra C miliaria habitat, per unam quamque diem oportere numerari XX miliaria iussit et (et *om. L*) extra hos alios XXX dies adiecit (alii xxx d. adicientur *I*) ad excusationem. unde contingit (contigit *C*), si fuerit quis a CLX miliariis habitationes (habitationem *L*) faciens, huic esse spatium octo et XXX dierum, octo quidem CLX (quidem et sexaginta *L*) miliariorum tamquam per unam quamque diem XX miliariis numeratis, XXX uero eos qui (eo quod *L*) ad excusationem. erit igitur in deteriori ordine, qui longius habitat, eo qui intra C miliaria est (est *om. C*, *post* ciuitate *colloc. L*) uel in ipsa ciuitate, si (sed *IL*) utique hiis quidem semper L (lx *L*) dies spatii sunt (sunt *om. C*), illis uero pautiores: set etsi maxime uerba legis hunc habeant intellectum, tamen mens legislatoris aliud uult. ita enim Cerbidius et Bolas (bola *C*) et Paulus et Domitius Ulpianus (et domitius ulpianus *om. L*) uertices legis prudentium scribunt dicentes ita oportere (oportet *I*) hec obseruare, ut nunquam alicui minus detur L dierum spatium (spatio *I*): tunc autem longius, cum annumeratio (annumeratone *C*) eorum qui (quia I^a) in uia sunt dierum adiecta (adiectis *I*) XXX diebus, quos ad excusationem lex dat, excedit (excedat *C*) L dies: ut puta si aliquem dixerimus a quadringentis XL miliariis habitare: hic enim uie quidem
3 habebit dies XXII, ad excusationem autem (autem *om. L*) alios XXX (xxii *L*). Obseruabunt autem hoc temporis spatium omnes, qui qualitercunque excusantur a tutela uel cura uel
4 parte eius (huius $I^b C^a$, *def.* C^b). Consequens autem est credere, quod si aliqua specie excusationis fuerit quis usus, non aliter audietur (auditur *L*), nisi obseruauerit constitutum
5 tempus, si non (nisi *I*) forte aliquis alterius ciuitatis ciuis (ciuis *om. C*) est. Ita uero necesse est custodire constitutum tempus, quod, (et *ins. C*) si excusatus fuerit dimissus, non liberari eum diui (diuus *IC*) Seuerus et Antoninus ostendunt in constitutione iubentes non

detineri eum qui in locum (in loco *C*) eius (illius *L*) creatus est, tamquam non liceat dari
6 in locum existentis tutoris. Sufficit autem (autem *om. C*) intra constitutum tempus excu-
sari (excusare *IC*) solum: si enim (autem *I*) postea nolens (uolens *LC*) desierit, non ei
nocebit. ideoque si representauerit quis se solum, non permanserit autem postea, ut se
excuset, post constitutum tempus exceptione repelletur. et dicit hoc (ut dicit *C*) constitutio
7 imperatorum (diuorum *L*) Seueri et Antonini. Si enim quis propter egritudinem uel (aut *L*)
propter aliam necessitatem (necessitudinem *L*), puta maris uel iemis uel incursus (in-
cursu *IL*) latronum aut aliam aliquam similem, in constituto tempore non poterit uenire,
(ei *ins. IC*) est ignoscendum: cuius fidem sufficit firmare (confirmare *I*) et ex ipsa naturali
iustitia, uerumtamen et constitutio est imperatorum (imperatoris *I*) Seueri et Antonini hec
8 dicens. Scire autem oportet, quoniam non sufficit accedere ad iudicem, set oportet eum
et de specie remissionis testari (tractare *I*): et si multa habet que ad remissionem sunt
iusta, omnia nominare, si autem non, similis est ei, qui nequaquam accessit, qui (aut *pro*
9 qui *L*) accessit quidem, iustum quid autem remissionis non nominauit. Quinquaginta uero
(uero *om. C*) dies continui (continue *C*) numerantur incipientes a tempore cognitionis, in
10 quo quis cognouit se ipsum datum esse. Oportet autem una testari ante tribunal uel (uel
om. L) aliter in submemorationibus. potest autem et libellos dare, ut idem ipsi aiunt im-
11 peratores. Hec de hiis qui obseruare constitutum tempus debent: de hiis autem, qui non
12 subiecti sunt constitutis temporibus, agere (*scr.* age) scrutemur. Qui non iuste dati sunt
tutores, hoc est a quibus non oportet, aut hii quos (aut quis *L, inc.* C^a, *def.* I^a) non oportet,
aut quibus non oportet (aut quibus non oportet *om. C, def.* I^a), aut quo non oportet modo,
si neque confirmentur (confirmantur *C*) neque amministrauerint, sunt immunes. neque
opponet (oportet *L*) quis eis, quoniam constituta tempora excusationum non obseruauerint:
neque enim (enim *om.* I^a) habent excusationis necessitatem, ut ostenditur (in *ins. L*) sub-
iectis constitutionibus, quas exempli gratia subiecti (*scr.* subieci): adaptantur autem utique
omnibus (omnibus itaque *C*). Diuus Seuerus et Antoninus Augusti Narcisso. Ab auo ma-
terno tutor datus necesse non habuisti excusari, cum ipso iure non teneris (tenearis *L*):
si igitur (ergo *L*) amministrationi te non miscuisti, potes esse securus. similiter autem
et si eum qui non suppositus est iurisdictioni creabunt magistratus tutorem uel curatorem,
neque hic necessitatem habet obseruare constituta tempora, ut puta eum, qui neque ciuis
neque incola est.

14 Idem libro. Libertum in ratione de excusatione (executione *L*) tutorum et curatorum
(et cur. *om. C*) scire oportet, quoniam non solum patris pupilli, set et matris intelligere
1 decet. Set et (si *ins. I*) cum quesierimus de liberis patroni, scire oportet, quoniam appel-
lationem hanc non in primo gradu sistemus, hoc est filium et filiam, set et nepotes ex
2 utroque latere (utr. gradu latere *L*) et eos qui sunt deinceps. Set etsi ius anulorum aureorum
impetrauerit, adhuc custodit libertorum ordinem in hec, que (ordinem nichilque *I*, ordinem
3 in hoc quod *C*) rescripsit diuus Magnus Antoninus (diuus marcus et ant. *C*). Qui propria
pecunia (communia *L*) emptus et (et *om. C*) manumissus est, nequaquam connumeratur
4 reliquis (ceteris *C*) libertis. Si plures liberti fuerint, unus omnium liberis tutor dabitur et
a tribus tutelis non absoluetur.

15 Idem libro. Spadonem (quoque *ins. L*) creabunt tutorem: nullam enim habet excusa-
1 tionem, ut constitutio ostendit imperatorum (imperatoris *I*) Seueri et Antonini. Qui patri
promisit tutorem esse liberorum, excusari ab hac tutela non potest, etsi aliter habet
2 (haberet *L*) excusationis ius. Scire oportet, quoniam dignitas (dignitas *om. C*) nulli tribuet
(tribuit *L*) excusationem. unde si quis senator fuerit, hic tutor erit et eorum, qui inferioris
3 ordinis sunt senatorum: quod rescripsit diuus Marcus et Commodus (commodius *C*). Si
autem tutor uel curator (uel curator *om. C*) quis sit non senatoris uel aliter in dignitate
positi, deinde (que *ins. C*) postea fiet senator, continue (continuo *L*) absoluetur a sollicitu-
dine. si autem liberi, quorum tutelam uel (aut *L*) curam amministrabat (administrabunt *C*),
4 erant senatoris (senatores *L*), non absoluetur a cura. Similiter autem (autem *om. L*) qui
inferioris ordinis est, non excusabitur (excusatur *C*) a tutela uel cura maiorum (maiorum
5 uel minorum *I*, maioris *L*, minorum uel maiorum *C*). Neque librarios neque calculatores,
quos ratiocinatores (ratiocinarios *C*, rationarios *L*) dicimus, habere immunitatem dicunt due
6 constitutiones (constitutionis *I*). Iam autem et Iudei non Iudeorum tutores erunt, sicut et
reliqua amministrabunt: constitutiones enim (in *ins. C*) solis illis sine molestia eos esse
7 iubent, per que (quem *C*) cultus inquinari uidetur. Ratiocinatio ciuitatis neque in numerum
8 unius tutele procedit. Liberti uxorum senatorum etsi disponant res eorum, non absol-
uuntur (absoluantur *I*) a tutelis: hoc enim (et *ins. I*) masculorum senatorum libertis solum
9 concessum est. Si ciuitatis princeps, id est magistratus, incidente (magister recidente *C*)
ei (ea $I^a L$) creatione (eorum bonorum *ins. C*) obnoxius fuerit periculo tutele, hanc non con-
numerabit aliis tutelis, quemadmodum neque fideiussorem (fideiussores *IC*) tutele: set neque
10 qui secundum (ob *I*) honorem tutores scripti (conscripti *L*) sunt. Qui uectigalia conduxit
11 a ciuitatibus (municipibus *L*), non excusatur (excusantur *C*) a cura. Qui multa iura habet
dicere, quorum unumquodque per se ipsum non est ualidum, si poterit excusari, quesitum

est. puta LXX quidem annorum non est neque tres habet tutelas (set *ins.* *L*) neque V filios aut aliud aliquod ius excusationis habet, nimirum duas tutelas et duos filios, et LX est annorum (lxx ann. est *I*, lx i ann. *L*, sexaginta est ann. est *C*) aut alia talia quedam (quidem *C*) dicit (dixit *L*) per se ipsa quidem (quidem *om.* *L*) perfectum auxilium non prebentia (prebenda *L*), ea uero que adinuicem est communione (est comm. *om.* *L*, est *om.* *C*[b])
12 sint (sunt *C*) iusta apparentia: set uisum est hunc (hec *C*) non excusari. Qui accepit (accipit *I*) uel habet immunitatem ciuilium uel publicorum munerum, hic a tutela (uel
13 cura *ins.* *L*) non excusabitur. Qui absolutus est a tutela uel cura, non omnino submemorationibus (submem. depositionibus *I*, depositionibus *L*, dispositionibus *C*) ad remissionem alterius creationis utetur (uteretur *I*), si non extiterint (extiterant *L*) ei iura remissionis.
14 Qui dixerit se ipsum ignotum esse patri uel matri pupilli, non propter hoc excusabitur.
15 Est autem (autem *om.* *I*[b]*C*), quando et (et is *L*, quandoque *C*) qui tres tutelas habet uel curas, non habet ius remissionis, puta si quis affectauerit suscipere (recipere *C*). iam autem et qui modici factus est tutor patrimonii, affectasse uidetur.
16 ULPIANUS libro singulis (sing. *om.* *I*) de excusationibus (accusationibus *C*) ita scribit (libro ... scribit *om.* *L*): Si quis tres inter tutelas emancipati filii sui (sui *om.* *IC*) tutelam amministret (amministrat *C*), an ei hec in numerum procedit (procedat *L*), scio dubitatum: inuenio tamen rescriptum emancipate filie tutelam numerari inter honera oportere (inuenio ...
17 oportere *om.* *L*). Si quis creabitur tutor existens in patris potestate, deinde pater noluerit (uoluerit *I*) pro eo cauere, iusserunt leges et ipsum patrem creari tutorem, ut nullo modo impediatur tutele cautio, ut ostendit diui Adriani constitutio. Imperator Adrianus Britasio Polionio (polliano *I*) legato Lugdonensi. Si Clodius Macer (lugdonen sic lodoius marcus *L*, ligdonensi si dodius marces *C*), quamuis filius familias sit, idoneus tutor esse uidebitur, pater autem eius idcirco cauere non uult, ut filium suum tutela eximat (existimat *C*), et in hoc artificio perseuerauerit (perseuerauit *I*), existimo te huic fraudi recte occursurum, ut et (et *om.* *L*) filius et ipse ad tutelam liberorum (libertorum *C*) Clementis (dementis *L*) gerendam compellantur (compellatur *I*: *omissis constitutionis uerbis post* constitutio *I habet haec:* admodum solent augeri si quid patrimonio accesserit).

Addo ex codice L scholia duo Hugolini ad 27, 1, 6, 8:

a gimnasiis] id est a sacerdotibus exerciciis: gemos [γυμνάσιον?] enim Grece Latine labor. siue exercitium [siuo exercitum *codex*] secundum Py(llium). H(ugolinus).

al. stantes et neque frumenti et uini et olei emptionis et ius prepositionis et neque iudicare et cetera [*sic fere L: diuersam igitur lectionem habuit in suo libro Hugolinus*]. al. prepositois [*sic*]. et dices stantes id est existentes et inmunes prepositionis emptionis, id est habent excusationem, ne preponantur emptioni furmenti et uini et olei. et hanc puto ueterem litteram: multi habent hic litteram corruptam: sed tamen hic est sensus. .... H(ugolinus).

V.

UARIAE LECTIONES LIBRORUM INFRA SCRIPTORUM DETERIORUM

(AD DIG. LIB. XXVIII TIT. 2).

F = Florentini libri lectionem supra plene allatam hic ubi opus esse uidebatur repetiuimus.

W = Uat. 1407 saec. XII.
D = Berol. Lat. fol. 268 saec. XIII.
Q = Paris. 4454 saec. XIII.
E = Bamb. D. I. 10 saec. XIII.
I = Bamb. D. I. 12 saec. XIII.
C = Colladonianus (supra p. 17*) saec. XIII.
} Diximus de his libris in praefatione.

L = Lipsiensis bibliothecae Paulinae n. 874 scr. a. 1226, habens apparatum Hugolini († c. 1233) cum subscriptione hac: 'anno domini MCCXXVI indic. XIIII die VI intrante Octubris in 'Arzignano in ecclesia sancte Marie ad honorem domini Iacobi Florentini. Wizardinus 'scripsit hoc opus'. scripturae specimen dedit Kriegelius in commentatione supra p. 35* citata.

S = Lipsiensis bibliothecae senatus Rep. II A. 2, saec. XIII, habens hodie glossam Accursianam scr. saec. XIV et magna ex parte superscriptam alii erasae. in ipso principio adsunt inscriptiones aliquot plenae. scripturae specimen dedit idem Kriegelius l. c.

R = Infortiatum ed. Uenet. 1477 ex officina Iacobi Gallici ex Rubeorum familia.

M = Infortiatum ed. Mediolani 1482 'per eximios doctores enucleatius castigatum emendatumque in ciuitate (?) Mediolani per Iohannem Antonium de Honate impensis nobilium uirorum Petri An. de Castelliono et Ambrosii de Caymis'.

H = Digesta edita ab Haloandro Norembergae 1529 (cf. supra p. 17*).

Ex his libris scribenti mihi ad manus sunt ipsi *DEICLSRMH*: collatos habui *W* a Mayero satis diligenter, *Q* a Kauslero, quorum, maxime huius libri propter collatorum silentium non satis fidum interdum deficit auctoritas. ceterum quae supra praefatus sum ad similem apparatum in titulum de hereditatis petitione ex ueteris Digesti libris compilatum, ea perueniunt etiam ad alterum hoc specimen, quo declarare uolui librorum Infortiati uulgarium per saecula mutationem. nam antiquissimi quique libri, maxime *WDQEIC* cum ita sequantur commune uulgarium archetypum, ut nullus id simpliciter reddat, sed plus minus adsciuerint singuli modo ex coniecturis florentis tum scholae Bononiensis doctorum, modo ex Florentino libro identidem a pluribus uiris doctis (ut ab Hominebono Cremonensi: u. p. 817, 40) inspecto, tam Hugoliniana recensio (*L*) quam Accursiana (*S*) propria quaedam, sed et ipsa eiusdem fere generis afferunt. editiones deinde saeculi XV nituntur Accursianis, sed habent et ipsa sua quaedam alia ex Florentino libro petita, alia ex coniectura uel interpolatione, quam interpolationem qui contulerit cum glossa ordinaria, inde plerumque originem ducere intelleget. Mediolanensis autem (*M*) quamquam expressa est aut ex ipsa Rubeana (*R*) aut ex simillima, tamen illius editor quaedam mutauit modo coniectura ductus, modo librorum auctoritate. Haloander denique cum ex Florentino libro quamquam imperfecte sibi noto multos locos ad antiquam formam reuocauerit, alios item multos more suo grammaticam magis quam iuris artem curans temere corrupit, in plerisque autem editionum antiquarum errores denuo propagauit. nam praeter Florentinum quos libros adhibuit ad secundum digestorum uolumen emendandum, iis parum profecit, cum etiam inscriptiones inde a l. XXV fere apud eum deficiant. ceterum laterculi hi quamquam historiae litterariae fortasse non inutiles futuri, cum quomodo iuris auctores a saeculo duodecimo ad decimum sextum digesta recognorint et emendarint optime declarent, ad ipsam crisin uix perueniunt: nam per totum hunc titulum, quo ego difficiliorem et corruptiorem nullum in digestis uniuersis noui quique tamquam conclamatus fuit uel Bononiensium tempore ('hic Gallus rodit iuuenem et quemlibet odit' adscriptum est ad l. 29 in codice *D*), nullam lectionem reperies, quae ad archetypum ducat a Florentino diuersum: denique coniecturae quae insunt numero permultae aut sunt ex numero earum, quas quiuis excogitet non hebetis plane ingenii recognitor, aut falsae.

p. 819.

inscriptiones plenas habent FWQE, solum auctoris nomen addita interdum nota l', *raro numero, habent DI CLSRMH*

9 et *om.* *DI*
10 uel (et *D*) exheredandis] *FDE^bIS*, uel exheredandis uel praeteritis *ind. Flor.* *WQE^aLRMH*, et praeteritis uel exheredandis *C*
11 ulpianus ... sabinum *om.* *Q*, ulp. l. iiii *I*
sit] si *L*
exheredari] exheredare *CMH*
12 et praen. (pronomen *MH*) et cogn.] et cogn. et praenomen *L*
14 sexto] u *E*
fil. et ita uid.] fil. ita uid. *Q*, ita uid. *C*, fil. et ita uid. et *L*
15 si nec] *F*, et si nec *WDI CLSRMH*, et sic nec *QE*
unicus] unus *C*
nam] nam et *Q*
16 sunt] sint *WEICH*
respondetur] responderetur *D*
nullum exheredatum] exh. null. *SRM*
esse] est *M*
17 primo ad sabinum *om.* *Q*
et *om.* *S*
pepercerit] perceperit F^2, ceperit *Q*
18 natum] notum *W*
dixit] *FDE*, dixerit *QICL SRMH*
conuicio] conditione *W*
19 gladiator] uel gladiator *C*
magis] et magis *R*
ut] ut ipse *Q*
et si] sed et si *H*
adultero] *F*, adulterio *WD EICLSRMH*
20 filium] si filiam *W*
qua] *FDIRMH*, cuius *WQE* (*marg.* qua P[isis]) *LS*, eius C^a, eiusque C^b
filius] filius autem *RM*
inter med. quoque] quoque inter med. *CS*
21 gradu summotus] graduum motus *W*, gradu remotus *C*
22 eum testator] testator eum *I*
fecit] fecerit *WQEIRM*
23 heres mihi erit] mihi erit *F*, mihi heres erit *WDELS RMH*, mihi erit heres *I*, erit michi heres *C*
filius] si filius *Q*, filius meus *I*
ut] ut et *I*
24 scribit] *FQ^aIH*, scripsit *WDQ^bECLSRM*
25 eum *om.* E^a
summotum] *FDL*, summoueri *WEICSRMH*
quod] qui *W*
26 gradibus *om.* E^a
summotus] submouendus *QC*
inter duos autem] F^1, sed et (etiam *ERMH*, et *om.* *QC*) inter duos F^2 *WDQ EICLSRMH*
27 qui] quod *I*
miscuit] immiscuit *RMH*
28 ualere *om.* I^a, *post* putat *ins.* I^b
mauricianus] *FL*, mauritius *WDE^b*, marcus *C*, maritis E^a, marcianus *ISRMH*
recte putat] putat recte *D*
heres] heredes *W*
29 non erit] erit non *D^aQ*
ex semisse *om.* *H*
tertius ex a. s. h. e. *om.* *L*
alio] alia *H*
filius exheres esto] et filium exheredo *RM*, et filius exheres esto *H*
30 heres non erit] non adierit *WD^bE*, non ..erit D^a, heres non adierit I^b, hereditatem non adierit *C*, *inc.* I^a
quartus] quartum *Q*
heres] exheres *W*
utroque gradu] utroque casu *D*
summotus] submouendus *C*
31 est] sit *Q*
quidem gradu] gradu quidem *EC*
32 exheredaret] exheredari *W*, exheredare D^a
sab. et cass. et iul.] sab. cass. et iul. *S*, sab. casibus (cassius et E^b) iulianus *E*, et cass. et iul. et sab. *Q*
33 capere] scilicet posse capere *C*
35 posse *om.* *L*
36 scribere] instituere *D*
et maritus] maritus *E*
repudiare uxorem potest (poterit *Q*)] repudia est uxorem potest *W*, uxorem repudiare potest *D*, repudiare potest uxorem *C*
37 non] al. nondum *marg.* *I*
duxit] duxerit *DQCSRM*
effici] potest effici *D*, effici potest *IRMH*
et *om.* *LS^a*
38 scribit] *F^1CLRMH*, scribat *F^2WDEIS*
is] id *Q*
solus] solus quoque *RM*
scriptus uidetur] uidetur scriptus *E*
39 uxorem] uxore *LS*
ei natus] natus ei *Q*
ei natus ... quoque *bis* E^a
is *om.* *H*
tunc] nunc *D*
in utero est (est *om.* *R*) uerum is] in utero (uto *altero loco*) rem is uerus (uerum E^b) *E*
qui] quam *Q*
ex] a *R*
40 uxore] uxore sua S^a
nascatur] nascitur *QM*

p. 820.

1 ideoque] ideo *D*
2 testamentum] *FH*, eius test. *WDQEICLRM*, test. eius *S*
is *om.* *W*
posteriore] posteriore uel *E*
3 est] est uel priore *C*
4 tertio] ui *E*
sed] et *W*
est quaesitum] qu. est *ES*
facile non] non facile E^a, non E^b
5 postumum] post unum *E*, unum *W*
facere possit] possit facere *DCRMH*
scribit] scribunt *RMH*
cassius et iauolenus] cass. et labeo *D*, cass. et sabinus *E*, sabinus et cassius et iabolenus *I*
6 et uxorem] uxorem *WDE^a*
et] ac *L*
posse post. her. scr.] post. her. scr. posse *E*
7 nec aetas *om.* I^a, *post* sterilitas *ins.* I^b
sterilitas] strerelistas E^a, strerelitas E^b
ei] eius *RM*
rei *om.* *C*
impedimento] —tum *I*
est] inest *C*
sed] sed et *QLS*
8 iulianus] iulius *W*
opinionem] sententiam *I*
postumum heredem] heredem postumum *WDELS*
9 plane] *FDH*, maxime *WEI^b CLSRM*, plane maxime I^a
10 heredem instituere] instituere heredem *I*
11 primo] ii *E*
filius] filius eius *ICH*
12 decedat] decedit *W*

ualet] ualebit EIS
eo] hoc LS
13 pomponius] pap. Q, paul. E, ulp. I
libro primo] libro u W, libro iii I, om. Q
si] si a RMH
14 a secundo autem substituto non exheredauero om. W
pendet] id pendet RH
15 sit] si F, del. E^b addens in margine 'p(isana)'
filius] filius et filius I^a
decesserit] decessit R
sententiam] iuliani sententiam H
secundus] si secundus Q
16 institutus] instituitur W
quod] F^1, sed et F^2WDQ EILSRMH, sed C
17 acciderit] accideret S
patre] patre eo S^a
18 est natus filius] natus est filius EILSRM, filius natus est H
loco eius est] est loco eius Q, loco eius (om. est) E^a
19 paulus libro primo] idem l. iiii I
postumos] postumus E
aut] uel S
20 forte om. E^b
potest] posset C
instituit] instituerit QEIS
rumpitur] rumpit H
21 quod] quia C
magis in homine generandi et] in homine magis gener. et (et om. C^a) C, m. in homine generandum et WM, m. in hominem generandi et S, m. in hominem generandum et QE, m. in homine et generandi H
22 abducatur] FD^bCS^a, abdicatur $WQEILS^bRMH$, inc. D^a
sed si] FICRH, sed et si WQELSM, et si D
23 postumum] postimum W
ipso iure non ualet (ualeat S)] n. u. i. i. L
quod] quia Q^a
turpis] temporis W
24 instituero] instuero E
25 et] etsi S^a
filius om. L
26 tamen] tantum W
aiunt] scribunt CRM
diuersumque] diuersum eque W
27 est] esse I
rumpit] rupit C
28 his casibus nepos testamentum] nepos test. his casibus I^a, nepos his casibus test. I^b
quod] FLH, quod si DEI SRM, qui si C
fili ius pependerit] F, filius pependerit QIH, pependerit filius .... C^a, filius repudiauerit WDE (in margine al. pependerit: p.) LSRM, dependerit filius uel repudiauerit C^b
non] nec H
abscisum] abscisum est RM, abscisum testamentum H
29 sed et] sed C
30 intestato] FD^aL, intestatus $D^bQ^bEICSRMH$, in testamento Q^a
moritur] moriatur D
destituitur] destituerit E^a, destruitur S^a
31 sed] sed et Q
nefas sit] sit nefas C
postumum] postumum ex ea W, post modum Q
heredem inst. ... 33 potero postumum om. W
32 sed] sed et EL
si om. Q^aC
33 potero] possum DE
heredem inst.] inst. heredem ICRM
possum eam] F, possum postea D, postea eam E^a, possum postea eam WE^b ICLS, possum eam postea QRMH
34 ducere uxorem] uxorem ducere CH, ducere in uxorem RM
35 libro primo] l. iiii I
36 ita heres] heres ita C
uiuo me] me uiuo QLS
mortuo] mortuo me I^a
fuerit] sit CRM
37 pure] pure si D^a
casus] casu I
omissus om. C
qui] quo QI^bCH
38 sit] est H
natus om. E^a
quia] qui E^a
hic filius om. H
nec] ne H, om. I^a
sub om. Q
39 intellegitur] intelligi W
qui] quidem C^a
in hunc casum] in hoc casu WEI
adprehensus] comprehensus M
40 paulus] iul. L
ad sabinum] adsunt E
41 eo rem] F^2LH, eorum F^1WDQE (marg. al. eo rem) I^bCSRM, eorum rem I^a
perducere] producere Q, perdurare S
ut om. E^a
42 existimantur] existimatur E, existimabantur H
unde] exinde S^b, inc. S^a
appellatur] appellatus L
43 nota hac adiecta] adiecta nota hac S
44 sit] est S
non hereditatem (hereditem I) percipere uidentur] FIRMH, percipere hered. non uid. WDECS, non perc. uid. hered. L

p. 821.

1 bonorum administrationem] adm. bon. D, administrationem (om. bonorum) QE, administratione (om. bonorum) W
consequuntur] consequi H
non sint heredes] FCLH, non sint illi heredes WD QEIS, illi non sint heredes RM
2 domini] F, tamen domini WDQEICLSH, domini tamen RM
sunt] sint item D^a, sint D^bEI
quod] qui W
licet] liceat H
eos exheredare] exh. eos D
quod] F^1, quos F^2WDEQ ICLSRMH
et om. DE^aS
licebat] plicebat F^a, non licebat E^aIS^a, licebatur L
3 nono] uiii E
4 accipe] accipere WDC
exsecto] ex toto E^a
editus] edictus W
et om. I^a
rumpit] rumpitur D
testamentum] FI^aH, eius testam. $WDEI^bCLSRM$
5 si nascatur] nascatur Q^a
cum spiritu tamen] tamen (om. cum sp.) Q^a, spuūm (sic) E, cum spiritu C
6 an adhuc] an huc L
rumpat] rumpatur IC^a
tamen] F^1, hoc tamen F^2WDEICLS, hoc tantum Q, hic tamen RM, hoc etiam H
rumpit] rumpitur D
7 iulianus] idem WI
uicesimo nono digestorum] xxxui ad edictum E
filius mihi] mihi fil. IRMH
8 mihi nata] nata mihi L

8 fuerit] fuit *E*
ex reliqua parte uxor mea heres esto *om. M*
filia mihi] mihi filia *IH*
9 uxor] uxor mea *EI^{b}C*
heres esto] esto heres *I*
10 in *om. E^a*
11 uxor] uxor uero *E*
filia] filias *E^a*
habeat] habet *E^a*
secundum *om. E^a*
altero] in altero *RM*
12 tanto] tantum *Q*
uxor ... amplius quam *om. I*
tanto] tantum *C*
amplius] *F*, amplius habebit *WDELSRMH*, habebit amplius *QC*, *def. I*
13 suptili] *FH*, subtilis *WDQEICLSRM*
iuris regulae] regulae iuris *D*
conueniebat] conueniebant *Q*, conueniat *RMH*
fieri test.] test. fieri *ICRM*
cum] *WDQE* (*in margine* al. quia: P[isis]) *CLSRMH*, quia *I*, quam *F*
ex] *FDI*, et *WQECRMH*, *om. LS*
14 testator *om. L*
uoluerit] uoluit *DI*
huiusmodi] huiuscemodi *E*
15 etiam] et *RM*
iuuentio] in .. iubentio *Q*
est iuris] iuris est *D*
16 qua] qui *C^a*
adimi] filio adimi *I^b*, seruo adimi *C^{b}RMH*, adimi seruo *LS*, *inc. C^a*
quam liber] quam libet *E^a*
esse] est *I*
17 iussus quamuis dominus] *F*, iussus est quamuis dominus *W*, iussus est (sit *C*) sed quamuis dominus *QEICLSRM*, iussus est dominus sed quamuis *D*, iussus sit itaque et quamuis *H*
testamento *om. I^a*
et libertatem et hereditatem] et her. (*om.* et lib.) *D*, et her. et lib. *EI*
18 testamentum] testamento *Q*
filii *om. I^a*
19 exheres esto] esto exh. *E*
20 huiusmodi] huiuscemodi *E*
21 possessionem] postea *E^a*
22 quarto] iii *I*
exheredatus] exh. est *I*, exher. sit *LR*
23 sit *om. L*
quo ad] quod *F*, quo *Q^a*
heredes] heres *Q*
24 ut] ut et *W*
25 institutis] instituti *W*
eo heredes] coheres *Q^a*?, coherede *Q^b*, eo postumo heredes *CS^{a}RM*
omiserint] omiserit *Q^b*, omiserunt *I*
26 posse] posse post *C^a*
a primo] primo *M*
exheredatus a] exheredatus sit a *EC*
27 uiuentibus primis] primis uiuentibus *WI*
28 tertio] in tertio *C*
scripti sint] scripti sunt *CRMH*, sunt scripti *I*
29 quo et] quos in *C^b*, *inc. C^a*
ipso] ipsum *W*
existimari] estimari *D*, existimare *E*
putauit] putauerit *Q*
30 in *om. QC*
locum] loco *C*, *om. WEI^{b}S^a*
31 exheredatus] heredatus *S*
fuerit] fuit *C*
alter] aliter *I*
32 institutis] instutis *I*
34 esse ait] erat *Q*, est *RM*, esse *H*
gradu *om. S*
35 si *om. C*
titio maeuius] *FD^{b}I^{a}M*, titio et maeuius *QLS^b*, et titio meuius (*in margine* P[isis] ticius) *E*, ticius et meuius *WI^{b}CS^{a}RH*, *inc. D^a*
36 maeuium] meuius *WQCLS*
posse] potest *L*, *inc. S^a*
secundo] *F*, ex secundo *WDQEICLSRMH*
37 natum] natus *W*
38 esto] est *F solus*
hanc exhered.] exhered. hanc *Q*
momenti esse] esse momenti *C*
natus] esse natus *D*, natum *M*
39 cum] quando quidem *H*
elogium] elogio *L*
pater cum] *FH*, paternum *WDQE* (*in margine* P[isis] pater cum) *I^{a}CS*, paternum cum *I^b*, pater eum *LRM*
exheredaret] *F*, exheredare *WDEILSRMH*, si (si *del. C^b*) exheredate *C*
proposuisset et adiecisset propter eam causam exheredare *om. W*
40 et adiecisset] et adiecisset eum *EI^{b}CRM*, adiecerit *H*
propter eam causam exheredare] propter quam eum causam exhaeredaret *H*
probaturque] *FI^b*, probeturque *H*, qui probatur *E^a*, quia (probare *ins. C^a*) probatur *WDE^{b}CLSRM*, probatur *Q*, *inc. I^a*
causam] ea causa *Q*
42 illius *om. E^a*
43 ei] eius *E* (*in margine* P[isis] ei) *CSRM*

p. 822.

1 africanus] ulp. *I*
omisso] omissio *C*
2 postumo filioque] quoque filio postumo *C*
nepos] nemo nepos *C^a*
sit si] est *W*, si *D*
moriatur] moritur *WDCS*, moriatur si *E^a*
non *om. QC*
3 patri] pater *W*, patre *RM*
suo suum] alio sium *I^a*
filio substitutus] filius substitutus *WQE* (*in margine* P[isis] filio) *I* (*superscr.* uel o), substitutus filio (filius *D^a*?) *D*
4 et solus ipse institutus sit *om. W*
et solus ipse] et ipse solus *DCL*, solus ipse *E^a*, sed solus ipse *E^b*
institutus] constitutus *E^a*, substitutus *L*
sit *om. E*
moriatur] moritur *WEI^{b}S*
5 neminem] nominem *L*
filius] solus *L*
intestato] in testamento *QE^a*
patri] patris *E^{a}L*
heres] heredem *Q*
existet] existat *F^1*, exstare *Q*, existit *S^b*
6 ipsius potestate] potestate ipsius *S*
filius] si filius *W*
heres institutus] institutus heres *W*
7 ei *om. L^a*
pareret] parent *W*
8 florentinus] ulp. *I*
decimo institutionum] inst. x *W*, iii *I*
hoc *om. E^a*
exheredantur filius] exh. si filius *W*
exheres] heres *M*
10 quinquagesimo septimo ad edictum] sept. ad edictum (*om.* quinq.) *W*, x inst. *E*, ii *I*
notae] nota *I*
11 exheredant filios] fil. exheredant (exheredantur *E^a*) *WE*

nec] sed nec I^a, non *C*
ut *om.* *M*
eis obsint] eius obsint *W*$E^a C^a$
eis *om.* *RM*
consulant] consulam *W*
13 uitellium] u. m. (*id est* quintum mucium) *E*
filiam *om.* *Q*
14 filioque] filio *QC*
habebat] habebit *Q*
decem] c *W*, uel c *marg.* *I*
adiecit et] *F*E^b*CRM*, et adiecit I^a, adiecit *WD*E^a I^b*LS*, et adiecisset *H*
in cetera] *FH*, in (in *om.* E^a) tercia *WDE* (*in marg.* al. cetera uel certa) *ICLSRM*, interiuncta *Q*
15 quaereretur] quaeretur *W* *D*I^b, quaeritur I^a*RM*
uideretur] uidetur *WE*
respondit] respondebat *H*, *om.* *E*
16 uideri] uidetur F^1, uiderit Q^a
et *om.* S^a
ideo] et ideo I^b
exheres] coheres *L*
17 exheredaretur] —datur *Q*
esse institutionis] institutionis esse *I*
18 autem *om.* *C*
essent adiuuandae] esse adiuuandas *H*
19 *l. 20. 21 transponit* *C*
secundo] iiii *I*
filius heres] filius *I*, heres filius *C*
20 adrogandum] *FSH*, ad arrogandum *WDEICLRM*
dedit] *FDL*, dederit *WQE* *ICSRMH*
21 nominatim] nominatum *Q*
22 heredem] herede *E*
23 terentius] herentius *Q*, neratius *ES*, paulus *I*
libro septimo decimo] xuiiii (*om.* libro) *E*
et papiam *om.* *QS*
24 postumus (heres *ins.* *RM*) sub condicione (heres *ins.* *I*) instituitur (institutus sit *C*)] sub cond. post. (heres *ins.* *E*) instituitur (instituerit *Q*) *WQE*, sub cond. inst. post. *LS*, sub cond. primus inst. *D*
si] et si D^a
25 postumi adgnatione] adgn. postumi *D*
26 papinianus] paulus *I*
duodecimo quaestionum] xiiii d. *E*
quem] qui E^a
27 iterum] interim *C*
adrogauit] —gauerit *EMR*
antea] ante *IH*
scriptam] factam *C*
28 sic] si Q^a
ueri] uim *W*
patris] patri *L*
adoptiuus filius] adoptionibus filius *W*E^a, fil. adoptiuus *LS*
29 numquam] nusquam *D*
naturae ueritas] ueritas naturae C^a
adumbretur] obumbretur *RM*
30 uideretur] uidetur *D*Q^a
nec] ne E^a
puto] uidetur *S*
quod] qui E^a, *om.* *D*
attinet] attineat *Q*
31 heres] heredes E^a
32 pater] patitur I^a
nepotis] nepotis adoptiui *L*S^a*RM*
34 heres] coheres *L*, *om.* *Q*
35 rumpit] *F*$Q^b E^b$*H*, rumpitur *D*$Q^a E^a$*ICLSRM*
36 duodecimo] xi *E*, iii *I*
37 sunto] *FLRMH*, sint *WDE* (*in margine* P[isis] sunto) *ICS*
38 recte exheredatum] exher. recte *L*, exher. (*om.* recte) *WDQE*
an] ante *Q*
uideatur] uideretur *H*
39 quem] qui E^a
putauit] putasset *H*
nominatim] nominati *Q*, *om.* *L*
exheredatos] exheredaritos L^a
40 proponitur] proponeretur *H*
oportere] oportet *RM*
41 sua *om.* *C*
ordinaret] ordinauerit *WQ*, ordinauit D^a
ciuitate] ciuitatem *R*
haberet] habet *WQ*
neptem] nepotem *Q*
42 rure] rere I^a
scripsit] scripserit *Q*
in utero haberet (habet *W*)] haberet in utero *Q*
ex parte] in parte *I*
43 qua titius] quatinus *W*
hora diei sexta] hora die sexta E^a, diei sexta hora *Q*
eodem] eadem *DL*, eo *E*
albescente] *DH*, aluescente *FQ*, calescente *W*C^b*L* (*in margine* alias albescente) *RM*, clarescente *E* (*in margine* al. albescente: P[isis]) *I* (*in margine* al. albecente) S^b, *inc.* $C^a S^a$
44 enixa] me uixa *W*
maeuia] meuie *L*
an] aut C^a
ualeat] maneat *L*
scriberetur] scribetur *WI*
45 paulus] sed paulus C^a

p. 823.

1 pronepotem] propotem E^a
directa] si rectam D^a, directa direpta *C*
ut *om.* *W*$E^a I^a$
2 eadem] ea I^a
qua] quo *DQS*
neptis testatoris antequam testamentum scriberetur enixa esset] *FH*, neptem (neptis E^b) test. antequ. t. scr. enixam esse (esset D^a) *WDQEICLSRM*
3 tamen] tantum *QI*
institutionem] institutione *WE*
factam] factum *E*
recte (rete *E*) responderi] $F^2 D^a E^a$*I*, recte respondiri F^1, recte respondi *WCLSRM*, recte respondere D^b, respondi (*om.* recte) *H*, *om.* E^b
5 paulus] idem *H*
tertio] iiii *Q*
si militet ut] *FL* (*in marg.* al. similiter ut), similiter ut (*in margine* si militet P[isis]) E^a, miles similiter ut E^b*ICSRMH*, si (*om.* militet ut) *D*
6 aut heres] ut heres *Q*
exheredari] exhaereditari *H*
iam] etiamsi *W*E^a, etiam *D*QE^b, si C^a, *om.* C^b
augusti] augustum C^a
7 militem exheredet] filium exher. *L*, militem exher. militem C^a, militem exheredaret *H*
8 sibi filium] siue filium *W*, sibi suum (*marg.* al. ut suum: P[isis] sui) *E*, sibi ut suum filium *C*, ut filium sibi S^b, sibi ut filium *RM*, *inc.* S^a
9 heredem] herede *E*
10 libro *om.* *E*
uicensimo] xxi *WQE*
disputationum] digestorum *W*
cuius in] in cuius *QS*
11 in ipsius] ipsius *D*L^a
12 decessit ... exheredationis *om.* *L*
tunc] tum *H*, *om.* *QE*
12 heredem eum] her. meum E^a, eum her. *CRMH*
uiuit] uixit *ECH*

14 fuit] fuerit *DE*
ex parte filio] filio ex parte *E*
15 filii] filius *L*
institui] instituere *I*
filius familias] si filius familias *Q*
miles *om.* WD^aQ
peculio] periculo *W*
16 eiusdem potestate] potestate eiusdem *I*
cum] *FH*, et cum *WEICL SRM*, etiam cum *D*
militare] militari *WQE*
desisset] dedisset *W*
patre] patrem *E*
17 rumpetur] *F*, rumperetur *WDQEICLSRMH*
eius testamentum] testamentum eius *I*
hodie ei] ei hodie *Q*
18 priore] pro priore *WC*
de potestate *om.* D^a
suo] sua *C*
proximum] priorem *Q*, primum *RM*
19 non habebat] D^bQ^bCLSR *MH*, non habeat FD^aEI^b, habeat non I^a, non habet Q^a
20 et filius] ut filius E^a
eius] eis E^a, eiusdem *M*
reccidit] recedit D^a
potestate] potestatem EI^a
rumpetur ergo] ergo rumpetur *H*, rumpetur (*om.* ergo) *RM*
sed] et *E*
21 exheredatus] exheredatus est D^a
eius filius] filius eius *D*
rumpitur] rumpetur *H*
circa] cura E^a
nouo facto] facto nouo *S*
22 naturali nactus] natus *E*
potestatem] in potest. I^b
quis] qui L^a
ex certa] exsecta *Q et in margine E*
23 in] et in *C*
susceptis] suscepit si *Q*
liberis] liberi *E*, filiis *D*
eo] ex eo *I*
24 eius uxor] uxor eius *L*, ei uxor *RM*
natum ex] *EICSRMH*, natus ex *F*, natum de *WD QL*
scripsit] scripserit *Q*
heredem] herede *W*, here E^a
25 contracto] etiam contr. *C*
licito matrimonio] matrimonio licito *WE*
26 hodie *om.* *W*
erit] esset *S*
quando] quam *E*
ancilla] uel ancilla *H*
27 ea] sit ea *I*, est *H*, *om.* *R*
tuus tutelam] tut. tuus *D*
aut] uel *WDQL*
fuisti] fecisti *Q*
postea titia] posteaque *H*
28 uxor *om.* E^a
iusta tibi] tibi iusta *RMH*, iusta *E*
fuerit] fuit *L*
uel *om.* *C*
libertatem] libertate *C*
adepta] adeptam *Q*, adempta *EC*
aut] uel *H*
tempore] tempore transacto *M*, a tempore *H*
et *om.* *RM*
29 anni] am *E*
allegatione] —tionem *D*, —tionum *I*, alleg. edita *LRM*
possit] poterit *SRM*
certo *om.* *Q*
dubitabit] dubitat *D*
ex] et ex *RM*
30 tunc propter] propter tunc *D*
aetatis] etatem E^a
uxor] uxorem *W*
duci] dici QI^bRMH
potuit] poterit *D*
quando] quam E^a
31 ea *om.* I^aL
posse *om.* E^a
nato] nata D^a, *inc.* I^a
32 heredi scripto] herede scripto *libri rel.*, heredes scriptos D^a, heredem scripto $Q^aE^aC^aS$
ad *om.* *QSRM*
qualicumque] 'al. quocumque' *margo E*
statu testamenti faciendi] testamentis statu faciendi C^a, statu faciendi testamenti *E*
33 fuit] fuerit EIS^b
testatori (testator *F*, 'P[isis] testator' *margo E*) ciuiliter (ciu. *om.* *D*) nupta est] ciuiliter nupta est testatori *I*
quid] quod *WQ*
post *om.* *C*
natum] natura *W*
34 autem] que *C*
scripsit] scripserit *Q*
heredem] herede *W*
35 dedit] dederit *D*
alium] FDI^bC, nec *W*, nec alium E^aL^bSRMH, uel alium E^bI^a, nec alius L^a
fit heres] *FLH*, sit heres *DQICSRM*, heres sit *E*
36 sexto quaestionum] u (*om.* quaest.) *E*
gallus] gallus aquilius *RM*
postumos] postumas *W*
37 meus *om.* I^a
me] meo C^a
morietur] moritur E^aI^a
nepos] nepotes E^a
38 post *om.* I^a
meam] suam *Q*
proximis] proximis quidem *D*
meus moreretur] moreretur meus *D*
nata erit] *FLH*, notauerit *W*, nataue (natue E^a) erit *DQEICSRM*
39 heredes sunto] heredi sunto *W*, sumpto heredes *C*
recte admittendum] admittendum recte *I*
credunt] tradunt I^a
etiamsi] etsi *C*
40 filii] fili in E^a
eo] ex eo *C*
possit] possint *F*, 'P[isis pos]sunt' *margo E*
41 est *om.* DI^a
existimasse] estimasse *DE*
nepos decedat] decedat nepos *I*, nepos decedet *H*

p. 824.

1 qui ex eo] ex eo qui *E*
et *om.* *C*
pronepote] FD^aQ^aI, nepote $WD^bQ^bECLSRMH$
2 faceret] facere D^a, faceret et *I*
potest] possit *H*
me uiuo] uiuo me *I*
filius] *F*, filius meus *WD QEICLSRMH*
decedat] decederit *D*, decedet *H*
3 pronepos] pronepos et cetera *LSRMH*
num] nam D^bI^bRM
si et] et si *EICRM*, etiamsi D^b
filius et nepos] filius nepos I^a, nepos et filius D^b, filius et pronepos C^a, *inc.* D^a
uiuat] uiuant *DRMH*, 'al. innuat' *margo E et margo I*
concipere] —peret D^aC^bL, *inc.* C^a
utrisque mortuis uiuo se (uiuo se mortuis *H*)] utrisque mortuis (utriusque mortui E^a) uiuos et WD^aE^a, utrisque mortuis uiuo se et (*marg.* al. [uiuo] eo) E^b, *inc.* I^aC^a
4 nasceretur] nascetur *EICS*, nasceretur poterit *H*

5 decederet] decederit *D*
ne] nec WDE^aLS^aRM
testamentum rumperetur] rump. test. *D*
et (et *om.* E^a) quid (quidem *QE*) si tantum in] quid D^b, si tamen non D^c, *inc.* D^a
6 casum] tempore I^a, *om.* *W*
conciperet] conciperetur *R*
quid enim si] qui deinde *H*
aquae et ignis] aqua et igni *WQL*
interdictionem] DQE^bICL *SRMH*, interdictione *FW*, *inc.* E^a
pateretur] peteretur F^1, paterentur *E*
quid] quid erit *M*
7 pronepos] si nepos Q^a
institueretur] instituentur *E*
8 mortem] mortem suam *LRM*
pertinent] pertineret *W*, pertinerent *Q*, pertinet *SRM*
9 sed] si *W*
et haec omnia admittenda sunt (erant *I*) ut] ut h. o. a. sint *H*
ut ... 10 sint *om.* *L*
10 ceteri] et caeteri *H*
casus admittendi] admittendi casus *Q*
sint] FDI^aRM, sunt *WQE* I^bCSH
quid si] quis si *W*, quod si *DEQ*
qui] quis $DQIS^b$, is qui $ECLS^aRMH$
habebat] habebit Q^a, habeat *ILSRM*
11 induxere] FEI^b, introduxere *W*, induxit DQI^aCLSR *MH*: 'Martinus induxere in suo dig. correxit, cum ante induxit haberetur' *marg.* *Q*
ut] aut *WL*
antea (F^1, ante F^2WDQE *ICLSRMH*) quam filius] filius antea quam *H*
rediret] redierit *R*
12 patris] partus E^a
decederet] decederit Q^a
deinde] demum *I*
aui] qui *H*
13 non] num *L*
rumperet] rumperetur *QR*, rumpit *E*, rumpet *S*
hic] *FLRMH*, et hic *WQ* *EIS*, et hii DEC^b, hii et C^a
pertinet] pertinent *DC*
melius] mulius F^1, et mulius F^2, et melius *RM*
ergo] igitur *IS*

14 est *om.* *C*
in eiusmodi utilitate] *FH*, in huiusmodi utilitate *CL* *RM*, huiusmodi utilitate *W*?, huiusmodi utilitatem *DQE*, eiusmodi utilitatem *S*, in eiusmodi potestatem (pot. *del.*) utilitatem *I*
praesertim post legem uelleam] non post legem presertim uel eam *E*
et] *FI*, etiam *WDQECL* *SRM*, *om.* *H*
15 admittatur] *H*, admittetur *FS*, admitteretur WQE^aI *CLRM*, admitteret DE^b
ut] *FLH*, *om.* *WDEICSRM*
suus] suam D^a
16 quibuscumque] et quibuscumque *D*
nepos post (post *om.* *W*) mortem] post mortem nepos *C*
17 rumperetque] rumperet quidem *E*
atque etiam] atque *E*, et *S*
si generaliter] singulariter Q^a
18 quicumque] quocumque *E*
fuerit] erit *I*
sit institutus si suus (heres *ins.* *M*) nasceretur] instituit (*om. rel.*) *H*
19 eius] titius *L*
habeat] *FSRM*, habebat *WDQEILH*, habet *C*
et nepotem] natum nepotem ei (ei *del.* C^b) *C*
instituat] instituerat *EIC* *RMH*
20 uiuo] uiuo filio E^bI, uiuo auo et eius filio $LRMH^b$, eo uiuo *S*
pariat] parat E^a
mox ille] ille mox *I*, mox ille nepos *DERM*
21 ad ius] id ius *D*
22 ex] *FS*, ex lege *DQEICL* *RMH*
rumpere] rumperetur *M*
quod (idem *SRM*) quaerendum est *seq.*] 'Martinus cancellauit hec' *marg.* *Q*
si iam] suam *E*, et si iam *H*
filio] filo *E*
pronepotem (proneptem *L*) instituat] pronepotem heredem instituat *EI*, heredem pronepotem instituat *S*, pronepotem instituat heredem *RM*, 'P. cor.....' *marg.* *Q* (*quaedam praecisa sunt*), 'al. si non pro(nepotem)' *marg.* *E*

23 redeatque] qui redeat H^a
mortuo] FE^aI^aCL, mortuo eo WDE^bI^bRM, eo mortuo *H*, mortuo eo pronepos ab hostibus *S*
sed cum *om.* *WD*
rumpitur] rumpatur *LRMH*
nihil] nihilque *RM*
refert] referet *D*
24 addubitet quis] *FH*, id quis dubitet *WD*, ad quis ex dubitet E^a, adhuc (*marg.* *I* al. hic) quis dubitet E^bIS, adhuc (anhuc *L*) dubitet (dubitat *RM*) quis *LCRM*
an] in *H*
25 nascatur *om.* *W*
ex eo ... patre deinde *om.* *W*
concipiatur] accipiatur E^a, set is quidem concipiatur *Q*
isque] his qui *D*, is qui *H*: 'Mart. qui' *marg.* *Q* *et* *marg.* *I*

p. 825.

1 uiuo patre deinde auo] *FW*?*Q*?, mortuo patre d. auo DES^bRMH (*marg.* al. uiuo, al. non uiuo), uiuo (*marg.* al. mortuo) patre deinde mortuo (mortuo *del.* I^b) auo *I*, mortuo patre deinde uiuo auo *C*, mortuo uiuo patre deinde auo *L*, *inc.* S^a
non potuerit] ut potuit *Q*, non poterit *C*
heres institui] institui heres *L*
pater] patre (*in marg.* al. pater) *E*, al. a patre *marg.* *I*
2 institutus esset] instituisset *WL*, institutus est *C*, 'al. instituisset. sic M. r.' (*sic*) *marg.* *I*
est *om.* *W*
nascitur *om.* *H*
3 ergo] igitur *I*
et si] si *W*, et sic *H*, 'Mart. sic' *marg.* *Q*
admittetur] admitteretur *S*
qui natus (est *ins.* C^b) erit (erit om. *WDL*)] 'Mart. qui tanquam natus' *marg.* *Q*
uiuo] et uiuo *L*
4 his] ss *E*
seruandum] obseruandum *ICSRMH*
5 ut] F^1CH, ut et F^2WQ^bE *ILSRM*, et ut *D*, ut et si Q^a
sit heres] sit heres sit *I*

6 esse necessario] F^1, est necesse F^2*WDQEICLS RMH*
in eo] meo *W*
qui] quod S^a
7 in (in *om. S*) nepote certe (certe *om. L*) et pronepote (pronepte *L*)] in nepote et pronepote certe *D*, certe in nepote et in pronepote *RM*, certe nec in nepote et pronepote *H*
si liberi] liberi si *W*, si liberi filii C^a
heredes] heres *Q*
instituantur] instituatur *E*, instituuntur *R*, instituunt *M*
8 institutionem] institutione *Q*
exigemus] *FDIL*, exigimus *WQECSRMH*
possunt praeteriri] non possunt preteriti E^a
9 uoluit] que uoluit CS^b*RMH*, *inc.* S^{a*}
nobis natos] natos nobis *C*
eos] *F*, ad eos *WDEICL SRMH*
10 nascerentur] nasceretur *QS*
essent] esset *E*
et rogo] ergo *WDQE* (*marg.* P[isis] rogo) *I* (*marg.* al. rogo P[isis]) *CLSRMH*
si] et si *H*, *om. W*
filium habeas] habeas filium *D*
11 tantum] FEC^a*L*, tamen DC^b*ISRMH*
ex eo heredem] ex eo herede *W*, heredem ex eo *Q*, ex eo heredes *E*, heredem *L*
instituas] instuas *E*
filius] si filius *LRMH*
12 ex uerbis] *FDH*, et uerius *WE* (*marg.* 'P[isis] ex uerbis') *CLRM*, uerius ex uerbis *I*, ex uerbis et uerius *S*
dicendum est] est dicendum *E*
13 qui eo] ex eo *DRM*, eo *SH*: 'Mart(inus) cancellauit qui' *marg. Q et marg. I*
et si] si *C*, etiam si *RMH*
14 nascatur *om. H*
enim] enim si S^a
testamenti faciendi] faciendi (*om.* test.) *Q*, faciendi testamenti *CL*
respici] *bis* E^a, inspici *L*
15 id] ad E^a
etsi] si *C*, *om.* H^a
uerba sunt] sunt uerba *C*
16 uirilis] uiri uel *Q*
qui] et qui *M*
ei *om. C*
suus (seruus E^a) heres (heres *om. C*) futurus erit] sui heredes futuri erunt *H*
etiam] et *S*
nouente parente uiuo] F^1, parente uiuo F^2*WDQEI CLSRMH*
17 nascantur] nascatur F^1*L*, nascatur recte heres instituitur *I*
parte] patre *WD*, *inc.* Q^a
uult] F^1, uult lex F^2*WD EICLS*^{b}*RMH*, *inc.* S^a
18 ut si et] *FL*, ut etiam si et WDI^b*SRMH*, ut si etiam EI^a*C*
et nepotem] aut nepotem WD^a*ELS*, aut pronepotem *C*
et pronepotem] et pronepotes E^a, aut pronepotem E^b, aut nepotem *C*
19 utrisque] utique F^1 *solus*
sui heredis] suis heredis *E*, suis heredibus I^b
uerba se] se uerba se E^a
20 omnes] hos Q^a
casus *om. L*
21 galli] gallia *D*, gallii *Q*
aquili] aliqui *W*, quidii *Q*
sententia] sententiam *ECS*
22 nec] ne *QI*, non *H*
auo] alio *Q*
et *om. WDQCL*
superuixit] *F*, superuixerit *WDEICLSRMH*
patri *om.* S^a, *ante* superuixit S^b
23 institutus sit] sit inst. *E*
exheredatus] exheredatus sit *C*
uidendum] uiuendum E^a, uidendum est *RM*
num hac] nunc a *C*, *om.* E^a, num *LH*
24 ex suis] suis ex E^a
heres *om. RM*
esse *om. Q*
liberi] liber E^a
et] et sui *Q*
cetera] ceteri CLS^b*RMH*
sui] *FDICRMH*, *om. WQ ELS*
25 succedunt] *FDI*, succedant *WQECLSRM*, succedunto *H*
possit] possint *D*
interpretatione] *FH*, interpretationem *DE*, per interpretationem *QICLSRM*
induci] adduci *E*
si] et si *S*, *om. E*
hostes] hostem *WDQL*
26 ex eo] exo E^a
non *om.* E^a
decedat] succedat *Q*
27 hostibus] hosti Q^a, hoste Q^b
rumpet] *FC*, rumpat *WDQ ILSH*, rumpit *ERM*
enim addidit (addiderit I^a) quo (quod *RM*) significaret (significat *Q*) *om. W*
28 licet (liceret *D*) audenter (audienter *E*, audacter *R*, audacter hoc *M*)] audenter licet *H*
possis] possit WL^a, possim (*marg.* P[isis pos]sis) *E*, possint *C*, possis possim S^a
29 esse desisse] FI^a*SRMH*, dedisse WDE^a, desisse QE^bI^b*C*, decisse *L*
licet] liceret *W*
quia] et quia *Q*, qui *RM*
redit] recedit E^a
in difficili] FE^b (*in margine* P[isis]) *H*, indifficilis $WDQE^a$*ICLS*^{b}*RM*, *inc.* S^a

p. 826.

1 isque] idque *Q*
nascatur] nascant *W*
2 suus] suuus E^a
nascatur] F^1C^a, nascitur F^2*WDEIC*^{b}*LSRMH*
posteriori] posteri *Q*, possunt posteriori C^a, posteriore *H*
3 alii] *FI*, alius *WDQE* (*marg.* P[isis] alii) *CLSRMH*
quam qui] quia *DQEI*, qui *R* (*non M*): 'Martinus correxit pro quia qui' *margo Q et margo I*
erit] erat *ELSRMH*
et] *FH*, est *D*, est in WQ^a*E*, et in LS^b, in Q^b*RM*, est et *I*, et est in *C*, *inc.* S^a
4 capite] capitulo E^b, *om.* E^a
liceat] licet C^a
institui] instituit E^a
nascentur] *FDE*, nascerentur *WCLSRMH*, nasceretur *Q*, nascetur *I*
sui erunt] suerunt (*notatur in marg. Martinum pro* liūm [?] *emendasse* sui erunt) *I*, 'Martinus correxit pro fuerunt sui erant' *marg. Q*
permitti] *FES*, permittit *WLRMH*, *om. DC*: 'Martinus permitti pro permittit fecit' *margo Q et margo I*
permitti posteriore capite non *om. Q*
5 capite *om. H*

non permittit] non permitti *EI*, ut liceat *D*
rumpi] rumpit *M*
esset] esse *I*, sit *H*
6 succedit] si succedit E^a, succedat *CRM*
utiliter] inutiliter C^b, *inc.* C^a
iure potuit] potuit iure *W*, iure potuit fieri *RM*
7 natus erat] erat natus *C*
uideretur] *F*, uidetur *DQEICLSRMH*
quasi capitibus] capitibus quasi *C*
commixtis] FI^aS^bRMH, comixistis E^b, coadunatis WE^aI^bCL, commixtis coadunatis *D*, *inc.* S^a
8 inducere] ducere *S*
rumpantur testamenta] rumpantur testamentum *E*, rumpatur testamentum Q^aL, rumpant testamenta Q^b
cum] cum et *D*
recepta est iuliani sententia] recepta est sententia iuliani *C*, iuliani recepta est sententia *L*
9 nepos uiuo patre suo] uiuo patre suo nepos *D*
emancipetur] emanciparetur *WDECL*
sponte] si sponte *S*
10 possit] potest *W*
emancipatione] emancipationem E^a
suus heres] heres suus *DC*, seruus heres *Q*
11 potuit] potest *DQEI*
12 libro septimo decimo] l. uii *WE*, l. iiii *I*
prouinciale *om.* *E*
quae] quaeque *Q*
ad *om.* *C*
13 desiderantur] desideratur *D*
est] est eis *Q*
14 uel] et *RMH*
exheredandis] —dantis *W*
ne] nec *W*, non *E*
istis] eis *DL*, eius eis *E*, illis *S*
rumpatur] rumpantur *C*
filio] filius *RM*
16 *l. 31* *om.* *D*
dum] cum QI^bCSRMH
est filius] filius est *EL*
17 fecit] facit C^bH, fecerit *RM*, *inc.* C^a
cum *om.* *L*
esset] eius esset I^b, esse *M*
filius] si filius *E*
18 esset] esse E^aC^a
19 marcianus] marcus *S*
libro secundo] l. iiii *I*
emancipato] mancipato *E*
is] si is C^a
20 si] et si *H*
petat] petit *WE*
21 et emancipatus] emancipatus D^a, et mancipatus Q^a
uenient] ueniet *E*

BEROLINI APUD WEIDMANNOS (I. REIMER).

TYPIS EXPRESSIT GUSTAVUS SCHADE.

III.

UARIAE LECTIONES LIBRORUM INFRA SCRIPTORUM DETERIORUM

(AD DIG. LIB. XXXXIII TIT. 16. 31. 32. 33).

F = Florentini libri lectionem supra plene allatam hic ubi opus esse uidebatur repetiuimus.
X = Paris. 4455 saec. XIII.
Y = Paris. 4458 *A* saec. XIII.
M = Bambergensis D. I. 7 saec. XIII.
O = Regiomontanus bibliothecae uniuersitatis n. 10 saec. XIII.
C = Colladonianus saec. XIII (cf. uol. I p. 17*).
(*X Y M O C*: Diximus de his libris in praefatione.)
L = Lipsiensis bibliothecae uniuersitatis n. 875 saec. XIV cum glossa Accursiana.
R = Digestum nouum 'impressum Rome aput sanctum Marcum anno a natiuitate domini 1476 die penultima mensis Marcii' cum praemissa epistula Iohannis Guarini Capranicensis iure consulti ad Uitum Puecher.
H = Digesta edita ab Haloandro Norembergae 1529 (cf. uol. I p. 17*).

Hi libri scribenti mihi ad manus fuerunt omnes. praeterea citaui aliquoties editiones duas Uenetas a. 1483 (impensis Ioh. Antonii de Papia) et a. 1485 (impensis Bernardini de Nouaria et Antonii de Stanchis de Ualentia), sed raro, cum uix differant a Romana supra laudata. ceterum quae exposui agens de deterioribus libris Ueteris et Infortiati uol. I p. 17* et 46*, ea ad Noui quoque codices perueniunt. scilicet libri eius ordinis uetustiores *XYM* eam fere lectionem proponunt, quae obtinuit florente schola Bononiensi saec. XII, recentiores *OCL* Bononiensem aetatis Accursianae et posterioris, qualis effecta est partim libro Florentino interim denuo excusso, partim eius aetatis prudentium emendationibus interpolationibusque in uerborum ordinem receptis. ab hac recensione cum editores saeculi XV non multum recedant, Haloander eandem ita expressit, ut alia ad Florentinum librum a Politiano curiose recognitum, alia ad arbitrium emendaret: nam Noui quamquam scriptos codices habuit, tamen eos uulgares fuisse apparet.

---

p. 582.

16 et de ui] et ui *XYMOLR*, uel ui *C*
Inscriptiones plenas habent XYM et paucis exceptis O, nomina auctorum sola CLRH
17 praetor ait] ait praetor *O*, *om. M*
18 ui] tu *C*
aut] uel *C*
de eo] quod de eo Y^{a}, item de eo *M*
quaeque] *F*, quod *XM*, quod quod *Y*, quoque quod *L*, que quod *OC*, que quod eque *R*, quodque *H*
ibi habuit] habuit ibi *M*, habuit *X*
19 de eo] *FC*, uero de eo *OLRH*, uero adeo M^{b}, *om. XY*, *inc.* M^{a}
deiecit] deiecerit *LR*
peruenerit] peruenit *O*
21 subuenire] subueniri *OCRH*
reciperandam] recuperandam *YMOCLRH*, recuperandum *X*
interdictum hoc] hoc interdictum *CRH*
22 autem] ante *Y*
admittatur] adimatur *Y*, anmittatur *O*, amittatur *CRH*
etiam] et *RH*, *om. ML*
iuliis] iulii *C*
prospicitur publicorum et priu. (iudiciorum *ins. L*)] publ. et priu. prosp. *RH*
23 et *om. R*
24 eos] eos tantum *XYMOCLRH*
qui *om.* Y^{a}
deiciuntur] eiciuntur *O*
atrocem uim] uim atr. *L*
25 solo] sololo C^{a}
deiciuntur] eiciuntur *L*
puta] puto X^{a}
26 aedificio] de aedificio *CRH*
autem non *om.* X^{a}
et *om.* L^{a}
de area deiectus sit] deiectus sit de area *XYML*
27 ad omnes hoc pertinet interdictum (int. pert. *XYL*)] ad hoc edictum omnes pertinet *M*, ad omnes pertinet hoc edictum (edictum *del.* O^{b}) interdictum *O*

solo] soli X^a
cohaerenti] cohaerente Y^b
28 deiciuntur] deicitur X^a
qualisqualis] FY^bH, qualis XY^a, qualiscumque MOC LR
fuerit] fuit O
quis ui] ui quis O
est *om.* X^a
29 deiectus] ui deiectus O
interdicto] huic interdicto MCL, interdicto huic R
30 fore locum] FC, locum fore XYMOLRH
uenit] erit XYM
interdictum hoc] interdictur hoc X^a, hoc interdictum L
pertinere] pertinet M^a
31 potest] poterit RH
et] autem et L, *del.* F^2
32 sint] sunt MCRH
in fundo] uel in fundo X
deiectus] ui deiectus L
etiam earum nomine interdictum] earum etiam nomine interdictum H, etiam earum rerum nomine interdictum O, etiam nomine rerum earum interdictum C, etiam interdictum earum rerum nomine L, earum etiam rerum nomine interdictum R
33 est] esse C
naue] naui LRH
34 est *om.* M^a
hoc] huic XYMOCLRH
interdicto] edicto M
detractus] deiectus L
35 interdicto hoc] hoc interd. L
36 qualequale] FH, quale quidue XYMCLR, qualeconque O
inde qui] unde qui Y, unde quis XMOCLR
ui deiectus est] deiectus est ui RH
37 habet] habeat R, habet locum H
qui] quis R
siue ciuiliter siue naturaliter] siue ciuiliter siue personaliter C, siue naturaliter siue ciuiliter RH
38 et naturalis] FH, et naturalis et pro suo XYMCLR, et naturalis et ciuilis pro suo O
pertinet] competit pert. Y^a
39 donauit] donauerit L
colonus] colonus sit RH

p. 588.

1 familia] familia tua XYM OCLRH
familiae mentio] mentio familiae C
habita] FH, habita est XYMOCLR
2 nec pertineat] per nec pertineat X^a, nec pertinet M^bOC, *def.* M^a
nec enim ... 3 deiecerit *post* 3 consequens ... 4 deiecit O^a
nec enim] nec per enim X^a
3 ego uideor] uideor ego YC, uideor ergo M^b, *def.* M^a
familia mea] mea familia CL, in ea familia M^b, *def.* M^a
consequens] ideo consequens Y^bM^bR, et ideo consequens L, *def.* M^a
4 deiecit] deiecerit Y
etiam *om.* C
qui *om.* L^a
uel] ut M^a
iussit] iusserit Y
aliquis] quis M
5 deiceretur] deieceretur F^{ac} YL^a
parui] paruum Y^a
manibus quis] quis manibus M
deiciat] deiecerit M
6 et *om.* RH
ex *om.* YO
uoluntate mea] mea uoluntate C
deiecisse] ui deiecisse R
7 deiecerit] deiecit OH
id est *om.* Y^a
domino] cum domino X^bO CL
procuratore] cum procuratore XOCL
8 alteri] F^1, alterum F^2XY MOCLRH
ab *om.* X^a
9 qui] is qui Y^b
deiecit] deiecit est L^a
si] qui O
11 sententia *om.* X^a
quod] FH, cum quis XY MOCR, cum aliquis L
alius] FXY^bMO, alium Y^aCLRH
12 putent] putant MCLRH
13 me uideri] uideri me RH
isto] se isto me X^a, se isto X^bM, me isto OL, isto me R, isto eum C
uerum] uerius R
rectius] rection X^a
14 in maleficio ratihabitionem] ratih. in maleficio RH
igitur] FXOCR, ergo YM LH
additur] adicitur OC, addicitur R
15 deiecit] ui deiecit R
scriptum] rescriptum L
est] est et L, *om.* C
casum] scilicet casum H
quem] quo C
mea] tua O
ui *om.* L
16 ipse deiecit] et ipse deiecit C, ui deiecit ipse R, deiecit ipse H
debet dominus] dominus debet L
si seruorum suorum factum praestaret (praestarent F)] sed (sed *om.* H) seruorum suorum (suorum *bis* X^a) factum praestare (praestari R, praestare debet C) XYMOCLRH
17 etsi] si H
deiecerunt] deiecerint C
grauabitur] grauabitur dominus X^bY^bMCLR
18 cum] cum cum O
peruenit] perueniat C, peruenerit RH
eum aliquid] aliquid eum O^a
restitueret] F, restituerit XYMOCLR, restituet H
peruenit] peruenerit LH
19 maleficii causa noxae dedendo] noxae dedendo maleficii causa CRH
quod] qui ML
20 non debet] CLRH, debet FXYMO
reputare] conputare OR, computari LH
seruus] seruis X^a, serui H
hoc possit] F, in hoc possit (possint H) XYMOLH, possit in hoc C, in hoc modo possit R
deteriorem condicionem] cond. det. CRH
21 continet] contineat O
22 et *om.* CRH
duum] F, duorum XYMO CLRH
in hoc interdicto] hoc interdicto M, interdicto hoc Y
etiamsi] etiam etsi R
23 ui deiecerit] deiecerit ui L
deiecisse *om.* L^a
et] etiam L
24 loco seruorum] seruorum loco CLRH
contineri] continere X^aYMO
25 quod] si quid OC, quid L
26 eum] eumum X^a
peruenit] peruenerit H *et sic edd. Uenetae 1483. 1485* (*non* R)
ui] ut M^b, *def.* M^a
deiecerit] deiecit R

27 libertatem] libertate C
28 liberale iudicium] iudicium liberale X
fuerit] fuit C
utar] utatur RH
29 eius] suis RH
ui] in C
possessionem] possessione YM, possessione eius O
30 tenent] tenet $XOCL^b$, teneret R
uidetur] uideri L
de *om.* O
possessione] possessionem X^a
32 possidebam] possidebat RH
deiectus] ui deiectus L
nemini] nec non O^a
33 hoc nulli] nulli hoc M, hoc nemini C
deiceretur] deieceretur FX
34 deici] deiecisse C
uisus] iussus O^a
possidet] possidebam M^a
autem] autem quis L

p. 584.

1 uideri] possideri uideri M^a
idcircoque] idcirco quoque X, idcirco quod L, idcirco OC
de domo] domo L
2 suorum] F, seruorum XYMOCLRH
sit *om.* L
uel] F, in XYMOCL, ad RH
3 detinuerit] detinere detinuerit M^a
possederit] possiderit L
4 ei] ei ui C, *om.* ML
quam] quam ui X^b
etsi non] et sine X
5 aestiuorumhibernorumque] hibernorum aestiuorumque XYM
saltuum] saltutum X^a
nos] non hos O
possessiones] possessionem CL
6 proculum dicere] dicere proculum RH
ex quibus] quibus M, ex ex quibus L^a
recedemus] FX^aY^a, recedimus $X^bY^bM^bOCLRH$, *def.* M^a
7 omisisse] amisisse X^b, omisse Y^a, obmisisse O, omittere Y^bC, amittere MLR
uellemus] uelimus OC^bRH
neque animo *bis* O
8 prohibeatur] si proh. L
non uideri deiectum uerius est] uerius est non uideri deiectum RH

9 enim *om.* Y
qui amittit] is qui amittit X^b
accipitur] F^1, accipit $F^2XYOCLRH$, accepit M
licere cassius] cassius licere R
12 per uim] FY^bO^bH, rerum per uim L, rerum Y^aMO^a, per uim rerum XCR
optinet] tenet RH
aptatus] aptus est aptatus est Y^a, *om. in sp. uac.* C^a
13 auxilio ne] auxilioue L, ne auxilio H
possit] posset C
facit] FYM, faciat H, uim facit XLR, uim faciat OC
14 retinuerit] retinuit XYORH
ui] uideri ui L, ui uideri R
possidere] possidere uideri O^b
idem] item L
15 ui uideri] X^bRH, uideri FX^aYOL^a, uideri ui CL^b, ut uideri M^b, *inc.* M^a
ait *om.* C
16 corporali ui] FH, corpore aliquo XYMOCLR
locum *om.* O^a
ergo] YO^bCLR, ego $FXMO^aH$
etiam] et O
17 occupauerunt] occupauerint CRH
possessionem] possessione R
qui a me ui] quia ui me M, qui autem ui C, qui autem a me ui R, qui etiam a me ui H
18 si] sed L
deiciatur] ui deiciatur RH
interdictum] hoc interdictum MOL
qui] qui autem L
senserit] sensit L
19 reciperare] recuperare XYMOCLRH
debet] deberet O
restitui] FMH, restitui ei XYOCLR
quam] quem L
20 deiectus] ui deiectus R
sim] F, sum XYMOCLRH
restitutus] restitutis X^a
21 restituantur] restituerentur H
interdictum] interdicto R
nihilo minus] nichominus X
22 ui] me M, me ui O^bLRH
23 hoc interdictum] interdictum hoc L
actione] actionem C, accioni L

24 hoc suo arbitrio habere] F hoc in suo arbitrio habere XYMOCL, habere hoc in suo arbitrio RH
idem scribit] idem dicit M, *om.* OC
25 raptorum] raptorum accione M^b, *inc.* M^a
huiusmodi rebus] rebus huiusmodi L
quaeque] quoque C
habuit] habuerit C
26 accipimus] accipitur C
ipsius] illius CLR
fuerunt] fuerint O
27 etiam] et RH
depositae] depositae sunt R
ei] FCLRH, *om.* XYMO
pigneratae] pigatenorato M^a, pignoratae sunt CL
quarumque] quarumque rerum M, quarumconque O, quorumque RH
28 uel custodiam] siue custodiam C
uel si] aut si CL
locatae] collocate ML
dicat praetor] dicit praetor Y, praetor dicat RH
29 habuit] habuerit O
omnia haec] haec omnia OC, in omnia haec L
habendi uerbo] habendi animo Y^b, non dubio O^a, non dubito uerbo habendi O^b
addidit] ait uel addidit C
30 sic *om.* L
deiceretur] deieceretur M
et si] si Y^bOLRH
quid] quis OL
31 illic] illi Y
in *om.* L^a
interdictum] hoc interdictum OCLR
ut etiamsi] etiam ut si C
demortua] dum modo tua O^a
32 sint] fuerint C
locus sit] locus sic F, locus erit L, *om.* O
scribit iulianus] sic scribit iulianus O, iulianus scribit CRH
ui *om.* Y^a

p. 585.

1 propius] FOH, proprius $XYMCL^bR$, prius L^a
2 mortuis] mortuus M^a
sicuti] siciti C
hominis] hominus O^a
3 tenetur] continetur X^a
huic] huic quoque L
ut *om.* X^a
quoque] queque O

4 cogatur] compellatur *R*
ubi] ut L^a
inquit *om.* *L*
deiecit] ui deiecit *OL*, deiecit ui *RH*
5 idcirco] et idcirco $Y^b LRH$
constare] constaret X^a
deiecit] deiecerit *L*
quique ui sine] *F*, qui quaeue $XYMO^b LR$, quique O^c, quiue *CH*
6 interdicto] hoc interdicto *R*
ibi *om.* *X*
autem ait] ait autem L^a
ut] ideo ut *C*, *om.* *M*
et] etiam *C*
7 quae] ea quae $L^b R$
illic] ille L^a
quod] quid *L*
praetor *om.* *L*
ibi *om.* *M*
accipimus] accipiamus *C*
8 quis *om.* *R*
ui *om.* *C*
omni possessione] possessione omni *L*
9 dicetur] diceretur *L*
non ad] non ad non L^a
angulum] gulum Y^a, angulum unum $OCL^a?RH$, angulum unius L^b
locum] ad locum *C*
omnem partem] omnes partes *OCLR*
10 caruit] cauerit L^a
cum *om.* X^a
deicitur] deiceretur *OH*
annus] annus non L^a
11 ex die quo] ex die ex quo Y^a, ex quo die *L*
fructuum] fructu autem X^a
habetur] habebitur *M*
13 earum] *OCLR*, eorum *FXYMH*
14 ratio in hoc interdicto] in hoc interd. ratio *OCLRH*
ceterarum] ceterarum rerum *C*
etiam] et *OC*
utilitatium] *F*, utilitatum *XYMOLRH*, utilitatem *C*
habenda est] habendam esse *C*
15 uiuianus] iulianus *OCLR*
omnia] omni *L*
quaecumque] quae *C*
adsecuturus] assecus *C*, assecturus L^a
16 erat is] is (*uel* his) erat *XYML*
deiectus est] delectus est *O*, est deiectus *L*
non esset] non esse X^a, esset non esset C^a
aut eorum] *FH*, eorum autem *XYMOCLR*

litem a iudice] a iudice litem *C*
17 eumque] eumue *Y*
quanti] quantum *Y*
se ui deiectum non esse] si ui deiectus non esset *CLRH*
18 esse] esset X^a
etiam] et *Y*
cogetur] cogitur $M^a L$
19 quia] qui $O^c C$
atrocitatem] attitatem L^a
in se habet] in se continet *OCL*, continet in se *RH*
patronum] patronos *L*
20 competit] competat *H*
21 dandum] dandam *O*
his] hiisdem *R*
22 aduersus libertum patronum] patronus aduersus libertum *C*
liberos parens] liberos parentes $ML^b R$, parentes L^a
nam] namque *C*
hic interdictum] hoc interdictum hic *C*, et hoc interdictum *R*, et hic interdictum *H*, hinc interdictum hoc *L*
23 et heredi] heredi *R*
ceteris successoribus] successoribus ceteris *L*
alii autem] autem alii *OCRH*, alii *L*
24 possidet] *FH*, non possidet *XYMOCLR*
praebet] probat Y^b
25 uiuianum] iulianum *OCLR*
relatum est] est relatum *OCL*
me ui] ui me *C*
meos non] non autem meos *XYMO*, meos (homines *ins.* L^b) autem non *CLR*
deiecerit] deiecit *R*
posse] autem posse M^a
26 hoc interdicto] interdicto hoc *RH*
qui] qui item *M*, qui ui *RH*
deiecti *om.* L^a
idem uiuianus refert] idem iulianus refert *OLR*, idem (*ut inde lex incipiat*) *C*
27 seruos] *FH*, si seruos *XYMOCLR*
ui *om.* *O*
depulit] *FO*, repulit *XYMCL*, expulit *RH*
retinuit] detinuit *H*, retinuerit *R*
uinxit] iniunxit *C*, uinxerit *LR*
imperauit] imperauerit *R*
28 te *om.* *YR*
intellegi] intelligeri *L*

enim] eum *L*
possidere] possidere eum *R*, te possidere *H*
alio *bis* *L*
29 parte] partes *Y*
ait] placuit *RH*
30 coepissent] *FH*, cepisset *XYMOCL*, cepissent *R*
qui] quod *R*
ingressus] ingressus ui *L*
in possessionem (ui *ins.* X^b) esset] in possessione esset *M*, esset in possessione *O*, esset in possessionem *H*
quid] quod *R*
31 tractat] tractatur *CL*
quoque] quo M^a
sum] sim *H*, *om.* *M*
32 uinctum] incertum CL^a
res inquit] inquit res *RH*
esset] esse X^a
33 illic] illinc *RH*
uinctus est] uinctus esset *H*, est incertus *C*, uinctus erit *L*
34 in heredem] heredem *C*
ceterosque] ceteros *X*
36 sexagensimo quinto] lxx *M*

p. 586.

1 quod] *F*, idem *XYMOCLR*, quod quidem *H*
2 deiectus] ui deiectus OL^b
est *om.* X^a
ex] et ex *RH*
3 sufficit enim ... damnum subire *om.* L^a
uersari eum heredem] heredem eum uersari *O*
damnum subire] damnum sentire *Y*, subire damnum *RH*
4 pertinet *om.* *O*
ea] ea actione *O*
rei] re CL^b
6 frameae] *FC*, et frameae *XYMOLRH*
et] etiam *L*, *om.* *R*
7 fustem] fustes $Y^b OCLRH$
tenuit] retinuit $XYM^b OR$, tenuerit *L*, *def.* M^a
deiectus possessor] possessor deiectus $XYM^b RH$, *def.* M^a
uidetur] esse uidetur Y^b
8 uenerant] uenierant Y^a, uenerint *R*, uenerunt *H*
si] aut si *R* (*non Uenetae 1483. 1485*)
concertatione] *sic rel. et Uenetae a. 1483. 1485*, certatione *X*, contractatione *R*, contrectatione *H*
processerunt] processerant *L*, processere *R*

9 aut] uel *OCL*
si armis non sunt usi] sine (si non *LRH*) armis usi sunt *OCLRH*
10 sed deiecerunt] sed deiecerint *R*, si deiecerint *H*
armata] armis *L*
uidetur] dicitur *O*
11 uideantur] uideatur *M*
armis deiecisse] deiecisse armis *OC*, ui armis deiecisse *L*, armis ui deiecisse *R*
alibi] alio *LH*
12 metu] metuque *L*
deterritus] perterritus *OC*, territus *L*
profugerit] fugerit *CL*
uidetur deiectus] uidetur ui deiectus Y^b*MORH*, ui deiectus uidetur *L*
hoc] illo *C*
fuerunt] fuerint *MC*
13 erant] fuerunt erant O^a
tendebant] tñ debeat O^a, tñ cendebeant O^b
cum *om.* *L*
audisset] audissent *M*
decesserit (decesserint *M*, discessisse *O*, discesserit *C*, dicesserit *L*, discessisset *R*) de possessione (possessionem X^a)] possessione decesserit *H*
14 siue falsum] falsum O^a
esse eum (an *ins.* Y^a) armis deiectum] armis eum esse deiectum *ORH*, armis eum deiectum esse *C*, armis esse eum deiectum *L*
15 si] sin *O*
possessionem] possionem *X*, possessione *M*
16 uideri] ui uideri *R*
17 uenit] uenerit *O*
possumus] possimus *X*
armis] armis mis *M*
repellere] pellere Y^a
confestim] statim *OL*
18 ex *om.* O^a
post interuallo *ins.* sed ex (in *L*) continenti *CL*
deiciatur] iciatur X^a, eiciatur *Y*
19 eundem] eundum *R*
deicere] deiecere M^b, deicerem M^a
continenti] continenti posse *H*
20 armis deiecisse] deiecisse armis *O*
21 hoc et] hocque *X*, hoc *L*
22 iussi] uel iussi *H*
23 fecit] fecerit *O*
24 reddetur] redderetur *X*, redditur $Y^b M^a$
peruenit ad eum] ad eum peruenit *O*
prohibuit] prohibuerit *R*
ui *om.* X^a
interdictum necessarium] interdictum necessearium X^a, necessarium interdictum *M*
25 apparet] apparent *M*
usu] *FCH*, *om.* *XYMOLR*
26 prohibuisse is uidetur] uidetur prohibuisse is *M*
qui ui deiecit] qui deiecit ui *O*, deiecit L^a
admisit] admisit (misit L^a) enm Y^b*CLR*
28 prohibuit] prohibuerit *L*
debet] debet ergo *C*
fructuarius] usufructuarius *OCR*
29 uti] *FH*, *om.* *XYMOCLR*
30 est *om.* *X*
etiam *om.* *C*
prohibetur] prohibitus est *O*
31 frui] fruri *L*
est] sit *H*
32 si] *F*, *om.* *XYMOCLRH*
accedebant] *FH*, cedebant *XYMOCL*
igitur ibi] ibi igitur *C*
fuerunt] fuerint *R*
33 eas] eas res *CLRH*
referri hoc] referre *L*
post interdictum *ins.* ex quacumque enim causa *R*
sit] erit *C*
34 hoc *om.* L^a
enim] omni *L*
causa] causa esse O^a
uel usus *om.* *C*
35 locum habebit] habebit locum *O*
qualiterqualiter] *F*Y^b*H*, qualitercumque *XMC* (*sequente spatio uacuo*) *LR*, qualiter Y^a, deiectus fuit qualiter *O*
fuit] fuerit *CRH*
possessione] possessionem X^a*L*
36 utetur] utatur *R*
sed] sed et *H*
est *om.* *M*
37 recte *om.* *X*
successoribus] successoribus eius *L*
non *om.* O^a
38 praeterita] praeterea Y^a?
praeteritum] preti Y^a
39 id *om.* *Y*
se] eum *L*
40 decimo *om.* *O*
ad edictum *om.* *X*
ui me] me ui *M*
municipum] municipium *M*
41 mihi] nichil O^a

p. 587.

1 per uim] F^2, rerum F^1*X* (*suprascr.* al. metu) *YMOCL*, metu rerum *R*, iterum *H*
2 tradidero] ui trad. *OCLRH*
unde ui interdictum] interdictum unde ui *OC*
deiectus] F^1, ui deiectus F^2*XYMOCLRH*
4 *l. 8. 6. 7 hoc ordine C*
septimo decimo] *FYO*, lxui *X*, lxuiii *M*
in *om.* Y^b?*OCL*
6 intersit] intersit possidere *MOCLR*
quod] quas *M*
esse] est $X^b L^b$, esset L^a, sit *H*
plus] plus esse L^a
7 actoris] auctoris *O*
interesse] interest *C*, est *L*
quanti is] F^2*OCLRH*, quantus F^1*XYM*
8 aut rei (re *C*?) probandae *om.* X^a*YM*, *post* adeundae *collocat L*
eum *om.* L^a
9 uicensimo quarto] xxuii *XYM*
si *om.* *O*
10 titius] *FOCH*, quis *XYM* *LR*
eandem] ui (in Y^a, uioi M^a?) eandem *XYMRH*
rem possidere] possidere (*om.* rem) *X*Y^a, possessionem *M*, possessionem possidere *R*, rem ui possidere *OC*, rem possidere (possidere *om.* L^a) ui *L*
coeperit] cepero Y^b
cum] ex Y^a, eum *C*
interdicto experiri] in perpetuo interdicto competere experiri M^a, experiri interdicto *CRH*
11 idem] iabol. *L*
quinquagensimo quarto] iiii *X*
fulcinius] fulcinus *Y*, fultinus *OC*
12 quotiens] quotiens dominus *R*
cum] al. dum *supra u.* *L*
13 sexagensimo quinto] lxui *XM*, lxii *Y*
heredes sunt] heredum sunt *Y*, sunt heredes *O*
14 in amplius] ui amplius *O*, amplius *RH*
quam ad eum peruenerit (peruenit *C*) tenetur] tenebitur quam ad eum peruenerit *Y*

15 peruenerit] peruenit *C*
deiectum] deiec X^a
16 in eandem causam praetor restitui iubet] *F*, in eandem causam (eadem causa *RH*) praetor (praetor causam *C*) restituere (restituere praetor *M*) debet *XYMOCLRH*
esset] esse *C*
17 deiectus est a domino] est deiectus a domino *O*, deiectus a domino est *C*
18 iterum] *FH*, interdum *XYMOCLR*
constituere] restituere constituere O^a
19 gaius] paulus *O*
praetoris ... causa *om. X*, causa *om. O*
20 et (uel *H*) fructuarium] FL^aH, *om.* $XYMOCL^bR$
expulerit] expellet *C*, expulit *L*
atque] a quo *M*
21 ius] ui O^a
dominus] tunc dominus *RH*
22 cum] eum *C*
non experiatur] non experiatur cum fructuario M^a
23 perdidit] perdiderit *M*
pertineat] pertinet *XYML*
24 sexto] uii *M*, xii *O*
ex plautio] epist *Y*
25 possidebit] *FYM*, possidebat *XCRH*, possidet *OL*
fodiendo] *F*, in fodiendo *H*, rediendo *M*, redigendo X^aY^bOC, in redigendo X^bLR, redignendo Y^a
arando] in arando *RH*
26 relinquit] FX^bOR, reliquit X^aYMCLH
27 nono decimo digestorum] uiiii ad edictum *O*
28 uendiderat] *FH*, uendidit XYM^bOCR, uendit *L*, *def.* M^a
is *om.* XYM^bCL, *def.* M^a
in possessionem missus] *FC*, in possessionem ire iussus XYM^bLR, ire in possessione iussus *O*, in possessionem (*om. rel.*) *H*, *def.* M^a
admisit] admisit emptorem *R*
colonus ui] ui colonus *C*
29 alio] aliquo *L*
quis] quis eorum *LR*
30 uolentem] nolentem *C*
prohibuisset] prohibuisse *R*
cui *om.* L^a
31 admisit] admisisset *H*
competiturum] competiturum *F*, competit utrum *C*
simili] simili modo *C*
32 locatori] locari X^a, locacioni *C*
quem] quod L^a
tunc] rem *C*
uideretur] uidetur *XYOLR*
33 tradidit] tradiderit *O*, tradidisset *H*
34 octauo] uiiii *XYM*, ii *O*
37 es] est *M*, esses *C*
recipis] *F*, recepisse *XM*, recepisses *YOCLRH*
aut clam aut precario] aut clam autem clam precario X^a, aut clam uel precario *O*, aut precario aut clam *RH*
possideres] possideret *F*, possides *OR*
ita] eum ita Y^b
38 omnimodo recipies] omnino recipies *M*, recipies omnimodo *R*

p. 588.

1 tertio decimo] *FO*, xui *XYM*
si ui] si *L*
2 sine] si non *O*
dolo] dolo malo *M*
quanti] tanti quanti M^b, *inc.* M^a
3 culpa tua] tua culpa *M*, culpa *C*
praecessit] *F*, processit *XYMOC*, processerit *L*, praecesserit *RH*
omnino] omnimodo *CLRH*
5 uicensimo nono] *FX*, xuiiii *Y*, xxuiii *O*
in *om. CLR*
dicendum est] FY^bMOL, deiectus es Y^a; uti potes si a filio familias ui (ut X^a, ui *om. R*) deiectus es *XCR* *et sic, praescribens* al. est in litera, *marg. O*, si a filio familias deiectus es dicendum est *H*
6 ut] in Y^a, aut *C*, ut et *RH*
ad] a X^a, et ad *R*
7 iulianus] ulpianus *O*
quadragensimo octauo] *F XO*, xluiiii *Y*, lxuiii *M*
digestorum] ad edictum *O*
ui] uc X^a, sibi ui X^bOCL, sibi *R*, *inc.* M^a
8 ereptam] emptam ereptam C^a
ui] FM^bH, *om. XYOCLR*, *inc.* M^a
reciperat] *F*, recuperat *C*, recipiat *XYMLR*, recipit *H*, receperat *O*
ui *om.* Y^a
9 intellegendus] intelligendum *O*
si te] si te inde *M*, si te ui *OCRH*, si ui te *L*
illico] illinc X^aYC
10 tibi *om. O*
11 papinianus] ulp̄ *M*, paulus *LR*
qui locauerat] locauerat qui *C*
12 intrare *om.* O^a
13 placebat] placet *L*
colonum] colono Y^a
14 uenditori teneri] teneri uenditori *L*
missum] permissum *L*
15 omissam] *F*, amissam *XYMO* (*supra u.* al. omissam) *CLRH*
16 eo animo] animo eo *M*
omitteret] demitteret X^a, dimitteret X^b, amitteret *O*
17 adeptus] ademptus X^aL^a
postea uim adhibuit] postea adhibuit uim *M*, uim postea adhibuit *L*
18 colono teneri] colononi teneri X^a, teneri colono *Y*
19 esset] per uim esset Y^bLH, perinde esset *R*
20 expulisset] expulsis *M*, deiecisset expulisset O^a
qui] quia *MCRH*
21 susceperit] susceperat C^b, suscepit *RH*, *inc.* C^a
interdicto unde ui] unde ui interdicto *L*
22 pendente] pendent *R*
23 tryphoninus *om. L*
disputationum] dispoš *Y*, *om. X*
24 me de fundo ui deieceris] de fundo ui deieceris me *L*
fuerunt] fuerint *H*
25 et ea] etiam ea *YO*, ea etiam *R*, ea *M*
quamquam] quia quamquam Y^b, *om. in spatio uacuo* O^a
26 fecero] facere *C*, fe L^a
seruis] seruus M^a
27 tuum tamen] tamen tuum *R*, tuum *H*
nihilo minus in eis] *FL*, in eis nihilo minus *XYMOCRH*
restituendis] restituendus X^aM, restituendum X^b
28 ex] et *O*
tempore delicti] delicti tempore *L*

frustrator] qui in nullo alio deliquid nisi quia debita solucione moratur frustrator est L^a
es] X^bCLRH, est FX^aYMO
29 labeo] iabol. *R*
pithanon a paulo *om.* *XO*

epitomatorum] epitomarum *M*
30 ages (agere X^a) unde ui interdicto] unde ages ui interdicto *M*, ages interdicto unde ui *O*

idem] FY^a, id est X^a, idem est $X^b$$Y^b$MOCLRH
fuerit] fuit *O*
31 de] et de *Y*
item] item et *M*, idem *L*, idem de *R*

---

p. 618.

22 utrubi *om.* M^a
23 septuagensimo secundo] lxxi *XM*
praetor ait] *FYRH*, ait praetor *XMOCL*
24 homo] habeo homo C^a
quo de] *FM*, de quo *XYOCLRH*
maiore] maiorem X^a
huiusce] huiuscemodi Y^b, huiusmodi *O*, huius *LR*, *inc.* M^a
fuit] fuerit *RH*
is] hic *Y*
ducat] dicat L^aR
25 fieri] fiero X^a
interdictum] interdicto *C*
de possessione] ad possessionem *L*
26 rebus] *XYMOCLH*, rerum *F*, uerbis *R*
27 is] si X^a
et *om.* *R*
in hoc *om.* *M*
nec clam] neque clam *R*
28 ab *om.* *M*
30 de migrando *om.* M^a
31 septuagensimo tertio] lxxii *X*
edictum] sabinum *M*
32 quo de] de quo *XYCL*
rebus] re X^a, uerbis *C*
te] rem X^a
actorem] auctorem *MO*
33 qua de] de qua *CL*
agitur] agi *Y*
importata] utiportata Y^a
ibi *om.* L^a
nata] mater Y^a
essent] esset XO^a
ea pignori tibi (tibi pignori *X*) pro mercede eius habitationis essent *om.* *M*
34 est et] *H*, esset *F*, essent et *XYO*, esset et *MCLR*
35 aut] ante si *R*
36 eum pignoris nomine] pignoris nomine eum *RH*, pignoris nomine (*om.* eum) *YO*
37 non *om.* Y^a
rei *om.* O^bC
38 infrequens] etiam frequens Y^b
est hoc] est hoc est *M*
tamen gratuitam quis] tantum gratuitam quis *XY*, tum quis gratuitam tantum *L*

p. 619.

1 habeat] habet *XCLRH*
ei *om.* *YMC*
competet] *F*, competit *XYMOCLRH*
2 debeatur] debetur *L*
interdictum hoc] hoc interdictum *XM*
eam pensionem] eum pensionem *L*?
3 semenstrem] semenstre *M*
soluit] soluerit *O*, soluit et *C*, soluerit et *RH*
interdicet] debeatur dicet X^a, dicet X^b, interdicto *O*, interdicit *L*
soluerit] soluatur *M*, soluit *L*
4 ita tamen] item X^a?
si] ut si XYO^bLR
facta est] est facta *C*, facta est et *O*
in conductione] indutione *X*, in conditione *C*
5 ut] aut X^a
tempus] tempore *C*
6 in *om.* X^aC
conductionem] condictionem *R*
7 locum non fore] *YMOLRH*, locum fore *F*, locum fore non *X*, non locum fore *C*
liberata] liberta X^a
8 fuerint] fuit X^a, fuerit *O*
hic] hoc *MH*
9 esset] etiam X^a, etiam esset *L*, sit *H*
pignori] pignoris *R*
sed si] *F*, sed *XO*, sed ut *YMCLRH*
inducta] introducta *L*
sit *om.* *O*
10 sint] sunt *M*
et si talia] Y^aO, et sint alia *F*, et sint talia *XCLRH*, et si in talia Y^b, et talia *M*
pignoris nomine] pignori *RH*
teneri] tenere *C*, introducta teneri *XOL*, inducta teneri *Y*
potuerint] poterint *XR*, poterunt *M*, poterit *O*, potuerit *C*
pignoris] si pignoris *YML*
11 sint] sunt *Y*
interdicto hoc] *F*, interdicto Y^a, interdicto huic *XMOCRH*, huic interdicto Y^bL
si nec] sine $Y^a$$O^a$, si sine Y^b
sint] sit X^bO, sunt *YL*
retineri] teneri L^a
12 poterunt] *XCL*, poterint *FMRH*, poterit *YO*
successoribus] in successoribus O^cC
13 dabitur] datur *YMCL*
14 gaius] paulus *L*
uicesimo sexto] xxiiii *O*
hoc interdictum] hoc interdicto X^aY, interdictum hoc *L*
15 his rebus] rebus his *C*
non ipsius] ipsius non *L*
sint] sunt $X^{a\ et\ e}$MCLRH
sed] et Y^b
16 sunt] sint *XYMOL*
18 de saluiano *om.* M^a, *ante D. 43, 32, 2 ponit* L^a
interdicto *om.* *M*
19 iulianus] ulpianus *M*, gaius *L*
quadragensimo nono] xluiii *Y*
20 duxerit] induxerit *YOLRH*
quod] quid *M*, quod et *L*
21 adprehendendi] apprehendi X^aYO^a
reddi] reddit *C*
colonus] conus X^a
22 ut *om.* X^a
obligatae] obligati *R*
essent] esset *O*
23 extraneum] *FXMCL*, extraneos *YORH*
experientur] expientur *R*
reddatur] reddantur *L*

24 possidentis] *FY^aH*, propter parem (patrem *C*) scilicet (scilicet *om. L*) causam possidentis *XY^bMOCLR*
at] ac *L*
obligaretur] obligarentur *C*
25 dimidias partes] dimidiam partem *C*
26 adprehendent] apprehenderent *ML*, apprehendant *CRH*
conueniet] conueniret *O^a*, conuenit *RH*
27 cum alio communem habebat] *F^bMH*, cum alio colonummunem habebat *F^a*, cum alio (cum alio *om. X^a*) colono communem (commune *C*) habebat (habebat communem *X*) *XOCLR*, communem cum alio (colono *add. Y^b*) habebat *Y*
induxerit] induxit *RH*
30 fundum communem] fundo commune *X*, fundo communi *YLR*
sint] sunt *YLRH*
ab aliquo] abaco *L^a*
inuecta *om. Y^a*
erit] eis] ei erit *L*
31 iudicium] interdictum *RH*

Subscriptum est sic:

domni iustiniani sacratissimi principis perpetui augusti (augusti *om. O*) iuris enucleati ex omni ueteri (uetere *Y*) iure collecti dig̅. seu pand̅. explicit lib̅. xliii (dig. ... xliii *om. O*) incip. (l. *ins. O*) xliiii (xliii *X*) de exceptionibus et praescriptionibus et praeiudiciis ℞ (℞ *om. OC*) *XYOC*

explicit lib̅. xliii incipit xliiii de exceptionibus et praescriptionibus et praeiuditiis *M*

incipit lib. xliiii de exceptionibus et preiudiciis et prescriptionibus *L*

explicit liber xliii digestorum et quintus huius, sequitur liber xliiii digestorum et sextus huius *R*